

ספר אוצר ההלכה

חידושים וביאורים מגדולי האחרונים
על מור, בית יוסף, שלחן ערוך ונשאי כל

הלכות שבת ה"א

סימנים רמ"ב - ר"נ

כשמו כן הוא: אוצר כל כלי חמדה, ליקוט עצום ונפלא עבודת עבודה, מתוך כחמש מאות ספרים זיוה והודה, מבית גנזי גדולי האחרונים ארזי הלבנון איש על העדה, אשר עמלו בעומק ההלכה וחידודה, ורובם עד כה עין לא שזפתם ותורתם לא נלמדה, אם מפאת היותם נדירים - תורה גנוזה חמודה, או מפני שכתבו על סימנים בודדים ואינם מצויים בידי הוגי תעודה. ועתה סודרו דבריהם מלאכת מחשבת על סדר השלחן ערוך בלשונם המלא תיבה לא נפקדה, לתועלת בעלי תריסין ושוחרי הלכה בעיון ובשקידה.

נערך בעזרת ה' יתברך, בעמל רב ברוב פאר והדר. עם רבבות ציונים ומראי מקומות חדשים אחד מהם לא נעדר. מוגה ומתוקן ע"י צוות תלמידי חכמים מופלגים, באותיות יפות ומאירות עינים, ובכך מה נהדר.

יו"ל פה עיה"ק בני ברק ת"ו
ע"י מכון "הרב מצליח" בני ברק
שנת: "גל עיני ואביטה נפלאות" (תשע"ג לפ"ק)

הפצה ראשית

בבני ברק

בישיבת "כסא רחמים"
רחוב הרב עוזיאל 26. טלפון:
03-6767163 ת.ד. 2750

בירושלים

"שיח ישראל"
רחוב הטורים 21 טלפון: 02-5380181
"בית אוצר העברי"
רחוב אגריפס 2. טלפון: 02-6243536

בנתיבות

הרב יהודה חדאד
רחוב בר אילן 39/2. טלפון: 08-9931543

ואצל מר מצליח עסים
פלאפון: 050-5304426

יוצא לאור בסיוע
"משרד המדע התרבות והספורט"
מינהל התרבות

©

כל הזכויות שמורות
ל"מכון הרב מצליח"

שע"י מוסדות ישיבת "כסא רחמים"
ספרדית

ת.ד. 2750 בני ברק מיקוד 51127
טלפון: 03-6767163

הראל עיצוב גרפי • סדר ועימוד
rl8858@gmail.com | 050-2738858

נדפס ונכרך בכרכיית "ליין"
02-5909990

מפעל אוצר ההלכה

שעל ידי "מכון הרב מצליח"

נשיאות המכון:

גאון עוזנו מרן ראש הישיבה שליט"א

יו"ר המערכת:

הגאון הרב רחמים מאזוז שליט"א

עורך ראשי:

הרב ברק רייבי הי"ו

ביקורת:

הרב מאיר כהן הי"ו, הרב נסים שבתאי הי"ו,

בכרך זה השתתפו:

הרב צוריאל רבי הי"ו

הרב איתיאל נדב הי"ו

הרב אברהם חדאד הי"ו

הרב אוריאל דניאל הי"ו

הרב אמנון אליה הי"ו

הרב זרח כהן הי"ו

הרב אליהו חדאד הי"ו

בצל החכמה בצל הכסף

אל מלא רחמים

יתמלא ברחמים על נר"ן של המנוח הצדיק, שגידל בניו לתורה ויראת שמים

כה"ר כמוס בר פלילה לבית **וואן ז"ל**
נ"ע ביום ח' לחדש אדר ב' התשס"ג

והמנוח **מסעוד** בר עלושה לבית **וואן ז"ל**
נ"ע ביום כ"ג לחדש שבט התשמ"א

ורעייתו מרת **פלילה** בת גרצונה לבית **וואן ע"ה**
נ"ע ביום ה' לחדש חשון התשמ"ח

המנוח **גדי** בר יעקוטה לבית **סגרון ז"ל**
נ"ע ביום כ"ד לחדש תמוז התשמ"ז

ורעייתו **מסעודה** בת מישונה לבית **סגרון ע"ה**
נ"ע ביום ט' לחדש אייר התשס"ג

המנוח **חזיתו** בר תראכי לבית **קאבלה ז"ל**
נ"ע ביום ח' לחדש תשרי התרע"ז

ורעייתו **מישונה** בת סאסייה לבית **קאבלה ע"ה**
נ"ע ביום כ"ז לחדש ניסן התשל"א

והמנוח **מבורך** בר לאה לבית **כהן ז"ל**
נ"ע ביום כ' לחדש אלול התשס"ה

ורעייתו **פמונה** בת בייה לבית **כהן ע"ה**
נ"ע ביום ב' לחדש ניסן התש"ע

דאנפטרטו מן עלמא הדין כרעות אלהא מארי שמיא וארעא. מלך מלכי המלכים ברחמיו ירחם עליהם, ויחוס ויחמול עליהם. מלך מלכי המלכים ברחמיו יסתירם בצל כנפיו ובסתר אהלו, לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. ולקץ הימין יעמידם, ומנחל עדניו ישקם, ויצרור בצרור החיים נשמתם, וישים כבוד מנוחתם, ה' הוא נחלתם. וילוה אליהם השלום, ועל משכבם יהיה שלום. כדכתיב: יבוא שלום ינוחו על משכבותם, "הולך נכוחו" הם וכל בני ישראל השוכבים עמם, בכלל הרחמים והסליחות, וכן יהי רצון ונאמר אמן.

מי שברך

אבותינו הקדושים

אברהם יצחק ויעקב, משה ואהרן, דוד ושלמה הוא יברך את האחים היקרים שלא יתפרדו, הנדיב החשוב:

מר מנשה וזאן ורעייתו פאָתִיָּה

ובניהם: יעקב, ועמוס (כמוס), ונועם הי"ו.

וחמיו מר מכילף ביתאן ואשתו אוליה מב"ת

והאחים היקרים:

מר וזיפה וזאן ומשפ', חויתה וזאן ומשפ', מר ציון וזאן ומשפ', מר עלי'לש וזאן ומשפ', מר אברהם וזאן ומשפ', ומר שמואל וזאן ומשפ'.

והאחיות המבורכות:

הגברת ראשיל ובעלה שמעון סעדון ומשפ', הגברת זוירה ובעלה בועז בוכריץ ומשפחתם הי"ו

ואתם אם הבנים שמחה מרת למסאנה וזאן מב"ת
שתזכה לאורך ימים ושנים טובות, אמן.

שתרמו את הוצאת הספר הבהיר הזה "אוצר ההלכה" הלכות שבת ח"א

לע"נ מר אביהם הצדיק המנוח

ר' כמוס בר פלילה וזאן זצ"ל

נ"ע ביום ח' אדר ב' התשס"ג

תנצבה"א

מלך מלכי המלכים ישמרם ויחיים, ומכל צרה ונזק יצילם, ירים ויגביה כוכב מערכתם, ויכניע וישפיל כל אויבי ישראל תחתם, ובכל אשר יפנו ישכילו, וכל אשר יעשו יצליחו, אל נא רפא נא להם. ויקיים בהם מקרא שכתוב: יברכך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחנוך. ישא ה' פניו אליך, וישם לך שלום. ויזכו שכל צאצאיהם יהיו נטיעות דומות לשרשים, בתורה ויראת שמים, ויזכו לעושר ואושר וכבוד. בריאות איתנה ונהורא מעליא, אורך ימים ושנות חיים. אמן ואמן.

» מהסכמות מרנן ורבנן גדולי ופוסקי הדור שליט"א «

(שנדפסו בחלק הראשון)

"...ופנים חדשות באו לכאן, באותיות מאירות עינים, ובתוספת ציוני המקורות והערות, ובתיקוני שגיאות רבות שנפלו במהדורות הישנות של ספרים אלו, ואין ספק שדבר זה יהיה לתועלת גדולה ללומדים ובפרט למוזרי הוראות, לערוך בפניהם דברי גדולי האחרונים, אשר דבריהם יקרים מפנינים, בהבנת ובביאור דברי מרן הקדוש זיע"א שקבלנו הוראותיו, כאשר יאמרו המושלים: לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו".

(מרן גאון עוזנו הראש"ל רבנו עובדיה יוסף שליט"א)

"...ספר "אוצר ההלכה", שם צוה ה' את הברכה, ריכוז כחמש מאות ספרים, מגדולי הפוסקים האחרונים, סביב השלחן ערוך המה חונים, ודבריהם יקרים מפנינים, עד כה היו בספריות שונות ספונים, ומעטים אליהם פונים, ויחפשו ממטמונים, מחכמי אשכנזים וספרדים, שדבריהם קלים וחדים, כפרים עם נרדים... וישבו על המדוכה אברכים יקרים, מעיינים ישרים, דורשים וחוקרים, על כל שגיאה שבעה נקיים סופרים".

(מרן הגאון ראש הישיבה שליט"א)

"...בכדי שיהא השלחן ערוך כשמו ו"שיהא ערוך ומוכן לאכילה לכל אדם" גם בחידושי האחרונים, רחש לבם של רבני ישיבת "כסא רחמים" דבר טוב, לערוך את דברי האחרונים על השלחן ערוך סביב השלחן, בכדי שהלומד ישיגם על אתר, בארבע אמות של הלכה סביב השלחן ערוך. ראיתי קונטרס מעבודה נפלאה זו שקראו לה "אוצר ההלכה", בו אצרו סביב השלחן למעלה מארבע מאות ספרים של גדולי עולם, על השלחן ערוך, והדברים ערוכים בטוב טעם, ויש בהם לגלות ולהפיץ תורתם של גדולים לבלתי ידח ממנו נדח מחמת הטורח, ואשרי החכמים שעוסקים במלאכה חשובה זו, ואשרי הישיבה שזוכה להגדיל תורה ולהאדירה, ולהמשיך רצונו של מרן זצ"ל שתהא ההלכה בשלחן ערוך כדבר המוכן לכל אדם".

(מרן הראש"ל הגר"א בקשי דורון שליט"א)

"... ואסף איש טהור חידושים הארות והערות, מדברי רבותינו לקדושים אשר בארץ המה, והם מפוזרים תוך כחמש מאות ספרים, ואין מביט בהם להתבונן, ומי את דבריהם יחונן, כי למרות שדבריהם סדורים, ועיני חכמים מאירים, אור אורים, מחמת שהם מאד מפוזרים, לא עסקו בהם ידים, מלבד אחד מעיר או שנים, והוא זכור לטוב חס על רוב עמלם, שלא ישכחו מהעולם, והעלה רעיון גדול ונורא, לכתוב דבריהם במורא, בסדר טוב ומופלא, פלג אלהים מלא, על סדר השלחן ערוך לסעיפיו, וישכנו סביב לחופיו, והיה כל מבקש ה' באמת, ימצא תורתם נרשמת, בפתילים וחותרת, ותיכון לעד שפת אמת. הכי קראו שמו "אוצר ההלכה", סדורה בכל וערוכה, ושומה עלינו להחזיק להם טובה, על התועלת המרובה, במדבר בערב'ה, קול דודי זה בא, והיא טובה עם המחברים, ויותר מזה עם הלומדים, שבבית ה' עומדים, אשר ימצאו הדברים מסודרים, זורחים כשמש ומאירים".

(מרן הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א)

אוצר ההלכה

שבת חלק א'

תוכן העניינים

מבוא האוצר..... 8

סעיף ד'.....תה
סעיף ה'.....תי

סימן רמז דין גוים המביאים כתבים בשבת

סעיף א'.....תלה
סעיף ב'.....תנ
סעיף ג'.....תנא
סעיף ד'.....תנב
סעיף ה'.....תנד
סעיף ו'.....תנה

סימן רמז דין המפליג בספינה והחולך בשיירה בשבת

סעיף א'.....תנט
סעיף ב'.....תקז
סעיף ג'.....תקיט
סעיף ד'.....תקמו

סימן רמז דינים השייכים לערב שבת

סעיף א'.....תקסג
סעיף ב'.....תקעד
סעיף ג'.....תרו
סעיף ד'.....תרי

סימן רג הכנת הסעודות לשבת

סעיף א'.....תרכב
סעיף ב'.....תרמ

סימן רמב להזהר בכבוד השבת

סעיף א'.....א

סימן רמג דין המשכיר שדה ומרחץ לגוי

סעיף א'.....עט
סעיף ב'.....קטו

סימן רמד איזו מלאכות יכול הגוי לעשות בעד הישראל

סעיף א'.....קמוד
סעיף ב'.....ר
סעיף ג'.....רמו
סעיף ד'.....רבה
סעיף ה'.....רכו
סעיף ו'.....רלד

סימן רמה ישראל וגוי שותפין איך יתנהגו בשבת

סעיף א'.....רנט
סעיף ב'.....רפט
סעיף ג'.....רצ
סעיף ד'.....רצט
סעיף ה'.....שה
סעיף ו'.....שי

סימן רמו דיני השאלה והשכרה לגוי בשבת

סעיף א'.....שיב
סעיף ב'.....שכה
סעיף ג'.....שלו

מפתח נושאים וכללים..... 645

מפתח החידושים..... 676

רשימת הספרים ומוחבריהם..... 690

❧ י"ב אבני החושן המבהיקות באוצר ❧

הכללים ללומד במהדורתינו

אָדָם

שלחן ערוך

א. מוגה מהשיבושים והטעויות הרבות שהיו בכל ספרי השלחן ערוך, וסמכנו על הנוסח של **דפוס ראשון**. ב. הלשון מפוסקת, שתהא נוחה לקריאה. ג. המקורות בהגהות הרמ"א – טעויות רבות נפלו בהם במהדורות קודמות, במהדורתנו, הושלמו ותוקנו כל ציוני המקורות שבהגהותינו, על פי שלחן ערוך השלם הוצאת "מכון ירושלים", להאיר עיני הלומדים. ד. באר הגולה – פנים חדשות באו לכאן. כל החיבור מוגה, מתוקן ומושלם על פי "באר הגולה" שנדפס בש"ע השלם הוצאת "מכון ירושלים", אשר נתנו את הסכמתם לכך.

פְּטִיחָה

כחמש מאות ספרים באכסנייה אחת

א. מפרשי בית יוסף. רוב החיבורים של המפרשים בדורות הסמוכים למרן, עד לפני כמאתיים וחמשים שנה, עיקר חידושיהם הם על חיבורו הגדול של מרן – "בית יוסף", וספרים אלו המה לנו לעיניים ויסוד מוסד להלכה ולמעשה. ספרים רבים בסגנון זה נכנסו לאוצרנו, וכגון: כנסת הגדולה, יד אהרן, תפארת שמואל, בני חיי, ידיו של משה, ועוד רבים.

ב. מפרשי שלחן ערוך. פרשנים ומחברים שעמדו בעיקר על דברי מרן והרמ"א בשלחן ערוך, באופן שכל דבריהם לענין הלכה, מהי דעת מרן והרמ"א למעשה, וכיצד יש לנהוג לדינא.

ג. מפרשי נושאי הכלים. מחברים רבים התמקדו בעיקר על דברי גדולי האחרונים, נושאי כלי המלך אשר סביב השלחן המהור, כגון: הטורי זהב ומגן אברהם, ומאריכים בביאור דבריהם וכוונתם.

ד. חידושי הלכה ומנהגים. בספרים רבים, רוב חידושיהם והערותיהם לא קשורים ממש לדברי השלחן ערוך, אלא עיקר מטרתם לגלות חידושי הלכות שהעלו בחכתם מתוך עיונם בדברי הראשונים ובסוגיות הגמרא. ופעמים רבות שמעוררים על מנהגים שנהגו בעריהם ובארצותם, שלא כדעת מרן, ומכריעים לדינא מתי לסמוך על המנהגים ומתי לא. וכן על זה הדרך.

ה. הערות קצרות. בחיבורים שונים אין כל כך משא ומתן, אלא רובם הערות במילים ספורות ממש על דברי הש"ע ונושאי כליו.

ו. פרד"ס. רבים מן המחברים, שילכו את פרד"ס התורה גם בשלחן ערוך. ובין חידושיהם החלקתיים, ניתן למצוא גם ביאורים להלכות בדרך דרוש, רמז וסוד.

ז. ספרי שו"ת, גם הבאנו אל האוצר חידושים מספרי שו"ת, שחלק מסימני הספר לא היו שו"ת אלא חידושים או משא ומתן בדברי הטור והבית יוסף או בשלחן ערוך ונושאי כליו.

ח. **קבצים תורניים.** קיבצנו **חדושים מתוך הקבצים התורניים** המפורסמים: "המאסף", "תורה מציון", שיצאו לאור בירושלים לפני כמאה שנה, וכן מהקבצים שנדפסו בג'רבא: "קרן דוד", "מקביאל", "הירח", "השושנה", "כתר תורה". וציננו שם הרב הכותב בסוף כל חידוש.

ט. **תמצית פסקי תשובות מגדולי הפוסקים בדורות האחרונים,** ואלו הספרים שציננו אליהם: **שו"ת "רב פעלים"** למרן הגאון רבנו יוסף חיים זצ"ל. **שו"ת "שואל ונשאל"** למרן הגאון רבנו משה כלפון הכהן זצ"ל, ראב"ד ג'רבא. **שו"ת "שמחת כהן"** למרן הגאון רבנו רחמים חי הויתנה הכהן זצ"ל, ראב"ד ג'רבא. **שו"ת "איש מצליח"** למרן הגאון מייסד הישיבה רבנו מצליח מאזוז זצ"ל, ולהבדיל בין החיים, **שו"ת "יביע אומר"** למרן הגאון הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א.

י. **חדושי של מרן מלכא הראשון לציון שליט"א,** מלבד הנ"ל, השתדלנו בס"ד להתאים את חדושי של מרן שליט"א לסגנון הספר, הבאנו קטעים נבחרים מתוך תשובותיו שבספרי **שו"ת "יביע אומר"** על עשרת חלקיו, עם עיקרי ראיותיו, וכלשונו ממש, בלי שום שינוי. וכן הבאנו הרבה מהערותיו בספרי **"הליכות עולם"** – שבהרבה מקומות בקטע קצר מתמצת את עיקרי תשובתו שנדפסה כבר בשו"ת **יביע אומר**. זאת ועוד, במקומות שמצאנו שמרן שליט"א נשא ונתן או העיר על דברי האחרונים על השלחן ערוך בדרך חידוש (ואפילו לא לענין הלכה), הבאנוהו לבית האוצר בצורת חידוש, או צייננו בהערה שמרן שליט"א העיר על דברי הרב המחבר.

יא. **שיבצנו הרבה מחידושי המאירים של מרן הגאון ראש הישיבה שליט"א,** בעיקר הערותיו שנדפסו בסוף ספר **"בן איש חי"** (הנדפס מחדש בס"ד ע"י המכון), והערותיו שבסוף ספר **"משנה ברורה עם הערות איש מצליח"** (בהוצאת המכון), וכן מתוך מאמריו הפזורים בירחון התורני המפורסם **"אור תורה"** ועוד מקומות, זאת מלבד כמה הערות הפזורות במדור **"הערות וצינונים"** שכתב לבקשתנו להאיר את עינינו.

בְּרִיקָה

הגהה מדוקדקת

רוב החיבורים והספרים שבאוצרנו, זוהי להם פעם ראשונה שהם נדפסים במהדורה חדשה מאז צאתם לאור עולם לפני מאות בשנים. רבים מהם לא נדפסו שוב מעולם אחר הדפסתם הראשונה, ויש רבים שזכו לתפוצה חדשה בדור האחרון ע"י "מהדורת צילום" בלבד.

צוות תלמידי חכמים מחברי "מכון הרב מצליח", עמלו ויגעו בלימוד ועיון כל דברי המחברים שהובאו בית האוצר, וכל דיבור ודיבור שבספר עבר תחת שבט הגהתם וביקורתם. ובמהלך עבודתם סיקלו אין ספור טעויות ושיבושים המהפכות את הכוונה ומפריעות ללמוד בחבנת דברי המחבר, וכפי היכולת שבידם השוו גם בין דפוסים שונים וקדמונים, ואחר ההכרעה ובירור הנוסח הנכון קבעוהו בספר.

מאחר ש"כל האדם כוזב", לכן אף כשהיה נראה ברור שיש ט"ם, לא מחקו לגמרי את הנוסח הקיים, אלא השאירוהו בסוגריים עגולות, ואת התיקון בסוגריים מרובעות, ובידי המעיין לשקול במאזני שכלו את הדברים. למעט טעויות פשוטות מאד, או שבדפוסים ראשונים וכ"ש בכתבי יד רואים בבירור נוסח מתוקן, אזי פעמים שלא השאירו עקבות לשיבוש המדפיסים, ופעמים לפי הענין עמדו על כך במדור **"הערות וצינונים"**.

בכמה ספרים ישנם **"השמטות"** או **"תקונים"**, פעמים בסוף אותו ספר, ופעמים בספר אחר של אותו מחבר. ב"אוצר ההלכה" כל השמטה נדפסה במקומה, עם ציון מהיכן הובאה. ולדוגמא נציין את ספר **"יפה ללב"** להגאון **רבי יצחק נסים רחמים פלאגי** זצ"ל, אשר

מבוא האוצר

מלבד כי ספרו זה מכיל **תשעה חלקים**, וכמעט בכל חלק ישנם חידושים על כל חלקי השלחן ערוך (ויצוין עוד, כי בכל חלק יש 'השמטות', ולאחר מכן 'תקונים' להשמטות, ובסוף יש גם 'קונטרס אחרון' המכיל הוספות ל'תקונים', ובהם עוד הוספות וחידושים שלמים, ולא כל מוחא סביל דא), עם כל זה חידושי פוזורים על פני למעלה **מארבעה עשר** כרכים (ספר **"יפה ללב"** מכיל **עשרה** כרכים, ויש עוד מחידושי בסוף ספרו **"חלק יפה"** שנדפס בסוף ספר **"פני חיים"** לאביו הגר"ה, ובשו"ת **"לב חיים"** לאביו הגר"ה, ובספר **"פרה את אברהם"** על התורה לאדמו"ר הגר"א, ובספר **"ויקרא יצחק"** על התורה להרב המחבר!) ולולא סיעתא דשמיא שמלוח וחופפת אותנו לא היה אפשר לגלות את כולם.

מן **העניין** לציין עוד, כי ספר **יפה ללב** "חלק הששי" שתמיד ידענו שלא כתב שם רק על חלכות פסח וחלק אבן העזר, מקרוב ממש נודע לנו שחלק זה מחולק לשני כרכים קטנים (שלא כקודמיו), ואחד מוכר ומצוי, והאחד איננו, גם לא ברוב הספריות הגדולות. ובחסדי ה' זכינו להשיג צילום ממנו והבאנו מחידושי בחלקים אלו, (ויצוין, כי גם מרן הראש"ל שליט"א מוזכרו מספר פעמים בשו"ת יביע אומר, וכנראה שמצוי הוא בבית גנזיו), ובלי ספק שיש בזה נחת רוח גדולה לגאון המחבר. ומלבד ספר **יפה ללב** יש עוד ספרים שנדפסו באופן כזה וכדומה, כמו ספר **"מאורי אור"** (על שבעת חלקיו) וספר **"פתח הדביר"** ועוד, וכאמור, על ידי אוצרנו יוכלו המעיינים לרוות ולשתות בצמא את דבריהם בלי לייגע את מוחם אחר חיפוש מייגע ומפרך.

ג. גם אספנו אל האוצר **חידושים מכמה ספרי שו"ת**, שחלק מסימני הספר לא היו שו"ת אלא חידושים או פלפולים בדברי הטור והבית יוסף או בשלחן ערוך ונושאי כליו, ואף שידענו גם ידענו שהמלאכה בזה היא רבה, כי אלפי ספרי שו"ת ישנם, ולא עברנו לעת עתה רק על מקצתם, מכל מקום ליקטנו לפי מה שהשיגה ידינו לבינתיים, ועוד חיד נטויה בעזרת ה'. וראה עוד באורך במבוא לחלק א' ב"עמודי האוצר" פירוט על סוגי ספרים השונים שנלקטו מהם חידושים, אף שעיקר הספר אינו חידושי שלחן ערוך. **מלאכה יש כאן, חכמה יש כאן!**

נִפְתָּח

פיענוח ראשי תיבות

רוב ככל ראשי התיבות וקיצורי המלים שהיו בספרים שהובאו "בית האוצר", פוענחו ונפתחו. וזאת באשר ראינו מהנסיון, שדבר זה מוסיף נופך רב בלימוד. ודע שלא **הסכנו עמל ומורח** לברר **מפי סופרים ומפי ספרים**, מאות ר"ת שהיו קשים להבנה, וחקדשנו לכך **זמן זמנים טובא**, ביודענו שבכך מונעים אנו בזבוז זמן יקר מחובשי בית המדרש, וביטול תורה גדול בכמות ובאיכות. ומכל מקום כמעט מאד מקומות שנסתפקנו בביאור כוונת המחבר בר"ת שכתב, השארנו את המלה כצורתה, ופענחנו את הר"ת בסוגריים מרובעות, והמעייין יבחר ויקרב.

סְפִיר

ציוני מקורות

בכל אלפי החידושים שהובאו אל בית האוצר, ברבבות המקומות שציינו לספרים וחיבורים אחרים, תרנו וביקשנו לידע איה מקום כבודם, לראות שהמקורות אינם שגויים, וננסו בדברי המחברים אלפי מקורות שלא היו כתובים, ותקנו אלפי מקורות שנדפסו בשיבוש.

וכמו כן, במאות מקומות כתבו המחברים ציונים לדפוסים ישנים שאינם מצויים כיום, וביררנו את המקור לפי הדפוסים החדשים והנפוצים, וצייןנו למקור החדש בסוגריים מרובעות, והשאירו את המקור הישן בסוגריים עגולות. ומלאכה זו היתה אחת מהעבודות הקשות ש"במקדש", כי פעמים רבות היה קשה למצוא את המקור הנכון והמדויק שעליו נתכוונו המחברים, אם מפני טעויות הדפוס, או משום הציונים הישנים, או מחמת שהספר שצייןנו אליו לא מצוי. ובזכות זה נפתרו תמיהות רבות שהיו בדברי המחברים לפום ריהטא, אשר בהגלות נגלות מקור ויסוד דבריהם, נתבארה כוונתם. וע"פ רוב עמדנו על כך במדור "הערות וצייונים".

ובאן המקום לציין, כי ספרים אשר יש להם כמה מהדורות, השתדלנו לציין לפי הנושא בספר (כגון: הלכות ... דיבור המתחיל ... או פרקים וכיוצא בהם) ולא לפי דפי (או עמודי) הספר, כדי שיהא אפשר למוצאם בכל מהדורא. ובספרים אשר לא היתה אפשרות זו ציינו לפי המהדורא הנפוצה יותר.

כמו כן לא נמנענו מלציין ציונים לספרים שרק במהדורא חדשה סדרו אותם לפי אותיות, לדוגמא: "בית יוסף", במהדורא החדשה (הוצאת "שירת דבורה") ציינו סעיפי השלחן ערוך בתוך הטור והבית יוסף להקל על המעיין למצא כל סעיף בבית יוסף, וגם אנחנו מטעם זה השתמשנו בסעיפים אלו במקום שצייןנו המחברים לבית יוסף בעיקר בסיומן אחר. וכן האותיות בספר "בית חדש" השתדלנו לציין אליהם ברוב המקומות, למרות שבדפוסים הישנים האחרונים השמיטו אותם (וב"שירת דבורה" החזירו עטרה ליושנה). וכן ציינו בספר "לבושי שרד" סעיפים קטנים, שנעשו לראשונה בשלחן ערוך החדש הוצאת "מכון ירושלים".

יְהוָה

חלוקת קטעים

מחברים רבים מהמוכאים באוצרנו, בהרבה מקומות השפיעו עלינו גשמי נדבה, ויתחלכו ברחביה, כיד ה' הטובה, וכתבו פלפולים עצומים באורך רב, ברצף אחד ובנשימה אחת. במקרים אלו, חילקנו את הדיבורים לקטעים קצרים, להקל על הלומד שיוכל להתבונן בין קושיא לחבירתה, ובין ענין לענין. לעומת זה, היו פעמים, שנתקלנו בקטעים שהיו נפרדים, ואחר העיון ניכר בעליל שאך שגגת המדפיסים היא, ויש לחבר את האהל להיות אחד, וכן עשינו.

לְשֵׁם

סדר החידושים

ננקטה דרך מיוחדת בעריכת החידושים. והיא, שכל דברי המחברים על כל סעיף וסעיף, באו ברצף, אחד אחר רעהו, באופן שהלומד המחפש לראות דברי המפרשים בעניין מסוים, לא צריך עוד לחפש הרבה, אלא בסקירה אחת עובר על פני כל המפרשים שדיברו באותו ענין, ומשביע את רצונו. הסדר שננקט בדברי המחברים עצמם, הוא כדלהלן:

א. לפי קביעות החידוש. לדוגמא: בסעיף שיש בו חמשה משפטים, על כל משפט ומשפט דיברו כמה חכמים (וכפי שמצוי הרבה), הרי שכל אלו שדיברו על המלים הראשונות בסעיף, הוקדמו, וכן הלאה.

ב. סדר הדורות. מובן מאליו, שמחברים רבים קבעו על אותם מלים שבאותו סעיף. ובמקרים אלו, סידרנו דבריהם לפי סדר זמן פטירתם, והשתדלנו לברר עד כמה שידינו מגעת את שנת פטירת המחברים.

מבוא האוצר

שבו

קביעות בראש החידוש

כפי שכתבנו באבן "פטדה", ספרים רבים מתוך חדרי האוצר, הם חיבורים המיוסדים אך ורק על הטור ובית יוסף. וממילא בדבריהם קבעו רק על הבית יוסף, בלא שום ציון לשלחן ערוך. וכן בחידושים מספרי "מערכות", ברוב הפעמים אין ציון וקביעות אל קטע מסויים בש"ע שעליו מוסכים דבריהם, במקרים אלו, השתדלנו עד כמה שאפשר לשבץ דבריהם הקדושים במקום שנראה הכי מתאים וקשור לתוכן חידושיהם, והוספנו בראש דבריהם "קביעות" מלשון השלחן ערוך.

וכן במקומות שהיה ראוי לשנות את מקום החידושים לפעם אחר, ובלי ספק דהוה ניהא ליה להמחבר בכך, וכגון, שפוסקים רבים דנו בנושא מסויים, וקבעו דבריהם בסוף הסימן, ויש שדיברו באותו ענין מיד עם תחילת הסימן, והיה ראוי לצרף את כולם יחד שלא ייעלמו דבריו מעיני הלומדים. וכן חידושים על סימנים מסויימים שנדפסו שלא במקומם באשמת המדפיסים וכיו"ב, שיבצעו הדברים במקומם, וציינו בסוף החידוש מהיכן לוקח. ועם כל זאת השתדלנו כמה שיותר שלא לשנות קביעות המחבר.

וזאת למודעי! כי אין לדייק בכוונת המחבר על פי הקביעות שחביא מלשון השלחן ערוך, כי במספר מקומות קצרנו או הארכנו את הקביעות, ולפעמים אף שינינו את הקביעות לפי הצורך, ובחרנו ב'קביעות' היותר מתאימה וקשורה לדברי המחבר, וזאת עשינו מכמה סיבות, ובפרט שבספרים רבים לא חיתה בהם קביעות, או שלא הקפידו על הקביעות.

אחלמה

אבני ה"מילואים"

במספר מקומות, המחברים הקדושים העלו ארוכה ומרבה בפלפול עצום ומסועף, מערכה לקראת מערכה, ודא עקא, שללומד המחפש לראות כאחד את דברי האחרונים על הדין המבוקש עמו, לא נוכל לקטוע את רצף החידושים בפלפול גדול של כמה דפים. ומאידך, לא יעלה על לב להשמיט חידושים נפלאים אלו, אשר טובה מרובה צפונה בהם, אשר על כן הקדשנו מדור מיוחד בסוף הספר לכל עניינים אלו. באופן שבגוף הספר הובאו תחילת דברי המחבר הנוגעים לענין, וצויין ב"הערות וציונים" שיש המשיך הנמצא בסוף הספר, והחפץ לחזות בנועם דבריהם יפנה לשם וירווח צמאוונו.

תרשיש

הערות וציונים

א. ציונים לחדרי האוצר. במסגרת עבודתנו ב"אוצר ההלכה" נוכחנו כי כמעט בכל סימן, המצא ימצא עשרות מקומות, שחכם אחד מציין לדברי חבירו שקדמו, ונושא ונותן בדבריו, ואף אותו מחבר שצינו אליו שוכן כבוד באוצרנו. כתבנו בהערה את מקורו ומקום כבודו ב"אוצר ההלכה", ובזה יעלה לו ארוכה, כי שם צוה ה' את הברכה. וכמו כן במקומות שקושיית חכם אחד מיושבת על פי דברי חברו (ולא הזכירו, או שלא ראה דבריו וכדומה), השתדלנו בהרבה מקומות לציין, ועוד הרבה הערות בסגנון זה.

ב. ציונים אל ספרי מרן ה"ביע אומר" שליט"א. מאחר שנפגשנו ב"אוצר ההלכה" בעשרות מקומות שפוסקים מסויימים העלו חידושים הלכתיים, שלא ידוע כ"כ מה דעת שאר פוסקים בזה, והמעין משתוקק לידע היכן ימצא דברי חפץ, ומה יעשה ישראל. לכן בכל מקום

ונושא שמצאנו שגם מרן הראש"ל שליט"א דן בו באחד מחיבוריו הגדולים: **שו"ת יביע אומר**, **שו"ת יחזק דעת**, **הליכות עולם** ועוד. ציינו לדברי קדשו שם, ומשם בא"ר, כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים.

ג. **הערות קצרות**. במקומות שהתעוררו תוך כדי עריכת הערות הנוגעות לגוף דברי המחבר, ומסירים אבני נגף העומדים בפני הלומדים. כגון: ביאורים קצרים בלשונות סתומים, מקורות שלא נמצאו או שאינם מדויקים, שינויי גירסאות וכדומה, באנו בזה בקצירת האזמר ב"הערות וצינונים", לתועלת שוחרי התורה.

שהם

אוצר המפתחות

א. **מפתח העניינים**. בעמל רב נערך על כל הספר, מפתחות מפורטים לפי הנושאים, וכן מפתח לכללים שנדונו בתוך דברי המפרשים (כללי ההוראה, כללי הפוסקים ועוד כללים במספר נושאים מגוונים שדנו בהם המפרשים באורך, וכן ידיעות מסוימות בסדר הדורות וכיוצא).

ב. **מפתח לכל החידושים שנדפסו באוצר**, על מנת לדעת איה מקום כבודם, לדוגמא: אם ירצה הלומד למוצא ספר "יפה ללב" חלק ז' סימן כ"ה אות א', היכן נדפס באוצר החלכה? יחפש בספר "המפתח" לפי סדר א – ב ספר "יפה ללב", וימצא מבוקשו בנקל!

ג. **מפתח שמות הספרים ומחבריהם**. הרשימה נכתבה בקיצור, ומכילה רק את הפרטים הנצרכים: שם המחבר, שנת פטירתו, מקום מגוריו, שנת ומקום הדפסת הספר.

ישפה

כתב מהודר ויפה

השתדלנו וטרחנו בכל עוז, שכל החיבור יהא ערוך מתחילתו עד סופו, בטוב טעם ודעת, באותיות גדולות ומאירות עיניים, בסדר יפה, ועריכת משובחת. גבי דידנו, כלפי עשרות ספרים מהמובאים כאן, אם לא היה בהם אלא את "ישפה", דיינו! חלק נכבד מהספרים שכאו אל האוצר, היו עד כה בדפוס ישן ועתיק מלפני מאות שנים, באותיות רש"י קטנות ושבורות, צפופות ושדופות, בלא סדר ומשטר, עיר פרוצה אין חומה. מה שגרם למיעוט הלומדים, אשר יעמיקו חקר בדברי קדשם כיאה וכיאות.

מהדורות הספרים שציינו על פיהם ב"אוצר ההלכה"

- אבודרהם השלם – ירושלים תשכ"ג
הנהגות רש"ל על סמ"ג – עמודי שלמה – ירושלים תשכ"א.
הלכות גדולות – מהדורת מכון ירושלים – ירושלים תשנ"ב.
זוהר – וילנא תרנ"ה.
זוהר חדש – מהדורת מוסד הרב קוק – ירושלים תשי"ג.
חמדת ימים – ונציה תקכ"ג.
כל בו – לבוב תר"ך.
מכילתא – מהדורת הרב הורוויץ.
נגיד ומצוה – ירושלים תשכ"ה.
סדר היום – ירושלים תשל"ח.
סדר רב עמרם גאון – מהדורת מוסד הרב קוק.
סמ"ג – ונציה ש"ז.
סמ"ק עמודי גולה – מהדורת הרפנס.
ספר האשכול – מהדורת נחל אשכול – הלברשטט תרכ"ח.
ספר היראה עם ביאור מקור היראה – ירושלים תשי"ט.
ספר העיטור – מהדורת הרב מאיר יונה – תרל"ד-תרמ"ה.
ספר יוחסין השלם – ירושלים תשכ"ג.
ספר יראים השלם – מהדורת תועפות ראם – וילנא תרנ"ב-תרס"ב.
ספר מהרי"ל מנחמים – מהדורת מכון ירושלים – ירושלים תשמ"ט.
ראשונים על הש"ס – רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, מאירי – מהדורת זכרון יעקב.
ראב"ן (עם ביאור אבן שלמה) – ירושלים תשל"ה
שבלי הלקט השלם – דפוס וילנא תרמ"ז
שו"ת מהרי"ל – מהדורת מכון ירושלים – ירושלים תש"מ.
של"ה – הוצאת מכון "יד רמה" מפעל השל"ה השלם.
שער הכוונות – ירושלים תרס"ב.
תולדות אדם וחוה (רבנו ירוחם) – ונציה שיי"ג.
תורת האדם – מהדורת הרב שעוועל – ירושלים תשכ"ד.
תשב"ץ קטן – מהדורת מכון ירושלים ע"פ דפו"ר דפוס קרימונה.
תשובות הרמב"ם – מהדורת בלאו (ד"ח).

אוצר ההלכה

אוצר מפרשים
על שלחן ערוך אורח חיים
— הלכות שבת —

סימנים רמ"ב - ר"נ

חלק א'

באר הגולה

רמב להזהר בכבוד השבת. ובו סעיף אחד:

א. טור מדברי רש"י
בפירוש הפרק
אבות פרק ה'
[משנה כ'] אהא
דשבת ק"ח [ע"א,
פסחים ק"ב ע"א]:
ב. פסחים ק"ב
[ע"א] וק"ג [ע"א]:
ב. טור: ג. בבא
קמא דף פ"ב [ע"א]:

א^א אפילו מי שצריך לאחרים, אם יש לו מעט משלו צריך לזרו עצמו לכבד את השבת, ולא^ב אמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר, ב^ב על כן צריך לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת: מתקנת עזרא שיהיו מכבדים בגדיהם בחמישי בשבת מפני כבוד השבת: הגה נוהגין ללוש כדי שיעור חלה צנית לעשות מהם לחמים לצנוע עליהם נשצת ויוס טוב (סמן ממדכי ריש מסכת ראש השנה) [ר"ן ראש השנה יב: ד"ה גרסינן צירושלמין], והוא מכבד שצת ויוס טוב, ואין לשנות. יש שכתבו שצמקת מקומות נהגו לאכול מולית"א שקורין פשטיד"א צליל שצת זכר למן שהיה מכוסה למעלה ולמטה (מהרי"ל הלכות שבת עמוד ר"ד), ולא ראיתי לחוש לזה:

אוצר ההלכה

ודע דבערבי פסחים (דף ק"ב ע"א) איתא, תנא דבי אליהו אע"פ שאמר ר' עקיבא עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, אבל עושה הוא דבר מועט בתוך ביתו, מאי ניהו, אמר רב פפא כסא דהרסנא, כדתנן [אבות פ"ה מ"ב] ר' יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וכו'. ונראה דרצונו לומר דאע"פ שאמר ר' עקיבא עשה שבתך חול וכו', לא תימא דעונג שבת הוא דבר קל, אלא על כל פנים צריך לעשות דבר מועט, דהיינו שידחוק עצמו עד שיעשה דבר מועט, שצריך להיות עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים, ופרש"י [ד"ה הוי עז], התחזק במצוה יותר משיכולת בידך. ומיהו אם אינו רשאי גם לאותו המועט, יעשהו חול ואל יצטרך לבריות. ולפי זה יש שלש חלוקות בדבר, אחת, לעשיר דחייב לענג שבת כפי יכולתו, ולא תיסגי ליה בדבר מועט. שתיים, למי שאין ידו משגת להרבות, חייב לעשות דבר מועט ובו יוצא ידי חובה. שלש, למי שאין לו כח כלל אפילו למועט, אז יכול הוא לעשות שבתו חול ולא יצטרך לאחרים. ומה שסיים הרמב"ם ז"ל בלשונו וכתב: ואינו חייב להצר לעצמו ולשאול מאחרים כדי להרבות במאכל בשבת, אמרו חכמים הראשונים עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. ע"כ. דיראה מזה, דהא דלא יצטרך לבריות הוא כדי להרבות, וקאי אין ידו משגת, דסגי בדבר מועט כפי כחו, דנמצא לפי זה דאם גם המעט אין לו כח לעשותו, אז יצטרך לבריות, ופירוש עשה שבתך חול קרוב לחול ולא חול ממש, הא ליתא, דפירוש חול חול ממש כפשוטו, ואל יצטרך לבריות כלל. ומה שכתב ואינו חייב להצר וכו', ר"ל אם אפילו המועט אין ידו משגת לעשותו, אינו חייב להצטרך כדי להרבות אותו המועט, וקרי ליה ריבוי כפי ערך רגילותו בימות החול, ולעולם יעשה השבת חול ואל יצטרך, ויבטח בה' וישען באלהיו, כי הוא הנותן לו כח לעשות חיל לענג את השבת ככל אות נפשו.

(מטה יהודה – סק"א)

ב) שם אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו וכו'. אבאר לשון הטור דכתב וז"ל: והא דאמר ר' עקיבא [שבת ק"ח]. עשה שבתך חול וכו', היינו בדלא אפשר ליה. ורצה

סעיף א'

א) סעיף א' אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו וכו'. איתא בפרק כל כתבי [שבת ק"ח:] במה מענגו לשבת, רב יהודה משמיה דרב אמר בתבשיל של תרדין ודגים גדולים וראשי שומין, ורב חייא אמר רב אפילו דבר מועט ועשאו לכבוד שבת הרי זה עונג, מאי היא אמר רב פפא כסא דהרסנא. ע"כ. ונראה לכאורה דהני תרי אמוראי פליגי אליבא דרב, דלרב יהודה בעינן עונג טובא ולא סגי בדבר מועט, ואפילו אותו המועט לא היה דרכו לעשותו בחול ועשאו לכבוד שבת אין זה עונג, ומאי דלא נקט אלא הנך מינין, לפי שבאותן הימים היו חשובין אצלן כדפרש"י ז"ל [ד"ה ראשי שומין], ואין הכי נמי דבכל זמן צריך לעשות המאכלים החשובים להם. ורב חייא סבירא ליה אפילו דבר מועט שעושהו מוסף על ימות החול לכבוד שבת, גם זה חשוב עונג, והיינו אפילו למי שהוא עשיר ויכול לעשות יותר, יוצא ידי חובה באותו המועט, אבל מי שאין בידו יכולת כי אם לדבר מועט, כולי עלמא מודו דיצא ידי חובת עונג שבת, דלא פליגי אלא בדאפשר ליה. והרמב"ם ז"ל (בפרק שלשים דין ז') כתב וז"ל: איזהו עונג, זה שאמרו חכמים שצריך לתקן תבשיל שמן ביותר ומשקה (מבושל) [מבושם] לשבת, והכל לפי ממונו של אדם, וכל המרבה בהוצאת שבת ובתיקון מאכלים רבים וטובים, הרי זה משובח. ואם אין ידו משגת, אפילו לא עשה אלא שלק וכיוצא בו משום כבוד שבת, הרי זה עונג שבת. ע"כ. ומצינן למימר דדעתו היא לפרש כדכתיבנא, ופסק לחומרא כרב יהודה, ובאין ידו משגת אפילו רב יהודה מודה. מיהו קשיא לי, דהרי כתב רבנו שם (ראש הפרק), ארבעה דברים נאמרו בשבת, שנים מהם מדברי סופרים שהם כבוד ועונג, וכיון דהעונג הוא מדברי קבלה, היה לו לרבנו לפסוק לקולא. ולכך נראה דרבנו סבירא ליה דלא פליגי, ומר אמר חדא ומר אמר חדא, ורב יהודה מיירי בדאפשר ליה, דכיון דיכול ורשאי הוא אינו נפטר בדבר מועט, ורב חייא מיירי בדל הוא ואין ידו משגת, לכך אינו חייב אלא בשיעורו.

אוצר ההלכה

הש"ע, ואשרי איש ירא את ה'. ועיין בעולת שבת [סק"א] שפירש כוונת הש"ע במה שכתב צריך לזרז עצמו לכבד את השבת, דר"ל כיבוד יפה ומהודר, ולא כמו שאמרו בגמרא אפילו כסא דהרסנא. יע"ש. ומשמע דהוא מחלק בין לשון מועט הנזכר בש"ע, ובין לשון מועט הנזכר בפרק ערבי פסחים, דהש"ע מיירי ביש לו קרן ואינו יכול להתפרנס מן הריוח, ולכך צריך לקיים כבוד שבת כראוי ולא יחוש לריוח, אבל בגמרא מיירי במי שאין לו כלל כי אם דבר מועט, וזה יעשה מעט כפי שיעורו, מה שאין כן במי שאין לו כלל, לכולי עלמא אינו חייב לחזור על הפתחים. ואחר המחילה אין דעת הש"ע כדבריו והעיקר הוא כדכתיבנא. ודוק. (מטה יהודה – סק"ב)

ג) שם אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משל וכו'. גודל שכר המקיים והמקדש יום השבת כבר ידוע הוא, מבואר הכל בגמרא ופוסקים, ואי אפשר להאריך בהם כי קצר היריעה והמצע מהשתרע, על כן הרוצה לעמוד על עיקרן יעיין שם. ומה שכתב בש"ע אפילו מי שצריך לאחרים, הוא שאלת הטור, משום שמפרש תחלה שיש לכבד שבת בכל יכלתו, לפזר מעותיו בדגים גדולים וראשי שומין, ואל יאמר היאך אחסר פרנסתי, כי אדרבה אם יוסיף יוסיפו לו, כדתני תחליפא [ביצה טז]. כל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה עד יום הכפורים³, חוץ מהוצאות שבת ויו"ט והוצאות בניו לתלמוד תורה, אם מוסיף מוסיפין ליה. ואמרינן נמי גבי הוצאות שבת ויו"ט [שם טז:], אמר הקב"ה בני לוו עלי ואני פורע, וכיון שכן הוא, אל ידאוג כי נאמן הוא בעל חובו לפרוע לו חובו. אבל למי שהשעה דחוקה לו, נאמר בגמרא [שבת קיח:] אפילו דבר מועט ועשאו לכבוד שבת הוי עונג, ואפילו כסא דהרסנא. וכתב הטור, וכמה פעמים נשאתי ונתתי לפני אדוני אבי הרא"ש, כמוני היום שיש לי מעט משלי ואינו מספיק לי וצריך אני לאחרים, אם אני בכלל עשה שבתך חול [שם קיח]. אם לאו, ולא השיבני דבר ברור, אחר כך מצאתי בפרקי אבות לרש"י (דהיינו בפסחים דף ק"ב ע"א)⁴ שפירש על האי משנה [אבות פ"ה מ"ב] דר' יהודה בן תימא הוי עז כנמר, שכתב וז"ל: תיכף לאותו משנה ר' עקיבא אומר עשה שבתך חול שנוי האי דבן תימא [דהיינו בפסחים דף ק"ב ע"א], לאורי דר' עקיבא לא אמר אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר, אבל צריך אדם לזרז עצמו כנמר וכנשר לכבד שבתות ביותר. על כן צריך כל אדם לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת. עכ"ל. והנה בטור אינו מבואר מה היה שאלתו, והרבה פירוקי נאמרו בו, וזה פירוש נראה לי הנכון, הוא משום דהתוספות הקשו בשבת (דף ק"ח ע"א [ד"ה והא]) על יד הא דתנן מי שיש לו ארבע עשרה סעודות לא יטול מן [התמחוי] [הקופה], והיינו שיש לו כל יום רק שתי סעודות, ואפילו בשבת אין לו יותר, אפילו הכי אל יטול, והא תנן [פאה פ"ח מ"ז] עני העובר ממקום למקום וכו' שבת

לומר ע"פ מה שכתבו התוספות רפ"ב דביצה [טו: ד"ה לוח], והובאו דבריהם בהגהות אשרי [שם סימן ד'], אהא דאיתא התם בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע, וז"ל: וא"ת והא אמרינן עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, וי"ל דהתם מיירי שאין לו לפרוע אא"כ יטול מן הצדקה, אבל הכא מיירי שיש לו משכונות כדי לפרוע ואין לו מעות, לכך קאמר לוו עלי ואני פורע. ע"כ. ועל זה כתב הטור בדלא אפשר ליה, דהיינו שאין לו משכונות ממה לפרוע כדי לכבד השבת ביותר, אבל אפשר ליה, דהיינו שיש לו ממה לפרוע, אע"פ שאין בידו מעות צריך ללוות מאחרים ולכבד שבת כפי יכולתו. וכן נראה הבנת מרן ב"י. ומה שכתב והא דאמר רב חייא [שבת קיח:] אפילו דבר מועט וכו', היינו למי שהשעה דחוקה לו כל כך, ר"ל דלא תימא דרב(י) חייא מיירי בדאפשר ליה ופליג אדרב יאודה², קמ"ל דלא מיירי אלא במי שהשעה דחוקה לו, דאינו רשאי לעשות עונג שבת כראוי, ולכך סגי בדבר מועט. ונסתפק הטור על מי שיש לו מעט ואינו מספיק לו, ר"ל דעתה יש לו מעות שיעור שיוכל לענג אותו שבת ביותר, אלא שאינו מספיק למזונותיו בשאר ימות החול, דמחמת ההוצאה שיוציא בשבת זו בריוח יחסר לחמו בחול וסופו שיצטרך לבריות, מספקא ליה אי אזלינן בתר סופו, ויהיה בכלל עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, דהא סופו לבוא לידי מדה זו, או נזיל בתר השתא ונידון כפי שעתו באשר הוא שם וחייב לענג שבת ביותר, ואל יצר צרת מחר. ופשיט ליה הטור מדברי רש"י ז"ל [אבות פ"ה מ"ב] דמוכח מיניה בהך דהוי עז כנמר, דר' עקיבא לא קאמר עשה שבתך חול אלא למי שהשעה דחוקה לו [ב]יותר, ומינה נילף דלעולם בתר השתא אזלינן, ולא מיקרי דחוק [ב]יותר אלא מי שאין ידו משגת אף לאותה שבת דיצטרך לאחרים ודאי, ולאפוקי על הספק דנולד אין לחוש, וישים בה' מבטחו שימצא לו אחר כך מזון כדי חייו, ועל הנחה זו סיים הטור דצריך כל אדם לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת, דהיינו כיון שחמור כל כך חיוב עונג שבת, וכתב עוד, וכיון שכן הוא אל ידאג כי נאמן הוא וכו'. ועיין בבית חדש [אות ב' ד'], ובמגן דוד [ט"ז סק"א], שכל אחד עשה שיטה אחת בהבנת הטור. יע"ש.

ומיהו שיטה זו דכתיבנא אינה מתיישבת ע"פ דברי הש"ע, דהש"ע כתב אפילו מי שצריך לאחרים, והטור לא דיבר אלא במי שעדיין לא נצטרך לאחרים כלל. וצ"ל דהש"ע מפרש הספק שנסתפק הטור במי שכבר נצרך לאחרים אבל יש לו מעט משלו, אם יתחייב לענג שבת באותו המועט או דילמא דיעשה שבתו חול, ופשיט מפרש"י ז"ל דצריך לזרז עצמו, דהך דר' עקיבא מיירי במי שהשעה דחוקה לו ביותר, דהיינו שאינו יכול לענג כלל, אבל זה דיש לו מעט, הא מצי לענג שבת באותו מעט מיהת עם מה שיתנו לו האחרים. ולענין דינא אין לזוז מדברי

הערות וצינים

2. דאמר דמענגו בתבשיל של תרדין, ודגים גדולים וראשי שומין. עיין מה שכתב הרב המחבר בסק"א, נדפס באות הקודמת. 3. כך הגרסא בגמרא לפנינו, אבל גרסת הרי"ף והרא"ש היא מראש השנה עד ראש השנה, וכן כתב הב"ח להגיה בגמרא. 4. נראה דט"ס נפלה וצריך להיות לקמן כמו שמתקן בפנים.

אוצר ההלכה

ביותר, והא דאמר ר' עקיבא עשה שבתך חול, היינו למי שהשעה דחוקה לו ביותר, ואי אפשר לו לצמצם בימות החול, ולכן מסיים הטור, על כן יצמצם כל אדם כפי יכולתו. כן נראה לי ברור. (נהורא שרגא)

(ז) **שם אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו וכו'.** עיין ט"ז (סק"א) מה שכתב בפירוש דברי הטור בזה. ודבריו צריכין ביאור, וכבר חתר הרב בעל יד אפרים לפרשם. אכן לדעתי אין פירושו מחוור, דלא לבד דלישנא דכסא דהרסנא היינו בכלל קשה להולמו לפי זה, הנה יתנגד לפירוש מה שכתב עוד שם סמוך לזה, ומי שיש לו מעט משלו הוי בכלל עשה שבתך חול וכו', דהא התם ודאי אי אפשר לפרש כן. וגם יסתר משאר דברי הט"ז למעיין בהם היטב. וכן מה שכתב היד אפרים, דמה שאמרו שחייב בכסא דהרסנא כשהשעה דחוקה היינו כשאנו צריך לאחרים כלל וכו', נסתר מדברי הש"ס פסחים (דף קי"ב ע"א), דתנא דבי אליהו אע"פ שאמר ר' עקיבא עשה שבתך חול וכו', אבל עושה הוא דבר מועט וכו' כסא דהרסנא, דמשמע מזה דעל מי שצריך לבריות קאי. ופירוש הט"ז דר"ל כיון שיש חלוקה אמצעית היוצאת אפילו בכסא דהרסנא וכו', אינו אלא למאי דנימא דיש כאן שלש חלוקות, אבל לא למאי דנימא דאין כאן אלא שתיים. ע"ש.

והנ"ל צ"ד נכון בכוונת הט"ז, דהכי קאמר, או דילמא דהשעה דחוקה היינו שאין לו כלל וכו', אבל מי שיש לו מעט משלו הוא בכלל חייב עונג שבת כפי יכולתו, ולא די לו בכסא דהרסנא אלא כשאי אפשר לו לענג את השבת יותר, אבל בדאפשר ליה ודאי דמחויב בשלש סעודות, וגם בשאר דברים המענגים את השבת, אף דצריך לסיפוק אחרים גם כן. והשעה דחוקה דהכא אינו מוסב אמה שכתב לעיל דמי שהשעה דחוקה לו מחויב בכסא דהרסנא, דהתם ודאי איירי שיש לו משלו מעט, דאם לא כן ממה יקנה כסא דהרסנא, אלא קאי אמה שכתב דר' עקיבא איירי במי שאי אפשר לו להוציא בשביל עונג שבת, והיינו דהשעה דחוקה לו. והיה הטור כמסתפק ושואל, אי נימא דכל דצריך סיפוק אחרים הוא בכלל זה אף שיש לו מעט משלו ג"כ, ואף דאז נתחייב בכסא דהרסנא כמבואר בסוגיא דפסחים הנ"ל, מ"מ אינו מחויב לענג את השבת ביותר מזה ולאכול שלש סעודות, כיון דגם הוא הוה עדיין בכלל עשה שבתך חול, ואין כאן אלא שתי חלוקות, החלוקה האחת, מי שמצטרך לבריות בין יש לו או אין לו מדיליה, אינו בכלל עונג שבת זולת הכסא דהרסנא בשאפשר. והחלוקה השנית, הבלתי מצטרך להם כלל, והוא בכלל חייב עונג שבת כהלכתו. או דילמא דהשעה דחוקה דאיירי בה ר' עקיבא היינו שאין לו כלל משלו, אבל מי שיש לו גם מעט מדיליה מחויב בעונג שבת, והוא בכלל אפילו בכסא דהרסנא, והיינו בשאי אפשר לו להכין יותר, אבל בשאפשר אין לו להסתפק בכסא דהרסנא לבד, כי אם מחויב בשלש סעודות

נותנין לו שלוש סעודות. ותירצו, שבשביל סעודת שבת אין לו להתחיל וליטול, אבל בשכבר צריך ליטול, נוטל גם לכדי סעודת שבת וצריך ליתן לו כל צרכו. וא"כ י"ל דזה היה אבעייתו של הטור, שהיה לו מעט משלו ואינו מספיק, והיה סיפוקו גם מאחרים, אם הוא בכלל שכבר נוטל מאחרים א"כ אינו (פטר) [פטר] מסעודה שלישית, וצריך להשתדל שיתנו לו עוד על סעודה שלישית, או דלמא מאחר שזה כבר מוכן לו ונותנים לו במתנה דרך כבוד, אבל השתא אם יכבד השבת לענגו בסעודה שלישית יצטרך עוד לאחרים, א"כ ג"כ אינו מחויב. והרא"ש לא פשט ליה, ופשיט לנפשיה מהנ"ל שיזרז את עצמו בימי החול, ולא יאכל בחול סעודה אחת, וישייר אותו סעודה לשבת. אע"ג דזה יכול לעשות ג"כ אותו שיש לו ארבע עשרה סעודות שישיר אחת לשבת, וי"ל דבדאי אינו מחויב ע"פ הדין לעשות כן (מצער) [לצער] נפשו לעבור זמן סעודה אחת בתענית, רק ממידת חסידות כדי לענג שבת עושה כן שכרו כפל. על כל פנים דברים אלו היפך ממה שכתב הט"ז (סק"א), ותימה גדולה עליו היאך אשתמיטתיה (מייניה) דברי התוספות הנ"ל בשבת [שם] ובבבא בתרא [ט. ד"ה שבת].

וכתב הב"ח [אות ד'], אם יש לו משכון, חייב ללוות על משכון ולבטוח בה' שיזדמן לו לשלם, אבל מי שאין לו משכון, על זה נאמר עשה שבתך וכו', וזה כוונת הש"ע כאן, אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו יזרז את עצמו. ולא מה דבעי למיכל באפוקי שבת יאכל בשבת, שגם במוצאי שבת קודש מצוה גדולה סעודת מלוה מלכה [ש"ע סימן ש'], אלא באמצע שבוע צריך לצמצם, וכן"ל.⁵ (בגדי ישע)

(ד) **שם אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו וכו'.** נ"ב: עיין ב"ח [אות ב'-ג'], וט"ז [סק"א], ומג"א [סק"ב], מה שכתבו בזה. יע"ש. (ברכות מים)

(ה) **שם אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו וכו'.** כתב הטור, וכמה פעמים נשאתי ונתתי וכו'. הנה אינו מבואר מה היתה שאלתו, והרבה פירושים נאמרו. עיין בט"ז (בסק"א), ועיין מה שכתבו הרב בגדי ישע⁶, מאמר מרדכי (סק"א), נהר שלום (סק"ב)⁷, מחזיק ברכה (סק"ד)⁸. (דברי מנחם – הגה"ט סק"ה)

(ו) **שם אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו וכו'.** עיין ט"ז [סק"א] שדחק לפרש דברי הטור. ולפי עניות דעתי נראה דכוונתו לשאול, כמוני היום שיש לי מעט משלי וצריך אני לאחרים, פירוש, אם ארצה לענג בשבת יותר מימות החול אצטרך לאחרים, אם אני בכלל עשה שבתך וכו' [שבת קיח.], או דילמא מחויב אני לצמצם בימות החול כדי לענג שבת טפי. ועל זה נפשט לו דמחויב להיות עז כנמר כפי יכולתו לכבד שבת

הערות וצייונים

5. המשך הדיבור נדפס לקמן אות י"ח. 6. נדפס לעיל אות ג'. 7. נדפס לקמן אות ע"ז. 8. נדפס לקמן אות ע"ח.

אוצר ההלכה

עשה שבתך חול, ר"ל אכול רק שתי סעודות כבחול. ודבריהם נובע משבת (דף ק"ח ע"א) בפירוש המתניתין דפאה [פ"ח מ"ז], דתנן מי שיש לו מזון ארבע עשרה סעודות לא יטול מן הקופה, ואף דצריך לאכול בשבת שלש סעודות, אתיא כר' עקיבא דאמר עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. והנה מבואר בספ"ק [בספרים הקדושים] דשכינה שורה אצל השולחן של אוכלי שבת בלחם משנה, עיין בזה"ק (פרשת פקודי דף רנ"ב ע"ב) דמלאכי עליון באים ורואין את השולחן בשבת, וא"כ שמא תאמר בעני זה שאין לו סעודה שלישית, שהוא הסעודה היותר קדושה לענין כמה דברים, שאז יש הארה גדולה ונשגבה כדאיתא בפרי עץ חיים (שער י"ח פ' כ"ב) [שער השבת פ"ח], ואז אין שכינה שורה בביתו, על זה נראה שלימד המדרש [וזהר במדבר דף קע"ט ע"ב] מובא בפרשת דרכים [דרוש כ"ג], לא זזה שכינה מ ישראל אפילו בשבת של חול, ר"ל אפילו בעני שעושה שבתו חול ואין לו סעודה שלישית, אף על פי כן לא זזה שכינה מביתו.

(שלחן אש)

(יב) שם אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו וכו'. והנה כמה ביאורים נאמרו על זה, עיין ב"ח על הטור [אות ב-ג], ובט"ז כאן [סק"א], ועיין בהגר"א ז"ל [סק"א], ובדמשק אליעזר, ובשו"ע הרב ז"ל [הגר"ז סעיף ג-ד], ובערוך השולחן [סעיף מ"ד].

והנה לפרש דברי המחבר נראה כן, דהדין הוא אם אחד יש לו רק כדי סעודות חול ולא יותר, ואם ירצה לענג השבת צריך ליקח צדקה מאחרים, זה אין לו לעשות, כי אין זו מן המצוות שצריך לחזור על הפתחים עד שיקיימנה (עיין ירושלמי פאה פ"א הלכה א'). אמנם אם יש לו מעט משלו צריך להוציא על העונג, ולא נאמר אדרבה שלא יוציא על העונג כדי שישאר לו על השבוע הבא וימעט על ידי זה בקבלת הצדקה כי יזדקק לה בימות החול (עיין דמשק אליעזר), אין אנו אומרים כן, אלא יענג השבת במעט שיש לו משלו, ואחר כך כשיצטרך להכרחו יקח אז מאחרים (עיין בש"ע הרב [ס"ה] ובקונטרס אחרון שם [סק"ג]). ומסיק המחבר ואומר, אחרי דעל העונג אין לו לבקש מאחרים, על כן יראה האדם לצמצם בהוצאות דימות החול כדי שיוכל לענג השבת, כיון דאין לו לבקש מאחרים על העונג דשבת וישאר בלי עונג.

ולפריש דברי הטור כבר אמרנו בזה, ומצאתי במפרשי הטור והש"ע כמה דברים שאמרנו, לכן לא כתבתי, אף שע"פ דברינו על הטור יש לפרש דברי המחבר באופנים אחרים, אמנם כתבתי הדרך היותר מתאים ללשון המחבר.

(זרע יעקב – זלזניק)

(יג) שם אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו וכו'. כתב בט"ז [סק"א] (בריש הסימן בטור הביא וכו'), וצריך שתדע דהך דר' עקיבא וכו', כי אם על שתי סעודות. עכ"ל

וביתר דברים שהם בכלל עונג שבת, אף שנהנה משל אחרים ג"כ, והיא חלוקה שנית, ואינו בכלל עשה שבתך חול כלל. וזהו שאמר בדרך קצרה, ואיתא עשה שבתך חול וכו', שיש חילוק בין עשה דחוקה או לא וכו', ויש כאן ספק אם יש כאן שלש חלוקות או אין כאן אלא שתיים. וההוא דכסא דהרסנא היינו בכלל וכו', ור"ל דהגם דמחויב בכסא דהרסנא, מ"מ אינו בכלל חיוב עונג ביותר מזה וכו', ומי שיש לו מעט משלו הוי בכלל עשה שבתך חול וכו', ור"ל אע"ג דאז ודאי דמחויב בכסא דהרסנא, מ"מ אינו מחויב כי אם בכסא דהרסנא ולא ביותר מזה גם בשאפשר לו, כיון שהוא בכלל עשה שבתך חול עדיין. או יש כאן שלש חלוקות, ומי שיש לו מעט משלו הוא בכלל אפילו כסא דהרסנא, ור"ל בשאין לו יותר מחויב על כל פנים לענגו בהא, אבל בדאפשר ליה ביותר, ודאי דמחויב לענג את השבת בשלש סעודות ובשאר דברים שיש בהם משום עונג שבת כראוי. כנלע"ד. ויבואר הכל לפי זה דבר דבור על אופניו בלי לחץ כלל, ומימר שפיר אמר לפי זה בדברי קדשו, דאי נימא דאין כאן אלא שתי חלוקות, יהיה כסא דהרסנא בכלל עשה שבתך וכו', ובשנותו את טעמו אמר, דמי שיש לו מעט משלו יהיה בכלל עשה שבתך וכו', דדא ודא אחת היא לכולי עלמא, כי לא יתכן האמור חיוב כסא דהרסנא על מי שאין לו כלל, וגם לא על מי שאין צריך לבריות כלל, למאי דנימא דאין כאן אלא שתי חלוקות. ודו"ק.

(ח) שם אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו וכו'. עיין בספר מנורה הטהורה [סק"א] שכתב בזה כמה חילוקים, דמי שלא התחיל ליטול ואין לו לענג את השבת, אסור ליטול בשביל עונג שבת. ומי שהתחיל ליטול, מחויבים ליתן לו לענג שבת, אבל עליו לא רמא חיובא, וגם כשיש כבר בידו מאחרים שיכול לענג, מ"מ לא רמא חיובא עליו, כיון דעל ידי זה יצטרך אחר כך יותר לאחרים. מה שאין כן ביש לו מעט משלו מחויב לענג השבת משלו. יעו"ש

(ארחות חיים – ספינקא – סק"א)

(ט) שם אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו וכו'. עיין באר היטב (סק"ב), ולהרב יפה תואר בבראשית רבה (פרשה י"א סימן ה' דף ע"ה רע"ב).

(יפה ללב ח"ב – קונטרס אחרון סק"ב)

(י) שם אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו וכו'. עיין בט"ז [סק"א] האריך, ועיין מה שכתבתי לקמן סימן תע"ב [סק"ו] בזה.

(יא) שם אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו וכו'. עיין בט"ז [סק"א] בפירוש הטור, וכן במג"א [סק"ב]. והעולה מדבריהם, דכל מי שאין לו רק ארבע עשרה סעודות לאכול כל ימות השבוע, שתי סעודות בכל יום, לא יטול מהצדקה לאכול סעודה שלישית בשבת, וזה דקאמר ר' עקיבא [שבת קיח].

אוצר ההלכה

דנגע צרעת. וכן איתא עוד שם בתיקון כ"א (דף נ"ח ע"א), ומאן דאית ליה רשו למעבד ענג שבת ולא עביד, אתהפך ליה ענג לנגע צרעת (דהיינו עניות כנ"ל), וחריב ביתיה וממוניה. [ע"כ]. מרובה מידה טובה דמקיים וכו' עונג שבת כראוי, גרים שיהא ביתו מלא ברכת ה' הון ועושר בביתו, וכמו שאמרו בגמרא ביוסף מוקיר שבת [קט"ז]. ועיין בסה"ק אבות הראש ח"ג בקונטרס נפש יתירה בשבת (דף קנ"ג ע"א [אות קי"ח]).

(יפה ללב ח"ג – סק"א)

יו) שם צריך לזרו עצמו לכבד את השבת. אם הגוים מייקרין השער לפי שרואין שהיאודים קונין לכבוד השבת, יכולים לתקן ששום יאודי רשאי לקנות דגים. צמח צדק (סימן כ"ח). ולי נראה גם כן דהדין דין אמת. פרי חדש [סימן תצ"ו] במנהגי (ו) איסור (ס"ק ט"ו).

(יד אהרן – הגה"ט)

יח) שם צריך לזרו עצמו לכבד את השבת. ויזמה שכתב המג"א (בסק"א) ולא יפחות משני תבשילין בשם הזוהר [בראשית דף מ"ח ע"ב], כן נמי מבואר בגמרא [שבת קי"ז], אפילו כסא דהרסנא ועשאו לכבוד שבת, והיינו שפשוט היה לו תבשיל אחד, א"כ מוסיף עוד כל דהו והוי שני תבשילין.

זמה שכתב אם הערלים מייקרין השער נכון לתקן שלא יקנו, וראיה ממשנה סוף פרק קמא דכריתות [ח.], דאמר רשב"ג, המעון הזה לא אלין הלילה עד שיהיו בדינרין, נכנס לבית דין ולימד, האשה שיש [עליה] חמש לידות ודאות וחמש זיבות ודאות, מביאה קרבן אחד ואוכלת בקדשים ואין השאר (עליו) [עליה] חובה, אע"פ שעל פי הדין הוויין עליה חובה וצריך להביא כולן, עקר הדין תורה ופטרן מקרבן כדי שלא יתייקר השער, מכל שכן בנדון זה שאינו אלא מנהג בעלמא ויוכל לכבד שבת בדברים אחרים שיש לעשות כן. ובספר בית הלל [יו"ד סימן רי"ח] כתב, דוקא אם נתייקר יותר משליש שהיה מקדם, כמו בהידור מצוה. אבל האליה רבה [סק"א] חולק עליו, דזה הוא מצד הדין, אבל כאן שרוצים לעשות תקנה, מצוה לעשות תקנה בכל מה שיתיקר, אבל אם אין הנכרי מייקרין, רק שהוא שעת הדחק באקראי, מצוה לקנותם ביוקר כמו שמצינו ביוסף מוקיר שבת בגמרא [שבת קט"ז]. ע"ש.¹¹

יט) שם צריך לזרו עצמו לכבד את השבת. כתב מג"א (סק"א), אם הערלים מייקרין השער וכו', וראיתו ממשנה פ"א דכריתות [ח.]. ע"ש. ועוד יש ראיה מהנהג אוונכרי דריש לולב הגזול (דף ל"ד ע"ב), דאמר להו שמואל להנהו דמזבני אסא אשווי וזביני, ואי לא, דרשינא לכו כר' טרפון דגם שלשה קטומים כשרים, אע"פ שהמצוה מן המובחר דוקא בשלשה שאינם קטומים, רק מפני הפסד ממון של ישראל יכולין לבטל מצוה מן

הט"ז. מה שיש לדקדק על דבריו הקדושים מתוספות בבא בתרא (פ"ק דף ט' ע"א [ד"ה שבת]) מה שכתבו בדברי ר' עקיבא, עיין בספר בגדי ישע⁹, ושם דקדק גם מתוספות שבת פרק כל כתבי [שבת קי"ח. ד"ה והא]. ועיין בספר שבילי דוד שהסב דברי הט"ז כהתוספות, וז"ל: ונ"ל דגם כוונת הט"ז כן, שאין נותנין לו כאחד שצריך לשני סעודות, ואז נותנין לו גם על סעודה שלישית, והט"ז בעצמו ביו"ד סימן (רכ"ג) [רנ"ג סק"ב] הביא דברי התוספות אלו.

יד) שם אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו וכו'. לא הזכיר רבנו עונג העשיר, דהוא אין לו שיעור במוצא לכבוד ועונג שבת הצריך, דהעשירים שבכל הארצות לא זכו אלא בכבוד השבת, כדאיתא בפרק כל כתבי [שבת קי"ז]. וכמו שכתב הטור, ודאי דחייב הוא לענג את השבת בעונג גדול, וכל שכן הוא ממי שצריך אחרים. ופשוט.

(כ"י ר' מצליח מיימון – סק"ו)

טו) שם אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו וכו'. נסתפקתי במי שאין לו והוא פושט ידו ליטול, אם נזדמן לו פעם אחת ביום הששי מזון שתי סעודות דיום השבת, אם יקח מן התמחוי לעשות סעודה שלישית, או כיון דיש לו לא יקח ויקיים עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות [שבת קי"ח]. ועיין להמג"א ז"ל (סק"ב). שוב נראה לי, דכיון דזה דרכו לפשוט את ידו וליקח מן התמחוי ומן הקופה, ילך ליקח הסעודה השלישית, ולא לבטל עונג שבת לעשות שבתו חול בשתי סעודות. ולא אמרו עשה שבתך חול וכו' אלא במי שאין דרכו ליקח מן הקופה. וכן כתב בהדיא הרב תוספת שבת ז"ל [סק"א] בשם התוספות [שבת קי"ח. ד"ה והא] וז"ל: ולא אמרינן עשה וכו' אלא במי שעדיין לא נצטרך ליטול, אבל מי שכבר בא לידי מדה זו לפשוט ידו וליטול, נותנין לו כל צרכו. ע"ש מה שכתב על הט"ז. ע"ש. כן נ"ל ופשוט. (ועיין מה שכתב הרב עולת שבת ז"ל [סק"א], והביא ראיה מהירושלמי [פאה פ"א ה"א]. ונראה דההיא בשלא נצטרך עדיין ולא לקח מן הקופה. וצ"ע בירושלמי).

(כ"י ר' מצליח מיימון – סק"ח)

טז) שם אם יש לו מעט משלו וכו'. כי טוב מעט ויהיה משלו ולא ירבה שצריך ללוות מאחרים, כי מי שצריך ללוות מאחרים הוא דומה לבהמה, כמו שכתב מהר"ן בספר המדות ערך ממון [בח"ב אות י"ט]. יע"ש. ולפי דברי הירושלמי [מועד קטן פ"ב ה"ג] שהביא הבאר היטב (סק"א), צריך לומר בפשוט שדברי הרב הנזכר מייירי בדבר הרשות. ואיתא בהקדמת התיקונים (דף י"ב ע"א), ענ"ג שבת בהפוכא נג"ע, מאן דאית ליה ולא מקיים ליה, אתהפך ליה לנג"ע צרעת דחריבת ביתיה, ונתן את הבית את אבניו ואת עציו" [ויקרא י"ד, מ"ה], ודא הוא עניותא, דאיהו באתר

אוצר ההלכה

ואשר כתב דאכילת דגים בשבת דאורייתא, עמו הסליחה ודבריו לא האירו, דהדבר פשוט דכסא דהרסנא לא דוקא, וכל דבר מועט מאיזה מין סגי, ומעין דוגמא נקטיה לכסא דהרסנא, ולא נעלם מהרב צמח צדק, דכל אלו דברים פשוטים ולא ניתנו ליכתב, ומהיכא תיתי דאכילת דגים דאורייתא או דברי קבלה, אלא מעתה מי שאינו אוכל דגים, אבל לכבוד שבת אף הוא ראה והתקין ועשה לו מטעמים טובים על ערביים ביטל עונג שבת, הא ודאי לא. ובאמת שכל הראיות יש מקום לדחותם, וכבר הרב מופת הדור עיר וקדיש מוה"ר חיים אבולעפיא זצ"ל בספר מקראי קדש שם סימן תצ"ו [דף קצ"ח ע"ב ד"ה ליתא] דחה ראיות הרב צמח צדק והרב פרי חדש, אלא שקיצר כמנהגו. ועיין מה שכתב הרב באר שבע בתוספותיו לכריתות [ח. ד"ה נכנס לבי"ד]. והמעין בלבבו יבין.

אמנם יראה דהדין דין אמת, דמאחר דיש לענג השבת ביתר עינוגים אחרים, יש לבטל פרטות עונג זה דדגים באיזה זמן, כדי לקיים כל השבתות אחר כך גם בעונג זה דדגים. ותו דאם היה קונה דגים לא היה קונה דבר אחר, והשתא במקום דגים יבקש דבר אחר שמתענג בו, ונמצא דאינו מבטל העונג, כי חילופי דגים מתענג בדבר אחר, ושאינו אותה שאמרו בירושלמי פרק מקום שנהגו [פסחים פ"ד ה"א] דרבי אמי מיקל לאחרמי טבריא, כמו שכתב הרב פר"ח, והתורה חסה על ממנום של ישראל. (מחזיק ברכה – סק"ג)

כב) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. בנדון הדגים אשר נתהוו ביוקר גדול יותר על כפליים, שרצו חכמי קהילתנו לאסורם על כמה שבתות, הנה לבי כל עמם, שלענ"ד אין כח בידם לאסור, דהרי הדין נובע משו"ת צמח צדק (סימן כ"ח), ממעשה דקינץ סוף פ"א דכריתות [ח. שעמדו בירושלים בדינרי זהב, אמר רשב"ג המעון הזה לא אלין הלילה עד שיהיה בדינרין, נכנס לב"ד ולימד, האשה שיש עליה חמש לידות ודאות חמש זיבות ודאות, מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים ואין השאר עליה חובה, ועמדו קינץ ברבעתים בו ביום. ולענ"ד אין זה דומה לנדון דידן, דהתם השאלה שהמוכרים מייקרים השער מחמת שרואים שהיהודים קונים, ולהכי מחמת האי תקנה שלא יקנו כמה שבתות יזלו הדגים, וכמבואר שם להדיא בתשובה הנ"ל, אבל בנדון דידן שאומרים הדייגים שמוכרים הדגים, שמחמת הקרירות אינם הדגים בנמצא, ומחמת זה הדגים ביוקר במקום המוצאים, וגם ההוצאה שלהם יתר על השבח לחזור אחר דגים, וא"כ אף דנתקן במקום הזה שלא יקנו היהודים דגים על שבת, מחמת זה אין ברור שיזלו הדגים במקום מוצאין, כיון שאינם בנמצא והרבה קופצים עליהם ממקומות אחרים, וכיון דלא ידענו אם הועילו חכמים בתקנתן, א"כ במה כחן יפה לאסור הדגים למי שירצה לענג שבת אף בדגים יקרים מחמת ההכרח. ואין לדמות למה דאיתא במסכת בבא מציעא (דף ס' ע"א), ולא יפחות את השער וחכמים אומרים זכור לטוב, וקאמר הש"ס מאי טעמיהו דרבנן, משום דקא מרווח לתרעא, ופירש"י, אוצרי

המובחר, וכן הדין הכא. ואמר אדמ"ו נר"ו, דראיתו וראית מג"א אינו ראיה, דבשלמא התם גבי יולדות כמו כן גבי אוונכרי, היה תקנתם בגדר הברירה, דהיינו אם ירצו לצאת ידי חובתם בשלשה קטומים, והוא הדין אם תרצה האשה להביא קרבן אחד על חמש לידות, וכך להיפך, אם רוצים להחמיר על עצמן לעשות המצוה מן המובחר אין מוחה להם, אבל כאן המשמעות צמח צדק דנכון לתקן שלא יקנה דגים, אפילו מי שרוצה להחמיר על עצמו ולקנותו ביוקר אין רשאי משום הפסד ממון. איברא דעל גופא דדינא של הצמח צדק אין לפקפק, מדחזינן התם גבי יולדות והאוונכרי דהוי מצוה מן המובחר ועל כל פנים עקרו חז"ל על דרך הברירה, א"כ נחית חד דרגא גבי דגים שאין כל כך מצוה מן המובחר, כמו שכתב המג"א ס"ק זה דכל אחד לפי טבעו, דלהוי באיסור שלא יקנה, ותו דמצינו כמה פעמים בש"ס שבטלו חכמים מצוה מובחרת בשב ואל תעשה, הוא הדין כאן. וק"ל. (מתוך מדבש)

כ) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. כתב מג"א ז"ל (ס"ק א') לכבד את השבת ולא יפחות משני תבשילין, ובתקוני שבת [תיקון י"ב] שיאכל בכל סעודה מג' סעודות דגים. וכתב משם הרב צמח צדק [סימן כ"ח], שאם הגוים מייקרין שער הדגים נכון לתקן שלא יקנו דגים, והביא ראיה ממתניתין דסוף פ"א דמסכת כריתות [ח.]. יע"ש. ולפק"ד התם תיקן שאשה שיש עליה חמש ודאות שתביא אחת, אמנם לבטל הדבר כלל לא מצינו, והגם כי התם בדאורייתא קא מיירי, מכל מקום אין הראיה ברורה שנכון שלא יקחו כלל. ולהיות כי אין הספר מצוי אצלי לא ידעתי מאי אידון ביה, אמנם מהתם יש ראיה שנכון למעט, כגון אם רגילים לאכול בשלש סעודות כנזכר, לא יקח כי אם לסעודה אחת, ודיו למעט בשיעור. ודוק.

כא) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. כתב הרב צמח צדק (סימן כ"ח), דאם הוקירו הדגים, רשאי להכריז שלא יקנו שני חדשים כדי שיזולו, ואין בזה מבטל עונג שבת. והביא ראיה מסוף פרק קמא דכריתות [ח.], כשעמדו קינים ברבעתים אמר רשב"ג המעון הזה וכו'. והרב פרי חדש במנהגי האיסור שקבעם בא"ח סימן תצ"ו (סעיף ט"ו) הסכים לדבריו, ומביא ראיה ממה שכתב הר"ן ריש פ"ב דביצה [ח. ד"ה אמר רבא]. עש"ב.

וראיתי בספר בית הלל (ביו"ד סימן רי"ח בהגהה שם), שכתב דאם היוקר שליש צריך לקנות, כמו שאמרו בקמא (דף ט' ע"ב). גם הוכיח מרש"י [שבת קיח:] דפירש כסא דהרסנא דגים קטנים, דאכילת דגים בשבת דאורייתא, ונעלם מהרב צמח צדק. ע"ש באורך. ומה שהביא מקמא אין ראיה, כמו שכתב הרב תוספת שבת בסימן זה [בריש הסימן]. ועוד יש לדחות, דכל שנמצא לקיים המצוה, כגון שיש אתרוגים פשוטים שיוצאים בהם והם בזול, אף שהיפים ומהודרים שליש יותר, אין לעשות תקנה שיוזלו, אבל בנדון הרב צמח צדק נתייקרו כל הדגים, ואז שפיר כתב הרב דיש לתקן. ועוד יש לחלק ואין להאריך.

אוצר ההלכה

כתב בשם תיקון שבת [תיקון י"ב] שיאכל בכל סעודה דגים. ואני ראיתי בים של שלמה דגיטין פרק השולח [סימן ג"א] כתב, שהוא לא היה אוכל דגים כליל שבת, שהוא מאכל החביב עליו מאד, והניחו עד סעודת שחרית, להראות דכבוד יום קודם לכבוד לילה. עוד הביא הרב בשם ספר צמח צדק [סימן כ"ח], דאם הנכרים מייקרים השער, יש לעשות תקנה שלא יקנו דגים כמה שבתות עד שיוחזר השער למקומו, והביא ראיה ממשנה סוף פ"א דמסכת כריתות [ח.], דתנן האשה שיש עליה חמש לידות מביאה קרבן אחד ומותרת לאכול בקדשים, ומ"מ השאר חובה עליה להביא אחר כך, מעשה ועמדו קנין בדינרי זהב, ואמר רשב"ג שאשה שיש עליה חמש לידות מביאה קרבן אחד ואין השאר חובה עליה, ועמדו בדינרי כסף, הרי דאף שדרוש זה הוא על דברי תורה בשביל תיקון להבא, שלא יוכלו להביא קרבן כלל ויאכלו קדשים כשהם מחוסרי כפרה, לכך מותר משום "עת לעשות לה" הפרו תורתך" [תהלים קי"ט, קכ"ו], הוא הדין בזה. עכ"ל. ואם לדין יש תשובה ע"פ מה שכתבתי במקום אחר, במה שהביא רבנו יונה במסכת ברכות [א. ד"ה ויש] אהך דקי"ל בזמן ק"ש של ערבית דאסור לקרות מחצות ואילך כדי להרחיק האדם מן העבירה, והקשה הרב, איך יתכן שבשביל שלא יתבטל במצות ק"ש, לא יקרא ק"ש מחצות ואילך ויתבטל מצוה דאורייתא משום סייג דרבנן, וכתבו דהפירוש שלא יקרא ק"ש בברכותיה, ורבנו יונה כתב דעיקר קושייתם ליתא, דהרי בטלו לולב בשבת וסדין בציצית דפטרי ב"ש משום סייג דרבנן. עיין שם היטב. ואני כתבתי דהני גאונים שהביא רבנו יונה ח"ו לא נעלם מהן דבר זה, אלא דלא העמידו חז"ל דבריהם אלא היכי דיש חשש שיעבור עבירה בקום ועשה, על כן עקרו חז"ל מצוה דאורייתא בשב ואל תעשה, כמו שם דחששו שיעבור ארבע אמות ברשות הרבים או שיעבור על איסור כלאים שלא במקום מצוה, אבל כאן עיקר הסייג שלא יאמר אוכל קימעא ויתבטל ממצות ק"ש [ברכות ד:], לא יתכן שיבטל תיכף מצות ק"ש משום חשש ביטול מצות ק"ש, זהו דעת הגאונים. ע"כ כתבתי. ומעתה הוא הדין לענין זה, חשש רשב"ג היה שלא יאכלו קדשים כשהם מחוסרי כפרה ויעברו בקום ועשה, לכך דרש שלא יביאו קרבן חובה, אבל כאן עיקר החשש שהנכרים מייקרים השער ולא יאכלו דגים, ועל כן נאסר שלא לקנות דגים, הרי שניהם מטעם אחד קאתינן עלה. עם כל זאת כבר הורה זקן ומוסמך.

(ישועות יעקב – סק"ב)

(כד) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. ובתיקוני שבת [תיקון י"ב] איתא, שיאכל בכל שלש סעודות דגים, וכ"כ בבאר היטב (סק"א). וראיתי בספר גדי מקולס [דף ח' ע"ב], דמי שאינו אוכל דגים בשבת הוא בא בגלגול. ועיין להרב חמדת ימים בהלכות שבת פרק קמא (דף ב' ע"א [ד"ה ומטעם זה נהגו]).

פירות יראו שהוזלו וימכרו בזול, והכא נמי מצי למימר כהאי גוונא, דזה אינו, דבשלמא התם שמוכרים בזול, שפיר י"ל דאוצרי חטיין יסברו שקונים במקום אחר בזול ומחמת זה יזלו החטיין, אבל הכא שיאסרו ולא יקחו הדייגים ממקומנו כלל, מחמת זה לא יבינו המוכרים שבמקום מוצאין למוכרם בזול. ומה גם, דבשלמא התם י"ל דאוצרי חטיים היה באותו מקום ויראו שמוכרים החנוונים בזול, אבל הכא המוכרים במקום מוצאן הם כמה וכמה פרסאות מזה, ובמה יוודע אינהו בבירור שמוכרים הכא בזול, על כן אין בידינו לאסור כלל.

וגם גוף הדין להצמח צדק יש לשדות בו נרגא במה דמביא ראיה מסוגיא דכריתות ממעשה דרשב"ג גבי קניין, חדא דבמסכתא בבא בתרא בתוספות (דף קס"ו ע"א [ד"ה נכנס]) משמע דעל פי דין עשה כן, דהכי סבירא ליה לרשב"ג דאין השאר עליה חובה וכפשיטות, דלר"ת דמוחק תיבת 'ואין' כמבואר שם בתוספות. וליכא תברא ממה דאיתא בסוכה (דף ל"ד ע"ב) ולדרוש להו כר' עקיבא דמיקל טפי, אף דלא סבירא ליה כר' עקיבא, עיין שם בתוספות [ד"ה ולדרוש], דהתם להפחדא בעלמא אמר להו אשוו זבינא, אבל באמת לא הורה להלכה למעשה להקל. ע"ש היטב. וא"כ אין שום נדנוד ראיה ממעשה זה. ואף דבאמת ברש"י בכריתות [ד"ה נכנס] כתב, ואע"פ שהיקל על דברי תורה, עת לעשות לה' הוא, דאלמלא לא ימצאו יחדלו מלהביא אפילו אחד, ויאכלו בקדשים בטומאת הגוף. מ"מ י"ל ע"פ מה שכתבו תוספות בבבא בתרא: וא"ת כיון שהיתה מותרת לאכול בקדשים, למה הן עומדין בדינר זהב כיון שיכולות לאכול בקדשים, וי"ל משום בל תאחר היו דוחקות. עכ"ל. ע"ש. ולפי זה לפירש"י שלימד שלא כדין, בודאי לא היה נשאר בלימוד זה לעולם, רק לאחר שהוזלו חזר ולימד כהלכתו בודאי, ותרעא כיון דרווח רווח, כמבואר בבבא בתרא (דף צ' ע"ב) דשלחו מתם טבא דאבא מדברא, מאי טעמא, תרעא דרווח רווח. ע"ש. ולפי זה כיון דלא היו דוחקות רק משום פחד שלא יבא לבל תאחר, א"כ הא דקפץ ונשבע המעון הזה לא אלין הלילה עד שהיה בדינרין, ובאמת עמדו קניין ביום ההוא ברבעתיים, על כרחך ידע בבירור שתיכף אחר שיכנס וילמד דאין השאר עליה חובה יוזלו, א"כ אחר שיזלו יחזור וילמד כהלכתו דהשאר עליה חובה, וא"כ אין מגיע מחמת לימודו שלמד דלא כהלכתו שום נדנוד איסור כלל, רק דרש"י כתב על גוף הלימוד שלמד בערמה ושללא כדין עשה כן משום עת לעשות לה', אבל באמת ידע דמשום לימודו לא יעשה מעשה שלא כהלכתו. אבל בנדון דצמח צדק דנאסר הדגים על כמה שבתות, א"כ יעשה מעשה ויצא מכח אל הפועל שלא לכבד כמה שבתות למי שרוצה לענגו אף בדמים יקרים, א"כ אין בידינו ראיה שנוכל לעשות כן. הנלענ"ד כתבתי.

(כג) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. ¹²כמג"א (סק"א)

אוצר ההלכה

סובר שרשב"ג סובר שמצד הדין אין השאר עליהם חובה, והמשנה למלך כתב שם שרשב"ם [בבא בתרא קסו. ד"ה ואין השאר] ותוספות [שם ד"ה נכנס] סוברים כראב"ד. ע"ש. ולראב"ד וסיעתו אין ראיה משם. ולפענ"ד צ"ע על הראיה אפילו לדעת רש"י והרמב"ם, דשם התיר רשב"ג איסור שהוא בשב ואל תעשה, שלא יאכלו קדשים בטומאת הגוף שבכרת כמו שפירש רש"י שם, אבל כאן שיבטל כבוד שבת זה בשביל שיתרבה כבוד שבתות אחרים, מנא לן דגזרינן כן, ומאי אולמא דשבתות אחרים משבת זה. ובסימן של"ד כתב מג"א (סק"ג), דאין מתירין איסור דרבנן שלא יבוא לשאר איסור דרבנן, ומחצית השקל כתב שם בשם הרב ב"י, שאין מתירין איסור דרבנן בשביל שני איסורי דרבנן. ע"ש. (דברי צבי)

(כו) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. כתב הטור, לכבד השבת. נ"ב: עיין מה שכתב הרב מג"א (בסק"א) משם תשובת הרב צמח צדק [סימן כ"ח], שאם הגוים מייקרין שער הדגים נכון לתקן שלא יקנו דגים, ומביא ראיה ממתניתין דסוף פרק א' דמסכת כריתות [ח. וכו']. עיין בספר ברכות מים (בבא"ה סימן הנזכר)¹⁴ דכתב ז"ל דאין הראיה ברורה, דהתם תיקן שאשה שיש עליה חמש ודאות שתביא אחת, אמנם לבטל הדבר כלל לא מצינו וכו', אלא מהתם יש ראיה שנכון למעט, כגון אם רגילים לאכול בשלש סעודות לא יקח כי אם לסעודה אחת, ודיו למעט בשיעור. ע"כ וע"ש. ועיין בבאר היטב (סק"א), שכתב משם בית הלל (ביו"ד סימן רי"ח) שכתב דדוקא כשנתייקר השער יותר משליש וכו', אבל אם נתייקר פחות משליש או שליש וכו', אין לעשות תקנה וחייבים לקנות דגים לכבוד השבת, דהידור מצוה עד שליש [בבא קמא ט:]. ע"כ. הנה מה שכתב דהידור מצוה עד שליש, עיין בא"ח (סימן תרנ"ו) בדין הידור מצוה בקנין אתרוג, וע"ש בפוסקים. ועיין מה שכתבתי לעיל בסימן קנ"ו. ועיין מה שכתב מרן בב"י באור"ח סימן תר"ד, על מה שכתב רבנו אותו מעשה בשוטר העיר שאמר לעבדו קנה לי דגים וכו', שתמה דמה היה קובל עליו שקנאו בחמשה זהובים, והלא אדם רשאי ליזוק בנכסיו ולתת מאה בדבר שאינו שוה אלא אחד וכו'. ותיירך, אע"פ שאדם רשאי ליזוק בנכסיו מ"מ אין דרכן של בני אדם בכך וכו', ועל שוטר העיר מוטל לחקור על זה כו'. וע"ש. ועיין באשל אברהם לפניו מה שציין בזה, ובזכור לאברהם ערך כבוד שבת [ח"א דף קי"ט ע"ב]. ועיין מה שכתב הרב א"א מלך זיע"א במטה שמעון (סימן רל"א הגה"ט סקנ"ט). והנה בעת'ה ראיתי בספר בגדי ישע¹⁵, שהביא דברי הרב אליה רבה [סק"א] שחלק על דברי הרב בית הלל, דזהו מצד הדין, אבל כאן שרוצים לעשות תקנה, מצוה לעשות בכל מה שיתייקר, אבל אם אין הגוים מייקרים רק שהוא שעת הדחק באקראי מצוה לקנותם ביותר, כמו שמצינו ביוסף מוקיר שבי בגמרא [שבת קיט.], עיין שם ובערך השלחן (סק"ג)¹⁶. (דברי מנחם – הגה"ט סק"ד)

ועיין בספר בן יוחאי (דף ק"מ ע"ב [סימן רע"א]) בביאור מאמר הזהרה הקדוש בהפרש מסעודת היום לסעודת הלילה. ועיין משפט צדק (ח"ב אות צ"ה) [מ"ה] בענין דסעודת היום היא יותר גדולה מהלילה. יע"ש. ועיין לקמן סימן ער"א (ס"ג), ולהרב כרם שלמה שם. על כל פנים, אם הסכימו שלא יקנו דגים מהערך כך וכך בשביל שלא יתייקרו השער שפיר דמי, כמו שכתבו הרב מג"א (סק"א) והרב כרם שלמה, ועיין להרב בית (הלוי) [הלל] ביו"ד (סימן יר"ח), ועיין בסק"ק לב חיים (ח"ב סימן ע"ה דף מ' ע"ג). ועיין מה שכתב מוה"ר הגדול מוה"ר חיים אבולעפאי זיע"א בתקנותיו בספר חיים וחסד (בתיקון ט'), וז"ל: עוד זאת ראיתי, בחנויות מוכרי דגים, גוים ויאודים יחד מייקרין השער בערב שבת ויו"ט שקונים היאודים לכבוד שבת ויו"ט, מלמדין את הגוים שייקרו את השער על חד חמש ומוסרין דמן של ישראל, גזרתי בחרם שלא יקנו יותר משמונה חתיכות האוקה, כמו שאמר רשב"ג [כריתות ח.], המעון הזה לא אלן הלילה עד שיהיו בדינרין, וכמו שאמרו בפרק כל שעה [פסחים ל.]. להנהו דמזבני כנדי השו (זבינייהו) [זבינייכו], ואי לא, דרשינן לכו (כרב) [כר' שמעון] דקדרות מותרות אחר הפסח, ופרק לולב הגזול [סוכה לד.]. למזבני אסא השו וזבינייכו, ואי לא, דרשינן כר' טרפון דמכשיר שלשה (קטופין) [קטומין]. כל שכן שראוי לשבר מלתעות עול, שלא לקנות דגים שנה או שנתיים עד שיחזור השער למקומו, והשי"ת סייעני ואויביו ישלים אתו, דהגוים שהיה להם להתקוטט החזיקו לי חילות, והסירו ליאודים מוכרי דגים קדמאי מתרחיץ' להו ניסא דמסרי נפשייהו על קידוש ה', ושומע לנו ישכון בטח. ועיין בספר צמח צדק (סימן כ"ח) שהסכים בדין זה מההיך דרשב"ג לא אלן הלילה, ובעל פר"ח (א"ח סימן תצ"ו [מנהגי איסור סקט"ו]) הביא ראיה ממה שאמרו [ביצה טו:] אכלו או שאבד, לא יבשל, ונתן טעם כדי שיברור מנה יפה לשבת, ומוטב שיבטל עונג שבת אחד ויתענג שבתות הרבה. יע"ש. עכ"ד הנעימים.

וא"ל תתמה דבספרו הנורא מקראי קדש בהלכות יו"ט בחילוקי המנהגים (דף קצ"ח סע"ב) נתן דחיה להרב צמח צדק ולהרב פר"ח. כיע"ש. דההיא לפלפולא בעלמא, דיש לדון דליכא ראיה, אך בעיקר הדבר לא פליג רב, ומסכים הולך כאשר פירש שיחותיו הכא בתקנותיו, ועיין בסוף ספר מעשה הצדקה. ומזה יש להשיב על הרב מטה שמעון (סימן רל"א הגה"ט אות נ"ט). וזכור לטוב למר דודי הגביר החכם המרומם רצ"ו¹⁷ כמה"ר יעקב רבי ז"ל, דעשה הסכמה לעצמו סך קצוב לקנות דגים בכל ערב שבת, והיה מקבץ השאר שעלה השער לחלק לעניים ולת"ח, אשריו ואשרי חלקו.

(כה) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. כתב מג"א (סק"א), לכבד וכו', וראיה ממשנה [כריתות ח. וכו']. עיין מחצית השקל ששם היקל רשב"ג על דברי תורה לפירוש רש"י שם [ד"ה נכנס]. ע"ש. וצע"ק שהראב"ד בפ"א מהלכות מחוסרי כפרה (ה"י

הערות וצינונים

13. ר"ת רודף צדקה וחסד. 14. נדפס לעיל אות כ'. 15. נדפס לעיל אות י"ח. 16. נדפס לקמן אות ק"פ.

אוצר ההלכה

דוד סימן רי"ו) [בית יהודה יו"ד סימן ל"ב]²⁰ דאסור לקבלם אפילו במתנה. אמנם בשו"ת שאילת שלום (סימן ע"ז) חולק עליו, וכתב שם שמותר לקבל במתנה. יעו"ש. וכל זה הוא ליקח מגוים המוכרים או מיהודים הסוחרים, אז יש פלוגתא אם מותר ליקח ע"י אמצעי, דא"כ מה הועילו הק"ק בתקנתן אם ירגישו המייקרים. אבל אם המוכרים הדגים מכרו קודם לעכו"ם אחרים, אז מותר לישראל לקנות מהאחרים אליבא דכולי עלמא. ועיין בעיקרי הד"ט (חיו"ד סימן כ"ה [אות ג']) שהביא כמה פוסקים בזה.

[הערת מהרש"ם: במה שכתב בשם צמח צדק וראה מסוף פרק א' דכריתות [ח.], עיין בספר ערוך לנו לכריתות דף ח' [ד"ה נכנס] שדחה ראייתו, ובפרט דלשיטת ראב"ד (פ"א מהלכות מחוסרי כפרה [ה"י]), ותוספות בבא בתרא [קסו. ד"ה נכנס] בשם ר"ת, ותוספות כריתות [שם ד"ה נכנס], ע"פ הדין הורה כן רשב"ג. ע"ש. וכן מצאתי באסיפת זקנים [שיטה מקובצת] לבבא בתרא שם בשם תוספות הרא"ש. ועיין עוד בפר"ח (אור"ח סימן תצ"ו דיני מנהג אות ט"ו בסופו ואות כ"ג) מה שכתב בזה. ובמה שכתב הפרי מגדים באשל אברהם [סק"א] לפקפק על דברי הצמח צדק דשאני התם דתיקנו בשב ואל תעשה שלא יבא לקום ועשה, מה שאין כן הכא, יעוין בהגהת אנשי שם על הר"ן פ"ב דשבת [י. אות א'] בסוגיא דנר חנוכה ונר שבת מי קודם כסברא זו. וע"ע בתלמידי רבנו יונה ריש ברכות [א. ד"ה ויש], ותשובת שאגת אריה (סימן ד') ג"כ כן. ומה שכתב בשם (ב"ד) [בית יהודה] דגם במתנה אסור לקבל, ועיין תשובת הריב"ש (סימן רס"ב) ובדרכי משה (יו"ד סימן רכ"ח אות כ"ה) דמשמע להקל. ונשאלתי מדברי מרדכי בבא מציעא (פרק המקבל סימן שצ"ה), במה שכתב דאם דין החרם דוחה לדינא דבר מצרא, א"כ יקנו נשים ויתומים או אפילו במעות וכו', ובהג"ה פירש דהוי כמתנה, אבל אין הבנה לפירושו למעיין שם. וכוונת מרדכי י"ל דאי נימא דילפינן תקנה מתקנה א"כ נשים ויתומים יקנו, ובעל כרחך דלא דמי תקנה לתקנה].

ומה שכתב בבאר היטב [סק"א] בשם ספר חסידים (סימן תתס"ו), וכתב החות יאיר [סימן רל"ב] שכן הוא שורת הדין, וכן הוא דעת הטור בסימן (תרצ"ו) [תרצ"ד]. יעו"ש. כתב באשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש, שגם מדת חסידות לא שייך בזה בהנותן או הנשלח סתם בשבת קודש כל שלא נתפרש להדיא לאכלו בשבת קודש, וכגון בהנהוג לחלק מגדנות בשבת קודש שלפני חתונה, וכן הנשלח מיולדות, וכן הנהוג לשלוח ביו"ט משקים ומגדנות לרבנים אין קפידא בזה. יעו"ש שהאריך בזה. ועיין בספר מנחת פתים (דף מ"ו ע"א)²¹, שהביא מירושלמי נזיר (פ"ה

כז) שם צריך לזרוז עצמו לכבד את השבת. עיין באר היטב [סק"א] בשם צמח צדק [סימן כ"ח] במייקרי שער. ועיין בתשובת כתב סופר (סימן ל"ח)¹⁷ בשם אביו החתם סופר לדחות ראייתו מהמשנה דכריתות [ח.], ומכל מקום נכון לתקן לשבר מלתעות מייקרי השער, אבל ללמוד מזה למקום אחר צ"ע. (פתחי תשובה)

כח) שם צריך לזרוז עצמו לכבד את השבת. עיין באר היטב (סק"א) בשם הצמח צדק [סימן כ"ח]. ועיין בשו"ת כתב סופר (סימן ל"ח)¹⁸, שכתב בשם אביו הגאון חתם סופר לדחות ראייתו מהמשנה דכריתות [ח.], ומ"מ נכון לתקן לשבר מלתעות מייקרי השער, אבל ללמוד מזה למקום אחר צ"ע.

ומה שכתב בבאר היטב דדוקא כשנתייקר יותר משליש, אבל בפחות משליש או שלישי אין לעשות תקנה ומחויבים לקנות. עיין בספר תוספת שבת [ברייתא הסימן] ואליה רבה [סק"א] שחולקים, דמ"מ יש לחוש שימנעו מלקנות, ועדיף למעט שבת אחד מלמעט שבתות הרבה. יעו"ש. ועיין עוד באליה רבה שכתב, דאם אחד היה לו דגים מקודם התקנה ואחר כך גזרו שלא לקנות, דמותר לו לאכול מה שהיה לו מקודם. וכעין זה נשאל בספר כרם שלמה, בקהלה שהתקין הרב שלהם שלא לקנות דגים, ואחד לא ידע מזה, שבעת ההוא היה בעיר אחרת, ושם קנה דג לכבוד שבת והביא עמו לביתו, ואסר לו הרב הדג ההוא. והוא כתב דהדג ההוא מותר, דזיל בתר טעמא, שהתקנה הוא משום מייקרי השער, והאיש הזה לא קנה ממוכרי הדגים האלה, ורק מעיר אחרת אשר שם אינם ביוקר. יעו"ש.

ועיין בשו"ת ברכת רצה (סימן צ"ד), שכתב לדון להיפך מדברי הבית הלל [יו"ד סימן רי"ח] המובא בבאר היטב הנ"ל, דבנתייקר שלישי יש לעשות תקנה, כדי שלא ימנעו אותן שקשה עליהם לקנות ביוקר, דאומרים להם שיעשו איסורא פעם אחת כדי שיזכו האחרים פעמים רבות, דחשיב מצוה רבה וכנ"ל, דאף ההידור מצוה עד שלישי [בבא קמא ט:], מ"מ אותן שמחמת חמדת ממון החשובה עליהם אינם מקיימים, לא חשיבי פושעים. אולם היכא שנתייקר השער יותר משליש, דמתייקר הדין אין חיוב לבזבו יותר, אין לעשות תקנה, דאין כאן זכות כל כך לאחרים, כיון שפטורים לבזבו יותר. ע"ש. ועיין באשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש שהאריך בזה טובא. יעו"ש. ועיין בשו"ת גור אריה יהודה (סימן ז')¹⁹, שכתב דאם נתייקרו הדגים מחמת עצמם ולא מחמת הסוחרים, אז אין לעשות תקנה שלא לקנות.

ועיין באשל אברהם [אופנהיים] על גליון הש"ע, בקהל שגזרו בחרם חמור שלא לקנות דגים, שהביא בשם שו"ת בית

הערות וצייונים

17. וז"ל הכת"ס: ואעתיק לך מה שכתב אבא מאה"ג צ"ל בגליון ש"ע שלו וז"ל הטהור: אין נדון דומה לראיה, דהתם לא דרש לאסור, אלא שאין השאר עליה חובה, ומ"מ אם תרצה תביא גם השאר, ומסתמא כן עשו אחר שהוולו הקינים. מה שאין כן אם עבר השבת בלא דגים, אינו יוכל לתקן. ועוד התם הוא להציל העניות מאיסור כרת, אבל הכא שאין יד העני משגת, פטור הוא, מ"מ נכון וכו'. 18. ראה בהערה הקודמת. 19. נדפס לעיל אות כ"ב.
20. בשו"ת בית יהודה סיים לפני זה על הדין הקודם וז"ל: כדמוכח וכו' ביו"ד סימן רי"ז ס"ד. ע"כ. ובדברי הרב אשל אברהם שהעתיק דבריו נפלו ט"ס שהטעו לרב המחבר כאן לחשוב שמדובר בשו"ת בית דוד סימן רי"ו. ועיין בדפוס הש"ע הישנים. 21. נדפס לקמן אות ל"ד.

אוצר ההלכה

[סק"א], דוקא בנתייקרו יותר משליש. באשל אברהם [סק"א] בשם אליה רבה [סק"א] כתב, דאפילו פחות משליש יש לעשות תקנה משום עניים. וכן פסק בתניא [ש"ע הגר"ז קונטרס אחרון סק"ד]. (באר יעקב – קרויזר – סק"ד)

(ד) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. כתב מג"א (סק"א), וראה ממשנה סוף פרק א' דכריתות [ח.]. כהאי גוונא הוא בתשובות מבי"ט (חלק ג' סימן מ"ט), והביא גם כן ראה זו. ועיין כפות תמרים סוכה (ל"ה) (ל"ד ע"ב תוספות ד"ה ולדרוש להו). ועיין פרי חדש או"ח (סימן תצ"ו [מנהגי איסור] אות ט"ו) בזה. ועל פי דברי התוספות בבא בתרא (דף קס"ו ע"א ד"ה נכנס) יש לפקפק בראיה זו.

ועיין באר היטב [סק"א] בשם ספר חסידים [סימן תתס"ו], דאם שלחו לו דבר מאכל שיאכל בשבת אסור לאוכלו בחול, עיין שו"ת חות יאיר (סימן רל"ב) שכתב דלא משנת חסידים היא, רק דכן הוא מעיקר הדין, וכן דעת הטור לקמן סימן (תרצ"ו) [תרצ"ד] יעויין שם היטב. ועיין ירושלמי (פרק ה' דנזיר הלכה א'), דמי שנדר להביא מנחה ביו"ט מחויב להביאה ביו"ט דוקא, דימים טובים קובעין. יעו"ש בשיירי קרבן [ד"ה סכרין]. (מנחת פתים)

(ה) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. המג"א (סק"א) כתב, דאם הערלים מייקרין שער הדגים נכון לתקן שלא יקנו. נראה דר"ל דבחול אין מייקרין כל כך, רק משום דידועין דישאליס קונין לכבוד שבת מייקרין, לכן נכון לתקן שלא יקנו. ובבאר היטב (סק"א) בשם בית הלל [יו"ד סימן רי"ח] נראה שהבין הטעם משום דאין מחויבים לקנות ביוקר, דהידור המצוה עד שליש [בבא קמא ט:], ולכן כתב דאם לא נתייקר יותר משליש אין לעשות תקנה. ולפענ"ד לא שייך כלל על זה תקנה אם אחד נותן יותר, ומה לנו בזה דנותן בהידור מצוה יותר. וגם תימה וכי הדגים הם מצוה, והרי הם אינם רק הידור מצות שבת. ואף לפי דעתו לא הבנתי, דהא הידור מצוה עד שליש היינו אם יש לפניו שני אתרוגים יקנה את היפה בשליש יותר, אבל לא אמרו דיבטל המצוה מכל וכל אם לא ירצו למכור אתרוג רק בשליש יותר משווי. ואולי הוא מפרש דהידור מצוה עד שליש, ר"ל דנאה לאדם שלא ידקדק במצוה באם רוצין שליש יותר משווי, אכן לא ראינו מי שיפרש כן.

רק נראה כמו שכתבתי, דלא מטעם חיוב, גם לא מטעם דא"כ מה יעשה העני שאין ידו משגת, רק דחכמים חשו להפקעת שערים וקיללו אותם, ובפרט לתלות ממון ישראל ביד נכרים ודאי נכון לתקן, ולא הוצרך המג"א לראיה, רק שלא תאמר דאין לעשות תקנה להפקיע המצוה, לכן מביא ראייה דאף במקום מצוה עשו תקנה. ובזה נדחה מה שראיתי קצת אחרונים האריכו,

הלכה א'), דמי שנדר להביא מנחה ביו"ט מחויב להביאה ביו"ט דוקא, דיו"ט קובעין. יעו"ש בשיירי קרבן [ד"ה סכרין]. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ב)

(ט) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. עיין באר היטב (סק"א) שיאכל בכל סעודה משלש סעודות דגים. [ע"כ]. ובזה יזכה לאכול יותר משלש מאות מיני דגים בתמחוי אחד, כמו שאירע לרשב"ג, כדאיתא בירושלמי פ"ו דשקלים (סימן י"ד) [ה"ב], ועיין למו"ה אגדת אליהו ח"ב שם [אות י"ד]. (יפה ללב ח"ג – קונטרס אחרון סק"א)

(י) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. כתב מג"א (סק"א), אם ערלים וכו'. כתב בשו"ת גור אריה יהודה (סימן ד')²² דוקא אם מייקרין מחמת שיהודים קונים לשבת, אבל מביאין ממקום אחר והוצאה מרובה, או גם שם ביוקר מחמת שאינו בנמצא כל כך, ואם נתקן כאן אפשר לא יביאו כלל, אין לתקן. ע"ש.

(יא) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. כתב הבאר היטב [סק"א] בשם התיקוני שבת [תיקון י"ב] שיאכל בכל סעודה דגים. [ע"כ]. בפרט בסעודה שלישית. אור צדיקים [סימן כ"ח סעיף ר'], חקי חיים [קאופמן אות כ' דף ס"ג ע"ב]. גם על פי הסוד יהא נזהר דוקא בדגים, וגם רוב צדיקים מגולגלים בדגים, וע"י אכילת דגים בשבת יוכל לתקן נשמתו. ובאם שיבוא לידי כך שהוא גם כן יהיה מגולגל בדג, יזמין הקב"ה הדג לישראל כשר וצדיק, מדה כנגד מדה. קיצור של"ה [מסכת שבת הנהגת ודיני שבת ד"ה וגם ע"פ הסוד]. (באר יעקב – קרויזר – סק"ב)

(יב) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. כתב הבאר היטב [סק"א], דאם המוכרי דגים מייקרין השער נכון לתקן שלא יקנו. [ע"כ]. ואחר שגזרו אסור לקנותם ע"י גוי אמצעי. בית יהודה [יו"ד] סימן (ל"ה) [ל"ב]. (ובת' ביי"ד סימן כ"א)²³ [ו]העלה להחמיר אפילו לקבלם במתנה. אשל אברהם [אופנהיים] שנדפס על גליון ש"ע. ואם אחד קנה קודם התקנה מותר לאכול. אליה רבה [סק"א]. ועיין יו"ד סימן א' [סעיף י"א] וסימן ב' [דרכי משה אות ח'] בקהל שעשו תקנה בשוחט, בתבואות שור [סימן ב' סק"ט] [ופר"ח] [ופרי"י] שם [שפתי דעת סימן א' סק"ח], ובחולין פרק קמא [יז]. באברי נחירה שהכניסו לארץ ישראל. אשל אברהם [סק"ג]. ודוקא לשלוח לקנות ע"י גוי אסור, אבל אם עכו"ם קנה מהמוכרים או שנתן לו במתנה, מותר לישראל לקנות ממנו כיון דאפסיק עכו"ם אחר. עיקרי ד"ט [יו"ד סימן כ"ה אות ג']. ודוקא אם מייקרין מחמת שישראל קונה, אבל אם מחמת הקרירות היא ביוקר, אין בדינו לאסור. גור אריה יהודה (סימן ד')²⁴. (באר יעקב – קרויזר – סק"ג)

(יג) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. כתב הבאר היטב

הערות וצייונים

22. נדפס לעיל אות כ"ב. 23. ראה הערה 20, ודין זה ג"כ מהרב בית יהודה. 24. נדפס לעיל אות כ"ב.

אוצר ההלכה

צדק [סימן כ"ח]. מה שכתב ערלים לאו דוקא, דאף בישראל כן, וכן כתב באר היטב [סק"א] סתם, והמעשה דצמח צדק בערלים היה, וכהאי גוונא בבשר צ"ע. ועיין באחרונים דאף ע"י נכרי אסור לקנות. ומיהו היכא שנתייקר מחמת רוב נכרים שקונים גם כן, אין מקום לתקנה זו. ומה שכתב באר היטב עד שליש, עיין מחצית השקל דליתא, וכן דעת הפרי מגדים, דעניים לא יוכלו על ידי זה לקנות. ופשוט. ומצאתי בתשובת גור אריה יהודה (סימן ז')²⁵ שחולק על תשובת צמח צדק ודחה ראייתו. ומ"מ הרוצה להחמיר היכא שמחמת הקרירות הדגים אינם בנמצא, ומחמת זה הדגים ביוקר במקום המוצאים, אין לאסור במקום שאינם בנמצא. ע"ש ודבריו נכונים. ועיין בתשובת ברכת רצ"ה (סימן צ"ד) מה שכתב בדברי המג"א.

(ט) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. כתב מג"א [סק"א], אם הערלים מייקרים שער הדגים נכון לתקן שלא יקנו דגים, וראיה ממשנה סוף פרק א' דכריתות [ח]. וכו'. יעוין בפרי מגדים שדחה ראייה זו, דשם חששו פן יבא עתה לידי איסור שלא יביא אף אחד, מה שאין כן לעשות תקנה פן יבטלו אחר כך זה לא מצאנו. וכבר נודעת קושיית השאגת אריה (סימן ד') הא"י יתכן לבטל תיכף ק"ש מפני חשש ביטול פעם אחרת, עיין בו. ולכאורה ראייה מפורשת מגמרא זבחים (דף נ"ז ס"ב), הפסח אינו נאכל אלא עד חצות וכו', ממאי, דילמא דרבנן הוא ולהרחיק את האדם מן העבירה, ומשני א"כ מאי אלא עד חצות. הרי מבואר שלו היה אך משום חשש עבירה שעל ידי זה יכשל לפעמים עוד, לא היו אומרים שיבטל עכשיו כי היכי דלזרזו שלא יבטל פעם אחרת, ועיין במשבצות זהב לעיל (סימן ח' סק"ח). אמנם יעוין בתוספות פסחים (דף ק"ב ע"ב ד"ה אמר רבא) מה שפירשו בהך דרבא. ועיין בירושלמי [מועד קטן פ"א ה"ז] מובא בתוספות גיטין (דף מ"א ע"ב ד"ה לא וכו'), אין נושאים נשים במועד, שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן אומר מפני ביטול פריה ורביה וכו', שהכוונה שאם יותר לישא במועד ימתינו עד המועד שהוא זמן שמחה ואדם פנוי מעסקיו, ועל ידי זה יבטל מפריה ורביה עד המועד. הרי שאם בא לשאול במועד, אמרינן ליה שלא ישא וימתין עד אחר הרגל משום ביטול פריה ורביה. ועיין בר"ן ביצה ר"פ יו"ט [ח]. אמר רבא כדי שיכרו וכו', ולא תיקשי לרבא דסבירא ליה עירוב משום כבוד שבת נתקן הא דתנן נאכל עירוב או שנאבד לא יבשל עליו (ר"ל הרי כי אדרבה על ידי זה יבטל מלהכין לשבת), דמוטב שלא יתעדן שבת אחד ויתעדן שבתות הרבה וכו', הרי מבואר כהצמח צדק דגזרינן בכהאי גוונא. ועיין בחק יעקב להלן (סימן ת"ס סק"ב) מהגהת מהרש"ל הלכה למעשה.

ויעוין בפירוש המשניות להרמב"ם גיטין (דף מ"ז ע"א [פ"ד מ"ט]), המוכר שדהו לנכרים וכו', שכתב: העיקר אצלנו אין קנין לנכרי בארץ להפקיע מן המעשרות, לפיכך לקח מן הנכרי

גם בקונטרס אחרון בש"ע של הרב רש"י [ש"ע הגר"ז סק"ד] הקשה הא כל הדגים הוא רק הידור מצוה. ולפי מה שכתבתי לא קשיא מידי, דהתקנה דעושין הוא אינו מטעם שהוא מקפיד, רק מטעם העניים שלא יצטרכו לוותר ביותר, או מטעם שלא ילך ממון ישראל לאיבוד, ובזה אף שהוא רוצה לקנות צריך להניח בשביל התקנה. ומצינו בגיטין (דף מ"ה ע"א), אין לוקחין תפילין מעכו"ם יותר מכדי דמיהן ואין שיעור לזה, וגם מכריתות (במשנה בדף ח' ע"א) כתבו האחרונים שאין ראייה גמורה. אכן פשוט דאף להוריד השער יכולין לתקן. וגם יותר נראה, דאף אם ישראלים מייקרים השער בשביל שיודעין שהקונים רוצין לכבד השבת, נכון ג"כ לתקן, רק נקט ערלים דישאל בודאי אין מפקיע השער. גם נקט ערלים דפעמים יש מקום להתיר בישראל בצריך לפרנסו ואתה מצווה להחיותו. וכל זה פשוט בעיני.

(גנזי חיים – סק"ב)

(יז) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. כתב במג"א (סק"א) בשם צמח צדק [סימן כ"ח], אם הערלים מייקרים השער דגים, נכון לתקן שלא יקנו דגים. וכתב האליה רבה [סק"א] בשם הגה"ה לספר בית הלל (י"ד סימן ר"ח), דזה דוקא אם נתייקר יותר משליש שהיה מקודם, כמו בהידור מצוה עד שליש [בבא קמא ט:]. ע"ש. ומובא גם בבאר היטב [סק"א]. ואמנם בשו"ע התניא מהגרש"ז זצ"ל כתב בקונטרס אחרון לכאן [סק"ד], וז"ל: הנה בנו של הבית הלל כתב בהג"ה דדוקא עד שליש, דהידור מצוה עד שליש, וסיים דדגים הוא חיוב גמור מדאורייתא. ע"ש. הוא תמוה מאוד שהרמב"ם והש"ע השמיטו חיוב דאורייתא, ועוד מי כתיבי דגים באורייתא, וגם מדרבנן אין טעם בדרך הנגלה שיתקנו דוקא דגים, ומה שהזכירו דגים בגמרא בכמה מקומות היינו למצוה מן המובחר, ולכן מי שאין ידו משגת פטור, וכיון שכן הוא, אין דמיונו עולה יפה מהידור מצוה עד שליש, דהתם אתרוג הראשון מחויב הוא לקנותו חיוב גמור, לכן צריך להוסיף שליש על חיוב זה משום הידור מצוה, אבל הכא עיקר חיוב הדגים הוא משום הידור מצות עונג, שהרי יכול לענג ג"כ בדברים אחרים חשובים, ואף אם הדגים יותר חשובים, מ"מ נקרא זה הידור מצוה ומנין לנו להוסיף עוד שליש על ההידור. עכ"ל. ודפח"ח.

(ילקוט הגרשוני – סק"ג)

(יז) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. כתב במג"א (סק"א), שיאכל בכל סעודה משלש סעודות דגים. היינו דגים מבושלים וכסא דהרסנא צלויים, כפירש"י [שבת קיח: ד"ה כסא דהרסנא]. ויש נוהגין לאכול בסעודה שלישית דגים מלוחים. ובשר דלא נקט, צריך לומר דפשיטא.

(יח) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. כתב במג"א (סק"א), אם הערלים מייקרים שער הדגים נכון לתקן וכו'. צמח

אוצר ההלכה

לענג בדברים אחרים. ע"ש. ועיין בש"ע ר"ז ז"ל [ס"ב ובקונטרס אחרון סק"ד]. ע"ש. ואנו נוהגים שלא לאכול דגים בשבת כי אם בסעודה שלישית, והוא כמו שכתב הרב כה"ח ז"ל [סק"י]. ע"ש"ב. וכן אנו נוהגין. (כ"י ר' מצליח מיימון – סק"ה)

מב) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. נשאל הרב צמח צדק ז"ל (סימן כ"ח) והביא דבריו הפר"ח (בסימן תצ"ו במנהגי איסור סקט"ו), דאם הגוים שמוכרים דגים היו (מוקרים) [מייקרים] השער לפי שראו שהיהודים קונים לכבוד שבת, אם שפיר להסכים ששום אדם לא יקנה דגים שני [חדשים], והשיב דשפיר דמי, והביא ראייה מסוף פרק קמא דכריתות (דף ח' ע"א). ע"ש. ועיין להפר"ח שהביא ראייה עוד מביצה פ"ב (דף ט"ו ע"ב) מדברי רבא. ע"ש. והרב מקראי קדש ז"ל בסימן תצ"ו [דף קצ"ה ע"ב] דחה שתי הראיות, שמה שהביא ראייה מרשב"ג ליתא, ד"ל [דמשום] דאית ליה דהדין כן דרש להו שמביאה קרבן אחד ואין השאר חובה וכו'. ומה שהביא ראייה מנאכל העירוב וכו'. ע"ש. ועיין ברש"י כריתות (ד"ה נכנס לב"ד) שכתב, אע"פ שהיקל על דברי תורה, עת לעשות לה' הוא, שאלמלי לא ימצאו יחדלו מלהביא אפילו אחד ויאכלו בקדשים בטומאת הגוף. ע"ש. מדבריו משמע דרשב"ג לא סבירא ליה הכי אלא תיקון הוא, והיינו כמו שכתב הרב צמח צדק ז"ל (והצמח צדק אינו תחת ידי). אך מדברי התוספות בבא בתרא (דף קס"ו ע"א [ד"ה נכנס]) לא משמע הכי, דמשמע דסבירא להו דרשב"ג הלכתא קאמר ולא הוראת שעה. ע"ש. וכן הרמב"ם בפירוש המשניות כתב דהלכה כרשב"ג. ע"ש²⁷. משמע דרשב"ג פליג והלכתא קאמר. אמנם בספרו הגדול יד החזקה (כ"א מהלכות מחוסרי כפרה ה"י) חזר בו ופסק כת"ק. ונראה דסבירא ליה דרשב"ג הוראת שעה קאמר, דאם לא כן הא קי"ל כל מקום ששנה רשב"ג במשנתו הלכה כמותו, אלא ודאי דסבירא ליה כנזכר. ועיין להרב לחם משנה שם ולהרב כסף משנה ולהרב משנה למלך. ע"ש. ועיין בכתר תורה (שנה א' חוברת א' סימן ז' אות ב', וחוברת ב' סימן ט"ו אות א', וחוברת ג' סימן כ"ד אות א', וחוברת ד' סימן ל"ו אות ב'). ע"ש. ומ"מ ראית הרב צמח צדק קיימת לדעת רש"י ורמב"ם בחזירתו. ומה שכתב לדחות הראיה השניה, דהתם היינו טעמא דאי לא הא לא קיימא הא וכו', מה שאין כן נדון דידן שיכול לקנותו ביותר ולענג השבת. ע"ש. לענ"ד נראה דמ"מ לא מקיימי כראוי, דכמה בני אדם מטעם היוקר לא יקנו כמנהגם, כגון שרגיל לקנות שלשה או ארבעה דגים לא יקנה כי אם אחד כדי לקיים מנהגו לאכול דגים בשבת, ולא יקיים העונג כדחזי ואינו מענג נקרא, כן נ"ל. ועיין להרב מחזיק ברכה ז"ל [סק"ג]²⁸ שכתב: ובאמת שכל הראיות יש מקום לדחותם, וכבר הרב מופת הדור מוהר"ח א"ר ז"ל דחה הראיות. ועיין מה שכתב הרב באר שבע [בתוספותיו

יביא מן התורה, וכשראו חכמים שהיו מתייקרים בלקיחתם מן הנכרים, התקינו שהלוקח מן הנכרי לא יביא בכורים כדי שיתבאר לו שירדה מקדושתה ולא יתאוה לקנות עמהם וכו'. ובגמרא סוכה (דף ל"ד ע"ב) אמר להו שמואל להני דמזבני אסא אשווי וזביני ואם לא דרשינן לכו כר' טרפון וכו', אף שלמצוה מן המוכח שלשה שאינם קטומים. ע"ש. ובמג"א להלן (סימן תרנ"ו סק"א) שלא ידקדק בהדור כשעל ידי זה יתייקר לאחרים, ומכל שכן בכזה ודאי כח בית דין יפה כדי שיתעדרן שבתות הרבה. (נפש חיה – מרגליות)

מו) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. כתב במג"א [סק"א], אם הערלים מייקרים השער וכו', וראיה ממשנה סוף פ"א דכריתות [ח.]. עכ"ל המג"א. נראה לענ"ד, ממה דנקט ערלים (הן אמת דשם בצמח צדק [סימן כ"ח] המעשה היתה דערלים הוקירו השער, דזה לשונו שם: פעם אחת היו הערלים מוכרי דגים מייקרים השער וכו', אמנם המג"א שקובע דין בזה לא היה לו להזכיר ערלים, אלא אם מייקרים שער הדגים), להביא ראייה למה שכתב הגור אריה יהודא שזה דוקא אם כוונתם לייקר השער, שזה לשונו סימן (צ') [ז']²⁶: בנדון הדגים אשר נתהוו יוקר גדול אחד על כפליים שרצו וכו' לאסרם וכו', אין כח בידם לאסור, דהרי הדין נובע משו"ת צמח צדק וכו', סוף פ"א דכריתות וכו', ולענ"ד אין זה דומה לנדון דידן, דהתם השאלה שהמוכרים מייקרים השער מחמת שרואים שהיהודים קונים, ולהכי מחמת האי תקנה שלא יקנו כמה שבתות יוזלו הדגים, וכמבואר שם להדיא בתשובה הנ"ל, אבל בנדון דידן שאומרים הדייגים וכו' שמחמת הקרירות אינם הדגים בנמצא, מחמת זה הדגים ביוקר וכו'. ע"ש. וגם הפר"ח סימן תצ"ו [מנהגי איסור סקט"ו] הדגיש ג"כ בלשון זה, שזה לשונו: קהל אחד שלפי שראו שהגוים מוכרים דגים היו מייקרים השער לפי שראו שהיהודים קונים לכבוד שבת, ואין מניחין בשביל היוקר וכו'. ע"ש. ונראה דלזה כיון גם המג"א בנקטו ערלים, דמקרה זה שייך גבי גוים ולא לגבי ישראל, אבל בלא טעם זה אין לגדור שלא לקנות, אדרבה וכיוסף מוקיר שבי (שבת דף קי"ט ע"א).

וע"ז הראיה מכריתות, עיין ישועות יעקב [סק"ב]²⁷ שהקשה לחלק (מ"מ לדינא מסיק כבר הורה זקן ומוסמך), אמנם הפר"ח הנזכר מביא ראייה מתאימה מאד מר"ן ז"ל פ"ב דביצה [ח. ד"ה אמר רבא], אטעם דרבה כדי שיברור מנה יפה וכו'. ע"ש. (זרע יעקב – זלזניק)

מא) שם צריך לזרז עצמו לכבד את השבת. בשבת [ק"ח:] הזכיר הש"ס דגים בעונג שבת, אבל הרמב"ם והמחבר ורמ"א לא הזכירו. ועיין להרב חבלים בנעימים [ח"ב סימן ח' ד"ה ודיגים] שכתב דדגים אינם לא מדברי תורה ולא מדרבנן, מאחר דיש

אוצר ההלכה

מפני שמבקשים מכם שלשה הדסים שלמים. ע"כ. ולולא דבריו נראה להגיה 'אשוו זביני', כי הך דפסחים הנ"ל. ור"ל תשוו המחירים ואל תעלו אותם. וכן העתיק רבנו חננאל 'אשוו זביניכו' (וכ"ה בדק"ס), וסיים רבנו חננאל: דאי לא דרישנא לכו הלכה כר"ט "דקיימא לן כוותיה" אלא משום מצוה בעינן (הדסים) שלמים. ע"כ. ומוכח בסוגיא דפסחים ודסוכה שאם היה שמואל סובר מעיקר הדין להחמיר לא היה דורש ברבים להקל על מנת להוזיל מחירים. אבל בתוספות שם בד"ה ולידרוש וכו' הקשו דא"כ מאי פריך התם ולידרוש להו כר' עקיבא דמיקל טפי (שדי גם בהדס אחד) והא לא ס"ל כר' עקיבא. ומתירוצם נראה שלאיים על המוכרים מותר אף לדרוש להם שלא כהלכה, כדי שימכרו בזול, ותהא המצוה מצויה ולא יימנעו מלקנות בשביל יוקר. ע"ש.

וכן מצינו במשנה בסוף פרק קמא דכריתות (דף ח' סע"א): מעשה שעמדו קינים (ארבע תורים ובני יונה) בירושלים בדינר זהב, אמר רבן שמעון בן גמליאל (הוא רשב"ג הנהרג שחי בזמן הבית): המעון הזה (נשבע בבית המקדש) לא אלין הלילה עד שיהיו בדינרין של כסף (כך גרס בשיטה מקובצת). נכנס לבית דין ולימד, האשה שיש עליה חמש לידות ודאות וחמש זיבות ודאות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים ואין השאר עליה חובה. ועמדו קינין בו ביום ברבעתיים (שתי קינין בשני רבעי דינר כסף, ודינר זהב הוא כ"ה דינרי כסף. הרע"ב). ופירש"י והרע"ב שאע"פ שהיקל על דברי תורה עת לעשות לה' הוא, שאלמלי לא ימצאו יחדלו מלהביא אפילו קרבן אחד ויאכלו בקדשים בטומאת הגוף. ע"ש. נמצינו למדין דמשום עת לעשות לה' שלא יפריזו המוכרים במחיר המצוה, מותר לדרוש קולא ברבים אף באיסור דאורייתא ודלא כהלכתא. אמנם התוספות בבבא בתרא (דף קס"ו רע"ב) כתבו דר"ת גרס במשנה נכנס לב"ד ולימד וכו' ואוכלת בזבחים "והשאר עליה חובה". ודחו דבריו, שבכל הספרים כתוב "ואין השאר עליה חובה", בין בכריתות בין בתורת כהנים בין בבבא בתרא. ע"ש. ומ"מ יש לדחות, דשאני התם דלא נפיק מינה חורבא כולי האי, שהרי מן הדין יכולה לאכול בקדשים מיד אחרי קרבן ראשון. ואי משום דקאמר "ואין השאר עליה חובה", זה רק לפי שעה עד שיוזלו המחירים, וכמו שהיה בו ביום שירד המחיר פלאים אחד למאה (שמתחילה היו שני קינין בשני דינרי זהב כפירש"י והרע"ב, שהם חמשים דינר כסף, ואחר כך נעשו שני קינין בחצי דינר כסף) ולמחר יודיע להם הדין. משא"כ בסוכה ובפסחים שאם ההלכה לאסור נמצא מכשיל את הרבים ליטול הדסים קטומים ולברך עליהם או להשתמש בכלים בלועים מחמץ, ועל כרחך דשמואל ס"ל דמעיקר הדין מותר וכדקאמר ואזדא שמואל לטעמיה, מיהו

לכריתות]. ע"ש. והרב באר שבע אינו תחת ידי, והנלענ"ד כתבתי. וע"ש שכתב דהדין דין אמת. ע"ש.

וראיתי להרב בית הלל ז"ל (יו"ד סימן רי"ח בהגה) שכתב דדוקא כשנתייקר הדגים יותר משליש, אבל אם הוא בשליש צריך לקנות. והביא ראיה מקמא [ט:]. ע"ש. ולענ"ד נראה דמקמא ליכא ראיה, דהתם לא נתייקרו אלא שכך דרך העולם, דדבר חשוב מחירו יותר מדבר שאינו חשוב ולא מחמת שנתייקר מחדש, אבל הכא מחדש הוא שנתייקר. ועיין להרב מחזיק ברכה ז"ל שדחה ד"ה [דברי הרב] נ"ל בדומה לזה. ועיין להרב תוספת שבת. ע"ש. ומה שכתב דדגים בשבת דאורייתא, כבר דחה דבריו החיד"א ז"ל שם. ושיעור היוקר נראה דהוא כפי הזמן וכפי ראות עיני הדיין. וכ"כ הכה"ח ז"ל [סקי"ב]. ע"ש.

(כ"י ר' מצליח מיימון – סק"ו)

מג) שם צריך לזרו עצמו לכבד את השבת. במקום שמוכרי הדגים הנכרים מייקרים את השער³⁰, לפי שנוכחו שהיהודים קונים דגים בכל מחיר לכבד את השבת, רשאים פרנסי הקהל לעשות הסכמה בגזרה שאין רשות לשום יהודי לקנות דגים³¹, כדי לאלץ את מוכרי הדגים להוזיל את מחירם³² כדי שעניי ישראל יוכלו לכבד את השבת כראוי. והוא הדין אם מוכרי הדגים הם יהודים.

(חזון עובדיה שבת ח"א – הלכות הכנות לשבת ס"ו)

מד) שם צריך לזרו עצמו לכבד את השבת. איתא בפסחים (דף ל' ע"א), אמר שמואל למוכרי קדירות של חרס לאחר הפסח: "אשוו זביני אכנדיכי, ואי לא, דרישנא לכו כרבי שמעון". ופירש רש"י שהזהיר אותם שלא למכור הקדירות החדשות ביוקר יותר משויין, שהיו נוהגים כדעת ר"י שחמץ שעבר עליו הפסח אסור מן התורה, והזהיר אותם שמואל שאם ימכרו ביוקר ידרוש בצבור שהלכה כר"ש שאינו אסור אלא מדרבנן, ודוקא כשהחמץ בעין אבל ע"י תערובת מותר (וכל שכן הבלוע בכלים שהוא נטל"פ). ומסקנת הגמרא שם ששמואל סובר מעיקר הדין כר"ש, אלא שזה היה בעירו של רב דס"ל קדירות בפסח ישברו (שפוסק כר"י ואסור גם תערובתו במשהו ואפילו נטל"פ אסור), והתחילו מוכרי הקדירות להעלות מחירים לאחר פסח, ולכן התרה בהם שמואל שיורידו המחירים, ואם לאו ידרוש ברבים שהלכה כר"ש וא"צ לקנות קדירות חדשות כלל. וכיו"ב בסוכה (דף ל"ד ע"ב), אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבי טרפון (שאפילו שלשה הדסים קטומים כשרים ללולב) ואזדא שמואל לטעמיה, דאמר להו שמואל למוכרי ההדסים: "אשוו זביני ואי לא דרישנא לכו כרבי טרפון". ופירש"י: אשוו זבינו, מכרו בשוה ואל תעלו על דמיהם

הערות וצייונים

30. עיין בחזון עובדיה שם בהערות (עמוד י"ג) שהעלה שיש לגזור דוקא אם מוכרי הדגים עשו יד אחת לייקר את שער הדגים בשביל היהודים שמוכנים לקנותם בכל מחיר לכבוד שבת, אבל אם כל המצרכים נתייקרו, כגון שערך המטבע הוזל וכדומה, לא שייך לתקן על יוקר הדגים כלל. 31. עיין בחזון עובדיה שם בהערות (עמוד י"ב) שכתב שבכלל האיסור לשלוח גוי לקנות לו דגים, אבל לקבלם במתנה מותר. עוד כתב (עמוד י"ג) שאם קנה דגים ביוקר קודם תקנת הקהל מותר לאכלם לכבוד שבת. 32. עיין בחזון עובדיה שם בהערות (עמוד י"ג) שהעלה שרשאים הקהל לתקן אף בנתייקרו הדגים בפחות משליש מחירם, שביד מנהיגי הקהל בהסכמת בית הדין לתקן לטובת העניים.

אוצר ההלכה

ומייתי ליה מרן ב"י ז"ל (סימן רפ"ח), ר' חגי אמר לא ניתנו שבתות (ויום טוב) [וימים טובים] אלא לאכילה ושתייה, ר' ברכיה אמר לא ניתנו אלא לעסוק בהם בדברי תורה, ומפרש בתנחומא³³ דלא פליגי, דרבי חגי מיירי בתלמידי חכמים שיגעים בתורה כל ימות השבוע, ורבי ברכיה מיירי בבעלי מלאכה. ע"כ. אינו ר"ל דתלמידי חכמים אינן עוסקים בתורה בשבת כלל ופטורין הן, וכן שאר כל אדם לא יאכלו כלל, אלא ר"ל עיקר וטפל, דלהתלמידי חכמים העיקר הוא האכילה ולשאר כל אדם בהיפך, ולעולם כל כת מהם חייבת בשתייהם. וכן מוכח דעת מרן ב"י בדרך ב', דכתב דהתם בדר' אליעזר ור' יהושע דאמרינן הכל מודים דבעינן לם, [אי נמי] התם בעונג קצת והכא לעסוק כל היום בתענוג. ע"כ. ור"ל דשאר כל אדם אינן יכולין להיות כל היום בתענוג. והך עובדא דמייתי בגמרא [פסחים סח:], מר בריה דרבנא הוה יתיב כולי שתא בתעניתא לבד מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורי, ולכאורה נראה דלא קאי אלא אששה ימי חול, שאם אירע בהן אחד מהימים הנזכרים לא היה מתענה, אבל שבת לא איצטריך לאשמועינן, דפשיטא דלא היה מתענה, דלא גרע שבת דאורייתא מיום פורים דאינו אלא דברי קבלה, וכן ראיתי להגהות מיימוניות בסוף הלכות יום טוב³⁴. יע"ש. אלא דלפי זה צ"ל דבשאר ימים טובים בר מהינך הוה יתיב בתעניתא וכסברת ר' אליעזר, והוא תימה דהא לא קי"ל כר' אליעזר. ומרן ב"י (סימן רפ"ח) כתב בשם הגהות מיימוניות [הלכות תענית פ"א אות ב'] דמר בריה דרבנא היה מתענה אפילו בשבת משום דאכילה בשבת הוה צער לדידיה. יע"ש. וזה גם כן קשה, דמי גרע שבת מהנך ימים כיון דמצטער באכילתו והתענית עונג הוא לו, וכי היכי שהותר לו בשבת מהך טעמא, כך יהא מותר לו בימים ההם, ואדרבה כל שכן הוא. וזה פשוט לענ"ד.

גם מה שכתב הרשב"א ז"ל בתשובה [ח"ד סימן רס"ב], הביאה מרן ב"י בסימן הנזכר, דהך תענית דמר בריה דרבנא מיירי בתענית חלום ולכך היה מתענה בשבת. יע"ש. אין טעם לומר שבאותן הימים אין מתענין תענית חלום. ואפשר לומר אליביה, דשאני הנך דאיכא טעמא יתירתא, דעצרת אית ביה תרת, חד דיו"ט גופיה, ועוד דהוא יום שנתנה בו תורה. וערב יום הכפורים, מלבד שהוא כמו יו"ט ומצוה לאכול בו, אלא דאיכא סכנתא בתענית שני ימים ולילה אחת. ופורים נמי אפשר דהחמירו בו יותר משל תורה, ועוד דנס דידיה היה עצום ורב ובעיא למעבד היכירא טפי, ובזה יתיישב גם כן דעת הגהות מיימוניות. ומה שכתב מור"ם ז"ל בהגה (סימן תנ"ה) [תר"ד ס"א] דאסור להתענות תענית חלום בערב יום כפור, לאו משום הך דמר בריה דרבנא דמפרש לה כהרשב"א ז"ל, דא"כ איך כתב (סימן תרצ"ה [ס"ב]) דבפורים מתענין תענית חלום, וכן משמע דסבירא ליה דבעצרת מתענין מדסתם דבריו סימן תצ"ד, אלא

מדברי התוספות בסוכה הנ"ל מבואר שהכל כדאי על מנת להזיל המצוה שתהיה מצויה לרבים, מדפריך הש"ס ולידרוש להו כר' עקיבא דמיקל טפי וכאמור. וע"ע בשו"ת צמח צדק הישן (סימן כ"ח) שלמד ממשנה דכריתות הנ"ל דאפילו בדבר דאורייתא היקל רשב"ג משום היותו (צ"ל היוקר) וכ"ש בקניית דגים לכבוד שבת, שאם הגוים מייקרים את השער יכולים לעשות תקנה ששום אדם לא יקנה דגים שני חדשים, דאל"כ עניים לא יקנו לעולם דגים מחמת היוקר. ע"ש באורך.

(מרן ראש הישיבה – עט הזמיר – מאמר השמיטה עמ' רצ"א–רצ"ג)

מה) שם לכבוד את השבת. כתב הטור (שיטה מ"ט), וקאמר [פסחים סח:] דבשבת כולי עלמא מודו דבעינן לם וכו'. נ"ב: הלשון מורה חציו לה' וחציו לכם, והב"ח [אות א'] כתב, רוב היום לה' והמיעוט לכם.

(שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"ד)

מו) שם לכבוד את השבת. איתא בפסחים (דף ס"ח ע"ב) ובביצה (דף ט"ו ע"ב), תניא ר' אליעזר אומר, אין לו לאדם ביו"ט אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה, דסבירא ליה אכילה ושתייה ביו"ט רשות ולא מצוה כדאמר התם ריש פירקא, והטעם משום דדריש תרי קראי, דכתיב "עצרת לה' אלהיך" [דברים ט"ז, ח'], וכתיב "עצרת תהיה לכם" [במדבר כ"ט, ל"ה], הא כיצד, או כולו לה' או כולו לכם, ורצונו לומר דכאחת מהן מיהת חייב לעשות, או לימוד או מאכל ומשתה, ומודה ר' אליעזר שאם הוא יושב ובטל ואינו לומד, דחייב הוא לאכול ולשתות. ונראה דהא דקאמר או כולו לה' וכו', לאו למימר דאם עשה חציו לה' וחציו לכם דלא יצא ידי חובת שני כתובים, דמה טעם יש לזה, דאדרבה עדיף טפי לקיים שתייהם, אלא ר' אליעזר רבותא אתא לאשמועינן, דמצוה למעבד חדא מנייהו, ואע"ג דלא עביד אידך אחריית סגי בחדא. ועיין ריש פרק ב' דביצה [שם] ובתוספות [ד"ה און], ובחדושי מהרש"א ז"ל שם [ד"ה ר"א לטעמיה]. ור' יהושע פליג וסובר דשמחת יו"ט מצוה היא ולא סגי בלא אכילה, דאסור לישב בתענית אע"פ שיושב ולומד, דזמן תורה לחוד וזמן שמחה לחוד, וצריך להיות חציו לה' וחציו לכם ולא סגי בחדא. ופירוש חציו לאו דוקא חצי מצומצם, אלא ר"ל מקצת היום לזה ומקצתו לזה, ואף אם ירבה בחלק האחד יותר מהשני אין בכך כלום. ועוד אמרו שם [בפסחים] דהכל מודים בשבת ובעצרת ובפורים דבעינן נמי לכם, ור"ל דמודה בהו ר' אליעזר דאכילה בהם מצוה, דאינו רשאי לישב בהם בתענית, ודינן כיום טוב אליבא דר' יהושע. דאינו ר"ל אם רוצה לעשות כולו לכם רשאי, וכמו שהבין הרב בעל עולת שבת [סק"א], דליתא לענ"ד, דהא כתיב "שבת לה' אלהיך" [שמות כ', י'], וכבר השיגו הרב מגן אברהם ז"ל [סק"א]. יע"ש. ומעתה הא דגרסין בירושלמי [שבת פט"ו ה"ג]

הערות וצינונים

33. בשבלי הלקט (סימן צ"ו) כתב כן בשם מדרש תנחומא, אלא שלפנינו בתנחומא ליתא, ונמצא בפסיקתא רבתי (סוף פרשה כ"ג). טור מכון שירת דבורה הגהות והערות סימן רפ"ח אות ג'. 34. לא מצאנו. ובפ"ו מהלכות יו"ט אות ל' כתבו וז"ל: והא דאמרינן וכו' יתיב כולי שתא בתעניתא בר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורי, נראה לראבי"ה דסבירא ליה כר' אליעזר, ואנן סבירא לן כר' יהושע הילכך אסור בתענית.

אוצר ההלכה

לו למנוע מלילך ולשמוע, והוי תלמוד תורה דרבים דכל המצוות נדחות מפניה, כמו שכתבתי לקמן בסימן תרפ"ז, אבל תלמוד תורה דיחיד אינו מוכרח, דלמא בשבת מותר כולו לכם, והראיה מדכתיב "שבת לה' אלהיך" [שמות כ', י'], דסעודת שבת חשובה וגדולה עד למאד. אבל האמת יורה דרכו, ואי אפשר לו לאדם לאכול ולשתות כל היום, ושיחה בטילה נאסר אפילו בחול בעשה ולא תעשה וחייב מיתה עליה כאשר הארכתי במקום אחר, וא"כ על כרחך גם כוונת ר' אליעזר שאמר או כולו לה' או כולו לכם [ביצה טו:], היינו שאינו עוסק בעיון גדול כימי החול, אבל על כל פנים עוסק בתורה בדברי נחת³⁶, ולא [בעי] [בא] לומר אלא שאם רצונו לעשות כולו לה' ולא לאכול כלום רק עסק התורה יוכל לעשות, ור' יהושע פליג דבעי נמי לכם שיאכל גם כן, אבל לעסוק באכילה ושתיה למלאות בטנו ונאמר עליו "בטן רשעים תחסר" [משלי י"ג, כ"ה], מאלו אנשים לא מיירי, וא"כ אי אפשר לעשות כולו לכם וליכא בזה פלוגתא כלל. והב"ח [אות א'] פוסק שצריך שיהיה רובו על כל פנים לה' שילמוד, וחלקו עליו האחרונים דלא בעינן רק חציו, ולפי מה שכתבתי לית כאן פלוגתא, אלא ימחר לאכול קודם חצות, ואחר כך ילמוד וכנ"ל, ואם כן אי אפשר בענין אחר אלא רובו לה'. וק"ל.

ומה שכתב [המג"א], ובב"י [ריש] סימן רפ"ח. היינו שכתב שם הרב ב"י, וימחר לאכול קודם חצות, גרסינן בירושלמי [תענית פ"ג ה"א] בשם ר' יוסי בר חנינא וכו', וכתב המרדכי [שבת סימן ר"ל] אבל בתפילה ובתלמוד שרי. (בגדי ישע)

ג) שם לכבוד את השבת. כתב הרב מג"א [סק"א], כתב בעולת שבת [סק"א], דמשמע מסוגיא דפסחים [סח:] דבשבת אם רוצה לעשות הכל לכם עושה. ואני אומר נשתקע הדבר, דהא כתיב גם כן "שבת לה'" [שמות כ', י'], אלא הכי קאמר, אע"ג דר' אליעזר פליג ביו"ט ואמר או כולו לה', אבל בשבת בעינן נמי לכם, והוא לא העתיק תיבת נמי, ואפשר שנוסחא מוטעית אטעיתה, עיין סוף סימן ר"ץ ובית יוסף ריש סימן רפ"ח. עכ"ל. ולע"ד הרב עולת שבת נמי פירש דהכל מודים ארבי אליעזר קאי, דאי ארבי יהושע, אפילו אי הוה גריס הכל מודים בשבת דבעינן לכם, אכתי לא ניחא, דביום טוב נמי סבירא ליה לר' יהושע דבעינן לכם, והכי הוה ליה למימר, הכל מודים בשבת דבעינן כולו לכם, אלא ודאי ארבי אליעזר קאי. ואפילו הכי נלע"ד, דלה' דכתיב גבי שבת בראשית, אם איתא דלהך דרשא אתא, לא הוה שתיק מינה הגמרא. ועוד, דבשלמא ביו"ט איצטריך לה' לגלויי א'לכם, או לדרוש חציו וחציו או לדרוש כולו וכולו, אבל בשבת דלא כתיב לכם ומדברי קבלה הוא שנצטוינו לענגו, לה' למאי איצטריך. ועוד, אי לה' להכי אתא, א"כ לכם נמי כתיב בשבת בראשית ותרוייהו בחד קרא, "וביום השביעי יהיה לכם קדש

דסבירא ליה ערב יום הכפורים משום סכנה. וע"ש בפר"ח [סוף ס"א] וגם במגן אברהם (סימן תר"ד [סק"א]). יע"ש. והדעת מכרעת לפסוק כדעת הרשב"א ז"ל, דבשלשה ימים הנזכרים אין מתענין תענית חלום כמר בריה דרבינא, אבל בלא חלום, אסור להתענות בין בשבת בין ביו"ט, דלעולם פסקינן כר' יהושע. ואם איסור תענית בשבת הוא מן התורה או מדרבנן, יש עיון בדברי הרמב"ם ז"ל ממקום למקום. ועיין במים חיים להפ"ח ז"ל (נדפוס קארלסרוה) פ"ג מהלכות דעות). יע"ש ד. ודוק.

(מטה יהודה – הקדמה לסימן)

מז) שם לכבוד את השבת. כתב במג"א [סק"א], כתב בספר עולת שבת [סק"א] וכו'. ודאי שכן הוא כדבריו דבעינן בשבת נמי לה', וכמו שכתבו הטור (סימן ר"צ) והמחבר (שם), והוא בילקוט [שמעוני] ריש ויקהל. אכן מה שהביא ראה מ"שבת לה' אלהיך" [שמות כ', י'], אין זה מוכרח, שזה כתבה התורה לטעם ולשון שביתה הוא, שבשביל שבו שבת הקב"ה לכן לא תעשו כל מלאכה, ויום כפורים יוכיח, שגם בו נאמר "שבת שבתון הוא לכם" [ויקרא כ"ג, ל"ב] והרי העינוי בו מצוה, אלא דקאי אשבות ממלאכה, וכן כל אלו שהביא הרב ב"י ריש סימן רפ"ח לא הביאו ראה משבת לה'. ע"ש. ובגירסת הטור שלפני ליתא לתיבת נמי, אכן בגמרא דפסחים (דף ס"ח ע"ב) איתיה לתיבה נמי, אבל מדברי הרב ב"י (סימן רפ"ח) נראה שגם בגירסתו בגמרא לא היה תיבת נמי, דאם לא כן לא היה מקשה ומתרץ מיד. ע"ש. (חמד משה – סק"ב)

מח) שם לכבוד את השבת. כתב הטור (דף קנ"ז ע"ב שיטה מ"ד), אמר רבא הכל מודים בשבת דבעינן לכם [פסחים סח:]. נ"ב: לשון זה אטעיתה להרב עולת שבת [סק"א] שכתב, משמע מסוגיא דהתם דאף על גב דביו"ט בעי חציו לה', אבל (אם) בשבת אם רוצה לעשות הכל לכם עושה. ע"כ. וליתא, דכוונת הגמרא הוא דאפילו לר' אליעזר דסבירא ליה דביו"ט או כולו לכם או כולו לה', הבין דבשבת או כולו לכם או כולו לה'. וכבר עלה על דעתי לומר כי היכי דלא לשוויה טועה, שדעתו כדעת המרדכי [שבת סימן ר"ל], אבל אין לשונו סובל פירוש זה. ועיין בב"ח ז"ל [אות א'], ובמג"א ז"ל [סק"ג] [סק"א]. (יד אהרן – הגה"ט)

מט) שם לכבוד את השבת. יזכר עוד [המג"א בסק"א], כתב בעולת שבת [סק"א] וכו', עיין סוף סימן ר"צ וכו'. דשם מבואר דקובעים מדרש לאחר [ה]סעודה. וגדולה מזו נאמר בגמרא דגיטין (דף ל"ח ע"ב), דשתי משפחות היו בירושלים, אחת קבעה סעודה בעידן בי מדרשא ונעקרו. אבל אין ראה כל כך, דבדואי אם יש עת קבועה להורות לעם דרכי ה', פשיטא שאסור

35. תחלת הדיבור נדפס לעיל אות ג' ואות י"ח. 36. בחזון עובדיה שבת ח"ב (הלכות תפלת שחרית של שבת ס"ז) כתב וז"ל: תלמיד חכם הלומד לעצמו, אם רוצה ללמוד בשבת בעומק העיון בבירור הסוגיא, שפיר דמי, אבל יותר טוב שילמד התלמוד כפשוטו ובהלכה ובמדרש ובאגדה.

אוצר ההלכה

[ישעיה נ"ח, י"ג], ואי הוי לה' אלקיך דרשא כמו שכתב המג"א, היאך יכול הנביא לעקור מה שכתוב בתורה, אלא על כרחך צ"ל דלה' אלקיך אתא לשום דרשא, ובשבת מותר אפילו כולו [לכם] כמו שכתב העולת שבת. וק"ל. (מתוק מדבש)

נב) שם לכבוד את השבת. והטור ז"ל כתב הך מימרא דאיתא במסכת פסחים (דף ס"ח ע"ב), אמר רבא הכל מודים בשבת דבעינן לכם דכתיב "וקראת לשבת עונג" וכו' [ישעיה נ"ח, י"ג]. ועיקרא דמילתא היא פלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע בקרא ד"עצרת לה' אלהיך" [דברים ט"ז, ח'], וכתוב אחד אומר "עצרת תהיה לכם" [במדבר כ"ט, ל"ה], ור' אליעזר דריש או כולו לה' או כולו לכם, ור' יהושע דריש חציו לה' וחציו לכם. יע"ש. וראיתי להרב ב"ח [אות א'] שכתב וז"ל: ולכאורה נראה, דאע"ג דקי"ל הלכה כר' יהושע נגד ר' אליעזר דשמותי הוא, היינו בסתם, אבל הכא מוכח בתלמודא דהלכה כר' אליעזר מדקאמר הכל מודים דבשבת בעינן נמי לכם, ואם איתא לדרכי יהושע דאמר חלקהו וכו', פשיטא דלא גרע שבת משאר ימים טובים דצריך נמי לחלקו ולא כולו לה', דהא בשבת כתיב "למען ינוח" וכו' [שמות כ"ג, י"ב], ואין זה נייחא כשלא יאכל וישתה בשבת וכו'. יע"ש. ולפק"ד לא נהירא האי דכתב דהכא בש"ס מוכח דהלכה כר' אליעזר מדקאמר הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם, ולפק"ד איפכא הוא, דהלכה כר' יהושע, שהרי הסברא היתה נותנת שכיון שבשבת כתיב "לה' אלהיך" [שם כ', י'] ולא כתיב לכם, שיהיה כולו לה', ועלה קאמר בש"ס, דאי פליגי ר' אליעזר ור' יהושע היינו דוקא במועדים דכתיב לכם וכתיב לה', אמנם בשבת דלא כתיב לכם מודה ר' אליעזר לר' יהושע שחציו לכם גם כן ולא כולו לכם, יען כתיב "וקראת לשבת עונג" שצריך שיתענג, ומשום הכי מודה לר' יהושע דהיינו חציו ולא כולו יען לא כתיב לכם, וזהו שאמר הכל מודים דבעינן נמי לכם, ואשמועינן רבא חידושא, דר' אליעזר לא פליג עם ר' יהושע בשבת כמו שחולק עליו ביום טוב. ומה שכתב דלא גרע שבת ממועדים דכתיב למען ינוח, ליתא, דאטו קריאת התורה מגרעת קרי ליה. ועוד ד"למען ינוח שורף" כתיב, ופשטיה דקרא היינו נייחא ממלאכה שינוח השור, ולא ידעתי מאי ראייה מביא מקרא דלמען ינוח דכתיב גבי בהמות ועבדים. ומה שאמר רבא בשבת הכל מודים דבעינן לכם נמי, חידושא אשמועינן רבא בתרתי, חדא דאע"ג דלא כתיב לכם אלא "שבת לה' אלהיך" ומן הדין היה לעשותו כולו לה', אפילו הכי מודה ר' יהושע ור' אליעזר דבעינן נמי לכם, ועוד דגם ר' אליעזר דפליג על ר' יהושע ביום טוב, בשבת מודה לו יען לא כתיב לכם אלא וקראת לשבת עונג שיתענג, אמנם מאחר דכתיב שבת לה' בהדיא, צריך לחלקו לה' ולנו, וזהו חידושא דרבא. ודוק.

ולענין דינא, יש לדעת אם מה שאמרו בש"ס הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם, אם הוא חציו או חלק ממנו, הגם כי

שבת שבתון לה' [שמות ל"ה, ב'], א"כ לר' יהושע קרא דדברי קבלה למאי אתא, הא בתורה ג"כ נצטוינו לה' ולכם. ועוד כיון דלר' אליעזר סבירא ליה או כולו לה' או כולו לכם, וקמ"ל הגמרא דבשבת אינו כן, כי היכי דחדית לן הגמרא דבעינן ביה נמי לכם כדי שלא יעשנו כולו לה', אמאי לא אשמועינן דבעינן ביה נמי לה' כדי שלא יעשנו כולו לכם.

לכן נלע"ד דודאי לה' דכתיב בשבת בראשית לאו להכי הוא דאתא, אלא לכמה דרשות אחרים המובאים במדרשים, ומדברי קבלה בלבד נצטוינו לענגו. ובירושלמי [שבת פט"ו ה"ג] הובא בבית יוסף (סימן רפ"ח), פליגי אמוראי, דרבי חגי סבירא ליה לא ניתנו שבתות אלא לאכילה, ורבי ברכיה סבירא ליה לא ניתנו אלא לעסוק בדברי תורה. ופירש הרב ב"י שם דפליגי אי שרי לימשך כל היום בתענוג. וכתב עוד שם, דבתנחומא³⁷ מפרש דלא פליגי, דחד מיירי לתלמידי חכמים וחד לפועלים, ואם איתא שנצטוינו בהדיא לה', מהיכא תיתי שיוכל לימשך כל היום בתענוג, אלא ודאי כדאמרן. ונראה דאפילו ר' חגי לאו דוקא שימשך כולו בתענוגים קאמר, דהא כלל בחד מחתא התם שבתות וימים טובים, ובימים טובים קי"ל כר' יהושע דבעינן נמי לה', וז"ל הרמ"א שם [סימן ר"צ ס"ב]: והתלמידי חכמים ימשיכו יותר בעונג קצת. ע"כ. והרמב"ם בפ"ו מהלכות יו"ט [הי"ט] כתב, לא יהא אוכל ושותה כל היום, אלא כך הוא הדת וכו', אוכלים והולכים לבית המדרש. ובפ"ל מהלכות שבת [ה"ן] כתב, כך היה מנהג צדיקים הראשונים, יסעוד וכו', ולא קבע הדבר לדת ולחוב. מעתה אפילו אי גרסינן הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם, לאו למימרא דנצטוינו בשבת אלה', אלא לומר שלא נצטוינו מדברי קבלה לימשך כל היום בתענוג. ותדע, דהא אמרינן נמי התם [פסחים סח:] הכל מודים בפורים דבעינן נמי לכם "ימי משתה ושמחה" כתיב [אסתר ט', כ"ב], והתם לא כתיב לה', אלא ודאי קאמר נמי משום דהתם נמי לא נצטוינו לימשך במשתה היין כל היום כולו.

נא) שם לכבוד את השבת. כתב מג"א (סק"א), אלא הכי קאמר, אף על פי דר' אליעזר פליג וכו', אבל בשבת בעינן נמי לכם. ע"ש. ואדמו"ר נר"ו [אמר] דאף דגרסינן תיבת נמי גבי[ה], י"ל כמו שכתב העולת שבת [סק"א] דלא בעינן בשבת חציו לה'. והא דקאמר הגמרא דפסחים (דף ס"ח ע"ב) בעינן נמי לכם, קאי אדלעיל מיניה דאמר הגמרא דבעצרת פליגו אי בעי לכם, וקאמר דבשבת מודים הכל דבעינן נמי לכם כמו בעצרת לאותה דיעה, ולעולם י"ל כעולת שבת. והא דכתיב "שבת לה' אלקיך" [שמות כ', י'] על כרחך לדרשא אחרינא אתי, דאם לא כן מנא ליה דמותר בשבת כלל [לכם] דלמא כולו לה', דבשלמא גבי יו"ט כתיב "לכם" וגם "לה'" ע"כ צ"ל חלקוהו, מה שאין כן גבי שבת דלא כתיב לכם, אלא דנביא מצינו דכתיב "וקראת לשבת עונג"

אוצר ההלכה

הגבורים דקי"ל כר' יהושע, והביאו הרב כנסת הגדולה (סימן תקכ"ט [הגב"י]). ולא קשיא מידי, דריא"ז מאשר חזה דתלתא אמוראי אמרי כל חד במילתיה הכל מודים וכו', משמע ליה דאמוראי סברי כר' אליעזר, דאי לאו הכי למה להו למימר דמודה ר' אליעזר בעצרת וכו', אלא בזה הורו דהלכה כר' אליעזר בהא, ומאחר דאמוראי סברי הכי, לא משגחינן תו בכללא דאין הלכה כר' אליעזר דשמותי הוא, ואין למדין מן הכללות היכא דאשכחן אמוראי דמפקי הא מכללא ודעתייהו כר' אליעזר, וקי"ל כוותייהו. שוב ראיתי דכן כתב ראבי"ה בפירוש באבי העזרי [סימן תתע"ו] לפסוק כר' אליעזר מהאי טעמא דאמוראי מהדרי לומר הכל מודים וכו', והביא לשונו מהרש"ל בביאוריו לסמ"ג (לאוין ע"ה [עמ' נ"ט]). ע"ש.

ודברי ראבי"ה הנזכרים אשתמיטו (ממהר"ם) [מהרב שארית יוסף] והרב גדולת מרדכי, הובאו סביב המרדכי פרק קמא דשבת [חדושי אנשי שם סימן ר"ל אות ב'], דמר מצדד דראבי"ה לירושלמי קאמר ולא לתלמודין, ומר קאמר דקי"ל בהא כר' אליעזר, ועיניך תחזינה מה שנדחקו, ולא ראו דברי ראבי"ה שהעתיקים מהרש"ל. הן אמת דלשון המרדכי שם פרק קמא דשבת הוא מגומגם, וכבר עמדו עליו הרב ב"ח [אות א'] והרב אליה רבה [סק"ו] בסימן זה והאריכו, הלא בספרתם לך נא ראה.

וממוציא דבר יש לישיב קצת דברי הרב עולת שבת [סק"א], שכתב בסימן זה, דמשמע בש"ס דבשבת אם רוצה לעשות כולו לכם רשאי, לבד מתפלה. והשיגו עליו הרב מגן אברהם [סק"א], והרב יד אהרן [הגה"ט]³⁸ (ולשונו מבלבל), והרב תוספת שבת [סוף הפתיחה לסימן], דשבת בעינן לה' מיהא. ואפשר דהרב עולת שבת נרגש מהא דאמוראי אמרי הכל מודים וכו', וסבר דנפיק לר' יהושע בשבת אם עשה הכל לכם, וכן צדד מהרש"ל בבאורו הנזכר, ואשתמיטתיה להרב מגן אברהם דברי מהרש"ל הנזכר, כי מהרש"ל כתב שהוא דוחק, והרב מג"א כתב נשתקע הדבר וכו'. והרב אליה רבה [סק"ו] גם הוא הליץ בעד הרב עולת שבת קרוב לזה, אבל לא ביאר כל הצורך דמשום דקשיא ליה למה אצטריכו לומר הכל מודים פירש כן. ע"ש. ובספר זרע ברך (ריש פרשת עקב) הביא דברי הטור בסימן זה וכתב, משמע להדיא דשבת אין צריך לחלקו חציו לה'. ע"ש. והיינו כמו שכתב הרב עולת שבת, אלא שהרב זרע ברך העתיק בסוף לשון הטור כולי עלמא מודו דבעינן לכם, ובנוסחתנו בטור כתוב דבשבת בעינן נמי לכם, וכן השיג הרב מגן אברהם על הרב עולת שבת בלשון הש"ס.

ומהרש"ל בים של שלמה (פ"ב דביצה [סימן ד']) תפס במושלם דראבי"ה פסק כר' אליעזר, ולא זכר דברי המרדכי שם [סימן תרס"ט] דמייתי מראבי"ה [סימן תרל"ו] להיפך, ורמזו המרדכי פרק קמא דשבת, וכמדומה דראבי"ה הדר ביה. והרב קרבן נתנאל שם [ביצה פ"ב סימן ב' אות ג'] כתב כעין דברי מהרש"ל

מלשון הסמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ז ע"ג] ובירושלמי [שבת פט"ו ה"ג] מוכח דהוי חציו, מכל מקום דיוק לשון הש"ס [פסחים סח:] ורש"י שכתב 'נמי' לכם שישמח בו במאכל ובמשחה וכו', מוכח דהיינו חלק ממנו, וכמו שכתב הרב ב"ח ז"ל. יע"ש. וביום טוב (ד)קי"ל [סימן תקכ"ט ס"א] הלכה כר' יהושע דחציו קאמר, וכן כתב הב"ח. ומהתימה דלפי מה שכתב בריו דלא גרע שבת וכו', איך כתב כאן דיום טוב הוי חציו לכם ושבת חלק ממנו. יע"ש. (ברכות מים)

נג) שם לכבוד את השבת. עוד כתב הטור, גרסינן בפסחים פרק אלו דברים [סח:], אמר רבא הכל מודים בשבת דבעינן לכם, ומייתי פלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע, ר' אליעזר אומר אין לו לאדם ביו"ט אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה, ר' יהושע אומר חלקו חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש, אמר ר' יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו, כתוב אחד אומר "עצרת לה' אלהיך" [דברים ט"ז, ח'], וכתוב אחד אומר "עצרת תהיה לכם" [במדבר כ"ט, ל"ה], ר' אליעזר סבר או כולו לה' או כולו לכם, ור' יהושע סבר חלקו, אמר ר' אלעזר הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם, אמר רבא הכל מודים בשבת דבעינן לכם, מ"ט "וקראת לשבת ענג" [ישעיה נ"ח, י"ג].

ואיכא למידק על הטור, דכיון דקי"ל כר' יהושע, אמאי איצטריך לאתווי הא דהכל מודים בשבת. וכן יש לדקדק על הרי"ף [ביצה ת.]. והרא"ש (פ"ב דביצה [סימן ב']) והאגודה פרק אלו דברים [פסחים סימן נ"ו] דמייתו לה, וכן קשה על הסמ"ג [לאוין ע"ה [דף כ"ז ע"ג]], דקאמר ואין הלכה כר' אליעזר ושוב מייתי הא דהכל מודים. ואעיקרא הבה נא נבא העיר על הש"ס גופיה, דכיון דאמרין בעלמא [שבת קל:] אין הלכה כר' אליעזר דשמותי הוא, אמאי אצטריכו אמוראי, ר' אלעזר (ורבא) [ורבא] ורב יוסף, לומר דמודה ר' אליעזר בעצרת ושבת ופורים.

ואפשר לישיב הכל, דמזה נלמוד לר' יהושע, דבעצרת ושבת ופורים איבעי ליה לאיניש לענוגי בהו נפשיה טפי מיום טוב אחרינא, דלר' יהושע דסבר בכל יום טוב חלקו חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש, הנה בשבת ועצרת יש להתענג יותר, עצרת משום דכתיב "עצרת תהיה לכם", ושבת דכתיב "וקראת לשבת ענג", ואף בפורים דימי משתה ושמחה נינהו. ובכי האי גוונא דנפיק חידושא אליבא דכולי עלמא, אין קפידא אי נקטי אליבא דר' אליעזר. ומעין דוגמא, רגילי רבוותא לפרש היכא דחגיגה תנא ומודים בית שמאי, דנפיק מינה לבית הלל נמי. וכיון דבש"ס צריכנא לפרושי דהיינו טעמייהו דהני אמוראי, משום הכי מייתו להו הפוסקים והטור מכללם, ללמדנו דצריך להתענג יותר משאר ימים טובים לר' יהושע, כדבר האמור.

ועל פי הערה זו נתיישבו דברי ריא"ז (הובאו בשלטי הגבורים פ"ב דביצה [ח. אות א']) דפסק כר' אליעזר, ותמה עליו הרב שלטי

אוצר ההלכה

אלא סייעתא הוא דקמייתי מיניה. אשר על כן נראה דסבירא ליה להראב"ה ז"ל, דכיון דר' אליעזר דייק בלישניה וקאמר אין לו לאדם ביו"ט אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה, שמע מינה דאע"ג דאי בעי לחלק חציו לכם וחציו לה', לא מצי למעבד הכי דכך היא גזרת הכתוב, ומאי דקאמר רבה הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם, הכוונה היא דאי בעי למעבד חציו לכם וחציו לה' דמצי למעבד הכי, ואין הכי נמי אי לא בעי למעבד הכי אלא ללמוד כל היום שפיר דמי, ולא אתא קרא אלא לשריותא לאפוקי יו"ט. והא דנקט בלישניה רבה הכל מודים 'דבעינן' לכם דמשמע דחיובא קאמר, משום רבי יהושע הוא דנקט בהאי לישנא, דאע"ג דסבירא ליה ביו"ט דבעינן לכם, סלקא דעתך אמינא דבשבת מודה דלא בעינן לכם, קמ"ל. ומאי דמייתי רביה ממר בריה דרבינא, הוא דסבירא ליה כר' אליעזר דאי בעי להתענות מתענה, ולא כר' יהושע. וכפי זה, החילוק דאיכא בין שבת ליו"ט לר' אליעזר הוא לראב"ה דבשבת רשאי לחלקו חציו וחציו, וביו"ט לא מצי אלא או כולו לכם או כולו לה'. וכל זה בדוחק להליץ בעד ראב"ה ז"ל.

עוד תירץ הרב ב"ח ז"ל, דראב"ה מיירי במי שרגיל להתענות כל השנה, ואכילה לדידיה בשבת הויא צער, דהעונג שלו הוא התענית, דומיא למה שכתב הטור ז"ל (סימן רפ"ח) גבי תענית חלום, דכשמתענה דעתו מתישבת עליו וזה הוא העונג שלו, ובהא אפילו רבה דקאמר דכולי עלמא מודים בשבת דבעינן נמי לכם, מודה בנדון זה דיכול להתענות, והדרין לדברי ר' אליעזר דהלכתא כוותיה בהא דאמר או כולו לה' וכו', ותו רביה ממר בריה דרבינא וכו'. וזה היה דעת ראב"ה מתחילה, ואחר כך [סימן תרל"ח] חזר בו דהלכה כר' יהושע, דהכי משמע בפ"ב דסוכה [כו.], דקאמר התם, ורבנן כדירה, מה דירה אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל וכו'. ואנכי עפר ואפר לא הבנתי דבריו ז"ל, חדא דפירוש זה צריך נבואה בדברי ראב"ה ז"ל, ועל מי סמך להבין דמיירי בזה. ותו יש לתמוה במאי דקאמר הדרין לדברי ר' אליעזר דהלכתא כוותיה בהא וכו', והביא רביה דכהאי גוונא דמצטער באכילתו נוחא ליה להתענות ממה שכתב הטור (סימן רפ"ח), והטור כתבה אפילו לסברת ר' יהושע דקי"ל כוותיה דסבירא ליה חלקהו, אף על פי כן מודה בהא דכיון דמצטער באכילתו זהו תענוגו, וא"כ אמאי איצטריך למימר הוא ז"ל הדרין וכו' דהלכתא כוותיה בהא, דבהא אפילו ר' יהושע מודה כיון דאינו תענית. ואין לומר שכוונתו היא דבהא מודה ר' יהושע לר' אליעזר דאמר או וכו' או כולו לה', הא ליתא, דא"כ אמאי חזר בו ראב"ה מההיא דפ"ב דסוכה דמשמע דהלכתא כר' יהושע, דלעולם הלכה כר' יהושע ובנדון זה מודה הוא רבי יהושע. תו יש לתמוה, דאעיקרא דדינא אדרבה מוכח מהתם איפכא דהלכה כר' אליעזר, ולפחות אין רביה לא לכאן ולא לכאן כמו שיראה המעיין. (שאינן) [ואין] צורך להאריך בזה הכא.

ביום של שלמה שם מדנפשיה, הגם שיש קצת חילוק ביניהם. ע"ש. ועיין מה שכתב מרן בב"י ריש סימן רפ"ח. ³⁹[ועיין מה שכתב הרב אליה רבה בסימן רפ"ח [סק"ב] ומה שכתבנו בעניותנו שם בקונטרס זה [סק"א]]. (מחזיק ברכה – סק"ב)

נד' שם לכבד את השבת. בטור הביא מאי דגרסינן בפסחים פרק אלו דברים [סח:], אמר רבה הכל מודים בשבת דבעינן לכם דכתיב "וקראת לשבת עונג" [ישעיה נ"ח, י"ג]. ע"כ. ותמה בזה הרב בעל ב"ח [אות א'] (דכיון) [דאם איתא] דביו"ט קי"ל כר' יהושע דקאמר חלקהו חציו לכם וחציו לה', א"כ מהיכא תיתי לן למימר דבשבת כולו לה' דאיצטריך למימר דכולי עלמא מודו דבעינן נמי לכם, פשיטא ופשיטא דבעינן נמי לכם, ומכאן זה הכריע דביו"ט קי"ל הלכה כר' אליעזר דאמר או כולו לכם או כולו לה', ולהכי קמ"ל דבשבת אפילו רבי אליעזר מודה דבעינן נמי לכם ולא מצי למעבד כולו לה'. ולא נהירא, דכל הפוסקים ז"ל סבירא להו דהלכתא כר' יהושע, וכדקי"ל בכל דוכתא ר' אליעזר ור' יהושע הלכה כר' יהושע, וכמו שפסק הרמב"ם ז"ל (בפ"ו מהלכות יו"ט [הי"ט]). ולי נראה (דברא) [דרבה] דקאמר הכי, סבירא ליה דהלכתא כר' אליעזר דאמר או כולו לכם או כולו לה', ולהכי קאמר דבשבת מודה הוא דבעינן נמי לכם, וכדסבר לה מר בריה דרבינא דהוה יתיב בתעניתא כוליה שתא בר מעצרתא וכו', וכמו שכתבו ההגהות מיימוניות (בפ"ו מהלכות יו"ט [אות ל']) בשם ראב"ה [סימן תתע"ן]. ואי לא דמסתפינא, הוה מצינא למימר דלעולם מצי סבר לה רבה כר' יהושע, וטעמא דאיצטריך למימר הכי, משום דקס"ד למימר דבשבת אפילו ר' יהושע מודה דאי בעי למעבד כולו לה' דמצי למעבד הכי, להכי אשמועינן דבשבת כולי עלמא מודו, בין ר' אליעזר דסבירא ליה ביו"ט או כולו לכם או כולו לה' הכא מודה, בין ר' יהושע, מודים דבעינן לכם.

והשתא איכא למידק טובא לדברי ראב"ה ז"ל, שהוא תמוה במאי דקאמר וז"ל הביאו המרדכי ז"ל פרק קמא דשבת [סימן ר"ל], דכתב אמאי דפסק מהכא מוה"ר אליעזר ממין ז"ל דאסור להתענות עד שש שעות בשבת: וכתב ראב"ה, אבל בתפלה ובתלמוד שרי לעסוק ולהתענות, דקי"ל כר' אליעזר דאמר או כולו לכם או כולו לגבוה, ותו מר בריה דרבינא הוה יתיב בתעניתא כוליה שתא בר מעצרתא וכו'. עכ"ל. שהרי לא אשכחן בתלמודא מאן דפליג בהדיא ארבה, וקאמר דבשבת כולי עלמא מודו דבעינן נמי לכם. והיה אפשר לומר דסבירא ליה דלית הלכתא (כרובא) [כרבה], דמר בריה דרבינא פליג עליה דהוה יתיב בתעניתא כוליה שתא וכו', ומדקא מייתי ליה תלמודא בתר הכי שמע מינה דכוותיה סבירא לן, ולדידיה שבת ויו"ט שוים נינהו. וכן ראיתי להרב ב"ח שתירץ. אלא דהא לא מחזור בדברי הרב ז"ל, דקאמר בהאי לישנא, דקי"ל כר' אליעזר וכו' ותו מר בריה דרבינא, משמע דלאו עיקר ראייתו היא ממר בריה דרבינא,

אוצר ההלכה

ביצה [טו: ד"ה גמ' חלקהו]⁴³ דהתיר להתענות בראש השנה ושבת בינתיים, ודוקא ביחידים. ע"ש. ואפשר דלזה בא (רבה) [רבה] לומר דבשבת בעינן לכס גם לדעת רבי יהושע, לומר דלא הותר בכל שבת, ואף בשבת בינתיים דוקא ליחידים, אבל לשאר בני אדם לא, דמ"מ בעינן לכס). (קדשי דוד)

נה) שם לכבוד את השבת. הב"ח [אות א'] צידד לומר דהלכה כר' אליעזר ב"ר' ט, מדאמר רבה [פסחים סח:]: הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכס. ע"ש. והר"ה בפרק אלו דברים [שם במאור יח:]: הכריע כר' אליעזר ממר בריה דרבינא דיתב בתעניתא כולי שתא, דקי"ל מעשה רב, ומבואר דסבירא ליה דרבינא לא יתיב בתענית אלא ב"ר' ט⁴⁴ משום דנפשו חשקה בתורה, אבל לא בשבת, דליכא מאן דפליג על רבה דאמר הכל מודים בשבת דבעינן לכס. ע"ש. וכן פסק ריא"ז רפ"ב דביצה [הו"ד בשלטי הגבורים ח. אות א']. ואין תמיהת הרב שלטי הגבורים עליו כלום⁴⁵, משום דמר בריה דרבינא סבירא ליה כר' אליעזר, וקי"ל מעשה רב, וכן ר' אלעזר ורבה ור' יוחנן דאמרו הכל מודים וכו', משמע דסבירא להו כר' אליעזר. וכן פסק רבנו ישעיה הא' כ"י כר' אליעזר⁴⁶, מהאי טעמא דכל הני אמוראי סבירא להו כר' אליעזר. וכ"כ המרדכי רפ"ב דביצה [סימן תרס"ט-תרע"ז] בשם ראב"ה [סימן תרל"ו], דמר בריה דרבינא סבירא ליה כר' אליעזר, (לא) [אלא] דאנן קי"ל כר' יהושע מהך דטעה ולא הזכיר יו"ט בברכת המזון. ע"ש. ולפי מה שכתבו התוספות בסוכה (דף ז"ך ע"א ד"ה אי בעי)⁴⁷ [והרשב"א, הביאו הב"י סימן רפ"ח], דאף לר' יהושע סגי בבשר ופירות, והך דפרק שלשה שאכלו [ברכות מט:] בליל יו"ט ראשון של פסח ושל חג. ע"ש. מצי אתי שפיר (כרבינא) [כמר בריה דרבינא], דקי"ל כר' אליעזר דמודה בליל יו"ט [ראשון] דפסח וחג דחייב לאכול פת. והמרדכי פרק קמא דשבת [סימן ר"ל] כתב בשם ראב"ה [סימן תתע"ו], דשרי להתענות בשבת ולעסוק בתפלה ודברי תורה, דקי"ל כר' אליעזר דאמר או כולו לכס או כולו לה', ותו מר בריה דרבינא וכו'. ותמה עליו הב"ח, דהא אמר רבה הכל מודים בשבת דבעינן לכס. ע"ש. ונ"ל ברור דט"ס הוא, ומלת ותו נמחק וצ"ל דמר וכו', והוא אזיל לטעמיה דמר בריה דרבינא סבירא ליה כר' אליעזר, כמו שכתב המרדכי רפ"ב דיו"ט בשמו, וכדעת הר"ה. אלא דראב"ה סבירא ליה דרבינא אף בשבת היה מתענה ופליג ארבה, וקי"ל כוותיה דמעשה רב דלא כהר"ה בזה. וכ"כ הראב"ד (בספר תמים דעים סימן רמ"ה) [בהשגות על המאור שם], דרב האי גאון בתחלה הורה למעשה דמר בריה דרבינא היה מתענה אפילו

(אמר הבן, מריהטא דלישנא דאמ"י נראה דלא נחית לתרץ דברי ראב"ה מניה וביה כמו שהקשה במרדכי שם, אלא לתרץ קושיות הנופלות על לשון ראב"ה הנזכר. וסבירא ליה לא"א ז"ל דלעולם פוסק ראב"ה כר' אליעזר, ובהכי לא קשיא לדרכו מה שהקשה מורי הרב נר"ו בספרו (ב"י) [מחזיק ברכה] [סק"ב]⁴⁸ על האחרונים מלשון ראב"ה, הובא ברש"ל על הסמ"ג (לאוין ע"ה עמ' נ"ט)). ועיין עוד בספר פתח עינים למורי הרב שם בפרק אלו דברים [פסחים סח:]⁴⁹. ומה שכתב א"א דביו"ט לא מצי לחלק חצי וחצי לדעת ר' אליעזר, עיין מה שכתב בזה מהר"ר עייאש ז"ל בספר מטה יהודה סימן זה [בהקדמה לסימן]⁵⁰, ואינה קושיא על א"א, דסבר לה כדפירש רבו ז"ל בספר ראשון לציון (בביצה דף ט"ו), דלדעת ר' אליעזר בעי רובא או לה' או לכס, אבל מ"מ אחר דרשה היו אוכלים, וא"כ חצי לא מהני ליה. ועיין להתוספות בביצה [טו: ד"ה אן] ובחדושי הר"מ מלובלין. ולענ"ד אי לא מיסתפינא אמינא, דמתוך לשון ראב"ה המובא ברש"ל, אפשר לתרץ מה שהקשו על ראב"ה ממימרא [ד]רבה הכל מודים בשבת, וז"ל: איתא בירושלמי (בפ"ב) [בפ"ג] דתעניות [ה"א], אמר ר' יוסי אסור להתענות עד שש שעות בשבת, ונראה הוא הדין ביו"ט ור"ח וחנוכה ופורים, אבל בתפילה ובתלמוד תורה שרי למיעסק ולהתענות, דקי"ל כר' אליעזר או כולו לה' או כולו לכס, ואע"ג דר' יהושע פליג, הא חזינן כולוהו אמוראי דסברי כוותיה דר' אליעזר מדקא מהדרי לפרושי אליביה, דקאמר[ן] הכל מודים בעצרת ופורים. ע"כ. ונראה דסבר דמאי דאסור הירושלמי היינו רוב היום, וכדאמרין בתענית [יט:] ירדו אחר חצות משלימין, ועל זה קאמר ראב"ה שאסור ביו"ט ור"ח ופורים, ועל זה כתב, אבל בתפלה ותלמוד תורה שרי ואפילו דיהיה רוב היום כיון דקי"ל כר' אליעזר, אבל בשבת לא, כיון דאמר רבה הכל מודים, ושאר יו"ט שאני. והא דהתיר פורים אף דאמרו בש"ס הכל מודים, אפשר דסבירא ליה דכיון (דרבא) [דרבה] ור' אלעזר לא קאמרי אלא שבת ועצרת, נראה דפורים לא עדיף ליה לר' אליעזר מיו"ט, אבל לעולם בכל [יו"ט] סבירא ליה לר' אליעזר דהיו אוכלים לשם שמחת יו"ט אחר הדרשה, ולא ללמוד ולהתענות כל היום, דברוב היום די ליה. ומר בר רבינא בפורים דקאמר דלא היה מתענה, היינו כוליה יומא, אמנם רובו בלימוד התורה לדעת ר' אליעזר שפיר דמי. ומ"מ מתוך דברי ראב"ה הנזכרים, נראה דאפשר דהבין בדברי רבה כדפירש א"א דאף לר' יהושע אמר, ולזה לא הכריע מדברי רבה כמו שהוכיח מהאמוראים האחרים. ועיין בשיטה מקובצת למסכת

הערות וצינונים

40. נדפס באות הקודמת. 41. שם כתב, דכיון דהאור זרוע דתלמיד ראב"ה הוא פסק כר' אליעזר, אם כן איכא למימר דבתרייתא דראב"ה היא מה שפסק כר' אליעזר, דהאור זרוע בשיטת רביה אמרה. 42. נדפס לעיל אות מ"ו. 43. בדפוס ישן נמצא בד"ה זכרהו. 44. ז"ל הר"ה שם: ומעובד דמר בריה דרבינא מכרעא דר' אליעזר משום דקיימא לן מעשה רב, ובשבת נמי הכל מודים כדרבא כדכתיב "וקראת לשבת עונג". 45. שתמה על ריא"ז היאך פסק כר' אליעזר לגבי ר' יהושע. 46. נראה כוונת הרב לסייע לריא"ז מדברי זקנו רבנו ישעיה הראשון, ועכשיו נדפסו פסקי רי"ד, ושם (ביצה טו: ד"ה תניא) כתב בהדיא דהלכה כר' יהושע. ונראה שכ"י זה הוא של ר' ישעיה האחרון דהיינו ריא"ז, והרב יחס כ"י זה בטעות לרי"ד, אלא אם כן נאמר דכוונתו לסייע לפירושו, דפסק ריא"ז אליבא דר' אליעזר כיון דהני אמוראי סבירא להו כוותיה, ומסייע כן מפירוש ריא"ז כ"י שלפניו שכתב כן להדיא, ומ"מ בפירוש שלפניו לא מופיעה ראייה זו. 47. תוספת זו מתקוני ערך השלחן (סק"א).

אוצר ההלכה

יהושע דסבירא ליה חציו לכם, בעינן ממש חציו, ועל כן אסור להתענות עד אחר חצות. ועל כן פסקו הפוסקים כר' יהושע, משום דמבואר בירושלמי [תענית פ"ג ה"א] הביאו הטור לקמן (סימן רפ"ח), אסור להתענות בשבת עד שש שעות, והיינו עד אחר שש כמבואר בפוסקים, והיינו חציו ממש. ובזה יתבאר בטוב לשון המרדכי פרק קמא דשבת, דכתב, ואסור להתענות עד אחר שש שעות בשבת, אבל מותר לעסוק בתורה ותפלה דקי"ל כר' אליעזר, ותמחו עליו דהא בשבת אף ר' אליעזר מודה, ובזה אתי שפיר, דבשש שעות תליא בפלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע. וכן הא דמר בריה דרבינא (פסחים דף ס"ח ע"ב) דיתיב בתעניתא משום שהתענית עונג לו, תליא גם כן בפלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע. וזה ברור.⁴⁹

(נח) שם לכבוד את השבת. כתב המרדכי בפרק קמא דשבת [סימן ר"ל], ואסור להתענות עד שש שעות בשבת, וכתב ראבי"ה [סימן תתע"ו], אבל בתפלה ולימוד (צריך) [שרי] לעסוק ולהתענות, דקי"ל כר' אליעזר [פסחים סח:]: כלו לה' או כלו לכם, ותו דמר בריה דרבינא הוה יתיב [בתעניתא] כוליה שתא בר מעצרתא וכו', [ושוב ראיתי בפרק שני דסוכה דכתב דס"ל כרבי יהושע וכן פסק ראבי"ה]. ע"ש אשר דבריו צ"ע, דבתחלה כתב בשם ראבי"ה עצמו דקי"ל כר' אליעזר. ובחדושי אנשי שם נעל המרדכי אות ב' כתב: פירוש, דמה שאמר דקי"ל כר' אליעזר, אינו ר"ל דשרי להתענות כל היום, שהרי אמר (רבא) [רבה] הכל מודים בשבת דבעינן לכם, אלא ר"ל, כמו דמיקל ר' אליעזר ביו"ט דלא בעינן לכם, הכי נמי בשבת (אסור) [מותר] להתענות עד חצות, אבל לר' יהושע דמחמיר ביו"ט דבעינן נמי לכם, אם כן בשבת היה לנו להחמיר אפילו קודם חצות. ע"ש. ובזה יש לדחות הראיה שהביאו האחרונים דהלכה כר' אליעזר מדאמר רבא הכל מודים בשבת דבעינן לכם (ד) לר' אליעזר, דלר' יהושע גם ביו"ט בעינן לכם. דיש לומר דודאי הלכה כר' יהושע, דר' אליעזר שמותי, ובית שמאי במקום בית הלל אינה משנה והלכה כבית הלל, אלא (רבא) [רבה] קאמר הכל מודים בשבת דבעינן לכם אפילו ר' אליעזר, וממילא לר' יהושע דעדיף שבת מיו"ט. ולשון הרמב"ם בפ"ו מהלכות יו"ט [ה"ט], לא יהא אוכל ושותה כל היום כלו, וכתב הרב המגיד, וקי"ל ר' יהושע ור' אליעזר הלכה כר' יהושע. ע"ש. ואין להקשות מדאמר (רבא) [רבה] הכל מודים בשבת, משמע דהלכה כר' אליעזר, דיש לומר כמו שכתבנו. אלא דבפ"ל מהלכות שבת [ה"י] משמע דבעי יותר מחצית היום לה', אבל בפ"ו מהלכות יו"ט משמע דחציו לה' וחציו לכם, וכ"כ הב"ח [אות א'], והביא מהירושלמי [שבת פט"ו ה"ג] דמשמע דחציו לה' ויותר מחצי, דרוב היום לה'. וכן דייק לשון (רבא) [רבה] דקאמר הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם ולא אמר דבעי חציו

בשבת, ולא הוציא אלא אותן שפרט, ולבסוף חזר בו דהא דמר בריה דרבינא לא קיימא כר' אליעזר וכו'. ע"ש. וזו היא דעת ראבי"ה, כמו שהיה סבור רב האי גאון. ואין להקשות מהך דפרק שלשה שאכלו [שם] דכולהו אמוראי סבירא להו דאם טעה ולא הזכיר של שבת בברכת המזון חוזר, די"ל כיון דאם לא עשה כולו לה' לא סגי דלא אכיל פת חוזר, וכן משמע בהר"ה. עיין מה שכתבתי סימן קפ"ח [ס"ק ב' ג']. והרב מטה יהודה [בהקדמה לסימן]⁴⁸ תמה בזה אהך דרבינא דהא לא קי"ל כר' אליעזר, ולא ראה כל הני רבוותא. ע"ש. מיהו ראבי"ה עצמו חזר בו ופסק (כ"ז) [כר'] יהושע [דביו"ט נמי חייב לאכול פת מהך דפרק שלשה שאכלו. ועיין מה שכתבתי סימן תקכ"ט [ס"ק א'] שכן דעת רב האי, והראב"ד, והרמב"ם [הלכות יו"ט פ"ו ה"ט], וסמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ז ע"ג], והתוספות [ברכות מט: ד"ה אין], והרשב"א [בתשובה ח"ד סימן רס"ב], והרא"ש [ברכות פ"ז סימן כ"ג], והכלבו [סימן נ"ח דף י"ז ע"ד]. ע"ש.

(ערך השלחן – ס"ק א)

(נו) שם לכבוד את השבת. קושיית המג"א [ס"ק א] על העולת שבת [ס"ק א] יישבתי בחלק ראשון [דף כ"ט ע"ג] ביצה (ט"ז) [דף ט"ו ע"ב]⁴⁹.

(מאורי אור ח"ג – דף ל"א ע"ד)

(נז) שם לכבוד את השבת. בש"ס (דביצה) [דפסחים] [סח:] בהא דפליגי ר' אליעזר ור' יהושע ביו"ט, דר' אליעזר אומר או כולו לה' או כולו לכם, ור' יהושע אומר חלקהו חציו לה' וחציו לכם, אמר (רבא) [רבה] הכל מודים בשבת דבעינן לכם דכתיב "וקראת לשבת עונג" [ישעיה נ"ח, י"ג]. וכתב הב"ח [אות א'] דמזה דקדקו הפוסקים דהלכה כר' אליעזר, מדקאמר הכל מודים בשבת, משמע דאתי לאשמעינן דאף ר' אליעזר דסבירא ליה ביו"ט כולו לה', בשבת מודה, וקשה, כיון דאין הלכה כר' אליעזר ד[מ]תלמידי שמאי הוא, אטו טעמא דב"ש אשמעינן, אלא ודאי דהלכה כר' אליעזר, וזהו טעמו של המרדכי [שבת סימן ר"ל] דפסק כר' אליעזר. ומזה מבואר דלא כדעת העולת שבת [ס"ק א] שכתב דבשבת כולו לכם, א"כ אף לר' יהושע יש חילוק בין שבת ליו"ט, דביו"ט חציו לכם ובשבת כולו לכם, אלא ודאי דבשבת נמי בעינן חציו לה', אלא דבשבת בעינן נמי לכם, וכדעת המג"א [ס"ק א], והדבר ברור.

והנה גם בשבת יש חילוק בין ר' אליעזר לר' יהושע, דלרבי אליעזר דביו"ט יוכל להיות כולו לה', אלא דבשבת צריך להיות נמי לכם משום דכתיב "וקראת לשבת עונג", אבל אינו צריך להיות מצומצם חציו לכם, אלא דצריך שיענג ביום השבת, ואם עוסק בתורה ותפלה עד אחר חצות לית לן בה. אבל לר'

הערות וצייונים

48. נדפס לעיל אות מ"ו. 49. וז"ל הרב מאורי אור שם: חציו לכם, ובפסחים (דף ס"ח ע"ב) כ"ע מודים בעצרת ושבת ופורים [ד]בעינן נמי לכם. והעולת שבת כתב בשבת כולו לכם, והמג"א סימן רמ"ב כתב שנחקק הדבר דהא כתיב "שבת לה". ולדידי נראה מהא לא איריא, דבשבת אין צריך לדרשא אלא כפשוטו, ששת ימים תעשה מלאכתך וביום השביעי שבת לה', לכך גם אתה תשובות כי בו שבת בורא עולם. אכן לשון נמי לכם משום ר' אליעזר נקט וכו'. 50. המשך הדיבור נדפס לעיל אות כ"ג.

אוצר ההלכה

המחילה רבה אין זו קושיא, דראבי"ה ודעימיה דס"ל דהיה מתענה בשבת, היינו משום דסבירא ליה דמר בריה דרבינא פליג עליה דרבה, וסבר דלא מודו כולי עלמא בהא, כמבואר בדבריו שם, אבל בפורים לא היה מתענה דסבירא ליה כרב יוסף דבעינן [נמין] לכס. ולא ידעתי למה הקשה מפורים ולא הקשה מעצרתא מדאמר ר' אלעזר הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכס. ע"ש. ועיין להרב שני אליהו ז"ל בקונטרס ארעא דישראל (מערכת התי"ו אות י"ד), שהביא משם הרב התשב"ץ ז"ל (ח"ג סימן רצ"ח) שכתב, דמאי דאמרינן מר בריה דרבינא הוה ציים כוליה שתא, היינו לומר דגם בשבת היה מתענה. ע"כ. וכתב עליו וז"ל: ואני אומר, דחס ליה לזרעא קדישא לעבור על דבר תורה בכל שבתות השנה. ע"ש. וזה ימים ושנים רבות דהיייתי תמיה עליו, איך אשתמיט מיניה דהך מלתא פלוגתא דרבנותא קמאי היא. ושוב אמרתי דלא סליק עניינא, והיה בדעתו להביא כל סברות הראשונים ז"ל בזה ולא אסתייעא ליה מלתא, ואין להקשות עליו. והשתא חזינא להרב המפורסם חיד"א ז"ל בספר טוב עין (סימן ח"י אות ס') והובא בשו"ת ברכה דפוס שאלוניקי (סימן פ"ח), שראה דברי הרב ז"ל הללו בכ"י ותמה עליו כן.

(פתח הדביר ח"ג – סק"ב)

ס) שם לכבוד את השבת. כתב הרב מג"א ז"ל (סק"א) וז"ל: כתב בספר עולת שבת [סק"א], משמע מסוגיא פסחים [סח:] אע"ג דביו"ט בעינן חציו לה', אבל בשבת אם רוצה לעשות הכל לכם עושה, ובלבד שלא יבטל זמן התפלה. ע"כ. ואני אומר נשתקע הדבר ולא נאמר, דהכתיב גם כן "שבת לה' אלהיך" [שמות כ', י'], אלא הכי קאמר, אע"פ דר' אליעזר פליג ביו"ט ואמר או כולו לה', אבל בשבת בעינן נמי לכם וכו'. ע"כ. והרב חמד משה ז"ל [סק"ב]⁵⁴ כתב, דראיית הכתוב ד"שבת לה' אלהיך" יש לדחות, שזה כתבה התורה לטעם, ולשון שבייתה הוא, שבשביל שבו שבת הקב"ה לכן לא תעשה כל מלאכה, ויום הכפורים יוכיח, שגם בו נאמר "שבת שבתון הוא לכם" [ויקרא כ"ג, ל"ב] והרי העינוי בו מצוה דקאי אשבות ממלאכה, וכן כל אלו שהביא הרב ב"י ריש סימן רפ"ח לא הביאו ראיה משבת לה'. ע"כ. גם הרב נהר שלום [סק"א]⁵⁵ דחה ראיה זו, וז"ל: נלע"ד דלה' דכתיב גבי שבת בראשית, אם איתא דלהך דרשא אתא, לא הוה שתיק מיניה הגמרא. ועוד, דבשלמא ביו"ט איצטריך לה' לגלויי א'לכס', או לדרוש חציו וחציו וכו', אבל בשבת דלא כתיב לכם ומדברי קבלה הוא שנצטוינו לענגו, לה' למאי איצטריך. ועוד, אי לה' להכי אתא, א"כ לר' יהושע קרא דדברי קבלה למאי אתא, הא בתורה וכו' ולכס. ועוד, כיון דלר' אליעזר סבירא ליה או כולו לה' או כולו לכם, וקמ"ל הגמרא דבשבת אינו כן, כי היכי

לכס, ומזה תמה על הסמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ז ע"ג]. ע"ש. ומהירושלמי אין ראיה, דאיכא למימר הירושלמי אתי כר' אליעזר, אבל לר' יהושע חציו לה' דוקא. ופסקו הסמ"ג [שם] ורבנו ירוחם [ני"ב ח"א דף ס"ה ע"ג] כר' יהושע. ורבנו ירוחם שכתב ה"מ [הכל מודים] בשבת ועצרת⁵⁶, משמע דקי"ל כר' אליעזר, וזה תימיה מהב"ח הא דמקשה על רבנו ירוחם מהרמב"ם דמשמע דלא בעינן חציו לכם, תיקשי ליה טפי, דלהרמב"ם גם ביו"ט חציו לה' וחציו לכם. איך שיהיה, הנה לדעת הרמב"ם אפילו לר' יהושע יש חילוק בין שבת ליו"ט, דביו"ט חציו לה' וחציו לכם, ובשבת בעינן נמי לכם והרוב לגבוה. ובזה ניחא מאי דאמר (רבא) [רבה] הכל מודים בשבת דבעינן לכם, דחידש בין לר' יהושע בין לר' אליעזר, ה"מ [הכל מודים] דבעינן נמי לכם. ואין להביא ראיה (מ"ד רבא) [מדברי רבה] לומר דהלכה כר' אליעזר כאשר חשבו האחרונים, דיש לדחות ולפרש כמו שכתבתי, ואין צריך לדברי הב"ח.

נט) שם לכבוד את השבת. כתב רבנו הטור ז"ל וז"ל: גרסינן בפסחים (דף ס"ח ע"ב), אמר (רבא) [רבה] הכל מודים בשבת דבעינן לכם, דכתיב "וקראת לשבת עונג" [ישעיה נ"ח, י"ג] וכו', ופליגי בה ר' אליעזר ור' יהושע, ר' אליעזר סבר או כולו לה' או כולו לכם, ורבי יהושע סבר חלקהו וכו'. עיין להרב ב"ח ז"ל [אות א'] שהביא משם המרדכי פרק קמא דשבת [סימן ר"ל], שכתב וז"ל: ואסור להתענות עד שש שעות בשבת, וכתב ראבי"ה [סימן תתע"ו], אבל בתפלה ובתלמוד שרי לעסוק בשבת ולהתענות, דקי"ל כרבי אליעזר דאמר או כולו לכם וכו', ותו מר בריה דרבינא הוה יתיב בתעניתא כולי שתא בר מעצרתא. ע"כ. מתבאר מכאן דמר בריה דרבינא היה מתענה אפילו בשבת, וכן דעת הרז"ה פרק אלו דברים [במאור פסחים יח: ד"ה ורבי יהושע], וכן פסק ריא"ז ריש פ"ב דביצה [הר"ד בשלטי הגבורים ח. אות א']. אמנם הראב"ד [בספר תמים דעים סימן רמ"ה] [בהשגות הראב"ד על המאור שם] כתב, דרבינא לא יתיב בתענית אלא שני וחמישי של כל השנה, וח"ו שהיה מתענה בשבת. ע"ש. ועיין להרב ערך השלחן (סימן זה אות א'⁵² וסימן מט"ר אות ג'⁵³). ועיין להרב בירך משה ׳ן אדרת ז"ל בחדושי לפסחים (על דף ס"ח ע"ב), שהקשה בהך דמר בריה דרבינא וז"ל: ויש להקשות, דהא אמרינן בסמוך הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם, והכל מודים בפורים דבעינן נמי לכם, הרי דפורים שוה לשבת, וכיון שכן למה יתיב בתענית בשבת ולא בפורים, ומאי שנא זה מזה, ואפשר דאיהו סבירא ליה ד"וקראת לשבת עונג" היינו עונג הנשמה והוא עסק התורה. עכ"ל. ואחר המחילה רבה קשה איך נקיט בפשיטות דהוה יתיב בתעניתא בשבתא, וזו מחלוקת ישנה בינן של קדושים כנזכר. גם מה שהקשה דהא אמרינן הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם, אחרי

הערות וצייונים

51. פירוש, שכתב בהלכות שבת (דף ס"ה ע"ג) ואע"ג דביו"ט פליגי וכו' בשבת צריך לכם חציו וכו' כך פשוט בפסחים, וכמו כן בהלכות יו"ט (דף ל"א ע"ד) כתב, ואע"ג דפליגי בביצה דרי"א וכו' בעצרת הכל מודים דבעינן נמי לכם וכו'. ע"ש. משמע דסבירא ליה כרבי אליעזר שהוצרך להביא דברי רבה הנ"ל. רא"ם ס"ט. 52. נדפס לעיל אות נ"ה. 53. נדפס לקמן בסימן רמ"ט אות קס"ג. 54. נדפס לעיל אות מ"ז. 55. נדפס לעיל אות נ'.

אוצר ההלכה

בשבת דבעינן לכם דכתיב "וקראת לשבת עונג" [ישעיה נ"ח, י"ג], והיכי קאמר ר' ברכיה דשבת ויום טוב לא ניתנו אלא לעסוק בהן בדברי תורה. ועוד קשה וכו', ויש לדחוק ולומר דתרווייהו בשיטת ר' אליעזר קיימי ולאפוקי מדר' יהושע אתו, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, דר' שמואל בר נחמן מיירי באתרא דניחא להו באכילה ושתייה, וקאמר דלית להו לעסוק בכל היום אלא בזה ולא להוציא מקצת היום בדברי תורה מן הדין, ור' חייא מיירי במאן דניחא ליה בתלמוד תורה, וקאמר דלית ליה לעסוק בכל היום אלא בזה, ולא להוציא מקצת היום באכילה ושתייה מרובה. והא דכתיב "וקראת לשבת עונג", מוקי לה ר' חייא באותה אכילה שאוכל בשבת ויום טוב אחר הדרשא שאוכל כדי פרנסתו וכו', שיאכל אותה בתענוגים לכבוד שבת, דהא לר' אליעזר נמי דאמר או וכו' יושב ושונה הוי הכי, שהרי אמר לתלמידים אכלו משמנים וכו' כדאיתא התם [בביצה] וכו', ופליגי ר' חייא ארבה דאמר הכל מודים בשבת דבעי לכם, דלרבה היינו שיחלק חציו לעונג. ע"כ. ובד"ה וכתוב אחד כתב, דהוה מצי למירמי קראי דעצרת אהדדי כדר' יהושע, אלא אגב אורחיה אשמועינן דשבת ויו"ט לענין זה שוין, דלא תימא בשבת דלא כתיב לכם אין לו אלא לעסוק בתורה. ע"כ. והארכתי להביא רוב דבריו שאנו צריכין להם כדנבאר בס"ד.

ענין הרואות דעל כל פנים אשכחן קרא גבי שבת דכתיב בסדר אמור "שבת היא לה' בכל מושבותיכם", ודרשוהו בירושלמי לענין תלמוד תורה דומיא ד"עצרת לה' אלהיך", ורמי לקרא דשבת עם קרא דעצרת אהדדי, וכדרמי בתלמודא דידן קראי דעצרת אהדדי. וזה דלא כהרב עולת שבת ז"ל דכתב דאי בעי למעבד בשבת הכל לכם עושה, ושפיר קא רמי ליה הרב מג"א דהכתיב (גבי) [ג"כ] שבת לה', אלא דלא הוה ליה לאתויי ההוא קרא דעצרת הדברות, דאיכא למדחי על כל פנים כדדחי הרב חמד משה ז"ל, והיה לו להביא דברי הירושלמי הללו דמייתי ביה קרא דלה' גבי שבת, לאשמועינן דשבת ויום טוב כי הדדי נינהו לענין זה. מיהו הא דמסיים בירושלמי א"ר אבהו "שבת לה'" שבות כה', לכאורה משמע דאתא לאפלוגי אדרשא קמייתא דדריש לה' לענין תלמוד תורה בשבת, וקאמר דלענין מלאכה קאמר קרא, ולטפויי אתא שישבות גם מדיבור כה', והיינו ממש כדדחי הרב חמד משה ז"ל ראיית הרב מג"א ז"ל מקרא דשבת לה' אלהיך. אלא דקשה בעיני טובא, דאיך יחלוק ר' אבהו שהוא אמורא אמתניתא דדריש לה' לענין תלמוד תורה, וגם הרב מוהר"ש יפה והרב קרבן העדה ז"ל לא כתבו דר' אבהו פליגי, ומשמע דמילתא באנפי נפשה קאמר כמו דבר אחר, ודרשת מתניתא בדוכתא קיימא. שוב דקדקתי דר' אבהו לא דריש קרא דשבת הוא לה', דהיינו קרא דמתניתא, אלא קרא אחרינא דריש "ויום השביעי שבת לה' אלהיך" [שמות כ', י"], שהרי הכי אמר ר' אבהו, "שבת לה'" שבות כה', ולא קאמר שבת הוא לה', שמע

חדית לן הגמרא דבעינן נמי לכם כדי שלא יעשנו כולו לה', אמאי לא אשמועינן נמי לה' כדי שלא יעשנו כולו לכם, לכן נלע"ד דודאי לה' דכתיב בשבת בראשית לאו להכי הוא דאתא, אלא לכמה דרשות אחרים המובאים במדרש, ומדברי קבלה בלבד נצטוינו לענגו, ובירושלמי [שבת פט"ו ה"ג] הובא בב"י (סימן רפ"ח), פליגי אמוראי, דר' חגי סבירא ליה לא נתנו שבתות אלא לאכילה, ור' ברכיה סבירא ליה לא נתנו אלא לעסוק בדברי תורה וכו', ואי איתא שנצטוינו בהדיא לה', מהיכא תיתי שיוכל לימשך כל היום בתענוג, אלא ודאי כדאמרן וכו'. ע"כ.

ולע"ד איכא למיקם טובא בדבריהם ז"ל, ותחילה נאמר דדברי הרב חמד משה ז"ל אחר המחילה רבה אין בהם הכרח לדחות דברי הרב מג"א ז"ל, דנהי דהוא ז"ל מפרשו לענין שביתת מלאכה כמו ששבת הוא יתברך, והכי הוי פשטא דקרא, הא מיהא כיון דלא אשכחן לרז"ל דדרשו בהאי קרא ד"שבת לה' אלהיך" שום דרשא ביתורא דלה', אין בנו כח לדחות פירוש הרב מג"א ז"ל, דיש מקום לדורשו לענין שיהא כולו או חציו לה' דומיא דעצרת לה', דמאי חזית. ומה שכתב דיום הכפורים יוכיח וכו', אחר המחילה רבה מה ענין יום הכפורים להא, דהתם ליכא ס"ד לדרוש "שבת שבתון הוא לכם" למשרי ביה אכילה, דבהדיא מסיים קרא "ועניתם את נפשותיכם", אבל קרא דשבת לה' אלהיך מי מונענו למדרש ביה שיהיה כולו או חציו לה'. ותו קשיא לי טובא על שלשת הרועים ז"ל הללו, דנראה דאשתמיט מינייהו מלכי לפי שעה דברי הירושלמי בשבת ריש פרק אלו קשרים [פט"ו ה"ג], וז"ל: ר' חגי בשם ר' שמואל בר נחמן, לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לאכילה ושתייה וכו', ר' ברכיה בשם ר' חייא בר בא לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהן בדברי תורה, מתניתא מסייעא בין לדין בין לדין, כיצד הוא עושה או יושב ואוכל או יושב ועוסק בתורה, כתוב אחד אומר "שבת הוא לה'" [ויקרא כ"ג, ג'] וכתוב אחד אומר "עצרת (לה' אלהיך) [צ"ל תהיה לכם]⁵⁶" [במדבר כ"ט, ל"ה], הא כיצד, תן חלק לתלמוד תורה וחלק לאכול ולשתות, א"ר אבהו "שבת לה'" שבות כה', מה הקב"ה שבת ממאמר אף את שבות ממאמר וכו'. ע"כ. וכתב ה"ה מוה"ר שמואל יפה ז"ל [יפה מראה] וז"ל: תימה, דבפ"ב דביצה [טו:] ובפסחים פרק אלו דברים [סח:] תניא ר' אליעזר אומר אין לו לאדם ביו"ט אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה, ר' יהושע אומר חלקהו חציו לה' וחציו לכם, וא"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו, כתוב אחד אומר "עצרת לה' אלהיך" וכתוב אחד אומר "עצרת תהיה לכם", הא כיצד, ר' אליעזר אומר או כולו לה' או כולו לכם, ור' יהושע סבר חלקהו, ומתני' דמייתי בסמוך היא דעת ר' אליעזר, ומה שאמר כתוב אחד וכו' תן חלק, היא דעת ר' יהושע. והדבר קשה, ר' שמואל בר נחמן "עצרת לה' אלהיך" מאי עביד ליה, ור' חייא בר בא "עצרת תהיה לכם" מאי עביד ליה. ועוד קשה, דהתם בפסחים אמר רבה הכל מודים

אוצר ההלכה

מלאכה בשבת במקדש, הוה סברא לומר דאשתרי להו נמי במדינה. ע"ש. ועיין לה"ה מוהר"ש יפה ז"ל [יפה תואר] בשמות רבה סדר יתרו (פרשה כ"ח סימן ג' ד"ה וכן דיבור זכור את יום השבת לקדשו וביום השבת שני כבשים בני שנה) שפירש, שאף כהן המקריב בשבת חייב בחילול שבת בחולין, דלא תימא וכו', וכדאמר במנחות כל נבלה וטרפה וכו', וכחאי גוונא אשכחן במכילתא פרשת ויקהל וכו'. יע"ש. ולפי שיטת המכילתא דדריש לכם קדש ולמקום חול לעבודות שבמקדש, יתפרש נמי סיפיה דקרא "שבת שבתון לה'" על שאר מלאכות שלא היו במקדש, דאפילו כלפי גבוה לא אשתרו, והיינו דאזהר קרא "שבת שבתון לה'", דאפילו למקום יהיה קדש. וכפי זה, כוליה קרא בין לכם בין לה' על אזהרת מלאכה הוא דאתא וכדרשת המכילתא, והשתא תו לא מכרעא מידי מהאי קרא אי כולו לה' או כולו לכם כדכתב הרב ז"ל. ומה שהקשה דלר' יהושע קרא דדברי קבלה למאי אתא, לפי מה שכתבנו דהני קראי דויקהל למלאכה הוא דאתו, איצטריך קרא דדברי קבלה לצוות על העונג, ואפילו אי קרא דויקהל להכי הוא דאתא, לא הוה קשיא לן למאי איצטריך קרא דדברי קבלה, וכדנכתוב לקמן.

ומה שהקשה עוד, דלר' אליעזר אמאי לא אשמועינן דבעי נמי לה' כדי שלא יעשנו כולו לכם, לפי דברי הירושלמי הא אתא לאשמועינן במאי דדריש קרא ד"שבת היא לה'" לתלמוד תורה. גם מאי דמסיק דמדברי קבלה בלבד נצטוינו לענגו, וכדכתב זה פעמים מקמי הכי, אחר המחילה רבה עונג זה הא רמיז לן רחמנא בפסוק שבתון, ואתי כדכתב הרמב"ן ז"ל בשרשי המצוות (שורש ב'), דכל מה שכתוב בנביאים בדרך ציווי, כגון שמזהירין על עשה ומתירין על לא תעשה, דבר תורה הוא, מכיון שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה [שבת קד.], ידענו כי הבא בנבואה דבר תורה הוא, או שהוא פירוש לפסוק התורה, או שהוא בידם הלכה למשה מסיני. ע"ש. וכתב הרב מגילת אסתר ז"ל שם, שגם הרמב"ם ז"ל מודה בזה. ועיין לעט"ר מוה"ר הגדול בספר שרשי הי"ם (בח"ב דף ק"א ע"ב) דשקיל וטרי בתשובת הרשב"א (ח"א סימן תרי"ד) ועל דברי מוהר"ל (סימן ק"ג), וכתב דכוונת הרשב"א לומר דמיחייב לאכול פת בשבת מדאורייתא, ואף שהרשב"א בחדושו לברכות [מט: ד"ה תפלה] כתב, דהא דמיחייב בשבת לאכול פת, היינו מדכתיב ביה "עונג" ואין עונג בלא אכילת פת. ע"ש. והוא קרא דברי קבלה הוא, אפשר דהלכה למשה מסיני הוא, ואתא ישעיה ואסמכיה אקרא, ועל כרחך לומר הכי לפי מה שכתב הרמב"ן בספר המצוות בשורש השני וכו'. ע"ש. והשתא כהגלות נגלות לנו דברי הירושלמי הנזכר, דרמי קרא ד"שבת היא לה'" עם קרא ד"עצרת תהיה לכם", ומייתי עלה פלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע, תו לא צריכינן לומר דהלכה למשה מסיני הוא, אלא כאידך דכתב הרמב"ן שהוא פירוש לפסוק התורה, דהשתא דאשמועינן דשבת ויו"ט שוין בזה, דכתוב בהו לה' ולכם, הרי קרא ד"וקראת לשבת עונג" דכתיב בדברי קבלה, בא לפרש פסוק שבתורה דכתיב "עצרת תהיה לכם", דלא תיסק אדעתין למימר כיון דקרא גבי

מינה דקרא אחרינא הוא דדריש ולא פליג אמתניתא כלל. וכפי זה יש מכאן סיעתא לדברי הרב חמד משה ז"ל, דדחי דקרא ד"שבת לה' אלהיך" איירי לענין שביתת מלאכה, ודבר ה' בפיהו אמת, דהכי דריש ליה ר' אבהו הכא בירושלמי לענין שישבות ממאמר, ומ"מ דברי הרב מג"א ז"ל נכונים דהא מיהא אשכחן לה' גבי שבת, ודרשינן ליה לענין תלמוד תורה דלא כהרב עולת שבת ז"ל, והיינו קרא דסדר אמור כמדובר.

וכיון דהוכחנו דדברי הרב מג"א ז"ל מצודקים, חל עלינו חובה ליישב קושיות הרב נהר שלום ז"ל דקא מוטיב עליה כנזכר, דסוף סוף הני פירכי דפריך על הרב מג"א קשיין על הירושלמי הנזכר כמובן. להא אמינא, דמאי דפריך ברישא דאם איתא דלה' דכתיב בשבת בראשית להך דרשא הוא דאתא לא הוה שתיק מיניה הגמרא, הא קא חזינן דלא שתיק מיניה הירושלמי, ובתלמודא דידן לא אשכחן איפכא. ומה שהקשה עוד, דבשלמא ביום טוב איצטריך לה' לגלויי אלכם או לדרוש חציו וחציו או וכו' ומדברי קבלה הוא שנצטוינו לענגו, לה' למאי איצטריך כנזכר. הנה לפי רומיית קראי דרמי הירושלמי, אחר המחילה רבה אין מקום לקושיא זו, דהא רמי קרא דשבת ודיו"ט, והיינו לגלויי דשוין הם לענין זה כדכתב מוהר"ש יפה ז"ל, ולפי זה לכם דגבי יו"ט כאילו כתיב גבי שבת, ואיצטריך ביה לה' לגלויי אלכם כמו שכתב הרב ז"ל. גם קשה זה שכתב דמדברי קבלה הוא שנצטוינו לענגו, דאחר המחילה רבה לא מדברי קבלה לחוד הוא וכמו שנכתוב בסמוך בע"ה. ומאי דפריך תו דאי לה' להכי הוא דאתא הא איכא תרוייהו בחד קרא "וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון לה'" [שמות ל"ה, ב'], אם כן לר' יהושע קרא דדברי קבלה למאי אתא, הא בתורה נצטוינו לה' ולכם. ע"ש. אחר המחילה רבה לא קשיא מידי, דהאי קרא בריש פרשת ויקהל כתיב, ואשתמיט מיניה לפי שעה דברי המכילתא, דתיבת לכם איצטריך ליה לדרשא, וכוליה קרא לענין איסור מלאכה איירי, וז"ל: "וביום השביעי יהיה לכם קדש", שלא יהיו ישראל אומרים הואיל ומותרין בעשיית מלאכה בבית המקדש נהא מותרין בגבולין, תלמוד לומר "וביום השביעי יהיה לכם קדש", [לכם קדש] ולמקום חול. ע"כ. והרב המפורסם מוהר"י נג'אר ז"ל בספר שבות יהודה, כתב וז"ל: צ"ע, אם כן מלאכה דאסר רחמנא בשבת היכי משכחת לה. וי"ל דהכי קאמר, נהא מותרין בגבולין באותן מלאכות שהותרו במקדש, כגון שחיטה והבערה ובישול, ו"לא תעשה כל מלאכה" [שמות כ', י'] בשאר מלאכות שלא היו במקדש הכתוב מדבר, תלמוד לומר לכם קדש ולמקום חול וכו'. אך קשה, למה לי "על עולת התמיד" [במדבר כ"ח, י'] וכו', לכן נראה דנהא מותרין בגבולין לכהנים דוקא קאמר הואיל ואשתרו במלאכות המקדש, וישראל לישנא בעלמא נקט. ע"כ. וכן ראיתי לעט"ר מורינא הרב הגדול בספר פאת ים ז"ל (מערכת הה"א ד"ה הואיל אות ל') בביאור דברי המכילתא הנזכרת, על דרך שאמרו (בפרק קמא דערכין) [מנחות מה.]. בפסוק "כל נבלה וכו' לא יאכלו הכהנים" [יחזקאל מ"ד, ל"א], מהו דתימא הואיל ואשתרי מליקה לגבייהו וכו', ואם כן הכהנים דאשתרי לגבי דידהו

אוצר ההלכה

לומר וכו'. ואם תאמר הא מדאיצטריך "במועדו" [במדרש ט', ב'] גבי פסח למדחי שבת מכלל דשחיטת חולין אסירא, וי"ל דאי לאו קרא דהכא, הוה דרשינן קראי דפסח לשום דרשא. אך קשה, למה לי "על עולת התמיד" למשרי תמיד בשבת, הא מדשרי מוספין דשבת בשבת שמעינן דשחיטת חולין נמי שריא, וכל שכן תמיד. לכן נראה, נהא מותרין בגבולים לכהנים דוקא קאמר הואיל ואשתרו במלאכות בית המקדש, וישראל לישנא בעלמא נקט. עכ"ל. ואחרי המחילה רבה, זה שתירץ לקושיא הראשונה דהוה סלקא דעתין דלשתרו שחיטה והבערה ובישול בגבולין, וקרא ד"לא תעשה כל מלאכה" שדינן ליה לשאר מלאכות, קשיא טובא דהא "כל מלאכה" כתיב ואתו מכללא גם מלאכות שהיו במקדש, ואכתי קשה דהיכי משכחת לה. ותו, היכי תיסק אדעתין להתיר הבערה בגבולין, והרי בלאו האי קרא נמי מקרא מלא דיבר הכתוב שם סמוך לזה "לא תבערו אש בכל מושבותיכם" [שמות ל"ה, ג'], ושם במכילתא דרשו בכל מושבותיכם אין אתה מבעיר אבל אתה מבעיר בבית המקדש. ע"ש. הרי דממקום שבאנו להתיר הבערה במקדש, משם למדנו איסור בגבולין.

גם מה שהקשה למה לי "על עולת התמיד" למשרי תמיד בשבת, הנה מדפריך הכי בתר דמשני דאי לאו קרא דהכא הוה דרשינן קראי דפסח לשום דרשא, משמע דהך קושיא דעולת התמיד לא מיתרצא בהכי, ולא ידענא אמאי, דנהי דסגנון קושיא זו לא דמי לקמייתא, דהכא מקשי דמדשרי מוספין ודאי דשרי גם תמיד, מ"מ אכתי איכא למימר דמכח דרשא דהכא דדרשינן לכם קדש ולגבוה חול הוא דאמרין דקרא ד"על עולת התמיד" בא להתיר תמיד בשבת, ואי לאו דרשא דהכא הוה דריש ליה לשום דרשא. והגם דיש לדחות זה, מ"מ קשה מה שכתב דמדשרי מוספין שמעינן דשחיטת חולין נמי שריא, דלא ידענא היכי שמעינן הכי, אדרבה איפכא מסתברא, דדוקא שחיטת קדשים דקרבנות צבור תמידין ומוספין הוא דאשתרו ולא להדיוט, וכדכתב הוא ז"ל בקושיא קמייתא דמדכתיב גבי פסח "במועדו" מכלל דשחיטת חולין אסירא.

והיה נראה דשיעור לשונו כך הוא, למה לי על עולת התמיד, הא מדשרי מוספין שמעינן, כלומר דמהיתר המוספין שמעינן שריותא להקרבת התמיד, דהשתא ומה שחיטת חולין שריא כל שכן תמיד, וא"כ מהי תיתי דמוספין לחוד דחו שבת ולא תמיד. ברם הא נמי ל"מ [לא מכרעא], דאיכא למימר דעל עולת התמיד לגופיה איצטריך, דלא נימא דבשבת לא יקריב בבקר אלא שני כבשים, ולהוי חד לעולת תמיד כמשפטו בכל יום וחד למוסף היום, לאפוקי מהא אתא קרא ד"על עולת התמיד", למימר דמאי דכתיב "וביום השבת שני כבשים" תרווייהו אתו למוסף, ועולת התמיד בדוכתיה קאי וחייב להקריב קודם מוסף, ולעולם דלאו למשרי תמיד הוא דאתא. ותו, דאפילו מטוניה דמר אכתי

יו"ט כתיב מנא לן דגם בשבת בעי לכם, להכי אתא ישעיה בדרך ציווי ואמר וקראת לשבת עונג, לאורויי דקרא דעצרת תהיה לכם קאי נמי אשבת, ורמינן קראי אהדדי, האי קרא דעצרת תהיה לכם עם קרא דשבת היא לה', ומפרשינן לכל מר כדאית ליה. וכל שכן דקרא בדברי קבלה מסיים "כי פי ה' דבר" [ישעיה נ"ח, י"ד], וכתב עט"ר מעלת הרב אבא מארי ר' חייא רבה ז"ל בספרו הבהיר צפיחת בדבש (ריש סימן כ"ה דף נ"ט ע"ג) משם הרב הגאון פרי מגדים ז"ל (בפתיחה הכוללת ח"א סימן י"ט), וז"ל: ודע שיש אומרים הלבשת ערומים דבר תורה הוא, הואיל וכתיב ביה "כה אמר ה'",⁵⁷ עיין במנין המצוות (שורש א') ובמגילת אסתר, ומזה למד הרב ז"ל דא"כ בעונג וכבוד שבת ויום טוב דכתיב בסוף "כי פי ה' דיבר" הוי דבר תורה. ע"ש. ולפי שיטתנו מהירושלמי, מאי דהוי דאורייתא היינו מכח רומיא דקראי הנזכרים, דכי היכי דקרא ד"שבת היא לה'" קאי בין לשבת ובין ליו"ט, הכי נמי קרא ד"עצרת תהיה לכם" קאי גם לשבת, דהאי קרא דתורה בא לצוות דיש חיוב לענג השבת במאכל ומשתה, ולפי שהוא סתום כנזכר, אתא ישעיה ופריש ליה על השבת בפירוש ואמר "וקראת לשבת עונג". והיינו ממש ביאור דברי רבה דפסחים [פסח:] דאמר הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם, "וקראת לשבת עונג" כתיב, וכוונתו דבשבת נמי בעינן לכם, דההוא לכם דכתיב ביו"ט "עצרת תהיה לכם" בעינן ליה נמי גבי שבת, דהרי "וקראת לשבת עונג" כתיב, דעונג זה הטמון ברמז בפסוק שבתורה, בא ישעיה ופירשו בשבת בהדיא במה שהזהיר וקראת לשבת עונג, וכל שבא בלשון אזהרה ומה גם דמסיים "כי פי ה' דבר" הוי דבר תורה, והוא משום דבא לביאור כתוב שבתורה. ונמצא כפי זה, דזולת קרא דדברי קבלה הרי נצטוינו בו בתורה, וקרא דדברי קבלה לפרש הוא דאתא, דלא כמו שכתב הרב ז"ל. ומה שהקשה עוד הרב נהר שלום ז"ל על הירושלמי גופיה, דאם איתא שנצטוינו בהדיא לה' מהיכא תיתי שיוכל לימשך כל היום בתענוג, קשיא טובא מהיכא משמע ליה, הא מקרא ד"וקראת לשבת עונג" לא שמעינן אלא שיתענג בשבת, אבל שימשך העונג כל היום עד שלא יהיה פנאי ליתן חלק לה', לא משמע מהפסוק כלל, והרי אפשר שנצטוינו בהדיא לה' להיות חציו או רובו לה' ובמיעוטו ימשך בתענוגים, והרי אפילו לר' אליעזר דאמר או כלו לה', כבר כתב מוהר"ש יפה ז"ל דאין הכוונה שיתענג בו, שהרי אמר לתלמידיו לכו אכלו משמנים, אלא שיהיה רובו בקדושה ומיעוטו יאכל מעדנים, והיינו אזהרת וקראת לשבת עונג, ותו לא מכרעא מידי נגד הרב מג"א ז"ל.

ודרך אגב אבא העיר על דברי הרב שבות יאודה ז"ל שם בפירוש המכילתא הנזכרת שהבאנו בתוך דברינו, שכתב וז"ל: נהא מותרין בגבולין, צ"ע מלאכה דאסר רחמנא בשבת היכי משכחת לה, וי"ל דהכי קאמר, נהא מותרין בגבולין באותן מלאכות שהותרו במקדש, כגון שחיטה והבערה ובישול, ו"לא תעשה כל מלאכה" בשאר מלאכות שלא היו במקדש הכתוב מדבר, תלמוד

הערות וצינונים

57. היינו דבישעיה נ"ז [פסוק ט"ז] כתיב "כי כה אמר רם ונשא" וכו', ואחר כך סימן נ"ח המתחיל "קרא בגרון אל תחשוך" הוא גם כן מאמר ה' להנביא, וכתיב בתריה [פסוק ז'] "כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם". ע"ש. מגד שמים.

אוצר ההלכה

דליכא הא משום שבת איכא, וכתב דזהו כוונת הרא"ש דקאמר ושוטח ומקטיר בשבת, לומר דוקא ההוא ולד דמחזקין ליה בכהן אשתרי ליה שחיטה, הא ישראל הגם דזר שרי ליה לשחוט, אינו אלא בחול, אבל בשבת אסור לו לשחוט, דנהי דמשום זרות ליכא משום שבת איכא, ותמה על הרב צבי ז"ל שכתב בהיפך. ע"ש. ברם פוק חזי למאור עינינו הרב הגדול חיד"א ז"ל בספר יוסף אומץ סימן (כ"ן) [נ"ג] דהביא דבריו, וכתב עליו דמצד הסברה הדעת נוטה כדברי הגאון מוהר"ץ, ואין ראיה מדברי רש"י ז"ל, דמה שכתב ואין חייב משום זרות, רצונו וכיון שכן פטור אף משבת, והאר"ק קצת להוכיח כן גם מהירושלמי דפרק במה מדליקין [שבת פ"ב סוף ה"ה] דשחיטת תמיד בשבת רחמנא שרייה. ע"ש. והגם דהיה נראה לפום ריהטא כמו שכתב הרב מחנה ראובן ז"ל, דכוונת המקשן למפרך לר' יוסי דקאמר דחייב משום זרות ושבת, דאי מה ששימש היה בשחיטה לא משכחת דליחייב תרתי אלא אשבת לחוד, כיון דמשום זרות ליכא, דהכי משמע מדפריך תו ואי בקבלה והולכה טלטול בעלמא הוא, ופרש"י ואין כאן משום שבות. ע"כ. דמהא משמע דכוונת המקשן דלא משכחת דמחייב תרתי, דבהא על כרחנו לומר דמשום זרות איכא, כיון דמקבלה ואילך מצות כהונה, אלא דמשום שבת ליכא. אלא דאדרבה מהש"ס גופיה מוכח איפכא, וכמו שכתב ה"ה חיד"א ז"ל, דלוקמא דשחט והולך דחייב משום שבת בשחיטה ומשום זרות בהולכה, גם מהירושלמי מוכח כהגאון הרב צבי ז"ל. כיע"ש. וכן מבואר בדברי הזוהר הקדוש דקאמר להדיא אבל למיכס שרי, דשמע מינה דמשום שבת נמי ליכא כסברת הרב צבי וה"ה חיד"א ז"ל, דלא כהרב מחנה ראובן והרב מוהר"ר יעב"ץ ז"ל בשאלת יעב"ץ (ח"ב סימן ק"ב דף ס"א ע"ב), הביאו הרב חיד"א ז"ל שכתב דלא כהרמ"א [כהרב מר אביו] ז"ל. והיה נראה להוכיח כן מדתנן בפסחים (דף ס"ד ע"א), הפסח נשחט וכו' שחט ישראל וקבל הכהן וכו', כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת, אלא שהכהנים מדיחין את העזרה שלא ברצון חכמים. ע"כ. ומדלא קאמר נמי דבשבת אין הישראל רשאי לשחוט, משמע דכי אמרינן שחיטה בזר כשרה היינו אפילו בשבת. אלא שיש לדחות דעל פירטי העבודות קאמר, דכל מעשה הקרבן פסח היה נעשה בשבת כבחול, ואין הכי נמי דבשבת לא היה רשאי ישראל לשחוט, והיתה נעשית השחיטה ע"י כהן, אבל בהדחת העזרה רצון חכמים היה שלא לעשותה כלל בשבת. ועיין בפירוש המשניות להרמב"ם ז"ל. ועיין עוד מתניתין דפסחים (דף ע"א ע"ב), ובפירוש המשניות להרמב"ם ז"ל שם. ודוק. ומ"מ מדברות ראשונות עלה בידנו הדא מלתא דיכול ישראל לשחוט גם בשבת.

מצתה נוכל לפרש דברי המכילתא כפשטן, ולא איירי בכל המלאכות אלא בשחיטה בלבד, ואישראל דוקא קאי, והכי קאמר, שלא יהיו ישראל אומרים הואיל ומותרין בעשיית מלאכה בבית המקדש, דהיינו לשחוט שהיא אב מלאכה, דמותר הזר בשחיטת תמידין ומוספין בבית המקדש בשבת ואפילו

קשה, דאם כן אין אנו באים ללמוד ממוסף, אלא משחיטת חולין. ותו קשה במאי דמשני לבסוף לכך נראה דנהא מותרין אכהנים קאי, דמשמע דבהכי תו לא קשיא מכל הנזכר, דנהי דקושיא קמיינתא מיתרצא בהכי אגב דוחקא דמוקמינן קרא ד"לא תעשה כל מלאכה" אישראל ולא אכהנים, מיהו שאר הקושיות אכתי קשו במובן. וכן תראה דעט"ר מוה"ר זה הים גדול ז"ל [שרשי הי"ם] לא הקשה על המכילתא אלא הקושיא הנזכרת דהכי תיסק אדעתין דיהיו ישראל מותרים במלאכה בשבת וכו'. אמנם כוונת המכילתא דהכהנים דאשתרי לגבי ידיהו מלאכה בשבת במקדש, הוה סברא לומר דאשתרי להו נמי במדינה, על דרך שאמרו מהו דתימא הואיל ואשתרי מליקה לגביה לישתרי להו נבלה, עיין שם דקושיא זו לבדה מתרצה בהכי.

אמנם בהורמנותיהו דרבנן קדישי שני המאורות הגדולים ז"ל הנזכרים דפירשו המכילתא בכהנים דוקא, לפקע"ד יש פנים לפרשה כפשטה דאישראל לבד קאי, ובדוקא קאמר שלא יהיו ישראל אומרים. והוא דידוע מהש"ס דפרק אין עומדין [ברכות לא:] ובכמה דוכתי דשחיטה בזר כשרה, דכתיב "ושחט וכו' והקריבו בני אהרן" [ויקרא א', ה'], ודרשו מקבלה ואילך מצות כהונה, וזר כשר לשחוט לכתחילה אפילו בקרבנות צבור, כדאמרו ביומא (דף מ"ב ע"א) כל השחיטות כשרות בזר וכו', וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פ"א מהלכות פסולי המוקדשין ה"א), כל הפסולין לעבודה מותרין לשחוט קדשים לכתחלה ואפילו קדשי קדשים, חוץ מן הטמא וכו'. ע"ש. וכן פסק בריש פ"ה מהלכות מעשה הקרבנות. וכיון שכן, גם בשבת אשתרי ליה לישראל לשחוט קרבנות כיון דלאו זר הוא גבי שחיטה. והכי משמע מדברי הזוהר הקדוש בתוספת בסוף ח"א (דף ט' ע"ב) [דף רנ"ט ע"ב] שכתב וז"ל: אבל מוסף דשבת ליכא לקרבא בגין דהא אתגלי עתיקא קדישא וכו', וכהני מסטרא דחסד נכסין יתיה בצפונא דמזבח, ואפילו ישראל יכלין למעבד, בר דלית לון רשו למקרב לההוא מזבח לקרבא, אבל למיכס שרי. ע"כ. מבואר דישראל יכול לשחוט קרבנות צבור אפילו בשבת, אך אינן רשאין לעשות שאר עבודות, דמקבלה ואילך מצות כהונה. ומדברי הזוהר הקדוש הללו, מסתייעא מילתיה דהגאון הרב חכם צבי ז"ל (ריש סימן מ"ד), דמיייתי התם תשובת הרא"ש ז"ל (כלל פ"ב סימן א') שכתב וז"ל: ואם הוא זכר, מקריב על גבי המזבח ושחט ומבעיר בשבת. וכתב עליו הרב הנזכר ז"ל, דהאי ושחט דנקיט הרא"ש לאו דוקא, דהא משנתנו הוא שהשחיטה כשרה בזרים בנשים ועבדים וכו', אלא ר"ל מקטיר ומבעיר. ע"כ. הרי דפשיטא ליה למר דזר מצי לשחוט אפילו לכתחלה בשבת, ולא מחייב לא משום זרות ולא משום שבת, והיינו כדברי הזוהר הקדוש הנזכר. איברא דהרב מחנה ראובן ז"ל (בחדושי ליבמות על דף ג"ל ע"ב) דייק מדברי רש"י שם היפך סברת הרב חכם צבי ז"ל, דתניא התם, זר ששימש בשבת יש כאן משום זרות ומשום שבת דברי ר' יוסי, ר' שמעון אומר אין כאן אלא משום זרות בלבד, ופריך התם בגמרא זר ששימש בשבת במאי, אי בשחיטה שחיטה בזר כשרה, ופרש"י ז"ל ואין כאן זרות. ע"כ. ודייק הרב דמשום זרות הוא

אוצר ההלכה

עיינן מה שכתב הב"ח [אות א']. ועיינן מה שכתב בספר קדשי דוד בסימן זה⁵⁸, מטה יהודה (סק"א) [בהקדמה לסימן]⁵⁹, ויקרא יצחק בסדר כי תשא (דף כ"א ע"ב).

(דברי מנחם – הגה"ט סק"ג)

(כב) שם לכבוד את השבת. עיינן מג"א [סק"א] שהביא בשם עולת שבת [סק"א] דבשבת אם רוצה לעשות כולו לכם עושה, וכתב דכן משמע מסוגיא דפסחים [סח:]. (והמ"ג) [והמג"א] השיג עליו דהא בשבת נמי כתיב "שבת לה' אלהיך" [שמות כ', י']. ע"ש שדחהו בשתי ידיים. ולפי עניות דעתי דמשום הא לא איריא לדחות דעת העולת שבת, דבשבת כוונת הקרא שהקב"ה שבת ביום השבת. וגדולה מזה נ"ל, דבאמת משמע כן מסוגיא דפסחים, דאמרינן התם הכל מודים בפורים דבעינן נמי לכם, מאי טעמא "ימי משתה ומשחה" כתיב [אסתר ט', כ"ב], ובפורים פשיטא דיכול לעשותו הכל לכם, ודומיא דפורים קתני שבת. ועוד ראיא, מדקאמר הכל מודים ולא קאמר ומודה ר' אליעזר, משמע גם כן כעולת שבת. (נהורא שרגא)

(כג) שם לכבוד את השבת. כתב במג"א (סק"א), דהא כתיב גם כן "שבת לה' אלהיך" [שמות כ', י'] וכו'. וכן מסיק להדיא בירושלמי שבת (פרק ט"ו ה"ג), כתוב אחד אומר "שבת היא לה'" [ויקרא כ"ג, ג'] וכו', תן חלק לתלמוד תורה וכו', והביאו הגר"א לקמן סימן ר"צ [סק"ד]. (תוספת ירושלים)

(כד) שם לכבוד את השבת. כתב במג"א (סק"א), כתב בספר עולת שבת [סק"א], משמע מסוגיא דפסחים [סח:]. אע"ג דביו"ט בעינן חצי לה', אבל בשבת אם רוצה לעשות הכל לכם עושה וכו', ואני אומר נשתקע הדבר ולא נאמר, דהא כתיב ג"כ "שבת לה' אלהיך" [שמות כ', י']. עכ"ל. ועיינן בהגהות דר' ברוך פרנקל דדעת הריטב"א [סוכה כז. ד"ה הא דאמרינן] והלבוש [סימן רצ"ב ס"א] כהעולת שבת, וטעמא בעי, וגם לתרץ קושיית המג"א. נלע"ד ע"פ המבואר בכתבי האריז"ל, דבשבת נאמר (כי קדוש הוא) ["כי קודש היא"] [שמות ל"א, י"ד] שהוא קדוש מעצמו דבא מאליו לא ע"י מעשינו וכוונתינו, אבל המועדים נקראים "מקרא קודש", שע"י קריאתנו ומעשינו אנו קוראים ומזמנים את הקודש, עיינן בלקוטי תורה פרשת אמור. ועל כן ביו"ט בעינן חצי לה' להמשיך הקודש העליון, מה שאין כן שבת י"ל כולו לכם דהקדושה באה ממילא, ועל כן אתי שפיר דביו"ט שפיר דייק בגמרא מדכתיב עצרת לה' אלהיך ועצרת לכם על כרחך דחציו לה', דאם לא כן איך יהא עצרת לה' דהא "אשר תקראו אותם מקראי קדש" [ויקרא כ"ג, ב'], שצריך להמשיך ע"י תפילתנו ומעשינו, אבל שבת אף דכולו לכם שפיר הוי שבת לה' גם כן דממילא קאתי.

(ערך שי)

לכתחלה, דליכא לא משום זרות ולא משום שבת, כסברת הרב צבי והרב חיד"א ז"ל, נהא מותרין בגבולין, כלומר דוקא שחיטה לישתרי לזר בגבולין מטעם הואיל, ולא שאר מלאכות שבמקדש דלא שייך בהו ישראל זולת שחיטת קדשים, ומשני תלמוד לומר "וביום השביעי יהיה לכם קדש" ולמקום חול, דדוקא לגבוה אשתרי לזר לשחוט ולא לכם בגבולין. והשתא אתי שפיר כל מה שהקשינו, דכיון דמוקמינן לה בישראל, הוה סלקא דעתין שפיר דנהא מותרין בגבולין לשחוט, ולא קשיא מקרא ד"לא תעשה כל מלאכה", דכיון דלא אתינן למישרי אלא שחיטה לחודא, מצינן לאוקמי קרא דכל מלאכה לכולהו אבות מלאכות בר מחדא דהיינו שחיטה, מה שאין כן כי מוקמינן לה בכהן, דלפי הסלקא דעתין אנו באים להתיר מלאכות טובא שעושה הכהן במקדש, שחיטה והפשט וניתוח והקטרה ומליחה והבערה וכיוצא, דפשיטא דאפילו לפי הסלקא דעתין לא מסתבר לומר דכי כתיב "לא תעשה כל מלאכה" היינו בר מכל הני, דמסתיין למימר דהוה סלקא דעתין לאפוקי מכללן חד מלאכה ולא טובא, על דרך תפסת מועט תפסת. ולהכי לא סלקא דעתין דאתא למשרי אלא לישראל בשחיטה לבד, וכי משני תלמוד לומר "יהיה לכם קדש" דשמעינן מינה דאפילו שחיטה לחודה אתסור לישראל בגבולין, ילפינן מינה בק"ו דליכא למשרי לכהן בגבולין כל הני מלאכות דאשתרי ליה במקדש כנלע"ד. ועיין לפאר נזרי מעלת הרב מג"ן [מר גיסי נסים] אברהם נר"ו בספרו הבהיר נחמד למראה (ח"ב דף י"א ע"ד ד"ה מויד והנמשך).

ולפי הטעם שנתנו בזוהר הקדוש סדר יתרו על דרך האמת, נראה דלא צריך גילויא דקרא ד"לכם קדש" למעוטי דלא נימא הואיל ואשתרי להו מלאכה במקדש אשתרי בגבולין, דבלאו הכי לא היה סלקא דעתין למימר בזה הואיל ואשתרי אשתרי, דאיתא שם (דף פ"ט ע"ב) וז"ל: תו אמר ר' שמעון, כתיב "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת" [שמות ל"ה, ג'], מאי טעמא, בגין דלא אתחזי דינא בהאי יומא, ואי תימא הא לגבוה סלקא, בכל מושבותיכם קאמר ולא לגבוה, וההוא דסלקא לגבוה לאכפיא לדינא אחרא סלקא, דתנינן איתא אשא אכלא אשא, ואשא דמדבחא אכלא אשא אחרא, בגין כך אתגליא עתיקא קדישא בהאי יומא מכל שאר יומין, ובזמנא דאתגליא עתיקא לא אתחזי דינא בעלמא כלל. ע"כ. ולפי זה לא שייך לומר הואיל ואשתרי אשתרי, דאם התירו במקדש הבערה בזמנא דאתגליא עתיקא קדישא לאכפיא דינן, לא התירו חוץ למקדש שהוא מעורר הדינן, דהואיל אינו אלא כששניהם בסוג אחד, וזה רמזו קצת בדברי תוספת זוהר הקדוש הנזכר. (פתח הדביר ח"ג – סק"ג)

(מא) שם לכבוד את השבת. כתב הטור, הכל מודים בשבת וכו'.

אוצר ההלכה

שבריייתא זו לא נשנית בביהמ"ד של ר' חייא ור' אושעיא, דלית מאן דאמר דסבירא ליה הכי, דרק ביו"ט פליגו ר' אליעזר ור' יהושע, אבל בשבת לכולי עלמא בעינן נמי לכס, ואולי זה הכוונה נמי בדברי מהרש"א בעירובין בענין מודה ב"ש. (שלחן אש)

סח) שם לכבוד את השבת. כתב במג"א (סק"א), אבל בשבת בעינן נמי לכס. עיין אליה רבה [סק"ו] שתמה על המג"א כאן, דהא האי קרא נדרשת לדרשה אחרת. ועיין תשובת עמודי אש (סימן ה' אות ו'), הביא דמבואר כדברי המג"א בירושלמי שבת (פרק אלו קשרים ה"ג), ומבואר מהירושלמי דלא כהעולת שבת [סק"א]. והביא קושיית האליה רבה בסימן רפ"ח [סק"ב] מה שתמה על הב"ח [שם אות א'] דסותר משנתו, וכתב ליישב ע"פ מה שכתב האור זרוע (הלכות מוצ"ש סימן פ"ט).

סח) שם לכבוד את השבת. כתב במג"א (סק"א), כתב בספר עולת שבת [סק"א] וכו', אע"ג דביו"ט בעינן חצי לה' אבל בשבת אם רוצה לעשות הכל לכס עושה ובלבד וכו'. העולת שבת סובר דבשבת גם ר' יהושע סובר דרשות לעשות כולו לכס, ולא כיו"ט דדרשינן חלקהו חצי לה' וחציו לכס, מדכתיב ביו"ט שני פסוקים אחד "עצרת לה'" [דברים ט"ז, ח'] וכתוב אחד "עצרת [תהיה] לכס" [במדבר כ"ט, ל"ה], מה שאין כן בשבת. ועוד יש לו ראיה מהא דמביא הגמרא [פסחים סח:] מעשה [דמר בריה] דרבינא דהיה יושב כולי שתא בתעניתא בר מעצרתא, הרי די שב בתענית גם בשבת, (אע"ג) [אע"כ] דהאי דרשא דחלקהו לא שייך גבי שבת. ובגמרא פסחים [שם] גורס העולת שבת אמר רבה הכל מודים בשבת דבעינן לכס, ואינו גורס 'נמי' דמשמע לחלק חצי לה', אבל הוא גורס לכס לגמרי לכס משום דכתיב ביה עונג שבת, והא [דמר בריה] דרבינא יתב בתעניתא, היינו משום דהוה עונג לו, כמו דהלכה בסימן רפ"ח [ס"ב] דאם התענית תענוג וכו', ממילא מי שהתענוג שלו באכילה יש לו להתענוג כולו לכס. על זה קאמר המג"א ישתקע הדבר, דאי אפשר לומר דכולו לכס, משום דגבי שבת אף דכתיב "עונג" [ישעיה נ"ח, י"ג] אבל ג"כ כתיב "שבת לה' אלקיך" [שמות כ', י'] כמו גבי יו"ט, וממילא שייך הדרשא דר' יהושע כמו ביו"ט. ובגמרא פסחים גורס המג"א, אמר רבה הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכס, היינו כמו ביו"ט. (אהל ברוך)

ע) שם לכבוד את השבת. כתב הרב עולת שבת [סק"א], דבשבת אם רוצה לעשות הכל לכס עושה, ודחה המג"א [סק"א] את דבריו, דבגמרא [פסחים סח:] איתא דבעינן נמי לכס, והוא העתיק בלי מלת נמי והיא נוסחה מוטעית. ע"ש. וכנוסחת הרב עולת שבת היתה לדרישה [אות ב'], שהקשה על הטור שכתב תיבת נמי מלשון הש"ס דליתא להאי תיבותא. ותמיה אני על הרב כף החיים [סק"ה] שהעתיק מהטור המימרא דרבה בלי מלת נמי,

סח) שם לכבוד את השבת. עוד ראיתי בספר מתא דירושלים הנ"ל (פט"ו דשבת הלכה ג'), על דברת המג"א דכאן [סק"א], שהשיג על ספר עולת שבת [סק"א] שכתב, דמשמע מסוגיא דפסחים [סח:] אע"ג דביו"ט בעינן חצי לה', אבל בשבת אם רוצה לעשות הכל לכס עושה, ובלבד שלא יבטל זמן התפלה. ע"כ. ואני אומר נשתקע הדבר ולא נאמר, דהא כתיב ג"כ "שבת לה' אלקיך" [שמות כ', י'] וכו'. עיין במג"א. והביא בספר הנ"ל, דראה בכת"י בשם הגאון מו"ה יונתן ז"ל [מתוק מדבש] דכתב, דסברא הוי לומר כעולת שבת, וקרא שבת לה' אלקיך על כרחך אתי לשום דרשה, דאי קרא להאי קא אתא דוקא, א"כ מנא לן כלל דבעינן לכס, וקרא "וקראת לשבת עונג" [ישעיה נ"ח, י"ג] נביאים אמרו, וכתוב "אלה המצות" [ויקרא כ"ז, ל"ד] שאין נביא רשאי לחדש [מגילה ב:], אלא על כרחך דקרא שבת לה' אלקיך אתי לשום דרשה. עכ"ל. וע"ש מה שכתב בזה.

(ילקוט הגרשוני – סק"ה)

סח) שם לכבוד את השבת. כתב במג"א (סק"א), כמו שכתוב סימן רפ"ח ס"ד"ו וכו'. נ"ב: צ"ל סעף ב'. (יגל יעקב)

סח) שם לכבוד את השבת. מג"א (סק"א) כתב, דמה שאמר רבא (פסחים דף ס"ח ע"ב) הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכס, קאי אר' אליעזר, היינו שאף דסבירא ליה גבי יו"ט או כולו לכס או כולו לה', בשבת דכתיב ביה "עונג" [ישעיה נ"ח, י"ג] בעינן נמי לכס. ועיין במחצית השקל ולבושי שרד [סק"א] שהקשו מאי נפקא מינה אי ר' אליעזר מודה או לא, הא בלאו הכי לא קי"ל כמותו אפילו ביו"ט, אלא כר' יהושע דחציו לה' וחציו לכס. ונ"ל ע"פ מה שכתב מהרש"א (עירובין דף י"ג ע"א ד"ה על זה) דלא קשיא וכי טעמא דב"ש קמ"ל אלא במילתא דפליגו בית שמאי אבית הלל, אבל לומר לא נחלקו ב"ש וב"ה בדבר זה, שפיר אשמעינן בדבר זה מודו ב"ש לב"ה. ע"כ. ע"ש. וא"כ הכא נמי, אילו אמר רבא דבר חילוק בדברי ר' אליעזר עצמו ובזה היה חולק ר' יהושע, היה קשה וכי טעמא דר' אליעזר קמ"ל, אבל הוא רוצה להעמיד האדם על האמת, דלא פליגי רק ביו"ט אבל בשבת לא פליגי כלל. ונ"ל דבהרבה מקומות שהיה אפשר לטעות דגם בדבר אחר שאינו מפורש בדבריהם בהדיא פליגו, צריך לאשמעינן דלא פליגי ומודה חד לחבריה, אפילו אי האי מודה אמר למאן דאמר דלית הלכתא כוותיה, כדי שנדע שאם נמצא ברייתא דסבירא ליה לתנא כהאי מאן דאמר דמודה לאידך בהאי דבר אחר, נדע שזה הברייתא לא נשנית בבית המדרש של ר' חייא ור' אושעיא ומשבשתא היא, דאיתא דלא כמאן. והכא נמי אמר רבא, לא תימא דכמו דפליגי ביו"ט הכי נמי בשבת, אלא בשבת מודה ר' אליעזר, ונפקא מינה אם תמצא ברייתא דסבירא לה דבשבת מותר להתענות דמותר להיות כולו לה', תדע

אוצר ההלכה

והנה הרב עולת שבת ז"ל [סק"א] כתב, דלפי הכל מודים הוא אם רוצה לעשות הכל לכם עושה. והמג"א ז"ל [סק"א] כתב עליו דנשתקע הדבר, דהא כתיב גם כן "שבת לה" [שמות כ, י], אלא הכי קאמר, אע"ג דר' אליעזר פליג ביו"ט ואמר או כולו לה' [וכו'], אבל בשבת בעינן נמי לכם, והוא לא העתיק תיבת נמי, ואפשר שנוסחא מוטעית אטעיתה. ע"ש. וראיתי להרב נהר שלום [סק"א]⁶³ להרב שבתי וינטורה, שכתב וז"ל: ולע"ד הרב עולת שבת נמי פירש דהכל מודים ארבי אליעזר קאי, דאי ארבי יהושע אפילו אי הוה גריס הכל מודים דבעינן לכם אכתי לא ניחא, דביו"ט נמי סבירא ליה לר' יהושע דבעינן לכם, והכי הוה ליה למימר הכל מודים בשבת דבעינן כולו לכם, אלא ודאי ארבי אליעזר קאי. ע"ש. ולענ"ד לא נראה הכי ואתי גם לר' יהושע, ורצונו לומר דבעינן לכם דוקא בלא לה', והיינו כולו לכם. עוד ראיתי להרב הנזכר וז"ל: ועוד אי לה' להכי אתא, א"כ לכם נמי כתיב בשבת בראשית, ותרוייהו בחד קרא "וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון לה'" וכו' [שמות ל"ה, ב]. ע"ש. ודבריו אינם מובנים לי, כי דברי המג"א לא קאי על ההוא קרא דבשבת בראשית, אלא על קרא דכתיב בפרשת ואתחנן בעשרת הדברים דשם נאמר "שבת לה" [דברים ה, י"ג], ולא על האי קרא דכתיב ביה "שבת שבתון". ומההוא דכתיב "לכם" אינה ראייה, דלכם כזה כתיב נמי גבי יום הכפורים, כדכתיב "יום הכפורים הוא מקרא קדש יהיה לכם ועניתם" וגו' [ויקרא כ"ג, כ"ז], ומאי לכם שייכא ביום הכפורים. אלא דההיא לכם היא על קריאת קדש, וכן גבי שבת היא לענין הקודש. גם מה שהקשה קודם לזה, דבשלמא ביו"ט איצטריך לה' לגלויי אלכם, או לדרוש חציו חציו או לדרוש כולו כולו, אבל בשבת דלא כתיב לכם ומדברי קבלה שמעינן להו, לה' למאי איצטריך. ע"ש. ולענ"ד [לא] קשה, דלזה אפשר לומר דאיצטריך לה' לגלויי לן דצריך ג"כ לה', ולא תפרש כדברי הרב עולת שבת דבעינן כולו לכם, אלא צריך לה' וכדברי המג"א ז"ל. וע"ש עוד בדברי הרב ז"ל. וצ"י.

ולעיקר קושייתו, אפשר דהרב עולת שבת ז"ל הוא דייק ליה מדלא קאמר דבעינן חציו לכם, דלמה דקאמר דבעינן לכם הוא תרי משמעות אית בה, או קצת לכם ורובו לה' או רובו לכם וקצת לה'. דאי על חציו הוה ליה למימר בהדיא דבעינן חציו לכם, אבל במקצת ובכלו אין צריך לבאר דזה נכנס במה דקאמר דבעינן לכם, ר"ל צריך כולו לכם או צריך מעט, אבל בחצי אינו מובן. ועיין להב"ח ז"ל [אות א'] שכתב בזה. וא"כ אפשר דהרב עולת שבת ז"ל סבירא ליה דלא שייך לפרש דלכם הוא במקצת, דא"כ בזה הוה פליג ר' יהושע, דמה עדיף יו"ט משבת, ואדרבה דבשבת צריך לענג ביותר, וכמו שמצינו בדברי ר' אליעזר דביו"ט לא בעיא לכם ובשבת בעי, ואיך קאמר דהכל

וכן סיום דבריו דבשבת כ"ע מודו דבעינן לכם בלי מלת נמי, הרי הדרישה לפניו, ופוק חזי מאי דלקמן. ומסיק הכה"ח, שהמג"א כתב דלא כעולת שבת, ושכן מבואר בשער הכוונות [דף ע' ע"ג ד"ה ענין הג' סעודות] דיש תיקון נעשה ע"י התפלה ויש תיקון נעשה ע"י האכילה. לא ידעתי מה התכוון בראייתו משער הכוונות, והלא גם הרב עולת שבת כתב מפורש 'ובלבד שלא יבטל זמן התפלה', נמצא דבין למר ובין למר תפלה בעיא צלוחתא, ופלוגתייהו היא רק אם גם חייב בלמוד התורה או לא, ויותר נראה שראייתו היא להרב עולת שבת, שאין כאן חובה אלא תפלה ואכילה.

(נתיבי עם)

ע"א) שם לכבד את השבת. והביא הטור עוד הא דגרסין בפסחים פרק אלו דברים (דף ס"ח ע"ב) פלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע, ר' אליעזר אומר אין לו לאדם ביו"ט או אוכל ושותה או יושב ושונה, ור' יהושע אומר חלקהו חציו לה' וחציו לכם. ואמר רבא הכל מודים דבשבת בעינן נמי לכם. ע"ש. ועיין להרב מחזיק ברכה ז"ל [סק"ב]⁶³ שהקשה על הטור, דכיון דקי"ל כר' יהושע, אמאי איצטריך להביא הא דהכל מודים. וכן העיר על הש"ס, כיון דקי"ל [שבת קל:] דאין הלכה כר' אליעזר דשמותי הוא, אמאי איצטריכו אמוראי לומר דהכל מודים בשבת ועצרת ופורים. ע"ש.ב. ואפשר דהא דהביא הטור דברי רבא הוא להורות חוזק עונג שבת, וכמו דהביא מעיקרא כמה דברים בזה ששבת להמענג את השבת, והוסיף לן גם זה דברי רבא דאמר על ר' אליעזר אפילו דהוא סבירא ליה דביו"ט יכול לבטל מאכילה ולעסוק בתורה, אבל בשבת צריך לכם, כן נ"ל ופשוט. ועל הש"ס י"ל לפי מה שראיתי בתוספות סוכה (דף ט' ע"א בד"ה ואם עשה) שכתבו: ואפילו לא נפקא מינה אלא לב"ש, יש לו לתנא לפרש במה נחלקו, ולא שייך לאקשוויי טעמא דב"ש אתא לאשמועינן אלא היכא דפליגי תנאי אליבא דב"ש ולא נפקא מינה בפלוגתא אליבא דב"ה וכו'. ע"ש. ועיין מה שכתבתי בחדושי למסכת סוכה. ולפי זה אתי שפיר, דהכא נמי הוא לפרש במה נחלקו אם הוא הדין בשבת בעצרת ובפורים, או דבהא לא פליגי וכל חד אמר חדא, כן נ"ל בס"ד.

ורא' ראיתי להב"ח ז"ל [אות א'] שכתב וז"ל: ולפי זה צ"ל, דהא דאמר רבא הכל מודים וכו', לר' יהושע נמי איצטריך, דסלקא דעתך אמינא דלא אמר ר' יהושע חלקהו אלא ביו"ט, דכתיב בהו בפירוש "עצרת תהיה לכם" [במדבר כ"ט, ל"ה], אבל בשבת דלא ניתן לישראל אלא לעסוק בתורה כדכתיב וכו', להכי אתא רבא לאורויי דליתא וכו'. ע"ש. ולענ"ד קשה מהא למאן דאמר דהכל מודים בעצרת, דהא בהדיא כתיב בה עצרת תהיה לכם⁶⁴. וצ"י. ואחר זמן ראיתי להרב ערך השלחן ז"ל סימן תקכ"ט [סק"א] שהקשה עליו כן. ע"ש.

הערות וצינונים

⁶². תחלת הדיבור נדפס לקמן אות קס"א. ⁶³. נדפס לעיל אות נ"ג. ⁶⁴. ר"ל, דהא דאמר ר' אלעזר דהכל מודים בעצרת, ליכא למימר דלר' יהושע נמי איצטריך, דמה גרע חג השבועות משאר יו"ט. ⁶⁵. נדפס לעיל אות נ'.

אוצר ההלכה

עו) שם ולא אמרו עשה שבתך חול וכו' אלא למי שהשעה
דחוקה לו ביותר. כתב הב"י (דף קנ"ח ע"א שיטה ט"ז),
 ונראה שרש"י לא היה גורס וכו'. נ"ב: עיין בספר ט"ז (סק"א),
 ובספר אור יקרות (דף ס"ב ע"ג)⁶⁷.

(יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ג)

עז) שם ולא אמרו עשה שבתך חול וכו' אלא למי שהשעה
דחוקה לו ביותר. כן הכריח הטור ממה שמצא בפרקי
 אבות [פ"ה מ"כ] לרש"י, דאמתניתין דיהודה בן תימא אומר הוי
 עז כנמר, כתב וז"ל: תכף לאותה משנה ר' עקיבא אומר עשה
 שבתך חול שנויה ההיא דבן תימא, לאורויי דר' עקיבא לא אמר
 אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר. וכתב הרב ב"י, כלומר
 דבערבי פסחים [פסחים קיב]. מייתי להא דר' עקיבא, ומסיים, תנא
 דבי אליהו אע"פ שאמר ר' עקיבא עשה שבתך חול וכו', אבל
 עושה הוא דבר מועט כדתנן ר' יהודה בן תימא וכו', ונראה דלא
 היה גורס כדתנן, דא"כ לא היה צריך ללמוד מסמיכות. עכ"ל.
 ודבריו אינם צריכים ביאור, כי זה לשון רש"י שם בפרקי אבות
 במשנה: יהודא בן תימא [וכו'], בסמוך לההיא דר' עקיבא דאמר
 עשה שבתך חול, תנינא לה במסכת פסחים, ואתא לאורויי לן
 דלא אמר ר' עקיבא אלא במי שהשעה דחוקה לו ביותר, אבל
 צריך אדם לזרו עצמו כנמר לעשות רצון אביו שבשמים. ע"כ.
 ומדהוכיח רש"י זה מהסמיכות, שמע מינה לא הוה גריס התם
 בגמרא כדתנן, דאי הוה גריס הכי אין צריך להוכיח זה
 מהסמיכות. והרב ט"ז [סק"א] כתב וז"ל: ולעד"ן דשפיר גריס
 כדתנן, דאי לאו סמיכות, הוה אמינא דרבי יהודה בן תימא לא
 איירי מענין שבת, ומכח הסמיכות דרשין ליה, ובא רש"י במסכת
 אבות, דלא תקשי מנא ליה להתלמוד באמת דבן תימא מיירי
 משבת, לזה גילה רש"י שם באבות דמסמיכות ילפינן לה. עכ"ל.
 ולא זכיתי להבין דבריו הקדושים.

כתב עוד הרב ט"ז בשם הב"ח [אות ו'], דהלל [ביצה טז] מודה
דכבית שמאי עדיף. וקצת קשה, דאם כן למה היה עושה
 מעשה דלא כבית שמאי. וי"ל דזה רמז במה שכתב בברייתא אבל
 הלל הזקן מדה אחרת היתה לו שכל מעשיו לשם שמים וכו',
 ופרש"י [ד"ה לשם] בוטח שתזדמן לו נאה לשבת, והיינו דלרוב
 דבקותו במדת הבטחון לא היה נותן אל לבו לידאג ביום מחר,
 שהיה בריא לו ויודע שהמקום ימלא חסרונו בכל דבר, וכדאיתא
 (במשנה) [בבביתא] [ברכות ס.] שאמר מובטח אני שאין זה בתוך
 ביתי. (נהר שלום – סק"ב)

עח) שם ולא אמרו עשה שבתך חול וכו' אלא למי שהשעה
דחוקה לו ביותר. הטור כתב וז"ל: כמה פעמים נשאתי
 ונתתי בדבר לפני א"א ז"ל, כמוני היום שיש לי מעט משלי וכו',
 אחר כך מצאתי בפרקי אבות [פ"ה מ"כ] לרש"י שפירש על ההיא

מודים. ולהכי פירש הוא ז"ל דבעינן כולו לכם. ואני אמרתי
 בחפזי, וצריך ישוב בזה עוד.

(כ"י ר' מצליח מיימון – סק"א)

עב) שם לכבד את השבת וכו' עיין באר היטב (סק"א), הגם כי
הרב המורה בצפורן שמיר (אות מ"ה) תמ'ה יקרא על
בני אדם אשר שבתם וקיימתם וכל מעיינם בסדר אכילתם, עם בני
ביתם נועצו יחדיו מה נאכל היום ומה נאכל מחר, ועושים שקלא
וטריא ומסקנא וכו'. עש"ב. ובסדר אכילה של שבת לילה ויום
 אינו מן התימה אם עושים דרישה ופרישה, וזהו מה שרמז קרא
 בפרשת בהר "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית" [ויקרא כ"ה,
 כ'], רמז על יום השבת שביעית מן השבוע, "וצויתי את ברכתי
 לכם בשנה הששית" רמז על יום הששי, וכמו שכתוב בפרשת
 המן "והיה ביום הששי וגו' והיה משנה על אשר ילקטו יום יום"
 [שמות ט"ז, ה'] יום בשנה. לפי שיש בשבת שלש סעודות ויש
 הדרגה ביניהם, לכן צריך שקלא וטריא מקודם בסדר אכילתם
 כדי שיברור מנה יפה לסעודה דעדיפא, כמו שעושים כשמזמינים
 אדם חשוב וגדול, דעושים הכנה מקודם בסדר הראוי לתת לפניו
 לפי כבודו, כי שבת יום גדול וקדוש הוא. ועיין נמי בספר קצור
 של"ה (דף פ"ה ע"ד [מסכת שבת הנהגת שבת ד"ה כל התענוגים]) שכך
 כתב: כל התענוגים שמתענג בשבת יהא כוונתו לענגו בשביל
 השבת, כענין מי שמזמן אורח חשוב וגדול שעושה סעודתו
 לכבודו וכו'. יע"ש. (יפה ללב ח"ו מהדורא קמא – סק"א)

עג) שם לכבד את השבת וכו' מצוה לענג השבת, ואף אם מכויין
לשם תענוג וגם לשם מצוה יצא⁶⁶.

(ילקוט כהונה – הלכות הכנת צרכי שבת ס"ג)

עד) שם ולא אמרו עשה שבתך חול וכו' אלא למי שהשעה
דחוקה לו ביותר. כתב הרב בעל מגן דוד [ט"ז] סימן
 רמ"ב [סק"א] וז"ל: וכתב הב"י, דאיתא בפרק ערבי פסחים וכו'
 עד ונמצא הכל נחא בס"ד. עכ"ל. כנראה דהבין דמשניות הללו
 הן סמוכות במקום אחד, וליתא, דבפירוש כתב רש"י בפרקי אבות
 [פ"ה מ"כ] ז"ל: יאודה בן תימא וכו', בסמוך לההיא דר' עקיבא
 אומר עשה שבתך חול ואל תצטרך וכו', תנינא לה במסכת פסחים
 פרק ערבי פסחים [קיב]. ואתא לאורויי וכו'. עכ"ל. וצ"ע.
 (אור יקרות – ליקוטים)

עה) שם ולא אמרו עשה שבתך חול וכו' אלא למי שהשעה
דחוקה לו ביותר. כתב הט"ז (סק"א), בטור הביא
 [וכו'], וכתב ב"י [וכו'], ולעד"ן [וכו']. צריך בירור, דממה שכתב
 רש"י ז"ל [אבות פ"ה מ"כ] הוי עז, התחזק במצוה יותר מכדי
 יכולתך, משמע דאיירי בכל המצוות, ומהי תיתא להוציא שבת
 מכללן, ויפה כתב הרב ב"י דרש"י לא גריס האי וכדתנן, וגם
 הב"ח [אות ג'] הסכים עם הב"י. (ברכת דוד)

הערות וצייונים

66. על פי ספר זכרי כהונה (ח"א מערכת הוי"ן אות ג'). ועיין בקונטרס שני אליהו (דף כ' ע"א וע"ב) ובשו"ת יביע אומר (ח"ו חלק אבן העזר סימן י"ד אות ח').
 67. נדפס לעיל אות ע"ד.

אוצר ההלכה

אינה משנה כלל, ומכל שכן שאין זכר הימנה בסוף פרק ה' דאבות אצל ר' יהודה בן תימא, ובפירוש המיוחס לרש"י כתב שם שבגמרא פסחים (דף ק"ב ע"א) מובאים זה אצל זה, וסגנונו של רבנו פלאי. (נפש חיה – מרגליות)

פא) שם ולא אמרו עשה שבתך חול וכו' אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר. בטור או"ח (סימן רמ"ב) הביא מפירוש רש"י על פרקי אבות [פ"ה מ"כ], שפירש על משנה דר' יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וכו', וזה לשונו: תיכף לאותה משנה ר' עקיבא אומר עשה שבתך חול שנויה ההיא דבן תימא, לאורווי דר' עקיבא לא אמר אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר, אבל צריך אדם לזרז עצמו כנמר וכנשר לכבד שבתות ביותר. וכתב מרן בב"י, דנראה דרש"י לא היה גורס בפסחים (ק"ב) "כדתנן" ר"י בן תימא אומר וכו', דאם כן לא היה צריך ללמוד מסמיכות דההיא דיהודה בן תימא לדר' עקיבא, אלא דלמה נכתב שם ההיא דיהודה בן תימא אלא להוכיח שצריך לזרז עצמו כנמר וכנשר לכבד השבת. ע"ש. והט"ז (סק"א) כתב, ולענ"ד דשפיר גריס רש"י הך לישנא כדתנן, דאי לאו סמיכות, הוה אמינא דר"י בן תימא לא מיירי מענין שבת, ומכח הסמיכות דרשינן ליה, ובא רש"י במסכת אבות, שלא תקשה מנא ליה להתלמוד באמת דבן תימא מיירי משבת, לזה גילה רש"י דמסמיכות ילפינן לה. עכת"ד ע"ש. והוא תימה, דהסמיכות שכתב רש"י לאו דאיכא סמיכות משניות אהדדי שסמכם רבנו הקדוש, דבאמת משנת ר' עקיבא אומר עשה שבתך חול וכו' ליתא כלל במסכת אבות, אלא כוונת רש"י דאיכא סמיכות דאסמכיהו הגמרא להדדי, וא"כ לא שייך לומר דהגמרא יליף מסמיכות, דהסמיכות הוא דקעביד לה. ולא מצאתי במפרשים מי שנרגש בזה. וכן תמה מוה"ר חיים חורי (גר"ו) [דצ"ל]. וצ"ע.

(נפש חיה – צבאן – מערכת השי"ן אות כ"ב)

פב) שם ולא אמרו עשה שבתך חול וכו' אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר. הטור כתב, מצאתי בפרקי אבות [פ"ה מ"כ] [לרש"י] שפירש על ההיא משנה דר' יהודה בן תימא הוי עז וכו', שכתב, תכף לאותה משנה ר' עקיבא אומר עשה שבתך וכו' שנויה ההיא דבן תימא, לאורווי וכו'. ע"ש. והב"י כתב שרש"י לא היה גורס בפסחים (דף ק"ב ע"א) "כדתנן" רבי יהודה בן תימא אומר, דא"כ לא היה צריך ללמוד מסמיכות. ע"ש. והט"ז ז"ל (סק"א) כתב, ואילו לא היה דברי רש"י הייתי מפרש דבן תימא לא מיירי כלל בשבת [וכו'], ושפיר גריס רש"י הך לישנא כדתניא [וכו']. ע"ש. ולענ"ד נראה דשפיר יש לפרש דברי ר' יהודה בשבת, דהרי הוא קאמר לעשות רצון אביך שבשמים, ושבת נמי הוא רצון אביו שבשמים, ומה לי עונג שבת מכל המצוות שצריך האדם לזרז את עצמו מהם. וגם שהוא מעביר על מדותיו של אדם, מ"מ הכל הוא לעשות רצון אביו שבשמים. ורש"י דרש סמיכות לזרז את האדם טפי, ואי אית ליה גירסת הש"ס לא שייך הסמיכות, דהש"ס מפרש אותה בהדיא על השבת.

משנה דר' יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר, תיכף לאותה משנה ר' עקיבא אומר עשה שבתך חול וכו'. ע"ש באורח. וחזה הוית להרב יעב"ץ בספר עץ אבות על משנת יהודה בן תימא, שהביא לשון הטור הלז, וכתב וז"ל: ופליאה על הטור דאשתמיטתיה תלמוד ערוך פרק ערבי פסחים [ק"ב]. בשם תנא דבי אליהו, ולא היה צריך לטרוח אחר מציאה זו בפירוש רש"י המדומה. גם דברי ר' עקיבא לא משנה הם, ואינם שנויים סמוך להא דבן תימא, אלא גמרא מפרש לה הכי, גם זו עדות מספקת על זיוף כינויו שם פירש"י דאבות. עכ"ל.

ועצמו הסליחה השולח אמרתו נגד אור עולם רבנו בעל הטורים, ומי זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו להתריס נגד הטור שמעיד שהוא פירש"י ולומר שאינו פירש"י, וכבר אנו בעניותנו כתבנו במקומו על זה, ומצינו לרבותינו בעלי התוספות בפירוש התורה שמיחסים פירוש זה לרש"י. ודי בזה. עוד תמיה אני מה מקשה ומה משיג, וכבר מרן בבית יוסף כלאחר יד בנועם שיח מתרץ הכל בשפה ברורה וחיך מתוק, ועוד הוסיף לבאר הרב דרישה [אות ג'], הלא בספרתם בטלו את המעוררין. ועיין מה שכתבנו בעניותנו בקונטרס פתח עינים (בפסחים דף ק"ב) בס"ד. (מחזיק ברכה – סק"ד)

עט) שם ולא אמרו עשה שבתך חול וכו' אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר. כתב בט"ז (סק"א), אפילו מי שצריך וכו', וכתב ב"י, דאיתא פרק ערבי פסחים [ק"ב]. תנא דבי אליהו וכו', לזה גילה רש"י שם באבות [פ"ה מ"כ] דמסמיכות ילפי לה. [ע"כ]. נראה מדברי הט"ז, שהיה סובר דרש"י מפרש דיליף הא מילתא מדנסמכו במסכת אבות דברי בן תימא לדר' עקיבא אומר עשה שבתך חול, ובאמת לא כן הוא, דבמסכת אבות לא הוזכר כלל שם דר' עקיבא אומר עשה שבתך חול וכו', אלא כוונת רש"י דדריש סמיכות, היינו מדסמכו הגמרא במס' פסחים תיכף לדר' עקיבא שנויה ההיא דבן תימא. וכן ראיתי ברש"י על מסכת אבות שנדפס אצל ספר מדרש שמואל, וזה לשון רש"י שם: יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר, בסמוך דאמר עשה שבתך חול תנינא לה במסכת פסחים, לאורווי לן דלא אמר ר' עקיבא אלא במי שהשעה דוחקת לו ביותר, אבל צריך אדם לזרז עצמו כנמר וכנשר לכבד שבתות וימים טובים. עכ"ל. וא"כ מוכח מזה כדברי הב"י, גם בספר תוספת שבת [סק"ב] השיג בזה על הט"ז.

(שמן המאור)

פ) שם ולא אמרו עשה שבתך חול וכו' אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר. כתב ט"ז (סק"א), אחר כך מצאתי בפרקי אבות [פ"ה מ"כ] [לרש"י] שפירש על ההיא משנה דר' יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וכו', שכתב וז"ל: תיכף לאותה משנה ר' עקיבא אומר עשה שבתך חול שנוי ההוא דבן תימא וכו', וזה נפשט לו מדברי רש"י שדרש סמוכין במשניות וכו'. עיין כל הענין. תמהני מאד, כי הא דר' עקיבא עשה שבתך חול

אוצר ההלכה

מצאתי בפרקי אבות [פ"ה מ"ב] לרש"י, שפירש על המשנה דר' יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וכו' לעשות רצון אביך שבשמים, שכתב: תיכף לאותה משנה ר' עקיבא אומר עשה שבתך חול שנויה ההיא דבן תימא וכו'. ועיין ב"י דרש"י לא גרס בפסחים (דף ק"ב ע"א) כדתנן. ע"ש. והנה נאמן עלינו עדות רש"י על הסמיכות. ואשר נראה בפירוש הסמיכות, דבתוספות ריש פרק ב' דביצה [טו: ד"ה לוח] הקשו, דשם אמר "כי חדות ה' הוא מעוזכם" [נחמיה ח', י'], אמר הקב"ה לוו עלי ואני פורע, והא ר' עקיבא אמר עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. ונלע"ד דהעושה לשם שמים דהיינו חדות ה', אזי הוא מעוזכם, והיינו לוו עלי בשבילי ואני פורע, כי הלואה בשבילי היתה, אבל אם כוונתו למלאות כרסו, אזי עשה שבתך דייקא חול, דלמה יפרע הקב"ה ולא בשבילו לווה. וידוע כי יותר בנקל יכול אדם לכוין לשם שמים כשמסגף עצמו ממה שיכוין באמת לשם שמים כשמתענג, ועל כן לאחר שאמר ר' עקיבא עשה שבתך חול כנ"ל, בא ר' יהודה בן תימא לומר הוי עז וגבור לעשות רצון אביך שבשמים ולא רצונך אף בתענוגים, וממילא לא תצטרך לעשות שבת חול כי לוו עלי ואני פורע, וע"כ צריך עזות וגבורה לאהבה את ה' יתברך בתענוגים. (ערך שי)

פז) שם עשה שבתך חול וא"ל תצטרך לבריות. עיין ט"ז (סק"ז) [סק"א]. נ"ב: איתא בגמרא דביצה (דף ט"ו ע"ב), א"ל הקב"ה לישראל, בני לוו עלי וקדשו קדושת היום, והאמינו בי ואני פורע. והקשו התוספות [ד"ה לוח] הא דאמר עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, [ותירצן] הני מילי כשאין לו לפרוע. ע"ש. והגאון פתח עיניים [שם ד"ה לוח] תירץ, דההיא דעשה שבתך חול איירי כשאנו מוצא מי שילוו לו, כי עני הוא ולא יאמינוהו וכו'. ולעד"נ דההיא דעשה שבתך חול איירי בעני שיש לו פרנסה בצמצום כפרנסת ימי החול, שלא יצטרך לבריות ולא לידי הלואתם, אלא כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת. ומה שאמרו לוו עלי, מיירי בעניים כל כך דביום שלא ימצאו פרנסה נשארים הם בתענית, עליהם אמרו לוו עלי ולא ישארו בתענית, אלא לוויין ואוכלים והקב"ה פורע. וכן נראה שהוא דעת רבנו הטור שסיים, ועל כן צריך כל אדם לצמצם בשאר הימים וכו', משמע שאינו רשאי להיות נצרך לבריות, ואע"פ שאין לו יותר מכדי פרנסת החול. (מגן בעדי)

פח) שם עשה שבתך חול וא"ל תצטרך לבריות. עיין עטרת זקנים [סק"א], ולא אמרו עשה שבתך חול וכו' אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר שאין לו אלא מן הצדקה, אבל בשאין לו ורוצה ללוות, על זה אמרו חז"ל [ביצה טו:], אמר הקב"ה בני לווה עלי ואני פורע. ע"ש. ונ"ל דכתב בספר שפת אמת בפרשת תרומה (שנת תרל"א) בתוך המאמר וז"ל: וזה

שוב עלה ברעיוני לפרש הכל בסגנון אחר, והוא דדברי רש"י ז"ל לא קאי על מתניתין דפרקי אבות כלל, דזה לא מצינו הסמיכות בפרקי אבות, אלא כוונת רש"י בההיא פרקא דפסחים (דף ק"ב ע"א) דשם סמך מתניתין דר' יהודה בן תימא לדברי ר' עקיבא, ולא קאי על המשניות בפרקי אבות אלא על הגמרא. ולפי זה דברי הט"ז אינם מובנים. ועיין להפרישה ז"ל [אות ג']. וכן נראה בכוונת הב"י, דסמיכות שכתב רש"י ז"ל היא על סוגיא דפסחים ולא בפרקי אבות, דשם לא סמכינהו. ועיין להרב נהר שלום ז"ל [סק"ב]⁶⁸, ועיין להרב מחזיק ברכה ז"ל [סק"ד]⁶⁹. וק"ל. ואחר זמן ראיתי להרב תוספת שבת ז"ל [סק"ב] שכתב כן, וששתי עד מאד שנתכוונתי לאמתה של תורה.

(כ"י ר' מצליח מיימון – סק"ז)

פג) שם עשה שבתך חול וא"ל תצטרך לבריות. בטור עשה שבתך חול וכו'. נלע"ד ליישב מאמרם ז"ל הנראים כסתרי אהדדי, דבמקום אחד [ביצה טו:] אמרו רבותינו ז"ל לוו עלי ואני פורע, והא דאמרו [שבת קיח.] עשה שבתך חול, היינו שלא יבא ליקח מן הקהל כעניים. וזהו דיוק ואל תצטרך לבריות, שפירשו ליקח צדקה בר מינן. אך ההיא דלוו עלי מיירי בעשיר קצת שיכול ללוות ילוה ויעשה שבתו כפי השגת ידו, והקב"ה פורע מעט מעט ולא בשופע כל כך, ולא יצטרך לקופה של צדקה. ודו"ק. (המגיה)⁷⁰.

פד) שם עשה שבתך חול וא"ל תצטרך לבריות. כתב הב"י, כן כתבו התוספות ברפ"ב דביצה, אמר הקב"ה לוו עלי וכו'. נ"ב: עיין בספר תולדות יעקב יוסף (בדף פ"ט ע"א) נ"י פרשת קדושים), שהביא משם המגיד לתרץ קושיית התוספות, דביאר עליה על פי הגמרא [שבת קיח:] אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות וכו', למה דוקא שתי שבתות וכו', ופירש כי אדם השלם צריך לשמור שבת בשתי בחינות, האחת בדברים הנוגעים לגופו, ושנית לנשמתו, וביאר ע"פ משל וכו', כי מה שאמרו עשה שבתך חול ר"ל שבתך ולא על הקב"ה יעשה חול, ולא יצטרך לבריות בתענוגי הגוף, מה שאין כן מה שאמר לוו עלי ואני פורע, כשיעשה לצורך שמחת הנשמה לשם הקב"ה אז הוא פורע. ע"כ. ועש"ב. ועיין מה שכתב הרב חוט המשולש למהר"י (דוראן) [דיוואן] (דף ל"ו ע"ב). (דברי מנחם – הגב"י סק"ג)

פה) שם עשה שבתך חול וא"ל תצטרך לבריות. נ"ב: עיין מה שכתב מורנו הרב מעיל צדקה (בסימן תר"ן דף ל"ט ע"ב), ובמה שרמזו אממו"ר בספר צדקה לחיים (בסימן תרס"ט דף מ"ד ע"ב). ועיין עוד עליו בספר ראה חיים (ח"ב פרשת תבוא). (יפה ללב ח"ב – סק"א)

פו) שם עשה שבתך חול וא"ל תצטרך לבריות. כתב בטור,

הערות וצינונים

68. נדפס לעיל אות ע"ז. 69. נדפס לעיל אות ע"ח. 70. אפרין נמטייה שכן כתבו התוספות בביצה (דף ט"ו ע"ב), וע"ש ברש"ל. נאמן ס"ט.

אוצר ההלכה

בהקב"ה, ולא אמרו עשה שבתך חול אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר, דהיינו שאין לו דעת להבין כי שבת הוא שורש אמונה ושורש כל התורה, אלא אוכל בשבת בפשטות בגשמי לבד, וזה מפני שהשעה דחוקה לו שאין לו אלא מה שנותנין לו מן הצדקה, כי העניות מעברת על דעת קונו, כמו שכתב בשפת אמת בפרשת ואתחנן (תרנ"ה). ע"ש. וזוהי אמרו עשה שבתך חול כמובן. (שיח יצחק – גוטקינד – השמטות)

פמ) שם עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. אפשר לומר גם כן דזהו כוונת אומרים [שבת קיח]. עשה שבתך חול, ר"ל, ממה שתצמצם בפרנסתך בחול שלא תאכל ותהנה כל צרכך, מזה תעשה כבוד השבת, ואל תצטרך לבריות, שלא תהנה בחול כל צרכיך ותצטרך לחזור על הפתחים בשביל עונג שבת. (אהל משה)

צא) שם ואל תצטרך לבריות. כתב ב"י (דף קנ"ח עמוד ראשון שיטה א'), אינו חייב להצר עצמו ולשאול מאחרים וכו'. נ"ב: וכן כתב בספר סדר היום [סדר ערב שבת ד"ה והכלל העולה]. (כנסת הגדולה – הגב"י)

צא) שם שהשעה דחוקה. כתב הטור (דף קנ"ח ע"א שיטה ח'), אם אני בכלל עשה שבתך חול וכו'. נ"ב: נראה לי דלא אמר ר' עקיבא [שבת קיח]. אלא למי שאין לו מזון אלא שיעור שתי סעודות שלא יקח מהתמחוי, ולא כאלו שמקמצין בהוצאת שבת אף שאין השעה דחוקה להם ביותר, ולקצת מהם אין השעה דחוקה כלל. באר שבע (דף קי"ט) [באר מים חיים סימן א']. (שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"ו)

צב) שם שהשעה דחוקה. כתב מג"א (סק"ב), למי שהשעה דחוקה לו, היינו מי שיש לו מזון י"ד סעודות וכו', לא יטול מן הצדקה לאכול סעודה שלישית, וברמב"ם [בפירוש המשניות פאה פ"ח מ"ז] וכו', ומ"מ אם אין לו אלא שתי סעודות, לא יטול מן הצדקה לאכול סעודה שלישית וכו'. לכאורה האי מ"מ וכו' תמוה, דהא הך כבר כתב לעיל בדעה קמיתא, וגם להרמב"ם נמי לא יטול רק יאכל סעודת מוצאי שבת בשבת. ונ"ל דרצונו לומר דאם אין לו אלא שתי סעודות בצירוף סעודת מוצאי שבת, מ"מ לא יטול כדי לקיים סעודה שלישית ויבטלה, וקאי לדעת הרמב"ם שכתב לפני זה דלרבנן [שבת קיח]. לא מוקמינן כר' עקיבא, היינו אם אפשר למלאות בסעודת מוצאי שבת, אבל אם עם סעודת מוצאי שבת אין לו רק שתי סעודות, סבירא להו לרבנן נמי כר' עקיבא דיעשה שבתו חול כמו לרבי חידקא, והא דכתב דלרבנן מוקמינן כדמשני [מ]עיקרא וכו', היינו בדאפשר למלאות בסעודת מוצאי שבת. וק"ל.

והבאר היטב [סק"ב] כתב, ואם יש לו שתי סעודות לא יטול צדקה על השלישית. נתן מקום לטעות ד"ל דוקא אם

"ושכנתי בתוכם" [שמות כ"ה, ח'], כי הכל תלוי באדם אף להמשיך קדושתו יתברך [וכו'], וכן שמעתי מא"ז מו"ר זצלה"ה על מה שכתוב "ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו" [ירמיה י"ז, ז'], כי כפי בטחון האדם בו יתברך כן יש לו מבטח באמת, וכן כתוב [סנהדרין ק]. במדה שאדם מודד מודדין לו וכו', וכפי האמונה שנמדד לאדם שהכל מה' יתברך, כן מודדין לו בהתגלות כפי אמונתו. ע"ש בשפת אמת. אם כן מי שיש לו בטחון גדול בהקב"ה שבודאי מזמין לו הקב"ה שיוכל לפרוע, אותו האיש יוכל ללוות על שבת בבטחונו שהקב"ה מזמין לו שיוכל להחזיר את החוב, אבל בלא זה אמרינן עשה שבתך חול, כמובן.

עוד נ"ל לחלק, דראיתי בספר סידורו של שבת [שרש ה' ענף ג' עלה ז'], שכתב על הא דאיתא בחז"ל [פסחים סח:], הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם, שודאי עיקר תענוג שבת בתענוג רוחני וברזין דאורייתא, אבל צריך נמי לכם לשמח את גופו. ודע לך כי אכילת שבת היא כולה רוחנית כולה קודש, ועל זה רמז הקרא "ויום השביעי יהיה לכם קודש" [שמות ל"ה, ב'], פירוש שביום השביעי אפילו "לכם" שהוא אכילה ושתייה הגשמית היא קודש, באופן שיהיה אוכל לשם זה. ע"ש. וכתוב בהשל"ה הקדוש (מסכת שבת [ירש] פרק תורה אור), דע כי השבת מורה על שורש האמונה ושורש כל התורה, כי השבת מורה על החידוש וכו' כי הוא לבדו ואין זולתו, וכל מה שיש בנמצא הן גשמי הן רוחני הכל הוא ממציאותו, כי הוא חידש הכל יש מאין, והוא רבון כל העולמים. ע"ש. אם כן אותו איש שיש לו עונג שבת בתענוג רוחני וברזין דאורייתא, אלא דבשבת בעינן נמי "לכם" שהוא אכילה ושתייה, אבל עיקר עונג שבת הוא לו ברזין דאורייתא, על זה האיש אמר הקב"ה בני לווה עלי ואני פורע, אבל אדם פשוט שאוכל בשבת אכילה גשמית, אמרו חז"ל [שבת קיח]. עשה שבתך, שהוא 'שבתך גשמי', חול ואל תצטרך לבריות. כנ"ל.

ומציאות מצאתי בפרשת ראה על פסוק "אפס כי לא יהיה בך אביון" [דברים ט"ו, ד'] בפנים יפות, שהביא קושיית התוספות בריש פרק שני במסכת ביצה, על הא דאמרו חז"ל לווה עלי ואני פורע, מהא דאמרו עשה שבתך חול, וזה לשונו: דודאי אם (בטחונך) [בטחונך] חזק בה' בלי שום ספק שודאי ה' יתברך ישלם לו, בזה אמר לוו עלי ואני פורע, כמו שנאמר "ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו" [ירמיה י"ז, ז']. פירוש, כפי חיזוק בטחונו בה' בודאי יהיה ה' מבטחו, כדכתיב "ויבטחו בך יודעי שמך" [תהלים ט', י"א], אבל כשאין בטחונו חזק כל כך, בזה אמרו עשה שבתך חול, כי אולי לא יתן לו ה' לפרוע. ע"ש.

ולפי זה יש לפרש במה שכתב המחבר אפילו מי שצריך לאחרים צריך לזרז עצמו לכבד את "השבת", בתענוג רוחני וברזין דאורייתא, ועל זה אמרו חז"ל לווה ואני פורע, שבטחונו חזק

אוצר ההלכה

מסקינן דאין צריך כלל כדר' עקיבא, דאמר ר' עקיבא עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. ועיין לקמן (סימן רע"א) שישבתי דברי רבנו בטוב טעם ודעת. ובלאו הכי לא ידעתי מה קשיא ליה, פשיטא, כיון דאפשר לאכול שלש סעודות בשבת ולא יצטרך לבריות, דצריך לעשות כן שיאכל סעודה שלישית ולא יאכל במוצאי שבת כלום.

צו) שם שהשעה דחוקה. כתב מג"א (סק"ב), שהשעה וכו' ומ"מ אם וכו'. פירש מחצית השקל, דלהרמב"ם [פאה פ"ח מ"ז] נמי לרבנן ממעט בסעודת שבת, דקיימא לן כר' עקיבא [שבת קיח.]. ע"ש. וצ"ע, דלהרמב"ם אומרים לו מה שיאכל במוצאי שבת יאכל בשבת, א"כ לא יחסר לו מסעודת שבת, ואין צריך למעט מסעודת שבת רק שלא יאכל במוצאי שבת. ואפשר דנפקא מינה דאם העני לא אכל כליל שבת, ויש לו שתי סעודות, לשבת ולמוצאי שבת, שאל יטול כדי לאכול שלש סעודות ביום השבת כדאיתא בסימן רצ"א (סעף א'), רק יאכל שתי סעודות בשבת בשביל עשה שבתך חול, דקיימא לן כר' עקיבא.

צו) שם שהשעה דחוקה. נ"ב: וכתב על זה המג"א [סק"ב] וכו' בשם הבאר שבע (היינו מה שכתב בקונטרס באר מים חיים שם סימן א'), ובזה גם כן תשובה למה שנסתפק הטור הכא על עצמו. ע"ש. אכן לפי זה לא יתכן שפיר הא דאיתא בתנא דבי אליהו, הובא ג"כ בפסחים שם (דף ק"ב ע"א) וכן שבת (דף ק"ח ע"א), אבל עושה הוא דבר מועט בתוך ביתו וכו', ומשמע דאין לו אף מזון שתי סעודות, וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות מתנות עניים (פ"ו ה"ח) [פ"י ה"ח] בזה הלשון: לעולם ידחוק אדם עצמו, ויתגלגל בצער, ואל יצטרך וכו', וכן צונו חז"ל, עשה שבתך חול וכו'. וכן כתב בהלכות שבת (פ"ל ה"ז). ע"ש.

צח) שם שהשעה דחוקה. כתב באר היטב (סק"ב), דאם יש לו מזון שתי סעודות בכל יום, לא יטול מן הצדקה סעודה שלישית. [ע"כ]. וברמב"ם בפירוש המשניות [פאה פ"ח מ"ז] כתב, דלא יאכל במוצאי שבת ויאכל סעודה שלישית. מכל מקום אם אין לו רק שתי סעודות, לא יטול מהצדקה לאכול סעודה שלישית. מג"א [סק"ב]. ולא הבנתי דבריו, דאי מיירי במי שלא התחיל ליקח, ויש לו שתי סעודות אחת כליל שבת ואחת לשחרית ולא יותר, למה לא יטול, והרי אף בחול אם לית ליה סעודה בשחרית וסעודה בערב יטול, וכיון שצריך ליטול בשביל מוצ"ש, יאכלנה בשבת בסעודה שלישית. חמד משה [סק"ג]. ובאשל אברהם [סק"ב] ולבושי שרד [סק"ב] תירצו דמיירי ביתנו לו במוצ"ש ולא יצטרך ליטול מהצדקה. (באר יעקב – קרויזר – סק"ז)

יש לו שתי סעודות על שבת, משום הכי לא יטול, כיון דיש לו למלאות בסעודת מוצאי שבת, אבל אם בצירוף סעודת מוצאי שבת אין לו רק שתי סעודות, יטול כדי למלאות סעודת השלישית, דהא לרמב"ם רבנן לא סבירא להו כר' עקיבא, וזה אינו, כמו שהוכחתי לעיל במג"א. וק"ל. (אדני פז)

צג) שם שהשעה דחוקה. כתב מג"א (סק"ב), ומ"מ וכו'. עיין הסוגיא פרק כל כתבי (דף ק"ח ע"א), ולא הבנתי דבריו, דאי מיירי במי שלא התחיל ליקח ויש לו שתי סעודות, האחת כליל שבת והאחת לשחרית יום השבת ולא יותר, למה לא יטול, והרי אף בחול בכל יום אי לית ליה סעודה בשחרית וסעודה בערב יטול, ולמה יגרע שבת, וכיון שצריך ליטול בשביל מוצאי שבת, יאכלנה בשבת לסעודה שלישית במנחה קודם לילה לדעת הרמב"ם [בפירוש המשניות פאה פ"ח מ"ז], והוא נכון, דמשמע כן בגמרא גם שלא לר' עקיבא, ואי להתחיל ליטול, פשיטא שיטול אפילו ארבע סעודות, שלש לשבת והרביעית למוצאי שבת. ע"ש בגמרא ובתוספות, ובבבא בתרא (דף ט' ע"א) בתוספות שם (ד"ה שבת). וצ"ע. (חמד משה – סק"ג)

צד) שם שהשעה דחוקה. כתב המג"א (סק"ב) שהשעה וכו', והיינו כדמשני בגמרא [שבת קיח.]. מעיקרא וכו'. פירוש, מתחילה לא השיג הגמרא חילוק הנ"ל, ולא ידע לחלק בין עשיר לעני לענין סעודת שבת, והיה קשה לו הא דתנן [פאה פ"ח מ"ז] מי שיש לו ארבע עשרה סעודות לא יטול מן התמחוי מני, לא רבנן ולא ר' חידקא, דהרי לית ליה לשבת אלא שתי סעודות, וצריך לדחוק לרבנן לא יאכל במוצאי שבת, אלא אותו סעודה יאכל ג"כ בשבת, ולר' חידקא גם בערב שבת לא יאכל, אלא יניח גם כן לשבת. אבל לתירוצו הגמרא דמתניתין מני ר' עקיבא דאמר עשה שבתך חול, אם כן אותו עני אינו מחויב על פי הדין רק לאכול שתי סעודות, ושאר עמא לכל חד כדאית ליה, לרבנן שלש ולר' חידקא ארבע, א"כ על פי הדין יאכל במוצאי שבת ולא צריך לאכול בשבת, אלא הזריז יניח באמצע השבוע. וכנ"ל לפי פשוטו. אבל הרמב"ם [בפירוש המשנה שם] סבירא ליה דהגמרא לא תירץ הא מני ר' עקיבא היא אלא לר' חידקא, משום קושיא שניה וכל יום ערב שבת ליתבי בתעניתא, אבל קושיא הראשונה כבר תירץ הגמרא, שיאכל [בשבת] מה שיש לו לאכול באפוקי שבת, ולא חזר הגמרא מזה, משום הכי פירש ג"כ במשנה כן, שיעשה כן על פי הדין. אבל מה שנ"ל כתבתי.

צה) שם שהשעה דחוקה. עיין בדברי המג"א [סק"ב] שתמה על הרמב"ם בפירוש המשנה (פאה פ"ח מ"ז), שכתב בהך דמי שיש לו מזון י"ד סעודות לא יטול מן הצדקה, וכתב דהך סעודה שרוצה לאכול במוצאי שבת יאכל בשבת למנחה, והרי זהו היה דעת הש"ס בשבת (דף ק"ח ע"א) בתחלה, ואחרי זה

אוצר ההלכה

אבל הרב קרבן נתנאל בספר נתיב חיים [על גליון הש"ע] כתב, לוויין ברבית, פירוש מעכו"ם, דבלא מצוה אסור כדאיתא ביו"ד, אבל מישראל אסור משום ולפני עיור. עכ"ל. ובתוספת שבת [סוף ההקדמה לסימן] כתב, לוויין [ב]רבית לצורך כבוד שבת, והיינו מעכו"ם, או מישראל דרך היתר. עכ"ל. וק"ק, דללוות מישראל דרך היתר לא צריכא למימר, דכשהוא דרך היתר מותר אף לצורך חול. גם מה שכתב ללוות מעכו"ם ליכא רבותא, דמה שאסרו רבותינו היינו להלוות לעכו"ם אלא בכדי חייו, כמבואר ביו"ד (סימן קנ"ט ס"א), ושם מבואר דהאינדנא בכל ענין שרי להלוותם, אמנם ללוות מעכו"ם שכתב הרב נתיב חיים דבלא מצוה אסור ללוות כדאיתא ביו"ד, לא חזינא בהאי סימנא ביו"ד.

ובא וראה מה שכתב הרב גדולי תרומה (דף רל"ד ע"ד [שער מ"ו ח"ד סימן ט']) וז"ל: והא דלא מייתו רבנו והטור התירא ללוות מהם, היינו משום דאף להלוות להם לא הוו מייתו להו אלא לומר דאע"ג דמדאורייתא שרי, רבנן גזרו עליה שמא ילמוד ממעשיו, אבל ללוות מהם דלא גזרו, דליכא למיחש שילמוד, כל שכן דמדאורייתא שרי, ולא הוצרכו לאומרו. עכ"ל. והביא דבריו הרב כנה"ג (יו"ד סימן קנ"ט [הגה"ט ס"ב]) וכתב, והוא פשוט. וכן מוכח מכמה דינים שם בהלכות רבית, דפשיטא דללוות מעכו"ם שרי.⁷⁴ [ועיין מה שכתבנו בענינונו בספרי הקטן ראש דוד (פרשת חיי שרה דף י"ח סוף ע"ב). ע"ש ודוק].

ומאחר שכן, היה נראה כמו שכתבו הרבנים הנזכרים, דיכולים ללוות מישראל ברבית דרבנן לצורך סעודת מצוה ולקדוש החדש, וליכא משום ולפני עיור, דכשהמלוה יודע דהלווה לצורך סעודת מצוה לווה, שרי להלוותו ברבית דרבנן, דבכי האי גוונא לא גזרו, ורב גובריה אמרה מר ניהו ר' יוחנן גדול האמוראים. כן נראה לכאורה. אמנם לא אכחד דאינו מתישב על הלב דהמלוה יהיה מותר להלוות ברבית דרבנן לצורך סעודת מצוה דלווה. ואחרי כתבי ראיתי להרב מר וקציעה שכתב בפשיטות, דהיינו ללוות מעכו"ם, דאע"ג דאמרו רז"ל [קדושין כ.] לזבין ברתיה ולא [לוויף] [ליזיף] ברביתא דקמוספא ואזלא, הכא לית לן בה. עש"ב.

הגם הלום ראיתי אחרי רואי, דנעלם מכל האחרונים הנזכרים דברי הראשונים, ובתשובות [מיימוניות] דשייכי לספר משפטים (סימן י"ד) כתב וז"ל: להלוות מעות של צדקה ברבית וכו', מורי שיחיה מתיר להלוותן ברבית, וראיתו בירושלמי דמועד קטן ובן סורר, לוויין ברבית לחבורת מצוה ולקדוש החדש, ומדלוויין ברבית לעשות מצוה וכו'. ונראה לר"י, דהתם ברבית דאורייתא, דאי בדרבנן היה לו לומר לוויין בחבורת מצוה בקרוב לשכר ורחוק להפסד, דהיינו רבית דרבנן וכו', ועוד מדנקט רבית סתמא משמע רבית קצוצה. עכ"ל. וכן כתב המרדכי פרק המפקיד [בבא מציעא סימן רפ"ז] בשם הר"ש מבונבורק, דהא דקאמר בירושלמי לוויין ברבית לחבורת מצוה, היינו רבית

צמ) שם שהשענה דחוקה. כתב מג"א (סק"ב) וכו', ומ"מ אם אין לו אלא שתי סעודות, לא יטול מן הצדקה לסעודה שלישית וכו'. [ע"כ]. אבל אם מכל מקום צריך ליטול מן הצדקה, נותנים לו גם סעודת מוצש"ק. כן כתבו תוספות שבת (דף ק"ח ע"א ד"ה והא). ועיין מחצית השקל כתב בשם התוספות [שם] דנותנים לו סעודה שלישית, אבל בתוספות שבת הנ"ל מבואר דנותנין לו גם סעודת מלוה מלכה. ע"ש.

(חדושי מהרי"ו)

ק) שם שהשענה דחוקה לו ביותר. כתב במג"א (סק"ב), לוויין ברבית לצורך סעודת שבת וכו'. ונלע"ד להוכיח דאירי ברבית דרבנן, כמבואר ביו"ד (סימן ק"ס סעיף י"ח). ע"ש. דאם לא כן קשיא מהאי דסנהדרין (דף כ"ה ע"א) גבי מעשה דבר ביניתוס דאסהידו ביה תרי סהדי, חד אמר (קמא) [קמ"י] ידי אוזיף ברבית, וחד אמר לדידי אוזפן ברבית, פסליה רבא וכו', ופריך הש"ס והא רבא הוא דאמר לווה ברבית פסול לעדות וכו'. יעו"ש. ואי אמרינן דלוויין ברבית לצורך שבת אפילו ברבית דאורייתא, מה פריך הש"ס, דילמא איירי שהיה לווה בערב שבת דלא היה לו לסעוד בשבת, ואין איסור ללווה, ומכל מקום מלוה עביד איסור ומשום הכי פסיל לבר ביניתוס. אלא על כרחך דלא אמרינן שמותר אלא ברבית דרבנן, וכעין דאמרינן לענין יתומים שמה ביו"ד, ושפיר פריך הש"ס בסנהדרין, דמשמע ברבית דאורייתא הלזה לו מדפסיל למלוה, וזה נכון ואמת בעיני.

(באר יעקב – ברלין)

קא) שם שהשענה דחוקה לו ביותר. כתב המג"א [סק"ב], לוויין ברבית וכו'. היינו אבק רבית שרי, כגון הלוואת סאה בסאה אפילו אין לו⁷². ויש מפרשים ע"י היתר או מהעכו"ם, זה אין צריך לומר והוי פשיטא.

קב) שם שהשענה דחוקה לו ביותר. נ"ב: כתב מג"א [סק"ב], לוויין ברבית לצורך סעודת שבת או סעודת מצוה.

(ברכות מ"ם)

קג) שם שהשענה דחוקה לו ביותר. ירושלמי פ"ב דמועד קטן [ה"ג] וריש פרק בן סורר [סנהדרין פ"ח ה"ב], א"ר יוחנן לוויין ברבית לחבורת מצוה ולקדוש החדש. וכתב בספר שבלי הלקט סימן (י"ז) [נ"ה], משמע מהכא דהוא הדין לכל סעודת מצוה, והרב מגן אברהם (סק"ב) הביאו בלשון הזה: לסעודת שבת או (לכל) סעודת מצוה. והרב אליה רבה [סק"ח] כתב קרוב ללשון זה משם ספר תניא [רבתי]. ע"ש. ובספר תניא (סימן י"ד) הביא הירושלמי וסיים: והוא הדין לסעודת שבת וימים טובים שסעודות מצוה הן. וכתבו הרב קרבן העדה (פ"ב דמועד קטן ד"ה לוויין ברבית), והרב פני משה (פרק בן סורר) בתוספותיו [מראה הפנים ד"ה לויין ברבית], דמייירי ברבית דרבנן, וכן כתב הרב באר יעקב (דף י"ב ע"ב)⁷³.

הערות וצינונים

72. עיין ש"ע יו"ד סימן קס"ב סעיף א'-ב'. 73. נדפס לעיל אות ק'. 74. תוספת זו מקונטרס אחרון (סק"ד).

אוצר ההלכה

מיימוניות ולא הזכיר שמם, גם לענין דינא רבים אשר סבירא להו דאין להלוות רבית קצוצה במעות צדקה והקדש כמבואר בב"י והאחרונים, גם הפירוש בירושלמי תמוה כמו שכתבתי לעיל. (מחזיק ברכה – סק"ו)

קד) שם שהשעה דחוקה לו ביותר. גליון מג"א (סק"ב), לוין רבית לצורך סעודת שבת וכו'. עכ"ל. ופשוט ברבית דרבנן, ועיין ביו"ד (סימן ק"ס סעף י"ח), ובש"ך שם (סק"כ"ו). (תשובה מאהבה ח"ב – סימן רל"ז)

קה) שם שהשעה דחוקה לו ביותר. כתב במג"א (סק"ב), שהשעה וכו', לוין ברבית לצורך סעודת שבת. היינו מנכרי, כן כתבו התוספת שבת [סוף ההקדמה לסימן] והמחצית השקל. ונ"ל דאתא לאשמועינן, דלא תימא הא דאמרין בגמרא [ביצה טו:] בני לוו עלי ואני פורע, דוקא בלא רבית, אבל ללוות ברבית הוה אמינא שלא יפור ממון על זה, לכן קמ"ל דאף בזה נאמן הקב"ה לפרוע חובו. (שמן המאור)

קו) שם שהשעה דחוקה לו ביותר. לוין (בש"י) [ברבית] לצורך שבת או סעודת מצוה. שבלי הלקט [סימן נ"ה] בשם הירושלמי. והוא בירושלמי (צ"ב) [פ"ב] דמועד קטן [ה"ג], לוין ברבית לחבורת מצוה ולקדוש החדש. וכתב בשבולי הלקט, (מ"ש) [משמע] הוא הדין סעודת מצוה. (וכתבו התוס') (וכתב התוספת שבת) [סוף ההקדמה לסימן], מעכו"ם או מירושלם בדרך היתר. והמחזיק ברכה [סק"ו]⁷⁵ הקשה, דבדרך היתר אפילו לצורך חול, וגם מעכו"ם למה אסור, דלא גזרו עד כדי חייו אלא (ללוות) [להלוות], כמבואר ביו"ד (סימן קנ"ט [ס"א]). ע"ש. ולע"ד כיון דאמרין בפרק קמא דקידושין [כ.], לזבין אניש ברתיה ולא [ליזוף] [ניזוף] ברביתא, וההיא ודאי אפילו (ב"ד הת') [בדרך היתר], דחס רחמנא עליה שיהיו נכסיו מתמוטטין, והוה אמינא (הדר') [אדרבה] לעשות מצוה לא יאות להלוות ברבית אפילו בדרך היתר, לזה אמר מצוה ללוות לצורך מצוה. ובפ"ב דיו"ט [ביצה טו:] אמר, לוו עלי וקדשו קידוש היום והאמינו בי ואני פורע. מיהו בתשובות המיימוניות סדר משפטים (סימן י"ד) מוכח אפילו ברבית דאורייתא, והמחזיק ברכה תמה שיעלה על הדעת דמלוה ישראל לחבירו רבית קצוצה כדי לעשות סעודת מצוה. ע"ש. ולע"ד משכחת להא (דה"מ) [דהמלוה] שוגג, כי הוא סבר שהוא מלוה לגוי ע"י שליח ישראל, והמלוה שפיר [ה]לוה כי סבר ד[ה]לוה לגוי ונקא האיש מעון, וגם הלוה כסוי חטאה, כי הלוה בשביל סעודת מצוה. ואת זה ראיתי בספר פרי מגדים [אשל אברהם סק"ב] שכתב, לוין ברבית דרך היתר, דאין לומר אתי עשה דאכילת שבת ודוחה לא תעשה דרבית, דלא הוי בעידנא, ועוד דהמלוה עובר. ע"ש. וכבר נתבאר מתשובות המיימוניות דאפילו ברבית קצוצה, ומה שכתב דלא הוי בעידנא, י"ל כיון שהוא

קצוצה. ע"ש. וכן כתב בספר אגודה פרק הזהב [בבא מציעא] סימן ע"ג) בשם הר"ש בן רבנו ברוך. ע"ש. וכן כתב מהרי"ל בתשובותיו (סימן ל"ז), דיש מרבתינו דהתירו להלוות צדקה ברבית מהך ירושלמי. ותשובת מהרי"ל הביאה מרן בב"י (יו"ד סימן ק"ס [סי"ח]). ע"ש. הנך רואה בעיניך כמה מהראשונים דמפרשי ירושלמי הלז ברבית קצוצה, ואשתמיט מכל האחרונים הנזכרים דברי כל הראשונים הנזכרים.

אמנם על הראשונים אנו מצטערים, דאינו מתישב על הדעת דראובן ילוה מעותיו ברבית קצוצה, ואפילו בהערמת רבית, כדי ששמעון יעשה סעודת שבת וכיוצא. ובשלמא במעות הקדש וכיוצא, דהתירו להלוותם ברבית דרבנן, ואפילו מעות צדקה דמיירו בהו הגדולים הנזכרים, ניחא, דכיון דהותרו אלו המעות להשביחם, כל ישראל שרי ללוות, אך בסעודת מצוה הוא דבר קשה דהמלוה ילוה ברבית. וכבר ראיתי להרב מהר"ש יפה בספר יפה מראה שם (פ"ב דמועד קטן [ה"ג]) שפירש הירושלמי, שאע"פ שהם דחוקים שצריכים ללוות ברבית, לוין לקיים המצוה, ודוקא מנכרי, דאי מישראל וכו', ובתשובות מהרי"ל וכו', ולפי זה לוין מישראל משמע להו, והן דברי תימה. עכ"ל. ולא זכר שהם דברי ההגהות בתשובה דשייכי הנזכרת והמרדכי הנזכר. גם הרב כנה"ג (יו"ד סימן ק"ס הגב"י אות נ"ה) כתב, שהרב פני משה (ח"א סימן צ"ד) מוקי לירושלמי ברבית דרבנן ומיתומים. ואתה תחזה להרב כנה"ג שם מה שקיים ראייתם, ודחה דברי הרב יפה מראה. ע"ש באורך. ובעיני פירוש הרב יפה מראה בירושלמי מתישב היטב, דאתא לומר דאף אם יצטרכו ללוות ברבית לחבורת מצוה ילוו, ולעולם דהיינו מגוי שהוא מותר, והירושלמי לא קאי בהיתר רבית, וכמו שכתב גאון עוזנו הרב משנה למלך סוף פרק ד' דמלוה (דף י"ח ע"ד מדפוס יענהץ [ד"ה עוד כתב הטור השני]). ול"ק על הרב מהר"ש יפה אמאי לא אוקמא ברבית דרבנן ומיתומים, כמו שהקשה עליו הרב כנה"ג, דניחא ליה לאוקומה דלוין ברבית משמע ברבית סתמא, דהיינו רבית קצוצה, ואין הכי נמי דהוא הדין ברבית דרבנן מיתומים, והירושלמי לא נחית בדיני רבית. גם ראיתי להרב כנה"ג (שם אות ע"א), דשקיל וטרי בתשובה מיימונית הנזכרת במה שכתב בדעת מהר"ם, ומסיק דט"ס נפל. ע"ש שהאריך. ונראה שהוא כמסתפק בדעת מהר"ם אי שרי בצדקה רבית דרבנן או לא. עש"ב. והדבר מפורש בתשובות מהר"ם הקצרות (דפוס קרימונה סימן ק"ט), דסבר מהר"ם דמותר להלוות מעות צדקה קרוב לשכר ורחוק להפסד כמו יתומים. ע"ש ואין להאריך כאן. וראיתי להרב כמה"ר אברהם ן' טאווא בטור השלישי שבסוף ספר התשב"ץ להרשב"ץ (סימן ל"ד), שהביא הירושלמי הלז ראייה להלוות מעות צדקה ברבית, ופירש דאיירי ברבית קצוצה, ושרינן למלוה להלוות רבית קצוצה לחבורת מצוה. וק"ק דהביא ראיות המרדכי והגהות

אוצר ההלכה

ע"ש. הנה לפק"ד יש צד לומר דהכא נמי חשיב בעידנא, שהרי בשעת הלואה עסוק במכשירי מצוה וחשיב התחיל במצוה, וכדאי לדחויי הלאו דרבית. ואמינא לה ממה שכתב הר"ן ז"ל בפרק אלו מציאות [ל. ד"ה נמצאת], דכל שעסוק במצוה ליכנס לבית הקברות כדי להשיב האבידה, משעה שנכנס מקרי בעידנא, דבמצוה קעסיק. ע"ש. וכן כתב הרב הנמוקי יוסף ז"ל שם [טז. ד"ה עשה]. והיינו טעמא דמכשיר בזה, שאי אפשר לו לבוא לתכלית קיום מצות ההשבה בלעדה, דאם לא יכנס לבית הקברות לא תבוא האבידה לידו, הרי הכניסה גופה חשיב מצוה, ודחי לאו דטומאה. דכוותא י"ל הכא, דאם אין לו שום מציאות לקיים מצות אכילת שבת אם לא ע"י הלואה ברבית, כי איש עני הוא ולית ליה מגרמיה כלום, ואיש אין בארץ שילונו בהיתר כי אם ברבית דאיסור, הרי זה הכשר מצוה שעל ידו מקיים המצוה ומקרי בעידנא. וא"כ הדרא קושיא לדוכתה דליתי עשה וכו'.

ועל על דעתי לישב, והוא דהרב החסיד ז"ל בספר שמע יעקב (ריש סדר וארא דף ע"ז ע"א) הקשה על הר"ן ז"ל מיניה וביה, דאילו הכא כתב דמשעה שנכנס לבית הקברות חשיב בעידנא, ואילו איהו גופיה בפרק יו"ט של ר"ה [ט: ד"ה מ"ט], גבי שופר של ראש השנה אין מעבירין עליו את התחום, דאמר התם שופר עשה ויו"ט עשה ולא תעשה, על זה כתב וז"ל: קושטא דמלתא קאמר, ולא צריכינן להכי, דאפילו הוי יו"ט לא תעשה גרידא, לא אתי עשה דמכשירי מצוה ודחי ליה, דהא בעידנא דקא מיעקר הלאו לא מקיים העשה. ע"כ. הרי דבעת קיום מכשירי המצוה, לא חשיב בעידנא לביטול הלאו, וזה היפך שיטתו במציעא כנזכר. ע"ש. והרב אמר יוסף ז"ל בדרשותיו (דף ק"מ ע"א) תירץ, דבפרק אלו מציאות דייק הר"ן ז"ל וכתב דהוא מתעסק בהשבת אבדה בשעת עקירת הלאו, ואף שלא גמרה מה בכך, גם מילה לא גמרה עד דפרע, דק"ל [שבת קלז]. מל ולא פרע וכו', א"כ היינו טעמא דהר"ן גבי השבת אבדה, דחשיב ליה התחיל במצוה ומתעסק בגופה של מצוה, אבל ההיא דשופר מתעסק במכשירי מצוה, הא ודאי לא אמרינן אתי עשה וכו'. ע"ש. דלפי תירוץ זה י"ל דכשעוסק במכשירין לא חשיב עוסק במצוה, ולא אמרינן אתי עשה, ומינה דהלואה דהוי מכשיר, שפיר קאמר הרב פרי מגדים ז"ל דלא הוי בעידנא.

ברם חזינא דדברי הרב אמר יוסף ז"ל הללו יש לעמוד עליהם, דאשתמיט מיניה לפי שעה דברי שני המאורות הגדולים אדוני הארץ הלזו, עט"ר מוה"ר הגדול שרשי הי"ם ז"ל (ח"ב דף ק"ז ע"ג), ועט"ר מוה"ר הגדול חקרי לב ז"ל (ח"ג מ"ד דף פ"ח ע"ד), דשניהם המלכים תמהו על דברי הרשב"ש ז"ל (סימנים א"ב

עסוק לסעודה שפיר מקרי בעידנא. כיוצא בו עיין (להג"מ) [להנמוקי יוסף] בפ"ב דמציעא [טז. ד"ה עשה] גבי אמר לו אביו הטמא. ע"ש. ומה שהקשה דהמלוה עובר, כבר תירצנו על נכון. "עוד יתכן מה שעושים זכר (לה"מ ב"ש) [להמן בשבת], לפי שאמרו [תענית ט.] המן בזכות משה, גם אמרו רבותינו ז"ל י"ש משה משה במתנת חלקו וכו'.

קז) שם שהשעה דחוקה לו ביותר. כתב מג"א ז"ל (סק"ב), לוויין ברבית לצורך סעודת שבת. עיין להרב דבר בעתו הנ"מ (דף י"א ע"א). ועיין לעט"ר מוה"ר המלאך רפאל ז"ל בקונטרס מראה אדם בסוף ספר דרש אברהם (ח"א מערכת הסמך אות א'), ולמעלת הרב המג"ן [מר גיסי נסים] מר בריה דרבינא בספר נחמד למראה (ח"ב פ"ב דמועד קטן דף זכ"ר סע"א ואילך). ועיין להרב פרי מגדים ז"ל בחלק אשל אברהם, דפירש לוויין ברבית בהיתר, ואין לומר ידחה עשה דאכילת שבת ללאו, חדא בעידנא, ועוד דהמלוה עובר. ע"ש. ולע"ד גם מצד אחר לא שייך לומר בהא אתי עשה ודחי לא תעשה, דגבי רבית נאמר בו כמה לאוין כדאיתא בסוף פרק הרבית (דף ע"ה ע"ב), לווה עובר משום "לא תשיך" [דברים כ"ג, כ'], ומשום "ולאחיך לא תשיך" [שם כ"ג, כ"א], ו"לפני עור לא תתן מכשול" [ויקרא י"ט, י"ד], וכן פסק הש"ע (יו"ד סימן ק"ס ס"א). ואפילו לדעת הרמב"ם ז"ל (פ"ד מהלכות מלוה ולוה דין ב') האיכא תרי לאוי גבי לווה. יע"ש. עיין להרב המגיד ז"ל שם. וא"כ לא אתי עשה ודחי תרי או תלתא לאוי⁸⁰. ועל כן צריך לומר דאיידי בהיתר, כדברי הרב פרי מגדים ז"ל. וכן ראיתי להרב מוהר"ש יפה ז"ל ביפה מראה (פ"ב דמועד קטן [ה"ג]), דהיינו ברבית מגוי, אבל מירשאל אסור, דלא שייך לומר אתי עשה כיון דלא הוי בעידנא, וגם דברבית איכא עשה ולא תעשה, ושם תמה על מה שנראה מתשובת מוהרי"ל ז"ל [סימן ל"ז] להיפך. ע"ש. גם הרב נתיב חיים ז"ל [על גליון הש"ע] ביאר כן על דברי הרב מג"א ז"ל הללו, דהיינו מגוי, דבלא מצוה אסור כדאיתא ביו"ד⁸¹. ע"ש. (פתח הדביר ח"ג – סק"ד)

קח) שם שהשעה דחוקה לו ביותר. בחלק ג' סימן זה (אות ד')⁸⁰, הבאתי דברי הרב פרי מגדים ז"ל בחלק אשל אברהם [סק"ב] דפירש לוויין ברבית בהיתר, ואין לומר ידחה עשה דאכילת שבת ללאו, חדא בעידנא, ועוד שהמלוה עובר. ע"כ. ויש לעמוד על שני התירוצים הללו בס"ד, דתירוץ קמא דתירץ, דכדי לומר אתי עשה ודחי לא תעשה בעינן בעידנא, כגון מילה בצרעת, ואילו הכא בשעה שלווה ברבית אכילת לאו קמקיים שום מצוה, דאין המצוה אלא אכילת שבת. וכ"כ ה"ה מוהר"ש יפה ז"ל שם [יפה מראה מועד קטן פ"ב ה"ג] בתירוצא קמא, והבאתי דבריו שם.

הערות וצייונים

76. מכאן מילתא באנפי נפשה קאמר, וקאי על מה שכתב הרמ"א שאוכלים מולייתא זכר למן, והרב תוספת שבת תמה במה זה קשור לשבת, והו"ד במשנה ברורה בבאור הלכה ד"ה זכר. ע"ש. על זה קאי הרב ומתיר עוד יתכן וכו'.
77. עיין טור סימן רפ"א.
78. עיין מש"כ הרב אורח לחיים (סק"ב) בסוף דבריו, נדפס לקמן אות קי"ד. ועיין גמרא נזיר (מח: ותרס') שם (ד"ה ואי), ועיין במה שכתב הרב המחבר בח"ד (השמטות לח"ג ד"ה עוד כתבתי שם), נדפס באות הבאה.
79. עיין להרב מחזיק ברכה (סק"ו), נדפס לעיל אות ק"ג (ד"ה אבל).
80. נדפס באות הקודמת.

אוצר ההלכה

דתרוויהו איירו בענין דחיית לאו, שפיר משני הרב אמר יוסף ז"ל דבהשבת אבדה התחיל בגוף המצוה מה שאין כן בשופר, ואין הכי נמי דמכשירי מצוה לא דחו לא תעשה דלא הוי בעידנא, וכדברי מוה"ר ז"ל. והגם דרש"י ז"ל שם ביבמות [ד"ה אלא] סבירא ליה דמכשירי עשה דחו לא תעשה, כמו שלמד מדבריו מוה"ר זה הי"ם גדול ז"ל, ואילו מוה"ר חקרי לב ז"ל לא הזכיר אלא דברי התוספות דסבירא להו דלא דחו מכשירין לא תעשה, ולא העלה על דל שפתיו דרש"י ז"ל סבירא ליה איפכא. מ"מ דעת הר"ן ז"ל מבואר כדעת התוספות, כמו שמתבאר מלשונו דמסכת ראש השנה כנזכר. ועיין להרב הנמוקי יוסף ז"ל פרק אלו מציאות [טז]. ד"ה עשה], על מה שאמרו שם בש"ס טעמא דכתב רחמנא "את שבתותי תשמרו" [ויקרא כ"ו, ב'], דמבואר בדבריו דגם גבי דחיית הלאו מקמי עשה מקרי בעידנא בשעת מכשיריו, שכתב דבשעה שנתעסק בהשבת אבדה ונטמא, הוי התחיל במצות השבת אבדה, אע"פ שעדיין לא החזירה. ע"ש. ועיין בדבריו מעלת הרב כמוהר"ם הכהן ז"ל המובאים בספר נחמד למראה (ח"ג דף קע"ז ע"ב).

וכפי זה נמצא, דהך דינא דקמן דהלואה ברבית באיסור תלי בפלוגתא, דלדעת רש"י דמכשירי מצוה דוחה לא תעשה, הכא נמי י"ל דהלואה באיסור לצורך סעודת שבת שרי, דאתי מכשירי עשה ודחי לא תעשה, כיון דאי אפשר למצוה להעשות בלא זה. ולדעת התוספות והר"ן ז"ל, מכשירי מצוה כי האי שלא התחיל להתעסק בגוף המצוה, לא דחי לא תעשה. ונמצא דהך תירוצא קמא של הרב פרי מגדים ז"ל לא אתי אלא לשיטת התוספות והר"ן, אבל לשיטת רש"י אפשר דגם בכהאי גוונא חשיב בעידנא, ואתי מכשירי עשה דאכילת שבת ודחי לא תעשה דרבית, והרי כתבו הרב סדר היום [סדר הנהגת והכנת יום הששי לכבוד שבת ד"ה ונתחיל], ומרן החב"ב בכנה"ג [סימן ר"ן הגה"ט], והמג"א ז"ל [סימן רנ"א סק"ן], דהכנת צרכי שבת הוי מצות עשה דאורייתא, כמו שהבאתי דבריהם לעיל סימן הנזכר (דף מ' ע"א). וכתבתי שם דטעמא הוי דכיון דאכילת לחם בשבת הוי מצות עשה, דהא אסור להתענות בשבת מן התורה, וכמו שכתב הרשב"א ז"ל (ח"א סימן תד"י) בדעת הרמב"ם ז"ל [הלכות שבועות פ"א ה"ן], דחיוב אכילת לחם בשבת כחיוב אכילת מצה בליל יום טוב ראשון של פסח, וכיון דאי אפשר לאכול פת אם לא ע"י הזמנה זו, נמצא דהכנת צרכי שבת חשיב מצוה דאורייתא, דמכשיר כי האי חשיב כמצוה עצמה, דהכנה הויא התחלת המצוה, ואכילה הוי גמר המצוה. כיעש"ב. והכא שבא ליקח בהלואה כדי להכין צרכי שבת, הוי מכשירי מצוה, ולא התחלה במצוה עצמה וכדארמין, ואפשר דלרש"י דחי לא תעשה דרבית. ומיהו נראה, דאפילו אם נאמר כן, לא אשתרי אלא ללוות לצורך אכילת כזית כדי שלא יתענה בשבת, דמצות עשה דאורייתא ליכא אלא באכילת כזית, וכמבואר בדברי הפוסקים ז"ל הבאתי דבריהם שם. אמנם כל מה שאוכל יותר מכזית אינו אלא מצות עשה מדברי קבלה, והא ודאי דלא אתי עשה דרבית קבלה ודחי לא תעשה גמור דאורייתא, כל שכן מכשירי עשה דרבית קבלה. כל שכן דאפשר לומר דגם

וסימן של"ד) בדין נשבע לבטל את המצוה, והבאתי דבריהם אני הד"ל ס"ט בח"ג הלז (סימן רנ"א אות ז' דף ט"ל ע"ד), דהרשב"ש ז"ל סבירא ליה דלא חלה השבועה אלא כשנשבע לבטל גוף המצוה, אבל נשבע לבטל מכשירי המצוה, כגון שנשבע שלא יקנה חטים לפסח ולא קנים לסוכה, דהווי מכשירי מצוה, אע"פ שאי אפשר לקיים המצוה זולתן חלה. ותרין אריוותא אלין ז"ל תמהו הרבה על דבריו וסותרו כל ראיותיו, והעלו דגם בנשבע לבטל מכשירי מצוה חשיב נשבע לבטל את המצוה. ומוה"ר ז"ל בשרשי הי"ם (שם ע"ג) למד מתשובת הר"ן ז"ל (סימן ח"ל), דאין לחלק בין מכשירי מצוה למצוה עצמה. כיע"ש. ובעמוד ד' כתב וז"ל: ועיין ביבמות (דף ו' ע"א) גבי ההיא דאמרין התם, מה להנך שכן הכשר מצוה, דלפי דברי רש"י ז"ל [ד"ה אלא] הכשר מצוה כמצוה עצמה חשיב לענין דדחי לא תעשה, ולפי דברי התוספות ז"ל שם [ד"ה שכן] לא כן. עכ"ל. ולפי זה מבואר דדין זה קאי בפלוגתא בין רש"י והתוספות ז"ל, ולפי דרכו של מוה"ר שרשי הי"ם דמשוי להו, דכי היכי דגבי נשבע לבטל את המצוה מכשירי מצוה, הוא הדין לענין דחיית לאו, כיון דהר"ן ז"ל בתשובה הנזכרת לא שאני ליה בין מצוה למכשיר לענין נשבע לבטל את המצוה, נראה דהכי סבירא ליה לדחית לאו. וגם מוה"ר חקרי לב ז"ל שם (דף פ"ט ע"א), הביא דברי הר"ן ז"ל בפרק שבועות שתיים [י. ד"ה מלקין], דהנשבע שלא יאכל שבעה ימים דהוי שבועת שוא, היינו טעמא דהוי נשבע לבטל את המצוה, שנשבע להמית עצמו. ע"ש. וסיים, הרי דבמיתה ע"י מניעת אכילה אינו אלא הכשר ולא גוף המיתה, ואפילו הכי נשבע לבטל את המצוה. ע"ש. והיינו כדבריו בתשובה הנזכרת.

וקשה לכאורה, דדבריו סתרי אהדדי, דהרי בהלכות בפרק יו"ט של ר"ה פשיטא ליה דמכשירי מצוה לא חשיבי כמצוה עצמה לענין דחיה, ואילו בתשובה ובחדושים לשבועות קאמר דהכשר חשיב כמצוה לענין נשבע לבטל את המצוה. מיהו נראה דהא לא קשיא, דשפיר י"ל דהר"ן ז"ל סבירא ליה דלענין דחיה מכשירי עשה לא דחו לא תעשה אם אינו עוסק בגוף המצוה עדיין, וכמו שכתב הרב אמר יוסף ז"ל, וגבי נשבע לבטל את המצוה דוקא הוא דלא שני ליה. וחילוק גדול יש ביניהם, כמו שראיתי למוה"ר חקרי לב ז"ל שם (דף פ"ט ע"א), וז"ל: והנה אמת דלענין אתי עשה ודחי לא תעשה יש לדון כדברי הרשב"ש ז"ל דמכשירי עשה לא דחי לאו, ממה שאמרו ביבמות (דף ו' ע"א) מה להנך שכן מכשירי מצוה, ופירשו בתוספות (ד"ה שכן) בשם ר"י ור"ח, דמהכא לא נילף בעלמא דלא דחי, דמה לכיבוד שכן הכשר מצוה וכו', אבל בעלמא דעביד גוף המצוה, ילפינן מכלאים בציצית דדחיא עשה. אך י"ל דהיינו דוקא גבי עשה דדחי לא תעשה דבעי הדחיה בעידנא דמקיים עשה, אבל בדין נשבע לבטל את המצוה, גם במכשיר כל שאי אפשר לקיים גוף העשה בשבועתו הוי שבועת שוא. עכ"ל. וזה עצמו י"ל בדעת הר"ן ז"ל כדי שלא יהיו סותרין דבריו שבתשובה ושבתדושי שבועות לדבריו שבר"ה כנזכר. אמנם כדי לישב דבריו שבר"ה עם דבריו שבפרק אלו מציאות,

אוצר ההלכה

ולפסקייד אחרי נשיקת עפר רגלי קדשו, אפשר לומר מדוברי התוספות ישנים ליכא ראייה, דלא כתבו כן אלא גבי אונס, דאי אמרה היא לא בעינא תו ליכא עשה אפילו בדידה, ולכך אמרינן דגם אם לא אמרה לא בעינא, כיון דבדידה ליכא עשה לא דחי, משום דעשה זה רפוי הוא ובידה להפקיעו אפילו מדדידה, כמו שכתבו התוספות [ד"ה ניתין והרא"ש ז"ל שם פ"ג סימן ו'], דאפילו אמרה בעינא ליה לא חשיב עשה כלל, דלא דמי למילה בצרעת. ע"ש. וכן משמע מתשובת הרשב"א ז"ל (ח"א סימן ח"), שכתב על עשה זה ועל עשה דכבוד אב ואם, כיון דאפשר למעקרא להאי מצוה, אע"ג דהשתא לא מיעקרא כמאן דמיעקרא דמא. ע"ש. אבל עשה דעלמא דלא תלי באחריני, ולא מצי פטר נפשיה מקיום העשה, אימא דדחי לא תעשה גם אם האחר עובר בלא תעשה בלי קיום עשה, כיון דהוה עשה אלים דלא מיתלא תלי וקאי. גם מה שהביא מדברי התוספות דגיטין, אחר נשיקת עפר רגלי קדשו, לפי חילוק הרב זרע אברהם ז"ל הנזכר בין יבם ומאנס לפריה ורביה, דיבם ומאנס אי אפשר באשה אחרת מה שאין כן פריה ורביה, נראה דליכא סתירה מסוגיית יבמות לדברי התוספות הללו, כמו שהקשה הרב בני חיי ז"ל והביא דבריו מוה"ר ז"ל שם, וגם אין ראייה מזה להרבנים הנזכרים. והוא תימה איך לא זכר שר דברי הרב זרע אברהם ז"ל הנזכרים, ומ"מ גם מוה"ר ז"ל העלה שם דדברי התוספות והרבנים הנזכרים צ"ע. ע"ש. כי מזה מבואר למאי דקמן דליתיה להאי חילוקא, ואפילו דהמלוה עובר ואינו מקיים עשה, אתי עשה דגבי לוה ודחי לא תעשה, וא"כ קשה על הרב פרי מגדים ז"ל דיהיב טעמא דלא אתי עשה ודחי לא תעשה משום דהמלוה עובר, היפך סוגיות יבמות וכתובות הנזכרות, וכדכתבו ה"ה מוהר"מ בן חביב והרב זרע אברהם ז"ל, דהא הכא נמי כיון דאינו מוצא ללוות מאחר, ואי אפשר לקיים עשה דאכילה בשבת אלא בחברת זה המלוה ברביה, י"ל דאתי עשה ודחי לא תעשה אע"ג דהמלוה עובר בלי קיום עשה.

וזוה עצמו קשה על הרב מוהר"א פרץ ז"ל בספר אבני שהם בחדושו למגילה (דף י"ג ע"א מהספר), דפשיטא ליה טובא דכיון דהעני אינו מקיים העשה אלא הנותנו, והוא עובר על לא תעשה בלי קיום עשה ובלא כלום, לא אמרינן אתי עשה ודחי לא תעשה, וסיים, וזה פשוט מאד ואין צריך לפנים. ע"ש. ולא ידענא מאי פשיטותיה לפי כל האמור. מיהו למאי דאקשינן על הרב פרי מגדים ז"ל, אפשר ליישב דזה הלווה באיסור לקנות צרכי שבת, אע"ג שאינו מוצא ללוות בהיתר, מ"מ אינו דומה ממש ליבמה ואנוסה, דאי אפשר בשום אופן לקיים העשה בזולתן

לדעת רש"י ז"ל כיון דליותר מכזית לא דחי, איכא למגזר כזית ראשון אטו כזית שני, ובכל גוונא יש לאסור. ועיין להרב מגילת ספר ז"ל (חלק לאוין דף ע"ח ע"ב). ואחר זמן ראיתי לעט"ר מוה"ר הגדול בשרשי הי"ם ז"ל (ח"א שורש אתי עשה ודחי לא תעשה דף ל"ח ע"ג וד' ודף קכ"ה ע"ג וד') שדיבר בענין זה, והיה צריך לעמוד על דבריו בכל הני דוכתי ואין הפנאי מסכים.

ונבא אל התירוץ השני של הרב פרי מגדים ז"ל, דלא שייך הכא אתי עשה ודחי לא תעשה שהרי המלוה עובר. דנראה כוונתו ברורה, דאפילו בדאינו מוצא ללוות בלא רביה, דחשיב אי אפשר לקיים העשה אם לא ע"י העברת הלאו, עם כל זה לא דחי, כיון דגבי המלוה איכא העברת לאו בלא קיום עשה. וקשה, דהן אמת שכן חילקו הרב כסף נבחר ז"ל (דף קצ"ג ע"ב), וה"ה המלך שלמה ז"ל בספר אהבת עולם (דף ע') [נ"ד ע"ד], גבי מה שאמרו בפרק יום הכפורים [יומא פו:] גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה. ע"ש. מיהו ה"ה מוהר"מ בן חביב ז"ל בקונטרס תוספת יום הכפורים שם [ד"ה אמר רבי יוחנן] חלק עליהם, והוכיח מסוגיות יבמות (דף ה')⁸¹, וכתובות (דף מ' ע"א) גבי אונס שותה בעציצו, דגם היכא דהיא עוברת על לא תעשה ואינה מקיימת העשה, כיון שהוא מקיים העשה לא משגחינן בה ואמרינן אתי עשה ודחי לא תעשה, ומכאן זה העלה דהדבר ברור דכל מצות עשה דרמיא עליה דאיניש, ומוטלת עליו לעשותה בחברת אחר, דוחה לא תעשה, אע"ג דלגבי חד מינייהו ליכא עשה. ע"ש. וכן ראיתי לעט"ר מוה"ר הגדול ז"ל בספר שרשי הי"ם (ח"ב דף ז"ך ע"ב), שכתב משם הרב זרע אברהם ז"ל (ח"א דף ק"ח ע"ג), דאף היכא דבדידה ליכא עשה, אע"פ שהיא מוזהרת בלא תעשה, כיון דלגבי ידידה ניתין לידחות לא תעשה מפני קיום העשה, לא משגחינן בדידה. מיהו היינו דוקא היכא דאי אפשר לקיים העשה אלא בה, כגון יבמה ואנוסה דאי אפשר לקיים העשה באחרת, דאיהי נמי מישך שייכא בעשה כיון שהקיום תלוי בה, מה שאין כן בעשה דפריה ורביה וכו'. ע"ש.

גם עט"ר מוה"ר הגדול חקרי לב ז"ל (באה"ע סימן ס"ד) עמד בזה, וצייד לומר דמסוגית כתובות דגבי אונס אדרבה יש להביא ראייה לדברי האחרונים ז"ל⁸², והוא ממה שכתבו התוספות ישנים ז"ל שם (ד"ה אי אמרה לא בעינא) וז"ל: ולי נראה דהכא בדידה ליכא עשה, דהא אי בעינא אמרה לא בעינא ליה, הלכך אין לה לעבור בלאו משום עשה ידידה. ע"ש. גם הביא דברי התוספות דגיטין (דף מ"א ע"א ד"ה לישא שפחה) שכתבו, וא"ת וליתי עשה דפריה ורביה ולידחי לא תעשה ד"לא יהיה קדש" וכו' [דברים כ"ג, י"ח], ועוד דבדידה ליכא עשה, דאפילו מפקדא אפשר [לה] בכיוצא בה. ע"כ. הרי דסבירא להו כדברי הרבנים דלעיל. עכ"ל.

הערות וצייונים

81. לאחר שהקשה הרב מסוגיא דכתובות גבי אונס וכו', הקשה שתי קושיות מיבמות וז"ל: וכן יש להקשות על הרבנים הנ"ל מהא דגרסינן בפרק קמא דיבמות [ג:] תנו רבנן "אשה אל אחותה לא תקח" וגו' [ויקרא י"ח, י"ח] מה תלמוד לומר, לפי שנאמר "יבמה יכא עליה" [דברים כ"ה, ה'], ופרכינן בגמרא טעמא דכתב רחמנא "עליה" הא לאו הכי הוה אמינא אחות אשה מייבמת, מאי טעמא דאמרינן אתי עשה ודחי לא תעשה, לא תעשה גרידא, לא תעשה שיש בה כרת מי דחי וכו', הרי דאם היה לא תעשה גרידא הוה אמינא אתי עשה דיבמה יכא עליה ודחי לא תעשה. וכן אמרינן בפ"ב דיבמות [כ.] דחייבי לאוין יכול לייבם משום דאתי עשה ודחי לא תעשה. ואם איתא כדברי הרבנים הנזכרים, אמאי, הרי עשה דיבום אינו מקיים אותו אלא היבם, והאיך יבמתו תעבור על לאו מבלי שתקיים עשה. עכ"ל. 82. כוונתו לרב כסף נבחר ולרב אהבת עולם.

אוצר ההלכה

וזה עצמו קשה על הרב נדיב לב ז"ל (ח"א סימן ק"א) דכתב היפך זה, ודבריו קשים. עכ"ל. ואנא עניא מחזיקנא טיבותא, דתכלית השגתו עלי שלא היה לי לקצר, והיה לי להביא כל האמור בענין כדנבאר בס"ד. מיהו אמינא ליה דאמאי שביק רברבי דסברא זו דאמינא הלא היא ברב, עיין לעט"ר מורינא ה"ה שרשי הי"ם ז"ל (ח"א דף מ"ח ע"ד), שהביא שם מה ששמע מפה קדוש מר רבו הרב הגדול מחנה יאודה ז"ל, לישב מאי דהוה קשה לכאורה בסוגיא דפרק במה מדליקין [שבת כד:], דפריך וליתי עשה דשרפת קדשים ולידחי לא תעשה דיו"ט, והוצרכו אמוראי טובא לפרק האי תיובתא, ומאי קושיא, דהא משמע דבשר על גבי גחלים איכא משום כיבוי, ולא הותר ביו"ט איסור אלא משום צורך אוכל נפש וכו', וא"כ איכא בשרפת קדשים לאו דהבערה ולא דכיבוי, ואין עשה דשרפת קדשים דוחה תרי לאוי. אמנם בהכי ניחא, דמלאכת כיבוי דלא אחשביה רחמנא הותרה במתוך וכו', האמנם בלאו הכי הא לא קשיא מידי, שהרי הלכה רווחת מלאכה (שאצ"י) [שאינה צריכה לגופה] פטור עליה, דלמ"ד חייב, בלאו הכי אין עשה דשרפת קדשים דוחה תרי לאוי, לאו דהבערה ולא דכיבוי. עכ"ל. הרי דפשיטא ליה טובא דאין עשה דוחה תרי לאוי, ומוהר"ר זה הי"ם גדול ז"ל שתיק ולא א"ל מידי בהא, ש"מ אודווי מודי ליה. וכן כתב הרב מוהר"א אלפנדרי ז"ל בספר מרכבת המשנה אשר לו (פרק ד' דעבודה זרה דף י"ב ע"ד), בההיא דאמר ר' אליעזר [סנהדרין ע"א] עיר שיש בה מזוזה אינה נעשית עיר הנדחת, דהקשה דליתי עשה ד"ושרפת" [דברים י"ג, י"ז] ולידחי לא תעשה ד"לא תעשון כן" [שם י"ב, ד']. ותירץ דאתי עשה ודחי לא תעשה אמרינן, אבל ליתי עשה וידחה כמה לא תעשה לא אמרינן, ובמזוזה בכל אזכרה ואזכרה עובר על לא תעשון. ע"ש. ומלבד זה הרי מוהר"ר חקרי לב ז"ל שם במקום שעמד כת"ר נר"ו (כדף קל"ג ע"ג), הביא משם הרשב"א ז"ל בחדושו ליבמות [ח.], דסבירא ליה דכי דחי הש"ס מי דמי התם חד איסור הכא תרי איסורי, היינו כפשטיה, ולא אמרינן מה לי חד לאו מה לי תרי לאוי, ומינה דלא אמרינן אתי עשה ודחי תרי לאוי, ומכח זה טרח מוהר"ר ז"ל לישב לדעתו כל המקומות הנראין כסותרין לזה. ע"ש. גם שם בעמוד ד' הביא משם הריטב"א ז"ל בשיטה למציעא (דף ל' ע"א)⁸³ דסבירא ליה הכי, והוא דהתוספות ביבמות (דף כ' ע"ב ד"ה אמר) כתבו, דאין תרי עשה דחו לאו ועשה, וכתב מוהר"ר ז"ל שם (דף קל"ג ע"ד) על דברי התוספות הללו, דידוע דעשה אלים כגון שיש בו כרת דחי לא תעשה ועשה, א"כ צריך לומר דסבירא להו דאין שום עדיפות בתוספת עשה, א"נ דדיינינן לכל חד באנפי נפשיה, ומינה נפקא מינה דעשה דחי תרי לאוי. ומיהו הריטב"א חלוק בזה, וכתב דתרי עשה דחו לא תעשה ועשה, שמע מינה דסבירא ליה דריבוי העשה עושהו כעשה דכרת, ומינה דעשה לא דחי תרי לאוי. ע"כ.

ועיין להרב אהלי יאודה הכהן ז"ל (מערכת האל"ף דף כ"ט ע"ג) שהביא דברי התוספות דיבמות הנזכרים, ודחה ההוכחה

כלל וכלל, אך בהאי גברא דהוצרך מעות להוצאת שבת, הגם דבקל אינו מוצא מי שילווה לו בהיתר, אפשר דאם יטרח הרבה או יחלה פני נדיבים ויראי ה' ילוו לו בדרך היתר, ואטו מציאות שקלת מעלמא, ומה שלא מצא מי שילווה בהיתר הוא מפני שלא טרח כל הצורך, ולכך לא דמי ליבמה ואנוסה, ולהכי חייש הרב פרי מגדים ז"ל למה שהמלוה עובר על הלאו בלי קיום עשה, כיון דהוה באפשרות לאשכוחי הלואה בהיתר. כן נראה ליישב כעת.

וממנעם אחר נלע"ד דלא אמרינן בהא אתי עשה ודחי לא תעשה, לפי מה שכתב הרב הגדול שער המלך ז"ל [הלכות נדרים פ"ג ה"ו], והביא דבריו מוהר"ר שרשי הי"ם ז"ל (שם דף כ"ו [סוף ע"ד]) ליישב קושיית הרב תנא ז"ל במשנה למלך [דרך מצותיך ריש ח"ד] גבי נודרת הנאה מיבמה, דאמאי לא אמרינן אתי עשה דיבום ודחי עשה ולא תעשה דנדר כיון שישנו בשאלה, ובכהאי גוונא אתי עשה ודחי לא תעשה ועשה. ותירץ דנודרת הנאה שאני, כיון דע"י פשיעתה שנדרה הנאה מיבמה הוא דאתא לדחות הלאו, דבכה"ג כבר כתבו התוספות ז"ל בעירובין (דף ק' ע"א ד"ה במתן ד'), דכל דהיה אפשר לקיים העשה בלא דחית לאו וע"י פשיעתו אתי לדחות, לא אמרינן בכי הא אתי עשה ודחי לא תעשה. ע"ש. ועיין להרדב"ז ז"ל בחדושות (ח"א סימן ס"ח), ולהרב הגדול המליץ ז"ל בתשובה כי באה בחקרי לב (דף ל"ה ע"ג). ודוק. וכיוצא לזה חזה הוית לה"ה כמוהריט"א ז"ל בספר שמחת יו"ט (סימן מ"ב דף קס"ח ע"ד), דחקר בהא דקי"ל [פסחים לה.]. דמצה של טבל אינו יוצא בה משום מצוה הבאה בעבירה, אם הוא דוקא בדיכול לקיים מצות אכילת מצה בלאו הכי, אבל אם נמצא בדרך ואין לו אלא כזית מצה של טבל, אי אמרינן דחייב לאכול לקיים המצוה, מטעם דקי"ל אתי עשה ודחי לא תעשה כיון דאי אפשר לקיים שתייהן. ופשיט דלא יצא, מטעם דדחיית הלאו אתי ע"י פשיעה, דאילו היה משתדל ומשגיח שלא לבטל המצוה והיה מבקש מקודם מצה של היתר, היה יכול לקיים המצוה בלא עבירה, וכיון דהיה פושע שלא בקש, הוה ליה מצוה הבאה בעבירה, ולא אמרינן בהא אתי עשה ודחי לא תעשה, והביא דברי התוספות דערובין הנזכרים. ע"ש. הוא הדין בנדרן דידן דהוי פשיעה דתרווייהו לעשות ההלואה בדרך איסור, מאחר דשערי ההיתר לא ננעלו, דיש ויש כמה אופנים להרויח ההכשר בדרך היתר, ובכי הא לא אתי עשה ודחי לא תעשה, וזה קרוב למאי דכתיבנא בסמוך.

עוד כתבתי שם (באות ד' דף ג' ע"ב) וזה לשוני: ולע"ד גם מצד אחר לא שייך לומר בהא אתי עשה ודחי לא תעשה, דגבי רבית נאמרו בו כמה לאוין וכו', וא"כ לא אתי עשה ודחי תרי או תלתא לאוי. ע"כ. ואהא מלתא רמי ומקשי רב אחאי ורב רחומאי הרב הכולל כמוהר"ר **יאודה** די שיגורה נר"ו בכתב ידו, וז"ל: עיין לעט"ר מורינא הרב חקרי לב ז"ל (ביו"ד ח"ג סימן קט"ו) ולהרב למודי ה' ז"ל (בסימן קל"ג), דשני נביאים נתנבאו בסגנון אחד, והוכיחו במישור דאין הפרש בין לאו אחד לשני לאוין. כיע"ש.

אוצר ההלכה

אמת ז"ל בקונטרסיו (דף נ"ט ע"ג) דקדושים יהיו לא חשיב עשה מהאי טעמא דאינו עשה מיוחד אלא זירוז. ע"ב.

איך שיהיה, הנה שם הביא מוה"ר נר"ו, דלעומת סברת הרב נחלת בנימין קאי הרב מרכבת המשנה ז"ל כנזכר, ושוב הביא דברי התוספות דיבמות (דף ג' ע"ב ד"ה לא תעשה) דלא מפלגין בשום מקום בין חדא איסורא לתרי איסורי, דזה מבואר כדברי הרב נחלת בנימין ז"ל. ע"ש. ואחמ"ר אשתמיט מיניה דברי מרן מלכא מוה"ר חקרי לב ז"ל הנזכרים, דמלבד שכבר קדמו בעיקר ספיקו, גם קדמו בראייתו זאת מדברי התוספות דיבמות הנזכרים. ע"ש בדף קל"ג ע"ב. וגם תמהני דלא הביא אלא דברי הרב נחלת בנימין והרב מוה"ר אלפנדר ז"ל, וכתב באופן דבמחלוקת הוא שנוי כאילו לא נולד מחלוקת זה אלא בין שניהם, ולא זכר שדבר זה כבר נפתח ברבנן קמאי ז"ל כנזכר. וגם ספקו של מרן החבי"ב ז"ל במילה וצרעת ושבת דמייתי מר, הא אייתי ליה התם מוה"ר חקרי לב ז"ל, ולא הזכירו כלל. ועל דברי הרב מרכבת המשנה ז"ל יש להרגיש, דאחמ"ר ליכא למילף מינה דלא אתי עשה ודחי תרי לאוי, דהגם דעבר על לאו ד"לא תעשון" על כל אזכרה, הא מיהא בכל פורתא דקלף דקא שריף נמי מקיים עשה ד"ושרפת", ונמצא דבכל אזכרה איכא עשה ולא תעשה והדרא קושיא לדוכתה, וצריכין אנחנו לתירוץ הרב משנה למלך ז"ל. ועל מה שהקשה עוד רב אחאי נר"ו על מעלת הרב ראשון לציון המלך דוד ז"ל [נדיב לב], יותר תגדל התמיהה דאשתמיטתיה דברי הגאון מר אביו ז"ל בשני מקומות, דמלבד מה שכתב כן בח"ג מיו"ד כנזכר, עוד תשוב תראה בחקרי לב אה"ע (סוף סימן ס"ו דף קנ"ב ע"ג וד'), דהביא דברי הרב דברי אמת ז"ל בקונטרסיו (דף נ"ה ע"א) דסבירא ליה דאתי עשה ודחי תרי לאוי, וכתב עליו, כן דעתי נוטה כמו שכתבתי במקום אחר, והיינו הך דח"ג מיו"ד דקמן, וכן כתב שם בגמר דבריו. כיע"ש. ומ"מ נקיטנן דהאיכא מרבוותא קמאי ובתראי ז"ל דסבירא להו דלא אתי עשה ודחי תרי לאוי, דהעיקר כסוגית יבמות דדחי בפשיטות מי דמי התם חד איסור הכא תרי איסורי, ודהלכה כר' עקיבא בנזיר (דף מ"ח ע"ב) דאי לאו דרבי קרא לא ילפינן תרי לאוי מלאו אחד, ואין ראייה מנזיר שישנו בשאלה ואינו שוה בכל, כמו שכתב כל זאת מוה"ר ז"ל בדעת הרשב"א ז"ל. ויהיו דברי אלה שכתבתי בפנים, דברבית איכא לאוין ולא אתי עשה ודחי להו לדעת כל הני רבוותא ז"ל דסבירא להו דאין כח בעשה לדחות אלא לאו אחד ותו לא.

⁸⁴ [והן] עתה בעת סידור המפתחות כה הראני בני ידידי החה"ש אברהם רחמא הי"ו מ"ש בזה הרב מהר"י נג'א"ר ז"ל בספר שמחת יאודה (פ"ח ממסכת שמחות דף כ"ג סע"ב והנמשך), שהביא דברי הרב הגדול המלך שלמה ז"ל בספר לחם סתרים הנזכר, שכתב, דעת התוס' ז"ל דלא אתי עשה ודחי תרי, זולת בעשה דרבים. וכתב עליו שבספרו לימודי ה' כבר הוכיח בראיות בריאות דאתי עשה ודחי כמה לאוין. ושוב הביא שם דברי הרב נחלת בנימין

ידהו שהוכיחו להאי כללא, דאכתי אפשר לומר דתרי עשה דחי לא תעשה ועשה, וסיים שכן כתב הריטב"א ז"ל בשיטה לבבא מצינא בפשיטות. ע"ש. ולפי דברי מוה"ר ז"ל דיליף מהכא דעשה לא דחי תרי לאוי, איכא למילף דהעיקר כסברת הריטב"א הלזו, דהוכחת התוספות הא דחי לה הרב אהלי יאודה ז"ל כנזכר. והכי פשיטא ליה להרב דת ודין ז"ל סדר ויקרא [דף ל"ו ע"א ד"ה אמנם], כמו שכתב שם מוה"ר חקרי לב בסוף דבריו. וה"ה מוה"ר ש אלגאזי ז"ל בספר לחם סתרים [דף ח' ע"ב ד"ה תוספות בד"ה עוקרין], פשיטא ליה הכי כמו שכתב שם מוה"ר ז"ל. וגם ראיתי להרב מוה"ר גאטניניו ז"ל בספר אגורה באהלך (חיו"ד דף ל"ח ע"ג [ד"ה ואחז"ר]), שהקשה על הרב ברוך יצחק ז"ל (סדר נצבים), וכתב בתוך קושייתו וז"ל: ובלאו הכי צריך לעיין אי עשה דחי שני לא תעשה, ואף דהכא הוי לא תעשה אחד, מ"מ כשני לא תעשה חשיבי, דהעובדים הם שני גופים. ע"כ. הרי דלא החליט לומר דעשה דחי תרי לאוי, אדרבה, מתמיה על הרב ברוך יצחק ז"ל, דכיון דאחד האיש ואחד האשה עובדים על לא יבוא ממזר, חשיב כתרי לאוי, ולא אתי עשה ד"ולו תהיה לאשה" [דברים כ"ב, כ"ט] ודחי אפילו תרי לאוי כהאי גוונא דהוי לאו אחד ורמי אתרי גופי, באופן דדבר זה כבר נפתח ברבים ונכבדים.

ושו"ב ראיתי למורינו הרב יש"א ברכה נר"ו בספרו הבהיר חינוא וחסדא (ח"ב הנ"מ דף ר"ז ע"א אות ג') שנסתפק בזה, והביא דברי התוספות בחולין (דף קמ"א ע"א ד"ה לא צריכא) דיש לדקדק מדבריהם דעשה דוחה כמה לאוין, וכתב שכן ראה להדיא להרב נחלת בנימין ז"ל מצוה (מ"ח) [מ"ז], גבי תרי לאוי דמסית ומדיח, דלאו דוקא דוחה לאו אחד דהוא הדין כמה לאוין, שהרי בעוברו לאו אחד עובר נמי על "לא תשבעו בשמי לשקר" [ויקרא י"ט, י"ב], שהרי מושבע ועומד מהר סיני הוא על מצוה זו, והווי להו תרי לאוי, ואפילו הכי העשה דוחה אותם. ע"ש. ומלבד מה שהקשה מוה"ר נר"ו על הרב נחלת בנימין ז"ל בזה, קשה דהרי בסיני מושבע על כל העשין ועל כל הלאוין, וכשמקיים עשה הרי לדידיה מקיים תרי עשין, עשה דקיום השבועה כדכתיב "מוצא שפתין תשמור" [דברים כ"ג, כ"ד] וכתב "ככל היוצא מפיו יעשה" [במדבר ל', ג'], כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פ"א דנדרים ה"ד), וכן מנאזה מוני המצוות ז"ל, והעשה דהמצוה עצמה. ואם כדי לקיים העשה צריך לדחות לאו, לא תילף מינה דאתי עשה ודחי תרי לאוי, אלא דאתו תרי עשה ודחו תרי לאוי, דמאי חזית למימני הלאו דהר סיני ולא העשה, והרי הנשבע לקיים את המצוה ולא קיים פטור משום שבועת ביטוי, שאינו דבר הרשות, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פ"ה מהלכות שבועות ה"ו), והיינו טעמא דמושבע ועומד מהר סיני הוא לקיים המצוות, הרי דגם על העשה מושבע. ותו קשה, דכיון דשבועת הר סיני היא שבועה כוללת על כל המצוות, לא הוי לאו דלא תשבעו לאו על המצוה הנדחית, כיון דלא הוי לאו מיוחד ואינו אלא זירוז בעלמא, ועל כיוצא בזה העמיק הרחיב הרב דברי

אוצר ההלכה

אברהם פירשו דהיינו בדרך היתר, אבל במחזיק ברכה [סק"י]⁸⁷ הביא מתשובות מיימוני (ספר משפטים סימן י"ד), ומרדכי פ"ג דבבא מציעא [סימן רפ"ז], ואגודה פ"ד דבבא מציעא (סימן ע"ג), ותשובת מהרי"ל (סימן ל"ז), דגם ברבית קצוצה שרי. ובתשב"ץ (ח"ד בטור השלישי סימן ל"ד) כתב כן בפשיטות, ולא הביא מהפוסקים הנ"ל. ע"ש באורן. ודברי מהרי"ל הנ"ל הובאו בב"י (י"ד סימן ק"ס [סעיף י"ח]) שהביא מהאגודה הנ"ל. וכן מצאתי בתשובת מהר"ם בר ברוך (החדשות [דפוס לבוב] סימן תע"ח) בשם האור זרוע [ח"א הלכות צדקה סימן ל']. אבל הראני אחי המנוח הרב מו"ה יעקב ז"ל בתשובת מהר"ם (שם סימן תכ"ה), שהביא גם כן דעת האור זרוע להקל, והוא חולק עליו, ופסק דמירי בלווה מעכו"ם, וקמ"ל שיש לו לחסר עצמו לצורך המצוה. ועיין תשובה מאהבה (ח"ג סימן שפ"ו) שתמה על דברי המקילין מש"ס דשבת (דף קמ"ח ע"ב) שמקשה אבל בחול שפיר דמי, ומאי קושיא והא י"ל דבחול לצורך סעודת שבת מותר אף ברבית. ועיין שואל ומשיב תניינא (ח"ב סימן י"ז), והגהות בני יששכר על המשניות שם מה שכתב (ארחות חיים – ספינקא – סק"ג) בזה].

קיא) שם שהשעה דחוקה לו ביותר. במג"א (סוף סק"ב) אחר תיבות לוויין ברבית לצורך סעודת שבת וכו'. נ"ב: עיין פרי מגדים מפרש דרצונו לומר דלוויין על צד המותר. אבל בפתחי תשובה ביו"ד סימן ק"ס (סק"ב) הביא בשם באר יעקב⁸⁸ לפרש ברבית דרבנן שרי בזה. (חדושי הגהות)

קיב) שם שהשעה דחוקה לו ביותר. כתב הבאר היטב (סק"א), לוויין ברבית וכו'. מן עכו"ם אבל לא מן ישראל משום לפני עוור. נתיב חיים [על גיליון הש"ע]. ואפילו מישראל מומר אסור. מחצית השקל. וכן כתבו באשל אברהם [סק"ב] ולבושי שרד [סק"ג] דמירי בדרך היתר. ואין לומר דידחה עשה דאכילת שבת ללאו, חדא דבעינן בעידנא, ועוד המלוה עובר. אשל אברהם. ובתניא [ש"ע הגר"ז ס"ט] כתב, דברבית דבריהם מותר לצורך סעודת שבת ויום טוב או לצורך שאר סעודת מצוה. וע"ש בקונטרס אחרון [סק"ה] דאפשר באבק רבית לא גזרו כלל לדבר מצוה אף על המלוה. ע"ש. וראיתי בהגהות הגאון מהרש"ם שנדפס בספר ארחות חיים [סק"ג]⁸⁹, דבמחזיק ברכה [סק"ו]⁹⁰ הביא מתשובות מיימוני (ספר משפטים סימן י"ד), ומרדכי פ"ג דבבא מציעא [סימן רפ"ז], ואגודה פ"ד דבבא מציעא (סימן ע"ג), ותשובת מהרי"ל (סימן ל"ז), דגם ברבית קצוצה שרי. וכ"כ בתשב"ץ (ח"ד טור ג' סימן ל"ד), וכ"כ בשו"ת מהר"ם בר ברוך [דפוס לבוב] סימן תע"ח בשם אור זרוע [ח"א הלכות צדקה סימן ל'], והוא חולק על אור זרוע. ועיין בתשובה מאהבה (סימן שפ"ו) שהקשה על המקילין משבת (דף קמ"ח ע"ב), שמקשה אבל בחול שפיר דמי, ומאי קשיא, והא י"ל דלצורך סעודת שבת מותר בחול. וע"ש

הנזכר דכל לא תעשה יש בו לא תעשה אחר דשבועת הר סיני ולא דחי תרי לאוי, והקשה עליו דגם בעשה איכא לא תעשה דשבועת הר סיני. ע"ש. והיינו כדרמינא עליה אני בעניתי שם, אלא דזה שכתב דאיכא לא תעשה, טפי הוה ליה למימר דאיכא עשה דמוצא שפתיך וככל היוצא (בפיו) [מפיו] כמ"ש בפנים. ועיין להרב לשון ערומים ז"ל בלשון הרמב"ם (דף י' ע"ג).

עוד הבאתי שם משם ה"ה מוהר"ש יפה ז"ל ביפה מראה פ"ב דמועד קטן [ה"ג], עלה דאמר התם לוויין ברבית לחבורת מצוה, דללוות מישראל אסור, דאפילו אי סעודה זו הוי דאורייתא, לא שייך לומר בהא אתי עשה ודחי לא תעשה, דברבית איכא עשה ולא תעשה. ע"ש. ויש לדעת אם עבר ולוה ברבית באיסור לצורך מצוה כגון לחבורת מצוה ולהוצאת שבת, אשר לא כדת, שלא היה ראוי לדחות עשה ולא תעשה, אי חייב עונש בידי שמים או מלקות על שעבר על הלאו במקום שאינו רשאי לעבור עליו, כיון דאיכא עשה בהדיה, וגם נפקא מינה לענין אי חשיב שקיים העשה על כל פנים, או דילמא אין כאן קיום עשה ומצוה הבאה בעבירה הוא. עיין בכיוצא בזה לעט"ר מוה"ר הגדול חקרי לב ז"ל (בחלק אבן העזר סימן ס"ג), שהאריך הרחיב בענין ובפרט בדף קמ"ח ע"ג ומשם באר"ה, דכי קי"ל אין עשה דוחה לא תעשה ועשה, אי (עבר) [עבד] העשה הוה ליה כלולב הגזול ומצה גזולה דלא יצא ידי חובה. ועיין עולת שבת מאי דמסיק לענין דינא. ועיין להרב אגורה באהלך ז"ל (מדף ט' ע"ב ואילך). ודוק.

קט) שם שהשעה דחוקה לו ביותר. עיין מה שכתב הרב מג"א (בסק"ב), דלוויין ברבית לצורך סעודת שבת וכו'. היינו מגוי, אבל מישראל אפילו מומר אסור, כי אם לפקוח נפש. עיין במחצית השקל. ודלא כהרב באר יעקב⁸⁶ שרצה להוכיח דכאן איירי ברבית דרבנן, והבין דאיירי בלווה מישראל. יע"ש. עיין מאמר מרדכי (סק"ב). ועיין מה שכתב הרב מחזיק ברכה (בסק"ו)⁸⁶. (דברי מנחם – הגה"ט סק"ח)

קי) שם שהשעה דחוקה לו ביותר. כתב באשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש [בריש הסימן], שמי שיוכל לעשות לו איזה פרנסה ע"י כתיבה או מלמד תינוקות וכדומה אין חשש בזה, שהרי אינו נזקק להצטרך לבריות, ושייך אצלו אל תדאג דאגת מחר. יעו"ש שהאריך בזה. ועיין במג"א (סוף סק"ב) דלוויין ברבית לצורך סעודת שבת. ועיין בפרי מגדים שכתב כוונתו דלוויין ברבית ע"י היתר, דמשום עשה דוחה לא תעשה ליכא, דאינו בעידנא. יעו"ש. וכן פירש בספר תוספת שבת [בריש הסימן] דברי המג"א הנ"ל.

[הערת מהרש"ם:] מה שכתב המג"א [סק"ב] בשם הירושלמי [מועד קטן פ"ב ה"ג] לוויין ברבית. בתוספת שבת ואשל

הערות וצינונים

85. נדפס לעיל אות ק'. 86. נדפס לעיל אות ק"ג. 87. נדפס לעיל אות ק"ג. 88. נדפס לעיל אות ק'. 89. נדפס לעיל אות ק". 90. נדפס לעיל אות ק"ג.

אוצר ההלכה

בהגהות בני יששכר. ועיין שואל ומשיב מהדורא תנינא (נח"ב) סימן י"ז. עכ"ל. (באר יעקב – קרויזר – סק"ה)

קיג) שם שהשענה דחוקה לו ביותר. עיין מג"א (סק"ב) בשם שבלי לקט [סימן נ"ה], שכתב דלויין ברבית לצורך סעודת שבת. והאחרונים פירשו דהיינו ברבית דרבנן, ודחו מה שכתב הפרי מגדים דכוונת השבלי לקט הוא בדרך היתר, דא"כ מאי קמ"ל. ולדעת דברי הפרי מגדים נכונים, דהא מצינו בש"ס קידושין (דף כ' ע"א) דאמר, למכור אינש ברתיה ולא ליזיף ברבית, דהיא מגרעת ואזלא והאי מוסיף ואזיל, קמ"ל דלצורך סעודת שבת ילוה ברבית. וכן ראיתי בספר תוספת שבת [בריש הסימן] דמפרש דהיינו בדרך היתר. ואך בש"ע הרב רש"ז [ש"ע הגר"ז ס"ט] ראיתי דכתב ג"כ ברבית דרבנן כמו שכתב מהרי"ל [סימן ל"ז], הובא [בבית יוסף] ביו"ד (סימן קע"ב) [ק"ס סי"ח], דלויין ברבית דרבנן לצורך מצוה. ולפענ"ד היה נראה דאין לעשות איסור דרבנן בשביל עונג, דאין זה תענוג, גם מביא את המלוה לידי איסור ועובר על לפני עוור. אכן ראיתי בקונטרס אחרון שם [סק"ה], דמכאן למד מהרי"ל דמותר ללוות ברבית דרבנן בשביל מצוה. ועדיין צ"ע. (גנזי חיים – סק"ג)

קיד) שם שהשענה דחוקה לו ביותר. כתב מג"א (סק"ב), לויין ברבית לצורך סעודת שבת או סעודת מצוה. שבלי לקט [סימן נ"ה] ירושלמי [מועד קטן פ"ב ה"ג]. וכתב הפרי מגדים, לויין ברבית וכו', בהיתר, ואין לומר ידחה עשה דאכילת שבת ללא וכו', חדא בעידנא וכו', ועוד דהמלוה עובר. עכ"ל. הנה מה שכתב בהיתר, צ"ע, כיון דאינו לוה לצורך עיסקא רק לצורך אכילה, מה שייך היתר עיסקא. והמחצית השקל כתב מן הנכרי. ע"ש. ובחכמת שלמה כתב בשם הפני משה בירושלמי [מראה הפנים סנהדרין פ"ח ה"ב ד"ה לויין] ברבית דרבנן. ע"ש. ומדברי הרמ"א (סימן ק"ס סכ"ב ביו"ד) מבואר דאפילו ברבית קצוצה, שעל מה שכתב בש"ע שם מותר ללוות ברבית מפני פקוח נפש, כתב הרמ"א: ועיין לקמן סימן קס"ט ובסימן קע"ג דאסור ללוות ברבית לצורך קהל, ואפילו אינו רבית קצוצה, כל שכן ברבית קצוצה דאסור, ולא כמו אלו שנהגו להקל בקצת מקומות להלוות וללוות לצורך קהל ברבית קצוצה, ואין להם על מה שיסמכו, אם לא שנאמר שמחשבים צורך קהל לפקוח נפש או לצורך מצוה וכו'. עכ"ל. הרי דלצורך מצוה מותר אפילו ברבית קצוצה, דהא כתב דאם נאמר דצורכי קהל הוי צורך מצוה שפיר עבדו שלויין ברבית קצוצה. גם אפילו אם נימא דמיירי ברבית דרבנן, גם כן קשה, כיון דלא שייך עשה דוחה לא תעשה, גם איסור דרבנן אינו דוחה, כדאיתא בראש השנה (דף ל"ב ע"ב) גבי שופר של ראש השנה, עיין שם ובר"ן [ט: ד"ה גמ' מ"ט], דמשום בעידנא אינו דוחה אפילו איסור דרבנן, אי לאו משום מצוה דרבים אין לומר בעידנא, כמו שכתב השבלי לקט [סימן רצ"ד] בשם הר"ת⁹¹

שם, ועיין מג"א (סימן תמ"ו [סק"ב]). ועיין תוספות עבודה זרה (דף כ"ו ע"ב בד"ה אני שונה וכו'), וז"ל: והא דאמרין (שמות רבה פרשה ל"א [פסקא ד'] ובתנחומא פרשת משפטים [פסקא ט']), עובדיה לזה מיהורם בן אחאב ברבית כדי לפרנס הנביאים, אע"ג דיהורם ישראל מומר הוה ואסור ליתן לו רבית, שאני התם דפקוח נפש הוה ומצוה וכו'. עכ"ל. ודבריהם ז"ל לכאורה אין להם מובן במה שאמרו אע"ג דיהורם ישראל מומר הוה ואסור ליתן לו רבית, והא יותר קשה היאך עובדיה נתן רבית, הא המלוה והלוה עוברים בלאו. אך נראה כוונתם כמו שכתב הפרי מגדים הנ"ל, דלא שייך לומר עשה דוחה לא תעשה דהא המלוה עובר, ולגבי ידידה ליכא עשה. וזהו כוונת התוספות, דודאי עובדיה לא עבר דהוי לצורך מצוה ועשה דחי לא תעשה, אבל לגבי יהורם קשה היאך נתן לו, הא לדידיה ליכא עשה, ועל זה תירצו דהיה פקוח נפש ומצוה ועובדיה מותר לו לעבור, אף דגם יהורם עובר, מכל מקום עובדיה עבר רק בלאו דלפני עור, ומותר משום פקוח נפש ומצוה. ונראה לכאורה דהן משום פקוח נפש והן משום מצוה שרי, ולדברי הפרי מגדים הא לא הוי בעידנא. אך י"ל דהתם לפרנס הנביאים הוי מצוה דרבים, ולא בעינן בעידנא. ויותר נראה דעת התוספות והרמ"א, דזה חשיב שפיר בעידנא כיון דעוסק בהמצוה ללוות מעות לצורך המצוה, וכמו שכתב הנמוקי יוסף בפ"ב דבבא מציעא [טז. ד"ה עשה], בהא דקאמר דאין עשה דהשבת אבדה דוחה עשה ולא תעשה דטומאת כהנים, ומקשי, תיפוק ליה דלא הוי בעידנא, דהא בשעה שמטמא עצמו בבית הקברות עדיין לא מקיים העשה עד דמהדר לה למרא. תירץ הרנב"ר, דהכא נמי בשעה שעבר הלאו קיים העשה כמילה בצרעת, דהא מתעסק הוא במצות השבה בשעת עקירת הלאו, ואע"פ שלא גמרה מה בכך, דגם מצות מילה לא נגמרה עד דפרע, דקיימא לן [שבת קלז:] מל ולא פרע כאילו לא מל וכו'. ע"ש. וא"כ דברי הרמ"א בשם הירושלמי כפשוטן, דאפילו ברבית קצוצה מותר להלוות לצורך שבת, משום דעשה דחי לא תעשה, וזה הוי בעידנא, דמשעה שלוה מתעסק בהכנת שבת. ומה שכתב הפרי מגדים דהא המלוה עובר ולדידה ליכא מצוה, הא ודאי מיירי דאין אדם רוצה ללוות לו בלי רבית, וא"כ נהי דהמלוה עבר והוי רשע, מ"מ הלוה לא עבר עליו רק בלפני עור, וגם זה נדחה מפני העשה, דמה לי חד לאו ומה לי תרי ותלתא לאוי, כמו שכתבו התוספות בריש יבמות [ג: ד"ה לא תעשה]. ע"ש. (אורח לחיים – זוודסקי – סק"ב)

קמז) שם שהשענה דחוקה לו ביותר. כתב מג"א שם [סק"ב], לויין ברבית לצורך סעודת שבת וכו'. עיין תוספות עבודה זרה (דף כ"ז ע"א ד"ה) [כו: ד"ה אני], דעובדיה לזה ברבית לצורך מצוה וכו'. ע"ש. וי"ל דהתם היה פקוח נפש קצת. ע"ש (חדושי מהרי"ו)

הערות וצינונים

91. שבלי הלקט לא כתב כן בשם ר"ת אלא בשם יש מפרשים, וכנראה שהרב כאן נסמך על דברי המג"א בסימן תמ"ו (סק"ב), שהזכיר דברי שבלי הלקט האלו שכתב כן משם ר"ת.

אוצר ההלכה

ע"ב סד"ה היתר במה, ובפרי מגדים יו"ד (סימן ט"ז שפתי דעת סק"ג).

ויעוין בבכורות (דף ל"ז ע"א), דאיפלגו ת"ק ורשב"א, שלרשב"א דבר שאינו מתוקן הוא כאיסור שלא ע"י אכילה, דאך אריה הוא דרביע עלה כל כמה דלא הופרש, כי כשמפריש אחר כך גם ממקום אחר אותה חתיכה עצמה מותרת, ובכך הוא כאיסור מחמת דבר אחר, (עיין תוספות קדושין דף ל"ח סע"א ד"ה ה"ה), ותתיישב קושיית התוספות חולין שם מר' זירא [בראשית רבה פרשה ס' פסקא י'] שנכשל באכילת טבל. אמנם הת"ק סבירא ליה שגם טבל הוא מדברים שנפשו קצה בהם כאיסור בעצם, ונראה טעמו ד"ל שאני איסור טבל, שאינו חוזר ממילא להיתרו אלא ע"י מעשה, הוא כאיסור בעצם שמכשירו, כעין שכתב השאגת אריה (בסימן צ"ז). ועיין ר"ש (תרומות פ"ו מ"ג), וגמרא פסחים (דף מ"ח רע"א), שמוקצה הוא איסור שאין גופו גרם לו, וטבל איסור שגופו גרם לו. ולכן אמרין ביומא (דף פ"ג ע"א) מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל, טבל ונבילה מאכילין אותו נבילה, אם כי לענין שבת עדיף שישחוט ויעבור איסורא רבה ולא יאכילנו נבילה, אפילו כשאנו צריך רק לכזית אחד, משום דשבת אינו איסור בעצם אך זמן גרמא, ולכן אף דנבילה דחוייה גבי חולה, שבת קיל ואין נפשו של חולה קץ, עיין ט"ז (סימן שכ"ח סק"ו), ובפתחי תשובה יו"ד (סימן קנ"ה אות ז') [ח"י], אבל טבל נחשב כאיסור בעצם.

ומסופקני ביין לנזיר, אי הוא כאיסור בעצם לגביה או כעין זמן גרמא, ונפקא מינה בחולה מה נדחה, ועיין בסוטה (דף ט' ע"ב) "ואל תאכלי כל טמא" [שופטים י"ג, ד'], מאי כל טמא, דברים האסורים בנזיר, ובטהרות (פ"ד מ"ז) אלו ספיקות שטהרו חכמים וכו', ספק נזירות ספק בכורות וכו'. וזה יאמר אך על איסור בעצם, או נימא כיון דלאחר שרי אף לנזיר עולם הוא איסורא דגברי. ועיין במנחת חינוך (ריש מצוה שס"ח), שהביא ממהרי"ט (סימן נ"ג) דנזירות לא הוא איסור חפצא אך כאיסור גברא. וכן כתב השיטה מקובצת (ריש נדרים ושם דף ד' ע"א) בשם הריטב"א, וצ"ע מדברי הריטב"א עירובין (דף ל' ע"א ד"ה אמר רב הונא ושם דף ל' ע"ב ד"ה אי אתם מודים), שמבואר דסבירא ליה דנזירות הוא איסור חפצא. ויעוין ברמב"ם תרומות (פ"י ה"ז), השוגג שאכל תרומה ביום הכפורים הרי זה משלם קרן וחומש, ושם (ה"א) נזיר ששגג ושתה יין של תרומה, משלם את הקרן ולא את החומש, מוכח דהוי אכילת איסור בעצם שנפשו קצה, לא כן ביום הכפורים. ועוד יש לומר בהא דר' זירא, שיתכן דטבל שנקטו הכוונה דמאי שנקנה מהחשוד, ויוכל היות שבאמת תיקנו העם הארץ, אך ר' זירא היה לבו נוקפו לפי שחכמים תיקנו לעשר דמאי, ולפי זה על כל פנים לא הוי מידי דמיכלא.

(נפש חיה – מרגליות)

קיה) שם שהשעה דחוקה לו ביותר. לווין ברבית לצורך שבת. המג"א [סק"ב] בשם הירושלמי [מועד קטן פ"ב ה"ג].

קטז) שם שהשעה דחוקה לו ביותר. כתב מג"א (סק"ב), לווין ברבית לצורך סעודת שבת או סעודת מצוה. עיין בתשובת באר יעקב⁹² דהיינו ברבית דרבנן, והביא ראיות לזה, ובלבושי שרד [סק"ג] כתב בדרך היתר דוקא, ובמחצית השקל כתב מגוי. וצ"ע לדינא. ועיין בתשובת בעי חיי (יו"ד סימן קפ"ב) מה שכתב בענין זה, ועיין בתשובת יד רמה (יו"ד סימן ל"ז אות ג') מזה.

קיו) שם שהשעה דחוקה לו ביותר. כתב המג"א (סק"ב), לווין ברבית לצורך סעודת שבת וכו'. ירושלמי. בנתיב חיים [על גליון הש"ע] ציין מועד קטן פ"ב וזהו שם סוף הלכה ג', אמנם לפנינו מבואר שם אך לחבורת מצוה, דהיינו עיבור השנה וקדוש החודש, אולם הקרבן עדה שם [ד"ה לווין ברבית] הביא שיש גורסין לסעודת מצוה, ובכללן סעודת שבת.

כתב הפרי מגדים אשל אברהם [סק"ב], ואין לומר ידחה עשה דאכילת שבת ללאו וכו'. לכאורה בלאו הכי לא ידחה, לאשר לא הוי לגביה [עונג כשאוכל אכילת איסור, עיין רמב"ם תרומות (פ"י ה"י), ובחזו"מ (סימן רל"ד), וגמרא בכורות (דף ל"ז ע"א). (ברש"י שם ד"ה ויחזיר להם הדמים כתב, משום קנס דאיסור ספק הוי. ע"כ. וזהו ט"ס וצ"ל דאיסור ספי להו"י). אבל יש לחלק בין איסור שבגופו לאיסור הבא מחמת דבר אחר, עיין תוספות חולין (ה' ע"ב ד"ה צדיקים עצמן), דדוקא במידי דאכילה באיסור עצמו אין הקב"ה מביא תקלה על ידן (רמז בפסוק [משלי י"ב, כ"א] ל"א יאונה לי צדיק כל און – ר"ת לא יאכל). ועיין בבית שמואל אהע"ז (סימן קט"ו סק"ב), ובתוספות פסחים (דף ד' ע"ב ד"ה לאו). שאכילת איסור טומאה קריא רחמנא, הארכת בהגהות לספר חסידים (סימן ר"ט סק"ג), ולכן על אכילת איסור אינו מברך, כמבואר לעיל סימן קצ"ו [ס"א], אבל האוכל ביום הכפורים מברך, להלן סימן תרי"ח [ס"י].

ובזה מיושבת הקושיא המפורסמת על דברי האר"י ז"ל⁹³, שאמר מי שנזהר ממשוהו חמץ בפסח אין חטא בא על ידו, ומצאתי שמקורו בזהר הקדוש (פרשת תצא דף רפ"ב ע"ב ברעיא מהימנא), מאן דנטיר לון מחמץ ושאור גופיה איהו נטיר מיצר הרע וכו', א"כ אחרי שחטא בא על ידו, הרי איגלאי מילתא למפרע שנכשל בחשש חמץ. ולהאמור נבדיל בין איסור שבגופו לחמץ בפסח, דשעתיה הוא דקא גרים שאריה הוא דרביע עלה, שלכן אין האכילה עצם החטא, כי לפרוסה זו היה שעת הכושר ולכן קיל מאיסור אכילה. עיין משנה למלך (הלכות חמץ ומצה פ"א ה"ז), מהרלב"ח [סימן י"ז]. והוי כתקלה בדבר דלאו אכילה, כמפורש בתוספות חגיגה (דף ט"ז ע"ב ד"ה אם). ועיין במג"א (סימן רס"ט סק"א), ושו"ת בית יצחק (או"ח סימן צ"ד אות ב'), ובהגר"צ חיות בבא מצינא (דף ט' ע"א), והוי כעין דברי הט"ז (בחזו"מ סימן ר"ח), שבאיסורא דתליא בזמן לא אמרין אי עביד לא מהני, ועיין בתוספות זבחים (דף ק"ד

אוצר ההלכה

להנה בזה איכא פירושים שונים. ועיין להכה"ח ז"ל (אות טו"ב). ונראה דהיינו דוקא למי שאין לו כלום לענג את השבת, אבל במי שיש לו אלא דחסר סעודה ג' (והתוס') לא, דהרי אמרו [שבת קיח.] עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, דהיינו שלא ליקח מן הצדקה, וכל שכן לעשות איסור וללוות ברבית. אבל בזה אני מסתפק, למד"ס⁹⁵ דלויין ברבית היינו ע"י היתר, אם בדרך זה יכול ללוות, ולא דמי לעשה שבתך חול ואל תצטרך כיון שהוא בדרך היתר ויש לו לפרוע, כמו שכתבו התוספות במסכת ביצה (דף ט"ו ע"ב בד"ה לוי עלי). אלא דבזה קשיא לי, דאי כוונת (הש"ס) [הירושלמי] דלויין ברבית דרך היתר, בזה אפילו לצורך חול מותר. ושוב ראיתי שכן הקשה הרב מחזיק ברכה ז"ל [סק"ח]⁹⁶. ע"ע. וע"ש שהביא בשם מהר"ש יפה ביפה מראה, שפירש דברי הירושלמי דאתא לומר דאף דהם דחוקים וצריכין ללוות ברבית יללו, ולעולם דהיינו מגוי שהוא מותר, והירושלמי לא קאי בהיתר רבית. ע"ש. ולפי זה יתיישב נמי דברי המפרשים דלויין ברבית בדרך היתר, דהירושלמי לא קאי בהיתר רבית, אלא דכשהם דחוקים יללו וכנזכר. ולפי זה אפשר דבנדון דידן דמצינו לרבנן שאמרו עשה שבתך חול וגו', הרי דלא הצריכו ליקח מאת אחרים לעשות הסעודה השלישית, א"כ ג"כ אפשר לומר (רד"ן) [דאין] לויין ברבית לצרכה. ודקאמר לוי עלי, שלא בדרך רבית. וע"ע עוד. (כ"י ר' מצליח מיימון – סק"ט)

קיט) שם שהשעה דחוקה לו ביותר. הנה בירושלמי סנהדרין (פרק בן סורר ומורה ה"ב) איתא: אמר ר' יוחנן לויין ברבית לחבורת מצוה ולקידוש החודש. וכתב על זה בשבלי הלקט (סימן נ"ה) והוא הדין לסעודת שבת ויום טוב, שסעודות מצוה הן. וכ"כ בספר תניא רבתי (סימן י'). ובספר אור זרוע (הלכות צדקה סימן ל') כתב על דברי הירושלמי הנ"ל, שהוא הדין לכל דבר מצוה. וסיים, ולכן התרתי להלוות מעות של צדקה ברבית, ולא נהירא לי לאוקמי ברבית דרבנן, שאם כן הוה ליה למימר לויין בקרוב לשכר ורחוק מהפסד לחבורת מצוה, כדאמרינן כהאי גוונא בבבא מציעא (ע). וכו', אלא ודאי דהכא מיירי ברבית קצוצה דאורייתא. ומורי ראבי"ה אוסר, והביא ראיה מפרק החובל (צג). שמעות צדקה דין הדיוט יש להן. ואני אומר שאין זו ראיה וכו'. ע"ש. והמרדכי (בבא מציעא סימן רפ"ז) כתב, ראבי"ה אוסר להלוות מעות צדקה ברבית וכו', ומהר"ר שמואל מתיר, וראיה מהירושלמי לויין ברבית לחבורת מצוה וכו', ורבית סתם משמע רבית קצוצה, מדלא קאמר לויין קרוב לשכר ורחוק מהפסד, וכן עמא דבר. ומיהו מהר"ם אוסר, וראיה מפרק החובל (צג). ע"ש. ודברי מהר"ם הנה הינם בתשובה (דפוס פראג סימן ע"ג). וכתב, וידוע אני שנתפשט המנהג בכל מלכותינו להלוות מעות צדקה ברבית קצוצה, והמכשלה הזאת תחת ידיהם, אך אין בידי למחות, וכ"ש שקשה להשיב גזל הנאכל וכו'. וכן הוא עוד בשו"ת מהר"ם בר ברוך (מהדורת לבוב סימן תכ"ה), וסיים, ומיהו

ללוות בקרוב לשכר ורחוק מהפסד מותר, כדין מעות של יתומים (בבא מציעא ע.). ע"ש. וכן כתב בשו"ת מהר"ם דפוס קרימונה (סימן ק"ט), שמעות של צדקה אסור להלוותם ברבית דאורייתא, "אבל קרוב לשכר ורחוק מהפסד מותר, כמו בדין מעות יתומים". עכ"ל. וכ"כ בספר האגודה (פרק הזהב סימן ע"ג), שרבנו שמואל בן רבנו ברוך התיר להלוות ברבית לצורך מצוה. ע"ש. וע"ע בפסקי ריקאנטי (סימן ס"ה), ובשו"ת מהרי"ק (סימן קצ"ג). ע"ש. ובשו"ת מהרי"ל (סימן ל"ז) כתב, יש מרביתינו שהתירו מעות צדקה להלוותם ברבית קצוצה, על פי הירושלמי, לויין ברבית לחבורת מצוה. ע"כ. אבל בשו"ת פני משה ח"א (סימן צ"ד) דחה דהתם ברבית דרבנן. אולם פשוט שמהרי"ל נשען על דברי האור זרוע ומהר"ר שמואל הנ"ל, שכתבו שסתם "לויין ברבית" משמע רבית קצוצה. (ובהגהות מיימוני (קושטא, הלכות מלוה פ"ד) כתב, שמעות של צדקה ברבית, ראבי"ה אוסר, וראיתו מפרק החובל (צג), אבל מורי שיחיה מתיר. ע"כ. והנה מהר"ם (רבו של הגמ"י) אוסר להדיא. ומצאתי להכנה"ג בשו"ת בעי חיי (חלק יו"ד סימן קפ"ב דף קל"ג ע"ג) שעמד בזה, וכתב, שברור הדבר שהוא ט"ס, וצ"ל אבל מהר"ש מתיר, והוא רבנו שמואל אשר הובא במרדכי, והסופר טעה וחשב שהוא ר"ת מורי הרב שיחיה, וליתא, אלא "מהר"ש" הוא רבנו שמואל הנזכר. וכ"כ עוד בספר כנה"ג יו"ד (סימן ק"ס הגב"י אות ע"א). ע"ש. והגאון בעל שרשי הים בספר דרכי הים (דף ק"ג ע"א) כתב, שבסוף התשובה בהגמ"י, כתוב שהוא מקונטרס הרב קוביל (מקורביל), וא"כ מורי שיחיה הוא רבו של הרב קוביל, ולא מהר"ם שהיה רבו של הגמ"י וכו'. ע"ש. וע"ע בשו"ת חקרי לב (ח"ב מו"ד ר"ס י"ג). ע"ש. וכן כתב להתיר מהר"א בן טאוה בשו"ת חוט המשולש שבסוף התשב"ץ (הטור השלישין סימן ל"ד). ומיהו הרא"ש בתשובה (כלל י"ג סימן ח') פסק לאסור ברבית קצוצה, וכמו שכתב מהר"ם על פי הראיה מפרק החובל (צג). ע"ש. וכן דעת הרשב"א בתשובה [ח"ז סימן שי"ז]. ומרן השלחן ערוך ביורה דעה (סימן ק"ס סעיף י"ח) התיר כל רבית דרבנן לצורך בית הכנסת ותלמוד תורה וכו'.

והנה המג"א (סימן רמ"ב סק"ב) הביא מ"ש השבלי הלקט הנ"ל, שלויין ברבית לצורך סעודת שבת ויו"ט. וכתב על זה הגאון בעל קרבן נתנאל בספר נתיב חיים, פירוש, לויין ברבית מעכו"ם, שבלא מצוה אסור, כדאיתא ביורה דעה, אבל מישראל אסור משום לפני עור. ע"כ. ולכאורה דבריו תמוהים, שהרי מבואר ברמב"ם (פ"ה מהלכות מלוה ולוה ה"ב) בזה"ל: אסור חכמים שיהיה ישראל מלוה לעכו"ם ברבית קצוצה אלא בכדי חייו, שמא ילמד ממעשיו ברוב ישיבתו עמו, לפיכך מותר ללוות מן העכו"ם ברבית, שהרי הוא בורח מלפניו ואינו רגיל אצלו. וכן כתב המאירי (בבא מציעא ע.). שללוות מעכו"ם ברבית מותר בלי שום פקפוק. ע"ש. וכתב בספר גדולי תרומה (דף רל"ד ע"ד), כי מה שלא הביאו דין זה בעל התרומות והטוש"ע יו"ד, מפני שלא

אוצר ההלכה

אמת ח"ב (סימן נ"ו), וח"ג (סימן ק"ז), ובחות דעת (סימן ק"ס סק"י) ובשו"ת מעשה אברהם (חיו"ד סימן ל"ח). ע"ש. והלום ראיתי בתשובה מאהבה ח"ג (סימן שפ"ו) שג"כ פירש דברי הירושלמי ברבית דרבנן, והעיר מהגמרא (שבת קמח:) וכן אשה מחבירתה ככרות, הא בחול שפיר דמי, לימא מתניתין דלא כהלל דאמר לא תלוה אשה ככר לחבירתה עד שתעשינה דמים שמא יוקרו חטים ונמצאו באות לידי רבית וכו', ואם איתא הא י"ל דלצורך שבת מיירי וכו'. ע"ש. ולק"מ, שי"ל דכיון דאפשר לה ללוות בהיתר, שלא תאמר בלשון הלוואה או ע"י שתעשינה דמים אפילו לצורך שבת, י"ל שאין להתיר ככה"ג. וע"ע להגאון מהרש"ם בדעת תורה (סימן רמ"ב בד"ה ושמיני מקשים). ע"ש. ומ"ש עוד על דברי הרה"ג השואל שהעמיד דברי הירושלמי ברבית מעכו"ם, וכתב, דמילתא דפשיטא היא, שהרי לא גזרו אלא משום שמא ילמד ממעשיו, והתירו לת"ח ובכדי חייו, ולמה לא יתירו ג"כ לדבר מצוה. ואשתמיטתיה מה שכתבו הרמב"ם והרב גדולי תרומה והמשנה למלך הנ"ל שמעיקרא לא אסרו ללוות ברבית מעכו"ם. ואין להאריך. וע"ע בשו"ת דעת סופר (חיו"ד סימן ס"ב) מ"ש בזה. וגם הוא לא זכר מדברי הראשונים הנ"ל בפירוש דברי הירושלמי. (והנה ראיתי בשו"ת נאמן שמואל (סימן י"ט דף י"ג ע"ב), שהביא ממה שכתב בשו"ת פני משה (סימן צ"ד), שדברי הפוסקים שהתירו מעות צדקה אף ברבית קצוצה, הוא תמוה בעיניו, וכמו שכן תמה בעל יפה מראה, וכתב, ואני תמה עליהם, שלא זכרו דברי התוספות (עבודה זרה כו: ד"ה אני שונה), שעובדיה הנביא לזה ברבית מיהורם בן אחאב, משום פקוח נפש (של הנביאים שהחביאם מפני איזבל הרשעה), הרי בפירוש שלדבר מצוה מותר אף רבית דאורייתא כדברי מהרי"ל. ע"כ. ונוראות נפלאתי שאיך עלה על דעתו לדמות ענין פקוח נפש שהותרו לו כל האיסורים, מדכתיב "וחי בהם" [ויקרא י"ח, ה'] ולא שימות בהם, לענין מעות צדקה לעניים. וצ"ע. ודו"ק).

והנה בשו"ת הרדב"ז ((ח"ה) [חיו"ד] סימן ב' אלפים ש"ו) הביא מה שאמרו בירושלמי, לוין ברבית לחבורת מצוה, וס"ל כדברי הפוסקים דסתם רבית היינו רבית של תורה. וסיים, ואע"פ שיש חולקים, לא נחלקו אלא ברבית דאורייתא, אבל ברבית דרבנן כ"ע מודו שמוותר. ע"ש. וכ"כ בספר באר יעקב (או"ח סימן רמ"ב דף י"ב ע"ב)⁹⁸, דההיא דהירושלמי דמוכח משם שמוותר ללוות ברבית לסעודת שבת, מיירי רק ברבית דרבנן. וזה נכון ואמת בעיני. ע"כ. וכ"כ עוד ביו"ד סימן ק"ס (דף ע' ע"ב), שכשם שהותר במעות של יתומים ובשל הקדש ושל תלמוד תורה, רבית דרבנן, כן הותר לסעודת שבת. ע"כ. וכ"כ בשמו הפתחי תשובה יו"ד (סימן ק"ס ס"ק כ"ב). וכ"כ הרב בגדי ישע (סימן רמ"ב דף פ"ד ע"א)⁹⁹, שמוותר ללוות באבק רבית, כגון ללוות סאה בסאה אפילו אין לו, אך יש מפרשים דהיינו ע"י היתר או מעכו"ם, וזה פשיטא ואינו צריך לאומרו. ע"כ. וכ"כ הגאון חתם סופר בחידושו

הוצרכו לאמרו, שבודאי לא גזרו איסור ללוות מעכו"ם, משום דליכא למיחש שמא ילמד ממעשיו. ע"ש. וכ"כ המשנה למלך (פ"ה ה"ב) שלרוב פשיטותו השמיטוהו הטוש"ע. ע"ש. והנה גם הגאון יעב"ץ במר וקציעה (סימן רמ"ב) כתב, ופשוט בעיני דהיינו ללוות מגוי, וקמ"ל דאע"ג דקי"ל (קדושין כ.) נזבין איניש בריתיה ולא נזיזף ברביתא, דקא מוספא ואזלא, הכא לית לן בה, שהוצאות שבת אם מוסיף מוסיפין לו מן השמים, אבל למעבד איסורא הלווה והמלווה, ודאי שלא תהיה כזאת בישראל. ע"כ. ואשתמיטתיה דברי הראשונים הנ"ל שפירשו דברי הירושלמי כפשוטן, לענין הלוואה ברבית מישראל, וחדשו לנו שהכוונה גם להתיר ברבית קצוצה. אך לדברי מהר"ם והרא"ש שאוסרים להלוות מעות צדקה ברבית קצוצה, צריך לומר שכוונת הירושלמי לרבית דרבנן, וכ"כ בקרבן העדה ובמראה הפנים שם. ועיין בפמ"ג [סק"ב] ובתוספת שבת או"ח שם [סוף הפתיחה לסימן]. ומיהו מצאתי תנא דמסייע ליה להגאון יעב"ץ, בשו"ת מהר"ם (דפוס לבוב סימן תכ"ה) שכתב, ומורי ה"ר יצחק מווינא היה מתיר ללוות ברבית, והביא ראיה מהירושלמי, לוין ברבית לסעודת מצוה ולקידוש החודש. ואינה ראיה, די"ל דהתם לוים מן הגוי קאמר, וקמ"ל שיש לו ללוות ולחסר עצמו, אע"פ שהרבית קשה מאד, כדאמרין (קדושין כ.) לזבין איניש בריתיה ולא לזיזף ברביתא. והחידוש הוא אינו ממה שיכול ללוות וכו'. ע"ש. ולכאורה לפמ"ש בב"י (סימן ק"ס) שראבי"ה אוסר להלוות מעות צדקה אפילו באבק רבית, על כרחך צ"ל שכוונת הירושלמי כדברי היעב"ץ. וצ"ע. ומצאתי להחיד"א במחזיק ברכה (סימן רמ"ב סק"י)⁹⁷ שהעיר על הנתיב חיים כאמור, שלא אסרו חז"ל אלא להלוות לעכו"ם ברבית כדי שלא ילמד ממעשיו, אבל ללוות מעכו"ם לא גזרו, וכמ"ש בגדולי תרומה, והובא בכנה"ג סימן קנ"ט [הגה"ט סק"ג], וכן מוכח מכמה הלכות ביו"ד. (מיהו עיין בשו"ת ברכה (סימן קנ"ט סק"א) שהביא דברי הרה"ג מהר"ש פרימו שכתב ג"כ שאסור ללוות מן העכו"ם ברבית, ושהדבר שנוי במחלוקת אמוראים. וע"ש בזה ודו"ק). והעיר ג"כ על שאר אחרונים הנ"ל שלא זכרו מהפוסקים שפירשו דברי הירושלמי דהיינו אפילו ברבית קצוצה מישראל וכו'. וע"ע בשו"ת חיים שאל ח"ב (סימן ל"ב) ע"ש. והגאון מהר"ש יפה בספר יפה מראה פ"ב דמועד קטן (דף רכ"ב ע"א) פירש ג"כ דברי הירושלמי בעכו"ם, ותמה על מהרי"ל הנ"ל. ע"ש. ולא זכר שר מדברי כל הראשונים הנ"ל. וז"ל מרן הש"ע (סימן ק"ס סעיף י"ח), כל רבית דרבנן מותר במעות של יתומים, או של הקדש עניים או ת"ת או צורך בית הכנסת. וכתב הרמ"א בהגה, וכן נוהגים להקל. וכתב הגר"א, "שהוא מהירושלמי לוין ברבית לחבורת מצוה ולקדוש החודש". ומבואר שאין להתיר הלוואה ברבית קצוצה להקדש של עניים, ולצורך מצות עונג שבת, יש לומר שמוותר ברבית דרבנן. ואנו אין לנו אלא דברי מרן. ועיין בשו"ת מהרי"ט (חיו"ד סימן ל"ט), ובמשנה למלך (ספ"ד מהלכות מלוה ולוה), ובשו"ת זרע

אוצר ההלכה

בדברים הדברים, כי למה הוצרך לראיה דלא מיירי ברבית דאורייתא, שאיך יעלה על הדעת לומר שבשביל סעודת מצוה יעבור על איסור דאורייתא, ואפילו ברבית דרבנן אין להתיר. ע"כ. ואשתמטיתיה דברי כל הראשונים הנ"ל שכתבו להתיר אפילו ברבית קצוצה. אלא דאנן נקטינן שאין להתיר אלא ברבית דרבנן. ושו"ר להגר"ש קמחי בספר מימי שלמה (ס"ס רמ"ב), שהשיג לנכון על המאמר מרדכי. ודו"ק כי קצרתי.

ותבט עיני להרב משנה ברורה (סימן רמ"ב סק"ד), ובשער הציון (ס"ק ט"ו), שכתב, דהא דלויין ברבית היינו מעכו"ם או מישראל בדרך היתר. ודלא כמו שראיתי לאחד שהתיר ברבית דרבנן. ע"כ. ובמחכ"ת אשתמיט מיניה דברי כל הראשונים והאחרונים הנ"ל, שעכ"פ ברבית דרבנן לכ"ע שרי. ושו"ר בשו"ת שבט הלוי ח"ב (סימן ס"ד אות א') שכתב לנכון להשיג על המשנה ברורה, שהרי גדולים וטובים מתירים לכל הפחות ברבית דרבנן. וכ"כ עוד בשו"ת שבט הלוי ח"ח (סימן קפ"ט). ע"ש. גם הגאון שואל ומשיב בספרו יד שואל (י"ד סימן ק"ס) השיג על הרב תוספת שבת שכתב דדוקא בדרך היתר שרי, ולא זכר מדברי הב"י (י"ד סימן ק"ס) שכתב בשם מהרי"ל להתיר ברבית מישראל. ע"ש. (וראיתי בספר תורת שבת (סימן רמ"ב סק"ב), שכתב לתמוה על האחרונים שכתבו שילוח בתורת היתר, דהיינו בתורת עסקא, כי מה תורת היתר שייכא הכא, אם מוציא הלוואתו לצרכי שבת, ואינו מרויח כלום וכו'. (וכ"כ בהגהות איש מצליח סימן רמ"ב). ולק"מ, דנראה דס"ל כמ"ש השואל ומשיב קמא ח"ג (סימן ק"ס), שיש להתיר למלמד ללוות ע"פ היתר עסקא, אע"פ שאין לו שום מסחר, ורק לווה להוצאת נישואי בנו וכיו"ב, משום שלולא היה מוציא לצורך יציאה זו, לא היה לו מה לאכול, ולא יוכל לעסוק במלאכתו ללמד התלמידים, ולא יהיה לו פרנסה, לכן רשאי לתת ריוח על הלוואתו לצורך פרנסתו, הן כשלווה להשיא את בנו או לשלם את חובותיו, או למזונות אשתו ובניו. ובשו"ת מהרש"ם ח"ב (סימן רט"ז) הסתמך על השואל ומשיב, וכתב שכן מצא בכתבי הדעת קדושים כדבריו. וע"ע בשו"ת חסד לאברהם תניינא (חי"ד סימן מ"ב), ובשו"ת צמח צדק מליבאוויטש (חי"ד סימן פ"ח-פ"ט), ובספר דעת תורה להמהרש"ם או"ח (סימן רמ"ב). ודו"ק. וכן יש להעיר על דברי הרב פתח הדביר (סימן רמ"ב סק"ד)¹⁰⁰, ועל הרב גדולות אלישע (שם סק"ז). ע"ש. וקצרתי. והנה עיקר דברינו אלה הובאו בספר לוית חן (סימן א'), שהעלתי להלכה להתיר ברבית דרבנן (ודלא כהמשנה ברורה הנ"ל). והן עתה הראוני בספר מלוה ה' להרה"ג משה לוי (עמוד רצ"ב), שהביא מש"כ בלוית חן, וכתב לחלוק על דברינו, שהואיל והרבה ראשונים אוסרים ברבית דאורייתא, "מסתברא" ודאי שהוא הדין שיש לאסור ברבית דרבנן, כי מי התיר למלוה לדרוש רבית ולגרום ללווה שלא יוכל לקיים מצות סעודת שבת בלי שילוח ברבית. והסתמך גם על המאמר מרדכי. ע"ש. ותימה עליו שאיך רצה ללמוד מאיסור דאורייתא "דמסתברא" שהוא הדין

לביצה (טו: ד"ה לוי עלי ואני פורע), דהיינו כמ"ש המג"א (סימן רמ"ב) בשם הירושלמי, לווין ברבית לצורך סעודת שבת, והיינו ברבית דרבנן, כגון בעסקא בלי שכר עמלו ומזונו וכו'. ע"ש. וכן פסק בש"ע הגר"ז (סימן רמ"ב ס"ט) וז"ל: מותר ללוות ברבית של דבריהם לצורך סעודת שבת ויו"ט, וכן לשאר סעודות מצוה, אם אי אפשר ללוות בלי רבית. ע"כ. וכתב בקונטרס אחרון שם [סק"ה], דברבית דרבנן לדבר מצוה, לא גזרו חז"ל אפילו על המלוה. ע"ש. גם הגר"ש קלוגר בחכמת שלמה (סימן רמ"ב) כתב, דמ"ש המג"א בשם הירושלמי שלווין ברבית לצורך סעודת שבת, היינו ברבית דרבנן, כגון סאה בסאה, או קרוב לשכר ורחוק מן ההפסד. ומה שפירש הפמ"ג דהיינו בדרך היתר, אינו נראה, שא"כ פשיטא ומאי קמ"ל. אלא שבדבר מצוה מיירי כמ"ש הרמ"א (י"ד סימן ק"ס סעיף כ"ב). ושו"ר להרב פני משה במראה הפנים בירושלמי (פ"ח דסנהדרין ה"ב), שפירש כדברינו דמיירי ברבית דרבנן, ושמתתי שכיוונתי לדעתו. ע"כ. וכן העלה בשו"ת ובחרת בחיים (סימן ס"ג). וכ"כ בשו"ת מעשה אברהם (חי"ד סימן ל"ח). (וע"ע בספרו נחמד למראה על הירושלמי מ"ק פ"ב דף רכ"ז). וכ"כ בתשובה מאהבה ח"ב (סימן רל"ז), דהירושלמי מיירי ברבית דרבנן. וע"ע לו בח"ג (סימן שפ"ו דף נ"ו ע"ב) הנ"ל. ע"ש. וכן העלה בשו"ת לב ים (חא"ח סימן ד'), דהירושלמי מיירי ברבית דרבנן, שאע"פ שמבואר בהגהות מיימוני בשם כמה ראשונים דמיירי אפילו ברבית קצוצה שאסורה מה"ת, מ"מ העיקר לדינא כהכרעת הש"ע י"ד (סימן ק"ס), דלא שרי אלא ברבית דרבנן. וכן פירש הקרבן העדה שם, דהירושלמי מיירי ברבית דרבנן. וכ"כ בשו"ת יד רמה (חי"ד סימן ל"ז אות ג'), שנראה ברור בלי שום ספק דכוונת הירושלמי דלויין ברבית דרבנן לסעודת שבת ויו"ט. ונתמה על הפמ"ג שכתב דמיירי ללוות מן העכו"ם וכנ"ל. וכן כתב הגאון מהרי"ל רבינוביץ בשו"ת דרכי תשובה (ר"ס ל"ד). וכן העלה בשו"ת קנין תורה ח"ז (סימן כ'). והיינו טעמא דשרינן רבית דרבנן במקום סעודת מצוה דרבנן, משום דשרו ליה רבנן בדרבנן. כמ"ש בספר חיים וחסד אלחייך (בעל משכנות הרועים דף ט' רע"ג). ע"ש. ועוד שכבר מצאנו ביבמות (צג.) שרבי ינאי הפריש שלא מן המוקף על הפירות שיובאו לו לעונג שבת. ועיין בתוס' שם (סע"א נד"ה שקל). וכ"כ הרשב"א בחדושי שו"ת [ד"ה מייח], שאע"פ שלא נחשדו חברים להפריש שלא מן המוקף, מ"מ משום מצוה רבה דכבוד שבת שרי. ע"ש. וע"ע בשו"ת הרשב"א (סימן קכ"ז) שכתב לשואל, הא דקשיא לך היכי שרינן איסורא דאורייתא להפריש שלא מן המוקף משום עונג שבת, לק"מ, שהרי התורה התירתו, שנאמר "למען תלמד ליראה את ה' אלקיך כל הימים" [דברים י"ד, כ"ג]. וכמ"ש התוס' יבמות (צג: [ד"ה אלא]) בשם רבנו חננאל. וכ"כ הרמב"ן והריטב"א והמאירי שם. (וע"ע בספר הישר הנד"מ חלק החידושים סימן תקפ"ג, ובתוספות הרא"ש יבמות צג:). וה"נ ברבית דרבנן לא גזרו על הלווה לסעודת שבת שיש בה מצות עונג שבת. אמנם ראיתי בספר מאמר מרדכי (סימן רמ"ב סק"ב) שכתב להשיג על הבאר יעקב הנ"ל,

אוצר ההלכה

ס"ח, כ"ן, תניא נמי הכי, בית שמאי אומרים מחד בשבין לשבתין, ובית הלל אומרים ברוך ה' יום יום. ומשמע דפליגי שמאי והלל כי היכי דפליגי ב"ש וב"ה, ומסתמא הלכה כב"ה, ונפקא מינה דלב"ה אין צריך לעשות כב"ש, דלפי הנראה דמורה ב"ה שאם עשה כב"ש עדיף טפי, אלא דלדידהו לא צריך לדקדק כולי האי. וכן נראה דעת רש"י בחומש, שפירש "זכור את יום השבת" [שמות כ', ח'] שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת, והיינו דגם לב"ה ניחא ושפיר עבד. אבל הרמב"ן השיג עליו, דהא קי"ל הלכה כב"ה, דמשמע דלא אתי אלא לב"ש ולא לב"ה, דהיינו דאינו יכול לעשות כן אלא ברוך ה' יום יום, ואם יעשה כב"ש נראה שאין לו מדת הבטחון שיבטח בה' שיזמין לו לשבת מנה יפה. ומיהו י"ל דלהרמב"ן נמי אם עשה כב"ש טבא ליהוי לב"ה, אלא דמפרש"י מוכח שצריך לעשות כב"ש, ובהא סבירא ליה דב"ה פליגי. והרא"ם ז"ל הליץ בעד רש"י ז"ל, ואמר דבענין המאכלות הלכה כב"ה כיון דשכיחי, אבל בענין המלבושים והחפצים לצורכי הבית דלא שכיחי בכל שעה לא פליגי ב"ש וב"ה, ובהו פליגי שמאי הזקן והלל הזקן, ובהנך הלכה כשמאי, ולכך פירש"י כמותו, ומורה רש"י דבענין המאכלות הלכתא כב"ה ברוך ה' יום יום, ולכך רש"י לא הזכיר אלא חפץ יפה, ולא אמר לשון מנה יפה שהוא צודק על מיני מאכל. וא"ת כיון דבעניני המאכלות לכולי עלמא הלכה כב"ה, אפילו לדעת רש"י ז"ל, א"כ קשיא מהך עובדא דקצב דאייתי הש"ס בפרק כל כתבי [קט"ז], שזכה לעושר רב מחמת שכל בהמה יפה שהיה מוצא היה מפרישה לשבת, ומדעבד כב"ש שמע מינה דהלכה כב"ש, דהא עבדי עובדא כוותיה, ולפי מה שכתבתי דב"ה מודו במעשה ב"ש אלא שאין מחייבין אותו, ניחא דאותו קצב רצה לעשות כב"ש, שגם ב"ה מודים במעשה ב"ש. וכבר הארכתי בדרוש אחד בפרשת בראשית בביאור מדרש דפרשה י"א סימן ג' בספר קול יאודה. ועיין שם ביפה תואר. והרב ב"ח [אות ר'] כתב, דממעשה דקצב מוכח דיש לעשות כשמאי. יע"ש. וכן כתב האור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן י"ח אות ג']. יע"ש. והביא דבריו הרב מגן דוד [ט"ז סק"א]. וגם בסימן ר"ן הרב מג"א [סק"א] כתב כן בשם הדרכי משה. יע"ש. ומ"מ אנו אין לנו אלא דברי הראשונים הרמב"ן והרא"ם ז"ל שכתבו דהלכה כבית הלל, אלא מי שירצה לעשות כבית שמאי יעשה, כיון דב"ה מודו באותו מעשה. (מטה יהודה – סק"ג)

קכג) שם צריך לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת. בפ"ב דיו"ט [ביצה טז], אמרו על שמאי הזקן שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, היה מוצא בהמה נאה וכו', אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו לשם שמים שנאמר "ברוך ה' יום יום" [תהלים ס"ח, כ'ן], ותניא נמי הכי, בית שמאי אומרים מחד בשבין לשבתין, ובית הלל אומרים ברוך ה' יום יום. והביאו הטור בסוף סימן זה. והנה רש"י בפירוש החומש פרשת יתרו,

לרבית דרבנן, ובודאי דלא מסתברא לאסור בדרבנן, מאחר שכתב הרדב"ז (ח"ב סימן ב' אלפים ש"ו), דברבית דרבנן לכ"ע מותר. וכן פסקו להקת האחרונים הנ"ל. וכבר כתב הגר"ז שלא גזרו אף על המלוה ברבית דרבנן לצורך סעודת מצוה וכו"ל. וכ"כ הגאון יד שאול (ביו"ד סימן ק"ס), ובספרו שואל ומשיב (קמא ח"ג סימן ק"ס), ובשו"ת יד רמה (חיו"ד סימן ל"ז אות ג'), ובשו"ת קנין תורה ח"ז (סימן כ'). ומה שהסתמך על דברי המאמר מרדכי, הנה דבריו מופרכים מעיקרם, וגרם לו כן מפני שנעלמו ממנו כל דברי הראשונים הנ"ל. וכמו שהשיג עליו ג"כ לנכון המהר"ש קמחי הנ"ל. הילכך העיקר להלכה ולמעשה להתיר ללוות ברבית דרבנן, כגון בקרוב לשכר ורחוק מהפסד, לצורך סעודת שבת ויו"ט, "שסעודות מצוה הן". (וכ"כ רבנו נסים גאון בתשובות הגאונים (ליק סימן ק"ה), שסעודות שבת סעודות מצוה הן. וכ"כ הסמ"ג (עשין כ"ט [דף קט"ז ע"א]), והאור זרוע ח"ב (סימן כ"ג), ורבי אברהם בר נתן הירחי בספר המנהיג (הלכות שבת אות י"ג), והרא"ש מלוניל בספר המנהגות (עמוד קע"ד). ע"ש).

(חזון עובדיה שבת ח"א – הלכות הכנות לשבת הערה ה')

קכד) שם על כן צריך לצמצם בשאר ימים וכו'. נ"ב: ואפילו יהיה איש עשיר, הטוב הוא למעט מאכלים ותענוגים בכל ימות השבוע, וכמו שכתוב בזוהר הקדוש סדר תרומה (דף ק"ס) [קמ"א ע"א], גופיהון דצדיקא דלא אתהנון בהאי עלמא אלא מתענוגי דמצוה ושבת וזמני, [ההוא רוח מסאבא וכו'] לית ליה רשות עליהון כלל, זכאה איהו דלא אתהני מדיליה כלום. יע"ש. ועיין מה שכתב הרב הקדוש ראשית חכמה שער הקדושה. ועיין להרב שמן המאור בסימן זה. ואם יפרוש עצמו כל ימות השבוע בסעודות הרשות שלא לאכול [בשר] ושלא לשנות יין מה טוב, ואם לאו, לפחות יפרוש עצמו בכל ליל שישי ויום השישי מלאכול בשר ומלשתות יין, וכ"כ הרב חמדת ימים בהלכות שבת פ"א (דף ב' ע"ב) [דף ו' ע"א ד"ה ומטעם זה נהגו]. יע"ש. זולת היכא דחל ר"ח בערב שבת. וקשה בעיני איך עיר גדולה של חכמים ושל סופרים קושטא רבתי יע"א אינן נזהרין בזה, ויותר קשה העורכין שלחן כמו שבת ויו"ט ואוכלים מעדני דגים ובשר, ואיך לא מיחו בידם חכמים בדבר המפורש בסימן מט"ר (ס"ב). ועיין שאלת יעב"ץ (ח"א סימן ג"ל). יע"ש. ועיין משחא דרבנותא (סימן מט"ר)¹⁰¹.

קכא) שם על כן צריך לצמצם בשאר ימים וכו'. עיין באר היטב (סק"א). ועיין מה שכתבתי בחלק א' לעיל (בסימן קל"ד אות ד' דף קל"ח ע"א)¹⁰². (יפה ללב ח"ג – סק"ב)

קכב) שם צריך לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת. ברפ"ב דביצה [טז]. תניא, אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת וכו', אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו לשם שמים שנאמר "ברוך ה' יום יום" [תהלים

אוצר ההלכה

קבה) שם צריך לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת. כתב הטור, אבל הלל הזקן וכו'. נ"ב: עיין מה שכתוב בזוהר הקדוש בפרשת בשלח [דף ס"ב ע"א] על פסוק "הנני ממטיר לכם" וכו' [שמות ט"ז, ד'].
(דברי מנחם – הגה"ט סק"ו)

קבו) שם צריך לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת. כתב הטור, אמרו עליו על שמאי הזקן וכו'. נ"ב: במסכת ביצה [דף ט"ז ע"א]. ומצאתי כתוב בכ"י הקדש למהר"א צרפתי, שכתב וז"ל: קשיא לי, דמאי נפקא מינה אי כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת או לא, אי לאשמועינן שהיה שמאי הזקן מכבד את השבת יותר, ומי חשיד שהלל הזקן לא היה מכבד את השבת ביותר. ותירץ משם מורו מהר"א אמיגו, שהכוונה כדתני התם, תני רב תחליפא וכו'. כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים¹⁰³ חוץ מהוצאת שבתות ויו"ט וכו', שאם פחת פוחתין לו אם הוסיף מוסיפין לו. ופירש"י, כל מזונותיו של אדם, כל מה שעתיד להשתכר בשנה שיהא ניזון משם קצוב לו כך וכך ישתכר בשנה זו וכו', שלא יוסיפו לו שכר וכו', חוץ מהוצאות שבתות וכו', אותה לא פסקו לו מה ישתכר לצרכה וכו', אלא לפי מה שרגיל ממציאם לו וכו'. פוחתין לו, כלומר ממציאין לו שכר מועט. ע"כ. והא ודאי מה שכתב רש"י כלומר, היינו דקשיא ליה דאיך קאמר פוחתין לו, דמשמע שמראש השנה היו קצובין לו, וממה שהוא להוצאת שבת וכו' פוחתין לו מאותה קצבה, דאי אפשר לומר כן, דהא אין קצבה להוצאת שבתות וכו', ואיך שייך לומר מוסיפין או פוחתין, לכך כתב כלומר ממציאין שכר, והשתא כיון דשמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, נמצא שכל מה שהיה אוכל בכל השנה, לא נכנס בכל מה שקצבו לו שישתכר לצורך מזונותיו של כל השנה, כיון שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. ע"כ מצאתי כתוב.

(דברי מנחם – הגה"ט סק"ז)

קבו) שם צריך לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת. עיין בתשובת כתב סופר שם [סימן ל"ח] בענין מדות דב"ש וב"ה בזה [ביצה טז]. ועיין תשובת בית יעקב [סימן ע"ג], דבעל תשובה על עבירות אל ימנע את עצמו מבשר ויין בשבת, דהוא מצוה מן התורה.

קבה) שם צריך לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת. בט"ז [סוף סק"א] כתב: בגמרא פ"ב דביצה [טז]. אמרו על שמאי הזקן שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת וכו', ופירש רש"י על פסוק "זכור את יום השבת" [שמות כ', ח'] כבית שמאי, והרמב"ן כתב שם דהלכה כבית הלל. וכתב מו"ל ז"ל [ב"ח אות ו'], מצאתי בשם אור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן י"ח אות ג'] דהלל מודה דכבית שמאי עדיף, וראיה עוד ממעשה בקצב בפרק

כתב על פסוק "זכור את יום השבת" [שמות כ', ח'], תנו לב לזכור תמיד את יום השבת, שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת. והרמב"ן כתב שזו דברי ב"ש ואינה הלכה. והרא"ם השיגו דהם שתי ברייתות, בחפצים ובמאכלים, ובחפצים הלכה כשמאי, והרמב"ן גופיה כתב והלל עצמו מודה במדרשו של שמאי אבל היתה בו מדה אחרת במאכלים וכו', משמע שיש לחלק בין החפצים למאכלים, ותהיה בזה הלכה כשמאי וכו'. ע"ש באורך.

ואני בעוניי אומר, דאפשר דאין כוונת הרמב"ן כמו שהבין הרא"ם, ואיך סלקא דעתיה דהרמב"ן מחלק בין חפצים למאכלים, דא"כ איך קאמר והלל עצמו מודה במדרשו של שמאי, והלא בברייתא [מכילתא דרשב"י פרק כ' פסוק י'] על מה שהיה עושה שמאי שהיה אומר חפץ זה לשבת, על זה קאמר אבל הלל מדה אחרת היתה בו שהיה אומר כל מעשיך לשם שמים, ומשמע דהלל אף אחפצים קאי, וכמו שכתב הרא"ם דבחפצים הלכה כשמאי. אבל הדבר ברור דכוונת הרמב"ן דבפירוש זכור את יום השבת דשמאי מפרש שישתדל לזכור השבת בדבריו, כגון למנות יום אחד בשבת וכיוצא, במדרש זה מודה הלל, אבל במאכלים וחפצים ליחד מחד בשבא לשבת בהא פליג, דדחיקא ליה להרמב"ן לחלק בין חפצים למאכלים, דבאמת הוא דוחק, וכמו שכתב הרב יד אליהו בתשובה (סימן מ"ב). ועוד תראה דהרמב"ן הביא הנוסחא ברש"י (ובמכילתא) חלק יפה, [ובמכילתא] יתרו פרשה ז' ובברייתא אחרת [מכילתא דרשב"י חפץ. ע"ש].

וחזקה היות בספר שבלי הלקט כ"י ריש ערוגת שבת (שבולת נ"ה) דהביא דברי בית שמאי לבד, וז"ל: אמרו עליו על שמאי הזקן שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, וכן היה שמאי אומר מחד בשבין לשבתין. עכ"ל. ענין הרואות דהרב שבלי הלקט לא הזכיר דברי בית הלל כלל. וראיתי להרב בית חדש בסוף סימן זה [אות ו'] שכתב משם אור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן י"ח אות ג'], דמודה הלל דמדת שמאי עדיפא, וכן משמע במעשה דההוא קצב פרק כל כתבי [שבת קיט], דאמר וכל בהמה נאה שמצאתי אמרתי זו לכבוד שבת. עכ"ל.

ונראה דזו שיטת רש"י והרב שבלי הלקט כאור זרוע, ואמטו להכי מייתו דברי ב"ש, וכן בספר תניא [רבתי סימן י'] כתב הרב אליה רבה [סק"ט] דמייתי דברי ב"ש לחוד. ועיין מה שכתבנו בעניותנו עוד בזה בקונטרס פתח עינים (שם בפ"ב דיו"ט) בס"ד. (מחזיק ברכה – סק"ה)

קבה) שם צריך לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת. (עיין מה שכתב הרב המחבר ז"ל בספר קרני רמים [עמוד ר"ל] על דברי הרא"ם בד"ה שאם נזדמן וכו'. עיין שם). (נוכח השלחן)

אוצר ההלכה

לעבוד ה' יתברך, גם כן מוסיפין לו, וזהו שאמרו דהלל שכל מעשיו היו לשם שמים לא היה צריך לזה דבלאו הכי מוסיפין לו. עכ"ד ז"ל ע"ש. ולפי זה אתי שפיר, דודאי לענין שלא יהיה ירא דילמא לא קצבו לו כל כך, לא היה צריך לאכול דוקא לכבוד שבת, דבלאו הכי כיון שכל מעשיו לשם שמים יוסיפו לו. אבל מ"מ מודה דצריך לקיים "זכור את יום השבת" זכרוהו מחד בשבא וכו' כב"ש, ואתי שפיר פירוש רש"י ז"ל, ומכל שכן מי שאין כל מעשיו לשם שמים). (אורח לחיים – זוודסקי – סק"א)

קכט) שם צריך לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת. רצונו לומר, לדחוק את עצמו בשאר ימים שלא יוציא הרבה באכילתו, כדי שישאר לו הרבה לכבד בו את השבת. אבל אין הכוונה שבשאר ימים כשימצא דבר נאה יניחנו לשבת, ובשאר ימים יאכל אכילה בצמצום שלא דבר נאה¹⁰⁴, והיינו (כב"ש) [כשמאין] בפ"ב דמסכת ביצה (ד"ט) [דף ט"ז ע"א]. ע"ש. דהרי הטור סיים אחר זה מה דגרסינן שם במחלוקת ב"ש וב"ה על דבר זה, ואי כוונתו בזה כב"ש, מה הביא אחרי זה, הרי כבר כתב דיעשה כב"ש. ומההוא קצב בפרק כל כתבי (דף ק"ט ע"א) הוכיחו הפוסקים ז"ל דהלכה כדב"ש. ע"ש. ולענ"ד דמ"מ העושה כב"ה לא הפסיד, ועשרון¹⁰⁵ ההוא קצב אפשר מפני שהיה עושה כן גם במלאכתו ולא באכילתו. ועיין לחיי אדם ז"ל [הלכות שבת כלל א' סעיף א']. אבל ודאי טפי יש לעשות כב"ש, דהרי מצינו דב"ה מודים לב"ש כמו שכתבו המפרשים ז"ל, וכדמוכח מההוא קצב. ועיין להרב דרכי משה בסימן ר"ן [אות א'], ולהמג"א שם [סק"א], ולהב"ח בסימן זה [אות ו']. והנ"ל כתבתי, דהעיקר דאי עבד כמר עבד ואי עבד כמר עבד. ולהכי הטור הביא דברי ב"ה וב"ש ולא פסק הלכה כמאן. ועיין להרב מטה יהודה ז"ל בסימן זה [סק"ג]¹⁰⁶, ועיין להרב יפה תואר במדרש רבה סדר בראשית (פרשה י"א סימן ד' [ד"ה טבח]). ע"ש.

(כ"י ר' מצליח מיימון – סק"ט)

קל) שם כדי לכבד השבת. יש לזהר שלא לילך יחף בשבת. ב"ח [סוף אות ה']. (שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"ה)

קלא) שם כדי לכבד השבת. כתב הטור (דף קנ"ח ע"א שיטה א'), צריך לכבדו כפי יכלתו וכו'. נ"ב: ולא יפחות משני תבשילין. ובתיקוני שבת [תיקון י"ב] שיאכל בכל סעודה משלש סעודות דגים. ע"ש. מג"א (סק"א). (יד אהרן – הגה"ט)

קלב) שם כדי לכבד השבת. ואף שכתוב בזוהר פרשת בראשית [דף מ"ח ע"ב], שהועתק במג"א בריש הסימן), לא יפחות אדם בשבת משני תבשילין, השמיט בש"ע דין זה, לפי שמדברי הגמרא משמע דבתבשיל אחד סגי, שאמרו (פסחים דף קי"ב ע"א) אע"פ שאמר ר' עקיבא עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות אבל עושה הוא דבר מועט, מאי ניהו, כסא דהרסנא,

כל כתבי [שבת קיט]. שהיה מתפאר שעשה כבית שמאי. עכ"ל. ותמיה, דאם בית הלל מודה דכבית שמאי עדיף, אמאי לא עשה הלל כבית שמאי. ונראה לענ"ד, דיש להבין דאמאי לא אמרו בזה בגמרא בלשון פלוגתא, דב"ש סבירא להו דצריך לאכול כל הימים לכבוד שבת, וב"ה סבירא להו דצריך שיהיו כל מעשיו לשם שמים וברוך ה' יום יום, רק אמרו ששמאי הזקן עשה כך והלל עשה כך. ונראה לי דלא פליגי כלל, דהנה (ב"ש) [שמאי] היה רוצה להמשיך קדושת השבת על האכילה של חול, משום כך כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, מצא בהמה נאה אמר זו לשבת, מצא נאה הימנה וכו', נמצא שכל מה שאכל בחול היה נמשך עליו קדושת שבת. ואמנם כל זה למי שהוא עשיר ויכול לעשות כן, אבל מי שהוא עני, א"כ צריך לצמצם בשאר ימים כדי לכבד את השבת כמבואר כאן, א"כ אי אפשר לו לנהוג באופן זה לאכול מה שקנה לצורך שבת באם מוצא נאה ממנה, דהא צריך לצמצם מאכילתו בכל הימים כדי שיהיה יכול לכבד את השבת. והנה עני כזה במה ממשיך קדושת שבת על האכילה של ימות החול, אך בזה עצמו דאם מצמצם באכילת ימי החול על זו הכוונה כדי שיוכל לכבד את השבת, אם האכילה המצומצמת שאוכל בחול הוא בשביל כבוד שבת שיוכל לכבדו, א"כ האכילה הוא משום כבוד שבת, ונמשך קדושת שבת על האכילה של חול. והנה נודע דהלל היה עני, דהלל מחייב עניים [יומא לה:], וא"כ לא היה יכול לקיים כאשר עשה שמאי, דהיה צריך לצמצם כנ"ל, ועל כן המשיך קדושת שבת ע"י ברוך ה' יום יום, שבכל יום היה מצמצם כדי לכבד את השבת. נמצא דלא פליגו כלל, וכדברי שמאי צריך לעשות מי שהוא עשיר, וכן עשה הקצב במעשה דפרק כל כתבי, וגם רש"י ז"ל פירש כדברי ב"ש במי שהוא עשיר, ואתי שפיר ונכון בעזה"י.

(עוד נראה לי ליישב פירש"י על פסוק "זכור את יום השבת", שפירש כשמאי מחד בשבא לשבתא, מקושיית הרמב"ן ז"ל הלא קיימא לן כהלל. ונ"ל על פי מה שכתב בספר בית שמואל אחרון על התורה פרשת וארא על הא דב"ש וב"ה, ע"פ מאי דאיתא שם בבב"ב [טז], כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה, חוץ מהוצאות שבת ויו"ט והוצאת בניו לתלמוד תורה, שכל המוסיף מוסיפין לו וכו'. ופירש"י, ויש לזהר שלא יעשה יציאה מרובה, שלא יוסיפו לו שכר למזונות יותר ממה שפסקו לו. ע"כ. ועל כן באשר ששמאי הזקן היה ירא שמא לא פסקו לו מזונות כל כך, על כן אכל כל ימיו לכבוד שבת, ומה שהוא לכבוד שבת אין צריך לצמצם, דהא יוסיפו לו. והלל סבירא ליה כמו שכתב הנזר הקדש [בראשית רבה פרשה ע"ט פסקא ג'], דכיון דמה שהוא עבור ה' יתברך, כמו לשבת ויו"ט ולתלמוד תורה, אין לו קצבה והמוסיף מוסיפין לו, א"כ הוא הדין מי שכל מעשיו לשם שמים, האכילה ושתיה ושאר צרכי הגוף כדי שיוכל

סימן רמב סעף א

אוצר ההלכה

שם בזהר הקדוש, שהוא בדפוסים שלנו בזהר הקדוש פרשת בראשית (דף מ"ח ע"ב), פירש שם באור החמה, ולא יפחות משני תבשילין סגי בלילה, היינו בסעודת ליל שבת, ומדברי המג"א בזה דלכל סעודה היינו גם ביום נאמר זה, אך באמת אינו מוכרח שם בזהר הקדוש כפירוש האור החמה, דהא מיירי גם מיומא דשבתא, על כן נכונים דברי המג"א. רק בסעודה שלישית כתב שם במקדש מלך, כיון דסגי בפירות מדינא, על כן לא קמיירי מזה שם בזהר רק מסעודת שחרית, על כן כפי הנראה שם דבסעודה שלישית לא צריך שני תבשילין.

(נמוקי אורח חיים – סק"א)

קל"ו) שם כדי לכבד השבת. במגן אברהם (סק"א) מביא בשם הזהר הקדוש [בראשית דף מ"ח ע"ב], שלא יפחות משני תבשילין בשבת. בפשיטות יש לומר על פי מה שכתב בספר חסידים (סימן תתשמ"ז) דמצוה לומר שירות ותשבחות בשבת וכו', וז"ל: משום דכתיב "ויברך אלהים את יום השביעי" [בראשית ב', ג'], ואין אנו יודעים במה ברכו, אלא ממה שאמר איוב בקללה י"ל להיפך גבי שבת לברכה, באיוב כתיב "אל תבא רגה בו" [ג', ו'], מכאן שיש לו לאדם לרנן בשבת בשירות ותשבחות. עכ"ל. וע"ש בסימן רע"א כעין זה. כן הכי נמי נאמר, כיון דבערב ט' באב מבואר בש"ס [תענית כו:] וש"ע סימן תקנ"ב [ס"א] שאסור לאכול שני תבשילין, משמע דביום השבת צריך לענג השבת, ועל כל פנים לא יפחות משני תבשילין.

(פתחא זוטא – סימן י"א)

קל"ז) שם כדי לכבד השבת. עיין מדרש רבה איכה (קפ"ט ג') אות ו'), דהעשירים שאוכלים מעדנים כל ימות החול, צריכים לכפול מנין המאכלים לשבת מימות החול. ע"ש. ועיין בבא מציעא (דף נ"ד ע"א) ותוספות שם (ד"ה אמר וכו') דמתירין משום עונג שבת דבר איסור שהוא רק משום דחיישינן לפשיעוּתא. ע"ש. ועיין ראש השנה (דף כ"ז ע"א), מבואר דמשום כבוד יו"ט לא שייך לומר התורה חסה על ממנום של ישראל. ע"ש. ועיין בבא בתרא (דף קס"א ע"ב) ורשב"ם [ד"ה רב צייר כוורא] וחכמת שלמה שם, דרב היה מנהגו לאכול דגים גדולים לכבוד שבת. ע"ש.

קל"ח) שם כדי לכבד השבת. כתב מג"א (סק"א), ולא יפחות משני תבשילין. זוהר בראשית. זהו שם (דף מ"ח ע"ב), ועיין בפרשת תולדות (דף קמ"ב ע"ב), ערב פסח הוה וכו' ועל דא עבדת שני תבשילין וכו'. (ועיין להלן סימן תקנ"ב [ס"א] גבי ערב ט"ב, ולהיפוך ביום שמצוה להתענג בו). ועיין עוד בבראשית שם שכתבו, דאית דאמר דבעי בליל שבת שתי סעודות נגד השני סעודות שביום, ושם פרשת יתרו (רע"א מהימנא פקודא כ"ד [דף צ"ב ע"א]) סעודתא דלילה חמור מביממא (ס"א כיממא), וצ"ע מגמרא פסחים (דף ק"ה סע"א), כבוד יום וכבוד לילה, כבוד יום עדיף. ועיין ברע"א מהימנא פנחס (דף רמ"ה ע"א), דבעי לתקנא ולסדרא

משמע דמה שהיה לו אפילו תבשיל אחד שפיר עבד. ועיין ים של שלמה (ביצה פ"ב סו"ס י'). מיהו לפי מה שפירש רש"י כסא דהרנסא (ביצה דף ט"ז סע"א) אתי שפיר, די"ל דכסא דהרנסא נמי מקרי שני תבשילין כמבואר לקמן בש"ע (אור"ח סימן תקנ"ב [ס"ג]). ועיין רש"י תענית (דף כ"ו רע"ב בד"ה שנית). אמנם ליישב דברי הזהר בדרך נכונה, נראה דמיירי בפסח שחל להיות בשבת, דצריכין שני תבשילין כדתנן פסחים (דף ק"ד סע"א), ובהא דאתנייה בזהר שבת דוקא, בא להשמיענו לאפוקי באחד בשבת, כמו שכתבו תוספות [ד"ה אחד] והרא"ש [פ"י סימן כ"ה] אמאמר ר' יוסף (שם סע"ב) אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, וז"ל הרא"ש: ונראה כשחל פסח באחד בשבת שלא יביא כי אם תבשיל אחד, דאין חגיגה בא עם הפסח, דאינה דוחה שבת, הלכך לא יביא תבשיל שני זכר לחגיגה, משום מהרה יבנה בית המקדש ויאמרו אשתקד וכו', כדחיישינן גבי חדש (ראש השנה דף ל' ע"א). וה"ר יהודה מקורב"ל וה"ר יעקב מאורלייני"ש היו אומרים דצריך שני תבשילין אף כשחל באחד בשבת, דכשחל י"ד בשבת מביאין החגיגה מערב שבת ואינה נפסלת בלינה במוצאי שבת וכו'. ע"ש. והנה על שיטת הר"י מקורב"ל הקשה בספר שבות יעקב (ח"א סימן י"ח) קושיא עצומה מסוגיא ערוכה דקופיין (פסחים דף ע' ע"א). ע"ש. וכמעט תעלה אין לה. ורבים רצו לתרץ קושיית שבות יעקב זו, ובראשם רבנו הגדול בספר צל"ח למסכת פסחים, וחדשו למענייתם להביא חגיגה אף בשבת, ועיקר הקושיא על הרי"מ אינו מתורץ, ומשום הכי דקדקו בזהר למתני דשני תבשילין באו בשבת, למעוטי באחד בשבת, ודלא כשיטת הר"י מקורב"ל והר"י מאורלייני"ש.

קל"ט) שם כדי לכבד השבת. עיין בספר באר היטב (סק"א) שכתב, ולא יפחות משני תבשילין. זוהר בראשית. יע"ש. והוא בדף מ"ח ע"ב. יע"ש. ונראה דהיינו דוקא אם אוכל בימות החול אחד סגי בשבת בשנים, מה שאין כן אם כבר אוכל בימות החול שנים, צריך להוסיף בשבת ולאכול שלשה, וכן על זה הדרך אם אוכל בימות החול שלשה יוסיף עוד בשבת ארבעה, כדי שלא יהיה מאכלו של חול כמאכלו בשבת, וכן נראה מלשון התיקונים (תיקון כ"א דף ז"ן ע"א) וז"ל: ובכלא צריך למעבד בשבת תוספת, דאם הוה רגיל למיכל ביומא דחולא נהמא וחמרא, יוסיף בשבת בשרא, הדא הוא דכתיב "ששת ימים תעבוד" וכו' [שמות כ', ט']. יע"ש. ובר"ח שחל להיות בשבת צריך להוסיף עוד תבשיל משאר שבתות לכבוד ר"ח, ואהני ליה שלא ישכח מלומר יעלה ויבוא, ויותר טוב אמר (אם) [עם] הספר. (רוח חיים – סק"ב)

קל"ד) שם כדי לכבד השבת. כתב הבאר היטב [סק"א] ולא יפחות משני תבשילין. מהו נקרא תבשיל עיין סימן תקכ"ז (סעפים ד' ה'). אשל אברהם [סק"א].

(באר יעקב – קרויזר – סק"א)

קל"ה) שם כדי לכבד השבת. עיין מג"א (סק"א) בשם זוהר הקדוש בראשית שלא יפחות משני תבשילין. והנה

אוצר ההלכה

שהוא חי מקרי תבשיל לענין זה (עיין בהגהות הלבוש שם, ועיין בהגר"א ז"ל אות ח' ט', ובדמשק אליעזר שם).
(זרע יעקב – זלזניק)

קמ) שם לכבוד השבת. כתב הטור (דף קנ"ז ע"ב שיטה מ'), אמר רבי יוחנן כל המשמר שבת (אחת) כהלכתה וכו'. נ"ב: עיין בתשובות מהר"ר בצלאל (נדפוס ונציה) סימן ג').
(כנסת הגדולה – הגה"ט)

קמא) שם לכבוד השבת. כתב הטור (דף קנ"ז ע"ב שיטה ל"ז), כל המענג את השבת כו'. נ"ב: עיין בספר מטה משה (סימן ת"ד).
(שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"א)

קמב) שם לכבוד השבת. כתב הב"י בסימן רמ"ב, ומה שאמרו [שבת ק"ח:] אפילו עובד עבודה זרה מוחלין, מפני ששבת שקולה כנגד כל המצוות, שהיא מורה השגחה וחדוש העולם ותורה מן השמים¹⁰⁸. פירוש, היא מורה שמאמין בהשגחה, שבטל ממלאכה ומפסיד מלהשתכר, בבטחון שהקב"ה ישלים חסרונו. אבל תורה מן השמים, איני יודע איך מורה השבת יותר משאר מצוות.

שם יש לו תוחלת מחילה על ידי תשובה וכו'. הוקשה לו מה נפשך, אם עשה תשובה, אפילו אינו שומר שבת כהלכתו מוחלין לו, ואם לא עשה תשובה, אפילו שומר שבת כהלכתו מה מועיל לו. ותיירן, לעולם שלא עשה תשובה, ומה שאמר מוחלין, היינו שיש תוחלת שימחלו לו על ידי תשובה. ולי נראה דאפשר לומר עוד, דלעולם בשעשה תשובה מיירי, ומה שצריך שבת כהלכתו, הוא להנצל ע"י זה מיסורין, משום דעוון עבודה זרה שהוא מן מיתות בית דין, תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורים ממרקין [יומא פו.], והשבת מצילו¹⁰⁹.
(ש"ת בית דוד – סימן צ"ו)

קמג) שם לכבוד השבת. איתא בפרק כל כתבי [שבת ק"ח ע"א-ע"ב], דהמתענג בשבת נותנין לו נחלה בלא מצרים, וניצול משעבוד מלכיות, ונותנין לו משאלות לבו. והמשמר שבת כהלכתה, אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו. וכולהו יליף להו מקראי, וכתב מרן ב"י בשם מהר"י אבוהב ז"ל, דנחלה בלא מצרים הוא מדה כנגד מדה, כמו שהוא מפזר מעות בלא שיעור כן יתנו לו נחלה בלי שיעור. ושעבוד מלכיות, לפי שמקבל עליו עול שבת מעבירין ממנו עול מלכיות. וכן משאלות לבו נותנין לו כדי שיוכל למלאת חפצו מכל עונג שירצה. ומה שמוחלין לו אפילו עובד עבודה זרה, מפני ששקולה שבת ככל המצוות [ירושלמי נדרים פ"ג ה"ט], שהיא מורה השגחה

על פתוריה ארבע ככרות בכל סעודתא דשבתא, לתלת סעודתא תריסר אנפין. והנה האר"י ז"ל [שער הכוונות דף ע"ב ע"א ד"ה ענין השלחן] הנהיג לסדר בכל סעודה י"ב חלות נגד לחם הפנים, ובפיוט שלו טבע יגלה לן טעמיה דבתריסר נהמיה, ועיין גם במורה נבוכים (ח"ג פמ"ה) שכתב: אבל השלחן והיות עליו לחם תמיד לא אדע מה סיבתו. (נפש חיה – מרגליות)

קלט) שם כדי לכבוד השבת. כתב במג"א (סק"א), לכבוד את השבת ולא יפחות משני תבשילין. זוהר [בראשית דף מ"ח ע"ב]. ואפשר לעשות סמוכין לזה גם מש"ס שבת פרק כל כתבי (דף ק"ח ע"ב), שאמרו ז"ל, אפילו דבר מועט ולכבוד השבת עשאו הרי זה עונג, מאי היא, אמר רב פפא כסא דהרסנא, והוא דגים עם קמח, ונראה דנקט כסא דהרסנא לומר דלכל הפחות צריך להיות שני תבשילין, וכסא דהרסנא נחשב שני תבשילין, כמו דג וביצה שעליו דריש פ"ב דביצה במשנה שם [טו:]. ואפשר דזה יהיה טעמיה דבית שמאי דמצריך שיהיה עירוב תבשילין בשני תבשילין, משום שזהו לכבוד שבת, וסעודת שבת צריכה להיות לכל הפחות שני תבשילין, ועל ידי זה יהיה היכר שהוא לצורך שבת. ועתה מצאתי במאירי [שם ד"ה והוא שאמר], שהוא ז"ל ג"כ הטעים בבית שמאי כדברינו אלה, שכתב וז"ל: ולא הצריכו בית שמאי שני תבשילין מטעם שלא יהא תבשיל אחד כולל כל מיני תיקון מאכל שא"כ וכו', אלא טעמיהו דב"ש, מפני שדרך בני אדם לתקן בשבת יותר מתבשיל אחד, ואם לא הכין מערב יו"ט אלא תבשיל אחד, אין היכר בדבר כלל שלצורך שבת נעשה, והרי הוא כמו שלא התקין כלום לשבת וכו', וב"ה סברי דתבשיל אחד סגי ומ"מ וכו' ואע"פ שרגיל בשניים וכו'. ולפי זה יהיה ראיה גם מביצה למה שכתוב בזוהר. ועל ידי זה יונח לן דלכאורה יש להעיר שם בביצה כמה דתנא ושויין בדג וביצה וכו', וכי טעמא דב"ש אתי לאשמעינן (עיין תוספות סוכה דף ט' ע"א ד"ה ואם עשאו וכו' ובר"ן ז"ל דף א'), אבל לפי הנזכר ניחא, דנפקא מינה לעונג דכבוד שבת, ומכבר אמרתי דנפקא מינה לענין שני תבשילין דערב ט' באב. עיין פ"ד דתענית מ"ז.¹⁰⁷ [עתה מצאתי בבאר היטב (סימן תרצ"ח סק"ז) ספק כזה לענין משלוח מנות].

והנה מכבר נסתפקתי לדברי הרע"ב ז"ל שם, שכתב וז"ל: אין אסור משום שני תבשילין אלא דבר שאינו נאכל כמות שהוא חי וכו'. ע"ש. וא"כ מוכח דלא הוי דרך תענוג אלא בדבר שאינו נאכל כמות שהוא חי, וא"כ אפשר דשני תבשילין לשבת צריך ג"כ להיות מדבר שאינו נאכל כמות שהוא חי, או דנלמוד יותר מעירוב תבשילין, (ע"י) [עיין] תוי"ט שם (ועיין סימן תקכ"ז ס"ה ובהגר"א ז"ל שם). אמנם זהו רק לפלפולא, דכבר פסק בש"ע (סימן תקנ"ב ס"ג) דתבשיל הנעשה מדבר שנאכל כמות

הערות וצינונים

¹⁰⁷ תוספת זו מלוח הטעויות שבסוף הספר. ¹⁰⁸ בספר נדפס כאן בסוגריים בזה"ל: עיין בספר יד אהרן בסימן זה מה שהקשה עליו. ע"כ. ראה לקמן אות קמ"ו. ¹⁰⁹ עיין להרב רוח חיים (סק"א) נדפס לקמן אות קנ"ד, ולהרב דברי מנחם (הגב"י סק"ב) נדפס לקמן אות קנ"ח, מה שתמהו על הרב בית דוד.

אוצר ההלכה

משאר עבודה זרה דעלמא. ומה שכתב הרב המחבר דמי ששומר שבת אי אפשר שיאמין בעבודה זרה, משום דקשיא ליה, כיון דשומר שבת ששקולה כנגד כל התורה [ירושלמי נדרים פ"ג ה"ט] שהוא מורה השגחה וכו', איך אפשר שיעבוד עבודה זרה. לי נראה דקושיא מעיקרא ליתא, דאפשר לשמור את השבת כהלכתו ויעבוד עבודה זרה, כסבור שיש בה ממש והוא האלוה המשגיח והמחדש ונתן התורה וצוה לשמור את השבת, אי נמי שעובד אחד ממשרתי עליון כסבור שזהו רצונו של מקום ח"ו, שמפני זה לא ימנע מלשמור את השבת. עכ"ל.

(יד אהרן – הגב"ה)

קמז) שם לכבוד השבת. כתב הב"י (דף קנ"ז ע"ד שיטה ל"ו), ותורה מן השמים וכו'. נ"ב: עיין בספר בית דוד (חלק א"ה סימן צ"ו)¹¹² מה שגמגם על זה.

(יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"ה סק"א)

קמח) שם לכבוד השבת. כתב הב"י (שיטה ל"ח), ולכן יש לו תוחלת מחילה וכו'. נ"ב: עיין עוד שם [בספר בית דוד סימן צ"ו]¹¹³ מה שפירש. (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"ה סק"ב)

קמט) שם לכבוד השבת. גרסין בפרק כל כתבי [שבת קיח:], אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן, כל המשמר שבת כהלכתה, אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו. ע"כ. וראיתי להרב מגן דוד ז"ל [ט"ז ריש הסימן] שדייק אם לא עשה תשובה שבת מאי מהניא, ואי עשה תשובה שבת למה ליה, ונראה דמייירי שעשה תשובה וכו'. יע"ש. ולפ"ד יובן על פי מה שכתב הרמב"ם ז"ל (בפ"א מהלכות תשובה דין ד'), שאע"פ שהתשובה מכפרת, מכל מקום אינה כפרה גמורה עד שיבואו עליו יסורין, שנאמר "ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם" [תהלים פ"ט, ל"ב]. יע"ש. כל קבל דנא השמיענו ר' יוחנן, שהמשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כאנוש, מוחלים לו ע"י תשובה בלתי יסורים. אי נמי י"ל שרבי יוחנן אתא להשמיענו חדוש, דאפילו עובד עבודה זרה שהדין הוא שהתשובה לחוד לא מהני יען כפר בעיקר, ותשובה תולה ומיתה מכפרת, משום הכי אשמועינן דבתשובה ושבת נמחלו עוונותיו. ומרן ז"ל בבית יוסף נתן טעם לשבח איך בשמירת השבת ימחלו לו עוונותיו, ואמר מפני ששבת שקולה כנגד כל המצוות, שהיא מורה השגחה וחידוש העולם ותורה מן השמים, וכיון שהוא שומר שבת, ודאי העבודה זרה שעובד אינו מפני שמאמין בה, ולכן יש לו תוחלת מחילה ע"י תשובה וכו'. יע"ש.

ולפ"ק"ד לפי זה צ"ל שאנוש לא היה עובד עבודה זרה ממש שהיה מודה בה, א"כ יש לדעת מאי אפילו דקאמר. ושמא הכוונה היא, לא מבטיא אם היה עובר עבירה שאין בה

וחידוש העולם ותורה מן השמים, וזה ששומר שבת, ודאי עבודה זרה שעובד אינו מפני שמאמין בה, ולכן יש לו תוחלת מחילה על ידי תשובה, מה שאין כן בלא זה, שיעלה בדעתו שיש בה ממש, רחוק לשוב בתשובה. ע"כ. וראיתי להרב מגן דוד [ט"ז ריש הסימן] שכתב, דהך מימרא מייירי בעשה תשובה, ואפילו הכי אם לא היתה שמירת שבת, היה דינו כעבר על כריתות ומיתות בית דין, דלא סגי בתשובה ויום הכפורים אלא צריך יסורין דממדין, אבל כאן דשומר שבת כהלכתו, מהני תשובה שיהא נמחל לו. ע"כ. מה שכתב שם דמיתה ממרקת, הוא ט"ס, דלא בעי מיתה אלא בעבירה שיש בה חלול השם כמבואר שם [יומא פו.], אלא צ"ל יסורין. ומיהו בעיקר הפירוש שפירש דבעשה תשובה מייירי, לא משמע כן לשון הגמרא שאמר אפילו עובד עבודה זרה, דלא נקט עבד אלא עובד, דמשמע דעדיין עכשיו הוא עובד. ועוד דלשון מחילה יצדק גם על התליה, אפילו אינה מחילה גמורה. ועוד דלא מסתבר שיהא עדיף משאר תשובה דשאר עבירות דיש בהם כריתות ומיתות בית דין דבעי יום הכפורים ויסורין, וסגי לן חידוש זה דיהא נמחל לו עון עבודה זרה כמותם ולא יותר מהם. ולכן נלע"ד עיקר כהבנת מהר"י אבובב ז"ל דמייירי בלא עשה תשובה, וכוונת אומרים מוחלין, הוא דיש לו תוחלת על ידי תשובה. ועיין בספר בית דוד¹¹⁴. ועיין בתשובות מהר"ר בצלאל זכרוננו לברכה (דפוס ונציה) סימן ג' דף י"ח). יע"ש. ודוק.

(מטה יהודה – הקדמה לסימן)

קמד) שם לכבוד השבת. כתב בט"ז (סק"א) [ריש הסימן], ונראה דמייירי וכו'. זה אינו, דאין הפירוש שמוחלין לו מחילה גמורה, דאילו כן הוא, היה לו לחשוב בין חילוקי כפרה שחשב פרק יום הכפורים (דף פ"ו ע"א), אלא פירושו שמקילין את דינו, וכמו שכתבו תוספות שבועות (דף י"ב ע"ב ד"ה לא זו). ע"ש¹¹⁵. (חמד משה – סק"א)

קמה) שם לכבוד השבת. בטור הביא, אמר ר' יוחנן וכו' נחלה בלי מצרים, ותו אמר רב יהודה אמר רב וכו' משאלות לבו. ושמעתי דהא בהא תליא, דאמרינן [קהלת רבה פרשה א' פסקא ל"ד] אין אדם מת וחצי תאוותו בידו, וא"כ היאך אפשר שיהיה לו משאלות לבו, לכן נתנים לו נחלה בלי מצרים. והוא נכון. (חמד משה – סק"ה)

קמו) שם לכבוד השבת. כתב הב"י (דף קנ"ז ע"ד שיטה ל"ה), מפני ששבת שקולה כנגד כל המצוות וכו'. נ"ב: מצאתי כתוב למהר"ם טיוולי ז"ל, וז"ל: א"מ [אמר משה], לישנא דגמרא [שבת קיח:] דאמר כדור אנוש הוא תיובתיה, ופירש רש"י דור אנוש התחילו לעבוד עבודה זרה וכו', ופירש כן משום דקשיא ליה אמאי קאמר כדור אנוש, אטו מי חמירא עבודה זרה דאנוש

¹¹⁰. נדפס באות הקודמת. ¹¹¹. עיין ברוח חיים (סק"א) נדפס לקמן אות קנ"ד, שיישב דברי הט"ז ודחה דברי הרב חמד משה. ¹¹². נדפס לעיל אות קמ"ב. ¹¹³. נדפס לעיל אות קמ"ב.

אוצר ההלכה

לו משאלות לבו, מדה כנגד מדה. ולפי זה ודאי עונש עמלק עיקרו בא על מסה ומריבה כפירש"י, אך מה שגרם לזה שבאו לידי נסיון, הוא מה שהיה להם צמאון, ואילו היו שומרים שבת ראשונה והיו מחשבים שכל מלאכתם עשויה ואינם חסרים כלום, בודאי לא יצאו ללקוט ביום השביעי, שכבר לקטו בערב שבת לחם משנה, ואילו עשו כן היה שכרם למלאות משאלות לבם, וממילא לא באו לידי נסיון וצמאון, וגם עמלק לא בא. ולא מכל הסמיכות יליף, רק קושטא דמילתא דאילו שמרו לא באו לידי כך, ומה שבא עמלק הוא מכח שלא שמרו שבת ראשונה. והא דלא נקט אלמלא ישראל היו מענגים שבת ראשונה, היינו דאידי דא"ר חייא א"ר יוחנן קודם זה כל המשמר שבת כהלכתו, נקט גם הוא סירכיה דלשון ר' יוחנן, אבל עיקר כוונתו אענוג. וזה תורף דברי הרב תוספת שבת. ע"ש באורך הלא בספרו.

ואידי דחזיתיה להרב הנזכר כי השבי' השבי' דרך הנזכר שהוא נחמד מאד, וכשר לפני חכמי יושר, וקילורין לעיני המשכילים האמיתיים, לא אחד דלדעתי הקצרה חזינא ביה תיוהי, וכמעט לא ניתן ליאמר. ועתה מלכים השכילו, חדא, דהא דשלא יהרהר בעסקיו אינו מן הדין, דהרהור מותר, וזה מצוה כמו שכתבו רבנו יונה והטור, ואין להאשים ישראל על כך. וכי תימא הא בירר שיחותיו, וכוונתו דהא מיהא אלמלא עשו כך ישראל לא בא עמלק, ולא שחטאו הם בשבת, א"כ מאי נפקא מינה מדרשא זו, והא רב עצמו השמיענו כזאת, דכל המענג השבת והיינו דדומה כאילו מלאכתו עשויה, נותנין לו משאלות לבו, ואמאי אכפל בדרשא זו. ותו, דדבר זה דתני במכילתא, נפקא מקרא ד"ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך", ובעשרת הדברות כתיב ואכתי לא ידעו מזה. ותו, דהכא חיללו שבת שיצאו עם הכלים ללקוט המן, וכתיב "אל יצא איש ממקומו" [שמות ט"ז, כ"ט], ועיין מה שכתבו התוספות בעירובין סוף פרק קמא [יז: ד"ה לאו], ובשבת (דף פ"ז ע"ב ד"ה אתחומין), והרב נחלת יעקב (פרשת בשלח) באורך. ומ"מ מהש"ס והמפרשים מוכח דחיללו שבת ביציאה זו, ורב אמר אלמלא שמרו וכו' דכתיב "ויהי ביום השביעי" וכו', ומוכח דכיוון לומר דחיללו שבת, ולא כפירוש. ומה שכתב דרב נקט אלמלא שמרו ולא עינגו אידי דר' חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המשמר, הדבר קשה, דישנה האמת רב ויסתום דבריו ביותר שלא נבין אותם אידי דר' יוחנן אמר כל המשמר. ותו, רב היה גדול, ור' יוחנן כותב לו לקדם רבנו [חולין צה:], (ומאי דהלכה כר' יוחנן נגד רב אינו ענין לזה), ואיך רב סריך וסביך בלשונו אידי דר' יוחנן דזוטר מיניה והיה בארץ ישראל. וליכא למימר דרב יהודה שינה לשון רב אידי דר' יוחנן, דהרי חייב לומר כלשון רבו [ברכות מז:]. ותו, דרב יהודה אפילו ספיקי דגברי גריס [חולין יח:], וגם הש"ס אין נראה דשינה הלשון. ותו, דלעיל בסמוך מימרת רב יהודה אמר רב גופיה כל המענג את השבת וכו', ובמקום דרב יאמר בלשון שמירה אידי דר' יוחנן, יאמר

איסור כלפי שמיא לכפור בעיקר, כגון שעבר על אחת מכל מצוות שבתורה, אלא אפילו עובד עבודה זרה כאנוש, שאף שלא היה מודה בה מכל מקום איסורא איכא, ועבירה זו גדולה משאר עבירות שבתורה, אפילו הכי ע"י השבת נמחל לו. ובהיותי נבוך בזה ראיתי בתשובת ה"ר בצלאל (דפוס ונציה סימן ג') דף י"ח ע"ג, שהביא מה שכתב הרב שכנגדו לפרש בהאי מימרא קרוב למה שכתבתי, שמה שאמרו עובד עבודה זרה כאנוש, היינו שלא היה עובד עבודה זרה להיותו מאמין בעבודה זרה ולא בהשגחתו יתברך, אלא שרצה לחלוק כבוד למצוותיו יתברך, אז ע"י שמירת השבת נמחל. יע"ש. והרב ז"ל דחה דבריו, שא"כ היה לו לומר אם עבד עבודה זרה כאנוש ומאי אפילו דקאמר. יע"ש. ולפק"ד לפי האמור נחא. יע"ש. ועל מרן יש לתמוה, שפירש מה שאמרו מוחלים, דהיינו שיש לו תוחלת מחילה על ידי תשובה, כנראה שר"ל שיש לו תקות מחילה ע"י שמירת השבת בעשותו תשובה, ופשט לשון הש"ס משמע שיש לו מחילה ממש וכדכתיבנא. (ברכות מים)

קנ) שם לכבוד השבת. הטור הביא מה שאמרו פרק כל כתיבי (דף ק"ח ע"ב), אמר רב יהודה אמר רב, אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון, שנאמר "ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו" [שמות ט"ז, כ"ז], וכתיב בתריה "ויבא עמלק" [שם י"ז, ח']. וכתב מרן בבית יוסף בשם מהר"י אבוהב, לפי שעמלק היה עיקר הגורם שהאומות מלאו את לבם להתגרות בישראל, כי לא קמה עוד רוח בהם בשמעם היר הגדולה אשר עשה ה' לישראל בים ובמצרים, אך עמלק חילל כבודם והוקירם לעיני האומות כמו שאמרו ז"ל. עכ"ד.

וחזיתיה להרב תוספת שבת (בריש ספרו) שהקשה, דקרא ד"ביום השביעי יצאו" כתיב בפרשת המן, ואחר זה פרשת מסה ומריבה, ואחר כך "ויבא עמלק", ופירש"י דעונש עמלק על מה שאמרו "היש ה' בקרבנו" [שמות י"ז, ד'], והגדיל מדורת קושיא זו עד מאד. ופירש במה שאמרו [שבת קיח:] אמר רב יהודה אמר רב, כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו שנאמר "והתענג על ה'" וגו' [תהלים ל"ז, ד'], עונג זה אינו יודע מה הוא, כשהוא אומר "וקראת לשבת עונג" [ישעיה נ"ח, י"ג] הוי אומר זה עונג שבת. והכוונה במה שכתבו הטור סוף סימן ש"ו ומרן בב"י שם [סעף ח'] בשם רבנו יונה [אגרת התשובה הוצאת שפתי חכמים דרש ב' אות ל"ה], דהגם דקי"ל מותר לאדם להרהר בעסקיו בשבת, וילפינן לה מדכתיב "ודבר דבר" [ישעיה שם], דיבור אסור הרהור מותר, מ"מ מצוה שלא לחשוב בשבת בשום עסק. ואמרו במכילתא [יתרו פרשה ז'], "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך" [שמות כ, ח'], שיהא דומה בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה כבר ואין אתה חסר כלום, ואין לך עונג גדול מזה. והיינו דקאמר כל המענג השבת, שחושב שכל מלאכתו עשויה, ולכך נותנין

אוצר ההלכה

בו כל הנעשה ויום תוגה הוא. וגם מה שמבואר בספר אבודרהם [סדר מעריב של שבת ד"ה וכשיבא] בשם (הרמ"ה) [הר"מ], הא דאמרו [שבת קי"ט:] שני מלאכים מלוין האדם בליל שבת לביתו, מלאך טוב ואומר כך ומלאך רע בעל כרחו יענה אמן, דהיינו שבערב שבת בסופו משמש צדק, ובתחילת ליל שבת משמש מאדים. [ע"כ]. ומעתה מה שאסור בעשיית מלאכה אין זה מהפלאה, כי הוא שממון ותהו כל הנעשה בו. אמנם מה שהוא ע"פ ציווי השם לשמוח בו, הוא נגד מזל היום, כי כפי מזלו אין בו שמחה, וע"כ כשאנו שמחים בו ואין אנו עושים מלאכה, מורה כי מצד מצות ה' עושה גם שניהם. וזהו זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו [ראש השנה כז.], להורות ע"י שמירת שבת בשמחה שאין אנו משגיחין על מזל, ואין מזל לישראל שומרי שבת.

והנה כל יסוד ענין עמלק שמלאו לבו לעשות מלחמה עם ישראל בעת יציאת מצרים, מבואר בירושלמי [ראש השנה פ"ג ה"ח] דאנשי מלחמתו יום גנוסיא שלהם היה ביום זה, דהיינו יום לידתם, ואין אדם נופל ביום גנוסיא שלו כי מזלו ביום לידתו ברום המעלות, ועל כן לא יכלו ישראל לו, עד שאמר משה ליהושע שיבחר אנשים צדיקים, שבידם להוריד ולשלוט על המזל. והנה הא דיצאו מן העם ללקוט, כי היה בדעתם שעיקר שמירת שבת מן מלאכה הוא, לסיבת כי מזל שבתאי שולט בו, אבל במן שיוור מן השמים למה לא ימצא אצלם, כי שבתאי שולט בארץ וכל הנעשה בה, אבל במן שיוור מן השמים דרך נסים, בזה אין כח המזל לבטל, כי הנס הוא למעלה מן המזל, ועל כן יצאו מן העם ללקוט. וכיון שהיה בדעתם ששבייתה מן המלאכה הוא מצד המזל וחשבו כי יש מזל לישראל, על כן בא עמלק שהביא אתו אנשים אשר ע"פ המזל היה בידם לנצח את ישראל, ולא היה כח בישראל לעמוד נגדו, והיה מוכרח משה לבחור אנשים המה יעמדו נגדו להוריד המזל. אבל אילו שמרו ישראל שבת ראשונה, לא היה כח בעמלק להלחם עמהם, כי ישראל למעלה מן המזל כנ"ל. ובוזה נראה לי, דשמירת שבת מבטל דעות הנפסדים האומרים שהעולם נמסר לכוכבי לכת, וזהו דעת דור אנוש, והבן.

עוד נראה לי בדרך יותר קרוב, כי באמת הדבר תמוה, ישראל עם קדוש, וזה זמן קרוב שיצאו ממצרים והאמינו בה' ובמשה עבדו, למה זה יצאו ללקוט, ומשה אמר להם "עד מתי מאנתם לשמור וכו' ראו כי ה' נתן לכם את השבת" [שמות ט"ז, כ"ח – כ"ט]. ואמרתי בפירושי תורה, כי כל מה שצוה הנביא מחויבים לשמוע בקולו, אך לפי שהוא נגד ציווי ה', שלפי דעת האומרים דעד מתן תורה היה להם דין בן נח להחמיר¹¹⁷, ואנן קי"ל [סנהדרין נח:] עכו"ם ששבת חייב מיתה, והקשו התוספות [חולין דף ל"ג ע"א ד"ה אחד:] איך שמרו ישראל את השבת, נימא מי איכא מידי דלישראל שרי וכו'. ותירצו, כיון (דנצטוה) [דנצטוה]

אלמלא ענגו שהוא האמת, והוא לשון מימרא ידיה דאמר כל המענג. ואין להאריך.

ואפשר לישב לעיקר הקושיא, דלא נעלם מרב סברת ר' יהושע בבכורות (דף ה' ע"ב), "רפידים" ר' יהושע אומר שריפו ידיהם מדברי תורה, וכן הוא אומר וכו', לזה בא עמלק, אלא דקשיא ליה לרב דעדיין לא נצטוו בתורה ובלימודה, ואין זה כדאי שיבוא עמלק שהיה ראש לחולי וגרמא בנזיקין לכל האומות, מאחר שלא נצטוו בתלמוד תורה. להכי סבר שחטאם היה חילול שבת, אלא דכשהיו עוסקין בתורה היתה מגנת עליהם מהאויב, דתורה בעידנא דעסקי בה אגוני מגנא ואצולי מצלא [סוטה כא.], וכשריפו ידיהם מהתורה, נתעורר עליהם חטא חילול שבת ויבוא עמלק. והשתא אתי שפיר, דרב סבר כר' יהושע דעמלק בא על שריפו ידיהם, כדכתיב "וילחם עם ישראל ברפידים", ומוכרח דהיינו משום חילול שבת, ולא סבר משום שאמרו היש ה' בקרבם, ובהכי לא קשיא מידי. ובדרוש הארכתי יותר בקונטרס דברים אחדים (דרוש י"ג) בס"ד.

(מחזיק ברכה – סק"א)

קנא שם לכבוד השבת. הטור הביא מה שאמר ר' יוחנן, כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו [שבת קיח.]. ועיין פירושו בב"י. ונראה דקשיא ליה דשבת מאי אהני ליה, עיין מה שכתבתי (סימן ש"ז [סק"ח]) דשבת שקול נגד כל המצוות חוץ מעבודה זרה, אבל עבודה זרה שקולה נגד כל המצוות ושבת בכלל, ומה שכתב רש"י בחולין (דף ה' ע"א [ד"ה אלא לאו]) דשבת חמור מעבודה זרה, ט"ס הוא, וכבר הרב פנים מאירות (ח"ב סימן נ"ו) הגיה חמור כעבודה זרה, ונ"ל¹¹⁴ ודלא כהרב באר שבע בפרק קמא דכריתות בד"ה שאם עשאן וכו'. ע"ש. ואי עשה תשובה סגי ליה, ומה שייך שומר שבת לעובד עבודה זרה, ודלא כמו שכתב הרב יד אהרן [הגב"י]¹¹⁵ בשם מהר"ם [טיוולין]. ע"ש. ומה שכתב הדרישה [פרישה סק"ד], דמה שאמר כאנוש, לפי שהוא עבד עבודה זרה בטעות. ע"ש. כבר הרדב"ז (ח"ב [סימן תשצ"ו])¹¹⁶, והובא בשו"ת מה"ר בצלאל [דפוס ונציה] סימן (ב') [ג'], דחה פירוש זה. ע"ש שהאריך.

(ערך השלחן – סק"ב)

קנב שם לכבוד השבת. עיין בט"ז [ריש הסימן] שהביא לשון הש"ס [שבת קיח:] כל שומר שבת וכו'. ולי נראה לבאר הדבר על פי מה שבארתי לשון של הטור שהביא מאמרים הרבה הנוגעים לענין כבוד שיכבד האדם השבת, ומאמר ראשון [שבת שם] אילו שמרו ישראל שבת ראשונה לא היה אומה ולשון וכו', דכתיב "ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט" [שמות ט"ז, כ"ז], וכתיב אחר זה "ויבא עמלק" [שם י"ז, ח.]. ונראה לי ביאור הדבר, כי חכמי התולדות הסכימו ביום השבת אשר שולט בו מזל שבתאי, אשר כל אשר נעשה בו הוא שממון ותהו, לא יצלח

הערות וצינונים

114. תוספת זו מתיקון ערך השלחן (סק"ב). 115. נדפס לעיל אות קמ"ו. 116. התשובה נשמטה ממקומה ונמצאת בסוף ח"ב. 117. ראה בפרשת דרכים למהר"י רוזאניס (דרוש א-ג') שחקר באורך בענין זה.

אוצר ההלכה

נתתי להם שבת ועוסקים בתורה בשבת. הרי ע"י תורה ושבת נקראים בנינים למקום, וכתוב "שובה ישראל" [הושע י"ד, ב'], ולא אומות העולם, והיינו טעמא דישאל מדין בנינים, ואב שמחל על כבודו כבודו מחול [קידושין לב.], משום הכי אמר כל השומר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו ונתקבל תשובתו, שהרי יש לו דין בנינים. ואמר אפילו דקי"ל [שם מ.] מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, והיינו טעמא דידוע מחשבות ה', וכלום אב מעיד על בנינים, חוץ ממחשבת עבודה זרה לפי שאינו מדין בנינים, משום הכי אמר אפילו עובד עבודה זרה דאינו מדין בנינים, מוחלין לו כיון דשומר שבת כהלכתו, והרי עתה הוא מדין בנינים.

ועיין להט"ז [ריש הסימן] שכתב, לפי שאם עבר על חייבי כריתות ומיתות, תשובה תולה ומיתה ממרקת¹²¹, אבל שומר שבת עם תשובה מוחלין לו ולא צריך מיתה. ע"ש. וזה רמז מה שאמר הכתוב "תשב אנוש עד דכא" [תהלים צ', ג'], תשב אותיות שבת, תשב בתשובה בשבת, עד דכא, אפילו איכא חיוב מיתה עד דכדוכה של נפש, תשב אנוש, אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו.

וגם אני שמעתי טעם השומר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין, לפי שדור אנוש חשבו מזמה ח"ו שתי רשויות, וכי שומר שבת כהלכתו, תיקשי ליה איך גשמים יורדין בשבת, על כרחך דכולי עלמא דיליה¹²², וכי תימא הכתיב "נעשה אדם" [בראשית א', כ'], ההוא ללמד ענוה גדול נמלך בקטן¹²³. משום הכי אמר, שומר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו. וזה נראה לע"ד מה שאמר הכתוב "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד" [דברים ד', ל"ט], אמר וידעת היום, יום השבת דכתיב "כי שבת היום" [שמות ט"ז, כ"ה], והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, דכולי עלמא דיליה, דאם לא כן איך יורדין גשמים בשבת.

וחדשות אני מגיד, ראיתי בספר ישועות יעקב [סק"א]¹²⁴ נדפס חדש, שכתב דביום השבת שולט כוכב שבתאי תהו ושמומן, משום הכי ציווי שלא לעשות מלאכה בשבת אינו פלא, כי היום גורם שאינו בר מלאכה, אלא שאנו עושים בשמחה נגד המזל, שהיום אינו יום שמחה, אלא על פיו וציווי ה' יתברך, ולהורות שאין משגיחין על המזל. וכי יצאו מן העם ללקוט, סברו טעם ציווי איסור עשיית מלאכה משום כוכב שבתאי, ומן היורד מן השמים לא נצטוו, כי שבתאי אינו שולט אלא על הארץ, ולזה בא עמלק, ואלמלא שמרו שבת ראשונה להורות

על השבת לא שייך בזה איסור דלא ישובות¹²⁵. [ע"כ]. על כן מיאנו ישראל לשמוע לקול משה, כי חשבו שעדיין לא יצאו מכלל בני נח, וציווי משה היה נגד הציווי ד"יומם ולילה לא ישובות", וע"כ לא רצו לקבל מצות שבת, ואמר להם משה "ראו כי ה' נתן לכם (את) השבת", דירד בששי לחם משנה, וכיון דנצטוו על זה ממילא בטל איסור דלא ישובות. וכיון שאמרו שעדיין הם בכלל בני נח, א"כ הם לא יצאו עדיין משליטת המזל, כמו כל האומות, כמו שאמר הכתוב "מאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה" [ירמיה י', ב']. ואמנם באמת דעת הרמב"ן, כי מעת שקבל אברהם לקיים כל התורה, מאותו עת דין ישראל להם¹²⁶. והיינו דאמר הקב"ה [שבת קנז.] מה דעתך דקאי צדק במזרח וכו', וכמו שנאמר "ויוצא אותו החוצה" [בראשית ט"ו, ה'], דהיינו למעלה מן המזל. וישראל דלא שמרו שבת הראשונה, בחשבם שיש להם דין בן נח והמה תחת המזל, בא עליהם עמלק באותן אנשים שיום גנוסיא שלהם ביום הזה, ובכח המזל בא עליהם. אבל אי היו שומרים שבת ראשונה כמו שאר דברים שהאמינו במשה, דכיון דיצאו מכלל בני נח אין עליהם חיוב זה דיום ולילה לא ישובות, וכמו דבאמת יעקב שמר את השבת וכן אברהם תיקן עירוב תבשילין משום שיצאו מכלל בן נח, ואז אין המזל יוכל להרע להם, היו כובשים זרע עמלק שבא בכח המזל. והדברים מתוקים מאד והארכתי בזה בפירושי על התורה.

(ישועות יעקב – סק"א)

קנג) שם לכבוד השבת. ולא יעשה יום השבת כימי החול, אלא מכבדו במאכל נקי וכסות נקיה כדי לענג את השבת, ולא יתכוין להנאת עצמו דבכל ימי החול טרוד על מזונו ועוסק במלאכתו ויום השבת שקט ושאנן, אלא כוונתו לשם שמים. ובחון לשון הזהב לשון מרן 'לכבוד השבת', ולא אמר להתכבד בשבת אלא לכבוד יום השבת לשם שמים.

ובפרק כל כתיבי [שבת קיח.], השומר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו. ונראה הטעם, לפי דקי"ל [סנהדרין נח.]: גוי ששבת חייב מיתה, גוי שעסק בתורה חייב מיתה [שם נט.], וטעם תרוייהו, דע"י שבת ותורה נקראים בנינים, דלא ניתנה תורה לישראל אלא מפני שהם בנינים, כדתנן באבות [פ"ג מ"ד] חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה. ובזה הקדוש [ויקרא דף ק"ב ע"א], ישראל נקראים בנינים ע"י דעסקי בתורה כבן המחפש בגנוזי אביו. גם במדרש [שבת י.], אמר הקב"ה למשה, חמדה גנוזה אית לי בבית גנוזי ושבת שמה ונתנה לישראל. גם איתא במדרש¹²⁷, כשבאו ישראל ליכנס לא"י אמרה תורה, בניך יהיו טרודין בעבודת הארץ, תורה מה תהא עליה, אמר לה, בתי

הערות וצינונים

118. זה לשון התוס' שם: דבדבר שהוא מצוה לישראל לעשות לא שייך למימר מי איכא מיד דלישראל שרי וכו'. וע"ש. 119. ז"ל הרמב"ן בפירושו עה"ת (ויקרא כ"ד, י'): כי מעת שבא אברהם בבית מילה היו ישראל ובגוים לא יתחשבו. 120. הובא בטור בסימן ר"צ. 121. לשון הגמרא (יומא פו.) תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין ממרקין. 122. ביאור הדברים, דלכאורה איך יורדים גשמים בשבת והא איכא איסור הוצאה מרשות לרשות, והתירוץ, דכולי עלמא של הקב"ה והכל בבית אחד לדידיה, ומזה מוכח שלא כדור אנוש שחושבים שישנן שתי רשויות. 123. כך פירש רש"י שם. 124. נדפס באות הקודמת.

אוצר ההלכה

ואמרו "היש ה' בקרבנו אם אין", נשתרשב להם לטעות, כמו שאמר הכתוב "ואתם הדבקים בה' אלוהיכם חיים כלכם היום" [דברים ד', ד'], ואמרו ז"ל [כתובות ק"א:]: וכי אפשר לידבק בשכינה, אלא כל המהנה תלמידי חכמים כאילו נדבק בשכינה, וכיון דחשבו מזמה שהם תחת שבעה כוכבי לכת, אינן דבוקים בתורה ובתלמידי חכמים דהוה להו כאילו דבוקים בשכינה. ומה טוב אף נעים דקדוק לשון רבותינו ז"ל, שריפו ידיהם מדברי תורה, דמי הכנים ידים לכאן, הוה להו למימר שהיו נרפין מדברי תורה. וזכרתי ימים מקדם זה ימים שמעתי מאמ"ן [מאבי מורי נוחן] עדן הוא היה אומר, דקדקו לומר שריפו ידיהם מדברי תורה, לומר שלא היו מחזיקים ביד לומדי התורה, וכאן הבן שואל, סוף סוף מדתלי בחיזוק ידים בלומדי תורה, הוה ליה למימר שלא למדו תורה. אכן לפי האמור, ע"י אשר יצאו מן העם ללקוט שחשבו שהם תחת שבעה כוכבי לכת ושנו בחטא, נשתרשב להם לומר "היש ה' בקרבנו אם אין", שנו וישלשו שלא החזיקו ביד לומדי התורה, שאם היו מחזיקים ביד לומדי התורה היו מאמינים שהם דבוקים בה' יתברך, ותחת שלש רגזה ארץ, מיד ויבא עמלק.

כ"י על פי זה יש לפרש מאמרן ז"ל [שבת ק"ח:]: אמר ר' יוחנן משום רשב"י, אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין, שנאמר "כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי" [ישעיה נ"ו, ד'], וכתוב בתריה "והביאותים אל הר קדשי", מאי שנא שתי שבתות, היה לו לומר אלמלא שמרו שבת, ומהו פירוש שתי שבתות.

אמנם כבר ידעת מה שכתב רבנו האר"י זיע"א [שער הפסוקים פרשת כי תצא עה"פ ביומו תתן שכר], כי החכם יש לו בימי החול נשמה יתירה מה שזוכה שאר אינשי בשבת, ובשבת איתוסף עוד נשמה יתירה שבת שמה, משום הכי תלמיד חכם נקרא שבת. גם אמרו [כתובות ס"ב:]: עונתן של תלמידי חכמים משבת לשבת. משום הכי אמרו, אלמלא שמרו שתי שבתות, דהיינו השבת עם תלמיד חכם שנקרא שבת, אם כן קאי אשר ישמרו שבתותי לתלמידי חכמים דעסקי בתורה ובחדושי תורה, והיד כותבת ספרים הרבה, והיא תורה שיש עמה מלאכה היא כתיבת החדושים בימות החול, ובטל מן התשמיש, ובשבת להיפך, זוגן מליל שבת לליל (י) שבת ובטל ממלאכה חדושים רבים מה שכותב בימי החול, זהו שאמר הכתוב "כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי", דמסרי גרמיהו ואין להם זוג כי אם מליל שבת לליל (י) שבת, כדכתיב "אשר פרי יתן בעתו" [תהלים א', ג']. ובזה יפורש מאי דאיתא ברע"א מהימנא פרשת קרח [במדבר קע"ט:]: מעולם לא זזה שכינה מישראל בשבתות וימים טובים, אפילו בשבתות של חול. ועיין להרב פרשת דרכים [דרוש כ"ג ד"ה עוד נקדים מאי דאמרין במדרש]. ע"ש. ולפי האמור יתכן לא זזה שכינה מישראל בשבתות, כדכתיב

שהם למעלה מן המזל, לא היה בא עמלק, ומזה נתבטל דעת דור אנוש דסבירא להו דהעולם נמסר לכוכבי לכת. ע"ש. ומזה הטעם נראה דגוי ששבת חייב מיתה לפי שהם תלויין במזל, אבל ישראל למעלה מן המזל. ומזה הטעם מה שנתבאר בזה הקדוש [שמות דף ס"ג ע"ב, דף פ"ח ע"ב] דכל מזוני אתברכאן מיום השבת, (אות היא) "ביני ובין בני ישראל [אות היא]" [שמות ל"א, י"ז], לפי שישראל הם למעלה מן המזל הם מתברכאן מיום השבת, נגד כל העמים שהם תחת המזל, ואין להם שמחה בשבת מצד כוכב שבתאי, ואין להם מזל ביום השבת. וזה כוונת הפסוק, "וידעת היום" כי שבת היום שמירת שבת כהלכתו, "והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד", ולא תחת כוכבי לכת.

כ"י מן הבא"ר טעם דיצאו מן העם ללקוט הוא נגד השגחה פרטית, כי חשבו מזמה שהם תחת המזל, ולא ידעו שישראל הם תחת ממשלתו יתברך, וכתוב "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם" [שמות ל"א, ט"ז], לדירתם כתיב, אמרו ז"ל¹²⁵ אמר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכברוני, ובוזה הקדוש אם תשמרו את השבת משרה שכינתי ביניהם, וזהו ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת, לא משום שהיום גורם אינו ראוי למלאכה משום כוכב שבתאי, אלא לדירתם שאני דר ביניהם, והם ישראל אינן תחת המזל, לא כאותן שיצאו מן העם ללקוט דמורין על עצמן שאין להם השגחה פרטית, ומזה נשתרשב להם במסה ומריבה, וכתוב "ויעל" (לגסותם [וגו'] היש ה' בקרבנו אם אין" [שמות י"ז, ז'], כי היה להם נסיון שמא ילכו אחרי כוכבי לכת, משום הכי ויבא עמלק, משום הכי אמרו ז"ל [שבת ק"ח:]: לפי שיצאו מן העם ללקוט, מיד ויבא עמלק. והדבר קשה, שהרי לא סמך ויבא עמלק ליצאו מן העם ללקוט, שהרי הפסיק בפרשת מסה ומריבה, וטפי הוה ליה למימר משום מסה ומריבה בא עמלק, וכדפרש"י על התורה [שמות י"ז, ח'], ויבא עמלק על שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין, ואיך הוא נגד [גמרא] דילן שאמרו לפי שיצאו מן העם ללקוט, וכבר האריכו בזה האחרונים הלא בספרתם. ע"ש. ולפי האמור, הנה נכון כי סיבת מה שבא להם לחטוא במסה ומריבה לאמר היש ה' בקרבנו אם אין, בעבור אשר קדם להם החטא שיצאו מן העם ללקוט, גרם להם לחטוא במסה ומריבה, ולפי ששנו בחטא מיד ויבא עמלק.

כ"י על פי זה ניחא לי מאמרן ז"ל בסוף פרק קמא דבכורות [ה:]: "וילחם עם ישראל ברפידים" שריפו ידיהם מדברי תורה. וקשה, דמאמר זה היפך מאמרן ז"ל [שבת ק"ח:]: בשביל שיצאו מן העם ללקוט מיד ויבא עמלק, ועיין למהרש"א בחדושי אגדות [ד"ה וכתוב]. ע"ש. אכן לפי האמור, ע"י שיצאו מן העם ללקוט, דחשבו שהם תחת כוכבי לכת ולא ידעו שה' יתברך בתוכם,

הערות וצינונים

125. לא מצאנו מאמר חז"ל זה גבי השבת אלא שבקידושין (ל:): נאמר דבר זה לגבי מצות כיבוד הורים. ועיין בתקוני הזהר תיקון ו' (דף כ"ב ע"ב) ותיקון כ"ד (דף ע' ע"א) כעין זה.

אוצר ההלכה

[ויקרא דף כ"ט ע"א] אתקריאו שבת, וחייבין לענגם בכל מאכלין ומלבושין שפירין כגוונא דשבת, וכל המבזה תלמידי חכמים כאילו מבזה שבת וכאילו עובד עבודה זרה. ע"ש. הנה מבואר שבת ותלמיד חכם שקולים הם והם קיום התורה כאמור, ואשר יסרב בשתים הללו כאילו עובד עבודה זרה, הכל מובן כאמור.

הנה נתבאר לך טעם המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו, לפי שהוא מענג א"ש [את השבת] ע"י שהוא מ"ע א"ש לש"ש [מענג את השבת לשם שמים], היפך מזל כוכב שבתאי שהוא שממון, אז אינו תחת המזל, משום הכי נותנין לו משאלות לבו ואינו נכנס תחת המזל, דבגוים שהם תחת המזל לעולם לא ישתנה. ועיין מה שכתבו הרב הלבוש [סק"א], והרב אליה רבה [סק"ב]. ע"ש. גם בטעם דנותנין לו נחלה בלא מצרים עיין בלבוש, ונ"ל לפי שהאבות נתברכו ב'כל מכל כל' [סוטה ה.], ויעקב אמר "יש לי כל" [בראשית ל"ג, י"א], דאתחשיב לי[ה] כאילו אינו חסר כלום, מה שאין כן עשו שאמר "יש לי רב" [שם ל"ג, ט'] דעדיין חסר המיעוט, אבל יעקב אמר יש לי כל, וזהו ברכת ה' היא תעשיר השב"ח כמו שנאמר "והריקותי לכם ברכה עד בלי די" [מלאכי ג', י'], שיכלו שפתותיכם לומר די. משום הכי נותנין לו נחלה בלי מצרים ונותנין לו משאלות [לבון], על ידי שהוא שמח בשבת וכאילו יש לו כל. ובמכילתא נתרו מסכתא דבחדש פרשה ז' "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך", דומה בענין כאילו כל מלאכתך עשויה כבר ואינך חסר כלום, ואין לך עונג גדול מזה. ע"ש. וזה נראה טעם מה שיתבאר בסמוך דהיו עושים זכר למן, עיין בתוספת שבת [סק"ה] ומה שכתב בשם התוספות [פסחים ק: ד"ה שאין]. ע"ש. ולפי האמור יתכן לומר, כמו המן דמשנתה לפום מה שרוצה טועם בו, כן יתן לך משאלות לבך.

גם ידוע ע"י המן יש השגחה פרטית, כי מי שיש לו פת בסלו לא יחשוב מה אוכל למחר, כי לזה אמרו [נתחומא בשלח פסקא כ'] לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן, כי אם הדברים כפשטן, דבר תמוה דניתן יד למבטלין לימוד תורה, כי יאמרו אין לנו מה לאכול כל יום ויום. אמנם הענין להיפך, לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן, כיון דיש לו מה יאכל היום, אינו חושב מה שיאכל למחר, דיש לו השגחה פרטית, כאשר נתן לנו היום מזונות כן למחר. גם ידוע דמאכל השבת הכל רוחני, משום הכי עושים זכר למן שהוא רוחני לחם מן השמים, כמבואר בזהר הקדוש פרשת בשלח [דף ס"א ע"א]. ע"ש.

קנ"ד) שם לכבוד השבת. בטור כתב, אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן, כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה מוחלים לו. הכי איתא במס' שבת פרק כל כתבי (דף קי"ח ע"ב), אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלים לו, שנאמר

"ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם", "לדירתם" דשכינה עמהם, ואפילו בשבתות של חול, הם תלמידי חכמים העוסקים בתורה בחול שנקראים שבת.

הנה נתבאר לך, כי השומר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו לפי שיצא מתחת המזל, וזה הטעם שאמרו ז"ל [שבת קיט:] דביציאת האדם מבית הכנסת שני מלאכים הולכין לפניו, אם הוא שמח אז מלאך טוב אומר כן לשבת הבאה, ומלאך רע עונה בעל כרחו אמן, ואם הוא להיפך והוא בעצבון ודאגה, מלאך רע אומר כן לשבת הבאה, ומלאך טוב עונה בעל כרחו אמן. דהיינו הכוונה אם הוא שמח בשבת נגד מה שביום השבת שולט שבתאי, והוא שמח משום ציווי ה' יתברך, אז יצא מתחת המזל, ומלאך טוב אומר כן יהא לשבת הבאה, ומלאך רע עונה בעל כרחו אמן, ואם הוא בדאגה ונכנס תחת מזל יומא שבתאי, אז להיפך. וזהו מאי דאיתא בתקוני זהר הקדוש [תיקון כ"ב-א דף נ"ח ע"א] וקראת לשבת ענג דלאחריני אתהפך להו לנגע, דהיינו מי שמכבד את השבת לשם שמים אז וקראת לשבת ענג, אבל מי שאינו מכבד את השבת והוא בעצבון, ונכנס תחת מזל שבתאי, אז שולט בו מזל שבתאי והוא בנגע, וזהו מה שאמר הכתוב "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך וגו'" [תהלים צ"א, י"א], ירצה כי על ידי שיושב בסתר עליון וכו' אומר לה' מחסי והוא אינו תחת המזל, אז עליון שמת מעונך, כמו שנאמר "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם", לדירתם, מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני, וזהו עליון שמת מעונך, ביום השבת, אז לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך, כי אינך תחת המזל, כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך, דכל שנתרחק ואינו תחת המזל אז נגע יהא לו ענג, וזהו הטעם שאמרו כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו, כי אינו תחת המזל וכאמור.

עוד מלתא בפומאי, מאי דאיתא במדרש איכה [איכה רבה פתיחתא כ"ד], בשעת החרבן אמר הקב"ה אסלק שכינתי ואז יהי החרבן, דכל זמן דשכינתי שם, אין אומה ולשון יכולים לשלוט בה, ה' אין בה¹²⁶. ע"ש. והרי אמרו [אבות פ"ג מ"ב] מניין אפילו אחד ועוסק בתורה שכינה עמו, שנאמר "ישב בדד" וגו' [איכה ג', כ"ח], גם אמרו לעשות את השבת לדורותם, הרי ע"י עסק התורה שכינה שרויה שם, משום הכי ע"י ויצאו מן העם ללקוט ובטלו שבת, אז גורמין לסלוק שכינה, וגם ריפו ידיהם מדברי תורה שגורם סילוק שכינה, אז ויבא עמלק, ואם באחת תורה או שבת יש השראת שכינה, אין אומה ולשון יכולים להם, משום הכי אמרו [שבת קיט:], לא חרבה ירושלים אלא לפי שביוזו בה תלמידי חכמים, ואין כאן השראת שכינה. כל זה נמשכתי אגב למודי אע"פ שאינו מדרך חיבור זה, ללמד ת"ם ליוזר דמצות שבת שקולה ככל המצוות ויש השראת שכינה, וגם ליוזר בכבוד תלמידי חכמים דיש השראת שכינה, וברעיא מהימנא בפרשת צו

אוצר ההלכה

מרן הב"י, שעובד אחד ממשרתי עליון כסבור שזהו רצונו של מקום ח"ו, שמפני זה לא ימנע מלשמור את השבת, האמת איתו, וכדמצינו בהדיא בדברי הרמב"ם, שזהו בעצמו היה בטעות אנוש ואנשי דורו כשהתחילו לעבוד עבודה זרה היה בטעות זה, והוא תימה על הרב מהר"ם מטיוולי איך לא זכר לדברי הרמב"ם.

ועל על פנים אנו בדיון יש לומר, כי בכוונה מכוונת אמרו אפילו עובד עבודה זרה כאנוש, דהכוונה כי הוא מודה בהשגחתו יתברך שברא את העולם, אלא שהוא טועה בדעתו שיש לכבד למשרתיו, בזה שהוא דבר קל הוא דהשבת מכפר עליו, אבל במי שעובד עבודה זרה שחושב בדעתו המעופשת שיש בה ממש ושהוא אלוה ח"ו, לא יתכן כי שמירת שבת מכפר לו, וכן נראה מדברי הפרישה. ואפשר שלזה ג"כ כיוון מרן בב"י לומר כי השומר שבת שמורה שיש השגחה מאתו יתברך, וגם מודה דתורה מן השמים, והכי הוא האמת, כי כיון שרז"ל דקדקו לומר שומר שבת כהלכתו, היינו כהלכתו ככל חוקותיו וככל משפטיו בט"ל מלאכות ותולדותיהם, ואם כן לא יתכן להעלות על לבו שיש ממש בעבודה זרה ושהיא אלוה ושהיא הנותנת התורה, כי לא יתכן לומר, כי אחרי שהוא שומר שבת מפני מה שכתוב בתורה שבכתב ותורה שבע"פ, המורה שהקב"ה נתן לנו תורה בהר סיני, ושמירת שבת היא מצותו יתברך ע"י משה רבנו ע"ה נאמן ביתו, ומלבד כי הוא מודה בתורה שהיא מן השמים וע"י משה רבנו ע"ה ככתוב בתורה, זאת ועוד, כי בשומרו כהלכתו (מורה) [מודה] על כל דיני שיש בשמירת שבת שהיא בתורה שבע"פ. וזה ברור ומבורר. ובכן יש להשיב על כל דברי הרב מהר"ם מטיוולי הנ"ל, אשר רצה לומר דאפשר לשמור את השבת כהלכתו ויעבוד עבודה זרה כסבור שיש בה ממש, והוא האלוה המשגיח והמחדש ונתן התורה וציוה לשמור את השבת. כי דבריו אלו הם תמוהים, כי לא יתכן בשום צד ואופן אדם המשמר שבת כהלכתו שיעלה בדעתו שיש בעבודה זרה ממש ושתן התורה וציוה לשמור את השבת, כי שמירת שבת כהלכתו הוא ע"פ הכתובים בתורה ע"י משה רבנו ע"ה שנתן הקב"ה התורה על ידו, ושבחר בדברי חכמים המפרשים כל הכתובים בתורה ושמירת שבת בדינים מרובים, והוא מן הנמנע שיחשוב שהתורה ושמירת שבת הוא ציווי ח"ו מזולתו יתברך, כי אפילו הפתי והשוטה גמור לא יבוא לטעות בזה כלל, ובמחילה רבה מכבוד הרב ז"ל, אנכי אומר כי שרי ליה מאריה לכתוב כדבר הזה. והוא ברור.

וחזה הוית מאי דהקשה הרב ט"ז (בריש סימן זה) וז"ל: איכא למידק, אם לא עשה תשובה שבת מאי מהני, ואי עשה תשובה שבת למה ליה. ותיריך, ונראה דמירי עשה תשובה, אלא דתשובה לא מהני שיהא מוחלים לו, כדאיתא בפרק יום הכפורים (דף פ"ו ע"א), עבר על כריתות ומיתות בית דין תשובה תולה ומיתה ממרקת, וקמ"ל כאן דאם בעשותו תשובה שומר

"אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו" [ישעיה נ"ו, ב'], אל תקרי מחללו אלא מחול לו. ופירש רש"י, דור אנוש התחילו לעבוד עבודה זרה, דכתיב "אז הוחל לקרא בשם ה'" [בראשית ד', כ"ן]. יע"ש. ומרן בב"י כתב וז"ל: ומה שכתב אפילו עובד עבודה זרה מוחלים לו, מפני ששבת שקולה כנגד כל התורה [ירושלמי נדרים פ"ג ה"ט], שהיא מורה על השגחת חידוש העולם (התורה) [ותורה] מן השמים, וכיון שהוא שומר שבת, ודאי שהעבודה זרה אינו מפני שמאמין בה, ולכן יש תוחלת מחילה ע"י תשובה, מה שאין כן בעובד עבודה זרה שעולה בדעתו שיש בו ממש, שהוא רחוק לשוב בתשובה. עכ"ל. וקשה ממה שכתב הרמב"ם (בריש הלכות עבודה זרה פ"א ה"א) וז"ל: בימי אנוש טעו בני אדם טעות גדולה, ונבערה עצת חכמי אותו הדור, ואנוש עצמו מן הטועים. וזו היתה הטעות, אמרו הואיל והאל ברא כוכבים וגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד, והם שמשים המשמשים לפניו, ראויים לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד, וזהו רצון האל ברוך הוא לגדל ולכבד מי שגידלו וכיבדו, וכמו שהמלך רוצה לכבד לעומדים לפניו, וזהו כבודו של מלך. וכשעלה דבר זה על לבם, והתחילו לבנות לכוכבים היכלות, ולהקריב להם קרבנות וכו', בדעתם (הזה) [הרעה, וזה] היה עיקר עבודה זרה וכו'. אחר שארכו הימים, עמדו בבני אדם נביאי השקר וכו'. יע"ש. הרי מבואר מדברי הרמב"ם, כי ענין עבודה זרה שהיו עובדים אנוש ואנשי דורו, לא היה דעתם להאמין בה וכו', וא"כ איך כתב מרן הב"י כי הא דאמרו אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלים לו כי אינו מאמין בה שיש [בה] ממש, דאפשר ששומר שבת ושמאמין שה' יתברך ברא את העולם, ועם כל זה עובד עבודה זרה כאנוש, שהיה מאמין שה' יתברך ברא את העולם, ועם כל זה היה עובד עבודה זרה לחלוק להם כבוד. וזהו יהיה דעת הרב הפרישה [סק"ד] שהביא לשון הרמב"ם הלזה ואחר כך דברי מרן בב"י.

וזה ראיתי בספר יד אהרן (בהגב"י)¹²⁷, שכתב על דברי מרן ב"י אלו וז"ל: מצאתי כתוב למהר"ם טיוולי ז"ל וז"ל: אמר משה, לישנא דגמרא דאמר כדור אנוש הויה תיובתיה, ופירש"י דור אנוש התחילו לעבוד עבודה זרה וכו', ופירש כן משום דקשיא ליה אמאי קאמר כדור אנוש, אטו מי חמירא עבודה זרה דאנוש משאר עבודה זרה דעלמא. ומה שכתב הרב המחבר דמי ששומר שבת אי אפשר שיאמין בעבודה זרה, משום דקשיא ליה, כיון ששומר שבת ששקולה כנגד כל התורה שהוא מורה השגחה וכו', איך אפשר שיעבוד עבודה זרה. לי נראה דקושיא מעיקרא ליתא, דאפשר לשמור את השבת כהלכתו ויעבוד עבודה זרה, כסבור שיש בה ממש והוא האלוה המשגיח והמחדש ונתן התורה וצוה לשמור את השבת. אי נמי, שעובד אחד ממשרתי עליון, כסבור שזהו רצונו של מקום ח"ו, שמפני זה לא ימנע מלשמור את השבת. עכ"ל. והנה מה שכתב בסוף דבריו להשיב על דברי

אוצר ההלכה

מוחלין לו אלא דווקא כההיא דאנוש דעונו קל. ועיין בתשובת הרב בצלאל אשכנזי (נדפוס ונציה) סימן ג') שהביא משם הרדב"ז ז"ל [ח"ב סימן תשצ"ו]¹³⁰, שכתב דלמה מוחלין לעובד עבודה זרה מפני שמשמר את השבת כי לא קשיא וכו', ולא בכל עובד עבודה זרה אמר ר' יוחנן אלא בעובדי עבודה זרה (באנוס) [כאנוש]. והכי פירושו, כל המשמר שבת וכו' המורה על חדוש העולם וכו', אפילו עובד עבודה זרה (באנוס) [כאנוש] שטעה לחלוק כבוד למשרתיו וכו', מ"מ ניתן למחילה כו'. ע"ש. והיינו כההיא דאנוש דהיה עונו קל. ועיין בספר יד יוסף (בדף קצ"ו ע"ג) [קצ"ו ע"א], וע"ש בתשובת הרב בצלאל מה שתמה על זה, ומאי דאמרי בבראשית רבה (פרשה כ"ג פסקא ד') אז הוחל כו' שהוא לשון מרד כו'. ע"ש.

ולזה מצאתי כתוב למהר"א צרפתי שכתב וז"ל: נ"ל דהכי נמי דעבודה זרה שעבדו דור אנוש לא היה במרד, וכמו שכתב הרמב"ם, ואפילו הכי חשבינן ליה מרד, כיון דבשביל דעתם הרעה התחילו לעבוד עבודה זרה ולמרוד בהקב"ה נחשב להם מרד, על דרך מאי דאמרין בגמרא [סנהדרין קב:], חמורות שעשה ירבעם קלות שעשה אחאב, ולמה נתלה הסרחון בירבעם, מפני שהוא התחיל לעבוד עבודה זרה, אף כאן אע"פ שדור אנוש בשביל טעותם עבדו עבודה זרה, אפילו הכי נתלה הסרחון בהם, כיון שהם התחילו לעבוד עבודה זרה, ושזהו כוונת רש"י שכתב דור אנוש התחילו לעבוד עבודה זרה דכתיב וכו', דמאי דנקט כאנוש לאו משום דבעינן שיעבוד עבודה זרה כאנוש דאז מוחלין לו וכמו שכתב הרדב"ז, אלא דדור אנוש התחיל לעבוד עבודה זרה. ע"כ. (דברי מנחם – הגה"ט סק"א)

קנו) שם לכבוד השבת. כתב הטור, מוחלין לו. ע"כ. נ"ב: במסכת שבת (דף קי"ח ע"ב), שנאמר "שומר שבת מחללו" [ישעיה נ"ו, ב'] אל תיקרי מחללו אלא מחול לו. ומה שיש לדקדק דהוה ליה למימר שומר שבת מחללו, שהשמירה היא שלא לחללו, שבאומרו (לחללו) [מחללו] משמע ששמירתו הוא לחלל אותו, עיין מה שכתב הרב מנחת אליהו (בדף כ' ע"א)¹³¹. (דברי מנחם – הגה"ט סק"ב)

קנו) שם לכבוד השבת. כתב הב"י, ומה שכתב אפילו עובד עבודה זרה וכו'. נ"ב: ועיין בדברי הרי"ף שם בפרק כל כתבי [שבת מד.]. ועיין בית דוד (חא"ח סימן צ"ו)¹³² שכתב על דברי מרן אלו וז"ל: פירוש, הוא מורה שמאמין בהשגחה, שבטל ממלאכה ומפסיד מלהשתכר כו', אבל תורה מן השמים איני יודע איך מורה השבת כו'. ע"כ. וע"ש. וי"ל בדרך דרש על פי מה שכתב הרב נאות יעקב בקונטרס פני שבת (דף ד' ע"א וב') וע"ש. (דברי מנחם – הגב"י סק"א)

שבת כהלכתו, מהני תשובה שיהא נמחל. עכ"ל. והרואה יראה דיש ט"ס, ובמקום ומיתה ממרקת צ"ל ויסורין ממרקין, דהכי איתא התם, וכן הגיה הרב פרי מגדים בחלק משבצות זהב בסימן זה. יע"ש. וזה ראיתי להרב בית דוד (חא"ח סימן צ"ו דף ז"ך ע"ב)¹²⁸, שכתב וז"ל: ולי נראה דאפשר לומר עוד דכשעשה תשובה מיירי, ומה שצריך שבת כהלכתו הוא להנצל על ידי זה מיסורין, משום דעון עבודה זרה שהוא ממיתות בית דין, תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין [מכפרין], והשבת מצילו. עכ"ל. והוא כתירוץ הרב ט"ז, והוא תימה כי לא זכר לדברי הט"ז. וראיתי להרב חמד משה (בסימן זה דף כ"ד ע"ב)¹²⁹, שהקשה על דברי הרב ט"ז דזה אינו, דא"כ אמאי לא מני שבת בתוך ארבעה חלוקי כפרה וכו'. ולא קשיא מידי, דשבת וכמה זכויות יש שהם מכפרים את העוונות, אפילו עון חילול השם שהוא במיתה, ולא תני להו. ומה שכתב דמשמע מוחלים אינו לגמרי ונסתייע מדברי התוספות פרק קמא דשבועות (דף י"ב ע"ב ד"ה לא זו וכו') כמו שיעויין שם, יש לדחות, דלשון רז"ל מוחלים לו משמע לגמרי, כי אין לנו הכרח וסתירה ממקום אחר שהוא לחצאים. (רוח חיים – סק"א)

קנה) שם לכבוד השבת. כתב הטור, אפילו עובד עבודה זרה וכו'. נ"ב: בפרק כל כתבי [שבת קיח.], אמר ר' יוחנן, כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו שנאמר וכו'. הנה יש להקשות, דלמה רבנו ז"ל קרא לו שמיטה מלת 'כאנוש', כיון דמימרת ר' יוחנן היא הכי ודייק מקרא ד"אשרי אנוש" [ישעיה נ"ו, ב']. ואפשר לומר ע"פ מה שכתב רש"י ז"ל בסוגיא [ד"ה דור אנוש] וז"ל: (כאנוש) דור אנוש התחילו לעבוד עבודה זרה דכתיב "אז הוחל" [בראשית ד', כ"ו]. ע"כ. וכוונת רש"י ז"ל יש לפרש על פי מה שכתב שם מהרש"א בחדושי אגדות [ד"ה כאנוש] וז"ל: כאנוש, נקט אנוש שדורו היו תחילת הקלוקל לעבוד עבודה זרה, כדכתיב ביה אז הוחל וכו'. ע"כ. וזה היינו נמי כוונת רש"י ז"ל, דהוקשה לו אמאי נקט כאנוש ולא קאמר סתם אפילו עובד עבודה זרה, לזה אמר דהיינו טעמא משום דדור אנוש התחילו לעבוד עבודה זרה, והכי נמי דדור אנוש לאו דווקא אלא אפילו עובד עבודה זרה, ולכן אפשר לומר דמשום הכי השמיט רבנו ז"ל מילת כאנוש. ואולם מצאתי כתוב בכ"י למהר"א צרפתי זיע"א, שכתב על מה שאמרו כל המשמר שבת וכו' דמוחלין לו, דהיינו דווקא בשעבד עבודה זרה כאנוש, שלא היה כופר אנוש בחדוש העולם ולא ביחודו יתברך, וכמו שכתב הרמב"ם בריש הלכות עבודה זרה. ע"ש. אבל אם עובד עבודה זרה וסובר שיש בה ממש וכופר בחידוש העולם וכו', אפילו שומר שבת כהלכתו אין מוחלין לו. ע"כ. ולפום דבריו לא הוה ליה לרבנו ז"ל להשמיט מילת כאנוש, כיון דאין

הערות וצייונים

128. נדפס לעיל אות קמ"ב. 129. נדפס לעיל אות קמ"ד. 130. התשובה נשמטה ממקומה ונדפסה בסוף ח"ב. 131. שם כתב דאפשר לפרש לענין חולה בשבת שחייבים לחלל עליו את השבת כדי שישמור שבתו הרבה, וזהו אומרו שומר שבת מחללו, שאדרבה המחללו זה השומר את השבת, ובשם רבו הביא דמיייר לענין הקרבנות במקדש, שאדרבה שמירת שבת היה מה שהיו מחללין במעשה הקרבן. 132. נדפס לעיל אות קמ"ב.

אוצר ההלכה

קנח) שם לכבוד השבת. כתב הב"י, יש לו תוחלת מחילה וכו'. נ"ב: זה חזיתי בכתב יד למהר"א צרפתי, שתמה דמלישנא דגמרא [שבת קיח:] דקאמר אל תיקרי מחללו אלא מחול לו, משמע דתכף ומיד מחול לו. ע"כ. ועיין עוד בספר בית דוד (חאו"ח סימן צ"ו)¹³³ במה שכתב על דברי מרן אלו, וז"ל: ולי נראה דאפשר לומר דלעולם בשעשה תשובה מיירי, ומה שצריך שבת כהלכתו הוא להנצל על ידי זה מיסורין, משום דעוון עבודה זרה שהוא ממיתות בית דין, תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין ממרקין [נימא פו.], לזה השבת מצילה. ע"כ. וע"ש. ות"ם אני עליו כאילו חדשות הוא מגיד, כיון דהש"ע פתוח לפניו, איך לא הציץ שהט"ז ז"ל בסימן זה (סק"א) [בריש הסימן] פירש כן. ע"ש. וכן פירש מהר"ש יפה, כמו שהבאתי דבריו לקמן. אמנם עיין בספר חמד משה (בסק"א)¹³⁴, שידר נטויה לדחות פירוש זה, יען כי אין הפירוש שמוחלין לו מחילה גמורה, דאילו כן, הוה ליה לחשוב בין חלוקי כפרה שחשב בפרק יום הכפורים, אלא פירושו שמקילין את דינו, וכמו שכתבו התוספות דשבועות (דף י"ב ע"ב ד"ה לא זו). ע"כ. והלום חזיתי להרב יד אהרן ז"ל [נהגב"ן]¹³⁵ לפנים, שהקשה משם מהר"מ מטיוולי, שהרי אפשר לשמור את השבת כהלכתו ויעבוד עבודה זרה כסבור שיש בו ממש וכו', אף שעובד את אחד ממשרתי עליון וכו'. ע"ש. והנראה פשט דבריו במה שכתב אי נמי שעובד אחד משרתי עליון וכו', לפי שעינו רא"ה דהטור והב"י השמיטו מילת כאנוש, דנראה דסבירא להו כדור אנוש לאו דוקא, אלא אפילו עובד עבודה זרה, ולכך בראש אמיר אמר מר ויעבוד עבודה זרה דסבור שיש בו ממש וכו', ואחר כך כתב אי נמי שעובד אחד ממשרתי עליון וכו', והיינו כההיא דדור אנוש, דזה עון קל שלא כפרו בהקב"ה, וכמו שכתב הרמב"ם [הלכות עבודה זרה פ"א ה"א] כמו שכתבתי לעיל [נהגה"ט סק"א]¹³⁶. ועיין בספר מטה אפרים (בדף צ"ג ע"ד) מה שהאריך בזה ובעיקר קושיית מהר"מ מטיוולי ז"ל. וע"ש. אמנם דע שמהר"ש יפה [יפה תואר] בשמות רבה (פרשה כ"ה סימן ט"ז [סוף ד"ה מעלה אני עליכם]), כתב וז"ל: ואמנם מה שכתב אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש, נראה שפירושו אפילו היה עובד עבודה זרה, והיינו מה שהוא בעל תשובה, ולפי שיש דברים שאין התשובה מספקת עד ילוה אליו יסורין או מיתה למרק, כדנתי בפרק יום הכפורים, הודיענו כי זכות שמירת שבת תועיל לעובד עבודה זרה לכפר בלתי יסורין וכו'. ע"כ.

הנה שמהר"ש יפה בא ותיקן זה, שר"ל אפילו היה עובד עבודה זרה ועתה נתחרט ועשה תשובה, גדול זכות השבת שתועיל לכפר. ודבריו אינן צריכין חיזוק, דודאי אם הוא עובד עבודה זרה עדיין, איך יתכן שבשביל ששומר שבת אחד כהלכתו יהא מחול לו, אלא ודאי שאיירי שאינו עובד עבודה זרה עוד. אלא מה שצריך להעיר בדבריו, היינו כקושיית הרב חמד משה, דאי לפום דבריו, הוה ליה לחשוב בין חלוקי כפרה כו'. ועל פי דברי

מהר"ש יפה אתי שפיר מה שכתב רבנו ולכן יש לו תוחלת מחילה, לפי שהוא תפס כלשון הטור, שכתב אפילו עובד עבודה זרה, כמו שכתב וז"ל: ודאי העבודה זרה שעובד וכו' נמצא דעדיין הוא עובד, ובכן לכך כתב דיש לו תוחלת מחילה ע"י התשובה. ועיין מה שכתב בזה הרב שבת של מי (בדף קע"ט ע"ג (דברי מנחם – הגב"י סק"ב)).

קנט) שם לכבוד השבת. הטור הביא דברי הש"ס פרק כל כתבי שבת קי"ח (כ"ב) ע"ב, הביאו הט"ז (ריש הסימן), והכי איתא שם, כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו. והארכתי בדרוש, וביען ראיתי כי כל מפרשי הפוסקים הביאו דברי דרוש ואגדה בפתיחה להלכות שבת, אעתיק קצורו מהדרוש השייך לפרש ש"ס הנ"ל, אשר חוץ דקדוקי הט"ז אינו מובן, דאיך אדם השומר שבת כהלכתו ומעיד על אחדותו עובד עבודה זרה. עיין ב"י שכתב, באמת כיון דשומר שבת אינו מאמין בעבודה זרה רק לפנים, לכן מוחלין לו. אבל זה חוץ הדוחק, הא אמרו דעובד כאנוש משמע דלאו לפנים. גם מה שכתב [הט"ז] דעשה תשובה, הנה היה צ"ל אפילו עובד עבודה זרה, וכשאמר עובד, משמע דעדיין עובד, ובאמת הוא תימה איך מוחלין לו. גם קשה למה נקט כאנוש, ולא מצינו שאנוש עובד יותר מכל עובדי עבודה זרה שנאמר דלכן נקט כאנוש.

ונראה בזה, דהנה החסיד בעל חובת הלבבות כתב בשער הבטחון [בפתיחה], דכל שאינו בוטח בה' יתברך, הרי הוא בוטח בזולתו ומסיר בטחונו מה' יתברך, והרי הוא עובד זולתו ואינו עובד לו יתברך, וכל מי שמדמה בעצמו שהטובות ישיגוהו בלעדי ה' יתברך, הרי הוא מסיר בטחונו ובוטח בזולתו. גם בעל העקידה פרשת יתרו [שער מ"ה] בפסוק "לא יהיה לך אלהים אחרים" [שמות כ', ג'], כתב וז"ל: ויש בכלל הזה העבודה זרה הגדולה המצויה היום בקיבוץ הממון, שהמה להם האלהים האדירים, ועל קדושת שמם הם מכחישים אלקי ממעל, ועוזבים תורתו ומניחין אותה בקרן זווית. ע"ש דבריו באריכות. ואכן נראה דלא ניחא למרייהו דנימא הכי, ובעל העקידה בעצמו פרשת וישלח [שער כ"ח] האריך בחקירתו כי האדם נברא להשתדלות, ומה שלא ישיגהו ההשתדלות יבטח בהשם, ולדעתו הוצרך יעקב אבינו ע"ה להשתדלות.

אכן בעניי לא כן אחרש, וכל ספרי תלמידי הבעש"ט לא אמרו כן, וחוץ מרוח הקודש אשר הופיע בקרבם או הרבה מהם לנסיגות ובמבחן, והראו כי האדם השלם לא יעשה השתדלות, וה' יתברך הוא בסומכי נפשו. ובמדרש פרשת וישלח [בראשית רבה פרשה ע"ה פסקא ב' ג'] האשימו את יעקב בשביל השתדלותו, וגם יוסף הצדיק בשביל דבר אחד שאמר לשר המשקים נתוספו לו שתי שנים בבית האסורים [שם פרשה פ"ט פסקא ג'].

אוצר ההלכה

אלף בינה, גימ"ל דל"ת גמול דלים, ה"א וי"ו זה שמו של הקב"ה, וא"כ אם נצרף אותיות ה' ו' שהם שמו של הקב"ה לאותיות שבת, יהיה תיבת 'תשובה', להורות שיום שבת קדש מסוגל מאד לתשובה, שאין האדם קרוב להקב"ה בחול כבשבת ע"י נשמה יתירה, ויש לו סייעתא דשמיא שיכול לשוב בתשובה שלימה. וזהו שאמרו 'כל השומר שבת כהלכתו' א"כ השם הקב"ה היינו הה' ו' יצורף לשם שבת, ויהיה לו סיוע גדול לשוב אל ה', מה שלא היה לו בלי שמירת שבת, ותשובה כזה שע"י שמירת שבת כל כך גדולה ושלימה, שאפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו.

קמא) שם לכבוד השבת. בטור הביא הא דגרסינן בפרק כל כתבי (דף קי"ח ע"א וב'), אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי, כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים, רב נחמן בר יצחק אמר אף ניצול משעבוד מלכויות, אמר רב יהודה אמר רב, כל המענג שבת נותנין לו משאלות לבו. וכתב הב"י בשם מהר"י אבוהב דהוא מדה כנגד מדה, דכשם שהוא מפזר מעות בלא שיעור נותנין לו נחלה בלא שיעור, ולפי שהוא מקבל עליו עול שבת ניצול מעול מלכויות, ונותנים לו משאלות כדי (שיאכל) [שיוכל] למלאות חפצו מכל עונג שירצה. ע"ש. והרב תוספת שבת ז"ל [כתב בריש הסימן] דאין טעם זה מספיק כל כך, דכיון דכבר אמרו דנותנין לו נחלה בלא מצרים, הרי יש בידו לכבוד את השבת כפי יכולתו ובכל מיני ענג שירצה, זולת (מה) [תת] לו משאלות לבו. תו קשה, דכיון דנותנים לו משאלות לבו, הרי כל תאוותו בידו ולא חסר לנפשו [כלום], ומאי נפקא מינה במה דנותנים לו נחלה בלא מצרים. ע"ש. ולענ"ד נראה דכל חדא יש לה מעליותא וצריכי תרוייהו, דאם נותנים לו נחלה בלא שיעור, אפילו הכי אפשר שלא יקיים משאלות לבו, שלא ימצא הדבר אצלו. ואם נותנים לו משאלות לבו, וכי כשנותנים לו נחלה בלא שיעור שיוסיפו על משאלות לבו אינה טובה. ועיין מה שכתב הרב ז"ל בסמוך בשם הרב עוללות אפרים [ח"ב מאמר רס"ג], שפירש במה שאמרו נותנים לו נחלה בלא מצרים, היא עוה"ב שנקרא נחלה, דכתיב "להנחיל אוהבי יש" [משלי ח', כ"א], ונקרא נחלה בלי מצרים דכתיב "מה רב טובך" [תהלים ל"א, כ']. ע"ש. ועיין להרב שם מה שנתן טעם לשכר זה. ולענ"ד נראה דטעמו פשוט כמו שכתב מהר"י אבוהב, דלפי שהוא מפזר מעות בלי שיעור, נותנים לו נחלת עוה"ב שהיא ג"כ נקראת בלי מצרים, דהיינו בלא שיעור, שנאמר "מה רב" כנזכר. ולפי זה אתי שפיר קושיא דלעיל. וק"ל.

צו"ד הביא הטור הא דאמר ר' יוחנן המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו. ע"ש. עיין מה שכתב הב"י בשם מהר"י אבוהב, ועיין מה שכתבתי בפרשת בהר סיני בשם הרב בן פורת יוסף ז"ל. ע"ש.

צו"ד הביא הטור הא דאמר רב יהודה אמר רב, אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה לא היו שולטין בהם אומה ולשון.

ואכן האמת בזה אמרו, שהאדם אשר לא בא לשלימות הבטחון באמת צריך השתדלות והותר לו, וזה שאמרו בגמרא ברכות (דף ל"ה ע"ב) הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם, כרבי ישמעאל ועלתה בידם. ופירשו, יען כי לא באו למדה זו של רשב"י לכן לא עלתה בידם. והנה ודאי בני האומה הישראלית לא נבראו לאסוף הון ולבטל התורה, אך החוקרים אמרו כי אין האדם שליט על מעשיו אך מעשיו ישלטו עליו, והמלך החכם מכל אדם אמר ברוח קדשו (קהלת ג', י"א) "גם את העולם נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלקים מראש ועד סוף". נראה כמו שפירש המדרש, כי אהבת העולם ניתן בלב האדם, והיינו שכבר אמר הרמב"ם בהקדמתו לזרעים, דלולי כת המשוגעים לא היה קיום לעולם. וזה כי האדם יעשה מעשה ולא ידע למה הוא עושה זאת, ואם היה נותן אל לבו התכלית, לא היה עושהו ולא ישתדל בדברים כאלו, והיה נותן אל לבו כי לא לעולם יהיו ימי חייו, ורק אהבת עולם ניתן בלבם, וזה הוא מקשה הפעולות לילך בדרך ממוצע ולהשתדל כפי הצריך, גם לעולם הוא ביראה ופחד שמא לא יוכל אחר כך להשתכר, גם רוצה להשתדל עבור בניו, וכל זה הוא מחולשת דעתו וקוטן שכלו. ומליצי יושר ימליצו בודאי בעד שארית ישראל להציל נפשם מני שחת, על הנעשה מחמת טרדת פרנסתם ועול הגלות וגודל ההצטרפות.

אכן על זה אמר הכתוב "ושמרו בני ישראל את השבת וגו", ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם" [שמות ל"א, ט"ז-י"ז], ופירשתי דזה האות אשר מגלה החפץ והרצון של איש הישראלי אם רצונו לעבוד את השם יתברך, כי לא ניתנו שבתות לישראל אלא שיתעסקו בתורה, וישראל המה בן זוגה, כי לא רק השביתה לבד פועל, כמו שהאריך העקידה בפירוש ויכולו, ואם ישמור שבת כהלכתו וישוב ממצוא חפצו ודבר דבר, רק יעסוק בתורה, זה אות כי גם בימי החול לולי טרדת פרנסתו, היה משים עבודת הקודש על שכמו והיה עוסק בתורה.

וידוע כי אנוש ודורו ידעו ה' יתברך, אך הלכו בעבודת כוכבים ומזלות, בחשבם כי הכוכבים ישפיעו להם השפעת חפצם, ולכן דימו חז"ל המטריד עצמו לבקש השפעה ועובד עבודת הגוף, אשר אמרנו כי הוא עבודה זרה המצויה, שהוא כאנוש ודורו שעבדו הזולת עבור השפעה, ולכן אמרו כי העובד עבודה זרה כאנוש ומטריד עצמו מן התורה, מ"מ אם שומר שבת כהלכתו, וביום זה עוסק בתורה ומראה בעצמו שרוצה בעבודת ה' יתברך, מוחלין לו, ובת קול מבשרת ואומרת "וסר עוונך" וגו' [ישעיה ו', ז'], וזה כפתור ופרח.

קפ) שם לכבוד השבת. הקשה ט"ז [ריש הסימן] על מה שאמרו ז"ל בפרק כל כתבי [שבת קיח:], כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו, ממה נפשך, אי לא עשה תשובה שבת מאי מהני, ואי עשה תשובה שבת למה ליה. ונ"ל בס"ד על פי מה שאמרו ז"ל בשבת [קד:], אלף ב"ת

אוצר ההלכה

בערב שבת, וכדאיתא בפ"ד דתעניות [כ"ט], דבחל ט"ב להיות בערב שבת מותר לכבס בחמישי מפני כבוד השבת, ואם לא כיבס בחמישי בשבת, מותר לכבס בערב שבת מן המנחה ולמעלה. ועיין בשכנה"ג סימן ר"ס [סק"א]. ודוק.

(מטה יהודה – סק"ד)

קסד) שם מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדיהם בחמישי בשבת מפני כבוד השבת. נ"ב: כתב מג"א [סק"ג], פירוש, שלא יכבסו בערב שבת כדי שיהיו פנויים לכבוד שבת. ולפק"ד אם כנים אנו בזה למה תקן בחמישי דוקא, היה לו לתקן שיכבסו מיום ראשון עד יום חמישי. לכן לפק"ד מה שכתב מפני כבוד שבת, הוא דהיותו כובס בגדיו ביום חמישי מורה ובא דמפני כבוד שבת עושהו ולא להנאת עצמו, דאי משום הנאת עצמו היה עושהו ביום אחר, אמנם עושהו ביום חמישי יש הוכחה דמשום שבת עושהו, ומה שלא תיקן ביום ששי הוא מהטעם שכתב המג"א ז"ל. יע"ש. (ברכות מ"ט)

קסה) שם מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדיהם בחמישי בשבת מפני כבוד השבת. כתב הרב מגן אברהם [סק"ג], כלומר שלא יכבסו בערב שבת, שיהיו פנויים לכבוד שבת. עכ"ל. וכן כתב הרב המאירי, הביאו בשיטה מקובצת (שם פרק מרובה [בבא קמא פב.]) וז"ל: שיהיו מכבסין בחמישי בשבת לכבוד שבת, ולא ימתנו עד ערב שבת, מפני שיניחו ערב שבת כולו לצרכי הכנת שבת. עכ"ל. וכן משמע מדברי רבנו יונתן שהביא שם, עיין שם וביים של שלמה שם [פ"ז סימן מ"ג]. והרב אליה רבה [סק"ט] כתב, שעיקר התקנה שיכבסו לכבוד שבת. ע"ש שהשיג על הרב מגן אברהם שנראה מדבריו שעיקר התקנה שלא לכבס בערב שבת, וליתא. והבין בדברי המג"א כן, שהוא תפס במה שכתוב לכבוד שבת, וכתב כלומר וכו', ואפשר דלאו דוקא, וגם המג"א סבר דעיקר התקנה לכבס לכבוד שבת, וכוונתו לפרש דמה שכתוב בחמישי לאו דוקא, אלא נקט חמישי לאפוקי ערב שבת, וכן משמע קצת מדברי הרמב"ם (פרק ל' [ה"ג]). ע"ש. וכן נהגו לכבס ביום אחר בשבוע חוץ מערב שבת, ודלא כהרב ידי אליהו (תיקון כ"א) שתפס דדוקא ביום חמישי יכבסו ולא קודם. (מחזיק ברכה – סק"ז)

קסו) שם מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדיהם בחמישי בשבת מפני כבוד השבת. התקנה לא היתה אלא שאם ירצו לכבס יכבסו ביום חמישי, ולא שעל כל פנים יכבסו. ידי אליהו שם [תיקון כ"א]. ופשוט דכל שיש לו בגדים מכובסים ונקיים אין צורך לכבס בכל שבוע. וכן נהגו.

(מחזיק ברכה – סק"ח)

קסז) שם מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדיהם בחמישי בשבת מפני כבוד השבת. כתב הטור, שיהיו מכבסין בגדיהם וכו'. עיין מה שכתב הרב מג"א (בסק"ג), כלומר

ומייתי לה בש"ס מדכתיב "ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו" [שמות ט"ז, כ"ז], וכתוב בתריה "ויבא עמלק" [שם י"ז, ח']. ע"ש. והרב תוספת שבת ז"ל תמה מאד מאד כי שקר מוחלט הוא, דלא קרב זה אל זה ומרחק רב ביניהם, דהא האי קרא דביום השביעי הוא נכתב באמצעות פרשת המן, ואחר פרשת המן פרשת מסה ומריבה, ואחר כך כתיב ויבא עמלק. ע"ש מה שכתב ליישב, וישומו תמוה, וכבר דחהו ותמה עליו הרב מחזיק ברכה ז"ל [סק"א]¹³⁷. ע"ש. גם מה שהגדיל התימה דשקר מוחלט הוא, לענ"ד נראה אין זה מן גודל, דזה לא קשיא מידי, דהגמרא סמיכות הפרשיות קא דריש, דזה בפרק ט"ז וזה בפרק י"ז, כמו שכתב רש"י ז"ל [שם ד"ה] בתריה, בתר ההיא פרשתא. ע"ש. אלא דהקושיא דטפי יש לדרוש לסמוך ליה בפרשה חדא ענין מסה ומריבה, וכמו שהקשה מהרש"א ז"ל, וטפי ניחא לן למימר דמשום ענין מסה ומריבה יבוא עמלק. ע"ש. ולעיקר הקושיא, נלע"ד דבאמת הכי הוא שביאת עמלק היא משום ענין מסה ומריבה כמו שכתב רש"י בחומש [שמות י"ז, ח'], אבל כל זה גרמה הוא שמירת שבת, דאי הוו שומרים שבת גם הדבר הזה היה הקב"ה עושה סניגוריא עליהם, ולא יבוא להם שום נזק. וכמו שכתב הרב עיון יעקב ז"ל [שם ד"ה אלמלי], דהיה קב"ה וישראל מעידין על השבת, ושבת וקב"ה היו מעידין על ישראל "ומי כעמך ישראל" וגו' [דברי הימים א' י"ז, כ"א], ולכך לא [היה] יכול אומה ולשון לשלוט עליהם. אבל עכשיו שחטאו, שוב אינו יכול להעיד עליהם וכו'. ע"ש. הרי דשבת היא המעדת על ישראל, ולכן כשישראל בטלו את השבת אין להם מי להעיד, מיד כשחטאו בא להם עמלק ונלחם, לולא ה' שעזרנו. וק"ל.

שוב ראיתי להרב בגדי שש ז"ל [סק"א ד"ה כי מן הבא"ר]¹³⁸ שתירץ, והוא כי סיבת מה שבא להם לחטוא במסה ומריבה, בעבור אשר קדם להם החטא שיצאו מן העם ללקוט גרם לחטוא במסה ומריבה, ולפי ששנו בחטא מיד ויבוא עמלק. ע"ש¹³⁹.

(כ"י ר' מצליח מיימון – סק"א)

קסב) שם מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדיהם בחמישי בשבת וכו'. ושיהיו אוכלין שום בערב שבת משום עונה וכו' [בבא קמא פב.]. ובגיטין [דף ע' ע"א] שמונה דברים ממעטים את הזרע, ואלו הן: המלח, והרעב, והנתק, והבכיה, ושינה ע"ג קרקע, [וגדגדניות], וכשות שלא בזמנה, והקזת דם למטה כפלים. פרש"י, היא ממעטת כפלים מכולן. ממילא כל הנך אין ראוי לנהוג בהם בערב שבת.

קסג) שם מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדיהם בחמישי בשבת מפני כבוד השבת. לאו למימרא דבערב שבת ליכא כבוד שבת, דאדרבה כל שהוא סמוך לשבת מינכר טפי שעושה לכבוד שבת, אלא מפני הטורח אמרו שיקדימו לכבס בחמישי, דאילו בערב שבת טרודין הם בצורכי שבת, ואין הכי נמי דאם היה שום אונס ולא כיבסו בחמישי, מותרין לכבס

137. נדפס לעיל אות ק"נ. 138. נדפס לעיל אות קנ"ג. 139. המשך הדיבור נדפס לעיל אות ע"א.

אוצר ההלכה

מתקנת עזרא [בבא קמא פב.] ממה שתקן לכבס בחמישי ולא ביום שישי ערב שבת קדש. והאליה רבה [סק"ט] מפרש דלא כמג"א, וז"ל האליה רבה: משמע דעיקר התקנה לכבס לכבוד שבת, והא דלא תיקן בערב שבת, משום שאין פנאי או דבדוחק נתכבס ונתייבש באותו היום, ודלא כמג"א שהבין דעיקר תקנה היה שלא לכבס בערב שבת שיהיו פנוים לכבוד שבת, דליתא וכו', ובוזה ניחא מה שהוצרך רש"י לפרש בבבא קמא (דף פ"ב ע"א), מכבסין בגדיהם, לכבוד שבת. ע"כ. דקשה, הא בש"ס מפורש טעם זה, אלא דבש"ס נזכר ביום חמישי, וקאמר רש"י דלא תטעה לפרש דהתקנה היתה על חמישי כהבנת מג"א. ודו"ק. עכ"ל האליה רבה. ולענ"ד לשון הש"ע מורה כהמג"א, דאם לא כן הוה ליה למימר מכבסים וכו' לכבוד שבת, מה שאין כן לשון מפני כבוד השבת משמע שלא ידחה כבוד השבת, פירוש שאם יכבס בערב שבת לא יהיה פנאי להכין לכבוד השבת מאכילה ושתייה. וכן מצינו ששמשו חז"ל בלשון זה לכיוון הנזכר, כמו [שבת כה:] אין מדליקין בעטון מפני כבוד השבת, כדי שלא יפגום בכבוד שבת. ועיין חגיגה פ"ג (מ"י) [מ"ז], ועיין תענית (פ"ב מ"ז), וברש"י ז"ל, וברע"ב ז"ל. ובאמת דברי המאירי (מובא בשטה מקובצת בבא קמא שם¹⁴¹) מאירין כהמג"א, ואין לדחוק ולפרש דבריו כהאליה רבה. דוק ותבין.

גם מה שהביא האליה רבה מדברי רש"י ז"ל כנזכר לעיל (גם מה שהשמיט רש"י ז"ל תיבת חמישי), לענ"ד י"ל כוונת רש"י ז"ל בזה כהמג"א, והכי פירוש, ושיהיו מכבסין בגדיהם לכבוד שבת, פירוש, מה שמכבסין בגדיהם לכבוד שבת יעשו זה בחמישי, מפני כבוד השבת שיהיו פנוים בערב שבת קדש, וכהמג"א. ומה שכתב רש"י ז"ל בגדיהם, לכבוד שבת, אין כוונתו למה שאמרה הגמרא מפני כבוד שבת, שזה אמרה הגמרא בעצמה, אלא זהו נושא הענין, פירוש, מה שנוהגין לכבס בגדיהם לכבוד שבת, תיקן עזרא שזה יעשו בחמישי מפני כבוד השבת, וזהו נושא הענין.

ועוד י"ל, דקשיא ליה לרש"י הלשון ומכבסין בחמישי, שזה ישתמע דכל הצריך לכבס יכבס בחמישי, וזה לא נכון, דביום חמישי צריך כבר להתחיל ולהכין לשבת (עיין תענית דף ט"ו ע"ב), ועוד הלא יצטרך לייבש ביום שישי ולקפל וכנול"ל, וזה בודאי לא נכון. ולזה כתב לכבוד שבת, פירוש, בגדיהם שמכבסין לכבוד שבת לצורך שבת יכבס בחמישי, אבל שאר דברים מצורכי תשמישי הבית יקדימו לכבס קודם יום חמישי. ועוד יותר לחידוש נקטינן, דאפילו מה שמכבס לצורך כבוד שבת, לא ימתין על ערב שבת קדש אלא בחמישי (עיין ברא"ש ז"ל שם [בבא קמא פ"ז סימן י"ט]¹⁴²), דהוה סברא לעשות זה בערב שבת קדש, שזה ניכר יותר שהוא לכבוד שבת, עיין ברכי יוסף (סימן ר"ג אות ב')¹⁴³ מה שמביא שם בשם הרב המקובל מהר"י צמח שכתב, טוב

שלא יכבסו בערב שבת וכו'. ראיתי להרב מאמר מרדכי [סק"ג] שכתב, דהתקין לכבס משום כבוד שבת שיהיו לבנים ליום השבת וכו'. ולא נראה ליה למה שכתב הרב מג"א, שהוא טעם למה בחמישי ולא ביום שישי. הנה מה שכתב מר ניהו, כן כתב הלבוש בסוף סימן זה. ומה שכתב הרב מג"א, כן כתב המאירי [בבא קמא פב.], הביא דבריו הרב מחזיק ברכה (בסק"ז)¹⁴⁰, ושכן משמע מדברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ג]. ע"ש. (דברי מנחם – הגה"ט סק"ט)

קסח) שם מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדיהם בחמישי בשבת מפני כבוד השבת. עיין מג"א [סק"ג], ובאמת לא כן משמע מדברי הטור. ונ"ל כוונת המחבר שכתב מפני כבוד השבת, דתקנת עזרא [בבא קמא פב.] היה לכבס בחמישי ולא קודם לכן, משום דבחמישי מינכר שהוא לכבוד שבת, והא דלא תיקן בערב שבת משום דטריד. ולא כמו שהבין הרב מג"א, דלא משמע כן מלשון הטור שכתב לכבס בגדיהם בחמישי בשבת לכבוד שבת, משמע דהאי לכבוד שבת הוא נתינת טעם על הכביסה, כדי שיהא ניכר שהוא לצורך שבת והוא כבוד השבת. כן נראה לי ברור. (נהורא שרגא)

קסט) שם מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדיהם בחמישי בשבת מפני כבוד השבת. הוא לאפוקי ערב שבת, אך כל הקודם לכבס הרי זה משובח, ובפרט בימי החורף דאיכא גשמים ויום המעונן שלא יוכלו להתנגב אם יאחרו, ועוד דבחמישי צריכין להכין ולבשל לצורך שבת, וכמו שכתב אור עולם רב אמר"ם בספר עיני כל חי (דף י' ע"ד). יע"ש. (יפה ללב ח"ג – קונטרס אחרון סק"ב)

קע) שם מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדיהם בחמישי בשבת מפני כבוד השבת. כתב במג"א (סק"ג), כלומר שלא יכבסו בערב שבת שיהיו פנויים וכו'. עשה כלומר, דבערב שבת יותר מוכח כבוד שבת, אלא שיהא פנוי בערב שבת. ומיהו כיון שנוהגים ללבוש לבנים מיד בערב שבת, בלאו הכי אי אפשר, כי צריך שעות לנגבן.

קעא) שם מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדיהם בחמישי בשבת מפני כבוד השבת. וביאר המג"א (בסק"ג) וז"ל: כלומר שלא יכבסו בערב שבת, שיהיו פנויים לכבוד שבת. עכ"ל. (עיין מחצית השקל בכוונת המג"א). לפי זה מתקשר הדין הזה עם הקודמו בסגנון אחד, דמקודם כתב שצריך לצמצם בשאר ימים כדי שישאר לו די לכבד השבת, ואחר כך כתב שלא לבד הצטמצמות בהוצאות בימי החול כדי שיוכל להוציא די לכבד השבת, אלא גם לענין זמן ההתעסקות, ישתדל שתהיה קודם ערב שבת, כדי שיהיה פנוי בערב שבת להכין לכבוד השבת, ולמד זה

הערות וצייונים

¹⁴⁰. נדפס לעיל אות קס"ה. ¹⁴¹. הו"ד במחזיק ברכה (סק"ז), נדפס לעיל אות קס"ה. ¹⁴². וז"ל הרא"ש שם: ושיהיו מכבסים בחמישי בשבת מפני כבוד שבת ללבוש לבנים, ובערב שבת אין פנאי לכבס וכו'. ¹⁴³. נדפס לקמן בסימן ר"ג אות ט"ז.

אוצר ההלכה

שכתב דוקא אם לא התנה המתנדב תנאי כפול. ועיין בספר חסידים (סימן תתס"ו) דמי שנשלח לו ביום שישי תרנגולת או בצים, ואמר לו השליח, פלוני שלח לך כדי שתאכל בשבת זה, אינו רשאי לאכול אותו בחול אלא בשבת, ואם יש הרבה ונשאר לו יתן לבני ביתו, ואם אמר לו השליח אל יאכל אדם אחר אלא אתה, אל יתן למשפחתו. ובסימן תתס"ז כתב וז"ל: לאחר ששלחו לו בערב שבת ואמרו לו אכול בשבת, ולא היה צריך כי היה לו די, אם יודע שאם יאכל בחול יקפיד, א"כ לא יוכל לאכול בחול ויצניע לשבת אחר, ואם הוא דבר שאינו יכול להצניע, יאכל בחול שלא יהא נאבד. עכ"ל. וכתב המפרש שם, הא דבסימן תתס"ו כתב דאינו רשאי לאכול בחול ולא כתב אם יודע שמקפיד, משום דהתם נראה מדברי השליח הקפדת בעל הבית, שאמר לו כדי שתאכל בשבת, אבל כאן אמר לו תאכל בשבת י"ל דלאו קפידא הוא שיאכל בשבת דוקא. עכ"ל. ועיין בתוספת שבת (סוף סימן ר"ג [סק"ד]) בשם חות יאיר, שכן שורת הדין שיאכל בשבת. וע"ש בחות יאיר סימן (רל"א) [רל"ב] שכתב, דמכל מקום הואיל דהמנהג לומר דרך כבוד ולא דרך קפידא, מצוה לקנות יין על קידוש ולארבע כוסות משלו, אע"ג דזה שנשלח לו עדיף, מכל מקום יש טפי הידור ודקדוק מצוה אם קונה משלו, דלא ליהוי מסטרא דחנם, וכן כששלחו לו הרבה בני אדם על ארבע כוסות, יקח מכל יין כוס אחד, וגם משלו כוס אחד, ובשעת קידוש יהיה כל היינות לפניו. ע"כ. (באר יעקב – קרויזר – סק"ו)

קעו) שם מפני כבוד השבת. כתב באר היטב (סק"א), אם שלחו לו דבר מאכל שיאכל בשבת אסור לו לאכלו בחול וכו'. נ"ל דאם הוא מאכל מבושל או שאר ענין שיוכל להיות שהיתה שאלה עליו והותר רק לצורך שבת, בלאו הכי אסור לאכלו בחול, דהרי יוכל להיות שהותר רק לצורך שבת, ומשום הכי שלחו לו לאכלו בשבת. ואולי י"ל, דאם היה כן היה המשלח מודיעו, אבל לפי זה תלוי במחלוקת הרמב"ם [הלכות בכורות פ"ד ה"ט] והרא"ש [בכורות פ"ג סימן ג'] יו"ד (סימן שט"ז סעיף ר). ע"ש. וי"ל דהכא לכולי עלמא יוכל לסמוך על זה, כיון דבכל (ה)אופן מותר לצורך שבת. וזה פשוט. (חדושי מהרי"ו)

קעז) שם מפני כבוד השבת. כתב בספר חסידים (סימן תתס"ג), לא יאמר אדם אקנה מעדני שבת ויודע שסופו לריב ולהתקוטט עם אשתו או הוריו או לאשר עמו, על זה נאמר "טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב" (משלי י"ז, א). וכן נאמר "וכבדתו", שזהו כבודו של שבת שלא יריב בו. ע"כ. ובתיקוני זוהר (תיקון מ"ח דף פ"ה ע"א) איתא, "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת" [שמות ל"ה, ג'], דכל מאן דכעיס בשבתא כאילו אוקיד נורא דגהינם. והרי אמרו חז"ל (שבת כג:) שנה ביתו קודם אפלו לקידוש היום, ואף לנה חנוכה שיש בו פרסומי ניסא, משום "שלוה ביתו", ואיך יהפוך ידו בריב ומדנים בעצם היום הקדוש, שבת מלכתא, ויחשוב שנמצא מלך על ידו, הלא ישים לפיהו מחסום לכל ירים קולו בפני המלך. וכתב מרן החיד"א

לאדם שכל צורכי שבת יקנה ביום הששי ולא ביום חמישי, וכל מה שיקנה יאמר בפירוש לכבוד שבת, קמ"ל דכיבוש יעשה ביום חמישי ומטעם המג"א.

(זרע יעקב – זלזניק)

קעב) שם מתקנת עזרא שיהיו מכבדים בגדיהם בחמישי בשבת מפני כבוד השבת. כתב מג"א (סק"ג) וז"ל: כלומר שלא יכבסו בערב שבת, שיהיו פנויים לכבוד שבת. עכ"ל. ועיין במחצית השקל שכתב בשם ספר אליה רבה [סק"ט], דעיקר התקנה היתה לכבס לכבוד שבת וכו'. ע"ש. והנראה לי בדעת המג"א, דסבירא ליה דעל כרחק הפירוש בדברי הש"ע הוא, דכבוד השבת הוא דבא לאסור שלא יכבסו בערב שבת, דאי נימא דקמ"ל דמצוה היא לכבס לכבוד שבת, א"כ הוה ליה לסדר דין זה לקמן בסימן רס"ג, דשם מיירי בדין דכסות נקיה. ועיין שם בסעיף ב'. ודו"ק.

ואולי דסבירא ליה לאלוה רבה דלפיכך נקטינן כאן משום דבהכנות דשבת קעסיק, והתחיל מכבוס מפני שהוא מתחיל מחמישי בשבת, מה שאין כן בסימן רס"ג דמיירי מלבישת הבגדים דהיא בערב שבת, ולפיכך אקדמיה כאן לכבוס. ודו"ק. שהרי בסדר הכנסת השבת הוא מסדר כל הלכות שבת, לפיכך נקט מתחלה המוקדם ביותר.

קעג) שם מפני כבוד השבת. כתב בספר החסידים (סימן תתס"ג), טוב ארוחת ירק בשבת ואהבה שם עם אשתו ובני ביתו, משור אבוס ושנאה בו [ע"פ משלי ט"ו, י"ז], שלא יאמר אדם אקנה מעדני שבת, ויודע שיתקוטט עם אשתו או אביו ואמו ואשר עמו, "טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב" [שם י"ז, א'], אחד בשבת ואחד ביו"ט, זהו שנאמר "וכבדתו" [ישעיה נ"ח, י"ג] יכבד את השבת שלא יריב בו. ע"כ. וזה רמז ודרך מליצה מה שאמר הכתוב משלי י' [פסוק ג'] כבוד לאיש שב' מריב, דאותיות שבת הוא שבת, וכן שב' נוטריקון שלא ב' תריב. ועיין מה שכתב בספר נפש חיים (מערכת ש' אות כ"ח דף ר"ג ע"ב). (יפה ללב ח"ב – קונטרס אחרון סק"א)

קעד) שם מפני כבוד השבת. עיין מה שכתב הבאר היטב (סק"א) מספר החסידים (סימן תתס"ו), אם שלחו לו דבר מאכל שיאכל בשבת אסור לאוכלו בחול. כתב על זה בספר חוקי חיים (בליל השישי מסדר שמות) דאם הוא בזמן הקיץ דאיכא למיחש דמחמת החמימות יסריח, דלא חזי למיכל עד בא שבת דיזיק, מוטב שיקדים לאוכלו טרם יחמיץ.

(יפה ללב ח"ט – סק"א)

קעה) שם מפני כבוד השבת. כתב באר היטב [סק"א], דאם שלחו לו דבר מאכל שיאכל בשבת אסור לאכלו בחול. [ע"כ]. ממדת חסידות, אבל מן הדין אין איסור, עיין סימן תרצ"ד. תניא [ש"ע הגר"ז ס"ח]. עיין שם דעני יכול לשנות. ועיין בעיקרי ד"ט (חיו"ד סימן כ"ז [אות א']) בשם שבות יעקב (סימן ע"ז),

אוצר ההלכה

ועונג שבת מדברי סופרים הוא. אבל להתענות בשבת, נראה מדבריו בפ"א דשבועות [ה"ו] דאסור מן התורה, כמו שכתבו הרשב"א [ח"א סימן תרי"ד] והרדב"ז [ח"א סימן ש"ט, ח"ד סימן אלף רס"ו], עיין מה שכתבתי סימן תי"ח [סק"א]. ומדברי הטור (סימן תקנ"ב) משמע דאין חובה על האדם לאכול בשר ולשתות יין בשבת, ודוקא אם נמנע משום אבל הוא דאסור, וכן הוא בהדיא בתלמודי רבנו יונה פרק מי שמתו [ברכות י: ד"ה ובשבת]. ע"ש. ודלא כהרב בית יעקב (סימן ע"ג). ע"ש. ומ"מ כתבו האחרונים, דרשאים להכריז על דגים או איזה דבר שלא לקנות כדי שיזולו, ואין בזה [בטול] עונג שבת, ופשיטא דאפילו ע"י גוי אסור לקנות, וכן כתב הרב בית יהודה (ביו"ד סימן ל"ב). ומה שאסר לקבל מתנה דהוה ליה כקנין. ע"ש. ליתא, כיון דעיקר התקנה היא משום יוקר השער, מתנה אינו בכלל קנין לענין זה אא"כ אמרו כן בפירוש, ומהאי טעמא מה שהיה לו קודם מותר, ואע"ג דהרב תרומת הדשן (סימן רפ"א) כתב, דקהל שעשו תקנה שלא למכור בשר ביותר ממה שקצבו, אסור למכור אפילו מה שהיה לו קודם. ע"ש. בנדון דידן דאין התקנה אלא משום יוקר השער, שרי. וכן כתב הרב אליה רבה [סק"א]. ע"ש.

(ערך השלחן – סק"ג)

קפא) שם כבוד השבת. אי עונג שבת חיובו דאורייתא או מדבריהם, הנה הרמב"ם ז"ל (ריש פ"ל מהלכות שבת) כתב, דכבוד ועונג שבת מדברי סופרים. ועיין להרשב"א ז"ל (ח"א סימן תד"ר), ולעט"ר מורינו הרב הגדול בספר שרשי הי"ם ז"ל (ח"ב דף ק"א ע"ב), ולעט"ר מעלת הרב מר אבי ז"ל בספרו הבהיר צפיחת בדבש (סימן כ"ה), שהעמיק הרחיב בזה. אמנם איסור התענית בשבת ויו"ט הוי דבר תורה, כמבואר בתשובת הרשב"א ז"ל הנזכרת. ועיין בתשובת מורי הרב א"א הרא"ש ז"ל שם, ולהרב נחפה בכסף ז"ל (ח"ב בדף קי"ח ע"א ואילך וקכ"א ע"ד ואילך).

קפב) שם כבוד השבת. אם מחוייבין לאכול בשר בשבת ויו"ט, עיין לקמן במג"א (סימן תקנ"ב ס"ק י"ג ובסימן תקע"ב סק"ה), וביו"ד סימן שמ"א [ס"א], שכתב [הש"ך בסק"ז] שאין חיוב לאכול בשר. ועיין בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא תניינא ח"ב סימן י' בסוף התשובה) שכתב, דהמעין ברמב"ם פ"ל מהלכות שבת [ה"א] ימצא דחשיב שנים מדברי סופרים ו[ב]הם מצות עונג, והניח דברי הפוסקים הנ"ל בצ"ע. יעו"ש. ועיין בספר לשון חכמים בהערות בסופו [דף צ"ה ע"ג]¹⁴⁵, שהשיב דחייב לאכול בשר בשבת וכל שכן ביו"ט, ויצא לחלק, אם הוא מתענג בבשר מחויב לאכול, ואם אין לו תענוג מאכילתו, אז הרשות בידו לאכול מה שמתענג ממנו. ועיין בספר כרם שלמה (חיו"ד סימן א'), שהאריך להביא ראיות שאין חיוב לאדם לאכול בשר ויין אפילו בשבת ויו"ט, אמנם חז"ל [פסחים ט]. אמרו אין שמחה אלא בבשר וכו'.

בספר עבודת הקודש (מורה באצבע אות ק"מ), שבערב שבת בעלות המנחה הוא עת מסוכן למחלוקת בין איש לאשתו ומשרתיו, והסטרא אחרא טורח מאד לסכסך ולחרחר ריב, ולכן כל איש ירא ה' יכוף את יצרו וימנע מכל הקפדה וכעס ומחלוקת, ואדרבה יאר פניו לבקש שלום. ע"ש. וע"ע בספר כף החיים פלאג"י (סימן כ"ז אות ל"ה), ובספר פתח הדביר (סימן רס"ג סוף סק"ו). ואיתא בשבת (קט"ז), אמר ר' יוסי בר יהודה, שני מלאכי השרת מלוים לו לאדם בליל שבת מבית הכנסת לביתו, וכשנכנס לביתו מוצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטה מוצעת, המלאך הטוב אומר יהי רצון שיהיה כך לשבת אחרת, והמלאך הרע עונה אמן בעל כרחו, ואם לאו, המלאך הרע אומר יהי רצון שיהא כך לשבת אחרת, והמלאך הטוב עונה אמן בעל כרחו. ישמע חכם ויוסף לקח. ואיתא בגיטין (נב.), הנהו בי תרי דאיגרי בהו שטן וכל ליל שבת הוו מינצו בהדי הדדי, איקלע להתם רבי מאיר, עכבינהו תלתא שבת, עד דעביד להו שלמא, שמעו לשטן דאמר, ווי דאפקיה רבי מאיר לההוא גברא מביתיה. ע"ש.

(חזון עובדיה שבת ח"א – הלכות הכנות לשבת הערה ט')

קעא) שם כבוד השבת. טור (סימן רמ"ב) עשה שבתך וכו'. בפרק מי שמתו [ברכות יז:] גבי מי שמתו מוטל לפניו אינו אוכל בשר ולא שותה יין, ובשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין, כתב ה"ר יונה [ברכות י: ד"ה ובשבת] וז"ל: אוכל בשר ושותה יין, לא קאמר וחייב לאכול בשר ולשתות יין, דכיון שמתכוין למצוה אם ירצה יאכל ואם ירצה לא יאכל, שאינו חובה על האדם שיאכל בשר וישתה יין בשבת, שהרי אמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, הלכך בכל דבר שהוא מצוה חייב לעשותו בשבת, אבל זה רשות הוא, אם ירצה יאכל בשר וישתה יין ואם לא ירצה יניח. עכ"ל. ומ"מ נראה דהוי עונג לאכול בשר ולשתות יין בשבת, שכתב אחר כך בסמוך נ"א. ד"ה אבל, ואם ירצה לענג שבת לאכול בשר ולשתות יין, הרשות בידו. ע"כ. ואיכא למידק, מה ראייה היא דלא קאמר וחייב לאכול בשר, הלא הכי נמי קאמר ומברך ומזמן ומזמנין עליו, ולא קאמר וחייב לברך ולזמן אע"פ שהוא חיוב. וי"ל, דבבשר ויין כיון דאיכא למשמע דאינו חיוב, היה לו לפרש כדי שלא נטעה, כמו בק"ש ותפלה דקתני חיוב, אבל במברך ומזמן ליכא למטעי, דפשיטא דהוא חיוב. (שו"ת בית דוד – סימן ק"ח)

קעב) שם כבוד השבת. כתב הטור (דף קנ"ח ע"ב שיטה נ"א), עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות וכו'. נ"ב: עיין בה"ר יונה בפרק מי שמתו [ברכות י: ד"ה ובשבת] גבי מי שמתו מוטל לפניו אינו אוכל בשר, ובספר בית דוד חלק או"ח סימן (ק"ה) [ק"ח]¹⁴⁴. (יד אהרן מהדורא בתרא – הגה"ט סק"א)

קפ) שם כבוד השבת. כתב הרמב"ם ריש פרק ל' דשבת, דכבוד

אוצר ההלכה

דאינו חיוב מיו"ד (סימן שמ"א ס"א), דאונן בשבת ויו"ט אוכל בשר ושותה יין אם ירצה. ע"ש בש"ך [סק"ז] שאינו חובה על האדם שיאכל בשר וישתה יין בשבת, שהרי אמרו [שבת קיח]. עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, וכ"כ המג"א (סימן תקנ"ב [סק"ג]) דאין חיוב לאכול בשר. ע"ש.

תשובה, דברי פי חכם חן, אך עם כל זה צריך דברי הש"ך תבלין, דמה יעשה ביו"ט דכתיב "ושמחת בחגך" [דברים ט"ז, י"ד] ואין שמחה אלא בבשר, וצ"ל כמו שכתב המג"א סימן תרצ"ו [סקט"ו], דאין חיוב לאכול בשר רק בזמן שבית המקדש קיים, והוא גמרא ערוכה פסחים (דף ק"ט ע"א), בזמן שאין המקדש קיים אין שמחה אלא ביין. אך עדיין דברי הש"ך לא מחוור, דהא אם ירצה שכתב הרמ"א [ביו"ד שם] קאי נמי איין, וא"כ ממה נפשך, בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר ומחויב לאכול, ועכשיו שאין בית המקדש קיים השמחה הוא ביין, ובפרט לפי מה שכתב העטרת זקנים לקמן (סימן תקכ"ט) בשם הב"ח [שם אות א']: ועכשיו שאין בית המקדש קיים אין שמחה אלא ביין, משמע דסגי ביין בלא בשר, מ"מ סבירא ליה שאוכלין בשר ממתינתין פרק אותו ואת בנו [חולין פג.], בארבעה פרקים אלו משחיתין את הטבח בעל כרחו, משום שהם מרבים בשמחה לעשות סעודות כדפירש רש"י [ד"ה בארבעה], אלמא דאיכא נמי שמחה בבשר אע"פ שאינו שלמים. ע"ש. גם דברי המג"א בסימן תקנ"ב צ"ע, דדבריו סותרים מהא דאיתא בש"ע סימן שמ"א ס"א, מתירים נדרים בשבת אם הם לצורך השבת כגון וכו', וכתב המג"א שם [סק"א] והוא הדין אם נדר שלא לאכול בשר, ואם אינו חיוב לאכול בשר למה מתירין לו בשבת. על כן נ"ל דבדאי חיוב לאכול בשר בשבת וכל שכן ביו"ט, רק הכל תלוי אם הוא תענוג ושמחה לו, אבל אם אינו תענוג לו אינו מחויב לאכול, ואוכל מה שהוא מתענג בו. ועיין בתוספות ראש השנה (דף ו' ע"ב ד"ה אשה), אפילו בזמן שבית המקדש קיים היכא דלא אפשר משמחה בכסות נקיה ויין ישן. וגדולה מזו כתב בש"ע סימן רפ"ח [ס"ב], י"א שאדם שמזיק לו האכילה דאז עונג הוא לו שלא לאכול לא יאכל, וכן מי שיש לו עונג אם יבכה כדי שילך הצער מלבו, מותר לבכות בשבת (ועיין בט"ז שם [סק"ב] שהקשה על זה, עיין אליה רבה [סק"ג] ישוב לזה). ובזה דברי רמ"א עולין יפה שכתב אם ירצה, דתלוי ברצונו, דאם אינו רוצה לאכול בשר ולשתות יין מפני כבוד המת רשות בידו, מפני שאז אכילה צער הוא לו, ואדרבה זה תענוגו אם לא יאכל, דדוקא מפני האבילות אסור למנוע כמו שכתב המג"א בסימן תקנ"ב, דבזה מראה ההיפוך, דאכילת בשר תענוג הוא לו רק מפני האבילות רצה למנוע, ולכך אסור ועבירה היא. ומעתה דינו של המג"א בסימן שמ"א [סק"א] שריר וקיים, דהתם נוחא ליה בבשר רק איסור דנדר רביע עליה, וא"כ צורך שבת הוא ומתירין לו. ובזה מיושב נמי מה ששמעתי אומרים בשם גדול אחד,

יעו"ש. ועיין בש"ע הרב [ס"ב], ובפתיחה לספר תוספת שבת, ובעטרת זקנים (סימן תקכ"ט), ובספר הלכה ברורה (סימן תקנ"א ס"ק י"ז). ועיין בשו"ת בית יעקב (סימן ע"ג) שכתב, דבעל תשובה על עבירות אל ימנע את עצמו מבשר ויין בשבת, דהוא מצוה מן התורה. יעו"ש. ועיין בזה בספר פני יצחק זוטא (ח"א דף ט"ז ע"א). ועיין בספר שדי חמד (באסיפת דינים מערכת אכילה אות א') מה שכתב בזה. יעו"ש.

ועיין בשדי חמד בחלק דברי חכמים (סימן פ"ד) לענין שמחה, אי איכא בזמן הזה בבשר או דוקא ביין, וציין להמג"א (סימן רמ"ט סק"ו). ובספר בית השואבה [דיני ערב יו"ט אות ג'], וערך השלחן [סימן תקכ"ט סק"ב], הביאו דברי הרמב"ם בספר המצוות (מצוה נ"ד), דמתבאר דסבירא ליה דגם בזמן הזה איכא שמחה בבשר, ומה שאמר (רי"צ) [ר' יהודה בן בתירא] בש"ס דפסחים [קט.]. דבזמן הזה אין שמחה אלא ביין, לאו דוקא, אלא דר"ל דיש יותר חיוב ביין מבשר. והרשב"ש (בסימן קע"ו [ב']) שכתב, דאם נשבע שלא לאכול בשר בשבת ויו"ט שבועה חלה עליו, דמה שאמרו אין שמחה אלא בבשר היינו בשר קדשים, נראה דלא סבירא ליה כן. ועיין בשדי חמד שהאריך בזה, יעו"ש דבריו הנעמים. ועיין בספר דעת תורה (סימן א' אות י"ד) שהאריך קצת בענינים אלו. יעו"ש.

ועיין ביו"ד סימן קצ"ח בט"ז שם (ס"ק כ"ה), דאשה שאירע ליל טבילתה במוצ"ש או יו"ט דמותרת לאכול בשר ביום. ועיין בזכור לאברהם (ח"א [דף מ"ד ע"ב] ערך יום טוב), שהביא בשם תשובת דבר משה [אמאריילין] ([ח"א] חאו"ח סימן מ"ז), דביו"ט לא תאכל בשר ולא בפורים רק תבשיל של בשר, (ומובא באשל אברהם [אופנהיים] על גליון הש"ע סימן תרצ"ה), ושכן הורה מהרי"ד [בית דוד]. יעו"ש. אמנם בפרי האדמה (ח"ג דף מ"ט ע"ג וד') הביא דברי הדבר משה הנ"ל, וכתב עליו וז"ל: אמנם מהרי"ד חיו"ד סימן (ל"ט) [צ"ט] הביא דברי הט"ז. אלו דבריו ז"ל. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ד)

קפג) שם כבוד השבת. בפתחי תשובה לכאן¹⁴⁶, הביא בשם תשובת בית יעקב (סימן ע"ג), דבעל תשובה על עבירות אל ימנע את עצמו מבשר ויין בשבת, דהוא מצוה מן התורה. ע"כ. ועיין בפתחי תשובה ליו"ד (סימן י"ח סק"ט) שכתב כהאי גוונא בשם תשובת בית יעקב (סימן צ"ה) לענין שלא לאכול משחיתת השוחט ובודק אם רואה שהסכין פגום והשוחט לא הרגיש, שאין להחמיר בזה בשבת ויו"ט דמבטל מצוה אם אינו אוכל בשר, וכתב עליו שאין דבריו מוכרחים, עיין באו"ח סימן רפ"ח (ס"ב) ובש"ס חולין (דף י"א סוף ע"ב). עכ"ל. ועיין בספר כרם שלמה (יו"ד ריש סימן א').

ובספר לשון חכמים דפוס פראג (דף צ"ה [ע"ג]) כתב: שאלה, אם יש חיוב לאכול בשר בשבת, דלכאורה יש להביא ראיה

אוצר ההלכה

יום, וקאמר (והנך) [ואינך] אימת, מערב שבת לערב שבת. עיין פירש"י, משמע דמי שיש לו מנה, וכן מי שיש לו עשרה מנה, אינו אוכל בשר בשבת כלל. מיהו כפי מה שפירש שם מהרש"א בחדושי אגדות [ד"ה מע"ש לע"ש] אין הוכחה. יעויין שם היטב. (אהל משה)

קפז) שם כבוד השבת. להתענות בשבת, דעת הרמב"ם ז"ל בהלכות שבועות (פ"א ה"ו) ובפ"ג מהלכות נדרים (ה"ט), משמע דהוא מדאורייתא. וכן נראה דעת מרן ז"ל בש"ע אור"ח (סימן תק"ע [ס"ג]). ע"ש. וכ"כ החתם סופר ז"ל בשו"ת (אור"ח סימן קס"ח) בכוונת הרמב"ם, וכ"כ הרב ערך השלחן ז"ל בסימן רמ"ב [ס"ג]¹⁴⁹, וחילק [החת"ס] בין עונג לתענית. ע"ש. ועיין להרב שדי חמד ז"ל בכללים (מערכת ת' כלל ט"ל). ע"ש. אך הפר"ח [מים חיים דפוס קארלסרוה] בהלכות דעות [פ"ג ה"א] כתב בכוונת הרמב"ם, דסבירא ליה דהוא מדרבנן והשבועה חלה עליו, ולא נקטיה גבי שבועה אלא לדמיון בעלמא. ע"ש. ולענ"ד אכתי קשה מפ"ג נדרים. ע"ש. ועיין להרב חבלים בנעימים [דברי יהודה] ח"ב שו"ת אור"ח (סימן ח') שכתב, אם [לא] שנדחוק לומר דשבת מפורש בקרא "אכלוהו היום" [שמות ט"ז, כ"ה]. ע"ש. וכזה כתב נמי הרב שרשי הי"ם ז"ל (ח"ב דף ק"א ע"ב). ע"ש. והרב חבלים בנעימים שם ציין להרב פרי מגדים ז"ל [בפתיחה הכוללת ח"א אות י"ט] שהביא מחלוקת בתענית, י"א דאורייתא וי"א דרבנן. ע"ש. והפרי מגדים ז"ל אינו מצוי אצלי. ועיין מה שכתבתי בעונג שבת [ס"ג]¹⁵⁰. (כ"י ר' מצליח מיימון – ס"ב)

קפה) שם כבוד השבת. הרמב"ם בריש פ"ל מהלכות שבת כתב: שנים מדברי סופרים [וכו'] שנתפרשו ע"י הנביאים [וכו'], כבוד ועונג, שנאמר "וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד" [ישעיה נ"ח, י"ג]. ע"ש. הרי שכתב בהדיא שהוא מדברי סופרים. וכן כתב הרב ערך השלחן ז"ל [ס"ג]¹⁵¹ בכוונת הרמב"ם, דהוא סבירא ליה דעונג מדרבנן, כמו שכתבתי בסמוך [ס"ג]¹⁵² בתענית בשבת. [ועיין] נמי להרב שדי חמד ז"ל [בכללים מערכת ת' כלל ל"ט], דהביא מהרב נחפה בכסף [ח"ב עמוד קי"ח] שכתב כדברי הרב ערך השלחן ז"ל. ועיין להפר"ח ז"ל [דפוס קארלסרוה הלכות דעות פ"ג ה"א], ועיין להרב שרשי הי"ם ז"ל [ח"ב דף ק"א ע"ב]. אך החתם סופר ז"ל [אור"ח סימן קס"ח] פירש בדברי הרמב"ם, דאין כוונת הרמב"ם שהוא רק מצוה דרבנן, אלא דאורייתא ונאמרה למשה בע"פ הלכה למשה מסיני, ואתא ישעיה ואסמכיה אקרא, דאי לא תימא הכי איך הנביא רשאי לחדש דבר מעתה, ורמב"ם קרי לה דברי סופרים כדרכו וכו'. ע"ש. ולענ"ד אחר מחילה רבה דחוק הוא, ומה שכתב אין הנביא וכו', לענ"ד אפשר לומר דדוקא בדבר חדש הוא דאין הנביא רשאי לחדש, אבל דבר שנאמר בתורה ולא בא הנביא אלא להוסיף ולבאר דברי תורה, כענין זה דהתורה צותה לאכול בשבת ולא להתענות,

שהביא ראיה דאינו חיוב לאכול בשר בשבת מגמרא דחולין (דף י"א ע"ב) הקשה לר' מאיר דחייש למיעוטא, הכי נמי דלא אכיל בישרא, וכי תימא הכי נמי, פסח וקדשים מאי איכא למימר, ולמה לא הקשה הגמרא משבת, אלא על כרחך צ"ל דבשבת אינו חיוב, ולפי זה ניחא לר' מאיר דחייש למיעוטא, א"כ אכילה לאו תענוג הוא לו א"כ אין חיוב לאכול, אבל לרבנן דלא חיישי למיעוטא י"ל דלעולם חיוב לאכול בשר. ובלא זה נמי יש ליישב ע"פ מה שכתבו התוספות שם (בד"ה פסח וקדשים), דמדאורייתא לא חייש ר"מ למיעוטא אלא מדרבנן, ולהכי פריך הכי נמי שמחמיר שלא לאכול בשר, אבל פסח וקדשים אינו יכול להחמיר, אבל בזה אפילו אם חיוב לאכול בשר בשבת על כל פנים אינו אלא מדרבנן, א"כ יכול להחמיר שלא לאכול, אבל פסח וקדשים דמדאורייתא הוא אינו יכול להחמיר כנ"ל. עכ"ל [לשון חכמים]. (ילקוט הגרשוני – ס"א)

קפד) שם כבוד השבת. בענין עונג שבת אם הוי מן התורה או רק מדרבנן, עיין בפרי מגדים בפתיחה כוללת חלק הראשון (אות י"ח וי"ט) שיש דיעות שונות בזה. (ילקוט הגרשוני – ס"ב)

קפה) שם כבוד השבת. ולא יפחות משני תבשילין. מג"א [ס"א]. ועיין ברמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ז] שצריך לתקן תבשיל שמן ביותר. ועיין ט"ז [אור"ח סימן תקנ"ג ס"ב] דחוב עליו לאכול בשר. ועיין ט"ז [יר"ד סימן קצ"ח ס"ב], דאשה שאירע ליל טבילתה במוצ"ש, דמותרת לאכול בשר ביום. ועיין במכילתא פרשת יתרו [פרשה א' ד"ה ויחד יתרון] שהיו טועמים במן טעם פת וטעם בשר. ולפי זה אין יוצאין גם כן בבשר עוף, דבשר עוף לא הוי בשר, עיין יו"ד [סימן פ"ז ס"ג], תיור"ט [מ"א פ"ח דחולין], רמב"ם [פ"ז מהלכות ממרים [ה"ג]]. ועיין מהר"ם טראני [ח"א סימן רנ"ח] לענין נשבע שלא יקנה לשבת אלא חצי חתיכה, דמותרת לקנות עוף שלם אחר שיקנה חצי חתיכת בשר. וא"כ לא נכון המנהג שנוהגים פעה"ק ת"ו זה כמה שנים החסידים ואנשי מעשה שנמנעים מלאכול בשר בהמה, ואף בשבת אין אוכלין רק בשר עוף. מיהו מדברי הטור בסימן תקנ"ב, משמע דאין חובה על האדם לאכול בשר ולשתות יין בשבת, ודוקא אם נמנע משום אבל הוא דאסור. וצ"ע.

קפו) שם כבוד השבת. כתב הרב ערך השלחן ז"ל (אות ג')¹⁴⁷, דמדברי הטור (סימן תקנ"ב) משמע דאין חובה על האדם לאכול בשר ולשתות יין בשבת, ודוקא אם נמנע משום אבל הוא דאסור, וכן הוא בהדיא בתלמידי רבנו יונה פרק מי שמתו [ברכות י: ד"ה ובשבת]. ע"ש. ודלא כהרב בית יעקב (סימן ע"ג). ע"ש. עכ"ל ז"ל. וכן מוכח מהש"ס חולין [דף פ"ד ע"א] דקאמר, מי שיש לו מנה יקח לפסו¹⁴⁸ ליטרא ירק, עשרה מנה יקח לפסו ליטרא דגים וכו', מאה מנה שופתין לו קדרה בכל

הערות וצינונים

147. נדפס לעיל אות ק"פ. 148. פירש"י לפסו, לקדרתו לשון אילפס. 149. נדפס לעיל אות ק"פ. 150. נדפס באות הבאה. 151. נדפס לעיל אות ק"פ. 152. נדפס באות הקודמת.

אוצר ההלכה

אלא בבשר קדשים. ע"ש. משמע הא לאו משום דבשר בזה"ל לית ביה שמחה הוי נשבע לבטל את המצוה, ד"ל דרבני הרב קאי איו"ט דוקא, אבל בשבת הוי (למו) [ליה] אינו נשבע לבטל את המצוה, והגם דהשואל שאל גם בשבת, כיון דהרב עלה לו בדיניה דגם ביו"ט חלה השבועה, הא לאו הכי הוה מבאר דבשבת חלה וביו"ט לא חלה. ועיין להרב ערך השלחן ז"ל בהשטות (סימן תק"ע) שכתב דבזמן הזה יש שמחה בבשר. ועיין מה שכתב סימן רמ"ב [סק"ג] 153. ע"ש. ושם כתב דמהטור משמע דאין חיוב לאכול בשר ולשתות יין בשבת. ע"ש. וכן משמע מדברי הרמב"ם הנזכר שכתב דעונג הוא, (מש') ולא כתב שום חובה או צריכות בזה, אלא כמו עצה טובה הוא נותן לן דאכילת בשר הוא עונג, וא"כ טוב להתענג בזה מדבר אחר. וכן כתב בש"ע רבנו זלמן ז"ל (ס"ב:) ואין חיוב לאכול בשר ולשתות יין בשבת, אלא לפי שמן הסתם יש לרוב בני אדם עונג באכילת בשר יותר מבשאר מאכלים, ובשתיית יין יותר מבשאר משקים, לכך יש להם להרבות בבשר ויין כפי יכלתם והשגת ידם. עכ"ל. (כ"י ר' מצליח מיימון – סק"ד)

קצ) שם כבוד השבת. בתרגום יונתן בן עוזיאל, על הפסוק (שמות ל"א, ט"ז) "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת", תירגם וינטרן בני ישראל ית שבתא למעבד תפנוקי שבתא. ומכאן שיש סמך מן התורה לעונג שבת. וכן כתב רבנו אליעזר ממין בספר היראים (סימן צ"ט) וז"ל: מצות עונג שבת, גמרא גמירי לה הלכה למשה מסיני, עד דאתא ישעיה הנביא ואסמכה אקרא (ישעיה נ"ח, י"ג) "וקראת לשבת עונג". וכיוצא בזה אמרו במועד קטן (ה.) ובזבחים (יח:) גמרא גמירי לה, ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא. ע"ש. וכן כתב בשו"ת צמח צדק (סימן כ"ח), שמצות עונג שבת מדאורייתא היא, כדאמרינן בפסחים (פח:) הכל מודים בשבת דבעינן לכה, דכתיב וקראת לשבת עונג. ע"ש. וכ"כ הפרי מגדים בפתיחה הכוללת לאו"ח (ח"א אות י"ט), שמכיון שהפסוק מסיים (ישעיה נ"ח, י"ד) "כי פי ה' דיבר", שמע מינה שעונג שבת הוי דאורייתא. וכמ"ש הצמח צדק (סימן כ"ח). ע"ש. וכ"כ הגאון החתם סופר בחידושו לשבת (ק"א), דמ"ש הרמב"ם (פ"ל מהלכות שבת ה"א) ששני דברים נאמרו בשבת מדברי סופרים, כבוד שבת ועונג שבת, אין כוונתו לומר שעונג שבת הוא רק מדרבנן או מדברי קבלה, אלא הכוונה שהוא מדאורייתא ממש, שכן נאמר בהלכה למשה מסיני, ואתא ישעיה הנביא ואסמכה אקרא, שאם לא כן, לא היה נביא יכול לחדש דבר מעתה, אלא ודאי דהלכה למשה מסיני היא. (ומ"ש הרמב"ם "מדברי סופרים", זהו כעין מה שכתב בהלכות אישות [פ"א ה"ב] שקידושי כסף מדברי סופרים, אף שנסקלים עליהם בביאה על נערה מאורסה, ורק משום דאתי מהלכה למשה מסיני קרי להו מדברי סופרים. וכ"כ הגאון ר' בצלאל זאב שפראן, הרב"ז, בתשובה (ח"א) [סימן מ"ג ד"ה אולם]). וכן כתב עוד החתם סופר

הוסיף לן הנביא להתענג תוספת אכילה, דהתורה לא נתנה שיעור בזה כדי שלא להוסיפו רבנן דזה עובר על כל תוסף, לא כן הכא. כנ"ל לחלק ולקיים דברי מי שאמר שהוא מדרבנן. והרב חבלים בנעימים ז"ל שם [ח"ב סימן ח'] כתב להביא ראיה דעונג שבת הוא מדאורייתא מיבמות (דף צ"ג ע"א): ר' ינאי עישר מפירות שבאו [לרשותן] על פירות שלא באו לרשותו. א"ל ר' חייא שפיר עבדת, דתניא "למען תלמד ליראה" וכו' [דברים י"ד, כ"ג] אלו שבתות וימים טובים. למאי הלכתא וכו', אלא לאו כהאי גוונא. ע"ש. הרי דמותר לעשר על דבר שלא בא לרשותו ועתיד לבוא לעונג שבת, נלמד מקרא. ע"ש מה שיישב הרב שם. ולי אפשר דהמקרא לא אתא אלא לגוף אכילה דשבת ויו"ט שהיא מדאורייתא, ודרשו בו רבנן גם על עונג. ואם כנים הדברים, תשובה מזה למי שאמר דאכילה בשבת אינה מפורשת בקרא. ומה שאמרו במדרש תנחומא (בראשית פסקא ג') וכבוד שבת עדיף מאלף תעניות, דכבוד שבת דאורייתא ותענית דרבנן. ע"ש. אפשר דהיא קאי על אכילה בשבת ולא על העונג, ואפשר דהעונג אינו אלא מדרבנן, אבל האכילה דהיינו שלא יתענה דאורייתא. וק"ל. ועיין להרב חבלים בנעימים שכתב הפרי מגדים [סימן שמ"ד במשכצות זהב סק"א], שכתב בשם הרב צמח צדק [סימן כ"ח], דעונג שבת דאורייתא שנאמר "כי פי ה' דיבר" [ישעיה נ"ח, י"ד]. ועיין בש"ע רבנו זלמן בריש הלכות שבת שהביא פלוגתא בזה, וסיים ומ"מ צריך להזהר דחמורים דברי סופרים מדברי תורה. ע"ש. וכן עיקר.

ושלש סעודות בשבת גם הם בפלוגתא אם דרבנן או דאורייתא, ועיין להרב כף החיים ז"ל (אות וא"ו). ושני תבשילין, עיין להרב כף החיים ז"ל (אות ט').

(כ"י ר' מצליח מיימון – סק"ג)

קפט) שם כבוד השבת. הרמב"ם (בפ"ל מהלכות שבת ה"י) כתב, אכילת בשר ושתיית יין בשבת עונג הוא לו. ע"ש. והרב המגיד ז"ל כתב מקור לזה מפסחים (דף ק"ט ע"א), דהוזכרו שם גבי שמחת הרגל. ע"ש. וכוונתו מבוארת, דכיון דהוזכרו גבי שמחה, מצינו דבשר ויין הם משמחים את האדם, ועונג האדם הוא לאכול דבר המשמחו, וא"כ בשר ויין עונג הוא לו. ולפי זה ליתא מה שהקשה הרב חבלים בנעימים ז"ל [ח"ב סימן ח'] על דברי הרב המגיד [וז"ל:] קשה, מאי ראיה מיו"ט דכתיב בו שמחה, לשבת דאינו חייב בשמחה. ע"ש. ולפי זה ניחא נמי מה שכתב הרשב"ש ז"ל (סימן קע"ו ב'), שכתב באחד שנשבע שלא לקנות בשר בשבתות וי"ט, דאין זה נשבע לבטל את המצוה, שמה שאמרו אין שמחה אלא בבשר, אין הדברים אמורים אלא בבשר קדשים וכו'. ע"ש. ולכאורה קשה דזה ביו"ט, ובשבת מאי הוי עליה. ולפי האמור דדין שבת נמי הוא נלמד מהכא כנזכר [ניחא]. ואין להוכיח מהכא דהרשב"ש סבירא ליה דעונג שבת מדאורייתא כדקאמר דאין זה נשבע לבטל את המצוה, שמה וכו'.

אוצר ההלכה

יצחק אלחנן (חאה"ע סימן ב' דף צ"ט ע"ב בד"ה ועיקר), ובמ"ש המאירי פסחים סח:).

והנה בערך השלחן (סימן רמ"ב אות ג')¹⁵⁴ הביא לשון הרמב"ם, וכתב, אבל להתענות בשבת דעת הרמב"ם (פ"א מהלכות שבועות ה"ו) דהוי איסור מן התורה. ע"כ. וכ"כ בשו"ת נחפה בכסף ח"ב (דף קי"ח ע"א). וע"ע שם (דף קכ"ב ע"א), ובספר שרשי הים ח"ב (דף ק"א ע"א). ולכאורה היינו מדרשין (בשבת קיד:) מקרא דכתיב "אכלוהו היום" וכו'. וע"ע בש"ע הגר"ז (סימן רמ"ב סק"א) ובקונטרס אחרון שם. וראיתי להגר"ח בשו"ת רב פעלים ח"ג (חאו"ח סימן כ"ב ד"ה אמנם), שתמה על דברי הרשב"א הנ"ל, דלמה לא הביא מקור לדברי הרמב"ם מההיא דיבמות (צג.) "כל הימים" לרבות שבתות וימים טובים. ע"ש. וכן תמה בשו"ת אור המאיר (סימן כ"א). ולפענ"ד יש ליישב, שאע"פ שהרשב"א עצמו ס"ל שתרומה שלא מן המוקף הוי איסורא דאורייתא, וכמ"ש בתשובה (סימן קכ"ז), מ"מ לא נעלם ממנו מ"ש הרמב"ן (יבמות צג. [ד"ה שקל]) דאיכא למימר דשלא מן המוקף מדרבנן¹⁵⁵, ומאי דיליף בספרי¹⁵⁶ "והרמותם ממנו" [במדבר י"ח, כ"ו] מן המוקף, אסמכתא בעלמא היא. וכן נראה דעת הראב"ד בהשגות (פ"ג דתרומות ה"ב). וע"ע בתוס' (גיטין ל: ד"ה לתרום), שכן נראה דעת רש"י, א"כ י"ל שהתירו איסור דרבנן בשביל עונג שבת דרבנן, לכן לא הוכיח הרשב"א מכאן כדעת הרמב"ם שאיסור תענית מן התורה. והגאון מהר"י עי"ש בספר לחם יהודה (פ"ו מהלכות סוכה דף ל"ה ע"א) כתב, שלדעת רבנו גם חיוב שלש סעודות אינו אלא מדרבנן, ושכן כתב המבי"ט בקרית ספר [הלכות שבת פרק כ"ט] וז"ל: וחיוב שלש סעודות הוי מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, דפשטיה דקרא לאו להכי אתא. ע"ש. וע"ע בספרו עפרא דארעא (מערכת מ' אות נ"ב). ועיי' בתועפות ראם על היראים השלם (סימן תי"ב דף רל"א ע"א), ובספר תורת נביאים (מאמר דברי נביאים דברי קבלה סוף פ"ח), ובשו"ת ר' בצלאל זאב שפראן ח"א (סימן קכ"ד אות ו') וח"ב (סימן כ"ט אות ד'). וע"ע להפרי מגדים (בפתיחה כוללת ח"א אות י"ט) שכתב, דכבוד ועונג שבת הוו מצוה מן התורה, כי לאחר הפסוק שנאמר בו "וקראת לשבת עונג", נאמר לבסוף "כי פי ה' דבר" (ישעיה נ"ח, י"ד), אלמא דהוי מן התורה. והיינו כמ"ש הצמח צדק (סימן כ"ח) הנ"ל. עד כאן. ונראה דס"ל כרבנו אליעזר ממין, דהלכה למשה מסיני היא ואתא ישעיה ואסמכה אקרא. וכ"כ בשו"ת זכר יהוסף (סימן ס"ט אות ז'), ובשו"ת הרב"ז (נח"א) סימן מ"ג ד"ה אולם. גם בשו"ת אהל משה צוויג ח"ב (סוף סימן מ"ב) כתב, דמאי דמשמע מהב"ח (ריש סימן רמ"ב) שמצות עונג שבת גמרא גמירי לה עד דאתא ישעיה ואסמכה אקרא, הוא כמ"ש האחרונים, שבסוף דברי ישעיה סיים "כי פי ה' דבר", ואף הרמב"ם שקורא (בפרק ל') לעונג שבת מדברי סופרים, הוא כעין מה שכתב בקידושי כסף. ע"ש. ועיי' בשו"ת צמח צדק

בתשובה (חאו"ח סמן קס"ח), ובחידושי לשבת (כה: סוף ד"ה הדלקת הנר). ע"ש. ומשום הכי פסק הרמב"ם (בפ"א מהלכות שבועות ה"ו) שהנשבע להתענות בשבת הוא בכלל שבועת שוא. ע"ש. וביבמות (צג.) גבי ר' ינאי שהוצרך להפריש שלא מן המוקף לצורך הפירות שיביאו לו בשבת, לקיים עונג שבת, ואמר ליה ר' חייא שפיר עבדת, דתני למען תלמד ליראה את ה' אלקיך כל הימים, אלו שבתות וימים טובים. ופירש רש"י, הוי למד להזהר שלא יתבטל עונג שבת ויו"ט בשביל תיקון הפירות מן הטבל. וכתב הרשב"א שם, שהתורה התירה להפריש שלא מן המוקף בשביל עונג שבת. וכן כתבו בחידושי הרמב"ן והריטב"א שם. הנה מוכח שעונג שבת הוא מן התורה. וכתב הגאון ערוך לנר שם, שמפירוש רש"י משמע דעונג שבת הוי מדאורייתא, ואע"פ שמהכתוב שנאמר "וקראת לשבת עונג" ילפינן לה, דהוי מדברי קבלה, י"ל שמכיון דק"ל אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה (תמורה טז), על כרחך דגמרא גמירי לה, ואתי ישעיה ואסמכה אקרא, כדאמרין כה"ג במועד קטן (ה.). ע"כ. וע"ע בשו"ת צפחת בדבש (ריש סימן כ"ה דף נ"ט ע"ב) שכתב ג"כ מדנפשיה, שאף שהפסוק "וקראת לשבת עונג" הוא מדברי קבלה, הלכה למשה מסיני הוא ואתא ישעיה ואסמכה אקרא, וכמ"ש הרמב"ן בספר המצוות בשרש השני, שכל מה שכתוב בספרי הנביאים דרך ציווי, כגון שמזהירים על עשה, דבר תורה הוא, שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, ומעתה ידענו הבא בנבואה דבר תורה הוא, או שהוא בידם מהלכה למשה מסיני. ע"ש. ובתשובת הרשב"א ח"א (סימן תרי"ד) כתב, שאלת על מ"ש הרמב"ם שהנשבע להתענות בשבת לוקה משום שבועת שוא, אף על פי שאיסורי תענית בשבת מדברי סופרים, אפשר לומר שהרמב"ם סובר שאסור להתענות בשבת מדאורייתא, וכדאמרין בברכות (מט:) שבשבת ויו"ט על כרחו אכיל פת, והיינו מדאורייתא. וכן כתב עוד הרשב"א בתשובה ח"ד (סימן רס"ב). ע"ש. ובחידושי הרשב"א (ברכות מט: ד"ה תפלה) כתב, דמדכתיב "וקראת לשבת עונג", שמעינן דבעל כרחיה אכיל פת, שאין עונג בלא אכילת פת. וכ"כ הרשב"ן ברכות (שם). וכן כתב הרדב"ז בתשובה ח"ד (סימן קצ"ה) בדעת הרמב"ם. ע"ש. ועיי' בשטה על מועד קטן לתלמידו של רבי יחיאל מפריש (מ"ק יד: עמוד ט"ז), דמוכח להדיא דס"ל שאיסור תענית בשבת הוי מדאורייתא. ע"ש. וע"ע במאירי ובחידושי הריטב"א שם. ובספר חזות קשות (מו"ק יד: [ד"ה ודע]) כתב להעיר על הריטב"א, שהרי מן התורה לא מצינו שיהא אסור להתענות בשבת, וקרא דכתיב "וקראת לשבת עונג" אינו אלא מדברי קבלה. ע"ש. ואשתמטיה כל הנ"ל. (וראה עוד בשו"ת מהרל"ח (סימן ק"ד בד"ה אלא שעדיין), ובשו"ת המבי"ט (ח"א סימן נ"א [ד"ה ונראה לי]), ובספר דברי אמת (קונטרס ח' סימן א' ד"ה איברא), ובשו"א ומשיב רביעא (ח"ב סימן רכ"ג), ובשו"ת באר

הערות וצינונים

154. נדפס לעיל אות ק"פ. 155. עיי' חדושי הרמב"ן לגיטין (לא. ד"ה מתניתין המניח). 156. לא נמצא לפנינו בספרי, ומ"מ חלק מן הראשונים כתבו דרשה זו משם הספרי. ראה ג"כ חדושי הרמב"ן מהדורת הרש"ר (גיטין לא. הערה 327).

אוצר ההלכה

באלף לא בטלה כמו שכתוב ביו"ד (סימן ק' ס"א). יע"ש. ועל זה הוא שנענשה היא האשה דאיתא בגיטין (דף ל"ה ע"א) מעשה באדם אחד בשני בצורת שהפקיד דינר זהב אצל אלמנה, והניחתו בכד של קמח ואפאתו בפת ונתנתו לעני, לימים בא בעל הדינר ואמר לה הבי לי דינרי, אמרה לו יהנה סם המות באחד מבניה של אותה אשה אם נהנתי מדינריך כלום. אמרו, לא היו ימים מועטים עד שמת אחד מבניה, וכששמעו חכמים בדבר אמרו, מה מי שנשבע באמת כך וכו', מאי טעמא איענשה, דאיתרשי לה מקום דינר. יע"ש. דאי הוה מרקדת הקמח מפני התולעים הנמצאים, היא מוצאת את הדינר, ולא היה מת בנה של אותה אלמנה, דקב"ה לא עביד דינא בלא דינא.

(יפה ללב ח"ה – סק"א)

קצא) שם הגה נוהגין ללוש וכו' לעשות מהם לחמים. שלא לאכול פת גוי בשבת, ציינתי בחלק שלישי [דף ל"ב ע"א] עבודת אלילים (דף ל"ה ע"ב) להקל בבישול, דקיימא לן כרבי יוסי [פסחים מא.]. בשול מבטל אפייה, וכן הוא בבאר היטב סוף הלכות ראש השנה [סימן תר"ג סק"א] בשעת הדחק, ולדברינו גם ברווחה. אכן ראיתי בתשובת מהרי"ל [סימן קס"ה] שמחמיר, ומי יבא אחר המלך לדון אחריו. ופשיטא לדעת הר"ן [עבודה זרה יג: ד"ה מתניין] שהביא בב"י (יו"ד סימן ק"ב) עיקר משום לישא ועריכה באיסור, אך דחזינן בעלי הש"ע לא חשו לדבריו. ומסתברא בפשיטות בישל פחות פחות מכזית גם מהרי"ל מודה, דעיקר דחיית הגמרא [ברכות לח:] לענין ברכה מודה, וכיון שבוזה נשתנה לכולי עלמא מברכת פת כדקי"ל (סימן קס"ח [סעיף י"א]) בחביצא ופוררין, ממילא בטל תורת פת לגמרי.

(מאורי אור חלק באר שבע – דף קמ"ה ע"ב)

קצו) שם הגה נוהגין ללוש וכו' בבית לעשות מהם לחמים. כתב הראב"ע בפירושו על התורה סדר בחקותי בפסוק "בשברי וגו' ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד" ויקרא כ"ו, כי מנהג ישראל היה לאפות כל בית תנור לעצמו שיאכלו כל השבוע, ומערכת השבת תוכיח. ע"כ. וכיון שמנהג היום שאופין בכל ערב שבת לצורך כל השבוע, צריך שהבעה"ב שבונה בתים להשכירם להרבה דיירים בחצר אחד, שיעשה תנור בכל בית, ולא תנור אחד לכל בני החצר, שלא יהיו הרבה שכנים אופין בתנור אחד, שגורם קללה, ויבואו ג"כ לידי חילול שבת חלילה.

קצז) שם הגה נוהגין ללוש כדי שיעזר ח"ה בבית לעשות מהם לחמים וכו'. ר"ל, מלבד הפת שעושין לאכול תוך הסעודה, נוהגין לעשות עוד שיעזר חלה לחמים מיוחדים לבציעת המוציא. וכתב בעל עולת שבת [סק"ב] בשם ספר

מליבאוויטש (חאו"ח סוף סימן ל"ו), ובשו"ת ערוגת הברושם (סימן מ' אות ג.). וע"ע בספר המנהיג (הלכות ר"ה אות א'), ובשו"ת נשאל דוד (חאו"ח סימן כ"ד), ובשו"ת ובחרת בחיים (סימן פ"ב). ובשו"ת שואל ומשיב רביעאה ח"ב (ס"ס רכ"ג), ובפתח הדביר (סימן רמ"ב ס"ק א'-ב)¹⁵⁷. ובשו"ת שאלי ציון (סימן ד').

(חזון עובדיה שבת ח"א – הלכות הכנות לשבת הערה ב')

קצא) שם הגה נוהגין ללוש וכו'. נוהגין ללוש כדי שיעזר חלה לעשות מהם לחמים לבצוע בשבת ויו"ט [וכו'] ואין לשנות. ספר המפה והלבוש.

(שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"ב)

קצב) שם הגה נוהגין ללוש וכו'. עיין בשו"ת חיי אריה (סימן ל"ג), באשה אחת הכינה לצורך שבת אור ליום שיש ערב שבת קדש לישת ואפיית החלות לכבוד שבת, וגם אפיית לחם שאופין לימות החול ומאכלים מבושלים לצורך יום שיש, ואחר כך נתוודע שמת תינוק בשכונתה, וחביות המים שממנה שאבה לכל הנ"ל היה עומד שם מקודם, ומיתת התינוק היה טרם עשותה המאכלים והאפייה הנ"ל. וכתב שם, שכיון שהמאכלים לשבת אינם אסורים משום שומר מצוה וכו', גם מאכלי חול מותרים. ויותר מזה כתב שם, דמקום הפסד מרובה יש לסמוך אף בחול להתיר המאכלים שנתבשלו במים הנ"ל. יעו"ש גם בהשטות הספר (לדף מ"ו ע"א). ועיין בשו"ת חסד לאברהם (חיו"ד סימן ק"ו), שיצא לדון דמי שמת לו מת בשכונתו ולא ידע מזה ובישל עם המים, אף בחול התבשיל מותר בדיעבד, ודלא כאחרונים המחמירים, ועיין באור זרוע הגדול (הלכות פסחים סימן ר"מ) נראה שמסתפק בזה אם אסור בדיעבד.

ועיין ביו"ד (סימן של"ט סעיף ה'), ובפתחי תשובה שם (סק"ד), ובהגהת דעת קדושים להגה"ק מבוטשאטש שם, ובשו"ת בית יצחק (חיו"ד ח"ב סימן ק"ג). ועיין בשדי חמד (באסיפת דינים מערכת אבילות אות קמ"ו קמ"ז ואות קצ"ח ואות ר"ד). יעו"ש¹⁵⁸.

(ארחות חיים – ספינקא – סק"ה)

קצג) שם הגה נוהגין ללוש וכו'. ויזהר שיהיה מקמח לבן, וזכר למן שהיה כזרע גד לבן, כדכתיב שם בפרשת המן (שמות ט"ז, [ל"א]) ויקראו בית ישראל את שמו מן והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחת בדבש". ועל כן יש נוהגים להטיח הלחמים שבוצעים עליהם בשבת ויו"ט במי דבש או סוקא"ר.

(יפה ללב ח"ג – קונטרס אחרון סק"ג)

קצד) שם הגה נוהגין ללוש וכו'. וצריכה האשה לזהר להיות מרקדת הקמח בנפה קודם הלישה, דמשכחת בה תולעים קטנים, ומה גם בימות הקיץ, ובריה אפילו קלה אפילו

הערות וצייונים

¹⁵⁷ נדפס לעיל אותיות קפ"א ו-נ"ט. ¹⁵⁸ עיין בחזון עובדיה (הלכות אבילות ח"א עמוד צ"ג) שהאריך בזה, והעלה שם שאם בטעות אפו או בישלו במים שבשכונת המת, ובבית של המת היו מים שאובים, יש להקל ולהתיר הפת או התבשיל שנעשו מן המים שבשכונת המת. ואם לא היו מים שאובים בבית המת ויש הפסד מרובה בפת או בתבשיל, יש להקל. וכן אם יש סעודת מצוה יש להקל, כי שומר מצוה לא ידע דבר רע.

אוצר ההלכה

ביצים יש נוהגין לברך עליהם בשבת, דכיון שקובעין עליהם ומברכין ברכת המזון, לחם הוא ומברכין המוציא. שו"ת זרע אמת (נח"א) סימן כ"ח, וע"ש מה שצדד בזה.

(מחזיק ברכה – סק"י)

ר) שם בהגה לעשות מהם לחמים. עיין באר היטב [סק"ג], ובתשב"ץ (ח"א סימן מ"ד) אפילו פת של בעלי בתים של אינם יהודים שאפו לעצמם בשבת מותר, שלא יתענה, ובלבד שלא אפאו לצורך ישראל, דאם אמר ליה ישראל אפילו בערב שבת אסור, דאמירה לאינו יהודי שבות. ע"ש. והביאו הבאר היטב לקמן (סימן שכ"ה [סק"ז]).

רא) שם בהגה לעשות מהם לחמים וכו'. נ"ב: כתבו המקובלים, צריך לעשותן ארוך כדמות וי"ו, ויבצע בשתי ידיו הם שני ההי"ן, והפרוסה של המוציא כדמות יו"ד, נשלם השם הוי"ה. קצור של"ה (דף פ' ע"ג [ריש מסכת שבת ד"ה הג"ה]). ומני שום טעם, כי שבת דוגמא דעלמא דאתי איהו, כדאיתא בזוהר פרשת בראשית (דף מ"ח סע"א), יעוין שם שהוא עולם שכלו ארוך, וכמו שכתוב בהקדמת התיקונים (דף ב' ע"א) "ואורך ימין" [דברים ל', כ'] דא עלמא דאתי עלמא אריכא. יע"ש. ועוד איתא התם בתיקון כ"ב (דף ס"ג ע"ב), וי"ו עלמא דאתי דאיהו עלמא אריכא וכו'. ע"ש וק"ל. ועל פי כל הרשום יבא כמין חומר מה שכתוב בזוהר פרשת ויחי (דף רמ"ו ע"א), "מאשר שמנה לחמו" [בראשית מ"ט, כ'] דא הוא אתר דכלא מאשרין ליה, ומאי איהו, עלמא דאתי דעלאי ותתאי מאשרין ליה ומכספין ליה, שמנה לחמו וכו', דאקרי לחם פנג, ומאן איהו (לחם) דא וי"ו, ¹⁶⁰הוא לחמ"ו לח"ם ו' וכו' ועל דא מאשר שמנה לחמו לחם ו', [ודא] [דהא] מניה אתון וכו', בספרא דרב המנונא סבא אמר הכי, מאשר שמנה לחמו (הוא לחמ"ו לח"ם ו' ועל דא מאשר שמנה לחמו לחם ו' דהא) דא לחם שבת, דאיהו פנג על חד תרין, כדכתיב "לקטו לחם משנה" [שמות ט"ז, כ"ב], מאי לחם משנה, אלא תרי לחם, לחם מן השמים ולחם מן הארץ, דא הוא לחם פנג, ודא הוא לחם (עוני) [דמסכנא], ובשבת אתכליל לחם תתאה בלחם עלאה, ואתברך האי בגיני האי דאיהו לחם משנה. ותו הוה אמר, לחם משנה דשבת נקיט משבת עלאה, דאיהו נגיד ואנהיר לכלא, ואתחבר לחם בלחם ואיהו משנה. יע"ש ודוק. ועוד מילתא בפומא, דהיינו טעמא דשתי ככרות הן לקבל תרין לוחין דאורייתא כנודע. ואיתא בתיקונים תיקון יו"ד (דף כ"ה ע"ב), ו' דא אורייתא וכו'. וע"ש שם בסוף תיקון י"ז [דף ל"א ע"ב], ובתיקון כ"ב (דף ס"ו ע"ב). ועיין במש"ל (סימן עד"ר אות ב'), והעולם נהגו לעשותן עגולות כעין חלות, ד"א שנקראו כן על שהן עגולות מלשון חלילה בדברי קדמונינו, כמו שכתב הראב"ע בפרשת ויקרא [ב', ד']. יע"ש.

(יפה ללב ח"ב – סק"ב)

הכוונות¹⁵⁹, דיעשה שלשה לחמים, אחת גדולה ליום השבת, ואחת אמצעית לליל שבת, ואחת קטנה לסעודה שלישית. ומיהו מדברי הרב מגן אברהם [סק"ד] בשם הדרכי משה [סימן תר"ג אות א'], מוכח דהכוונה של ההג"ה הוא שלא לקנות פת מן השוק הנלוש על ידי גוים, אלא שיהיו לשין בבית פת ישראל, ויהא בו שיעור חלה כדי שיברך על הפרשת החלה, ותהיה העיסה קדושה כדי שיהיה דומה לאוכל חולין בטהרה. וכהיה דסימן (תר"ב) [תר"ג] דכתב הש"ע, אף מי שאינו נזהר מפת של עכו"ם בשאר ימות השנה יזהר בעשרת ימי תשובה, והכי נמי יזהר בשבת, והיינו דנקט מור"ם ז"ל בבית לאפוקי מן השוק, ולפי זה צריך כל מה שיאכל בשבת יהיה מהחלות הנלושות בבית. וכן כתב בעל חמדת ימים בפרק שני מחלק השבת [ד"ה ומצות חלה]. יע"ש. ודוק. (מטה יהודה – סק"ה)

קצח) שם הגה נוהגין ללש שיעור חלה בבית וכו' והוא מכבוד שבת ויום טוב. וגם כדי שיקיים מצות חלה, לפי שאבדה חלתו של עולם. מג"א [סק"ד]. ר"ל אדם הראשון היה חלתו של עולם, ולפי שחטא ע"י חוה בערב שבת, לכן התיקון ראוי גם כן בערב שבת. מחצית השקל. מה שנוהגין קצת ליתן שומן בלחם של שבת, ביו"ד (סימן צ"ז [ס"א]) מבואר דמותר דהיא משונה, אמנם לענין המוציא עיין סימן קס"ח (סעיף ז') מה הוי פת כסנין. ועיין בסימן קפ"ח במג"א (סק"ט), משמע דמחויב בשבת לאכול פת, דמברך המוציא ובהמ"ז. ועיין סימן ר"פ במג"א, וצ"ע. משבצות זהב [סוף סק"א]. ר"ל דבסימן ר"פ משמע דיוצא בשבת בפת כסנין. ע"ש באשל אברהם. עיין ברמב"ם (פ"ו מהלכות יו"ט הלכה י"ו) כשם שמצוה לענג בשבת כך ביו"ט. (ובפי"ט) [ובהלכה י"ט] כתב הרמב"ם דשוין המה. אשל אברהם [סוף סק"א]. ועיין בתניא [ש"ע הגר"ז] בקונטרס אחרון [סק"ב] דהעונג בשבת הוא מדברי סופרים, והעונג שיש בה שמחה, כגון בשר ויין ביו"ט הוא מן התורה, אבל העונג בשאר דברים אינו אלא מדברי סופרים כמו בשבת. עכ"ל. לא ישתה יותר מדאי, שלא יעשה מלאכה מתוך שכתו, או יכה בני אדם. ספר חסידים (סימן [תשכ"ח]). חקי חיים [קאופמן דף ס"ג ע"ב אות כ' הערה א'].

טוב ארוחת ירק בשבת ואהבה עם אשתו ובני ביתו משור אבוס ושנאה בו [ע"פ משלי ט"ו, י"ז], שלא יאמר אדם אקנה מעדני שבת ויודע שיתקוטט עם אשתו או אביו ואמו ואשר עמו, טוב פת חריבה ושלוה בה, מבית מלא זבחי ריב" [שם י"ז, א'], אחד בשבת ואחד ביו"ט, זהו שנאמר "וכבדתו" [ישעיה נ"ח, י"ג], יכבד את השבת שלא יריב בו. ספר חסידים (סימן תתס"ג).

(באר יעקב – קרויזר – סק"ח)

קצט) שם בהגה לעשות מהם לחמים. לחמים הנלושים במי

הערות וצינונים

159. לא מצאנו, ובכף החיים (סקכ"ח) כתב על דברי הרב עולת שבת וז"ל: בשער הכוונות שהוא מדברי האר"י ז"ל לא נזכר מזה כלום, ועל כן לא ראיתי מי שנוהר בזה. ע"כ. ומ"מ בקצור ש"ע (סימן ע"ב סעיף ו') כתב כדברי הרב עולת שבת. 160. תיבות אלו נדפסו בטעות לקמן, וכאן תוקן על פי הוזהר.

אוצר ההלכה

מבלי שהקדימו להבשר מרק כתפריט יום יום, שכל פרט מיוסד בהלכה, אחרי שכאמור מתקנת עזרא שתהא אשה משכמת ואופה בערב שבת, וידוע שבערב שבת טועמים מאשר מכינים לשבת, ובכך אכלו לחם טרי. אמנם הנה הבאתי אמרם בירושלמי שבת (פ"א סה"י) מה בין פת לבין תבשיל, תבשיל דרכו לאכול ורתח, פת אין דרכו לאכול ורתח, תמן אמרין פת חמה חמתה בצדה, לכן למען הפג רתיחת הפת פרסו הככרות טרם שהסיבו לאכול, למען לא יהיה רותח כל כך, ראה בבלי יומא (דף פ"ד ע"א) מחמימי חמימי דחיטי, וברש"י שם האוכל פת חמה יותר מדי. [ע"כ]. אבל חמה קצת היא מלוגמא, עיין שבת (דף קי"ט ע"ב). לא נתנו לארוחת ערב שבת מרק, בכדי שלא לקבוע סעודה, כמבואר בברכות (דף מ"ד ע"א) כל סעודה שאין בה שרף אינה סעודה, וברש"י, שרף תבשיל לח שיש בו מרק כמו שורפה חיה. רק אכלו בשר מטוגן עם שומין, שגם זו תקנת עזרא אכילת שום בערב שבת. (נפש חיה – מרגליות – מילואים)

רז) שם בהגה לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם בשבת. כתב במג"א (סק"ד), לעשות מהם לחמים, ומביא בדרכי משה [סימן תר"ג אות א' ובארוך סימן תר"ב אות ב'] סמך לזה וכו'. עכ"ל המג"א. ובאליה רבה [סק"י] מביא ראיה מאגודה פרק מרובה [סימן ק"ב], דעזרא תיקן שתהא אשה משכמת ואופה בכל ערב שבת. ע"ש. והנה רש"י ז"ל [בבא קמא פב. ד"ה ושתהא] מפרש דקאי על היום שהיא צריכה לאפות, שתהא משכמת ואופה כדי שתהא מצויה לעניים, אמנם בשיטה מקובצת [שם] כתב בשם יש מפרשים בזה הלשון: משכמת ואופה ביום ששי בשבת לכל ימות השבוע, כדי שתהא הפת לעניים בכל ימות השבוע, וק"ו להדיא מלחם הפנים שהיו נאכלים לשמונה ימים. ע"ש.

(זרע יעקב – זלזניק)

רח) שם בהגה לחמים לבצוע עליהם בשבת וכו'. כתב מג"א [סק"ד], דמביא דרכי משה [סימן תר"ג אות א'] ראיה לזה מדכתב הטור שיאכל חולין בטהרה בשבעה ימים שבין ראש השנה ליוה"כ וכו'. ע"ש בארוך. ותימה בעיני למאי דאיתא בבבא מציעא (דף פ"ז ע"א) אמר אפרים וכו' מכאן שאברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה, ושרה אותו יום פירסה נדה וכו'. ע"ש. ומבואר בבראשית רבה [פרשה מ"ח פסקא ר'] לושי ועשי עוגות, הדא אמרה שפסח היה, א"כ מנא לן שאוכל חולין בטהרה היה, דילמא משום פסח היה אוכל חולין בטהרה. ודוחק לומר דבאמת כוונת הש"ס הכי, דמפשטא דסוגיא משמע דהיה אוכל בכל זמן בטהרה. ויש ליישב, דסבירא לדרכי משה כמבואר בפרקי דרבי אליעזר [פרק כ"ט] והובא בתוספות דראש השנה (דף י"א ע"א בד"ה אלא דקאי בחג), עיין שם דמשמע דביאת מלאכים לאברהם היה שני ימים קודם חג הסוכות, א"כ שפיר מוכח דאוכל חולין בטהרה היה. ודוק. (באר יעקב – ברלין)

רב) שם בהגה לעשות מהם לחמים וכו'. עיין מה שכתבתי לפני (אות ב')¹⁶¹. ועוד נראה, כיון דלחמים של שבת יש בהן רמז לשתי הלחם ולחם הפנים. כיע"ש. וזאת לפני לקמן (בסימן עד"ר אות א"ב), ומשנה שלימה היא במנחות (פ"א מ"ד דף צ"ו ע"א), דשתי הלחם ולחם הפנים היו ארוכין, דהכי תנן, שתי הלחם ארכן שבעה טפחים ורחבן ארבעה וכו', לחם הפנים ארכן עשרה טפחים ורחבן חמשה טפחים וכו'. יע"ש ודוק. (יפה ללב ח"ב – קונטרס אחרון סק"ד)

רג) שם בהגה לעשות מהם לחמים וכו'. נוהגים לבצוע כליל שבת על הלחמים שקורין פית'ה. ועיין בספר כף החיים (סימן ל"ו אות מ"ה) זכר לדבר ממה שאמרו בברכות (דף ב' ע"ב), מאימתי מתחילין לקרות קריאת שמע בערבית, משעה שבני אדם נכנסין לאכול פית'ן בערבי שבתות, שהוא סעודת ליל שבת. (יפה ללב ח"ה – סק"ב)

רד) שם בהגה לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם בשבת. ומה שאמרו בבבא קמא (דף פ"ב ע"א) בעשרה תקנות שתיקן עזרא, ושתהא אשה משכמת ואופה, לאו אערב שבת קאי ומשום כבוד שבת, כדמשמע מפירוש רש"י שם [ד"ה ושתהא]. ודוק. (יפה ללב ח"ב – קונטרס אחרון סק"ג)

רה) שם בהגה לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם בשבת. ובפרי מגדים (אשל אברהם סק"ד) הצריך עיון דברי הדרכי משה [הארוך] להלן סימן תר"ב [אות ב']¹⁶², שהביא תקנת עזרא שתהא אשה משכמת ואופה בערב שבת, והנה בגמרא בבא קמא (פ"ה) [פב.] משמע שמוסב גם על יום חול, שתהא פתה מצוי לעניים. מקור דברי רבנו כמה בירושלמי מגילה (פרק הקורא עומר סה"א), דעזרא התקין שיהיו אופין פת בערבי שבתות, אבל ליתא שם שתהא משכמת. ואך הובא כן באגודה בבא קמא שם [סימן ק"ב]. ונראה שזהו מיוסד על פי דברי הירושלמי שבת (פ"א סה"י), מה בין פת ומה בין תבשיל, תבשיל דרכו לאכול ורתח, פת אין דרכו לאכול ורתח, תמן אמרין פת חמה חמתה בצדה (מיד) כשאוכל פת חמה יבוא עליו חולי זו והיא מין קדחת), ובכך שפיר צריכה להשכים לאפות, בכדי שלא יהיה פת חם לסעודת הערב. (נפש חיה – מרגליות)

רו) שם בהגה לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם בשבת. תקנת עזרא שתהא אשה משכמת ואופה בערב שבת וכו' [בבא קמא פב.], [עיין] מה שכתבתי¹⁶³. בחקר מנהגים שלי הערתי על מקורות הנוהג בעיירות ישראל שלא היו סועדים בערב שבת רק פעם אחת, והפת לא נחתך בסכין כרגיל תמיד, רק היו פורסים מהלחם פרוסות פרוסות ביד (מוזכר גם במהרי"ל הלכות סעודה [עמוד תנ"ח]), ואכלו בטיבול בשר צלי עם שום,

אוצר ההלכה

בשבת, שאפילו עובד עבודה זרה מוחלין לו [שבת קיח:], וא"כ עדיפא כפרתו ג"כ יותר מיוה"כ, כמו שסידר ארבעה חלוקי כפרה [יומא פו.], והביא בספר תניא [רבתי, סימן כ' ד"ה מנוחת] רמז, "פני ילכו והניחותי לך" [שמות ל"ג, י"ד], בזכות שבת שהוא יום מנוחה. ועל כן תימה על האחרונים שהרימו יד בזה על המג"א להקל, כי אף על פי שתירוצו דחוק הדין אמת, על כן אין לזוז ממנו. גם כדי לקיים מצות חלה שאבדה חלתו של עולם, והיינו ע"י חוה נאבד אדם שנקרא חלתו של עולם, כמבואר (בפרק במה מדליקין דף ל"ב) [בראשית רבה פרשה י"ז סוף פסקא ח'], וצריכה לתקן דבר זה.

כתב בספר הכוונות¹⁶⁵ דיש לעשות אחת גדולה ואחת קטנה ואחת בינונית, ובלייל שבת יבצע על האמצעי, וביום על הגדול, ובסעודה שלישית על הקטנה. עכ"ל. ויש להביא רמז לזה מגמרתנו בגיטין (דף ל"ח ע"ב), שתי משפחות היו בירושלים אחת קבעה סעודתה במעלי שבת וכו' ונעקרו, ופירש רש"י [ד"ה בערב שבת], שהחשיבו לסעודת הלילה, ובאמת כבוד היום עדיף. על כן יש לעשות היכר בלחמים שמחשיב סעודת היום, אבל צ"ע למה יחשוב סעודת הלילה מסעודה שלישית, כי לפי הנראה מכתבים סעודה שלישית חשובה יותר מסעודת הלילה, אבל אין לנו עסק בנסתרות.

ריא **שם בהגה לחמים לבצוע עליהם בשבת וכו' במג"א** (סק"ד) ד"ה לעשות מהם לחמים. עיין שם מה שהביא מדרכי משה והקשה צ"ע. ע"ש. ודבריו צ"ע, דדבר זה אינו בדרכי משה, דבאמת כתב בסימן תר"ב [בארוך אות ב'] דמכאן היה משמע דלא צריך בשבת. וק"ל. (שיורי לקט)

ריב **שם בהגה לחמים לבצוע עליהם בשבת וכו' כתב הרב** מג"א [סק"ד], מביא בדרכי משה [סימן תר"ג אות א'] סמך לזה, מדכתב הטור סימן (תר"ב) [תר"ג] שיאכל חולין בטהרה בשבעה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, וקשה הלא תשעה הם, אלא על כרחך ביו"ט בלאו הכי אוכל בטהרה. וצ"ע, דאדרבה משם מוכח דבשבת אין צריך לזוהר, דאם לא כן ישארו רק ששה כשתסיר שבת ושני ימים טובים של ראש השנה. וי"ל דרבי חייא היה מקדש על פי הראיה כדאיתא במסכת ראש השנה [כה.], וא"כ היה רק יום אחד יום טוב. ע"כ. וקשה, שהרי יו"ט של ראש השנה בזמן שהיו קובעים על הראייה, היו רוב בני ארץ ישראל עושים אותם שני ימים, ולא עוד אלא אפילו בירושלים עצמה פעמים רבות היו עושים יו"ט של ראש השנה שני ימים, כמו שכתב הרמב"ם הלכות קדוש החודש [פ"ה הלכה ז-ח], א"כ אי אפשר לומר שלא הוציא רבי חייא מכלל דבריו אלא יום אחד של ראש השנה לבד. ועוד לא ידענא מנין העתיק דברי הדרכי משה, כי בדרכי משה ציין מקום מסימן תר"ב, ושם [בדרכי משה

רט) **שם בהגה לחמים לבצוע עליהם בשבת וכו' כתב במג"א** (סק"ד), וצ"ע וכו'. אכן בדברי הטור שם [סימן תר"ג] איתא להדיא, ולא נשאר עדיין אלא שבעה ימי חול. ועל כרחך שבת לאו בכלל. (חמד משה – סק"ד)

רי **שם בהגה לחמים לבצוע עליהם בשבת וכו' כתב המג"א** (סק"ד), ויש לומר דר' חייא היה מקדש על פי הראיה וכו'. ובאמת אין זה כוונת הטור [סימן תר"ג], דז"ל: ר' חייא מפקיד לרב, אי אתה יכול למיכל כולי שתא בטהרה אכול, ואי לא, אכול שבעה ימים בשתא [ירושלמי שבת פ"א ה"ג]. וכתב האבי עזרי [ראבי"ה סימן תקכ"ט], קבלתי אלו הם שבעה ימים שבין ראש השנה ליוה"כ. ע"כ. וקורא אותן שבעה ימים, לפי שבראש השנה לא היה צריך להזהר לאכול בטהרה, שפשיטא שיאכל בטהרה, שחייב אדם לטהר עצמו ברגל [ראש השנה טז:], ולא נשאר עדיין אלא שבעה ימים דחול שהוצרך להזהירו עליהן, על כן נוהגין באשכנז שאף מי שאינו נזהר מפת עכו"ם, בעשרת ימי תשובה הוא נזהר. עכ"ל. א"כ הטור מפרש להדיא דמיירי מטהרה, ואינו מחויב לטהר עצמו בשבת אלא ברגל, א"כ הוא כפשוטו. והאליה רבה [סק"י] מקשה עוד עליו, דבמדרכי כתב ריש ראש השנה¹⁶⁶, דמשום הכי אמר ר' חייא שבעה ימים, כי בשני ימים טובים של ראש השנה אין צריך להזהירו, שהכל לשין בביתם לכבוד יו"ט. ע"כ. והדרכי משה כתב שם [אות א'], דמזה ראייה דבשבת אין צריך, מדלא נקט אלא ששה ימים. אבל לפעד"נ מאחר שדימה הטור דין זה לנהוג בטהרה, יקשה על האחרונים שרוצים לומר מכח זה דאין מחויב לאכול בשבת פת ישראל משום דאינו חייב לטהר בשבת כמו ברגל, א"כ יקשה על עשרת ימי תשובה, שבימי החול ג"כ אינו מחויב לטהר ולמה פסק הטור שיאכל פת ישראל. אלא ודאי דהטור דימה מאחר שצוה לאכול בטהרה שהוא רק גדר קדושה, מכל שכן שיש לו לנהוג מה שהוא קרוב לדין, ומכל שכן שבת שחמור יותר מעשרת ימי תשובה כמו שנכתוב בעז"ה, מכל שכן שמחויב לאכול פת ישראל. ואי משום קושיית הדרכי משה, אין זה דקדוק כלל למה נקט שבעה ימים, דבשלמא שני ימי ראש השנה המה בתחילתן, שייך לומר בשבעה ימים שבין ראש השנה ליוה"כ, אבל אם אומר ששה ימים, היה הספר חסר שהרי יש שבעה, וצ"ל בשבת אין צריך להזהירו, כל זה היה חסר, ונקט שבעה ימים אע"ג דבשבת בלאו הכי מחויב, מ"מ לא הוי טעות בלשון שהרי מחויב, אלא בשבת יש שני חיובים עליו, מ"מ הלשון מדוקדק. ומכל שכן לפי מה שמפורש במדרכי שבי"ט נוהגין ללוש, ומהאי טעמא מכל שכן בשבת יש גם כן תקנת עזרא שתהיה משכמת ואופה [בבא קמא פב.], ובודאי לא לחנם תיקן, אלא משום שחמור פת הנ"ל בשבת, ובפרט בעינינו ראינו שבת חמורה יותר מעשרת ימי תשובה מעוצם קדושתו, והמעלה שיש לאותן עשרה ימים יש ג"כ

אוצר ההלכה

(דף כ"ה ע"א) א"ל רבי לר' חייא זיל לעין טב וקדשה, ובדף כ"א [ע"א] אמרין דרבא הוה יתיב בתעניתא תרי יומי, זמנא חדא אשתכח כוותיה, אלמא אפילו בימי רבא היו מקדשין על פי הראייה. וכ"כ הרמב"ם (פ"ה דקדוש החדש דין ג'), בימי חכמי המשנה וכן בימי חכמי הגמרא עד ימי אביי ורבא, על קביעות ארץ ישראל היו סומכין וכו'. ע"ש. והדבר קשה על הרב אליה רבה שכתב דבימי ר' חייא לא היו מקדשין על פי הראייה.

אמנם אף בזמן שמקדשין על פי הראייה היו רוב בני א"י עושין ראש השנה שני ימים מספק, ואף בירושלם עצמה זמנין טובא דעבדי ראש השנה תרי יומא, וכמו שכתב הרמב"ם שם [ה"ח]. וכן צ"ל למרדכי שכתב דבשני ימים טובים של ראש השנה לא היה צריך להזהירו, דעלמא ר' חייא הוה עביד תרי יומי. וכן משמע מהטור סימן (תר"ב) [תר"ג] שכתב, דלא אמר אלא שבעה, לפי דביו"ט חייב אדם לטהר עצמו ברגל, משמע דהוה עבדי תרי יומי ראש השנה.

הן אמת דקצת קשה איך פשיטא לטור ומרדכי דעבדי ראש השנה תרי יומי, מאחר דלא פסיקא מילתא, והרי אמרו בראש השנה (דף י"ט ע"ב ודף (ל"א) [ל"ב ע"א]), מימות עזרא לא היה אלול מעובר, ובפרט אחר תקנת רבן יוחנן בן זכאי דמקבלין עדות כל היום [שם ל:]. ועיין בתוספות [ה. ד"ה הא] והרא"ש פרק קמא דביצה [סימן ד']. ויש לישב.

ועוד אפשר דהא דפקיד ר' חייא לרב היה כשרב הלך לבבל, דשם רב עביד ראש השנה תרי יומי, והיינו דפשיטא למרדכי והטור.

ואחר זמן מצאתי לרבנו ישעיה הראשון בתשובותיו כ"י (סימן ג"ה) [כ"ה] שכתב, דרב דהיה אוכל חולין בטהרה דוקא כשהיה בא"י, אבל לאחר שירד לבבל לא יכול ליהדר. עכ"ד. ותו צריך אני למודע"י מה שכתב מרדכי דבשני ימים טובים של ראש השנה לא היה צריך להזהירו, דהכל לשין בבתייהן לכבוד יו"ט, דמה ענין לשין בבתייהן לחולין בטהרה¹⁶⁶.

ותו קצת קשה על הרב אליה רבה דהשיב על הרב מגן אברהם, דבדרכי משה אינו מביא סמך אלא מהמרדכי שכתב דהטעם משום כבוד יו"ט, והוא הדין דראוי ללוש לכבוד שבת. עכ"ד. דהרי מה שכתב דרכי משה, היינו דמהמרדכי משמע דאין צריך בשבת אלא דכך נהגו. ומה שהוכיח הרב הנזכר מההיא דמשכמת ואופה, כבר הזכירו מור"ם בדרכי משה [שם].

(ברכי יוסף – סק"ב)

רמז (שם בהגה לחמים לבצוע עליהם בשבת וכו'. עיין מה שכתבנו בעניותנו בספרי הקטן ברכי יוסף [סק"ב]¹⁶⁷. ומה שכתבתי בברכי יוסף על המרדכי דמה ענין לשין בבתייהם לחולין בטהרה, הכוונה דגם דהמרדכי הביא הלשון יכול לאכול

הארוך אות ב' כתב דמשמע מירושלמי הנזכר [שבת פ"א ה"ג] דבשבת אין צריך ללוש בביתו, וזה מכח דאם כן לא היו נשארים רק ששה ימים, הרי שהבין דשבעה ימים היינו שבעה ימים שאחר ראש השנה עד יום הכפורים, שמכללן יום השבת.

(נהר שלום – סק"ג)

ריג (שם בהגה לחמים לבצוע עליהם בשבת וכו'. כתב מג"א [סק"ד], וצ"ע דאדרבה וכו', וי"ל דר' חייא היה מקדש על פי הראייה וכו'. ע"ש. ואמר אדמ"ו נר"ו דודאי על הירושלמי [שבת פ"א ה"ג] יש לתרץ כמו שתירץ המג"א, אבל על הטור [סימן תר"ג] דכתב האי דינא לדין הדרא קושיא לדוכתא. ותירץ אדמ"ו, דגם במוצאי יום כפור צריך להזהר מפת עכו"ם כדי שלא יתן פתחון פה למקטרג, וא"כ הוי שפיר שבעה ימים בלי שבת שבנתיים. וק"ל.

ריד (שם בהגה לחמים לבצוע עליהם בשבת וכו'. כתב הרב מג"א [סק"ד], ובדרכי משה [סימן תר"ג אות א'] מביא סמך לזה מדכתב הטור סימן (תר"ב) [תר"ג] שיאכל חולין בטהרה בשבעה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, וקשה הלא תשעה הם, אלא על כרחין בלאו הכי ביו"ט אוכל בטהרה. וצ"ע, דאדרבה משם מוכח דבשבת אין צריך ליהדר, דאם לא כן ישארו ששה כשתסיר שבת ושני ימים טובים של ראש השנה, וי"ל דר' חייא היה מקדש ע"פ הראיה וכו'. עש"ב. ודבריו קשים, שהרי בדרכי משה כאן [אות א'] כתב, ועיין לקמן סימן תר"ב אי צריכין ללוש פת לכבוד שבת, ובסימן תר"ב [בדרכי משה הארוך אות ב'] כתב: והמרדכי ריש מסכת ר"ה כתב טעם אחר, דפשיטא דביו"ט היה לו פת טהור, דהכל לשין בבתייהם לכבוד יו"ט, ומזה יש ללוש כל אחד בביתו לכבוד יו"ט, אבל לשבת משמע דאין צריך, דאם כן לא היו נשארים רק ששה ימים, ומיהו המנהג לעשותן בכל מקום אף בשבת, ומתקנת עזרא [כבא קמא פב]. שתהא משכמת ואופה לכבוד שבת וכו'. עכ"ל. עין רואה דבדרכי משה לא הביא רק ליו"ט, וכתב דבשבת משמע שאין צריך אלא דנהגו, ואיך כתב הרב מגן אברהם דבדרכי משה מביא סמך לשבת ומותיב ומשני. והכא מור"ם בהגהה דקדק לכתוב ונוהגין כמו שכתב בדרכי משה שלא יש סמך מהמרדכי לשבת אלא מנהג.

שוב הגיעו לידי ספר אליה זוטא [סק"ו] וספר אליה רבה [סק"י] הנדפס חדש, וראיתי להרב הנזכר שהשיג על הרב מגן אברהם, דבמרדכי כתב דבשני ימים טובים של ראש השנה לא היה צריך להזהירו שהכל לשין וכו', והרי דר' חייא לא היה מקדש על פי הראייה, אלא הוי שני ימים טובים של ראש השנה. עכ"ד.

ולי ההדיוט פשיטא דבזמן ר' חייא היו מקדשין על פי הראייה כמו שכתב הרב מגן אברהם, וכאותה שאמרו בראש השנה

אוצר ההלכה

ממש שכתב הרא"ש ז"ל יומא פ"ח סימן (ד') [כ"ד], וע"ז כתב שם המחבר ז"ל בקרבן נתנאל שם [אות צ'], הטעם משום דאין לנו אפר פרה, ועל פי דברי הרא"ש ז"ל. וא"כ לפי זה למה לו להביא ממרחק לחמו ממה שכתב האריז"ל בש"ע שלו, דהוה ליה למימר יותר כמו שכתב הרא"ש ז"ל. ועוד יותר, דשם בש"ע ליתא כמה שהביא, ורק בזה"ל: אותן החכמים שהיו משתמשים בשמות הקדושים היו להם אפר פרה כר' טרפון, אבל אנו טמאי מתים וכו'. עכ"ל. וכידוע דר' טרפון תנא היה, וג"כ בימי הבית, וכהן היה והיה עולה לדוכן עם כהן גדול, כדאיתא קדושין (דף ע"א ע"ב) וקהלת רבה פרשה ג' [פסקא ט"ו] ועוד טובא, עיין יוחסין [עמוד 24 ד"ה רבי טרפון] וסדר הדורות (אות ט' ר' טרפון) כו'. וא"כ אין ראיה מזה על האמוראים שהיו אחר החורבן דהיה להם ג"כ אפר פרה כר' טרפון. ואף דר' טרפון היה ג"כ אחר חורבן ובחזון לארץ, כמו שכתב בספר יוחסין הנ"ל, וכן משמע פסחים (דף ע"ב ע"ב) דאמר לו רבן גמליאל לר' טרפון, וכי עבודה בזמן הזה מניין וכו', וכן משמע בספרא מצורע (פ"י קפ"א) [פרשה א' הי"ג], דאמר ר' טרפון לר' יהודה בזה טהרתי שלשה מצורעים וכו', שלא בפני הבית וכו' בגבולין וכו'. אכן דחוק הוא לומר דכוונתו של האריז"ל שם דוקא על אותו הזמן.

(המאיר לארץ)

(ריח) שם בהגה לחמים לבציע עליהם בשבת וכו'. עיין מג"א (סק"ד). נ"ב: עיין מה שכתב בזה הקרבן נתנאל בסוף מסכת ראש השנה [אות ס']. (מגן בעדי)

(ריח) שם בהגה לחמים לבציע עליהם בשבת וכו'. כתב במג"א (סק"ד), וצ"ע דאדרבה שם מוכח דבשבת אין צריך לזוהר, דאם לא כן ישארו רק ששה כשתסיר שבת ושני ימים טובים של ראש השנה. בספר מתא דירושלים לירושלמי שבת (פ"א דף ה'), הביא דראה בכת"י להגאון מו"ה יונתן ז"ל [מתוך מדבש]¹⁶⁸ דכתב, דשבעה הוי עם הלילה שאחר יום הכפורים, דצריך ג"כ לאכול חולין בטהרה כדי שלא יהיה נראה כמבעט במצוה, ונכון. עכ"ל. (ילקוט הגרשוני – סק"ד)

(רכ) שם בהגה לחמים לבציע עליהם בשבת וכו'. כתב במג"א (סק"ד), אלא על כרחך ביום טוב בלאו הכי אוכל בטהרה. צ"ע מגמרא בבבא מציעא (דף פ"ז ע"א) אמר אפרים וכו', דהוכיח דאברהם אבינו ע"ה היה אוכל חולין בטהרה, תיפוק ליה משום פסח, כדאיתא במדרש [בראשית רבה פרשה מ"ה פסקא ר'] דפסח היה. אבל בתשובת באר יעקב¹⁶⁹ כתב, דדרכי משה [סימן תר"ג אות א'] סובר כפרקי דרבי אליעזר [פרק כ"ט] דמקודם סוכות היה. ועיין בקרבן נתנאל על הרא"ש (סוף מסכת ראש השנה אות ס') מה שכתב על דברי המג"א כאן. (מגיני חיים)

כוליה שתא בטהרה, והוא מפרש דרצונו לומר שיאכל פת כשר, ופשוט שכן הוא דעת המרדכי, מ"מ איך הונח לפרש כן דבטהרה פירושו פת כשר, ובירושלמי דקמן הנוסחא חולין בטהרה.

והן עתה ראתה עיני להרב קרבן נתנאל סוף ראש השנה [אות ס'], ובספר נתיב חיים [על גליון הש"ע] בסימן זה, שכתב דהמרדכי פירש כן משום דאי אפשר לפרש בטהרה, שהכל טמאי מתים, אך הטור סבירא ליה דהיה להם אפר פרה, כמו שכתב האריז"ל בש"ע [ענין קריאה בחכמת הקבלה סעיף י"ב], שבימי האמוראים היו משתמשים בשמות, שהיה להם אפר פרה וכו'. עש"ב. וזו היא שקשה על המרדכי, דהא תלמוד ערוך הוא בנדה (דף ו' ע"ב) דהיה להם אפר פרה. וכ"כ הר"ש (פ"ד דחלה [ה"ח]) דהאמוראים אוכלים בטהרה, ומאי קשיא ליה להמרדכי. וע"ש להרב הנזכר, שהוקשו לו דברי הרב מגן אברהם והגיה בדבריו, ויראה המעיין דגם בהגהתו עדיין קשים. ועיין מה שכתבנו בעניונתנו בקונטרס זה לקמן (סימן תר"ב) בס"ד. ע"ש. ועיין מה שכתב הרב באר יעקב (דף י"ב)¹⁶⁸.

(רמז) שם בהגה לחמים לבציע עליהם בשבת וכו'. בדרכי משה [סימן תר"ג אות א'] הביא ראיה לזה, מדכתב הטור סימן (תר"ב) [תר"ג] שיאכל חולין בטהרה שבעה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, וקשה הלא תשעה הם, ועל כרחך משום דבשבת ויו"ט בלא זה צריך לאכול בטהרה. ע"ש. ונראה לפע"ד, דמשום הא לא איריא, דכוונת הטור דבשני ימים של ראש השנה פשיטא דצריך לזוהר דהוא עת משפט, אלא אפילו באותן שבעה ימים נמי צריך לזוהר, דהם ג"כ ימי תשובה, ובינונים (תולים) [תלויין] בשבעה ימים הללו אם יעשו תשובה [ראש השנה טז:]. (נהורא שרגא)

(ריז) שם בהגה לחמים לבציע עליהם בשבת וכו'. כתב במג"א (סק"ד), וי"ל דר' חייא היה מקדש ע"פ הראיה וכו'. נ"ב: עיין בהגהות נתיב חיים [על גליון הש"ע] בזה הלשון: אמנם הטור סבירא ליה שהיה להם אפר פרה, כמו שכתב האריז"ל בש"ע וכו' (היינו בענין קריאה בחכמת הקבלה סימן י"ב) שבימי האמוראים היו משתמשים בשמות, יען שהיה להם אפר פרה לטהר. עכ"ל. וכן כתב אותו המחבר ז"ל בקרבן נתנאל שלו על הרא"ש סוף מסכת ראש השנה [אות ס'] באותו הלשון ממש, ורק נדפס שם בטעות "שבימים נוראים וכו'", וצ"ל שבימי האמוראים וכו', דהנראה ששכח לפי שעה דכן כתב ג"כ הרא"ש ז"ל בחולין (סוף פ"ח אות כ"ד) [פ"ח סימן ד'] באותו הלשון ממש, דבימי האמוראים היו אוכלים תרומה טהורה בא"י כי היה להם אפר הפרה, והוכיח שם כן מהגמרא נדה (דף ו' ע"ב) דאיתא שם חברייא מדכן בגלילא וכו', וגם הטור בעצמו (או"ח סימן תר"ו) העתיק שם דברי אביו הרא"ש ז"ל והאידנא וכו', אותו לשון

אוצר ההלכה

עביד ראש השנה תרי יומי. ע"ש. ק"ל דאין ר' חייא מצווה לרב לפי מה דהוא עושה יום אחד בראש השנה, דהא רב לא היה עביד הכי, וא"כ הוה ליה למימר (שבעה) [ששה] ימים. וק"ל.
(כ"י ר' מצליח מיימון – סק"ט)

רכד) שם בהגה ל'חמים ל'בצוע עליהם בשבת ויום טוב וכו'. עיין בספר פתח הדביר (ח"ג סימן רע"ד אות א'), שהביא משם ספר בית עובד (בחדושי לאו"ח כת"י סימן רצ"א), שחקר למה אין מברכין על אכילת שלש סעודות, דלא מבעיא לדעת החרדים בפ"ד [מצוות עשה מן התורה התלויות בושט אות ג'] דאכילת שלש סעודות דבר תורה הוא ולא אסמכתא, אלא אף לדעת התוס"פ¹⁷¹ ומהרי"ל ריש הלכות יו"ט¹⁷² דהם מדרבנן, הוה ליה לברך ככל מצוות דרבנן. והוא כתב ליישב על פי מה שכתב באבודרהם בסדר ליל פסח [סדר הגדה ופירושה ד"ה מצוה מדברי סופרים] בטעם שאין מברכים על ארבע כוסות ברכת המצוה, לפי שאין מברכים אלא על המצוה הנעשית בבית בלי הפסק, אבל ארבע כוסות שעושה מצוה על כל אחד מהם ואם שתאן בבית אחת לא יצא, אין מברכים, והוא הדין בשלש סעודות וכו'. יעו"ש. מובא בשדי חמד (באסיפת דינים מערכת ברכות סימן א' אות ט"ז [ד"ה ועל אכילת]). ועיין בספר פדה את אברהם (מערכת ש' אות ד' [ד"ה והנה חקרי]), שכתב על חקירת חכם אחד למה אין מברכין על הפת בסעודת שבת כמו המצה בליל פסח, והוא כתב דאין כאן חקירה כלל, דלא נצטוינו לאכול לחם בשבת ויו"ט כי אם שלא להתענות, ומידי דמיון יהיה מה שיהיה, אך מצוה מפורש בתורה, וכן ראיתי בספר כרם חמר (ח"ב) דף ק"ב ע"ד. וממה שהובא בספר מועד לכל חי (סימן כ' אות י"ג ואות ט"ו) אין סתירה לזה, ועל כל פנים הכל הוא חומרא ומצוה מן המובחר, ולא יגיע לגדר אכילת מצוה בליל פסח כלל. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ו)

רכה) שם בהגה והוא מכבוד שבת ויום טוב וכו'. עיין בשו"ת כתב סופר (חאו"ח סימן ע"א) לענין אכילה בשבת ויו"ט, אע"ג דקיימא לן לענין איסורין דהנאת גרונו חשיב אכילה ולא בעינן הנאת מעיו (עיין חולין דף ק"ג ע"ב ובהלכות מאכלות אסורות פי"ד ה"ג), מ"מ במצות אכילה בשבת ויו"ט בעינן הנאת מעיו כדרך רוב האוכלים, ואין מתענגים ושמחים באכילת גרון לחוד, כעין ברכת המזון דכתיב "ואכלת ושבעת" [דברים ח', י'], דבעי אכילת מעיו דוקא, וכל שכן הוא דלא מקרי תענוג ושמחה רק כשאוכל למעיו. ומזה נלמוד למי שאכל סעודת יו"ט ותיכף הקיאה ולא נשאר במעיו כדי שיעור סעודה, לא יצא בזה ידי חובת אכילה ביו"ט, דהגם דהיה לו הנאת גרונו לא סגי בהכי, דהנאת מעיו בעינן וליכא. ועיין בברכי יוסף סימן ר"ח [סק"א], מובא בשדי חמד הנ"ל (אסיפת דינים מערכת ברכות סימן א' אות י"ד). יעו"ש שמפלפל בדבריו, ולדינא הסכים, כיון דבעינן עונג ושמחה, פשיטא דאין זה עונג ושמחה, ולא יצא ידי חובה בזה.

רכא) שם בהגה ל'חמים ל'בצוע עליהם בשבת וכו'. עיין מג"א (סק"ד). יעוין בקרבן נתנאל סוף מסכת ראש השנה [אות ס'] שמגיה בדבריו. (עדות בישראל)

רכב) שם בהגה ל'חמים ל'בצוע עליהם בשבת וכו'. כתב מג"א (סק"ד), מדכתב הטור סימן (תר"ב) [תר"ג] שיאכל חולין בטהרה שבעה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים וכו'. הנה מקורו מירושלמי פרק קמא דשבת [ה"ג], מובא ברא"ש סוף ראש השנה, ר' חייא (מקפיד) [מפקיד] לרב, אי אתה יכול למיכל כולא שתא בטהרה אכול, ואי לאו אכול שבעה ימים בשתא. אמנם שמעתי שהפירוש כי יקפיד שיאכל בטהרה באלו השבעה ימים, א) שבת (וכלוהו שבת חד יומא חשיב להו, כעין שמצינו בעבודה זרה דף ו' ע"א), ב) ראש השנה, ג) א' דסוכות, ד) שמיני עצרת, ה) א' דפסח, ו) שביעי דפסח, ז) עצרת. ולא נקטו בקצרה בשבתות וימים טובים או רגלים, כי ראש השנה אינו רגל, וגם הוה אמינא שהקפידא היא גם בחול המועד.

(נפש חיה – מרגליות)

רכג) שם בהגה ל'חמים ל'בצוע עליהם בשבת וכו'. כתב המג"א ז"ל (סק"ד), ובדרכי משה מביא סמך לזה, מדכתב הטור (סימן תר"ג) שיאכל חולין בטהרה בשבעה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים. וקשה הלא תשעה הם, אלא על כרחך בלאו הכי ביו"ט אוכל בטהרה. וצ"ע, דאדרבה משם מוכח דבשבת אין צריך להזהר, דאם לא כן ישארו ששה כשתסיר שבת ושני ימים טובים של ראש השנה. וי"ל דרבי חייא היה מקדש על פי הראיה וכו'. עש"ב. (ותמצא) [ותמהו] האחרונים, דהלא הדרכי משה כתב שם בסימן תר"ג [אות א'] בהדיא וז"ל: ומזה יש [לנהוג] ללוש כל אחד בביתו לכבוד יו"ט, אבל לשבת משמע דאין צריך, דא"כ לא היו נשארים רק ששה ימים, ומיהו המנהג בכל מקום לעשותן אף לשבת וכו'. ע"ש. הרי בהדיא קאמר דבשבת משמע דאין צריך, ומאי מותיב ומשני המג"א ז"ל. ועוד בדרכי משה לא זכר הטור כלל, אלא בדברי המרדכי קאמר. ועיין להרב ברכי יוסף [סק"ב]¹⁷¹ ולהרב נהר שלום ז"ל [סק"ג]¹⁷². ואפשר לפענ"ד ליישב דברי המג"א, וקצת ט"ס נפל בדבריו וכן צ"ל: ובדרכי משה מביא סמך לזה, 'ומדכתב' במקום 'מדכתב' וגו', וי"ל דרבי חייא וגו'. וכוונת דבריו, דבדרכי משה מביא סמך לזה, והיינו מתקנת עזרא וממרדכי, כנזכר בדרכי משה. ואחרי זה כתב 'ומדכתב' וכו', דהיינו בא ליישב קושיא אחרת, דמדברי הטור לא משמע הכי, ומתרץ לה י"ל דר' חייא וכו', כנלענ"ד ליישב. ועיין להרב נתיב חיים ז"ל [על גליון הש"ע] ולהרב קרבן נתנאל ז"ל בסוף מסכת ראש השנה [אות ס']. ע"ש.

ומה שכתב המג"א ז"ל לתרץ דר' חייא היה מקדש וגו', ולפי מה שכתב הברכ"י ז"ל וז"ל: ועוד אפשר דהא דפקיד ר' חייא לרב [ירושלמי שבת פ"א ה"ג] היה כשרב הלך לבבל, דשם רב

הערות וצינונים

171. נדפס לעיל אות רי"ד. 172. נדפס לעיל אות רי"ב. 173. לא מצאנו, ועיין מהרי"ל. 174. ובשו"ת מהרי"ל סימן צ"ד.

אוצר ההלכה

דגים, כי האוכלם בחול [להנאת עצמן] הוא עבד, ר"ת עוף בשר דגים, והוא עבד ליצורו, אך בשבת הוא עבד להקב"ה, שעושה לקיים מצותו לענג השבת. וגם 'בשר' רמז לחי האבות דחיו תק"ב שנה, ובזכותם זכינו לזה. גם הוא 'אשר' עם הכולל רמז לאם הבנים, 'עוף' גימטריא 'יוסף' רומז ליסוד, 'דג' גימטריא ז' רומז למלכות וכו'. ע"ש. דהני בהני שייכי, דשלש סעודות דשבת הם שלשה אבות אברהם יצחק ויעקב כמבואר בזוהר, ובסה"ק נפש היפה (בקונטרס נפש יתירה בשבת סעיף א'. ועיין עוד שם בסעיף מ"ה ד"ה דוד ובסעיף ע"ד ד"ה יוסף). ודוק היטב.

(יפה ללב ח"ח – סק"א)

רכט) שם בהגה נהגו לאכול מולית"א שקורין פשטיד"א בליל שבת. עיין מה שאכתוב בעזרת השם יתברך בזה לקמן סימן רע"א (סק"א) [סק"ב]. ע"ש.

(נמוקי אורח חיים – סק"ב)

ר"ל) שם בהגה נהגו לאכול מולית"א שקורין פשטיד"א בליל שבת זכר לזמן. ואע"ג דהפשטידא שעושין הוא מבשר, כבר אמרו שהיו טועמים וכו' טעם פת טעם בשר וכו', כדאיתא במכילתא סדר יתרו בפסוק "ויחד יתרו" [שמות י"ח, ט'], ועל כן עושין אותה מלחם ובשר, וכשאין בשר נוהגים לעשותה מדגים, שהיו טועמים בו ג"כ טעם דגים כדאיתא התם. וצריך שהעיסה שעושין ממנה הפשטידא ואת הלחמים לבצוע עליהם בשבת שיהיה מקמח לבן היטב, שכתב הרב התורה והמצוה בפירושו על התורה בפרשת בשלח בפסוק "ויקראו בית ישראל את שמו מן והוא כזרע גד לבן" [שמות ט"ז, ל"א] וז"ל: כבר אמר בפרשת בהעלותך "והמזן כזרע גד הוא ועינו כעין הברדלח" [במדבר י"א, ז'], ושם מדבר במן שירד בכל השבוע, שהיה כזרע גד ושאינו לבן רק עינו כעין הברדלח וכו', אבל "והוא" ר"ל המן שירד בשביל שבת, היה כזרע גד שהוא לבן, שמורה על הרחמים שמתגברים ביום ההוא. ועוד אמר שם במן שירד בכל השבוע, והיה טעמו כטעם לשד השמן [שם פסוק ח'], אבל המן שירד בשביל שבת היה טעמו כצפיחית בדבש, שהיא עיסה נילוושה בשמן ודבש, נוסף בו מתיקה לעונג שבת. וחז"ל אמרו [שמות רבה פרשה כ"ה פסקא ג'], לנערים בטעם לשד השמן לזקנים דבש, דקדושת השבת מתייחס לזקנים שקנו חכמה וכו'. עש"ב. והיינו טעמא דסמיכת זקנים היה בשבת, כמו שכתבתי בסה"ק אבות הראש (ח"ג בקונטרס נפש יתירה בשבת ס"ק קכ"ז דף קנ"ד ע"א). יע"ש. ועל זה נהגו קצת לאכול בשחרית של שבת פת הבאה בכסנין, שהוא עיסה שנילושה בשמן ודבש. (יפה ללב ח"ה – סק"ג)

ר"ל) שם בהגה נהגו לאכול מולית"א שקורין פשטיד"א בליל שבת זכר לזמן. לכאורה מה ענין זה אצל שבת, הא בשבת לא ירד מן. ועיין בתורת חיים [עירובין יט. ד"ה ההוא

ועיין עוד שם לדעת הסוברים דכזית פת בשבת ויו"ט דאורייתא, יש להסתפק אם אין לו אלא כזית פת של איסור, אם מצוה זו דוחה לאיסור כעשה דוחה לא תעשה. ודעת השואל בשו"ת כתב סופר הנ"ל, לדמות למה שכתבו הקדמונים בהחלוא דכתובות [מ]. אי אמרה לא בעינא מי איתיה לעשה, דכל דבר שהוא להנאתו ולטובתו חייב למחול על הנאתו לכבוד שמים, והכא נמי בעונג שבת ושמחת יו"ט חייב למחול, וא"כ ליתא לעשה, והמחבר השיבו דלא דמי. יעו"ש באריכות דבריו. ועיין בתשב"ץ (ח"א סימן מ"ד) שכתב, אפילו פת של בעל בית אינו יהודי שאפו לעצמם בשבת מותר שלא יתענה, ובלבד שלא אפאו לצורך ישראל, דאם אמר לו ישראל אפילו בערב שבת אסור, דאמירה לאינו יהודי שבות. ע"ש. והביאו הבאר היטב לקמן (סימן שכ"ה סק"ז). (ארחות חיים – ספינקא – סק"ז)

רכו) שם בהגה נהגו לאכול מולית"א שקורין פשטיד"א בליל שבת. ספר המפה בשם מהרי"ל [הלכות שבת עמוד ר"ד]. והוא ז"ל כתב, ולא ראיתי לחוש לזה. אבל במקומות הללו הוא מנהג לאכול בליל שבת פשטידא או מולייתא זכר למן. (שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"ג)

רכז) שם בהגה נהגו לאכול מולית"א שקורין פשטיד"א בליל שבת. ובספר נוהג כצאן יוסף (דף ל"ז ע"ד [ערך שבת אות ג']) כתב שרוב מנהג אשכנז כן. וכתב עוד שם, ואע"פ שרמ"א כתב בהגהות ש"ע ולא ראיתי לחוש לזה (וכמ"ש בסמוך), היינו באתריה שהוא בארץ פולין. עכ"ד. ובמקומינו זהו מנהג פשוט, וכמו שכתב מאריה דאתרין מרן החבי"ב בשכנה"ג (אות ג')¹⁷⁵, והביאו הרב אליה זוטא (ססק"ו). והמנהג לאוכלו אחר הדגים, או תבשיל אחר שעושין מירקות שקורין פארסיפוג'י, והוא מנהג טוב, כדי שיאכל תחילה מן הלחם שהוא עיקר הסעודה לתיאבון, מה שאין כן אם יאכל הפשטידא קודם, שאזי לא יוכלו לאכול אחר כך פת גמור לתיאבון, ובשבת שלא יש דגים או תבשיל אחר כנוזר, שאוכלים ממנו בתחילת הסעודה לאיזה סיבה, אומר מרן אבא להביא הפשטידא עם התבשיל שאוכלים אחריו שניהם יחד על השלחן, כדי לאכול תחילה מן התבשיל, בשביל לאכול פת גמור עם התבשיל כשיעור כדי לצאת ידי חובת פת, ואחר כך אוכל מן הפשטידא, וכן ראוי לכל בעל נפש להזהר בכך, ושוב מצאתי בספר בית מנוחה (דף נ"ב ע"א) [דף נ"ח ע"א אות ג'] שכתב כן בפירושו. יעו"ש. ודברים של טעם הם. (יפה ללב ח"ב – סק"ג)

רכח) שם בהגה נהגו לאכול מולית"א שקורין פשטיד"א בליל שבת. יש שעושין אותה מבשר מן הבקר או מן הצאן ויש מן דגים. וכתב הרב אהבת דוד בקונטרס שפה אחת (דף צ' סע"א), מסוד קדושים ונבונים דמצוה לאכול בשבת בשר עוף

אוצר ההלכה

שבת זכר לזמן שהיה מכוסה למעלה ולמטה. הכא נמי הבשר מונח בין דפי העיסה, כמבואר בספר דרכי משה [אות א']. ואני שמעתי רמז נאה מה שצריך לכבוד השבת, בש"ד י"ן ד"ג, כי כולם מספרים ז' במספר קטן, גם ר"ת שלש אלה ב"ד עולה מספרו ג"כ ז', שהוא רומז לשבת כדכתיב "וביום השביעי שבת" וגו' [שמות ל"א, ט"ו], "ויום השביעי שבת" וגו' [שמות כ', י']. (יפה ללב ח"ב – סק"ד)

ר"ה) שם. כת הקודמין חקרו שיש חילוק רב בזמן שבת לפי האקלים שיושב, וכמה הברל יש בין יושבי מזרח ליושבי מערב, דזמן שבת לאלו הוי חול לאלו כידוע. ועיין מה שכתב הרדב"ז בתשובותיו (ח"ב) [ח"א] סימן ע"ו, ובריש ספר דעת חכמה. ע"ש באורך. וזמן שבת בשמים ממעל, הוא בזמן אשר הוא שבת בירושלים תו'. הרב מהר"י רוזאניס בספר פרשת דרכים (דף נ"ד ע"א [דרוש כ"ג ד"ה עוד נקדים מאי דאמרין במדרש]). ומה שאמרו פרק כל כתיבי [שבת קיח:] יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריא ומוציאי שבת בצפורי, ראיתי בתשובות כ"י מרבנו מהר"י ן' מיגאש (סימן (ח') [מ"ה]) שפירש, דטבריא וצפורי בתוך תחום שבת ובחד גברא קאמר, דאילו בתר כל חד יצא שכו בהפסדו.

ר"ו) שם. המשנה למלך בדרשותיו [פרשת דרכים דרוש כ"ג ד"ה עוד נקדים מאי דאמרין במדרש] כתב, דזמן שבת בשמים הוא בזמן שהוא שבת בירושלם. ברכ"י [סק"א] 177. ובזמננו ישנם מקומות בארץ שהולכים אחר ירושלם בקבלת שבת, שזמן הדלקת הנרות בירושלם הוא ארבעים דקה קודם השקיעה, ועושים כן בפתח תקוה ועוד, וברוב המקומות רק 25 דקה קודם השקיעה.

ושאלני הרב ר' דניאל הלוי דלמה החמירו כל כך, ונראה כמו שכתב הרב טוקצ'נסקי בספר ארץ ישראל [סימן ה' אות א'], דכיון שמלפנים היו תוקעים שש תקיעות בערב שבת, תקיעה ראשונה נמנעו העובדים בשדה וכו', כמו שאמרו בשבת (דף ל"ה ע"ב), לפיכך הנהיגו 40 דקה קודם השקיעה מהתחלת התקיעה הראשונה, ושמנהג זה שבירושלם נהוג בכל העיירות העתיקות שבארץ ישראל. ע"ש. וממילא הנהגים כן קבלו עליהם התוספת משעת ההדלקה. (נתיבי עם)

דמחייבין שכתב טעם הגון על זה, לפי דשבת בראשית הוא דוגמא שבת דלעתיד, לכן אנחנו עושים כמה דברים בשבת דוגמא שבת דלעתיד, היינו לאכול דגים דוגמת לויתן, בשר דוגמת סעודת שור הבר, ומקדשין על היין נגד יין המשומר, ואמרו חז"ל [חגיגה יב:], שחקים ששוחקים מן לצדיקים לעתיד לבוא, לכך יש לעשות בשבת זכר למן. (באר יעקב – קרויזר – סק"ט)

ר"ב) שם בהגה נהגו לאכול מולית"א שקורין פשטיד"א בל"ל שבת זכר לזמן. ולכאורה לא יוכל להבין דברי רמ"א הנ"ל, דהא המן לא ירד בשבת. אבל איתא בספר שפת אמת בפרשת בשלח (תרנ"ד) בתוך המאמר, והנה כתוב "אכלוהו היום" וכו' [שמות ט"ז, כ"ה], שמשנה רבנו ע"ה אמר להם כי עיקר אכילת המן הוא בשבת, לא כפי העולה על דעתם כאשר לא ירד בשבת כי הוא נחסר בשבת, אדרבה עיקר המן הוא בחינת השבת. ע"ש. וזה כוונת רמ"א הנ"ל כמובן. ואיתא בספר קדושת לוי (פרשת בשלח) הרמז בפסוק "אכלוהו היום כי שבת היום לד'", שעיקר התענוג יהיה לאדם בשבת, מיום השבת עצמו ולא מדבר גשמי, כי אכילה לשון תענוג. ע"ש. וזה כוונת רמ"א הנ"ל זכר למן כמובן. (שיח יצחק – גוטקינד – השמטות)

ר"ג) שם בהגה נהגו לאכול מולית"א שקורין פשטיד"א בל"ל שבת זכר לזמן שהיה מכוסה למעלה ולמטה. היינו דהוי דומיא ללחם המשנה, עיסה למעלה ולמטה. והנה איתא פלפול ארוך בתוספות אי גם ביו"ט ירד המן, או שהיה יורד כפלים בערב יו"ט כמו בערב שבת, ונפקא מינה אי גם ביו"ט צריכין לחם משנה ואי לא. ואמר אדמ"ו ראייה דגם ביו"ט לא ירד המן, דאיתא בתוספתא¹⁷⁶, עומר המן פעמים נתקיים (בו) [ב' ימים] היינו ערב שבת ושבת, ואם רצה בית דין נתקיים גם שלשה ימים, היינו יו"ט של ראש השנה שחל בשבת ורצו אחר כך הבית דין יעברוהו לאלול, והוי יו"ט של ראש השנה למחרתו ביום א', וא"כ נתקיים המן של ערב שבת שלשה ימים, ולפי זה על כרחך צריך לומר דלא ירד המן ביו"ט, דאם לא כן מה היה צריך להתקיים שלשה ימים, הלא ירד ביו"ט. וק"ל.

(מתוק מדבש)

ר"ד) שם בהגה נהגו לאכול מולית"א שקורין פשטיד"א בל"ל

הערות וצייונים

176. לא מצאנו בלשון חזו אלא בתוספתא דראש השנה (פ"א ה") איתא בזה הלשון: וכן אתה מוצא בעומר של מן אם בא חודש בזמנו מיד הוא כלה ואם לאו מתעכב הוא לשלשה ימים. ע"כ. וע"ש במפרשים סביב התוספתא. 177. נדפס באות הקודמת.

באר הגולה

רמג דין המשכיר שדה ומרחץ לגוי. ובו בי סעיפים:

א. עבודה זרה כ"א
[ע"ב] וכרבן שמעון
בן גמליאל, הרי"ף
[שם ו: שבת מו:]
והרמב"ם בפרק (ו)
[ו'] מהלכות שבת
[הלכה ט"ו],
והתוספות [עבודה
זרה שם ד"ה
אריסא], והרא"ש

שם [פ"א סימן כ"ג], ושאר פוסקים [סמ"ג לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג; סמ"ק סימן רפ"ב עמ' ש"א ובהגה אות ב'; ספר התרומה סימן קמ"ה וסימן רכ"א]; ב. טור בשם הרמב"ן [שם ד"ה וחזינא] והרא"ש [שם פ"א סימן כ"ה] והר"ן [שם ו: ד"ה ומהא בשם בעל מתיבות סימן א'; מגיד משנה שם בשם המפרשים ובדעת הרמב"ם שם]:

אוצר ההלכה

ג) שם לא ישכיר אדם מרחץ שלו לגוי וכו'. משנה הוא בפ"ק דעבודה זרה [כא.], ובכל מקום לא ישכיר לו את המרחץ, מפני שהיא נקראת על שמו. גמ', אבל שדה מהו, מותר. מאי טעמא, אריסותא עביד. מרחץ נמי נימא אריסותא עביד, אריסות למרחץ לא עבדי אינשי. וא"כ מבואר שאינו אסור רק מחמת מראית עין. הכלל בזה הוא ארבעה אופנים, אופן ראשון, הוא גבי שדה שניתן לאריסות, שהוא היתר גמור, שנותן לעכו"ם למחצה ולשליש ולרביע, אע"ג דנכרי עושה מלאכה בשבת וחלק ישראל הוא משביח, מכל מקום שרי, משום דעכו"ם אדעתא דנפשיה עביד וחלק הישראל מתרבה ממילא. וכן גבי מרחץ, אי לא משום מראית העין הוי שרי. אופן שני הוא חכירות, שחוכר השדה מישראל בכך וכך כורים לשנה, בין יהיה בשדה מעט או הרבה יתן לו חכירות, שזה פשיטא דשרי, דאין ישראל נהנה במאי שהעכו"ם עושה בשבת, וזה ג"כ במרחץ שרי אי ליכא מראית עין כאשר נבאר לקמן בעז"ה. אופן שלישי הוא שמשכיר לו במעות, שנותן מאה זהובים לשנה והריוח לעכו"ם יהיה מה שיהיה, הוא גם כן היתר כנ"ל שמותר לכ"ע. האופן רביעי הוא ששוכר העכו"ם לשנה, שעושה כל המלאכות השייכים לשדה והפירות כולן לישראל, בזה יש כמה דיעות, להר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] אפילו בשדה אסור, מטעם שיאמרו שלקח שכירי יום ומעמיד פועל, אע"ג דשדה לאריסות עומד, היינו א"כ הוא האמת, אבל כשיראו ישראל לוקח כל הפירות איכא מראית עין. ושאר פוסקים מתירין³.

ובמרחץ וכדומה רבו האוסרים, אפילו המתירין בשדה, משום דבשדה אין חלק הישראל מתרבה במאי שעושה בשבת, שאם לא יעשה בשבת יעשה אח"כ בחול, אבל במרחץ אינו שייך, אותן האנשים שבאים בשבת אין רצונם לבוא ביום אחר והשכר נפסד, ותליא בפלוגתא שהביא הש"ע בסימן רמ"ד (ס"ה). ואפילו הכי יש מתירין, מאחר ששוכר לשנה למלאכה ידוע, ואם כן נכרי אדעתא דנפשיה עביד, אבל אם שכרו לימים,

סעיף א'

א) סעיף א' לא ישכיר אדם מרחץ שלו לגוי וכו'. כתב הטור (דף קנ"ח עמוד ראשון שיטה כ"ט), גרסינן בפרקא קמא דעבודה זרה [כא:], תניא רשב"ג אומר לא ישכיר אדם מרחצאו לנכרי וכו'. נ"ב: תמים דעים (סימן קכ"ה)¹.
(כנסת הגדולה – הגה"ט)

ב) שם לא ישכיר אדם מרחץ שלו לגוי וכו'. כתב הש"ע בסימן רמ"ג, לא ישכיר אדם מרחצו לגוי מפני שנקרא על שמו וגוי זה עושה מלאכה בשבת, דסתם מרחץ לאו לאריסותא עביד, ואמרי שכל הריוח של ישראל ושכר את הגוי בכך וכך ליום, ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. אבל שדה מותר, שכן דרך לקבל שדה באריסות, ואף על פי שיודעים שהוא של ישראל אומרים הגוי לקחה באריסות ולעצמו הוא עובד. ותנור דינו כמרחץ וריחיים דינם כשדה. ע"כ.

פירוש לא ישכיר, כלומר אף על פי שמן הדין היתר גמור הוא להשכיר כל דבר לגוי בשכירות בסך ידוע, דבכהאי גוונא גוי כי עביד בדנפשיה קא עביד, וישראל לא מתהני כלל, דאפילו לאריסות שישאל נהנה ממלאכת שבת מותר, כיון דכולה מלאכה רמיא עליה דגוי, וגוי כי קעביד אדעתא דנפשיה קא קעביד והנאת ישראל ממילא אתיא, כל שכן שכירות שהוא בסך ידוע וישראל לא מתהני כלל. אלא שאסור משום חשדא, דחשדי ליה ששכר את הגוי בכך וכך ליום והוי הגוי שלוחו שעושה מלאכתו של ישראל בשבת, ומשום הכי פתח בשכירות וסיים באריסות, לומר דהיכא דאיכא חשדא אפילו להשכיר אסור, והיכא דליכא חשדא, אפילו ליתן באריסות מותר. וכתב הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא], מהא שמעינן דכיון שיש לגוי חלק בפירות השדה, אף על פי שישאל נהנה ממלאכת שבת מותר, דכיון דכולה מלאכה רמיא עליה דגוי, כי קא עביד גוי אדעתא דנפשיה עביד והנאת ישראל ממילא אתיא².

הערות וצייונים

1. עיין להרב מזכרת משה (סימן ג' ד"ה אך זוהי), נדפס לקמן אות נ"ח. 2. המשך הדיבור נדפס לקמן אות י"ג. 3. צ"ע הא דמשמע מההמ"ח דהר"ן יחיד בסברא זו, דמדברי מרן בב"י בסימן רמ"ד מבואר שרבו האוסרים בכהאי גוונא, ועיין להרב ישועות יעקב (סק"א ד"ה והנה יש), נדפס באות הבאה.

אוצר ההלכה

מדינא, ואסור משום מראית עין. ואמנם במרחץ, כתב הגאון מוהר"י אבוהב, כיון דאינו מלאכה כוללת ובכל יום רוחצין בתוכו, אסור להשכיר לנכרי שיעשה בו מלאכה בקבלנות מדינא. ויש חילוק גדול בין שדה למרחץ, דשדה היא מלאכה כוללת, ואין ישראל מרויח במה שהעכו"ם עובד ביום השבת, שאם לא יעבוד בשבת יעשה מלאכתו ביום אחר, אבל במרחץ שיש ריוח יום יום, א"כ משתכר ישראל ביום השבת ע"י עבודת הנכרי, ולא שייך לומר עכו"ם אדעתיה דנפשיה קעביד, דהרי בלא"ה יתן לו ישראל שכירתו, א"כ בקבלנות אסור מדינא במרחץ, ומותר בשדה מדינא, רק משום מראית עין אסור.

והנה סברת הרב נכונה, אמנם יקשה על זה בהא דהקשה הש"ס מאי שנא שדה ומאי שנא מרחץ, דהרי חילוק גדול יש ביניהם, דבשדה יש שני צדדי היתר, דהיינו השכרת השדה לנכרי שיהיה כל הריוח לנכרי והישראל יקבל דבר קצוב מאת הנכרי, ודרך השני קבלנות, דהיינו שיתן להנכרי דבר קצוב שיעבוד כל עבודת השדה, ורשות ביד הנכרי לעבוד עבודתו בכל עת שירצה, רק שיגמור מלאכת השדה, וזה גם כן מותר מדינא בשדה, ולכך התירו ולא חששו למראית עין שיאמרו דשכיר יום הוא, דהיתרא שכיח טפי, משא"כ במרחץ דקבלנות אסור מדינא לשיטת מוהר"י אבוהב, יש שני צדדי איסור, ואין היתר רק השכרת המרחץ לנכרי, בזה כיון דאיסורא שכיח טפי, דהיינו קבלנות ושכיר יום, חששו בזה למראית עין. וכ"כ הט"ז [סימן רמ"ד סק"ב], דהיכי דיש שני צדדי איסור יש יותר חשש מראית עין.

ואחר העיון נראה לי ליישב, דהנה בש"ס דשבת (דף י"ז ע"ב) פליגי בית שמאי ובית הלל במלאכות שמתחיל בהן בערב שבת והם נגמרים בשבת, דב"ש סבירא להו דאסור, וב"ה מתירין עם השמש, וקאמר רשב"ג [שם יח.], נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלים לכובס נכרי שלשה ימים קודם השבת, פירוש, שיהיו נגמרים קודם השבת. והקשה התוספות שם [עבודה זרה כא: ד"ה מאי טעמא], דמשמע מכאן דרשב"ג כב"ש סובר, ואף קבלנות דמלאכת תלוש אסור, וכאן קאמר רשב"ג דמותר ליתן שדהו לנכרי, ואף מרחץ אינו אסור רק משום מראית עין, ולמה יתיר יותר מקבלנות דתלוש. עיין מה שתירצו בזה. ואמנם באמת אחר העיון אין כאן קושיא, דאף לב"ש דאסרו קבלנות אף במלאכת תלוש, היינו מלאכת ישראל שאצל הנכרי, כגון כלים לתקן וכלי לבן לכבס, דהדבר הוא של ישראל, וע"כ אף שהעכו"ם עושה בקבלנות, לא יהא שמלאכת ישראל נעשית בעצמו בשבת דאסור לב"ש, כל שכן שהעכו"ם עושה המלאכה בשבת. אבל באריסות דשדה דיש להנכרי חלק בגוף המלאכה, א"כ מיקרי מלאכת הנכרי, ועכו"ם על דעתא דנפשיה קעביד, ומה בכך שהישראל נוטל אח"כ חלק בריוח, מכל מקום המלאכה הוא של נכרי. אבל בקבלנות גוף המלאכה הוא של ישראל, אלא שנותן להעכו"ם בעד עבודתו, מיקרי מלאכת ישראל, אלא שעיקר ההיתר משום

כל יום שעובד הוא נותן לו שכירותו, זה הוא מעמיד פועל ואסור מדינא לכל הדעות. ובמרחץ אפילו אחד משלשה אופנים הראשונים אסור משום מראית עין, משום דמרחץ לאו לאריסות עומד, משום דהוצאות מרובות ושכרו מועט, ועל כן אין דרך בני אדם לתת לאריס ולא להשכירו. ויש עוד טעם אחר הביא הב"י בשם מהר"ם וסמ"ק [סימן רפ"ב עמוד ש"ב], וכתבין [הו"ג] ג"כ התוספות בסוף פרק קמא דעבודה זרה [כא: ד"ה אריסא], משום דמרחץ אינו נוטל מגוף המרחץ אלא מעות בשכרו אינו נראה כמו שותף, אבל בשדה שנוטל מגוף השדה, נראה דהעכו"ם כמו שותף לשדה ועל דעת עצמו הוא עושה הכל, אם נוטל פת בשכרו ג"כ מותר בתנור, וכן במרחץ⁵. אבל הש"ע אינו סובר כן, מאחר שלא הביא דעתם. ובזה דברי המחבר מבוארים, וגם דברי המג"א (בסק"א).

אבל מה שסיים [המג"א], להשכירו לעכו"ם לימים, פירוש על דרך אופן השלישי הנ"ל, אילו שכרה לשנה מותר מדינא, רק משום מראית עין אסור, אבל כשמשכירו לו לכל יום, שהעכו"ם יתן לו כל יום זהב, מלבד שאסור מפני מראית העין, אסור משום שכר שבת כאשר מבואר בסימן ש"ו [סעיפים ד-ה-], דאפילו מלאכת היתר והוא מצוה, כגון חזן להתפלל ביום השבת אסור, דשכר שבת שלא בהבלעה אסור.

ואין הדבר תלוי במרחץ דוקא, אלא לפי מה שהוא מנהג המקום, וכ"כ הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הט"ו] וז"ל: דבר ששם בעליו עליו ואין דרך אנשי המקום להשכירו או ליתנו באריסות, אסור להשכירו לעכו"ם. ולא פרט מרחץ, לפי שאין דין זה תלוי בדין הדברים אלא לפי המקומות, יש דרכן להשכיר ויש שאין דרכן להשכיר, אלא שדברו חכמים בהוה לפי מנהג ארצם. (בגדי ישע)

ד) שם לא ישכיר אדם מרחץ שלו לגוי וכו'. לבאר דין זה באיזה אופן אסור להשכיר מרחץ מדינא, ובאיזה אופן אסור מפני מראית עין, ואם יש חילוק בין שדה למרחץ, צריך אני להרחיב הדיבור בש"ס מסכת עבודה זרה (כ"ב) [כא:], אהך מתניתין דמחלק בין מכירת שדה בארץ או בחו"ל, מסיים שם במתניתין, ובכל מקום אין משכירין להם המרחץ, משום שנקראת על שמו ועכו"ם עושה בו מלאכה בשבתות וימים טובים. תניא רשב"ג אומר לא ישכיר אדם מרחץ לנכרי מפני שנקראת על שמו ונכרי עושה מלאכה בשבת ויו"ט. ודייק הש"ס שם, אבל שדה מאי מותר, שדהו נמי יאמרו וכו'. ומשני, שאני שדה דיאמרו אריס אריסותיה קעביד. מרחץ נמי יאמרו אריס הוא, ומשני אריסות דמרחץ לא עבדי אינשי. והנה רש"י פירש דחשש מראית עין, היינו שיאמרו דשכיר יום הוא הנכרי ורווח הוא של ישראל, וזה אסור מדינא.

והנה יש עוד דרך שלישי היינו קבלנות, שיתן דבר קצוב לנכרי שיעבוד כל העבודה בשדה. דעת רוב הפוסקים דמותר

הערות וצינונים

4. ועיין ג"כ בהגהות סמ"ק שם (עמ' ש"א אות ב'). 5. ר"ל שנוטל חלק מהרווחים.

אוצר ההלכה

שהישראל יטול כל הריוח, יבואו לחשוב שהעכו"ם הוא שכיר יום והוי שלוחו של ישראל, דלא שייך לומר דארעא לאריסותא קיימא אלא כשהאמת כן הוא, שאם יחקרו הדבר ימצאו שכן הוא האמת, משא"כ בקבלנות, אף אם יתברר להם האמת שהוא בקבלנות מיחזי להו לאינשי כשכיר יום, ולכך כיון שאין איסור זה איסור מן הדין אלא מפני מראית העין, לא נאסר אם הוא חוץ לתחום, כמ"ש הש"ע לקמן (סימן רמ"ד ס"א) בפוסק עם העכו"ם לקצור לו שדה, וכתב מרן ב"י שם, דהרב המגיד [הלכות שבת פ"ו הט"ו] והר"ן ז"ל [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] כתבו דליתא לדברי המתירין בקבלנות. יע"ש. ולכך כתב מרן בסימן זה דאין לגרוס בלשון הטור היתר הקבלנות, כיון דרוב הפוסקים אוסרים, אלא גרסינן בהבלעה. יע"ש. ולכך הש"ע כאן לא הזכיר היתר בשדה אלא היתר דשכירות, דנוטל העכו"ם כל הריוח, או דשותפות באריסות. וגבי מרחץ דלאו לאריסותא עביד, אסור אפילו בתורת שכירות וכל שכן באריסות. וכן העלה הרב מגן דוד (ט"ז ס"ק א' וס"ק ב').

ואם תאמר וכיון דאין איסור זה דשכירות המרחץ מדינא, משום דהעכו"ם נוטל כל הריוח, אלא אסורוהו מפני מראית העין, א"כ היה להם להפוסקים להזכיר היתר דחוץ לתחום, שאם היה מרחץ חוץ לתחום שאין שם ישראל מותר להשכיר. ואין לחלק ולומר דדוקא בקבלנות שדה שיש שם צדדי היתר הרבה, כגון דשכירות ודאריסות, שאין בהם איסור אפילו מפני מראית העין, לכך התירו במקום דשרי מדינא חוץ לתחום מיהת, משא"כ במרחץ דלית ביה שום צד היתר. דליתא לחילוק זה, שהרי בבנין בית דלא שייך ביה אריסותא כלל, ואעפ"כ התירו לו לבנות בית בקבלנות מחוץ לתחום כדלקמן ריש סימן רמ"ד. ויש לומר דאין הכי נמי דגם במרחץ מותר במקום דליכא חשש מראית העין, וכדמוכח מדברי ההג"ה בסמוך (סעיף ב') בדין מרחץ שהיה בבית דירה, וכן מוכח גם מדברי הרב המגיד בפ"ו מהלכות שבת [ה"ג], והוא פשוט, אלא דהש"ע סמך על מה שנתבאר בסימן רמ"ד, וגם אין דרך להיות מרחץ ותנור אלא בעיר. וכן כתב בעל עולת שבת. יע"ש.

ח) שם לא ישכיר אדם מרחץ שלו לגוי מפני שנקראת על שמו וכו' אב"ל שדה מותר וכו'. הנה בדין שדה לא התיר מרן אלא בשני אופנים, דהיינו שמשכיר לגוי בדבר ידוע וכל הריוח של הגוי מותר, והשני הוא דהיינו שנותן לו באריסות למחצה לשליש ולרביע, ואפילו דיש לישראל הנאה במה שעושה בשבת מותר, דאמרינן הגוי מאי דעביד אדעתיה דנפשיה קא עביד. ובשני אופנים שהזכרנו לא יש שום צד לאסור, דמשום דנקראת על שמו ומשו"ה היה לנו לאסור, אפילו הכי אמרינן כיון דמנהג דשדה הוא באריסות לאריסות תלינן. ולטעם זה יש מחלוקת אחר בין הפוסקים, והוא דהיכא דנותן לגוי בקבלנות, דהיינו שקצץ

שאינו אומר לנכרי בשבת לעשותו, ולב"ש אף שהמלאכה נעשית בשבת מאליה אסור. וזה דבר ברור מאד. שוב ראיתי שכבר הרגיש בזה הרשב"א [שם. ד"ה אבל] וכמו כן מוהרש"א. ומעתה אתי שפיר קושית הש"ס מאי שנא שדה ומאי שנא מרחץ, כיון דרשב"ג כב"ש סבירא ליה דאף קבלנות דתלוש אסור וכל שכן קבלנות דשדה, ואינו מותר רק להשכיר לנכרי, שיהיה מלאכת הנכרי, וכיון דחיישית למראית עין שיאמרו שלא השכירו לנכרי, א"כ אף אם יתלו בקבלנות אף בשדה אסור, וא"כ מאי שנא שדה ומאי שנא מרחץ. ובזה ישבתי לנכון הא דהקשה הש"ס מדיוקא דרשב"ג, ולא הקשה ממתניתין דתנן להדיא משכירין להם שדות ולא ישכיר המרחץ, והיה להש"ס להקשות מאי שנא שדה ומאי שנא מרחץ, ובזה אתי שפיר, דלדידן לפי פסק הלכה קי"ל דקבלנות בשדה מותר מדינא, ובמרחץ אסור קבלנות מדינא לשיטת מהר"י אבוהב, א"כ בפשיטות נוכל לחלק בין מרחץ לשדה, דבזה יש שני צדדי היתר ובמרחץ יש שני צדדי איסור, ועיקר הקושיא לרשב"ג דס"ל כב"ש. ודו"ק היטב. ועיין ס"ק הסמוך⁶.

ה) שם לא ישכיר אדם מרחץ שלו לגוי וכו'. תניא [עבודה זרה כא:]: רשב"ג אומר כו'. נ"ב: עיין בספר יד מלאכי (דף י"ט ע"א [כללי הבי"ת אות פ"ח])⁷. (דברי מנחם – הגה"ט ס"ק ג)

ו) שם לא ישכיר אדם מרחץ שלו לגוי מפני שנקראת על שמו וכו'. [הערת מהרש"ם: עיין פסקי רקנטי (סימן ק"ו) בשם רב האי גאון דמותר להשכיר פונדק לעכו"ם, דדוקא מרחץ נקרא על שם ישראל ולא פונדק. ועיין ראב"ן (סימן רצ"ב) דאם השכיר גם דירה שבמרחץ להעכו"ם, והוא דר שם, ליכא חשש מראית עין ושרי. ועיין בתשובת ברכת יוסף (לנדא) סימן ו') שהאריך בביאור דבריו, וסיים שהוא עמוד גדול לסמוך עליו].

(ארחות חיים – ספינקא – ס"ק א)

ז) שם לא ישכיר אדם מרחץ שלו לגוי מפני שנקראת על שמו וכו' אב"ל שדה מותר וכו'. דע דהש"ע לא התיר בשדה אלא בשני אופנים, או בתורת שכירות שהעכו"ם שוכר השדה ונוטל כל הריוח לעצמו, דבנפשיה קא טרח, או בתורת אריסות שהוא למחצה ולשליש ולרביע, שאע"פ שיש לישראל הנאה בחלק המגיע לו בשדה כשעובד העכו"ם בשבת, מכל מקום כיון שיש לעכו"ם חלק בשדה, מיקרי (דעבדי) [דעבדי] אדעתא דידיה, ומותר בין מן הדין בין מפני מראית העין, כיון דשדה קיימא לאריסותא. אבל באופן שלישי שהוא בקבלנות, דהיינו שמשכירה לעכו"ם בדבר ידוע לשנה או לחודש כדי שיקבל עליו העכו"ם כל המלאכה הצריכה לעבודת קרקע והישראל יטול כל הריוח, אע"ג דמן הדין מותר, דהכא נמי שייך טעמא דעכו"ם דבנפשיה קא עביד, מכל מקום אסור משום מראית העין, דכיון שרואין

הערות וצייונים

6. נדפס לקמן אות י"ד וק"ט. 7. שם כתב, דאע"ג דאמרינן בירושלמי (עבודה זרה פ"א ה"א) הלכה כרשב"א בשבת בע"ז ובאבל, לענין שכירות מרחץ הלכה כרשב"ג, עיין שם שהאריך בענין.

אוצר ההלכה

[ע"כ]. ולענ"ד לכן כתב המחבר דין זה בסתם ולא ביאר דחוק לתחום שרי, כי באמת לדעתו אף חוץ לתחום אסור. ואשתמיטתיה לבעל אליה רבה דברי הרמב"ם בפירוש המשניות בסוף פ"ק דעבודה זרה, דכתב במרחץ הטעם דהנכרים אשר ירחצו בו יאמרו רחצנו במרחץ פלוני היום כו', וטעם זה שייך אף חוץ לתחום. ובלא"ה בשכירות אין בו היתר אף חוץ לתחום, דהא יעשה בו מלאכה בחול המועד, ובחול המועד שכיחי אינשי דאזלי להתם כדאמרינן במסכת מועד קטן (דף י"ב ע"א). ועיין בעבודה זרה (דף כ"א ע"ב), דאמרינן כותי נמי עביד מלאכה בחול המועד, ומשמע דסתם שכירת המרחץ הוא לזמן מרובה. ובזה נתישב הא דקשה לכאורה על הרמב"ם בפירושו, דא"כ מאי פריך הש"ס בעבודה זרה שם אבל שדהו לנכרי מאי שרי כו', ודילמא שדהו לנכרי שרי עכ"פ חוץ לתחום, אבל מרחץ אף חוץ לתחום אסור, ומטעמא דכתב הרמב"ם, דהנכרים אשר ירחצו בו יאמרו רחצנו במרחץ פלוני, ובהנ"ל אתי שפיר דהא גם בשדה אסור משום חול המועד.

ועל פי דברי הרמב"ם שהבאתי, יש ליישב מה שהקשה המג"א (סק"ד בד"ה אותן שבביתו) וז"ל: ומכל מקום מה שכתב הרמ"א, צ"ע כו', אלא על כרחך צריך לומר שמא יעבור אחד ויראה העשן יוצא כו'. ובאמת י"ל דלא חיישינן למראית עין, דאפשר לתלות בדבר אחר, וכמ"ש בספר אליה רבה [סק"ח]. ועיקר קושייתו שהקשה מהיכן ידע שהוא מסיקו בשבת, יש ליישב לפי דברי הרמב"ם, דיש לומר דהרוחצים ישימיעו קול, לכן אם רוחצים בו אחרים אסור, אבל כשאין רוחצים בו רק אותן שבביתו והם ידעו ששכרו העכו"ם, לא יאמרו כלל שרחצו במרחצו של ישראל, ובעל כרחך צריך לומר כן, דלא תקשי על דינו של המג"א מדברי הרמב"ם שהבאתי.

(שו"ת שמן רוקח ח"ג – סימן ח')

(יא) שם מפני שנקראת על שמו. עיין באליה רבה [סק"ב], דייק לפי"ז דבחוק לתחום שרי. ועיין בתשובות שמן רוקח מהדורא ג' (תאו"ח סימן ח')⁸ הביא ראייה דאפילו חוץ לתחום אסור. (מגיני חיים)

(יב) שם מפני שנקראת על שמו וכו'. עיין באר היטב (סק"א). ועיין בשו"ת השיב משה (סימן ט') במי ששכר גיט מאדון עם כמה ערלים המחויבים לעבוד עבודתם הקצובה להם, והשדות המה רבים בתוך התחום והרבה חוץ לתחום, וגם יש להשוכר היהודי הנ"ל אינו יהודי הממונה עליהם הנקרא (הופרעכטיר), והשדות אינם נקראים על שם היהודי. וכתב שם, שאין לו שום היתר לענין שבת ויו"ט, רק בשעת הדחק ע"י שימכור זכותו מהשדות ומהפועלים לאינו יהודי קודם השבת באופן המועיל במכירה גמורה, ואחר השבת יחזור ויקנה ממנו, ובדרך זה אפשר להתיר, ושומר נפשו ירחק גם מזה. עכ"ל בקצור קצת.

עם העכו"ם על כל מלאכת שדהו, דמדינא מותר, משום דמאי דעביד אדעתא דנפשיה קא עביד, יש מחלוקת אי אסור משום מראית העין, דהרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ט] ודעימיה סוברים דאסור משום מראית העין, ולא אמרינן דתולין באריסות ולא יש טעם לאסור משום מראית העין, משום דבסוף רואים שנוטל כל הפירות הישראל הבעל הבית, ותולין שהוא שכיר יום ואין תולין בקבלנות, וכן פסק מרן לאסור [סימן רמ"ד ס"א]. ויש מתירין בזה משום דתולין באריסות. ומרן כתב דהרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] נמי סובר כהרמב"ם, דמשו"ה הגיה בלשון הטור [שכתב] "בקבלנות" ורצה לגרוס "בהבלעה", דזהו מה שכתב הב"י וז"ל: ואע"ג דאפשר לדחות טעם זה, מ"מ הדעת נוטה שלא לגרוס בקבלנות כי היכי דלא נשוייה להרא"ש חולק על רוב הפוסקים. עכ"ל. וכוונתו הוא, דמהר"י אבוהב רצה לומר דאי אפשר לגרוס בקבלנות, משום דבמרחץ אסור מדינא, ואפילו דהרא"ש מתיר בקבלנות דשדה, במרחץ אסור מדינא, ולא משום מראית העין. על זה כתב הב"י, ואע"פ שאפשר לדחות טעם זה ואמרינן דגם במרחץ מותר, דאמרינן אדעתיה דנפשיה קא עביד ומותר, אפילו הכי לא גרסינן בקבלנות, כי היכי דלא נשוייה דחולק הרא"ש עם הפוסקים דאוסרין בקבלנות משום מראית העין בשדה, דהוא סברת הרמב"ם ודעימיה שאוסרים בשדה בקבלנות. זה הטעם נתן הרב ב"י כדי לגרוס בהבלעה ולא בקבלנות. ויש נפקותא דדינא בין טעם מהר"י אבוהב לטעם הב"י, דלטעם מהר"י אבוהב אסור בקבלנות במרחץ אפילו חוץ לתחום מדינא, אבל לטעם מרן דהוא משום דלא נשוייה חולק עם הרמב"ם ודעימיה, חוץ לתחום מותר, דהרמב"ם ודעימיה אינם אוסרים אלא משום מראית העין, דחוץ לתחום מתירין קבלנות וכמ"ש בסימן רמ"ד. וזה ברור בכוונת הב"י. ועיין להרב ט"ז [סק"ב] שהקשה עליו, שלא הביין כוונת לשון זה כי היכי דלא נשוייה וכו', שהקשה לו מסימן רמ"ד, והרואה לא יראה קושיא כלל, דכוונת הב"י וז"ל הוא כמו שכתבתי. וכן ראיתי שהשיג עליו הרב אליה רבה [סק"ח]. יע"ש. וכן נמי קשה על קושיא שהקשה להרב ב"ח [אות ג']. ודוק. (ויקרא יהושע – חדושי בן הרהמ"ח – סק"א)

(ט) שם מפני שנקראת וכו'. כתב מג"א (סק"א), מפני שנקראת, פירוש דמדינא שרי. עשה פירוש, דמנתן המחבר טעם דנקראת על שמו, על כרחך לא קאי רק כשהאיסור הוא משום שנקראת, אבל מדינא שרי, ופשוט. (מגיני חיים)

(י) שם מפני שנקראת על שמו. שאלה, מי שיש לו מרחץ חוץ לעיר, אי מותר להשכירו לעכו"ם באופן שיתן לו כך וכך בין אם יסיק בו ובין אם לא יסיק. תשובה, הנה באו"ח (סימן רמ"ג ס"א) כתב המחבר, לא ישכיר אדם מרחצו לעכו"ם מפני שנקראת על שמו. וכתב בספר אליה רבה [סק"ב] וז"ל: ולפי"ז בחוק לתחום נראה דשרי לכ"ע כדלקמן סימן רמ"ד [ס"א] בשדה (עכו"ם).

אוצר ההלכה

ועיין בשו"ת הרי בשמים מהדורא תניינא (סימן כ"ג) על דבר מחזיקי פאסעסא בארץ רוסיא, שעל פי נימוסי המדינה ההוא אין להיהודים זכות קניית וחכירת כפרם, איך יתנהגו בעשיית שטר מכירה עם עכו"ם להנצל מאיסור שבת. וכתב שם שימסור הישראל הפעכטיר להעכו"ם בעל פה כל הזכות ויפוי כח מהשכירות שיש לו מהשר בקנין כסף שיטול ממנו, וליתר שאת יעשה גם קנין סודר עם העכו"ם, ויעשה עוד שטר עם העכו"ם שמוכר לו הבהמות והכלים בכך וכך וכו'. יעו"ש נוסח השטר מכירה ועוד אופני היתר מה שכתב בנדון זה.

ובדין המאשינין מיי"ש ושכר, עיין בשו"ת בית יצחק (או"ח סימן ל"ב), ובספר יד יוסף ברביד הזהב סימן רמ"ד (סק"ב), ובשו"ת מהר"י הכהן (סימן י"ב). ועיין בדברי חיים ח"ב (סימן כ"ג) מה שכתב עצה היאך יתנהגו בהמאשינין לעבוד יי"ש בשבת ע"י עכו"ם, מחמת שיש היזק נתינת האקצזי, ובשו"ת אמרי בינה (סימן זי"ז), ובזכור לאברהם (הלכות שבת ערך מלאכה), ובשו"ת שואל ומשיב מהדורה רביעאה ח"ג (סימן צ"ב) שכתב שם האיך יתנהגו. ועיין בשו"ת בית שלמה (או"ח סימן ל"ו וסימן נ') בנדון הנוסח מן שטר מכירה על רגאלין ומאשינין מיי"ש ושכר. ועיין בשו"ת מהר"ם שיק (סימן צ"ו וצ"ז) נדון מאשין לעבוד ע"י עכו"ם בשבת בקבלנות, שצדד יותר לאיסור, וכתב שכמה איסורים יבואו מזה. אמנם אם יש להעכו"ם שותפות בהמאשין, יש בדין פאבריק של צמר מעשיות בגדים שקורין טו"ך, ועושי המלאכה הם נכרים, האיך יתנהגו בשבת ויו"ט. ועיין בעניני עובדי אדמות איך יתנהגו, בשו"ת עולת שמואל [סימן כ"ד], ובשו"ת שמלת בנימין (דף י"ז), ובעיקרי הד"ט (סימן י"ד אות פ"ג פ"ד פ"ה פ"ז). יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ב)

יג) שם וגוי זה עושה מלאכה בו בשבת. ¹⁰ודבר פשוט הוא שאם משכיר לגוי על מנת שלא יעשה מלאכה בשבת, וציית ולא עבד מלאכה בשבת מותר. וז"ל הגמרא ספ"ק דעבודה זרה [כא:], תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר, לא ישכיר אדם שדהו לכותי, אבל לגוי שרי משום דאמרינן ליה לא תעשה בה מלאכה בשבת, אבל כותי לא ציית דאמר אנא גמירנא טפי מינך כו'. מבואר מזה דאין האיסור אלא כשעושה הגוי מלאכה בשבת, אבל כשאינו עושה אין בו בית מיחוש.

מחלוקת אם השכיר דבר שאסור להשכיר אם שכרו מותר או אסור. מור"ם ובית יוסף ז"ל [ס"ב].¹¹

(שו"ת בית דוד – סימן צ"ז)

יד) שם וגוי זה עושה מלאכה בו בשבת. ¹²והנהגה בהא דאסרינן להשכיר, אף דהיה ראוי להתיר שכירות המרחץ ולהתנות עם הנכרי שלא יעבוד ביום השבת והנכרי ציית, כמו

ועיין בשו"ת מראה יחזקאל (סימן ד') שאוסר גם כן, רק שכותב עצה שיחליף עם אדון אחר (גיט בעזיציר) שיתן לו בהלואה הערלים שלו שיעבדו אצלו בשבת, וכמה ערלים שיתן לו לעבודה כך יחזור לו בחול לעבודתו. וסיים שם וז"ל: וגם אף בזה אין ההיתר עוד ברור, רק משום פסידא נראה לי להקל ולסמוך ולהתיר. יעו"ש. ועיין באריכות מזה בשו"ת שערי צדק (סימן ל"ה). ועיין בשו"ת חסד לאברהם (סימן כ"א) שכתב ג"כ עצה על זה.

ועיין מענין זה בשו"ת שואל ומשיב מהדורא קמא בח"ב (סימנים ל"א ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ע"ג קע"ח), ובח"ג (סימן נ"ה). ועיין בשו"ת כתב סופר (סימן מ"ב) כעין שאלה הנ"ל, וסיים לאיסור וז"ל: (לכ"ע) [לכן] נא עשו כל האפשרי שלא יניחו הפועלים לעשות מלאכה בשבת ויו"ט. יעו"ש. ועיין בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן נ"ז) דאם מכר או השכיר קודם שנקרא שמו עליו, ומעלה בערכאות שלהם כדי שיתפרסם הדבר ע"י שכירת הנכרי, יש להתיר. וכן הדין בבהמות. וע"ש מסימן נ"ח עד סימן ס"א מענינים אלו ובמי שיש לו חנות בשותפות עם עכו"ם וכדומה.

ועיין בשו"ת דברי חיים ח"א (סימן ה' וא"ו זי"ן) האיך להתנהג במכירת שבת ויו"ט ע"י שטר מכירה, וכתב שם הנוסח שטר מכירה. ושם בח"ב (סימן כ"ט ל' ל"א), ובשו"ת תועפות ראם בסופו בהשמטות [דף כ"ה ע"ד], ובשו"ת ברכת יוסף (סימן וא"ו), ובשו"ת גבעת פנחס (סימן מ"ט), ובזכור לאברהם (ערך שבת אות מ' [ערך מלאכה] ואות ש' [ערך שותף]), ובשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח (סימן ק"ז ק"ח). ועיין בשו"ת אמרי א"ש (סימן ט"ו) אם יש למצוא היתר בשבת ויו"ט שהמשרתים עכו"ם יעשו מלאכתן עם הבהמות והסוסים, ותורף דבריו שם דבמקום פסידא יכולין ליתן לנכרי את השדות באריסות שיקבלו חלק אחד או יותר בעד עבודתם, ויקחו חלק עבודתם מפרי הארץ והתבואות, דאז אדעתיה דנפשיהו יעבדו. ונדון הבהמות, יעשה אחד מההיתרים המבוארים בסימן רמ"ו בסופו, ובשני דרכים האחרונים, היינו שילוח אותם לנכרי הלואה גמורה וזקוף בדמים על העכו"ם ויעשה הגוי אפותיקי וכו' או יהרהינם אצלו ויאמר לו וכו', ואז אפילו אם הגוי עובד עם הבהמות בשבת לית לן בה, כי האחריות חל על העכו"ם אפילו אונסין, ויכתוב כן בערכותיהם, ובזה מותר במקום פסידא. יעו"ש.

ועיין בשו"ת מחנה חיים ח"ב (סימן ט"ז) בישראל שיש לו עשר שדות מפוזרות אשר עבד אותם כמה שנים, וכאשר בא בימים שקשה עליו העבודה, לקח נכרי ונותן לו כל שדותיו לעבוד אותם, וחלף עבודתם יקבל העכו"ם מכל שדה עשרים זהובים, וגם עשירית תבואה אשר יצמח עליה, וגם זאת הותנה עם הנכרי, יען שלא יצטרך לחשבונות הרבה על עשר עשירית מן השדות, כאשר יבוא זמן הקצירה יכתבו שמות השדות על ניירות קטנות, והנכרי יוציא אחת מהן ויהיה לו לבדו תבואות השדה הזאת תחת חלקו מהעשר שדות, וכתב שם שאסור לעבוד בשבת ויו"ט. יעו"ש.

הערות וצינונים

9. עיין מה שהאריך בזה הרב נמוקי אורח חיים, נדפס לקמן אות נ"ג. 10. תחילת הדיבור נדפס לעיל אות ב'. 11. ר"ל דהב"י והרמ"א הביאו המחלוקת בדין זה. 12. תחלת הדיבור נדפס לקמן אות קי"ט.

אוצר ההלכה

(יז) שם וגוי זה עושה מלאכה בו בשבת. והנה אם התנה עם העכו"ם שלא יעשה בו מלאכה בשבת ולא יסיק בו, נראה דשרי, דהרי רבי שמעון בן אלעזר בסוף פ"ק דעבודה זרה (דף כ"א ע"ב) דאמר לא ישכיר שדהו לכותי אבל לנכרי שרי, ומסיק הש"ס דרבי שמעון בן אלעזר לית ליה דיתלו באריסות, לכן לכותי אסור אבל לנכרי מותר, והיינו דנכרי ציית אם התנה עמו שלא יעבוד בשבת. וא"כ נראה דכל שכן במרחץ דמהני תנאי, דהרי בשדה לא יוכל הישראל לתבוע ממנו כלל אם יעבוד על דבריו, דהרי הקנה לו שדהו לכל פירות, ובלא"ה עובד כל צרכי השדה, ומכל מקום מהני תנאי, כל שכן במרחץ שיש שכר בכל יום, ואם התנה תנאי שלא יעבוד בשבת א"כ הרי אינו משכירו ליום השבת, ואם ירצה לעבוד יוכל למונעו ולתובעו, כל שכן דמהני התנאי.

ורק יען שראיתי כי מהמהרש"א [שם ד"ה בא"ד עוד פירש הר"א] לא משמע כן, גם במנורה הטהורה [סק"א] האריך לפלפל בזה לאסור, לכן מוכרח אני להאריך קצת ולברר. והוא דאיתא שם סוף פ"ק דעבודה זרה, רבי שמעון בן אלעזר אומר לא ישכיר אדם שדהו לכותי, ופריך אבל לנכרי מאי מותר וכו', וקאמר דהיינו בהתנה ונכרי ציית וכותי לא ציית. והקשו שם התוספות (ד"ה אבל לעכו"ם) דאיך דייק אבל לנכרי שרי, אימא דנקט כותי וכל שכן נכרי, דהרי לעיל בדברי רשב"ג דאמר לא ישכיר מרחץ לנכרי דייק אבל לכותי מותר, הרי דנכרי יותר יש לאסור, דא"כ יאמר כותי, ואיך דייק כאן להיפך. ותירצו שם התוספות שני תירוצים. ואח"כ תירצו בשם רבנו אלחנן, דדייק ממתניתין דתנן דשדהו לנכרי מותר וליכא מאן דפליג. והקשה המהרש"א [שם], דא"כ לפי מאי דמשני דנכרי ציית, א"כ לרבי שמעון בן אלעזר זה הוא הטעם דהמשנה, דהא אמרינן דלא יפלוג אמתניתין, וא"כ למה במרחץ אסור. ותירץ המהרש"א, דדוקא בשדה ציית, דאין להנכרי ריוח במה שיעבוד בשבת ויכול לעבוד אח"כ בימות החול, אבל במרחץ אם לא יעבוד בשבת הא יפסיד שכר של אותו יום, לא ציית. ע"כ. ולפ"ז משמע דבמרחץ לא מהני תנאי ולא כמו שכתבתי. ואף דהש"ס לא מוקי משנתנו כרבי שמעון בן אלעזר, הוא רק דבשדה אף בלא תנאי מותר משום דתולין באריסות, אבל מכל מקום בחילוק זה דבמרחץ לא מהני תנאי, ודאי דלא מצינו מאן דפליג ארבי שמעון בן אלעזר, ומסתמא אף לדידן כן הוא.

אכן ודאי דברי המהרש"א הם תמוהים וצע"ג, וכבר משמע דאף המהרש"א היה לו בעיניו לדוחק תירוץ זה, אך אף בדוחק אי אפשר כלל להולמו, וכבר תמהו בשו"ת תועפות ראם [סימן ה' אות א'], ובספר מנורה הטהורה [שם], דא"כ מנ"ל להש"ס דרשב"ג דמחלק בין שדה למרחץ, הוא משום דבשדה דרך ליתן באריסות ובמרחץ לא עביד לאריסות, דילמא רשב"ג נמי סובר כרבי שמעון בן אלעזר דלית ליה בשדה אריסותיה עביד, רק דמירי

דקאמר הש"ס שם במסכת עבודה זרה [כב.], וזהו החילוק שבין נכרי לכותי. צריך לומר דבאמת הכי נמי קאמר, שלא ישכיר אדם מרחץ על אופן זה שיסיק הנכרי המרחץ, אבל אם התנה עמו מותר באמת, כיון דאין כאן רק מראית עין, ובאיסור דרבנן נוכל לסמוך על האמירת הנכרי שלא יעשה מלאכה, ועיין לקמן סימן רמ"ו. וזה ברור. ובזה אתי שפיר מה דקשה שם בסוגיא, דדייק הש"ס מדנקט מרחץ, אבל שדה לנכרי מותר, ולמה לא הקשה ממתניתין דקתני אין משכירין שדות בארץ ישראל ובסוריא מותר, ובזה אתי שפיר, דהוה אמינא דשדה מותר בסוריא היינו שמתנה עם הנכרי שלא יעשה מלאכה ביום השבת, ובארץ ישראל אף באופן זה אסור, אבל מהא דקתני דמרחץ אסור, על כרחך דאיירי באופן שאינו מתנה עמו, ומ"מ בשדה מותר, על כן נקט מדיוקא ולא מגוף לשון המשנה, והארכתי בזה בתשובה. ולקמן כתבתי שיש חילוק בין איסור תורה דאין מאמינים הנכרי שמבטיח שלא לעשות מלאכה ובין איסור דרבנן. ועיין לקמן. (ישועות יעקב – סק"ב)

(יז) שם וגוי זה עושה מלאכה בו בשבת. עיין בספר מנורה הטהורה [סוף סק"א] שכתב, דאם מתנה עם העכו"ם שלא יסיק בשבת, וליכא פסידא לעכו"ם כשיציית ולא יסיק בשבת, נראה להתיר. [ובקני המנורה סק"א כתב] ובמרחץ דאיכא פסידא, צ"ע לדינא, גם אם יד ישראל רמה דעכו"ם מוכרח לציית, דמכל מקום אפשר דלא פלוג. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סק"א)

(יז) שם וגוי זה עושה מלאכה בו בשבת. להשכיר מרחץ במקום האסור ולהתנות עם העכו"ם שלא יסיק בשבת, דעת הלבוש [ס"ב] דאף במקום דאיכא פסידא לעכו"ם, כגון במרחץ שמסיקין אותו בכל יום ואם לא יסיקנה בשבת יפסיד, מכל מקום מותר. ודעת הב"ח בסימן רמ"ו [אות ד'], דאף במקום דליכא פסידא, כגון במרחץ שאין מסיקין אותו בכל יום, ואם לא יסיקנה בשבת יסיקנה בחול, אעפ"כ אסור. ובאמת דברי הב"ח צ"ע, שכתב דלית הלכתא כרבי שמעון בן אלעזר [עבודה זרה כב.]. דאמר עכו"ם ציית. וסיים, וסברא זו כתובה בתשובות הריב"ש (סימן כ"ה). ע"כ. ובתשובות הריב"ש משמע דקי"ל כרבי שמעון בן אלעזר בהא דעכו"ם ציית. ואף דבסימן רמ"ו (ס"ג בהג"ה) מבואר דלהשכיר או להשאל בהמה לעכו"ם אף שמתנה שתנוח בשבת אסור, שאין עכו"ם נאמן על כך, התם איכא איסורא דאורייתא משום שביית בהמתו, אבל הכא דעיקר איסור משום מראית עין, אפשר דסמכין על מה שהתנה. ואפשר דאם התנה עם העכו"ם שלא יסיק בשבת, ואם יסיק יתן לו קנס יותר ממה שעולה כל הריוח, אפשר דסמכין על זה שבודאי לא יסיק העכו"ם בשבת שלא יתחייב בקנס. עיין אליה רבה סימן רמ"ו (פקי"ג), ומה שכתבתי שם (סק"י)¹³.

אוצר ההלכה

בשבת, ובכהאי גוונא אוסר במרחץ, ומדברי הב"ח משמע דהיינו מדאוסר במרחץ, משמע דאף תנאי לא מהני, ובאמת אינו מוכרח כלל, ובפרט דהש"ס שם קאמר אבל לכותי מאי שרי, ואי רשב"ג אף בתנאי אוסר, דילמא נקט נכרי וכל שכן כותי דלא ציית. והנה ודאי איני כחולק על הב"ח ואין אני רוצה להחליט למעשה נגד דבריו הקדושים, אכן כתבתי דנראין דברי הלבוש, ואולי יש לסמוך עליו כיון דכל האיסור הוא רק משום מראית עין מדרבנן. ודו"ק. (גנזי חיים – סק"א)

יח) שם ושכר את הגוי בכך וכך ליום. דעת הרב ז"ל [ש"ע הגר"ז ס"ד], דשכיר יום אף אם בעת ששכרו אמר לו בעד כל יום ויום שתתעסק במרחץ אתן לך כך וכך, אף על פי שלא אמר ליה שיתעסק בשבת מיקרי שכיר יום. וראייתו מדמחלק בירושלמי [שבת פ"א ה"ח] בין שכיר יום לקבלנות, וכיון דהיכי שקובע לעשות מלאכה בשבת אסור אף בקבלנות, על כרחך שכיר יום אסור אף שאינו קובע לו לעשות מלאכה בשבת. והא דכתב הר"ן ז"ל [שבת ז. ד"ה גרסינן] הביאו המחבר בסימן רמ"ז (ס"א), אם שכרו לימים דבר קצוב בכל יום בהליכתו ובחזירתו, אלא שאינו מקפיד עמו מתי ילך וכו', ברביעי ובחמישי מותר, הואיל ואינו מקפיד עמו מתי ילך. ע"כ. התם הואיל וקיבל עליו כל מלאכת הולכת האגרת דומה לקבלן. עיין בקונטרס אחרון (סק"א), ובסימן רמ"ז בפנים (סוף ס"ז). ולכאורה מדברי הר"ן ז"ל בעצמו אין ראייה לחילוק זה, דאפשר דהר"ן ז"ל ס"ל דקבלנות אף לקבוע מלאכתו בשבת מותר, כמו שכתבו הגהות מרדכי (בסימן תנ"ט) וז"ל: מותר לומר לעכו"ם בחול תישא כתבים בשבת בקצץ. ע"כ. ודלא כמ"ש הב"י בסימן רמ"ז בשם מהר"י אבוהב, שדעת הרשב"א¹⁴, והסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג], וספר התרומה [סימן רכ"ב], דכשקובע מלאכתו בשבת אסור. אבל הר"ן ז"ל אפשר לומר דס"ל דמותר. ועיין רד"ך (בית י"ח חדר ז') שכתב שכן דעת הר"ן ז"ל בשם הרמב"ן ז"ל בפרק שואל [שבת סד: ד"ה תנו רבנן], ויתבאר אי"ה בסימן שי"א (ס"ז). וא"כ דקבלנות מותר אף שקובע מלאכתו בשבת, איכא למימר דהא דאסור בשכיר יום היינו דוקא בקובע מלאכתו בשבת. כל זה אפשר לומר לדעת הר"ן ז"ל, אבל אין זה דעת השו"ע, דפסק בסימן רמ"ז (ס"א) דאף בקצץ אסור שיאמר לו שילך בשבת, וכן פסק בסימן רנ"ב (ס"ב).

והנה בספר מנורה הטהורה [סימן רמ"ד סק"ן] חידש, כשם שאסור ליטול שכר שבת כך אסור ליתן שכר שבת. ולפ"ז בשכיר יום איכא איסור משום נתינת שכר שבת. וא"כ יקשה למ"ש הב"י בשם הר"ן ז"ל [כתובות כח. ד"ה ירושלמי], הביאו רמ"א ז"ל בסימן ש"ו (ס"ד), דאם שכרו לשנה או לחודש והתנה לשלם לו בעד כל יום כך וכך, מיקרי שכיר יום לענין שכר שבת, א"כ איך כתב הר"ן ז"ל לענין אגרת בשכרו לימים דבר קצוב בכל יום ויום, ברביעי ובחמישי מותר, אכתי ליתסר משום שנותן שכר שבת.

בתנאי, ובמרחץ לא מהני תנאי. וגם הסברא קשה מאד וכמו שכתבתי, דבמרחץ יש סברא יותר דציית, דהרי אינו משלם לו שכירות של אותו יום. גם לומר דבשדה ליכא פסידא אינו מוכרח, ואנן חזינן מעשה בכל יום דאם אינו עובד ביום השבת הוי דבר האבד ונפסד. ואך התמיה היותר קשה בעיני, דהרי כל הפוסקים פסקו כרשב"ג דבשדה מותר בלא תנאי משום דיתלו באריסות, וכתבו הטעם משום דהמשנה סוברת כן וקיי"ל כסתם משנה, והרי אף רבי שמעון בן אלעזר מפרש המשנה גם כן אליביה דאיירי בהתנה ולית ליה אריסותיה עביד, וא"כ למה לא פסקו כרבי שמעון בן אלעזר דדוקא בתנאי מותר, והוא תימה גדולה לפענ"ד.

ולכן נראה דאדרבה במרחץ ודאי מהני תנאי, והכל מודים בזה, ולא שייך כלל לא ציית כיון דלא השכירו ליום השבת, ואין צריך כלל לפרש, דהרי תנן לא ישכיר והוא אינו משכירו, וא"כ על כרחך המשנה דאוסרת במרחץ לא איירי כלל בתנאי, והוא הדין בשדה דתנן דמותר, גם כן בלא תנאי איירי, ועל כרחך דלא אתיא כרבי שמעון בן אלעזר, ולכן על כרחך דאתיא כרשב"ג דמותר משום דתולין באריסות, ועל כרחך דמה שכתבו התוספות בשם ה"ר אלחנן דדייק דרשב"א מתיר בנכרי משום דכן תנן בהמשנה, רצונם לומר דאם היה חולק על המשנה היה נוקט נכרי כמו במשנתנו¹⁵, ועל כרחך דסבירא ליה דנכרי מותר, אבל אחר דמשני דרשב"א איירי בתנאי, ורק כותי לא ציית בשדה אבל נכרי ציית, ניהא דנקט כותי, ובאמת חולק על המשנה דמתיר אף בלא תנאי, וקושיית המהרש"א לא קשיא מידי. וא"כ הדרן לדידן, כיון דחזינן דרשב"א [ד]פליג מכל מקום מתיר שדה בהתנה, הוא הדין לדידן, דבזה אין מי שחולק עליו, וא"כ אי בשדה מותר כ"ש במרחץ דמהני תנאי, וכמו שכתבתי.

וכן ראיתי במנורה הטהורה [קני המנורה סק"א] שכתב בשם הלבוש [ס"ב] דתנאי מהני, רק כתב דהב"ח בסימן רמ"ו [אות ד'] כתב דלא מהני תנאי, ובספר הנ"ל הכריע דבמרחץ דלית פסידא, דהיינו אם [אין] דרך להסיקו בכל יום מותר, ולא כהב"ח, וביש פסידא אסור ולא כהלבוש, מכח הקושיות שנפלו לו, ולפי מה שכתבתי לק"מ והכל ניהא. גם כל הדקדוקים שראיתי שהאריכו בסוגיא יש ליישב בקל, רק לא רציתי להאריך בזה. גם ראיתי בספר שו"ת בית יצחק [חא"ח סימן ל"ב] הקשה איזה קושיות בסוגיא זו, וכתבתי במהדורא קמא, ועתה ראיתי להשמיטם כי אינו ענין לדינא. ועיינתי בב"ח שם בסימן רמ"ו דכתב וז"ל: ואף דלא קיי"ל כרבי שמעון בן אלעזר רק כרשב"ג, ושדה משום אריסות מותר, ובמרחץ אסור משום דלא עביד לאריסות ואינו מותר משום דציית וכו'. ע"כ. ולא הביא כלל ראייה לזה ולא כתבו שם להלכה. ובעיני לא אדע, דמנ"ל זה דלא מהני תנאי, דרשב"ג דמתיר בשדה הוא אף בלא תנאי, ואפילו אם יעבוד

הערות וצייונים

14. צ"ע דזהו תירוצם הראשון של תוספות, וכוונת רבנו אלחנן, דמתוך דליכא מאן דפליג במשנה משמע לגמרא דאף רשב"א ס"ל הכי. 15. עיין בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן תתע"ה).

אוצר ההלכה

בכך וכך ליום, אלמא דגם בקבלנות דמרחץ מותר מדינא, דוקא בשכיר יום הוא דאסור מדינא, ודלא כמהר"י אבוהב דמחלק בין שדה למרחץ. וכן נראה מדברי מרן בב"י לקמן בסימן רמ"ד [ד"ה ומכלל] שכתב, ומכאן נלמוד לתנור וריחיים ומרחץ שאסור לשכור גוי בדבר ידוע לשנה או לחודש כדי שיקבל עליו לעשות כל מלאכה הצריכה להם. יע"ש. אלמא דגם בקבלנות דמרחץ מדינא מותר, ואינו אסור אלא משום מראית העין, דהא התם קאי אקבלנות דשדה, שאינו אסור מן הדין אלא משום מראית העין, וכמו שמבואר שם. וראיתי להרב אשל אברהם [סק"א] שהקשה ממה שכתוב בסימן רמ"ד [ס"א] גבי שדה דגם בקבלנות אסור, וכל שכן כאן גבי מרחץ, וכמ"ש המג"א (בסעיף [קטן ב]). ותירץ, דעדיפא מינה קאמר. יע"ש. והנה מה שהקשה מסימן רמ"ד לא קשיא, דהתם אינו אסור אלא משום מראית העין, שאינם יודעים שפסק ויאמרו שכיר יום, והיינו גופיה דקאמר הכא. ועיקר הקושיא אינה אלא לפי מה שכתב המג"א דהעיקר כדברי מהר"י אבוהב, א"כ צ"ל דמין עדיפא מינה קאמר, וכמו שכתב הרב הנזכר.

והב"ח [אות ג'] השיג על מהר"י אבוהב מדקי"ל דריחים נהגו היתר משום דלאריסות עומד, והט"ז [סק"ב] כתב דבחנם כתב כן, דאנן קי"ל בכל גווני אסור כמ"ש בסימן רמ"ד. ולעד"נ דהא דקי"ל בכל גווני אסור, היינו משום מראית העין, והב"ח כבר הכריח דלא ס"ל להרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] כהרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ד], וכיון שהכריח דהרא"ש ס"ל כן, והכריח מריחים דגם בקבלנות דמרחץ מותר מן הדין, אתי שפיר דברי הרא"ש דבנתפרסם להשכיר המרחץ מותר להשכיר גם בקבלנות, כיון דמותר מן הדין, וגם משום מראית העין ליכא, כיון דנתפרסם להשכיר המרחץ ולא לשכור פועלים. אבל עיקר דברי הב"ח תמוהים, דמנ"ל דמותר לשכור הריחים בקבלנות¹⁷, דימא דוקא להשכיר התירו ולא לשכור בקבלנות, וכמ"ש המג"א [סק"ב].

והנה לכאורה מדברי מרן בסימן רמ"ד (ס"ה) דכתב, אם שכר עכו"ם לשנה שיכתוב לו יש מי שמתיר, יש להוכיח דלא כדברי מהר"י אבוהב. דזה ליתא, דשאני התם דאין הישראל מרויח במה שעושה מלאכתו בשבת. ואע"ג שאפשר שיצטרך לו גם למחר, א"כ מרויח במה שעושה בשבת, מכל מקום מידי ספק לא נפק, משא"כ במרחץ דהריוח ברור. ועיין להמג"א שם [סק"ד].

ולכאורה מדברי הר"ן בספ"ק דעבודה זרה [ו: ד"ה ומהא] הובא בב"י, שכתב, מהא שמעינן דכיון שיש לנכרי חלק בפירות השדה, אע"פ שישראל נהנה ממלאכת שבת מותר וכו'. יע"ש. ומדנקט טעם ההיתר משום דיש לו חלק בפירות, משמע הא בקבלנות שקיבל עליו כל המלאכה הצריכה ואין לו חלק

ועיין במנורה הטהורה סימן רמ"ו (סק"ב). ונראה דלפי טעם המג"א שכתב שם בסימן ש"ו (סק"ז), שאם יסלקו באמצע השבוע אין צריך לשלם לו בעד השבוע כולה אלא בעד הימים שעברו, ופירש שם הרב ז"ל ([ש"ע הגר"ז] ס"ט) דהיינו אם הפועל יחזור בו. וזה לא שייך בשליחת אגרת, דאם הפועל יחזור בו פשיטא דאין צריך לשלם לו כלום, שמה עשה לו.

והנה הא דכתב המג"א היכא דשכרו לשבוע בעד כל יום ויום כך וכך, שיכול לחזור בו באמצע השבוע, היא גמרא מפורשת בבבא בתרא (דף פ"ז ע"א). ולמאי דקי"ל [שם קה]. כור בשלשים סאה בסלע אני מוכר לך, ראשון ראשון קנה, הוא הדין בשכרו לחודש בדינר ליום יכול לחזור בו בכל יום ויום, דכל יום חשוב שכירות בפני עצמו. ע"ש בפירוש רשב"ם ז"ל [פז. ד"ה אבל אם]. ולא זכיתי לדעת מה שכתב המנורה הטהורה בהג"ה, דלא ידע מהיכן פסיקא לו כל כך, ולמה יכול לחזור בו כיון דמכל מקום שכרו לכל החודש. ע"כ. ולע"ד היא גמרא מפורשת. וכפי הנראה שניהם יכולין לחזור בהם, וצריך לשלם לו עבור הימים שעברו, אבל בשליחת אגרת, הפועל פשיטא דאם יחזור בו לא יצטרך לשלם לו כלל, אלא דנראה דאף אם בעל הבית חוזר בו צריך לשלם לו הכל. ועוד נראה, דבשליחת אגרת עיקר השכירות הוא על משך זמן ההליכה והחזרה, ורק כיון שאינו יודע כמה ישתהה בדרך קוצב לו שכר על כל יום ויום. כל זה אפשר לתרץ דברי הר"ן ז"ל לדעת המנורה הטהורה. אבל מכל מקום הדבר חדש מאד לומר דשייך איסור שכר שבת בנותן.

והנה שם במנורה הטהורה כתב להחמיר בשכרו לימים אף שאינו משלם לו דבר קצוב כל יום, כגון ששכרו לעשרה ימים בעד כך וכך גם זה מיקרי שכר שבת, ואסור בין ליטול בין ליתן. והדבר אינו מובן, דמה בין עשרה ימים לשבוע או חודש, ואטו מפני שהזכיר ימים גרע. והדבר מבואר בסימן רמ"ה ברמ"א ז"ל ס"א, דכה"ג מיקרי הבלעה. ע"ש במג"א (סק"ג), דכשנוטל שכר שלשה ימים מיקרי שפיר הבלעה. ואקוה לדבר מזה אי"ה בסימן ש"ו.

¹⁶**וואף** דמבואר ברי"ף [שבת סד:] ורא"ש ז"ל [פכ"ג סימן ח'] פרק שואל דמותר לומר תן לי שכרי של עשרה ימים, כמ"ש המחבר בסימן ש"ו (ס"ד), דעת המנורה הטהורה דוקא בלא שכרו לימים. ולכאורה כן משמע מלשון התוספתא בבא מציעא (פ"ח ה"א) שכתב, ואם היה שכיר שבת לא יאמר לו תן לי שכרי של שבת, אלא יאמר לו תן לי שכרי של עשרה ימים. ע"כ. ולא קאמרינן ואם היה שכיר לעשרה ימים. אבל בתוספתא דשבת פי"ח [הט"ז] לא גרסינן להא דאם היה שכיר שבת, וכמו שהובא ברי"ף ורא"ש ז"ל]. (תהלה לדוד – סק"א)

יט) שם ושכר את הגוי בכך וכך ליום. הנה מדברי מרן משמע דקבלנות דמרחץ מותר מדינא, מדהוצרך לומר ושכר

אוצר ההלכה

לשכור לו גוי שיעבוד כל השנה ויקח היהודי שכר השבתות דהא מרויח במה שעושה בשבת. בחדושי הגרע"א [סק"ב] הקשה מלשון המחבר בס"א, "ושכר את האיני יהודי בכך וכך ליום", דמשמע דבלאו הכי לא מיתסר. ובפשוט אינו מוכרח, דהמחבר עיקר האיסור נקט. אבל באמת הב"י כתב על זה דיש לדחות. ע"ש. אבל בסו"ס רמ"ד הביא הב"י דברי המרדכי [שבת סימן רמ"ו] גבי מכס, דכיון דצריך לעשות כו' פשיטא דהוה כשוכרו לשבת, ויש לאסור וכדברי המג"א. ע"ש.

(חבל יוסף – גנזי חיים)

(כא) שם ושכר את הגוי בכך וכך ליום. והנה בשכר את העכו"ם לשנה, דעת המג"א [סק"ב] דמדניא אסור ולא מהני נתפרסם. והט"ז [סק"ב] סובר דאינו אסור רק משום מראית עין. ועיין לקמן סימן רמ"ד [סק"ד]²⁰ מה שכתבתי בזה. והנה לשון המשנה עבודה זרה (דף כ"א ע"א) דאמר מפני שנקראת על שמו, ואי אף בשכיר שנה מותר אף דנקראת על שמו, על כרחך דעיקר משום דיאמרו שכיר יום הוא, א"כ העיקר חסר מן הספר, ומשמע קצת כהמג"א, ואין תלמיד כמוני מכריע, כיון דטעם הענינים למה לפעמים אמרינן אדעתא דנפשיה עביד אין מבואר בש"ס. וכבר חקר בספר מנורה הטהורה [קני מנורה סק"ב וסימן רמ"ד סק"ג] דמה חילוק בין נוטל חלק בריוח המרחץ דאמרינן אדעתיה דנפשיה עביד, והרי גם שכיר יום עביד אדעתיה דנפשיה, וע"ש דכתב דשכיר יום הוי כקובע מלאכתו בשבת, א"כ שפיר י"ל דשכיר שנה (ו)אף אם לא יעבוד יום השבת ישלם לו שכרו מושלם, לא מיקרי קובע מלאכתו בשבת. אבל דבריו דחוקים, והרי אף אם אינו עובד רק יום השבת, משמע מהפוסקים דאינו אסור בנוטל חלק בריוח, ולמה לא יהיה זה כקובע מלאכתו. ובפרי מגדים [אשל אברהם סק"ב] ראיתי שכתב דשכר מלאכת יום מצוי הוא, וא"כ אינו עושה רק שליחות ישראל, לכן לא מיקרי דעביד אדעתיה דנפשיה. וזה ג"כ דחוק. ולי היה נראה, דאם נוטל חלק, א"כ כל עבודה שעובד הוא בשביל חלקו, ובמה שלא ירויח לא יעבוד, אבל בשכיר יום אין לו נפקא מינה בהעבודה, ואף באגריה לביטול יטול שכרו, א"כ אינו עובד רק אדעת ישראל, ויען כי גם זה אין הדברים ברורים, לכן בשכיר לשנה אין הענין מבואר.

ועיין ט"ז (סק"א) לענין מרחץ בקבלנות, דכתב דאיסור הוא ויאמרו שכיר יום הוא, ובלשון הב"י שהביא כתב דמחזי לאינשי כשכיר יום, משמע אף דידעו דאינו שכיר יום לא מחזי לאינשי חילוק בדבר. ונראה דזה תלוי בשדה אי מותר בקבלנות, ומאן דמתיר בשדה על כרחך דלא חייש דמחזי לאינשי כשכיר, ועל כרחך במרחץ החשש דיאמרו שכיר יום הוא, אבל בשדה יתלו באריסות. ולמאן דאסור בשדה בקבלנות, י"ל דאף דידעו שהוא בקבלנות מחזי כשכיר יום, וקיצרתי. (גנזי חיים – סק"ב)

בפירות אסור¹⁸, וכדברי מהר"י אבוהב. אבל הקשה אלי ידי"ן החו"ש רבי שמואל מאני נר"ו, דאכתי בשדה כולי עלמא מודים דמותר בקבלנות מן הדין, וכמ"ש מהר"י אבוהב גופיה, דאם לא יעשה היום יעשה למחר, וא"כ אכתי דברי הר"ן קשים. ואמרתי לו דיש להסתפק אם אחד שכר גוי לשנה שיעבוד לו בשדה, בין ישלים השדה או לא ישלים, ועבד גם כן בשדה בשבת, ודרך משל אם לא היה עובד בשבת לא היה חורש אלא אמה אחת, ועכשיו ע"י שעסק הגוי גם כן בשבת הרויח ישראל שחרש שתי אמות, א"כ ע"י השבת משתרשי ליה ואסור והוי דומיא דמרחץ, ועל כרחך לא התירו הפוסקים בקבלנות בשדה אלא היכא ששכרו לשנה שיקבל עליו כל המלאכה הצריכה לשדה, דאז אמרינן דאדעתא דנפשיה עביד, דאם לא יעשה היום יעשה למחר, ואף למאן דמתיר בכתיבה לקמן בסימן רמ"ד [סק"ה] אפשר דמודה הכא, דהכא שאני דודאי משתרשי ליה, והוי כמו שכרו לכל המלאכות שאסור לכתוב בשבת, וכמ"ש ההגהה לקמן [שם], משום דודאי משתרשי ליה, וכמ"ש המג"א לקמן [שם סק"ז]. והכא נמי ודאי אם שכרו לחודש שיעבוד לו בשדה, שאסור לעסוק בשדה בשבת, כיון דע"י מלאכת שבת משתרשי ליה. ואפשר דמשו"ה נקט הר"ן האי טעמא, להתיר גם בכהאי גוונא שכתבנו, דאע"ג שיש הנאה לישראל מ"מ כיון שיש הנאה לגוי אמרינן דגוי אדעתא דנפשיה עביד, ודוקא בקבלנות לא אמרינן אדעתא דנפשיה עביד, דגם אם לא יעשה בשבת יצטרך לשלם לו, וכמ"ש המג"א (בס"ב) [בסק"ב]. יע"ש.

והנה בעיקר דברי מהר"י אבוהב שכתב דהיכא דמשתרשי ליה ואין לעכו"ם הנאה במה שעוסק בשבת, הנה לפי מה שפסק ההגהה לקמן בסימן רמ"ד [סק"ה] דבשכרו לכל המלאכות שאסור לכתוב לו בשבת, וכתב שם המג"א משום דודאי משתרשי ליה, א"כ הכא נמי במרחץ דודאי משתרשי ליה אסור. אבל לפי מה שהוכיחו האחרונים דדעת מרן דגם בששכרו לכל המלאכות ס"ל דמותר לכתוב לו גם בשבת, ועיין לקמן בסוף סימן רמ"ז [ס"ו] ובמג"א שם [סק"ט], א"כ לכאורה הכא נמי גבי מרחץ מותר גם כן בקבלנות מדינא, ודלא כמהר"י אבוהב. ואפשר דהכא גבי מרחץ דהריוח הוא ברור יותר מהתם. ודוחק. ומ"מ נ"ל דהעיקר בדעת מרן דלא כמהר"י אבוהב, וכמו שהוכחנו. ועיין להרב אליה רבא (בסימן רמ"ד סק"יב), ולהרב מטה יהודה (שם בסעיף י"י)¹⁹. ודוק בכל זה. ושוב אחר כתבי כל זה מצאתי להרב נודע ביהודה (במהדורא בתרא בסימן ל"ח), שכתב לחלק בין מרחץ לששכרו לכל המלאכות דלקמן. יע"ש. ומ"מ במקומי אני עומד דדעת מרן דלא כמהר"י אבוהב כמו שהוכחתי מדבריו בכאן, ודוחק לומר דעדיפא מינה קאמר וכמ"ש הרב אשל אברהם, וכ"נ מדבריו בב"י לקמן בסימן רמ"ד וכמו שכתבתי. כנלע"ד.

(כ) שם ושכר את הגוי בכך וכך ליום. כתב מג"א [סק"ב], אסור

הערות וצייונים

18. עיין להר"ן שם שבהמשך דבריו כתב כן להדיא. 19. נדפס לקמן בסימן רמ"ד אות רל"ב. 20. נדפס לקמן בסימן רמ"ד אות פ"ז.

אוצר ההלכה

שאי אפשר לחלוק על הערביים בזה, וא"כ אנוס רחמנא פטריה. עכ"ל.

ועוד, דהכא בנדון דידן כפי הדין שרי, שהאומנים שליחותא דנפשיהו קעבדי, שהם יש להם שכר ידוע וקצוב בקבלנות כפי מה שקצוב להם בימים קדמונים, שביום שיהיו הדגים מועטים יקחו דג אחד לכל אחד, ואם יהיו בינוניים, יקחו שנים לכל אחד, ואם יהיו הרבה יקחו יותר, וכהא דקי"ל [סימן רנ"ב ס"ב] דמותר ליתן בגדיו לכובס ועורות לעבדן סמוך לחשיכה אם קצץ לו דמים, והכא נמי כן. והוא שלא יאמר לו לעשות בשבת, וגם שיעשה הנכרי מלאכה בביתו. והכא נמי אין [הישראל] [הגוי] עושה המלאכה בביתו של ישראל, ואינו אומר לו לעשות בשבת, אלא הגוי עושה מעצמו להנאתו ולטובתו. ואע"פ שנאמר שאין זה צנעא אלא גלוי ומפורסם לכל, שהרי מביאין העכו"ם הדגים בשבת ומוכרין אותם במדינה, אפילו הכי שרי, שהרי קי"ל גבי שדה ומרחץ, במקום שנוהגין באריסותא שרי, כמו שכתב מרן סימן זה, ואע"פ שהמרחץ הוא בתוך העיר ושמו של ישראל עליו, כיון דלאריסותא עביד שרי, וא"כ הכא נמי כיון דידוע דלאריסותא קאי, שרי. וכן כתב הרשב"ץ [ח"ב סימן נ"ד] על מקום שנוהגים בו לצוד דגים בסירות דוגה קרוב לחוף הים במקום רואים, וכל בעל מצודה פורש מצודתו [כל איש יומן], ויש יהודים שיש להם מצודות ושוכרים עכו"ם לפרוש אותם, ולפעמים תבוא משמרתו ביום השבת, והמנהג במצודות ההם שהמנהיג הדוגית ההיא הפורש המצודה נוטל רביע, והנערים המשרתים ג"כ יש להם רביע, כתב וז"ל: ולפי מה (שהבנת) [שדנת] דבר זה כשדה ומרחץ, הדבר פשוט ג"כ להיות, שהידוע שזו היא ספינתו ומצודתו של ישראל, יודע ג"כ שהעכו"ם אריסו, וכמו שהתירו הגאונים פורני וריחים. ואין לחלק בין אריסות קבועה לשאינה קבועה, וגם כי כל שעת מלאכה זו קבועה היא. עכ"ל.

אך מה שכתב עוד שם הרשב"ץ וז"ל: ואם מפני שהעכו"ם הוא פורש אותה בשבת וקי"ל [שבת קנ.] אמירה לעכו"ם שבות, אי משום הא ליכא איסורא, כיון שקצץ עמו דמים מבעוד יום, במלאכתו הוא עוסק ומותר, דהא קי"ל [שבת יז:] כבית הלל דשרו ליתן עורות לעבדן וכלים לכובס מבעוד יום, אע"פ שהוא עושה מלאכתו בשבת, ואע"פ שהוא מכבסן בנהר במקום ראייה, דלא פלוג רבנן, שכל שאינו עושה בביתו של ישראל בצנעא מיקרי, ואין בו משום מראית העין, ואפילו בקבלנות, וכל שכן בנדון הזה שאין זה קבלנות בכלים, אלא שהוא עושה מלאכה, שהכל יודעין ששכיר הוא ובא בשכרו, ותולין שכן הוא ולא יבואו לחשוד שהוא שלוחו של ישראל. עכ"ל. קשה לי, דהתם בכלים לכובס הוא נותנ(י)ם לו בסתם, ואף שידוע הישראל שהכובס יכבסם בשבת, מכל מקום הדבר הוא ברשות הגוי, ואם היה רוצה הגוי יעכבם עד לאחר השבת, אבל הכא אם יבטל הגוי ביום השבת גם למחר לא יקח, שכל אחד רוצה איש יומו והוא ומזלו, ונמצא בטל לגמרי, ובודאי שהישראל אינו רוצה בזה, והוא ליה כאומר לו לעשות בשבת דאסור, כמו שכתב מרן סימן רנ"ב

כב) שם ושכר את הגוי בכך וכך ליום. כתב מג"א (סק"א), אבל להשכירו לעכו"ם לימים שיתן לו העכו"ם כל יום ויום כך וכך אסור מדינא דהוי כשכר שבת. והא דלא נקט המחבר הטעם שיחשדו ששכרו לגוי לימים ונוטל הישראל שכר שבת, ונקט הטעם משום מראית עין שיאמרו שהגוי עושה בשליחותו של ישראל, כיון דלאו דרכו של מרחץ בכך לא יחשדו על זה. ולסמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד] שמשמע שגוי העושה מלאכה בשליחות ישראל הוי איסור דאורייתא אתי שפיר טפי, דאסור משום מראית העין על דאורייתא, ולא על שכר שבת דלא הוי איסור דאורייתא, רק איסור קל מדרבנן. (התעוררות תשובה)

כג) שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. שאלת, בישראל אחד שקנה עם גוי אחד מחיר של צידת הדגים, שאין מי שיצוד דגים מן הביברים אלא הם ושלוחיהם דוקא, והם מוכרים שם הדגים ושולחים ג"כ לכרך למכור שם הדגים. ובשבת ג"כ האומנים הרגילים לצוד בכל יום, הם צדים בשבת, והגוי שותפו של הישראל הוא עומד שם ומוכר ושולח כמו שעושה בחול. מהו הדין בזה, אם יש צד איסור לישראל בזה או לא, אם משום הצידה שצדים העכו"ם בשבת דהוה להו שלוחו, ואם משום שותפו ששוכר ומקבל מעות בשבת.

תשובה. הנה בדין זה של הצידה שצדים שם בשבת, נראה דשרי, שהרי הביברים אינם קנויים גופם לישראל, אלא הביברים הם של המלך, אלא שהם קונים ההורמנא שלו שאין שום אדם צד משם ומוכר אלא הם בלבד, שכן המלך לא מכר להם אלא לענין ההפסד והריוח, אבל לא לענין שיבטלו הצידה, ואם ירצה קונה המחיר שלא לצוד כלל ושלא למכור, זה ודאי אי אפשר כלל שיבטלו בני המדינה והעיירות אכילת הדגים, ואף אם יכול לבטל בדרך המקרה וההזדמן, מכל מקום בדרך קביעות לבטל כל יום שבת ויו"ט אי אפשר. וג"כ האומנים ונעריהם שצדים הדגים בשבת לאו שליחותיה דישאל קעבדי, אלא שליחותיה דהמלך ובני המדינה קעבדי, וישראל אין לו כי אם דמים בלבד, וזה היא קנייתו מאת המלך. ואם משום כליו של ישראל שצדים בהם בשבת, הא קי"ל [שבת יח.] דאין מצווין על שביתת כלים בשבת. ואע"פ שיכולים להחליף האומנים ולהסירם ולתת אחרים במקומם, מכל מקום אינם יכולים להבטל לגמרי.

ואף אם היו הביברים גופם קנוי לישראל, הנה הישראל אנוס הוא בדבר ואין עליו איסור. וכן ראיתי להרשב"ץ ז"ל [ח"ב סימן קס"ז] וז"ל: עוד כתבת, כי באותו מקום נהגו גדולי העיר לאצור בביתם תבואות הערביים, ובעת הזרע מוציאין אותו לזריעה, ומשתתפין עמהם בזרע לזרוע, אם בתורת הלואה אם בתורת מכר אם בתורת שותפות, ולפעמים מודדין להם באמתחתם (ממש) [מערכ שבת], ומוציאין אותו ביום השבת. והוקשה הדבר בעיניך, לפי שבפירוש אמרו [שבת יח:] לא ימכור אדם חפצו לגוי וכו', עד כדי שיצא מפתח ביתו. וכתבת, כי עם היות שאין להם טענה בזה, רחוק למנעם מזה. תשובה, לכאורה היה נראה לאסור, ואם הוא רחוק להחזירם הוא או מפני אונס

אוצר ההלכה

וכו' בין ע"י עכו"ם. ויש אומרים שהוא לימוד גמור ולא אסמכתא, אלא איסור דאורייתא הוא, והכי משמע פשטיה דקרא וכו'. ע"ש. ושורש דבריו הם מהסמ"ג (לאוין ע"ה [דף כ"ד ע"ד]), והביאם מרן בב"י סוף סימן רמ"ד.

וראיתי להרב אליה רבה בריש סימן זה שכתב וז"ל: עיין בחזקוני פרשת בא פסוק "לא יעשה מלאכה" מה שהקשה לרש"י, דאשתמיטתיה [לחזקוני] דברי סמ"ג ולבוש אלו. גם מצאתי בספר יראים (סימן קי"ג [השלם סימן ד"ש]), הא דאמרו [שבת קנ.] אמירה לעכו"ם שבות, כשאנו מלאכת ישראל וכו'. מכל מקום מהפוסקים משמע דלעולם דרבנן. עכ"ל. ומה שהקשה לחזקוני מהלבוש, הוא אגב שיטפיה, דהחזקוני קדם בזמן להלבוש, וכבר ראיתי חזקוני שנדפס בוינצייא שנת רפ"ד, וכמדומה לי שהוא קדמון הרבה, ואין להאריך כאן בזה. ותו קצת קשה עליו, דלא זכר דמה שהקשה החזקוני על רש"י, כן הקשה הרמב"ן על רש"י בפירושו [ע"ה"ת שם] דדברי המכילתא אסמכתא.

וחזה הוית לרבנו ישעיה הראשון בתשובותיו כ"י (סימן ק"ב)²³ שכתב וז"ל: ומה שכתבת אלי מדתניא במכילתא לא יעשה בהם, לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך ולא יעשה העכו"ם, דאלמא מן התורה אסורה האמירה לעכו"ם. למה לא ראית סיפא דההיא מתניא דמסיק, דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר אינו צריך. ומפני שראיתי ברייתא זו משובשת בספרים, הוזקקתי לכתוב גירסתה ופירושה כפי מה שנראה לי, הכי גרסין, כל מלאכה לא יעשה בהם, לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך, אבל יעשה עכו"ם מלאכתך. פירוש, דהאי לא יעשה לא בא לאסור מלאכת העכו"ם, אלא שלא יניח חבירו לעשות מלאכתו, שלא יאמר אם הוא רוצה לעבור אין אני זקוק לו, בא להזהיר על כך, אבל לעולם מלאכת העכו"ם מותרת, תלמוד לומר ששת ימים תעשה מלאכה, הא לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך ולא יעשה עכו"ם מלאכתך דברי ר' יאשיה, פירוש, למדנו לא תעשה דיו"ט מתעשה דששת ימים, מה תעשה דששת ימים לא חלקת בו אלא בין הוא בין ע"י חבירו בין ע"י עכו"ם מותר, אף לא תעשה דיו"ט לא תחלק בו, אלא בין הוא בין ע"י חבירו בין ע"י עכו"ם אסור. ר' יונתן אומר אינו צריך, והלא כבר נאמר "זכור את יום השבת [וגו'] ששת" וכו' [שמות כ', ח-ט], והלא דברים קל וחומר, ומה שבת החמורה אין אתה מוזהר על מלאכת העכו"ם, יו"ט הקל דין הוא שלא תהא מוזהר על מלאכת העכו"ם. פירוש לא הוצרך הכתוב לכתוב לא יעשה לאסור מלאכת העכו"ם, שהרי בשבת החמורה כתיב "לא תעשה וכו' וגרך וכו'" [שם פסוק י'] דוקא, אבל עכו"ם מותר, כל שכן יו"ט הקל. והאי דכתיב כל מלאכה לא יעשה, לא הוצרך לכך, אלא ארחיה דקרא הוא לאשתעוויי הכי. אי נמי בא להזהירו על חבירו, שאם רוצה לעבור ואינו שומע לו, שלא יניחנו לעשות במלאכתו.

(ס"ב). אבל מההיא דמרחץ איכא ראייה שפיר, שאם הוא לאריסותא עביד שרי, אף שבודאי אינו מבטל בשבת והוא נוטל חלקו עמו כמה שנוטל בשבת, וא"כ הכא בנ"ד מה שצדים העכו"ם בשבת ודאי היתר גמור הוא, ואף שהישראל נהנה ממנו שרי כי ההיא דשדה ומרחץ.

אלא דהיתר זה היה אם היו האומנים והנערים מוכרים ומקבלים ועושים הכל ונוטלים רביע או שלישי, דהווי להו אריסים ושרי, אבל השתא ששותפו בעל המחיר הוא המוכר והמקבל המעות ועושה מה שצריך, א"כ אתינן לדין ישראל וגוי שהם שותפים בשדה או מרחץ, דאם התנו מתחלה שיהיה שכר השבת לנכרי לבדו ושכר יום אחד כנגד יום השבת לישראל לבדו מותר, ואם לאו אסור [סימן רמ"ה ס"א]. וא"כ הכא דלא התנו אסור, ואי אפשר להם לבטל השותפות ולהתנות ולחזור להשתתף כמ"ש מרן סימן רמ"ה [ס"ג], שהישראל הוא כבר כתוב בפנקס המלך ואינו יכול לחזור בו, ועוד שכבר לקחו הישראל והגוי ממון ברבית ונתנו למלך, וא"כ אינו עוד להמלט מזה.

והנה לדעת יש אומרים שהביא מור"ם שם ריש סימן רמ"ה, הכא בנ"ד שרי, שכתבו שכל זה לא מיירי אלא בשותפות שכל אחד עוסק ביומו, אבל כששניהם עוסקים ביחד כל ימי החול, ובשבת עוסק הנכרי לבדו, מותר לחלוק עמו כל השכר, דנכרי אדעתא דנפשיה קעביד ואין הישראל נהנה במלאכתו בשבת כיון שאין המלאכה מוטלת עליו לעשות. ע"כ. וא"כ הכא נמי בנ"ד לא קפדי אהדדי שכל אחד מתעסק ביומו, אלא שניהם מתעסקים כאחד, ואה"נ אם לפעמים יתעסק זה ולא יתעסק זה לא קפדי אהדדי, אבל לדעת סברא ראשונה של מרן ש"ע שם משמע דלא מפלגי בהכי²⁴.

(משחא דרבנותא ח"ב – חרושי מהרש"א)

כד) שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. ז"ל הלבוש: אמרו רז"ל [מכילתא בא פרשה ט'], שאסור לישראל להניח אפילו לגוי לעשות מלאכתו, בין בשבת בין ביו"ט, ואסמכוה אקרא דכתיב "כל מלאכה לא יעשה בהם" [שמות י"ב, ט"ז], בצירי, משמע כל מלאכה לא נעשית לך, לא ע"י עצמן ולא ע"י אחרים. ויש אומרים שהוא לימוד גמור ולא אסמכתא, אלא איסור דאורייתא הוא, וכן הוא משמע פשטיה דקרא. לפיכך יש להחמיר בו מאד משום חומרא דשבת, (אבל יש אומרים דהוא דרבנן)²⁵ וכו'. ע"ש.

כה) שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. כתב הרב הלבוש, אמרו רבותינו ז"ל [מכילתא בא פרשה ט'], שאין להניח אפילו לעכו"ם לעשות מלאכתו וכו', ואסמכוה אקרא דכתיב "כל מלאכה לא יעשה בהם" [שמות י"ב, ט"ז], משמע

הערות וצייונים

21. עיין עוד להרב רוח חיים (סק"ב), נדפס לקמן אות צ"ה. 22. לשון זו אינה בלבוש והיא דעה ראשונה שהזכיר הרב. ע"ש. 23. בהוצאת מכון התלמוד נמצא בסימן מ"ה.

אוצר ההלכה

או דרבנן. והרמב"ן פרשת בא (שם), האריך על הברייתות השנויות במכילתא שם מוטעות הן, ואין ראויין לכותבן כפשוטן בלתי שמפרש שהן אסמכתא בעלמא. והרא"ם [בפירושו עה"ת שם] חולק על הרמב"ן, ומפרש דפליגי במכילתא בזה, לר' יאשיה אסור מן התורה, ולרבי יונתן מדרבנן, וקיי"ל כר' יונתן. וכן נראה מהרב רמ"פ המפרש את המכילתא. ע"ש. ולפי גירסת הילקוט שמעוני [שמות רמז ר"א] משמע בין לר' יאשיה ובין לר' יונתן אינו אלא שבות דרבנן, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. ועיין בזית רענן למג"א [פרשת בא דף ט"ו ע"ד]. אמנם לפמ"ש הסמ"ג בלאוין סימן קפ"ד [דף ס"ב ע"ב], אמר לנכרי חסום פרתי ודוש בה היא בעיא במסכת בבא מציעא (דף צ' ע"א) ולא נפשטה, הלכך אסור ואינו לוקה. עכ"ל. מדכתב אסור ואינו לוקה, משמע אמירה לנכרי בשבת ויו"ט במלאכת ישראל אסור תורה, כמ"ש הט"ז בשם סמ"ג. יען גם דברי סמ"ג אלו הניח המשנה למלך בצ"ע, כמבואר פ"ג מהלכות שכירות הלכה ג'. ואחרי בינותי בספרים מצאתי ראיתי שמר זקני בעל אליה רבה ריש סימן רמ"ג, הביא גם בשם ספר יראים (סימן קי"ג [השלם סימן ד"ש]), הא דאמרינן [שבת קג]. אמירה לנכרי שבות, כשאנו מלאכת ישראל, כגון שאומרים לנכרי עשה האש שלך לצרכי, אבל להוציא קדרות של ישראל מן הגחלים דישאל, אסור מדאורייתא. עכ"ל. ויש לעיין בזה עם האיבעיא שם מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרתי ודוש בה כו'. ועיין בשטה מקובצת שם. ואין לי להאריך בזה, כי לדעת רוב פוסקים אמירה לנכרי בכל צד אינה אלא שבות דרבנן. (תשובה מאהבה ח"ב – סימן רל"ז)

כו) שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. בט"ז (סק"ג) רק כו'. ומה שכתב אלא דצ"ע דסמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד] כתב דמלאכה ע"י נכרי לישראל הוי דאורייתא, לענ"ד אין כן דעת הרמב"ם, שכתב בפרק ו' מהלכות שבת הלכה א' וז"ל: אסור לומר לנכרי לעשות לנו מלאכה בשבת כו', ודבר זה אסור מדברי סופרים, כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהן ויבואו לעשות בעצמן. עכ"ל. הרי דסבר הרמב"ם בהדיא שהוא רק מדרבנן, וגם האליה רבה [סק"ח] ותוספת שבת [סק"ד] דחו דבריו דלא קיי"ל כהסמ"ג. ועיין בב"י בסימן רמ"ד שהביא לשון הסמ"ג, דמשמע שהסמ"ג עצמו הוא כמסתפק בדבר. ובברכי יוסף [סק"א]²⁵ כתב, דבמכילתא [בא פרשה ט'] שכתב הסמ"ג פליגי ר' יאשיה ור' יונתן, וסוגיא דתלמודין [שבת קג]. כר' יונתן אתיא, דדוקא לר' יאשיה הוי דאורייתא, אבל אנן קיי"ל כר' יונתן. ע"ש היטב. (שמן המאור)

כח) שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. עיין מה שהקשה הט"ז (סק"ג) דהא קי"ל [שבת קמו:] כרב דכל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור, ואין לומר דבאיסור דרבנן שרי, שהרי כתב הסמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד] דמלאכה ע"י עכו"ם אסורה מן התורה. ע"ש.

נמצא שר' יאשיה ור' יונתן חלקו בדבר זה, וכל סוגיא דתלמודין כר' יונתן אתיא. עכ"ל.

וגם הרא"ם [בפירושו עה"ת שם] השיג על הרמב"ן דר' יונתן פליג, ומשמע דלר' יאשיה הוי מדאורייתא, וקיי"ל כר' יונתן, ודבריו הם כדברי רבנו ישעיה הנזכרים.

ועל פי דברי רבנו ישעיה הנזכרים, אין אנו צריכין לומר דרש"י נקט מילתא כרבי יאשיה דלא כהלכתא, אלא אפשר דמה שכתב רש"י ע"י אחרים, היינו על ידי ישראל אחר, וכמו שכתב רבנו ישעיה בסוף דבריו לדעת ר' יונתן לפי האמת. והרב צידה לדרך כתב דדברי רש"י הם דלא כהלכתא, ולי ההדיוט נראה כמו שכתבתי.

ודע דיש נוסחא בילקוט משובשת, ונראה מדברי הרב מגן אברהם בספרו זית רענן [פרשת בא דף ט"ו ע"ד] דמקיים אותה. גם איזה אחרון הואיל הלך אחר גירסת הילקוט, ונעלם מהם דברי הסמ"ג וספר יראים ומרן ב"י. גם מהרב זית רענן נעלם עוד דברי הרמב"ן והרא"ם. ועיין בפסיקתא [זוטרטא] פרשת אמור [עה"פ ששת ימים תעשה מלאכה].

והרמב"ן בהשיגו על רש"י כתב, דברייתות אלו מטעות אין לכתבן כפשוטן. והשיב הרא"ם, דאפילו נימא דהברייתא דרך אסמכתא, למה אין לכתוב ברייתות אלו כפשוטן, והלא אף אם ילקחו כפשוטן ויחשוב דהוא איסור דאורייתא, מעליותא היא ולא גריעותא, ולא נפיק מינה חורבא. ושמעתי שהקשה הרב כמה"ר יעקב ן' פורנה, דהרי פסק הרמב"ם ספ"ב דממרים, דהאומר בשר עוף בחלב אסור מהתורה עבר על כל תוסף, ואיך כתב הרא"ם דלא נפיק מינה חורבא. ופריק לה הרב כמה"ר משה הכהן אשכנזי, דשאני התם, דאי בשר עוף מהתורה לקי, ואי מדברי סופרים מכת מרדות, אבל באמירה לעכו"ם אין הפרש, דעקימת שפתים לא הויא מעשה²⁴. (ברכי יוסף – סק"א)

כו) שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. בט"ז (סוף סק"ג) מביא בשם סמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד], דמלאכה ע"י נכרי לישראל בשבת הוא דאורייתא. עכ"ד. וצל"ע, מלשון הסמ"ג נראה דאין ולא ורפיא בידיה, כי ז"ל הסמ"ג במנין הלאוין סימן ע"ה: תניא במכילתא פרשת בא [פרשה ט'], "כל מלאכה לא יעשה בהם" [שמות י"ב ט"ז], לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה נכרי מלאכתך. משמע מכאן שאסור לישראל להניח לנכרי לעשות מלאכתו בין ביו"ט בין בשבת דאורייתא, אבל אם מסר לו הישראל המלאכה מערב שבת מותר, ובלבד שיהיה בביתו של נכרי. אמנם י"ל שהוא אסמכתא בעלמא, שאם היתה מן התורה, לא היו מתירין חכמים לעשותה אף בביתו של נכרי אף מסרה מערב שבת, ולשון לא יעשה הכתוב בתורה, מוכיח קצת שהוא דרשה גמורה. עכ"ל. מכותלי דבריו ניכר שאינו ברור לו אם מלאכת ישראל ע"י נכרי דאורייתא

אוצר ההלכה

המלאכה מעצמו, דלא היה רק הרהור דמותר בשבת. וק"ל²⁷. ואף שצוה לו קודם השבת אסור, עיין בב"י סימן ש"ז. (א"ה, עיין בהלכות ריבית [סימנים קס"ח-קס"ט] דיש שליחות לעכו"ם לחומרא, וא"כ אמאי קי"ל דשבות דאמירה לעכו"ם הוא דרבנן. ועיין במשנה למלך בהלכות ריבית פ"ב [הלכות מלוה ולוה פ"ה הי"ד]. וי"ל דהא דשליחות לעכו"ם לחומרא הוא מדברי סופרים.) (עצי בשמים)

(ל) שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. כתב הרב הלבוש ז"ל, ארז"ל [מכילתא בא פרשה ט'] שאין להניח אפילו לגוי לעשות מלאכתו וכו', ואסמכוהו אקרא דכתיב "כל מלאכה לא יעשה בהם" [שמות י"ב, ט"ז], משמע וכו' בין ע"י גוי. ויש אומרים שהוא לימוד גמור וכו'. ע"ש. וכ"כ הגאון הסמ"ג ז"ל [לאוין ע"ה [דף כ"ד ע"ד]]. ודרשת רז"ל הלזו הוא במכילתא סדר בא. והאריכו למעניתם רבנן קמאי ז"ל בגירסתה ובפירושה, עיין לה"ה ברכי יוסף ז"ל סימן זה [סק"א]²⁸, ובמחזיק ברכה סימן רמ"ד (אות ד')²⁹, ולהרב המפורסם מוה"ר נג'אר ז"ל בספר שבות יהודה [דף י"ג ע"ג ואילך], ובהשטות שם [דף קל"ח ע"א]. ולמרן מלכא מוה"ר הגדול כבוד מורנו הרב חיים אבולעפיא ז"ל בספר נשמת חיים בחדושי על הסמ"ג ז"ל [דף ג"ל ע"ג]³⁰.

(פתח הדביר ח"ג – סק"א)

(לא) שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. הרב תוספת שבת ז"ל בריש סימן זה, אסף וקבץ דינים רבים בחכמתו הרמה בדיני אמירה לגוי, ובתוך דבריו כתב, דהגם דמדינא אסור לומר לגוי בפירוש שיעשה מלאכתו בשבת ואפילו קצץ, דחשיב הגוי שלוחו ממש, מכל מקום ישראל אחר ודאי שרי לומר לגוי עשה מלאכה זו בשבת, כיון דהוא אינו נהנה ממלאכה זו כלל. ומכאן זה עלה ונסתפק בגוי העושה מלאכה אשת איש שאין לבעלה רשות בנכסיה לא בפירות ולא בירושה, אי רשאי הבעל לומר לגוי בשבת עשה מלאכתה. וכתב דלכאורה רשאי הוא, דהרי הוא כאיניש דעלמא לגמרי. וראיה מהא דפרק חזקת הבתים (נבא בתרא) דף ג' ע"ב), אין מחזיקין בנכסי אשת איש, לפי שהאשה סומכת על בעלה שהוא ימחה בשבילה, ופריך מהא דאמר רב אשת איש צריכה למחות. והקשו בתוספות (ד"ה במאן) דלוקמה כגון שכתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך, דאז אין לו חלק בהם ושוב אינה סומכת עליו, ותיצו דמכל מקום כיון דאם מתה יורשה, אכתי היא סומכת עליו. ע"ש. ודקדקו מדבריו הרב הסמ"ע ז"ל בחו"מ (סימן קמ"ט [סק"י]) והרב חלקת מחוקק ז"ל באה"ע (סימן פ"ז [סק"ד]), דאם הוא כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך לא בחיך ולא במותיך דתו אין יורש אותה, אז מחזיקין בנכסיה, כיון דאין לו חלק בהם כלל. ע"ש. וא"כ ק"ו הוא, דאם אמרו בכהאי גוונא דאין הבעל חושש עליהם אף אם ישלוט זר בנכסיה, כל שכן שאינו חש לזרז את הגוי

ולשון הסמ"ג: במכילתא [בא פרשה ט'] "כל מלאכה לא יעשה בהם" [שמות י"ב, ט"ז], שלא יעשה הגוי מלאכתך, משמע שאסור לישראל להניח לגוי לעשות מלאכתו, אמנם י"ל שהיא אסמכתא בעלמא היא, שאם היא מן התורה לא היו חכמים מתירין אפילו בביתו של גוי, ולשון לא יעשה הכתוב בתורה משמע קצת שהיא דרשא גמורה. ע"ש. כנראה שמכריח דהו מדרבנן, משום דאם הוה איסור תורה ואסרו בקבלנות מפני מראית העין, אפילו בחדרי חדרים אסור, וכן פירש הרב נשמת חיים בלאוין ע"ה [דף ל"ג [ע"ג]]²⁶. ע"ש. וא"כ זהו ההכרח שכתב הט"ז. מיהו היא גופא קשיא על הסמ"ג, כיון שהכריח לבסוף דמשמע שהיא דרשא גמורה, איך איתנח ליה מאי דלא אסרו אפילו בחדרי חדרים. ושמא י"ל כיון דאינו מפורש בתורה, אע"ג דהיא דרשא גמורה הקילו גביה. כהאי גוונא עיין להרשב"א בחדושי לגיטין בפרק הניזקין [דף נ"ג ע"ב ד"ה משום]. ע"ש. ועיין בספר יראים (סימן קי"ג [השלם סימן ד"ש]) שכתב, דמה שאמרו אמירה לגוי שבות, היינו דוקא במלאכת הגוי, אבל במלאכת ישראל אסורה מן התורה, כדדרשינן במכילתא "כל מלאכה לא יעשה בהם" לא יעשה הגוי מלאכתך. ע"ש. וקשה, דבשבת בפרק שואל [דף ק"ג ע"א] אמתניתין לא ישכור פועלים בשבת ולא יאמר אדם לחבירו, [פריך] פשיטא מה לי הוא מה לי חבירו, אמר רב פפא, חבירו נכרי. מתקיף לה רב אשי, אמירה לגוי שבות. הרי אפילו במלאכת ישראל אמרינן אמירה לגוי שבות. והרא"ם בפרשת בא [י"ב, ט"ז] כתב, דמה שמפורש במכילתא דאמירה לגוי שבות מן התורה היינו דוקא לר' יאשיה, אבל לר' יונתן דאמר אין צריך פליג על ר' יאשיה, וס"ל אמירה לגוי שבות אינה אלא מדרבנן. ע"ש. ובזה ניחא דלא תקשה לסברת הסמ"ג דאמירה לגוי שבות אסורה מן התורה איך יתיישב עם הסוגיא דפרק שואל דמשמע דרבנן, די"ל דהיא אליבא דר' יונתן, ודברי הסמ"ג אליבא דר' יאשיה. ובזה ניחא מה שהקשה הרב נשמת חיים [שם ע"ד] מדאיתא בפרק מפנין (שבת דף [קנ"ה] [קכ"ט ע"א]), כל שאין בו משום סכנה אומר לגוי ועושה, ואם איתא כיון דאיכא איסור תורה היכי שרינן ליה, מאחר דקי"ל כל איסורין שבתורה לא הותרו אלא לחולה שיש בו סכנה. ע"ש. די"ל דהיא כר' יונתן דס"ל אמירה לגוי שבות אינה מן התורה.

(כז) שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. ואז אסור דהוה כשלוחו. (ודע דשבות דאמירה לעכו"ם, דעת הסמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד] דהוה דאורייתא משום "מלאכה לא יעשה" [שמות י"ב, ט"ז], ורוב הפוסקים הסכימו דלא הוה רק דרבנן, ואדרבה קיל טפי דהוה רק אמירה (עיין סימן שי"א ס"ב [בהגה]). ורש"י כתב בעבודה זרה [טו. ד"ה כיון דזבנה] דהטעם דשבות דאמירה לעכו"ם הוא משום "ודבר דבר" [ישעיה נ"ח, יג], ועיין בסימן ש"ו. ולפי"ז יש לעיין אמאי אסור כשעושה

הערות וצינונים

26. נדפס לקמן בסימן רמ"ד אות ג'. 27. עיין בחזון עובדיה שבת ח"ג (עמ' תכ"ד) שנרגש בדברי רש"י, וע"ש מה שכתב בזה. 28. נדפס לעיל אות כ"ה. 29. נדפס לקמן בסימן רמ"ד אות ד'. 30. נדפס לקמן בסימן רמ"ד אות ג'.

אוצר ההלכה

אכתי אית ליה הנאה מינה, שהרי אינה מקפדת עמו אם יאכל פירותיה, וגם אם מתה, אף דלא יירשנה הוא מ"מ יירשנה בנו הנולד לו ממנה, ואכתי סומכת עליו. ותו, דלבר מן דין הרי מה שכתב לה דין ודברים, הוא להנאתה ולטובתה, וכיון שכן פשיטא ודאי דהרי הוא מפקח על נכסיה כאפוטרופוס שלה וכו', ודכוותה כתב הרשב"א בתשובה וכו'. ולפי טעמים אלו, אף שנתחייב בלשון חיוב דאם מתה אינו יורשה, אין מחזיקין בנכסיה, דמכל מקום היא סומכת עליו וכו'. ע"ש. הנה דמקשה על שיטת התוספות מתרי טעמי, חדא, דעל כל פנים הוא נהנה גם אחר הסילוק והיא אינה מקפדת. ותו, דאפילו לא ינהה, סומכת עליו שימחה מדין אפוטרופוס.

והנה טעמא קמא שנהנה הבעל אף אחר הסילוק, הגם דלא כתב מאן הוא מארי דהאי סברא, מבואר הוא בדברי הרמב"ם פ"ג מהלכות טוען [ה"א], שמנה שם אלו שאין להם חזקה, ומכללם האיש בנכסי אשתו. והטעם, שכל אחד מאלו אין מקפדין זה על זה, לפיכך אין אכילתם ראייה אף על פי שלא מיחו בהם הבעלים, והיינו אף על פי שהתנה עמה שאין לו פירות בנכסיה ושלל יירשנה כמ"ש שם בהלכה ח', וכ"כ הגאון מוהר"י נ' מיגאש ז"ל, הובאו דבריו בשיטה מקובצת לה"ר בצלאל ז"ל שם בדף הנזכר, דאפילו כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך דלית ליה פירי, כיון דבעלה הוא לא קפדה עליה במאי דאכיל מדילה. ע"ש. הרי דממה נפשך על הבעל למחות, אי לא אכיל מוחה מדין אפוטרופוס, ואפילו התנה שלא ינהה, כיון דאינה מקפדת אם ינהה הרי הוא מוחה מצד הנאתו, וכל זה דלא כהתוספות ז"ל.

ובר מן דין לפק"ד יש לגמגם עוד על דברי התוספות הנזכרים, מההיא דאמרינן פרק חזקת (דף מ"ג ע"א) גבי האומר תנו מנה לעניי עירי, דקאמר התם שאין דנין בדייני אותה העיר, ושקיל וטרי ומסיק ואיבעית אימא לעולם כדקתני עניים ממש, ובעניי דרמו עלייהו וכו' לעולם דקייץ להו וניחא להו דכיון דרווח רווח. ופירש רשב"ם ז"ל, לעולם דקייץ להו, ואפילו הכי ניחא להו לדיינים שינתן המנה לעניים, דכיון דרווח, שיש להם מעות רווח, כלומר הרי יש להם מעות, ולמה יתנו כלום כל זמן שאינן צריכין. ע"כ. והא דאמר בש"ס בעניי דרמו עלייהו, כתב הר"ב בשיטה מקובצת [שם ד"ה ואיבעית] משם (הרא"ם) [הרא"ש] ז"ל [כלל ג' סימן י"ג], דאיירי כשהחיוב מוטל עליהם לזונם ולפרנסם, אי נמי באתרא דכייפי על הצדקה. ע"ש. הרי שהוא מחוייב לזונם כמו שמחוייב הבעל לזון את אשתו, דלא מצי לאשתמוטי מינה, ואפילו הכי קאמר בש"ס דחשיב הנאה לנותנים אם יזכו העניים במנה, דכל דאית להו לעניים רווחא משתרשי הנותנים. וא"כ הכא נמי נימא דאפילו דסילק נפשיה הבעל מנכסי אשתו בחייה ובמותה, תהא סומכת האשה על בעלה שהוא ימחה, דניחא ליה שלא יזכו אחרים בקרקע שלה מצד הנאה זו, דכיון דרווח רווח, שכל זמן שיש לאשה הרווחה מצד עצמה לא תדחוק לבעלה על צרכיה. וכיון שכן, אין לנו לסמוך בהא על דברי התוספות ז"ל להקל באיסור שבת, אדרבא נימא דניחא ליה שהגוי יעשה

שימחה לעשות מלאכתו, והו"ל כאיש אחר לגמרי, ושרי ליה לומר לגוי לעשות מלאכתה. ואחר שנשא ונתן בדברי הפוסקים ז"ל בזה, כתב דיש לדחות קצת ולומר, דנהי דלענין חזקה בכה"ג תו אינה סומכת על בעלה דילמא לא יחוש בתקנתה, מכל מקום הכא יש לאסור, דאם יאמר לגוי עשה, מוכחא מלתא טפי דניחא ליה בתקנתא דידה אף שאין לו שום הנאה מהם, דאשתו כגופו דמיא, והדבר תלוי ברפיון ויש להחמיר. עש"ב.

ולע"ד אחהמ"ר אין דחייתו מספקת, שאם אתה אומר דכל שאומר לגוי שיעשה מלאכה מוכחא מלתא דניחא ליה בתקנתא, א"כ הוה להו לרו"ל לחלק באמירה על מלאכת חברו בין חבר לחבר, ולומר דאם הוא אוהב דבק מאח שאוהבו כגופו, ליתסר אמירתו, דכיון שאוהבו ביותר מאהבת נשים, כשמצוהו על מלאכתו איגלאי מלתא דניחא ליה בתקנתא דחבריה והוי שלוחו ואסיר, מדהתירו בכל מלאכת חברו ולא חילקו, שמע מינה דאין מקום לחלק בכך. וממילא גם באשתו בכהאי גוונא שסילק עצמו מפירות וירושה שרי לפי זה. ואולי דמשום הכי כתב דיש לדחות קצת וסיים דתלוי ברפיון, שאין החילוק כל כך ברור כמדובר.

מיהו לפק"ד טפי הוה ליה לדחות, דאין היתר זה אלא לדעת התוספות ז"ל ודעימיה, דסבירא להו דכי לית לבעל לא פירות ולא ירושה תו אינה סומכת עליו במחאה, משום דהוי לה כאיש זר דלא קפיד אם יאכלו זרים יגיעה. ועינא דחזי דאין סברתם הלזו מוסכמת מתרי אנפי, חדא, שהרי כתב הרשב"א ז"ל בתשובה (ח"ג סימן קפ"ו) והביאה מרן ז"ל בב"י (חו"מ) סימן קמ"ט מחודשין (ד'), על אחת מטענות השואל שטען להעמיד חזקת המחזיק בנכסי אשת איש דנדונו וז"ל: והטענה שטען שאין הבעל אוכל פירות, ולא אמרו שאין מחזיקין בנכסי אשת איש שהיא סומכת על הבעל, היינו בנכסי מלוג שיש לבעל פירות בהם, אבל שמעון בעלה אין לו פירות בקרקעות אלו, אני אומר שאפילו היה הדין כן, כאן אני רואה לפי לשון המתנה שהבעל דרכו לאכול פירות וכו'. ולא עוד אלא שאפילו היא אוכלת פירות, הבעל לה כאפוטרופא וכבן בית המפקח על נכסיה, וכל כבודה בת מלך פנימה וסומכת על הבעל שיפקח על נכסיה וימחה במי שראוי למחות וכו'. ע"ש. הרי בהדיא דס"ל להרשב"א ז"ל דלא כהתוספות, ונקיט לדינא דאפילו שאין הבעל נהנה כלום מנכסיה, כיון דאין דרכה להתבזות דכל כבודה וכו', אפילו הכי סומכת על בעלה, וכמו שכתב שם הרב תוספת שבת ז"ל משם הרב בית שמואל ז"ל [סימן פ"ז סק"ג] דדחה סברא זו, והעלה דאפילו אם אין לבעל שום הנאה הוא מוחה מדין אפוטרופוס, דלא כהתוספות. והרב תוספת שבת הוכיח דהתוספות לא ס"ל טעמא דאפוטרופוס. ואחמה"ר אכתי קשה, דכיון דאין סברת התוספות מוסכמת, היכי יליף מהתם להתיר בפשיטות לכ"ע, וכן ראיתי לאריה דבי עילאי הרב הגדול בספר מחנה יהודה ז"ל (דף קל"א ע"ג) דהקשה על דברי התוספות ז"ל, דתפיסק ליה דאף דכתב לה דין ודברים וכו' בחיך ובמותיך,

אוצר ההלכה

ואסמכיה אקרא, דכתיב "כל מלאכה לא יעשה בהם" [שמות י"ב, ט"ז] בצירי, משמע כל מלאכה לא תהיה נעשית לך, לא ע"י עצמך ולא ע"י אחרים, בין ע"י ישראל בין ע"י גוי. ויש אומרים שהוא לימוד גמור ולא אסמכתא אלא איסור דאורייתא הוא. וכן משמע פשטיה דקרא, לפיכך יש להחמיר בו מאד משום חומרא דשבת וכו'. ע"כ.

ושורש דרשה זאת היא במכילתא סדר בא [פרשה ט'] אליבא דרבי יאשיה, אבל רבי יונתן פליג, וסבירא ליה דלא בא הכתוב אלא להזהיר שלא תהיה נעשית לא על ידו ולא על ידי חברו, כאשר ענין תחזינה מישרים בנוסח המכילתא המובא בספר שבות יהודה [פרשת בא פרשה י'], ובספר הנדפס מחדש קובץ קטן עם פירוש מדות סופרים, ובדברי הראשונים שהביא דבריהם הרב הגדול חיד"א ז"ל בספר ברכי יוסף בסימן זה [סק"א]³².

ועיין להרמב"ן ז"ל בפירושו על התורה סדר בא [שמות י"ב, ט"ז], שנראה שהיה לו גירסא אחרת בברייתא זו, ועיין שם שיש טעות סופר וניכר בסיום דברי רבי יאשיה, דצריך לומר אבל יעשה הגוי מלאכתו וכו'. ועיין גם כן להר"ן בחדושים למציעא (דף ע"א) [צ"ע"א ד"ה מהו שיאמר] גבי חסום פרתי ודוש בה, והביאו דבריו הרב רבנו בצלאל בשיטה מקובצת שם, והרב נמוקי יוסף בחדושי על ההלכות שם [נג. ד"ה ושמעין מינה], וכן הרוקח (סימן רצ"ז), ורבנו אליעזר ממין בספר יראים (סימן קי"ג [השלם סימן ד"ש]), והסמ"ג (לאוין ע"ה [דף כ"ד ע"ד]) והביא דבריו מרן הב"י סוף סימן רמ"ד. וכל אלו לא העתיקו כי אם דרשת רבי יאשיה בסתם. ונראה דסבירא להו דלא פליגי כי אם במשמעות דורשין לענין אמירה לגוי במלאכתו, אבל במלאכת ישראל מודו או מדאורייתא או אסמכתא בעלמא למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. ועיין להרב גזע ישי (סימן קמ"ו) [קצ"ו] דף קמ"ה ע"א וע"ב, ולהרב שבות יהודה בפירושו שם. ועיין גם כן להרב ערך השולחן (סימן רמ"ד סק"ב)³³. ודו"ק.

והנה הסמ"ג [שם] אחר שהביא דברי המכילתא כתב וז"ל: משמע מכאן שאסור לישראל להניח לגוי לעשות מלאכתו בין ביו"ט בין בשבת דאורייתא, אבל אם מסר לו הישראל המלאכה מערב שבת מותר, ובלבד שיהא בביתו של גוי כאשר ביארנו בהלכות שבת [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג]. אמנם י"ל שהיא אסמכתא בעלמא, שאם היתה מן התורה לא היו מתירין חכמים לעשותה אף בביתו של גוי ואף מסרה מערב שבת, ולשון לא יעשה הכתוב בתורה מוכיח קצת שהוא דרשה גמורה. ע"כ. וראיתי בספר דת ודין בתשובה (סימן ו') שהקשה, דאין מכריח הסמ"ג שהיא אסמכתא מדהתירו בביתו של גוי, אחר דמה שהתירו הוא דוקא בקיבולת דבדידה קא טרח, אבל ע"י שכירות אסור כאשר מבואר בירושלמי [שבת פ"א ה"ח] וכו'. והצריך עיון. ע"ש. ועיין להרא"מ בספר יראים שם, שכתב בתחלה דאיסורו הוי דאורייתא, ויהיב טעמא דמה שהתירו כשמסרה בערב שבת

מלאכת אשתו וישביחו נכסיה, הגם שהוא לא יהנה מהם, כיון דעל כל פנים היכא דרויחא לה יקל מעליו בצד מה מחיובו, וכן מהשני טעמים אחרים יש להכריע כן לע"ד כנזכר. ודוק. (פתח הדביר ח"ג – סק"ב)

ל"ב שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. כתב הטור, לא ישכור אדם מרחץ כו'. נ"ב: עיין מה שכתב הלבוש (בס"א). ועיין בברכ"י (בסוף סק"א)³⁴ מה שהביא מהרא"ם [שמות י"ב, ט"ז] שכתב, דאפילו נימא דהברייתא [מכילתא בא פרשה ט'] דרך אסמכתא, למה אין לכתוב כו' ויחשוב דהוא איסור דאורייתא, מעליותא היא כו'. והביא (מקשא) [קושיא] אחת ממנהר"י נ' פורנה, מהא שכתב הרמב"ם בפ"ב מהלכות ממרים (דין ט'), דהאומר בשר עוף בחלב אסור מהתורה דעבר על כל תוסף כו'. וע"ש. ואנכי לא ידעתי למה לא זכר ש"ר דהראב"ד שם חלק על דברי הרמב"ם, וכתב שכל דבר שגזרו עליו ואסורוהו לסייג ולמשמרת של תורה, אין בו משום כל תוסף, אפילו קבעוהו לדורות ועשאוהו כשל תורה כו'. וע"ש. והיינו כסברת הרא"ם. ומר ניהו הברכ"י בספר נחל שורק בהפטרות ויחי, זכר עשה לדברי הראב"ד שם. ואולם ע"ש בכסף משנה במה שכתב על דברי הראב"ד, עד לא ידע טעם לסברתו. וע"ש בלחם משנה. ועיין בספר גזע ישי ז"ל (אות האלף סימן קע"ו) מה שכתב בזה, ובמאי דפריך לה כמהר"מ הכהן אשכנזי [הובא בברכ"י שם], ע"ש דאין ישובו מספיק. ואיהו מפרק קושיית מהר"י נ' פורנה ז"ל שפיר. ע"ש. ועיין בספר חזון נחום זיע"א במסכת זבחים (נ"פ"ה מ"ן דף כ"ט ע"א וב') מה שכתב על דברי הרמב"ם והראב"ד הללו, ובמ"ש שם בדברי הראב"ד שאין כל תוסף אלא במוסיף על מצות עשה המפורש בתורה דוקא, ולא במצות לא תעשה כו'. ע"ש. יש לפרש הכי כוונת הכתוב שם בהפטרות ויחי, "ושמרת את משמרת ה' כו', ככתוב בתורת משה, למען תשכיל את כל אשר תעשה" כו' [מלכים - א' ב', ג-ד], דהיינו במצות עשה דוקא לקיים המצוות ככתוב בתורת משה, ודלא להוסיף עלה. (דברי מנחם – הגה"ט סק"ב)

ל"ג שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. [הערת מהרש"ם: עיין בט"ז (סוף סק"ג), הביא מהב"י [סימן רמ"ד] בשם סמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד], דמלאכה ע"י עכו"ם אסור מן התורה, ובקצין אסור מדרבנן. ובספר יראים (סימן קי"ג [השלם סימן ד"ש]) כתב, דבעושה העכו"ם בשל ישראל הוי מן התורה, ואם עושה בשל עכו"ם, אף שעושה בשליחות ישראל הוי רק מדרבנן. אבל דעת רוב הפוסקים דבכל ענין הוי רק מדרבנן]. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ט)

ל"ד שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. וכתב הלבוש וז"ל: אמרו רז"ל, שאסור לישראל להניח אפילו לגוי לעשות מלאכתו בין ביו"ט בין בשבת,

אוצר ההלכה

מי שהפך [מועד קטן דף י"א ע"ב] דאיסור מלאכה בחול המועד הוא דאורייתא, רצונו לומר דסמכין לה אקראי דאורייתא. זת"ד. ע"ש.

ולפי זה יכולים אנחנו לומר דהסמ"ג נטה דעתו לזה דהוי אסמכתא מכח הכרח הנזכר, וכסברתו ממש גבי חול המועד. ומה שכתב בסוף דבריו, ולשון לא יעשה הכתוב בתורה מוכיח קצת שהוא דרשה גמורה, אין כוונתו אלא להרגיש בעלמא, דלמה רבותינו ז"ל לא תפסו דרשה זאת לדרשה גמורה ולאסור בכל מיני קיבולת אחר דפשטיה דקרא מוכיח קצת לזה, אבל אין כוונתו להכריח מזו הברייתא כיוון לאסור מלאכת ישראל ע"י הגוי דאורייתא, היפך ממה שנראה מדברי רבותינו ז"ל שהוא מדרבנן, דאל"כ לא היו מתירין וכו', דהרי זה דומה למה שכתב הרב נמוקי יוסף בריש פרק השואל [בבא מציעא נה. ד"ה אפוטרופוס] על מה שכתב ר"ח בהפרת נדרי אשתו ע"י שליח כרבי יאשיה משום דקראי דייקי כוונתה, שהאחרונים ז"ל כתבו דלא מיחזור, דכיון דלא איתמר הכי בגמרא להדיא, לית לן למימר הכי מסברא דנפשינן. ע"כ. ומכל שכן הכא דמדברי רז"ל מוכח להיפך, שצריך לומר דאינהו ידעי טפי דלאו דרשה גמורה הוא, או משום דאורחיה דקרא לאשתעווי הכי, או שבא להזהירו על חבירו במלאכתו על דרך שכתב רבנו ישעיה הראשון בדעת ר' יונתן. יעו"ש.

והשתא לפי מונח זה אין להקשות כלל מדברי הסמ"ג בעצמו (בלאוין ס"ה) שכתב, דבחולה שאין בו סכנה אומר לגוי ועושה משום שאיסורו מדרבנן, ועיין אליה רבה (סק"ח) ונשמת חיים (שם ריש ע"ד). וגם ממה שכתב עוד שם גבי גוי שבישל בשבת לצורך עצמו, דיש צדדים לאסור דייקל בעיניו לומר לגוי לבשל בשבת, שאין כאן איסורא אלא מדברי סופרים, וגם לא קשיא ג"כ על הש"ס בעירובין (דף ס"ו ע"ב) דקרי ליה לאיסור אמירה לגוי לצורך ישראל ואף בשבת עצמו שבות דרבנן, כיעו"ש, ובספר בעל הלכות גדולות ריש הלכות מילה [עמ' קמ"ו], ובהרי"ף [שבת נו.], והרא"ש סוף פרק רבי אליעזר דמילה [שם פ"ט סימן ב.]. וכמו כן משאר המקומות שהקשו עליו המפרשים, כיון שנוכל לפרש דבריו שנטה דעתו למה שכתב דהוי אסמכתא. ומה שתירץ הרב אליה רבה שם (סק"א) על ההיא דחולה, דמיירי במלאכת גוי לצורך ישראל, על דרך שכתב הרא"מ בספר יראים [סימן ד"ש]. ע"ש. והוא דוחק, דא"כ לא לישתמיט לשום אחד מהפוסקים שיפרש דמה שהתירו ע"י גוי לחולה שאין בו סכנה היינו דוקא בכי האי גוונא. ועיין גם כן מחזיק ברכה סימן רמ"ד (סק"ד)³⁴, שכתב בדעת הרא"מ בספר יראים, דמשום דהא מילתא לאוקומי שבות דוקא בשאינה מלאכת ישראל אינה מרווחת, קאמר די"ל דקרא אסמכתא בעלמא. ע"ש. ועיין ג"כ ערוך השלחן³⁷ (סימן רמ"ד סק"ב). ודו"ק.

ובבית הגוי, משום דהוי כקיבולת ומיקריא מלאכת הגוי, והביא דברי הירושלמי גם כן. כיעו"ש. וקצת קשה על הרב דת ודין שהיה לו להביאו להסתייע ממנו. ומלבד זה קשה עליו דהיה לו להגדיל תמיהתו על הסמ"ג מיניה וביה, שהוא כתב בתחילה אבל אם מסר וכו' מותר כאשר ביארנו בהלכות שבת, ובהלכות שבת (לאוין ס"ה) ביאר דלא הותר כי אם בקיבולת משום דבנפשיה קא טרח, והביא הירושלמי גם כן. כיעו"ש. וא"כ מאי קא קשיא ליה הכא. והרב נשמת חיים (דף ל"ג ע"ג)³⁴ יישב דברי הסמ"ג במה שפירש שכוונתו להקשות דאיסור דאורייתא כל מה שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור [שבת דף ס"ד ע"ב], וא"כ היאך התירו קיבולת בבית הגוי. זת"ד. ע"ש. ועיין להרב ט"ז בסימן זה (סוף סק"ג) שהקשה קושיא זאת מדעתו לפי דברי הסמ"ג שכתב דאיסורו הוי מדאורייתא. ע"ש. ומזה נראה שאינו מפרש כן בכוונת דברי הסמ"ג.

כי על כן נראה לענ"ד לומר, דכוונת הסמ"ג הוי כפשטיה, והיינו דאחר שכתב דמדאורייתא אסור ודינא הוי דאם מסר לו וכו' מותר וכו', ומיירי בקיבולת ושאיין גוף ישראל נהנה בשבת מאותה מלאכה, כאשר ביאר בהלכות שבת שיש חילוק בהיתר הקיבולת בין היכא דאין גוף ישראל נהנה מאותה מלאכה בשבת להיכא דגוף ישראל נהנה מהמלאכה, וכגון נכרי שהדליק את הנר דבכל אופן אסור להשתמש לאורו, והביאו דבריו מרן הבית יוסף ומו"ם בספר הקצץ בריש סימן רע"ו (סעיף א'), והוא משום מה שכתב הלבוש (שם) דכיון דאסמכתא אקרא דכתיב "לא יעשה" בציר"י ומשמע ע"י אחרים, בכל ענין אסור. ע"ש. ועיין ג"כ תוספת שבת בריש סימן רמ"ג (כלל ד')³⁵. חזר בו וכתב, אמנם י"ל שהיא אסמכתא בעלמא וקרא לאו להכי אתא, ועיקר איסורו אינו אלא מדרבנן גזרה שמא יבואו לעשות מעצמן, ומשום הכי היכא דליכא למיגזר לא גזרו, אבל אי לא הוי אסמכתא אלא מן התורה אסור, לא היה להם לחכמים להתיר אף בבית הגוי ומסרה מערב שבת אף דמיירי בקיבולת, וכיון שכן דגם קיבולת אסור, ומשמעות הכתוב לא יעשה דקפיד על המלאכה שלא תהיה נעשית לו בשבת בשום אופן, לא היה להם לחלק בין קיבולת דהגוף נהנה ממנו לקיבולת דאין הגוף נהנה, דבדאורייתא אין שייך לחלק. ועיין מה שכתב הרב תשובה מאהבה [נח"ב דף י"ח ע"ב] על דברי הרב חוות יאיר [חאו"ח סימן מ"ט], כי יש להשיב על דבריו לפי האמור. ודו"ק. וכיוצא לזה כתבו התוספות בחגיגה (דף י"ח ע"א [ד"ה חולו של מועד]) והסמ"ג בעצמו לקמן [דף כ"ח ע"ב] גבי חול המועד, דכל המקראות שהביאו התנאים לאסור מלאכה בחול המועד אינו אלא אסמכתא בעלמא, דאי מדאורייתא לא היו מקילין חכמים בכמה מלאכות ולחלק מלבם בין דבר האבד ושאינו אבד, דבדאורייתא אין שייך לחלק וכו', ומה שאמרו בפרק

הערות וצינונים

³⁴ נדפס לקמן בסימן רמ"ד אות ג'. ³⁵ נראה כוונת הרב ז"ל על מה שכתב קודם לכן שיש חילוק בהיתר הקבולת אם גוף ישראל נהנה מהמלאכה או לא. ³⁶ נדפס לקמן בסימן רמ"ד אות ד'. ³⁷ כוונתו להרב ערך השלחן, נדפס לקמן בסימן רמ"ד אות ו', וכן בהמשך בכל מקום שהזכיר ערוך השלחן כוונתו כנ"ל.

אוצר ההלכה

[השלם סימן ד"ש]. ועיין מים רבים (סימן י"ז) וערוך השלחן (שם סק"ב). וכיון שכן, הך בעיא דחסום פרתי ודוש בה, צריך לומר דהסמ"ג גם כן מפרשה דהוא באיסור דרבנן, כגון חסום פרתי ודוש בה תבואתך וכו' וכפירש"י, א"כ עדיין קושיית הרב משנה למלך במקומה עומדת. וזה פשוט. וק"ל.

ועדי בשמים דאחר כמה ימים ראיתי בספר גזע ישי (מערכת א') דשקיל וטרי בסימן קע"ו וסימן קע"ז בדברי המכילתא הנזכרת ובדברי הסמ"ג. כיעו"ש. ואגב ראתה עיני שם בסימן קפ"ב, שהביא דברי הסמ"ג בלאוין קפ"ד ותיורין הנזכר של הרב הגדול נשמת חיים על קושיית הרב משנה למלך משם הרב שער המלך, והרב ז"ל תמה עליו ככל מה שכתבנו אנן בעניותין כיעו"ש. וששתי ושמחתי שזכיתי לדעתו דעת עליון.

אלא שיש להעיר על הרב משנה למלך ז"ל, דהיה לו להקשות גם כן עדיפא מינה, דאפילו נפשטה בעיין ואיסורו מדאורייתא, מלקות ליכא, דבאמירה לגוי ליכא מעשה דאינו אלא דיבור בעלמא, ועיין תוספת שבת ריש סימן רמ"ג. וק"ל [מכות יג:] לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, ולא דמי לחסמה בקול דלוקה [בבא מציעא ז:], דהתם בדיבורו לבד איתעביד מעשה האיסור, שע"י קולו היא נחסמת ונמנעת מלאכול, והוה ליה כאילו הוא עצמו חסמו, וכמו שכתבו התוספות בבבא מציעא (דף ז' ע"ב ד"ה רבי) והסמ"ג בעצמו בלאוין קפ"ד, וכמו שכתב מורנו הרב בספר פני מבין (ח"א דף ז"א ע"ב) [ל' ע"ד], והרב הגדול חיד"א ז"ל בספר ברכי יוסף סוף סימן רמ"ג³⁹, ומה שהביא משמו בספר לימודי ה' (דף צ"ט ע"ב). ועיין מש"כ הרב מעשה רוקח בריש פרק ו' מהלכות שבת (דף קנ"ט ריש ע"א), ועיין נמי מה שכתב הרב לחם משנה פ"ג מהלכות עבודה זרה (ה"ט), והרב פרשת הכסף (שם דף י' ע"א ד"ה ועוד בה). ועיין גם כן מה שכתב מורנו הרב בספר חקרי לב יו"ד (ח"ב ריש סימן י"ב), והגאון פני יהושע תשובות ביורה דעה (סוף סימן ג'), והרב מחזיק ברכה שם בסימן (רמ"ג) [רמ"ד] (סוף ס"ק ה') (ד')⁴⁰ והרב ערך השלחן [שם סק"ב]⁴¹, ויש לעמוד בדבריהם ואין כאן מקומו.

ודחזי הוית להרא"ם ג"כ בספר יראים (סימן קי"ג [השלם סימן ד"ש]), שהביא המכילתא הנז"ל, ולא ביאר דעתו תנא היכא קאי בכוונת הברייתא בדרשה הלזו, אי הוי דרשה גמורה או לא, שבתחילה כתב למדנו שאסור מן התורה להניח לגוי שיעשה מלאכתו וכו', ובא אל הישוב איזה מקומות מהש"ס המורים שאין איסורו אלא מדרבנן, ולבסוף סיים, א"כ יש לומר קרא דמייתא הכא הוי אסמכתא בעלמא. ע"כ. והרב הגדול חיד"א ז"ל במחזיק ברכה שם כתב, שמפני שלא הרוה צמאוננו כל כך במה שיישב לא החליט הדבר, וכתב א"כ י"ל וכו'. ע"ש. אכן מדברי הרב ערוך השלחן [שם] והרב אליה רבה [שם] והרב גזע ישי (סימן קע"ו וסימן קע"ז), נראה דסבירא להו כי דעתו של הרא"ם נוטה למה שכתב בתחלה דבמלאכת ישראל אסור מן התורה. ע"ש.

אלא דאנכי הרואה להפוסקים ז"ל שכתבו בפשיטות, כי דעת הסמ"ג הוי דמדאורייתא נאסר מלאכת ישראל ע"י גוי, ולדעתם היש אומרים שהביא הלבוש הוא סברת הסמ"ג, עיין ט"ז [סוף סק"ג], ואליה רבה [סק"א], ותוספת שבת [בפתיחה שלפני הכללים], וברכי יוסף [סק"א], וערוך השלחן [שם], ובספר מים רבים (סימן ט"ו וסימן י"ז), ונשמת חיים (שם). ועיין ג"כ בספר הבהיר הנד"מ להרב כמוה"ר בנימין פונטרימולי ז"ל פנים במשפט (סימן ל"ד אות י"ב) [י"ג]. זולת דהרב דברי יוסף הובאו דבריו בספר מים רבים (סימן ט"ז), והרב שם חדש (דף פ"ח ע"ב), והרב הלכה ברורה (סק"ב), והרב נהר שלום (שם), שכתבו שהסמ"ג לא החליט המאמר, אלא ספוקי מספקא ליה אם הוא דאורייתא או דרבנן. יעו"ש. ועיין בספר גזע ישי (סימן קע"ו וסימן קע"ז), ובספר זרע אמת (ח"א סימן ל"ב). גם הגאון תלמידו של הרב נודע ביאודה בספר תשובה מאהבה (ח"ב דף ט"ו ע"ג)³⁸ כתב, דמכותלי דברי הסמ"ג ניכר שאינו ברור לו אם מלאכת ישראל ע"י נכרי דאורייתא או דרבנן, אלא דממה שכתב בלאוין קפ"ד [דף ס"ב ע"ב] משמע דסבירא ליה דהוי איסור תורה וכו'. ע"ש.

וראיתי להרב [המגיה] בספר נשמת חיים, שתירץ על פי מונח של הרב נשמת חיים ז"ל, מה שהקשה הרב משנה למלך בפרק י"ג מהלכות שכירות [ה"ג] על מה שכתב הסמ"ג (בלאוין קפ"ד), אמר לגוי חסום פרתי ודוש בה בעיא ולא איפשיטא [בבא מציעא ז:], הלכך אסור ואינו לוקה, דאמאי אסור, הוה ליה ספיקא דרבנן ולקולא, וגם אפילו נפשטה בעיין מהיכא תיסק אדעתין מלקות, דהא עיקר איסור שבות דרבנן הוא. דלפי מונח זה לק"מ, דאעיקרא שבות הוי מן התורה לדעת הסמ"ג. ע"כ. ועיין ג"כ בספר תשובה מאהבה (שם סוף ע"ג) שרצה לתרץ קושיית הרב משנה למלך הנזכר על פי מונח זה. יעו"ש.

ואחר המחילה רבה תירוצו זה לא ניתן ליאמר לפענ"ד, דמלבד דאיכא למימר דאפילו נימא דאמירה לגוי במלאכת ישראל הוי דאורייתא, הוא דוקא גבי שבת ויו"ט, דגלי קרא כל מלאכה לא יעשה בהם אפילו ע"י אחרים, ואתי שבת מק"ו, אבל בשאר לאוין מנא לן לאסור מדאורייתא, ובגמרא [שם] מעיקרא לא איפשיטא ליה כי אם לאיסורא בעלמא מדרבנן. זאת ועוד, דאחר דתלמודא בהאי בעיא נקט כי האי לישנא, מי אמרינן כי אמרינן אמירה לנכרי שבות הני מילי לענין שבת וכו', ולשון זה קרי בחיל דאינו אלא איסורא דרבנן, וכמו שכתב רש"י שם [ד"ה אמירה], וכמו שמוכח בפסחים (דף ס"ו ריש ע"ב), אשר מכח לשון זה הנאמר בכמה מקומות בש"ס הוא מה שהכריח הרמב"ן [שם] כסברת מאן דאמר ודעמיה דאמירה לנכרי אפילו במלאכת ישראל אינו אלא איסור דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, כיעו"ש, ומאן דסבר דבמלאכת ישראל הוי איסורא מדאורייתא, מוכרח הוא לאוקומי כל היכא דנאמר בש"ס כהדין לישנא באיסור מדרבנן, כגון במלאכת הגוי וכיוצא, וכמו שכתב בספר יראים (סימן קי"ג

אוצר ההלכה

ובסיום לשונו גם כן שכתב ועיבוד אוכלין וכו', נלע"ד דלא יש שום חיסור לשון כי אם סירוס לשון, שנכתב שלא במקומו, וצריך לומר קודם התירוצ' השני, והוא סיום הלשון של התירוצ' הראשון, והכי קאמר מר, דטובא איכא שבות ביו"ט שאפשר לעשותן מערב יו"ט, ועיבוד אוכלין, וכל דבר מלאכה שאינה אוכל נפש ולא מכשירין, שאסורות בשבת דרבנן וכו', וכוונתו לומר דעיבוד אוכלין גם כן וכל דבר מלאכה שאינה אוכל נפש וכו', שאסורות בשבת מדרבנן, כמו שהביא למעלה הרבה מהם אצל כל מלאכה ומלאכה האסורות ביו"ט גם כן מדרבנן, כמו שכתב לעיל במלאכת המעבד תולדה דרבנן, לא ימלח אדם בשר ואוכלין בשבת ולא ביו"ט אם אינו לצורך יום טוב דתניא וכו', וכן לקמן גבי יו"ט כתב, וכל תולדות שאסורו למעלה בשבת בין דאורייתא בין דרבנן אסורות ביו"ט, אך שלא יהיה אוכל נפש ולא מכשירי אוכל נפש. ע"כ. וא"כ כל אלו המלאכות הוו שייכי למיתני גבי מתניתין דשבותי יו"ט, אלא דתנא ושייר טובא. והשתא לא קשיא כלל מאי דקאמר וכל מלאכה שאינה אוכל נפש וכו', דמשמע הא מלאכה שהיא אוכל נפש מותרת, כמו שהקשה הרב ז"ל, כיון דמשום יו"ט נקט לה וזה פשוט.

פנה דבר, כי בדברי הסמ"ג והרא"מ לא פורש להדיא מאי דעתייהו בהאי דינא דאיסור מלאכת ישראל ע"י גוי, אי הוי דאורייתא, או דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

וכזאת וכזאת ראתה עיני לרש"י ז"ל בפירושו על התורה סדר בא [י"ב, טז] שכתב, "כל מלאכה לא יעשה בהם", אפילו ע"י אחרים, ולא פירש מאן אחרים. והרמב"ן ז"ל (שם) כתב עליו: ולא הבינותי זה, שאם אחרים הללו ישראל, הם עצמם מוזהרים עליה, ואין אני מוזהר במלאכתי שלא תעשה על ידו, אלא שאם מטעה אותו באיסור מוזהר עליו משום "ולפני עור" וכו' [ויקרא י"ט, י"ד], ואם אחרים הללו גוים, אין אנו מוזהרים בתורה על מלאכה של גוי כלל, אלא שיש בה שבות מדבריהם כמו שמצינו אמירה לגוי שבות, וזה דבר מבואר בגמרא [שבת קנ]. ושוב כתב, אבל מצאתי במכילתא, "כל מלאכה לא יעשה" לא תעשה אתה וכו'. וסיים, ובודאי היא אסמכתא בעלמא, שבאו לאסור מדבריהם אמירה במלאכות שלנו וסמכו אותה למקרא זה. ע"כ.

והרא"ם על התורה (שם) כתב, דר' יאשיה במכילתא מדאורייתא קאמר, ומה שאמרו בגמרא אמירה לגוי שבות, הוי אליבא דר' יונתן דפליג עליה וקי"ל כוותיה. ופירש דברי רש"י דלא כהלכתא, דאחרים היינו גוים כסברת ר' יאשיה. יעו"ש. והרב ערוך השלחן [שם] אחר שהביא דברי ספר יראים שכתב דאמירה לגוי שבות כשאינה מלאכת ישראל, אבל במלאכת

וזי"ל לאידך גיסא, הרב שם חדש בחדושו על הרא"מ שם (דף פ"ט ע"ב) ובסימן ק"ב (דף ס"ב) [ס"ט ע"ב] כתב, דהרא"מ נטה דעתו לתירוצ' השני דהוי דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, ועיקר הוכחתו הוי ממה שראינו דבסימן קי"ג כתב, דלומר לגוי תעשה האש שלך לצרכך אסור משום שבות, ואילו בסימן ק"ב התיר להדיא דמותר לומר לגוי כבה דליקתך, אלא ודאי דדעתו הוי דקרא אסמכתא בעלמא, ולכך בסימן קי"ג דמיירי כפירוש הראשון הוצרך לדחוק הכי, אבל בסימן ק"ב מיירי לפי המסקנא דאף במלאכת ישראל הוי משום שבות, ולהכי כתב דמותר לומר לו כבה דליקתך. זת"ד. ע"ש. אלא דאחר המחי"ר, אי מהא לא מכרעא כלל, שהרי לפי האמת לשון הרא"מ שבסימן קי"ג לא הוי אלא דלומר לגוי עשה האש שלך לצורכי אסור משום שבות, כמו שכן הוא הגירסא של הרא"מ המובא בספר שם חדש בעצמו, והכי איתא בספר יראים אחר המודפס בלי פירוש מזה רבות בשנים, וכן העתיק לשונו הרב אליה רבה [סק"א], כיעו"ש. וכיון שכן, אין מזה סתירה למה שכתב בסימן (ק"כ) [ק"ב] דבדליקת גוי ואין ישראל נהנה מכיבויו דמותר לומר לו כבה דליקתך, דודאי אף דבמלאכת ישראל לצורך ישראל איסורו הוי מדאורייתא, מכל מקום במלאכת הגוי ולצורך הגוי דוקא, דעתו הוי דאין בו אפילו משום שבות. ועיין להרב שם חדש שם (דף ע' ע"ב). ודו"ק.

⁴² (והיינו ממש על דרך שפירש הרא"מ בעצמו שם לעיל מזה כשרצה להוכיח דאיסור אמירה לגוי איכא אפילו באיסורא דרבנן מדתנן לא ישכור אדם פועלים וכו' שכתב רש"י בפ"א דעבודה זרה דף ט"ו סוף ע"א סוף ד"ה כיון דזבניה קנייה).

והיינו ממש על דרך שפירש הרא"מ בעצמו שם [סימן ק"ב] לעיל מזה, כשרצה להוכיח דאיסור אמירה לגוי איכא אפילו באיסורא דרבנן, מדתנן [שבת קנ]. לא ישכור אדם פועלים וכו', שכתב, ואם באת לדחות ולומר שכירות פועלים דאורייתא דכתיב "ממצוא חפצך ודבר דבר" וכו' [ישעיה נ"ח, י"ג]. ע"ש. ועיין להרב ארעא דרבנן (מהדורא בתרא סימן קע"ו) ולהרב עין זוכר (מערכת מ"ם אות ס'). והכא נמי לזה כיון במה שכתב או יכולה לדחות, דבשבת אסור (אסור) מדאורייתא דהיינו משום ממצוא חפצך וכו', וא"כ לא הוה מצי למיתני במתניתין ק"ו בשבת, דהוה משמע דבשבת גם כן אינו אסור אלא משום שבות. ודו"ק.

וראיתי להרב שם חדש (בדף ע' סוף ע"ג), שנתקשה בכוונת תירוצ' זה של הרא"מ ז"ל וכתב, ולא זכיתי להבינו והדברים קשים מצד עצמם, ובפרט במה שכתב וכל מלאכה שאינה אוכל נפש וכו' אסורות בשבת מדרבנן, דמשמע הא מלאכה שהיא אוכל נפש מותרת בשבת, אתמהא, והרואה יראה שיש חיסור לשון וכעת צריך ישוב. ע"כ. ולפי קוצר ענ"ד כוונת דבריו בתירוצ' שני הוי כמו שכתבתי.

אוצר ההלכה

ועיין למורנו הרב המופלא כמוהר"ח אבואלעפיא זלה"ה בספר יוסף לקח (ח"א דף ק"ס ע"א וע"ב), שהביא משם הרב המגיד, שכתב בסוף (פ"ב) [פ"כ] מהלכות שבת [הי"ד] על מה שכתב הרמב"ם ד'וינפש בן אמתך' [שמות כ"ג, י"ב] אמור על הגר תושב שהוא שכיר ולקטו, דכל גוי אסור מן התורה לעשות מלאכה לישראל וכו', ומכאן זה הקשה עליו דהוי היפך פסק הרמב"ם בפ"ו [ה"א] דהוי מדברי סופרים, והצריך עיון. ע"ש. והרואה בדברי הרב המגיד ז"ל יראה שלא הזכיר בלשונו גוי כלל, ויפה השיג עליו הרב בן ידיד ז"ל (שם פ"ב), דהרב המגיד בגר תושב מיירי, דמשום הכי אסור לעשות מלאכת ישראל משום וינפש בן אמתך והגר, מה שאין כן גוי עכו"ם וכו'. ע"ש. ועיין להרב אליה רבה [סק"א], ולהרב תוספת שבת בריש סימן רמ"ג, ולהרב פני יהושע תשובות ביו"ד (סוף סימן ג'). יעו"ש. ובפרי מגדים במשכבות זהב (סק"ג). וגם הלבוש [ס"א] דעתו הוי כסברת הראשונים דהביא בסתם דאינו אלא אסמכתא בעלמא, וכמו שכן מוכח בדבריו בריש סימן רע"ו. ע"ש. ועיין בספר מים רבים (סימן ט"ו דף י" ריש ע"ד), ובספר דת ודין בתשובה (סימן ו'). ודו"ק. (מזכרת משה – סימן ב')

ל"ה) שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. הנה ברש"י עבודה זרה (דף ט"ו ע"א [ד"ה כיון דזבנה קנייה]) כתב, דאיסור אמירה לעכו"ם הוא משום "ודבר דבר" [ישעיה נ"ח, י"ג], דיבור אסור. ותמהו, דהא שיטת רש"י באיזהו נשך (בבא מציעא דף ע"א ע"ב ד"ה בשלמא) דלחומרא יש שליחות לעכו"ם, וכן הוא בהגהות מיימוני פ"ו מהלכות שבת [אות ב'], ולמה הוצרך רש"י כאן לטעם אחר. והיה נראה לכאורה לתרץ, דלא כתב רש"י לאסור משום שליחות רק בדבר דהוא איסור חפצא, דדבר המהוי שהוא הריבית הוא התיעוב, אבל במה שאינו רק איסור גברא, כמו דבר התלוי בזמן, לא שייך לאסור משום שליחות⁴³, וכמו שחילקו הפוסקים בענין אי עביד לא מהני, לכן כתב רש"י דהוא משום ודבר דבר. אכן כבר תמהו על רש"י, דהא בבבא מציעא (דף צ' ע"א) גבי חסום פרתי ודוש בה, מסתפקת הגמרא אי גם בשאר איסורים אמרינן אמירה לעכו"ם שבות, עיין בספר מנורה הטהורה [סק"ב] מה שהאריך. ואכן נראה דרש"י שם בעבודה זרה כתב בד"ה כיון דזבנה קניא, ומשום לפני עור לא שייך כמו ברביעה, דעכו"ם אינו מצווה על השביתה, ומה שאסור לישראל לומר לעכו"ם עשה כך וכו'. ואין מובן, דכי סלקא דעתין דעכו"ם מצווה על השביתה, מאי שנא זה מכל התורה, ואדרבה עכו"ם ששבת חייב מיתה.

ונראה כוונת רש"י, דהנה יש שני ענינים, היכי דעכו"ם עושה בשביל ישראל, דזה אסור אף בלי אמירה כלל, ועכו"ם שהדליק הנר בשביל ישראל אסור להשתמש בו [שבת קכב], ומזה לא היה קשה לו לרש"י. ואכן יש דברים דמותו בעובד בשביל ישראל, כמו כל מלאכת ישראל שעובד בביתו בקבלנות, ומכל

ישראל אסור מן התורה, כתב, וכן נראה דעת רש"י בחומש, ואפשר דר' יאשיה ור' יונתן לא פליגי אלא במלאכה שאינה של ישראל, אבל במלאכה שהיא של ישראל לכולי עלמא אסור מן התורה, ור' יונתן מוקי לקרא בהכי, והשתא ניחא דלא נקט רש"י דרשה דר' יאשיה דלא כהלכתא, אלא מיירי במלאכת ישראל וכו'. ע"כ. ולפי"ז ניחא גם כן דאין להקשות על רש"י ממה שכתב הוא בעצמו במסכת שבת (דף קכ"א ע"א) במתניתין דנכרי שבא לכבות [ד"ה אין אומרים], דאיסור אמירה לנכרי אפילו בשבת אינו אלא שבות דרבנן. ע"ש. דאיכא למימר דמתניתין מיירי בכיובי שאינה מלאכה דאורייתא, כמו שכתב בספר יראים שם. ע"ש. ועיין טל אורות (דף פ"ט ע"ב) ושבת של מי (דף קפ"ג ע"ד).

א"ל דמ"מ קשה ממה שכתב רש"י במסכת עבודה זרה (דף ט"ו ע"א בסוף ד"ה כיון דזבנה קנייה), דמה שאסור לישראל לומר לגוי בשבת עשה לי כך, זה משום "ממצוא חפצך ודבר דבר" דיבור אסור. ועיין חוות יאיר (סימן נ"ג) ותוספת שבת (בריש סימן רמ"ג). ועיין ג"כ לרב בני יאודה (דף ס"ז ע"ב) שנעלם ממנו לשון רש"י הנזכר. כיעו"ש. ואי סבירא ליה דכל מלאכה לא יעשה בהם לאסור אפילו ע"י גוים, אמאי קאמר הכא דאיסורו הוי משום ממצוא חפצך וכו', ולא קאמר דאיסורו הוי מן התורה מדכתיב "כל מלאכה לא יעשה בהם". כי על כן יותר נראה לומר כמו שכתבו הרב תועפות ראם מאזמיר [דף ל"ג ע"ב], והרב הגדול חיד"א ז"ל בספר ברכי יוסף (שם), דמה שכתב רש"י אפילו ע"י אחרים, רצונו לומר ישראלים, והיינו כהן ברייתא דמכילתא וככ"ע, וניצול מהשגת הרמב"ן. עיין עליהם. אלא דלא ידעתי מה באו לחדש הרב תועפות ראם והרב חיד"א ז"ל על דברי הרמב"ן ז"ל, מאחר כי הוא גופיה פירש כן בתחילת דבריו ולא נחה דעתו בזה, משום דאין אדם מוזהר במלאכתו שלא תעשה ע"י חבירו כי אם משום ולפני עור אם מטעה אותו, ועל הברייתא כבר כתב שהיא אסמכתא בעלמא. ואם כוונתו על מלאכתו ע"י גוי דוקא, ממילא מה שכתב אבל מצאתי במכילתא וכו', ודאי שכיוון ליישב דברי רש"י בזה ולומר דאחרים היינו ישראלים, וחזר בו ממה שהשיג עליו בתחלה. וצ"י.

איך שיהיה, דעת הרמב"ן הוי דאיסור אמירה לגוי אפילו במלאכת ישראל אינו אלא שבות דרבנן, ובמכילתא אסמכתא בעלמא קאמר, וכן כתב הר"ן בחדושו לבבא מציעא שם (דף צ' ע"א), והביא דבריו הרב רבינו בצלאל בשיטה מקובצת (שם). ואפילו לדעת רבותינו הראשונים והרא"מ דר' יאשיה לדרשה גמורה קאמר, סבירא להו דהלכתא אזלא כר' יונתן דאינו אלא איסורא דרבנן וכפשטא דתלמודין. וכן פסק להדיא הרמב"ם כר' יונתן (בפ"ו מהל' שבת [ה"א]), וכן כתבו בפשיטות הרמב"ן והרשב"א והריטב"א בחדושיהם ליבמות (דף מ"ח ע"ב [ד"ה הגר]), והר"ן בהלכות שם [טז: ד"ה תנו רבנן], והכלבו בהלכות שבת (דף ל"ז ע"ב) [סימן ל"ו דף ל"ח ע"ב].

אוצר ההלכה

[סק"ג] תמה על רמ"א מסמ"ג הנ"ל והניחו בצ"ע. אבל הרמב"ן (פרשת בא) כתב, דלא הוי רק אסמכתא, וגם בש"ס דילן [שבת קנ.] אמרו, דמלאכה ע"י עכו"ם לא הוי רק שבות מדרבנן, והאחרונים תמהו הא לר' יונתן ודאי לא הוי מן התורה, וא"כ הוא פלוגתא דתנאי, ואף לר' יאשיה, נראה דרק ביו"ט הוא מן התורה ולא בשבת, דאל"כ איך אמר לו ר' יונתן דק"ו הוא משבת.

והא לך גרסת הגר"א ז"ל, "כל מלאכה לא יעשה בהם", לא תעשה אתה ולא יעשה חברך, אבל יעשה נכרי מלאכתך, אתה אומר כן או אינו אלא לא תעשה אתה ולא חברך ולא יעשה נכרי מלאכתך, תלמוד לומר "ששת ימים תעשה מלאכה" וגו', הא למדת כל מלאכה לא יעשה בהם, לא תעשה אתה ולא יעשה חברך אבל יעשה נכרי מלאכתך דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר אין צריך והלא כבר נאמר "זכור את יום השבת לקדשו" וגו', והלא דברים ק"ו, ומה אם שבת חמורה אינו מוזהר על מלאכת נכרי במלאכתך, יו"ט הקל דין הוא שלא תהא מוזהר על מלאכת נכרי במלאכתך, א"כ מה תלמוד לומר כל מלאכה לא יעשה בהם, לא תעשה אתה ולא יעשה חברך, אין לי אלא יו"ט, שבת מנין שלא יעשה חברך, אמרת אם יו"ט הקל שאתה מוזהר על מלאכת חברך במלאכתך, שבת חמורה דין הוא שתהא מוזהר על מלאכת חברך במלאכתך. עכ"ל. ולפי גרסתו אדרבה מפורש ממכילתא בין לר' יאשיה בין לר' יונתן דמלאכת עכו"ם לישראל בשבת ויו"ט לא הוי רק דרבנן.

והא לך גרסת הרמב"ן ז"ל, "כל מלאכה לא יעשה בהם", לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה נכרי מלאכתך, או לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה נכרי מלאכתו, תלמוד לומר ששת ימים תעשה מלאכה, הא לא תעשה אתה ולא יעשה חברך, אבל יעשה נכרי מלאכתו, דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר אין צריך, והלא כבר נאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, והלא דברים ק"ו, מה שבת החמורה אין אתה מוזהר על מלאכת הנכרי במלאכתך, יו"ט הקל דין הוא שלא תהא מוזהר על מלאכת הנכרי במלאכתך. עכ"ל. כן העתיק הגאון המלבי"ם לשון המכילתא בשם הרמב"ן, ופירש, דהוה סלקא דעתין שצריך למחות שלא יעשה הנכרי אף מלאכת עצמו, שבמקום שיד ישראל תקיפה לא יניח שיעשה איש מלאכה בארצם, אך כתיב ששת ימים "תעשה" (בצירי תחת התי) בלשון נקיבה דקאי על המלאכה, וכתיב לא "יעשה" (צירי תחת הו"ד) בלשון זכר דקאי על האדם, ואילו תעשה היה כולל אף מלאכת נכרי בשלו, דלא תעשה שום מלאכה אפילו של נכרי בשלו, ויעשה מורה שאתה לא תגרום שיעשה איש מלאכה בענין שאתה תהיה הפועל, והאיש העושה בפקודתך נפעל על ידך לעשות, והיינו רק מלאכת הנכרי ע"י צווי ישראל הוא דאסור אבל לא מה שהנכרי עושה בשביל עצמו, ולרמב"ן מכאן אסמכתא שמלאכת גוי ע"י צווי ישראל אסור, דבלא אסמכתא לא היה בכח חכמים לגזור על דבר שהתירו מפורש בתורה, ור' יונתן אמר שאין צריך מיעוט לזה דנכרי בשלו מותר, שהרי אומר ששת ימים תעבוד וכו' ויום

מקום אסור ישראל לומר לו בשבת שיעשה המלאכה אף באינו קובע לו שיעשה דוקא בשבת, בזה הוי סלקא דעתין דאסור לישראל לגרום לעכו"ם שיעשה בשבת, וא"כ אף בזבנה היה הוה אמינא לאסור דגורם לו לעשות מלאכה בשבת, לזה כתב דשם משום ודבר דבר אסור. ואף כי לא נצלת מהדוחק, מ"מ מפני גודל הקושיא כתבתי זה, ומי שיש לו לב רחב יתן ביותר.

ועיין בב"י (סימן רמ"ה) [סו"ס רמ"ד] הביא דברי הסמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד] שמצדד ד"ל דאסור מדאורייתא ע"י עכו"ם מ"כל מלאכה לא יעשה" [שמות י"ב, ט"ז], דכן הוא במכילתא [בא פרשה ט], ועיין אחרונים שהאריכו. ואני עיינתי במכילתא וראיתי כי יש שם כמה טעותים וחסרון דברים, ואדרבה רוצה שם למילף דלא הוי מדאורייתא, ואיתא שם אח"כ ר' יונתן אומר אין צריך, ומה מלאכת שבת דחמירא אין מוזהר על מלאכת עכו"ם, יו"ט הקל לא כל שכן, ומלשון "אין צריך" משמע דגם הת"ק אמר דאינו אסור, וכן כתב שם בפירוש הנקרא מרכבת המשנה, ורק עמד שם במה דאמר ר' יונתן אין צריך ומה שבת וכו' דכתיב ששת ימים תעשה, ואיך נשמע משם דאין מוזהר על מלאכת נכרי. ונראה דאפשר דהכי יליף, כמו ששת ימים תעשה ר"ל אתה בעצמך, הכי נמי לא יעשה ר"ל אתה בעצמך, ואין להאריך במה שאין נפקא מינה.

(ל) שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. כדי להבין ממקור אי אמירה לעכו"ם ועושה לנו מלאכה דאורייתא או דרבנן הוא, אביא המכילתא כמו שהוא לפנינו, וכמו שהובא ברמב"ן [שמות י"ב, ט"ז], וכגרסת הגר"א ז"ל, ואח"כ מה שנלענ"ד בס"ד בפירוש דברי המכילתא לכל גרסא וגרסא. וז"ל המכילתא (פרשת בא י"ב, ט"ז [פרשה ט]) על הפסוק "וביום הראשון מקרא קדש, וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם, כל מלאכה לא יעשה בהם" (לשון המכילתא כאשר לפנינו), כל מלאכה לא יעשה בהם, לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה נכרי מלאכתך. אתה אומר כן, או אינו אלא לא תעשה אתה ולא חברך ויעשה נכרי מלאכתך, ת"ל "ששת ימים תעשה מלאכה" וגו' [שמות ל"ה, ב'], הא למדת כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה נכרי מלאכתך, דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר אין צריך, והלא כבר נאמר "זכור את יום השבת לקדשו" וגו' [שמות כ', ח'], והלא דברים ק"ו, ומה אם שבת חמורה אינו מוזהר על מלאכת נכרי במלאכתך, יו"ט הקל דין הוא שלא תהא מוזהר על מלאכת נכרי במלאכתך, תלמוד לומר "כל מלאכה לא יעשה בהם", אין לי אלא יו"ט שאתה מוזהר על מלאכת חברך במלאכתך, שבת מנין, ק"ו אם יו"ט הקל שאתה מוזהר על מלאכת חברך במלאכתך, שבת חמורה דין הוא שתהא מוזהר על מלאכת חברך במלאכתך. עכ"ל. ומה המכילתא כתב הסמ"ג (במצוות ל"ת סימן ע"ה [דף כ"ד ע"ד] מובא בב"י [סוף] סימן רמ"ד), שאסור לישראל להניח לעכו"ם לעשות מלאכתו בין בשבת בין ביו"ט מדאורייתא, וכ"כ בחזקוני פרשת בא [שם]. והט"ז כל כך מחזיק בדברי הסמ"ג אלו, עד שבסוף סימן רמ"ג

אוצר ההלכה

צריך אלא מפורש בקרא בשבת וק"ו ביו"ט. אבל הסמ"ג נ"ל דהוא מפרש דהאי מכילתא שייך באידך מכילתא בפרשת ויקהל [פרשה א'] וז"ל: "ששת ימים תעשה מלאכה", וכתוב אחד אומר "ששת ימים תעבוד", בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים, וכשאינן עושין רצונו של מקום נעשית ע"י עצמן. עכ"ל. הרי ששת ימים תעשה מלאכה ר"ל ע"י נכרים נעשה מלאכתך, דמיירי בעושה רצונו של מקום, וע"ז כתיב בסיפא דאף בזה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון, היינו אף ע"י עכו"ם אסור בשבת, אבל ר' יונתן ס"ל תעשה מלאכה בחול ע"י עכו"ם, אבל בשבת יהיה "לכם" קדש דוקא ולא לעכו"ם שמותר מן התורה לעשות מלאכת ישראל. ודע דהאי מכילתא שבפרשת ויקהל כבר שנוי במכילתא (פרשת תשא ל"א, ט"ו) על הפסוק ששת ימים יעשה מלאכה. ע"ש. (שלחן אש)

(ל"ז) שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. משמע (אבל) [דגם] אם נותנו לו בקבלנות באופן שכל הריחוק של ישראל ומשלם לו בעד טרחתו דאסור, דזה הוה ממש שכיר יום, שכל שכיר יום הוא עושה אדעתיה דנפשיה בעד שכרו. (התעוררות תשובה)

(ל"ח) שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. וכתב במשנה ברורה (סק"ה), וזהו איסור גמור, כמו שאמרו בכמה מקומות דאמירה לאינו יהודי שבות, ואסמכוהו אקרא ד"כל מלאכה לא יעשה בהם" [שמות י"ב, ט"ז] וכו'. ע"ש. הנה מכאן משמע דאין הטעם משום דלחומרא יש שליחות לעכו"ם. וכן ראיתי בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סימן ק') דלגבי שבת לא שייך כלל הענין של שליחות, כי הוא עבירה שבגוף האדם, וכמו דלא שייך שליחות במצוות התלויה בגוף האדם, כגון שיאכל מצה בשליחותו או שניח תפלין בעבורו, (רק) [כן] בעבירה גם כן כהאי גוונא. וגבי עכו"ם אסור מצד אמירה לעכו"ם שבות ולא מצד שליחות. ע"ש.

והנה באמת אין מפורש בשום מקום לא בגמרא ולא ברש"י מטעם שליחות לעכו"ם לחומרא, רק בבא מציעא (דף ע"א [ע"ב ד"ה בשלמא]) גבי רבית, אבל גבי האיבעיא באמירה לעכו"ם בשאר איסורין שם (דף צ' ע"א), לא נזכר שם ברש"י הלשון שליחות. ובשבת (דף קנ"ג ע"א) שכתב שם רש"י [ד"ה מאי טעמא], והרי הוא שליחו שישאנו, וכן בעבודה זרה (דף כ"ב ע"א) שמזכיר רש"י שם כמה פעמים הלשון שליחות, אין מוכרח בכוונתו דמשום שלוחו כמותו אתינן עלה, אלא כמ"ש הרמב"ם (בפ"ו מהלכות שבת ה"א), דחכמים החמירו באמירה לנכרי כדי שלא תהא שבת קלה בעיניו ויבוא לעשות בעצמו. וא"כ י"ל דגם כוונת רש"י ז"ל כן הוא, דאם יהא מותר ע"י שליח נכרי יעשה גם בעצמו. ומלבד זאת, הלא גבי שבת גם אם עשה הנכרי מעצמו בשביל ישראל אסור ליהנות ממנו, כמבואר בסימן רע"ו [ס"א] לענין נר שהדליק בשביל ישראל, ובסימן שכ"ה [ס"י] לענין מילא מים לצורך בהמת ישראל וכדומה, ואם האיסור הוא מטעם שליחו כמותו, הלא בודאי אי אפשר להעשות שליחו בעל כרחו שלא מדעת משלחו.

השביעי וכו' לא תעשה כל מלאכה אתה וכו' עבדך וכו', אבל על מלאכת הנכרי בשלו לא הוזהר אף בשבת וכל שכן ביו"ט. עכ"ד בקיצור. ותימה רבתי הוא, איך רצה לפרש דברי ר' יאשיה שצריך קרא או אסמכתא עכ"פ שנכרי בשלו מותר, הא הלכה רווחת בדינו [סנהדרין נח:] גוי ששבת חייב מיתה, ואסור לו לנוח בשבת, וע"ז לא צריך קרא. ועוד לפי פירושו א"כ להסמ"ג וחזקוני דלא הוי אסמכתא אלא דרשה גמורה, וכי היה סלקא דעתין דמלאכת גוי בשלו אסור מן התורה עד שצריך קרא להתיר נכרי בשלו לר' יאשיה מקרא ולר' יונתן מק"ו אתמהא.

לפ"ן נלענ"ד בס"ד לפרש דברי המכילתא הנ"ל ע"פ גרסת הרמב"ן באופן אחר בס"ד, דשפיר הוא להסמ"ג וחזקוני מדאורייתא ולרמב"ן אסמכתא, דהנה הרא"מ בספר היראים [סימן ד"ש] (מובא באחרונים) מחלק בין אם אומרים לגוי עשה מלאכה שלך לצרכי זה לא הוי רק מדרבנן, דהוי מלאכת גוי בשלו לישראל, אבל מלאכתו של ישראל השייך לישראל זה אסור מן התורה. ע"כ. ועתה הכי פירוש המכילתא, כל מלאכה לא יעשה אפילו ע"י אחרים, והיה משמע שלא יעשה נכרי מלאכתך היינו מלאכת ישראל, וכן לא יעשה נכרי מלאכתו פירוש מלאכת עצמו, אבל נמי לישראל בצווי ישראל, תלמוד לומר ששת ימים תעשה מלאכה וכו', דרק מלאכתך לא יעשה, [מלאכת] ישראל השייך לך, אבל יעשה מלאכתו, פירוש דבר שהוא שלו לצורך ישראל, דזה לא הוי דאורייתא אפילו לסמ"ג וחזקוני וספר יראים, וא"ר יונתן על זה לא צריך קרא דק"ו הוא, וא"כ בין רבי יאשיה בין רבי יונתן שניהם ס"ל דמלאכה של ישראל לצורך ישראל אסור, לסמ"ג מן התורה ולרמב"ן מדרבנן, ומלאכה של גוי לצורך ישראל אינו אלא מדרבנן אפילו להסמ"ג, אבל מלאכת עכו"ם לצורך עצמו פשיטא דאינו מצווה הישראל שלא להניחו אפילו מדרבנן וע"ז לא צריך קרא ולא ק"ו.

וביזן דאתינא להכי נלענ"ד בס"ד לכל השיטות דס"ל דמלאכה ע"י עכו"ם לישראל לא הוי רק דרבנן, י"ל פשוט המכילתא לגרסת הרמב"ן שאתיא כוותם, והכי קאמר, כל מלאכה לא יעשה בהם, הוה אמינא דקאי אחפץ שלא יעשה חפץ [לישראל בשבת אפילו ע"י נכרי, בין שהחפץ של ישראל בין החפץ של גוי ועושה אותה לישראל, ת"ל ששת ימים תעשה מלאכה, האי תעשה ודאי לא קאי על מלאכת הגוי, שנמי מותר לעשות בשבת, אלא על כרחך דקאי על ישראל, ומיד בסיפא אמר קרא וביום השביעי יהיה לכם, על כרחך ר"ל דהאי דהתירתי ברישא דקרא בששת ימים אסור ביום השביעי היינו אתה וחברך, אבל יעשה נכרי מלאכתו ר"ל של ישראל, ור' יונתן אומר לא צריך לדייק הכי מלא תעשה דעל ידי נכרי בשבת מותר מן התורה, דהאי מששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך נפקא דקאי הלאו על האדם ולא אחפץ, ומוכח דעל ידי עכו"ם שרי, ויו"ט ילפינן מק"ו משבת. וא"כ אף ר' יאשיה סבירא ליה דמלאכת עכו"ם לישראל לא הוי רק מדרבנן, ולא פליג ר' יונתן עמיה, רק דלר' יאשיה יליף מלא תעשה מדיוק, ולר' יונתן לא

אוצר ההלכה

במכילתא, ולא אסמכתא הם, אלא לאו גמור הוא, ובעבד ערל, דאשכחן ביה עשה, כדמסיק (ביבמות מח:). וינפש בן אמתך, בעבד ערל כתיב. ומה שאמרו בגמרא (שבת קנ.) דאמירה לגוי שבות, מיירי בגוי שאינו כבוש תחת ידינו, אם ירצה יעשה מלאכתו לצוואתו, אם ישמע אם יחדל. עכ"ל. וכן בספר חזקוני (שמות י"ב, ט"ז) הביא פירוש רש"י, וכתב, ולפ"ז מצינו שאמירה לגוי אסורה מן התורה, אבל בעלמא אמרינן דאמירה לגוי שבות. ע"כ. גם בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן ל') הביא לשון הסמ"ג, וכתב ע"ז, ולי נראה שדרשה גמורה היא ואסורה מדאורייתא, ורק היכא דקצץ, גוי בדנפשיה קא טרח, אלא דרבנן החמירו שלא התירו אלא בביתו של הגוי. ע"כ. והרא"ם כתב דהאי מילתא תליא בפלוגתא דר' יאשיה ור' יונתן במכילתא שם. ומה שאמרו אמירה לגוי שבות. היינו לרבי יונתן דקי"ל כוותיה. ע"ש. ובברכי יוסף (סימן רמ"ג)⁴⁴ הביא שכן כתב רבנו ישעיה הראשון בכתב יד⁴⁵, שרבי יאשיה ורבי יונתן חלקו בדבר זה במכילתא, וכל סוגיא דתלמודין דאמירה לעכו"ם שבות מדרבנן, אתיא כרבי יונתן. ע"ש. וע"ע בספרו דברים אחדים (דרוש ו' לשבת תשובה דף כ"ו ע"ב), ובספרו יעיר און (מערכת א' אות ע"ב), שכתב, שאף על פי שרוב הפוסקים ס"ל דכל אמירה לגוי מדרבנן, מ"מ תרי מנייהו גדולי עולם הסמ"ג והרא"ם ממיץ ס"ל דמלאכת הגוי אסורה מדאורייתא. ע"ש. ועיין בספר נשמת חיים אבולעפיא (דף ל"ג ע"ג והלאה)⁴⁶. ובערך השלחן (סימן רמ"ד סק"ב)⁴⁷. ובספר שבות יהודה (פרשת בא דף י"ג ע"ב), ובשו"ת מזכרת משה בארקי (סימן ב')⁴⁸, ובשו"ת שבט הלוי ח"ג (סימן כ"ב). וראיתי להמשנה למלך (פי"ג מהלכות שכירות ה"ג), שהביא מ"ש הסמ"ג (לאוין קפ"ד), האומר לגוי חסום פרתי ודוש בה, בעיא דלא איפשיטא היא (בבבא מציעא ז.), הילכך אסור, ואינו לוקה. ותמה עליו המשנה למלך דלדידיה דלא איפשיטא, אמאי אסור, הא הו"ל ספקא דרבנן ולקולא, שהרי אמירה לגוי שבות דרבנן הוא. וצ"ע. ע"כ. וכן הקשה בשו"ת בית יהודה עייאש (חיו"ד סימן נ"ה) בד"ה ומעתה. ע"ש. ולכאורה הסמ"ג לשיטתו דמסיק שמלשון לא יעשה משמע שדרשא גמורה היא. ולפי זה הו"ל כספקא דאורייתא ולחומרא. ושו"ר שכבר קדמוני רבנן, שכן מבואר בשו"ת ישמח לב פראנג' (סימן ב' דף ז' רע"ב). ע"ש. אמנם באמת שגם הראב"ד (פ"א מהלכות כלאים ה"ג) כתב, שדין אמירה לגוי באיסור לאו, הו"ל בעיא דלא איפשיטא ולחומרא, וכמ"ש הסמ"ג. אך הראב"ד סותר עצמו, כי הרא"ש בבבא מציעא (ז.) כתב בשמו בההיא בעיא דחסום פרתי ודוש בה, שכיון דהו"ל בעיא דלא איפשיטא אזלינן לקולא. וכבר מצאנו ראינו בשו"ת הרדב"ז ח"ב בלשונות הרמב"ם (סימן ר') שעמד בסתירת דברי הראב"ד. ועיין בכסף משנה (הלכות כלאים פ"א ה"ג), שדחה השגת הראב"ד שם, דס"ל לרבנן שכיון דאמירה לגוי אפילו לגבי שבת אינו אלא איסור דרבנן, בשאר איסורים דהוי בעיא דלא איפשיטא הו"ל ספקא דרבנן ולקולא. ע"ש. ועיין

אמנם בש"ע התניא בריש סימן רמ"ג ראיתי שהרכיב שני הטעמים בנושא אחד, דמתחלה כתב דאסרו חכמים לומר לנכרי לעשות מלאכה בשבת, משום שעושה בשליחות הישראל, ומדברי סופרים יש שליחות לנכרי לחומרא, וציין על זה מגמרא בבבא מציעא (דף ע"א ע"ב) הנ"ל, דאמרינן שם כן גבי רבית, ואח"כ מסיק דעיקר האיסור אמירה לנכרי כדי שלא לעשות בעצמו, וכן בשאר כל איסורין. ע"ש. הרי נמצא מבואר מדבריו, דמה שאסרו גם בשאר איסורין אמירה לנכרי, הוא הדבר גופא המפורש גבי רבית דיש שליחות לנכרי לחומרא, אך הטעם שהחמירו לומר כן, הוא משום שלא יבואו לעשות בעצמן. ועדיין הדבר צריך תלמוד ועיון לענ"ד.

ועיין בספר באר יהודא על החרדים (עמוד ק"ס אות ו'), דמביא קושיית האחרונים על שיטת רש"י דיש שליחות לעכו"ם לחומרא, א"כ הוי כאילו הישראל בעצמו היה עושה, א"כ למה לי הטעם דאמירה לנכרי שבות. ע"ש. ולפי מה שכתבתי, לא כתב באמת רש"י זאת רק לענין רבית, ולא קשיא מידי. וכן נראה לענ"ד. (אמרי המזג)

ל"ט) שם ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. ז"ל הסמ"ג מצות לא תעשה (סימן ע"ה, דף כ"ד ע"ד), תניא במכילתא, כל מלאכה לא יעשה בהם, לא תעשה אתה ולא יעשה חבריך, ולא יעשה הגוי מלאכתך. משמע מכאן שאסור לישראל מדאורייתא להניח לגוי לעשות מלאכתו בין ביום טוב בין בשבת. אבל אם מסר לו הישראל המלאכה מערב שבת [בקבלנות], מותר, ובלבד שתיעשה המלאכה בביתו של הגוי. אמנם י"ל דאסמכתא בעלמא היא, שאילו היתה מן התורה, לא היו חכמים מתירים לעשותה אפילו בביתו של הגוי, ואפילו אם מסרה מערב שבת. אלא שמלשון לא יעשה משמע קצת שהיא דרשה גמורה. ע"כ. ורבנו אליעזר ממיץ בספר יראים (מצוה קי"ג [השלם סימן ד"ש]) אחר שהביא דברי המכילתא, כתב, ולמדנו מכאן שאסור "מדאורייתא" להניח לגוי שיעשה מלאכתו בין בשבת בין ביו"ט. ע"ש. וכן כתב בשבולי הלקט (סימן רמ"א). והובא כל זה בבית יוסף (סוף סימן רמ"ד). והרמב"ן בפירושו (שמות י"ב, ט"ז) כתב ע"ד המכילתא, ובודאי שהיא אסמכתא בעלמא, שבא לאסור מדבריהם אמירה לגוי במלאכה שלנו, וסמכוה למקרא הזה. ולא גזרו אמירה לנכרי אלא במלאכה שלנו וכו'. ע"ש. וכ"כ בדעת זקנים מבעלי התוספות (פרשת בא) בזה"ל: כל מלאכה לא יעשה בהם, פירש רש"י, אפילו על ידי אחרים. וקשה דהא בשבת (קנ.) אמרינן אמירה לעכו"ם שבות מדרבנן, וי"ל דאסמכתא בעלמא היא, א"נ ע"י בנו ובתו הקטנים, וקמ"ל שאפילו ביו"ט אסור. ע"ש. וכ"כ ריב"א במנחת יהודה שם. אבל בשו"ת הרשב"א מכתב יד (מכון המזרח, תשס"ה, סימן כ"ד) אחר שהביא דברי רש"י והמכילתא, כתב, שבודאי דברי רש"י הם הדברים האמורים

הערות וצינונים

44. נדפס לעיל אות כ"ה. 45. הוצאת מכון התלמוד סימן מ"ה. 46. נדפס לקמן בסימן רמ"ד אות ג'. 47. נדפס לקמן בסימן רמ"ד אות ו'. 48. נדפס לעיל אות ל"ד.

אוצר ההלכה

לבוא רק באותו יום והפסד ניכר, והעכו"ם אינו נהנה מהם רק שכר פעולתו שנשכר לשנה, לזה א"כ י"ל דאסור, דהא הנכרי אינו מרוויח מידי, ואפילו לא יעשה צריך לשלם לו. ואפשר דגם זה יוכל לעשות בהיתר, שמתנה עם העכו"ם שיתן לו מכל מדה ומדה שיאפה יתן לו כך וכך⁵⁰, א"כ הנכרי אדעתיה דנפשיה קא עביד, וכ"כ המג"א לקמן בסימן רמ"ד (סק"ח) לענין גביית מכס.

ומה שסיים, דלא כהב"ח, ונראה לי דאף הוא לא אמרו להלכה וכו'. פירוש, פלוגתייהו בגירסת הטור, וכמו שהביא הט"ז באריכות (בסק"ב), ואי הגרסא הלכך מותר בקבלנות. ומהר"י אבוהב גורס הלכך מותר בהבלעה, דאי בקבלנות אסור, דהיינו אופן הרביעי שכתבתי לעיל. והב"ח [אות ג' ד"ה ומה] השיג על מהר"י אבוהב דבקבלנות מותר ג"כ כמו ריחיים שמותר. והמג"א חולק על הב"ח ונראה לו דה"ה בריחיים אסור. פירוש, דראיתו [של הב"ח], כמו ריחיים שמותר כן נמי גבי מרחץ, ובאמת גם בריחיים אסור אם שוכרו שיהיה כל הפירות לישראל והוא נותן לו שכירותו, והא דמותר בריחיים בקבלנות, פירש הרב ב"י בסימן רמ"ד וז"ל: ויותר נראה דרב נטרונאי הכי קאמר, דריחיים של מים הם כלים מותר להשכירם לעכו"ם, פירוש בקבלנות, שהעכו"ם יקבל עליו כל מה שיעלו פירותיה בין רב למעט בדבר ידוע שנותן לישראל בכל חודש או בכל שנה, והדברים מוכיחים שכן הוא, דמייתי לה גבי שביתת כלים. עכ"ל. הרי להדיא כמו שכתב המג"א. ואני לא הבנתי, דאפילו הגרסא בטור בקבלנות, אינו מוכח שמותר בקבלנות אופן הרביעי שכתבתי, דלמא הכוונת הטור על אופן השלישי דלעיל, דמותר לכ"ע, אם לא שנאמר דאם הגירסא בקבלנות ואופן הרביעי אסור לא היה לו לסתום וק"ל.

(מד) **שם אב"ל שדה מותר.** נ"ב: כתב הרב מג"א ז"ל [סק"ב] וז"ל: ודוקא כשנותן לגוי חלק בפירות כו'. ולפ"ד לא ידעתי כוונתו, דהא מרן בשכירות ששוכרו הגוי בסך ידוע לשנה מיירי, שהרי כתב בריש דבריו לא ישכור כו', ועלה כתב אבל שדה מותר, ובודאי דבשכירות קאמר, ובשכירות הוי כל הנאה של הגוי, כמ"ש הר"ן ז"ל [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] וז"ל בקיצור: ומהא שמעינן דכיון שיש לגוי חלק בפירות השדה, אע"פ שהישראל נהנה כו' מותר כו', וכל שכן שמותר להשכיר שדה לגוי, כיון שהגוי שוכרו בסך ידוע, דבכהאי גוונא כי עביד גוי אדעתא דנפשיה עביד, וישראל לא מתהני כלל. יע"ש. הרי לך בהדיא דבשכירות כל הנאה של גוי היא, אם כן מה חלק יתן לגוי. ודין הרב מג"א היה יהיה כשנתנו לגוי לעבוד אותו בשכירות מידי יום ביומו, אז לא שרי אלא כשנותן לגוי חלק בפירות, דאם נותן לו סך ידוע ממעות לגוי אז אסור מפני שעושה מלאכה בשליחות ישראל.

וכתב עוד וז"ל: ובמרחץ אסור מדינא לשכור לו גוי לעבוד בו כל השנה ושיטול היהודי כל הריח של השבתות, דהא

בשו"ת נחפה בכסף ח"א (חיו"ד סימן ד', דף ל' ע"א), ובשו"ת בית יהודה (חיו"ד סימן נ"ה), ובברכי יוסף יו"ד (סימן רצ"ז סק"ט), ובשו"ת חתם סופר חלק חו"מ (סימן קפ"ה), ובשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סימן ק"ל), ובספר מגילת ספר על הסמ"ג (מצות ל"ת קפ"ד). והלום ראיתי עוד מה שכתבו בזה בספר "מדות טובות" על המכילתא, מהגאון רבי רפאל ביטראן (עמוד ר"מ והלאה), ובספר ברית משה על הסמ"ג (מצות ל"ת ע' אות א', ובמצוה קפ"ד אות ג'), ובספר פרדס יוסף (פרשת בא), ובספר גזע ישי (מערכת א' אות קע"ו). ואכמ"ל. (חזון עובדיה שבת ח"ג – דיני אמירה לגוי הערה א')

(מ) **שם אב"ל שדה מותר.** כתב הטור בתחילת דיני שבת בסימן רמ"ג, דבשדה מותר להשכיר לגוי משום דגוי באריסותיה עסיק וכו'. משמע שאם קוצץ מעות על שכירותו או קנין אסור, ואז לא אמרינן בדידיה קא עסיק. [וקשה] דבדין האגרת אמרינן [סימן רמ"ז ס"א] שאם קצץ לו מעות, אף על פי שגוי זה עושה מלאכה בשבת אמרינן בדידיה קא עסיק. ודוחק לומר דבשדה כיון דעשיית מלאכה מניה נמשך הנאה לישראל, אבל באגרת לא נמשך ממנו הנאה, דמה לו שיעשה בשבת או אם יעשה ביום אחר משום הכי הקילו.

(דברי משה – בן אדרת – אות קכ"ב)

(מא) **שם אב"ל שדה מותר.** ר"ל בין בשכירות בין באריסות, דאע"ג דלא קאי אלא בשכירות שהעכו"ם לוקח כל הריח, הוא הדין נמי באריסות, כמו שמסיים, שכן דרך לקבל שדה באריסות. ומשום דפתח באיסורא דמרחץ והתם נקט רבונא דאפילו שכירות אסור וכל שכן אריסות, לכך סיים בשדה להיתר בשכירות, דלא שני לן בין אריסות לשכירות, דבמקום האסור אסור גם שכירות ובמקום המותר מותר גם אריסות, וכמו שמסיים ההג"ה, ואע"פ שלא לקחה רק לשליש וכו'. (מטה יהודה – סק"ב)

(מב) **שם אב"ל שדה מותר.** כתב ב"י (דף קנ"ח ע"א שיטה ז"ן), וכתב הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] ומהא שמעינן כו'. נ"ב: עיין בחדושי מהר"א ז"ל (סימן צ"א).

(יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"א)

(מג) **שם אב"ל שדה מותר.** כתב מג"א (סק"ב), שדה מותר, ודוקא כשנותן לעכו"ם חלק בפירות. זה דעת הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] שהבאתי באופן הרביעי לעיל⁴⁹. ומה שכתב ועיין ריש סימן רמ"ד, שמפרש ג"כ שם דברי הש"ע הכי בס"ק ה'. ומה שכתב במרחץ אסור מדינא, אינו לכולי עלמא לפי מ"ש לעיל דיש דיעות חולקין בסימן רמ"ד ס"ה. אלא שיש לומר דהכא גרע, ששם שכרו למלאכה ידועה לכתוב לו או לארוג לו, יוכל לעשות בחול ויוכל להיות נעור בלילה, אע"ג שיוכל להיות שיהיה הרבה לכתוב או לארוג שגם בימי החול גם ביום גם בלילה לא ישכב, עכ"פ הוא דבר שבידו להשלים ולמהר מלאכתו בנחיצות, ואין הריח ניכר, משא"כ כאן שתלוי באנשים הבאים, ואינם רוצים

אוצר ההלכה

עבודת גלולים. ע"ש. ותירוצו תמוה לכאורה, דאם כן למה לי מפני שנקראת על שמו. ויש ליישב דבריו, ועיין בהרא"ש על מתניתין שם [פ"א סימן כ"ב]. ודוק.

אמנם בעיקר קושייתו נראה לפע"ד ליישב בפשיטות, דבמתניתין הוי אמינא דהא דמשכירין להם שדות דקתני, להשמיענו לענין חניית קרקע, ומיירי באופן שהעובד גלולים אינו עושה מלאכה בשבת, דאמר ליה וציית, דבשדה ציית, אבל במרחץ לא ציית העכו"ם דאפסיד מעות, אבל מרשב"ג דייק שפיר, דלא בא להורות רק לענין שבת, אס"ל למה נקט מרחץ דוקא, הא בשדה נמי אסור היכא דעובד גלולים עושה מלאכה בשבת ויו"ט, ועל כרחק משום דבשדה באמת מותר העובד גלולים לעשות מלאכה בשבת. וזה ברור. (נהורא שרגא)

מט) שם אב"ל שדה מותר. בגמרא [עבודה זרה כא:] תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר לא ישכיר אדם שדהו לכותי כו', אבל עובד גלולים מאי שרי. והקשו בתוספות [ד"ה אבל] דילמא נקט כותי וכל שכן עובד גלולים. ולפענ"ד נראה ליישב בפשיטות, והוא דהוכחת המקשן מדקתני לא ישכור כו' מפני שנקראת על שמו, דלמה ליה הטעם מפני שנקראת, תיפוק ליה בכותי משום לפני עור. ועוד, דבכותי דשייך לפני עור אפילו מכירה אסור, דהא לפני עור שייך אף כשמוכר לו, כדמוכח לעיל בפירקין (דף ט"ו ע"א). ע"ש. ומזה הוכיח המקשן דלכך נקט בכותי לא ישכיר מפני שנקראת, לדיוקא דנכרי שרי, דלא שייך בנכרי הטעם מפני שנקראת על שמו, דאמרי אריסא אריסותא קא עביד, אי הכי כותי נמי כו'.

ולפי זה מיושב נמי קושיית התוספות (ד"ה אי הכי), והוא ושיעור דברי הגמרא כך, דבשלמא אי נימא דלכך נקט לא ישכור מפני שנקראת על שמו לדיוקא דנכרי שרי, ולא שייך גביה מפני שנקראת על שמו, ניחא דנקט מפני שנקראת על שמו ולא לפני עור, להורות דבנכרי לא שייך הטעם דנקראת על שמו, ומותר לשכור לנכרי והנכרי עושה בו מלאכה בשבת ויו"ט, אבל השתא דקאמרת דבנכרי באמת ג"כ אסור שיעשה בו מלאכה בשבת ויום טוב, רק דבנכרי מותר מטעם דציית ולא יעשה בו מלאכה, אם כן מאי איריא כו', תיפוק ליה משום לפני עור. ואי להורות בא דבנכרי מותר, דזה ממילא ידעינן דאם ציית מותר ואי לאו אסור. ועל זה תירץ הגמרא חדא ועוד קאמר כו'. כך נראה לי ברור. (נהורא שרגא)

נ) שם אב"ל שדה מותר. כתב הבאה"ט (סק"א), והרווחים או הפירות יחלוקו. נ"ב: דוקא חלק בפירות, אבל כשנותן לו במעות למחצה ולשליש אסור. נתיב חיים. ועיין בנזר ישראל [סימן ע' ליקוטי רימ"א סק"א], דבחדושי רע"א [סק"א] כתב דהוא הדין

היהודי מרויח במה שהגוי עושה בשבת, וליכא למימר דגוי אדעתא דנפשיה קא עביד, דהא אף אם לא יעשה הגוי בשבת יצטרך לשלם לו. יע"ש. ולפק"ד דבריו מגומגמים, דכתב שיטל היהודי כל הרויח של השבתות, דמשמע דוקא משום שנוטל היהודי הרויח של השבתות לחוד אסור, אמנם אם נוטל בכל השבוע הרויח והגוי מושכר בכך וכך ליום, מותר ליקח ריוח שבת. והא ליתא, שהרי בהדיא כתב מרן בש"ע וז"ל: ויאמרו שכל הרויח של ישראל ושכר את הגוי כו', ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחות ישראל. הרי דאפילו נוטל ריוח כל השבוע והגוי מושכר אצלו, מדינא נמי אסור. גם מה שכתב, וליכא למימר נמי גוי אדעתא דנפשיה עביד כו', דהא אם לא יעשה כו' יצטרך לשלם לו כו', ומשמע שאם לא יצטרך לשלם לו אם לא יעשה מותר, משום דאדעתא דנפשיה עביד. והא נמי ליתא, שהרי גם בזו אסור, יען עושה מלאכה דישאל והוא נהנה מאותה מלאכה, כיון שהגוי אין לו אלא שכירות יומו, וכמ"ש מרן בהדיא וכדכתיבנא.

מוד) שם אב"ל שדה מותר. כתב במג"א (סק"ב), שדה מותר ודוקא כו', עיין ריש סימן רמ"ד. ר"ל במה שכתב הוא בעצמו שם בס"ק ה'.

מו) שם אב"ל שדה מותר. ואפילו בערב שבת נראה לי דמותר להשכיר, דלא שייכי הנך טעמים שנזכרו בב"י לקמן ריש סימן רמ"ו. אבל לשטת הרו"ה שם [במאור שבת ז. ד"ה והא] [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: דהטעם משום שנראה כנוטל שכר שבת], נראה לי דאסור. ודו"ק. (זכרון אברהם)

מז) שם אב"ל שדה מותר. ולשכור לו עכו"ם בקבולת שיעשה לו כל מלאכתו הצריכה לשדהו, דעת התוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא] דמותר, דלא שייך גזירת הרואים, שיתלו באריסות. ודעת הרמב"ם (בפ"ו הט"ו) שלא התירו אלא כשהאמת כן הוא כמו שיאמרו הרואים, אבל כשאין העכו"ם נוטל בפירות, יש לחוש שיחקרו וימצאו שישראל נוטל כל הרויח לעצמו, ויאמרו ששכיר יום הוא. וא"ת נתיר על סמך שיאמרו קבולת הוא, זה אינו, שאם היינו דנין כן שהרואין אותו תולין (בקבולת) [בקבולת] אפילו לבנות את הבית היה מותר (מגיד). אבל מדינא שרי לכ"ע לשכור לו (בקבולת) [בקבולת], דדמי לקבלנות⁵¹ כיון שאין הישראל מרויח. ועיין בס"ב⁵².

מח) שם אב"ל שדה מותר. בגמרא [עבודה זרה כא:] תניא, רשב"ג אומר לא ישכיר כו', אבל שדהו לעו"ג מאי שרי, מאי טעמא כו'. הקשה המהרש"א [שם ד"ה גמ' אבל שדהו], אמאי לא דייק ממתניתין דקתני ובכל מקום לא ישכיר לו את המרחץ, משמע דשדהו לנכרי שרי מדאסר במרחץ דוקא. ותירץ, דבמתניתין הוי אמינא הא דאסר מרחץ משום שמכנים לתוכו

אוצר ההלכה

יאכלנו בהיתר דחוק מדינא על כל פנים. משא"כ מרן משינאווע זי"ע צוות, כיון שבמדינת אונגארן (יהיה נועם ה' עליהם בכט"ס) כל יראי ה' הנגידים והגבירים בעלי השדות ישמרו שבת קדש כראוי, ולא יעשו כלל ע"י שום היתר שטר מכירה. וכאשר יצא לאורה הספר דברי חיים, ראה שכמה וכמה מהיראים בגאליציען הקילו ביותר וסמכו עצמם לעשות שטר מכירה, ותלו באילן גדול מרן הדברי חיים, וחשש אולי עי"ז יתירו להם גם באונגארן וגם אלו היראי ה', למכור ולעבוד ע"י שטר מכירה, על כן הרעיש כי דברי אביו זצ"ל לא נאמרו ליראי ה' ושומרי שבת, וכמבואר זה שם בדברי חיים עצמו סימן הנ"ל (וגם ע"ש בדברי חיים [ח"ב אר"ח סימן כ"ט] מה שכתב כמה קשה בעיניו היתרי שטר מכירה כאלו, רק כשראה שעושים איסור שביתת בהמתו על כן התיר על כל פנים בשטר מכירה. וע"ש עוד בסימן ל' שם שכתב, כשראה במקום אחד שבאים למכשולים ע"י השטר מכירה, על כן כתב שהוא חוזר בו מהיתרי השטר מכירה אצלם ששלח להם מקודם העתק הנוסח וכו'. ע"ש). כי רק לאלו החשודים ועוברים נאמר זה ההיתר כנ"ל (וגם בגאליציען היה צווחתו הצלה פורתא על כל פנים ליראי ה' יחידי סגולה המפורסמים מבעלי שדות, שנזהרו בשמירת שבת קדש ושלא לעבוד גם ע"י שטר מכירה).

אמנם קשה עלי המעשה מכמה רבנים וגדולים הנוהגים סלסול בעצמם ומפריזים על המדה גם לקלי הדעת מבני הדור החדש בעוונות הרבים (גם במדינת אונגארן), ויש להם גיטער ושדות למכיר, ואינם רוצים הרבנים לעשות להם שטר מכירה (ומראים את עצמם כפרושים ביותר מדעת קדושים, הוא מרן הדברי חיים זי"ע ודעימיה שהתירו לאנשים כאלו כנזכר), ועי"ז מובן שמחללים אנשים האלו שבת קודש בפרהסיא, וממילא יצאו מן הכלל בכל עניני דת תורתנו הקדושה, כי קי"ל כמ"ד בחולין [דף ה.]. האי תנא שבת חמירא ליה כעבודה זרה, כדפסקינן ביו"ד (סימן ב' [ס"ה]), וכיון שמחלל שבת קדש בזה בלי שום היתר שום מכירה, בודאי יצא מן הכלל כולו. (ועיין בדברינו בדברי תורה מהדורא רביעאה אות קי"א. ע"ש). וחוששני כי אולי הקולר תלוי בכזה בצואר הרבנים ככהאי גוונא (כשחוכים) [כשחוכים] להחמיר ביותר בזה בלי טעם וריח, והמבין יבין. וכל ערום יעשה בדעת, וישקול במאזני משפט התורה והאמת. וה' ישמרנו ויעזרנו, וישבו בנים לגבולם, בשמירת שבת קדש והמצוות כולם, במהרה בימינו אמן.

והנה עתה חדשים מקרוב באו ראיתי נדפס ספר מצוירים ומכתבים בשם אגרות סופרים, וכתב שם שטר מכירה לפסח וגם לשבת (מכירת גוט). וכתב שם שהוא כתי"ק הגאון רעק"א ז"ל שעשה כן לאחד מגלילתו. ואם כנים הדברים, אז הוא סמך גדול (לכאורה) להנוהגים היתר, מעשה רב גאון הדור הנזכר. אך אין בו כדי סמיכה לכל מכיר המו"ל ואת תכונתו ואת החיבור בצורתו, ואין יכולין לסמוך במעשה שבת החמורה במקום שנוגע לדאורייתא וגם למראית העין מדרבנן חו"ה דשבת, ואין להאמין אם הוא מכת"ק הגאון הנ"ל כלל, כמובן.

במעות, ומה שכתב המג"א [סק"ב] בפירות, הוא לאו דוקא. והביא ראיה מב"י. וכתב שם בנזר ישראל, דאדרבה מדכתב הב"י בפירות דמרחץ מעות ניהו, משמע בשדה בעינן פירות דוקא. (באר יעקב – קרויזר – סק"א)

נא) שם אב"ל שדה מותר. כתב הבאה"ט (סק"א), שיהיו כל הרווחים לישראל רק שישראל נותן לנכרי דבר קצוב לכל שנה, זה ודאי אסור מדינא אפילו בשדה. תימה, דבכל הפוסקים מבואר דבשדה אין איסור רק משום מראית עין, וגם במרחץ סבירא ליה לט"ז [סק"ב] דאין איסור רק משום מראית עין, והמג"א [סק"ב] סבירא ליה דבמרחץ אסור מדינא, כיון דהישראל מרויח במה שהגוי עושה בשבת והגוי אינו מרויח כלל. ע"ש בדבריהם. ובתניא [ש"ע הגר"ז ס"ג] פסק כמג"א, אבל בקונטרס אחרון [מהדורא בתרא] חזר בו והסכים לט"ז. ועיין בתוספת שבת [בהקדמה לסימן ד"ה וכלל דמילתא] דכל זה אם שוכר את העכו"ם להסיק כל השנה, דאז הישראל מרויח והעכו"ם אין לו שום ריוח, דגם אם יעכבנו שלא להסיק בשבת לא יפסיד משכרו. אבל אם קוצב לו שכר מכל העסק, ואינו מקפיד עליו מתי יסיק, אז אם שכרו ברביעי ובחמישי פשיטא דשרי. ואפשר אפילו בערב שבת שרי כהאי גוונא מדינא. ע"כ. וכן כתב בחתם סופר (סימן נ"ט). ועיין שם בהתנה שגם בתשלומים לא יזכיר לו הימים, דא"כ יצטרך להזכיר היסק של שבת, רק יאמר סתם כך וכך הסקתי.

נב) שם אב"ל שדה מותר. כתב ביד אפרים (סוף ד"ה במג"א סק"ב), אין ריוח לישראל, דתרווייהו בעינן דוקא כו'. נ"ב: ולענ"ד עוד יש חילוק, דבית ושדה בקבלנות יש על כל פנים קצת ריוח לעכו"ם, מה שעל ידי זה יוכל העכו"ם לנוח ביום אחר מה דניחא ליה טפי, משא"כ במרחץ ותנור לא יוכל לנוח בשום פעם אף אם יעשה היום, וא"כ לא מטי ליה הנאה כלל לעכו"ם רק לישראל לבד.

נג) שם אב"ל שדה מותר. עיין בשו"ת רבנו דברי חיים (ח"א חאור"ח סימן ז') על דבר מכירת הארענדעס והג'טער לנכרי בשבת לעשות בהם מלאכה, וכפי שנדפס שם נוסח השטר מכירה כנודע. וגם ידוע מה שהרעיש אדמו"ר משינאווע זי"ע שלא לעשות כזה, כי יבוא מכשול והפקרות בחילול שבת קדש בשדות ובתים. ולענ"ד (וכן הגיד אדמו"ר זי"ע) כי אב ובנו שראו את החידוש בתורה איך להחזיק מוסדותיה, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגו, כי רבנו רבשכבה"ג בעל דברי חיים זי"ע מיירי באותן שפרוצים ומקילים בזה, וכבר התירו להם הגאונים מפרשי הים ז"ל שם בגאליציען כמ"ש בדברי חיים, ובכה"ג הוי דומה להך דגיטין (דף ל"ח ע"ב) במופקרת ופרוצה הוי כאנוסה, ורשאי לתלמיד חכם למיעבד איסור קל כדי שלא יעבור העם הארץ איסור חמור שנפרץ ודש כבר בו, והכי נמי שם במכירות השדות ע"י שטר מכירה, שנעשה להם כהיתר גמור לכתחלה, ואם לא יזדקקו להם הרבנים על כל פנים לעשות שטר מכירה כדת, יעברו ויחללו שבת קודש, ועד שיאכלנו באיסור

אוצר ההלכה

אשר מלבד אשר נגד זקיניו כבוד (היינו נגד כבוד זקיניו) עשה בהפצת מכתבים וציורים כאלו מהגה"ק הרעק"א והחת"ס זצ"ל, (ולדוגמא אציג) בדבר שחשדוהו להחת"ס ח"ו כי חפץ ורמו ע"ד ירושת הבת (מצד אשתו) שלא נתנו לו, והוא נגד התורה (וח"ו להאמין כזאת). וכן עוד כאלו ממעשה דהסכמת הגאון החת"ס, וגם חזרתו על דברי העתקת הש"ס ללשונם בגופן שלהן באשכנזית מהדקטר פיננער וכיוצא, מכתבים אשר אסור להאמינם, ומצוה לומר כי המה מזוייפות מהמו"ל ודעימיה, ושלא להוציא לעז ח"ו על שרי התורה הגאונים הקדושים הנ"ל, בדברים אשר כיסין עתיק יומין בעתיקת הזמן העבר כבר זמן זמנים טובא, ולא שמעו לא בהכרזה ולא בחזרה כלל. והרי זה דרך המתחדשים לספר אחרי מטתן של ת"ח רבותינו ז"ל, ולעשות משגגתם יש מאין, וכאלו המה מגלי טמירין, מחפשי מומין, ומפקחין יעשו עורים וסומין, להרבות ולגזם (בהשערותן וכזבי תחבולותם) באלף פעמים להגדיל המדורה, ולבזות כבוד התורה, ולהוציא האמונה מלב בני ישראל המאמינים בני מאמינים באמת וצדק, שיאמר אם בארזים נפלה שלהבת ועצת היצה"ר ח"ו, אנן מה נענה אבתריהו, וכיוצא בתחבולות הבעל דבר רחמנא ליצלן, אשר יפרוש רשת להשחתת העולם. ועוד בין המכתבים הציגו מכתב (הגה"ק בעל חת"ס זי"ע) להגה"ק מקאלוב זי"ע, אשר היה מפורסם ועד היום מוחזק באמת מפי רבותינו ואבותינו זי"ע לבעל רוח הקודש נורא, ומדרגות נפלאות בתורתו ועבודתו, ובהצנע לכת בסתר ובגלוי, לימד דעת את גדולי החסידים תלמידי חכמים מובהקים, ומקובלים גדולים עובדי ה' באמת ובמסירות נפש, הנודעים אז באונגארן הישנה, וממנו יתד ממנו פינה, התייסדות החסידות והאמונה, ואשר למד מפי רבו רשכב"ג אא"ק הגאון ר' שמעלקא הורוויץ זי"ע אבד"ק נ"ש [ניקלשבורג] והמדינה. ומקובלני אשר שמעו (מגידי אמת) מפי רבנו הגה"ק א"א מצאנו זי"ע בעל דברי חיים, שאמר כי שלש פרסאות סביב עיר קאלוב גם עד היום מרגישים קדושת הגה"ק מהרי"א מקאלוב זי"ע הנ"ל, ומקום מנוחתו קדושת הציון שלו. ועתה בא המו"ל הנ"ל (או חתנו) בחוצפת לשונו להדפיס בזה הלשון: "מכתב תוכחה לרב מפורסם שרצה לעגן אשה אחת נגד ההיתר מכמה גאונים". עכ"ל. תאחזמו רעד לכל איש ירא אלקים המאמין בקדושת אמתיות רבנו הבעש"ט זי"ע וקדושת תלמידיו ותלמידי תלמידיו, אשר הגה"ק מקאלוב בתוכם הוא, וכתב שכתבו לו מכתב תוכחה (כמו לעברייך ר"ל), ושרוצה לעגן אשה, וגם בגוף המכתב כתב לו שלא יהיה כעומד על דעתו אהבת הנצוח או לנקום נקם לא משנת חסידים היא וכו', ועוד שם דברי בון וחדודין - רחמנא ליצלן מהאי דעתא להאמין שיצא כזה מהגאון חת"ס כנ"ל, לכתוב נוסח כזה לרב גדול וקדוש, רב דכל הקאמיאט גליל סאבאלטש, ושם שפט את ישראל ארבעים שנה (ככתוב על ארוננו ומצבתו) בגודל קדושתו, לרדותו בתוך ביתו וגלילתו. לאשר ט' ליק היה בגליל הרבנות שלו. ואם החמיר באיסור אשת איש ולא הוטב בעיניו סברות המתירין, וכמ"ש הגאון החת"ס בעצמו שחדית היא גם אצלו, אלא שהסכים עמו

(ולא אוכל למנוע מלהעיר עכ"פ על תכונת "החיבור" או "החיסור" (דעת ויראת אלקים) הלז, לעשות לכתחלה חיבור מציורי פאטאגראפיען דמות גאוני וצדיקי עולם ז"ל, אשר היה להם נגד רצונם ולמרות רוחם וכמו שהביא שם בעצמו. ומי זוטר מ"ש הגאון ביערות דבש (ח"א דרוש ב'), ליהזר מצורה על הכותל או על הלוח אפילו שאינה בולטת כלל, כי כל צורת אדם בכה"ג שולט הסטרא אחרא רחמנא ליצלן, ומובא בפתחי תשובה יו"ד (סימן קמ"א ס"ק רי) [זי]. וע"ש בדרכי תשובה (ס"ק ל"ה) מה שכתב שנראה מהריטב"א [עבודה זרה מג. ד"ה ואיבעית אימא] דגם בכהאי גוונא הוי איסור דאורייתא. וע"ש בשם שו"ת דברי מלכיאל [ח"ג סימן נ"ח] מוסר השכל נגד המקילין ועושין בימינו פאטאגראפיען מצדיקים כאלו. ע"ש. ועוד יש לי ספר ישן בשמו "לראות מהרה", להג"מ עזריאל ז"ל (נדפס בלוב שנת תקצ"ח), לאסור הפאטאגראפיען בהרבה ראיות. ע"ש ואכמ"ל.

ולדוגמא אציג מה שכתב המו"ל עוד (באגרות סופרים) על תשובת הגאון רעק"א זצ"ל, שהרעיש שאין לשנות ח"ו את הפיוטים או להחסירם, וכתב מגודל ערכם ויסודם בקודש מהקליר שהיה תנא וכו', וציין הלז כמשיג עליו בשם הגהות ר' וואלף היידענהיים, שביאר שהקליר לא היה תנא ואמורא ולא סבוראי כי אם היה שמונה מאות שנה אחרי חורבן בית שני כמבואר בקינה ממנו. עכ"ל. והנה מלבד שאין כדאי המדקדק ר' וולף היידענהיים להכריע כנגד רבותינו הגדולים והקדושים אשר מפיהם אנו חיים, התוספות [חגיגה יג. ד"ה ורגליו] והרא"ש [ברכות פ"ה סימן כ"א] והרדב"ז [ח"ג סימן תתקס"ז] והאריז"ל, שכתבו בפירוש שהיה הקליר התנא רבי אלעזר ברבי שמעון, וכמו שביארתי באורך בשו"ת מנחת אלעזר (חלק א' סימן י"א בד"ה והנה האר"י העיד וכו'), ובקונטרס שירי מנחה שם, ולעיל בדברינו (סימן ס"ח). ע"ש. וכן עוד במקום אחר. אך גם הרב וולף היידענהיים בעצמו בהגהות למחזור יוהכ"פ (שחרית) שם, הודה בעל (כרחק) (כרחק) כי היה הקליר ירושלמי מהתנאים שכללו (בקרוכץ פורים) ברכת של דוד בבונה ירושלים. ע"ש. ואחרי האמוראים לא היה זה רק סדר י"ט ברכות כמו בתפלת שמונה עשרה אצלינו, וכמ"ש הגאון נודע ביהודה בצל"ח ברכות (דף ל"ד ע"א [בד"ה תוספות ד"ה אה ישאל]), כי מקינה הלז שכתב אאנין תשע מאות, אין ראיה, כי זהו נתוסף אח"כ אל תודות של הזמן דתשע מאות. ע"ש, ובמנחת אלעזר בדברינו שם. ואכמ"ל). ובודאי אין לסמוך על המו"ל בספר הנזכר, וגם אם נאמר שזהו אמת מכת"י הגאון רעק"א זצ"ל השטר מכירה, יש לומר שהיה בעל הגוט הלז מחורי ארץ הקלים (כי נפרץ אז כבר במדינתם הקלות והמינות, וכמ"ש הגרעק"א בשאר מכתבים שנדפסו שם, כי לא זכה לפעול בקהלתו מעריקש פריעדלאנד אפילו בחור אחד שילמוד תורה וכו'), ובקלים כאלו אם לא יתירו לו באופן היתר עכ"פ כזה, אז יעשה באיסור גמור ויצא מן הכלל לגמרי כדין מחלל שבת, וניחא ליה לתלמיד חכם למיעבד וכו', וכדברי רבנו הדברי חיים, ואין כאן סתירה וכמו שכתבתי לעיל.

ומדי דברי בו כנ"ל מהמוציא לאור ספר מציורים ומכתבים הנ"ל, לא אוכל להתעלם (על פי התורה) מלעורר בזה,

אוצר ההלכה

נו) שם אבל שדה מותר וכו'. כתב הטור (שיטה ל"א), אבל שדה מותר וכו'. נ"ב: ואפילו הוא בתוך התחום. ויש מי שרצה לומר דוקא בשדה עומד חוץ לתחום. וכבר ביטל דבריו רלנ"ח בתשובותיו (סימן ק"ה)⁵⁴. (כנסת הגדולה – הגה"ט)

נו) שם אבל שדה מותר וכו'. בתהלה לדוד (סק"ג)⁵⁵ כתבתי, דנראה דאף בביתו של ישראל מותר, כיון דעיקר האיסור מביתו של ישראל דמינכרא מילתא שהוא מלאכת ישראל, וכמ"ש הב"י כאן [סימן רמ"ד ס"ו] וז"ל: הא קבלת המכס מילתא דפרהסיא הוא וכל כהאי גוונא ליכא מאן דשרי, דמהאי טעמא אמרינן בירושלמי [עבודה זרה פ"א ה"א] בתוך ביתו אסור. ע"כ. וכ"כ בסימן רנ"ב [ס"ג] וז"ל: ומשמע מדברי כולם, דמאי דבעינן שיעשה בבית העכו"ם אינו אלא משום דבכהאי גוונא לא מינכרא מילתא שהוא מלאכת ישראל. ע"כ. וא"כ באריסות דאף במפורסם שהוא של ישראל שרי, הוא הדין בביתו של ישראל. ומה שהקשה הב"י על הא דקבלת מכס דהוי מילתא דפרהסיא, אף דבאומר לכשתגבה מאה דינרין אתן לך כך וכך דמי לאריסות. ע"כ. התם אין דרכו אלא בשכר יום. וכן מה שכתב המחבר בסימן רמ"ה (ס"ד), יכול ישראל ליתן מעות לעכו"ם להתעסק בהן וכו', וכן אין העסק ניכר ממי הוא. ע"כ. על כרחך התם גם כן דרכן בשכר יום, ואם היה העסק ניכר ממי הוא היה אסור. אבל בדרכו באריסות, פשיטא דאף בפרהסיא מותר והוא הדין בביתו של ישראל. ובאמת בתשובות רב שרירא גאון ז"ל [תשובות הגאונים (ליק) סימן ס"ח] שהוא מקור דין זה בב"י, לא נזכר כלל הא דאין העסק ניכר ממי הוא, ומוכח לה דשרי מהא דאריסות, ומשמע דאף במפורסם שהוא של ישראל שרי, אלא שהרב המגיד ז"ל חידש הא דאין העסק ניכר, ועל כרחך דסבירא ליה דמעוה אין דרכן באריסות. וראיתי בבני דוד [הלכות שבת פ"ו ה"ט] שכתב בענין זה דברים שאינם מובנים לי. (תהלה לדוד ח"ג – סימן ל"א)

נח) שם אבל שדה מותר וכו'. הנה מוהרלנ"ח (בסימן ק"ה)⁵⁶ הביא דיש מי שפירש דברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ט] שכתב, וכן מותר להשכיר שדהו או כרמו לגוי, דהיינו בשדה שהוא חוץ לתחום. והוא ז"ל השיג עליו וכתב, דברי שקר הם, כי מבואר בגמרא [עבודה זרה כא:] והרמב"ם וכל הפוסקים שאפילו בתוך התחום שרי, משום דארעא לאריסותא קיימא ואמרי אריס לאריסותיה עביד. יעו"ש. והביאו דבריו הרב כנסת הגדולה [הגה"ט]⁵⁷, והרב עולת שבת [סק"א]. ע"ש. וכן כתב הרב אליה רבה (סק"ה).

אכ"ן בירושלמי (סוף פ"ק דעבודה זרה [ה"י]) מוכח להדיא דגם שכירות שדה לגוי אסור בתוך התחום, דהכי איתא התם, רבי אבין בשם רבנן דתמן, זאת אומרת, שדה שהיא נתונה על גבי הדרך אסור להשכירה לנכרי מפני שנקראת על שם ישראל

גם הגאון מטריטש (וכמו אם היה גליל סאבאלטש כולו – באונגארן – שייך להרבנות טריטש במערהעץ), ומאן דאמר שראה הגה"ק מקאלוב ברוח הקודש שבכל אלו הפלפולים וסברות מכל מקום בעלה עדיין הוא חי, ג"כ לא משתבש. אך תורה לא בשמים היא. ונדרון בזה כפי דין תורה הנגלה לפנינו, ועפ"י שכל דעתינו, ובפרט כפי המקובל ונודע שהיה גליל קאלוב היינו מחזו סאבאלטש משובש בגסות, וגם בעניני עריות, והוא הה"ק ז"ל (כמעט) גיירם, והוא השערה קרובה אשר ראה או ידע כי הני סהדי שיקרי אינהו, ושינו כדי לעשות רצון מי שנטען על האשה העגונה אז. ומי יוכל למחות בידו עפ"י התורה, ובפרט לחומרא אשר החמיר וחשש בעירו וגלילו לאשר הב"ד בארץ מרחק דנו על פי הגב"ע [הגביית עדות] אשר לא כן הוא כנזכר. אלא ודאי מחוורתא כדאמרן מעיקרא כי רובי המכתבים האלו מזוייפים. והגאונים הקדושים אשר בארץ החיים המה וכסאם נקיים ז"ע. (נמוקי אורח חיים – סק"א)

נד) שם אבל שדה מותר. כתב מג"א (סק"ב), ודוקא כשנותן לעכו"ם חלק בפירות, עיין סימן רמ"ד. ר"ל אבל אם לא נתן לו בפירות רק במעות קצוב, אסור משום מראית עין, כמו בסעיף א' סימן רמ"ד שיטת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ט], דאע"ג דבשדה דרך ליתן באריסות, מכל מקום חיישינן דלמא יחקרו ויודע האמת שאינו באריסות, וחיישינן שיאמרו שהוא שכיר יום. משא"כ במרחץ אסור מן הדין, משום דבמרחץ לא מהני טעמא דנכרי אדעתא דנפשיה עביד כמו בשדה, משום דבמרחץ אם קצב לו מעות בין אם יהיו רוחצים או לא יהיו לו רוחצים ואפילו אם לא יהיו רוחצים לא יפסיד הנכרי כלום ג"כ מקבל שכרו, א"כ אינו דומה לשדה, וגם אינו דומה לאריסות דמרחץ דאינו אסור רק משום מראית עין, דבאריסות יש לו ריוח אם ירחצו ואם לא ירחצו לא יהיה לו ריוח, מקרי שפיר אדעתא דנפשיה, משא"כ אם הוא מקבל שכר קצוב לשנה לא איכפת ליה אם יהיה לו רוחצים או לאו. והט"ז [סק"ב] חולק על המג"א, וסובר דגם בזה אסור רק משום מראית עין ולא מדינא. עיין סימן רמ"ד בט"ז [סק"א וסק"ב]. (אהל ברך)

נה) שם אבל שדה מותר. [עיין] במג"א שם [סק"ב]. הנה המהר"י אבוהב כתב, דהא דמשכירין שדה, היינו דוקא להשכירו, אבל להיפך, דהיינו שהישראל יתן העבודה לנכרי בקבלנות שיעשה כל העבודה בשכר קצוב והישראל יקח כל הריוח, זה אסור, אע"ג דהנכרי אדעתא דנפשיה עביד, מכל מקום כיון דאם לא יעבוד הנכרי בשבת ג"כ לא יפסיד הנכרי, זה לא מקרי אדעתא⁵⁸, ועל זה הקשה הב"ח [אות ג'] מריחיים. (אהל ברך)

הערות וצייונים

53. צ"ע דהמחלוקת בין מהר"י אבוהב והב"ח זה דוקא במרחץ שאם לא יעבוד הגוי יפסיד הישראל, אבל בשדה לכ"ע שרי מדינא. ועוד דמהר"י אבוהב לא חילק בשדה בין שוכר את הגוי לבין להשכיר את השדה לגוי אלא בין שוכר גוי לשדה לשוכר גוי למרחץ. 54. בשו"ת מהרלנ"ח ישנה ט"ס שסימנים ק"ד וק"ה שניהם נכתבו בשם סימן ק"ה וכוונת הרב המחבר לסימן ק"ה השני. 55. נדפס לקמן אות קס"א. 56. ראה הערה 54. 57. נדפס לעיל אות נ"ו.

אוצר ההלכה

הדרך אסור להשכירה לנכרי וכו'. וצריך לומר, דהירושלמי סובר דמאי דמתיר במתניתין שכירות שדה היכא דליכא למיחש לחניית קרקע, הני מילי דגוי ציית ולא עביד בה מלאכה, וכמו שאמרו בגמרא בדעת רבי שמעון בן אלעזר, (והה"ג) [ואין הכי נמי] היכא דלא ציית אסור. ומרחץ לעולם אסור משום דמסתמא לא ציית, דמפסיד ריוח של אותו יום. ועיין במוהרש"א ז"ל [עבודה זרה כא:]: על תוד"ה אבל לגוי (כתר) [בתירוח] הר"ר אלחנן ז"ל, ועיין גם כן בית דוד (ח"א סימן צ"ו)⁵⁸. ודוק. וא"כ מר ניהו דקאי על הירושלמי, לא היה לו לכתוב בסתם על מתניתין מאי דאיתמר בתלמודא דידן היפך מסקנת הירושלמי.

ועוד קשה על מה שכתב במראה הפנים שלו שם [ד"ה זאת], גבי מאי דקאמר דשדה שהיא נתונה על גבי הדרך אסור, דאחר שכתב דבגמרא דידן אמרו בפשיטות דבשדה שרי מאי טעמא אריס אריסותיה עביד וכו', כתב: וכן בתוספתא [פ"ב ה"ג], ומייתי לה התם [עבודה זרה כא:]: [ד]לא פליג רשב"א אלא בכותי. דנראה מדבריו, דבשדה לנכרי מודה רבי שמעון בן אלעזר דשרי בכל אופן, אפילו דעביד בה מלאכה בשבת וי"ט, מאחר דהוי היפך מאי דמסיק בגמרא [שם כב:]: להדיא דלית ליה לרבי שמעון בן אלעזר אריס אריסותיה קעביד, ולדעתו מאי דשרי בנכרי הוא משום דציית ולא עביד בה מלאכה, וממנו מבואר דגם בשדה לנכרי היכא דהנכרי לא ציית, פליג רבי שמעון בן אלעזר ארשב"ג וסובר דאסור להשכיר, וכמבואר מדברי התוספות ודעמיה, כנ"ל. וכן כתב בספר התרומה (שם), דרבי שמעון בן אלעזר דאמר לא ישכיר אדם שדה לכותי, הוא הדין לגוי, משום דלית ליה טעמא דאריסותיה קעביד. ועיין נמי להרב חסדי דוד בפירושו על התוספתא שם. וצ"י. (מזכרת משה – סימן ג')

נמ **שם** אבל שדה מותר שכן דרך לקבל שדה באריסות. עיין תוספות סוף פרק קמא דעבודה זרה ((כא:): ד"ה [אריסא] אריסותא קעביד) מה שכתבו בשם הר"ם דאריסות שדה שנוטל בגוף השדה. וכתב הב"י, דאין נראה כן מדברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ט] ושאר פוסקים [וכו'], אלא במרחץ נמי שרי שנוטל חלקו במעות, דפירות דמרחץ מעות ניהו. עכ"ל. וכתב הב"ח ז"ל [אות ג' ד"ה וכתב ב"ן], דאף הר"מ ס"ל דבמרחץ אם נוטל חלקו בריוח במעות מותר, דאל"כ אמאי אמרו אריסותא דמרחץ לא עבדי, הא אפילו עבדי אסור. אלא הכי פירושו, דשדה כיון דלאריסותא קיימא, וגם קבלו הגוי לאריסות לשליש וכו' כמו שרגילין לקבל, וגם אינו נוטל מעות דבר קצוב בשכרו, דמי לשותף. אבל בקבלנות דבית דבעל כרחך אי אפשר בענין אחר, אלא שנוטל דבר קצוב בשכרו, לא הוי כשותף אלא כשלוחו. ולהכי קאמר במרחץ כיון דאין דרך לתתו באריסות, ר"ל שיהא לו חלק בריוח הן רב הן מעט, אלא דבר קצוב בשכרו, וכיון דלא שייך זה בגוף המרחץ אסור דהוי כשלוחו. ולפ"ז בריחיים אם נוטל חלקו

והן חורשין בה בשבתות וימים טובים. ע"כ. מבואר יוצא דהירושלמי סובר דגם בשכירות שדה חיישין (לחודא) [לרואים], ולית ליה האי טעמא דאמרי אריס אריסותיה קא עביד, ומשום הכי קא אסר שכירות שדה היכא דקאי במקום רואים. ולפ"ז לא משכחת היתרא לדעת הירושלמי כי אם חוץ לתחום דליכא רואים, דכל מלאכת מחובר תוך התחום פרהסיא מיקרי כדמוכח בהרמב"ם שם. וא"כ קשה על מוהרלנ"ח ז"ל דנראה דנעלם ממנו הירושלמי הנזכר.

ואפשר לומר, דכיון דבגמרא דילן [שם כא:] מוכח דמרחץ דנקט סתמא דמתניתין ורשב"ג בברייתא [שם ע"ב] הוי דוקא, אבל שדה מותר בכל מקום, דאמרי אריס אריסותיה קעביד, והגם דרבי שמעון בן אלעזר פליג ארשב"ג ואסר גם שכירות שדה לגוי דלית ליה אריס אריסותיה קעביד, כבר כתבו התוספות שם (ד"ה אריסא), ובשבת (דף י"ז ע"ב ד"ה אין [נותנין]), ובמועד קטן (דף י"ב ע"א ד"ה אמר), דלית הלכתא כוותיה אלא כרשב"ג, דסתם מתניתין כוותיה דדוקא מרחץ אסור משום דמרחץ לאו לאריסותא קאי, אבל שדה מותר. ע"ש. וכן כתב הרא"ש בעבודה זרה שם [פ"א סימן כ"ג], ובספר התרומה (סימן קמ"ה) ובסמ"ג (לאוין ס"ה) [דף י"ט ע"ג]. יעו"ש. משום הכי לא חש מוהרלנ"ח ז"ל ודעמיה לדברי הירושלמי הנזכר, ונקט בפשיטות מה דמתבאר מתלמודא דידן, דשכירות שדה שרי בכל אופן. ועיין להרב יד מלאכי בח"א (כללי הב"י סוף סימן פ"ח), ובח"ב בכללי שני התלמודים (סימן ב'), ולהרב יעיר אוזן בעין זוכר (מערכת י' אות ג').

אך זוהי שקשה, שראיתי להראב"ד בספר תמים דעים (סימן קכ"ה), שהביא משם רבנו חננאל [עבודה זרה כב:] דברי הירושלמי הנזכר, על מאי דקאמר בגמרא, רשב"ג אומר לא ישכור מרחצאות לגוי וכו'. יעו"ש. ולא ידעתי מאי כוונתו בזה, מאחר דבגמרא מבואר להדיא דפליגא עם הירושלמי הנזכר, וסבר דשדה מותר בכל מקום. ומן התימה על הרב כנסת הגדולה [שם] שהביא דברי מוהרלנ"ח הנ"ל, וקודם זה סמוך ונראה⁵⁹ ציין תשובת תמים דעים הנזכרת, ולא נתעורר בזה. וצ"י.

ומן האמור אתה תחזה מה שיש להקשות על הרב פני משה בפירושו על הירושלמי (שם), שגבי מתניתין שאמרו ובכל מקום לא ישכיר את המרחץ מפני שנקראת על שמו, כתב, ולא דמי לשדה של ישראל ואריס נכרי עושה בה מלאכה בשבת, דשדה (לאו) [לאריסותא עבידא, ונכרי אריסותא דנפשיה קעביד, אבל מרחץ לאו לאריסותא עבידא וכו']. ע"ש. ודברים הללו לא ניתנו ליאמר כי אם לגבי תלמודא דידן, דשני ליה בין מרחץ לשדה, מטעם דבשדה אמרי אריס אריסותיה קעביד, ובמרחץ דוקא אסור דלאו לאריסותא עבידא, משא"כ לפי הירושלמי, דסבירא ליה בפשיטות דמרחץ דמתניתין לאו דוקא אלא הוא הדין שדה, וכמ"ש עלה: זאת אומרת שדה שהיא נתונה על גבי

הערות וצייונים

⁵⁸ נדפס לעיל אות א'. ⁵⁹ בשו"ת בית דוד ישנה ט"ס, שסימנים צ"ו וצ"ז נכתבו בשם סימן צ"ו, וכוונת ההמ"ח לסימן צ"ו השני דהיינו צ"ז, נדפס לעיל אות ב' וי"ג.

אוצר ההלכה

[הלכות שבת פ"ו אות נ',] וכן פסק הב"י סימן רמ"ד. והוסיף להוכיח מן הירושלמי [שבת פ"א ה"ח], שאמר רבי שמעון בן אלעזר, במה דברים אמורים בקבולת, אבל בשכיר יום אסור, מכלל דלת"ק אפילו בשכיר יום שרי, ומאי שנא ביתו של אינו יהודי מביתו של ישראל במקום דאסור מדינא, אלא על כרחינו מיירי שהישראל אינו מצוהו לעשות בשבת, אלא בכל יום שירצה, ומש"ה מותר מדינא, ורבי שמעון בן אלעזר דבעי קבלנות ר"ל שיהיה המנהג בקבולת, וא"כ במחובר אף בקבולת שהמנהג כן אסור. עכ"ד.

והנה מקור דין זה הוא מהתוספות שם, יש בזה שלש דעות, הראשונה דעת ר"ת המקיל מכולם ומתיר קבלנות דבית, כמו שכתב באריכות בספר הישר [חלק התשובות סימן ו'], וסיים, ואלו בא מעשה הייתי מורה לעצמי. ומזה מוכח להדיא כמו שכתב הדרכי משה בסימן רמ"ד [אות א'] ממשמעות התוספות דעבודה זרה [שם], דר"ת החמיר על עצמו בלבד כשבנה ביתו, ומ"ש הטור בלשון "היה" מתיר, היינו כדפירש הב"ח [אות א'] שהיה מתיר לאחרים כו'. השניה הוא דעת ר"י בעל התוספות, דלא ניהא ליה לפרושי סוגיא דמועד קטן (דף י"ב ע"א) מקבלי קבולת חוץ לתחום מותר באבל כדפירש ר"ת, אלא דקאי אשבתות וימים טובים כפשוטו, וטעמא משום דרגילות לשכור מדי יום, והרואה אינו אומר קבלנותיה קעביד כו', וכ"כ הסמ"ג מצוות לא תעשה (סימן ס"ה דף (מ' ע"א ב') (י"ט ע"ג)) הירושלמי, דהלכה כרבי שמעון בן אלעזר בקיבולת דבית בשבת ואבל, ואע"ג דאין הלכה כרבי שמעון בן אלעזר גבי מחובר של שדה אלא כרשב"ג כו', אין דומה מחובר של שדה למחובר של בית, דדוקא שדה שרגילות לקבלו באריסות למחצה לשליש ולרביע ושייך לומר האריס אריסותיה קעביד, אבל בית רגילות לשכור פועלים מדי יום ולא יאמר הרואה קבלנותיה קעביד, מכאן פסק ר"י כו'. עכ"ל. וכ"כ בספר התרומה (סימן רכ"א), אבל בית רגילות לשכור פועלים מדי יום ולא יאמר הרואה קבלנותיה קעביד. וכ"כ הרא"ש ספ"ק דעבודה זרה [סימן כ"ג], אבל רוב בנין בתים ע"י שכירי יום והרואה אומר שכירי יום ניהו. וכ"כ המרדכי שם ופ"ק [סימן רמ"ו ורמ"ז] ופי"ו [סימן תת"ן] דשבת כלשון הזה, אבל בית רגילות כו' ולא יאמרו הרואים אינו יהודי קבלנותיה קעביד, וכ"כ ר"י (ני"ב ח"ב דף פ"ב ע"ב) בהדיא משום חשד כו'.

אבל הר"ן כתב בספ"ק דעבודה זרה [ו': ד"ה ומהא], דהטעם דקבולת אסור משום דמחזי להו לאינשי כשכירי יום, וכ"כ סוף פרק י"ו דשבת [מו': ד"ה ולענין קבלנות]. ופירשו האחרונים דבריו, דר"ל שאינם מבחינים הפרש בין קבולת לשכיר יום, ולפיכך אסור משום מראית העין. והנה כשתמצוי לומר יש כאן גם כן שני פירושים, אם רצונו לומר שמשום שאינם מבחינים יסברו שהוא אסור מהדין ויחשדוהו שעושה איסור, ואע"פ שלכאורה מה לנו לחוש לטעות, דפירוש והייתם נקיים מה' ומישראל בכל מקום, היינו שלא יעשה דבר מותר שנוכל לחשדו שעושה איסור מה שבאמת אסור, כההיא דגבאי צדקה אין פורטין לעצמן בשוין שלא יחשדוהו שמוזיל [כבא בתרא ח:], וכן רב חסדא שרא בוכרא ולא שקל מיניה בשרא במקח השוה שלא

בקמח הוי כשותף. עכ"ל. ודע דמ"ש הב"ח וגם קבלו לאריסות, לא בא לאפוקי משכיר, דהא מבואר בגמרא [שם] דשרי, אלא דמפרש דברי הר"מ שהוא נותן טעם להתיר אריסות, וא"כ גם משכיר שרי וכמשמעות הגמרא וש"ע. ומה שכתבו הפוסקים שלא התירו חכמים מפני הטעם שתולין באריסות אלא כשהאמת כן הוא וכו', ועיין סימן רמ"ד ט"ז (סק"ב), זהו לק"מ, דלא באו למעט אלא קבלנות, וכדמסיק וקאמר אבל ככהאי גוונא שהבעלים נוטלין כל הפירות וכו'. ועיין בהג"ה שהוא מדברי בעל (התרומות) [התרומה] [סימן קמ"ז], דמשמע דאריסות חמיר ממשכיר, משום דיש לישראל הנאה במה שהגוי עובד בשבת, ואפילו הכי התיר משום דגוי אדעתא דנפשיה עביד, וכל שכן דשרי במשכיר שהגוי נוטל כל הפירות. ודברי המג"א (סק"ב) צ"ע.

אמנם אי קשיא הכי קשיא לפירוש הב"ח, אמאי לא התיר בריחיים רק קמח, הא ככהאי גוונא אף מעות שרי, אלא דס"ל דמעות אסור, א"כ הוא הדין במרחץ דמאי שנא. ולכך נראה פירוש התוספות כמו שהבינו הב"י, דלדעת הר"מ דמרחץ אסור אף באריסות, ומה שאמרו בגמרא אבל שדהו לגוי שרי, רצונו לומר להשכיר, ומה שאמרו מאי טעמא אריסא אריסותיה קעביד, רצונו לומר דאין לאסור משום מראית עין, דיש לתלות באריסות, וכמו שדקדק רש"י ז"ל [ד"ה אבל שדהו] וכתב, אלא אמרי אריסא הוא, משמע דבאמת הוא אינו אריס רק שוכר, וממילא מוכח דאף באריסות שרי, והא דתלי שכירות באריסות, משום דאריסות שכיח בשדה יותר משכירות, ואמרו ארעא לאריסא משתעבד. ומה שאמרו מרחץ נמי אמרי אריסא וכו', רצונו לומר וא"כ נמי יש להתירו להשכיר דיתלו באריסות כמו שדה, ומשני אריסא דמרחץ לא עבדי אנשי, ור"ל כדעת הר"מ כיון שנוטל מעות בשכרו דהיינו בחלקו המגיע לו, לא הוי כשותף ואסיר, ולכך גם בשוכר אסור, דליכא למתלי במידי. ובזה אין מקום למאי שמקשה הב"ח לפירוש הרב ב"י, דאמאי אמרו וכו', דהשתא איצטריכא ליה, וא"כ צדקו דברי הרב ב"י.

(ברכת דוד)

ס) שם אבל שדה מותר שכן דרך לקבל שדה באריסות. כתב ב"י, כתבו התוספות בסוף פ"ק דעבודה זרה [כא: ד"ה אריסא] כו'. עיין מה שכתב הב"ח [אות ג'], ועיין מה שכתב על דבריו הרב מאמר מרדכי (בסק"א). (דברי מנחם – הגב"י סק"א)

סא) שם שכן דרך לקבל שדה באריסות. עיין תשובות מהר"י הלוי (סימן י') בנדון מקבלי קבולת תוך התחום במקום שהמנהג בקבולת, דמתחלה העלה דשרי, משום דלא שייך הטעם שכתב התוספות בשם ר"י בעבודה זרה (דף כ"א ע"ב [ד"ה אריסא]) שיחשדוהו בשכירי יום כו'. אמנם מסקנתו לאסור לפמ"ש הר"מ שם, דשאני שדה דיש לו חלק בגוף הדבר משא"כ בבית שנוטל מעות בשכרו, וכתב שכן דעת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ד] והרב המגיד [הט"ן] שכתבו לאסור בשדה בקבולת, וכן דעת הר"ן [שם ו': ד"ה ומהא] בשם הרמב"ם, והמרדכי [שם סימן תת"ן], והסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג] וספר התרומה [סימן קמ"ן], והגהות מיימוניות

אוצר ההלכה

המגיד הסמ"ג וספר התרומה והרא"ש ומרדכי ורי"ו, דחיישינן משום חשד, פשיטא דמותר, דליכא למיחש להכי כיון דרגילות בקבולת. וגם לדעת הר"ן לפירוש הראשון יש להתיר, דטעמא מאי גזור רבנן משום והייתם נקיים, ואפילו חיישינן לשלא יהיו נקיים עפ"י טעות, מכל מקום נתקן זה ע"י שנתפרסם מדי יום שהדבר מותר, דודאי אין סברא שנהיה מוכרחים לאסור המותר בדבר שחילוקו דק ויש מקום לטעות להחמין, וכדאמרין (חולין דף ק"ט ע"ב) מכדי כל מידי דאסור לן רחמנא שרא לן דכוותה, ולא חיישינן לאחלופי, והיינו ע"י שנתפרסם בכל העולם שזה מותר וזה אסור עם שדומה לו ממש, רק היכא דבקעה מצא שפוזצים באיסור אז גדר בה רב גדר בדבר הדומה כו' [שם קי.]. ע"ש. ושאיני התם גבי לא תחמוד, דלאו בכל יומא מתרחיש כי האי גוונא, שנפרסם שלא תחמוד גם בלא דמי הוא לאו, ובודאי פרסום בלא מעשה רק לספר ולחזור לספר לפני ההמון לאו פרסום הוא, ומי יכניס עצמו בזה ומי ישמע לזה שיכניס עצמו לספר, ולפיכך זה שחייב שבועה לחבירו אין פוטרים אותו משום דחשיד, דלאו חשיד איהו כלל ואוקמיה אחזקת רוב העולם דמשמע להו לא תחמוד בלא דמי, משא"כ הכא שנפרסם הדבר ע"י מעשה רב מדי יום ושוב לא יטעו ויחשדו זה את זה.

אמנם לפירוש השני בדברי ר"ן יש לאסור גם במקום שהמנהג בקבולת, משום שמא יבוא אחד לבנות בשכירי יום, והגם שבמקום המנהג בקבולת א"כ הוא ליה שכירי יום מילתא דלא שכיחא, ולמילתא דלא שכיחא לא גזור בהו רבנן, ור"ל אפילו מאיזה צד, בין שהדבר המותר הוא מילתא דלא שכיחא, כמו שאמרו בהזהב [מו:], דמי שור בפרה קונות משום דמילתא דלא שכיחא היא, הגם שנשרפו חטיך בעליה מוכח דשכיח, ובין שדבר שאנו חוששין לגזור בשבילו בדבר השכיח הוא מילתא דלא שכיח, וכמ"ש בהמפקיד (דף ל"ח ע"א), לפיכך בעל הבית עושה אותן תרומה ומעשר על מקום אחר, ולא חייש שמא הו' ליה יותר מכדי חסרונן, משום דיותר מכדי חסרונן לא שכיח, דשאני הכא דמכל מקום שכירי יום מיעוטא דשכיח הוא בבנין בתים הקטנים, ושאר מלאכות כמו גדרים.

אלא דמכל מקום תימה לי מאי שנא הכא דחיישינן לגזירה קבולת אטו שכירי יום, ומאי שנא גבי הבלעה דלא גזרינן אטו שכירי יום, דמותר ליקח שכר שבת בהבלעה, וכדנתיא בפרק הזהב (דף נ"ח ע"א), השוכר את הפועל לשמור את הפרה [וכו'] אין נותנין לו שכר שבת כו', היה שכיר חדש שכיר שבת שכיר שנה נותנים לו שכר שבת, וכן פסקו הפוסקים שם ובהלכות שבת (סימן רמ"ג) [ש"ו ס"ד]. וי"ל דשאני הכא שאין הכל יודעין מקבלתו שכר, ולא הו' פרסום כי התם שיגזרוהו. מיהו ממשמעות הפוסקים משמע דבכל דוכתא כאן החשש הוא שמא יחשדו אותם, ולא שמא ילמדו להתיר האסור, וכדמשמע ממה שאמרו בגמרא שם [עבודה זרה כא:] גבי מרחץ, מפני שנקראת על שמו ואינו יהודי זה עושה בו מלאכה בשבת, וכ"כ הרמב"ם שם בפירוש המשניות, שהוא חילול השם, ומשם בנין אב לכולם.

יחשדוהו שמוזילים לו, והיינו עבור הוראתו שהורה שלא כהלכה משום דאשומא מזדבן ויש מקום לחשד, כדאיתא ריש פרק אלו טרפות [חולין מד:], משא"כ הכא היכא שאין מקום לטעות בהמעשה לומר שנעשה באיסור, כמו במקום שהמנהג בקיבולת שנתבאר לעיל בתשובות ר"י הלוי, אלא שיסברו שהוא אסור ויחשדוהו, בזה לא מצינו לכאורה שנחוש לזה. הא בורכא, דמצינו שחוששין לדעת בני אדם היכא שרוב דעת ההמון נותן כן הגם שאינו עפ"י האמת, ואפילו לקולא מצינו כן, כמו שאמרו בבא מציעא (דף ה' ע"ב) לא תחמוד לאינשי בלא דמי משמע להו, הגם שעפ"י האמת עובר בלאו דלא תחמוד ופסול לשבועה, מכל מקום כיון דלאינשי כך משמע להו ולפי דעתם לא עבר, על כן משביעין אותו שבועה שאינה ברשותו כו', וכל שכן לחומרא שאין מתירין לו לעשות דבר שרוב ההמון יסברו לפי דעתם שעושה איסור ולא יהיה נקי מישראל, הגם שהם מוטעים באמת, דמה לי אם הטעות הוא שחושדין אותו בדבר שאין בו, או שאינן טועין בעשייתו אלא שטועים וסוברים שאסור, והטעות הוא לרוב ההמון, כלשון דמחזי להו "לאינשי" כו'. זהו הפירוש הראשון בדברי הר"ן.

והפירוש השני, היינו שרוצה לומר דמחזי להו לאינשי כשכירי יום, ואם יתירו הדבר לרוב ההמון יבואו להתיר גם בשכירי יום שהוא אסור באמת מן הדין, ואע"פ דלכאורה הוא גזירה למילתא דרבנן לפי מה שכתב הרמב"ם (ריש פ"ו ה"א), ודבר זה אסור מדברי סופרים כו', ליתא, לפי שיש דיעות שמלאכה על ידי אינו יהודי אסורה מדאורייתא, כמ"ש הב"י סו"ס רמ"ד בשם הסמ"ג [לארין ע"ה דף כ"ד ע"ד] שנסתפק בזה, והוא באמת שני דיעות בפוסקים, וכמו שהאריכו בזה בספר תשובות מים רבים ח"א (שאלה י"ד ט"ו ט"ז י"ז). ע"ש. וא"כ לו יהא ספק איסור דאורייתא, אשכחן בדוכתי טובא דגזרו למילתא שהוא ספק דאורייתא, וכמו שהחמירו בגבינות של אינו יהודי שאיסורן דרבנן משום ספק דאורייתא לענין ספק אם הוחלף של ישראל בשל אינו יהודי, הגם שמדאורייתא יש ספק ספיקא ובדרבנן חד ספיקא, מכל מקום כיון דחכמים אסרוהו מכח ספק דאורייתא הו' כודאי דאורייתא, ע"ש בש"ך [יו"ד סימן ק"י ס"ט] בכללי ספק ספיקא (סימן י"ז) שהאריך. והוא הדין הכא דאסור מדרבנן ודאי משום ספק דאורייתא עכ"פ, וא"כ אם יש מקום בקבולת לטעות להתיר בשכירי יום פשיטא דגזרינן ואסרינן. והגם שיש לחלק בין ספק בגוף המעשה דחמיר טפי מספק פלוגתא דרבוותא, כמ"ש הש"ך ביו"ד (סימן כ"ג [סקי"ח]) וגי' [סק"ב] בשם תרומת הדשן [סימן קע"ח], מכל מקום הא גם אפילו אם תמצי לומר שהוא רק מדרבנן, מכל מקום גם באיסור דרבנן אשכחן בדוכתי טובא דגזרינן גזירה ולא הו' גזירה לגזירה, וכמ"ש התוספות בחולין (דף ק"ד ע"א ד"ה ונמא תימרא).

ולכאורה יש נפקא מינה בין שני הפירושים לענין במקום שהמנהג לבנות בקבלנות, וכמו במדינתנו שרוב בוני בתים בונים ע"י קבולת, דלכל הפוסקים דקיימי בשיטת ר"י, הרב

אוצר ההלכה

קבולת לשכירי יום, וחילוק זה אנו מוכרחים לומר לשיטת ר"ת דמתיר בקבולת בית ולא גזר אטו שכירי יום, וגם הר"י וסיעתו לא נחלק עליו אלא משום שהרואה יאמר שכירי יום ניהו, משא"כ במקום דליכא למיחש להכי, ודמי למרחץ שלא אסרו אלא מפני שנקראת על שמו ויאמרו שהוא שלוחו, אבל במקום שנתפרסם מותר כמ"ש הטוש"ע סימן רמ"ג [ס"ב], ולא גזרינן אטו שכירות משום דלא טעו אינשי בהכי כלל, והוא הדין הכא בקבולת שאין הישראל נהנה כלל ממלאכה זו, שאם לא יעשה היום יעשה מחר, משא"כ בשכירי יום, דבהא לא פליגי אר"ת רק משום שיאמרו שכירי יום ניהו. ע"ש. ואף גם דעת הר"מ שבתוספות שם, שהיא הדיעה השלישית, שמחלק בין כשהאינו יהודי נוטל חלק בגוף השדה לקבלנות, הנה בודאי אין לומר דאוסר מדינא במקום שאינו נוטל חלק בגוף הענין, דהא מקבלי קבולת חוץ לתחום מותר, אלא ג"כ משום מראית העין, ואפשר דלא פליג לענין דינא על הר"י וסיעתו דאסרינן משום שהרואה יאמר כו', אלא שנותן תוספת טעם וחזוק לאסור בקבולת בית ושדה, שקרוב הדבר לטעות בין זה לשכירי יום משום שאינו נוטל חלק בגוף השדה כו'. והוא קרוב יותר למה שכתבתי בפירוש הראשון של הר"ן, דמחזי להו כשכירי יום ויסברו שעושה איסור, הגם שאין האמת כן, ולפ"ז היינו דוקא במקום שאין המנהג בקבולת דאז אין תקנה לזה, אבל במקום שהמנהג בקבולת יש תקנה לזה ע"י שנפרסם. אמנם אם נאמר בדעת הר"מ כפירוש השני בר"ן, הנה גם דעתו לאסור בקבולת בית במקום שהנהוג כן. (וכן נראה דעת מהר"י הלוי בדעת הר"מ. אמנם פירושו בירושלמי דשכירי יום שנזכר שם רצונו לומר ג"כ באופן שמותר מדינא הוא דחוק, דא"כ חוץ לתחום לישטרי, דהא התם אוקמוה אדינא, וצ"ע להבין דבריו).

והנה האמת אגיד, כי דודי הרב הגאון דיאנעוויץ השיבני לסמוך בשעת הדחק על דעת הפוסקים הסוברים שהוא משום חשד שיאמרו שכירי יום ניהו כו' שהם הרוב, ולבי מהסס משום מנהג העולם שפשט לאיסור, הגם שלא ראינו אינו ראייה, מכל מקום במנהג וכה"ג הוי לא ראינו ראייה, משום שהוא דבר ההווה ורגיל כמ"ש הש"ך ביו"ד (ריש סימן א'). ולכאורה פשוט מנהג זה הוא עפ"י דעת הר"מ שהביא הב"י סימן רמ"ג והר"ן, אמנם כן, מכל מקום בנדון דידן בשר הבונה בית (בישראל) [לישראל] נראה דגם לדעתם יש היתר, משום דלא שייך גם הטעם שכתבו הר"ן דמחזי להו לאינשי כשכירי יום, דזה אינו אלא בשאר קבלנים שבונים משל בעל הבית, משא"כ בשר שבונה משלו והכל עפ"י דעתו ועצתו, והרי ניכר הבדל רב ועצום בינו לשכיר יום הבא לבנות בשליחותו של ישראל משל ישראל ומי יטעה בזה, וכמ"ש הפמ"ג סס"י רמ"ד [סקי"ג] בפירושו על המג"א וז"ל: ומיהו בשר הבונה בית לישראל פשיטא דשרי אפילו ידוע שיהיה של פלוני ישראל כו'. ע"ש. מלשון פשיטא משמע דאפילו לדעת הר"ן שרי,

והנה מה שכתב בתשובות ר"י הלוי שם שגם דעת הרמב"ם לפי מה שכתב הרב המגיד בפ"ו מהלכות שבת הוא כפירוש הר"מ שבתוספות דעבודה זרה, משום שאין נוטל חלק בגוף השדה כו', וראייתו משום שכתב הרמב"ם בפ"ו שם (הלכה י"ד) לאסור שדה בקבולת, והתם לכאורה הרואים יתלו באריסות, אלא דאסור משום שאינו נוטל חלק בגוף השדה, וא"כ הוא הדין בקבולת בית גם במקום שהמנהג כן. ולדידי משום הא לא איריא, דשאני התם, לפי שלא התירו בכל מקום שאמרינן אריס אריסותיה קעביד, אלא כשהאמת כן הוא, שהם יתלו באריסות וכן הוה הענין באמת, ואם יחקרו הדבר ימצאו האיני יהודי נוטל בפירות כו', אבל כשאין האיני יהודי נוטל בפירות אלא שהישראל קוצץ עמו במלאכה, אין מתירין על סמך שיתלו הרואים בדבר שאינו, שיאמרו שכורה היא לאינו יהודי וישראל נוטל פירותיה למחר, ואם תאמר נתיר על סמך שיאמרו קבולת הוא, זה אינו, שאם היינו דנין שהרואים יתלו בקבולת, אפילו לבנות הבית היה מותר. עכ"ל הרב המגיד שם. ופירוש לפירושו, שאנו חוששים שכשימצאו שאינו באריסות אלא ישראל נוטל כל פירותיה, יחזרו ויתלו בשכירי יום, ולא יתלו בקבולת כמו שהוא האמת, שאם היינו דנין שיתלו כפי האמת, א"כ גם בבית היה מותר בקבולת, מאחר שהם יתלו כמו שהוא האמת, ומדאסרינן בבית היינו משום שיחשדוהו בשכירי יום משום שרגילות לשכור שכירי יום, א"כ גם בשדה כשיתודע שיצא מכלל אריסות יחזור הדבר לדין הבית לתלות בשכירי יום שהוא הנהוג. וא"כ ממקום שבאת, דאדרבה מהכא מוכח להדיא דהיכא שהרואים יתלו בקבולת, והיינו במקום שהמנהג בקבולת מותר, וא"כ מה שהביא ראייה מכל הפוסקים דאסרי קבולת שדה שהם הסמ"ג וספר התרומה וסיעתם, לא מוכח כלל לאסור קבולת בית במקום שהמנהג כן, ואדרבה נראה להיפוך, מאחר שטעמם משום חשד והכא ליכא למיחש זולתי לדעת הר"ן כפי פירוש השני.

ולכאורה יש להכריח פירוש זה, משום דכתב הר"ן לענין קבולת שדה מתחלה לדעת המתירים, משום שדרכו בקבלנות, ועוד שהרואים יתלו באריסות, ומדהעלה לאסור א"כ אף במקום שהמנהג בקבולת אסור⁶⁰. ומיהו י"ל שעיקר סמיכותו על ועוד שהרואים יתלו כו', ומכיון שדחה זה לא התיר מטעם הראשון כיון שאין המנהג מבורר כל כך, שהרי יש נותנין באריסות ויש בקבלנות, ושמא יש גם קצת שכירי יום, ועוד דשם אין תקנה ע"י שנפרסם, מאחר שרוב נותנים באריסות א"כ איך יתפרסם היתר דקבולת, משא"כ בית שכל הבונה בית מסתמא מוכרח לבנות על ידי פועלים שכורים, וכיון שהמנהג בקבלנות יתפרסם כו'. אמנם יהיה איך שיהיה בדברי הר"ן, אבל הרב המגיד נשמר מזה ולא כתב שהמנהג בקבולת כלל. ע"ש.

והנה לדעת המתירים בקבולת בית במקום שהמנהג כן, י"ל דלא חיישינן אטו שכירי יום, משום דלא טעו אינשי כלל בין

אוצר ההלכה

הזבל במקום שהמנהג לבנות בקבלנות, דהגם שבנקיון הזבל אין שייך סיוע, מ"מ המנהג בקבולת בבתיים שכתב, בודאי היה בו סיוע, אלא דבזה ליכא חשד. וכ"כ בספר הלכה ברורה [שם], ע"ש שהעלה למעשה להתיר בנקיון הזבל במקום שהנהוג לשכור פועלים בקבלנות, ולפ"ז היה ראוי להתיר קבלנות דבית במדינתנו היכא שהישראל הכין הכל מקודם דמותר מדינא, אלא דלדעת הר"ן אסור שם ולכן צ"ע, משא"כ בנדון דידן.

(עמח צדק)

סב) שם שכן דרך לקבל שדה באריסות. בענין בנין בית בקבולת במקום שנהוג שרוב בוני בתים שוכרים אומנים בקבולת, עיין רמב"ם ([הלכות שבת פ"ו] ה"ט) ודבר ששם ישראל כו', ובמגיד משנה שם, שאין דין זה תלוי במהות הדברים אלא לפי המקומות כו'. ולעיל מיניה כתב שאם היינו דנין שהוראין תולין אותו בקבולת, אפילו לבנות את הבית היה מותר, אלא שאז לא היה נהוג כן, משא"כ בזמנינו זה, וכן משמע ממה שכתוב בש"ע סימן רמ"ג [ס"ב] וכן אם מנהג כו'. ולפי גירסת הב"י בקבלנות גם במרחץ שרי הגם שהישראל נהנה ממש, כל שכן בבית, ואפילו לט"ז שם [ס"ב] בבית שרי, שאם לא יעשה היום יעשה מחר. ואין סברא לאסור משום שהעצים של ישראל, וכמו שנראה לכאורה מתשובות בשמים ראש (סימן פ"ג), וכל דבר משל אינו יהודי כו' להתיר באופן זה כו', שהרי קבלנות דשדה יוכיח, שהתבואה של ישראל והאוסרים שם אינו אלא משום שלא יתלו אלא באריסות ואינו אמת, אבל אם היו תולים בקבלנות היה מותר, כמ"ש הרב המגיד שם וב"י הנ"ל, וגם לט"ז שרי. וכן משמע במג"א סימן רמ"ד (סק"ה). ומה שאמרו במסכת מועד קטן (דף י"ב ע"א) סיועא הוה מסייעא בתיבנא בהדיהו, היינו שנתן להם תבן בשבת, עיין שו"ע של רבנו [הגר"ז ס"ח]. וראיתי בתשובות ר"י הלוי אחי ה"ט"ז (סימן י') האריך לאסור עפ"י שיטת הר"ם שבתוספות דעבודה זרה (דף כ"א ע"ב נד"ה אריסא), וכתב שכן דעת הרמב"ם ([הלכות שבת פ"ו] ה"ט), והנה בר"ן סוף פרק כל כתבי [שבת מו: ד"ה ולענין] משמע ג"כ שסובר כך ברמב"ם, שהרי כתב אבל שדה דרך בקבלנות כו', ודברי הרמב"ם נ"ל עיקר. עכ"ל. משמע שגם היכי דנהוג בקבולת אסור, וע"כ הוא מטעם של הר"ם שבתוספות הנ"ל. אמנם מה שרצה להעמיס כן בדברי המגיד משנה, ליתא למעיין בלשונו, שאם כן היה לו לאסור גם היכי דנהיגי בקבולת כמ"ש הר"ן, ולמה לא הזכיר זה, ואדרבה הזכיר בהיפוך שכל טעם האיסור לפי שיראו שהישראל נוטל כל הפירות והם לא יתלו בקבולת כו', והיכא שיתלו בקבולת מותר, ומ"ש הר"י לוי דמיחזי להו כו', אי אפשר להעמיס בו כלל. ולכן הר"ן העומד בשיטה זו שכתב הר"י לוי, לא הזכיר טעמו של המגיד משנה שלא התירו אלא כשהאמת כו', משום דלפי"ז היה מותר היכי דנהיגי בקבולת. והב"י ס"ל כהמגיד משנה, שהרי כתב ססי"רמ"ג בהגירסא ברא"ש קבלנות להתיר במקום שנהגו שמשכירים, ולא נטה לגירסא שניה אלא משום שלא יהא האמת כו', עיין סימן רמ"ד. ומאחר שהאיסור הוא שתי חששות בדרבנן, שהוראים יחדוהו בדרבנן ולפ"ד הר"י [תוספות עבודה זרה כא: ד"ה

ואפשר דגם בשר הבונה בקבלנות משל ישראל לא מחזי להו לאינשי כשכירי יום לפ"ד הפמ"ג, שהרי איסור שכירי יום הוא משום שהוא כאילו הישראל מצוה שיבנה לו בשבת בשליחותו, וזה לא שייך כ"כ בשר שאיננו נשמע כ"כ לישראל כשאר קבלנים. אמנם לשון שיהיה של ישראל שבפמ"ג קרוב לפרשו יותר שעדיין אינו שלו, והיינו כשבונה משלו דומיא דנדון דידן ממש.

אמנם עדיין לא יצאנו מידי כל ספק, כי באמת טעם מנהג זה לאסור בקבלנות בית במדינתנו שהנהוג לבנות בקבלנות, רחוק לומר שהוא רק עפ"י דעת הר"מ והר"ן, שהרי הב"י הביא רק הטעם שכתבו התוספות ורא"ש וסיעתם שהרואה יאמר שכירי יום ניהו, ולא משום דמחזי כו', וכ"כ הפמ"ג שם בדעת הש"ע, וגם דעת הר"מ דחה שם ססי"רמ"ג בחומרותיו, רק לענין ריחיים התיר מפני שיש לו חלק בגוף הדבר והוא מוסכם מכל הדיעות. וכן פסק בספר הלכה ברורה [סימן רמ"ד ס"ב] להתיר בנקיון הזבל במקום שהנהוג שכירות פועלים הוא בקבלנות. אבל נראה לי לאסור גם עפ"י שיטת הר"י שבתוספות ורא"ש, והוא עפמ"ש הטוש"ע סימן רמ"ד [ס"ג], אם נבנה בית באיסור נכון כו', והאי באיסור הוא מה שאמרו במועד קטן (דף י"ב ע"א) במר זוטרא דסיועא סייעא בתיבנא בהדיהו, וא"כ גם בוני קבולת שבמדינתנו הרי הם בונים הכל משל ישראל וא"כ אסור מדינא. אך א"כ יפלא בעיני מה שכתבו התוספות והרא"ש וסיעתם שיאמרו שכירי יום ניהו, למה להו לומר שכירי יום, הרי גם שיאמרו קבלנים ניהו רק שיאמרו שבונים משל ישראל די בכך לאסור, והוא דבר דשכיח טפי לטעות ולחשוד. ועוד אם היתר דקבלנות היינו כשבונים משל עצמם רק שהישראל משלם להם בדמים, א"כ רחוק מאד לטעות בשכירי יום, שבשכירי יום בודאי הכל משל ישראל, ועיקר חסר מהספר. לזאת נ"ל דגם קבלנים בונים משל ישראל בכל מכל כל, רק שהוא מכין להם הכל מקודם, וזה מותר מעיקר הדין, משא"כ מר זוטרא סיועא הוה מסייע בתיבנא, לשון הוה דהיינו בשעת הבנין מדי יום, וזה אסור שנראה כמצוה לבנות בשבת.

והנה אם זה איסור גמור מדינא כשכירי יום או רק חששא דאיסורא, נראה לי שיש בזה שתי דעות, הלא הם ה"ט"ז והמג"א שם סימן רמ"ד, דהמג"א כתב שם [סקי"א] בהדיא דמדינא שרי, דמכל מקום אינו יהודי אדעתיה דנפשיה קעבד, אבל דעת ה"ט"ז שם [סק"ד] דאוסר מדינא, ועכ"פ לפ"ז בבנין קבלנות שבמדינתנו שםסייעים בעצים וקורות ומאך מדי יום, פשיטא דאסור לכל הדעות מדינא. אלא דלפ"ד ה"ט"ז לכאורה יש לאסור גם בנין בית שלנו גם לפ"ד התוספות והרא"ש וסייעתם, מאחר שאין זה נקרא מנהג קבלנות ויש לחוש שיחשדו כו', אמנם באמת לפ"ד המג"א שסיוע אינו איסור כל כך, ולא שייך למיגזר שיאמרו שםסייע רק שמא יאמרו שכירי יום ניהו, וזה לא שייך כאן כיון שאין הנהוג בשכירי יום, יש להתיר. וגם כן משמע מתשובות ר"י הלוי לפי מה שכתב תחלה להתיר לנקות

אוצר ההלכה

מותר, וכל שכן במשכירו שאין ישראל נהנה כלל. אי נמי, שאילו היה האריסות אסור אף השכירות היה אסור, דארעא לאריסותא קיימא ובאריסות תלו אינשי ולא בשכירות, הר"ן בפירוש ההלכות סוף פרק כל כתבי [מו: ד"ה ולענין קבלנות] וסוף פ"ק דעכו"ם [ו: ד"ה ומהא]. יע"ש. ואי לאו דמסתפינא הוה אמינא דבשדה כיון דאיכא תרתי לטיבותא דהיינו שכירות ואריסות, אף דלא יבצר היות שם מי ששוכר פועלים, ליכא למיחש למראית העין, כיון דאיכא כנגדו שני אופני היתר. משא"כ במרחץ, דאף אם באולי עבדי אינשי להשכירו לאחרים בסך קצוב, אפילו הכי לא משתרי בהכי, דכיון דאריסותא למרחץ לא עבדי אינשי אין כאן אלא אופן אחד להיתר ואופן אחד לאסור, ובכהאי גוונא חיישינן לחשדא דיאמרו שכיר יום הוה, ומש"ה נכנס בשכירות וסיים באריסות כמובן. אלא שאין נראה כן דעת הראשונים וכמתבאר ממ"ש הטור סס"י זה משם רבנו האי והרא"ש ז"ל [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה]. ועיין לקמן סימן (רמ"ה) [רמ"ד] מה שחלקו הראשונים ז"ל על ר"ת בקבלנות בית, ומה שאכתוב שם בס"ד. (נשמת חיים – לאוין ע"ה סימן א')

(סו) שם אומרים הגוי לקחה באריסות. מרן מלכא הרב הגדול כמה"ר חיים אבולעפייא ז"ל בספר נשמת חיים (דף ג"ל ע"ד)⁶¹. (פתח הדביר ח"ג – סק"ד)

(סז) שם אומרים הגוי לקחה באריסות וכו'. כתב בהגהות מרן חתם סופר זצ"ל, ובזמנינו אין שום שדה באריסות כי אם בשכיר יום, וצ"ע להשכיר אם נקרא שם ישראל עליו, ומכל שכן דאסור ע"י מכירה של הערמה בערב שבת וחזור ולוקח ממנו אחר שבת, דלא התירו אלא בבהמה בתלוש ובהפסד מרובה ודיעבד, אבל לכתחלה בשדה מחוברת לא. עכ"ל.

(ילקוט הגרשוני – סק"א)

(סח) שם אומרים הגוי לקחה באריסות ולעצמו הוא עובד. כתב הרב תוספת שבת ז"ל בתחילת הסימן (דף ט' סע"ב וד"ה וכללא דמלתא) וז"ל: עוד נראה לומר, דאם שוכר את הגוי בקבלנות לשנה ולא קצב לו שכר קבוע כמה יתן לו, דגם זה מקרי קצץ, כמ"ש הרשב"א [ח"ג סימן שס"ח] והובא בסימן רמ"ז (ס"ב), בכהאי גוונא נמי ראוי להתיר מדינא גבי מרחץ, דאומדנא דמוכח הוא דגוי אדעתא דנפשיה קעביד, דכל מה דמפיש בריוח הישראל ודאי גם הישראל יראה לשלם לו תגמולו הטוב כפי כשרון מלאכתו. מיהו אם הישראל התנה עמו מתחילה דהברירה יהיה בידו אם ירצה ישלם לו ואם לאו לא ישלם לו כלל, בזה לא סמכה דעת הגוי כלל, דשמא לא ישלם לו, או אף שישלם לו שמא לא יתן לו רק דבר מועט באופן שלא ירצה לקבל ממנו כלום, והוא אינו יכול לכופו לשלם לו כראוי כיון דהתנה כן בתחילה. וכן הוא בחושן משפט (סימן קכ"ג) בשם תרומת הדשן [סימן שני"ד] לענין הרשאה ע"ש, והוא הדין הכא. עכ"ל.

אריסא] שרי לגמרי (ואצ"ל לר"ת), וגם לרמב"ם אליבא דהמגיד משנה, מלבד להר"מ והר"ן שהם דעת שלישית לחומרא, כדאי הם לסמוך עליהם, ובפרט שדעת הרב ב"י כמותם שעליו אנו סומכים והוא רבן של כל בני הגולה. (צמח צדק)

(מג) שם שכן דרך לקבל שדה באריסות. כן הוא מבואר הטעם בגמרא מסכת עבודה זרה (דף כ"א ע"ב) אליבא דרשב"ג, אבל אליבא דרבי שמעון בן אלעזר מבואר התם הטעם דאמרין ליה וציית. ויש לדקדק למ"ש במהרש"א שם [ד"ה עוד פירש הר"ר] ביישוב קושייתו, דמהאי טעמא לישרי נמי מרחץ, דהר"ר אלחנן סבר דלא ציית אלא בשדה כו', משא"כ במרחץ דמפסיד בשכירתו של אותו יום. א"כ מנ"ל דטעמא דרשב"ג משום אריסות, אולי כרבי שמעון בן אלעזר ס"ל דטעמא משום דציית בשדה, משא"כ במרחץ. וצ"ל דכיון דאפשר לאוקמי לדידיה הטעם משום אריסותא, מסתבר טפי למימר דהיינו טעמיה, ומשום דאריסותא שכיחא טובא בשדה, ודלא כרבי שמעון בן אלעזר. והוא דוחק. ואשר אנכי אחזה, דמאן דסובר טעמא דציית, לא חילוק ידע בזה בין שדה למרחץ, וטעמא דלא שרי מרחץ לרבי שמעון בן אלעזר, יאמר נא על פי מה שכתב המהרש"א אח"כ ביישוב קושייתו, למה לא דקדק הכי במתניתין גופיה מאי שנא שדה ממרחץ, דבמתניתין אפשר לפרש איסור מרחץ משום עבודה זרה שהיו מעמידין בכיפה כמו שאמרו לעיל, וכזה י"ל נמי אליבא דרבי שמעון בן אלעזר. משא"כ לרשב"ג דמפורש בדבריו טעם האיסור במרחץ משום דעושה בו מלאכה בשבתות וימים טובים, ולכך הוכרח לומר דהטעם שהתירו בשדה משום אריסותא דוקא, ואתי שפיר ולק"מ. (דברי חכמים – ערך השלחן)

(מד) שם אומרים הגוי לקחה באריסות. לשון הר"ן פ"ק דעבודה זרה [ו: ד"ה ומהא] והביאו הב"י בהלכות שבת סימן רמ"ג: ומהא שמעין כו' וכל שכן שמותר להשכיר שדהו לגוי כו'. ע"כ. נראה שהר"ן בא לאשמועין, דלא נימא דלא התירו חכמים משום אומרים אריסא אריסותיה קעביד אלא כשהאמת כן, כלומר שהם יתלו באריסות, ואם [י]חקרו הדבר ימצאו שכן הוא. אמנם כשאין הדבר כן, שהרי הם סוברים שהוא באריסות, ואם יחקרו הדבר ימצאו שאינו באריסות, תולים הדבר למפרע שהוא שכיר יום, וכמו שכתב הב"י בסימן רמ"ד בשם הר"ן [שם] והרב המגיד [הלכות שבת פ"ו ה"ט], וא"כ קסלקא דעתין דיהא אסור, לכן בא הר"ן לאשמועין דאינו, אלא מותר, דלא אמרין התם דין זה אלא כשהדבר העשוי הוא יותר גרוע ממה שהם סוברים, אע"פ שגם היא היתה היתר, אמנם כשהדבר העשוי הוא יותר היתר ממה שהם סוברים, לא חיישינן לזה. ודוק. (חדושי מוהרי"א ל – סימן צ"א)

(מה) שם אומרים הגוי לקחה באריסות. נקט אריסות לרבותא, דאפילו בכהאי גוונא שהישראל נהנה ממלאכת שבת

אוצר ההלכה

דשרי, כיון דלשיטת מרן אפילו אם אמר לו אם תרצה לא תתן, הדבר ודאי שישלם לו, הרי הגוי אדעתא דנפשיה קעביד ולא בשליחות ישראל.

אכן נראה דאין להחליט להתיר אפילו לדעת מרן ז"ל, דיש חילוק בין כשהמתנה הוא המתחייב לכשהמתנה הוא המקבל, דאפשר דעד כאן לא כתב מרן ז"ל דהדבר ודאי שישלם לו אלא באותו נדון דהרב תרומת הדשן ז"ל, שמבואר בשאלה שמטיל התנאי היה המורשה שיהיה בבחירת המרשה, ואם לא ירצה לא יתן לו, וכיון שהמרשה דהוא עתיד לשלם לו לא דיבר מאומה, בכהאי גוונא אמרינן דלב המורשה יודע שודאי ישלם לו, ולהכי סבירא ליה למרן ז"ל דחשיב נוגע בעדות, כי זה דרכם של בני אדם מסתמא דאין רצונו שיטרח אחר בשבילו ולא יפרע לו כראוי, ואם המרשה⁶² נתרצה, הוא אינו מתרצה. ברם הכא דהענין הוא להיפך, דישראל בעל המלאכה הטיל התנאי עם הגוי, ואמר לו שתהיה הברירה בידו ואם לא ירצה לא ישלם לו, בכהאי גוונא אין להחליט בדעת מרן ז"ל למימר דגוי בדידיה קטרח ושרי, דכיון דהישראל נחית לברר דבריו, ודאי החליט בדעתו שלא לפרוע לו כלל או לפרוע דבר מועט שלא יקבלנו הגוי, ועל כן אסור, דאדעתא דאשרא קעביד ושלוחיה הוא.

והגם דהיה מקום לצדד על פי חילוק הנזכר להיפך, דטפי אלים התנאי כשהפועל בפיו מילא לאמר אם תרצה לא תתן לי מאומה, דתו לא מצי לאשתמוטי להיות דורש דמים, כי פיו הכשילו לפוטרו לחברו, אך אם שכנגדו מפרש אם ארצה לא אפרע והוא שותק, יש צד לומר שהפועל אדעתא דידיה קעביד על מנת לקבל שכר, ושתיקתו לאו הודאה היא. ויש סמך לזה ממה שאמרו בירושלמי דגיטין פרק מי שאחזו (פ"ז ה"ו), גבי ההיא פלוגתא דר' יוחנן וריש לקיש אי אונסא כמאן דעבד, אמר התם בירושלמי, על דעתיה דריש לקיש איך הוא צריך למעבד, אין אתא יום פלן ולא כנסת לי לא יהא לי (מלך) [עלך] כלום. ופירש הרב שדה יאושע ז"ל וז"ל: היך הוא צריך למעבד, אליבא דרשב"ל דיהא אונסא כמאן דלא עבד, צריך שיכתוב כן, אם עבר יום פלוני ולא כנסת לי, כלומר שתהא היא המדברת והמגבלת התנאי, דהשתא ודאי אם לא יקים תנאו אינה מסכמת לקידושו כיון שהתנית כך בפירוש. ע"כ. דאיברא דפירושו ז"ל נראה היפך משמעות לשון הירושלמי, דמדאמר רשב"ל שיכתוב לא יהא לי עלך כלום, משמע דתנאי זה נכתב לתועלת הבעל, שבהקים התנאי לא תתבע היא ממנו כלום, ואילו מפירושו שכתב דאם לא יקים תנאו אינה מסכמת לקידושו, משמע דהתנאי נכתב לתועלתה, ולפי דבריו הוה ליה לכתוב לא יהא לך עלי כלום. וי"ל. ועכ"פ מלשון הירושלמי אנו למדין דכשהיא מגבלת הזמן בפיה ומתחייבת שלא תתבע ממנו, עדיף ואלים מאלו נכתב בלשון הבעל שהוא המדבר, דלא כדכתיבנא. מכל מקום עינא דחזי דאין זה אלא בשאר תנאים, דלפי דרך העולם יוכל הבעל

ולכאורה איכא למידק, דהנה תשובת תרומת הדשן ז"ל שהזכיר היא בסימן דש"ן, שנשאל על ראובן שבקש מלוי שיהיה טוען בעבורו עם שמעון, ונתרצה לוי ואמר לראובן אין רצוני לקצוץ לי שום שכר ממך, אלא אם תזכה יעמוד בך, אם תרצה לתת לי איזה דבר תן. ועפ"י הדברים האלה התחיל לוי לטעון עם שמעון, ונפל חילוק אחד ביניהם שבו היה תלוי זכות וחובה, ובא לוי להעיד זכות באותו חילוק, ושמעון מיחה בו להעיד באומרו שהוא נוגע בעדות. והרב ז"ל הוכיח מהתוספות פרק חזקת [נבא בתרא מה. ד"ה מאין], ומאור זרוע [מובא בהגהות אשרי, ורשב"ם, וריב"א, והגהות אשרי [שם פ"ג סימן מ"ב], דכל שאין ההנאה מזומנת לו עכשיו אלא שיש לבטוח על העתיד לבא בספק, לא תפסל עדותו. ובנדרן דידן נמי אינו אלא ספק העתיד, שאפילו אם יזכה ראובן עדיין ספק הוא אם יתן לו כלום, או שמא ירצה לתת לו דבר מועט שלא יקבל ממנו, שהרי בדעתו תלה ואין לפוסלו וכו'. ע"ש. ותשובה זו הביאה מרן ז"ל בב"י חושן משפט (סוף סימן ל"ז וסימן קכ"ג). ומרן ז"ל דחה דבריו וכתב, ולי נראה דפשיטא דנוגע בעדות הוי, שהדבר ודאי שישלם לו. עכ"ל. וכן דעת רבנו ירוחם ז"ל (נתיב כ"ח), כמו שכתב הרב חשק שלמה ז"ל שם סימן ל"ז (הגהב"י אות מ"ב). ע"ש. והוא מדברי הרב תורת חסד ז"ל (סימן קכ"ו). א"כ קשה, איך החליט הרב ז"ל לאסור על פי תשובת הרב תרומת הדשן ז"ל כאילו סברתו מוסכמת לכ"ע, והרי אילין תרין ארייותא ז"ל קיימי דלא כוותיה. והגם דמור"ם ז"ל בחושן משפט (סימן קכ"ג [אות ח']) כתב על דברי מרן ז"ל הללו, שדחה דברי הרב תרומת הדשן ז"ל בלי טעם, מכל מקום טעמו מפורש, דמר סבר דכיון דהמורשה לא חש לקצוב שכרו ואמר לו שיתן כפי רצונו מה שידבנו לבו, שמע מינה דעל אמונתו סמך שלא יחזיר פניו ריקם, וכדפריש לה מרן מלכא מוה"ר הגדול חקרי לב ז"ל (ח"א) [ח"ב] מיו"ד (סימן קצ"ו דף ע"ה ע"ג), והגם דהלשון שם קצת מגומגם שכתב דידע בנפשיה שאינו משקר, ואין לו מובן, דכיון דהמורשה הוא דאמר לו אם תרצה לא תתן, והמרשה לא דבר איתו מאומה ולא הבטיחו כלום, אפילו לא יתן לו לאו משקר הוא. אך מכל מקום כוונתו מבוארת כדכתיבנא שהמורשה סומך עליו, משום דקים ליה בגויה שלא יניחנו לטרוח עמו חנם. והשתא לדעת מרן ורבנו ירוחם ז"ל, דגם בכהאי גוונא חשיב נוגע בעדות ופסיל להעיד, נראה לכאורה דלענין שבת ג"כ הדין יוצא לדידהו להקל, כיון דהפועל סבר שישלם לו, כי קא טרח גוי בדידיה קטרח, ולא בשליחותיה דישראל ושרי. והגם דאתריה דהרב ז"ל ארץ אשכנז היא דנקטי הוראות מור"ם ז"ל ושפיר סתם כוותיה דפליג אמרן ז"ל, מכל מקום הניחא אם היה מזכיר דחיית מרן ומה שכתב עליו מור"ם ז"ל, אבל הוא ז"ל לא הזכיר כי אם תשובת הרב תרומת הדשן ז"ל, ומינה לדידן בני ספרד דתפסינן הוראות מרן באיסור והיתר אפילו להקל כנודע, אפשר דגם בדין זה אמרינן

אוצר ההלכה

יתן, ובמונח זה יצדקו דבריהם ז"ל שכתבו על הענין ההוא, דהרב אדמת קודש כתב דאם לא ירצה יכול לומר לו משטה הייתי בך, ומוה"ר כתב דידע שאינו משקר, והיינו על מה שנדר לו מעיקרא דלא הדר ביה בטענת משטה וכיוצא. ואם מונח זה אמת בתשובת הרב תרומת הדשן ז"ל, תוסיף תת כחה של האומדנא שכתב מרן ז"ל שודאי יתן לו, שאם על שתיקה לבד היינו דנין כן מכח שכן דרך בני אדם כנוזר, כל שכן אם גילה דעתו תחילה שאין רצונו בחנם. ולפי זה נדון הרב תוספת שבת ז"ל הוא רחוק מאד מהנדון ההוא, דהכא מלבד דלא גלי דעתיה דלא ניחא ליה בחנם כי התם, עוד זאת שהוא הטיל התנאי שיהיה בבחירתו ואם לא ירצה לא יתן, ולפי זה פשוט דגם מרן יודה לאסור בתנאי כזה, דלדעת ישראל קעביד.

ושו"ב הראני בני בכורי הי"ו דברי הרב הסמ"ע ז"ל בחושן משפט (סימן קכ"ג סקט"ו) שהביא תשובת התרומת הדשן והעתיק הנדון שהמרשה אמר למורשה אם ארצה אתן לך וכו', וגם הרב ש"ך ז"ל שם (ס"ק כ"א) נמשך אחריו, ובקש להליץ גם בעד מרן ז"ל דס"ל דהוי נוגע בדבר גם בכהאי גוונא. ע"ש. וזה כשיטת הרב תוספת שבת שעשה ספיקו לענין שבת בדרך זה, שהמשלח הוא המתנה, ומזה משמע דמרן ז"ל חולק גם בזה גם לענין שבת היפך מאי דכתיבנא. אבל בקושטא נראה דכיון דדברי הרב תרומת הדשן ז"ל לפנינו ועינינו הרואות דנדונו היה כשהמורשה הוא המתנה, אין לנו להניח המפורש בדבריו משום דברי הרב הסמ"ע ז"ל שהעתיק הנדון בחילוף, וי"ל דאם המרשה הוא המתנה גם מרן ז"ל יודה להרב תרומת הדשן, וממילא גבי שבת אסור לכולי עלמא וכדכתיבנא. (פתח הדביר ח"ג – סק"ג)

(טו) שם בהגה ששליש או רביעי. פירוש, שנוטל הגוי חלק בגוף המלאכה שליש או רביעי. אמנם אם שכרו בסך ידוע לשנה שיעשה מלאכה כל השנה אסור, כמ"ש מרן ז"ל בב"י סימן רמ"ד משם הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] והרב המגיד [הלכות שבת פ"ו הט"ו]. יע"ש. ועיין ט"ז (סק"א).

(נ) שם בהגה ששליש או רביעי וכו'. עיין מה שכתבתי לקמן סימן רמ"ד (סעיף ה')⁶³.

(עא) שם ותנור דינו כמרחץ וכו'. כתב הטור (דף קנ"ח ע"א שיטה ל"ד), כתב הרמב"ן [עבודה זרה כא: ד"ה אבל] תנור יש מסתפקין בו כו'. נ"ב: עיין בספר קרית מלך רב (ח"א) דף כ"ו (יד אהרן מהדורא בתרא – הגה"ט סק"א).

(עב) שם ותנור דינו כמרחץ וכו'. כתב הטור, כתב הרמב"ן [עבודה זרה כא: ד"ה אבל], תנור יש מסתפקים בו. נראה דספקו של הרמב"ן ז"ל הוא, אי הא דאמרינן ארעא כו' מרחץ כו', היינו לומר דמרחץ אין דרכו כלל באריסות, אבל תנור דרכו לכך ומשום [הכין] תולין בדרך ההיתר, או דילמא דוקא שדה

או האשה להעמיד עצמם שלא להתחייב, ואי מכלים בהא ודאי עדיף טפי שהוא עצמו מתחייב ומדבר בלשון עצמו, דמצי אמר ליה כי פ"ך ענה בך. ברם, בהך דקמן דאינו משורת דרך העולם שיתרצה האיש שיעבוד עמו חברו חנם, וכדמשמע מלשון מרן ז"ל שכתב שהדבר ודאי שישלם לו מטעם דמסתמא אין דעתו מסכמת שיעבדנו חנם, לצד זה האומדנא הוי איפכא, דכשהמקבל הוא להתנה ובעל הבית שתק, מוקמינן ליה בחזקת כולי עלמא דלא בעו מאחרים עבודת מתנה, אמנם כשפירש שיחותיו בהדיא והתנה בפירוש אם ארצה לא אפרע לך, הוברר שיצא מכלל דעת אחרים, ורצונו שיעבדנו חנם או בשכר מועט, ועל כרחך לומר דסבירא ליה למרן בענין שבת דבעל הבית הוא המתנה דאסור, דפשיטא דעושה על דעת הישראל, דיודע שהישראל לא יפרענו וכדאמרן. באופן דאין החילוק מצד הנושאים, אלא מצד לשון התנאי, בין אם הבעל הבית הוא המתנה או הפועל. ואולי דבכוונה זו שינה הרב תוספת שבת ז"ל לשון התנאי, דלכאורה קשה, כיון דשורש דבריו ילכו יונקותיו אל תשובת הרב תרומת הדשן ז"ל, היה לו לעשות לשון התנאי בלשון הפועל כדהתם. אכן שינה התנאי ופירש שהישראל הוא המתנה, לאורויי דהגם דלדעת הרב תרומת הדשן בכל גוונא מצי לאשתמוטי, מ"מ לדעת מרן ז"ל י"ל דהגם שחלק על הרב תרומת הדשן ז"ל התם, הא מיהא בכהאי גוונא מודה לדינו של הרב תרומת הדשן ז"ל, והכא גבי שבת אסור דאדעתא דישאל קעביד ולא להנאת עצמו.

וע"פ פי זה מינח ניחא לי מה שהקשה הרב אדמת קדש ז"ל (ח"א חושן משפט סימן ס"ח) על דברי מרן ז"ל הנזכרים וז"ל: קשה לי דאיך מרן עשה מהספק ודאי, שכתב שהדבר ודאי שישלם לו, והלא לוי אמר לראובן אם תרצה לתת לי איזה דבר תן, וברצונו תלה הדבר, ואם לא ירצה יכול לומר לו משטה הייתי בך, וכמ"ש הרב תרומת הדשן, ספק אם יתן לו כלום או שמא ירצה לתת לו דבר מועט וכו', ואם כן איך כתב מרן שודאי יתן לו. ע"ש שלא תירץ כלום. ולפי דרכינו ניחא, דמרן עשה הספק של המורשה ודאי אצל הנותן המרשה, דמסתמא דעתו של אדם קרובה לפרוע למי שפעל עמו הגם שהוא נתחייב לעבוד חנם, ולכך הגם דמפאת לשון המורשה הוי ספק, מכל מקום הענין הוא ודאי לפי טבע האנושי. ולא יכולתי להלום מה שכתב ואם לא ירצה יכול לומר משטה הייתי בך, דמה ענין השטאה כאן, שהרי לא הודה לו מעיקרא לתת לו, וגם לא אמר שלא לתת אלא שתק, ואם לא יתן ליכא השטאה, אדרבא אדעתא דהך ספקא נחית המורשה. ויען רואה אני שדבריו ז"ל כחדא אזלין עם דברי מוה"ר חקרי לב ז"ל שכתב דידע בנפשיה שאינו משקר, וכמו שהרגשנו גם עליו לעיל, דן אנכי שהבינו הם ז"ל בהבנת השאלה, דכשבקש ראובן מלוי שיהיה טוען בעבורו עם שמעון, היינו שנדר לתת לו שכר טורחו, או אמר לו נקבה שכרך עלי ואתנה, ולוי מיאן לקצוב לו שכר והניחו לבחירתו, והפריז לומר שאם לא ירצה לא

אוצר ההלכה

תלוי במהות הדברים אלא לפי המקומות, יש שדרכן להשכיר פורני ויש שאין דרכן, וכן במרחץ, אלא שדברו חכמים בהווה לפי מנהג ארצם. ע"כ.

וכתב מרן החבי"ף זלה"ה בספרו הבהיר הנד"מ רוח חיים (אות א')⁶⁶, דבעירנו אזמיר יע"א הוי מנהג פשוט להשכיר התנור בכך וכך לשנה, וכיון שכן הוא המנהג ברוב העיר אינו נקרא על שמו של בעל התנור, כי כולם יודעים שהגוי לעצמו הוא עושה. זת"ד. ע"ש. (מזכרת משה – סימן ד')

עח) שם ותנור דינו כמרחץ וריחיים דינם כשדה. שאלה: איש אחד יש לו אוטומוביל, ורגיל למוסרה לששת ימי החול לגוי לעבוד בה, ושכירות הגוי הוא סך מה למאה ממה שמרוחת, ועד עתה לא היתה עושה כלום בשבת, ועתה בא לשאול האם יכול להרשות לגוי לעבוד בה [בשבת] כימי החול, מצד שיש לו לגוי חלק מה למאה?

תשובה: מרן ז"ל באו"ח (סימן רמ"ג ס"א) אסר במרחץ מפני דלאו לאריסות עומד, ואומרים שכל הריוח של ישראל הוא ששכר את הגוי כך וכך ליום, ונמצא הגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. והתיר בשדה, שכן דרך לקבל שדה באריסות. ואע"ג שיודעים ששדה של ישראל, אומרים הגוי לקחה באריסות, ולעצמו הוא עובד. ותנור דינו כמרחץ וריחיים דינה כשדה. ע"ש. וכפי המסופר פה, כל מי שיש לו אוטומוביל ונותנה לזולת לעבוד בה, הוא עובד בה בשכירות סך מה למאה ממה שמרוחת, ולפי זה ראוי לדונה כשדה, וכמ"ש הרב כף החיים (סק"י ד"ה ותנור) בשם הרב המגיד [שבת פ"ו הט"ו] כי דין זה תלוי במקומות, שיש שדרכם להשכיר פורני, ויש שאין דרכם, וכן במרחץ, אלא שדברו חכמים בהווה לפי מנהג ארצם. ע"ש. (שו"ת שואל ונשאל ח"ג – סימן קפ"ה)

עט) שם ותנור דינו כמרחץ וריחיים דינם כשדה. אם יש לישראל מכונית ורוצה למוסרה ביד הגוי להתעסק בה הגוי לבדו באריסות, יש להתיר לישראל ליקח חלקו גם אם מתעסק בה הגוי ביום השבת, אם הדרך לקבל מכונית באריסות. והדבר תלוי במנהג העיר.

(ילקוט כהונה – הלכות שכירות ושותפות עם הגוי ס"ט)⁶⁶

פ) שם וריחיים וכו'. כתב באשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש וז"ל: בריחיים י"ל דלא שייך חשש מצד פרהסיא כבקיבולת, כי י"ל מסתמא אמר שיום ההוא כנגד יום אחר שבשייכות אליו שייך לגוי, גם כל ריחיים אין יכולים למנוע בהם טחינה, וכפי דינא דמלכותא הנוכרים טוחנים גם שלא ברשות. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ג)

פא) שם וריחיים דינם כשדה. עיין בספר מגורה הטהורה [קני מגורה סק"ה] שכתב, דאפילו אינו נוטל בגוף המקח אלא

דיותר רגילות באריסות מבשכירות, אבל תנור דדרכו לכך ולכך אסור, והכריע הוא לזה. ועיין בדברי הרא"ש ז"ל שם [פ"א סימן כ"ה]. (ידיו של משה)

עג) שם ותנור דינו כמרחץ וכו'. כתב הטור, כתב הרמב"ן כו'. נ"ב: עיין מה שכתב הרב ידיו של משה בסימן זה⁶⁶. (דברי מנחם – הגה"ט סק"א)

עד) שם ותנור דינו כמרחץ וריחיים דינם כשדה. היינו לפי מנהגם באותם הזמנים, אבל אם הם נוהגין בריחיים בפועלים ובתנור בשכירות, יתהפך הדין וכדמוכח סעיף ב', וכמ"ש הרב המגיד [שבת פ"ו הט"ו] בשם המפרשים וז"ל: שאין דין זה תלוי בדין הדברים, אלא לפי המקומות, יש שדרכן להשכיר פורני, ויש שאין דרכן, וכן במרחץ, אלא שדברו חכמים בהווה לפני מנהג ארצם. ע"כ. (מטה יהודה – סק"ג)

עה) שם ותנור דינו כמרחץ וריחיים דינם כשדה. כן כתב הטור משם הרמב"ן ז"ל [עבודה זרה כא: ד"ה אבל] וכתב מרן ז"ל בב"י משם הר"ן [שם ו: ד"ה ומהא], דכל כיוצא בזה הכל כמנהג המדינה. וכן כתב הרב המגיד [הלכות שבת פ"ו הט"ו] דתלוי במקומות, יש שדרכן להשכיר תנור שהוא פורני, ויש שאין דרכם, אלא שדברו חכמים בהווה לפי מנהג ארצם. יע"ש. (ברכות מים)

עו) שם ותנור דינו כמרחץ וריחיים דינם כשדה. כתב ט"ז (סק"א), ומכאן נלמד לתנור וריחיים. פירוש, אף לשיטתו דגרסין בקבלנות [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: כמ"ש הט"ז בסק"ב] ומותר מדינא, אפילו הכי אסור משום מראית עין. וזה מה שכתב כי היכי דלא נשוויה כו'. [הערת הנ"ל: גם כן בט"ז סק"ב]. אבל באמת אינו ראיה כל כך, דגבי שדה הוא נוטל הפירות, אבל בתנור אפשר דהרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] מייירי כמו עכשיו שהאופה אינו נוטל אלא מעות בשכרו, ולכן מותר דלא הויא הנאה. ודו"ק היטב. ומה שכתב שם שאסור לשכור לעכו"ם, צ"ל עכו"ם. (זכרון אברהם)

עז) שם ותנור דינו כמרחץ וריחיים דינם כשדה. הנה זו היא דעת הרמב"ן בחדושי לעבודה זרה [נא: ד"ה אבל] והביא דבריו הטור כאן, אבל הר"ן בפ"א דעבודה זרה [ו: ד"ה ומהא] ובסוף פרק כל כתבי [שבת מו: ד"ה ולענין פורני] והביא דבריו מרן הב"י, כתב בשם בעל מתיבות [סימן א'] דתנור וריחיים הוו כשדה. ע"ש. והראב"ד בספר תמים דעים (סימן קכ"ה) כתב משם ר"ח [עבודה זרה כא:], שהביא משם הירושלמי דפורני וריחיים דינם כמרחץ. ע"ש.

וצריך לומר דכל אחד דיבר על עירו ואל שער מקומו, וכמו שכתב הר"ן (שם), שבכל כיוצא בזה הכל כמנהג המדינה, וכן כתב הרב המגיד (בפ"ו מהלכות שבת הלכה ט"ו), שאין דין זה

סימן רמז סעף ב

קמו

באר הגולה
ג. טור בשם רבנו
האי [וכפירוש
הב"י; רבנו ירוחם
ני"ב ח"ב דף פ"ב
ע"ב; רא"ש שם;
ד. הרא"ש שם:

ב' אפילו מרחץ או תנור, אם השכירם שנה אחר שנה ונתפרסם הדבר על ידי כך שאין דרכו לשכור פועלים אלא להשכירם, ^אוכן אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם או ליתנם באריסות, מותר להשכירם לגוי או ליתנם לו באריסות: הגה ואפילו במקום האסור, אם אין המרחץ או התנור של ישראל, רק שכרם מגוי וחור והשכירם לגוי, שרי דאין שם ישראל נקרא עליו (ב"י בשם גאונים [מורמן של ראשונים (הורו"ק) ח"ג עמ' 58 בשם רב נטרונאי]). וכן אם יש מרחץ צניע דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שצניע והם יודעים ששכרו גוי שרי (ב"י בשם מהר"י אבוהב ורצנו חננאל [עבודה זרה יט: ואור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן ז']]). ואם עבר והשכירו במקום האסור, יש אומרים ששכרו מותר (ב"י בשם גאונים [בשם רב נטרונאי]) ויש אומרים שאסור (מרדכי פ"ק דשבת [סימן רמ"ו]) וכן עיקר (ועיין לקמן סוף סימן רמ"ה):

אוצר ההלכה

שעושיין עליו שמן היוצא ממיני קטניות וזרעונים, ויש לו פועלים עכו"ם מיוחדים למלאכה זו והמה אצלו שכירי שנה, וסיים שם וז"ל: לא מלאני לבי לחפש צדדים להקל, כיון דאוושא מילתא טובא שהוא מלאכת פרהסיא, ובמקום מפורסם, והוא בבית ישראל, והמלאכה נקראת על שם הישראל, וכמה אבות מלאכות נעשים בזה בשבת, טחינה לישא הבערה ובישול וכדומה, וחוששני אולי ניתן יד לפרוצים חס ושלום עי"ז, ולזאת אמרתי מאתי לא תצא הוראה להיתר. יעו"ש.

ועיין בשו"ת בית היוצר (סימן י'), על דבר שהמילנער עושה מלאכה בשבת הנצרך לריחיים, ורק אם אי אפשר לו לבדו לתקן ולגמור המלאכה, הוא שוכר פועלים, והבעה"ב מחויב לשלם להפועלים. והשואל כתב שם שכבר התיר לו גדול אחד, מטעם שגוף הטחינה הוא בדרך היתר, שהמילנער נוטל חלקו מגוף הפירות מהקמח שטוחן בריחיים, גם בתקון הריחיים אין איסור. והוא חולק עליו שם, וכתב דרק מה שהמילנער בעצמו עושה בריחיים מה שמעכב הטחינה זהו מותר לעשות בשבת, אבל מה שצריך לשכור פועלים והישראל צריך לשלם זה בודאי אסור. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ד)

סעף ב'

פב) סעף ב' אם השכירם שנה אחר שנה ונתפרסם הדבר וכו'.
כתב ב"י (דף קנ"ח ע"ב שיטה ל"ז), ונראה מדבריו וכו'.
נ"ב: כן מצאתי בספר כ"י ישן. ב"ח [אות ב'].
(שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"א)

פג) שם אם השכירם שנה אחר שנה ונתפרסם הדבר וכו'.
ר"ל, לא מיבעיא אם השכירו בבת אחת לשנים מרובות, דהיינו לשלש או לארבע שנים דודאי שרי, דכיון שהשכירו לכך וכך שנים דמי למכר ואית ליה קלא, אלא אפילו לא השכירו אלא לשנה אחת, אם חזר גם בשנה שניה ושלישית והשכירו, כך שבזה נתפרסם הדבר שאין דרכו לשכור פועלים אלא להשכיר, מותר מכח הפרסום. ואע"ג דאופן זה נראה דמהר"י אבוהב ז"ל פליג, דאינו מתיר אלא באופן ראשון, מ"מ מרן ב"י נסתייע מדברי רבנו ירוחם ז"ל [ני"ב ח"ב דף פ"ב ע"ב] שמתיר בשני האופנים. ומיהו נראה דיש חילוק בשני צדדין האלו, דלצד ראשון, משעת השכירות שהשכיר כיון דאית ליה

מעות, אבל אם המנהג ליטול בגוף המקח, אסור לשנות, כדי שלא יאמרו דשכיר יום הוא. וגם במקום דשרי, צריך לזהר שלא יקח שכר שבת לחוד כי אם בהבלעה תוך שאר הימים. ודוקא באריסות הוי ריחיים כשדה ולא בשכיר לעכו"ם בסך ידוע לשנה. יעו"ש.

ועיין בכתב סופר (או"ח סימן מ"ד), בריחיים שהאומן לוקח חלקו מן הקמח שנטחן, ונחית מעיקרא לאריסות, שדבר פשוט שמותר לטחון בשבת, כיון שהכל יודעים ומפורסם שזה האומן וכל האומנים מן הריחיים נוטלים חלקם מן הקמח והם נחתין לאריסות מעיקרא, ואדעתיה דנפשיה עביד. ומה טוב שיעשה עמו כתב קודם שיקרא שם ישראל השוכר הריחיים, ואז ודאי מותר, ולא שייך בזה מראית עין. ועיין בזה בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן צ"ח) שצדד גם כן להיתר, רק בריחיים שמנהיגין ע"י בהמות יש לחוש למראית עין, ומן הנכון שבהמות שעובדין בהן בשבת לא יעבדו בחול, ולא יהיו בחצר ישראל הריחיים הנ"ל.

ועיין בדברי חיים (ח"ב סימן כ"ב) לענין לטחון בריחיים (דאמפמיהלע) ע"י עכו"ם שיש להם חלק בהריחיים מהריוח או ע"י שטר מכירה, מחמת שיש הפסד גדול אם אינם טוחנים בשבתות, ע"ש באיזה אופן שיש להתיר. ועיין בזה בשו"ת ריב"א (חא"ח סימן ג') ובמפתחות שם. והעלה שם שבעל הריחיים לא ישכור את כל הפועלים הנצרכים להעסק ההוא, כי אם את הגדול שבהם הוא הוועק - מיינסטער, וכל תנאו של בעל הריחיים יהיה לבד עם זה הפקיד על כל העסק, והפקיד הזה הוא ישכור לו פועלים העוזרים אותו וישלם להם מכיסו, ושכר הפקיד הלזה יהיה נטילת השכר מגוף החטים שיורווח ע"י העסק, וכיון שהפקיד הזה אינו מסיק התנור בעצמו וגם אינו נותן החטים לתוך הריחיים בידו ממש, ואינו עושה שום מלאכה דאורייתא בציווי ישראל, רק מצוה למלאכות הכבידות להעשות ע"י משרתיו, הוי רק שבות דשבות, וכיון דתנאו עם זה הוא קודם שבת, וליכא אלא מראית עין, והוא במקום פסידא, והישראל אינו דר בבית שבו הפאבריק, יש להקל. וע"ש עוד וז"ל: דבשארי מאשינין שנתחדשו בזמנינו לקצור ולדוש התבואה באלו אין צריך לפנים, כי בלא זה המנהג בכל הגלילות לתת להקוצרים חלק בגוף התבואה חלף עבודתם, ואין בהם שום נדנוד איסור לא מדינא ולא למראית עין.

ועיין בשו"ת אוריין תליתאי (סימן ט"ז), במי שיש לו פאבריק

אוצר ההלכה

הקדש, ומה גם היכא שגילה דעתו להדיא כדפרישית. וק"ל.
(יפה ללב ח"ב – סק"א)

פז) שם אם השכירם שנה אחר שנה ונתפרסם הדבר וכו'.
והתנה עמו שלא לעשות בשבת וע"י זה נתפרסם.
תוספת שבת [סק"א]. דכאן דאינו אסור רק משום מראית עין מהני
תנאי, אבל באיסור תורה אין מאמינים לנכרי. ישועות יעקב סימן
רמ"ו [סק"ד] 67. וכל זה אם משכירו לכל ימות השבוע, אבל אם
אינו משכיר לנכרי רק על יום השבת, וכל ימי השבוע הוא של
ישראל ונקרא על שם ישראל, בודאי לא יתלו הרואים שהשכיר
לנכרי בהבלעה, דאע"ג דרגילות להשכיר, היינו לכל השבוע,
אבל להשכיר רק ליום השבת, דבר כזה לא שכיח להשכיר תנור
או מרחץ ליום אחד, ואין היתר רק לעשות עמו שותפות, ויהא
לו חלק כפי חשבון שנוטל שכרו הראוי לו. כתב סופר (סימן מ"ג).
ואפילו אם הנכרי אין צריך לעבוד כלום שכבר הוכן מערב שבת,
מכל מקום מה שהנכרי מקבל השכר מהנכרים עושה זה בשביל
ישראל, דהישראל אסור לקבל, לכן אסור גם כן שיקבל הנכרי.
תניא [ש"ע הגר"ז ס"ג]. (באר יעקב – קרויזר – סק"ה)

פח) שם אם השכירם שנה אחר שנה ונתפרסם הדבר וכו'.
ובמה נתפרסם שיהיה מותר תחילת השכירות, עיין
ט"ז (סק"ב). ויש עוד איזה אופנים עיין מה שכתבתי (סק"א) 68.
ועיין בטור שיש עוד גירסא, אם השכירם לשנים הרבה, ועיין
ב"ח [אות ב'] מחזק גירסא זו, דלשנים הרבה יש קול והוי פירסום.
(גנוז חיים – סק"ד)

פט) שם ונתפרסם הדבר על ידי כך וכו'. [הערת מהרש"ם: עיין
תוספות עבודה זרה (דף ט"ו ע"א ד"ה שרי) שכתבו, דדבר
הנמכר ע"י סרסור קלא אית ליה. ונראה דהכא אין להקל בכהאי
גוונא, דאל"כ גם בהשכיר בפני שלשה יהיה מותר, ובעל כרחך
דהכא דבעינן שיתפרסם שאין דרכו לשכור פועלים, בעינן
שיומשך כמה שנים או מנהג המקום. (עיין ר"י הלוי סימן י' בדין
מקום שדרכן לשכור בקבלנות) 69]. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ו)

צ) שם ונתפרסם הדבר על ידי כך וכו'. לכאורה בנתפרסם ע"י
קבלנות ג"כ יש להתיר, אמנם הפמ"ג [משבצות זהב סק"א]
דקדק מלשון הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא], דקבלנות מיחזי
כשכיר יום, דקבלנות גופה מיחזי גם כן כשכירות ואין להתיר.
ע"ש. וכן היה נראה לכאורה מלשון הר"מ בתוספות [שם כא: ד"ה
אריסא] שכתב, דכיון דאינו נוטל חלק בגוף הדבר מיחזי
כשכירות. אבל לענ"ד אי אפשר לומר כן, דהרי התיירו חז"ל [מועד
קטן יב.] קבלנות חוץ לתחום גם במחובר, וכן בקבלנות בתלוש
שרי בכל מקום, ועל כרחך דקבלנות לא מיחלף בשכירות, אלא
משום חשדא שלא ידעו שהיא קבלנות, וכן גם כוונת הר"מ,
דכיון דאינו נוטל בגוף הדבר אלא נוטל מעות, יש לחושדו שהוא
שכיר, וכן גם כוונת הר"ן, אבל בנתפרסם שהוא קבלנות ודאי

קלא מותר מיד, משא"כ צד שני אין ההיתר נגמר עד אחר שלש
שנים, ובשלש שנים הראשונות מיירי שלא השכיר (דישראל)
[הישראל] אלא לימות החול, וכמ"ש הרב מגן דוד ז"ל [ט"ז סוף
סק"ב], וכשיעברו השלש שנים שנתפרסם הדבר אז מותר להשכיר
גם לשבת. ודוק. (מטה יהודה – סק"ד)

פד) שם אם השכירם שנה אחר שנה ונתפרסם הדבר וכו'.
בב"י הביא עוד היתר, אם השכירו על שנים רבות
בפעם אחת ועשה שטר, יש לו גם כן קול ושרי. ולא ידעתי למה
השמיט בש"ע. ומה שכתב אם השכירם שנה אחר שנה, וצ"ל
בשנים הראשונות באמת לא עשה העכו"ם מלאכה בשבת.
(בגדי ישע)

פה) שם אם השכירם שנה אחר שנה ונתפרסם הדבר וכו'.
כתב בספר כרם שלמה, דבב"י הביא עוד היתר, אם
השכירו על שנים רבות בפעם אחת ועשה שטר יש לו ג"כ קול
ושרי, ובש"ע השמיטו. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ה)

פו) שם אם השכירם שנה אחר שנה ונתפרסם הדבר וכו'. הוא
מה שכתב רבנו הטור ז"ל, ורבנו האי כתב, אם השכירו
שנים הרבה ונתפרסם הדבר מותר. וכתב מרן בב"י ז"ל: ופירוש
דברי רבנו האי נראה דהיינו לומר שאם השכירו שנה אחר שנה
ונתפרסם הדבר על ידי כך וכו' ושרי. אבל הגאון מהר"י אבוהב
ז"ל פירש דברי רבנו האי, שהשכירו לשנים מרובות, כלומר
לשלש או לארבע שנים, שכיון שהשכירו לכל כך שנים, דמי
למכר ואית ליה קלא, ותו ליכא למיחש למראית העין. ונראה
מדבריו שהיה גורס אם השכירו "לשנים" הרבה. ודברי רבנו
ירוחם בחי"ב [ני"ב דף פ"ב ע"ב] הם כמו שפירשתי. עכ"ל. דבריו
אלו ברור מללו, דק"ל בדעת רבנו האי כפירוש, כי לו מצא
עזר כנגדו מדברי רבנו ירוחם ומגירסא דאיתי ר"י בעל הטורים
כנ"ל, ובכן כתב כאן בש"ע אם השכירם שנה אחר שנה שהוא
כפירוש בדברי רבנו האי, שכן נראה לו עיקר ומצא כן בשאר
הפוסקים כמבואר, ולא כתב אם השכירם לשנים רבות כפירוש
מהר"י אבוהב שהוא יחיד בדבר, שלא נמצא בשאר הפוסקים
שכתבו כן, וכדרך שכתב מורנו הרב כנה"ג בחי"ד (סימן ל"ה
הגהב"י אות ע"ד) והביאו הרב יד מלאכי בכללי הש"ע (אות ד'), כי
דרך מרן בש"ע להשמיט כמה דינים שהביאם בב"י, מפני שלא
מצאם בשאר הפוסקים, ומ"מ בב"י הביאם כי הוא מאסף לכל
המחנות, שזה משפט הספר ומעשהו. יעש"ב.

**והוצרכתי לזה משום שראיתי להרב כרם שלמה אשכנזי (דף
כ"ה ע"ב) שקרא ערער על מרן בזה, שכתב עליו בדין
זה וז"ל: בב"י הביא עוד היתר, אם השכירו על שנים רבות
בפעם אחת ועשה שטר יש לו ג"כ קול ושרי, ובש"ע השמיטו.
עכ"ד. וכוונתו למה שכתב בב"י מפירוש מהר"י אבוהב כנ"ל,
ולפי מה שנתבאר ליכא שום ערעור בדבר, שכן הוא דרכו דרך**

הערות וצינונים

67. נדפס לקמן בסימן רמ"ו אות קס"א. 68. נדפס לעיל אות י"ז. 69. ועיין להרב צמח צדק מ"ש על דברי ר"י הלוי, נדפס לעיל אותיות ס"א-ס"ב.

אוצר ההלכה

יהיה מפורסם בעיר דקיימא לאגרא ולא סגי בלא"ה, לזה בא הרא"ש ז"ל לחדש דבר מעתה, דהוא הדין בכהאי גוונא נמי שרי כמתבאר מדבריו ז"ל. ואכתי אפשר יאמר האומר דדוקא אם כל המרחצאות ותנורי העיר אין גם אחד שוכר בו פועלים, ברם אי איכא הכי ואיכא הכי אף דרובא קיימי לאגרא אין לנו ללמוד ביה היתרא מדברי הרא"ש, אך מלתא כדנא למדו מרן ז"ל מדברי הרמב"ם, דכיון דרובא קיימי לאגרא תו ליכא למיחש. וברור.

ומרן המחבר כאן בש"ע לא הוצרך להביא אלא סברת רבנו האי והרמב"ם ז"ל, דבכל חדא וחדא איכא למשמע מינה רבותא, דלרבנו האי אף ששאר מרחצאות ותנורים לא נתפרסמו, כיון דמרחץ ותנור זה נתפרסם סגי להתיר, ואי נמי סברת הרמב"ם דאף במרחץ ותנור זה לא נתפרסם, כיון שרוב מרחצאי ותנורי העיר נתפרסמו מהני להתיר, אך אותה דהרא"ש לא הוצרך להזכירה, כיון דאפילו ברובה סגי לה כמובן, ומבואר דדעת מרן המחבר ז"ל בזה דאם אין שם רוב דקיימי לאגרא אלא מחצה על מחצה לא סגי להתיר כמבואר. ודעת הדיט פשפש ולא מצא מאין הרגלים לאסור במחצה על מחצה, כיון דמדינא אין כאן איסור, דלא אחמור רבנן אלא מפני הרואים שלא יחשדוהו כנודע, ומדברי הרמב"ם מריה דהאי שמעתתא דמינה למדו ז"ל, כל בתר איפכא איכא למשמע, דדוקא לענין איסורא קאמר מר, דכל דרובא לא קיימי לאגרא אסרינן ליה מפני הרואים, דשדו ליה בתר רובא, דשמעינן מינה דבמחצה על מחצה אין לאסור, דאי לא תימא הכי, לישמועין רבותא דאפילו מחצה על מחצה אסור, באופן דדברי מרן המחבר ז"ל בזה לפק"ד צריכין תלמוד⁷⁰.

צד) שם וכן אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם. נ"ב: ומנהג עירנו אזמיר יע"א, הוא להיות כל התנורים שבבית בדרך שכירות, ואף על פי שרובם של גוים, מכל מקום למדין בכהאי גוונא ממנהג הגוים, כי כן מנהג העיר להיות כל תנור שכור בדרך שכירות מבעל התנור, ואינו נותנו לגוי להתעסק בו על מנת שיהיה הריח לבעל התנור, ובכך שכן הוא המנהג ברוב העיר, אינו נקרא על שמו של בעל התנור, כי כולם יודעים שלוקחו בדרך שכירות כך וכך לשנה, והוא מנהג פשוט וברור. ועיין מה שכתבתי בספרי הקטן חקקי לב (ח"ב סימן ל' דף ק"ל ע"ג). יע"ש בס"ד. (רוח חיים – סק"א)

צה) שם וכן אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם. בעיר שנוהגים שהגוים צדין הדגים בכל יום בחול ובשבת, וישראל קנה עם הגוי מחיר הדגים מהמלך בשותפות, והגוי(ים) הוא הצד בחול ובשבת, שרי שהכל יודעים שהוא באריסות, ואפילו שהרשת היא מישראל, וכ"כ התשב"ץ ח"ב (סימן ד"ן), שהיודע שזו היא ספינתו ומצודתו של ישראל, יודע ג"כ שהגוי

יש להתיר. ובוזה אתי שפיר מה שהביא המג"א בסימן רמ"ד [סק"ח] במה שנהגו בעירו שלוקחין הגוים הזבל מהרחוב בשבת, וכתב דרבים לא חשידי. וכבר הקשיתי על זה בספרי על יו"ד (סימן קמ"א [ס"ד בהגה]) דמוכח בכמה דוכתי דדוקא בעבודה זרה ל"ח [לא חשידי]. ע"ש. ולפי זה אתי שפיר בלאו הכי, דהתם נתפרסם שהיה בקבלנות. ונכון.⁷⁰ (חבל יוסף – גנוי חיים)

צא) שם ונתפרסם הדבר על ידי כך וכו'. לכאורה לפי זה יש היתר ע"י הכרזה, דהוי פרסום. ועיין בכורות (דף נ"ג ע"א) בע"כ"א אפשר בהכרזה, הכא נמי אפשר בהכרזה. ע"ש. אבל בכמה דוכתי אמרינן בכהאי גוונא איכא דשמע בהא ולא שמע בהא. ועיין בית שמואל (אה"ע סימן י' [סק"ב]), דלא אמרינן כן רק באיסור דאורייתא ולא באיסור דרבנן. ע"ש. וא"כ בנדון דידן תלוי בשתי דיעות שבט"ז סוף סימן זה אי הוי כאן איסור דאורייתא או איסור דרבנן. ע"ש. וצ"ע בזה. (חדושי מהרי"ו)

צב) שם וכן אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם. ר"ל, בין ליחיד שהוא לבדו הוא משכיר ונתפרסם על ידי כך וכו', בין אפילו לא נתפרסם אלא שכך נהגו אנשי אותו המקום, מותר בכל ענין, כיון שטעם האיסור אינו מן הדין אלא מפני החשד, כל שיהיה באופן שיסתלק החשד, בין מצד פרסום המשכיר בין מצד מנהג המקום, מותר וחזר דינו להיות כשדה. ומיהו לא מהני היתר זה דמנהג או דפרסום אלא בשכירות או אריסות במרחץ ותנור, אבל בקבלנות דבית ושרה דלקמן סימן רמ"ד, אסורין לעולם בתוך התחום, ואע"פ שנהגו אנשי המקום שלא לשכור פועלים יום יום אלא רגילין בקבלנות, לא מהני, כיון דבקבלנות כל הריח הוא לישראל, מיחלף להו קבלנות בשכירות פועלים, ועוד, דבקבלנות מיחזי להו לאינשי כשכיר יום כדכתיבנא לעיל [סק"א]⁷². וכ"כ הרב מגן דוד ז"ל (נ"ט"ז סק"ב) בד"ה הכלל העולה, דבקבלנות אסור אפילו במפורסם. יע"ש.

(מטה יהודה – סק"ה)

צג) שם וכן אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם. מתבאר דין זה מדברי רבנו האי והרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] שהביא הטור, ומדברי הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו הט"ו] שהביא מרן בב"י. ונראה דמר אמר חדא ומר אמר חדא, דמדברי רבנו האי ז"ל לא נתבאר אלא כשאותו מרחץ ותנור שאנו דנין עליו יצא שמו בעיר דקיימא לאגרא, ואף ששאר מרחצאות ותנורי העיר אין דרך הבעלים להשכירם כי אם להעמיד בהן פועלים, לית כאן בית מיחוש. ואולם כאשר יהיה האופן ששאר מרחצאות ותנורי העיר נתפרסמו דקיימי לאגרא, אך מרחץ ותנור זה של ישראל לא נתפרסם אי קיימא לאגרא או לא, ליכא למשמע מינה היתרא, דהא איכא צדין למימרא דלא אזלינן בתר מרחצאות ותנורים דעלמא, אלא בעינן דאותו מרחץ ותנור גופיה

הערות וצייונים

70. המשך הדיבור נדפס לקמן אות קע"ג. 71. נראה דצ"ל במ"ב והיינו במעשר בהמה. 72. נדפס לעיל אות ז'. 73. עיין להרב מזכרת משה (סימן ה'), נדפס לקמן אות צ"ז.

אוצר ההלכה

פועלים כדי לזרעה אלא נותנה בשכירות או באריסות, אבל אם אין דרך רוב אנשי אותו המקום להשכירו וכו' ר"ל דרובא דמינכר לא קיימי להשכירו וכו' אפילו דמחצה על מחצה דרכם להשכיר אסור, והיינו ממש כדברי מרן ז"ל. ועיין בתשובת מוהריט"ץ (סימן ס"ו) וזרע אמת (א"ח סימן ל"א).

וטעמא דמילתא דלא התירו חכמים ז"ל מפני החשד אלא כשסתמא דמילתא להיתרא קאי, דאז איכא למימר שלא יחשדוהו דודאי יתלו להיתרא ולא לאיסורא, וכמ"ש הרמב"ן בחדושו לעבודה זרה שם [כא: ד"ה אבל], דמאי דתלי הגמרא היתר השכירות משום דאמרי אריסותא קעביד, (הני מילי) [היינו משום]⁷⁶ דלא תלינן אלא במילתא דלכ"ע עבדי הכי, ולפי שכל השדות לאריס הן עומדות, כדאמרינן בכתובות [פ. ארעא לאריסי קיימא, וכשדאם רואה זה הגוי עומד ועושה תדיר בשדה, על כרחם יתלו באריסות והוא מותר, לפיכך אף השכירות מותר. והמרחץ שאין סתמו עומד לאריסות, אין תולין בשכירות ואסור. זה"ד. ע"ש. ועיין בדברי הר"ן שם [ו: ד"ה ומהא] ובסוף פרק כל כתבי [שבת מו: ד"ה ולענין]. ולכן ס"ל להרמב"ם ומרן ז"ל שנגרר אחריו, דכשדרך רוב אנשי אותו המקום להשכירו או ליתנו באריסות נקרא דסתמא להכי קאי, דהמיעוט בטל ברובא ואמרינן דודאי יתלו להיתרא ולא לאיסורא, משא"כ במחצה על מחצה. ודו"ק. (מוכרת משה – סימן ה')

צח) שם וכן אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם וכו'. וכן אם הוא חוץ לתחום. לבושי שרד (סק"א). (באר יעקב – קרויזר – סק"ג)

צט) שם וכן אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם וכו'. והקשה בנודע ביהודה קמא (א"ח סימן י"ב), אמאי לא חיישינן לחשדא דאורחים שלא ידעו מנהג המקום, כמו שכתב ב"י בשם תשובה אשכנזית [תשובות מהר"ם ב"ב דפוס פראג סימן תכ"ז], ומובא לפסק הלכה ברמ"א סימן רמ"ד (ס"א), ואפילו אם דר בין העכו"ם יש לחוש לאורחים הבאים שם. ותיירץ, דמיירי שאין המרחץ עומד ברשות ישראל, רק מתוך שרוחצים בו בחול יודעים בו שהוא של ישראל ויחשדוהו בשבת ששכר את הנכרי, וא"כ אורחים שיבואו לא ידעו כלל שהוא של ישראל וליכא חשדא כלל מנייהו. ומתיר בזה קושיית הט"ז דכאן (סק"ג) על הרמ"א באם אין רוחצים רק אותן שבביתו. ומדחה גם כן דברי הט"ז סימן רמ"ד (סק"ג). ע"ש היטב (אמנם לענ"ד הקלושה, לשון הרמ"א וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבביתו וכו', לשון זה משמע דהמרחץ עומד בבית דירתו של הישראל או סמוך לה ממש, מדלא קאמר סתם מרחץ, אלא דייק מרחץ בבית דירה, א"כ נתעורר קושיית הט"ז). ועל

אריסו, וכמו שהתירו הגאונים פורני וריחיים, ואין בין אריסות קבועה לשאינה קבועה, וגם כי כל שעת מלאכה זו קבועה היא. יע"ש. וכ"כ בספר משחא דרבותא בסימן זה (דף ג"ב ע"א)⁷⁴. יע"ש. ועיין להרב חסד לאברהם תאומים (סימן כ') במחזיקי נהר לצוד בו דגים, אם רשאים למכור זכותם לגוים שיצודו בשבת. ושם בסימן כ"א עמד על היתר מכירת הכפרים לגוים, משום שיגיע הפסד גדול ע"י מניעת המלאכה בשבת. ע"ש. (רוח חיים – סק"ב)

צו) שם וכן אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם. מרן מלכא הנזכר ז"ל [כמוה"ר חיים אבולעפייא] שם [נשמח חיים] דף ל"ד ע"א)⁷⁵. ושם הקשה קושיא עצמית על מרן ז"ל בזה והצ"ע. (פתח הדבר ח"ג – סק"ה)

צז) שם וכן אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם. כתב מורנו הרב כמוה"ר חיים אבולעפייא זצ"ל בספר נשמת חיים (דף ל"ד ע"א)⁷⁶ וז"ל: ומבואר דדעת מרן המחבר ז"ל בזה דאם אין שם רוב דקיימי לאגרא אלא מחצה על מחצה לא סגי להתיר כמבואר. ודעת הדיוט פשפש ולא מצא מאין הרגלים לאסור במחצה על מחצה, כיון דמדינא אין כאן איסור, דלא אחמור רבנן אלא מפני הרואים שלא יחשדוהו כנודע, ומדברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ט] מריה דהאי שמעתתא דמינה למדו ז"ל, איכא למשמע כל בתר איפכא, דדוקא לענין איסורא קאמר מר דכל דרובא לא קיימי לאגרא אסרינן ליה מפני הרואים דשדו ליה בתר רובא, דשמעינן מינה (דבמעט לעת) [דבמחצה על מחצה] אין לאסור, דאם לא תימא הכי, לישמועין רבותא דאפילו מחצה על מחצה אסור, באופן דדברי מרן המחבר בזה לפי קוצר דעתי צריכין תלמוד. ע"כ. ועיין למוה"ר בספר פתח הדבר ח"ג (שם אות ה')⁷⁷.

ואחרי עניות דעתי לא ידעתי מהיכן שמיצא ליה למוה"ר ז"ל דדוקא היכא דרובא לא קיימי לאגרא הוא דאסר הרמב"ם ז"ל, דמינה גזר אומר דבמחצה על מחצה לא קאסר הרמב"ם ז"ל היפך משמעות מרן ז"ל ולהקשות עליו בכח מהיכא הוציא דין זה, דלפענ"ד דברי הרמב"ם אינם מתפרשים אלא כמשמעות דברי מרן ז"ל, וממנו למד מרן ז"ל את דינו הנזכר, והוא, דאחר שכתב היתר שכירות שדה מטעם שהרואה יודע ששכורין הן וכו', קאמר מר בזה"ל: ודבר ששם ישראל בעליו קרוי עליו ואין דרך רוב אנשי אותו המקום להשכירו או ליתנו באריסות אסור להשכירו לגוי. ובכוונה מכוונת דייק למינקט כהדין לישנא בלשון שלילה "ואין דרך רוב אנשי אותו המקום" וכו', ולא קאמר ודרך רוב אנשי אותו המקום שלא להשכירו וכו' (דאז הוה משמע כפירוש מוה"ר ז"ל), ללמדנו דלא הותר להשכיר אלא היכא דדרך רוב אנשי אותו המקום להשכירו או ליתנו באריסות כמו שדה, דלהכי קאי, דרובא דעלמא אינו שוכר

הערות וצייונים

74. נדפס לעיל אות כ"ג. 75. נדפס לעיל אות צ"ג. 76. נדפס לעיל אות צ"ג. 77. נדפס באות הקודמת. 78. נראה שהיה כתוב ה"מ והמדפיסים פתחו הני מילי, וזה אינו.

אוצר ההלכה

לאסור, משום דיש הפרש בין שדה למרחץ, דשדה לא משכחת לה בעולם שיהא נשכר לימים, דהשוכרו אינו אלא להנאת הפירות היוצא השדה שנה שנה, משא"כ במרחץ דעבד אינש לשוכרו לריוח היום ואיכא למיחש לרואים שיאמרו דנוטל שכר שבת, אם לא שנאמר דבאיסור קל כזה לא אחמור רבנן מפני חשד כאמור.

אי נמי אפשר מטעם אחר, דדוקא בדיש שם חשש שיאמרו שהגוי שכיר יום הוא אצלו הוא דאסור, מטעמא דיש כאן הנאת ממון, שרוצה שיהיה כל הריוח שלו לבלתי יאכלו זרים למחצה לשליש ולרביע, ברם בדידעין בבירור שזה (הזכיר) [השכיר] לאחרים באריסות למחצה לשליש ולרביע, אלא דמספקא לן אם עשאו בדרך היתר לשנים ולחדשים או בדרך איסור דהיינו לימים, כל כי הא לא חשדי ליה, דודאי לא שביק היתרא ואכיל איסורא כיון דאין כאן הפסד תועלת ממון, דדוגמא לדבר כתב מרן בב"י סוף סימן תרע"א לחלק בין ההוא דחצר שיש לו שני פתחים שצריך להדליק בשנים לההיא דעובר אחורי בית הכנסת [ברכות ח:]. יע"ש. ועיין בהפר"ח [ס"ח], והרב מג"א [סק"ב], ובספר יד אהרן [הגב"י] שם. ואין לדחות ולומר דאף דלא שביק אינש היתרא ואכיל איסורא, היינו במילתא דתליא בדידיה, וכההיא דתמורה (דף כ"ז ע"א) ופסקו הרמב"ם (פ"ב מהלכות תמורה דין ג'). יע"ש. אבל במילתא דתליא ביד אחרים וכגון הך דהכא, דאפשר דשכנגדו לא נתרצה אלא ליומי ולא לשנים ולחדשים, אכתי איכא חשדא כמובן. הא ליתא, דמההיא דחמץ של עובדי עבירה לאחר הפסח, שאמרו בפ"ק דחולין [ד:] ובפסחים [בתוספתא פ"ב ה"ג] שמותר מפני שמחליפין. יע"ש. נראה דאף דאיכא דעת אחרת, אפילו הכי לא חיישינן דשבקי היתרא ואכלי איסורא, וכל שכן הכא שמעולם לא הוחזקו לעבור על דברי חכמים. וברור. ועיין בה"ה מופת הדור בספר משנה למלך (פ"י מהלכות גרושין הלכה ח"י), ובספר בני חיי (אבן העזר סימן ל"ח בהגב"י אות ד'). יעו"י שם.

באופן דנראה לי, דכל שאין שם חשש אלא משום דנוטל שכר שבת, אין לחוש לחשדא. וראיה לזה ממה שכתב הגאון מהר"י אבוהב משם רבנו חננאל הביאו מרן בב"י סוף סימן זה, ופסקו מור"ם בהג"ה לקמן, דמרחץ בבית דירה שאין רוחצין רק אותן שבבית שרי, שהן יודעין ששכרו הגוי. יע"ש. ואי אמרינן דיש לחוש לסברא שנוטל שכר שבת, א"כ אף שבני הדירה יודעים ששכרו, אכתי לא נפיק מידי חשדא ששכרו לימים. ואין לומר דכיון דידעי ששכרו, מסתמא ידעי נמי שאינו לימים, דהא ליתא, וכמו שנראה מדברי מור"ם לקמן סימן רמ"ד (פ"א), ועיין בהרב מג"א שם (סק"ז). ודוק. ועיין מה שאכתוב לקמן.

(נשמת חיים – לאוין ע"ה סימן ג')

קב) שם וכן אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם וכו' מותר להשכירם וכו'. כתב מרן מלכא ז"ל הנזכר [כמוה"ר חיים אבולעפיא] שם [נשמת חיים לאוין ע"ה סימן ג']⁷⁹, דוקא

כן מחוורתא בזה מה שכתב בתשובות חתם סופר (או"ח סימן ס'), דלא שייך חשש אורחים אלא בדר בין הגוים, שם יחשדוהו לומר הואיל ודר בין הגוים ואין הישראל רואהו, מלאו לבו לעשות רע לשכור לו פועלים נכרים, ובכחאי גוונא מיירי תשובה אשכנזית שבסימן רמ"ד, אבל בדר בין ישראלים לא חיישינן לחשדא דאורחים, כי ידעו האורחים ויבינו שאין אדם מישאל פוקר בפרהסיא בקהל ועדה מישאל לולי שעשה בהיתר. (ועיין בתשובות מהר"ם שיק או"ח סוף סימן צ"ה, שכתב מדעת עצמו כן, ולא ראה אז תשובת רבו מרן חתם סופר ז"ל הנ"ל). ובזה מיושב קושיית נודע ביהודה הנ"ל, וגם קושיית הט"ז דכאן (סק"ג) ודסימן רמ"ד (סק"ג).

ק) שם וכן אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם וכו'. עיין תשובת ברכת יוסף או"ח (סימן ו') מה שכתב בענין זה. ועיין בתשובות נודע ביהודה קמא (סימן י"ב) דרצה לומר דדוקא בעומד במקום אחר לא ברשותו, דאל"ה עדיין איכא למיחש לאורחים. ותלמידו בתשובותיו מהדורא תנינא [חאר"ה סימן ל"ח] תמה עליו על זה, דהוה ליה להש"ע לבאר בהדיא. והוא ז"ל דוחק עצמו. ומצאתי בכתב סופר חאר"ה (סימן מ') ושם החזיק בזה דבעינן אורחים וחשש בני העיר, אבל בחדא לא חיישינן. ועיין לקמן סימן רמ"ד [ס"א] ברמ"א, ומשו"ה במנהג השני דלא נשאר רק חד חששא דאורחים לית לן בה. (מגיני חיים)

קא) שם וכן אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם וכו' מותר להשכירם וכו'. דוקא לשנים וחדשים, אבל לימים אסור מדינא, שנוטל שכר שבת, כמ"ש הטור ס"ס' זה, וכמ"ש מרן המחבר לקמן סימן ש"ו (ס"ד). ועיין סוף סימן רמ"ד [סק"ח] וריש סימן רמ"ו. מגן אברהם (סק"א). ופשוט.

ויש לחקור, אם רוב אנשי העיר דרכם להשכיר בכך וכך ליום, אי שרי לישראל להשכיר לשנה או לחדש מפני הרואים שיאמרו שנוטל שכר שבת, כיון דלא הוחזק אותו המקום להשכיר לשנה ולחדש, או נאמר דעד כאן לא חששו מפני הרואים אלא כשהחשש הוא משום שהגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל, דהמלאכה גופה אי היתה נעשית ע"י ישראל עצמו אסירא מן התורה, משא"כ כשאין שם חשש אלא מפני חשד שיאמרו דנוטל שכר שבת, דלענין המלאכה עצמה כולי עלמא ידעי דהגוי בדידיה קטרח, אפשר דכל כהאי גוונא ליכא למיחש.

ונראה דכל כהאי גוונא אין להחמיר מפני מראית העין, מדחזינן דלא (עלן) [תלן] בגמרא [עבודה זרה כא:] טעמא דמרחץ אלא משום דאריסותא למרחץ לא עבדי אינשי, משמע דדוקא משום דאין דרך המרחץ להשכירו הוא דאסור, הא לאו הכי לא היה לנו לאסור בשום אופן, דאי לא תימא הכי עדיפא מינה הו"ל למימר, דאף דאריסותא למרחץ עבדי אינשי אפילו הכי יש

אוצר ההלכה

תועלת ממון, והרי כתב הרא"ש ז"ל בתשובה (כלל ע"ז סימן ד') משם הרב רבי יעקב אלפסי ז"ל, דעכשיו בזמן הזה אין לומר כל כך בפשיטות לא שביק היתרא ואכיל איסורא, דודאי הוא שיש עמי הארץ שמניחים ההיתר ואוכלין האיסור אפילו בלי הנאה. ע"ש. וכן כתב הגאון הרב חוות יאיר ז"ל בתשובה (ריש סימן ח"ן), והרב פרי האדמה (דף קנ"ז ע"ב), והביא דבריהם הרב הגדול בספר יד מלאכי ז"ל כללי הדינים (סימן שס"ד). ע"ש. וא"כ איך הרב ז"ל מתיר בפשיטות מהאי טעמא גם בזמן הזה. ותו, דאפילו בזמן התלמוד לא אמרו לא שביק היתרא בענין חשדא, אלא זו מדת חכמים הוא שאמרו דעתו של אדם איש הישראלי אפילו החשוד, דהיכא דאיכא קמיה איסור והיתר לא שביק היתרא ואכיל איסורא, ולהכי אנן בדידן לא חשדינן ליה בכהאי גוונא, דתלינן דודאי בהיתרא עבר, וכדאיתא בפ"ק דחולין (דף ד' ע"א), דאמר רבא, משומד אוכל נבילות לתיאבון בודק סכין ונותן לו ומותר לאכול משחיטתו. וכיוצא לזה אמרינן בפרק אין מעמידין (עבודה זרה) דף ט"ל ע"ב) ובפרק השולח (גיטין) דף ל"ז ע"ב). ע"ש. אבל לא יועיל ולא יציל חזקה דלא שביק היתרא להוציא עצמו מחשד דחשדי ליה אינשי מהמון העם, דאינהו חשדי ליה אפילו במלתא דלית ביה כלל, ולא מפלגי שלא לחשדו במידי דמצי עביד בהיתר דלא שביק וכו'.

והא דכתיבנא דאיכא תרי מיני חשדות, חדא דאנן חשדינן ליה באמת דילמא איסורא קא עביד, ואידך דהגם דאנן ידעינן דבהיתרא עביד, המון העם חשדי ליה, כן מתבאר מדברי ה"ה מוה"ר דוד פארדו ז"ל בספר שושנים לדוד (פ"ד דבכורות מ"ה), שהקשה על דברי רש"י ז"ל [בכורות דף כ"ח ע"ב ד"ה אלא אם כן], שפירש אמתניתין דהנוטל שכר להיות רואה את הבכורות, [אין שוחטין על פיו] אלא אם כן היה מומחה כאילא ביבנה שהתירו לו חכמים להיות נוטל בין מתם בין מבעל מום, דאילא היה מומחה וחסיד. וקשה, כיון דטעמא דצריך כאילא הוא מפני החשד, א"כ כי הוי כאילא תו ליכא חשד, ואמאי צריך ליקח גם מתם. וכן קשה על הרמב"ם ז"ל [הלכות בכורות פ"ג ה"ז]. ויישב דלעולם תרתי בעינן, שיהא חסיד גדול, דאל"כ אנן חיישינן באמת דילמא משום אגרא שרי ליה, הואיל דחזינן ביה רעותא דשקיל אגריה, ואע"ג דחסיד גדול הוא, מכל מקום צריך שיטול השכר גם בתם משום "ולזות שפתים הרחק ממך" [משלי ד', כ"ד], כי היכי דלא ליתו עלמא למחשדיה, אע"ג דאנן לא חיישינן כיון דהוא חסיד, מכל מקום אפשר שהעולם יחשדוהו, ומי לנו גדול ממשא וכתוב "ויקנאו למשה במחנה" [תהלים ק"ו, ט"ז]. ע"ש. ועיין לעט"ר מעלת הרב מר אבי רבי חייא רבא זצוק"ל בספר הבהיר צפית בדבש (סימן מ"ב דף קי"ג ע"ג) שחילק כן, ונסתייע מדברי הרב מוה"ר דוד פארדו ז"ל הללו, ומדברי הגאון הרב שמלה חדשה ז"ל (סימן ח"י סעיף כ"א). וגם אני עני בהגהתי לשם כתבתי בזה בס"ד. עש"ב. וא"כ בנדון דידן נמי נימא דהא דאנהי

לשנים וחודשים, אבל לימים אסור מדינא שנוטל שכר שבת וכו'. ויש לחקור אם רוב אנשי העיר דרכם להשכיר בכך וכך ליום, אי שרי לישראל להשכיר לשנה או לחודש, מפני הרואים שיאמרו שנוטל שכר שבת, כיון דלא הוחזק אותו המקום להשכיר לשנה ולחודש, או נאמר דעד כאן לא חששו מפני הרואים אלא כשהחשש הוא משום שהגוי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל, דהמלאכה גופה אם היתה נעשית ע"י ישראל עצמו אסירא מן התורה, משא"כ כשאין שם חשש אלא מפני החשד שיאמרו דנוטל שכר שבת, דלענין המלאכה עצמה כולי עלמא ידעי דהגוי בדידיה קטרח, אפשר דבכהאי גוונא ליכא למיחש. ומני"ר [ומר ניהו רבה] ז"ל פשיט לה דבכהאי גוונא אין להחמיר מפני מראית העין. ובטעם השני כתב וז"ל: אי נמי אפשר מטעם אחר, דדוקא בדיש שם חשש שיאמרו שהגוי שכיר יום הוא אצלו, הוא דאסור מטעמא דיש כאן הנאת ממון וכו', ברם בדידינן בבירור שזה השכירו לאחרים למחצה לשליש ולרביע, אלא דמספקא לן אם עשאו בדרך היתר לשנים ולחדשים או בדרך איסור, כל כי האי לא חשדי ליה, דודאי לא שביק היתרא ואכיל איסורא, כיון דאין כאן הפסד תועלת ממון וכו'. ע"ש.

ולע"ד אחרי נשיקת הרצפה, עיקר חקירתו לא אדע שכול, דנהי דזה דאורייתא וזה דרבנן, דחשד דגוי שליחותיה עביד אם נעשית על ידי ישראל איסורו מן התורה, ואילו איסור שכר שבת אינו אלא דרבנן, עיין לרש"י ז"ל בכתובות (דף ס"ד ע"א ד"ה כשכר שבת) דכתב, דהוי גזירה משום מקח וממכר ושכירות. ע"ש. מיהו לענין חשדא נראה דליכא לפלוגי בין דאורייתא לרבנן, דאפילו במידי דרבנן חיישינן לחשדא, וכדאמרינן בשבת (דף כ"ג ע"א), אמר רב הונא חצר שיש לה שני פתחים צריכה שתי נרות חנוכה. ואמר רבא התם, דטעמא משום חשדא דבני מתא, דזמנין דחלפי בהאי ולא חלפי בהאי, ואמרי כי היכי דבהאי פתחא לא אדליק בהך פתחא נמי לא אדליק. ומוכח מהתם דחיישינן לחשדא מדאורייתא, וכדחניא [שם] אמר רבי שמעון בשביל ארבעה דברים אמרה תורה להניח פאה בסוף שדה, וחד מינייהו מפני החשד. עיין להרב הגדול מוהראנ"ח ז"ל (ח"ב סימן ע') באורך, וברבני האחרונים ז"ל. הרי דאיתיה לטעם דחשדא אפילו בהדלקת נר חנוכה דרבנן, ואיך כתב מוה"ר ז"ל דעד כאן לא חששו מפני הרואים אלא וכו' דאסיר מן התורה. ותו, דאדרבא יותר יחשדוהו שיעבור אדרבנן, דקיל בעיניה טפי מדאורייתא, דבדאורייתא תלו דלא חשד כי ירא לגשת לעבור בדאורייתא. וכן חילק מרן הקדוש ז"ל בב"י לקמן סימן תרע"א למה שהקשה מדין חנוכה לתפלה, שכתב בתירוץ ראשון, דבתפלה לא אתו למחשדיה דהוי כפורק עול וכו'. ע"ש. והכא אי חשדי ליה בדאורייתא, כל שכן דחשדי ליה אשכר שבת דרבנן⁸⁰.

וגם על תירוצו קשה, בהא דפשיטא ליה דבשכר שבת לא אתו למחשדיה, דלא שביק היתרא ואכיל איסורא כיון שאין לו

אוצר ההלכה

להיתר, האחד שעובד הגוי לעצמו למחצה לשליש ולרביע, או שעובד לישראל כולו והוא בקבלנות, ודרך אחד לאיסור שעובד לישראל דרך שכיר יום, בהא אזלי לקולא, דרגילין שעובד לעצמו גם כן, משא"כ היכא דליכא היתר בשעובד לעצמו, כגון בנין בית דלא שייך ביה אריסות דהכל הוא לישראל, ואין היתר אלא מה שעושה בקבלנות, ויש כנגדו צד איסור שמא שכיר יום, יש להחמיר, כמו שכתב כל זה הרב ט"ז ז"ל לקמן (סימן רמ"ד סק"ב), דבזה פירש טעם לדברי התוספות והרב המגיד ודעימיהו ז"ל דכתבנו בסמוך. וכ"כ מוה"ר ז"ל גופיה שם לעיל בסימן א' (דף ג"ל ע"ד)⁸² בדרך ואי לא דמסתפינא. ע"ש. דגם מזה מתבאר דדוקא היכא דאיכא שני צדדים להיתר וחד לאיסור שרי, משום דלא חשדי ליה, הא אי ליכא אלא צד אחד להיתר וחד לאיסור חשדי ליה, ולכך יש להחמיר מפני הרואים.

וא קשה מכל זה על דברי מוהראנ"ח ז"ל הנזכר שכתב דאם יש לתלות לזכות לא חשדי ליה, ד"ל דשאני התם דצד הזכות מפורסם וידוע לכל, דכדי לכבד את התורה ולומדיה נדחה האיש הזה מחזקתו, וכבר הביא שם מוהראנ"ח ז"ל מהש"ס דצורבא מרבנן אית ליה קלא. כיע"ש. וכל דהדבר מפורסם, גם בדין שבת מפורש דתו לא חשדי ליה, כמו שכתב מרן ז"ל פה סעיף ב', דאם נתפרסם הדבר שאין דרכו לשכור פועלים אלא להשכיר מותר, ונכון מוהראנ"ח וראיתו דאירי בשנדחה המוחזק מקמי צורבא מדרבנן דאית ליה קלא, בכהאי גוונא ודאי דהוי מפורסם דנין אותו לכף זכות, אבל בדבר שאינו מפורסם ויש פנים לכאן ולכאן, אפשר דיודה מוהראנ"ח ז"ל לסברת כל הראשונים ז"ל הנזכרים, דאכתי יחשדוהו ולא אמרי אינשי דלא שביק היתרא וכו', וכטעמא דכתיבנא בעניותין, דזו מדת חכמים לדון את האדם לאכול מהיוצא מתחת ידו, דגזרה חכמתם דכל דיש לפניו איסורא והיתרא לא שביק וכו', אבל המון העם החושדים למי שמעשיו סתומים סוברים דשביק. סוף דבר, מקוצר המשיג לא זכיתי להבין דברי קדשו בזה.

ובדיני חשדא, עיין להפר"ח ז"ל סימן (תל"א) [תל"ג] [סי"א] ולמורנו הרב מקראי קדש ז"ל שם, ולהרב נחפה בכסף ריש ח"ב בקונטרס פרי מפרי (דף א' ע"ב וג').
(פתח הדבר ח"ג – סק"ו)

(ק) **שם** וכן **אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם וכו'** מותר להשכירם וכו'. מוה"ר בספר נשמת חיים (דף ל"ד ע"א)⁸³ נסתפק, היכא דרוב אנשי העיר דרכם להשכיר בכך וכך ליום, אי שרי לישראל להשכיר לשנה או לחודש, דאיכא למיחש מפני הרואים שיאמרו שנוטל שכר שבת, כיון דלא הוחזק אותו המקום להשכיר כי אם לימים, או דילמא (על כרחך) [עד כאן] לא חששו מפני הרואים, אלא כשהחשש הוא משום שהגוי עושה מלאכה בשליחות ישראל, דהמלאכה גופא אי היתה נעשית ע"י ישראל עצמו אסירא מן התורה, משא"כ כשאין שם חשש אלא

לן מדת חכמים שאמרו לא שביק היתרא ואכיל איסורא, אינו אלא כדי שאנחנו לא נחשדהו באמת דאכיל איסורא, אבל אין זה מוציאה מחשד המון העם.

ברם חזינא לה"ה מהראנ"ח ז"ל בתשובה הנזכרת (דף ק"ט ע"א) שכתב, דהיכא דאיכא כבוד תלמיד חכם לא שייך חשדא לשכנגדו, שהכל יודעים דמשום כבוד התורה נעתק הכבוד אליו, ולא אתו לחשוד במי שהיה הכבוד ההוא ראוי אליו, שאיזה שמץ דבר פיסול נמצא בו עד שהעבירו הכבוד ההוא ממנו. והביא ראיה מעובדא דרב ענן דפרק שני דייני גזירות [כתובות קה:] דמוכח מינה הכי, ומסיק, דכל היכא דאיכא למיתלי לכף זכות, אף על פי שיש מקום לחשדא גם כן, דנין לכף זכות ולא חיישינן לחשדא. יע"ש. הנה דהרב ז"ל כתב גם גבי חשדא דעלמא, דהיכא דאיכא למיתלי לכף זכות לא חשדי ליה, וכפי דבריו הכא נמי שיש דרך ישר לפני איש לעשות הענין בהיתר, דנין אותו אפילו המון העם לכף זכות שעשאו בהיתר ולא באיסור, וכדברי מוה"ר נשמת חיים ז"ל.

וא דקשיא לי מעיקר דינא דקמן שכתב מרן ז"ל לקמן סימן רמ"ד וז"ל: ומכלל דברי הרמב"ם ז"ל [נהלכות שבת פ"ו הי"ב-הי"ד] אתה למד שדין השדה שוה לדין בית לענין קבולת, כלומר שהישראל השוכר את הגוי בדבר ידוע שיעשה לו מלאכת שדהו, אסור להניחו לעשות לו מלאכה בשבת, ולא מן הדין, דמדינא ודאי שרי דגוי בדנפשיה קא עביד, אלא מפני הרואים שיאמרו שהוא שכיר יום והוא עושה מלאכתו ע"י גוי בשבת וכו'. וכתב שם הרב המגיד [הט"ו], והר"ן בסוף פרק קמא דעבודה זרה [ו: ד"ה ומהא] וסוף פרק כל כתבי [שבת מו: ד"ה ולענין קבלנות], שיש מתירין בזה, לפי שהרואים תולין באריסות וכו'. והם ז"ל חלקו על דברי המתירים, ואומרים שלא התירו חכמים אלא כשהאמת כן, כלומר שהם יתלו הדבר באריסות, ואם יחקרו הדבר ימצאו שכן הוא שהגוי חולק בפירות, אבל כהאי גוונא שהבעלים נוטלין כל הפירות, מיחזי להו לאינשי כשכיר יום. וכן דעת התוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא], והמרדכי בסוף פרק קמא דעבודה זרה [סימן תת"ו], והסמ"ג [לאין ס"ה דף י"ט ע"ג], וסמ"ק [סימן רפ"ב עמוד ש"ב]⁸⁴, וספר התרומה [סימן קמ"ו], וכ"כ הגהות מיימוניות פ"ו [אות נ']. ע"כ. ענין תחזינה דאסרו לעשות מלאכה בשבת ע"י גוי בקבלנות, ולא מדינא אלא משום דמחזי להו לאינשי דהגוי שכיר יום הוא, הרי דהגם שיכולין העולם לדון לכף זכות דהיינו בקבלנות דמותר מן הדין, החמירו לאסור, משום דאפילו הכי יחשדוהו העולם וידינוהו לכף חובה דהוי שכיר יום, היפך מה שכתב מוה"ר ז"ל דהיכא דאיכא נמי צד היתר לפניו לא יחשדוהו מטעם דלא שביק היתרא, והרי ליכא ריוח ממון בין היכא דמשכיר לגוי בקבלנות או בשכירות יום, ואפילו הכי חשדי ליה שעשאו בדרך איסור, ומטעם זה החמירו ואסרו קבלנות הגם דמותר מדינא, ודוקא היכא דאיכא שני דרכים

הערות וצינונים

81. ועיין ג"כ בהגהות סמ"ק שם (עמ' ש"א אות ב'). 82. נדפס לעיל אות ס"ה. 83. נדפס לעיל אות ק"א.

אוצר ההלכה

בעירובין (דף ס"ח ע"א) גבי אמירה לנכרי לצורך מצוה, ולא שני לך בין שבות דאית ביה מעשה, רצונו לומר דאית ביה מלאכה האסורה לישראל מן התורה, לשבות דלית ביה מעשה, רצונו לומר דלית ביה אפילו לישראל איסורא דאורייתא כי אם איסור טלטול בעלמא דרבנן, דהא מר וכו', וכמו שכתב הרי"ף בהלכות [שבת נו.] [והרא"ם] [והרא"ש] שם בסוף פרק רבי אליעזר דמילה [פ"ט סימן ב']. ע"ש. ודו"ק.

ישוּב ראיתי להרב פרי מגדים במשבצות זהב בסימן רמ"ג (סק"ג), ובסימן רמ"ד במשבצות זהב (סק"א), שנתעורר בזה אי גזירת מפני מראית העין איתיה גם בשבות דרבנן, וכספקו של הרב נשמת חיים כפי שהבין דבריו הרב פתח הדביר, וטעמא טעים במה שגזרו מראית העין בשבות דאמירה לגוי במלאכה דאורייתא, דהואיל ואסמכיה אקרא דלא יעשה בצירי, הוי כשל תורה, משא"כ שבות דרבנן בעלמא לא חמיר. ועם זה ישב מה שכתב רי"ו [ני"ב ח"ב דף פ"ב ע"ב] משם רב נטרונאי, והביא דבריו הבית יוסף שם [בסימן רמ"ד], דריחיים של מים מותר ליתנם לגוי בקבלנות ולא חייש לחשדא דשכיר יום, הוא משום דבריחיים של מים אין בו איסור תורה כי אם שבות. וסיים, ומיהו הבית יוסף לא סבירא ליה כן, שכתב דזה הוי לדברי המתירים. גם באשל אברהם (סק"ח) צידד עוד בזה, ואסוף דבריו כתב, דמסימן תרע"א [ס"ח] בנרות חנוכה בחצר של שני פתחים, משמע אף בדרבנן שייך מראית עין. ועדיין צ"ע. ע"כ. ומן התימה על הרב פתח הדביר דכל היום שמעתתיה של הרב פמ"ג בפומיה, איך עתה העלים עין ממנו דהוי תנא דמסייע ליה במקצת. ועיין ג"כ בש"ך יו"ד סימן פ"ז (סק"א) [סק"ח], ובלשון למודים או"ח סימן קנ"ז (דף ע"ג ע"ג וע"ד). ולגמרי לא הוי, דמכל מקום הרב פרי מגדים הניחו בצ"ע אף אחר שהביא ההיא דנרות חנוכה, וצריך לומר דדעתו לחלק ממצוה דרבנן לשבות דרבנן דקיל טפי, וכמו שרמזנו בתחלת דברינו. ועיין בני חיי או"ח סימן של"ח. אלא דבמשבצות זהב בסימן רמ"ו (סק"ג) חזר ולמד מדברי הרב ט"ז (שם) והמג"א (סק"ו), דגם בשבות דשבות איתיה לגזירת מפני מראית עין. יעו"ש. וכפי זה, גם לפי פירושנו בכוונת דברי הרב נשמת חיים ז"ל, דכל עיקר ספיקו לא הוי כי אם על שכר שבת וכיוצא משום דהוי שבות דשבות כנ"ל, אשכחני לה כמה פטרי לאיסורא מדברי הרב פמ"ג אלו וכמובן. וכן ראיתי להרב חיי אדם ז"ל בהלכות שבת כלל ג' (סעיף י"ב) שכתב בפשיטות, דהיכא דהמנהג להשכיר המרחץ בכך וכך ליום, אסרו חכמים אפילו להשכירו לנכרי בהבלעה לשבוע או לחדש, מפני הרואים שיחשדוהו ששכר הנכרי או שהשכירו לנכרי לימים כיון שכן המנהג. ע"כ.

אָלָא דאנכי הרואה כי דבר זה בעצמו אי חיישי לחשדא שיאמרו דנוטל שכר שבת או לא, הוי פלוגתא דקמאי ז"ל גבי מאי דתני תנא בפ"א דשבת (דף י"ט ע"א) לא ישכיר אדם כליו לנכרי

שיאמרו דנוטל שכר שבת, דלענין המלאכה עצמה כולי עלמא ידעי דהגוי בדידיה קא טרח, (אף) [אפשר] דכל כי האי גוונא לא חששו. ופשיט ליה הרב ז"ל להיתרא, דכל שאין שם חשש אלא משום דנוטל שכר שבת אין לחוש לחשדא, דבאיסור קל כזה לא אחמור רבנן מפני מראית העין. יעו"ש. וכן נראה דעת הרב חמד משה [סק"א], וכמו שאכתוב בעז"ה לקמן סימן (ו) [ז']⁸⁴. ע"ש.

אָכֵן ראיתי למוה"ר בספר פתח הדביר ח"ג [סק"ו]⁸⁵, דשדי נרגא בדברי הרב נשמת חיים ז"ל, בין בעיקר חקירתו ובין בעיקר ראיתו. ודעתו נראה שנוטה לאיסורא כיעו"ש. אלא דלא אוכל להתעלם במאי דקא מתמה על עיקר חקירתו, באומרו דמאחר דלענין חשדא (איכא) [ליכא] לפלוגי בין איסורא דאורייתא לדרבנן, דאפילו במידי דרבנן חיישינן לחשדא, כמו שאמרו בגמרא [שבת כג.] גבי נר חנוכה בחצר שיש לו שני פתחים, הרי דאיתיה לטעם חשדא אפילו בהדלקת נר חנוכה דרבנן, א"כ מאי קמביעיא ליה, ואיך כתב דעד כאן לא חששו מפני הרואים אלא וכו' דאסירא מן התורה. ותו, דאדרבא יותר יחשדוהו שיעבור אדרבנן דקיל בעיניה טפי מדאורייתא, דבדאורייתא תלו דלא חשיד כי ירא לגשת לעבור בדאורייתא, והכא אי (תישרי) [חשדי] ליה בדאורייתא כל שכן (דתישרי) [דחשדי] ליה אשכר שבת דרבנן. זת"ד. ע"ש. ונראה שהבין בדברי הרב נשמת חיים ז"ל דמיצדד אצדדים לומר דבמידי דרבנן לא חיישינן לחשדא.

וְאַחֲרֵי נשיקת עפר רגלי קדשו נלענ"ד דלא לזה כיון מוה"ר ז"ל, דודאי פשיטא ליה דלא מביעא דבמצוה דרבנן חיישינן לחשדא, דבר הלמד מההיא דחצר שיש לו שני פתחים כאשר הביאו הרב נשמת חיים בעצמו שם סמוך ונראה בטעם שני (ד"ה אי נמי). כיעו"ש. אלא דאפילו בדבר שאסרו רבנן משום שבות חיישינן לחשדא, שהרי ממקומו הוא מוכרח, דעיקר דין איסור שכירות מרחץ לגוי, הוא מפני החשד שיאמרו שהגוי הוי שכיר יום ועושה מלאכה בשליחות ישראל, ואיסורו אינו אלא שבות מדרבנן לרובא דרובא דרבוותא כנ"ל סימן (א) [ב']⁸⁶ בס"ד, וכמ"ש הרב נשמת חיים ז"ל בעצמו (שם דף ל"ג ריש ע"ד)⁸⁷, וגם כאן (להדיא) פירש דבריו כן להדיא, שכתב, דהמלאכה גופא היתה נעשית ע"י ישראל עצמו אסירא מן התורה, דמשמע, דמה שנעשית ע"י גוי אפילו בשליחות ישראל לא אסירא מן התורה כי אם מדרבנן. ועיקר חקירתו אינו אלא כי אסרו מפני הרואים בשבות דשבות, והיינו דקאמר או דלמא עד כאן לא חששו מפני הרואים אלא כשהחשש הוא משום שהגוי עושה מלאכה וכו', דאינו אלא שבות אחת דאמירה, משא"כ כשאין חשש אלא שיאמרו דנוטל שכר שבת וכו' (ובונה), דכיון דשכר שבת בעצמו הוי שבות דשבות, עיין לרש"י ז"ל כתובות (דף ס"ד ע"א ד"ה בשכר שבת) וביצה (דף ל"ז ע"א [ד"ה משום]), ולהרב תוספת שבת בכללים שבריש סימן רמ"ג (בסוף כלל י"ב), אפשר דבכהאי גוונא לא החמירו רבנן לאסור מפני החשד, והוי ממש דומיא מה שאמרו

אוצר ההלכה

[ד"ה הא דאמרינן]. ועיין מרכבת המשנה אלפאנדרי ז"ל (דף ס' ע"ג). ודו"ק.

ומעתה יגדל התימה על הרב נשמת חיים והרב פתח הדביר, דמאחר דקיימי במונח דהיכא דרוב אנשי העיר דרכם להשכיר לימים, לא נשאר שום חששא על המלאכה, כי אם החשש הוא שיאמרו דנוטל שכר שבת, מאי מפקא ליה להרב נשמת חיים, ואיך פשיטא להו מר להיתרא ומר לאיסורא ומדמו מילתא למילתא כל אחד לפי דרכו, ולא בא בזכרונם כי דבר זה בעצמו נמצא כתוב בדברי הראשונים ובפולגתא מיתניא וכאמור.

וראיתי להרב פרי מגדים סימן רמ"ג (במשבצות זהב אות א') שכתב, שהר"ן בסוף פ"א דעבודה זרה (ו: ד"ה ומהא) שאסר גם במלאכת שדה בקבלנות, משום דמיחזי להו לאינשי כשכיר יום, כוונתו הוי שלהמון העם מיחזי להו כשכיר יום אע"פ שיודעים שקבלן הוא, כי אינם יודעים לחלק בין קבלן לשכיר יום כל שאין הגוי נוטל חלק בריוח, ויבואו להתיר אף שכיר יום ממש. ולפי מונח זה המציא מחלוקת בין הר"ן להתוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא] והרב המגיד [הלכות שבת פ"ו ה"ט], שכתבו דמאי דאסור קבלן הוא משום שיאמרו שכיר יום הוא, ולא כתבו משום דמיחזי וכו'. ונפקא מינה היכא דנתפרסם הדבר או שמנהג המקום לשכור רק בקבלנות, דלהר"ן אסור ולהתוספות והרב המגיד מותר, והצריך עיון על מרן הב"י [סימן רמ"ד] והט"ז [סק"א] שהשוו דעת הר"ן עם התוספות והרב המגיד, יעו"ש ובסימן רמ"ד (נמשבצות זהב אות ב'), ובאליה רבה סימן רמ"ד (סק"ה). ולפי זה נוכל לומר דסבירא ליה להרב הנזכר ז"ל דה"נ תנא דברייתא בהכי מיירי, דאף על פי שיודעים שהוא בהבלעה, כיון דמשכירין כל כך סמוך לשבת וממנו מתחיל החשבון, מיחזי להו לאינשי שנוטל שכר שבת ויבואו להתיר אף שכירות ביום השבת לבד, ולכך דייקי בלישניהו התוספות ודעימיהו למינקט שנראה כנוטל שכר שבת או דמיחזי וכו', ולאו משום מראית העין שיאמרו שהשכיר לימים נגעו בו.

אלא דמכל מקום קשה, דסוף סוף היה לו להביא דברי הראשונים הנזכרים ולבאר מאי דעתם בכוונת דבריהם, מאחר כי פירוש זה של הרב פרי מגדים בכוונת דברי הר"ן הוא פירוש מחודש לא שיערו אותו הפוסקים ז"ל, ואדרבא דברי מרן הב"י והרב ט"ז (שם) ודברי הפרישה [שם] והגהת הלבוש כאן עומדין לנגדו. ועוד דגם הרב פמ"ג באשל אברהם שם סימן רמ"ד (אות ד') (ו') חזר בו ופירש דברי הר"ן כדברי התוספות והרב המגיד. כיעו"ש. ועוד דבלא"ה לענ"ד לא יתכן כלל פירוש זה בכוונת דברי הר"ן ז"ל, שהרי אחר זה כתב הר"ן אבל יש מי שדחה ואמר דכי אמרינן מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור, התם בקיבולת בנין לפי וכו', אבל בשדה דרכן של בני אדם לעשותו בקבלנות, ועוד שהרואים יתלו באריסות. ע"כ. והשתא אם איתא שדברי הר"ן מעיקרא באו לאסור אף כשהרואים יודעים שהיא

בערב שבת, וברביעי ובחמישי מותר, דלדעת התוספות [ד"ה לא ישכיר], והרא"ש [סימן ל"ן משם ר"י, והר"ן בהלכות ז: ד"ה גריסין], והמרדכי שם (ו) בהגהות [סימן תנ"ב]⁸⁸, וספר התרומה (סימן רכ"א), וסמ"ג (לאוין ס"ה [דף י"ט ע"ב]), שפירשו דמיירי במשכיר בהבלעה לחודש או לשבוע, ואפילו הכי בערב שבת אסור משום דמיחזי כנוטל שכר שבת הוא, דכל דאיכא למיחש למראית העין שיחשדוהו שנוטל שכר מהנכרי, אסור בו רבנן אפילו להשכיר בהבלעה. אבל דעת רבנו יונה, הביא דבריו הרא"ש ז"ל (שם), ורש"י [שם ד"ה בערב שבת] וכמו שכתב הב"י סימן רמ"ו, ודעת הרא"ש גם כן עיין ב"ח שם [אות א'], והראב"ד פ"ו מהלכות שבת [הט"ז], והטור סימן רמ"ו, הוי דמשום מראית העין שיאמרו דנוטל שכר שבת לא מסתבר למיסר בנכרי טפי מבישראל, ומשום הכי פירשו דמיירי בכלים שעושים בהם מלאכה גמורה דוקא כגון ריחיים ומחרישה, וטעם האיסור משום דמיחזי להו לאינשי כאילו הגוי עושה המלאכה מיד בשבת עפ"י ציווי הישראל, ונראה כאילו הוא שלוחו למלאכה זו, כיון שיש לו ריוח בזה. וכל זה מבואר יוצא מדברי הרא"ש ז"ל שם, ומרן הב"י והב"ח ופתח הדביר ריש סימן רמ"ו⁸⁹, ובפרט מדברי הפרישה (שם ד"ה אבל להשאילו לו וכו'), ומדברי הלבוש [שם ס"א] בהגה"ה, כיעו"ש. ועיין שבת של מי (דף ל"ט ע"א) שהעלים עין מדבריהם ז"ל, ופירש כוונת דברי התוספות לגבי שוכר ומשכיר דוקא. ע"ש.

וכד דייקנן שפיר, נראה דדברי הרב חיי אדם הנזכרים מפקנא אית להו מברייאת הלזו, וכפירוש רבנו יונה ז"ל דכוותיה פסק הטור [ריש סימן רמ"ו] ומור"ם ז"ל [שם ס"א] והאחרונים, והרב חיי אדם שם (סעיף כ"ב), ומשום דמיירי במלאכת מחובר בפרהסיא לא חילק מערב שבת לשאר ימים, דבאיזה יום שיהיה השכירות, כל זמן שעושה מלאכה בשבת איתיה לחששא זו דמראית העין, עיין רש"י מועד קטן (דף י"ב ריש ע"א [ד"ה מקבלי]), ועיין ב"ח שם (ד"ה ומה שכתב רבנו דלר"י ברביעי ובחמישי מותר וכו'), ומג"א (סק"א), ופמ"ג באשל אברהם (שם בסוף אות ד') ובמשבצות זהב (אות א'). ומשום הכי דק ואשכח תרי חששות לאסור, חדא, שחיישנן למיעוטא שיאמרו ששכר הנכרי לפועל בעלמא ועושה מלאכה גמורה בשליחותו, ועיין ט"ז סימן רמ"ד (סק"ב). ועוד, דאפילו נימא שיודעים שהשכיר לו מכח המנהג, חיישנן שיחשדוהו שהשכיר לו לימים ונוטל שכר שבת, דבכהאי גוונא הוא דאסור תנא דברייתא לדעת רבנו יונה ודעימיה, עיין ב"ח שם [אות א' ד"ה אכן] במה שכתב ליישב דברי הטור שתפס טעם התוספות דמיחזי שנוטל שכר שבת אחר דברי רבנו יונה, ופרישה (ד"ה אבל), ולבוש [שם ס"א], ופמ"ג (משבצות זהב בסוף אות א'). וזה נראה דעת הרב המגיד בפ"ו דשבת (הלכה ט"ז) דנקט טעם דמיחזי כנוטל שכר שבת בדברי רבנו יונה והראב"ד. יעו"ש. והיינו לומר דתרתיה בעינן, וזה נראה ג"כ דעת הרשב"א בחדושו לשבת שם

אוצר ההלכה

קו) שם מותר להשכיר לגוי וכו'. כתב ב"י (דף קנ"ח ע"ג שיטה ב'), ודברי רי"ו ז"ל [ני"ב ח"ב דף פ"ב ע"ב] יכריעו וכו'. נ"ב: והב"ח ז"ל [אות ג'] האריך לקיים גרסת בקבלנות. והט"ז (סק"ב) כתב, שאין בזה חילוק בין הבלעה לקבלנות. (יד אהרן – הגב"י)

קז) שם מותר להשכיר לגוי וכו'. כתב ב"י (ע"ב שיטה נ"ג), אבל דעת הגאון מהר"י אבוהב ז"ל שאי אפשר לומר כן כו'. נ"ב: עיין בספר ב"ח [אות ג'], ובספר קרית מלך רב (ח"א) דף כ"ו ע"ג וע"ד. (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ב)

קח) שם מותר להשכיר לגוי וכו'. בטור כתב הלכך מותר בקבלנות, ומרן בב"י כתב שבפסקי הרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] ורי"ו [ני"ב ח"ב דף פ"ב ע"ב] כתוב הבלעה במקום קבלנות, והיה דעתו להגיה בפסקי הרא"ש ולגרוס קבלנות במקום הבלעה, דמותר להשכיר פועל גוי בדבר ידוע לחדש וישראל יטול כל הריח, דגוי בדידה קא טרח, ומשום מראית העין ליכא כיון דקיימא לאריסותא. אלא דשוב מצא להגאון מהר"י אבוהב ז"ל שכתב בהיפך, לגרוס בדברי הטור הבלעה במקום קבלנות, ונתן טעם, דאף החולקים על סברת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ב-ה"ד] ורובא דקמאי בפוסק עם הגוי לקצור שדהו, וכמו שפסק מרן המחבר לקמן ריש סימן רמ"ד, מודו הכא דאסור מדינא, שהרי אם הגוי לא יעשה בשבת אינו מפסיד שכירותו וישראל מפסיד ריוח אותו יום, נמצא נהנה ישראל ממלאכת שבת. וסיים שם מרן, דאף דאפשר לדחות טעם זה, מכל מקום נראה לגרוס בהבלעה, כי היכי דלא נשוויה להרא"ש חולק על רוב הפוסקים. יע"ש. והרב ט"ז (סק"ב) השיג עליו במה שכתב דאפשר לדחות, דאין בדחיה זו ממש, מאחר עלות דרובא דקמאי דעתם לאסור. יע"ש.

ושותיה דמר לא ידענא, דמה ענין זה לזה, דלא אמרו ז"ל לאסור אלא מפני מראית העין אבל מדינא שרי, ודחיית מרן ז"ל אינו אלא על מה שהפריז על המדה הגאון ואמר דמדינא אסור, על זה קאמר דאפשר לדחות, ופשוט. וכוונתו במה שכתב דאפשר לדחות, נראה לפק"ד דסובב הולך למ"ש מרן בב"י ס"י רמ"ז משם הגאון הנזכר, במי שיש לו שכיר גוי לשנה כו', ומרן שם מצדד אצדודי דאפשר דלהרמב"ם שרי, וע"ע ב"י סימן רמ"ד. יע"ש.

ומה שכתב עוד שם הט"ז דאין צורך להגיה, דקבלנות דהכא היינו שהגוי מקבל עליו ליקח כל הריח כו', ותמה על מרן שהוא עצמו כתב כן בב"י סימן רמ"ד על דברי רב נטרונאי שהביא רבנו ירוחם [שם ע"ד]. יע"ש. גם בזה לא אדע שכול מאי קאמר, דלפ"ז עדיפא מינה הו"ל להקשות, שדברי מרן שם בסימן רמ"ד מצד עצמן הם תמוהים, דכיון דפירוש קבלנות אפשר לבארו על הפירות שיעלו, א"כ גם למאי דהיה סבור קודם לכן דריחיים של מים אינן כלים, אמאי לא מיתבא דעתיה לומר דרב נטרונאי אינו חולק על הסכמת רוב הפוסקים, וקבלנות דקאמר היינו קבלת הפירות בין רב למעט, ואמאי הוצרך לדחוק ולומר

בקבלנות או מכח מנהג או מחמת פרסום, ומשום דמיחזי להו כשכיר יום שאינם יודעים לחלק בין קבלן לשכיר כיון שאינו נוטל חלק בריוח, מאי האי שחילק אח"כ בשם יש מי שדחה מקיבולת בנין שדרכן לעשותו בשכיר יום לקיבולת שדה שדרכן לעשותו בקבלנות, דמה יועיל במה שדרכן לעשות בקבלנות, הלא דעת האוסר הוי דאף בידוע להם שהוא בקבלנות אסור, וטעמא רבה אמר למילתיה, משום דמיחזי להו לאינשי כשכיר יום, שאינם יודעים לחלק מקבלן לשכיר יום, אלא על כרחך דאין כוונת הר"ן לאסור מעיקרא כי אם באינו ידוע כלל שהוא בקבלנות, ומשום חשש שמא יאמרו שכיר יום הוא. ומה שנקט הר"ן דמיחזי וכו' והתוספות שכתבו שמא יאמרו וכו', שניהם לדבר אחד נתכוונו, אלא שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד.

ועוד מה יענה הרב ז"ל בההיא שאמרו בשבת (דף נ"ד ע"א וע"ב), לא יקשור גמלים וכו' ולא בזוג אף על פי שהוא פקוק, מאי טעמא, משום דמיחזי כמאן דאזיל לחינגא. דהא התם על כרחך טעמא דמילתא הוי מפני חשש מראית העין, שהרואה אותו יחשוד ויאמר שמוליך לשוק לימכר, ע"ש בשבת (דף ס"ד ע"ב) וברש"י שם [ד"ה ולא בזוג]. ואפילו הכי נקט הש"ס כי האי לישנא משום דמיחזי וכו'. סוף דבר כי דברי הרבנים האלו צ"ע לפי קוצר ענ"ד. (מזכרת משה – סימן ו')

קד) שם מותר להשכיר וכו'. עיין בשו"ת מחנה חיים (נח"ב) סימן י"ז, בישראל שקנה עפ"י ערכאות מרחץ של עכו"ם שנמכר בעד חובו, ונשאר חייב עוד בעד היתומים מאח אחד על המרחץ, ושוב השכיר הישראל את המרחץ לעכו"ם הבתים התחתונים, רק הוא דר בדירה העליונה, והעכו"ם יחום גם בשבת לצרכו. וכתב שם, דאין בזה שום נדנוד איסור מראית עין, רק על צד היותר טוב שיכריז ע"י ערכותיהם שאחר משך הזמן שהשכיר לעכו"ם הנ"ל רצונו עוד להשכיר, ואושא מלתא ויודעים שמושכר להעכו"ם. ועיין עוד שם בענין מרחץ בסימן י"ט, ובשו"ת עולת שמואל (סימן כ"ד), ובשו"ת משיבת נפש (סימן ר').

ועיין בשו"ת ריב"א (חאו"ח סימן י"א), באופה שרוצה למכור בכל ערב שבת הקמח לפועל עכו"ם ויאפה לעצמו, וכל הריוח יהיה להפועל, יעו"ש אופן ההיתר והאיך להתנהג בזה. ועיין עוד שם (סימן י"ב) בענין הפאבריק לעשות חומץ, דאם נעשה בקבלנות ששכר פועל העכו"ם הוא מכל היין והיין שיעשה כך וכך ואם יתקלקל החומץ שיפסיד שכרו, אין למחות ביד העושה בשבת כל מלאכות הנצרכות, שלא יופסד החומץ שהעמיד מכבר ודמי למכס, אבל אסור לו להעמיד חביות חדשות ביום שבת קדש דהוי רק מניעת ריוח. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ז)

קה) שם מותר להשכיר לגוי וכו'. כתב ב"י (ע"ג שיטה ב'), ודברי רי"ו ז"ל [ני"ב ח"ב דף פ"ב ע"ב] יכריעו כו'. נ"ב: והב"ח [אות ג'] האריך לקיים גרסת בקבלנות. ע"ש. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ב)

אוצר ההלכה

שם. ומה שכתב הב"י לדחות טעם זה, אין בדחיה זו ממש. תמוה, כיון דהרב ב"י לא גילה מאיזה טעם יש לדחות, א"כ מי הוא הנביא שגילה סודו. ואפשר דטעם הב"י הוא דגם בשדה שייך הפסד אם אינו (עבודה) [עובדה] בזמנו, ואינו דומה לחורש בשעת חרישה וכו', וכן משמע בתוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא].

שם. ותמנהי על הב"י. נראה מאחר שהרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] כתב בהבלעה והטור שינה וכתב בקבלנות, משמע דהטור אינו רוצה לפרש דהאי קבלנות הוא הבלעה. ועוד, דאי האי קבלנות היינו שהגוי קיבל עליו כל פירותיה, א"כ היינו דקאמר תחלה ושוכרן לאחר לשנה ולחדשים, ותיתי למה לי, ולא הוה ליה למימר רק הילכך מותר ותו לא. אבל אי גריס בהבלעה אתי שפיר, דהוי נתינת טעם להיתר משום דהוא בהבלעה. ודע, שהטור הוסיף על דברי הרא"ש וכתב, ושיטול החוכר כל הריח [שיבוא] ממנו, הלכך מותר וכו', וזהו קצת ראייה דמה שכתב בקבלנות הוא מילתא אחריתא. (ברכת דוד)

קיא) שם מותר להשכירם לגוי וכו'. כתב מג"א (סק"ב), שדה מותר וכו', דאף הוא לא אמרו להלכה [וכו'], שאם לא יעשה בשבת יעשה בחול ואז אין הישראל מרויח במלאכתו, משא"כ במרחץ וריחיים וכו'. ע"ש. ואדמו"ר מקשה ממה נפשך על (הגמר) [המג"א], אי ס"ל דהב"ח [אות ג'] מייירי בגוונא דהגוי מרויח במלאכתו, א"כ למה לא יהא מותר, דלא גרע מאריסות. אלא ודאי מייירי בגוונא דאין הגוי מרויח במלאכתו כלום. א"כ ה"ל להקשות בקוצר, בשלמא גבי שדה הגוי מרויח במלאכתו במה (שממה) [שממה], אבל גבי מרחץ אין הגוי מרויח כלום, דאף אם לא יסיקהו צריך לשלם לו. ואמר אדמו"ר דמעיקרא דדינא לק"מ, דס"ל להב"ח גבי מרחץ גמי שייך לומר עכו"ם אדעתא דנפשיה עבד, דאף אם לא יסיק דצריך לשלם, מכל מקום ירא לנפשיה שמא לא ישכיר אותו פעם אחרת, או לא יתן לו שכר כל כך בשביל שלא היה לו ג"כ ריווח כל כך, וכל מה שטרח אדעתא דנפשיה קטרח. ובסימן רמ"ד⁹⁰ אכתוב בס"ד ראייה לדברי הב"ח. וק"ל. (מתוק מדבש)

קיב) שם מותר להשכירם לגוי וכו'. כתב הט"ז (בסק"ב) וז"ל: ומ"ש ב"י דאפשר לדחות טעם זה, כוונתו דגם בזה אמרינן עכו"ם כי טרח אדעתא דנפשיה טרח, אין בדחיה זו ממש, דכבר זכרתי לפני זה דברי ב"י והסכמת הפוסקים שכל שהישראל נוטל כל הריח שאסורה. עכ"ל. ולפענ"ד נראה דיש בדחיה זו ממש, ונפקא מינה היכא דקנה ישראל מרחץ מגוי או שכרו ממנו דאינו נקרא על שמו, כמ"ש הב"י בשם תשובות הגאונים [תורתן של ראשונים ח"ב עמוד 58], והביאו הרמ"א בהג"ה בסעיף זה, א"כ אפילו לפי הסכמת הפוסקים היכא דהישראל נוטל כל הריח אסור, מבואר שם הטעם משום מראית עין, דאין תולין באריסות אלא כשהאמת כן, כמבואר בב"י בסימן רמ"ד והובא בט"ז בריש

לדברי המתירין קאמר, או דמיירי חוץ לתחום דשרי. אלא נראה כוונתו ברורה, דדוקא בריחיים של מים שהם כלים, כלומר שכל המלאכה היא נעשית ע"י הכלי ואין שם מלאכה בידי אדם כלל, אלא כל מי שיש לו חטים לטחון הביא השק על כתפו ומריקו אל תוך הריחיים והן נטחנים מאליהן ע"י כח המים, ואין צריך שם אלא להיות איש יושב ומשמר ליקח שכר הטחינה, כהאי גוונא קאמר ז"ל דפירוש קיבולת הוא על פירות העולין בין רב למעט, דכיון דאין כאן מלאכה בגוף הריחיים בידי אדם, לא שייך למימר ביה קיבולת אם לא על הפירות, משא"כ במרחץ ותנור שיש בהן מלאכה בידי אדם המסיק בהן, וגם בריחיים שאינן של מים, אין הפעולה נעשית אם לא ע"י אדם הטוחן בידיו, ואי נמי ע"י בהמה עכ"פ צריך לחמר אחריה ולעשות כמה מלאכות עד שתעשה הפעולה ובלא"ה לא סגי (לא) [לה], כהאי גוונא מלת קבלנות אינה צודקת אלא על המלאכה עצמה הצריכה לגופה, ומשום הכי למאי דהוה סבור ז"ל דריחיים של מים לאו כלים ניהו אלא דצריכין הם למעשה בידי אדם, קאמר ז"ל דצ"ל דס"ל כדעת המתירין, או דמיירי חוץ לתחום, כיון דהקבלנות מתבאר שפיר על הפעולה עצמה, משא"כ לבתר דחדית לן דריחיים של מים הם כלים ואין שם מלאכה בגופן, על כרחך לומר דפירוש קבלנות היינו על פירות העולין. ודוק.

ולענין הלכה, אע"פ שהרב ב"ח [אות ג'] כתב דהרא"ש והטור ז"ל דעתם להתיר בקבלנות, מכל מקום הלכה זו העלה כדעת הרמב"ם דאסור. יע"ש. ומה שיש להשיג בדבריו כבר הושג מן האחרונים ז"ל הלא בספרתם, ועיין מה שאכתוב לקמן סימן רמ"ד (סק"ב) בסייעתא דשמיא.

(נשמט חיים – לאוין ע"ה סימן ד')

קט) שם מותר להשכירם לגוי וכו'. עיין מה שכתב ט"ז [סק"ב], כל דבריו סובב והולך מ"ש ב"י, הא דמותר להשכירם היינו בהבלעה, אבל לא בקבלנות מפני הרואים, עיין ריש סימן רמ"ד, ולא שרי בשדה אלא כשאמת כן שיתלו באריסות אם יחקרו הדבר שכן הוא כשהעכו"ם יחלק בעת הבציר הפירות, אבל מרחץ אינו נוטל מגוף המרחץ אלא משכרו. ע"ש. ולדידי נראה גבי שדה שאני, אם באמת הוא אינו אריס ודאי לא יתלו הרואים באריסות, דיהיה מוכחא מילתא דלאו אריס הוא כשיבוא זמן הבציר ולא (יטלו) [יטול] חלק בגוף הפירות, לאפוקי גבי מרחץ לא מוכחא מלתא בשום ענין לא לכאן ולא לכאן, א"כ שפיר אמרינן אם המנהג רוב אנשי העיר ליתן באריסות, שפיר איכא למיתלי באריסות ואין כאן חשש הרואים. הקטן ווא"ף איג"ר. (וברית אבות לבנים תזכור)

קי) שם מותר להשכירם לגוי וכו'. בט"ז [סק"ב] מותר להשכיר. שאע"פ שלא יעשה מלאכה בשבת ישלים ביום אחר, אבל במרחץ ותנור שאם לא יעשה מלאכה בשבת יפסיד הישראל. כצ"ל.

אוצר ההלכה

שעושה בשבת, יען ידוע הוא שאין ישראל שוכר פועלים, או אין מנהג המדינה לשכור פועלים כו'. יע"ש. ואחרי כותבי דקדוקי להרב ט"ז [סק"ב] שכתב הכי. יע"ש. ונאים הדברים למי שאמרן.

ולענין דינא העלה הרב ז"ל, דבקבלנות שמקבל הגוי לעשות מלאכה לחדש לישראל והישראל יקבל הריוח, אז ודאי אסור בריוח של שבת, וכמו שכתבתי לעיל⁹² דהוא הדין הכי בשדה, ואינו מותר אלא דוקא בקבלנות שמקבל הגוי כל הריוח או ההפסד ונותן להישראל דבר קצוב, ובמרחץ נמי היכא שמפורסם ששוכר תמיד או שמנהג המדינה להשכיר, אז שוה לדין השדה, שאם הגוי אריס במרחץ ויש לו חלק אחד בריוח מותר, משום דגוי אדעתא דנפשיה עביד. וזהו שכתב מרן ז"ל להשכירם או ליתנם באריסות. ודוק. (ברכות מ"א)

קיד) שם מותר להשכירם לגוי וכו'. עיין להרב ב"ח [אות ג'], שהקשה למהר"י אבוהב מריחיים דנהגו להתיר, אמאי אינו אסור מדינא דדומה למרחץ. יע"ש. ולא ידעתי דבריחיים נהגו להתיר בשוכר גוי, אי משום דכתבו הטור והרא"ש ז"ל [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] לשון זה ונהגו, מהתם אינה ראייה, דהתם מיירו להשכיר וכאשר יראה הרואה בלשון הטור והרא"ש ז"ל, דבר פשוט הוא דכפי מהר"י אבוהב אף בריחיים אסור לכ"ע בשוכר גוי, ואינו מותר אלא להשכיר. והרב ט"ז [סק"ב] תירץ להב"ח, וכתב דגם בריחיים אסור כמ"ש בסימן רמ"ד. יע"ש. וקשה על זה, מלבד מה שהקשיתי עליו באות א'⁹³, עוד קשה, דבטור והרא"ש איתא בפירוש דנהגו היתר, ומהתם הקשה הב"ח למהר"י אבוהב דקאמר דלכ"ע אסור. ומה מתרץ ע"ז הרב ט"ז. וצ"ע. (ועיין למורנו הרב הגדול בס"ה צל הכסף ח"א באו"ח סימן ד' מ"ש מזה). (ויקרא יהושע – חדושי בן הרה"ח – סק"ב)

קטו) שם מותר להשכירם לגוי וכו'. כתב הרב אליה רבה (בסק"י בסופו) וז"ל: והנה הרב מג"א [סק"ב] כתב על הב"ח הנ"ל [אות ג'], דכתב על מהר"י אבוהב שלא כדת, אלא דיש חילוק בין שדה למרחץ ותנור וריחיים. עכ"ל. ולע"ד יפה דקדק הב"ח, דאי שכתב לשנה שיכתוב לו ספר או יארוג לו בגד מותר, הלא שם נמי נהנה ישראל במלאכת העכו"ם, אם כן הוא הדין נמי בריחיים ומרחץ דמותר כפי סברת הטור. עכ"ל. ואנכי לא מצאתי ראייה מהתם, דהתם שאני דמיירי שנותן לו בגד אחד או ספר אחד שישלים כל מלאכתו, ונותן לו דבר קצוב לחודש, משום הכי מה שעושה מלאכה בשבת לא יש הנאה כל כך לישראל, משום דיכול להשלים המלאכה לאחר כך, ואע"פ שיש הנאה שמקרב הזמן, אינו נקרא כל כך הנאה, אבל מרחץ דאם אינו עושה מלאכה היום מפסיד מה שמרויח היום, ואינו שייך לומר דאם אינו עושה מלאכה היום ישלים למחר, דבגד דומה לשדה, דבשדה מודה מהר"י אבוהב דמדינא מותר בקבלנות

הסימן, א"כ בכהאי גוונא דאין נקרא שמו עליו ואין בזה משום מראית עין מותר. אבל לדעת הגאון מהר"י אבוהב שהביא הב"י דמחלק בין שדה למרחץ, ואסור מדינא במרחץ, דלא מיקרי קבלנות משום הפסד הישראל ריוח אותו היום, א"כ אף בכהאי גוונא דקנה ישראל מגוי נמי אסור.

עוד איכא נפקותא לפי מה שכתב המג"א בסוף הסימן בשם הב"ח [אות ג'] דלא פליגי הפוסקים, והיכא דאינו אסור אלא משום מראית עין, בדיעבד שכתב מותר, והיכא דאסור מדינא, שכתב אסור אפילו בדיעבד, א"כ לדעת הגאון מהר"י אבוהב דאסור מדינא, שכתב אסור אפילו בדיעבד, משא"כ לדעת הב"י דכתב דאפשר לדחות טעם זה, הגם דמכל מקום אסור כמ"ש הט"ז בשם הסכמת הפוסקים, מכל מקום אינו אסור אלא משום מראית עין, א"כ בדיעבד שכתב מותר⁹⁴, וזו מה שרצינו לבאר.

עוד כתב שם הט"ז וז"ל: אלא דהך בקבלנות שוכר הטור, היינו שהעכו"ם מקבל עליו ליקח הריוח כולו יהיה מה שיהיה, ויעשה באיזה יום שירצה, ותמנהי על הב"י שהוא עצמו הביא כן בסימן רמ"ד על מלתא אחרייתא וז"ל: ויותר נראה דרב נטרונאי [תשובות הגאונים חמדה גנוזה סימן י'] הכי קאמר, דריחיים של מים הם כלים ומותר להשכירם לעכו"ם, ופירוש בקבלנות כלומר שהעכו"ם מקבל עליו כל מה שיעלה פירותיה בין רב למעט בדבר ידוע שנותן לישראל, וא"כ למה לא פירש כאן דברי הטור כן. עכ"ל. ואני תמה על תמיהתו, דהא הטור מסיים בזה וז"ל: אבל אם היה משכירו לימים אסור. עכ"ל. א"כ בשלמא להגירסא בהבלעה, אי נמי להגירסא בקבלנות ופירושו כמ"ש הב"י דאם שכתב לעכו"ם לחודש או לשנה נמי מיקרי קבלנות ומותר ודלא כמ"ש מהר"י אבוהב, שייך שפיר לומר אבל אם שכתב לימים אסור והוי דבר והפוכו, אבל אי אמרת האי בקבלנות שכתב הטור כאן היינו שהעכו"ם מקבל עליו כל מה שיעלה פירותיה בין רב למעט כמו שפירש הט"ז, וכמ"ש הב"י לקמן בסימן רמ"ד על דברי הרב נטרונאי, קשה הלא קבלנות זה שייך נמי במשכירו לימים, א"כ מאי זה שסיים הטור וכתב אבל אם משכירו לימים אסור, דאין זה דבר והפוכו, וזמ"ש.

(אותות השמים – דרישת ארי – סק"א)

קיג) שם מותר להשכירם לגוי וכו'. פירוש, שהגוי שוכרם מהישראל בקבלנות בעד סך מה בחודש או בשנה. והטור ז"ל כתב, הילכך מותר בקבלנות כו'. ועיין מה שכתב מרן בב"י, ומה שכתב הרב ב"ח [אות ג']. ולפק"ד נראה לי דכוונת הטור והרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] חדא היא, ומה שכתב [הטור] הילכך מותר בקבלנות, אין הכוונה שהישראל שוכר את הגוי בקבלנות, אלא הכוונה שהישראל משכיר התנור לגוי בקבלנות, שמקבל הגוי המרחץ או התנור בסך מה לחודש בין אם יעשה מלאכה כל החדש או לא יעשה, ואז התיר הטור אפילו

הערות וצינונים

91. נראה שאין כוונתו לומר שכך דעת מרן, דודאי לדעת מרן בכל אופן שכתב ב"י וכ"פ מור"ם בהגה, אלא לדעת מרן שאינו אסור אלא משום מראית העין, לדעת הב"ח שכתב יהיה מותר. 92. נדפס לעיל אות ס"ט. 93. נדפס לעיל אות ח'.

אוצר ההלכה

קטז) שם מותר להשכירם לגוי וכו'. עיין מה שכתבתי לעיל (סק"א)⁹⁴, שמהר"י אבוהב כתב דקבלנות דמרחץ אסור מדינא, משום שהישראל משתכר בעבודת הנכרי. וכתב הב"ח [אות ג'], דלפ"ז הוא הדין בריחיים אסור קבלנות מדינא, ואיך סתמו הפוסקים דריחיים דינו כשדה, והא יש חילוק ביניהם לענין דינא. ואף דקבלנות דשדה גם כן אסור כמו שכתבו הפוסקים בסימן רמ"ד, היינו משום מראית עין. ויש נפקא מינה לענין חוץ לתחום, וגם לפי מה שכתב הב"ח בעצמו [אות ג' ד"ה כתב הב"ח] לחלק לענין דבדיעבד שכרו אסור, דהיינו היכי דאסור מדינא ולא היכי דאסור משום מראית עין, ואיך סתמו הפוסקים דריחיים דינו כשדה. ואני תמה על הט"ז (סק"ב) שהקשה על הב"ח שכתב לאסור קבלנות דמרחץ⁹⁵, והא אנן קי"ל דאף קבלנות דשדה אסור. וכוונת הב"ח דמרחץ אסור מדינא, ועל כן אף חוץ לתחום היכי דליכא מראית עין אסור, ואף בדיעבד שכרו אסור, וזהו כוונת הב"ח. ועיין מג"א (סק"ב) שהשיג עליו, וכוונת הב"ח על סתימת הלשון של הפוסקים וריחיים דינו כשדה.⁹⁶

(ישועות יעקב – סק"ב)

קכ) שם מותר להשכירם לגוי וכו'. ולשכור לו עכו"ם בקבולת, דעת מהר"י אבוהב דאסור אפילו לדעה הראשונה שהבאתי לעיל⁹⁷ דלא שייך גזירת הרואים, מכל מקום הכא אסור לדינא. ולא דמי לשדה, דהתם אין הישראל מרויח במה שעכו"ם עושה בשבת, דאם לא יעשה היום יעשהו למחר, אבל במרחץ ותנור שאם לא יעשה המלאכה בשבת, מפסיד הישראל הרויח של יום השבת ונהנה ממלאכת השבת ואסור. והב"ח [אות ג'] השיג על מהר"י אבוהב דמדינא שרי, ואף שישראל נהנה ממנו, כיון שהעכו"ם גם כן נהנה ממנו שרי, כמו באריסות שכתב הרב בהג"ה [ס"א]. והמג"א [סק"ב] השיג עליו, דהא אף אם לא יעשה העכו"ם בשבת, יצטרך לשלם לו, וא"כ אין העכו"ם נהנה ממנו. וצ"ל בכוונת המג"א, דעל כרחק איירי ששכרו באופן זה שלא יקפיד עליו אם ילך בטל פעם אחת, דאי לאו הכי אסור דהו"ל כקובע מלאכתו ליום השבת, וכמו שאמרו גבי אגרת [סימן רמ"ז ס"ג], וא"כ אין העכו"ם נהנה. וי"ל דכוונת הב"ח כגון שהעכו"ם נהנה ממנו ג"כ, כגון ששכרו בדבר קצוב ליתן לו מכל היסק והיסק, ואז מותר כמו באריסות, עיין תוספת שבת [סק"ב]. ודעת הפרי מגדים [אשל אברהם סק"ב], דכשישראל מרויח אז לא שרי רק כשהעכו"ם נוטל חלק בגוף כמו באריסות, וא"כ הכא בודאי יש לאסור בכל גווני. ועמ"ש בסימן רמ"ד⁹⁸.

קכא) שם מותר להשכירם לגוי וכו'. כתב מג"א (סק"ב), שדה כו' יצטרך לשלם כו'. המעיין בדברי הרב ב"י יראה דלהכי במרחץ או תנור אסור מדינא לשכור אינו יהודי שיעבוד כל השנה ויהודי יטול כל הרויח, משום דאם לא עשה אינו יהודי

בשוכר גוי בדבר ידוע לחודש לעשות מלאכת שדה, דמותר מטעם דאם לא ישלים היום ישלים למחר, דהבעל הבית מה שרוצה הוא שישלים המלאכה, ואם לא השלים היום ישלים למחר, ובמרחץ הוא דפליג, דהתם מה שרוצה הוא מה שבאים לרחוץ, ואם הגוי אינו עושה מפסיד אותו היום, והשתא דעושה מיקרי כל הנאה של ישראל. ודבר פשוט הוא. ודוק.

והרב ב"י כתב על הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ב], דמה שכתב שיארוג לו בגד, הוא דבר מיוחד, אבל כששכרו לו כל מלאכות שיצטרך לשנה אחת, יודה הרמב"ם דאסור לעשות לו מלאכתו בשבת. עכ"ל. והשתא כפי מה שכתב הרב ב"י צ"ע, כיון דהרב ב"י אוסר לעשות כל המלאכות משום דמשתרשת, ודוקא בגד אחד או ספר אחד משום דיש טענה דאם לא ישלים היום ישלים למחר, וא"כ אין חשוב כל כך הנאה דדמי לשדה, אבל לעשות כל המלאכות חשיב הנאה, משום דהלבוש שעושה בשבת הוא הנאה לישראל משום הכי אסור, וא"כ אמאי במרחץ מותר מדינא ופליג על מהר"י אבוהב, דמרחץ דומה לפסק עמו לכל המלאכות, וא"כ אפשר דמהר"י אבוהב אינו פליג עם הרמב"ם, ואמאי פסק היפך סברת מהר"י אבוהב. וא"כ נ"ל דסברת מהר"י אבוהב הוא אליבא דכ"ע, דמהר"י אבוהב אמר סברה זאת אליבא דהרמב"ם נמי, ודלא כמו שכתב הרב עולת שבת בסימן זה [סק"א]. (ויקרא יהושע – חדושי בן הרהמ"ח – סק"ג)

קמז) שם מותר להשכירם לגוי וכו'. כתב במג"א (סק"ב), אסור מדינא לשכור לו אינו יהודי וכו'. פירוש, בקיבולת וכל הרויח יהיה לישראל, משום דהיתר קיבולת לא שייך במרחץ. והוא הדין בריחיים, כיון שמלאכה זו נעשית בכל יום, וכמ"ש סימן רמ"ד (סקט"ז), משא"כ בשדה מותר מדינא בקיבולת, אלא שאסור מפני מראית העין, כדלקמן סימן רמ"ד. ונפקא מינה למה שכתב כאן (סק"ה) בשם הב"ח [אות ג'], וכן בסימן רמ"ד (סק"י). ע"ש. עיין ס"ק ט"ז י"ז.

קיו) שם מותר להשכירם לגוי וכו'. תמהו המגינים [ט"ז סק"ב, מג"א סק"ב] על הב"ח [אות ג'], דמשווי למהר"י אבוהב טועה. ונראה בר מן דין, אפילו אי שרי ריחיים יש לחלק, דסדר הטחינה לכמה ימים, ויודע אצל מי, ומכין יום המוגבל, וגם העוברים ולנים דירת עראי לא יטחנו, אבל תנור הרבה ארחי ופרחי, וכן מרחץ רוב ומצוי מן הקבועים כל יום תמיד ועוברי אורח, לכן יש חסרון לא יכול להמנות בהשלמת מחר. (מאורי אור ח"ג – דף ל"א ע"ד)

קיא) שם מותר להשכירם לגוי וכו'. עיין בט"ז [סק"ב] תמה על הב"י, והרב אליה רבה [סק"ו] מיישב. וגם מיישב [בסק"ז] תמימה הנר ישראל (מג"א סק"ג). ע"ש. (מאורי אור חלק באר שבע – דף ק"ז ע"ב)

הערות וצינונים

⁹⁴ נדפס לעיל אות ד'. ⁹⁵ נראה דצ"ל דריחיים ור"ל דהב"ח הקשה על מהר"י אבוהב שאסור קבלנות של מרחץ שלפי דבריו היה לנו לאסור גם בריחיים ובריחיים נהגו היתר. וע"ז הקשה הט"ז והא אנן וכו'. ⁹⁶ המשך הדיבור נדפס לעיל אות י"ד. ⁹⁷ נדפס לעיל אות מ"ז. ⁹⁸ נדפס לקמן בסימן רמ"ד אות ט"ז.

אוצר ההלכה

שכתב, אפילו בנתפרסם שהוא משכיר לעכו"ם, כוונתו דגם בנתפרסם שהוא משכיר המרחץ לעכו"ם מכל מקום אסור בקבלנות, משום כיון שאם יחקרו הדבר ימצאו שאינו כן שהרי הישראל מקבל הרווחים, א"כ יחשדוהו ששכיר יום הוא, וכמו דקי"ל כן גבי שדה, דאע"ג דסתמא קיימא לאריסות מכל מקום אסור בקבלנות מהטעם הנזכר. ולכאורה יש לומר דפירוש זה מוכרח, דאל"כ מאי ראיא מיימי משדה, דשאני התם דלא נתפרסמה בקבלנות, ולכך אע"ג דסתמא קיימא לאריסות, מכל מקום י"ל כיון שאם יחקרו הדבר ימצאו שאינו באריסות, יבאו לחשוש ששכיר יום, שלא נתפרסם שהוא שוכר את העכו"ם בקבלנות, משא"כ כאן כיון שנתפרסם שהוא שוכר בקבלנות, אין הכי נמי דמותר. אלא על כרחך כמו שכתבנו. ויש לדחות, דהט"ז סמך על הר"ן דכתב דהטעם דאסור גבי שדה משום דמיחזי כשכיר יום, א"כ הוא הדין בנתפרסם בקבלנות שהוא אסור מהאי טעמא. ועיין להרב יד אפרים שנראה שהבין דברי הט"ז כמו שכתבתי. יע"ש. ועיין להרב משבצות זהב [סק"ב].

ולכאורה מדברי הרמב"ם בפ"ו [מהלכות שבת הי"ד] משמע דבנתפרסם שהוא בקבלנות מותר, שכתב, הפוסק עם העכו"ם וכו', אסור לו להניחם לעשות בשבת מפני הרואים שאינם יודעים שפסק. יע"ש. משמע דטעמא מפני שאינם יודעים שפסק ויבאו לחשוש ששכיר יום הוא, הא בנתפרסם בקבלנות שרי. וכן משמע מדברי הרב המגיד שם. והגם שיש לדחוק ולפרש דבריו כדעת הר"ן, מ"מ פשט דבריו לא משמע כן. וכ"כ מרן בסימן רמ"ד ס"א [כדברי הרמב"ם. ולכאורה מדברי הרמב"ם (בפ"ו מהלכות יו"ט [הכ"ה]) שכתב, עכו"ם שקבל וכו', שאין הכל יודעים ההפרש שיש בין שכיר לקבלן ולפיכך אסור. יע"ש. משמע דגם בנתפרסם שהוא בקבלנות, משום שאינם יודעים ההפרש שיש בין שכיר לקבלן אסור. אבל ראיתי להרב יכין ובעז (בסימן קי"ג) שפירש בדברי הרמב"ם (שפירש), שמפני גזירת הרואין הוא מפני שאין כל הרואין יודעים אם קבלן הוא ומותר, או אם שכיר הוא ואסור, שאין יודעים אלא בעלי המקום לברם וחושבין שהביא שכיר לעשות לו מלאכה בחולו של מועד. יע"ש. הרי מפורש דמפרש גם דברי הרמב"ם דהלכות יו"ט מטעם דיחשדו אותו ששכיר יום, ודברי הרמב"ם דהלכות שבת והלכות יו"ט עולים בקנה אחד. ושור"ר להרב מטה יהודה בסימן רמ"ד (סק"ג)⁹⁹ שהסכים לאסור גם בנתפרסם בקבלנות, ופירש דברי הרמב"ם דהלכות שבת באופן שמסכים לדבריו. יע"ש. ולעד"נ להקל כיון שפשט דברי הרמב"ם בהלכות שבת משמע כן, וגם משמע כן מדברי הרב המגיד, ומדברי מרן בסימן רמ"ד, ומדברי הט"ז אין ראיה וכמו שכתבתי, ודברי הר"ן אפשר לפרשם כן, וכמ"ש הרב אשל אברהם [שם סק"ה]. יע"ש. וגם מדברי מרן משמע כן, והרב יכין ובעז פירש דברי הרמב"ם דהלכות יו"ט כמו שכתב בהלכות שבת, וכן מוכח בתשובות רוב האחרונים כוונתיהו נקטינן, ושור"ר

מלאכה בשבת, יפסיד ישראל ריוח של אותו היום, אע"ג דאינו יהודי עשה בשביל שכירתו, כמו בשכיר יום שאסור אע"ג שעשה בשביל שכירתו, ולא הותר רק בשדה, שאף אם לא יעשה אינו יהודי בשבת לא הפסיד ישראל, כי ישלים המלאכה ביום אחר. וצ"ע דברי מג"א שכתב משום שאף אם לא יעשה יצטרך לשלם לו. (דברי צבי)

קכב) שם מותר להשכירם לגוי וכו'. עיין ט"ז (סק"ב). ומה שכתב אך לשון משכירו קשה על זה, דהוה ליה למימר אבל אם היה שוכרו. פירוש, דמשכירו בהפעיל שהוא מורה על הפעולה היוצאת לשלישי, מורה על המשכיר דבר לאחר שהוא מסבב שישכור השוכר את הדבר ההוא, כמרחץ או תנור. משא"כ שוכרו בקל שהוא פועל יוצא לשני, והכוונה שהוא שכר את העכו"ם הנשכר לו לעשות מלאכתו. וק"ל.

ובענין קושית רבי זלמן מרגליות ביד אפרים ע"ד הט"ז בזה, דבכאן איירי שהוא מפורסם שדרכו להשכיר בקבלנות ולא שייך מראית עין. יע"ש שהאריך. הנה לדעתי לק"מ, דהט"ז לשיטתיה דסבירא ליה בסימן רמ"ד (סק"ב) דגם בשדה אף שמנהג רוב העולם לקבל שדה באריסות, מכל מקום עדיין היה מקום לחוש למראית עין, כיון שעכ"פ יש ג"כ ששוכרים את העכו"ם לעשות מלאכתם בשדה בשכר, ומקום היה לעין הרואה לטעות כי שכיר הוא, לולא הטעם דבשדה יש שני דרכים להיתר, אם שעובד לעצמו למחצה או שעובד לישראל כולו והוא בקבלנות ורק דרך אחד לאיסור וכו', ולזאת בבית אף שרגילין לשכור לאומן שיבנה בית דרך כלל בקבלנות, מכל מקום כיון שאין שם היתר שעובד לעצמו אלא שעושה בקבלנות, ויש כנגדו צד איסור שמא שכיר יום הוא, על כן יש להחמיר אפילו בקבלנות, אף שהוא ג"כ דרך היתר מצד הדין ואינו אסור רק משום דמיחזי כשכיר יום. יע"ש. וא"כ מימר שפיר אמר כאן דאנן קי"ל בכל גווני אסור אף שדרך להשכיר, דמכל מקום איכא גם בזה משום מראית עין וכו"ל.

קכג) שם מותר להשכירם לגוי וכו'. כתב הט"ז [סק"ב], הכלל העולה מדברינו על פי פסקי ה"ב, דבקבלנות שמקבל העכו"ם לעשות מלאכה לחודש או לשנה לישראל, והישראל יקבל הרווחים והעכו"ם יקח דבר קצוב, איסור גמור הוא בריוח של שבת אפילו במפורסם שהוא משכיר לעכו"ם, דזה לא עדיף מן שדה דסתמא קאי לאריסות, ואפילו הכי אסור בסימן רמ"ד ס"א. עכ"ד יע"ש. ולכאורה משמע מדבריו דגם בנתפרסם שהוא בקבלנות מכל מקום אסור, והיינו טעמא כמו שכתב הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] והביאו הרב בסעיף א', משום דמיחזי להו לאינשי כשכיר יום, ולא ידעו שיש הפרש בין שכיר לקבלן. ועיין להרב אליה רבא לקמן בסימן רמ"ד (סק"ה) לפ"ד [לפירוש דברי הר"ן]. יע"ש. אבל אין פירוש זה מוכרח בהט"ז, די"ל דברי הט"ז

אוצר ההלכה

קכ **שם בהגה רק שכרם מגוי**. אפשר דכל דשכרם מגוי והשכירם לגוי שרי אפילו אם קודם שהשכירם לגוי ישב הישראל בו איזה זמן, משא"כ אם קנאו מגוי, דאז אם ישב שם הישראל נקרא על שמו ואסור להשכירם. ובזה נראה מתורץ מה שהקשה הרב מג"א [סק"ג] למה כתב רמ"א אם שכרם, והא בב"י כתב אפילו אם קנאו מגוי שרי להשכירו כיון שעדיין לא ישב בה.

ומשמע מזה דאם הישראל בנאו, נקרא על שמו אף שלא ישב בה, דאי בבנאו נמי בעינן דוקא שישב בו, הוה ליה למימר רבותא אפילו אם בנאו הוא עצמו. אלא דקשה ממה שכתב בב"י בשם הגאונים וז"ל: מה שאמרו שנקראת על שמו, אינו אלא בישראל שבנה לעצמו וישב הוא עצמו וכו', משמע דאפילו בבנה בעינן ישב.

קכא **שם בהגה רק שכרם מגוי**. כתב מג"א (סק"ג), רק שכרם מעכו"ם, לא ידעתי [וכו']. אפשר דלכך כתב שכרם, לומר דאע"פ שהחזיקו קצת, משא"כ קנאם מבואר שם דאירי בלא ישב שם כלל. (ברכת דוד)

קכב **שם בהגה רק שכרם מגוי**. כתב מג"א (סק"ג), רק שכרם מעכו"ם, לא ידעתי למה כתב אם שכרם, דהא בב"י כתיב אפילו קנאו מעכו"ם שרי להשכירם. ואמר אדמו"ר, לרבותא נקט רמ"א אם שכרם, דבקנאם צ"ל שלא ישב בה אחר קנייתו, דא"כ נקראת על שמו, אבל אם שכרם עדיין שם בעלים הראשונים עליהם, אפילו ישב בהן רשאי להשכיר. וק"ל. (מתוק מדבש)

קכג **שם בהגה רק שכרם מגוי**. מה שכתב המג"א (בסק"ג), ולא ידעתי למה כתב שכרם. [ע"כ]. דבקנאם אין היתר ברור, אם העלה המכירה בערכאות א"כ יש לו קול שנקראת על שמו, כמ"ש לפ"ז היתר בשעשה שטר על שנים רבות [ד]כתב הרב ב"י להקל, מכל שכן שיש באותו הענין בכאן להחמיר. וק"ל. (בגדי ישע)

קכד **שם בהגה רק שכרם מגוי**. נ"ב: עיין מה שהקשה הרב מג"א [סק"ג], דבב"י מתיר אפילו בקנאו מהגוי, יען אין שם ישראל נקרא עליה כל שלא ישב שם ולא נקרא על שמו. ולפק"ד יש לומר בשני אופנים בכוונת הרמ"א ז"ל, חד להקל וחד להחמיר. להקל, י"ל שרצה לאשמועין חידושא רבה, שכל ששכרו מהגוי אפילו ישב שם ועשה בו מלאכה הוא וחזר והשכירו לגוי, אפילו הכי מותר, ואפילו הוא השוכר מהגוי בעל המרחץ והוא המשכיר לגוי העושה בו מלאכה היום מותר, דכיון דבשכירות לוקחו הישראל מהגוי הראשון אינו נקרא על שמו. יע"ש. אי נמי אפשר דלרמ"א הוקשה לו דין הגאונים [תורתן של ראשונים ח"ב עמוד 58] שהתירו אפילו במקום שאסור, דהיינו שאין דרך להשכיר המרחץ אלא לשכור פועלים, דכל שקנה מהגוי מותר, דאמאי מותר, דהא כיון שקנאו קלא אית ליה והוה ליה כאלו בנאו, דהא כולי עלמא ידעי ששלו הוא, וכיון דאין דרך

לדודי זקני מהרש"ך שולאל צ"ל בספר נוה שלום בחדושי פוסקים [סימן כ"ו] שהאריך להוכיח כן. יע"ש. (שלמי תודה)

קכה **שם מותר להשכירם לגוי וכו'**. כתב הבאה"ט (סק"א), והחלוקה שלישית אסור. ולט"ז [סק"ג] דסבירא ליה דגם זה אינו אלא משום מראית עין, גם במרחץ מותר אם נתפרסם. לבושי שרד (סק"א). (באר יעקב – קרויזר – סק"ד)

קכה **שם מותר להשכירם לגוי וכו'**. כתב במג"א (סק"ב), וזה ברור שכתב על מהר"י אבוהב שלא כדת וכו'. עיין בתשובות חתם סופר (סימן נ"ט) מיישב זה, והוכיח דגירסא בקבלנות מוכרח הוא, דבמדינותינו נתפרסם להשכיר כו' הלכך כו', מדלא קאמר אלא ובלבד שלא ישכירו ליום ויום כו', על כרחך הטור בא לחדש דהואיל ונתפרסם שמשכירין המרחץ, אפילו יארע מקרה שאחר רוצה להשכיר לו פועל בקבלנות מותר, דיאמרו שכר המרחץ מישראל, וסבירא ליה להרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] כשיטת הר"י בעבודה זרה [כא: תוספות ד"ה אריסא בשדה דעבדי באריסות מותר נמי בקבלנות, ודלא כהרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ט], והוא הדין כאן בני"ד. ומיהו בקבלנות לחודש אי אפשר, שזה לא כדת של תורה, כמו שכתב המג"א. (מגיני חיים)

קכו **שם מותר להשכירם לגוי או ליתנם לו באריסות**. קצת יש לעיין, דבאריסות שנוטל העכו"ם חלק בריוח ואדעתא דנפשיה קעביד, מכל מקום למה לא יהיה איסור משום שכר שבת, דהא נוטל הישראל חלק ריוח מכל יום בפני עצמו, וניכר שכר השבת. ואולי באמת אינו מותר רק באופן המבואר לקמן סימן רמ"ה [ס"א] בשותפתין.

קכז **שם בהגה אם אין התנור או המרחץ של ישראל וכו'**. עיין באר היטב [סק"ב], ובתשובות משיבת נפש (סימן ו' ד"ה בסי'), דלפ"ז אם היה לו מקום ידוע שהוא שלו ועשה בו מרחץ מחדש, יכול להשכירו גם כן, כיון שלא הורגל לעבוד בו בעצמו. ע"ש. (פתחי תשובה)

קכח **שם בהגה רק שכרם מגוי**. לאו דוקא שכרם שאינה נקראת שלו כלל, דאפילו קנאם מעכו"ם, אם לא ישב הוא בעצמו בהם ולא נקרא שמו עליהם, אלא מעכו"ם קנה ולעכו"ם השכיר מותר, כמ"ש בתשובת הגאונים [תורתן של ראשונים ח"ב עמוד 58] שהביא מרן ב"י, וכמ"ש המג"א (סק"ג). ונראה דהא דנקט ההג"ה שכרם, לרבותא, דאע"פ שאינה שלו, בעינן שלא ישב בה בעצמו קצת חדשים, אלא דכשכרה לא נשתמש בה וחזר והשכירה לעכו"ם, דאם ישב בה קצת חדשים, כיון דשכירות ליומיה ממכר הוי, חשיבא כשלו ושפיר נקראת על שמו, וכן נראה מלשון הרב מגן דוד [ט"ז סק"ב]. יע"ש. (מטה יהודה – סק"ו)

קכט **שם בהגה רק שכרם מגוי**. כתב ב"י (ע"ג שיטה י"ט), כתוב בתשובות הגאונים [תורתן של ראשונים ח"ב עמוד 58] כו', אין אנו רואים בו איסור כו'. נ"ב: עיין בתשובות הרשב"ץ ז"ל (ח"ב סימן נ"ד). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ג)

אוצר ההלכה

שיק (או"ח סימן ק"ו), וצדד לכאן ולכאן ולא רצה להתיר. ואין לזה עצה רק שיעשו עמו שותפות כל ימי השבוע, והיה לו חלק עפ"י חשבון שנוטל שכרו הראוי לו, ובשותפות לא שייך מראית עין, ובזה יש לצדד להתיר עפ"י דין. יע"ש.

ועיין בשו"ת מהרי"א אסאד (סימן ס"ב), בנחתום ישראל אי יש להתיר שיאפה ע"י נכרי בביתו, באופן שכל הריח יהיה לנכרי אשר יאפה, והוא לא ירצה להרויח כלום ממלאכת שבת, רק אם לא יתן בשבת אז גם בחול לא יקחו האדונים ממנו ויהיה לו הפסד גדול, וכתב שם שאין בזה שום היתר כלל. ועיין בשו"ת ברכת יוסף (סימן זי"ן), ובשו"ת אבני צדק (סימן כ"ד), ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהדורא תליתאה (סימן ט"ז) שהתיר ע"י שטר מכירה, ובאיזה אופן ואיך יכתבו. ע"ש. ועיין בספר שמלת בנימין (דף כ"ז ודף ס' ודף פ"ד).

ועיין בשו"ת אוריין תליתאי (סימן ק"מ), על דבר אופה ישראל שמחזיק פועל עכו"ם למלאכת האפיה, וקודם הפסח מכר החדר המיוחד לאפיה שעומד בביתו עם כל החמץ להעכו"ם הפועל, ולאשר התנור היה מלא פגימות בהרצפה, ורצה העכו"ם לתקנו ביו"ט למלאות הפגימות ע"י טיט ולעשותם חלק שיוכל לאפות בו, ושאל הישראל ע"ז להרב השואל שם והתירו, ונמצאו מערערין על הוראתו ואומרים שנבנה באיסור וצריך להרוס התנור, והפת הנאפה קודם הירוס אסור. והעלה שם, דאף דאין למחות בהמוכרין המזיגה של שבת, אבל חלילה להתיר בנין בשבת ע"י מכירה לעכו"ם, אבל בעובדא דאיתרמי לפנינו דעיקר המכירה היה בשביל החמץ, וכבר נכנס לרשותו של העכו"ם, וכל מה שטרח העכו"ם לא טרח אלא בשבילו ולא בשביל הישראל, ותיקון התנור לצורכו כדי שיהיה יכול לאפות בו ביו"ט, ולזאת הורה כדת וכהלכה, והמהרהר אחר הוראתו לאחר שכבר הורה להתיר ואומר שצריכין להרוס רצפת התנור מחמת שנבנה באיסור (עיין סימן רמ"ד סעיף ב') הוא מהמתמיהין, ולא יאמר כן זולת המתעקש או המכווין לקנתר ח"ו. יע"ש.

ועיין בשו"ת מגדל השן (סימן נ'), על דבר תנור שהוא בביתו של ישראל, אם מותר למכרו ולקנותו בחזרה עם עכו"ם בשותפות, שיהיה של עכו"ם בשבת ויום ראשון, ולישראל בימות החול, וכתב שם לאסור. יע"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ח)

קל"ט) שם בהגה רק שכתב מגוי. כתב הבאה"ט [סק"ב], בב"י כתב אפילו קנאו וכו'. באליה רבה [סק"ז] כתב, אם שכרו מעכו"ם אפילו ישב בהם הישראל, ובקנאו דוקא שלא ישב בהם ולא נקרא על שם ישראל. חיי אדם [כלל ג' סיי"א]. וכן כתב בנהר שלום [סק"א]¹⁰², דאפשר אם שכרו מהגוי, אפילו ישב בה ישראל שרי. ובאשל אברהם [סק"ג] כתב, דאין להקל נגד הט"ז [סק"ב] ומג"א [סק"ג] דס"ל דאין חילוק, בין שכר או קנה בעינן דלא ישב. (באר יעקב – קרויזר – סק"ו)

העיר אלא לשכור פועלים, א"כ הרואה יאמר ששכר פועלים והם עושים מלאכה בשליחותו, לפי שאין מנהג אותה העיר להשכיר המרחץ, ומש"ה בדוקא נקט שכרו מהגוי והשכירו, דכיון שידוע דמרחץ זה הוא של גוי, כששכרו הישראל מהגוי, הרואה אומר שהישראל הוא שכיר יום לבעל המרחץ, והמרחץ וההריוח הבא הוא לגוי, א"כ משום הכי מותר להשכירו לגוי, לפי שאין שם הישראל קרוי עליו, אלא על שם בעל המרחץ. ודוק.

(ברכות מ"ם)

קל"ה) שם בהגה רק שכתב מגוי. כתב ב"י, כתבו בתשובות הגאונים כו'. עיין מה שכתב הרב מג"א ז"ל (בסק"ג).

עיין מה שכתב על דבריו הרב מאמר מרדכי (בסק"ג).

(דברי מנחם – הגב"י סק"ב)

קל"ו) שם בהגה רק שכתב מגוי. עיין באר היטב [סק"ב]. ובתשובות חתם סופר (סימן נ"ז) כתב בשם תוספת שבת [סק"ג], דמן הסתם כשקונה כותב ומעלה בערכאות שלהם ומתפרסם מיד ואסור. ונתן תקנתא לזה, כשגם הקבלנות נכתב בערכאות שלהם ומתפרסם לכל דקבלן הוא ושרי, דכיון דמיד שקנה השכיר ולא נקרא שמו עליה אלא ע"י הערכאות, וע"י הערכאות בעצמו מתפרסם ג"כ השכירות, א"כ טוט אסור וטוט שרי¹⁰⁰. ועיין בתשובת בנו הכתב סופר (סימן מ"ב) דאין לסמוך על היתר הפרסום בערכאות, והחתם סופר לא התיר משום טוט אסור וטוט שרי, אלא היינו כיון שלא נודע דבשלו הם עושים אלא ע"י הערכאות ותברא בצדו, וגם לא עשה זה אלא לסניף בעלמא. ע"ש.

קל"ז) שם בהגה רק שכתב מגוי. עיין במג"א [סק"ג] שהקשה, דהא במקור הדין בב"י מבואר אף בקנאו, על כן התיר אף בקנאו. ועיין בתוספת שבת [סק"ג] שכתב ליישב על נכון, משום דמסתמא כשקונה, כותב ומעלה בערכאות ומתפרסם מיד ואסור. ע"ש. וי"ל דאף המג"א שהתיר, היינו אם מעלה גם כן בערכאות שהשכיר גם כן כמ"ש בחתם סופר (חאו"ח סימן נ"ז), או באם לא קנה על פי ערכאות, ולא פליגי¹⁰¹.

(מוליק לימין משה – אות כ"ח)

קל"ח) שם בהגה רק שכתב מגוי. עיין בכתב סופר (או"ח סימן מ"א), בשני אחים ששכרו מעכו"ם בית אופה שלו לאפות לחם למכור, וגם לאפות להמביאים בצקם שלהם, והבית הוא ברחוב של עכו"ם, ואין השוכרים דרים שם, רק נכרי אחד הפועל, ובעת ששכרו הפועל הנכרי האופה התנו עמו מיד, אם יביאו נכרים בצקם לאפות בשבת רשות נתונה לו להסיק התנור מעצים שלו, וכל הריח שיהיה הוא שלו, ונקבו לו זה בשכרו, וחוצץ לזה אחד זהב לשבוע וכל מזונותיו עליהם בשכרו, ולא רצה להתיר משום מראית עין. וכעין זה נשאל בשו"ת מהר"ם

100. מליצה ע"פ הגמרא במועד קטן (טז.). ור"ל אם הערכאות גרמו לאיסור שיתפרסם שקנה, הם ג"כ יגרמו להתיר להתפרסם שנתן בקבלנות. 101. עיין להרב פתחי תשובה, נדפס באות הקודמת. 102. נדפס לעיל אות ק"ל.

אוצר ההלכה

ימים יעבדו, גם כן דומה לקבלנות ומותר מדינא, ומפני מראית עין אע"ג דיש לצדד להחמיר, כיון דרבנן הוא ובצירוף דאיכא פירסום קצת בטח לבי להתיר, ומכל מקום להשואלים כעס עליהם בשבט מוסר, דאנשים חשובים המה אף דמותר ירחיקו מזה. ע"ש.

ומה שכתב במג"א דבאור זרוע כתב שכרם, לא מצאתי באור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן ב' אות ד'] רק דין השני שכתב הרמ"א, אבל דין הראשון ליתא שם, ואולי דייקי ממה שכתב שם, ולא בכל מרחץ אמרו רק הקרוי על שם ישראל, ומזה דייקא בלא נקרא אף קנה מותר¹⁰⁴. ודעת הרמ"א שכתב שכרם י"ל לפע"ד, דאיתא בחושן משפט בסמ"ע (סימן ר"ב [סקט"ז]) דבשדה אינו יכול להשכיר, והוא הדין יראה במרחץ דגם כן יכול לקלקל בהסקה תמיד, והו"א דלא בעינן דוקא על שם ישראל, קמ"ל דאפילו הכי שרי. מיהו בשדה ג"כ חולק הט"ז שם ואיך כתב כמו בשדה, ועיין בית יצחק [סימן ל"ב] מזה. (מגיני חיים)

קמב) שם בהגה רק שכרם מגוי. כתב מג"א (סק"ג), מכל מקום נראה לי להתיר אף בקנה. לפ"ז יהא איסור למכור מרחץ לעכו"ם משום ששם ישראל עליו, ואי משום שמכירה קלא אית לה א"כ הכא יאסר. ואולי י"ל על פי מה שאמרו [קידושין כח.] עביד אינש דזבין ארעא בצנעה. ועיין בהגהותיו נצוצי אור קדושין (דף כ"ח ע"א) ובבא בתרא (דף קל"ד ע"ב). (נפש חיה – מרגליות)

קמג) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. כתב ב"י (שיטה מ"ה), כתב הגאון מהר"י אבוהב ז"ל כו'. נ"ב: וכן פסק בספר המפה. והב"ח [סוף אות ג'] הביא בשם מרדכי בפרק כל כתבי [שבת סימן תי"א] איפכא, דוקא כשהמרחץ ביד ישראל אסור, אבל כשהמרחץ ברשות אחר בפני עצמו ומכירין שכנוי שמושכר לו אין לחוש. ולי נראה דלא פליגי, דמה שהביא מהר"י אבוהב בשם רבנו חננאל ז"ל, הוא כשאין רוחצין בו אלא שכני הדירה, וכיון שאין רוחצין אלא שכני הדירה ועכשיו הוא מושכר לגוי, כבר ידוע שהשכירו לגוי ומותר, אבל מה שהביא המרדכי, הוא כשרוחצין בו כולי עלמא, ולכן כשהוא ברשות ישראל אסור, אבל ברשות אחר בפני עצמו מותר. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ד)

קמד) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. דברי מור"ם ז"ל בהג"ה שבכאן באו סתומים וצריכין ביאור לענ"ד, ולכך צריך להאריך קצת כדי להבין הדין על בוריו בס"ד. והוא דכתב הרב בית חדש [סוף אות ג'] וז"ל: כתב המרדכי בסוף פרק כל כתבי [שבת סימן תי"א], לא ישכיר אדם מרחצו לעכו"ם, פירש רבנו חננאל, כיון דלא נאסר אלא משום דנקראת על שמו, דוקא אסור כשהמרחץ ביד ישראל, אבל כשהמרחץ ברשות אחר בפני עצמו, ומכירין בו

קמו) שם בהגה רק שכרם מגוי. כן הביא בית יוסף כאן בשם רב נטרונאי גאון וז"ל: דאם שכרו או קנאו וחזר והשכירו מיד טרם שנקרא שמו עליו מותר. וראיתי בשו"ת חתם סופר (סימן נ"ז) שכתב וז"ל: וכעין ראייה לדבריו מסוף פרק קמא דעבודה זרה (כ"א:), שהקשה מהרש"א (ד"ה גמ' אבל שדהו), דהו"ל להקשות הש"ס [אמתניתין] דשם מאי שנא מרחץ משדה (אמתניתין). וכתב החתם סופר, ולא קשיא מידי, דהא מתניתין דהתם לא עסיק בדיני שבת אלא מדיני הפקעת מעשר ולא תחנם, ואשמעינן דבחוצ' לארץ מותר דליכא כל הני, אבל מדיני שבת לא מיירי. ומשכחת ליה דליכא איסור שבת, כגון שלקח ומכר¹⁰⁵ אם השכיר מיד וכרב נטרונאי גאון. עכ"ל החתם סופר ז"ל. ולא זכיתי להבין, דקושיה מהרש"א מסיפא דמתניתין, דתנן ובכל מקום לא ישכיר לו את המרחץ מפני שנקראת על שמו, והיינו משום איסור שבת, ומשמע שדוקא מרחץ אבל שדה מותר.

ודן אמת גם על תירוצ' המהרש"א שתירץ שיש לפרש משום הכי אסור מרחץ משום עבודה זרה, גם כן קשה הא נקט הטעם מפני שנקראת על שמו. וכבר עמד עליו הלחם סתרים וכתב, ושמא אפשר להליץ דנהי דגוי נצטוה שלא לעבוד, אבל שלא להכניס לתוכו עבודה זרה לא, ועיין ברא"ש [שם פ"א סימן כ"ב], מיהו הישראל עבר משום "לא תביא תועבה אל ביתך" [דברים ז', כ"ו] כמו ברישא, לכן נקט משום שנקראת על שמו. ע"ש. אבל תירוצ' החתם סופר עדיין קשה להבין דעת קדושים. (אפיקי מים)

קמא) שם בהגה רק שכרם מגוי. כתב במג"א (סק"ג), ומכל מקום נראה לי להתיר אף בקנה. עיין בתשובות חתם סופר (סימן נ"ז) וז"ל: וראיתי בתוספת שבת [סק"ג] דהוא הדין קנאה וכו', אלא דמן הסתם כשקונה כותב ומעלה בערכאות שלהם ומתפרסם מיד ואסור, ולזה אני אומר איכא תקנתא כשגם הקבלנות נכתב בערכאות שלהם ומתפרסם לכל דקבלן הוא ושרי, כיון דמיד שקנה השכיר הפועל ולא נקרא שמו עליו אלא ע"י הארכי, וע"י הארכי בעצמו מתפרסם ג"כ שכירת הנכרי, א"כ טוט אסור וטוט שרי, ודין זה מבואר בסימן רמ"ו (סי"ד [במג"א סקט"ו]) ואין כאן בית מיוחד לפע"ד. עכ"ל. וברא מזכה אבא בתשובות כתב סופר (סימן מ"ב) כתב, דדוקא כשלא נתוודע דבשלו עושה מהני פירסום כנ"ל, אבל להתיר קיבולת בנין בית או שדה ואריסות במרחץ שנקרא שמו עליו וידוע לכל, לא עלה על דעתו הקדושה מעולם. וכן בסוף סימן ס' (ד"ה אבל) כתב, דגם בהכרזה לא רצה לסמוך, דאיכא דשמע בהא כו', וק"ו בנדון דידן, וגם בסברא דטוט אסור כו' לא כתב רק לסניף בעלמא. ע"ש שהאריך, וכתב שם להורות באחד ששכר משר (כ') שדות וכרמים לשנים הרבה, וגם שכר ממנו אותם כפרים המשוועבדים לעבודתו שנוטלים שכרם דירה וכיו"ב, ונגד זה הם משוועבדים למלאכתו בשדות וכרמים כל אחד חמשים יום בזמן הראוי לעבוד, והם עושים עבודתם בלי שום צווי. וכתב דאפילו היה זמן קצוב באיזו

אוצר ההלכה

לא תימא הכי ליתני סתמא מרחץ שעומד בבית דירה ואין רוחצין בו רק השכנים שבבית מותר, ולא יכתוב שבביתו בכינוי, דמשמע דוקא בבית בעל המרחץ, דאם בא לשלול לאפוקי אם עומד המרחץ בבית רואין, הא כבר שמעינן לה ממ"ש בבית דירה, דמשמע דוקא במקום מוצנע שאינו גלוי שיש שם מרחץ, כמו שיש בהרבה חצירות שהמרחץ הוא באחד מן הבתים שבתוך החצר, משא"כ לפי מאי דכתיבנא נחא בס"ד. ועיין בשיירי כנה"ג [הגב"י סק"ד]¹⁰⁵.

ודע, דמרחץ זה שאין רוחצין בו אלא השכנים והשכירו לעכו"ם, היינו שעכו"ם יעשה בלן לרחיצת השכנים גופייהו, והוא יעשה ההסקה וכל המלאכות השייכות למרחץ, ויטול שכר מהרוחצין. ואע"פ דבשבת ליכא רחיצה וממילא ליכא חשדא, מכל מקום אם מסיקו העכו"ם בשבת לצורך מוצאי שבת וימתין הישראל עד כדי שיחמו כדאיתא ס"ס שכ"ו, אם יש לחוש לחשדא, הרי העכו"ם הוי כשלוחו של ישראל, וא"כ כשאין רוחצין אלא השכנים הם יודעין שהסיקו בשבת, משא"כ אחרים העוברין בשוק, אע"פ שיראו העלאת קיטורי עשן, אינן מכירין מאיזה בית וכמ"ש המג"א בסוף דבריו. ונראה דזו היא כוונת הרב מגן דוד [ט"ז סק"ג] שכתב וז"ל: צ"ל דהכ"ע [דהכא עסקינן] שאין אחרים יודעין כלל מתי הוסק מרחץ זה אלא השכנים, ועל כן אין הרגשה גם בשבת זה, אבל אם מרגישים בשעת ההסקה ודאי יש שם חשד. ע"כ. ור"ל שהיה באופן שאין האחרים יודעין מתי הוסק, דאם היה באופן שיוודעין, כגון אם היו סמוכין לאותה שכונה ויודעין שעת ההיסק, איכא למיחש לחשדא דידהו, אבל ראיית העין שרואין מרחוק העלאת העשן אין זה היכר, דמי יאמר שאותו עשן הוא מהמרחץ, וגם מי יאמר שהמרחץ הוא של ישראל, וכמה חששות טובא דיש לתלות להקל.

ומעתה מה שתמה הרב מג"א על ההג"ה, דמאי מהני שאין רוחצין רק השכנים כיון דהרואין מבחוץ רואין העשן יוצא איכא חשדא, לא קשיא לפי מה שכתבתי, דראיית העשן אינה הוכחה כלל, כיון שאינן יודעין שיש לישראל מרחץ בחצירו, ואם תמצא לומר דיוודעין, אינן יודעין אם העשן הוא עולה מחצירו או מחצר אחרת. ולכך נלע"ד דמה שהעלה לפרש דמהר"י אבוהב מיירי במרחץ שעומד בבית דירה (שבצר) [שבחצר] אחרת, והבעל המרחץ אינו דר בתוכו, אבל אם הוא עומד בביתו אין להתיר מפני חשד אחרים שרואין העשן ויודעין שהמרחץ הוא של ישראל, לאחר המחילה ליתא. ועוד, דלדבריו אין מקום לדברי ההגה, שהרי מ"ש הוא נגד ההג"ה. וגם לשון מהר"י אבוהב שכתב אם יש לישראל דירה, משמע שהישראל בה, ומחזורתא כדכתיבנא.

גם מה שהקשה הרב מגן דוד ממה שכתב הגה סימן רמ"ד (סוף סעיף א'), דאם דר בין הגוים יש לחוש לאורחים, וא"כ הכא נמי כאן יש לחוש שמא יבוא אחד לביתו ויחדשנו. יע"ש. ליתא,

שכיניו שמושכר הוא לו ממש אין לחוש. ע"כ. והב"י כתב משם מהר"י אבוהב ז"ל, שכתב משם רבנו חננאל דין אחר ממש איפכא, דכשהמרחץ ביד ישראל ואין רוחצין בו אלא שכיני הדירה, יש להתיר ולהשכירו אפילו במקום שנוהגין איסור במרחץ, דמאחר שאין רוחצין בו אלא שכיני הדירה, כבר ידוע להם שהשכירו לעכו"ם. וכן פסק בהגהת ש"ע. עכ"ל. נראה דהב"ח מבין, דגם המרדכי מיירי במרחץ שאין רוחצין בו אחרים מבחוץ אלא שכיני אותה דירה בלבד, ולכך כשהמרחץ היא ברשות הבעלים דידוע לכל שהיא של הישראל, איכא חשדא דאחרים, אבל כשהיא עומדת ברשות אחר דאינה ידועה שהיא של ישראל, לא שייך חשדא, ואם משום השכנים שבצדדי אותה דירה שרוחצין בה והם יודעין דהיא של ישראל, הוי קול ושוברו עמו, דהרי יודעין ג"כ דהשכירה לעכו"ם באופן המותר, דמה שאין כן אם היו אחרים באים מבחוץ לרחוץ שם, הרי יודעין דהיא של הישראל, ואינן יודעין דהשכירה להם, אלא סוברין דשכר אותם עכו"ם לפועלים כפום מנהגא דמתא. וכל זה לסברת המרדכי בשם רבנו חננאל ז"ל, אבל למהר"י אבוהב ז"ל בשם רבנו חננאל הסברא להיפך, דכשמרחץ היא בבית דירה של הבעלים, השכנים יודעים בטיב השכירות כיצד היה, כיון שהם רוחצין וגם דרין שם גמירי טפי, משא"כ כשעומד המרחץ במקום אחר, אע"פ שאין רוחצין בו אלא שכיני הדירה לבד, מכל מקום איכא חשדא דשכנים גופייהו, דאינן יודעין שהבעלים השכירו אלא שכרו לעכו"ם. ונמצא לשיטת הב"ח הוה המרדכי ומהר"י אבוהב ז"ל סברות הפוכות, ופליגי תרוייהו אליבא דרבנו חננאל ז"ל.

אמנם לענ"ד נראה דליכא פלוגתא כלל, ורבנו חננאל ז"ל אמר שני מיני היתר, חד כל שאין המרחץ נקראת על שמו, וחד כשיוודעין שהשכיר ישראל לעכו"ם באופן המותר. והמרדכי מיירי כשרוחצין אחרים באותו מרחץ, ולכך כשמרחץ עומד בבית הבעלים דודאי היא של ישראל, איכא חשדא דאחרים כמו חשדא דעלמא, אבל כשהוא ברשות בפני עצמו דאינו ידוע שהוא של ישראל אין לאסור, דהא אין המרחץ נקראת על שם ישראל. ומהר"י אבוהב ז"ל מיירי כשאין רוחצין אלא שכיני הדירה, וכשהבעלים דרין שם יודעין דהשכיר בהיתר, דשומעין ורואין אופן השכירות כיצד היא, אבל כשאין הבעלין דרין שם מנא ידעי דהשכירה להם, והם יודעין בודאי שהיא של ישראל כיון דרוחצין שם, וחדא גמירי וחדא לא גמירי.

וראיתי להרב מג"א [סק"ד] שכתב, שאע"פ שהסכים המרדכי עם מהר"י אבוהב, ופירש הך דהמרדכי דמיירי בשרוחצין בו אחרים וכדכתיבנא. מכל מקום במה שפירש לדברי מהר"י אבוהב ז"ל, דכשאין רוחצין אלא השכנים בכל ענין שרי ואפילו עומד ברשותו, אין נראה כן מדברי ההגה, דמשמע דאין ההיתר אלא בבית הבעלים, ולא כשהוא עומד ברשות בפני עצמו, דאי

אוצר ההלכה

קמח) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. כתב הרב ט"ז [סק"ג], צריך לומר דאע"פ (נר' דצ"ל דמירי) שאין אחרים יודעים כלל מתי הוסק מרחץ זה אלא השכנים, ועל כן אין הרגשה גם בשבת זה וכו'. ועפ"ז אין צריך לידחק בכל מה שכתב הרב מג"א [סק"ד] דלא התיר מהר"י אבוהב אלא בחצר שאין הישראל דר בתוכו. אלא שהוקשה להרב ט"ז, דשמא יבוא אחד לביתו ויחשדנו. ולע"ד דלא שייך חשדא לבא לביתו, דמאן דאתי שייך ואומרים לו האמת ולא אתו למחשדיה, ולא גרע מההיא דפרק רבי אליעזר דמילה [שבת קל.], דכל דאיכא עדים תו ליכא חשדא. ע"ש.

עוד הקשה מההיא דכל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור [שבת קמו.], ותירץ על פי מה שכתב הרא"ש [שם פכ"ב סימן ט'], דבאיסור דרבנן לא אמרינן כן. וסיים, אלא דצ"ע, דהא כתב ב"י [סוף] סימן רמ"ד בשם סמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד], דמלאכה ע"י גוי לישראל הוא דאורייתא. ע"כ. ולא ידענא מאי קשיא ליה, דמאן לימא לן דמהר"י אבוהב מאריה דהך שמעתתא סבירא ליה כהסמ"ג, כיון דכל הפוסקים חלוקים עליו, והסמ"ג נמי לא ברירא ליה מלתא, עיין להרא"ם ולהרב עטרת ראשי ה"י בספר משכיל לדוד פרשת בא [נדף נ"ט ע"ב ד"ה לא יעשה]. ועוד אפילו להסמ"ג, לא עבר אלא בשמסר מלאכתו לגוי ביום שבת עצמו, והכא אפשר שיתלו שמסרה מאתמול, דבכהאי גוונא ליכא איסור דאורייתא לכ"ע. (נחר שלום – סק"ב)

קמט) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. כתב הט"ז [סק"ג], אמנם צ"ע [וכו'], ותו דאמרינן [וכו']. לפי מאי דמקשה הב"ח [סוף אות ג'], הביאו המג"א [סק"ד], דזהו איפכא ממה שכתב המרדכי [שבת סימן תי"א]. ע"ש. וצ"ל דהאי בית דירה היינו בחצר אחרת, וכן משמע לשון "בית דירה" ולא אמר "בביתו". ועיין לשון הב"י הביאו המג"א. ולפ"ז אין מקום לקושית הב"ח, דגם לדברי רמ"א אין איסור רק אם הוא בבית ישראל ממש, שנקרא שמו עליו, משא"כ בבית דירה אחרת ואין רוחצין בו אלא השכנים, לא נקרא שם ישראל עליו וכמ"ש המג"א, וא"כ אין לחוש לאורחים משום דלא ידעי שהוא של ישראל. ולפ"ז אין מקום גם לקושיא השניה של הט"ז, והוא על פי מה שכתבו התוספות (שבת דף ס"ה ע"א [נד"ה אמר רב]), דאין לאסור בחדרי חדרים אלא במקום שאם יראה הרואה יחשדנו, אבל היכא דהרואה לא יחשדנו מותר, כגון לשחוט תוך הגומא בחצר, דהרואה יאמר שעושה כן לנקר חצירו, ואע"פ שהאמת לא כן הוא. וא"כ הכא נמי, אף שהאורח יראה שהוסק המרחץ, לא יחשוד את הישראל, דהוא לא ידע של מי הוא. (ברכת דוד)

קנ) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. כתב מג"א [סק"ד], אותן שבביתו, ולכן נראה לי דכוונת מהר"י אבוהב גם כן כמו שכתב המרדכי [שבת סימן תי"א], פירוש בחצר אחרת, דהוא אינו דר

דהתם במפורסם שהבית והשדה הם של ישראל, וליכא שייכות לאורחים שיחקרו ויידעו אם העכו"ם הוא קבלן או שכיר יום, אבל במרחץ שבבית אינו מפורסם אלא לשכנים, והשכנים כיון שיש להם עסק ברחיצת אותו מרחץ ידעי ממילא שהוא מושכר ביד העכו"ם. ועיין במג"א (שם סק"ז). (מטה יהודה – סק"ז)

קמה) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. ז"ל הרב ב"י: כתב מהר"י אבוהב בשם רבנו חננאל [עבודה זרה יט.], אם יש לישראל דירה ובתוכה מרחץ שאין רוחצין בו אלא שכני הדירה, מותר להשכיר לנכרי, דמאחר שאין רוחצין בו אלא שכני הדירה, כבר ידוע להם שהשכירו לנכרי. עכ"ל. ועיין בט"ז [סק"ג] מה שכתב בזה, ובמג"א [סק"ד]. ובחנם דחקו עצמם בפירוש דבריו לפע"ד, שדברי מהר"י אבוהב כפשוטו, ואפילו אם היא עיר מלאה מישראל וכולם נכנסים ויוצאים ויודעים שיש לזה מרחץ בביתו, גם ידעו ויראו שהוסקה בשבת, מכל מקום אין איסור, דעיקר האיסור שיחשדוהו ששכר לנכרי להסיקה, והוא מקבל השכר מהנכנסים, (והכי) [והכא] מיירי שכל ימות השנה אינו מסיק לצורך אחרים כלל ואף שירצו ליתן לו שכר, ואין דרכו בכך רק להסיקו לפעמים לצורכו, ונכנסים בו גם שכני הדירה, וא"כ מהיכי תיתי יסברו שבשבת הסיקה לצורך אחרים, אלא ודאי ידעו שהשכירה לנכרי והנכרי מסיקה לצורך עצמו. והמרדכי [שבת סימן תי"א] מיירי במרחץ שמסיקה כל השנה בימי החול הוא עצמו בשביל אחרים, ולכן חילק להיפך. והא שכתב מהר"י אבוהב כבר ידוע להם, ר"ל לכל בני העיר מאחר שאינה מסיקה לאחרים. (חמד משה – סק"א)

קמו) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. כתב ב"י (שיטה מ"ה), כתב הגאון מהר"י וכו'. נ"ב: וכן פסק בספר המפה. והב"ח [סוף אות ג'] הביא בשם המרדכי [שבת סימן תי"א] איפכא, דוקא כשהמרחץ ביד ישראל אסור, אבל כשהמרחץ ברשות אחר בפני עצמו ומכירין שכניו שמושכר לו, אין לחוש. והמג"א ז"ל [סק"ד] כתב דתרתו בעינן, עומד ברשות אחר ורוחצין שכניו. (יד אהרן – הגב"י)

קמז) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. ע"ש במג"א [סק"ד] מה שכתב. ומכל מקום צ"ע מה שכתב [הרמ"א] כאן, דהרי אין חשד אלא במקום ישראל, כמ"ש סימן רמ"ד [ס"א]. ע"ש באריכות. עיין בפירוש הרע"ב ותוספות יום טוב סוף פ"ק דע"ז, שכתבו שם, דעיקר החשד שיכנסו בו הנכרים וירחצו, ויאמרו רחצו במרחץ פלוני של יהודי, ויהיה חילול ה' למי שישמע זה ואינו יודע שהיא שכורה וכו', לפ"ז דכשרוחצים בו רק השכנים בין ישראלים בין נכרים, והם יודעים שהיא שכורה, לא יאמר הנכרי שרחץ במרחץ של יהודי, כי הוא יודע שהיא שכורה. וק"ל. (שירי לקט)

אוצר ההלכה

ואי משום אותן שבבית, כבר ראו הם שהשכירו בשכירות גמור, וכפי זה תמצא מנוח אשר יטב לך לקושית הרב ט"ז ז"ל [סק"ג]. ואי משום אורחים, שמא יאמרו שהסיקהו לישראל, כיון שאין רגילות לרחוץ שם מי יודע אם יש שם מרחץ. ודוחק. ועיין מ"ש הרב מג"א [סק"ד]. יע"ש. (ברכות מ"א)

קנ"ג) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. כתב מג"א (סק"ד), כך נראה לי ברור דבעינן תרוייהו וכו'. נ"ב: וכל זה באריסות, אבל בקיבולת שדה, אפילו תרוייהו לא מהני, כמו שכתב סימן רמ"ד (סק"ד וסק"ז). (חדושי מוהרמ"ז)

קנ"ד) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. עיין מג"א (סק"ד) שתמה על הרמ"א, מאחר שאסור לרחוץ האיך יודע שמסיקו כו'. והוא פלא כמ"ש הגאון אליה רבה [סק"ח], סתם מרחץ יש מקוה צוננין דשרי בשבת. ונראה להמליץ, לפי מאי דפירש"י בפ"ק [דשבת י. ד"ה מרחצאות], פנימי להזיע ולהשתטף, ומן הסתם הן יחד. או מקום החמין מוקדם לצונן כסדר הצורך, כדאמר בפ"ג [שם מא.]. רוחץ בחמין ואח"כ משתטף בצונן, וכן אצלינו. ואפשר בדין שניהן דין פנימי, שעומדין ערומין. ועכ"פ הרמ"א לשטתו לקמן סימן שכ"ו [סי"ב] אוסר אף לעבור במקום הזיעה, א"כ כיון דישאל אסור לרחוץ בשבת אפילו בחמי מרחץ שפקקו מאתמול, מהיכן ידע שהוא מסיק, דממה נפשך, אם יעבור בו לצוננין, כשפותח מרגיש בחום וישוב אחור, ובודאי יחקור על זאת כסברת המג"א עצמו בסימן רמ"ד (סק"ה), ומכל שכן הכא שמעכבו מרצונו לטבול בצונן, ודאי אמתלא לשאול, ולולי זאת החרשתי, אלא על כרחך החשד מפני העובר בחוץ ורואה עשן יוצא, לא טרח לחקור, הקשה שפיר, ואסור בכל ענין.

וגם לדברי עצמו נראה בסמוך ([סימן רמ"ד] סק"ו) שדחק בשביעית הקילו, ולכאורה אמרינן נחשדו על השביעית ולא על השבת [גיטין נד. 107]. אלא בלא"ה מה קשיא לסברתו, אם יחקרו העובדים יודע להם האמת, כי בני עירו יודעים שהוא בית השלחין, ומפורסם שצריך השקאה תמיד. אך הרמ"א [סימן רמ"ד ס"א] קאי על הש"ע לקצור שדהו, דליתא להאי סברא¹⁰⁶ כמו שכתב [מג"א סימן רמ"ד] בסק"ה. ודוק.

(מאורי אור ח"ג – דף ל"א ע"ד)

קנ"ה) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. בנר ישראל [מג"א] סק"ד תמה על הרמ"א, ומיישב באליה רבה [סק"ח] ובדברינו בחלק שלישי¹⁰⁹. (מאורי אור חלק באר שבע – דף קי"ז ע"ב)

בתוכה, (ובתוך ה) [ובתוכה] מרחץ שאין רוחצין בו אלא שכיני הדירה וכו'. ואמר אדמו"ר דקושית מג"א לא קשיא, דאפילו אם המרחץ בביתו שרי אם אין רוחצין בו אלא אותן שבביתו, דזה ודאי שאם אחד יעבור ויראה עשן יוצא מביתו, לא יחשדו(הו) אותו שיש מרחץ בביתו, דמהיכא תיתי, דכל היכא דאיכא למיתלי בהיתר תלינן כמו באריסות, אלא יאמר שהוא לצורך חולה שיש בו סכנה עושה כך, אך כל החשש הוא כשהולכין לרחוץ שם בחול ויראה עכשיו בשבת שעשן יוצא מביתו, בודאי יחשדוהו שמרחץ הוסק, אבל אם אינו רוחץ אלא בני ביתו ולא אחר, (ו)אף אם יעבור אינש מעלמא ויראה עשן יוצא מביתו לא יחשדוהו, שיאמר לצורך חולה שיש בו סכנה עשה, ובני ביתו יודעים ששכרו לעכו"ם. וק"ל. (מתוק מדבש)

קנ"א) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. במג"א (סק"ה) אותן שבביתו וכו'. והאליה רבה [סק"ח] חולק עליו, דלא משמע הכי במרדכי [שבת סימן תי"א], אלא כל שהוא במקום אחר מסתמא שוכרו לעכו"ם והוי כמו נתפרסם הדבר, וגם כשהאחרים רוחצים בו מותר. ואם עומד בצנעא בתוך ביתו גם כן שרי, שאינו חושש שיבוא אחר לשם. גם מה שדקדק דברי רבנו חננאל יהיה סותרים, אשתמיטתיה (מיניה) דבאגודה [שבת סימן קנ"א] כתוב בשם ר"ת. [ע"כ]. והגע עצמך ממה נפשך האיך עומד המרחץ, אי עומד ברשות הישראל אחר, הרי הישראל האחר יבוא לידי חשד, ואי עומד ברשות ובשכנות העכו"ם, כל זה הוה ליה לפרש שצריך להיות שלשה תנאים כנ"ל, אלא ודאי דבחדא סגי, ומיירי שאין נראה העשן יוצא. ואי משום קושייתו ישראל אסור לרחוץ בשבת, מ"מ הולך לטבול טבילה לטהר מטומאת קרי, או לקבל קדושת שבת, שמצוה גדולה לטבול בשבת שחרית¹⁰⁶, אבל אם אינו הולך בו בחול, שאין רוחצין בו אלא שכיני דירה, פירוש שלא הולך כלל שום אדם אחר, א"כ ליכא למיחש לחשד, לכך הוא מותר אפילו עומד ברשותו. ואם עומד ברשות אחרים, לא יבוא הוא לידי חשד שלא ידעו שום אחד ממנו, ואחרים לא יחשדו, מאחר שהאמת אינו שלהם אינם נראים בתוכו כשלהם, משא"כ אם עומד בבית דירתו, לא ימלט שנראה בתוכו לפעמים כבעל הבית. ודו"ק.

קנ"ב) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. ר"ל שאינו יודע שיש שם מרחץ, וגם אין דרך בעל מרחץ זה להרויח באותו מרחץ, וכיון שכן אינו נקרא על שמו, ואם יראו שהוא המרחץ וניסוק ורואים הגוי בתוכו, אין אומרים שהשכירו, אלא אומרים שהגוי עושה בו מלאכה לעצמו להתחמם ולרחוץ בו, יען אין דרכו להרויח.

הערות וצייונים

106. עיין בלוית חן (סימן ע"ט) שהאריך להוכיח שאף במים פושרים אסור לטבול בשבת, ומ"מ אין למחות ביד המקילים בזה. ועיין במנוחת אהבה (ח"ב פ"י הערה 173) שהאריך ליישב מנהג העולם שטובלים בשבת אף במים חמים. 107. עיין להרב ישועות יעקב (סק"ג), נדפס לקמן אות קס"ח. 108. ר"ל דבשביעית כשיחקרו ידעו שהוא בית השלחין ושרי, מה שאין כן לקצור שדהו כשיראו שאין לגוי חלק בפירות יראו שאינו אריס ויחשדוהו לשכיר יום ולכן אסור. 109. נדפס באות הקודמת.

אוצר ההלכה

סימן רמ"ד [ס"א], וכמ"ש המג"א (בסק"ד), והספר הנ"ל נדחק דבמרחץ מיקרי טפי שם ישראל עליו, ואינו מספיק.

ונצ"ע דהיינו טעמא דלא חיישינן במקום שאין יהודים רואים, דמשום אמירת עכו"ם לא יבא לחשדא וחלול ה', דפיהם דיבר שוא ואינם נאמנים אצל הכל. אמנם מבואר בתשובות הרשב"א (סימן ר"ד) ובשו"ת מהר"ם לובלין [סימן ס"ו], דהיכא דיש רגלים לדבר קצת גם קטן ועכו"ם נאמנים, דמוכח מלתא והוי רק גילוי מלתא בעלמא. ע"ש. וא"כ בשלמא בבנין ליכא רגלים לדבר, ואי דיבואו האומנים וכלי אומנותם בידם ויאמרו מבנין ביתו של פלוני באנו, הלא נוכל לשאול אותם אם שכורי יום הם, דהפה שאסור הוא הפה שהתיר, וכמ"ש בט"ז ביו"ד (סימן מ"ה סק"ט). ע"ש. ואם יבאו נכרים אחרים ויאמרו ראינו היום בונים בנין פלוני, בזה אין רגלים לדבר ולא חששו חכמינו ז"ל, דאינו דומה שמיעה לראיה, אבל במרחץ יראו הכל שנכרים נכנסים למרחץ ויוצאים מהמרחץ, והכרת פניהם ענתה בהם שהזיעו ורחצו, ודרך להוביל מאניה לבי מסותא כדאיתא בבבא מציעא (דף מ"א ע"א). ע"ש. וא"כ רגלים לדבר טובא יש ומוכחא מלתא, וא"כ יש חשד גם ע"י עכו"ם. ואולי אם המרחץ רחוק מחוץ לתחום אין כאן רגלים לדבר, דאין ישראל רואה הנכרים נכנסין ויוצאים להדיא. וגם לרמב"ם דנתן הטעם במרחץ שעכו"ם יצאו ויאמרו רחצנו במרחץ של פלוני, היינו אם המרחץ תוך התחום ושכיחי ישראל מבחוץ רואים נכרים נכנסין ויוצאין ממרחץ ומאנייהו בדיהו, וניכר הרחיצה בהם והוי רגלים לדבר טובא, וכן מסתבר.

וע"ז כל פנים דינו של רמ"א בסוף הסימן במרחץ בביתו של ישראל ואין רוחצין בו אלא שכני הדירה אמת, דאין הטעם משום העשן כמו שכתב המג"א [סק"ד], אלא כהרב תוספת שבת דעכו"ם יאמרו רחצנו במרחץ פלוני, ומכל מקום באין רוחצין רק שכני הדירה דיודעים שהוא שכור לעכו"ם, כשיצאו לחוץ ויאמרו רחצנו במרחץ פלוני, יאמרו על שם העכו"ם המחזיקו בשכירות, דהא הם יודעים, וגם כיון דאין רוחצים רק השכנים לא שייך שיראו אחרים כשיכנסו אלו לרחוץ רק השכנים, ומפרט לפי הלשון שברמ"א דאין רוחצין במרחץ רק אותם שבביתו, ואולי בכוונה שינה מלשון הב"י שכתב דרוחצין בו שכני הדירה. ע"ש. והיינו טעמא על פי מה שנתבאר, דנהי דרק שכנים רוחצין בו, מכל מקום כשיכנסו ויצאו יראו העוברים ושבים וישמעו שיאמרו רחצנו במרחץ פלוני, ואף דעכו"ם הן, כיון דרגלים לדבר ומוכחא מלתא טובא יאמינו דבריהם, ואולי לא יפרשו שמושכר לפלוני, ואף אם יפרשו י"ל דמכל מקום מידי חשד לא יצא, דשמא בשקר הגיד להם הבלן או הם משקרים. וליכא למימר הפה שאסור הוא הפה שהתיר לפמ"ש הפר"ח ביו"ד (ס"ס מ"ה סק"ז) להשיג על הט"ז שם [סק"ט], דהיכא דמהימן העכו"ם משום רגלים לדבר שמצאו מסמר בידו לא אמרינן הפה

קנו) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. כתב ב"י, כתב הגאון מהר"י אבוהב כו'. עיין מה שכתב השכנה"ג ז"ל בהגב"י (סק"ד)¹¹⁰. ועיין מה שכתבו הרב מג"א (בסק"ד), מאמר מרדכי (סק"ד), ובספר בגדי ישע¹¹¹, מטה יהודה (סק"י) [סק"ז]¹¹². (דברי מנחם – הגב"י סק"ג)

קנו) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. עיין מג"א [סק"ד] שהקשה, דמה בכך דאין רוחצין רק אותן שבביתו, הא על כרחך צ"ל דחיישינן שמא יעבור אחד ויראה עשן יוצא, א"כ אפילו אין רוחצין בו רק אותן שבביתו נמי נחוש לזה. ע"ש. ולע"ד דאינו מוכרח כל כך, די"ל דחיישינן אף דבשבת אין רוחצין בו ישראל ואין ישראל רואה שהוסק בשבת, מכל מקום חיישינן שיוודע הדבר להם בימות החול ע"י עובדי גילולים שרוחצין בשבת, משא"כ כשאין רוחצין בו רק אותן שבבית, ליכא למיחש למידי. (נהורא שרגא)

קנח) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. והב"י לא הראה מקור לקולא זו. ולע"ד מצינו כהאי גוונא בירושלמי עבודת כוכבים (פ"א ה"י), גבי לא ישכיר לו את המרחץ, זאת אומרת שדה שהיא נתונה על גב הדרך אסור להשכירה וכו' מפני שנקראת על שם וכו'. והא שדה להירושלמי הוא כדין המרחץ לדידן, ואינו אסור אלא על גב הדרך, הא שאינה נתונה ע"ג הדרך מותר, ולא חיישינן לחשד השכנים. וספר מהר"י אבוהב ואור זרוע אינו תחת ידי.

קנט) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. עיין באר היטב (סק"ג). ועיין במנורה הטהורה [קני המנורה סק"ט] שכתב, דהעומד רחוק מדירת ישראל יש להקל גם כשאחרים רוחצין. והוא הדין בתנור וכדומה, אלא דהמחמיר תע"ב. יעו"ש.

(ארחות חיים – ספינקא – סק"י)

קס) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. בפירוש משניות לרמב"ם סוף פ"א דעבודה זרה כתב, דהחשש שיכנסו בו הנכרים ואומרים רחצנו במרחץ פלוני היום, ובזה יש חלול השם למי שישמע זה ואינו יודע שהוא שכור אצלו לזמן קצוב בדמים ידועים. עכ"ל. הנה מבואר דלא כהמג"א בסימן זה (סק"ד) דהחשש שיראו העשן יוצא, וכבר תפס עליו בעל תוספת שבת [סק"ד] בזה. ועיין בספר היקר להמחבר תוספת שבת שכתב, דלפ"ז במרחץ גם חוץ לתחום אסור, כיון דהחשש שישמעו מעכו"ם, דלא כב"ח [אות ג']. ע"ש. אלא דקשה הא בבנין חוץ לתחום מותר, דלא חיישינן רק לישראלים רואים, כדאיתא במועד קטן (דף י"ב ע"א) ולקמן

אוצר ההלכה

במרדכי. ע"כ תורף דברי האליה רבה. ועיין בנודע ביהודה תנינא (או"ח סימן ל"ח), ונראה איך דבריו רחוקים מדברי האליה רבה. ותוספת שבת [סק"ד] והמנורה הטהורה [סק"ה] הסכימו לדעת אליה רבה בפירוש דברי רמ"א ז"ל. וכן פסקו להלכה באין רוחצין בו אלא בני ביתו מותר.

והנה בשוכר עכו"ם לימים או לשנים בקבלנות, אף לאותן המתירין אף במרחץ, פשיטא דאדרבא אם המרחץ הוא בבית דירה של ישראל אסור, דהיינו קבלנות בביתו של ישראל, ובזה יש לחוש אף לבני ביתו שיחשדו שהוא שכיר יום ואמר ששכרו בקבלנות, עיין מג"א סימן רמ"ד [סק"ז]. ולהשכירו לעכו"ם באריסות, דעת המנורה הטהורה [סק"ד], דגם אריסות בביתו של ישראל אסור. ולדידי הדבר צריך עיון גדול, דבקבלנות דאין היתר אלא בתלוש ובצינעה שלא ידעו שהמלאכה של ישראל, ולכן בביתו של ישראל הכל יודעין שהמלאכה של ישראל, וכמ"ש הב"י בסימן רנ"ב [ס"ג] וז"ל: משמע מדברי כולם, דמאי דבעינן שיעשה בבית העכו"ם, אינו אלא משום דכל כהאי גוונא לא מינכרא מלתא שהוא מלאכת ישראל. ע"כ. אבל באריסות דאפילו בפרהסיא שרי, מה לי בביתו של ישראל מה לי בביתו של עכו"ם. וצ"ע.

ולפי דברי האליה רבה בפירוש דברי המרדכי, דכשעומד ברשות אחר מסתמא השכירו לעכו"ם והוי כנתפרסם ולכן מותר אף במקום שלא נהגו להשכיר, ועל כרחך דבמקום שנהגו להשכיר או בנתפרסם דשרי, היינו אפילו כשעומד ברשות ישראל. ויקשה קושית הנודע ביהודה קמא (סימן י"ב), נחוש לאורחים שהן אינם יודעים שדרך אותה העיר או אותו איש להשכיר. ונראה דהאליה רבה לשיטתו אתי שפיר, דכיון דמי שאינו רוחץ במרחץ אינו יודע שיש שם מרחץ, ולשמא יבואו אורחים וירחצו במרחץ להא ודאי לא חיישינן. והנודע ביהודה שם דעתו כהמג"א דבעי תרויהו, עומד בחצר אחרת שהוא אינו דר בתוכה, ואין רוחצין בו אלא שכני הדירה. וכל אריכות פילפולו שם עם השואל נכללו בקיצור בדברי המג"א. וכן פסק הרב ז"ל [ש"ע הגר"ז סט"ז]. אלא שלא זכיתי להבין מה שכתב בסט"ז, שהוא עומד בחצר בפני עצמה ואין שום ישראל דר באותו חצר. ע"כ. דלכאורה אף אם ישראל אחר דר באותו חצר לא חיישינן למראית עין כזה שיסברו שהוא שלו, דא"כ אפילו המרחץ של עכו"ם יהיה אסור לישראל לדור באותו חצר. וצ"ע. (תהלה לדוד – סק"ג)

קסב) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. זה לשון מוהר"י [אבוהב] משם רבנו חננאל [עבודה זרה יט:]: שהביא מרן הב"י. אבל הב"ח [סוף אות ג'] כתב דהוי היפך ממה שכתב המרדכי פרק כל כתבי [שבת סימן תי"א] משם רבנו חננאל בעצמו. יעו"ש. ועיין בט"ז

שאסר הוא הפה שהתיר, דעל אמירת ההיתר שנמצא במקום פלוני ליכא רגלים לדבר. ע"ש. וא"כ הכא נמי על הרחיצה דיש רגלים לדבר כמ"ש לעיל יאמנו דברי העכו"ם, משא"כ על מה שיאמרו שיודעים ששכור המרחץ ביד הנכרי, זה הוי רק דיבור וליכא רגלים לדבר, על כן כתב רמ"א דאין רוחצים רק אותם שבביתו, ויהודים אין להם דרך בשבת למרחץ ואין חשש רק שישמעו בשוק אחר זמן הרחיצה מעכו"ם שרחצו היום, ובזה ליכא תו רגלים לדבר. ודו"ק.

ועיין מה שכתבתי לקמן סימן רמ"ד¹¹³, דהחתם סופר [או"ח סימן נ"ט] הבין מרמב"ם הנ"ל דחייש לחלול השם דגוי, ויש ליישב לפ"ז מה דפריך הש"ס שם [עבודה זרה כא:]: לרשב"ג דוקא מאי שנא שדה ממרחץ ולא אמתניתין שם, די"ל דהא תוספות [שם ד"ה מאי טעמא] הקשו, איך לרשב"ג אמרינן בשדה דאריסותיה עביד הא רשב"ג אוסר ליתן כלים לכובס נכרי. אמנם להר"ן ספ"ק דעבודה זרה [נ: ד"ה ומהא] דכתב, דהמון עם מחזי להו קבלנות כשכיר יום ואינם מבחינים לחלק רק אם נוטל חלק בפירות לק"מ. אלא דמכל מקום קשה, הא בביתו של נכרי מי יודע אם כלים של ישראל הן. וצ"ל דמכל מקום נכרים ובני ביתם יודעים, ואם הכל יתנו להם קבלנות לביתם יאמרו הנכרים ישראל לא מנטרי שבת, כצ"ל לרשב"ג, ואנן לא חיישינן רק לחשדא דישראלים, וא"כ י"ל בשדה ידונו לכף זכות דודאי אריס הוא, דחזקה לא שביק היתרא דיכול לעשות בחול, אבל במרחץ יש ריוח כל יום, רק לרשב"ג דחושש לחלול ה' דגוים הם ודאי לא ידונו לכף זכות.

קסא) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. פירש המג"א [סק"ד], דמה שכתב הרמ"א ז"ל מרחץ בבית דירה, היינו שאינו עומד במקום רואים. אלא שהקשה, דהא עיקר מראית עין במרחץ הוא רק ממה שהעשן יוצא, דא"כ אפילו רוחצין בו אחרים מהיכן ידע הישראל שהוא מסיקו בשבת. וא"כ מאי מהני שאין אחרים רוחצין בו, הא יראו עשן יוצא וידעו שהוא מרחץ. ועיין אליה רבה [סק"ה] תירץ, דמי שאינו רוחץ בו אינו יודע שיש שם מרחץ ויסבור שהעשן הוא מענין אחר. וזה נראה כוונת הט"ז (ריש סק"ג).

ומה שהקשה הט"ז שיש לחוש לאורחים הבאים, תירץ האליה רבה דאין לחוש לאורחים שיבואו לתוך ביתו, ודוקא בשדה וחצר חיישינן. ועפ"ז דעת האליה רבה דהא דהמרדכי [שבת סימן תי"א] שהביא הב"ח [סוף אות ג'] הוא ענין אחר (ואין שניהם בשם ר"ח כמ"ש המג"א, דהאגודה [שבת סימן קנ"א] כתבו בשם ר"ת), דכשעומד ברשות אחר בפני עצמו, אפילו אחרים רוחצין בו שרי. והטעם, כל שהוא ברשות אחר מסתמא השכירו לעכו"ם, והוי כנתפרסם, ואף שאחרים רוחצין בו מותר. ומ"ש הב"ח והמג"א לישנא דמכירין בו שכניו שמושכר הוא, תיבת "שכניו" ליתא

אוצר ההלכה

מקום אין איסור, דמיירי שכל ימות השנה אינו מסיקו לצורך האחרים ואף שירצו ליתן לו שכר, ואין דרכו בכך רק לפעמים להסיקו לצורכו, ונכנסים בה גם שכניו, א"כ מהיכי תיתי יסברו שבשבת הוסק לצורך אחרים, [אלא ודאי] (ו)ידעו שהושכר לנכרי, והמרדכי [שבת סימן תי"א] מיירי שמסיקה כל השנה בשביל אחרים. עכ"ל. (באר יעקב – קרויזר – סק"ז)

קסד) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. כתב המג"א (סק"ד) וז"ל: ומכל מקום מה שכתב רמ"א פה צ"ע כו', וא"כ מהיכן ידע שהוא מסיקו בשבת. עיין בתשובות שמן רוקח מהדו"ג (חאו"ח סימן ח')¹¹⁸ מה שכתב ליישב קושיא זו מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות בסוף פ"ק דעבודה זרה [משנה ט']. ע"ש היטב בזה. (מגיני חיים)

קסה) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. כתב במג"א (סק"ד), ולי נראה דתרווייהו איתנהו, כשרוחצין בני ביתו לבד אפילו עומד ברשותו שרי. כוונת המג"א כן: אם כל השבוע אינם הולכין לרחוץ לשם רק בני ביתו אבל לא אחרים, אף על פי שעומד ברשותו ויודעים שהוא של ישראל מכל מקום שרי, כיון דכל הרוחצים המה מבני בית שלו יודעים כולם שמשכירו, משום הכי מותר, דאי משום אחרים שאינם יודעים שהשכירו, המה אינם יודעים שרוחצים שם בשבת. משא"כ אם עומד ברשות הרבים והכל יודעין שרוחצין בשבת אסור, דהאחרים אינם יודעים שהשכירו. (אהל ברוך)

קסו) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. כתב מג"א [סק"ד], ומכל מקום וכו' שלא יעבור ויראה העשן יוצא וכו'. לפ"ז כשנוכרים דרים בבית זה שיוכלו לתלות בהם, וגם כשמחממין בקיטור או באלקטר שאין עשן יוצא מותר. אמנם בתוספות יום טוב [עבודה זרה פ"א מ"ט] כתב, מפני שהמרחץ נקרא על שם ישראל ונכנסו בו הנכרים ואומרים רחצנו במרחץ פלוני היום, יש בזה חילול השם למי ששמע זה ואינו יודע שהוא שכור וכו'. ע"ש. (נפש חיה – מרגליות)

קסז) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. כתב הבאה"ט (סק"ג), והמג"א [סק"ד] האריך והעלה דתיתי בעינן וכו'. כן כתב בתניא [ש"ע הגר"ז סט"ז]. ובחמד משה [סק"א]¹¹⁹ כתב דדברי מהר"י אבוהב (כפשוטא) [כפשוטא], דאפילו העיר מליאה ישראל וכולם יודעים שיש לו מרחץ בביתו, גם ידעו וראו שהוסק בשבת, מכל

[סק"ג] ובמג"א [סק"ד] מה שתירצו. וכתב הרב חמד משה ז"ל [סק"א]¹¹⁸, דבחינם דחקו עצמם בפירוש דברי מהר"י אבוהב, כי דבריו הם כפשוטו, דאפילו אם יודעים כולם שיש לזה מרחץ בביתו ושהוסקה בשבת אין איסור, דעיקר האיסור שיחשדוהו ששכר הנכרי להסיקו והוא מקבל שכר (מהנכרים) [מהנכנסים], והכא מיירי שכל בני העיר יודעים שאין דרכו להסיקו לצורך אחרים אפילו בשכר, רק להסיקו לפעמים לצורכו ונכנסים בו שכני הדירה, וא"כ מהיכא תיתי שיחשדוהו ששכר הנכרי להסיקו בשכר לצורך אחרים, אלא ודאי יתלו שהשכירה לנכרי והנכרי מסיקה לצורך עצמו, והמרדכי מיירי במרחץ שמסיקו כל השנה בימי החול הוא עצמו לצורך אחרים, ולכן חילק להיפך. זת"ד. ע"ש.

ולעניינך נראה דאדרבא פירוש זה הוא דחוק לומר בדעת מהר"י אבוהב ז"ל, דאיכא להקשות דנחי דליכא למיחש שיחשדוהו ששכר הנכרי להסיקו לצורך אחרים משום שיודעים שאין דרכו בכך, מ"מ איכא למיחש שיחשדוהו ששכר הנכרי להסיקו לצורך עצמו ובני ביתו ליכנס למרחץ בשבת. ועיין תוספת שבת (בסוף סק"ד).

ואפשר לומר דס"ל להרב ז"ל, דכיון דאין לו תועלת ממון ואדרבא הוא מפסיד ממון, דלצורך עצמו אפשר לו להסיקו בערב שבת ע"י עצמו או ע"י משרתיו ולרחוץ בו בערב שבת בהיתר, לא אתו למיחשדיה ביה בהכי, ותולים בדבר המתיר שהשכירו לנכרי. ודוגמא לזה כתב מרן הב"י באו"ח סוף סימן תרע"א לחלק מחצר שיש לו שני פתחים לההיא דהעובר אחרי בית הכנסת. כיעו"ש. ועיין ג"כ בספר יד מלאכי בכללי הדינים (סימן שס"ד), ובספר פתח הדביר ח"ג (סק"ו) דף ה' ע"א¹¹⁹.

אלא דמכל מקום קשה, דכיון דכל עיקר ההיתר הוא משום שיודעים שאין דרכו להסיקו בחול כי אם לצורכו, א"כ כשיראו שהוסקה בשבת, איכא למיחש שיחשדוהו שהשכירו לנכרי ליום השבת דוקא וקא מתהני משכר שבת. אם לא שנאמר דס"ל להרב ז"ל, דכל שאין שם חשש חשדא אלא משום דנוטל שכר שבת אין לחוש לחשדא זה, וכמו שכתב מוה"ר נשמת חיים ז"ל וכןזכר לעיל סימן (ה) [ו']¹¹⁹ בדף ל"ד ע"ב ד"ה באופן¹¹⁹, והיינו מה שכתב דעיקר האיסור שיחשדוהו ששכר הנכרי להסיקו וכו'. ודו"ק. (מזכרת משה – סימן ז')

קסג) שם בהגה וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבבית. כתב הבאה"ט (סק"ג), והמג"א [סק"ד] האריך והעלה דתיתי בעינן וכו'. כן כתב בתניא [ש"ע הגר"ז סט"ז]. ובחמד משה [סק"א]¹¹⁹ כתב דדברי מהר"י אבוהב (כפשוטא) [כפשוטא], דאפילו העיר מליאה ישראל וכולם יודעים שיש לו מרחץ בביתו, גם ידעו וראו שהוסק בשבת, מכל

הערות וצייונים

118. נדפס לעיל אות קמ"ה. 119. נדפס לעיל אות ק"ב. 116. נדפס לעיל אות ק"ג. 117. נדפס לעיל אות ק"א. 118. נדפס לעיל אות קמ"ה. 119. נדפס לעיל אות י'.

אוצר ההלכה

לו לישראל בזה, ואם לא יעבוד הנכרי בשבת מלאכת ישראל יעשה מלאכת עצמו, ופשיטא שאין מלאכת קבלנות מתיקר ע"י זה שלא יעבוד הנכרי בשבת, וכיון דלא שייך בזה פסידא, חששו אף למראית עין דאורחים, אבל במשכיר מרחץ לנכרי דאז כל יומא פסידא דלא הדר, כיון דאי אפשר שלא יבוא לכלל הפסד וכמ"ש מוהר"י אבוהב שהבאתי לעיל (סק"א)¹²¹, לא חששו למראית עין דאורחים, וכמו בשביעית דלא חשש למראית עין דאורחים. ובזה נתיישב כל הני דברים הנראין כסותרין, יחדיו יהיו תמים. ודו"ק היטב. (ישועות יעקב – סק"ג)

קס"ט) שם בהגה רק אותן שבבית והם יודעים ששכרו גוי שרי. כבר כתבתי לעיל [סק"ג]¹²² שהאחרונים תמחו על זה מהך דמבואר לקמן [סימן רמ"ד ס"א בהגה] דחיישינן לאורחים. והט"ז [סק"ג] הוסיף להקשות מהא דק"ל [שבת קמ"ו:] כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית עין אף בחדרי חדרים אסור. וקשה לי על דבריו אלה, למה לא הקשה מלשון הש"ס דמועד קטן (דף י"ב ע"א) והובא בכל הפוסקים לקמן סימן רמ"ד, דמקבלי קבולת תוך התחום אסור משום מראית עין, וחוצ' לתחום מותר, והיינו משום דלא שכיחי ישראל שם, ומה בכך דלא שכיחי ישראל, נימא כל מקום שאסרו חכמינו זכרונם לברכה מפני מראית עין אף בחדרי חדרים אסור, אטו מי עדיף חוצ' לתחום מחדרי חדרים¹²³. ונראה לי דבאמת לפי המבואר בדברי הפוסקים, לא חיישינן בקבלנות שמא יאמרו דאין זה קבלנות, דהרי דרך לעשות מלאכת בנין בקבלנות, אלא שלא ידעו החילוק בין קבלנות לשכיר יום, ולא ידעו דבקבלנות אינו חשיב כשלוחו ביום השבת, ויחשוב כיון שעובד בשבת בשכר שהישראל נותן לו הרי הוא כשלוח לעבודה זו בשבת.

והנה דברי הסמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד] שכתב, דעכו"ם העובד בשליחות ישראל במלאכת ישראל יש בו איסור תורה, לא נעלם ממנו דאמירה לנכרי שבות, אלא דהיינו באומר לו שחוט ובשל לי שאין המלאכה הנעשית של ישראל, אבל בעובד בשדה ישראל ומשביח מלאכת ישראל, כיון שהשדה כבר של הישראל חשוב מלאכת ישראל, אבל באומר לעכו"ם שיבנה לו בית ואחר שיבנה ישלם לו שכר המלאכה כך וכך, אין המלאכה כעת של ישראל, ואף דאסור אין כאן רק איסור שבות, כמו שחוט לי ובשל לי, דקודם גמר המלאכה אין זה מלאכתו של ישראל, רק שאסור משום שבות דרבנן, ובדרכנן קי"ל¹²⁴ דלא אמרינן כל מה שאסור חז"ל משום מראית עין אף בחדרי חדרים אסור. אבל כאן במלאכת מרחץ כיון דהמרחץ של ישראל והוא עובד בתוכו, סובר הרב ז"ל דלשיטת הסמ"ג אסור מן התורה, וכמו כן במלאכת שדה ישראל אסור מן התורה שיעבוד הישראל מלאכתו¹²⁵ ע"י אחרים. והבן זה. (ישועות יעקב – סק"ד)

קס"ח) שם בהגה רק אותן שבבית והם יודעים ששכרו גוי שרי. לקמן בסימן רמ"ד הביא הב"י בשם תשובה אשכנזית [שו"ת מהר"ם ב"ב דפוס פראג סימן תכ"ז], דאפילו בין העכו"ם יש לחוש לאורחים הבאים לשם, וכל שכן כאן שיש ישראלים בעיר, אלא שהרוחצים במרחץ המה שכני המרחץ, וכבר תמה בזה הטורי זהב [סק"ג]. ובלא"ה ג"כ קשה על מה שפסק בש"ע, אם מנהג רוב אנשי המקום, ע"ש, ולמה לא נחוש לאורחים. ואמנם בש"ע כאן איירי שהמקום שנעשה בו המלאכה אינו ידוע אם היא של ישראל, ואין חשש רק משום בני העיר שיתוודע להם, או במרחץ הרוחצים במרחץ ידעו שהיא של ישראל, ולכך מהני אם באותו מקום אין חשש מראית עין, משום שמנהג אנשי המקום ההוא יודעים שמנהג שלהם להשכיר. ואם רוחצין בו שכני הדירה (ש) יודעין שהשכיר לנכרי ואתי שפיר.

ובתשובה שכתבתי בענין זה ימים רבים, אמרתי דבר נחמד לחלק בין שדה או בית בקבלנות ובין מרחץ, דהנה לקמן סימן רמ"ד [ס"א] בהא דכתב בש"ע [בהגה] דחיישינן למראית עין דאורחים, הקשה המג"א [סק"ו] מדברי ירושלמי במסכת שביעית [פ"ג ה"א], דמבואר שם דלא חיישינן רק למראית עין דבני עירו, ולא חיישינן למראית עין דאורחים. ותירץ דבשביעית הקילו¹²⁶. והנה לפי הנראה הטעם דהקילו בשביעית שהוא איסור קל, ושבת איסור חמור. ואמנם כיון דעיקר החשש שמא יאמרו דהוא שכיר יום, ויש בו חשש אמירה לנכרי או שכר שבת, וזה אינו רק איסור דרבנן, ובמה כחו יפה לחוש למראית עין ידידה יותר מן מראית עין דאיסור שביעית. ואמנם בירושלמי עצמו ריש מסכת מועד קטן מבואר הטעם דהקילו בשביעית, שהוא זמן מרובה ושייך פסידא דזמן מרובה, אבל חול המועד דזמן מועט לא חששו לפסידא, וע"כ אף לחשש מראית עין דאורחים חששו, ואפילו בימים אחרונים של שני שביעית הקילו אף שהוא זמן מועט, משום לא פלוג, דשביעית הוא שנה שלמה. ועיין בתוספות יו"ט ריש מסכת מועד קטן שהביא דברי ירושלמי בזה, וזה כוונת הרב מג"א דשביעית הקילו, וכן בחול המועד החמירו לחוש למראית עין דאורחים אף שאין עיקר מלאכתו רק מדרבנן, מכל מקום אינו דומה לשביעית מטעם הנ"ל. (והארכתי בזה דאף בחול המועד אין להקל היכי דאיכא מראית עין דאורחים, דלא כדעת חכם אחד בתשובה, והבאתי ראיות הרבה לזה ואין כאן מקום). והנה לכאורה קשה, בשבת שהיא ג"כ זמן מרובה חלק שביעי מן ימות השבוע, וכמו שנה שביעית חלק שביעי לימות השמטה כן שבת חלק שביעי מימות השבוע, ואף אם ישכירו לנכרי באופן שהנכרי לא יעשה מלאכה בשבת דבאופן זה מותר להשכיר לנכרי, מכל מקום יפסיד הישראל חלק שביעי.

אמנם בקבלנות דהיינו מקבל לבנות בית או חצר בשלמות ואם לא יעשה ביום זה יגמור ביום אחר הבית או השדה, ומה

הערות וצייונים

120. עיין להרב מאורי אור ח"ג, נדפס לעיל אות קנ"ד. 121. נדפס לעיל אות ד'. 122. נדפס באות הקודמת. 123. עיין להרב דברי חכמים מה שתירץ לקושיא זו, נדפס באות הבאה. 124. עיין רא"ש שבת פכ"ב סימן ט'. 125. עיין להרב מאורי אור ח"ג, נדפס לעיל אות קנ"ד. 126. עיין להרב דברי חכמים מה שתירץ לקושיא זו, נדפס באות הבאה.

אוצר ההלכה

בחדרי חדרים אסור [שבת קמז:]. ונראה דל"ק"מ, דא"כ אף בנתפרסם נימא דדבר שנאסר במנין אסור אף באין שייך הטעם, ורק על כרחך כמ"ש בספר מנורה הטהורה [סק"ה], דכיון דבימייהם ג"כ לא גזרו היכי דאין בו משום מראית עין, כגון מחוץ לתחום, לכן לא שייך דבר שנאסר במנין, והכי נמי קושיית הט"ז לק"מ, דהרי כן היתה הגזירה דהיכי דשייך מראית העין אסור.

ואך בתשובה אחת הארכתי בדברי הרא"ש ספ"ק דשבת [סימן ל"ו], גבי נותנין מזונות לפני עכו"ם בחצר, וכתבתי דחילוק יש בלשון הגזירה, דהיכי דאסור מפני מראית העין אף בחדרי חדרים אסור, והיכי דאסור משום חשדא, והיינו היכי דאין הדבר ביד הישראל, לא נקרא האיסור משום מראית העין, ומותר במקום שאין רואין, וא"כ הכי נמי כאן. אך כעת ראיתי בספר שו"ת חסד לאברהם [סימן כ"א] שכתב גם כן לחלק בין מראית העין לחשדא, ואך מסביר הדבר, דהיכי דחיישינן דיבואו אחרים להקל נקרא מראית העין, ודבריו צ"ע כי לא משמע כן בכל המקומות שבש"ס.

קע"ה שם בהגה רק אותן שבבית והם יודעים ששכרו גוי שרי. כתב בט"ז (סוף סק"ג), דכתב הרא"ש שם [שבת פכ"ב סימן ט'] דבאיסור דרבנן לא אמרינן אפילו בחדרי חדרים אסור וכו'. עיין ירושלמי עירובין (פ"ח סוף ה"ט) מבואר להיפך, דאליבא דרב דבכל מקום שאמרו חז"ל דאסור מפני מראית עין דאפילו בחדרי חדרים אסור, הוא אפילו באיסור דרבנן. ע"ש. ועיין שיירי קרבן [ד"ה הדא פליגא] בזה. וצ"ע.

קע"ו שם בהגה רק אותן שבבית והם יודעים ששכרו גוי שרי. עיין ט"ז [סק"ג] שהקשה, הא אמרינן בפרק חבית [שבת קמז:], ופסקוה בסימן ש"א [סמ"ה], מי שנשרו כליו במים וכו' ולא ישטחם נגד העם מפני מראית עין וכו', ואמרינן על זה בגמרא, דרב ס"ל כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית עין אפילו בחדרי חדרים אסור, והכא נמי הוי האיסור מפני מראית עין, שיאמרו שכירו הוא, למה מותר במקום שאין שם מצוין בני אדם. וזה יש לתרץ, דשאני התם שאפילו אם יהיה הנכרי שכירו ועושה בשבילו, אין כאן איסור דאורייתא, אלא שבות דאמירה לנכרי כו', בזה לא החמירו כל שהוא במקום שאין שם מראית עין, דכ"כ הרא"ש שם בפרק חבית [פכ"ב סימן ט'] דבאיסור דרבנן לא אמרינן אפילו בחדרי חדרים אסור. אלא דצ"ע, דהא כתב ב"י סימן רמ"ד בשם סמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד] דמלאכה ע"י נכרי לישראל הוא דאורייתא. עכ"ל. ועיין בד"מ שם שהביא דברי הסמ"ג דיליף כן מהמכילתא [בא פרשה ט'], דאיתא שם, "כל מלאכה לא יעשה בהם" [שמות י"ב, ט"ז] לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך ולא יעשה הגוי מלאכתך, משמע מכאן שאסור להניח לגוי לעשות את מלאכתו בין בשבת ובין ביו"ט מדאורייתא, אבל אם מסר לו מערב שבת מותר, בלבד שיהיה בביתו של נכרי כאשר

קע"ז שם בהגה רק אותן שבבית והם יודעים ששכרו גוי שרי. עיין ט"ז ס"ק זה [ג'] מה שהקשה בזה מהא דקי"ל [שבת קמז:] כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית עין אף בחדרי חדרים אסור. והרב בעל ישועות יעקב [סק"ד¹²⁵] הוסיף להקשות למה לא הקשה מלשון הש"ס דמועד קטן (דף י"ב ע"א) הובא לקמן סימן רמ"ד [בב"י], דמקבלי קבולת תוך התחום אסור משום מראית עין, וחוצ' לתחום מותר משום דלא שכיחי ישראל שם, ולמה לא נאסור מטעמא דכל מקום שאסרו חז"ל מפני מראית עין אף בחדרי חדרים אסור. ולענ"ד י"ל דלא לחנם דייקו ואמרו כל מקום וכו' ולא אמרו כל שאסרו סתם, ולהורות נתנו בזה דדוקא במקום דשייך בו חשש מראית עין בגלוי אסור בחדרי חדרים ג"כ משום לא פלוג, משא"כ במקום דלא שייך בו חשש מראית עין כלל, ודאי דאין לאסור בו משום מקום אחר דשייך בו מראית עין. ותו לק"מ. ודוק. (דברי חכמים – ערך השלחן)

קע"ח שם בהגה רק אותן שבבית והם יודעים ששכרו גוי שרי. עיין בט"ז (סק"ג) מה שהקשה על זה. ועיין במג"א לקמן סימן רמ"ד (סק"ז) מה שכתב ליישב זאת. ועיין במג"א (סק"ד) כאן מה שהקשה על זה. ועיין בחתם סופר חאו"ח (סימן ס') שהעלה דברים נכונים בזה, ותנח דעתינו בדברי קדשו. ועיין גם בנודע ביהודה מהדור"ק חאו"ח (סימן י"ב) שכתב גם כן ליישב קושיית הט"ז הנ"ל על נכון. (מוליך לימין משה – אות כ"ח)

קע"ט שם בהגה רק אותן שבבית והם יודעים ששכרו גוי שרי. כתב בט"ז (סק"ג), ותו דאמרינן בפרק חבית [שבת קמז:] וכו'. נ"ב: ויש לתרץ, דלא אסור מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אלא דוקא היכא דיכול לעשות דבר זה גם בפני רבים, וזה הוא עיקר האיסור מראית העין, ומחמת לא פלוג אסור אפילו בחדרי חדרים, כמו דמי שנשרו כליו דיכול לעשות דבר זה גם בפני רבים ויהיה בזה מראית העין, אבל הכא זה המרחץ עומד בחדרי חדרים ולא יבוא לעולם למראית העין, ואם ישכיר לגוי מרחץ אחר העומד במקום רבים הוא מרחץ אחר, ואם נגזור מרחץ זה אטו מרחץ העומד במקום רבים, הוא גזירה, ואינו נוגע לתקנת לא פלוג. ודו"ק.

קע"י שם בהגה רק אותן שבבית והם יודעים ששכרו גוי שרי. ¹²⁶עיין ט"ז (סק"ג) דהקשה על הרב שם שמתיר באין רוחצין בו אלא אותן שבביתו, דהא כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית עין אפילו בחדרי חדרים אסור [שבת קמז:]. והוא תמוה מאד, דהא הכא על כרחך לא אסרי אלא במפורסם כנ"ל, דהרי מותר בתלוש וחוצ' לתחום ובאין נקרא עליו שם ישראל. (חבל יוסף – גנזי חיים)

קע"כ שם בהגה רק אותן שבבית והם יודעים ששכרו גוי שרי. עיין ט"ז (סק"ג), ופשוט דאיירי באופן שאין בו מראית עין. אך הט"ז הקשה, דכל מקום שאסור מפני מראית העין אף

אוצר ההלכה

לנכרי לחומרא, עיין שם, ובספר מנורה הטהורה כאן [סק"ב] שמפלפל בזה. ולענ"ד זה אינו, דהא אין שליח לדבר עבירה היינו לענין חיוב המשלח פטור, או לענין אי מהני השליחות דהמעשה בטל, אבל לענין איסורא הלא המשלח חייב בדיני שמים, כדאיתא ריש פ"ב דקידושין [מב:], א"כ אף דאין שליח לדבר עבירה, מכל מקום איכא איסורא להמשלח, והדרא הקושיא לדוכתא מה מבעיא להו לענין חסימה, הא יש שליחות לנכרי לחומרא.

ולענ"ד נראה ליישב עפ"ד המהרי"ט הנודעים [ח"א סימן קכ"ז], דאין אדם יכול לעשות שליח להקדיש שורו, משום דמילי לא ממסרי לשליח, דהיכא דאין השליח עושה שום מעשה הוי מילי אף בשליח ראשון, ולא דמי לעושה שליח לכתוב הגט, דהתם עושה שליח מעשה הכתיבה וע"כ רק בשליח שני הוי מילי, כיון דשליח ראשון לא כתב נתבטל השליחות, משא"כ בעושה שליח להקדיש דאין עושה שום מעשה, הוי מילי בשליח ראשון ולא מהני שליחות. ע"ש. וא"כ שפיר מבעיא להו באמירה לנכרי בחסימה, דהיינו דמצוהו לחסמה בקול, דהוי מילי ולא ממסרי לשליח, ולא שייך לומר לחומרא יש שליחות בנכרי, דהא ככהאי גוונא אף בישראל לא שייך שליחות. ואף אי חסמה בקול לוקה דעקימת שפתיו הוי מעשה, מכל מקום לענין שליחות דמילי לא חשיב זאת מעשה, דהא גם מקדיש איכא עקימת שפתיו ובדיבוריה עביד מעשה שיוצא מחולין להקדש, כדאיתא בריש תמורה [ב:] גבי תמורה דהוי לאו שיש בו מעשה דבדיבוריה עביד מעשה. ע"ש. ומכל מקום לענין מילי לא חשיב מעשה. וא"כ שפיר מבעיא ליה בחסימה באמירה לנכרי בכהאי גוונא, ואתי שפיר ונכון.

והנה לפי מה שנתבאר דהא דאמירה לנכרי אסור רק מדרבנן משום דאין שליחות לנכרי רק לחומרא מדרבנן או משום שבות, יש ליישב מה דקשה דפריך [עבודה זרה כא:] בדברי ר' שמעון בן גמליאל דקאמר לא ישכיר מרחצו לנכרי וכו' אבל לכותי מאי שרי, והא עביד מלאכה בחולו של מועד, והקשה בספר מנורה הטהורה [סק"ב], לדעת הפוסקים דמלאכת חול המועד דרבנן מאי פריך, הא י"ל דבאיסור דרבנן לא חיישין למראית עין. אך י"ל הא גם בנכרי ליכא רק איסור דרבנן אמירה לנכרי שבות. ואמנם אכתי קשה, דבנכרי הוי רק חד דרבנן ובכותי הוי תרתי דרבנן אמירה לכותי ומלאכת חול המועד דרבנן. ומה שתירץ דסבירא ליה להש"ס דגם באיסור דרבנן יש לחוש למראית עין. ע"ש. ולפמ"ש קשה הא הוי תרתי דרבנן ובתרתיה דרבנן לא גזרינן בעלמא. אך לפי הנ"ל אתי שפיר, דבכותי גם כן לא הוי רק חד דרבנן דהא ישראל הוא ויש שליחות וחייב המשלח בד"ש [בדיני שמים], וליכא רק חד דרבנן מלאכת חול המועד דרבנן ואתי שפיר. (אורח לחיים – זוודסקי – סק"א)

קעז) שם בהנה רק אותן שבבית והם יודעים ששכרו גוי שרי. עיין מג"א לקמן סימן רמ"ד (סק"ז). (מגיני חיים)

ביארנו בהלכות שבת, אמנם י"ל דהוא אסמכתא בעלמא, דאם היה מדאורייתא לא היו חכמים מתירין לעשות אף בביתו של נכרי, ואף שמסרו לו מערב שבת, ולשון לא יעשה הכתוב בתורה, מוכח קצת שהוא דרשה גמורה. ע"כ. מבואר מדברי הסמ"ג, דאם אמירה לנכרי דרבנן וקרא אסמכתא, אתי שפיר דהתירו היכא דמסר לו מערב שבת והוא בביתו של נכרי, אבל אם הוא דרשה גמורה, הא דהתירו היכא דהוא בביתו של נכרי ומסר לו מערב שבת, על כרחך צ"ל הטעם דדוקא במצוהו בשבת הוי דאורייתא, אבל במצוהו מערב שבת אינו אסור אלא מדרבנן, ועל כן בהוא בביתו של נכרי מותר אפילו מדרבנן. כך צריך לומר על כרחנו לדעת הסמ"ג. וא"כ אתי שפיר, דבשלמא גבי נשרו כליו במים דיחשדוהו דכבסם היום, דהא חזינן שלחים הם, אסור אפילו בחדרי חדרים שיחשדוהו באיסור דאורייתא. אבל כאן אפילו יחשדוהו ששכיר יום הוא, מהיכי תיתי יחשדוהו ששכרו היום, הא יש יותר סברא לתלות ששכרו קודם השבת דליכא איסור דאורייתא, ומש"ה שפיר במקום דליכא משום מראית עין מותר. ואמנם דעת המחנה אפרים [הלכות שלוחין סימן י"א], דהא דאמירה לנכרי שבות, היינו כשהנכרי עושה בחנם, אבל בשכיר יום יש שליחות לנכרי בשכר דהוי כפועל דידו כידו. ע"ש. ובזה ודאי אפילו שכרו מערב שבת אסור מן התורה. ובודאי לדעת המחנה אפרים אתי שפיר הא דאסור להשכיר מרחץ לנכרי משום מראית עין שיאמרו שכיר יום הוא, ואי הוי רק שבות דרבנן לא הוי גזרו משום מראית עין, לפי מה שפסק הרמ"א ביו"ד (סימן פ"ז ס"ג), ונהגו לעשות חלב משקדים ומניחים בה בשר עוף, הואיל ואינו רק מדרבנן. אבל בשר בהמה, יש להניח אצל החלב שקדים, משום מראית עין. ע"כ¹²⁷. וכן בס"ד שם. ע"ש. אך הש"ך שם [סק"ו] חולק, והוכיח דגם באיסור דרבנן חיישין למראית עין. ע"ש. ועכ"פ לדעת הרמ"א קשה. גם הש"ך שם שהביא להוכיח דגם בדרבנן חיישין למראית עין, לא הביא מכאן דמפורש בש"ס וש"ע כאן להלכה בלי חולק. ולדברי המחנה אפרים אתי שפיר, דכאן בשכיר יום הוי דאורייתא, דדוקא אמירה לנכרי הוי שבות, אבל שכיר יום הוי דאורייתא.

ובהגהת מיימוני פ"ו מהלכות שבת [אות ב'] כתב טעם דאמירה לנכרי אסור, משום דיש שליחות לנכרי לחומרא. ע"ש. וכ"כ בשו"ת פני יהושע (סימן ג'), והקשה מש"ס בבא מציעא (דף צ"ו ע"א), דמבעיא להו אי איכא איסור אמירה לנכרי בחסימה, דילמא דוקא בשבת דאיסור סקילה גזרו על אמירה לנכרי, ולא בחסימה דהוי רק לאו. ע"ש. והא יש שליחות לנכרי לחומרא כדאיתא גבי רבית פרק איזהו נשך [בבא מציעא ע"א:]. ותירץ, דאין שליח לדבר עבירה. ולמ"ד דאי בעי עביד ואי בעי לא עביד, אף דהשליח אינו בר חיובא אין שליח לדבר עבירה¹²⁸, אם כן לא שייך שליחות דאין שליח לדבר עבירה. רק למ"ד דהיכא דאין השליח בר חיוב יש שליח לדבר עבירה, י"ל הטעם דיש שליחות

אוצר ההלכה

בנדון זה דהשכיר המרחץ. ולפ"ז כיון דהש"ע שם ריש סימן רמ"ה וסוף הסימן הנזכר פסק לאסור, לא היה לו למור"ם ז"ל כאן לכתוב שום מחלוקת, כמו שסתם בסוף הסימן הנזכר. גם יש לדקדק, דכאן הסכים לדברי האוסרים וכתב דכן עיקר, ומשמע אפילו במקום הפסד, ואילו בריש סימן הנזכר דכתב דיש מתירין השכר בדיעבד, כתב דבהפסד גדול יש לסמוך עליהם. ולפי מה שאכתוב שם בפירוש דברי ההג"ה, דהתם איירי בבעיא דסתמא דנקיט לה הרא"ש ז"ל [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] לקולא, אבל בפירוש אסור גם בדיעבד, ניחא, דבין בתחילת סימן רמ"ה בין בסופו סתם לאסור. והב"ח [אות ג'] כתב דלא כדברי מרן ב"י, וסבר דרב נטרונאי מודה בהך דלא התנו, כיון דהמלאכה מוטלת על שניהם על העכו"ם ועל הישראל, משא"כ כאן דאינה מוטלת אלא על העכו"ם לבדו ומותר מדינא, אלא שאסורו חז"ל מפני מראית העין. והך דהמרדכי דאפו עכו"ם בעל כרחו ולא מיחזי כשלוחו ואעפ"כ אסור, יש לחלק, דהתם שכר שבת הוא נוטל בלא הבלעה, משא"כ בהא דרב נטרונאי דהשכיר לו בסתם והשכר שנוטל הוא בהבלעה לכ"ע מותר. יע"ש.

ועל כל פנים אין לנו אלא דברי מרן ב"י, דכל הדינים נלמדין זה מזה בענין שכר שבת, וכמ"ש המרדכי [שם] וז"ל: שכל שכר שבת וחילופי שבת אסור אפילו בדיעבד. ע"כ. דכל מה שאסור חכמים בענין שכר שבת אין בו חילוק, דאם באנו לחלק, איך למד המרדכי זה שאפו בעל כרחו מדין דלא התנו, ושאני התם דמיחזי כשלוחו משא"כ זה שהוא בעל כרחו מאי מחזי כשלוחו אית ביה, ומור"ם ז"ל ודאי דאזיל בשיטת מרן ב"י, וכיון דטעם האוסרים הוא דיליף מדין לא התנו, סמך על מה שביאר שם דבהפסד גדול יש לסמוך על המתירים. ורב נטרונאי דהכא ס"ל כדעת הרא"ש ודעמיה שמתירין, וכל הדינים שוין הם, ודלא כהב"ח. וכן במקום הפסד נמי אין להתיר למעשה ודלא כדעת ההגה, דאין לזוז מפסק הש"ע שפסק לאסור מטעם דכתב ב"י דהרי"ף¹²⁹ והרמב"ם ז"ל שניהם מסכימים לאסור, והכי נקטינן. יע"ש. ודו"ק. (מטה יהודה – סק"ח)

קפב) שם בהגה ואם עבר והשכירו וכו' יש אומרים שישכרו מותר וכו'. כן כתב הב"י בשם תשובת הגאונים [תורתן של ראשונים ח"ב עמוד 58], דאף במקום שאסור להשכיר, אם כבר השכיר מותר לקבל שכרו. וכתב הב"י דתשובה זו חולק על דברי הפוסקים לקמן סימן רמ"ה, דאף בדיעבד שכרו אסור. ועיין ב"ח [אות ג'] מחלק בין היכי דאסור מדינא לבין היכי דאסור מפני מראית עין. ואין כוונת הב"ח דזה יותר חמור מזה, ואמנם כוונת דבריו דבעינן שע"י זה יתקן האיסור מקצת, ובמקום שאסור משום שכר שבת ושלא יהנה ממלאכת שבת, בזה אנו אומרים שלא יקבל השכר ויתוקן הדבר, אבל במשכיר מרחץ או פורני לנכרי דשכר שבת בהבלעה מותר, אלא שאסור משום שיאמרו דהישראל צוהו לעשות מלאכה בשבת, א"כ אף אם אינו מקבל

קעח) שם בהגה רק אותן שבבית והם יודעים שישכרו גוי שרי. כתב ט"ז (סק"ג), והכא נמי הוה האיסור משום מראית העין שיאמרו שכירו הוא, למה מותר במקום שאין בני אדם מצויים. ונלענ"ד ליישב, דיש ליתן טעם למה אסור בחדרי חדרים שהוא משום לא פלוג, שלא יהיה דבר זה בחוץ אסור ואם נכנס לחדרי חדרים יהיה מותר, דזה אינו מסתבר. לכן אסור חכמינו ז"ל בכל ענין. אבל הכא דמצינו דבפרהסיא גופיה אינו אסור בכל פעם, דאם נתפרסם הדבר דרך של דבר זה בכך מותר, או כגון ששכרו לשנים רבות, לכן מכיון דבפרהסיא גופיה שרי לפעמים, לא אסור חכמינו ז"ל בזה משום לא פלוג.

(התעוררות תשובה)

קעט) שם בהגה רק אותן שבבית והם יודעים שישכרו גוי שרי. עיין בט"ז (סק"ג) מה שהקשה שם מפרק חבית [שבת קמז:] וז"ל: ותו דאמרין בפרק חבית וכו' מי שנשרו כליו וכו' ואפילו בחדרי חדרים אסור וכו', והכא נמי הוה האיסור משום מראית עין שיאמרו שכירו הוא, למה מותר במקום שאין שם מצויין בני אדם וכו'. עכ"ל הט"ז. י"ל דשאני התם דהחשד בא ע"י מה שהוא עושה בשבת עצמו, וזה גורם שיחשדוהו שעשה מלאכה, משא"כ הכא שהדבר שגורם לו החשד הוא ע"י מה שעשה בערב שבת, לכן די שנאסור לו במקום גלוי ולא בחדרי חדרים. ומצאתי גם במלא הרועים בסוגיא דמראית עין (אות י"ד) שתירץ כזה קושית הט"ז. עיין שם שהרחיב בהסברתו. (זרע יעקב – זלזניק)

קפ) שם בהגה ואם עבר והשכירו וכו' יש אומרים שישכרו מותר וכו'. כתב ב"י (שיטה ל'), אין כן דעת הרמב"ם ז"ל כו'. נ"ב: וכן עיקר. ספר המפה. אבל הב"ח [אות ג'] כתב, דרב נטרונאי [תורתן של ראשונים ח"ב עמ' 58] והרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו הי"ז] לא פליגי, דרב נטרונאי מייירי כשהמלאכה כולה מוטלת על הגוי, וגם השכירות שנוטל הוי בהבלעת שאר הימים, בזה הכל מודים דשרי בדיעבד.

(שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ג)

קפא) שם בהגה ואם עבר והשכירו וכו' יש אומרים שישכרו מותר וכו'. הנה מרן ב"י כתב על דברי רב נטרונאי ז"ל [תורתן של ראשונים ח"ב עמוד 58] שהתיר השכר בדיעבד בנדון דהשכיר המרחץ, דלדעת הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו הי"ז] שהובא ריש סימן רמ"ה, בישראל ועכו"ם שהיו שותפים במלאכה או בסחורה ולא התנו בתחילה, דכשיבואו לחלוק, נוטל העכו"ם שכר השבתות, אלמא דגם בדיעבד שכרו אסור. וכן לדעת המרדכי [שבת פ"א סימן רמ"ן] שהביא מרן ב"י שם [ס"ן], באפו עכו"ם בתנור של ישראל בשכר ונתנו לו פת בשכרו, דאסור אעפ"כ שהוא דיעבד, ויליף לה המרדכי מהך דלא התנו ובאו לחשבון הוי דיעבד ואעפ"כ אסור. יע"ש. א"כ הוא הדין נמי

אוצר ההלכה

עליה שכו', קעביד איסור דאמירה לנכרי שבות, בזה לא יתוקן, וע"כ אמרינן דאין איסור בקבלת שכו'.

והנה לקמן סימן ש"ז הובא מחלוקת הפוסקים בענין אמירה לנכרי לעשות מלאכתו של הנכרי, דבמקום שאין ישראל נהנה ליכא איסור שבות. ועיין לקמן סימן ש"ז במג"א (ס"ק כ"ט) מה שהביא בשם הרקנטי בפסקיו [סימן ק"ב] והגהת מרדכי [שבת סימן תנ"ט], וא"כ כשלא יקבל הישראל שכו' אינו נהנה ממנו, אף אם אומר לו לנכרי להסיק המרחץ בשבת לצורך עצמו לכאורה אין כאן איסור, ואמנם כיון שהמרחץ שייך לישראל ומראית עין היא שהישראל השכיר המרחץ מדעתו לנכרי, וגם אם לא יקבל שכו' שייך חשש מראית עין ואינו מתקן האיסור, לכך שכו' מותר, אבל היכי דאנו באים לאסור מצד הדין, בזה שייך לומר שכו' אסור כדי שיתקן בזה האיסור. והדברים ברורים למבין. דומה לזה כתב מהרי"ט בתשובה (סימן ס"ט) לעניין הך דכל מלתא דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני, דיש חילוק בזה בין היכי דניתקן האיסור להיכי דלא ניתקן האיסור. ועיין לקמן מה שכתבתי בזה. (ישועות יעקב – סק"ה)

קפג) שם בהגה ואם עבר והשכירו וכו' יש אומרים ששכרו מותר וכו'. כן כתב מרן בב"י דרב נטרונאי [תורתן של ראשונים ח"ב עמוד 58] פליג בזה על הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ז] והמרדכי [שבת סימן רמ"ו]. והב"ח [אות ג'] כתב דלא פליגי, דרב נטרונאי מייירי שהמלאכה כולה מוטלת על הגוי, וגם השכירות שנוטל הוי בהבלעה שאר הימים, ובזה הכל מודים דשרי דיעבר. ע"ש. ואפשר דגם הב"י מודה בזה, דכהאי גוונא שהמלאכה מוטלת על הגוי וגם השכירות בהבלעה לכ"ע שרי דיעבר, אלא דמשמע ליה דרב נטרונאי שכתב אפילו במקום שאמרו אסור להשכיר המרחץ לגוי וכו' שכו' מותר, משמע מהאי לישנא דבכל גוונא שכו' מותר, ואהא כתב דהרמב"ם והטור פליגי עליה בזה. (אבני צדק)

קפד) שם בהגה ואם עבר והשכירו וכו' יש אומרים ששכרו מותר ויש אומרים שאסור. ב"ח (אות ג'). עיין ש"ע (ס"ב) מה שכתב בהג"ה ואם עבר והשכירו, ועיין במג"א [סק"ה] שכתב בשם הב"ח [שם] דלא פליגי. הנה מאחר שגם בב"י כתב דפליגי, אפשר דדעתם הוא (הוא) מדכתב רב נטרונאי [תורתן של ראשונים ח"ב עמוד 58] סתם, אפילו במקום שאסור להשכיר המרחץ לגוי, אם השכירו לו עבדיה לאיסורא, ולא יעמיד ביד הגוי שכו' שכו' מותר. ע"כ. לשון זה נוטה יותר לפרש דאירי בכל גווי, וזיל בתר טעמא. (ברכת דוד)

קפה) שם בהגה ואם עבר והשכירו וכו' יש אומרים ששכרו מותר ויש אומרים שאסור. במג"א (סק"ה) עבר והשכירו וכו'. פירוש, יש אוסרים הוא דעת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ז], אבל היש מתירין הוא דעת הגאונים [תורתן של ראשונים ח"ב עמוד 58] שהביא ב"י, שכתבו, אפילו במקום שאסור להשכירו, אם השכירו עבדיה לאיסורא, ולא יעמיד ביד העכו"ם

שכו' שכבר מותר. וחילוק הב"ח [אות ג'] אמת ויציב ונכון הוא, שהרי דעת הרמב"ם אתמר על האי דינא היכא שהמלאכה מוטלת על הישראל גם כן, וזה הוא מעמיד פועל, ותשובת הגאונים מייירי שהיתה מושכר בקבלנות, ושאלו אם נאסר משום שנקרא שמו עליו כאשר מבואר בהרב ב"י. ע"ש. (בגדי ישע)

קפז) שם בהגה ואם עבר והשכירו וכו' יש אומרים ששכרו מותר ויש אומרים שאסור. עיין מג"א (סק"ה). יע"ש. (ברכות מ"ם)

קפו) שם בהגה ואם עבר והשכירו וכו' יש אומרים ששכרו מותר ויש אומרים שאסור. כתב מג"א (סק"ה) אבל וכו' שכו' שבת לבדו וכו'. נ"ב: וכן בקיבולת מרחץ וריחיים לדעת המג"א (סק"ב). (חדושי מוהרמ"ז)

קפח) שם בהגה ואם עבר והשכירו וכו' יש אומרים ששכרו מותר ויש אומרים שאסור. כתב מג"א (סק"ה), דבמקום דמותר מדינא וכו'. וכ"כ הר"ן סוף פ"ק דעבודה זרה [ו: ד"ה ומהא], דכהאי גוונא מותר השכר בדיעבר. ע"ש. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: ועיין פרי מגדים דלב"ח שלשה חלוקים, משום מראית עין שכו' מותר, משום מדינא אסור בהבלעה ובקבלנות. ע"ש]. (זכרון אברהם)

קפט) שם בהגה ואם עבר והשכירו וכו' יש אומרים ששכרו מותר ויש אומרים שאסור. [הערת מהרש"ם: במג"א (סק"ה) כתב, דאם האיסור רק משום מראית עין בדיעבר שכו' מותר. ועיין מה שכתבתי בדעת תורה (סימן ה' סק"א) ובקונטרס אחרון שם. ועיין תוספות יבמות (דף כ"א ע"א ד"ה ומותר וכו') באשת חמיו דאסור רק משום מראית עין, ואפילו הכי גם בדיעבר יוציא. וצ"ל דהכל לפי הענין].

(ארחות חיים – ספינקא – סק"א)

קצ) שם בהגה ואם עבר והשכירו וכו' יש אומרים ששכרו מותר ויש אומרים שאסור. דעת המג"א (סק"ב), דבמרחץ ושכו' עכו"ם לשנה אסור מדינא ולא משום מראית עין. ולפמ"ש המג"א (בסק"ב) [בסק"ה] בשם הב"ח [אות ג'] דהיכא דאסור מדינא שכו' אסור בדיעבר, א"כ בשכו' עכו"ם לשנה, אף שהביא לו שכו' שבת בהבלעה עם שאר הימים אסור. וכ"כ הרב ז"ל [ש"ע הגר"ז] בס"ה. וצ"ע היכא שאין העכו"ם עובד כלום, שכו' הכין הכל מערב שבת, רק שיקבל השכו', אף דגם בכהאי גוונא אסור כמ"ש בס"ג במוסגר, מכל מקום כיון דלא הוי אלא שבות דשבות, צ"ע אי בכהאי גוונא שכו' אסור בדיעבר. ובמג"א סימן רמ"ד (סק"ז) כתב, דבמכס שאין כותבין שרי, דהוי שבות דשבות במקום הפסד. ואף להאוסרין שבות דשבות במקום הפסד, שרי כדי שלא ישתקע הממון בידם. וא"כ לכאורה להמתירין במקום הפסד, שרי גם הכא אף לכתחילה. אבל לפי מה שכתב המג"א שם (סק"ח), זה לא חשוב הפסד אלא מניעת הריוח, ושאינו מכס דחשבינן לכל יום בפני עצמו. ולפ"ז אם שכו' המרחץ מעכו"ם, דמי למכס לפי דעת המג"א שם (בסק"ח). אלא

אוצר ההלכה

לעולם, ולפענ"ד ודאי דאין לדמות גזירות חכמים זו לזו, ובפרט דמהרמ"א ודאי משמע דכתב מחלוקת בזה ודאי דעתו להתיר, כיון דכל האיסור הוא רק מדרבנן, ובפרט למה לנו לאסור היכי דלא מצינו, והרי בפ"ה דעבודה זרה (דף ס"ב ע"א) פריך מ"ט שכו' אסור, הרי דאף דאסור ליהנות מיין נסך, מכל מקום על השכר בעי מ"ט אסור. ולכן ודאי היכי דלא מצינו לחכמים שאסור נראה דאין לאסור. וכל זה אמרתי לפלפולא כי אין תלמיד כמוני מכריע, אכן היכא דהאיסור משום מראית עין ודאי דאין להחמיר, דבזה כל האחרונים הסכימו להתיר, והמנורה הטהורה דעת יחיד הוא.

קצב) שם בהגה ואם עבר והשכירו וכו' יש אומרים ששכרו מותר ויש אומרים שאסור. כתב במג"א (סק"ה), וב"ח [אות ג'] כתב וכו' דאינו אסור אלא מפני מראית עין בדיעבד שכרו מותר, אבל וכו'. עיין כהאי גוונא תוספות בבא מציעא (דף ל"ב ע"א ד"ה ב"ד), דהיכי דהוי רק משום חשד לא מהדרינן עובדא. ע"ש. אבל גוף דברי הב"ח ומג"א אי אסור שכרו בדיעבד כיון דהוי רק משום מראית עין, לכאורה י"ל דתלוי בפלוגתא דר"י וחכמים (כפ"ה) [בפ"ב] דחלה מ"ה. ע"ש. ועיין טור יו"ד סימן שכ"ז כתב דהפוסקים פליגי בדיון זה. ע"ש. וע"ע ט"ז יו"ד סימן ה' (סק"ה). וע"ע ירושלמי שביעית (פ"ב ה"ד), דהיכי דצריך לעקור משום מראית עין, אי הוי פירות מבעיא ליה שם אי הפירות ג"כ אסורין. ואמרינן שם דבכהאי גוונא אמרינן דאין מחדשין על הגזירות. ע"ש. (חדושי מהרי"ו)

קצב) שם בהגה ויש אומרים שאסור וכן עיקר. כתב בספר מנורה הטהורה [קני מנורה סק"א], דאסור להנות מהשכר גם אם עבר וקיבל. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ב)

קצד) שם בהגה ויש אומרים שאסור וכן עיקר. ישראל שיש לו מכונית ביד גוי בשכירות חדשית, וכל הריח לישראל, ופעם אחת עבד בה הגוי ביום שבת, אם הוא הפסד מרובה יש להתיר לקבל השכר, ואם הוא הפסד מועט והבעלים רוצים לצאת מידי חשש איסור, יתנו לצדקה. (ילקוט כהונה – הלכות שכירות ושותפות עם הגוי סי"ג)¹³²

קצה) שם בהגה ויש אומרים שאסור וכן עיקר. היכן שאסור לישראל לקבל שכר גוי בשבת, גם אם כבר קיבל ממנו, יש לו להחזיר השכר לגוי. (ילקוט כהונה – הלכות שכירות ושותפות עם הגוי סי"ד)¹³³

דלדידן לפי מה שכתב המג"א בסימן ש"ז (סק"ז), דשבות דשבות לא התירו אלא במקום הפסד גדול, א"כ מרחץ אפשר דלא חשוב הפסד גדול. וכן במכס, משמע מדברי המג"א דעיקר ההיתר שלא ישתקע הממון בידם, וזה לא שייך במרחץ כשלא יסיק. אבל אם כבר (הוסק) [הסיק] העכו"ם והביא השכר בהבלעה, א"כ לכאורה דמי למכס דהוי שבות דשבות במקום מצוה, שלא ישתקע בידם. ועיין מה שכתבתי שם (סק"י)¹³⁰. אבל באמת יש לחלק, דבמכס התירו לו לקבל בשבת דהוי שבות דשבות במקום מצוה שלא ישתקע הממון בידם, וכיון שכן שכרו מותר כיון שהתירו לו לקבל, אבל הכא בשבת עבר על השבות דשבות, ולא היה שום היתר, ולהתיר לו אח"כ לקבל השכר כדי שלא ישתקע בידם אפשר דלא התירו. ודו"ק. אבל יותר נראה דשבות דשבות לא חמור ממראית עין דשבות. ויבואר אי"ה סימן רמ"ד (סק"ט)¹³¹. וכיון דבמראית עין דשבות מותר בדיעבד, הוא הדין בשבות דשבות.

ובשכר את העכו"ם לימים וקצב לו דבר קצוב בכל יום, כתב הרב ז"ל (בקונטרס אחרון ס"ב), דאף לדעת הט"ז בסימן רמ"ד (סק"ד) דגם בשכיר יום אין איסור, מכל מקום הכא אסור משום שכר שבת. ע"ש. ולפ"ז היה נראה לכאורה דאם הביא לו העכו"ם השכר בהבלעה עם שאר ימים מותר. אבל נראה כיון דשכרו משתלם לפי הימים כל יום בפני עצמו, גם השכר שמביא עומד כל יום בפני עצמו. וצ"ע. (תהלה לדוד – סק"ד)

קצא) שם בהגה ואם עבר והשכירו וכו' יש אומרים ששכרו מותר ויש אומרים שאסור. המג"א (סק"ה) כתב בשם הב"ח [אות ג'] דאין כאן מחלוקת, דהיכי דאינו אסור רק משום מראית עין, בדיעבד שכרו מותר, אבל אם הביא שכר שבת לבדו אסור, ולא כתב סיפא היפך הרישא, דהיה לו לומר אבל היכי דאסור מדינא שכרו אסור. ובאמת לשון רב נטרונאי [תורתן של ראשונים ח"ב עמ' 58] דכתב לא יעמיד השכר ביד העכו"ם, משמע בכל ענין בדיעבד אין להניחו ביד עכו"ם. ואך זה פשוט דכל היכי דהאיסור משום שכר שבת, וא"כ באם לא יטול השכר הרי מתקן האיסור, שפיר לא יטול השכר. אכן עיקר השאלה בשכר עכו"ם לשנה, דלדעת המג"א [סק"ב] אסור מדינא, אבל שכר שבת ודאי דאין חשש, דיכול ליטול בהבלעה שכר מכל השנה, א"כ בזה יש לעיין אי מותר. וראיתי בספר מנורה הטהורה [סק"י] דעתו לאסור בכל ענין אף היכי דהאיסור הוא רק משום מראית עין, ולא נהירא. ומה שהביא מעכו"ם שהביא ממחומר דאסור בכדי שיעשו [סימן שכ"ה ס"ו], וא"כ כאן דלא שייך כדי שיעשו אסור

הערות וצינונים

130. נדפס לקמן בסימן רמ"ד אות שמ"א. 131. נדפס לקמן בסימן רמ"ד אות שכ"ו. 132. על פי שו"ת שמחת כהן חאו"ח (סימן ס"ו). 133. ראה הערה קודמת.

באר הגולה

רמד איזו מלאכות יכול הגוי לעשות בעד הישראל. ובו ו' סעיפים:

א פוסק (פירוש, מתנה) אדם עם הגוי על המלאכה וקוצץ דמים והגוי עושה לעצמו, ואף על פי שהוא עושה בשבת מותר, במה דברים אמורים בצנעא שאין מכירים הכל שזו המלאכה הנעשית בשבת של ישראל היא, אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסור, שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקוצץ ואומר שפלוני שכר הגוי לעשות לו מלאכה בשבת. לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו או כותלו או לקצור לו שדהו, ^אאם היתה המלאכה במדינה או בתוך התחום אסור לו להניחם לעשות לו מלאכה בשבת מפני הרואים שאינם יודעים שפוסק: הגה ואפילו אם דר בין הגוים יש למוט לאורחם הנאים שם או לגוי צימו שיחשדו אותו (צ"י צ"ס תשובה אשכנזית [שו"ת מהר"ם מרונגנורג דפוס פלאג סימן תכ"ו, דפוס קרימונה סימן מ"ג]): ואם היתה המלאכה חוץ לתחום ^בוגם אין עיר אחרת בתוך תחומו של מקום שעושים בו מלאכה מותר: (וגוי שהכניס לאן של ישראל לדיר שדהו עיין לקמן סימן תקל"ז סעיף י"ד):

ומהא [דמועד קטן י"ב ע"א, ובהבנת הר"ן עבודה זרה דף ו' ע"ב ד"ה ומהא, ושבת דף מ"ו ע"ב ד"ה ולענין קבלנות, והרמב"ן בתורת האדם ענין האבילות עמוד קע"ב; רמב"ם שם הי"ד]: ב* תוספות עבודה זרה שם מהא דרב פפא במועד קטן:

אוצר ההלכה

ואפילו בבית העכו"ם, כגון לתקן ולנסר הקורות ולפסול האבנים אסור, כמו שכתב מרן ז"ל שם בסעיף ב'.

ומה שהביאני לזה, על מה שראיתי שמה ושעוריה בכפר קטן עברים נצים, פועלים אצים ביום שבת קודש, עושים להם מלאכה בפרהסיא בשבת בחצריהם ובטירותם של היהודים חרות על הלוחות ובונים חרבות למו, וזאת המלאכה היא ידועה ומפורסמת שפעמים נעשית בשכירי יום ופעמים נעשית בקבלנות. ושלחתי להרבנים המורים להם לאמר להם על מה סומכים אלה האנשים לחלל שבת בפרהסיא, ויהי כמשיב אלי אחד מהרבנים הנזכרים נר"ו, וזה דברי קדשו: לא טובה השמועה אשר בשרני מפריקת עול הדת בעיר קטנה אשר הוא גם שם, ולא אמרו העוברים שלא לחלל שם שמים בגלוי ואפילו יום יום לא ידרשון את ה', ועליו הכתוב אומר "בא (הסתר) [הסגר] בתוך ביתך", "ולא תצא בתוכם" [יחזקאל ג', כ"ד-כ"ה]. ע"כ דברי הרב הנזכר נר"ו. ואלו העוברים עוד ידם נטויה מדי שבת בשבתו יעלו אב"ר בנסרים וידברו על העצים ועל האבנים, ועל אלו הפושעים לא איכפת לי שכבר הותרה להם שבת לבנות ולנטוע שדה חרמים בשבת בפרהסיא, ורבו מפלאות תמים דעים בא סימן חכף ומיד כנגע נראה להם בבית על המשקוף ועל שתי המזוזות, ותבקע האבן הגדולה אשר כל הבית שנבנה באיסור נשען עליה ונבקעה לשנים, לכו חזו מפעלות אלהים. ואפילו הכי לא חזרו לומר בשביל עבודת השבת, אלא הלכו בקרי לומר מקרה הוא. ועל כל זרע זרוע אשר יזרע, זורעים וקוצרים וזורים את גרנם ביום השבת גוים בתוך התחום בחריש ובקציר יום ולילה לא ישבותו, והם עומדים על גביהם עד שמכניסים להם התבואה לבית המוקד, ועלובים השור והחמור שלהם שאין להם מנוחה עולמית. ולא זו בלבד אלא גדולה מזו ביום הסליחה וכפרה יום האדיר בימי שנה, מביאים להם הגוים סלים של ענבים ביום הנזכר מצפרא עד רמשא, והם מקבלים אותם מהם ועושים עמהם חשבון על הכל, ומשליכים ענבמו ענבי רוש בתוך החביות לדרוך בגת, עוד זה מדבר והאריס שלהם בא מזרע זרע,

סעיף א

(א) סעיף א' פוסק אדם עם הגוי וכו'. הקשה האליה רבה [סק"א], למה מתיר בקצץ משום דאדעתיה דנפשיה עבדי, ועכו"ם שהדליק הנר אסור [מרדכי שבת סימן ר"נ בשם ספר התרומה סימן רכ"ב] אפילו בקצץ. ונכנס בדחוקים לחלק בין (בית) [מלאכת] ישראל שנעשה בבית ישראל או בחוץ לביתו. ע"ש שהאריך. אבל לפי עניות דעתי דלא קשיא מידי, דהמה לא אמרו אלא כשהישראל נהנה מגוף המלאכה בשבת, אבל לאחר שבת מותר. ועיין לקמן סימן רנ"ב במג"א (סק"א) שהארכתי שם. (בגדי ישע)

(ב) שם פוסק אדם עם הגוי וכו'. כתב מרן בש"ע, פוסק אדם עם העכו"ם על המלאכה וקוצץ דמים וכו', במה דברים אמורים בצנעא שאין הכל מכירים שזו המלאכה הנעשית בשבת של ישראל היא וכו', לפיכך הפוסק עם העכו"ם לבנות לו חצירו וכו' אסור להניחו וכו'. וכתב עוד בסעיף ב', לפסול האבנים ולתקן הקורות אפילו בביתו של עכו"ם אסור וכו'. וכתב עוד בסעיף ד', מלאכת פרהסיא אפילו במטלטלין כגון ספינה הידועה לישראל דינה כמו מלאכת מחובר. עכ"ל.

הנה דברי מרן ז"ל אלו הם ממקור חיים יוצאים, דברי התוספות בגמרא דעבודה זרה (דף כ"א ע"ב ד"ה אריסא), והרא"ש שם [פ"א סימן כ"ג], ומגמרא דשבת (דף י"ז ע"ב), ומספר התרומה [סימנים קמ"ו-קמ"ז, רכ"ב]. וכל הדינין שבזה הסימן הם דברי הרמב"ם בפ"ו מהלכות שבת [ה"ב-ה"ד]. יעו"ש. ומכל המובן לפע"ד מדברי מרן ז"ל בזה, הוא דבמטלטלין צריך בצנעא שלא יודע שום אדם בעולם שזו המלאכה היא של ישראל, כמו שכתב הרב עולת שבת ז"ל [סק"א], ודוקא בקבלנות, אבל אם היא ניכרת שהיא של ישראל, אפילו בקבלנות ואפילו שדרכה של זאת המלאכה להעשות בקבלנות אסור, כמו שסיים מרן ז"ל דבריו בענין מחובר, דהיינו לבנות חצירו וכו' או לקצור לו שדהו וכו', ואלו רובם לתלות בקבלנות ובאריסות כמו שיראה המעיין מה שכתב בזה הרב ט"ז ז"ל שם [סק"ב]. ובמחובר אפילו בקבלנות

אוצר ההלכה

איברא המעיין בדברי התוספות בספ"ק דעבודה זרה, ובירושלמי, ובהרמב"ם בפ"ו מהלכות שבת ובפ"ז מהלכות יום טוב [הכ"ה], ודברי מרן, ודברי מהריט"ץ בתשובותיו (סימן ס"ו) מה שפירש בדברי הרמב"ם בפ"ז מהלכות יום טוב, ודברי הרשב"א [הנ"ל] שהביא דברי[נ] הרב המגיד בהלכות שבת פ"ו [ה"ב] וז"ל: וכתב הרשב"א ז"ל, ודוקא בביתו של עכו"ם, אבל בביתו של ישראל אפילו בקבלנות מטלטלין אסור, ירושלמי תני עכו"ם שהיו עושים עם ישראל בתוך ביתו אסור בתוך בתייהם מותר, במה דברים אמורים בקבולת אבל בשכירות אפילו בתוך בתייהם אסור, במה דברים אמורים בתלוש אבל במחובר לקרקע אסור. ע"כ. הנה מדברי כל הנהו רבואתא זיע"א יראה הוואה שאחר הסליחה רבא ונשיקת הרצפה של הרב הכהן הגדול זרע אמת זיע"א, שהתיר בקבלנות בבית ישראל בשאלתו הנזכר בח"א בענין המשי, והוא היפך סברת כל הפוסקים שזכרנו, דסבירא להו דדבר שיש בו חשש אם הוא נעשה בקבלנות או בשכיר יום, בזה לית דין ולית דיינא דאסור, ובמחובר פליגי בה רבואתא ז"ל אפילו בדבר שנעשה בקבלנות, ובמטלטלין דבר שבפרהסיא דינו כמחובר, כדפסק מרן בש"ע בזה הסימן סעיף ד', אפילו שדרכו נעשה בקבלנות אסור. ונדון של הרב ז"ל הנזכר של המשי הוא בפרהסיא ובבית ישראל דדינו כמחובר, ואף על פי שנעשה לעולם בקבלנות, לא כל הוואים יודעים מה יש הפרש שכיר יום לקבלנות, כמו שכתב הרמב"ם וז"ל בהלכות יום טוב (פ"ו הלכה כ"ה): עכו"ם שקבל קבולת וכו' אסור, שאין הכל יודעים ההפרש שיש בין השכיר לקבלן. דהיינו שאינם יודעים הוואים ההפרש והטעם למה שכיר אסור וקבלן מותר. וכן ראיתי מהריט"ץ ז"ל שפירש דברי הרמב"ם אלו כמו שפירשנו, וכל שכן בנדון דידן של אלו העוברים לנסר הלוחות ע"י עכו"ם בשבת, ומלאכה זו פעמים היא נעשית בקבלנות ופעמים היא נעשית בשכיר יום, דלסברת כל הפוסקים דאסור ואפילו לסברת הרב זרע אמת ז"ל זאת המלאכה אסורה, משום דנדון שלו דרכו נעשה בקבולת. וכך פסק הרמב"ם ז"ל דאסור לקצור שדהו בקבלנות ואע"ג דאיכא צד היתירא דסתם שדה עביד לאריסותא, מ"מ חיישינן לשמא יאמרו לשכיר יום שכר אותה לקצור, וכמו שהאריך בזה הרב ט"ז ז"ל בזה הסימן (בסק"ב). יעו"ש. וא"כ בנדון דידן דנהיגי לעשות בשכיר יום ונהיגי לעשותו בקבלנות, ועושים אותו בפרהסיא לעין כל ביום השבת, וכולי עלמא ידעי שהוא של ישראל, א"כ אלו העוברים מחללי שבתות בפרהסיא ודינם ידוע, וק"ו לחילול השם בפני אומות העולם, כמו שכתב הרב מג"א ז"ל [סק"ח], שיום שבת עושים בפניהם מלאכת היהודים בבתי היהודים, ויום ראשון שהוא יום חגם אינם עושים להם שום מלאכה אפילו יתנו להם היהודים שכרם כפלי כפלים.

וכבר הסיק הרב ט"ז בסוף דבריו, שסברת התוספות והרב המגיד ושאר פוסקים שהביא מרן ז"ל בזה שהביאו הירושלמי, מסקנתם להחמיר בכל מחובר בקבלנות בין בשדה בין בבית, וא"כ איפוא שדה שיש בו צד היתר דאמרי שדה עביד

ונגש חורש בקוצר ודורך ענבים במושך הזרע. אי לזאת חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש המחלוקת, ואומר אל לבי אשמרה לפי מחסום כי הם אנשים מוסרים כנודע לכל טבעם ומזגם. ואני כבר נכיתי בפושרין כשהייתי עומד ומשמש שמונה שנים בקהל, ולולי חסדי האל ואהבת חסד אדוני המלך יר"ה [ירום הודו] בי, שדן את הדין והענישם בממון כנודע לכל העולם, כמעט קט נטיו רגלי במסירות שלהם. וכבר חטאתם הלא היא כתובה מקדם קדמתה ומימים ימימה על ספר הנקרא **שב הכהן** של הרב הגדול המפורסם כמוהר"ר **יעקב כ"ץ מפראג** ז"ל (בח"ב שאלה יו"ד), וג"כ בספר **מדבר משפט** להרב כמוהר"ר **מתתיה נסים פירני** ז"ל מ"ץ בעוב"י [מורה צדק בעיר ואם בישראל] סניגאליה, ומשם בארה ג"כ אלו הנזכרים לעיל שהכופרים מקדימין למסור מעל בה'. אפס כי עז אשים תלונתי על מנהיגי הדור הי"ו שיש בידם למחות ומרחיקים עצמם מן התוכחות, אז אמרתי בעניי אפשר שהורו להם המורים הי"ו לאסור איסר לקושש עצים ביום השבת ולא שמעו לקול מוריהם, אי לזאת באתי אל האר"ש בדברות שתיים לפני רבני וגאוני הדור הי"ו לדעת מה יעשה ישראל, ויקוב הדין את ההר ותורה שם בישראל.

הנה ענין זה נפתח בגדולים הפוסקים זיע"א ראשונים ואחרונים לאסור איסור מלאכת ישראל ע"י גוי בשבת בפרהסיא אפילו בקבלנות ואפילו במטלטלין, והם הירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א], והתוספות, והרמב"ם, והרא"ש, והרשב"א [שבת יט. ד"ה הא דתנן], ומרן, וכהנה וכהנה זיע"א פסקו לאסור דבר שבפרהסיא ואפילו בקבלנות. איברא חזה הוית למוריניו הרב הגדול רב כהנא זיע"א בספרו הבהיר זרע אמת ח"א ובח"ג שנדפס מחדש, ובתרי ענייני נשאל הרב ז"ל, חד ענינא פסק להיתרא (בח"א סימן ל"א), בענין מלאכת המשי הנקרא בלע"ז טרא"ר קאלדיר"ה, שהגויים עושים מלאכה זו בשבת בבית ישראל בקבלנות, ושקיל וטרי הרב ז"ל בחכמתו הרמה להתיר נדון שלו, ועשה סברת הרמב"ם שאסר יחידאה הוא, ואף על פי שמר"ן בזה הסימן פסק ככל דברי הרמב"ם אות באות. ואתא עלה הרב הנזכר ז"ל להתיר מכח ספק ספיקא במחלוקת בין הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ד] לסברת הראב"ד [הובא ברא"ש מועד קטן פ"ב סימן ו'] ומאי דעימיה, ורב כהנא ז"ל הנזכר דבר בקודשו ספק אם הלכה כהראב"ד ומאי דעימיה, ואם תאמר הלכה כהרמב"ם ומאי דעימיה, שמא קי"ל כמ"ד דמידי דאורחיה בקבלנות מותר וכנ"ל. עכ"ל. ובח"ג זרעו לברכה (בסימן ה' להלכות תפילין סימן ל"ז) בהני תלת בעיי שנשאל עליהם הרב הנזכר ז"ל מהרב המורה של ק"ק **טראיסמי** יע"א כמוהר"ר **אברהם אליעזר הלוי** ז"ל, וחדא מהני בעיי הנזכרים היא בענין בנין בית ישראל ע"י עכו"ם בקבלנות שהיו עושים אנשי טראיסטי, והרב המורה ז"ל הנזכר שלח להרב זרע אמת ז"ל ולמוהר"י חיד"א ז"ל להיותם בעוזריו נגד העוברים, ושלחו לו הרבנים הנזכרים זיע"א בכל תוקף לאסור לבנות בקבלנות כלל ועיקר וכלל בכל מיני איסורין, וכן לא יעשה, כאשר יראה הוואה בדברי הרב זרע אמת ז"ל ח"ג בסימן הנזכר לעיל.

אוצר ההלכה

ביתו שהוא בקבלנות, אלא מוכרח כל שהוא בבית ישראל אסור אפילו דבר שהוא דרכו נעשה בקבלנות לעולם איכא חשדא.

וחזוה הוית להרב מג"א ז"ל בזה הסימן (סק"ב) שכתב וז"ל: שאין מכירין הכל, ואע"ג שקצת יודעים שהיא מלאכת ישראל לא שרי כיון שנעשית בצנעא, כן הוא פשוט וכן משמע סעיף ד'. מה שאין כן בהג"ה מייירי במלאכת מחובר ותוך התחום, ושם חיישינן אפילו לאורחים ולבני ביתו. כן נראה לי פשוט, דלא כעולת שבת [סק"א]. עכ"ל. הנה בתחילת דבריו ז"ל ודאי נפל טעות, שכתב לא שרי וכו', דתיבת לא כלא חשיבא וצריך למחוק אותה, שהרי הוא מתיר בקצת יודעים כמו שכתב בסוף דבריו שדחה סברת הרב עולת שבת, דסבירא ליה להרב עולת שבת דמה שכתב מרן שאין מכירין הכל, לאו דוקא הכל אלא אפילו אם קצת יודעים אסור. ואחר זמן בא לידי ספר מחצית השקל המגיה בדברי המג"א, וראיתי שהגיה והסיר לא מדברי המג"א כמו שכתבנו.

הן אמת אחר נשיקת עפרות רגליו דהמג"א ז"ל, מה שכתב ואע"ג שקצת יודעים שהוא מלאכת ישראל וכו', אין משמעות דברי הרמב"ם ודברי מרן כמו שאמר, דמדבריהם משמע דאפילו אחד יודע שהיא מלאכת ישראל נקרא בפרהסיא, ואומר הרואה שישאל שכר עכו"ם לעשות לו מלאכתו בשבת. והראיה על זה, כי מרן נתן טעם לאסור ואמר בלשון יחיד וז"ל: שהרואה את העכו"ם עוסק אינו יודע וכו', ולא אמר מרן בלשון רבים שהרואים את העכו"ם וכו' אינם יודעים וכו'. אלא מוכרח סברת מרן במה שכתב שאין מכירין הכל וכו', פירושו שאין שום אדם יודע שמלאכה זו של ישראל. ועוד הרי מרן בסעיף ד' כתב, מלאכת פרהסיא אפילו במטלטלין וכו' דינה כמחובר, ואם הוא כדברי המג"א שכתב ואע"ג שקצת יודעים וכו', הרי זה בפרהסיא גמורה, וא"כ ח"ו מרן לפי זה סתיר ידידה אדידה, אלא מוכרח כדכתיבנא וכדברי הרב עולת שבת דאפילו אחד יודע אסור. וראיתי להרב הגדול כמוהר"ר מאמר מרדכי ז"ל [סק"א] שעמד על מדוכה זו ותנא דמסייע להרב עולת שבת, והביא כמה ראיות חזקות כראי מוצק לחזק דברי הרב עולת שבת, והאמת יורה דרכו ונאים הדברים למי שאמרן.

הדרן למאי דאתא עלה בפירוש דברי הרמב"ם ז"ל בפ"ז מהלכות יו"ט שזכרנו, שכתב שאין הכל יודעים ההפרש בין משכיר לקבלן. הנה אציג לך דברי מהריט"ץ ז"ל בתשובותיו (סימן ס"ו), שהביא דברי הרמב"ם הנזכר ופירש דבריו כמו שפירשתי, דהיינו אפילו בקבלנות אסור משום הרואים אינם יודעים ההפרש בין קבלן לשכיר יום, ופירושו דהיינו אינם יודעים טעם הקבלן למה מותר וטעם השכיר למה אסור. עכ"ל יעו"ש. אפס כי עז ההיתר שעשה בקבלנות בביתו של גוי, וכתב הוא ז"ל, אף על פי שהוא מפורסם שהוא של ישראל כיון שהוא בביתו של גוי יתלו בקבלנות. עכ"ד. ואחר הסליחה רבה מהרב

לאריסותיה, ואפילו הכי אפסיקא הילכתא ככל הפוסקים דאפילו בקבלנות אסור, כל שכן בנדון דידן בפרהסיא והכל יודעים שמלאכה זו של ישראל ובביתו של ישראל, ואפילו עשה אותה בקבלנות אסור, שניאמרו בשכיר יום נעשית. ואחר הסליחה רבא מהרב הכהן הגדול שדחק דוחקא בתר דוחקא להתיר הנדון של המשי, כיון דהרמב"ם ז"ל פסק לאסור בכל גוונא, אלא דוקא במטלטלין בקבלנות בביתו של גוי ואין שום אדם יודע שהוא מלאכת ישראל, כמו שאמרו הירושלמי והרשב"א שזכרנו, וג"כ מרן הביא כל דברי הרמב"ם בזה הסימן, ומהריט"ץ פירש דברי הרמב"ם ז"ל כמו שפירשנו כפשוטם, א"כ אנו אין לנו אלא דברי מרן ז"ל. וכן כתב הרב שיירי כנה"ג ז"ל בהגהתו בב"י [סק"א] בזה הסימן וז"ל: נ"ב: הב"ח [אות ג'] האריך להוכיח דהסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג] וספר התרומה [סימן קמ"ו] והמרדכי [שבת סימן ת"א] חולקים על הרמב"ם ז"ל. ולענין הלכה, רבנו המחבר ז"ל בספרו הקצר והב"ח פסקו כהרמב"ם ז"ל לאסור קבולת אפילו בשדה בתוך התחום. עכ"ל. ומדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ז מהלכות יו"ט מוכח דלעולם בקבלנות אסור בפרהסיא ואפילו בדבר שהוא ידוע שנעשה בקבלנות, כיון שנתן הרמב"ם ז"ל טעמו בו משום שאינם יודעים מה ההפרש בהיתר אם עושה בקבלנות או באסור אם עושה בשכיר יום. ומה שמתיר הרמב"ם ז"ל במטלטלין לקבלנות בצנעא (ופסקא) [ופסקה] מרן בש"ע, היינו דוקא בביתו של גוי בצנעא ואין מי שידוע שהוא של ישראל, שכך כתב מרן וז"ל: פוסק אדם עם העכו"ם על המלאכה וקוצץ דמים ועכו"ם עושה לעצמו וכו', במה דברים אמורים בצנעא שאין מכירין הכל שזו המלאכה הנעשית בשבת של ישראל היא, אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסור, שהרואה את העכו"ם עוסק אינו יודע שקצץ וכו'. עכ"ל יעו"ש. והם דברי הרמב"ם. ומה שאמר הרמב"ם וגם מרן שאמר אינו יודע שקצץ ואומר שפלוני שכר העכו"ם וכו', פירוש דבריהם ז"ל שאינו יודע הרואה שקצץ והקצץ מותר, אלא שהכל יודעים ששכירות אסור, ולא (שני) [שאני] להו ההפרש בין קצץ לשכיר כמו שכתב הרמב"ם ז"ל גופיה בפ"ז מהלכות יו"ט שזכרנו, דאם לא כן נמצא ח"ו הרמב"ם סתיר ידידה אדידה בהלכות שבת להלכות יו"ט, אלא מוכרח שכך פירוש דבריו ז"ל. נמצא העולה מדברי הרמב"ם ומדברי מרן ז"ל, שצריך במטלטלין בקבלנות ובצנעא ואין שום אדם יודע באותה מלאכה שהיא של ישראל.

ופוק חזי מה שכתב מופ"ד כמוהר"ר חיד"א זיע"א בספרו הבהיר ברכי יוסף בזה הסימן (בסק"ב)² בהגה"ה, ומטי בה מהרב דברי יוסף (סימן ט'), וז"ל: הגה"ה יש לחוש לאורחים הבאים שם או לבני ביתו וכו', הוא הדין למלאכת תלוש בביתו של ישראל יש לחוש שיחשדוהו בני ביתו וכו'. עכ"ל. הנה זה בקבלנות ודאי, וא"כ מה איכא חשד בני ביתו כיון שידועים בני

אוצר ההלכה

אלא קבלן, אינן יודעים שיש הפרש בין שכיר לקבלן, דאילו לא היה ענין שכיר יום כלל לא היינו אוסרין קבלנות, דאף אם יטעו הרי אינן חושדין אלא בדבר המותר, ומה איכפת לן אם יחשבו הפתאים שהוא אסור, מה שאין כן עכשיו שיש ענין מציאות דשכיר שהוא אסור מן הדין, כשיטעו ויסברו שגם הקבלן דין שכיר יש לו ואתו להתיר גם שכיר יום וכו'. עכ"ל. יעו"ש שהרבה לדבר לאסור נגד מהריט"ץ שהתיר נדון שלו בקבלנות ידוע הוא ואפילו היה בביתו של עכו"ם. וג"כ הרב מוהר"י עייאש ז"ל הנזכר פירש בדברי מרן בש"ע כמו שפירשנו מה שכתב מרן שהרואה את העכו"ם עוסק אינו יודע שקצץ וכו', ופירש הוא ז"ל [סק"ג] וז"ל: שהרואה וכו' אינו יודע שקצץ וכו', וגם בסמוך כתב וכו', דמשמע לכאורה דאם היו יודעים שפסק כגון במקום שנהגו לבנות בקבלנות יהיה מותר וכו', וליתא דהרי מרן כתב בב"י וכו'. יעו"ש.

ומה שנסתייע הרב זרע אמת ז"ל מספר יכין ובעז שהבין דברי הרמב"ם כפירושו בו, לדבר הזה יסלח, הנה לך דברי הרב יכין ובעז (בח"א סימן קי"ג): תשובה, השכיר הוא העושה מלאכה וכו', אבל מפני גזירת הרואין וכו' הוא אסור, מפני שאין כל הרואין יודעין אם קבלן הוא ומותר או אם שכיר הוא ואסור וכו'. הרי לך דברי הרב יכין ובעז ז"ל הוא כמו שפירשנו, וכפירוש מוהר"י עייאש ז"ל וכפירוש מהריט"ץ ז"ל, שאם היה כפירוש הרב זרע אמת ז"ל שפירש דברי הרמב"ם שאינם חוקרים אם שכיר אם קבלן, היה לו להרב יכין ובעז ז"ל לומר כך, מפני שאין כל הרואין יודעים אם קבלן אם שכיר וכו', ולמה לו להזכיר בדבריו האסור והמותר שאמר אם קבלן הוא ומותר, אלא מוכרח פירוש דברי הרמב"ם שפירש הרב יכין ובעז הוא כמו שפירשנו כפי פירוש מהריט"ץ ומוהר"י עייאש ז"ל, שטעות הרואים שאינם יודעים מה יש טעם בין שכיר לקבלן, זה אסור וזה מותר. ועוד מה שסיים הרב זרע אמת לפי מסקנתו להתיר הנדון שלו משום ספק ספיקא, ספק אם הלכה כהרמב"ם וכפירוש מהריט"ץ בו, זה פשוט דהלכה כהרמב"ם כמש"ל הרב השיירי ז"ל, שמרן ז"ל כמותו והביא כל דבריו בזה הסימן. והספק השני שאמר הרב ז"ל, שאפילו אם תמצי לומר הלכה כהרמב"ם, שמא קי"ל כמאן דאמר דמידי דאורחיה בקבלנות מותר. עכ"ד. לדבר הזה יסלח, היכן מצינו זה המ"ד דמידי דאורחיה בקבלנות בבית ישראל בפרהסיא מותר. ועיין להרב מטה יהודה למוהר"י עייאש בזה ונרזה צמאוננו.

היא העולה ויצא לנו מזה לפע"ד, דלסברת כל הפוסקים, אלה העוברים ומנסרים העצים והלוחות בשבת ע"י גוים בפרהסיא בבית ישראל, ומלאכה זאת פעמים נעשית בשכירי יום ופעמים נעשית בקבלנות, הרי אלו מחללי שבתות, ואפילו לסברת הרב זרע אמת ז"ל, שהרי הנדון שלו הוא דבר ידוע שנעשה דרכו בקבלנות, אבל נסירת העצים שעושים אלו פעמים

הנזכר ז"ל, מה תיקון עשה בזה ההיתר שאמר כיון שהוא בביתו של גוי יתלו בקבלנות, הלא לפי פירושו בדברי הרמב"ם שפירש שהרואים אינם יודעים ההפרש בין שכיר לקבלן, א"כ מהו שאמר יתלו בקבלנות, כיון שאינם יודעים טעם האיסור בזה והמותר בזה אכתי לא נפקינן מידי חשד הרואים. אלא מוכרח כדפירשנו, דהיינו בקבלנות צריך בצנעא ובביתו של גוי שאין שום אדם יודע שעושה בשביל ישראל, וזוהי סברת הרמב"ם ומרן ודעימייהו. ולסברת מהריט"ץ אפשר לומר בדוחק, שדעתו לומר כיון שהרואים אינם יודעים ההפרש שבין קבלנות לשכיר, וכשרואים נעשית המלאכה בבית העכו"ם, ודרך העולם כשהמלאכה נעשית בבית הפועל היא בקבלנות, וא"כ יאמרו זה בודאי בקבלנות, וא"כ חושדים בדבר ההיתר, ואם יאמרו מה זה, אנו אומרים להם טעם הקבלנות למה מותר. וכל זה דוחק, ואף על פי שמהריט"ץ לא דחק עצמו כל זה להיתרא אלא שנעשית בבית העכו"ם.

איברא עובדא דרב כהנא רבא בזרע אמת ח"א שזכרנו הוא דבר קשה, בביתו של ישראל והוא בפרהסיא גמורה. והרב ז"ל חפש כמה צדדין וצדידי צדדין להתיר הנדון שלו, ואחר שהביא דברי מהריט"ץ דחה סברתו, והיה נראה להרב ז"ל לפרש דברי הרמב"ם כמו שפירשנו, ואח"כ דחה אותה סברא כדי למצוא פתח להתיר הנדון שלו, ופירש דברי הרמב"ם פירוש דחוק וז"ל: ועל כרחך לומר דמה שסיים הרמב"ם שאין הכל יודעים ההפרש וכו', ר"ל דאינם חוקרים אם הוא שכיר אם הוא קבלן, אלא כשרואים שהוא עושה מלאכה בשביל ישראל תולין לומר שהוא שכיר יום, וא"כ נלע"ד די"ל דעד כאן לא כתב הרמב"ם כן אלא במידי דאורחיה בשכירות וכו'. עכ"ל. ואחר נשיקת עפר דבי קבריה דרב ז"ל, דאיך יעלה על הדעת לסבול פירושו זה בדברי הרמב"ם, דהיינו שאינם חוקרים אם הוא שכיר אם הוא קבלן, אין פשט דברי הרמב"ם ז"ל כן. ובלאו הכי למה נדחקו בגמרא לומר בקבלנות חוץ לתחום מותר בתוך התחום אסור, משמע מדבריהם ז"ל שבתוך התחום לא יש תקנה להיתרא, ולמה לא יאמרו בתוך התחום עצמו דבר שהוא ידוע לכל ורגילים לעשותו בקבלנות מותר, ודבר שאינו רגיל וידוע לעשותו בקבלנות בתוך התחום אסור. ואם הרב ז"ל יקשה עלינו מה שכתב הרמב"ם בפ"ו מהלכות שבת [הי"ג] שכתב שלא ידעו שהוא קבלן אלא יחשבו ששכר אותו, משמע הא אם ידוע שהוא קבלן מותר, ונמצא הרמב"ם סתיר ידידיה אדידיה, כבר הרב כמוהר"י עייאש ז"ל בספרו הבהיר מטה יהודה [סק"ג] הביא דברי מהריט"ץ שרצה להתיר הנדון שלו בקבלנות ובבית הגוי כמו שכתבתי, ואמר שהניח מהריט"ץ סתירת הרמב"ם הנזכר בצ"ע, ותיירץ הרב הנזכר וז"ל: ולעז"ן לא קשיא, דהרמב"ם ז"ל בהלכות שבת עיקר הטעם קאמר, דמעיקרא עיקר האיסור משום שיאמרו שהוא שכיר יום, ואף אם אחר [כך] יתגלה להם שאינו

אוצר ההלכה

(א"ה מ"א) [משה אלגאבה], ע"פ דברי רבנו הסמ"ג ז"ל דהשבות הוי מן התורה, כתוב אצלי בחידושים על רבנו הסמ"ג, הלא כה דברי לשון הדיוט: עפ"י זה מתורץ מה שהקשה המשנה למלך (פי"ג מהלכות שכירות ה"ג), שהקשה הרב בדברי רבנו [לאוין קפ"ד דף ס"ב ע"ב], דלדידיה דלא איפשיטא אמאי אסור, הא הוי ליה ספיקא דרבנן ולקולא, דעיקר שבות דרבנן היא. והצ"ע. ועפ"י דברי רבנו לק"מ, דאעיקרא שבות הוי מן התורה. וראיתי להרב נחפה בכסף (חיו"ד סימן ד') שתירץ, דספיקא דרבנן לקולא בדיעבד הוי. ובהכי ניחא מה שיש להקשות על הראב"ד בהשגות [הלכות כלאים פ"א ה"ג] על מה שכתב הרא"ש [בבא מציעא פ"ז סימן ו'] בבעיא דחסימה בשם הראב"ד, ולא צריכין למימר דתרי הראב"ד ניהו כמו שכתב הרב בני יעקב [דף רל"ב ע"ב]. ע"כ.

ולפעד"ן אילו היה רואה הרב נחפה בכסף לשון הרמב"ם (פ"א מהלכות איסורי מזבח ה"ז), דמטיל מום בקדשים אינו לוקה אבל עובר בלא תעשה בזמן הזה, והראב"ד הודה להרמב"ם מדשתוקי משתק, וא"כ הרא"ש בבעיא דחסימא דאייתי דברי הראב"ד, כתב בשם הראב"ד ז"ל דמטיל מום בקדשים הוי איסורו מדרבנן, ואם נרצה לומר דהוי הראב"ד שבהשגות, הוו דבריו סתרי אהדדי. אלא ודאי לשון הראב"ד דאייתי הרא"ש צ"ל דאינו הראב"ד בעל ההשגות. וברור. ועיין להרב זרע אברהם (בח"ב דף י"ג ע"ד). ושוב ראיתי שיש מתרצים בעד רבנו המחבר כן, הלא בספרתם. (נשמת חיים – לאוין ע"ה)

(ד) שם פוסק אדם עם הגוי על המלאכה וכו'. מרן בב"י בסוף סימן זה הביא דברי סמ"ג (לאוין ע"ה [דף כ"ד ע"ד]) שכתב, תניא במכילתא [בא פרשה ט'], "כל מלאכה לא יעשה בהם" [שמות י"ב, ט"ז] וכו', ולא יעשה הגוי מלאכתך. משמע מכאן שאסור לישראל להניח לגוי לעשות מלאכתו בין ביו"ט בין בשבת דאורייתא וכו', ולשון לא יעשה הכתוב בתורה מוכיח קצת שהיא דרשה גמורה. עכ"ל.

וראתה עיני להרב מר וקציעה (בסימן רמ"ג) שכתב וז"ל: מלאכת ישראל ע"י גוי, נ"ל עיקר שאסורה דבר תורה וכו', והא דקשיא ליה להרמב"ן בפירושו על התורה ולחזקוני [שם], א"כ איסור אמירה לגוי במלאכת שבת אינו שבות אלא דבר תורה הוא, יראה לי שלא ירדו לעומק הענין במחילת כבודם, שלא אמרו חז"ל [שבת קנ.] אמירה לגוי שבות אלא או בדבר שאינו מלאכה וכו', א"צ אמירה במלאכה גמורה להנאתו של גוי עצמו בלבד, כגון לומר לו בשל בשר זה לאכילתך וכו', אבל בשל לצרכי אסור לומר דבר תורה, ששלוחו של אדם כמותו, אע"ג דגוי לאו בר שליחות הוא, היינו לקולא ולקיים מצוה על ידו דוקא הוא דאינו בתורת שליחות, אבל לחומרא ולדבר עבירה ודאי הוי שליח, כדאמרין פ"ק דמציעא (דף י"ד ע"ב), היכא דשליח לאו בר חיובא יש שליח לדבר עבירה לענין איסורא וכו'. עכ"ל.

ישרי ליה מריה שכותב על הרמב"ן כאשר ידבר איש אל רעהו, ומי שם פה לומר על אחד המיוחד ברבואתא קמאי אשר

בשכיר ופעמים בקבלנות, ופוק חזי מה שכתב זרע אמת בח"ג לשואלו המ"ץ בעוב"י טראיסטי שזכרנו למעלה, דצוות ככרוכיא ופסק שכן לא יעשה, ומה נענה אנן בדידן. והשם הטוב יכפר בעד אכ"ר. ע"ה **אברהם** בלעיש סילי"ט. (יד אבישלום)

(ג) שם פוסק אדם עם הגוי על המלאכה וכו'. תניא במכילתא [בא פרשה ט'], "כל מלאכה לא יעשה בהם" [שמות י"ב, ט"ז], שלא יעשה הגוי מלאכתך. וכתב עלה [סמ"ג לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד], דמשמע מכאן שאסור לישראל להניח לגוי לעשות מלאכתו בין בשבת בין ביו"ט, אבל אם מסר לו כו', אמנם י"ל שהיא אסמכתא בעלמא, שאם היתה מן התורה לא היו חז"ל מתירין אף בביתו של גוי ואף חסרה מעשה, ולשון לא יעשה הכתוב בתורה מוכיח קצת שהיא דרשה גמורה. ע"כ. וביאור דבריו נראה לפק"ד, עמ"ש התוספות בכתובות (דף ס' ע"א ד"ה ממעכן) הביאו מרן ב"י לקמן סימן של"ו [ס"ט], דהא דאמר רב [שבת סד:] כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור, היינו דוקא באיסור מלאכה דאורייתא, כגון שוטחן בחמה, שאם יראו יסברו שכבסן בשבת, אבל באיסור דרבנן לא גזור לאסור גם בחדרי חדרים. יע"ש. וכן כתב הרא"ש פרק חבית [שבת פכ"ב סימן ט']. יע"ש.

ועל פי זה מבוארים דברי הסמ"ג במה שכתב שאם היתה מן התורה לא היו חז"ל מתירין אף בביתו של גוי משום דהוי בצנעא, דכיון דהוי איסורו מן התורה ואסור בקיבולת מפני מראית העין, אף בצנעא היה להם לאסור, כרב דאמר כל מקום שאסרו חכמים כו'. אך אם הוא דרבנן ניחא, דבדרבנן לא גזור משום מראית העין אפילו בצנעא, וכמו שכתבו התוספות והרא"ש ז"ל כאמור.

ומה שכתב ואף חסרה המעשה, נראה דט"ס נפל בספרי מרן ב"י, וצ"ל ואף מסרה מערב שבת, וכן כתוב בהדיא בספרי הסמ"ג. יע"ש. ובתשובות ספר דת ודין (סימן ו') נתקשה בדברי הסמ"ג אלו, ובמה שכתב ואף חסרה המעשה, כתב שהכוונה דחסר מן הכתוב המעשה שהוא ישראל המשכירו. יע"ש. ולפק"ד כוונת דברי הסמ"ג כמו שכתבתי. ודוק. וגם בספר יראים עמוד זמנים מצוה (ק"ב) [ק"ג] [השלם סימן ד"ש] כתב כדברי הסמ"ג שאסור מן התורה להניח לגוי לעשות מלאכת ישראל, הובאו דבריו בספר מים רבים [אור"ח סימן י"ז]. ושם ראיתי הביא משם הרב מנחת כהן [שער א' פ"א] שתמה על דבריו מארבעה מקומות, ואמנם המחבר שם הראה להם פנים. יע"ש. ולדידי לא יכולתי ליישב לפי פסק זו מה שאמרו פרק מפנין (דף קכ"ט ע"א), כל שאין בו משום סכנה אומר לגוי ועושה, והיא הלכה רווחת, פסקוה הראשונים נוחי נפש. ואי הוי איסור תורה היכי שרינן ליה, מאחר דקי"ל דכל איסורין שבתורה לא הותרו אלא לחולה שיש בו סכנה כנודע. והדבר צא"ת [צריך אצלי תלמוד]. ומ"מ הרמב"ם (פ"ו מהלכות שבת ה"א) מבואר בדבריו דאינו אלא מדרבנן, וכן נראה סברת רובא דקמאי הלא בספרתם.

אוצר ההלכה

דההיא דשליח בר חיובא לא נאמר בגוי דליתיה בשליחות, וזה היפך ממה שכתב מור"ם בדרכי משה (יו"ד סימן קס"ט [אות ג']). אמנם דברי טעם הם, דאפילו למ"ד דתלי בבר חיובא, שאני גוי. ולעיקר קושייתו והוא מה שנתעוררנו לעיל, דמאי איבעיא ליה כיון דיש שליחות לגוי לחומרא, כבר רמזתי לעיל לצדד דאיסור שבות חמיר ממאי דקי"ל דיש שליחות לגוי לחומרא וכו', כמו שכתבתי לעיל⁶. (מחזיק ברכה – סק"ד)

ה) שם פוסק אדם עם הגוי על המלאכה וכו'. בסימן ש"ז (דין ה') מבואר דאמירה לגוי שבות אפילו בדרכבן איתיה, אלא דאיכא פלוגתא אי אסרינן לגמרי דדוקא גבי מילה התירו, או יש להתיר גבי מצוה או קצת חולי או צורך גדול. והדבר ברור דכי איבעיא לן גבי חסימה במציעא (דף צ' ע"א) כמו שכתבתי לעיל [סק"ד]⁷ משום דהוי לאו, וקאמר בש"ס לצד זה דדוקא גבי שבת דאיסור סקילה, הכוונה דבעיקר שבת איכא סקילה, ומשום הכי אסרו אמירה לגוי אפילו בדרכבן, כיון דבשבת איכא סקילה אסרוהו בכל מילי דשבת אף באיסור דרכבן, לא כן חסימה וכיוצא דעיקרה לאו. וזה פשוט. והדבר קשה על הרב ארעא דרבנן [מערכת האל"ף] במהדורא בתרא (אות י"ט [ד"ה אמירה]), שהקשה על התוספות בגיטין (דף ח' ע"ב [ד"ה אע"ג]) שכתבו דיש אמירה לגוי אף בכרמלית, מהך בעיא דחסימה דגם באיסור לאו נסתפקו ויש פוסקין לקולא. ושוב הקשה מסוגיית שבת (דף ק"ן ע"א) דמוכח דאף באיסור דרכבן אסרו אמירה לגוי, וצ"ע על מאן דאמר דאפילו בלאו ליכא שבות. והשיג על הרב פר"ח דלא ראה סוגיא במה שכתב סימן תס"ח. ע"ש. ולי ההדיוט לא קשיא מידי, דודאי בשבת אף באיסור דרכבן איכא אמירה לגוי שבות, והני דאיתי בשבת נינהו, ולא קשיא על הרב פר"ח. וזה מבואר.

וכבר ראיתי לעטרת ראשי מורי הרב זלה"ה בספר נחפה בכסף ביו"ד סימן ד' (דף ל' ודף ל"א) דמסיק כהרב פר"ח, דבאיסור דרכבן דשאר איסורים ליכא אמירה לגוי שבות, וביאר דברי התוספות בר"ה (דף כ"ד [ע"ב ד"ה שאני]) דהיה נראה מדבריהם איפכא. ע"ש באורך. (מחזיק ברכה – סק"ה)

ו) שם פוסק אדם עם הגוי על המלאכה וכו'. כתב בב"י בשם הסמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד], דהא דתניא במכילתא [בא פרשה ט'] "כל מלאכה לא יעשה" [שמות י"ב, ט"ז] וכו', לא יעשה הגוי מלאכתך, משמע מכאן דאסור לישראל להניח לגוי לעשות מלאכתו בין ביו"ט בין בשבת דאורייתא, ולשון לא יעשה מוכח קצת שהיא דרשא גמורה. ע"ש. וכן כתב ספר יראים ריש סימן קי"ג [השלם סימן ד"ש], דאמירה לגוי שבות כשאינה מלאכת ישראל, אבל במלאכת ישראל אסור מן התורה, וכן נראה דעת רש"י בחומש [שם], והרא"ם הוכיח כן דלאו אסמכתא היא, ואפשר דרבי יונתן ורבי יאשיה לא פליגי אלא במלאכה שאינה של ישראל, אבל במלאכה של ישראל לכולי עלמא אסור מן

משנתו יגורו אלים, שלא ירד לעומק הענין, ומרתע כולי גופאי בראותי להרב הנזכר בסדר דיבורו על הראשונים. וראיתי בתשובה כתב יד להרב הגדול מהר"י קורקוס זלה"ה אשר מרן מביאו בכסף משנה כידוע, שהתמרמר על שחכם אחד השיג על הרב המגיד וכותב עליו אשתמיטתיה, והוכיחו שאין לו לדבר על הראשונים כן והאריך בזה. וק"ו לחכמי דורנו לדבר על הרמב"ן זצ"ל ודכוותיה, כי ודאי אם הראשונים כמלאכים וכו' כמו שאמרו בירושלמי [דמאי פ"א ה"ג]⁸, ואנן מה נענה, ודי בזה. ותו מה העומק הזה אשר כל מתחיל העיון מצי למימר הכי. והאמת הוא דגבהו דרכי הרמב"ן ודעתו הרחבה והעמוקה דכוליה תלמודא כמאן דמנח בכיסתיה דמי, ולו ז"ל היה פשוט משרשי ועמקי הש"ס דשבות אמרו אף על מלאכת ישראל. ופוק חזי לרבנו אליעזר ממיץ בספר יראים ריש סימן קי"ג [השלם סימן ד"ש], דהביא המכילתא הלזו ואוקמה במלאכת ישראל, ומה שאמרו אמירה לגוי שבות, בשאינה מלאכת ישראל, והיינו בתחילת דיבר הרב מר וקציעה. והגם דרבנו ירד לעומק הזה, לא החליט הדבר, וכתב על זה, אי נמי יש לומר קרא דמייתנין הכא אסמכתא בעלמא. ע"ש. ומכאן תראה דהא מילתא לאוקמיה שבות דוקא בשאינה מלאכת ישראל אינה מרווחת, דאחר שירד לחילוק זה קאמר דיש לומר דקרא אסמכתא בעלמא. גם רבנו ישעיה הראשון בתשובה כ"י [שור"ת הרי"ד סימן מ"ה] הבאתיה בספרי הקטן ברכי יוסף סימן רמ"ג⁹, כתב דבמכילתא רבי יונתן פליג וקי"ל כרבי יונתן. ע"ש. והרב דת ודין בשור"ת (סימן ו') לא זכר דברי הרמב"ן. ע"ש.

ותו יש לעמוד בדברי הרב מר וקציעה, דפתח דדרשת המכילתא היא מדאורייתא, ושוב סיים דהוי מטעם שליחות דלחומרא איתיה בגוי. והרי הא דשליחות לגוי לחומרא הוי מדרכבן לא מדאורייתא, ור"ת [בבא מציעא עא: תוד"ה כגון] וסיעתו סברי דאין שליחות לגוי אפילו לחומרא, כמבואר בטור וב"י [יו"ד] סימן קס"ט [ס"ו], וכדברי הרב המגיד (פ"ה דמלוה דין ד'). ע"ש. והדר מייתי ההיא דפ"ק דמציעא דלאו בר חיובא. והרב ש"ך בחו"מ סימן קפ"ב [סק"א] האריך, והעלה דלא קי"ל כהך שינויא. ויש לעמוד בענינים אלו ואין כאן מקומם. ומ"מ יראה המעיין דדברי הרב הנזכר קשים לשמוע, ודוק היטב בכל לשונו. ולפום ריהטא מבעיית מציעא (דף צ' ע"א) חסום פרחי וכו', משמע דאיסור שבות חמיר לן מהא דיש שליחות לגוי לחומרא, ומשום הכי איבעיא להו אי איכא שבות, ויש לצדד ולהעיר בזה¹⁰, ומה גם לכמה מן הראשונים דנקטי בהאי בעיא לקולא. ודוק היטב כי קצרתי. ועיין מה שכתב הר"ן, הביאו במקובצת למציעא שם [ד"ה מהו שיאמר].

ואחר זמן זכני ה' וראיתי שמה שנתעוררתי מבעיית חסום פרחי הנזכרת, העיר על זה הגאון מה"ר יהושע מקראקא בשור"ת פני יהושע (יו"ד סוף סימן ג') וצידד כמה צדדים, ושם כתב לצדד

הערות וצינונים

5. וכן הוא בבבלי (שבת קיב:). 6. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות כ"ה. 7. עיין מה שכתב על דבריו הרב ערך השלחן (סק"ב), נדפס לקמן אות ו'.
8. וע"ע בחזון עובדיה (שבת ח' עמ' תכ"ה) מה שכתב בזה. 9. נדפס באות הקודמת.

אוצר ההלכה

אין שליח לדבר עבירה לכולי עלמא. מיהו בשבת אסורו אפילו לומר לגוי לעשות מלאכה למחר בחול, דלא שייך לאסור מדין שליחות, ועיין מה שכתבתי סימן ש"ז [סק"י].
(ערך השלחן – סק"ב)

(ז) שם פוסק אדם עם הגוי על המלאכה וכו'. והנה (בתוספתא) [במכילתא] [בא פרשה ט'] שהביא הב"י, "כל מלאכה לא יעשה" [שמות י"ב, ט"ז], לא אתה ולא חברך ולא גוי. ובסמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד] שהיא דרשא מדאורייתא, אלא שפקפק מסיפא דשרי בבית גוי. וחזונו מוכח במסקנתו דלא חש לדקדוק זה, כיון דיש להסביר דרחמנא קפיד בזלזול שבת דוקא. וגם סניף דבמועד קטן [יב]. שרי חוץ לתחום, הא כל שאסור מפני מראית עין אף בצנעה אסור, צ"ל הכא שאני דעיקר קפידא רק בזלזול. ועוד תמוה חברך פשיטא, ונראה דקא סלקא דעתיה כיון דהפועל אינו צריך רק לשכר הוי כמלאכה שאינה צריכה לגופה אצלו, קמ"ל דאזלינן בתר בעליו.

ומסתברא בשעת הבציר כשמונע לבצור עם כרמי גוים הסמוכים הכל להפסד, שרי להעמיד שומר גוי בקצץ¹² שהוא מפורסם הפסדו, דלא ניחא לישראל היום, וכן נהגו, וכדלקמן סוף סימן תקל"ז בחוה"מ שרי בזה גם לישראל. (מאורי אור חלק באר שבע – דף ק"א ע"ב)

(ח) שם פוסק אדם עם הגוי על המלאכה וכו'. טרם נבוא לבאר דינים אלו נקדים דברי הסמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד] שכתב, דנכרי העושה במלאכת ישראל אסור מן התורה, דתניא במכילתא [בא פרשה ט'] "לא יעשה" [שמות י"ב, ט"ז] שלא יעשו אחרים בשבילך. וכבר כתבתי [סק"ה]¹³ שבספר יראים [סימן ד"ש] מבואר כוונתו דדוקא במלאכת ישראל, דהיינו בשדה ומרחץ שהוא של ישראל והעכו"ם עובד בו לצורך ובשליחות הישראל. והרבה פוסקים חולקים על זה, ודעתם שגם באופן זה אינו אסור רק מדברי סופרים. ונראה דבמסכת דעבודה זרה (דף כ"א ע"ב) קאמר, לא ישכור אדם שדהו לכותי מפני שנקראת על שמו וכותי עושה בו מלאכה בחול המועד, אבל לנכרי מאי שרי, הא קעביד בה מלאכה בשבת ויום טוב. והנה כבר כתבתי בחיבורי לטור אה"ע [סימן ה' פירוש הארוך סק"ה] בשם הרבה פוסקים שכתבו דהא דאמרינן אמירה לנכרי אינו רק שבות, והא בלאו הכי אסור מדינא משום שליחות, כמו בכל הדברים דהיכי דשליח לאו בר חיובא מתחייב שולחו [בבא מציעא י:], היינו משום דקי"ל אין שליחות לעכו"ם. (ושם הבאתי דברי הראב"ן [דף ר"ד ע"ב ד"ה וראובן שלוח מעות], דאף דהש"ס קאמר במסכת בבא מציעא [עא:]: דלחומרא יש שליחות לעכו"ם, היינו דוקא באיסור רבית, שלא יהא כל אחד תולה מעותיו בנכרי, ובשאר דברים אף לחומרא לא אמרינן יש שליחות לנכרי. עיין שם היטב). ואמנם בכותי דיש

התורה, ורבי יונתן מוקי לקרא בהכי. והשתא ניחא, דלא נקט רש"י דרשא דרבי יאשיה דלא כהלכתא, אלא מיירי במלאכת ישראל. ונראה דזה הזקיקו לפרש במציעא (דף צ' ע"א) מהו שיאמר אדם לחברו חסום פרתי ודוש בה, דמיירי בדישה של גוי, דאי בדישה של ישראל הוי ליה מלאכת ישראל דאסור מן התורה, והיכי קאמר כי אמר אמירה לגוי שבות וכו'. וע"ש במהרש"א. מיהו קשה, דא"כ היכי שרינן [סימן שכ"ח סי"ז, סימן ש"ל ס"ד] אמירה לגוי לצורך חולה שאין בו סכנה ויולדת אחר שבעה כי אמרה צריכה אני. ועיין מה שכתבתי סימן ש"ו [סק"ד] וסימן תקכ"ו [סק"ב], דכמה רבוותא סבירא להו דשבות שיש בו מעשה על ידי ישראל חמור מאמירה לגוי דמלאכה גמורה, ומוכח אפילו הגוי עושה מלאכה לצורך ישראל הוי שבות דעלמא. ועיין הרא"ה בבדק הבית (דף פ"ט) [בית ג' שער ז' דף צ"ג ע"ב]¹⁰. וכן קשה מדאמרינן ריש פרק מי שהחשיך [שבת קנג:], אם יש עמו נכרי נותן לנכרי, ולא יניח על חמורו משום דמצווה על שביתתו, דמניחו לאחר עקירה ונוטלו כשהיא עומדת, אלא כיון דבמלאכה גמורה הוא מצווה על שביתתו, יתן לגוי ולא יניח על החמור. ע"ש. ואם איתא הוי ליה להניח על החמור דלא עבד עקירה והנחה, ולא יתן לגוי דאיכא איסור תורה במלאכת ישראל. וכן פירשו התוספות במציעא [צ. ד"ה חסום], חסום פרתי ודוש בה בתבואתי דמרויח, וכן דעת הראב"ד והרמב"ן והרשב"א והריטב"א והר"ן בשיטה מקובצת שם, אלמא סבירא להו דאף במלאכה של ישראל ליכא אלא שבות מדרבנן. ע"ש.

וראיתי להרב פני יהושע (ביו"ד סימן ג') שהקשה אמאי קי"ל דאמירה לגוי שבות [שבת קנ.], הא איסור דאורייתא הוא מדין שליחות, דקי"ל כרבינא [בבא מציעא י:]: דאי שליח לאו בר חיובא המשלח חייב. וכי תימא דגוי שאני דלאו בר שליחות הוא דאין שליחות לגוי, מ"מ למ"ד יש שליחות לגוי לחומרא פשיטא דאסור מדרבנן, ומאי בעי נמי גבי חסימה. ע"ש. והרב מחזיק ברכה נר"ו [סק"ד]¹¹ כתב, דאיסור שבות דאמירה לגוי חמור מהא דיש שליחות לגוי, ולכך בעי איכא שבות וכו'. ע"ש. ועדיין קשה דא"כ מאי מייתי מדתנן נכרי הדש בפרתו של ישראל אינו עובר, הא איסורא איכא וכו', אימא דאיסורא איכא מדין שליחות לגוי לחומרא ולא משום איסור שבות דאמירה לגוי. וליכא למימר נמי דהך בעיא לרב סמא דבגוי נמי שייך אין שליח לדבר עבירה דאי בעי לא עביד, עיין מה שכתב המשנה למלך בפ"ה דמלוה [הי"ד], דאף לרב סמא לא שייך אין שליח לדבר עבירה בגוי. ובשיטה מקובצת [בבא מציעא שם ד"ה להך לישנא] כתב בשם תלמידי הרב רבנו פרץ, וא"ת הא טעמא דאין שליח לדבר עבירה משום דדברי הרב וכו', וי"ל דשייך האי טעמא משום דעובר אלפני עור, ורבינא סבירא ליה דבעינן שיהא עובר דברי הרב מן העבירה עצמה. ע"ש. וא"כ בגוי דאינו עובר אלפני עור לא שייך

הערות וצייונים

10. עיין חדושי הרא"ה למסכת עבודה זרה (כו. ד"ה אבל בחולה). 11. נדפס לעיל אות ד'. 12. ראה מה שהוסיף בזה הרב המחבר בחלק עור למועד, נדפס לקמן אות של"ח. 13. נדפס לקמן אות קנ"ד.

אוצר ההלכה

למה נקט דכותי עושה מלאכה בחול המועד, דכותי ע"י נכרי קעביד אף בשבת ויו"ט, דבאיסור שבות דרבנן בודאי לא משגחי, אלא ודאי דעושה ע"י כותי כמותו דלא קעביד בשבת רק בחול המועד, וא"כ אין זה לפני דלפני, דכותי הראשון קעביד איסורא משום שליחות. ואמנם לפי מה שכתב התרומת הדשן עוד טעם אחר, דלא עבר הישראל על לפני עור מחמת שליחות משום דאין שליח לדבר עבירה, ודלא כדעת הפוסקים שהבאתי לעיל דבמוחזק לעשות עבירה זו לא שייך אין שליח לדבר עבירה. א"כ הדרא קושיא לדוכתא דהוי לפני דלפני באומר לכותי אחר לעשות, ומה הקשה (הש"ת) [הש"ס] בפשיטות ותיפוק ליה משום לפני עור. וצריך לומר כיון דאמירה לנכרי אסור משום שבות, עכ"פ אף אי לא שייך שליחות, א"כ קעביד הכותי איסור בשעה שמצוה לחברו לעשות מלאכת השדה מצד איסור אמירה לאחר, וממילא עובר הישראל על לפני עור. ובזה ישבתי על נכון דברי רבנו תם [תוס' שם כב. ד"ה תיפוק ליה] שהוכיח מהא דהקשה הש"ס בפשיטות ותיפוק ליה משום לפני עור, והא מלאכת חול המועד אינו רק דרבנן, משמע דאף באיסור דרבנן שייך לפני עור. והתוספות דחו דבריו, דמלאכת חול המועד באמת דאורייתא או כעין דאורייתא, ומנא לן דשייך לפני עור בגוף איסור דרבנן. ולפי מה שכתבתי שפיר דייק, מדלא מוקי הש"ס היכא דהכותי אינו עובד בעצמו דחשוב לפני דלפני, ואי דמ"מ עובר הכותי הראשון על איסור שבות דרבנן וממילא עובר הישראל על לפני עור, הרי כיון דהכותי הראשון לא קעביד רק איסור דרבנן, והא דרבנן לא שייך לפני עור, אלא ודאי דאף דרבנן שייך לפני עור. ואמנם עדיין קשה מנא ליה להש"ס להקשות, דילמא בשבות דרבנן דקיל טובא דהוי שבות דלית ביה מעשה באמת לא אמרינן לפני עור. ואמנם לדעת הסמ"ג שפיר דייק, כיון דבגוף מלאכת הכותי קעביד מלאכה, א"כ אף אי שכירות קניא והוי של הכותי, ואי שכירות לא קניא הוי של ישראל הראשון, עושה מלאכה בשדה ישראל, פשיטא דשייך לפני עור. ודו"ק היטב.

ובזה אמרתי בחידושי דבר נחמד ליישב מה דקשה שם בהא דקאמר הש"ס אהך דרשב"ג דלא ישכור מרחץ לנכרי מפני שנקראת על שמו, אבל לכותי מה שרי, הא כותי עביד מלאכה בחולו של מועד (משום דדעת הש"ס היה דחול המועד אסור אפילו לרחוץ במרחץ כמו בשבת ויו"ט), ומשני דמרחץ מותר בחוה"מ אף לדידן, שאינו מלאכת אומן. ולכאורה מהיכן דייק הש"ס דלכותי שרי, דילמא לכך לא נקט כותי משום דלכותי בלאו הכי אסור משום "לפני עור לא תתן מכשול", אף בלי טעם דנקראת על שמו, וכמו דמסיק הש"ס באמת חדא ועוד קאמר, חדא משום לפני עור ועוד משום שנקראת על שמו, ולכך נקט נכרי דאף דלא שייך ביה לפני עור אסור משום שנקראת על שמו. ועפ"ז מ"ש באמת דאף בכותי יש נפקא מינה היכי דשייך נקראת על שמו ולא שייך לפני עור, באופן שאין הכותי עושה בעצמו מלאכה אלא דשייך שליחות בכותי, אמנם הא אין שליח לדבר עבירה, ואמנם בספר משנה למלך מהלכות רוצח ושמירת נפש

שליחות, א"כ אף בלי איסור שבות אסור לעשות מלאכת ישראל על ידו משום שליחות, וא"כ מה הקשה, דילמא דוקא בכותי חיישינן לשמא יאמרו שלוחו הוא, כיון דאם האמת כן אסור מטעם שליחות דהוא כעין דאורייתא, אבל בנכרי דאינו רק שבות דרבנן לא חיישינן למראית עין דאיסור שבות. וצריך לומר דבכותי כיון דהוא בר חיובא שייך לומר אין שליח לדבר עבירה, ובלאו הכי לא שייך שליחות. אמנם לפי דעת קצת פוסקים דסבירא להו דגם במומר לא שייך לומר אין שליח לדבר עבירה, כיון דעיקר הטעם משום דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים [קידושין מב:], ויוכל לומר שלא עלה על לבו שישמע לדבריו, אבל מי שבלאו הכי כבר הוא מוחזק לעשות דבר עבירה זו, לא שייך בזה דברי הרב וכו' ומחייב שולחו, א"כ כ"ש בכותי בדבר שאינו מאמין כלל ובודאי יעשה זאת דמחויב שולחו, וא"כ בכותי שייך חשש כעין דאורייתא, ולכך חששו למראית עין, אבל בנכרי דאין שליחות לנכרי לא חיישינן למראית עין דאיסור שבות. ומזה ראייה לדעת הסמ"ג דמלאכת שדה של ישראל כשנעשה גוי שליח לעבוד עבודתו, אסור מן התורה או עכ"פ כעין דאורייתא.

והנה בש"ס שם אהך דאמר ר' שמעון בן אלעזר שלא ישכור שדה לכותי משום שנקראת על שמו וכותי עושה מלאכה בחול המועד, ואקשינן עלה ותיפוק ליה משום "לפני עור לא תתן מכשול" [ויקרא י"ט, י"ד], ומשני חדא ועוד קאמר, חדא משום לפני עור, ומשום דנקראת על שמו. והנה זה לי ימים הקשיתי בזה קושיא אחת וגדולה היא אלי, מהא דפסקינן בש"ע אבן העזר (סימן ה' ס"ד) דאסור ליתן בהמה לנכרי כדי לסרס אותה, משום דבני נח מצווין על הסירוס, והנותן בהמתו להם לסרסה עובר על לפני עור. וכתב (בה"ג) [בהגה שם] דמותר ליתנה לנכרי שאינו מסרס בעצמו, כגון שהוא אדון שאינו עובד בעצמו רק נותן לעבדיו לסרס, דכיון דאינו עושה בעצמו הוי כמו לפני דלפני, דקי"ל בש"ס דעבודה זרה [יד.] דליכא איסורא, וא"כ מה הקשה הש"ס כאן ותיפוק ליה משום לפני עור לא תתן מכשול, הא נפקא מינה אם רצונו להשכיר לכותי שהוא אדון ואינו עובד בעצמו מלאכת שדהו רק ע"י עבדיו, דבזה ליכא חשש לפני עור, וחשש זה שנקראת על שמו שייך בזה.

ואמנם הדבר נכון דבאמת מקור דברי הגהת רמ"א הוא מדברי תרומת הדשן בתשובה [סימן רצ"ט] שכתב כן, והקשה בעצמו דהרי קעבר הישראל על לפני עור, דהנכרי אומר לנכרי אחר שיסרס הבהמה וזה אסור מטעם שליחות, וא"כ הנכרי הראשון קעביד איסורא והישראל עובר על לפני עור, ותיריך דאין שליחות לעכו"ם, א"כ אינו עובר על זה מחמת השליחות רק על מה שמסרס וזה חשוב לפני דלפני. והיינו בנכרי, אבל בכותי שייך שליחות, א"כ הכותי הראשון קעביד איסורא, והישראל שמשכיר לו שדהו עובר על לפני עור, ושפיר דייק הש"ס ותיפוק ליה משום לפני עור. ואין לומר דהכותי עושה הדבר ע"י עכו"ם דלא שייך שליחות, ואינו רגיל לעשות אף ע"י כותי אחר, דא"כ

אוצר ההלכה

דמר זוטרא [מועד קטן יב.] דלא רצה לכונוס לתוכו, וסתמא דמילתא התנה עמו שלא יעשה מלאכה, במחילת כבודו לא ידעתי כוונתו, דללישנא קמא שם דהדבר היה מקבלי קבולת חוץ לתחום דשרי מדינא, אלא דמכל מקום אדם חשוב שאני, א"כ למה הוצרך להתנות עם הנכרי, כיון דגם אם הנכרי עושה מלאכה מותר חוץ לתחום, ולישנא בתרא דהיה מסייע בתבן למלאכה ולא ביום השבת, אף דהתנה שלא לעשות מלאכה, מ"מ איסור כעין דאורייתא הוא, וממה נפשך אין ראייה לסתור דברי הפוסקים המתירין.

והנה לקמן סימן תקמ"ג [ס"ג] הביא רמ"א בהגה, שאם התנה שלא יעשה הנכרי מלאכה ומצאו אח"כ שעשה אינו צריך למחות בידו, ודין זה מהמרדכי מועד קטן [סימן תתנ"ב]. ואני תמה למה לא ימחה בידו כיון דיש חשש מראית עין, והרי חזינן בש"ס דכיון דכותי לא ציית לא מהני תנאי. ואפשר לומר דרק על תחילת הנתינה קפדינן, דהיכי דלא ציית יש איסור ליתן לידו, אבל כיון דנכרי ציית א"כ ניתן לידו בהיתר, לכך אינו צריך למחות בידו אח"כ. כצ"ל בדעתו. אבל לא ידעתי מאין לו דבר זה. וצ"ע לדינא, דאפשר דלא היקל רק בחוה"מ אבל לא בשבת ויו"ט. וכל מה שכתבתי בזה הם דברים ברורים לדינא.

(ישועות יעקב – סק"ו)

(ט) שם פוסק אדם עם הגוי על המלאכה וכו'. כתב ב"י ד"ה כתב הסמ"ג מצוות לא תעשה (סימן ע"ה [דף כ"ד ע"ד]) בשם המכילתא [בא פרשה ט'], "כל מלאכה לא יעשה" [שמות י"ב, ט"ז], לא תעשה אתה ולא חבירך, ולא יעשה עובד כוכבים מלאכתך. מכאן משמע שאסור להניח לעכו"ם לעשות מלאכתו בין ביו"ט בין בשבת דאורייתא כו'. נ"ב: יש לומר פשט הכתוב היינו ע"י עכו"ם שקיבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים ויש לו דין גר תושב, ואסור מן התורה לעשות מלאכת ישראל כידוע, דעובד כוכבים אסור לקיימו בא"י דכתיב "ולא ישבו בארצך" כו' [שמות כ"ג, ל"ג], ואיך יזהיר הכתוב על איסור מלאכתו אחר שקדם איסור חנייתו. [ו]לגבי שבת הוזהר בפירוש "וינפש בן אמתך והגר" כו' [שמות כ"ג, י"ב], וביו"ט נכלל בלשון "לא יעשה" כו'. ומכאן יש ללמוד שביתת עבדים ביו"ט, ואולי גם בהמה. ועיין סימן ד"ש וסימן תכ"א¹⁴ בב"י מה שכתב שם. ועיין רמב"ן על התורה פרשת בא [שמות י"ב, ט"ז] ופרשת אמור [ויקרא כ"ג, כ"ד] מה שכתב בדברים אלו, ופירש עכו"ם ממש, וכתב דאסמכתא היא, ועיין במכילתא. ועכ"פ גם לדברי הרמב"ן פרשת אמור יש שורש לשבות מה"ת. על כן אמרו חז"ל [חגיגה טז:] אל תהי שבות קלה בעיניך כו'. ודוק כי מה שכתבתי נ"ל ברור. (משכנות יעקב)

(י) שם פוסק אדם עם הגוי על המלאכה וכו'. כתב ב"י, כתב סמ"ג כו' תניא במכילתא [בא פרשה ט'] כו'. נ"ב: עיין מה שכתב הברכי יוסף בסימן רמ"ג [סק"א]¹⁵, ועיין מה שכתב

[פ"ב ה"ב] הביא בשם מהרי"ט [ח"א סימן קט"ז] דבדרבנן יש שליח לדבר עבירה, ומלאכת חוה"מ אינו רק מדרבנן, וא"כ (לא) שייך בה ענין שליחות ולא הוי לפני דלפני, ושפיר הקשה הש"ס. והנה באמת דעת הרי"ף [מועד קטן א.] דמלאכת חוה"מ דאורייתא כיון דנלמד ממדרש הפסוקים, אך שהפוסקים דקדקו דאינו רק מדרבנן מדמחלק בין מלאכת אומן ובין מלאכת הדיוט, והיינו לפי המסקנא דמלאכת מרחץ מותר בחוה"מ. אבל דעת המקשה דאף מרחץ אסור בחוה"מ, א"כ לא חלקו בין מלאכת חוה"מ לשבת ויו"ט ושייך לומר אין שליח לדבר עבירה בחוה"מ כמו ביו"ט עצמו, וא"כ הוי לפני דלפני. והדבר נחמד ונעים, והארכתי בזה הרבה, אלא שכבר יצאתי הרבה מן הדבר הנוגע להלכה ולביאור לשון הטוש"ע אשר חיבורי זה נתיסד עליו.

ענה נבוא לבאר דין התנה עם העכו"ם לשבות מן מלאכתו ביום השבת, ולכאורה הדבר מבואר בש"ס אהך דר' שמעון בן אלעזר דאמר לא ישכור אדם שדהו לכותי מפני שנקראת על שמו וכותי זה עושה בו מלאכה בחוה"מ, הא לנכרי שרי, נכרי נמי עושה מלאכה בשבת, ומשני נכרי אמרינן ליה וציית. מבואר להדיא דאם התנה עם הנכרי שישבות ביום השבת ליכא איסורא כלל. ואין לומר דר' שמעון בן אלעזר הוא דאית ליה כן, אבל רשב"ג דאינו מחלק סבירא ליה דאף דאם מבטיח שלא יעשה בשבת אסור, מנא לן לעשות פלוגתא, ודילמא רשב"ג איירי בלא התנה עם העכו"ם שלא יעשה בשבת, ועל כן פשיטא דאם העכו"ם הבטיח שלא יעשה מלאכה ביום השבת אין איסור. ואמנם לקמן סימן רמ"ו [ס"ג] בהגה"ה מבואר לענין הך מילתא דקי"ל דאין להשכיר בהמה לנכרי משום דאדם מצווה על שביתת בהמתו, ואף אם התנה עם העכו"ם שתנוח בשבת לא מהני דאין העכו"ם נאמן על כך. וקשה דבש"ס מבואר דנאמן העכו"ם ומותר להשכיר לו. אמנם הדבר פשוט, דבשלמא במשכיר שדהו לנכרי דאין בזה רק חשש מראית עין, על כן נאמן הנכרי דאין כאן רק איסור דרבנן, אבל בשביתת בהמתו דאסור מן התורה אין סומכין על אמירת העכו"ם דאינו נאמן. ומעתה בקבלנות דמותר מדינא, פשיטא דמהני אם מתנה עם העכו"ם שלא יעשה מלאכה דעכו"ם נאמן. אבל אם העכו"ם הוא שכיר יום ועוסק במלאכת בנין של בית ישראל, בזה כיון דמלאכת ישראל נעשה על ידו, כיון דלשיטת הסמ"ג אסור מן התורה או עכ"פ כעין דאורייתא, אפשר דאין העכו"ם נאמן. ואמנם אחר העיון זה אינו דבאמת כשהתנה עם העכו"ם שלא יעשה מלאכה בשבת, אף אם העכו"ם לא יציית ויעשה מלאכה, אין זה מיקרי מלאכת ישראל כיון דאינו עושה בשליחות ישראל, וא"כ הדר אין כאן רק מראית עין ואיסור דרבנן אף לשיטת הסמ"ג, וא"כ הדר מהימן העכו"ם לומר שלא יעשה מלאכה. וכיון שהעכו"ם נאמן, א"כ הישראל לא קעביד איסור במה שמסר לו, ועל כן מותר בדיעבד דלא שייך בזה קנס כיון דליכא איסורא. ומה שהקשה המג"א [סקי"ב] מהך

הערות וצינונים

14. לא מצאנו שם מזה, ונראה דצ"ל סימן תקכ"ו (ס"ב), או סימן תצ"ה (ס"ג). 15. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות כ"ה.

אוצר ההלכה

שהאריך בביאור כל השיטות בזה. ועיין עוד בתשובת משכנות יעקב (סימן צ"ג) [ק"ג] שדחה להפוסקים האוסרים בקבלנות. (פתחי תשובה)

(טו) שם פוסק אדם עם הגוי וכו' והגוי עושה לעצמו וכו' נ"ב: כתב הרב מג"א ז"ל [סק"א], פירוש דאין קפידא לישראל בזה, דאם לא יעשהו היום יעשהו למחר. יע"ש. ולפק"ד אף שישראל זה רצונו שיגמור אותה מלאכה יפה שעה אחת קודם, מותר כל שהוא בקבולת ובצנעה ולא פירש לו כוונתו שרוצה אותה יפה שעה כו', יען זה הגוי קבלנותיה עביר כמבואר בש"ס [מועד קטן יב.]. ולפי זה פירוש עושה לעצמו ר"ל שהגוי עושה להשתכר בו ליהנות באותה מלאכה יפה שעה אחת קודם וליקח אחרת. יע"ש. ומיהו דוקא בקבלנות מותר, אבל בשכירות אפילו בביתו של גוי אסור כמו שיתבאר, וכן כתב הרב המגיד משם הרשב"א ז"ל בפ"ו מהלכות שבת [היי"ב]. יע"ש. (ברכות מים)

(טז) שם פוסק אדם עם הגוי וכו' והגוי עושה לעצמו וכו' שאין ישראל נהנה ממלאכתו, דאם לא יעשהו היום יעשה למחר. אבל אם ישראל חפץ בכך אסור. תוספת שבת [סק"ב]. ולא דמי לאריסות דמותר כשהעכו"ם ג"כ נהנה אף כשיש לישראל הנאה, שאני הכא דאין לנכרי חלק ברור, רק כדי שיהיה לו יום פטור בחול שהוא ריוח כל דהו, (פירוש, דאם לא יעשה עכו"ם המלאכה בשבת מ"מ יכול להשלים מלאכתו בחול), לכך כשיש לישראל ריוח אסור. אבל כשיש לעכו"ם חלק ברור מותר כשישראל נהנה. ולפי זה היכא שהוא שוכר את העכו"ם בקבולת דמרחץ שיתן לו מכל היסק והיסק מותר. ודעת הפרי מגדים [אשל אברהם סימן רמ"ג סק"ב], דכשישראל מרויח, אז לא מהני רק היכא שהעכו"ם נוטל חלק בגוף. (ודעת הגאון [רבנו זלמן] בספרי הש"ע שלו [ס"א], דאף דחפץ הישראל בזה שעושה מלאכתו בשבת מותר, ועד כאן לא קאמר הרשב"א¹⁶ דאסור, היינו היכא שיש לישראל ריוח שמתרבינן נכסיו, אבל הנאה כל דהו מותר בקבלנות, כיון שעכו"ם עושה להשלים מלאכתו. ועיין מג"א ריש סימן רמ"ד, ויש לעיין מאי שנא מבסימן רמ"ג [סק"ב] שכתב דלהכי אסור במרחץ, כיון שאין לעכו"ם הנאה דיצטרך לשלם לו, משמע דאם יש לעכו"ם ריוח מותר אף היכא שיש לישראל ריוח, ואמאי כתב כאן בקבלנות דמותר כיון שאין לישראל הנאה. רצ"ע. ועיין בקונטרס אחרון מהגאון [סק"א] שתיירץ על זה. ודוק. (עצי בשמים)

(יז) שם פוסק אדם עם הגוי וכו' והגוי עושה לעצמו וכו' עיין באר היטב (סק"א). ועיין בספר מנורה הטהורה [קני המנורה סק"א] שכתב, דהוא הדין אם יש קפידא לישראל שצריך לה תיכף אחר שבת שרי, כל כמה דאין העכו"ם יודע מזה עושה

במחזיק ברכה סימן רמ"ד (סק"ד)¹⁶, ועיין מה שכתב על דבריו בערך השלחן כאן (סק"ב)¹⁷. (דברי מנחם – הגב"י סק"ג)

(יא) שם פוסק אדם עם הגוי על המלאכה וכו' כתב ב"י, לעשותה אף בביתו של גוי "ואף חסרה מעשה". נ"ב: ואפילו מסרה מערב שבת. כצ"ל. (זכר אליהו – סימן ז')

(יב) שם פוסק אדם עם הגוי על המלאכה וכו' עיין בספר עט סופר (ח"ג דף ע"ד נכלל ע"ו פרט ג'), מה שכתב בשם תשובת בית יצחק (סימן ל"ב [אות ד']) ליישב הסמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד] דסובר דמלאכה ע"י עכו"ם דאורייתא. וכתב שם דב"י הקשה עליו מאי טעמא מותר אם הוא בביתו של גוי. ועירוב דברים אני רואה, דלא הב"י הקשה כן על הסמ"ג, אלא הכל הוא מדברי סמ"ג עצמו כמבואר למעיין בב"י.

(ילקוט הגרשוני – סק"ד)

(יג) שם פוסק אדם עם הגוי על המלאכה וקוצץ דמים וכו' קציצה זו לאו דוקא כשפסק עמו בסכום ידוע שאינו מעלה ומוריד שכרו, אלא גם אם קצץ לו שכר שאין לו קצבה, שהתנה עמו כך וכך למאה מהמלאכה שעושה, ששכרו ישנו בעולה ויורד לפי פעולתו המעט הוא אם רב, גם זה מקרי קצץ ושרי. הרב מוהר"ש חיים ז"ל בספרו הבהיר שמן המשחה הנ"מ (דף ח"י ע"א וב'). (פתח הדביר ח"ג – סק"א)

(יד) שם פוסק אדם עם הגוי על המלאכה וקוצץ דמים וכו' עיין בתשובת חתם סופר (סימן ס'), בישראל שקצץ שכרו עם האומן שקורין מייסטער שהוא יעמיד פועלים ושכירי יום שלו, ולבסוף יעלה בחשבון כמה הוציא וקוצץ לו סך ריוח, ואין להישראל עסק עם הפועלים כלל רק עם האומן אשר קצץ עמו, לא מקרי שכיר יום, דהפועלים אדעתיה דהאומן אדונייהם עבדי ולא אדעתיה דישאל, ואינו אסור אלא משום מראית העין. ועובדא דשם שנשרפו קרוב למאתים בתים וימי הסתיו קרוב לבוא, והתיר לעת הצורך. ע"ש. וכן בתשובת לחמי תודה (סימן ב') [ג' דף נ"ט ע"א], בשכרו אומן אדריכל אינו יהודי בקבלנות, והאומן עושה ע"י שכירי יום איכא מראית העין שיאמרו שכירי יום דישאל נינהו. ובתשובת כתב סופר (סימן מ"א) הביאו להלחמי תודה וחלק עליו, כיון דאין לישראל עסק עם הפועלים לא חיישינן למראית העין¹⁸. עוד כתב שם בעובדא דשם שהתנה עם האומן אדריכל שלא יעשה בשבת, אך לא כתב כן בהשטר קבלנות, והאומן משנה ועושה בשבת, ורצה לפייסו להאומן במעות ולא אבה האומן בשום אופן. ומסיק, הגם דבכל זאת צריך למחות כד לא ציית ליה, מ"מ כיון שרצה לפייסו בדמים כבר יצא ידי חובה, ומ"מ מהיות טוב שילך אל הערכאות לתבוע עלבוננו כי לא קיים האומן התנאי, כדי לפרסם הדבר. עיין שם

הערות וצייונים

16. נדפס לעיל אות ד'. 17. נדפס לעיל אות ו'. 18. דחיה זו כתב הרב השואל שם, אבל הכתב סופר שם כתב לו שלא נראה לו סברא זו, אבל דחה דברי הרב לחמי תודה מטעם שכיון שידוע שאומן המקבל קבולת מעשהו כך הוא ששוכר לעצמו שכירי יום ליכא מראית עין כלל. ע"ש. 19. לפנינו בש"ע הגר"ז בקונטרס אחרון כתוב: הראב"ד והרא"ש ומהרי"א וב"י סימן רמ"ג ורמ"ז.

אוצר ההלכה

עין מג"א (סק"ב) שאין מכירין הכל וכו'. וכן הוא לשון הרמב"ם בפ"ו [הי"ג]. הנה העולת שבת [סק"א] דחק בלשון הש"ע, דפירש דהכל אין מכירין, אבל אם מקצת מכירין אסור, כמו שכתב בהג"ה דאפילו לחשד אורחים חוששין. אבל המג"א מ"אן בזה, ומפרש דהכא קילא משום שהוא מלאכת תלוש, מה שאין כן לקמן שהוא מלאכת מחובר. אבל מכל מקום קשה מנא ליה למחבר לחלק, ומהיכן למד האי חילוקא, הלא צריך שיעור לדבר מה יהיה הכל, כמה אנשים יכירו, ומעולם לא מצינו חילוק. ויש לומר ראייתו הוא דהאי דינא דתלוש מותר בבית נכרי נלמד מעורות לעבדן וכלים לכובס דשרי בית הלל [שבת יז:], וסתם בגדים לכובס מסומנים בסימן ישראל, אלא שמע מינה דהחילוק הוא בין תלוש למחובר, דבתלוש מסתמא לא ידעו אינשי, [ו]אי לפעמים ידעו מקצת אנשים, ידעו ג"כ שהוא בקבלנות, אמרו בזו לא פלוג. וכן להיפך במחובר לא פלוג רבנן, וחששו אם ידע אחד ואסרו משום דסתם מחובר מפרסמא מילתא. וכ"ה עמא דבר שנותנים כלים לכובס מסומנים בסימן ישראל, ומנהגן של ישראל תורה. ועיין לקמן סימן רנ"ב (ס"ק י"ד) מה שכתבתי. (בגדי ישע)

כב) שם במה דברים אמורים בצנעא שאין מכירים הכל כו'.
כתב המג"א ז"ל [סק"ב], ואע"ג שקצת יודעים שהיא מלאכת ישראל לא שרי כיון שנעשית בצנעא כו', מה שאין כן בהגהה מייירי במלאכת מחובר ותוך התחום, שם חיישינן אפילו לאורחים כו', דלא כע"ש [סק"א]. ע"כ. ולפ"ד יש בדבריו טעות סופר הניכר, וצריך לומר ואע"ג כו' שהיא מלאכת ישראל שרי, דאי לא תימא הכי אלא דלא שרי קאמר, קשה דכתב שנעשית בצנעא, דמשמע דמאי דלא שרי היינו משום שנעשית בצנעא, אדרבא להיות נעשית בצנעא טפי יש להתיר. ועוד שכתב מה שאין כן בהגהה כו', ואם איתא דלא שרי קאמר, אין צורך לחלק בדין זה לדין ההגהה דכולהו לחומרא. לכן על כרחך לומר דתיבת לא דכתב אינה בדקדוק וטעות סופר הוא, וכוונתו לומר דאע"ג דקצת יודעים שרי, כיון שנעשית בצנעא ובקבולת. והשתא אתי שפיר מה שהוצרך לחלק דלא דמי למה שכתב מור"ם ואפילו אם דר בין העכו"ם יש לחוש כו', דהתם שאני דמייירי במחובר כו'. ומן התימה על הרב ז"ל שכתב דלא כע"ש כו', והרואה יראה דברי הלבוש ז"ל [ס"א] שהם הם דברי מרן בש"ע. יע"ש. ושמא מה שכתב דלא כע"ש הוא הרב בעל עולת שבת, ואינו מצוי אצלי²⁰. אמנם דין הרב ז"ל נכון הוא, וכן הוא מדוקדק ממה שכתב מרן בסעיף זה, אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסור, משמע דבידועה וגם מפורסמת אסור, אמנם בידוע לקצת בני אדם ואינה מפורסמת שרי. יע"ש. (ברכות מ"א)

כג) שם במה דברים אמורים בצנעא שאין מכירים הכל וכו'.
ושאלוני על ענין מלאכת השישאנה שבשאלוניקי ובאינדרנופולי, והפועלים הם בקיבולת ועושים המלאכה בביתו

הכל אדעתיה דנפשיה, אז שרי להנות גם בשבת ממלאכה זו כשנשלמה לדעת המתירין בסימן רנ"ב [ס"ד]. יעו"ש.

(ארחות חיים – ספינקא – סק"א)

יח) שם במה דברים אמורים בצנעא. האי צינעא היינו דלא חזו ליה ישראל לאותו הגוי בעידנא דקא עביד מלאכת ישראל, אבל מאי דחזו ליה גוים דעיילי בבית הגוי בשבת לא חשיב פרהסיא. והגם דלמחר יתפרסם הדבר לישראל או אפילו היום אפומייהו דנכרים, לא הוי פרהסיא, דמסתמא אמרי אשר פיהם דבר שוא. ואי נמי קושטא אמרי, תלו דבהיתרא עבד או יחקרו וידעו דבהיתרא עבד, וקיבולת דחוץ לתחום יוכיח. הרב כמוהר"ד ז"ל בתשובה הנ"מ בספר שמן המשחה (דף ט"ב ע"ב) והסכים עמו הרב המחבר ז"ל שם (דף כ' ע"א).

גוי שהוא סרסור למכירת פוליסא מפ'לוריניס, אי שרי לישראל לצוות לגוי הסרסור הלז קודם השבת שיקנה לו בשבת סך מה מפ'לוריניס, שנוטל הגוי סרסורו כן וכן למאה מהסכום שיקנה, מי נימא דאדעתא דנפשיה קא עביד משום הרווחה ידידה. ואיכא בהא איסור כתיבה בשבת, דהמנהג הוא שאחר שיגמרו לתת הפוליסא בשער שקצבו ביניהם נוטלים מיד הסרסור כת"י הנקרא ניט"ה, ולפעמים כותב בה שם הקונה, וגם המוכר כותב פוליסא ביום השבת על שם הישראל הקונה. ואם תמצי לומר דלצוות להדיא שיקנה בשבת אסור, מהו הדין אם מותר לומר לו סתם בערב שבת לקנות לו סך כך וכך פ'לוריניס. עיין להרב כמוהר"ד הלוי ז"ל שם, דהגם שנתן כמה טעמים להתיר, מ"מ לענין מעשה נטה דעתו להחמיר. והרב המחבר ז"ל בתשובה שאחריה החליט לאסור מכמה טעמי. ע"ש.

(פתח הדביר ח"ג – ס"ק ד"ה)

יט) שם במה דברים אמורים בצנעא שאין מכירים הכל וכו'.
[כתב במג"א] [סק"ב], ואע"ג וכו'. לא ידעתי איזה חילוק יש בין נעשה בצנעא ובחדרי חדרים, כיון שמ"מ קצת בני אדם יודעים ממנו, או שנעשה במחובר ובפרהסיא ומ"מ רק קצת בני אדם יודעים מיעוטי דמיעוטי. והעיקר נ"ל הא שכתב המחבר שאין מכירין הכל, והוא מדברי הרמב"ם (פ"ו מהלכות שבת [הי"ג]), פירושו שכולם אינם מכירים, דהיינו שאין גם אחד שיכיר, דאם לא כן היה לו לכתוב שאין הכל מכירים והיה משמע שקצתם מכירים, והחליף התיבות לשינוי המשמעות, דמשמע שכל בני העיר ואף בני ביתו אינם מכירים. זה נראה לי ברור לפי דברי ההג"ה. (חמד משה – סק"ב)

כ) שם במה דברים אמורים בצנעא שאין מכירים הכל כו'.
כתב ב"י (שיטה ל"ד), במה דברים אמורים בצנעא שאין מכירין הכל וכו'. נ"ב: עיין בספר מג"א (סק"ב), ובספר קרית מלך רב (דף כ"ה ע"ד). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ג)

כא) שם במה דברים אמורים בצנעא שאין מכירין הכל וכו'.

אוצר ההלכה

איכא חשדא. (ועיין להרב דברי מנחם בסימן רמ"ד (הגב"י אות ט')²¹ הספרים שציין בזה, ע"ע).

(ויקרא יהושע – הלכות שבת סימן ב')

כד) שם במה דברים אמורים בצנעא שאין מכירים הכל וכו'.
כתב מג"א (סק"ב), ואף על פי שקצת יודעים וכו', שרי כיון שנעשה בצנעה. אין לשונו מדוקדק לכאורה, דמשמע כשהוא מפורסם שהוא של ישראל אסור אפילו נעשית בצנעה, וזה אינו, דבמטלטלין אפילו מפורסם שהמלאכה של ישראל, אם הא"י עושה בצנעה שרי כמו שכתב סימן רנ"ב ס"ג, מג"א (שם סק"י), וכן כתב המג"א כאן בסעיף ד' (סק"ג). וא"כ משמע דבמטלטלין תרוייהו בעינן, דהיינו שידוע שהמלאכה של ישראל והא"י עושה במקום מפורסם, אבל אי חסר חד מהני שרי בקיבולת, ובלבד שלא יעשה הא"י בביתו של ישראל. אבל במחובר אסור בכל גווני, אפילו דר בין הא"י יש לחוש לאורחים הבאים, דהא אי אפשר לבנות בצנעה. ומה שכתב בהגה"ה או לבני ביתו, ר"ל אפילו הבנין עומד במקום שאינו ניכר שהוא של ישראל, אפילו הכי יש לחוש לבני ביתו שיחשדוהו ששכרו לימים ואומר לפניהם ששכרו בקיבולת כמו שכתב סק"ז.

ובדבר המטלטל והוא לצורך מחובר, כתב רמ"א (ס"ב) דיש מתירין (ו) אם אינו מפורסם שהמלאכה של ישראל, משמע דאם הוא מפורסם שהוא של ישראל, אפילו שעושה הא"י בצנעה אסור. ואפשר משום שנקרא שם הישראל עליו טפי, וכל מקום שאסור מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור [שבת סד:]. ועיין ט"ז סוף סימן רמ"ג [סק"ג]. מה שאין כן במטלטלין שאינן לצורך מחובר שעושה בצנעה שרי כיון שאין שם הישראל נקרא עליו. ועיין במג"א (סימן רנ"ב סק"י). וזה כללי סימן זה.

שם ואע"ג שקצת יודעין וכו'. נ"ב הגליון: עיין ס"ק י"ג. ובתוספת שבת [סק"ג] פירש, דאירי הרב אפילו שעושה במקום פרסום וגם קצת יודעים וכו' אפילו הכי שרי. ע"ש. (חדושי מוהרמ"ז)

כה) שם במה דברים אמורים בצנעא שאין מכירים הכל וכו'.
כתב ב"י, במה דברים אמורים בצנעא כו'. ובש"ע (ס"א) כתב, במה דברים אמורים בצנעא שאין מכירים הכל כו'. הרב עולת שבת [סק"א] דחק בלשון מרן ז"ל, דפירש דהכל אין מכירין אבל אם מקצת מכירין אסור, כמו שכתב מור"ם דאפילו לחשד אורחים חוששים. אמנם הרב מג"א (בסק"ב) רוח אחרת אתו, שכתב, ואע"ג שקצת יודעים שהיא מלאכת ישראל שרי כיון שנעשה בצנעא. כצ"ל. והכא קילא משום שהיא מלאכת תלוש, מה שאין כן מה שכתב מור"ם [מיירי] שהוא מלאכת מחובר. ועיין במאמר מרדכי (בסק"א) שכתב דנראה לו עיקר לדינא כדברי הרב עולת שבת. ומה שכתב [המאמר] שאין זה בנמצא, דסתם מלאכת תלוש אין שם בעליה עליה כו'. ע"ש. האי דינא דתלוש

של ישראל בשבת, אם מותר או אסור, ואף על פי שעמדו עליה כמה אשלי רבירבי מ"מ אין מדרש בלא חידוש. איתא במועד קטן [יב.], מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור, חוץ לתחום מותר. כתב רש"י ז"ל, והא דשרי ב"ה [שבת יז:] ליתן עורות לעבדן וכלים לכוּבס וכו', י"ל דשאני התם דלא מינכרא מלתא, אבל מידי דמינכרא בתוך התחום אסורין. וישמע מן הדא דמלאכת השישאנה אסיר משום דמינכר שהוא של ישראל וידוע לכל שהוא של ישראל, וכן הוא דעת הרמב"ם דכתב בפרק ששי [ה"ג] וז"ל: במה דברים אמורים בצנעא, שאין מכירין הכל שזו המלאכה הנעשית בשבת של ישראל היא, אבל אם היתה ידועה ומפורסמת לכל שזו המלאכה הנעשית בשבת של ישראל היא אסורה. ומשמע דהוציא דין זה [מ]מימרא דשמואל דאמר סתם מקבלי קיבולת, דמשמע אפילו של מטלטלין, וההיא דעורות לעבדן מוקי לה באין מכירין (את) הכל שזו המלאכה הנעשית בשבת של ישראל, וכמו שפירש רש"י. והרב מגיד משנה ז"ל נראה לי דהוציא לרבנו בענין אחר דין זה, והפשוט כמו שכתבתי, דפירוש רבנו כגון שפירש רש"י, וכן הוא פסק מרן ב"י ז"ל. ויען לבי ויאמר דאמרין בירושלמי דשבת פ"ק [ה"ח], תנינן אומנים גוים שהיו עושים עם ישראל בתוך ביתו אסור בתוך בתיהם מותר, במה דברים אמורים בקיבולת אבל בשכירות אסורה, במה דברים אמורים בתלוש אבל במחובר אסור. ומשמע מדברי הירושלמי דבביתו של גוי מותר כל מיני מלאכות אפילו מידי דמינכר, מדקאמר סתם בביתו של גוי מותר. וכן מדפליג ותני במה דברים אמורים בתלוש אבל במחובר אסור, נישמענין רבותא במה דברים אמורים בצנעא במידי דלא מינכר אבל במידי דמינכר אפילו בביתו של גוי אסור, אלא ודאי משמע מדברי הירושלמי דמותר בביתו של גוי אפילו מידי דמינכר. וכן מצאתי לרוב הפוסקים, דהם התוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא], והרא"ש [שם פ"א סימן כ"ג], ורבנו ירוחם, דבעינן אפילו בבית הגוי שיהיה בצנעא כמבואר בפרק [בתרא] [קמא] דעבודה זרה, ורבנו ירוחם נתיב (ק) י"ב חלק י"ב [דף פ"ב ע"ב].

וטרם כל אסביר לך סברא, דעל כרחק אינו אסור לעשות מלאכה הגוי אלא בביתו של ישראל הדר שם, דאם אינו דר שם הא פשיטא דאנו יודעים שהוא בקבלנות, דאין אדם לוקח שכיר יום ואינו יושב עליהם, כשם שאמרו חכמים [בבא מציעא כט:]. הרוצה לאבד ממנו ישכור פועלים ואל ישב עמהם, וא"כ מי שיש לו פועלים במקום שאינו דר שם בודאי אין העולם תולין לו בשכירות יום, אלא או אומרים שהוא בקבלנות או אומרים שהם שותפים. והיינו דוקא במלאכה שאינה ניכרת, אלא אם יכנס אדם לתוך ביתו של ישראל ויראה שם פועלים. אבל אם הוא דבר שניכר לשוק, כגון שרואין העולם שבחוץ שעושים מלאכה דאורייתא, בזה איכא למיחש מפני מראית העין, מפני שאין העולם יודעין שאין שם ישראל עומד על הפועלין, ומשום הכי

אוצר ההלכה

דחיישנין אף לחשד בני ביתו. ע"כ. וטעם חילוק זה אינו מובן, דהא מקור דין זה שכתב השו"ע לחלק בין צינעה לפרהסיא הוא מהירושלמי (שבת פ"א ה"ח) דאמר בתוך ביתו אסור בתוך בתייהם מותר. וא"כ היה נראה טעם החילוק, דאין דרך ליתן לביתו של העכו"ם לעבוד רק בקבלנות, ולכן לא יחשדוהו בשכיר יום, אבל בביתו של ישראל יחשדוהו שעושה בשכיר יום, ולפי זה לא דוקא בצינעה רק אף אם הרבה יודעין שהוא של ישראל מותר, וזה מובן בסברא.

שוב מצאתי כן בספר אחד נקרא נבל עשור [קונטרס משמרת שבת אות ד'], הביא דברי הריטב"א במועד קטן [יא: ד"ה האריסין] שכתב וז"ל: ואע"ג וכו' התם במטלטלין דלא ידוע דכלים ידיה ניהו, ואף אם יודע למי יאמרו בקבלנותיה עבד, שכן דרך לעשות בקבלנות. ופירש שם בספר הנ"ל כמו שכתבתי, דמסתמא אין דרך ליתן לביתו של עכו"ם בשכיר יום, דמי ישב להשגיח עליו. ע"כ. והנה הריטב"א יליף לה מהא דבית הלל מתירין עם השמש (שבת דף י"ח ע"א), ושם איירי ליתן לביתו של עכו"ם. ואכן צ"ע בזה, דא"כ למה מלאכת מחובר כגון אבנים לשקען בבנין אסור, דהא מ"מ ידעו דבביתו של עכו"ם הדרך בקבלנות, וגם הרי דבר דדרכו בקבלנות אף בפרהסיא מותר, וכיון דאנן אמרינן דלביתו של עכו"ם ודאי הדרך בקבלנות, וא"כ אף בהכל יודעין למה יהיה אסור. וא"כ ודאי צ"ע החילוק בזה. וקצת היה נראה בזה טעם אחר ע"פ מה שכתבתי לעיל (סימן רמ"ג סק"ב)²⁶, דמלשון הפוסקים שכתבו דמחזי כשכיר יום, משמע דרצונם לומר דהם אין יודעין להבחין בין שוכרו בקבלנות לשכיר יום, וא"כ יחשדוהו שעושה באיסור. וכעת ראיתי כאן במגורה הטהורה (סק"ב) שדייק כן מדברי הרמב"ם [הלכות יו"ט פ"ז הכ"ה], והקשה דא"כ אף במטלטלין היה לנו לאסור לפי זה אף בקצין. וכתב (דהרי"ף) [דמהריט"ן] בתשובה [סימן ס"ן] כתב, דבמטלטלין ידוע טפי החילוק, וכתב דהוא דוחק.

שוב דקדקתי, ונראה מדברי הריטב"א הנ"ל שכתב בתחילה מטלטלין דלא ידוע וכו', דאף דהדרך בקבלנות, מ"מ לא התירו רק משום דהרבה פעמים לא נודע, וכן ראיתי בשו"ע של הרב [ס"ב] דכתב, דמלאכת מחובר כיון דרוב פעמים נודע אסור, אבל בדבר תלוש אף שמקצת יודעין לא גזרו חז"ל כיון דרוב פעמים לא נודע. ע"ש. וא"כ נראה דחכמים החמירו בכל דבר היכי שהדרך של אותו חפץ לעשותו בשכיר יום, ובזה אף בביתו של עכו"ם לא התירו רק מטעם שלא נודע ברוב פעמים, אבל היכי דדרך הדבר בקבלנות אז מותר ולא גזרו. ומ"מ אף דכן מוכרח, מ"מ החילוק בין דבר שדרך בקבלנות בין מקום שדרך בקיבולת, כגון בביתו של עכו"ם לצורך מחובר, צריך להסביר, כי הוא אינו מובן, אם לא דנאמר דאף בכל מקום אסור, עיין (גנוי חיים – סק"א).

מותר בבית נכרי נלמוד מעורות לעבדן וכלים לכובס דשרי ב"ה [שבת יז:], וסתם בגדים לכובס מסומנים מסימן ישראל, אלא דהחידוש דבתלוש מסתמא לא ידעי אינשי, ואי לפעמים ידעו מקצת אנשים, ידעי ג"כ שהוא בקבלנות, ובזו לא פלוג כו'. וכן המנהג שנותנים כלים לכובס מסומנים בסימן ישראל, ומנהגן של ישראל תורה. עיין בבגדי ישע (סק"ב)²², ועיין מה שכתב הרב יד אפרים סביב לש"ע (בסק"ב).

וראיתי להרב מעשה רקח (כפ"ו מהלכות שבת דין י"ג) שכתב וז"ל: במה דברים אמורים בצינעה כו', ומבואר דעת רבנו דכל עוד שאין הכל מכירים מיקרי צינעה, ופרהסיא לא מיקרי אלא באופן שתהא ידועה גלויה ומפורסמת, ומכאן קשה ג"כ לדברי הרב ב"י כו'. ע"ש. והנך רואה דאזלא גרי"ס כדברי הרב מג"א, ולא ידעתי למה לא בא בזכורו. ועל מה שתמה להב"י, עיין מה שכתבתי לקמן בהגב"י [סק"ז]²³ ד"ה ודבר פשוט הוא כו'. שוב ראיתי להרב קרית מלך רב (בח"א דף כ"ה ע"ד) שתמה על דברי הרב מג"א, דמה לו עם הרב עולת שבת כו', הלא הש"ע בסעיף ה' פסק ולא יעשה המלאכה בבית ישראל, וצריך להבין דבסעיף ד' כתב מלאכת פרהסיא כו', דמשמע דמקום מפורסם הוא דאסור הא בבית ישראל שרי, ושכן כתב הרב מג"א (בסק"י"ג), והביא ראיה ממה שכתב הש"ע בסימן רנ"ב ס"ג כו'. וכתב דכל שעושה בבית ישראל איכא תרת, ידידעה של ישראל ומפורסמת כו', אבל כשאנו עושה בבית ישראל אז הוא דכתב בסימן רנ"ב דבעינן תרתי כו'. ולפי זה נתיישב מאי דנקט ספינה, דאיירי שאינו עושה ברשותו של ישראל כו', וע"ש [דף כ"ו ע"א] מה שכתב על דברי הרב מעשה רקח. ועיין מה שכתב על דברי הרמב"ם שאין מכירין הכל, דהפירוש שאין שום אדם יודע כו', כך פירש ג"כ הרב מאמר מרדכי (בסק"א) ע"ש, ומטה יהודה כאן (בסק"ט)²⁴.

כו) שם במה דברים אמורים בצינעה שאין מכירים הכל וכו'. אע"ג שקצת יודעין, כיון שנעשה בצנעה אין לאסור. מג"א [סק"ב]. ואיני יודע שום חילוק בין אם נעשה בצנעה מכל מקום קצת בני אדם יודעים, וכן אם נעשה בפרהסיא מכל מקום רק קצת בני אדם יודעים מזה, והעיקר מה שכתב שאין מכירין הכל, ר"ל שכולם אין מכירים. חמד משה [סק"ב]²⁵. ובתניא [ש"ע הגר"ז קונטרס אחרון סק"ב] כתב, אם עושה בצנעה אף שאירע שנתפרסם לא גזרו, כמו שכתב הב"י סימן רנ"ב [ס"ג]. עכ"ל. ולפי זה לא קשיא קושיית החמד משה, דבצנעה לא גזרו. גם ביד אפרים מחלק דבצנעה אין חושדין אותו, מה שאין כן בפרהסיא. ע"ש. (באר יעקב – קרויזר – סק"א)

כז) שם במה דברים אמורים בצינעה שאין מכירים הכל וכו'. עיין מג"א (סק"ב) שדייק ממילת הכל, דאף שקצת יודעים שרי כיון דנעשה בצינעה, ולא דמי למלאכת מחובר

הערות וצינונים

22. נדפס לעיל אות כ"א. 23. נדפס לקמן אות רמ"ז. 24. נדפס לקמן אות רכ"ד. 25. נדפס לעיל אות י"ט. 26. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות כ"א. 27. נדפס לקמן אות נ"ב.

סימן רמד סעף א

קנז

אוצר ההלכה

התפירה אין לאסור, דבכהאי גוונא לא מיקרי פרהסיא, ולא אסרו אלא בביתו של ישראל דוקא דאז אין לספק במלאכתו דודאי שכיר הוא בא בשכרו, ולא אסרו אלא כגון ספינה דבסמוך (סעיף ד') דדרכה ליעשות בפרסום, ועיין במגן אברהם (סק"ב). ודו"ק. (מטה יהודה – סק"ב)

(א) שם שאין מכירים הכל שזו המלאכה הנעשית בשבת של ישראל היא וכו'. ואם בשעת המלאכה אין יודע שהוא של הישראלי, רק אחר המלאכה יודע שהוא של הישראלי, אי חיישין בכהאי גוונא למראית עין דיאמרו למפרע דהישראל חילל שבת, או י"ל דרק אם בשעת מעשה יש חשד. י"ל דתלוי בפלוגתא שתי דיעות בש"ע יו"ד (סימן רס"ז סעיף י"ט) ובש"ך שם (סק"ב), דפליגי בזה הרמב"ם [הלכות עבדים פ"ט ה"ו] (והרא"ש) [והטור]. ע"ש.

(א) שם אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסור שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקצין וכו'. וגם כתב בסמוך מפני הרואים שאינם יודעים שפסק, דמשמע לכאורה דאם היו יודעים שפסק כגון במקום שנהגו לבנות בקבלנות, יהיה מותר כדין מרחץ ותנור דלעיל (סימן רמ"ג סעיף ב'). וליתא, דהרי כתב מרן ב"י וז"ל: אבל כהאי גוונא שהבעלים נוטלים כל הפירות, מיחזי להו לאינשי כשכיר יום. ע"כ. והוא הטעם שכתבו התוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא] בשם הר"ם שהבאתי לעיל [סק"א]²⁸. ולפ"ז אין חילוק בין ידעו שקצין או לא ידעו, מיחזי להו לאינשי כשכיר יום²⁹. דאין לומר דהרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו ה"ג] בטעמו חולק על טעם הר"ם הנזכר, דא"כ לא היה לו למרן לכתוב טעם הנזכר על דברי הרמב"ם, וכתבו משם המגיד משנה והר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא], דמשמע דשני הטעמים עולים בקנה אחד. ועוד דהר"ן ז"ל כתב הטעם דמיחזי להו לאינשי כשכיר יום, וכתב אח"כ וכן דעת הרמב"ם. יע"ש. ועוד דדברי שמואל [מועד קטן יב.] דאמר מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר, משמע דליכא צד היתר כלל אלא חוץ לתחום, דאי לא תימא הכי ליפלוג וליתני בדידה בין אתרא דלא נהגי בקיבולת, ובין אתרא דנהגי ונתפרסם ביניהם הקיבולת, אלא מאי, דלא שני לן בדין הקבלנות, והרמב"ם ז"ל כתב עיקר הטעם בתחלתו. וכן כתב הרב מגן דוד [ט"ז] לעיל סימן רמ"ג [סק"ב ד"ה הכלל העולה], וכמו שכתבתי שם [סק"ה]³⁰ בס"ד. יע"ש. (מטה יהודה – סק"ג)

(ב) שם אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסור שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקצין וכו'. כתב הטור (שיטה ז'), וכן כתב הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ב] אם שכרו לשנה שיכתוב לו או שיארוג לו בגד מותר, אבל אם היתה לו מלאכה בגלוי וכו'. נ"ב: ונ"ל שאם בבנין ואריגת הבגד מנהג כל המדינה שאין

(כח) שם כמה דברים אמורים בצנעא שאין מכירים הכל וכו'. כתב במג"א (סק"ב), מה שאין כן בהג"ה מיירי במלאכת מחובר ותוך התחום כו'. עיין תשובת כתב סופר (או"ח סימן מ"א אות ו') מה שכתב בענין זה.

(כט) שם כמה דברים אמורים בצנעא וכו' אבל אם היתה ידועה ומפורסמת וכו'. הדבר פשוט כיון דתליא מילתא בצנעא ופרהסיא, אין חילוק בין מלאכה בתלוש למלאכה במחובר, דהרי מחובר חוץ לתחום מותר דהוי צנעא, ומטלטלין בביתו של ישראל אסור דהוי פרהסיא, דכל מה שיעשה בבית ישראל אפילו יעשה במקום צנוע בבית מיקרי פרהסיא, דשכיחי טובא נכנסין ויוצאין, וגם איכא חשדא דשכנים, ואפילו דבני הבית. וכעין מה שכתב ההגה בסמוך וכמו שכתב מרן ב"י [ס"ה] לדעת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ב] שהוא לשון הש"ע וז"ל: ודבר פשוט הוא דלא איירי הרמב"ם אלא כשהעכו"ם עושה המלאכה בתוך ביתו, דאילו בביתו של ישראל ודאי אסור כמו שנתבאר בירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א]. ע"כ. והוא פשוט. וכן כתב מרן לעיל משם הרשב"א ז"ל (בתשובה) [שבת יט. ד"ה הא דתנן], ולא אשכחן מאן דמתיר בביתו של ישראל. ודלא כבעל מעשה רוקח [הלכות שבת פ"ו ה"ב ד"ה וכן השוכר], דדקדק על מרן וכתב דדברי הרמב"ם סתומים דלא חילק אלא בין צנעא לפרהסיא. יע"ש. דליתא, דבחילוק זה דצינעא ופרהסיא יתבאר לנו דבבית ישראל אסור דהוי פרהסיא. וכי תימא מה צורך להזכיר איסור במחובר, כיון דהוי פרהסיא לא עדיף בנין בית מבתלוש בבית ישראל. יש לומר דאין הכי נמי, ולא הוצרכו לומר מחובר אלא כדי ללמדנו דגם לצורך מחובר נמי אסור, דהיינו אפילו לפסול האבנים בבית העכו"ם. ותדע שהרי בירושלמי בפלוגתא דרבנן ורשב"א, דרבנן לא הזכירו איסור אלא בבית ישראל ורשב"א חילק בין תלוש ובין מחובר, וכתב הרא"ש ז"ל [עבודה זרה פ"א סימן כ"ג] דעל כרחין דלצורך מחובר פליגי, דבמחובר גופיה לא משכחת בביתו של עכו"ם, ואפילו רבנן מודו בביתו של ישראל. יע"ש. אלמא דבמטלטלין בבית ישראל אסירו מטעם פרהסיא ולכ"ע אסיר. ועיין בב"ח [אות ב'] שדחה הוכחת הרא"ש ז"ל, וליתא לענ"ד. ועוד דנקטי מחובר דהוי מילתא פסיקתא, דבכל אופן מיקרי פרהסיא כל שהוא בתוך התחום, וגם ללמדנו היתר דחוץ לתחום. ונראה דכל ענין זה תלוי במה שדרכו להיות, ונפקא מינה דמטלטלין בבית ישראל לעולם אסור ואפילו יעשה המלאכה בחדרי חדרים, ודומיא דמחובר, דאפילו יתקן בזוית הבית ובמחילות קרקע אסור לעולם כיון שדרכן בפרהסיא. ובבית העכו"ם נראה דאפילו בגדים שידועין למלבושי הישראל איכא למימר שיהא מתקן כדי למכור לישראל, ואפילו במלבוש הידוע שהוא מתקן לצורך הישראל לא חילקו ושרי, ואפילו העכו"ם יושב בחנות שלו הידועה למלאכת

הערות וצייונים

²⁸ נדפס לקמן אות ע'. ²⁹ עיין מה שהעיר על דבריו בשו"ת יביע אומר ח"ח (תאור"ח סימן כ"ח אות ג' והלאה). ³⁰ נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות צ"ב.

אוצר ההלכה

הרמב"ם דאסור אפילו דיודעים שהוא בקבלנות, ומן הטעם שנתן שאינם יודעים לחלק בין קבלנות לשכיר יום, וכמו שהבין הרב מטה יאודה, והוא ראייה ברורה מכאן להרב ז"ל. וא"כ להמגיד משנה ולמרן ב"י דסבירא להו דאם נוהגין בקבלנות דמותר, קשה מכאן. וממה שכתב הרמב"ם בהלכות שבת משמע להיפך, דכתב וז"ל: ולפיכך הפוסק עם העכו"ם וכו', או לקצור שדהו וכו', אסור להניחו בשבת מפני הרואין שאינם יודעים שפסק. עכ"ל. משמע דאם יודעין מותר אף בקבלנות, וזהו היפך מה שכתב בהלכות יו"ט. וצ"ע. ואח"כ ראיתי בתשובות מהריט"א (סימן ס"ו) שנתעורר מזו והניח הדבר בצ"ע, ועיין בספר מטה יאודה (בס"ק יו"ד)³³ מה שחילק בזה.

(ועיין) למורינו הרב הגדול בס"ה צל הכסף שם [סימן ד' דף י"ג ע"א] שעמד מזה על הרב מטה יאודה, כמו שיעוין שם. ועיין להרב זרע אמת (ח"א סימן ל"א) מה שכתב עוד על סתירת דברי הרמב"ם יע"ש, רמז דבריו מורינו הרב שם. אלא דמה שכתב שם מורינו הרב וז"ל: ודברי הר"ן אף שבאו סתומים בפ"ק דעבודה זרה, שכתב דמיחזי להו לאינשי כשכיר יום, דמלשון זה דקדק הרב משבצות זהב [סק"ב] דסבירא ליה להר"ן דאף שידעו הרואים שהוא קבלן אסור, דלא ידיע ההפרש שיש בין קבלן לשכיר. לע"ד דקדוק זה אינו מוכרח, ודברי הר"ן בפרק מי שהפך [מועד קטן ה: ד"ה מקביל] יוכיחו, דכתב בפירושו דהחששא הוא שיאמרו הרואים שהם שכירי יום, דלא כהרב בני דוד (בדף ד' ע"ד) שכתב בדעת הר"ן והרב המגיד דסבירא להו דהטעם הוא שאינם יודעים ההפרש. יע"ש. ומר ניהו רבה חשב דפירוש דמועד קטן הוא מהר"ן, ולכן השיג על הרבנים הנ"ל, אבל פירוש דשם הוא מהנ"י [מהרב נמוקי יוסף], וכמו שכתב הרב נר מצוה בח"ב בדף ע"ח וע"ט [מערכת הנו"ן אות קס"ו-קס"ז], וא"כ אין להכריע מזה בדעת הר"ן כלום. ועיין להרב יד אבישלוס בנימוקיו על הלכות שבת³⁴ מה שכתב על הרב זרע אמת מדברי הרב מטה יאודה, ולא זכר למה שכתב [הרב זרע אמת] בח"ג [סימן ה'] דשם זכר עשה לדבריו, כמו שיע"ש. (ויקרא יהושע – חרדושי בן הרהמ"ח – סק"ב)

(ד) שם אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסור שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקצין וכו'. עיין ט"ז [סק"ב] שהקשה שרגילין להשכיר לאומן בקבלנות. והנה לכאורה באמת אין ראייה מהירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א] שהביאו הפוסקים דבבית ישראל אסור, דהירושלמי לשיטתו בעבודת גלולים (פ"א ה"ה) דגם בשדה אסור להשכיר בנתונה על גב הדרך. אבל לפי מאי דקיי"ל בבבלי עבודת כוכבים (דף כ"א ע"ב) דשדה מותר להשכיר דלאריסותיה קיימא, א"כ י"ל דגם בקבלנות מותר בביתו דלקבלנות קיימא. אולם מהך דמועד קטן (דף י"ב ע"א) מוכח שפיר. וצריך לומר דיש לחלק, דשדה הוא רוב לאריסות קיימא, אבל קבלנות יש שמשכירים ליום ואיכא חשד. שוב

שוכרין פועלין יום יום, אלא מקבלין קבולת, פשיטא דשרי, לפי שהרואים יתלו בזה. ולא אסור הרמב"ם אלא כשאינם נוהגים אנשי העיר כלל בקבולת, אבל אם רוב אנשי העיר נוהגים בקבולת מותר. מהרי"ט צהלון (סימן ס"ו). (יד אהרן – הגה"ט)

(ג) שם אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסור שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקצין וכו'. הנה מרן כתב בס"א שהרואה את העכו"ם עוסק אינו יודע שקצין וכו', ומשמע דאם הוא במקום שידעו שפסק, כגון במקום שנהגו בקבלנות, יהיה מותר כדין מרחץ. ועיין להרב מטה יאודה כאן [סק"ג]³¹ שכתב וז"ל: וליתא, דהרי כתב מרן [בכ"י] וז"ל: אבל כהאי גוונא שהבעלים נוטלים כל הפירות מיחזי להו לאינשי כשכיר יום. ע"כ. ולפי זה אין חילוק בין ידעו שקצין או לא ידעו, מיחזי כשכיר יום. יע"ש. ואנכי לא הבנתי דבריו, דאדרבה מדברי הרב ב"י הוא ראייה לפסק מרן, דיש שינוי גדול בין תירוץ מרן הב"י ובין הר"ם [עבודה זרה כא: תוד"ה אריסא], דלהר"ם אסור מדינא הקבלנות, דהמלאכה עושה בשביל ישראל ואסור, ואפילו חוץ לתחום וכדכתב הרב בני חיי [הגב"י סק"א]³². אבל לדעת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ג-ה"ד] דאיסור קבלנות אינו מדינא אלא מפני מראית העין, ולדידיה חוץ לתחום מותר דליכא מראית העין, ובתוך התחום הוא דאסור מפני הרואים, דרואים לבסוף שלוקח כל הפירות אומרים דאריסות א"א [אי אפשר] אלא דהוא שכיר יום, וסוף סוף הטעם הוא משום מראית העין שיחשדוהו. וא"כ ממילא היכא דיש שנוהגין בקבלנות, ודאי שתולין בקבלנות כאשר תולין באריסות משום דנוהגין, והדין הוא פשוט דודאי היכא דהמנהג הוא בקבלנות ודאי דמותר. והוא הבין דמה שכתבו הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] והרב מגיד משנה, משום דהבעל נוטל כל הפירות מיחזי להו לאינשי כשכיר יום, והכוונה הוא דאפילו דידעו שהוא בקבלנות אומרים דקבלנות כה"ג חשיבא כשכיר יום, וזה אי אפשר לומר בטעם הר"ן, דהרי טעם הר"ן הוא טעם המגיד משנה ז"ל, דכולהו אמרו טעם אחד לאסור קבלנות, וא"כ הרב מגיד משנה אמאי כתב דאם היו תולין בקבלנות היה מותר אף [לבנות] הבית, והטעם דאסור בקבלנות הוא משום דאין נותנין בקבלנות, וכאשר יראה הרואה שם במגיד משנה (פ"ו הט"ו), ומשום הכי כתב מרן דאם היו תולין בקבלנות דהיינו במקום שנוהגין ליתן בקבלנות מותר, וכדמשמע מהרב מגיד משנה ז"ל.

א"א דקשה לי, דמהרמב"ם עצמו משמע דהך דקבלנות אסור משום דאינם יודעים לחלק בין קבלנות לשכיר יום, ואפילו דיודעים שבקבלנות הוא אפילו הכי אומרים דלא שנא קבלנות כהאי גוונא לשכיר יום, דכן כתב הרמב"ם (בפ"ז מהלכות יו"ט הכ"ה) וז"ל: עכו"ם שקבל קיבולת מישראל אפילו חוץ לתחום, אינו מניחו לעשותו במועד וכו', שאין הכל יודעים ההפרש שיש בין המשכיר ובין הקבלן, ולפיכך אסור. עכ"ל. ומשמע מכאן דסובר

הערות וצינונים

31. נדפס לעיל אות ל"א. 32. נדפס לקמן אות ס"ט. 33. נדפס לקמן אות רל"ב. 34. נדפס לעיל אות ב'.

אוצר ההלכה

שרי בקבלנות, והניח בצ"ע מטעם דהוי מלאכת מחובר. יעו"ש. ועיין בשו"ת רבי חיים כהן (סימן ד') שכתב צד היתר בקיבולת כל שאין הקרקע של ישראל, וצירפו לסניף לשאר טעמים. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ב)

לז) שם אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסור שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקצין וכו'. עיין באר היטב (סק"ג) בשם הגהות מיימוניות [הלכות שבת פ"ו אות ו']³⁷, דהשפחות אסורות לעשות מלאכתם בבית ישראל וכו'. ועיין בשו"ת שמלת בנימין (דף כ"ז) שהתיר בעת הצורך באומן שיש לו בביתו איזה גיזעלין של אינם יהודים המסייעים במלאכה, ודרך האומנות לשלם דבר קצוב מכל כלי, והאינם יהודים אינם רוצים לבטל בשבת ויש בזה הפסד רב, וטוב לעשות הכרזה שלש פעמים שהוא בקיבולת, שהיא עיר קטנה ואנשים בה מעט, וגם ההכרזה הוא לסניף בעלמא. ויעשו בחדר המיוחד למלאכתו, באזהרה שלא יבוא הישראל בתוך החדר בשבת, שלא יהיה נראה כשכירי יום, ובדלת סגור באופן שלא ירגישו העוברים בשוק דהאינם יהודים עושים מלאכה בשבת. ועיין שם (דף פ"ד) בענין כזה. ועיין עוד שם (דף ס') כמה דיני היתרים גם במחובר בקבלנות. ועיין בשו"ת כתב סופר (סימן מ"א) בענין זה דדרכו בקבלנות דשרי, אי בעינן דוקא רוב העולם או רוב העיר, ומסיק דסגי ברוב העיר. יעו"ש. מובא בפתחי תשובה.

[הערת מהרש"ם:] מה שכתב בט"ז (סק"א) בשם הגהות מיימוניות [הלכות שבת פ"ו אות ו'] דהשפחות אסורות לעשות מלאכתם בבית ישראל. אבל בתוספות כריתות (דף ט' ע"א ד"ה גר תושב וכו'), מכאן פסק ר"י שמותר להניח לנכרי לעשות מלאכתו בשבת בבית ישראל עבור עצמו. עכ"ל. ויש לתמוה על הט"ז שלא הביא מזה. ואולי סבירא ליה דבשפחות של ישראל יש חשש יותר מפני הרואים. ומצאתי במרדכי פרק קמא דשבת [סימן ר"ג] וז"ל: עוד פסק בספר התרומה [סימנים רכ"ב, רנ"ב] דמותר הישראל להניח עבדו ושפחתו הגוים לעשות מלאכה לעצמו, וגם בהגהות מרדכי בסוף פרק קמא [סימן תנ"ד] מבואר כן דדוקא בעבד כנעני שישנו במצוות, והביא מש"ס דכריתות הנ"ל. ושוב ראיתי באליה רבה (סקי"א) שתמה ג"כ על הט"ז מדברי הגהות מרדכי, ושכן הוא בביאורי מהרש"ל על הסמ"ג [לאוין ס"ה עמ' ל"ז], ובספר התרומה, וגם הוא לא הביא מתוספות כריתות ומרדכי הנ"ל. ועיין במנחת כהן בספר משמרת השבת (שער א') סוף פרק ח') שפסק ג"כ להתיר שיעשו מלאכתו בצנעה].

(ארחות חיים – ספינקא – סק"ג)

לח) שם אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסור שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקצין וכו'. אמ נתפרסם שדרכן בקבלנות, עיין משבצות זהב (סימן רמ"ג סק"א), דלטעם הר"ן ז"ל [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] דמחזי כשכיר יום, י"ל דכוונתו אע"פ

ראיתי בתשובות משכנות יעקב (סימן צ"ג) [ק"ג] שכתב ג"כ דהירושלמי לשיטתו כהנ"ל ודחה הפוסקים. ע"ש. ופה בוילנא נוהגין סוחרי עצים לשכור מנסרי קורות לדקות שקורין ברעטער בקבלנות ברשותו של ישראל, ולא היתה בידי למחות, באמרם כי כל המסחר בלתי אפשר בלא זה, ומצורף לזה כי לעולם דרכם בקבלנות במספר הקורות. ואמרתי אולי דינו כשכירות מרחץ שמבואר לעיל סימן רמ"ג [ס"ב] במנהג רוב אנשי העיר בשכירות מותר. וכה"ג יש ליישב מה שתמה המג"א (סק"ח) בלקיחת זבל מן הרחוב, דאפשר שמפורסם הוא בקבלנות. ועיין מג"א לקמן (סימן רנ"ב [סק"י]) גבי כיבוס חלוקים על הנהר שאוסר, ובתשובות משיבת נפש (סימן ח') [סוף סימן ו'] השיג עליו ומתיר משום שמפורסם בקבלנות, ומכל מקום בביתו של ישראל אוסר. ע"ש. ועיין בתשובות חתם סופר (סימן ס') והבאתיו בסמוך³⁵.

(תוספת ירושלים)

לה) שם אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסור שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקצין וכו'. עיין באר היטב (סק"ג) בשם הגהות מיימוניות [הלכות שבת פ"ו אות ו'], ושערי תשובה [סק"ט] בשם מהריט"ץ [סימן ס"ו]. ובתשובת שמלת בנימין (דף כ"ז), שהתיר שם בעת הצורך באומן שיש לו בביתו איזה גיזעלין של אינם יהודים המסייעים במלאכה, ודרך האומנות לשלם דבר קצוב מכל כלי, והאינם יהודים אינם רוצים לבטל בשבת ויש בזה הפסד רב, וטוב לעשות הכרזה שלש פעמים שהוא בקיבולת, שהיא עיר קטנה ואנשים בה מעט, וגם ההכרזה הוא לסניף בעלמא. ויעשו בחדר המיוחד למלאכתו באזהרה שלא יבא הישראל בתוך החדר בשבת, שלא יהיה נראה כשכירי יום, ובדלת סגור באופן שלא ירגישו העוברים בשוק דהאינם יהודים עושים מלאכה בשבת. וע"ש עוד (דף פ"ד) בענין כזה, וע"ש עוד (דף ס') כמה דיני היתרים גם במחובר בקבלנות. ועיין עוד בתשובת כתב סופר (סימן מ"א) לענין זה דדרכו בקבלנות דשרי, אי בעינן דוקא רוב העולם או רוב העיר, דמסיק דסגי ברוב העיר. ועיין מ"ש לקמן סימן רנ"ב [ס"ג].

לז) שם אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסור שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקצין וכו'. עיין באר היטב ושערי תשובה (ס"ק ב') [ג'], ובנודע ביהודה (מהדורא תניינא סימן ל"ח), ובשערי תשובה לקמן (סק"ט). ובנודע ביהודה הצריך ג"כ שיהיה הבית עומד ברחוב עכו"ם, שלא יהיה חשש מאורחים שלא ידעו שמנהג אותו מקום בקבלנות. יעו"ש. ועיין בנשמת אדם (כלל ג' [סק"ה]) שחולק עליו ואוסר בכל ענין, דלא דמי לריחיים דמותר בכל כהאי גוונא משום דהמלאכה נעשית מאליה. ועיין בש"ע התניא (סעיף ח'), משמע דבשעת הדחק גדול יש להתיר בכהאי גוונא שנתפרסם, מובא בספר מנחת פתים (דף מ"ו ע"א)³⁶. ועיין עוד שם בדין ישראל שחכר מהמלך תקון הדרכים והרחוב אם

הערות וצינונים

35. נדפס לקמן אות קל"ח. 36. נדפס לקמן אות מ'. 37. דין זה מקורו בט"ז שכתבו בשם הגהות מרדכי (סימן תנ"ב), ונמצא ג"כ בהגהות מיימוניות שציין אליהם הרב.

אוצר ההלכה

דהיכי דהיה עוסק במלאכה מערב שבת לא שייך טעמא דרש"י ז"ל דבשבת יהיב ליה. ואכתי צריך להבין למה לא שייך שיאמרו שקבע מלאכתו בשבת, וכמו שמשמע מדברי הרמב"ם ז"ל. ועל כל פנים איכא למימר דהא דנתפרסם מהני היינו דוקא בהתחיל במלאכה מערב שבת דלא שייך טעמא דרש"י ז"ל שיאמרו היום בשבת יהיב ליה. ועל פי זה יתיישב מה שכתב הרב ז"ל (ס"ח) דנתפרסם בקבלנות מהני, ובסימן רנ"ב (ס"ח) כתב, וחלוקים שמכבסים על גבי הנהר צריך למחות, שיאמרו שבשבת נותנין לו לכבסן. ע"כ. והא חלוקים אין דרך לכבס ע"י שכירי יום כמו שכתב בקונטרס אחרון שם, וא"כ הא נתפרסם בקבלנות מהני, אלא על כרחך דנתפרסם בקבלנות לא מהני אלא בהתחיל במלאכה מערב שבת והתם דהתחיל בשבת. ועוד אפשר דבחלוקים כיון שבכל פעם מכבס חלוק אחר, תמיד הוי התחיל במלאכה בשבת, ולא מהני התם התחיל מערב שבת. וצ"ע.

ועיין בנודע ביהודה קמא (או"ח סימן י"ב) שכתב, שאין היתר זה אלא כשעומד שלא ברשות ישראל, דאז אין לחוש לאורחים שלא ידעו מנהג העיר שהוא בקבלנות, שהאורחים לא ידעו כלל שהוא של ישראל. אבל אם עומד ברשות ישראל יש לחוש לאורחים. אבל התודת שלמים התיר אף בנין בית הכנסת בנתפרסם בקבלנות, וכן פסק הרב ז"ל [ש"ע הגר"ז ס"ח], ומסתמא בית הכנסת עומד ברשות ישראל. ולכן לכאורה היה נראה דלהאורחים שיבואו ולא ידעו של מי הוא ליכא למיחש למראית עין. וכן משמע לשונו הטהור של הרמב"ם ז"ל שכתב, ואומר שפלוני שכר העכו"ם וכו', משמע דהמראית עין הוא על מי שיודע אותו, אבל להאורחים שאינם יודעים של מי הוא אין לחוש. וכן מה שהקשה המג"א (סק"ו) משיעית, התם נמי רואים האורחים מי מוציא הזבל. ואתי שפיר בבנין בית הכנסת, דג"כ אין האורחים יודעים מי הוא העיקר המתעסק.

ודע דהא דנתפרסם בקבלנות מהני, כתב בתודת שלמים (סימן ד') (ג' דף נ"ט ע"א), דהיינו שכל הבנין נעשה בקבלנות, אבל אם הדרך בקבלנות היינו ששוכרים אדריכל בקבלנות והאדריכל שוכר פועלים שכירי יום, זה לא מהני מידי, שיש מקום לרואים לחשוד שאותן הבונים (ואותה) [ועושי] המלאכה שכירי יום של ישראל נינהו, ואע"פ שאינם אלא שכירי של האדריכל שקבל עליו כל המלאכה. עכ"ל. ואם כי הדבר צע"ג לומר מראית עין כזה, כיון שדרך לבנות בקבלנות ע"י האדריכל, למה יאמרו שהפועלים שכירי יום של ישראל נינהו, מ"מ הרב ז"ל פסק כהתודת שלמים³⁹. (תהלה לדוד – ס"ק ב'–ד')

ל"ט) שם אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסור שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקצין וכו'. נ"ב: עיין בספרי חמדת משה (סימן ב') ובהשמטות למלואים לספר זה⁴⁰. (חדושי הגהות)

שידעו שקבלן הוא, מ"מ לדידהו אין חילוק ויבואו להתיר אף שכירי יום ממש. וא"כ כוונת הר"ן ז"ל, אף בנתפרסם שהוא בקבלנות לא מהני, כיון שאינם יודעים החילוק בין שכיר יום לקבלנות. ועיין אליה רבה (סק"ה) שגם הוא כתב דאפשר שזה כוונת הר"ן ז"ל. וראשון להם הוא מהרי"ט צהלון (סימן ס"ו), שהעיר מדברי הרמב"ם ז"ל בהלכות יו"ט (פ"ז הלכה כ"ה) שכתב, ויחשדו אותו שהוא שכר את העכו"ם לעשות לו במועד, שאין הכל יודעין ההפרש שיש בין שכיר לקבלן. ע"כ. ועל פי זה יצא לו לאסור אף בנתפרסם שהוא בקבלנות. אבל מה אעשה שלע"ד דברי הרמב"ם ז"ל מורים להיפוך, דלדעתו מה זה שכתב הרמב"ם ז"ל ויחשדוהו שהוא שכר את העכו"ם לעשות לו במועד, והוי ליה למימר [שיאמרו] שמותר לשכור את העכו"ם, או הוי ליה למימר ויחשדוהו שעושה איסור. אלא על כרחך גם כוונת הרמב"ם ז"ל שייסברו שהוא שכיר יום, שאין הכל יודעין ההפרש שנוהג עם העכו"ם אם בשכיר יום אם בקבלנות, ולא דמי לאריס שרואין שנוטל חלק בפירות, ולע"ד זה ברור בכוונת הרמב"ם ז"ל, וגם דברי הר"ן ז"ל יתפרשו כך. ולכן לכאורה הדבר ברור דנתפרסם מהני, וכן פסקו המנורה הטהורה [סק"ב] והרב ז"ל [ש"ע הגר"ז ס"ח]. ולפי זה אף בביתו של ישראל מותר, דמחובר וביתו של ישראל בתלוש שוין, דכל מחובר הוא ביתו של ישראל, כמו שכתבו התוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא] והרא"ש ז"ל [שם פ"ק סימן כ"ג]. וכן מבואר בשו"ת תודת שלמים [לחמי תורה סימן ד' דף ס"ד ע"ב]. אלא דלפי מה שכתב רש"י ז"ל במועד קטן (דף י"ב ע"א [ד"ה אבל]) טעם האיסור משום מראית עין, דיאמרו היום בשבת יהיב ליה. ע"כ. צ"ע דא"כ מאי מהני מה שנתפרסם שהוא בקבלנות. ובאמת גם דברי הרמב"ם ז"ל צריכין פירוש, שכתב [ויחשדו אותו] שהוא שכר את העכו"ם לעשות לו במועד. וכלשון הזה כתב בהלכות שבת (פ"ו הי"ג). ולכאורה כוונתו שקבע לעשות מלאכתו בשבת, וא"כ מאי הוצרך לומר שאין הכל יודעין ההפרש וכו', שכתב בהלכות יו"ט, או אינו יודע שקצין שכתב בהלכות שבת, הא בקבע מלאכתו בשבת אף בקבלנות אסור. ולזה היה נראה לכאורה דהרמב"ם ז"ל סבירא ליה דהחילוק שבין שכיר יום לקבלנות היינו בקובע מלאכתו בשבת, עיין מה שכתבתי בסימן רמ"ג (סק"א)³⁸, ואתי שפיר. אבל לפי מה שנתבאר שם דעת השו"ע [סימן רמ"ז ס"א וסימן רנ"ב ס"ב] דבקובע מלאכתו בשבת אף בקבלנות אסור. וכיון דטעם החשד שיאמרו ששכר את העכו"ם לעשות לו מלאכה בשבת, או כמו שכתב רש"י ז"ל היום בשבת יהיב ליה, מאי מהני נתפרסם. והרב ז"ל בקונטרס אחרון בסימן רנ"ב (סק"ה), לאחר שכתב דלרש"י ז"ל טעם החשד שיאמרו שבשבת יהיב ליה, ולהתוספות וסייעתם טעם החשד שיאמרו שהוא שכיר יום, כתב משום דמיתסר אף שראו אותו עוסק בבנין מערב שבת. ולדינא תרוייהו איתנהו כל חדא היכי דשייכא. ע"כ. ונראה דכוונתו

הערות וצינונים

³⁸. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות י"ח. ³⁹. ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"ח חאו"ח סימן כ"ח אות ו') שהביא להקת פוסקים להקל בזה, דלא כהרב תודת שלמים. ⁴⁰. נדפסו בסוף ספר חמדת הנפש.

אוצר ההלכה

רצ"ה) הורה פנים להיתר, ואח"כ כתב שראה בירושלים לכל הרבנים שהיו מחמירים ומונעים לבעל החזקה לעשות כן. (יד אהרן – הגה"ט)

מה) שם לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו וכו'. כתב ב"י (דף קנ"ח ע"ד שיטה א'), ונראה לי דמשום הכי לא כתב ר"ת וכו'. נ"ב: מהר"י חאגיז בספר הלכות קטנות (ח"ב סימן ק"פ). (יד אהרן – הגב"י)

מו) שם לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו וכו'. נ"ב: בתי החזקות שיש ליאודים בבתי הגוים, דעת מרן זקני בספר הלכות קטנות להתיר. וכן מוכח דקדוק מרן שכתב חצירו או כותלו, ולא כתב סתם לבנות לו בית כו'. אמנם כתב הרב ז"ל שם, שראה מעשה בכל יום פה עיר הקודש ירושלים ת"ו שרבותיו ורבני העיר החמירו. יע"ש סימן (רצ"א) [רצ"ה] ח"א. וכתב הרב מג"א [סק"ד], דמדכתב מרן חצירו כו' משמע שאם הוא עומד במקום שאין ידוע שהוא שלו שרי. יע"ש. ולפק"ד כלפי לייא, מסתברא לומר דדייק מרן ז"ל לומר חצירו, לאשמועין דכל שהוא שלו אף שאין ידוע אסור, יען הוא בודאי של ישראל, ויש לחוש מפני הרואים שמא יתוודע באותן הימים או אח"כ. ודוק. (ברכות מים)

מו) שם לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו וכו'. בעז"ה א"ח העצרת תק"ע פראג. אל עז"ר העליון שמתי מבטחי. מבטח ומשען הוא להחרדים אל דברו. דבריו יעשו רושם למעלה. למעלה חוני ולמטה חן. חן הוצק בשפתותיו. שפתי כהן ישמרו דעת. דעת תורה יבקש מפיו. פיו מפיק מרגליות. ה"ה הגאון המפורסם החר"ף ובקי. משנתו קב ונקי. נ"י פ"ה נר ישראל פטיש החזק כבוד שמו מפארים מו"ה אלעזר נרו לא ידעך לעד.

הנה כבר מלתי אמורה, זה שבועות שנים שהן ארבע, והמתקתיו מפי לאזנו הטהור, ונאמרים ונשנית במכתב שאלתי אליו, בדבר הבית אשר שכר הקצין ר' ליזר האברן בתנאי הנזכר והידוע, אם מותר לבנות בשבת בקבלנות ע"י אומנין נכרים. ואנכי בעניי צדדתי להקל משלשה טעמים, חדא, דלבני העיר ליכא מראית עין כלל כיון שכבר הודיע להם שאינם שכירי יום, ולאורחים הבאים שם ממקומות אחרים אין לחוש, כיון שבלאו הכי בעיר האברן דרים היהודים והנכרים בערבוביא ולא נודע שהבית של ישראל הוא.

שנית, כיון שאותו הבית מעולם לא נקרא שם ישראל עליו, ואף עכשיו אין ישראל דר בתוכו, ואף הקצין ר' ליזר הנ"ל לא קנאו לחלוטין, רק שכרו בתנאי הידוע, וא"כ הישראל אינו רק שליח הא"י ובשליחותו שכר את הפועלים בקבלנות, ומאי איסור יש בזה.

ועוד בה שלישית, לפי מה שהתיר הגהות אשרי בפ"ק דעבודה זרה [סימן כ"ד] בישראל וא"י שקבלו מטבע מן המלך כו',

מ) שם אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסור שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקצין וכו'. עיין נודע ביהודה דאם מנהג אותו מקום לבנות בקבלנות מותר. יעו"ש מהדורא קמא (חאו"ח סימן י"ב) ובמהדורא תניינא (סימן ל"ח). ועיין בשערי תשובה לקמן (סק"ט). ובנודע ביהודה הצריך ג"כ שיהיה הבית עומד ברחוב עכו"ם, שלא יהיה חשש מאורחים שלא ידעו שמנהג אותו מקום בקבלנות. יעו"ש. ועיין נשמת אדם (כלל ג' [סק"ה]) שחולק עליו ואוסר בכל ענין, דלא דמי לריחיים דמותר בכהאי גוונא משום דהמלאכה נעשית מאליה. ועיין בש"ע התניא (סעיף ח'), משמע דבשעת הדחק גדול יש להתיר בכה"ג שנתפרסם.

ובדין ישראל ששכר מהמלך תקון הדרכים והרחוב אם שרי בקבולת צ"ע דהא מלאכת מחובר היא, וכן משמע במג"א (סק"ח) דכה"ג הוי מלאכת מחובר, אף שהקרקע והרחוב אינו של ישראל. וקצת ראייה דשרי מתוספות עבודת אלילים (דף כ"א ע"ב ד"ה אריסא) שכתבו, דהא דפליגי רשב"א ורבנן [ירושלמי שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א] היינו באבנים שהם לצורך מחובר, דמחובר ממש תיפוק ליה שהוא ברשות ישראל, דהא הקרקע של ישראל. יעו"ש. ודלמא פליגי במתקן הרחוב והדרכים דהוי מלאכת מחובר ואינו ברשות ישראל, ועל כרחך דסברי דכה"ג שרי. וצ"ע. ועיין בשו"ת ר' חיים כהן (סימן ד') שכתב שם צד היתר בקבולת כל שאין הקרקע של ישראל, וצירפו לסניף לשאר טעמים. יעו"ש.

מא) שם אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסור שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקצין וכו'. במקום דנהיגי בקבלנות אי שרי לבנות בשבת ע"י גוים בקבלנות, עיין להרב דבר שאול הנד"מ (או"ח סימן ד' וסימן ה') בזה באורך. (זכרי כהונה ח"א – מערכת השי"ן אות כ"ח)

מב) שם שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקצין וכו'. כתב ב"י (דף קנ"ט ע"א שיטה י"א), מיחזי להו לאינשי כשכיר יום כו'. נ"ב: בני דוד (דף ד' ע"ד). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ד)

מג) שם ואומר שפ"וני שכר הגוי וכו'. כתב המג"א [סק"ג], כלומר ששכרו לימים וזה אסור מדינא. יע"ש. פירוש לפירושו, שאף שהמלאכה צריכה ימים רבים להשלימה, לא תידוק מדברי מרן שכתב לעשות לו מלאכה בשבת, דמשמע שאם ניכר שהמלאכה רבה וצריכה ימים רבים מותר אף שנראה ששכרו מידי יום ביומו כמו שוכר פועל לעשות לו מלאכה רבה, אלא גם זה אסור מדינא. יע"ש.

מד) שם לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו וכו'. כתב הטור (דף קנ"ח ע"ב שיטה ג'), ור"י אסרו. נ"ב: בתי החזקות שלנו בבתי הגוים, והיהודי מקדים לו מעות בשכירות ושוכר פועלים לבנות, מהר"י חאגי"ס בספר הלכות קטנות (ח"א סימן

אוצר ההלכה

לא סלקא דעתיה להתיר בקבלנות, בזה ודאי יש חשד לבני העיר שיאמרו שהוא שכיר או מיחזי כשכיר יום. ואפילו אם נקבל דר"ת התיר בקבלנות לבנות אפילו במקום שנהגו לבנות ע"י שכירי יום, אין מקום להתיר, דהא כל הפוסקים חולקין על ר"ת בזה, ור"ת בעצמו לא רצה למעביד עובדא. ולא עוד אלא אפילו שדה קיימא לן כהרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ד] והפוסקים דאסור בקבלנות, אע"ג דליכא חשש רואים, כי אף הבאים ממקום אחר שאין דרכם בקבלנות י"ל שניחשו שהוא באריסות כי שדה לאריסא קיימא, אפילו הכי אסור, אע"ג דהוה בשדה תרי צדדים להתיר, ועיין בהר"ן ספ"ק דעבודת אלילים [ו: ד"ה ומהא], ועיין באו"ח סימן רמ"ד בט"ז (סק"ב) ובמג"א (סק"ה), מכ"ש לבנות בית דאיכא לאיסור כמו להתיר, דההיתר הוא בקבלנות והאיסור הוא שכיר יום ואיכא חשש רואים. והמצאה שהמציא שהודיע לרבים שהוא בקבלנות, כבר כתבתי הודעה זו לא מהני כלום, א"כ תנור ומרחץ וכיוצא בזה נוכל להתיר ע"י הכרזה, והוא דבר שאין בו ממש, ולא התירו הפוסקים תנור ומרחץ אלא אם המנהג אותה העיר להשכירם או ליתנם באריסות ונתפרסם הדבר, ועיין סימן רמ"ג (סעף ב"ה).

וההיתר השני שכתב וז"ל: כיון שאותו הבית מעולם לא נקרא שם ישראל עליו, ואף עכשיו אין ישראל דר בתוכו, ואף הקצין ר' ליזר הנ"ל לא קנאו לחלוטין רק שכרו בתנאי הידוע, וא"כ הישראל אינו רק שליח הנכרי ובשליחותיה שכר את הפועלים בקבלנות, ומאי איסור יש בזה. עכ"ל. גם היתר זה אין בו ממש, וכי במקום שנודע שישאל שכר בית מנכרי מותר לו לישראל לבנות בו, הא נקרא על שמו כל ימי שכירות ובשלו הוא בונה להנאתו ולטובתו. ואפילו לדעת האומרים [תוס' בבא מציעא נו: ד"ה והאי, עבודה זרה טו. ד"ה והשתא] דלא אמרינן שכירות ליומא ממכר הוא אלא לענין אונאה, ועיין ש"ך חו"מ (סימן שי"ג סק"א). ואין לך מראית עין גדול מזה, מכ"ש בנדון שאלתו שהנכרי אינו יכול לסלקו כנודע.

וההיתר השלישי שכתב וז"ל: לפי מה שמתיר הג"א בפ"ק דעבודת אלילים בישראל ונכרי שקבלו מטבע מן המלך כו', והביאו הב"י סימן רמ"ה דשרי משום פסידא, ומה התם דאיכא דררא דאורייתא איסור שכר שבת, אפילו הכי שרי משום פסידא, ק"ו הכא דאינו אלא חשש דרבנן משום מראית עין דשרי משום פסידא, דאם לא יבנה בשבת יסתעף הפסד גדול להקצין ר' ליזר הנ"ל העולה לאלפים. עכ"ל. גם זה אין בו ממש, אם נדון ק"ו זה נבטל כל הדין של מראית עין בענין הבנין וכדומה. ובאמת כבר האריכו האחרונים למה הקילו במכס ובמטבע משום פסידא ולא במרחץ ובתנור וכיוצא בהן, ועיין ט"ז סימן רמ"ד (סק"ו) ובמג"א (סק"ח) מה שתירצו, וגם הלבוש [ס"ו] דקדק וכתב שם במקום פסידא מפורסמת וכו', לתרץ קושיית האחרונים מאי שנא ממרחץ ותנור, ועיין באליה רבה שם (סק"ג). והרמ"א בעצמו דקדק בלשונו פסידא כה"ג וכו', לכוון כל תרוצי האחרונים.

והביאו ב"י סימן רמ"ה [ס"ו ד"ה כתוב בהגהות אשרי] דשרי משום פסידא. ומה התם דאיכא דררא דאורייתא איסור שכר שבת, ואפילו הכי שרי משום פסידא, קל וחומר הכא דאינו אלא חשש דרבנן משום מראית עין דשרי משום פסידא, דאם לא יבנה בשבת יסתעף הפסד להקצין הנ"ל העולה לאלפים. ואף המג"א בסימן רמ"ד [סק"ח] הביא דברי הגהות אשרי הנ"ל להלכה. הוא בטובו יאיר עין המחכה לתשובה מאהבה. הטרוד מאד הוא י"ג הדש"ת וש"ט [ידיד נפשו הדורש שלום תורתו ושלום טובתו] הקטן משה יוסף כהן שפירא החונה בק"ק האברן.

תשובה. יתענג על רוב שלום וישבע מרוב טוב, כבוד אהובי הרב המופלג בתורה החרוץ ובקי מו"ה יוסף כהן צדק ורב בק"ק האברן. אחרי אשר חיש מהר עלי, ובקש מני להודיע דעתי בענין שאלתו אמלא רצונו, אבל לא בפלפולים כי פלפול למאי חזי כי אם אנה דעתי נוטה.

מה שצדד מע"ל להקל משלשה טעמים, וכתב וז"ל: חדא דלבני העיר ליכא מראית עין כלל, כיון שכבר הודיע להם שאינם שכירי יום, ולאורחין הבאים שם ממקום אחר אין לחוש, כיון שבלאו הכי בעיר האברן דרים היהודים והנכרים בערבוביא ולא נודע שהבית של יהודי. עכ"ל. לענ"ד הדברים תמוהים, מה מהני במה שהודיע להם לבני העיר שאינם שכירי יום, עם כל זה יש חשד שיאמרו בני העיר שכירי יום ניהו, דלא מצינו בשום מקום שהודעה מהני, אלא הדבר תלוי אם דרך אותה העיר או מדינה לעשות בקבלנות או ליכא חשש מראית עין. והיינו דאמרי אריסא דמרחץ לא עבדי אינשי היינו שאין דרכם בכך, ולכך אפילו מודיע לרבים דעביד אריסא אסור ואיכא חשש מראית עין, מה שאין כן שדה דרכם באריסא. ולענ"ד גם ר"ת לא סלקא דעתיה להתיר לבנות בית בקבלנות אלא מקום שנהגו הבונים לבנות בקבלנות, ודחה אותו הר"י בתוספות במסכת ע"א (דף כ"א ע"ב ד"ה אריסא), וגם לא דמי להך דשכירות שדה דשמעתין ד[ל]עולם הוא רגילות לקבל שדה באריסות למחצה לשליש ולרביע, אבל בבנין הבית רגילות לשכור מדי יום יום, [ו]הרואה אינו אומר קבלנותיה עביד אלא שכירי יום ניהו. עכ"ל. ר"ל שדה תמיד רגילות בכל מקום לקבל באריסות וליכא חשש כלל אף מהעוברים והשבים, אבל בית אף שנהגו בעיר הזאת בקבלנות, עם כל זה יש חשש הבאים ממקום אחר ויאמרו שכירי יום ניהו. ובזה י"ל קצת קושיית הט"ז באו"ח (סימן רמ"ד סק"ב) מה שכתב לכאורה דברי התוספות תמוהים. ע"ש ודוק.

וכן יש לכוון יותר בדברי הרא"ש שם [פ"א סימן כ"ג] שכתב, ומהך שמעתין דאמר אריסותיה קעביד בשדה, אין ראייה לקבלנות בתים, לפי שאין רגילות בשדה אלא אריסות וחכירות (וממילא ליכא חשש מראית עין אף להבאים מעיר אחרת), אבל רוב בנין הבתים ע"י שכיר יום, הלכך הרואה יאמר שכירי יום ניהו. עכ"ל. ר"ל אף על פי שבעיר הזאת בונים בקבלנות, יש חשש הרואים הבאים ממקומות שבונים ע"י שכירי יום, אבל במקום שבני העיר בונים פעמים בקבלנות ופעמים שכיר יום, גם לר"ת

אוצר ההלכה

אדרבה שבת ויו"ט גוף האיסור יש לו עיקר בדאורייתא ואבילות עיקרו דרבנן. אלא דנימא שנחמיר יותר באבילות דקיל ואתי לזלזל ביה, וכיון דאסור בלאו הכי משום שבת ויו"ט לא אתי לזלזל ביה. ואף דכתבתי במקום אחר דהיכי דאיסור דרבנן ודאורייתא יחדיו ידבקו, מ"מ מחמירין משום דרבנן וכמבואר בש"ס דראש השנה (דף י"ט ע"א), דאף דראש חודש דאורייתא ולא בעי חיזוק, מ"מ משום דברי רבנן עשו חיזוק, ולא אמרינן כיון דבלאו הכי לא יבוא לכלל זה שיתענו בו משום ר"ח, היינו במקום שראו חז"ל לעשות תקנה כוללת ולא פלוג רבנן בתקנתם, אבל בזה שחלקו בין חוץ לתחום לתוך התחום, א"כ חזינן דחלקו בין שבת ליום אחר, א"כ בשבת היה לנו להתיר אף בתוך התחום דבלאו הכי לא יעשה מלאכה בשבת משום חומר שבת, ולמה זה יתקנו חכמים להחמיר באבילות דלא לזלזל בהן. וגם בלאו הכי תמה בזה על שיטת ר"ת דלמה נקט ובחזרה"מ אף חוץ לתחום אסור, הוי ליה למינקט ביום חול, ומאי ענין חזרה"מ לזה. גלל כן נראה הפשוט דכאן איירי מחשש מלאכה בשבת ויום טוב וחזרה"מ, ומחלק בין תוך התחום לחוץ לתחום, ובחזרה"מ אף חוץ לתחום אסור דשכיחי רבים התם. ועיין ס"ק הסמוך⁴².

(ישועות יעקב – סק"א)

ג) שם לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו או כותלו וכו'. כבר כתבתי לעיל [סק"א]⁴³ שדעת רוב הפוסקים דהא דאמר שמואל [מועד קטן יב.] מקבלי קבולת בתוך התחום אסור, היינו משום מראית עין שיאמרו שהוא שכיר יום אצל הישראל, ודוקא במקום דשכיח רואים, אבל חוץ לתחום דלא שכיחי רואים לא. וקשה לי על זה בהא דקאמר דבחזרה"מ אף חוץ לתחום אסור טעמא מאי, דהרי בש"ס דבבא מציעא (דף צ' ע"א) מהו שיאמר לנכרי חסום פרתי ודוש בה, כי אמרינן אמירה לנכרי שבות הני מילי שבת דאיסור מיתה אבל באיסור לאו לא, או דילמא לא שנא. והקשו התוספות [ד"ה אבל] דא"כ אף בחזרה"מ נימא דליכא איסור שבות כיון דכל איסורו אינו רק מדרבנן, ותירצו דגזרינן אטו יו"ט ושבת. ולפי זה כאן דמחוץ לתחום בשבת ליכא חשש מראית עין למה נימא דבחזרה"מ אסור, הרי בחזרה"מ בעצמו אף אם יחשדו אותו דצוה לנכרי לעשותו הרי כאן רק איסור דרבנן, ובדרבנן לא שייך שבות, וביו"ט ושבת ליכא למיחש למראית עין כיון דהוא חוץ לתחום. והיה נראה מזה ראייה לדעת ר"ת [עבודה זרה כא: תוד"ה אריסא] דכאן משום איסור אבל קאתינן עלה, ובחדושי הארנ"ט בזה.

והנה הב"ח [אות א'] כתב, דלענין דיעבד אם נבנה הבית ע"י קבלנות מותר, דיש לסמוך על דעת ר"ת שמתיר. והנה מאחר שר"ת בעצמו לא רצה לסמוך על היתר שלו בעת שבנה ביתו, והפוסקים כולם הסכימו לאסור, א"כ אף בדיעבד אין לנו סמוכין להתיר. כן כתבו האחרונים. ולי נראה כיון דעיקר הטעם לאסור בדיעבד מה שנבנה באיסור דחששו שלא יאמר לנכרי

ונלמד ק"ו אם הגאון רבן של ישראל בספר נודע ביהודה הראשון (בח"א סימן י"ב) לא מלאו לבו להקל בבנין הגג בחזרה"מ, אף דרוב הפוסקים הסכימו שאין איסור מלאכה בחזרה"מ דאורייתא, לכך עיקרו מדברי סופרים וקראי אסמכתא בעלמא ניהו, ואפילו במקום מפורסם מעולם שבונים בקבלנות וגם ליכא חשש אורחים הבאים, כי הבית היה עומד בין בתי אינם יהודים והיה במקום חשש הפסד גדול שהבית הזה יהיה עומד זמן זמנים טובי בלי מחסה ומסתור. והתנה בתנאי כפול אחרי כל ההיתרים הנזכרים שם, שצריכין שיסכימו עמו שנים או שלשה מב"ד הגדול ב"ד מו"ש [מופלא שבסנהדרין], מכ"ש במלאכת שבת אשר לגדולי הראשונים אף ע"י אינו יהודים דאורייתא כמו שכתבתי בגליון סימן רמ"ג (בט"ז סק"ג)⁴⁴, ומכ"ש במקום שאינו מפורסם שבונים תמיד בקבלנות ואיכא מראית עין לבני העיר ולאורחים חלילה לי להקל. את זה נלע"ד, הלא כה דברי הטרוד הדורש שלום תורתו. הקמן אלעזר פלעקלש.
(תשובה מאהבה ח"ב – סימן רל"ח)

מח) שם לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו או כותלו וכו'. כתב הטור, ישראל כו' היה מתיר ר"ת כו'. לכאורה משמע דהוי מחלוקת במציאות, ועיין בדברי התוספות שם [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא], ועיין בדבריהם במועד קטן [יב. ד"ה אמר שמואל] שדבריהם צ"ע.

מט) שם לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו או כותלו וכו'. בש"ס דמועד קטן (דף י"ב ע"א) אמר שמואל, מקבלי קבולת תוך התחום אסור חוץ לתחום מותר, והיינו משום מראית עין. ולכאורה מבואר כאן להדיא דאסור לבנות בית בקבלנות בשבת ויו"ט. ואמנם ר"ת [עבודה זרה כא: תוד"ה אריסא] כתב דמותר לבנות בית בקבלנות, ולא שייך בזה חשש מראית עין, דקבלן קבלנותיו קעביד, והך מילתא דשמואל איירי לענין אבילות, דאבל חמור יותר. עיין שם היטב. ולכאורה קשה לי, דהרי שמואל בעצמו סבירא ליה במסכת מועד קטן (דף כ"ד ע"א), דאף דברים שבצנעא אינו נוהג בשבת, ואף שעולה למנין שבעה מ"מ אין אבילות נוהג בו, וכ"ש ברגל דהיינו בקובר מתו ברגל דאינו נוהג אבילות ברגל אף דברים שבצנעא. וכ"ש לשיטת הרמב"ם [הלכות אבל פ"י ה"ח] הובא בטור יו"ד סימן שצ"ט, דאף דאנו קיי"ל דברים שבצנעא נוהג בשבת, היינו משום שעולה, אבל בקובר מתו ברגל שצריך לישב שבעה אחר הרגל, אף דברים שבצנעא אינו מחוייב לנהוג ברגל, א"כ כיון דעל כרחך מיירי בקובר מתו ברגל דאי לאו הכי הרגל מבטל גזירת שבעה, א"כ למה יאסר בעשיית מלאכה אף לדידן. ואף שדברי הרמב"ם אינו מוסכם וכל הפוסקים חולקים עליו, אבל לשמואל בעצמו דסבירא ליה דאף בשבת אין דברים שבצנעא נוהג וכ"ש בקובר מתו ברגל, איך משכחת להך דינא. ועוד קשה לי, דבאמת אין מקום לומר דאבילות חמור יותר באיכותו משבת ויו"ט, דהרי

אוצר ההלכה

ליכנס בבית כמו שכתב המג"א (סק"י), לכאורה צ"ע אם מותר אף במקום דהדרך לבנות בשכיר יום, דבזה אף ר"ת לא התיר. וצ"ע. ומ"מ בתשובה חזרתי להתיר משום פלוגתא בדרכן. (גנזי חיים – סק"ב)

נג) שם לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו או כותלו וכו'. עיין (מג"א) [ט"ז] (סק"א), שמביא פלוגתא דר"ת ור"י בתוספות סוף פרק קמא דעבודה זרה (כא: ד"ה אריסא), דר"ת מתיר בנין בתים בקבלנות כבאריסות שדה, ור"י חולק, דשאני שדה דרגילות לקבלו באריסות, אבל בנין בית רגילות לבנות ע"י פועלים, והרואה יאמר שאינו בקבלנות ושכירי יום נינהו. ותמהו כל האחרונים וכי פליגו במציאות, דנראה האיך היתה הרגילות בימיהם, אי היתה רגילות לבנות בקבלנות, א"כ למה חולק ר"י על ר"ת, ואם לא היתה רגילות לבנות בקבלנות איך התיר ר"ת, הא אינו דומה לשדה אלא למרחץ דאסור להשכיר משום מראית עין מהאי טעמא דלאו לאריסותא עביד. ונראה לענ"ד דודאי היתה בימיהם רגילות לבנות בית בקבולת, שהאדון הבונה מקבל סכום קצוב בשביל כל הבנין, אך האומן הבונה שקיבל בקבלנות ושוכר פועלים שכירי יום כדי שיבואו לעבוד בזול יותר, אומר להם ברמאות שמה שהוא שוכרם ומשלם שכר פועלתם הוא בשליחות ישראל, וישראל אינו נותן לשכירי יום יותר מסך המועט שרוצה ליתן הבונה, והוא כמרמה הפועלים דשכרם מישראל אכל יום בעבור סך זה וזה, והפועלים סוברים שהם שכירי ישראל הרוצה לבנות ביתו, ולא של האדון הבונה, והבונה אינו רק נאמן של ישראל ששכר פועלים בעבור ישראל בעל הבית. וא"כ שפיר כתב ר"י דאסיר קבולת בתים, דנחי דהאומן הבונה מקבלו בקבלנות, מ"מ הפועלים סוברים או עכ"פ הרואים סוברים שהפועלים שכירי יום דישאל הם, דכך היתה דרך של הבונים האומנים להטעות להפועלים שלא יתרעמו עליו שאינו נותן סך הגון בעבודתם, ותולה הכילות בישראל בעל הבית שהוא אינו רוצה ליתן יותר והוא רק שלוחו, וא"כ יש מראית עין. אבל ר"ת סבר דכיון דבאמת הא כולי עלמא ידעו דרגילות לבנות בקבולת, ואפילו אם פעם בפעם מטעה האומן הבונה את הפועלים שהם שכירי יום של ישראל, זה אינם מאמינים הפועלים (להעם) [והעם], לכן מותר ולא שייך מראית עין. ושוב אח"כ מצאתי שאדמו"ר הגה"ק בשו"ת ערוגת הבשם (תארו"ח סימן מ"ג) כתב כה"ג על קושיא הנ"ל, אבל הוא כתב רק פשוט דהאומן מקבל הבנין בסך קצוב, והוא שוכר את פועלים שכירי יום, ור"ת סבירא ליה דהעולם יתלו בקבלנות, ור"י סבירא ליה דכיון דהפועלים שכירי יום נינהו יש מראית עין, שאולי הפועלים שכירי יום של ישראל הם. ולענ"ד לפי דבריו הקדושים אכתי קשה ממה נפשך הא לא פליגי במציאות, דאי דרך העולם דהאומן שוכר הפועלים לעצמו, א"כ שכירי יום של עכו"ם הם ומאי טעמא דר"י, ואי דרך שהאומן שוכר הפועלים לישראל,

לעשותו, אבל בקבלנות דבאמת אין להישראל שום תועלת במה שיעבוד הנכרי ביום השבת, ומהיכא תיתי הישראל יעשה כן, כיון דאם לא יעבוד הנכרי בשבת יעבוד ביום אחר, והנכרי קיבל על עצמו להשלים העבודה, ממילא סתמא דמילתא יתנה הישראל עם הנכרי שלא לעשות המלאכה בשבת, ואם אירע הדבר הוי מילתא דלא שכיחא ואין לאסור בדיעבד. וזה ברור, ודברי הב"ח נכונים מאד.

נא) שם לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו או כותלו וכו'. כתב הטור, היה מתיר ר"ת [עבודה זרה כא: תוד"ה אריסא] כו'. עיין מה שכתב הרב ידיו של משה בסימן זה⁴⁴. (דברי מנחם – הגה"ט סק"א)

נב) שם לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו או כותלו וכו'. עיין ט"ז (סק"א), הביא דברי התוספות בעבודה זרה (דף כ"א ע"ב ד"ה אריסא) דר"ת מתיר לבנות בקבלנות והר"י אוסר. וראיית ר"ת היא, דמה אריסות דשדה דנהנה הישראל מהמלאכה מותר, כל שכן קבלנות. וכן הביא ראייה מהא דנותנין עורות לעבדן [שבת יז:]. והר"י אוסר משום דדרך לבנות בשכיר יום. והט"ז [סק"ב] הקשה דהרי אנן רואין דדרך לבנות בקבלנות. ועיין אחרונים ובמנורה הטהורה [קני המנורה סק"ג ד"ה מיהו] דנשתנה המנהג, ובאמת לפי המנהג עכשיו שהדרך בקבלנות מותר.

(כבר כתבתי בסק"א⁴⁵ דאם לסתת האבנים בביתו של עכו"ם אסור, א"כ נשמע דאף במקום דדרך בקבלנות אסור, ואך התוספות שכתבו דהדרך לבנות ע"י שכיר יום, משמע ודאי דהיכי דהדרך בקיבולת מותר). והנה בעניי לא זכיתי כלל להבין, דהרי מדינא ודאי דמותר, ובזה אינו חולק הר"י, ולא קאמר רק דהדרך לעבוד בשכיר יום ויבואו לחשוד אותו, א"כ איך שייך פלוגתתם, דאם הדרך באותו מקום ליתן רק בקבלנות, משמע דהר"י מתיר, ודמי למרחץ שכתבו לעיל הפוסקים [סימן רמ"ג ס"ב] דהיכי דנתפרסם מותר. ואם במקום זה הדרך לשכור פועלים בשכירי יום, איך מתיר ר"ת, ואיך מביא ראייה משדה דמותר באריסות, הא התם הדרך הוא שנותנין באריסות, ולמה לא מדמה קבלנות למרחץ שאסור להשכיר אף דעדיף עוד מאריסות. וצ"ע. ואך מהט"ז משמע דבמחובר בקבלנות לעולם אסור כשיטת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ד], ואך האחרונים דעשו בזה שלוש שיטות, וכתבו דהר"י מתיר אף במקום שכל דרכן בקבלנות, ואף דכן משמע מלשון התוספות, א"כ ודאי צ"ע.

ודע דלשוני בסק"א הוא מגומגם, יען נמשכתי אחר דברי האחרונים, אבל באמת נראה דאף במקום דהדרך בקבלנות אסור, ואף דלשון התוספות דחוק, מ"מ מדהביאו הירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א] דאף לסתת האבנים בביתו של עכו"ם אסור לשקען, משמע דאף היכי דהדרך בקיבולת אסור. ולפי זה הא דכתבו האחרונים דבקיבולת דיעבד אין להחמיר

אוצר ההלכה

נדה שם לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו וכו' או לקצור לו שדהו וכו' אסור לו להניחם לעשות לו מלאכה

בשבת מפני הרואים וכו'. בבנין בתים או לקצור שדהו אסור מפני מראית העין ולא מן הדין. ועיין מג"א (סימן רמ"ג סק"ב) דבמרחץ אסור מן הדין, משום דהישראל מקבל הריוח של שבת, והעכו"ם אין לו ריוח ממה שעושה בשבת, כיון דיקבל שכרו בין שיסיק המרחץ או לא, והוא שיטת מהר"י אבוהב. ע"ש. וזה שכתב המג"א (סק"א) פה וז"ל: פירוש, דאין קפידא לישראל דאם לא יעשהו היום וכו'. מה שאין כן במרחץ דיש קפידא דאם לא יסיק המרחץ ולא יהיו רוחצים, לא יהיה לו ריוח, ועל זה מרמז: עיין ריש סימן רמ"ג. (אהל ברוך)

נו שם לפיכך הפוסק עם הגוי וכו' אסור לו להניחם לעשות לו מלאכה בשבת מפני הרואים שאינם יודעים שפסק

וכו'. מהב"ב בחכמה אברהם רחימא, נר"ו יאיר כאור יממא. הגדתי היום על אודות בנין בתי האוספידל [בית חולים] יכון בצדק, דאינון אמרי דנתנוהו להמאימאר [קבלן] בקבולת, ובכ"ן רוצים לעשות בנין בשבת ויום טוב נמי, ושאלו את פי המורים אם יש להם היתר.

והנראה דהסמוכות של המבקשים היתרא, הנה הוא ממה שכתב הרב מגן אברהם ז"ל בסימן רמ"ד [סק"ח], דנהגים היתר בעירם לשכור עכו"ם בקבלנות ליקח הזבל מן הרחוב, דברבים ליכא חשדא, אבל בשכיר יום פשיטא דאסור. יע"ש. וכד הוינן בה, הוא כותל רעוע לסמוך על זה. תיתי חדא, דאעיקרא דדינא פירכא, מי יאמר דדין רבים יש על זה, מאחר דהכסף יענה את הקול, כי הבונה והוא באחד, השר המפורסם סיניור **רומשיץ** נר"ו, ולצורך חולים, אם יהיה חולה אפילו כמה חולים אינן נקראים רבים דהם הנצרכים, ולא ברירי קמן מי הם החולים, ואינן עומדין החולים על הבנין. ואי מצד המנהיגים, לא יקראו רבים כי הם מתי מספר. ולפי תשובת הרב חתם סופר שאביא לקמן, מתבאר דמי שנותן הכסף לבנין על שמו נקרא כאשר יראה הרואה, דחילק ברבים הבונים ביחד דאם כל אחד בונה בתוך שלו יקראו יחידים. יעוין שם. ועוד חילוק ברור, כי אינון לא מהימני בדבר הזה לפי ההקדמה שיש למורנו הרב הכולל נר"ו בזה, וא"כ דל מהכא דין רבים כמו זבל דליכא חשדא, דאדרבא מקום יש בראש לחשוד.

זאת שנית, דהרב אליה רבה ז"ל [סק"ה] דחה סברא זאת של הרב מג"א, דדוקא בעבודה זרה הוא דאמרו [יו"ד סימן קמ"א ס"ד בהג"ה] דברבים ליכא חשדא, אבל באיסור דרבנן כזה יש להחמיר. והרב זכור לאברהם ח"א [מערכת השי"ן הלכות שבת ערך מלאכה] הביא דברי הרב אליה רבה אלו, וכתב, דאף המג"א סיים דבמקום שאין מנהג אין להקל. יע"ש. נמצא דהסברה הלזו היא רעועה. ועוד הן בה דבזבל הקילו דהוא ברחוב ועוברים מכל

א"כ מאי טעמא דר"ת. ולפי מה שכתבתי נחא, דבאמת הם שכירי יום של גוי האומן, אבל הוא מטעה אותם כדי להסיר התלונה מעצמו שמשלם שכר מעט ואומר שלישראל שוחרם, ופועלים טוברים שהאמת עם האדון האומן הבונה, ומספרין כן שישראל הבונה בית אינו משלם להם שכיר יום רק מעט, לכן ר"י אסור דהוי מראית עין, ור"ת אע"פ כן מתיר, שהאמת אינו כן, דגוי קיבל בקבולת על עצמו הכל וגם שכירת הפועלים לעצמו.

ודע דהרמב"ם [בפירוש המשנה] סוף פרק קמא דעבודה זרה כתב וז"ל: מפני שנקרא על שמו, כלומר על ישראל בעל המרחץ, והנכרי הדר בו יחמם אותו בשבת ויכנסו בו הנכרים ואומרים רחצנו במרחץ פלוני היום, ובזה יש חילול השם למי שישמע זה, ואינם יודעים שהוא שכיר אצלו לזמן קצוב בדמים ידועים. עכ"ל. והבינו דבריו כמה אחרונים שעל ידי כן יתחלל השם בין הגוים, שיאמרו שישראל אינם שומרים שבת. אך א"כ יקשו למה צריך הרמב"ם לומר שיש חילול השם למי שישמע זה, הא כבר יש חילול השם במה שכתב מקודם דהגוים שרחצו שם אומרים רחצנו במרחץ פלוני היום. ונ"ל בס"ד על פי מה שכתב בכתב סופר [או"ח סימן מ"א ד"ה ויש להקשות] על הקושיא א"כ גם חוץ לתחום ליתסר דהוי חילול השם, דהחילול השם הוא במידי דרמיא על בני מתא או על בית דין שבעיר למחות ואינם מוחין, וכיון שהוא חוץ לתחום לא רמיא על בני העיר למחות בידו ושוב ליכא חילול השם. עכ"ד. ועתה דברי הרמב"ם נכונים מאד, דמזה שהרוחצים יאמרו רחצנו במרחץ פלוני היום ליכא חילול השם עדיין, ד"ל כיון שאינו מפורסם לא ידעו בני העיר ולא ידעו ב"ד לכן לא מיחו בידו. אבל אמר הרמב"ם ע"י שהם מספרים שרחצו שם, ישמעו בני העיר וב"ד ואז יש חילול השם אם לא ימחו, שהעולם לא ידעו שהגוי שכיר אצל היהודי בדמים ידועים. (שלחן אש)

נד שם לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו או כותלו וכו'. כתב הט"ז (סק"א), ובתוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא] כתבו בשם ר"ת דהיה מתיר לבנות בית ע"י עכו"ם בקבלנות כמו בשדה דאריס אריסותיה עביר. וכתב הלבושי שרד [סק"א], ובתוספות כתבו שהוא כל שכן מאריסות, וקשה דודאי קבלנות גרע מאריסות וכמו שכתבתי בריש סימן רמ"ג⁴⁶, ויש ליישב, ואין להאריך.

ונלע"ד ליישב כך, דהתוספות מיירי בקבלנות שאין לישראל ריוח מזה שעושה בשבת, כגון אם התנה שיעשה אותו לשנה, והוא יכול לעשות בחצי שנה, ואין לו הנאה במה שעושהו בשבת ולהכי שרי, מה שאין כן בשעתנה שיוגמר לחצי שנה, ואם לא יעשה בשבת לא יוגמר בחצי שנה, זה אסור ע"פ דין, דהוה כשכיר שעשה מלאכה בשבת אע"פ שהוא בהבלעה, דשכיר שבת אסור בהבלעה ושכר שבת מותר. (התעוררות תשובה)

אוצר ההלכה

שהוא עוון פלילי, כולי האי ואולי ישמעו. ושם באות (ב') [ג'] כתב, ואגיד לדור שפעם אחת עשיר אחד ירא שמים שהיה בונה בתים, פיזר ממון הרבה כדי שלא להניח לגוי לבנות בשבת. ויהי היום שהיתה שריפה גדולה בעיר והגיע האש עד ביתו, ויהפוך ה' הרוח וניצול ביתו, זה הוא שכרו בעולם הזה, ובעולם הבא על אחת כמה וכמה. ולעומת זה כתב דאם בנו נכון להחמיר שלא יכנסו בו, ועליו נאמר "הוי בונה ביתו בלא צדק" [ירמיה כ"ב, י"ג] והיא לא תצלח. עכ"ל. ושוב הביא [אות ו'] על שם תשובת הרב"ז כההיא דהרשב"א. יע"ש. ועיין ברכי יוסף [סק"א⁴⁷], ומי אשר ישמע כל זה ולא יחדל.

ובהיותי בזה ראתה עיני להרב הגאון בדורינו בספר חתם סופר, דעסיק מר בהאי עניינא בשלשה סימנים. ותחילה וראש (בסימן נ"ט) בקש צדדי היתר בקבלנות על בישול שכר על ידי פועלים גוים לחפש זכות, ולבסוף כתב, דאפילו בהפסד גמור מכל מקום מידי לא תצא הוראה להיתר, ועל זה אנו מתפללים שתהיה פרנסתינו בהיתר ולא באיסור, ואין הכוונה בלא גניבה וגזל, דזה אינו בידי שמים, אבל הכוונה דברים האסורים ונצטרך להיתרם משום הפסד פרנסתינו, לשיזבן רחמנא מאלו וכיצא באלו. עכ"ל. והרי כאן ליכא מעיקרא חשש הפסד פרנסה לשום בריה כלל, אלא דגם בזה אסיק הרב ז"ל לאיסורא.

ואת השנית (בסימן ס'), דע"י המלחמות נחרבו הבתים וגם נשרפו, והזמן חורף רוח סערה ומי גשמים שוטפים, ואין להם דירה לנשיהם ולבניהם ולטפם הרה ויולדת יחדיו, ורבים בונים ואינן נמצאים פועלים לבנות. ועל כן עשו בקבלנות עם המאימאר, דאיכא למיחש דאם יבטלו בשבת ילכו לבנות למקום גוים ולא יחזרו לבתי ישראל ויתבטלו בנינם. ועל זה שאלו אם מותר להניחם שיבנו גם בשבת. ובתשובתו הרמ"ה כתב תחילה וז"ל: והאמנם בעוונות הרבים הדור פרוץ כבקעה וראוי לגדור גדר ולעשות סייג לתורה להחמיר ולא להוסיף קולא, אך אני הגבר ראה עני עמי והפסד הרבה וצער דגופא וכו', ולכאורה היה נראה להתיר ממה שכתב המג"א דברבים ליכא חשדא, והכא נמי הדבר נוגע לכמה מאות נפשות מישראל, הוי ליה כרבים. עכ"ל. וכל זה לא שייך בנדון דידן כדי לימצא פתח היתר. אפס כי עז בדברי הרב ז"ל במה שהביא לסניף אחר להתיר ממה שכתב הרב חות יאיר (סימן רמ"ב) [מ"ו] באמירה לאמירה וכו', ועוד שאין הפועלים ברשותם והם עבדי אדוניהם האומן, והוא משלחם בכל יום לאיזה בנין שירצה וכו'. וזת"ד. ואחר המחילה רבה לא צדק בזה, שהרי המאימאר עצמו נקרא שהוא הפועל, ואינו אמירה לאמירה בהפרידו בני אדם דאמירה קמא אזיל ובא השניה, כי אם האמירה של המאימאר והפועלים הכל אחד, הן מצד הפועלים דיד פועל כיד בעה"ב, והן מצד המאימאר דכל האחריות עליו ולא מכירו הבעל הבית שהוא בעל הבנין,

העמים ומקפידים, ומצד השררה גם כן מזהירין מפני עיפוש האויר, לא בקבלנות אחר אפילו אם יהיו רבים, וכהאי גוונא כתב הרב חתם סופר (באו"ח סימן ס"א). כיע"ש. וזה לך האות, דאמאי לא התיירו בנין בית הכנסת דרבים, והן הם דברי הרב מג"א שם. ועיין באר היטב שם [סק"ה] ושערי תשובה שם.

ועד השלישי, מה שכתב גדול הדור האחרון הרב ראשון לציון צרור המור דודי לי המלך דוד ז"ל בספר נדיב לב (ח"א סימן יו"ד), דאסף וקיבץ בהא של הרב מג"א בהוראה זו מכמה רבנים, וזו הלכה העלה, דזה כלל גדול דכל מלאכה הידועה בעולם דאינה נעשית כי אם דוקא בקבלנות, כמו זה דנקרא אט אמאליק דידוע לכל דהוא בקבלנות הוא דשרי, הא לאו הכי אסור. יעוין שם. וכן מתבאר מדברי הרב זרע אמת (ח"א סימן ל"א ול"ב) דכבר הזכירו שם, והביא דבריו הרב עיקרי הד"ט (סימן י"ד אות ט'), ועיין להרב נהר שלום שם [סק"א⁴⁸]. ואם כן מלאכת הבנין דרוב העולם בונין בשכיר יום ומיעוטא דמיעוטא בקבולת, מי שם פה לאדם שנתיר בקבלנות כזה, דהחשודים שמבקשים שיבנו בשבת הם האומרים דהוא בקבלנות, ועיין להרב נודע ביאודה (ח"א סימן י"ב). ועיין מה שכתב מהריט"ץ (בסימן ס"ו), ובמה שהשיב עליו הרב מטה יאודה (דף ה"ן ע"ב [סק"י ד"ה ומעתה])⁴⁹ ודו"ק, ובמה שכתב בספר שערי תשובה [סק"ט].

מה תאמר על ידי הכרזה, הרי כבר עמד על זה האי תנא דידן חיים ומלך הרב פתח הדביר בח"ג (סימן רמ"ד אות ב')⁴⁹, דתיקון זה ישקע הדבר ולא יאמר, ולא עוד אלא דשם בסוף האות הלזה סיים וז"ל: ומ"מ נראה דבעל נפש יחוש לעצמו שלא להורות פתחי היתר, ומקלו יגיד לו⁵⁰. ופוק חזי אמרי קדוש בספר ברית עולם (סימן שמ"ח), על מה שכתב בספר החסידים דאדם אחד רצה לבנות בקבלנות ולא שמע דאמרו לו שאסור, ולא נשאר הבית לו ולזרעו, דכתב, והנה שפתים יחלו עשירי עם, כי בשאט בנפש מניחין שהגוים יבנו בטענות שוא נגד הדין. עיניהם תחזינה דברי רבנו המאזין ומעיד בנו מעשה שהיה בזמנו כי לא נשאר לו הבית ולא לזרעו, ונחלתו נהפכה לזרים. וראשי העם קדמוניות יתבוננו מה שהיה בדורו של רבנו הרשב"א ז"ל [ח"ד סימן שט"ו], לנדות ולקנוס אף לירא ה' וגדול שלא (היה) [ידע] באמת שהגוים בונים, ויאזרו חיל לישר הדורים. ע"כ. ואדם דן מכל זה גם לכל מי שירצה להקל בחומר איסור בנין בשבת ע"י גוי בכל אופן שיהיה, ואזהרתיה מהכא, ושומר נפשו ירחק מהם. הנה כי כן יבורך גבר הון ועושר בביתו והיתה לו ולזרעו אחריו זרעו בחיים. ע"כ דברות חיים. ודבריו חיים וקיימים נאמנים ונחמדים. גם ראיתי להרב החסיד בספר חסד לאלפים שם (בסימן רמ"ד אות א') דכתב בדין זה דהפוסק בקבלנות, דאם הוא בתוך התחום אסור להניחו לעשות מלאכה בשבת, דכל כי האי אין לגלות טעם האיסורין לעמי הארץ, רק צריך לומר להם סתם

הערות וצייונים

47. נדפס לקמן אות ע"ב. 48. נדפס לקמן אות רל"ב. 49. נדפס לקמן אות קכ"ב. 50. ראה פסחים (נב:). 51. נדפס באות הבאה, וע"ע במחזיק ברכה (סק"א), נדפס לקמן אות נ"ח.

אוצר ההלכה

דבריו תמוהים לפי מאי דכתיבנא לעילא דלא ישמע על פיך האי תקנתא דהכרזה, ומסתיי בנדון שלו להתיר ע"י הטעמים אחרים שכתב מפסידא וצערא דגופא ותלה באשלי רברבי אם יסכימו עמו להתיר, ומדן נשמע דהכא אזיל ומודה הרב ז"ל שאין מקום להתיר כלל.

יבא השלישי, מה שכתב בסימן ס"א על בנין חומות בית הקברות, והביא בתחילה דברי המג"א הנ"ל דברבים ליכא חשדא, ודחה היתר זה משום דאיכא חילול ה', והחמיר בדבר דאפילו משום כבוד המתים אין לוותר חלק גבוה וכבודו יתברך שמו. זולת דסיים וכתב, אם האמת דאיכא למיחש לביטול בנין, כי הבנין כקוץ בפני השרים, יש להתיר בקבלנות, אבל על כל פנים בתחילה יראו להשתדל הרבה עם הקבלנים ע"י ריצוי כסף כפי היכולת, אולי ישמעו לשבות ביום השבת, באופן שעל ידי זה יתפרסם הדבר דאינו ברצון הקהל והרב, וכל למעוטי בחילול ה' עדיף. עד כאן דבריו. אתה הראת לדעת כי החתם סופר הגאון, מי כמוהו מורה, דיבר בשלש תשובות הללו באימה וביראה דקשה להתיר אפילו בקבלנות, הגם שהיו נדונות שלו על צד מוכרח, כל שכן בנדון שלנו שהוא בנין הרחבה לעשות תוספת על העיקר, דהאוספידל במקומו עומד ואתם מבקשים שיהיה המקום רחבת ידים, לא בשביל זה תעשו לשבת קדש מקום צר כדי להרחיב את גבולך. וישאו קל וחומר, ומה בבנין אחד שנת התר"ב שלא היו בתים לדור אפילו ליחידים, ולא היה כלל אפילו בית אחד לאוספידל מחמת השרפה, והרבה בונים, עם כל זה לא התירו הרבנים לבנות בשבת, כל שכן וקל וחומר עתה שהוא לפאר המקום יתר שאת ממה שהיה, דאיך ניקום ונעביד היפך הוראת הרבנים שבשנת תר"ב להקל ולא להחמיר. הס כי לא להזכיר, והוא ברור. ועיין להרב מים רבים (סימן ט"ו וטו"ב), ופנים מאירות (ח"א סימן ל"ח).

וגדו מזו ראינו להרב מטה יאודה (דף נ"ו ע"ב [סק"י ד"ה עוד ראינו להרב יד אהרן])⁵³, דאחר שהביא דברי הלכות קטנות ז"ל [ח"א סימן רצ"ה] דבעל החזקה הוא כבעל הקרקע, ולא יוכל לבנות בשבת אפילו דהגוי אדעתא דנפשיה קא עביד, כתב עליו וז"ל: ונראה לי דאפילו למאן דאמר דין מטלטלין בחזקות, יש לאסור, כיון דהוי מלאכת פרהסיא והישראל נהנה ממלאכת שבת, שהרי מתחזקת החזקה ומתעלה בבנין, ואפילו הגוי עושה מעצמו לבנות קרקעו ראוי לישראל לעכב על ידו אם שמוע ישמע בקולו, משום דיש כמה מכשולות שנוולדין מזה, דכמה פעמים עומדין בעלי החצר על האומנים לומר להם שיעשו כך או לא יעשו, והם מושיטין להם אבנים ונסרים וקורות. ואם הגדולים שבחצר נזהרין אין הנשים והקטנים נזהרין. וכמה פעמים אסרנו להם בפשיטות ולא מטעם חומרא בלבד, לפי שענין הבנין בבתים ובחצרות אוושה מלתא טפי, וגם בהרבה חצרות יש לישראל חלק

ובדיבורו ובידיו המורה להם בכל יום כיצד יעשו הם בונים. וכי מאימאר ישראל יוכל בשבת להורות כיצד בונים פועלים אחרים. ומה גם דלא יבצר דישים ידו לסייע כפעם בפעם, ואם נטע אבן אחת קטנה הרי זה בונה או סותר לפעמים, ואיך עשה הרב ז"ל דהמאימאר אינו עושה כלום והוי ליה אמירה לאמירה, כי לע"ד זה לא חשיב שתי אמירות כדי להקל, דשתי אמירות היינו דמאמר ראשון גמר והלך לו ושוב בא השני מצד עצמו ועושה מעשה, והכא כל היום דזה האומר הראשון, והוא עומד על גביהן. וכשגם בעיקר הדין חלוק עליו הרב גרשון⁵² בסימן (רמ"ט) [מ"ט] כאשר הזכיר הרב חתם סופר שם. גם מה שכתב הרב חתם סופר, ומצורף לזה עוד שהרי ידוע ששכר וי"ו ימים, ואם כן דעת ישראל שינוח ביום שבת קדש, והגוי מחליף קדש בחול ונח ביום חגם, ונמצא דמה שעובד ביום שבת לדעת עצמו הוא עושה. ע"כ. ועמו הסליחה רבה זה לא ניתן ליאמר, דמימי עולם כולי עלמא ידעי דהגוי שובת ביום ראשון ואדעתא דהכי נחתי כולי עלמא, ואינו דבר שנתחלף מחדש לזה הפועל כדי להטעות את עצמינו אשר לא ידענו זה, כי מה מחליף בדבר דמעיקרא כך הוא. וזה נמי כתבו הרב ז"ל לסניף כמו הכא בסימן הקודם כמו שיראה הרואה. ואדברא כתב הרב מג"א שם בהאי דינא גופיה, וא"כ היה נראה להתיר לבנות בית הכנסת בשבת בקבלנות, ומכל מקום ראיתי שהגדולים לא רצו להתירו, כי בזמן הזה אין הנכרים מניחים לעשות מלאכה בפרהסיא ביום חגם, ואם נניח אנחנו לעשות איכא חילול ה'. אבל תיקון הרחוב אין נקרא על שם ישראל כל כך, ובמקום שאין נוהגים היתר ברחוב אין להקל. עכ"ל. לנו לעינים דהא דהגוי שובת ביום ראשון ועושה מלאכה בשבת איכא חילול ה', ואיך הרב ז"ל עשאו טעמא להיתרא בנדון שלו. והן אמת דהרב ז"ל שם (בסימן נ"ט) כתב, דהא דחיישינן לחילול ה' היה בימים ראשונים דהיו טובים מאלה, שלא הורגלו ישראל לומר לנכרי לעשות מלאכה וכו'. כיע"ש. וגם על זה דן אנכי, כי לא כל המקומות שוין ולא כל המלאכות שוות, דבנין בפרהסיא שאני, וישראל קדושים בכל מקומות מושבותיהם ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדירתם. וראה תראה דהרב ז"ל גופיה (בסימן ס"א) כבר נשתמש מדבריו אלה של המג"א לאסור איסור משום חילול ה'. כיע"ש. והרי לך דלא השוה מידותיו ממקום למקום. ועיין פרי מגדים בחלק אשל אברהם שם.

אלא דבלאו הכי אין אנו צריכים לכל זה, דכבר דחאו הרב ז"ל, הן מצד דלא מיקרו רבים, והן מצד דברבים נמי הוא היפך הש"ס בסוכה (די"ג) [נג: רש"י ד"ה כאומר], והפיל היסוד והלך לבקש טעמים אחרים, דאיכא פסידא מרובה וצערא דגופא, ולא גרע מחולי שאין בו סכנה, ואפילו הכי לא סמך על דעתו אם לא יסכימו מופלגי התורה להתיר. כיע"ש. וכל זה הוא ראייה מהימנא לנידון דידן לאסור איסור. ומה שנשתמש שם מתיקון ההכרזה,

אוצר ההלכה

וכשאיני לעצמי חומ"ר בקדש, כיון דאשכחן להרב אבי העזרי' זלה"ה דאסור, איככה אוכל להעלים עין מזה ולנטות מדרכו במה שאסור, כי על כן איני רואה מקום כדי להקל בזה בשום אופן. הנלע"ד כתבתי ביום ט"ו סיון שנת על פי התורה אשר יורוך לחיים טובים ולשלום. הצעיר **אברהם פאלאגני** ס"ט.

(רוח חיים – סק"ג)

נז) שם הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו וכו'. הרדב"ז⁵⁶ בתשובה כ"י נשאל, בעשיר אחד זהיר במצוות, ולא יצא שם רע עליו מימיו, דפסק עם הבנאים לבנות לו חצר בסך ידוע, ואם הפסידו הפסידו לעצמן. והתחילו במלאכה והיו עושין מלאכה לעצמן בשבתות, ומתקנין האבנים בבתי העכו"ם רחוק מאותו חצר, ובשבת אחת בנו בחצר והעלו האבנים בדימוס. וכשראה זה בעל החצר לא ידע אם מותר לעשותו בשבת או אסור, ואחר שהלך לביתו חשש לאיסור ושלח ועיכב הבנאים וביטל המלאכה בשבת. וביום ראשון קראוהו ראשי הקהל ואמרו לו מה זאת עשית, ונשבע שלא ידע שהיו עושין מלאכה, וקבל מה שהדין נותן עליו, ועוד שיתן קנס על מה שאירע. ולא רצו אלא נדוהו, ועוד הטילו עליו קנס, וחרה לו עד מות על נדויו, וישב בנדויו חמשה ימים. ושאל האיש אם עשו כדין במה שנדוהו.

והשיב הרב וז"ל: אילו פסק עמהם לבנות לו ביתו והם בונים בו בשבת אסור, ואילו היו בונים מדעתו, אפשר שיהיה בר נדוי לפי שמזלזל באיסורין דרבנן, וכל המזלזל באסורין דרבנן בר נדוי הוא, כדמוכח פרק בתרא דיבמות [קכא]. בההוא דטבע באגמא דסמקי. וגרסינן פרק מי שהפך [מועד קטן יז]. בההיא אמתא דחמאת לספרא דמחי לינוקא יתיר מצורכיה, אמרה ליה יהא ההוא גברא מוחרם וכו'. אבל מ"מ בזה שאינו ידוע שבנו הבנאים אלו מדעתו ושלח שלוחו לעכבן, אפשר שלא יהיה בר נדוי מן הדין. אבל ראשי הקהל שנדוהו יש לדונם לכף זכות, כי מפני שרוב העולם עכשיו אינם בני תורה, קרוב הדבר לבוא לידי תקלה גדולה ונמצא שם שמים מתחלל, וכל כיוצא בזה מצוה ומנהג ותקון. וגדולה מזו אמרו ביבמות [צז], בית דין מכין ועונשין שלא מן הדין וכו', ואין הנכבד ההוא נגרע מערכו בכך, מוטב שיתנדה זכאי ולא ראוי לכך משיתנדה חייב וראוי לכך. וצריך הוא ליישב דעתו ולשמוע מה שחביריו אומרים לו לגדור הדבר ולשם שמים. עכ"ד.

ומדברי הרב והגדון הזה, הוכיח תוכיח דהמזלזל בדברי תורה או בדברי סופרים האי בר נח"ש הוא בלי התראה, והרי הוא כמבואר. והכין אסיקנא בעניותין בחו"מ (סימן ל"ד אות י"ד) בס"ד.

וחזיתיה לרב מהר"ר אברהם גאטיניו בספר צרור הכסף (או"ה סימן ג'), שנשאל על ראובן שעשה לחמניות בדבש

בגוף הקרקע לשליש ולרביע, ולא שמענו מעולם מי שיראה פנים להתיר. עכ"ל. דון מינה ומינה דמצוה איכא להיות קרא בגרון דאסור לבנות בשבת אפילו בדרך קבלנות. והוא ברור.

ואני מוסיף לומר בגדון זה דהמבחקן לעינים, דזה פעמים דהקונסול שמע לקול מורים וסילק להאומנים, ואיך יתכן דמהרסיך ומחריבך ממך יצאו, שרי להו מאריהו. ואי משום דצריך להשלים ימי הבטלה של השבת, הרי ניחא להו להכולל לשלם כדי שלא יהא בתוך עמי עובדין דחול בשבת וילפי מקלקלתא, וכנגד חומרת שבת מלתא זוטרתא היא אפילו אם ישלמו, כי מה יתן ומה יוסיף נגד כבוד שבת. וברור. וראה נועם שיח במוסר השכל על פתגם דנא שכתב הרב המגיה בספר פחד יצחק מערכת מ' (דף קכ"א ע"א). כיע"ש. ועיין להרב מלאכת שלמה קמחי נר"ו (סימן ב').

ואחר אחרון אני בא תורה שיש לה בית אב, מה שראתה עיני להתיר הגדול פאר הדור אבונא מרנא זצוק"ל בספר לב חיים (ח"ב סימן ז'), דאייתה לגדון שלו ההיא דהמג"א דבקבלנות ברבים ליכא חשדא, והביא מהרב מטה יאודה [סק"ד]⁵⁷ דדוקא בזבל דהוא לפנות המקום הוא דהתירו, דליכא כי אם טלטול, אך בבנין וסתירה לא. והרבה לומר טועמיה חיים על פי דרכו של הרב מטה יאודה ז"ל כדי לומר דדוקא בזבל הוא דהותר, ועוד הוסיף לומר דבעירנו אזמיר ליכא מנהג להתיר, ואף גם זאת דדוקא בהני ידידע דליכא כי אם בקבלנות, וכמו שכתבתי לעיל משם מר דודי הרב נדיב לב ז"ל, והרי שנים קרובים נתנבאו בסגנון אחד. וגם שם תמצא בסימן (קכ"א) [קפ"א] באמירה לאמירה גוי אחר, דלא התיר כי אם משום דינא דמלכותא דינא ושהוא בשאר לשונות, ועוד לו שם בזה בסימן ק"ד. ודוק. והשתא דאתינן להכי, הרי אית לן מרבני עירנו הרב מרן אבא זצוק"ל, והרב מר דודי זלה"ה, והרב פתח הדביר ז"ל, דסתמו את הפתח שלא לבנות בשבת אפילו בקבלנות ואפילו בשל רבים, ושהמנהג כך, ואין אנו צריכים לעדותם על המנהג, דהרי בעינינו ראינו בתיקוני בתי כנסיות אפילו בזמן שהיה בפחד וברשות, לא עשו בשבת בשום עת וזמן, ולא תהא כהנת כפונדקית. ועתה האיר זורח ספר ישרי לב להרב צרור המור דודי לי המלך דוד ז"ל, ובדף י"א ע"א אסור אסיר שלא יבנו אפילו בית הכנסת בעיר הקודש ירושלים, וזכר עשה מעלת המגיה נר"ו לספר חתם סופר חלק הששי (סימן ג"ס) דהסכים לזה, וזו הוכחה על סברתו דכתיבנא לעילא. ועיין בתשובת תפארת צבי (סימן י"ד), והביאה הרב כרם שלמה אשכנזי (סימן רמ"ד). יע"ש. ועד אחרן גדול הדור האחרון שיחיה לעד, מר ניהו רבה דעמיה גאון עוזינו מוה"ר המופלא המלך **שלמה גרייני**⁵⁸ ויהי ה' את יאושע דהלכה כמותו, דייהב לן מכותביו אר"ש גזרה, וחתים עלה לאסור איסר שלא יבנו כלל בשבת באוספידל, ומי יבא לערער אחר מארי דאתרא.

הערות וצינים

54. נדפס לקמן אות נ"ט. 55. הוא רבי שלמה יהושע ארדיט המכונה מירקאדו (מחבר ספר חינוא וחסדא וספר איש מביין). 56. עיין מה שכתב הרב חיד"א לתקן דבריו בספרו מחזיק ברכה (סק"א), נדפס באות הבאה.

אוצר ההלכה

פרהסיא, ולכך אם אין רוחצין בו רק השכנים, ליכא למיחש לחשדא דאתו מעלמא דאינן יודעין שהסיקוהו בשבת. ועיין במה שכתבתי שם [סק"ז]⁵⁸ בס"ד.

ומה שכתב ההגה יש לחוש לאורחים הבאים שם, ר"ל שבאים בחול לעשות עסקים ושובתים שם, שאף על פי שאינן דרין שם יש לחוש להם, כיון שבעל הקרקע הוא דר שם על ידו מתפרסם הדבר שהקרקע שלו, מה שאין כן בבנין שיהיה חוץ לתחום, אפילו אם יבואו אורחים בתוך השבוע וישבתו שם ליכא היכירא שהוא של הישראל. ואין צורך לחילוק שכתב המג"א (סק"ח) דאין דרך ישראל לשבות אלא אצל יהודים, דאפילו כששובתין בדירה מיוחדת להם ולא אצל ישראל בכל ענין אסור. ואם תאמר והא אמרו בגמרא בפרק במה מדליקין [שבת כג.] דלחשדא דעלמא לא חיישינן, ולכך חצר שיש לה שני פתחים מרוח אחת אין צריך להדליק אלא בפתח אחד, דלע[ל]מא ליכא למיחש וכדאיתא סימן תרע"א [ס"ח]. יש לומר דהתם דאין לחשד אלא לשעה קלה ודרך העברה בעלמא לא חשו לחשדא דעלמא, מה שאין כן כל השבת שהם יושבין שם איכא למיחש טפי. ואע"ג דבעומדת תוך התחום או אי איכא מתא דמקרה להתם, חששו לבאים ממקומם למקום הזה כדי לטייל ואינן שובתין שם ולא מקום קביעות שלהם שם, מ"מ כיון דשייך שיבואו איש ממקומו בכל יום השבת איכא חשדא טפי. ועוד יש לחלק באופן אחר, והוא במה שנרגש המג"א (סק"י) מהירושלמי דריש פ"ג דשביעית והביאו הרב תוספות יו"ט שם, דלא חשו לעוברין ושבין מפני מראית העין. יע"ש. דשאני התם דהחשד רחוק דאיכא תרתי, חדא שיאמרו שהוא מעוברי עבירה שהוציא הזבל כדי לזבל שדהו, ועוד דכיון דהוא לאחר שנפסקו עובדי עבודת שדה בית הבעל, אלא דיש לחשוב שמא יש לו בית השלחין ובשבילה הוציא הזבל, כולי האי ליכא למיחש, אבל בני עירו הרי יודעין אם יש לו בית השלחין או לא, ואם תמצו לומר דאין חילוק בין חשדא דחד מילתא לחשדא דתרי, דלעולם ליכא למיחש לארחי ופרחי דאתו מעלמא, מ"מ שאני התם דהחשד הוא גדול שיעבור האיסור הוא בעצמו, ובכחאי גוונא ליכא למיחש לדעלמא, אבל בדבר שהאיסור נעשה על ידי עכו"ם וקיל להו לאינשי טובא ואתו למחשדיה אף דאתו מעלמא, דנמצא קולו חומרו. לכך גבי שבת דהחשד הוא שמא הוא שר עכו"ם שכיר יום דאיסורו קל, חיישינן גם לחשדא דעלמא. ודו"ק.

ודע דהמג"א ז"ל [סק"ח] כתב, דבעירו נוהגין היתר לשכור עכו"ם בקבלנות ליקח הזבל מן הרחוב, ועושין מלאכה בשבת, שנוטלין גבשושית לתקן הרחוב דחייב משום בונה. וכתב דהטעם הוא משום דבשל רבים ליכא חשדא כדאיתא בטור יו"ד סימן קמ"א [ס"ד], וא"כ לפי זה יש להתיר לבנות בית הכנסת בשבת בקבלנות. יע"ש. וא"כ⁵⁹ אחר המחילה בנשיקת ידי קדשו, חלילה להתיר בנין בית הכנסת, דלא שייך כלל הך דהתם דבשל

בפסח שרוצים לקונסו ממון. והשיב וז"ל: לא ידעתי מה מקום לקונסו אם אמת שלש בדבש ולא עירב טיפת מים וכו', ואי משום מה שהורה הרב שיירי [כנסת הגדולה סימן תס"ז הגב"י אות ח'] שאסור לעשות מילופיטא"ס בדבש משום דאי אפשר דבש שלא יטילו שם מים וכו', ואף שנאמר שראובן לא ידע בכל אלה, לאו בר קנסא הוא כיון שטוען שכן ראה, ושוגג היה בדבר, שלא נודע לו שהעושה כן הוא בדבש שאין חשש מים. כלל העולה שאיני רואה שום חיוב קנס לראובן וכו', ואם כבר נטלו ממנו חייבים הם להחזיר וכו'. עכ"ד. והסכים עמו הרב כרם שלמה [אמאריילין] שם.

וכאשר ירדוף הקורא יעלה על לב דדבריהם הם מנגדים לתשובת הרדב"ז, ואי שמיע להו לרבנן תשובת הרדב"ז היו מחזיקים ביד הפרנסים שקנסוהו. אבל בקושטא הדבר מבואר דאין הנושאים שוים, ולא דמי נדונם לנדון הרדב"ז. וגם אינהו ידעי דאין תקלה יוצאה מאותו מעשה.

(ברכי יוסף – סק"א)

נח) שם הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו וכו'. בספרי הקטן ברכי יוסף [סק"א]⁶⁰ הבאתי תשובת הרדב"ז כתיבת יד, בעשיר אחד זהיר במצוות וכו', וזכורני שהעתיקתי זה מספר כתיבת יד שהיו בו תשובות נפרדות מרבנים שונים, ועל כל תשובה כותב שמא דמארה עלה, ועל תשובה זו כתב שהיא מהרדב"ז, וכך כתבתי בברכי יוסף.

ועתה כרגע נראה לי ספר הבתים כתיבת יד, והם תשובות הרשב"א לאלפים מסודרים לבתים עדר עדר לבדו, ושם אני מוצא בחלק ראשון (בית א' סימן כ"ב) תשובה זו ככתבה וכלשונה אות באות. ונתגלה שהיא תשובת הרשב"א [נח"ד סימן שט"ו]. (מחזיק ברכה – סק"א)

נט) שם לבנות לו חצירו או כותלו. כתב המג"א [סק"ד] וז"ל: מדלא כתב סתם לבנות לו בית, משמע דוקא כשידוע שהוא שלו, אבל אם הוא עומד במקום שאין ידוע שהוא שלו שרי כמו שכתבתי סוף סימן רמ"ג [סק"ד]. ומ"מ נ"ל דאסור, דיש לחוש לשכניו שידעו שהוא שלו ויחשדוהו כמו שכתב בהגה. עכ"ל. ולענ"ד נראה פשוט דסתם מחובר הוא ידוע שהוא של ישראל דאית ליה קלא, ודוקא בספינה שהיא מטלטלין בעינן שתהיה ספינה הידועה לישראל כדבסמוך (סעיף ד'), והא דנקט חצירו וכותלו קושטא קאמר, שהרי הוציא זה מהירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א] דמפליג בין תלוש למחובר, והתם מחובר סתם קתני, ונפקא מינה דאפילו במקום שאין לו שכנים ולא בני בית אסור לעולם, דחיישינן לאורחים דאתו מעלמא, דאף אם לא היו יודעין מתחלה סופן לידע כיון דהוא דבר מפורסם. והך דסוף סימן רמ"ג במרחץ שבבית, אין המלאכה בתיקון המרחץ עצמו אלא הרחיצה שתיעשה בתוכו, ואין זה בכלל דבר

הערות וצייונים

57. נדפס באות הקודמת. 58. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות קמ"ד. 59. תיבה זו אין לה משמעות כאן ואולי צ"ל וא"נ היינו ואינו נראה.

אוצר ההלכה

(א) שם לבנות לו חצירו או כותלו. כתב מג"א (סק"ד), מ"מ נ"ל דאסור וכו'. נ"ב: עיין סק"ט. (חדושי מוהרמ"ז)

(ב) שם לבנות לו חצירו או כותלו. כתב הטור, שיבנה לו כותלו. נ"ב: כתב הרב מג"א (בסק"ד), מדלא כתב סתם לבנות לו בית, משמע דוקא כשידוע שהוא שלו, אבל אם הוא עומד במקום שאין ידוע שהוא שלו שרי כמו שכתבתי בסימן רמ"ג, ע"ש בסק"ד, ומ"מ נ"ל דאסור, דיש לחוש לשכנוי שיודעים שהוא שלו ויחשדוהו כמו שכתב מור"ם. ע"כ. ומה דשרי בסימן רמ"ג [ס"ב בהגה], כבר לחלק יצא הרב מג"א שם [סק"ז]. ועיין מה שכתב הרב מטה יהודה (בסק"ד)⁶¹. ומה שהקשה ז"ל מההיא דחצר שיש לה שני פתחים כו' דליכא למיחש כדאיתא בסימן תרע"א [ס"ח], ותירץ דהתם אין החשד אלא לשעה קלה דרך העברה בעלמא לא חשו לחשדא כו', כבר הרב מג"א (בסק"ד) בנה לו ציון ועיין סימן תרע"א, ואתה תחזה שם (בסק"ב) שכתב דלא חיישינן לחשד דעלמא כו', ויאמרו שהם שני בתים, דאנשים נכרים אין מצוי ברחובות לילה.

ועל מה שכתב הרב מג"א ז"ל (בסק"ח) ליקח הזבל מן הרחוב כו', עיין מה שכתב הרב מטה יהודה בסוף סק"ד. ועל מה שכתב הרב מג"א שם דבשל רבים ליכא חשדא כו', והיה נ"ל להתיר לבנות בית הכנסת בשבת בקבלנות כו', עיין מה שכתב על דבריו הרב מטה יהודה (בסק"ד), וחלילה להתיר בנין בית הכנסת בשבת, ולא שייך כלל הא דהתם דבשל רבים ליכא חשדא כו'. ע"ש. ועיין מה שכתב רב אחאי כמה"ר אברהם פאלאג'י נר"ו בספר שמע אברהם (ח"ב [בדף קמ"ו ע"ב ד"ה אלא]) על דברי הרב מג"א, דהם היפך שיטת רש"י בגיטין (דנ"ט) [ס: ד"ה משום חשדא] כו', דאף בשל רבים חיישינן לחשדא. וע"ש מה שיצא לחלק חלוקא דרבנן.

ועל מה שכתב הרב מג"א בסק"ז, עיין מה שכתב הרב נהר שלום (סק"ב)⁶². (דברי מנחם – הגה"ט סק"ב השני)

(ג) שם לבנות לו חצירו או כותלו. עיין מג"א [סק"ד], דלכך נקט הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ד] חצירו, להורות דוקא כשידוע שהוא שלו, אבל באינו ידוע שרי. ע"ש. ולפענ"ד אינו מוכרח, ואדרבא מדלא מצינו שום חילוק בירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א] רק בין מחובר לתלוש, משמע דמחובר בכל גווני אסור, והיינו משום דמחובר אף דהמקום אינו ידוע שהוא שלו, מ"מ המלאכה בעצמה מתפרסם שהוא של ישראל. אמנם הא דנקט הרמב"ם חצירו, בא להורות אפילו פסק עמו לבנות לו חצירו, היינו לבנות לו בתוך חצירו (ברשותם) [ברשות], אף דאין המלאכה גלויה ואינה ברה"ר, מ"מ אסור משום דמלאכתו (ו) מחובר בעצמה ידועה שהיא של ישראל אף שאינו גלוי, וזה שדקדק הרמב"ם בריש לשונו [ה"ג], אבל אם היתה

רבים ליכא חשדא, דהתם בשהיית הצורות החשד הוא שיאמרו שהשהה אותם אצלו כדי לעובדם, דהשהייה היא ענין אחד והעבודה הוא ענין אחר, ולכך כיון דהשהייה גופא אין בה איסור אלא ד[חשדוהו] שהוא עובדה, בכהאי גוונא ליכא חשדא בשל רבים, מה שאין כן הכא דגוף הבנין עצמו נעשה באיסור על ידי שכירות פועלים לפי סברת הרואין, ומה לי של יחיד או של רבים, כיון שסוברין הרואין שהפועל עצמו הוא אסור, וכ"ש לפי הטעם שכתבנו לעיל [סק"ג]⁶⁰ משם הר"ם ומשם הר"ן ז"ל, דמיחזי להו לאינשי כשכיר יום, דמשמע דאפילו ידעו שהוא בקבלנות אומרים שהקבלנות בכהאי גוונא חשיבא כשכיר יום. ועוד דלדבריו ז"ל בואו ונתיר גם לשנים ושלשה שותפין בחצר, דהא בתרי ותלת נמי ליכא חשדא דחשיב כרבים, כמו שכתב הש"ך שם [סק"ז]. ועוד דגם שם שהיית הצורות אין הדבר מוסכם, דהרי מור"ם ז"ל שם מיתי לה בשם יש אומרים. והדבר פשוט לאסור בבנין בית הכנסת, ואדרבה בבנין זה יש להחמיר טפי בשל רבים, דלא אתו יחידים ועבדי נמי הכי, דאין הכל בקיאים לחלק בין רבים ליחיד, וכ"ש בבית הכנסת המיוחד להשראת שכינה ולקיבול תפלותיהן של ישראל, דצריך שלא יהיה בו מום ואפילו איסור כל דהו. וזה פשוט לענ"ד.

מיהו בפניו הזבל נראה שיש להתיר, דבטלטול הזבל אין בו אלא איסור מוקצה או משום טירחא, ואפילו לישראל הותר במקום מצוה כגון מפני האורחים או מפני ביטול בית המדרש, כדאיתא ריש פרק מפנין [שבת קכ"ו:] והובא לקמן סימן של"ג [ס"א], ועל ידי עכו"ם הוי כמו שבות דשבות דהותר מפני החולי או מפני צורך הרבה או לדבר מצוה כדלקמן סימן ש"ז [ס"ה], וכשיתרבה הזבל באשפה כולוהו איתנהו ביה, דמאיס טפי ויש ריח רע בפרט בימות החמה ומזיק הריח לבריות, וגם מפני התפלה והברכות שאינן יכולין לקרות מחמת ריח רע שיתהווה באשפות שבכל חצר וחצר שבמבוי שמצטרפין ונותנין ריחם למרחוק. ואם מטעם נטילת הגבשושית הא נמי ליתא דאינו מתכוין לה, דאין כוונתו אלא לנקות הזבל, ולא הוי פסיק רישיה. ואם תמצי לומר דפסיק רישיה, אין עיקר קציצת ישראל עם העכו"ם אלא על סילוק הזבל, ואם העכו"ם עושה מעצמו הא לא נחית אדעתא דהכי. ועוד דבנטילת הגבשושית מן הרחוב לא איכפת ליה לישראל, והוי כמו עבד בארעא דחבריה, דאפילו על ידי ישראל עצמו אין בו חיוב ואפילו פסיק רישיה, דהא לא ניחא ליה וכדאיתא בפרק הבונה (דף ק"ג ע"א) ושם בתוספות [ד"ה לא צריכא]. יע"ש.

(ס) שם לבנות לו חצירו או כותלו. כתב במג"א (סק"ד), חצירו כו', ויחשדוהו כמו שכתב בהג"ה. והיינו כמו שכתב המג"א בסק"ז. (שמן המאור)

אוצר ההלכה

כהרמב"ם ז"ל לאסור קבולת אפילו בשדה תוך התחום.
(שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"א)

(טז) שם או לקצור לו שדהו. כתב ב"י (שיטה), והעלו [עבודה זרה כא: תודה אריסא] דלא דמי לאריסות שדה, דלעולם הוא רגילות לקבל שדה (ו) באריסות וכו'. נ"ב: יש לחקור לדעת ר"י, בשדה דקיימא לאריסות, אם לא נתנה באריסות כי אם בקבלנות בכל כך סך קצוב לחרוש ולקצור מתוך שדהו, אם מותר הגוי לעשות מלאכה בשבת, שמתחילת דברי ר"י שכתב דהשדה כיון שהוא רגילות לקבל שדה באריסות לפיכך מותר, מה שאין כן בבית דרגילות הוא להשכיר יום ביומו כו', משמע דבשדה שרי אף בקבלנות לפי שהרואה יאמר קבלנותיה או אריסותיה קא עביד, ולא יאמר שהוא שכיר יום, כיון שאין רגילות להשכיר שדה יום ביומו, ובבית לא אסור בקבולת אלא משום שמא יאמרו שכיר יום הוא כיון שבבית רגילות הוא להשכיר. אבל מדברי הירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א] שהביא בסוף דבריו דבמחוכר אסור בקבולת, וסתם ולא חילק דבשדה מותר בקבולת, משמע דאף בשדה אסור בקבולת. ויש לצדד דשמא תחילת דבריו הם אליבא דר"ת, ובסוף דבריו גילה דעתו לאסור כל קבולת אפילו בשדה, או נאמר דכיון שהירושלמי לא הזכיר שדה כי אם דוקא בית שאסור בקבולת ולא הוזכר שדה, משמע דבשדה מותר בקבולת כיון שאין דרכו להשכיר והרואה יאמר קבלנותיה קא עביד.

וראיתי להמרדכי [עבודה זרה סימן תת"ן] שהביא מחלוקת ר"ת שהתיר לבנות בקבולת ור"י שהוא אוסר, וכתב אחר דברי ר"י וז"ל: ודוקא מותר להשכיר את שדהו למחצה לשליש ולרביע דהיינו אריסות, אבל קבלנות דהיינו מעות אתן לך כך וכך ותחרוש השדה שלי ותקצור בכך וכך, אסור אם עושהו בשבת כו'. עכ"ל. וכן כתב מהר"ם בתשובות הגדולות [דפוס פראג סימן תרי"ט. יע"ש. נראה מדבריו שהבין בדברי ר"י דאף בשדה אסר הקבולת, ולא התיר כי אם דוקא באריסות כסתמא דתלמודא, דלא יתכן לומר שהביא דברי ר"י שמתיר בשדה אף בקבולת, וחלק עליו וכתב ודוקא מותר להשכיר וכו'. וא"כ צריך להסכים דברי ר"י לומר שאוסר אף בקבולת בשדה, ומה שכתב דבשדה מותר לפי שאין רגילות להשכיר, היינו לדחות דברי ר"ת שעשה ק"ו להתיר קבולת בבית, דהשתא אריסות שדה שחלק ישראל משביח במלאכה שרי, קבלנות שאין בו שבח לישראל כלל במה שממחר הגוי לעשות קבלנותו, לא כל שכן דנימא קבלנותיה קעביד וכו'. וכתב ר"י עליו דהאי ק"ו איפריך, שאם אמרו בשדה הוא משום דלעולם הוא רגילות לקבל שדה באריסות למחצה כו', וא"כ נמצא שהגוי בדידיה קטרת, ולא אמרינן שחלק ישראל משביח בו ג"כ, אבל בבית שרגילות להשכיר יום ביומו, ובעל הבית רוצה שישלים מלאכתו, ואין לגוי חלק בבית לומר בדידיה קא טרח, הא ודאי אסור. וכיון שהטעם שמותר בשדה הוא משום

המלאכה ידועה וגלויה ומפורסמת, פירוש, ידועה אע"פ שאינה גלויה, מ"מ אסור. כן נראה לי.

(סד) שם לבנות לו חצירו או כותלו. עיין מג"א (סק"ד) שכתב, דמשמע דוקא בידוע שהוא שלו, אבל באין ידוע שרי, כמו בסוף סימן רמ"ג [סק"ד] במרחץ בבית דירה. ומסיק המג"א דמ"מ נראה לו דאסור, והחילוק מסימן רמ"ג הוא, משום דכאן נוטל הישראל כל הפירות. ולפי מה שכתבתי (סק"ב) ⁶³, עיקר טעם לאסור בקבלנות הוא מטעם זה אף במקום דנהגו בקבלנות, וא"כ באין ידוע וגם הוא מקום הנהגה בקבלנות אולי יש להתיר. (גנזי חיים – סק"ג)

(סה) שם לבנות לו חצירו או כותלו. כתב במג"א (סק"ד), מדלא כתב סתם לבנות לו בית כו', דוקא כשידוע שהוא שלו אבל כו'. עיין בתשובת משיבת נפש (סימן ו') חילק, דמה שכתב הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ד] חצירו, לאפוקי קנה ישראל מעכו"ם קרקע ושיבנה הנכרי בנין עליו, דלא נתפרסם שם ישראל עליו לכ"ע שריא. אבל של ישראל רק שעומד במקום שאינו ידוע שהוא שלו, גם באינו מפורסם אפילו להשכנים אסור. ע"ש. ועיין מה שכתב בתשובת מהרש"ם (ח"ב סימן קכ"ג). ועיין בתשובת שערי צדק (או"ח סימן כ"ד) מה שהקשה השואל על דברי המג"א, ועיין שם מה שיישב בזה.

(סו) שם לבנות לו חצירו או כותלו וכו'. אותן בני אדם המקילין שהגוי מוליך העפר מלפני הבנין ופסולת האבנים ואומרים שהוא בקבלנות, וכיון שכן בשלו הוא עושה, ראוי לגעור בהם ולמנוע אותן שלא יוליכו עפר או פסולת מלפני הבתים בשבת, שהרואה אומר שכיר הוא וישראל אמר לו להוליך בשבת. ואם הבית של גוי וישראל דר בה מותר, שהמלאכה של גוי ולא של ישראל. ואם הדבר מוטל על הדר בבית אסור. הרדב"ז ז"ל בתשובותיו (חלק (חמישי) [שש"ן] סימן שני אלפים נ"ו). ועיין להרב מג"א ז"ל (סק"ה) [סק"ח] ד"ה פה בעיינו, וברבני האחרונים ז"ל. ועיין לנהירו דעיינן מעלת הרב המופלא נר"ו בספרו הבהיר הנד"מ ממש נדיב לב (או"ח סימן י"ד).

(פתח הדביר ח"ג – סק"ז)

(סז) שם או לקצור לו שדהו. כתב הטור (דף קנ"ח עמוד ב' שיטה ב'), ישראל ששכר נכרים לבנות לו בית בקבלנות וכו'. נ"ב: עיין בתשובות הרשב"א ז"ל ((ח"א) סימן תשפ"ג). (כנסת הגדולה – הגה"ט)

(סח) שם או לקצור לו שדהו. כתב ב"י (דף קנ"ט ע"א שיטה י"ג), וכן דעת סמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג] כו'. נ"ב: הב"ח [אות ג'] האריך להוכיח דהסמ"ג וספר התרומות [סימן קמ"ו] והמרדכי [שבת סימן ת"א] חולקים על הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו ה"ג-ה"ד]. ולענין הלכה, רבנו המחבר בספר הקצור והב"ח פסקו

אוצר ההלכה

למיתלי בשכירות יום, דמסתמא חוקרים ודורשים עד שידעו הדבר בבירור אם הוא חכירות, אלא טעמא הוא דכיון שאינו נוטל בגוף הקרקע אלא הרייח שלו הוא מעות, מיחזי להו לאינשי דהוי כשלוcho של ישראל, וימשך מזה קולא וחומרא, חומרא בשדה דקבלנות בו אסור כיון שאינו נוטל כלום בגוף הקרקע ולא הוי כשותף, וקולא דאפילו דבר שדרכו להשכיר בשכירות יום, אם השכירו שיטול מגופו שרי שדומה לשותפות. וזהו שכתבו התוספות ולפירוש זה יש להתיר הריחיים וכו', דאילו לפירוש ר"י לשכירות יום קיימא, ואפילו אם יטול חלקו מגוף הריחיים טעו בה אינשי ויתלו לומר דהוי שכיר יום, ולדברי הר"ם כיון שנוטל חלקו בקמח שרי כו'. עכ"ל.

ואנחנו בעניינתנו כבר הוכחנו מסוף דברי התוספות ודברי מהר"ם והמרדכי, דסבירא להו בדעת ר"י דבשדה אסור אף בקבלנות. ועוד בה, שמדברי הר"ם (שנתנו) [שנתן] טעם לדברי ר"י משום שאריס דמי לשותף, נראה שבקבלנות אין דרך להתיר כלל בשדה, שאם התירו באריס היינו משום דהוי ליה כשותף שנוטל חלק בקרקע, מה שאין כן בקבלנות דסוף סוף אינו נוטל חלק מגוף הקרקע כי אם נוטל מעות בשכר טורחו, והא ודאי אסור, ויש להתיר להשכיר ריחיים לגוי אם נוטל חלקו בקמח, ולדעת ר"י היה אסור כיון שאסור אף בקבולת. וכן כתב המגן דוד [ט"ז סק"ב] בכוונת דברי התוספות. ועוד לאלוד מילין בדברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ד] והפוסקים. וכתבתים בתשובה על מרחץ שלקחוהו בשותפות ישראל וגוי, ובימי החול שניהם מחממין אותו ומתעסקים בו וחולקים השכר ביניהם, וביום השבת מחממו הגוי ונותן מחצית השכר לישראל, ויש צדדין להתיר דגוי אדעתא דמחצה שלו קא עביד כו' וכמו שכתב הר"ן ז"ל [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא שמעינן]. ע"ש. ועיין במרן לקמן סימן רמ"ה [ס"א]. יע"ש. (בני חיי – מגיה – הגב"י סק"א)

(ע) שם או לקצור לו שדהו. דע דהתוספות [כא: ד"ה אריסא] והרא"ש ז"ל [סימן כ"ג] סוף פרק קמא דעבודה זרה, דכתבו מחלוקת ר"ת ור"י בבנין בית בקבלנות דר"י אסור, אין כוונתם לומר דר"י אינו אסור אלא בקבלנות בית אבל בקבלנות שדה מותר, דליתא, דהא מייתי ראיא מהירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א] דפוסק הלכה כרשב"א דאסור קיבולת במחור, והתם קיבולת סתם קאמר בין דבית בין דשדה. וכן הך דשמואל בפרק מי שהפך [מועד קטן יב.] דקאמר מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור, דלדעת ר"י מיירי בשבת, הא קיבולת סתם קאמר דמשמע אפילו דשדה. ותדע דהא לא מפלגי התוספות התם בין דרשב"א לדרשב"ג אלא מאריסות לדין קבלנות, דקי"ל כרשב"ג באריסות דארעא לאריסותא קיימא, וקי"ל כרשב"א בקיבולת לאסור, אלמא דלא שרינן אלא אריסות. וכל שכן לפי הטעם שכתבו התוספות שם משם הר"ם וז"ל: והר"ם היה נותן טעם דלהכי מותר באריסות שדה, דכיון שאינו נוטל מעות בשכרו אלא נוטל בגוף הקרקע דמי לשותף, אבל בקבלנות דבית שנוטל מעות

אריסות דבדידיה קטרח, היכא שהוא בקבלנות הוי ליה כדין בית כיון שאינו נוטל למחצה ולשליש כאריס.

וכן נראה מדברי התוספות שהביאו דברי הר"ם, שנתן טעם לדברי ר"י דבשדה אסור בקבלנות, כיון שנוטל חלק בגוף הקרקע הוי ליה כשותף, אבל אם קבל את השדה עליו בכל כך מעות, הא ודאי לא חשיב כשותף שהרי אין לו חלק בגוף הקרקע. ומטעם זה תורה יוצאת להשכיר ריחיים לגוי אם נוטל קמח בחלקו, דהוה קא סלקא דעתין לדעת ר"י דכיון שהוא בקבולת אסור כדין שדה, אבל לטעם הר"ם ז"ל שפירש דאריס בשדה מותר לפי שנוטל חלק הפירות וחשוב שותף, הוא הדין לריחיים כיון שנוטל חלק בקמח לפי חלקו הוי ליה כדין אריס בשדה דמותר לכ"ע. ובדברי הר"ם בשנותיו את טעם ר"י בפירושו משום דאריס הוי ליה כשותף, משמע דקבלנות אף בשדה אסור לסברת ר"י כיון שאין נוטל חלק בפירות השדה. ולפיכך כתבו התוספות בסוף דבריהם: ומסקנא דשמעתא שמעינן מהכא דקבולת דתלוש אינו מותר אלא בתוך ביתו של גוי, אבל במחור אינו מותר אלא מחור לתחום אבל תוך התחום אסור. ע"כ. נראה מדבריהם דקבלנות בתוך התחום אסור בכל גוונא בבית ובשדה אין שום היתר כלל, מדלא חילקו מן הבתים ומן השדות כי אם כתבו דסתם קבלנות אסור.

ובתשובה כתיבת יד למוהר"ם יאושע שונציץ ז"ל [נחלה ליהושע סימן י"ג] כתב על דברי התוספות וז"ל: איכא למידק, דכיון דר"י נתן טעם לשבח במה שחילק בין שדה לבית, דבשדה אין דרך להיות בו שכירי יום לפיכך מותר, למה זה כתבו התוספות, והר"ם נתן טעם, שכבר נאמר הדין והטעם. ואין לומר דהביאו התוספות להחליט דהר"ם כדי להחמיר, דאילו מתוך דברי ר"י משמע דשדה בקבלנות שרי כיון דקיימא לאריסות, וקבלנות לא נאסר אלא משום דאמרי אינשי שכיר יום הוא, וכיון דשדה לאריסותא קיימא תלו אינשי דאריס הוה בגויה ולא תלו בשכירות יום, והר"ם הוסיף דאריסות דוקא שרי כיון שנוטל בגוף השדה הוי ליה כשותף, אבל קבלנות לא הוי כמו שותף ואסור, דאם כן מאי האי דקאמרי התוספות ולפי זה יש להתיר וכו', דמשמע דמטעמיה דהר"ם נמשכה קולא זאת. לכן נראה דר"י והר"ם אע"ג דשוין הם בדין קבולת דלתרווייהו אסור, מ"מ פליגי בפירוש ההלכה, ולפי הפירושים ישתנה הדין, ולכל חד מינייהו איכא קולא מצד זה וחומרא מצד זה. ואומר אני שכל שכירות לא ימנע מארבע חלוקות, או הוי שכירות יום, או קבלנות, או הוי אריסות, או הוי חכירות דהיינו שהבעל נוטל סך קצוב ומסתלק מן הפירות והמתעסק נוטל את הכל, וחלוקה זאת יותר ראויה אל צד ההיתר מכל החלוקות האחרות, וסבירא ליה לר"י דאפילו זאת החלוקה אסורה גבי מרחץ משום דטעו אינשי וסבירי דהוי שכירי יום, והוא הדין לכל הדברים שאפשר לטעות בהם דהווי שכירי יום. אמנם דבר שאין דרך להיות בו שכיר יום דהיינו שדה וכיוצא בו, לא מבעיא דשרי הוא בחכירות, אלא אפילו באריסות ובקבלנות שרי. והר"ם סבירא ליה דלא טעו אינשי

אוצר ההלכה

בכוונת הסמ"ג ובכוונת הרב בעל התרומות. ונמצא דאין חילוק ביניהם ובין הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו הי"ד] דאסר קבלנות בבית ובשדה וכפסק השו"ע כאן. וכמו שכתב מרן ב"י בפשיטות, דדעת התוספות והמרדכי [עבודה זרה סימנים תת"ו-תת"ז] והסמ"ג וספר התרומה והגהות מיימוניות [אות ג'] כדעת הרמב"ם ז"ל, שדין השדה שוה לדין בית לענין קיבולת. וממילא דגם הטור שכתב דר"י אוסר בקבלנות דבנין בית, וסיים וכן כתב הרמב"ם ז"ל, בודאי כוונתו דגם בקבלנות דשדה אסור, ודלא כשיטת הרב בית חדש ז"ל [אות ג'] לאחר המחילה שנכנס בדוחקים רבים בין בכוונת הסמ"ג בין בכוונת ספר התרומה בין בשיטת הטור, וכתב לדעתם מותר קבלנות בשדה והשיג על מרן ב"י. יע"ש באורך. דלאחר נשיקת ידיו אין לנו לצאת מדרך הפשוטה לילך בדרך העקומה, ומכ"ש להמדיק בדבריהם ז"ל יראה דדרך ישרה היא הבנת מרן ב"י, ודרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאל, וכן העלה הרב מגן דוד (ט"ז סק"ב). יע"ש. וגם הב"ח גופיה אף על פי שהראה פנים להקל בקבלנות שדה לדעת הנך רבונות ז"ל, מ"מ לענין הלכה כתב בסוף דבריו דנקיטין לאיסורא וכפסק הש"ע. ושוב אחר כותבי זה ראיתי להרב בני חיי [הגב"י סק"א]⁶⁴, שהביא תשובה אחת [נחלה ליהושע סימן י"ג] שפלפל בכוונת ר"י אם הוא אוסר גם בקבלנות שדה, והעלה כמו שכתבתי, שלי"ת [שבה לאל יתברך]. (אלמא) [אלא] שלא הזכיר דברי הסמ"ג וספר התרומה, וגם לא הזכיר דברי הב"ח. יע"ש באורך. ועיין מה שכתבתי לעיל ריש סימן רמ"ג⁶⁵.

(עא) שם או לקצור לו שדהו. ב"ח [אות ג']: הב"י הביא דברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ד], והסכמות הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] והרב המגיד [שם הט"ו] שאוסרים גם קבלנות השדה, וכתב על זה, שכן דעת התוספות והמרדכי סוף פ"ק דעבודת אלילים [סימנים תת"ו-תת"ז], וכן דעת סמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג], וסמ"ק [סימן רפ"ב עמ' ש"א], וספר התרומה [סימן קמ"ו], והגהות מיימוניות [שם אות ג']. ועיין בתוספות (ד"ה אריסותא) [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא] שכתבו על שם ר"י וז"ל: ומהא דשמעתין דשכירות ליכא למידק וכו'. ולפום ריהטא נוטים דבריהם דקבלנות השדה מותר, דרגילות באריסות וליכא למיחש למראית העין. אמנם מאחר דלא כתבו בפירוש להתיר כמו שכתב ר"ת לענין קבלנות הבית, משמע דסברא זו אינה מספקת רק לדחות דברי ר"ת דלא ללמוד מכאן קבלנות הבית, אבל לא להתיר על ידה קבלנות השדה, דכל מה שמשביח ע"י מעשה הגוי בשבת הכל הוא לישראל, ואפילו בחול משביח השדה ע"י מה שהגוי עושה בשבת, וכמו שכתבו התוספות (בד"ה אם התנה) [שם ובדף כב. ד"ה לא יאמר] לענין אריסות, וכ"ש לענין קבלנות השדה. ואף דפסקינן להתיר באריסות דהלכתא כרשב"ג, אבל מהיכא תיתי להתיר בקבלנות השדה. ואפשר דר"ת אע"פ דמתיר בקבלנות הבית מודה בקבלנות השדה דאסור מטעם זה. ואף דר"ת פליג

בשכרו לא הוי כשותף ואסור, ולהכי קאמר דמרחץ אסור דאריסותא למרחץ לא עבדי אינשי, דכיון שנוטל מעות בשכרו ולא שייך ליטול זה בגוף המרחץ אסור. ע"כ. א"כ גם בשדה אם קצץ לו שכרו והעכו"ם אינו נוטל בגוף הקרקע כלום, יהיה אסור כדין בית. ומה שלא הזכירו התוספות אליבא דר"י שאוסר אלא קיבולת דבנין בית, בודאי דלאו דוקא, ולפי דר"ת מתיר גם בקבלנות דבית נגררו לכתוב שם בית בסברת ר"י. ועוד דשדה לאו אורחיה בקבלנות אלא באריסות, דדרך הוא ליטול בגוף השדה, מה שאין כן בבית דאין דרך ליטול בגופו כמו שכתבו התוספות במרחץ. דליכא למימר דסבירא להו כדעת המתירין שהביאו הרב המגיד [הלכות שבת פ"ו הט"ו] והר"ן ז"ל [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא], שמתירין מטעם שהרואין תולין באריסות, דליתא, דא"כ הוה להו לפרושי כדי להעמיד קיבולת דשמואל ודהירושלמי בקיבולת בנין, ומדסתמו דבריהם משמע דכל קיבולת אסור כפשט הלשון. ובזה ניחא דברי בעל התרומות ז"ל, דבפ"ק דעבודה זרה [סימן קמ"ו] כתב בפירוש דכל קיבולת אסור בין דבית בין דשדה, דאסור שם לבנות לו כותלו ולקצור שדהו, ובהלכות שבת (סימן רכ"א) כתב דעת ר"י וכלשון התוספות. ועוד דכתב בתחילת לשונו, ומורי ר"י אומר דמההיא דעורות לעבדן וכו' ומריחיים שנותנין בהם חטים מערב שבת אין ראיה, משום שהמלאכה נעשית מאליה וטוחנן, אבל קבולת שהעכו"ם עושה מלאכת ישראל אסור כאילו מצוה העכו"ם לעשות בשבת. ע"כ. וכן לקמיה סימן רכ"ב (כמורי) [כתב, מורי] רבנו יצחק אומר שאסור לעשות כל כך קיבולת במחובר בתוך התחום. ע"כ. הרי שלא הזכיר קיבולת בית אלא קיבולת במחובר, דמשמע כל מחובר אסור, ועוד דכיון דקי"ל דריחיים דינם כשדה ודרכם באריסות, למה הוצרכו לתת טעם בהיתר ריחיים משום שהמלאכה נעשית מאליה, ותיפוק ליה דדינן כדין שדה שמותר בה הקבלנות.

ובן מוכחת דעת הסמ"ג בלאוין [ס"ה] דכתב (דף כ"א ע"ג) וז"ל: שדה של (עכו"ם) [ישראל] שקבלה [גוי] לקצור וכו' דאריס אריסותיה קעביד, ואם אין נותן לו רק מעות לטרות אסור, כדפסק בירושלמי כרשב"א דאסר קיבולת במחובר לקרקע. ע"כ. הרי דגם בשדה אם אינו נוטל חלק בגוף השדה רק המעות אסור, והביא ראיה מהך דרשב"א, אלמא דמשמע ליה דרשב"א אוסר בכל קיבולת דמחובר בין דבית בין דשדה. וכן מוכח לשונו לעיל (דף י"ט ע"ג) שכתב וז"ל: מכאן פסק ר"י שאסור לעשות כל קיבולת במחובר בתוך התחום. ע"כ. דמשמע (ככל) [בכל] מקום דמחובר אסרינן הקיבולת. ומה שסיים וז"ל: ולא מבעיא הבנין עצמו דאסור, אלא אפילו לתקן האבנים נמי אסיר אפילו רחוק מהחומה בביתו של עכו"ם כיון דצורך מחובר הוא. ע"כ. אינו ר"ל דוקא בנין, אלא נקט בנין כדי ללמדנו דאפילו האבנים לצורך הבנין נמי אסור, מאי דלא שייך כן בשדה. וזה פשוט

אוצר ההלכה

אותם דסבירא להו דקבלנות השדה ג"כ אסור כמו שהבינים הרב ב"י. ודברי הרא"ש הם כדברי התוספות, ודברי הסמ"ג הם ג"כ כדברי התוספות. ומה שמדקדק הב"ח דאמאי הוצרך לחילוק זה וכו', אין זה אלא תימה, דאף אי סבירא ליה לסמ"ג דמותר גם בקבלנות השדה, האיך היה יכול לדחות דברי ר"ת בדברי עצמו, דהא י"ל דר"ת אסור גם בקבלנות השדה. ועוד דגלמד סתום מן המפורש, מאחר שכתב בדף כ"א בפירוש לאיסור, א"כ מסתמא כן הוא דעתו, ואין ספק דוחה את הוראי. ועל דברי הסמ"ק שהבאתי כתב הב"ח ז"ל: ובסמ"ק משמע נמי דקיבולת שדה מותר, דז"ל הסמ"ק: ושדה מותר וכו' עד ודמי לשדה. והוכחתו הוא, מדהזכיר גבי ריחיים ותנור לשון קבולת, משמע דשדה דאיירי לעיל מיניה איירי נמי בקיבולת. והנה פילא בקופא דמחטא אני רואה, וכל המעיין רואה דהסמ"ק כתב בפירוש דאיירי באריסות ושנוטל מגוף התבואה, דלא שייך זה בקבלן. ובאמת שהב"ח בעצמו הרגיש בזה וכתב ז"ל: ומיהו אפשר דהסמ"ק לא קאמר אלא דוקא כשנוטל לפי חלקו דהוי ליה כשותף, וקרי ליה קיבולת שהגוי מקבל עליו כל המלאכה. וסיים ז"ל: אבל אין להבין מדבריו שהסכימה דעתו לדעת הרמב"ם לאסור קבלנות השדה כמו שכתב הב"י.

ודע דהב"ח הביא על שם ספר התרומה (פ' כל כתבי) [פ"ק דשבת סימן רכ"א] דמתיר בקבלנות השדה, וזה סותר למה שכתב למעלה בשמו מה שכתב בעבודת אלילים [סימן קמ"ו], ומתוך כך כתב דמה שכתב בעבודת אלילים הוא דעת עצמו, ומה שכתב (בפרק כל כתבי) [בסימן רכ"א] הוא על שם ר"י. וזהו לשיטתו שפירש דר"י מתיר בקבלנות השדה. והנה לא אוכל דבר בזה שאין בידי ספר התרומה, אמנם כבר כתבתי דעת ר"י לאסור. וכתב עוד, בדברי הרא"ש מבואר דמתיר קיבולת השדה כדפרישית בסימן רמ"ג [אות ג'], וזהו ג"כ דעת הטור שהשמיט מדברי הרמב"ם (התיר) [איסור] דקיבולת השדה. והנה בסימן רמ"ג ראיתי שהביא דברי הרא"ש וסיום דבריו שכתב הלכך כל קיבולת במחובר בבנין בית אסיר וכו', וכתב הב"ח ז"ל משמע דוקא בנין בית אסור הרא"ש, אבל שדה מותר דליכא למיחש לרואים. ע"כ. ואני ראיתי ברא"ש שכתב קיבולת בבנין בית, ולא כתב בבנין, ומשמע דאוסר אף בשדה.

ואחר שהביא הב"ח דברי הפוסקים בזה, כתב ז"ל: ומכל מאי שכתבנו יצאה השגה על מה שכתב הב"י שכדעת הרמב"ם הוא דעת התוספות והמרדכי פ"ק דעבודת אלילים והסמ"ג וסמ"ק וספר התרומה והגהות מיימוניות, דאינו כן, ומה שכתבו התוספות בסוף דבריהם אבל במחובר אינו מותר, ר"ל בבנין דוקא. ולפי מה שכתבתי למעלה דברי כל הפוסקים מבוארים שהוא כמו שהבין הב"י. ודע דהטור לא הזכיר מדין קבלנות השדה כלל, ותימה גדולה על הב"ח שכתב בסימן זה [ריש אות ג'] בפשיטות דהטור בסימן רמ"ג פסק דשדה כיון דלאריסות קיימא מותר אפילו (בקביעות) [בקבולת] דלא כהרמב"ם. ואנכי עיינתי שם ולא נמצא רמיזא מזה. (ברכת דוד)

על דברי ר"י דרוצה לאסור בתנור מכח סברא זו, הוא מפני הטעם דמחזי. ומה שכתבו התוספות בסוף דבריהם, אבל במחובר אינו מותר וכו', על כרחך אמרי גם בשדה, והוא מדסמכו דבריהם על דברי הר"מ שנותן טעם להתיר באריסות משום שנוטל מגוף הפירות, וא"כ בקבלנות השדה דלא שייך סברא זו יש לאסור, ומבואר דעת התוספות כדעת הרמב"ם. וז"ל המרדכי סוף פרק קמא דעבודת אלילים: ודוקא מותר להשכיר שדהו למחצה ולשליש ולרביע, אבל קבלנות אסור. והסמ"ג כתב ז"ל: קבולת השדה אסור, והביאו הב"ח [אות ג'] שכן כתב בדף כ"א. וז"ל הסמ"ק [שם בהגהה אות ב'] הביאו הב"ח: ושדה מותר משום דאריסותא קעביד לפי שנוטל הגוי מתבואת השדה, והוא הדין בריחיים ותנור בקבלנות מותר שנוטל מן החטים ומן הפת ודמי לשדה. ע"כ. וז"ל התרומה ראיתיו במרדכי עבודת אלילים [סימן תת"ן]: כתב בספר התרומה, זה הכלל, ישראל שיש לו שדה אם מניחו לגוי למחצה וכו' מותר לחרוש בשבת, ואם הישראל נותן לו מעות אפילו בקיבולת אסור כיון שהוא במחובר. וז"ל הגהות מיימוניות אהא דכתב הרמב"ם לאסור בין בקבלנות הבית ובין בקבלנות השדה כשהוא תוך התחום, וכתבו ז"ל: וכן פסק ר"י בפרק קמא דמכילתין [תוס' שבת יז: ד"ה אין נותנין] (ו) [מירושלמי [שבת פ"א ה"ח] וסוף פ"ק דעבודת אלילים, וכדמוכח בתוספתא [עבודה זרה פ"א ה"ב] דהלכה כרשב"א דאסור כל הקיבולת במחובר. והביאו הירושלמי שהביאו התוספות וכתבו עליו ז"ל: ובתוספתא דעבודת אלילים מיייתי לה וגרסי לה רשב"ג, ואע"פ שמתיר בשדה בפ"ק דעבודת אלילים, גבי בית אסיר, וגם זה ראיית ר"י ודלא (כר"מ) [כר"ת]. נראה ברור דמה שכתבו וכן פסק ר"י, ר"ל לאסור כל הקיבולת בין דבית ובין דשדה כמו שפסק הרמב"ם, דאם לא כן לא יצדק לשון וכן. וכן מה שכתבו דהלכה כרשב"א דאסור כל קיבולת, ר"ל בין דבית ובין דשדה, וכן משמע לשון כל. ומה שכתבו ואע"פ שמתיר בשדה, ר"ל שמתיר בשכירות ובאריסות, וא"כ הוה אמינא דקל וחומר בקבלנות הבית כדעת ר"ת, ואשמעינן דמ"מ אוסר בבית. דאין לומר דמה שכתבו שמתיר בשדה, ר"ל בקבלנות, הא לא נזכר בדברי רשב"ג שום קבלנות. ומה שכתבו וגם זה ראיית ר"י ודלא כר"ת, ר"ל דאריסות שדה שאני שרגילות לעולם לאריסות כמו שכתבו התוספות. ועיין ברא"ש פ"ק דעבודת אלילים [סימן כ"ג] שהוא קרוב לדברי התוספות.

והנה הב"ח ז"ל הביא תחלה דברי התוספות והרא"ש, ופיר(ו)ש דבריהם דסבירא להו קבלנות השדה מותר משום דרגילות וכו', והביא דברי הסמ"ג שכתב בדף י"ט ז"ל: ואע"פ דהלכה כרשב"ג במחובר של שדה, אינו דומה מחובר של שדה למחובר של בית, דדוקא שדה (שרגילה) [שרגילות] לקבל באריסות וכו'. וכתב הב"ח על זה ז"ל: והשתא אם איתא דסבירא ליה להסמ"ג דקבלנות שדה נמי אסור, אמאי הוצרך לחילוק זה, הא בלאו הכי אפילו קבלנות השדה אסור, אלא על כרחך דסבירא ליה דקבלנות השדה מותר. ומה שכתב הסמ"ג, פסק ר"י שאסור לעשות כל קיבולת במחובר, ר"ל דבית. והנה דברי התוספות כבר ביארת

אוצר ההלכה

שכיר להשכיר בקבלנות כדי שלא יהא צריך לחשוב שכר כל יום ויום. וא"כ [גבי שדה] כי ראה נתינת המעות יאמרו בודאי שאינו באריסות דהא אינו נוטל חלק בפירות אלא שכיר יום הוא, ולא יאמרו שהוא בקבלנות כדי למנוע הטרחא, דהא היה יכול ליתן באריסות, אלא ודאי דשכיר יום הוא, ושפיר אסור בשדה. וק"ל. וא"כ פסק המחבר אליבא דכל הדיעות. ודו"ק. (מתוק מדבש)

(עד) שם או לקצור לו שדהו. מג"א (סק"ה) לקצור לו שדהו וכו'. כן היא דעת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ד] וז"ל [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא], וכתבתי מזה לעיל בסימן רמ"ג. אבל רבים חולקין ומתירין אפילו אם שוכר הנכרי בדמים בקבלנות ופירות כולן נוטל הישראל, והטעם, שיאמרו העולם שדה לאריסות עבד, עיין במ"מ בפ"ו מהלכות שבת [הט"ו]. (בגדי ישע)

(זה) שם או לקצור לו שדהו. וכתב הב"י שכן כתבו התוספות בסוף פ"ק דעבודה זרה [כא: ד"ה אריסא]. וכתב הט"ז (בסק"ב), דכוונת הב"י למה שהביאו התוספות שם דברי הירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א]. ע"ש. ולפענ"ד נראה דכוונתו למה שכתבו התוספות שם, והובא בב"י לעיל בסימן רמ"ג, דהר"ם היה נותן טעם דלהכי מותר באריסות שדה, דכיון דנוטל בגוף השדה דמי לשותף, אבל בקבלנות דבית שנוטל מעות בשכרו לא הוי כשותף וכו'. ע"ש. א"כ כיון דקבלנות דבית אסור משום דנוטל מעות, א"כ קבלנות דשדה בכחאי גוונא דנוטל מעות נמי אסור. (אותות השמים – דרישת ארי – סק"א)

(עו) שם או לקצור לו שדהו. אע"ג דשדה לאריסותא קיימא, ומשום הכי פסק מרן לעיל סימן רמ"ג [ס"א] דמותר לשכור שדה שכן דרך לקבל שדה באריסות, וא"כ הכא אמאי אסר. כבר הרב המגיד ז"ל [הלכות שבת פ"ו הט"ו] נרגש מזה, ותירץ דלא היתירו אלא כשהאמת כך הוא, כלומר שהם יתלו הדבר באריסות, ואם יחקרו ימצאו שכך הוא שהגוי חולק בפירות, אבל כהאי גוונא שהבעלים נוטלים כל הפירות, מחזי להו לאנשי כשכיר יום. יע"ש. ולפק"ד אבאר עוד, דבשלמא התם משכיר לו כל השנה והגוי חורש וזורע וקוצר, אז ודאי אפילו שנקראת של ישראל תולים באריסות, אמנם הכא שראו שהחרישה והזריעה עשאה בידו, ולקצירה לבד שכר את הגוי, אין סברא לומר דבעבור מלאכת הקצירה מלאכה קלה יתן לו חלק בקרקע, ובודאי שאומרים ששכרו מדי יום ביומו, משום הכי אסור אף אם יהיה שנותן לו חלק מפני הרואים כאמור.

וראיתי להר"ב ב"ח ז"ל [אות ג'] שהקשה הכי להר"מ שכתב דברי מרן, ותירץ וז"ל: ונראה לתרץ, דאין דעת הרמב"ם דקבלנות אסור מפני שאין דרך⁶⁶ לשכור פועלים יום יום, אלא כל שאין לפועל חלק בריוח הן רב הן מעט אסור, דכיון

(עב) שם או לקצור לו שדהו. פסק כהפוסקים דאפילו בשדה אם הבעלים נוטלים כל הפירות אסור, ולא שרינן בשדה אלא באריסות וכ"ש בחכירות. וכתב בב"י שכן דעת התוספות סוף פ"ק דעבודה זרה [כא: ד"ה אריסא]. והקשה הרב ט"ז [סק"ב], שהתוספות כתבו שם שאין דומה נותן ביתו בקבולת לאריסות דשדה, דלעולם הוא רגילות לקבל שדה באריסות, אבל בית רגילים לשכור, משמע דבעבודת שדה מותר בקבולת. עוד הקשה, כי לכאורה תמוה, דעינינו רואות דרגילים לבנות בית בקבלנות. וע"ש מה שתירץ. ולע"ד תירוצו דחוק, דכיון שרגילות לבנות בקבלנות, למה אסור בקבלנות משום דאתו למחשדיה שהוא בשכירות, כי למה יתלו בשאינו מצוי. ותו דכי היכי דשרי באריסות משום דאיכא נמי היתרא דקבלנות ולא תלו בשכירות, הכי נמי ראוי להתיר בקבלנות משום דאיכא נמי היתרא דאריסות, ולא נאמר דהיתרא דאריסות הוי כאילו אינו. ולע"ד בבית אסור משום דרוב בנין בתים ע"י שכיר יום, וכמו שכתב הרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ג] בהדיא, ואסור, דיתלו בשכירות דשכית. ובשדה רובם יחיי באריסות, הילכך באריסות שרי. אבל בקבולת פליגי רבנותא אי שרי, דכיון דבשדה בין קבולת ובין שכירות לא שכיחא, איכא למימר דאחר שידעו האמת שאינו אריס, אתו למחשדיה שהוא שכיר יום כיון דשכירות וקבולת לא שכיח אחד טפי מחבירו. והתוספות שם לא נחתו לידע ולהודיע קבולת בשדה אי שרי או אסור, אבל מכל מקום ממה שכתבו סתם בסוף דבריהם דמחובר אסור, מוכיח הרב ב"י דאף בשדה אסור.

(נדר שלום – סק"א)

(עג) שם או לקצור לו שדהו. כתב ט"ז (סק"ב), או לקצור שדהו וכו', כן כתב הרב המגיד [הלכות שבת פ"ו הט"ו], וכתב ב"י על זה שכן דעת התוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא] וכו'. ע"ש. ואמר אדמו"ר דשפיר פסק הרב ב"י שכן דעת התוספות, דכל מחלוקתם עם ר"ת לאסור בקבלנות בבנין בית, הוא מהא דאמר שמואל במועד קטן [יב: מקבלנין קבלנות כו', דר"ת רוצה להעמיד מימרא דשמואל רק באבל החמירו, ותוספות מיאנו בזה, דשמואל סתמא קאמר ומיירי אפילו בשבת. א"כ גם לשיטתם יקשה הא שמואל סתמא קאמר, ואליבייהו צ"ל דדוקא גבי בית אסר שמואל בקבלנות אבל גבי שדה מותר, אלא ודאי דגם התוספות סבירא להו דבכל הקבלנות אסור. וגם יש מכאן ראייה מ[ד]קאמר הש"ס [בעבודה זרה שם] [אריסא אריסותיה קעבד], והוה ליה למימר דמותר גבי שדה משום דקבלן קבלנות עבד, אלא ודאי דתוספות סבירי דגם בשדה אסור בקבלנות דלא שכיח כמו בבית, ואי משום דיתלה באריסות, סבירא להו כדעת הרב המגיד שאם יחקר(ה) הדבר ויראה שאינו באריסות יתלה בשכיר יום. וגם לר"ת לק"מ דלמה לא אמר הש"ס קבלן קבלנות עבד, י"ל דגם ר"ת מודה בשדה דאסור בקבלנות, דבשלמא גבי בית אי אפשר למצוא באריסות, רק בשכיר יום או בקבלנות, וזה יותר

אוצר ההלכה

הכי הוא רגילות, אלא דגם בזמנינו זה רובא דעלמא הכי הוא. ואם במדינתו לא עבדי הכי, בטלה היא אגב ארעא אחריתי כי רובא נינהו. לא זו אף זו, דכיון דהוא כתב שורש ועיקר לדין שדה שיש בו שני היתרות, האחד שעושה לעצמו למחצה כו' ועוד דרך קבולת כו', נמצא שסובר דלדעת התוספות דרך קבולת שרי בודאי, בשברור לכל שקיבולת הוא בעירו. ובהא ודאי כבר נמצאו התוספות חולקים על הרמב"ם, דהרמב"ם לא התיר אלא כשיש לו חלק דוקא. ועוד קשה במה שכתב שאם אמת הוא שעושה בקבלנות אזיל ליה הצד היתר השני כו' והוי ליה כמו בית כו', ולפק"ד לא הבנתי כוונתו, דהא הוא כתב דקבולת הוא צד היתר גמור, וכיון שכן אם כולי עלמא ידעי לה שבקבלנות עושה זה הגוי אמאי אסור, הא ליכא עוד לומר שמא בשכירות עושה, כיון ידיע ליה כולי עלמא דבקבולת עושה, ואי לא ידעי אי בקבולת עושה או בשכירות, הרי איכא גם כן צד היתר השני שמא לעצמו עושה ולדידיה מותר, באופן כי לפק"ד לא ירדתי לסוף דעת הרב ז"ל בזה. יע"ש.

עוד כתב הב"ח ז"ל שם, שדייק מדברי הסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג] נגד סברת הר"מ, ממה שכתב, ואע"ג שאין הלכה כרשב"א במחבר של שדה אלא כרשב"ג, אינו דומה מחובר של שדה למחבר של בית, דדוקא שדה שרגילות לקבלו באריסות למחצה לשליש ולרביע ושייך לומר גוי אריסותיה עבד, אבל בית שרגילות להשכיר פועלים שכירי יום לא יאמרו הרואים קבלנותיה קא עבד כו'. יע"ש. ואנא קטינא עברתי על ראייתו ולא מצאתי משען מדברי הסמ"ג נגד סברת הרמב"ם, והוא דלפק"ד יש לפרש דברי הסמ"ג בהדיא כסברת הרמב"ם. וזהו שכתב ואינו דומה מחובר דשדה למחבר של בית, דדוקא שדה שרגילות לקבלו באריסות למחצה כו', ור"ל שיש לו חלק בו אז מותר, ומשום הכי הלכה כרשב"ג שמתיר להשכירו, משום שגוי אריסותיה קא עבד לשבח חלקו. אמנם בית שרגילות להשכיר פועלים, אפילו בקבולת אסור, יען לא יאמרו קבלנותיה קא עבד לפי שאין לו חלק בו. ומדויק עוד מהסמ"ג דקאי בשיטת הרמב"ם, מדלא אשמועינן חילוק בין בית לשדה בקבלנות דהוא מחודש טפי, אלא אשמועינן באריסות. יע"ש. והמדייק עוד בדבריו יראה שהסמ"ג בהדיא קאי בשיטת הר"מ. ולפק"ד כל דברי מרן שרירין וקיימין, שדעת הסמ"ג, וסמ"ק [סימן רפ"ב ע"א], והתוספות, וספר התרומה [סימן קמ"ו], והגהות מיימוניות [שם אות נ'], בשיטת הרב המגיד משם הרמב"ם. והדברים ברורים ואין צורך להעלותם על ספר. פוק חזי מאן קא מסהיד עלוהי מרן בב"י, והדברים ברורים לעין כל חוזה. יע"ש.

והר"ב מגן דוד [ט"ז] סיים שם משם מרן בב"י, דמה שכתב רבנו ירוחם [נ"ב ח"ב דף פ"ב ע"ד בשם רב נטרונאי] דריחיים של מים מותר ליתנם לגוי בקבלנות, הוא לדעת המתירים כו'. וקיצור

דהכל יודעים שקצץ⁶⁸ אומרים שכבר שכר הגוי לעשות לו מלאכה בשבת. יע"ש. ולפק"ד לא ידעתי מה חידש על דברי הרב המגיד, שדבריו ז"ל הם הם דברי הרב המגיד ז"ל בעיקר החילוק, הגם כי דבריו אין להם שחר במה שכתב דכיון שהכל יודעים שקצץ כו', דהא עיקר קושייתו היא דבשדה הכל תולים באריסות, מנא ליה לומר דהכל יודעים שקצץ, וכך היה לו לומר, דאין דעת הרמב"ם דקבלנות כו', אלא כל שאין לפועל חלק בריוח כו' אסור שמא יחקרו וידעו שאינו אריס ויאמרו ששכיר יום הוא, (אפילו) ששכרו לעשות מלאכה בשבת כו'. וכתב הרב ב"ח שם וז"ל: ולפי זה כיון שהתוספות [כא: ד"ה אריסא] והרא"ש [סימן כ"ג] סוף פ"ק דעבודה זרה כתבו, דקבולת בית אסור משום שדרך לשכור פועלים יום כו', בקבולת שדה וכרם דאין דרך לשכור פועלים שרי דלא כהרמב"ם. יע"ש. ולפק"ד ליתא, שהרי (מ)דברי התוספות ברור מללו כמו שכתב מרן בב"י דהתוספות קיימי בשיטת הרמב"ם, שכן כתבו משם הר"מ וז"ל: והר"מ היה נותן טעם דלהכי מותר באריסות שדה, דכיון שאינו נוטל מעות בשכרו אלא נוטל בגוף הקרקע דמי לשותף, אבל בקבלנות דבית שנוטל מעות בשכרו, לא הוי כשותף ואסור כו'. הרי בהדיא שכתבו שבשדה אינו מותר אלא משום שנוטל בגוף הקרקע, משמע דאם אינו נוטל הוי כמו קבלן דבית כיון שאינו שותף. ומוכרח דגם הם הכי סבירא להו, מדלמדו מדין הר"מ להתיר בריחיים כשנוטל חלק. יע"ש. הרי לך בהדיא דהתוספות בסברת הרמב"ם קיימי, ואפשר דהאי הר"מ שכתבו סתם הוא הרמב"ם ז"ל. ומן התימה על הט"ז ז"ל [סק"ב] שהרגיש בדברי מרן הא דכתב דהתוספות קיימי בשיטת הר"מ [הרמב"ם], ותירץ דברים אחרים ולא דדק כמו שכתבתי אנא זעירא.

והר"ב ט"ז [סק"ב] כתב בתירוץ השני לפרש דברי התוספות ז"ל וז"ל: ועוד נראה לי כו', כי לכאורה תמוה הוא מה שכתבו אבל בבנין בית רגילים לשכור מידי יום יום, והלא עינינו הרואות דאדרבה רגילים להשכיר אומן כו' בקבלנות, אלא נראה דהכי מחלקים התוספות, דבשדה יש שני דרכים להתיר, האחד שעובד לעצמו למחצה כו' או שעובד לישראל כולו והוא בקבלנות, ודרך אחר לאיסור שעובד לישראל דרך שכיר יום, בזה אזלינן לקולא שרגילים לעבוד לעצמו גם כן, מה שאין כן בבנין בית אין שום היתר שעובד לעצמו, שאין זה בשום פעם אלא עובד לישראל, ואין היתר אלא מה שעושה בקבלנות, ויש כנגדו צד איסור שמא שכיר יום הוא, על כן יש להחמיר אפילו בקבלנות. וא"כ שדה נמי, אם אמת הוא שעובד לישראל בקבלנות אזיל ליה הצד היתר השני כיון דודאי אינו, הוי ליה כמו בית ואסור ונמצא כו'. יע"ש. ולפק"ד אחר המחילה אין ממש בדבריו, תחילת כל מה שהקשה להתוספות דעינינו הרואות כו', הא ודאי מלבד כי התוספות ז"ל הם המדברים לפי זמנם כי

הערות וצינונים

68. לפנינו בב"ח הגירסא: דכיון שהכל יודעים "שהגוי עושה מלאכה בשביל ישראל, ואין הכל יודעים" שקצץ אומרים וכו'. ולפי זה מיושב מה שהקשה בהמשך על לשון הב"ח.

אוצר ההלכה

ובהלכות שבת נראה מדבריו דקבלנות שדה אסור, וכאשר ציינו כל הפוסקים דהכי סבירא ליה, וכן כתבו קצת מהאחרונים, (אבל עיין להרב מטה יאודה (סק"א)⁷¹ דכתב וז"ל: דהרב בעל התרומה ז"ל בפ"ק דעבודה זרה [סימן קמ"ו] כתב בפירושו דכל קיבולת אסור בין דבית בין דשדה, דאסר שם לבנות לו כותלו ולקצור שדהו, ובהלכות שבת (סימן רכ"א) כתב דעת ר"י וכלשון התוספות וכו'. אלא דאין הספר מצוי אצלי. ועיין להרב נחל אשכול בהלכות עבודה זרה (סימן מ"ו] דף קכ"ד סק"ו), שכתב בדעת ספר האשכול בלשון אפשר דבשדה מהני קבלנות לכך מדייק בנין. יע"ש. ולפי מה שכתבו שם הרב מטה יאודה והרב המחבר ז"ל אין זה דיוק).

ומי"מ אין דעתי נוחה בזה, דמי הכריחנו להוציא דברים הללו מפשטן, דעינינו הרואות מדברי ר"י דקבלנות שדה מותר, ואין להביא ראיה מדברי כל הפוסקים שכתבנו למעלה, דכיון דסברא זו לחלק בין קבלנות דבית ודשדה כתבה ר"י, וכיון דכן הוצרכו להביא הדברים כמו שכתב ר"י בעצמו ולא שינו הדברים, אבל ר"י בעצמו מה לו לומר דברים כאלו דנשמע מינה דקבלנות שדה מותר. זה נ"ל פשוט דמי מכריחנו לומר דר"י לדברי ר"ת קאמר. וכן מצאתי להריטב"א ז"ל במועד קטן [יא:] אהיה דהאריסין (והקבלנות) [והקבלנין] הרי אלו יעשו, דקבלנות דבנין בית קאמר. וכתב, והא דמקבלי קיבולת דאמרינן לקמן, כבר פירש רש"י ז"ל דקיבולת דבנין בית דאורחיה בשכיר יום ולא שייך לומר בהא אריסותיה קעביד, וכן פירש ר"י. וכן הוא בפירוש רש"י להרי"ף [שם ה: ד"ה מקבלין קבולת]. הרי לן בהדיא להנך רבואתא דשרו, דהם הראב"ד והרמב"ן והרא"ש והרשב"א והר"ף, וגם דברי רש"י ז"ל הכי מוכיחים כמו שכתב הריטב"א, וכן נראין דברי ר"י כמו דפרישית, וכן דברי ר"ת ז"ל [עבודה זרה כא: תוד"ה אריסא], כיון דהוא ז"ל שרי קבלנות דבית כל שכן קבלנות שדה. ואע"ג דנדחת סברתו לענין בית, לענין קבלנות לא נדחת. והרואה את דעת האוסרין, והם הר"ם ז"ל הביאוהו התוספות ז"ל [שם], סבירא ליה דהאי דמותרין באריסות שדה, היינו דוקא משום דכיון דנוטל בגוף הקרקע דמי לשותף ושרי, משמע דבקבלנות שדה דלא דמי לשותף אסיר דאינו נוטל בגוף הקרקע, זה הפירוש אי אפשר להולמו, דא"כ הא אמרינן בירושלמי וכן במועד קטן דקבלנות מותר בחוץ לתחום. ואי אמרת הטעם הוא משום דלא מיחזי כשותף, אפילו בחוץ לתחום נמי ליתסר. ועוד קבלנות במטלטלין נמי ליתסר משום דלא דמי לשותף, וחזינן לבית הלל [שבת יז:] דשרו עורות לעבדן משום דבדידיה קעביד. אלא ודאי דליאת לסברא דהר"ם. ודו"ק.

אמנם מצאתי להרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ד] דקאמר, הפוסק עם העכו"ם לבנות לו חצרו או לקצור את שדהו, או ששכרו שנה או שנתיים ליטע את כרמו כו', אסור שאינן יודעים שפסק. ולבי אומר לי דאין דברי הרמב"ם מוכרחים לומר

דין יש בדבריו, שסיים מרן, דכוונת הגאון הוא שנותנו לגוי בסך ידוע לשנה, והגוי מקבל לעצמו כל מה שיעלה הריח ממה בין רב בין מעט מהישראל בסך ידוע, וכתב דהדברים מוכיחים שכך היא כוונתו. יע"ש. ועיין בתוספות סוף פ"ק דעבודת אלילים שכתבו דריחיים מותר שנטחנים מאליהם. יע"ש.

קם דינא, דקבלנות דשדה אסור כל שאין לגוי חלק בו, וכן העלה הר"ב ב"ח במסקנת הדין. יע"ש. ומדי חופשי בדברי הפוסקים, חזון הרבתי להר"ב בני חיי בסימן זה [הגב"י סק"א]⁶⁹ שעמד ועלה ונסתפק בסברת ר"י, ובאיזה דברים כיוונתי לדעתו, וגלוי הוא לפניו יתברך. אמנם לא תעזוב נפשי מלשאל מדוע בדבריו לא נסתייע מדברי מרן שהתוספות סבירא להו כהר"מ, וגם כמה מרבוותא קיימי בשיטה זו נגד המתירים ונגד מהר"ן⁷⁰. יע"ש. (ברכות מים)

עז) שם או לקצור לו שדהו. דע דבהא דקבלנות שדה אם מותר איכא פלוגתא דרבואתא, והרא"ש בפרק מי שהפך [מועד קטן פ"ב סימן ו'] בההיא דאמרינן [יב.] מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור, הביא פירוש הראב"ד דפירש דהאי קיבולת לאו קיבולת דשדה איירי, דההיא אפילו ב[י]מי אבולו מותר וכ"ש במועד כו'. וע"ש. אלמא דהרא"ש סבירא ליה כהראב"ד דקיבולת שדה מותר. וכן מצינו להר"ף הביאו הארחות חיים בהלכות שבת [סימנים ש"ו-ש"ז]. וכן מצינו להרשב"א ז"ל בתשובותיו [ח"א] סימן תשפ"ג) וז"ל: אסור לפסוק עם הגוי לבנות לו ביתו, ואע"ג דאמרינן בעבודה זרה [כא:] אבל שדהו לגוי [שרי], ואמרינן במועד קטן [יא:] אבל האריסין והקבלנים הרי אלו יעשו, וי"ל דההיא דוקא בקיבולת שדה שאין שם משום מראית העין וכו', ותדע דהרי אמרו במועד קטן [יב.], מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור, אלמא יש קיבולת אסור והיינו בבנין בית. וגם הרמב"ן בספר תורת האדם [ענין האבלות עמ' קס"ח] הביא שתי סברות הללו, והביא הא דקבלנות שדה מותר לבסוף וכתב, ולזה הדרך יש צד פנים. (אבל עיין להרב זרע אמת [ח"א סימן ל"א ד"ה ומעתה]) דצריך לכת האוסרים להרמב"ן בספר תורת האדם דף ג'ו [ע"ב]. יע"ש. וכן נגזר אחריו מרן מלכא רב אג"ן [אברהם גאטינין] נר"ו בספרו הנחמד צל הכסף (דף י"ג ע"ב) כמו שיע"ש. ומדברי התוספות שכתבו במסכת עבודה זרה סוף פ"ק [כא: ד"ה אריסא], וגם לא דמי לאריסות שדה (דשמעין) [דשמעתין], דלעולם הוא רגילות לקבל שדה באריסות, אבל בבנין בית רגילות לשכור מידי יום ביומו. וכן מדכתבו התוספות בתר הכי, ועוד דבירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א] דקיבולת דבית אסור, משמע דוקא דבית, ליכא למשמע מינה דמותר קבלנות, דכן כתב הרמב"ן כדברי התוספות, ואח"ך צידד בענין אי קבלנות שדה מותר או אסור. וכן הסמ"ג כתב כדברי התוספות במקום אחד [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג] ואח"ך העלה במקום אחר קרוב ממנו [דף כ"א ע"ג] דקבולת שדה אסור, וכן הרב ספר התרומה בהלכות עבודה זרה כתב כדברי התוספות,

הערות וציורים

69. נדפס לעיל אות ס"ט. 70. נראה דצ"ל מהר"י שונצין (נחלה ליהושע סימן י"ג), הנזכר בספר בני חיי שם. 71. נדפס לעיל אות ע'.

אוצר ההלכה

לחמי תודה] בדף ס"ה דכתב כן). ומעתה מה שכתב הרב ב"י בסימן רמ"ג [ד"ה ומה שכתוב בספר], ומ"מ נראה לגרוס בהבלעה במקום קבלנות, כי היכי דלא נשוייה להרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] חולק על רוב הפוסקים, ליתא, דכן מצינו להרא"ש בהדיא דכתב כדברי המתירין ודוק, כאשר כתבתי בסימן רמ"ג. (לא מצאתי כלום בדברי הרב המחבר ז"ל שדבר שם מזה, וחבל על דאבדין ולא משתכחין). (ויקרא יהושע – הלכות שבת סימן א')

ע"ה) שם או לקצור לו שדה. כתב הרב ב"י ז"ל: וכן הוא סברת התוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא], והסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג], והמרדכי [סימן תת"ן], ובעל התרומה [סימן קמ"ו], והגהות מיימוניות [הלכות שבת פ"ו אות ג']. יע"ש. ומי שיראה בסמ"ג ובהתוספות ובספר התרומה ודאי דמודה להרב ב"י, ודלא כהרב ב"ח [אות ג'] שנדחק הרבה דכל הני רבוואתא סוברים דמותר, ונדחק הרבה בין בכוונת הסמ"ג ובין בכוונת ספר התרומה, וכתב דלדעתם מותר קבלנות דשדה והשיג על מרן ב"י. יע"ש. ואחרי נשיקת ידי ורגלי קדשו אין לנו לצאת מדרך הפשוטה לילך בדרך העקומה, דדרך הישרה היא הבנת מרן הב"י, ודרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאל. ועיין להרב בני חיי [הגב"י סק"א]⁷³, שפלפל בדעת ר"י אם אוסר בקבלנות. יע"ש. ולא הבנתי מה שכתב [בד"ה וראיתן] דלר"י בקבלנות אסור משום דדוקא באריסות שיש טענה בדדידיה קא טרח, אבל קבלנות לא יש טענה בדדידיה קא טרח. יע"ש. משמע דאסור קבלנות דשדה הוא מדינא דלא יש טענה בדדידיה קא טרח, וזה לא אמרו אדם מעולם, דאעיקרא הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ד] דאוסר קבלנות דשדה אינו מטעם זה אלא מטעם מראית העין וכמבואר בב"י, אבל לאסור מדינא אעיקרא הרמב"ם לא אמרו. ומוכרח הוא דאי אפשר שסוברים כן התוספות, דהלא התוספות התירו בפירוש קיבולת מחובר חוץ לתחום, וכאשר יראה הרואה בסוף דבור המתחיל אריסא וכו', ומסוף הדיבור יש ראייה קצת דהתוספות סוברים דקיבולת דשדה אסור. ועוד דבסמ"ג אחר שני דפים (נדף כ"א ע"ג) למטה כתב בפירוש, דאפילו בשדה אם קצץ עמו בקבלנות דמעות אסור, וצ"ע על הרב ב"ח שלא ראה לשון זה.

והנה בדעת הרא"ש אי סובר כדעת הרמב"ם ודעמיה דאסור קיבולת דשדה או כדעת המתירין, בדבר זה יש מחלוקת בדבר, דהרב ב"י כתב בסימן רמ"ג [ד"ה ומה שכתוב בספר] והבאתי לשונו לעיל בסימן רמ"ג (אות א')⁷⁴, דכדי דלא נשוייה להרא"ש חולק עם כל הפוסקים דאוסרים קיבולת דשדה אמרינן דגם הרא"ש סובר דאסור. והרב ב"ח [כאן וסימן רמ"ג אות ג'] סובר דהרא"ש הוא מכת המתירים. יע"ש. ואנכי הדל אחרי המחילה רבה מהרב ב"י נראה שהרא"ש מתיר, דאליבא דהרמב"ם דסוגיא דפרק מי שהפך [מועד קטן יב]. אמר שמואל מקבלי קיבולת אסור, מתוקמא אפילו בשדה, וכת המתירים אוקמוה דוקא בבנין בית וכמו שכתב הר"ן [ה: ד"ה מקבלי]. והרא"ש שם [פ"ב סימן ו']

דקבלנות שדה אסור, אלא דוקא נקט הרמב"ם לקצור את שדהו דהויא לה מלאכה חדא דשדה דאין דרך ליתנו באריסות, כמו דכן הסברא נותנת לכל מבין ומעיין בפיסקי ההלכות, דמשום מלאכה חדא דשדה אין נותנין לו שליש השדה ולא רביע, ואין דרך לתת באריסות אלא מתחילת השנה ועד אחרית השנה. וכן שכרו ליטע את כרמו אין דרך לתת באריסות, משום דאין אדם עובד חמש שנים ואח"כ לוקח בפירות למחצה או לשליש או לרביע, משום דקודם חמש עד שנה רביעית ערלים, ושנה רביעית קודש הלולים לה'. ואחרים השיבו עלי, דמה אתה אומר דדוקא נקט הרמב"ם קצירה וכן נטיעת כרם, א"כ שכרו שנה או שתיים היכי משכחת לה, וכי לנטיעת כרם צריך שנה או שנתים. והשבתי עליהם לדידך נמי אינו צריך שתיים או שנה אחת כולה לעשות מלאכת הכרם, אלא ודאי דדוקא נקט הרמב"ם ליטע את כרמו, ומאי דקאמר שנה או שנתיים פירושו דכל נטיעת כרם דצריך בתוך שנה או שנתיים דחייב לנטוע לו. זהו הנ"ל בכוונת הרמב"ם. וכן מצאתי לרבנו ברוך [ספר התרומה סימן קמ"ו] דכתב כדברי הרמב"ם, ומנעתי את עצמי לומר דברים כאלו שאמרתי בדברי הרמב"ם, שיש קצת להוכיח דאין נראה כן דבריו. ומ"מ לענין הלכה לכאורה היה נ"ל לפסוק כהנך רבוואתא שכתבתי לעיל, דהם הראב"ד והרשב"א והרמב"ן ורש"י והריטב"א ור"ת ור"ף ור"י והרא"ש ז"ל, וכן נראה דברי ר"י בעל הטורים בנו, נגד סברת האוסרין דהם רבנו ברוך [ספר התרומה סימן רכ"ב] והמרדכי [עבודה זרה סימן תת"ן] והגהות מיימוניות [שם אות ג'] והר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומה] וסמ"ג וסמ"ק ז"ל [סימן רפ"ב ע"ב ש"א], וחזרתי לאחורי לפסוק נגד סברת מרן ז"ל, ומ"מ הרוצה להחמיר יחמיר והמקיל לא הפסיד. (והביא) [ואביא] ראייה לדברי דהרמב"ם לא אסר קבלנות שדה, מדחזינן להראב"ד דהוא בר פלוגתיה דשרי קבלנות שדה, ואם איתא דאיכא למשמע מינה מדברי הרמב"ם ז"ל דקבלנות אסור, היה לו להשיג עליוהו ולומר דשרי. ואין לדחות ולומר דתרי הראב"ד הוו, דלא אמרינן הכי אלא במקום שיש דוחק, כאשר כתב הש"ך בכמה מקומות⁷⁵, אלא ודאי דאין משמעות דברי הרמב"ם אלא כמו דפרישית (ועיין מאי דכילל לן הרב כל החיים (דף ט"ו ע"ב [סק"ב]) בדעת הראב"ד ואוקי באתרין, והן נסתר הכרעת הרב המחבר ז"ל). ומה שכתב הר"ן במועד קטן [ה: ד"ה מקבלי] דקבלנות שדה דשרי בההיא דמקבלי קיבולת, ובשבת פרק קמא [ז: ד"ה ובכולן] ובפרק כל כתבי [מו: ד"ה ולענין קבלנות] כתב כדברי האוסרין, כן דרך הר"ן ליקח במקום אחד פירוש רש"י, ובמקום הענין כתב כדברי שאר פוסקים כאשר נראה לו להלכה, כמו שכן כתב הרב פר"ח [י"ד] בסימן ס"ח [סק"ה]. (ועיין להרב נר מצוה ח"ב בדף ע"ט ע"א, כללי הפוסקים מערכת נ' אות קס"ז), דהביא משם בעלי הכללים דכתבו דפירוש על מסכת מועד קטן בהרי"ף אינו מהר"ן אלא מהנמק"י, והן נסתר קושיית הרב המחבר ז"ל. וכן ראיתי להרב מהר"י באסאן [שו"ת

הערות וצינונים

72. עיין חו"מ סימן ל"ט סק"ב וסימן ס"ו סק"ק קכ"ו. 73. נדפס לעיל אות ס"ט. 74. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות ח'.

אוצר ההלכה

תלוש, וכ"ש אריסות דמחובר. וכבר הבאתי לעיל [סימן רמ"ג סק"א]⁸¹ מה שכתב הרשב"א [עבודה זרה כא: ד"ה אבל], דהיינו דוקא מלאכת ישראל בקבלנות של העכו"ם, שהעכו"ם עובד לצורך ישראל, אבל באריסות עכו"ם אדעתיה דנפשיה קעביד ואין זה מלאכת ישראל. והנה זה לי זמן רב כתבתי בתשובה, דאף לב"ש דסוברים דאסור להתחיל במלאכה בערב שבת שתהיה נגמרת בשבת, היינו בשבת ויו"ט, אבל בחוה"מ היה מותר להתחיל קודם המועד שתהיה נגמרת בחוה"מ. אלא דהך דינא לא משכחת בחוה"מ, דהרי אם התחיל קודם מועד בלאו הכי נעשית ביו"ט ואסור לעשות משום שנגמרת במועד, אבל אם היה איזה נפקא מינה פשיטא דאף לבית שמאי היה מותר להתחיל קודם חוה"מ ושתהיה נגמרת בחול המועד. וטעמא דידי דבש"ס שם במסכת שבת (דף י"ה ע"א) ושזין אלו ואלו שטוענין בקורת בית הבד, וקאמר הש"ס [יט.] הטעם, משום דאי עביד להו בשבת ליכא חיוב חטאת לא אסרי ב"ש להתחיל קודם השבת שתהיה נגמרת בשבת. ואף דגם לענין אמירה לעכו"ם דג"כ אינו רק מדרבנן, מ"מ אסרינן לב"ש אם התחיל מבעוד יום והמלאכה נגמרת בשבת, אף דליכא חיוב חטאת מכל מקום אסרי ב"ש, כבר הרגישו בזה רבותינו בעלי תוספות במסכת שבת דף הנ"ל [יז: ד"ה אין מוכרים], ותיירצו כיון דמ"מ מלאכה זו יש בה חיוב חטאת אם נעשה ע"י ישראל העמידו חז"ל דבריהם אף ע"י נכרי, דגזרינן נכרי אטו ישראל. עיין שם היטב מילתא בטעמא. אבל במלאכת חוה"מ דאף בישראל ליכא חיוב חטאת, לא אסרי ב"ש וכמו בהך דטוענין. ועוד נ"ל לפי מה דמבואר בירושלמי [שבת פ"א ה"ה] טעמיהו דב"ש⁸² משום שנאמר "ששת ימים תעשה (מלאכתך) [מעשיך] וביום השביעי תשבות" [שמות כ"ג, י"ב], דהיינו לאסור מלאכה שאינה שובתת בשבת מאליה, אבל בחוה"מ לא מצינו קרא ע"ז, ואין לך בו אלא חידושו. והוספתי דברים בטעם הענין, דמלאכת חוה"מ אינה אסורה אלא מלאכת אומן ושיש בה טורח, ומה שנעשית מאליה אין זה מלאכת אומן ולא טורח, וכמו דלא אסרינן שביתת בהמה וכלים בחוה"מ אף לדעת המחמירין ביום טוב, משום דלא אסרו רק מה שהאדם עושה, ובחוה"מ לא שייך זה. והמעין בש"ס דשבת ובירושלמי ובדברי הפוסקים יראה בעין שהדבר ברור מאד, והארכתי בזה בתשובתי.

ומעתה קשה, דילמא טעמא דרשב"ג דאסור במרחץ משום דלטעמיה אזיל דסבירא ליה דקבלנות דתלוש אסור בשבת משום דגמר המלאכה נעשית בשבת ואסור ע"י עכו"ם כמו ע"י ישראל, וא"כ אף שכירות לעכו"ם דמותר מצד הדין אסור משום מראית עין, דיש שני צדי איסור, דאף קבלנות דהיינו שנותן לנכרי דבר קצוב בעד מלאכה זו וכל השכר של הישראל, ושכיר יום פשיטא דאסור, ואין היתר רק אריסות, וכיון

באותה סוגיא פירוש הראב"ד דסובר דהך סוגיא מתוקמא דוקא בבנין בית אבל לא בשדה הביאו שם, וכאשר יראה היראה שם. ודוק. ועיין לקמן באות ד' ⁷⁶ (ועיין להרב מטה יאודה (בסק"א) ⁷⁶ שפלפל בזה. ועיין לעיל בתורתו של רבי אבהו של הרב המחבר זלה"ה בהלכות שבת" מה שכתב מזה. ודוק).

(ויקרא יהושע – חדושי בן הרהמ"ח – סק"א)

עט) שם או לקצור לו שדה. עיין בהר"ן בעבודה זרה בפרק לפני אידיהן [ו: ד"ה ומהא], דפסק כהרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ד] דקבלנות דשדה אסור. וצ"ע דבפרק מי שהפך [מועד קטן יב.] לא משמע הכי, דשם פירש דזה דאמר שמואל שם מקבלי קיבולת, לא מיירי בקיבולת דשדה דשם מותר, אלא מיירי בקיבולת דבנין. משמע דסובר דקיבולת דשדה מותר וכפירוש הראב"ד שהביא הרא"ש שם בפרק מי שהפך [פ"ב סימן ו'], והבאתי לשונו לעיל באות א' ⁷⁸. יע"ש. וגם הרב שלטי הגבורים כתב שם [ה:] דהראב"ד הוא מן המתירין, וכתב לשונו הרא"ש. וא"כ קשה דהר"ן נמי כתב כלשון הראב"ד שהביא הרא"ש שם בפרק מי שהפך, וממה שכתב בשלטי הגבורים יש ראייה למה שכתבתי באות א'. יע"ש. (ולפי מה שכתבתי לעיל באות ב' ⁷⁹ דפירוש דמועד קטן הוא מהנמוקי יוסף ולא מהר"ן, הן נסתור קושיית הרב המחבר זלה"ה, ועיין לעיל בתורתו של רבי אבהו בהלכות שבת [סימן א'] ⁸⁰ מה שכתב שם מזה, ומה שכתבתי אני הדל בהגה על דבריו). (ויקרא יהושע – חדושי בן הרהמ"ח – סק"ד)

פ) שם או לקצור לו שדה. עיין ט"ז (סק"ב). והנה כפי הנראה מלשון הש"ס ופוסקים, יש בענין זה שלשה חילוקים, אריסות וקבלנות (ושכיר יום) [וחכירות]. אריסות היינו שנוטל חלק מחצה או שליש, ובזה פשיטא דמותר מדינא, וגם מראית עין לא שייך בזה אם דבר זה דרכו ליתן באריסות. וקבלנות ג"כ מותר מדינא, כיון דקיימא לן כב"ה [שבת יז:] דאף הוא בעצמו מותר להתחיל במלאכה מערב שבת והמלאכה נגמרת בשבת, ומחמת מראית עין אסור. ופירוש מראית עין, או שלא ידעו אם נעשה בקבלנות וסבורים ששכיר יום הוא, או דאף אם ידעו אם נעשה בקבלנות לא יבינו החילוק שבין קבלנות ובין שכיר יום. וחכירות דהיינו שמשכיר לעכו"ם שיהיה כל הרווח של הנכרי והנכרי יתן לו דבר קצוב, זה מותר מדינא ואסור משום מראית עין.

והנה בש"ס דעבודה זרה (דף כ"א ע"ב), בהא דקאמר רשב"ג לא ישכיר אדם מרחץ לנכרי משום שנקראת על שמו ונכרי עושה מלאכה בשבת ויו"ט, אבל לכותי מאי שרי, כותי נמי קעביד מלאכה בחוה"מ. וקשה דהרי התוספות [ד"ה מאן] הקשו בהא דשרינן שדה משום דקיימי לאריסות, דהא רשב"ג כב"ש סבירא ליה דאסור להתחיל מלאכה בערב שבת ושתהיה נגמרת בשבת [שבת יח.], וכל המלאכות אסורות בקבלנות אפילו מלאכת

הערות וצינונים

75. נדפס באות הבאה. 76. נדפס לעיל אות ע'. 77. נדפס באות הקודמת. 78. נדפס באות הקודמת. 79. נדפס לעיל אות ל"ג. 80. נדפס לעיל אות ע"ז. 81. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות ד'. 82. לפנינו בירושלמי מובא שזהו טעמם של ב"ה, וטעמם של ב"ש הוא מהפסוק "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך" (שמות כ', ט').

אוצר ההלכה

בסעיף ג'. והרב מטה יהודה (בסק"א)⁸³ כתב, דמה שכתב רבנו וכן כתב הרמב"ם, כוונתו דגם בקבלנות דשדה אסור, ולא כשיטת הב"ח שנכנס בדוחקים (כן כוונתו) [בין כוונתו] הסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג ודף כ"א ע"ג] כו', והשיג על הב"י כו', וגם הב"ח בסוף דבריו כתב דנקטינן לאיסורא אף בקבלנות דשדה וכפסק הש"ע. עיין שם באורך. ומאי דיש להקשות לדברי הרמב"ם, כיון דאיסור קיבולת אינו אלא מפני הרואים שיאמרו שכירי יום ניהו, בשדה שדרכו לאריסות אמאי אסור. עיין בב"ח שם שכתב דאין דעת הרמב"ם דקבלנות אסור מפני דרך לשכור מידי יום יום, אלא דכל שאין לפועל חלק בריוח כו' אלא בדבר קצוב אסור כו'. ע"ש. ועיין בספר יצחק ירנן (בפ"ו מהלכות שבת דין ט"ו), ועיין מה שכתבו הט"ז (בסק"ב) והרב מג"א (בסק"ה). ועל מה שכתב הט"ז ז"ל על דברי התוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא] דעינינו רואות דרגילין להשכיר לאומן שיבנה בית דרך כלל בקבלנות כו', עיין בספר נהר שלום (בסק"א)⁸⁴, ובספר נוה שלום (בדף קכ"א ע"ד) [ע"א]. ע"ש. (דברי מנחם – הגה"ט סק"ב הראשון)

פג) שם או לקצור לו שדהו. כתב ב"י, והעלו דלא דמי לאריסות דשדה, [ד]לעולם כו'. נ"ב: עיין מה שכתב הרב בני חיי (בסק"א)⁸⁵. (דברי מנחם – הגב"י סק"א)

פד) שם או לקצור לו שדהו. כן הוא לשון הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו ה"ד]. והנה לכאורה היה נ"ל הא דנקט הרמב"ם או לקצור לו שדהו, להורות דדוקא קצירת שדה הוא דאסור תוך התחום, משום דאין דרך לשכור קצירת שדה בלבד באריסות, אבל אם שכרו לעבוד לו כל מלאכת שדהו בקבלנות מותר אפילו תוך התחום, וליכא משום מראית העין דאמרי אריסותא קא עביד. והא דאמר שמואל [מועד קטן יב.] מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור, היינו קיבולת בית וקצירת שדה.

אמנם אחר העיון נראה לע"ד ברור, דסבירא ליה להרמב"ם דדוקא קיבולת בית וקצירת שדה הוא דאינו אסור אלא משום מראית העין, ולכך מותר חוץ לתחום. והטעם משום דבזה אין לישראל שום ריוח במה שהעו"ג ממחר לעשות מלאכתו גם בשבת. אבל כשיקבל העו"ג לעבוד כל מלאכת שדהו, דיש לישראל ריוח במה שממחר לעשות מלאכה בשבת, אסור מדינא אפילו חוץ לתחום. וכן נראה לי להוכיח מדברי התוספות סוף פ"ק דעבודת אלילים [כא: ד"ה אריסא] וז"ל שם: ומתוך כך התיר רבנו תם לישראל שנתן ביתו לעשות בקבלנות לבנות בו אפילו בשבת, וק"ו נמי הוא, דהשתא אריסות שדה שחלק ישראל משביח במלאכה שרי, קבלנות שאין בו שבח לישראל במה שממחר לעשות מלאכתו לא כ"ש דנימא קבלן קבלנותו עביד. עכ"ל. והנה יש להבין מאי ראיא אריסות לקבלנות, בשלמא אריסות הוא עובד בשביל חלקו, מה שאין כן בקבלנות דהמלאכה הוא בשביל ישראל. וצריך לומר דכוונת התוספות

דיש [שני] צדדי איסור שייך מראית עין. אבל בחוה"מ דמותו קבלנות מדינא אף לב"ש ואין איסור רק בשכיר יום, ויש שני צדדי היתר, לכך ליכא איסורא להשכיר לכותי. והמעין היטב יראה שהיא קושיא נפלאה באמת אחר המעין בכל המקומות ורמזתי עליהם. ומן האמור נראה לי להביא ראייה לדעת מוהר"ר יצחק אבובב [סימן רמ"ג] שכתב דבמרחץ אסור קבלנות מדינא אף לדין דקיי"ל כב"ה, משום שהישראל מרויח בזה שמסיק הנכרי המרחץ ביום השבת, עיין במג"א (סימן רמ"ג סק"ב). מעתה אף בחוה"מ שייך טעם זה דקבלנות אסור מדינא, ועל כן שפיר הקשה הש"ס לכותי נמי אסור משום דעביד מלאכה בחוה"מ.

ובזה ישבתי על נכון מה דהקשה הש"ס שם לרשב"ג דנקט מרחץ אבל שדהו מאי. עיין שם. והקשו התוספות [ד"ה אבל] דילמא לכך לא נקט שדהו, דשדה אף לכותי אסור משום דעביד מלאכה בחוה"מ, דבמרחץ משני הש"ס משום דאנן נמי עבדינן אבל בשדה לא שייך, וכבר הרגישו בזה. ובזה אתי שפיר, דבשדה דקבלנות מותר מצד הדין היה לנו להתיר בלאו הכי דיש שני צדדי היתר, רק דלרשב"ג דסבירא ליה כב"ש בלאו הכי אסור קבלנות אפילו בתלוש והיינו בשבת, אבל בחוה"מ דבררנו דאף ב"ש מודה מותר להשכיר, ושפיר דייק דבשדה מותר קבלנות לב"ה, דאין מלאכת ישראל מתעלה בזה ואין הישראל נהנה מזה. ודוק היטב. ואמנם לפי דעת הפוסקים דבקבלנות מיחזי לאינשי כשכיר יום, וא"כ אף אם יתברר להם שנעשה בקבלנות יש חשש מראית עין, וא"כ ליכא שני צדדי היתר, דקבלנות ושכיר יום חדא הם. וכל הדברים שכתבתי בזה הם דברים ברורים.

(ישועות יעקב – סק"ג)

פה) שם או לקצור לו שדהו. ד"ה או לקצור במג"א (סק"ה). מלשון בעל התרומה (הלכות שבת סימן רכ"א) נראה דסבירא ליה לחלק בין בית דאסור בקבלנות ובין שדה דמותו בקבלנות, וכן נראה מלשון הגהות מיימוני (בפ"ו מהלכות שבת ה"ד א"ק נ'), וזה כדעת היש מי שכתב שמבואר שם במגיד משנה [הט"ו] והר"ן פ"ק דעבודת אלילים [ו: ד"ה ומהא]. וכן הוא דעת הרשב"א בתשובה (ח"א סימן תשפ"ג). וחלוקי הדעות תלוי בשני טעמי התוספות שם בעבודת אלילים בפ"ק (דף כ"א ע"ב ד"ה אריסא וכו'), דלטעמא קמא משום דרגילות בשדה א"כ הוא הדין קבלנות, ולטעם הר"ם שם משום דכיון דאינו נוטל מעות וכו', א"כ דוקא אריס ולא קבלנות. ועיין בנודע ביהודה (ח"א סימן י"ב) לא זכר רק טעם ראשון, ולזה תפס בפשיטות דבמקום שרוב (גננים) [בגנים] המה בקבלנות אף בבנין מותר, ויעוין שם מה שדחה אח"כ. נקוט מיהא פלגא מיניה דבשדה יש להקל.

(שו"ת חמדת שאול – סימן כ"ח)

פב) שם או לקצור לו שדהו. כתב הטור, וכן כתב הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ד]. נ"ב: עיין מה שכתב הב"ח

אוצר ההלכה

בשכירות עם האיני יהודי, והאיני יהודי עובד אדמתו ונוטל חלק ידוע יותר בשביל עבודתו, שכתב דאפילו לשיטת הפוסקים דבשדה אסור בקבלנות, היינו כשאין להאיני יהודי חלק בו, אבל כשיש להאיני יהודי חלק בו מותר. ועיין לקמן סימן רמ"ה (סעיף ג' בהגה). ועוד מצדד שם להפוסקים האוסרים שדה בקיבולת היינו דוקא קצירה שרואין שהאיני יהודי אינו נוטל חלק בהתבואה ויש לחוש למראית העין כמו שכתב המג"א [סק"ה], אבל שאר מלאכות כגון חרישה וכיוצא בזה ליכא למיחש למראית העין, שיאמרו אריס הוא. ע"ש. (פתחי תשובה)

פז) שם או לקצור לו שדהו. עיין באר היטב (סק"ד). ועיין בשו"ת עולת שמואל (סימן כ"ד) ביש לו שדות למחצה בשכירות עם האיני יהודי, והאיני יהודי עובד אדמתו ונוטל חלק ידוע יותר בשביל עבודתו, שכתב דאפילו לשיטת הפוסקים דבשדה אסור בקבלנות, היינו כשאין לאיני יהודי חלק בו, אבל כשיש להאיני יהודי חלק בו מותר. ועיין לקמן סימן רמ"ה (סעיף ג' בהגה). ועוד מצדד שם להפוסקים האוסרים שדה בקיבולת, היינו דוקא קצירה שרואין שהאיני יהודי אינו נוטל חלק בהתבואה ויש לחוש למראית עין כמו שכתב המג"א [סק"ה], אבל שאר מלאכות כגון חרישה וכיו"ב, ליכא למיחש למראית עין, שיאמרו אריס הוא. ע"ש.

[הערת מהרש"ם:] מה שכתב בט"ז (סק"ב) לחלק דבשדה יש שני דרכים להיתר, מה שאין כן בבנין בית יש לחוש לחשדא. יש לעיין מהא דעירובין (דף ע"ה ע"ב) דמאן דידע ידע ומאן דלא ידע סבר עירובי עירב וכו' אגירי מיגר וכו', ומוכח דיתלו להקל. ובמג"א (סימן תס"ט [סק"ב]) דבדיש לו פדיון ליכא מראית עין דיאמרו שפדה, ועיין מהרש"א שבת (דף ק"ל ע"ב) ברש"י ד"ה ואייתיה וכו', דמי ידע שהכלים שבתו בבית וכו', דלאו כ"ע ידעו וכו'. ע"ש ותבין.

ומה שכתב במג"א (סק"ד), דאם עומד במקום שאינו ידוע אם הוא שלו שרי, אלא דיש לחוש לשכיניו, עיין תשובת משיבת נפש (סימן ו') שחולק על זה, וגם באינו מפורסם אפילו לשכנים אסור והביא ראיה לזה. ע"ש.

(ארחות חיים – ספינקא – סק"ד)

פז) שם או לקצור לו שדהו. ואף דשדה דרכו באריסות, מ"מ כיון דרואין דאח"כ נוטל הישראל כל הפירות יחשדוהו בשכיר יום. וכתב הט"ז (בסק"ב), דמדברי התוספות (עבודה זרה דף כ"א ע"ב ד"ה אריסא) במה דחלקו על ר"ת וכתבו דיש חילוק בין אריסות שדה לבנין בית, דשדה רגילין באריסות אבל בית רגילין לבנות בשכיר יום, משמע דשדה מותר בקבלנות. ור"ל דא"כ הוי להו לחלק בין אריסות לקבלנות. ע"כ. ובעניי לא אבין, דהתוספות לא באו רק על דברי ר"ת דילף קבלנות בית מאריסות, על זה השיבו דהתם דרכו בכך, ואין הכי נמי אי הוי ר"ת יליף קבלנות שדה מאריסות היו ג"כ חולקין, והיו דוחין דבריו מטעם זה, כיון דרגילין לשכור שכירי יום והעולם אין

דבקבלנות גם כן עובד בשביל עצמו כדי למהר ליטול שכרו, ועל זה כתבו וק"ו נמי הוא דבקבלנות אין שבח לישראל במה שממהר לעשות קבלנותו. אם כן מוכח בהדיא דדוקא קבלנות דבית, אבל קבלנות דשדה דיש שבח לישראל במה שהוא עושה בשבת אסור מדינא. והא דשרינן באריסות אף על גב דחלק ישראל משבית, היינו משום דיש לעו"ג חלק בגוף השדה דמי לשותף ובדידיה קא טרח, מה שאין כן בקבלנות, וכמו שהביאו התוספות לחלק בשם ר"מ, רק דהר"מ גדולה מזו אוסר אף בקיבולת דבית מדינא, וזה לא סבירא ליה לר"ת, והטעם משום דבבית אין שום שבח לישראל במה שהעו"ג מממהר לעשות בשבת, מה שאין כן בקבלנות דשדה מודה ר"ת להר"ם דאסור מדינא, דהא הישראל משבית ממה שהוא עושה בשבת.

ועוד נראה לי ראיה מהגמרא דעבודת אלילים, דהנה הר"ן כתב שם [ו: ד"ה ומהא] וז"ל: ומהא שמעינן דכיון שיש לעו"ג חלק בפירות בשדה אף על פי שישראל נהנה כו' מותר, וכ"ש שמותר להשכיר שדהו לעו"ג, כגון שהעו"ג שכרו בסך ידוע כו', ותלמודא דנקט טעמא דאריסות קא עביד לרבותא נקטיה כו', ועוד שאילו היה אריסות אסור, אף השכירות היה אסור דארעא לאריסי קיימי. ע"כ. והנה יש להבין בהר"ן, למה ליה להוכיח דשכירות שדה מותר מכח כל שכן, תיפוק ליה דהא קתני בברייתא לא ישכור מרחץ, ומינה דייקנן אבל שדהו לנכרי מאי שרי. וצריך לומר דכוונתו להוכיח אפילו בשכירות פירות כגון שהישראל נוטל פירות סך ידוע, וזה לא שמענו מדיוקא דהברייתא, דכוונתה לשכירות מעות כמו במרחץ, ולזה (הקשו) [הקשה] אמאי לא נקט הגמרא דאמרי שכירותיה קא עביד. ועל זה תירץ, חדא דנקט אריסותא לרבותא, ועוד שאילו אריסות אסור אף השכירות אסור, דבאריסות יתלו ולא בשכירות. אמנם עדיין יש להבין דלמה ליה כל האריכות, לימא דלכך נקט אריסות משום דארעא לאריסות קיימי. ועל כרחך דזה אינו מספיק, דמ"מ הוי ליה למנקט שכירותא קא עביד, וממילא הוה ידעינן דאריסות גם כן שרי, ולכך כתב הר"ן דאי הוה נקט שכירותיה קא עביד, לא הוה ידעינן דאריסות מותר דעובד בשביל ישראל גם כן, אבל השתא דנקט אריסות דמותר, א"כ מכ"ש שכירות. כן נראה לי ברור כוונת הר"ן ז"ל. אם כן לפי זה אי נימא דקבלנות גם כן מותר מדינא בשדה כמו בבית, א"כ קשה אמאי לא נקט הגמרא שדה מאי טעמא שרי דאמרי קבלן קבלנותא קא עביד, והוה ידעינן דאריסות שרי מכח כ"ש דקבלנות. ועל כרחך דקבלנות באמת אסור מדינא בשדה, דהא שדה הישראל משבית במה שממהר לעשות מלאכתו גם בשבת. וזה דנקט הרמב"ם ז"ל לקצור לו שדהו, דבקצירות שדה אין שום שבח לישראל במה שממהר לקצור גם בשבת, אבל כשקיבל לעבוד כל מלאכת שדהו אסור מדינא ואפילו חוץ לתחום. כן נראה לי ברור, ותימה על האחרונים שלא הרגישו בזה.

פה) שם או לקצור לו שדהו. עיין באר היטב [סק"ד]. ובתשובת עולת שמואל (סימן כ"ד) ביש לו שדות למחצה

אוצר ההלכה

(צ) שם או לקצור לו שדהו וכו'. כתב מג"א (סק"ה), ידעו דלאו אריס הוא ויחשדוהו. עיין מנחת כהן (שער א' פ"י), כתב בדבר שדרכו באריסות מותר בשכירות וכן איפכא. ע"ש. והלחם משנה [הלכות שבת פ"ו הט"ז]⁸⁶ כתב איפכא. (זכרון אברהם)

(צא) שם או לקצור לו שדהו וכו'. כתב ט"ז (סק"ב), אלא כשהאמת כן. וכן כתב מג"א [סק"ה]. וצ"ע ממשנה עבודה זרה (דף י"א ע"ב) ואם היה יכול להלך בה למקום אחר מותר, ופרש"י דהרואה אומר למקום אחר הולך, ואע"ג שאין האמת כן. וצ"ל דהתם לא יודע מזה ודמי לחוץ לתחום, מה שאין כן כאן. עיין מג"א (סק"ה). (צמח צדק)⁸⁷

(צב) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. פה עירנו נוהגים היתר לשכור גוי בקבלנות ליקח הזבל מן הרחוב, והגוי עושה מלאכה בשבת, ואע"ג דהוי מלאכה דאורייתא, צ"ל דבשל רבים ליכא חשדא, אבל בשכיר יום פשיטא דאסור. וא"כ היה נראה לי להתיר לבנות בית הכנסת בשבת בקבלנות. ומ"מ ראיתי שלא רצו להתירו, כי בזמן הזה אין הגוים מניחין לשום אדם לעשות מלאכת בפרהסיא ביום חגם, ואם נניח לעשות איכא חילול ה'. אבל תיקון הרחוב אין נקרא על שם ישראל כל כך, ומ"מ במקום שאין נוהגין היתר ברחוב אין להקל. מג"א ז"ל (יד אהרן – הגב"י) (סק"ח).

(צג) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. כתב מג"א (סק"ח), חוץ לתחום וכו', כמו שכתוב ביו"ד סימן קמ"א ס"ד [בהגה]. גבי צורות הבולטות דאסור משום חשד עבודה זרה, וגבי רבים כגון בית הכנסת התירו משום דליכא חשד. (בגדי ישע)

(צד) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. במג"א (סק"ח) כתב, פה בעירנו וכו', כדאמרינן היתה לו גבשושית. נ"ב: [שבת] דף ע"ג ע"ב בלשון זה, היתה לו גבשושית ונטלה, בבית חייב משום בונה. וז"ל רמב"ם (פ"י הלכה י"ב): המשוה פני הקרקע בבית, כגון שהשפיל תל או [מילא גומא או] גיא הרי זה בונה. וע"ש בהרב המגיד. וא"כ דאין איסור זה אלא משום משוה פני קרקע, ר"ל דבמרוצף באבנים אין איסור, ועיין סימן של"ז [ס"ב], והיינו לענ"ד טעמיה דגדול שהתיר. אבל טעמו דמשום דבשל רבים אין חשדא, כבר עמד עליו בספר תוספת שבת [סק"ז ד"ה כתב המג"א] וביטלו בטוב טעם. ומלבד זה לענ"ד בשל הרבים מדלא חשידי, יותר יש לחוש שילמדו מהם היתר אפילו בשכירות, דלא כולי עלמא דינא גמירי לחלק בין שכירות לקבלנות. הכלל, שלענ"ד אין שום הבדל, ויפה [עשו] הגדולים שלא רצו להתיר, והוא מדינא אסור כמו בשל יחיד וגרוע מיניה, ולא משום חילול השם לחוד. (בית מאיר)

(צה) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. כתב מג"א (סק"ח), ואע"ג דמלאכה דאורייתא וכו'. מתוך דבריו יש ללמוד

מדקדקין בין שכיר יום לקבלנות, וכיון דנוטל כל הפירות יבואו לחשדו בשכיר יום. וקצת היה אפשר לפרש, דהט"ז נתכוין מדכתבו התוספות טעם האיסור משום דרגילין בשכיר יום, משמע דברגילין בקבלנות ג"כ מותר, אך מסוף דברי הט"ז לא משמע כן.

עוד כתב הט"ז לחלק בין אריסות שדה לקבלנות, משום דבשדה יש שני דרכי היתר, אריסות וקבלנות, אבל בבית דאין כאן רק היתר קבלנות, אסור, ומסיק דלפי זה גם בשדה בקבלנות דאזיל ליה צד אריסות, אסור. ואין לדבריו הבנה, דא"כ גם באריסות אזיל ליה צד היתר דקבלנות. ובלבושי שרד [סק"ג] פירש כוונתו, דבשדה שיש שני צדדי היתר מותר, ואי דאח"כ יחקרו וידעו שאינו בקבלנות, על כרחך ידעו שהוא באריסות, דאיך ידעו שאינו בקבלנות על כרחך משום דיראו דעכו"ם נוטל חלק בהפירות, א"כ ידעו שהוא באריסות, אבל אם יחקרו וידעו שאינו באריסות מפני שאינו נוטל הפירות, יאמרו שהוא שכיר יום. הרחבתי דבריו כדי להבין, ובאמת הוא סברא. אכן ודאי מהט"ז לא משמע שכוונתו כן, וגם קשה דא"כ מה דחקו לומר שיש שני צדדי היתר, שיחלק בקיצור, דשאני שדה דנוטל הפירות ידעו שהוא באריסות, כיון דעל כרחך מוכרח לבוא לזה.

ואכן נראה כוונת הט"ז, דאותו היתר דקבלנות שייך גם באריסות, דחוץ דנוטל חלק מהפירות, הא פסק עצמו לעבוד כל מלאכת השדה, דאין נפקא מינה מתי יעבוד, וא"כ באריסות עצמו יש שני צדדי היתר, וקבלנות בכלל אריסות, אבל אין אריסות בכלל קבלנות, ואם מקבל עליו נפל צד היתר דאריסות. ואכן נראה דהט"ז הולך לשיטתו לעיל סימן רמ"ג [סק"ב], דאף במרחץ בקבלנות אין איסור מדינא רק משום מראית העין, אבל להמג"א שם [סק"ב] דבמרחץ בקבלנות מדין אסור, ומ"מ מותר באריסות בנתפרסם, והרי שם באריסות אין צד היתר דקבלנות ונפל צד היתר דקבלנות, ומ"מ מותר. ודו"ק. ועיין ב"י ביו"ד סימן ש"פ [ס"כ] בשם הרמב"ן [תורת האדם ענין האבלות עמ' קס"ח]. (גנזי חיים – סק"ד)

(פה) שם או לקצור לו שדהו. כתב בט"ז (סק"ב), וא"כ שדה נמי כו', כיון דודאי אינו הוי ליה כמו בית. צ"ל דודאי אינו אריס, כן כתב בתשובת מהרא"ל (או"ח סימן ב') וע"ש מה שכתב בכוונת הט"ז, ועיין תשובת כתב סופר (או"ח סימן מ"ב). (מגיני חיים)

(פט) שם או לקצור לו שדהו וכו'. כתב מג"א (סק"ה) שם, ויחשדוהו ששכיר יום הוא. ועוד יש לחוש שבני ביתו שאמר להם שאינו אריס אלא בקיבולת, או שיודעים מעצמן שאינו אריס, יחשדוהו שאמר לפניהם שקר שהוא בקיבולת אלא שהוא שכיר יום כמו שכתב (סק"ז), מה שאין כן באריסות. (חדושי מוהר"מ⁸⁸)

אוצר ההלכה

תשובה (סק"ה) מה שכתבו בדין בית הכנסת לבנות בשבת. ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהדורא קמא (ח"ג סימן קכ"ד) דכתב שיש להחמיר, רק שהוא תלוי לפי ראות עיני הדיין, כשיבין שעל ידי זה יתבטל חלילה בנין בית הכנסת והוא צורך גדול, יש לסמוך להתיר. ועיין בשו"ת אמרי אש בהשמטות, ובשו"ת חתם סופר (או"ח סימן ס"א) בדין בנין בית הקברות באיזה אופן שיש להתיר. ועיין בשו"ת כתב סופר (או"ח סימן מ') שכתב שם שאינו אומר לא איסור ולא היתר, רק שיותר ראוי להחמיר בבנין בית הכנסת משאר בנייני רשות. ועיין במחנה חיים (ח"ב סימן י"ח) שמסתפק בדבר, וכתב שם שאם ימכרו הקרקע אפשר יש להתיר, וזה ג"כ רק היכא דחיישינן שמא יתבטל ח"ו בנין בית הכנסת על ידי זה. ע"ש. אמנם בחתם סופר (חלק ששי סימן מ"ג) כתב שהוא איסור גמור כי יש חילול השם לבנות בשבת ויום טוב. וכן כתב בשו"ת מהרי"א אסאד (או"ח סימן מ"ג) [נ"ג] וסימן נ"ז, וכן כתב בשו"ת דברי חיים (בהשמטות בסוף ח"ב סימן ב'), ובשו"ת מהר"ם שיק (תאו"ח סימן ק"ג), ובישועות יעקב כאן [סק"ד]⁸⁸, ובשו"ת שאילת שלום (ח"א) [סימן ד' וסימן ע"ז]. ועיין שם שכתב דיש לזהר יותר בבית הכנסת מבנין בית, וגם בית המרחץ ובית הטבילה יש לאסור. יעו"ש. וכן כתב בשו"ת בית יצחק (חיו"ד ח"ב בקונטרס אחרון סימן ד'). יעו"ש. אולם לענין בית הטבילה הנצרך לנשים לטבילת מצוה, כתב בשו"ת דברי חיים (או"ח ח"ב סימן כ"ד), דאם יש לחשוש שיתבטל על ידי זה בנין המקוה אם לא יבנו בשבת, אז יכולין להתיר לבנות, והיותר נכון שהאיש הזה הנברר מהקהל שיעסוק בבנין המקוה, הוא יעשה כתב עם העכו"ם הבונה אצל ערכאות איך שהוא נותן לו הקרקע בעד כך וכך, באופן שיבנה שם בנין כפי הצורך שבידו בעד כך וכך, ואם יגמור הבנין מחויב הישראל ליתן בעדו סך כך וכך בעד הקרקע והבנין, ואם לא ישלים הבנין יתן קנס סך פלוני, והקרקע והבנין יוחלט להעכו"ם, ובאופן זה יש להתיר. יעו"ש דבריו באורך. ועיין בשו"ת הרי בשמים (מהדורא תניינא סימן קפ"ו), על דבר שנשרף רוב בתי העיר ובתוכם גם בית המרחץ, ואין להם מקוה לטבילת נשים, וניתן בנין המרחץ לנכרי בקיבולת ונתפרסם כן בהעיר, ושכחו להתנות עמו שלא יבנה בשבת, ואינו רוצה לציית שלא יבנה בשבת כי אם כשיתנו לו הוספה סכום רב. והעלה שם להקל להניחו שיבנה בשבת. יעו"ש גם במפתחות הספר. ועיין בשו"ת ריב"ן (סימן ג') שכתב אופן ההיתר לבנות בית כנסת ע"י עכו"ם בקבלנות בשבת. ועיין בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן מ"א), בבית הכנסת שנבנה בקבלנות ע"י עכו"ם בשבת וישראל אחד עמד שם אצל הפועלים כמו בחול, שכתב דלמגדר מילתא הנכון שלא לילך בבית הכנסת הלזה. ועיין בספר שדי חמד באסיפת דינים מערכת בית הכנסת (אות א'), ובפמ"ג באשל אברהם (סימן רע"ו סק"ח). יעו"ש. ועיין בספר מנחת פתים (דף מ"ו ע"א)⁸⁹ שכתב, דבבית הכנסת יש לדון היתר מטעם דכתב המרדכי⁹⁰, מובא בטוש"ע לקמן סימן תרנ"ה

דבדבר שאינו מלאכה דאורייתא, וא"כ לא הוי אלא שבות דשבות שרי, דבכהאי גוונא לא גזרו משום שבות דשבות. אבל בסימן רמ"ו (סק"ו) משמע דאפילו בשבות דשבות יש לחוש למראית העין, דהא שם בסעיף ב' נמי אינו אסור אלא משום מראית עין, שיאמרו שהישראל צוהו להוציאו, ואפילו הכי כתבו המג"א [שם] וט"ז [סק"ג], דאפילו לדידן דלית לן רשות הרבים גמורה אסורה. וכן משמע מהב"י [ס"ן] שהביא המג"א סימן זה (סק"ז) והט"ז שם (סק"ו). ויש לדחות.

צו) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. עיין במג"א [סק"ח] שכתב לענין בנין בית הכנסת דבשל רבים ליכא חשדא. וזה זמן רב כתבתי בתשובה דיש לחלק בדבר בין איסור עבודה זרה לשאר איסורים, ובפרט דכאן אינו רק איסור דרבנן. ואח"כ הבאתי ראיה מהא דלא דייק הש"ס להתיר שדה ממתניתין [עבודה זרה כ:], דתנן אין משכירין להם שדות בא"י ובחו"ל משכירין. וכתבתי דמזה אין ראיה, דמתניתין דינא קמשמע לן דמותר להשכיר שדה, ונפקא מינה לענין שנים שיש להם שדה ונקראת על שמם או שדה הקהל דליכא ביה חשדא. עוד כתבתי שם דשינוי לשון המשנה דברישא קתני משכירין להם שדות, וכן כל לשון המשנה נאמר בלשון רבים, ובאיסור להשכיר מרחץ נקט ובכל מקום לא ישכיר לו את המרחץ לשון יחיד, משום דבשל רבים ליכא חשדא. והוא דקדוק (ראה) [נאה] בביאור לשון המשנה, וראיה לדברי המג"א. ומ"מ לדינא כתבתי דאסור לבנות בית הכנסת של רבים משום חשדא, וכן משמע לי מסתימת לשונות הפוסקים בזה.

צו) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. כתב מג"א (סק"ח) חוץ כו', ביו"ד סימן קמ"א [ס"ד] כו'. והש"ך שם (בסק"ז) כתב בשם רבנו ירוחם [נ"ז ח"ה דף קנ"ח ע"ד] דגם ברבים מכווער הדבר.

צח) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. עיין באר היטב [סק"ה], ובתשובות כתב סופר (סימן מ') שמפקפק על ההיתר דבשל רבים ליכא חשדא, וכ"ש דבשל בית הכנסת ראוי להחמיר יותר, כדאמרין בגמרא [מועד קטן יב.]. בענין זה אדם חשוב שאני, אף דהתם הוא בהיתר גמור. ע"ש. (פתחי תשובה)

צט) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. במג"א (סק"ח), לבנות בית הכנסת בשבת, דלא חיישינן לחשדא דרבים. בתוספת שבת [סק"ז ד"ה כתב המג"א] השיג על זה, שאני עבודה זרה דלא חיישינן לרבים, ונודע ביהודה מהדורא תניינא (או"ח סימן ק"ג) מסכים למג"א. ועיין מג"א (סימן רע"ו סק"ח), וחת"ס (או"ח תשובות ס' ס"א), ושואל ומשיב מהדורא א' (ח"ג סימן קכ"ד), וחת"ס (ח"ו תשובה מ"ג).

ק) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. עיין באר היטב ושערי

אוצר ההלכה

דוקא היכא דיש לו חזקה לא שביק היתרא ועביד איסורא. ולפ"ז במרחץ יש חשש גם ברבים. אמנם על כרחך ליכא למימר כן, דא"כ מה פריך בעבודה זרה (דף כ"א ע"ב) בהא דאמר רשב"ג לא ישכיר מרחצו לנכרי אבל שדהו לנכרי שרי דאריסותיה קעביד, מרחץ נמי אמרי אריסא אריסותיה קעביד. ע"ש. ומה קושיא, בשלמא מרחץ דכל יום יש ריוח חדש יחשדוהו שהגוי שכור אצלו ליום, אבל בשדה דיכול לעבוד בחול, מהיכי תיתי יחשדוהו דעביד איסורא לשכור שכירי יום על שבת, וחזקה דלא שביק היתרא ועביד איסורא. ועל כרחך צריך לומר דגם בשדה יש חשד, שהיה מוכרח ליקח שכירי יום על שבת דלא היה מצוי לו בחול כל כך בזול, כיון דשאר יהודים ג"כ שוכרים או דהזמן חרישה או קצירה עוברת, וכה"ג יש הנאות טובא בכל מלאכות ולא שייך חזקה דלא שביק היתרא. ולפי מה שכתב בחתם סופר (תאור"ח סימן נ"ט), דדעת הרמב"ם בפירוש המשניות סוף פ"ק דעבודה זרה דאינו חושש כלל לחשדא דישאל, רק שהגוי יחללו השם ויאמרו ישראל לא מנטרי שבתא, משמע דסבירא ליה דישאל לא יחשוד אותו, ידין אותו לכף זכות, רק משום חילול השם דגויים. ע"ש. דמכאן זה יצא לידון בדבר חדש בזמנינו בארצות הקרות, דע"כ מסיקין ע"י עכו"ם, סברי דכך שמירת שבת, רק ישראל לא יעשה. ע"ש. דלפי זה יש ליישב קושיות הגמרא, דלגבי נכרים ודאי ליכא לחלק מצד חזקה דלא שביק היתרא לא יחשדו. אבל דברי החת"ס תמוהין במחכ"ה, דהא ז"ל הרמב"ם בפירוש המשנה: ויכנסו בו הנכרים ויאמרו רחצנו במרחץ פלוני היום, ובוזה יש חלול השם למי שישמע זה ואינו יודע שהוא שכור אצלו לזמן. עכ"ל. ואם משום חלול השם דגויים חייש, למה הוצרך לומר למי שישמע זה, הא סגי לחוש לנכרים הרוחצים, דעדיף ראייה משמיעה, ועל כרחך צריך לומר דהיינו מי שישמע היינו הישראלים ישמעו מהנכרים. ועל כרחך צריך לומר כן, דאם לא כן תקשי קבלנות בתלוש בבית נכרי דקי"ל דשרי משום דאינו מפורסם שהוא של ישראל, והרי הקבלן גופא יודע, וכן במקבלי קבולת מחוץ לתחום הא איכא חילול השם דנכרים. ויש ליישב, דהקבלנים דידועים האמת דקבלנים הם ליכא חילול השם, וכן במרחץ הרוחצים סתמא ידעו (ששכיר) [ששכור] אצל הנכרי, רק השומע לא ידע, אבל הרוחצים (דיראי) [דיראון] דאין הישראל במרחץ לשמור השכירות יבינו דהשכירות של הנכרי. גם י"ל דחלול השם לא שייך רק מפורסם לרבים בשווקים ורחובות. ודו"ק.

קד) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. כתב הבאר היטב (סק"ה), דבשל רבים ליכא חשדא. כן הסכים בנודע ביהודה תניינא (סימן ק"ג). אמנם בספר תוספת שבת [סק"ז] השיג על המג"א [סק"ח], וכן כתב באשל אברהם בשם אליה רבה [סק"ה], דשמא באיסור דרבנן כזה גם ברבים איכא חשדא. גם בחתם סופר (סימן ס') כתב דצ"ע מש"ס (סוכה דף נ"ג ע"ב רש"י ד"ה כאומר מודים). ומה שנוהגין ליקח הזבל מרחוב, כתב בחתם סופר (סימן ס"א) הטעם, דאין שייכות לישראל דשייך להשר, וגם ידוע מה שמפנים בשבת הוא מפני יום אידם שביום ראשון, ואם היתה

[ס"א], דלא שכיח שיעשה אדם מצוה הבאה בעבירה, א"כ כיון דבית הכנסת מצוה הוא לא יחשדוהו שבונה באיסור. ועיין בשו"ת מהר"י ברונא (סימן ל"ח) שכתב, דחשדא שייך אף בשעה שעוסק במצוה, וראיה משבת (דף ק"ל ע"א) שאמרו ובסכנה (מביאו [מכסהו] על פי עדים. יעו"ש. מיהו שם ענין אחר, שהרואה אינו יודע שעושה מצוה וחושדו שנושא חפצו, אמנם בבנין בית הכנסת יש לומר סברת המרדכי הנ"ל. ובגוף הדבר אם ברבים שייך חשדא, עיין במנחת פתים הנ"ל שהביא ראייה ממשנה (פרה פ"ג מ"ז) שגם ברבים שייך חשדא, ועיין תוספות יום טוב (שם משנה י' ד"ה שלש פעמים). ועיין בשו"ת חתם סופר (חלק אור"ח סימן ס' ושם בח"ו סימן י"ג) [מ"ג].

ומה שכתב בבאר היטב [סק"ה] לענין לפנות הזבל מן הרחוב, עיין בזה בשדי חמד באסיפת דינים (מערכת חול המועד אות ג'), ובקונטרס הכללים (מערכת ח"ת אות נ"ד). (ארצות חיים – ספינקא – סק"ו)

קא) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. עיין מה שכתב הרב מג"א (סק"ח), פה בעירנו נוהגין היתר לשכור נכרים בקבלנות ליקח הזבל מן הרחוב וכו', ועיין מה שכתב עט"ר רב אמר"ם גאון עוזינו בספר לב חיים (ח"ב סימן י' דף כ"ח), וה"ה מר דודי בספר נדיב לב (ח"א תאור"ח סימן יו"ד). (יפה ללב ח"ב – סק"א)

קב) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. עיין בספר ישרי לב לגאון עוזינו מר דודי ח"ד [חיים דוד] מן קאמיא זצ"ל (דף י"א ע"ב) שכתב וז"ל: עובדא הוה בעה"ק שהיו בונים בהכ"נ ע"י פועלי גוים ביום שבת קודש, שסמכו דברבים ליכא חשדא, בכל זאת הוריתי לאסור איסור משום חילול ה', שהערלים יבנו ביום שבת קודש וביום אידם יתבטלו, וכדאי בזיון ולעג הרבה. וק"ו הדברים בהיות הדבר בבנין בהכ"נ אשר כל תפארתינו בו, ועומד במקום מקדש וקדשיו, איככה נוכל לראות ברעה הזאת, וכל כי הא אין ראוי לסמוך על המתירים, ואדרבא ברוב עם יגדל התימה והחילול ה', ודי בזה. אלו דבריו משיב דברים נכוחים. וכבר זה נפתח בגדולים ועולים עם מג"ן שויה מגננו הוא הרב מג"א בסימן זה (סק"ה) שכ"כ, פה בעירנו נוהגין היתר לשכור נכרים בקבלנות ליקח הזבל מן הרחוב והנכרים עושים המלאכה בשבת, ואע"ג דמלאכה וכו', וצריך לומר דגדול אחד הורה להם כך משום דבשל רבים ליכא חשדא כמו שכתוב וכו', וא"כ היה נראה להתיר לבנות בית הכנסת בשבת בקבלנות, ומ"מ ראיתי שהגדולים לא רצו להתירו, כי בזמן הזה אין הנכרים מניחין לשום אדם לעשות מלאכת פרהסיא ביום חגם, ואם נניח אנחנו לעשות איכא חילול ה' וכו'. עיין עליו. עד שאני תמיה על הסומכים ועל הרב גדול העונה, כי לב צדיק יהגה לענות מילתא דתלי באשילי רברבי מגיני ארץ ואין כל חדש.

(יפה ללב ח"ב – קונטרס אחרון סק"א)

קג) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. כתב במג"א (סק"ח), בשל רבים ליכא חשדא. עיין בפרי מגדים דר"ל דהיינו

אוצר ההלכה

[מכסהו] עפ"י עדים. יעו"ש. מיהו שם ענין אחר, שהרואה אינו יודע שעושה מצוה וחושדו שנושא חפצו, כמו שכתב רש"י שם [ד"ה משום חשדא]. אבל הכא גם הרואה יודע שעושה מצוה שבונה בית הכנסת, רק שחושדו שהיא בעבירה, ובכה"ג יש לומר סברת מרדכי הנ"ל. ובגוף הדבר אם ברכים שייך חשדא, עיין בפרה (פ"ג מ"ז) ולא אדומה שלא יאמרו שנים שחטו, והיינו מפני החשד, והא שריפת הפרה היה במעמד רבים דכל ישראל היו מקדימין להר המשחה, ועיין תוספות יום טוב (שם משנה י' ד"ה שלש פעמים), ואפילו הכי שייך חשדא. ועיין חת"ס או"ח (סימן ס') ובחת"ס ח"ו (סימן י"ג) [מ"ג]. (מנחת פתים)

קו) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. כתב המג"א (סק"ח), שכיון שהאומות אינם מניחים למי שאינו בן דתם לעשות ביום חגם, יש חילול השם אם יניח ישראל לעשות אפילו על דרך המותר. והגאון ר' עקיבא איגר [סק"ב] כתב שאינו חילול השם. ולי נראה ראייה מדברי ספר חסידים למג"א שנקרא חילול השם בזה האופן, שכתב (בסימן תתכ"ט) וז"ל: אם יש דבר שהנכרים נוהגים בו איסור וליהודים אינו אסור, אסור לו ליהודי שיאכל פן יתחלל שם שמים על ידו, כגון נכרי שראה שנכרי חברו רבע בהמה ואמר לנכרים שלא לאכול אותה, ונמכרה ליהודי, לא יאכלנה ישראל. עכ"ל. אף שעניני תורתנו מתחלפים (בין ישראל לעמים), מכל מקום בדבר שהוא מוסכם בשכל לענין נאה, יש חילול השם אם לא נזהר. (מצות ראייה)

קז) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. עוד כתב המג"א [סק"ח], פה בעירנו וכו', כדאמרינן היתה לו גבשושית וכו', דגדול אחד הורה להם כך משום דבשל רבים ליכא חשדא וכו', וא"כ היה נראה להתיר לבנות בית הכנסת בשבת בקבלנות וכו', ואם נניח אנחנו לעשות איכא חילול השם וכו'. וכתב בספר בית מאיר⁹²: שבת (דף ע"ג ע"ב) בלשון זה, היתה לו גבשושית ונטלה, בבית חייב משום בונה. וז"ל רמב"ם (פ"י הלכה י"ב): המשוה פני הקרקע בבית כגון שהשפיל תל או [מילא גומא און] גיא הרי זה בונה. וע"ש בהרב המגיד. וא"כ דאין איסור זה אלא משום משוה פני קרקע, ר"ל דבמרוצף באבנים אין איסור, ועיין סימן של"ז [ס"ב], והיינו לענ"ד טעמיה דגדול שהתיר. אבל טעמו דמשום בשל רבים אין חשדא, כבר עמד עליו בספר תוספת שבת [סק"ז ד"ה כתב המג"א] וביטלו בטוב טעם. ומלבד זה לענ"ד בשל הרבים מדלא חשידי יותר יש לחוש שילמדו מהם היתר אפילו בשכירות, דלא כולי עלמא דינא גמירי לחלק בין שכירות לקבלנות. הכלל, שלענ"ד אין שום הברל, ויפה עשו הגדולים שלא רצו להתיר, והוא מדינא אסור כמו בשל יחיד וגרוע מיניה, ולא משום חילול השם לחוד. עכ"ל. (ועיין באליה רבה [סק"ה]). ועיין בפתחי תשובה⁹³ שמביא בשם תשובת כתב סופר (סימן מ'),

דינו תקיפה היו מפנים בערב שבת קודש, נמצא פני הרחוב אינו נקרא על שם ישראל.

עיינן בחתם סופר (סימן ס"א) אודות בנין חומות בית הקברות שהקבלנים אינם רוצים לשבות שני ימים זה אחר זה, וגם איכא למיחש שיתבטל הבנין, וגם המתים הקבורים שם מוטלין בבזיון גדול, כתב שם דבכהאי גוונא ליכא חילול השם, דידוע דגם ביום אידם בונים ועושים כל מלאכת פרהסיא בעת הצורך שאי אפשר לדחות, דהיינו בימי המלחמות וכדומה. ועל כל פנים בתחלה ישתדלו הרבה בריצוי כסף כפי היכולת, באופן שעל ידי זה יתפרסם שהבנין אינו ברצון הקהל והרב. ועיין שם בחתם סופר ([ח"ו] סימן מ"ג) לענין בית הכנסת, כתב שם שלא ישגיחו על הפסד של מאה זהובים כסף, דגם בעירו נתנו להאומן שישם אדומים זהב שישבות בשבת. ע"ש שהאריך. ועיין בחוקי חיים ([הלכות שבת] אות מ' [סק"ז דף ס"ב ע"א]), אחר שהביא שהגדולים לא התירו משום חילול ה' כתב אח"כ: אבל ראיתי בלינטשיטץ שהניחו לבנות בית הכנסת בשבת, ושאלתי את פי מחותני המאור הגדול הישיש מה"ר אברהם [המגן אברהם] אב"ד ק"ק הנ"ל, והשיב לי שכבר הורה כן הגאון אב"ד דמדינה מו"ה איציק אב"ד ק"ק פויזנא עפ"י שו"ת שייחד לו בענין זה. עכ"ל. ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהדורא קמא (ח"ג סימן (קכ"ז) [קכ"ד]) שהאריך לאסור, וכתב דגם בשו"ת אמרי אש [בהשמטה בסוף הספר] מחמיר בזה, ובאמת לפי פרצת הדור יש להחמיר בכל עז, מ"מ הכל תלוי לפי ראות עיני המורה כשיבין שצורך גדול הוא יכול להתיר. ועיין שו"ת דברי חיים (ח"ב סימן כ"ד) בעיר ביליטץ לא היה מקוה לטבילת נשים, וע"י שצריכה לילך דרך רחוקה יוכל לבוא לכמה תקלות, מסיק כיון דעכשיו בעוונות הרבים אם אין מקוה בעיר שכיחי הרבה להקל שלא לטבול כלל, על כן יש להקל, ומ"מ יעשה היהודי פארטראג אצל הנאטער, שהיהודי נותן לנכרי הפלאטץ בעד כך וכך, והנכרי מחויב להעמיד בנין כפי הציור שבידו, ואחר שיגמור מחויב הישראל ליתן בעד הפלאטץ והבנין כך וכך. ואם לא ישלים הנכרי הבנין יתן קנס כך וכך, והקרקע יוחלט להנכרי. עכ"ל.

(באר יעקב – קרויזר – סק"ג)

קה) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. כתב מג"א (סק"ח), דבשל רבים ליכא חשדא. עיין בזה במג"א לעיל (סימן ס"א סק"ט), ובאליה רבה כאן [סק"ה]. ולכאורה בבית הכנסת יש לדון היתר מטעם אחר, דהא כתב המרדכי⁹⁴, הובא בטוש"ע לקמן סימן תרנ"ה [ס"א], דלא שכיח שיעשה אדם מצוה הבאה בעבירה, א"כ כיון דבית הכנסת מצוה היא, לא יחשדוהו שבונה באיסור. ועיין בשו"ת מהר"י ברונא (סימן ל"ח), שכתב דחשדא שייך אף בשעה שעוסק במצוה, וראיה משבת (דף ק"ל ע"א), ובסכנה (מביאו

הערות וצינונים

91. טעם זה כתוב שם בשם הגהות אשרי (סוכה פ"ד סימן א') בשם אור זרוע (ח"ב הלכות סוכה סימן ש"ד), גבי גוי שהביא לולב מחוץ לתחום שמותר ליטלו, דאין שייך לגזור שמא יאמר לגוי וכו', דמילתא דלא שכיחא היא דיעשה אדם מצוה הבאה בעבירה. והמרדכי (סוכה סימן תשמ"ז) הנזכר שם הביא רק את הדין ולא את הטעם. ע"ש. ועיין בשו"ת יביע אומר ח"ח חאו"ח סימן כ"ח אות י"ב. 92. נדפס לעיל אות צ"ד. 93. נדפס לעיל אות צ"ח.

אוצר ההלכה

דטעמא דברבים ליכא חשדא דלא חשדינן שאנשים רבים יעשו עבירה, וא"כ מאי נפק"מ אם הוי דבר המשתתף לרבים או אם רבים עושים הדבר. ועוד דבראש השנה ועבודה זרה (דף מ"ג) אמרינן בהדיא כיון דנשיא הוה שכיחי רבים גביה, ומאי הוה, הא עכ"פ אין הדבר משתתף לרבים, אלא ודאי דבכל אופן ליכא חשדא ברבים. ולפי זה היה ראיה ממגילה (דף כ"ז) לתוספת שבת, דדוקא בעבודה זרה ליכא חשדא ברבים, או דשם במגילה הטעם משום כיעור, וכמו שכתב בבית הלל יו"ד ריש סימן רנ"ז [בהגהה מבין הרב המחבר] על הקושיא דגבאי צדקה [שם ס"ב], ועל כרחך הטעם משום כיעור, דהא גבאי צדקה אין פחות משנים [סימן רנ"ז ס"ג] וליכא חשדא. ובענין זה קשה לי על המג"א שנראה כסותר את עצמו ממה שכתב הכא, דבסימן ס"א (סק"ט) הביא ראיה מסוכה (דף נ"ג ע"ב) דאפילו ברבים איכא חשדא, ובמחצית השקל כתב שצריך לחלק בין הכא לבסימן קמ"א ס"ד, ולא הקשה דברי המג"א דנראים כסותרים את עצמם, ובתשובת חת"ס הנ"ל [ד"ה אמנם] הקשה ג"כ קושיית המחצית השקל. ובהגהות חתם סופר כאן [בסימן ס"א] כתב, דה"ר יונה [ברכות כג: ד"ה וכל] שבב"י סבירא ליה ברבים ליכא חשדא, (שה"ס) [והש"ס] בסוכה קאי לאידך לישנא (עבודה זרה מ"ג), כמ"ש הרי"ף [עבודה זרה יח:], ורמב"ם [הלכות ע"ז פ"ג ה"י-ה"א], ושו"ע [יו"ד סימן קמ"א ס"ד], אבל לא הקשה על המג"א. ועוד י"ל ראיה לתוספת שבת מירושלמי (פ"א דפסחים ה"ה), דאיתא תמן, אית תניי תני שתי נרות דולקין, ואית תניי תני שני סדינין, א"ר פינחס ולא פליגון, מ"ד שתי פרות שתי נרות בחול, מ"ד שני סדינין בשבת. ולכאורה קשה כיון דבלאו הכי צריך לומר דהפרות לא היו חורשות, אלא נראה כחורשות מפני קושיא דלעיל דירושלים מקום שנהגו שלא לעשות, וכיון שכן למה ליה לאוקמי בחול, הא אף בשבת מותר נראה כחורשות. אלא על כרחך דבשאר איסורים אף ברבים איכא חשדא. עכ"ל.

ועיין עוד אריכות בזה בספר שדה חמד (כללים) מערכת ח"ת כלל נ"ד. ע"ש. (ילקוט הגרשוני – קונטרס אחרון אות מ"ט)

קט) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. כתב במג"א (סק"ח), פה בעירנו נוהגין היתר וכו' דגדול אחד הורה להם כך משום דבשל רבים ליכא חשדא כמו שכתוב כו'. וכתב בתשובת חת"ס (סימן ס'), דהיינו בדבר השייך לרבים כגון ההוא דפרק הצלמים [עבודה זרה מג:], דההיא בי כנישתא דהוה בה אנדרטא ועיילו בה (שמואל ורב יהודה) [אבוה דשמואל ולוי] משום דברבים ליכא חשדא, ובהכי נמי מיירי המג"א, אבל דבר שאינו משתתף לרבים, אפילו אלף יחידים איכא חשדא לכל אחד בפני עצמו. ומיישב בזה ההוא דפרק מקום שנהגו [פסחים נג:], תודוס איש רומי שהנהיג את בני רומא לאכול גדי מקולס ושלחו כו' דמחזי כקדשים בחוץ. וקשה, הא ברבים ליכא חשדא. ובתשובת כתב סופר סימן (י') [מ'] האריך לבאר, דהב"י ביו"ד [בבדק הבית סימן קמ"א] כתב דשנים הוי רבים, וכי בשני בני אדם יהיה מותר לבנות בקבלנות בשותפות, ומסיק דבאמת ביו"ד השמיט המחבר הך

שמפקפק על ההיתר דבשל רבים ליכא חשדא, וכל שכן דבשל בהכנ"ס ראוי להחמיר יותר, כדאמרינן בגמרא [מועד קטן יב.] לענין זה אדם חשוב שאני, אף דהתם הוא בהיתר גמור. ע"ש. עכ"ל. ובכלל דברי הבית מאיר דבריו. (ילקוט הגרשוני – סק"ב)

קח) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. בתל תלפיות (מחברת ה' אות י"ב) מביא בשם הגאון מורנו הרב אליהו מנחם גאיטיין ז"ל אב"ד ק"ק העדיעס יע"א וז"ל: כתב המג"א (סימן רמ"ד סק"ח), דהמתירים לנקות הרחוב של יהודים סמכו אהא דשו"ע יו"ד (סימן קמ"א ס"ד [בהגהה]) דברבים ליכא חשדא. ואליהו רבה [סק"ה] כתב דבדרבנן גם ברבים איכא חשד. ובתוספת שבת (סק"ג) [סק"ז] כתב, דדוקא בעבודה זרה ליכא חשדא ברבים, אבל בשאר איסורי דאורייתא גם ברבים איכא חשדא. ולכאורה רציתי להביא ראיה לדבריו ממגילה (דף כ"ז ע"א), דבני העיר שפסקו עליהם צדקה בעיר אחרת נותנים, ופרש"י [ד"ה נותנין] משום חשד. וכן פסקו הרי"ף [מגילה ח:], ורמב"ם [הלכות מתנות עניים פ"ז הי"ד], ורא"ש [מגילה פ"ד סימן ה'], וטו"ש [יו"ד רנ"ז [ס"ו]], והלא ברבים ליכא חשדא, אלא על כרחך דבשאר איסורי דאורייתא אף ברבים איכא חשדא. אמנם למה שכתב בחת"ס (או"ח סימן ס'), דעד כאן לא אמרינן דברבים ליכא חשדא אלא בדבר השייך לרבים ובזה מיירי המג"א, אבל דבר שאינו משתתף לרבים, אפילו אלף יחידים איכא חשדא לכל אחד בפני עצמו, והיינו הך דגדי מקולס דבני רומי [פסחים נג:], א"כ אין ראיה מהא דמגילה, דשם ג"כ יש לחשוד לכל אחד בפני עצמו, וכה"ג כתב הפמ"ג באו"ח שם, דאף דברבים ליכא חשד, כה"ג שכל אחד מהטבחים יש לו חנות לשם יאמרו אחד מהם צוה למכור שלו. ולפי זה יש להשיב על מה שכתב בנשמת אדם הלכות שבת (כלל ג' אות ב'), דלמג"א היה יכול להתיר אפילו כששנים דרים בחצר, דשנים קרי רבים כמו שכתב הש"ך יו"ד (סימן קמ"א ס"ק כ"ז) בשם רבנו ירוחם [ני"ז ח"ה דף קנ"ח ע"ד]. ע"ש. דמפני שדרים בחצר לא שייך דברבים ליכא חשדא. אלא א"כ כוונתו לומר דבשני שותפים היה יכול להתיר. וכן הקשה באמת בתשובת תפארת צבי (סימן י'), לרבנו ירוחם דסבירא ליה אף תרי לא חשידי, א"כ נתיר בקבלנות נמי לשני שותפים לבנות חצרם, ולא מצינו היתר זה. (וקדם בקושיא זאת לאדמו"ר בכתב סופר או"ח סימן (מ"ט) [מ']). וראיתי בתפארת צבי הנ"ל דהקשה על ראיית רבנו ירוחם, דנראה דלא משני רבים שאני על אבוה דשמואל ולוי דהווי תרתי, רק על בעלי דבי כנישתא דהווי רבים, וסמכו שצורות אלו לא לעכו"ם נעשו, לכן לא צוו להסיר האנדרטי, אבל תרי יש לומר דחשידי, וגם כיון דמצלי הווי עשרה מסתמא ולא חשידי. יעו"ש. ולענ"ד בלאו הכי תמוה ראיית רבנו ירוחם דתרי לא חשידי מאבוה דשמואל ולוי, דהאמת דבעבודה זרה (דף מ"ג ע"ב) גרסינן והווי עיילי ביה אבוה דשמואל ולוי, אבל בראש השנה (דף כ"ד ע"א) [ע"ב] הגירסא והווי עיילי ביה רב ושמואל ואבוה דשמואל ולוי, וא"כ ליכא ראיה כלל דתרי לא חשידי. ותמיה על הבדק הבית וש"ך המביאים דבריו, והאחרונים הנ"ל ג"כ שלא הרגישו בזה, וצ"ע לע"ד. ועל החילוק של החת"ס הנ"ל קצת קשה,

אוצר ההלכה

שבת [סק"ז ד"ה כתב המג"א] ואשל אברהם). והקשה כק"ז [כבוד קדושת זקני] מרן החתם סופר [סימן ס',] הא בתודוס איש רומי (פרק מקום שנהגו [פסחים נג.]) שהנהיג בני רומי לאכול גדי מקולס בלילי פסחים, ושלחו לו אלמלא תודוס אתה גזרני עליך נדוי דמחזי כקדשים בחוץ, הא ליכא רק חשדא והיו רבים ואע"פ כן יש חשדא. ונ"ל ליישב דעת מג"א (דעל הגמרא ראש השנה ועבודה זרה אין קושיא, די"ל רק באיסור חמור כעבודה זרה אין חשד ברבים, כסברת אליה רבה ותוספת שבת שחולקים באמת על המג"א) על פי מה שהקשה ב"י (י"ד סימן ה' [ס"ג]) דמאי שנא דבעבודה זרה אם אחד מהשותפין שחט לעבודה זרה שחיטתו כשרה, ובשחט לשם קדשים הבהמה אסורה, ותירץ הט"ז [סק"ז], דעד כאן לא פליגי תוספות [נחולין מא. ד"ה בישראל] והרא"ש [פ"ב סימן י"ד] על רמב"ם [הלכות שחיטה פ"ב הלכה כ"א] ורש"י [ד"ה בישראל], וסבירא להו דאפילו בשותף אין אוסר אלא בעכו"ם, דסברא טובא היא שאין אדם מישראל עובד עכו"ם, אלא ודאי לצערו מכוין, מה שאין כן בשוחט לשם קדשים אסור בשותפות דסובר מצוה קעביד. וכעין ראייה יש לסברת הט"ז מגמרא בבא קמא (דף ק"ב ע"ב) סבר מצוה קא עבידנא. ובזה יש ליישב קושיית מרן החת"ס ז"ל, דבמעשה דתודוס דמחזי כקדשים בחוץ אף דרבים הוי, אבל העושים בעצמם סוברים דמצוה קעבדו, לכן יש חשדא בזה אפילו ברבים.

עוד הקשה מרן החת"ס על מג"א הנ"ל, מסוכה דף (ג"ז) [נ"ג] ע"ב ברש"י ד"ה כאומר מודים מודים וכו', דהתם רבים הוי. ונ"ל בס"ד דלכאורה יש לתמוה על רב ושמואל ואבוה דשמואל ולוי דעיילו להאי בי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא דהוי ביה אנדרטא וגם רבים התפללו שם (ראש השנה שם), הא אף דליכא חשדא ברבים, אבל עכ"פ מכוון הדבר (כמבואר בש"ך [י"ד] סימן קמ"א סק"כ) [ז',] ובשו"ת חתם סופר [ח"ן סימן ד'], ועל כרחק צ"ל דאנוסים היו, ולא היה אפשר להסיר משם האנדרטא (כמו שכתוב במבי"ט ח"א סימן (שמ"ד) [ל'] הובא בדרכי תשובה [שם] אות מ"ד). אך אכתי קשה הא לא היו צריכים להתפלל שם, וא"ת זה נמי היו כופין להתפלל שם, א"כ הוי כמכוון להעביר על הדת שצריך למסור נפשו עליה, ועוד דהני אמוראים הקדושים לא דרו התם, רק עיילו שמה בלכתם דרך שם, כי רצו להתפלל שם. וצ"ל דעיילו התם להתפלל, דתניא (מגילה כט.) חביבין ישראל לפני הקב"ה, שבכל מקום שגלו שכינה עמהם, גלו למצרים וכו' גלו לבבל וכו', בבבל היכא שריא, אמר אביי בבי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא, ואיתא שם דממש שמעו לשכינה שבאה, על כן היתה חשובה בעיניהם ובעיני הציבור להתפלל שם תמיד (עיין ברש"י ר"ה [כד] ד"ה דשף ויתיב] ומגילה [כט. ד"ה דשף ויתיב] ומהרש"א [בחדושי אגדות] שם [ד"ה בי כנישתא] למה נקרא שף ויתיב), וכן ברבן גמליאל בצורת הלבנה (ר"ה שם) היו צריכים לו, והתכלית להראות להדיוטות. וכן בענין המג"א תכליתם להוציא הזבל ע"י עכו"ם בשבת, לכן אף שיש חשדא בדבר, אמרינן דברבים גובר התכלית ונופל החשד, מה שאין כן ביחידים הוי להיפך גובר החשד וכובש התכלית,

סברא דברבים ליכא חשדא, והרמ"א אף שכתב יש אומרים, אין ראייה דהכי נקטינן, גם לא ביאר בכמה הוי רבים. ולפי זה צ"ל דהמג"א סמך על י"א הללו כיון דרבנן הוא, ועכ"פ דוקא בהרבה, ואפילו יותר משניים [לא], רק בציבור. ועיין בספר זכרון (יוסף) [שמואל] (דף (כ"ז ע"ב) [פ"ז ע"א]) מה שתמה על המג"א. ועיין בתשובת עמודי אש (סימן ה' אות י"ז) מה שכתב לתרץ. ועיין באליה רבה [סק"ה] ובתוספת שבת [סק"ז ד"ה כתב המג"א], ועיין בתשובת נודע ביהודה מהדורא תניינא (חאר"ה סימן ק"ג), ועיין בתשובת בית יצחק (י"ד ח"ב בקונטרס אחרון סימן ט"ז).

שם במג"א, וא"כ היה נראה להתיר לבנות בית הכנסת כו' איכא חילול השם. בתשובת חתם סופר (סימן ס"א) דלאו דוקא אם הבית הכנסת נבנה על קרקע ישראל, אלא אפילו נבנה על קרקע גוי המשכיר לישראל, כיון שהבנין של ישראל איכא חילול השם, ולא דמי לרחוב דאין שייכות לישראל כלל דשייך לשר, וגם ידוע הוא שמפנים האשפה ברחובות בשבת מפני יום אידם שביום ראשון, ואי היתה ידינו תקיפה היו מפנים בערב שבת קודש לכבוד השבת, נמצא דלא יקרא על שם ישראל. ומהאי טעמא לא רצה להתיר לבנות חומת הבית הקברות אף שהיה הקרקע של גוי ורק מוחכרת על זמן משרים, והאינם יהודים הקבלנים אינם רוצים לשבות, כיון דנקרא על שם ישראל דמצבות של ישראל עומדים שם איכא חילול השם טפי מבית הכנסת. ולהלכה העלה על פי מה שכתב הבאר היטב כאן [סק"ה], דאם ישבות יהיה נתבטל לגמרי שרי אף בבית הכנסת בהכרזה, ועוד צדדי היתרים שיתנה ולא יקבל שרי. ע"ש. וראיתי בתשובות כתב סופר (סימן מ') כתב, שטעם הגדולים שלא סמכו על הא דברבים ליכא חשדא, על פי מה שכתב הב"י בסימן תרע"א [ס"ח] דבנר חנוכה בשני פתחים איכא חשדא, ובבית הכנסת בדאיכא פתחא אחרינא ליכא חשדא [ברכות ה. סא.], דבנר חנוכה דאיכא פסידא דממונא חיישינן יותר. והמג"א [שם סק"ב] חולק. ע"ש. ועפ"י דברי הב"י דהיכא דאיכא פסידא חיישינן יותר, וא"כ לפי זה הא דברבים ליכא חשדא היינו בליכא פסידא, וא"כ לפי זה לבנות בקבלנות דאיכא פסידא גם ברבים חשדינן, אבל בזבל ברחוב ליכא פסידא. והובא שם בבית הכנסת שאם ישבות ממלאכתו בשבתות וביו"ט אי אפשר לגמור עד ימים נוראים. והאריך בפלפול שם ומסיק שיש לדמות להא דהבאר היטב הנ"ל, הגם דלא יתבטל הבנין לגמרי על ידי כן, מ"מ בימים קדושים רוב עם הדרת מלך, ובלא זה יהיו מפוזרים יש לצדד, ולדינא לא אוסר ולא מתיר.

(מגיני חיים)

קי' שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. כתב בבאר היטב (סק"ה), ונראה לי שאם ח"ו יש חשש שיתבטל הבית הכנסת מלבנות, שרי בקבלנות. כן הוסכם בתשובת חתם סופר (אור"ח סימן ס"א).

קיא) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו'. מג"א (סק"ח) כתב, בשל רבים ליכא חשדא. (מקורו בראש השנה (דף כ"ד ע"ב) ועבודה זרה (דף מ"ג ע"ב), ועיין באליה רבה [סק"ה] ותוספת

אוצר ההלכה

והקשה הר"ן [ע"ז ו: ד"ה ומהא], דאמאי לא קאמר אבל שדהו לנכרי שרי מאי טעמא שכיר שכירותיה קעביד. ותיריך, דאי אריסות הוה אסור אף שכירות היה אסור, שיאמרו אריסיה הוא. אי נמי לרבנותא נקט, שאפילו באריס שחלק ישראל משביח, אפילו הכי מותר דאריסותיה קעביד. ולפי זה התירוץ צריך לומר, דמאי דקאמר אריסא דמרחץ לא עבדי אינשי, הוא אף באריסות לא עבדי אינשי וגם כן בשכירות לא עבדי, ולפי זה מאי דאמרין לקמן אריסותא לרבי שמעון בן אלעזר לית ליה, אינו רוצה לומר דבאריסות כיון שמשביח חלק ישראל אסור דהוי כשלוחו, דאם כן יהא מותר מטעם שכירות. (יד המלך – סימן רמ"ה)

קיד) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו' אסור לו להניחם וכו'. שאלוני משפט צדק על חצר שיש פה עיר הקודש ירושלים ת"ו בצד בית הכנסת והיה חרב, ועל ידי כמה כרכורים והוצאות עד שנתנו רשות אלי הארץ לבנותו וע"י פיזור ממון, והגיע יום שבת קודש, ויען רוצים לגמור הבנין שמא יחזרו בהם וישאר חרב, אם מותר להניח לפועלים לעשות מלאכה בשבת. הנה אם נבוא להתיר שיעשו עם האומנים קבלנות כדי שהגוים אדעתא דנפשיהו יעשו, אין זה נכון כלל, יען לא שרי בקבלות אלא בצנעא, אבל בפרנה[ה] סיא לא, כמבואר בש"ע או"ח (סימן רמ"ד וסימן רנ"ב ס"ב). יע"ש. ומלאכת בנין אפילו בחול המועד אסור אפילו בקבלות כמו שכתוב סימן תקמ"ג (ס"ב). יע"ש. ולענין לבנות בית הכנסת בכה"ג שרי אם יש לחוש שיתבטל מלבנות, כמבואר בבאר היטב (סימן רמ"ד סק"ה), וכמו שכתוב בסימן תקמ"ד (ס"א) בדברי מור"ם ומרן בבדק הבית. מ"מ זהו דוקא בבית הכנסת, אמנם הכא דהוא בית מאן לימא דמותר משום שיתבטל, ועיין תשובת מוהר"ם בר ברוך דפוס קרימונייא (סימן קמ"ב), שכתב דאפילו אם אינם מניחים לגמור אסור, והובאה תשובה זאת בשבלי הלקט סימן (ע"א) [רכ"ב]. יע"ש. וכפי זה מצד זה אין בידנו להתירו, אמנם מצד אחר יש להתיר בפשיטות, והוא ממה שכתב מר"ן בש"ע (סימן ש"ו ס"א) וז"ל: מותר לקנות בית בארץ ישראל מן הגוי בשבת, וחותר ומעלה בערכאות שלהם, דכיון שאינו אסור אלא מדרבנן, משום ישוב א"י לא גזרו. יע"ש. ואם מה שלא היה מעולם של ישראל משום ישוב מותר, כ"ש מה שכבר הוא ביד ישראל ורוצים לתקנו ויש לחוש שמא יתבטל אם לא יגמרו דודאי מותר, דהא עיקר איסור המלאכה ע"י הגוי אינו אלא משום דאמירה לגוי שבות, וכיון דרבנן לא גזרו משום (שבות) [ישוב] א"י ליכא איסורא כלל, שהרי לדברי מר"ן אפילו לקנות שהישראל עצמו הוא הקונה בשבת, וכ"ש לכתוב ע"י גוי שהגוי כותב, ואפילו שהגוי עושה המלאכה, ומדלא חילק בזה בין צינעא לפרנה[ה] סיא, נראה דבכל גוונא שרי ואפילו בפרנה[ה] סיא.

ואף שהרב משפט צדק (ח"א סימן ל"א) תמה על הדבר, הרי הרב אליהו רבא בביאורו על הש"ע [סימן ש"ו סק"ב] כתב שהוא

אבל במקום דלית תכלית רק חשד מודה מג"א דאף ברבים יש חשדא, דאין במה לדנו לכף זכות, שאין תכלית ונשאר החשד, לכן במודים מודים יש חשדא אפילו ברבים, דליכא לכפילות מודים שום תכלית, דדי להקב"ה במודים חדא (ועיין ברע"ב ד"ה מודים מודים), ותפארת ישראל בועז [אות ג'], ותוספות חדשים פ"ה מ"ג דברכות). ואין לומר שגם באמירת מודים מודים יש תכלית, שמא לא כיוון דעתו בפעם הראשונה, דכבר פריך גמרא (ברכות לג:), הכי, ומשני חברותא כלפי שמיא וכו'. (שלחן אש – הערות)

קיד) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו' בנין בית הכנסת ע"י גוים בקבלנות בשבת, עיין להמג"א (סימן רמ"ד סק"ח), ולהגאון חתם סופר (ח"ו סימן מ"ג), ולהרב ישרי לב (חאו"ח דף י"א [ע"ב]), ולהרב ישמח לב (או"ח סימן א').

(זכרי כהונה ח"א – מערכת השי"ן אות כ"ז)

קיג) שם אם היתה המלאכה במדינה או בתוך התחום אסור וכו'. בסוף פ"ק דע"ז (דף כ"א ע"ב). וכתבו התוס' בד"ה אריסא וכו', אכן ר"ת מוקי לה באבל וכו', אבל איכא מתא דמקרא להתם אסור, פירוש, לפי שיראו בני העיר (מלאכתן) [מלאכתן] כשילכו לשם. ע"כ. הוכרחו לפרש דלא כפרש"י [מועד קטן יב. ד"ה אבל], משום דלדברי ר"ת דאיירי באבל, בני העיר שיושבין במתא דמקרא להתם מאין יודעים שהוא אבל, לזה פירש לפי שיראו בני העיר מלאכתן כשילכו לשם. אלא דצריך להבין דהיאך הם הולכים לשם כיון דהוי חוץ לתחום. ויש ליישב.

בא"ד בשם הירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א]: בשבת ובאבל ובעבודת אלילים הלכה כרבי שמעון בן אלעזר. ועיין במהרש"א [ד"ה אריסא] שכתב שלא ידע עבודת אלילים מאי היא, והיא בירושלמי פ"ק דעבודת אלילים [ה"א] לענין אידן של עכו"ם, והוא בישראל שעשה מלאכה של גוי. וכתוב שם בזה הלשון.

בד"ה אבל לנכרי מאי שרי: עוד יש לומר, דסבר דבגוי שרי, דאי בגוי אסור לשמוענין גוי דלית ביה אלא חדא, וכל שכן כותי. ע"כ. והקשה מהרש"א [ד"ה אבל], דא"כ מאי דייק לעיל אבל לכותי מאי שרי, אימא דלרבנותא נקט נכרי וכל שכן כותי. ע"ש. ואין זו קושיא, דכיון דבריייתא לא קאמר אלא שעושה מלאכה בשבתות וי"ט [ו]לא קאמר חולו של מועד, היכי מצי למימר דלרבנותא נקט נכרי וכל שכן כותי, הא בכותי אינו אסור מטעם שעושה מלאכה בשבתות וימים טובים, שהכותי שומר שבת וימים טובים, אלא שהאיסור הוא משום חולו של מועד ולא הזכירו הבריייתא, לא מצי למימר הכי. אבל לאידך ברייתא דקתני וכותי [שעשה] [עושה] מלאכה בחולו של מועד אתי שפיר, אם איתא דבנכרים אסור, לישמוענין נכרי, שהרי איסור חולו של מועד איתיה וגם כן שבתות וימים טובים, וכל שכן כותי דאית ביה תרתי וחדא מיניהו חולו של מועד שהוא מפורש.

אוצר ההלכה

ופשיט[נא] דבלילה אינו צריך למחות, דכיון דעיקר הטעם דהרואה יאמר שכיר יום הוא ולא קבלן, א"כ למה עושה בלילה, דהלא שכיר יום אינו עובד אלא ביום. עיין בבא מציעא (דף פ"ג), וחושן משפט (של"ג) [סימן של"א ס"א]. ולאסור משום חשש שמא יטעו הרואים שזה שכר אותו לחשוך בלילה, זה לא מצינו.

(לחם יוסף)

קט"ו) שם מפני הרואים. לפי טעם זה שפיר יש ללמוד שמי שיש לו שפחות עכו"ם, שאסור שיעשו מלאכה בבית אדוניהם, ואפילו שהם עושות לעצמם כגון שתופרות בגד שלהן, שמא יאמרו הרואים דלאדוניהם הם עושים. וכן מצאתי להרב בעל ט"ז ז"ל שכתב (בסק"א) משם רבנו שמחה [הובא בהגהות מרדכי שבת סימן תנ"ב]. ומיהו כל שניכר שלעצמה תופרת, כגון שהיא תופרת הבגד עליה או שיש להן לשפחות מלבוש ידוע וניכר לכל יש להקל.

קכ) שם מפני הרואים. עיין בט"ז [סק"א] בשם הגהות מרדכי בפרק קמא דשבת [סימן תנ"ב] בשם רבנו שמחה, דיש ללמוד מהירושלמי [שבת פ"א ה"ט] דהשפחות אסור לעשות מלאכה בבית ישראל בשבת, והטעם מפני הרואין, שלא יאמרו מלאכת ישראל עושים. ע"ש. והרב אליה רבה [סקי"א] תמה, דבהגהות מרדכי שם דסוף פרק קמא דשבת [סימן תנ"ד], מותר לישראל להניח עבדו או שפחתו כותית לעשות מלאכת עצמן בביתו, א"כ דברי הגהות מרדכי סותרין זה את זה. והט"ז אגב חורפיה לא דק, דבהגהות מרדכי בשם רבנו שמחה איירי במלאכת ישראל, ואיירי אמה שכתב קודם זה דאפילו בקצץ דוקא בביתו של גוי. והביא מדכתב מהרש"ל [עמודי שלמה לאוין ס"ה עמ' ל"ז] בשם ספר התרומה, מותר להניח לעשות מלאכת עצמן בבית ישראל. ע"ש. ולשון [הגהות] המרדכי (מ"ש) [משמע] אפילו מלאכת עצמן כדכתב הט"ז, ודברי ספר התרומה סימן (רפ"ב) [רכ"ב ורנ"ב], ומותר להניח עבדו גוי לעשות מלאכתו בשבת כשהמלאכה של גוי עצמו וליכא למען ינוח. ע"ש. ואיכא לפרושי מלאכת עצמן ואינה בבית ישראל, וחדושה דלא נקרא למען ינוח. ומה שכתב הרב הנזכר בשם ספר התרומה בבית ישראל זה לא היה ולא נברא, דלא נזכר בשם ספר התרומה עושה מלאכה בביתו של ישראל, אלא עניינו דלא תימא עובר משום למען ינוח. וכ"מ מדברי הגהות מרדכי בפ"ק דשבת לאשמעינן חידוש שאינו עובר משום למען ינוח, ולכן מה שכתב בביתו, צ"ל דיש לפרש ביתו של עבד המיוחד לו, ולא בביתו של רבו, דאיכא חשש הרואין כמו שכתב הט"ז. וכן בדין, דלא נחית אלא להתיר שלא יהא עובר משום למען ינוח. (בגדי שש – סק"א)

קכא) שם מפני הרואים. כתב הבאר היטב (סק"ג), כתב הגהות (מיימוני) [מרדכי] [סימן תנ"ב], דהשפחות אסורות לעשות מלאכה בבית ישראל בשבת, והטעם מפני הרואים וכו'.

תלמוד ערוך [ירושלמי מועד קטן פ"ב ה"ד] והובא בספר תמים דעים (סימן קע"ה). ועיין בשו"ע ברכה (סימן ש"ו ס"א). יע"ש. וכפי זה נראה דבנדון דידן מותר משום ישוב א"י. ודבר זה אמרתיהו מדעתי, וזיכני האל יתברך ומצאתי לי רב, הרב מנחת כהן בספר משמרת (הבית) [השבת] (שער א' פ"א), שכתב שם מכמה סוגיאות, שלומר לגוי לעשות לנו מלאכה אין איסורו אלא מדרבנן, וכתב דלאחד משלשה דברים האמירה לגוי מותרת בשבת ואפילו במלאכה דאסורה מן התורה, והדבר השני הוא משום ישוב א"י, והביא סוגיית גיטין [ח:]: ודברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"א] ופסק מר"ן הנזכר, וכתב שהוא מוסכם מכל הפוסקים. יע"ש. וכפי זה בנדון דידן נמי שרי כדכתיבנא, וכן נעשה מעשה ועשו מלאכה. וצור יצילנו משגיאות, כן יהי רצון אמן. (מים שאל)

קמ"ו) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו' אסור לו להניחם וכו'. חצר של ישראל בארץ הקדושה תוב"ב שהיה חרב ושמים, וע"י פיזור ממון לאלי הארץ ניתן רשות לבנותו, מותר להניח לפועלים לעשות מלאכה אפילו בשבת בכל גוונא ואפילו בפרהסיא, דחיישינן שמא יחזרו בהם וישאר חרב, ומשום ישוב א"י מוסכם מכל הפוסקים ז"ל להתיר, דעיקר איסור מלאכה אינו אלא משום אמירה לגוי, והותר משום ישוב א"י. וכן עשו מעשה רב בעה"ק ירושלים ת"ו. הרב מים שאל ז"ל (דף א' ע"א)⁹⁵. (פתח הדביר ח"ג – סק"ג)

קמ"ז) שם אם היתה המלאכה במדינה וכו' אסור לו להניחם וכו'. עיין בכה"ח (אות י') שהביא מעשה רב שבעה"ק ירושלים הייתה חצר של ישראל חרבה, וע"י פיזור ממון לאלי הארץ ניתן לו רשות לבנותה, והתירו לפועלים גוים לעשות מלאכה בשבת בכל גוונא ואפילו בפרהסיא, דחששו שמא יחזרו בהם, ומשום ישוב א"י התירו אמירה לגוי. מים שאל⁹⁶. (נתיבי עם)

ק"ז) שם אסור לו להניחם לעשות לו מלאכה בשבת. נ"ל כוונתו שיתנה עמו תחלה שלא לעשות בשבת, ואז רשאי ליתן לו, כדאמר רבי שמעון בן אלעזר בגמרא [עבודה זרה כב:], גוי אומרים לו וציית. ע"ש. ועל זה לא מצינו שחלק רשב"ג, רק הוא איירי בלא אמר לו. ואין להקשות מהא דלקמן סימן רמ"ו ס"ג בהגה, (וי"ל) [ד"ל] היכא דמגיע ריוח לגוי ודאי אינו ציית, אבל הכא אינו מגיע לו ריוח. ובזה אתי שפיר שקאמר רשב"ג סתם לא ישכור כו', משמע אע"ג דמתנה עמו, דהתם כיון שמגיע לו ריוח אינו נאמן, אבל בשדה מסתמא אינו מגיע לו ריוח. כן נ"ל. ועיין מג"א (סימן ש"ה סק"ז). (זכרון אברהם)

ק"ח) שם אסור לו להניחם לעשות לו מלאכה בשבת וכו'. נשאלתי מאחד שהתפלל תפלת ערבית בשבת בבית המדרש, אם מחויב בעת אשר ילך מבית המדרש למחות בהם.

אוצר ההלכה

ששכר המרחץ לגוי שרי, דהתם יודעים שהגוי נוטל הריח מן המרחץ, אבל הכא יחשדוהו ששכר הגוי לימים והוא יאמר ששכרו בקבלנות, כמו שכתב הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] גבי שדה. עכ"ד. וכוונתו פשוטה, דההיא דסימן רמ"ג הוי דבר הנראה לעין שהגוי נוטל ריח המרחץ, אבל הכא מי יודע אם הוא בקבלנות או בשכיר יום, ולעולם אינו יוצא מידי חשד. עיין שם שהביא מתשובת הרב דברי יוסף ז"ל (סימן ט) [ד]כתב לחלק כן. ולפי דבריהם ז"ל מאי דמהני הפירסום היינו כשהדבר מתפרסם מאליו שיכירו וידעו כל הרואים בעיניהם שהוא בקבלות, אבל פירסום מפי בעל הדבר לא מהני. וכדבריהם נראה מדברי מרן ז"ל לעיל סוף סימן רמ"ג (ס"ב) דכתב, אפילו מרחץ או תנור, אם השכיר שנה אחר שנה ונתפרסם הדבר ע"י כך שאין דרכו לשכור פועלים אלא להשכירם וכו' מותר. ע"כ. מדאיכפל חנא להשמיענו אופן הפירסום שהיה ע"י שהשכיר שנה אחר שנה, נראה דאין פירסום הדבר אלא בעושה בקבלות שנים רבות, שמתאמת הדבר אצל הרואים מצד מה שרואים בעיניהם ולא מפי השמועה כנזכר. וא"כ מה שכתב מור"ם ז"ל לקמן סוף סימן רמ"ו שיפרסם שעשה דרך היתר, אין הכוונה שבעל המלאכה יפרסם הדבר, אלא שיעשה טעדי שיכירו מעצמם שהוא בדרך היתר. וכן מתבאר מדברי הרב הלבוש ז"ל שם בשנותו את טעמו וכתב, ובלבד שיהא צד ההיתר מפורסם מפני מראית העין. שמע מינה כדאמרן.

א"ל דלכאורה היה נראה דהרב נודע ביהודה ז"ל מהדורא בתרא (חאו"ח סימן ל"ח דף ט"ב ע"ב) חולק על זה, וסובר דאפילו בעל דבר עצמו נאמן אם מודיע שהוא בקבלות, ולא חשדינן ליה שמשקר, וממילא משמע דמהני הכרזה, שכתב וז"ל: מה שכתב מעלתו ותמה על מה שכתבתי בנוגע ביהודה (חאו"ח סימן י"ב ד"ה אלא), שדקדקתי על הש"ע שהתיר בסימן רמ"ג במרחץ ותנור אם מנהג רוב אנשי העיר להשכיר, למה לא נחוש לאורחים. ועל זה כתב מעלתו דליכא שום חשש בזה, דהאורחים קודם שיחשדו אותו יודע לאורח שבמקום ההוא דרכם להשכיר. ואני תמה על דבריו, אורחים הבאים דרך הלכסם ושובתים כאן, מניין יודע להם מנהג המקום. ואם כוונתו שקודם שיבואו לחושדו מסתמא יחקרו תחילה אחר המנהג, א"כ בטל החשד לגמרי אפילו מבני העיר, שקודם שיחשדוהו יחקרו את בעל התנור וריחים ומרחץ ויודיע להם שהוא בקבלות. ואם יאמר שהבעל דבר עצמו לא יאמינו לו ויחשדוהו ששקר אומר, מה שאין כן לשאר בני העיר יאמינו, אם אתה אומר כן, א"כ יהיה מקום שאין שם שום יאודי רק זה לבדו חמור ממקום שדרים הרבה יאודים וכו', כי אצל מי יחקרו והבעל דבר לא יהיה נאמן בעיניהם, ובמקום שדרים הרבה ישראלים יהיה מותר אתמהה, ולא אשכחן חידוש זה בדברי שום פוסק. ועוד הרי במרחץ יש חילוק בין רוחצין בו רק שכני המרחץ כמבואר בסוף סימן רמ"ג, וע"ש במג"א (סק"ד), ומדוע לא נימא גם אם רוחצים בו הכל יהיה מותר, שקודם שיחשדו ישאלו את השכנים ויודיעו להם שהשכיר לגוי וכו'. ע"ש. משמע מדבריו שהוא ז"ל יחס בדעת הרב המשיג ז"ל סברא זו דהבעל דבר אינו

משמע דגם מלאכת עצמן אסור. ובאליה רבה [סק"א] תמה, דשם בהגהות מרדכי [סימן תנ"ד] מבואר דמלאכת עצמן שרי, וכתב במשבצות זהב [סק"ב] דשם היתר בצנעה דלא שייך רואים.

עיין בשערי תשובה [סק"ג] בשם נודע ביהודה [מהדו"ק סימן י"ב]. ובחדושי רע"א סימן רמ"ג [סק"ג] כתב, דהיכא שמנהג העיר לשכור בקבלנות לא חיישינן [ל]אורחים, דמנהג העיר מסתמא ידוע לאורחים. וע"ל (סק"ט) בשם ב"א דס"ל כנוב"י. ועיין בחתם סופר (סימן ס'), בעיר פרשבורג שכמה בתים נפלו מחמת המלחמה, ולא היה להם מקום מנוח להם ולילדיהם, ומחמת שרבו הבונים יקר מאד למצוא פועלים ושאר צרכי הבנין, ואם יאחר זמן מה יגיע ימי הסתיו וירבה ההפסד, וגם צערא דגופא, עיין שם שמצדד להתיר בקבלנות. ומסיק דצערא דגופא לא גרע מחולה שאין בו סכנה שאומר לנכרי להדיא, מכל שכן להתיר איסור קל כזה, ומכל שכן אי לא שרית ליה אפשר דאתי למיעבד איסור רבה לשכור פועלים שכירי יום. מכל הלין טעמי מסכים להתיר, וע"ש דאופן השכירות של הפועלים היה שהישראלים שכרו את האומן שקורין מיינסטער שהוא יעמיד פועלים ושכירי יום שלו, ולבסוף יעלה בחשבון כמה הוציא הוצאות וישולם לו וקוצצים לו סך ריוח, וכתב שם דאע"ג דהפועלים הם שכירי יום, מ"מ הם אדעתא דאומן עבדו ולא אדעתא דישראל, והאומן הרי קצץ בקבלנות.

קכב שם מפני הרואים שאינם יודעים שפסק. אם יש להתיר בנין בקבלות ע"י הכרזה, שיעבירו קול במחנה העברים שבנין פלוני הוא בקבלנות, דנראה דכיון דטעם האיסור אינו אלא מפני הרואים, שיחשדוהו שהוא ע"י שכיר יום, שאינן יודעין שפסק בקבלות, וא"כ כל שמודיעין הענין לרבים ע"י הכרזה יסתלק החשד. הנה הרב השואל להרב הגדול מוהרי"ך ז"ל בספר זרע אמת (ח"ג או"ח סימן ה') נתרעם על זה על בני עירו, דנעשה להם כהיתר לבנות בשבת בקבלנות ע"י גוי, הגם דכולהו רבוותא דחו סברת ר"ת ז"ל [עבודה זרה כא: תוד"ה אריסא], ומעידים עדות שקר שבכמה מקומות ישראל נהגו בזה היתר בפני גדולי חכמי ישראל ע"י הכרזה. ואם איתא להא, למה לא תיקנו חז"ל כן בכמה דברים שאסרו משום חשדא, כגון חצר שיש לה שני פתחים [שבת כג.], ושלא יסיימו בתורה פחות משלשה פסוקים [מגילה כא:], האיכא תקנתא שיכריזו הדבר בתוך קהל ועדה. ע"ש שהאריך בסתירת סברא זו. והרב זרע אמת ז"ל ג"כ הסכים עמו בביטול דעה זו מכמה טעמי תריצי. וטעמא קמא שהוא היותר עיקרי, הוא כי מי יאמין להכרזתו, וחשדי ליה דמה שמכריז שהוא בקבלנות הוא שקר ודבר כזב. וכתב שם שרוב אחד בזמנו ואת שמו לא הגיד, הורה כן להתיר בהכרזה, והוא ז"ל ייחד אליו הדיבור וסתר ראיותיו, ממה שמצינו בתשובה אשכנזית [שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן תכ"ז דפוס קרימונה סימן מ"ב] שהביא בהגה"ה סימן רמ"ד ס"א, דאפילו אם דר בין הגוים יש לחוש לאורחים או לבני ביתו שיחשדוהו, וכתב על זה הרב מג"א ז"ל (סק"ז), ולא דמי למה שכתב בסוף סימן רמ"ג בהגה, וכן אם יש מרחץ באותה דירה ואין רוחצין רק אותם שבביתו, והם יודעים

אוצר ההלכה

קכג) שם הגה ואפילו אם דר בין הגוים וכו'. כתב ב"י (דף קנ"ח עמוד ד' שיטה ג'), כתוב בתשובות אשכנזיות [שור"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן תכ"ז ודפוס קרימונה סימן מ"ב], יהודי הדר בישוב לבדו וכו'. נ"ב: ועיין בתשובות הרשב"א ז"ל סימן (תתע"ג) [תתע"ה]. (כנסת הגדולה – הגב"י)

קכד) שם הגה ואפילו אם דר בין הגוים וכו'. כתב ב"י, כתוב בתשובה אשכנזית כו'. נ"ב: הלשון מגומגם וצ"ל ששוכר לו פועלים שיעשו מלאכתו בשבת וביו"ט, ואף על פי שמשכיר בחול כו'. עיין מאמר מרדכי (בסק"ג). (דברי מנחם – הגב"י סק"ד)

קכה) שם הגה ואפילו אם דר בין הגוים יש לחוש לאורחים הבאים שם או לבני ביתו וכו'. כתב ט"ז (סק"ג), ואפילו וכו' שסותר זה. עיין מג"א (סק"ז).

קכו) שם הגה ואפילו אם דר בין הגוים יש לחוש לאורחים הבאים שם או לבני ביתו וכו'. בט"ז (סק"ג) ובמג"א (סק"ז), ע"ש מה שכתבו. וכתבו כן לשיטתם בדברי מהר"י אבובי סוף סימן רמ"ג [מג"א סק"ד וט"ז סק"ג]. וכבר כתב[תי] שם [סק"א]⁹⁸ שאינו ענין לכאן כלל. (חמד משה – סק"א)

קכז) שם הגה ואפילו אם דר בין הגוים יש לחוש לאורחים הבאים שם או לבני ביתו וכו'. עיין ט"ז [סק"ג] ומג"א (סק"ז), ועיין מה שכתבתי בסימן רמ"ג⁹⁹. יע"ש. והחילוק ברור, דלעיל כיון שאין רגילות להשכירו אין לחוש שבאותו היום השכירו, אמנם הכא דכל אורח לא יחנה אלא אצל ישראל, ורואה הפועלים עושים מלאכה, ודאי שיחשדוהו שעושים מלאכה לו לישראל ובשכירות, ומשום הכי אסר מור"ם. ודוק שכן הוא מדויק בתשובה שהביא מרן בב"י. יע"ש. (ברכות מים)

קכח) שם הגה ואפילו אם דר בין הגוים יש לחוש לאורחים הבאים שם או לבני ביתו וכו'. עיין מה שכתב הט"ז [סק"ג], ובשו"ת נודע ביהודה [קמא] או"ח סימן י"ב. (מחזיק ברכה – סק"ב)

קכט) שם הגה ואפילו אם דר בין הגוים יש לחוש לאורחים הבאים שם או לבני ביתו וכו'. כתב הט"ז (סק"ג), שזה סותר למה שכתב בהג"ה סימן רמ"ג ס"ב במרחץ. והנודע ביהודה (ח"א סימן י"ב) תמה, דא"כ סותר נמי למה שכתב המחבר ברמ"ג סעיף ב' במרחץ, (דיש) [דאם] מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם מותר, דהא יש לחוש לאורחים שיבואו ממקום דאין המנהג להשכיר ולא ידעי מנהג אותו המקום. ועל כן כתב דמייירי שהמרחץ אינו ברשות ישראל, רק מתוך שרוחצים בו בחול יודעים בו שהוא של ישראל ויחשדוהו בשבת ששכר את הנכרי, וא"כ אורחים שיבואו לא ידעו כלל שהמרחץ של ישראל וליכא חשדא כלל. כן תמצית דבריו. ומסתימת לשון המחבר

נאמן באומרו שהוא בקבולת, והוא ז"ל מפיץ ומדיח אף מפרר וזורר אותה מכח כל ההוכחות הנזכרות, היפך סברת הרב זרע אמת ז"ל. וזה תימה, דממקום שבא הרב זרע אמת ז"ל למילף איסורא, למקום ההוא קר"א הגאון הרב נודע ביהודה ז"ל ויליף היתרא.

ישו"ר דיתכן לומר דגם הרב נודע ביהודה ז"ל דעתו כן הוא, שלא להתיר בהכרזה על פי הבעל דבר שהוא בקבולת, ודוקא במרחץ שאין רוחצין בו אלא שכניו מהני מה שיודעין שהוא מושכר לגוי, משום דחזו דאיהו שקיל שכירות מהגוי והגוי גובה כל שכר המרחץ לעצמו, מה שאין כן כשהחשד הוא בין שכירות לקבלנות דלא מינכר לאינשי, אתו למיחשדיה, וכמו שכתב הרב מג"א ז"ל. ונראה דהכי נקיט עיקר גם הרב נודע ביהודה ז"ל, ומה שכתב בלשונו, ואם יאמר שהבעל דבר עצמו לא יאמינו לו וכו', לא תידוק מינה דסבירא ליה איפכא דמהימן בעל דבר, אלא כל עצמו לא בא אלא לדחות תירוץ הרב שכנגדו ולומר דחקירה לא מהני מידי, דאי אמרת מהני נמצא חמור כשהוא דר לבדו מכשדרים הרבה יאודים שם. ומדחזינן דלית[יה] להאי דינא, שמע מינה דגם ברבים דרים שם לא סמכינן אחקירה, וליתא להאי חילוקא. ומה שציין שם להרב מג"א, הוא כמרמז דבחילוק הרב מג"א ז"ל מתיישב גם קושייתו שהקשה במהדורא קמא, דודאי יש חילוק בין חשדא דשכירות לקבלנות דעכ"פ המלאכה היא של ישראל, לחשדא דהכא, דכיון שהמרחץ שכור הוא לגוי שנה בשנה ונתפרסם הדבר לבני העיר, תו לא מיקרי שם בעליו עליו, והאורחים לא ידעו ולא יבינו שהוא של ישראל כלל. זה נ"ל ככוונת דברי הרב ז"ל. ולפי זה למדנו דגם הוא ז"ל הכי סבירא ליה דבעל דבר עצמו לא מהימן לומר שהוא בקבלנות כסברת הרב זרע אמת ז"ל כנזכר. ועיין להרב עיקרי הד"ט ז"ל (חיו"ד סימן ל"ו אות ל') משם הרב שב יעקב (סימן ס"ג), דמידי דאסור באבלות מפני מראית העין אשתרי ע"י פרסום. ע"ש.

ומ"מ נראה דבעל נפש יחוש לעצמו שלא להורות פתחי היתר ומקלו יגיד לו⁹⁹, ופוק חזי אמרי קדוש הרב הגדול חיד"א ז"ל בספר לב דוד בקונטרס ברית עולם (סימן שמ"ח), שכתב וז"ל: והנה שפתים יחלו עשירי עם, כי בשאט כנפש מניחין שהגוים יבנו בטענות שוא נגד הדין, עיניהם תחזינה דברי רבנו המאזין ומעיד בנו מעשה שהיה בזמנו, כי לא נשאר לו הבית ולא לזרעו ונחלתו נהפכה לזרים. וראשי העם קדמוניות יתבוננו מה שהיה בדורו של רבנו הרשב"א ז"ל [ח"ד סימן שט"ו], לנדות ולקנוס אף לירא ה' וגדול שלא ידע באמת שהגוים בונים, ויאזרו חיל לישר הדורים וכו'. ע"ש. ואדם דין מכל זה גם לכל מי שירצה להקל בחומר איסור בנין בשבת על ידי גוי בכל אופן שיהיה, ואזהרתיה מהכא, ושומר נפשו ירחק מהם, הנה כי כן יבורך גבר, הון ועושר בביתו והיתה לו ולזרעו אחריו זרעו בחיים.

(פתח הדביר ח"ג – סק"ב)

הערות וצייונים

97. ראה פסחים (נב:). 98. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות קמ"ה. 99. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות קנ"ב.

אוצר ההלכה

לשמיעתם מפי הנכרים כמו בבנין חוץ לתחום, ולכן גם הרמ"א לעיל במרחץ כשרוחצים רק בני ביתו לא חייש לאורחים. ואתי שפיר הכל בס"ד.

אמנם קשה לי על סברת התוספת שבת, דא"כ מה פריך בעבודה זרה [כא:], מרחץ נמי אמרי אריסא אריסותיה עביד, דהא מפורש שם הטעם דלא ישכיר מרחצו לנכרי דנקראת על שם ישראל, ונימא שאני מרחץ דנקרא יותר על שם הישראל משה חששו יותר. וצ"ל כיון דאין ידוע שרוחצין בו בשבת רק על פי שמיעה מעכו"ם, ליכא חשש מראית עין יותר מן שדה דרואין ישראל בעצמן, אף דאינו נקרא על שם ישראל כמרחץ.

(ערך שי)

ק"ל שם הגה ואפילו אם דר בין הגוים יש לחוש לאורחים הבאים שם או לבני ביתו וכו'. כתב ט"ז (סק"ג), עיין מה שכתב בסימן רמ"ג סעיף ב' שסותר זה כו'. נ"ב: עיין נודע ביהודה קמא (או"ח סימן י"ב) דאין בזה סתירה כלל ומיישב שם. (המאיר לארץ)

ק"א שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. כתב במג"א (סק"ו), עיין פ"ג דשביעית [משנה א'] וכו'. לא קשיא מידי מהתם, דהתם ודאי הקרובים יודעים שאין לו בית השלחים, ולרחוקים אין לחוש למראית עין. והכא נמי לרחוקים לא חיישינן רק לקרובים. ואלו האורחים לאו מעלמא אתו אלא מהעיר הסמוכה לו, שמא שובתים בכפר. וכן כתב בתשובה [שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן תכ"ז ודפוס קרימונה סימן מ"ב] בהדיא: הרי עירו מיקרבא להתם וא"כ בני ביתו חשדי ליה. ר"ל אותם שהם עמו בכפר, ואורחים דמקלעי קאי אבני עירו דמיקרבא להתם.

ק"ב שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. כתב הרב מג"א [סק"ו], עיין פ"ג דשביעית משנה א', כתב תוספות יום טוב בשם ירושלמי [שם], ולא חיישינן לעוברים ושבים מפני מראית העין. ונ"ל דבשביעית היקלו. עכ"ל. ולעד"נ, דהתם בשלמא מבני העיר שייך חשדא, דכיון דידעי דיש לו שדה בית השלחין יחשדוהו שלזבל שדהו הוא מוציא, אבל כל שאין לו בית השלחין לא חיישינן אפילו לעוברים ושבים, דלמה יחשדוהו בספק רחוק, דאפשר שיתלו שמא אין לו בית השלחין, ואפילו יש לו, שמא מוציא לאשפתו. מה שאין כן הכא, דכיון דרובא דעלמא בונים בתים בשכירות אמרי כי גם הוא מאחד מהם.

ק"ג שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. מג"א (סק"ו) לאורחים. עיין פ"ג דשביעית [משנה א'], מאימתי מוציאין זבלים לאשפתות, משיפסקו עובדי עבודה, שלא יאמרו מעוברי עבירה הוא. וקאמר בירושלמי [שם], מעתה אפילו משפסקו עובדי [עבודה] יהא אסור מפני מראית עין, שלא יהא

והפוסקים משמע דמותר בכל גווני כשמנהג אותו המקום להשכיר, וכן דברי הרמ"א דלעיל בסימן רמ"ג ס"ב מיירי כשהמרחץ בבית ישראל שרי אם אין רוחצין רק אותן שבביתו ולא חייש לאורחים. ולפי מה שכתב בפירוש המשנה לרמב"ם סוף פ"א דעבודה זרה, דהחשש במרחץ שיאמרו הנכרים רחצנו היום במרחץ של פלוני וישמענו ישראל. ע"ש. לפ"ז מה יועיל אם המרחץ אינו עומד בבית ישראל, דמ"מ ישמעו האורחים שהנכרים יאמרו רחצנו במרחץ של פלוני ישראל. ודוחק לומר כיון דמנהג המקום להשכיר אין המרחץ נקרא רק על שם השוכרו, ולא יאמרו רחצנו במרחץ של פלוני הישראל. אכן לפי מה שכתבתי לעיל בסימן רמ"ג¹⁰⁰, י"ל דלא חיישינן לחשד הבא מפי נכרים רק ביש רגלים לדבר. וא"כ בשלמא לבני אותו המקום דידעו דהמרחץ של פלוני, יש חשש שיראו הנכרים יוצאים מהמרחץ ויאמרו רחצנו, דלזה יש רגלים לדבר, ומה שיאמרו במרחץ פלוני בלאו הכי ידוע, אבל לאורחים דאין ידוע דהמרחץ של פלוני רק מפייהם של נכרים, ולזה ליכא רגלים לדבר ולא חיישינן.

אמנם לסברת התוספת שבת הנ"ל [סימן רמ"ג סק"ד] דלא ירד לחלק בכך, ליכא למימר כדברי הרב נודע ביהודה, דמה בכך שהמרחץ אינו בין הישראלים, מ"מ ישמעו נכרים יאמרו רחצנו במרחץ של פלוני, ולא חלקו אם הישראלים נקראים בשמות נכרים אם לא. אמנם לפי סברתו יש ליישב בלאו הכי קושיות הט"ז והנודע ביהודה, דמבואר בספר היקר הנ"ל, דבמרחץ חיישינן לאמירת העכו"ם משום שנקראת על שמו ביותר, אבל בבנין בית מותר בחוץ לתחום ולא חששו שיראו הנכרים ויאמרו בפני ישראל, כיון דלא נקרא על שם ישראל כל כך כמרחץ דנקרא על שמו בבירור. ע"ש. ועיין במג"א לקמן (סימן רנ"ב סק"י), דשם הישראל נקרא עליו היינו שם הישראל הידוע, היינו שם בעליו ולא שם ישראל סתם, וכמו שכתב הפמ"ג כאן (באשל אברהם סק"ג), ובש"ע של הגאון ר"ז ז"ל בקונטרס אחרון [סק"ג]. והנה במרחץ דאין ישראל רוחץ בשבת, ליכא חשש רק משום עכו"ם אשר יאמרו רחצנו במרחץ פלוני וכנ"ל, והוא משום דנקרא על שם ישראל בעליו ביותר ומפורסם יותר לרבים, לכן חששו אף לאמירת נכרים. ואם כן י"ל תינח לאנשי אותו המקום ידוע יותר ומפורסם הרבה בעל המרחץ ביחוד, אבל לאורחים דאינו ניכר ומפורסם כל כך בעל המרחץ, ואף כשישמעו שם פלוני כמה יוסף איכא בשוקי, א"כ לא גרע מבנין בית דחוץ לתחום דלא חששו משום אמירת נכרים. ואם כן אתי שפיר הכל בלא סתירה, דכאן יש לחוש לאורחים שיראו בנין הבית בעצמם שפיר חייש, אבל לעיל במרחץ ותנור ליכא חשש רק לאמירת עכו"ם וישראל ישמע מפייהם, ולא חששו רק משום שנקרא על שם בעליו ביותר ומפורסם הרבה לבני המקום, אבל כשמנהג אותו מקום להשכיר, דליכא חשש רק לאורחים דלהם אינו ידוע ומפורסם כל כך שם בעל המרחץ, לא חששו

אוצר ההלכה

חדשים אלא דלא זכר שר דבריו¹⁰⁵, ועל זה השיב על דבריו הרב נודע ביהודה דאין כוונת הירושלמי כן. כמו שיע"ש באורך.

ועיין להרב הגיד מרדכי (חיו"ד סימן י"ג) בדף ע"ד ע"ג, דשם הביא מה שכתב הרב חוות יאיר (בסימן ק"ן) וז"ל: דאפילו למאי דקי"ל [רמב"ם הלכות כלאים פ"ט ה"ט] דיושב בקרון שמושכין אותו בכלאים דלוקה, והיינו ודאי בדאזלא בשבילו וכו', מ"מ אסור אפילו לא אזלא בשבילו, ונשארתי יושב על אפי ועל חמתי כי היה כמעט סכנת נפש, ולולי זה היה נ"ל איסור עכ"פ מפני מראית העין, אף שהוא בשדה, איכא למיחש לארחי ופרחי הפוגעין בו בדרך וכו'. ועל זה הקשה על דבריו מהירושלמי הלזו אשר הביאוהו הר"ש והרב תוספות יום טוב שם בשביעית, דנראה בעליל דליכא למיחש בדרך משום מראית עין, ואין כתב הרב ז"ל דאיכא למיחש, והניח הדבר בצ"ע רב. ע"ע. ולפי האמור אין קושיא בדבר כלל, או כמו שכתב הרב מג"א דבשביעית הקילו שהוא מדרבנן, לא כן כלאים דהוי איסור מדאורייתא וכמו שכתב הרב חוות יאיר, וכן כתב הרב זרע אמת (ח"ב בסימן קמ"ז), הביא דבריו הרב הגיד מרדכי שם [דף ע"ו ע"ב], ולדידהו שפיר יש לחלק בהכי. אבל הרב הגיד מרדכי שם רוח אחרת אתו, דהסכים שם דאינו אלא איסורא דרבנן, ולדידהו הוי דומיא דשביעית דהוי דרבנן ואין לחוש לרואים. או כמו שכתבו התוספות חדשים והגאון שהביאו הרב נודע ביהודה¹⁰⁶, דבשביעית איסורו מושך כל השנה של שמיטה לא רצו להחמיר כל כך, מה שאין כן שבת הוא יום אחד, כמו כן הך דכלאים הוי דומיא דשבת, דהגם דאיסור כלאים איסורו מושך כל השנה כולה, מ"מ ענין זה שיהא אדם יושב בקרון שהיא נמשכת ע"י כלאי בהמה אין ענין זה שכיה, והוי ליה כמו שבת דאין לחוש מפני הרואים¹⁰⁷. אלא דכפי מה שכתב הרב נודע ביהודה בעיקר כוונת הירושלמי אין לחלק בהכי. ועיין להרב מראה הפנים שם בירושלמי [ד"ה הרא], שנתעורר על הירושלמי מהא דשבת [כג]: ויצא לחלק, ולפי חילוקו הן נסתר קושייתו של הרב הגיד מרדכי כמו שיעזין שם. ועיין להרב חתם סופר (בחו"מ סימן ס') מה שחילק עוד בזה, ולפי חילוקו יוצא לן הכא גבי כלאים דיש לחוש לאורחים, והוא דכיון דענין זה דנדון הרב חוות יאיר היה בשדה, א"כ הוי דומיא למה שכתב מור"ם ואפילו היה דר בין העכו"ם דיש לחוש לאורחים הבאים שם, וכמו שרמזו שם הרב חוות יאיר על זה, כמו שיע"ש. נראה שהן שוין, כיון שאין שם ישראל שרואהו. ודוק. וגם למה שכתב הרב מטה יהודה, יש לחוש גבי כלאים למראית העין כיון דהאיסור נעשה ע"י עכו"ם דהיינו המשכת הקרון, וגם למה שכתב הרב נהר שלום. ודוק.

עוד ראיתי להרב הגיד מרדכי שם [דף ע"ד ע"ג] שהקשה להרב חוות יאיר, דכיון דבתחילת דבריו כתב שהוא אסור לישב

אומרים לתוך שדה בית השלחין הוא מוציא. ומתוך, יודעים הם בני עירו אם יש לו בית השלחין או לא. אמר ר' יוסי הדא אמרה לא חשו לעוברין ושכין מפני מראית העין. (בגדי ישע)

ק"ד) שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. עיין להרב מג"א (סק"א), דעל מה שכתב מור"ם שם דאפילו דר בין העכו"ם יש לחוש לאורחים הבאים שם או לבני ביתו שיחשדו(הו) אותו, על זה בנה אצלו ציון למה שכתב בפ"ג דשביעית (משנה א') התי"ט, שמביא הירושלמי [שם] דלא חיישינן לעוברין ושבים מפני מראית העין [אלא] לבני עירו, וצ"ל דבשביעית הקילו. וציין לסימן תרע"א. יע"ש. ועיין להרב תוספות חדשים שם בשביעית שרמזו לדברי הרב מג"א הללו, וסיים בה, דאין להקשות דמאי שנא הלא שביעית נמי הוא איסור דאורייתא כמו שבת, ד"ל כיון דזיכול השדות הוא רק דרבנן, כמו שפסק הרמב"ם ריש הלכות שמיטה [ה"ד], הקילו, ועוד בשביעית איסורו מושך כל השנה של שמיטה לא רצו להחמיר כל כך, מה שאין כן שבת הוא יום אחד, וסברא זאת מפורש בירושלמי [שביעית פ"ב ה"ז], הביאו הרב תוספות יום טוב בפ"ק דמועד קטן (משנה א'). יע"ש. ועיין להרב נהר שלום [סק"ב]¹⁰¹ שחילק עוד לזה, דבשלמא מבני העיר שייך חשדא, דכיון דידעי דיש לו שדה בית השלחין יחשדוהו שלזבל שדהו הוא מוציא, אבל כל שאין לו בית השלחין לא חיישינן אפילו לעוברין ושבים, דלמה יחשדוהו בספק רחוק, דאפשר שיתלו שמא אין לו בית השלחין, ואפילו שיש לו, שמא מוציא לאשתו. מה שאין כן הכא דכיון דרובא דעלמא בונים בתים בשכירות אמרי גם הוא מאחד מהם. יעזין שם, ולהרב חמד משה [סק"ג]¹⁰². והרב מטה יאודה (בסק"ד)¹⁰³ חילק לזה, דשאני התם דהחשד הוא גדול שהאיסור יעבור הוא בעצמו, ובכחאי גוונא ליכא למיחש דלעלמא, אבל בדבר שהאיסור נעשה ע"י עכו"ם קיל להו לאינשי טובא ואתו למחשדיה אף דאתו מעלמא, דנמצא קולו חומרו, לכך גבי שבת דהחשד הוא שמא הוא שכר העכו"ם שכיר יום דאיסורו קיל חיישינן גם לחשדא דעלמא. ומה שכתב עוד על זה עיין עליו.

104) ועיין להרב נודע ביהודה (מהדורא א' באו"ח סימן י"ב), דשם כתב בכוונת הירושלמי, דהקילו בשביעית משום דאין איסורו חמיר כמו איסור שבת ויו"ט, ולמד מזה לחול המועד דאין איסור מלאכה בו אלא מדרבנן לדעת רוב הפוסקים, דאין להחמיר בו יותר משביעית, דכיון דלא חששו בשביעית למראית עין של אורחים רק לבני עירו, גם בחול המועד אין לחוש למראית עין של אורחים. יע"ש. ועיין עוד לו בנודע ביהודה (מהדורא בתרא בסימן ק"א מאו"ח), שהביא שם משם גאון אחד שהשיג על דבריו, מכח מה שכתב הרב תוספות יו"ט בריש מועד קטן בשם הירושלמי לטעם השני, והוא כמו שכתב התוספות

הערות וצייונים

101. נדפס לעיל אות קל"ב. 102. נדפס לעיל אות קל"א. 103. נדפס לעיל אות נ"ט. 104. מכאן ועד סוף החידוש הם דברי הרב המגיה. 105. הגאון שהשיג על דברי הנודע ביהודה הוא רבי שאול אמסטרדם, אחד מבעלי התוספות חדשים, והדיבור הזה אפשר שהוא ממנו או מהמגיהים שבאו אחריו. 106. עיין בהערה הקודמת. 107. צ"ע דאדרבה בשבת אסור ובשביעית הקילו, ונראה דצ"ל "ויש לחוש מפני הרואים".

אוצר ההלכה

לעזר ולא לעזרה. ושם רמז למה שכתב הוא ז"ל בח"א, אך עם כל זה לבי נוקפי להתיר מטעם הא' הנ"ל. ועוד שמדעתי כי קשה הוא להוכיח דרובא דמנכר של אנשי העיר יהיו נוהגים לבנות בקיבולת, דבלאו הכי ודאי אסור כמו שכתב מהריט"ק. ושם ציין למה שכתב הרב מטה יהודה [סק"י]¹⁰⁸ לסתירת דברי הרמב"ם. ושוב ציין להרב נודע ביהודה (בסימן י"ב הנ"ל) דכתב, דאפילו במקום שכל בני העיר בונים בקיבולת אפילו הכי יש לאסור, משום דכיון דרוב העולם בונים בשכירי יום איכא למיחש לאורחים דלא ידעי דדרכם בקיבולת, אך בחוה"מ התיר על פי הרב מג"א, דבשביעית דקיל לא חשו למראית העין. והשיג על דבריו דשאני שביעית דקיל טפי משאר איסורי דרבנן, תדע לך דהא בנר חנוכה אע"ג דהוי דרבנן חשו למראית העין כבסימן תרע"א [ס"ח]. יע"ש. הרי דחזינו להרב עצמו דחשש לאורחים וכדעת הרב נודע ביהודה. ואם איתא כמו שכתב מורינו הרב בעד הרב זרע אמת, דבח"א סבירא ליה כמר תלמידו של הרב נודע ביהודה, א"כ דבריו סתראי ניהו. אלא ודאי מוכרחים אנו לומר בעדו, דמה שכתב בח"א היינו שהמלאכה זאת דרכה בקבלנות בכל המקומות, ובכהאי גוונא ליכא למיחש לאורחים, דכל זה דחשש בח"א לאורחים היינו במלאכה שנעשית בין בקבלנות בין בשכירות, ובכה"ג איכא למיחש לאורחים. ויגיד עליו ריעו (מעה) [ממה] שרמז כאן בח"א למה שכתב הוא עצמו בח"א. ועיין להרב נדיב לב (ח"א בסימן יו"ד מאו"ח), שנראה מדבריו שהבין כן בכוונתו כמו שיעוין שם. ואין לומר דחזר בו בח"א ממה שכתב בח"א, דהוא דוחק, דכל כי האי מלתא היה לו לפרש. ועיין להרב פתח הדביר בח"א כאן [סק"ב]¹⁰⁹ מה שהאריך בזה, לך נא ראה. והנה ממה שכתב [הרב זרע אמת] כאן בח"א לחלק דשאני שביעית דקיל טפי משאר איסורי דרבנן, א"כ הן נסתר מה שכתב הרב הגיד מרדכי על הרב חוות יאיר, גם לפי שיטתו דסבירא ליה דהכא בכלאים אינו אלא איסורא דרבנן, אין להקשות משביעית, דקיל טפי משאר איסורי דרבנן, אלא דעיין להרב חוות יאיר שם. (ויקרא יהושע – חרדושי בן הרהמ"ח – סק"ה) ודוק.

ק"ה) שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. עיין במג"א [סק"ו] שהקשה מפ"ג דשביעית [משנה א'], דמבואר בירושלמי דלא חששו למראית עין דעוברים ושבים, וצריך לומר דשביעית הקילו. כבר כתבתי לעיל [סימן רמ"ג סק"ג]¹¹⁰ דאין הפירוש משום דשבת חמור, דהרי אין כאן רק מראית עין דאיסור שבות, ועיקר החילוק בין שביעית לשבת, הוא דשבת ליכא פסידא כמו בשביעית דאיכא פסידא. אמנם עדיין קשה, דאי נימא דאסור להשכיר לעכו"ם, אם כן יש כאן פסידא. וצריך לומר כיון דאם מתנה עם העכו"ם שלא יעשה מלאכה בשבת שרי, אם כן הרי יש בידו לעשות השכירות בדרך היתר וליכא פסידא. ובחידושי הקשיתי על זה, דבש"ס עבודה זרה [כא:] אהא דתני לא ישכיר אדם (שדהו) [מרחצו] לנכרי מפני שנקראת על שמו,

בקרן שמושכין אותו כלאים אף דאזיל בלאו ידידה, אין אנחנו צריכין עוד מפני מראית העין, שהרי הוא אסור מחמת עצמו, ולמה הפך הקערה על פיה וחזר ואמר שהאיסור הוא מפני מראית העין. והניח דבריו בצ"ע. עיין עליו. ולכאורה י"ל דכוונת הרב חוות יאיר במה שכתב ולולי זה היה נ"ל איסור על כל פנים מפני מראית העין, היינו דמתחילה כתב דאסור אפילו לא אזלא בשבילו, והשתא הדר ביה לומר ולולי זה היה נ"ל דאיכא איסור עכ"פ בדלא אזלא בשבילו דוקא משום מראית העין לחוד דיחשדו אותו דאזלא בשבילו, הגם דהאמת הוא דלא אזלא בשבילו וליכא איסורא. או נאמר דכוונתו היתה במה שכתב ולולי זה, היינו דמתחילה כתב דמאי דישב שם היינו משום דהיה כמעט סכנת נפש, והשתא קאמר דלולי זה דלא היה סכנה בדבר היה נ"ל איסור עכ"פ מפני מראית העין ולא כמו שכתב בתחילה דאסור מדינא, וזהו רמזו במה שכתב על כל פנים, ודבר זה היה ספק אצלו אי אסור מדינא או מפני מראית העין, אבל בסוף דבריו הסכים דאסור מפני מראית העין כמו שיעוין שם.

ועיין למורינו הרב הגדול בס"ה צל הכסף (ח"א [סימן ד'] בדף י"ג ע"ג), שהביא מהרב נודע ביהודה (מהדורא קמא בחאו"ח סימן י"ב) דכתב, דגם שדרך בני העיר לעשותו בקבלנות אסור לעשותו בבית ישראל, דהגם דאין לחוש לרואים מבני העיר כיון דידועים שהוא בקבלנות, עדיין יש לחוש לאורחים הבאים שם ואינם יודעים דעשיית המלאכה היא בקבלנות. ובמהדורא בתרא (בסימן ח"ל) הביא שתלמידו חלק עליו בזה וסבירא ליה דאין לחוש לאורחים, דקודם שיבואו לחשוד יתודע להם מבני העיר ההיא דדרכם לשכור בקבלנות. ומורינו הרב מר הוא דאמר דהרב זרע אמת (בח"א סימן ל"א) חולק בזה, דהרב התיר בנדון דידן שהמלאכה נעשית בבית ישראל מטעם דאורחיה דמלאכה זו היא בקבלנות, והנה מלאכה זאת דנדון הרב זרע אמת אין ספק שאינה נעשית בכל המדינות כדי שידעו כל העולם שדרכה בקבלנות, וכיון שאינה נעשית בכל המדינות למה לא חשש לאורחים הבאים שם ממקומות שאינם עושים מלאכה זאת ואינם יודעים דדרכה בקבלנות, אלא ודאי נראה דסבירא ליה כסברת מר תלמידו דהרב נודע ביהודה, דכיון דידוע לכל בני העיר אין לחוש לאורחים, דיתודע להם מבני העיר דדרכה בקבלנות. ואין לנו הכרע במחלוקת זה, עכ"פ המקיל בזה יש לו על מה לסמוך. עכ"ד. ועיין להרב זרע אמת (בח"א [סימן ה'] דף י"ג ע"ג) דכתב וז"ל: ואי נאמר להתיר מטעם דרוב בני העיר נוהגים לבנות הבתים בקיבולת כמו שצידד מעכ"ת לבי מהסס, חדא דסוף סוף יש לחוש לאורחים דלא ידעי דבאותו מקום אורחיהו בקיבולת, דומיא למה שכתב מור"ם בהגה בסימן רמ"ד (ס"א) דחיישינן לאורחים שיחשדוהו שהם שכירי יום, והכא נמי יחשדוהו האורחים שהם שכירי יום, משום דלא ידעי דדרך בני אותה העיר הוא בקיבולת, וציין למהריט"ק הנ"ל, וא"כ ההכרזה הזאת לא

הערות וצינונים

108. נדפס לקמן אות רל"ב. 109. נדפס לעיל אות קכ"ב. 110. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות קס"ח.

אוצר ההלכה

הקילו. וצריך עיון מגיטין (מ"ה) [נד]. דבשביעית החמירו יותר מבשבת לענין נוטע, וגם הרמב"ם ז"ל פ"כ [פסק כן] [הלכות שמיטה ויובל פ"א ה"ב], משום דנחשדו על השביעית ולא נחשדו על השבת. וצריך לומר דהיינו כשהישראל בעצמו עושה אבל לא ע"י אינו יהודי.

עוד שם מראה מקום לסימן תרע"א [ס"ח]. כוונתו דשם מבואר לענין נר חנוכה בחצר שיש לו שני פתחים מרוח אחת, דאין צריך להדליק אלא באחד מהם, ולא חיישינן לחשד דעלמא, והיינו כמו שכתב המג"א שם [סקי"ב] משום דאין מצויין ברחוב בלילה. אמנם בלאו הכי אתי שפיר, משום דנר חנוכה דרבנן הקילו בה דלא חיישינן למראית עין, כמו שכתבתי בשם הרא"ש [שבת פכ"ב סימן ט'] לעיל סימן קי"א. (ברית אברהם – סימן רכ"ט)

קל"ח שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. עיין במג"א (סק"ו) שמביא בירושלמי [שביעית פ"ג ה"א] דלא חיישינן לעוברים ושבים וכו'. ובתשובת חתם סופר (סימן ס') תירץ, דהתם בירושלמי הקשה תחילה מבני עירו שיחשדו אותו, ותירץ בני עירו יודעין. ועל זה אמר הדא דתימא דליכא למיחש לעוברים ושבים. שהאורחים רואים שמלאו לבו בפני המון עירו, ידונו שמסתמא עושה דרך היתר, מה שאין כן הכא שדר בין א"י יחדוהו האורחים, הואיל שדר בין הא"י עושה מה שלבו חפץ באיסור. ע"ש.

קל"ט שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. עיין מה שכתב במג"א (סק"ו) דבשביעית הקילו. ונלע"ד הטעם, דדוקא התם דרוב שדי תנובה אשר בעולם הם שדה הבעל אשר למטר השמים ישתו מים לרויה, ושדה בית השלחין מעט המה לנגדם, ולזאת אין לחוש לעובר ושב, כי הם אשר לא ידעו שדי העיר מה המה, יתלו ברובא שבודאי שדה הבעל המה גם כן, ואין לחוש רק לאנשי העיר בעיר שרובה הם שדה בית השלחין. ולאנשי העיר בלאו הכי אין לחוש, כי הם יודעים אם יש לו ג"כ בית השלחין או לא. מה שאין כן בנדון דידן ודאי דיש לחוש גם לעוברי דרך, כיון שדרך הוא לשכור באלה העכו"ם ליום לעשות מלאכתו בשבת שלא כדת בשדה ישראל וביתו, אם לא באריסות שבשדה כמבואר. (דברי חכמים – ערך השלחין)

קמ שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. [הערת מהרש"ם: עיין במג"א (סק"ו). ובנודע ביהודה מהדורא קמא (סימן י"ב) החמיר מהאי טעמא דבעינן שיעמוד ברשות עכו"ם. ועיין תשובת ברכת יוסף (סימן ו') שהשיג עליו ושכן פסק בחמד משה [סק"ג], וכן מוכח מתשובת מהר"י באסן (לחמי תודה) סימן ד'), ותשובת זרע אמת (סימן ל"א), דאין לחוש הכא לאורחים רק בקבלנות. ע"ש היטב].

(ארחות חיים – ספינקא – סק"ה)

אבל לכותי מאי שרי, כותי נמי עביד מלאכה בחולו של מועד, והרי בש"ס לקמן [כב]. מבואר דאם מתנה עם הנכרי שלא יעשה מלאכה בשבת מהני דנכרי ציית, אבל אם מתנה עם הכותי שינוח בחוה"מ אינו מועיל, דכותי לא ציית, דאמר אנא גמירנא טפי מינך, וא"כ בכותי אי נחוש למראית עין לא יהיה מועיל שום תנאי, ואינו רשאי להשכיר כלל ואיכא פסידא, לכך לא חשו למראית עין כלל. וצ"ל דבאמת אף דנתיר לכותי מ"מ צריך שיתנה עמו עכ"פ, דאין נימא דמשום חשש שמא לא יציית (הנכרי) [הכותי] נתיר יותר עד שלא יצטרך להתנות, וכשמתנה אף לנכרי מותרים, ושפיר דייק. ואמנם בגוף הדבר אי מהני תנאי במרחץ אני מסתפק מאד, דהרי סתמא קאמר רשב"ג לא ישכיר מרחץ לנכרי, והרי בלישנא דרשב"א דאמר לא ישכיר שדה לכותי קאמר הש"ס דמיירי בהתנה, ובלשון רשב"ג נימא דאיירי דוקא בלא התנה. על כן נראה לי דוקא בשדה דלא חשוב ריוח מה שעושה בשבת, כיון דמלאכת שדה היא מלאכה הכוללת וכמו שכתבו הפוסקים, דעל כן קבלנות מותר במלאכת שדה דאם לא יעשה היום יעשה למחר, כי לא כל יום יחרוש החורש ויקצור הקוצר, על כן מותר קבלנות, ומהאי טעמא אין הנכרי חשוד שיעבור על זה. אבל במרחץ דכתב מוהר"י אבוהב [סימן רמ"ג] דקבלנות אסור מדינא, כיון דהסקת המרחץ כל יום חשוב הנאה חדשה, דאף אם כבר הסיקו יום אתמול יש הנאה במה שמסיקו היום ג"כ, א"כ כמו דחשוב הנאה מה שמסיק כן נחשד הנכרי שלא יציית לישראל במקום פסידא כהאי מילתא, ועל כן אמר רשב"ג במרחץ בסתם לא ישכיר אף ע"י תנאי, ובהך דרשב"א דאיירי בשדה בזה מהני תנאי. ואי (נימי) [נימא] דבמרחץ לא מהני תנאי א"כ פשיטא דחשוב פסידא, ועל כן לא חיישינן במרחץ למראית עין דאורחים, ובשדה ובית חיישינן למראית עין דאורחים. וכן נ"ל ברור בדינים אלו הגם שלא מצאתי דבר מזה בפוסקים. (ישועות יעקב – סק"ד השני)

קל"ז שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. גליון מג"א (סק"ו), לאורחים כו', וצריך לומר דבשביעית הקילו. עכ"ל. עיין במסכת גיטין (דף מ"ד ע"ב) בתוס' ד"ה נטייבה כו', ואומר ר"ת דגבי שביעית אית לן להחמיר טפי מבשום מקום כו'. עכ"ל. ונראה דבשביעית הקילו, היינו שביעית בזמן הזה. וע"ש (דף ס"ב ע"א) בתוס' ד"ה אין עודדין כו', אי נמי בשביעית בזמן הזה דרבנן. עכ"ל. עיין שם דף ל"ו ע"א, אמר אביי בשביעית בזמן הזה. ועיין בטור חו"מ (ריש סימן ס"ז). ויש לעיין בזה במה שכתב מ"ו הגאון נ"ע בנודע ביהודה קמא (חאו"ח סימן י"ב) דמלאכת חול המועד קיל לענין מראית עין משביעית. עיין שם. (תשובה מאהבה ח"ב – סימן רל"ח)

קל"ז שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. במג"א סימן רמ"ד (סק"ו) כתב, וצריך לומר דבשביעית

אוצר ההלכה

במחבר ע"י עכו"ם בקבלנות מפני חשד בני עירו, ודאי דלא חלקו חכמים בגזירתם, דאפילו מי שדר יחידי בין העכו"ם, אפילו הכי חשו ג"כ לעוברים ושבים אף דלא שכיחי כולי האי, מ"מ עיקר תקנה היה עפ"י הרוב שדר בעירו בין שאר היהודים. וכיון דגזרו לא חילקו בגזירתם על הדר יחידי שהוא מילתא דלא שכיחא, וחשו ג"כ לעוברים ושבים דג"כ לא שכיחי, וחדא גזירה היא. אבל בשביעית דלבני עירו לא גזרו להוציא זבל לאחר שפסקו עובדי עבירה, דמידע ידעו בני עירו דלית ליה בית השלחין, דאי אית ליה באמת אסור, ובלית ליה מותר דליכא מראית העין, א"כ לעשות גזירה ולאסור משום עוברים ושבים לחוד דלא שכיחי, ודאי דלא חיישינן להו. ודברי פי חכם חן. (ילקוט הגרשוני – קונטרס אחרון אות מ"ח)

קמג) שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. עיין מג"א (סק"א) שהקשה מפ"ג דשביעית מ"א, כתב התוספות יו"ט בשם הירושלמי [שם], דלא חיישינן לאורחים מפני מראית עין, וצ"ל דבשביעית הקילו. ע"ש. ובשו"ת נודע ביהודה קמא חאו"ח [סימן י"ב] מפרש הכוונה דהוי אסור קל, ועל פי זה למד לחוה"מ דהוי נמי אסור קל. ע"ש. ובחכמת שלמה כאן הקשה עליו, דאם נימא שחלקו בזה חכמינו ז"ל בין אסור קל לחמור, ולדבריו חוה"מ הוי אסור קל, א"כ מאי פריך בפ"ק דעבודה זרה (דף כ"א ע"ב) לרשב"ג דאמר אסור להשכיר מרחצו לנכרי, הא לכותי שרי, כותי נמי עביד ביה מלאכה בחולו של מועד. והא יש לומר דוקא בשבת ויו"ט דהוי אסור חמור חיישינן למראית עין דחשדינן ליה, אבל בחוה"מ דאסור קל לא חיישינן למראית עין. ע"ש. ולא קשיא מידי, דודאי לענין מראית עין אין חילוק כלל בין אסור חמור לאסור קל, אפילו באיסור דרבנן איכא משום מראית עין כמו שהוכיח הש"ך ביו"ד סימן פ"ז ס"ג [סק"א]. ע"ש. (ויש סברא עוד להיפוך, דבאיסור דאורייתא לא יחדשו אותו, אבל באיסור קל יחדשו אותו שאינו חושש על איסור דרבנן). ואך לענין זה במקום דליכא משום מראית עין ורק דניחוש לאורחים, בזה במקום דיש לחוש לאיסור חמור דאורייתא חיישינן ובאיסור קל לא חיישינן. וכעין דאמרינן בהא דאמר רב [שבת סד:], כל מקום שאסרו חכמים משום מראית עין אפילו בחדרי חדרים אסור, דזה דוקא באיסור דאורייתא ולא באיסור דרבנן, הובא בט"ז לעיל סימן (רי"ג) [רמ"ג] [סק"ג]. ע"ש. והכא נמי דכוותיה, ואין כאן קושיא כלל על הנודע ביהודה. וזה פשוט וברור. שוב ראיתי במנורה הטהורה סימן רמ"ג [סק"א], שהקשה לר"ת [תוס' חגיגה יח. ד"ה חולו, עבודה זרה כב. ד"ה תיפוק] דמלאכת חוה"מ דרבנן, הא י"ל דרשב"ג רק באיסור דאורייתא חושש. ותיירץ דפשיטא דבמראית עין אין חילוק.

(ובזה שכתבתי שיש סברא לכאן ולכאן, די"ל דיותר יש לחוש למראית עין באיסור דאורייתא מבאיסור קל דרבנן, ויש סברא גם להיפוך, דבאיסור דרבנן יותר יש לחוש לחשדא

קמא) שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. והקשה המג"א [סק"א] מהירושלמי ריש פ"ג דשביעית שהובא בתוספות יום טוב שם, בהא דמאימתי מוציאין זבלין לאשפתות, דמבואר דלא חיישינן לעוברים ושבים למראית עין. וכתב דצריך לומר דבשביעית הקילו. ועיין בחתם סופר שם [סימן ס'] שכתב שזהו דוחק גדול, דאדרבה נחשד ישראל על השביעית ולא נחשדו על השבתות [גיטין נה:]. עוד הקשה המג"א מסימן תרע"א [ס"ח] גבי נר חנוכה, דלא חיישינן לחשדא דאורחים, ומה שתירץ המג"א שם [סק"ב] דבליילה לא שכיחי אורחים, כתב החתם סופר שם דגם זהו דוחק, דהא זמן נר חנוכה הוא עד שתכלה רגל מן השוק ואז שכיחי אורחים. והנראה לענ"ד ליישב קושיות המג"א הנ"ל, דהנה בהא דמראית עין י"ל שני חששות, אחד דהרואה יחדשו שעושה איסור, השני דהרואה יחשוב מדעושה דבר זה בפרהסיא בודאי עושה זאת ע"פ הוראת חכם, וילמד מזה להקל לנפשו. והנה חשש זה השני לא שייך באיסור הפשוט לכל, דודאי בשביל שרואה שעושה איסור לא ילמד ממנו, ורק בדבר שאינו פשוט להעולם בזה יש חשש זה. ולפי זה ניחא, דבשלמא בשביעית ובנר חנוכה הכל יודעים דאסור לזבל בשביעית, דזיל קרי בי רב "ושבתה הארץ" וכו' [ויקרא כ"ה, ב:], לכן בשביל זה שרואה שמוציא זבל לא ילמד מזה להקל, וכן בנר חנוכה לא יעלה על הדעת להקל בשביל זה, דכולי עלמא יודעים דחיוב להדליק נר חנוכה, ולא נשאר רק החשש הראשון הנ"ל, ועל כן אין חשש רק לבני עירו, אבל לא חיישינן כולי האי דילמא יזדמנו אורחים בשעה הזאת ויחדשו אותו. אבל הכא כיון דלהעולם אינו פשוט האיסור, כיון דאין הישראל עושה שום איסור בידים ורק דהעכו"ם עושה בשבילו, על כן יש חשש השני הנ"ל, דאולי יהיה הרואה איש המוני, ויחשוב דודאי הורה החכם דעכו"ם כשעושה עבור ישראל אין איסור, דהא הישראל שובת כנוצר לעיל, ולזה יבוא להקל לעצמו, ולכן חיישינן שמא יראה איש המוני מן האורחים. ואף דמיעוטא הוא, חיישינן לזה כיון דיכול לבוא לידי מכשול. כן נראה לי. הארכתי בזה מפני שלענ"ד תירוצי נכון הוא. ועיין בנודע ביהודה מהדורא קמא שם [סימן י"ב] שיצא לידון דבחול המועד יש להתיר שלא לחוש לאורחים כיון דדרבנן הוא כמו שביעית. ע"ש. ולפי מה שכתבתי נראה דבחול המועד פשיטא יש להחמיר, כיון דקיל בעיני העולם, וגם אין הישראל עושה איסור בידים, מכל שכן שיש לחוש לאורחים שיקילו לנפשם כנ"ל. (מוליך לימין משה – אות ל')

קמב) שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. והקשה המג"א (סק"א), הא מבואר בירושלמי פ"ג דשביעית [ה"א] דלא חיישינן לעוברים ושבים מפני מראית העין, ועיין מה שכתבתי בזה בפנים [סק"א]". וכעת ראיתי בספר חלת אהרן [נדפס בסוף שו"ת מהרא"פ] להגאון רבי אהרן פריד ז"ל מבסערמין שתירץ, דבשלמא בשבת כיון דחכמים גזרו על כל עושה מלאכה

אוצר ההלכה

(דף כ"ב [ע"א ד"ה אין]) בהא דקאמר רשב"א לא ישכיר אדם שדהו לכותי מפני שעושה בו מלאכה בחוש"מ, ופריך אבל לנכרי מאי שרי דאמרו אריסא אריסותיה עביד, כותי נמי כו', אלא אריסותא לרשב"א לית ליה, אלא נכרי ציית כותי לא ציית, אי הכי תיפוק ליה משום לפני עור וכו'. והקשו התוספות דמאי קאמר אי הכי, דאמילתא (דרשב"ג) [דרשב"א] גופא היה יכול להקשות תיפוק ליה משום לפני עור, ולמה לי מפני שנקראת על שמו.

ונראה דהנה לדעת ר"ת ודעימיה דמלאכת חוה"מ דרבנן, א"כ באמירה לכותי לעשות מלאכה בחולו של מועד הוי דרבנן, אבל באמירה לנכרי לעשות מלאכה בשבת ויו"ט הוי דאורייתא לדעת הסמ"ג הנ"ל, וא"כ י"ל דרשב"א נקיט כותי ומשום חוש"מ דהוי איסור קיל חשדינן ליה, אבל בנכרי דהוי דאורייתא ליכא חשדא, ואתי שפיר ג"כ דלא פליג אמתני' דמתיר בשדה לנכרי, שכתבו התוספות [כא: ד"ה אבל] להקשות דילמא נקט רשב"א כותי וכ"ש נכרי, ותימצו דמסתמא לא פליג אמתני' דמתיר בשדה לנכרי. ע"ש. ולפי מה שכתבתי שפיר לא פליג אמתני' ומתיר בשדה לנכרי, משום דהוי דאורייתא וליכא חשדא, אבל לכותי דהוי דרבנן ואיסור קל איכא חשדא. (ועיין מה שכתבתי לעיל סימן רמ"ג י"ל והבן). וצ"ל דהש"ס דדייק הכא בדברי רשב"א ומחלק בין נכרי לכותי משום דנכרי ציית וכותי לא ציית, סבירא ליה מלאכת חוה"מ דאורייתא, א"כ הוי ג"כ דאורייתא, ודעת התוספות ורא"ש בחגיגה"ז דבאיסור דרבנן ליכא משום לפני עור. ע"ש. וא"כ מיושב קושיית התוספות הנ"ל, כיון דמחלק בין נכרי לכותי משום דזה ציית וזה לא ציית, על כרחך דסבירא ליה מלאכת חוה"מ דאורייתא, דאי דרבנן הא י"ל משום הכי נקט כותי משום דהוי דרבנן איכא חשדא, אי הכי תיפוק ליה משום לפני עור. אבל אגופא דרשב"א ליכא להקשות, די"ל דמלאכת חוה"מ דרבנן וליכא משום לפני עור. ודו"ק.

(אורח לחיים – זוודסקי – סק"א)

קמד) שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו' ותמה מג"א [סק"ן] מירושלמי (מובא בתוספות יום טוב פ"ג משנה א' דשביעית), דלא חיישינן לעוברים ושבים מפני מראית עין אלא לבני עירו. ולולי מסתפינא הייתי אומר דלא מוכח מירושלמי הנ"ל דלא חיישינן למראית עין רק לבני עירו, אלא אדרבה משם יהיה מוכח דרק שם לא חיישינן אבל בעלמא חיישינן, וא"כ לא רק שלא יהיה קשה מהתם על רמ"א, אדרבה יהיה משם ראייה אליו, דהא לך לשון מתניתין שם: מאימתי מוציאין זבלים לאשפתות, משפיסקו עוברי עבירה. ואמר בירושלמי [שם פ"ג ה"א], מעתה אפילו משפיסקו עוברי עבודה יהא אסור מפני מראית עין שלא יאמרו לתוך שדה בית השלחין שלו הוא מוציא, ומשני יודעין הם בני עירו אם יש לו בית השלחין

מבאיסור דאורייתא, יש ליישב קושיית התוספות שם [עבודה זרה ד"ה אבל], בדברי רשב"ג דנקיט נכרי דייק אבל לכותי מאי שרי, הא עביד מלאכה בחוש"מ וכו', ובדברי רשב"א דנקיט לא ישכור שדהו לכותי וכו' דייק אבל לנכרי מאי שרי וכו'. ע"ש. ובמה שכתבתי אתי שפיר, דכיון דיש סברא לכאן ולכאן הו"ל כל אחד למנקט תרוייהו נכרי וכותי. ועיין מה שכתבתי בחיבורי מתנה טובה על מסכת שבת דף (י"ח) [י"ז] ביישוב הסוגיא על נכון). ועיין שם בחכמת שלמה שהביא פירוש הישועות יעקב [סימן רמ"ג סק"ג]¹¹³ בירושלמי, שכתב, בשביעית הקילו בסוף (פ"ד) [פ"ב] דשביעית¹¹⁴ דהיינו מפני שהוא זמן מרובה, לא כמו שפירש הנודע ביהודה דשביעית קיל, והוא עפ"י פירוש התיו"ט שם¹¹⁵ ובמסכת מועד קטן [פ"א מ"א]. ע"ש. ועיין בנודע ביהודה תניינא חאו"ח (סימן ק"א) שדחה פירוש התיו"ט. ע"ש ותבין. ועיין בחדושי חת"ס כאן [חאו"ח סימן ס'] שהקשה על דברי הנודע ביהודה שפירש דשביעית קיל דזיבול דרבנן, הא כאן בשבת נמי כל שכן אמירה לנכרי דרבנן. ע"ש. ואולי כוונתו על פי דברי הסמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד] שהביא הט"ז לעיל (סימן (רס"ג) [רמ"ג סק"ג]), דע"י נכרי הוי דאורייתא, ועיין מה שכתבתי לעיל [סימן רמ"ג]¹¹⁶ בשם המחנה אפרים [הלכות שלוחין סימן י"א], דבשכיר יום הוי דאורייתא, רק אמירה בלי שכר לנכרי הוי דרבנן. ומה שכתב שהתוספות חדשים שם [שביעית ריש פ"ג] פירשו פירוש אחר שלא כדברי הנודע ביהודה. ע"ש. הוא כפירוש הישועות יעקב עפ"י התיו"ט, וכבר כתבתי שהנודע ביהודה תניינא דחה פירוש זה.

ובעיקר קושיית המג"א מהא דירושלמי, דהא אמרה לא חשו למראית עין מפני עוברים ושבים, וכאן אמרינן אפילו דר בין הנכרים יש לחוש לאורחים הבאים לשם. לולא דברי המג"א היה נראה לענ"ד דהירושלמי קאמר דלא חשו לעוברים ושבים מפני מראית עין, משום דדיינינן העוברים ושבים כאילו דרים שם בעיר, דהם נגררו למקום שעוברים לשם, וכיון דבמקום שדר שם ליכא משום מראית עין דיודעים שאין לו בית השלחין, לא חשו לעוברים ושבים וחשבינן להו כאילו דרים שם. וא"כ כאן בדר בין הנכרים ובאים שמה אורחים וחשבינן להו כאילו דרים שם בין הנכרים, א"כ איכא משום מראית עין, כיון דאמרינן דהוי כאילו דרים שם. וזה נראה מאד לענ"ד.

ועיין בשערי תשובה (סק"ה), שעל מה שכתב המג"א [סק"ח] שיש להתיר לבנות בהכ"נ ע"י קבלנות דברבים ליכא חשדא כדאיתא ביו"ד סימן קמ"א [ס"ד], כתב בשם האליה רבה [סק"ה] די"ל דשבות אף ברבים איכא חשדא וצ"ע. עכ"ל. מבואר לפי דברי האליה רבה יש יותר חשדא באיסור דרבנן מאיסור דאורייתא, דבאיסור חמור י"ל דלא חשדינן ליה רק באיסור קל יש חשד יותר. ולפי זה י"ל קושיית התוספות שם בעבודה זרה

הערות וצייונים

113. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות קס"ח. 114. בישועות יעקב לפנינו כתב כן בשם הירושלמי מועד קטן [ה"ג]. ע"ש. 115. אין זה מופיע בתוספות יום טוב במסכת שביעית אבל עיין בתוספות חדשים שם בפ"ג מ"א שהזכיר סברא זו. 116. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות קע"ו. 117. לפנינו אין רא"ש על מסכת חגיגה ואולי צ"ל תוספות בחגיגה, ורא"ש במועד קטן (פ"א סימן א').

אוצר ההלכה

בתשובת שערי צדק (או"ח סימן ל"ב) מה שכתב בענין זה, ועיין עוד שם בסימן ל"ג.

קמז) שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. כתב מג"א (סק"ו), עיין פ"ג דשבועות משנה א'. צריך לומר פ"ג דשביעית. ובתוספות חדשים שם משני, משום דלא הוה בשביעית רק מלאכה דרבנן לכן לא חיישין לאורחים. ולי נראה לחלק, דהתם מיירי שמוציא זבלים מן העיר בפרהסיא, משום הכי אין לחוש לחשד, שהאורח יסבור כיון שהוא מוציא זבלים בפרהסיא (ומיירי לאחר שפסקו עוברי עבירה), מסתמא מותר לו להוציא, כיון שהוא עושה זאת בפני עם ועדה ואין מוחה בידו, אבל הכא מיירי שאין דר שם אלא הוא לבדו, אז יחשוב אותו אורח שהוא עושה איסור בזה. וממילא מיושב קצת גם מנר חנוכה דמבואר בסימן תרע"א [ס"ח] שלא חיישין למראית עין של אורח, כמו שביאר המחצית השקל כאן, דהתם דמיירי בעיר לא יחשוד האורח אותו שלא הדליק, כסברת.

ועוד נלענ"ד ליישב באופן אחר, בשלמא גבי דבר מחובר דרך רוב העולם שמלאכתן מתארכת לזמן ארוך, כגון לבנות ביתו או לקצור שדהו שנמשך לזמן מרובה, בזה ודאי יש לחוש תוך הזמן הזה שיבא אורח וגם הרבה אורחים, ואינם מועטים. אכן בדבר שהוא רק לשעה מועטת לא אסרו חז"ל דלמא יבוא באותו פעם אורח, ואם יבוא אינו רק אחד, לכן הכא גבי דבר מחובר כגון לבנות כותל, או לקצור שדהו, חיישין לאורחים ואסור. מה שאין כן גבי שביעית, דמוציא זבלים לאשפתות אינו רק לשעה, בזה לא חיישין לאורחים, והוא הדין גבי נר חנוכה שאינו אלא חצי שעה. ולעיל [סימן רמ"ג ס"ב בהגה] גבי מרחץ נמי שאינו אלא לשעות לא חיישין.

קמז) שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. כתב מג"א (סק"ו), לאורחים, עיין פ"ג דשביעית מ"א, כתב תוספות יום טוב שמביא הירושלמי [שם], דלא חיישין לעוברים ושבים מפני מראית העין אלא לבני עירו, וצ"ל דבשביעית הקילו, ועיין עוד סוף סימן תרע"א [ס"ח]. עכ"ל המג"א. והנה יש לחלק, דגבי שביעית אם יחשדוהו שהוא עובר עבירה, צריכין לחשוב שיש לו בית השלחין וגם שרוצה לזבל את שדהו, וזהו רחוק קצת ולא חיישין כולי האי, מה שאין כן כאן צריכין רק לחשוד שהוא שכיר. וכעין זה מצאתי גם בנהר שלום [סק"ב] ¹¹⁹ שכתב וז"ל: ולענ"ד דהתם בשלמא מבני העיר שייך חשדא, דכיון דידעי דיש לו שדה בית השלחין יחשדוהו שלזבל שדהו הוא מוציא, אבל כל שאין לו בית השלחין לא חיישין אפילו לעוברים ושבים, דלמה יחשדוהו בספק רחוק, דאפשר שיתלו שמא אין לו בית השלחין, ואפילו יש לו, שמא מוציא לאשפתות. מה שאין כן הכא דכיון דרובא דעלמא בונים בתים בשכירות, אמרי כי גם הוא מאחד מהם. עכ"ל הנהר שלום.

או לא, א"ר יוסי הדא אמרה לא חשו לעוברין ושבין מפני מראית עין. עכ"ל. ומר' יוסי הנ"ל דן המג"א דר"ל דלא חיישין לאורחים מפני מראית עין, אבל י"ל דהרמ"א סבירא ליה דהכי קאמר, הדא אמרה פירוש האי תנא דמתניתין דמתיר להוציא זבלים לאשפתות משיפסקו עוברי עבירה ולא חש למראית עין אף אח"כ שלתוך בית השלחין הוא מוציא, ועל כרחך משום דבני העיר יודעין בו שאין לו בית השלחין, הוא מיירי באופן דלא חשו לעוברין ושבין, פירוש דליכא עוברין ושבין, דאי איכא עוברין ושבין אז אסור אף אח"כ, דאף דלית חשד מפני בני העיר אבל יש מראית עין מפני העוברין ושבין, אלא על כרחך מיירי במקום דלא באו שם עוברין ושבין, וא"כ לא רק קושיא ליכא, אלא אף ראייה יש מהכא לרמ"א ז"ל.

קמז) שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם וכו'. כתב במג"א (סק"ו), עיין פ"ג דשביעית [מ"א] כו', דלא חיישין לעוברים ושבים כו', וצריך לומר דבשביעית הקילו. ראיתי בתשובת חתם סופר (חאו"ח סימן ס') תמה, דאדברא בשביעית נחשדו ולא על השבתות [גיטין נד.], ועוד מסברא חמיר טפי מעשה בגופו להוליך זבל מאמירה לנכרי בשבת. גם מש"כ המג"א מסימן תרע"א [ס"ח], ושם [סק"ב] תירץ דבליילה לא שכיחי אורחים, גם זה דוחק, דנר חנוכה זמנו עד שתכלה רגל מן השוק ואז שכיחי אורחים. לזה כתב דבירושלמי קאי היכא שבני עירו יודעים אם יש לו השלחים, ומשום הכי לא חיישין לאורחים, דגם המה כשיראו שהוא מלאו לבו להוליך זבל בפרהסיא בפני בני עירו ישראלים, ידעו האורחים ויבינו מסתמא יודעים בני עירו שאין לו בית השלחים, דאי לאו הכי לא מלאו לבו לעשות כן, ומשום הכי לא חיישין לאורחים, והוא הדין והוא הטעם בנר חנוכה, וכן נמי במרחץ דשכנים הם ישראלים לא חיישין לאורחים מהאי טעמא. אבל תשובה אשכנזית [שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן תכ"ז ודפוס קרימונה סימן מ"ב] מיירי מאדם הדר בין גוים, ולכשיבואו שם אורחים יחשדוהו לומר הואיל ודר בין הגוים ואין ישראל רואהו מלאו לבו לעשות רע, ומשום הכי איכא חשד מפני האורחים. וברא מזכה אבא, עיין בתשובת כתב סופר (בסימן מ"ד) מפרש כוונת מרן החתם סופר ז"ל. ועיין בתוספות חדשים אשר סביב המשניות [שם] מה שכתב בזה, ועיין בתשובת נודע ביהודה מהדורא קמא (חאו"ח סימן י"ב), ובמהדורא תניינא (חלק או"ח סימן ל"ח). ועיין תשובת ברכת יוסף (או"ח סימן ו' בד"ה וליתר) מה שכתב בדברי המג"א כאן, ועיין בספר חמד משה [סק"ג] ¹¹⁸. (ובדברי הפמ"ג כאן א"נ [אינם נראים]). ועיין תשובת מהר"י באסאן (לחמי תורה [סימן ד']), ובתשובת זרע אמת (ח"א [סימן ל"א]). ועיין בתשובת ברכת יוסף (או"ח סימן ד') שכתב, דאין כוונת המג"א כמו שהבין הנודע ביהודה, אלא דר"ל דבשביעית שייך פסידא שהוא זמן מרובה, ובסוף ימי השביעית אמרינן לא פלוג, א"כ גם גבי שבת לא שייך פסידא. ועיין

אוצר ההלכה

להקל, מה שאין כן כאן הוא בשני דברים להיפך, שאין כאן פירות שנוטל העכו"ם, ועוד עיקר המלאכה נעשית בשביל ישראל אלא העכו"ם קיבל שכירותו בשביל זה, ומשום הכי יש להחמיר יותר.

קנ) שם בהגה או לבני ביתו שיחשדו אותו. כתב במג"א (סק"ז), לבני ביתו שיחשדו וכו', אבל יחשדוהו ששכר העכו"ם לימים ואמר ששכרו בקבלנות וכו'. עכ"ל המג"א. לכאורה למה יחשדוהו שהוא משקר, וי"ל שיחשבו שמה שאומר שהוא בקבולת הוא כדי שלא ישכרוהו אחרים, דהוא מפחד דיעבוד אצלו היום ולמחר יוטב בעיני אחרים לשכור אותו, ולכן מפרסם שהוא שכרו בקבולת ולא רק בתור שכיר יום כדי שיתאשו אחרים מלשכור אותו, (אבל אין סברא לומר דהחשד הוא משום שרוצה שיעבוד גם בשבת).

קנא) שם ואם היתה המלאכה חוץ לתחום. וליכא למיחש לאורחים, לפי שאין ישראל דרים באותו מקום. ולפי זה אם יתאכסנו שם אורחים לשבות כי קדש עליהם היום אין לחוש, יען אומרים הגוים בבתייהם הם בונים. [ו]אם דר שם איזה בעל הבית אסור, אי משום אורחים אי משום בני ביתו כמו שכתב מור"ם, והוא מתשובה אשכנזית [שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן תכ"ז ודפוס קרימונה סימן מ"ב] שכתב מרן בב"י. יע"ש. ובמג"א ז"ל [סק"ח] כתב, לפי שאין דרך ישראל לשבות אלא אצל יאודים. ולפק"ד אין זה מספיק, אם לא מהטעם שכתבתי. ודוק.

(ברכות מים)

קנב) שם ואם היתה המלאכה חוץ לתחום. עיין מה שכתב הרב מגן אברהם [סק"ח], ובשו"ת נודע ביהודה סימן הנזכר [מהדורא קמא אור"ח סימן י"ב]. (מחזיק ברכה – סק"ג)

קנג) שם ואם היתה המלאכה חוץ לתחום. וכתב המג"א (סק"ה) [סק"ח], וליכא למיחש שיקלעו אורחים לשם, דמסתמא אין דרך ישראל לשבות אלא אצל יהודים. ובנודע ביהודה הנ"ל [מהדורא קמא] סימן י"ב כתב שהוא דוחק גדול, ועל כן כתב הוא דלא שייך חשש אורחים אלא כשהמלאכה היא בביתו של ישראל שדר בה או סמוך לה וכו', אבל אם הוא רחוק מביתו מה בכך שיבואו אורחים, ומניין ידעו ויבינו הנך אורחים שהיא מלאכת ישראל כלל, רק יסברו שהוא ביתו של נכרי ומלאכת נכרי הוא, ומיושב שפיר קושיית המג"א. ע"ש.

(ילקוט הגרשוני – סק"א)

קנד) שם ואם היתה המלאכה חוץ לתחום וכו'. כן הוא בש"ס מועד קטן (דף י"ב ע"א). והנה בהך דלא ישכיר אדם מרחץ לנכרי מפני שנקראת על שמו [עבודה זרה כא:], לא מצינו חילוק זה בין תוך התחום או חוץ לתחום, ולכאורה דין אחד להם, דחוץ לתחום מקום שאין רואה לא שייך מראית עין, מ"מ

אמנם לי יראה דלהמג"א לא ניחא ליה לחלק כנזכר, דמשמע ליה מלשון הירושלמי דבכל אופן אין חוששין לאורחין. דאיתא שם, הדא אמרה לא חשו לעוברין ושבין מפני מראית עין, ולא אמר לא חשו כאן¹²⁰ (עיין במראה הפנים ופני משה שם). והנה מה שציין לסימן תרע"א [ס"ח], עיין בירור דבריו במחצית השקל. ואעתיק פה מה שכתבתי בחידושי על הגמרא שבת (דף כ"ג ע"א) חצר שיש לה שני פתחים וכו', מדבהאי לא אדליק וכו', והנה לכאורה יש לתמוה מאי האי דקאמר, אי ידעו החוששים דאינו מחוייב רק בפתח אחד, א"כ למה יאמרו כן, ואי לא ידעו א"כ מאי קאמר מדבהאי לא אדליק בהשני נמי לא אדליק, בלא זה הא אינהו סברי דמחוייבין להדליק בשניהם, ואין לומר דיחשבו דשל שני בעלי בתים הם הפתחים, [דא"כ] הקושיא הנזכרת תקשי, דל"ל ההוכחה ומה היא ההוכחה מגברא לגברא. ויש ליישב בדוחק.

ועוד י"ל, דהנה באמת החשש דחוששים הוא שמא יוציאו עליו לעז שלא קיים את הדין המחוייב, ולזה שמא יטעו ויחשבו שצריכים להדליק בשני פתחים והוא לא הדליק רק באחת, מפני זה לא נצוה להדליק בשני פתחים דאין אנו אחראים לזה, דא"כ נעשה עוד דברים מפני שיש חוששים שצריכים לעשותם, ועוד סוף סוף כשיגידו שזה לא הדליק בשני הפתחים יודיעו להם שאין צריכים רק באחת. אבל זה אנו חוששים, פן יאמרו בלבם מדבהאי לא אדליק בהאי נמי לא אדליק, וילכו ויגידו שהוא לא הדליק כלל בחשבם שצריכים להדליק בשניהם וכולן מצוה אחת היא כמו ארבע ציציות, ולזה יאמרו מדבהאי לא אדליק מסתמא בשניה נמי לא אדליק, דלמה יעשה חצי המצוה, ועיין מה שכתבתי שם בעזה"י לתרץ בזה קושיית הב"י [סימן תרע"א] הובא במג"א [שם סק"ב].

קמה) שם בהגה יש לחוש לאורחים הבאים שם או לבני ביתו שיחשדו אותו וכו'. הוא הדין למלאכת תלוש בביתו של ישראל יש לחוש שיחשדוהו בני ביתו. והא לא פליג עם מהר"י אבוהב שהביא ב"י [סוף] סימן רמ"ג. דברי יוסף (סימן ט').

עבדנין שכירי חדש מישראל בבית סגורה דליכא למיחש לרואים, מותרים לעשות בצנעא בשבת. דברי יוסף שם.

עש"ב ובשו"ת מים רבים (סימנים ט"ו וי"ו וי"ז).

(ברכי יוסף – ס"ק ב'–ג')

קמז) שם בהגה או לבני ביתו שיחשדו אותו. מג"א (סק"ז) לבני ביתו וכו'. צ"ע לחלק למה ידעו שם וכאן לא ידעו האמת, ואין דומה לשדה שמחלק הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] ומתיר אריסות ואוסר קבלנות, משום שרואה שנוטל הפירות באריסות ולא בקבלנות, אבל למה לא ידעו ששכרו בקבלנות. וי"ל שם ג"כ נוטל באמת העכו"ם הפירות כולם ומבורר הוא, ועוד עיקר המלאכה נעשה שם בשביל העכו"ם, משום הכי יש

ב לפסול האבנים ולתקן הקורות אפילו בביתו של גוי אסור כיון דלצורך מחובר הוא, ואם

באר הגולה

עשו כן לא ישקעם בבנין: הגה ויש אומרים דאם אינו מפורסם שהוא של ישראל שרי (כל זו [סימן ל"א דף ל' ע"ג]):

ג. שם התוספות

[עבודה זרה דף כ"א]

ע"ב ד"ה אריסא והרא"ש [שם פ"א סימן כ"ג] מההיא דירושלמי שם בפרק קמא דעבודה זרה [ה"א, ובשבת פ"א ה"ח; הגהות מיימוניות הלכות שבת פ"ו אות מ'; סמ"ג לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג]: ג. ב"י בדעת הרא"ש שם בשם זקינו של אביו:

אוצר ההלכה

קנו) שם לפסול האבנים ולתקן הקורות וכו'. עיין בדגול מרבבה, ונראה לפע"ד וכו'. נ"ב: לפע"ד יש לפקפק טובא, דהא מבואר במג"א (סימן שכ"ה סקל"א) והוא מדברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ב], בדבר של פרהסיא אפילו עשאו מעצמו משלו לצורך ישראל אסור לעולם, וא"כ כל ההיתר הוא משום הקציצה, וכיון דבמחבר חיישין למראית עין שלא ידעו הקציצה, א"כ אין חילוק אם האבנים הם של נכרים כיון שעשאו בפרהסיא לצורך ישראל. וצ"ע¹²¹.

קנו) שם לפסול האבנים ולתקן הקורות וכו'. וכתב הדגול מרבבה, דאם העכו"ם מסתת אבנים שלו שהישראל עשה עמו קבולת, והברירה ביד העכו"ם לסתת אבנים אחרים ולקחת אלו לעצמו, אפילו עושה לצורך ישראל ומפורסם שעושה לצרכו, אפילו הכי מותר אם אינו עושה בביתו של ישראל. ע"ש. והנה בתלוש כהאי גוונא, היינו דבר שאין שם הישראל נקרא עליו, עיין קונטרס אחרון [(בש"ע הגר"ז] סק"ג), והיינו דינא דשו"ת הרשב"א ז"ל [ח"ה סימן רי"א] בערבה שהביא המחבר בסימן רנ"ב (ס"ג), דמפורסמת וידועה שהיא של ישראל ועושה אותה במקום מפורסם, טוב להחמיר ולאסור (אבל אם אינו עושה במקום מפורסם אין בו שום חומרא), אבל בדבר ששם ישראל נקרא עליו וידוע שהוא של ישראל ועושה אותה במקום מפורסם מדינא אסור, דדינא כמו מחובר כמו שכתב המחבר כאן [ס"ד]. וכל זה בתלוש, אבל במחבר לא ידעתי אם יש חילוק בדבר ששם ישראל נקרא עליו או לא. וכיון דבמחבר לא בעינן מלאכה מפורסמת וידועה שהיא של ישראל ורק במקצת יודעים סגי כמו שכתב המג"א (סק"ב), אפשר דאף בדבר שאין שם הישראל נקרא עליו, כגון ישראל שעשה קבולת עם עכו"ם שיבנה לו בית על קרקע של עכו"ם אסור. ולכאורה אי נימא דבמחבר אין חילוק, א"כ איך הכריחו התוספות [ד"ה אריסא] והרא"ש ז"ל [פ"א סימן כ"ג] במסכת עבודה זרה (כ"ב ע"ב) [כא:]: דסיתות אבנים ולתקן הקורות אפילו בביתו של עכו"ם אסור, דהא במחבר כה"ג פליגי, דאילו לעשות הבנין עצמו אפילו רבנן מודים דאסור דברשות ישראל הוא, והיכי משכחת מחובר לקרקע בביתו של עכו"ם. ע"כ. ואמאי לא משכחת לה, הא משכחת לה בקרקע של עכו"ם. ובאמת הב"ח [אות ב'] כתב לדחות ראייה זו, דמיירי בקרקע של עכו"ם, וכן כתב בספר יראים סימן קי"ג [השלם סימן ד"ש]. אבל התוספות והרא"ש ז"ל דלא ניחא להו לתרוצי הכי, על כרחך דסבירא להו דגם במחבר אם אין שם הישראל נקרא

לא נזכר דבר זה בפוסקים בפירוש, רק בדברי הב"ח מצאתי שכתב בפשיטות דאף שכירות מרחץ יותר חוץ לתחום. ולכאורה היה נראה בעיני לחלק הענינים, ותחילה אבאר מה שכתב הסמ"ג [לאוין ע"ה דף כ"ד ע"ד] בשם מכילתא [בא פרשה ט'], "כל מלאכה לא יעשה בהם" [שמות י"ב, כ'], דאף ע"י אחרים שיעשה לו אסור. והנה לא נעלם מעין הסמ"ג דאמירה לנכרי אינו רק שבות [שבת קג.], (ותנינן) [ואמרין] בפרק מפנין [שם קכט.], כל צורכי חולה שאין בו סכנה אומר לנכרי לעשותו. אמנם כוונתו מבואר בספר יראים להרא"מ ממין [סימן ד"ש], דכוונתו דאם המלאכה היא בשל ישראל, כגון שעובד בשדה ישראל זה אסור מן התורה (או כעין דאורייתא, והוא נסמך על הקרא דכל מלאכה לא יעשה), אבל שאר מלאכות הנעשים ע"י עכו"ם כגון אפיה ובישול וכדומה, מלאכת תלוש לצורך ישראל ואינו בדבר שהוא של ישראל, פשיטא דאינו רק מדרבנן, ואדרבה היא שבות קל כמו דקאמר הש"ס [עירובין סח.]. (מי קדמית) [ולא שני לך בין] שבות דלית ביה מעשה לשבות דאית ביה מעשה. עש"ה בש"ס. והנה נוכל לומר דהא דהתירו חז"ל מראית עין דחוץ לתחום משום דלא שכיחי אינשי, התם היינו במידי דלית ביה רק שבות דרבנן, אבל בדבר שהוא מן התורה או עכ"פ כעין דאורייתא ונלמד ממדרש הכתובים, בזה החמירו. והנה מלאכת מרחץ של ישראל הוא והנכרי עושה מלאכת ישראל, בזה נראה שהוא מלאכת ישראל, דהיינו שעובד במרחץ ישראל לצורך ישראל, אבל מקבלי קבולת דהיינו שהוא נותן לנכרי דבר קצוב שיבנה לו בית, א"כ כל זמן שאין הבית נבנה הרי הוא של הנכרי, בזה פשיטא דאף אם מצוה להעכו"ם שיבנה לו בשבת ג"כ הנכרי בדידיה קעביד ואין זה מלאכת ישראל, וזה החילוק שבין מרחץ שהוא של ישראל והנכרי עובד בה עבודה ישראל אסור אף חוץ לתחום. ובזה היה נכון שלא הזכירו הפוסקים בשכירות מרחץ לנכרי בין חוץ לתחום ובין תוך התחום. אלא כיון שהרב ב"ח כתב בפשיטות דאף במרחץ הדין כן, הרוצה לסמוך עליו יש לו אילן גדול לסמוך עליו בפרט במילתא דרבנן. ודו"ק. (ישועות יעקב – סק"ה)

סעיה ב'

קנה) סעיה ב' לפסול האבנים וכו'. כתב הטור (דף קנ"ח ע"ג שיטה ד'), ואפילו סיתת הגוי האבנים בביתו וכו'. נ"ב: ויש אומרים דאם אינו מפורסם שהוא של ישראל שרי. ספר המפה והלבוש. (שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"א)

אוצר ההלכה

כרשב"א, ממילא מוכח דגם לצורך מחובר אסור, דאילו מחובר גופיה מודו רבנן דלא עדיף מהתלוש שעושה בו העכו"ם מלאכה בביתו של ישראל.

ודברי רבנו ירוחם דכתב לשון חומרא, נראה דאינו חוזר על סיתות האבנים בלבד, אלא על מה שהחמירו על עצמם שלא ליכנס באותו בית, דאפשר דס"ל לענין דינא כדעת רב נטרונאי גאון ז"ל [תורתן של ראשונים ח"ב עמ' 58] שהביא מרן לעיל סימן רמ"ג, דסבירא ליה שאפילו במקום שאסור להשכיר המרחץ, אם עבר והשכירו, עבדיה לאיסורא ונוטל מהעכו"ם שכרו. יע"ש. אלא שהגדולים החמירו שלא ליכנס. אבל לדעת האוסרים השכר בדיעבד, פשיטא דאין חילוק בין מחובר גופיה לדבר שהוא תלוש ונעשה לצורך מחובר.

ומעתה יש לתמוה על מור"ם ז"ל בהגה, שכתב דיש אומרים אם אינו מפורסם [שהוא] של ישראל שרי, והורה מורה מקום שהוא מהכלבו. דלכאורה אין לו שחר, דלסברא זו הנזכרת בספר הכלבו (סימן ל"א [דף ל' ע"ג]), משמע דאפילו במחבר גופיה אם אינו מפורסם שרי, שהרי כתב וז"ל: פוסק וכו' והעכו"ם עושה בשבת בצניעא, במה דברים אמורים בצניעא כגון חוץ לתחום וכו' אבל תוך התחום אסור וכו', ואם אין המלאכה מפורסמת שהיא של ישראל מותר. ע"כ. והתם לא הזכיר כלל סיתות האבנים ותיקון צורך מחובר אם אינו מפורסם מותר. ובעלי שיטה זו אע"ג דפוסקים כהירושלמי [שם] דפוסק כר' שמעון בן אלעזר שהרי אסרו תוך התחום, ודלא כרבנן תם ז"ל דדוחה דברי הירושלמי, מ"מ נראה שהם מפרשים דהחילוק שיש בין תלוש למחובר הוא בסתם, ובהכי פליגי רבנן ור' שמעון בן אלעזר וקי"ל כרשב"א, אבל בידוע שאינו מפורסם, כגון חצר העומדת בשכונת העכו"ם, ככהאי גוונא אפילו ר' שמעון בן אלעזר מודה דשרי, וממילא לשיטה זו מוכח דכ"ש באבנים ונסרים דשרי דלא עדיף מהמחבר גופיה כפי סברתם. ואח"כ כתב הכלבו וז"ל: וה"ר יצחק ז"ל כתב, קיבולת בתוך ביתו של עכו"ם מותר וכו', ואפילו בביתו של עכו"ם בדבר מחובר אסור באותה העיר כגון סתות אבנים ותיקון קורות לעשות בית. ע"כ. ור"ל דר"י אסר בפירוש אפילו לצורך מחובר, משום דמשמע ליה דסתם מחובר חשיב פרהסיא, ולא צריכין לפלוגתא דרשב"א אלא כדי לאסור דבר שהוא לצורך מחובר. ולפ"ז מה שתמה הרב מג"א ז"ל על בעל עולת שבת [סק"ב] שכתב דברים סותרין, דמתחלה כתב דמחבר אף אם אינו מפורסם [אסור], והדר כתב דאם אינו מפורסם לא גרע ממחובר, יע"ש [סק"ט]. ליתא, דמתחלה כתב לשיטת הש"ע, ולבסוף כתב לדעת סברא ראשונה שהביא לה הכלבו ומפרש כמו שפירשנו, וזה ברור בכוננת בעל עולת שבת. ועכ"פ דוחק לפרש דברי ההגה דקאי אכולה מילתא דגם במחבר גופיה אם אינו מפורסם שרי, דא"כ היה לו להגיה כן בסעיף א'. ולכך נראה דלא הוציא דין זה מהכלבו, אלא מדברי בעל התרומות שכתב וז"ל: אבל לעשות האבנים גזית וכו' זהו תלוש ויכול להיות מותר, ובלבד שיעשהו העכו"ם רחוק מן

עליו דינו כתלוש. ומדברי הדגול מרבבה משמע דבמחבר גמור כהאי גוונא שאין שם הישראל נקרא עליו הוא אסור, ולא התיר אלא בסיתות אבנים, שדי לנו להחמיר אם אבנים של ישראל, ולא התיר בפשיטות מטעם דגם במחבר כה"ג מותר. ואפשר דחש לומר כיון דלצורך מחובר ששם הישראל נקרא עליו הוא, דינו כמחבר ששם הישראל נקרא עליו הוא. וצ"ע. (תהלה לדוד – סק"א)

קנח) שם לפסול האבנים וכו' אפילו בביתו של גוי אסור כיון דלצורך מחובר הוא וכו'. נראה דאיסור זה דלצורך מחובר, רוב הפוסקים ז"ל אסרי ליה, שהרי התוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא] והרא"ש ז"ל [שם פ"א סימן כ"ג] כתבו, דפלוגתא דהירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א] היא בצורך מחובר, והלכה כרבי שמעון בן אלעזר דאוסר, וכן כתב הסמ"ג (לאוין ס"ה) דף י"ט [ע"ג] בפשיטות ולא הביא שום חולק. ובספר התרומה (סימן רכ"ב), אף על פי שמתחלה כתב דתקון האבנים והקורות הוי תלוש ויכול להיות דמותר, מ"מ הרי כתב במסקנת דבריו וז"ל: מיהו נראה דאסור אפילו רחוק כיון דצורך מחובר הוא, דמחבר כי האי פליגי ופסיק כר' שמעון בן אלעזר, דאילו לעשות הבנין אפילו רבנן מודו דאסור דהא ברשות ישראל הוא, דהא אף תלוש דשרי כמו כלים לכובס נכרי, היינו דוקא כשמתקנם בבית העכו"ם. ע"כ. אלמא דלמסקנא פשיטא ליה דאסור. ומרן ב"י דכתב דספר התרומה נראה שהוא מסופק בדבר, הוא תימה, כיון דבמסקנא פשיטא ליה לאיסורא. ואפשר דהוא הוכיח כן מקיצור פסקי ספר התרומה [סימן רכ"ב], שכתב לבסוף, ושמא גם זה אסור כיון דצורך מחובר הוא וכו'. יע"ש.

ומה שהביא מרן מדברי רבנו ירוחם ז"ל [ני"ב ח"ב דף פ"ב ע"ב] דכתב דיש שהחמירו, דמשמע דאינה אלא חומרא בעלמא, וכתב מרן דהוכיח לה כן מהרא"ש ז"ל, שכתב בסוף פ"ק דעבודה זרה וז"ל: וכן שמעתי שזקיניו של אבא מורי בנו לו בית בקבלנות, וסתתו האומנים בביתן בשבת ולא רצה לשקעם בבנין. ע"כ. ומשמע ליה לרבנו ירוחם דדרך חומרא היא, דאם לא כן למה ליה לאתויי מעשה זקיניו. עכ"ל. הרי כבר דחה הבנה זו, וכתב דאפשר דמייית ראייה דהלכה כרבי שמעון בן אלעזר. ע"כ. ונלע"ד דכן הוא מוכרח, דבא להוכיח דהעיקר כדברי ר"י, ולא כר"ת דפוסק הלכה כרשב"ג ומתיר אף בקיבולת בנין ביתו, דליתא מכח דפסקו בירושלמי כרשב"א, ואהא קאי וכן שמעתי שזקיניו וכו' ולא רצה לשקעם בבנין. וכן מוכח ממה שסיים הרא"ש ז"ל, וכן מוכח במועד קטן [יב]. דאמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור. וכתב עוד וז"ל: ואמרו על ר"ת כשבנה ביתו לא סמך על הוראתו ונהג בו איסור. ע"כ. וכל זה הוא להודיע דסברת רבנו יצחק ז"ל עיקר, וממילא כיון דקיבולת קרקע אסורה, גם לצורך מחובר אסור, והא פשיטא ליה להרא"ש ז"ל ולא הוצרך להביא עליה ראייה לא ממקום אחר ולא ממעשה דזקיניו, אלא מן הירושלמי גופיה מניה וביה, דכיון דאזלינן בתר הירושלמי דפוסק הלכה

אוצר ההלכה

הוא וכו'. נ"ב: והרב ב"ח ז"ל [אות ב'] תירץ דאין מוכרח פירוש זה בירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א], דפשוטו משמע דלא אסר בנין בביתו של גוי אלא במחומר ממש, דבונה ביתו של ישראל ברשותו של גוי, כגון שהקרקע של גוי והבנין של ישראל וכו'. ע"ש. ולי נראה דמלבד דהוא דוחק, דבתוך בתיהם לא משמע הכי, מלבד זה כוונת רבנו להקשות לרבנו ירוחם, דמהיכן ראה שיש מהגדולים שהחמירו על עצמם. לזה כתב שלמד כן ממה שכתב הרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ג] בשם זקנו של מר אביו שלא רצה לשקען בבנין. ולזה כתב מרן ז"ל שמשם אין ראייה, דלמא דמייתי ראייה הרא"ש דהלכה כר' שמעון בן אלעזר, או דסיתות אבנים מקרי מחומר לקרקע, אבל לא שעשה אותו משום חומרא, וא"כ מהיכן ראה רבנו ירוחם שיש מהגדולים וכו'. וא"כ קושיית מרן אינו על פירוש הירושלמי, דאפשר לפרשו כדבריו ז"ל אף שהוא עפ"י הדוחק, אלא כל קושייתו הוא על מה שכתב שיש מהגדולים שהחמירו על עצמם, שלא מצינו כן בשום פוסק זולת הא דמייתי הרא"ש משם זקנו, ומשם אין ראייה. וזהו מבואר בלשון מרן ז"ל. (יד אהרן – הגב"י)

קסב) שם לפסול האבנים וכו' אפילו בביתו של גוי אסור כיון דלצורך מחומר הוא וכו'. זה נלמד מדגרסינן בירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א], אומנים עכו"ם שהיו עושין עם ישראל, בתוך ביתו אסור בתוך בתיהם מותר. אמר ר' שמעון בן אלעזר במה דברים אמורים בתלוש, אבל במחומר אסור. ופוסק הלכה כרשב"א. ועל כרחך פלוגתייהו לפסול אבנים למחומר, דאם לא כן הלא גם הת"ק אסור בתוך ביתו, דהאיך אפשר מחומר בבית נכרי, אלא על כרחך מיירי לפסול אבנים לצורך מחומר, וזה אסור רשב"א. ונראה מדבריהם דמדינא אסור, כן כתב הרב ב"י, ואף אם אינו מפורסם שהוא של ישראל אסור משום לא פלוג. והיש אומרים הוא דעת הכל בו [סימן ל"א דף ל' ע"ג], דסבירא ליה דאם אינו מפורסם שהוא של ישראל שרי כיון דאיכא תרתי לטיבותא, שהוא בביתו של עכו"ם, וגם המלאכה בעצמה אינה מפורסמת שהיא של ישראל, וליכא לדמויי למחומר ממש. אבל אם המלאכה מפורסמת שהיא של ישראל, אז גם אם נעשית בצנעה בבית עכו"ם, כיון דאיכא מיהת בחד צד דמיא למחומר אסור. א"כ מפרש הא דקאמר רשב"א במה דברים אמורים בתלוש אבל במחומר אסור, היינו כשהיא מפורסמת שהיא של ישראל, א"כ צריך לפרש דבתלוש אפילו מלאכה מפורסמת שרי. ומקשה העולת שבת [סק"ב], וא"כ הוא תימה מדוע לא השיג רב בעל הג"ה בסעף ד'. וכתב, ואפשר לחלק בדוחק בין מלאכה שהיא מפורסמת אבל היא אינה נעשית בפרהסיא, אבל כשהמלאכה עצמה נעשית בפרהסיא בפני הכל יש לאסור יותר. והאליה רבה [סק"ז] ר"ל דמה שכתב דאסור היינו לסברא ראשונה, ומה דמשמע מותר היינו ליש אומרים, כן מפורש ג"כ בדברי העולת שבת. ע"ש. ועוד כתב [העולת שבת],

מקום החומה ובנין הבית שיחברום ויקבעום בהם שם, שלא יהא נראה בשביל אותה חומה ואותו בנין של ישראל ולא ברשות ישראל. עכ"ל. ולזה נתכוון מור"ם ז"ל לשלול אם עשה סמוך למקום הבנין, אבל רחוק ממנו מותר. והמורה מקום שצוין הכלבו טעה מצד הלשון שהורה לשון הכלבו ממש וליתא. ועיין בב"ח ז"ל [אות ב'] דהיקל בזה, ואנו אין לנו אלא דברי מרן ב"י והש"ע דפסקו לאסור בפשיטות לצורך מחומר כדין מחומר גופיה, והיא היא הסברא האמיתית והמוכרחת בכוונת הירושלמי, ולא שבקינן פשיטותיהו דהתוספות והרא"ש והסמ"ג דאסרו בודאי מקמי ספיקייהו דקצת פוסקים ז"ל, דאין ספק מוציא מידי ודאי. ונראה דמכח דפירוש הירושלמי מוכרח דבצורך מחומר הוא דפליגי, לכך הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו ה"ד] דפסק כדעת רשב"א של הירושלמי, לא הוצרך לבאר דין דצורך מחומר, דתפס לשון הירושלמי דנקט מחומר סתם דפירושו צורך מחומר, דמכשירי מחומר כמחומר דמו, והכי נקיטנן.

(מטה יהודה – סק"ה)

קנט) שם לפסול האבנים וכו' אפילו בביתו של גוי אסור כיון דלצורך מחומר הוא וכו'. ב"ח (אות ב'). עיין תוספות עבודת אלילים סוף פ"ק ([כא: ד"ה אריסא]) מה שכתבו בשם הירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א], במה דברים אמורים בתלוש אבל במחומר אסור. והוכיחו התוספות דהאי מחומר הוא אפילו רק לצורך מחומר, דהיינו סיתות אבנים, דאי מחומר ממש אף רבנן מודו דאסור. והב"ח כתב, דאיכא למימר דאיירי בבנין של ישראל והקרקע של גוי הוא דאסור, אבל סיתות אבנים מותר. [ע"כ]. ואפשר דקשיא להתוספות דא"כ אמאי מפליג בין תלוש למחומר, הוי ליה לאפלוגי בין צורך מחומר למחומר זה ממש. ועוד הא התוספות הביאו ראייה מהא דאסור ליתן כלים לכובס אלא בביתו של גוי, משמע דסיתות אבנים שהוא צורך מחומר אף בבית גוי אסור.

קס) שם לפסול האבנים וכו' אפילו בביתו של גוי אסור כיון דלצורך מחומר הוא וכו'. כתב הטור (שיטה ד'), ואפילו אם סיתת הגוי האבנים וכו'. נ"ב: מדברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ד] לא יש הכרח בדבריו שסובר כן, שהרי כתב בפירוש לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו או כותלו וכו', הרי דלא אסר אלא הבנין, אבל לסתת את האבנים בביתו של גוי אפשר שסובר שמותר. ומעתה מה שכתב המרדכי ז"ל²² דהרמב"ם בפירוש אסר לסתת את האבנים, אינו יודע היכן ראה כן. ע"ש בפרק ט"ז דף ק"פ. ויש ליישב.

קסא) שם לפסול האבנים וכו' אפילו בביתו של גוי אסור כיון דלצורך מחומר הוא וכו'. כתב ב"י (שיטה י"ז), אבל מדברי רבנו ירוחם [נ"ב ח"ב דף פ"ב ע"ג] נראה דחומרא בעלמא

אוצר ההלכה

זה מוכרח הגוי לעשות מלאכתו בשבת כדי לגומרה ליום הנועד, וזה הוי כמי שאומר לגוי לעשות מלאכה בשבת בשליחותו של ישראל. זאת ועוד דחשיב מידי דפרהסיא, כיון דתבנית האבן הלזו היא ניכרת ומיוחדת שהיא לצורך ישראל, דמלבד דצורת האבן אינה דומה לצורת אבן שמשמים הגוים על קברי מתייהם כמפורסם, עוד בה כי המכתב מכתב ישראל, וא"כ כל עובר ושב דרך החנות ורואה את הגוי מסתת בשבת, מלבד דיוודע בבירור שלצורך ישראל הוא, אף גם זאת כי כשמתקרב אצלו וקורא כתב שעל גבה יודע שהיא של פלוני ישראל, ומי התיר כזאת בתוך התחום. אי לזאת ראיתי לברר דין זה בס"ד, אולי אמצא איזה פתח היתר לזה. וזה החלי בעזר צורי וגואלי.

איתא בירושלמי פ"ק דשבת (ה"ח) ובפ"ק דעבודה זרה (ה"א) וז"ל: תני אומנין גוים שהיו עושין עם ישראל בתוך ביתו של ישראל אסור ובתוך בתייהן מותר. אמר רבי שמעון ו' אלעזר, במה דברים אמורים בקבולת, אבל בשכיר יום אסור. במה דברים אמורים בתלוש מן הקרקע אבל במחומר לקרקע אסור, ובעיר אחרת בין כך ובין כך מותר. מהו בין כך ובין כך מותר, בין בתלוש בין במחומר בין בשכיר בין בקבולת. אמר רבי [אי]לא, בין בתלוש בין במחומר ובכלבד בקבולת. ר"ש בר כרסנא בשם רבי אחא, בשבת ובאבל ובעבודה זרה הלכה כרבי שמעון בן אלעזר. ע"כ. ופירש הרב קרבן העדה ז"ל בפ"ק דשבת, בקבולת, שקצץ עמו בשכר כל מלאכתו, דאין פסידא לישראל אם לא יעשה היום, וגוי אדעתא דנפשיה עבד. אבל בשכיר יום, דמקפיד ישראל על עשיית מלאכה אסור. אבל מחומר לקרקע, כגון לסתת אבנים. אסור, אפילו בקבולת. בעיר אחרת, שנתן לגוי לעשות לו בעיר אחרת דליכא למיחש למראית העין. מהו בין כך ובין כך, מי אמרינן בין בתלוש בין במחומר, או דילמא בין בשכיר בין בקבולת. ובכלבד בקבולת, אף בעיר אחרת לא שרי אלא בקבולת וכו'. ע"כ. הנה מה שפירש הרב ז"ל מחומר לקרקע כגון לסתת אבנים, ולא הניחו כפשוטו דהיינו לבנות לו בית וכו', משום דבירושלמי תני בתוך בתייהן מותר דהיינו ברשות הגוי, ועלה קמפליג רשב"א ואמר במה דברים אמורים בתלוש אבל במחומר אסור, והיכי משכחת שיעסוק הגוי בביתו של גוי דליתסר אם לא בסיתות אבנים, דהגם דהוי תלוש הוי לצורך מחומר, שאחר הסיתות מוליכה לבית ישראל וקובעה בבנין, להכי חשוב כמחומר ואסור אפילו בביתו של גוי. ופשוט דלמד זה מדברי התוספות ז"ל בספ"ק דעבודה זרה (דף כ"א ע"ב ד"ה אריסא), דשם הביאו הירושלמי הלז להוכיח דלא כר"ת שהיה מתיר בנין בשבת בקבולת, והם ז"ל סתרו ראיותיו והביאו ראיות לאסור, ומכלל הראיות נסתייעו מדברי הירושלמי הנזכר וז"ל: ועוד דבירושלמי דפ"ק דשבת משמע דקבולת דבית אסור בין באבל בין בשבת, והכי איתא התם אומנין גוים וכו', אלמא פסיק הלכה כרשב"א דאמר בעירו במחומר אסור אף בקבולת, והוא הדין בתוך התחום. ולא מבעיא הבנין עצמו דאסור אלא אף לפסול האבנים ולתקן הקורות, ואפילו רחוק מן החומה ואפילו בביתו של גוי אסור כיון דלצורך מחומר הוא, דהא במחומר כהאי גוונא פליגי,

דאפשר דאם אינו מפורסם אפילו במחומר עצמו שרי. ואפשר דזה קשה ליה להמג"א (בס"ק ט) למה ליה לאפושזי פלוגתא, דלמא במחומר עצמו באמת אסור, שהרי לא הוצרך רק לפרש דברי ר' שמעון בן אלעזר דאמר במחומר אסור ומיירי בביתו של עכו"ם, ועל כרחך מיירי לפסול אבנים, ועל זה מוכח ההיתר באינו מפורסם לדעת הכל בו, אבל במחומר עצמו מודה. ואפשר העולת שבת סובר מדקראו רשב"א מחומר שמע מינה שדין מחומר עצמו יש לו, ואפילו במחומר עצמו מותר באינו מפורסם. וק"ל. (בגדי ישע)

קסג) שם לפסול האבנים וכו' אפילו בביתו של גוי אסור כיון דלצורך מחומר הוא וכו'. נ"ב: עיין מה שכתב מרן בב"י משם התוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא], והרא"ש [שם פ"א סימן כ"ג], וסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג], והגהות [מיימוניות הלכות שבת פ"ו אות מ']. יע"ש. וכתב עוד, אבל מדברי רבנו ירוחם [נ"ב ח"י"ב דף פ"ב ע"ב] נראה דחומרא בעלמא הוא כו', ונראה שכתב כן מפני שכתב הרא"ש כו'. ועיין מה שכתב הר"ב ב"ח [אות ב']. ולפי קוצר דעתי הגם כי אפשר לפרש לשון הירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א] כמו שפירש הוא ז"ל, מכל מקום מאחר דרבנו ירוחם בא להודיע דעת המחמירים, הוקשה לו למרן שלא היה לו לכתוב שהחמירו על עצמם כו', דמורה דלא כן להלכה, והלא בהדיא מפורש בדבריהם דמדינא אסור, ואומרו שהחמירו על עצמם מורה שלעצמם החמירו ולא לאחרים, משום הכי כתב שכתב כן ממה שכתב הרא"ש משם [זקנו] אינו מורה צד הדין אלא חומרא. יע"ש. אמנם לפירוש התוספות והרא"ש דינא נמי הכי הוא דאסור, ואין להקל. יע"ש.

קסד) שם לפסול האבנים וכו' אפילו בביתו של גוי אסור כיון דלצורך מחומר הוא וכו'. ראיתי ונתון אל לבי על המנהג שנהגו פה העירה אזמיר יע"א, שכאשר קונים אבן של שיש מפועלי אבן כדי לשים אותה על גבי מצבת המת, אינן נזהרים לפרש דבריהם עם הגוי באזהרה יתירה שלא יחקוק בשבת הכתיבה שכתב עליה הסופר בכתב אשורית, דהיינו הקינה המיוסדת עפ"י המשקל, ושם הנפטר וזמן פטירתו כנהוג, ואיזה ציורים ופרחי שושנים מפותחות סביבותיה, דלפום דינא דקמן נראה דיש לאסור החקיקה הלזו בשבת, וכל שכן כשהסופר כותב הקינה על האבן בערב שבת אחר חצות, דקרוב לודאי שהגוי יסתת ויחקוק אותה ביום שבת קודש. והאבן הזאת נקראת תלוש לצורך מחומר, שהרי אחרי ככלות כל החקיקה מסיעין אותה ע"י נושא סבל במוט לבית הקברות וקובעין אותה על גבי המצבה, וטחין סביבותיה ומחברין אותה בחומר וסיד וכיוצא ושם תהיה עומדת לעד, וא"כ אפילו שהגוי מסתתה בחנותו ולא ברשות ישראל אסור לשקעה בבנין, ולא עוד אלא דלפעמים כשהעת נחוץ כגון שרוצים קרובי המת להשתטח על קבר המת ביום ראשון בשבת או סמוך למשמרת ראש חודש, הנה הם מזרזים את הגוי למען ימהר יחישה מעשהו, וקובעים לו זמן שביים ראשון תהיה האבן הזאת קבועה על המצבה בכל יעבור, ומכח

אוצר ההלכה

ז"ל, דסבירא ליה דעיקר הדין אינו אלא חומרא בעלמא, משום דאין פירוש זה מוכרח בדברי הירושלמי, ואפשר דכוונת הירושלמי בענין אחר וכו'. ע"ש. מ"מ עיין להרב המפורסם מוהר"י עייאש ז"ל בספר מטה יהודה (סק"ב נוסק"ה)¹²³, ולהרב מאמר מרדכי ז"ל (סק"ד) שדחו דבריו, והרב מאמר מרדכי ז"ל דקדק יפה בלשונו של מרן ז"ל דכל כחו לדחות דברי רבנו ירוחם לאו מכח הירושלמי הוא. ע"ש.

ודעת הרמב"ם ז"ל בדין זה דתלוש לצורך מחובר לא נתבאר היכי סבירא ליה, שהרי פסק בפ"ו מהלכות שבת (הי"ב י"ג י"ד) וז"ל: פוסק אדם עם הגוי על המלאכה וקוצץ דמים והגוי עושה לעצמו וכו', וכן השוכר את הגוי לימים הרבה מותר אע"פ שהוא עושה בשבת, כיצד, כגון ששכר הגוי לשנה או לשנים שיכתוב לו או שיארוג לו, הרי זה כותב ואורג בשבת ומותר. במה דברים אמורים, בצנעא שאין מכירין הכל שזו המלאכה הנעשית בשבת של ישראל היא, אבל אם היתה ידועה וגלויה ומפורסמת אסורה, שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקצץ וכו', לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצרו או כותלו או לקצור שדהו או ששכרו שנה או שנים לבנות לו וכו', אם היתה המלאכה במדינה או בתוך התחום אסור וכו', ואם היתה המלאכה חוץ לתחום מותר וכו'. ע"כ. הנה דלא ביאר אלא דין תלוש גמור ודין מחובר גמור, ובתלוש מחלק בין צנעא לפרהסיא, ובמחובר מחלק בין תוך התחום לחוץ לתחום. אמנם בתלוש לצורך מחובר לא גילה דעתו, וניחזי אנן למאן נדמייה, אי לתלוש גמור להתיר בצנעא, דהיינו לסתת אבנים בביתו של גוי, אם למחובר גמור לאסור בכל גוונא בתוך התחום, ומשמע כפי זה דאפילו בצנעא דמשכחת בצורך מחובר צנעא בתוך התחום, דהיינו בביתו של גוי, אפילו הכי אסור.

ויש דעות חלוקות בזה ברבני האחרונים ז"ל מאי דעתיה דהרמב"ם ז"ל בזה, דהרב מוהר"ר ישעיא באסאן ז"ל בספר תודת השלמים (נלחמי תודה) סימן ג' דף ז"ן ע"א) עמד בפר"ש דברי הרמב"ם ז"ל הללו, וכתב דדבריו מבוארים שטעם האיסור הוא משום פרהסיא, וכשהתיר התיר כלים, וכשאסר לא אסר אלא מלאכת קרקע, וזהו שכתב במה דברים אמורים בצנעא, כלומר בכלים אין להם קול ואין הכל מכירין שמלאכת ישראל היא, אבל מלאכת קרקע יש לה קול לפי שהיא ידועה וגלויה ומפורסמת ואסור. ע"ש. ומדכתב בדעתו דדוקא כלים אין להם קול אבל מלאכת קרקע יש לה קול, משמע דבעי למימר דאפילו תלוש לצורך מחובר דייננן ליה כמחובר לגמרי לאסור, דהא נמי מלאכת קרקע מיקרי ויש לה קול, ולכך אפילו בצנעא תוך התחום אסור, ולא שרינן בצנעא אלא בתלוש גמור דהיינו כלים ככתיבת ספר ואריגת בגד. וכן כתב בדף ט"ן ע"ג, דר"י ובעל התרומה תלמידו ואחריהם כל ישרי לב בשיטת הרמב"ם וסיעתו קיימי, שתולים טעם האיסור בפירסום, ואע"פ כן אי לאו דתיקון

ופסיק הלכה כרשב"א, דאילו לעשות הבנין עצמו אפילו רבנן מודו דאסור דברשות ישראל הוא, ולא שרו אף תלוש אלא בביתו של גוי וכו'. ע"כ. הנה דהתוספות ז"ל מפרשי הך מחובר לקרקע דאמר רשב"א דהיינו סתיתת אבנים דהוי לצורך מחובר מתרי טעמי, חדא דבהכי משכחת שיהיה מחובר בביתו של גוי, ותו דבהכי דוקא הוא דצרכינן לפסוק הלכה כרבי שמעון בן אלעזר כדי לאוסרו, דאי מחובר גמור דהיינו בנין בית או כותל ברשות ישראל גם ת"ק מודה דאסור, ומה שייך לומר הלכה מכלל דפליגי, אלא ודאי דבצורך מחובר איירי. ודין זה פסקוהו הפוסקים ז"ל, הרא"ש [שם פ"א סימן כ"ג], ורבו רבנו הטור ז"ל סימן זה, וספר התרומה (סימן רכ"ב), והסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג], והגהות מיימוניות פ"ו מהלכות שבת [אות נ], ולמדהו מהירושלמי הנזכר, ומרן והרב הלבוש ז"ל בדין שלפנינו.

והנה מרן ז"ל בב"י שם אחר שהביא כל דברי הראשונים ז"ל הנזכרים, כתב וז"ל: ונראה מדבריהם דמדינא אסור וכו', אבל מדברי רבנו ירוחם בחי"ב [ני"ב דף פ"ב ע"ב] נראה דחומרא בעלמא הוא, שכתב וז"ל: ויש מהגדולים שהחמירו על עצמם אפילו שקבל הגוי לסתת אבנים בידו בדבר ידוע ותיקנם בבית של גוי עצמו. ע"כ. ונראה שכתב כן מפני שכתב הרא"ש, וכן שמעתי שזקנו של אבא מורי בנו לו בית בקבלנות, וסתתו האומנים בביתן בשבת ולא רצה לשקען בבנין, ומשמע לרבנו ירוחם דדרך חומרא הוא, דאם לא כן למה ליה לאתויי מעשה זקנו. ולי אין זה כדאי להוכיח כן, דהא אפשר דאייתי ראיה מזקנו דהלכה כרשב"א דירושלמי, א"נ מייתי ראיה דסיתת אבנים מיקרי מחובר לקרקע. מיהו מספר התרומה נראה שהוא מסופק בדבר. ע"כ. ולכאורה לא זכיתי להבין דחיית מרן הראשונה, דדחי טעמא דיהיב בדעת רבנו ירוחם דאפשר דמייתי ראיה מזקנו דהלכה כרשב"א, דלהא מלתא לא הוה צריך לאתויי מזקנו מאחר דבהדיא איפסיקא הלכתא בירושלמי כרשב"א, וכיון דדין זה לא הוזכר בתלמודא דידן והוזכר בירושלמי, והתם איפסיקא הלכתא כרשב"א, הא תו למה לי, דמי איכא ספיקא בפסק הלכה זו. וכן כתב להדיא הרא"ש ז"ל בפסקיו שם אחר שהביא הירושלמי ופסק ההלכה שפסקו שם כרשב"א, וז"ל: וכיון דפוסק בתלמוד ירושלמי כרשב"א, ולא מצינו בתלמוד שלנו שחולק עליו, מנין לנו להתיר, הלכך כל קבולת במחובר וכו' אסור, ואפילו בתלוש לצורך מחובר וכו'. ע"ש. הרי דמקמי דמייתי עובדא דזקנו, פשיטא ליה להרא"ש דהלכה כרשב"א מטעמא דהכי איפסיקא הלכתא להדיא בירושלמי ולא אשכחן איפכא בתלמודא דידן. ואפשר ליישב. ודוק.

באופן דדעת רובא דרבנותא דהפוסקים ז"ל לאסור לגוי לסתת אבנים בשבת לצורך ישראל אפילו ברשות הגוי, דמפרשי דהירושלמי דאסר מחובר ברשות הגוי לא משכחת לה אלא בהכי. והגם דהרב ב"ח ז"ל [אות כ] נתן טעם לדברי רבנו ירוחם

אוצר ההלכה

הפכיות, שהרי בדין הסיפא כתב הרמב"ם לפיכך וכו', דמהך לישנא משמע דרישא וסיפא חד טעמא נינהו וחד דינא הוה, ולא ראינו כעת שנשתמשו בש"ס ולא בפוסקים כשהוא בלשון כזה למידק מרישא לסיפא ולתרוצי בדרך נעשה, זולת בדרישא וסיפא הוה הפכיות מהן ללאו, לא כשהן שוות באו"ה [באסור והיתר], אלא דפתח בתלוש וסיים במחובר וכיוצא כי הכא. והגם דלפי הכלל שהביא לנו הרב יד מלאכי ז"ל שם (באות תפ"ח) משם הרב מוהר"ר בצלאל ז"ל [שיטה מקובצת בבא מציעא ל. ד"ה אבל לא], דלא אמרינן נעשה כשהסיפא נשנית בלשון אבל, והרב מוהר"ש אלגאזי ז"ל בגופי הלכות (כלל תכ"ג) (משום) נתן טעם, [משום] דכל היכא דתני בלשון אבל משמע דהסיפא נדרשת לעצמה ואין לה עסק עם הרישא. ע"ש. ולפי זה טפי אית לן לדיוקי רישא וסיפא ולתרוצי בנעשה ככהאי גוונא שרישא וסיפא בחד גוונא דתרוייהו משולבות אשה אל אחותה ואין צד לומר נדרשת לעצמה. מ"מ כיון דלא אשכחן כה"ג, הלב מהסס בדבר וצריך חיפוש.

ולפי דרכו של הרב מוהר"י עייאש ז"ל אין אנו צריכין לכל זה, דהא הוא ז"ל מפרש דמחובר דקאמר הרמב"ם ז"ל היינו צורך מחובר, וכפי פירוש זה הרי הדין מפורש בדברי הרמב"ם ז"ל לאסור בתלוש לצורך מחובר אפילו בצנעא בביתו של גוי כל דהוי תוך התחום. אלא דקשה לע"ד על פירוש זה, דבשלמא בלשון הירושלמי דנקיט מחובר סתם יש מקום לפרש דצורך מחובר קאמר, ומה גם דתני בביתו של גוי מותר, ולא משכחת מחובר גמור בביתו של גוי. ברם הרמב"ם ז"ל דלא נקט מחובר סתם אלא מפרש לבנות לו ביתו וכו', איך נאמר בדעתו דצורך מחובר קאמר. ואולי י"ל דיפרש דלבנות ביתו דקאמר היינו כל הצריך לבנין ביתו הוא ומכשיריו, ואתיא מכללל סיתות אבנים, וכייל צורך מחובר ומחובר בחדא מחתא לאורויי דתרוייהו שוו בדינייהו לאסור אפילו בצנעא כל דהוי תוך התחום. ומ"מ למדנו דהגם דמוהר"י עייאש ומוהר"י באסאן ז"ל חלוקים בהבנת לשון הרמב"ם ז"ל, הא מיהא לענין דינא שם הם שוים ללכת דדעת הרמב"ם ז"ל לאסור סיתות אבנים אפילו בביתו של גוי, דכמחובר דמי. ואפשר דגם מוהר"י עייאש ז"ל מודה לטעמיה דמוהר"י באסאן ז"ל, דגם תלוש לצורך מחובר קלא אית ליה כמחובר גמור.

גם הרב הפרישה ז"ל [אות ה'] חזיתיה לדעתיה דנקיט הכי בדעת הרמב"ם ז"ל, שכתב ליישב מה שנרגש מן ז"ל בב"י על דברי הטור, וז"ל: ולענין שוכר לו גוי לשנה לכתוב לו ספר או לארוג לו בגד, כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ו [היי"ב] שמותר, משום דהוי כמי שקצץ עמו לכתוב וכו' דשרי, וכתבו רבנו בשמו בסימן זה אגב גררא אף על פי שאינו ענין לו, דהא לא שקיל וטרי בענין סימן זה אלא במלאכה דמחובר. ע"כ. ועל זה כתב הרב הפרישה וז"ל: עוד יש לומר, דאילו הוה מייתי סיפא לחוד, הוה אמינא דוקא כותל שהוא מחובר אסור, אבל אבנים שהם תלושים ואינן ניכרין שהם לצורך ישראל שרי, קמ"ל דגם זה אסור דומיא

אבנים צורך מחובר הוא ואית ליה קלא הוה שרי כל שהיה רחוק מהבנין. ע"ש. הרי דנקיט בדעת הרמב"ם לאסור תלוש לצורך מחובר, דהיינו סיתות אבנים אפילו רחוק מהבנין מטעמא דאית ליה קלא. והרב מוהר"י עייאש ז"ל בספר מטה יהודה (סוף סק"ה) גם הוא נקיט הכי בדעתו של הרמב"ם ז"ל, אלא דמפרש דבריו בדרך אחרת, דלאו מכללל שמעינן מדלא התיר אלא כלים דהיינו תלוש גמור בצנעא, שמע מינה דלצורך מחובר אסור, אלא מר יהודאי גאון ז"ל מפרש דמאי דנקט הרמב"ם בסוף דבריו מחובר, לאו מחובר גמור דוקא קאמר, אלא גם מלאכת צורך מחובר נמי מחובר קרי ליה, שהרי כתב בבאור דעת הרמב"ם ז"ל וז"ל: ונראה דמכח דפירוש הירושלמי מוכרח דבצורך מחובר הוא דפליגי, לכך הרמב"ם ז"ל דפסק כדעת רשב"א של הירושלמי לא הוצרך לבאר דין דצורך מחובר, דתפס לשון הירושלמי דנקט מחובר סתם דפירושו צורך מחובר, דמכשירי מחובר כמחובר דמי, והכי נקטינן. עכ"ל. וכן כתב עוד לעיל מזה (סוף סק"ב) בדעת הרמב"ם ז"ל. ע"ש.

ונראה דהרב ז"ל לא רצה לפרש כשיטת הרב מוהר"י באסאן ז"ל הנזכר, משום דקשיא ליה דאי אתינן למידק מרישא דלא התיר בצנעא אלא תלוש גמור, דשמע מינה דתלוש לצורך מחובר אסור אפילו בצנעא, נידוק איפכא מסיפא, מדלא אסר אלא במחובר גמור כל שהוא תוך התחום, משמע דוקא מחובר גמור דלא אפשר בצנעא תוך התחום אסור, אבל כל שהוא תלוש לצורך מחובר דמשכחת בצנעא, אפילו תוך התחום שרי, והוי היפך דיוקא דרישא. ואי אתינן למימר נעשה דיוקא דרישא כסיפא עצמה כמו שרגילות בש"ס לומר כן היכא דקשיא דיוקא אדיוקא, הכי נמי נימא דדיוקא דרישא דהיינו סיתות אבנים נעשה כסיפא עצמה דהיינו לבנות לו בית דאסור אפילו בביתו של גוי, דגם בלשון הפוסקים רגילי לתרץ בנעשה, וכמו שכתב מוהריב"ל ז"ל (ח"ג סימן ס"ג) בלשון רבנו הטור ז"ל [סימן קע"ה] דדייניה בנעשה, והוא הדין וכל שכן בלשון הרמב"ם ז"ל. ועיין להרב יד מלאכי ז"ל (מערכת הנו"ן אות תפ"ח), דאייתי משם מרן החבי"ב ז"ל בכנסת הגדולה (חור"מ סימן מ"א הגה"ט אות ז') [ט"ז], דגם הוא פירש לשון הטור ז"ל בנעשה, ואפילו שהסיפא כתובה בלשון אבל. ע"ש. ועיין למורנו הרב חיים ומלך נר"ו בספר סמיכה לחיים (חור"מ סימן י"א דף פ"ז ע"א) ובספר חקקי לב (חור"מ סימן ו' דף ל"א ע"ד), שהביא כלל זה דמוהריב"ל ז"ל, והוא נר"ו פירש ג"כ דברי הטור [חור"מ סימן שס"ט] שלפניו בנעשה, והביא דברי מרן החבי"ב ז"ל הנזכרים, וכתב עוד, והגם שכתבתי שם בספר סמיכה לחיים בשם הרדב"ז ז"ל (בתשובות החדשות סימן קי"ד) [ח"ה סימן אלף תפ"ז] דנעשה בפוסקים הוא דוחק. ע"ש. מ"מ מוכרחים אנחנו לתרץ בזה כן כדי ליישב דברי הטור. ע"ש. ובדף ל"ב ע"ב כתב לפרש גם דברי הרמב"ם ז"ל [הלכות גזילה ואבידה פ"ה הי"ד] בדרך זה. ע"ש. וא"כ אנן נמי נפרש דברי הרמב"ם ז"ל דדין זה וכפשט הירושלמי הנזכר. מ"מ נראה דלא ניחא ליה כל כך לפרש כן דברי הרמב"ם הללו, מטעם שאין הלשון מורה כשתי חלוקות

אוצר ההלכה

ואנכי חזון הרבתי להרב מראה הפנים ז"ל על הירושלמי דפ"ק דעבודה זרה הנזכר (ד"ה הלכה כרשב"א), שכתב וז"ל: מכאן הביאו התוספות ראייה לדחות ראיות ר"ת וכו', וכדברי רבי אילא דמסיק הכא בהדיא דלא התיר בעיר אחרת דהיינו חוץ לתחום אלא בקבלנות, ובתוך התחום אסור אפילו בקבולת במחומר לקרקע ואפילו בביתו של גוי, והיינו לצורך מחומר כגון לסתת אבנים, ובתלוש מן הקרקע לכולי עלמא מותר בקבולת בביתו של נכרי כדאמר הכא במה דברים אמורים בתלוש וכו', וזה קאי על במה דברים אמורים קמייטא דבקבולת דוקא וכו', וכך הם דברי הרמב"ם ז"ל בזה (בפ"ו מהלכות שבת ה"ב וי"ג): וכן השוכר את הנכרי לימים הרבה וכו' כגון שיכתוב לו או שיארוג לו וכו', במה דברים אמורים בצנעא וכו', והיינו בביתו של נכרי ובמקום שלא יהא ניכר שהמלאכה היא של ישראל, ומיהו בדין מחומר לקרקע ובקבולת משמע מדבריו ז"ל דלא פסק כהך דהכא, שהרי בהלכה י"ד כתב לפיכך וכו' לבנות לו חצרו, ו[נ]לא כתב אלא החילוק שבין אותה העיר ובתוך התחום דאסור וחוץ לתחום הוא מותר, והטעם בתוך התחום אסור מפני הרואים, והיינו טעמא דלעיל בדבריו ומשום דבמחומר לקרקע ובתוך התחום הוא פרהסיא, וא"כ משמע דלצורך מחומר בביתו של נכרי מותר לדעתו ז"ל בקבולת. ונראה דהוא ז"ל סמך עצמו בזה את"כ דרבי אילא דהכא דמפרש מהו בין כך ובין כך מותר, בין בתלוש בין במחומר בין בשכיר בין בקבולת, וא"כ חוץ לתחום מותר אפילו במחומר בקבולת דליכא מפני הרואים, והוא הדין בצנעא בביתו של נכרי דלצורך מחומר וכו'. ומעתה כל שהוא בצנעא אין כאן איסור, וכך לי בביתו של נכרי באותה העיר בלצורך מחומר כמו בעיר אחרת במחומר וכו'. ע"כ. הנה מבואר דפירוש בדעת הרמב"ם ז"ל היפך כל הפוסקים הנזכרים, דלסתת אבנים בביתו של גוי שרי היפך מסקנת רוב הפוסקים הנזכרים, והיינו דמפרש דמה שחילק בסיפא בין תוך התחום לחוץ לתחום היינו חילוקא דרישא גופיה דמחלק בין צנעה לפרהסיא, וא"כ תלוש לצורך מחומר דמשכחת לה צנעא בתוך התחום דהיינו בביתו של גוי שרי. ועיקר פירושו וכל דבריו נפלאו ממני אחמה"ר ולא יכולתי להולמן, דמדכתב ומיהו בדין מחומר וכו' משמע מדבריו דלא פסק כהך דהכא וכו', לא כתב אלא החילוק שבין אותה העיר וכו', נראה שהבין בכוונת הרמב"ם ז"ל דבמחומר לקרקע חוץ לתחום שרי אפילו בשכיר יום, והיינו דמסיים דסמך עצמו על ת"ק דרבי אילא וכו' בין בשכיר בין בקבולת. ואם זה כוונתו קשיא טובא מכמה אנפי, חדא דמהו זה שמסיים וא"כ חוץ לתחום מותר אפילו במחומר בקבולת דליכא מפני הרואים. וזה תימה, דהא לפי פירושו אפילו בשכיר יום שרי ומאי איריא קבולת. ותו דאעיקרא הרמב"ם ז"ל לא התיר אפילו חוץ לתחום אלא בקבולת, שכן מעיקרא כתב לאסור תוך התחום להפוסק עם הגוי לבנות לו חצרו או כותלו או ששכרו שנה או שתיים לבנות לו חצר, ועלה מסיים ואם היתה המלאכה חוץ לתחום מותר,

דשכרו לכתוב לו ספר או לארוג לו בגד בלא קציצה לשנה. עכ"ל. הנה דגם הוא ז"ל נקיט הכי בשיטת הרמב"ם לאסור לסתת אבנים לצורך מחומר אפילו בביתו של גוי, כמו שאסור בשכירות יום אפילו בתלוש גמור ואפילו בצנעא, וליכא למידק מסיפא דדוקא מחומר אסור אבל צורך מחומר מותר, אלא אדרבא דייקנן איפכא. והנך רואה דאמרה למלתיה שכן הבין רבנו הטור בדעת הרמב"ם ז"ל, ולכוונה זו העתיק רישא דבבא זו דהויא שלא מעניינו בסימן זה, והוכיח בדעתו דגם תלוש לצורך מחומר דינו כמחומר לאסור, וכשיטת רבנו הטור ז"ל גופיה דאסור בפירוש. ונראה דטעמו דמפרש דברי הרמב"ם כפירוש מוהר"י באסאן ז"ל, דהגם דמחומר דסיפא הוי מחומר גמור ולא תלוש לצורך מחומר כדפריש (מוהר"א) [מוהר"י עייאש] ז"ל, מ"מ סבירא ליה לדינא דצורך מחומר דינו כמחומר גמור, ואפשר משום דאית ליה קלא כנזכר.

ובן ראיתי להרב חרדושי אנשי שם ז"ל אשר סביב המרדכי פרק כל כתבי [שבת סימן תי"א] אות ע"ג ד"ה מוהר"ם, שכתב וז"ל: אפילו לתקן אבני גזית ולפסלן ולתקן הקורות והנסרים רחוק מן החומה שאינו נראה בשביל אותה חומה, בהא מסופק ר"י הואיל וצורך מחומר, ורמב"ם ז"ל אסר בפ"ו דשבת. עכ"ל. הנה דגם הוא ז"ל פשיטא ליה בדעת הרמב"ם ז"ל לאסור סיתות אבנים אפילו בביתו של גוי ואפילו רחוק מהבנין שאינו ניכר שהוא לצורך ישראל כמדובר. אלא דלעומת זה ראיתי להרב יד אהרן ז"ל (בהגה"ט)¹²⁴ שכתב וז"ל: ואפילו אם סיתת הגוי האבנים, נ"ב: מדברי הרמב"ם לא יש הכרח שסובר כן, שהרי כתב בפירוש, לפיכך הפוסק עם הגוי לבנות לו חצרו או כותלו וכו', הרי שלא אסר אלא הבנין, אבל לסתת האבנים בביתו של גוי אפשר דסובר דמותר, ומעתה מה שכתב המרדכי ז"ל דהרמב"ם בפירוש אסר לסתת אבנים, איני יודע היכן ראה כן, ויש ליישב. עכ"ד. ואין ספק דזה שכתב משם המרדכי כוונתו על חרדושי אנשי שם סביב המרדכי כנזכר, דבמרדכי גופיה ליתנהו להני מילי. ומה שכתב בשמו דהרמב"ם אסר בפירוש, ט"ס הוא וצ"ל בפ"ו ככתוב שם, ולאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר כנזכר. ומיהו דעתו ז"ל בסברת הרמב"ם ז"ל, דסיתות אבנים בביתו של גוי אפשר דסבירא ליה דמותר, היפך כל האמור. ולפקע"ד תמהני טובא בעיקר קושייתו על הרב חרדושי אנשי שם ז"ל דהיכן ראה כן בדברי הרמב"ם, אחמה"ר קשיא טובא, דמלבד דכן נראה מדקדוק דבריו מרישא לסיפא כנזכר, ואילו הוא ז"ל לא העתיק אלא סוף דברי הרמב"ם ודקדק מהם בהיפך, עוד זאת דאשתמטיתיה לפי שעה דברי הרב הפרישה הנזכר, שכתב להדיא דדעת הרמב"ם לאסור סיתות אבנים, ושכן הבין הטור ז"ל בדעתו כנזכר. וזה יש להרגיש על הרב מטה יהודה ז"ל, דכל יומא שמעתתיה דהרב יד אהרן ז"ל בפומיה, ואילו הכא מאחר דאיהו ז"ל הכי סבירא ליה בדעת הרמב"ם לאסור איך לא תמה עליו בזה.

אוצר ההלכה

שאר הקושיות שהקשינו על הרב מראה הפנים ז"ל אכתי בדוכתייהו קיימי. גם מכל מה שכתבנו מתבאר דאפילו מאן דמיקל בדעת הרמב"ם להתיר סיתות תוך התחום, אינו אלא על פי התנאי דצנעא שאינו ניכר שהמלאכה של ישראל, אבל להתיר לגמרי בכל גוונא זו לא שמענו.

וא"כ אתאן לדינא דקמן דהגוי מסתת אבנים בתוך התחום בחנותו לעיני כל עובר ושב, והמלאכה מפורסמת גלויה וידועה לכל מראה עיניו שהיא של ישראל ולצורך ישראל היא נעשית, נראה לאסור להניח לגוי שיסתתנה בשבת, דהא כל שניכר שהוא מלאכת ישראל אפילו בביתו של גוי אסור, כ"ש בחנות פתוחה לשוק דחשיב פרהסיא ואסיר, כ"ש וכ"ש דבקרוכ איש אצל האבן וקורא כדרכו הכתב והמכתב, מכיר ג"כ בפרטות מי האיש בעל האבן הזאת, כיון דשם המת כתוב וחוקק עליה, וקרובי המת ניכרים וידועים לבני העיר, וזה פירסום יותר ויש להחמיר בו, וגרע טפי מסתם מלאכת פרהסיא דעלמא, כמו שכתבו הרב מג"א ז"ל לקמן (סימן רנ"ב סק"י) והרב פרי מגדים ז"ל חלק אשל אברהם סימן זה (סק"ג) בדעת מרן ז"ל, דהפרש יש בין נקרא שם ישראל עליו היינו ידוע ספינה זו של איש פלוני, דמדינא אסור משום מראית העין, לכשאינן שם ישראל ידוע נקרא עליו רק יודעין שהוא של ישראל, כמו כתונת ביד הכובס וניכרים שהם של ישראל, דבהא אמרינן דטוב להחמיר, אבל בספינה דנקרא שם ישראל פלוני עליה, אף באין מקום מפורסם אסור. ע"ש. ובנדון דידן איתנהו לכולהו, דתבנית האבן ניכרת לכל שהיא מצבת אבן ישראל, וגם הקורא הכתב יודע ביחוד של איזה ישראל הוא, וגם שמעמידה במקום מפורסם כדי לפתח פתוחה מעשה רוקם, דפשיטא ודאי דאסור להניח לגוי לסתתה בשבת. ועיין לקמן סימן רמ"ז [ס"א ובמג"א סק"ב], דהחמירו באגרת שלוחה ע"י גוי מערב שבת טפי מכלים, משום דכתב ישראל ביד גוי ניכר ומיחזי כשלוח[ו], ועיין שם הדברים. ק"ו כשקובע לו זמן קצר ככתוב בשאלה שמתנה עמו שתהיה מוכנת ליום אחד בשבת, דמסתמא לא יוכל הגוי לגומרה אם לא שיעשה מלאכתה גם בשבת, דמצד זה נמי אסור, דהוי כמצוה לגוי שיעשה מלאכה בשבת. וכן כתב הרב ט"ז ז"ל (סק"ח) [סק"ה], דאם שכרו לגמור ספר או בגד תוך זמן פלוני, הוי כמקפיד אם יבטל איזה יום ואסור. ע"ש. וכתב על זה הרב משבצות זהב ז"ל שם וז"ל: עיין ט"ז, החמיר כשקובע לו זמן, דאדעתא דישאל עביד לגמור תוך הזמן, והרב אליה רבה ז"ל (אות י"ב) מתיר בכה"ג, דאם לא יעשה בשבת יעשה בחול. ע"ש. וסברת הרב ט"ז נראה נכון, כיון שקובע לו שצריך לו הבגד תוך הזמן, וידוע שאי אפשר לגמור אם לא שעושה בשבת ג"כ, הוי כמצוה לעשות בשבת, ואף דאם יאנוס הגוי עצמו וישב כלילה יוכל לגמור בחול, מ"מ אדעתא דישאל קעביד. ע"ש. ואם כל כך החמירו בספר או בגד דהוי תלוש גמור, כ"ש בסיתות אבנים דהו צורך מחובר, דמצד דחשיב פרהסיא יש להחמיר בו יותר. וכיוצא לזה כתב הרא"ש ז"ל בפ"ק דשבת (דף י"ט ע"א [סימן ל"ו]) גבי אין משלחין איגרות, דדוקא ברביעי וחמישי מותר, דגוי אדעתא

אלמא דלא התיר חוץ לתחום אלא קבולת דאסר תוך התחום, וכן בפ"ה מהלכות אבל הי"ב פסק להדיא שכיר יום בעיר אחרת לא יעשה לו, ועיין שם בהגהות מיימוניות (אות ל') דכתב דעבודת קרקע דהויא פרהסיא אפילו בעיר אחרת אסור. ע"ש. וכל זה כרבי אילא דסבירא ליה ובלבד בקבולת היפך ת"ק ידיה דדין שבת ואבל ועבודה זרה שוין כמו שאמרו שם בירושלמי, ובשלשתן פסק הירושלמי כרשב"א, ומי דחקו לפרש זה בדעת הרמב"ם דבתלוש פסק כרבי אילא דבביתו של גוי שרי ובמחבר פסק כת"ק דרבי אילא, מאחר דמפורש בדבריו הכא ובהלכות אבל דבשתי החלוקות פסק כרבי אילא, וגם בתלוש לצורך מחובר מבואר דעתו לאסור אפילו בביתו של גוי וכדכתיבנא לעיל משם כמה מרבוותא ז"ל. סוף דבר לא ירדתי לעומק דעתו ודבריו צל"ע.

איברא דהא דפרכינן עליה במאי דמפרש בדעת הרמב"ם דסיתות אבנים שרי בביתו של גוי תוך התחום בצנעא דהוי היפך סברת רוב הפוסקים כנזכר, חזינא השתא דסברא זו לא נפלאה היא ולא רחוקה, שהרי מור"ם ז"ל בהגה כתב בשם י"א, דאם אינו מפורסם שהוא של ישראל שרי. ע"כ. והם דברי הכלבו [סימן ל"א דף ל' ע"ג]. והגם דהרב תוספת שבת ז"ל (סק"י) כתב דטעם פלוגתייהו הוי דלדעה הראשונה, והם התוספות והרא"ש ז"ל, סיתות אבנים דמי לגמרי למחובר, ואסור אף אם אינו מפורסם שהוא של ישראל משום לא פלוג, והי"א ס"ל דאם אינו מפורסם שהוא של ישראל שרי כיון דאיכא תרתי לטיבותא, שהוא בביתו של גוי וגם המלאכה בעצמה אינה מפורסמת שהיא של ישראל, אבל אם היא מפורסמת שהיא של ישראל, אף אם נעשית בצנעה בבית הגוי, כיון דדמי בחד צד למחובר אתי לאיחלופי במחובר ממש ואסיר. ע"ש. ולפי דבריו ז"ל ודאי נראה דדעת הרמב"ם כדעה קמייטא שהוא דעת הטור לאסור צורך מחובר אפילו בצנעא. מיהו ראיתי להרב מאמר מרדכי ז"ל (סק"ה) שכתב על דברי מור"ם ז"ל הללו וז"ל: והנני יוסיף להפליא, דלפ"ק נראה עיקר דאין כאן מחלוקת כלל, שהרי מדברי הרמב"ם משמע בהדיא כהי"א, והרי מרן ז"ל כתב בס"א בסתם כדברי הרמב"ם. גם מור"ם בדרכי משה [אות ב'] לא כתב זה בלשון מחלוקת, והמעין בכלבו (דף ל"א) ובארחות חיים [הלכות שבת סימן ש"ן מקור י"א זה שהזכיר רמ"א, יראה שכתבו מה שכתבו על פי הבנתם בדברי הרמב"ם ז"ל, ומודים בסיתות אבנים, וצ"ל דהיינו במפורסם, ובשאינו מפורסם שרי כמו שביארו אח"ך, ונמצא לפ"ז שאין כאן מחלוקת. אמנם מדברי מור"ם ז"ל בהגה לא משמע הכי וכו'. ע"ש. הרי דסבר מר בדעת הרמב"ם דמחלק גם בסיתות אבנים בין מפורסם לשאינו מפורסם, דבביתו של גוי ואינו ניכר שהוא של ישראל שרי, ולדעתו גם דעת מרן ז"ל כן הוא ואין כאן מחלוקת, וזה כסברת הרב מראה הפנים שכתב בדעת הרמב"ם ז"ל לחלק בסיתות גופיה בין מפורסם לשאינו מפורסם, וכשאינו מפורסם שאינו ניכר שהוא של ישראל והוא בביתו של גוי, אפילו תוך התחום שרי. נמצא שדעת הרמב"ם ז"ל בזה תלוי במחלוקת. אך מ"מ

אוצר ההלכה

ישראל אפילו הכי מותר, שזה עדיין לא נקרא מלאכת ישראל. והתוספות למדו איסור דסיתות אבנים מדלא משכחת מחובר בבית גוי רק בזה, וא"כ די לנו להחמיר אם האבנים הם של ישראל. ע"כ. הרי דגם הוא ז"ל קאי בשיטת הרדב"ז להתיר בכהאי גוונא. ובנדון דידן נמי דהוי באופן זה כנזכר, שכל מלאכת הריקום והחקיקה הלזו אינו פורע הישראל בעדה אפילו פרוטה רק מה שפסקו בעד דמי (האאן) [האבן], והגוי מסתתם על ידו או ע"י פועל שלו, נראה ודאי לפי דבריהם דאין כאן מיחוש איסור סתיתה בשבת, דגוי אדעתא דנפשיה קעביד, ומותר לכתחילה לקובעה על גבי המצבה. וכיוצא לזה כתב הרב גנת ורדים ז"ל (כלל ג' סימן כ"א) בגבינות לחות שמביאין לשוק ביום ראשון למכור, וידוע ומפורסם שמלאכת שבת היא, דהתיקון הוא שיתנה הישראל עם הגוי שלא יקנה ממנו אלא אם כן יעשנה גבינות, וא"כ יד ישראל לא אגידא במלאכה, וכיון דהוא דרך מקח וממכר אין אנו אחראין לטועים שיסברו שהוא דרך שכירות. ע"ש. והביא דבריו הרב שערי תשובה (סק"א).

א"ל דעדיין היתר זה מפוקפק בידינו מכמה אנפי, חדא דהרדב"ז ז"ל לא התיר כשקנאה מהגוי על מנת לסתתה אלא בתנאי שלא יסתת אותה סמוך לבנין מפני מראית העין, מינה דבנדון דידן שמסתתה בחנות פתוחה לרשות הרבים בתוך התחום, וכל העובר הוא מכיר בה שהיא של ישראל, וכשמגיע לפרק הקורא כתב שלה מכיר שהיא של ישראל פלוני, ובכה"ג סבירא ליה להרדב"ז ז"ל דאסיר אפילו כשקונה אבן על מנת לסתתה כנדון דידן. ואיברא דהרב מוהרי"ח ז"ל הנזכר חולק על זה, שהרי באופן כזה שהאבנים עדיין של הגוי המסתת, כתב להדיא דאפילו עושה האומן לצורך ישראל, ואפילו מפורסם שלצורך ישראל עושה, אם אינו בביתו של ישראל מותר, שעדיין לא נקרא מלאכת ישראל כנזכר. וכפי זה נמצא דהך דנדון דידן אין היתרו מוסכם, דלמר אסיר ולמר שרי, ומי הכניסנו בתגר זה להתיר לכתחילה נגד הרדב"ז דרב גובריה ורב חיליה בלא שום דוחק. ותו דאפילו לדעת הרב מוהרי"ח ז"ל שהתיר, עין רואה שאינו מתיר אפילו במפורסם דלצורך ישראל קעביד אלא כנדון, שהברירה ביד הגוי להחזיק לעצמו אלו האבנים שסתת בשבת ולהניח אחרים תחתיהם ואין ביד הישראל לעכב על ידו. מה שאין כן בנדון דידן שאחר שהישראל בירר האבן לפי כבוד המת ולפי יכולתו ופסק עליו דמים כפי מה שהושוו ביניהם, תו לא מצי הגוי להחליפה באחרת, דהישראל קפיד טובא שלא יחליפנה ולא ימיר אותה כנודע, וא"כ זה אות ומופת חותך היפך נדון הרב, דאדרבא היא קנויה לישראל, וכשמסתתה הגוי בשבת נמצא בשל ישראל הוא עושה, ומלאכת ישראל מקריא, ואפילו שאין הישראל פורע (בפרטות) שכר הסתיתה והחקיקה בפרטות אלא בהבלעה בתוך דמי המקח כמו בנדון שלהם, מ"מ כל שאין ביד הגוי להחליפה נראה שלא התיר הרב ז"ל. ונמצא דבנדון דידן איכא תרתי לריעותא, הן שהמלאכה גלויה ומפורסמת שהיא של ישראל דאסיר גם בכה"ג כמו שכתב הרדב"ז ז"ל, והן שאין ביד הגוי להחליפה, דגם זה אסיר כמו שכתב הרב מוהרי"ח ז"ל. ונדון

דנפשיה עביד למהר להשלים מלאכתו, אבל ישראל אינו מקפיד מתי יעשה, אבל בערב שבת אסור דמיחזי כאומר לו הוי רץ למהר וליילך אפילו בשבת, ואמירה לגוי שבות אפילו קודם השבת. ע"ש. ועיין לקמן סימן רמ"ז ובמה שכתב שם הרב תוספת שבת (ס"ק ב' וד'), הוא הדין הכא כמובן, וא"כ לא מצאתי סמך לדבר.

ואתנה את פני ליישב המנהג לפום דינא, דכד דייקנין שפיר נדון דידן שאני, ולא דמי לדין התוספות והטור ומרן ז"ל, שהרי זה האיש בעל האבן דנדון דידן לא קנה האבן מאדם אחר ומסרה לגוי זה כדי לסתתה, אלא קונה אותה מהגוי על מנת שיסתתנה, ואין זה דין התוספות ז"ל ודעימייהו, וכמתבאר מתשובת גדול דעה הרדב"ז ז"ל (בח"ה) [ח"ו] סימן שני אלפים נ"ו, שנשאל בראובן שכונה בית והתנה עם הגוי לחצוב לו אבנים מן ההר ולסתת אותם, והלך הגוי וסתת אותם בשבת, אם מותר לישראל לשקעם בבנין, לפי שראית שכתב הטור וז"ל: ואפילו סתת הגוי האבנים בביתו בשבת אסור לישראל לשקעם בבנין. תשובה. אין דברי הטור אלא בזמן שהאבנים של ישראל והוא שכר את הגוי לסתת אותם בקבלנות, ולפיכך אסור לפי שהם לצורך המחובר, ואמר רבי שמעון בן אלעזר במה דברים אמורים בתלוש אבל במחובר אסור כיון שהוא בתוך התחום, אבל בנדון דידן שקנה מן הגוי אבנים והתנה שיסתת אותם, אין בזה חשש איסור, דהוי כאילו קנה מן הגוי אבנים מסותתות ומתוקנות. ומ"מ אם הגוי מסתת אותם בשבת סמוך לבנין אסור משום מראית העין, שהרואה אומר שכירו הוא ועושה מלאכה בשבת. ואם תאמר כל מה שאסור מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור, לא קשיא, דמדינא מותר היה כיון דגוי בשלו הוא עושה ואפילו קבלנות אין כאן, אלא חומרא בעלמא אנו מחמירין שלא יאמרו וכו'. ע"כ. הנה דמחלק הרדב"ז ז"ל בין כשהיו האבנים של ישראל מעיקרא ושוב נותנן לגוי שיסתת אותם, דבכהאי גוונא איירי הירושלמי דאסר כיון דהגוי עושה מלאכה בשבת בממונו של ישראל, מה שאין כן כשבשעה שקונה האבנים מהגוי מתנה עמו לסתתם, דבכי האי גוונא גם אם יסתת בשבת בשלו הוא עושה, ומותר לשקעם בבנין, דהוי ליה כקונה ממנו אבנים מסותתות. וא"כ נדון דידן דדמי לנדון של הרדב"ז, שכשקונה האבן קונה אותה בתנאי שיסתתנה ויחקיק בה הכתב שכותב עליה הסופר, וא"כ הגם שיסתת בשבת עדיין לא נגמר המקח ולא ברשות ישראל קיימא והגוי בשלו הוא עושה.

והיתר זה עצמו של הרדב"ז ראיתו ג"כ להגאון מוהרי"ח לנדא ז"ל בספר דגול מרכבה סימן זה, שכתבו מסבירא דנפשיה על דברי מרן ז"ל הללו וז"ל: ונלע"ד דאיסור זה הוא כשהאבנים והקורות הם של ישראל ונתנם לאומן גוי לסתתם ולתקנם, אבל אם הגוי מסתת אבנים שלו ומתקן קורות שלו, שהישראל עשה עמו קבולת על הכל והברירה עוד ביד הגוי לסתת אבנים אחרות ולהחזיק אבנים אלו לעצמו, אפילו עושה האומן לצורך ישראל, אם אינו בביתו של ישראל אפילו מפורסם שעשה זה לצורך

אוצר ההלכה

דין מצד קבלת האחריות שמקבל הגוי, הותר הדבר אפילו שאין ביד הגוי להחליפה.

א דאעיקרא דדינא הא דכתיבנא דקבלת אחריות השבירה משוי ליה כדידיה לענין שבת וגוי בדידיה קטרח נראה שאינו ברור, וממקום שבאנו להביא ראיה מדין חמץ איפכא שמעינן לה, דאמר התם בפ"ק דפסחים (דף ה' ע"ב), אמר מר יכול יטמין ויקבל פקדונות מן הנכרים, תלמוד לומר "לא ימצא" נשמות י"ב, י"ט, הא אמרת רישא שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים, לא קשיא הא דקביל עליה אחריות הא דלא קביל עליה אחריות, כי הא דאמר להו רבא לבני מחוזא, בעירו חמירא דבני חילא מבתייכו כיון דאילו מגניב ואילו מתביד ברשותייכו קאי ובעיתו לשלומי, כדילכון דמי ואסיר. ופריך הניחא למ"ד דבר הגורם לממון כממון דמי, אלא למ"ד לאו כממון דמי מאי איכא למימר, שאני הכא דאמר קרא "לא ימצא". איכא דאמרי הניחא למ"ד דבר הגורם לממון לאו כממון דמי היינו דאיצטריך לא ימצא, אלא למ"ד כממון דמי לא ימצא למה לי, ומשני איצטריך סלקא דעתך אמינא הואיל וכי איתיה הדר בעיניה לאו ברשותיה קאי, קמ"ל. פירש"י, הואיל וכי איתיה הדר איהו גופיה למריה בעיניה, וזה עדיין לא נאבד, וכי אמרה רבי שמעון לההיא, היכא דאינו בעין, כגון גבי גונב קדשים שהיו הבעלים חייבים באחריותם וכו'. ע"ש. ואחד הוואה דהיינו דאיכא בין לישנא קמא ללישנא בתרא, דנפקא מינה לשאר מילי דלית בהו גילויא דקרא כמו גבי חמץ דכתיב ביה לא ימצא, דללישנא קמא למ"ד דבר הגורם לממון כממון דמי דקי"ל כוותיה, כיון דמחייב באחריותיה כדידיה דמי גם בשאר מילי. ברם ללישנא בתרא י"ל דבשאר מילי דליכא גילויא דקרא אמרינן אדרבא איפכא, דכיון דכי איתיה הדר בעיניה, אע"ג דמחייב באחריותיה לאו כדידיה דמי, ומאחר דקי"ל הלכתא כלישנא בתרא היכא דלישנא קמא אתמר בסתם ולישנא בתרא בלשון איכא דאמרי, כמו שכתב רבנו יונה ז"ל בפ"ח דברכות [מא: ד"ה ולענין פסקא] גבי נוטל אדם ידיו שחרית, וכן כתב הרב כנה"ג (י"ד סימן י' הגה"ט אות ט"ב) בשם הרז"ה [במאור חולין מ. ד"ה אמר], והריטב"א בחדושי גיטין (דף כ"א ע"א) [כו. ד"ה והרב בעל המאור], וכן כתב מרן כסף משנה (פ"ה מהלכות קרבן פסח ה"ד), דהיכא דאמרינן איכא דאמרי ואיכא דאמרי לא מתבריר הי הוי לישנא קמא ולישנא בתרא, וכן כתבו כמה מרבוותא ז"ל, (קצבם) [קבצם] כעמיר ה"ה בספר יד מלאכי ז"ל (סימן שפ"ה). ע"ש. ומינה להך סוגיא דקמן דלישנא קמא נאמר בסתם, דהלכתא כלישנא בתרא. ולפום לישנא בתרא נפקא מינה לנדון דידן, דמאי דמקבל הגוי המוכר אחריות האבן לא מעלה ומוריד לאחשוביה כדידיה להתיר לסתת בשבת, אע"ג שאם נאבדת או נשכרת הויא ממון דגוי, הא מיהא כיון דכי איתיה שלימה הדרא בעיניה לרשות ישראל, חזר הדין דשל ישראל מיקרי כיון שכבר קנאה בכסף מלא וקמה ברשותיה, והדרן למלתיך, דכיון דניכרת שהיא של ישראל פלוני חזר הדבר לאיסורו.

הרב גנת ורדים ז"ל שאני דאיירי בתלוש גמור, אבל בנדון דידן דצורך מחובר הוא מנא לן להקל.

והיה מקום להקל דאיכא עדיפותא בנדון דידן מאי דליכא בנדונם, והוא דהדבר ידוע ופשוט שהוקבע המנהג מימי עולם דכשקונה הישראל מהגוי אבן למצבה, אפילו מן הסתם, אחריות האבן הוי על הגוי המוכר עד שיושיבוה הסבלים במקום מושבה על גבי המצבה, ומנהג זה פשוט וגלוי לכל ומוסכם ביניהם, ואפילו שכר המוליכים אותה פורע הגוי המוכר מכיסו. וטעם המנהג הוא משום אונסא דשכיח, דאפשר שתפול האבן מעליהם ותשבר בהולכתה לבית הקברות, ולפעמים המת קבור בגובהו של הר וטורחים הרבה הסבלים להעלותה אל ראש ההר ולהושיבה במקומה, ועל כן עלולה מאד להשבר בדרך עליותה להר, לכך המנהג קבוע ומוסכם מימי קדם שכל עוד שלא נקבעה האבן במקומה עדיין היא ברשות הגוי המוכר, שאם תשבר חייב להעמיד לו אבן אחרת כמוה ושברי הראשונה לגוי המוכר. ולפי זה היה נראה להקל דלמפרע בשעת הסיתות והחקיקה עדיין האבן היא של הגוי ובדידיה קא טרח, וחקיקת שם המת עליה אינו עושה קנין להעמידה ברשות ישראל, דכיון שהוא מעותד ועלול שתשוב לרשות הגוי ע"י שבירה, שרי לסתתה ע"י גוי בשבת דברשות גוי קיימא, הגם שאם לא תשבר מקפיד הגוי או הישראל על החילוף כנזכר, זה כחו יפה של קבלת האחריות להעמידה עדיין ברשות המוכר. והכי אשכחן לענין חמץ, דפסק מרן ז"ל לקמן (סימן ת"ם ס"א), גוי שהפקיד חמצו אצל ישראל, אם הוא חייב באחריותו מגניבה ואבידה, בין שהוא בביתו בין שהוא בכל מקום ברשותו חייב לבערו וכו'. ע"ש. והוא ש"ס ערוך בפ"ק דפסחים (דף ה' ע"ב) כמו שנביא לקמן בס"ד. מבואר שכל שחייב באחריותו חשיב כדידיה לענין שחייב לבערו, והוא הדין בנדון דידן כמובן. ואם כנים אנחנו בזה, נקיים אנחנו ממה שגמגמנו ג"כ לעיל מתשובת הרדב"ז ז"ל דחייש למראית העין, דכל כהאי גוונא שהמנהג ידוע לכל שכל שלא נקבעה האבן על המצבה אכתי ברשותיה דגוי קיימא, הגם שכל עובר ושב רואה שהגוי מסתתה בשבת ויודע שלצורך ישראל פלוני עושה ליכא איסורא, כיון שזה הוואה יודע הוא מהמנהג הלז שאחריותה על הגוי, ובשעת הסיתות לאו אבן ישראל היא אלא של גוי, ויודע הוואה הלז דגוי בשלו הוא עושה. ושאני נדון הרדב"ז, דהגם שפסק עם הגוי וקנה ממנו אבנים בתנאי לסתתם, אין הוואה יודע מזה, ולהכי בעי שלא יהיה הסיתות סמוך לבנין, אבל בנדון דידן שתנאי זה הוקבע מימי קדם, והוא ידוע ופשוט לכל שכל קונה אבן לקובעה על גבי מצבות המתים אחריותה על המוכר, אפילו תהיה ניכרת שלצורך ישראל פלוני הוא שרי. ובהכי ניחא נמי מה שגמגמנו עוד דיש להחמיר בנדון דידן מטעם דלא מצי הגוי להחליפה וכמו שכתב הרב מהרי"ח, דלהא נמי אפשר לומר דזה שהצריך הרב דיהיה רשות לגוי להחליפה, אינו אלא כשפסק והתנה עם הגוי בינו לבין הגוי ואינו ידוע לכל, וכיון דקליש תנאיה בעינן שיהיה יד הגוי באבנים שולטת להחליף, אבל בנדון

אוצר ההלכה

דהוי שלו לגמרי משום דקביל עליה נמי זולא דאם נפחת מדמיו עליה ידיה הדר, אבל שואל הגם דקביל עליה אונסין לא קביל עליה זולא, ולהכי לא הוי שלו מטעמא דאי איתיה הדר בעיניה. וכן מתבאר מדין ישראל ששכר פרה מכהן, דאע"ג דקביל עליה נמי אונסין לאו ברשותיה קיימא. וכן כתבו להדיא הרמב"ן [ד"ה ה"ג בכולהו] והרב המאירי ז"ל [ד"ה מכנסת] בחדושי ליבמות [סו:], והיינו משום דלא קביל עליה כחשא זולא. וכן ראיתי להרשב"א ז"ל בחדושי ליבמות שם, שכתב וז"ל: הכי גריס רש"י, נהי נמי דמחייב בגניבה ואבידה, באונסין ובכחשה ופחיתת דמיה מי מיחייב, אבל בנוסחי דווקני עתיקי גרסינן, נהי נמי דמיחייב באונסין, בכחשה ובפחיתת דמיה מי מיחייב וכו'. הכא לא נחית לשוכר בלבד אלא אפילו לשואל, ולומר דליכא לדמויי דין שומרים לנכסי צאן ברזל, דאפילו שואל שהוא הגדול שבשומרים לא מיחייב אלא באונסין, ולא בכחשה ובפחיתת דמיה, הלכך לאו ידיה היא ואין כהן מאכיל אותה כרשיני תרומה, דהכי קים להו לרבנן דהוא הדין לשואל, וגבי צאן ברזל מיחייב אפילו בכחשה (וביתרות) [ובפחיתות] דמים, והכי תניא בתוספתא וכו'. עש"ב. וכן כתב הרמב"ן ז"ל בחדושי ליבמות שם. ע"ש. מתבאר מכל זה, דהא דקבלת אחריות משוי ליה כדידיה לענין אכילת תרומה אינו אלא במקבל כל מיני אחריות, דהיינו גניבה ואבידה ואונסין ויוקרא וזולא וכחשה ופחיתות דמים, דדוקא באחריות גמור כי האי חשיב כשלו ומאכילו בתרומה, אבל אי לא קביל אלא אחריות גניבה ואבידה ואונסין לבד ולא השאר לא חשיב כשלו, ולהכי כהן ששכר פרה מישראל הגם דאחריות אונסין עליו אינו מאכילה כרשיני תרומה. מעתה גבי חמץ נמי דמבואר בסוגיא דליכא אחריות על הישראל, אלא דאילו מיגניב ומיתביד וכו', ואפילו לדעת התוספות דשבועות הנזכרים דמיגניב ומיתביד באונס קאמר, על כל פנים לא קביל עליה אחריות דזולא וכו', ולהכי דוקא משום דגלי קרא "לא ימצא" אמרינן דמיחייב לבערו, הא בעלמא דליכא גילויא דקרא אדרבא אמרינן כיון דאילו איתיה הדרא בעיניה לאו ידיה הוא כיון דלא קביל עליה אחריות יוקרא וזולא, ובזה יתורצו שתי הסוגיאנות אל גורן נכון.

ומינה נמי דתא נפקת לנדון דידן, דקבלת אחריות שמקבל הגוי מוכר האבנים מגן שוייא לענין איסור שבת, דמאחר שאינו מקבל עליו אלא אחריות דשבירה וגניבה ואבידה אבל יוקרא וזולא לא קביל, לא חשיב כדידיה לגמרי למימר דבדידיה קטרח, אדרבא כיון דיוקרא וזולא רמי על ישראל אמרינן דבשל ישראל קטרח ואפילו בביתו של גוי אסיר, וכ"ש בחנות פתוחה לרחוב כנזכר. ועדיפא מינה אמינא, דלענין איסור שבת גם אם היה מקבל הגוי אחריות יוקרא וזולא, לא חשיב כדידיה להתיר בשבילו איסור שבת, כיון שאין כח ביד הגוי למוכרה לאחרים, דמלתא כדנא בפלוגתא מתנייא, והביאו מרן ב"י לקמן סוף סימן רמ"ו ז"ל: כתב בהגהות [מיימוניות] פ"ו [דפוס קושטא ה"ח] בשם סמ"ק [סימן רפ"ב עמ' ש"ב], ישראל שהשכיר שוורים לגוי לחרוש בהם וחורש בהם בשבת, זה שאלו לרש"י [תשובות רש"י סימן צ"ה], ויש שהיו מתירין אם הגוי קבל עליו אחריות מיתה וגזילה וגניבה

אלא דלכאורה קשה על זה מההיא דאמרינן ביבמות (דף ס"ו ע"א), אתמר המכנסת שום לבעלה, היא אומרת כלי אני נוטלת והוא אומר דמים אני נותן, הדין עם מי, רב יהודה אמר הדין עמה משום שבח בית אביה דידה הוו, ורבי אמי אמר הדין עמו, כיון דאמר מר אם מתו מתו (לה) [לן], ואם הותירו הותירו לו, הואיל וחייב באחריותן יאכלו. אמר רב ספרא מי קתני והן שלו, הואיל וחייב באחריותן קתני ולעולם לאו ידיה ניהו. ופריך וכל היכא דחייב באחריותן אכלי בתרומה, והתנן ישראל ששכר פרה מכהן וכו'. ותסברא נהי נמי דמחייב בגניבה ואבידה, באונסיה בכחשה ובנפחת דמיה מי מיחייב. הא לא דמיא אלא לסיפא, ישראל ששם פרה מכהן וכו', אבל כהן ששם פרה מישראל יאכילה כרשיני תרומה. ופירש"י, כהן ששם פרה מישראל, בדמיה כששכרה הימנו שמאה לו והתנה עמו להחזירה לו בדמים הללו, שאם תכחש או תאנס או יוולו (פירות) [פרות] בעולם יתן הדמים. יאכילה כרשיני תרומה, הואיל וקבלה באחריותו, ואף על פי שחוזרת בעיניה אם לא יפחתו דמיה, כל כמה דלא הדרא ידיה היא, וגבי עבדים נמי, אע"ג דהדרי בעיניהו כיון דלענין יוקרא וזולא קיימי ברשותיה אכלי. ע"כ. הרי דלענין תרומה לא אמרינן כיון דאי איתיה הדרא בעיניה לאו ידיה היא, אלא אדרבא אמרינן איפכא, דכל כמה דלא הדר וקאי באחריותיה כדידיה דמי. ואילו בסוגיית פסחים גבי חמץ ללישנא בתרא דהוי עיקר כנזכר, אמרינן דאי לאו גילויא דקרא עבדינן עיקר ממאי דאילו איתיה הדרא בעיניה לאו כדידיה דמיא אע"ג דקביל עליה אחריות, היפך הנראה מסוגיית יבמות. ויגדל התימה לפי מה שכתב הרב המאירי ז"ל בחדושי ליבמות שם וז"ל: לפי דרכך למדת שלא אמרו בצאן ברזל שתהא האשה יכולה לומר שלי אני נוטלת אלא משום שבח בית אביה, מעתה אם קבל אדם נכסים מחברו בצאן ברזל, הרי הם ברשות מקבל לגמרי ואין הלה יכול לומר שלי אני נוטל, מעתה כהן ששם פרה מישראל ר"ל שקבלה עליו בשעה ששכרה להחזירה לו כמו שהיא שוה עכשיו, ושמו עכשיו אותו השום והרי היא כנכסי צאן ברזל עליו, וכן שאם תתפטם יהיה היותר שלו וכו' ולהתחייב באחריות על שויה של עכשיו, הרי היא ברשות הכהן ויכול להאכילה כרשיני תרומה, וישראל ששמה מכהן בדרכים אלו אין מאכילה, שהרי ברשות מקבל היא, אחר שאחריותה עליו הן בכחשה הן בפחיתת דמיה וכו'. ע"ש. הרי להדיא דלאו דוקא לענין תרומה הוא דאמרינן דהויא שלו אלא גם לשאר דברים, כל דלא הוי בין איש לאשתו שקבל מחברו נכסי צאן ברזל הוי כשלו לגמרי. ואילו בפסחים אמרינן דאע"ג דאי מיגניב או מיתביד ברשותיה קאי, כיון דאי איתיה הדר בעיניה לאו שלו מיקרי. וכתבו התוספות ז"ל בשבועות (דף מ"ד ע"א ד"ה שומר אבידה), דמיגניב או מיתביד באונס קאמר דמיחייב. ע"ש. ואפילו הכי אי לאו גילויא דקרא לא חשיב שלו, היפך מאי (דמ"ש) [דמשמע] מהכא דכל דמיחייב באונסין הויא שלו לגמרי, אע"ג דאי איתיה הדרא בעיניה.

אמנם אחר ההתבוננות נראה דלא דמי כלל קבלת אונסין דשואל למקבל בנכסי צאן ברזל, דדוקא גבי צאן ברזל אמרינן

אוצר ההלכה

כרחך כיון דאין דרך בני אדם לילך בשבת לדרך רחוק כי אם לטייל, ואין דרך לטייל עד סוף אלפיים, אלא דאין דרך טיול שוה בבני אדם, על כל פנים עד סוף אלפיים אין דרך, אלא שהשוו חכמים מדותיהם שלא לחלק, ונתנו שיעור תחום שהוא סוף גבול שסתם בני אדם רשאים לילך, ואם יקרה שאחד ילך עד סוף התחום או יניח עירוב, כיון דלא שכיח לא חששו. עכ"ל. דכוותה היה נראה להקל בנדון דידן, דכיון דלא חיישינן למלתא דלא שכיח ותלינן דמסתמא אין רואה, הוא הדין תוך התחום כל שהגוי מתעסק ברחוב הגוים שאין שום ישראל עובר דרך שם בשבת, אפילו שבמקרה יעבור איזה ישראל מלתא דלא שכיחא היא ולא חששו לה, ואכתי חשיב צנעא ושרי.

ברם הא ודאי בורכא היא ולא ניתן ליאמר, דכל שהוא תוך התחום אפילו עושה הגוי מלאכתו בחדרי חדרים אסור, וכדינא דמין כאן, ולא עוד אלא דאפילו מלאכה שנעשית בחשאי בלא השמעת קול כמו תפירה אפילו הכי אסור, כמו שכתב הרב מטה יהודה ז"ל (סק"ב)¹²⁶, דבכל אופן מיקרי פרהסיא כל שהוא תוך התחום. ע"ש. והגם דאשכחן שהתירו מלאכת הגוי בשבת כל שאינו בביתו של ישראל, וכמו שכתב שם הרב מטה יהודה ז"ל וז"ל: הדבר פשוט כיון דתליא מלתא בצנעא ופרהסיא, אין חילוק בין מלאכה בתלוש למלאכה במחובר, דהרי מחובר חוץ לתחום מותר דהוי צנעא, ומטלטלין בביתו של ישראל אסור דהוי פרהסיא וכו', ובבית הגוי אפילו בגדים שידועין למלבושי הישראל שרי, די"ל שהוא מתקן כדי למכור לישראל, ואפילו במלבוש הידוע שהוא מתקן לצורך הישראל לא חילקו ושרי, ואפילו הגוי יושב בחנות שלו אין לאסור, דכהאי גוונא לא מקרי פרהסיא, ולא אסור אלא בביתו של ישראל דוקא, דאז אין לספק במלאכתו דודאי שכיר הוא בא בשכרו, ולא אסור אלא כגון ספינה דדרכה ליעשות בפרסום. ע"ש. וכן כתב הרב תודת השלמים ז"ל שם (דף נ"ט ע"א) על דברי הרשב"א ז"ל [שבת יט. ד"ה הא דתנן] וז"ל: ואין לטעות בדבריו דבביתו של גוי דוקא בעינן, דלא אתא אלא לאפוקי בביתו של ישראל, אבל לאו למימרא שצריך שהגוי יעשה דוקא בתוך ביתו ולא מבחוץ, דהא סתמא תנן [שבת יז:] ובכולן בית הלל מתירין עם השמש, ואף על פי שהעבדן שוטחן בחמה כנגד העם והכובס מכבסן על גבי הנהר במקום רואין כדרכן של אומנין הללו, וכדברי הריטב"א בפרק מי שהפך [מועד קטן יא: ד"ה האריסין] שכתב בהדיא, דהא דתנן גבי שבת ובכולן בית הלל מתירין עם השמש היינו אפילו בכובס שמכבס על גבי הנהר ובכלים מפורסמים לבעליהן, דסתמא נקטינן לה התם וכו', ולא קאמר הרב ז"ל אלא כגון ספינה דוקא שהיא ידועה לישראל ששם בעליה עליה, שקורין אותה ספינה של פלוני ומלאכת פרהסיא היא וכו'. ע"ש. הנה דשני נביאים נתנבאו בסגנון אחד, דכל שאינו עושה בביתו של ישראל שרי, וא"כ יאמר האומר דהוא הדין נמי בנדון דידן שאין הגוי מסתת האבן אלא בחנותו ולא ברשות ישראל, וכגון דא

ויקרא וזולא כי עתה הם עליו נכסי צאן ברזל, ויש שהיו אוסרין (ועפ"כ) [אעפ"כ], כיון דאין הגוי יכול למוכרה אם ירצה, נקראת בהמת ישראל בכל מקום וישראל מצווה על שביתת בהמתו, והביאוהו סמ"ג [לאוין ס"ה דף כ"א ע"ד] והתרומה [במפתחות] סימן קמ"ח וכו'. ע"כ. ובש"ע שם ס"ד הביא שתי הסברות בשם י"א וי"א, וידוע דכי נקיט מרן הכי דעתו לפסוק כי"א בתרא והיינו להחמיר, דכיון שאין הגוי יכול למוכרה נקראת בהמת ישראל. ועיין להרב יד אהרן ז"ל שם [הגב"י]¹²⁵ דנקיט נמי הכי. ואם כן בנדון דידן אפילו אם היה האחריות דיוקרא וזולא על הגוי, כיון שאינו יכול למוכרה לאו כדידיה דמיא לענין שבת, וכמאן דליתיה אחריות דמי ושל ישראל היא, כ"ש דאפילו אחריות כי האי ליכא, דודאי איסור שבת רמי עליה לכולי עלמא.

ומה גם דהרואה יראה דהרדב"ז ז"ל בתשובה הנזכרת סיים וכתב וז"ל: ותו דעיקר הדין משמע דחומרא בעלמא הוא כיון שעושה הגוי בתוך ביתו, ותו דתלוש הוא אף על פי שהוא לצורך מחובר, ויש מי שנסתפק בדין זה, הלכך כיון דבזמן שהאבנים של ישראל וסתת הגוי בביתו הוי משום חומרא או משום ספק, בנדון דידן כולי עלמא מודו דמותר, דגוי בשלו הוא עושה ואין כאן אפילו קבלנות. עכ"ל. נראה דלא סמך על הטעם ראשון לבד להתיר, והוסיף לומר דעיקר הדין הוי חומרא, והיינו דברי רבנו ירוחם [חי"ב נ"ב דף פ"ב ע"ב] שכתב מרן ז"ל בב"י. גם כתב דיש מי שנסתפק בדין זה והיינו דברי ספר התרומה [סימן רכ"ב] שהביא מרן ז"ל שם, וקרוב לזה כתב גם הגאון מהרי"ח ז"ל בדגול מרובה. ויש צד לומר דמה שעצרו כח להתיר בנדונם, היינו שסמכו עצמם על טעם זה האחרון דעיקר הדין הוי חומרא או ספק, מינה לדידן דנקטינן כסברת מרן ז"ל דמסיק בב"י דלא כרבנו ירוחם וספר התרומה, דעיקר הדין לאו חומרא הוא אלא מדינא אסור, כסברת אינך גדולי הפוסקים וכדפסק בפשיטות בש"ע, י"ל לדידן הא נמי אסור, דכי נמי קנאה מן הגוי על מנת לסתתה, הגם דמדינא אפשר דשרי משום חומרא מיהא אסור.

ולכאורה היה נראה לקיים המנהג דבכהאי גוונא ליכא למיחש למראית העין, כיון דחנות הגוי מוכר האבנים ומסתתן הגם שהיא בתוך התחום ופתוחה לרחוב דדשו בה רבים, מ"מ אינו אלא רחוב של גוים ואין ישראל דר שם ולא בקרוב לה, ועל כן אינו מצוי שישראל יעבור דרך שם בשבת, ואפילו אי מיתרמי שאיזה ישראל יעבור במקרה דרך שם, מלתא דלא שכיח הוא ולא חיישינן לה, וא"כ חשיב כחוץ לתחום ושרי, ודמי למה שכתב הרב מחצית השקל ז"ל (סק"ח) לתרץ קושיית הרב תוספת שבת ז"ל [סק"ז], שהקשה על מה שהתירו חז"ל לעשות חוץ לתחום כל האסור מפני מראית העין, דהוה להו לאסור גם חוץ לתחום כמלא עיניו פן יעמוד אדם בסוף התחום ויראה שעושים מלאכה חוץ לתחום, והשיב לזה וז"ל: בלאו הכי איכא למיחש שמא יש מי שהניח עירוב לילך ארבעת אלפים אמות, אלא על

אוצר ההלכה

ירוחם מיירי באופן שלא קיבל עליו הנכרי רק לסתת האבנים בדבר ידוע ואינו עושה הבנין כלל, כמבואר בלשונו שם, ובכהאי גוונא פשיטא דאינו אלא חומרא בעלמא. כן נ"ל ברור.

(נהורא שרגא)

קסז) שם לפסול האבנים וכו' אפילו בביתו של גוי אסור כיון דלצורך מחובר הוא וכו'. כתב בב"י, א"נ מייתי ראיה דסיתות האבנים וכו'. נ"ב: וגם זה מוכרח, שהרי בכהאי גוונא הוא דפליגי, דבנין גופיה אפילו רבנן מודו, שהרי ברשות ישראל הוא וכמו שכתב למעלה.

קסח) שם ולתקן הקורות אפילו בביתו של גוי אסור כיון דלצורך מחובר הוא. שאלה. ישראל שצוה לגוי מערב שבת שיביא לו חריות דקל בליל מוצאי שבת והגוי הביאם לו בשבת. אם יש לחוש לזה שלא יכול להשתמש בהם לצורך סכך או דפנות לסוכה או אין לחוש.

תשובה. כתב מרן ז"ל (סימן רמ"ד ס"ב), אם תיקן הגוי קורות אפילו בביתו של אינו יהודי אסור, כיון דלצורך מחובר הוא. ע"ש. ונראה דלא דמי כלל, דבנדון דידן אפשר שנחתכו בעש"ק והובאו ביום שבת קודש, אבל התם גוף המלאכה נעשית ביום השבת. ועוד דהכא התנה עמו שיביאם לו במוצאי שבת קודש, וממילא גם החיתוך יהיה בחול, רק שהגוי שינה. ועוד דהתם הם של ישראל ועשאו לו הגוי בשבת, אבל הכא הם של הגוי וישראל קנאם ממנו והם של הגוי עד מוצאי שבת קודש שיהיו של ישראל כשיפרענו, וכמו שכתב הרב כף החיים נר"ו שם (בס"ק כ"ז). ועוד דהכא לא דמי למחבר הנראה תמיד, אבל הכא הוא בשביל דירת עראי לשבעת ימי סוכות בלבד. וא"כ מכל הני טעמי נראה דאין לחוש.

(שו"ת שואל ונשאל ח"ה – סימן מ"א)

קסט) שם ולתקן הקורות אפילו בביתו של גוי אסור כיון דלצורך מחובר הוא. חריות של דקל שמסככים בהם הסוכה, שצוה עליהם ישראל לגוי בתוך השבוע, והביאם לו הגוי בשבת. יש מי שרצה לאסור מדין אבנים שכתב מרן (בסימן רמ"ד סעיף ב'), שאם סיתת הגוי האבנים בשבת אסור לבנות בהם עולמית. עכ"ד. וליתא, דהתם דוקא שהאבנים של ישראל, אבל אם צוה לגוי לקנות ממנו אבנים וסיתתן בשבת מותרים, וכמו שכתב הרדב"ז חלק (ה') [י'] סימן שני אלפים (נ"ז) [נ"ו], והרב דגול מרבבה שם, והביאם הרב כף החיים שם (ס"ק כ"ז). ועוד שכתב המג"א (כמדומה לי) דבדבר מצוה לא חיישינן שמא יאמר לגוי פעם אחרת. ועוד דמצוות לאו ליהנות ניתנו. ועיין להרב ערך השלחן (סימן תרכ"ט אות א') גבי סיכך בעצי אשרה. ע"ש. (זכרי כהונה ח"ב – מערכת החי"ת אות י"ב)

קע) שם ולתקן הקורות וכו' דלצורך מחובר הוא וכו'. בנשמת אדם הלכות שבת (כלל ב') [ג' ס"ה] מתיר ליתן קורות

אפילו עושה אותה בפרהסיא לעיני כל חי שרי כל שאינו בביתו של ישראל, הא נמי לאו מלתא היא, דהדבר פשוט ומבואר מאליו דלא התירו כן אלא בתלוש גמור כגון כלים ומטלטלים ועורות וכיוצא, אבל נדון דידן דתלוש לצורך מחובר הוא, דכבר הוכחנו משם רובא דרבוותא ומרן ז"ל עמהם דדין מחובר גמור יש לו, אין לו היתר אלא חוץ לתחום דוקא.

באופן דלפ"ק דחזרתי על כל הצדדים וצדי צדדים אפילו באנפי רחיקי ורחיקי לבקש היתר ולא מצאתי, ולע"ד יש להזהיר לסופרים שלא יכתבו האבן ביום ומוכרח לגמור מלאכתו ביום נשאר לגוי פנאי לסתתה בו ביום ומוכרח לגמור מלאכתו ביום השביעי, ונמצא הישראל עביד איסורא. ובלאו הכי אסור לסופר לכתוב בשכר בערב שבת מן המנחה ולמעלה, וכמו שאכתוב לקמן בסימן רנ"א (אות ו"ו) בס"ד. ואם אי אפשר לו לכותבה ביום אחר, על כל פנים יקדים לכותבה קודם חצות אחר הכנת צרכי שבת, ובוזה יוכל הגוי לחקוק אותה קודם השבת, ועל כל פנים יזהירו שלא יחקוק הכתב בשבת, וגם לא יקצבו לו זמן קצר שמוכרח לתקנה בשבת. והאל יצילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות אכ"ר.

¹²⁷ [ושו"י להרב בית דוד ז"ל (סימן צ"ט), שאסר לצוות לגוי בערב שבת לילך למקום רחוק לקצוץ הדס ללולב, ולהתנות עמו להביאם באחד בשבת קודם חשיכה דוקא הגם שקצץ עמו, כיון דהגוי ילך חוץ לתחום ויעקור מן המחובר לצורך ישראל, ולא שייך הכא לומר דבדידיה קטרח. ע"ש.ב. והוא מסכים למה שכתבנו בס"ד].

קסז) שם לפסול האבנים וכו' אפילו בביתו של גוי אסור כיון דלצורך מחובר הוא וכו'. כתב בב"י, אבל מדברי רבנו ירוחם [נ"ב ח"ב דף פ"ב ע"ב] נראה דחומרא בעלמא הוא כו'. נ"ב: מה שתירץ בזה הב"ח [אות ב'], פירושו דחוק, עיין מה שכתבו על דבריו הרב יד אהרן (בהגב"ה) ¹²⁸, מאמר מרדכי (בסק"ד), מטה יהודה (סק"ה) ¹²⁹. ועמ"ש הרב מג"א (בסק"ט), ע"ש במטה יהודה מה שכתב על דבריו.

קסז) שם לפסול האבנים וכו' אפילו בביתו של גוי אסור כיון דלצורך מחובר הוא וכו'. הנה הב"י הביא בשם רבנו ירוחם [נ"ב ח"ב דף פ"ב ע"ב] וז"ל: ויש מהגדולים שהחמירו על עצמם אפילו שקיבל הנכרי לסתת האבנים בדבר ידוע, ותקנם בביתו של נכרי עצמו. ע"ש. ותמה הב"י עליו דהא זה מדינא אסור ולא מצד חומרא, כמבואר בתוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא] ורא"ש [שם פ"א סימן כ"ג]. ע"ש. ולענ"ד דברי רבנו ירוחם נכונים וברורים, וכוונתו דהא דכתבו התוספות והרא"ש להוכיח דסיתות אבנים הוי כמחובר, היינו שהנכרי קיבל עליו כל מלאכת ביתו וגם לסתת האבנים, דבכהאי גוונא הוי לצורך מחובר ומינכר מילתא דלצורך זה הבנין של ישראל הוא עושה. אמנם רבנו

אוצר ההלכה

אפילו אינו מפורסם אסור. וכן כתב מנחת כהן שער א' פ"ג. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: הוא דעת תוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא] והרא"ש [שם פ"א סימן כ"ג], דדמי לגמרי למחובר, דאסור אפילו אינו מפורסם שהוא של ישראל משום לא פלוג, כמו שכתב התוספת שבת (סק"ו) [סק"י]]. (זכרון אברהם)

קעח) שם כיון דלצורך מחובר הוא, ואם עשו כן לא ישקעם בבנין הגה ויש אומרים דאם אינו מפורסם וכו' שרי. לכאורה מאי האי דלצורך מחובר הוא, הא אפילו במחובר עצמו עדיין לא השמיענו אם נאסר הבנין, וגם שם במחובר גופיה כתב בסעיף ג' דנכון להחמיר, דמשמע דמצד הדין מותר הבנין אלא דנכון להחמיר, וא"כ אמאי סתם הכא דלא ישקעם בבנין דמשמע דדין גמור הוא. עוד יש להסתפק בפירוש דברי ההגה שכתב דאם אינו מפורסם שהוא של ישראל שרי, אם כוונתו דמותר למסור לעכו"ם דיסתת האבנים, או דכוונתו דמותר לשקעם בבנין, אבל לכתחלה למסור להם לעשות אפשר דזה מודה דאסור.

(אמת ליעקב)

קעט) שם ואם עשו כן לא ישקעם בבנין. מלשון הרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ג] שהביא ב"י, נ"ל דהך דינא אליבא דכ"ע אינו אסור אלא מחומרא בעלמא, רק לכתחלה אסור מדינא, אבל בדיעבד למה יאסר יותר משאר מלאכה שעשה גוי בשביל ישראל וקצין דמותר אף במחובר, עיין סעיף ג'. ובזה אין צורך לדחק במ"ש ב"י. ע"ש. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: במג"א¹³² שהוא לפני כתוב "אין צורך שבת במ"ש" והגהתי כמו שכתוב בפנים על פי העתקת דודי הרב מוהר"ש נר"ו]. וצ"ע על הטור שפסק דמדינא אסור אפילו בדיעבד, [הערת הנ"ל: אולי י"ל דגם הטור רק לכתחלה קאמר דאסור לשקעם בבנין מצד חומרא בעלמא, דהיינו משום לא פלוג אסור לישראל לשקעם, הא אם כבר נעשה על ידי נכרי או ישראל ודאי לית כאן חששא. ומה ששינה המחבר מלשון הטור, אפשר דכוונתו לפרש לשון הטור דאינו אלא חומרא] ולא משמע כן מלשון הרא"ש. ודו"ק. ומטעם זה נ"ל שינה המחבר מלשון הטור ולא כתב אסור, להורות דאינו אסור אלא מחומרא.

(זכרון אברהם)

קפ) שם ואם עשו כן לא ישקעם בבנין. אם הוא מפורסם, ומכל מקום בדיעבד במקום הפסד יש להתיר לשקעם בבנין כמו שכתב רמ"א. חיי אדם [כלל ג' ס"ט]. משמע דמותר אפילו הוא מפורסם, והוא תמיה, דהא הרמ"א לא התיר רק באינו מפורסם, וכן כתב בתניא [ש"ע הגר"ז קונטרס אחרון סק"ד] להתיר בהפסד מרובה באינו מפורסם. ועיין באשל אברהם (בסק"ג) בשם (הלבוש) [תוספת שבת] [סק"י], דמחובר אסור אף שאין ידוע שהוא של ישראל. ובאבנים של צורך מחובר בתרתי לטיבותא שאין ידוע ובצנעה שרי, הא חדא לריעותא אסור. ובתלוש גמור כספינה

לעשות מהם נסרים לסחורה, דאינו אסור אלא אם כן לצורך בנין ביתו, מה שאין כן לסחורה לא שייך זה. ודוקא שאין נוסרין לבנין שהוא מיוחד לישראל רק לסחורה כשיזדמן לו למכור, אבל אם היו מיוחדים לאיזה בנין של ישראל, אפילו אינו הבעלים שבונה, והדבר ג"כ מפורסם שהנסרים מיוחדים לבנין זה, יש לאסור. ע"ש.

קעא) שם ולתקן הקורות וכו' דלצורך מחובר הוא וכו'. עיין בנשמת אדם (כלל ב') [ג' ס"ה]], שמתיר ליתן קורות לעשות מהם נסרים לסחורה, דאינו אסור אלא אם כן לצורך בנין ביתו, מה שאין כן לסחורה לא שייך זה. ודוקא שאין נוסרין לבנין שהוא מיוחד לישראל רק לסחורה כשיזדמן לו למכור, אבל אם היו מיוחדים לאיזה בנין של ישראל, אפילו אינו הבעלים שבונה, והדבר ג"כ מפורסם שהנסרים מיוחדים לבנין זה יש לאסור. ע"ש. ומובא בפתחי תשובה¹³⁰.

(ארחות חיים – ספינקא – סק"ז)

קעב) שם ולתקן הקורות וכו' דלצורך מחובר הוא וכו'. עיין בנשמת אדם (כלל ג' סימן ה'), דמותר ליתן קורות לעשות נסרים בקבלנות, דהיינו שיתן לו מכל שאק כך וכך, דדוקא כשמתקן לצורך אותו בית אסור, מה שאין כן לסחורה, ודוקא ברשותו של נכרי. (ומהי"ט) [ומהאי טעמא] כתב בחיי אדם שם (סימן י') [י"ד] דאסור להעמיד תנור בית החורף, אע"ג שידוע שזה נעשה בקבלנות, כיון שהוא בביתו של ישראל אסור.

(באר יעקב – קרויזר – סק"ד)

קעג) שם אפילו בביתו של גוי וכו'. כתב ב"י (דף קנ"ח ע"ד שיטה כ"ב), וסתתו האומנין בביתן כו'. נ"ב: כצ"ל "בביתן" ולא בביתו, עיין בספר בני דוד (דף ה' ע"ב (וע"ד) [וע"ג]).

(יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"א)

קעד) שם אפילו בביתו של גוי אסור וכו'. עיין בתשובת משיבת נפש (סימן ו' בד"ה בא"ח) שמפקפק על זה, דבביתו של אינו יהודי מותר בכל גווני, אלא דמיסתפינא להקל נגד התוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא] והרא"ש [שם פ"א סימן כ"ג].

(פתחי תשובה)

קעה) שם אפילו בביתו של גוי אסור וכו'. עיין בשו"ת משיבת נפש (סימן וא"ו בד"ה בא"ח) שמפקפק על זה, דבביתו של אינו יהודי מותר בכל גווני, אלא דמיסתפינא להקל נגד התוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא] והרא"ש [שם פ"א סימן כ"ג]. יעו"ש. מובא בפתחי תשובה¹³¹. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ח)

קעז) שם כיון דלצורך מחובר הוא וכו'. כתב מג"א (סק"ט), אסור ואח"כ וכו'. נ"ב: עיין לעיל סק"ד. (חדושי מוהרמ"ז)

קעז) שם כיון דלצורך מחובר הוא וכו'. כתב מג"א (סק"ט),

הערות וצייונים

130. נדפס באות הקודמת. 131. נדפס באות הקודמת. 132. ר"ל בהגהות הרב המחבר שנמצאו על גליונות המג"א שלו. ראה בהקדמה לספר זכרון אברהם (עמ' 5).

אוצר ההלכה

בבית הגוי, כל עוד שהדבר ידוע ומפורסם בתוך העיר דזאת המלאכה שעושה הגוי בדבר מטולטל הוא לצורך בנין הבית הזה שהוא [של] ישראל, ואני אומר עדיפא מינה, דאפילו מעיר לעיר כל שידוע ומפורסם שזאת המלאכה היא לצורך בית ישראל בכל אופן אסור. ומה נואלו כמה אנשים שבונים פלטרין גדולים ומוציאים הוצאות רבי רבבות דינרי זהב, ומכניסים הם וממונם באחריות בחילול שבת בקבלנות לבנותו, דח"ו יהיה העוון גורם שלא ידור בו, כי כן כתוב בספר החסידים [סימן שמ"ח], כי המחלל שבת בבנין ביתו באיסור לא ישאר לדורות. ורמזתי ברמ"ז כ"ה בסדר כי תשא "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם" [שמות ל"א, ט"ז], לדורתם כתיב, כי ר"ל דאם ישמור את השבת יהיה דירתם לדורותם. ובלאו הכי יש לפרשו על פי הדין שפסק מרן בסימן זה (סעיף ג') וז"ל: אם בנו לישראל עכו"ם בית בשבת באיסור, נכון להחמיר שלא יכנסו בו. ע"כ. וז"א [וזה אומרו] "ושמרו בני ישראל לעשות את השבת לדורותם", כתיב [לדירתם] [לדורתם], דהכוונה כשישמרו ישראל את השבת שלא לבנות אפילו ע"י גוי באיסור, אזי לדירתם יהיה לדורותם, הא לאו הכי אסור לדור בתוכו. עיין בקונטרס תנופה חיים [סדר כי תשא סימן כ"ב] בס"ד. ומי פתי יוציא ממון לבנות ביתו פלטרין של מלך ולהכניסו באחריות להיות בו איסור בונה ביתו באיסור בשבת ע"י גוי אפילו בקבלנות. ומשבח אני לאחד מרשומי עירנו מיראי ה' וחושבי שמו שהיה בונה ביתו בכפר, ואמר שאחד חכם שהיה הבנין על ידו התיר לבנות לגוי בקבלנות בשבת, וכשנתודע לי אמרתי לו שהוא איסור גמור, וביקש ממני תיקון, ואמרתי שיתן לתלמידי חכמים נצרכים כמנין שבת תש"ב אריות, וכן עשה אשריו ואשרי חלקו.

קפב) שם בהגה דאם אינו מפורסם. עיין בשו"ת שער יהודה (סימן א'), באחד שדר בווערצהווי בעיר גדולה, והבנין והרעכט שייך לאדון עכו"ם מפורסם, והיה בנין ישן נטוי לנפול ורצה האדון לבנותו מחדש, וקיבל הישראל היושב בה לבנותו בסך מסוים שהשוה עצמו עם האדון עפ"י כתב, ושהוא ישכור בנאים וכל הצריך לבנין כפי הפלאן שעשה הבויה מיינסטיר של האדון, וגם עכו"ם אחד היה קצת שותף לעסק זה. ושכר הישראל כל הבונים בקיבולת, דהיינו שהשוה את עצמו עם האומן של בנין אבנים לשלם לו מכל קלאפטיר, וכן עם אומן של בנין העצים, והם ישכרו ויתנו להבנין כל הבונים והפועלים וכל משרתי הבנין, ואין לישראל עסק בזה. והישראל הנ"ל הוכרח לצאת מן הווערצהווי, כי בנין הישן נהרס עד היסוד ויש הפסד רב אם לא יבנו בשבת, וכן האדון יקפיד על זה. וכתב שם דמותר לבנות בשבת, ומהיות טוב ימכור לעכו"ם כל זכות שיש לו בעסק הבנין מהאדון, שיהיה הוא הקונה והמוכר והעוסק, ויקח דראהן געלד ויזקוף השאר במלוה. יעוין שם טעמו. ועיין בשו"ת מהרי"א הלוי (ח"א סימן כ"ט) שכתב דהדבר פשוט דבדבר כזה שאינו רק חומרא בעלמא לדעת הט"ז כאן (סק"ד), בכגון זה לא חיישינן לקלא. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ט)

דוקא תרתי לריעותא אסור. ולא ידענא מנין לו כל זה. ובכלבו [סימן ל"א דף ל' ע"ג] משמע דאף מחובר גמור אם אין נקרא שם ישראל עליו שרי, ויש לומר דגם הרב קאי אמחובר גמור דשרי באינו מפורסם והמחבר מודה בזה, ומה שכתב ויש אומרים, לא לחלוק אלא כיון שלא נמצא ברוב הפוסקים כן. עכ"ל.

ועיין במג"א [סק"ט] שהקשה דברי עולת שבת [סק"ב] אהדדי, דבתחלה כתב דמחובר אפילו אינו מפורסם אסור, ואח"כ כתב דאם אינו מפורסם לא גרע ממחובר, משמע דסבירא ליה דשרי. וכתב בלבושי שרד [סק"ג] דהעולת שבת סבירא ליה דמחובר מדינא שרי באינו מפורסם, רק משום דדרכו להיות מפורסם, משום הכי גם אינו מפורסם אסור משום לא פלוג. ועל זה כתב בעולת שבת דבתלוש לצורך מחובר לא גרע ממחובר דמותר מדינא ואינו אסור רק משום לא פלוג, וזה שהוא תלוש ובביתו של נכרי לא שייך לא פלוג. עכ"ל. על כל פנים במפורסם לכ"ע אסור, ובאינו מפורסם להתניא לא שרי רק בדיעבד ובהפסד מרובה, ולהפרי מגדים ולבושי שרד שרי אפילו לכתחלה. (באר יעקב – קרויזר – סק"ה)

קפא) שם הגה ויש אומרים דאם אינו מפורסם שהוא ש"י ישראל שרי. הגה דין זה הוא מספר הכלבו הלכות שבת (סימן ל"א דל"א) [דף ל' ע"ג], ובספר ארחות חיים הלכות שבת (סימן ש"ב) [ש"י דף ד"ן ע"ד]. יע"ש. ונראה ודאי שהנותנים בגדים לצמרים לתופרן, שיש היכר בין מלבושים של ישראל לגויים, דאפילו הוא בקבלנות אסור, כי הרואים הבגדים הם ניכרים שהם של ישראל ולא משאר אומות, ואם כן איסור גמור הוא, ואין צריך לומר שיכוא הגוי בבית ישראל בשבת לתופרן. וכבר אירע מעשה בזמנינו באחד שהביא גוי בביתו בשבת לתפור, והרבנים ז"ל קנסו אותו.

עוד אנכי מודיע דברי, כי דוקא בכלים המטלטלים שייך בהו חילוק זה להתיר בקבלנות בבית הגוי כשאינו מפורסם שהוא של ישראל, אבל כבונה בנין בבית ישראל או בחנות של ישראל, אפילו שיהיה ברחוב הגוים ואינה ניכרת לישראל הדורים בעיר, עם כל זה לא שייך להתיר בבית החנות מהאי טעמא שאינו מפורסם שהוא של ישראל, כי כיון שהוא בתוך המדינה או בתוך התחום אי אפשר שלא יהיה ידיעה לאיזה אחד מישראל, וחברך (חברך) [חברא] אית ליה, ובכל אופן אסור. וזה ברור. ועיין להרשב"א (ח"ד סימן שט"ו). ע"ש. ועיין למרן לקמן (סימן רנ"ב ס"ג) שכתב וז"ל: ואם היתה מלאכה מפורסמת וידוע שהיא של ישראל ועושה אותה במקום מפורסם טוב להחמיר. וכתב הרב מג"א [סק"י] והביאו הרב באר היטב (סק"ה), שאם ראהו בשבת צריך למחות בידו אפילו קצץ. יע"ש. ומכאן תוכחת חיים על הבונים בתים ועליות מרווחים ועושים כמה מיני מלאכות בקבלנות, אין צריך לומר כשהבנין הוא בתוך תחום שיש ישראלים שבכל אופן אסור, ואפילו בדברים המטלטלים כחלונות ואבנים לסתת, דאפילו אינו עושה הגוי בביתו של ישראל כי אם

ג' אם בנו לישראל גוים בית בשבת באיסור נכון להחמיר שלא יכנסו בו: הגה מיהו אם התנה ישראל באר הגולה עם הגוי שלא לעשות לו מלאכה בשבת והגוי עשה על כרחו למהר להשלים מלאכתו אין לחוש (מרדכי ריש פרק מי שהפך [מועד קטן ד. טור בסימן סימן ממנ"צ] ורצנו ירוחם [ג"ד ח"ה דף ל"ז ע"ה] וגמוקי יוסף [שם דף ה: ד"ה מקלילין]), ועיין לקמן סימן תקמ"ג [סעיף ג' בהגה]: תקמ"ג מהא דמועד קטן דף י"ב [ע"א לענין חול המועד, וכתב ב"י כאן דכל שכן לענין שבת]:

אוצר ההלכה

ונלע"ד פשוט דהא דאמרין דאיסור כניסה בשדה ובבית שנעשה בו איסור אינו מן הדין אלא חומרא בעלמא, זהו דוקא במה שכבר נעשה ואי אפשר לתקנו, אבל בכגון סיתות האבנים וכיוצא ועדיין לא נשקעו בתוך הבנין, כיון דיש תיקון דלא ישקעם בבנין, הא ודאי דאיסור זה הוא מן הדין, דלא אמרין בכה"ג איסורא דעבוד עבוד, ולכך הש"ע בסעיף דלעיל כתב סתם לא ישקעם בבנין משום דלא נכנס בסוג ענין החומרא המוזכרת כאן, ודלא כהרב בית חדש [אות א-ב] דעירב דין דשיקוע הבנין עם בנין הבית שנבנה כבר בקבלנות. יע"ש. דליתא לענ"ד, והא כדאיתיה והא כדאיתיה.

ואגב נבין דהב"ח [סימן תקמ"ג אות ב'] הבין בכוונת הטור, דהך דסיועי סייע בתיבנא בהדיהו מיירי בשאין בו איסור כל כך ומיירי בחוץ לתחום, ולכך בשבת אם לא סייע מודה אפילו לאדם חשוב ללישנא בתרא, כיון דחוץ לתחום מותר מן הדין בשבת, מה שאין כן בחולו של מועד דאסור מן הדין חוץ לתחום, לכך נכון להחמיר שלא יכנסו בו. והטור שלא הזכיר דין זה בשבת, משום דכיון דלא נזכר בגמרא אלא בשבת ובסיועי ובחוץ לתחום, ולפי הדין ליכא איסורא בסיוע, ולא שייך להזכיר בחוץ לתחום שום חומרא ואפילו לאדם חשוב, דכיון דמן הדין מותר חוץ לתחום בשבת, ולא שייך להזכירו אלא בחולו של מועד דאסור בו חוץ לתחום מדינא. וכי תימא לישמוענין בעשו מלאכה תוך התחום בשבת דגם שם אסור מדינא, הא לא קשיא, כיון דעובדא דמר זוטרא לא איירי אלא בחוץ לתחום גם הטור נקט לה בחוץ לתחום. וחילוק דאדם חשוב דלישנא קמא, אם היה הטור פוסק כהך לישנא, לא שייך להזכירו אלא בהלכות שבת דשם יש היתר דחוץ לתחום, מה שאין כן בחולו של מועד. יהא אסור מן הדין לכל העולם ליכנס לתוכו.

ולפי שיטתו זאת תמה על מרן ב"י דכתב, דמדלא חילק רבנו בין חשוב לאינו חשוב שמעינן דסבירא ליה דהלכה כלישנא בתרא, דהכי שייך חילוק אדם חשוב בחולו של מועד. והוצרך הב"ח לכתוב אליביה דסבירא ליה דלשמואל גם בחולו של מועד מותר חוץ לתחום. יע"ש באורך. ואחר המחילה כוונת מרן היא על עיקר הדין, דאם היה מחלק בין חשוב לשאינו חשוב לא היה כותב דין זה אלא בשבת, ומינה שמעינן לחולו של מועד שיהא אסור לכ"ע ולא לחשוב בלבד, ומרן ב"י כתב בהתחלה וממילא נמשכת התולדה, דבמקום שאסור מן הדין יהיה אסור ליכנס בבית מן הדין ולא חומרא בלבד. גם שיטתו של הב"ח גופיה בכוונת הטור היא דחוקה יותר, דמנא ליה ללמוד מהך

סעיף ג'

קפג) סעיף ג' אם בנו לישראל גוים וכו'. כתב ב"י (ע"ב שיטה ל"ג), דכל שכן הוא כו'. נ"ב: מיהו אם בנו גוים ביתו בקבלנות, וכל שכן סיתות אבנים בביתו של גוי, יש להתיר לדור בו, וכן לשקע הקורות בבנין, דכיון דאיכא ר"ת [עבודה זרה כא: תוד"ה אריסא] דמתיר בקבלנות לכתחלה, כדאי לסמוך עליו בדיעבד. ב"ח [אות א'].

אם התנה ישראל עם הגוי שלא לעשות מלאכה בשבת, והעכו"ם עשאו בעל כרחו למהר להשלים מלאכתו, אין לחוש. ספר המפה והלבוש. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י ס"ק ג'–ד')

קפד) שם אם בנו לישראל גוים בית בשבת באיסור וכו'. נראה דהש"ע דסתם כאן משמע דסבירא ליה דבכל איסור מיירי, בין באיסור דקבלנות תוך התחום דאינו אסור מדינא אלא מפני מראית העין, בין איסור דאסור מדינא כגון שכירות פועלים שכיר יום, בכל ענין אין לאסור מן הדין שלא יכנסו בו, דאיסורא דעבוד עבוד, ואין המניעה אלא מצד חומרא בלבד. והיינו טעמא משום דהש"ע אוזיל לטעמיה שכתב בב"י בסימן תקמ"ג [ס"ב] לדעת הטור, שהוא סובר דכלישנא בתרא [מועד קטן יב.] נקיטין, דמר זוטרא דבנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום ולא על בגויה, מיירי דסיועי הוה מסייע בתיבנא בהדיהו, שהיה נותן להם תבן למלאכה, דהואיל וסייע בהדיהו אסור, ומדלא קאמר תלמודא אסור ליכנס אלא דהנך רבנן, א"כ מאי דלא עלו בגווה משמע דחומרא היא שהחמירו מ"מ ממדת חסידות. עיין עליו ולפ"ז אם נבנה בהיתר כגון בשבת חוץ לתחום, ליכא חומרא כלל ואפילו לאדם חשוב, דהא ללישנא בתרא לא נזכר חילוק כלל בין חשוב לשאינו חשוב.

וכתב עוד מרן ב"י בכאן, דהטור דכתב דין זה דנכון להחמיר בחולו של מועד, ולא נכתב בסימן זה דדיני שבת, משום דנלמד שבת במכל שכן דחול המועד. ואע"ג דלפ"ז היה לו להש"ע ג"כ לכותבו בסימן תקמ"ג כדרך הטור, וממה שלא כתבו אלא כאן בדיני שבת לא שמעינן דבחולו של מועד נמי נכון להחמיר. יש לומר כיון דהך עובדא דמר זוטרא איירי בשבת, כדמשמע בגמרא מדפריך עלה מדשמואל דאמר חוץ לתחום מותר, תפס לשון הגמרא. אי נמי, במאי דהחמיר הטור גם בחולו של מועד לא סבירא ליה כוותיה בהא, וסבירא ליה להש"ע דמלאכת חולו של מועד דאיכא למ"ד אין איסורא אלא מדרבנן¹³³, אין להחמיר בה כל כך לאחר שנעשה האיסור.

אוצר ההלכה

קפז) שם אם בנו לישראל וכו' נכון להחמיר וכו'. כתב מג"א (סק"י), נכון להחמיר, וב"ח [אות א' ב'] כתב וכו' ומותר בדיעבד. פירוש מאחר שכבר נבנה וצריך לסותרו יש לסמוך אדעת ר"ת [עבודה זרה כא: תוד"ה אריסא] שמתיר כל המחובר בקבלנות כמו שדה. אע"פ דר"ת עצמו חזר בו, וכמו שכתבו התוספות והרא"ש [שם פ"א סימן כ"ג] והטור והרב ב"י, וא"כ האיך לסמוך על דבריו. הוא מפרש דלא חזר בו, אלא להחמיר על עצמו כשבנה ביתו לא הניחו לבנות בשבת. אבל הרב ב"י לא כתב כן, וכן הוא לשון הטור.

קפח) שם אם בנו לישראל וכו' נכון להחמיר וכו'. נ"ב: עיין סוגיית מועד קטן [דף י"ב ע"א] עובדא דמר זוטרא, ומשני אדם חשוב שאני, ואיכא דאמרי סיועי (סיעי) [סייע] בתיבנא. יע"ש. ועיין מה שכתב מרן בב"י בהלכות חול המועד סימן תקמ"ג [ס"ב]. וע"ש בסימן זה דהטור תפס כאיכא דאמרי בתרא, דסיועי (סיעי) [סייע] והיה איסור. ודייק מרן מדלא אמרו בו איסור מפורש, אלא שאלו האמוראים לא רצו לעייל בגוויה, שמע מינה שאין איסור רק לכתחילה החמירו על עצמם שלא לכנס שם, וכן לכל אדם. יע"ש. ומשום הכי אתי שפיר מה שכתב מרן פה דאפילו (נכנס) [נבנה] באיסור דנכון להחמיר, ור"ל דאפילו בנבנה בתוך התחום וכיוצא, מחמת חומרא לא יכנסו ולא מדינא. גם מה שכתב הר"ב מגן אברהם בסימן תקמ"ג (סק"ב) וז"ל: ואם בנו באיסור משמע דמותר ליכנס בו, (דריב) [דהב"י] סימן רמ"ד¹³⁴ כתב דעובדא דמר זוטרא מיירי ביום טוב כו'. [עכ"ל]. אין הכוונה דמותר לגמרי ואפילו חומרא ליכא, שהרי בהדיא כתב מרן איפכא, אלא הכוונה דמותר מדינא, אמנם נכון להחמיר וכמו שפסק מרן. ומה שכתב דהב"י כתב דעובדא דמר זוטרא מיירי ביום טוב, לא היה צריך לזה, מאחר דכתב מרן דכלישנא בתרא נקטינן, דהיינו שסיועי (סיעי) [סייע] כו', והיינו שבנאו באיסור, ואפילו הכי מחמת חומרא לא נכנסו. יע"ש.

וכתב הב"ח [אות א' ב'], דאם בנו בשבת בקבלנות יש לסמוך על ר"ת [תוספות עבודה זרה כא: ד"ה אריסא] ומותר בדיעבד. והוא הדין אם תיקן הגוי את האבנים בשבת בביתו והיה בקבלנות, דודאי מותר לישראל לשקעם בבנין בחול. יע"ש. (ברכות מ"ט)

קפט) שם אם בנו לישראל וכו' נכון להחמיר וכו'. והרב ב"י כתב הטעם דאמאי הוא חומרא, וכתב הטעם בסימן תקמ"ג [ס"ב] דפוסק כלישנא בתרא, דאיתא בש"ס פרק מי שהפך [מועד קטן יב.] בההיא דמר זוטרא דבנו ליה אפדנא ולא על, דלישנא בתרא דסיועי סיעי בתיבנא, לא שנא אדם חשוב לא שנא שאר בני אדם אסור, ומדלא קאמר הש"ס אסור משמע דחומרא הוא. יע"ש. ואפשר לומר דלעולם היכא דסיעי בתיבנא מדינא אסור, ואינו ראיה מדלא קאמר הש"ס אסור. ומה שכתב הטור לשון חומרא, אפקיה מדעתיה, דבש"ס משמע דהא דאסור להכנס הוא משום שיש חשש איסור ממש, דלא היה קבלנות

דסיועי בתבנא שאין בו איסור כל כך למקום שהוא אסור מן הדין שאין לימנע מליכנס אלא מחמת חומרא ולא מן הדין. ועוד דאם תמצא לומר דמר זוטרא לא איירי אלא בחוץ לתחום דשבת, מ"מ כי היכי דלא איירי כלל בחולו של מועד ואפילו הכי למד ממנו הטור לדין חולו של מועד, הכי נמי היה לו לכותבו בשבת ללמוד דין דתוך התחום דנכון להחמיר שלא ליכנס בו. וכי תימא דהתם אסור גם מדינא, א"כ גם בחולו של מועד בחוץ לתחום [ד] אסור מדינא יהיה אסור מן הדין, ולא דמי להך דסיעי בתבנא דאינה אלא חומרא. ועוד דקשיא טפי דהוה ליה ללמדינו בדיני שבת איסור כניסה בבנין דתוך התחום, והא עדיף טפי ללמדינו מה שאסור מן הדין ולא ללמדינו דבר שאין בו אלא חומרא בלבד דנכון להחמיר שלא יכנסו בתוכו. וכבר הרב מגן דוד [ט"ז] בסימן זה [סק"ד] וסימן תקמ"ג [סק"א] ביאר כוונת מרן ב"י על נכון וכדכתיבנא בס"ד. יע"ש. (מטה יהודה – סק"ו)

קפה) שם אם בנו לישראל וכו' נכון להחמיר וכו'. בט"ז [סק"ד] נכון להחמיר וכו'. ע"ש ובסימן תקמ"ג מה שכתב בזה. ולי נראה דלא הוצרך הרב ב"י לכל זה, דמזה לא מוכח כלל, דאימא סיעי שאני וגרע מעשה באיסור. אכן בלא זה מוכח שפיר, מדקשה על זה [מועד קטן יב.] והאמר שמואל מקבלי קיבולת מחוץ לתחום מותר, משמע הא אי הוה אסור שפיר עבידו דלא עאלו בגווה, רק כיון דנבנה בהיתר הקשה, ממילא מוכח דאם נבנה באיסור אף בלא אדם חשוב מן הראוי שלא יכנסו לשם. ומה שכתבו הטור והמחבר "ונכון", משום דמדינא אין לאסור בדיעבד משום מעשה דנכרי, דבישראל גופיה קנס הוא במבשל בשבת ואפילו הכי לאחר מותר [סימן ש"ח ס"א], לכן כתבו ונכון למי שירצה להחמיר על עצמו. ואפשר שבית שהוא דבר הניכר ראוי להחמיר בו טפי מבישול. ומה שכתב מג"א (סקי"א), מיהא כאן מדינא שרי כיון דקצץ וכו' לכן כתב ונכון. אין זה נכון, דהלא סתמו וכתבו הטור והמחבר אם נבנה באיסור, משמע אפילו שכרו שכיר יום אפילו הכי רק נכון הוא להחמיר ולא מדינא, והטעם הואיל ושכרו. וכן בסוף סימן תרס"ד [סי"א בהגה] מיירי באמר לו שתהא מזומנת על כל פנים, דאם לא כן מותר לישראל אחר. כן נ"ל נכון. (חמד משה – סק"ה)

קפו) שם אם בנו לישראל וכו' נכון להחמיר וכו'. בחוץ לתחום אדם חשוב שאני [מועד קטן יב.], ומשמע בתוך לתחום לכ"ע אסור, ומאי כתב נכון להחמיר, הלא איסור חמור הוא. ואמר אדמ"ו דבזה המקשן והתרצן היו מחולקים, המקשן היה סובר ג"כ אדם חשוב שאני וזה תוך התחום דוקא, דבשאר בני אדם מותר אבל באדם חשוב יש להחמיר, חוץ לתחום אפילו אדם חשוב מותר, והשיב לו התרצן אפילו בחוץ לתחום אדם חשוב שאני, ובתוך התחום אין חילוק בין אדם חשוב לשאר בני אדם ויש להחמיר, ולפ"ז שפיר כתב ונכון להחמיר, דהא אפילו בתוך התחום אינו אסור. ודו"ק. (מתוק מדבש)

אוצר ההלכה

ע"י נכרי נכון להחמיר שלא יכנסו בו, וכתבו רבנו גבי חוה"מ, משום דמשם נלמד להיכא דנבנה באיסור בשבת דנכון להחמיר דכל שכן הוא. ע"כ. ומשמע נמי דמדינא שרי אפילו בשבת. ועיין מה שכתב בספר ירים משה הנ"מ בליקוטים (אות נ' דף נ"א סוף ע"ד). יע"ש. ודומיא נמי מההיא דאיתא בפ"ק דחולין (דף ז' ע"ב) מלאך המות בביתו של זה ואני אסעוד אצלו, שלא רצה ליכנס לביתו על דבר שהיה אסור לו. (יפה ללב ח"ז – סק"א)

קצא) אם בנו לישראל וכו' נכון להחמיר וכו'. ודעת הט"ז (בסק"ד), דאף אם נבנה באיסור גמור ע"י עכו"ם כגון ע"י שכירי יום אינו אלא נכון להחמיר. והא דמבואר בסימן שכ"ה (סי"ד) בעשו לו ארון אסור לו עולמית, כתב האליה רבה (בסק"ח) דהכא שאני, דמ"מ עושה העכו"ם אדעתיה דנפשיה משום שכירותו ששכרו קודם השבת. ע"כ. והדבר צ"ע, דכפי הנראה עכו"ם עושה מאיליו לא גרע משכיר יום, דהא בעכו"ם עושה מאיליו אמרינן להדיא בגמרא (דף קכ"א ע"א) עכו"ם לדעתיה דנפשיה עביד. ויותר נראה לומר דהט"ז לשיטתו (בסימן שכ"ה סקי"ג) דמת חמור, דגנאי הוא לישראל שיקבר בקבר שנתחלל בו שבת, והוא שיטת הר"ז (במאור שבת סה.), והרמב"ן [בחידישו שם קנא. ד"ה מתני' גוין], והר"ן ז"ל [שם סד: ד"ה עשן]. אבל לדעת הרמב"ם ז"ל (בפ"ו ה"ב) דבדבר של פרהסיא אפילו בחי אסור לו עולמית, ע"ש בהרב המגיד שלמדו מדין הקבר, ולא סבירא ליה לחלק בין חי למת, על כן צריך לומר כמו שכתב המג"א, דהא דהכא רק נכון להחמיר כיון שקצץ, והיינו כיון שהוא בקבלנות, אבל בשכיר יום אסור מדינא, דלא עדיף מעושה מאיליו. אבל דעת הרב ז"ל [נש"ע הגר"ן] בסימן שכ"ה סכ"א משמע דאף לדעת הרמב"ם ז"ל מותר בשכיר יום מדינא, כפי הנראה מדבריו בקונטרס אחרון (סימן רמ"ג סק"ב) דיש לומר דגם המג"א מודה בזה, ומה שכתב המג"א קצץ, גם שכיר יום בכלל כיון שנותן לו שכר, ולא אתי לאפוקי אלא כשצוהו לעכו"ם לעשות בלי שכר, דאז אדעתיה דישאל קעביד, ובזה משמע מדבריו שם דגם הט"ז מודה.

והדבר צ"ע מהיכן למדנו דבר זה דאף בשכיר יום אינו אלא נכון להחמיר, כיון דלא למדנו דבר זה אלא מעובדא דמר זוטרא [מועד קטן יב.], והתם קבלנות הוי. וצ"ע. ואקוה לדבר מזה אי"ה בסימן שכ"ה שם¹³⁷. והנה הרב ז"ל פסק כאן בסתם (כהט"ז)¹³⁸ דאף בשכיר יום אינו אלא נכון להחמיר, אלא דבסימן שכ"ה (סכ"א) כתב, דוקא שלא קבע לו הישראל איזה יום ועשה מעצמו בשבת. ולעת עתה לא ידעתי מקור הדבר. וצ"ע. (תהלה לדוד – סק"ה)

קצד) שם אם בנו לישראל וכו' נכון להחמיר וכו'. כתב הבאר היטב (סק"ו), ובספר אליה רבה [סק"ח] הוכיח כמשמעות הב"ח [אות ב'] וכו'. כן כתב באשל אברהם [סק"ז], שהב"ח היקל מדינא אבל נכון להחמיר בקבלנות, והמג"א היקל

גמורה ויש חשש איסור שכיר יום, אבל כשהוא קבלנות גמורה אלא דהאיסור הוא משום מראית העין אפשר דמותר, דאעיקרא נבנה בהיתר גמור, ומשום דמספקא ליה להטור משום הכי כתב נכון להחמיר, דהוא חומרא בעלמא בחוץ לתחום בחול המועד כיון שהיה קבלנות גמורה. וקשה על הטור דאמאי כאן [סימן תקמ"ג] כתב נכון להחמיר, ובאבנים שתקנם בשבת כתב בסימן רמ"ד דאסור לשקען בבנין, ואינו משום חומרא אלא משום איסור. ומוכרח לומר דשאני בנין היכא דתקנו האבנים כ"כ האי אפשר לעשות, אבל בית שלם לא אמרינן אסור כיון שהוא ספק והוא בית שלם משום הכי הוא חומרא. ועיין להרב ב"ח [אות א' ב'] דמשמע דרצה לומר שהם בשוה. יע"ש. ועיין בספר מטה יאודה [סק"ו]¹³⁵. (ויקרא יהושע – חדושי בן הרמ"ח – סק"ג)

קצ) אם בנו לישראל וכו' נכון להחמיר וכו'. כתב הרב מג"א [סק"א], דכיון דקצץ שרי מדינא, דגוי אדעתא דנפשיה עבד, אלא נכון להחמיר. ע"ש. וקשה דהא מר זוטרא [מועד קטן יב.] הוה מסייע בהדיהו דעביד הוא איסור, וכתב הב"י סימן (תרמ"ג) [תקמ"ג ס"ב], דמה שלא נכנס לא מן הדין אלא חסידות, וכן כתב הריטב"א בחדושי [שם ד"ה איכא דאמרי]. ע"ש. וז"ל רבנו ישעיה הראשון בפרק שואל [פסקי הרי"ד שבת קנא. סוף ד"ה מאי ממוקם], כל מלאכה שעושה הגוי לישראל והיא מפורסמת לרבים, כגון בנה את ביתו בשבת, אסור עליו לעולם, והא דשרו בית הלל [שבת יז:] עם השמש, דוקא בביתו של גוי דאין רואה, וכדאמר שמואל [מועד קטן שם] מקבלי קבולת בתוך התחום אסור (חוק) [חוץ] לתחום מותר. עכ"ל. וכן כתב הרוקח [סימן קל"ה]. ומוכח בהדיא דסבירא להו דאפילו בקבולת דגוי אדעתא דנפשיה עביד, כל שנתן לו ישראל שאין הגוי יכול לעכב הכלי לעצמו אסור מן הדין. אלא דבעורות לעבד וכלי לכוּבס כתבו, כיון דאינו תחלת הדבר אלא תקונו אסור בכדי שיעשו. ע"ש. ומ"מ לכ"ע אין חילוק בין ארון וקבר לשאר מלאכות, דכל מלאכה שעשה הגוי לצורך ישראל בפרהסיא אסורה לו לעולם, וכן כתב בהדיא הרמב"ם ריש פ"ו [מהלכות שבת ה"ב], ודלא כהרב מטה יהודה [סק"ז]¹³⁶. ע"ש. ועיין מה שכתבתי סימן שכ"ה [סק"ז].

(ערך השלחן – סק"א)

קצא) שם אם בנו לישראל וכו' נכון להחמיר וכו'. כתב ט"ז (סק"ד) בשם הב"ח [אות א' ב'] להקל כר"ת [תוס' עבודה זרה כא: ד"ה אריסא]. והאליה רבה [סק"ח] מקיים דברי הש"ע גם לב"ח. ע"ש. (מאורי אור חלק באר שבע – דף קי"ח ע"א)

קצב) שם אם בנו לישראל וכו' נכון להחמיר וכו'. וכן כתב רבנו הטור לקמן בסימן תקמ"ג לענין חוה"מ, וכתב מרן בב"י שם [ס"ב], וזהו שכתב רבנו נכון להחמיר, כלומר אע"ג דמדינא שרי. ע"ש. וכאן כתב וז"ל: ורבנו לא כתב כאן כלום לענין שבת, ובסימן תקמ"ג בענין חוה"מ כתב שאם נבנה באיסור

הערות וצינונים

¹³⁵. נדפס לעיל אות קפ"ד. ¹³⁶. נדפס לקמן אות קצ"ט. ¹³⁷. עיין מה שכתב בזה הרב המחבר שם סקל"ז. ¹³⁸. תיבה זו מסוגרת במקור.

אוצר ההלכה

בשכיר יום אינו רק חומרא ונכון להחמיר. וכן ראיתי בשו"ע הרב [ס"ז] כתב, דבקבלנות מותר לכנוס ובשכיר יום נכון להחמיר. וכן מהפמ"ג (סקי"א) משמע כן, ובוה לא פסק המג"א כהב"ח, דמדינא אסור. ולפ"ז יתפרשו דברי המג"א בפשיטות, דבסק"י הביא דברי הב"ח לדינא דאין להחמיר בקבלנות, ובסקי"א כתב לפי דברי הש"ע, רק שם מה שכתב מיהו מדינא שרי כיון דקצץ, לא איירי כלל בקבלנות, רק סובר דכל דקצץ דמים אינו (דומא) [דומה] לסימן שכ"ה [סי"ד], ומותר מדינא אף בשכיר יום.

ואכן כבר כתבתי בסק"ב¹⁴², דמה שכתבו לסמוך על ר"ת בקבלנות, אין הדבר מוסכם אצלי אם ר"ת עצמו מתיר במקום שרגילין לעבוד בשכיר יום, דמאי שנא ממרחץ להשכיר במקום שאין מפורסם. מ"מ מכל האחרונים משמע דבכל קבלנות אין צריך להחמיר שלא לכנוס בו, ואולי הוא דומה למה שכתבתי לעיל סימן רמ"ג [סק"ז]¹⁴³, דבכל מקום דאין האיסור רק משום מראית העין אין שכרו אסור בדיעבד. ואף דקצת יש לחלק, דהתם אין ראוי שישאר ביד העכו"ם השכר כמו שכתב רב נטרונאי [תורתן של ראשונים ח"ב עמ' 58], אבל להחמיר שלא לכנוס אולי אין הכי נמי דיש להחמיר, מ"מ אין לחלוק על כל האחרונים דכתבו כאן להתיר בקבלנות בדיעבד, כיון דאף בשכיר יום אינו רק חומרא.

קצו) שם אם בנו לישראל וכו' נכון להחמיר שלא יכנסו בו. כתב בב"י (בסוף הסימן), והראב"ד פירש הדין עובדא דלא היתה קבלנות גמורה וכו'. נ"ב: צ"ע דזה דוקא אליבא דלישנא בתרא [מועד קטן יב.], אבל אליבא דלישנא קמא מאי איכא למימר. ועיין בט"ז (סק"ד). ודוק היטב. (זכר אליהו – סימן ז')

קצו) שם אם בנו לישראל גוים וכו' נכון להחמיר שלא יכנסו בו. ואם הישראלי בנה בעצמו יסתר, כמפורש בתרומות (פ"ה) [פ"ב] מ"ג, הנוטע בשבת במזיד יעקר. ועיין בבאר היטב סוף סימן (שלה) [של"ד] מספר חסידים (סימן קפ"א), וברמ"א סימן רנ"ב (ס"ד), ופרי מגדים סימן רנ"ג (משבצות ססק"י) ובסימן ש"ז (ט"ז ס"ק י"ד) ובסימן תקל"ח (ס"ו), ומנחת חינוך (מצוה תס"ה) גבי עיר הנדחת. אמנם לכאורה צ"ע מאמרם בבמדבר רבה נשא (פרשה י"ד [פסקא א']), שלפי שנלכדה יריחו בשבת החרמה יהושע, ובכל זאת אחרי שעברו ובנו אותה מותר לישב בה, עיין ירושלמי סנהדרין (פ"י ה"ח). ויש לומר כי חיאל עיר אחרת בנה אך שקראה על שם יריחו, עיין סנהדרין (דף ק"ג ע"א). ובוה יונת אשר מצינו שיריחו נבנתה כבר קודם לחיאל, עיין שופטים (א', ט"ז), שעיר התמרים היא יריחו (דברים ל"ד, ג'), ושבו ביריחו בשמואל-ב' (י', ה'). ובכלל נראה כי גזירת יריחו שלא תבנה עוד היה מדין מלכות, וכן נענש עכן במעלו מדין מלכות (הארכת בזה במאמרי בתי המשפט בא"י [ערך ירחון]), ולאיסורא לא ילפינן. וכעת מצאתי בספר פרי תבואה [ערך ירחון], שהעלה

שאין להחמיר כלל. ועיין שם במשבצות זהב [סק"ד] דגם הט"ז סבירא ליה כמג"א, וכן פסקו בתניא [ש"ע הגר"ז ס"ז] ובחיי אדם [כלל ג' ס"ז]. ואם התרו בו שלא יבנה בשבת ולא רצה לשמוע, אסור לאותו ישראל לדור בו ולאחרים מותר. נזר ישראל [סימן ע' בליקוטי רימ"א סק"י] בשם שו"ת אמרי א"ש (סימן י"ד). עיין שם דבתוספת שבת [סקי"א] הביא בשם ספר חסידים (סימן שמ"ח), דמעשה באחד שבנה בשבת ע"י עכו"ם בקבלנות וגערו בו ולא רצה לשמוע, ולא היו ימים מועטים שלא נשאר הבית לא לו ולא לזרעו. עכ"ל. ועיין שם בפירוש אזולאי דמעשה היה דבעה"ב לא ידע שהם בונים בשבת, אף על פי כן נידוהו ולקחו קנס. והשיב הרשב"א [ח"ד סימן שט"ו] דיש לדון ראשי הקהל לזכות, שיבוא על ידי זה לתקלה ונמצא שם שמים מתחלל. וכתב דבספרו ברכי יוסף [סק"א]¹³⁹ הביא זה בשם רדב"ז, ואח"כ ראיתי תשובה זו בספר הבתים [ח"א בית א' סימן כ"ב] לרשב"א, [ומה שכתבתי על שם] (וברדב"ז [כ"י] שם יש תשובות מלוקטות) מכמה רבנים וטעה המעתיק. עכ"ל¹⁴⁰.

ובשכיר יום סבירא ליה להב"ח דמדינא אסור לדור בו, ולהט"ז [סק"ד] מדינא שרי רק דנכון להחמיר. משבצות זהב. וכן פסקו בחמד משה [סק"ה]¹⁴¹ ובתניא [שם]. ועיין בחיי אדם [שם] דאסור מדינא לו לעולם, ולאחרים בכדי שיעשה, ונכון להחמיר לעולם אף לאחרים אלא ימכור לנכרים. עכ"ל. וכן כתב בנשמת אדם בשם אליה רבה, דאף שהחמירו שלא לכנוס, מ"מ מותר להנות ממנו ולמכרה לנכרים. ועיין בשואל ומשיב מהדורא תניינא (ח"ב סימן י"ב) הוכיח דמותר אף לישראל לקנות ממנו, דלא קנסו במכירה, והוא הדין בנו של הבונה מותר לדור בו. עכ"ל. ועיין לקמן סימן שכ"ה סעיף י"ד. ועיין בחמד משה [שם] שכתב, דדוקא בסימן תרס"ד [סי"א בהגה] דאמר ליה שתהא מזומנת לו, דאם לא כן מותר לישראל.

(באר יעקב – קרויזר – סק"ו)

קצה) שם אם בנו לישראל וכו' נכון להחמיר וכו' המג"א (סק"י) כתב בשם הב"ח [אות א'-ב'], דבקבלנות יש לסמוך על ר"ת ומותר בדיעבד. ובסקי"א כתב וז"ל: מיהו כאן מדינא שרי, כיון דקצץ לו שכר ועכו"ם אדעתיה דנפשיה עבד, לכן כתב דנכון להחמיר. ע"כ. והלבושי שרד [סקי"ז] הבין דכוונת המג"א דבקבלנות נכון להחמיר, ומה שכתב בסק"י דיש לסמוך על ר"ת, היינו דלכן מותר מדינא, אבל מ"מ נכון להחמיר. וכן משמע קצת מהפמ"ג סקי"א (ובסק"י לא משמע כן), ובשכיר יום מדינא אסור. כן תוכן דבריו. והוא תימה, דהא גם בסקי"ב כתב המג"א ומיהו בקצץ בקבלנות כבר כתבתי דיעבד מותר, משמע דאין להחמיר כלל. ואכן פשוט דאף דהמג"א מחלק כן בשם הב"ח. אכן דברי השו"ע ודאי דמשמע דבכל ענין נכון להחמיר, אף בקבלנות. וגם מדברי השו"ע דכתב סתם בנו באיסור נכון וכו', משמע דאף

הערות וצייונים

139. נדפס לעיל אות נ"ז. 140. וכ"כ בספרו מחזיק ברכה (סק"א), נדפס לעיל אות נ"ח. 141. נדפס לעיל אות קפ"ה. 142. נדפס לעיל אות נ"ב. 143. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות קצ"א.

אוצר ההלכה

דהעכו"ם עשאו מעצמו לצורך ישראל, מה שאין כן כאן שהוא שכר העכו"ם. ועיין סוף סימן תרס"ד. מיהו כאן מדינא שרי כיון דקצץ לו שכר ועכו"ם אדעתא דנפשיה עבד לכן כתב דנכון להחמיר. עכ"ל. ודברי הרב נפלאו ממני דקסלקא דעתיה מעיקרא לדמות דין זה לדין מת דסימן שכ"ה, ושאיני מת דהוא יוצא מן הכלל, שהרי בחפרו קבר או עשו ארון בפרהסיא לצורך ישראל אמרו דלא יקבר בו עולמית, ואילו בשאר ענינים אפילו אמר הישראל לעכו"ם בפירוש לעשות לו מלאכה אינה אסורה לו עולמית אלא ימתין לערב בכדי שיעשו, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פ"ו דין ח') וז"ל: ישראל שאמר לעכו"ם לעשות לו מלאכה זו בשבת, אע"פ שעבר ומכין אותו מכת מרדות, מותר לו ליהנות באותה מלאכה לערב אחר שימתין בכדי שתיעשה. ע"כ. ופסקה הש"ע (דס"ל) בסימן ש"ז ס"ך, וכתב מרן ב"י שם סוף הסימן דלא קי"ל כרבנו ירוחם ז"ל [גי' ח"ב דף פ"ג ע"ב] דאסורה לו אותה מלאכה לעולם משום קנסא. יע"ש. וכן בדין חלילין שכתב הטור סוף סימן שכ"ה, דאם אמר לו ישראל להביאן אסורין לו לעולם, תמה מרן שם דלא אשכחן דאסורין לעולם אלא במבשל בשבת במזיד [בבא קמא ע"א]. דחילל שבת בידיו, אבל על אמירה לעכו"ם שאינה אלא שבות למה יאסר עולמית. וסיים דאם סבירא ליה להטור כרבנו ירוחם דקנסין ליה הא לא קי"ל כוותיה. יע"ש. ומה שיישב שם הרב מגן דוד [ט"ז סק"ד] דטעם איסור עולמית בחלילין הוא משום דהוי כמו פרהסיא כיון דאמר לו בפירוש. יע"ש. וגם עיין בב"ח [אות ט']. ואחר המחילה ליתא לענ"ד, דאע"פ שמדברי הרמב"ם מוכח דגם חלילין אם היו בפרהסיא דינן כארון וקבר ולא יספור בהן עולמית, היינו על עשייתן במקום מפורסם או כשהוכן בפרסום, אבל משום האמירה לא יהא זה נחשב לפרסום, ואפילו צוהו הישראל לעכו"ם בפני הרואים לא הוי בכך פרסום, דהפרסום הוא על גוף המעשה שנעשה בפרסום. ועוד דאיך הטור יניח דברי הרמב"ם ז"ל שכתב בנעשה בפרסום וישנה לשונו מהעשה לאמירה, אתמאה. ומחזורתא כהבנת מרן ב"י דהטור סברא דנפשיה קאמר. ועכ"פ לא אשכחן דהפרסום אוסר עולמית אלא גבי מת, משום דגנאי הוא למת שיקבר בקבר מפורסם שנתחלל בו שבת, כמו שכתב הר"ן ז"ל [שבת סה. ד"ה וגרסין] הביאו מרן ב"י שם סימן שכ"ה [סי"ד].

והרא"ש בפרק אין צדין [ביצה פ"ג סימן ב'] נתן טעם אחר לגבי הא דבעלמא בהובא מחוץ לתחום אין צריך להמתין לערב בכדי שיעשו, ובחלילין בעינן עד כדי שיבואו ממקום קרוב, דשאני מילתא דמת דאוושא טפי והכל יודעין שבשביל מת הביאו ואחמור טפי, דתנן אם עשה קבר בשביל ישראל לא יקבר בו עולמית, ולא שרינן בכדי שיעשו. עכ"ל. והביאו מרן שם [סט"ן]. ותדע עוד, דהא הרא"ש ז"ל אינו מחלק בין צינעא לפרהסיא, וסבירא ליה דבכל ענין לא יקבר עולמית, מאי דלא

שקללת יהושע היה אך שלא לבנות חומות יריחו לזכר נס נפילתה, ולכן נקט "בבכורו ייסדנה ובצעירו יצב דלתיה" [יהושע ו', כ"ח], שלשון זה לא יפול על יסוד עיר. ע"ש ואכמ"ל.

פניף ג' שהבאתי מספר פרי תבואה שקללת יהושע היה אך שלא לבנות חומות יריחו לזכר נס נפילתה, ולכן נקט בבכורו ייסדנה ובצעירו יצב דלתיה, שלשון זה לא יפול על יסוד העיר עצמה כי אם על חומתה – וזהו כמו שכתב הרמב"ם במורה נבוכים [ח"ג פרק ג'], לזה הטעם החריש יהושע מי שיבנה יריחו לעולם, להיות המופת ההוא קיים עומד, כי כל מי שראה החומה ההיא שקועה בארץ יתבאר לו שאין זה תכונת בנין שנהרס אבל נשקע במופת. אולם לפי זה בלתי מובן אמרם בסנהדרין (דף ק"ג ע"א) שאסור לבנות עיר אחרת ולקריתה בשם יריחו, הרי כל עיקר הזכרון במראה החומה שנפלה.

ויענין בירושלמי (שבת פ"א סוף ה"ח), אין מקיפין על עיר של עכו"ם פחות משלשה ימים קודם לשבת, הדא דתימר במלחמת הרשות אבל במלחמת חובה אפילו בשבת, שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא [ב]שבת דכתיב "כה תעשה ששת ימים" [יהושע ו', ג'], וכתיב "וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים", וכתיב "עד רדתה" [דברים כ' כ'] אפילו בשבת. ואשר אמרו במדבר רבה (פרשה י"ד) שם, אם יאמר לך אדם האין חלל יהושע את השבת כו', אמור לו ע"פ הקב"ה עשה, שנאמר (יהושע ו', ב'–ד') "ויאמר ה' אל יהושע ראה נתתי וגו' וסבותם את העיר וגו' וביום השביעי תסובו את העיר כו'. ולכאורה למה הוצרך להיתר מיוחד, הרי זה בכלל עד רדתה. זהו שעד רדתה נאמר בתכסיסי מלחמה טבעית של פעם, אם תופסק בינתיים יתאושש האויב ויהפך לרודף, אבל אז שהיה כיבוש נסי ע"י סיבוב העיר ותקיעת שופרות, שלולא שכך נצטוו הרי היו יכולים להחל בסיבוב באחד משאר ימות החול ולא יחול הסיבוב השביעי בשבת, אין זה בכלל עד רדתה, רק לפי שכך נצטוו בדיבור מיוחד. וראה זהר חדש תשא (דף מ"ד ע"ג), ובספרי מרגליות הים (כרך סנהדרין צ"ד ב' אות כ').

קצח) שם נכון להחמיר וכו'. כתב ב"י, אדם חשוב שאני וכו'. עיין מה שכתב הרב קול הרמ"ז זיע"א בפ"ק דשבת [משנה ט']. ועיין מה שכתבנו לקמן בס"ד בסימן נז"ר בהגב"י [סק"ז]. (דברי מנחם – סימן רמ"ה הגב"י סק"ט)

קצט) שם נכון להחמיר שלא יכנסו בו. משמע דאפילו אחרים לא יכנסו בו, כדמוכח במועד קטן (דף י"ב ע"א), דקאמר איקלע רב ספרא ורב הונא בר חנינא ולא עלו לגויה, וכן מדוקדק לשון הש"ע דכתב שלא יכנסו בו בלשון רבים, ולא כתב שלא יכנס בלשון יחיד כמו שכתב בכל הסימן. וכן כתב הרב מגן אברהם (סק"א), וכתב עוד וז"ל: ואע"ג דבסימן שכ"ה סעיף (ד') [י"ד] כתב הש"ע ודוקא לאותו ישראל אסור, שאני התם

אוצר ההלכה

יכנסו בו וכו'. נ"ב: וכן פסק כאן בספר הקצר. ועיין בספר מג"א (סקי"א), ובספר קרית מלך רב (דף כ"ז ע"א).
(יד אהרן מהדורא בתרא – סימן רמ"ה הגב"י סק"א)

(רא) שם נכון להחמיר שלא יכנסו בו. כתב מג"א (סקי"א), שלא יכנסו וכו', ועיין סוף סימן תרס"ד [בהגה]. שפסק שהרשב"א [ח"ה סימן רי"א] מתיר אפילו צוה לקוצצו. ואפשר דשם משום שהוא למצוה, ואע"ג [ד] בסוף סימן תקפ"ו [סכ"א] אינו מתיר אלא שבות דשבות ומקום מצוה, ש"ה [שאני הכא] דקצץ ואינו נהנה ממנו בשבת עצמו אלא לאחר שבת וכמש"ל. ואפילו הכי מסיים הרמ"א ונכון להחמיר, מה שאין כן בסוף סימן תרס"ד שהיה הושענא רבה ביום ראשון וקצץ העכו"ם בשבת, אם כן לא היו צריכים בשבת, משום הכי סיים הרמ"א רק ויש להחמיר משום רינון קול.

(רב) שם נכון להחמיר שלא יכנסו בו. פירוש אפילו אחרים, כעובדא דאיתמר בש"ס [מועד קטן יב.]. יע"ש. וכתב הרב מגן אברהם [סקי"א], ומאי שנא ממה שכתב מרן בסימן שכ"ה [סעיף י"ד] דדוקא לאותו ישראל אסור כו'. ולפק"ד שניא ושניא, דבשלמא התם דמלאכת ארון וקבר כולי עלמא ידעי לה דבקבלנות נעשה, ובקבלנות בתלוש מותר, דהתם אסור משום שהיה בפרהסיא, משום הכי לאותו ישראל אסור ולאחרים שרי, מאחר דעיקר המלאכה לא נעשית באיסור. אמנם בבית דגם בקבלנות אסור, נמצא שבית זה נבנה באיסור, משום הכי גם לאחרים צריך להחמיר. ואף על גב דמלאכת פרהסיא [בתלוש] כמש"ל [סעיף ד'] אסור כמו מלאכת מחובר, היינו דוקא למי שנעשית בשבילו שאותם כלים או מטלטלין הם שלו, כגון נותן כליו לתקן או מלבושיו לכבס, מה שאין כן בהך דארון דכל העצים והדפים הם של גוי ולהנאתו מכוין. יע"ש. (ברכות מים)

(רג) שם נכון להחמיר שלא יכנסו בו. כתב ב"י, גרסינן בפרק מי שהפך [מועד קטן יב.]. כו'. נ"ב: עיין בט"ז (סק"ד) ובסימן תקמ"ג (סק"א) מה שביאר בכוונת דברי רבנו על נכון, ובדברי הרב מטה יהודה (בסק"ו)¹⁴⁶. עיין מה שכתב הרב מג"א (בסקי"א) שלא יכנסו בו אפילו אחרים, כן משמע בגמרא, הביאה בב"י ובט"ז (סק"א) [סק"ד], דקאמר איקלע רב ספרא ורב הונא בר חנינא ולא עלו לגויה, וכן מדוקדק לשון הש"ע דכתב שלא יכנסו בו בלשון רבים, עיין מטה יהודה (סק"ז)¹⁴⁷. וכתב עוד הרב מג"א, ואע"ג דבסימן שכ"ה סעיף י"ד כתב דדוקא לאותו ישראל אסור, שאני התם דהגוי עשאו מעצמו לצורך ישראל כו', ועיין סימן תרס"ד [סי"א בהגה]. מיהו כאן מדינא שרי כו', לכן כתב דנכון להחמיר. ע"כ. עיין מה שכתב על דבריו הרב מטה יהודה (בסוף סק"ז). ופוק חזי להרב ערך השלחן (בסק"א)¹⁴⁸, שהביא מה שכתב רבנו ישעיה הראשון בפרק שואל [פסקי הרי"ד שבת קנא. סוף ד"ה מאי ממקום], דכל מלאכה שעושה הגוי לישראל והיא

אשכחן הכי בשום דוכתא, אלמא דלא החמירו אלא במת אי משום כבודו אי משום מילתא דמת אוושא טפי.

וא"כ ליתא לקושיית המג"א מעיקרא, לא לענין מה שלא אסור מן הדין על הבעלים עצמן שלא ליכנס בבית, ולא לענין מה שלא החמירו גבי מת כשאר כל אדם, דהא כדאיתיה והא כדאיתיה, ובפרט בענין השבותין דאין לדמות השבותין זו לזו כמו שכתב הרשב"א ז"ל בתשובה [ח"א סימנים רצ"ז, תש"ט], הביאה מרן ב"י סימן ש"ז [ס"ה]. והמג"א אזיל לטעמיה במה שכתב סימן שכ"ה ס"ק (א) [ל"א] ובסימן ש"ז, וכתב שם (סקכ"ח) על דברי הש"ע דמותר ליהנות בכדי שיעשו, ובלבד שלא יהיה דבר של פרהסיא. יע"ש. דמשמע דבכל דבר אוסר עולמית אם נעשה בפרהסיא. וליתא, דלא אמרו אלא במת ואין לך לחדש דבר אחר מעתה, וכמו שכתב בהדיא הרב מגן דוד בסימן שכ"ה (סקי"ד בד"ה בטור כתוב וכו'). יע"ש. והוא פשוט לענ"ד.

גם מה שחילק המגן אברהם לפי שיטתו בין התם דעושה עכו"ם מעצמו ובין כאן דהוא שכר העכו"ם, ליתא, דהתם נמי אפילו אמר לו הישראל לחפור קבר מותר לאחר, ואפילו חומרא ליכא וכדמוכח מדברי הטור בדין חלילין דכתיבנא. ותדע דאם באנו לדמות דין דסימן זה לדין מת, היה לנו לומר בכאן דיהיה אסור לבעל הבנין עולמית מן הדין, ואנו קי"ל דאפילו עשה דבר שאסור מן הדין, כגון שכר פועלים לבנות לו בית בתורת שכיר יום, אין בו איסור כניסה אלא מחמת חומרא, וכמו שכתבתי לעיל בריש הסעיף [סקי"ו]¹⁴⁹, וכדמוכח מהך דסיועי סייע בתיבנא בהדיהו. ולכך גם מה שסיים הרב וז"ל: מיהו מדינא כאן שרי כיון דקצץ וכו', דמשמע דלא שרי כאן אלא בקצץ, ליתא וכדכתיבנא. וכן מאי דמשמע מתוך דבריו דגם במת אם קצץ עם העכו"ם דמותר ליקבר בו אותו המת לפי הדין, ליתא, דבכל ענין אמרו גבי מת. ומה שציין המג"א מהך דסוף סימן תרס"ד, ר"ל עכו"ם שקצצו ערבה בשביל ישראל בשבת, ומיירי בקצץ דעכו"ם אדעתא דנפשיה עביר ולכך כשירה. וסיים הרשב"א ז"ל בתשובה [ח"ה סימן רי"א], והזכירו מרן ב"י ומור"ם ז"ל בהג"ה וז"ל: אבל יפה עשיתם להחמיר כיון שנעשה בפרהסיא, ובמקום פרהסיא יש לחוש לרינון שעה. ע"כ. דמשמע דכמו שהחמירו כאן בבנין כך החמירו שם בערבה, מחובר שהוא דבר הניכר ועומד קיים והארץ לעולם עומדת, היא חומרא הקרובה לדין, אבל במלאכת מטלטלין אפילו נעשית בפרהסיא לא מצינו שום חומרא שיחמירו שלא ליהנות, והך דערבה אינה אלא זהירות בלבד לפי שהיא של רבים ושל מצוה, וגם אפשר בערבה אחרת כמו שכתב שם מהג"ה, ועיין במגן אברהם (סימן שכ"ה ס"ק ל"ב) ועיין בב"י ריש סימן רנ"ב [ס"ב]. ודו"ק.

(ר) שם נכון להחמיר שלא יכנסו בו. כתב ב"י (דף קנ"ט ע"ב שיטה ל"א), שאם נבנה באיסור ע"י גוים נכון להחמיר שלא

אוצר ההלכה

בו, והניח בצ"ע. רק מחמת שבלתי ספק שאחרים לא ישמעו לו, על כן יש להחמיר כל כך שלא ילכו במספר ימי השבת בכדי שיעשה. יעו"ש. ([הערת מהרש"ם: ע"ע תשובת חמדת משה סימן ב' בענין בנין בתים אם המנהג לבנות רק בקבלנות]. ועיין בספר חסידים (סימן שמ"ח), שהביא מעשה באחד שנתן ביתו לעכו"ם לעשות מלאכתו בשבת בקבלנות, והיו רבים מתרעמים עליו ולא שמע, ולא היו ימים מועטים שלא נשאר לא הקרקע ולא הבנין לא בידיו ולא לזרעו. ועיין בפירוש החיד"א שם. ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהדורא תניינא (ח"ב סימן י"ב), דאם בנה בשבת ובא ליד בנו מותר לכנוס. ולקנותו מותר גם ממנו ושרי לכנוס בו. יעוין שם. ועיין בשו"ת טוב טעם ודעת מהדורא תליתאה (סוף סימן קכ"א), ובשו"ת חסד לאברהם (חיו"ד סימן ק"ד) [ק"ב], דאין שום היתר לבנות ע"י שטר מכירה. יעוין שם. ועיין בשו"ת שאילת שלום (מהדורא תניינא סימן מ"ט) בצדיק אחד ששכר בית גדול ושלם דמי השכירות סכום רב, ואח"כ השיג מכתב כי הבית אשר שכר נבנה באיסור ביום שבת קדש ושאסור ליכנס ולדור בו. וכתב שם כיון שכבר שכרו ושלם דמי השכירות שהוא הפסד רב, וגם יש בזה שעת הדחק גדול דאינו בנמצא שם לשכור דירות אחרות כפי צורכו וכבודו, ודאי כדיעבד דמי ואין להחמיר בזה אף ממדת חסידות ואף לאדם חשוב. יעו"ש.

(ארחות חיים – ספינקא – סק"י)

(רז) שם הגה מיהו אם התנה וכו'. אע"ג דכל דין הנזכר אבנין דקבלנות לא מיירי בשאמר לו הישראל לעשות בשבת, אלא שכר לו סתם והעכו"ם עשה מעצמו בשבת, מ"מ שכר לו בסתם ולא התנה בפירוש שלא יעשה מלאכה בשבת, מה שאין כן דברי ההג"ה מיירי בהתנה בפירוש שלא לעשות, ועבר העכו"ם על ציוויו כדי למהר לגמור המלאכה, ובכה"ג אפילו חומרא ליכא, דמאי הוה ליה לישראל למיעבד טפי מהתנאי. ולא ידעתי מאי קשיא ליה להרב מג"א (סק"ב) מעובדא דמר זוטרא [מועד קטן יב]. דמפרש לה כשהתנה. יעו"ש. דמנא ליה הא, ואדרבא מדפריך התם מדשמואל דחוץ לתחום מותר, משמע דמר זוטרא נמי שכר בקיבולת כדשמואל. וכי תימא דגברא רבה כמר זוטרא מסתמא לא עביד אפילו חשש איסור ובודאי דהתנה, א"כ מנלן שעשו כן לטובת מר זוטרא ולא כדי לגמור המלאכה בזריזות כדי להרויח עוד מלאכה אחרת כסתם אומנין. ועוד אין טעם לחילוק זה, דעיקר ההיתר הוא משום התנאי, ומה לי אם עברו על צווי בעל הבית משום הנאת בעל הבית או משום הנאת עצמן. וההג"ה שכתב למהר להשלים מלאכתו, אורחא דמלתא נקט, דמסתמא לא יעשו היפך דעת הבעלים אלא משום הנאת ידיהו, וזה נ"ל פשוט. (מטה יהודה – סק"ח)

(רח) שם הגה מיהו אם התנה וכו'. כתב מג"א (סק"ב), מיהו אם התנה וכו', צ"ע [וכו']. אפשר דהש"ע למד דין זה מהא

מפורסמת לרבים, כגון בנה את ביתו בשבת, אסור עליו לעולם, והא דשרו בית הלל [שבת יז:] עם השמש, דוקא בביתו של גוי דאין רואה וכדברי שמואל כו', ושכן כתב הרוקח (סימן קל"ה). ומוכח בהדיא דאפילו בקבולת, דגוי אדעתא דנפשיה עביד כו' אסור מן הדין, אלא דבכלינ"ס] לכובס כתבו כיון דאינו תחילת הדבר אלא תיקונו אסור בכדי שיעשו כו', וכל מלאכה שעשה הגוי לצורך ישראל בפרהסיא אסורה לו לעולם, ושכן כתב בהדיא הרמב"ם (בפ"ו מהלכות שבת דין ב'), ודלא כהרב מטה יהודה. ועיין ערך השלחן סימן שכ"ה (סק"ז), מג"א שם (סקל"ג).

ומה שציין הרב מג"א ועיין סימן תרס"ד, כוונתו דשם בסעיף י"א אם חל יום הושענא רבה ביום ראשון, וקצצו הגוים ערבה בשבת והביאו, כשרה. וכתב שם הרב מג"א (בסק"י), אפילו ציוה לו ישראל. מיהו כתב שם מור"ם ז"ל דיש להחמיר אם יש לו ערבה אחרת. ועיין מה שכתבו הרב מטה יהודה ז"ל (בסוף סק"ז), ובבגדי ישע ז"ל (כאן סק"א)¹⁴⁹. ועיין מה שכתב הרב מג"א בסימן רנ"ב (ס"ק יו"ד). ומה שהצריך עיון על הב"י, עיין מה שכתב בבגדי ישע [שם]. (דברי מנחם – הגב"י סק"ב)

(רד) שם נכון להחמיר שלא יכנסו בו. והנה דעת המג"א בס"ק זה [סק"א], דאף דקבלנות עדיף מעושה מאיליו דאינו אלא נכון להחמיר, מ"מ לענין זה חמור מעושה מאיליו הנכון להחמיר אף לאחרים. ובהתנה עם העכו"ם שלא לעשות בשבת והעכו"ם עשה מאיליו לטובת ישראל, לכאורה היינו עכו"ם עושה מאיליו, ועדיף מיניה כיון שהתנה שלא לעשות ושרי לאחרים. וכן משמע לכאורה מדברי המג"א (סק"ב) [סוף סק"ב] שכתב, א"כ כל שעשאן לטובת ישראל אפילו מעצמו אסור, וכמו שכתוב בסימן שכ"ה סעיף י"ד. ע"כ. והתם שרי לאחרים. אלא דא"כ הדר יקשה מעובדא דמר זוטרא שפירש המגן אברהם שם דהתנה ועשו לטובת מר זוטרא, ומאי טעמא לא עלו בגוה רב ספרא ורב הונא בר חנינא. ועל כרחק לומר דהיכי דהוא שכר העכו"ם, אף שצוהו שלא יעשה בשבת והעכו"ם עשה מאיליו לטובתו, גרע מהיכי שהעכו"ם עושה מהתחלה לטובתו. וצ"ע. (תהלה לדוד – סק"ו)

(רה) שם נכון להחמיר שלא יכנסו בו. עיין מג"א (סק"א). נ"ב: ולי נראה דשאני ארון וקבר שאינו נעשה אלא בצמצום בכדי שיספיק לאדם אחד דוקא, ולכך לא נאסר רק למי שנעשה בשבילו דוקא. מה שאין כן הכא, שהבית נעשה בכדי שיספיק להרבה בני אדם ולכך נאסר לאחרים נמי. והוא הדין והוא הטעם להחיא דסוף סימן תרס"ד [סי"א בהגה]. (מגן בעדי)

(רו) שם נכון להחמיר שלא יכנסו בו וכו'. עיין באר היטב (סק"ו). ועיין בשו"ת אמרי אש (ח"א סימן י"ד), באחד שבנה בית באופן שהרב דשם אמר לו שיש איסור אפילו בקבלנות לבנות בשבת, והוא לא ציית, אם יש להחמיר אפילו לאחרים שלא יכנסו

אוצר ההלכה

דכל שלא פסק על מנת לשבות אסור מדינא, ואפילו הכי שרי בפסק, וא"כ הכא אע"ג דאייירי בקרקעות, מ"מ כיון דאין אסור אלא מפני הרואים, לא גרע מההיא דהתם, הילכך כל דפסק עמו על מנת לשבות ולא שבת יש להתיר. עוד הקשה, דעל כרחך כששכר מר זוטרא [מועד קטן יב.] אמר להם שלא לעשות בשבת, והם עשאוהו שלא מדעתו, ולכן לא רצה ליכנס בו, משמע שאף בענין זה אסור. ע"כ. ואפשר דהתם כיון דחוץ לתחום הוא, לא התנה כלל, לא מיבעיא ללישנא דאדם חשוב שאני, דפשיטא דכיון שאין שום צד איסור לאו אדעתיה להתנות, אלא אפילו ללישנא דסיועיה סייעיה בתיבנא, מעיקרא היה סבור דמ"מ הוי ליה קבולת גמור ושרי בחוץ לתחום מבלי שיקצוץ על מנת לשבות. (נחר שלום – סק"ג)

(ריב) שם הגה מיהו אם התנה וכו'. כתב מג"א (סקי"ב), מיהו אם התנה וכו', ועוד על כרחך מר זוטרא [מועד קטן יב.] כשהשכיר העכו"ם אמר להם שלא לעשות בשבת וכו'. ואמר אמ"ו דלכאורה ליתא קושיא של המג"א, דללישנא קמא דאמר התם במועד קטן מר זוטרא עייל בגוויה, וא"כ על כרחך דסבירא ליה דקבלנות חוץ לתחום מותר, ובודאי לא התנה משום שהיה בנין היתר גמור. וגם ללישנא בתרא, אף דקאמר איהו נמי לא עייל בגוויה, א"כ בתחילה מאי קסבר שצוה לבנות לו בית ולא יכנס בתוכו, אלא ודאי דבתחלה סבירא ליה דקבלנות מותר, ולבסוף אמרו לו דקבלנות אסור ולכך לא נכנס בתוכו. וצ"ל דקושיית (הגמ') [המג"א] הוא דמסתמא מר זוטרא היה רוצה לצאת אליבא דכ"ע, כיון דאיכא מאן דאמר דאוסר מסתמא התנה מתחילה, ואפילו הכי לא עייל ללישנא בתרא, [נ]מקשה (הגמ') [המג"א] שפיר. ודו"ק.

(ריג) שם הגה מיהו אם התנה וכו'. כתב מג"א (סקי"ב), מיהו אם התנה וכו', ועוד קשה דעל כרחך מר זוטרא [מועד קטן יב.] כששכר הנכרי אמר לו שלא לעשות בשבת. והאליה רבה [סקי"ט] תירץ, דמה שהביא ראייה ממר זוטרא, י"ל דלא התנה משום שהיה חוץ לתחום, וא"כ היתר גמור הוא רק ממידת חסידות, וא"כ מסתמא לא התנה. והראב"ד [הו"ד ברבנו ירוחם נ"ב ח"י"ב דף פ"ב ע"ב] סבירא ליה דאפילו מידת חסידות ליכא בחוץ לתחום, אלא התבן משלו היה, ומ"מ הוי קבלנות אלא דלאו גמורה היא כמו שכתב הנמוקי יוסף [מועד קטן ה: ד"ה מקבלי], או דלא מסיק אדעתיה שימשוך המלאכה עד יום טוב. ותימה על המג"א שלא השיג זה וכתב ראייה גרועה כזו. (בגדי ישע)

(ריד) שם הגה מיהו אם התנה וכו'. אע"ג דלשון המרדכי [מועד קטן סימן תתנ"ב] ורבנו ירוחם [נ"י"ב ח"י"ב דף פ"ב ע"ב] מיירי [ב]מטלטלים, מכל מקום מדלא אסרו ליהנות מאותה מלאכה שנעשית בפרהסיא למי שנעשית בשבילו עד שיכבסם הוא שנית כו', משמע דמהני התנאי להשתמש בהם תכף גם

דישראל ועכו"ם שקבלו שדה בשותפות שמותר בהתנה, וכמ"ש ר"י¹⁵⁰ סימן רמ"ה, והוא הדין הכא נמי דמהני תנאי אף במחומר. (ברכת דוד)

(רט) שם הגה מיהו אם התנה וכו'. כתב במג"א (סקי"ב), צ"ע וכו'. לא ידעתי מאי קשיא ליה, אי נמי מיירי במטלטלין, כיון דמהני תנאה הוא הדין במחומר. ולשיטתו אזיל שכן כתב בסק"ב לחלק בין תלוש למחומר. (ולדעתו) [ולדעתו] אין חילוק ביניהם לדעת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ג] והוא דעת המחבר, אלא הכל תלוי בצינעה או בפרהסיא, ונקטו לשון שהוא ודאי בפרהסיא, מה שאין כן תלוש אפשר לו שיקחנו לביתו ולא יראנו אדם. ועיין בתוספות שבת (דף י"ז ע"ב ד"ה אין נוטנין) בפלוגתא שבין ר"ת לר"י. גם לא ידעתי מה ראה לומר שהמרדכי [מועד קטן סימן תתנ"ב] במטלטלין מיירי, שהרי סתם ואמר מקבלין קיבולת במועד לעשותו אחר המועד, ואם עשה הנכרי במועד מותר, כדתנן בשבת (דף י"ט ע"א) פוסק על מנת לשבות ואינו שובת. עכ"ל. ודלמא בקרקע נמי מיירי, ואי משום דמייתי ראייה מספינה, הכי נמי ר"ת מייתי ראייה מהא לבונה בית בסוף פ"ק דעבודה זרה [כא: ד"ה אריסא], וגם המחבר כתב בסעיף ד' דמלאכת פרהסיא דספינה כמחומר דמיא. גם מי הגיד לו דמר זוטרא [מועד קטן יב.] התנה, דלמא לא התנה וסמך דמחוץ לתחום מותר כשמואל, וכמו דמסקינן גם לדידן. ולכן נראה אחר שהתנה אין חילוק כלל בין הנכרי עושה לטובתו או לטובת עצמו, כיון דמ"מ בעל כרחו דישראל עושה אין איסור, ומנא לן לחלק בכך.

(חמד משה – סק"ד)

(רי) שם הגה מיהו אם התנה וכו'. עיין מג"א (סקי"ב). עיין מ"ש סימן תקמ"ד. ושמעתי להקשות דא"כ לא יתכן סוגיא בפרק מי שהפך [מועד קטן יב.], דאיתא התם מר זוטרא בנו ליה אפדנא מקבלי קבולת חוץ לתחום, איקלע רב ספרא ורב הונא [בר חנינא] ולא עיילי לגוויה, איכא דאמרי הוא לא על לגוויה. והא אמר שמואל מקבלי קבולת חוץ לתחום שרי. ע"ש. ולפי זה מאי פריך, דלמא משום הכי לא עיילי לגוויה כיון שהעכו"ם עשו לטובת מר זוטרא. וטעות הוא, דעיקר פירכת הש"ס ארב ספרא ורב הונא דלא עיילי לגוויה, דכיון דמר זוטרא מסתמא התנה שלא לעשות בשבת, ולא מיקרי שהוא שכר עכו"ם רק כמו שעשאה לצורך ישראל מעצמו, ובאותו ענין דוקא לאותו ישראל אסור, כמו שכתב מג"א בסעיף הקודם [סקי"א]. וק"ל. ווא"ל [איגר]. (וברית אבות לבנים תזכור)

(ריא) שם הגה מיהו אם התנה וכו'. כתב הרב מג"א [סקי"ב], צ"ע דמשמע דלא מהני תנאי אלא במטלטלין אבל לא במחומר, דהמרדכי [מועד קטן סימן תתנ"ב] ורבנו ירוחם [נ"י"ב ח"ה דף ל"ז ע"א] איירי במטלטלין וכמו שכתוב סוף סימן תקמ"ג. ע"כ. ולע"ד נראה דאע"ג דאייירי במטלטלין מ"מ התם בשכיר יום,

אוצר ההלכה

הוא להתעסק במלאכה אחרת וירויח יותר. גם כשעושה לטובת עצמו כדי למהר וכו', ממילא יהיה נמי אך טוב לישראל שנגמרה מלאכתו ונתיישב דעתו, וא"כ אפוכי מטרתא למה לי. והנכון לע"ד כמו שכתבתי בס"ד ותו לא מיד.

ריח) שם הגה מיהו אם התנה וכו'. המג"א (סק"ב) הקשה, דהא מר זוטרא (מועד קטן דף י"ב ע"א) מסתמא התנה עם העכו"ם שלא לעשות בשבת. והנה לכאורה הא מר זוטרא סיועי סייע בתיבנא, ומשמע קצת דהיה יכול למחות בידם שלא יקחו מתבן שלו, רק לא אסיק אדעתיה למחות, לכן אף בהתנה אסור. ונראה דפשוט להמג"א דאף דנתן התבן משלו, מ"מ אין שום איסור מדינא בקצץ, ולכן אם מהני תנאי מהני גם שם, ולולי כמו שתירץ דשם עשו לטובתו.

ריח) שם הגה מיהו אם התנה עם הגוי שלא לעשות לו מלאכה בשבת וכו'. אחד שבנה ביתו ע"י אומן קבלן, והאומן שוכר פועלים לעבוד עמו, ואין לבעל הבית כלום עם הפועלים, והתנה עמו בפירוש שלא יבנה בשבת, רק לא כתב בהכתב שהיה ביניהם זה התנאי, ועכשיו האומן רוצה לבנות גם בשבת. עיין בשו"ת כתב סופר או"ח (ס"י) [סימן מ"א] דבדקושי אפשר להתיר בזה, רק מחמת שהתנה עמו ואין בידו לעזור לו¹⁵⁴ עכשיו אפשר להתיר. ומכל מקום טוב שילך עמו בערכאות לתבוע עלבוננו מה שלא קיים האומן התנאי שהיה ביניהם, כדי שיתפרסם הדבר שהתנה עמו. ועיין בשו"ת אבני צדק (חאו"ח סימן כ"א כ"ב כ"ג) מענינים אלו. ועיין בשו"ת בית יצחק (חיו"ד ח"ב בקונטרס אחרון סימן ה'), אחד שבונה ריחיים של מים, והפועלים אומרים שישלם להם שכר שבת אף אם לא יעבדו בשבת, אם מותר לעבוד בשבת הואיל ויש בזה הפסד רב, וכתב דאסור לבנות בשבת. וע"ש אם העכו"ם יבנה בשבת אי צריך להמתין בכדי שיעשה. ועיין בשו"ת מהר"ח כהן ראפפורט (סימן ד') בעכו"ם שהניח את ישראל לבנות בנין על אדמת נכר והישראל יתן לו מס מכל שנה ערך חמשה זהובים, ושכר הישראל עכו"ם לבנות הבנין בקבלנות, ועשה כתב בערכאותיהם, ונכתב בכתב שמאיוזה צד שיהיה המניעה מלגמור הבנין עד ארבעה שבועות ישלם קנס חמשים זהובים מצד העובר לצד המקיים, והקרקע הוא רחוק מדירת היהודים. וכתב שם דמותר להניח לו לבנות בשבת ויו"ט מכמה טעמים. יעוין שם. ועיין בשו"ת רמ"ץ (סימן י"ז) בבתי החומות שנשרפו וצריכין לבנות מחמת חשש סכנה, וגם שאין להם מקום לדור, שהתיר לבנות בשבת ויו"ט ע"י עכו"ם. יעוין שם טעמו. ועיין בשו"ת מהר"ם שיק (סימן ק') בעיר אחד שהיתה שריפה גדולה, ויהודים סחופים ומדולדלים בלי דירה, וימי הקור ממשמשין ובאין, שמתיר לבנות בקבלנות שהבעל מלאכה ישלם לפועלים וכל המלאכה עליו. ועיין שם במהר"ם שיק (סימן ק"א וסימן צ"ה) מה שכתב בדין מי שיש לו בביתו מלאכת מעשה אורג, ומוכר שיהיה אצלו עכו"ם לעזור למלאכתו, ואינם רוצים להשכיר

לבעל המטלטלין, מינה נשמע לבית דמהני התנאי יען הגוי לנפשיה עבד, ומעשה דמר זוטרא [מועד קטן יב.] דאיתמר, מיירי שלא התנה עמם שלא לעשות. יע"ש. ועיין מה שכתב הר"ב מג"א ז"ל [סק"ב]. ודוק.

רמז) שם הגה מיהו אם התנה וכו'. כתב מג"א (סק"ב) מיהו כו', דעל כרחק מר זוטרא כו'. דהרב ב"י כתב בשם הראב"ד [הו"ד ברבנו ירוחם נ"ב ח"ב דף פ"ב ע"ב], דמר זוטרא (מועד קטן דף י"ב ע"א) [וכו'], ולא רצו לכנס בו, לא היה קבלנות גמור, שהיו לוקחים תבן ממר זוטרא כאיכא דאמרי שם, אבל בקבלנות גמור מותר חוץ לתחום אפילו אדם חשוב. וכן פסק הטור בסימן תקמ"ג, דאם נבנה באיסור נכון להחמיר שלא יכנסו בו, וכתב הרב ב"י שם [ס"ב], שפוסק כאיכא דאמרי דסיועי סייע בתיבנא דנבנה באיסור, וכן כתב הט"ז פה [סק"ד]. א"כ אם התנה עם הא"י שלא לעשות בשבת, והא"י עושה בעל כרחו, אין איסור בבנין ומותר ליכנס בו, וא"כ (אם) [אף] אם תימצי לומר שמר זוטרא התנה עם הא"י שלא לעשות, כיון שמסייע לא"י הוי נבנה באיסור.

רמז) שם הגה מיהו אם התנה וכו'. על מה שכתב מור"ם מיהו אם התנה ישראל עם הגוי כו', עיין מה שכתב הרב מג"א (בסק"ב), ועיין מה שכתב על דבריו הרב מטה יהודה (בסק"ח)¹⁵¹, ומה שכתב הרב נהר שלום ז"ל (בסק"ג)¹⁵². ואפשר כיון דהתם דחוץ לתחום הוי לא התנה כלל כו', כן כתב האליה רבה [סק"ט], הביא דבריו הרב בגדי ישע (בסק"ב)¹⁵³. ומה שכתב הרב מג"א, מיהו בקצץ בקבלנות שרי בדיעבד כמו שכתבתי לעיל, היינו בס"ק י"ד משם הב"ח [אות א'-ב']. והגם דלרבנו לא סבירא ליה הכי, אפשר דבהתנה מודה. (דברי מנחם – הגב"י סק"ה)

ריז) שם הגה מיהו אם התנה וכו'. עיין מג"א (סק"ב). נ"ב: ולי נראה שרמ"א משמע ליה כיון דהכא ליכא איסורא מצד הדין, וכמו שכתב הרב ב"י בסימן תקמ"ג [ס"ב], ושלכך כתבו הטור שם והש"ע הכא לשון נכון להחמיר וכו', ועיין מה שכתב הט"ז הכא (בסק"ד), על כן לא חילק בין מלאכת מטלטלין למחובר.

ומה שכתב, ועוד על כרחק מר זוטרא [מועד קטן יב.] כששכר העכו"ם אמר לו שלא לעשות בשבת וכו'. נ"ב: אין זה מוכרח לע"ד, כיון שלא נזכר כן בש"ס. ואי משה לא אמרה יחזקאל מנין לו. ומה גם דשמא המלאכה היתה ד"ה לששה ימים, ולכך לא סלקא דעתיה דמר זוטרא להתנות עם העכו"ם, והעכו"ם הוא שנתרשל עד שעשה ביום שבת נמי. גם מה שחילק בין עשה העכו"ם מעצמו לטובת ישראל ובין טובתו כדי למהר וכו', אין חילוק זה מספיק לע"ד, יען דמה שעושה לטובת ישראל אין טובתו שלימה, דממילא לטובת עצמו נמי הוא דורש, דבשלום הישראל שלום יהיה לו, דכיון שגמר מלאכה זו יכול

אוצר ההלכה

וכבר רצה לפייס בממון שכר בטילה ושכירי יום ולא רצה בשום אופן, ואם ילך עמו למשפט ע"י הוצאות רבות אפשר לכופו. ושאל השואל אם מחוייב בדבר לעשות. והאריך שם ביאור רחב בכל השיטות, ומסיק לדינא דאין צריך יותר, ומ"מ טוב שילך אל הערכאות לתבוע עלבוננו כי לא קיים עמו התנאי, כדי שיפורסם שהתנה עמו ועומד ומוחה, הגם שאין לסמוך על זה הפרסום, כאן אין אנו צריכים רק מהיות טוב, עש"ה ותבין ביאור כל השיטות, ואי"ה בחידושי אבאר זאת. (מגיני חיים)

רכא) שם הגה מיהו אם התנה עם הגוי שלא לעשות לו מלאכה בשבת וכו'. נשאלתי מהחז"ש הדה"מ [מהחכמים השלמים הדיינים המצויינים] כמה"ר ר' דוד הכהן הי"ו וכמה"ר ר' מקיקן חדאד הי"ו, במי ששכר גוי לחדש לנכש ולעקור העשבים הרעים מהירקות שבשדהו ולהשקות הירקות, והתנה עמו שלא ישקה הירקות בשבת, ולא ידלה המים מהבאר בשבת, ולפי ההשערה הגוי מעצמו מנכש העשבים בשבת כיון שהוא בטל ממלאכות אחרות, אם מותר או לא?

תשובה. אם לא התנה עמו שלא יעשה מלאכה בשבת, ודאי אסור, שהרי כתב מרן ז"ל (סימן רמ"ג ס"א), לא ישכיר אדם מרחץ לגוי מפני שנקרא על שמו וכו', דסתם מרחץ לאו לאריסותא עביד, ואמרי שכל הריח לישאל ושכר את הגוי בכך וכך ליום, ונמצא הגוי עושה בשליחותו של ישראל. ע"ש. אלמא דמדינא אסור להשכירו כנזכר. וכן מתבאר מסימן רמ"ד ס"א, דאפילו בקבלנות אם היתה ידועה ומפורסמת שהיא של ישראל אסור, מפני שהרואה את הגוי עוסק ואינו יודע שקצץ, אומר שפלוגי שכר את הגוי לעשות מלאכה בשבת. ע"ש. ואפילו בכחאי גוונא דשוכרו לחדש או לשנה בבת אחת אסור, כמבואר מדברי מרן ז"ל [בב"י] סימן רמ"ד ס"ה, ומדברי מור"ם והמג"א (סק"ט) [סקט"ז]. אך אם מתנה עמו להדיא שלא יעבוד בשדהו שום עבודה בשבת והגוי מאליו עובד ועובר על מה שהתנו, נראה דאם היתה השדה בעיר או בתוך תחום העיר, אסור לו להניחו לעשות מלאכה בשדהו בשבת, שאינם יודעים שהתנה עמו, אבל אם היתה השדה חוץ לעיר וחוץ לתחום מותר, ודומה זה למה שכתב מרן ז"ל (סימן רמ"ד ס"א) בפוסק עם הגוי לבנות לו חצירו וכו'. ע"ש. והגם דמור"ם ז"ל (ס"ג) כתב, ואם התנה עמו שלא לעשות לו מלאכה בשבת, והגוי עשאה בעל כרחו למהר להשלים מלאכתו, אין לחוש, וכתבו האחרונים הרב אליה רבה [סקט"ט] והרב מטה יהודה ז"ל [סק"ח]¹⁵⁵, דאפילו עשאה לטובת ישראל שרי, ומור"ם אורחא דמלתא נקט, ובג"ד י"ל דגם המג"א מודה דהגוי לטובת עצמו עושה שלא יהיה בטל. מכל מקום נראה דלא התיר מור"ם רק בדיעבד שלא תאסר עליו אותה מלאכה, אבל לכתחילה צריך למונעו, וראיה לזה מדלא הגיה מור"ם ז"ל כן רק בסעיף ג' דמיירי בעבר ועשה, ולא הגיה זה בסעיף א' דמיירי בלכתחילה. ועוד דממקומו מוכרח, דכמו דלא ידעי אינשי דקצץ

עצמם רק באופן שיעבדו גם בשבת, עיין שם מה שצדד לכאן ולכאן. ועיין בשערי צדק (סימן ל"א) לענין היתר לבנות בקבלנות בשבת, ושם בסימן ל"ג לענין איך להתנהג במכס בשבת. ועיין בשו"ת ברכת יוסף (סימן ח') באחד שחפר מרתף הסמוך לביתו קודם השבת שתי ימים, ובאם לא יחפרו העכו"ם בשבת כדי לתקן אותו יבא לידי היזק גדול, וגם יש חשש סכנה שלא יפול הבית, ע"ש שהורה שימכור הבית לעכו"ם קודם השבת, ואז יהיה מותר לחפור בו גם בשבת, כיון שעדיין לא היה דר שם באותו הבית ואין שמו ניכר עליו. ועיין בחתם סופר (סימן ס') בדין הנ"ל שהיתה שריפה גדולה וכו', שמצדד שם להתיר לבנות ע"י עכו"ם, ועיין שם אופן ההיתר. ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהדורא רביעאה (ח"ג סימן צ"ב).

[הערת מהרש"ם:] מה שכתב בשם ברכת יוסף (סימן ח'), בתשובה אחת לק"ק סאטמאר, הארנתי בדין חפירה בעומק ע"י דאמפף [קטור] עד שיגיע החפירה אל יסוד המעיין ואי אפשר להפסיק בינתיים, והדבר נחוץ לצורך מקוה, והעליתי דיש לומר דזהו רק גרמא. והבאתי מש"ס שבת (דף ק"ב ע"ב), ובבא קמא (דף ס' ע"א), ורא"ש [שם פ"ו סימן י"א], וירושלמי (פ"א ה"א), ואבן העזר (סימן שכ"ח), ותשובת בית אפרים (י"ד סוף סימן ס"ב), ותוספות מנחות (דף נ"ו ע"ב [ד"ה ומעשה שבת]), ושו"ת זרע אמת (ח"א סימן ס"ד). והבאתי מדברי הפני יהושע (ביצה דף כ"ב ע"א בתוס' ד"ה המסתפק), דכל שאין המלאכה נעשית מיד אלא אחר זמן וממילא נעשית, ליכא חיוב חטאת. וגם ההבערה יש לומר דהוי מלאכה שאין צריכה לגופה. ועיין תשובת חות יאיר (סימן קפ"ג) וקובץ סוף פרק ז' מהלכות שבת [ה"ז], דבנין חומת העיר הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, וגם מבואר בבאר היטב [סק"ה] ותוספת שבת [סוף סק"ז] דהיכי שיש חשש שיתבטל לגמרי יש להקל בקבלנות, וכן הוא בפרמ"ג אשל אברהם (סימן רע"ו סק"ח). ואף דבשו"ת אמרי אש בהשמטות חולק עליו וכן הוא בשו"ת תפארת צבי (או"ח סימן י'), אבל בתשובת חתם סופר (סימן ס"א) קיים דבריו, ובנדון דידן שיעשו גם בימי חגיגהם דליכא חילול השם, יש להקל שיעשו שטר עם האומן בערכאות דאית ליה קלא כמו שכתב בתשובת ר' חיים כהן (סימן ד'), ובאמת שכן הוא בב"י (סוף סימן רמ"ה) בשם מהר"י בי רב, ובמג"א (סימן רמ"ו סקט"ו). ואף שהחת"ס (סימן קי"ג) כתב דאין היתר בקבלנות בשום פרסום, ועיין כתב סופר (סימן מ"ב), וע"ש בחת"ס (סימן נ"ז) שסותר את עצמו. והבאתי מתשובת דברי חיים (ח"ב חאו"ח סימן כ"ד) בענין בנין מקוה. ואכמ"ל.

רכ) שם הגה מיהו אם התנה עם הגוי שלא לעשות לו מלאכה בשבת וכו'. עיין מג"א [סקי"ב]. וכתב בתשובת כתב סופר (בסימן מ"א), באחד שהתנה עם האומן נכרי בקבלנות סך מסוים, והתנה עמו בפירוש שלא יבנה בשבת, אבל לא כתב כן בשטר קבלנות שנעשה עמו, והאומן בונה בשבת כדי למהר מלאכתו,

ד^ה מלאכת פרהסיא אפילו במטלטלין כגון ספינה הידועה לישראל דינה כמו מלאכת מחובר: באר הגולה

ה. ספר (התרומה)

[תורת האדם] [ענין האבילות עמוד ק"ב]:

אוצר ההלכה

להתיר ע"י שכירות בתנור זה בשום אופן, ואפילו בשותפות עם הגוי אין מקום להתיר בתנור בזה שהבעל התנור הוא המוכר הכלים שנעשו בתוך תנור זה והוא נקרא על שמו והמלאכה שלו, לא ראיתי שום היתר בדבר. ועיין מה שכתב בתשובת דת ודין [סימן ר], ובספר לחמי תודה (סימן ג' וסימן ד'), ועיין להרב עיקרי הד"ט (סימן י"ד אות ט') דכתב ככל הצורך.

ומכאן תוכחת חיים, כי זה האיש אשר היה לו זה התנור הנקרא שישאנה, אשר היה לו מאבות אבותיו והיו מרויחים ריוח גדול במלאכת התנור הנזכר בעשיית כלי זכוכית ריוח עצום, ולא היה להם הצלחה, שהיה להם איבוד ממון בענינים האחרים ובגנבים, עד שלבסוף בזמנינו זה ראתה עיני כי זה המקום שהיה התנור בתוכו עם כל כלי הזכוכית, בשריפה ליל שבת קודש נשרף הכל, וקם בנו הי"ו ומכר את כל כלי ביתו כדי לחזור ולבנותה מחדש, עד שאפילו חצר גדול שהיה לו שדר בתוכו משכנו, וגם זה החצר שהתנור בתוכו כדי לחזור ולבנותו נתנו ג"כ במשכנתא. ושוב אחר שבנאו והכין התנור לעשות בו מלאכת עשיית הזכוכית הנזכרת בליל שבת קודש, נפסד ונתקלקל כל כלי הזכוכית אשר בתוך התנור עד שאינם ראויים לשה פרוטה ואבד כמה וכמה, פסידא גדולה דלא הדרא. ובכן קריתי אותו לפני ואמרתי לו, אמת שאבין וזקניך היה להם מלאכת התנור הנזכר וכמעשהו בחול כך מעשהו בשבת, והם אמרו כי עפ"י הוראת הרבנים הקדמונים ז"ל אשר הורו להם תיקון היתר עשו, ואנחנו לא ידענו מה היה דעת הרבנים ומה תיקון מצאו להם, והרי קיימא לן דאין סומכין על מסכת עדויות וכאשר כתבנו במקום אחר בס"ד. איכו השתא לדידי חזי, כי לא יש צד היתר בדבר והוא איסור גמור, והעד על זה כי מלבד כי אבותיך שהיו מרויחים שם באותו תנור, לא ראו סימן ברכה מעולם ונאבד כל העושר ההוא בענין רע, עוד בה כי הן עתה עינינו הרואות כי בליל שבת נשרף המקום הזה ונאבדו כל הכלים, ובליל שבת אחר שבנית אותו נפסד הכל, דשמע מינה דמן השמים יוכיחו כי אין מן הראוי עפ"י הדין להיות לך תנור כזה בשבת, דאיכא משום איסור חילול שבת. לכן לעצתי תשמע, חדל מעשות זאת ומן השמים יתנו לך עושר וכבוד וחיים ממקום אחר. והגם כי היה לו חובות הרבה וממושכנים זה חצר התנור וחצר אחר גדול, הכל מכר כדי לשלם חובותיו, ופירש ממלאכת התנור הנזכר משום שלא לפגוע באיסור שבת, ומובטחני כי יעשרהו המלך מלכו של עולם עושר גדול על אשר שמע לכל דברי התורה הזאת, ומה גם כי ידוע שיום השבת מזלו שבתי ומאדים ולא יש ריוח במי שעוסק במלאכה, כמו שכתב הראב"ע סדר יתרו על פסוק "זכור את יום השבת לקדשו" [שמות כ', ז']. יעוין

הכי נמי לא ידעי שהתנה כן. ולכן נראה דצריך למונעו מזה. וליתר שאת כדי שיקבל ותהיה עליו אימה לקיים, וכן לפרסם הדבר לצאת ידי הרואים, נראה דהשכירות ותנאי זה שלא יעשה בשדהו כלום בשבת תהיה על ידי הערכאות סופרי הישמעאלים (עדול), כעין מה שכתב מרן ז"ל בסימן רמ"ו סוף ס"ה ויש מתירין וכו'. זהו הנלע"ד.

(ש"ת שואל ונשאל ח"ג – סימן קנ"ט)

רכב) שם בהגה והגוי עשאה בעל כרחו למהר להשלים מלאכתו וכו'. אבל אם עשה לטובת ישראל אסור. מג"א [סק"ב]. אפילו שכר הנכרי לימים והנכרי עשה מעצמו לטובת עצמו, מותר אפילו בעה"ב לדור כיון שהתנה עמו. נזר ישראל [סימן ע' ח"ב ס"ו] בשם אליה רבה¹⁵⁶.

ישראל ועכו"ם שיש להם כותל מפסיק בין חצריהם, ורוצה העכו"ם לבנותה בשותפות ובונה אף בשבת בעל כרחו של ישראל, אין הישראל עובר על זה. זכור לאברהם [מערכת השי"ן הלכות שבת ערך בנין]. (באר יעקב – קרויזר – סק"ז)

פניף ד'

רכב) פניף ד' מלאכת פרהסיא וכו'. מי שיש לו תנור העושה בתוכו כלי זכוכית הנקרא שי'שאנה, כי תנור זה לא יתקן ולא ינוח מלהיות דלוק באש כל ימות השבוע והשבת בכלל, כי אשו לא תכבה כי יש לו פסידא רבה, אי מותר לישראל להיות לו תנור זה, ולהיות הגוים עושים מלאכה בתנורו של ישראל בשבת. נראה בודאי דאיסור גמור, דכל מה שכתב הרדב"ז בתשובות החדשות (ח"א סימן י"ג) במלאכת הסוקאר הנעשה ע"י שוורים, ואי אפשר בלתי עשות מלאכה גם בשבת, דאיתי לדי פסידא, מצא הרב ז"ל ארבעה תיקונים להתיר בשבת, וכולם לא שייכי כאן. גם מוהריט"ץ בתשובה (סימן ס"ו) רצה להתיר בענין כיצא בזה שהגוים עושים מלאכה בשבת והוא מפורסם שהוא של ישראל, שהתיר ע"י קבולת וכדומה כמו שיע"ש, כאן בנדון דידן התנור הוא מפורסם שהיא של ישראל, וגם המלאכה הנעשית בשבת בתנור זה הנקרא על שמו, כל המלאכה שלו שהוא מוכר כלי הזכוכית הנעשים בתנור זה. ואפילו שבמקומינו הוא דבכל תנור הוא מנהג שלוקחים בשכירות, כמו שכתבתי לעיל סימן רמ"ג [סק"א]¹⁵⁷ דבכהאי גוונא יש להתיר בתנור ע"י שכירות, בכאן לא שייך שכירות מעיקרא כי כל מלאכתו של בעל התנור לעצמו, ועוד כי תנור זה יען הוא יחיד שלא יש בעיר עוד תנור אחר, ויש לו שם בפני עצמו שי'שאנה על שם שעושים בתוכו כלי זכוכית שהוא גלוי ומפורסם שהוא שלו, אין מקום

באר הגולה

ו. רמב"ם פרק ו'
מהלכות שבת
[ה"ב]: ז. הרב
המגיד שם בשם
הרשב"א [שבת דף
י"ט ע"א ד"ה הא דתנן, וכמו שנתבאר בירושלמי שם]: ח. הראב"ד שם:

ה' אם שכר גוי לשנה או לשנים שיכתוב לו או שיארוג לו, הרי זה כותב ואורג בשבת כאלו קצץ עמו שיכתוב לו ספר או שיארוג לו בגד שהוא עושה בכל עת שירצה, והוא שלא יחשוב עמו יום יום ולא יעשה המלאכה בבית ישראל, ויש מי שאוסר בשוכר גוי לזמן: הגה ודוקא ששכרו למלאכה מיוחדת כגון נגד לארוג או ספר לכחוד, אבל כששכרו לכל המלאכות שיטעמן תוך זמן השכירות לכולי עלמא אסור (צ"ת יוסף), וכמו שיתבאר סוף סימן רמ"ז:

אוצר ההלכה

רכט) שם כגון ספינה הידועה לישראל. ועושה במקום מפורסם. **מג"א** [סקי"ג]. ועיין בנשמת אדם (כלל ג' סימן ג') בשם תוספת שבת [סימן רנ"ב סקי"ד] דדוקא שידוע מי הם בעליו, עיין שם שהוכיח כן מרבנו ירוחם [ני"ב ח"י"ב דף פ"ב ע"ב] הביאו הב"י [סימן רנ"ב ס"ג]. ע"ש. וכן כתב בתניא [ש"ע הגר"ז ס"ה]. ועיין שם בקונטרס אחרון, דאפילו אינו מפורסם לרבים, רק שקצת יודעים שהוא של פלוני ג"כ אסור. ועיין בנשמת אדם דאם יודעים שלשה בני אדם מיקרי מפורסם, כמו שכתב רש"י בשבועות (דף כ"ה ע"ב ד"ה והוא שניכר). עכ"ל. ודוקא בדבר שכבר נקרא שם ישראל עליו, אבל אם שכר לנכרי לעשות לו בקבלנות כלים חדשים, כיון שעדיין לא נקרא שמו עליהם כיון שלא באו עדיין לרשותו, לפיכך אף שעושה במקום מפורסם ונתפרסם לרבים שעושה בשביל ישראל אין צריך למחות מעיקר הדין, מ"מ טוב להחמיר. תניא [שם]. ובחיי אדם [שם ס"ג] כתב, דאם הנכרי עושה מנעלים או עגלה חדשה וכיוצא בזה, כיון שאם ירצה ימכור אותו לאחר ויעשה לישראל אחרים, אף על פי שידוע ומפורסם שעושה בשביל ישראל אינו צריך למחות. עכ"ל. וכן כתב בדגול מרבבה, מובא בשערי תשובה סעיף ב'. כתב בחיי אדם [שם], דברים שמנחה כל בני העיר ליתן בקבלנות כמו כלים לכובס וכלי עגלה, אף על פי שידוע שהוא של ישראל ועושה במקום מפורסם כגון ברחוב מותר דלא גרע ממרחץ ותנור, ובביתו של ישראל הכל אסור ולא מהני שום היתר. ועיין שם בנשמת אדם סימן (ה') [ג'] דכן כתב בספר התרומה [סימן רכ"ב], ושכן משמע בירושלמי [שבת פ"א ה"ח, עבודה זרה פ"א ה"א] שהביאו התוספות [עבודה זרה כא: ד"ה אריסא], דאפילו כלים בקבלנות אסור בביתו של ישראל. ע"כ. (באר יעקב – קרויזר – סק"ח)

רל) שם כגון ספינה הידועה לישראל. כתב במג"א (סקי"ג), דלא כעולת שבת [סק"ב]. עיין במג"א (סק"ב) דבעינן דוקא שהכל יודעים שהוא של ישראל, אבל אם רק קצת יודעים מותר, והעולת שבת [סק"א] חולק. ועיין בתשובת ערוגת הבושם [סימן מ"ז] לאדמו"ר הגה"ק ז"ל שדעתו להחזיק בדעת העולת שבת, ומפרש לשון המחבר [ס"א] שאין הכל מכירים, אבל אם מקצת מכירים אסור.

סעיף ה'

רלא) סעיף ה' אם שכר גוי וכו'. [כתב מרן, ובהגהות [מרדכי] סוף פרק (י"ד) [כל כתבי] [סימן תס"ב] כו'. עיין בסיום דבריהם שדבריהם צ"ע. (ידיו של משה)

שם. ומידה טובה מרובה ממידת פורענות, כי זה האיש ירא ה' שפירש מעשות זה, תהיה שכרו כפול ומכופל להריק לו ברכה וחיים עד בלי די, אמן.

רכד) שם מלאכת פרהסיא אפילו במטלטלין כגון ספינה וכו'. ר"ל דכל מלאכת מטלטלין דעלמא לא מיקרייא מפורסמת אלא כשנעשית בביתו של ישראל, אבל בביתו של עכו"ם אפילו אם ידועה שהיא של ישראל מותרת, דכל בבית עכו"ם לא גזור, וכמו שכתב מרן ב"י ריש סימן רנ"ב [ס"ג]. וספינה שאני דאין דרך לעשותה אלא בפרהסיא ובמקום מפורסם, ואם היתה ידועה שהיא של ישראל אסור, וכעין קבלת מכס דסוף הסימן דדרכו להיות בפרהסיא, ואי לאו משום פסידא לא הוה שרינן ליה. ולכך הש"ע בסימן רנ"ב ס"ג דכתב וז"ל: ואם היתה מלאכה מפורסמת וידועה שהיא של ישראל ועושה אותה במקום מפורסם, טוב להחמיר ולאסור. ע"כ. דמשמע דאין שם איסור מן הדין, משום דהתם בסתם מטלטלין שאין דרכן בפרהסיא, ולכך כשיעשה האומן בפרהסיא אין לחוש לו מן הדין, מה שאין כן בספינה דאי אפשר למלאכה דידה שתיעשה בצניעא, ומשום הכי נעשה דינה כדין מחובר. ועיין במג"א (סקי"ג). ודו"ק. (מטה יהודה – סק"ט)

רכה) שם מלאכת פרהסיא אפילו במטלטלין כגון ספינה וכו'. נקט ספינה משום דנעשית במקום מפורסם, ומשום הכי אסור. ועיין סימן רנ"ב ס"ג. (ברכות מים)

רכו) שם מלאכת פרהסיא אפילו במטלטלין כגון ספינה וכו'. עיין מג"א [סקי"ג], ומה שכתבתי לקמן סימן רנ"ב [ס"ג]. (פתחי תשובה)

רכז) שם מלאכת פרהסיא אפילו במטלטלין כגון ספינה וכו'. עיין בספר מנורה הטהורה [קני המנורה סקי"ב] שכתב, דבספינה אסור גם כשנעשה בבית עכו"ם, אבל בשאר מטלטלין אינו אלא טוב להחמיר אם לא כשנעשה במקום מפורסם. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סקי"ב)

רכח) שם כגון ספינה וכו'. מג"א (סקי"ג) כגון ספינה. פירוש ששוכר גוי לעשות לו ספינה [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: הלבוש כתב להדיא כגון בנין ספינה], דלא כחמד משה סימן רנ"ב [סק"ג] שהבין דשוכר גוי להוליך לו ספינה, ע"ש שנראה כן מתוך דבריו, ולכן השיג על המג"א. ודו"ק. (זכרון אברהם)

אוצר ההלכה

לגמור ספר תוך הזמן, ואנא ידענא במכל שכן כששכרו לכל המלאכות דרוצה הוא שיהנה ממנו בכל שעה. ומיהו אם התנה עמו שיגמור הספר תוך הזמן ואם לאו ינכה לו משכרו, אפשר דמותר גם לסברת הראב"ד ז"ל דהא לא משתרשא ליה. והרב מג"א (סק"ד) משמע מדבריו דבחלק שני סובר כדעת המגן דוד. יע"ש. ולי נראה עיקר כדכתיבנא, דלא אסר הרמב"ם ז"ל אלא בדאיכא תרתי לריעותא, שמקפיד על ביטולו וגם יורד עמו לחשבון על מספר הימים שביטל, אבל אם לא יחשוב עמו יום יום, אע"פ שימחה בו בשעת המלאכה לומר לו עמוד ועשה מלאכתך אין זה נקרא דקדוק. וזהו שכתב הראב"ד אע"פ שאינו מדקדק עמו כשהוא בטל, דפירוש אינו מדקדק הוא שלא יחשב לו הימים, דאי בעינן נמי שלא יקפיד עליו בשעת מעשה, היה לו לומר שלא יקפיד, אבל לישנא דשאינו מדקדק משמע דקפידא איכא ודקדוק ליכא. ודו"ק.

ומעתה אבוא בס"ד לדברי האחרונים ז"ל, הראשון אדם הרב מהרי"ט צהלו"ן ז"ל בתשובותיו (סימן ס"ו), שנשאל על ענין המסבנ"א שעושים בהם העכו"ם לישראל מלאכה בשבת, והוא דבר מפורסם שהוא לצורך ישראל. והעלה הרב להתיר מטעם שכן הוא דרך כל בני העיר לעשות בקיבולת, והוי ליה כדין מרחץ [סימן רמ"ג ס"ב], שאם נהגו בני העיר להשכירו תו ליכא למיחש שיאמרו שהוא שכיר יום כיון שבני העיר נוהגין כך, וכתב דכן הדין בבנין הבתים אם נהגו הכל לבנות בקבלנות מותר, ולא אסרו אלא כשאין נוהגין רוב אנשים רק בשכירות פועלים יום יום. יע"ש. ואחר המחילה ליתא, דכבר כתבתי לעיל ריש הסימן [סק"ג]¹⁵⁸, דבבנין בית וכיוצא לא מהני קבלנות אפילו נתפרסם, כיון דאינו נוטל העכו"ם חלק בפירות רק מעות בשכרו וכל הריוח לישראל אין לו היתר, דמיחזי להו לאינשי כשכיר יום, וכמו שכתב [תין] שם בשם הרב מגן דוד [סימן רמ"ג סק"ב ד"ה הכלל העולה], וזה ג"כ מוכח מלשון הרמב"ם ז"ל (סוף פ"ו מהלכות יו"ט) שכתב, דבחוה"מ אסור בקיבולת אפילו חוץ לתחום שאין הכל יודעין שיש הפרש בין שכיר לקבלן בענין זה.

ומה שכתב מהרי"ט ז"ל בתשובה הנזכרת דדברי הרמב"ם סותרים זה את זה, דמלשון הנזכר דדין חולו של מועד משמע שאפילו ידעו שהוא בקבלנות אסור מטעם דאינן יודעין ההפרש שיש בין שכיר לקבלן, ואילו בפ"ו מהלכות שבת [היי"ג] כתב שלא ידעו שהוא קבלן אלא יחשבו ששכר אותו, דמשמע דאם יודעים שהוא קבלן מותר, והניח הקושיא בצ"ע. ולענ"ד לא קשיא, דהרמב"ם ז"ל בהלכות שבת עיקר הטעם קאמר, דמעיקרא טעם האיסור הוא משום שיאמרו שהוא שכיר יום, ואף אם אח"כ יתגלה להם שאינו אלא קבלן, אינן יודעין שיש הפרש בין שכיר לקבלן, דאילו לא היה ענין שכיר יום כלל לא היינו אוסרין קבלנות, דאף אם יטעו ולא יחלקו הרי אינן חושדין אלא בדבר המותר, ומה איכפת לן אם יחשבו הפתאים שהוא אסור.

ר"ל שם אם שכר גוי לשנה וכו'. דע דסברא ראשונה היא סברת הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו הי"ב], והיש מי שאוסר הוא הראב"ד ז"ל בהשגתו, שכתב וז"ל: שאע"פ שאינו מדקדק עמו כשהוא בטל, מ"מ אותה מלאכה משתרשא ליה ואינו דומה לקבלנות. ע"כ. ר"ל בשקבל עליו לכתוב לו ספר ולא קצב עמו הזמן, אין לו הנאה לישראל מעשיית המלאכה בשבת, כיון שהוא עושה בכל עת שירצה, מה שאין כן בקצב (לומר) [לן] זמן הרי נהנה ישראל ממלאכת שבת, שהרי ניתוסף לו מה שכתב העכו"ם ביום השבת, דאם לא היה כותב היה חסר לו דף אחד או שני דפין, שהרי לא מיירי הרמב"ם ז"ל במיוחד לו ספר אחד או בגד אחד לעשותן בתוך השנה בדוקא, אלא גם בשכרו לכתוב לו כל מה שיצטרך מעניני הכתיבה, או לארוג לו כל מה שיצטרך מעניני האריגה, הכל בכלל ההיתר. ולדעת הראב"ד אסור בשני האופנים, דאף בשכרו לשנה לכתוב לו ספר מיוחד, מ"מ אם לא השלימו הגוי לשנה שקצב עמו, הרי הישראל עכ"פ נותן לו שכר השנה כולה, וא"כ עכ"פ יש הנאה לישראל במלאכת שבת. ובאמת שסברת הראב"ד ז"ל נראית קרובה אל הדעת. ואפשר דטעם הרמב"ם ז"ל הוא, משום דכיון דמלאכת שבת היא בהבלעה ואינה מובדלת לעצמה, חשיב לה כמו קצץ שיכתוב לו ספר, ולכך כתב הרמב"ם ז"ל והוא שלא יחשוב עמו יום יום, דכשבא לחשבון הימים הרי ליכא הבלעה. ואפילו אינו מחשב עמו אלא על ימות החול, מ"מ כיון דקפיד על מספר הימים מיחזי דהוא נהנה מיום שבת כיון דנחית לדקדק כל כך, דאילו לא היה מדקדק אלא על מנין החדשים או השבועות ולא איכפת ליה בביטול יום אחד, אין זה נקרא נהנה ממלאכת שבת כיון דגם על הביטול אינו מקפיד. ועיין בספר מעשה רוקח [ח"א דף ק"ס ע"א].

וראיתי להרב מגן דוד [ט"ז סק"ה] שכתב וז"ל: דגם הרמב"ם לא התיר בקוצב לזמן אלא באינו מקפיד אם יבטל איזה יום, אבל אם מקפיד עליו שלא לישיב איזה יום בטל ודאי אסור לכ"ע, וכן אפילו בסתם והוא שכרו לגמור ספר או בגד תוך אותו זמן הוה כמקפיד, דלא התיר הרמב"ם אלא כשאין עליו לגמור המלאכה ואינו מקפיד על ביטולו כנלע"ד. עכ"ל. והנה החלק הראשון כבר כתבתי דכן מוכח מדברי הרמב"ם ז"ל דכתב שלא יחשוב עמו יום יום, דמשמע דבדאיכא קפידא על מנין הימים מודה הרמב"ם ז"ל לאסור. אבל בחלק שני דכתב דאם ייחד לו הספר לגמורו תוך שנה הוי כמקפיד, ולא התיר הרמב"ם אלא בדאיכא תרתי לטיבותא, אינו מקפיד וגם אינו מייחד לגמור לו הספר או הבגד, אחר המחילה איני מודה לו בזה, שהרי הרמב"ם כתב סתם לכתוב לו ולארוג לו, דמשמע בכל ענין, ועוד דכן משמע ממה שכתב הרב ב"י דדוקא ששכרו למלאכה מיוחדת, אבל כששכרו לכל המלאכות שיצטרך תוך הזמן אסור לכ"ע, ופסקו מור"ם ז"ל בהג"ה. דמשמע דכל שהוא למלאכה מיוחדת מותר בכל ענין, דאי לא תימא הכי לישמועין רבותא בששכרו

אוצר ההלכה

באופן הנזכר, ואמאי לא תיסגי לן במה (שהזכירו) [שהשכירו] לשנים מרובות, דאז אפילו יחיד מהני ליה כדכתיבנא לעיל סימן רמ"ג [סק"ד]¹⁶¹, וזה שהשכירו לכל כך שנים עדיף משני מיני ההיתר (שנחברו) [שנזכרו] שם בש"ע [ס"ב], שהם או אם השכיר שנה אחר שנה או שנהגו רוב בני העיר להשכיר כמבואר בדברי מרן ב"י סימן רמ"ג. ואפשר דהטעם שהחמיר הוא, משום דאין הישראל נוטל מעות בשכירות אלא במשי הוי ליה כאילו כל הריוח לישראל.

ג. להרב כמוה"ר יוסף אירגאס ז"ל בספרו דברי יוסף [סימן ט], שנשאל על ישראל שיש בידו בית אחת שכורה לצורך מלאכת העבדנין שמתקנין ומעבדין שם העורות, והפועלים עכו"ם ואינם מתבטלין מהמלאכה גם ביום השבת, אם מותר לישראל להניחם לעשות ביום שבת כיון שהם שכירי חודש, או דילמא לעולם אסור כל שאינו בקיבולת, ואת"ל דמותר מן הדין כיון שהם שכירי חודש, אם יש לאסור משום מראית העין כיון שהמלאכה היא בבית ישראל והבית בתוך העיר. והשיב הרב וזה תורף דבריו, באמת דלדעת הרמב"ם דמתיר בשוכר עכו"ם לשנה שיכתוב לו דהוי ליה כאילו קצץ, ופסק הש"ע כמותו, הכא נמי במלאכת העיבוד דהעכו"ם הוא שכיר חודש מותר מן הדין, אלא דכוונת הרמב"ם ז"ל אע"פ שהבין הראב"ד דמייירי בשאינו מדקדק עמו כשהוא בטל, מ"מ פשט הלשון יורה דאפילו במדקדק עמו כשיתבטל מתיר הרמב"ם ז"ל כל שאינו מחשב עמו יום יום, כיון שנותן לו שכר השבת בהבלעה. יע"ש. ולענ"ד נראה דמדכתב הרמב"ם ז"ל שלא יחשוב עמו יום יום, משמע דמייירי בדלא קפיד, דאע"ג דקפידא לחוד והחשבון לחוד, מ"מ כל המקפיד סתמו יבוא לחשבון, דאם בשעת החשבון אינו בא בימים הרי נראה דלא קפיד. והבנת הראב"ד ז"ל היא אמיתית בכוונת רבנו ז"ל וממנה לא נזוז וכמו שכתבתי בשם המגן דוד ז"ל לעיל תחילת הסעיף. יע"ש.

ומה שהשיג על מהר"ש אבוהב ז"ל במה שהבין מה שכתב הרמב"ם לשון שהוא עושה בכל עת שירצה, דלא קאי אקצץ אלא על שוכר לזמן, והוא סובר דלא קאי אלא אקצץ דסמך ליה, שהקוצץ עושה בכל עת שירצה, מה שאין כן בשוכר לזמן דהוא מחוייב לעשות בשבת, ואעפ"כ מתיר מכח דהוי שכירות שבת בהבלעה. יע"ש. ולי נראה עיקר כהבנת מהר"ש אבוהב, משום דאם כוונתו על הקוצץ הוא שפת יתר, וגם רבנו לא קא עסיק אלא בדין שוכר לזמן, ודין דקצץ לא הזכירו כאן אלא לדימוי בעלמא. ואף אם נודה להבנת מהר"י אירגאס ז"ל כהבנת הלשון, מ"מ דיוק הראב"ד בדעת רבנו דסבירא ליה דמייירי באינו מקפיד הוא מוכרח מכח מה שכתב רבנו ז"ל בסוף דבריו, והוא שלא יחשוב עמו יום יום, וכדכתיבנא. וסיים שם המחבר ז"ל בתשובה הנזכרת, דלענין דינא יש להחמיר כסברת

מה שאין כן עכשיו שיש ענין מציאות דשכיר יום שהוא אסור מן הדין, כשיטעו ויסברו שגם הקבלן דין שכיר יום יש לו אתו להתיר גם שכיר יום. ונמצא דשתי הלשונות עולין בקנה אחד וטעם אחד הם. ומה שהאריך שם לתת טעם להתיר לפי שזאת המסבנ"א היא מטלטלין בביתו של העכו"ם. יע"ש. אין צורך לכל אותה שקלא וטריא, דעיקר הדין תלוי בדבר שדרכו להיות בפרהסיא, ואם זאת המסבנ"א דרכה להיות בפרסום, אפילו היתה בביתו של עכו"ם, אם היא ידועה שהיא של ישראל דינה כקרקע וכדין הספינה וכדכתיבנא לעיל [סק"ט]¹⁵⁹, והוא פשוט לענ"ד. ועיין ביד אהרן או"ח [הגב"י]¹⁶⁰ שגם הוא חולק על מהריט"ץ ז"ל. ע"ש.

ב. להרב הגדול כמהר"ר שמואל אבוהב (נדבר שמואל) סימן קל"ב), שנשאל על ענין פילאטיו שהוא חבור כלים וגלגלים שטווין ושוזרין בו המשי, והבית הוא של ישראל ועושין בו העכו"ם מלאכת טוית המשי של הישראל, וכל כלי המלאכה הם של הישראל, אם מותר להניחם לעשות המלאכה בשבת. והשיב הרב לאסור בפשיטות, אם מטעם שהמלאכה מפורסמת היא לבעליה הישראלי ודינה כדין הספינה הידועה לישראל, ועוד שהעכו"ם שכירי יום. ועוד דאם תמצא לומר דהיו שכורים לשנה ולשתיים, ולדעת הרמב"ם מותר לשכור עכו"ם לשנה לכתוב לו ספר, מ"מ כיון דלהראב"ד ז"ל וסיעתו אסור ומסתבר טעמייהו אין לנו להתיר. ועוד דגם להרמב"ם ז"ל הרי יש חילופי דיעות בהבנת לשונו, יש מי שמפרש שהרמב"ם מתיר בכל ענין ומטעם הבלעה וכדכתיבנא לעיל, ויש מי שמפרש להחמיר וכהבנת המגן דוד והמגן אברהם. וסיים דאם תאמר דאזלינן לקולא בכוונת הרמב"ם ז"ל ונפסוק כמותו משום דספיקא דרבנן לקולא, ויתוקן מעשה השכירות לשנה או לשנתיים בהבלעה, מ"מ לא פלטינן מטעם ראשון דהוי פרהסיא. יע"ש. וסיים דאין שום תיקון מועיל אם לא ישכיר לעכו"ם לכל כך שנים הבית על כל הבנין וכל תשמישי הפלאטיוו ההוא, שיתן לו העכו"ם בשכירותו כך וכך ליטרין של משי לשנה, והסכום יהיה כפי אומד הדעת מה שאפשר להיעשות ולגמור בימים שאינם אסורים לנו ולהם, ובכך יוכלו להתנות עם הסוחרים על מנת שלא יעסקו בשבתות ובי"ט בעבודת המשי של ישראל המשכיר. ועוד סיים, דאם אין דרך באותה העיר להשכיר הבנין ההוא דאז יהיה דינו כדין איסור השכרת התנור והמרחץ. ע"כ.

ומכאן מוכח דגם הרב הנזכר סבירא ליה דאין להתיר בקבלנות דבנין אף במקום שנהגו רוב אנשי העיר לשכור בקבלנות, כיון שכל הריוח לישראל, דהרי לא מצא הרב שום תיקון אלא על ידי שישכיר הבית וכליו ויהיה כל הריוח לעכו"ם, כמו חכירות או אריסות שדה דבידיה קא טרח. אלא דלא ידעתי טעמו של הרב שהחמיר אם לא נהגו רוב אנשי העיר להשכיר

הערות וצייונים

159. נדפס לעיל אות רכ"ד. 160. נדפס לקמן אות רע"ג. ועיין להרב דברי מנחם (הגב"י סק"י), נדפס לקמן אות ער"ה. 161. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות פ"ג.

אוצר ההלכה

אם אי אפשר לו לגומרו זולתי אם יעשה המלאכה גם בשבתות, מודה הרמב"ם דאסור, וכהבנת הרב מגן אברהם. וא"כ בנדון זה, אם היה שוכר פועלים לשנה להתחיל העפר לעשות ממנו ברזל, אם היה בטל יום אחד היה מקפיד, וכשמקפיד אסור לכ"ע כמו שכתב הרב מגן דוד ז"ל. וכן הא דשרו בית הלל [שבת יז:] לתת עורות לעבדן עם חשיכה וכלים לכובס נכרי (אע"ג) [כיון] דקצץ, מיירי בענין דאין הישראל מקפיד אם לא יעשה בשבת ואין לו ריוח כשיעשה בו, אבל כשהישראל מרויח במה שעושה העכו"ם בשבת אסור אפילו בקוצץ, וכגון ישראל שרוצה לילך לדרך למוצאי שבת מיד ונותן כליו לכובס שיביא לו במוצאי שבת, כיון דאי אפשר לעשות מלאכה זו אלא בשבת שליוחותיה דישאל קעביד. וכן בשכירות כלים, אם ישכירם לו חוץ מהשבתות לא יתן העכו"ם שכר שלם כמו כשמשכירם לו גם לשבתות בכלל, ואע"ג דהוי בהבלעה, הרי נהנה הישראל משכר שבת. (ועיין בטור וב"י ריש סימן רמ"ו וריש סימן ש"ז ושם במגן דוד [סק"ג]). ולא דמי לקבלת מכס והכאת מטבע דשרו משום פסידא, דשאני התם דאיכא פסידא מהקדן, אבל בנדון זה דמלאכת הברזל מהעפר ליכא כי אם הפסד מן הריחוק, וקי"ל דעבורי רווחא לאו פסידא הוי. ואף אם היה הפסד בקדן אין להתיר, דאין לדמות השבותין זה לזה, דיש לומר דלא התירו מטעם פסידא אלא כשהמזמן מזומן לפניו כהך דנותן כיסו לנכרי [שבת קנג:], דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו, מה שאין כן הכא שאין המזמן בעין לפניו אלא אם לא יעשה יפסיד מה שהיה נכנס לידו לעתיד, ואין לנו אלא מה שאמרו חכמים.

ובסוף התשובה כתב וז"ל: ובנדון שלפנינו חזרנו על כל הצדדים ולא מצאנו היתר ברור אלא בענין זה, לענין חפירת הקרקע, כיון שלפעמים הפועלים בטלים, יש היתר שישכור פועלים בקבלנות, דהיינו מעשרה עגלות עפר אתן לכם כך וכך, ואין הישראל מרויח במה שהעכו"ם עושה בשבת, שהיה יכול להשלים המלאכה בלילה ובדידיה קטרח. אבל בהתכת העפר ששורפין וצורפין יום ולילה אש לא תכבה, אין היתר אלא א"כ שימכור לעכו"ם קודם שבת כל החתיכות הגדולות של ברזל, והעכו"ם יעשה לנפשו חתיכות הקטנות בשבת ובדידיה קטרח. ואין כאן משום מראית העין, דהורמנא בעלמא מכר לו מה שיש לו רשות מן השר, ורשות ביד הישראל ליקח אח"כ בפרעון חובו אותן חתיכות הקטנות שראויין לימכר בשוק. וכן בהיתוך זכויות בהו"ט, ימכור קודם השבת כל מה שיש לו בהו"ט, ועכו"ם בדידיה קטרח, וישראל יקבל בדמי המכר הזכויות שהעכו"ם עושה דעכו"ם בדידיה קטרח. עכ"ל.

ולדידי מסתברא דגם היתרים האלו אינן ברורין להתיר, כיון דאלו המלאכות דרכן ליעשות בפרהסיא וקלא אית להו דלזכות ישראל הם נעשין, לפי שהכל יודעין הקונה מן שר העיר מי הוא ואי זה הוא ועל שם ישראל נקראין, לכך אין להניחם בשום צד לעשות מלאכתן בשבת, ואשרי איש ירא ה' לעשות גדר וסייג ומשמרת למשמרת לשבת הקדוש. ועין בבני חיי (סימן

הראב"ד ז"ל דמסתבר טעמיה, ואין תקנה במלאכת העיבוד הנזכרת אם לא בקצץ, דהיינו שיתן הישראל העורות לעבדנין בקיבולת, דהיינו שיקבל עליו העכו"ם לתקן ולעבד כך וכך עורות בשכר ידוע, בין שיעשה המלאכה בזמן מועט בין בזמן מרובה, דהשתא כיון דקצץ בדידיה קטרח ומותר אליבא דכ"ע. וחזר וכתב, דכיון שהוא עושה בביתו של ישראל יש לאסור, ונסתפק אם יעשה בצנעא בביתו של ישראל אם מותר. ואע"פ שמצא בדברי הרב בעל מנחת כהן [משמרת השבת שער א' פ"ג] שכתב, דבכל ענין אסור בבית ישראל אפילו בצינעא משום דלא פלוג רבנן. מ"מ גמגם בזה מהא דכתבו התוספות [כתובות ס. ד"ה ממעכן], דכל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור, אינו אלא בדבר שהעושה אותו איכא איסורא דאורייתא. והכא דעושה ע"י עכו"ם ליכא אלא איסורא דרבנן, ולמה נאסור בצינעא. ועוד דאשכחן במלאכת מחובר בקבלנות מותר חוץ לתחום כיון דליכא רואים, וכ"ש במלאכת תלוש בבית ישראל בצנעא. וחזר הרב ואמר דיש לחוש לבני ביתו שיחשדוהו, אלא דשאני בנדון דידן שהיא דירה בפני עצמה וליכא בני בית, מותר אם יסגרו הדלת בעדם כיון דליכא רואים כלל, וסמך על זה להקל הלכה למעשה. יע"ש.

ולענין נראה פשוט לאסור, דכל בביתו של ישראל לא פלוג רבנן וכמו שכתבתי לעיל, וכמו שכתב מרן ב"י ריש סימן רנ"ב, ולאז מטעם דלא פלוג רבנן לחוד נאסור וכדעת המנחת כהן, אלא משום דכל שהוא בביתו של ישראל לא שייך בו צינעא, משום דשכיחי נכנסין ויוצאין ואי אפשר להצניע ענין המלאכה, וגם העכו"ם העושה אינו שומע לנו להטמין עצמו כשיבוא אדם אחר מן השוק. ועוד דמלאכת העיבוד היא מלאכת פרהסיא, שהיא מלאכה מיוחדת וידועה ונקראת על שמו של ישראל, ואפילו היתה החצר של עכו"ם אין להתיר, כיון שהכל יודעין שהם פועלים לישראל שהעורות והכלים כולם של ישראל הוו, וכ"ש בנדון זה דאיכא תרתי לריעותא חלילה להתיר, וזה ברור לפי דעתי הקצרה. ושוב אחרי מופלג בא לידי ספר מים רבים, וראיתי שם (בסימן י"ד) כתוב לאמר, שהרב הנזכר כתב לו תשובה הנזכרת, והמהר"ר רפאל ישצ"ו (סימן ט"ו) סתר את דבריו והעלה לאסור. יע"ש"ב, וגם בסימן י"ו [וי"ז]. ודו"ק.

ד להרב בעל פנים מאירות ז"ל (בח"א סימן ל"ח), שראיתי לו ז"ל שכל דבריו הם מכוונים אל האמת, שנשאל על עיר אחת שמחזיקים הישראל אורכדי ששוכרים מן שר המקום לחפור בהרים ולהוציא העפר שעושים הברזל ממנו, ושורפים וצורפים העפר באור, יום ולילה ולא ישבותו, וכן עושים זכויות, איך יתנהגו בשבת. והשיב, לכאורה דאע"ג דקי"ל דמקבלי קיבולת תוך התחום אינו אסור אלא מפני מראית העין, שאני התם דלא משתרש לישראל במה שהעכו"ם ממחר לעשות בשבת, דמה שאין כן הכא בשריפת העפר, אם לא יעשה גם יום השבת הרי הישראל מפסיד, ואפילו לדעת הרמב"ם ז"ל שמתיר בשוכר לשנה, הני מילי באפשר לגמור הספר או הבגד תוך השנה, אבל

אוצר ההלכה

שבת. ומדברי הריב"ש ז"ל (סימן תצ"ח ות"ק) מוכח דשרי, דהא התם בליל יו"ט נשחטה הפרה, וצידד הרב לומר דאסור משום נוגע בדבר, שמע מינה דמותר ליקח גאביל"ה משחיטת יום טוב. עכ"ל. והרב לא פירש טעמו של ההיתר הלז, ונראה הטעם דלא מיקרי שכר שבת אלא כגון הך דשוכר את הפועל לשמור את הפרה, דנתבאר סימן ש"ו [ס"ד] דאם היה שכיר יום אסור, דעיקר השכר הוא על מאי דנחית הפועל לשמור בשבת, ובשביל השמירה לחודה הוא נוטל שכר, מה שאין כן ביו"ט, כי ישחט שור וכבש ועז אינו אלא בשביל שמחת יו"ט לאכול בסעודה, ושכר הגאביל"ה קא אתי ממילא באגב, שאינו שוחט הבחמה בשביל השכר של הגאביל"ה, דאינו נקרא שכר שבת אלא השכר הבא להדיא מדבר המיוחד. ועוד דהגאביל"ה ג"כ היא בהבלעה, שהוא מחשב כמה בהמות נשחטו בחודש או בשבת ובכללם יום טוב, וכל מידי דהוי בהבלעה אין בו משום שכר שבת.

וגם ראיתי בתשובת מוריניו הרשב"ץ ז"ל (ח"ב סימן נ"ד), שנשאל במה שנהגו לצוד דגים בסירות דוגה קרוב לחוף הים במקום רואים, וכל בעל מצודה פורש מצודתו כל איש יומו, ויש יהודים שיש להם מצודות ושוכרים עכו"ם לפרוס אותם, לפעמים תבוא משמרתו לפרוס מצודתו ביום השבת, והמנהג במצודות ההם שהמנהיג הדוגית ההיא הפורס המצודה נוטל רביע ממה שתעלה המצודה, והוא מטפל בדוגית להכניס בים ובמצודה לפורסה ולשוטחה כדי לנגבה. אבל אין הוצאה אחרת מוטלת עליו כי אם על בעל המצודה, וגם אין לו קביעות, כי הרשות ביד בעל המצודה לסלקו בכל עת שירצה וגם הרשות בידו להסתלק, ו[הנערים המשרתים] המנהיג הזה ג"כ יש להם רביע במה שתעלה המצודה שכר טורחם במשיכת המצודה בחבלים מן הים, וגם אלו אין להם קביעות כלל, אלא בעל המצודה כרצונו יחליפם ויחלופו. והשיב הרב, דבר זה היתר גמור הוא, דעד כאן לא אסור במרחץ משום טעמא דנקראת על שמו אלא לפי שהם קרקעות ושם בעליהם עליהם, אבל בספינה המטלטלת ליכא למימר שנקראת על שמו וכ"ש במצודה. ומשום שביתת כלים ליכא, דק"ל כבית הלל [שבת יח.]. ואי משום דקא מתהני ממלאכת שבת, הא ק"ל כב"ה דפורסין מצודות עם השמש אע"פ שניצודין בשבת, ואי משום שהעכו"ם פורס אותה בשבת וק"ל [סימן ש"ז ס"ב] אמירה לעכו"ם שבות אפילו אמר לו קודם השבת, הא נמי ליתא, כיון שקצץ עמו דמים כדק"ל [שבת יז:] דנותנין עורות וכו' וכלים וכו' אע"פ שעושה מלאכתו בשבת ואע"פ שמכבסן בנהר במקום רואים, דלא פלוג רבנן, שכל שאינו עושה בביתו של ישראל מיקרי בצינעא ואפילו בקבלנות, ומשום דלא ליתחזי כשכר שבת וכו' טוב לעשותו ע"י הבלעה וכו'. יע"ש. (מטה יהודה – סק"י)

ר"ג **שם** **אם שכר גוי לשנה וכו'.** כתב הטור (דף קנ"ח ע"ב שיטה ד'), וכן כתב הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ב] אם שכרו

רמ"ד אות ב¹⁶². ועיין בספר יד אהרן [הגב"י]¹⁶³ שכתב וז"ל: מלאכת הזכויות ומוכרחים לעשות מלאכה בשבת ע"י עכו"ם, מותר כיון שהוא בקיבולת. דת ודין (סימן ר). עכ"ל יע"ש.

עוד ראיתי להרב יד אהרן נר"ו שכתב וז"ל: הלוקחים הגראקוס מאת מורשה המלך בעד סך קצוב לשנה, ומנהג בין היהודים בעלי הגראקוס, שכל אחד יש להם עכו"ם מושכר אצלם בדבר ידוע לשנה או לחדש כדי שיקבל עליו לעשות כל המלאכה הצריכה להם, מותר להם לעשות מלאכה בשבת וביו"ט. מהר"י די בוטון ז"ל, הובאו דבריו בספר בית שלמה (דף ק"ס ע"א). עכ"ל.

עוד כתב שם ריש הסימן¹⁶⁴ וז"ל: בתי החזקות שלנו בבתי העכו"ם, והיהודי מקדים לו מעות בשכירות ושוכר פועלים לבנות, מהר"י חאגיז בספר הלכות קטנות (ח"א סימן רצ"ה) הורה פנים להתיר, ואח"כ כתב שראה בירושלים לכל הרבנים שהיו מחמירין ומונעין לבעל החזקה לעשות כן. עכ"ל. ושוב עמדתי על דברי הרב ז"ל בספר הלכות קטנות סימן הנזכר, והנני מעתיק לשונו אות באות: תשובה, דעתי בזה שאפילו שהיה דין קרקע בחזקות, כיון שאיכא יד עכו"ם באמצע הכל יודעין דבשל עכו"ם הוא בונה ואדעתא ידידה עביד ולא אדעתא דישאל ולא שליחותיה דישאל קעביד, אבל מה אעשה ולא כן קבלתי, וראיתי מעשים בכל יום בעיה"ק ירושלים תוב"ב, שרבותי ורבני העיר היו מחמירין בדבר ומונעים לישאל בעל החזקה, מאחר דהיו רואין שהעכו"ם בעל החצר יעשה כל מה שיאמר לו הישראל, ובפרט אם ירצה אותו במתן בסתר לא יסרב בדבר, ואין בידי כח לשנות לך היפך מזה, כי טעמא דמסתבר הוא להרחיק לזות שפתים, דלאו כולי עלמא דינא גמירי, וראויה היא שבת. עכ"ל.

ונלע"ד שאפילו למ"ד דין מטלטלין בחזקות יש לאסור, כיון דהוי מלאכת פרהסיא והישראל נהנה ממלאכת השבת שהרי מתחזקת החזקה ומתעלה בבנין. ולא מיבעיא אם היה באופן הנזכר בתשובה שהעכו"ם עושה על דעת הישראל לכל מה שיאמר דחשיב כאילו הישראל הוא המעמיד הפועלים, אלא אפילו העכו"ם עושה מעצמו לבנות קרקעו, ראוי להישראל שיעכב על ידו אם שמוע ישמע בקולו, משום דיש כמה מכשולות שנוולדין מזה, דכמה פעמים עומדים בעלי החצר על האומנים לומר להם שיעשו כך או לא יעשו, והם מושיטין להם אבנים ונסרים וקורות, ואם הגדולים שבחצר נזהרין אין הנשים והקטנים נזהרין, וכמה פעמים אסרנו להם בפשיטות ולא מטעם חומרא בלבד, לפי שענין הבנין בבתיים ובחצירות אוושה מילתא טפי, וגם בהרבה חצירות יש לישראל חלק בגוף הקרקע לשליש ולרביע ולא שמענו מעולם מי שיראה פנים להתיר.

עוד ראיתי להרב הגדול בעל משנה למלך ז"ל שכתב (בפ"ו מהלכות שבת דין י"ז) וז"ל: ונסתפקנו במי שקונה הגאביל"ה, אם מותר ליקח גאביל"ה משחיטת יום טוב, אי מיחזי כנוטל שכר

אוצר ההלכה

סימן ל"ח) על צירוף ברזל מעפר, ובתשובת הלכות קטנות [ח"א סימן רצ"ה] על עכו"ם בונה בביתו והיא חזקת ישראל וכו', והוא ז"ל כתב דעתו בכל פרטי דינים הנזכרים ויתר דיני אחרונים באורך. ע"ש. ובשו"ת זרע אמת לה"ה מה"ר ישמעאל כהן נר"ו ([ח"א] סימן ל"א וסימן ל"ב) האריך בענין הפילאטוי"ו, ומה תיקון יעשו שיהא מותר ע"פ הדין. עש"ב. (מחזיק ברכה – סק"ו)

רל"ח) **שם אם שכר גוי לשנה וכו'.** כתב הבאר היטב (סק"ז), זהו דעת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ב] וכו'. מדהביא בש"ע דעת הרמב"ם בסתם ודעת הראב"ד בלשון יש מי שאומר, מכלל דסבירא ליה דעיקר כרמב"ם, ובפרט להקל בדברי סופרים. וכן פסק רמ"א בדרכי משה [אות ג'] בשם הטור, וכן פסק בשו"ת תודות שלמים [סוף סימן ד']. תניא [ש"ע הגר"ז] בקונטרס אחרון [סק"ו].

ונראה לי כוונת הרמב"ם וכו'. כן כתב המג"א [סק"ד], ולשיטתו בסימן רמ"ג [סק"ב] דפסק כהמהר"י אבוהב, דאפילו קבלנות גמור אסור היכא שהישראל מרויח. אכן הט"ז [סק"ה] פירש כאן לשיטתו בסימן רמ"ג [סק"ה], דאף על פי שהישראל מרויח במלאכת שבת אינו אסור רק משום מראית עין, לכן כאן שהוא בצנעה וליכא מראית עין שרי. וסבירא ליה לרמב"ם דאע"ג ששכרו לשנה, מכל מקום כיון שאינו מקפיד אם יבטל דינו כקבלנות. ע"ש. ועיין בתניא [ש"ע הגר"ז ס"ט] שפסק כמג"א. אמנם בקונטרס אחרון [סק"ה] חזר בו והשיג על מג"א ופסק כט"ז. ואם שכרו לגמור לו ספר או בגד תוך אותו זמן גם להרמב"ם אסור. ט"ז [סק"ה]. דכיון דאי אפשר לגמור תוך אותו זמן אם לא שעושה בשבת, הוי כמצוה לעשות בשבת. ואף אם יאנוס עצמו לישב בלילה יוכל לגמור בחול, מכל מקום אדעתא דישאל עביד. משבצות זהב. (באר יעקב – קרויזר – סק"ט)

רל"ט) **שם אם שכר גוי לשנה או לשנים וכו'.** ראיתי כתוב בספר (ו) שב יעקב (חאו"ח סימן ט"ו), מה שנוהגין בק"ק אחת אשר הנרות שמדליקין בבהכ"נ בערב שבת מרבים בנרות לכבוד השבת, ואחר יציאת בהכ"נ בליל שבת בא עכו"ם אחד מעצמו ומכבה כל הנרות כי כבר מושכר מהקהל לכל השנה. יעו"ש שלפי צדדי ההיתר שכתב לא מהני לאם היה מושכר ליום השבת וליום טוב דוקא שלאחר יציאת הקהל מבית הכנסת יבוא העכו"ם ויכבה, דגם לחשש דליקה ליכא. (צוף דבש – סימן ל"ח)

רמ) **שם אם שכר גוי לשנה או לשנים וכו'.** אם מותר להשכיר גוי לחדש או לשנה שיבוא לכבות נרות של בהכ"נ אחר תפילת ערבית ליל שבת, שהם דולקים ממין אחד שקורין אותו בלעז גא'ז, ואם ישארו דולקים עד ליל מוצאי שבת יש בדבר הפסד מרובה. ועוד דאיכא חשש דליקה כפי מה שאומרים דלפעמים תעלה הלהב עד תקרת הבית. עיין סימן של"ד, ועיין סימן רמ"ד. ועיין מג"א סימן תר"י [סק"ד] משם של"ה [ח"ב מסכת יומא פרק נר מצוה אות ל"ב]. ועיין סימן ש"ז (ס"ה) וסימן תקפ"ו

לשנה שיכתוב לו כו'. נ"ב: עיין בספר מג"א (סק"ד), ובספר קרית מלך רב (דף כ"ה ע"ד). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגה"ט סק"א)

רל"ד) **שם אם שכר גוי לשנה וכו'.** כתב ב"י (שיטה ל"ב), והניח הדבר בצ"ע. נ"ב: עיין בספר (ד"מ) [דבר שמואל] (סימן קל"ב), ובספר מים רבים (חאו"ח סימן י"ד ט"ו י"ו [וי"ז]). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ה)

רל"ה) **שם אם שכר גוי לשנה וכו'.** זה דעת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ב], ויש מי שאוסר זה דעת הראב"ד. ומדברי הרמב"ם יש ראייה לב"ח בסימן רמ"ג [אות ג'], דקבלנות מרחץ מותר משום דעכו"ם אדעתא דנפשיה קעביד כדי שישכור הישראל ליה לפעם אחרת. זה הטעם לדברי הרמב"ם. אך קשה לשיטת מהר"י אבוהב ושאר פוסקים דסבירא להו דקבלנות מרחץ אסור דלא שייך נכרי לדעתיה דנפשיה עביד בשביל כך, א"כ גם דינא דרמב"ם ליתא. וצ"ל דלא דמי לאהדדי, דבשלמא הכא גבי אריגת בגד, י"ל שפיר נכרי אדעתיה דנפשיה עביד, דזה לא שכיח שיזדמן מחר בגד או כתיבת ספר, וא"כ יכול לעשות מלאכתו מחר ומרויח הנכרי במה שעושה המלאכה בשבת, שאם לא יעשה בשבת היה צריך לעשות למחר, מה שאין כן גבי מרחץ אין מרויח הנכרי כלום במלאכת שבת ממה נפשך, אם יבואו בני אדם למחר לרחוץ צריך גם למחר להסיק, ואם לא יבואו בני אדם למחר ויהיה לו פנאי למחר לעשות מלאכתו, מכל מקום אף אם לא עשה מלאכה בשבת ג"כ [לא] היה יכול לעשות מלאכתו מחר, דאותם בני אדם שבאים בשבת לרחוץ ודאי לא ימתינו למחר, ונמצא הוי כל מלאכה בשביל הישראל. ועוד יש לומר, דהכא אם לא יעשה היום יעשה למחר, א"כ אינו נהנה ממלאכת שבת כלום, מה שאין כן גבי מרחץ אם לא ירחצו היום הוי פסידא דלא הדר, והוי שפיר נהנה ממלאכת שבת. ודו"ק. (מתוך מדבש)

רל"ו) **שם אם שכר גוי לשנה וכו'.** כן כתב הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ב], וביאור הדברים הוא, שפסק עמו לכתוב לו כל מה שיצטרך לו לשנה או לשנים, וסבירא ליה להרמב"ם דאף דפסק עמו זמן שנה או שנים וקרוב הדבר שלא יהיה בטל יום אחד, אפילו הכי מותר לכתוב בשבת, דהוי כקוצץ לכתוב לו סתם שלא קבע זמן דמותר, שאין הישראל מצוה לכתוב וגם אינו כותב בבית ישראל, והיה יכול להניח הגוי המלאכה ולכתוב ביום אחר, כשכותב הגוי בשבת הוי ליה כאילו עושה לעצמו, ובהא הוא דהתיר הרמב"ם. יע"ש. (ברכות מים)

רל"ז) **שם אם שכר גוי לשנה וכו'.** הרב מהר"י עייאש בספר מטה יהודה [סק"י]¹⁶⁵ האריך למעניו בתשובות האחרונים בנדונייהם, בתשובת מהריט"ץ (סימן ס"ו) על המאסבאנ"ה, ובתשובת דבר שמואל (סימן קל"ב) על הפילאטוי"ו, ובתשובת דברי יוסף (סימן ט') על העבדנים, ובתשובת פנים מאירות (ח"א

אוצר ההלכה

[הלוי] שהאריך להקל בזה, והוא השואל להגאון מהרא"ל הנ"ל. ועיין בספר מאורי אור בחלק באר שבע (דף ק"א ע"א) 166 שכתב, בענין מלאכת גוי בשביל ישראל שאומנתו תמיד בעשיית לבדים ובגדים ומנעלים ומושיב פועלים בביתו, מסתברא דחמירא אף בקבלנות מבנין בית ועשיית בגדו וכתבת ספרו שאינו נחוץ ליום ויומים, אבל באלו הן הנה עיקר הרווחה ברבות המלאכה, ובפרט במשלם על המדה אמה ואמתיים אף שאינם שכירי יום, וכן האמרכל בבנין בתים ע"פ קבלנות ומעמיד פועלים והרווחתו בתוספת מלאכה. ועיין בשו"ת הרי בשמים מהדורא תניינא (סימן כ"ד) על דבר סוחרי טאנדייט, ויש להם פועלים חייטים עכו"ם שעושים מלאכתם בקבלנות, איך יתנהגו בשבת. יעוין שם אופני ההיתר. ועיין בשו"ת בית יצחק (חיו"ד ח"ב בקונטרס אחרון סימן ג'), במי שיש לו פועלים עכו"ם השכורים לשנה שיעשו טאוולין, והשכירות שלהם דבר קצוב מכל שטיק, והפועלים עושין מלאכה בשבת בבית ישראל, אי יאי למעבד הכי. וכתב לאסור בבית ישראל, רק שיהיה דירה מיוחדת שאין הישראל משתמש בשום תשמיש בכל ימי החול, ויעשה שטר שכירות עם הפועלים שלא יהיה הערמה, אך יהיה באמת מושכר להם. יעו"ש.

[הערת מהרש"ם:] עיין שו"ת בית אפרים החדשות (דף ו' ודף ד') בענין פאבריק של טוויית צמר ועשיית בגדים, והצמר והבתים והכלים של ישראל, והפועלים בקבלנות מכל ליטרא סך קצוב, ופסק דאם בכל המדינה עושים רק בקבלנות, ורמז למה שכתב בשערי תשובה [סימן רמ"ג סק"ג] בשם דברי יוסף [סימן ט'] ומים רבים [סימנים י"ד-י"ז]. ואם בכל המדינה רק בקבלנות גם המים רבים מודה להקל, והביא מתשובת יעב"ץ (ח"ב סימן ס'), אבל שם לא הוויא קבלנות, משא"כ בנדון דידן, לכן יש למכור הכלים לנכרי, וטוב למכור גם הצמר (ולא יבוא היהודי לשם ביום שבת קודש) ויחזור ויקנה בחול אחר שנטוה, אבל זהו אינו מעכב, ואם [אפרש] [אפשר] שיהיה הדלת סגור ויעשו בצניעה וגם הפועלים לא ירגישו שמטמין הדבר שלא יהא חילול ה' בפניהם מה טוב. עכ"ד. ועיין תשובת מהרש"ם (ח"ב סימן מ"ז וסימן קע"ב). ועיין נטע שורק תאו"ח (סימן ט"ז י"ז י"ח) בדינים אלו]. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ד)

רמה) שם והוא שלא יחשוב עמו יום יום כו'. נ"ב: זה הלשון לא נמצא בטור ולא בב"א אלא ברמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ב]. גם בש"ע התניא השמיטו. ונ"ל משום דהוא דבר פשוט, שהרי אם מחשב עמו יום יום היינו שמחשב עמו כמה ארג או כתב היום, הן אם הוא לצורך תשלומין שישלם לו חלק המגיע על אותו יום, א"כ תו לא נחשב לקבלן רק לשכיר יום. וכן אם לפרש שמחשב עמו כמה עשה בכדי לידע אם לא בטל היום, א"כ הוי כמקפיד עליו שלא ישב בטל דאסור גם לרמב"ם כמבואר בט"ז כאן [סק"ה]. וכן אם החשבון הוא כדי שידע

(סכ"א). ועיין מג"א סימן ש"ז (סק"ז), ועיין מחזיק ברכה שם [סק"ב]. ועיין שב יעקב (סימן ט"ו) הביא דבריו הרב אשל אברהם [אופנהיים, סימן ש"ז ס"ה], והרב זכור לאברהם [הלכות שבת] משם הרב מחזיק ברכה [סימן תקי"ד סק"א] אות נ' ערך נר. ע"ש. וכתבתי זה למהר"א אנקוואה ז"ל והסכים להתיר, ה"ה [הרי הוא] כמזם עמדי. ודוק. (שמו יוסף – אות ק"פ)

רמא) שם אם שכר גוי לשנה או לשנים וכו'. עיין בספר תורת אביגדר (סימן רמ"ז), מה שכתב בדין עכו"ם שמושכר לישראל על מאה ימים, אם מותר לישראל להניח אותו לעבוד בשבת בצניעה. ועיין בשו"ת ריב"ם שנייטוך (סימן י"ט), באחד שיש לו שדות וכרמים, אם מותר להניח העבד שכיר שנה לעבוד עבודת ישראל בשבת בלי דובר אליו שום דבר. גם אם מותר להניח להעבד הנ"ל שישכור פועלים אחרים ולחתוך מספוא לבהמותיו בשבת. ומצדד שם להחמיר. יעו"ש. ועיין בשו"ת בית היוצר (סימן ח'), באחד שקיבל מאדון יהודי מלאכת הטאבק, והנה מלאכתו נעשית ע"י אחרים, ויש לו שכירי שנה שמשלם להם שכר קצוב לשנה, אשר מיועדים לנטוע ולעקור ולעשות כל מלאכת הטאבאק. אולם במשך השנה שוכר גם שכירי יום. האם מותר לעשות המלאכה בשבת עכ"פ ע"י שכירי שנה הנ"ל. וכתב שם שיפסוק עם העכו"ם הנשכרים לשנה שיתן להם מהריוח שיהיה מכל הטאבאק איינס פראצענט, או חצי זהוב מכל מאה זהובים. ומה טוב יותר שיקבלו חלקם עוד מהטאבאק גופא. וזה יהיה חוץ מהשכירות שנותנים להם. ועיין שם עוד בסימן ט' מה שכתב בענין זה. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ג)

רמב) שם שיכתוב לו. כתב מג"א (סק"ד), כדרך השרים. אפשר דמיירי בנכרים דידן שיש להם יום בטל בכל שבוע, אבל כל זה דוחק בלשון הרמב"ם [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: ר"ל מפני שכתב שם בפ"ו ה"ב שהוא עושה בכל עת שירצה והוא שלא יחשוב עמו יום יום]. וגם המנחת כהן מפרשו כפשוטו, ע"ש [שער א' ריש פ"ג]. (זכרון אברהם)

רמג) שם שיכתוב לו. כתב מג"א (סק"ד), ואין הישראל מרויח וכו'. כמו שכתב המג"א בסימן רמ"ג (סק"ב) כשיטת מהר"י אבוהב. (אהל ברוך)

רמד) שם או שיארוג לו בגד. עיין בשו"ת מהרא"ל (סימן ב'), בישראל שהיה לו פאבריקין לעשות מעשה אורג סחורות נאיקין וכדומה, ויש אומנים עושים מלאכה עפ"י השוואה מכל אמה, והישראל ייחד להם מקום, והאומנים עושים בשבת ובכל יום, אם יש איסור בדבר. והעלה דאין להתיר רק באופן שישכיר הישראל החדר להעכו"ם בשכירות גמורה שלא יהיה נתלה במלאכת שבת, ויהיה קבלנות בבית העכו"ם. יעו"ש. ועיין בזה בקונטרס מראית העין הנספח לספר זכרון אברהם

אוצר ההלכה

במשך זמן אימתי שירצה, ולא יזכיר לו שום זמן, ואין הישראל לדעת דבר זה לענינו, ג"כ הוי כקובע לו מלאכתו בשבת ואסור. (יגל יעקב) ודו"ק.

רמז) שם בהגה ששכרו למלאכה מיוחדת וכו' עיין בשו"ת חתם סופר (סימן נ"ט), שנשאל באחד שמחזיק ברייהויו, ופועל אינו ישראל מושכר לו לשנה, אם יש היתר בשבת באם יקצוב לו שיקח לו מכל בישול יורה שכן חבית אחת לעצמו, ודומה לארס דאדעתיה דנפשיה קעביד. והשיב דלא נראה לו משני טעמים, חדא דדבר מועט כזה אינו אלא הערמה. ועוד אפילו אם נימא דדבר מועט מהני, היינו שיהנה מגוף הפירות אחד ממאה שיוציא השדה יהא שלו או אחד ממאה מהריוח, נמצא דכל עבודתו הכל להנאתו, אבל כאן כשנאמר שיטול חבית אחת, נמצא כל מה שמרבה יותר בשביל ישראל הוא עושה. ויותר היה נראה שאם יקצוץ שכרו מכל מאה בישולים ויהיה במשך זמן אימתי שירצה, ולא יזכיר לו שום זמן, ואין הישראל דוחה הזמן בשבת או בחול בזה מותר מדינא רק משום מראית עין. יעו"ש. מובא בפתחי תשובה¹⁶⁸.

(ארחות חיים – ספינקא – סקט"ו)

רנב) שם בהגה אבל כששכרו לכל המלאכות וכו' לכולי עלמא אסור. כתב ב"י (דף קנ"ט ע"א שיטה ל"ו), ואפשר דעד כאן לא שרי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ב] וכו'. נ"ב: והוא הדין אם שכרו לארוג לו תמיד או לכתוב לו תמיד, פשיטא דאסור לכתוב לו בשבת. מג"א ז"ל (סקי"ו). (יד אהרן – הגב"י)

רנג) שם בהגה אבל כששכרו לכל המלאכות וכו' לכולי עלמא אסור. משום דיותר ודאי הוא שיצטרך גם למחר לעשות לו מלאכה אחרת או לכתוב לו דבר אחר, וא"כ מרויח הישראל במלאכת הגוי בשבת. וכ"ש אם שכרו שיכתוב תמיד או יארוג תמיד ומקפיד עליו אם יבטל יום אחד דודאי אסור, ואפילו לסכרת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ב], ולא התיר הרמב"ם אלא כשאין עליו לגמור המלאכה ואינו מקפיד על ביטולו, מה שאין כן אם מקפיד, או אם עליו לכתוב תמיד, דודאי גם הרמב"ם יודה דאסור. ועיין מג"א [סקט"ז] וט"ז [סק"ה]. יע"ש. (ברכות מים)

רנד) שם בהגה אבל כששכרו לכל המלאכות וכו' לכולי עלמא אסור. כתב מג"א (סקט"ז), לכתוב לו תמיד וכו'. נ"ב: עיין לעיל סימן רמ"ג (סק"ב). (חדושי מוהרמ"ז)

רנה) שם בהגה אבל כששכרו לכל המלאכות וכו' לכולי עלמא אסור. לשון כ"ע שכתב הרמ"א אינו מדוקדק כל כך, דבאמת לשון (המרדכי) [הגהות מרדכי] [שבת סימן תס"ב] מורה דאירי בשכרו לכל המלאכות, ומ"מ התיר הרב. והרב ב"י נסתפק, דאפשר דבשכר לכל המלאכות מודה הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו ה"ב] דאסור. ואמנם דברי הב"י בזה אינם מוכרחים, וגם

הישראל כמה יש לו מלאכה גמורה מזה היום, שצריך להישראל לדעת דבר זה לענינו, ג"כ הוי כקובע לו מלאכתו בשבת ואסור. (יגל יעקב) ודו"ק.

רמו) שם ולא יעשה המלאכה בבית ישראל. מלאכת העבדנים שעושים מלאכה בבית ישראל אפילו אם הוא בהבלעה אם מותר, עיין בספר מים רבים (חאו"ח סימן י"ד) שהביא שם דברי הרב מהר"י אירגס ז"ל [דברי יוסף סימן ט'], שפסק שאם הבית של ישראל היא דירה בפני עצמה שהוא אינו דר שם ואין שם בני ביתו, שאם יעשו מלאכתם בשבת בצינעה ובדלת סגור באופן שהעוברים בשוק לא ירגישו שהגוים עושים מלאכה בשבת, דאין כאן חשש איסור. והרב המחבר ז"ל שם (סימן ט"ו) לא הסכים להתיר כל עוד שהבית של ישראל, ושם (בסימן י"ו) חזר והחזיק סברתו, והרב המחבר ז"ל (סימן י"ז) חזר וסתר כל ראיותיו והחזיק סברתו. ועיין במהדורא קמא מה שרמזתי שם. (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ב)

רמז) שם ולא יעשה המלאכה בבית ישראל. כתב ב"י, ודבר פשוט הוא דלא איירי הרמב"ם אלא כו'. נ"ב: עיין במעשה רוקח (בפ"ו מהלכות שבת דין י"ב) שתמה על רבנו, שדברי הרמב"ם סתומים ולא חילק אלא בין צינעה לפרהסיא כו'. ואולם עיין במטה יהודה (בסק"ב)¹⁶⁷ שכתב, דבחילוק זה דצינעה ופרהסיא יתבאר לנו (דבנין) [דבבית] ישראל אסור דהוי פרהסיא כו', ומטלטלין בבית ישראל לעולם אסור כו'. ע"ש. ועיין מה שכתב הרב מג"א (בסק"ב).

רמח) שם בבית ישראל. וצריך שיוציא מבית ישראל קודם שבת, ואף ביחוד לו מקום דמיקל המג"א סימן רנ"ב [סק"ד] בשאלה, כאן לא מהני, וגרע ממכירה דהחמיר רמ"א שם [ס"א]. חיי אדם [כלל ג' ס"ב]. (באר יעקב – קרויזר – סקי"א)

רמט) שם ויש מי שאוסר וכו'. הוא הראב"ד [הלכות שבת פ"ו ה"ב], ומפורש טעמו משום דקא משתרש בכתיבה זו אם יצטרך גם למחר לכתוב ולא יוכל לעשות שתיהן כאחת. והרב המגיד [שם] הניח הדבר בצ"ע. יע"ש. (ברכות מים)

רנ) שם בהגה ששכרו למלאכה מיוחדת וכו'. עיין בתשובת חתם סופר (סימן נ"ט), שנשאל באחד מחזיק בית בישול שכר (ברייאהויו), ופועל אינו יהודי מושכר לו לשנה, באם יקצוב לו שיקח לו מכל בישול יורה שכן חבית אחת לעצמו ודומה לארס דאדעתיה דנפשיה קעביד. והשיב דלא נראה לו מתרי טעמא, חדא דדבר מועט מהני, היינו שיהנה מגוף הפירות אחד ממאה נימא דדבר מועט מהני, היינו שיהנה מגוף הפירות אחד ממאה שכר, נמצא דכל עבודתו הכל להנאתו, אבל כאן כשנאמר שיטול חבית אחת נמצא כל מה שמרבה יותר, בשביל ישראל הוא עושה. ויותר נראה שאם יקצוץ שכרו מכל מאה בישולים, ויהיה

באר הגולה

ט. מרדכי פרק קמא
דשבת [סימנים
רמ"ו-רמ"ז] בשם
רבי מאיר
[מרוטנבורג, והביא
ראיה מגמרא שם
דף קנ"ג ע"א]:

ו' **יהודי הקונה מכס (ומשכיר) [ושוכר] לו גוי לקבל מכס בשבת, מותר אם הוא בקבולת, דהיינו שאומר לו לכשתגבה מאה דינרים אתן לך כך וכך:** הגה וכן יכול להשכיר המכס לכל השצמות לגוי והגוי יקח הדינרים של שצמות לעצמו, ולא חיישין שיאמרו לזורך ישראל הוא עושה, דצמקום פסידא כי האי גוונא לא חששו (בית יוסף [סימן רמ"ה]). וישראל הממונה על מטבע של מלך דינו כדין הממונה על המכס, ואף על פי שמשמיעים קול שצצת צהכאת המטבע (הגהות מיימוניות פ"ו [מהלכות שבת א"ח ל'] ועיין לקמן סימן רנ"ב, ויזהר שלא ישב ישראל אלל הגוי שצצת כשעוסק צמלאכתו צמטבע או צקבלת המכס (מרדכי פ"ק שבת [סימן רמ"ז]):

אוצר ההלכה

הממונה על מטבע של מלך דינו כדין הממונה על המכס, ואף על פי שמשמיעין קול בשבת (בהכרחת) [בהכאת] המטבע. ספר המפה והלבוש. גם בתשובה כתב יד למהר"ר חרישקאש אדרת נ' אדרת ז"ל החמיר בדבר, וכתב: וכן נהגו לאסור בכל אלו הארצות, ובזה הקהל מימי לא ראיתי ולא שמעתי ולא עלתה במחשבה אחד מהם לתת ביתו בקבולת, כי האיסור שגור וידוע בפי הכל. וכן הסכים מהר"א שלום בתשובה כתב יד.

(שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ב)

רס"א) שם יהודי הקונה מכס וכו'. עיקר דין זה הוא מדברי המרדכי ז"ל בפ"ק דשבת [סימנים רמ"ו-רמ"ז], שפסק רבנו מאיר ז"ל שאם הוא בקיבולת דהיינו לכשתגבה מאה ליטרין אתן לך כך וכך מותר, כהך דב"ה מתירין עם השמש ליתן עורות לעבדן וכלים לכובס נכרי דסימן רנ"ב (ס"ב). אבל בשכירות אסור דהיינו שכיר יום, ודומיא דהנך דלא שרינן אלא בקצץ. וסיים המרדכי ז"ל: ואם תמצא לומר שיש לחלוק בין הנך שאין הישראל קובע מלאכתו לעשות רק בשבת ובנדון זה קובע לו ליטול המכס בשבת, מ"מ נראה להביא ראיה להתיר מפרק מי שהחשיך [שבת קנ"ג], דמשום פסידא שרו ליה רבנן, דאי לא שרו ליה אתי לאתויי ארבע אמות ברה"ר, הכא נמי לא שנא, וכ"ש להציל מידם, דאי לא שרו ליה יפסיד כל חובו בדיחוי כל שהו. ע"כ. ודקדק מרן ב"י ז"ל, דלמאי איצטריך לטעם פסידא, והיה לו לומר דקבלת מכס לית בה איסור דאורייתא, ותירץ שני תירוצים, או דסתם מכס צריכין לכתוב, או דלא שאני לן באמירה לעכו"ם שלא במקום מצוה בין מלאכה דאורייתא למלאכה דרבנן. יע"ש.

וראיתי להרב הגדול בעל משנה למלך בפ"ו מהלכות שבת [ה"ט] שתמה על מרן, איך עלה על דעתו בתירוצו ראשון לחלק ולומר דבמלאכה דרבנן שריא אמירה לעכו"ם, והרי הרמב"ם ז"ל [שם] לא התיר שבות דשבות אלא בדאיכא חולי או מצוה. וכתב משם מהר"א ששון ז"ל [תורת אמת סימן קנ"ו], דהא דלא שאני לן היינו באומר לעכו"ם בשבת עצמו, אבל באומר לו בימות החול לעשות בשבת אז יש לחלק בין מלאכה דאורייתא דרבנן, ולפי תירוצו שני גם באמירה דקודם שבת אין חילוק. וגמגם על תירוצו זה הרב ואמר דגם בזה פשיטא ליה למרן דאין חילוק, שהרי בסימן ש"ז [ס"ג] אסר ליתן מעות לעכו"ם מערב

הרב לא החליט הדבר. ועיין לקמן סימן רמ"ז [ס"ו] מבואר שם דישראל שיש לו שכיר עכו"ם אין לשלוח על ידו אגרת בשבת, ומבואר בלשונו דברביעי וחמישי מותר, וכן כתב בספר מג"א (סק"ט), ואפשר לחלק הענינים בזה ויבואר לקמן.

(ישועות יעקב – סק"ז)

רנ"ו) שם בהגה אבל כששכרו לכל המלאכות וכו' לכו"י על"מא אסור. כתב ב"י, ואפשר דעד כאן לא שרי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ב] כו'. ופסקה מור"ם בסעיף ה'. ועל מה שכתב הט"ז (בסק"ה), עיין מה שכתב על דבריו הרב מטה יהודה (בסק"י)¹⁶⁹, ועיין מג"א (סק"ד). (דברי מנחם – הגב"י סק"ו)

רנ"ז) שם בהגה אבל כששכרו לכל המלאכות וכו' לכו"י על"מא אסור. כתב הבאר היטב (סק"ח), והוא הדין אם שכרו לכתוב לו תמיד. ולהט"ז [סק"ה] גם זה מותר אם אינו מקפיד, וכן פסק בתניא בקונטרס אחרון¹⁷⁰. (באר יעקב – קרויזר – סק"י)

רנח) שם בהגה אבל כששכרו לכל המלאכות וכו' לכו"י על"מא אסור. ויש מתירים גם בזה, לפי שהגוי אינו מעלה על דעתו שהישראל אינו מכריחו לעשות בשבת, ושלא ינכה לו משכרו אף אם לא יעשה בשבת, אלא עושה מאליה להשלים (קבלתו) [קבלנות]. ואין לסמוך על זה כי אם לענין דליקה משום הפסד כמו שיתבאר בסימן של"ד [סכ"ו], ולענין שליחות אגרת כמו שיתבאר בסימן רמ"ז [ס"ו], ע"ש הטעם. תניא [ש"ע הגר"ז סי"א]. וכן כתב בדגול מרבבה, דמדברי המרדכי [הגהות מרדכי סימן תס"ב] שהביא הב"י משמע שמושכר סתם לכל המלאכות, אלא שהמרדכי לא התיר בזה אלא בדליקה משום הפסד.

(באר יעקב – קרויזר – סק"ב)

פני"ו

רנ"ט) פני"ו יהודי הקונה מכס וכו'. כתב ב"י (שיטה ג"ה), ואיכא למידק למה ליה לר"מ לאהדורי אפרק מי שהחשיך וכו'. נ"ב: עיין בתשובות מהר"א ששון ז"ל ((תורת אמת) סימן קנ"ו). (כנסת הגדולה – הגב"י)

רס) שם יהודי הקונה מכס וכו'. כתב ב"י (שיטה מ"א), כתוב במרדכי [שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז] וכו'. נ"ב: ישראל

אוצר ההלכה

ונמצא דלעולם בקבלת מכס שייכא הך חששא, ושפיר שרינן אמירה לעכו"ם במקום פסידא.

ומעתה מה שדקדק הרב מגן דוד [ט"ז סק"ח], דלדברי מרן הוי קולא דאתי לידי חומרא, דבמקום שאין כותבין היה לו לאסור להשכיר עכו"ם, כי אין כאן חשש שיבוא לידי איסורא דאורייתא, והוה להו לפוסקים לחלק בכך. יע"ש. ליתא, דמה שלא חילקו הוא משום דרגילות הוא ודרך למקבלי מכסים לכתוב, ולכך איכא חששא דכתיבה לעולם. וגדולה מזו אני אומר, דאפילו בהך גוונא דכתב הרב מגן אברהם (סק"ז), דבמקום שאין כותבין כגון אותן שלוקחים מיני מאכל אסור. יע"ש. דלידי בכל גוונא מותר במכס, דאיכא חששא דכתיבה לעולם. ואני תמיה על הרב מגן דוד, שהרי בסימן של"ד הרבה פוסקים סבירא להו דאין להתיר איסור דרבנן כגון לטלטל מוקצה במקום פסידא, והיא סברת היש אוסרין שהביא הש"ע שם סעיף ב'. יע"ש. הכלל דדברי מרן ב"י הם שרירין וקיימין, דאין להתיר במי שהחשיך לו ליתן כיסו לנכרי אלא במקום איסור תורה, אבל בדליכא אלא איסור דרבנן אין להתיר, ואין חילוק בין איסור חמור שעושה בידיו לאיסור קל שתעשה על ידי עכו"ם, כיון דתרווייהו אינם אלא איסור דרבנן, ומה שיעשה בידו אינו בודאי אלא חששא בעלמא, אין להתיר להדיא ע"י עכו"ם, ודלא כדעת הרב מגן דוד. וזה פשוט לענ"ד.

עוד כתב הרב משנה למלך ז"ל על דברי מרן ז"ל, דלמה (לא) כתב דמה שהוצרך המרדכי לטעמא דפסידא הוא משום פרהסיא, ותיפוק ליה דאפילו לא יהיה כאן איסור אמירה לעכו"ם סוף סוף אסור ליטול שכר שבת, וכמו שכתב הטור סוף סימן רמ"ג, אם משכירו לימים אסור ליטול שכר שבת, וכן דעת מרן (סוף סימן רמ"ה) בדין קבלת מטבע, וא"כ נימא דמשום שכר שבת הוצרך לטעם פסידא. ותירץ דאין הכי נמי דצריכין לטעמא דפסידא גם להאי מלתא, אלא דלשון המרדכי משמע דלא אתי עלה אלא מטעם איסור אמירה לעכו"ם. יע"ש באורך. והכוונה בהך דסוף סימן רמ"ג הוא דבדין מרחץ דאם נתפרסם הדבר שמשכירו לשנה או לשנים דחזר להיות דינו כשדה, מ"מ אין דינו כשדה לגמרי, ואין לו היתר בקבלנות שיהיה כל הריח של ישראל והמשכיר פוסק עמו לתת לו שכרו דבר קצוב, דדוקא בשדה משום שאע"פ שלא יעשה מלאכה בשבת ישלים ביום אחר, אבל במרחץ שאם לא עשה מלאכה בשבת הפסיד ישראל ריוח אותו היום, נמצא ישראל נהנה ממלאכת שבת ואסור, וכמו שכתב מרן בשם מהר"י אבובז ז"ל, דלא גרסינן בטור בקבלנות אלא בהבלעה, דהיינו שמשכירו לעכו"ם ליטול העכו"ם כל הריח, ואעפ"כ אין היתר לישראל ליקח השכירות מהעכו"ם אלא אם משכירו לחדש או לשנה, אבל אם משכירו בדבר ידוע ליום אסור מדינא ליטול שכר שבת ויו"ט להדיא, וכמו שכתב שם מג"א (סק"ב) וכן המגן דוד [ט"ז סק"ב]. יע"ש. ולפ"ז (הנה) [הוה]

שבת לקנות לו בשבת, ופסקו הש"ע, והוא מדברי הסמ"ג [הובא במרדכי שבת סימן רמ"ט] והרא"ש [בבא מציעא פ"ז סימן ו'] והטור ז"ל. והוצרך ליישב באופן אחר, דהא דלא מפליגין בין אמירה בשבת לאמירה דקודם השבת בין דאורייתא לרבנן, היינו דוקא אם העכו"ם עושה אדעתא דישאל, מה שאין כן בנדון דהר"ם דמיירי בקיבולת, עכו"ם אדעתא דנפשיה קא עביד, ובכה"ג מצינן לפלוגי ולהתיר קודם השבת באיסורא דרבנן. ולפ"ז בתירוצי שני שתירץ מרן דאף בקבלנות אין הפרש בין מלאכה דאורייתא למלאכה דרבנן, הוי חידוש גמור. ע"כ.

וקשיא לי גם על חילוק זה של הרב משנה למלך, שהרי מוכח שם בב"י (ריש סימן ש"ז) דהך דשכירות פועלים נמי מיירי בקצץ, שהרי מייתי עלה דכן כתב הרמב"ם בפ"ו [ה"א], ועוד דבהגהות מיימון [שם אות ב'] שהעתיק שם מרן לגבי דנותן מעות מערב שבת לקנות לו, איתא דלא דמי לכל הנהו דשרו ב"ה עם השמש [שבת יז:], דהתם אי בעי עביד מחר אי בעי ימתין, אבל הכא אי אפשר כי אם למחר ביום השוק. ע"כ. אלמא דבהך דנותן מעות לקנות מיירי בקצץ, אלמא דפשיטא ליה דאפילו בקבלנות דבדידיה טרח אסור אף במידי דרבנן. ולכך נראה עיקר כתירוצי מהר"א ששון ז"ל, דלא קשיא ליה למרן אלא במאי דפשיטא לן מדברי הרמב"ם ז"ל ולא במאי דפשיטא ליה מדברי שאר פוסקים. ועל כל פנים למסקנת מרן בתירוצי שני לעולם הכל אסור, בין אמירה דבשבת בין אמירה דקודם השבת, בין קצץ בין לא קצץ, בין באיסור דאורייתא בין באיסור דרבנן. ומה שיש לדקדק בדברי מרן בהך דסימן ש"ז, עיין בתשובתי בספר בית יאודה (חאו"ח סימן מ"ד) בס"ד.

עוד כתב מרן ז"ל על דברי המרדכי וז"ל: וא"ת והא קבלת מכס מילתא דפרהסיא היא ולכ"ע אסור אפילו במטלטלין, יש לומר דהתם בדליכא פסידא. ואין להקשות דהך דפרק מי שהחשיך לא שרי משום פסידא אלא כי היכי דלא ליעביד איסורא רבה להוליך ארבע אמות ברשות הרבים, אבל בקבלת מכס דליכא אלא איסורא דרבנן אמאי נשרי, דהכא נמי איכא למיחש לאיסור תורה שמא יכתוב שכן דרך מקבלי מכסים. ע"כ. וגם על זה דקדק מהר"א ששון ז"ל, דהניחא לתירוצי ראשון דלעיל, אבל לתירוצי שני דמשמע דלא חייש לכתיבה מאי מתרץ. וי"ו"ל דלעולם איכא חששא דשמא יכתוב, אלא דלתירוצי ראשון הוי ודאי כותבין, דאם אינו אלא ספק לא אסרינן משום קובע מלאכתו בשבת. ולתירוצי שני אף דנימא דאינו ודאי שיכתוב אלא ספק, אפילו הכי אסור מטעם דלא שאני לן בין דאורייתא לרבנן, אבל הכא שאנו באים (לאסור) [להתיר] מטעם (שמא) [שלא] יבוא לידי איסורא דאורייתא, אף שלא יהיה ודאי שיכתוב אלא משום ספק ספיקא, שרינן ליה. ע"כ. ולפי דבריו מה שסיים מרן שכן דרך מקבלי מכסים, היינו ר"ל בעלמא, וכיון שדרכן כן, אפילו כאן לא היה דרכן לכתוב יש לחוש שמא יכתוב,

אוצר ההלכה

וכתב שאין לסמוך על אותו ההיתור אם לא בהבלעה. ועיין שם במגן אברהם (סק"ח), ועיין בתשובה דבר שמואל (סימן קל"ב וקל"ג), וספר פנים מאירות (ח"א סימן ל"ח). ודו"ק. (מטה יהודה – סק"א)

(רסב) שם יהודי הקונה מכס וכו'. כתב ב"י (שיטה מ"ט), ומ"מ נראה להביא ראיה להיתור, מדתניא בפרק מי שהחשיך [שבת קנ"ג]. וכו'. נ"ב: בספר עולת שבת [סק"ה] כתב דמותו לומר לגוי משחשיכה שיקבל המכס, ובסוף כתב דלמעשה צ"ע. ומדברי מהריק"ש [ערך לחם] נראה דסבירא ליה דאם עבר ולא אמר לו מערב שבת שיקבל המכס, שמותר לומר אף משחשיכה. ע"ש. (יד אהרן – הגב"י)

(רסג) שם יהודי הקונה מכס וכו'. כתב ב"י (שיטה נ"ד), ואיכא למידק וכו'. נ"ב: עיין בתשובות מהר"א ששון (סימן קנ"ו), ובספר דת ודין (סימן ו'), ובספר משנה למלך בפ"ו מהלכות שבת [ה"ט]. (יד אהרן – הגב"י)

(רסד) שם יהודי הקונה מכס וכו'. כתב ב"י (שיטה מ"ח), כגון שהשכירו כך, לכשתגבה מאה ליטרין כו'. נ"ב: עיין בספר קרית מלך רב (דף כ"ה ע"ג).

שם (שיטה נ"ה), ואיכא למידק למה ליה לר"מ לאהדורי כו'. נ"ב: עיין בספר משנה למלך (פ"ו דין ט'), ובספר ט"ז (סק"ו), ובספר קרית מלך רב (דף כ"ה ע"ב), ובספר נחפה בכסף (חיו"ד סימן ד' דף כ"ח ע"ד). ועיין מה שכתבתי במהדורא קמא [הגב"י]¹⁷², ובספר בארות המים בתשובות סימן יו"ד (דף שע"ב ע"ג ע"ד)¹⁷³.

שם (ע"ב שיטה ב'), וא"ת והא קבלת מכס מילתא דפרהסיא הוא כו'. נ"ב: בני דוד (דף ד' ע"ד). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י ס"ק ר"ח)

(רסה) שם יהודי הקונה מכס וכו'. דין זה הוא מהמרדכי [שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז] בשם מהר"מ, ועיין בב"י שהקשה על דבריו וז"ל: ואיכא למידק למה ליה להר"מ לאהדורי אפרק מי שהחשיך [שבת קנ"ג]. למפרק מאי דקשיא ליה דבהנך אין ישראל קובע מלאכתו בשבת, ובנדון זה קובע לו ליטול מכס בשבת, לימא דשאני הכא שאין בקבלת המכס איסור דאורייתא. עכ"ל. ולכאורה יש לדקדק בדברי הב"י, לפי מאי דסלקא דעתיה לפום קושייתו דאין איסור אמירה לנכרי במלאכה דרבנן, מאי זה דמדקדק בדברי מהר"מ דלמה ליה טעמא דפסידא, יותר היה לו להקשות אגוף הדין שכתב מהר"מ דדוקא בקבולת שרי אבל בשכיר יום אסור, ולפום סברא זו אף בשכיר יום מותר. ועיין במשנה למלך (פ"ו מהלכות שבת דין ט') מה שהקשה שם אדברי ב"י הנ"ל. ולפי מה שכתב הוא שם גם זה אתי שפיר. ע"ש.

(אותות השמים – דרישת ארי – סק"ב)

(רסו) שם יהודי הקונה מכס וכו'. כתב המרדכי [שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז], הביאו הב"י, על אודות היאודים [הקונים]

מצי הרב משנה למלך למיפרך גם מדין קבלנות דהתם, דאסור אפילו לחודש או לשנה, וכ"ש הכא בדין קבלת מכס דאינו עולה ליום דאסור. אלא דהרב בתורת רבנותא קא פריך, דאם תמצא לומר דהתם נמי מותר בקבלנות וכפי גירסא האחרת בטור, מ"מ לימים מיהת שלא בהבלעה לכ"ע אסור אע"ג דבדידיה קא טרח, והכא בדין מכס שאני שהתירו משום פסידא, מה שאין כן במרחץ אע"פ שיש הפסד לישראל אותו יום אין זה נקרא הפסד, דעבורי רווחא לאו פסידא הוא ולא דמי למכס דמפסיד חובו.

ומעתה מרן בש"ע שלא הזכיר אלא דין קבלת מכס דהוא בקבלנות והריוח כולו לישראל, ולא הזכיר דין קבלת מטבע, משום דאם הוא בקבלנות אסור דחשיב כשכיר יום, ולא מהני טעמא דפסידא כיון שנותן לו שכר יומו, ולא שייכא התם קבלנות דהכא דמכס שהוא לכשתגבה מאה דינרין אתן לך כך וכך, כי אם לישב ולעשות מלאכה של הכאת המטבע. אבל באותו אופן שיהיה משכיר לו אותו היום ויהיה כל הריוח לעכו"ם, אע"פ שהוא שלא בהבלעה מותר משום פסידא. והא לא איצטריך ליה להש"ע לאומרו, דאתי במכ"ש מדין קבלנות דמכס שכל הריוח לישראל והותר משום פסידא. ומור"ם ז"ל בהגה הזכירו כאן גבי מכס אע"ג דאתי במכ"ש מהדין שכתב הש"ע, דאם במקום שכל הריוח לישראל התירו מטעם פסידא, כ"ש במקום שכל הריוח לעכו"ם וישראל אין לו כי אם השכירות דיהא מותר משום פסידא. אלא שהוצרך מור"ם ז"ל לכתבו, כדי ללמדינו הדיוק דבדליכא פסידא אפילו בכה"ג שיהא הריוח לעכו"ם אסור, דמ"מ הרי הוא נוטל שכר שבת. אלא דמ"מ בדין ישראל הממונה על המטבע דכתב בסתם דדינו כדין הממונה על המכס לא היה לו לסתום, דמשמע דתרי גווני דהיתרי מכס הכי נמי במטבע, והא ליתא, דלא שמעינן שריותא במטבע אלא באופן שיהיה כל הריוח לעכו"ם, ולא קאי מור"ם ז"ל אלא אדסמיק ליה שנזכר בדבריו ולא אשריותא דנזכרה בש"ע.

ומכאן יתבאר לנו דמה שהאריך הרב מגן אברהם בדין זה (סק"ח) בכוונת הגהות אשירי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ד] שהביא מרן סוף סימן רמ"ה, ולדבריו שריותא דמכס דבש"ע בקיבולת הוא הדין נמי במטבע, ליתא לדעת מרן ב"י, ועיין בספר דת ודין (סימן ו'). ואנו אין לנו אלא דעת מרן אפילו במקום שהוא פוסק להקל, כ"ש במקום שיפסוק להחמיר כי הכא, דלעולם בדרך קבלנות לא הותר אלא במכס, אבל במטבע לא הותר אלא באופן דשכירות שיטול העכו"ם הריוח. וכן במה שכתב מור"ם ז"ל בהג"ה לקמן סימן רמ"ה ס"ג בדין שותפות דעכו"ם וז"ל: ואם ירצה להשכיר לעכו"ם חלקו בשבת או לשוכרו בקיבולת שרי כמו שנתבאר לענין מכס ומטבע, כ"ש כאן דשרי עם שותפות העכו"ם. ע"כ. ליתא לדעת הש"ע, דלא התירו אלא במכס משום פסידא ולא במקום אחר, כיון שהוא קובע מלאכתו בשבת, וכבר השיגו המגן דוד ז"ל [שם סק"ג] יע"ש,

אוצר ההלכה

לא יעשו מלאכה בשבתות וימים טובים יופסד הכל, הרדב"ז בתשובות החדשות (ח"א סימן י"ג) צידד אופני ההיתר. (בעיין השו"ת) [ועיין בשו"ת] מהריט"ץ (סימן ס"ו), ובשו"ת מהר"ר ישעיה באסאן הנקרא לחמי תודה (סימן ג' וסימן ד').

מי שיש לו אוצר של חומץ ואינו יכול לסוגרו בשבת מפני השר שמכריחו. בערב שבת אחר חצות יאמר לעכו"ם, כל אשר תמכור מסך כדים אלו אשר אני נותן לך בסך פלוני, מהיום אני נותן לך שכר פלוני, אם תרצה מכור אותם מהיום. ואם ביום א' יותיר מסך הכדים הנזכרים, ימכרם העכו"ם ביום א' ויטול שכרו משלם. ח"ר שלמה סאלאמי בתשובה הובאה בשו"ת שערי ישועה כתב יד או"ח שער ד' סימן ר' 178.

אבל הרב מהר"י זיין שם (סימן י"ז) חלק עליו, וכתב דאין לו תקנה אלא אם כן ירויח לו זמן או קודם שבת או אחר שבת שיוכל העכו"ם למוכרם באותו זמן. וכיון שהרויח לו זמן, מותר הישראל ליקח ממנו מה שנשאר בידו אחר השבת.

יהודים שיש להם מצודות ושוכרים עכו"ם ולפעמים צדין בשבת, עיין בשו"ת הרשב"ץ (ח"ב סימן נ"ד), ועיין בשו"ת הרב בנו מהר"ש [שו"ת הרשב"ש] סוף סימן תקע"ז. (ברכי יוסף – ס"ק ד' – ר')

ער שם יהודי הקונה מכס ומשכיר לו גוי וכו'. ענין אלו הקונים חוק הקבוע לאנשי חיל מאת אדוני הארץ מדי חודש בחודשו, ונכנסים היהודים תחתיהם לקבלו, ולפעמים מתרמי פריעתם בשבת, מה דינם. ונקרא ענין זה בלשון ערבי רווחכיי"א.

הנה כתב מרן הקדוש באו"ח סימן רמ"ד וז"ל: כתב המרדכי בפ"ק דשבת [סימנים רמ"ו-רמ"ז], שפסק ר"מ על אודות היהודים הקונים המכסים ומשכירים להם גוים לקבל מכס בשבת, נראה דבבבולת מותר, דב"ה [שבת יז:] מתירין עם השמש וכו'. והיכי דמי קבולת גבי מכס, כגון שהשכירו כך, לכשתגבה מאה ליטריין אתן לך כך וכך וכו'. ומיהו אפשר דבשעת קניה שרי דהא לא עביד איסורא, ולכי מטי שבת כיון דכבר קנוי הוא שרי להשכיר לו גוי בקבולת לקבל לו המכס משום פסידא. עכ"ל. יעש"ב טעמו וראיותיו שכדי לקצר דלגתים.

נקטינן מדבריו דכל שכן הוא בנדון דידן דליכא חששא דשמא יכתוב כדאיכא במכס, וגם משום חייזר כי זו מלאכתו ואין לו מלאכה אחרת, וגם כבר קנה החוק של הראת"כ הזה ואינו יכול לינצל ממנו הוא וכל באי כוחו, מותר להשכיר גוי בקבולת לקבל לו הראת"כ בשבתות באופן זה, לכשתגבה מאה ליטריין אתן לך כך וכך כדין המכס. וברור וע"ע למוריניו הרב הגדול מוהר"י עייאש ז"ל בספר מטה יהודה [סקי"א] 180. (שו"ת שער שלמה – סימן מ"ו דף כ"ז ע"ב)

המכסים ומשכירים להם גוים לקבל מכס בשבת, נראה דבבבולת מותר, דבית הלל מתירין עם השמש [שבת יז:] אע"ג דמלאכה דאורייתא היא. ע"כ. והנה מדברים אלו נראה דבמכס לא הוי איסור אלא מדרבנן, שהרי כתב אע"ג דאיסורא דאורייתא, דמשמע דכל שכן כאן דהוי דרבנן, דאל"כ היה לו לומר דבבבולת מותר ואע"ג דהוי מלאכה דאורייתא, דבית הלל מתירין וכו'. ואילו הרב [ב"י] לקמן כתב דהוי מלאכה דאורייתא.

ועיין בספר משנה למלך [הלכות שבת פ"ו ה"ט] מה שכתב משם מהר"א ששון ז"ל [תורת אמת סימן קנ"ו]. ולדבריו קשה, דאמאי לא הקשה הב"י דאמאי אסר המרדכי כשיהיה בשכירות, הא אינו אסור אלא מדרבנן, אבל לפירוש המשנה למלך נוחא.

ואמרינן עוד בסוף פ"ק דעבודה זרה [כב:], הנהו מוריקאי וכו' אלא מהא ליכא למשמע וכו'. ואין להקשות דנימא נעשה דבאו לחשבון, [דזה] אינו פשוט כל כך שנאמר נעשה כמי שבאו לחשבון. ועיין בספר לחם סתרים [דף י"ח ע"ב ד"ה גמרא], ובמה שכתב מרן [בב"י סימן רמ"ה ס"ו ד"ה וזאת] על תשובת ריצב"א. [ו]עייין במה שכתבתי לקמן בסוסי"רמ"ו בס"ד 174. (יד המלך – סימן רמ"ה)

רסז שם יהודי הקונה מכס וכו'. עיין בהרב משנה למלך (פ"ו מהלכות שבת ה"ט), שכתב מהר"א ששון ז"ל [תורת אמת סימן קנ"ו], דעד כאן לא הצריך הרמב"ם [שם] להתיר אמירה לגוי דוקא בשיש מקצת חולי או צורך מצוה אלא בשאומר לגוי בשבת, [אבל] אם אומר לגוי בחול, יש חילוק בין מלאכה [דאורייתא] למלאכה דרבנן. והוא ז"ל חלק עליו. ועיין בדברי מוהר"ם [הובא במרדכי שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז] שהביא הרב ב"י סימן (רמ"ה) [רמ"ד] על היהודים הקונים מכסים כו' כדברי הרב משנה למלך ז"ל. ועיין מה שהביא בריש סימן ש"ז [ס"ג] בשם הגהות מיימוניות [פ"ו אות ב'] ז"ל: ולא דמו לכל הנהו דשרו בית הלל [שבת יז:] כו', להיפך. (ידידו של משה)

רפח שם יהודי הקונה מכס וכו'. כתב ב"י, ועוד יש לומר דלא שני לן באמירה לגוי כו'. נ"ב: עיין מה שכתב על דבריו מהר"א ששון בתשובה [תורת אמת סימן קנ"ו], ועיין מה שכתב הרב משנה למלך בפ"ו מהלכות שבת [דף ט'], ועיין מה שכתב על דבריו הרב מטה יהודה (בסקי"א) 175. ועל מה שכתב הרב מג"א (בסקי"ב), עיין ביד אפרים סמוך לש"ע (סקי"א). ועל מה שכתב הט"ז (בסקי"ו), עיין מה שכתב על דבריו הרב נהר שלום ס"ו [סקי"ד] 176, מטה יהודה ז"ל שם, ועיין מה שכתב הרב יד המלך (בדף צ"ז ע"א) 177. (דברי מנחם – הגב"י סקי"א)

רפט שם יהודי הקונה מכס ומשכיר לו גוי וכו'. מי שלקח מכס דאמייאט וצריך לקנות שוורים לעשות סוקא"ר, ואם

הערות וצינונים

174. נדפס לקמן בסימן רמ"ו אות רצ"א. 175. נדפס לעיל אות רס"א. 176. נדפס לקמן אות רפ"ט. 177. נדפס לעיל אות רס"ו. 178. נדצ"ל שער ה' שם כתב המחבר התשובות בענייני שבת, ובשערי ישועה הנד"מ בהוצאת מכון ירושלים לא נדפסו סימנים ר' ז', והעירו שם בהקדמה שבסימנים אלו הכתב מטושטש ואי אפשר לקרותו. 179. אולי צ"ל סימן ז', ראה הערה קודמת. 180. נדפס לעיל אות רס"א.

אוצר ההלכה

מותר כיון שהוא בקבולת. (נחלת יאושע) [נחלה ליהושע] סימן י"ג, וכן פסק מהר"א ן' שנגי ז"ל בספר דת ודין (סימן ו').

המסבנה שעושין בצידון, ועושין מלאכה בשבת הגוים, והוא דבר מפורסם שהוא מלאכת ישראל, כתב מהרי"ט צהלון ז"ל (בסימן ס"ו), דכיון שהוא מטלטלין והוא בביתו של גוי והוא בקבולת מותר. ובנה בניינו ממה שכתב הרב המגיד בפ"ז מהלכות יו"ט [הכ"ה], דוקא אינו אסור אלא בקבולת קרקע לא במטלטלין. וכתב הוא ז"ל דצריך טעם למה במקרקעי אסור ובמטלטלין מותר, וכתב דבמקרקעי אוושה מלתא והדבר ניכר קרקע זה של פלוני ישראל הוא, אבל במטלטלין שנתן לו בגד לאורגו והגוי עושה מלאכה בביתו, אין הדבר מפורסם שזה החפץ לישראל כיון שהגוי עושה בביתו, ולכן מותר בקבולת דאיכא תרתי לטיבותא, חדא שאין הכל יודעים שהוא של ישראל, ואפילו ידעו יאמרו שהוא בקבולת. ע"כ ע"ש. ומכאן זה הוכרח ליעייל פילא בקופא דמחטא, ולומר דמה שכתב הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ג] במה דברים אמורים בצנעא וכו', דקאי לפוסק לבנות לו, והוא דוחק גמור. והנראה לע"ד הוא, דמה שכתב הרב המגיד דוקא מקרקעי, דמשמע אבל מטלטלי לא, לאו לאפוקי דבמטלטלי בכל ענין מותר, אלא לומר דדוקא במקרקעי אסור בכל ענין, אבל במטלטלי דוקא בצנעא מותר אבל בפרהסיא אסור וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות שבת [שם], אבל לאו לאפוקי דבמטלטלין בכל ענין שרי, דזה לא אמרה אדם מעולם. וזהו מה שכתב הרב המגיד דכל שהוא מותר בשבת מותר בחול המועד, דהיינו מטלטלין שמותר בצנעא בשבת, והוא הדין בחול המועד, ומה שאסור בשבת דהיינו פרהסיא כ"ש שאסור בחול המועד. וזהו נראה לע"ד בדברי הרב המגיד. ואיני יודע מי הכריחו למהרי"ט לומר כן בדברי הרב המגיד כדי שידחו ולומר דמה שכתב הרמב"ם במה דברים אמורים בצנעא דקאי להפוסק עם הגוי וכו', אלא כמו שכתבתי עיקר, ומה שכתב הרב המגיד בהלכות חול המועד היינו מה שכתב הרמב"ם בהלכות שבת, כן נראה לי ברור כוונת המגיד¹⁸².

ולענין הלכה, כפי מה שכתבתי לעיל משם מהר"י צונצין בספר [נחלה ליהושע] ומהר"א ן' שנגי ז"ל בענין תנור של זכוכית שמותר בקבולת, הוא הדין הכא, כיון שכל העולם יודעים שהוא בקבולת ודאי מותר וכמו שפסק הוא כנ"ל. ועיין בספר דבר שמואל (סימן קל"ב) מה שכתב על ענין הפולוטויין.

הלוקחים הג'ארקיש [זכין] מאת מורשה המלך בעד סך קצוב לשנה, ומנהג בין היאודים בעלי הג'ארקיש שכל אחד יש להם גוי מושכר אצלם בדבר ידוע לשנה או לחודש, כדי שיקבל עליו לעשות כל המלאכה הצריכה להם, מותר להם לעשות מלאכה בשבת ובימים טובים. מהר"י די בוטון ז"ל, הובאו דבריו בספר בית שלמה (דף ק"ס ע"א). (יד אהרן – הגב"י)

רע"א שם יהודי הקונה מכס ומשכיר לו גוי לקבל מכס בשבת וכו'. עיין בב"י גבי מי שקנה המכס ושוכר עכו"ם לשבת לקבל המכס, שהקשה למה לא אמר הר"ם [הובא במרדכי שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז] דמשום הכי שרי, משום דעכו"ם עושה רק איסור דרבנן. ותירץ, דסתם מקבלי מכס צריכים לכתוב דהוי דאורייתא. ע"ש.

משמע מלשון ב"י בפשיטות, דכתב גלחות מדאורייתא, דאי רק דרבנן הוא, העכו"ם בודאי אינו כותב בלשון הקודש רק כתב גלחות, ואפילו הכי כתב דהוי מן התורה¹⁸¹. ועיין רמ"א סימן ש"ו [סי"א] דהוי רק דרבנן. ועיין מג"א סימן ש"מ [סק"ן], ונודע ביהודה תניינא (חאו"ח סימן ל"ג), ויד יצחק (ח"ג סימן צ"ה), מה שכתבו בענין זה.

שוב ראיתי בנודע ביהודה תניינא (חאו"ח סימן כ"ט) שכתב על דברי בית יוסף הנ"ל, דאנן על רמ"א סמכין דסובר כתב גלחות רק דרבנן בסימן ש"ו סעיף י"א בהג"ה. ואף שביט שמואל (נאה"ע) סימן קכ"ו [סק"א] חולק, ועיין מג"א סימן ש"מ, אף על פי כן כדאי רמ"א לסמוך עליו. עכ"ד ע"ש.

אמנם אאמור"ר הגאון נ"י הראני שבחתם סופר חלק חו"מ (בליקוטים) [בהשמטות] (סימן קצ"ה), כתב לעיקר שכתב גלחות מן התורה, וזה שכתב הנודע ביהודה תניינא כדאי רמ"א לסמוך עליו, משום דאיהו עסוק שם באיסור דרבנן לכתוב ע"י גוי, דלרמ"א הוי שבות דשבות ולשאר פוסקים שבות אחד, וכתב דבהפסד מרובה כמו עובדא דהתם יש לסמוך בדרבנן ארמ"א. ע"ש.

רע"ב שם יהודי הקונה מכס וכו' מותר אם הוא בקבולת. כתוב בתשובה להרב הנזכר [נחלה ליהושע סימן י"ג], על תנור של זכוכית של ישראל ומתעסקים בו אומנים גוים, ואם יתבטלו ממלאכתם ביום השבת יש הפסד מרובה שמתקרב התנור, וביום הראשון ג"כ יתבטלו ממלאכתם בשביל שלא טרחו בשבת, שאם יש חלק לאומן העושה מלאכה בגוף התנור מחצה או שליש או רביע, ויטול מהזכוכית חלק לפי מה שיש לו בגוף התנור, מותר לכל הדעות, וכמו שכתב הר"ן על ישראל וגוי שהם שותפים במרחץ וכו', וכן כתב הריב"ש (בסימן קנ"א) שיש להתיר, לפי שהגוי לא ימנע מלעשות מלאכה בבהמות כיון שיש לו חלק בהם וכו', ודומה לאריסות דשדה שכל העבודה מוטלת עליו, ואע"פ שהישראל מתנהג מהשבח שמשביח הגוי בשבת שרי כו'. עכ"ד. (בני חיי – מגיה – הגב"י סק"ב)

רע"ג שם יהודי הקונה מכס וכו' מותר אם הוא בקבולת. כתב ב"י (שיטה מ"א), כתב המרדכי [שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז] על היאודים שקונים המכסים. נ"ב: מלאכת השיחאנה הוא מלאכת הזכוכית ומוכרחים לעשות מלאכה בשבת ע"י גוים,

הערות וצינונים

181. עיין בשו"ת יביע אומר ח"ג (חאו"ח סימן כ"ג) מה שהאריך בזה. 182. עיין להרב פתח הדביר (סק"ח), נדפס באות הבאה.

אוצר ההלכה

כתב המרדכי בפרקא קמא דשבת [סימנים רמ"ו-רמ"ז], שפסק (רא"ם) [הר"מ] ז"ל על היהודים שקונים המוכסים וכו'. נ"ב: ישראל שקנה המלח מאת השר, מותר לו להשכיר פועלים נכרים בקבולת לבשל אותו המלח בדבר הידוע שאם יעשה לו כך וכך מלח יתן לו כך וכך. רש"ל ז"ל בתשובה (סימן ק'). (בנסת הגדולה – הגב"י)

רע"ז **שם** יהודי הקונה מכס ומשכיר לו גוי וכו' מותר אם הוא בקבולת וכו'. כתב מג"א (סק"ז), בקיבולת וכו'. ועיין בט"ז (סק"ו) שמבאר דבריו יותר כאשר הובא בב"י. ע"ש.

שם יהודי ששכר וכו'. זו לשון מהרש"ל בתשובה [סימן ק']: יהודי ששכר מלח, מותר לשכור פועלים בקיבולת שאם יעשה (כך) כך וכך יתן להם כך [וכך], ואז מותרים לעשות בשבת גם בכלים שלו, דהוי מלאכת תלוש ואינה נקראת על שמו, ודוקא שלא קובע מלאכה בשבת.

רע"ח **שם** יהודי הקונה מכס ומשכיר לו גוי וכו' מותר אם הוא בקבולת וכו'. כתב הבאר היטב (סק"ט), יהודי ששכר המלח וכו'. רש"ל סימן ק'. [ע"כ]. המג"א [סק"ז] קיצר דבריו, דשם בתשובה כתב דאין הפסד המלח דומה להפסד מטבע, לכן לא הותר לקבוע לו מלאכתו לשבת לחור, וגם צריך לומר שאם יעשה כך וכך מלח יתן כך וכך. מחצית השקל. ואף שאם לא היה עושה בשבת היה מגיע הפסד לישראל, שהימים שלא יתבשלו לא ינוכה להשר משכרו, וגם לא יניחנו לבשל כנגדם לשנה אחרת, ובשביל כך הוא מקפיד מאד שלא יתבטלו אפילו יום אחד, מ"מ אין צריך למחות, אלא די שיאמר להם שאינם מוכרחים לעשות בשבת. ואם אעפ"כ עושים בשביל להרבות שכרם אין צריך לומר להם כלום. תניא [ש"ע הגר"ז ס"כ]. ואין לאסור משום מראית עין, לפי שהרואה אינו יודע שהבישול זה הוא של ישראל, שהכלים שמבשלים בהם וכן העצים שמבערים בהם אינו מפורסם לרבים שהוא של ישראל, ובלבד שלא יביאו עצים מרשות ישראל בשבת. ואפילו מסר להם העצים מערב שבת אלא שלא הוציאו מרשותו, אסור להניחם שיוציאו מרשותו בשבת משום מראית עין. תניא [שם]. ובנשמת אדם (כלל ג' סימן ד') כתב, כיון דהנכרי אדעתא דנפשיה עבד, והוא מחויב ליתן להם מה שיצטרכו, א"כ העצים נקנו לנכרי. ע"ש. לפ"ז אפילו נתפרסם שהעצים של ישראל שרי. מ"מ נ"ל דגם החיי אדם מודה דאסור להביא העצים מרשות ישראל. ועיין באשל אברהם [סק"ח] שכתב, דבכוונה שינה המג"א מלשון רש"ל, משום דסבירא ליה דגם במלח מותר אפילו בקבולת הדומה למכס. ומה שציין רש"ל, רצונו לומר דשם נזכר ענין זה, ומ"מ לא כדבריו ממש. וכן דרכו לפעמים. עכ"ל. נראה דסבירא ליה דגם בכיוון מלאכתו בשבת מותר במלח כמו במכס.

כתב בחיי אדם כלל ג' [סעיפים ט"ז וי"ח], ישראל ששכר הוטטע [בית יציקה] שעושים זכוכית מעכו"ם, אף על פי שהעצים

רע"ד **שם** יהודי הקונה מכס וכו' מותר אם הוא בקבולת. עיין להרב יד אהרן ז"ל (בהגב"י)¹⁸³, שהביא משם הרב מוהריט"ץ ז"ל (סימן ס"ו) דכתב, דקבולת מלאכת מטלטלין דעביד גוי בביתיה, דליכא למיחש לרואים, דידעי הכל דלאו שכיר יום הוא אלא קבלן, ולפיכך שרי אף דידעי כולי עלמא דמלאכת ישראל הוא. והרב יד אהרן ז"ל תמה עליו. עש"ב. ועיין להרב כמהר"ר דוד הלוי ז"ל בתשובתו כי באה בספר שמן המשחה להרב כמהר"ש חיים ז"ל (דף ט"ז ע"ד), שכתב דסברת מהריט"ץ ז"ל של כת הקודמין היא, שכן כתב רבנו ירוחם (ני"ב ח"ב [דף פ"ב ע"ב]), והביאו מרן ז"ל בב"י סימן רנ"ב [ס"ג], ואיך הרב יד אהרן ז"ל דחאה בשתי ידיים. ע"ש. ועיין להרב מג"א ז"ל בריש סימן זה (סק"ב), ועיין להרב זרע אמת ז"ל ([ח"א] סימן ל"א) דפליג אמוהריט"ץ, ועיין לו עוד בח"ג (או"ח סימן ה' דף י"ג ע"ג). (פתח הדבר ח"ג – סק"ח)

ערה **שם** יהודי הקונה מכס וכו' מותר אם הוא בקבולת. על תנור של זכוכית של ישראל ומוכרחים לעשות מלאכה בשבת ע"י גוים, מותר כיון שהוא בקבולת. הרב (נחלת יאושע) [נחלה ליהושע] (סימן י"ג), דת ודין סימן (ד') [ו'], הביאו הרב יד אהרן (בהגב"י)¹⁸⁴ והרב בני חיי (בסק"ב)¹⁸⁵. ועיין בתשובת הרב פנים מאירות (ח"א סימן ל"ח) הביאו הרב מטה יהודה (בסק"ד) [סק"י אות ד']¹⁸⁶, ועיין בעיקרי הד"ט (סימן י"ד אות ט') שמביא כמה נדונות מעין זה.

המשבנ"ה שעושים בצידון ועושים מלאכה בשבת הגוים, והוא דבר מפורסם שהוא מלאכת ישראל, הורה מהריט"ץ (בסימן ס"ו) דכיון שהוא מטלטלין והוא בביתו של גוי והוא בקבולת מותר. ועיין ביד אהרן בהגב"י שכתב, לפי מה שכתבו הרב (נחלת יאושע) [נחלה ליהושע] והרב דת ודין בענין תנור של זכוכית שמותר בקבולת, הוא הדין הכא, כיון שכל העולם יודעין שהוא בקבולת ודאי מותר כו'. ע"ש. והגם דהרב מטה יהודה (בדף נ"ה ע"ב [סק"י ד"ה ומעתה]) כתב, דלא מהני קבולת אפילו נתפרסם כיון דאינו נוטל הגוי חלק כו', וחולק על מהריט"ץ. עיין שם שכתב שגם הרב יד אהרן חולק על מהריט"ץ. עין רואה דאזיל ומודה ובודאי מותר. ועיין בספר נוה שלום ז"ל (בדף קס"א ע"א וב'), שהביא מהריט"ב"א [שבת יח. ד"ה ובכולן] דאם נתפרסם הקיבולת ודאי שרי, וע"ש מה שחלק על דברי הרב מטה יהודה. ועיין במהר"י באסאן [לחמי תודה] בסימן (ה') [ד'] שקיים דברי מהריט"ץ, דכל דאורחיה בקבלנות אפילו להרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ג-ה"ד, והלכות יו"ט סוף פ"ז] מותר. ע"ש ובספר זרע אמת ([ח"א] סימן ל"א), מחזיק ברכה (סימן רמ"ה סק"ד)¹⁸⁷. (דברי מנחם – הגב"י ס"ק ט"ו-י')

רע"ז **שם** יהודי הקונה מכס ומשכיר לו גוי וכו' מותר אם הוא בקבולת וכו'. כתב ב"י (דף קנ"ט עמוד ראשון שיטה מ"א),

הערות וצינונים

183. נדפס באות הקודמת. 184. נדפס לעיל אות רע"ג. 185. נדפס לעיל אות רע"ב. 186. נדפס לעיל אות רל"ב. 187. נדפס לקמן בסימן רמ"ה אות קנ"ט.

אוצר ההלכה

הדרך הוא הנכון. ע"כ. וכן כתב במהדורא תליתאה (ח"א סימן ש"ז) לענין אופה דייטש געבעקס. וכן כתב במהדורא רביעאה (ח"ג סימן צ"ב) לענין אנשים שהתקשרו עצמם להעמיד בנין לקיר"ה [לקיסר ירום הודו] בזמן המוגבל, שיעשו שותפות עם המייסטער, ויכתבו קאנטראקט [חוזה] להיות עפ"י נימוסם שותף גמור, ואף אח"כ יכול לקבלו לשותף אף אחד למאה ויעלה בערכאות כדי לפרסם הדבר, ויוכלו לכתוב שהברירה בידו שאם לא ירצה ליקח הריח יתנו לו כפי הסך הנקצב לו, כן יעשה לענין הגראלניס והשדות והבהמות שעושין מלאכה בעסק זה, כיון שהנכרי הוא שותף, ואם תמות הבהמה יהיה היזק להשותפות, א"כ אין ביד הישראל למחות שלא יעשה המלאכה בשבת, א"כ אין כאן משום שביתת בהמתו. וע"ש במהדורא קמא (ח"ב סימן קע"ח) שכתב, דלענין הבהמות צריך שיתנה בתחלה שקונה אותם בזה האופן שאין לישראל חלק בבהמה ביום השבת. ועיין בחסד לאברהם (סימן כ"א) שכתב, שישכיר הפסעסאי לנכרי על כל השנה וימכור לו הבהמות, ויכתוב בהקאנטראקט שהישראל מחויב להשגיח בכל ימות החול לטובת השוכר בכל ענינים בעד שכן כן וכך, ויש לו רשות למכור ולקנות כפי הצורך לפי דעתו על חשבונו של נכרי. אמנם בשו"ת בית יצחק (סימן ל"ב אות י"ג) כתב דזה הוא הערמה גדולה, דהרי הישראל עוסק בכל ימי השבוע בכל המקח וממכר, לכן כתב שיעשה עם הנכרי שותפות שיהיה לו חלק בגוף הגראלנא, ויתנה עמו שכל המלאכה חל עליו, ויתן לו עבור זה מכל היסק היינו מכל פארייב כך וכך, וחז"ל זה יהיה לו חלק בגוף המקח וממכר, ואין צריך לזה הותנה מתחילה. אך לענין הבהמות יתנה מתחילה שיהא הבהמות של נכרי ביום השבת, ושיהיו באחריותו לאונסין וליוקרא וזולא ופחתא, שכן כתב בשו"ת אמרי אש [ח"א סימן ט"ו]. וכל זה אם עושה באמת שותפות, אבל מי שידוע בפשוטו שלא יוכל לעשות שותפות באמת, יעשה כמו שכתב בחסד לאברהם, מ"מ שומר נפשו יעשה שותפות באמת. ועיין בשו"ת בית שלמה (סימנים נ"א), שכתב גם כן דאם ימכור לנכרי הוא הערמה ניכרת, שהעסק יהיה שייך להנכרי והישראל קונה ומוכר ועוסק בו לבדו כל השנה, והדבר רק כצחוק, והוא גרוע יותר ממתנת בית (חורין) [חורין], נדרים סוף פרק השותפין [מח.], שאמרו דכל שהוכיח סופו על תחלתו אינו כלום. על כן כתב דיעשה שותפות באופן זה, שיהיה להישראל חלק חמשה ומחצה והנכרי חלק שביעית ומחצה, ויתנה עם הנכרי דכל שבוע משני שעות בערב שבת קודש קודם הלילה עד שתי שעות בליל מוצש"ק יהא מוטל רק על הנכרי לבד, וכן בכל יו"ט וחז"ל מן שתי שעות ערב יום טוב עד שתי שעות במוצאי יום טוב, וכנגד עמלו יטול חלק בריוח, והישראל יעמול בכל שאר השבוע ויטול כנגדם חלק בריוח. וכן הבהמות יהיו שייכות להנכרי בזמנים הנ"ל, והישראל מחויב למכור ולקנות כפי הצורך, וישכיר הגראלנא לישראל אחר, וזה פשיטא

הם של ישראל מותר לשכור פועלים נכרים בקבלנות, וכן מי ששכר ברייהויו [מבשלת שיכר] או ציגעלהוט [בית יציקה ללבנים], דהיינו שיאמר להם לכשתעשו כך וכך שיכר או זכוכית תקחו כך וכך, ודוקא אם הגוף הוא של נכרי רק ששכר מנכרי, אבל אם הגוף הוא של ישראל דינם לפי מנהג אנשי המקום כמו במרחץ ותנור, ואין תקנה אלא אם כן שימכור אותם לנכרי ויפרסם הדבר שמכר לנכרי, והנכרי יעשה אותם אפותיקי מפורש בתורת משכון, ואז כיון שהגוף הוא של נכרי, אף שהכלים של ישראל יכול לשכור בקבלנות. ע"כ. ועיין בשערי תשובה [סק"ט] בשם פנים מאירות [ח"א סימן ל"ח], משמע שם שצריך למכור גם הכלים. וכן כתב בשו"ת בית אפרים [החדשות סימן ב'], במי שיש לו פאבריק של טויית צמר ועשיית בגדים, כתב שם שאם רוב הפאבריקאנטען שבמדינה דרכם לשכור פועלים בקבלנות, יש להתיר ע"י מכירת הכלים לנכרים. וטוב למכור גם הצמר ויחזור לקנות בחול, מ"מ אינו מעכב, וטוב שיעשה כמו שכתב בדברי יוסף [אירגאס סימן ט'], שיהיה הדלת סגור ויעשו בצנעה, וגם יזהר בעל הבית מלבוא לשם בשבת. עכ"ד. ועיין בספר החיים (סימן רמ"ד), שכתב בדבר הפאבריקען שהם בבית הידוע לישראל, מסיק שם דבקבלנות יש חשש המבואר במג"א סימן רנ"ב [סק"ו], שאפילו בקצץ אם רואה שהנכרי עושה מלאכתו צריך למחות, לכן יעשו דרך מכירה למכור הצמר לנכרי והוא יתן אותם לפועלים נכרים, וליתר שאת יכתבו הדבר בערכאות, ויקבע השטר מכירה על הבית שנעשה בו המלאכה. ע"כ. ועיין בחיי אדם (כלל ג' אות י'), בדבר שהמנהג ליתן בקבלנות אין צריך למחות. עכ"ל. ועל כרחק צריך לומר כן, דהא רש"ל מתיר במלח אף דסבירא ליה דאין שם הפסד כל כך כמו במכס. וכתב בתניא [ס"ב], דדי שיאמר להם שאינו מכריחם, אבל אין צריך למחות. ובאשל אברהם [סק"ח] כתב, דאפילו לקבוע לו שיעשה בשבת מותר כמו שכתבתי לעיל בשמו, א"כ שפיר כתב החיי אדם דיכול לעשות בקבלנות. ונראה לי דגם אם אין גוף הברייהויו של ישראל רק ששכר מנכרי, צריך עכ"פ להשכירם לנכרי, כמו שכתב רמ"א (סימן רמ"ג ס"ב), דאם שכרם מנכרי וחזר והשכירם לנכרי שרי. ועיין מה שכתבתי לעיל [סימן רמ"ג סק"ו] דיש אומרים אפילו ישב בה הישראל מותר להשכירם, אבל אם לא השכיר אסור לעשות מלאכה בקבלנות בבית ישראל. ותמיה לי על החיי אדם שלא הזכיר שצריך להשכיר. ועיין בשואל ומשיב (מהד"ק ח"ב סימן ס"ט) שכתב, שימכור הגראלנא והכלים והוא יעשה היין שרף, או שיעשה שותפות עם הנכרי, דהיינו שיחשוב כמה עולה השכירות שלו, כך יתן לו חלק בגראלנא ויכתוב בערכאות. וכן כתב בח"ג [סימן נ"ה], דיעשה שותפות אף שיהיה שותף אחד למאה, ויש להנכרי הברירה ליקח חלקו בסוף שבוע או חודש. ואם יגיע חלקו ריוח יותר מכפי השכירות שייך לו, ולהפסד אינו שותף. והישראל יכול לכתוב שיש לו נאמנות על החשבון. וזה

אוצר ההלכה

ליה קבולת בביתו. אף דבמכס התירו גם בכהאי גוונא, הא לא דמי למכס כמוכס מכמה טעמים. (מנחת פתים – שיירי מנחה)

(רפ) שם יהודי הקונה מכס ומשכיר לו גוי וכו' מותר אם הוא בקבולת וכו'. כתב במג"א (סקי"ז), יהודי ששכר המלח מותר לשכור לו פועלים בקבולת. רש"ל [שו"ת סימן ק]. צ"ע שהובא בסתם. והמעין ברש"ל יראה דדוקא חוץ לתחום. ושם המג"א סבירא ליה כמו שכתב הפמ"ג [אשל אברהם] בשמו (בסקי"ח), דבמכס ומטבע לא שייך מראית עין כיון ששכרו מהמלך כבסימן רמ"ג סעיף ב', וסבירא ליה כיון ששכרו מגוי, כיון שמותר להשכירו לגוי, הוא הדין נמי בקבלנות, ולא שייך מראית עין, וחולק בזה על הרש"ל, וצ"ע שלא הרגישו בזה. עיין בית יצחק [או"ח סימן ל"ב אות ז-ח] מזה. (מגיני חיים)

(רפא) שם יהודי הקונה מכס ומשכיר לו גוי לקבל מכס בשבת מותר אם הוא בקבולת וכו'. ועיין במגן אברהם (סקי"ז) שכתב, דאז שרי מדינא כמו שכתוב סימן רנ"ב [ס"ב]. ואף על גב דאסור לקבוע לו מלאכתו בשבת, מכל מקום הכא שרי משום פסידא, דאי לא שרית ליה אתי לידי איסורא דאורייתא, שיבוא לקבל המכס בעצמו ויכתוב כדאיתא סימן רס"ו. ע"כ. והוא מדברי המרדכי [שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז] שהביא הב"י. ולכאורה הדבר צריך ביאור, דהא בסימן רס"ו (ס"א) מבואר להדיא דאף אם העכו"ם עושה לו בחנם מותר, והוא מדברי הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו הכ"ב], ולמה הוצרכו כאן קבולת. ועוד יקשה טפי מה שכתב במרדכי שם, דבקבולת מותר אבל בשכירות אסור. ע"כ. והדבר אינו מובן לי, כיון דהותר לקבוע מלאכתו בשבת, מה לי קבלנות מה לי שכיר יום, דכפי הנראה האוסרין בקבלנות לקבוע מלאכתו בשבת היינו מטעם שליחות, וא"כ קבלנות ושכיר יום שוין בזה. וליכא למימר דקבלנות אדעתיה דנפשיה קעביד, דהא שכיר יום נמי אדעתיה דנפשיה קעביד, ועיין מהדורא בתרא [בש"ע הגר"ז סימן רמ"ג] בסופו.

וכן יקשה במה שכתב המג"א (בסקי"ז), דבמכס שאין כותבין כגון אותן שלוקחין מיני מאכל, שרי משום פסידא דהוי שבות דשבות, ואף להאוסרין שבות דשבות במקום פסידא, מכל מקום הכא שרי שלא ישתקע הממון ביד עכו"ם. ע"כ. ופירש הרב ז"ל [ש"ע הגר"ז סי"ב] דחשוב דבר מצוה. וכיון דההיתר הוא (דהוא) דהוי שבות דשבות במקום מצוה, א"כ הא לא מצאנו במקום שהתירו שבות דשבות במקום מצוה שהוצרכו קצץ. והוי אפשר לומר דמה שכתב המג"א שם ומכל מקום נראה לי דשרי וכו', היינו דבמכס שאין כותבין שרי לגמרי אפילו בלא קבולת ואפילו אין נותן לו שכר כלל. אלא דבדברי הרב ז"ל בסעיף י"ב מבואר דאף במכס שאין כותבין בעי קבולת. וכל זה צ"ע.

ובענין שבת [סק"ה] כתב, ונראה לי דאפילו לא אמר לעכו"ם מבעוד יום לקבל המכס, יכול לומר גם משחשיכה כדלקמן בסימן רס"ו גבי כיס. מיהו למעשה צ"ע. ע"כ. וכתב

דשרי, והישראל אחר שמשכיר לו ולנכרי ג"כ אינו עושה איסור, דהא לא נקרא הגראלנא על שמו. ע"ש שסיים שכבר נתפרסם דרך זה לפני רבנים ותפסוהו כמרגליות. ועיין בשו"ת דברי חיים (ח"א סימן ו'), דלא נראה לו דרך זה לעשות שותפות, דהא הטעם דמותר כשהנכרי שותף משום דאדעתא ידיה עביד, אבל הכא בהברייהו ידוע לכל שהישראל שוכר פועלים ומשלם להם, והפועלים כמעט אין מכירים רק הישראל, א"כ עושים רק אדעתא דישראל. ובפרט אם כתב דהברירה ביד הנכרי שלא לחשוב ויתנו לו כך וכך, א"כ לא איכפת לו במלאכת שבת, ואם שעושה כדי שירויח הרבה, זה ערמה ברורה ודמי לחוכא. לכן ישכיר הברייהו וימכור כל המאטריאלען, ויתנה דכדי שיהא בטוח במעות ישגיה הוא ובעצתו יתנהג הכל, ואחר כלות השכירות יאמר להשוכר שישלם המגיע לו, או שיקח היין שרף והאמאטריאלען הנשארים בעד חובו, וזה היתר ברור בלי שום פיקפוק, רק משום מראית עין דגם בשכירות אם נקרא שמו עליו אסור, מ"מ משום פסידא שרי, ובפרט שכבר נהגו לעשות ע"י היתר, א"כ ליכא משום מראית עין. ע"כ. ונראה לי דמ"מ טוב שישכיר מקודם לישראל אחר, והאחר ישכיר להנכרי כמו שכתב הבית שלמה. עוד נראה לי דאם יש לו אומן, שישכיר אותה בקבלנות מכל פארייב, והוא ישלם לפועלים שהם שכירי יום, ולא יהא להם עסק עם הישראל רק שהישראל ישלם להם כפי צווי האומן, א"כ זה הוי קבלנות כמו שכתבתי לעיל [סק"ב] 189 בשם חתם סופר [ח"א סימן ס]. וכל זה בפאבריקען, אבל בשדות יעשה כמו שכתבו בדברי חיים וחסד לאברהם. וע"ש בדברי חיים (סימן ז') נוסח השטר מכירה. (באר יעקב – קרויזר – סקט"ו)

רעט) שם יהודי הקונה מכס ומשכיר לו גוי וכו' מותר אם הוא בקבולת וכו'. עיין מג"א (סקי"ז) בשם רש"ל [שו"ת סימן ק], במי ששכר המלח דמותר לשכור לו פועלים בקבולת כו'. והיינו אפילו בתוך התחום, כמבואר להדיא בשו"ת מהרש"ל שם. והגאון מלבוש בספרו בית יצחק [או"ח סימן ל"ב אות ח'] במחכת"ה לא עיין בתשובת רש"ל. והטעם פשוט משום שאין הדבר מפורסם שהכלים הם של ישראל כמו שכתב רש"ל שם, ועל גוף המלח בודאי אין שם הישראל נקרא עליו. ועיין בחיי אדם (כלל ג' [ט"ז]), שמתיר גם בישראל ששכר ברייא הויז מעכו"ם לשכור פועלים בקבולת. ולענ"ד צ"ע, דבזה שפיר שם ישראל נקרא עליו, דשכירות מעכו"ם קנין גמור הוא ונקרא על שמו, והוי ליה קבולת בביתו של ישראל דאסור, דהא הברייא הויז שלו, ושכירות ליומו ממכר הוא, ולא דמי לשכירות מלח כלל. ונראה דדעת החיי אדם דכמו במרחץ ותנור לעיל (סימן רמ"ג סעיף ב') בשכר מעכו"ם מותר להשכיר, הוא הדין לשכור פועלים בקבולת, ועיין שו"ת בית יצחק הנ"ל. ועכ"פ נראה דמיירי שאין הישראל דר שם באותו ברייא הויז, דאם לא כן ודאי איכא מראית עין. וצ"ע בכל זה, דנראה מסברא דמה ששכר מגוי הוא בכל משך זמן השכירות שלו, [ו]אין לו שום היתר בקבולת, דהוי

אוצר ההלכה

את עצמו בכך, כולי עלמא מודו שאין פתחון פה על הנוהגים להקל. וכתב עוד שם, דלכ"ע מותר להיות עומד בשעה שהעכו"ם מטעינים שקים עם תבואות כדי להוליך לו כפי שקנה מהשר שיעמיד לו תבואה למרחוק, וכדי שלא תוחלף לו תבואה אחרת או שלא תומעט המדידה על ידי זה עומד שם ורואה ואינו מדבר שיחה כל דהוא. יעוין שם עוד פרטי דינים בזה.

(ארחות חיים – ספינקא – סקט"ז)

רפג) שם ומשכיר לו גוי. אינו מדויק, וכוונתו ששוכר לו. אשל אברהם [סקי"ח], לבושי שרד [סקט"ד].

(באר יעקב – קרויזר – סקי"ג)

רפד) שם ומשכיר לו גוי. כוונתו ששוכר לו עכו"ם. (אהל ברך)

רפה) שם ומשכיר לו גוי. והנה בלבושי שרד [סקט"ד] העיר על מה שכתב בש"ע, ומשכיר לו עכו"ם וכו', וז"ל:

הלשון אינו מדויק, כי הכוונה היא ששוכר את הנכרי. וע"ש. גם בב"י בסימן זה כשהביא דברי המרדכי [שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז] שממנו העתיק דין זה בש"ע, כתב וז"ל שם: היהודים הקונים המכסים ומשכירים להם עכו"ם וכו', כתב שם בחדושי הגהות [אות ז'] וז"ל: לפום רהיטא היה נראה להגיה ושוכרים להם, אלא שנראה בכל סימן זה ושאר כך שלא היו מקפידים וקוראים לשוכר משכיר וכו'. ע"ש. וזה תמוה שבכל הסימן פלטה קולמוסם טעות זו, והמחבר העתיקו גם בש"ע, וגם בסימן רמ"ה שהעתיק הב"י דברי הגהות אשרי בפרק קמא דעבודה זרה [סימן כ"ד], כתב ג"כ ישראל ועכו"ם שקבלו מטבע מן המלך כו' אם ישראל פיקח ישכיר את העכו"ם וכו', הרי ודאי דבכוונה כתב כן. וצ"ל דהבליעו כאן, דאין זו שכירות לפעולה, אלא שמשכירין לעכו"ם את המכס עצמו. ודו"ק.

ואו"י בדוקא נקט משכיר, והיינו שהוא משכיר לאינו יהודי את זכויותיו. ומה שכתב בקבולת, היינו דלא נימא שהוא משכיר להם לימים והיינו רק ליום השבת בלבד, אלא הוא מתנה כשתגבה כך וכך אתן לך כך וכך, והוא בעצמו יושב בימות החול, ולפיכך לא נשאר לזה רק ימי השבת, אבל הרי זה כמו הבלעה, דכיון דיכול משום פסיקה זו גם להניח לו בימים אחרים אם ירצה הישראל, הוי ליה כמו הבלעה. אלא דלפי זה צריך לגרוס ומשכיר לאינו יהודי לקבל מכס בשבת, וגם הוה ליה למימר לכשתגבה כך וכך תן לי כך וכך, שהרי המכס שייך להאינו יהודי, והאינו יהודי הוא שנותן שכירות לבעל המכס. וצ"ל דבאמת באופן רשמי לא ירשה השר להשכיר לאחרים, ולפיכך הפסיקא הרשמית היא שהישראל שוכר לעצמו פועל בקיבולת, והלה כשמתעסק מתעסק הוא לטובת הישראל וכן הוא במטבע ג"כ.

וי"ש להוכיח דכוונת המחבר היא דהפסיקא היתה לכל השנה לכשתגבה כך וכך, אלא שהישראל גובה בימות החול

עליו במנורה הטהורה [סקי"], ואין בזה צריך עיון. ע"כ. והיינו כיון דמהר"ם מדמה לה לכיס, וכי היכי דהתם שרי משחשיכה הכי נמי הכא. ולדידי הדבר צע"ג, דאי לגמרי מדמינן לה לכיס א"כ אפילו באינו נותן לו שכר לישתרי, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל שם וכן פסקינן בשו"ע.

אל"א שיש לי בזה צ"ע אחר, דלפי מה דמשמע מדברי מהר"ם, שלא הותר אמירה לעכו"ם כפשוטה ורק בקבולת, מבואר דשבות גמור לא רצה להתיר. וא"כ בשבת אם יקצץ עם העכו"ם הוי ליה שבות גמור על ידי ישראל, דהיינו שכירות פועלים שאסור בשבת דדמי למקח וממכר, עיין סימן ש"ו [ס"ג וס"ו], ובאליה רבה שם (סק"ט וי"ח). וא"כ שבות כהאי גוונא היכי מצאנו שהתיר מהר"ם. ועוד דהא פשיטא דעדיף שלא לקצץ שלא יעבור הישראל על שבות דשכירות פועלים. ואכתי לא פלטינן מאיסור אמירה לעכו"ם, דאף בקבלנות איסורא אית ביה משום שקובע מלאכתו בשבת. וכל שכן במכס שאין כותבין שעיקר ההיתר משום שבות דשבות, ואם יקצץ עם העכו"ם הא הוי שבות גמור וקעבר על שבות דשכירות פועלים. וצע"ג לדינא.

והנה מה שכתב המג"א כגון אותן שלוקחין מיני מאכל, לכאורה צריך לומר דהיינו מיני מאכל שיש בהם חשש צידה ומחומר, דאם לא כן כיון שכתב המג"א (בסק"ב) דאין בזה איסור אלא משום ממצוא חפצך, וכיון דאיסור זה מותר לצורך מצוה, דחפצי שמים מותרין כמו שנתבאר בסימן ש"ו ס"ג, וכיון דכתב המג"א כדי שלא ישתקע בידם חשוב דבר מצוה, א"כ אפילו הישראל בעצמו מותר לקבל. אע"כ דמייירי בדבר שיש בו חשש צידה ומחומר. אלא שעדיין יקשה הא דס"ק כ' שכתב דאסור לקבל משום ממצוא חפצך, ועל כרחך דמייירי לקבל מעכו"ם. דאילו מישראל לא שייך החשש צידה ומחומר, וא"כ יהיה מותר כדי שלא ישתקע בידם. וצריך עיון. ועיין מה שכתבתי בריש סימן ש"ז [סק"ב]. (תהלה לדוד – ס"ק ז' ח')

רפב) שם הקונה מכס וכו'. עיין באשל אברהם מהקדוש מבוטשאטש, שמלמד זכות על המזיגה בכפרים בשבתות, דכיון שהמשקין משועבדים לשר דהמקום ההוא ליטול מזה וליתן להבאים לקנות משקים, שבודאי דינא דמלכותא הוא שאל יחסר המזג להבאים לקנות, הדר הוי ליה כמשקה דהשר וכו'. וכן הוא עכשיו בהטריפיקין במה שמוכרין טוטין וטאביק של הקיר"ה [הקיסר ירום הודין]. וטוב למכור המשקים בערב שבת בכסף ומשיכה או הגבהה או בשטר כעין שבערב פסח, ואולי די בסיטומתא. ועיין שם שהאריך בזה טובא.

ומה שכתב בבאר היטב (סקי"א) בשם היד אהרן [הגב"י]¹⁹⁰, וכן כתב הפמ"ג [משבצות זהב סק"ז] בשם אליה רבה [סקט"ו], להחמיר ביושב ומשמר. כתב באשל אברהם הנ"ל, דנראה שכשהוא רק יוצא ונכנס כדי שיהיה מרתת העכו"ם ואינו מטריד

אוצר ההלכה

ישראל לכנס לביתו דרך החנות. ובסימן תרנ"ו שאין צריך לבזבז במצות עשה אפילו אתרוג. ועוד ציינת¹⁹² בשומר גוי בבציר, והכי נמי אם אי אפשר שרי נמי בשומר ישראל כהט"ז [סק"ז], דלא כיד אהרן [הגב"י]¹⁹³.

(מאורי אור חלק בן נון – דף קנ"ג ע"ב)

רפח) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. כתב ב"י (ע"ב שיטה ה'), ואין להקשות דהתם בפרק מי שהחשיך [שבת קנ"ג]. וכו'. נ"ב: הרב בעל ט"ז [סק"ו] תמה על מרן ז"ל, דכפי זה הוא חומרא דאיתי לידי קולא, דא"כ אין היתר אלא במקום שיש חשש שמא יכתוב, ובמקום שאין כותבין היה לנו לאסור להשכיר גוי כי אין כאן חשש שיבוא לידי איסור דאורייתא, והיה להם לפוסקים לחלק בכך. ועוד תמה עליו, דהא איתא בפרק מי שהחשיך [קנ"ד]: דגם במקום דליכא איסורא דאורייתא אנו רואין לחוש להפסד שלא יבוא לידי איסור היתר גדול וכו'. עש"ב. ונראה שלא על מרן ז"ל תלונותיו אלא על רוב הפוסקים, שהרי בסימן של"ד [ס"ב] הקשה רבנו בעל הטורים על בעל התרומות [סימן רכ"ו] שכתב, דאפילו מעות יכולים להציל מפני הדליקה כי היכי דשרי למי שהחשיך בדרך וכו', ותמה עליו ר"י בעל הטורים דשאני התם שלא יבוא לידי איסור דאורייתא, אבל הכא אם הוציאו אין איסור דאורייתא לדין שאין לנו רשות הרבים, ופסקו מרן לקמן. הרי דדוקא אי שרינן משום פסידא היינו היכא דאיכא חששא שמא יבוא לידי איסור דאורייתא, הוא הדין נמי בנדון דידן, אי ליכא איסורא דאורייתא לא שרינן ליה משום פסידא. ומה שלא חלקו הפוסקים בזה, הוא משום דהוא דבר פשוט דסתם מקבלי מכס צריכין לכתוב, ומשום מיעוטא דיש שאינן כותבין לא חיישינן. ובאלו המוכסים שכתב הוא ז"ל שאינן כותבין, ודאי דאסור לשכור לו גוי כדי לקבל המכס בשבת. וזה פשוט לע"ד.

גם מה שהקשה מההיא דפרק מי שהחשיך [קנ"ד], הא מוקי לה בשליפי זוטרי דליכא משום מבטל כלי מהיכנו, דאי מבטל ודאי אסור. ואע"ג דבאותה שעה מבטלו, כיון שהוא הפסד מרובה רבנן מחלו ליקרייהו דוקא לאותה שעה שמבטל כלי מהיכנו דליכא איסורא כל כך. כן נראה לי. (יד אהרן – הגב"י).

רפח) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. היינו משום הפסד. הקשה הרב ב"י, דעד כאן לא שרינן בפרק מי שהחשיך [שבת קנ"ג] משום הפסד אלא דלא ליעביד איסורא רבא דהולכת ארבע אמות. וכתב על זה הרב ט"ז [סק"ו], דבפרק מי שהחשיך [קנ"ד] שרינן להניח כרים וכסתות תחת בהמה שהיא טעונה כלי זכוכית (שאינם ראויים לטלטול, כקנא דאומנא), ולהתיר השקים והם נופלים, אע"ג דהתם בחצר לא מצי לבוא לידי איסורא דאורייתא וכו', הכא נמי במכס וכו'. ולע"ד יש לדחות, דהתם לא איסור גמור התירו, דהא מוקי לה הגמרא

בעצמו אבל ימי השבת הם בהבלעה, דאי נימא דכוונת המחבר היא דרק לימי השבת הוא דפסק הכי, א"כ מה זה שכתב הרמ"א וכן יוכל להשכיר המכס לכל השבתות והאינו יהודי יקח הריוח של שבתות לעצמו וכו', דמאי קא משמע לן, הא כל שכן הוא ופשיטא הוא. אלא דכאן קא משמע לן דאם מקנה לו כל הריוח דאז אין כאן שכר שבת, ולפיכך מותר אפילו אם התנה בהדיא לכל השבתות, אלא דקא משמע לן דלא נימא דכיון דבמכס שם הישראל חל עליו, וא"כ הרי זה כמרחץ דאסור להשכירו, קא משמע לן דבמקום פסידא כהאי גוונא לא חששו. ודו"ק. ועיין לקמן (סימן רמ"ה ס"ג בהגה).

ועיין בחדושי הגרעק"א [סק"ד] שהקשה, אמאי קרי לה שכירות בקיבולת, שהרי זה אריסות גמורה כשהתנה לכשתגבה מאה דינרים תקבל כך וכך. וע"ש. אבל באמת יהיה כאן הדין אם יטול הלה פירות בסך כך וכך, ואעפ"כ יתן לישראל מעות, וא"כ אין זו אריסות, וגם מדאינו נוטל חלק בכל המכס של ימות החול. ודו"ק.

רפח) שם ומשכיר לו גוי וכו' מותר אם הוא בקבולת. בענין מלאכת גוי בשביל ישראל, שאומנותו תמיד בעשיית לבדים ובגדים ומנעלים, ומושיב פועלים בביתו. מסתברא דחמירא אף בקבלנות מבנין בית, ועשיית בגדו וכתובת ספרו שאינו נחוץ ליום ויומיים, אבל באלו הן הנה עיקר הרווחה ברבות המלאכה, ובפרט במשלם על המדה אמה ואמתים אף שאינם שכירי יום, וכן האמרכל בבנין בתים ע"פ קבלנות ומעמיד פועלים, והרווחתו בתוספת מלאכה.

(מאורי אור חלק באר שבע – דף ק"א ע"א)

רפח) שם ומשכיר לו גוי וכו' מותר אם הוא בקבולת. עיין מה שכתבתי לעיל בבאר שבע¹⁹¹ במלאכה ע"י גוי, אך בפרהסיא לכ"ע איסור גמור וחילול השם, שגם הם נועלים חנותם בחגם. והחשוד לכך אחר שהתרו בו אינו נאמן על הטרפות, דליכא היתר רק בשותפות ממש, וגם במטבע ומכס שיש בית מיוחד שלא בבית ישראל, וזאת אין צריך לפרש בש"ע, וכמש"ל שלהי עבודה זרה בש"ע סימן קי"ט.

אכן ביו"ט יש סמיכה להקל בהפסד גדול, כמו שהביא האליה רבה סימן תקי"ד [סק"ד] כמה פוסקים [ד] שרי לכבות בעצמו, מכ"ש ע"י גוי במכירת בשר דשרי הכל לצורך ישראל מדינא כמו בחול, רק לכם ולא לנכרים לאו מכלל עשה, ולא קיי"ל אהדריה לאסורא, כהוכחתי לקמן מהדורא בתרא כאן קדושין דף י"ג ע"ב [דף קפ"ג ע"א מדפי הספר] בשיטת ר"י דאורלינש. ועל פי שלשה תנאים, שימכור קודם יו"ט כל הבשר לגוי באופן שיהא הריוח לגוי ובשלו הוא עוסק, והנותר מצי ליקח אחר יו"ט דהוי כנודמן, וגם לא יפתח הגוי החלון שבחנות רק הפתח בצדו להאיר, וצריך שיהא פתח ביתו מלבד פתח החנות, כדי שלא יצטרך שום

הערות וצינונים

191. נדפס באות הקודמת. 192. נדפס לעיל אות ז'. 193. נדפס לקמן אות של"ד.

אוצר ההלכה

וז"ל הר"ן פרק מי שהחשיך [שבת סו. ד"ה וכתבו]: כתבו התוספות בשם ר"ת, וכן כתב ספר התרומה [סימן רכ"ו], דמהא שמעין דמי שמתירא מן הלסטים שמותר לטלטל את המעות להחביא, [ד]משום הפסד ממונו שרי ליה רבנן, כי היכא דשרי ליה הכא כי אין עמו נכרי ואינך אחרינא לטלטל כיסו פחות פחות מארבע אמות. ע"כ. וכתב הר"ן [שם ד"ה אבל] על זה וז"ל: אלא שהרשב"א [קנ"ג. ד"ה ואלא] מצא להם תשובה, דהכא כי שרו, לא מפני הפסד ממונו הוא דשרינן, אלא כי היכא דלא ליתי לידי איסור דאורייתא, אבל במתירא מפני ליסטים מאי איכא, דאי לא שרית ליה אתי לטלטולי, אטו כדי שלא יבוא לידי איסור טלטול שרינן ליה לטלטול. ע"כ. והר"ן השיג על תשובה זו וכתב, דהכא נמי הא דהתירו להוליכו פחות פחות מארבע אמות, הוא נמי משום דאי לא תתירם יבוא לידי איסור דאורייתא. עכ"ל בקיצור. הנה מבואר דהרשב"א הבין דעת ר"ת וספר התרומה דהיתרא דמוליכו פחות פחות מארבע אמות הוא אינו מפני דשםא יבוא לידי איסור דאורייתא רק הוא משום הפסד ממונו, וא"כ גבי כלי זכוכית נמי יש לפרשו הכי, ואין מקום להקשות על הרב ב"י.

ולענין קושיית הרשב"א, יראה דר"ת וספר התרומה הוכיחו דעל כרחך הך היתרא דמוליכו פחות פחות מארבע אמות הוא מפני הפסד ממונו, והוא דודאי מה שאמרו אין אדם מעמיד עצמו על ממונו, ואי לא שרית ליה אתי לאתויי ארבע אמות ברשות הרבים, אינו ר"ל דודאי יעבור על איסור דאורייתא אף דיוכל להציל ע"י איסור קל, דאטו מחזקינן לכולי עלמא ברשיעי, אלא דמספקא לן מאחר דלא נתיר לו והוא בהול על ממונו, יהא נחפו ולא יבחין בין איסור דרבנן לדאורייתא, וכמו שאמרו בפסחים (דף י"א ע"א) גבי בכור שאחזו דם. ע"ש. ולכך התירו לו איסור דרבנן, ואז יאמר די לי במה שהתירו לי, דהיינו ליתן כיסו לנכרי או להניחו על החמור. אבל בהא דמוליכו פחות פחות מארבע אמות, דאכתי איכא למיחש שמה יוליכנו ארבע אמות בבת אחת שהוא ספק הרגיל, וא"כ מה הועילו חכמים בתקנתן, דמאי אולמי האי ספיקא מהאי ספיקא, אלא על כרחך דהטעם הוא מפני הפסד ממונו, דחסו על הפסדו ולא חששו לשמא יוליכנו ארבע אמות בבת אחת, דהם אמרו והם אמרו. ועוד קצת ראייה דהטעם משום הפסד ממונו, דאי מטעם אין אדם וכו', קשה אמאי לא בקשו חכמים לגלותו [שבת קנ"ג:] הא גם בזה שייך "כבוד אלקים הסתר דבר" [משלי כ"ה, ב:], כיון דאינו מעמיד עצמו על ממונו, ג"כ יש ספק שמה יוליכנו ארבע אמות בבת אחת, אלא דהתירו לגמרי משום הפסדו.

ודנה הרא"ש הקשה על (פי' זה) [פירוש רש"י] [שם קנט. ד"ה מי שהחשיך] שלש קושיות עצומות, דהסוגיא מוכרחת דאירי משחשכה. ולא מצאתי שום יישוב עליהן במפרשי הגפ"ת, זולת הקקיון דיונה נדחק ליישב קושיא אחת. ולכך נראה לי דמה שכתב רש"י [ד"ה נותן] מבעוד יום, אינו ר"ל לאפוקי משתחשך,

בשאינו מבטלם מהיכנסם אלא לשעתם, דהיינו בשליפי זוטרי. ופירוש"י ששומט הכר מתחתיהם עד שמגיעים לארץ, וכהאי גוונא לא דמי לסותר, עיין להמג"א (סימן רס"ו סק"ד), ודוקא בכה"ג הוא דשרינן כי היכי שלא יבוא לעשות איסור גמור לטלטלם בידיו ולהגיעם לארץ, ועוד התם נמי אפשר דחששו שמא יניחם על הבהמה עד הלילה ואיכא צער בעלי חיים דהוי דאורייתא. אלא ודאי כמו שכתב הרב בית יוסף, דהכא נמי חיישינן שמא יכתוב. ומה שהקשה הרב מג"א¹⁹⁴ [סק"ז] דא"כ כל דליכא חששא שמא יכתוב היה לנו לאסור להשכיר גוים, י"ל דכיון דברוב מקבלי מכס איכא חשש שמא יכתוב התירו לגמרי, דומיא דמה שכתב הט"ז בסוף דבור זה שהתירו במכס משום שהוא עסק גדול, ואף אם לפעמים הוא קטן אפילו הכי התירו לגמרי.

רצ) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. כתב ט"ז (סק"ו), אם הוא בקבולת [וכו'], תו תמהני. דע דהרי"ף [שבת סו:] והרא"ש [שם פכ"ד סימן א'] השמיטו בגמרא [שם קנ"ד:] הך תירוצא דכולסא, וכמו שהקשה עליהם המג"א סימן רס"ו [סק"ד], ולפ"ז צריך לתרץ קושיית הגמרא דאירי בשליפי רברבי, וכמו שכתב המהרש"א. וא"כ לכאורה אין מקום לקושיית הט"ז, דהא לא גרס האי מהו דתימא וכו'. אמנם אדרבא קשיא טפי, דהשתא סבירא ליה דחששו אף להפסד מועט, ושרינן איסור קל דרבנן, דהיינו דאין כלי ניטל אלא לצורך דבר הניטל, דלא ליתי לידי טלטול מוקצה בידים שהוא איסור חמור דרבנן. אמנם אחרי העיון נראה דעת הרב ב"י, דמה שאמרו בגמרא להפסד מרובה חששו, אינו ר"ל מטעם דשמה יעשה איסור חמור דרבנן, אלא דר"ל דחכמים חששו וחסו על הפסד ממונו, וכמו שאמרו בש"ס בכמה דוכתי התורה חסה על ממונם של ישראל, ומהם ביומא (דף מ"א) [מ"ד ע"ב], זבחים (דף ו' ע"ב), מנחות (דף ע"ו ע"ב). וכן אמרו פרק מי שהיה [פסחים צב:], מיחס הוא דחס רחמנא עליה. וכן אמרו בפרק אין צדין [ביצה כה:] לענין בהמה מסוכנת, דמשום פסידא התירו לשחוט. וכן אמרו ריש כתובות [ג:], הרי שהיה טבח טבח ויינו מזוג וכו'. וכן הוא בראש השנה [כו:] לענין חצוצרות של כסף. וא"כ הכא נמי פירשו הכי. ולשון זה דומה ממש למה שאמרו ריש פרק משילין [ביצה לו:], מהו דתימא להפסד מרובה חששו וכו', ושם ליכא איסור חמור דהא איירי בפירות הראויין, וא"כ על כרחך הוא משום דחכמים חסו עליו, והוא הדין הכא נמי. וראיה ברורה לפירוש זה, דאי לא תימא הכי קשה, אמאי לא חלקו בריש פרקין [שבת קנ"ג] גבי מי שהחשיך בדרך דדוקא בהפסד מרובה חששו, אלא על כרחך דשאני התם דהחשש הוא שלא יבוא לידי איסור חמור שהוא דאורייתא, וא"כ בדעתו תליא, ואיכא למיחש שמה לא יעמיד עצמו גם על הפסד מועט, ולכך התירו בלא פלוג. אבל הכא לא איירי מזה, רק מטעם דחסו חכמים על הפסדו, שייך שפיר לחלק בין הפסד מרובה למועט.

אוצר ההלכה

כגון דליכא כתיבה אפילו בלא פסידא שרי. אמנם אם יש לדון ולדייק דבמקום דליכא מלאכה אסור, הוא ממה שכתב מרן ז"ל לקמן אחר מה שהקשה דהתם בפרק מי שהחשיך לא התירו ליה משום פסידא אלא בדאיכא למיחש שמא יבוא לעשות איסורא רבא, כגון להוליכו הוא עצמו דאיכא איסור תורה, אבל הכא דגוי מקבל המכס ליכא אלא איסורא דרבנן אמאי נישרי איסור אמירה לגוי, ותירץ דהכא נמי איכא למיחש לאיסור כתיבה דאורייתא כו'. משמע מזה דכל דליכא למיחש שמא יבוא לעשות איסור דאורייתא, כגון דליכא כתיבה אסור. וראיתי להרב מג"א שכתב דמ"מ שרי משום פסידא שלא יפסיד כו', ולפי קוצר דעתי אין הוראה זו מכוונת, דהא כיון שלא מצינו שהתירו משום פסידא אלא בדאיכא למיחש שיעבור אדאורייתא, א"כ כל דליכא למיחש להך אפילו במקום פסידא אסור. אמנם לפק"ד נראה לי דשרי, משום דאפילו דאין (סיבה) [כתיבה] יש לחוש לאיסורי תורה, שמא יבוא לחתוך תפר המשא לראות מה שיש בה¹⁹⁵, או יבוא ליקח פירות שנתלשו ביום שבת ויאכלם בו ביום¹⁹⁶, או יבוא לצאת חוץ לתחום להשיג את הבורח מן המכס ויחזיר את המשא בידו ארבע אמות שם וכיוצא. וכיון שכן במקום דאיכא (סכנה) [פסידא] מותר. יע"ש.

רצב) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. כתב ט"ז (סק"ו), תמנהי על פה קדוש כו'. כוונת הב"י ניחא על מהר"ם [הובא במרדכי שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז] שהביא ראייה מהתם [שבת קנ"ג] ארבע אמות ברשות הרבים כו', ועוד שותא דמר לא ידענא, ובחצר ליכא איסור דאורייתא כו' ליתא התם [שבת קנ"ג], אלא דשרי בהפסד מרובה לבטל מהיכנו להביא כר וכסת תחתיה, וגם הב"י מודה דשרי דרבנן היכא שאין לבוא לאיסור דאורייתא, ודמיון עצמו אינו מוכרח. (מאורי אור חלק באר שבע – דף קי"ח ע"א)

רצג) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. המרדכי [שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז] כתב עיקר הטעם להתיר, מדאמרינן פרק מי שהחשיך [שבת קנ"ג] דמשום פסידא שרו רבנן, הוא הדין בזה. וכתב הרב ב"י, דאף דבש"ס פרק מי שהחשיך קאמר הש"ס עיקר הטעם דחיישינן דאי לא שרו ליה רבנן יבוא לכלל איסור תורה ולכך התירו איסור דרבנן, וכאן דבקבלת מכס אף אם לא יתירו לו רבנן לא יבוא לכלל איסור תורה, דבקבלת מכס ליכא איסור תורה כלל. וכתב משום דאף איסור תורה משכחת במכס, שמא יכתוב. וכתב הט"ז [סק"ח], דלפ"ז יצא לנו חומרא, דהיכי דאין דרך לכתוב המכס דליכא חשש איסור תורה, לא נתיר איסור דרבנן בשביל שלא יגיע לכלל איסור דרבנן היותר חמור, וכן נכון בסברא. אלא שהרב הביא ראייה מש"ס הנ"ל [קנ"ג] דהתירו איסור דרבנן קל כדי שלא יבוא לכלל איסור דרבנן היותר חמור, דבש"ס פרק מי שהחשיך מבואר דבהמה הטעונה כלי זכוכית מתירין לו להניח תחתיו כרים וכסתות ומתיר החבלים והכלים

דודאי סבירא ליה לרש"י דאם לא נתן מבעוד יום דנותן משתחשך, אלא דהיה קשה לרש"י אמאי קאמר דנותן כיסו לנכרי, היה לו לומר מותר ליתן. אלא דבא להורות דמחויב ליתן מבעוד יום משום דאין אדם מעמיד עצמו על ממנו ובודאי לא ישליך כיסו, וא"כ אסור לו להמתין עד שיקדש היום דאז על כרחו יתן לנכרי, ולכך מחויב ליתן לו מיד. וראיה ברורה לפירוש זה מהא דאמרו בגמרא [שבת יז:], דנותן כיסו לנכרי הוא משמונה עשר דבר שגזרו בו ביום. וזהו שהטור שינה לשון הגמרא בסימן (של"ד) [רס"ו] וכתב יתן כיסו לנכרי. והנה פירוש זה כתבתי טרם שהגיע לידי ספר הב"ח, וכעת שזכני ה' לידי ספר הב"ח מצאתי תהלות לאל כדברי בסימן הנ"ל [אות א'], וב"ה שכוונתי לדעת הרמה, דלפירוש זה נסתלקו כל קושיות הרא"ש ז"ל. אמנם דעת הר"ן לכאורה אי אפשר לפרש כן, והוא דזה לשון הנימוקי יוסף פרק הפועלים [בבא מציעא נג. דבור ראשון] אהא דאמרו [שם צ.] אסור לומר לנכרי חסום פי פרתי ודוש בה, מהא שמעינן דאסור לומר לגוי בחול שיעשה מלאכה בשבת, כן כתב הרשב"א [תשובות החדשות מכ"י סימן כ']. והר"ן [בחדושו שם ד"ה ולענין] הביא ראייה אחרת, וזהו מדאיצטריך היתרא למי שהחשיך בדרך ליתן כיסו לנכרי לפי שאין אדם מעמיד עצמו על ממנו, דאילו מהכא אין נראה כל כך ראייה, משום שאומר לו כן בזמן שהוא אסור לו לדוש, מה שאין כן כשאומר לו בחול לעשות מלאכה בשבת. ע"כ. וא"כ מוכח לכאורה דהר"ן סבירא ליה דוקא מבעוד יום, דאם לא כן אף לדידיה יקשה דילמא איצטריך האי טעמא להתיר לו משחשכה בזמן שהוא אסור, אבל בחול מותר לומר לגוי שיעשה מלאכה בשבת. ועיין בריש מסכת שבת [ג:] גבי הושיט ידו לרשות הרבים וכו', דקאמר איפכא מסתברא וכו', ומשמע דהסברא הוא לאיסור דאורייתא חיישינן ולא לאיסור דרבנן. (ברכת דוד)

רצא) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. נ"ב: דאז מדינא שרי כמבואר בריש סימן רנ"ב [ס"ב]. ואע"ג שאסור לקבוע לו מלאכתו בשבת והכא קובע לו ליטול המכס בשבת, מ"מ שרי משום פסידא. והקשה מרן בב"י דהיה לו לומר שאני הכא שאין בקבלת המכס איסור דאורייתא. ותירץ, דלפעמים צריך לכתוב ואיכא מלאכה דאורייתא. יעוין שם. וראיתי להר"ב מגן אברהם [סקי"ז] שכתב וז"ל: א"כ משמע דבמכס שאין כותבין כגון אותם שלוקחים ממני מאכל, אסור כו'. יע"ש.

ולפסקי"ד לא ידעתי מנא ליה לדייק הא מדברי מרן אלו, דהא מרן ז"ל תמה על המרדכי [שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז], דלמה לו להביא עצות מרחוק לחלק ולהתיר במכס מההיא דפרק מי שהחשיך [שבת קנ"ג]. דמשום פסידא מותר, תיפוק ליה דאפילו בלא פסידא שרי כיון שאין בקבלת מכס איסור תורה, ועלה משני דהוצרך לחלק ולהסתייע מההיא כיון דזימנין צריך לכתוב ואיכא איסור דאורייתא. א"כ אדרבא שמעינן דכל דליכא איסור תורה

הערות וצינונים

196. צ"ע דפירות שנתלשו אסורים רק מדרבנן, כדאיתא בביצה (ג.).

195. עיין ביאור הלכה (סימן ש"מ ס"ג ד"ה הנייר), ולוית חן (סימן קכ"ב).

אוצר ההלכה

(סק"ו), ולפי דבריו וכו', ותו תמהני וכו'. נחפה בכסף ז"ל (ח"א דף כ"ט ע"א).

(רצו) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. דין זה ממה שכתב המרדכי [שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז] בשם מהר"ם, הביאו הב"י, דמשום פסידא התירו לו, דאי לא שרית ליה אתי לידי איסור דאורייתא. וכתב הט"ז [סק"ו], אפילו היכא דליכא למיחש רק שיבוא לידי איסור דרבנן היתור חמור ג"כ התירו לו, והביא ראה מפרק מי שהחשיך [שבת קנ"ד], ועפ"ז הקשה דלמה לא התירו במרחץ [סימן רמ"ג ס"א] לשכור לנכרי המרחץ משום פסידא כמו במכס, כדי שלא יבוא לידי איסור חמור שיהיה עו"ג שכירו. ע"ש.

ולענ"ד נראה ליישב בפשיטות, דבשלמא גבי מכס דרכו להשכיר בקיבולת, ואין חשש רק משום דהעו"ג קובע לעשות מלאכת ישראל בשבת, על זה קאמר המרדכי דזה התירו לו כדי שלא יבוא לידי איסור חמור. אבל במרחץ דאין דרכו בקיבולת ובאריסות רק לשכור לנכרי בשכיר יום, אם כן לא שייך שיתירו לו להשכיר לנכרי המרחץ כדי שלא ישכור עו"ג, (בהא [דהא] גם עתה כשמשכיר המרחץ לנכרי אמרי אינשי שהעו"ג שכיר יום הוא אצלו, מה שאין כן במכס ידעו דזאת התירו לו משום פסידא, אבל במרחץ יאמרו דמשום פסידא מותר ע"י נכרי אפילו בשכיר יום. כן נראה לי ברור ודוק. (נהורא שרגא)

(רצו) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. [הערת מהרש"ם: בט"ז (סק"ו) השיג על דברי ב"י דהוי קולא דאתי לידי חומרא במקום שאין כותבים. ולענ"ד כיון דבמקום שיש חשש שיבוא לאיסור תורה שרי, אין לאסור במקום דליכא חשש כתיבה, כמו שכתבו כהאי גוונא בתוספות חולין (דף צ"ז ע"א ד"ה שאני חלב)] לענין שומן הגיד.

ומה שכתב הט"ז דגם בתרי איסורי דרבנן עדיף שיעשה איסור הקל, עיין בפמ"ג אשל אברהם (סימן שי"א סק"ה). (העירוני מיומא (דף פ"ה ע"א), מתוך שאדם בהול על מתו אתי לכבויו וכו', והא הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה. ויש ליישב לפי מה שכתב הר"ן פרק חבית [סא. ד"ה ובמקום], ובב"י סוף סימן של"ד [סכ"ו], דכיובי דלפעמים הוי צריכה לגופה החמירו טפי, ועיין כהאי גוונא באשל אברהם (סימן שי"א), ועיין מג"א סימן רס"ו (סק"ד) [סק"ג] ושל"ד (סק"ג). ובאליה רבה סימן רס"ו (סק"ד), דמ"מ יש להתיר שבות דשבות שלא יבוא לידי שבות, וע"ש בתוספת שבת (סוף סק"א). ועיין לקמן סימן של"ד [ס"ב] בטור וב"י בד"ה ונראה לי שהוא אסור וכו', דבמקום דליכא חשש איסור תורה יש להחמיר. וזהו כמו שכתב הט"ז לעיל].

(ארחות חיים – ספינקא – סקי"ז)

(רחצ) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. כתב הבאר היטב (סק"ט), דלא התירו אלא בהפסד גדול. אף אם לפעמים הוא הפסד מועט, מ"מ כיון שעפ"י הרוב דרך להיות הפסד גדול לא חלקו חכמים, (והותרו) [והתירו] לגמרי גזירה של מראית עין

נופלים, אף דיש איסור להניח (אחריו) [תחתיו] כרים וכסתות, כמה שכתב הר"ן [סו: ד"ה ואחרים] משום ביטול כלי מהיכנו לפי שעה, או משום חשש נוטל כלי לצורך דבר שאינו ניטל כמו שכתב (הרמ"ה) [הר"ז] [במאור שם], מ"מ מותר משום פסידא, ואף דאין חשש שלא יבוא לעשות איסור תורה דהרי איירי שם בחצר. עכ"ד הט"ז. ואני אומר דברי הרב ב"י נכונים, דבש"ס דשבת שם דאיתא כמ"ד צער בעלי חיים דאורייתא, ועל כן אי אפשר להניח הכלים על החמור עד מוצאי שבת משום איסור צער בעלי חיים, ואי אפשר באופן אחר, רק או שיטול הכלים מן החמור בידיו ואז אינו צריך להניח כלים תחתיהן, או שיתיר החבלים והכלים נופלים מאליהן, ולפי שיש פסידא שמשתברין, מניח תחתיהן כרים וכסתות. והקשה הש"ס והא קמבטל כלים מהיכנו, ואין כוונת הש"ס שיניח הכלים על בהמה, דזה אי אפשר מחמת צער בעלי חיים, רק דהש"ס סובר דיותר יש ליטול בידיו מלהניח כרים וכסתות תחתיהן, ומשני בשליפי זוטרי דאינו מבטל לכל היום וזה חשוב איסור קל, ויותר טוב לעבור על זה מן ליטול בידיו. ומעתה אי לא יתירו לו להניח כלים תחתיהן, וגם לא יתירו לו ליטול בידיו רק להתיר החבלים שיפלו על הארץ, חיישינן שמא מתוך פסידא ואדם בהול על ממנו, יניחם על הבהמה ויעבור על איסור צער בעלי חיים שהוא דאורייתא, ואף דלא קעביד מעשה מ"מ על איסור תורה קעבר, דאם חיישינן שמא יעבור על איסור תורה בידים כ"ש דנחוש שמא יעבור על איסור צער בעלי חיים בשב ואל תעשה, ואנן חזינן [שבת קכח:] דחז"ל לא העמידו דבריהם במקום צער בעלי חיים.

ובזה ישבתי על נכון הא דהקשה הש"ס מברייטא דתניא מתיר החבלים והשקים נופלים ואף על פי שמשתברין, ומוקי לה בכולסא. וקשה למה לא מוקמינן בקרנא דאומנא ובשליפי רברבי, דיש בזה חשש מבטל כלי מהיכנו ועל כן לא התירו להניח כרים וכסתות תחתיהן. ובזה אתי שפיר, דבאמת לדינא הכל מותר, אף מבטל כלי מהיכנו ואף ליטול בידו, משום דאי לא שרית ליה יעבור על איסור צער בעלי חיים דהוא דבר תורה, אלא דהש"ס קאמר דהיכי דיש כאן ביטול כלי מהיכנו יוכל ליטול בידו שלא יגיע לכלל איסור צער בעלי חיים, וא"כ שפיר הקשה הש"ס מהך דאף על פי שמשתברין, ועל כן קאמר הש"ס בכולסא. שוב ראיתי שהרשב"א נתקשה בזה בחדושו למסכת שבת [קנ"ד: ד"ה התם בכולסא], דלמה לא מוקי במקום דשייך ביטול כלי מהיכנו. והנלע"ד כתבתי. עכ"פ אין ראיה מדברי הש"ס להתיר איסור דרבנן במקום חשש שמא יעבור על איסור אחר דרבנן, דשם חיישינן שמא יעבור על איסור צער בעלי חיים דבר תורה. וזה ברור. ועיין לקמן סימן רס"ו. (ישועות יעקב – סק"ח)

(רצד) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. כתב מג"א (סקי"ז), בקבולת, דאז שרי מדינא. עיין משנה למלך פ"ו [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: הלכה ט']. ועיין תוספת שבת (זכרון אברהם) [סקט"ז].

(רצה) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. כתב הרב ט"ז ז"ל

אוצר ההלכה

היה מניח מלקבל המכס, ורק משום שקיבלו לימי החול מוכרח לשלם גם בשביל יום השבת, לכן בשביל הפסד חשבו שהוא ממון השר ושלל יצטרך אח"כ לשלם מכיסו, ומה שמקבל העכו"ם הוי כמקבל להשר וכעושה מלאכת השר. ואולי בלאו הכי אין בו קנין גמור לכן עדיין של השר הוא, ולכן אף בפרהסיא אין בו איסור.

והנה המג"א (סקי"ח) כתב וז"ל: צ"ע, דבשלמא כששוכר העכו"ם בקבולת הוא נוטל שכר שבת בהבלעה, מה שאין כן כשמשכיר לעכו"ם ריוח של השבתות הוי ליה שכר שבת שלא בהבלעה וכו'. והכל תמחו דאף בשוכר בקבולת למה הוי הבלעה. ולפי הנ"ל נראה, דודאי מה שהנותן נותן המכס אין זה נקרא כלל ריוח רק חוב הקצוב, ואם היה הישראל נותן הכל כפי מה שיקבל אין זה שכר שבת, ורק מה שריוח זה הוא באיסור שכר שבת, ועיקר הקבלה הוא חוב מה שחייב העכו"ם ליתן המכס, וזה אינו שכר שבת, לכן אף אם מעורב בהם ריוח מיקרי הבלעה, אבל במשכיר לעכו"ם הוא משכיר זכותו, לכן הוי שכר שבת, ולכן מתרץ דגם זה הוא רק סחורה שיביא לו בשבת.

(גנזי חיים – סק"ז)

(שב) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. כתב בט"ז (סק"ו) בסוף הדיבור, מה שאין כן בההיא דמרחץ וכיוצא שאין ההפסד גדול. ולפ"ז בקנה בית מנכרי ומרחץ בתוכו ויש הפסד מרובה, יש לדמות למטבע ומכס. ולא משמע כן בסימן רמ"ג סעיף ב', ועוד מי הכריחו לשכור המכס. ועיין בתשובת מהרא"ל (או"ח סימן ב'), דבמרחץ שהוא בבית ישראל לא התירו אפילו בהפסד רק אם הוא במקום מיוחד מן המלך, עשה"ב שכתב ליישב קושיות הט"ז דבמכס ומטבע שאני, דאם לא נתיר שוב אי אפשר לישראל ליקח עסק זה, וזהו נחשב לפסידא גדולה כמו שמצינו בחול המועד באו"ח סימן תקל"ט, מה שאין כן במרחץ אין אוסרין רק השבת לבד, אף שיש לו הפסד לא מתירין. (מגיני חיים)

(שג) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. עיין מג"א (סקי"ז) דבמכס שאין כותבין שרי דהוי שבות דשבות במקום הפסד, ואף להאוסרין שבות דשבות במקום הפסד שרי כדי שלא ישתקע הממון בידם. ולכאורה קשה מסימן רמ"ג (ס"ג) [ס"ב], דכתב הרמ"א דאם עבר והשכירו במקום האסור ששכרו אסור. וע"ש במג"א [סק"ה] בשם הב"ח [אות ג' ד"ה כתב ב"י על], דהיכא דאסור מדינא שכרו אסור בדיעבד, משמע מלשונו אף שאין העכו"ם עובד כלום בשבת רק שמקבל השכר ג"כ אסור, והא הוי ג"כ רק העכו"ם המכס לא קנאו ג"כ, דאין שליחות לגוי. מיהו למ"ד יש שבות דשבות במקום הפסד.

ואיכא למימר דיש לחלק בין מרחץ למכס, דבמרחץ אין ההפסד גדול כל כך ואינו רק מניעת הריוח, כמו שכתב הלבושי שרד שם [סימן רמ"ד סקכ"ח], וכן מחלק המחצית השקל שם (סקי"ז) בין הפסד המלח להפסד המכס. ועוד י"ל דהישראל לא קנה כלל המכס, משום דהוא דבר שלא בא לעולם, ואף בשבת כשמקבל העכו"ם המכס לא קנאו ג"כ, דאין שליחות לגוי. מיהו למ"ד יש

במכס, ובכל כיוצא בזה שדרך להיות הפסד גדול על הרוב. תניא [ש"ע הגר"ז סי"ד]. (באר יעקב – קרויזר – סקי"ד)

(רצט) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. עיין ט"ז (סק"ו), מה שכתב בפרט במדינות אלו שברוב המקומות וכו' אין כותבין קבלת המכס וכו'. נ"ב: לא ידעתי מאי קושיא, מאחר שהרב ב"י מעיד בגודלו דבסתם מקבלי מכס צריכים לכתוב וכו' וכן הדעת נוטה, א"כ מה לנו ולרוב המקומות שבמדינתו, שאם אינם כותבין אין נקראים סוחרים אלא גמלים וחסמרים ואין מביאין ראיה מהם.

ומה שכתב יש איסור חמור שיקבל הוא בעצמו וכו'. נ"ב: ולי נראה שהרב ב"י לא משמע ליה חשש זה, כיון שאפשר שלא יקבל הישראל בידו אלא שהעכו"ם בעל הפרקמטיא יניח מעות המכס במקום המשתמר, וכעין מה שכתב בב"י בסוף סימן ש"ז בשם האגודה [שבת סימן א']. ועיין מה שכתב המג"א בסימן שכ"ה (סק"ח) שרבנו ירוחם [ני"ב ח"ב דף פ"ב ע"ג] מקיל לגמרי. יע"ש.

ומה שכתב למה לא התירו בסימן רמ"ג וכו' משום פסידא וכו'. נ"ב: ולעד"נ דלא קשיא מידי, דשאני מרחץ ותנור דליכא פסידא אלא מניעת הריוח. ועיין מה שכתב שם מור"ם בהגה בס"ב. אבל במכס שאם לא נתיר לו בענין זה, הלא כל הסוחרים מכוונים כניסת הסחורה לעיר ביום השבת כדי שלא יתנו המכס, וא"כ אין לך הפסד גדול יותר מזה. ותו לא מידי. (מגן בעדי)

(ש) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. כתב ט"ז (סק"ו), ותו תמהני, דהא בפרק מי שהחשיך [שבת קנ"ד:] כו', גבי היתה בהמתו טעונה טבל כו', אמרינן להפסד מועט לא חששו, שמע מינה דלהפסד מרובה חששו. לא זכיתי להבין כוונתו, דהא התוספות (בדף מג: ד"ה כבר) כתבו, דאיסור אין כלי ניטל אלא לדבר הניטל הקילו במקום הפסד, ובודאי דזה דוקא לאיסור קל כזה הוא דהקילו ולא שייך כלל למקום אחר. ובזה יתיישב קושיית המג"א בסימן רס"ו (סקי"ד) על המחבר שם שהשמיט אוקימתא דהש"ס בכולסא. דלפי דבריהם זה אינו אלא לרב הונא שם לשיטתו דסבירא ליה אין כלי ניטל כו', אבל לדידן לא שייך זה כלל, ובשליפא זוטרא מותר, ויתבאר יותר שם בס"ד. (חבל יוסף – גנזי חיים)

(שא) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. המרדכי [שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז] מתיר מטעם פסידא, והט"ז (סק"ו) הקשה, למה במרחץ בסימן רמ"ג לא התירו משום פסידא. ואני לא אבין, דבמרחץ הוא רק מניעת הריוח, אבל כאן הפסידא הוא משום שהוא משלם להשר גם עבור יום השבת ומפסיד מכיסו. וזה פשוט. והנה הב"י הקשה דהא הוא בפרהסיא, ותיירץ משום פסידא. ואח"כ הקשה דעד כאן לא שרינן במי שהחשיך (שבת דף קנ"ג ע"א) גבי כיס, רק דיש לחוש דיכוא לאיסור דאורייתא. ובלאו הכי יש לעיין ולדמות למה שהתירו חכמים. ולכן נראה קצת דשאני כאן דהרי אין רוצה כלל להרויח במלאכה, ועל יום השבת

אוצר ההלכה

לאסור עליהם. ובהשאלה הנ"ל העלה דאם אפשר שיעשו שטר מכירה כדין תורה וגם שותפות באיזה חלק באמת לא בהערמה, וגם ימכור העכו"ם הבשר לאנשי חיל בצינעא לא בפרהסיא בפתיחת החנות, יש מקום להתיר אם יש הפסד גדול. יעו"ש.

ועיין בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סימן צ"ט), באחד ששכר לו בית ובו חנות שאינו צריך לו, והשכירו לעכו"ם באופן שיתן לו חלק מהריוח שיהיה, והעכו"ם לבדו הוא המוכר בחנות. וכתב שם שמוותר למכור בחנות בשבת, רק ליתר שאת יאמר להעכו"ם דניחא ליה שלא ימכור בשבת, וגם הפירמא יהיה על שם העכו"ם. ועיין שם בסימן ק"ב נידון פתיחת קאנצליי בשבת. יעו"ש. ועיין בשו"ת ריב"א (חאו"ח סימן י"ב) טעם ההיתר במה שנוהגין שקצבים יהודים מוסרים למשרת שלהם את הבשר מערב שבת במשקל, והמשרת מוכר לאחדים בשבת ואין מוחה. יעו"ש.

ועיין בשו"ת פרשת מרדכי (סימן י"א), על דבר אחד ששכר לבשל באדיש, ויש לו פועל עכו"ם, איך לנהוג בשבת. וכתב דאין תקנה רק שישתתף עם עכו"ם שותפות ממש דאז לא נקרא על שם הישראל לבד. ובזה יש שתי דרכים, או שישתתף סתם שיהיה לו חלק, ויחלוקו סתם, דקיי"ל דמסתמא שרי כשיטת הרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה], וכן משמע ברמ"א סימן רמ"ה סעיף א' (וכוונתו להתיר בכהאי גוונא רק בדיעבד ליטול השכר, דאי לכתחלה ודאי אסור, וגם זה דוקא בהפסד מרובה כהכרעת הרמ"א שם). או יתנה עמו בתחלה קודם השותפות טול אתה של שבת ואני בחול, שאז אפילו באו אח"כ לחשבון שרי, כדקיי"ל כרש"י [עבודה זרה כב. ד"ה ואם] והרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ז-הי"ח], כמו שכתב בש"ע (סימן רמ"ה סעיף ב'), וע"ש בט"ז (סק"ב), ועיין ט"ז יו"ד (סימן רצ"ד סק"ב). ושם בסימן י"ב על דבר מי שרוצה למכור ביתו לעכו"ם, ושם יעשו פועלים עכו"ם מלאכת ישראל בדבר תלוש, ורוצה הישראל לעשות שותפות עם עכו"ם. וכתב דודאי מה שמוכר הבית לעכו"ם לא מעלה ולא מוריד, דסוף סוף מפורסם הוא שהמלאכה נעשית בשביל ישראל, דלאו בבית ישראל תליא מילתא אלא בפרסום הדבר תליא. והעלה שהעכו"ם עצמו יהיה הקבלן, שישכור להגוי בדבר מה להשבתות, ואז שרי גם אפילו כשיעמיד העכו"ם פועל אחר על הוצאות עצמו, דסתמא כן הוא כשמשכירו לו להעכו"ם שהוצאות הפועל על העכו"ם. יעו"ש דבריו באריכות. ועיין בשו"ת מגדל השן (סימן ס"ו) במי שיש לו תנור לשריפת לבינים, והלבינים מונחים מוכנים לשריפה, והגיע יוה"כ וסוכות באמצע, ואם לא ישרפם עתה שוב אולי לא יוכל אח"כ לעסוק בהם מחמת גשמים, אם רשאי לשורפם ביו"ט. יעו"ש אופן היתירו.

[הערת מהרש"ם:] עיין שואל ומשיב תליתאה (ח"א סימן ש"ז) בדין אופה ישראל שנחנף לו לאפות גם בשבת, שיעשה שטר מכירה עם הבעל מלאכה שיהיה לו חלק כך וכך בהמלאכה, וישום כמה עולה תשלומי כל שבוע שיהיה עולה חלקו כן, וביד הבעל מלאכה יהיה ברירה, או שיחשוב בסוף השנה ויקח ריוח, ויהיה שותף לריוח ולא להפסד, ואם ירצה יחשוב כל שבוע ויקח

שליחות לגוי לחומרא [בבא מציעא עא: וברש"י ד"ה בשלמא] פשיטא דאסור מדרבנן. וצ"ע.

שד) שם מותר אם הוא בקבולת וכו'. כתב במג"א (סקי"ז) כמו שכתוב סימן רנ"ב. כוונת המג"א על סעיף ד' במחבר: כל שקצץ מותר ללבוש המלבוש אפילו עשה העכו"ם בשבת. **שם** ואע"ג ד"א דאסור שבות דשבות וכו'. עיין בסימן רע"ו (ס"ב וס"ג) וברמ"א שם, ועיין בסימן תקפ"ו (סכ"א). (אהל ברוך)

שד) שם הגה וכן יכול להשכיר המכס וכו'. עיין בשו"ת חתם סופר (סימן קי"ג באמצע התשובה), באחד שקנה חירות ממכירת המלח, שאין רשות לאחר למכור מלח בלעדו, והניח אלף זוז לאחריות שלא יוסגר החנות בשום זמן כדי שיהיה מצוי לקנות תמיד. וכתב שם, שעצה הנכונה הוא שבכל ערב שבת וערב יו"ט ימכור לעכו"ם המכירו איזה ככרות מלח שיהיה שלו ממש במכירה גמורה, והעכו"ם ימכור את שלו באותן הימים בשבתות ויו"ט אפילו אם אי אפשר בחנות אחרת. ומה שישאר לו אחר שבת, אם ישו במקום יכול הישראל לחזור ליקח ממנו, ואם לאו יקומו לעצמו עד שבת הבא, זה הוא הדרך היותר מחזור. ואם אי אפשר באופן זה יש להתיר ע"י קבלנות. יעו"ש. ועיין שם בסימן ס"ג, על דבר מורה צדק שהתיר למוכרי טאבאק לעשות פעולתם ע"י עכו"ם בשבת בביתו, ע"י שיפקיר הטאבאק בפני שלשה, שכתב שם שהמורה צדק יחזור מהוראתו, ויודה ולא יבוש כי איסור יש בזה. ועיין בשו"ת דברי חיים (ח"ב) סימן כ"ז) איך יתנהג הפונדק במכירת שחת ושכולת שועל בשבתות ויו"ט, וכתב שם עצמו שימכור קודם השבת לעכו"ם בכסף ואגב קרקע, והגוי יעשה הגבהה בשחת ושכולת שועל בעד כך וכך, ואז יכול העכו"ם למכור בעצמו אף בשבת ויו"ט.

ועיין בשו"ת חסד לאברהם (סימן כ'), בדין מחזיקי נהר לצוד בו דגים, אם רשאים למכור זכותם לעכו"ם שהם יצודו בשבת ויו"ט, וכתב שם להתיר ע"י מכירה ובאופן המועיל ובהפסד מרובה. יעו"ש. ועיין בפמ"ג כאן באשל אברהם (סק"ח), בנידון מקולין של ישראל העומד ברחוב מפורסם, אי שרי ליתן המפתח לעכו"ם לפתוח המקולין שימכרו בהמות טריפות מה שקנאו[ם] מהישראלים, ואי איכא ביה חשדא שיאמרו שישראלים מוכרים בשבת ויו"ט בשליחות של גוי, יעוין שם, ובשו"ת אבני צדק (חאו"ח סימן ל"ג), ובספר הקובץ על הרמב"ם (הלכות שבת פ"ו ה"א), ובשו"ת לחמי תודה (סימן ג'), ובעקרי הד"ט (סימן י"ד אות ט'). ועיין בשו"ת בית יצחק (חיו"ד ח"ב בקונטרס אחרון סימן יו"ל), שנשאל בדבר הזובחים שקבלו על עצמם למכור בשר לבעלי מלחמה העומדים פרסה סמוך לעיר, והם לוקחים בשר אצלם בכל יום, וכעת רוצים למכור גם בשבת בחנותם שבתוך העיר ע"י שטר מכירה, שימכרו הם לעכו"ם והעכו"ם ימכור לבעלי מלחמה. והביא מהפמ"ג [שם] שכתב שאינו רוצה להתיר למכור בשר ע"י עכו"ם בשבת מפני חילול השם, אך אם כבר התיר להם גדול אחד בטלה דעתו. והוא כתב דבעירו כבר נהגו להתיר ואינו יכול

אוצר ההלכה

פסידא ולהציל מידם להכי שרינן, מה שאין כן גבי מרחץ. ועוד י"ל דיש לחלק בין פסידא רבא לפסידא זוטא, וכמו שכן חילק הרב ט"ז [סק"ז]. מה שאין כן כשמשכיר לנכרי ריוח של כל השבתות, הוי ליה שכר שבת שלא בהבלעה, וזה אסור מדינא ואסור אפילו במקום פסידא. וליכא למימר דשאני הכא משום דלהציל מידם שרי, דאכתי כיון דאפשר בקבולת דאינו אסור אלא משום מראית העין, למה נתיר לו להשכיר המכס דאסור מדינא. ועוד ליכא לחלק בין הפסד מרובה להפסד מועט, דלא ניח"ל לחלק בזה בדבר שהוא אסור מן הדין, וכמו שכתב הרב אשל אברהם. יע"ש.

וראיתי להרב דגול מרבבה שכתב דגבי מכס ליכא חשד, משום דתיכף ששכר המכס מהמלך משכירו לשבתות לגוי, ומעולם לא נקרא שם הישראל עליו בשבת, מה שאין כן כשמשכיר הריוח, הוי ליה שכר שבת שלא בהבלעה ואסור מן הדין. יע"ש. ולפי דבריו צריך לומר, דלפי מסקנת המג"א שכתב דבמשכיר לנכרי הריוח נמי אינו אסור מן הדין, צריך לומר הא דלא אסרינן משום חשד כמו גבי מרחץ, משום דאין כאן משום מראית העין וכמו שכתב הוא ז"ל, ומה שכתב בהגהה ולא חיישינן שיאמרו לצורך ישראל הוא עושה, דבמקום פסידא כהאי גוונא לא חששו. יע"ש. צריך לומר דכוונתו דהאי טעמא דלא חיישינן משום מראית העין, מטעם שכתב הרב הנזכר, והא דהוצרך לומר משום פסידא, משום דאי לא הוי פסידא הוה חיישינן אף בכהאי גוונא, וזה דוחק גדול. ולפי מה שכתבתי אתי שפיר מה שהצריך עיון הרב שם דמאי קושיא דילמא הכא שאני משום דמציל מידם. יע"ש. ולא קשיא מידי וכמו שביארנו. ושוב ראיתי להרב תוספת שבת [סק"ז] שכתב כעין זה שכתבנו. יע"ש (שלמי תודה)

שו" שם הגהה וכן יבול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו'. כתב במג"א (סק"ח), ז"ל הגהות אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ד]: ישראל וכו' התנו עד שלא קבלו המטבע שיעשה הגוי בשבת והישראל בחול מותר, ואם לא התנו וכו'. נראה לי פשוט וכו'. [עכ"ל המג"א]. אין זה פשוט איזה עשיה ש"כ [שכתב] הג"א, כיון שאין הישראל והנכרי עושים כלום. גם מה זה שכתב ואסור ליהנות וכו'. ומה שכתב מג"א שכיון למה שכתב פ"ק דשבת [סימן ל"ד], והתם קאמר דאף אם קצץ עם הנכרי בעשיית הדבר וגמרה בשבת אסור ללבשה בשבת, וכן כתב המחבר¹⁹⁷ סימן (רנ"ד) [רנ"ב] ס"ד. ולא היה צריך להשמיענו דבר כזה במטבע, שאיזה הנאה תהיה לו ממנה בשבת. גם לשון גביה שכתב לא שייך הכא במטבע כי אם במכס. אכן גם דברי הרב ב"י [סימן רמ"ה ס"ד ד"ה כתוב בהגהות] דחוקים, שפירש שישכיר לנכרי החלק שיש לישראל בבית המטבע בשבת בכך וכך, ויטול הנכרי כל הריוח כמו במכס, והאי ואסור ליהנות קאי אדלמטה, ותיבת אסור ט"ס הוא ומיותרת וכו'. ואין זה לשון הגהות אשרי שכתב

כפי העולה לו שכר מלאכה על חשבון הריוח, ויעשה ע"ז שטר גם בדיני אומות העולם, ויהיה נעתק בבית האופים בפנים או בחוץ, למען ידעו שיש להאומן עכו"ם חלק בזה. ע"ש. ולא ביאר שיתנה עמו שיהיו ימי שבת ויום טוב לחלקו].

ועיין בשו"ת שער יהודה (סימן ב') באומן ציקיר בעקער שיש לו חנות ודירה, ואין לו פתח לילך מדירתו לחוץ זולת שילך ויבוא דרך החנות. ומחזיק עכו"ם אחד מיוחד ליום השבת, והעכו"ם יודע מחיר כל הסחורה והמשקאות, ויש לו חלק עשירית מהריוח, והישראל או בני ביתו עומדים אצלו רק לשמור שלא יגנוב העכו"ם ממצות הפדיון. והעלה שם לאסור, ואף אם יעשה שותפות עם עכו"ם והעכו"ם ישב עמו בכל ימי החול בחנות למכור ובשבת ימכור העכו"ם לבדו והישראל יושב אצלו, גם כן אסור משום מראית עין. יע"ש. ועיין בחתם סופר (סימן נ"ח). ועיין במנורה הטהורה [קני המנורה] בסק"ז) מה שכתב בזה. ועיין בשו"ת אורייין תליתי (סימן ק"ס באמצע התשובה), על דבר שנוהגין למכור המזיגה של שבת לעכו"ם וכדומה מלאכות שבת הנעשים ע"י עכו"ם על דרך הערמת מכירה, אי בעינן ע"י שטר מכירה דוקא כמו במכירת חמץ קודם פסח. והביא שם בשם הגאון מהר"ש קלוגר מבראד שכתב דאין צריך בזה שטר מכירה רק די בהאנדרשלאג [תקיעת כף] ודראהן [דמי קדימה]. והוא חולק עליו, דבעינן שטר מכירה על כל מלאכת שבת הנהוגים ע"י עכו"ם על דרך הערמת מכירה, דבלא שטר מוכחא מילתא דהערמה עבדו בינייהו. יע"ש.

ועיין בספר פדה את אברהם (מערכת ש' אות ו'), על דבר ישראל שיש לו קאבאנ"י בשכירות, ויש לו גוי המסייע לישראל במלאכתו בשכר קצוב כך וכך לשבוע, ובשבת פותח הגוי חנות ועוסק במלאכתו, אמנם כל הריוח הוא לגוי ואין לו לישראל מאומה מריוח שבת, ובההיא הנאה מתרצה הגוי בשכר קצבתו לשבוע פחות משוויו, באופן שאם אינו מניחו הישראל בשבת שירויח לעצמו אינו נוח לו בהסך שנותן לו כי לא יתרצה זה [אל] אדוניו בכך, והאריך בזה והעלה לאסור. יע"ש.

(ארחות חיים – ספינקא – סקי"ח)

שו" שם הגהה וכן יבול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו'. עיין להמג"א [סק"ח] שהצריך עיון על דין זה, דבשלמא כששוכר הנכרי בקבולת הוא נוטל שכר שבת בהבלעה, מה שאין כן כשמשכיר לנכרי ריוח של כל השבתות, הוי ליה שכר שבת שלא בהבלעה, דאסור אפילו במקום פסידא, כמו שכתב בסימן רמ"ג [ס"א] בתנור ומרחץ וכו'. יע"ש. ונלע"ד דכוונתו, דבשלמא כששוכר הנכרי בקבולת, ליכא איסור אלא משום מראית העין שיאמרו לצורך ישראל הוא עושה, ואף על גב דגבי מרחץ אסרינן לעיל בסימן רמ"ג משום מראית העין והתם נמי איכא פסידא, מ"מ י"ל דהכא דאיכא תרתי, משום

אוצר ההלכה

בדידיה קא טרח מותר כו'. יע"ש. ולפ"ד לא ידעתי איך דימה דין זה לדין המרדכי, דדין המרדכי קא מיירי בשוכר את הגוי לכל השבוע ואמר ליה לכשתגבה כך וכך אתן לך, אז מותר לגבות הגוי אפילו בשבת, יען השכיר את הגוי בקבולת, ואפשר שמא דנרין לא יגבה בשתי שבועות, והוי ספק אם יגבה בשבת דשם לא יבוא אדם בשבת אז שרי, דהוי ספק אם יגבה המאה בשבת לחוד. ואז אפילו אם יגבה בשבת מותר, יען הוי כמשכיר בהבלעת שאר ימים שדה ומרחץ. אמנם במטבע שהוא קבל המטבע מהמלך, ואף אם יאמר בכל מאה דנרין שתטבע אתן לך כך וכך ודאי דאסור, יען עושה אותם בודאי בשבת, ומטבע לא מבטלה כוליה שתא, והזהב הוא של ישראל, ונמצא עושה מלאכה לישראל בשבת בשליחותיה, ופשיטא דאסור.

לכך לפ"ד העיקר כפירוש מרן בב"י, דכוונת [הגהות אשרי בשם] האור זרוע [ח"ד פסקי עבודה זרה סימן קמ"ב] היא, שהישראל משכיר לגוי המקום שהגוי יעשה לעצמו, ואז מותר כיון דהוי המקום של המלך והגוי לעצמו עושה ומותר. ומה שכתב בתר הכי כללא דמלתא, הכי פירושו, בשכירות שמשכיר המקום, והגוי בדידיה קא טרח מותר, ואסור ליהנות ממנו בשבת, פירוש שאסור ליקח הישראל השכירות ביום השבת, אלא או קודם שבת או אחר השבת. אמנם אם הגוי עושה לישראל והוא שלא בשכירות המקום, אסור דשליחותיה קא עביד, ואפילו שקצב עמו לכל מאה כך וכך, כיון דשליחותיה קא עביד והוא נותן זהב להתיר ולעשות המטבע. ולפי האמור אין צורך להגיה דברי ההגהה. יע"ש. וסיים מרן וזה לשונו: ואף על פי שכתב הרא"ש [וכו'], דלא שרי להשכיר שדה או מרחץ אלא על ידי הבלעת שאר ימים, אבל אם היה משכיר ליום [וכו'], איכא למימר דהכא שרי משום פסידא כמו שכתב במרדכי. יע"ש. (ברכות מ"ט)

שי שם הגהה וכן יכול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו'. כתב במג"א (סק"ח), להשכיר כו', ואסור ליהנות ממנו בשבת, פירוש אע"פ שקצץ כו'. ר"ל דאע"ג דגוף השכירות ו[ה]ענין מותר, מ"מ אם ניתן לו במכס דבר מאכל כמו שכתב בס"ק י"ז, אסור לישראל ליהנות ממנו בשבת. ומה שכתב וכל זה ברור כשמש, והרב ב"י כו' נדחקו בזה, כי הב"י כתב דתיבת אסור בתרא שכתב הגהות אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ד] ט"ס הוא כי הוא מיותר, ולפירוש המג"א ניחא, כן כתב המחצית השקל. ע"ש.

שיא שם הגהה וכן יכול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו'. כתב במג"א (סק"ח), ז"ל הגהות אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ד] וכו'. נ"ב: עיין סימן רמ"ה סעיף ג'.

שם דבשלמא ששוכר הא"י בקיבולת הוא נוטל שכר שבת בהבלעה וכו'. נ"ב: עיין סימן רמ"ה (סק"ו) שכ"כ בשם הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא].

ישכיר את הנכרי שיעשה חלקו, והוא פירש שישכיר את הריוח לנכרי, וזה דוחק. והנראה שהישראל והנכרי קבלו המטבע ר"ל לעשות המטבע למלך והם עצמם העושים המטבע, ולכן התיר לשכור את הנכרי שיעשה עבורו כיון דאין המלאכה של ישראל אלא של מלך¹⁹⁸, ולזה קאמר דבדידהו קא טרחי, ר"ל בשל נכרי, ועל זה קאמר ואסור ליהנות ממנו, ר"ל שלא ישכיר את הנכרי בפחות ממה שיגיע לו ליום, דא"כ נוטל שכר שבת והנכרי שליחותו עביד, מה שאין כן אי לא קא מיתהני כלום, הנכרי לאו שליחותיה עביד רק שליחות המלך ואדעתא ידיה עביד, ורמ"א מיירי בממונה על המטבע ונוטל הריוח לבד ואינו עושה בעצמו המלאכה, והוה דומה למכס ממש, דבזה לא איכפת ליה למלך אם יאבד כל המטבע והמכס דהכל שייך לישראל כנ"ל.

(חמד משה – סק"ו)

שח שם הגהה וכן יכול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו'. כתב במג"א (סק"ח), ז"ל הגהות אשרי סוף פרק קמא דעבודה זרה [סימן כ"ד] וכו', הרב ב"י [ס"ו ד"ה כתוב בהגהות אשרי] וב"ח [אות ג'] בסימן רמ"ה נדחקו בזה, לפי שהם פירשו דברי הגהות אשרי שישכור העכו"ם לימים בודאי אסור, אלא שישכור להם שכר השבתות כולן הן רב או מעט בקבלנות. ופירשו ואסור ליהנות ממנו בשבת שלא בשכירות דשליחותיה קא עביד הוא דיבור אחד, וא"כ אסור שני מיותר ומחקו. אבל לפירוש המג"א חידש שני דברים, אחד דמותר להשכיר שיהיה ריוח לישראל דהיינו כשתגבה מאה דנרין אתן כך וכך, והשני שאסור להנות ממנו בשבת אפילו הוא דבר המותר שקיבל, ואח"כ אמר דין אחר שלא בשכירות אסור דשליחותיה קא עביד, וא"כ אין צריך למחקו האסור השני. וק"ל.

שם לכן נראה לי דאין שייך שכר שבת כלל וכו', רק שקנה ממנו וכו'. ואיכא לאקשווי הא הוי דבר שלא בא לעולם. וי"ל דמיירי דמשעבד גופו לכך, ומהני אפילו בדבר שלא בא לעולם, כדאייתא בחו"מ סימן ס' [ס"ח]. ע"ש. ועיקר היתר כאן משום שהוא פסידא גדולה, ואין לדמות לפסידא דמרחץ שאינו פסידא כל כך ומשום הכי התירו כאן יותר.

שט שם הגהה וכן יכול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו'. כתב מרן בסימן רמ"ה [ס"ו בב"י] משם הגהות אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ד] וז"ל: ישראל וגוי שקבלו מטבע מן המלך, אם התנו כו' ואם לא התנו מתחילה, אם ישראל פיקח ישכיר את הגוי שיעשה בשבת, דבדידיה קא טרח ומותר. כללא דמלתא, בשכירות דבדידיה קא טרח מותר, ואסור לישראל ליהנות ממנו בשבת שלא בשכירות אסור דשליחותיה קא עביד. ע"כ. וראיתי להר"ב מג"א [סק"ח] שכתב, דכוונתו כמו שכתב המרדכי ז"ל [שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז], שישכיר את הגוי לכשתגבה לי מאה דנרין אתן לך כך וכך, וזהו מה שסיים וכתב דבשכירות

אוצר ההלכה

שעל ידי זה מגיע הנאה לישראל, כמו שכתב בש"ע סוף סימן ש"ז [סכ"א בהגה] וברבנו שם [ש"ע הגר"ז סל"ה]. וצ"ע קושיית (התוס') [תוספת שבת] [סקי"ז] שמוכר לו דבר שלא בא לעולם. וי"ל שהמג"א לא חש לזה, דמה שקנה מכר כו', וא"כ גם הקנייה לא היא קנייה. והנה לפ"ז היה שרי גם שהישראל ילך למחר להשגיח עליו כמו בגבינות [סימן ש"ז סכ"ב בהגה], אך בזה אסר המג"א [כאן סק"כ ושם סקל"ג] דנקרא שם ישראל עליו. ומה שצ"ע דהר"מ [הובא במדרכי שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז] לא התיר רק גבי מכס שיש פסידא ע"פ רוב, גם כאן י"ל כן, שאם לא יעשה בשבת לא ישכיר לו השר ואיכא פסידא כו'. וצ"ע.

והנה בפמ"ג במג"א ס"ק הנ"ל כתב לתרץ קושיית התוס' הנ"ל, דיכול לסלק את עצמו עכ"פ מדבר שלא בא לעולם. ונראה דמצנינו כהאי גוונא בגמרא, דאע"פ שהלוקח אינו זוכה עדיין עם כל זה המוכר נסתלק לגמרי מזה. והוא מה שאמרו בגמרא דחזקת הבתים (בבא בתרא) דף נ"ד ע"ב), אינו יהודי מכי מטא זווי לידיה אסתלק, ישראל לא קנה עד דמטא שטרא לידיה כו'. אע"ג דהרשב"ם כתב שם [ד"ה אסתלק ליה] דבישראל לא אמרינן כן, זהו משום דבישראל אין כל קנינו בכסף, אבל הכא י"ל כן אם יכתוב שטר עכ"פ, דאף שאין השטר והכסף קונה בדבר שלא בא לעולם, עכ"ז הישראל נסתלק כו', וממילא זה קונה. והא דלא מהני מכירה מהאי טעמא בכל דבר שלא בא לעולם, זהו בדבר שהמוכר זוכה בו אח"כ ממילא כמו בפירות דקל, הרי הקרקע והדקל של המוכר זוכים לו פירותיו כשיבואו לעולם בטרם שיזכה הלוקח, מה שאין כן הכא. ועוד דהכא הוי כדבר שבא לעולם, שהרי התבואה ושאר דברים של השר הם כבר תחת ידי הישראל מערב שבת.

ועיין בחמד משה סוף סימן רמ"ד (סק"ו)¹⁹¹ דפירש, והנראה שהישראל והא"י קבלו המטבע, ר"ל לעשות המטבע למלך והם עצמן העושים המטבע, ולכן התיר לשכור את שותפו שיעשה עבורו, כיון דאין המלאכה של ישראל אלא של מלך. עכ"ל. א"כ לדבריו בנדון זה ג"כ שהישראל עושה היי"ש להשר מדגן של השר, מותר לשכור את הא"י שיעשה עבורו כו'. אבל לא הבינותי דבריו, דכיון דהוא קבל לעשות המטבע והוא מעמיד פועל במקומו, הרי זה אסור בודאי אף שאין המלאכה שלו. לכן נראה דאפילו בכה"ג צריכים אנו לטעמו דהמג"א שמוכר לו מה שיש עליו לעשות כו', אלא דנפק"מ דלפ"ז אינו המכירה בדבר שלא בא לעולם.

וכמו כן לענין חג הפסח צריך למכור תחלה לא"י, ועיין ט"ז (סוף סימן ת"ן [סקי"ו]), כתב בהדיא דפסח כשבת בזה כו'. וטוב שיתנה תחלה, ויקח רשות מהשר שיוכל למכור לא"י על שבת ויו"ט. והרי אין הפסד להשר בזה.

ונידון להאכיל הבהמות בראה"ע עיין בבכור שור פרק כל שעה [פסחים כא.].

שם רק שקנה ממנו המכס. ר"ל דבכהאי גוונא שמוכר הריוח שיגיע לו בשבת לא שייך שכר שבת, והוי ליה כמוכר סחורה, מה שאין כן במרחץ ותנור הגוף נשאר לישראל, וכן כל כיוצא בזה.

שיב) שם הגה וכן יכול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו'. הרב במג"א [סקי"ח] הקשה, דא"כ הוי שכר שבת שלא בהבלעה דאסור, וכתב דאין זה שכר שבת, דהדבר דומה למוכר סחורה שיגיע לידו ביום השבת והוא הדין זה. וזה אינו ברור, דבמכס בכל יום יש זכות חדש. ועיין בט"ז לקמן סימן ת"ן [סקי"ו] מה שכתב בזה לענין שכירות אורנדא דזה הוי דבר שלא בא לעולם, ואין הזכות של הקונה או השוכר מתורת מכירת הענין רק הזכות שיש לו, וא"כ הדר הוי ליה שכר שבת. ואמנם באמת בגוף ענין זה דשכר שבת נחלקו הקדמונים אי שייך איסור שכר שבת במקום מצוה. ודעת הר"ר (ברוך) [שמואל] [נובא במדרכי כתובות סימן קפ"ט] דלצורך מצוה מותר ליתן לו שכר שבת, וקצת פוסקים חולקים על זה. ובאמת דקשה לדעת המתירין מהך דשוכר פועל לשמור את הפרה [בבא מציעא נח.]. ופרש"י דהיינו פרה אדומה. וקשה דהוי צורך מצוה ומ"מ אסור שכר שבת¹⁹². ואמנם הט"ז בסימן תקפ"ה [סקי"ז] כתב דלשם מצוה אחרת באמת לא התירו, רק משום מצות שבת דהיינו שנוגע ליום זה. על כן נראה לי דבזה כיון דחששו חז"ל אי לא שרי משום פסידא, אדם בהול על ממנו אתי לעבור איסור היותר גדול, א"כ חשוב צורך שמירת שבת ומותר לקבל שכר שבת. וזה ברור.

(ישועות יעקב – סק"ט)

שיג) שם הגה וכן יכול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו'. כתב מג"א (סקי"ח), הוא נוטל שכר שבת בהבלעה. והמשנה למלך הנ"ל [הלכות שבת פ"ו ה"ט] לא נחית לכל דברי המג"א דכאן. ע"ש. [הערת המו"ל הרב יצחק במברגר: ועיין דגול מרבבה ותוספת שבת (סקי"ז)].

שיד) שם הגה וכן יכול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו'. (יהודי אומן קיבל לשרוף יין שרף אצל אדון אחד וליתן מכל פוד כך וכך יין שרף, ואחריות התבואה עד חזרת היין שרף על יהודי. והכלים והעוזרים של האדון. ויש בתוכם אינו יהודי שיודע ג"כ בטיב המלאכה. האיך יתנהג במלאכתו בשבת, ובימי הפסח שיש שמונה ימים וקשה לבטל העסק לגמרי, ואי אפשר לסמוך משך זמן על אינו יהודי הבקי. ואם להניח לאכול בראה"ע¹⁹³ ולשתות החלב).

נראה על פי מה שכתב המג"א סוף סימן רמ"ד (סקי"ח) גבי מכס להשכיר לא"י, אף שמשכיר רק לשבת דהוי כמוכר לו ההורמנא, וביאר זה אאזמו"ר נ"ע [ש"ע הגר"ז סט"ז] (אף) שלא נשאר לו כלום בזה ליום הנ"ל. ולפ"ז מותר לומר לו מערב שבת כך וכך יעשה למחר, דהוי ליה כאומר לו כבה דליקתך דשרי אף

הערות וצייונים

199. עיין מה שכתב בזה בשו"ת יביע אומר ח"ה (חאו"ח סימן כ"ה אות ב'). 200. פסולת הנשארת מהתבואה לאחר בישול היי"ש. 201. נדפס לעיל

אוצר ההלכה

כתב במג"א (סקי"ח), ויש לומר דמכל מקום באותו יום יש פסידא, דחשבינן לכל יום בפני עצמו. עיין תשובת חתם סופר (חאו"ה סימן נ"ח בד"ה וענין) מה שכתב בזה. (מגיני חיים)

שם הגהה וכן יכול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו'. כתב המג"א (בסקי"ח), וכן כתב הגהות אשרי ספ"ק דשבת [סימן ל"ז], ומביאו סימן רנ"ב ס"ד. וא"כ גם הג"א דפ"ק דעבודה זרה [סימן כ"ד] הכוונה אע"ג שקצין, מ"מ מהמלאכה דשבת אסור ליהנות בשבת עצמה, דהיינו אם מקבל המכס באיזה דברים שראויים ליהנות בהם בשבת כמו דבר מאכל או מלבוש לא כסף.

שם דבשלמא כששוכר וכו' שכן שבת בהבלעה וכו'. הכוונה שיכליע קצת גם מערב שבת.

שם אכן נ"ל וכו'. המג"א חוזר ומתיר דינא דרמ"א. (אהל ברוך)

שכא שם הגהה וכן יכול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו' ולא חיישינן שיאמרו לצורך ישראל הוא עושה וכו'. שאלה. ישראל בעל מלאכה שקורין אזאני, שיש לו חנות פתוחה בשוק ששם מוכר הסממנים לחולים ישראלים וגוים כפי הפתקאות שביאיו מן הרופאים, ושם מתקן אותם בבישול וטחינה, ונפשו לשאול הגיעה מה יעשה בשבת, אם יבטל העסק הזה שלא יתן בשבת כלום ויסגור החנות אי אפשר דהוה ליה פסידא רבא, דעתה אפילו בחול לא יקנו ממנו ולא יביאו לו פתקאות, ואם יש לזה תקנה שיביא אדם אחר וישב בחנות בשבת והוא יתן הסמנים לחולים, וכל ריוח שיעלה מן הסמנים בו ביום יקח הגוי לעצמו, וישראל בעל החנות לא יכנס לחנות ביום שבת כלל, אם שרי למעבד כן. יורינו ושכרו כפול מן השמים.

תשובה. עסק זה ודאי אית ביה איסור מלאכה דאורייתא ג"כ בישול והבערה וכיוצא, ואמרו רז"ל שאסור לישראל להניח לגוי לעשות מלאכתו בין בשבת בין ביו"ט, ואסמכוה אקרא דכתיב "כל מלאכה לא יעשה בהם" [שמות י"ב, ט"ז] בציר"י, משמע כל מלאכה לא תהיה נעשית לך לא ע"י עצמך ולא ע"י אחרים, בין ע"י ישראל בין ע"י גוי, וי"א שהוא לימוד גמור ולא אסמכתא אלא איסור דאורייתא הוא. מיהו אפילו להי"א אינו אסור אלא כשמוסר לו הישראל המלאכה לגוי בשבת, אבל אם מסר לו המלאכה מערב שבת מותר, ובלבד שיעשה אותה הגוי בביתו, אבל בבית ישראל אסור מפני מראית העין, וכנזכר כל זה בסימן (רמ"א) [רמ"ד], ולכן כל דבר שאסור בישראל לעשותו אסור לומר לגוי לעשותו, דהא בשליחותו קא עביד, ואפילו אמר לו קודם שבת לעשות דבר זה בשבת אסור, אע"ג דהגוי אינו בתורת שליחות מן התורה, מ"מ מדברי סופרים יש שליחות לגוי לחומר²⁰². ועל כן בנדון דידן אע"פ שישראל נותן המפתח של החנות לגוי מערב שבת, והגוי לבדו נכנס בחנות בשבת והפתקאות של הסממנים לוקח אותם הגוי ועוסק בסממנים ונותן

שם הגהה וכן יכול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו'. כתב מג"א (סקי"ח), מכר לו הורמנא דמלכא. עיין מחצית השקל בשם תוספת שבת [סקי"ז], הא הוי דבר שלא בא לעולם. ותירץ בתשובת מרמ"ש [מהר"ם שיק] (חחו"מ תשובה כ'), דבמלתא דרבים בנשיא ומלך הוה קנין גם בדבר שלא בא לעולם, וראיה ממשמרות כהונה ע"י משה רבנו ע"ה ודוד, ותורה קראו ממכר, "לבד ממכריו על [ה]אבות" (דברים י"ח, ח'). (לקוטי שלמה)

שם הגהה וכן יכול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו'. כתב מג"א (סקי"ח), דלא שייך כאן שכר שבת וכו'. צ"ע ממהרי"ק (שורש מ"ח) שבהגה לקמן סימן ש"ע ס"ב, דאם מתחלה לא שכרה אדעתה דהכי וכו', דהתם נמי אין הגוף שלו, וכשהשכיר לאחר לא נשאר לו כלל, ואף דנשאר לו בית אחר, הכא נמי נשאר לו ימות (הבנין) [הבנינים], והתם מיירי שהשכיר לשני על זמן דאינו יכול לסלקו תוך זמנו כמו שכתב פמ"ג שם [אשל אברהם סק"י], וכן משמע מסתימת רמ"א ומהרי"ק מדלא מצא איסור רק אם שכרה תחלה גם על דעת חברו. (ערך שי)

שיז שם הגהה וכן יכול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו'. המג"א (סקי"ח) כתב, דלכן לא הוי כשכר שבת דהוי כקונה ממנו סחורה. האחרונים פקפקו בזה, דהרי אין יכול להשכיר, דהוי דבר שלא בא לעולם, עיין מחצית השקל. ובעניי לא הבנתי קושייתם, נהי דהעכו"ם לא קנה, מ"מ מאי איסור יש בזה. וחוצ' דיש לומר דהרי גם הוא אין לו בהמכס קנין יותר, וכל מה שיש לו בו הקנהו להעכו"ם. אך ודאי דלפי זה אם קנאו מדינא דמלכותא ונאמר דשייך קנין מדינא דמלכותא אף בדבר שלא בא לעולם, וקצת סוברים כן²⁰², אם כן ודאי צריך להשכיר להעכו"ם ולהקנות לו באופן שיקנה מדינא דמלכותא ג"כ, א"כ כל זכות שיש לו בו הקנהו להעכו"ם. ואין דומה למה שכתב המג"א בהלכות פסח [סימן ת"נ סוף סקי"ב], דהתם בריחיים שייך קנין. אך בלאו הכי אף אם העכו"ם לא קנאו מה איסור יש בזה, הא מ"מ המכס שיבוא בשבת הרי הוא כבר סילק זכותו ולא יהנה ממנו, ומה איסור יש במה שמקבל מהעכו"ם עבור סילוק אף דלא יקנה, מ"מ אין זה שכר שבת ואף גזל עכו"ם אין בו, והרי העכו"ם מקבל המכס לעצמו. כן נראה פשוט. (גנזי חיים – סק"ח)

שיח שם הגהה וכן יכול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו'. כתב מג"א (סקי"ח ד"ה להשכיר וכו'), דמ"מ באותו יום יש פסידא דחשבינן לכל יום בפני עצמו וכו'. עיין כהאי גוונא ש"ך (חוי"מ סימן של"ד סק"ב), דאע"ג דשכירות ליומא ממכר הוא, מ"מ אם שכרו למשל על שנה, אמרינן דכל יומא ויומא ממכר חדש הוא, ולא אמרינן דכל הזמן ממכר אחד הוא. ע"ש. והוא כסברת המג"א כאן.

שיט שם הגהה וכן יכול להשכיר המכס לכל השבתות לגוי וכו'.

הערות וצינונים

202. כן כתב מהר"ם שיק (חחו"מ סימן כ'), הובא בלקוטי שלמה, נדפס לעיל אות שט"ו. 203. עיין בבא מציעא (עא:) ורש"י שם ד"ה בשלמא.

אוצר ההלכה

ושבוע, וכאשר מצינו כיצא בזה להגאון פנים מאירות (ח"א סימן ל"ח) בהתכת העפר ששורפין וצורפין יום ולילה אש לא תכבה, שכתב, אין היתר בזה אלא אם כן שישכיר לגוי קודם שבת כל חתיכות גדולות של ברזל כך וכך, והגוי יעשה לנפשו החתיכות הקטנות בשבת ובדידיה קטרח, ורשות ביד ישראל ליקח אח"כ בפרעון חובו אותן חתיכות קטנות שראויים למכור בשוק. וכן בהתוך זכויות בהו"ט ג"כ ימכור קודם שבת כל מה שיש לו בהו"ט והגוי בדידיה קטרח, וישראל יקבל בדמי המכר הזכויות שהגוי עושה, דגוי בדידיה קטרח. עכ"ד ע"ש. והביא דבריו בעקרי הד"ט (סימן י"ד אות ט'), וסיים שם וז"ל: גם הרב דת ודין [סימן ו'] נשאל אם יש היתר במלאכת הזכויות, כיון שידוע הדבר שמוכרחים לעשות מלאכה בשבת, דאם לא כן תפסד המלאכה, והגוי עוסק במלאכה ומשלמין לו כמנין החתיכות שעושה, והעלה דבכהאי גוונא היתר גמור הוא ואין בו סרך איסור וכו'. ע"ש.

והנה מצינו למור"ם ז"ל בסימן (רע"ד) [רמ"ד] ס"ו שכתב, וכן יוכל (להמכר) [להשכיר] המכס לכל השבתות לגוי והגוי יקח הריח של השבתות לעצמו, ולא חיישינן שיאמרו לצורך ישראל הוא עושה, דבמקום פסידא כהאי גוונא לא חששו. ע"ש. ובאמת הגם דנמצא במרדכי [שבת סימן רמ"ז] במקור דין הנזכר שכתב טעם אחר, משום דהוי כמציל מידם, כבר כתב הרב תוספת שבת [סקי"ז] ושאר אחרונים דעיקר הטעם הוא משום דאיכא הפסד מרובה, ואותו הטעם דהוי כמציל מידם לרווחא דמלתא כתביה, ולעולם כל היכא דאיכא הפסד מרובה לא חיישינן. ועיין חתם סופר (או"ח סימן נ"ט). ע"ש.

ובענין מראית העין, יש באחרונים דחשו אפילו במקום הפסד, ויש דלא חשו במקום הפסד. ועיין להגאון מהר"ח צאנו בדברי חיים (ח"א או"ח סימן וא"ו) שעשה תיקון למכור, וכתב וז"ל: זה היתר ברור בלי שום פקפוק, ורק מראית העין שייך כמבואר, דקיי"ל גם בשכירות אם נקרא שמו עליו אסור להשכיר כמבואר, מ"מ משום פסידא שרי, ובפרט כה"ג שכבר נוהגין כן בהיתרים ע"פ גדולים בכמה מקומות ואין שייך מראית העין, ולכן במקום הפסד מותר בזה האופן שכתבתי. עכ"ל ע"ש. גם הרב הנזכר (בח"ב סימן כ"ג) כתב וז"ל: הרבה היתרים היו לפני ולא ישרו בעיני, רק באופן שישכיר כל העסק לנכרי והבהמות ימסור לו לחלוטין וכו' ואין לו חשש הערמה, וג"כ לא ישאר לנו רק מראית העין, וזה היתר מגדולי הראשונים, וכן נפסק בש"ע גבי מכס להיתר וכו'. עכ"ד ע"ש.

ועל כן בנדון דידן יש להתיר באופן שכתבנו, והרואה יראה בנדון דידן אין כאן חששא דמראית העין כל כך, כיון דמלאכה זו היא לצורך החולים, ובשביל חולים של ישראל אע"ג דאין בהם סכנה, כולי עלמא ידעי דמותר להביא הגוי לביתו לעשות מלאכה לצורך החולה, ועל כן אע"פ שרואין דגם הגוים מביאים פתקאות ועושה להם הגוי סממנים, יאמרו דהישראל הביא הגוי בשביל חולים של ישראל, ואגב הגוי עושה מדעת

לחולים, עם כל זה כיון דהסמנים הם וכל כלי המלאכה של ישראל, והחנות ידועה לכל אדם שהוא של ישראל, הוי ליה כעושה הגוי מלאכה בבית ישראל ואסור.

ואע"ג דמלאכה זו היא לצורך החולה, וקי"ל [סימן שכ"ח סי"ז] בחולה ישראל אע"פ שהוא חולה שאין בו סכנה מותר לומר לגוי לעשות מלאכה בשבילו, מ"מ אין הגוי הזה עושה בשביל חולים של ישראל אלא עוסק גם בשביל חולים גוים, וכיון דמביאו ישראל לעסוק שם, הרי אמר לו לעשות מלאכה בשביל הגוים דליכא היתר בזה. ואע"ג דהישראל אינו נהנה מן הריח של אותו היום שיעלה מעסק הגוי אלא הגוי לוקח כל הריח, עם כל זה ישראל נהנה מן עסק של הגוי, דעל ידו נמכרים הסמנים שלו ונעשים מעות, אע"פ שאינו לוקח אלא ערך הקרן שלהם, דמניעת הריח לא חשיב הפסד, ועוד איכא הנאה לישראל מן עסק זה שעוסק הגוי בשבת, דעל ידי כן חנותו מתקיימת בימי החול שיקנו ממנו סממנים, ואם יסגור חנותו בשבת לא יקנו ממנו בחול.

ובל היכא דאיכא הנאה לישראל עם הנאת הגוי אסור לומר לגוי לעשות, וכמו שכתב בספר שלחן עצי שיטים (סימן א' סעיף ט"ו) בדיני אמירה לגוי וז"ל: אבל מותר לומר לגוי בשבת שיעשה מלאכת עצמו, כמו בשל בשר שלך וכבה דליקה שלך, והוא הדין בכל דבר שאין הישראל נהנה מותר לנכרי לעשות, אבל אסור לומר לגוי הילך בשר זה ובשל אותו לצרכך אפילו אין מזונותיו עליך דחשיב הנאה, דכיון שנותן לו נוחא ליה שיאכל. ופירש שם וז"ל: הא למה זה דומה לאומר לנכרי חסום פרתך ודוש בה דשרי, אבל אסור לומר לנכרי חסום פרתו ודוש בה אפילו בידוע של גוי, שהרי נהנה ישראל, כי כאשר חוסמה מרבה לו שגר, וכהאי גוונא אסור לומר הילך בשר זה ובשל אותו וכו'. עכ"ל. וכל זה מפורש בש"ע וב"י ומג"א [סקי"ט] בסימן ש"ז [סכ"א]. ועיין מה שכתב בב"י בסימן ש"ד בשם הרב המגיד ז"ל [הלכות שבת פ"כ הי"ד], ועל כן גם בנדון דידן לא גרע מאומר לנכרי חסום פרתו ודוש בה דקי"ל אפילו בדיש של גוי נמי אסור, משום דמטי הנאה לישראל ג"כ, וכן דמי נמי לאומר הילך בשר זה ובשל אותו לצרכך דאסור, ונדון דידן כ"ש הוא, משום דמטי הנאה גדולה לישראל מעסק זה שעוסק הגוי בשבת, דאם יסגור החנות בשבת אין באים כל כך בני אדם לקנות ממנו סימני רפואה בחול מאחר דבשבת צריכין לקנות מאחר.

מידה נראה מאחר דאית ליה פסידא הרבה אם לא יתן הסממנים מחנותו ביום שבת, יש להתיר לו באופן זה, שישכיר בכל ערב שבת את החנות וסממנים שיש לו שם וגם כל הכלים הנמצאים שם לאותו הגוי העוסק במלאכה, ויקבל ממנו סך מה בשביל המכר וימסור לו המפתח, ואז יבוא הגוי ביום שבת ויעסוק בחנות בשלו ולא יכנס הישראל ביום שבת שם, וביום ראשון יחזור ישראל ויקנה החנות עם כל אשר בתוכה מיד הגוי ויקח המפתח, והגוי יקח כל הריח שעלה בשבת מן הפתקאות של סמי הרפואה שעסק בהם בשבת, וככה יעשה בכל שבוע

אוצר ההלכה

דבמקום פסידא כי האי גוונא לא חיישינן. ועיין מג"א (סק"ח) שכתב דבתנור ומרחץ לפעמים איכא פסידא יותר מבמכס. וא"כ לדעת המג"א יקשה מאי טעמא בתנור ומרחץ חששו למראית עין. ועיין קני המנורה [סקט"ז], ודגול מרבבה, ותוספת שבת [סקי"ז]. ולכאורה נראה דמראית עין דשבות דינו כשבות דשבות, עיין קונטרס אחרון (סימן רנ"ב סק"ג). ובזה שפיר יש לחלק, דבמכס כדי שלא ישתקע בידם חשוב לדבר מצוה כמו שכתב המג"א (בסקי"ז)²⁰⁴, והוי שבות דשבות במקום מצוה. אבל תנור ומרחץ אף דהוי שבות דשבות במקום הפסד אסור (אלא בהפסד גדול). אבל שכר שבת שפיר הקשה המגן אברהם, דלזה לא שייך היתרא דשלא ישתקע בידם כמבואר בב"י סוף סימן רמ"ה וד"ה כתוב בהגהות אשריין. ואפשר דזה כוונת הרמ"א ז"ל שכתב דבמקום פסידא כהאי גוונא, דהיינו כדי שלא ישתקע בידם. ויצא לנו דאף לדעת המג"א במקום הפסד גדול שרי מראית עין, דהוי שבות דשבות במקום הפסד גדול דשרי לדעת המג"א בסימן ש"ז (סוף סק"ז). אלא דאפשר לומר דבמקום הפסד גדול אף מראית עין דאורייתא מותר. וצריך עיון.

(תהלה לדוד – סק"ט)

שכנ) שם בהגה ואף על פי שמשמיעים קול בשבת וכו'. נ"ב: ומותר ליתן כסף לגוי לתקן לו מעות כיון שאין כאן שמיעת קול שהוא של ישראל, ואין לחוש כיון דהגוי עבד בשכרו. ע"כ הר"מ [מקורביל]²⁰⁵. ופירוש הדברים, לפי הכתוב בסעיף הקודם צ"ל דהיתר דין זה הוא דאחר שהגוי שכר המקום לעשות לעצמו בשבת, יכול ישראל אחר ליתן כסף להתיך אותה ולעשותה מטבעות, יען אין כאן קול שהוא עושה אותם לישראל. ועוד דהגוי לעצמו עושה להרויח כ"כ מעות על עשיית אותם מטבעות, והוי ליה כנותן כלים לגוי לתקן, והגוי לנפשיה עבד כמבואר.

שכח) שם בהגה ואף על פי שמשמיעים קול בשבת וכו'. כתב מג"א (סקי"ט), ומותר ליתן כסף וכו'. ר"ל בערב שבת, ואינו אסור משום השמעת קול כדלקמן סימן רנ"ב סעיף ה' [בהגה], משום דאינו של ישראל וכו'.²⁰⁶ (חדושי מוהרמ"ז)

שכט) שם בהגה ואף על פי שמשמיעים קול בשבת וכו'. נ"ב: ואם ידוע בעיר שישראל ממונה עליו, אע"פ שעושים המלאכה בבית במקום מוצנע, מ"מ כיון שמשמעת הקול הוי כעושה במקום פרהסיא, וכיון שידוע ג"כ שהוא של ישראל יש להחמיר כדלקמן סימן רנ"ב ס"ג. כן משמע להדיא בדרכי משה שם [אות ז'].

של) שם בהגה ואף על פי שמשמיעים קול בשבת וכו'. כתב הרב מג"א (בסקי"ט), ומותר ליתן כסף לגוי כיון שאין כאן שמיעת קול כו'. וביאר עליה הרב מחצית השקל, דר"ל אדם

עצמו גם לחולים גוים משום איבה, וגם אין לו פ"פ [פתחון פה] לדחותם, כי יאמרו לו גוי אתה ואין לך שבת וכבר אתה עושה בשביל ישראל, ולמה לא תעשה בשבילנו ג"כ. ומה יענה להם, היכול יוכל לומר להם אסור לי לעשות לכם עסק זה כי גוים אתם. ורק גבי מילדת ישראל אמרינן בסימן ש"ל [ס"ב] דאסור לילד נכרית, משום דיכולה לומר ישראל שומרי שבת הן לכך מותר לי לחלל שבת בעבורם, אבל לנכרים אסור לי לחלל שבת בעבורם כיון דלאו שומרי שבת הם, ואלו הן דברים המשכנין את האוזן. וכל זה נאמר בהיכא דהמילדת היא ישראל שאסור לה לחלל שבת, אבל כאן העוסק במלאכה הוא גוי, איך יוכל לומר לגוים דרך לישראלים מותר לי לעסוק ולא לגוים, ולכן אפילו שרואין אותו עוסק בשביל גוים ג"כ, אין כאן חשדא דמראית העין שיאמרו בעל החנות שכרו לעשות בשביל חולים נכרים ג"כ, אלא יאמרו הגוי עושה מעצמו לחולים נכרים דאי אפשר לו לדחותם. ועוד נ"ל טעמא אחרינא דאין כאן חשש איסור מראית העין, ואין צורך להאריך יותר דדי בזה שכתבתי בס"ד. (שו"ת רב פעלים ח"ג – סימן כ"א)

שכב) שם הגה וכן יכול להשכיר וכו' דבמקום פסידא כי האי גוונא לא חששו וכו'. עיין תוספות עבודה זרה (טו).

סוף ד"ה (איסור) [אימור] וכו'), כתבו בשם ה"ר ברוך, דאין להתיר אלא כשקונה הסוסים לצורך עצמו ונמלך עליו למכרו, דאם לא ימכרנו יפסיד, אבל אם לקח הסוסים כדי למכרם ולהרויח אסור, דלא יקחם ולא יפסיד בהם. עכ"ל. א"כ הכא נמי בנדון דידן לא ישכור ולא יפסיד. וצ"ע, ויש ליישב. (חדושי מהרי"ו)

שכג) שם בהגה להשכיר המכס וכו'. כתב בפמ"ג באשל אברהם (סקי"ח), דהפקר יכול לסלק עצמו עכ"פ מדבר שלא בא לעולם. כן כתב הב"ח ז"ל בתשובה (בישנות) סימן קכ"ד. ועיין בקצות החושן (סימן רי"א [סק"ד]) השיג על הב"ח, ועיין בנתיבות המשפט שם [סק"א], ועיין בתשובת שואל ומשיב (ח"ב סימן ס"ו), ובתשובת עמודי אש (סימן ו' אות ח' בד"ה [בספר זכרון למשה]), ע"ש שמאריך בזה.

שכד) שם בהגה להשכיר המכס לכל השבתות וכו'. פירוש בקבולת, דהיינו שמשכיר לו כל מה שיעלה מכס השבתות בסך מה, בין אם יקבץ יותר או לא יקבוצ, ואז ודאי הגוי עושה לעצמו. וכן מתבאר מדברי מרן בב"י [סימן רמ"ה ד"ה כתוב בהגהות אשריין]. ועיין (שם) [בב"י כאן] עוד שהיתר זה הוא יען [ד]בשעת קניה שרי דלא עבדי איסורא, ומשום הכי לכי אתי שבת שרי משום פסידא. יע"ש. (ברכות מים)

שכה) שם בהגה והגוי יקח הרויח וכו'. רמ"א בהג"ה וכן כו' והעכו"ם יקח הרויח. כצ"ל. (שמן המאור)

שכו) שם בהגה ולא חיישינן שיאמרו לצורך ישראל הוא עושה

204. עיין מש"כ הרב המחבר בסק"ז, נדפס לעיל אות רפ"א. 205. כן הביא בדרכי משה סימן רנ"ב (אות ז') בשמו, ואולי צ"ל הד"מ וכוונתו לדרכי משה. 206. ר"ל דהפטיש והכסף המתוקן והמטבע אינם של ישראל, עיין יד אפרים.

אוצר ההלכה

ש"ג) שם בהגה ויזהר שלא ישב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. כתב במג"א (סק"כ), שלא יאמרו וכו'. זה הטעם מפי עצמו אמר, והמרדכי (שבת סימן רמ"ז) כתב הטעם כמו שכתב בט"ז [סק"ז], וכן הביא הרב ב"י. ע"ש. (חמד משה – סק"ז)

ש"ד) שם בהגה ויזהר שלא ישב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. כתב ב"י (שיטה נ"ב), אבל לישב אצל הגוי [המקבל המכס] אסור וכו'. נ"ב: נראה דאם הוא שלוחו מותר, דהא הכא הטעם הוא שאם ישב אצל הגוי יאמרו שהוא שכירו ואז ודאי אסור, אבל אם הוא שלוחו שאינם יודעים שזה המכס הוא של ישראל זה, אז ודאי מותר, וכפי זה בכל גוונא אסור לבעל המכס לישב אצל הגוי. והוצרכתי לזה לפי שראיתי להרב בעל ט"ז (בסק"ז) שכתב, דאפילו שלוחו אסור לישב שם (אלא) [היינו] כדי לראות ה[ת]עסקות שיעשה הגוי וכדי לקבל ממנו החשבון למחר, אבל לישב שם שלא יגנוב ודאי דמותר, והביא ראיה מהשוכר את הפועל לשמור את הזרעים וכו' [בבא מציעא נח.]. וליתא לע"ד, דכאן האיסור הוא משום שנקרא על שמו, וכל שרואה אותו יושב שם אומר שהוא שכירו ואסור. וכן משמעות דברי רמ"א שכתב דאפילו השכירו לשבתות מותר, ואחר זה כתב דלישב שם אסור. הרי דאם השכירו לשבתות דאין לישראל עסק בו, ואפילו הכי כתב דאסור לישב שם. ואם איתא להא, הוה ליה לפרושי. וכן כתב הרב בעל מג"א [סק"ח] דהאיסור הוא משום מראית העין, וכמו שכתבתי עיקר דבכל גוונא אסור לישב שם. והראיה שהביא מהשוכר את הפועל לשמור את הזרעים אינה ראייה לנדון דידן.

איברא דמהראיה שהביא דלא יטייל [עירובין לח:], משמע דאין הטעם משום מראית עין אלא ממצוא חפצך, אבל כד מעינינן שפיר מוכח דההיא נמי משום חשדא הוא, שהרי כתב הרב המגיד בפרק כ"ד מהלכות שבת [ה"ב] משם הרמב"ן [שבת קנ: ד"ה מת] והרשב"א ז"ל [שם ד"ה על], דההיא ברייתא דלא יטייל אדם בתוך שדהו מיירי בשדה שהיא צריכה לניר ולעבוד דמנכרא מלתא, וכן מטייל לפתח מדינה [שם לט.]. שהמרחץ שם, דמנכרא מלתא ואתי לידי חשדא. ע"כ. הרי דהתם נמי איירי משום חשדא, וא"כ הוא הדין נמי הכא דכיון דהמכס של ישראל הוא ונקראת על שמו, מוכחא מלתא דלישראל הוא עושה, וכן משמע מדברי הרב שלטי הגבורים בפ"ק דעבודה זרה [ו: אות ב:].

שם (שיטה נ"ג), אבל לישב אצל הגוי המקבל המכס אסור. נ"ב: לא מבעיא כשהמכס הוא לישראל, אלא אפילו השכירו לגוי לשבתות ואין לו עסק בכך, אפילו הכי אסור, שלא יאמרו לצרכו הוא עושה. מג"א ז"ל [סק"ך].

אחר שלא קנה המטבע מהמלך דליכא פסידא, ולכן בעינן שאין כאן שמיעת קול שהוא ישראל. ע"כ. אמנם רואה אנכי להרב יד אפרים שם שכתב, דר"ל שהישראל הממונה מן המלך על הכאת המטבע מותר ליתן לגוי הכסף לתקן המעות אפילו בשבת, דאין חשש משום שמשמיע קול בשבת כו', דזה דוקא היכא שהשמעת קול הוא מחמת כלי ישראל כו', מה שאין כן כאן כו' אינו של ישראל כו' אלא הכל שייך למלך כו'. ע"ש.

(דברי מנחם – הגב"י סק"ח)

ש"א) שם בהגה ויזהר וכו'. עיין בספר מנורה הטהורה [קני המנורה סק"ז] שכתב דזה כשהשכיר לעכו"ם, אבל בקבלנות מותר לישב לראות שלא יגנוב, שיתן הכל בתיבת מכס, והכל משום פסידא. וברייחיים צ"ע לדינא אם הוי פסידא מה שיגנוב מעט, ובמקום דלא הוי פסידא אסור לישראל לישב, משום דעל ידי זה מחזי טפי כשליחו והוי כבית ישראל, אלא דברייחיים ששכר מהשר דמאד אדם בהול, אפשר דהוי כמקום פסידא. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ט)

ש"ב) שם בהגה ויזהר שלא ישב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. מהטעם שכתב המרדכי [שבת סימן רמ"ז], דהוא מדאמרינן סוף פרק בכל מערבין [עירובין לח:], לא יהלך אדם בתוך שדהו לידע מה היא צריכה, ולא יטייל על פתח מדינה כדי ליכנס למרחץ מיד. יע"ש. מוכח דהוי משום "ממצוא חפצך" [ישעיה נ"ח, י"ג], וכדלקמן סימן ש"ו [ס"א]. ואעפ"כ אין לחלק בין כשהריוח הוא לישראל ובין כשהוא משכיר לעכו"ם והריוח הוא לעכו"ם, דבכל ענין אית ביה איסור ממצוא חפצך, כיון דישאל מישך שייך באותו עסק, וכנראה מדברי ההג"ה דסתם דבריו. ואין צריך לומר הטעם משום שמא יאמרו לצורכו הוא עושה, דאפילו ליכא חך חששא לעולם אסור. ולכן נראה ברור לאסור אפילו ביושב על דעת לשמור לעכו"ם שלא לגנוב, כיון דעכ"פ מלאכת המטבע היא של ישראל הרי נקרא עושה חפציו בשבת. ומה שהביא הרב מגן דוד [ט"ז סק"ז] ראייה להתיר מהא דסימן ש"ז (סעיף י'), דמותר לומר לחבירו שמור לי פירות שבתחומך וכו'. אחר המחילה לא דמי, דהתם לא עביר מידי אלא יושב ומשמר במקומו, מה שאין כן כאן שהולך למקום עשיית המלאכה כדי לראות מלאכת העכו"ם כמה ירויח ולא יגנוב זה ודאי אסור. וכן הך דסימן ש"ו (סעיף ד') דשוכר פועל לשמור זרעים, דלא אסיר אלא מטעם שכר שבת ולא מטעם איסור שמירה גופיה, אין ראייה ממנה כלל, דלגבי שומר דעלמא שהוא יושב ומשמר מה שאינו שלו אין כאן עשיית חפצים לגבי ידיה. ולכן אין להקל באלו שנהגו להושיב ישראל לגבי ריחיים, ועוד דאי אפשר להם ליזהר שלא ידברו כלום מהעסק, וכל היושב שם פרצה קוראת לגנוב ומדבר דיבור של חול, דלא ניתנה תורה למלאכי השרת. ועיין בספר יד אהרן [הגב"י²⁰⁷ ודו"ק]. (מטה יהודה – סק"ב)

אוצר ההלכה

התם שאני, דכיון דאינו בעל השדה כולי עלמא ידעי דלשמור עומד ולא לידע מה היא צריכה, מה שאין כן כשבעל השדה יושב שם. ומשום הכי התירו בפרק הזהב [בבא מציעא נח.] לשמור וליקח שכר השבת בהבלעה כשהוא שומר לחודש, יען כל רואה יודע דלשמרה יושב, מה שאין כן הכא, דהרואה אומר לצורכו יושב.

וכתב הרב מג"א [סק"כ], וצריך לדקדק אם הישראל מקבל דבר מאכל במכס שלא הובא מחוץ לתחום כו' אם שרי לישראל לקבל בעצמו, ונראה לי דאסור משום "ממצוא חפצך" [ישעיה נ"ח, י"ג]. ומג"א ז"ל (סק"ך). (יד אהרן – הגב"י)

שם בהגה ויזהר שלא ישב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. כתב הרב ט"ז [סק"ז], יליף לה במרדכי [שבת סימן רמ"ז] מהא דאיתא סוף פרק בכל מערבין [עירובין לח:], לא יהלך אדם בתוך שדהו לידע מה היא צריכה. ונ"ל דאם אינו יושב שם אלא כדי לשמור את הגוי שלא יגנוב אלא יניח לתיבת המכס מותר, וראיה וכו'. יעוין עליו. ולע"ד הא מלתא צריכא רבא, דאזהריה דפרק בכל מערבין כתב הרב המגיד בפרק כ"ד [נה"ב], דההולך לגינתו בתוך התחום להחשיך לתלוש פירות מותר משום דלא מינכרא מלתא, ובההיא דלא יהלך אדם בתוך שדהו וכן ההולך לפתח המדינה שהמרחץ שם, מנכרא מלתא ואתי לידי חשד. עכ"ל. וא"כ בנדון דידן נמי איכא חשדא ואסור, דאע"ג דמטי ליה פסידא, פרהסיא כהאי גוונא לא התירו. גם הרב מג"א [סק"כ] כתב, דלאו דוקא כשהמכס הוא לישראל, אלא אפילו השכירו לגוי ואין לו עסק בכך אסור שלא יאמרו לצרכו הוא עושה.

שם בהגה ויזהר שלא ישב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. ולענין פאבריקן עיין בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סימן ע"ג) בקצרה, ועיין שו"ת נודע ביהודה תניינא (חאו"ח סימן ל"ח).

שם גליון ט"ז [סק"ז] שלא ישב ישראל כו', ובה ניחא מה שנהגו מחזיקי ריחיים כו'. עכ"ל. עיין לקמן סימן רנ"ב במג"א (סק"כ), שאינו מתיר אלא אם השעה צריכה לכך. ע"ש. (תשובה מאהבה ח"ב – סימן רל"ח)

שם בהגה ויזהר שלא ישב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. עיין מה שכתבתי לעיל בבאר שבע²⁰⁸ דשרי להעמיד שומר גוי בקצץ, ועיין לקמן מהדורא בתרא מועד קטן [דף קפ"ט ע"א]. ויש סומכין על הט"ז [סק"ז] שלא יגנוב שרי גם בעצמו, ובמחילת כבודם אינו כלום, דהרמ"א נקט בשעת מלאכה. ועמ"ש מרדכי [שבת סימנים רמ"ו-רמ"ז] ובב"י, קבלה או כתיבת מכס וחילוף מטבעות או עשייתן, א"כ מה מיייתי מן שמירה לבד שלא בשעת מלאכה כמו שמור פירות שבתחומך [שבת קנא]. או שמירת פרה [מזרעים] [וזרעים] (בפרט לפירוש רש"י [בבא מציעא נח. ד"ה לשמור את הפרה, וד"ה ולשמור הזרעים] וזה"ל [נדרים לו. ד"ה לשמור הפרה וד"ה את הזרעים], פרה אדומה וזרעים עומר, הוי חפצי שמים, לכ"ע שרי שאין האיסור רק משום "ממצוא חפצך" [ישעיה נ"ח, י"ג] והיושב בשעת מלאכה מחזי כשלוחו). אבל בנדון שעת מלאכה בצירת כרם או מלאכת ריחיים אין היתר לישראל, כמו שכתב הב"י מברייטא [עירובין לח:], דאסור לילך בשדהו לידע מה צריכה ע"ש,

אין לישראל לקבל דבר מאכל במכס שלא הובא מחוץ לתחום ואין בו חשש צידה ומחומר, משום "ממצוא חפצך" [ישעיה נ"ח, י"ג]. ומג"א ז"ל (סק"ך).

שם בהגה ויזהר שלא ישב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. כתב הרב ט"ז [סק"ז], יליף לה במרדכי [שבת סימן רמ"ז] מהא דאיתא סוף פרק בכל מערבין [עירובין לח:], לא יהלך אדם בתוך שדהו לידע מה היא צריכה. ונ"ל דאם אינו יושב שם אלא כדי לשמור את הגוי שלא יגנוב אלא יניח לתיבת המכס מותר, וראיה וכו'. יעוין עליו. ולע"ד הא מלתא צריכא רבא, דאזהריה דפרק בכל מערבין כתב הרב המגיד בפרק כ"ד [נה"ב], דההולך לגינתו בתוך התחום להחשיך לתלוש פירות מותר משום דלא מינכרא מלתא, ובההיא דלא יהלך אדם בתוך שדהו וכן ההולך לפתח המדינה שהמרחץ שם, מנכרא מלתא ואתי לידי חשד. עכ"ל. וא"כ בנדון דידן נמי איכא חשדא ואסור, דאע"ג דמטי ליה פסידא, פרהסיא כהאי גוונא לא התירו. גם הרב מג"א [סק"כ] כתב, דלאו דוקא כשהמכס הוא לישראל, אלא אפילו השכירו לגוי ואין לו עסק בכך אסור שלא יאמרו לצרכו הוא עושה.

ומה שהביא רביה [משבת קנא] שהשמירה מותר יש לחלק, דשאני הכא שמביא עצמו לידי חשד, ועוד דעד כאן לא הותר השמירה אלא לשמור ממנוא שבא כבר לידו כדי שלא יגנוב ממנו, כמו שכתב הרמב"ם פרק הנזכר (ד"ן ח'), אבל ממון זה אינו עתה ברשותו, ומחזור היום כדי שלמחר יגיע בידו, אין לך מצוא חפצך גדול מזה. ואין זה ענין להתנה עם חברו שמור לי פירות שבתחומך, דהוי כשומר בשלו כיון שע"ז נשמרים פירותיו שבתחום חברו. וכן ההיא דפרק הזהב [בבא מציעא נח.], שומר שמנאוהו גזברים של קדש לשמור ספיחי שביעית לעומר, דקאמר דאם הוא שכיר חודש שרי ליטול גם שכר שבת, התם נמי הוי ליה כשומר בשלו, דהא נתחייב באחריותו וברשותיה קאי, ועוד דהתם אפילו אם לא היה שומר בשלו מותר, שלא גרע מחפצי שמים דשרי, ובפרט דאי אפשר בלאו הכי (דלא היה רשאי להתנדב שומר חנם כדתנן ריש פ"ד דשקלים), ומשום חשד שיאמרו שכיר יום הוא ליכא, דהא כ"ע ידעי דגזברי הקדש השכירוהו. וכתב הש"ך (י"ד סימן קנ"א) [קמ"א] [סק"ז] דבתרי ליכא חשד, וגזברי הקדש שלשה היו כדתנן פ"ה דשקלים (משנה ב'), מה שאין כן הכא יש לאסור משום ממצוא חפצך ומשום חשד, ואפילו אם השכירו לגוי אם אין לו עסק עמו דאין שם ממצוא חפצך, מ"מ מידי חשד לא פלט. (נהר שלום – סק"ה)

שם בהגה ויזהר שלא ישב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. פירוש, אפילו אם יושב שם לשמור שלא יגנוב אסור, שהרואה אומר לצורכו הוא עושה, דלא כהרב ט"ז [סק"ז]. ומה שהביא רביה משמירת פירות [שבת קנא],

אוצר ההלכה

דאמירה לעכו"ם אסור לדבר מצוה לדין. ועל כרחק לומר דבזה שישמור את העכו"ם שלא יגנוב לא שייך אדם בהול וכו'. אלא לדעת המג"א [סק"ז] דכדי שלא ישתקע בידם חשוב דבר מצוה²⁰⁹, קשה, דא"כ אין בזה איסור משום ממצוא חפצך דחפצי שמים מותרין. ולכאורה מטעם זה כתב המג"א (סק"כ) טעם שלא יאמרו לצרכו הוא עושה. ואף דלא חששו במקום פסידא כהאי גוונא למראית עין כמו שכתב הרמ"א ז"ל, הפסד שלא יגנוב הוא הפסד מועט. אלא דאכתי קשה, כיון דלא הוא אלא מראית עין דשבות, דמי לשבות דשבות דמותר במקום מצוה דשלא ישתקע בידם. ולכן מכל זה היה נראה דהא דשלא ישתקע בידם לא חשוב דבר מצוה גמור ורק סניף הוי. ויתישב בזה הרבה ממה שיש להקשות בענין זה. אלא שהרב ז"ל (נש"ע הגר"ז [בסי"ב]) כתב דחשוב דבר מצוה. וצ"ע. ולדעת הב"ח בשו"ת (הישנות) סימן קמ"ו) דאיסור ממצוא חפצך התירו במקום הפסד, כל שכן שיקשה מכאן.

שם בהגה ויזהר שלא ישוב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. ה"ט"ז (סק"ז) הביא דהמרדכי [שבת סימן רמ"ז] יליף לה מהא דאמרין עירובין (דף ל"ח ע"ב), לא יהלך אדם בשדהו לידע מה היא צריכה. וכתב ה"ט"ז דמ"מ לישב שלא יגנוב מותר, ואין איסור לישב רק שהוא כדי לקבל ממנו חשבון, וראיה דמותר לשמור פרה ופירות. ע"כ. והפמ"ג הקשה, דלקמן סוף סימן ש"ז במג"א [סקל"ג] גבי גבינות, כתב בשם השלטי גבורים [עבודה זרה ז.], דמותר לישב אצל הגבינות שיעשה בהיתר משום דעדיין אינם שלו, משמע אבל לולי זה אסור לישב אצלו. ולי נראה דלק"מ, דבלאו הכי צריך להבין מה מדמה ה"ט"ז לשמירת פרה ופירות, דשם אין איסור כלל. ואך להבין דברי המרדכי דאין מדמה להא דלא ילך בתוך שדהו, דהתם הוא צורך חול. ואך פשוט דהמרדכי מדמה דכמו דהתם מפני שהוא אסור היום אסור לילך לידע וכו', והכא נמי כיון שהוא אסור בעצמו אסור לעיין כשהעכו"ם עושהו בשבילו, דלא עדיף ממלאכה שיעשה בחול, ולפ"ז שפיר כתב ה"ט"ז דבאינו רוצה לקבל חשבון אין זה דומה למלאכה שיעשה למחר, דכיון דאינו יושב רק לשמור שלא יגנוב, הוא רק כמו שמירה דפרה דיושב שלא יגזול. ופשוט. וא"כ לא דמי לגבינות, דהתם יושב כדי שיקנה והרי הקניה אסורה בשבת והוי לעסק איסור, כמו יושב לקבל חשבון, ולהכי הוצרך מטעם דעדיין לא קנאו. (גנזי חיים – סק"ט)

שם בהגה ויזהר שלא ישוב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. כתב בט"ז (סק"ז), דמותר להיות יושב ומשמר הגוי שלא יגנוב מעות המכס. כתב לי ידיד נפשי הרה"ג אב"ד ק"ק קריפטש שליט"א, וז"ל: עיין גמרא בבא מציעא (דף צ"ג ע"א) אי משמר כעושה מעשה דמי. ע"ש. ועיין שער אפרים (סימן ר"י) [ז.], ובשואל ומשיב רביעאה (ח"ג סימן צ"ב). ע"ש. ובתשובות מים חיים (רפפורט) סימן כ"ב [אות ח']

רק בשומר גוי כדברינו. אך לישב מרחוק נגד מקום שמביא הענבים כדי שיראה כניסתו לכפר שלא יגנוב דרך הליכתו מן הענבים, אין למחות, שאינו יושב אצלו, וגם (כשמירה) [בשמירה] לחוד דעדיף מטיול לכנס למרחץ שהוא עכ"פ בשביל דבר האסור בשבת הוי ממצוא חפצך, מה שאין כן שמירה דבר המותר ואצל גוי מחזי כשלוחו.

(מאורי אור חלק עוד למועד – דף קס"ח ע"א)

שם בהגה ויזהר שלא ישוב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. עיין בט"ז [סק"ז] שכתב דוקא דרך התעסקות, אבל לשמירה לחוד מותר. והביא ראיה מהך דשוכר את הפועל לשמור פרה ותינוק [בבא מציעא נח.]. ואין זה ראיה, דהרי ה"ט"ז בעצמו סימן תקפ"ה [סק"ז] הוכיח מזה דשכר שבת אף בצורכי מצוה אסור, דאם לא כן למה יאסור בשמירת פרה ותינוק לקבל שכר שבת. וא"כ איך הביא ראיה מזה להתיר שמירת הפועל, כיון דאין חשש איסור בדבר רק משום קרא "ממצוא חפצך" [ישעיה נ"ח, י"ג], דאסור לאדם לילך בתוך שדהו לראות מה היא צריכה [עירובין לח.]. וידוע דקיי"ל [שבת קג.] חפצין אסורים ולא חפצי מצוה, והדבר פשוט. ויותר נכון לפי מה שכתבתי לדחות דברי ה"ט"ז, דבאמת במקום מצוה ליכא איסורא בשכר שבת, ואמנם היינו כשאי אפשר בענין אחר, אבל במקום דאפשר להשיג פועל שישמור בחנם בודאי אסור ליתן לו שכר שבת, דהרי בנטילת השכר ליכא מצוה, דהרי אפשר שיעשה הדבר בחנם, ולזה קאמר אין נותנין לו שכר שבת. דבודאי אם אי אפשר להשיג פועל שישמור בחנם ואי אפשר באופן אחר בודאי שרי, דבלאו הכי פשיטא דלא העמידו חז"ל דבריהם במקום מצוה רבה, אבל כיון דהפועל אינו רשאי לקבל השכר לא יצא לקבל, והשמיענו ברייתא דיש איסור בזה, וא"כ לא קשיא מידי קושיית ה"ט"ז כאן גם כן, דגוף השמירה באמת צורך מצוה הוא ושרי, אלא דנטילת השכר שנוטל הפועל אין בזה צורך מצוה. וזה ברור. (ישועות יעקב – סק"י)

שם בהגה ויזהר שלא ישוב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. [הערת מהרש"ם: עיין בט"ז [סק"ז], ובמשבצות זהב רמז להמג"א סימן ש"ז [סקל"ג] בשם שלטי גבורים [עבודה זרה ז.]. ועיין בש"ך יו"ד (סימן קט"ו סק"כ) בשם אגודה [שבת סימן קצ"א] ותורת חטאת [כלל פ"א סימן א'] דמוכח כדעת ה"ט"ז]. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ב)

שם בהגה ויזהר שלא ישוב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. איסור זה מבואר במרדכי [שבת סימן רמ"ז] הובא בט"ז [סק"ז], שהוא משום "ממצוא חפצך" [ישעיה נ"ח, י"ג], עיין אליה רבה סוף סימן זה. ואי נימא דלדעת מהר"ם ז"ל התירו הכא שבות גמור מטעם אדם בהול וכו', על כרחק דשבות ממצוא חפצך חמור משבות דאמירה לעכו"ם. אלא שזה צ"ע, דהא שבות דממצוא חפצך הותר לדבר מצוה, ושבות

אוצר ההלכה

ולא יעמוד אצלם, ומי פתי יעשה זאת לאבד מעותיו, אלא ודאי דהנכרי שכר המכס, ומה שעולה דמי המכס בין רב או מעט הכל לנכרי, וישראל מקבל דבר קצוב, ועל כן אינו משגיח, כי יודע הוא כי לא לו יהיה הריוח וההפסד. אבל אם הוא של ישראל ושוכר העכו"ם בקבלנות, והיינו לכשתגבה כך וכך תקבל שכרו כך וכך, ודבר זה שרינן ג"כ מטעם פסידא, בזה אינו מזיק כל כך מה שיושב אצלו. והבן זה. (ישועות יעקב – סקי"א הראשון)

שמה) שם בהגה שלא ישב הישראל אצל הגוי בשבת
[סק"כ], דאף כשמשכיר לעכו"ם כל מה שיעלה הריוח והעכו"ם נותן לו דבר קצוב, מ"מ אסור לישראל שישב שם. והנה לפי"ז היה להם להפוסקים למינקט הך דינא דלא ישב בגוונא דמשכיר לעכו"ם ריוח של כל השבתות דהוא רבונא טפי. ואמנם אחר העיון ה"א [הייתי אומר] דיותר יש להתיר כששייך כל הריוח לישראל וקבלנות העכו"ם הוא בקציצה כשתגבה כך וכך אתן לך מכל מאה, דבזה אם לא יעמוד ישראל אצלו (ו)יבוא לידי פסידא. אבל השכיר לעכו"ם שכל מה שיעלה יהיה הכל לנכרי בין רב או מעט, והנכרי נותן בעד זה דבר קצוב לישראל, אין כאן פסידא לישראל. והדבר ברור כשמש.

(ישועות יעקב – סקי"א השני)

שמה) שם במלאכתו וכו'. מה שכתב המג"א (בסוף סק"כ) דאם הישראל מקבל דבר מאכל במכס שלא הובא מחוץ לתחום ואין בו חשש צידה ומחומר נראה לי דאסור משום ממצוא חפצך. ע"כ. לכאורה קשה למה אין בזה איסור משום שכר שבת. והרבה נצטערתי בזה. וכעת מצאתי להקני המנורה [סקי"ז] שכתב כן. אבל נתיישבתי וראיתי שדבר זה צריך הבנה. דהנה במיני מאכל ומשקה שמותר למוכרם בשבת כמו שיתבאר בסימן שכ"ג, מותר לקבל המעות אחר שבת ואין זה מיקרי שכר שבת. ועד כאן לא פליגי רבה ורב יוסף (שבת) ב"ד קמ"ח ע"ב) אלא אי ניתנה לתבוע בבית דין, ואנן קיימא לן דניתנה לתבוע, אבל משום שכר שבת אין בו. ועל כרחך דשכר שבת לא מיקרי אלא כשהגוף של המשכיר ונוטל בעד הפירות ככל שכירות דעלמא, אבל כשלוקח מעות בעד הגוף זה מיקרי מכירה ואין בו משום שכר שבת אף שמרויח בזה. ולפי זה במכס שאין בו שום גוף, דכשנוטל המכס בעד הסחורה, היינו כאילו מכר לו המכס שהיה לו על זו הסחורה, ולא נשאר להמקבל שום דבר, אין בזה משום שכר שבת. והוא קרוב לסברת המג"א (סקי"ח), אלא דהמג"א חידש עוד דאף היכי שמשכיר המכס של כל יום השבת דדמי טפי לשכירות, מ"מ כתב דדמי לסחורה. ודו"ק בכל זה כי היא סברא ברורה. עיין סימן רמ"ה (סק"ג)²¹⁰.

(תהלה לדוד – סקי"א)

הביא ראייה מיומא (דף פ"ג ע"ב) דיתבי ר' מאיר ונטריה כולי יומא (שמר כיס מעות שלו בשבת). ע"ש. ולענ"ד יש לדחות ראייה זו כמובן. עכ"ל.

שדמו) שם בהגה ויזהר שלא ישב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. כתב הט"ז (סק"ז) וכו', אבל אם אינו יושב שם אלא כדי לשמור העכו"ם שלא יגנוב וכו' מותר, וראיה וכו'. עיין בבא מציעא (דף צ"ג ע"א) מחלוקת רב ושמואל אי משמר כעושה מעשה דמי או לא. ע"ש. ופסקינן שם כשמואל דלאו כעושה מעשה דמי. ויש ראייה לזה להט"ז כאן. ועיין עוד יומא (דף פ"ג ע"ב) אזיל ר' מאיר ונטריה כולי יומא דשבתא וכו'. ע"ש. ומבואר דמותר כהט"ז. ע"ש ותבין. (חדושי מהרי"ו)

שמה) שם בהגה ויזהר שלא ישב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. כתב בט"ז (סק"ז), וראיה ממה שאמרו [שבת קנא], שמור לי פירות שבתחומך. עיין בתשובת שואל ומשיב (מהדורא תליתאה (ח"א) [ח"ב] סימן קע"ז) מה שכתב לדחות ראייה זו וגם ראייה השניה. (מגיני חיים)

שמו) שם בהגה ויזהר שלא ישב הישראל אצל הגוי בשבת כשעוסק במלאכתו וכו'. כתב ט"ז (סק"א) [סק"ז], ותו ראייה בפרק הזהב (דף נ"ח ע"א) השוכר את הפועל לשמור את הפרה לשמור את התינוק לשמור הזרעים (ו)אין נותנים להם שכר שבת, הרי שעכ"פ עושה היתר בשמירה, רק שאין נותנין לו [שכר] על זה (בשבת) משום שכר שבת וכו'. [עכ"ל]. יעוין ברש"י בבא מציעא שם שפירש לשמור את הפרה היא הפרה האדומה, והתינוק לשריפת הפרה, והזרעים לעומר, כולם חפצי מצוה. ופירושו מוכרח שבאדם לא שייך דין שומרין, ומעתה אין ראייה לחפצי חול.

שמו) שם בהגה שלא ישב הישראל וכו'. בתשובה כתבתי במעשה שבא לידי, דאם משכיר כל ענין המכס לנכרי והאיסור משום מראית עין, יש להחמיר יותר שלא ישב ישראל אצלו שיקבל לידו במוצאי שבת תיכף המעות. וטעמא דידי דבאמת יש מראית עין שיאמרו ששכר הנכרי שיעשה מלאכתו, אלא דמטעם פסידא שרינן לה, וחזינן דלא התירו שיעמוד (שיהודי) [היהודי] דזה לא חשוב פסידא כל כך. ובפרט אם באמת כל ענין המכס והריוח שייך לנכרי. ולענין מראית עין אין חשש בזה כל כך שיאמרו שכל הריוח של הישראל והעכו"ם הוא אצלו שכר יום, דמהיכא תיתי יחשבו כן, והרי חז"ל אמרו [בבא מציעא כ"ט:] הרוצה לאבד מעותיו ישכור פועלים

באר הגולה

רמז. ישראל וגוי שותפין איך יתנהגו בשבת. ובו י' פנים:

א. עבודה זרה כ"ב
[ע"א]
שם
בתוספות [ד"ה לא;
טור בדעת הרמב"ם
הלכות שבת פ"ו
הי"ז; רא"ש שם
פ"א סימן כ"ד;
סמ"ג לאוין ס"ה דף
כ"א ע"ד]:
א. תוספתא דמאי
פ"ו הלכה י"ג:
ב. הרא"ש שם
[רבנו ירוחם נ"ב
חי"ב דף פ"ב ע"ג;
סמ"ג
שם]:
ב. רמב"ם שם: ב"ב. בעיא דלא איפשטא שם ולחומרא; רמב"ם שם; מגיד משנה שם בשם המפרשים; ר"ן שם [ו: ד"ה ומהא] בדעת הרי"ף: ג. הרמב"ם שם בפ"ו [הלכה י"ח]:

א' ישראל וגוי שיש להם שדה או תנור או א' מרחץ או ב' רחיים של מים בשותפות ב' או שהם שותפין בחנות בסחורה, אם התנו מתחלה בשעה שבאו להשתתף שיהיה שכר השבת לגוי לבדו אם מעט ואם הרבה, ושכר יום אחר כנגד יום השבת לישראל לבדו מותר. ב' ואם לא התנו בתחלה, כשיבואו לחלוק נוטל הגוי שכר השבתות כולם והשאר חולקים אותו, ואם לא היה שכר השבת ידוע יטול הגוי לבדו שביעית השכר וחולקים השאר: הגה ויש מתירין השכר דיעבד אפילו לא התנו וחלקו סתם (הרא"ש פ"ק דעבודה זרה [סימן כ"ה] ורבנו ירוחם [נ"ז] ח"ב [דף פ"ב סעיף ז]), ונראה לי דהפסד גדול יש לסמוך עליהו. ויש אומרים שכל זה לא מייירי אלא בשותפות שכל אחד עוסק בזמנו (צ"ח יוסף), אלא בששניהם עוסקים צידד כל ימי החול וצצצת עסק הגוי לצדו מותר לחלוק עמו כל השכר, דגוי אדעתיה דנפשיה קא עבד ואין ישראל נהנה צמלכמו צצצת כיון שאין המלאכה מוטלת עליו לעשות, ומכל מקום לא יטול שכר שצת אלא צהצלה עם שאר הימים (ר"ן פ"ק דעבודה זרה [ו: ד"ה ומהא] וסוף פרק כל כתיבי [שצת מו: ד"ה וישראל]):

אוצר ההלכה

לפי שחלק ישראל מתעלה ומתרבה באותו מלאכה שעושה הגוי בשבת, אבל בתנור ומרחץ אין חלק ישראל מתעלה, שהרי הגוי נוטל לעצמו כולו, וזה הוא היה באמת סברת הר"י [עבודה זרה כב. תוד"ה לא] להתיר, אבל חזר והורה לר"ת שזה ג"כ אסור, משום דהוי כאילו מעמיד פועל בידים ביום השבת.

ומה שכתב המג"א (בס"א), וא"כ אם הם אין עושין כלום רק שהעכו"ם מסיק בתנור וכו', פירוש, אם הם בעצמן אין עושין כלום, רק שאנשים אחרים אופין בעצמן בתנור של השותפין ונותן להם סך מה בשכרם, יכול ישראל לקבל מהם שכרו המגיע לו ובלבד שיהיה בהבלעה, דהא לא מתחזי כשלוחו של ישראל, דהעכו"ם העושין אדעתייהו דנפשיהו עבדי, וכדאיתא בסימן רמ"ג [ס"א בהגה], אלא דשם אסור מפני מראית העין, וכאן ליכא מראית העין, דאל"כ אפילו התנו אסור. זה הוא כוונתו מה שמסיים דאל"כ אפילו התנו אסור, משום מראית העין, אלא ודאי מייירי במקום דליכא מראית העין. וק"ל. ובספרים שלפנינו כתוב אפילו התנור אסור, והוא ט"ס. וק"ל. (בגדי ישע)

ג) שם ישראל וגוי שותפין וכו'. [הערת מהרש"ם: עיין שו"ת פאר הדור להרמב"ם (סימן קכ"ו), דגם אם הכלים של ישראל לבד שרי. ועיין בכל בו בשו"ת שבסופו [דף ק"ח ע"א] בשם רב יוסף גאון, דאסור לישראל לעשות הערמה עם גוי שותפו, שימכור לו בהמתו או מקח שבחנותו שיעשה העכו"ם מלאכה בשבת, ואחר שבת יחזור ויקנה, דכיון דהערמה הוא אסור עד דנפיק ישראל מההוא בהמה או מקח לגמרי. ע"ש. וגם בתשובות מהר"ם אלשקר (סימן מ"ב) הביא מתשובת רב יוסף גאון הנ"ל. ואולי סבירא ליה דמלאכה ע"י עכו"ם מן התורה אסור, כמו שכתבתי לעיל סוף סימן רמ"ג [סק"ט] בשם כמה

פנימי

א) פנימי א' ישראל וגוי וכו'. כתב הטור (דף קנ"ט עמוד ראשון שיטה א'), ישראל ונכרי שקבלו שדה בשותפות וכו'. נ"ב: עיין במה שכתב רבנו בעל הטורים ז"ל בסימן ת"ן, שאלה לרש"י, ישראל ונכרי וכו'. ועיין במה שכתבתי בסימן ש"ז ([הגב"י] דף ר"א עמוד ג' שיטה מ"ז) בסייעתא דשמיא. (כנסת הגדולה – הגה"ט)

ב) שם ישראל וגוי וכו'. ישראל ונכרי שקבלו שדה בשותפות, לא יאמר ישראל לעכו"ם טול חלקך בשבת ואני בחול [עבודה זרה כב.], דלא דמי למשכיר שדה לעכו"ם דשרי, דהתם כל עבודת השדה על העכו"ם רמיא, אבל הכא על ישראל נמי רמיא והוי כמעמיד פועל. ואם התנה מתחלה מותר, דהוי כאילו אומר שאין שותפות על יום השבת ועל יום ראשון. ואם באו לחשבון אסור, פירש רש"י אלא התנו קאי, אבל בהתנו הכל שרי. וכן פסק הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ז]. אבל הראב"ד [בחדושי לעבודה זרה שם ד"ה ואם באו] כתב, דאחתנו קאי, דאפילו בהתנו אם באו אח"כ לחשבון, איגלאי מלתא דהערמה בעלמא היתה. פירש הב"ח [אות א'] דוקא התנו, שאמר אתה נטלת ביום השבת מאה ואני ביום ראשון תשעים מלא לי, זה הוא אסור אפילו בהתנו, אבל אם באו לחשבון בסתמא וחלקו בסתמא, אפילו הראב"ד מודה דשרי. ואח"כ בעי בגמרא קבלו סתמא וחילקו סתמא, שלא אמרו מידי בשעת הקבלה, וכן בשעת חלוקה חלקו סתמא בשוה, והוא אבעיא דלא איפשטא, ופסק הרא"ש [סימן כ"ה] להקל דשרי, והרמב"ם [שם] פסק להחמיר דזה ג"כ אסור. עכ"ל הגמרא עם פירושים.

ועתה נבוא לבאר דברי הש"ע, ואע"ג דיש לחלק בין שדה לתנור וריחים, דבשדה דין הוא שיהיה אסור בלא התנו,

אוצר ההלכה

ישראל וגוי שקבלו שדה (ושותפו) [בשותפות], והרמב"ם השוה דין המשתתף עם דין הבריייתא, והיה לו לכתוב תחלה דין הבריייתא ואח"כ היה לו לכתוב וכן המשתתף, כדרכו בכל המקומות שבתחלה מביא דין התלמוד ואח"כ דין הנלמד ממנו. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ב)

(ח) שם ישראל וגוי שיש להם שדה וכו' אם התנו מתחלה וכו' שיהיה שכן השבת לגוי לבדו וכו'. כתב הבאה"ט (סק"א), דע ההיתר גמור הוא וכו' שיתנו מתחלה וכו'. עיין מג"א [סק"ב], דבשדה צריך לומר תעמול אתה לזרוע ולחרוש בשבת ותטול בשעת קצירה כנגד עמלך בשבת, ואני אעמול בחול ואקח כנגדו בחול. עכ"ל. דבשדה אין ריוח כל יום ידוע. מחצית השקל. (באר יעקב – קרויזר – סק"א)

(ט) שם ישראל וגוי שיש להם שדה וכו' אם התנו מתחלה וכו' שיהיה שכן השבת לגוי לבדו וכו'. כתב ב"י, ותטול בשעת קצירה או בצירה כנגד עמלך בשבת. נ"ב: לכאורה אינו מובן, דכיון שהגוי עובד ביום השבת לבדו, והישראל לוקח עבודתו יום אחד כנגדו, א"כ מהו ההפרש שיפול ביניהם שיצטרך לומר תטול כנגד עבודתך. ואפשר דר"ל שאולי אחד מהם לא יעבוד את יומו שלם. (זכר אליהו – סימן ז')

(י) שם ישראל וגוי שיש להם שדה וכו' אם התנו מתחלה וכו' שיהיה שכן השבת לגוי לבדו וכו'. כתב ב"י (ד"ה ישראל ועכו"ם שקבלו וכו'), וטול חלקך בשבת ואני בחול, כלומר תעמול לזרוע ולחרוש בשבת ותטול בשעת קצירה או בצירה כנגד עמלך בשבת, ואני או שלוחי אטרח לעשות כן בחול כדי ליטול בשעת קצירה וכו' כנגד יום שלי כו'. וכתוב עוד בספר התרומה [סימן קמ"ז], אבל אם העכו"ם נכנס בשדה לחרוש ולזרוע חלקו של ישראל למחצה לשליש ולרביע, מותר דאריסותיה קעביד. ופשוט הוא, וכבר נתבאר בסימן רמ"ג. עכ"ל. והנה אם נפרש דדין שדה דעלמא קמ"ל, והיינו הא דאמרינן בפרק קמא דעבודה זרה (דף כ"א ע"ב), דשדה שרי משום דאריס אריסותיה קעביד, א"כ ודאי שזה פשוט ומאי קמשמע לן בספר התרומה דין זה, וגם אינו נופל מה שכתב לחרוש ולזרוע חלקו של ישראל, דהא כל השדה היא של הישראל. ואם בא רק להסביר ולחלק בין אריסות לגוונא דידן דהיינו אריסות דעלמא, א"כ הוה ליה למימר, ולא דמי לעכו"ם שנכנס לשדה באריסות וכו'. ולפיכך נראה לי דיש כאן דין מחודש ולא הוי פשוט כל כך, דקמשמע לן בספר התרומה, דבישראל ועכו"ם שקבלו שדה דאסור לומר טול (חלקי) [חלקך] בשבת ואני בחול, היינו דוקא אם העכו"ם נוטל כל חלקו של שבת והישראל כל חלקו בחול, אבל אם הישראל נותן לעכו"ם מהמגיע לחלקו מחצה או שלישי או רביע, נמצא דמה שהעכו"ם [נוטל] אין זה בשכר מה שהישראל נותן לו ממה שהוא עמל בחול, אלא שהוא נותן לעכו"ם את חלקו באריסות, וקמ"ל דלא נימא דאריסות מהניא אלא כשבעל השדה מוסר לו את האריסות, מה שאין כן היכא דהאריס מוסר חלקו באריסות, הוה אמינא דהאריס השני הזה אינו אלא כפועל בעלמא, ולא מהניא מה

פוסקים, וסבירא ליה דהערמה בדאורייתא אסור. ואולי לא מיירי במקום הפסד מרובה, כדמוכח בירושלמי (פ"ג דפסחים ה"ג), דבשביל לחוס על ממון ישראל התירו הערמה. ועיין ירושלמי (פ"ד דיבמות ה"ב בסופו), רבי טרפון מערים וקידש שלש מאות נשים להאכילן תרומה בשנת רעבון. ובתשובה [שו"ת מהרש"ם ח"ו סימן י"ב] הארכת י ואכ"מ]. (ארחות חיים – ספינקא – סק"א)

(ד) שם ישראל וגוי וכו' שהם שותפין בחנות וכו'. נראה רמז מאמרם [קדושין פב.] כשר שבטבחים שותפו של עמלק. משום דטבח שכיח הזיקא, בשבת רוב גוים קונים הרבה על יום אידם, ואדם כשר שבהם ושומר שבת שלא למכור אפילו ע"י גוי, יעשה שותפות ושרי כדינא דהכא, ונקט עמלק גימטריא קונה גוים טבח עם הכולל. (מאורי אור חלק קן טהור – דף קס"ה ע"א)

(ה) שם ישראל וגוי וכו' שהם שותפין בחנות וכו'. בסימן זה נתגלה באיזה אופן מותר לישראל לפתוח חנותו בשבת על ידי שותפות עם נכרי, ואע"פ שמצד הדין הדבר הוא כשר וישר, אפילו הכי יש לימנע מזה, כי כל זמן שהחנות של הישראל היא סוגרת ומסוגרת ביום השבת, גם כל משרתיו היהודים המדקדקים בכל ענייני שבת יש להם מקום לשבות בו ולנוח בו בשבת. אבל אם הישראל משתתף עם הנכרי, הרבה פעמים החנות יהיה פתוח ביום השבת מכאן ולהבא, ולכן המשרתים אשר היו לפניו באותה חנות לא יוכלו עוד לשרת שם, כי הנכרי בודאי ומסתמא רוצה שכל המשרתים עושים מלאכתו ביום השבת, ועל ידי זה הנסיון ליראים ולשלמים בעבודת השם יהיה גדול מאד, והשם מציל אותם כדי שלא יהיה קל בעיניהם לחלל השבת. ואם יהיה כזאת בכמה חנויות של ישראלים שמשתתפים עם הנכרים, יהיה גם הנסיון הלך וגדול למשרתים המדקדקים, ובמיעוט השנים לא יהיה להן עוד מקום שיוכלו לשבות בו ביום השבת. ומשום הכי בזמן הזה שישנן כמה דחוקים וקשות בענין שמירת שבת, יזהרו הרבנים ולא יעשו לישראל נקל ביותר להשתתף עם הנכרי, אלא ישימו עיניהם על התנאי בשותפות זה, שהנכרי נוטל חובה על שכמו שבחנותו ישמרו עוד כמה משרתים ישראלים את השבת. (זכרון יוסף צבי)

(ו) שם ישראל וגוי שיש להם שדה וכו' בשותפות. כתב הטור (דף קנ"ט ע"ב שיטה ה'), וכן יראה דעת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ז] שכתב, המשתתף עם הגוי וכו'. נ"ב: אמר המאסף, אע"פ שדברי הרמב"ם הם כשנשתתפו במעותיהם, ואין קבלה מאחר, שהוא נדון ר"י ור"ת ז"ל, מדקאמר המשתתף עם הגוי ולא קאמר ישראל וגוי שקבלו מלאכה או סחורה, אפילו הכי מביא ראיה מדברי הרמב"ם לדין ר"י ור"ת, מפני שהרמב"ם השווה בפרק הנזכר, שכתב המשתתף וכו' וכן אם קבלו שדה בשותפות דין אחד הוא וכו'. (שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"א)

(ז) שם ישראל וגוי שיש להם שדה וכו' בשותפות. כתב ב"י (שיטה נ"ב), וכן אם קבלו שדה בשותפות וכו'. נ"ב: קצת קשה, דהרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ז] תלי תניא בדלא תניא, דבבריייתא [עבודה זרה כב.] לא הוזכר דין דהמשתתף, אלא דין

אוצר ההלכה

ישראל אחד בחובו תנור אחד מנכרי וכו', ולא התנו וכו', והיה ר"י רוצה לומר דמותר, דלא דמי לשדה דהכא, דגבי שדה חלק הישראל משביח אף בחול במה שהנכרי טורח בשבת, אבל בתנור אינו משביח כלל במה שהעכו"ם עושה בו בשבת וכו', ואף שלא התנו בתחלה. ולא הודה לו ר"ת לזה, ונראה לו דאין לחלק בין תנור לשדה, דאע"פ שאינו משביח וכו', מ"מ הוי כאילו מעמיד פועל בידים. ונראה לה"ר אלחנן, דבתנור אפילו התנו מתחלה לא יועיל וכו'.

והנה מה שדקדק רש"י ז"ל בלשונו באריסות, יש לומר שיסבור כר"י, דבתנור כיון דאין מתרבה חלק הישראל במה שהנכרי עובד בשבת, לכן מותר אפילו לא התנו, א"כ גבי שדה כהאי גוונא היכא שקבלו בקבולת, דהיינו שכל התבואה והפירות יטול בעל השדה, והוא יתן להם בעד פעולתם שכר קצוב, יהיה דינו כתנור לשיטת הר"י. אמנם יש לדחות, דאף אם נאמר דקאי בקבולת, מ"מ לא דמי שדה לתנור, דעכ"פ מרויח הישראל בהא דעשה בה הנכרי בשבת שלא יצטרך הוא לעבוד עבודה בחול, משא"כ בתנור דלא שייך זה (עיין לעיל סימן רמ"ג (סק"ג) [סק"ב] במג"א החילוק בין מרחץ לשדה לאיסורא). והא דפרש"י ז"ל באריסות, אפשר דסבר כשיטת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ב-ה"ד], מובא לעיל סימן רמ"ד, ועיין לעיל סימן רמ"ג [במג"א] (סק"ב) והמחצית השקל שם, דקבולת בשדה אסור, וז"ל [מחצית השקל]: מ"מ אחרי החקירה שאינו באריסות לא יתלו בקבלנות וכו', יתלו שהוא שכיר יום ושלוחו של ישראל. ע"ש.

אולם לכאורה הכא לא שייך זה, דלמה יתלו יותר שהישראל הוא הבעה"ב והנכרי שכירו, הלא קבלוהו שניהם ביחד, ואין דומה להא דלעיל דשם הוא באמת הישראל הבעה"ב, אם לא באופן שהישראל יעשה כל ימי החול והעכו"ם רק בשבת, בזה אפשר יש לגזור שיחשבו שהישראל הוא הבעה"ב מפני שהוא שם יותר.

אמנם יש ליישב באופן אחר, דבאמת יסבור רש"י ז"ל כהרמב"ם ז"ל וכנזכר, ומה שהקשינו דכאן לא שייך המראית עין, יש לומר דהמראית עין אינו בשביל הישראל, שקבלו יחד, אלא משום דכאן נשנה סתם שקבלו, ויוכל היות או מעכו"ם או מישראל, לכן פירש באריסות בשביל הישראל הראשון שקבלו ממנו. (זרע יעקב – זלזניק)

יד) שם או תנור. כתב מג"א (סוף סק"ג), וכל זה במקום שמותר להשכיר תנור וכו'. קאי אזה שכתב בשם התוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא], שאין לאינו יהודי חלק בתנור, וא"כ אסור משום מראית עין כמו שכתוב לעיל סימן רמ"ג [ס"א], אם לא על הדרך שנתבאר שם ס"ב. אבל אם יש לאינו יהודי חלק בו, אין בו משום מראית עין כלל, כמ"ש לעיל (בסק"א) ובסמך (סק"ה). (חדושי מוהרמ"ז)

שנותן לו למחצה או לשליש, קמ"ל דמהני. ועיין בהגה ס"ג, ודוק². (אמת ליעקב)

יא) שם ישראל וגוי שיש להם שדה או תנור וכו' בשותפות וכו'. הנה בש"ע אין מבואר רק בהתנו מתחלה מותר, דאין מוטל על הישראל לעבוד בשבת, ובלא התנו אסור כיון דמוטל על ישראל לעבוד ביום השבת והעכו"ם מניח לו ליטול חלקו יום אחד מימי החול, א"כ העכו"ם עובד שבת בשליחות ישראל. אכן זה אינו מבואר באם הישראל עובד יום אחד בחול, כמו בזמנינו דהעכו"ם אין עובדין יום הראשון, ואומר לו הישראל כיון שאינך רוצה לעבוד יום זה לא אתן לך חלק מזה, והעכו"ם עובד יום השבת ואינו נותן לישראל ג"כ, ולכאורה היה נראה פשוט דבזה אין כאן איסור, דהרי אין עכו"ם שליחו כלל, ואם היה רוצה העכו"ם לעבוד ביום החול עם הישראל, היה נותן לו חלקו גם מיום זה, וגם היה העכו"ם נוטל חלק של יום השבת, א"כ מה שליחות יש כאן.

ואך לכאורה היה אפשר לומר, כיון דהשכר שמקבל הישראל אינו שכר פעולה לבד, רק מעורב שכר פעולה עם שכר התנור, ואם היו באין לפנינו לדין, היינו אומרים שהישראל נוטל כל הרייח, על כרחך הוא משום דהעכו"ם נוטל רייח של יום השבת כולו, וא"כ נימא ג"כ דאסור. אך זה אינו, דהא שכר התנור אין שייך בזה איסור שליחות. ואי דהישראל אסור לקבל שכר התנור בשבת, הוא רק משום שכר שבת דאסור, וא"כ כאן אינו נוטל שכר של יום השבת. ואי דבשביל שכר של יום השבת הוא נוטל יום אחר והוי שכר שבת, נראה דגם זה אין שום איסור, דאין לך הבלעה יותר מזה, חוץ דאינו שכר ידוע של שבת, בלא"ה הוא מעורב בהבלעה עם שכר הפעולה. ויש מקום לפלפל בזה בענין הנהו שתלי דערלה [עבודה זרה כב.], אך מהנראה כי גם זה אסור במשמעות הפוסקים. (גנזי חיים – סק"א)

יב) שם ישראל וגוי שיש להם שדה או תנור וכו' אם התנו מתחלה. עיין בספר שני המאורות בתשובות אדרת אליהו להרב מהר"א קובו ז"ל (סימן א'), פלפול עצום בדין זה ובבירור כל הסברות כדרכו דרך הקדש. (פתח הדבר ח"ג – סק"א)

יג) שם שדה או תנור. כתב במג"א (סק"א), תנור, אע"פ שאין חלק הישראל מתרבה כשעושה האיני יהודי כמו בשדה, אפילו הכי אסור וכו'. עכ"ל המג"א. מקור דין זה הוא מש"ס עבודה זרה (דף כ"ב ע"א) שם, ישראל ונכרי שקבלו שדה בשותפות, לא יאמר ישראל לנכרי טול חלקך בשבת ואני בחול, ואם התנו בתחלה מותר. ופרש"י ז"ל שם וז"ל: שקבלו שדה באריסותן מבעה"ב, ומשקבלוהו הוטלה על שניהם לעבוד בה ביחד. עכ"ל רש"י ז"ל שם. ודין התנור הוא שם בתוספות (ד"ה לא יאמר לו ישראל לנכרי) וז"ל: מעשה כך היה בימי ר"ת, שגבה

אוצר ההלכה

(יח) שם או תנור וכו'. כתב במג"א (סק"א), תנור וכו', וא"כ אם הם אין עושין כלום. ר"ל בעלי התנור אין אופין ומסיקין, רק מי שהעיסה שלו הוא מסיק התנור ואופה בו. ומה שכתב, רק שהנכרי מסיק, משום דהא מיירי בשבת וישראל ודאי אינו אופה ומסיק באותו יום: אלא נכרי שהעיסה שלו. כן כתב המחצית השקל. ועיין מג"א (סק"ח).

(יט) שם או תנור וכו'. כתב מג"א (סק"א), רק שהעכו"ם מסיק התנור. ר"ל השוכר. (זכרון אברהם)

(כ) שם או תנור וכו'. כתב המג"א (סק"א), אם אין עושין כלום, רק שהעכו"ם מסיק התנור ואופין בו ונותנין שכירות, אע"ג דהישראל אסור לקבל השכירות משום שכר שבת, מ"מ רשאי לחלוק סתם בהבלעה. ע"כ. ולכאורה הא גוף קבלת השכירות אסור, ולא מבעיא אם הוא מעות, אלא אפילו דבר מאכל שאין בו שום איסור, אסור משום ממצוא חפץ, כמו שכתב המג"א סוס"י (רמ"ג) [רמ"ד], וא"כ הוי כמעמיד פועל לאיסור זה. ואין לומר דלא חיישינן לאיסור מעמיד פועל אלא באיסור דאורייתא, דהא אפילו בנותן מעות להתעסק אסור, כמו שכתב רב שרירא גאון [תשובות הגאונים (ליק) סימן ס"ח], וכמבואר ברמ"א ז"ל (סעיף ד'). אלא דלפי מה שכתב המג"א בסימן רמ"ד (סק"ז), דשבות דשבות במקום שלא ישתקע בידם מותר לקבל, על כרחך הא דרב שרירא גאון צריך לומר דמיירי בעושה איסור דאורייתא, וכל זה צ"ע, עיין מה שכתבתי שם (סק"י).⁴

(תהלה לדוד – סק"א)

(כא) שם או תנור וכו'. כתב הבאה"ט (סק"א), אם הם אין עושין כלום וכו', אע"ג דהישראל אסור לקבל השכירות וכו', מ"מ רשאי לחלוק סתם בהבלעה. [ע"כ]. אם לא אמר לנכרי שיקבל השכר בשבת והוא יקבל ביום אחר, אלא הגוי מעצמו התעסק לקבל השכר ואח"כ נתרצה מאליו לחלוק כל השכר בשוה [ומותר לדברי הכל]. תניא [ש"ע הגר"ז ס"ז]. וצ"ע ממה נפשך, אי מיירי שכל אחד עוסק לקבל השכר ביומו, אמאי לא הוי כמעמיד פועל, דכיון דהישראל אסור לקבל, אסור לעכו"ם לקבל בשבילו, כמו שכתבתי לעיל סימן רמ"ג [סק"ה]⁵ בשם תניא [סימן רמ"ג ס"ג]. ואם מיירי ששניהם עוסקים ביחד, א"כ גם אם הם בעצמן צריכין להתעסק מותר, כמו שכתב רמ"א. ואפשר דכאן אפילו כל אחד עוסק ביומו, מ"מ כיון שאין דרך להקפיד אם ביום אחד אין חברו יכול לקבל, ובכחאי גוונא אין יכול לתבוע שכר טרחא כמבואר בחו"מ, אין זה כמעמיד פועל.

(באר יעקב – קרויזר – סק"א)

(כב) שם או תנור וכו'. עיין מג"א (סק"א), דאם הם אין עושין כלום, רק דכל הרוצה לאפות מסיק בעצמו ונותן שכר, אף דהישראל אסור לקבל השכירות משום שכר שבת, מ"מ יכול לחלוק אח"כ סתם, דהוי שכר שבת בהבלעה. ולכאורה הסברא

(יז) שם או תנור. כתב מג"א (סוף סק"ג), וכל זה במקום שמותר להשכיר תנור כו'. נ"ב: ועיין סימן רמ"ג (סק"ג), וצ"ע שהוא סתירה לכאורה. וצ"ע.

(יז) שם או תנור וכו'. וכתב המג"א (בסק"א) וז"ל: וא"כ אם הם אין עושין כלום, רק שהעכו"ם מסיק התנור ואופין בו ונותנין שכירות, אע"ג דהישראל אסור לקבל השכירות משום שכר שבת, מ"מ רשאי לחלוק סתם בהבלעה, כמו שכתב ב"י סוף סימן זה בשם ריב"ש [סימן קנ"א]. עכ"ל. ולפום הסברא הדין דין אמת, כיון דאין כאן איסור משום מעמיד פועל, רק משום שכר שבת, מותר בהבלעה, וחלוקת סתם מיקרי בהבלעה, כדמוכח ממה שכתב הב"י בסוף הסימן בשם הריב"ש. אבל היכא דאסור משום מעמיד פועל, בזה לא שייך היתר הבלעה כלל, א"כ גם חלוקת סתם אסור.

אבל קשה לפ"ז הסוגיא דסוף פרק קמא דעבודה זרה [כב], דאמרינן התם: תא שמע, אם התנו מתחלה מותר, הא סתמא אסור. וכתבו שם התוספות [ד"ה ת"ש] וז"ל: וא"ת לידוק מרישא, וי"ל דאיכא למימר דהוא הדין סתמא, אלא משום דבעי למיתני סיפא ואם התנו מתחלה מותר אע"פ (שהתנו) [שהתנה] לו כך בפירוש. עכ"ל. ופירש מהרש"א דבריהם, דלעולם סתמא אסור, והא דקתני האי לישנא (ו)לא יאמר וכו', דאי לא הוה קתני אלא ואם התנו בלחוד, לא הוה שרינן אלא בשלא התנו בפירוש טול שבת נגד חול, אלא שאמר לו מתחלה טול ימים נגד ימים, ומבליע לנכרי השבת בחלקו. ע"ש. ולסברת הפוסקים הנ"ל זה ליתא, כיון דאמרינן דסתמא אסור, על כרחך לא מהני כאן היתר הבלעה, דאל"כ הא סתמא הבלעה מיקרי, וכן הוא בדין דלא מהני כאן הבלעה, כיון דיש כאן איסור משום דמעמיד פועל, א"כ האיך סלקא דעתך לומר הא דקתני אם התנו היינו טול ימים נגד ימים, ומותר משום הבלעה, הא סתמא אסור אע"פ שהיא הבלעה. ועיין במה שאכתוב בסמוך בס"ק שאח"ז⁶ בס"ד. (אותות השמים – דרישת ארי – סק"א)

(יז) שם או תנור וכו'. נ"ב: אע"ג שאין חלק הישראל מתרבה כשעושה הגוי בשבת כמו שדה, אפילו הכי אסור, דהוי כאילו מעמיד פועל בידים על חצי היום המוטל עליו. תוספות עבודה זרה (דף כ"ב [ע"א ד"ה לא]). יע"ש. וכתב הרב מג"א ז"ל [סק"א], א"כ אם הם אין עושין כלום רק שהגוי מסיק התנור ואופין בו ונותנין שכירות, אע"ג דהישראל אסור לקבל השכירות, מ"מ רשאי לחלק סתם בהבלעה וכו'. יע"ש. ולפ"ק דהיינו דוקא כשעוסקים שניהם באמצע השבוע, אמנם אם עסיק כל חד יום אחד, א"כ היינו דין מרן, וכמבואר זה בדברי הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא]. ולפי זה לא ידעתי מאי חדית לן רב, שדין זה היינו דין מור"ם המבואר בהגהה שלפנינו. יע"ש. ועיין ב"ח (סוף סעיף ב'). יע"ש.

הערות וצינונים

3. נדפס לקמן אות מ"ח. 4. נדפס לעיל בסימן רמ"ד אות ש"מ"א. 5. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות פ"ז.

אוצר ההלכה

[בח"א סימן (פ"ג) (פ"ה)] סבירא ליה כרבנו אלחנן [שם כב. תוד"ה לא] והגהות אשרי ז"ל. (כנסת הגדולה – הגב"י)

(כו) שם תנור וכו' בשותפות. כתב המג"א [סק"ג], ונראה לי דהתוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא] והגהות אשרי [פ"ק סימן כ"ד] לא אסרו אלא כשאמר לו טול אתה בשבת וכו'. דמה שכתב [המג"א] לעיל כך וכך ימים [ו] שבת בכללם, הוא לשון הב"י בשם תוספות והגהות אשרי, אבל הם כתבו סתמא. ע"ש. (שמוש חכמים)

(כז) שם תנור וכו' בשותפות. כתב מרן ב"י ז"ל וז"ל: והיכא שגוף התנור של ישראל והאופה המסיקו נוטל חלקו בתנור, והיהודי נוטל כך וכך ימים והאופה נוטל כך וכך ימים, כתבו שם התוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא] בשם רבנו אלחנן ז"ל, דאפילו התנו מתחלה לא יעיל, כיון שכל התנור של ישראל, והוה ליה כמשכיר תנורו בשבת ואומר לעכו"ם טול שכר תנורי בשבת כשתסיקו לי בחול, ולא דמי לישראל ועכו"ם שלקחו שדה בשותפות שיש לעכו"ם חלק בגוף הקרקע. ומ"מ נראה מתוך דבריהם דלא סבירא להו כוותיה, דמאחר שכל אחד נוטל חלקו, כקיבלו בשותפות דמי אע"פ שאין לעכו"ם חלק בו. ולכן הרא"ש ושאר הפוסקים לא הזכירו דין זה, וזלתי בהגהות אשרי [שם פ"א סימן כ"ד] שכתב דאפילו התנו לא מהני, דלא שייך למימר שיהא קנוי לעכו"ם בשבת ולישראל ביום אחר בחול אם לא יקנה לעכו"ם חלק בתנור שיהיה לעולם שלו בשבת. עכ"ל.

וראיתי להרב מג"א (סק"ג) שחלק על מרן ב"י, וכתב וז"ל: דאדרבה, מדכתבו הרא"ש [שם] ורבנו ירוחם [גי"ב ח"י"ב דף פ"ב ע"ב], מעשה באחד שגבה חצי תנור בחובו, ולא כתבו כמו שכתבו התוספות שהיה נוטל האופה כך וכך ימים, א"כ שמע מינה דסבירא להו דבאופה לא מהני התנו, ולזה פירש בהגהות אשרי ואם אין וכו'. ונ"ל דהתוספות והגהות אשרי לא (אמרו) [אסרו] אלא כשאמר לו טול אתה בשבת, ר"ל של שבת לבדך, דהוה ליה כמשכיר תנורו בשבת על מנת שייסיק לו בחול ונוטל שכר שבת, דהוי כנותן לו מעות בשכר וכו', אבל לומר לאופה טול אתה שנים ושלשה ימים ואני שנים ושלשה ימים שרי, דהוי ליה שכר שבת בהבלעה, ובאופן זה התיר ר"ת [שם] להתנות, דלא כמו שכתב הרב ב"י שהתוספות חזרו מדבריהם דליתא. עכ"ל.

ולענ"ד עיקר כהבנת מרן ב"י דהתוספות לא סבירא להו הך דרבנו אלחנן ז"ל, שהרי התוספות שהביאו הך מעשה דגבה ישראל תנור מעכו"ם בחובו הביאוהו שהיה בימי ר"ת, ועל זה אמרו דר"י היה מתיר מטעם אחר, שרצה לחלק בין תנור לשדה, ור"ת לא הודה לו בזה, וסבירא ליה דשוין הם ואסירי בלא התנו, דמשמע דבהתנו מיהא לכולי עלמא מותר גם באותו מעשה דעליה קיימי. וכן במסקנא כתבו התוספות, דר"ת באותו מעשה

צ"ע, דבשלמא אם היה האופה מסיק התנור בימי החול ג"כ, ונותן שכר תנור של כל השבוע, הוי הבלעה, אבל כאן העכו"ם השותף הוא מקבל ריוח של השבת חצי בשביל ישראל, א"כ תיכף הוי שכר שבת, ומה מהני מה שהעכו"ם מקבלו. וצריך לומר כיון דהוא אינו מצוה שיתן לו, וגם אינו תובע שיתנו לו בשביל מה שאפה העכו"ם בשבת, והשותף בעצמו נותן לו בהבלעה, לכן מותר. ולפ"ז אסור לבוא עם שותפו לחשבון מה שנתנו המסיקין שיתן לו חצי, דא"כ ודאי הוי שכר שבת. וצ"ע. (גנזי חיים – סק"ב)

(כג) שם או תנור וכו'. כתב במג"א (סק"א), ואע"פ שאין חלק ישראל מתרבה ע"י שעושה העכו"ם בשבת, אפילו הכי אסור. תוספות (עבודה זרה דף כ"ב ע"א [ד"ה לא]) גבי מעשה דתנור, דמתחלה סבר הר"י להתיר בתנור אפילו אינו מתנה בתחלה, דבגמרא דמחלק בין התנה או לא איירי בשדה, והיה סבור הר"י לחלק ולהתיר בתנור אפילו אם לא התנה, והר"ת אסר משום דהוי כפועל לעשות בידים, והר"י הודה לו. והנה פה בדין זה יש משום שני איסורים, האחד משום שכר שבת, ועוד משום איסור מלאכת שבת. והר"י מתחלה לא עלה על דעתו משום דהוה כפועל שלו, רק משום שכר שבת, ועל זה רצה להתיר כיון דאין חלק הישראל משביח. ועל זה קאמר הר"ת דלא משום שכר שבת, אלא משום דהוי כפועל שעושה בשליחות הישראל. וא"כ כתב המג"א, היכא דאין האופה עושה כלום לא שייך דהוה כפועל, ורק משום שכר שבת, וזה מותר ע"י הבלעה כיון דמחלקין שכר ימים שלמים ג"כ.

שם מ"מ רשאי לחלוק סתם בהבלעה וכו'. שלא יאמר טול אתה רק שיתן לו שכר של השבוע. (אהל ברוך)

(כד) שם או תנור או מרחץ וכו'. מה שהוצרך לפרט תנור ומרחץ וריחיים, הוא לאפוקי מסברת ר"י ז"ל [עבודה זרה כב. תוד"ה לא] שהיה מתיר בתנור ודכוותיה, מטעם דסבירא ליה דלא אמרו אלא בשדה, לפי שחלק הישראל מתעלה ומתרבה באותה מלאכה שעושה העכו"ם בשבת, משא"כ בתנור וכיוצא בו שאין חלק ישראל מתעלה בכך, מותר לחלוק ולומר יהא שלי בחול ושלך בשבת. וחלק עליו רבנו תם ז"ל. וגם הוא חזר בו, מטעם דאע"פ שאינו משביח במלאכת שבת, מ"מ הוי כאילו מעמיד פועל בידים. עיין בתוספות [שם] והרא"ש ז"ל ספ"ק דמסכת עבודה זרה [סימן כ"ד], שהעלו כדעת ר"ת ז"ל לאסור, ולהצריך גם בתנור תנאי דומיא דשדה, וכפסק הש"ע. ובכוונת ר"י וטעמו, עיין בבית חדש [אות ב']. והיה צריך להתיישב בדבריו, אלא דכיון שאין הלכה כדעת ר"י ז"ל אין להאריך. (מטה יהודה – סק"ב)

(כה) שם תנור וכו' בשותפות. כתב ב"י (דף קנ"ט עמוד ד' שיטה ד'), ולכן הרא"ש והפוסקים לא הזכירו דין זה וזלתי בהגהות אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ד] וכו'. נ"ב: גם הרא"ם ז"ל

אוצר ההלכה

לפרש ולא לסתום, ועכ"פ היה לו לקצר ולכתוב דין בפני עצמו, ולא דרך מעשה לסתור דברי התוספות [שם] שכתבו המעשה בדרך אחר. אלא ודאי זה אינו, דהגירסא בתוספות היתה לפני הרא"ש חצי התנור ולכן כתב כך. ועל כרחק שכן הוא הגירסא הנכונה בתוספות, חדא מדכתבו והיה לו לאופה המסיק חלקו בתנור, והאיך היה לו חלק, כיון שכל התנור של ישראל, שגבה כולו בחובו. ותו, מה זה שכתבו ולא התנו מתחלה, איזו תחלה וסוף יש בזה, כיון שהתנור כולו של ישראל ואין לאופה שגר אפילו עבור שאופה בשביל ישראל, א"כ כל יומא תחלה הוא שיכול לסלק אותו ולומר עתה אני מתנה כך וכך אי מהני תנאה. ותו, דלכסוף כתבו התוספות באותו מעשה דתנור, צוה ר"ת לקבל החוב מן הנכרי ולחזור ולהלוות ולהתנות בתחלה. עכ"ל. ומאי הועיל בזה, כיון דסוף סוף כל התנור של ישראל, ואי לא סבירא להו כרבנו אלחנן, הרי ר"ת לא סבירא ליה כן, ואי סבירא ליה ומיירי בהבלעה כמו שכתב מג"א [שם], הכי הוה ליה למימר שיתנה בהבלעה ולמה לי החזרת המעות. אלא ודאי שגם בתוספות הגירסא חצי תנור אחד, ומעתה כל דבריהם נכונים.

ומה שכתב מג"א לחלק בין אמר ליה טול אתה בשבת וכו', כן הוא באמת למאן דסבירא ליה דמותר להשכיר התנור, אבל מדברי רבנו אלחנן נראה דאוסר להשכיר התנור, ואין הכרע גמור בדבריו. מיהו מה שכתב ובאופן זה התיר ר"ת, זה אינו, שהרי ר"ת הצריך לחזרת המעות ולא לעקירת השותפות, כמו שכתבתי לעיל. ונ"ל דלהכי לא הביא הרא"ש ושאר פוסקים הא דרבנו אלחנן, כיון דמסיק הרא"ש מיד אחר זה [סימן כ"ה] פלוגתת רב האי והרמב"ן [עבודה זרה כא: ד"ה אבל] בשכירות התנור, והסכים לדעת רב האי שמותר להשכיר התנור בהבלעה, לכן לא הוצרך לכתוב זה, דאין זה עדיף משכירות. ועל זה סמכו כל הפוסקים וסתמו הדברים. ולדינא הכי נראה כמו שחילק מג"א בין אם אמר לו טול אתה בשבת ובין אם אמר לו לכמה ימים דהוה כמו שכירות ממש. ע"ש. כן נראה לי נכון. (חמד משה – סק"א)

כט) שם תנור וכו' בשותפות. כתב במג"א (סק"ג) וז"ל: ואם אין לאופה נכרי חלק בתנור, אפילו אמר לו מתחלה טול לעצמך כך וכך ימים כו'. עכ"ל. נ"ב: ר"ל שהב"י הבין כן בדברי הגהות אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ד], אבל שם נזכר סתם התנור, והמג"א חולק על הב"י בסמוך.

עוד שם וז"ל: ונראה מתוך דבריהם וכו'. נ"ב: כתב הב"י וז"ל: ונראה מתוך דבריהם וכו'. כצ"ל.

שם דלא קי"ל כוותיה. נ"ב: פירוש כרבנו אלחנן שאוסר. עיין שם בב"י.

ל) שם תנור וכו' בשותפות. כתב הרב מג"א [סק"ג], ואם אין לאופה גוי חלק בתנור, אפילו אמר לו מתחלה טול אתה וכו' אסור. תוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא], והגהות אשרי

דתנור צוה לקבל החוב מן העכו"ם, ולחזור ולהלוות ולהתנות מתחילה. ע"כ. דמשמע דכשהתנו בתחלה, אפילו היה התנאי באופן שהיה באותו מעשה, שהעכו"ם יטול שגר השבת כנגד מה שמסיקו בחול, אעפ"כ מותר, דהא ר"ת לא בא לתקן באותו מעשה, אלא שהצריך להיות תנאי מעיקרא ולא הצריך דבר אחר. וסברת ה"ר אלחנן שהביאו התוספות, דאסר אפילו בהתנו מטעם דכיון שהתנור של ישראל הוא, לאו משום דסברי כוותיה, אלא כדי להוכיח משם דלא כר"י שמיקל בתנור לגמרי אפילו בהתנו. וא"כ הרא"ש ז"ל ודעמיה דלא הזכירו סברת הרב אלחנן ז"ל, בודאי דלא סבירא להו כוותיה, דמן הסתם לא שמעינן איסורא. ועוד, דילמד סתום מן המפורש, דכיון דהך מעשה דבימי ר"ת הוא עצמו המעשה הנזכר בדברי התוספות, והתם מיירי אפילו בשהוא של ישראל לבדו, ואעפ"כ כתבו דמהני תנאי, שמע מינה דלא שני לן בין תנור שהוא בשותפות בין תנור שהוא של ישראל לבדו, בכל ענין מהני תנאי דמעיקרא, ודלא כהרב מגן אברהם ז"ל אחר המחילה. ומה שנסתייע מהגהות אשרי שסיימו ואם אין לאופה וכו', אין זה סיוע, דסברא דנפשיהו קאמרי, ואין כן דעת הרא"ש ז"ל שבפנים, כמו שהוא בכמה מקומות כן שדרכן לכתוב דבריהם בסתם והם חולקים.

ג) מה שחילק מג"א בין כשאמר לעכו"ם ליטול לבדו שגר שבת [ל]בין כשנוטל שנים ושלושה ימים בהבלעה, איני יודע מנין לו, דודאי לסברת הרב אלחנן ז"ל דאתי עלה מטעמא דהוי כמשכיר תנורו בשבת, ולא הותר התנאי אלא כשיש לעכו"ם חלק בגוף הקרקע, אין חילוק בשיהיה התנור של ישראל לבדו בין הכי ובין הכי [אסור], דהרי עכ"פ ישראל נהנה ממלאכת שבת, ולשיטתו אסור מן הדין כדין שכיר יום דאסיר בסימן רמ"ג, אפילו כשישכיר העכו"ם לשנים ולשלושה ימים, דלא הותר אלא בקבלנות. ועוד, דהרי ה"ר אלחנן ז"ל קאי על גוף המעשה הנזכר בתוספות בראש דבריהם, והמעשה כתוב בו: והיה לו ליהודי ליטול כך [וכך] ימים בחלקו ולאופה כמו כן כך וכך. ע"כ. ופירוש כך וכך הוא שלשה וארבעה ימים, ואעפ"כ אסר רבי אלחנן ז"ל. ואם נאמר שמודה הרב מג"א שלדעת ה"ר אלחנן ז"ל אין הכי נמי דאין חילוק, אלא דלדעת ר"ת אנו מחלקין בכך, מגליה לחלק חילוק שלא נזכר ולא נתבאר בדבריהם כלל, אתמהא. לכך נלע"ד עיקר כהבנת מרן ב"י, ובהתנו בכל ענין מותר, ולכך השמיט הש"ע האיסור של הרב אלחנן ז"ל ולא הזכירו כלל. ועיין בכנה"ג [הגב"י] דכתב, דהרא"ם ז"ל בתשובה [ח"א סימן פ"ה] סבירא ליה כה"ר אלחנן ז"ל. יע"ש.

(מטה יהודה – סק"ו)

כח) שם תנור וכו' בשותפות. כתב במג"א (סק"ג), ולי נראה דאדרבה וכו'. הוכחה זו אינה, דאי משום הכי לא היה לו להרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ד] לשנות המעשה מכמות שהיה, ואם רצה לפסוק כרבנו אלחנן [שם כב. תוד"ה לא] היה לו

אוצר ההלכה

המג"א שכתב שמע מינה דסבירא להו באופה לא מהני, ור"ל דאין לו חלק בו, ומשמע דביש לנכרי חלק סבירא ליה להרא"ש דמהני כדעת ר"ת, וא"כ לדעת הרא"ש אין חילוק בין יש לנכרי חלק ובין אין לו חלק, דהא בתרוייהו לא מהני התנה רק בהבלעה. וקושיא זו היא תשובה ניצחת להוכיח כדעת הרב ב"י דהרא"ש סבירא ליה דבכל ענין שרי בהתנה.

גם מה שכתב, דלא כמו שכתב הב"י דהתוספות חזרו דליתא, לא ידעתי כוונתו, הא מבואר בתוספות דחזרו והודו לדברי ר"ת. והטור כתב ז"ל: ואם התנה ואמר טול אתה שבת ואני בחול מותר, ועל זה הביא פלוגתא דר"י ור"ת, ומשמע דעתו דהתנה מועיל בכל ענין לדעת ר"ת. ועיין במוהרש"א [עבודה זרה כב. תוד"ה ת"ש] ובתורת חיים [שם ד"ה תא שמע] שהוכיחו כן מדברי התוספות. ודע, דלפי המשך לשונם של תוספות שכתבו וגם ר"י חזר בו אחר שהביאו דברי ה"ר אלחנן, משמע לכאורה דה"ר אלחנן קאי על אותו תנור שמחולקים בו הר"י ור"ת, ואף שכתב כיון שכל התנור של ישראל, מ"מ יש לומר דלאופה מגיע חלק שכרו ויש לו אופה מיוחד. אך שראיתי שהב"י וכל האחרונים פירשו שאין לאופה כלל חלק בו, יראה דעתם מוכרחת מהא דאמר בגמרא ואם התנה מותר, דמבואר דביש לו שותפות מהני תנאי.

לב) שם תנור וכו' בשותפות. כתב מג"א (סק"ג), ולי נראה, מדכתבו הרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ד] (והתוס') [ורבנו ירוחם] [ני"ב ח"ב דף פ"ב ע"ג], מעשה באחד שגבה חצי תנור וכו'. ע"ש. ואמר אדמו"ר דדברי הב"י נכונים וברורים, דודאי הא דכתב הרא"ש חצי תנור, לאו פירושו דמתחלה גבה חצי תנור, אלא פירושו דמתחלה גבה ישראל תנור שלם, רק ע"י תנאי שהתנה עם העכו"ם שיתן לו בשכר הסקה של חול כל יום השבת, וכתב לו באופן שלא יוכל לחזור בו לעולם, והוי כמי שקנה עכו"ם חלק שביעית ואין לישראל חלק בו כלל, ולכך קאמר חצי תנור, ובזה מחולקים ר"י ור"ת אם צריך תנאי או לא, אבל בודאי אם התנה כהאי גוונא ודאי מהני. אבל בודאי אם לא כתב בו שלא לחזור בו לעולם, בודאי אמת דין הגהות אשירי [שם] דלא הוי כקנוי לעכו"ם רק שביעית, דהא אימת שירצה יחזור בו. וק"ל. (מתוך מדבש)

לג) שם תנור וכו' בשותפות. כתב המג"א (סק"ג), וז"ל רבנו ירוחם [ני"ב ח"ב דף פ"ב סוע"ב] וכו'. היינו דעת הרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] דפסק להקל. ומה שכתב להרמב"ם תרוייהו אסירי, דפסק [הלכות שבת פ"ו הי"ז] איבעיא לחומרא. ומה שכתב ואם אין לאופה עכו"ם חלק בתנור וכו', הוא לשון הגהות אשירי [שם סימן כ"ד], דבזה אין תקנה, מאחר שאין לו חלק בתנור, במה יזכה שיהיה קנוי לו ביום השבת. ומה שכתב ולזה פירש בהג"ה ואם אין וכו'. פירוש, בהגהת

[שם פ"א סימן כ"ד]. (וכתב הב"י) ונראה וכו' עד מה שכתב דלא כמו שכתב הרב ב"י שהתוספות חזרו מדבריהם, ע"ש דליתא וכו', עיין עליו. מה שכתב דלא כמו שכתב בית יוסף שהתוספות חזרו מדבריהם וכו', היינו מה שכתב בבית יוסף שנראה מתוך דבריהם דלא קי"ל כוותיה, שהוכיח זה הבית יוסף ממה שכתבו התוספות אחר שהזכירו סברת הר"ר אלחנן וז"ל: וגם ר"ת באותו מעשה דתנור צוה לקבל החוב ולהתנות מתחלה. ע"כ. ומפרש הרב ב"י דהיינו להתנות שיטול הוא שכר שבת, ודלא כה"ר אלחנן. והרב מג"א סבירא ליה דלא אסר ה"ר אלחנן אלא שיטול שכר שבת, אבל שנים ושלושה ימים שרי, וגם ר"ת לא התיר אלא דוקא באופן זה.

אמנם לעד"נ כי התיר ר"ת אפילו במיוחד יום שבת בלבד לגוי בשכר טרחו שטורח בחול, דסבירא ליה דדעת הישראל להקנות שיהיה לגמרי קנוי לגוי ליום שבת, דכיון דעל ידי זה לא עביד איסורא גמר ומקני ליה, דומיא דמה שכתבו התוספות בבבא מציעא (דף ל' ע"ב ד"ה אפקרה וכו'), דאנן סהדי דמפקיר ליה בלבו כדי שלא יעשה איסור. וכן משמע מלשון פסקי תוספות [עבודה זרה אות ל"ד] שכתבו, ישראל וגוי שותפים בתנור וכו' צריך למכור חלקו לנכרי וכו', ויתנה שהנכרי יעשה בשבת והוא בחול וכו', וכן תנור של ישראל ונכרי מקבלו ממנו שרי. ע"כ. משמע דשרי כמו כן שיתנה שהנכרי יקבל ריוח השבת בשביל טרחו בימי החול.

לא) שם תנור וכו' בשותפות. כתב מג"א (סק"ג), [ו]שבת בכללן וכו', עכ"ל הב"י, ולי נראה דאדרבה. השגה זו תמוהה, דהמעין ברא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ד] יראה שהביא אותו המעשה ממש שהביאו התוספות [שם כב. ד"ה לא] שנתווכחו בה הר"י ור"ת, ואף דהרא"ש שינה הלשון קצת, אין להוציא הדברים ממשמעותן דהחצי השני היה של אופה והתיר ר"ת בהתנה.

שם ונראה לי דהתוספות והגהות אשירי [שם] וכו', ובאופן זה התיר ר"ת. לפי מה שכתב לעיל אפילו אמר לו תחלה טול לעצמך כך וכך ימים [ו]שבת בכללן וכו' דאסור, משמע דאף בהבלעה אסור. והמעין בב"י דלא נזכר שם שבת בכללם, ואין בדבריו הכרח באיזה אופן אסור התוספות והגהות אשירי, דזה לשון הב"י: והיכא שגוף התנור של ישראל והאופה נוטל חלקו, הוי זה נוטל כך ימים והאופה כך ימים, כתבו התוספות בשם ה"ר אלחנן דאפילו התנה לא יועיל וכו'. [ע"כ]. וא"כ אפשר דאף הרב ב"י סבירא ליה דלא אסור רק בכה"ג שכתב המג"א.

ויש לי בכאן מקום עיון למאי שהחליט המג"א דהתוספות והגהות אשירי לא אסרו בהתנה רק באומר טול אתה שבת וכו', ובהבלעה מותר, וא"כ האיך כתב ובאופן זה התיר ר"ת, ור"ל דוקא בהבלעה, הא ר"ת איירי ביש לאופה חלק בו, וא"כ מאחר שהרא"ש [שם] פוסק כר"ת דהתנה מהני, וכן נראה מדברי

אוצר ההלכה

ימים אחרים, אין זה כמשכיר תנורו בשבת, אלא הוי ליה כאילו הוו שותפים, והיינו ודאי משום דהוי בהבלעה. ופירש מרן יותר, דהוה ליה כאילו עשאו שותף בגוף התנור. ועל דין זה כתב דמשום הכי הרא"ש והפוסקים לא (התירו) [הזכירו] דין זה דה"ר אלחנן בשכירו לכך וכך ימים. אלא דבהגהות אשירי כתב דין זה דאפילו התנו לא מהני וכו', ומדכתב הגהות אשירי אם לא יקצה לגוי חלק בתנור שיהיה לעולם שלו בשבת, מוכח שכל שלא הקנה לו חלק אין לו תיקון ואפילו שיקח הגוי כך וכך ימים. יע"ש. ומרן דקדק מהתוספות שכתבו כללו של דבר וכו' אם לקחו ישראל וגוי בשותפות כו' אלא א"כ התנו וכו' שאין לישראל בשבת שום חלק כו'. יע"ש. דכל שהתנו אפילו שלא היה לו לגוי חלק בגוף התנור אלא שהיו שותפים בריוח, שכל שהתנו מותר. ומה שכתב הרא"ש עובדא בגבה חצי תנור, אין זה ראייה, דיש לומר דלהרא"ש דאמר גופא דעובדא (ד) הכי הוה, ומש"ה לא (שנא) [שינה] המעשה. כללו של דבר, דגם מרן אזיל ומודה דבאומר לגוי טול אתה שנים שלשה ימים דפשיטא דמותר, דהוי ליה כשותפין, וכהוראת המג"א ז"ל. יע"ש.

(ברכות מים)

ל"ה) שם תנור וכו' בשותפות. שם בנר ישראל [מג"א סק"ג], דלא כהרב ב"י שתוספות חזרו וכו', דחה באליה רבה שם [סק"א]. (מאורי אור חלק באר שבע – דף ק"ח ע"א)

ל"ו) שם תנור וכו' בשותפות. כתב מג"א (סק"ג), דין זה עכ"ל. צריך לומר עכ"ל ב"י. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: כן הוא גם בכרם שלמה].

שם ונוטל שכר שבת, דהוי כנותן לו מעות בשכר. [ע"כ]. ולא דמי לדלקמן סימן רמ"ו ס"א בהגה. [הערת הנ"ל: תירץ אחי ר' יעקב נר"ו, דהתם שאלה והכא שכירות, וכמו שכתב הט"ז שם [סק"ב]. ונראה נכון לכאורה]. ועיין מה שכתבתי שם⁹. ואף אם הישראל נוטל הימים הראשונים של השבוע והגוי אח"כ, ואם כן דמי למה שכתב המג"א לקמן סימן ש"ו (סק"ז), דאם פוחתין לו מהחוב בשביל שבת שרי, והכא נמי אם הישראל נוטל ראשונה הוא חייב לשלם לו שכר טרחתו, ובמה שנוטל הגוי אח"כ תנור בשבת, מפחית ליה בזה. אבל לפי מה שכתבתי שם [סימן ש"ו] בשם הריטב"א [כתובות סד. ד"ה כיון] אתי שפיר, דהכא הוא שכר שבת גמור, ואסור אפילו בכהאי גוונא. (זכרון אברהם)

ל"ז) שם תנור וכו' בשותפות. כתב ב"י, וכבר כתבו שם התוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא] שחזר בו וכו'. עיין מה שכתב הרב מג"א (בסק"ג), ומה שכתבתי בהגה"ט [סק"א] ד"ה ואם לא התנו¹⁰. (דברי מנחם – הגב"י סק"ג)

ל"ח) שם תנור וכו' בשותפות. עיין מג"א (סק"ג) במה שכתב אם לא שיהא קנוי לו לעולם. תוספות [עבודה זרה כא: ד"ה

אשירי הנ"ל [שכתב], ואם אין לאופה עכו"ם חלק בתנור לא מהני התנו, דלא שייך למימר שיהיה קנוי לעכו"ם בשבת, ופירש דוקא כמו שכתב הרא"ש שגבה חצי תנור בחובו מהני התנו, משום ששייך לעכו"ם חצי תנור, משא"כ כשכל התנור שייך לישראל, והוא שוכר עכו"ם ונותן לשכרו יום השבת.

ומה שכתב ונראה לי דהתוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא] והגהות אשירי לא אסרו וכו'. כלומר כשאינו מזכיר לו שבת, אלא טול אתה שנים או שלשה ימים, וכן אני נוטל שנים ושלשה ימים, וא"כ הוא תרתי להיתרא, שאינו מזכיר לו יום השבת ונותן לו בהבלעה, אם כן הוא שרי. אבל מה שסיים דלא כמו שכתב הרב ב"י דהתוספות חזרו מדבריהם ע"ש דליתא, הוא תימה, שכן מפורש בהדיא, דהר"י רצה להתיר בתנור מאחר שאין חלק ישראל מתרבה ומשביח, וחזר ר"י והודה לדברי ר"ת ומייתי ראיה לדבריו מהתוספתא. ע"ש. ודוק. (בגדי ישע)

ל"ד) שם תנור וכו' בשותפות. נ"ב: כתב מרן בב"י וז"ל על מה שכתב הטור ור"י היה מתיר בתנור וכו': והיכא שגוף התנור של ישראל והאופה המסיקו נוטל חלקו בתנור, והיהודי נוטל כך וכך ימים וגם האופה נוטל כך וכך ימים, כתבו שם התוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא] בשם ה"ר אלחנן, דאפילו התנו מתחלה לא יועיל, כיון שכל התנור של ישראל, והוה ליה כמשכיר תנורו בשבת ואומר לגוי טול שכר תנורי בשבת כשתסיקנו לי בחול, ולא דמי לישראל וגוי שלקחו שדה בשותפות, שיש לגוי חלק בגוף הקרקע. ומ"מ נראה מתוך דבריהם ז"ל דלא סבירא להו כוותיה, מאחר שכל אחד נוטל חלקו כקיבלו בשותפות דמי אע"פ שאין לו חלק בו, ולכן הרא"ש והפוסקים ז"ל לא הזכירו דין זה כו'. יע"ש.

וראיתי להרב מג"א ז"ל [סק"ג] שכתב, דאדרבה מדכתבו הרא"ש [שם פ"א סימן כ"ד] ורבנו ירוחם [ני"ב ח"ב דף פ"ב ע"ב], מעשה באחד שגבה חצי תנור וכו', ולא כתבו כמו שכתבו התוספות שהיה נוטל האופה כך וכך ימים, שמע מינה דסבירא להו דבאופה לא מהני התנו וכו'. וכתב ז"ל דהתוספות (והמג"א) [והגהות אשירי] [שם] לא אסרו אלא כשאומר לו טול אתה בשבת וכו', אבל לומר לגוי טול אתה שכר שלשה ימים שרי, דהוי ליה שכר שבת בהבלעה, דלא כמו שכתב הרב ב"י שהתוספות חזרו [מדבריהם]. יע"ש.

ולפ"ק דבחנוס דברי מרן ז"ל, שהרי מרן ז"ל כל מה שכתב היינו ממש מה שכתב הוא ז"ל לדינא. והוא דמרן ז"ל דקדק מהתוספות שהביאו המעשה שגם האופה לקח כך וכך דעלה אסר ר"ת, וכתבו משם רבנו אלחנן דגם בהתנו אסור, מוכח מזה דגם כשהגוי לקח כך וכך ימים אסר ה"ר אלחנן כיון שאין לו בגוף התנור, ועלה כתב דמדבריהם מוכח דכל שכל אחד נוטל חלקו כשותפות דמי, ור"ל דכיון שהגוי יש לו מלבד יום השבת

אוצר ההלכה

השבת, ולא בשבת לחוד. עכ"ל. וא"כ חזינן דבאמת לא מהני מכירה ליומיה, וקשה על זה קושית הגרש"ז הנזכר ממתנה על מנת להחזיר. אולם כבר כתב לקמן הגרש"ז (סימן רמ"ו) בסעיף י"א, וז"ל: אין להתיר לכתחלה אפילו רוצה לפרסם לרבים וכו', או שמקנה גוף הבהמה לגוי ליום השבת, לפי שאפשר שימצאו הרבה שיודעים מהשכירות והשאלה שהן לכל ימות השבוע, ואינם יודעים וכו' מההקנאה שהן לשבת בלבד, ויראה להם שגם בשבת היא שכורה ושאלה בלבד, וגוף הבהמה של ישראל כמו בכל ימות השבוע. עד כאן לשון הגרש"ז. ועיין שם בקונטרס אחרון.

(מב) שם או שהם שותפין בחנות וכו'. עיין באר היטב (סק"א). ועיין בחתם סופר (סימן נ"ח), במי שיש לו חנות בשותפות עם עכו"ם, אם מותר לישב הנכרי בחנות בשבת. ועיין בעיקרי הד"ט (סימן י"ד אות ט'), ובשו"ת שער יהודה (סימן ב'), הבאתיו לעיל סימן רמ"ד סעיף ו' [סקי"ח]. ועיין בספר עבודת השם (סימן ב'), ובספר אברהם אזכור (מערכת השי"ן) אות נ"ו, רמזו בספר פדה את אברהם (מערכת ש' אות ה'). יעו"ש. ועיין בשו"ת דברי חיים ח"ב (חאו"ח סימן ל"ד), בדין ישראלים ועכו"ם שיש להם שדה בשותפות העשוי לחפור בהן בורות למצוא נפט, והגוים המה מחצה לנגד שותפים הישראלים, ועסק זה אי אפשר להיות בלתי שישכור ערלים שכירי יום שיעבדו בשבת, ולבטל השותפות אי אפשר כי המה שרים גדולים. ע"ש שכתב איך יתנהגו למכור חלקם לערלים. ועיין בזכור לאברהם (בהלכות שבת אות שי"ן בערך מלאכה). ועיין בשו"ת אמרי בינה (דיני שבת) סימן זי"ז.

ועיין בשו"ת בית היוצר (סימן ז'), באחד ששכר דאמפף זעג מאשין ובתוכו רחיים ג"כ, ונשתתף עם שותף אחד אשר הוא פוקר ומחלל שבת קדש בפרהסיא, והפירמא הולך על שניהם, ובעת ההשתתפות התנה עמו בראשונה לשמור שבת כהלכתו, אבל לאחר שנתקשרו בכתב שותפות, עשה הפוקר בחזקת היד מלאכתו בשבת. וכתב שם דעתו בזה, שיבטל השותפות עם שותפו הנ"ל, ואח"כ יחזרו להשתתף, ויתנו בתחלה, שחציו מהשבוע דהיינו ביום ראשון שני שלישי וחצי היום רביעי יהיה להשומר שבת, וחצי השני מיום רביעי וחמישי וששי ושבת יהיה להפוקר, וכל אחד יעסוק בעסק לשלם להפועלים, כמו שכתב בש"ע כאן לענין שותף עכו"ם. ואם אי אפשר לעשות כן, נוכל להתיר ע"פ הדחק שישכיר חלקו מן השבת להאומן עכו"ם, באופן שהעכו"ם ישלם להפועלים וכל ההוצאות מחלק העכו"ם, וההכנסה מיום השבת יהיה כולו לעכו"ם, רק עכו"ם יתן לו דבר קצבה עבור השכירות הזה, כמו דמתירין לענין מכס. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ב)

(מג) שם או שהם שותפין בחנות וכו'. שאלה. שני יהודים

לא] והגהות אשירי [שם פ"א סימן כ"ד] בשם הר"ר אלחנן. כצ"ל. (דברי חכמים – ערך השלחן)

(ל"ט) שם תנור וכו' בשותפות. כתב הבאה"ט (סק"ב), אם אין לאופה אינו יהודי חלק בגוף התנור, רק שישראל אומר לו מתחלה טול אתה לעצמך כך וכך ימים ובתוכם שבת כדי שתסיקנו גם בחול, דמותר ג"כ בהתנו. ובתניא [ש"ע הגר"ז סי"א] כתב וז"ל: אין תנאי זה מועיל אלא כשהקנה לו חלק בגוף התנור, דהיינו שבימים אלו שהשבת בתוכם גוף התנור קנוי לגוי וכו', אבל אם לא הקנה לו אסור וכו', דכיון שמסיק בשבת בתנורו של ישראל ויש לישראל ריוח במה שמסיק בשבת, שאם לא היה מסיק בשבת לא היה מסיק לישראל בחול, נראה כאילו מסיק לישראל בשליחותו. עכ"ל. וכן נראה דסבירא ליה להיד אפרים [סק"ג]. ע"ש. אבל אם העכו"ם נוטל חצי ריוח בכל יום שרי, אפילו אין לו חלק בגוף התנור, דאין נראה כשליחו, דהעכו"ם אדעתא דידיה עביד, כמו שכתב המג"א [סק"ו]. ומ"מ לא יניחנו להתעסק בתנורו בשבת אלא במקומות שמותר להשכיר תנור לגוי, דאם לא כן אסור משום מראית עין. תניא [ס"ט].

אם נותן לנכרי שאופה כל השבוע זהוב לשבוע, וגם ביום השבת רשות בידו להסיק וכל הריוח שלו, זה מיקרי שכר שבת בהבלעה, מ"מ אסור משום מראית עין אפילו במקום שרגילין להשכיר, דמ"מ אין רגילין להשכיר ליום אחד. ואין לו תקנה, רק שיעשה עמו שותפות לפי חשבון שכרו. כתב סופר (סימן מ"ג). ועיין לעיל סימן רמ"ד. (באר יעקב – קרויזר – סק"ב)

(מ) שם תנור וכו' בשותפות. כתב במג"א (סק"ג), שמע מינה דסבירא להו דבאופה וכו'. דמדכתב הרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ד] דהיה להאופה חלק מחצה בתנור משום הכי מהני תנאי, אבל אם היה כולו של ישראל לא מהני התנאי, והוא כשיטת רבנו אלחנן [שם כב. תוד"ה לא]. (אדהל ברוך)

(מא) שם תנור וכו' בשותפות. כתב במג"א (סק"ג), וחלקו סתם וכו', כתב ב"י ואם אין לאופה אינו יהודי וכו', שלא שייך לומר שיקנה לו בשבת אם לא שיהא קנוי לו לעולם. עכ"ל המג"א. כתב הגרש"ז זללה"ה (ש"ע הגר"ז) בקונטרס אחרון אות ד' וז"ל: ומה שכתב לעולם, אינו מלשון עולמית עד עולמי עד, דהא קי"ל [קידושין ו:] מתנה על מנת להחזיר שמה מתנה לכל מילי וכו', ומה איכפת לן הכא כשלאחר זמן מה ישאר כולו לישראל. אלא ודאי דמה שכתב לעולם ר"ל בין שייסיק לישראל בחול בין שלא יסיק יהיה קנוי לו בשבת, וזה נקרא שמקנה לו חלק בתנור וכו'. עכ"ל הגרש"ז ז"ל.

אמנם היה קשה לי, הלא מפורש לקמן (סימן רמ"ו סק"ט) במג"א בזה הלשון: וגם מכירה אין היתר אלא כשמוכר כל ימי

אוצר ההלכה

לא בחנות, קמ"ל שגם בחנות שרי]. (זכרון אברהם)

מה) שם אם התנו. קודם שנכנס בפרטי החילוקים, צריך להסביר לכאורה דלמה גרע אם ישראל ונכרי המה שותפים דצריך להתנות, ואם כל השדה של ישראל ונתנה באריסות מותר סתם. והחילוק הוא פשוט, דהתם כיון דהישראל נתן כל העבודה על האריס, אין על הישראל שום אחריות העבודה כלום, משא"כ הכא דמוטל על הישראל חצי עבודה, ואם הנכרי יעבוד עבודו יהיה נראה ממש כמעמיד פועל.

(אהל ברוך)

מו) שם אם התנו וכו'. פרש"י בספ"ק דעבודה זרה [נכ]. ד"ה מותר], דהא לא קיבל עליה ישראל עבודה בשבת, ואין הנכרי שלוחו. ובספר התרומה (סימן קמ"ז) כתב, אם התנו מתחלה קודם שקנה השדה שלא יהא לו חלק בשדה ביום השבת כי אם לגוי זה. ועיין ב"י (דבחדלו) [דבחדא] מחתא מחתינהו לפרש"י וספר התרומה. והפרי מגדים באשל אברהם (סק"ב) עמד בזה. ולפע"ד כל אחד פירש לפי ענין דמייירי, רש"י קאי להדיא אישראל וגוי שקבלו שדה בשותפות באריסות, דבלא"ה אין לישראל חלק בגוף השדה, ותוריייהו רק שכר עבודתם נוטלים משדה הנכרי, א"כ כי התנו מעיקרא, נוטל הגוי שכר טרחו בשבת מן בעל השדה, לא משותפו ישראל, ואינו שליחו של ישראל כלל, ובזה ודאי א"צ לפרש שלא יהא לישראל חלק בשדה ביום שבת, רק די להתנות שהגוי יטול נגד שבת. ובספר התרומה שם קאי להדיא אאם קנו שדה בשותפות, בזה לא סגי לומר דמשום דהתנו אין הגוי שלוחו של ישראל, דמ"מ עובד הגוי בחצי שדה של ישראל בשבת, ואף דגוי נוטל הפירות בעד עמלו בשבת חלק שביעית וכו', מ"מ הוי עושה שליחות ישראל בשכר, וישראל קבע מלאכתו בשבת כשהתנה מעיקרא שיטרח הגוי בשבת ויטול כנגדו בפירות, וזה אסור גם באריסות, וכמבואר בסימן רמ"ד בב"י, ומג"א (סקח"י), ובספר התרומה (סימן קמ"ה), דאריסות בשדה שרי משום דכשירצה יעשה וכשירצה ימנע, וא"כ הכא דקובע מלאכתו בשבת, הוה ליה לאסור אף דנוטל פירות בעד יום השבת, כיון דאין כל מלאכת השדה מוטל על הגוי רק ביום השבת, ובחול מוטל על שניהם, ועל כן הוצרך בספר התרומה לומר דהתנו מעיקרא שלא יהא חלק לישראל בגוף השדה בשבת כלל. אלא דמ"מ יש לומר כמו שכתב הב"י, אף דלא פירש בהדיא שלא יהא לישראל חלק ביום השבת בהשדה, רק שיטול הגוי נגד עמלו בשבת, ממילא הכי הוי, כיון דמעיקרא אדעתא דהכי קנו. אבל כל אחד פירש יפה לפי עניינו. (ערך שי)

מו) שם אם התנו מתחלה וכו'. כתב מרן ב"י וז"ל: ואהא דשרינן בהתנו מתחלה, כתוב בסמ"ג [לאוין ס"ה דף כ"א ע"ד] והתרומה [סימן קמ"ז], אם התנו מתחלה קודם שקנו השדה שלא יהיה לישראל חלק בו ביום השבת. ונראה דלאו למימרא שצריך לפרש כן בהדיא, אלא מכיון שהתנה קודם שקנו השדה טול אתה בשבת ואני בחול, הוה ליה כאילו התנו שלא יהיה לישראל חלק בו ביום השבת, וכדפרישית. ע"כ. ור"ל דלא בעינן

שותפים זה עם זה במכונה אחת שעושים בה משקה קל הנקרא "גאוזיז", ואחד מהם מחלל שבת ופותח חנותו בשבת ועובד בשבת, ושותפו השני ירא שמים, איך יתנהג עמו בשותפות זו. ואם דומה זה לישראל וגוי שותפים בריחים או בחנות וכיוצא בזה.

תשובה. אם בנקל יוכל לפרוש משותפות זו הנה מה טוב ומה נעים, ואל תתחבר לרשע שנינו [אבות פ"א מ"ז], וגרע משותפות עם גוי, דהגוי אינו מצווה לשבות, ואדרבא גוי ששבת חייב מיתה [סנהדרין נח:]. אבל זה המחלל שבת בפרהסיא הוא טמא ומטמא כל הנלוה והנדבק אליו. אך אם זה אי אפשר לפרוש ממנו מאיזה סיבות, נראה לי דדינו כגוי גמור, וכמו שכתב מרן ז"ל בב"י [יר"ד סימן קי"ט ס"א] משם ה"ר יונה בשם חכמי צרפת, דמשומד לחלל שבתות בפרהסיא הוא מין ויינו יין נסך, אם הוא מוחזק בזה שלש פעמים בפני עשרה. ע"ש. וכן כתב הרב חתם סופר ז"ל [חיו"ד סימן ק"כ]. ע"ש. ומינה נמי לנדון דידן, דאם הוא בכהאי גוונא אם הוא מוחזק לחלל שבת שלש פעמים בפני עשרה דינו כגוי. וכן כתב מרן ז"ל ביו"ד סימן ב' [ס"ה], דמומר לחלל שבת בפרהסיא דינו כעכו"ם, ואם אינו מחלל שבת באיסורים דאורייתא פלוגתא הוי. וע"ש בבאר היטב [סקט"ן], ובפתחי תשובה [סק"ח], ועיין להרב תבואות שור ז"ל [אות כ"ט], ומשם בארה דאין לחלק בין אתרא דקיל להו שבת, וכן אין לחלק בין גברא דלא ידע חומר שבת כל כך, דמפני חומר שבת לא חילקה תורה. ע"ש. ובנ"ד מסתמא עובר על הכל הן דאורייתא הן דרבנן, וא"כ דינו כגוי וכמו שיבואר הלאה בעה"ו.

אמנם לדינא נראה לענ"ד, בין שיהיה נידון כגוי או יהיה כישראל רשע, על כל פנים מה דמהני בגוי מהני בישראל כזה, אלא דחכמים דיברו בהווה, דמסתמא כל ישראל יש להם חלק בשבת ולא ברשיעי עסקינן, אך אם ימצא איזה רשע רע כזה, עכ"פ מאי דמהני בגוי מהני גם בו, שהרי כל עיקר הטעם של ההיתר בגוי משום דאדעתא ידיה קעביד ולא בשליחות הישראל, והוא הדין לנדון דידן ג"כ הא ודאי דהרשע אדעתא ידיה קעביד. וא"כ יתנה עמו מתחילה כמו שכתב מרן ז"ל סימן רמ"ה ס"א. ואם לא התנו בתחילה, יש תיקון כמו שכתב מרן ז"ל שם ס"ג. ע"ש. ויזהר שלא ישב הישראל אצל הרשע כשעושה במלאכתו הגם דאינו עושה הוא כלום, כמו שכתב מור"ם ז"ל בסימן רמ"ד ס"ו. ע"ש. זהו הנראה לי בזה. הכו"ח ביום י"ט אייר שנת עזרת. ע"ה המ"ך ס"ט.

(שור"ת שואל ונשאל ח"ה – סימן כ"ט)

מד) שם או שהם שותפין בחנות במחורה וכו'. או בסחורה, לשון הרמב"ם. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: ר"ל שאיתא שם (בפ"ז) [בפ"ו] הי"ז, המשתתף עם העכו"ם במלאכה או בסחורה או בחנות. והטור הביא לשונו המשתתף עם העכו"ם במלאכה או בסחורה, ולא הזכיר חנות. והב"י הביא כמו שכתב הש"ע כאן. ואולי שינה הב"י מלשון הטור, שלא נטעה דדוקא בסחורה שלא בחנות שרי מפני שאינו מפורסם אבל

אוצר ההלכה

של ישראל לבד כמקדם. ועיין בתשובות כתב סופר (סימן מ"ג), באחד ששכר מאינו יהודי בית אופה שלו לאפות לחם למכור וגם לאפות להמביאים בצק שלהם, והתנו עמו מיד אם יביאו האינם יהודים בצקם לאפות בשבת רשות נתונה לו להסיק התנור מעצים שלו, וקצבו לו שכרו זהב אחד בשבוע. דע"פ עיקר הדין מותר, דבדנפשיה קעביד, ורק שאסור משום מראית העין כמו בשוכר מרחץ דלעיל סימן רמ"ג [ס"א]. ע"ש. (פתחי תשובה)

(ג) שם אם התנו מתחלה וכו'. עיין באר היטב (סק"א), דוקא בהתנו קודם הלקיחה. ועיין בשו"ת שמלת בנימין (דף י"ז) שכתב עוד, דדוקא שלא היתה של ישראל בתחלה, אבל אם היתה של ישראל תחלה ועכשיו רוצה להשתתף, לא מהני התנו, אפילו היכא דלא ישב בה ישראל עדיין אלא שכתב בערכותיהם, דהוי כהעמיד פועל לעשות בשבת, ומכל שכן בדאיכא בהמות דאיכא גם איסור שביתת בהמה, ע"ש דמסיק שיבטלו השותפות ויחזרו וישתתפו כלקמן (סעיף ג'). וצריך לומר דהיינו שימכרו לאיש אחר, אבל לבטל השותפות לא מהני הכא, דא"כ ישאר של ישראל לבד כמקדם. כן כתב בפתחי תשובה¹⁴. ועיין בשו"ת שם אריה (סימן ב'), שהביא ג"כ בשם שמלת בנימין כנ"ל, והעלה ג"כ דבכהאי גוונא צריך לבטל כל העסק ולחזור ולשכרו בשותפות. יעו"ש. ועיין בשו"ת הרי בשמים (מהרדא תניינא סימן קפ"ז), שנשאל במחזיקי המרחץ, שנוהגים שבלייל שבת קדש מניחים הערלים לילך במרחץ להזיע, והערל העובד בהמרחץ מקבל מהם השכר. אם רשאי היהודי מחזיק המרחץ ליטול חלק מזה. והעלה דאסור, כי אם על דרך זה, שהבלין בשעת שכירות המרחץ מהקהל ישכור בשותפות עם העכו"ם, ויתן לו איזה פראצענט [אחוז] שיעלה כפי חשבון שכירתו חלף עבודתו בהמרחץ, ויתנה עמו טול אתה בשבת ואני בחול. ואם כבר שכר הבלין את המרחץ, יוכל לבטל השכירות ולשכור מחדש עם הנכרי ולהתנות, ואח"כ יוכל הישראל לקנות ממנו בדמי השכירות שקוצץ לו. יעו"ש.

[הערת מהרש"ם:] מה שכתב בשם תשובת שמלת בנימין, כן פסק בתשובות רבנו אליהו מזרחי סימן (פ"ג) [פ"ה]. ובתשובה אחת [שו"ת מהרש"ם ח"ח חאו"ח סימן ל"ו] העליתי דהרא"מ לשיטתו, דסבירא ליה כדעת ר' אלחנן שהובא בתוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא] ורא"ש [שם סימן כ"ד] וב"י סימן זה [ד"ה והיכא שגוף התנור וכו'], כמו שכתב בהגהת מהר"ח [אות ו'] שם בשם כנה"ג [הגב"י]¹⁵. אבל לדידן יש לומר דשרי גם בכהאי גוונא. ועיין מג"א (סק"א). ועיין שו"ת בית שלמה (או"ח סימן ל"ו) שפסק גם כן להקל, והביא ראייה מהגהות אשירי, ע"ש באורך, ולא ידע מתשובת רא"מ הנ"ל. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ג)

(א) שם אם התנו מתחלה וכו' שיהיה שכר השבת לגוי לבדו וכו'. נשאלתי לחוות דעי הקלוש, לדעת מה יעשה

שיאמר השלילה בפירוש, שהוא שלא יהיה לישראל חלק בשבת, אלא סגי לו באמירת החיוב ומכלל הן אתה שומע לאו. וא"כ הש"ע דנקט לישראל לבדו וכו', אע"פ שאינו לשון שלילה, מ"מ גם בחיוב אין צורך לומר כל לשון הכתוב, וסגי באומר טול אתה בשבת ואני בחול¹².

(מח) שם אם התנו מתחלה וכו'. כן הוא בברייתא ספ"ק דעבודה זרה [כב.]. עיין בב"י שכתב וז"ל: ואהא דשריא בהתנו מתחלה, כתוב בסמ"ג [לארין ס"ה דף כ"א ע"ד] והתרומה [סימן קמ"ז], אם התנו מתחלה קודם שקנו השדה שלא יהיה לישראל חלק בו ביום השבת. ונראה דלאו למימר שצריך לפרש כן בהדיא, אלא מכיון שהתנו קודם שקנו השדה טול אתה בשבת ואני בחול, הוה ליה כאילו התנו שלא יהיה לו חלק בו ביום השבת. עכ"ל. נמצא מלשון הסמ"ג והתרומה היה נראה הא דקתני בברייתא דאם התנו מתחלה מותר, היינו דהתנו כן בהדיא שלא יהיה לישראל חלק בו ביום השבת, ואזה כתב הב"י דאין צריך לפרש כן בהדיא וכו'. וצריכין אנו למודעי, באמת מנא ליה להב"י זה, דלמא באמת צריך לפרש כן בהדיא, כמשמעות לשון הסמ"ג והתרומה. ונראה לי דמוכח כן מהסוגיא דספ"ק דעבודה זרה, דקאמר התם: ת"ש, אם התנו מתחלה מותר, הא סתמא אסור. והקשה בתוספות [ד"ה ת"ש], דלידוק מרישא דסתמא מותר, ותירצו דאיכא למימר הא דקתני ברישא לא יאמר וכו', היינו משום סיפא. ופירש מהרש"א דבריהם והבאתיו לעיל בס"ק הקודם¹³, היינו דאי לא היה קתני אלא ואם התנו בלחוד, לא הוי שרינן אלא בהתנו ואמר לו מתחלה טול ימים כנגד ימים. ע"ש. א"כ מוכח השתא דקתני ברישא לא יאמר לנכרי טול חלקך בשבת וכו', הא דקתני בסיפא אם התנו מתחלה, היינו דהתנו בהאי לישנא גופא דקתני ברישא לא יאמר, א"כ מוכח ממילא נמי דאין צריך לפרש שלא יהיה לו חלק בו ביום השבת כמשמעות הסמ"ג והתרומה, כיון דקאי אלישנא דרישא. ולפ"ז אין אנו צריכין לדברי המהרש"א הנ"ל, שהם נגד המושכל ודברי הפוסקים כמו שכתבתי לעיל בס"ק הקודם, אלא יש לפרש דברי התוספות כפשוטו, דאי לא הוה קתני אלא ואם התנו בלחוד, הוה אמינא שצריך לפרש בהדיא שלא יהיה לישראל חלק בו ביום השבת כמשמעות הסמ"ג והתרומה. וזמ"ל.

(מט) שם אם התנו מתחלה וכו'. עיין באר היטב [סק"א], דוקא בהתנו קודם הלקיחה. ובתשובות שמלת בנימין (דף י"ז) עוד, דדוקא שלא היתה של ישראל בתחלה, אבל אם היתה של ישראל תחלה ועכשיו רוצה להשתתף לא מהני התנו, אפילו היכא דלא ישב בה ישראל עדיין אלא שכתב בערכותיהם, דהוי כהעמיד פועל לעשות בשבת, ומכל שכן בדאיכא בהמות דאיכא גם איסור דשביתת בהמה. עיין שם דמסיק שיבטלו השותפות ויחזרו וישתתפו כלקמן (סעיף ג'). וצריך לומר דהיינו שימכרו לאיש אחר, אבל לבטל השותפות לא מהני הכא, דאם כן ישאר

הערות וצינונים

12. המשך הדבור נדפס לקמן אות נ"ב. 13. נדפס לעיל אות ט"ז. 14. נדפס באות הקודמת. 15. נדפס לעיל אות כ"ה.

אוצר ההלכה

מתעלה ומשביח גם חלק הישראל, וגם ששולח החיטים לריחיים לטוחנן, ומוזמין למכור הקמת, דודאי אסור. וכל שכן למה שחזר בו ר"י והביא ראיה מהתוספתא [דמאי פ"ו ה"ג] לאסור בכל גוונא בלא התנו. אלא דגם בנדון דידן נזכר הישראל מאיסור שבת בתחלת השיתוף, ונתן דעתו להוסיף על חלק הגוי שמנה למאה כדי שלא ליהנות משכר שבת, ככתוב בשאלה.

ובטרם נקרב לראות אם אופן זה שעשה הישראל מגנא ומצלא מהאיסור, אימא מילתא. דלכאורה נראה דנדון כזה לא היה צריך שום תנאי מעיקרא, ובלא התנו נמי שרי ליה לישראל לחלוק עם הגוי שכר שבת וימי החול שוה בשוה, וליכא נדנוד איסור כלל, וחבל על דאבדין שמונה למאה דיהיב לגוי ללא צורך. והוא דכתב הר"ן ז"ל ספ"ק דעבודה זרה [ו: ד"ה ומהא], והביא דבריו מרן ז"ל בב"י כאן וז"ל: ומרחץ שלקחוהו ישראל וגוי בשותפות, וגוי מחממו בשבת בשביל חלקו, ונותן מחצית מה שמשכר בו לישראל, ובימות החול שניהם מחממין אותו, כתב הר"ן דנ"ל דשרי, דגוי אדעתא דמחצה שלו קעביד, אע"פ שהישראל משתכר במלאכה שלו, הוה ליה כבעל שדה לגבי אריס, דאמרינן דכיון דאריס אדעתא דנפשיה עבד, אע"ג דמטי ליה לישראל רווחא שרי, וליכא משום שכר שבת כלל, וגם ליכא מפני שהיא נקראת על שמו, דכיון דהכל יודעים שמרחץ זה יש לגוי חלק בו הוה ליה כשדה, דכיון דעביד לאריסותא אמרי אריסותיה הוא דעביד. ולא תקשי לך מההיא דתניא בדמאי [שם], ישראל וגוי שלקחו שדה או מרחץ בשותפות, לא יאמר לו טול חלקך בשבת וכו', דהתם כיון שיש ישראל נוטל בחול כנגדו, נמצא שנעשה [הגוי] שלוחו בשבת, אבל הכא ששניהם מחממים בחול את המרחץ, כשהגוי מחממו בשבת לאו שליחותא דישאל קא עביד, אלא אדעתא דנפשיה קא טרח כאריס, וישאל מטי ליה הנאה ממילא. ומ"מ דוקא ליקח מה שנשכר המרחץ בשבת בהבלעת שאר הימים, אבל אם בפני עצמו לוקח לא, ואע"ג דבהיתרא אתא לידיה מחזי כשכר שבת. ע"כ.

ומעם החילוק מבואר בדברי הרב תוספת שבת ז"ל (סק"ה), והרב מחצית השקל ז"ל (סק"ד), דכשכל אחד עוסק ביומו, הרי הישראל מחויב לעסוק נגד מה שעסק הגוי בשבת, ואז שפיר מקרי הגוי שלוחו, דהוי כאילו אמר לו עשה עתה בשבילי בשבת ואני אעשה בשביל זה בחול. אבל כששניהם עוסקים ביחד כל ימי החול, ואין הישראל מחויב להשלים מלאכתו בחול, לית לן בה, דאפילו אם יתבטל הישראל לפעמים מלהתעסק יעסוק הגוי לבדו ואינו מקפיד, אמרינן דגוי עביד בשבת אדעתא דנפשיה בשביל חלקו שיש לו בה, ואף שיש ריוח בזה לישראל לא אכפת לן וכו'. ע"ש. א"כ בנדון דידן נמי, שהישראל והגוי שניהם מתעסקים בעסק השותפות בימי החול, ואינם מתעסקים כל אחד יומו, וא"כ אין הישראל מחויב להשלים בחול כנגד מה שעשה הגוי בשבת, דלא קפדי אהדי אם אחד יטרח הרבה והאחד מעט, ומי שטרח הרבה לא יקפיד על חברו שטרח מעט שלא יקח בחלקו אלא כנגד מה שטרח, וכפי זה כשמתעסק הגוי לבדו

ישראל שהוא שותף עם הגוי לקנות חיטים, ומרקדין אותם בכברה ובטבלה לנקותו מהקש והתבן, ושוב שולחין אותן חוץ לעיר לריחיים של מים לטוחנן, ומוכרין הקמח בחנותן, והגוי פותח החנות ביום שבת קדש ועושה מלאכתו בפרהסיא בהרקדת החיטים, וכל ישראל העוברים ביום שבת קדש דרך החנות הנזכרת ורואין את הגוי מתעסק במלאכתו, יחדיו ירננו וקראו ערער אחר ראובן השותף הנזכר, דכיון דמלאכה זו מוטלת על שניהם שהרי הם שותפים ועוסקים, א"כ כשהגוי לבדו עושה המלאכה בשבת, הרי הגוי שליחותיה דישאל קעביד, ועוד דנמצא שהישראל נהנה ממלאכת שבת. וכשמעי את הדברים גערתני בראובן הנזכר, דאיך ערב את לבו להניח לגוי בשבת לעשות מלאכה. והשיב לי, דמעיקרא כשנשתתף עם הגוי, פחת מחלקו כמו שמונה למאה, והוסיף אותם על חלק הגוי, ופירש אמריו ואמר לגוי, אלו השמונה למאה יהיו לך לבדך משלי, בשביל הריוח המתהווה ממלאכת שבת. ואמרת לי, מי הורה לך לעשות כדבר הזה, והשיב שהוא מדעתו עשה כן. אך יען אתרמי מילתא שנתרעמתי עליו בזה, חילה פני שאעמוד בדין זה בספרן של צדיקים ז"ל, האם יש היתר ע"פ תנאי זה שהתנה עמו מעיקרא, לשיוכל לפתוח הגוי החנות בשבת ולהתעסק בה, דנימא דהשתא הגוי אדעתא דנפשיה עביד או לא מהני. ואמרת לי, שעת שיתברר הדין, יצוה לגוי שלא יפתח החנות בשבת, וכן עשה. וה' ינחנו במעגלי צדק ואמת, לא נטה ימין ושמאל. אמן כן יהי רצון.

תשובה. כתב רבנו הטור ז"ל כאן וז"ל: ישראל וגוי שקבלו שדה בשותפות, לא יאמר ישראל לגוי טול אתה חלקך בשבת ואני בחול, ואפילו לא אמר כן בפירוש, אלא כשבאים לחשבון אומר הישראל אטול אני של יום ראשון כנגד שבת שנטלת אתה, אסור. אבל אם מתחלה כשקבלו השותפות התנו שיטול הגוי של שבת והישראל יום ראשון כנגדו, מותר. ור"י היה מתיר בתנור שקבלו בשותפות אפילו לא התנו, דדוקא בשדה אסור, לפי שחלק הישראל מתעלה ומתרבה באותה מלאכה שעושה הגוי בשבת, אבל בתנור שאין חלק ישראל מתעלה בכך, מותר לחלוק ולומר יהא שלי בחול ושלך בשבת, ור"ת אסור. וכן יראה דעת הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו ה"ז] שכתב, המשתתף עם הגוי במלאכה או בסחורה, אם התנו וכו'. ומלאכה דומה לתנור, שאין חלק ישראל מתעלה במה שהגוי עושה, ואסר בלא התנו וכו'. ע"כ. וכתב מרן ז"ל בב"י, שדברי ר"י ור"ת הלא הם כתובים בתוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא] ובפסקי הרא"ש ז"ל ספ"ק דעבודה זרה [סימן כ"ד], וכבר כתבו שם התוספות שחזר בו ר"י, והביא ראיה לדברי ר"ת דאין חילוק בין תנור לשדה וכו'. ע"ש.

והרואה יראה דנדון דידן גרע טובא, דאפילו למאי דאסיק אדעתיה ר"י מעיקרא לאסור דוקא בשדה משום דמתרבה חלק הישראל, איתיה נמי בנדון דידן, שעל ידי מלאכת הגוי בשבת שמרקד החיטים ומוציא מתוכן הפסולת שלהן,

אוצר ההלכה

שעושה בשבת ונוטל שכר השבת לבדו, ולכן הוי כשלוחו ובעי נתאי. אבל הבלעה כי האי, שנוטל הגוי חצי הריוח מכל שבעת ימי השבוע, כל מה שעושה הגוי בחול ובשבת, אדעתא דנפשיה עביד כיון שנוטל שכר בכל עת, ולא הוי לא כמעמיד פועל ולא מחזי כשכר שבת, כדאסברה ניהלן הרב מחצית השקל ז"ל (סק"ו). ע"ש. וכיון דהך הבלעה רידן היא העולה לפום דינא, א"כ לדעת הר"ן והוא דעת הרמב"ם ומרן ז"ל, זוהי דרך ישרה גם בלא התנו.

ברם דא עקא, דחזה הוית להרב המפורסם מוהר"י עייאש ז"ל בספר מטה יהודה (סק"ה)¹⁶ דכתב, דהגם דמרן ז"ל בב"י הביא סברת הר"ן הנזכרת, וכתב דאפשר דגם הרמב"ם לא מיירי אלא בשכל אחד עוסק ביומו, מ"מ בש"ע מדלא הזכיר חילוק הר"ן, משמע דדעתו להחמיר כנראה מסתם דברי הרמב"ם ז"ל, וכן מוכח מלשון רש"י ז"ל [עבודה זרה כב. ד"ה שקיבלו], ומשקבלוה הוטלה על שניהם לעסוק בה ביחד. [ע"כ]. וכן נראה עיקר, דאע"ג דמור"ם ז"ל בהגה פסק חילוק הר"ן בסמוך בשם יש אומרים, אין לתפוס אלא דברי הש"ע, דבתריה גריינן. ע"כ. וכן ראיתי להרב נהר שלום ז"ל (סק"ג)¹⁷ שכתב על דברי מור"ם ז"ל, והיא דעת מרן בב"י דמפרש דהרמב"ם בהכי איירי, ומ"מ בש"ע לא סמך על זה, אלא העתיק לשון הרמב"ם סתם, דמשמע מיניה דאף אם עוסקים שניהם כל ימי החול והגוי בשבת אסור. וכן משמע ממה שכתב הרמב"ם סמוך לזה [שם הי"ח], שהתירו הגאונים ליתן מעות לגוי להתעסק בהם, והגוי נושא ונותן בהם וחולק עמו בשוה, משמע דוקא התם שאין המלאכה מוטלת על ישראל לעשותה ואין העסק ניכר ממי הוא כמו שכתב הש"ע (ס"ד), משא"כ הכא שיאמרו שהישראל עשה שליח לגוי שיטרח גם בשבילו. ע"כ. הרי דסבירא להו לרבוותא בתראי ז"ל, דלפסק הלכה לא סבירא ליה למרן כסברת הר"ן. וכדבריהם נלע"ד לדייק מדברי מרן, שאחר שפירש להשוות דעת הרמב"ם עם הר"ן, כתב: כן נראה לי ליישב דברי הרמב"ם לדעת הר"ן. ע"ש. וכלומר דהר"ן דלא כתב דהרמב"ם חולק בזה, שמע מינה שהוא מפרש כן דברי הרמב"ם, וכדפירש ההיא דדמאי, מכלל דליה לא סבירא ליה הכי בדעת הרמב"ם. יתר על כן ראיתי להרב תוספת שבת ז"ל [שם] ולהרב בגדי ישע ז"ל¹⁸, שכתבו בדעת מרן ז"ל בב"י שהוא מסתפק בדעת הרמב"ם אי סבירא ליה כהר"ן. ע"ש. שמע מינה דלא החליט מרן דמורה הרמב"ם בזה, וכדדייקנא בעניותין מתוך לשונו. וא"כ אין לנו אלא פשט דברי הרמב"ם ומרן ז"ל דאין לחלק בכך, ובכל גוונא אפילו שניהם מתעסקים יחד כל ימי החול יש לאסור לדידן דנקיטין כהוראות מרן ז"ל כנזכר, דלא כסברת הר"ן ז"ל.

וא"כ נראה דלאו למגנא הוה ויתור השמונה למאה מחלק הישראל, ולכן ניהדר אנפין בדין הויתור הלז שויתור הישראל שמונה למאה מחלקו לגוי בשביל שכר השבת, אי שפיר

בשבת לאו שליחותיה דישאל קעביד, שאין חיוב על ישראל לטרוח כנגד זה כלל, ונמצא דגוי אדעתא דריוחא דפלגא ידידיה הוא דטרח, ואפילו שיריוח הישראל בזה לית לן בה. וכיון שהשותפות בנוי על אופן זה, הגם דלא התנו קודם השיתוף, שרי לישראל לחלוק עמו בשוה גם ריוח השבת בהבלעה, ולא היה צריך הישראל לוותר מחלקו לגוי השמונה למאה הנזכרים בשאלה, דבלא"ה שרי.

א"ל דניחזי אנן אם סברת הר"ן ז"ל הלזו מוסכמת מהפוסקים המפורסמים עמודי ההוראה ז"ל, דהנה מרן ז"ל שם בב"י אחר שהביא לשון הר"ן כתב וז"ל: ואין נראה שיהיה כן דעת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ז], שהרי כתב שהמשתתף עם הגוי במלאכה או בסחורה ולא התנו, כשיבואו לחלוק נוטל הגוי שכר השבתות כולן. ומשמע דבחול שניהם עושין מלאכה וכו', ואפילו הכי כתב שיטול הגוי שכר שבת, ואם כדברי הר"ן הוה ליה למשרי וכו'. אלא שמתוך מה שכתב ולא תקשי לך מההיא דתניא בדמאי וכו', נראה שדעתו לומר דהא דתניא ישראל וגוי שקבלו בשותפות, מתוקמא בשאין דרכן להתעסק שניהם ביחד, אלא זה עובד יום וחברו עובד יום וכו', והשתא אפשר לומר דלהרמב"ם נמי מיירי בשאין שניהם מתעסקים יחד תמיד במלאכה, אלא הגוי מתעסק יום שבת וזה מתעסק יום אחר כנגדו, ומשום הכי אסור, אבל אם היו שניהם יחד מתעסקים תמיד וכו' ובשבת מתעסק בה הגוי לבדו שרי וכו', דדמי ממש לההיא דמרחץ שכתב הר"ן. כן נראה לי ליישב דברי הרמב"ם לדעת הר"ן, דאל"כ הוה ליה לכתוב שהרמב"ם חלוק בדבר. עכ"ל.

ולפי דברי מרן ז"ל הללו, דהרמב"ם ז"ל מסכים לסברת הר"ן הלזו, ומרן העתיק לשון הרמב"ם ז"ל בש"ע, נראה פשוט דהכי נקיטין להקל, דמפרשינן דברי הרמב"ם בשאין שניהם מתעסקים יחד, אבל במתעסקים יחד כל ימי החול, מודה לדעת הר"ן. וכל שכן למה שכתב הרב ב"ח ז"ל (ס"ב), דאפילו היה דעת הרמב"ם לאסור בכל ענין שלא כדעת הר"ן, אפילו הכי כהר"ן נקיטין דמסתבר טעמיה, כל שכן דאיכא לפרש דגם הרמב"ם הכי סבירא ליה וכדכתב ב"י. וכן פסק בהגהת ש"ע והכי נקיטין. עכ"ל. וא"כ גם בנ"ד, כל שהם מתנהגים כסדר הזה, אפילו היה נוטל ראובן כל חלקו הראוי לו כי לא ינכה השמונה למאה, כשר הדבר, ובלבד שיטול חלקו בהבלעה, שיעשו חשבון מכל שבעת ימי השבוע ויחלקו ביניהם. דהגם דאיכא הבלעה דאסירא בלא התנו, וכגון שהגוי נוטל כך וכך ימים ושבת בתוכם, והישראל נוטל שאר הימים, דאע"ג דבכהאי גוונא ליכא משום שכר שבת, דעל כל פנים נוטל בהבלעה, מ"מ אסור, דמה שהגוי עושה בשבת הרי הוא כשלוחו של ישראל, דלולי שעושה גוי בשבת ונוטל שכר השבת, לא היה עוסק בחול באותן הימים ששייכים לישראל, דהא בימים דשייכי לישראל לא שקיל גוי מיד, ואינו עושה אלא לצורך ישראל, והיינו משום

אוצר ההלכה

לשכור הגוי אפילו בקבולת, דהוי כמעמיד פועל, אלא היכא דא"א בענין אחר, כגון שא"א להם לבטל השיתוף, אז שרי משום פסידא וכו'. ע"כ. וביאר דבריו הרב מחצית השקל ז"ל, שנגרש על רמ"א איך התיר לשוכרו בקבולת, דהיינו שפוסק עם הגוי שבכל מאה דינרים שירויח שיתן לגוי כך וכך, דהיתר זה לא יתכן, דהא מה שהתירו ע"י תנאי היינו שלא יהיה לישראל חלק בשבת כי אם לגוי, ובקבולת לא אפשר למימר שאין לישראל חלק בשבת, דהא נוטל כל הריח של שבת אלא שמשלם לגוי שכרו בקבולת, ומכח קושיא זו אוקי דינו של מור"ם כשבועלי התנור נוטלין שכר שאלת תנורם ואינן עושין הם בעצמם. ע"ש. הרי שכל שנוטל שכר שבת גם כן ועושין בעצמן, אי אפשר לומר שאין לישראל חלק בו, אדרבא נראה כמעמיד פועל במקומו כמדובר.

אכ"נ נראה כי לקיחת הגוי השמונה למאה מועיל ומהני ע"פ הדין, אפילו במוכח שהגוי ירויח בשבת יותר מזה, שרי ליה לישראל לחלוק עמו כל השכר אחר כך, ולא חיישינן על המותר מהשמונה למאה, וכמו שכתב מהרל"ח ז"ל (סימן ק"ו ד"ה ונלע"ד), שאפילו שיקרה מקרה שביום השבת ירויח הגוי יותר מביום שנטל לישראל לעצמו, יוכל לקחת לישראל החלק מהריח, שהתנו ביניהם ולא יקרא נוטל שכר שבת. ואע"פ שכתב הרמב"ם ז"ל [שם הי"ז], אם התנו בתחלה שיהא שכר השבת לגוי לבדו אם מעט ואם הרבה, זהו דוקא כשנודע שכר של כל יום ויום בפני עצמו, אבל כשאינו ידוע אין לחוש שמא הריח בשבת יותר ויקרא לישראל נוטל שכר שבת. וכן הרב [הרמב"ם] בעצמו אמר למטה [שם הי"ח], יראה לי שהגוי נוטל שביעית השכר. סוף דבר, אם התנו בשעה שנשתתפו, אין לישראל עובר וכו', על איסור נוטל שכר שבת. ע"ש. הרי דכשאנו ידוע ריח כל יום בפני עצמו, אלא שהוא נותן לגוי איזה סך קצוב כנגד יום השבת, גם אם ירויח באיזה שבת יותר מהקצבה ההיא יכול לישראל ליקח חלק ממנו, כי אין לנו אלא מה שקצב עמו. ולמד כן מדברי הרמב"ם ז"ל, שכתב שנותן לו שביעית הריח בשביל ריח השבת, ומי לא עסקינן דהיה בשבת ריח הרבה יותר משביעית הריח, והיכי סגי ליה בהכי, הרי באותו המותר דטפי משביעית נמצא לישראל נהנה משכר שבת, אלא ודאי דכל שאין ידוע ריח כל יום בפני עצמו, סגי לן בהכי. וא"כ גם בנ"ד, כיון שאין ידוע ריח כל יום בפני עצמו, די בקצבת השמונה למאה שיתן לגוי והשאר יחלוקו ביניהם.

ומה גם דאפילו אם יהיה הריח של שבת יותר הרבה מהשמונה למאה, כל דמעיקרא התנו בכך שיתן לישראל בעד ריח השבת שמונה למאה ונתרצה הגוי שפיר דמי, דיש לומר חדא מתרתי, או דאפילו אי מתרמי שביום שבת אחד ירויח יותר מזה, בשבת אחר לא ירויח כלל או מעט מזער, דנמצא כשאנו באים לשום ולהעריך כל שכר השבתות ביחד, אחד באחד יגשו יעלה כך, ולכן נתרצה הגוי. או נימא דאפילו שברור לו לגוי שבכל

דמי לפום דינא, כי לעת עתה נראה שאנו צריכין אליו. ואומר דלכאורה לא יועיל ולא יציל, דהנה החילוק שיש בין התנו מעיקרא קודם שנשתתפו דשרי, להיכא שנשתתפו ושוב אומר לו טול אתה של שבת דאסירי, שמעינן ליה מדברי מרן ז"ל בב"י, ולמד אותו מדברי רש"י ז"ל [שם ד"ה שקבלו עד ד"ה מותר] וז"ל: כלומר דלא דמי למשכיר שדהו לגוי דשרי, דהתם כל עבודת השדה עליה דגוי רמיא, אבל הכא אישראל נמי רמיא שהרי השדה של שניהם הוא, והוי כאילו מעמיד פועל במקומו שיעשה מלאכתו בשבת והוא יעשה במקומו למחר, הילכך אסור כשלא התנו, ואם התנו מותר, משום דכיון דמעיקרא התנו, הוה ליה כאילו אין לישראל חלק בשדה כלל ביום השבת, אלא כולו של גוי בשבת וכולו של ישראל ביום החול, ונמצא שלא הוטלה מלאכת שבת על ישראל כלל, מאחר שאין השדה שלו ביום ההוא, וזהו שפירש"י וכו'. ע"ש. דהעולה מזה הוא, דכדי שיהא מותר לישראל לחלוק עם הגוי כל שבעת הימים ושבת בכלל, אינו אלא כשיתרוקן הישראל זכותו שבשותפות בשבת, כאילו אינו שותף ביום ההוא ואין לו חלק בו, וכל נכסי השותפות הוו של גוי, וכי עביד בשבת אדעתא דנפשיה לחודיה הוא דעביד. לא כן בנדון דידן דהתנאי שעשה מתחילת השיתוף עם הגוי היה בהיפך, שגם שכר השבתות יכניסם לתוך השיתוף ויחלקו ביניהם, ולפי שהישראל אינו מתעסק בשבת ויתר לו הני שמונה למאה.

וא"כ איכא הכא תרתי לגריעותא, חדא דכיון דאיהו לא סליק נפשיה מהשותפות בשבת כמשפט, מחזי כמעמיד פועל במקומו על חצי השבת, והיה שכרו הני שמונה למאה בשביל טורח פעולה כל שבתות השנה, וגוי כי עביד בשליחותיה דישארל קעביד. וזאת שנית, דכשחולק עם הגוי הרי הוא נהנה משכר שבת, דשמא ריח הגוי שמרויח בשבת עולה יותר מזה, ובאותו מותר נהנה מריח המתהוה בשבת, שלא אמרו בברייתא [עבודה זרה כב.] דהתנו מעיקרא מהני אלא באומר לו טול אתה של שבת וכו', שכל הריח של שבת יהיה לגוי לבדו, וכנגדו כל ריח יום אחד של חול לישראל לבדו, שנמצא שאין לישראל נהנה כלל משכר שבת, אבל בנדון דידן מי מפסי שלא ירויח הגוי יותר מזה, והיכי שרי ליה בהכי לחלוק עמו ריח כל הימים בשוה, והא היכא דלא התנו מעיקרא שאין היתר לישראל ליטול ריח יום אחד כנגד השבת, אלא כל שכר השבתות לגוי לבדו, כתבו הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ח] ומרן ז"ל, דאם אין ריח השבת ידוע, יטול הגוי שביעית הריח לעצמו והשאר יחלוקו, הרי דצריך שיטול בעד שכר שבת ריח שוה לשאר ימים, אבל שמונה למאה דבציר טובא נראה דלא מהני, דסוף סוף נהנה במקצת משכר שבת.

ויש להוכיח כן מדברי הרב מג"א ז"ל (סק"ח), על מה שכתב מור"ם ז"ל [ס"ג], ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו בשבת או לשוכרו בקבולת שרי, כתב על זה וז"ל: וכן לשוכרו בקבולת, נ"ל דבמקום שאין עושין בעצמן מלאכה רק שגובין שכר התנור והריחיים שרי וכו', ובמקום שעושין בעצמן מלאכה, אסור

אוצר ההלכה

דגוי השותף ואינו נהנה ממנו, ולהכי כשחולק שוב כל הריח עם הגוי ונוטל הישראל חלקו לפי החלקים שפסקו ביניהם, אינו אלא חלקו בריח ימי החול לבד, ששכר שבת כולו נטלו הגוי, וא"כ נמצא שהוא מותר בשופי. כנלע"ד.²⁰ [ועייין להגאון הרב חתם סופר ז"ל חאו"ח (סימן ח"נ ונ"ט)]. (פתח הדביר ח"ג – סק"ב)

נב) שם אם התנו מתחלה וכו' שיהיה שכר השבת לגוי לבדו אם מעט ואם הרבה וכו'.²¹ ודע, דכתב הב"ח ז"ל [אות

א'], דההמצאה שכתב הראב"ד ז"ל [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו] לאיסור בבאו לחשבון אפילו בהתנו, שרוצים לחלוק בשוה ואפילו היה חלק עכו"ם של שבת הרבה יותר מחלק ישראל של יום ראשון, מודים בה רש"י [עבודה זרה כב. ד"ה ואם באו] והרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו הי"ז], דעד כאן לא אמרו בבאו לחשבון אינו אסור אלא בלא התנו דמוכח דבהתנו שרי, אלא כפי פירושם בפירוש באו לחשבון שהוא יום אחד כנגד יום שבת, שלא באו לדקדק אלא במספר הימים יום כנגד יום, ולא ידקדקו אם יהיה ריח יום זה יותר מחבירו, אבל אם מדקדקו גם במותר שיותר יום אחד מיום האחר, בהא אסיר לכולי עלמא. מיהו לדעת מהר"י אבוהב ז"ל והש"ע בסמוך (סעיף ב'), התירו לגמרי ההמצאה של הראב"ד ז"ל, מטעם דסבירא להו דלעולם בהתנו מעיקרא ליכא שום איסור.

וא"ת והא אשכחן לרבנו בפרק עשירי ממאכלות אסורות בדיני ערלה [הי"ד] שכתב וז"ל: עכו"ם וישראל שהיו שותפין בנטיעה, אם התנו מתחלת השותפות שיהיה העכו"ם אוכל שני ערלה, וישראל אוכל שלש שנים משני היתר כנגד שני הערלה, הרי זה מותר, ואם לא התנו מתחלה אסור, ובלבד שלא יבואו לחשבון. כיצד, כגון שיחשוב כמה פירות אכל העכו"ם בשני ערלה עד שיאכל ישראל כנגד אותן הפירות, אם התנו בזה אסור, שהרי זה כמחליף פירות ערלה. עכ"ל. ועייין בפירוש ההלכות להר"ן ז"ל סוף פרק קמא דעבודה זרה [נ: ד"ה ומהא] שמיישב הסוגיא, דקשיא לרבנו לפי שיטת רש"י ז"ל, שפירש דבערלה ליכא שליחות דמלאכה דעכו"ם, דהרי אף לישראל מותר לעבוד נטיעת הערלה, ואי משום אכילה דישראל אוכל בשני ההיתר כנגד אותן שני האיסור, אין זה נהנה, שכך המשפט שנה שזה עובד הוא אוכל. יע"ש. דלרבנו מקרי נהנה מהאיסור כיון שנוטל חליפי ערלה. ומ"מ אם תמצי לומר דלרבנו דין שבת ודין ערלה שוים הם ובתרווייהו בעיני התנו, מ"מ בהתנו מיהת שרו בכל ענין לדעת הרב המגיד [הלכות שבת שם], דכתב דרבנו מפרש כפרש"י, דלא קאי באו לחשבון דסיפא דברייתא אלא ארישא דלא התנו, אבל בהתנו בכל ענין מותר, (לדעת) [וכדעת] הש"ע דסעיף ב'. ולדעת הב"ח הוה נחא, דהתם כוונת רבנו שיבואו לחשבון על תוספת שמוסיף יום אחד על חבירו, והיינו דנקט שיחשוב כמה פירות אכל העכו"ם ולא נקט שיחשוב כמה שנים, אבל להרב המגיד קשה. וכבר הקשה כן הרב לחם משנה ז"ל [הלכות מאכלות

שבת ירויח יותר מזה, מ"מ כיון שהתנו כך מעיקרא ונתרצה הגוי, כי הדר חולק עמו כל שכר השבתות ביחד, מתנה בעלמא הוא דיהיב ליה הגוי לישראל, ולעולם הגוי אדעתיה דנפשיה עבד. ואפילו יתן הגוי לישראל כל הריח המגיע לו ביום שאסור במלאכה, כתב מרן החבי"ב ז"ל בשו"ר כנה"ג (הגה"ט אות ג')¹⁹, דכל שאין הגוי מחויב לתת כלום לישראל, מותר גמור לקבל הריח, דאטו גוי שמרויח בשבת ונתנו לישראל במתנה מי אסיר, מתנה בעלמא הוא דיהיב ליה. ע"ש. והגם דאין הנדונות שוין כיע"ש, מ"מ האי כללא דכילל לן שייך גם לנדון דידן, דכל ריח השבת אין הגוי מחויב לתת ממנו לישראל אפילו פרוטה, וא"כ כי יהיב ליה לאו לשם חלוקת ריח שותפות הוא דיהיב ליה, אלא דרך מתנה.

והא דידן עדיפא לפום דינא, דאי האי ישראל בר אוריין הוה, כיון דנחית לאתנוי, מעיקרא הוה ליה לאתנוי טול אתה של שבת וכו', ויקבל עליו עבודת יום אחד ושכרו לו לבדו כנגד שבת, ולא היה מפסיד אלו השמונה למאה מחלקו, נקיט מיהא, שהישראל נותן לגוי אלו השמונה למאה ואינו נוטל כנגדן מהגוי כלום, כאילו לא הקנה מעיקרא, וזה מותר גמור. ולהכי שרי להניח לגוי שיעסוק בחנות בשבת, דאדעתא ידיה עבד. ומשום מראית העין ליכא, כיון שהכל יודעים שיש לגוי חלק בו.

וכ"ל שכן שיש לומר דהני שמונה למאה הוא ממש שכר שבת, ולא משכחת שירוויח הגוי יותר מזה, דהדבר ידוע דריח מוכרי הקמח אינו מצוי אלא ביום חמישי בשבת, שכל ישראל קונים קמח לאכילת כל השבוע, אך בשאר הימים אינו מצוי מכירה כי אם באקראי, וכל שכן ביום שבת שאין בו כי אם קצת הכנה והזמנה כגון הרקדת החטים וכיוצא. וכיון דהני שותפי נחתי להפריד ריח יום השבת משאר הימים, ולא הפרידו אלא הני שמונה למאה, שמע מינה דשיערו בדעתם לפי ידיעתם באופיו של אומנות זה דסכום זה סגי לריח השבת, שאינו מתהווה בשבת ריח יותר מזה, ונמצא שהם עשו מה שהיה ראוי לעשות היכא שלא התנו, וא"כ ודאי שרי. ודמי למה שכתב מור"ם ז"ל בהגה (ס"ג) וז"ל: ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו בשבת או לשוכרו בקבולת שרי. ע"כ. והך דקמן נראה דדמי לשכירות בקבולת, ועדיפא מיניה, דהא קבולת ביאר בו הרב מחצית השקל (והבאנו דבריו לעיל בסמוך), דהיינו שפסק עם הגוי שבכל מאה דינרים שירוויח שיתן לגוי כך וכך, ומה שנרגש הרב מג"א ז"ל [סק"ח] על היתר זה, שאיך אפשר לומר שאין לישראל חלק בו והרי הוא נוטל ריח השבת לעצמו, ומכח זה אוקי לה כשמשכירין התנור לאחר, הנה קושיא זו לא תפול על ההיתר שלפנינו, שקבולת כזה דמי לשביעית הריח שכתבו הרמב"ם [שם הי"ח] ומרן ז"ל, שהוא מניח כל הריח המתהווה בשבת שיהיה כולו לכיסו של גוי, הכא נמי כיון ששיערו דאין בשבת ריח כי אם כשמונה למאה, הרי כל הריח מנח בכיסיה

אוצר ההלכה

לבאר שיטות רש"י והרמב"ם והראב"ד ז"ל, כל שיטה ושיטה בפני עצמה בפלפול עצום ורב, ענין תחזינה מישירים, וגם הוא ז"ל אזיל ומודי לענין דינא לחילוק שחילק הרב הש"ך, לאסור גם בהתנו מתחלה שיהא חלוקת שכר הימים בשוה והכי נקיטין. ודוק. (מטה יהודה – סק"ג)

נג) שם אם התנו מתחלה וכו' שיהיה שכר השבת לגוי לבדו
אם מעט ואם הרבה וכו'. לאפוקי שאם יעשו חשבון אחר כך שתהא חלוקתן שוה, דהיינו שאומר לו אתה נטלת בשבת כך וכך ואני נטלתי פחות, (וחלק) [נחלק] המותר, אז אסור, דהוי ליה כנוטל שכר שבת. ומיהו כל זה הוא דוקא כששואל לחלוק בהדיא, אמנם אם התנו מתחלה ואחר כך נתרצה הגוי לחלק בשוה, יתבאר בסעיף ב'.

וראיתי להרב מג"א ז"ל [סק"ב] שכתב וז"ל: אבל אסור לחשוב עמו ולומר אתה נטלת בשבת מרובה ואני מעט, נחלק המותר, כמו שכתב הראב"ד [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו כו'. יע"ש. משמע מדבריו שכוונת הראב"ד היא לאסור משום שהישראל תובע לחלוק, אמנם הא סתמא שהגוי נתרצה לחלוק מותר, כדפסק מרן בסעיף ב'. ולפק"ד לפי דקדוק דברי הראב"ד שכתב הר"ן [שם ו: ד"ה ומהא], נראה דאפילו בנתרצה הגוי ובאו לחלוק סתם נראה דאסור, ואפילו שאין הישראל תובעו, כל שאין הגוי לוקח שכר שבת לעצמו בין מעט בין הרבה, שכן כתב: אבל הראב"ד פירש דאחתנו מעיקרא קאי, כלומר אע"פ שהתנו אם אח"כ יבואו לחשבון ותהא חלוקתן שוה אסור, דכיון שבאו לחשבון אשתכח דתנאי דמעיקרא הערמה בעלמא הוא כו'. יע"ש. מוכח מדבריו שכתב, אם אחר כך יבואו לחשבון ותהא חלוקתן שוה, וגם מטעמא דכל שאין הגוי לוקח שכר שבת לחוד, איכא למימר הערמה בעלמא ואסור, ולפי זה אין חילוק אם באו לחלוק סתם או שהישראל תובעו.

וראיתי להר"ן ז"ל [שם] שהקשה על שיטת הראב"ד, דא"כ מאי פריך בש"ס שם [כב]. אימא סיפא ואם באו לחשבון אסור הא סתמא שרי, הא דסתמא שרי היינו משום (שאהתנו) [שהתנו] מעיקרא. ולפק"ד אין לפרש לשיטת הראב"ד ז"ל דלעולם מה שאמרו ואם באו לחשבון אהתנו קאי, ואסור משום דמחזי כהערמה, ובתר הכי בעי סתמא כנ"ל שלא התנו ובאו לחלוק בשוה מאי, ובעי למפשט ממה שאמרו ואם התנו, הא לא התנו אסור, וקא דייק דמדאמרינן בסיפא ואם באו לחשבון אסור, ומשמע דדוקא משום שמתחלה התנו שיהיה יום שבת לגוי ואחר כך באו לחשבון שהישראל תובעו, אז אסור משום דמחזי כהערמה שהרי בטלו התנאי, הא סתמא כנ"ל שבאו לחלוק סתם בהתנו שרי, אפילו שזה הוא היפך התנאי, וא"כ הוא הדין בלא התנו ובאו לחלוק סתם דשרי, ומשום הכי אתמר אלא מהא ליכא למשמע וכו'. דאין זה נכון לפי מאי דהוכחתי מדברי הראב"ד ז"ל, דאפילו בבאו לחלוק בסתמא והישראל לא תבע, אפ"ה סבירא ליה דאסור, אם כן לפי זה סבירא ליה דאם באו לחשבון דאתמר בש"ס דאסור היינו אפילו בסתם, אם כן היינו בעיית

אסורות שם]. יע"ש. ולפי הנראה מדבריו, דאליבא דהר"ן בדעת רבנו דין ערלה חמור מדין שבת, ומן הדין חליפי ערלה כי האי גוונא חמירי ואסירי מדאורייתא, ולא דמי לשבת דליכא איסורא אלא מדרבנן משום דנראה כשלוחו.

ואי לאו דברי הר"ן ז"ל בכוונת רבנו, הייתי מפרש דעתו באופן אחר. דמאי דקאמר אם התנו מתחלת השותפות, אינו ר"ל קודם שנשתתפו, אלא ר"ל אחר שקבלו הנטיעה בשותפות התנו מתחלה קודם שהתחילו להתעסק בעבודת הארץ, ונמצא דהתנו דהתם היא לא התנו דשבת, ולכך בכהאי גוונא אם באו לחשבון אסור כיון שלא התנו מקודם שנשתתפו. ומה שסיים שם ואם לא התנו אסור, פירוש שלא התנו כלל, דאז בכל ענין אסור, דהרי נהנה מפירות ערלה, משא"כ בהתנו אין להתיר אלא כשלא יבואו לחשבון. והיינו דבדיני שבת נקט רבנו בתחלה בבי"ת, דר"ל קודם שגמרו השותפות, אבל בדין ערלה כתב מתחלה במ"ם וגם סיים לכתוב לשון השותפות, דנתכוון בזה תחלת השותפות שהוא קודם התחלת[ם] בעסק. כנלע"ד. וראיתי בספר מעשה רוקח [הלכות שבת שם] שפלפל בלשון זה של דין ערלה עם לשון דהלכות שבת, ויש קצת גמגומים בדבריו, דוק ותשכח ואין להאריך.

ומי"מ לענין דינא אנו אין לנו אלא פסק הש"ע דהתיר בכל ענין בהתנו, ודלא כהרב מגן אברהם (סק"ב) דכתב לאסור כדעת הבית חדש, וליתא לענ"ד. ועיין בספר מגילת ספר להרב ר' בנימין קאזיס ז"ל (בלאזין ס"ה דף י"ג ע"ב). ושוב עמדתו על דברי הרב בעל שפתי כהן ז"ל, ומצאתי בסימן רצ"ד בדין ערלה סעיף י"ג [סקכ"ז], שגם הוא ז"ל הוקשה לו דברי הרמב"ם ז"ל משבת לערלה כמו שהקשינו לעיל, והעלה דבין בשבת בין בערלה לא הותר בהתנו מתחלה אלא בהתנו יום כנגד יום, אבל בהתנו שיהא המותר מתחלה בשוה הרי זה אסור. ופירוש אם באו לחשבון היינו על תנאי דמעיקרא, שהתנו מתחלה שיתחלק המותר שבכל יום ביניהם בשוה. וזהו שדקדק הרמב"ם ז"ל שם וכתב אם התנו בזה, דהיינו שיהא השכר של כל יום בשוה, דמעיקרא אדעתא דהכי נחתי. ואין זה סותר למה שכתב הש"ע כאן (סעיף ב') דבנתרצה לחלוק בשוה מותר, דהתם לא היה התנאי מתחלה אלא יום כנגד יום, שכל אחד נוטל יום כנגד יום אם מעט אם הרבה, דאז הריצוי של השוואת החלוקה אח"כ הוא בתורת מחילה וויתור. ולפ"ז ניחא, דיבואו לשונות הש"ע הנזכרים מדוקדקים הדק היטב, דמתחלה בסעיף זה כתב, אם התנו [וכו'] אם מעט אם הרבה, דמשמע דוקא יום כנגד יום, אבל אם גם המותר שיעדיף יום על חבירו יהיה לחצאין, אסור, והיינו כשיהיה בתורת תנאי. ובסעיף ב' דהתיר שווי החלוקה מיירי בלא התנו כך בפירוש, אלא בשעת החלוקה נאותו מעצמם ונתרצו לחלוק בשוה, דאין זה הריצוי מכח שום תנאי ושום חיוב שקדם, אז בכה"ג פשוט להתיר. וכן גם דעת הרב ב"ח שם, וזה אמת ויציב, והש"ע מודה בזה. גם זו חזיתי להרב הגדול כמהר"ר אליהו קובו זצוק"ל בספר אדרת אליהו (בשאלה א'), הפליא עצה הגדיל תושיה

אוצר ההלכה

כנגד יום מותר, ליתא, שאם הוא קורא הבלעה מה שאמר לו טול יום כנגד יום, טפי יקרא בהבלעה מה שאמר לו טול אתה של שבת ואני של חול. ועוד דכבר הוכחנו שהראב"ד סובר לאסור אפילו בסתם, כל שכן כשהתנה עמו בהכי. ומה שכתב ועלה קאמר בברייתא אם בא לחשבון אסור וכו', אהיכא קאי, אי קאי אאמר לו טול אתה של שבת ואני של חול שלדעתו כתב שמתיר הראב"ד, א"כ נמצא דעת הראב"ד הוא היפך הברייתא, ואי קאי אאמר לו טול אתה יום כנגד יום ועלה קאמר בברייתא דאסור, מלבד שהוא מתחלה כתב דיום כנגד יום הוי בהבלעה ומותר וזה סותר דבריו, אלא דאח"כ כתב אבל אם לא התנו בפירוש וכו', אלא התנה שיטול יום כנגד יום וכו' מותר. והן מעט מזעיר ממה שיש מן הקושי בדבריו, ולפק"ד דבריו פה שלא בדקדוק נכתבו. ודוק.

וכתב הרב מג"א ז"ל [סק"ב], וגבי שדה צריך שיאמר לו, תעמול לזרוע ולחרוש בשבת ותטול בשעת קצירה כנגד עמלך בשבת, ואני אעמול בחול ואטול כנגדך בחול, ואפ"ה שרי וכו'. יע"ש. אם כוונתו לומר שאומר לו טול אתה שחר עמלך ביום השבת ואני אטול שחר עמלי בחול כמוך, לפק"ד פשיטא דאסור, דהא הוה ליה כאילו אמר אתה תהיה שלוחי בשבת לעבוד בעבורי וטול לך שורך, ואני אהיה שלוחך בחול ואטול שורך, כיון שעל שניהם המלאכה מוטלת והוא לוקח יום כנגד יום, ומה לי אם לוקח השכר בשבת או בחול, כיון ששניהם שוים בקצבה ועל שניהם מוטל לעשות ואמר לו שהוא יעשה בשבת, פשיטא דשלוחו הוי. ואפילו אם נאמר שכוונתו היא שאומר לו טול אתה עמלך בעבור שבת מה שהוא ראוי ליקח בשכר מלאכת יום אחד ואני אטול כמו כן בשכר אותו יום של חול והשאר חולקים, גם זה אינו נכון דנמצא באו לחשבון לומר כמה ימי שבת נטלת אתה ואני אטול כנגדך בחול, ועוד דהוי קובעו להיות שוים ולחלוק בשוים.

לפ"ן לפק"ד מה שמותר הוא בשני אופנים, או אם יתנו בתחלה טול אתה מה שגדל ממה שאתה זורע בשבת בין רב בין מעט ואני אטול ממה שגדל ממה שאני זורע בחול, או יתנו ביניהם ואח"כ יחלוקו בסתם. אמנם כל שקוצב שחר טורח יום שבת ולוקח הוא כנגדו שחר טורחו בחול והשאר חולקים, אז לפק"ד אסור, ולא אמרינן בש"ס דכל שהתנה שרי לפי שאין מוטל על הישראל לעשות בשבת, אלא כשאנו נהנה מאותה זריעה שזרע הגוי, אלא היא היא לגוי. אי נמי אפשר בדרך אחרת, כשהתנה עמו מתחלה שיעשה הגוי בשבת ויקח שחרו משלם, והוא לא יקח כנגדו שחר כלל בחול, אלא עובדים שניהם בחול כל ימי החול במה שיעלה פירות יחלוקו, ונמצא שעל הגוי מוטל העבודה בשבת ואז לא הוי שלוחו, כמבואר בריש סימן רמ"ג [ס"א], דכל שיש לגוי חלק בפירות אפילו בשוכרו יום יום מותר. יע"ש. אמנם באומר לו טול עמלך בשבת ואני בחול, לפק"ד אין מקום להתירו.

ואחרי כותבי ראיתי סמך לדברי, ממה שכתב מרן הב"י על מה שכתב הטור לא יאמר ישראל לגוי טול אתה חלקך בשבת ואני בחול, כלומר תעמול לזרוע ולחרוש בשבת, ותטול

הש"ס דקאמר סתמא מאי, ושפיר פשיט מרישא דהתנו אין לא התנו לא, ומאי פריך מסיפא דאם באו לחשבון אסור הא סתמא מותר, דאין לומר מותר, יען האי אם באו לחשבון לאו דהישראל שואל מותר שבת, אלא בסתם באו לחלוק ואפ"ה אסור, אף שהתנו מתחלה שיום השבת יהיה עסק הגוי והגוי רוצה לוותר לישראל מחלקו, כל שכן אם לא התנו דסתמא אסור, משום דמחזי כלוקח שכר שבת.

וגם הר"ב ב"ח ז"ל [אות א'] אזיל בשיטת המג"א ז"ל, שמפרש דברי הראב"ד כשישראל תובעו להשוות החלוקות, וליתא, כמו שהוכחתי, דמדברי הראב"ד מוכח שאפילו באו לחלוק סתם, כל שלא נתקיים התנאי אסור. ומה שכתב שכן הוא לדעת רש"י גם כן, לפק"ד דבריו נכונים בסגנון זה, שגם לדעת רש"י והר"ן, אם באו לחשבון דהיינו שהישראל תובע בהדיא היפך מה שהתנו ורוצה ליהנות בשכר שבת, אז ודאי אסור, אמנם אם הגוי נתרצה לחלוק בסתם והישראל לא תבעו, ודאי דשרי, דהגוי רשאי לוותר משלו, וכמו שכתב מרן (סעיף ב'), והוא מתורת מהר"י אבוהב, דהכל תלוי בהתנו ולא התנו, דכל שהתנו ניכר הוא שאין לישראל חלק בשבת אלא שהגוי רוצה לוותר מחלקו. ומה שכתב מרן בב"י בכל גוונא שרי, אין הכוונה שאפילו שהישראל תובעו כנזכר דמותר, אלא דהכוונה דבין אם יקח הגוי חלק השבתות לחוד כתנאו בין אם לא יקח אלא יחלוק בסתם עם הישראל, שרי כיון שהתנו, דבהכי קא מתיר הגאון מהר"י אבוהב ז"ל, ודלא כמה שהבין הב"ח ז"ל בעדו. יע"ש.

נקטינן לפי האמור, דמה שכתב מרן אם מעט ואם הרבה, היינו לאפוקי שלא יתבע הישראל אח"כ לחלק המותר של השבתות. ודוק. והרב נחלת צבי ז"ל [סק"ב] כתב על דברי מרן הב"י ז"ל שהביא משם מהר"י אבוהב הנזכר לעיל וז"ל: דברים אלו אינם מובנים לי, הלא להפוסקים דנראה מדבריהם שסברי דסיפא ואם באו לחשבון אינו קאי לאם התנו, וכמו שכתב רש"י דבהתנו מתחלה מותר אפילו אם באו לחשבון והזכיר לו של שבת, ממילא כל שכן אם התנו מתחילה ואח"כ חלקו סתם דמותר וכו'. יע"ש. ורואה אני את דבריו ז"ל שאין להם שחר, דמנא ליה הא דבהתנו מתחלה מותר ואפילו אם תבעו החשבון, כדי שיגמור מזה קל וחומר להקשות להגאון ז"ל, והלא לא ראינו בשום פוסק שכתב זה, והוא ז"ל כינה הדין משם רש"י, ורש"י זלה"ה לא ביאר כלום, אלא דכתב ואם התנו מותר, דהא לא קבל עליה ישראל עבודת שבת ואין הגוי שלוחו. ואדרבה מדכתב ואין הגוי שלוחו מורה שאין הישראל מזכיר לו של שבת, דאי מזכיר לו ותובעו אם כן הוי ליה כאילו עשאו שלוחו, דגלי דעתיה דשלוחו הוא. ולפק"ד אין דבריו מובנים כלל.

וכתב עוד שם, ואין להקשות על הראב"ד וכו', והקשה להראב"ד קושיית הר"ן ז"ל ולא הזכירו, ודחה קושייתו בנקל באומר ודברים. ולפק"ד עברתי על כל דבריו, ואין בהם לרוות צמא. דמה שכתב דסובר הראב"ד דאם התנו שאמר ליה טול אתה של שבת ואני של חול, ולא אמר לו בהבלעה טול יום

אוצר ההלכה

אמנם אם התנו מתחילה ואח"כ נתרצה הגוי לחלוק בשוה יתבאר בס"ב. וראיתי להרב מג"א ז"ל [סק"ב] שכתב וז"ל: אבל אסור לחשוב עמו ולומר לו אתה נטלת בשבת מרובה ואני מעט נחלק המותר, כמו שכתב הראב"ד ז"ל [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו וכו'. ע"ש. משמע מדבריו שכוונת הראב"ד ז"ל היא לאסור משום שהישראל תובע לחלוק, הא סתמא שהגוי נתרצה לחלוק מותר, כדפסק מרן (בס"ד) [בס"ב]. ולפ"ד לפי דקדוק דברי הראב"ד שכתב הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא], נראה דאפילו דנתרצה הגוי ובאו לחלוק סתם אסור, ואפילו שאין הישראל תובעו, כל שאין הגוי לוקח שכר שבת לעצמו בין מעט בין הרבה, שכן כתב וכו'. ע"ש. ולע"ד אחרי המחילה רבה יש להרגיש עליו למה לא הקשה עוד על הרב מג"א ז"ל, דמשמעות דבריו הללו דסתמא שרי לא יתכן ג"כ על סברת הגאונים ז"ל [תשובות הגאונים (ליק) סימן ס"ח], ואילו הוא ז"ל [פריך] [כריך] ותני כמו שכתבו הראב"ד ובתשובת הגאונים שהביא ב"י, והרי בתשובת הגאונים שם כתוב בפירוש הברייתא [עבודה זרה כב.] ואם באו לחשבון אסור וז"ל: פירוש אם באו לחשבון, דאע"ג דהויא שבת בחלקן דגוי וחד בשבת בחלקן של ישראל, שרי אם לא יבואו לחשבון, אלא שבת דגוי אם מרובה ואם מועט כל דהו, ומקבל גוי על נפשיה דאי לא אתי ליה בשבת אלא דבר מועט לא מחשב, אבל אם באו לחשבון, דאמר ליה את שקלת בחדא בשבתא מאה זווי ואנא שקלית בשבת תשעים זווי, מלא לי, וכל שכן אי בר ישראל תבע כהדין אסור. עכ"ל. הרי דלא סוף דבר כשהישראל תובעו הוא דאסור הגאונים, אלא אפילו כשהגוי תובע לישראל, דמלבד שאין הישראל נהנה משכר שבת, הנה הגוי נהנה משכר הישראל ביום החול שכנגד השבת ואפילו הכי אסור, כל שכן כשהגוי חולק ברצונו עם הישראל שכר שבת דלדידהו אסור. ופסק מרן ז"ל בס"ב דפסק להתיר, לאו לדעת כולי עלמא, אלא להמתירין החולקים אהראב"ד והגאונים ז"ל בפירוש הברייתא, וסבירא להו דחלוקא דואם באו לחשבון לאו אהתנו קאי, אך להראב"ד ז"ל והגאונים דמפרשי להחמיר דאהתנו קאי, גם בסתם אסיר. וא"כ היה לו לתמוה על הרב מג"א ז"ל גם מתשובת הגאונים ז"ל הלזו. (פתח הדבר ח"ג – סק"ג)

נו) שם אם התנו מתחלה וכו' שיהיה שכר השבת לגוי לבדו
אם מעט ואם הרבה וכו'. כתב מג"א (סק"ב), אם מעט כו' אבל אסור [כו']. וכתב המחצית השקל בשם הב"ח [אות א'], דכתב דרש"י מודה בזה. ע"ש. וצ"ע, דבעבודה זרה (דף כ"ב ע"א) פירש רש"י, ואם באו לחשבון, לאו אהתנו מתחלה קאי. ע"ש. ואם איתא דבכהאי גוונא שכתב מג"א סובר רש"י דאסור בהתנו, אמאי כתב רש"י דבאו לחשבון לא קאי אהתנו. וכן כתבו תוספות שם [ד"ה ואם], דבהתנו מותר בכל ענין. (דברי צבי)

נח) שם אם התנו מתחלה וכו' שיהיה שכר השבת לגוי לבדו
אם מעט ואם הרבה וכו'. כתב ב"י, וכן נראה שהוא

בשעת קצירה או בצירה כנגד עמלך בשבת, ואני או שלוחי אטרח לעשות כן בחול, כדי ליטול בשעת קצירה וכו' נגד יום שלי. כן (פרש"י) [פירש] בספר התרומה [סימן קמ"ז] וכו'. הרי לך בהדיא, דעל מה שאמרו בש"ס לא יאמר טול חלקך וכו', פירשו פירוש הר"ב מגן אברהם ז"ל שכתב להקל, ואח"כ כתב מרן הא דשרי בהתנו בתחלה, כתוב בסמ"ג [לאוין ס"ה דף כ"א ע"ד] וספר התרומה [שם], אם התנו מתחלה קודם שיקנו השדה שלא יהיה לישראל חלק בו ביום וכו'. יע"ש. הרי דפירש זה כמו שפירשתי אנא זעירא, שיקח הגוי כל מה שיעלה ממה שזורע בשבת בין רב בין מעט, וכן הוא לוקח בחול וכו', ועל זה פירש ז"ל שאינו צריך לפרש הדברים בהדיא, אלא כל שאמר לו טול אתה בשבת ואני בחול, זהו פירושו, והוי ליה כאילו פירש בהדיא. יע"ש. וכן עיקר.

נד) שם אם התנו מתחלה וכו' שיהיה שכר השבת לגוי לבדו
אם מעט ואם הרבה וכו'. אבל אסור לחשוב עמו ולומר, אתה נטלת בשבת מרובה ואני מעט, נחלק המותר, כמו שכתב הראב"ד [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו וכו'. עכ"ל] הרב מגן אברהם [סק"ב]. וכתב עליו בספר נתיב חיים, קשה לפי שיטת הראב"ד קושיית התוספות (ד"ה ואם באו לחשבון). וצ"ע. עכ"ל. ועיין מה שכתב בתשובות הרמב"ם (נפאר הדור) סימן קכ"ו. (מחזיק ברכה – סק"א)

נה) שם אם התנו מתחלה וכו' שיהיה שכר השבת לגוי לבדו
אם מעט ואם הרבה וכו'. אפילו באו לחשבון, לומר כמה ימי שבת נטלת ואני אטול כנגדן ימי החול [מותר], אבל באו לחשבון בשוה כמה הרווחת בשבת ואטול כנגדן, כתב הב"ח [אות א'] דלכו"ע אסור אפילו התנו, וכן כתב הרדב"ז בלשונות הרמב"ם (סימן רל"ב) [ח"ה סימן אלף תקצ"ו]. ע"ש. ומה שדחק הב"ח דאמאי לא פירש כפירוש הראב"ד [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו והגאונים] [תשובות הגאונים (ליק) סימן ס"ח] ואם באו לחשבון כהאי גוונא וקאי אהתנו. ע"ש. ואין צורך, דא"כ היכי דייקין מינה הא סתמא בלא תנאי מותר. וכן הקשה הוא עצמו (סימן ת"ג [אות א']) [לראבי"ה] [סימן תס"ו]. ואע"ג דהר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] כתב בשם הראב"ד ישוב לדבריו, שאר הפוסקים לא סבירא להו כן, וע"ש בחדושי הרמב"ן [כב. ד"ה ואם התנו], וכן כתב הרדב"ז [שם]. ע"ש מה שכתב עוד לחלק בין שבת לערלה. ועיין בש"ך [י"ד סימן רצ"ד [סקכ"ז]]. (ערך השלחן – סק"א)

נו) שם אם התנו מתחלה וכו' שיהיה שכר השבת לגוי לבדו
אם מעט ואם הרבה וכו'. כתב הרב הגדול בספר ברכות מים ז"ל (דף ט"ב ע"א)²² וז"ל: לאפוקי שאם יעשו חשבון אחר כך שתהא חלוקתן שוה, דהיינו שאומר לו אתה נטלת בשבת כך וכך ואני נטלתי פחות, נחלק המותר, אז אסור דהוה ליה כנוטל שכר שבת. ומיהו כל זה הוא דוקא כששואל לחלוק בהדיא,

אוצר ההלכה

(א) שם אם התנו מתחלה וכו' שיהיה שכר השבת לגוי לבדו
אם מעט ואם הרבה וכו' עיין במג"א (סק"ב). המג"א מפרש דהמחבר סובר כשיטת הראב"ד [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו], לא כרש"י [ד"ה ואם]. עיין בגמרא עבודה זרה (דף כ"ב ע"א). (אהל ברוך)

(ב) שם שיהיה שכר השבת לגוי. שאלה. שנים ושלושה
 ישראלים שרצו להשתתף עם שנים ושלושה גוים בבית חרושת לקרח, ועובדת אפילו בשבת על ידי הגוים המשתתפים, איך יעשו להנצל מאיסור שבת, כי אי אפשר להם להתנות שהכנסות עבודת השבת יהיו לגוים לבדם, כי הדבר הזה מעורב הוא ואי אפשר לדעתו ולהבדילו.

תשובה. נראה לי כעת שיתנו תחילה בכונטראטו (חוזה) או בכתבים אשר יהיו ביניהם, שהחלק השביעי מרווח שיהיה יקחו אותו הגוים לבדם, והשאר יחלק ביניהם כל אחד כפי המגיע לו כפי מה שהותנה ביניהם מראש. ואמינא לה ממה שכתב מרן ז"ל (או"ח סימן רמ"ה ס"א), דאם לא התנו יטול הגוי שכר השבתות כולן, ואם לא היה שכר השבת ידוע יטול הגוי לבדו שביעית השכר, וחולקים השאר. ע"ש. וכיון דזה מהני אפילו בלא תנאי מראש, כל שכן וק"ו באם התנו כן מתחילה.

וראיתי להרב כף החיים ז"ל (אות ד'), שכתב בשם הרב פתח הדביר (אות ב')²⁵, שהתיר בנותן לגוי שמונה למאה נגד מלאכת השבת שיהיו אלו לגוי לבדו. ע"ש. ואין הספר הנזכר בידינו להבין ולדעת צדדי ההיתר בזה, דלפי האמור צריך שהגוי יקח לו כחמשה עשר למאה, דהיינו השביעית, ולא שמונה למאה. ואולי טעמו בזה, דלא כתב כן מרן ז"ל רק בלא התנו אבל בהתנו שרי בכהאי גוונא. אבל קשה, דא"כ אפילו באחד למאה נמי יהיה מותר ולמה צריך שמונה למאה, ואם נאמר דמעשה שהיה כך היה, היה לו להרב כף החיים ז"ל להעתיק רק כך וכך למאה. ועוד קשה, שהרי עיקר האיסור הוא שלא יהנה מגמולת שבת, והרי בכהאי גוונא הוא נהנה, וכי מפני שמשלם לגוי שכר שבת שנתרצו ונשתנו בו יהיה מותר ליהנות, אתממה, דמה יתן זה ומה יוסיף. ולכן לעניות דעתי כיון דאין ספר הנזכר מצוי אצלנו ולא ידענו טעמו אין לסמוך להתיר רק באופן זה שזכרנו. ועוד יש לחפש בזה בעה"ו.

(ש"ת שואל ושאל ח"ד – סימן ל"ב)

(ג) שם אם מעט ואם הרבה. אם ביום השבת הרוויח הנכרי יותר מיום שנטל ישראל לעצמו, יוכל הישראל לקחת החלק מהרוויח שהתנו ביניהם, ולא יקרא נוטל שכר שבת. הרלנ"ח בתשובות (סימן ק"ו). (כנסת הגדולה – הגב"י)

(ד) שם אם מעט ואם הרבה. עיין מה שכתב במג"א בשם ר"ל ן' חביב [סימן ק"ו] בסק"ב. ותדע דהוא מיירי בהתנו

דעת הרמב"ם בפ"ו וכו'. שם בדין טו"ב. ועיין שם בדברי הרב המגיד ז"ל, ודלא כפירוש הראב"ד [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו] שהזכיר הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] וכו'. עיין בב"ח [אות א'] מה שפירש דברי הראב"ד. ועמ"ש הט"ז (בסק"ב), עיין מה שכתב על דבריו הרב נוה שלום (בדף קכ"ב ע"ב). ועיין מה שכתב הרב מטה יהודה (בסק"ג)²⁵. ובסוף דבריו כתב, דלענין דינא אין לנו אלא פסק הש"ע דהתיר בכל ענין אם התנו, דלא כהרב מג"א (בסק"ב) וכו'. ע"ש. ועיין מה שכתב על דבריו הרב נוה שלום (בדף קכ"ב ע"ד [ד"ה וכתב]), ערך השלחן (סק"א)²⁴, יצחק ירנן (דף מ"ח ע"א וב'). (דברי מנחם – הגב"י סק"א)

(נט) שם אם התנו מתחלה וכו' שיהיה שכר השבת לגוי לבדו
אם מעט ואם הרבה וכו' כתב המג"א [סק"ב], אבל
 אסור לחשוב עמו ולומר אתה נטלת בשבת מרובה ואני מועט נחלק המותר, כמו שכתבו הראב"ד [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו], וב"י בשם תשובת הגאונים [ליק, סימן ס"ח], וב"ח [אות א']. יע"ש. ולכאורה מדברי מרן בס"ב נראה דפליג על זה, שכתב, היכא שהתנו בתחלה, אם אח"כ נתרצה (הכותי) [הגוי] לחלוק בשוה מותר. הרי שמתיר היכא שהתנו אף אם אח"כ באו לחשבון וחלקו בשוה. ולכאורה י"ל דבס"ב מיירי היכא שחלקו בסתם ונתרצה (הכותי) [הגוי] לחלוק בשוה, אבל היכא שהזכיר לו בפירוש אתה נטלת בשבת מרובה נחלק המותר, אסור. אבל לכאורה מדברי מרן בב"י אין נראה כן, שכתב משם מהר"י אבוהב, דמהרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ז] משמע דבהתנו בכל גוונא שרי, מדפירש דאם באו לחשבון אלא התנו, ולא אהתנו כפירוש הראב"ד, שמעינן דהיכא דהתנו בכל גוונא שרי. יע"ש. הרי משמע דהיכא דהתנו בכל גוונא שרי, דאי במפרש אסור, אכתי עדיין קשה, דאמאי לא מפרש הרמב"ם דאם באו לחשבון קאי אהתנו והיכא שאמר אתה נטלת בשבת מרובה וכו', אלא על כרחך דבהתנו בכל גוונא שרי, וכמו שכתב הט"ז (בסעיף ב'). יע"ש. ושוב ראיתי להרב אליה רבא [סק"ב] שכתב, דמה שכתב מהר"י אבוהב היכא דהתנו שרי בכל גוונא, היינו בין שבא לחשבון ואמר כמה ימי שבת נטלת ואני אטול כנגדן בימי החול הן רב הן מעט, בין שחולקין בשוה שלא הזכירו ממה שהיה בשבת מרובה. ומה שכתב הט"ז אין ראיה, דכבר תירץ הב"ח דקמ"ל דאף שלא אמר מלא לי אסור היכא דלא התנו. יע"ש. (שלמי תורה)

(ס) שם אם התנו מתחלה וכו' שיהיה שכר השבת לגוי לבדו
אם מעט ואם הרבה וכו' כתב ב"י (בד"ה תשובה), הדין
 (צ"ל הכין) חזינא וכו', אם לא יבואו לחשבון אלא שבת דגוי וכו'. נ"ב: המדקדק היטב יראה שדעת הגאון [תשובות הגאונים] (ליק) סימן ס"ח] כפירוש הראב"ד ז"ל [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו], דהאי ואם באו לחשבון אהתנו קאי, ודוק. (זכר אליהו – סימן ז')

אוצר ההלכה

לומר אתה נטלת מרובה בשבת ואני מעט בחול, או שהגוי יאמר אתה נטלת בחול מרובה ואני בשבת מעט. לכן נראה, דבאמת צריך מהאי טעמא לפרש בהדיא בהתנו מתחלה בין מעט בין הרבה, כפשטות לשון המחבר.

(סו) שם ושכר יום אחר וכו'. נראה פשוט דוקא במקיים תנאו שיהיה ישראל עובד יום אחד כנגד יום השבת שעבד העכו"ם, משא"כ כשאינו מקיים תנאו, ואף במקיים במקצת ומבטל במקצת אין להתיר, דהרי נהנה משכר שבת. ומיהו במקיים תנאו לא בעינן יום ראשון הסמוך לשבת, וכן לא בעינן יום קבוע מיוחד בכל שבוע, וסגי בביטול יום אחד בכל שבוע, ואין קפידא אם לפעמים יקדים ולפעמים יאחר. וזה הכל נכלל בלשון יום אחר דנקט הש"ע, ולא נקט כלשון הטור דכתב יום ראשון. וכן משמע מלשון הברייא [עבודה זרה כב.] דקתני, טול חלקך בשבת ואני בחול אם התנו מתחלה מותר. ולא שייך כאן לאסור משום מראית העין כשלא יהיה יום קבוע ומיוחד.

(מטה יהודה – סק"ד)

(סו) שם ואם לא התנו וכו'. כתב ב"י (שיטה כ"ו), וכתב הר"ן בסוף פרק קמא דעבודה זרה [ו: ד"ה ומהא] שכן דעת הרי"ף וכו'. נ"ב: ויש לתמוה על הרא"ש [שם סימן כ"ה] שפסק בפשיטות דנקטינן לקולא, והרי"ף מן המחמירין. ואפילו תימא שדעת הרי"ף אינו בבירור, כיון דהרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ח]²⁶ מן המחמירין, איך תפס בפשיטות לקולא ואפילו (להביא) [לא הביא] סברת הרמב"ם. ומדברי רבנו בעל הטורים ז"ל נראה דמיחש חייש לסברת הרמב"ם דנקטינן לחומרא.

(שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ד)

(סח) שם ואם לא התנו וכו'. כתב ב"י (שיטה כ"ח), הכי נקטינן וכו'. נ"ב: ונראה לי דבהפסד גדול יש לסמוך על הרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] ורבנו ירוחם [נ"ב ח"ב דף פ"ב סו"ב]. ספר המפה, והלבוש [ס"ג]. ואני כתבתי בתשובה, דאנו אין לנו אלא דברי רבן של בני גולה, רבנו המחבר.

(שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ה)

(טו) שם ואם לא התנו וכו'. טעם האיסור בלא התנו מתחלה הוא כדפרש"י ז"ל [עבודה זרה כב. ד"ה שקיבלו], דכיון שקיבלו השדה באריסות, הרי משקיבלו הוטלה על שניהם להתעסק בה ביחד. ולכן לא מיבעיא כשיאמר לעכו"ם בפירוש, טול חלקך בשבת לעבוד לזרוע ולחרוש ותטול חלקך בשעת קצירה כנגד עמלך בשבת, ואני או שלוחי אטרח לעשות כן בחול כדי ליטול בשעת קצירה כנגד היום שלי, דהא פשיטא דאסור, לפי שנעשה העכו"ם שלוחו של ישראל על חצי היום המוטל עליו. וכתב מרן ב"י דלא דמי למשכיר שדהו לעכו"ם דשרי, דהתם כל עבודת השדה עליה דעכו"ם רמיא, אבל הכא ישראל נמי רמיא שהרי השדה של שניהם הוא, והוי כאילו מעמיד פועל

תחלה, ובכהאי גוונא דוקא כתב ההיתר דרשאין לחלוק בשוה. (דברי חכמים – ערך השלחן)

(פה) שם אם מעט ואם הרבה וכו'. בתחלה חשבתי דמה שכתב אם מעט אם הרבה אינו ר"ל שיתנה כן בהדיא, אלא כיון שאמר לגוי שיהיה שכר השבת לו לבדו, בזה נכלל אם מעט ואם הרבה, אבל לפרש בהדיא כן, לא צריך. והיה נ"ל ראייה, מזה שכתב בב"י (וראב"ד) בשם תשובת הגאונים [ליק, סימן ס"ח], [וראב"ד] [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו], אהאי דינא דהתנה, דאסור לחשוב עמו לומר אתה נטלת בשבת מרובה ואני מועט, נחלק המותר. ע"כ. ואילו התנה מתחלה בהדיא אם מעט ואם הרבה, פשיטא דאינו יכול לומר לו אתה נטלת בשבת מרובה ואני מעט נחלק המותר, וכן הגוי לא יכול לומר לישראל אתה נטלת באחד בשבת מרובה ואני לקחתי בשבת מועט נחלק המותר, דהא התנו כן מתחלה בהדיא שיהיה לכל אחד ביומו בין מעט בין מרובה, אלא ודאי דזה לא התנו בהדיא, אלא התנו רק ששכר שבת לעכו"ם, ושכר יום אחד בחול לישראל, ואף דמסתמא הוי כאילו פירשו בין מעט בין מרובה, מ"מ הוה אמינא כיון שלא אמרו כן בהדיא, יכולין לבוא אח"כ בטענה זו שזה לקח הרבה ואידך מעט, לכך כתבו דאסור. כן נראה לי מעצמי בס"ד.

שוב ראיתי בספר משנה ברורה בחלק ביאור הלכה, שכתב על הא שכתב בש"ע אם מעט ואם הרבה: נראה דהוא הדין אפילו לא פירשו כן בפירוש, דמסתמא כך הוא, ולא בא רק לאפוקי אם מתנה עמו שלבסוף יבאו לחשבון משני הימים, דאסור. וכן משמע מעבודה זרה (דף כ"ב ע"א), ישראל ואינו יהודי שקבלו שדה בשותפות, לא יאמר ישראל לאינו יהודי טול חלקך בשבת ואני בחול, ואם התנו מתחלה מותר, ולא הזכיר כלל בברייא שאמר הן רב או מעט. ע"כ. ולענ"ד מלשון הברייא אין ראייה, דיש לומר דאה"נ זה נכלל במה שאמר בברייא אח"כ, ואם באו לחשבון אסור, ר"ל לכן צריכים להתנות בתחלה הן רב הן מעט, דאל"כ יש חשש שיבוא העכו"ם ויאמר אח"כ נבוא לחשבון, ביומך נטלת מרובה ואני מעט, ונחלק המותר, ובכה"ג הוי כאילו ביטל התנאי הראשון ואסור, לכן יתנה מתחלה בהדיא הן מעט הן מרובה, שלא יכול הגוי לבוא אח"כ ולומר אתה לקחת מרובה ואני מעט, ואם יאמר לית בדבריו כלום, משא"כ אם לא יתנה מתחלה בין מעט בין הרבה, יש לחוש שיבוא לומר כן. ואף שכתבו תוספות התם [ד"ה ואם באו], דמשמע ליה לגמרא דהאי אם באו לחשבון אסור לא משמע דקאי אהתנו דקתני מקמיה, היינו לפי הס"ד דרצה לפשוט בעיא דגמרא מסיפא, אבל כשמסיק מהא ליכא למשמע מידי, יש לומר דאולי באמת גם אהתנו דמעיקרא קאי. ועוד, דמה שכתבו תוספות וכן רש"י [ד"ה הא סתמא], דבהתנו מתחלה שוב לא איכפת לן במה שבאו לחשבון, היינו לחשבון שיחלוקו בשוה אם העכו"ם רוצה, וכמו שכתב המחבר פה (סעיף ב'), אבל אף בהתנו אסור לחשב עם הגוי

אוצר ההלכה

מאי פריך ליה מהברייתא, אלא מוכרח דעובדא דרבא בלא התנו הוה, ומשום הכי פריך שפיר מאותה ברייתא. ויש ליישב בדוחק. (יד אהרן – הגב"י)

(עא) שם ואם לא התנו וכו'. כתב ב"י (שם), ולענין הלכה כיון דהרי"ף²⁸ והרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ז] וכו'. נ"ב: וכן דרכו בכל מקום, דכיון דהרי"ף והרמב"ם בחד שיטתא פוסק כוותיהו, ומשום הכי פסק כאן לחומרא אף דספיקא דרבנן לקולא, מאחר דהרי"ף והרמב"ם פסקו לחומרא. ועיין בספר עולת שבת [סק"א]. (יד אהרן – הגב"י)

(עב) שם ואם לא התנו וכו'. כתב הטור (דף קנ"ט ע"ב שיטה י"ג), וכתב א"א הרא"ש ז"ל [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] כיון דספיקא דרבנן הוא (אמרינן) [אזלינן] לקולא וכו'. נ"ב: מ"מ טוב להחמיר, ויתנה מתחלה עם הגוי לצאת ידי חובה, כיון דספיקא דאיסורא הוא, וכל שכן בזמן הזה שאם באת להתיר יבואו לידי איסור תורה. הרא"ה ז"ל בספר זקן אהרן (סימן קכ"ו). ועיין בספר אדרת אליהו (שני מאורות הגדולים) [סימן א']. (יד אהרן מהדורא בתרא – הגה"ט סק"א)

(עג) שם ואם לא התנו בתחלה. כתב ב"י [סוף הסימן], [וז"ל] הריב"ש [סימן קנ"א]: עדיין יש איסור בלוקח ריוח יום חול וכו', שהרי לוקח שכר [שבת] שלא בהבלעה וכו'. יש להקשות, דתיפוק ליה דאסור משום דהגוי הוי שלוחו של ישראל במלאכה, כמו שכתב רש"י סוף פ"ק דעבודה זרה [כב. ד"ה לא יאמר], וכן כתבו כל הפוסקים. ועיין עוד שם בדברי רש"י ז"ל (ד"ה ואם באו לחשבון וכו').

(עד) שם ואם לא התנו בתחלה. כתב ב"י [סוף הסימן], וזה לשון הריב"ש בתשובה [סימן קנ"א] וכו'. עיין מה שכתב הרב ידידו של משה²⁹. ועיין מה שכתב הרב מטה יהודה בסימן רמ"ו (סק"ד)³⁰. (דברי מנחם – הגב"י סק"ו)

(עה) שם ואם לא התנו בתחלה. לפי הטעם שכתב רש"י ז"ל [עבודה זרה כב. ד"ה אסור] דבאו לחשבון אסור, דגלי דעתיה דעכו"ם שלוחו הוי ושכר שבת קא שקיל. ע"כ. א"כ אם החשבון בהבלעה, כגון שהעכו"ם עבד שני ימים והישראל שני ימים, מותר בבאו לחשבון, כיון דהוי שכר שבת בהבלעה. והיינו להמתירין בסתמא [הרא"ש עבודה זרה פ"א סימן כ"ה], אבל להאוסרין [הרמב"ם הלכות שבת פ"ו הי"ז], ולפי מה שכתב רש"י ז"ל [שם ד"ה סתמא מאי] דהיינו לחלוק בשוה והיינו הבלעה, ואפילו הכי אסור מטעם שכתב הרב ז"ל [ש"ע הגר"ז ס"ח], שנמצא שלמפרע היה כשלוחו, א"כ באו לחשבון פשיטא שאסור אף בהבלעה. וצריך ביאור מה שכתב רש"י ז"ל דעכו"ם שלוחו הוי. ע"כ. דא"כ בלא טעמא דשכר שבת קא שקיל יאסר מטעם שליחות. אלא דבאמת

במקומו שיעשה מלאכתו בשבת והוא יעשה במקומו למחר, הילכך אסור. ואפילו לא אמר לו בפירוש טול אתה מלאכתך בשבת ואני בחול, אלא קבלו סתם ועשו סתם, דעיל העכו"ם בשבת וישראל בחול בלא צווי הישראל, ולאחר זמן באו לחשבון לומר כמה ימי שבת נטלת אתה ואני אטול כנגדן ימי החול, אסור, דשכר שבת הוא נוטל, דגלי דעתיה דעכו"ם שלוחו הוה. כן פירש רש"י ז"ל [שם וד"ה אסור]. וכן דעת הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו הי"ז], דמפרש דמאי דקתני בסיפא דברייתא ואם באו לחשבון אסור, מיירי בלא התנו, ודלא כהראב"ד ז"ל [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו], וכמו שכתב הרב המגיד, מדסתם הרמב"ם וכתב דאין היתר בשום צד אלא כשיטול העכו"ם לבדו שכר השבתות. יע"ש. וכן דעת הש"ע.

ולא זו בלבד דבאו לחשבון הוא דאסור, אלא אפילו היה הכל בסתם, דגם בשעת החלוקה חלקו סתם, שזו היא בעיית הגמרא [שם], דאיבעיא להו סתמא מאי, ופירש רש"י וז"ל: סתמא מאי, שקבלו סתם [ועשו סתם], עכו"ם בשבת וישראל בחד בשבת, ולא אמר ישראל מעולם טול אתה את השבת ואני בחול, מהו לחלוק סתם בשוה ולא יזכיר ישראל את השבת. ע"כ. ולא איפשר, ונקיט לה הרמב"ם ז"ל לחומרא, ודלא כהראב"ש ז"ל [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] דפסק לקולא, ולכך כתב הש"ע להחמיר, משום דגם הרי"ף ז"ל הכי סבירא ליה²⁷, ולא כתב הש"ע שום היתר בסתמא, דהא הצריך לעולם שיטול העכו"ם שכר השבתות לבדו או שביעית השכר, וכמו שכתב הרב המגיד. אבל מדברי הש"ע דבסמוך (סעיף ב') שלא התיר בחלקו בשוה אלא בהתנו מתחלה, אין לדקדק בדלאל התנה אסור, דהתם לא מיירי מענין הסתם המוזכר בש"ס, דאי הכי מאי למימרא, והרי אפילו בבאו לחשבון מותר לשיטת רש"י ודעמיה, ולאפוקי מהראב"ד ז"ל, וגם מאי הוה מספקא ליה למהר"י אבוהב ז"ל מעיקרא בזה, יע"ש בב"י ז"ל. אלא דהתם מיירי דלפעמים יהיה שכר העכו"ם בשבתות טפי מיום ראשון של הישראל, וכשיטול הישראל בשוה הרי נהנה ממלאכת יום השבת, ואעפ"כ כיון דהתנו מתחלה לא חל השיתוף על יום השבת כלל, ומה שנוטל בו הישראל חשיב כמתנה בעלמא שנותן לו העכו"ם מאליו ומעצמו.

(מטה יהודה – סק"א)

(ע) שם ואם לא התנו וכו'. כתב ב"י (שיטה כ"ז), ונתן טעם לדבריו וכו'. נ"ב: וז"ל [הר"ן עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] שם: ונראה לי שהם סוברים דלישני ניהו, דודאי מאן דמתני עובדא דרבא סתמא הוה ואפילו הכי אכסיף, וכי איבעיא לן סתמא מאי, אליבא דרב גביהה. עכ"ל. ולע"ד נראה דהם דברים תמוהים, דאיך אפשר דעובדא דרבא סתמא הוה, דאי סתמא הוה א"כ מאי פריך ליה מברייתא דישראל וגוי שהיו שותפים וכו', הא מאותה ברייתא לא יש הכרח בסתמא אי אסור או לא, וא"כ

הערות וצייונים

27. אין ברי"ף שלפנינו הכרע אם סובר כרמב"ם או כרא"ש, אבל הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] דקדק מדבריו שסובר להחמיר. ע"ש. 28. ראה הערה קודמת. 29. נדפס באות הקודמת. 30. נדפס לקמן בסימן רמ"ו אות ש"ט.

אוצר ההלכה

אבל אין זה אמת, וכד מעיינינן חזינן שאין חילוק בין רבנו בעל הטורים ז"ל והרב המגיד בענין הדקדוק, וכולם דקדקו ממקום אחד, והוא מהמקום שדקדקו רבנו בעל הטורים ז"ל. ודברי הרב המגיד אינם ענין לדברי רבנו בעל הטורים. וקודם שאבוא אל ביאור דברי הרב המגיד, שאלה אחת קטנה אנכי שואל בדברי הרב [המגיד], במה שכתב: ורבנו לא הזכיר באו לחשבון, ונראה שהוא מפרש כפרש"י [עבודה זרה כב. ד"ה ואם], דהכי קאמר, אבל אם לא התנו מתחלה וגם לא אמר טול חלקך בשבת [ואני בחול], אלא שעמד זה ונטל חלקו מעצמו בשבת ולבסוף באו לחשבון אסור דגוי שלוחיה הוה. ע"כ. ומה בכך שפירש כפרש"י, ואיך נתיישב מה שלא הביא ואם באו לחשבון אסור במה שסובר כפרש"י, דעדיין קשה, דאמאי לא הביא חלוקה זו דאם באו לחשבון אף דלא אמר טול חלקך אסור, כמו שהביריתא עצמה הביאה, אחר שהביאה חלוקה דלא יאמר טול חלקך וכו' והחלוקה בתנאי, הביאה ג"כ ואם באו לחשבון אסור.

אבל כוונת הרב המגיד מבוארת, דבמה שפירש כפרש"י נתיישב למה לא הביא חלוקה דאם באו לחשבון אסור, דכיון דהוא סובר דסתמא שנטלו בלא חשבון ובלא תנאי אסור, כל שכן שאם באו לחשבון אסור. אבל אם מפרש כפירוש הראב"ד [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו], דאם באו לחשבון אהתנו מעיקרא קאי, כלומר אע"פ שהתנו אם אח"כ באו לחשבון ותהא חלוקתן שוה אסור, דכיון דבאו לחשבון אשתכח דמעיקרא הערמה בעלמא הוא, אף דסובר הרב דבסתמא נקטינן לחומרא, היה צורך להביא חלוקה זו דאם באו לחשבון, להשמיענו דאף אם התנו בתחלה כל שבאו לחשבון אסור, מדלא הביאה ודאי דסובר כפרש"י, ואין צורך להביאה דמכל שכן דסתמא נפיק, וכדמוכח בגמרא, דאמרינן אימא סיפא אם באו לחשבון אסור הא סתמא מותר, דמשמע דלא שייך למתני דאם באו לחשבון אסור אלא אם נקטינן דסתמא מותר, אבל אם סתמא אסור לא שייך למתני ואם באו לחשבון אסור, ולכן הרמב"ם דסובר דסתמא אסור השמיט חלוקה זו דאם באו לחשבון אסור, דהא ודאי פשיטא. והרי"ף דפוסק דסתמא לחומרא כמו שכתב הר"ן [שם ו: ד"ה ומהא], אפשר דהעתיק הברייתא כמות שהיא. אי נמי אפשר דיפרש ואם באו לחשבון אסור כפירוש הראב"ד. מעתה דברי הרב המגיד כך מתפרשין, ורבנו לא הזכיר ואם באו לחשבון, ונראה שהוא מפרש כפרש"י, ובזה נפטר להביאו, דאיבעיא לן בגמרא סתמא מאי, וכתבו דלחומרא עבדינן ואסור, כלומר וכן היא דעת הרמב"ם, וממקום שדקדק כן רבנו בעל הטורים ז"ל. מעתה לא קשה ממה שסתם ואסר היכא דלא התנו מתחלה אבל (אם לא) [לא אם] באו לחשבון, דאי סתמא אסור כל שכן באו לחשבון. זה פירוש דברי הרב המגיד ובאו אל נכון דברי רבנו בעל הטורים ז"ל. (שיירי בנסת הגדולה – הגב"י סק"ג)

עח) שם ואם לא התנו בתחלה כשיבואו לחלוק נומל הגוי שכר השבתות כולם וכו'. כתב ב"י (ע"ד שיטה כ"ה), וכתב הרב המגיד [הלכות שבת פ"ו הי"ז] וכו'. נ"ב: מדברי הרב המגיד משמע, שמה שפסק הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ז] דאזלינן

אין בזה משום שליחות כיון שלא אמר לו, אלא שהוא לוקח שכר עבור מה שעבד העכו"ם בשבת. ודוק. (תחלה לדוד – סק"ב)

עו) שם ואם לא התנו בתחלה וכו'. הנה מרן ב"י כתב לקמן בשם הר"ן ז"ל [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא], שכתב דאיסור הנאמר בשלא התנו אינו אלא בשכל אחד עוסק ביומו, לכך העכו"ם נעשה שלוחו של ישראל בשבת, אבל כששניהם עוסקין ביחד בכל יום, אם העכו"ם עוסק לבדו בשבת ונותן לישראל חלק ממה שנשתכר, הוי דינו כאריס, דבדידיה קטרח. וגם ליכא מפני מראית העין, (ד)כיון שהכל יודעין שהעכו"ם הוא שותף בשדה. וכתב מרן, דהרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו הי"ז] מדסתם דבריו, משמע אפילו בששניהם עושין המלאכה ביחד ובשבת עוסק העכו"ם לבדו, בכל ענין צריך שיטול העכו"ם לבדו שכר השבתות. וחזר מרן וכתב, דאפשר דגם הרמב"ם לא מיירי אלא בשכל אחד עוסק ביומו. יע"ש. וכאן בש"ע מדלא הזכיר חילוק הר"ן ז"ל, משמע דדעתו להחמיר כנראה מסתם דברי הרמב"ם. וכן מוכח מלשון רש"י ז"ל [עבודה זרה כב. ד"ה שקיבלן], שכתב וז"ל: ומשקבלוה הוטלה על שניהם לעסוק בה ביחד. ע"כ. וכן נראה עיקר, דאע"ג דמור"ם ז"ל בהג"ה כתב חילוק הר"ן בסמוך בשם יש אומרים, אין לתפוס אלא דברי הש"ע דבתריה גריירינן. ומיהו נראה שאם הישראל הכניס עכו"ם אחד לעמוד במקומו לחרוש ולזרוע חלקו של ישראל בשבת למחצה ולשליש ולרביע, או אפילו העכו"ם השותף עצמו יהיה כמו אריס, מותר דאריסותיה קא עביד, וזה הוא ההיתר שהזכיר מרן ב"י בריש סימן זה בשם ספר התרומה [סימן קמ"ז]. ועיין בהג"ה דבסמוך (סוף ס"ג).

עז) שם ואם לא התנו בתחלה כשיבואו לחלוק נומל הגוי שכר השבתות כולם וכו'. כתב ב"י (ע"ד שיטה כ"ה), וכתב הרב המגיד ז"ל [הלכות שבת פ"ו הי"ז] וכו'. נ"ב: יש שהבינו שהרב המגיד עם רבנו בעל הטורים ז"ל אינם שוים בדקדוק שמדקדים בדברי הרמב"ם ז"ל, שהרב המגיד מדקדק כן מדברי הרמב"ם מדסתם ואסר בלא התנו ואמר שהגוי נוטל שכר השבתות, ורבנו בעל הטורים דקדק כן ממה שכתב למטה [ה"ח], ואם לא התנו ושכר השבת אינו ידוע וכו'. ולפי הנחה זו, היה נראה שהרב המגיד לא דקדק כן ממקום שדקדק רבנו בעל הטורים ז"ל, משום דאפשר לדחות דמהתם ליכא למשמע מינה דנקיט לה לחומרא, דלא בא הרמב"ם להשמיענו שם אלא היכא שאין השכר ידוע שהגוי יטול שביעית השכר, אבל אין הכרח שם דמיירי בסתמא, דאפשר דאמר לו טול אתה שכר שבת ואני אטול בחול, ואח"כ נודע לו שהוא אסור, ואינו רוצה ליטול שכר שבת ואינו יודע כמה הוא, דיטול שביעית השכר. ולכן הוכיח כן מדסתם הרמב"ם ז"ל וכתב, ואם לא התנו מתחלה כשיבואו לחלוק נוטל [הגוי] שכר השבתות, ולא התנה דוקא במפרש אבל בסתם מותר, משמע דאפילו בסתם אסור. ורבנו בעל הטורים ז"ל שהוכיח כן, רצה להביאו מפורש מדברי הרמב"ם, בסמכו על מה שכתב תחלה כמו שכתב הרב המגיד ז"ל.

אוצר ההלכה

שיחשוב כמה פירות אכל הכותי בשני ערלה, עד שיאכל הישראל כנגד אותן פירות. ואם התנו כזה אסור. ע"כ. מבואר מזה דאיהו מפרש ואם באו לחשבון דקאי אהתנו, ולמימר דבהתנו מתחלה לבוא לחשבון מכל מה שיעלה פירות ערלה כדי שיאכל הישראל כנגדן אסור. והיינו דדייק נמי הכא שכתב, אם התנו שיהיה שכר השבת לכותי לבדו אם מעט ואם הרבה ושכר וכו'. ע"כ. הרי הרמב"ם פירש ואם באו לחשבון דקאי אהתנה. גם מה שכתב עוד המגיד ז"ל, דהרמב"ם לא כתב בהדיא מאי דאיבעיא בגמרא סתמא מאי ולא איפשיטא, אלא מסתמיות דבריו נלמד, הוא דוחק לע"ד, שאין זה מדרכו להבליע בנעימה דין המוזכר בגמרא, ובפרט כי לא איפשיטא, וצריכים אנן למודעי אי תפשינן מספיקא להחמיר או להקל.

כי על כן נלע"ד, דהרמב"ם אינו מפרש כפירש"י [שם ד"ה סתמא], דפירש הבעיא בהיכא שקבלו סתם מהו לחלוק סתם בשוה ולא יזכור ישראל את יום השבת, אלא מפרש כפירוש רבנו ירוחם [ני"ב ח"ב דף פ"ב ע"ב] שהביא המג"א [סק"ג], דהגוי מדנפשיה בלי שהתנה כלל לקח לעצמו בשבת, ונתן ריוח של יום אחר כנגדו לישראל. והיינו שכתב, ואינו מוסיף לו כלום כנגד יום השבת, ר"ל שכל שלא התנה מתחלה, והגוי מעצמו בא להוסיף לו כלום נגד מה שאכל הוא ריוח השבת, אסור, דהוה ליה נוטל שכר שבת. גם בהלכות מאכלות אסורות [שם] כתב, דאם לא התנו מתחלה, אסור לישראל שיאכל כלום כנגד שני ערלה שאכל הגוי. ע"כ.

זמה שסיים על זה הכא, אלא אם כן התנה מתחלה, והוא שפת יתר למדקדק, כיון ז"ל לע"ד, שכל שהתנה כדינו, דהיינו שיקח הגוי שכר שבת אם מעט ואם הרבה, אם בעת החלוקה נתן ריוח לישראל בשביל מה שהרויח הגוי ביום שבת יותר ממה שהרויח הישראל ביומו שפיר דמי, ודלא כהראב"ד [בחדושי לעבודה זרה שם ד"ה ואם באון] דסבירא ליה דכיון שבאו אח"כ לדקדק בכך אישתכח דמעיקרא הערמה בעלמא הוה, ומפרש דיהו פירוש אם באו לחשבון אסור הנאמר בגמרא, והרמב"ם סבירא ליה דזה מותר.

זזה לע"ד גם דעת התוספות [שם ד"ה ואם], דאמאי דהוה בעי למפשט בעיא דסתמא מאי מדתניא ואם באו לחשבון אסור, כתבו: וא"ת לימא דהכי קאמר, אם באו לחשבון אסור אפילו התנו מתחלה. ויש לומר דסבירא ליה דודאי אם התנו מתחלה מותר בכל ענין. ע"כ. ובעל כרחך הכי פירושו, דלימא דהכי קאמר, אפילו התנו מתחלה, אם באו אח"כ לחשבון מדוקדק שיטול הישראל כנגד מה שהרויח הגוי בשבת אסור. ומדמשנו שכל שהתנו מתחלה מותר בכל ענין, אלמא מותר אח"כ לבוא עמו בחשבון מדוקדק. והב"י כתב, כי מהר"י אבוהב נסתפק היכא דהתנה תחלה ובא לחלוק אח"כ בשוה אי שרי או אסיר, וכתב הב"י דמהרמב"ם מוכח דשרי. ולע"ד גם מלשון התוספות

לחומרא, הוא ממה שכתב ואם לא התנה נוטל של כל השבתות, ומדברי רבנו יעקב בעל הטורים נראה דהוי ממה שכתב [שם הי"ח] יראה לי. ועיין בהרב החב"ב ז"ל בשיירי [הגב"י סק"ג]³¹, שכתב דדברי רבנו יעקב בעל הטורים ודברי הרב המגיד כולם שפה אחת ודברים אחדים הם. אבל מריהטא דלישנא דרבנו ב"י ז"ל (נר) שכתב, וסתם שאם לא התנו אסור לישראל ליקח שכר השבתות, משמע קצת דמה שכתב הרב המגיד ז"ל הוא כמו שנראה מפשט דברי הרב המגיד. אבל יש ליישב, דגם מרן ז"ל מה שכתב דקאי ליראה לי שכתב הרמב"ם ז"ל, וכמו שכתב רבנו יעקב בעל הטורים.

עמ"ש שם ואם לא התנו בתחלה כשיבואו לחלוק נוטל הגוי שכר השבתות כולם וכו'. הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ז] לא כתב מה שאמרו בבביתא [עבודה זרה כב]. ואם באו לידי חשבון אסור. ועיין מה שכתב הרדב"ז בשו"ת ללשונות הרמב"ם (סימן רל"ב) [ח"ה סימן אלף תקצ"ו]. ועיין מה שכתבתי בהגהותי להרמב"ם³² תשובת מהר"י קורקוס על זה באורך ובטוב טעם ודעת. ועיין בתשובות הרב מהר"ר אליהו קובו בספר מאורות הגדולים (בחלק אדרת אליהו סימן א'), כי האריך הרחיק בשקלא וטריא וביאור שיטות הראשונים בזה באריכות גדול. ע"ש, ובשו"ת זקן אהרן (סימן קכ"ו). (מחזיק ברכה – סק"ג)

פ שם ואם לא התנו בתחלה וכו' נוטל הגוי שכר השבתות כולם והשאר חולקים אותו וכו'. כתב ב"י (ע"ג שיטה ל"א), וכן נראה שהוא דעת הרמב"ם כפ"ו [מהלכות שבת הי"ז-הי"ח] וכו'. נ"ב: עיין בפ"י מהלכות מאכלות אסורות [הי"ד] שנראה סותר לזה. ועיין בתשובות הרדב"ז ז"ל החדשות (ח"ב בלשונות הרמב"ם סימן רל"ב) [ח"ה סימן אלף תקצ"ו], ובספר לחם משנה (שם), ובש"ך [י"ד סימן רצ"ד [סק"ז]], ובספר אדרת אליהו (סימן א') מה שהעמיק הרחיק בענין זה, ולא זכינו לראות מה שהעלה לענין דינא. ועיין בספר מגילת ספר (חלק לאוין דף י"ג ע"ב). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ב)

פא שם ואם לא התנו בתחלה וכו' נוטל הגוי שכר השבתות כולם והשאר חולקים אותו וכו'. סיים הרמב"ם פ"ו [מהלכות שבת הי"ז], ואינו מוסיף לו כלום כנגד יום השבת אלא אם כן התנה בתחלה. וראיתי להרב המגיד שם שכתב, דהרמב"ם מפרש מה שאמרה הגמרא [עבודה זרה כב]. ואם באו לחשבון אסור, דקאי אאם לא התנה ולבסוף באו לחשבון דאסור. עוד כתב, דכיון דאיבעיא בגמרא סתמא מאי ולא איפשיטא, לכן סתם רבנו ואסר שלא התנו. וק"ל שבפ"י מהלכות מאכלות אסורות [הי"ד] כתב הרמב"ם ז"ל: גוי וישראל שהיו שותפין בנטיעה, אם התנו מתחלה השותפות שיהיה הכותי אוכל שני ערלה וישראל אוכל שלש שנים משני היתר כנגד שני ערלה, הרי זה מותר, ואם לא התנו מתחלה אסור. ובלבד שלא יבואו לחשבון, כיצד, כגון

הערות וצייונים

31. נדפס באות הקודמת. 32. הגהותיו לרמב"ם נדפסו בשו"ת חיים שאל, ושם בח"ב במפתחות ללשונות הרמב"ם כתב שתשובת מהר"י קורקוס נדפסה בסוף הספר, ולפנינו לא נמצא.

אוצר ההלכה

וכתב כב"י בשם תשובות הגאונים [ליק, סימן ס"ח], דאם אומר הגוי שקילנא בשבת תשעים זוזי ואת בחד בשבא מאה, מלא לי, אסור, וכל שכן אם הישראל תובע כן. ע"כ. והבין הרב ט"ז (סוף סק"ב) שדבריהם אמורים אפילו בהתנה מתחלה כראוי. וכן נראה מתוך דברי המג"א (סק"ב). ולעד"נ דאי אפשר לפרש כך, חדא, דאחר שהתנה עמו כראוי, ואמר לו שקול את בשבת אם מעט ואם הרבה ואני ביום ראשון, אם הגוי אלם וחזר מתנאו כשראה שהעדיף ריוח הישראל על שלו, ולא מצי לאשתעויי דינא בהדיה ומוכרח למלאת לו, מאי אית ליה למעבד, וכי בכי הא לימרו הגאונים דאסור. ועוד מלשון התשובה שכתבו, היכא דשותפין ישראל וגוי וביומא דשבתא עביד גוי וכו', משמע שעשה כן מעצמו מבלי שיקדים התנאי.

לכן נלע"ד דהגאונים דוקא בלא התנו מיירי, דבלא התנו אי הוה עסיק האי בשבת והאי בחול ונטול זה ריוח השבת וזה ריוח בחול סבירא להו דשרי, דהם מפרשים דהיינו סתמא מאי האמור בגמרא, ופוסקים הבעיא לקולא. אבל כי נחתי לחשבנא מי מהם העדיף להרויח אסור. וזהו שכתבו שם שרי אם לא יבוא לחשבון, אלא שבת דגוי ומקבל אנפשיה וכו', והיינו שאחר שנשתתפו לוקח הגוי שכר שבת ומקבל עליו וכו'. (נהר שלום – סק"ב)

פב) שם ואם לא התנו בתחלה וכו' נוסף הגוי שכר השבתות כולם והשאר חולקים אותו וכו'. כתב כ"י, בתשובות הגאונים וכו'. עמ"ש הט"ז (בסק"ב) והרב מג"א (סק"ג) [סק"ב], עיין מה שכתב על דבריהם הרב נהר שלום (בתוך סק"ב)³³.
(דברי מנחם – הגב"י סק"ד)

פג) שם ואם לא התנו בתחלה וכו' נוסף הגוי שכר השבתות כולם והשאר חולקים אותו וכו'. כתב בנהר שלום [סק"ב]³⁴, מה שכתוב בתשובות הגאונים [ליק, סימן ס"ח] אם אומר הגוי שקילנא בשבת צ' זוז וכו', הבינו הט"ז [סק"ב] והמג"א [סק"ב] דמיירי בהתנה, ואי אפשר לומר כן, דבהתנה עם הגוי אלם וחזר מתנאו כשרואה שחלק ישראל העדיף ומוכרח למלאות, וכי בהא יאמרו הגאונים דאסור, ועל כרחך בלא התנה מיירי. ואם [התנה] [ו]הישראל אמר מלא לי, בזה פליגי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ז] והראב"ד [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו], דרמב"ם סבירא ליה כיון דהתנה אפילו באו אח"כ לחשבון מותר, ולראב"ד אסור, דכיון דבאו אח"כ לדקדק בחשבון אשתכח דמעיקרא הערמה בעלמא הוי. עכ"ד. ולענין הלכה יש להחמיר אם באו לחשבון, מ"מ בשדה יש להקל, שהחשבון אינו סותר התנאי, שאף לפי התנאי יכולין לבוא לחשבון לחלוק בשוה, כיון שעבד הישראל יום אחד כנגד יום השבת. תניא [ש"ע הגר"ז] בקונטרס אחרון [סק"א]. (באר יעקב – קרויזר – סק"א)

פד) שם ואם לא התנו בתחלה וכו' הגה ויש מתירין השכר וכו'. נבאר שני דעות המבוארות כאן. נעתיק דברי

זה יש הוכחה ברורה דשרי, ואפילו לבוא עמו בחשבון ליטול נגד השבת.

ועל פי מה שכתבתי דהרמב"ם מפרש סתמא מאי דהיינו שהגוי מאליו נתן לישראל יום אחד נגד השבת, תו לא קשה מה שהקשו התוספות לפרש"י, דלימא הכי קאמר, דאם באו לחשבון אסור אפילו התנו וכו', ולהרמב"ם אין כאן קושיא, דאם באו לחשבון היינו אם מעיקרא התנו לעשות חשבון, ושפיר מוכיח מהכא דדוקא כי התנו לבוא אח"כ לחשבון שיאכל הישראל כפי מה שיריוח הגוי בשבת אסור, הא אם לא התנו מתחלה כן, אלא שהגוי הוסיף דבר מה לישראל נגד מה שלקח הוא ריוח השבת, שפיר דמי. וסהדי בשחקים, איך אחר כתבי מצאתי להש"ך (יורה דעה סימן רצ"ד [סק"ז]) שהשיג על הרב המגיד בזה, וכתב שם כמעט כל מה שכתבתי אני בעניי. ע"ש. ושבח לאל יתברך.

והרב ט"ז שם [סק"ד] כתב בשם הב"ח [אות י'], דאם התנה מעיקרא שיאכל הגוי שלש שני ערלה והוא כנגדם שלש שני היתר, אפילו באו אח"כ לחשבון מותר. ע"ש. וזה כמו שכתבתי בסמוך. ודקדקתי כן ממה שכתב הרמב"ם אלא אם כן התנה מתחלה. והוא ז"ל כתב עליו דאסור, והרמב"ם שכתב אם התנו בזה הוא לרבותא, דאע"פ דברישא אמר דהתנו בתחלה מהני, מ"מ תנאי בזה לא מהני אפילו בתחלה, וכל שכן בלא התנו תחלה. ע"כ. ואיני יודע מאי קשיא ליה, דאם לא התנו כלל מתחלה, ודאי דאינו רשאי לבוא בחשבון, אבל כל שהתנה מתחלה שיאכל הגוי שני ערלה אם מעט ואם הרבה, ושוב נדבה רוחו להוסיף על ריוח הישראל, מה בכך, מתנה הוא דיהיב ליה, והיינו דלא אסר הרמב"ם אלא בהתנה מתחלה לבוא בחשבון, דוק מינה שאם התנה כדינו, מותר לבוא אח"כ לחשבון. עוד סיים שם: וכן מוכח כוונת הרמב"ם, דאם איתא שיש כאן היתר כשבאו לחשבון אם לא התנו תחלה, היה לו להודיענו זה גם לענין שבת, אלא פשוט שלרבותא כתב כן וכו', וכל שכן אם לא התנה שאסור אח"כ לעשות על פי החשבון. ע"כ. ומכלל דבריני אין מקום לזה, [ו]אין צריך להאריך.

ומי"מ משמע לע"ד, דאע"ג דבפירוש ואם באו לחשבון, וכן בפירוש מה שאמרו בגמרא סתמא מאי, פליגי בה רש"י והרמב"ם, מ"מ לא נפקא מינה מידי לענין דינא, דרש"י נמי מודה שאם מעיקרא התנו שיטול הישראל בחול כשיעור מה שיריוח הגוי בשבת אסור, וכן אם הגוי מאליו ירד בשבת והישראל ירד בחול, הרי זה ג"כ בכלל הבעיא, דהא תלה רש"י טעם ההיתר הואיל ואינו מזכיר ישראל את השבת. ולהרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] דפסק הבעיא לקולא שרי. וז"ל הטור ברמזים [שם רמז כ"ד]: וסתמא שלא דברו כלום, א"א הרא"ש מתיר. וכן להרמב"ם אם לא התנו כלל מתחלה, ובאו אח"כ לחשבון לומר טול אתה בימי החול כנגד מה שנטלתי אני בשבת, או אם באו לחלוק הכל בשוה, מודה ודאי דאסור.

אוצר ההלכה

והנה קשה מה ראייה מייתי דתנאי גבי ערלה מועיל מהא דמועיל גבי שבת, הא גבי ערלה מילתא דפשיטא דאף בסתמא דאכל נכרי שני ערלה ואכל ישראל כנגדם שני דהיתרא אסור, דהני חליפי איסור, כיון דשם לאו מצד שליחות של הישראל קאסר רק משום דנהנה מחלופי איסור הנאה, ומה לי באמירתו או בסתמא כמבואר בלשון הרמב"ם פ"י מהלכות מאכלות אסורות הנ"ל. וכיון שכן נוכל לומר דאף התנה לא מהני, אבל בשבת דסתמא ג"כ מותר, רק באומר טול אתה בשבת אסור משום דהוי כשלוחו, לבד בהתנה מתחלה, אין אמירתו שאומר טול בשבת מזיק כלום כמו שכתבתי, דלא גרע אמירת טול בתנאי מסתם בלי תנאי, וכמו שמוכרח מלשון הסוגיא כמו שכתבתי לעיל, וא"כ אין כאן ראייה. וצריך לומר דהך סוגיא סובר דסתמא אסור בשבת ומשום שחלק הישראל מתעלה והוי כמו שלוחו, ומ"מ בהתנה מותר, דתנאי עושה כאילו אין ישראל נהנה כלל דזהו חלקו של נכרי מתחלה. ומעתה הוא הדין לענין חליפי ערלה ג"כ, והוי סייעתא. חזינן דסתמא דסוגיא אזיל למאי דסבירא ליה דסתמא אסור, לכך פסק רבנו כן. ודוק כי זה ברור ואמת בטעם הרמב"ם. (ישועות יעקב – סק"א)

שם נוסף הגוי שכר השבתות כולם. ראובן הוציא לו גוי אחד סך מעות והלבישם בסחורה, והושיבו בחנות אחת שימכור וישא ויתן, וכל הרווח שירויחו יחלקו לחצאין. והי היום קרוב ליום אידם, חשב הגוי מחשבות על דבר ממונו, ורצה לראות מה שיש בחנות בין רב למעט, כי אמר אולי איפרסן³⁶ ראובן, ונטל מפתחות החנות מיד ראובן, ופתח החנות וישב בה כל שמנת ימי הפסח ומכר מהסחורה שהיתה בחנות, ומהרווח שהרויח באותה סחורה שמכר נתן החצי לראובן. והי מהיום ההוא והלאה וישימה לחוק, כי מידי שנה בשנה לוקח המפתחות מראובן, ורואה בחפצי החנות, ונושא ונותן כל ימי הפסח, ומהרויח שמרויח נותן אותו החצי לראובן. נשאלתי בסימן הנזכר³⁷ אם יכול ראובן ליהנות מאותם המעות או לא.

והשבת, דאפילו למאן דפסיק לחומרא בסתמא, בנדון שלנו מותר. ואפילו למה שהסכמתי למעלה בסמוך (אות ב)³⁸ דגוי הנותן מעות לישראל להתעסק אסור, הכא שרי מתרי טעמי. חדא, דכל המשא ומתן מהתלמוד [עבודה זרה כב.], אינו אלא בעושה ישראל מלאכה בחול והגוי בשבת, אז אמרינן דגוי אדעתא דישאל קא עביד, ובשביל שאין הישראל יכול לעשות המלאכה בשבת עושה הגוי, אבל בנדון הלז, שעניינו רואות דביום שבת קדש אין הגוי עושה מלאכה, אלא פעם אחת בשנה בימי הפסח, אז ודאי הדברים מוכיחים שאין כוונת הגוי לעסוק אותם הימים משום דשליחותיה דישאל קא עביד. ומה גם אם דברי השאלה באו בדקדוק שאינו כן אלא כל שמנת ימי הפסח לא בימי החג, דהא ודאי נראין הדברים דגוי לאו שליחותיה

הש"ס במסכת עבודה זרה (דף כ"ב ע"א), הני מוריקאי דנכרי שקיל בשבתא וישראל בחד בשבתא, ומייתי הש"ס ברייתא, דתניא ישראל ונכרי שקבלו שדה בשותפות, לא יאמר ישראל לנכרי טול אתה בשבת ואני בחול, ואם התנו מותר, ואם באו לחשבון אסור. ושם בעי הש"ס סתמא מהו, ולא איפשט בעיין. וכתב הרא"ש [שם פ"א סימן כ"ה], כיון דספיקא הוא במידי דרבנן נקטינן לקולא, ואמנם הרי"ף [שם ז. 35] והרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ז] החמירו בזה. ועיין בר"ן [שם ו: ד"ה ומהא] שביקש דרך ליישב דברי הרמב"ם בטעמו מסתמא דסוגיא שם גבי הך עובדא דרבא, דמשמע מזה דסתמא אסור, וכן עלה במחשבה לפני.

אמנם על כרחך אין טעם זה מספיק כל כך, ועל כן נראה לפע"ד הטעם של הרמב"ם שהחמיר בדבר, דבש"ס שם בעי למיפשט מדנקט התנו בתחלה מותר, משמע הא סתמא אסור, ולכאורה קשה על זה, דילמא לכך נקט התנו בתחלה, דבזה אף באומר טול אתה בשבת ואני בחול מותר, וכבר הרגיש בדבר מוהר"ש ז"ל [שם תוד"ה ת"ש]. וצריך לומר כמו שכתב הרב, דהוא מילתא דפשיטא דאם סתמא מותר כל שכן בהתנה דמותר אף באומר טול אתה בשבת. וביאור הדבר, דהא דהוה אמינא דאף תנאי לא יועיל, אף דבאמת אין הדבר של ישראל ועכו"ם בדידיה טרח, היינו משום דנוכל לומר כיון דחלקו של ישראל מתעלה ג"כ וישראל נהנה מזה יאסר דמיחזי כשלוחו, אבל אי נימא דסתמא מותר ואף דמכל מקום יש הנאה לישראל לא משגיחין במה שחלקו מתעלה, רק כשאומר בפירוש טול אתה בשבת דמיחזי כשלוחו, כל שכן בהתנה מתחלה, כיון דאין לישראל חלק בעשיית הנכרי, הוי ליה כאומר בשל לעצמך בשר נבילה שלך המבואר לקמן [סימן ש"ז סק"א] דאין איסור בזה. וזה ברור בפירוש הענין להמעין היטב.

והנה בש"ס שם, רב גביהה מבי כתיל אמר, הני שתילי דערלה הוי אכיל ישראל שלש שנים דהיתרא נגד מה שאכל נכרי שלש שנים דערלה. ועיין פירוש רש"י [ד"ה שרא לה] שכתב דבזה פשיטא דמותר, דאין זה דומה לשבת, דבשני ערלה הישראל ג"כ מותר לעבוד האדמה, ואי משום אכילה, הוא המשפט ששנה שזה עובד הוא אוכל. והא אותביה רבינא לרבא, ומשני לא תיובתא הוי אלא סייעתא. ופירש רש"י [ד"ה לסיועין], מדקתני התנו מותר שמע מינה היכי דליכא איסור שליחות מותר, והוא הדין בערלה. ואמנם הרמב"ם (פ"י מהלכות מאכלות אסורות [ה"ד]) פירש הך עובדא איירי בהתנה מתחלה, אבל בלא התנה (ש)אסור לישראל לקבל בשלשת שני היתר נגד מה שקבל הנכרי בשני ערלה, דהוי כמו חלופי איסורי הנאה, אלא דבהתנו מתחלה מותר משום דלא היתה של (הנכרי) [הישראל] מעולם ולא מחזי כחליפין, ועל זה קאמר דסייעתא הוי מהך ברייתא דקתני ג"כ אם התנו מותר לענין שבת, והוא הדין לענין ערלה. ועיין היטב בר"ן [שם]. ודוק.

הערות וצייונים

35. ראה הערה 27. 36. פירוש, העני. עיין ירושלמי קדושין (פ"ג ה"ד). ובמטה יהודה (סקי"א) גרס איפסדן. 37. ראה הערה 102. 38. נדפס לקמן אות ק"ע.

אוצר ההלכה

לישראל אי שרי או לא, טוב הדבר שקודם שיגיעו הימים הללו שהגוי עוסק בחנות, ימחלו התנאים שביניהם, ויחזרו להשתתף מחדש, ויתנו קודם השתוף על זה יום כנגד יום, שהגוי יקח ריוח ימי הפסח בין רב למעט, והישראל יקח ריוח מימי החול מה שיעלו בין רב למעט. וכן דקדק הרב ב"י מדברי התוספות בההיא דתנור [עבודה זרה כב. ד"ה לא], וכתב דהוא הדין למשתתף במלאכה או בסחורה. ובזה הגיע לפרשת דרכים וניצול מכולם.

(שיירי בנסת הגדולה – הגה"ט סק"ג)

(פו) שם נוסף הגוי שכר השבתות כולם. בשיירי כנה"ג (הגה"ט אות ג)³⁹, שפעם אחת בשנה דורשין על ממנום אם היא מובטחת או לא. כצ"ל. הגה כתובת יד. (נוכח השלחן)

(פו) שם הגה ויש מתירין וכו'. זו היא סברת הרא"ש ז"ל [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה], דנקיט הך בעיא דסתמא דלא איפשיטא לקולא, ודוקא בכהאי גוונא דהכל היה בסתם, שקבלו סתם ועשו סתם, דעייל העכו"ם בשבת וישראל בחול, וגם לא באו לחשבון לומר כמה ימי שבת נטלת אתה ואני אטול כנגדו בחול, אלא שחלקו בשוה בשתיקה. ונראה דאפילו קודם חלוקה, אם יודע הישראל שדעתו של עכו"ם לחלוק בשוה, ישתוק ולא ימנע מלחלוק בשוה, דאפילו לכתחלה מותר כדמוכח מפרש"י ז"ל, ולשון דיעבד דנקט ההג"ה וגם מה שסיים וחלקו סתם, לאו למימרא דוקא בדיעבד אחר שכבר חלקו ועל דרך מאי דהוה הוה, אלא קרי בדיעבד כלפי מה שלא התנו, דלכתחלה היה להם להתנות קודם שישתתפו. ועיין במגן אברהם [סק"ג] שהעתיק דברי רבנו ירוחם ז"ל [ני"ב ח"ב דף פ"ב סעי'ב], ובאו דבריו סתומים. יע"ש. ומיהו אפשר לומר, דאע"ג דלהרא"ש ז"ל דנקיט הבעיא לקולא מותר לחלוק לכתחלה בשוה וכדמשמע מלשון הטור, מ"מ לא רצה [הרמ"א] לסמוך על סברתו להקל, אלא בדיעבד אם כבר חלקו לענין דאם היה הפסד גדול, יש לסמוך עליהו. ועכ"פ אין לנו לפסוק אלא כדעת הש"ע שאוסר בכל ענין, ואין שם שום היתר רק שיטול העכו"ם שכר השבתות לברו והשאר חולקים. ודע, דגם להרא"ש ז"ל דמתיר בסתם, היינו דוקא יום כנגד יום, אבל לחלוק הכל בשוה חלקים שוים, דלפעמים ריוח העכו"ם בשבת הוא מרובה, לכולי עלמא אסור, ולא הותר אלא בהתנו דסעיף ב'⁴⁰.

(פח) שם הגה ויש מתירין השכר בדיעבד. ומקשה העולת שבת [סק"א], והא בסימן רמ"ג [ס"ב בהגה] פסק דאם עבר והשכירו השכר אסור. והניח בקושיא. ולא ידעתי מאי קא קשיא ליה, שם עשה איסור ועבר אדרבנן, משא"כ כאן הוא דעת הרא"ש [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] דפוסק האבעיא לקולא כמו שכתבתי לעיל⁴¹, וא"כ לא עשה איסור כלל, ופשיטא דשרי לדעת הרא"ש. ודבריו תמוהים. אבל מה שמקשה המג"א עליו (בסק"ה) וז"ל: ועולת שבת כתב [ד] בסימן רמ"ג וכו' ולא דק וכו'. פירוש,

דישראל קא עביד, דאי שליחותיה דישראל קא עביד, למה אין עושה כן בתשעת ימי החג ובחג השבועות וראש השנה והשבועות ושאר ימים שאין ישראל עושה מלאכה, מדאינו עושה כן אלא בשמנת ימי הפסח פעם אחת בשנה, מורה בפירוש שאין כוונתו אלא לראות ממנו היכן הוא איפרסן ראובן, כדרך הסוחרים שנותנים ממנום ביד אחד, שפעם אחת בשנה דורשין על ממנום אם היא מובטחת או לא, ואגב שהוצרך לראות ממנו רוצה בקיומו של ריוח ודורש לעצמו, וממילא מטי ליה הנאה לישראל והוא מותר גמור.

ועוד, דלא הוצרכו התלמוד והפוסקים לתת טעמים להיתר או לחיוב אלא היכא כשישראל צריך ליתן חשבון לגוי המחכיר לו ולהעלות לו שכרו, כגון בישראל וגוי שקבלו שדה בשותפות באריסות, שעל מנת כן ירדו בשדה זו לעבדה ולשמרה ליתן לבעל השדה שכרו שהתנו עמו, והגוי והיהודי משועבדים זה לזה לעבוד השדה להשלים קצבתן, בזה אם לא התנו מתחלה ודאי דאם ישראל וגוי עושים מלאכה בשבוע כל ימי החול וגוי בשבת, שליחותיה קא עביד, מאחר דחייבין להשלים שכירותן. וכן המשתתף עם הגוי במלאכה או בסחורה, שנשתעבדו זה לזה לעסוק בחנות או בסחורה, וכן ישראל וגוי שלקחו מרחץ בשותפות, ואינם מחממין אותו תמיד יחד, אלא זה יום אחד וזה יום אחד, אסיר מהאי טעמא, דכיון דהם מחויבים לעשות במלאכה, כל שהגוי עושה בשבת וישראל ביום אחר, גוי שליחותיה דישראל קא עביד להשלים חיובם זה לזה. אבל גוי הנותן מעות לישראל להתעסק בהם, אע"ג דלא שייך ביה לומר דכיון דאין מלאכה זו מוטלת על ישראל שרי, מ"מ מטעם אחר שרי, דכיון דהמעוץ מהגוי הם, ואינו מחויב לתת חלקו לישראל אלא כשישראל עוסק במלאכה, דנמצא זה משתכר במעותיו וזה במלאכתו, אבל כשהישראל אינו עושה מלאכה עם המעות אלא הגוי, אין שום חיוב לגוי ליתן לישראל כלום, כיון דהמעוץ שלו והוא הטורח מה לישראל אצל הגוי, ודאי בדידיה קא טרח.

ולכן בנדון שלפנינו שהמלאי הוא של הגוי והוא עושה מלאכה שמנת ימים הללו, אין לישראל חלק הכרחי בריוח, אלא הכל הוא של גוי, ואם הגוי נותן לו חלקו, לפניו משורת הדין הוא דעבד, ומתנה הוא דקא יהיב ליה, לכן מותר גמור לקבל הריוח, דלא שייך בכאן מפני שנקראת על שמו, שהמעוץ הם של הגוי. [ו]שליחותיה קא עביד נמי לא שייך, כיון דאינו מחויב לתת לו כלום. ומהאי טעמא נמי לא מיקרי שכר שבת, כיון דאינו חייב מתנה הוא דיהיב, דאטו גוי שמרויח בשבת ונתנו לישראל במתנה מי אסיר.

ומה שאסרתי לעיל (באות ב') כשהגוי נותן מעות לישראל להתעסק אסור, היינו כשהתנו שזה יעסוק בחול וזה יעסוק בשבת ויחלוקו, אבל בכגון זה ודאי מותר. ומפני שאני מסתפק בנדון דידן לפי טעם זה, אם כפי דינם חייב הגוי לתת חצי הריוח

אוצר ההלכה

דלא כמו שכתב הרב ב"י דהתוספות [שם ד"ה לא] חזרו מדבריהם וכו', כתב בספר הנזכר, ולפ"ז הרא"ש [שם פ"א סימן כ"ד] והגהות אשירי [שם] נמי איירי בכהאי גוונא שאמר לגוי טול אתה בשבת על מנת שתסיק לי בחול, אבל לומר לגוי טול אתה שנים ושלושה ימים ואני שנים ושלושה ימים שרי. עכ"ל.

(מחזיק ברכה – סק"ב)

צב) שם בהגה אפילו לא התנו וחלקו סתם וכו'. כתב במג"א (סק"ג), ז"ל רבנו ירוחם [ני"ב ח"ב דף פ"ב סו"ע"ב] וכו'. הוא פירוש למה שכתב רמ"א חלקו סתם, דדוקא סתם, אבל אסור לומר בשעת חלוקה טול אתה בשבת וכו'. ועיין [במג"א] סימן רמ"ו (סק"ג).

צג) שם בהגה אפילו לא התנו וחלקו סתם וכו'. כתב מג"א (סק"ג), וחלקו כו' וז"ל רש"י [וכו']. עיין מחצית השקל. וצ"ע, דרמ"א דמתיר בחלקו סתם, אמאי לא כתב נמי שקבלו סתם, כי אע"ג שפסק רמ"א איבעיא סתמא בעבודה זרה שם [כב]. לקולא, הא פירש רש"י [ד"ה סתמא מאי] דאיבעיא מיירי שקבלו וחלקו סתם.

צד) שם בהגה אפילו לא התנו וחלקו סתם וכו'. כתב הטור, ואם לא התנו וכו'. נ"ב: על מה שכתב מור"ם ז"ל ויש מתירין השכר בדיעבד אפילו לא התנו וחלקו סתם וכו', כתב הרב מג"א (בסק"ג) וז"ל: וחלקו סתם, זה לשון רבנו ירוחם [ני"ב ח"ב דף פ"ב סו"ע"ב]: ואם מסתמא לקח הגוי בשבת בלא אמירת ישראל, איבעיא ולא אפשיטא ולקולא. ע"כ. ור"ל דעייל הגוי בשבת בסתם בלי אמירת ישראל שיטול חלקו בשבת, וישראל לקח בחול בסתם, וגם לא באו לחשבון לומר כמה ימי שבת נטלת אתה ואני אטול כנגדן בחול, אלא שחלקו בשתיקה, איבעיא בסוף פ"ק דעבודה זרה [כב], ולא איפשיטא, ולקולא. ועיין שם בהרא"ש ז"ל [סימן כ"ה], דפסק להקל כדברי רבנו ירוחם ז"ל.

ומה שכתב [המג"א], ולהרמב"ם תרוייהו אסירי. בפ"ו מהלכות שבת דין ט"ו, ואם לא התנו בתחלה וכו', עיין שם בדברי הרב המגיד דאיבעיא להו סתמא מאי וכו' ולא איפשיטא, וכתבו דלחומרא עבדינן ואסור, ומתוך כך סתם רבנו ואסור וכו'. ע"ש. וכן כתב הב"י ז"ל כאן, מודסתם הרמב"ם משמע דפסק האיבעיא לחומרא וכו'.

וכתב עוד הרב מג"א: כתב הב"י, ואם אין לאופה גוי חלק בתנור (כצ"ל), אפילו אמר לו מתחלה טול לעצמך כך וכך ימים וכו' אסור. דע דאין לשון הגהות אשירי כך, אלא ז"ל שם בסוף פ"ק דעבודה זרה [סימן כ"ד], ואם אין לאופה גוי חלק בתנור, אפילו התנו לא מהני וכו'. וכן כתב הב"י ז"ל.

שם ונראה מתוך דבריהם וכו'. צ"ל כתב הב"י ז"ל וז"ל [וכו'], ונראה מתוך דבריהם וכו' דלא קי"ל כוותיה, דהיינו כרבנו אלחנן ז"ל [עבודה זרה כב. ד"ה סתמא], וכתב בספר נתיב חיים: פירוש, לרבנו ירוחם אם קבלו סתם, אע"ג דאמר אח"כ טול אתה וכו' מותר, ולרש"י אפילו הכי אסור. ועל מה שכתב הרב מג"א בסוף,

לדברי העולת שבת שמקשה עוד קושיא [וז"ל]: ועוד דלעיל התיר לשכור פועל בהדיא, והכא אינו מתיר אלא בסתם אבל לא בבואם לחשבון. ואפשר לחלק דהתם הוא קבולת כשתגבה כך וכך, אבל הכא אין נראה כ"כ קבולת, דבעד כל שבת עוסק ישראל יום אחר. עכ"ל. וכוונתו להקשות מסימן רמ"ד [ס"ח], דמתיר גבי מכס לשכור העכו"ם לגבות, ונותן לו שכר מכל מאה שגובה. והבין המג"א שכוונתו להקשות מסימן רמ"ג, משום דקושיא ראשונה התחיל מסימן רמ"ג גם קושיא זו הקשה מסימן רמ"ג, לכך כתב עליו ולא דק, אבל באמת קושיא שניה מקשה מסימן רמ"ד וכו"ל, ומקשה שפיר. וק"ל. (בגדי ישע)

פט) שם הגה ויש מתירין השכר בדיעבד אפילו לא התנו וחלקו סתם. כתב הרב מג"א ז"ל (סק"ג) משם רבנו ירוחם [ני"ב ח"ב דף פ"ב ע"ב], דאם לא התנו ובאו לחשבון ואמר לו טול אתה בשבת ואני בחול אסור וכו'. ע"ש. אין להקשות מאי שנא שכר שבת מאיסור רבית, דבאיסור רבית קי"ל [י"ד סימן ק"ס ס"ה] כדעת רוב הפוסקים ז"ל, דסבירא להו דיש בו מחילה במעות שלקח, שיאמר לו הלווה המעות שנתתי לך ברבית יהיו לך במתנה או מחלתים לך, וסגי, והכי נקיט לעיקר עט"ר מוה"ר הגדול חקרי לב ז"ל (מהדורא בתרא חיו"ד סימן ג') [דף דף ל"ב ע"ד]. ע"ש. והכא נמי בשכר שבת תיהני ליה מחילה, דהגם שאסור לישראל ליהנות ממנו, כי מחיל ליה לישתרי, דומיא למה שפסק מרן בסעיף ב', דהיכא דהתנו מתחילה, אם אחר כך בשעת חלוקה נתרצה הגוי לחלוק בשוה מותר, וטעמא הוי משום דמתנה בעלמא הוא דיהיב ליה. הוא הדין נימא כי לא התנו נמי לישתרי ע"י מתנה דומיא דרבית. ואפשר דטעמא דהיכא דלא התנו אסור, היינו משום דכשקנו השדה הוטל מלאכת השדה על שניהם, וכי עביד גוי בשבת, שליחותיה דישתרי קעביד, ובכי הא אפילו כי מחיל אסור, דשכר זה דשקיל ישראל לאו דגוי הוא שיהא שייך בו מחילה או מתנה, אלא ריוחא דישתרי הוא דאתא לידיה באיסור, ואינו נעקר האיסור ע"י מחילה או מתנה. אבל בהתנו מתחילה שכל ריוח של שבת של גוי, דאז אדעתא דנפשיה קעביד, וכן גבי רבית דמעות של לזה קשקיל, מהני כי יהיב לשם מתנה. (פתח הדבר ח"ג – סק"ד)

צ) שם בהגה אפילו לא התנו וחלקו סתם וכו'. במג"א (סק"ג). תחלתו הוא לשון הב"י בשם רבנו ירוחם [ני"ב ח"ב דף פ"ב סו"ע"ב] ושאר פוסקים, וכצ"ל: זה לשון רבנו ירוחם ואם לא התנו וכו', תוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא] והגהות אשירי [שם פ"א סימן כ"ד] בשם הר"ר אלחנן, ונראה מתוך דבריהם דלא קיימא לן כוותיה וכו'. עד כאן לשון הב"י. כצ"ל. (שמוש חכמים)

צא) שם בהגה אפילו לא התנו וחלקו סתם וכו'. הרב מג"א (סק"ג) הביא דברי רבנו ירוחם [ני"ב ח"ב דף פ"ב סו"ע"ב] ורש"י [עבודה זרה כב. ד"ה סתמא], וכתב בספר נתיב חיים: פירוש, לרבנו ירוחם אם קבלו סתם, אע"ג דאמר אח"כ טול אתה וכו' מותר, ולרש"י אפילו הכי אסור. ועל מה שכתב הרב מג"א בסוף,

אוצר ההלכה

שניהם מתעסקים יחד, וביום אחד דוקא עוסק הישראל לבדו נגד מה שעסק הגוי בשבת אסור, והיא דעת הר"ן⁴⁷ בב"י, דמפרש דהרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ז] בהכי איירי. ומ"מ בש"ע לא סמך על זה, אלא העתיק לשון הרמב"ם סתם, דמשמע מיניה שאף אם עוסקים שניהם כל ימי החול והגוי בשבת אסור. וכן משמע ממה שכתב הרמב"ם סמוך לזה [ה"ח], שהתירו הגאונים ליתן מעות לגוי להתעסק בהן, והגוי נושא ונותן בהן וחולק עמו בשוה, משמע דוקא התם שאין המלאכה מוטלת על ישראל לעשותה, ואין העסק ניכר ממי הוא, כמו שכתב השלחן ערוך (סעיף ד'), משא"כ הכא שיאמרו שהישראל עשה שליח לגוי שיטרח גם בשבילו.

צו) שם בהגה ויש אומרים שכל זה לא מיירי אלא בשותפות שכל אחד עוסק ביומו וכו'. זהו דעת הרמב"ם⁴⁸, דמאי שנא מאריסות. אבל דעת החולקים, יש לומר דסבירא להו דלא דמו להדדי, בשלמא גבי אריסות אין המלאכה מוטלת כלל על ישראל, אבל הכא מוטלת גם על ישראל. וצריך לומר מה שכתב רמ"א שם כיון שאין המלאכה מוטלת עליו לעשות, היינו שאין המלאכה מוטלת על ישראל לבד, אפ"ה שרי לדעת הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא], כיון דגם על גוי מוטלת כמו אריסות. וק"ל. (מתוך מדבש)

צח) שם בהגה ויש אומרים שכל זה לא מיירי אלא בשותפות שכל אחד עוסק ביומו וכו'. מג"א (סק"ד) עוסק ביומו. פירוש, כן כתב הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] דאינו אסור אלא כהאי גוונא כשהישראל מחויב לעסוק נגד מה שעסק העכו"ם בשבת, אז שפיר מיקרי העכו"ם שלוחו, דהוי כאילו אומר לו עשה אתה בשבילי בשבת ואני אעשה בשביל זה בחול. אבל כשאין ישראל מחויב להשלים מלאכתו בחול, כגון הכא שהעכו"ם עושה לבדו בשבת, ואפילו הכי בחול עושה כמו הישראל ואינו שובת נגד זה שעשה בשבת לבד, אם כן לא נקרא מעמיד פועל, אלא עכו"ם אדעתיה דנפשיה עביד וחלק ישראל ממילא מתרבה, כמו גבי שדה באריסות. והב"י מסתפק אי גם הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ז] מודה בהא. אבל אם התנור של ישראל ונוטל העכו"ם בכל יום חלק ריוח, א"כ הוי כמו אריס ומודו כו"ע דשרי, רק שיקח הישראל בהבלעה. ומה שכתב והוא הדין כשהישראל מחויב לעסוק הכל, פירוש, דבשיירי כנסת הגדולה [הגה"ט סק"ב]⁴⁹ כתב, דאם הוא להיפוך, דהעכו"ם נותן מעות לישראל להתעסק בהם, ובשבת עוסק העכו"ם לבדו, אי שרי לישראל לקבל שכר הריוח שהרוויח בשבת, ומסיק דאסור, כיון שהמלאכה היתה מוטלת על ישראל לבדו הוי כשלוחו. ע"כ. ונראה לי דלא התנו מעיקרא דוקא, שאין המלאכה מוטלת עליו ביום השבת, אבל כשהתנו מעיקרא וא"כ אין הישראל מחויב

שם ולי נראה דאדרבא מדברי הרא"ש [שם סימן כ"ד] ורבנו ירוחם שכתבו מעשה באחד שגבה חצי תנור בחובו וכו'. ר"ל, דלדעת הב"י ז"ל שכתב ולכן הרא"ש ושאר פוסקים לא הזכירו דין זה, משמע שהגהות אשירי חולק על הרא"ש, דלהרא"ש כשהתנו מהני, ולהגהות אשירי אפילו התנו לא מהני אם לא יקנה לגוי. [וע"ז כתב מג"א] דאדרבה, מדשינה הרא"ש וכתב שגבה חצי תנור וכו', דהיה לגוי חלק בו ולכך מהני תנאי, אבל אם גבה כל התנור ולא היה לגוי חלק בו, הכי נמי דלא מהני תנאי, וא"כ הגהות אשירי אינו חולק על הרא"ש אלא לפרש דבריו בא.

שם ולזה פירש בהגה ואם אין וכו'. דהיינו בהגהות אשירי שם. (ור"ל) [וצ"ל] דהתוספות והגהות וכו'. התוספות היינו (ו) ר' אלחנן וכו'.

שם אבל לומר לאופה טול אתה שנים ושלשה ימים. ר"ל כשיהיה שכר איזה ימים לגוי ובכללן גם יום השבת, דהוה ליה שכר שבת בהבלעה שרי, דבאופן זה התיר ר"ת להתנות. ועיין מה שכתב הרב מטה יהודה (בסק"י)⁴² על דברי הרב מג"א ז"ל, דלדעת ר"ת דכשהתנו בתחלה, אפילו היה התנאי באופן שהיה באותו מעשה שהגוי יטול שכר השבת כנגד מה שעסקו בחול, אעפ"כ מותר, דלר"ת וכו' הצריך להיות תנאי מעיקרא ולא הצריך דבר אחר. עיין בחמד משה (בסק"א)⁴³, שכתב על דברי המג"א במה שכתב דבאופן זה התיר ר"ת, זהו אמת. ע"ש. ובמה שכתב הרב יד אפרים (סכיכ לש"ע סק"ג) בדעת ר"ת, ויפה אמר חנ"ך הרב מג"א. ועיין מה שכתב הרב חמד משה על דברי הרב מג"א במה שכתב ולי נראה דאדרבא וכו', דהגירסא בתוספות לפני הרא"ש חצי התנור, ועל כרחך שכן הוא מ"ד [מהא דכתבו] התוספות, והיה לו לאופה המסיק חלקו בתנור וכו'. הוראה מה שיפה פירש דברי התוספות הרב יד אפרים בדעת הרב מג"א, אין זה שום הוכחה כמו שיע"ש.

וע"ז מה שכתב הרב מג"א בסוף דבריו, דלא כמו שכתב הרב ב"י דהתוספות חזרו מדבריהם, הקשה הרב בגדי ישע (בסק"ג)⁴⁴, דמפורש בהדיא בתוספות דחזר ר"י והודה לדברי ר"ת, ומייתי ראיה כו'. ע"ש. ועיין מה שכתב הרב מחזיק ברכה (בסק"ב)⁴⁵. ועיין מה שכתב נהר שלום (בסק"א)⁴⁶. (דברי מנחם – הגה"ט סק"א)

צה) שם בהגה ויש אומרים שכל זה לא מיירי אלא בשותפות שכל אחד עוסק ביומו וכו'. כתב ב"י (דף ק"א ע"א שיטה ז'), כתב הר"ן בסוף פ"ק דעבודה זרה [ו: ד"ה ומהא] וכו'. נ"ב: עיין בספר קרית מלך רב (דף כ"ו ע"ב וע"ג), ובספר בני דוד (דף ה' ע"א). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ה)

צו) שם בהגה ויש אומרים שכל זה לא מיירי אלא בשותפות שכל אחד עוסק ביומו וכו'. ואע"ג דבשאר הימים

הערות וצייונים

42. נדפס לעיל אות כ"ז. 43. נדפס לעיל אות כ"ח. 44. נדפס לעיל אות ל"ג. 45. נדפס לעיל אות צ"א. 46. נדפס לעיל אות ל'. 47. נראה דצ"ל והיא דעת מרן, דהוא מפרש דהרמב"ם איירי בהכי. וגם הרב פתח הדביר (סק"ב) נדפס לעיל אות נ"א (ד"ה ברם), כשהעתיק דברי הרב נהר שלום העתיק והיא דעת מרן. 48. צ"ל זוהי דעת הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא], ועיין בב"י. 49. נדפס לקמן אות ק"ע.

אוצר ההלכה

קג) שם בהגה שכל אחד עוסק ביומו. כתב מג"א (סק"ד), והוא הדין כשהישראל [וכו']. ולכאורה זה כאן דומה למה שכתב הרמ"א בשם הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא]. וצ"ע. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: במג"א⁵² שהיה לפני כתוב ולכאורה זה אין דומה, והגהתי בפנים ע"פ העתקת דודי הרב מוהר"ש נר"ו. והגאון צ"ל דייק בזה כמו שדייק הפמ"ג, שכתב וז"ל: ומה שכתב הוא הדין לכאורה כל שכן הוא. ע"ש]. (זכרון אברהם)

קד) שם בהגה דגוי אדעתיה דנפשיה קא עביד. כתב ב"י (דף ק"ס ע"א שיטה י'), הוה ליה כבעל שדה לגבי אריס וכו'. נ"ב: דקדק לכתוב הוה ליה כבעל שדה, לומר דלא הוה כבעל שדה ממש לגבי אריס, דהתם אריסותיה קא עביד וכולה מלאכה דגוי הוא, אלא שנותן שליש או רביע לבעל השדה, משא"כ הכא שקבלוהו שניהם. ועוד, דבשדה שייך לומר אריסותיה קא עביד משא"כ במרחץ, כדאמרינן בפ"ק דעבודה זרה [כא:]: שדה אריסא אריסותיה קא עביד, אריסא למרחץ לא עבדי אינשי, לכן כתב הרב דהוה ליה כבעל שדה לגבי אריס, אע"ג דלא שייך לומר אריסותיה כיון שאינה נקראת על שמו, ולא הוצרכו בגמרא לומר אריסותיה קא עביד אלא במשכיר שדהו לגוי דנקרא על שמו, אבל כל שאינו נקרא על שמו כי הכא, אע"ג דליכא למימר אריסותיה קא עביד, שרי כיון דאין (השדה) [המרחץ] נקרא על שמו. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ז)

קה) שם בהגה דגוי אדעתיה דנפשיה קא עביד. וליכא משום שכר שבת, משום דהוה ליה כאריס, וכיון שהכל יודעים שיש לגוי חלק בו, ליכא משום מראית העין. מגן אברהם (סק"ה). יע"ש. (ברכות מים)

קו) שם בהגה כיון שאין המלאכה מוטלת עליו. עיין בר"ן שם [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא], דמשמע אפילו אם מתחלה הוטלה המלאכה על ישראל, רק שהעכו"ם עושה מעצמו בשבת לבדו, מותר. ומה שכתב רמ"א, נראה לי כוונתו שעכשיו עכ"פ לא הוטל על ישראל, ור"ל דאין צריך לשלם עבורו יום אחר. ודוק בלשון רמ"א גופא דמשמע כן. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: ר"ל שהרמ"א כתב בשבת עסק העכו"ם לבדו, ולא כתב עוסק לבדו דאז היה משמע שצריך לעסוק בשבת קודש]. (זכרון אברהם)

קז) שם בהגה ומכל מקום לא יטול שכר שבת אלא בהבלעה. וכו'. נ"ב: עיין ג"כ בני חיי הכא [הגב"י סק"א]⁵³, דבכלל זה הוא ג"כ שכר הרופא, שמוסיפין לו ביום ששי וביום ראשון עבור שכר שבת, דמותר הוא. (המאיר לארץ)

כלל ביום השבת, א"כ מתנת חנם נותן לו אח"כ ולמה יהיה אסור. ואפשר משום מראית העין מאחר שרואין שעוסק בחול לבדו. (בגדי ישע)

צט) שם בהגה ויש אומרים שכל זה לא מיירי אלא בשותפות שכל אחד עוסק ביומו וכו'. כן כתב הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא], דאינו אסור אלא דוקא כהאי גוונא כשהישראל מחויב לעשות נגד מה שעשה העכו"ם בשבת, אז שפיר מיקרי העכו"ם שלוחו, דהוי כאילו אמר לו עשה אתה בשבילי בשבת ואני אעשה בחול, אבל כשאין ישראל מחויב להשלים מלאכתו בחול שרי, דבזה אמרינן גוי אדעתיה דנפשיה קא עביד בשביל חלקו שיש לו בה, ואע"פ שיש בו ריוח לישראל, מידי דהוי כאריס שמיסים הרב ב"י שגם הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ז] מודה בהא, רק שיהיה בהבלעה. וזה ג"כ כוונת המג"א (בסק"ו), אבל דבריו מגומגמים וצריך תיקון, כי בודאי נדפסים שלא כהוגן. בתחלה מה שמתחיל ואע"ג דמותר בפני עצמו מ"מ מתחזי כשכר שבת, הלא זה שכר שבת ממש ופשיטא שצריך להיות בהבלעה⁵⁴. גם מה שכתב אבל בההוא מעשה שכתבתי לעיל וכו', ע"כ. כצ"ל: דלפי זה בההוא שכתבתי לעיל בשם התוספות נמי שרי, דהא אין הישראל מחויב כלל רק האופה, וא"כ לא הוי האופה שלוחו, וא"כ אפילו לא התנו מעיקרא שרי, רק שיהיה בהבלעה. גם מה שסיים, אבל לעיל כיון שאם לא היה מסיק בשבת לא היה האופה מסיק לישראל בחול, א"כ הוה ליה כמשכיר תנורו וכמו שכתבתי לעיל (בסק"ג), הוה ליה למימר כמעמיד פועל, שזה הוא עיקר הטעם דלעיל, אלא ודאי נדפסים בטעות. וכן כתבו האליה רבה (בגדי ישע) [סק"ח] ותוספת שבת [סק"ה].

ק) שם בהגה ויש אומרים שכל זה לא מיירי אלא בשותפות שכל אחד עוסק ביומו וכו'. כתב ב"י, אלא וכו', אבל אם דרכם להתעסק שניהם ביחד תמיד וכו'. משמע דטעמו של הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] לפי דברי מרן, דכיון דדרכו של גוי להתעסק עם הישראל יחד בכל יום, כי לא אתי ישראל בשבת ונשאר לבדו לא הוי כלל שלוחו של ישראל, אלא הגוי [אדעתא] ידיה קעביד והישראל הוא דלא עביד חיובו. ולפי דבריו מתיישב[ת] קושיית הרב מג"א על הר"ן ז"ל. ועיין בדברי מגלת ספר [לאין ס"ה דף י"ג ע"ב ד"ה ואם באן].

קא) שם בהגה ויש אומרים שכל זה לא מיירי אלא בשותפות שכל אחד עוסק ביומו וכו'. עיין מה שכתבתי בעניותי לעיל (אות ב')⁵⁵ בס"ד. (פתח הדביר ח"ג – סק"ה)

קב) שם בהגה שכל אחד עוסק ביומו. הטעם, משום דהוה ליה הגוי שלוחו של ישראל, ומכל שכן כשהישראל מחויב לעשות הכל והגוי בשבת לבד הוא (כמתעסק) [המתעסק]. מג"א ז"ל [סק"ד]. (ברכות מים)

הערות וצינונים

50. עיין חרדשי מוהרמ"ז, נדפס לקמן אות ק"ט. 51. נדפס לעיל אות נ"א. 52. ר"ל בהגהות הרב המחבר שנמצאו על גליונות המג"א שלו. ראה בהקדמה לספר זכרון אברהם (עמ' 5). 53. נדפס לקמן אות קע"ט.

אוצר ההלכה

שם אם האיננו יהודי נוטל חצי הריח בכל יום וכו'. נכתב בצד הגליון: היכי דליכא משום מראית עין. (חדושי מוהרמ"ז)

קו) שם בהגה אלא בהב"ע שיחלקו שוה בשוה הריח של כל ימי השבוע ולא הריח של יום השבת בפני עצמו. ומה שכתב המג"א (סק"ו) ואע"ג דמותר וכו', ר"ל מדינא לא הוי שכר שבת אפילו אם יחלקו שכר יום השבת בפני עצמו, כיון דאינו יהודי אדעתא דנפשיה עביד, וכן כתב המג"א לעיל בסימן רמ"ד (סק"ח), אלא דמ"מ מחזי כשכר שבת. (חדושי מוהרמ"ז)

קיא) שם בהגה אלא בהב"ע כתב במג"א (סק"ו), ואע"ג וכו'. פירוש, הא לפי מה שמפרש המג"א [סק"ה] דהוה כאריס, א"כ לא הוה שכר שבת כלל, ולמה ליה הבלעה הא אין כאן שכר שבת כלל, ועל זה תירץ מ"מ מחזי כשכר שבת.

שם וכן בההוא מעשה וכו'. היינו מעשה שהביאו התוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא] בתנור של ישראל והאופה מסיקו. כוונת המג"א, דלכאורה קשה מה שכתב פה דאפילו בלא התנו שרי אם הוא בהבלעה, ולמה כתב לעיל בהאי מעשה דדוקא אם התנו מותר, ועל זה כתב המג"א דדוקא בהבלעה, ופה כתב דאפילו שלא התנו ג"כ מותר בהבלעה, על זה כתב מג"א דגם התם אם היו מחלקין הריח למחצית כל יום היה מותר אפילו בלא התנו, אבל התם איירי שהעכו"ם לקח הריח של כך וכך ימים וכן ישראל, א"כ האי ריח שלקח ישראל שלשה ימים היינו משום שכר התנור הוי כמשכיר תנורו. (אהל ברוך)

קיב) שם בהגה אלא בהב"ע כתב המג"א [סק"ו], אבל בההוא מעשה כו'. נראה דצריך לומר ואם כן בההוא מעשה.

שם רק שיהיה בהבלעה. דהיינו חצי הריח לנכרי עם כמה ימים, אבל שבת לבדו אסור כמו שכתב לעיל (סוסק"ג). (שמוש חכמים)

קיד) שם בהגה אלא בהב"ע כתב מג"א (סק"ו), ועיין סס"י ג'. צריך לומר סק"ג.⁵⁴

קיד) שם בהגה אלא בהב"ע וכו'. [הערת מהרש"ם: עיין בתוספת שבת (סימן רמ"ד סקט"ז וסק"ז), דאם משכיר גם מקצת יום ערב שבת מיקרי הבלעה. ועיין נודע ביהודה (מהדורא תניינא סוף סימן כ"ו) ושו"ת בית שלמה (או"ח סימן ל"ו), דאם כולל דמי הסחורה עם דמי השכירות, מיקרי ג"כ בהבלעה]. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ד)

קטו) שם בהגה אלא בהב"ע היוצא מדברי המג"א (בסק"ג וסק"ו), דאם העבודה מוטלת על העכו"ם לבדו, הוי אריסות ממש, דמותר לחלוק בשוה בהבלעה אף שלא התנה. אבל לומר

קח) שם בהגה ומכל מקום לא יטול שכר שבת אלא בהב"ע עם שאר הימים. ואע"ג דמותר אפילו בפני עצמו, מ"מ מחזי כשכר שבת. הר"ן ז"ל [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא]. וכתב הרב מג"א ז"ל [סק"ו], דבההיא מעשה שכתבנו לעיל בס"ק ג' משם התוספות [שם כב. ד"ה לא], נמי שרי אם הגוי נוטל חצי הריח בכל יום, דהא אין הישראל מחויב כלל לעסוק רק האופה, ואם כן לא הוי האופה שלוחו. ולפ"ד כיון דמייירי שכל המלאכה מוטלת על הגוי, גוי אדעתא דנפשיה עביד מאחר שיש לו שותפות, והוה ליה כאריס. ומ"מ כיון דהר"ן ז"ל לא התיר אלא בהבלעה משום דמחזי כנוטל שכר שבת, גם הכא יש לדון הכי אע"פ שמותר, משום דמחזי כשכר שבת. וכל זה לא מייירי אלא במקום שדרכן להשכיר תנור, כמו שמבואר בסימן רמ"ג [סעיף ב']. יע"ש.

ומה שכתב הרב מג"א (דאפ"ה) [דאפילו] לא התנו מתחלה שרי רק שיהיה בהבלעה וכו', לפ"ד אין זה מחזור, דבשלמא בשדה מותר באריס משום דכל המלאכה עומדת על האריס לעשות כל ימי השבוע, ואחר כך חולקים למחצה או לשליש, ואין חלק הישראל מבורר, משום הכי מותר דלנפשיה קא עביד, אמנם הכא כל שלא התנו, כל שלא חלקו כך וכך ימים לאופה וכך וכך ימים לישראל, נמצא שהישראל נהנה ממלאכת שבת במה שהגוי לוקח יום השבת נגד יום שלקח הישראל מימות החול⁵⁵, וא"כ היינו בעיית הש"ס [עבודה זרה כב. דבעי סתמא מאי, דפסק מרן לחומרא דיטול הגוי שביעית, והם דברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ח] שכתב שאם לא התנו ולא היה שכר שבת ידוע יראה לי שהגוי נוטל שביעית וכו', הרי שאפילו בהבלעה שלא היה שכר שבת ידוע, כל שלא התנו אסור הרמב"ם ז"ל. יע"ש. לכן לפ"ד נראה דבעי התנה דוקא, דאז הוי ליה כמפרש וכו' כמו שכתבתי לעיל⁵⁶. יע"ש. והא דשרי בהבלעה, היינו כההיא דסימן רמ"ו [ס"א], שלא הזכיר לו (ל) כך וכך ליום, אלא כך וכך [לשלשה] [לשבעה] ימים או לחדש, אמנם כל שהזכיר ימים דהיינו כך וכך ליום, אפילו שהיה לזמן אסור, א"כ הכא נמי שהם שותפים וחלקו הימים, לא הוי בהבלעה ואסור, לכן ודאי צריך להתנות. ודוק.

קטו) שם בהגה אלא בהב"ע כתב במג"א (סק"ו), וכן בההיא מעשה שכתבנו לעיל בשם התוספות. כצ"ל. ור"ל דאף שהתנור שם הוא של ישראל לבד, אם האיננו יהודי היה נוטל חצי הריח שרי אפילו לא התנו, דהיינו אריסות ממש, ועל הדרך שנתבאר בסימן רמ"ג ס"ב. אלא דשם לא היה האיננו יהודי נוטל הריח כי אם בשבת, ובשביל זה היה מסיק לישראל בחול [ולא] היה נוטל ריח בחול, משום הכי הוה ליה כמשכיר תנורו ולא שרי⁵⁶ אלא בהבלעה.

הערות וצינונים

54. עיין מחצית השקל שפירש דברי המג"א שנוטל גוי חצי השכר מכל שבעת ימי השבת, וא"כ בכל יום שעושה על דעת עצמו עושה, אבל בלוקח יום כנגד השבת מורה המג"א דצריך להתנות. 55. נדפס לעיל אות נ"ג. 56. נדצ"ל ולא שרי אפילו בהתנו אלא בהבלעה. 57. בלבושי שרד הגיה דצ"ל סוף סעיף ג'.

סימן רמה סעיף ב

רפ"ט

ב' היכא שהתנו בתחלה, אם אחר כך בשעת חלוקה נתרצה הגוי לחלוק בשוה מותר:

באר הגולה

ד. [הכרעת הבית

יוסף בספיקו של מהר"י אבוהב לדברי הפוסקים לחומרא:

אוצר ההלכה

שיהיה שכר שבת לעכו"ם לבדו אם מעט ואם הרבה וכו'. משמע דאסור לחשוב עמו ולומר אתה נטלת בשבת מרובה ואני מועט ונחלק המותר, והיינו כפירוש הראב"ד [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו] שהביא הב"י, הא דקתני בברייתא [שם] ואם באו לחשבון אסור דקאי אהתנו מתחלה. וכן כתב המג"א (בסק"ב). ע"ש. ולכאורה קשה לפירוש הראב"ד הא דקאמר התם בסוף הסוגיא, אימא סיפא באו לחשבון אסור הא סתמא מותר וכו', האיך מדייק מזה דסתמא מותר, כיון דקאי אהתנו, וכמו שהקשו שם התוספות [ד"ה ואם באו] באמת. ע"ש. ואין לומר דהראב"ד מפרש הא דמיבעיא להו סתמא מהו, קאי נמי אהתנו מתחלה ואח"כ חלקו סתמא בשוה, דא"כ (היכא) [היכי] בעי למפשט מהא דקתני אם התנו מתחלה דסתמא אסור. ועל כרחך צריך לומר לדעת הראב"ד, דהני תרי סתמות, דהיינו אם לא התנו כלל וחלקו סתם, או אם התנו מתחלה ואח"כ חלקו סתם בשוה דינם שוה, ובזה אתיא הסוגיא שפיר. ולפ"ז קשה על המחבר, כיון דפסק לעיל בסעיף א' דאם לא התנו כלל דעכו"ם נוטל שכר השבתות כולם, כדעת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ז] דפסק האיבעיא לחומרא, וכאן פסק בהתנו מתחלה ואח"כ חלקו סתמא דמותר, ומחלק בין סתמא לסתמא, וזה אינו לדעת הראב"ד. וצ"ע. (אותות השמים – דרישת ארי – סק"ג)

קכא) שם היכא שהתנו בתחלה וכו'. כתב מרן [בב"י], וכתב הגאון מהר"י אבוהב, לדברי הפוסקים לחומרא, יש להסתפק היכא שהתנו מתחלה ואח"כ חלקו סתם אם הוא מותר. ולע"ד נראה דמדחזינן דהרמב"ם וכו' היכא וכו' בכל גוונא שרי וכו'. ועיין בט"ז יו"ד סימן רצ"ד [סק"כ] היפך דבריו. והנה לכאורה מדברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ז] שכתב וז"ל: ואם לא התנו בתחלה וכו', ואינו מוציא⁵⁸ לו כלום כנגד יום השבת אלא א"כ התנו בתחלה וכו'. משמע כסברת הט"ז, דאם איתא כמהר"י אבוהב מאי איריא להוציא לו כלום כנגד יום השבת, הרי בשהתנו אפילו לחלוק בשוה מותר, אלא משמע דוקא להוציא וכו'. אמנם יש להקשות לפי זה ממה שכתב עוד שם [הי"ח] וז"ל: ואם לא התנו וכו' ולא היה שכר שבת ידוע כו'. ואם איתא למה לא אשמועין אפילו בדהתנו. ואפשר דלכך כתב לא התנו, משום דבהתנו אין מצוי שלא לידע מה היה שכר שבת. אי נמי דאף הט"ז לא אסר אלא כשבאו לחשבון לחלוק בשוה, אבל לחלוק בסתם בשוה מותר. ועיין בדברי הר"ן ספ"ק דעבודה זרה [ו: ד"ה ומהא], שכתב אחר דברי הראב"ד [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו] וז"ל: ולפי זה כי דייקנן אימא סיפא וכו' הא סתמא וכו', (ומאי) [דמאי] קושיא, אין סתמא שרי וכו'. ע"ש.

טול אתה שנים או שלשה ימים וכו' ואני וכו' זה אסור, אלא אם כן התנה, והיינו שהקנה לו חלק בגוף התנור על תנאי זה. אבל לומר לו טול אתה בשבת ואני בחול, לא מהני אף שהקנה לו חלק בגוף התנור, דכיון שהקנה לו בתנאי, הוי רק שכירות והוי שכר שבת שלא בהבלעה. ועיין בדברי הרב ז"ל [ש"ע הגר"ז סי"א]. וע"פ מה שנתבאר בסימן רמ"ד (סקי"א)⁵⁹ הדברים מוטעמים מאוד לע"ד.

סעיף ב'

קמז) סעיף ב' היכא שהתנו וכו'. כתב ב"י (שיטה ל"א), דכל היכא דהתנו בכל גוונא שרי וכו'. נ"ב: וכן פסק בספר הקצר, אבל הב"ח [אות א'] כתב דנקטינן דאפילו התנו אסירי. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ו)

קיוז) שם היכא שהתנו וכו'. כתב ב"י (ע"ד שיטה כ"ז), וכתב הגאון מהר"י אבוהב ז"ל, לדברי הפוסקים לחומרא וכו'. נ"ב: עיין בספר ב"ח [אות א'], ובספר קרית מלך רב (דף כ"ח ע"א). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ג)

קיח) שם היכא שהתנו וכו'. דלכתחלה התנו בין רב או מעט, אע"ג דאח"כ חלקו בשוה מותר, דלא הוה שכר שבת כלל. (אהל ברוך)

קיט) שם היכא שהתנו בתחלה וכו'. כתב ב"י (שיטה ל"ב), בכל גוונא שרי וכו'. נ"ב: עיין בב"ח ז"ל [אות א'] שכתב, דהראב"ד [בחדושי לעבודה זרה כב. ד"ה ואם באו] סבירא ליה כדעת תשובת הגאונים [ליק, סימן ס"ח] שהביא מרן לקמן. ולע"ד נראה דליתא, וכן משמע מדברי הר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] שהקשה עליי, דאם איתא דואם באו לחשבון קאי לזהתנו, א"כ מאי פריך בגמרא [שם כב.] אימא סיפא וכו', לימא דסתמא שרי משום דהתנו. וכפי דעת הב"ח לא קשיא מידי, דאדרבא אם התנו ואח"כ היו רוצים לחלק בשוה שיהיה אסור, מאחר דכבר התנו מעיקרא שיהיה חלק הגוי בשבת אם מעט ואם הרבה, וכן חלק [ישראל] בחול, ועכשיו נתרצו לחלוק בשוה, מוכרח דמאי דהתנו מעיקרא הערמה הוה ואפילו הכי מותר, מכל שכן בסתמא שיהא מותר, וא"כ מאי קושיא, אלא ודאי דהר"ן ז"ל לא סבירא ליה הכי בדעת הראב"ד ז"ל. (יד אהרן – הגב"י)

קכ) שם היכא שהתנו בתחלה וכו'. דין זה הובא בב"י בשם מהר"י אבוהב⁶⁰, אבל דברי המחבר שכתבו להלכה תמוהין בעיני, דנראה שדבריו סותרין זה את זה, דהא לעיל (בסעיף א') כתב וז"ל: אם התנו מתחלה בשעה שבאו להשתתף

הערות וצייונים

60. ברמב"ם לפנינו הגרסא ואינו מוסיף.

59. עיין מאמר מרדכי (סק"ב). 58. נדפס לעיל בסימן רמ"ד אות שמ"ט.

באר הגולה

ה. בית יוסף מדברי
התוספות דעבודה
זרה כ"ב [ע"א ד"ה
לא]:

ג' היכא שלא התנו בתחלה, יש תיקון על ידי שיחזור המוכר להם דמי הקרקע או ימכרוהו לאיש אחר, ויחזרו ויקנוהו בשותפות ויתנו בשעת הקניה. ואם נשתתפו בחנות ולא התנו, יחזור כל אחד ויטול חלקו ויבטלו השותפות, ואחר כך יחזרו להשתתף ויתנו בתחלה. ואם קבלו הקרקע לעשות בו מלאכה בשותפות, יבטלו השיתוף וימחלו זה לזה, ואחר כך יחזרו להשתתף ויתנו בתחלה: הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו בשעת או לשכור נקזולת שרי, וכמו שנתאר לעיל סוף סימן רמ"ד לענין מכס ומטבע דשרי, וכל שכן כאן דשרי עם שותפות הגוי:

אוצר ההלכה

מעט ואם הרבה, ולא כתב דאם באו לחשבון אח"כ דאסור. ובשדה, נלע"ד אף דלא פירש להדיא בתנאי אם מעט ואם הרבה, מ"מ על כרחך כוונתם כן הוא, דהא אין השכר נפרד לעצמו בכל שבת, אלא בזמן בישול התבואה באין ליטול שכר עבודתם, ושכר שבת היינו שכר עמלך בשבת כמבואר בספר התרומה [סימן קמ"ז] ובב"י, וא"כ על כרחך הכוונה אם מעט ואם הרבה רק מחמת דמירי ג"כ בתנור ומרחץ ורחיים, וברמב"ם במלאכה וסחורה, על כן פירש אם מעט ואם הרבה. ובאמת אפילו לא פירשו תחלה, רק אח"כ עכו"ם נטל שכר שבת אם מעט ואם הרבה, אגלאי למפרע דכוונתם בתנאי על אופן זה היה. ואין כוונת הרמב"ם ומחבר שמוכר לפרש מתחלה בתנאי אם מעט ואם הרבה, דזה לא נזכר בגמרא [עבודה זרה כב.] שצריך לפרש כן להדיא, רק הכוונה שהתנאי יהיה על כוונת אופן זה אם מעט ואם הרבה, ועל כן הכל לפי הענין, אם בחלוקתן באו לחשבון דאגלאי למפרע דלא על כוונה זאת התנו אסור, ואם לא באו לחשבון אגלאי דכוונתן אם מעט ואם הרבה, אבל כשפירשו מתחלה אם מעט ואם הרבה חזינו דתנאי על אופן זה היה, ומה לנו אם בלב לא כיונו לזה, דברים שבלב לא היו דברים. ואולי כוונת הרמב"ם אם התנו כזה, היינו שהיה התנאי באופן שאפשר להסכימו עם החשבון שאח"כ, ועל כן לא כתב אם התנו כן, וגם מדויק מה שכתב הרמב"ם כמה אכל, דמשמע דקאי אלשעבר. עיין במשבצות [שם], ולפי מה שכתבתי אתי שפיר הכל בס"ד. (ערך שי)

קבה) שם לחלוק בשוה מותר. עיין מה שכתב [הרב מג"א] (ברכות מ"ב).

פעיף ג'

קבו) פעיף ג' היכא שלא התנו בתחלה יש תיקון על ידי שיחזור המוכר להם דמי הקרקע או ימכרוהו לאיש אחר ויחזרו ויקנוהו בשותפות וכו'. בעניי לא זכיתי להבין למה צריך לכל זה, והרי בבבא בתרא (דף י"ג ע"א) מבואר בש"ס, דחלוקת הימים הוי חלוקה, הן בעבד דעובד עצמו יום אחד ורבו יום אחד, ואף בכור ופשוט שהניח להם אביהם בהמה טמאה. וא"כ הכא נמי אמאי לא יהיו יכולים לחלוק עצמן בזה שיום

משמע כדברי מהר"י אבוהב. ומה שכתב מרן ז"ל מדלא פירש הרמב"ם וכו', יש לדחות, דאימא משום דפשטא דאם באו לחשבון קאי אמאי דקתני טול אתה בשבת וכו', ועדיין לענין דינא לא יחלוקו הרמב"ם והראב"ד.

קכב) שם היכא שהתנו בתחלה וכו'. עיין מה שכתבתי בס"ד לעיל (אות ג')⁶¹. (פתח הדביר ח"ג – סק"ו)

קכג) שם היכא שהתנו בתחלה וכו'. כתב ב"י, היכא דהתנו בכל גוונא שרי. עיין מה שכתב הרב ט"ז (בסק"ב). ועיין מה שכתב הרב אליה רבה [סק"ב], הביא דבריו הרב נוח שלום (בדף קכ"ב ע"ד), וע"ש מה שכתב על דבריו. ועיין מה שכתב הרב ידיו של משה לפני⁶². (דברי מנחם – הגב"י סק"ב)

קכד) שם היכא שהתנו בתחלה וכו'. וביו"ד (סימן רצ"ד סי"ג) כתב, דאם התנו מתחלה שהעכו"ם יאכל שני הערלה, וישראל אוכל שלש שנים משני היתר כנגד שני הערלה, הרי זה מותר, ובלבד שלא יבאו לחשבון. כיצד, כגון שיחשוב כמה פירות אכל העכו"ם וכו'. ודברי המחבר סותרין זה את זה, ועיין במשבצות (סק"ב).

ולענין ד החילוק מבואר, דהכא מפורש בס"א דהתנו שיהא שכר השבת לעכו"ם אם מעט ואם הרבה, א"כ מה דמתרצה אח"כ לחלוק בשוה מתנה בעלמא הוא, ומתחלה הותנה בפירוש על פי הדין. אבל ביו"ד לא הזכיר בתנאי אם מעט ואם הרבה, רק שעכו"ם יאכל שני הערלה וישראל אוכל שלש שנים משני היתר, דזה יש לפרש שהעכו"ם יאכל בשני הערלה הוא רק לענין זמן האכילה, אבל לא אם מעט ואם הרבה, דזה ימלאו זה לזה. ויש לפרש ג"כ דכוונתם אם מעט ואם הרבה, על כן אם לא באו לחשבון הרי כוונתם באמת אם מעט ואם הרבה, אבל כשבאו לחשבון אגלאי למפרע דכוונתם רק על זמן האכילה, וזה אסור.

ואפשר לכוין זה ג"כ בלשון הרמב"ם, שכתב בפ"י מהלכות מאכלות אסורות [ה"ד], אם התנו כזה אסור, דכוונתו דוקא כזה התנאי שכתב מתחלה, שהעכו"ם יאכל שני הערלה, ולא פירשו אם מעט ואם הרבה, אזי אם באו לחשבון כמה אכל כבר העכו"ם, אסור, אבל אם פירשו מתחלה אם מעט ואם הרבה, לא אכפת לן כשיבאו אח"כ לחשבון. ועל כן בהלכות שבת פ"ו [ה"י] פירש הרמב"ם כלשון המחבר כאן, שיאמרו מתחלה אם

אוצר ההלכה

נוחה בזה ועדיין אני נבוך, דמשמע מהפוסקים דהאיסור הוא משום דמעמיד פועל והוי כשליחו, ואמת כן הוא אם לא אמר לו רק עשה אתה בשבת ואני בחול, אבל באמר לו יהיה שלך בשבת ועשה בו, דמדין חלוקה נגע בו, א"כ למה יגרע משכירות שמשכירו על שבת, ואי דאסור גם להשכיר על שבת, הוא רק משום דנוטל שכר שבת, וא"כ מותר בהבלעה, אבל למה נאמר דהוי כשליחו. וצריך עיון גדול לפענ"ד. ועיין מה שכתבתי עוד בזה בסימן רמ"ו [סק"י]⁶³ בחלוקת בהמה בימים.

(גנוי חיים – סק"ג)

קכז) שם יש תיקון על ידי שיחזיר וכו'. נראה דצריך שיהיה ביטול השותפות באופן המועיל ע"פ הדין, דהיינו בחזרת הקרקע, שצריך קנין סודר וקריעת שטר המכר הראשון עם חזרת הדמים. וכן בביטול השותפות שבחנות, צריכין לירד לחשבון על מה שהרויחו כבר ויטול כל אחד חלקו לביתו ורשותו, שיעשה בו קנין משיכה, ויקרעו ג"כ שטר השותפות הראשון. וכן כשקיבלו קרקע בשותפות, אופן ביטול השיתוף הוא כשיטול כל אחד כלי האומנות שלו שהניח לאותה מלאכה, ויחשבו מה שעשו באותה מלאכה, והעכו"ם יטול שכר השבתות, ויחלקו השאר בשוה. באופן שלא נשאר לאחד על חבריו שום שעבוד, ויחזרו להתנות כשירצו להשתתף פעם שנית. וכן נראה דעת הרב מג"א ז"ל (סק"ז). יע"ש.

(מטה יהודה – סק"ז)

קכח) שם יש תיקון על ידי שיחזיר המוכר להם דמי הקרקע. נ"ב: וכגון שיש משפט ידוע שיקנו בכסף, אזי חזרת הכסף חשיבא, אמנם אם בכסף ושטר, צריך שתהיה החזרה בשטר וקנין גמור. ועיין חו"מ סימן קצ"ד [ס"א], ומור"ם סימן קפ"ט [ס"א]. יע"ש.

קכט) שם יש תיקון על ידי שיחזיר המוכר להם דמי הקרקע. דברי מרן ז"ל בדין זה נובעים ממקור מים חיים, דברי ר"ת ז"ל שהביאו התוספות סוף פ"ק דעבודה זרה (דף כ"ב ע"א ד"ה לא יאמר), אההוא עובדא דישאל שגבה תנור מן הגוי בחובו, כתבו בסוף הדיבור וז"ל: וגם ר"ת באותו מעשה דתנור, צוה לקבל החוב מן הגוי ולחזור ולהלוות ולהתנות מתחלה. ע"ש. וכמו שכתב בב"י באורך. ועיין להרב מג"א ז"ל (סק"ז). והרב הגדול מהר"י עייאש ז"ל בספר מטה יהודה [סק"ז]⁶⁴, האריך לבאר דביטול השותפות צריך שיהיה באופן המועיל על פי הדין, בחזרת הקרקע בקנין סודר ובקריעת שטר המכר הראשון עם חזרת הדמים וכו'. ע"ש. וכן כתב הרב ברכות מים ז"ל (דף ח"י ע"א)⁶⁵, דהא דמהני תיקון חזרת הדמים בלבד, היינו דוקא כשיש משפט ידוע שיקנו בכסף, אזי חזרת הכסף חשיבא, אמנם אם בכסף ושטר, צריך שתהיה חזרה בשטר בקנין גמור. ע"ש.

ולכאורה יש לחקור, למה הצריך ר"ת להחזיר דמי המקח לבעליו כדי לבטל המקח ושיתרוקן זכות הישראל

השבת יהיה שייך להעכו"ם ויום אחד לישראל, ואין שייך כאן דנוטל שכר בשביל יום השבת, דזה אינו חלופי שבת כלל, רק התנור עצמו יהיה שייך יום השבת לעכו"ם, ולו יום אחד, וזה הוי קנין בגוף התנור. ומהש"ס עבודה זרה (דף כ"ב ע"א) דבעי התנו בתחלה אין ראיה כלל, דשם שקיבלו באריסות א"כ נתחייבו לעבוד בה שניהם, ואין שייך שיחלקו בזה, דשניהם נשתעבדו לבעה"ב וזה לזה, אבל היכי שקנו והם שותפים בו, כמו דיכולין לחלוק בהשדה, למה לא יחלקו בימים. מיהו בשדה בלא"ה היה נראה דאין שייך בה חלוקה, דמה דמהני התנו בתחלה, הוא רק לזה ולא יהיה שום חיוב על הישראל לעבוד בשבת, אבל בחלוקה שכתבתי דיום זה הוא שלו, אין שייך כלל בשדה, דאין הרייח על הימים רק על הפירות שיחלקו אח"כ, א"כ ודאי אין שייך בו חלוקת ימים שנאמר דיום זה הוא שלו ויוכל הנכרי לעבוד. אכן בתנור וריחיים ומרחץ, ודאי היה נראה דיכולין אח"כ לחלקו בימים, ויהיה של הנכרי בשבת ויום אחר מימי החול של ישראל.

ואך לכאורה היה נראה דזו היא סברת ר"י בתוספות סוף פ"ק דעבודה זרה ([כב.] ד"ה לא יאמר), בההוא ישראל שגבה תנור בחובו, והיה לישראל ליטול כך וכך ימים ולהאופה כך וכך ימים, ולא התנו בתחלה. וכתבו דר"י היה מתיר, וכתב לחלק בין שדה שחלק ישראל משביח לכן אסור בלא התנו, אבל בתנור אין חלק ישראל משביח, לכן אף בלא התנו מתחלה מותר. ולכאורה צריך להבין מה היתה סברת ר"י, ומה נפק"מ במה שמשביח או לא, ומאיזה טעם אסור בשדה דנאמר דזה לא שייך בתנור. וראיתי בב"ח [אות ב'] שכתב, דהיתה דעת ר"י דבשדה לאו מטעם שליחות אסור רק מטעם שכר שבת, ולכן אם חלקו משביח שייך שכר שבת, ולא בתנור, דאם מטעם שליחות אף בתנור למה יהיה מותר, ורק משום [שכר] שבת [אסור], ובתנור לא הוי רק חלופי שכר שבת. ע"ש. ובעניי לא זכיתי להבין דבריו, דאיך שייך לאסור בשדה משום שכר שבת, הא אין לך הבלעה יותר מזה, כיון דחולק אח"כ בהפירות ואין השכר שבת ידוע כלל.

ואך נראה כמו שכתבתי, דר"י היה רוצה להתיר דהיה סבור דחלוקת הימים הוי חלוקה, וא"כ הוי יום השבת שלו לגמרי, ורק בשדה דחלקו של ישראל נשבח במה שהעכו"ם עובד בו, א"כ אין שייך לומר דביום השבת הוי של העכו"ם לגמרי, דהרי השבח בעל כרחו יטול גם הישראל. ולפ"ז יצא לנו דמדחזינן דהפוסקים חולקים על הר"י, על כרחנו דסבירא להו דאין שייך כלל חלוקה בימים, וצ"ל הטעם, דאף דאמרין דחלוקת ימים הוי חלוקה, זה רק לענין הרייח, אבל מ"מ כיון דאין כאן חלוקה בגוף, כמו דאמרין בש"ס בבא בתרא שם גבי עבד, דפריך א"כ ביום של עצמו ישא שפחה וכו', וקאמר באיסורא לא קאמרין, וא"כ כיון דאין זה קנין הגוף, לכן לא מהני תנאי אח"כ. כן צריכין לומר על פי ההכרח. ורק אין דעתי

אוצר ההלכה

ולא סגי בהניח מעותיו אצל המוכר כהלואה או פקדון, דבהכי לא פקע איסורא ומחזי כהערמה ח"ו. ונפקא מינה, דהוא הדין לכל מילי דאיסורא, כגון גבי פסח, דפסק מרן ז"ל לקמן (סימן ת"ץ ס"ג), ישראל וגוי שיש להם תנור בשותפות, אומר לגוי קודם פסח טול אתה של פסח ואני אטול אחר כך. ע"ש. אם לא התנו כן קודם פסח, דהדין הוא לתקן להם לבטל השיתוף ולהתנות התנאי קודם השיתוף, כמו שהוא הדין לענין איסור שבת, וכמו שכתב שם הרב ט"ז ז"ל (סק"א), הנה ביטול שותפות זה צריך שיהיה ג"כ בהחזרת דמים כי הכא ממשי, כיון דאיסורא הוא, וכהוראת ר"ת ז"ל פה. ומסתברא נמי דהוא הדין לענין איסור רבית, שאם הלואה לחבירו בדרך שיש בו איסור רבית, ושוב באו לתקן הענין לעשות שותפות ביניהם כדי שיטול הריוח בהיתר, נראה דכשכבאים לבטל הענין הראשון שהיה באיסור, בעינן נמי שדמי ההלואה יחזרו למלוה בפועל, ולא שישארו המעות ביד הלווה דרך פקדון עד שיעשו אופן ההיתר. וכלע"ד מדברי ר"ת הללו.

וכי תימא כי איכא איסור בדבר מאי הוי, ואעיקרא נמי למאי איצטריך אפילו לבטל המקח, ומאי שנא מההיא דפסק מרן ז"ל בחור"מ (סימן ר"ח): מקח שנעשה באיסור, כגון שהוסיף בשווי המקח בשביל המתנת המעות, או שפסק קודם שיצא השער ולא היה לו למוכר, וכן אם נשבע או נדר שלא למכור ועבר ומכר, ונתקיים בקנין או באחד מדרכי ההקנאות, המקח קיים ויתן כשער של היתר, ואין אחד מהם יכול לבטל המקח. ע"ש. והוא דין מוסכם מכל הפוסקים ז"ל, והוא מהש"ס דמציעא (דף ס"ה ע"א). ע"ש. הרי דהגם שנעשה באיסור, אין צריך לא ביטול מקח ולא החזרת מעות, אלא יתקיים המקח בדרך היתר. ואילו הכא בדין התנור אמאי הצריך ר"ת לקבל החוב מן הגוי, ולא הספיק לו לסלק האיסור ולקיים המקח בדרך היתר. אך התירוך מבואר ופשוט כמו שחילק יד"נ ואור עיני חכם בני בכורי נר"ו, דר"ת איירי היכא דבעי הישראל ליטול חלקו גם משכר שבת, דדבר זה אסור בלא התנו, וע"י התנאי בא לתקן, להפוך את האיסור להיתר ע"י ביטול המקח, שיהנה הישראל משכר שבת ממש, ועל כן כדי להתיר לו מה שנאסר בלא התנו בעינן מעשה רב, שיהא שם ביטול מקח והחזרת מעות, שיהרס הבנין הראשון שנבנה באיסור הריסה גמורה עד היסוד בה, שלא יהיה להם אחיזה זה על זה מחמת השיתוף הראשון כאילו לא היה כלל. אבל גבי מקח שנעשה באיסור דפסקינן שהמקח קיים, לא בא אלא לסלק האיסור ולא להפוך האיסור להיתר, אלא שלא יוסיף לו בשביל המתנת המעות וכיוצא. ולכך פסק מרן שם דהלוקח יכול לחזור בו שלא ליתן כשער היוקר, כיון דמתחלה לא לכך ירד, דבשער הזול פסק עמו. ע"ש. נמצא דעדיין הוא אסור ליטול בשער הזול כדמעיקרא, ומילתא כדנא פשיטא דלא בעי ביטול מקח. ובדינא דקמן נמי הוי כהאי גוונא, דכשלא התנו מעיקרא פסק מרן ז"ל (בס"א) דכשיבואו לחלוק נוטל הגוי שכר השבתות כולן והשאר חולקין, דלסלק האיסור לבד שלא ליהנות ממנו אין צריך לסתור מעשיו הראשונים בביטול מקחו וכיוצא, והוא ממש דין מקח

מהשדה בשבת, דהא בלא"ה הוה סגי כל שחזרו בהם מהמקח משני הצדדין ונקרע השטר מכר הראשון, ועי"ז ממילא הוקם הקרקע ברשות בעלים הראשונים, אע"פ שהמעות הנה הנם ביד המוכר, לא יהיו אלא כפקדון בעלמא, ואם כן יעשו התנאי כדין ושוב יכתבו שטר מכר מחדש מבלי שנצריך להחזיר דמי המקח. דהא אשכחן לרבנו תם ז"ל גופיה, הביאו דבריו התוספות ז"ל ביבמות פרק האשה רבה (דף צ"ג ע"א ד"ה קנויה לך), דהגם שנעכלו המעות ביד המוכר, חשיב כאילו המעות בעין לענין קנין כסף, שכתבו שם גבי מימרא [ד]רב, האומר לחבירו שדה זו שאני לוקח לכשאקחנה קנויה לך מעכשיו, קנה, וז"ל: וקשה לר"י למה צריך מעכשיו, דכיון דאית ליה אדם מקנה דבר שלא בא לעולם כאילו בא לעולם, ובדבר שבא לעולם אין צריך מעכשיו. ואומר ר"ת, דהכא איצטריך מעכשיו, משום דסתם קנין שדה הוא בחליפין או בשטר או בחזקה, וכסף אין קונה במקום שכותבין שטר אם לא שפירש בהדיא וכו', ולהכי צריך מעכשיו, דאפילו בדבר שבא לעולם אם אמר קני בחזקה או בחליפין לאחר שלשים ולא אמר מעכשיו, לא קנה, הואיל ובשעה שיש לקנין לחול כבר פסקה החזקה והוחזר הסודר וכו'. אבל גבי אחר שתתגיירי אין צריך מעכשיו, דסתם קדושין בכסף הם, דאפילו נתאכלו המעות חשיב כל שעה כאילו הם בעין, שהמעות נשארו אצל המקנה, ואם לא נעשה הקנין היה מוטל עליו להחזירם, וחשוב כאילו הם בעין לשם קדושין וכו'. ע"ש"ב. מבואר דדוקא משום דאורחא דמילתא דקנין שדה הוא בחליפין או בשטר וחזקה ולא בכסף, הוא דכתבו דלא קני אם לא בלשון מעכשיו, הא היכא דבא לקנות בכסף חזר הדין להיות כקדושין דאין צריך מעכשיו, דאפילו נתאכלו המעות לאחר שלשים קונה אחר כך במקום שכותבין, כיון דהמעות נשארו אצל הקונה, ואם לא היה נעשה הקנין היה מוטל עליו להחזירן, הרי דמעות שהוא מוכרם להחזירם בהבטל הענין ולא סגי בלא"ה, אע"ג דהשתא לא החזירם, כיון דלחזרה קיימי כמוחזרים דמו. הכא נמי דהם באים לבטל המקח כמאן דליתיה, וכשיתבטל צריך המוכר להחזיר המעות, הגם דליתנהו בעין ולא החזירם, לא מעלה ולא מוריד כל היכא דאיתנהו ברשותא דמארי קמא איתנהו, כיון דעכ"פ צריך להחזירם. וא"כ אמאי מצריך הכא ר"ת ז"ל לענין שבת להחזיר המעות בפועל, ולא סגי ליה מה שצריך המוכר להחזירן בהכרח לשווינהו כמוחזרים וכאילו אתו לידא דמוכר ממש, כסברת ר"ת ז"ל גופיה גבי קידושין.

ואפשר לומר דשאני גבי קדושין דליכא שום נדנוד איסור בקיום הקדושין, ואין שום דבר מכריחנו לעשות המעות כמאן דליתנהו, אלא דלקיום הקדושין בעינן שיחולו אחר שתתגייר, ולהכי אמרינן דאע"ג דנתאכלו חשיבי כאילו הם בעין, ועושה עכשיו קנין בהם, הגם דליתנהו בעין ולא נשא ונתן ביד. ברם הכא דאיכא איסור שבת לפנינו, ואם אנו מחזיקים המקח משעה ראשונה, נמצא הישראל נהנה ממעשה שבת והגוי שליחותיה דישאל קעביד, לכך כדי להפקיע איסור שבת, דצריך לבטל המקח מעיקרו, צריך גם החזרת מעות בפועל כפיו ממש,

אוצר ההלכה

ר"ת ז"ל בדין שלפנינו, כל עוד שלא החזיר המוכר כסף המקנה שלקח באיסור, אכתי איסור רביתא רביע עליהו, ואפילו למאן דאמר שטרי קניין נינהו, הרי גם קניין שטר באיסור הוא עשוי, דכל שלא הוחזרו המעות ליכא ביטול תנאי חזרה דמעיקרא, ואיגלאי מילתא למפרע דהמעשה האחרון הערמה בעלמא הוא, והוכיח סופו על תחלתו, שלא סתרו המעשה הראשון לגמרי כמאן דליתיה, לפי שדעתם היה להעמיד הענין עוד הפעם, דאכתי הוו אגדי הלווה והמלוה אהרדי, כיון דפש בינייהו עסק ממון מחמת מעשה הראשון ולא נתפרדה החבילה הראשונה לגמרי, וכי הדר שקיל ריוח המשכנתא לאו דרך היתר הוא. והגם דהגאון רש"ל ז"ל כתב בנדון דדמי לנדון מוה"ר ז"ל דתלי בהך פלוגתא בשטרי דידן, אחרי נשיקת הרצפה יש לחלק, דבנדון רש"ל ז"ל ליכא שום סרך איסור אלא ממון לבד, דהמוכר רוצה לחזור מהמכר, שכן פירש מעיקרא דזבין אדעתא למיסק לצפורי, והקונה רוצה להחזיק במקחו מטעם שלא פורש התנאי תוך השטר, הא ודאי נדון ההוא תלוי בהיה פלוגתא. ברם נדון ז"ל דעבוד תנאי דאיסור ויהיב זוזי בההוא תנאה, כיון דלא פקע איסור רבית משום דלא החזיר המעות, הרי גם קנין השטר קניין דאיסור הוא. ומה שכתב מר ניהו רבה ז"ל דאף אם נתאכלו המעות קנה בכסף, כמו שכתב ב"י בשם התוספות, דאי קנו בכסף במקום שכותבין את השטר וכו'. הרואה יראה דדברי התוספות הללו שהביא הוא ז"ל, הם דברי התוספות דפרק האשה רבה דכתיבנא לעיל, ועל כרחך לחלק בין איסור לממון כנזכר, והיכא דאיכא סרך איסור לא מהני אם נשארו המעות ביד המוכר, שניתנו דרך איסור. דאי לא תימא הכי קשה, דדברי התוספות הנזכרים הם דברי ר"ת כנזכר, ותקשי לר"ת מדדידה אדידיה, אלא ודאי דכתיבנא. וא"כ בנדון דבאיסור איירי, חזר הדין למאי דאמרן, דכל דלא היה שם חזרת דמים אכתי בקלקוליה קאי, וכתובת השטר לא מהני להפקיע האיסור כנלמד מדברי ר"ת הנזכרים.

ומה שנסתייע מתשובת הרב המבי"ט ז"ל, שכתב דמוכר בתנאי חזרה אם המוכר ביטל התנאי המקח קיים. הנה הרואה התשובה במקומה, בעיניו יראה דהתם לא בא לתקן הענין להפוך האיסור להיתר כנדון שאחר ימים יכתוב לו המוכר מדעתו שטר הטבה אם ירצה, אלא שמכח דאסור מצד הדין ביטל תנאי החזרה ותנאי הבנין והדירה וכיוצא, וישאר הכל ע"פ הדין, שבעל המעות לא יתבע מעותיו, וחייב הבנין יהיה על בעל המעות, ושלא ידור בעל החצר בבית. והרב ז"ל דן דין זה כמקח שנעשה באיסור, דקי"ל דהמקח קיים ויסתלק האיסור. אבל לעשות הענין ההוא שאסור לעשותו באופן המועיל לפום דינא, בזה לא דבר הרב המבי"ט ז"ל, ומאי מייתי מיניה לנדון, דעל כל פנים כותב הקונה שטר הטבה, ובפרוע הדמים חוזר הבית לבעלים בדרך היתר, דזה דומה לנדון של ר"ת בדינא דקמן, שע"י התנאי

שנעשה באיסור, אבל כדי להתיר ליטול גם שטר שבת וכיוצא שאר איסור, אה"נ דצריך לבטל מעשה הראשון והחזרת דמים ולהתנות מתחלה.

ומאחר עלות כל זה, יש לעמוד לכאורה על דברי התייר הגדול עט"ר מורנו הרב חקרי לב ז"ל (ח"ב מ"ד סימן כ"ד), דנסתפק לענין משכנתא, דאם יהיה האופן שהמלוה והלווה נתרצו ויאותרו לעשות הענין בדרך משכנתא דאית בה איסור רבית או בתנאי חזרה, משום דלא בקיאי באיסור רבית, וגם נתן הכסף ללווה המוכר על דעת זה, ויהי בבואם אצל הסופר שיכתוב להם השטר, גילה להם שזה רבית גמורה, וצריך לבטל תנאי החזרה ולכתוב השטר במכר גמור, ואחר כך אם ירצה הקונה יעשו הטבה, וחזרו בהם המוכר והקונה ועשו בדרך היתר כדברי הסופר, האם נותר האיסור בכך. וכתב דזה תלוי במחלוקת הראשונים⁶⁶ אי שטרי דידן שטרי קנין נינהו או שטרי ראייה. דלמאן דאמר שטרי קנין, יש לומר דל מהכא קנין הכסף דכמאן דליתיה דמי שנעשה באיסור, הרי קנה בקנין שטר דקנין גמור הוא בפני עצמו. וכי תימא הרי קי"ל בטור חו"מ (סימן קצ"א), דבשטר לא קנה עד שיתן דמים, יש לומר דהיינו דוקא בלא נתן דמים כלל, אבל כאן שכבר נתן דמים אלא שהיה באיסור ולא קנה, כי כתב שטר אחר כך הא איכא דמים ושטר, וסמכא דעתיה וגמר ומקנה. וכחאי גוונא ראייה שחילק רש"ל בתשובה (סימן ב'). אבל אי שטרי דידן הם שטרי ראייה, כיון שנגמר הקנין באיסור, מאי אהני השטר ראייה. אלא דאכתי יש לדון גם אי הוו שטרי ראייה, דאף בקנין כסף גרידא העשוי באיסור, אם ביטל המוכר תנאי החזרה לגמרי הרי המקח קיים, דבעת ביטול התנאי קנה בכסף שביד המוכר, ואף אם נתאכלו המעות, כמו שכתב הב"י חו"מ [סימן ק"צ סעיף י"ח] בשם התוספות [יבמות צג. ד"ה קנויה], דאי קנו בכסף במקום שכותבין את השטר, אף אם נתאכלו המעות קנה, הואיל ואילו לא נתקיים המקח היה צריך להחזירם חשיב כאילו הם בעין. ע"ש. וכן מבואר בתשובות המבי"ט ז"ל (ח"א סימן רע"ג), דמוכר בתנאי חזרה [אם המוכר ביטל התנאי] המקח קיים. ע"ש. ואי קשיא לך לפ"ז בתשובות רש"ל (סימן ב') שכתב, דאי מכר על תנאי שיעלה לארץ ישראל ונתן הכסף, ועשה השטר אחר כך בעדים אחרים בלי שום תנאי, ונאנס ולא יוכל לעלות, דאם הם שטרי קניין קנה, דכיון דלא הזכיר התנאי הרי ביטל התנאי, אבל אם הם שטרי ראייה לא קנה. ע"ש. ואם איתא, גם בשטרי ראייה ליקני, דכיון דלא הזכיר התנאי הרי ביטלו וקנה. הא לא קשיא, דהתם אם אינן שטרי קנין לא חש לפרש התנאי, שכבר נגמר, ואין בשטר קנין חדש וכו'. ע"ש"ב.

ולע"ד אחרי נשיקת עפרות רגלי קדשו לא זכיתי לבוא אל כוונתו, דהנה מבואר בדברי קדשו, דאי אמרינן דשטרי דידן דקניין נינהו שפיר דמי, דדל מהכא קניין כסף שנעשה באיסור הרי קנה בשטר כנזכר. ולפק"ד לפי מה שלמדנו מדברי

אוצר ההלכה

להיות רבית דבריהם דיש להקל בו. וא"כ שפיר עבד מורנו הרב ז"ל שלא להצריך להחזיר המעות, דכי היכי דהתם עשו את שאינו זוכה כזוכה לסלק איסור רבית, ה"נ אמרינן דשפיר דמי בלי חזרת מעות לסלק הערמת רבית דקיל מיניה.

ברם חזינא דישב זה אינו מספיק, שהרי רבים חולקים על סברת הראב"ד ז"ל הלזו, דהנה הרמב"ם ז"ל שם חלוק עליו, ומר סבר דלא שני לן בין רבית לקנין דעלמא, ומאי דקני גבי רבית בחוב, היינו משום דבעלמא נמי הקונה בחוב חשיב קנין לענין מי שפרע, ואין הכי נמי דכל מאי דלא חשיב קנין בעלמא, גם לענין רבית לא הוי קנין להפקיע האיסור, כמו שכתב שם הרב המגיד ז"ל. וכן כתב הרב מגדל עוז ז"ל [שם], דמה שכתב הראב"ד דאטעיתיה להרמב"ם וכו', לאו טעותא היא אלא ראייה גמורה היא, דאע"ג דלענין איסור רבית מיירי, ילפינן מינה לענין קנייה, דאי לאו דקנייה מאי קעביד. ועוד יש לי ראייה גמורה דומה בדומה, ממה שאמרו פרק איזה נשך [בבא מציעא סג.] הרי שנושה בחבירו מנה וכו'. ע"ש. וכלומר ומדשרינן גבי רבית שמע מינה דגם בעלמא קנין הוי. וכן דעת רש"י ז"ל במציעא (דף ס"ג ע"א ד"ה יש לו), וכן כתבו התוספות ז"ל שם (דף ס"ב ע"ב ד"ה אע"פ), דאע"פ שלא משך אין זה רבית, כיון שאם היה בא המוכר לחזור הוה קאי במי שפרע. וכתב על זה הרב תוספות יו"ט ז"ל שם (במשנה ז' ד"ה יצא) וז"ל: נראה שדעתם שאין להוציא מדי איסור רבית אא"כ שנוכל לומר שהיו קנויים לזה שנתן המעות וברשותיה אייקור, דליכא למימר דדוקא לענין איסור רבית סגי, שהרי כתבו הוה קאי במי שפרע, משמע דדינא הכי בקנייה דעלמא. ע"ש. הנה לפניך דהך מלתא בפלוגתא קיימא, דלהראב"ד ודעימיה, אע"ג דלא חשיב קנין בעלמא, כל לגבי רבית כי היכי דלא ליעבור איסורא עשו את שאינו זוכה כזוכה, ולדעת הנך רבנותא ז"ל, כל דלא קני ליה בקנין בממון דעלמא, לא חשיב קנין לגבי רבית לאפקועי איסוריה אפילו דרבנן. ומה גם דדעת מרן ז"ל בש"ע חו"מ (סימן קצ"ט [ס"ב] וסימן ר"ד [ס"י]) כרש"י והרמב"ם ז"ל, דמלוה קונה לענין מי שפרע. ועיין להרב תוספות יו"ט שם (במשנה ז') שהקשה על מרן ז"ל בכסף משנה (פכ"ב מהלכות מכירה [ה"ג]) במה שדחה הרב המגיד ז"ל. וא"כ אין מקום ליישב דעת מוה"ר ז"ל ע"פ החילוק הנזכר, מאחר דרבים לוחמים על סברא זו, ובפרט מרן ז"ל דאית לן למנקט כוותיה.

ואגב אומר, דחזרה הוית לעט"ר מוה"ר ז"ל גופיה שם בחלק הנזכר (סימן י"ט), שעמד על חקירת הרב צמח צדק ז"ל (סימן כ') במכירת משכונות, דאם יהיה הענין שהנותן המעות עיכב החפץ לעצמו ולא רצה להחזירו, באומרו שקנה אותו קנין גמור, והלווה משיב דנהי שהאמת כן, אך לא היה דעתו כי אם להיתר רבית לבד ולא גמר להקנותו לחלוטין, אי כייפינן ליה להחזיר או לא. דהרב צמח צדק ז"ל הביא ראייה ממה שכתבו תוספות במציעא (דף ס"ג ע"א ד"ה בשמשך) וז"ל: ומשיכה דהכא לא הויא אלא לענין היתר פיסוק, ולא לקנות ממש. ומינה למכירת משכון. ע"ש. ומורנו הרב ז"ל שם האריך למעניתו ברוחב מבינתו לסתור

שמתנה תחלה בשעה שקונין השדה הותר לו שכר פעולת שבת ע"י הגוי, מה שהיה אסור ליטול בשלא התנו, וכדי להפוך האיסור לעשותו היתר מבואר מדברי ר"ת דבעי חזרת מעות, שהרי צוה לקבל החוב מן הגוי. וכן פסק מרן ז"ל בדין שלפנינו. ואין הכי נמי דבנדון התנור נמי אם היה מתנה הישראל באיסור לחלוק ביניהם שכר שבת, ושוב היה הישראל מתרצה לבטל התנאי ושיטול הגוי לבדו כל שכר שבת, ודאי אין צריך ביטול השיתוף בשביל ביטול התנאי ולחזור ולהשתתף מחדש, וכל שמוותר ומבטל האיסור שבו, דמי למקח שנעשה באיסור ויסתלק האיסור והמקח קיים כנזכר. והוא פלא לרוב בקיאותו של מוה"ר ז"ל שלא הביא דברי ר"ת הנזכרים, ולהצריך בנדונו לקבל המעות מיד המוכר כדי שיתבטל המכר הראשון דאיסור לגמרי.

ואין לומר דמר סבר דגם בנדונו לא אתי להפוך האיסור להיתר, דבשלמא בעובדא דר"ת לא יפסיד הישראל ריוח ימי השבת כאילו אין כאן איסור, אבל נדון מוה"ר ז"ל אינו אלא לסלק האיסור בלבד, כיון שכותבין שטר מכר חלוט ולא הוטל על הקונה שום חיוב לחזור ולמוכרו, רק תלוי הדבר ברצונו ואם לא ירצה לא יכתוב לו הטבה, והגם דלפום מנהגא הקונה כותב הטבה, אינו בהכרח וחיוב רק ברצון, דלהכי קרו ליה הטבה, וכיון שאם לא ירצה לא יחזיר לו הבית, נמצא שלא נעשה המבוקש שלו שהיה רוצה לעשות באיסור להתנות בחיוב שיחזירנה, וכיון שלא עשו כן אין כאן אלא סילוק איסור ולא תיקון האיסור בדרך היתר, ולכך לא הצריך חזרת דמים כדין מקח שנעשה באיסור. הא ליתא, וכמו שדחה הוא ז"ל שם, דעכ"פ דעתו שיעשה לו המוכר אחר כך שטר הטבה מרצונו ולא גמר לבטל התנאי, וא"כ הדרא קושיא לדוכתה.

ודיה נראה ליישב, דשאני שבת ושאר איסורי מדין רבית, ודוקא בשבת וכיוצא הצריך ר"ת שתתפרד החבילה לגמרי ויחזיר גם דמי המקח של איסור לבעליו, אבל גבי רבית יש להקל, וכל שביטלו התנאי דחזרה סגי ולא בעי החזרת מעות. וכההיא דכתב הראב"ד ז"ל (פ"ז מהלכות מכירה ה"ד) בענין מוכר קרקע בחוב, דדוקא לענין רבית הוא דחשיב קנין מה שהקנה לו בחובו להפקיע איסור רבית, משא"כ בעלמא דלא קנה כלל. ע"ש. ודברי הראב"ד ז"ל הללו הביאם הרב תוספות יו"ט ז"ל (פ"ה דמציעא מ"א ד"ה ויין אין לו), וכתב וז"ל: ור"ל, שאע"פ שלא קנה מדין קנייה, כיון שאין כאן אלא איסור רבית דרבנן, יכלו רבנן למימר דקנה, ושוינהו כאילו זכה בהם וקנאם, כדאמרינן בעלמא [בבא מציעא יב:] עשו את שאינו זוכה כזוכה. ע"כ. ושם במשנה ז' (ד"ה יצא השער) כתב, דרבית דע"י מקח וממכר מדבריהם הוא. ע"ש. וא"כ הכא נמי, הגם דמעיקרא כי אתו זווי לידיה דמוכר, באיסור דאורייתא אתא לידיה בדרך הלואה דרבית, מ"מ אותו המעשה לא בא לידי קיום, שכבר נתרצו שניהם וביטלוהו, והחזרת מעות שאנו רוצים בו, אינו אלא כי היכי דלא ליחזי מעשה השני דרך הערמה, והרי המעשה השני דרך משא ומתן הוא בתורת משכונא, והגם דליכא החזרת מעות מעשיהם קיימים, כיון דעכשיו חזר

אוצר ההלכה

ואהא קאמרי בש"ס, דאי משך מתחלה החיטין קני להו גם לענין זה, שאם בא לעשות מהחיטין יין, אם יש לו מותר וקנה היין. ואהא כתבו התוספות, דמשיכה זו לאו לקנות לגמרי קאמר לשלא יוכל המוכר לאכול החיטין, אלא להתיר פיסוק היין, והיינו דמי שפרע איכא גם בלי משיכה, וההוא קנין מהני לחיטין גופייהו, אבל המשיכה מהני להתיר פיסוק היין אבל לא לקנות לגמרי. וטעמייהו, משום דהקונה גופיה כשמשך החטים לא היה בדעתו לקנותם לגמרי לשלא יוכל המוכר לאוכלם, אלא שדעתו לעשות כן משום הא מלתא דוקא שיוכל ליקח בדמיהן יין, וגם המוכר לא גמר להקנות לגמרי אלא לענין זה לבד.

וכן כתב להדיא מוה"ר ז"ל (שם דף ל"ו ע"ג) בדחייתו ראיית הרב צמח צדק ז"ל, וז"ל: הנה בגופא דהך ברייתא משמע שזה שקנה בעד חובו חטים ושוב בעד חטים [לקח] יין וכו', אין עיקרו לאכול החטים ויין ושמן, כי אם להרויח ביוקר החטים, וכן נראה מפרש"י [שם ד"ה הגיע] וכו'. ע"ש. באופן דמה שאינו קונה לגמרי ע"י המשיכה, לאו מצד חסרון קנין במשיכה, אלא שכך היה דעתו מעיקרא שלא לקנות החטין עצמן. וכן כתב הגאון כמוהרי"ט אלגאזי ז"ל בסימן שאחרי זה ((חקרי לב סימן כ')) דף ט"ז ע"א) וז"ל: ומה שהביא מהתוספות דאיהו נשך וכו' הוא על דרך זה, דהתוספות סבירא להו דאף דמשיכת החטים וכיוצא מכירה גמורה היא, מ"מ הוא על דעת זה דמסתמא אמרינן דכוונתו להקנות לו על מנת שיוכל המוכר לחזור ולזכות בהם, ולכן אם אכלן המוכר לא חשיב שולח יד בפקדון. ע"כ. והגם דאיכא בינייהו נפקותא אי הוי קניין גמור, דלדעת מוה"ר ז"ל מעיקרא לא כיון להקנות אלא לענין פיסוק בלבד, ולדעת הגאון מוהרי"ט אלגאזי ז"ל כיון להקנאה גמורה, אלא דכיון בהם על מנת שיוכל המוכר לזכות בהם ולאכול, נקוט מיהא דקנין משיכה אין בו גרעון וחסרון הקנאה מצד עצמו, אלא דלא כיוון בקניינו אלא לענין פיסוק היין לבד, ולעולם דאי הוה בעי לקנות לגמרי, כביר מצאה ידו במשיכה זו עצמה לקנות לגמרי, אלא שלא רצה.

וא"כ אין כל זה ענין למחלוקת רש"י והרמב"ם והתוספות ז"ל גופייהו עם סברת הראב"ד ז"ל, דהתם קיימי רבנן כשהקנין לא נעשה כדינו, דחסר בו שום דבר, כגון שלא היו המעות בעין אלא בחוב, וגם שלא היה שם משיכה, בהא הוא דפליגי בעלמא, וכן אי הוי מלתא דבעלמא אינו קנין כלל אי לגבי רבית מהני, דגם אם היה מכין לקנות בו לא הוה קני מצד החסרון דיש בקנין גופיה, לא כן בשכבר עשה הקנין בשלימות כי הכא שכבר משך החטים אלא דדעתו היה להתיר פיסוק דוקא, זהו ענין אחר כנזכר. ומאי דשרינן בהכי גבי רבית, לא משום דמקלינן גבי איסור רבית לעשות שאינו זוכה כזוכה, אלא משום דלהתיר רבית מיהא היתה כוונתו. ולהכי לא הזכיר מוה"ר ז"ל ולא הגאון מהרי"ט אלגאזי ז"ל מחלוקת זה דהראב"ד ורמב"ם בזה, כיון דאינהו ז"ל בחסרון כוונה להקנות קיימי, ככתוב

ראייתו, והרבה להביא ראיות להיפך, שיכול המלוה לעכב החפץ הקנוי לו, דקנייה בקנין גמור ולא להתיר רבית לבד. ומכלל הראיות יליף נמי מדיני שבת, דלכאורה נראה כסברת הרב צמח צדק ממאי דכתבו התוספות ז"ל בעירובין (דף ס"ו ע"א ד"ה יפה בתרא), דשכירות רשות מגוי לא דמי למקח וממכר ליאסור בשבת, דלא הוי אלא כמתנה בעלמא, שאין עושין אלא להתיר טלטול. ע"כ. הרי נראה דמכר הנעשה להתיר איסור אינו מכר גמור. ושוב דחה זה, והביא שזה מחלוקת בין האחרונים ז"ל באו"ח סימן רמ"ו [ס"ג] בדין הפקר בשבת, אם אינו מפקירו הפקר גמור בכדי שיכולין אחרים לזכות בו, אי הוי הפקר להפקיע איסור שבת וכן איסור חמץ. ואחר שאסף וקיבץ כל הסברות כתב, ואין שיהיה הנה נתבאר שדעת הב"י והט"ז [שם סק"ה], ועולת תמיד [עולת שבת סק"ג], דפשיט[א] להו דגם מכר הנעשה להתיר את האיסור הוי מכר גמור, וגם בספר אליה רבה [סקי"ב] החמיר לענין דינא. וכבר ביארתי שגם מור"ם ולבוש [שם] אינן חולקין בזה, ואין סברת הרב צמח צדק ובנו ז"ל עומדת נגד דעת רבים שזכרתי. עש"ב.

וזוהי שקשה טובא לכאורה, דמאחר דכל רז לא אניס ליה, אדמייתי מחלוקת אחרונים בדין הפקר לשבת, טפי הוה מצי לאתויי מחלוקת הראשונים ז"ל, הראב"ד ודעימיה ז"ל עם רש"י והתוספות והרמב"ם ודעימיהו ז"ל, בדין רבית עצמו, אי קנין הנעשה להפקיע איסור רבית אי סגי בקנין גרוע או לא, דלהראב"ד ודעימיה ז"ל קונה בחוב לא הוי קנין למקח דעלמא, דמלוה להוצאה ניתנה ואין כאן קנין כסף כלל, וכן הושוו כל הגאונים, וכן הדין בקידושין, ואפילו הכי לאיסור רבית חשיב קנין, דעשו שאינו זוכה כזוכה. ולדעת החולקים ז"ל, כל דלא הוי קנין למקח דעלמא לא הוי קנין לרבית, ושאינה היא דמוכר בחוב, דהא מיהא חשיב קנין לקבולי מי שפרע. וגם קשים לכאורה דברי התוספות ז"ל אהדדי, דמדבריהם גבי משיכה שהביא הרב צמח צדק ז"ל, משמע דלענין רבית הקלו, וזה כסברת הראב"ד ודעימיה ז"ל, ואילו הם ז"ל בדף ס"ב [ע"ב ד"ה אע"פ] כתבו בפירוש, דמאי דמהני להתיר רבית כשיצא השער, היינו משום דבעלמא הוה קאי במי שפרע, משמע הא לאו הכי לא שרינן גבי רבית, וכדדייק ממילתייהו הרב תוספות יו"ט כנזכר.

מיהו כד דייקנן פורתא, חזינן דמוה"ר ז"ל הדין עמו שלא הביא מחלוקת הראשונים הנזכרת, דאינו ענין לנדונו כלל. דודאי התוספות ז"ל הכי סבירא להו כסברת רש"י והרמב"ם ז"ל, דהיכא דלא הוי קנין בעלמא אפילו למי שפרע, לא מהני גבי רבית להתיר האיסור, וכדברי הרב תוספות יו"ט ז"ל. ומה שכתבו בדף ס"ג [ע"א ד"ה בשמשן] דמשיכה זו לא באה אלא להתיר פיסוק ולא לקנות, אין הכוונה דלא מהניא ההיא משיכה כדי לקנות, אלא התם מלתא אחריתי קאמרי. והוא, דלדעת רב דאמר התם דאין עושין אמנה אלא בפירות עצמן ולא בדמיהן, והיינו דמאי דמהני קנין החיטין בדמי החוב להתיר רבית משום דקאי בעלמא במי שפרע, היינו ליקח לבסוף החיטין עצמן ולא חלופיהם,

אוצר ההלכה

כי הם ניתנו על דעת השטר והשטר נכתב כדין. אכן בנדון התנור דר"ת ז"ל, דכי עבוד בדרך איסור גמרו הענין כן בנתינת המעות לבד, ולא תלו הענין בשטר ולא בדבר אחר, לכך הצריך ר"ת לקבל החוב מן הגוי ולחזור ולהלוות ולהתנות מתחלה. אלו דבריו הי"ו ויפה השיב. ועיין למורנו הרב ז"ל גופיה בחקרי לב (מהדורא בתרא חיו"ד סימן ג') [ד' דף ל"ב ע"א וע"ב] ודוק. ועיין להרב לחם רב ז"ל (סימן ק"ן) בנוסח השאלה.

ואין להקשות עוד על זה מדברי ריצב"א ז"ל בתשובה שהביא מרן ז"ל בב"י סימן זה, שכתב וז"ל: וששאלת על ישראל שיש לו עם הגוי שדות בשותפות ושוורים, בשביל שדות אין איסור וכו'. ואיני מוצא תקנה להתיר, אם לא שימכור אותם לגוי הארץ או שילוח אותם ושוורים לו בהלואה גמורה, שיהא רשות ביד הגוי להוציאם שלא ברשות ישראל אם ירצה, ויזקוף הדמים על הגוי, ואחריות השוורים על הגוי וכו'. ועוד נראה בעיני, שאפילו לא יהא רשות ביד הגוי להוציאם שלא ברשות הישראל, יש למצוא תקנה, כגון שזקוף הדמים על הגוי במלוה ויחזור הגוי וימשכן אותם לישראל, ולא ימשכנם להרהין אצלו אלא יעשה אפותיקי וכו'. ע"ש. וביאור התיקון השני כתב הרב מהריט"ץ ז"ל (סימן ע"ו) וז"ל: כיצד, שיאמר לגוי שוורים אלו קניתיים במאה מנה, הרי הם עליך המעות הלואה שמכרתים לך, והשוורים יהיו אפותיקי לי על הדמים וכו'. ע"כ. הרי דלריצב"א ז"ל מהני במכירה באשראי, הגם דליכא מתן מעות בעין, וסגי בשזקפם על הגוי במלוה, והכא מצריך ר"ת בנדון דידן מתן דמים בפועל. דיש לחלק בין ביטול מקח והפרדת השותפות, דבעי גם החזרת מעות לבטל ענין הראשון לגמרי שהיה באיסור, ברם הכא דע"י קיום המקח מסלק האיסור, כל שקנה הגוי השוורים ע"י מכירה במשיכה, הגם דליכא קנין מעות סגי ותו ליכא איסורא.

ולענין אם הלכו אצל סופר מומחה שיכתוב להם שטר כשר ע"פ הדין, והסופר טעה וכתב השטר בדרך איסור, אי חשבינן להו כאנוסים וניחשביה לשטרא כמאן דליתיה וכאילו נעשה הענין כדין וכהלכה ויקח בעל המעות חלקו בריח, עיין להרב גינת ורדים ז"ל (חיו"ד כלל ו' סימן ו') שכתב, דחשיב כאילו נעשה הדבר בהיתר. ועיין מה שכתב על דבריו הרב זרע אמת ז"ל (חיו"ד סוף סימן ע"ב). דון מינה ואוקי באתרין בדינא דקמן. (פתח הדבר ח"ג – סק"ז)

קל' שם יש תיקון על ידי שיחזור המוכר להם דמי הקרקע. כתב ב"י (ד"ה ישראל ועכו"ם וכו'), ואם לקחו השדה סתם ולא התנו, נראה מדברי התוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא] שיש תיקון ע"י שיחזור וימכרוהו למוכר ויקבלו דמיהם ממנו, או ימכרוהו לאיש אחר, ויחזרו ויקנהו בשותפות, ויתנו קודם קניה וכו'. ע"ש. והנה מה שהזכיר ויקבלו דמיהם, משמע דבדוקא נקט ליה, דלא סגי רק שיחזרו ממכריהו ואף שהדמים ישארו תחת ידיהם. וכן משמע מלשון הש"ע שכתב, שיחזור המוכר להם דמי הקרקע וכו'. וכתב במג"א (סק"ז) וז"ל: עיין בחו"מ [סימן קפ"ט

בשאלה דהלוה טוען דלא עשה כן כי אם להתיר הרבית לבד ולא גמר להקנותו לחלוטין, ולא דמי להווא מחלוקת כלל, דהווא בקנין גרוע מצד עצמו קמפלגי, וממילא גם דברי התוספות ז"ל לא קשו אהדדי כלל וכדאמרן.

אלא דאכתי יש להרגיש על מורנו הרב ז"ל, במה שכתב שם (סימן י"ט) על דברי הרב אליה רבה ז"ל [סימן רמ"ו סק"ב] במה שהקשה על מרן ז"ל בב"י [סימן רמ"ז] ועל הרב ט"ז [שם סק"ה], דסבירא להו דהפקר להתיר איסור הוי הפקר גמור, מדברי התוספות בבבא מציעא (דף ס"ג ע"א ד"ה בשמשך) שהביא הרב צמח צדק ז"ל לראיה דמכר להתיר איסור אינו מכר, וכתב [האליה רבה] ליישב, דדוקא באיסור ללוות סאה בסאה דהוי רבית דרבנן, יפה כתבו התוספות דאף דמשיכה אין בה כדי לקנות, מ"מ כיון שמשך לא מחזי כרבית ולא גזרו בה רבנן, אבל מה שהווא רבית גמור ודאי יש לומר כל שאין מכירה הוי שם הלוואה. והקשה עליו מוה"ר ז"ל, דאדרבא הדברים ק"ו, אי באיסור רבית דרבנן ובאו להתיר ע"י מכירה ועשו משיכה כדין אפילו הכי יש לומר דאינו קנין גמור כיון שנעשה להתיר האיסור, כל שכן במכר הנעשה להתיר רבית דאורייתא דאף שעשו משיכה כדין אינו מכר גמור וכו'. עש"ב. ואחר המחילה רבה דברי הרב אליה רבה ז"ל נראין ברורין, דדעתו לומר דמשיכה כזו שלא היתה כוונתו לקנות לגמרי, הא דמהניא לענין רבית מיהא שתועיל כוונתו להתיר האיסור, הוא דוקא ברבית דרבנן, אבל ברבית דאורייתא יש לנו לומר, [דכיון] דלא כיון לקנות לגמרי, גם לענין רבית שהיתה כוונת קנינו בו לא קנה ולא אהנו מעשיו מידי. ואה"נ דקניה גמורה דמהניא לקנות לחלוטין פשיטא דמהניא לכל מיני רבית בין דאורייתא בין דרבנן. כן נראה לי בכוונתו.

הדרן למילתין, לדברי מורנו הרב ז"ל דסימן כ"ד, דלביטול משכנתא דאיסור לא הצריך החזרת מעות כדצריך ר"ת ז"ל, בדינא דקמן אין מקום ליישב דברית דרבנן יש להקל כסברת הראב"ד ז"ל, דגם מה שאינו קנין אחשביה לקנין משום הפקעת רבית, הכא נמי יש להקל לאחשביה ביטול מקח גם בלי חזרת דמים, דרבים פליגי עליה כנזכר, ומאחר דדעת מרן ז"ל בחו"מ כדעת רש"י והרמב"ם והתוספות ז"ל דבעינן לענין רבית שיהא קנין מיהא למי שפרע, וגם דעת מרן ז"ל פה כסברת ר"ת ז"ל להצריך החזרת מעות לביטול מקח דאיסור, קשה על מוה"ר ז"ל כנזכר.

ובני ידידי החה"ש ונז"י כמה"ר רפאל חייא הי"ו יישב לזה, בנדון מוה"ר ז"ל שאני, דכי אתנו מעיקרא הלוה והמלוה בדרך איסור, דעתם היה לילך אל הסופר לכתוב השטר, וכל שעדיין לא נכתב השטר אכתי לא גמרו הענין, דכל דבריהם תלויין ועומדים עד כתיבת השטר, והגם דהמלוה יהיב דמי, לא סמכא דעתייהו על אותו מכר דאיסור כל דליכא שטרא, וכמאן דליתיה דמי, דנתינת המעות על סמך השטר היה, ולהכי לא הצריך החזרת דמים, דדמים גופייהו אדעתא דשטרא יהבינהו ניהליה, משום הכי סגי בביטול מקח האיסור ולא החזרת דמים,

אוצר ההלכה

ומה שכתוב בהגה זו ואסור ליהנות ממנו בשבת שלא בשכירות אסור דשליחותיה עבד, האי אסור בתראה נראה דט"ס הוא וכו'. נ"ב: ולענ"ד נראה דאסור ראשון הוא מיותר ולא אחרון וק"ל. ע"כ מצאתי בהגה.

קל"ז שם הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו וכו'. כתב ב"י (דף קנ"ט ע"ג שיטה י'), נראה מדברי התוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא] שיש תיקון וכו'. נ"ב: אם ירצה להשכיר לעכו"ם חלקו בשבת או לשכרו בקבולת, שרי. ספר המפה והלבוש.

(שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"א)

קל"ח שם הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו וכו'. נראה דר"ל, באלו שלא התנו ולא יכלו לעשות התקון המוזכר בסעיף זה, יש תיקון אחר והוא זה שישכיר לעכו"ם חלקו, דהיינו שיקח העכו"ם כל הריח של השבת לבדו, ויתן שכר לישראל. והוא הדין נמי בקבלנות, שיאמר ישראל לעכו"ם לכשתרויח מאה דינרין אתן לך כך וכך, דבכהאי גוונא בעלמא אינו אסור אלא משום מראית העין, שיאמרו שהעכו"ם הוא שכיר יום והוי שלוחו של ישראל, בכהאי גוונא דיש לעכו"ם חלק בשדה או בתנור ליכא משום מראית העין, ועכו"ם כי קא טרח בדדידיה קא טרח. וכן מוכח מדברי הגהות אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ד] שהעתיק מרן ב"י לקמן בסימן זה, וז"ל: ישראל ועכו"ם שקבלו מטבע מן המלך, אם התנו עד שלא קבלו המטבע שיעשה העכו"ם בשבת והישראל בחול, מותר, ואם לא התנו מתחלה, אם ישראל פיקח ישכיר את העכו"ם שיעשה חלקו בשבת, דבדידיה קא טרח ומותר. כלל דמלתא, בשכירות דבדידיה קא טרח מותר, וליהנות ממנו בשבת שלא בשכירות אסור, דשליחותיה קעביד. ע"כ. ופירש דבריהם מרן, דלאו בשכיר יום מיירי שיהיה הריח לישראל, דהא פשיטא דאסור, כיון שאינו משכירו אלא לשבת שליחותיה קעביד, ואפילו בעושה בצינעא, וכל שכן מטבע דהוי מלתא דפרהסיא, אלא ר"ל ישכיר לעכו"ם החלק שיש לו בבית המטבע בכך וכך, ויטול העכו"ם כל ריח שבת, דהשתא לאו שליחותיה דישכיר קעביד, דבדידיה טרח. ואע"ג דבמרחץ ושדה לא שרי אלא ע"י הבלעה כמו שכתב הטור סימן רמ"ג, הכא שרי משום פסידא, כמו שכתב המרדכי [שבת סימן רמ"ז] גבי מכס. ע"כ תורף דברי מרן ז"ל. וא"כ מור"ם ז"ל בהג"ה מיירי בכה"ג בשלא התנו, ומשכיר באופן הנזכר שיהיה כל הריח לעכו"ם. ושפיר כתב דאית במכל שכן מדין מכס ומטבע המבואר בסוף סימן רמ"ד דהווי של ישראל לבד, כל שכן כאן דהוי בשותפות עם העכו"ם. ודלא כמו שכתב הרב מגן אברהם (סק"ה) [סק"ח], דלא שרי להשכיר באופן הנזכר אלא דוקא מעיקרא קודם שקבלוהו וכו'. יע"ש, דליתא לענ"ד. וגם הרב גופיה כתב לבסוף, דאם אי אפשר לבטל השיתוף אז שרי משום פסידא. ומיהו בדאפשר לבטל השיתוף אין להתיר, דאע"ג דבהך דמטבע דהגהות אשרי לא נזכר ביטול השיתוף,

ס"א] שצריך קנין חדש וכו'. הרי דלא סגי החזרת הדמים אלא שצריך קנין, ואפילו הכי נקט המחבר החזרת הדמים, משמע דהקנאה לחוד לא מהניא. וצריך לומר דאם עדיין הדמים תחת ידו, מ"מ כיון דלא חילקו הדמים עדיין משותפין הן בדמי הקרקע, ולא שייך התנו, דבאמצע השותפות הם עומדין, משא"כ אם קבלו הדמים הלא קי"ל [בבא מציעא ס"ט:] דמעות כמאן דפליגי דמי, וא"כ אם התנו שהן מבטלין השותפות הרי הם כנשתתפו מחדש ויכולין להתנות. ודוק.

קל"א שם או ימכרוהו לאיש אחר וכו'. ולפ"ד נראה דהוא הדין שימכרו זה לזה חלקו בקנין גמור, או הישראל שימכור חלקו או שהגוי ימכור לישראל חלקו, ואחר כך חזור המוכר וקונוהו בתנאי בשעת הקניה, דמה לי אחד מהם מה לי אדם מעלמא, כיון שהמכר כדין. וזה פשוט. (ברכות מ"ב)

קל"ב שם ויבטלו השותפות וכו'. גוי שיש לו ריחים של זיתים והכניס עמו יהודי אחד להתעסק עמו, והגוי לוקח לעצמו שני שלישים מהריח והישראל חלק אחד מהריח, והגוי רוצה לעבוד גם ביום השבת, יש להם לבטל השותפות על ידי שיעשו חשבון בריח כמה מגיע לכל אחד, ויקחו כל אחד חלקו לביתו ויעשה בו קנין ויקרעו את שטר השותפות הראשון, ויאמר לו כי עתה כל אחד לעצמו ורוצים להשתתף מחדש, ויעשו תנאי שחלק השבת יהיה כולו לגוי לבדו וכנגדו יום אחד בשבוע יקח הישראל שני חלקים וחלק השלישי יקח הגוי, והחלק הנוסף שלקח הישראל באותו יום הוא כנגד מה שלקח הגוי בריח של יום השבת שליש ממנו היה מגיע לישראל, או שיקח הגוי יום שבת ויום אחד בשבוע כל הריח של שני הימים ויום שלישי יקח הישראל לבדו, ושאר הימים יחלקו יחד הגוי שני חלקים והישראל חלק אחד. ואחרי שהתנו כן בשותפות גם אם יחלקו אחר כך שוה בשוה, מותר.

(ילקוט כהונה – הלכות שכירות ושותפות עם הגוי ס"י)⁶⁷

קל"ג שם ויבטלו השיתוף וכו'. היכא שלא התנו וכו' יבטלו השיתוף וימחלו זה לזה ואח"כ יחזרו להשתתף ויתנו בתחלה. כצ"ל⁶⁸. הגה כ"י.

קל"ד שם הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו. כתב ב"י (דף ק"ס עמוד ב' שיטה ב'), איכא למימר דהכא שרי משום פסידא וכו'. נכתב בצדו: ואפשר דישכיר על ידי קבלנות קאמר כי התם. מצאתי הגהה כתיבת יד. (כנסת הגדולה – הגב"י)

קל"ה שם הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו. כתב ב"י (דף ק"ס ע"א שיטה נ"ג), ואין דעתו לומר וכו'. נ"ב: עיין בב"ח [אות ג']. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ח)

קל"ו שם הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו. כתב ב"י בד"ה כתוב בהגהות אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ד] וכו':

הערות וצינונים

67. ע"פ שו"ת שמחת כהן (חאו"ח סימן ס"ג). 68. רצונו לאפוקי מספרים בהם הגרסא ואח"כ יחזרו ויתנו להשתתף בתחלה.

אוצר ההלכה

קמא) שם הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו וכו'. כתב המג"א (סק"ח), להשכיר לעכו"ם וכו', אלא היכי שאי אפשר לבטל השותפות אז שרי משום פסידא, וכמו שכתוב סימן רמ"ד [ס"ו בהגה]. אבל הט"ז [סק"ג] חולק על הגהת רמ"א, וכתב אפילו אי אפשר בענין אחר לא דמי כלל לפסידא דמכס, דהוא עסק רב, ואדם בהול עליו ביותר. ודבריו דברי טעם המה כמבואר בב"י. וק"ל. (בגדי ישע)

קמב) שם הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו וכו'. נ"ב: היינו דוקא בהשכירו מתחלה בשעה שבאו להשתתף, דהוה ליה כהתנו מתחלה, אבל אחר השתוף לא מהני. ואפילו במקום פסידא אסור לו ליהנות משכירות שבת, דהא דבמקום פסידא התירו היינו בשיש לחוש שיעשה איסור חמור, כההיא דפרק מי שהחשיך [שבת קנג]. שכתב המרדכי [שם סימן רמ"ז] בההיא דמכס לעיל סימן רמ"ד [ס"ו], משא"כ הכא שאם ירצה לעשות הוא איסור תורה, מינכר לכל ומוחים בידו ומענישים אותו. (ברכות מ"ט)

קמג) שם הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו וכו'. כתב בט"ז (סק"ג), איני יודע מי התיר להרמ"א כו'. וסברת הרמ"א גם לעיל [סימן רמ"ד ס"ו] אינו מוכרח, ושרי נמי בשכירות מפורש לשבת, אלא דחדא נקט. וגם ראייתו מריב"ש [סימן קנ"א] דחה באליה רבה [סק"ד]. ע"ש. (מאורי אור חלק באר שבע – דף קי"ח ע"א)

קמד) שם הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו וכו'. הדבר תמוה באמת, דאיך ישכיר לו חלקו בשבת הרי הוא שכר שבת שלא בהבלעה. ובמג"א [סק"ח] כתב, דהיכי דאפשר לבטל הענין ולחזור ולשכרו ולומר לנכרי טול אתה בשבת, בזה אסור משום מראית עין כיון דליכא פסידא. והנה לעיל [סימן רמ"ד ס"ו בהגה] במכס התירו לשכור בקבולת משום פסידא, וכאן [ס"א בהגה] לא התירו אלא [בחלקן] בסתמא כמבואר ברמ"א. ותירץ בספר עולת שבת [סק"א], דשם כיון שאומר לו לכשתגבה סך כזה אתן לך כך וכך מתירין, אבל כאן שהישראל עושה יום אחד גרע טפי. זהו דברי העולת שבת וכוונתו. ובעל מג"א [סק"ה] השיג עליו, ולפי מה שבארתי דבריו נראה לי שדבריו נכונים. ובחלק התשובות בארתי באריכות מה שנהגו כעת מחזיקי פאסעסי מהשר והאונוטר טאהנין של השר עובדים ביום השבת, ומחזיקי הפאסעסי נוטלים כל השכר, שאסור מדינא, וכתבתי איך יתנהגו, ויבואר בסוף הספר. (ישועות יעקב – סק"ב)

קמה) שם הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו וכו'. עיין מה שכתבתי בעניותי לעיל אות (ג) [ב"י] בס"ד. (פתח הדביר ח"ג – סק"ח)

קמו) שם הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו וכו'. מה שהקשו המג"א [סק"ח] והט"ז [סק"ג] איך התיר בלתי פסידא.

שאני התם דקיבלו המטבע מן המלך ומלכותא לא הדרא, והוי לא אפשר. ונראה דגם מור"ם ז"ל שכתב אם ירצה להשכיר וכו' לא מיירי אלא בכה"ג, ואע"פ שלשון אם ירצה לא משמע כן כמו שכתב המג"א ז"ל, יש לומר כיון דקאי על דברי הש"ע לא הוצרך לפרש.

ומעתה מה שתמה המגן דוד ז"ל (ט"ז [סק"ג]) על ההיתר שהתיר מור"ם ז"ל אפילו שלא בהבלעה, וכתב דלא התירו אלא גבי מכס ומטבע דהוא עסק גדול, ומאי שנא שדה ומרחץ דלא התירו אלא בהבלעה דבהו נמי שייך טעמא דפסידא כמו כאן. יע"ש. לאחר המחילה אין כאן תימה, כיון דמור"ם ז"ל מיירי בשלא התנו מתחלה ומיירי נמי בשלא היה אפשר לבטל השיתוף, הוי שפיר דאיכא פסידא, ודינו כמכס ומטבע.

ומה שכתב עוד המגן דוד מתשובת הריב"ש ז"ל [סימן קנ"א] שהעתיק מרן [נב"י] סוף הסימן, שאסר בשותפים בבהמות לטחון בריחיים שלא ליטול שכר שבת אם לא בהבלעה, מוכח בנדון ההגה דלהשכיר לעכו"ם לשבתות לחוד אסור. יע"ש. ליתא לענ"ד, דהריב"ש ז"ל לא אסר בשלא התנו אלא באומר לעכו"ם טול אתה חלקך בשבת ואני בחול, דבזה מיירי בתשובה, אבל בנדון של ההגה דמיירי במשכיר לעכו"ם כל החלק שלו והעכו"ם נוטל כל הרווח, לא דיבר הריב"ש ז"ל, ומודה הוא דלא בעינן הבלעה. ותדע, דהא כתב מרן ב"י ריש הסימן בשם ספר התרומה [סימן קמ"ז] וכתבתיו לעיל [סק"ה]⁶⁹, דאם העמיד הישראל עכו"ם אחר במקומו בתורת אריס לשבת, דמותו אע"פ שלא התנו, משום דעכו"ם בדידיה קא טרח, והכי נמי בשכירות שיהיה באופן הנזכר הוי דכוותה.

ודע דדבר פשוט הוא דאם אין הישראל עוסק כלל במלאכה אפילו בחול(ק), רק שהעכו"ם מסיק התנור ואופה בו ונותן שכירות, מותר לכו"ע לחלוק עם עכו"ם שותפו בשוה, וכמו שכתב הרב מגן אברהם בסעיף זה [סק"ח] ובריש הסימן [סק"א]. יע"ש.⁷⁰ (מטה יהודה – סק"ח)

קלט) שם הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו וכו'. כתב ב"י (דף קנ"ט ע"ג שיטה י"ד), נראה מדברי התוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא] שיש תיקון וכו'. נ"ב: ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו בשבת או לשוכרו בקבולת שרי. ספר המפה והלבוש. והט"ז [סק"ג] חלק עליו וכתב, דזה לא התירו כי אם במכס ובמטבע משום פסידא, אבל לאו בשותפות. ע"ש. ועיין במג"א ז"ל [סק"ח]. (יד אהרן – הגב"י)

קמ) שם הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו וכו'. כתב הט"ז [סק"ג], איני יודע מי התיר לרמ"א. עיין מג"א [סק"ה] [סק"ח]. ונראה קצת ראייה לדבריו דמותו, דהא כל סימן זה איירי דמעולם לא נקרא שם הישראל עליו, דהא קבלוהו באריסות, והוא קיל יותר מאם קנהו בשותפות. (ברכת דוד)

סימן רמה סעיף ד

רצמ

ד' יכול ישראל ליתן לגוי מעות להתעסק בהם, ואף על פי שהגוי נושא ונותן בהם בשבת חולק עמו כל השכר בשוה, ¹ מפני שאין מלאכה זו מוטלת על ישראל לעשותה שנאמר שהגוי עושה שליחותו, וכן אין העסק ניכר ממי הוא: הגה ודוקא כזי האל גוונא שהגוי נותן ונושא לחוד עם המעות, אבל אם כל אחד עוסק בזימו וישראל לריץ לעסוק נגד מה שעסק הגוי בשבת אסור (זית יוסף בשם גאון [משניות הגאונים מהדורת מוסאפיה-ליק סימן ס"ה]) (וישראל שיש לו משכון מן הגוי עיין לקמן סימן שכ"ה סעיף ב' וג'):

גאון [תשובות הגאונים מהדורת מוסאפיה-ליק סימן ס"ח; סמ"ג לארין ס"ה דף כ"א ע"ד]: ר. * . מגיד משנה שם:

אוצר ההלכה

קמח) שם הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו וכו'. כתב במג"א (ס"ח), נראה לי וכו'. המג"א רוצה בזה לתרץ קושית הט"ז [ס"ג]. עיין שם. (אהל ברוך)

קמט) שם בהגה או לשכרו בקבולת וכו'. במג"א (ס"ח). צ"ע שדבריו בכאן נראין כמתנגדים למה שכתב סימן רמ"ד (ס"ח) לכן נ"ל וכו' ⁷². ע"ש. (חמד משה – ס"ב)

קנ) שם בהגה או לשכרו בקבולת וכו'. מדברי רמ"א מוכח שאם שוכר את הגוי בקבולת, דהיינו שיקח כך וכך ויעשה [המלאכה בשבת, והריוח הבא הוא שלו ⁷³, מותר. ולפ"ד אפילו במקום שאין עושים הם המלאכה רק שגובין שכר התנור ורחיים, אסור דהוי כשכר שבת. ועיין במה שכתב הרב מג"א ז"ל בסימן רמ"ג (ס"א) משם הרא"ש ז"ל [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה]. יע"ש. ועיין מג"א סימן רמ"ד (ס"ח). ויפה כיון הר"ב ט"ז [ס"ג] במה שהשיג על רמ"א בכל דין זה. יע"ש. (ברכות מים)

קנא) שם בהגה או לשכרו בקבולת וכו'. כתב במג"א (ס"ח), משום פסידא וכן לשכרו וכו'. ובסימן רמ"ד [ס"ח] כתב, דשכר שבת אפילו במקום פסידא אסור. וצ"ע ⁷⁴.

שם להשכירו לאינו יהודי בהבלעה וכו'. ר"ל עם שאר ריוח יום או יומים, דאל"כ הוי שכר שבת, דבכאן אינו עולה התירוץ שכתב בסימן רמ"ד (ס"ח).

קנב) שם בהגה או לשכרו בקבולת וכו'. כתב במג"א (ס"ח) בסוף הדבור, והוא הדין לשכרו בקיבולת ולא ייחד לו שבת. עיין בתשובות חתם סופר (או"ח סימן נ"ח) מה שכתב בזה. (מגיני חיים)

סעיף ד'

קנג) סעיף ד' יכול ישראל ליתן וכו'. מה ששינה הש"ע מלשון הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו הי"ח] שהוא מרא דשמעתא בדין זה, שכתב "הנותן", לפי שכתב בב"י דלשון הנותן משמע דדוקא בדיעבד קאמר, וכתב דלישנא דהנותן אינו מדויק דאפילו לכתחלה נמי שרי, ולכן כתב יכול ישראל ליתן וכו'. (מטה יהודה – ס"ט)

קנד) שם יכול ישראל ליתן וכו'. נ"ב: אפילו לכתחילה, ולכן

ע"ש. יש לתרץ, דהכא למאי נחוש, לפרהסיא, הא תלו בהיתר שהתנו, ולכשיחקרו יתברר שהשכיר חלק הגוי. ומשום קובע בשבת, שאני מכס דלולי זה לא היה הגוי עושה מלאכת המכס שייך איסור קובע, מה שאין כן הכא בלא זה היה עושה, רק אומר לו שיהיה מעשיו רק אדעתא דנפשיה. ומשום שכר שבת גם כן יש לומר דמקרי בהבלעה, כיון דנותן הסחורה או מידי דממכר ולוקח דמים עבורו והריוח, מקרי הבלעה.

עיין להמג"א ז"ל [ס"ח]. ומה דחשבי ליה המפרשים [עיין מחצית השקל] רק מניעת ריוח, יש לומר דמקרי פסידא כיון שכבר זכה בחלק שלו על ידי שנטל הנכרי, והרי קבלוהו בשכירות. (שלחן אברהם)

קמו) שם הגה ואם ירצה להשכיר לגוי חלקו וכו'. בט"ז (ס"ג) הקשה, הא הוי שכר שבת שלא בהבלעה דאסור. ובתשובות פרשת מרדכי להגאון מהר"ם בנעט ז"ל (או"ח סימן י"ב) מיישב דברי רמ"א בדברים עמוקים, דעיקר ההיתר משום שמשכיר לגוי השבתות בעד איזה שכירות, ונשאר כל יום השבת לגוי, ודאי דאין הישראל צריך שוב להשלים כנגדו מלאכתו בחול, וא"כ נשאר היתרו דר"ן [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] המובא ברמ"א (סוף סעיף א'). וגם בלאו הכי לא מיקרי כלל שכר שבת כי אם בפועל הלוקח שכר פעולתו או ביום אחד כנגדו של שבת, אז הוה ליה עכ"פ חילופי שכר שבת, אבל כאן קודם שבת כבר מכר השכר לגוי, ר"ל ריוח השבת, ואז לא היה השבת ולא השכר בעולם, ומיד נתחייב לו הגוי לשלם, ובין שיעשה הגוי אח"כ מלאכה בשבת או לא כבר נתחייב הגוי לישראל, וא"כ אין כאן שכר שבת כלל. הגע בעצמך, הכי אסור לישראל למכור קרקעו לגוי או להשכירו אע"ג שיהנה הגוי מפירות הערלה שיגדלו בקרקע, פשיטא דשרי, וכן מפורש ביו"ד (סימן רצ"ד סעיף ט"ו). ועיין שם בט"ז (ס"ק כ"ח) [כ"ב וכו'], ועיין שם בנקודות הכסף. ואין לומר דרך במכירה מתיר הש"ע שם אבל בשכירות אסור דאינה משתלמת אלא לבסוף והכא נמי הרי אז השכר שבת בעולם, דזה אינו, דסוף סוף חיובו מתחיל עוד מתחלה כמבואר ביו"ד (סימן קמ"ג סעיף ב'), ובחו"מ (סימן קכ"ו סעיף י"ח), ובש"ך שם (סק"ע), ועל כרחך צריך לומר דבכל זאת הוי ההיתר משום שבעת שהשכיר לו עדיין ליתא לפרי ערלה בעולם וכבר נתחייב לו הגוי וחובו הוא דנוטל ישראל ממנו, הכי נמי בנ"ד יש לומר כן. ע"ש. (ילקוט הגרשוני – ס"א)

הערות וצייונים

72. עיין פרי מגדים (אשל אברהם ס"ח), ולבושי שרד (ס"ל), ומחצית השקל, שמיישבים קושייתו. 73. של ישראל. 74. ראה הערה 72.

אוצר ההלכה

סימן רמ"ה ס"ד: יכול ישראל ליתן לנכרי מעות להתעסק בהם, ואע"פ שהאינו יהודי נושא ונותן בהם בשבת חולק עמו כל השכר בשוה, מפני שאין מלאכה זו מוטלת על ישראל לעשותה שנאמר שהאינו יהודי עושה שליחותו, וכן אין העסק ניכר ממי הוא. ע"ש. ואפילו אין הפועלים אלא שכירים בלבד כמו שהוא הרגילות, וא"כ אדעתא דבעלים עבדי, מ"מ נראה שאין הבעלים לענין זה אותם הקונים האכסיון, שהרי אין להם דבר ולא חצי דבר לעשות קטנה או גדולה בפנים החברה רק ליקח חלק ברווח לתקופת השנה, אבל כל ענייני החברה הם מתנהלים על פי מייסדיה הראשונים, אשר ידם על העליונה לחוקק סדריה ומשטריה ולתקן מוצאה ומובאה ולהביא פועלים וכל המצטרף כאשר יישר בעיניהם, והם איפוא הבעלים האמיתיים שהפועלים עושים הכל בשליחותם, שהרי כולם מקטן ועד גדול על פיהם יצאו ועל פיהם יבואו ואדעתא דידהו קעבדי ודאי, ויד הפועלים כידם וכמי שעובדים המייסדים עצמם דמי. ובכן אם היו המייסדים האלה כולם נכרים, לא תיבעי לך נמי דשרי, שהרי עדיין זה הקונה אכסיון דומה לדינו של מרן הנ"ל שהוא נותן מעות לאלו המייסדים שהם נכרים להתעסק, והם מתעסקים בשבת ע"י הפועלים שמביאים לדעת עצמם. ואפילו יהיו בין הפועלים איזה ישראלים, נראה שאין חשש, דהא ודאי גם בדינו של מרן אם היה הנכרי מביא יהודי לעבוד לו בשבת אינו באחריות הישראל בעל המעות כלל. כי תיבעי לך אם במייסדים עצמם יש איזה ישראלים, דהוה ליה הקונה אכסיון כמי שנותן מעות לנכרי ויהודי שעובדים יחד בשבת והוא חולק עמהם ברווח, דגבי יהודי לא שייך למימר אדעתא דנפשיה קעביד, דסוף סוף רווחא באיסורא אתי. ואיברא דיש לומר דכשם שהתיר מרן לישראל ליתן מעות לנכרי והוא מתעסק בשבת משום דאדעתא דנפשיה קעביד להרויח לעצמו המחצית שלו, כך יתיר מרן לישראל ונכרי שהטילו מעות לאמצע והביאו פועלים להתעסק, והנכרי מכריח את הפועלים לעבוד בשבת, דאדעתא דנפשיה נמי קעביד להרויח לעצמו המחצית שלו. אבל זה יתכן אם באמת לא היו ידי הישראל במעל כלל ורק הנכרי מכריחם מדעת עצמו, אבל בנדרון דידן אם היו בין המייסדים איזה ישראלים והם מומרים ב"מ, ודאי שגם הם עם הנכרים בעצה אחת להכריח את הפועלים לעבוד בשבת. וקושטא קאי דאדעתא דתרווייהו עבדי ורווחא באיסורא אתי. וזה הקונה אכסיון וחולק עמהם אכיל איסורא.

אחרי כותבי ראיתי שאלה כזו ממש לענין רבית בספר ישא אי"ש (חלק יורה דעה סימן ג' דף י"ג ע"א). ושם נמצאו תשובות רבות בענין זה. והתשובה הראשונה אשר שם להרה"ג ר' שלום הדאיה זצ"ל נמצאת בספרו ודובר שלום (יו"ד סימן ב'). והרב המגיה הרה"ג בנו נר"ו [זצ"ל] שם האריך למעניתו. ומתוך

דקדק מרן וכתב יכול, ולא כתב הנותן כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפ"ו [מהלכות שבת ה"ח]. יע"ש. וכן כתב מרן בב"י, דהדעת נוטה דאפילו לכתחלה יכול ליתן מעות, ומהטעם שכתב הכלבו [סימן לא דף ל' ע"ג], דהוה ליה שכר מעותיו, והוא כשכירות כלים, שאין לנו שביתת כלים. יע"ש. ועיין תשובת הגאונים [ליק, סימן ס"ח] שכתב מרן בב"י. ומה שכתבו דהא מותר לישראל להשכיר שדהו לגוי, לא קאי אמה שכתבו אבל היכא דאיכא חנותא, אלא אמה שכתבו קודם לכן מריש התשובה, אף אנחנו הכי שמיע לן וכו'. יע"ש. גם מה שכתבו דהוה עביד ישראל איסורא בהכי, צריך לומר וליכא איסורא בהכי. יע"ש. (ברכות מ"א)

קנה) שם יכול ישראל ליתן לגוי מעות וכו'. כתב ב"י (שיטה מ"א), וז"ל תשובות הגאונים וכו'. נ"ב: בתשובות הגאונים שבידנו⁷⁵ (בסימן מ"ג) הובאה תשובה זו בסגנון אחר, והכל עולה לענין אחד. (כנסת הגדולה – הגב"י)

קנו) שם יכול ישראל ליתן לגוי מעות וכו'. כתב ב"י (שיטה נ"א), איסורא בהכי וכו'. נ"ב: נ"ל ליכא איסורא בהכי. (כנסת הגדולה – הגב"י)

קנו) שם יכול ישראל ליתן לגוי מעות וכו'. כתב ב"י (שיטה מ'), וזה לשון תשובות הגאונים, כתב רב שרירא וכו'. נ"ב: עיין בספר זקן אהרן (סימן קכ"ו). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ד)

קנה) שם יכול ישראל ליתן לגוי מעות וכו'. בב"י, מה שכתב בשם תשובת הגאונים: תשובה, הדין חזינא וכו', ועביד מאי דהוי עביד ישראל ליכא איסורא. כצ"ל. וכן מצאתי בדפוס דיהרנפורט.

קנט) שם יכול ישראל ליתן לגוי מעות להתעסק וכו'. עיין מה שכתב הרב מהר"ר יחזקאל קצנלבוגן, הובאו דבריו בשו"ת שאלת יעבץ (ח"ב סימן ס'). ועיין מה שכתב הרב המחבר שם שהשיג על דבריו, ופסק בנדרונו שהוא סחורה של בגדי צמר גפן לבן של ישראל, שמוסרם לבעל מלאכה שייציר בהם ציורים בשכירות יום יום, ונקראת המלאכה על שמו ובפרסום, דאסור שיתעסק בשבת ויו"ט, וביאר הטעם, ודלא כהרב הנזכר דשרי. ועיין עוד שם (בסימן ס"א) מה שהוסיף לחזק האיסור. ע"ש באורך, ובשו"ת דת ודין (סימן ו'), ובספר יד אהרן לעיל (סימן רמ"ד [הגב"י]⁷⁶), ומשם באר"ה. (מחזיק ברכה – סק"ד)

קס) שם יכול ישראל ליתן לגוי מעות להתעסק וכו'. נשאלתי אם מותר לקנות אכסיון (מניות) של איזו חברה העובדת בשבת? ונראה דאם הפועלים נכרים ויש להם עצמם חלק ברויח, לא תיבעי לך דשרי, דהיינו מה שכתב מרן בא"ח

הערות וצייונים

75. כוונתו לתשובות הגאונים הקצרות מהדורת תש"ך. ועיין שו"ת שואל ונשאל ח"ב (סימן י"ז) שדן בשתי התשובות, נדפס לקמן אות קס"ח. ועיין עוד בשו"ת שמחת כהן (סימן נ"ח), נדפס לקמן אות קס"ט. 76. נדפס לעיל בסימן רמ"ד אות רע"ג.

אוצר ההלכה

דאף אם היה ניכר מאי [הוי]. וזה שכתוב בתשובות הגאונים [ליק], סימן ס"ח] בשם רב שרירא ז"ל שהביא מרן בסמוך, שכתב וז"ל: אבל היכא דאיכא חנותא ידיעא בשותפות דיליה אסור. ע"כ. אינו ר"ל על הפרסום, אלא ר"ל כדמסיק התם, היכא דשותפין אינון וישראל ועכו"ם עבדי תרוייהו וכו', שהוא החילוק שכתב ההגה בסמוך. והתם בתשובה הנזכרת כתב הדין בסתם חלוקת ההיתר וחלוקת האיסור כלל, ואח"כ פירש בדרך פרט, דוק ותשכח. ועל חלוקת ההיתר כתב הטעם, דהא מותר לישראל להשכיר שדהו לעכו"ם ואע"ג דקעביד בשבתא. ע"כ. וכיון דמשכירות שדה יליף לה, מוכח דאפילו במפורסם דומיא דשדה שידוע שהוא של ישראל שרי. וכן מוכח ג"כ מדין שותפין שעוסקין שאינם ביחד, והתם הרי ניכר שישראל יושב ועוסק עמו בכל יום, ואעפ"כ לא אסרינן ליה אלא מטעם דמחזי העכו"ם שלוחו.

ולכך נראה לומר, דר"ל בטעם זה שאפילו ידוע שהעסק הוא של ישראל, אינו ניכר מי הוא זה הישראל ואיזה הוא, פלוני או פלוני בשם יקרא, והיינו לשון אין העסק ניכר ממי הוא, ולא נקט לשון אינו ניכר שהוא של ישראל. ומ"מ נראה לענין דינא דאפילו ניכר וידוע שהוא של פלוני ישראל מותר⁷⁷. תדע, שהרי בשכירות כלים כתב מרן ב"י בסימן רמ"ו [ס"א] בשם הרוקח [סימן ד"ש], דאסור להשכיר ספינה או עגלה לעכו"ם להוליכה במים בשבת ויו"ט, וכתב מרן עלה דהוא אליבא דבית שמאי [שבת יז:], אבל לבית הלל הא אמרו אין אדם מצווה על שביתת כליו. והתם מסתמא ידוע הספינה של מי היא, ואפילו הכי מותר אליבא דבית הלל דקי"ל כוותיה. ועיין בספר זקן אהרן (סימן קכ"ו) דכתב, דהא דמתעסק דסעיף זה מיירי בלי קביעות מקום, אבל בקבוע בחנות, אפילו העכו"ם יושב לבדו, דינו כמו שניהם מתעסקין. יעש"ב. (מטה יהודה – סק"י)

קסח) שם מפני שאין מלאכה זו מוטלת על ישראל וכו' וכן אין העסק ניכר ממי הוא. נ"ב: דוק מינה, שאם המלאכה מוטלת על ישראל וניכרת, אסור. וכגון שהגוי נתן מעות לישראל להתעסק בהם והגוי רוצה לעסוק בשבת, אסור. ועיין שיירי כנה"ג (הגהת הטור אות ב')⁸⁰ שכתב הכי בפשיטות. יע"ש. ועיין שם (אות ג')⁸¹, על מה ששאלוהו על גוי שהיה הולך לחנות ישראל חבירו כל ימות הפסח דוקא, והתיר ז"ל. יע"ש. ולפק"ד לפי נוסח

מה שנתבאר אתה תראה מה שיש להשיב על דברי קדשו שם בהגה ו' דף מ"ד ע"א. ולאפס הפנאי לא יכולתי לברר שיחותי מה שיש לי לכתוב על דברי כל אחד מהם במה שיוצא מדבריהם לשאלתנו. אבל בדרך כלל אגיד שעמדתי על דברי כולם ועמדתי בדעתי במה שכתבתי⁷⁸. ולא עוד אלא שהשואל בנדון דידן חזר ואמר לי שכל המייסדים ישראלים, ואמרתיו לו דלית דין צריך בשש דודאי אסור.

הכ"ל העולה (מבן המחבר): אסור לקנות מניות של חברה העובדת בשבת אלא אם כן כל מייסדי החברה ומנהליה אינם יהודים, והכל נעשה על פיהם, אע"פ שיש בין הפועלים שם איזה יהודים. (שו"ת איש מצליח ח"א – סימן ל').

קסא) שם יכו' ישראל ליתן לגוי מעות להתעסק בהם וכו'. ואם הגוי נתן לישראל להתעסק בהם ועוסק הגוי בשבת, אסור, אבל אם אין הגוי עוסק כי אם פעם אחת בשנה, שרי. מרן החבי"ב ז"ל בשיירי כנה"ג בהגה"ט אות (א"ב) [ב'ג']⁷⁹. (בתי כנסיות)

קסב) שם מעות להתעסק וכו'. כתב הטור (עמוד שני שיטה י"ז), וכתב עוד הנותן מעות לנכרי וכו'. נ"ב: ומכאן שמותר להלוות לנכרי לקנות בהמה ולחלוק עמו. הרלנ"ח ז"ל (סימן ק"ו). (כנסת הגדולה – הגה"ט)

קסג) שם ואף על פי שהגוי נושא ונותן בהם בשבת. ולא יאמר לו לעסוק בשבת. תוספת שבת [סק"ב]. וכן מבואר בסימן ש"ז (ס"ג) [ס"ב]. (באר יעקב – קרויזר – סק"ג)

קסד) שם מפני שאין מלאכה זו וכו'. עוד טעם אחר הביאו מרן [בב"י] משם הכלבו [סימן ל"א דף ל' ע"ג] וז"ל: לפי שאין אותו שכר אלא שכר מעותיו, והוא כשכירות כלים שאין לנו שביתת כלים. ע"כ. נראה ברור דלטעם זה אפילו (בשעבר) [שידוע] שהעסק הוא של הישראל מותר, דהרי בכלים לא חילקו בשאלה ושכירות דידהו אם הם כלים ידועים שהם של ישראל או לאו. וכן לטעם ראשון שכתב הרב המגיד [הלכות שבת פ"ו הי"ח], שהוא מה שכתב הש"ע כאן, מפני שאין מלאכה זו מוטלת על ישראל לעשותה, משמע אפילו בידוע שהעסק הוא של הישראל. אבל לטעם שני שכתב דאין העסק ניכר ממי הוא, קשה,

הערות וצייונים

77. וכן ראיתי להרה"ג ר' יוסף גינזבורג נר"ו בעלון "שיחת השבוע" פרשת משפטים התשס"ג שכתב, שיש מלמדים זכות על בעלי מניות של בנק המלוה ליהודים בריבית ללא היתר עיסקא, או חברות שאינן שומרות שבת וכשרות ומחזיקות חמץ בפסח, כיון שאין זו שותפות רגילה אלא "בעלות מוגבלת", דהיינו שאין הבעלים חייבים לכסות מכיסם את הפסדי החברה. ויש אוסרים רק בעלות על "מניות שליטה" שיש לבעליהן זכות הצבעה בהנהלת החברה. אולם ממכתב הרבי מליבאוויטש זצ"ל ברור שהוא רואה בכל בעלי המניות שותפים רגילים לכל דבר. עכ"ד. ובשו"ת תפלה למשה להגר"מ הלוי זצ"ל (ח"א סימן ל"א) מצדד להתיר בנדון דידן, ומדמי לה למבשל בשבת במזיד שמותר לאחרים במוצ"ש, ושם (אות י"ג) העיר על דברי אמה"ג זצ"ל דמה בכך דעבדי איסורא מ"מ המעות אינם אסורים. עש"ב. ולכאורה אין הנדון דומה לראיה, דכאן הוא שותף ממש בחילולי שבת במניות שקונה בעבר ובעתיד, ומה ענין זה למי שבישל בשבת, דאיסורא דעבד עבד והתבטל מותר לאחרים במוצ"ש. אבל הקונה מניות של מחללי שבת עליו נאמר "חולק עם גנב שונא נפשו" (משלי כ"ט כ"ד). וכל שכן חולק עם מחלל שבת. נאמ"ן ס"ט. 78. נדפסו לקמן אות ק"ע ולעיל אות פ"ה. 79. עיין מה שהאריכו בזה בשו"ת שואל ונשאל ח"ב (סימן י"ז), נדפס לקמן אות קס"ח, ובשו"ת שמחת כהן (חאו"ח סימן נ"ח), נדפס לקמן אות קס"ט. 80. נדפס לקמן אות ק"ע. 81. נדפס לעיל אות פ"ה.

אוצר ההלכה

ש"ע הרב (סימן ב') שכתב, מי שמחזיק מחיה, יאמר לגוי, אם הייתי רוצה לשכור אותך הייתי נותן על דרך משל מכל טאפ⁸³ שיכר כך וכך, ומן טאפ י"ש כך וכך, אין אני שוכר אותך, אלא אני מוכר לך, ותתן לי בעד כל טאפ המעות שתקבל בעדו פחות כך וכך, ורשאי ישראל להיות יוצא ונכנס לשמרו, רק שלא ידבר ולא יחשוב עמו רק אחר שבת. גם מוכרי הערינג ומלח ינהגו למכור מכירה גמורה. ע"כ. וכן כתב בכלכלת שבת [דיני מלאכת שבת אות י"ד] שימכור הי"ש בערב שבת. וצריך שימכור הי"ש בבית שלו ולא בבית ישראל המיוחד להשענן, אע"פ שאין ישראל דר שם, אא"כ נתפרסם שדרכו למכור. ועיין בחסד לאברהם [חיו"ד סימן (ק"ב) [קנ"ב]], דאסור למכור ביתו לנכרי כדי שיבנה בשבת, משום דאומדנא דמוכח שעושה כן להפקיע איסור שבת, משום דאומדנא שלא מכר שיהיה שלו לחלוטין, אבל מי שמשכיר ביתו, פשיטא דהנכרי רשאי למכור הי"ש בשבת, דאין כאן אומדנא דמוכח. ועיין בספר החיים סימן רמ"ד [ס"ן], דמותר למכור הי"ש בביתו של ישראל, ע"ש דאין צריך להשכיר לו ביתו. (באר יעקב – קרויזר – סק"ד)

קסז) שם וכן אין העסק ניכר ממי הוא. משמע אבל אם ניכר שהעסק נמי של ישראל אסור, והוא תימה, הא הני שני טעמים שכתב הרב המגיד [הלכות שבת פ"ו ה"ח] חלוקים הם, ולטעם ראשון שהוא טעם בפני עצמו, מפני שאין מלאכה זו מוטלת על ישראל, וסגי בזה דאי אפשר למימר שהגוי עושה שליחותו, וזה הטעם סגי אפילו ניכר ממי הוא. ויש מן האחרונים שבאמת כתבו הכי לדינא, דמותר אפילו אם ניכר העסק שהוא נמי של ישראל. ולולי מסתפינא הייתי אומר, דבמקום שדרך ליתן לגוי מעות להתעסק בהם ולחלוק בשכר, ואין כאן מראית עין שיאמרו שהגוי שכירו הוא, שיתלו שעושה באופן שרגילין לעשות, אז אפילו אם ניכר שהעסק של ישראל מותר, דסמכינן על טעם ראשון של הרב המגיד לגמרי, אבל במקום שאין דרך לעשות כן ויש מראית עין, אז צריך נמי שלא יהיה ניכר שהעסק של ישראל. וצ"ע לדינא. (שלחן אש)

קסח) שם וכן אין העסק ניכר ממי הוא. שאלה. ישראל וגוי שבאים להשתתף במכונה לעשיית השלג [קרח] ועובד בה הגוי לבדו בחול ובשבת וביו"ט, והוא הוא המשכיר את הפועלים, ועבודת השלג היא באחת החנויות שבשוק, והישראל אין עליו רק המעות לבד, אם כולם או חלק מהם כפי מה שנשתוו ביניהם, אי שרי לעשות כן או לא.

תשובה. הרב זקן אהרן (סימן קכ"ו) אוסר בחנות, אבל מדברי הרב מטה יהודה ז"ל סימן רמ"ה (ס"ק יו"ד)⁸⁴ נראה דלא סבירא ליה כן. ומה שכתב ועיין להרב זקן אהרן וגו' אינו לשם אסיפה, דא"כ היה לו לקבוע ולציין זה בסעיף לבדו על דברי מרן, אלא דכוונתו כאילו כתב ודלא כהרב זקן אהרן, ומפני

השאלה נראה שדוקא באותם הימים היה הולך, כנראה שבאותם הימים היה המכר נמכר, ואם היו עוברים אלו הימים לא היה מוכר כך וכך בשאר השנה, ולפי זה אפשר להתיר ממה שכתב מרן בסימן תקל"ט סעיף ה'. יע"ש. (ברכות מים)

קפו) שם וכן אין העסק ניכר ממי הוא. עיין בזכור לאברהם [הלכות שבת] ערך שותף, דהרב מטה יהודה [סק"י]⁸² כתב דלדינא אפילו ניכר של מי הוא שרי. וכתב עוד בשם זקן אהרן [סימן קכ"ו], דכל זה בלי קביעות מקום, אבל בקבוע בחנות, אפילו הגוי יושב לבדו דינו כשניהם מתעסקים. ע"כ. ועיין בשערי תשובה סימן רמ"ד (סק"ט) בשם בני דוד [הלכות שבת פ"ו], וכאן [סק"ה] [סק"ד] בשם נודע ביהודה [מהדורא תניינא סימן כ"ט].

ועיין בשו"ת חתם סופר (סימן נ"ח), דמה שכתב הנודע ביהודה שישכיר גוף החנות, קיצר בדבריו, ור"ל שישכיר לו החנות עם החירות (והמכירה) [והחכירה] של יום השבת, וכמו שכתב במג"א סימן רמ"ד (סוס"ק י"ח). ועיין שם בחתם סופר, במי שחכר מהשר מכירת מלח על שלש שנים, והשתתף עם הנכרי וגם מושכר בקבלנות, ובכל ימי השבוע נוטל מכל ככר מלח שהוא מוכר שלשה פגים, ואם יסגור החנות בשבת יהיה הפסד גדול, כי עיקר מכירת המלח הוא בשבת. ומסיק, כיון שהגוי שותף וגם לקח בקבלנות ובהבלעה ואיכא הפסד רב, יש להתיר, ובתנאי שיתפרסם השותפות לכל העיר. ומשום הכי נראה לי דוקא כשהשותפות הוא עיקר אם מעט אם רב ושכר קבולת הוא להתיר שבת. אבל אם הקבולת הוא עיקר, דהיינו שהוא משרת שלו והשותפות נעשה משום היתר שבת, קשה לסמוך על זה, דודאי איכא מראית עין. וגם הישראל לא יהיה יושב ומשמר, אע"פ שהט"ז [סימן רמ"ד סק"ז] היתר, שומר נפשו ירחק. וכבר צווח הגאון תוספת שבת [שם סק"ט] על זה וסיים מוטב שיהיו שוגגין וכו'. ורגיל אני לומר למוכרי י"ש שימכרו בערב שבת כך וכך מדות, ומה שמשמיר יקנה אחר שבת, ובזה לא היה צריך להיות יושב ומשמר, וגם ניצל מכמה פקפוקים.

ועיין שם באחד שקנה חירות מכירת המלח שאין רשאי למכור מלח מבלעדו, והוצרך להניח אלף זהובים לאחריות שלא יסגר החנות בשום זמן, תקן היותר טוב שבכל ערב שבת ויו"ט ימכור לגוי איזה ככרות מלח מכירה גמורה, והגוי ימכור את שלו באותו החנות, ומה שישאר לו יקנה ממנו אחר שבת. ואם אי אפשר לעשות כן, יש להתיר ע"י קבלנות כמו במכס, אך בשאר חנויות שאינו אלא מניעת הריוח, חלילה וחלילה להתיר. ע"כ. ועיין שם בחלק חו"מ (סימן קצ"ה אות ג'), דאם כל ימי החול הישראל והנכרי עוסקים ביחד בחנות, וידוע לכל שהנכרי שותף, אזי בשבת יושב הגוי לבדו, ושום אחד מבני ביתו לא יהיה שם, וכל ריוח של שבת יהיה להגוי. אך אם כל השבוע אין זכר לנכרי רק בשבת, הרי הערמה ניכרת, ואסור. ע"כ. ועיין בשו"ת שבסוף

אוצר ההלכה

סתומים במה שאסר חנות או מקום שיש בו סחורה שנודע שהוא בשותפות לישראל, דמראשית דבריו נראה דמיירי גם בשאין הישראל עושה עמו כלום תמיד והגוי הוא העושה בחול ובשבת, ומסוף דבריו שכתב ויהיה העכו"ם פותח החנות ונושא ונותן בשבת נראה דמיירי בשישראל עושה עמו בחול. אך מסוף דבריו שסיים אך אם הם שותפים וגוי דקאי אאם אין כאן חנות ולא מקום, מוכח דמה שאסר בחנות או מקום מיירי גם אם אין הישראל עושה כלום בחול עמו. וכן נראה עיקר בכוונתו. ומה שלא זכר רק משא ומתן הגוי בשבת, היינו משום דזה הוא הגורם האיסור. וא"כ לפי דבריו ז"ל יש לאסור בנדון דידן כל שיש חנות או מקום שנודע שהיא בשותפות עם העכו"ם, אבל אם לא נודע זה, נראה דיותר גם לדברי הגאונים הנזכרים.

ובגדר הידיעה, נראה דזה תלוי באם החנות או המקום מושכרים לשם הישראל והגוי, או דיש קלא דלא פסיק שמכירים הרואים והשומעים דזו החנות וזה המקום של הסחורה הם בשותפות. וזה דלא כהרב זקן אהרן שאוסר בכל אופן, ודלא כהרב מטה יהודה שהבאתי לעיל מזה שמתיר בכל ענין. ואולי דגם הרב זקן אהרן בהכי מיירי בנודעת שהיא בשותפות. אכן הרב מטה יהודה דמיירי גם בנודעת שהיא של שותפות קשה. ויש פנים לומר דאילו ראה דברי תשובות הגאונים לא היה מתיר בנודע. ועוד יש לומר, דהרב מטה יהודה לא מיירי בשיש חנות רק מעות ונודעים שהם בשותפות עם ישראל, ומה שכתב ועיין וכו' אין כוונתו לחלוק רק לציון בעלמא. ואי הכי הוי יש לסייע דעתו מדברי תשובה זו דלא אסר בנודעת השותפות רק בדאיכא חנות או מקום, דמשמע דבדליכא חנות אין לחלק בין נודעת לשאינה נודעת. מיהו ממה שפירש בתשובת רב שרירא גאון [תשובות הגאונים (ליק) סימן ס"ח] דקאי על החנות ומיירי בדעבידי אהדדי, נראה להדיא דחולק על הרב זקן אהרן. ע"ש. והקרוב אלי דזו התשובה עצמה היא התשובה שזכר מרן ז"ל בב"י סימן רמ"ה בשם תשובת רבנו שרירא גאון, אלא שאחר כך הרב המאסף תשובות הגאונים קיצר ושינה הלשון. ושם בתשובה שזכר מרן נראה דיש ט"ס וצריך לומר ליכא איסורא. ע"ש. וכן ראיתי להכנה"ג ז"ל [הגב"י]⁸⁷ שהגיה ליכא איסורא. וכן כתב עוד [הגב"י]⁸⁸ דבתשובות הגאונים שבידינו (סימן מ"ג) הובאה תשובה זו בסגנון אחר, והכל עולה לענין אחד. ע"ש.⁸⁹ [מיהו צ"ע במה שהביא ההגהמ"ח ז"ל מתשובת הגאונים דאוסרים בחנות גם במתעסק הגוי לבדו, ואין נראה כן ממה שהביא הב"י מתשובת רב שרירא גאון, דמשם מוכח דדוקא במתעסקין שניהם. וכן הבין גם הרב מטה יהודה ז"ל בדבריהם, והביאו ההמ"ח קודם זה. וכן כתב מור"ם בדרכי משה הארוך משם רב נטרונאי. ע"ש]. ובדרך כלל הנה הגאונים מדמו איכא חנותא או מקום למרחץ של ישראל, ובליכא חנותא והגוי עושה תמיד לבדו מדמו לה

הכבוד כתב דעתו וציין בדבריו. וכן מוכח מטעמו של דבר, דנראה דעיקר יסודו של הרב זקן אהרן משום דניכר של מי היא, וא"כ לדעת הרב מטה יהודה שמתיר להדיא גם בניכר, ודאי דחולק על הרב זקן אהרן ז"ל. ולדינא נראה דכיון דהרב מטה יהודה ראה דבריו וחלק עליו, סמכינן על הרב מטה יהודה דהוא בתראה. ועוד דכן נראה מסתמיות דברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ח] ומרן ז"ל שלא חילקו בזה, ומשמע דבכל אופן שרו. וכן מדברי תשובות הגאונים [ליק, סימן ס"ח] שהביא מרן ז"ל בב"י, שלא אסרו בחנותא אלא משום דשניהם מתעסקים, מוכח דבלא מתעסק כלל הישראל שרי. וכן מבואר להדיא בהרב מטה יהודה ריש סימן רמ"ה⁹⁰, דכשאין הישראל מתעסק כלל לא הוי עכו"ם שלווחו. ע"ש. וכן ממה שלמדו מהא דשדה, מוכח דגם דאיכא קביעות שרי.⁹¹ והיינו דכמו דבשדה הכל ידעי דבאריסות היא ושריא דאדעתא דנפשיה עביד, כמו כן בזה לא חיישינן למראית העין, דהכל ידעי דעסקא היא ואדעתא דנפשיה עביד]. וכן מדברי הרב המגיד ז"ל שכתב בפ"ו מהלכות שבת ה"ח דסברת הגאונים פשוטה, מוכח דאין לחלק בכך, שאם היה חילוק בדבר לא יתכן לומר לשון פשוטה. וכן שני הטעמים שזכר הרב המגיד שייכי גם בחנות לפי מה שכתב הרב מטה יהודה בכוונתו שאינו ניכר מי הוא. ע"ש. אמנם הרב כף החיים ז"ל [סימן רמ"ה אות כ"ג כ"ד] נראה שלא הבין כן בכוונת הרב מטה יהודה ז"ל, והנלע"ד כתבתי.

גם מדברי הרב מטה יהודה (ס"ק י"א)⁹² שכתב על דברי מור"ם ודוקא בכהאי גוונא שהגוי נושא ונותן לחוד וגוי וז"ל: ואע"ג דזה נלמד ממה שכתב הש"ע ס"א או שהם שותפים בחנות בסחורה וגוי. ע"ש. אלמא דבסעיף זה מיירי להתיר גם בחנות, דאל"כ לא קשיא מידי למה הוצרך לומר זה, דקמ"ל טובא דגם דליכא חנות אסורים אם מתעסקים יחד. ושוב ראיתי בתשובות הגאונים דפוס מנטובא (סימן מ"ג) שנשאל, ישראל שנתן לעכו"ם מעות בשותפות ונושא ונותן העכו"ם בהם בשבת ובחול, מותר לישראל ליקח מן הריוח ההוא או לא. והשיב, אם המעות ההם ביד העכו"ם ונושא ונותן בהם כרצונו, ואין ישראל נושא ונותן עם המעות ההם עם העכו"ם, אלא העכו"ם עושה מה שיראה לו ואין לישראל עסק בו, מותר לקחת מן הריוח ההוא ישראל. אבל אם יש חנות או מקום שיש בה סחורה שנודע שהוא בשותפות לישראל, אסור לו לישראל להשתתף עם העכו"ם ויהיה העכו"ם פותח החנות ונושא ונותן בשבת ויהיה לישראל בריוח ההוא שיריוח בשבת או ביום טוב. וכן מרחץ שיש לישראל לא ישכירוהו לעכו"ם והעכו"ם יהיה עושה בו מלאכה בשבת או ביו"ט. אבל שדה מותר להשכירו לעכו"ם. אך אם שותפים הם ונושאים ונותנים יחד בחול, ובשבת נושא ונותן העכו"ם לבדו, אסור הוא לישראל ליקח מן הריוח ההוא, ואפילו לומר היהודי לעכו"ם טול אתה הריוח של שבת או של יו"ט ואני אטול של יום חול. ואם מתחילה התנו כך מותר הוא. עכ"ל. ודבריו ז"ל

הערות וצייונים

85. נדפס לעיל אות ס"ט. 86. תוספת זו במקור. 87. נדפס לקמן אות קע"א. 88. נדפס לעיל אות קנ"ו. 89. נדפס לעיל אות קנ"ה. 90. תוספת זו במקור.

אוצר ההלכה

היי"ז מפרש להאי תנאה דטול אתה בשבת כפשטיה ליטול בשבתא ורווחא וכו'. ע"ש בד"ה ועוד ובד"ה האמנם ובד"ה ואלו, שכתב דנפקא מינה ביניהם בהתנו והגוי עבד ביום השבת וביום של ישראל עבדו שניהם, דלרש"י לא מהני, ולהרמב"ם מהני. ע"ש. והנה מרן ז"ל בש"ע העתיק לשון הרמב"ם [שם] שכתב: אם התנו וכו' שיהיה שכר השבת לאינו יהודי לבדו אם מעט ואם הרבה וכו'. ואנן בתריה דמרן ז"ל גיררי. ועוד נראה דגם לרש"י ז"ל היינו דוקא אם עבד הגוי ביומו דביום של ישראל יד שניהם שוה, אבל בנדרן דידן דשניהם אינם עובדים מהני שפיר תנאה דריוח, דהוי כאילו ביום השבת כל הפועלים הם שכירים של הגוי ובמקומו הם עובדים, שהרי כל הריוח של אותו יום שייך לגוי, ודכוותה ביום של ישראל כל הפועלים הם שכירים של ישראל ובמקומו הם עובדים, והוי ממש כאילו עושים הם בעצמם יום כנגד יום כנ"ל. מיהו מה שיש להסתפק בזה הוא משום דבנדרן דידן תנאי זה לא יתכן, וקרוב לודאי שלא ירצה הגוי לעשות לו חשבון של ריוח של יום השבת לבד ושל יום ראשון לבד, שהרי הם מערבים את כל מה שנעבד ביחד ומוכרים את הכל ביחד, ואי אפשר להפריד בין הריוח של יום שבת לריוח של יום אחד כנגדו. והגם דלקושטא שרי לחלוק בשוה כמו שכתב מרן [ס"ב], מ"מ יש לומר דהיינו דוקא היכא דישנו במציאות תנאי זה להתקיים, רק שאח"כ מוותר ומוחל לו, לא כן כאן דאי אפשר תנאי זה להתקיים אפשר דלא מהני. ולא מצאתי כעת גילוי לזה.

אב"ד נ"ל דיש להתיר לעשות באופן זה שיתן לגוי סך מה למאה בעד כל הריוח של כל השבוע, כמו שכתב מור"ם בסעיף ג', שאם ירצה להשכיר לאינו יהודי חלקו בשבת או לשוכרו בקבולת שרי. ע"ש. וגם דמור"ם ז"ל מתיר קבולת אפילו שכר שבת לחוד, עיין להט"ז (סק"ג) שחלק על דברי מור"ם ולא התיר אלא בהבלעה. ועיין להמג"א (סק"ח), ולהרב כף החיים (אות י"ז), שכן דעת הרב אליה רבה [סק"ד] והתוספת שבת [סק"ח] והרב זלמן [ש"ע הגר"ז ס"ג]. גם מדברי מרן בב"י משמע דלא שרי אלא משום פסידא כמו במטבע. ועיין למרן בב"י (סימן רמ"ד ס"ד) שכתב, דמשום פסידא אין להתיר אלא בשכר קנה ולא לקנות לכתחילה, ומיהו אפשר דבשעת הקניה שרי דהא לא עביד איסורא וכו'. נראה דלא ברירא ליה להתיר לכתחילה, דבדרך אפשר הוא דקאמר לה. גם עיין להרב מטה יהודה שם (סק"א)⁹⁴ בדעת מרן דאין להתיר בקבולת אלא במכס דוקא, אבל במטבע וכדומה לא שרי אלא בשכירות ולא בקבולת. ע"ש. ומ"מ היכא שיהיה הקבולת בכל הריוח של כל ימי השבוע בשכר שבת בהבלעה, ודאי יש להתיר לכולי עלמא כמו שכתבו הט"ז [שם] והמג"א [שם] והאחרונים שהזכיר הרב כף החיים ז"ל [שם]. ונראה דזהו טעמו ונימוקו של הרב פתח הדביר [סק"ב]⁹⁵ שהביאו הרב

לשדה, ובעושיין שניהם בחול הגם דליכא חנותא מדמו לה למרחץ. זהו הנלע"ד כעת. וא"כ בנדרן דידן דאיכא חנות, אף דהישראל אינו מתעסק, לדעת הגאונים אסור, וכן דעת הרב זקן אהרן. מיהו יש צד להתיר והוא שיאמר לגוי שיקח על כל מאה כילו הנעשית והנמכרת סך מה, וכעין מה שכתב הרב כף החיים ז"ל (אות כ"ד). ע"ש. ועוד חזון למועד. הכו"ח ביום כ"ו אב יה"ל התרצ"ט. ע"ה כלפון משה הכהן סילט"א.
(שו"ת שואל ונשאל ח"ב – סימן י"ז)

קסט) שם וכן אין העסק ניכר ממי הוא. שאלה. ישראל שרוצה להשתתף עם גוי אחד במכונה של שלג [קרת] ואיזה דברים אחרים, וכל העסק מתנהג ע"י שכירים גוים רק שהקרבן מאת הישראל, [והישראל] והגוי חולקים הריוח. איך יעשה הישראל כדי להינצל מאיסור שבת.

תשובה. הא ודאי דאין להתיר בנדרן דידן ממה שכתב המג"א ריש סימן רמ"ה, דאם בעלי התנור אין עושיין כלום רק שהעכו"ם בעל העיסה מסיק ואופה ונותן שכירות, רשאי לחלוק סתם בהבלעה כמו שכתב מרן בב"י סוף סימן זה משם הריב"ש [סימן קנ"א], וכן כתב הרב מטה יהודה (סק"ח)⁹¹. ע"ש. דהתם שאני שאין בעלי התנור ולא שכיריהם מתעסקין בכלום, לא כן בנדרן דידן שהעסק מתנהל ע"י שכירים ופועלים של בעלי העסק איכא נמי משום עבודה בשבת. והגם דהריב"ש שהביא מרן בב"י כתב דמשום שביתת בהמתו ליכא כיון שהעכו"ם עושה בה מלאכה מחמת חלקו בעל כרחו של ישראל וכו'. הרי סיים שהישראלים עשו איסור להשתתף עם עכו"ם בלא תנאי. ע"ש. ועוד דנראה דמרן ז"ל לא סבירא ליה הכי ממה שהשמיט בסימן רמ"ו סעיף ה' היתר זה. וכן כתב הרב מטה יהודה שם (סק"ד)⁹². ע"ש. וא"כ בנדרן דידן אין לנו אלא ההיתר שכתב מרן ז"ל בש"ע ריש סימן רמ"ה, שיעשו תנאי בשעה שבאים להשתתף שיהיה שכר שבת לעכו"ם לבדו, ושכר יום אחד כנגד שכר שבת [לישראל] לבדו, דבזה מותר. ואז אם בשעת חלוקה נתרצה העכו"ם לחלוק בשוה מותר, וכמו שכתב שם סעיף ב'. והגם דהב"ח [אות א'] והמג"א [סק"ב] חלקו על דברי מרן, אנן בתריה דמרן גיררי כמו שכתב הרב מטה יהודה ז"ל שם (סק"ג)⁹³. והגם דרש"י ז"ל [עבודה זרה כב. ד"ה לא יאמר] פירש טול אתה חלקך בשבת לענין עבודה, שהישראל יעבוד יום אחד כנגד יום שבת, ובנדרן דידן לא שייך תנאי דעבודה שהרי שניהם אינם מתעסקין, עיין למחר"א קובו ז"ל בספר אדרת אליהו (שני המאורות הגדולים) סימן א' שכתב, דרש"י ובעלי התוספות מפרשי לה בדלא ברירא השכר של ישראל במלאכתו של גוי בשבתא, (ועיקר) [דעיקר] תנאם היא טיבה של עבודה בשדה, באומר ישראל לגוי תחת עבודתי בשבת חצי יום אעבוד חד יומא דחול לבדי, והרמב"ם [הלכות שבת פ"ו

הערות וצייונים

91. נדפס לעיל אות קל"ח. 92. נדפס לקמן בסימן רמ"ו אות שיי"ט. 93. נדפס לעיל אות נ"ב. 94. נדפס לעיל בסימן רמ"ד אות רס"א. 95. נדפס לעיל אות נ"א.

אוצר ההלכה

בכונטראט⁹⁹ [בחזוה] שכל העבודה היא על הגוי, וכן שכירות הפועלים כל ימי השותפות. ועיין להרב מטה יהודה ז"ל (אות א')¹⁰⁰, דנראה דמה שאמרו בשותפים אינו אלא כשהישראל מחויב לעבוד, דהוי כשלוחו באותו יום כשיטת מרן הב"י. ע"ש. ואכמ"ל בזה. זהו הנלע"ד אם כה יסכים כת"ר נר"ו. ע"ה כלפון משה הכהן סילט"א.

⁹⁹ [עיינן מ"ש מוה"ר זצ"ל בספרו שו"ת שואל ונשאל ח"ב (תאו"ה סימן י"ז)¹⁰⁰ בענין זה באריכות, ונראה שהיא מהדורא בתרא לתשובתו שנדפסה למעלה. ועיין עוד לו בשואל ונשאל ח"ד (סימן ל"ב)¹⁰¹ בקצרה].

וזוה מה שכתבתי בעניותי להשיב על דברי קדשו נר"ו (ז"ל).

ראיתי מה שכתב הרה"ג מוהרמ"ך נר"ו [ז"ל] לעיל. והן אמת דמדברי הרב מטה יהודה [סק"י] נראה דיש להתיר גם בחנות היכא דאין הישראל מתעסק כלל עם העכו"ם, דאין העבודה מוטלת עליו, דהא פירש מה שכתבו בתשובת הגאונים, אבל היכא דאיכא חנותא ידיעא בשותפות דיליה אסור וכו', דאינו ר"ל מצד הפרסום, אלא כדמסיק התם, היכא דשותפין אינן וישראל ועכו"ם עבדי תרוייהו וכו', שהוא החילוק הנזכר בהגה בסמוך וכו'. ע"ש. מבואר להדיא דגם בחנות דוקא אי עבדי תרוייהו. איברא דמה שהוכיח לזה ממה שכתוב בתשובת הגאונים הטעם דהא מותר לישראל להשכיר שדהו וכו', וכיון דמשדה יליף לה מוכח דאפילו במפורסם שהוא של ישראל דומיא דשדה שרי וכו'. ע"ש. לאה"ר יש לדחות, דדוקא שדה דלאריסותא קיימא וכולי עלמא ידעי שאין זה שכירו, ומינה ילפי הגאונים לנותן לגוי מעות ואין הישראל מתעסק עמו וגם אינו מפורסם שהוא של ישראל דליכא מפני מראית העין דומיא דהיתר שדה, אבל בחנות ידיעא בשותפות דישאל, הגם דמשום שכן [שבת] שרי כיון דאין העבודה מוטלת על הישראל, מ"מ איכא איסורא מפני מראית העין, דומיא דמרחץ בריש סימן רמ"ג. ועיין שם בהגה, דהיכא דליכא משום מראית העין, כגון שאין נקרא על שם הישראל או שהוא בבית דירה וכיוצא שרי. ע"ש.

ומה שהוכיח עוד מדין השותפים דמתעסקים ביחד דלא אסרינן אלא מטעם דמיחזי כשלוחו אע"ג דניכר שהוא של ישראל. ע"ש. יש לומר דהתם בלאו הכי אסור מדינא משום שכן שבת, ולא צריכים לטעם דמראית העין. ואיכא נפקא מינה לדינא, דאם נודע שנה אחר שנה שהוא אריסו אין כאן משום מראית העין כמו שכתב מרן בסימן [רמ"ג ס"ב], אבל מדינא אפילו בכהאי גוונא אסור. וא"כ היכא דאיכא משום מראית העין אסור דומיא דמרחץ דסימן רמ"ג. ועוד דהיכא דמרחץ של ישראל, אורחא דמילתא הוא דאם ניתן לגוי באריסות שכל המלאכה על הגוי, שזה העסק שלו וזו המלאכה עליו, ואין חשש כלל משום דהוי כשלוחו, אלא הטעם הוא משום מראית העין שהרואים לא ידעו

כף החיים ז"ל (באות ד'), שהתיר אם בשעה שנשתתף עם העכו"ם פיחת מחלקו שמונה למאה והוסיף אותם על חלק העכו"ם, ופירש לו שאלו השמונה למאה יהיו לך לבדך משלי בשביל הריוח המתהווה ממלאכת שבת. ע"ש. לכן בנדון דידן יש לעשות כן, כנלע"ד.

וישאלתי זה להרה"ג מוהרמ"ך להודיעני דעתו הרחבה בזה. וזה מה שהשיב לי.

ראיתי מה שכתב כת"ר נר"ו, ולעד"ן דבכהאי גוונא שאין הישראל מתעסק כלל במלאכה לא בחול ולא בשבת, וכן השכירות של הפועלים אין לישראל עסק בהם והגוי הוא העושה את כל זה, הרי זה דומה למה שכתב מרן בסימן רמ"ה (סעיף ד') יכול הישראל ליתן לגוי וכו'. והגם דהרב זקן אהרן ז"ל (בסימן קכ"ו) דעתו דמיירי בלא קביעות מקום וכו', נלע"ד דדעת הרב מטה יהודה ז"ל בסימן רמ"ה (סק"י)⁹⁸ היפך זה, ודעתו לדינא להתיר גם בקביעות מקום, ואח"כ כתב ועיין בספר זקן אהרן וכו', ר"ל שאין דעתו כן, ושוממה שנתבאר אין דבריו נראים. וכן לענ"ד יש לדקדק מתשובת הגאונים [ליק, סימן ס"ח], דגם דהוי חנותא, כשאין הישראל עושה כלום לא בחול ולא בשבת מתירים, וזה היפך דברי הרב זקן אהרן ז"ל. וכן מדברי הרב המגיד ז"ל (בפ"ו מהלכות שבת הלכה י"ח) שכתב דסברת הגאונים נראית פשוטה וכו', מוכח דבכל אופן יש להתיר הגם דיש לו חנות, דאי איתא שיש חילוק זה לא הוי הדבר פשוט כיון שיש חילוקים. וכן סתם לשון הרמב"ם ומרן והגאונים מורים דאין לחלק בכך. וכן שני טעמי ההיתר שהזכיר הרב המגיד שייכי גם בחנות למה שפירש הרב מטה יהודה בכונתו דאין העסק ניכר ממי הוא, וכל שכן למאי דמסיק דאפילו ניכר. ע"ש. ונראה ודאי דטעמו של הרב זקן אהרן בנוי על מה שהבין דבעינן שאין העסק ניכר לגמרי, ולכן אסר בחנות דהוי ניכר, וא"כ למאי דמסיק הרב מטה יהודה דאפילו ניכר שרי יש להתיר. ומה שלא הזכיר כל זה הרב מטה יהודה להדיא, אינו אלא דרך כבוד להרב זקן אהרן ז"ל. ומאחר דהרב מטה יהודה ז"ל ראה דבריו וחלק עליו סמכינן עליו, דהוא בא אחריו. ועוד דכן נראה מסתמיות דברי הרמב"ם ומרן ותשובת הגאונים. ועוד דכן מוכח מדמדמה לה בתשובת הגאונים להא דשדה והיא ג"כ קבועה, ומדהזכיר חנותא לאסור בעובדים שניהם, מוכח דבלא זה שרי וכאמור. אך מדברי הרב כף החיים ז"ל (אות כ"ג וכ"ד) נראה דלא עלה על דעתו דפליגי. והנלע"ד כתבתי. גם מדברי הרב מטה יהודה (סק"י א')⁹⁷ שכתב, דאע"ג וכו', מוכח דגם בחנות מיירי. ע"ש. ומ"מ לאפושי בהיתירא יש לקצוץ לו סך מה על כל מאה כילו הנעשים והנמכרים על ידו, וכעין מה שכתב מרן (סעיף ה'), וכמו שכתב הרב כף החיים (באות כ"ד). ע"ש. כל שלא ראינו מי שמפרש דעת הרב מטה יהודה להדיא להתיר גם בחנות. ונראה דיש לכתוב

הערות וציורים

96. נדפס לעיל אות קס"ד. 97. נדפס לקמן אות קע"א. 98. נדפס לעיל אות ס"ט. 99. תוספת זו במקור. 100. נדפס באות הקודמת. 101. נדפס לעיל אות ס"ב.

אוצר ההלכה

קרינן ליה, ודינן שוה כדלעיל. וזה מבואר יותר מביעתא בכוחתא. עיין שם דכיון שהכל יודעים שהם שותפים אסר הרב, ולמד זה ממה שכתוב בתשובת הגאונים דהיכא דאיכא חנותא דידיע בשותפות דישאל אסור וכנז"ל. ואפשר שגם זה בכלל מה שכתב מרן בטעם השני דאין העסק ניכר ממי הוא, ובא לאפוקי היכא שיש חנות וניכר שהיא בשותפות עם ישראל פלוני, דבכהאי גוונא אסור אפילו אין ישראל מתעסק, וכמו שכתוב בתשובת הגאונים דהיכא דאיכא חנותא וכו'. ועיין להרב משנה ברורה (סקי"ח) שכתב על דברי מרן ז"ל, שאם היה ניכר ונקרא על שם הישראל אסור מפני מראית העין כמו שכתוב בסימן רמ"ג גבי מרחץ. ועיין בשער הציון (סקי"ד) שכן מוכח בבאיור הגר"א [סקט"ו] ופשוט. וצריך לומר לדבריו, דהגם דמרן בב"י כתב דדעת התוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא] דלא כה"ר אלחנן, דגם דהתנור של ישראל שרי בהתנו, ושכן דעת הרא"ש ושאר פוסקים שלא הזכירו דין זה. ע"ש. ותנור דינו כמרחץ, ואמאי לא חיישינן למראית העין. דיש ליישב, דכיון דשניהם מתעסקים בו כל אחד ביומו הכל יודעים שהריוח בשותפות ולא בשכירות, וליכא רק משום שכר שבת ולכך שרי בהתנו, אבל אם אינו מתעסק רק הגוי, חיישינן למראית העין שיאמרו שהוא בשכירות. באופן דהיכא דיש חנות קבועה וניכר שהעסק על שם הישראל דעת הגר"א והמשנ"ב לאסור בזה, דלא כהרב מטה יהודה. ומ"מ יש לומר דלא אסור אלא היכא דהחנות של ישראל לגמרי או שהיא שכורה על שם הישראל, דהשתא ניכר שהעסק של ישראל ויש לחוש למראית העין דומיא דמרחץ, שיאמרו שהוא שכור אצלו ולא באריסות, אבל היכא דהחנות של שניהם או שכורה על שם שניהם דלא הוי דומיא דמרחץ, יש לומר דמודו להתיר, דמרן בטעם השני לא שלל רק היכא שהעסק ניכר שכולו של ישראל, אבל כשידוע שהוא בשותפות, גם בחנות שהיא קבועה שרי, ודלא כהרב זקן אהרן ז"ל שאוסר גם בזה.

ואו"ם ראיתי בתשובת הגאונים (סימן מ"ג) וז"ל: שאלה. ישראל שנתן לעכו"ם מעות בשותפות ונושא ונותן העכו"ם בהם בשבת ובחול, מותר לישראל ליקח מן הריוח ההוא או לא. תשובה. אם המעות ההם ביד העכו"ם ונושא ונותן בהם כרצונו, ואין הישראל נושא ונותן במעות ההם עם העכו"ם, אלא העכו"ם עושה בהם מה שיראה לו ואין לישראל עסק בו, מותר לישראל לקחת מן הריוח ההוא. אבל אם יש חנות או מקום שיש בה סחורה שנודע שהיא בשותפות לישראל, אסור לו לישראל להשתתף עם העכו"ם ויהיה העכו"ם פותח החנות ונושא ונותן בשבת ויהיה לישראל חלק בריוח ההוא שריוח בשבת או ביו"ט. וכן מרחץ שיש לישראל לא ישכירו לעכו"ם והעכו"ם יהיה עושה בו מלאכה בשבת או ביו"ט. אבל שדה מותר להשכירה לעכו"ם. אך אם שותפים הם ונושאים ונותנים יחד בחול, ובשבת נושא ונותן העכו"ם לבדו, אסור לישראל ליקח מן הריוח ההוא, ואפילו לומר היהודי לעכו"ם טול אתה הריוח של שבת או של יו"ט ואני אטול של יום חול. ואם מתחלה התנו כך מותר הוא. ע"ש. הנה מבואר להדיא בדבריהם, שאם יש חנות ונודע שהיא

המציאות איך היתה ויטעו לומר שהוא שכירו, משא"כ האמת, אבל כשהם שותפים ממש ומתעסקים יחד או כל אחד ביומו לא שייך כלל לאסור משום מראית העין שיאמרו שזה שכירו כיון שהם מתעסקים כל אחד ביומו. ובזה יש לדחות ג"כ מה שהוכיח הרב מטה יהודה שם [סק"י] דאפילו בניכר שהעסק של פלוני ישראל שרי מדין שכירות כלים, שכתב מרן בב"י סימן רמ"ו [ס"א] בשם הרוקח [סימן ד"ש] דאסור להשכיר ספינה או עגלה לעכו"ם להוליכה במים וכו', וכתב מרן ז"ל דזה דוקא לבית שמאי [שבת יז:], אבל אליבא דבית הלל הא אמרי אין אדם מצווה על שביתת כליו, הרי דאפילו בספינה ועגלה דניכרים שהם של ישראל אפ"ה שרי. ע"ש. דמרן לא השיג על הרוקח אלא מפני שנראה מדבריו כאוסר מדינא, וכמו שכתב שאם יעשה כן מחלל שבת הוא וכו', ולזה כתב מרן דמדינא אין אדם מצווה על שביתת כלים לבית הלל דקיימא לן כוותיהו, ולעולם דאכתי איכא איסורא משום מראית העין היכא שהם מיוחדים למלאכה ומנהג העיר דלאו לאריסותא קיימי, אבל אם מנהג העיר דלאריסותא קיימי שרי דומיא דמרחץ. ובאמת דמדברי מרן מבואר דבניכר וידוע שהוא של פלוני ישראל אסור, דהרי מרן פסק נמי לטעם השני של הרב המגיד ז"ל דאין העסק ניכר ממי הוא. ומה שפירש הרב מטה יהודה בדברי מרן דר"ל שאין ניכר הישראל מי הוא פלוני או פלוני אבל לעולם מיירי בניכר שהוא של ישראל, הוא תמוה, דמאחר דאפילו בניכר שהוא של ישראל שרי, היה לו להתיר אפילו בניכר מי הוא הישראל, דהרי בעגלה וספינה שרי אפילו שנקראים על שם הישראל גם שניכר הישראל מי הוא, ועל כרחק כדאמרן, ודברי מרן כפשוטם. ושני הטעמים שכתב מרן ז"ל צריכי, הטעם הראשון שאין מלאכה זו מוטלת וכו' הוא להתיר שכר שבת שהעכו"ם עושה בשליחותו, והטעם השני הוא כדי להתיר מפני מראית העין.

ולפ"ז נראה דמה שכתבו בתשובת הגאונים אבל היכא דאיכא חנות דידיע בשותפות דיליה אסור, וכן מה שכתבו אבל היכא דשותפין אינן וישאל ועכו"ם עבדי תרווייהו וכו', תרתי מילי קאמרי, דבתחילה אסור היכא דאיכא חנותא דידיע בשותפות דיליה אע"ג דאין ישראל מתעסק עמו, מפני מראית העין שאומרים שהעכו"ם שכירו של ישראל, דומיא דמרחץ, דלא התירו אלא בשדה משום דסתמא לאריסותא קיימא. ושוב כתבו, אבל היכא דשותפין אינן וישאל ועכו"ם עבדי תרווייהו, דבכהאי גוונא אסור משום שכר שבת שהעכו"ם עושה בשליחותו, ולטעם זה אפילו אי ליכא קביעות מקום או היכא שהמלאכה בביתו של גוי דלא ידיע בשותפות דיליה, אפ"ה אסור. וזהו טעמו של הרב זקן אהרן בסימן קכ"ו שכתב בשאלה, יהודי רוצה להשתתף עם גוי בחנות והסחורה של שניהם בחנות והגוי יושב בחנות אלא שהכל יודעים שיש שותפות עם היהודי, ועל זה כתב בתשובה וז"ל: ומה שכתב אחר כך נותן לגוי להתעסק אינו דומה לנדרון זה, ולכן אין דינן שוה, דההיא במתעסק ומסתחר לעצמו בלי קביעות מקום דומיא דחנות, דהכא אע"פ שאין היהודי יושב בחנות אלא נכנס ויוצא, שותפות בחנות

אוצר ההלכה

ז"ל בתשובת הגאונים שהביא מרן בב"י, דמה שכתבו אבל אם יש חנות היינו ששניהם מתעסקים. וזהו שכתבו אסור לו לישראל להשתתף עם העכו"ם, דלכאורה הלשון כפול, דכבר כתבו שנודע שהוא בשותפות לישראל, ועל כרחק צריך לומר דכוונתם דאסור לישראל להשתתף עם העכו"ם גם במלאכה, דהיינו שמתעסקים יחד ויהיה העכו"ם פותח החנות בשבת ומתעסק לבדו, וכדמסקי אח"כ אך אם שותפים הם ונושאים ונותנים יחד בחול וכו'. עוד שמעתי דיש להגיה בתשובת הגאונים אבל אם יש חנות או מקום וכו' שנודע שהוא לישראל אסור לו לישראל להשתתף וכו', והיינו שהחנות היא של ישראל או ששכורה על שמו, דבזה אסור לישראל להשתתף בריוח מפני מראית העין דומיא דמרחץ ממש. וניחא בזה כפל הלשון, גם ניחא מאי דמייתי על זה ממרחץ. והוא נכון אלא דקשה להגיה. גם הרב מטה יהודה בסוף דבריו הביא דברי הרב זקן אהרן ז"ל ולא העיר על דבריו מתשובת הגאונים לפי פירושו ז"ל, נראה קצת דלא סמך לדינא על פירושו נגד דעת הרב זקן אהרן ז"ל. וא"כ נראה דיש להחמיר בידוע שהם בשותפות. אבל היכא דהחנות שכורה על שם הגוי, וכן הרשיון של הממשלה יר"ה הנקרא "באתינדה" הוא ג"כ על שם הגוי, נראה דגם לדעת הרב זקן אהרן יש להתיר, מאחר דאין שם הישראל נקרא עליו. ועיין למור"ם בסימן רמ"ג (סעיף ב'), ולהרב נודע ביהודה תניינא (או"ח סימן כ"ט), הביא דבריו הרב שערי תשובה (סימן רמ"ה (סק"ג) [ב"ב]). ע"ש.

(שו"ת שמחת כהן – חאו"ח סימן נ"ח)

קע) שם הגה ודוקא בכי האי גוונא שהגוי נותן ונושא לחוד
וכו'. אמר המאסף, בתשובה (חלק או"ח סימן י"ג)¹⁰² חקרתי, מה זה שבגמרא ובפוסקים נתבארו כל החלוקות, כשישראל או גוי שכרו, או כשישראל משכיר לגוי, וכן כשנשתתפו יחד במלאכה ובסחורה, וכן כשישראל היה נותן מעות לגוי להתעסק, ולא נתבאר כשהגוי נותן מעות לישראל להתעסק ועוסק הגוי בשבת, אי שרי לישראל לקבולי שכר שבת. ועם שהפרטים לא תקיף בהם הידיעה, מ"מ כגון דא לא צריכא רבה שיבארו לנו הפוסקים כשהגוי נותן מעות להתעסק מה דינו, כמו שביארו פרטים אחרים בשאר החלוקות אע"פ שלא הוזכרו בגמרא?

אשר על כן היה נראה, דדוקא כשישראל נותן מעות לגוי להתעסק בהם, חולק עמו בשוה מותר, משום דאין מלאכה זו מוטלת על ישראל לעשותה שנאמר שהגוי עושה שליחותו, כמו שכתב הרב המגיד ז"ל. אבל בהיפך כשהגוי נתן מעות לישראל להתעסק, הא ודאי אסירא, דכיון דמלאכה זו מוטלת על ישראל לעשותה ועשאה הגוי, שליחותיה קא עביד. ואף על פי שבשבת אין מלאכה זו מוטלת על ישראל לעשותה, אין הדבר תלוי בזה, אלא מי הוא המתעסק ועליה ידידיה הדר לעסוק במלאכה, וכל שהמלאכה תלויה בישראל לעשותה באיזה

בשותפות עם ישראל אסור אפילו היכא שהגוי מתעסק לבדו, כמבואר מה שכתבו אבל אם יש חנות וכו' ויהיה העכו"ם פותח החנות ונושא ונותן בשבת וכו', והיינו משום דילפי לה ממרחץ. וכן נראה ממה שכתבו אך אם שותפים הם ונושאים ונותנים יחד וכו', מכלל דקודם זה מיירי שהגוי מתעסק לבדו, ודלא כמו שכתב הרב מטה יהודה ז"ל דמה שכתוב בתשובת הגאונים שהביא מרן בב"י אבל היכא דאיכא חנותא ידיעא בשותפות דיליה אסור, היינו כדמסקי אח"כ היכא דשותפים אינון וישראל ועכו"ם עבדי תרוייהו, ובודאי דלא ראה הרב מטה יהודה ז"ל תשובת הגאונים הלזו דמוכח מינה להדיא דגם בכהאי גוונא אסור. ומינה דגם בתשובת הגאונים שהביא מרן בב"י הכי מתפרשא, דאפילו מתעסק הגוי לבדו, היכא ידיעא שהיא בשותפות אסור. וצריך לומר דהיכא דעבדי תרוייהו עדיף טפי מהיכא דהגוי עוסק לבדו, דהתם שרי בהתנו, והיינו משום דחשבינן ליה כאילו ביום שבת היא של הגוי לבדו כיון שנוטל כל הריוח של יום השבת בין רב למעט, וביום שכנגדו שעוסק בו הישראל חשבינן שאותו היום הוא של הישראל לבדו, אבל היכא שכל השבוע מתעסק הגוי לבדו, הוי כשלוחו של ישראל בחלקו של ישראל, ונמצא שביום השבת מתעסק בחלק הישראל בשליחותו של הישראל. ונמצא לפ"ז דעיקר האיסור בזה הוא משום שכר שבת ולא משום מראית העין, דמשום מראית העין אין לאסור רק בנודע שהוא של ישראל לבדו וחושדים אותו שהוא שכיר יום שלו ולא שהוא באריסות, אבל היכא שנודע לכל שהם שותפים יחד ואין העכו"ם שכיר יום אצלו, אין בזה חשש משום מראית העין, אלא על כרחק כדאמרן דמשום שכר שבת נגעו בה. ומה שכתוב בתשובת הגאונים וכן מרחץ שיש לישראל וכו', צריך לומר דמילתא באנפי נפשה היא, ואינו טעם למה שכתבו מקודם לאסור בחנות שנודע שהוא בשותפות לישראל, דאין הטעם שוה בשניהם דזה משום שכר שבת וזה משום מראית העין וכנ"ל. אי נמי דהכל אחד, דטעמא דמרחץ הוא שלא יאמרו שכיר יום הוא אצלו והוי שלוחו, ומינה ילפי להיכא שהחנות ידועה בשותפות, שיבואו לומר דמה שאין הישראל מתעסק לא משום שלא הוטלה עליו המלאכה, אלא שהוא שכיר יום אצלו בימים השייכים לעבודת ישראל, ולא דמי להיכא שמתעסקים שניהם דלא טעו בהכי. ועל כן לא התירו הגאונים בנותן מעות לעכו"ם אלא היכא דאין כאן חנות ידועה שהיא בשותפות עם ישראל, דהשתא אין כאן חשש משום מראית העין מאחר דאין העסק ניכר ממי הוא, ולכן מהני הך טעמא דכיון שהוא נושא ונותן בהם כרצונו ואין לישראל עסק בו ולא הוטלה כלל המלאכה על ישראל לא הוי כשלוחו, ומשום מראית העין ליכא כנ"ל. באופן דמתשובת הגאונים הלזו נראה כדעת הרב זקן אהרן ז"ל.

ושמעתי באומרים לי ליישב דעת הרב מטה יהודה ז"ל, שגם בתשובה זו יש להעמיס פירושו של הרב מטה יהודה

באר הגולה

ה' מותר לישראל ליתן סחורה לגוי למכור אם קצץ לו שכר, *¹⁰¹ ובלבד שלא יאמר לו מכור בשבת: *¹⁰² תנור שלקחו ישראל משכון מגוי, וקבל עליו הגוי שמה שיעלה שכר התנור יתן לישראל ברבית מעותיו, מותר ליטול שכר שבת, לפי שהוא ברשות הגוי ואין לישראל חלק בו *¹⁰³ וגם אין הישראל אומר לו לעסוק בשבת וגוי כי טרח בנפשיה טרח לקיים תנאו:

ז. שם בתשובת הגאון ומרדכי פרק קמא דשבת [סימן רמ"ט] בשם סמ"ג [סמ"ק סימן רפ"ב עמ' ש"ב]: ז. *¹⁰⁴ מרדכי שם בשם סמ"ג: ח. תוספות [דף כ"ב ע"א ד"ה לא] ורא"ש [סימן כ"ד] סוף פרק קמא דעבודה זרה: ח. *¹⁰⁵ ב"י:

אוצר ההלכה

מהסחורה, ומהריוח שעשה נתן החצי לראובן, ומאותו היום והלאה וישימה לחוק מדי שנה בשנה לעשות כן בימי פסח. נשאלתי על זה אם מותר לראובן ליהנות מאותם המעות או לא. והשבתי להתיר, דאפילו למה שהסכמתי אות ב' לאסור, הכא שרי מתרי טעמי, חדא דכיון דאינו עושה בכל השבתות וגם לא בשאר ימים טובים כי אם פעם אחת בשנה בימי הפסח בלבד, זה מוכיח דאין כוונת העכו"ם לעשות שליחותו של הישראל כי אם לראות ממנו אם הוא בטוח, וליכא בכה"ג שום שליחות. ועוד, דלא אמרו בעלמא אלא כשהעכו"ם עוסק בשבת על צד החיוב, אבל כשהעכו"ם עושה מרצונו ולא מחמת שום שעבוד, אין לאסור, כיון דאם ירצה העכו"ם ליטול כל שכר של אותן הימים הוא לבדו, לית מאן דימחי בידיה, כיון שהוא בעל הממון והוא הוא הטורח, ומה שנותן להישראל אינו אלא מתנה בעלמא למה נאסור, והך דאות ב' מיירי בשהתנו דזה יעסוק בשבת וזה בחול. ומיהו אם כפי דינם חייב העכו"ם לתת חלק לישראל, יש להסתפק, ולכך טוב הדבר שקודם הגעת ימי הפסח, יבטלו השיתוף וימחלו התנאים שביניהם, ויחזרו להשתתף מחדש, ויתנו קודם השיתוף יום כנגד יום, שהעכו"ם יקח ריוח ימי הפסח בין רב למעט, והישראל יקח ריוח מימי החול כנגדם מה שיעלו בין רב למעט. ע"כ תורף דבריו. יע"ש. (מטה יהודה – סק"א)

קעב) שם הגה ודוקא בכהאי גוונא שהגוי נותן ונושא לחד
וכו'. שיירי כנסת הגדולה (בהגה"ט סוף אות ב') *¹⁰⁶:
בריוח של יום שבת בלי תנאי וכו'. כצ"ל. הגה כתיבת יד.
(נוכח השלחן)

סעיף ה'

קעג) סעיף ה' מותר לישראל ליתן סחורה לגוי וכו'. כתב בשערי תשובה (סק"ד), יש לומר מהיכי תיתי יחשדוהו שאמר לו כן בשבת, ולכן יש כאן מקום היתר וכו'. נ"ב: פירוש, וא"כ לכל היותר יחשדוהו רק שאמר לנכרי בערב שבת לעשות שבות, וזה לא נמצא בשום פוסק לאסור אמירה לנכרי בערב שבת לעשות בשבת דבר שהוא רק שבות, רק הב"י [סימן רמ"ד ס"ו] הוא שחידש דבר זה מדעתיה דנפשיה כמו שהעיד המשנה למלך [הלכות שבת פ"ו ה"ט], על כן אין לך בו אלא חדושו לאסור גוף המעשה, אבל לא לחוש לחשדא זו. עד כאן. כן הוא בנודע ביהודה [מהדורא תניינא סימן כ"ט] שם בפנים. והשערי תשובה קיצר בכאן ביותר.

יום שיהיה, אע"פ שלא יעשה אותה ביום שבת שייך לומר דגוי שליחותיה דישראל קא עביד, שהמלאכה מוטלת על ישראל לעשותה, ולפי שאינו יכול להתעסק בשבת עביד גוי שליחותיה. באופן שממה שלא ביארו הפוסקים חלוקה זו מה תהא עליה, וגם מהטעם שנתן הרב המגיד ז"ל [הלכות שבת פ"ו ה"ח], יוצא דגוי הנותן מעות לישראל אסור לישראל ליטול חלק בריוח יום של שבת בלי תנאי מעיקרא. וגם לפי טעם הכלבו [סימן ל"א דף ל' ע"ג] שכתב, לפי שאין אותו שכר אלא שכר מעותיו, והוא כשכירות כלים שאין לנו שביתת כלים, על כרחך יוצא דכשהגוי נותן מעות לישראל דלא שייך לומר שנוטל שכר מעותיו, אסור. (שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"ב)

קעא) שם הגה ודוקא בכי האי גוונא שהגוי נותן ונושא לחד
וכו'. אע"ג דזה נלמד ממה שכתב הש"ע (סעיף א') או שהם שותפים בחנות בסחורה, שאני התם שהממון הוא של שניהם, אבל כאן אע"פ שהממון כולו של ישראל והוא קס"ד להתיר אף בששניהם עוסקין ביחד, קמ"ל דינים שוה. כתב הרב בשיירי כנסת הגדולה (בהגה"ט אות ב') *¹⁰⁷, דבתשובה חלק או"ח *¹⁰⁸ חקרתי דבפוסקים נתבאר כל הפרטים זולתי פרט אחד שלא נתבאר, והוא כשהעכו"ם נותן מעות לישראל ועוסק העכו"ם בשבת, אי שרי לישראל לקבולי שכר שבת או לאו, והיה נראה דדוקא כשישראל נותן מעות לעכו"ם להתעסק בהם הוא דמותר לחלוק עמו בשוה, כיון דאין המלאכה מוטלת על ישראל לעשותה, אבל בהיפך שהעכו"ם הוא הנותן והמתעסק הוא הישראל, דכיון דעליו המלאכה לגמור ועשאה העכו"ם, שליחותיה קעביד. אע"פ שאין המלאכה מוטלת עליו לעשותה יום השבת, אין הדבר תלוי בזה, אלא מי הוא המתעסק ועליה ידיה הדר לעסוק במלאכה, וכל שהמלאכה תלויה בישראל לעשותה באיזה יום שיהיה, אע"פ שלא יעשה ביום שבת, שייך לומר דעכו"ם שליחותיה קעביד, כפי טעם הרב המגיד [הלכות שבת פ"ו ה"ח] בנותן לישראל לעכו"ם. וגם לפי טעם הכלבו [סימן ל"א דף ל' ע"ג] דאתי עלה משום דהוי שכר מעותיו והוא ליה כשכירות כלים, יוצא ג"כ דכשהעכו"ם נותן מעות לישראל דלא שייך לומר שנוטל שכר מעותיו, אסור. עכ"ד. ורמזה לזו הרב מגן אברהם (סק"ד). יע"ש.

עוד כתב השיירי כנסת הגדולה (אות ג') *¹⁰⁹, בראובן שהיה מתעסק במעות של עכו"ם והיה יושב בחנות בסחורה, ואחר זמן חשב העכו"ם בעל הממון מחשבות שמא הפסידן ראובן, ולקח המפתחות של החנות וישב בה כל שמונת ימי הפסח ומכר

הערות וצייונים

אוצר ההלכה

רמ"ט. ועיין סימן ש"ז ס"ד מור"ם. (ברכות מ"א)

קעז) שם ובליבד שלא יאמר לו מכור בשבת. לבי מהסס היכא דיום שבת הוא ידוע דמוכרין וקונין הסוחרים גוים אותה סחורה, או שהוא יום יריד, ומידע ידיע דבעבור זאת הוא שנותן הסחורה לגוי למכור, וכל כהאי גוונא דהזמן מגלה דעת ישראל, יגורתי מלתת היתר הגם דלא יוציא בשפתיו הישראל שם שבת מכל וכל. וצריך להתיישב בדבר¹⁰⁹. ועיין להרב מג"א סוף סימן רמ"ז [סק"ח]. ועיין מה שכתב הרב יד אפרים (סימן רב"ן). ודוק במה שכתב הרב בית דוד (סימן צ"ט)¹¹⁰. ועיין תראינה להרב כרם שלמה ז"ל בסימן רמ"ג ורמ"ד ורמ"ה, דעשה שבעה פרקים בסעיפי דינים באמירה לגוי שבות ובמלאכות הנעשות ע"י הגוים. ע"ש. (רוח חיים – סק"א)

קעח) שם תנור שלקחו ישראל משכון וכו'. זה לשון הרא"ש סוף פרק קמא דעבודה זרה [סימן כ"ד]: (מיהו) תנור שלקחו ישראל במשכון, נראה שאין צריך להתנות כלום, כיון שהוא ברשות העכו"ם, ושכר התנור הוא רק לישראל ברבית שלו, ואין לישראל חלק בגוף התנור. ע"כ. והוא לשון התוספות [שם כב. ד"ה לא], וכן הוא לשון הטור. ומשמע דצריך שלשה דברים, אחד לאפוקי אם היה ברשות ישראל ונתעסק בו קצת ירחין, אע"פ שהחזירו לעכו"ם והעכו"ם הוא האופה והוא המסיק ונותן לישראל שכר תנור ברבית מעותיו, אסור דהוי כשל ישראל. ב', שיטול הישראל כל שכר התנור, לאפוקי אם היה חלק לעכו"ם באותו ריוח שליש או רביע, הוי כמו שותף. ג', שאין לישראל חלק בגוף התנור, לאפוקי אם היה לו בו חלק והעכו"ם השאר שלו, ונטל הישראל אותו השאר בחובו, והעכו"ם מתעסק בו בשבת, אסור משום שכר שבת של אותו החלק שהוא שלו.

וקשיא לי, דבשלמא שני החלקים ראשון ואחרון ניחא דהוי שכר שבת, אבל חלק האמצעי מה בכך אם יטול העכו"ם חלק באותו ריוח, ואדרבה כל דכן הוא דמותר טפי דטרח בדנפשיה, חד משום הנאה ידידה וחד בשביל לקיים תנאו שפוער הרבית שהוא חייב. ונראה דלכך נתחכם הש"ע והשמיט חלוקה האמצעית, ולא כתב בעיקר הטעם אלא השני דברים, לפי שהם מעכבין לענין הדין. ואע"פ שכתב בתחלה הדין וקבל עליו העכו"ם שמה שיעלה שכר התנור יתן לישראל ברבית מעותיו, דפירושו כל שכר התנור, היינו משום דהכי הוי מסתמא, כיון שלוקח כל התנור במשכון ולא חציו או שלישו והשאר יהיה של העכו"ם, שמע מינה דחוב הישראל היה גדול עד שלא יספיק לו כי אם שכר כל התנור. וגם השמיטנו רבנותא, דאפילו בכהאי גוונא שאין העכו"ם נהנה כלום מהריוח של התנור, דהוה קא סלקא דעתין דלא מיקרי בדנפשיה טרח, קמ"ל דגם לקיים תנאו חשיב בדנפשיה טרח. וכן נראה קצת מדברי הרב ב"ח [אות ג].

קעד) שם מותר לישראל ליתן סחורה לגוי למכור וכו' ובליבד שלא יאמר לו מכור בשבת. והנה בענין הטרעפיק שמוסר לו טיטין וקובע לו מלאכתו בשבת, ולא דמי למכס דלעיל [סימן רמ"ד ס"ו], דכאן הא מוסר לו הטיטין שלו. ועיין שערי תשובה [סק"ד] בשם הברכי יוסף [סימן רמ"ד סק"ה]¹⁰⁷, דאם השר כופהו למכור חומץ ומוסר לעכו"ם, צריך שיתן לו מקום שיוכל למכור ערב שבת וביום ראשון אם יותיר. וכן שם בהיתר של הנודע ביהודה [מהדורא תניינא אר"ח סימן כ"ט] שהביא השערי תשובה, הוא דוקא אם הוא בקבולת על כל השנה. ונראה דכאן צריך שיקנה לו הטיטין בקנין גמור, ויהיה לעכו"ם חלק בריוח, ואז מותר משום פסידא, כיון דיפסיד חירות מכירות הטיטין. וקיצרתי. (גנזי חיים – סק"ד)

קעה) שם אם קצץ וכו'. משמע דבלא קצץ אסור אפילו בנותן לו הסחורה מיום ראשון, והיינו משום דאזיל לטעמיה בדין שליחות האגרות דסימן רמ"ז (סעיף א'), וכן בסימן רנ"ב (סעיף ב') בנותן בגדים לכובס נכרי, דאם לא קצץ אסור אפילו ברביעי, ודלא כדעת מור"ם ז"ל דמיקל שם. ולדעתו היה אפשר לומר דהוא הדין נמי כאן אם יתן לו הסחורה ברביעי וחמישי מותר אפילו בלא קצץ, כיון דאפשר שהסחורה תמכר מקודם השבת. ומה שלא הגיה כאן, סמך על מה שהגיה בשתי המקומות הנזכרים, דאחי במכל שכן מדין בגדים לכובס, דהעכו"ם עושה מלאכה דאורייתא, כל שכן במכירת הסחורה דלית בה לישראל אלא איסורא דרבנן. מיהו יש לומר דלא התיר מור"ם ז"ל אלא שם, שיש לאותן המלאכות קצבה ודרכן ליעשות מיד כשיתחיל במלאכה, משא"כ בסחורה שדרכה לימכר על יד, אומדנא דמוכח שמוכר אפילו בשבת, דאין זה בגד מיוחד אלא סחורה שיש בה כמה דברים. ומיהו לא נפקא לן מינה מידי כיון דקי"ל כדעת הש"ע דלעולם אסור בלא קצץ.

והדבר פשוט דלכו"ע אם קצץ מותר אפילו בנותן לו הסחורה בערב שבת, דהא הסמ"ג¹⁰⁸ שהעתיק מרן, מדמי לה למשלח אגרות ביד עכו"ם, ובאגרות מבואר דמותר בקצץ אפילו בערב שבת עם חשיכה, וכן בנותן בגדיו לכובס בסימן רנ"ב, וכן מבואר בב"י סימן ש"ז [ס"ד]. ומה שהוצרך ההג"ה שם סעיף ד' לכפול דין זה, אפשר כדי ללמדינו דאפילו בערב שבת מותר, דהא קאי על דברי הש"ע דכתב שם, מותר לתת מערב שבת מעות לעכו"ם לקנות לו, וסיים על זה וכן מותר ליתן לו בגדים למכור, ור"ל מערב שבת, ומשום דסמך אמה שנתבאר כאן לא הוצרך לבאר דמיירי בקצץ. ודוק. ועיין בתשובה בית יאודה חלק א' (סימן מ"ד בחלק אר"ח).

קעז) שם ובליבד שלא יאמר לו מכור בשבת. אלא בסתמא מכור וקנה לכשתחפוץ. מרן בב"י בשם המרדכי [שבת סימן

הערות וצינונים

107. נדפס לעיל בסימן רמ"ד אות רס"ט. 108. נראה דצ"ל סמ"ק (סימן רפ"ב עמ' ש"ב), הובא בב"י כאן ובסימן ש"ז (ס"ד), וז"ל: אין משלחין אגרות וכו' ואם קצץ לו דמים מותר, וכן הדין בנותנים מלבושים לגוי למכור וכו'. 109. וראה למג"א (סימן ש"ז סק"ג) שכתב במפורש שאם יום השוק בשבת אסור. אולם מרן הגר"ע יוסף נר"ו בשו"ת יחו"ד ח"ג (סימן י"ז) מסיק שאף אם יום השוק בשבת מותר. 110. נדפס לקמן בסימן רמ"ז אות כ"ה.

ו' אם אפוא גוים בתנורו של ישראל בשבת על כרחו ונתנו לו פת בשכר התנור אסור ליהנות

ממנו :

באר הגולה
ט. מרדכי פרק קמא
דשבת [סימן רמ"ז]:

אוצר ההלכה

שהם דברים דחויים ונראה דמותר, וכמו שכתב מרן הב"י סימן ש"ו [ס"ד], ובהלכות שופר סימן תקפ"ה [ס"ה] מ"ש על דברי המרדכי [כתובות סימן קפ"ט] בנוטל שכר על התקיעות. יע"ש. עכ"ל. ור"י כיון דאין איסור זה אלא מדרבנן דמחזי כשכר שבת, לכך במקום מצוה, להתפלל ולתקוע לא גזרו, והכי נמי ברפואה דאיכא מצוה לא גזרו. אלא דאין היתר זה ברור, דהרי הטור (ס"ס תקפ"ה) אסר אפילו במקום מצוה, והש"ע (בסימן ש"ו ס"ה) הביא שתי סברות [וסתם] כדעת האוסרים, וגם בסימן תקפ"ה [ס"ה] כתב, הנוטל שכר לתקוע אינו רואה סימן ברכה. יע"ש. ולדבריו יש לומר גם ברופאים כן, דאין רואין מאותו שכר סימן ברכה. מיהו נלע"ד דבענין הרפואות מותר לכולי עלמא ואין בו אפילו סימן קללה, משום דאשכחן דלא התירו שבות אפילו במקום מצוה, והתירו אמירה לעכו"ם בחולה שאין בו סכנה, לכך ברופא ישראל שיבוא לבקר החולה ואינו עושה שום דבר כי אם למשש הדופק וגם לסדר לו סדר המאכל והמשתה וכיוצא, בכהאי גוונא לא אסרו שכר שבת, וכעין הא דאמרינן בעלמא במקום חולי או במקום צערא לא גזרו רבנן. ועוד, דבאופן שאמר הרב שלא יטול שכר שבת בפני עצמו אלא שיבליעו בנעימה בכלל יום ששי ויום ראשון, הוי שכר שבת בהבלעה, ומותר ואין בו פקפוק. ועיין בקונטרס קטן תשובות להרב החבי"ב ז"ל [נשות כנסת הגדולה סימן י"ו], שנטה להתיר השמש שמכריו יום השבת על הקרקעות. יע"ש"ב. (מטה יהודה – סק"ח)

קפא) שם לַיטוֹל שְׂכָר שַׁבָּת. עיין בני חיי¹¹⁴ [הגב"י סק"א] על שכר הרופאים. ועיין בסו"ס מאמר המלך [דף קכ"ט ע"א והלאה], ובתשובות מוה"ר דרך עץ החיים [סימן ב'], ובמה שכתב הגאון הרמ"ז בחקרי לב מהדורא בתרא [סימן ט.]. ועיין זכור ליצחק [סימן פ"ה [דף קכ"ה ע"ד]] לענין בהבלעה. ועיין בית המלך [חלק סוכת דוד] דף ה' [ע"ד] [שנסתפק האם מותר] לחכמי הישיבה ליטול פרס [על לימודם בשבת]. יע"ש. ועיין מור וקציעה [סימן ש"ו], ויד המלך [דף ק"ז ע"ד], ובתי כנסיות [סימן ש"ו, דף ע"ו ע"ג], ובספר יקהיל שלמה [סימן ש"ו דף ל"ח ע"ב], ועמודי חיים עמוד תורה [אות ל"ד].¹¹⁵ [ועיין ביו"ד סימן של"ו [סק"ב] מה שרשמתי שם בס"ד]. (רוח חיים – סק"ב)

קפב) שם בנפשיה טרח. כי טרח לנפשיה טרח לקיים תנאו. כצ"ל. הגה כתיבת יד. (נוכח השלחן)

פנייה ו'

קפג) פנייה ו' אם אפוא גוים וכו' בשבת על כרחו ונתנו לו פת בשכר התנור אסור ליהנות ממנו. שכל שכר שבת

יע"ש. ומה שהוסיף מרן מדיליה וכתב, וגם אין הישראל אומר לו לעסוק בשבת, ולא נזכר זה בדברי התוספות והרא"ש ז"ל, הוא מילתא דמסתברא, דאם מתנה עליו שיעסוק גם בשבת, לא חשיב כאומר לו עסוק במלאכתך בשבת כדי שתגבה [לו] [לך] חובי דמותר, דשאני הכא דכיון שהתנור הוא ממושכן בידו ואין העכו"ם יכול ליטול ממנו לעצמו, חשיב כשלו לענין זה כשיצוהו לעסוק בשבת. ודוק.

קעט) שם לַיטוֹל שְׂכָר שַׁבָּת. כתב ב"י, אסור ליקח שכר שבת ויו"ט וכו'. נ"ב: כתב הרב מר זקני ז"ל, על מה שנהגו הרופאים ליטול שכרן דבר יום ביומו, וביום הששי וביום הראשון מוסיפין על שכרן בעד יום השבת, ונמצא נוטלין שכר שבת, היה נראה לומר דשאני דבר שהוא מלאכה, שאע"פ שאותה מלאכה נעשית ע"י גוי, כיון שהשכר שנוטל הוא בעבור המלאכה, נוטל שכר שבת מיקרי, כגון תנור שדה וריחיים דלמלאכה עבידי ואסור. אבל דבר שהוא עצמו אינו מלאכה האסורה לעשותה בשבת ע"י עצמו, אע"פ שנותנין שכר עליה לא מיקרי שכר שבת, אלא מתנה בעלמא ומותר. אלא שאמרו בפרק הזהב [בבא מציעא נח.], השוכר את הפועל לשמור הפרה והתינוק וזרעים דאין נוטל שכר שבת, והא התם דלאו מלאכה קעביד אלא שמירה בעלמא ומיחזי שכר שבת ואסור. כל זה אמרתי פה אל פה כשהיינו הולכים הלוך ודבר עם מוהר"ר רפאל איספיריאל נר"ו. אח"כ ראיתי שהם דברים דחויים, ונראה דמותר, וכמו שכתב מרן הב"י ז"ל סימן ש"ו [ס"ד], ובהלכות שופר [סימן תקפ"ה [ס"ה]] מ"ש על דברי המרדכי [כתובות סימן קפ"ט] בנוטל שכר על התקיעות. יע"ש. עכ"ל¹¹¹.

(בני חיי – מגיה – הגב"י סק"א)

קפ) שם לַיטוֹל שְׂכָר שַׁבָּת.¹¹² כתב הרב בעל ספר בני חיי [המגיה הגב"י סק"א]¹¹³ וז"ל: כתב הרב מר זקני ז"ל, על מה שנהגו הרופאים ליטול שכרן דבר יום ביומו, וביום הששי וביום הראשון מוסיפין על שכרן בעד יום השבת ונמצא נוטלין שכר השבת, נראה לומר דשאני דבר שהוא מלאכה, שאע"פ שאותה מלאכה נעשית ע"י עכו"ם, כיון שהשכר שנוטל הוא בעבור המלאכה נוטל שכר שבת מיקרי, כגון תנור שדה וריחיים דלמלאכה עבידי ואסור, אבל דבר שהוא עצמו אינו מלאכה האסורה לעשות בשבת ע"י עצמו, אע"פ שנותנין שכר עליה לא מיקרי שכר שבת אלא מתנה בעלמא, ומותר. אלא שאמרו בפרק הזהב [בבא מציעא נח.], השוכר את הפועל לשמור הפרה והתינוק והזרעים, דאין נוטל שכר שבת, והא התם דלאו מלאכה קעביד אלא שמירה בעלמא, ומחזי שכר שבת ואסור. אחר כך ראיתי

הערות וצינונים

111. וכן פסק בספר חזון עובדיה שבת ח"ג (עמ' ר"ג) שמותר לרופא לקבל אחר השבת שכר עבור טיפולו בשבת. ע"ש. 112. תחלת הדבור נדפס לעיל אות קל"ח. 113. נדפס באות הקודמת. 114. נדפס לעיל אות קע"ט. 115. תוספת זו מההשמטות לספר רוח חיים.

אוצר ההלכה

ועיין מה שכתבתי בס"ד לעיל סוף סימן רמ"ג [סק"ח]¹¹⁶ על דברי ההג"ה שהזכיר מחלוקת בזה, וכבר כתבתי דאין לנו לזוז מפסק הש"ע. יע"ש"ב. (מטה יהודה – סקי"ד)

קפ"ט) שם אסור ליהנות ממנו. כתב ב"י (דף ק"ס ע"א שיטה מ"ו), ואע"פ שאין כן דעת רב נטרונאי ז"ל [תורתן של ראשונים (הורוויץ) ח"ב עמוד 58] וכו'. נ"ב: ואיני יודע מה יענה רב נטרונאי לראיית המרדכי [שבת סימן רמ"ו] מהא דאם באו לחשבון, דמשמע דהוי בדיעבד ואפילו הכי אסור ליטול שכר שבת. ואפשר דשאני התם בנדון רב נטרונאי, דכיון דמדינא מותר להשכיר תנור, אלא דהאסור הוא משום מראית העין, והא ראייה דבמקום שרגילין להשכיר התנור או המרחץ מותר ליטול שכר שבת ובלבד בהבלעה, משום הכי כתב רב נטרונאי דאם בדיעבד השכירו ששכרו מותר, דלא מחמירין כולי האי כל היכא דהאסור הוא משום מראית העין. אבל הכא שהאסור הוא מדינא, משום דהגוי הוי שלוחו של ישראל ונוטל שכר שבת, התם אפילו בדיעבד יהיה אסור ליקח שכר שבת. וא"כ נראה לע"ד דרב נטרונאי לא פליג אהרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"י], (דאפי"י) [דאפשר] בענין זה יודה רב נטרונאי דאסור ליטול שכר שבת אף שיהיה בדיעבד. (יד אהרן – הגב"י)

קצ"ז) שם אסור ליהנות ממנו. כתב ב"י, ואע"פ שאין כן דעת רב נטרונאי גאון [תורתן של ראשונים (הורוויץ) ח"ב עמוד 58] וכו'. יש להקשות, דמה ענין דברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"י] לרב נטרונאי, הרי רב נטרונאי מיירי בשכירות מרחץ, דמן הדין מותר ואינו אסור אלא משום מראית העין ומשום הכי בדיעבד מותר, אבל הרמב"ם מיירי כשהגוי שלוחו של ישראל, וגם רב נטרונאי מודה דאסור ליקח שכר שבת. (ידיו של משה)

קצ"א) שם אסור ליהנות ממנו. כתב ב"י, ואע"פ שאין כן דעת רב נטרונאי וכו'. עיין מה שכתב הרב ידיו של משה¹¹⁷. ועיין מה שכתב הרב מטה יהודה בסימן רמ"ג [סק"א]¹¹⁸. (דברי מנחם – הגב"י סק"ה)

קצ"ב) שם אסור ליהנות ממנו. ועיין מה שכתבתי לקמן בסימן שכ"ה ס"ד [סק"א], ובמה שרמזתי שם בס"ד. ויעויין שם להרב נזירות שמשון [דף י"ג ע"א] מה שהקשה ממה שאיתא לקמן בסימן תקי"ז (ס"א). יע"ש. (יפה ללב ח"ב – סק"א)

קצ"ג) שם אסור ליהנות ממנו. עיין תשובות עמק הלכה (חאו"ה סימן פ"ב) מה שהאריך לתמוה על זה. ועיין בתשובות עמודי אש (סימן ה' אות א' בד"ה והנה), מה שכתב להצדיק דברי הש"ע. (מגיני חיים)

וחלופי שבת אסור אפילו בדיעבד, כדמוכח בש"ס [עבודה זרה כב.], שאמרו ואם באו לחשבון אסור. מרדכי [שבת סימן רמ"ו] והובא בב"י. ואף לפי מה שכתב רמ"א לעיל סימן רמ"ד (ס"ג) דכל שהתנה אין לחוש, הכא אסור אפילו שהיה בעל כורחו, דשאני שכירות שכל שכירות זה באיסור בא לידו, משא"כ מלאכה דבית או כלים דלאו כולהו באיסור. ודוק. (ברכות מים)

קפ"ד) שם אם אפו גוים וכו' בשבת על כרחו ונתנו לו פת בשכר התנור אסור ליהנות ממנו. נ"ב: עיין סימן רמ"ד ס"ג בהגהה. (חדושי מוהרמ"ז)

קפה) שם ונתנו לו פת וכו'. והלכוש [סעיף ג'] מסיים בטעמו, דהא הפת קנוי לו משעת אפייה, ונאפה בשבילו בשבת, ואסור בהנאה מדרבנן. משמע דוקא כשנותנים פת, אבל כשנותנים לו מעות בשכרו מותר. והקשה עליו האליה רבה [סק"ז], (הוא) [דהב"י] העתיק המרדכי [שבת סימן רמ"ו] בקצרה, אבל בהמרדכי גופיה מוכח להדיא דגם כשנותנים מעות אסור, אלא דהמעשה כך היה בפת. ע"ש. (בגדי ישע)

קפו) שם ונתנו לו פת וכו'. כתב באליה רבה [סק"ז], הוא הדין אם נתנו לו מעות אסור, ועובדא היה בפת. ע"כ. ולפענ"ד דדיוק קמ"ל, דאם לא אפו רק בשבת ואפילו רק בעל כרחו, הוא דלא יקבל שכר, אבל אם אפו בו אף בשאר ימים, שכתב הב"ח [סימן רמ"ג אות ג' ד"ה כתב] כיון שהוא בהבלעה מותר לקבל שכר שבת. ע"ש. וקאמר בכהאי גוונא לא רק מעות, אלא אפילו אותו הפת שאפו בו בשבת נמי מותר לקבל, כיון שהיה בעל כרחו ובהבלעה. (שלחן אש)

קפז) שם ונתנו לו פת וכו'. עיין לבוש [ס"ג] שכתב וז"ל: דהא הפת קנוי לו משעת אפייה, ונאפה בשבילו בשבת, ואסור בהנאה מדרבנן. עכ"ל. והנה מטעם זה משום שעשה מלאכה בעד הישראל, וכי גרע זה ממבשל בשבת בשוגג המבואר בסימן שי"ח [ס"א], וממה שכתוב בסימן ש"ז סעיף כ' (עיין שם במשנ"ב סקע"ב ובמה שכתב שם לעיין בסימן שכ"ה ס"ד). אמנם עיין אליה רבה [סק"ז] שכתב שגם מעות אסור לקבל מהם, והטעם דמשום שכר שבת נגעו בה. ועיין ש"ע הרב (סימן ט') [סעיף י"ט]. ועיין בכף החיים (אות ל"ב). (זרע יעקב – ולזניק)

קפח) שם אסור ליהנות ממנו. רבותא אשמועינן, אפילו שהיה בעל כרחו השכר אסור בדיעבד, וכל שכן אם היה ברצונו, מהטעם שכתב המרדכי [שבת סימן רמ"ו], שכל שכר שבת וחילופי שבת אסור אפילו בדיעבד, ולאפוקי מדעת רב נטרונאי ז"ל [תורתן של ראשונים (הורוויץ) ח"ב עמ' 58] שמתיר בדיעבד בכל ענין, דאיסורא דעבד עבד, כמו שכתב מרן ב"י [סימן רמ"ג ס"ב].

הערות וצייונים

116. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות קפ"א. 117. נדפס באות הקודמת. 118. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות ז'.

א. רמב"ם פרק ו'
מהלכות שבת
[הלכה ט"ז]
[הרא"ש שבת פ"א
סימן ל"ו ור"ן שם
דף ז' ע"א ד"ה
גרסינן, בדעת]
הרי"ף [שם]:
ב. הרא"ש [שם]

אויצער העלפֿה

כב"ש, עדיין יכולים אנו לומר דגם כב"ה היא, והיינו או משום שכר שבת או משום שהוא שלוחו. וא"כ אי איתא דב"ש היא היה לו לומר הא מני כו'. וקדוק זה (קס) [קשה] להרי"ף אם לא דקי"ל שאין דרך הש"ס לפרש כולי האי כו'. (ברכות מ"ט)

(א) סעיף א' מותר וכו'. נ"ב: זהו דעת הרי"ף והרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הט"ז], שלא פסקו כברייאתא דתניא בפרק קמא דשבת (דף י"ט ע"א), ת"ר לא ישכור אדם כליו לגוי בערב שבת, וברביעי ובחמישי מותר, כיוצא בו אין משלחין איגרות ביד גוי מערב שבת וברביעי ובחמישי מותר, אמרו עליו על רבי יוסי כו'. והרי"ף השמיטה. וכתבו הרא"ש [שם פ"א סימן ל"ו] והר"ן [שם ז. ד"ה גרסינן], דטעמיה משום דמפרש לה משום שביתת כלים וכבית שמאי כו'. יע"ש. ותמהו הרא"ש והר"ן ז"ל, דא"כ ברביעי ובחמישי אמאי מותר כו'. יע"ש. וראיתי להר"ב ב"ח [אות א'] שביקש לתרץ, דמיירי בקצץ דמדינא שרי כו' דגוי אדעתיה דנפשיה עביד כו'. יע"ש. ולפק"ד הדבר תמוה, דהא אם אמרינן דברייאתא ב"ש תני לה ומשום שביתת כלים, פשיטא דקצץ לא מהני כלל, שהרי גבי בהמה דמצווה על שביתתה לא מצינו היתר כי אם לדעת ספר המצוות [סמ"ק סימן רפ"ב עמ' ש"א] בהבלעה והפקר, ואיך אפשר דיתירו בכלים בקצץ לחוד כיון דהוא מצווה על שביתתם. ומיהו לעיקר קושיית הרא"ש והר"ן דא"כ אמאי ברביעי ובחמישי מותר, לע"ד כבר תירץ לזה הרמב"ן במסכת עבודה זרה [במלחמות ד:], והביא דבריו (רבנו בחיי) [הרב ב"ח] בסוף סימן זה, שכתב, ההיא ברייתא דפרק קמא דשבת אי ב"ש תני לה, דילמא סבירא להו שאלה ושכירות קנו משום הכי שרו ברביעי או בחמישי, ואנן לא סבירא לן הכי כו'. יע"ש. וא"כ גם הרי"ף והרמב"ם אפשר דמוקי לה כב"ש ומפרשי לה הכי. וק"ל.

עוֹד דייק הרא"ש, דאי ב"ש היא הוה ליה לומר הא מני ב"ש היא כו'. וכתב הב"ח [אות א'], דאין צריך לפרש כאן, כיון דבאותה סוגיא מפורש דב"ה לית להו שביתת כלים, אם כן ממילא ידעינן דהך ברייתא ב"ש היא. ואחר המחילה אין בדבריו ממש, שהרי מאחר דיכולים אנו לפרש הברייתא ככולי עלמא וכמו שפירשו לה הרא"ש והר"ן כו', א"כ מה יושענו מה שמוזכר שם דב"ה לית להו שביתת כלים לומר דהך ברייתא היא

הערות וציורים

אוצר ההלכה

על שביתת כליו, אבל אנן קי"ל כב"ה. ע"ש. ואע"ג דלרבי אושעיא [שם] ס"ל לב"ש דאפילו כלי דלא עבד מעשה מצווה על שביתתו, פסק כרבה דלא אסרו ב"ש אלא כלי דעביד מעשה, משום דסתם הש"ס הכי סבירא ליה. ע"ש בתוספות [ד"ה ולימא מר] והרא"ש [פ"א סימן ל"ג]. אבל שלטי הגבורים סביב הגהות מרדכי [סימן תנ"ב אות ג'] כתב בשם ה"ר יוסף ששמע מפי רבו רבנו שמואל, דב"ה אית להו שביתת כלים בכלי דעבד מעשה. ע"ש. וכן כתבו הגהות מרדכי בפרק קמא דעירובין [סימן תקכ"ח], גבי ספינה המושכרת לישראל, דשרי ליכנס בה אע"ג דשכירות קניא ומצווה על שביתת כליו, משום דמינח נייחא ומיא ממטו לה. ע"ש. משמע דכלי דעביד מעשה מצווה על שביתתו. וכן פירש הב"ח [אות ב'] דברי הרוקח והאריך בטעמו, וכתב שכן ראוי להחמיר, ולא זכר דרבי יוסף ורבנו שמואל והגהות מרדכי סבירא להו כן.

ומה שכתב הב"ח דקשה לרוקח על תירוץ התוספות, הא אשכחן לעיל דפריך אביי לרב יוסף, דילמא מאי אפר עפר דבר גיבול הוא, אלמא דחיק לאוקמי מתניתין אליבא דכולי עלמא אע"ג דאין הלכה כרבי יוסי, דקי"ל [הלכה] כרבי מחברו [עירובין מו:]. ע"ש. תמהני דהא בסימן שכ"א [סי"ד] ושכ"ד [ס"ג] לא קיי"ל כרבי אלא כרבי יוסי ברבי יהודה, משום דסתם מתניתין דפרק מי שהחשיך [שבת קנה:] כוונתה, וכן כתב הרוקח עצמו [סימן ס"ה]. ע"ש. ומהאי טעמא דחיק אביי לאוקמי סתם מתניתין דפרק קמא כוונתה דלא קשיא סתמא אסתמא. עיין מה שכתבתי סימן שכ"ד [ערך השלחן – סק"א].

ז) שם מותר להשאיל וכו'. בש"ס דמסכת שבת (דף י"ט ע"א) מבואר דאסור להשכיר כלים לנכרים בערב שבת, אלא שרי"ף ורמב"ם השמיטו, דסברי דהך ברייתא ב"ש היא [שם יח:], ואנן קי"ל דלא חיישינן לשביתת כלים. ואמנם הרוקח [סימן מ"א] פסק דאסור להשכיר כלים שעושין בהן מלאכה, דחיישינן לשביתת כלים בכלים שנעשה בעצמם המלאכה כגון ריחיים וכדומה, דרוקא כשאין הכלי עצמו עושה מלאכה אלא שנעשה בה מלאכה. וכתבו האחרונים, דלדידיה אסור להשכיר כל ימות השבוע, וכמו שכתבו התוספות שם [יט. ד"ה לא], דאיך אפשר לומר משום שביתת כלי א"כ אף ברביעי וחמישי יאסור. ובתשובה כתבתי בדקדוק כתבו התוספות רביעי וחמישי, ולא כתבו סתמא מאי איריא בערב שבת אף קודם לכן יאסור, וכמ"ש גבי הך דאין מפליגין בספינה דאף קודם לכן יאסור אם הטעם משום איסור תחומין, עיין לקמן סימן רמ"ח [סק"א]³. ואמנם ביאור הדבר בפשיטות, דבאמת בש"ס שם [יח:] הקשה לב"ש דסבירא להו שביתת כלים, מגיגית נר וקדרה, וקאמר דאפקורי מפקר להו. והנה לקמן גבי שביתת בהמתו, מבואר בש"ע דיכול להפקירה כדי להפקיע איסור שבת ומ"מ אין אדם יכול לזכות בה, ויבואר לקמן. וא"כ למה נאסור להשכיר כלים או בהמתו לנכרי, הרי בידו להפקירה כדי להפקיע איסור שבת⁴, ומכל מקום

ליה דמשיכה אינה קונה בנכרי. ובחדושי לחו"מ [אבני החושן] סימן ר"ד [סק"א] הארכתי דמשמע מדברי הרמב"ם [הלכות בכורות פ"ד ה"ה] דכסף קונה בנכרי, והוא סותר למה שכתב בהלכות זכיה [פ"א הי"ד]. ואך בדברי הרי"ף יש לומר דסבירא ליה גם כן כרש"י דמשיכה אינה קונה, וסתם שכירות אין נותנין כסף, דשכירות אינה משתלמת אלא בסוף. ועיין קידושין (דף מ"ז ע"ב) משמע דאף אי משיכה אינה קונה, מ"מ אם עשה בה אח"כ מלאכה קנאה, עיין שם גבי השואל קרדום מחבירו. וא"כ לפי זה אם ישכיר לעכו"ם ומשיכה אינה קונה, א"כ לא יקנה העכו"ם עד שיעשה בו מלאכה, ולפי זה שפיר קאמר דאסור להשכיר ערב שבת, דאם לא יתן כסף ומשיכה אינה קונה, וא"כ יהיה הקנין בשבת, ואסור להשכיר בשבת. ואף דודאי ישראל לא ירצה להקנות בשבת, א"כ עושה מלאכה בכלי של ישראל ומצווה על שביתתה לב"ש. אבל ברביעי וחמישי מותר, כיון דמסתמא יעשה בה מלאכתו קודם שבת ושכירות קניא, וא"כ אין ישראל מצווה על שביתתה. כן נראה ליישב דברי הרמב"ן על דרך הפלפול. (גנוזי חיים – סק"א)

ד) שם מותר להשאיל וכו'. כתב ב"י (שיטה נ"ב), ומעתה אל תטעה כו'. נ"ב: הב"ח [אות ב'] האריך לישב דברי הרוקח [סימן מ"א] אפילו כבית הלל, ולבסוף כתב: ולענין הלכה, אע"ג דמשמע מדעת רוב הפוסקים דשביתת כלים שרי אפילו בכלים דקא עביד מעשה, היינו שלא להורות לאחרים כנגד רוב הפוסקים, אבל כל ירא שמים יחמיר כמו שכתב הרוקח דפשטא דסוגיא משמע כדבריו. ע"כ. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ב)

ה) שם מותר להשאיל וכו'. נ"ב: מרן הב"י כתב בשם הרוקח [סימן מ"א] שהביא [הגהות] המרדכי [שבת פ"א סימן תנ"ב], שפסק אפילו השאילו באמצע השבוע צריך ליקחנו בערב שבת. ע"כ. וכתב מרן דההוא פסקא אתיא כב"ש [שבת יח:] דסבירא להו אדם מצווה על שביתת כליו, אבל אנן קי"ל כב"ה כו'. ועיין בב"ח [אות ב'] שהאריך וכתב דתימה הוא דהרוקח פסק כב"ש. ולכן נראה דהרוקח סבירא ליה (כסוגיא) [בסוגיא] דלב"ה אית להו שביתת כלים דאורייתא כו'.

ו) לפקיד הגם כי הכי צריך לומר בעד הרוקח, ועוד דכן מוכח בדבריו, שכתב בסימן מ"א דין ערב שבת כו' ב"ה מתירין כו', אבל כלים שעושין בהם מלאכה כגון מרה ומחרישה וכלי נגר וקורדום, אדם מוזהר על שביתתן אפילו השאילן באמצע השבת כו'. יע"ש. משמע דלב"ה הורה כל דין זה. יע"ש. אמנם כוונת מרן מבוררת דלכל הפוסקים קמאי ובתראי דין זה הוא לב"ש ואין לפסוק הלכה כוונתה. ודוק. (ברכות מים)

ז) שם מותר להשאיל וכו'. אבל הרוקח [סימן מ"א] פסק, דכלי מעשה אפילו השאילה באמצע השבוע צריך ליקח בערב שבת. וכתב הב"י דסבירא ליה כב"ש [שבת יח:] דאמר דאדם מצווה

הערות וצייונים

3. נדפס לקמן בסימן רמ"ח אות ע"ה. 4. עיין להרא"ש (פ"א סימן ל"ג) שכתב, דאין לסמוך ע"ז להשכיר סוס לגוי ולהפקירו, דהכא (בכלים) שאני דאי אפשר בענין אחר וכו' והביאו הב"י כאן סעיף ג'.

אוצר ההלכה

(א) שם מותר להשאיל ולהשכיר. כתב ב"י, ודוקא להשכיר, אבל להשאיל כתב סמ"ג [לארין ס"ה דף י"ט ע"ב] כו', והוא מדברי התוספות בפרק קמא דשבת (דף י"ט ע"א ד"ה לא ישכור) כו'. ע"ש בסוף דבריו. ואם לחשך אדם לומר היכי נוכל להתברר משאלה לשכירות, דגם בשאלה אפשר לומר דיאמרו דהשכיר, דע דמין בש"ע (ס"א) פסק להשאיל מותר אפילו בערב שבת. וכתב מור"ם ז"ל, ומותר להשאיל בערב שבת כו', דלא אמרינן דהוי כשכירות, וע"ש בהרב מג"א (בסק"ד). והרי הוא כמבואר בדברי רבנו על דברי ההגהות [מיימוניות הלכות שבת פ"ו אות ק'] דמותר להשאיל אע"ג שנראה כשכר שבת, דע"י שמשאל לגוי כליו משאל לו הגוי כליו בחול, כיון דלא הוי בדרך שכירות מותר. ע"ש. ועיין מה שכתב הט"ו (בסק"ב), מטה יהודה (סק"ד)⁶. (דברי מנחם – הגב"י סק"ו)

(ב) שם מותר להשאיל ולהשכיר וכו'. סברא ראשונה היא סברת רי"ף והרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו הט"ז] שדחו הך ברייתא דדף י"ט ע"א, דקתני לא ישכיר אדם כליו בערב שבת וברביעי ובחמישי מותר. ע"כ. משום דסבירא להו דאתיא כבית שמאי, ואנן קי"ל כב"ה דלית להו שביתת כלים, ולכך סיים הרמב"ם ז"ל ובטעמו שהוא לשון הש"ע, מפני שאין אנו מצווין על שביתת כלים. ולשיטתם אפילו בערב שבת מותר דהא סתמא קאמרי, ועוד דומיא דשאלה דלכולי עלמא מותר גם לסברא שנית. ומשמע דגם שלא בהבלעה (אסור) [מותר], דהא לא הוזכר חיוב בהבלעה אלא בסברא שנית. דאע"ג דהתוספות [שם ד"ה לא] ודעמייהו מייטו ראייה מהך דהשוכר הפועל לשמור פרה וזרעים דלקמן (סימן ש"ו ס"ד) דאם היה שכיר יום אסור, והתם הרי פסקה הרמב"ם ז"ל סוף פ"ו מהלכות שבת, מ"מ מסתמיות דבריו כאן מוכח דאפילו שלא בהבלעה מותר. ועוד מדעריב ליה לשכירות בהדי שאלה ובשאלה מותר בכל ענין, שמע מינה דגם שכירות מותר בכל ענין. וסבירא ליה דבכהאי גוונא ליכא משום שכר שבת, כיון דשכירות ליומיה ממכר הוי הכלי כמו של עכו"ם. מה שאין כן התם גבי פרה וזרעים, דאינן של השומר אלא של הבעלים והוא עומד עליהם לשומרם, הרי הוא נוטל שכר שבת, ולא הוזכר ענין ההבלעה אלא לטעם התוספות ודעמייהו דסבירא להו דהך ברייתא אתיא אפילו לבית הלל, והטעם שאסור בערב שבת הוא משום מראית העין, שכיון שהוא סמוך לשבת נראה כנוטל שכר שבת, ולכך כיון דבענין זה יש איסור משום שכר שבת, א"כ הוי שפיר לדמותו לדין שומר להצריך הבלעה. וכן לדעת רבנו יונה ז"ל [הו"ד ברא"ש שבת פ"א סימן ל"ג] שהוא סברת יש אומרים דבסמוך, דאתי עלה מטעם דהוי כשלוחו ויש בו משום שכר שבת, צריך לומר דין הבלעה, אבל לדעת הרמב"ם ז"ל אפילו בלא הבלעה. ומה שכתב מרן ב"י ליישב דקדוק הגאון מהר"י אבוהב ז"ל על לשון הטור, וכתב עליו דלדברי הכל בעינן

אין שום אדם יכול לזכות בה. ואמנם ההפך צריך להיות בעת השכירות, דאם בעת השכירות אינו מפקיר, יש חשש איסור דשמא לא יפקיר אח"כ. והנה אנן קי"ל בחו"מ (סימן ק"ע) [רע"ג ס"ט], דתוך שלשה ימים יכול לחזור מן ההפקר כל זמן שלא זכה בו אדם. ועיין בסמ"ע שם [סקי"ג], דמשום שדה שהוצרכו חז"ל לתקן משום מעשרות, הפקיעו חז"ל ההפקר אף במטלטלים, וכיון דיש בידו לחזור ולא בעינן שיזכה מן ההפקר, א"כ כל שלשה ימים עובר משום שביתת כלים, דאף דאינו חוזר כיון דיש בידו זכות דאף בלי שום מעשה או זכיה יהיה הדבר שלו, שייך בזה הואיל ויש לו זכות מה שאינו זכות לאחרים חשוב כשלו, ועיין לקמן הלכות פסח, לכך אסור להשכיר. והיינו דדקדקו התוספות רביעי וחמישי שהם שלשה ימים קודם התחלת יום השבת, אבל קודם רביעי יוכל להשכיר כנ"ל. ובגיגית נר וקדרה כתב הרשב"א [שבת יח: ד"ה גיגית], דהא דקאמר אפקורי מפקר היינו מתורת הפקר בית דין, ובזה מיישב הרשב"א דלא תקשי דהפקר בעינן [בפנין] שלשה. ע"ש. דהכא משום הפקר בית דין קאתינן עלה. אבל מה שהאדם מפקיר בעצמו פשיטא דכיון דאין אחר יכול לזכות בו וגם הוא בעצמו יכול לחזור בו תוך שלשה לא חשוב הפקר, כנ"ל בזה. ובחדושי הארנ"ט בזה, ואין כאן מקום להאריך.

(ח) שם מותר להשאיל וכו'. כתב ב"י, והרוקח [סימן מ"א] פסק אפילו השאילו כו'. עיין מה שכתב הרב ברכות מים ז"ל (דף ח"י ע"ג)⁵. (דברי מנחם – הגב"י סק"ג)

(ט) שם מותר להשאיל וכו'. כתב ב"י, ואם יעשה כן מחלל שבת ויו"ט הוא. כצ"ל. וכן הוא ברוקח סימן [נד"ש] הנזכר. עיין מאמר מרדכי (בסק"א). (דברי מנחם – הגב"י סק"ד)

(י) שם מותר להשאיל וכו'. [הערת מהרש"ם: בב"י הביא בשם רוקח [סימן מ"א וסימן ד"ש] דאדם מצווה על שביתת כליו ותמה עליו. ועיין חדושי חתם סופר לשבת (דף י"ח ע"א ד"ה ואיתא)] שקיים דברי רוקח, דבעושה העכו"ם מלאכה בידים גם ב"ה מודים, והעמים דין זה בדעת הירושלמי [שבת פ"א ה"ה]. ע"ש. ובמה שכתב בש"ע לשיטת היש אומרים דביום חמישי מותר להשכיר, עיין בר"ן פרק קמא דעבודה זרה [ו: ד"ה ומהא] דאם מפרש לעשות מלאכה בשבת אסור. ואולי רק אליבא דב"ש ולא לדידן. ע"ש ותבין. ועיין בטור (יו"ד סימן ש"פ) ובב"י בשם תורת האדם [ענין האבלות עמ' קס"ח], דמבואר דלשיטת האוסרים לא התירו אריסות אלא בקרקע, ולא בכלים ובהמה שנקראים על שם הישראל. ועיין שם בש"ע (סט"ו) וש"ך שם [סקט"ז]. א"כ מהראוי לאסור (מ)להשכיר כלים שעושים בהן מלאכה בשבת. וצ"ע. ועיין במנחת כהן (משמרת השבת פ"י) בכל דינים אלו. (וע"ש שהכריע דהעיקר כדענה ראשונה להתיר גם בערב שבת, וחולק על הרמ"א שהכריע כדענה שניה). [ארחות חיים – ספינקא – סק"ב]

אוצר ההלכה

טו) שם מותר להשאיל ולהשכיר וכו'. אל מעלת ותהלת הרב המובהק החה"ש [החכם השלם] הדה"מ [הדיין המצויין] באי ג'רבה יע"א כמוהר"ר ר' כלפון משה הכהן יחשל"א [יחי שמו לעד אמן].

ואחדשו"ט כדחזי אל מעכ"ת. מכתבך היקר"י הגיע לנכון, ובו ארי נעשה שואל, אם מותר להשכיר בערב שבת מרכבת האופנים הנקראת ביסכלית לגוי שישתמש בה בשבת בלתי הבלעה. ובתשובה עלה כי לדעת מרן (סימן רמ"ו ס"א) נראה דמותר וגו', ומבקש מעכ"ת הסכמה על זה. עכ"ל.

הנני להשיב, אע"פ דמעכ"ת אינו צריך הסכמה על זה דמה ידעתי ולא ידע, מ"מ רצון צדיק אעשה והגם דהוי כיהודה ועוד לקרא, והוא דמה שכתב משם הרב מטה יהודה בדעת מרן, ואע"פ דהברכ"י וכו', נלע"ד בזה לומר בנדון זה של הביסכלית יש להקל גם להאוסרים, והוא דהרב אליה רבה [סק"א] פסק כמו שכתב הב"ח [אות ב'] בשם הרוקח [סימן מ"א], דכל ירא שמים יחמיר על עצמו, וסיים דוקא בכלים דקא עביד בהו מעשה כמו ריחים או מצודה דהפח נקשר ותופס העוף וכיוצא בזה. עכ"ל. והביא דבריו הרב אשל אברהם בסימן הנ"ל [סק"ז]. וא"כ בנדון דידן דאין מלאכתו לאסור אלא לרכוב עליה, ודאי לא גרע מבהמה של ישראל דאין אסור להשכירה לעכו"ם רק לעשות בה מלאכה. ועיין ש"ע סימן הנ"ל (ס"ג) ובהרב באר היטב [סק"ג], דלשכור לגוי כדי לרכוב עליה שרי. ומה שכתב הרב מטה יהודה (בסק"ג)¹² דמבואר בדבריו דגם בחלוק דמותר לדעת היש אומרים היינו דוקא בהבלעה, וע"י הבלעה שרי אפילו בערב שבת, אבל שלא בהבלעה הוה ליה כשכיר יום זולתי לדעת הרמב"ם. ולפי דבריו אין להתיר רק לדעת מרן. ובאמת שמדברי הרב אשל אברהם והרב אליה רבה [סק"ב] אין נראה כן. ומ"מ איך שיהיה לדעת מרן מותר, ובודאי דהכי נקיטינן וכמו שכתב מעכ"ת. ואין להאריך עוד כי אם בשים שלום טובה וברכה מאת הועד. ע"ה **דוד כמורזא** ס"ט. (שו"ת שואל ונשאל ח"א – סימן מ"ה)

טז) שם מותר להשאיל ולהשכיר וכו'. אם מותר להשכיר לגוי מכונת תפירה בערב שבת לעבוד בה בשבת. הנה לדעת הסתם שהביא מרן ריש סימן רמ"ו יש להתיר, ואע"ג דלהיש אומרים שהביא מרן ז"ל לא התיר רק ביום חמישי, קי"ל כסתם מרן. ולענין אם צריך הבלעה, הנה מרן שם לא שרי רק בהבלעה כגון שישכיר לו לחודש וכו', אמנם הרב מטה יהודה שם (סק"א)¹³ כתב, דדברי מרן הנזכרים אינם אלא לסברת היש אומרים, אבל לדעת הסתם שרי אפילו בלא הבלעה, מדלא הזכיר מרן הבלעה אלא בסברא שנית. ועוד מדעירב ליה לשכירות בהדי שאלה ובשאלה שרי בכל ענין, שמע מינה דגם השכירות מותר בכל ענין, ושלא כדעת הט"ז [סק"א] והעולת שבת [סק"א] דלכולי עלמא בעי הבלעה. ע"ש. ואין זה מוכרח, דמאי דנקיט מרן

הבלעה. יע"ש. היינו כלפי סברת מהר"י דסבירא ליה דלרבנו יונה לא בעינן הבלעה, דהא ליתא, דבין לתוספות בין לרבנו יונה צריך הבלעה ומטעמא דכתיבנא, אבל לדעת הרמב"ם ז"ל לא בעינן הבלעה. וכן ראיתי להרמב"ן ז"ל בספר המלחמות [שם ז:], שכתב משם הראב"ד ז"ל, דלבית הלל אפילו שלא בהבלעה מותר. יע"ש. וזה שלא כדברי הרב מגן דוד [ט"ז סק"א] שכתב דלכולי עלמא בעינן הבלעה, וכן כתב גם כן עולת שבת [סק"א]. יע"ש. וליתא לענ"ד. ודוק. (מטה יהודה – סק"א)

יג) שם מותר להשאיל ולהשכיר וכו'. פירוש, אפילו בערב שבת, כמבואר בדברי הרמב"ם (בפ"ו דין ט"ז) שכתב, מותר להשאיל כלים ולהשכירן כו'. וכתב הרב המגיד, מדהשוה שאלה לשכירות נראה שדעתו שכשם ששאלה מותרת ואפילו ערב שבת גם בשכירות כן, והוא שיצא מביתו קודם חשיכה. והיינו ודאי דוקא בששכירין בהבלעה, כמו שכתבו הרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ו] והר"ן [שם ז. ד"ה גרסינן] ושאר רבוותא, דהא מברייתא בפרק הזהב [בבא מציעא נח.] ילפי לה. ועיין ט"ז [סק"א]. יע"ש. (ברכות מ"ם)

יד) שם מותר להשאיל ולהשכיר וכו'. נשאלתי מחו"ר [מחכמי ורבני] מדנין יע"א האם מותר להשכיר בערב שבת את האופנים הנקראים ביסכלית לגוי שישתמש בו בשבת בלתי הבלעה עם ימי החול.

תשובה. לסתם מרן ז"ל (סימן רמ"ו ס"א) נראה דמותר גם בלתי הבלעה, דאין אנו מצווים על שביתת כלים בשבת. ומה שכתב מרן ז"ל ובלבד וגו', אינו אלא לדעת יש אומרים. וכן כתב הרב מטה יהודה ז"ל (סק"ד) [סק"א]⁷, ודחה דברי הט"ז [סק"א] והעולת שבת [סק"א] דלא סבירא להו כן. עש"ב. (וע"ש דבתחילה נקט אסור והוא ט"ס וצריך לומר מותר כמו שיראה המעיין וכמו שסיים שם). ומה שכתב הרב כף החיים נר"ו [סק"ח] בשם הרב מטה יהודה (סק"ג)⁸, דלהרב מטה יהודה עצמו יש לאסור. לאחר המחילה רבה אין נראה כן כוונת הרב מטה יהודה, דלא נחית כלל לזה רק דליש אומרים צריך הבלעה, ולדעת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הט"ז] שהיא סתם דעת מרן אין צריך הבלעה כמו שיראה הרואה שם. וא"כ לדידן דבתריה דמרן גרידן ודעתו כסתם, כדקי"ל סתם וי"א הלכה כסתם, מותר. והגם דראיתי להרב ברכי יוסף ז"ל (אות כ') [ב"ז]⁹ שכתב לחוש לסברת האוסרים. ע"ש. נראה דמודה הוא ז"ל דלהלכה דעת הר"י"ף והרמב"ם עיקר, כמו שהשרישנו מרן בהקדמתו, וכמו שכן סתם מרן ז"ל כדעתם, אלא דבדרך חששא יש לו לאדם להחמיר לחוש, אבל להורות לרבים יש לנו להורות כסתם מרן ז"ל, וכל שכן שאין לגעור במי שעושה כן. זהו הנלע"ד אם כה יסכים כת"ר נר"ו אתי¹⁰. החותם ביום כ' אייר התרפ"ח ע"ה **כלפון משה הכהן סילט"א**. (שו"ת שואל ונשאל ח"א – סימן מ"ד)

הערות וצינונים

7. נדפס לעיל אות י"ב. 8. נדפס לקמן אות מ"ו. 9. נדפס לקמן אות נ"ה. 10. ראה תשובת הרב הנשאל באות הבאה. 11. נדפס באות הקודמת.
12. נדפס לקמן אות מ"ו. 13. נדפס לעיל אות י"ב.

אוצר ההלכה

(כ) שם מותר להשאיל ולהשכיר כליו לגוי וכו'. כתב ב"י, ולענין הלכה כיון דהרי"ף והרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ט"ז] כו' הכי נקטינן. וכן פסק בש"ע סעיף א'. ועיין בדרכי משה (אות א') שכתב, דאין דבריו נראין לדחות כל הני רבוותא כו' מקמי הרי"ף והרמב"ם, ולכן כתב בהגה דהעיקר כסברא אחרונה.

(דברי מנחם – הגב"י סק"ה)

(כא) שם מותר להשאיל ולהשכיר כליו לגוי וכו'. כן הוא דעת מרן ז"ל וכדעת הרי"ף והרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו הט"ז], והכי נקטינן. והגם דהרב ברכי יוסף ז"ל [סק"ב] כתב לחוש ליש אומרים. ע"ש. נראה דגם הרב ברכי יוסף ז"ל מודה דלדינא נקטינן כסתם מרן, רק שיש לחוש ולהחמיר כיש אומרים. ע"ש בלשונו. ולכן ודאי מי שנוהג כדעת מרן אין למחות בידו. והבא לשאול, אם אין הפסד מרובה יש לחוש לדעת היש אומרים. ובהפסד מרובה יש להורות גם לכתחילה כדעת סתם מרן ז"ל, וכדקי"ל בעלמא דסתם ויש אומרים הלכה כסתם. והרוצה להחמיר יחמיר לעצמו לחוש להיש אומרים וכמו שכתב הרב ברכי יוסף ז"ל. (באר משה)

(כב) שם מותר להשאיל ולהשכיר כליו לגוי וכו' ויש אומרים וכו'. כתב ב"י בד"ה תנו רבנן וכו', אבל דעת התוספות

[שבת יט. ד"ה לא] והרא"ש [שם פ"א סימן ל"ו] וז"ל [שם ז. ד"ה גריסין] וכו'. נ"ב: עיין להמאירי בפרק קמא דשבת [יט. ד"ה מוכר], והרמב"ן במלחמות [שם ז.], והרשב"א בחדושי [יט. ד"ה והמחור], וארחות חיים [דף נ"ד ע"ב [הלכות שבת סימן ש"ה]], ושבלי הלקט [דף י"ו] [סימן קי"ג]. הגה כ"י.

(כג) שם שאין אנו מצווים על שביתת כלים. כתב הטור [דף ק"ס ע"ב שיטה ט'), דשביתת כלים לאו דאורייתא כו'. נ"ב: דגים הנצודים במצודת ישראל בשבת שצדם גוי, לערב הם מותרים, לפי שאין כאן אמירה ואינו מצווה על שביתת כלים. הר"ש בן הרשב"ן ז"ל [סימן תקע"ז], וכתב שכן כתב מר אביו ז"ל [שו"ת התשב"ץ ח"ב סימן נ"ד].

(יד אהרן מהדורא בתרא – הגה"ט סק"א)

(כד) שם ויש אומרים דכלים שעושין בהם מלאכה וכו'. כתב הטור (עמוד ב' שיטה א'), ומיהו פירש ה"ר יונה ז"ל הא דאסור בששי וכו'. נ"ב: ובשלטי הגבורים אשר סביב הגהות המרדכי בפרק קמא דשבת [סימן תנ"ב אות ד'] כתב בשם ראב"ן ז"ל¹⁵, דהא [דבית דין] [דבית הלל] [שבת יח.] מתירין להשאיל כלים בערב שבת, כגון מקטורין ושאר מלבושים וכו' וכסתות דלא עבד בהו איסורא דמלאכה, אבל שאר כלים אסור להשאיל לנכרי אפילו ברביעי כדי שישארו בשבת, וצריך שיקחם מיד הנכרי קודם השבת. (כנסת הגדולה – הגה"ט)

שאלה ושכירות בהדי הדדי, היינו מצד מה שהגוי עושה בהם מלאכה, דבתרומתו שרי משום דאין אנו מצווים על שביתת כלים, אבל מה שצריך הבלעה הוא מצד שכר שבת, וזה לא שייך כלל בשאלה שהיא בחנם, ולא שייך לומר דשכירות דומיא דשאלה דשרי בלא הבלעה וכמובן. ומה שלא כתב מרן תנאי דהבלעה בדעת הסתם, י"ל משום דדרך מרן להעתיק לשון הרמב"ם, ובדברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הט"ז] לא נזכר זה, דסמך על מה שכתב בשוכר את הפועל [שם הכ"ה] שהוא מקור דין זה, ולא נזכרה [אלא] בדברי הפוסקים בעלי סברת היש אומרים, ולכן כתבה מרן ז"ל בדעת היש אומרים.

ולענין דינא נראה לאסור מספק ספיקא, שמא כדעת היש אומרים, ושמא כדעת הט"ז ודעמיה דגם לסתם אסור [בלא הבלעה]. (זכרי כהונה ח"א – מערכת השי"ן אות ל"ו)

(יז) שם מותר להשאיל ולהשכיר וכו'. מותר להשאיל ולהשכיר כליו לגוי אף על פי שהוא עושה בהם מלאכה בשבת, מפני שאין אנו מצווים על שביתת כלים, ומכל מקום יש להחמיר להצריך לכתחילה להשכיר בהבלעה כגון שיאמר לו תן לי שכר עשרה ימים, ולכל הפחות שיתנה עמו שישכיר לו גם ביום ששי ובמוצאי שבת.

(ילקוט כהונה – הלכות שכירות ושותפות עם הגוי ס"ו)¹⁴

(יח) שם מותר להשאיל ולהשכיר כליו לגוי וכו'. כתב ב"י (ע"ד שיטה ב'), הכי נקטינן כו'. נ"ב: ובספר הקצר הביא שתי הסברות. וכתבו ספר המפה והלבוש שכדעת התוספות עיקר¹⁶. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ג)

(יט) שם מותר להשאיל ולהשכיר כליו לגוי וכו'. זו סברת הרי"ף והרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הט"ז]. וכתב מרן בב"י, דכיון דהרי"ף והרמב"ם מסכימין לדעת אחת הכי נקטינן. וכתב על זה שיירי כנה"ג [הגב"י סק"ג]¹⁶, ובספר הקצר הביא שתי הסברות, וכתבו בספר המפה והלבוש שדעת התוספות עיקר. עכ"ל. ואין דברי הרב מכוונים כל כך, דמשמע קצת דמרן שינה את טעמו כאן בש"ע ממה שכתב בבית יוסף דנקיטין כהרי"ף והרמב"ם, דהכא בש"ע הביא שתי הסברות. ולי ההדיוט אין כאן שינוי, דמודעת זו דהכי אורחיה דמרן, דהסברא שכותב בסתם היא הלכה למעשה, אלא דזימנין דמשכחת דמייתי סברת החולקים בלשון יש אומרים. וא"כ הכא שכתב בסתם כדעת הרי"ף והרמב"ם כן הוא דעתו, אלא דמייתי סברות החולקים. והטעם עיין מה שכתב הרב שפתי כהן יו"ד סימן רמ"ב בדרכי הוראת איסור והיתר. ע"ש. ומאחר שכן הכי הוה ליה למימר להרב שיירי כנה"ג: וכן בספר הקצר כתב סברת הרי"ף והרמב"ם בסתם. (ברכי יוסף – סק"א)

הערות וצינונים

14. ע"פ שו"ת שמחת כהן (סימנים ס"ו-ס"א). 15. צ"ל כדעת רבנו יונה עיקר, שכן לשיטת התוספות (שבת יט. ד"ה לא) אף כלים שאין עושים בהם מלאכה אסור להשכיר לגוי בערב שבת. 16. נדפס באות הקודמת. 17. נדפס לקמן אות נ"ה. 18. עיין בראב"ן סימן של"ט.

אוצר ההלכה

נקרא ש"כ שבת, כיון דהכלי ש"כ ביד העכו"ם חשיב כש"ל, דלסברא זו אין לאסור משום ש"כ שבת אלא עד דאיכא תרתי, שהעכו"ם עושה מלאכה בכלים ויש לישראל הנאה מאותה מלאכה דאז מיחזי כשלוחו כשנוטל הש"כ, ולכך אין לאסור אלא בערב שבת, אבל ברביעי וחמישי מותר מטעם דסיים הרשב"א ז"ל בחדושו ז"ל: דכולי האי לא אחמור כיון דעכו"ם במלאכתו הוא עוסק, ומאן דחזי נמי סבר לצורך מחר בלחוד הוא דמוגר ליה הילכך שרי. עכ"ל. ועיין בבית חדש ז"ל [אות א']. ודוק. (מטה יהודה – סק"ב)

(כז) שם ויש אומרים דכלים שעושין בהם מלאכה וכו'. כתב ב"י (דף ק"ס ע"ד שיטה מ"ט), וכפי מה שכתב הרב המגיד [הלכות שבת פ"ו הט"ז], דברי הראב"ד הם כדברי ה"ר יונה [הו"ד ברא"ש שבת פ"א סימן ל"ו] וכו'. נ"ב: וז"ל שם: והקשו לו מן הברייתא וכו', ומתוך כך פירשו דבכלים שעושה בהם מלאכה חלוק שכירות משאלה דמחזי כנוטל ש"כ שבת, וזה דעת הראב"ד בהשגות. עכ"ל. ותימה, דכיון דטעמא דחלוק שכירות משאלה הוא משום דמחזי כנוטל ש"כ שבת, א"כ אפילו בכלים שאין עושים מלאכה יהיה אסור משום דמחזי כנוטל ש"כ שבת²⁰. ועוד יש קצת תימה איך כתב שכן דעת הראב"ד בהשגות, והלא מדברי הראב"ד משמע דס"ל כדעת ה"ר יונה דטעמא הוי משום דמחזי כשלוחו של ישראל, שכן כתב: אין הכל מודים לו בשכירות, הואיל ונהנה כאילו עושה מלאכה לישראל. הרי שלא כתב דמחזי כנוטל ש"כ שבת כמו שכתב הרב המגיד ז"ל, אלא שנראה כשלוחו של ישראל. עיין בב"ח [אות א'] מה שתירץ בדעת הטור, ועיין ט"ז (סק"ב). ע"ש. (יד אהרן – הגב"י)

(כח) שם ויש אומרים דכלים שעושין בהם מלאכה וכו'. אע"ג דלהתוספות [שבת יט. ד"ה לא] והר"ן [שם ז. ד"ה גריסין] וסיעתייהו אסור בערב שבת אף בכלים שאין עושין בהן מלאכה, לא חשו הש"ע והרמ"א לדבריהם, כיון דלהרי"ף והרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הט"ז] אפילו עושים בהם מלאכה שרי. וכן משמע שהיא דעת ההלכות גדולות שלא הביא ברייתא דלא ישכיר אדם כליו וכו' כמו שלא הביאה הרי"ף. ולרש"י [שבת יט. ד"ה לא ישכיר], והר"ר יונה [הו"ד ברא"ש שם פ"א סימן ל"ו], והראב"ד [הלכות שבת פ"ו הט"ז], אסור כשעושים בהם מלאכה דוקא, נמצא דרבים הם המקילים כשאין עושין בהן מלאכה. מיהו על הטור קצת קשה, למה לא הזכיר סברת התוספות, כיון שהרא"ש כתב תחלה בשם ר"י דטעם האיסור משום שנוטל ש"כ שבת, דלדידיה אסור אף כשאין עושים בהם מלאכה, ואח"כ כתב וה"ר יונה ז"ל פירש וכו' ולא הכריע ביניהם²¹.

(כט) שם ויש אומרים דכלים שעושין בהם מלאכה וכו'. ב"ח [אות א']. עיין גמרא דשבת (דף י"ט ע"א) ת"ר לא ישכיר

(כה) שם ויש אומרים דכלים שעושין בהם מלאכה וכו'. כתב ב"י (דף ק"ס ע"ג שיטה מ"ד), וליתא כו'. נ"ב: עיין בב"ח [אות א' ד"ה אכן]¹⁹. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"א)

(כו) שם ויש אומרים דכלים שעושין בהם מלאכה וכו'. הנה סברא זו היא סברת רבנו יונה ז"ל [הו"ד ברא"ש שבת פ"א סימן ל"ו], ואע"פ שהיא סברא נגד דעת רוב הפוסקים ז"ל דסבירא להו כהתוספות [שבת יט. ד"ה לא], דאף בכלים שאין עושין בהן מלאכה כגון חלוק וטלית אסור בערב שבת משום מראית העין שנראה כנוטל ש"כ, מ"מ כיון שהרא"ש ז"ל כתב סברתו לבסוף, וגם הטור לא העתיק אלא סברתו, לכך גם הש"ע לא הזכיר בשם יש אומרים אלא סברתו והשמיט דעת התוספות לגמרי. ועוד דהרב המגיד [הלכות שבת פ"ו הט"ז] תפס סברת ה"ר יונה עיקר, וכתב דכן היא דעת הראב"ד ז"ל בהשגות. ואע"פ שנראה שיש חילוק ביניהם בגוף הטעם, דלהרב המגיד הטעם הוא משום דמיחזי כנוטל ש"כ שבת, ולהראב"ד ז"ל משום שנראה כשלוחו של ישראל, שהוא הוא הטעם הנזכר בדברי הרא"ש והטור אליבא דרבנו יונה ז"ל, מ"מ שוים הם בעיקר הדין דלא אסרינן אלא בכלים שעושין בהן מלאכה, כגון ריחיים ומחרישה ושאר כלי אומנות. וכן מצאתי להרשב"א ז"ל בחדושו בשבע שיטות [שבת יט. ד"ה והמחור] שנתן השני טעמים הנזכרים אליבא דסברא הנזכרת, דלא אסרינן להשכיר כלים בערב שבת אלא כלים שעושין בהן מלאכה, וכתב שסברא זו היא הנראית מחוורת לו. ובזה נתיישב מה שדקדק בעל מרכבת המשנה נר"ו [הלכות שבת פ"ו] על טעם הרב המגיד, דהוה קא סלקא דעתיה דלא שייך הך טעמא אלא לדעת התוספות דאינן מחלקין בין כלי לכלי, וליתא, דגם לשיטת רבנו יונה שייך לומר אותו טעם, משום דסבירא ליה דלא מתחזי כנוטל ש"כ שבת אלא בדאיכא תרתי, ערב שבת וכלים שעושין בהם מלאכה. אבל חלוק וטלית דאין בתשמישן שום מלאכה, לא מיחזי לאינשי דאית בהו ש"כ, כי יאמרו דלית בהו ש"כ כיון דאינן מתקלקלין, ואפילו ידעי דהרי הוא נוטל ש"כ, לא מיקרי ש"כ שבת כיון דאינן עושין בהם שום מלאכה. ועיין בספר מעשה רוקח [שם] בביאור דברי הרב המגיד בסוף הלשון. יע"ש והוא פשוט. והנה מבואר בהרא"ש ז"ל טעם רבנו יונה ז"ל הוא דבכלים שעושין בהן מלאכה מחזי דמלאכה שעושה בהן העכו"ם בשבת כשלוחו של ישראל, ואין לאסור מטעם זה אלא היכא דהישראל נהנה שיש לו ריוח במה שהכלים נשכרים לעכו"ם גם בשבת. ולכך בשאלה דאין בה ריוח לא שייך לומר שלוחו, דלמה יצוהו הישראל לעשות מלאכה בשבת בדבר שאין לו בו הנאה. וכן בחלוק וטלית וכיוצא שאין נעשית בהם מלאכה, מה יש ענינא דשליחות כלל הרי ליכא מלאכה. וכי תימא הרי סוף סוף נהנה ישראל מאותו שכירות בשבת, אין זה

הערות וצינונים

19. ועיין ג"כ להרב ברכות מים, נדפס לקמן אות ל'. 20. וכן הקשה הרב המחבר על הרב המגיד בספרו מרכבת המשנה, ועיין מה שכתבו ליישב הרב מטה יהודה (סק"ב), נדפס באות הקודמת, והרב יד המלך, נדפס לקמן אות מ'. 21. עיין להרב מטה יהודה (סק"ב), נדפס לעיל אות כ"ו, שנראה מדבריו דכיון דהרא"ש הביא דברי ה"ר יונה לבסוף נראה דהכי ס"ל. וכ"כ הב"ח (אות א').

אוצר ההלכה

דהישראל לא מצי עבד מלאכה בשבת שלח לגוי עם כליו בשליחותו, ואילו היה חול היה הישראל בהדי כליו, ומשום הכי אסור. ומשום הכי ברביעי ובחמישי מותר דלא מצי למימר שלוחו הוא, דהא גוי עבד בהו מלאכה שני ימים או יום אחד בלתי הישראל ודאי דלא הוי שלוחו. ועוד דבשני ימים או יום אחד קלא אית ליה אי גוי אדעתא דנפשיה עבד או בשליחות הישראל עד יום השבת, מה שאין כן בערב שבת. ודוק. ודלא כמו שכתב הטעם בב"ח [אות ב'] דכבר עשה מלאכתו, דאפשר דעושה בהם בבית הגוי, דיישראל רואה שגם בשבת עושה בהם מלאכה עדיין, ולפי זה היה לו לרבנו יונה לאסור אם רואהו הישראל עושה בשבת עדיין. יע"ש.

והנה הטור ז"ל אחר שהביא דין הברייתא כתב, ומיירי בהבלעה שמשכירין לחודש, והילכך ברביעי או בחמישי מותר ואפילו הכי בששי אסור, אבל בשכיר יום אפילו ברביעי וחמישי נמי אסור. ומיהו פירש הר"ר יונה ז"ל, הא דאסרינן בששי אפילו בהבלעה, היינו בכלים שעושים בהם מלאכה כגון מחרישה וכיוצא בזה כו'. יע"ש. וכתב מרן בב"י, שהגאון מהר"י אבוהב ז"ל כתב שלשון הטור אינו מתוקן, שכתב ומיהו פירש הר"ר יונה, שנראה שאין כאן אלא פירוש אחד, והם שני סברות כמו שכתב בפסקים²². עכ"ל. ומרן ז"ל בב"י הבין שכוונת הגאון להשיג דרבנו יונה פליג עם התוספות גם בדין ההבלעה, דלדעת רבנו יונה ברביעי ובחמישי מותר שלא בהבלעה, ואילו מדברי הטור מוכח דרבנו יונה לא פליג בהא כו'. ולפקד"ן דאם זוהי כוונת הגאון, סוגיית מציצא [נח]. קשיתיה כמו שכתב מרן בב"י. ועוד דלא היה לו להשיג על מה שכתב הטור ומיהו רבנו יונה, אלא היה לו להשיג על מה שכתב הטור ומ"מ ברביעי ובחמישי מותר בהבלעה, שם היה לו להשיג הא, ולא בתחילת דברי רבנו יונה שהביא הטור, שאין משם גילוי לזה. ומשפט הלשון של הגאון מורה שבאלו התיבות שכתב הטור ומיהו פירש רבנו יונה, שם היא קושייתו. גם הר"ב ב"ח ז"ל [אות א' ד"ה אכן] פירש ז"ל פירוש אחר, שכוונת הרב להשיג להטור, דכיון דהוא תפס עיקר לדין סברת רבנו יונה, א"כ ודאי דסבירא ליה דטעמא הוי משום דמחזי כשלוחו של ישראל, ולא משום דהוי שכר שבת כמו שכתבו התוספות והר"ן, וא"כ קשיתיה מה שכתב הטור אחרי זה ודוקא להשכיר אסור משום דהוי שכר שבת, אבל להשאל מותר כו', והלא טעמא לא הוי משום דהוי שכר שבת, דאי טעמא הוי משום [שכר] שבת, גם בכלים שאין עושין בהם מלאכה אסור כו'. יע"ש. ולפקד"ן דבריו תמוהים, חדא, דאם לזה כיון היה לו להשיג הא על דברי הטור אלו ולא בתחילת דבריו. ועוד דפשוט הוא דכוונת הטור היינו לומר דמה שאסור הוא משום דהוי כשכר, וכמבואר בדברי רבנו יונה שחילק בין עורות לעבדן להך דינא. יע"ש. ועוד דבזה לא שייך להשיג דאין הלשון מתוקן, אלא היה לו לומר דאין הדין מכוון כו'.

אדם כליו לגוי, וברא"ש [שם פ"א סימן ל"ו] שהביא הפלוגתא של תוספות [שבת יט. ד"ה לא] ודברי רבנו יונה. וכתב הטור ז"ל: ת"ר לא ישכיר כליו לגוי בערב שבת וברביעי וחמישי מותר, ובהבלעה דוקא. ומיהו פירש רבנו יונה, הא דאסור בערב שבת אפילו בהבלעה, היינו בכלים שעושין בהם מלאכה, דמחזי כאילו הוא שלוחו של ישראל, אבל אין עושין בהן מלאכה אפילו בערב שבת מותר בהבלעה. ודוקא להשכיר אסור משום שכר שבת, אבל להשאל לו כתב בספר המצוות [סמ"ג לאוין ס"ה דף י"ט ע"ב] שמוותר אפילו בערב שבת. ע"כ. [ו]כתב הב"י בשם רבנו ירוחם [ני"ב ח"ב דף פ"ב ע"ג], דרבנו יונה אינו מתיר גם כן רק בהבלעה, אלא שמהר"י אבוהב כתב: ולשון המחבר אינו מתוקן, שכתב ומיהו פירש רבנו יונה, שנראה שאין בכאן אלא פירוש אחד והם שני סברות. ע"כ. נראה שדעת מהר"י אבוהב דרבנו יונה חולק על כל דברי התוספות, גם על מה שכתבו דאיירי דוקא בהבלעה. וליתא. עכ"ל הרב ב"י. נראה דעת הרב ב"י, דאף שהזכירו הרא"ש והטור תוך דברי רבנו יונה שהביאו דאיירי בהבלעה, מ"מ מוכח בדברי רבנו יונה עצמו לא נזכר דאיירי בהבלעה, רק שהרא"ש פירש כן דבריו, ואחריו נמשך הטור והכניסו כן תוך דבריו, ודאם לא כן למה הוצרך רבנו ירוחם להשמיענו דרבנו יונה אינו מתיר רק בהבלעה. וגם בנוסח הרא"ש שבב"ח לא נזכר תוך דברי רבנו יונה דאיירי בהבלעה, וא"כ שפיר היה מקום לומר דרבנו יונה מתיר אף בלא הבלעה, כיון דמדינא אינו אסור רק מטעם דמחזי כשלוחו, וברביעי וחמישי אינו מחזי כל כך כיון שהוא רחוק מן השבת. ועיין לעיל סימן רמ"ד מה שכתבת²² על שם הר"ן, ולכאורה יקשה עליו דמפרק מי שהחשיך לא מוכח רק בערב שבת אסור ולא ברביעי וחמישי. (ברכת דוד)

(ה) שם ויש אומרים דכלים שעושין בהם מלאכה וכו'. הוא דעת רבנו יונה שכתב הטור, והוזכר גם בדברי הרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ו] שכתב וז"ל: וה"ר יונה פירש, דאי איירי בכלים שאין עושין בהם מלאכה לא מסתבר למיסר בגוי טפי מישאל, דמה שייך מראית עין טפי בגוי מבישראל. ופירש דמיירי בכלים שעושה בהם מלאכה כגון ריחיים ומחרישה ושאר כלי אומנות, משום דמחזי דמלאכה שעושה הגוי בהם בשבת שלוחו של ישראל. ואע"ג דשרו בית הלל עורות לעבדן כו' כיון דקץ לו דמים כו', שאני התם דאין ריוח לישראל במה שהגוי עושה בשבת, אבל בשכירות כלים ידוע הוא אפילו בהבלעה אם ישכירם לו חוץ משבת לא יתן כו'. יע"ש. לכאורה יש לדעת לפירוש רבנו יונה דטעמא משום דנראה כשלוחו ומשום הכי בערב שבת אסור, א"כ גם ברביעי ובחמישי ליתסר משום דמחזי דהמלאכה שעושה בהם הגוי הוי בשליחותו של ישראל. וצריך לומר דטעם הגאון ז"ל הוא, דבשלמא כשלוקח אותם בערב שבת דלמחר עבד בהו מלאכה מחזי כשלוחו, דהרואה אומר דכיון

אוצר ההלכה

שסתם דמותר להשאל וכו' ולא חילק בזה, והגם דיש לומר דהסתם מיירי בשאר כלים או דלא מיירי בערב שבת. ועיין להרב מנחת יעקב (כלל מ"ו אות י"ג), והרב פרי תואר (בסימן פ"ד סק"ט). וכן כתב הרב ערך השלחן בכמה מקומות משם הרב בית דוד [סימן ת"ט ותמ"א], מ"מ דעת הרב ערך השלחן [סימן תרכ"ט סק"ג] נראה שחולק על זה. ועיין לחכמי ורבני תונס בכמה מקומות. וכן נראה מלשון ההגה. ועיין ביו"ד (סימן צ"ח) ובהגה שם. ועוד דהב"י כתב להדיא דכיון דדעת הרי"ף והרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ט] להקל הכי נקטינן. ומ"מ כתב הרב ברכי יוסף [סק"ב] דיש לחוש לסברת רוב הפוסקים דפליגי על הרי"ף והרמב"ם בזה. ע"ש. (שלחן אברהם)

(ד) שם ויש אומרים דכלים שעושין בהם מלאכה וכו' אסור להשכיר. עיין ברכי יוסף [סק"ב] שכתב, שיש לחוש לסברת רוב הפוסקים קמאי ובתראי דפליגי על הרי"ף והרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ט] בזה ואוסרים. (נתיבי עם)

(ה) שם ויש אומרים דכלים שעושין בהם מלאכה וכו' אסור להשכיר לגוי וכו'. כתב ב"י (ד"ה ת"ר כו'), וה"ר יונה [הו"ד ברא"ש שבת פ"א סימן ל"ו] פירש, דאי איירי בכלים (חדשים) שאין עושים בהם מלאכה, לא מסתבר למיסר בעכו"ם טפי מבישראל וכו'. והנראה לי לפרש דבריו, דאי בכלים שעושים בהם מלאכה שפיר יש לחלק בין עכו"ם לישראל, דעכו"ם שעושה מלאכה בכלי ששאל, שפיר נראה שנוטל שכר שבת, דודאי העכו"ם משלם לו שכר השבת, דכיון דשאלן סמוך לשבת וגם יעשה בהן מלאכה. מה שאין כן ישראל שלא יעשה בהן מלאכה, ודאי שלא ישלם כלום בעד יום השבת, דכיון דאינו נהנה מהכלי בשבת אמאי ישלם. וכל זה בכלים שעושין בהן מלאכה, אבל בכלים שאין עושין בהן מלאכה אין לחלק בין עכו"ם לישראל. (אמת ליעקב)

(ו) שם ויש אומרים דכלים שעושין בהם מלאכה וכו' אסור להשכיר לגוי בערב שבת. ולכאורה נראה דמותר להשכיר לעכו"ם בערב שבת כלים שעושין בהן מלאכה על סמך שיפקירנה אח"כ בפני שלשה, דהא לדעת הב"י [ס"ג] והב"ח [אות ה'], אף בבהמה דאיכא שביתת בהמתו מותר על סמך שיפקירנה, כל שכן בכלים. ואין לומר דבכלים כיון דאיסור הוא דמחזי כשלוחו לא מהני הפקר, דא"כ גם בבהמה הא עושה בה מלאכה, ונהי דליכא איסור שביתת בהמתו, הא איכא איסור דמחזי כשלוחו. ועל כרחק לומר, כיון שהפקירה ואין לו זכות בה דמי למכירה, דנראה פשוט דמכירה מותר אף בערב שבת, דדוקא היכא שעושה מלאכה בכלי שלו מחזי כשלוחו. ולכאורה אמנא דגם הא דבבהמה מהני הפקר, היינו בהשכירה לו ברביעי וחמישי אבל לא בערב שבת. וכן מוכח מדברי (הסמ"ק) [סימן

לכ"ן לפק"ד אחר כל זה נראה דכוונת הגאון מבוררת, דמאי דקשיא ליה הוא מה שכתב הטור ומיהו, דמדקאמר הטור ומיהו משמע דתחילת דבריו אינו מורה הכי, ועל זה קשיא ליה שגם מתחילת דבריו הכי משמע, שכתב דמיירי בהבלעה ודוקא ברביעי וחמישי הוא דמותר, אבל בשכירות יום אסור, ושפיר מצינן למימר דבכלי מלאכה מיירי והיינו דין רבנו יונה. ומדכתב אחריו ומיהו, משמע דאין דבריו הראשונים מחזיקים פירוש רבנו יונה, וזה אינו. וזה מדויק בדבריו ז"ל שכתב: לשון המחבר אינו מתוקן שכתב ומיהו. ור"ל מדכתב ומיהו מורה שהוא סותר הקודם ואין כאן בדבריו אלא פירוש אחר חדש, וכאילו הם שני סברות, שתחילת דבריו הם סברא אחת ומה שכתב אח"כ ומיהו הוא סברא אחרת, כמו שהרא"ש ז"ל בפסקיו הביא סברת ר"י ואח"כ סברת רבנו יונה, והלא גם פירוש ה"ר יונה נכלל בדבריו הראשונים. והכוונה דלא היה לו לומר אלא ופירש ה"ר יונה לבד ומשום הכי אין הלשון מתוקן. ודוק. (ברכות מים)

(א) שם ויש אומרים דכלים שעושין בהם מלאכה וכו'. כתב ב"י, וכן נראה מדברי רש"י בפרק קמא דשבת (דף י"ט ע"א) וז"ל: לא (ישאל) [ישכיר] אדם כליו לעשות בהם מלאכה בערב שבת דנראה דמשכירו לו לצורך השבת. ע"כ. דדעת רבנו דפירוש רש"י אתי כדברי רבנו יונה [הו"ד ברא"ש שם פ"א סימן ל"ו] דבכלים דעבדי בהם מלאכה איירי, ודייקא נמי שכן כתב לעשות בהם מלאכה. והיינו טעמא משום דמיחזי כנוטל שכר שבת, מדאמר דנראה שמשכירו לו לצורך השבת. ועיין בספר שבת של מי (בדף ל"ח ע"ד) מה שכתב על דברי רש"י. ועיין בבאר הגולה על מה שכתב הש"ע (סעיף א') ויש אומרים דכלים כו', ציין וכן נראה מפרש"י שם. ומה שכתב רש"י לעשות בה מלאכה בערב שבת כו', נראה דסבירא ליה דאפילו לערב שבת לחוד אסור. דע דהרמב"ן ז"ל במלחמות [ו:] הביא שהראב"ד סבירא ליה הכי, משום דהאי תנא סבירא ליה כב"ש דאית ליה שביתת כלים ולא יכנס לשבת כשהוא עושה מלאכה. ואולם עיין בספר יד המלך (בדף צ"ז ע"ב) שכתב דדוחק הוא לומר שלרש"י סבירא ליה הכי, ועיין שם מה שכתב בדעת רש"י. ועיין מה שכתב הרב ערך השלחן (בסק"ג) משם ר' ישעיה הראשון כ"י.

(דברי מנחם – הגב"י סק"א)

(ב) שם ויש אומרים דכלים שעושין בהם מלאכה וכו'. כתב ב"י, וכפי מה שכתב הרב [המגיד] [הלכות שבת פ"ו ה"ט] דעת הראב"ד כו'. עיין מה שכתב על דבריו הרב יד אהרן (בהגב"י) ועיין מה שכתב הרב יד המלך (בדף צ"ז ע"ב) ²⁷.

(דברי מנחם – הגב"י סק"ב)

(ג) שם ויש אומרים דכלים שעושין בהם מלאכה וכו' אסור להשכיר. נראה פשוט דדעת מרן ז"ל דאין חילוק, וכמו

הערות וצינונים

24. נדפס לקמן אות מ'. 25. נדפס לקמן אות קמ"ט. 26. נדפס לעיל אות כ"ז. 27. נדפס לקמן אות מ'. 28. נדפס לקמן אות נ"ה. 29. נדפס לקמן אות נ"ה.

אוצר ההלכה

ישכירו לו בערב שבת. ע"כ. והא דריחיים מבואר להדיא בהרא"ש ז"ל [שם] שכתב, כלים שעושין בהן מלאכה כגון ריחיים ומחרישה. ע"כ. ולא ידעתי למה השמיט הטור ואחריו הש"ע ריחיים. וכן נראה בתנור ומרחץ, ששכירתן משתלמת לפי מנין הימים. אבל מה שכתב הקני מנורה 'בשדה' צ"ע, דבשדה כיון דאם לא יעבוד היום יעבוד למחר, אין הדבר ידוע אם היה משכיר לו על תנאי שלא יעבוד בשבתות אם היה פוחת לו. וצ"ע. (תהלה לדוד – סק"ב)

(אח) שם דכלים שעושין בהם מלאכה. דוקא דברים שעושין בהם מלאכה דאורייתא, אבל אם עושין בהם מלאכה דרבנן מותר, כיון דלא מיחזי רק דעובר על שבות דשבות. נזר ישראל [ח"א סימן ע"ד לקוטי רימ"א סק"ב] בשם חדושי רע"א [סק"א]. (באר יעקב – קרויזר – סק"א)

(טו) שם דכלים שעושין בהם מלאכה. פשוט דגם קדירה לבשל בה אסור להשכיר בערב שבת. ובערב יו"ט לכאורה שרי, כיון דבישול מותר ביו"ט לישראל. ונראה דאפילו הכי אסור, דמיחזי כשליחו, והרי ישראל אסור לבשל לצורך גוי [סימן תקי"ב ס"א]. ועיין מג"א סימן ת"ן [סק"ד] [סק"ג] ובמחצית השקל שם. (מנחת פתים – הוספות)

(מ) שם אסור להשכיר לגוי בערב שבת. ת"ר [שבת יט.] לא ישכיר אדם כליו לנכרי בערב שבת. וכתב רש"י, לא ישכיר אדם כליו, לעשות בהם מלאכה בערב שבת דמיחזי כמשכירו לצורך השבת. והנה מפשט דברי רש"י היה נראה דאפילו לערב שבת לחודיה אסור דמיחזי כמשכירו לצורך שבת, אבל לענין דינא הוא חידוש גדול שאפילו ליום ששי בלבד יהא אסור. ואף שהראב"ד הביאו הרמב"ן במלחמות [שם ז:] סבירא ליה הכי, היינו משום דהאי תנא סבירא ליה כב"ש דאית ליה שביתת כלים ולא יכנס לשבת כשהוא עושה מלאכה. ואם נאמר דסבירא ליה לרש"י הכי, הוא דוחק דהעיקר חסר. אלא מה שנראה לומר, דכוונת רש"י היא שלא ישכיר כלים בערב שבת לעשות בהם מלאכה דמיחזי כו'. וכן כתוב בפרש"י שבהרי"ף [ז. ד"ה לא ישכיר] שתי לשונות³⁰. ומשמע דסבירא ליה דמיירי בכלים שעושין בהם מלאכה שכן כתב לעשות בהם מלאכה, וסבירא ליה דטעמא משום דמיחזי כנוטל שכר שבת, שהרי כתב דמיחזי כמשכירו לצורך שבת, ואי טעמא משום שליחות הני מילי לא שייכי כמבואר. ולכאורה קשה, כיון דטעמא משום שכר שבת מה לי כלים שעושין בהם מלאכה ומה לי כלים שאין עושין בהם מלאכה. ומה שנ"ל לומר, דסבירא ליה לרש"י דאף דטעמא משום שכר שבת, לא אסיר אלא בכלים שעושין מלאכה, וטעמא דכיון דהם כלי מלאכה שכל יום עושה בהן מלאכתו או שלוחו, וביום השבת הוא יושב ובטל, וכיון שמשכירו ביום שישי אומרים העולם שמשכירו לצורך שבת שלא יפסיד שכר שבת, כיון שבשבת אם לא היה עושה זה היה

רפ"ב עמ' ש"א] שהביא בב"י, שכתב, ואם בהבלעה ורחוק משבת שני ימים או יותר יש מתירין וע"י הפקר. ע"כ. מבואר דבערב שבת אסור. אבל נראה (דהסמ"ג) [דהסמ"ק] סבירא ליה כהתוספות [שבת יט. ד"ה לא] דהאיסור הוא משום דמיחזי כשכר שבת, ולזה לא מהני מה שיפקירנה אח"כ, אבל לדידן דסבירא לן דהאיסור הוא רק בכלים שעושין בהן מלאכה מטעם דמיחזי כשלוחו, מהני מה שיפקירנה אפילו להשכירה בערב שבת. וכן משמע מסתימת הש"ע (ס"ג) והמג"א (סק"ט) דהפקר מהני אף בהשכירה בערב שבת. ועיין אליה רבה (סק"ט). אבל באשל אברהם (סק"ט) כתב, ולהשכיר הסוסים בערב שבת אסור דמיחזי כשלוחו, ואף היתר מכירה לא יועיל בערב שבת. ע"כ. ואי נימא דכוונתו דאפילו מכירה ממש אינו מותר בערב שבת בכלים שעושין בהן מלאכה, זה דבר חדש מאד. וז"ל הרא"ש ז"ל (בפ"א סימן ל"ו): דבשכירות כלים ידוע הוא דאפילו בהבלעה אם ישכירם לו חוץ משבתות לא יתן לו כל שכירותיו. ע"כ. והנה מה שכתב הרא"ש ז"ל חוץ משבתות, על כרחך לאו דוקא דחוץ משבת אחת סגי, דעיקר החשש משום שבת ראשון שסמוך ליום שהשכירם לו. עיין קונטרס אחרון ((בש"ע הגר"ז) סימן רנ"ב סק"ז). וא"כ הדבר ידוע דזה לא שייך במכירה, דמשום חד יומא לא היה פוחת לו מהמקח. וגם לפי מה שכתב הב"ח [אות ב'] דמסתמא יעשה מלאכה מיד בשבת דאם לא כן לא היה שוכרו אלא לאחר השבת. ע"כ. זה שייך בשכירות, דלא היה משלם שכירות בחנם שהשכר הוא לפי הימים, אבל במכירה לא שייך זה. ולדברי האשל אברהם, יהיה הר"ר יונה ז"ל מחמיר יותר מהתוספות, דלהר"ר יונה ז"ל אף במכירה אסור. ולכן יותר נראה כוונת האשל אברהם במה שכתב היתר מכירה לא יועיל בערב שבת, היינו במוכר לשבתות לבד, כמו שכתב הצמח צדק [סימן ל"ה]. ואף אם אין כוונתו כן, מ"מ להלכה נראה דמותר למכור בערב שבת כלים שעושין בהן מלאכה. ולהשכיר על סמך שיפקירנה צ"ע.

(תהלה לדוד – סק"א)

(ז) שם ויש אומרים דכלים שעושין בהם מלאכה כגון מחרישה וכיוצא בה אסור להשכיר לגוי בערב שבת.

ועיין בקני המנורה (סק"ד) שכתב, דגם בהא דסימן ש"ז ס"ד בהג"ה, דמותר ליתן לעכו"ם בגדים למכור בקבלנות, יש לאסור ליתן לו בערב שבת, דנעשה איסור בבגדים של ישראל דהיינו המכירה, ויש ריוח לישראל מזה. ע"כ. ולע"ד הדבר צ"ע, דדוקא מטעם שכתב הרא"ש ז"ל [שבת פ"א סימן ל"ן] דידוע הוא דאם ישכירם לו חוץ משבתות לא יתן לו כל שכירותיו. ע"כ. אבל בנותן לעכו"ם בגדים למכור הדבר ידוע בהיפך, שאפילו אם יתנה עם העכו"ם שלא ימכור בשבת לא יצטרך להוסיף לו עבור זה. וסיים שם בקני המנורה, ועל כל פנים בהתירא דשדה ומרחץ בסימנים הקודמים נראה בודאי דאסור בערב שבת. ע"כ. והרב ז"ל ((ש"ע הגר"ז) בסימן רמ"ג ס"ד) כתב, מרחץ תנור וריחיים לא

אוצר ההלכה

מכשיר ארבעים מיבעיא, היינו משום דכיון דחמשים מכשיר היינו ארבעים, דלא אתי לכלל חמשים אלא א"כ אתי לכלל ארבעים. וכן ההיא דמפנין [שבת קנז:]. ועיין בתוספות ז"ל פרק השוכר את האומנין (דף ע"ט ע"ב [ד"ה השתא]) גבי השוכר את החמור לרכוב עליו איש לא תרכב עליו אשה.

גרסינן בעבודה זרה (דף ט"ו ע"א), ובכל מקום אין מוכרין להם בהמה גסה, מאי טעמא, משום דקא עביד מלאכה בשבת. וניעביד, כיון דזבנה קניה. ופרש"י ז"ל [ד"ה כיון], דהעכו"ם לא הוזהרו על השבת, והא דאסור לומר לגוי עשה לי מלאכה, היינו משום "ודבר דבר" [ישעיה נ"ח, י"ג], דדבור אסור. ע"כ. ויש להקשות, דמאי קאמר והא דאסור לומר לגוי, דמשמע דאי הוה אמינא דהוזהרו על השבת הוה ניחא, והיכי ניחא דהא אמירה לגוי הוא אסור דרבנן, ואי גוים הוזהרו על השבת הוי אסור מדאורייתא משום לפני עור דומיא דהרבעה. ולמה שתירץ רש"י גם כן יש להקשות מהא דאמרין בפרק השוכר את הפועלים [בבא מציעא ז.], חסום פרתי ודוש בה מהו, מי אמרין אמירה לגוי שבות היינו שבת דאיסור סקילה אבל איסור לא, או דלמא לא שנה. ואי אמירה לגוי שבות הוי משום "ודבר דבר" מאי קמיבעיא ליה בשאר איסורים. וכבר היה אפשר לומר דמה שכתב רש"י דהאיסור הוא משום "ודבר דבר" היינו כשאומר לגוי שיעשה לו מלאכה, דכיון דהמלאכה היא לישראל אסור משום "ודבר דבר" דהוי דומיא ד"ממצוא חפצך" [שם], אבל התם שאומר לגוי שיעשה לעצמו, שכן כתב רש"י ודוש בה, דישא שלך, אסור מדרבנן. אבל זה אינו, שכתבו הראשונים שמה שכתב רש"י דישא שלך, דאי דישא שלו למה ליה למימר חסום פרתי, הא אפילו חסום פרתי יש להסתפק, דהא ישראל הדש בפרתו של גוי עובר משום כל תחסום. ע"ש בחדושי הר"ב [נשיטה מקובצת שם]. ועיין במה שכתב רש"י בביצה [לז. ד"ה משום] גבי אין מקדישין ואין מעריכין דדמי למקח וממכר, ופרש"י דמקח וממכר אסור משום "ודבר דבר" אי נמי גזרינן שמא יכתוב. ואם תאמר הויא לה גזירה לגזירה, כולה חדא גזירה היא. ע"כ. אלמא דלפירוש ראשון שהוא משום "ודבר דבר" אינו מדרבנן. ולפי זה אפשר שמה שכתב רש"י ז"ל דישא שלך הוי דוקא דהוי דרבנן.

ותירין בגמרא גזירה משום שאלה ומשום שכירות. ויש להקשות לפי מה שכתב הרא"ש בפרק קמא דשבת [סימן ל"ח] גבי לא ישכיר אדם כליו לגוי בערב שבת, כתב, דשביית כלים אליבא דב"ש אינו אסור אלא כשהיא מלאכת ישראל, אבל במלאכת גוי אינו עובר. ע"ש. ולפי זה צריך לומר, דשביית בהמתו דהוי לכולי עלמא, אינו אסור כי אם במלאכתו של ישראל, דמאי שנהא מהא, דהא בחד קרא כתיבי "למען ינוח כו' ובהמתך"³⁴,

יושב ובטל, מה שאין כן בכלים שאין עושין בהם מלאכה שלא יש הוכחה שעשהו לצורך שבת ואפשר שעשהו בהבלעה. והרשב"א ז"ל בחדושו [שם יט. ד"ה והמחזור] נראה דסבירא ליה הכי, שכתב: ואיירי בכלים שעושים בהם מלאכה, וטעמא משום דמיחזי כנוטל שכר שבת או מטעם שליחות בכלים שעושין בהם מלאכה דוקא. ועיין בהרב המגיד [הלכות שבת פ"ו הט"ז] ומה שתמה עליו הרב יד אהרן [הגב"י]³¹, ולפי מה שכתבתי לא קשיא מיד. אבל ה"ר יונה [הו"ד ברא"ש שם פ"א סימן ל"ח] פירש, דמיירי דוקא בכלים שעושין בהם מלאכה ומטעם שליחות. והקשה מאי שנהא מכלים לכובס, ותירץ דשאני התם דקצץ, וכיון שאין לו הנאה לא מיחזי כשלוחו, אבל הכא אף שהוא בהבלעה יש לו שכר משבת משום הכי מחזי כשלוחו. וי"ל דהיכי תלוי זה בזה. ואפשר לומר דהכי קאמר, בשלמא בכובס כיון שאין לו הנאה בגוף הכלי אם עשאו בשבת אם לאו לא מחזי כשלוחו, דמה הנאה יש לו אם עשהו בשבת כדי שנאמר שאמר לו לנכרי שיעשהו, מה שאין כן כשיש לו הנאה, שאף שהוא בהבלעה יש לו שכר מיום שבת, תולין העולם שהוא מלאכתו, דהיינו שהשכירו לו לטחון חטים ולא מצא לטחון ממקום אחר ונתן לו חטיו שיטחון כיון שיש לו הנאה. אבל הר"ז [במאור שם ז.] נתן טעם אחר, מפני שנראה כמתנה לחלל את השבת. והקשה עליו הרמב"ן [במלחמות שם], דא"כ למה מותר ליתן חטים בריחיים של מים ערב שבת עם חשכה, הא נראה כמתנה עם הריחיים לחלל את השבת. ועוד הקשה מנותן איגרות לנכרי אם קצץ. ע"ש. ויש לדקדק, דאמאי לא הקשה עליו מכלים לכובס נכרי, ואף דאיירי בקצץ, הרי הקשה עליו מאגרות בקצץ. ונראה לומר, דבכובס בקצץ אינו כמתנה עמו שיכבסם בשבת, שאפשר שיש לו בגדי נכרים ואותם הוא מכבס בשבת. מה שאין כן באגרות, כיון שקצץ ודאי שהוא משכים למלאכתו ללכת אל מקום חפצו כדי לבוא מהרה וללכת פעם אחרת, ואף שקצץ נראה כמתנה לחלל שבת.

אמר עוד וברביעי ובחמישי מותר. ויש להקשות דכיון (דברביעי) [דבחמישי] מותר כל שכן (בחמישי) [ברביעי]. ואין לתרץ לא זו אף זו, כמו שכתבו התוספות ריש פ"ב דקידושין [מא. ד"ה האיש] דבשתי תיבות לא אמרינן³². ויש ליישב דלעולם דרך התנא לומר [לא] זו אף זו, וההיא דקידושין ענין אחר הוא, והקשתה הגמרא שם דכיון דתני תנא דבשלוחו מקדש היינו בו, דשלוחו מכח מאן אתי מן המקדש. ואין הכי נמי שדרך התנא לומר [לא] זו אף זו היינו כשאנו אותו ענין ממש אלא שיוצא במכל שכן, בהא אמרינן דרך התנא כו', אבל כשהוא אותו הענין בעצמו ויותר חידוש בהא לא אמרינן דרך התנא. וכן מאי דפריך בגמרא³³ רבי מכשיר עד ארבעים וחמשים אמה, השתא חמשים

הערות וצייונים

31. נדפס לעיל אות כ"ז. 32. עיין גליון הש"ס שם. 33. נראה דכוונת הרב ז"ל לגמרא בסוכה (ב:) או בעירובין (ב:). אולם שם לא הקשתה הגמרא השתא חמשים ארבעים מיבעיא, ואולי נתחלף לרב המחבר ממה שאמרו בנדה (לז:): ר"מ אומר אפילו ארבעים וחמשים יום, והקשתה הגמרא השתא חמשים ארבעים מיבעיא. ועיין בתוספות סוכה (שם ד"ה עד) שביארו אמאי בסוכה לא הקשו כנדה. ע"ש. 34. נראה דכוונת הרב לפסוק "למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר" (שמות כ"ג, י"ב) ופסוק אחר כך כתוב "ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו", ומילת "בהמתך" אינה כאן אלא בפסוק "לא תעשה כל מלאכה אתה וכו' ובהמתך" (שמות כ', י'). ע"ש.

אוצר ההלכה

[משמרת השבת] פרק י'. [הערת הנ"ל: וצ"ע במנחת כהן פ"י. הוסיף דודי הרב מוהר"ש נר"ו על פי העתקתו מש"ע דפוס חדש וכתב לי וז"ל: כוונת הגרא"ב זצ"ל על ספר מנחת כהן (לר' אברהם כהן פימינטיל ז"ל) שהאריך בבאור שני הטעמים שבפוסקים בזה, ומקשה על הלבוש [ס"א] על מה שכתב לשיטת הפוסקים שדוקא שעושין בהם מלאכה אסור בערב שבת שנראה כנוטל שכר שבת, ולאלו הפוסקים הטעם (משור) [משום] שנראה כשלוחו. ע"ש. ועיין עוד שם במנחת כהן בכוונת הגרא"ב ז"ל במה שכתב וצ"ע במנחת כהן פ"י. עכ"ל]. (זכרון אברהם)

(מב) שם אסור להשכיר לגוי בערב שבת וכו'. במג"א (סק"ב) בערב שבת, דמחזי כשלוחו. עכ"ל המג"א. וכתב המחצית השקל וז"ל: טעם זה כתב הר"ר יונה [הו"ד ברא"ש שבת פ"א סימן ל"ו], לאפוקי מדעת התוספות [שבת יט. ד"ה לא] שכתבו, דאפילו בהבלעה כיון שתחילת השכירות היה סמוך לשבת נראה כשכר שבת, ולפי זה אפילו בכלים שאין עושין בהם מלאכה אסור. והר"ר יונה הקשה לפי זה מאי בין משכיר לאינו יהודי או לישראל, ³⁵דלפי טעם זה אפילו לישראל יהיה אסור להשכיר אפילו בהבלעה כשהוא בערב שבת. עכ"ל המחצית השקל.

הנה לכאורה באמת כיון דהיה בהבלעה למה יגרע ערב שבת מבאמצע השבוע. ואולי יש לומר דס"ל דהבלעה מותר רק היכא דהשכירות מתחלת בימות החול ונטפל ונבלע בה גם של שבת, מה שאין כן אם מתחלת ביום השבת א"כ תיכף ניכר ונראה השכר דיום השבת. ועוד דבעת קבלו השכר ויחשוב את ימי השכירות כמה הם, יתחיל מיום השבת ועל ידי זה נראה השכר שבת. ובזה יש לבאר גם טעם החילוק בין שכירות לנכרי או לישראל (מה שהקשה הר"ר יונה), דהישראל השוכר יהיה נזהר שלא להזכיר אז את יום השבת מה שאין כן בנכרי השוכר. ומה שהעיר הרי"ד נ"י שא"כ יהיה אסור להשכיר דירה. ע"ש. אמרתי דיש לחלק, דשאני דירה דדרך להשכיר בתים על שנה או על חודש, עיין ראש השנה (דף ז' ע"ב), א"כ זה אינו נראה כשכר שבת, רק יזכיר מר"ח זה עד ר"ח זה, או מט"ו בחדש עד ט"ו בחודש זה. אבל שכירת כלים משכירין לימים מיוחדים או לשבוע, ואם יהיה יום ראשון לשכירות בשבת על כרחם יזכירו בהתחלת חשבון הימים, ולכן אסרו בכל אופן גם כי ישכירו לחודש או יותר כשהוא ערב שבת. (זרע יעקב – זלזניק)

(מג) שם וביום חמישי מותר וכו'. כתב הטור (דף ק"ס עמוד ראשון שיטה ג'), ואפילו הכי בששי אסור וכו'. נ"ב: לשלוח ביד הנכרי ממקום למקום כליו וחפציו, נוהגין בכל תפוצות הגולה להתיר אפילו ביום ששי ואין מפקפק בדבר. הר"מ אלשקאר ז"ל (סימן מ"א). (כנסת הגדולה – הגה"ט)

(מד) שם ובלבד שלא ימול שכר שבת וכו'. כתב בספר מנורה הטהורה [קני המנורה סק"א], דאסור ליקח שכר שבת גם

"ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו" לרבות שביתת (כל) [כלים] [שבת יח.]. וכי היכי דלב"ש אינו מוזהר על שביתת כלים כי אם במלאכתו של ישראל הכי נמי בשביתת בהמה, וא"כ הוא נראה דהויא גזירה לגזירה, שהרי כשמוכר לה מלבד שקנאה וגם הוא מלאכתו של גוי וגזרינן אטו שאלה ושכירות, והרי בשאלה ושכירות עדיין היא מלאכתו של גוי, אלא שיש לגזור אטו שאלה ושכירות במלאכתו של ישראל, וזהו נראה דהוי גזירה לגזירה. ולא דמי לשלמין ושבורין [עבודה זרה יד:] דלא פלוג רבנן בין בהמה לבמה. ועיין במה שכתב הב"י (סימן ש"ה [סי"ח]) במה שאמר הירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב], דטעם דאין רוכבין על גבי בהמה היינו משום שביתת בהמתו, והקשה הרב, שהרי החי נושא את עצמו. ותירץ, דנהי דאינו מוזהר על רכיבתו משום משא, אלא הטעם הוא שמצטער הבהמה ואיכא משום שביתת בהמתו. וזה קצת תימה (עיין בהרשד"ם ח"א סימן ב') דמשום שמצטער הבהמה איכא משום שביתת, דהא לא הוזהרו אלא על המלאכה ועל המשא לא על הצער. (ואפשר לומר דהכי קאמר, בשעה שרוכבין הוא מכביד על הבהמה ואיכא משום משא). ועוד דא"כ אמאי בן בתירא מתיר בסוס. ועיין במה שכתב [הב"י] לקמן על מה שכתב הטור שאם נערו רוכב על הבהמה שאין למונעו, כתב שלדברי הירושלמי אפשר דאסור. ובגמרא דידן [עבודה זרה טז.] יהיב טעמא לבן בתירא דהחי נושא עצמו, ורבי לא פליג עליה אלא משום דלכשיזקין מטחינו בריחיים בשבת. ועיין בשבת (דף צ"ד ע"א) דברוכו (ורכיבה) [ברכיבה] לכולי עלמא פטור. ועיין בירושלמי פרק קמא דעבודה זרה [ה"י]. ועיין בפרק מי שהחשיך [שבת קנ"ג:] ששם אמרו דליכא משום מחמר, דטוענו כשהיא מהלכת, ואילו משום שביתת בהמתו ליכא. ועיין בהר"ן שם [סו. ד"ה והלא].

(מא) שם אסור להשכיר לגוי בערב שבת וכו'. כתב מג"א (סק"ב), אבל בחנם [לא מחזי כשלוחו]. הרמב"ן [במלחמות שבת ז.] כתב בהדיא, דלהך טעמא אפילו בחנם אסור. וכן הסברה נותנת, דהא הרואים אינם יודעים שהוא בחנם, ואם כן מ"מ מחזי כשלוחו. רק הסמ"ק [סימן רפ"ב עמ' ש"א] דפסק כן סובר הטעם האחר. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: רצונו לומר דאסור משום שכר שבת]. ועיין ט"ז (סק"ב) אדברי הטור, צ"ע דארכיב אתרתי רכשי. [הערת הנ"ל: ר"ל דכתב, ונראה לי דהך שכר שבת אין פירושו שנוטל וכו', אלא פירושו כיון שיש ריוח בזה ההשכרה במה שהוא נשכר בשבת, דזה גזרו משום מראית עין ששולח שלוחו להרויח לו. עכ"ל. וא"כ הרכיב שני הטעמים, דלטעם משום דמחזי כשלוחו אסור גם אם אינו מרויח כלום. וכנראה שזה הוא גם כן כוונתו במה שכתב וכעין זה כתב המג"א לקמן (סק"ו) בשם הרמב"ם, דגם טעם הרמב"ם לכאורה משום דמחזי כשלוחו, וא"כ אין מן הצורך שהב"י מזכירו עוד הפעם אחר שזה הוא שיטת הרב רבנו יונה]. ועיין מג"א לקמן (סק"ו) בשם הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ט], וצ"ע במנחת כהן

הערות וצינונים

35. ז"ל הרא"ש: וה"ר יונה ז"ל פירש דאי איירי בכלים שאין עושין בהם מלאכה לא מסתבר למיסר בנכרי טפי מבישראל, דמה שייך מראית העין בנכרי טפי מבישראל וכו'. ע"כ. ונראה מדבריו להיפך, דמקשה דיש להתיר בנכרי כשם שמותר בישראל.

אוצר ההלכה

נתבטלו דברי עולת שבת [סק"א] שחולק על הגהות מיימוניות [הלכות שבת פ"ו אות ק']. ע"כ. ביאור דבריו עיין בספר בגדי ישע³⁶ בריש סימן זה, וביד אפרים סביב לש"ע (סק"ג), מאמר מרדכי (סק"ב), מטה יהודה (סק"ד)³⁹.

(דברי מנחם – הגה"ט סק"א)

נא) שם בהבלעה. כתב מג"א (סק"ג), בהבלעה, אבל ליטול שכר שבת לחוד אפילו בחדר לדור בו אסור כמו שכתוב סימן ש"ו ס"ד. ובזה נתבטלו דברי העולת שבת [סק"א] שחולק על הגהות מיימוניות [הלכות שבת פ"ו אות ק']. עכ"ל המג"א. ז"ל העולת שבת: ומה שכתב ומותר להשאל לו בערב שבת אע"ג שמתנה שהעכו"ם זה יחזור וישאל לו, ולא אמרין דכי האי גונא דהוי שכירות, ז"ל הגהות מיימוניות: תניא בתוספתא [מועד קטן פ"א ה"ב], דמשכיר אדם גומתו של מים לנכרי ומחליף עמו של שבת למוצאי שבת ואינו חושש. מכאן הורה רבי, במקום שמבשלין המלח, שישכיר היהודי מחבת שלו לנכרי והנכרי יתן לו מחבת שלו ביום אחר. עכ"ל. וביאר ב"י הטעם, כיון דלא הוי בדרך שכירות ממש לומר אתן לך כך וכך כדי שתשאלני כלי שלך שרי. ונראה לי, דאפילו הנותן נותן לו יותר מיום אחד נגד יום השבת גם כן מותר והוא פשוט. מיהו יש לתמוה על הגהות עצמו מאי ראייה מהתוספתא, דלמא התם איירי בגומא, דלישראל נמי מותר לדלות ממנה, ואשמעינן דאין בזה איסור משום שכר שבת כיון שאין לישראל ריוח, אבל במקום דיש לישראל ריוח כגון מחבת דבלאו הכי היתה בטלה ממלאכתה אפשר דאסור, דמאי שנא נותן מעות בשכירותו או תשמיש כלי. עכ"ל העולת שבת. וביאר הבגדי ישע⁴⁰ כוונת המג"א וז"ל: והבין המג"א (בסק"ג) דכוונתו מאחר שהיא מלאכת היתר לא שייך שכר שבת, לכן השיג עליו.

ועיין במאמר מרדכי [סק"ב] שהוא גם כן השיג על העולת שבת והאריך. ואח"כ כתב בזה"ל: שוב ראיתי להרב מג"א וכו', וכוונתו מאחר דהכא מטעם שכר שבת לחוד אתינן עלה, אין חילוק בין כלי שעושין בו מלאכה לאין עושין דבכל גוונא אסור, וא"כ מאחר דשרי בתוספתא בגומא בדרך הנזכר (שואל ומשאל) הוא הדין בכל הדברים. עכ"ל המאמר מרדכי.

והנה הבגדי ישע הנזכר לעיל כתב להקשות על דברי העולת שבת שכתב, ונראה לי שאפילו הנותן נותן לו יותר מיום אחד נגד יום השבת גם כן מותר, וכתב על זה הבגדי ישע שם וז"ל: ועוד ראייה ברורה לסתור דבריו מכתובות (דף ס"ד ע"ב). ע"ש לאסור אם מתנה שיתן לו יותר. עכ"ל הבגדי ישע. לענ"ד יש לחלק וליישב.

נב) שם ולהשאיל וכו'. כתב הטור (שיטה ז'), אבל להשאל לו מותר וכו'. נ"ב: עיין בהרל"ח ז"ל (סימן כ"ח), ואכתבנו בסייעתא דשמיא בטור זה סימן ש"ה (דף קצ"ט ע"א שיטה נ"ג) בהגהת ב"י ז"ל.

מדירת בית וכדומה בדבר שאין בו מלאכה כלל, וכן אסור ליתן שכר שבת. ע"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סק"א)

מה) שם ובלבד שלא יטול שכר שבת וכו'. כתב הבאר היטב (סק"א), אבל ליטול שכר שבת וכו'. עיין מג"א (סימן ש"ו סק"ח), דלדבר מצוה יש מתירים שכר שבת. אשל אברהם (באר יעקב – קרויזר – סק"ב)

מו) שם ובלבד שלא יטול שכר שבת אלא בהבלעה וכו'. הא דמצריכין הבלעה, הוא משום דילפי לה מדין שוכר את הפועל לשמור את הפרה [בבא מציעא נח.]. ואע"ג דבהבלעה דהתם מותר אפילו בערב שבת, שאני התם דאינו עושה שום מלאכה, ולכך גם בכאן בחלוק וטלית מותר בערב שבת דומיא דהתם, דהא לא שרינן בהו נמי אלא בהבלעה דוקא. והש"ע שלא הזכיר דין הבלעה כאן אלא בכלים שעושין בהן מלאכה, משום דאיירי בהו, וממילא מוכח דהא ברביעי וחמישי כל הכלים מותרין ואעפ"כ מצריכין הבלעה, והוא הדין נמי לחלוק וכיוצא בו דמותר גם בערב שבת שצריך הבלעה, דאם היה משכיר יום יום אסור מן הדין דהוי כשכיר יום, זולתי לדעת הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו הט"ז] וכדכתובנא לעיל [סק"א]³⁶.

(מטה יהודה – סק"ג)

מו) שם ובלבד שלא יטול שכר שבת אלא בהבלעה וכו'. כל זה קאי לדעת היש אומרים, אבל לסתם מרן ז"ל שהוא כדעת הרי"ף והרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הט"ז], מותר להשכיר כל הכלים גם בערב שבת ובתלי הבלעה. ועיין להרב מטה יהודה ז"ל [סק"א]³⁷ שהוכיח כן, ודחה דברי הט"ז [סק"א] והרב עולת שבת [סק"א] שסוברים דלכולי עלמא צריך הבלעה. ע"ש. (א"ה נכדו. עיין להרב כף החיים ז"ל (אות א') שכתב, דלענין שצריך להשכיר בהבלעה ואפילו בכלים שאין עושין בהם מלאכה זהו לכולי עלמא כמו שכתב בב"י, ודבריו סותרים למה שכתב איהו ז"ל גופיה (באות ח') משם הרב מטה יהודה [שם], דלדעת הרמב"ם אין צריך הבלעה וכו'. ע"ש. ובאמת כן נראה מדברי הב"י, וכיון דאסיק דלענין הלכה כיון דהרי"ף והרמב"ם מסכימים לדעת אחת הכי נקטינן. ע"ש. א"כ מותר אפילו בערב שבת ואפילו בלא הבלעה).

מה) שם בהבלעה. נ"ב: אבל ליטול שכר שבת לחוד, אפילו בכלי שאין עושין בו מלאכה אפילו בחדר לדור בו אסור, כמו שכתוב סימן ש"ו ס"ד. מג"א [סק"ג]. יע"ש. (ברכות מים)

מט) שם בהבלעה. כתב במג"א (סק"ג), כמו שכתוב סימן ש"ו ס"ד וכו'. נ"ב: ע"ש סק"ז. (חדושי מוהרמ"ז)

נ) שם בהבלעה. כתב הטור, ברביעי ובחמישי מותר כו'. עמ"ש הרב מג"א (בסק"ג) אבל ליטול שכר שבת כו', ובזה

הערות וצינונים

36. נדפס לעיל אות י"ב. 37. נדפס לעיל אות י"ב. 38. נדפס לקמן אות נ"ח. 39. נדפס לקמן אות נ"ז. 40. נדפס לקמן אות נ"ח.

אוצר ההלכה

והרמב"ם ולפיכך פסק כוותיהו, דכיון דקבלו עליהם סברתם אפילו להקל. ומה גם דבשל סופרים קי"ל הלך אחר המיקל, כל שכן שביתת כלים דאפילו איסורא דרבנן ליכא, כמו שכתב מרן ז"ל בב"י לקמן (סימן רנ"ב ס"ה), ולכך פסק דמותר להשאיל לגוי כלים אפילו מחרישה שעושה בהם מלאכה כהרי"ף והרמב"ם משני הטעמים הנזכרים, אי משום מנהגא אי משום דליכא אפילו איסור דרבנן. ועיין למרן מלכא עט"ר מורינא הרב הגדול חקרי לב ז"ל (חאו"ח סימן צ"ו דף ר"ט ע"ב), דמתוך דבריו שם אפשר ליישב דעת מרן ז"ל גם בדין זה. ודוק. (פתח הדביר ח"ג – סק"א)

נז) שם בהגה ומותר להשאיל לו בערב שבת אף על גב שמתנה שהגוי יחזור וישאיל לו וכו'. רצונו לומר כלי אחר כנגד הכלי שהשאיל לו הישראל, שאע"פ שאינו משאילו חנם מותר. וסיים מרן, כיון דלא הוי בדרך שכירות ממש לומר אתן לך כך וכך כדי שתשאילני כלי שלך שרי. ע"כ. ורצונו לומר, שאם אמר לו מתחילה שאני נותן לך כלי זה בשאלה כדי שגם אתה תשאילני כלי שלך חשיב שכירות, כיון שהישראל הוא המתחיל חשיב שכירות, דמה לי אם לוקח מעות בשכירות הכלי או אם יקח כלי אחר. ואין היתר אלא כשהעכו"ם בא בתורת שאלה ואח"כ חוזר הישראל ומתנה עם העכו"ם שגם הוא ישאילנו⁴³. ודע דלשון הגהות מיימוניות (בפרק ו' [אות ק']) כך הוא: תניא בתוספתא [מועד קטן פ"א ה"ב], משכיר אדם גומתו של מים לעכו"ם ומחליף עמו של שבת למוצאי שבת. מכאן הורה רבי, במקום שמבשלין המלח, שישכיר היהודי המחבת שלו לעכו"ם והעכו"ם יתן לו מחבת שלו ביום אחר. ע"כ. וצריך לומר דלשון משכיר דנקטי ההגהות אינו מדויק, ורצונו לומר משאיל ותפס לשון שכירות בהשאלה. ומה שדקדק הרב בעל עולת שבת [סק"א] דמאי ראייה מיתו בהגהות מהתוספתא, דשאני גומא דרמיא לכלים שאין עושין בהן מלאכה כגון חלוק וטלית, דהדלאת מים אינה מלאכה, מה שאין כן במחבת דעושה בה מלאכה ויש לישראל ריוח אפשר דיהיה אסור, דמה לי נותן מעות בשכירות או תשמיש כלי. יע"ש. נראה לומר דלפי מאי דכתיבנא ניחא, דהדבר תלוי בבקשת אותו כלי מתחלה אם בלשון שכירות או בלשון שאלה, וכל שהוא בלשון שאלה אע"פ שיש ריוח להישראל שרי דלא מיחזי תו כשלוחו, כיון דאיסור זה אינו אלא מדרבנן לא אסרו אלא כשיהיה בתורת שכירות. מיהו המג"א (סק"ג) כתב וז"ל: אבל ליטול שכר שבת לחוד וכו', אפילו בחדר לדור בו אסור וכו'. ובזה נתבטלו דברי עולת שבת שחולק על ההגהות מיימוניות. עכ"ל. ורצונו לומר, דבגומא לא הוי אלא יום אחד ואעפ"כ התירה התוספתא. וזה אמת אי לאו מטעם דחשיב שאלה. ודוק. (מטה יהודה – סק"ד)

נח) שם בהגה ומותר להשאיל לו בערב שבת אף על גב שמתנה שהגוי יחזור וישאיל לו וכו'. וז"ל הגהות

נג) שם ולהשאיל לו וכו'. ובטור כתוב, ודוקא להשכיר אסור משום שכר שבת. ועיין בט"ז (סק"ב) שהקשה אלשון הטור, הא כבר הביא הטור דעת הר"ר יונה [הו"ד ברא"ש שבת פ"א סימן ל"ו] דהטעם הוא משום דנראה כשלוחו. ותירץ, הא דכתב הטור משום שכר שבת, פירושו כיון שיש ריוח בזה ההשכרה וכו'. ע"ש. ועיין בהרב המגיד בפרק ו' מהלכות שבת (דין ט"ז) שכתב וז"ל: ומתוך כך פירשו ז"ל דבכלים שעושין בהם מלאכה, שכירות חלוק משאלה, דאסור להשכיר מערב שבת לעכו"ם דמחזי כנוטל שכר שבת וכו'. ע"ש. ומדכתב בכלים שעושין בהם מלאכה אסור להשכיר, מוכח דסובר כטעם הר"ר יונה משום דנראה כשלוחו, ואח"כ כתב דמחזי כנוטל שכר שבת, דבריו סותרין זה את זה, ולשון דמחזי(א) אי אפשר ליישב כמו שמיישב הט"ז לשון הטור. וצ"ע. (אותות השמים – דרישת ארי – סק"א)

נד) שם ולהשאיל לו וכו'. כתב ט"ז (סק"ב), לכאורה קשה [וכו']. עיין ברשב"א [שבת יט. ד"ה והמחזור]⁴⁴. (זכרון אברהם)

נה) שם הגה וכן עיקר כסברא האחרונה. וכן ראיתי בתשובה כ"י מהרב יחיאל קאשטילאץ, שהשיג על מרן בזה בכל תוקף שהניח שנים עשר פוסקים שהזכירם בבית יוסף, וכל ז"ה איננו שווה לו ופסק כהרי"ף והרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הט"ז]. ופרט השנה שכתב הרב הנזכר בתשובתו הנזכרת הוא שנת ה'שי"ג, והתמרמר מאד על פסק זה. ע"ש. וגם הרמב"ם במלחמות [שבת ז.] והרשב"א בחדושי [שבת יט. ד"ה ואיכא], דחו דברי הרי"ף בזה. הלכך יש לחוש לסברת רוב הפוסקים קמאי ובתראי דפליגי על הרי"ף והרמב"ם בזה. (ברכי יוסף – סק"ב)

נו) שם הגה וכן עיקר כסברא האחרונה. ה"ה חיד"א ז"ל בברכי יוסף (אות ב')⁴⁵ הביא מתשובה כ"י להרב מוהר"ר יחיאל קאשטילאץ ז"ל שהשיג על מרן ז"ל בזה בכל תוקף, שהניח שנים עשר פוסקים שהזכירם בב"י ופסק כהרי"ף והרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הט"ז]. וגם הרמב"ם [במלחמות שבת ז.] והרשב"א ז"ל [שם יט. ד"ה ואיכא] דחו דברי הרי"ף ז"ל בזה, ומסיק הוא ז"ל לחוש לסברת רוב הפוסקים קמאי ובתראי דפליגי על הרי"ף והרמב"ם ז"ל. ע"ש. ויותר יגדל התימה, שמרן ז"ל בהקדמתו שכתב לפסוק הלכה כתרי מגו תלת עמודי ההוראה, סיים וכתב, אם לא במקצת מקומות שכל חכמי ישראל או רובם חולקים על הדעת ההוא. ע"ש. ואילו הכא למה פסק כוותיהו נגד שנים עשר נשיאים קמאי ובתראי דקיימי דלא כוותיהו. ואפשר דכיון דמסיק התם ולכן פשט המנהג בהיפך, משמע דאינו פוסק דלא כוותיהו אלא היכא דנהגו העולם דלא כוותיהו אלא כרוב הפוסקים החולקים עליהם, אבל אם נהגו כשני עמודי ההוראה, הגם דרוב הפוסקים סבירא להו בהיפך לא שינה דרכו דרך הקודש. ואולי בדין זה ראה רבנו דהמנהג להתיר כהרי"ף

הערות וצייונים

41. נראה דכוונתו ליישב כמו שכתב הרב מטה יהודה (סק"ב), נדפס לעיל אות כ"ו. 42. נדפס באות הקודמת. 43. עיין להרב מאמר מרדכי (סק"ב) דס"ל שכל שמחליפים כלי בכלי אינו דרך שכירות. ע"ש.

ב' אסור להשאיל שום כלי לגוי בשבת, ואפילו בערב שבת אם הוא סמוך לחשיכה כל שאין שהות להוציאו מפתח ביתו של המשאיל קודם חשיכה, מפני שהרואה סבור שהישראל צוהו להוציאו:

[ורמב"ם שם הלכה י"ט]: ו. שבת י"ח [ע"ב] וכרבי עקיבא אליבא דבית הלל: ז. סמ"ג [שם] והתרומה [שם]:

אוצר ההלכה

בין נתינת מעות לבין שכירות ממש, ובסוף דבריו כתב, דלא אמרו אלא דוקא כשנותן למשכיר מעות ממש בשכרו. ע"ש. ולדברי הגר"ב זצ"ל העיקר הוא שלא יהיה בכלל שכירות, ועוד שלא יתן לו מעות. עכ"ל. עוד כתב לי דודי הרב הנ"ל וז"ל: ובבאורי הגר"א ז"ל (סק"ד) איתא על דברי רמ"א אע"ג שמתנה וז"ל: דכאן לא שייך טעמא דשכירות דיש ריוח לישראל כו'. ע"ש ברא"ש [שבת פ"א סימן ל"ו], ועיין שם בהגהות מיימוניות (פ"ו סעיף ק') כתב, תניא בתוספתא [מועד קטן פ"א ה"ב] דמשכיר וכו' ומחליף וכו'. ורצונו לומר, דאין משכיר ממש, אלא חדא קתני כיצד מחליף, דממש שכירות אסור בערב שבת דשם סתמא קתני. עכ"ל דודי הרב נ"י. ובזה מתורץ קושיית הדברי צבי"ה על הרמ"א, דמקשה, כיון שהאינו יהודי יחזור וישאיל לו הוי שכירות וכו', וכיון דהוי שכירות אינו מותר אלא בהבלעה וכו'. ע"ש. דכל שאינו נותן מעות ממש מותר אף שלא בהבלעה. ועיין במג"א סימן רמ"ה (סק"ג). [הערת הנ"ל: מה שכתב שם, ונראה לי דהתוספות והגהות אשרי לא אסרו אלא כשאמר לו טול אתה בשבת וכו'. ע"ש]. שוב ראיתי בהגהות מיימוניות [שם] עצמו, ולא משמע כן מלשונו כמו שפירשתי, אלא כפשוטו דזה לא מקרי שכירות כלל, ומשמע שם דאפילו בענין דהוי שכר שבת כגון שמשאילו לשבת לבד אפילו הכי שרי. [הערת הנ"ל: וכן משמע מהפרי מגדים (אשל אברהם סק"ד) ומהגהות רע"א על מג"א (סק"ד)]. ועיין לקמן סימן ש"ו (סק"ז) מה שכתבתי על המג"א, וצריך לומר דהתם גרע טפי [הערת הנ"ל: משום דשם נותן מעות ממש]. ומ"מ נראה לי להחמיר בענין דהוי שכר שבת גמור, רק הכא דאינו שכר שבת כלל רק מחזי אז שרי בכחאי גוונא דלא מחזי, אבל שכר שבת גמור [אסור] דמ"מ מקבל שכר שבת, ולא מצינו שהקילו בזה האיסור יותר משאר איסורים. (זכרון אברהם)

סעף ב'

(א) סעף ב' אסור להשאיל שום כלי לגוי כו'. הנה מקום אתי להעתיק מה שהשיבתי לעיה"ק צפת ת"ו, להר"י של החבורה מחזיקי התורה פרי עץ הדר דשם. על דבר שאלה דשאלנא קדמוהו. וזה דבר השאלה: בכפר אחד הסמוך לשם יש קאליניא ממושבות היהודים שקנו נחלת שדה וכרם הרי הוא ישוב החדש יסוד המעלה. ושאלו הקאליניסטען את הרב המורה דשם איך לנהוג בעבודת האדמה לענין שבת ויו"ט. והשיב להם חוות דעתו דרך היתר על פי ש"ע, שבעבודת האדמה יעשו עם העכו"ם שיעבדו בשדותיהם באריסות, והבהמות ימכרו להם והם

מיימוניות [הלכות שבת פ"ו אות ק']: תני בתוספתא [מועד קטן פ"א ה"ב], משכיר אדם גומתו של מים לגוי ומחליף עמו של שבת למוצאי שבת. מכאן הורה רבי, במקום שמבשלין המלח, שישכיר היהודי המחבת שלו לעכו"ם והעכו"ם יתן לו מחבת שלו ביום אחר. עכ"ל. וביאר הב"י הטעם, כיון שלא בדרך שכירות ממש הוא, שלא אמר אתן לך כך וכך כדי שתשאילני כלי שלך שרי. כתב העולת שבת [סק"א], ונ"ל שאפילו הכותי נותן לו יותר מיום אחד נגד יום השבת גם כן מותר. ומיהו יש לתמוה על הגהות עצמו מאי ראייה מיייתי מהתוספתא, דלמא התם מיירי בגומא דישאל נמי מותר לדלות ממנה, ואשמעינן דאין בזה איסור משום שכר שבת כיון שאין לישראל ריוח, אבל במקום שיש לישראל ריוח כגון מחבת דבלאו הכי היתה בטילה ממלאכתה אפשר דאסור, דמאי שנא (מ)נותן מעות בשכירות או תשמיש כלי. עכ"ל. והבין המג"א (בסק"ג) דכוונתו מאחר שהיא מלאכת היתר לא שייך שכר שבת, לכך השיג עליו וכן כל האחרונים השיגו עליו. ועוד ראייה ברורה לסתור דבריו מכתובות (דף ס"ד ע"ב), עיין שם לאסור אם מתנה שיתן לו יותר. (בגדי ישע)

(נט) שם בהגה ומותר להשאיל לו בערב שבת אף על גב שמתנה שהגוי יחזור וישאיל לו וכו'. קשיא לי, אע"ג שנאמר שמותר בכחאי גוונא שלא נראה כשכירות כמבואר בהרב ב"י, הובא במחצית השקל (סק"ד), מ"מ כיון שאינו יהודי יחזור וישאיל לו הוי שכירות, כדאמרינן בבבא מציעא (דף פ"א ע"א), השאילני ואשאילך הוי שומר שכר, וכיון דהוי כשכירות אינו מותר אלא בהבלעה, וברמ"א שמותר להשאיל אפילו על שבת לבד. רצ"ע⁴⁴.

(ס) שם בהגה אף על גב שמתנה. היינו שאומר לו בלשון על מנת [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: גם הלבוש כתב כן], אבל אם אומר בלשון שכירות אסור, כן נראה בב"י [הערת הנ"ל: כן הוא על פי העתקת דודי הרב מוהר"ש נר"ו, אבל במג"א⁴⁵ שהיה לפני איתא כן הוא]. ובזה [הערת הנ"ל: ר"ל אם אומר על מנת] נראה לי דשרי אפילו אם הוא רק על שבת דהוי שכר שבת ממש, אבל אם אומר בלשון שכירות אסור אפילו בהבלעה בערב שבת דלא פלוג. אבל אם נותן לו מעות אפילו בעל מנת לא מהני דהוי ערמה. ולשון התוספתא שבת [הערת הנ"ל: במג"א שלפני איתא הרא"ש וט"ס הוא] מגומגם. [הערת הנ"ל: כתב לי דודי הרב מו"ה שלמה נר"ו וז"ל: כוונת הרב זצ"ל, שהתוספתא שבת (סק"ד) כתב בתחלת דבריו שאין חילוק

הערות וצייונים

44. עיין מה שתירץ לזה הרב זכרון אברהם, נדפס באות הבאה. 45. ר"ל בהגהות הרב המחבר שנמצאו על גליונות המג"א שלו. ראה בהקדמה לספר זכרון אברהם (עמ' 5). 46. נדפס באות הקודמת.

אוצר ההלכה

שכתב בש"ע שאין שהות כו', היינו דאז אין להתיר להשאילו בשום אופן דוראי יוציאנו משחשיכה, מה שאין כן קודם לכן דאין איסור להשאילו דאפשר שיוציאנו מבעור יום. אבל להוציא בשבת ודאי דבכל אופן אסור כשהוא שואל מבעל הבית ואינו שלו, מטעמא דנראה כשלוחו. וכמו שכתב בר"ן סוף פרק קמא דשבת [ז. ד"ה גמ'] דמיחלף בשלוחו. אם לא במוכרו לו מלפנים וכבר יצא מרשות הישראל לגמרי והרי הוא שלו מאז מקדם, דבכהאי גוונא לכולי עלמא שרי, כמו שכתב בר"ן שם בריש הפרק [א. ד"ה ומקשו (הראשון)], דלעולם בכותי ומיירי כגון שהחפץ של כותי, שאפילו מכנים ומוציא כל היום כולו אין כאן איסור כלל שאין החפץ של ישראל. וכן כתב במג"א סימן שכ"ה (סק"ד), עיין שם שהוכיח אמיתות דין זה מלישנא דרמב"ם שכתב בפ"ו דין י"ט משבת: וכשיצא העכו"ם מביתו בשבת וחפץ ישראל בידו כו'. [49] ומה שכתב בסימן רמ"ו (סק"ה) [סק"ו] דצ"ע על הרב ב"י שהשמיט טעם הרמב"ם, צ"ע טובא, דהא טעם שלו דבר אין לו עם איסור שאלה דמיניה מיירי התם, מאחר דשאלה מותרת בשבת, ומה איכפת לן במה דיראה כמי שהשאיל לו בשבת, והוא לא אמר טעם ידידה רק במכירה והדומה האסורה בשבת, ומהאי טעמא השמיט בטעמא ידידה איסור שאלה דחשב ברישא, וקאמר יראה כמי שהלוהו כו' ואין זכר לשאלה בדבריו, עיין שם ובמג"א סימן רנ"ב (סק"ד) דרק בעבור זאת כתב להחמיר במכירה טפי מבשאלה. ומה שכתב הפמ"ג (באשל אברהם שם), דמה שכתב הרמב"ם הלוהו בשבת זה משום הוצאה, צ"ע גם הוא, דהא עינינו הרואות דבהלואה נתן גם כן הטעם משום דיראה כמי שהלוהו לעכו"ם כו' בשבת. וההלואה הרי היא אסורה בשבת כמבואר במתניתין דשבת ריש פרק שואל (דף קמ"ח ע"א), שואל אדם כו' ובלבד שלא יאמר לו הלויני. ואולי רצונו לומר דבהלוהו מלבד טעם הרמב"ם שייך נמי משום איסור הוצאה. או דמפרש הטעם דהלואה אסורה בשבת, על פי מה שכתבו בתוספות שם [ד"ה שואל], דלשון הלואה אינו חוזר בעין, שההלואה להוצאה נתנה. ודלא כמו שכתב בט"ז (סימן רנ"ב סק"ג) דמסתבר כהמורין לאיסור אף בחפץ של עכו"ם כו'. ומה שכתב במג"א שם (סק"ד) דבמכירה יש להחמיר טפי מבשאלה כו', דהא כשיוודע שמכרו לו יאמרו שמכרו לו בשבת מה שאין כן בשאלה. היינו בגוונא דסימן רמ"ו סעיף ב' דאיירי בהשאילו או מכרו לו בערב שבת סמוך לחשיכה טרם הוציאו מביתו בתחלה, דאז כל זמן שהוא בביתו אין אדם יודע מתי מכר ונתן לו וכמו שכתב הרמב"ם שם, מה שאין כן בשקנהו ממנו כמה ימים לפני השבת והוציאו משם בחול ואחר חזר והכניסו לביתו לרצונו, דינו כמכנים חפצו לבית ישראל דשרי להוציאו בשבת.

האומנם דלפי מה שכתב מעלת כבודו דהכלים ההם ממושכנים להישראל בחובו, מסתברא דגם המכירה היא ללא הועיל בזה להתיר על ידו להוציאם בשבת מבית ישראל, הואיל

יתנו להם ערבון, והמעות יזקפו להם במלוה. וגם את הכלים הנצרכים לעבודת האדמה ימכרו להם, והרפת ישכירו להם. ועל דרך זה שרטט וכתב להם נוסח השטר מכירה. ובא רעהו הראש ישיבה הנ"ל וחקרו, וגזר אומר כי כולו מקשה. והציע לפני השגותיו בד בבד, ונפשו בשאלתו לשום עיני על דבריו ולהשיבו דבר דבור על אופניו. והנה אנכי נענית לו, וזה תוכן תשובתי בקצירת אומר.

א מה שכתב דמה שהצריכו למכור הכלים שעושים בהם מלאכה, הוא נגד דין המפורש בש"ע בזה, דלהשאיל לו מותר אפילו בערב שבת. ואפשר להליץ בעדם דירא שמים יוצא ידי דעת הב"ח [אות ב'] שכתב, ולענין הלכה אע"פ דמשמע מדעת רוב הפוסקים כו', אבל ירא שמים יחמיר לעצמו. ע"כ. אף דלא טוב הורו לאחרים כו'. ע"כ תורף דבריו. הנה לעד"נ דאם באנו לחוש לדעת הב"ח (בסעיף ב' מסימן זה) שהביא דב"ה [שבת יח.] נמי אית להו דשביתת כלים דאורייתא בדקעביד מעשה, וכפסק הרוקח [סימן מ"א], עתה יאמר נא כי המורה טוב עשה בהצריכו למכור הכלי מעשה. ואף דהוא לא אמר אלא דכל ירא שמים יחמיר לעצמו, אבל לא יורה איסור לאחרים כנגד רוב הפוסקים, היינו שלא יורה להם איסור בדיעבד, וגם לא לכתחילה היכא דאי אפשר בענין אחר. אבל לצאת ידי חובת דעת הרוקח היכא דאפשר, מסתברא דעת הב"ח (ההוא) [דהוא] סובר דגם לאחרני מהראוי להורות כן הלכה למעשה, דכללא הוא דכל מה דאפשר לתקן מתקנינן לאחרים גם הם. ודבר זה מלשונו למדתי, דדייק ואמר שלא להורות איסור דייקא לאחרים, ואין אומר שלא להורות להם הכי סתם. ומזה נשמע דלהורות להם אליבא דדעה זו בדאפשר שפיר דמי. אולם מדלא ראיתי אין גם אחד מהפוסקים האחרונים שיביא דעת הב"ח בזה, נוכחתי לדעת דגם בכהאי גוונא לית מאן דחש לה, ואפילו כלי שעושין בו מלאכה שרי להשאיל לכתחילה לאינו יהודי ואפילו בערב שבת כמו שכתב במג"א (בסק"ד). ע"ש.

אכן כל זה אם הכלים מונחים בביתו של האיני יהודי, אבל כשמונחים בבית הישראל, והאיני יהודי יצטרך לקחתם משם בשבת, הרי מפורש בש"ע (סעיף ב') דאסור להשאיל שום כלי לאינו יהודי אפילו בערב שבת כו', מפני שהרואה סבור שישראל צוהו להוציאו. ואפילו לדין דלית לן רשות הרבים גמורה, וכמו שכתב במג"א (סק"ו) עיין שם, ובט"ז (סק"ג). ועיין מה שכתב הב"ח (בסעיף ג'), דכלים שעושין בהם מלאכה כגון מחרישה, בלאו האי טעמא נמי אסור דנראה כשלוחו לעשות בהם מלאכה עכשיו בשבת. ואין לומר דזה דוקא בהשאילו בערב שבת סמוך לחשיכה, מה שאין כן בהשאילו לו בימי קדם, דאז שוב לא איכפת לן במה שמוציאו מפתח ביתו בשבת, דזיל בתור טעמא שהרואה אותו יוצא בשבת וחפץ ישראל בידו סבור שישראל צוהו להוציאו, וטעם זה שייך בכהאי גוונא נמי. ומה

אוצר ההלכה

תמות או תגנב ותאבד לא ישלם האיני יהודי, והערמה אסורה בדאורייתא. והמקור חיים לא סבירא ליה לחוש לכך, מאחר שאז מחויב האיני יהודי לשלם, וכשאינו משלם הוא משום שאין לו, או משום אלמות, שאינו מזיק בגוף המכירה. אבל במתנה תנאי במכר שעל מנת כן מכרו שיתחייב הקונה באחריות, יש לחוש שמא לא יקיים הנכרי לתנאי ונמצאת המכירה בטלה למפרע ועבר על שביתת בהמתו. ומה שהוסיף מעלת כבודו שאת מחקרו, דבריו הרדב"ז בזה נסתרים ממה שכתב הרא"ש בפרק לולב הגזול (סוכה פ"ג סימן ל') דחייב אפילו באונסין. ונהי דשואל לא הוי, מיהו בנפקד ושולח יד בפקדון שוב הוי גזול, אע"פ שברשות ירד, הוא ביטל אותו רשות בשלא קיים תנאו ועשה עצמו גזול למפרע. [ע"כ]. לע"ד השיב לא נאמר, דבהא דהוי גזול באינו מחזירה, אכתי לא הוה בהמת אינו יהודי בגלל הדבר הזה, אלא דמהאי טעמא דינו להתחייב באונסין. ולפי דברי היש מתירים דבש"ע (סימן רמ"ו סעיף ד') בישראל שהשכיר שוורים לאינו יהודי לחרוש בהם, אם האיני יהודי מקבל עליו אחריות מיתה וגזילה וגניבה ויוקרא וזולא, שפיר יש להתיר בכהאי גוונא גם כן. מה שאין כן ליש אוסרים דשם דסבירא ליה להב"י כוותיה כמו שכתב (מיותר)⁴⁹ במג"א שם (סוף סקט"ז), דלא מהני מה שקיבל האיני יהודי אחריות, דכיון שאין האיני יהודי יכול למוכרה אם ירצה, נקראת בהמת ישראל. דינא הוא במתנה על מנת להחזיר דבשלא החזירה אגלאי מילתא למפרע דבטלה המתנה וחייב על שביתת בהמתו, אף דהאיני יהודי הוה ליה גזול וחייב באחריותה וכמו שכתב הרדב"ז. ומפסק הרב רבי יעקב בי רב שהביא בש"ע שם (סעיף ה') דמתיר ע"י שיחזיר ישראל את האיני יהודי שלא יעשה בה מלאכה בשבת ואם יעבור ויעשה תהיה אחריות עליו אפילו מן האונסים, אין ראייה, דהוא סבירא ליה כדעת היש מפרשים הנ"ל. מה שאין כן הרדב"ז דאזיל בשיטת היש אוסרים, ולזאת מסיק דמזה הטעם בעצמו ליכא למימר שימכרם על מנת שיעשה מלאכתו, דלמא לא יעשה וקא עבר אף שהאחריות חל על האיני יהודי. ומשום דסבירא ליה דגם בשיתחייב באחריותן אכתי אינן שלו על ידי זה אלא של ישראל הנגזל. וכמימרא דרבי יוחנן בבבא קמא (דף ס"ח ע"ב), גזל ולא נתיאשו הבעלים שניהן אינם יכולים להקדיש, זה לפי שאינו שלו כו'. הרי מבואר דאכתי של נגזל הוא אלא שאינו ברשותו. וכן הוא מבואר ברדב"ז שם (סימן תקכ"ב), דקבלת האחריות אינו מוציא החמץ מרשות בעליו, רצונו לומר דעדיין אינו שלו בזה ודינא קאמר בזה. ע"ש. וכן הוא מבואר בגמרא יבמות (דף ס"ו ע"ב) במה שאמרו הואיל וחייב באחריותן קתני ולעולם לאו ידידיה נינהו. עיין שם, ובסנהדרין דף ע"ב ע"א (ד"ה) [ולא היא] כי אוקמינא כו'.

וב זה לפי דברי מעלת כבודו דיש לדמות הך מילתא להיתר דמהר"י בי רב. אבל לא כן אנכי עמדי, דלע"ד בנדון דינו של הרדב"ז, המהר"י בי רב מודה דאינו מהני מה שהוא כגזול

ואין די במה שהם של אינו יהודי לבד, ובעינן נמי שלא יהיו ממושכנים כלל לישראל, וכמו שכתב במג"א (סימן שכ"ה סק"ד). ומה שכתב בסוף סימן רמ"ו (סקי"ד), דאע"פ שיניחם ביד הישראל למשכון והאיני יהודי נוטל אותם ועובר בהם שרי. יש לומר דמיירי כשמוציאם מביתו קודם חשיכה, או איירי בשכתב כן בערכאותיהם כדמסיק התם, וזה כדי לפרסומי מלתא כמו שכתב במג"א שם (סקט"ו), וכדמסיק ברמ"א, רק שיפרסם שעשה דרך היתר. ולא נעשה כן בנדון דידן כי אם נתן לו לאינו יהודי רשות להעתיק השטר מכירה בלשונותיהם ונימוסיהם כמפורש בלישנא דשטרא. והגם שמכירת הכלים כתובה בשטר דקלא אית ליה, כדמוכח מהא דאיתא בגמרא דקידושין (דף י"ג ע"ב) הלכתא מלוה על פה כו' דלית ליה קלא. עיין שם ובסוף מסכת בבא בתרא [קעה:]. הן זה אינו רק בשטר בעדים, דקלא אית ליה מאשר העדים מסקי לקלא, מה שאין כן בכת"י כשטרא האמור בענין המתחיל בלישנא דח"י [דחתומת ידן] דלמטה תעיד עלי כמאה עדים כו"נ [כשרים ונאמנים], ואין רושם קיום עדים ניכר בו דהוא כמכירה שבעל פה, הכי נחשב הוא לענין זה. ועוד קאמינא דאף אם היה שטר בעדים המה לא מפקי לקלא רק בשטר הנעשה בין ישראל לישראל, מה שאין כן בשטר שבין ישראל לאינו יהודי, דהאיני יהודי אינו סומך על שטר שלנו, אשר אינו שוה בנימוסיהם עד שנעתק ללשונותם ונכתב בערכאותיהם, ולזאת אז דוקא מפקי לקלא. ומהאי טעמא מבואר בש"ע דבעינן שיהיה השטר נכתב בערכאותיהם דוקא, ואין די בשטר בעדים הנכתב בלשוננו. אכן עם הדיוק בלשון (מיותר)⁴⁹ השטר הנעתק לפני תביט עיני דנכתב בו סתם שמכרם להאיני יהודי בעד סך פלוני, ולא נזכר בו שהרהינם האיני יהודי אצל הישראל בתורת משכון בחובו, וא"כ תו בכהאי גוונא ליכא משום מראית עין. ומה גם למה שכתב בשאלתו דבנדון דידן יש פסידא טובא אם יהיו מוכרחים לשבות בשבת קדש, והוא פסידא דלא הדר שלא יזרעו בשבת זריעה וכיוצא בזה, ובמקום הפסד וצורך גדול כזה הרי הט"ז יודה גם הוא דיש להתיר וכדמסיק בדבריו שם.

ב על דבר תנאי מכירת הבהמות שהתנו ביניהם בתקיעת כף ותקל"מ [ותנאי קודם למעשה] כתנאי בני גד ובני ראובן, שאחריות מגניבה ואבידה חל על האיני יהודי לשלם כל סך דמי המכירה עד סוף פרוטה אחרונה להמוכר. אך באם יקרה אונס שבירה או מיתה אזי יקבל המוכר בחזרה את הבהמה שיקרה בה האונס בעד הסך הנתחייב לו כפי ההשוואה מבהמה זו. הנה לכאורה (היטב) (הטיב) מעלת כבודו להעיר, דבזה הוסיפו לגרוע להתנות תנאי במקת. דהנה במתנה על מנת להחזיר מבואר ברדב"ז (ח"א סימן י"ג), דחיישינן שמא לא יחזיר ונמצאת המתנה בטלה ועבר על שביתת בהמתו. ובשלמא סתמא בלא התנו, איכא פלוגתא בין התבואות שור [פסחים כא.] והמקור חיים [סימן תמ"ח סקי"א], דלדעת התבואות שור מוכח מילתא דהערמה הואיל ואם

אוצר ההלכה

הבהמה להיות שלו. דיש לומר דהתם דוקא בשקבל עליו כל מיני האחריות, מה שאין כן בנדרן דידן דלא קבל עליו כי אם אחריות שבירה ומיתה, וכדמחלקינן ביבמות (דף ס"ו ע"ב), נהי נמי דמחייב בגניבה ואבידה, באונסיה בכחשה ובנפחת דמיה מי מחייב. שוב ראיתי דלאו מילתא היא דאמרת להוכיח משם, דאין די באחריות אונסין לבדה עד דאיכא עמה גם כן אחריות גניבה ואבידה. ואדרבא משם יש להוכיח דהעיקר תלוי באחריות אונסין בין תצטרף אתה אחריות גניבה ואבידה או לא. דאי לא תימא הכי, בתר דתירץ הש"ס הקושיא מסיפא נהי נמי דמחייב בגניבה ואבידה כו', הוה ליה להוסיף שאת קושייתו מרישא דישאל ששכר פרה מכהן הרי זה יאכילנה כרשיני תרומה, והא כהן המשכיר אינו חייב כי אם באונסין בכחשא ובפחת דמיה, ולא גם באחריות גניבה ואבידה דמוטלת על ישראל השוכר ולא עליו. אלא ודאי כמו שכתבתי כן הוא דאחריות אונסין היא העיקר, ואותה הרי קבל בנדרן דידן הישראל עליו.

אולם לפי מה שכתבתי לעיל לחלק לגבי קבלת חיוב אחריות בין שואל ושוכר ובין איש נכרי אשר בזולת חיוב האחריות אין לו בה שום קנין כלל ואפילו קנין הפירות. גם בשהיה הישראל מקבל עליו כל האחריות כולן אכתי אין להוכיח מהתם דנקראת בהמת ישראל בהכי.

ואכתי יש להשיב לפי מה שכתב מעלת כבודו, דבנדרן דידן האיננו יהודי הרהין הבהמות ביד הישראל ויש לו עליהן שיעבוד ואין האיננו יהודי יכול למוכרן, מהא דאיתא בש"ע שם דיש אוסרים דכיון שאין האיננו יהודי יכול למכרה אם ירצה נקראת בהמת ישראל. ובשלמא לפי דברי הרב משנה למלך (כפ"ו משבת ט"ז), דדוקא התם דהשוורים הם של ישראל, ולזאת אף שהוא קבל עליו אחריות כו' אפילו הכי אסור משום דהשוורים הם של ישראל. מה שאין כן כשמכרם או כשהלוה אותם להאיננו יהודי בהלוואה גמורה כמו בדינא דריצב"א המוכב בסעיף ה' דהשוורים הם של עכו"ם, ומשום הכי אף שמשכנם אח"כ ואין רשות ביד העכו"ם להוציאם, אפילו הכי שרי משום דהשוורים הן של עכו"ם אתי שפיר דהרי בנדרן דידן גם כן הבהמות הן של עכו"ם. אבל לפי דברי הרב ב"י בסוף סימן רמ"ה, שדברי הריצב"א שהתיר אפילו כשאין רשות בידו להוציאם הם כדעת המתירים, דאילו לדעת היש אוסרים גם במכרם לאינו יהודי והם שלו בעינן שיהיה האיננו יהודי יכול למכרם לרצונו. דא עקתא בנדרן דידן שהרהינן ביד ישראל ואינו יכול למכרן בלתו. אולם אם באנו להוכיח דין זה מדברי הרב ב"י, ממילא יהיו נסתרים מעיקרא דדינא מהך דינא דמתנה על מנת להחזיר דמהניא לגבי איסור שבת וכמו שכתבתי לעיל בשם הרדב"ז. וכן כתב במג"א (סימן תמ"ח סק"ה), דבכל מקום הוי מתנה חוץ מחמץ, דמשום חומרא דחמץ לא מהני. וחומרא יתירה היא והבו דלא להוסיף עליה לדמות לה מלתא אחריתי. והרי במתנה על מנת להחזיר ודאי דאינו יכול למכרה לאחר. ועל כן הישר לדעתי דלא אמרינן הכי אלא לגבי הלוואה, מה שאין כן במכירה הב"י גם כן הוי

שיהיה נחשב על ידי זה כשלו, ושאינו דינו של מהר"י בי רב דהלוח את הבהמה לאינו יהודי לעשות בה מלאכתו, ויש להאינו יהודי בה קנין פירות, שהרי הפירות ה"ה השמוש שלו הוא כל ימי הלוואתה, ובהצטרף חיוב האחריות שחל עליו אל קנין הפירות שיש לו בה שפיר נקראת בהמת האיננו יהודי בגלל הדבר הזה. והוא הדין השכורה לו בשקבל עליה אחריות, הרי זה בא בשכרו שהוא קנין הפירות שיש לו בה במשך זמן השכירות מלבד חיוב אחריות שקבל עליו. ואע"פ שחוזרת בעין אם לא יפחתו דמיה, כל כמה דלא הדרה ידיה היא, וכמו שכתב בפרש"י יבמות (דף ס"ו ע"ב ד"ה יאכילנה כרשיני תרומה). מה שאין כן בגזולן שאין לו בה שום קנין אף לא קנין הפירות כי אם אחריות לבדה, ולזאת לכולי עלמא אכתי נקראת בהמת ישראל אף שהגזולן חייב באחריותה. ושבה א"כ הערתו על תנאי האחריות לאיתנה.

והישר בעיני דלא דמי נדרן דידן לדינו של הרדב"ז כלל, דהתם התנה הנותן תנאי שהטיל על המקבל בקום ועשה, והוא תנאי אשר לולא התנהו בפירוש לא היה המקבל מחויב לעשותו. מה שאין כן בנדרן דידן דהקונה לא נתחייב ע"י תנאי חיוב אחריות גניבה ואבידה לעשות בקום ועשה דבר שלא היה מחויב לעשותו בזולת תנאי מפורש, דהא גם אם לא היה מתנה אתו תנאי זה ממילא גם אז היה חיוב האחריות חל על הקונה מצד הדין. ואחרי אשר מותר דמי המכירה זקף עליו במלוה ומחויב לשלם לו ההלוואה בהזמן פרעון בלי שום טענה ומענה כמפורש בשטר, ואם יתרחש לו אחריות ממילא יקרה אותו ולא את המוכר שאינה שלו, ואם יהיו לשנות ולהטיל האחריות על המוכר אשר לא כדת, יצטרך לתבוע אותו בדינא, והיא לא תצלח אחרי שהדין עם המוכר. וא"כ אי אפשר לצייר בזה בטול קיום התנאי כלל.

האומנם אי קשיא הא קשיא, דא"כ כל עיקר תנאי מפורש שהתנה לגבי אחריות גניבה ואבידה יהיה אך למותר, ומה צורך יש בו אם אין בו נפקא מינה לדינא. ואשר אנכי אחזה הנכון בהתרת קושיא זו, דבאמת דבר אין לו עם חיוב אחריות גניבה ואבידה שעל הקונה, ולא נעשה כי אם לחזוק חיובו של המוכר, שקבל על עצמו שבאם יקרה אונס שבירה ומיתה יקבל בחזרה הבהמה שיקרה בה האונס בעד סך שנשאר חייב לו כפי השוואה, וכדמוכח ממ"ש אח"כ בשטר. ובענין תנאי הנ"ל, לענין אונס הבהמות היה תנאי מפורש, הרי מפורש דהתנאי לא היה רק לענין אונס ולא לגבי גניבה ואבידה. ולישנא דאחריות מגניבה ואבידה חל עליו לשלם לו את כל סך דמי המכירה עד סוף פרוטה אחרונה, שופרא דשטרא הוא ויפוי כח השטר הבא מחמת חשש ב"ד טועין, כדמפורש בפרש"י לבבא בתרא (דף ס"ט ע"ב ד"ה שופרא דשטרא), כלישנא דוהאחריות מכל הכלים המה עליו כגון שבירה וגניבה ואבידה וכדומה דבשטר גבי מכירת הכלים. והשיב לא נאמר, דלפי מה שכתב באו"ח סימן רמ"ו (סעיף ד'), דיש מתירים אם קבל עליו האיננו יהודי אחריות כו', א"כ במה דקבל האיננו יהודי עליו אחריות שבירה ומיתה שבה

אוצר ההלכה

שאינה נראית הערמה כל כך. דהנה במקור חיים סימן תמ"ח (סקי"א) בהצותו על הרב תבואות שור [פסחים כא.] דגמר אומר דהמכירה לאינו יהודי היא ערמה הניכרת ואינה קיימת, הואיל באר חשש הערמה בזה דכי ימות מן הבהמה הנכרי לא ישלם לו, ולזאת בחלותה הישראל הוא משתדל להציל ממות נפשה, ומכל מיני נזק חיותה. ובזה הורה לדעת כי לא לבו הלך להאמין בחיובי הקונה הכתובים בספר המקנה. והנה כדי להקל ממנה נטל הערמה הרובצת על תנאי המכירה. ולמען לא תהיה מוכחא מלתא כל כך, עיניהם הלא לאמונה להמעט אחריות שבירה ומיתה בהוספים תנאי שיקבל המוכר בחזרה את הבהמה שיקרה בה האונס כפי ההשוואה, כי אז יבואו לעמק השוה על דבר המחיר שיחשב למוכר בקחתו אותה בחזרה במחיר גדול יותר מכדי שוויה אז. ועוזב יעזוב עמו בדבר הזה במעמס אחריות אונסין כי רב הוא, ושוב על ידי זה לא יהיה ניכר עוד מהא שישתדל בחלותה להצילה מאחריות שבירה ומיתה, דלא נתן אמון בחיובי האיני יהודי הקונה שהתחייב בחיוב גמור. ומעלת כבודו דמסתבר ליה דמהא דמקבל ישראל המוכר אחריות שבירה ומיתה אשר לא כדרך המוכרים, נראה דלא גמר ומקני, והוי אומדנא דמוכח טפי וגלוי דעת דהוי רק הערמה להפקיע איסור שבת, וגם האיני יהודי אין נפשו אל קניה בערמה גלויה כזו. לא ידעתי איך לא יבין את זאת, דרך בעבור זאת סבר וקבל להשתתף עמו באחריות שבירה ומיתה שלא כדרך שאר המוכרים, למען יאות לו לקנות באמת בלב שלם. וגם הוא סמך לבו כי האיני יהודי יקבל עליו לרצונו שאר חיובי הקניה באמת ובתמים. ובזה כי אם תם חשש הערמה ממכירתו. ואחרי הודע דמן הדין קבלת האחריות שמקבל המוכר על עצמו לא תתן מגרעה בהמכירה, איך מלאו לבו להפריד בין הדבקים. ותחת אשר במכירת חמץ ובכור קי"ל דאנן סהדי שהישראל גמר ומקני כדי להנצל מאיסור בל יראה ובל ימצא ולהפטר מן הבכורה, וכמו שכתוב בתוספות עבודה זרה (דף ע"א ע"א סד"ה לר' אשי) שאנן סהדי שהישראל גמר ואקני לנכרי כדי להפטר מן הבהמה, יאמר לגבי שבת ההיפוך דבודאי הוה רק הערמה להפקיע איסור שבת, היפך המבואר בתוספות בבא מציעא (דף ל' ע"ב סד"ה אפקרה) דגם לענין שבת אנן סהדי דמפקיר להו בלבו, שלא יעשה איסור שביתת כלים. ומי זה אמר ותהי כי תנאי האחריות שהוא מקבל עליו רק למען תת קיום להמכירה ולהסיר ממנה חשש הערמה, יחשב לסיבה גורמת הערמה. וגם אם יהיבנא ליה סברתו דאין דרך משא ומתן בכך, הן דין זה בלתי מזיק לגוף המכירה כלל, ולא נאמר רק לגבי איסור רבית כשמקבל עליו לזקק אחריות יתר בשכר הקדמת המעות, והרי זה כעין הלוואה ברבית. ומלבד חשש זה אין דין זה מגרע המכירה ברב או במעט. ובנדון דידן אדרבא יתן לה עוז ועצמה, כי אם הרה"ג בחתם סופר (סימן ס"ב) ראה כי יש דרך ישר לפני איש להסיר חשש הערמה האמור ממכירת החמץ במה שהנהיג במדינתו, או שנהגו מאז מקדם לכתוב השטר מכירה בכתבם ובלשונם על פי דינא דמלכותא, ולכתוב בתוכו כל לשון יפוי כח ואחריות בשעבוד גופו ונכסיו. ועל ידי זה סר חשש

פשיטא ליה דלדעת היש אוסרים נמי לא איכפת לן במכירה גמורה.

איברא דאכתי מקום יש בראש לחלק ולומר דלא התיר הריצב"א רק בחדא לריעותא דומיא דמתנה על מנת להחזיר, מה שאין כן היכא דאיכא תרתי לריעותא כמו בנדון דידן, חדא, דאין רשות ביד האיני יהודי להוציאן, וזאת שנית, דאחריות אונס אינו חל עליו כי אם על הישראל. אשר לא כדת מתנה על מנת להחזיר דבה האחריות חל על המקבל וכמו שכתבתי לעיל בשם הרא"ש. אכן אם לדין עינינו הוראות בש"ע חו"מ (סימן רמ"א סעיף ח') דנפסקת ההלכה כדעת ה"ר ישעיה שהביא הרא"ש [סוכה פ"ג סימן ל'], דבמתנה על מנת להחזיר אינו חייב באונסין. ולפי זה שפיר הוכח תוכיח את עמיתך מדינא דמתנה על מנת להחזיר, דבתרתי לריעותא נמי הדין נותן להתיר. אך כל זה לפי דברי מעלת כבודו בשאלתו. אבל אשר אנכי אחזה ליכא בנדון דידן אין גם אחת משתי ריעותות האמורות בענין, כי לא נזכר בלשון השטר רק דמותו דמי המכירה זקף עליו במלוה, ולא פורש שיעשה אותן הבהמות אפותיקי לישראל המוכר או יהרהנס אצלו. אף לא כתב האיני יהודי להמוכר שטר בעדים עליהן ולא שיעבד לו נכסיו עבור המלוה שנשאר חייב לו, ומחויב אחריות אונסין גם כן לא פטר אותו מכל וכל ישראל המוכר וקבל עליו, ואם יעדרו הבהמות מכל וכל ע"י האונס ודאי דכפי התנאי אכתי חל חיוב אחריות על הקונה, מה גם עתה, אלא שבאם יקרה להן אונס שבירה ומיתה ונבלתן וגופן קיים, חייב הישראל את עצמו לקבל גופות הבהמות אשר היו לפלטה בחזרה בעד סך שנשאר חייב לו טרם יסלק חובו מכל וכל, וכפי השוואה מבהמה זו שישומו ביניהם אז דמי שוויה דוקא ולא כפי מה שחשבו מחירה בעת המכירה, ומה שיפחת אז שוויה מלפנים יפסיד אינו יהודי הקונה ולא המוכר. הרי דאחריות אונסין רובו גם לפי התנאי עודנו חל על האיני יהודי, אלא שהישראל יחלק שכם בהאחריות במה שאז יקבל בחזרה את הבהמות שיקרה בהן האונס בעד שארית החוב, אם יקרה בטרם ישלם המלוה שזקף עליו כפי ההשוואה וכדמפורש בהשטר.

אולם כאשר אנכי עם לבבי אשיחה, נפשי בשאלתי מי בקש זאת מידם להוסיף תנאי זה בהשטר, ומה תועלת יש בו לתוקף קיום המכירה, האם נדרשו בזה לטובת האיני יהודי, כי נטשו את המוכר ודאגו לו. ואם מדאגה בדבר פן לא יאות האיני יהודי לקנותן ממנו בלתי, אכתי מה חפצם בפרשת משפטי תנאי בני גד ובני ראובן, האם חשו לבל יתבטל המכר בהעדר משפטי התנאי. ונהפוך הוא אשר אז התנאי בטל והמעשה קיים. ומה מנו יהלון מחסור דיני התנאי הבלתי ניכר להאיני יהודי כלל, ובנפשו דמה כי גם בהעדר מהתנאי דין תנאי בני גד ובני ראובן הוא קיים שפיר. אתמהא. ורוח מבינתי יענני כי לא דבר ריק הוא תנאי זה, ולא טובת האיני יהודי כיוונו בו, ולא למענו ימ"ש רק לצורך קיום המכר, כדי להסיר ממנו חשש הערמה במה דאפשר, וכעין מה שכתוב בגמרא בבא מציעא (דף מ"ו ע"א) דהכי עדיף ופרש"י

אוצר ההלכה

ד) ומה שכתב מעלת כבודו, דמה צורך היה לו בקנין סודר שהוא קנין התלוי בפלוגתא דרבוותא, אחרי עשותם קנינים מועילים בכסף ומשיכה. הנה הוא מדויל ידיה משתלם, דגמר אומר דלפי דבריו לכמה גדולים זקיפת מלוה אינו מועיל לענין כסף, ומצרכי דימכור במעות מזומנים דוקא ולא בהקפה. ומעתה יש לומר, כי בראותם דקנין כסף כזה יש לשדות בו נרגא, לזאת הסכימו לצרף עמו קנין סודר שהוא קנין גמור שמועיל לכל הדברים, כמו שכתוב בחו"מ ריש סימן ר"ג. ואין לומר בכהאי גוונא דכל המוסיף גורע, ויש לחוש דכיון דגלי דעתיה דרוצה לקיים בקנין סודר, והוי כעין אמרם ז"ל [בבא מציעא ט:]: דבנפילה נוחא ליה דליקני כו'. דזה דוקא בקנין הבלתי צריך לו כלל, מה שאין כן היכא דיש לומר דבשניהם הוא חפץ, מאשר שניהם נצרכים לו גם יחדיו ואין די לו באחד מהם, כמו בנדון דידן דקנין סודר הוא בא מחשש דשמא זקיפת מלוה אין בידו טובו למלא מקום קנין כסף, וקנין כסף צריך לשיטת הפוסקים דקנין סודר הוא רק מדרבנן ואינו מועיל לגבי איסור דאורייתא. וגם בשנימא דזקיפת מלוה מועלת שפיר בקנין כסף לכולי עלמא, אכתי איכא למימר בנדון דידן שמא לא גמר לקנות רק בקנין סודר לפי מה שכתב הרמ"א בחו"מ סימן ר"נ (סעיף י"ז), דאם כתב דשטר זה יהיה בכל אופן המועיל הוי כאילו כתב יפוי כת, היינו שלא הקנה אלא ליפות כחו כמו שכתב במחבר שם. והוא רק לרווחא דמילתא. ובנדון דידן הרי מפורש בשטר דהמכירה היתה מעכשיו באופן היותר מועיל לתקנת חז"ל. ומה גם בימינו שנוהגים הקונים לקנות בקנין סודר כל משא ומתן, וקי"ל דהקנין לפי המנהג וכמו שכתב הרא"ש בבבא מציעא (דף י"ד ע"ב סימן ל"ח). וכל דבר שנהגו הסוחרים לקנות בו קי"ל דמועיל לגבי איסור חמור דמן התורה גם כן, וכמו שכתב במג"א (סימן תמ"ח סק"ד) בשם משאת בנימין [סימן נ"ט]. עיין שם ובחק יעקב (שם סק"ד), דהסכמת אחרונים דכן כל דבר שנהגו כו' כיון שנהגו לקנות כך קונה הנכרי. גם יש לומר דהקנין סודר לא היה כי אם ליתר עוז תנאי האונס שקבל עליו הישראל. ומה שכתב בתומים סוף סימן קכ"ג (ס"ק קי"ב) [סקי"ב] דלרש"י [קדושין יד: ד"ה הואיל] עכו"ם לא קני בקנין סודר. הנה כד דייקנן נמצא דרש"י ז"ל לא בא לומר אלא דמשיכה לא קניא בעכו"ם וכדמפורש בדבריו שם להדיא. ולא מיירי מקנין סודר וחזקה והדומה כלל, רק מקנין כסף ומשיכה שהם בגוף המקח. ולמה שכתב בשיטה מקובצת לכתובות (דף נ"ו ע"ב ד"ה רבי יוסי) לענין רצה כותב לבתולה שטר של מאתיים וכותבת התקבלתי, טעמא דכתבה ליה הכי כו', דכיון שעיקר הענין הוא ע"י הערמה בעינן מעשה אלימא טפי על פי דת תורתנו הקדושה, כל שכן דשפיר עביד דהצריך בזה קנין סודר נוסף על קנין כסף ומשיכה בנדון דידן מחשש הערמה. וכמו שכתבתי במקום אחר ביישוב קושיית הרי"ט אלגזי (ברפ"ב דבכורות) על מה שהצריכו לכתחילה כסף ומשיכה, דנתנו בזה עוז ועצמה לגבי בכור, כיון שעיקר הענין הוא ע"י הערמה. וכבר דנתי בזה גם כן לענין מכירת חמץ בפסח מלתא בטעמא.

הערמה אף שמכרו סתם, ובזה חל האחריות כולו על הקונה מאחר שנכתב בספר, ובידו הכח לגבותו ממנו בדינא דמלכותא. מה נעשה אנן במדינות שיספיקו בשטרי דידן למען הסר חשש הערמה, הלא בהמעט משא האחריות מעל שכס הקונה כדי שיוכל הקנין לבוא לפעלת אדם בכל תנאיו, ובדבר הזה המוכר והקונה שניהם סמכה דעתם בו לכל תנאיו.

ג) ומטעם זה לע"ד טוב עשו במה שזקפו מותר המעות במלוה על האיני יהודי, ובזה נתקיים המכר כמו שכתבו בתוספות כתובות (דף צ"ב ע"א ד"ה ראובן שמכר שדה). ע"ש. ובטור ורמ"א (סימן ק"צ סעיף י'). ואין לומר דבזה לא סמכה דעתם למכירה גמורה שמא האיני יהודי יחזור בו מהקניה ויפסיד הערבון, אחרי שמותר דמי המכירה זקף עליו במלוה, והתנו שמחויב לשלם לו כל החוב עד סוף פרוטה אחרונה עד חצי שנה בלי שום טענה ומענה ופתחון פה ודין ודברים בעולם כלל, ושוב לא יועיל לו החלטת הערבון להתיר על ידי זה חרצבות הקנין לחפצו. ולא הצריכו שיהיה ערב קבלן שהוא מועיל לכולי עלמא לפי דבריהם, מה שאין כן זקיפת מלוה דדעת כמה פוסקים דלא מהני לענין כסף, וכמו שכתב הרה"ג בעל התניא. מאשר בהערבות איכא ערמה גלויה שהיהודי אוהבו נותן לו חתימת ידו על הערב קבלן בעד הגוי הבלתי נודע לו חנם באין שילום רק בטובו וחסדו. ומהאי טעמא נמי לא מצינו אין גם אחד מכל הפוסקים הראשונים והאחרונים בשום מקום שיצריך ערב קבלן לכתחילה. וזה לפי דבריו דערב קבלן מועיל לכולי עלמא יותר מזקיפת מלוה, אבל לא כן אנכי עמדי. ולעד"נ דכיון דקנין שבין ישראל לאינו יהודי בסמיכת דעת תליא מילתא, כמו שכתב בסמ"ע (ריש סימן קצ"ד סק"א). לזאת בזקיפת מלוה בההיא הנאה דקא מהימן ליה לאינו יהודי ולא בקש ממנו משכון או ערב קבלן, גמר וקני מיניה שפיר, וכעין מה דאמרין בבבא בתרא (סוף דף קע"ג), דערב משתעבד משום דבההיא הנאה דקא מהימן ליה גמר ומשעבד נפשיה. ובבבא מציעא סוף פרק השוכר (דף צ"ד ע"א) מתנה שומר חינוס להיות כשואל, ומתחייב מטעמא דבההיא הנאה דנפיק עליה קלא דאיניש מהימן הוא גמר ומשעבד נפשיה. מה שאין כן כשאינו מאמין לו עד דמעמיד ערב עבורו, מדלא האמין לאינו יהודי בלא ערב קבלן הרי לא סמכה דעתו ולא גמר וקני. והרה"ג בהתניא גם הוא לא הצריך בהלכות פסח סימן תמ"ח סעיף ח' שיעמיד לו ערב קבלן, אלא מטעמא דבזקיפת מלוה איכא חשש אחריות אלם האוסרת בחמץ בפסח לפי דברי הרמב"ם. אבל לגבי איסור שבת מודה בסימן רמ"ו (סעיף ט"ו) דמהניא זקיפת מלוה ולא בעינן ערב קבלן. וגם מה שכתב מעלת כבודו דהא דלריצב"א מהניא הכא זקיפת מלוה, יש לומר דסבירא ליה כמו שכתב הב"י בסימן רמ"ה, דאזיל בשיטת היש מתירים דבקבלת אחריות ויוקרא וזולא מיחשב כשלו. לו יהי כדבריו, על כל פנים חזינן דהורה כן בהלכות שבת להלכה ואינו מצריך ערב קבלן כמו בהלכות פסח. וכבר ביארתי לעיל דהריצב"א פסק הכי גם לדעת האוסרים שם.

אוצר ההלכה

נימוסי הקיסר ירום הודו, אין רוב בני אדם יכולים לעמוד בה במדינותינו. אבל השכרת קרקע שפיר נקנה בכסף לבד כמו שכתוב ברמ"א שם, ולזאת אין תקנה לרפת אלא בשכירות, וכמו שכתב הרב התניא בהלכות חמץ שבסוף הלכות פסח. אבל כמו שער בנפשי כי טוב לתלות על פתח הרפת לוח חקוק עליה שם האיננו יהודי השוכר, ובזה יסולק החשש מראית עין לעיני כל עובר. וכעין תקנת המראית עין האמורה בענין דם דגים (ביו"ד סימן ס"ו ס"ט), ובענין חלב שקדים (בסימן פ"ז סעיף ג') שם. עוד זאת נלע"ד דמהאי טעמא נמי טוב ונכון לתקן כי גם הכלי מעשה יחזיקו ברפת ולא בבית הישראל.

ומה דהשואל עלה ונסתפק אם לסמוך על התירו של הריב"ש [סימן קנ"א] שהביא הרדב"ז (בכ"א סימן י"ג). אני אומר על התירו זה עלובה עיסה שהנחתום מעיד עליה. הרי הוא הרדב"ז גופיה שסיים כי מהארבעה דרכים שכתב, הטוב שבהם שילוח המעות לאינו יהודי, ואחריו שיתן הדמים לאינו יהודי ויקנה, ואחריו תבוא תקנת הריב"ש. ולמה זה עזב שתי תקנות הקודמות וטובות ממנה ובחר בה, והיא בלתי מוסכמת מקדמוני המורים וכמו שכתב הב"י בשם הריצב"א, כי שותפות העכו"ם היא ללא הועיל כי אם לגבי השדה אבל לא לגבי השוורים. (דרישת הזאב)

סב) שם אסור להשאיל שום כלי לגוי בשבת. צ"ע ביו"ט מאי, דהא הוצאה שריא ביו"ט. ואע"ג דלצורך גוי אסור, הא לדידן דלית לן רשות הרבים מותר לשלוח ביו"ט לגוי ע"י גוי, כמו שכתב במג"א (סימן תק"כ [סק"ב]), א"כ ביו"ט לא שייך חשש הנ"ל שישראל ציוהו להוציא. ומכל מקום אכתי שייך טעמא דמג"א בשם רמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ט] דנראה כמו (שלוה) [שהלוהו] לעכו"ם, דזה אסור גם ביו"ט. והא דמותר לשלוח דבר מאכל לגוי, נראה דבמאכל לא שייך כל כך גזירה הנ"ל. וגם יש לומר דמייירי שם לצורך, דבזה גם בשבת מותר בעיר המוקף חומה, והוא הדין ביו"ט דרך כרמלית. ומה דאסור בשבת אף במוקף חומה, כגון במוכרו לו בערב שבת אף שייחד לו מקום משום מראית עין שמכר לו בשבת, כמו שכתב מג"א לקמן סימן רנ"ב [סק"ד], פשוט דזה אסור גם ביו"ט. ועיין לקמן סימן תקי"ח סעיף ב' בדין החזרת משכון לגוי ביו"ט. יעו"ש.

(מנחת פתים – הוספות)

סג) שם אסור להשאיל שום כלי לגוי בשבת ואפילו בערב שבת אם הוא סמוך לחשיכה כ"ל שאין שהות להוציאו וכו'. כתב בספר תוספת שבת [סק"ה], משמע מהמחבר שכתב כל שאין שהות, דאם יש שהות מותר, ואמאי נהי דההוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים נעשית בחול, מ"מ הרי מעביר ארבע אמות ברשות הרבים או בכרמלית בשבת ויסברו שהישראל צוהו. וע"כ צריך לומר, דהעיקר מראית עין הוא דוקא בשעת ההוצאה כשרואה ישראל שהגוי מוציא מבית ישראל, מה שאין כן אחרי זה אפילו יראו שהגוי מעביר ארבע אמות, מכל מקום לא נודע שהוא של ישראל, ולא חיישינן פן הרואה ההוצאה יראה גם כן כשמעביר, דכל החשש רק שמא דרך הלוח

ה) עתה אשובה אראה מה חפצם בהשכרת הרפת בקר להאינו יהודי. והנלע"ד דכיונו בזה לצאת ידי חובת דעת הט"ז (בסימן רנ"ב סק"ג) הנ"ל, דמסתבר כהמורין לאיסור אף בחמץ של עכו"ם כו', כי הרואה אין מכיר של מי הוא החפץ. וטעם זה שייך בנדון דידן גם כן, דהשטר הוא בלשונו ובכתב ידינו באין עדים טרם נכתב בערכאותיהם. והגם דהוא מסיק דבצורך גדול והפסד יש להתיר, היינו בדאי אפשר לתקן. מה שאין כן בנדון דידן דאפשר לתקן ע"י השכרת הרפת, ספו תמו הצורך וההפסד, אף כי אחרי הודע דהמכירה של הבהמות היתה בזקיפת הלואה, ובכחאי גוונא אם היתה הרפת בלתי נשכר להאינו יהודי ודאי דהיה חשש מראית עין, שהרואה יסבור שהבהמות ממושכנים [ל]המוכר בחובו. ובכחאי גוונא המג"א מודה גם כן דאיכא לחשש מראית עין וכנ"ל. וא"ת אם לזה חששו מה הועיל שכירות ואנן קי"ל דשכירות לא קניא, וכמו שכתב המג"א (בסימן רמ"ו סק"ח). ויש לומר, דדוקא לענין איסור שביתת בהמתו שהוא מדאורייתא דמזה איירי התם, הוא דכתב המג"א דקי"ל הכי, אבל לא לענין מראית עין, דבזה ודאי דיש לסמוך אמאן דאמר דשכירות ליומא ממכר הוא במקצת, וכמו שכתב בב"ח (ח"מ סימן ש"ג) דשכירות לזמניה ממכר הוא מדברי סופרים. וגם למאי דנימא דלא קניא כלל להקל אפילו במקצת כי אם להחמיר, היינו דלא קניא קנין הגוף, אבל קנין הפירות לענין שימוש, ודאי דשל השוכר הוא לכולי עלמא. ולענין מראית עין לא בעינן קנין הגוף ודי בקנין הפירות לבדו. ומה שכתב במג"א (סימן רנ"ב סק"ה) דלא מהני ייחד מקום מטעמא דאפילו שכירות לא קניא. ייחד מקום שאני, הואיל והמקום ההוא הרי הוא בביתו, אכתי איכא מראית עין של הרואה אותו יוצא מפתח ביתו, מה שאין כן בחדר המושכר כולו לאינו יהודי. ופוק חזי מה שכתב רש"י ז"ל בפסחים (דף ר' ע"א ד"ה אף במקום), דלא לבית דירה התירו, אלא להעמיד בו בהמות. הרי דלהעמיד בו בהמות על כל פנים פשיטא ליה דהתירו להשכיר בית לאינו יהודי, ולא חששו כלל למה שיוציאן השוכר משם בשבת לעבוד עבודתו בשדהו. ועיין מה שכתב הרמ"א ביו"ד (סימן קנ"א סעיף י') דהאינדא נהגו להשכיר אף לדירה. וכתב אדוני זקני הש"ך ז"ל [סקי"ז] בשם רא"ש סוף פרק קמא דעבודה זרה (סוף סימן כ"ב), נהי דלדידן שכירות לא קניא, כיון שיד האומות תקיפה בדיניהם שכירות אלימא כמכר. ע"כ. ומלבד כל אלה הואיל ולמאי דנימא שכירות לא קניא לענין מראית עין גם כן שוב יהיה צורך גדול והפסד. ובכחאי גוונא כבר הודענו דלכולי עלמא שרי בחפץ עכו"ם שהוא בביתו של ישראל, ולהחמיר לכולי עלמא אמרינן דשכירות קניא. ואין לומר דבלא זה אין כאן הפסד, דאכתי בידו למכור הרפת כמו שמכר הבהמות. ואי משום דבמכירה איכא הערמה מה שאין כן בשכירות, הא בדרכנן קי"ל דשרו הערמה שפיר, דהא קי"ל דקרקע אינה נקנה לעכו"ם בכסף לבדו בלא שטר כמו שכתב בש"ך חו"מ (רי"ש סימן קצ"ד), מטעמא דישראל ועכו"ם אין סומכים דעתם זה על זה ובטל המקח אם לא נתן לו שטר, משום דעכו"ם אשטרא דוקא קא סמך. והיינו על שטרא דידהו ולא אשטרא דידן, ותקנת שטר מכר בתוקף

אוצר ההלכה

סה) שם להוציאו מפתח ביתו וכו' נ"ב: עיין ריש סימן רנ"ב (ברכות מ"א) ובמג"א שם [סק"ד].

סו) שם להוציאו מפתח ביתו וכו' כתב במג"א (סק"ו), אם העיר מוקפת חומה וכו' שרי וכו' נ"ב: ובמכירה אפילו בכהאי גוונא אסור, כמו שכתב המג"א (בסימן רנ"ב סק"ד). (חדושי מוהרמ"ז)

סז) שם להוציאו מפתח ביתו וכו' כתב מג"א (סק"ה), מפתח ביתו, עיין סימן רנ"ב ס"א, ומדברי העולת שבת [סק"ב] משמע שלא עיין שם. עכ"ל המג"א. והנה העולת שבת כתב וז"ל (בסק"ב): אסור להשאיל וכו', וברמב"ם (פ"ו [מהלכות שבת הי"ט]) וכן לא יתן לו מתנה ולא ימכור אותו, שכל זמן שהוא בביתו וכו'. ע"ש. והמחבר דנקט לא ישאל צ"ע אם דוקא נקט. עכ"ל העולת שבת. וביאור דבריו של העולת שבת, דלטעם המחבר שכתב מפני שהרואה סבור שישאל צוהו להוציאו חמורה שאלה ממכירה, דבשאלה החפץ הוא של הישראל, וכשיודע לאיש שהחפץ הוא עוד של הישראל, יראה שהישראל צוהו להוציאו החפץ לצרכו. מה שאין כן כשהחפץ כבר מכרו לעכו"ם ואינו של הישראל עוד ולא שייך בזה שצוהו להוציאו לצרכו א"כ קיל הוא משאלה. לכן יש לומר דהמחבר מחמיר רק בשאלה ולא במכירה. ולטעם הרמב"ם ז"ל שהביאו המג"א (בסק"ו) מכירה חמורה משאלה, (ע"ש ובמה שכתבתי שם⁵⁰). לזה ציין המג"א לעיין בסימן רנ"ב, דשמה הזכיר המחבר בדין דמכירה, ובלבד שיצא מפתח ביתו מבעוד יום, (ע"ש בט"ז סק"ב). א"כ מוכח דגם במכירה סבר המחבר כן. (זרע יעקב – זלזניק)

סח) שם מפני שהרואה סבור וכו' דע דהרמב"ם ז"ל (כפרק ו' [מהלכות שבת הי"ט]) כתב וז"ל: לא יתן אדם בערב שבת כלים לאומן עכו"ם לעשותן אע"פ שפסק עמו, אלא בכדי שיצא בהן מביתו קודם שחשיכה. וכן לא ימכור אדם חפציו לעכו"ם ולא ישאלנו ולא ילונו ולא ימשכנו ולא יתן לו במתנה, אלא בכדי שיצא באותו חפץ מפתח ביתו קודם השבת, שכל זמן שהוא בביתו אין אדם יודע אימתי נתן לו, וכשיצא העכו"ם מביתו בשבת וחפץ ישראל בידו, יראה כמי שהלוהו לעכו"ם או משכנו או פסק עמו או מכר לו בשבת. עכ"ל. ולכאורה קשה, דבשלמא בכל הנך שהם מכירה והלוואה ומשכנא וכן כלים לאומן, איכא טעמא דיאמרו שעשה הישראל מעשה של איסור בשבת למכור ולמשכן, דאע"פ שהישראל עשה בחול, כיון שהעכו"ם לא יצא עד שחשכה איכא חדשא, דהרואה אינו יודע אימתי עשה. אלא שאלה ומתנה מאי טעמא אסור, והרי אפילו כשהשאל לעכו"ם בשבת אין כאן איסור בשאלה לחודה. וצריך לומר הטעם כמו שכתב מרן בסימן זה בשם הסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ב] והתרומה [סימן רכ"א], שהוא לפי שהרואה סבור שישאל צוהו להוליכו חוץ לבית ברשות הרבים ולא ידעו

של ישראל יראה ההוצאה או העברה. ולפי זה הקשה בספר תוספת שבת על הט"ז (סימן תמ"ד סק"ה), שכשחל ערב פסח בשבת, לדידן דלית לן רשות הרבים גמורה מותר ליתן החמץ לגוי אפילו הרבה ביחד, דאפילו מוציא לכרמלית לית לן בה, כיון שהוא עסק מצוה, רק דצריך שלא יוציאנה חוץ לתחום. עכ"ל ט"ז. ואי נימא כמ"ש להמחבר, דעיקר מראית עין רק בשעת ההוצאה, א"כ מה לנו אם מוציאה חוץ לתחום. ולענ"ד לא קשיא בס"ד, דודאי עיקר חשש מראית עין רק בשעת הוצאה מבית ישראל לרשות הרבים ולא אח"כ, דלא חיישינן שמא הרואה בשעת הוצאה יראה גם כן אח"כ, דרק החשש שמא בדרך מקרה יראה ישראל שהגוי מוציא מבית ישראל. אבל כל זה בדבר שאינו ניכר דחפץ של ישראל הוא, אבל אם ניכר שהוא חפץ של ישראל אז חיישינן למראית עין אף אח"כ שלא בשעת הוצאה דמכירין החפץ ברשות הרבים, וכמו שכתב במחבר (סימן רמ"ה ס"ד) בענין שנותן ישראל לעכו"ם מעות להתעסק בהם, דחד תנאי שלא יהיה ניכר ממי הוא העסק. וא"כ המחבר הכא שכתב כל שאין שהות להוציאו וכו' דמשמע שאם יש שהות מותר, מייירי גם כן בכהאי גוונא שאין ניכר שמה שנושא הגוי שדבר של ישראל הוא, אבל בחמץ בערב פסח הוא ידוע ומפורסם שמה שנשאר חמץ לישראל נותנו לגוי. לכן בערב פסח שחל בשבת, נהי דמותר ליתן לו מפני עסק מצוה במקום דלית רשות הרבים דאורייתא רק כרמלית דרבנן, אבל כשיש חשש דאורייתא היינו תחומין לא הותרה, דהוי כניכר שהישראל נתנו לו דכן היה המנהג, וכשיניכר ששל ישראל הוא אסרו מפני מראית עין בתחומין גם כן, אפילו שלא בשעת הוצאה מבית ישראל. (שלחן אש)

סד) שם אסור להשאיל שום כלי לגוי בשבת וכו' מפני שהרואה סבור שהישראל צוהו להוציאו. והיינו במקום רשות הרבים. והמג"א (סק"ו) הביא דברי הרמב"ם (הלכות שבת פ"ו הי"ט) [ש]כתב, דכשיצא בשבת יראה כמי שהלוה לעכו"ם או משכנו. ובספר מנורה הטהורה [סק"ג] הקשה דמה איסור יש בהלוה לו. ע"ש. נראה דרצונו לומר, דודאי אין לומר דהלוה לעכו"ם מעות, דמה ענין הכלי שהוציא העכו"ם לומר שהלוה לו מעות, ועל כרחק דרצונו לומר דהלוה לו הכלי, וא"כ מאי איסור יש בזה. ואכן נראה פשוט, דבתחילה כתב שם הרמב"ם לא ישאלנו ולא ילונו, פתח בשאלה והלוואה וכאן סיים רק שהלוה, א"כ על כרחק איירי באופן דלא הדר בעינא, (דא"כ [דאל"כ] הוה ליה שאלה, וא"כ יש לומר דבכל ענין הלוואה שייך איסור שמא יכתוב, ואף דהוא רק איסור דרבנן חששו למראית עין. ואך בנוסח ספרי הרמב"ם אשר לפני כתוב יראה כמו (שהמלוהו) [שהלוהו] עכו"ם, משמע דיאמרו שהעכו"ם הלוה לו, ולפי זה מה שכתב אח"כ או משכנו, צריך לומר "ומשכנו", ורצונו לומר דלוה מהעכו"ם מעות ומסר לו חפץ זה למשכון. (גנזי חיים – סק"ב)

אוצר ההלכה

חפציו או חפצי העכו"ם, ובכל זמני הספק לא התירו. ונראה דהוא הדין נמי בזמן שהוא ודאי יום אלא שהוא זמן תוספת שהוא זמן שלשה מילין ורביע אחר שקיעת החמה, שנתבאר סימן רס"א [ס"ב], הוי נמי בכלל האיסור, והרב המגיד דלא נקט אלא בין השמשות מילתא דפסיקא נקט, דבתוספת איכא מאן דסבירא ליה דלית לן תוספת דאורייתא אלא בעיני יוה"ך, וכן הוא סברת הרמב"ם ז"ל בפרק א' מהלכות שביית עשור [ה"ו] כמו שכתב הרב המגיד שם. ושוב מצאתי להרב תוספות יו"ט ז"ל סוף פרק קמא דשבת [מ"ז], שהביא לשון הרב מגיד משנה הנזכר ופירש בו שתי ההבנות הנזכרות. וכתב דהעיקר כהבנה השנית דהיא לחומרא. יע"ש"ב. וכן נראה דעת הש"ע שכתב לקמן (סימן רנ"ב סעיף א'), ובלבד שיצא מפתח ביתו מבעוד יום, אלמא דבעינן יום ודאי ולא ספק, וכפשטא דמתניתין [שבת יז:] דקתני ובכולן ב"ה מתירין עם השמש, ופרש"י ז"ל [יח. ד"ה עם השמש] בעוד שהחמה זורחת, דמשמע כל ששקעה החמה ואינה זורחת בארץ נכנס האיסור, וא"כ מה שכתב הש"ע כאן קודם חשיכה, רצונו לומר קודם ספק חשיכה, דהרי לשון קודם חשיכה הוא כלשון המשנה דספ"ב [שם לד.] דקתני עם חשיכה, ואמרו לה בגמרא עם חשיכה אין ספק חשיכה ספק אינו חשיכה לא. ועיין ב"ח סימן רס"א [אות א'] ובמה שכתבתי ריש סימן רנ"ב [סק"א].

(מטה יהודה – סק"ה)

פמ"ט) שם מפני שהרואה סבור וכו'. כתב מג"א (סק"ו), צוהו להוציאו וכו', אבל הרמב"ם (פ"ו) כתב, כשיצא מפתח ביתו בשבת יראה כמו [שלוה] [שהלוהו] לאינו יהודי או משכנו או פסק עמו או מכר לו בשבת. עכ"ל. והנה ז"ל הרמב"ם ז"ל (שם הי"ט), לא יתן וכו' ולא ישאילנו ולא ילונו וכו' אלא בכדי שיצא באותו חפץ מפתח ביתו קודם השבת וכו', וכשיצא הנכרי מביתו בשבת וחפץ ישראל בידו יראה כמו שהלוהו לנכרי וכו' בשבת. עכ"ל הרמב"ם ז"ל. והנה לכאורה פתח בשאלה גם כן שכתב ולא ישאילנו וסיים רק בהלואה. ועוד לכאורה מה איסור יש בשאלה, הלא משנה מפורשת [שבת פכ"ג מ"א] שואל אדם מחברו. ואולי היה מקום לחלק בין ישראל לעכו"ם לענין שאלה, עיין סימן ש"ז (מג"א [סק"ד וסק"ט]) דדוקא לצורך שבת שרי, וא"כ זה ההיתר הוא שייך רק לישראל. אמנם מש"ע הגר"ז ז"ל שכתב (אות כ'), משמע דדוקא לענין הנחת משכון אינו מותר רק בשוהא לצורך שבת, אבל שאלה בלא הנחת משכון מותר גם לצורך חול. (אבל זה צריך עיון מדוע לא יהא אסור מחמת הכנה משבת לחול). עיין אליה רבה (שם סק"ח), ובתוספת שבת (שם אות כ"ט), ובמשנה ברורה (אות מ"ו). ועיין פמ"ג (שם אות ט"ו). ובמג"א שם צע"ק מסק"ד אסק"ו. והנה בביאור יש לומר, דפתח גם בשאלה רומז על דהדר בעין והלואה על אינו חוזר בעין, ומסיים רק בהלואה לומר שיחשדוהו שהלוהו, דהיינו אף מה שנותן לו בשאלה דהדר בעין, אבל הלוהו לזמן מרובה דזהו לשון הלוואה, עיין תוספות שבת (דף קמ"ח ע"א ד"ה שואל), ועיין בהגר"ז ז"ל (אות ה'), ועיין מג"א (סימן רנ"ב סק"ד) ובמחצית השקל שם. וקצ"ע.

שהעכו"ם נושא לצורך עצמו. ע"כ. ורצונו לומר שנראה כשלוחו של ישראל שהוציא לצורך ישראל, והוא הוא הטעם שכתבו התוספות שם בפרק קמא (נדשבת) דף (י"ז) [י"ח] ע"ב ד"ה לא ישאילנו, שטעם האיסור הוא משום הוצאה ונראה כשלוחו. ואם תאמר לפי זה למה הוצרך הרמב"ם ז"ל לומר טעמא אחרינא בכל הינך, ולימא טעמא דהוצאה דכולל לכולהו כמו שנראה כן מהתוספות הנזכרים. וי"ל דלטעם הוצאה לפעמים אין לחוש, כגון אם היתה עיר קנין של יחיד, או אם היה ביתו של עכו"ם באותו מבוי דליכא איסור הוצאה. מה שאין כן בהנך גווני דבכל ענין אסור, דהא כל הנך הם דברים האסורין ולעולם איכא חשדא. ואין לפרש כוונת רבינו כמו שפירש בעל ספר מעשה רוקח, דר"ל אפילו בשאלה יאמרו שמכר או משכן כי אינן יודעין שהשאל לז' יע"ש. דליתא, חדא דהוי חומרא יתירה והווי כתרי ספיקי, ספק בשאלה או במכירה וכיוצא, ואם תמצי לומר במכירה ספק אם עשה בשבת או מבעוד יום דהא אינו ברור שבשבת נתן לו. ועוד למה רבנו פירש כל הענינים הלואה ומשכון ופסיקה ומכירה. ועוד שהיה לו לומר כשיצא העכו"ם וכו' וחפץ ישראל בידו אינו יודע אם הלוהו וכו', כמו שכתב בתחלה אין אדם יודע אימתי נתן לו, אלא ודאי דאין ספק לרואים אלא על הזמן, אבל בגוף הענין מסתמא הם יודעין ולכך הוצרך רבנו לפרט כולם. אבל בשאלה אע"פ שיודעין שלא בא ליד העכו"ם בתורת מכירה וכיוצא ועדיין הכלי של הישראל מ"מ אינן יודעין אם הוא לצורך העכו"ם או לצורך הישראל להוליכו לו למקום פלוני, ולא חשיבי תרי ספיקי להתיר, דטפי תלו אינשי שההוצאה היא לצורך ישראל, כי אינו רגיל הישראל להשאל כליו לעכו"ם. ושוב ראיתי להרב מגן אברהם (סק"ו) שנראה מלשונו שהבין דטעם הרמב"ם ז"ל הוא אפילו לשאלה ומתנה, דהיינו שסיבירו שהיה בתורת הלוואה ומכירה וכהבנת בעל מעשה רוקח, ותמה על מרן שהשמיט טעם הרמב"ם ז"ל. יע"ש. וליתא לענ"ד. ועיין במה שכתבו הב"ח [אות ג'] והמגן דוד ז"ל [ט"ז סק"ג].

כתב הרב המגיד וז"ל: ומה שכתב רבנו קודם חשיכה ובמשנה עם השמש, לפי שכבר ביאר (בפרק ה' [ה"ד]) שמשמשקע החמה עד שיראו שלשה כוכבים הוא בין השמשות שהוא ספק חשיכה. עכ"ל. ולשון זה סובל שתי הבנות אחת לקולא ואחת לחומרא, לקולא היא דאם יאמר עם השמש משמע דבעינן בעוד שהשמש זורחת, אבל אם לא יצא מפתח הבית עד ששקעה החמה אסור, וזה אינו דכבר ביאר רבנו דמשמשקע החמה הוא זמן בין השמשות, וכיון שאינו אלא ספק אין לאסור כל כך משום חשש הרואים. או יש לפרש לחומרא, דלא הוצרך רבנו לבאר עם השמש, דכיון שכבר ביאר דבין השמשות ספק, ממילא מוכח דפירוש קודם חשיכה הוא קודם ספק חשיכה, וליכא למטעי לפרש קודם ודאי חשיכה, דאע"ג דאין איסור זה דיצא מפתח הבית אלא מדרבנן, וק"ל כל דבר שהוא משום שבות לא גזרו עליו בין השמשות כדאיתא סימן שמ"ב, היינו דוקא לצורך מצוה או דוחק כמו שמבואר שם סימן הנזכר, אבל לא בכגון צורך

אוצר ההלכה

לו בשבת, (כלומר אפילו להשאל דליכא איסורא מדינא אסור, שהרואה סובר שהלוה, והלוהא אסיר שמא יכתוב כמו שכתב פרק כ"ג דין י"ב), פשיטא שיש לאסור, וכן כתב המג"א [סק"ו]. (נהר שלום – סק"ב)

עב) שם מפני שהרואה סבור שהישראל צוהו להוציא. פירוש הדברים לפי דברי מרן בב"י, היינו שצוהו להוציא חוץ לרשות הרבים. יע"ש. ולפי זה בעיר מוקפת חומה נראה דיש היתור גמור להשאל. אמנם מדברי הרמב"ם (בפ"ו מהלכות שבת דין י"ט) שכתב הטעם שיראה כמי שהלוהו לגוי או (משכירו) [משכנו] או פסק עמו או מכר לו בשבת כו', מורה דאפילו בעיר מוקפת חומה אסור. ונראה דמשום הכי סתם מרן בפסקיו פה וכתב סתם שהישראל צוהו להוציא, ולא פירש ברשות הרבים, נראה דכוונתו לומר שכל שיש לומר שהישראל מצוהו להוציא מחמת שיש לו הנאה כגון שכירות או מכירה או משכון אסור. ועיין מה שכתב הר"ב מג"א [סק"ו]. יע"ש. ודלא כמו שכתב הרב ט"ז [סק"ג] שאם הגוי דר במקום שאין איסור להוליך דמות. יע"ש. (ברכות מים)

עב) שם מפני שהרואה סבור שהישראל צוהו להוציא. סיים הב"י, להוציא לרשות הרבים. משמע לכאורה מדבריו דאם מוציא מרשות היחיד לרשות היחיד מותר. וכן כתב המג"א [סק"ו] עיין עליו. הן אמת דמברייתא דגרסינן במסכת שבת [יה:] לא ילוה ולא ישכירנו וכו', רבי עקיבא אומר כדי שיצא מפתח ביתו, משמע דלא קפדינן אלא אפתח ביתו, יהיה פתוח לאיזה שירצה לרשות היחיד או לרשות הרבים סוף סוף אסור. וזה פשוט, דסתמא קתני. וכן הוא לפי טעמו של הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו ה"ט] שאכתוב לקמן בסימן רנ"ב בגליון דנא ⁵¹[הביאו המג"א שם סק"ו]. ולדברי המחבר אם נאמר דגם הוא ז"ל לא מחלק, ומה שכתב לרשות הרבים, כוונתו דהרואה אותו ביד הגוי אומר דודאי לא נתנו לו כי אם להוציא לרשות הרבים, וא"כ אפילו מרה"י לרה"י אם מוציא בשבת אומרים שהוא שליח ישראל, דישראל לא היה יכול להוציא למקום אחר ונתנו לגוי, מה שאין כן בערב שבת אין שום אדם משגיח ורואהו, וא"כ אין כפי זה חילוק בין טעם הרמב"ם ז"ל לטעם המחבר ז"ל ולעולם אסור בין לרה"י בין לרה"ר. ומה שהוצרך המחבר ז"ל להאי טעמא ולא הספיק לו טעם הרמב"ם ז"ל, הוא לאסור אפילו באדם שאינו עשוי למכור כליו, ודברים שעשויים להשאל, דודאי לא יחשדהו אדם שמכרו, קמ"ל המחבר הכא דאפ"ה יאסור מטעם זה. אכן ודאי במכר ומשכן שהזכיר המחבר לקמן (סימן רנ"ב ס"א) ודאי סובר כטעם הרמב"ם, ולא הוצרך לטעם זה אלא לשאלה דוקא. וכן נראה ממה שלא כתב טעם זה שם אלא סתם, מוכח ודאי כמו שכתבתי. ונמצא כפי זה דאין להקל כלל בין במכירה בין בשאלה בין ברה"ר בין ברה"י, כנ"ל פשוט. ותמהני מהמג"א ז"ל שכתב לקמן סימן רנ"ב [סק"ד] דבשאלה יש להקל

ע) שם מפני שהרואה סבור שהישראל צוהו וכו'. דעת הט"ז (סק"ג), דאם העכו"ם דר במקום שאין איסור להוליך לשם מותר, אבל מבואר דוקא בכלים שאין עושין מלאכה בהם. וכן כתב הב"ח ז"ל [אות ג'], וכתב הטעם דנראה כשלוחו לעשות עכשיו בשבת. ע"כ. ומשמע מזה דהוי כאומר לו הילך בשר ובשל אותו לצרכך. והא דמותר כדי שיצא מפתח ביתו, על כרחך דבאומר לו מערב שבת הילך בשר ובשל אותו לצרכך בשבת מותר. ועיין בסימן ש"ז (ס"ג) ובאשל אברהם (סק"ג), ואקוה לדבר שם מזה. אבל יותר נראה כוונת הב"ח דנראה כשלוחו לעשות בשבת מלאכת ישראל, ובערב שבת אין חשש, שיתלו שנתן לו בקבלנות. וכן צריך לומר על חשש שישראל צוהו להוציא, ומאי מהני לזה שיצא מפתח ביתו, הא בשולח חפצים מערב שבת בעי קצץ כמו שיתבאר בסימן רמ"ז, וע"ש במג"א (סק"ח), אלא על כרחך יתלו שקצץ. ועיין תוספת שבת (סק"ה) שלא כתב כן. והנראה לע"ד כתבתי.

עא) שם מפני שהרואה סבור שהישראל צוהו להוציא. כתב ב"י (שיטה י"ג), לפי שהרואה סבור כו'. נ"ב: אפילו לדין דלית לן רשות הרבים אסור. ב"ח [אות ג']. (שירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ד)

עב) שם מפני שהרואה סבור שהישראל צוהו להוציא. כתב ב"י (ע"ד שיטה י"ג), וטעמא מפורש בסמ"ג [לאוין ס"ה] דף י"ט ע"ב] והתרומה [סימן רכ"א], לפי שהרואה סבור שישראל צוה לגוי להוליכו חוץ לבית ברשות הרבים וכו'. נ"ב: כתב הט"ז (סק"ג), לדין דלית לן רשות הרבים מותר, וכמו שכתב רבנו בסימן שכ"ה [ס"ו], גבי מילא גוי מים לבהמתו שיש חילוק בין רשות הרבים לכרמלית, א"כ לדין דלית לן רשות הרבים מותר. ואח"כ כתב, דמדלא חילקו בכך משמע דבכל מקום אסור. ותמהני עליו, דהרי רבנו המחבר ז"ל הכריח בריש סימן שכ"ה, שאפילו שהחפצים של גוי אסור ליתן לו להוציא ואפילו לדין דלית לן רשות הרבים, וכן כתב הוא ז"ל שם (בסק"א), דמה שכתב רבנו המחבר בספר הקצר הוא אפילו לדין דלית לן רשות הרבים. וכפי דעתו פליג ידידיה אדידיה רבנו המחבר ז"ל, דבסעיף א' כתב דאפילו דלית לן רשות הרבים אסור ליתן חפץ לגוי להוציא, ואילו בסעיף י' גבי מילא [ל]בהמתו גוי מים חילק בין כרמלית לרשות הרבים. אלא ודאי דלא דמי, ובהוצאת החפץ אפילו לדין דלית לן רשות הרבים אסור. וכן כתב המג"א ז"ל (סק"ו). ועיין שם בט"ז שכתב דאם הגוי דר בתוך מקום שאין איסור להוליך שם ודאי מותר. (יד אהרן – הגב"י)

עג) שם מפני שהרואה סבור שהישראל צוהו להוציא. כתב הרב ט"ז [סק"ג], שאם הגוי דר במקום שאין איסור להוליך שם ודאי מותר. ע"כ. ולהרמב"ם פ"ו [מהלכות שבת ה"ט] שכתב, לא ימכור לגוי ולא ישאלנו ולא ילוננו וכו', דכשיוצא הגוי מביתו יראה כמי שהלוהו או משכנו או פסק עמו או מכר

אוצר ההלכה

שידור תוך התחום, דאם דר חוץ לתחום איכא מראית עין דמסתמא יוציא חוץ לתחום. מחצית השקל [סק"ו]. ובתניא [ש"ע הגר"ז ס"ה] כתב, אפילו הגוי דר במקום שאינו מעורב, אם ביתו של ישראל רחוק ממקום שאינו מעורב בענין שהרואה יוצא מביתו של ישראל אינו רואה כשהוא יוצא למקום שאינו מעורב רשאי. ומ"מ אם ידוע שהגוי יולייכו חוץ לתחום, סבירא ליה להט"ז (סימן תמ"ד סק"ה) דאסור, והטעם לפי שחפצו קנה שביתה אצלו. אף שאינו מוזהר על תחום כליו כמו שאינו מוזהר על שביתה כליו, מ"מ אסור לגרום בידים שיוציא חוץ לתחום ע"י שמסרן ביד גוי. אבל מותר להראותו לגוי ולומר לו שיטלם מעצמו. ויש מתירים אפילו למסור בידים. ע"ש שהוציא כן מדברי רמ"א סוף סימן ש"ה, ותשובות מהר"ם אלשקר [סימנים מ"א-מ"ב] שמוכא במג"א שם [סקי"ח].

כתב במשכחות זהב [סק"ג], אם ידוע וניכר שיוציא חוץ לתחום כגון מחרישה אסור. עכ"ל. משמע היכא שאינו ניכר מותר להשאיל אפילו כלים שעושים בהם מלאכה. ובט"ז [סק"א] משמע דוקא כלים שאין עושין בהם מלאכה, וכן כתב בשלחן עצי שיטים [דיני אמירה לעכ"ם סימן א' סכ"ב]. נזר ישראל [ח"א סימן ע"ד לקוטי רימ"א סק"ז]. וכן כתב בפרי מגדים עצמו באשל אברהם (סימן רנ"ב סוף סק"ד), דכלים שעושין בהם מלאכה אסור בשאלה אף במוקף חומה, אלא א"כ יצא מפתח ביתו מבעוד יום, שלא יאמרו בשליחותו של ישראל עושה מלאכה בשבת. עכ"ל. וכל זה בשאלה, אבל אם מכר אפילו בערב שבת או שיש לו משכון של גוי, עיין לקמן סימן רנ"ב דאסור אפילו בעיר המעורבת. וכן אם הלווה לזמן מרובה יותר משלשים יום או שנתן לו לעשות בו מלאכה אסור, והטעם שיחשדוהו שעשה כן בשבת, מה שאין כן בשאלה אין חשד שהרי מותר להשאיל בשבת. וחפצים של גוי שהם מופקדים ביד ישראל יכול ליתן לו אע"פ שיוציאו לרשות הרבים כמו שכתוב ריש סימן שכ"ה. עיין שם תשלום דינים אלו. תניא [ש"ע הגר"ז ס"ה]. (באר יעקב – קרויזר – סק"ג)

עמ **שם** צוהו להוציא. כתב מג"א (סק"ו), צוהו להוציא וכו', וא"כ אם העיר מוקפת חומה וכו', אבל הרמב"ם וכו', וצ"ע וכו', ע"ש וכו'. ואמר אדמו"ה דלא קשיא מידי, דהא זה הכלל, היכא דאיכא למיתלי בצד ההיתר תלינן, כמו בשדה דתלינן באריסות [עבודה זרה כא:]. וא"כ הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו הי"ט] איירי בעיר שאינה מוקפת חומה, וא"כ אם לזה לעכ"ם, האיסור הוא שיאמרו ישראל צוה להוציא, ואי משום שיתלו בצד ההיתר, שיאמרו משום שמכר החפץ לעכו"ם, וא"כ ליכא איסור למימר הוצאה דעכו"ם מוציא את שלו, מ"מ המכר הוא באיסור בשבת, אבל בעיר המוקפת חומה דלא שייך איסור הוצאה, לא יאמר שמכר לו בשבת, כי יתלה בצד שהלוה לעכו"ם וליכא איסור כלל. ודו"ק. (מתוך מדבש)

בעיר המוקפת חומה ובמכר יש להחמיר, כי אחר שהבחינו את השוה אותם ואמר לא ישאל ולא ימכור אלא וכו', א"כ ממה נפשך אם הטעם משום הוצאה בשניהם יש להקל, ואם מטעם מכירה בשניהם יש להחמיר. דהא ודאי לדעתו ז"ל מאן דאמר משום הוצאה סבירא ליה דלא קפדינן אמכירה כלל שיחשדו אותו בזה, דאי לא תימא הכי איך כתב בסימן (רמ"ז) [רמ"ו] [סק"ו] דבעיר המוקפת חומה שרי, והא איכא למיחש למכירה, אלא ודאי דאין לחושדו במכירה. וא"כ אחר שהבחינו השוותם איך נעשה חילוק ביניהם. וזה פשוט. (תורות אמת)

עו **שם** מפני שהרואה סבור שהישראל צוהו להוציא. כתב מג"א (סק"ו), וא"כ אם העיר מוקפת וכו'. וכן כתב מנחת כהן ([משמרת השבת שער א' פ"י]. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: וכן כתב הט"ז (סק"ג). ומה שקשה על הט"ז, עיין פרי מגדים (אשל אברהם סק"ו), ותוספת שבת (סק"ה)]. (זכרון אברהם)

עו **שם** מפני שהרואה סבור שהישראל צוהו להוציא. כתב ב"י, וטעמא מפורש בסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ב] והתרומה [סימן רכ"א] כו'. וכתב הרב מג"א (בסק"ו), ואפילו לדידן דלית לן רשות הרבים כו', כמו שכתב בב"י בסימן שכ"ה. וע"ש במג"א (סק"ז). א"כ אם העיר מוקפת חומה כו' שרי. אבל הרמב"ם בפ"ו מהלכות שבת (דף י"ט) כתב, כשיצא הגוי מביתו בשבת וחפץ ישראל בידו, יראה כמו שהלווה לגוי או משכירו או פסק עמו או מכר לו בשבת. ע"כ. ורצונו לומר, דלפעם הרמב"ם אפילו בעיר מוקפת חומה אסור. ובכך תימה על רבנו דקרא לו שמיטה טעם הרמב"ם. ויש להקל בעת הצורך ולסמוך על טעם שכתב הב"י בעיר מוקפת חומה דמותר בעת הצורך. ועיין שם בספר מעשה רוקח דהבין כסברת הרב מג"א, דלהרמב"ם אפילו בשאלה יאמרו שמכר או משכן כי אינן יודעין שהשאיל לו. ע"ש. והט"ז (בסק"ג) כתב, דלדידן דלית לן רשות הרבים מותר כו'. ושוב כתב דמדלא חלקו בכך משמע בכל מקום אסור. וכן כתב הב"ח [אות ג']. ע"ש. ועיין ביד אהרן (בהגב"י) ⁵² מה שכתב על דברי הט"ז. ועיין מטה יהודה (בסק"ה) ⁵³ מה שכתב על דברי הרב מג"א ז"ל. ואתה תחזה להרב ערך השלחן (בסק"ב) ⁵⁴ שהביא דהרשב"ץ (בחי"ב סימן קס"ז) כתב טעם הרמב"ם, ושכן כתב בארחות חיים [הלכות שבת סימן ש"י] והכל בו [סימן ל"א דף ל' ע"ד] כו', ויש להחמיר כהרמב"ם כו' אפילו במקום שמותר לטלטל אסור. ע"ש.

עח **שם** מפני שהרואה סבור שהישראל צוהו להוציא. כתב הבאר היטב [סק"ב], ואם העיר מוקפת חומה וכו'. והגוי דר שם. ט"ז [סק"ג]. דאם הגוי דר חוץ לעיר, יש לחוש שמא יראה ישראל שמוציא מבית ישראל, ויכיר הגוי שדר חוץ לעיר ובודאי יוציא חוץ לעיר ואיכא מראית עין. ומהאי טעמא כתב הט"ז (סימן תמ"ד סק"ה) דצריך שלא יוציא חוץ לתחום, ר"ל

באר הגולה

ח. טור ושם [סמ"ג]
לארין ס"ה דף י"ט
ע"ג; סמ"ק סימן
רפ"ב עמוד ש"א;
ספר התרומה סימן
רכ"א במפתחות;
מרדכי שבת סימן
רמ"ג; רמב"ם
הלכות שבת פרק ו'
הלכה ט"ז];
ב. הריב"ש בתשובה [סימן כ"ה]; י. הגהות מרדכי פרק קמא דשבת [סימן תנ"ב] והאגור [סימן שמ"ב] בשם ספר המצוות:

ג. **אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי כדי שיעשה בה מלאכה בשבת שאדם מצווה על שביתת בהמתו**: הגה אצל יכול להשכירה או להשאילה ולהתנות שיחזירה לו קודם השבת [שו"ת ריב"ש סימן כ"ה], אצל לא מהני אם מתנה עם הגוי שתננו בשבת (סמ"ג [לארין ס"ה דף י"ט ע"ג], וספר התרומה [סימן רכ"א], ומרדכי פרק קמא דשבת [סימן רמ"ג]). כי אין הגוי נאמן על כך [סמ"ג ס"ה]: **ואם השאילה או השכירה לגוי והתנה עמו להחזירה לו קודם השבת ועיכבה בשבת, יפקירנה בינו לבין עצמו קודם השבת**, או יאמר בהמתי קנויה לגוי כדי שינצל מאיסורא דאורייתא: הגה ואם רוצה יכול להפקירה לפני שלשה נזי אדם כדין שאר הפקר [צית יוסף], ואפילו הכי אין שום אדם יכול לזכות בה דודאי אין כוונתו רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת (טור [נשם רננו פרק בהגהות סמ"ק סימן רפ"ב עמוד ש"א אות א']). ודוקא בשבת אצל זיוס טוב אין אדם מלווה על שציתת בהמתו זיוס טוב (צ"י סימן ש"ה [נשם] [נצעת] שגלי הלקט [סימן קי"ג]):

ב. הריב"ש בתשובה [סימן כ"ה]; י. הגהות מרדכי פרק קמא דשבת [סימן תנ"ב] והאגור [סימן שמ"ב] בשם ספר המצוות:

אוצר ההלכה

סעיף ג'

פג) סעיף ג' אסור וכו': ליתן לגוי במתנה על מנת להחזיר, כתב הרב"ז [ח"א] סימן י"ג, אע"ג דהויא מתנה, חיישינן שמא לא יחזיר ונמצאת המתנה בטלה למפרע ועבר על שביתת בהמתו. ע"ש. ועיין מה שכתבתי [סימן תמ"ח [סק"ד]] בשמו גבי חמץ, דאפילו מחזירו לו אחר הפסח ונמצא דהויא מתנה למפרע, עבר עליו. ע"ש.

פד) שם אסור וכו': כתב הר"ן פרק לפני אידיהן ((עבודה זרה) דף ט"ו ע"א)⁵⁷, דבנסינוי דהיינו שמוכר וקוצץ דמים ונותן לו על נסיון, ואם ימצא מקח טעות יחזיר לו הדמים, ליכא משום שביתת בהמתו דכבר קנה לה האיני יהודי. ע"ש. אבל בירושלמי (פסחים פ"ד ה"ג) איתא בהדיא, פעמים שהוא מוכרה לו לנסיון והוא מחזירה לו לאחר שלשה ימים ונמצא עובר עבירה בבהמתו של ישראל. וע"ש בגליון הש"ס. ועיין מה שכתבתי בחיבורי שם ישראל (דמאי פ"ג [משנה ב']) על דברי הר"ן הנ"ל⁵⁸.

(תוספת ירושלים)

פה) שם אסור וכו': שייך להלכות שבת, שהשבתי לרב אחד, על דבר אשר כתב מעלתו על מה שהקשיתי בסימן רמ"ו על הר"ן [עבודה זרה ד: ד"ה ומקשו] שכתב דבנסינוי אינו עובר הישראל על שביתת בהמתו, מהירושלמי דפסחים [פ"ד ה"ג]. וכתב מעלתו דדינו כמו במתנה על מנת להחזיר דק"ל [סימן תרנ"ח ס"ד] דשמה מתנה, ומצינו בירושלמי (סוכה פ"ד ה"ב) דמתנה על מנת להחזיר לא שמה מתנה. זה אינו, דהא עיקר סברת הר"ן כתב שם שהרי בידו להקדישו, ובמתנה על מנת להחזיר הא אין בידו להקדישו. ואף אין לדמות לנותן הברירה ביד המקבל מתנה שאם ירצה להחזיר מחוייב הנותן לקבל דאז בידו להקדישו. גם כן לא דמי, דהתם הא נותן המתנה לכתחילה על דעת כן שיהא של המקבל עד שעת חזרה, אבל הכא הא להיפוך כשנותן לו כוונתו שלא להחזיר, ואילו היה יודע שיחזיר לא היה נותן לו כלל לנסיון. אלא סברת הר"ן כיון שאין תליא ברצון הישראל רק ביד

פ) שם צוהו להוציאו. הרב מג"א [סק"ר] תמה על מרן שהשמיט טעם הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ט] דיראה כמוכרו לו בשבת. וכן כתב הרשב"ץ [ח"ב סימן קס"ז] דאפילו החפץ של גוי אסור מפני חשד דיראה כמוכר, אלא א"כ היה דבר מורגל כל כך וכולי עלמא יודעים דליכא חשד. ע"ש. וכהאי גוונא כתב הרא"ש [שבת פ"א סימן א'] והטור (ריש [סימן שכ"ה]), דאפילו היה החפץ של הגוי, הרואה שנותן לו אינו יודע. ע"ש. ועיין מה שכתוב סימן שכ"ג [ס"ז], דאסור ליתן מתנה בשבת דהוה ליה כקנין. ע"ש. ודלא כהרב מטה יהודה [סק"ה]⁵⁹. והרב אליה רבה [סק"ח] כתב, דפסק כספר התרומה [סימן רכ"א] וסמ"ג [לארין ס"ה דף י"ט ע"ב] דחולקים על הרמב"ם ולהם שומעים. ע"ש. וכבר כתבתי דהרשב"ץ כתב טעם הרמב"ם, וכן ראיתי בארחות חיים [הלכות שבת סימן ש"ן] והכלבו [סימן ל"א דף ל' ע"ד]. ועוד דהש"ע רובו ככולו מיוסד על דעת הרמב"ם ודרכו לפסוק כן. וכן כתב הרב שיירי כנה"ג סימן תצ"ה [הגב"י סק"ה]. ע"ש. ובאמת דהתוספות [שבת יט. ד"ה נותנין] והרא"ש [שם פ"א סימן ל"ו] והר"ן [שם ז. ד"ה ת"ר] והמרדכי [שם סימן רנ"ג] פסקו כספר התרומה וסמ"ג, עיין בב"י סימן שכ"ה, מ"מ יש להחמיר כהרמב"ם וארחות חיים והכלבו והרשב"ץ דאפילו במקום שמותר לטלטל אסור. ע"ש.

פא) שם צוהו להוציאו. כתב בנר ישראל ([מג"א] סק"ו), צ"ע על הרב ב"י כו'. מיישב באליה רבה [סק"ח]. ע"ש.
(מאורי אור חלק באר שבע – דף קי"ח ע"א)

פב) שם צוהו להוציאו. עיין מג"א (סק"ו). ג"ב: ולי נראה שהרב ב"י ז"ל לא משמע ליה כטעם הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ט] בזה, יען דבשבת (דף י"ה ע"ב) הכי איתא, בית שמאי אומרים לא ימכור וכו' ולא יתן לו במתנה, אלא כדי שיעזב הנכרי לביתו מבעוד יום, וב"ה אומרים⁶⁰ [אליבא דר"ע], כדי דיצא מפתח ביתו של ישראל. וא"כ מדברי ב"ש נשמע לב"ה דטעמא משום רשות הרבים, דאילו טעם הרמב"ם לא אתי שפיר לדברי ב"ש. ודוק.

הערות וצינונים

55. נדפס לעיל אות ס"ח. 56. תוספת זו במקור. 57. בדפי הרי"ף ד: ד"ה ומקשו. ע"ש. 58. וכן העיר על דברי הר"ן הנ"ל מהרש"ם בספר ארחות חיים, נדפס לקמן אות קכ"ב (ד"ה ועיין בר"ן).

אוצר ההלכה

נראה לומר דהחילוק ברור, דכשהוא בשכירות או בשאלה בסתמא עושה בה מלאכה בשבת והוי מדעת ישראל, אבל רועה אינו עושה מלאכה בבחמה דמרתת, ואם רואה אותו עושה מלאכה יהיה מוחה בו.

צ"א **שם** **אסור להשכיר או להשאיל**. עיין מה שכתב הרב יד אהרן (בהגה"ט)⁶⁰, ובאר היטב (סק"ד) (ולא השכירו) [לא הזכירו]. עיין מה שכתב על דבריו הרב ברכות מים ז"ל (דף ח"י ע"ד)⁶¹. (דברי מנחם – הגה"ט סק"ג)

צ"ב **שם** **אסור להשכיר או להשאיל** וכו'. ובסעיף א': מותר להשאיל ולהשכיר וכו', הקדים כאן שכירות לשאלה ושם הקדים שאלה לשכירות, משום דנקט לא זו אף זו. ודו"ק. ומכאן לכאורה ראייה דבבחהמה ישנה גם כן גזרה דכלים שעושין בהן מלאכה, ויש כאן גזרה שנראה כאילו העכו"ם הוא שלוחו. ודו"ק.

ואו"י יש לומר דלפיכך הקדים שכירות לשאלה, לפי מה שכתב הב"ח [אות ד'] בד"ה אבל בהמתו וכו' ז"ל: איכא להקשות כו', דדילמא קרא לא איירי בהשאילו או השכירו, דכיון דהשכירו הוה ליה כמכירה כו', וכל שכן שאלה דקנייה עכו"ם משעת משיכה להתחייב באונסין וכו'. ע"ש. הרי דבשאלה יש סברא להתיר יותר, ולפיכך הקדים האיסור בשכירות, והוסיף דאפילו בשאלה שהעכו"ם קנאה להתחייב באונסין ואפילו הכי אסור. וצ"ע אמאי בטור הקדים שאלה לשכירות. ואולי משום דסליק משאלה שמוותר, לפיכך כשהזכיר דבחהמה שאני התחיל בשאלה דקאי בה. ודו"ק.

צ"ג **שם** **אסור להשכיר או להשאיל בהמתו וכו'**. כתב הטור (שיטה י'), אבל בהמתנו אסור להשאיל לו או להשכיר וכו'. נ"ב: טעם שביתת הבחמה, עיין ברשד"ם (חלק אור"ח סימן ב'). כ"ל בהמה אסור להשכיר ולהשאיל אפילו סוס, ודלא כמי שרצה לפרש דהא דתנן בעבודת אלילים [יד]: בן בתירא מתיר בסוס, אפילו בשאלה ושכירות. וכבר הכו על קדקד סברא זו רלנ"ח (בסימן כ"ח) וגדול אחד בתשובה כתיבת יד.

מה שנראה מדברי רבנו בעל הטורים דדוקא שאלה ושכירות בהמה אסור אבל מכירה מותר, אף על גב דתנן בפרקא קמא דעבודת אלילים [שם] ובכל מקום לא ימכור להם בהמה גסה, ומפרשין התם טעמא דגזרינן [אטו] שאלה אטו שכירות. הטעם הוא משום דהאידינא נהגו היתר בכל מכירה, כמו שכתב רבנו בעל הטורים ז"ל ביו"ד (סימן קנ"א ס"ד), וסמך כאן אמה שכתב שם, אף על פי שדינים הללו לא שייכי לשם אלא כאן. (בנסת הגדולה – הגה"ט)

צ"ד **שם** **אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו'**. כתב ב"י (שיטה כ"ז), אין לו על מה שיסמוך וכו'. נ"ב: הב"ח

האינו יהודי שלא להחזיר אין הישראל עובר. וזה נסתור מהירושלמי הנ"ל. (תוספת ירושלם)⁵⁹

פז **שם** **אסור להשכיר וכו'**. דע דדבר פשוט הוא דאיסור זה הוא אפילו ביום ראשון כמו שכתב הטור, כיון דטעם האיסור הוא משום שביתת בהמתו, כי השכירה מיום ראשון מאי הוי כמו שכתב מרן ב"י. וכן אפילו בהבלעה אסור מטעם הנזכר. ומיהו הא דמהני לקמן תקנתא דיפקירנה, אינו אלא לענין לינצל מדין איסור שביתת בהמתו, אבל לא מהני לינצל מאיסור שכר שבת אם היה השכירות לימים. וכן כתב הב"ח (סעיף ו' סימן זה), וכן בעולת שבת [סק"ג]. יע"ש. (מטה יהודה – סק"ו)

פז **שם** **אסור להשכיר וכו'**. פירוש, אפילו ביום חמישי ואפילו בהבלעה, יען אינו מפקיע איסור שביתתו. ואע"ג דק"ל בעלמא שכירות ליומיה ממכר הוא [בבא מציעא נו, חו"מ סימן רכ"ז סל"ה], היינו לענין שקונה החפץ להשתמש בו כאילו הוא שלו, אבל לעולם עיקר החפץ שלו הוא, וכמו שכתב הר"ן ז"ל הובאו דבריו בנמוקי יוסף מציעא על ההיא דדף נ"ו [לב. ד"ה ל"ש]. יע"ש. ועיין בשו"ת שלי [שער המים] חיו"ד הלכות שמיטה [סימן ו'], במה שנסתפקתי אי שמיטת קרקע נוהגת בישראל השוכר קרקע מהגוי, והארכתי בזה בס"ד. יע"ש. והעלתי לענין דינא דשכירות מדאורייתא נמי לא קניא להיות שלו. יע"ש. והבאתי דין זה שלפנינו והארכתי לבאר סברת הטור לפי מה שכתב כאן ומה שכתב בחו"מ. יע"ש.

פח **שם** **אסור להשכיר וכו'**. כתב הב"י בד"ה אבל בהמתו וכו', פשוט הוא דכיון דטעמא וכו'. נ"ב: וכן כתב הרשב"א בחדושי לשבת [יט. ד"ה ואיכא]. הגה כ"י.

בא"ד ומתוך דברים אלו יתבאר לך שמה שכתב הרוקח [סימן ש' וכו'. נ"ב: עיין מה שכתב המאירי (שבת יט. ד"ה מוכר באורך, והמאור [שם ז. ד"ה והא].

בא"ד ואפילו יפקירנה וכו'. נ"ב: עיין להמאירי [שבת יח: ד"ה מוכר] וארחות חיים (דף נ"ד [סימן ש"ה]). הגה כ"י. (נוכח השלחן)

פט **שם** **אסור להשכיר וכו'**. [הערת מהרש"ם: בר"ן פרק קמא דעבודה זרה [ד: ד"ה רב הונא] הביא בשם י"א דביום חמישי מותר בסתם, והרמב"ן [במלחמות שם] חולק. ומסתימת לשון הפוסקים נראה דסבירא להו כהרמב"ן]. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ג)

צ **שם** **אסור להשכיר או להשאיל**. כתב הטור (דף ק"ס ע"ב שיטה ט), אבל בהמתו אסור בין להשאיל בין להשכיר וכו'. נ"ב: וכן פסק מר"ן ז"ל בספר הקצר. והרב בעל עולת שבת [סק"ג] הקשה, דמרן ז"ל פליג ידידיה אדידיה מהכא למה שפסק בסימן ש"ה [סכ"ג] שהתיר למסור בהמה לרועה. ע"ש. ולע"ד

אוצר ההלכה

מלאכתו, אבל מלאכת נכרי כשאנו מקבל שכר בעד זה מותר. ולכאורה צ"ע מעבודה זרה (דף ט"ו ע"א) שאסור למכור בהמה גסה לנכרי גזירה משום שאלה ושכירות. ע"ש. ולפי זה גם בשאלה כשאנו לוקח שכר בעד זה מותר, למה חששו לשאלה הרי מותרת. אמנם לכאורה צ"ע איך מותר להשאל לעכו"ם הא כתיב "לא תחנם" [דברים ז', ב'], [עיי' עבודה זרה (דף כ' ע"א), וכשמשאל לו הרי נותן לו במתנה דמי השכירות שהיה צריך ליתן. אמנם לפי שבסתם כשמשאל למכירו הוא כמכר מפני טובת הנאה, עיי' תוספתא (עבודה זרה פ"ג ה"ה)], ובירושלמי (גיטין פ"ה ה"ג) בעי הוינא מיתן ליה וישלים ליה טיבו, וממילא אסור להשאל למלאכת שבת דהוי אתי הנאה ליד ישראל, אבל כשמוסר בהמה לרועה שאין בזה טובת הנאה מותר. (נפש חיה – מרגליות)

צט) שם אסור להשכיר או להשאל בהמתו לגוי כדי שיעשה בה מלאכה בשבת וכו'. בהמה של ישראל והחלב מחצה לנכרי ומחצה לישראל, יפקירנה או יתנה עמו שיתחייב באחריותה כל שבת ושבת, אז מותר להניח לחלוב בשבת. פנים חדשות [דף ה' ע"ב] בשם הרמ"ע מפאנו ז"ל (סימן ק"ב). (כנסת הגדולה – הגה"ט)

ק) שם אסור להשכיר או להשאל בהמתו לגוי כדי שיעשה בה מלאכה בשבת וכו'. כתבו הגהות מרדכי (פכ"א דשבת [סימן תס"ד] דף קמ"א ע"ד), שמותר לומר לגוי בשבת לחלוב בהמה וכו', וק"ל [וקל להבין]⁶⁶. מתשובת⁶⁷ הגאונים [שערי תשובה סימן רכ"א], ושאלתם מהו לחלוב בהמות בשבת כו'. ומצאתי בפרק קמא דעבודה זרה [ה"ו] על מתניתין ובכל מקום אין מוכרין להם בהמה גסה, דפריך בירושלמי, בהמה דקה נמי עושין בה מלאכה שחייבין עליה בשבת גזוז וחולב. ותיריך, מאחר שהבהמה בעצמה אינה עושה מלאכה, מה שהגוי עושה בה מלאכה לא מיתסר. מה שאין כן בבהמה גסה דעבדא גופה איסורא. וצ"ע אמאי אסרינן גבי בכור "תזבח" [דברים י"ב, ט"ו] ולא גיזה, "בשר" [שם] ולא חלב, אם לא מטעם עבודה כדמשמע בריש פרק ראשית הגז, ומ"מ צריך לקנות החלב מן הגוים. עכ"ל. והנה מה שאמר דגבי בכור אסרו גיזה וחלב מדכתיב "תזבח" ליתא, דהך קרא מיירי בפסולי המוקדשין, וצ"ל אמאי אסרינן בבכורות, דמימרא זאת איתא התם בפ"ב [טו]. אבל מה שכתב אם לא מטעם עבודה, נראה שכוונתו לומר דבשלמא דרשא תזבח ולא גיזה ניחא, משום דכבר הזהירה בו תורה "ולא תגזז" [דברים ט"ו, י"ט], ודרשו בו אף לפסולי המוקדשין. אמנם דרשא ד"בשר" ולא חלב היכן מצינו שלא לחלוב, על כרחך שלא לחלוב הוא מטעם דכתיב "לא תעבוד" [שם], וחליבה בכלל עבודה היא.

וקשה דאיסור החלב נפקא לן פ"ג דמעילה [יג], דאתיא העברה העברה מן בכור, וחלב המוקדשין נמי אתיא מאמו אמו,

[אות ד'] מוקי דברי הרוקח [סימן ש'] כשהשאלו לו בחנם ואמר לו לא תעשה מלאכה. ולשון אחר כתב, דמיירי שמסרה לרועה גוי, כדברי רבנו האי גאון שהביא רבנו המחבר בסימן ש"ה [סכ"ג], והכי נקטינן. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ה)

צה) שם אסור להשכיר או להשאל בהמתו לגוי וכו'. כתב ב"י (שיטה כ"ח), אין לו על מה שיסמוך. נ"ב: ומה שכתב בט"ז (סק"ד), אין לשון הרוקח [סימן ש'] סובל פירוש. ע"ש. (יד אהרן – הגב"י)

צו) שם אסור להשכיר או להשאל בהמתו לגוי וכו'. כתב הרב ב"י, מתוך זה יתבאר לך שמה שכתב הרוקח [סימן ש'], בהמת ישראל ביד גוי, אם הגוי עושה בה מלאכה בשבת מאחר שאין לוקח שכירות מותר, ואם ישראל רואה מוחה בידו. עכ"ל. אין לו על מה שיסמוך. עכ"ל. וקשיא לי, אמאי לא הקשה עליו שהוא נגד גמרא ערוכה דעבודה זרה (דף ט"ו ע"א) דאוסר בין להשאל ובין להשכיר, ומוכח משם דפשיטא טפי לאסור בשאלה מבשכירות. ועוד דכיון דהשאלו לגוי, אם בא הישראל למחות בידו אומר לו לאו לאותבה בכליתא יהיביתא. ונראה דהרוקח איירי שהשאלו לשנים או שלשה ימים מקמי שבת, והגוי לא החזירה והרי היא אצלו בשבת, בהא קאמר דאף אם יעשה מלאכה בשבת מותר שהיא גזל בידו, ואם יעשה בה מלאכה וישראל רואה ימחה בידו. ועל זה קאמר הרב ב"י, דאפילו הכי עובר הישראל ומיחייב לאהדורי בתרא דליהדרא מקמי שבתא, ואי לא מיחייב להפקירה. והרב ט"ז [סק"ד] כתב, דכוונת הרוקח שמותר למסור בהמתו לרועה גוי ואינו חושש שמא יעשה בה מלאכה כמו שכתב הש"ע סוף סימן ש"ה. וקשה, דא"כ אמאי נקט דיעבד. ועוד אי ברועה שכירות מאי שיאטיה, אדרבא הגוי מקבל שכר טרחו. (נהר שלום – סק"ג)

צז) שם אסור להשכיר או להשאל בהמתו לגוי וכו'. כתב ב"י, אין לו על מה שיסמוך כו'. הב"ח בסוף סימן ד' מוקי דברי הרוקח [סימן ש'] כשהשאלו לו בחנם כו', וא"נ דמיירי שמסרם לרועה גוי כדברי רבנו האי גאון שהביא דבריו רבנו בסימן ש"ה [סכ"ג], והכי נקטינן. שכנה"ג הגב"י (סק"ה)⁶⁸. וכן כתב הט"ז (בסק"ד). ועין רואה דזה נעלם מהרב יד אהרן כאן (בהגה"ט) [בהגב"י]⁶⁹ דלא בא בזכוריו. ועיין מה שכתב הרב נהר שלום בס"ג [סק"ג]⁶⁴, בגדי ישע ז"ל (סק"ח)⁶⁵. (דברי מנחם – הגב"י סק"ח)

צה) שם אסור להשכיר או להשאל בהמתו לגוי וכו'. כתב הט"ז (סק"ד), וכתב הרוקח [סימן ש'], בהמת ישראל ביד עכו"ם, (או) [אם] העכו"ם עושה בה מלאכה בשבת, מאחר שאינו לוקח שכירות מותר וכו'. יעוין חתם סופר (או"ח סימן ר"ב), שהביא שהישראל מצווה על שביתת בהמתו שלא תעשה

הערות וצינונים

62. נדפס לעיל אות צ"ד. 63. נדפס לעיל אות צ"ה. 64. נדפס באות הקודמת. 65. נדפס לקמן אות ק"מ. 66. כן פתח הבגדי ישע שעל המרדכי שם, ועיין במחזיק ברכה (סק"ב) ד"ה והוכחה, נדפס באות הבאה. 67. בבגדי ישע שעל המרדכי שם כתב להגיה "בתשובת".

אוצר ההלכה

והוכחה זו מהירושלמי של כת הקודמין היא, והן הן דברי הגהות מרדכי (פרק כ"א דשבת [סימן תס"ד]) וז"ל: מתשובת הגאונים (מה שכתב קודם וק"ל, קאי אדלעיל, ופשוט, וכן הוא בתשובת מהר"ם (ק"ק) [ד"ק = דפוס קרימונה] [סימן קפ"א], וכן פירש הגאון בעל של"ה בספר בגדי ישע [על המרדכי שם אות ד], לאפוקי מי שטעה מסיבת העתקת מהר"ח אלפאנדארי בהגהת בני חיי בסימן זה [הגב"י סק"ב] 68, וששאלתם מהו לחלוב הבהמות בשבת, ומסיק דאסור משום דחולב בשבת חייב משום מפרק, אבל משום סכנת הבהמה מותר לומר לכותי לחלוב וטול החלב וכו', ומצאתי בפרק קמא דעבודה זרה וכו', ופריך בירושלמי, בהמה דקה עושין בה מלאכה שחייבין עליה בשבת גוזז וחולב. ותירץ מאחר שבהמה בעצמה אינה עושה מלאכה, מה שהכותי עושה בה מלאכה לא מתסר וכו'. וצ"ע אמאי אסרינן גבי בכור "תזבח" [דברים י"ב, ט"ו] ולא גיזה, "בשר" [שם] ולא חלב, אם לא מטעם עבודה כדמשמע ריש פרק ראשית הגז 69. ומ"מ צריך לקנות החלב מן הכותי דאז בדידיה טרח, דאם לא כן הרי הוא מלאכת ישראל ואסור. עכ"ל. הרי דהמרדכי הוכיח מהירושלמי דאין שביית בהמה במה שחולבין אותה, דהבהמה אינה עושה כלום, אלא דקשיתיה מההיא דאמרינן תזבח ולא גיזה בשר ולא חלב וכו'. וקשה על הרמ"ע, אם לא שנאמר שהוא סבר מכח ההיא דפריך המרדכי דלא קי"ל כירושלמי בהא.

איברא דקושיית הגהות המרדכי מתזבח ולא גיזה בשר ולא חלב אעיקרא אינה מובנת, דאם אמרו בירושלמי שהבהמה אינה מתחייבת שאינה עושה כלום, על כל פנים החולב הוא עושה בה מלאכה. והגם שנאמר דבשר ולא חלב הוי מטעם עבודה כדסבר הגהות מרדכי (ועיי' מה שכתב בהגהת בני חיי), מ"מ לא תברא למאי דאמור רבנן דמערבא, דהכא דרחמנא אמר לא תעבוד בבכור, אם הוא חולב הוא עושה בה עבודה אף דהיא אינה עושה כלום. וקשיא להרמ"ע דבנדונו איך קפסיק לאיסורא עד שיפקינה או יתנה שתהא אחריותה עליו, ותסגי שלא יקח חלקו מהחלב שחולב בשבת דעכו"ם אדעתא דנפשיה עביד, והגם דהבהמה שלו ליכא משום שביית בהמתו כמו שאמרו בירושלמי.

ועל בדעת הקצרה לומר, דאין כוונת הירושלמי דבחולב ליכא עשה ד"למען ינוח שורך וחמורך" [שמות כ"ג, י"ב], אמנם כלפי מה שאמר דבגסה איכא חיוב חטאת, בזה מקשה הירושלמי דממאי דנקט דבגסה איכא חיוב חטאת, מוכח דדוקא משום חיוב חטאת דאיכא להכי גזרו רבנן שלא ימכור בהמה גסה, ואהא פריך דגם בדקה יש חיוב חטאת בגוזז וחולב. ומשני דאין כאן חיוב חטאת, ד"לא תעשה מלאכה אתה ובהמתך" [שמות כ', י'] היינו שאתה עושה עם בהמתך כמו שאמרו ז"ל [שבת קנ"ג], והכא דהנכרי עושה אין כאן חיוב חטאת. אבל מודה הוא הירושלמי

דכיון דאסור הכתוב חלב במוקדשין, הוצרך לומר נמי בפסולי המוקדשין בשר דתידוק מינה ולא חלב וכו'. והתוספות [שם ד"ה אתיא] הקשו שם, למה לי קרא לאסור חלב במוקדשין, תיפוק ליה מדדרשינן בשר ולא חלב. ע"ש. א"כ מהיכא תיתי לומר שהוא מטעם עבודה כדי להקשות על הירושלמי. ומצאתי בנמוקי הרב מר דודי מהר"ר יעקב אלפאנדארי ז"ל שהקשה על המרדכי, דהך דבשר ולא חלב איצטריך לאסור החלב עצמו, וכמו שכתבו התוספות ז"ל בבכורות דף כ"ה [ע"ב בסוף הדבור הראשון], ומיכא תיתי שלא לחלוב מטעם עבודה. ותירץ, דהכי איתא בתוספות שם במעילה (ד"ה חלב המוקדשין), שהוכיחו שם דאסור בפסולי המוקדשין בין החלב עצמו בין לחלוב אותו. יע"ש. ובהכי ניחא.

אמנם בעיקר הדין תהי עלה, שהרי אמרו בפרק חבית [שבת קמ"ד], חולב אדם בתוך הקדירה משום דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי, והרי הוא אסור משום שביית בהמתו. ותירץ ז"ל, דטעמא דחולב לתוך הקדירה דמותר, הוא משום דכיון שהוא לתוך האוכל לא מיקרי מפרק, שאין זה דרך פריקתו דהוי כמפריד אוכל מאוכל, וכמו שכתב רש"י שם [ד"ה לתוך], אבל לא מקרי מלאכה ואין כאן שביית בהמתו. עכ"ל. ולא הבינותי דבריו, גם מאי דמיייתי המרדכי מריש פרק ראשית הגז לא מצאתי שם מראש ועד סוף דבר השיך לחלב וחולב, ואפשר שט"ס נפל שם.

קא) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי כדי שיעשה בה מלאכה בשבת וכו'. כתב הרמ"ע מפאנו בתשובותיו (סימן קי"ב) וז"ל: בהמת ישראל והחלב שלה מחצה לבעליה ומחצה לאריס נכרי, מהו להניח לחלוב בשבת. תשובה. החולב מפרק הוא דהויא מלאכה גמורה בגופה של הבהמה, לפיכך אם הפקירה בעליה או התנה עם האריס שיתחייב באחריותה כל שבת ושבת מותר, ואם לאו אסור. עכ"ל.

ולפום ריהטא איכא לאקשווי על הרב ז"ל, מהא דאמרו בירושלמי פרק מקום שנהגו [פסחים פ"ד ה"ג] ופרק קמא דעבודה זרה [ה"י] אדתנן בכל מקום אין מוכרין בהמה גסה, מה בין גסה לדקה, בהמה גסה יש בה חיוב חטאת בהמה דקה אין בה חיוב חטאת. ואינו חולב ואינו גוזז, תמן היא מתחייבת, ברם הכא הוא מתחייב. ופירש בספר פני משה, תמן בבהמה גסה היא מתחייבת, כלומר ע"י מלאכה שהבהמה עצמה עושה בא החיוב חטאת. ברם [הכא], בבהמה דקה הבהמה עצמה אינה עושה כלום. הוא מתחייב, כלומר הוא שעושה מלאכה שחולב וגוזז, ולא שייך בזה שביית בהמתו. עכ"ל. אלמא דבחולב אין כאן שביית בהמתו דהבהמה אינה עושה כלום, והכא בנדון הרב הנזכר שהאריס נכרי אדעתא ידידיה עביד, מאי אית ליה לישראל אם הוא מפרק, הא אין כאן משום שביית בהמתו דהיא אינה עושה כלום.

הערות וצייונים

68. נדפס באות הקודמת. 69. בספר בני חיי (הגב"י סק"ב) כתב דלא מצא שם מראש ועד סוף דבר השיך לחלב וחולב. ומימרא דבשר ולא חלב איתא בבכורות (דף ט"ו ע"א).

אוצר ההלכה

מוזהר שינוח שורו, אבל במאי דלידיה שרי ולא הוי מלאכה, ליכא למיחש לשביתת בהמתו, ומלאכות שבת כבר ידועות לרז"ל. ומאי דשרינן בכתובות (דף ס' ע"א) גונח להיות יונק בשבת, ופסקו מרן לקמן (סימן שכ"ח דין ל"ג), ולזה רמז הרב אליה רבה סימן ש"ה על דברי הרמ"ע (ויש ט"ס שם), ולא חיישינן לשביתת בהמתו, לפי האמור אתי שפיר, דהתם הוא מפרק כלאחר יד וליכא איסור תורה, ובמקום צער לא גזור ומותר לדידיה, וא"כ ליכא שביתת בהמתו דלאו מלאכה היא מדאורייתא. ובלאו הכי שאני התם דהיינו רביתא, שוולדותיה יונקים והן האדם היה כאחד מהם, וליכא משום שביתת בהמתו בזה דהכי אורחה להניק, אבל משום דהוי מפרק כלאחר יד דאסור מדרבנן לא שרי אלא בגונח, והרי הוא כמבואר.

וחזיתיה להרב יד אהרן (סוף סימן ש"ה), שתירץ לקושיית הרב מהר"י אלפאנדארי וז"ל: ואפשר דהתם ביו"ט, וכיון דביו"ט ליכא משום שביתת בהמתו, משום הכי נקט טעמא דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי. עכ"ל. ולא זכר דהגהות מרדכי פרק קמא דעירובין [סימן תקכ"ח] כתבו דאיכא שביתת בהמתו ביו"ט, דמייתי התם תרי זימני טעם הירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב] למאי דתנן גבי יו"ט אין רוכבין על גבי בהמה משום שהוא מצווה על שביתת בהמתו. ע"ש. ותו שהמרדכי פרק חבית [שבת סימן תל"ז] מוקי להא דחולב בתוך הקדרה ביו"ט, אבל בשבת לא חזיא לשחיטה ואסור, משום דהבהמה כפסולת וכשחולב הוי כנוטל אוכל מתוך פסולת, ולדעת הרב יד אהרן הוה ליה למימר דבשבת איכא שביתת בהמתו. ויש ליישב. ^סנועין לקמן סימן תק"ה בב"י. ודו"ק.

והגם לפום ריהטא יש לצדד בדין זה, והגם דיש צדדין בדבר, לדעתי הקצרה היה נראה דיש לדון במה שכתב הרמ"ע ולאסור בבהמה שיש לה יונקים ואין לה צער וסכנה מרוב חלב, אם לא שיפקירנה או יתנה עם האריס שיתחייב באחריותה כל שבת דאז מותר. אבל בבהמה דיש לה צער שרי, ובלבד שלא יהנה מחלקו בחלב או יקנהו בדבר מועט וכמו שכתוב סימן ש"ה [ס"ב].

ודע דבהא דמייתי מהר"ם בתשובותיו הנזכרות והגהות מרדכי (פכ"א דשבת) שהבאתי לעיל מתשובות הגאונים לחלוב הבהמות, דמשום סכנה מותר לומר לעכו"ם לחלוב וטול החלב וכו', והוא דין הש"ע לקמן סימן ש"ה. מצאתי להרב שבלי הלקט (כלל שני סימן ל"ג) דמייתי תשובות הגאונים לאסור. ושוב כתב: וגאון אחר כתב, היכא דאיכא סכנה דבהמה, אומר לעכו"ם מערב שבת חלוב פרתי וטול החלב לעצמן. עכ"ל בשבלי הלקט הנדפס. אמנם בשבלי הלקט כתיבת יד (ערוגה שנית שבלת קכ"ג) יש שינוי גדול, ובתשובה הראשונה דמאן דאסר האריך וסיים וז"ל: הלכך אסור, ולגאון אחר מצאתי היכא דאיכא סכנה דבהמה אומר לגוי מערב שבת חלוב פרתי וטול לך החלב לעצמן. ותימה

דאיכא "למען ינוח שורך", והוא לאו הבא מכלל עשה. אבל הכא קיימינן דהגזרה היתה משום חיוב חטאת והכא ליכא. ועל פי זה נתיישבה היטב קושיית הגהות מרדכי מתזבח וכו' ולא חלב, דגם הירושלמי מודה דאיכא לאו הבא מכלל עשה אף דחולב העכו"ם. וסלקי שפיר דברי הרמ"ע, דכיון דהאריס עושה מלאכה דמפרק בגופה של (בהמה) [בהמת] ישראל, עובר אדאורייתא לאו הבא מכלל עשה דלמען ינוח שורך.

וראיתי להרב אליה רבה (סימן ש"ה סק"ט) על דין שמותר לומר לעכו"ם לחלוב בהמתו משום צער בעלי חיים וכו', שהביא תשובת הרמ"ע הנזכרת וז"ל: וכן מותר וכו', צ"ע ממה שכתב בתשובת הרמ"ע וכו', והכא מתירין אפילו באינו אריס. ואפשר דמיירי התם כשאין (כצ"ל) החלב מצערה. וצ"ע. עכ"ל. ובעיני הדבר פשוט דהרמ"ע מיירי כשאין החלב מצערה דיש לה יונק ובזה הוא דאיכא למען ינוח, דאם החלב מצערה אין זה מנוחה אלא צער וסכנה, כמו שכתב הגהות מרדכי, ובתשובות מהר"ם הגדולות [נדפוס פראג] סימן מ"ט ובקטנות [נדפוס קרימונה] סימן קפ"א וקפ"ב. ע"ש. ובודאי דבהכי לא מיירי הרמ"ע, ולא ידעתי אמאי כתבה הרב אליהו רבה בלשון אפשר. ולא עוד אלא שהרב מג"א (סק"ז) כתב, עיין סוף סימן ש"ה מסעיף כ' והלאה, ודברי עולת שבת [סק"ד] בשם הרמ"ע צ"ע. עכ"ל. ונראה דקשיא ליה על הרמ"ע מסימן ש"ה דין כ' שהוא דין מותר לומר לעכו"ם לחלוב בהמתו משום צער בעלי חיים וכקושיית הרב אליה רבה הנזכר. ולדעתי הקצרה הדברים פשוטים ולא קשיא מידי כדאמרן. וקצת קשה על הרב מג"א והרב אליה רבא דלא זכרו מדברי הגהות מרדכי הנזכרת.

הגם הלום ראיתי בספר בני חיי בהגהות הרב מהר"ח אלפאנדארי [שם], שכתב על דברי הגהות מרדכי הנזכר לעיל, שהרב מר דודו מהר"י אלפאנדארי תהי עלה בעיקר הדין, שהרי אמרו פרק חבית [שבת קמ"ד], חולב אדם בתוך הקדרה משום דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי, והרי הוא אסור משום שביתת בהמתו. ותירץ, דטעמא דחולב לתוך הקדרה שהוא מותר, הוא שכיון שהוא לתוך האוכל לא מיקרי מפרק ולא מקרי מלאכה ואין כאן שביתת בהמתו. וכתב עליו הרב מהר"ח אלפאנדארי, ולא הבינותי דבריו. ע"ש. ונראה שכוונת מהר"ח אלפאנדארי, דנהי דחולב לתוך אוכל אינו חייב משום מלאכה דמפרק, אבל מ"מ לתסר משום שביתת בהמתו, כי ההיא דאמרינן בבכורות [טו]. תזבח ולא גיזה בשר ולא חלב, והטעם למרדכי משום עבודה. והתם משמע דאפילו חולב לתוך האוכל אסור, דמ"מ עבודה היא לגבי בכור ואיכא משום שביתת בהמתו. ויש לומר דהכא כתיב "וביום השביעי תשבות למען ינוח שורך" וגו' [שמות כ"ג, י"ב], וקים להו לרבנן דמה שהוא מותר לדידיה כמו חולב לתוך אוכל דאינו מפרק אינו מוזהר בבהמתו, ולא שייך בהא שביתת בהמתו כי אם במה שהוא מוזהר דנקרא מלאכה, ובמה שהוא מוזהר לשבות

אוצר ההלכה

טועה כתב זה, שהרי אפילו הבהמה והחלב של ישראל מותר לצוות לנכרי לחולבה. ועוד גדולה מזו שמענו שאפילו לישראל עצמו מותר לחלוב הבהמה, כדאמרין [שבת קמד:] חולב אדם עז לקדרה משום דמשקה הבא לאוכל הוא. ואע"ג דבתוספות [שם ד"ה חולב] פירשו דהיינו דוקא ביו"ט ולא בשבת, לא ברירא כולי האי. אבל אין לפשוט מכאן דעל כרחך לפי זה לא קיימא הך דחולב משום מפרק, דאי הכי אכתי לתסר משום מפרק אפילו בחולב לקדרה, דהא זתים וענבים דכוותא נינהו. עכ"ל בקצור נמרץ.

ואני בעניי אומר מה כל החרדה הזו, אטו לא משכחת שהבהמה יש לה ולדותיה דיונקים החלב וליכא סכנה ואז אין להתיר משום צער בעלי חיים, והרי בתשובת הגאונים שהביא מהר"ם בקצרות (סימן קפ"ב) כתוב וז"ל: מהו לחלוב בשבת מפני שמסתכנות, ואם אין יונקים עגלים מסתכנים וכו'. ע"ש. ופשוט הדברים משמע דהיכא דיש יונקים אין כאן סכנה. וכן מוהר"ם ושאר פוסקים דמיייתו דבריו כתבו משום סכנה דפרה, ואם יש לה מי שיינק אין לה סכנה וצער. ואפילו תימא דיש פרה שחלבה מרובה וגם אם העגל יינק חלב אמו רב הוא ומצטער ומסתכנת, וזה בכלל מה שאמרו ז"ל [פסחים קיב.] יותר ממה שהעגל רוצה לינק רוצה הפרה להניק, דכולל גם לאופן פרה זו. ולסוג זה יתפרש דיותר ממה שהעגל רוצה לינק כולל היכא דלא ינק עדיין ביום ההוא, וגם היכא דינק כבר, ועל הכל פרה רוצה להניק מפני שהיא מצטערת וזהו בפרה שחלבה רב מאד. מכל מקום אודי לי מיהת דהאיכא כמה פרות שאם העגלים יינקו מהן אין להן עוד צער ואז אסור לחלוב ע"י עכו"ם מפני סכנתה וצערה, העכו"ם חולב קרבי, כשחולב ע"י עכו"ם מפני סכנתה וצערה, העכו"ם חולב באופן שתהיה שוקטת ולא תצטער. אמנם אם היא אצל אריס יחלוב אותה פעם אחת כשאין לה עוד צער, ובכל אופן דלית לה צער אסור. וכן מוכח מדברי רבנו ירוחם (חלק אדם נתיב י"ב חלק עשירי) שכתב, כשיש רוב חלב לבהמה ומצטערת אם מותר לגוי וכו'. עכ"ל. אלמא לאו מילתא פסיקתא היא. והגם דנקטי הפוסקים סתמא מותר לחלוב וכו', הרי הוא כמבואר דלא שרו אלא מטעם צער בעלי חיים, וא"כ כי ליכא צער בעלי חיים אסיר, ובהכי מיירי הרמ"ע ולא הוצרך לפרש, דידוע שהוא מקצר בדבריו מאד. וחס ליה להרמ"ע שלא ידע דין זה, וגם אם לא היה נדפס ש"ע, הרי מפורש בהרא"ש [שבת פ"ח סימן ג'], ומרדכי [שם סימן תמ"ח], והגהות מיימוניות [הלכות שבת פ"ח אות ד'], והטור [סימן ש"ה]. (וראיתו לגדול אחר בתשובה כ"י שהיה קרוב לזמן הרמ"ע, שמפליג בחכמת הרמ"ע ובקיאותו בנגלה ונסתר, שמשנתו היתה סדורה בפיו והלכותיו ברורות ומחוררות מאד). וכבר כתב כן הרב אליה רבה והבאתיו לעיל, אלא שאמרה בדרך אפשר. והרב שאלת יעב"ץ מר ניהו דנעלם ממנו הגהת מרדכי דסוף שבת דמיייתי מהירושלמי דעבודה זרה והדר קשיתיה מתזבח ולא גיזה בשר ולא חלב ככל הדברים אשר ראו עיניך מראש מקדמי אר"ש.

ומה שכתב עוד הרב הנזכר בתוך דבריו, שהיה סבור הרמ"ע

בדבר, ושמוא סברת הגאון להתיר דהוה ליה כמקנה בהמתו לחלבה דהוה ליה כבהמתו של עכו"ם. ואין בנו כח להתיר, שהרי אמרו חכמים [כתובות ס.] גונח יונק חלב בשבת, דהוה ליה מפרק כלאחר יד ובמקום צערא לא גזור רבנן, הא למדת שאפילו במקום צערא לא התירו אלא כלאחר יד. עכ"ל. וקצת קשה על המקצר שבלי הלקט (שהוא הנדפס) איך השמיט דעת בעל הספר דמסיק שאין בנו כח להתיר, ולא מיייתי אלא תשובת הגאון השניה. ותו יש להרגיש על מהר"ם והגהות מרדכי, דמיייתו ההיתר מתשובת הגאונים, ולא כתבו דאומר לעכו"ם מערב שבת כדמיייתי הרב שבלי הלקט, שהגאון המתיר לא התיר אלא לומר מערב שבת. וכן כתב בספר תניא [רבתי סימן י"ט] בשם הגאון, דאומר לגוי מערב שבת. ובזה יש לומר, דהא דכתב דאומר לגוי מערב שבת הוא כשנודע לו דבשבת הכי אורחיה דמסתכנת בחלב, ולזה אומר לעכו"ם מערב שבת, אבל כשלא ידע מקודם ובשבת רואה דמסתכנת, שרי לומר לו אפילו בשבת. ומשום הכי השמיט מהר"ם הא דאומר לו מערב שבת, דאינו אלא מהיות טוב וכשידע מקודם. או שמוא תשובת הגאונים אשר מצא מהר"ם היה מגאונים אחרים ולא הצריך שם לומר לעכו"ם מערב שבת.

ומי"מ נראה דכוונת הרב שבלי הלקט שכתב ותימה בדבר, הוא שהוקשה לו דאכתי איכא משום שביתת בהמתו שעושה מלאכה בה. ולזה תירץ דסבר הגאון דהוה ליה כמקנה לו בהמתו והוה ליה כבהמתו של עכו"ם. ולפי דרכנו למדנו, דסבר הרב שבלי הלקט דאיכא משום שביתת בהמתו בחליבה כדברי הרמ"ע, ולזה תמה על הגאון, דהגם דמשום סכנת הבהמה התיר הגאון לומר לעכו"ם לחלוב והחלב לעצמו, אכתי פש איסור שביתת בהמתו, ומתרץ לה. ולא סבר כמו שהבין הגהות מרדכי בירושלמי דעכו"ם הנזכר לעיל, או שמוא סבר דתלמוד דידן פליג אירושלמי ונקיטין כתלמודין.

איברא דגברא רבא חזינא ותיובתא לא חזינא ופירוקא לא חזינא. דמאי מתמה על הגאון משום שביתת בהמתו, והא כי איכא סכנת בהמה מאי למען ינוח שורך איכא, אטו זו מנוחה שדבקי מיתה בהדה. ומשום שבות דאמירה לעכו"ם ליכא, דצער בעלי חיים דאורייתא, ושבות דרבנן, כמו שכתב מהר"ם בתשובותיו. והיתר הגאון ברור וטעמו ונימוקו עמו. ומאי דמשני דהוה ליה כבהמתו של עכו"ם הוא דבר קשה, דמשום דמה שחולב שלו נחשוב כאילו גוף הבהמה שלו. ומאי דמיייתי ראיה מההיא דגונח יונק וכו' לא שמוא מתיא, דהתם ישראל גופיה עביד ומשום הכי לא שרי אלא כלאחר יד. והדבר פשוט דאין ראיה מההיא ואין צורך להאריך. ונראה דהרב המקצר שבלי הלקט משום דראה דבריו ז"ל בזה קשים השמיטם. וכן ספר תניא [רבתי] שתמיד אזיל בתר שבלי הלקט בזה השמיט סברתו.

אחרי כתבי ראה ראיתי להרב שאלת יעב"ץ [ח"ב סימן ע"ז] שהביא תשובת הרמ"ע הנזכרת, וביער עליה והגדיל המדורה מאד, וכתב שהוא היפך כל הפוסקים פה אחד, והוא תימה מאד שנעלם ממנו מה שכתב בש"ע וכבר נדפס בזמנו, ואולי תלמיד

אוצר ההלכה

הפסיד, ובלבד שלא יהנה מחלבה, או יקנהו לפחות בדבר מועט כמו שכתוב סימן ש"ה [ס"ב]. (מחזיק ברכה – סק"ב)

קב) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי כדי שיעשה בה מלאכה בשבת וכו'. בתשובת הרמ"ע (סימן ק"ב) כתב, דחולב מפרק הוא דהויא מלאכה גמורה בגופה של בהמה, ואסור לגוי שותף ישראל לחלוב אלא א"כ הפקיר וכו'. וליתא, דקי"ל אין מוכרין להם בהמה גסה גזירה משום שאלה ושכירות, כדאיתא בפרק קמא דעבודה זרה [טו], ואי הוה שייך איסור שביתת בהמתו בחלב אפילו בהמה דקה. וכן אמרו בהדיא בירושלמי [עבודה זרה פ"א ה"ו], (למה) בהמה גסה יש בה חיוב חטאת, פירוש ואיכא איסור שביתת בהמתו, דקה אין בה חיוב חטאת. ופריך ואינו חולב ואינו גוזז, תמן היא המתחייבת, ברם הכא הוא מתחייב. פירוש שאין הבהמה עושה שום מלאכה אלא החולב והגוזז. ושוב ראיתי בהגהות מרדכי בקידושין סימן (תתרי"ד) [תקס"ה], שהתיר למסור בהמה לרועה בשבת ואין לחוש לפי שחולבת בשבת והביא ראיה מהירושלמי הנזכר. ע"ש. (אבני צדק)

קג) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי כדי שיעשה בה מלאכה בשבת וכו'. כתב הטור, ואפילו אם יפקירנה כו'. נ"ב: כתב הרב מג"א (בסק"ז) וז"ל: עיין סימן ש"ה (סק"ו) [מסעיף כ' והלאה], [ודברי] עולת שבת [סק"ד] שכתב בשם הרמ"ע צ"ע. [ע"כ]. ותשובת הרמ"ע היא בסימן קי"ב, והביא דבריו הכנה"ג (בהגה"ט)⁷¹, דאם הפקירה בעליה או התנה עם האריס כו' מותר ואם לאו אסור. ומקשה מהא דסימן ש"ה, דמותר לגוי לחלוב כו' משום צער בעלי חיים ואין חולק בדבר. עיין במאמר מרדכי כאן (בסק"ו) מה שמקשה על הרמ"ע דאין טעם לזה כלל, דאטו התם הבהמה עושה מלאכה, הגוי הוא שחולב כו' ואין כאן שביתת בהמה כו'. ע"ש. וקרא לו שמיט' דברי הגהות מרדכי בפרק כ"א דשבת [סימן תס"ד], והביא דבריו הרב מחזיק ברכה כאן (בסק"ב)⁷². ועיין מה שכתב הרב אליה רבה בסימן ש"ה (סקי"ט), ומה שכתב הרב מחזיק ברכה שם [סק"ב-ג]. (דברי מנחם – הגה"ט סק"ה)

קד) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי כדי שיעשה בה מלאכה בשבת וכו'. כתב מג"א (סק"ז), אסור להשכיר, עיין סימן ש"ה מסעיף כ' והלאה, ודברי עולת שבת [סק"ד] שכתב בשם רמ"ע צ"ע. עכ"ל. וז"ל הרמ"ע ז"ל בתשובה (סימן קי"ב): בהמת ישראל והחלב שלה מחצה לבעלים ומחצה לאריס נכרי, מהו להניח לחלוב בשבת. תשובה: החולב מפרק הוא דהויא מלאכה גמורה בגופה של בהמה, לפיכך אם הפקירה בעליה או התנה עם האריס שיתחייב באחריותה כל שבת ושבת מותר ואם לאו אסור. והקשה החדושי רעק"א ז"ל [סק"ד] וז"ל: ואולם עיקר דברי הרמ"ע אין מובנים לי, דמה שייך בזה שביתת

דמאן דשרי סבר שאין זו מלאכה גמורה אלא מפרק כלאחר יד ובמקום צערא לא גזרו רבנן, ואיהו ז"ל סבור דמלאכה גמורה היא, וכיון שהיא מלאכה בגופה לא שריא ע"י נכרי. והטעות נגלה, דמאי איכפת לן אי המלאכה נעשית בגופה של בהמה, כיון שהבהמה אינה עושה שום דבר ולא מסייעה במאומה רק שגוי עושה המלאכה, ולכך סמכו הפוסקים בכללם להתיר הדבר לעולם. עכ"ל בקצור. לא נהירא, דאי הרמ"ע ידע מאן דשרי ודאי ראה המרדכי והגהות מיימוניות, ומפורש בהדיא דההיתר הוא משום דצער בעלי חיים דאורייתא דחי אמירה לעכו"ם כמבואר בדבריהם, ולא משום דאינה מלאכה גמורה. ומה שכתב והטעות נגלה שהבהמה אינה עושה כלום, אין כאן טעות, דהמרדכי תהי עלה דירושלמי דקאמר הכי מההיא דתזבח ולא גיזה, והרב שבלי הלקט תמה על היתר הגאון כמו שכתבתי לעיל. וראה בעיניך כי מה שהוא בעיניו טעות נגלה נמצאת הסברא בדברי הראשונים ומהנודין בה. והגם שתמיהת הרב שבלי הלקט לא קשיא על הגאון כמו שכתבתי לעיל, היינו מטעם דכל שהבהמה בסכנה אין זה נייחא מה נאנחה בהמה וכמו שכתבתי לעיל. אבל בלאו הכי יש מקום לומר דאף שהבהמה לא תעשה דבר איכא למען ינוח וכמו שהארכנו לעיל בצדדים לכאן ולכאן.

ומאי דמיייתי ממה שאמרו חולב אדם עז וכו', היינו מאי דקשיתיה להרב מהר"י אלפאנדארי, וכבר לעיל כתבנו בזה. ומה שכתב אבל לפשוט וכו' דאי הכי אכתי לתסר משום מפרק וכו'. לא ידעתי מהו, דהא רש"י פירש פרק חבית (דף קד"ט [ע"ב ד"ה לתוך הקדרה]) דאין זה דרך פריקתו והוי כמפריד אוכל מאוכל. ע"ש. ואין להאריך.

ואחרי הדברים האלה חזה הוית תשובה אחת לרב צמח גאון, הביאה התייר הגדול מהר"ם אלשקר בתשובותיו (סימן מ"א וסימן מ"ב) וז"ל: ומה ששאלתם, מאן דמסר חיותא לרועה גוי כל ירחא וירחא בכך וכן, ושהיא חיותא גביה בשבתות ובימים טובים שרי או אסיר. הכין חזינא דשפיר דמי ושרי, וליכא למיחש אלא דילמא חליב להו גוי בשבתות, ומה נפיק מינה אי מישאה והוי לישראל. ואי אתני ישראל מעיקרא בהדי רועה על מנת דחלבה לרועה ולית ליה ביה מדעם שפיר דמי. עכ"ל. והני מילי דהגאון ז"ל היפך דעת הרמ"ע כמבואר. ולעיל מבואר דאנא טרחנא ודוד מכרכר כמה כרכורים להעמיד הוראת הרמ"ע. ואולם עתה אני אומר דמאחר דלא מצינו מבואר בש"ס ובפוסקים כסברת הרמ"ע, ודברי הרב שבלי הלקט כ"י שהבאתי לעיל מוקשים. והגהות מרדכי הנזכר מקשה ומסיק בצ"ע. וגם הרב מג"א והרב אליה רבה אסקוה לתשובת הרמ"ע בצ"ע. והרב שאלת יעב"ץ דחאה בשתי ידיים. וכל קבל דנא פשט הירושלמי דפרק מקום שנהגו ופרק קמא דעכו"ם נגד הרמ"ע, והגהות מרדכי פרק קמא דקידושין [סימן תקס"ה] נראה דסמין עלה, ותשובת הגאון רב צמח מכרזת ואומרת כן, נראה דהמיקל לא

אוצר ההלכה

של בהמה, הא החלק של הבהמה דהיינו הדד, כשהוא אוחז בידו ודוחק הוא גורם להמשך החלב מפנים הבהמה והיו כמו כלי הנקרא (ליווער) שעשוי להוציא על ידו חלב מהדדים, וכי על חלק הבהמה לא אמרינן שביתת בהמה. ולפי זה לכאורה דמדברי התוספות אין לתמוה על הרמ"ע ז"ל.

אמנם התמיהה היא מדברי המרדכי [הגהות מרדכי שבת סימן תס"ד פרק כ"א] שמביא הירושלמי [עבודה זרה פ"א ה"ן]. ואעתיק בעזה"י את לשון המרדכי ומה שפלפל בזה הספר מחזיק ברכה בסימן רמ"ו (ס"ב) [סק"ב]⁷², וז"ל המרדכי פרק כ"א דשבת: מותר לומר לנכרי בשבת לחלוב וכו' משום צער בעלי חיים וכו'. ומצאתי בפרק קמא דעבודה זרה וכו', ובכל מקום אין מוכרין להם בהמה גסה. ופריך בירושלמי בהמה דקה נמי עושין בה מלאכה שחייבין עליה בשבת גוזז וחולב. ותירץ, מאחר שהבהמה עצמה אינה עושה מלאכה, מה שהנכרי עושה בה מלאכה לא מיתסר, מה שאין כן בבהמה גסה דעבדה גופא איסורא. וצ"ע אמאי אסרינן [בכורות טו.] גבי [בכור] תזבח וכו' ולא חלב אם לא משום עבודה וכו'. עכ"ל המרדכי. ומזה המרדכי נראה כדברי הגרע"א ז"ל (ומלשון הירושלמי הנזכר המובא במרדכי). והנה על קושיית המרדכי על הירושלמי מאיסור חולב בקדשים דהוא מטעם עבודה, אומר המחזיק ברכה ז"ל: איברא דקושיית ההגהות מרדכי מתזבח ולא גיזה בשר ולא חלב אעיקרא אינה מובנת, דאם אמרו בירושלמי שהבהמה אינה מתחייבת דאינה עושה כלום, על כל פנים החולב הוא עושה בה מלאכה. והגם שנאמר דבשר ולא חלב הוי מטעם עבודה כדסבר הגהות מרדכי, מ"מ לא תברא למאי דאמור רבנן דמערבא, דהכא דרחמנא אמר לא תעבוד בבכור, אם הוא חולב הוא עושה בה עבודה אף דהיא אינה עושה כלום. עכ"ל. ומסיק המחזיק ברכה, וקשיא להרמ"ע דבנדונו איך (אפסוק) [קפסיק] לאיסורא עד שיפקירנה וכו', ותסגי שלא יקח חלקו מהחלב וכו'. והגם דהבהמה שלו ליכא משום שביתת בהמה כמו שכתב הירושלמי.

וכתב עוד המחזיק ברכה ז"ל: ועלה בדעתי לומר, דאין כוונת הירושלמי דבחולב ליכא עשה ד"למען ינוח שורך וחמורך" [שמות כ"ג, י"ב], אמנם כלפי מה שאמר דבגסה איכא חיוב חטאת, בזה מקשה הירושלמי דממאי דנקט דבגסה איכא חיוב חטאת, מוכח דדוקא משום חיוב חטאת דאיכא להכי גזור רבנן שלא ימכור בהמה גסה, ואהא פריך דגם בדקה איכא חיוב חטאת בגוזז וחולב. ומשני דאין כאן חיוב חטאת וכו'. אבל מודה הוא הירושלמי דאיכא "למען ינוח שורך" והוא לאו הבא מכלל עשה, אבל הכא קיימין דהגזירה הוא משום חיוב חטאת, והכא ליכא. ועל פי זה נתישבה שפיר קושיית הגהות מרדכי מתזבח וכו', וגם הירושלמי מודה דאיכא לאו הבא מכלל עשה אף דחולב העכו"ם, וסליק שפיר דברי הרמ"ע, דכיון דהאריס עושה מלאכה דמפרק בגופה של בהמת ישראל עובר אדאורייתא

בהמתו ומה מלאכה בגופה דבהמה היא, הא הבהמה אינה עושה דבר רק אדם החולב עושה מלאכת מפרק, ומה בכך שהמלאכה בגופה, והרי זה כמו עורות לעבדן, דאף לב"ש דסבירא להו דמוזהר על שביתת כלים [שבת יח.], דמ"מ אין בכך כלום כיון דאין עושה מלאכה בגופו דפטור, כמו שכתבו תוספות (דף ח"י ע"ב ד"ה ולב"ש). ע"ש. הכי נמי לדין לענין שביתת בהמתו. כן נראה לענ"ד בעזה"י. עכ"ל הגרע"א זצוקללה"ה.

והנה לענ"ד לכאורה מה דמדמה ליה הגרע"א ז"ל לעורות לעבדן, למה לא נראה ליה ביותר לגיגית נר וקדרה דאסור בשביתת כלים לבית שמאי. מה תאמר דהתם מיתעביד המלאכה בתוך הקדרה כמו שכתבו התוספות שם, הלא גם הכא מיתעביד הדישה בתוך הבהמה. מה תאמר הלא המלאכה היא העיקר כשיוצאה לחוץ, וכל זמן שהיא בתוך הבהמה לא נקראת עדיין מלאכה. לענ"ד אינו כן, עיין בתוספות יו"ט ([שבת] פרק שמונה שרצים משנה א') וז"ל שם באמצע ד"ה החובל: ועוד הא תנינן וכו', אבל נצטרך הדם חייב לפירוש קמא וכו' מפרק הוא אע"פ שלא יצא ולא נתקיימה כל מחשבתו, ודומה זה לכותב שם משמעון וכו'. והרי חזינן דאף דלא יצא עדיין מ"מ חשיבא מלאכה לחוב עלה. והנה חולב כל מלאכתו במפרק הוא מפני שדוחק בחלב הבלוע בדין ומתברר מגומות הדין, עיין ספר אגלי טל מלאכת דש (דף נ' אות ה' ודף נ"ז אות י'). וגם הגרע"א ז"ל במשניות שם (אות קל"ג) שעמד ותמה על התוספות יו"ט הנזכר, הכא לא שייך קושייתו. ומה שהעיר רח"ד נ"י על זה הלא גם מלבן נסחט בעובי הבגד. זה אינו, דהתם כל המלאכה היא הליבון, והליבון הוא נעשה רק בצאת המים מן הבגד. (לכד מה שלפענ"ד עיקר הפירוק הוא מהבלוע בדד עצמו ומשם נכנס בעטיני הדד ושם מפקד פקיד).

אמנם יש לומר, דכל עיקר חילוק של התוספות הוא רק לענין שביתת כלים, ושייך הנפקא מינה אם נעשית תוך הכלי או לא כי אם המלאכה עושה האדם לצורך הכלי, אבל לענין שביתת בהמה לא שייך. ומה שמביא רע"א ז"ל מדברי התוספות הוא רק לדוגמא, דכיון שאין הבהמה עושה דבר, וא"כ כיון דב"ה לא סבירא להו שביתת כלים, לא שייך מה שעושים בתוך הבהמה. והנה לכאורה לב"ש דסבירא להו שביתת כלים ל"ל [לית להו] גבי בהמה איסור חדש וכי גרע מכלים. (רמז לדבר בתוספות בבא מציעא פרק הזהב מ"ו ע"ב ד"ה ופרי). ואולי מפני דבשביתת כלי הוא לא תעשה מפסוק "ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו" [שמות כ"ג, י"ג] והשמר פן ואל הוי לא תעשה, אבל גבי שביתת בהמה איכא עשה ולא תעשה, ויהיה לפי הנזכר גם כן נפקא מינה, דבאם לא שייך משום שביתת בהמה כנזכר יהיה על כל פנים משום שביתת כלים, אבל לב"ה דלא סבירא להו שביתת כלים, א"כ באופן כזה יהיה מותר, וכדברי הגרע"א ז"ל הנזכר. אמנם באמת איני מבין מדוע ולמה לא הוי עשיית מלאכה בגופה

אוצר ההלכה

מיירי בענין דידוע שאינו מצערה החלב דאז בעינן שיפקירנה. ועיין בחדושי רע"ק [סק"ד] דאיזה מלאכה [יש] כאן בגופה של פרה, הא הבהמה אינה עושה כאן שום מלאכה, והרי זה כמו עורות לעבדן דאין העור עושה כלום. וע"ש. ולפענ"ד באמת החולב פועל שהפרה תדחה החלב מגופה כידוע, ובאם אין הפרה רוצה לא יוכל החולב להוציא ממנה על כרחא, וכל חולב דעלמא עושים שניהם מלאכת מפרק. אלא דאעפ"כ אין כאן איסור שביתת בהמתו משום דהרי זה כהא דאמרינן בפרק כל כתבי (שבת דף קכ"ב ע"א), מעמיד אדם את בהמתו על גבי עשבים, וכדכתבו התוספות שם [ד"ה מעמיד], יכול לא יניחנו תולש כו', תלמוד לומר "למען ינוח" [שמות כ"ג, י"ב] והרי נייח הוא לו. כמו כן הכא החליבה אף שהוא מפרק, אבל מכיון שהחלב מצערה הרי נייח הוא לה. מה שאין כן כשאינו מצערה אז שפיר עובר על שביתת בהמתו. ודו"ק. (אמת ליעקב)

קו) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו.⁷⁴ ודע דלא נתבאר בפוסקים הראשונים ז"ל אלא דין ישראל שהשאיל והשכיר בהמתו לעכו"ם, אבל ישראל ששכר בהמה מהעכו"ם לא ידענו מה דינו, אם נאמר כיון דשכירות ליומיה ממכר הוי, חשיבא כשלו לענין שיחא מצווה על שביתתה, ועובר אם חזר והשכירה לעכו"ם אחר, או דילמא דאינו עובר אלא בבהמתו דוקא שכולה שלו. ומהא דאמרינן דמשכיר בהמתו לעכו"ם דבעליה עוברין עליה, אין ללמוד דלא הוי שכירות כמכר לענין שבת, דאם הוא כמכר הרי (חשיבה) [חשיבא] בהמת העכו"ם דשכורה היא בידו, דשאני התם דקנין הגוף של הבעלים עדיף טפי לגבי השכירות דאינו קנין אלא לזמן קצוב ולסוף הרי היא חוזרת לבעליה, אבל להיפך כשישראל הוא השוכר, מאן לימא לן דאינו עובר השוכר כל משך זמן השכירות, ונימא דתרי מיני קניות הוו חד דגוף וחד דשכירות, ובאחת מהנה חשיבא בהמתו של ישראל לעבור עליה משום שביתה. ומיהו מהסוגיא דפרק קמא דעבודה זרה (דף ט"ו ע"א), מוכח דשכירות לא קניא כלל בענין זה דשביתת הבהמה, שהרי אמרו שם מעיקרא טעמא דאין מוכרין בהמה גסה לנכרי משום דעביד בה מלאכה בשבת. ופריך, וניעביד כיון דזבנה קנייה, ומשני גזירה משום שאלה ומשום שכירות. והדר פריך דשאלה קנייה ואגרה קנייה, והוה הש"ס בעי למימר גזירה משום נסיוני, ואתקף עלה ושכירות מי קניא, והא תנן אסור להשכיר לעכו"ם בית דירה מפני שמכניס לתוכו עבודה זרה וכתוב "ולא תביא תועבה אל ביתך" [דברים ז', כ"ו], ואי סלקא דעתך שכירות קניא הא כי קא מעייל לביתה קא מעייל וכו'. והדר פריך מדתנן [תרומו פ"א מ"ט] ישראל ששכר פרה מכהן יאכילנה כרשיני תרומה, וכהן ששכר פרה מישראל אע"פ שמזונותיה עליו לא יאכילנה כרשיני תרומה, ואי סלקא דעתך שכירות קניא אמאי לא יאכילנה, פרה ידידה היא, אלא שמע מינה שכירות לא קניא.

לאו הבא מכלל עשה דלמען ינוח שורך. ואח"כ כתב הרב מחזיק ברכה, דהרמ"ע מיירי שאין החלב מצערה דיש לה יונק ובוזה הוא דאיכא למען ינוח, דאם החלב מצערה אין זה מנוחה אלא צער וסכנה ובודאי דבהכי לא מיירי הרמ"ע. עכ"ל.

ובזה מתורץ מה שהקשה אחד ממקשיבי השעור מהרא"י נ"י, דאם איתא בזה בחולב משום מפרק ושביתת בהמה, א"כ אמאי התירו לקמן [סימן ש"ה ס"ב] ע"י עכו"ם לחלוב אם מצערה. דזה לא מהני רק היכא דהאיסור הוא שבות, פירוש מה שהעכו"ם עושה. אבל אי הוי בזה משום שביתת בהמתו כדברי הרמ"ע איך התירו אפילו משום צער. אמנם לפי דברי המחזיק ברכה משום דאין זה מנוחה אלא צער, א"כ הוה ליה כמו מעמיד על המחומר [סימן שכ"ד ס"ג] משום האי קרא למען ינוח כדרש במכילתא [משפטים פרשה כ' ד"ה ששת ימים].

ואני אמרתי דאפשר לתרץ על הרמ"ע על פי מה שראיתי בספר ערוך השלחן (סימן רמ"ו אות י"ז), וז"ל בדינא דמעמיד אדם את בהמתו על המחומר, ומביא המכילתא [שם] דהוסיף לה הכתוב נייח אחר, וכתב אח"כ: ויראה לי דאסמכתא היא, דאם לא כן גם בעבד ואמה נאמר כן שהרי כתיב שם וכו'. אמנם הענין כן הוא דודאי על הבהמה שאינה בת דעת כלל לא שייך בה איסור המלאכה, והאיסור על הבעלים כשהוא עושה בה המלאכה, אבל בלא הבעלים, כלומר בדבר שאין המלאכה נוגעת לעצמו לא שייך בה איסור, ולכן אמרו מעמיד וכו'. אבל העבד והאמה שיש בהם דעת, עליהם מוטל האיסור והבעלים מצווים להשגיח עליהם שלא יעשו שום מלאכה. עכ"ל. וא"כ לפי זה דהרמ"ע מיירי דהאריס חולב בהמתו של ישראל כדי לחלוק בחלב, וא"כ עושה לצורך בעל הבהמה ובוזה איכא שביתת בהמה, מה שאין כן בדין דש"ע לקמן (סימן ש"ה ס"ב) שם מיירי דחולב לצורך הבהמה שמצער לה החלב א"כ אין משום שביתת בהמה, ואין צריך עתה לומר מפני הצער דהבהמה התירו שביתת בהמה, אלא דבאם עושה לצורך הבהמה ולא לצורך הבעלים לא הוי שביתת בהמה כלל, רק שצריך לטעם מפני צער הבהמה דהא על כל פנים אמירה לעכו"ם שבות, והעכו"ם על כל פנים עושה מלאכת מפרק, לזה צריך לטעם צער, דמפני הצער התירו אמירה לעכו"ם אבל לא מפני טעם שביתת בהמה. (זרע יעקב – ולזניק)

קד) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי כדי שיעשה בה מלאכה בשבת וכו'. כתב מג"א (סק"ז), ודברי עולת שבת [סק"ד] שכתב בשם הרמ"ע [סימן ק"ב] צ"ע. עכ"ל. והיינו דכתב הרמ"ע בתשובה, דהחולב עושה מלאכה בגופה של פרה, לפיכך אם הפקירו הבעלים את הבהמה או התנו עם האריס שיתחייב באחריות כל שבת ושבת אז מותר. והקשה המג"א מסימן ש"ה [ס"כ] דמותר לחלוב הפרה בשבת משום צער בעלי חיים אפילו בלא הפקירה. ותירץ האליה רבה [סק"ט] דהרמ"ע

אוצר ההלכה

דפטור מן המזוזה, ורבנן הוא דהצריכוה לאחר שלשים יום משום שנראה כשלו, נראה דשכירות לא קני כלל. יע"ש. וכן נראה מסתמיות דברי הפוסקים ז"ל שלא כתבו איסור שביתה אלא בבהמתו של ישראל ולא בשוכר בהמת עכו"ם. ועיין במגן אברהם (סק"ח) דכתב בזה, ומשמע דספוקי מספקא ליה, ולכך כתב דאם שכרה מעכו"ם וחזר והשכירה לעכו"ם שרי ממה נפשך. יע"ש ובריש סימן רס"ו. ולענ"ד נראה פשוט דלא קניא כלל לענין זה דשבת וכפי מה שנתבאר בס"ד, וכן מוכח עוד מלשון הר"ן ז"ל [שבת סו. ד"ה והלא] שכתב, ושאלה ושכירות לא קנו. יע"ש ואין להאריך.

ואגב יש לדקדק אם איסור מחמר שייך גם בבהמת העכו"ם כשישראל מחמר אחריה, או דוקא בבהמתו של ישראל, ולפי הנראה מהסוגיא דריש פרק מי שהחשיך [שבת קנ"ג:] שאמרו, המחמר אחר בהמתו בשבת חייב חטאת, ולא נקטי בהמה סתם, משמע דדוקא על בהמה ידידה הוא דמחייב. וטעמא רבא איכא, כיון דאיסור מחמר נפקא לן מדכתיב "לא תעשה כל מלאכה אתה ובהמתך" [שמות כ', י'] שהוא דבר הנעשה בשותפות אדם ובהמה ביחד, וכתיב "בהמתך" א"כ דוקא בהמה ידידה. ועוד דלאו דמחמר הוא דומה למצות עשה דשביתת בהמתו, דנפקא לן מדכתיב "למען ינוח שורך וחמורך" [שמות כ"ג, י"ב], וכי היכי דהעשה אינו אלא על בהמה ידידה ולא של אחרים, הכי נמי באיסור לאו דמאי שנא. ועיין מה שכתב הרמב"ם ז"ל ריש פרק כ' מהלכות שבת, ומה שכתב הרב המגיד ז"ל שם. וכן מוכח מהתוספות דפרק קמא דעבודה זרה (דף ט"ו ע"א [ד"ה ושמה]), וכן מוכח גם מלשון הגהות אשרי שהעתיק לעיל. ואם תאמר בגמרא [שבת] הנזכרת דפריך אדתנן אם אין עמו נכרי מניח הכיס על החמור והלא מחמר. ומשני דלא עביד עקירה, דמניחו עליה כשהיא מהלכת, וכדאיתא לקמן סימן רס"ו. דמאי שינויא הוא, סוף סוף אכתי איכא איסור עשה דשביתת בהמתו, דכשהבהמה נוטלת המשאוי אפילו מאליה לית לה שביתה. ויש לומר, דכיון דהתירו להניח כיסו על חמורו מטעם דאין אדם מעמיד עצמו על ממנו, התירו נמי איסור עשה דשביתת בהמתו, דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, ולא אסרו אלא לאו דמחמר שהוא בקום עשה, ושב ואל תעשה הוא דהתירו כדי שלא יעבירו בידים ברה"ר על ידי עצמו. ושוב ראיתי להרב בעל תוספות יו"ט ז"ל בפסחים פרק מקום שנהגו [פ"ד משנה ג'], שכתב דאיסור דמחמר שייך בכל בהמה, דמאי שנא כיון דאיסורא דגופיה הוא, ובגמרא בחד לישנא אמרו המחמר אחר בהמה בשבת ולא נקטי בהמתו, (ד)מה שאין כן במצות עשה דשביתת בהמתו דוקא. וכתב לבסוף, דמהכתוב נראה דדוקא בבהמתו אסר רחמנא, דהא איסור דמחמר נמי מהך קרא דאיסור דשביתה הוא דנפיק לן וכתיב ביה ובהמתך. יע"ש. וסיים הרב וז"ל: ושוב מצאתי בהר"ן בפרק קמא דעבודה זרה [ד' ד"ה ומקשן] דמפליג

ע"כ. הרי מוכח דמסקנת הסוגיא היא דשכירות לא קניא ועדיין הדבר השכור ברשות בעליו. ואין לומר דהא דלא קניא הוא לאפוקי דלא נימא דקניא ותיהוי קולא שתצא מרשות הבעלים ולא יעבור עליה, ולהכי אמרינן דלא קניא לחומרא, אבל במקום דשייך בקנייה חומרא כגון בהמת עכו"ם השכורה לישראל אין הכי נמי דקניא לחומרא. דליתא, דהא רישא דהך מתניתין דתרומות קתני ישראל ששכר פרה מכהן יאכילנה כרשיני תרומה, והוה לן למיזל לחומרא ולא יאכילנה דמיקריא פרה של ישראל מכח דשכירות קניא. ואע"ג דכתבו התוספות שם בד"ה ישראל ששכר פרה מכהן וכו', כתבו דמיירי כשאין מזונותיה על ישראל, לאו מטעם דשכירות קניא ולכן אם היו מזונותיה על ישראל לא היה רשאי להאכילה. דליתא, דהרי כתבו בדבור הסמוך לזה דלית לן דשכירות קניא אלא גבי אונאה, דכתיב ביה "ממכר" יתירה, אבל בעלמא לא קניא שכירות. אלא הטעם דאם היו מזונותיה על ישראל אינו רשאי להאכילה, משום דלא ליהוי גזלן שמאכיל לבהמה דבר שאינו שלו, ולאפוקי מפרש"י ז"ל שם [ד"ה יאכילנה]. וכן כתבו התוספות גם כן במציעא בפרק הזהב (דף נ"ז) [נו: ד"ה והאין], וכן מוכח עוד מדבריהם שם בפרק קמא (דף י"א ע"א) [ע"ב ד"ה וכו'], דסבירא להו דלא אמרינן דשכירות ליומיה ממכר הוי אלא באונאה. ובהכי נחא דברי הרמב"ם ז"ל בפ"ו מהלכות שכירות [ה"ה] שכתב בחצר דמשכיר ואגירא לשוכר, דזבל תורי דאתו מעלמא הוי דמשכיר, משום דחצר ידידה הוא ושכירות לא קניא. ותמה עליו מרן ב"י בטור חו"מ (סימן שי"ג) הא קי"ל דשכירות ליומיה ממכר הוי. יע"ש. דלדעת התוספות אתי שפיר. ועיין בפירוש הרב לחם משנה ז"ל ריש ההלכות הנזכרות [פ"ז ה"א] שנשא ונתן באמונה בדברי מרן. יע"ש בארוכה. ועל כל פנים הדין דין אמת דשכירות לא קניא.

ומה שנמצא כתוב בהגהות אשרי סוף פרק קמא דמסכת עבודה זרה [סימן כ"ב] וז"ל: רבנו אפרים ברבי יצחק כתב, שאם שכר ישראל בית מעכו"ם אסור לישראל להניח עבודה זרה בתוכו, וכן אם שכר בהמה וחימר אחריה בשבת חייב חטאת דשכירות קניא קצת. ואין נראה, ומ"מ הואיל ונפק מפומיה דגאון טוב ליהזהר. מאור זרוע [ח"ד פסקי עבודה זרה סימן קל"ח]. עכ"ל. אין ראיה משם לאסור, דהרי כתבו לענין דינא דאינו נראה, אלא דיש ליהזהר זהירות בעלמא כדי לחוש לדעת הגאון ז"ל. ומור"ם ז"ל בהגהותיו ליו"ד (סימן קנ"א סעיף י') כתב וז"ל: השוכר בית מעכו"ם יש להחמיר שלא להניח שם עבודה זרה של עכו"ם. ע"כ. הרי לא כתב אלא חומרא בעלמא. ועוד דאפילו אותה חומרא לא כתבה אלא שם גבי דיני עבודה זרה משום חומר ידידה, ואילו כאן בהלכות שבת השמיטה לגמרי.

עוד ראיתי להרב שיירי כנה"ג ביו"ד סימן הנזכר (בהגהת הטור אות כ"ב), כתב משם [ספר שארית יהודה בהגהותיו] (סימן (שם) [קנ"א]), דממה שכתבו הפוסקים⁷⁵ גבי שוכר בית בחו"ל

אוצר ההלכה

בהמה מצווה על שביתתה, דשכירות קניא לחומרא. הגהות אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ב]. ונ"ל דאם שכרה מהגוי וחזר והשכירה לגוי שרי ממה נפשך. מג"א ז"ל (סק"ח). (יד אהרן – הגה"ט)

קח) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב הרב מג"א [סק"ח], זה אסור מדאורייתא, דקי"ל דשכירות לא קניא כי אם לענין אונאה. תוספות עבודה זרה (דף ט"ו ע"א ד"ה והשתא). ואף דבחור"מ (סימן ר"ס ס"ד) כתב דמיקרי חצרו של שוכר לענין קניה, צריך לומר כמו שכתב הריב"ש [סימן שנה] וכו'. עכ"ל. ולפי הנלע"ד דהרא"ש [כלל א' סימן א'] דסבירא ליה דהוי חצרו של שוכר לית ליה להא דהתוספות, וטעמא דמריהטא דסוגיא שם דפרק הזהב [בבא מציעא נר:] משמע דלאו מריבויא ד"ממכר" [ויקרא כ"ה, י"ד] מרבי ליה לשכירות כדי שנאמר דהתם דוקא משום דגלי קרא, אלא דמשמעות ממכר הוי נמי שכירות, דמכירה בת יומה שמה מכירה. וז"ל הגמרא: מי כתיב וכי תמכרו ממכר לעולם, "ממכר" כתיב ומכירה בת יומה שמה מכירה. ועוד דממכר יתירא איצטריך לכדרשינן בתורת כהנים פרשת בהר [פרשה ג']. ע"ש. ומכח כל זה סובר הרא"ש דבכולהו מילי נמי שכירות ממכר היא. וכן כתב הטור חור"מ סימן קע"ה [אות צ"ב] בשם אביו [כלל א' סימן ב'], דמהאי טעמא בשכירות נמי איתיה לדינא דבר מצרא, וכתב בב"י שכן דעת הרשב"א [ח"ג סימן קנ"א]. גם בריש סימן ש"ב כתב גם כן הטור בשמו, דאם שכר הבית לזמן קצוב, אפילו נפל ביתו דמשכיר אינו יכול להוציא השוכר מביתו, דשכירות כמכר. ובסוף סימן ש"ב כתב הב"י בשם הרשב"א [ח"א סימן אל"ף כ"ח, ח"ב סימן שכ"ח], על ראובן שהשכיר בית לשמעון לשנה ומת אחר שלשה חדשים, שאין בנו יכול לומר ביתך איני רוצה ושכירות איני משלם, דשכירות ליומיה ממכר הוא. ובריש סימן שט"ו כתב הטור, שמתנה בשכירות כל תנאי שירצה כמו במכר, וכל שממכרו ממכר שכירותו שכירות וכן להיפך, ונתן טעם שהשכירות מכירה לזמן קצוב. ובסימן קצ"ה [ס"ן] כתב הב"י בשם בעל התרומות [שער ס"ד ח"ג], דשכירות ומשכונא אינם נקנים במלוה משום דהוי כמכר. ומעתה תיקשי מסוגיא דעבודה זרה דמסיק דשכירות לא קניא.

ומצאתי מידי חפשי להרב תורת חיים במציעא (דף נ"ו ע"ב ד"ה והאי), שהקשה על התוספות הקושיא שהקשיתי כי מלישנא דסוגיא לא משמע כן. וגם הקשה ממה שכתב הטור (סימן קע"ה), וסיים וז"ל: לכך נראה דאע"ג דשכירות לא קניא גוף הדבר, מ"מ כיון שיכול להשתמש בה ולעשות בה כל צרכיו בכלל מכירה היא, ומכירה מיקרי כדאשכחן בעבד עברי וכו'. הנה א"כ דעת הרא"ש דשכירות לא קני ולעולם שמה דמאריה עליה כיון שהגוף שלהם. והיינו טעמא דכהן ששכר פרה מישראל אינו אוכל בתרומה ולהיפך אוכל, והיינו טעמא נמי דהמשכיר בהמתו לגוי עובר עליה אם אינה שובתת, ומשכיר לו ביתו עובר משום "ולא תביא תועבה אל ביתך" [דברים ז', כ"ן], דאע"ג דדינה כמכר לכל הדברים ומכירה לזמן קצוב מיקרי,

נמי בין מחמר לשביתת בהמה כמו שכתבתי. ע"כ. וסברת הר"ן ז"ל הביאה הרב מגן אברהם (סימן רס"ו סק"ה) וז"ל: משום מחמר, והא דלא קאמר משום שביתת בהמתו, משום דאתא לאשמועין אפילו אין הבהמה שלו צריך לזוהר בכך, וכל שכן אם הבהמה שלו דאיכא תרתי מחמר ושביתת בהמתו. ר"ן [שם ובשבת דף סו. ד"ה והלא], וכן כתב הריב"ש [סימן כ"ד]. עכ"ל. עוד כתב (בסק"ו) וז"ל: מניחו לאחר שעקרה, ואע"ג דהשתא ליכא שביתת בהמתו, מ"מ אי איכא עכו"ם יתננה לעכו"ם, כיון דאיכא שביתתה אם לא יזהר בכך. ר"ן [שם]. ע"כ.

ולא ירדתי לסוף דעתו, בין על מה שחילק בין מחמר ובין שביתתה דמנליה הא, ובין על מה שכתב דליכא שביתת בהמתו במניחו עליה כשהיא מהלכת, דהא סוף סוף הרי נוטלת המשאוי, וקרא כתיב "למען ינוח" וזו אין לה מנוחה. ותדע דהא תנינן בפרק במה בהמה יוצאה ובמה אינה יוצאה, ואמרינן בגמרא [שבת נא:] דכל מידי דלא הוי לנטירותא הוי משאוי, ופירשו רש"י ז"ל והתוספות בראש הפרק [ד"ה במה], דטעם האיסור הוא משום שביתת בהמתו, אלמא דבמשאוי לחוד שהוא נשוא עליה מאליה איכא איסור דשביתת בהמתו, אע"ג דליכא עקירה והנחה. ועיין בב"י (סימן ש"ה [ס"ח]) במה שכתב על הירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב], דנתן טעם איסור שאין רוכבין על גבי בהמה מפני שהוא מצווה על שביתת בהמתו, דהרי החי נושא את עצמו. יע"ש. וכן בדין נער הרוכב (שם סעיף כ"ב), דמוכח מזה דאי הוי מידי דלית ביה חיות איכא איסור דשביתת בהמתו, ואפילו משא כל דהו, דאין חילוק בין רב למעט. ועיין שם במג"א (סקט"ו וסקט"ז). ומכיון דהר"ן ז"ל חילק כן אנן מה נעני בתרייהו. הילך לשון הר"ן ז"ל בפרק מי שהחשיך [שבת סו. ד"ה והלא] וז"ל: והלא מחמר, מנהיג חמור טעון הוי מחמר, (אמר) ורחמנא [אמר] "לא תעשה כל מלאכה אתה ובהמתך", ואי זו סתם מלאכה העשויה ע"י שניהם, זו שהיא טעונה והוא מחמר אחריה. והא דלא אקשינן ליה דהא עבר משום שביתת בהמתו, משום דהוה מתרץ ליה דילמא בבהמה שאינה שלו ושאלה ושכירות לא קנו. ואמסקנא לא קשיא מידי, דכיון דלא עביד עקירה והנחה אפילו משום שביתת בהמתו ליכא דבגופו נמי פטור. ומכאן ראיא למה שכתבתי בפרק קמא דעבודה זרה [ד' ד"ה ומקשן] דבאיסורא דמחמר לא שנא בהמתו ולא שנא בהמת חבירו. עכ"ל. וכן הריב"ש ז"ל בתשובותיו סימן (ק"א) [כ"ד] הביא סברת הר"ן ז"ל, דבאיסור דמחמר אין הפרש בין בהמתו לבהמת חבירו שהרי איסור זה הוא עצמו עושה אותו. יע"ש. וכתב עוד שם בשם הרשב"א ז"ל [עבודה זרה טו. ד"ה אין], דכשטוענת משאוי בחצר ליכא משום שביתת בהמתו, אלא כשמחמר אחריה אסור משום מחמר. ועיין במג"א (סק"ב), וגם עיין בגינת ורדים (חלק א"ח כלל ג' סימן ט"ו). יע"ש. ודוק.

(מטה יהודה – סק"ט)

קז) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב הטור (שיטה י"א), שאדם מצווה על שביתת בהמתו. נ"ב: אם ישראל שכר מגוי

אוצר ההלכה

קצוב אינו יכול להוציאו מביתו, התוספות פליגי, וסבירא להו דכיון דסתמא קאמר בגמרא דמצי אמר ליה לא עדיפת מינאי, שמע מינה דאיירי גם בקצץ זמן. ואע"ג דרש"י ביאר שם (דף ק"א ע"ב ד"ה לא עדיפת) דאיירי בלא קצץ ולא כתבו עליו התוספות כלום, מ"מ מדבריהם (דף ק"ב ע"ב סד"ה בחזקת וכו') משמע בהדיא דסבירא להו דאיירי אפילו שכרו לזמן קצוב. ע"ש. וכן הבין הרב תורת חיים שם, אלא שתמה עליהם דהרא"ש וטור כתבו דהתם בשלא קצץ. ולע"ד התוספות פליגי עליהו, ולשיטתיהו אזלי דבשום מקום לא אמרינן שכירות כמכר. גם אההיא דסוף סימן שי"ב התוספות יסברו כהמרדכי [בבא מציעא סימן שמ"ה] דפליגי אהרשב"א וס"ל שיכול לומר לו ביתך איני רוצה וכו'. ואע"ג שהב"י כתב שם שדעת התוספות כהרשב"א, עיין להש"ך (סימן של"ד סק"ב) שכתב שהב"ח [אות ב'] חלק עליו בזה. וההיא שכתב הטור (סימן ר"ס ושי"ג) דחצרו של אדם קונה לו לשוכר, בהא נמי התוספות פליגי כמו שכתב הש"ך (סימן ר"ס סק"ד, וריש סימן שי"ג), וסבירא להו דהמשכיר קנה כסברת הרמב"ם, (אלא דמצרכי שיהא המשכיר ביתו פתוח לחצר, ולהרמב"ם אין צריך). אבל מ"מ בההיא דריש סימן שט"ו מודו התוספות נמי, דגמרא ערוכה היא, וטעמא דלא אמרינן שכירות אינו כמכר אלא שלא ליפות כח השוכר לאורועי כח המשכיר, אבל לענין קניה שכירות כמכר. והוא הדין נמי במאי דאיתא בסימן שי"ב ושט"ו, דכל ספק שבין השוכר והמשכיר, המשכיר הוי מוחזק והשוכר מוציא מחברו עליו הראיה, זהו להתוספות נמי איתא, דארעא כל היכא דאיתא בחזקת מאריה איתא, והיינו טעמא דבמטלטלין השוכר הוי מוחזק כמו שכתב הסמ"ע (סימן שי" סק"ב) כיון דברשותיה קאי.

כתב עוד הרב מג"א, ואם ישראל שכר מגוי בהמה מצווה על שביתתה, דשכירות קניא לחומרא. עכ"ל הגהות אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ב]. וצ"ע דהא אמרינן בגמרא [עבודה זרה טו.], ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה משום דלא קני לה, משמע דאפילו לקולא אמרינן שכירות לא קניא, ובתוספות דעבודת אלילים [שם ד"ה ישראל] כתבו דמיירי שמוזנותיה על הכהן. ע"כ. וא"כ לפי זה לפירוש"י [ד"ה יאכילנה] שפירש שם רישא דמתניתין נמי אע"פ שמוזנותיה על ישראל, וכן פירש הרע"ב בסוף תרומות [פ"א מ"ט], וכן פירשו התוספות גופייהו בפרק אלמנה לכהן גדול [יבמות סו: ד"ה ישראל], לקולא נמי אמרינן שכירות לא קניא, ומותר לישראל ששכר בהמה מגוי להניחה שתעשה מלאכה בשבת. מיהו לעד"ן, דמה שכתבו התוספות הכא דאיירי במוזנותיה על הכהן, לאו למימרא דאילו על ישראל אסור משום איסור תרומה לזרים דשכירות קני לחומרא, אלא דאילו מוזנותיה על ישראל אסור משום גזל. ורש"י נדחק בזה.

ויש לדקדק בלשון הגהות אשרי, דלשון מצווה על שביתתה משמע דהוי דאורייתא, ומדקאמר לחומרא משמע דהוי

אפילו הכי שמה דמאריה עליה. ומאי דסבירא ליה להרא"ש סימן שי"ג⁶⁷, ולהראב"ד בהשגות [הלכות שכירות פ"ו ה"ה], וכן היא דעת רש"י [בבא מציעא קב. ד"ה בחצר], דהזבל שבחצר הוא לשוכר ולא למשכיר, היינו טעמא דחצרו משום ידו איתרבאי, ולגבי שוכר הוה ליה כידו דאזיל ואתי בביתא ולא לגבי משכיר, דומה לההיא דאיתא ריש פסחים [ו.], דמכי יחד לו בית תו לא עבר משכיר משום בל יראה ובל ימצא, משום דאפקיה רחמנא בלשון לא ימצא, במי שמצוי אצלו. ע"ש. ובסימן ר"ס ס"ד קאמר דהוי של שניהם בשותפות, משום דהתם כשמשכיר גם כן דר שם ומשתמר לדעת שניהם.

כתב עוד שם הרב תורת חיים, דהרמב"ם נמי מדכתב ריש פ"ז מהלכות שכירות, כשם שמתנה וכו' כך מתנה בשכירות, שהשכירות מכירה לזמן קצוב. משמע דאיהו נמי לא סבירא ליה כהתוספות דבאונאה דוקא שכירות כמכר. ע"ש. וכן מוכח ממה שבפי"ג מהלכות מכירה [ה"ז] נתן טעם למה שכירות כמכר לענין אונאה, משום שהשכירות מכירה בת יומא, ואם איתא דסבירא ליה דמריבויא דממכר מרבינן לה לא הוה שתיק מינה הרמב"ם. ואע"ג דבפ"ו מהלכות שכירות לא כתב הרמב"ם הא דאם שכר הבית לזמן קצוב לא מצי משכיר להוציאו אפילו נפל ביתו, והמגיד משנה [שם ה"ט] העתיקו בשם הרשב"א, מ"מ לע"ד מוכרח הוא מדבריו. חדא דמסעיף ז' ואילך מיירי כשלא קצב זמן לשכירות אלא שכר סתם, ועליה דוקא קאמר דקאמר ליה משכיר אינו בדין שתהיה אתה יושב בביתי וכו'. ועוד מדקאמר אינו בדין שתהיה אתה יושב בביתי וכו' עד שתמצא מקום, משמע דבלא קצב איירי, והשוכר טוען להמתין לו השלשים יום שקבעו עד שימצא מקום. דאילו בקצב הכי הוה ליה למימר, אינו בדין שתהא יושב עד כלות ימי השכירות. ומ"מ אית ליה דאפילו הכי שם הבעלים ראשונים לא זז ממנו, ומהאי טעמא פסק בפ"ו [ה"ה] שחצרו של אדם קונה לו אע"פ שהיא שכורה ביד אחרים, וכתב הש"ך ריש סימן שי"ג דסבירא ליה דמ"מ מיקרי חצר המשתמרת לדעת המשכיר כיון שהוא משומר והוא חצרו.

ולענין דינא דבר מצרא, לפי הבנת הטור [חנ"מ סימן קע"ה אות צ"ב] בדברי הרמב"ם לא שייך כלל בשכירות, כיון דשם בעלים ראשונים לא אעדי מינייהו אפילו בתוך ימי השכירות. אבל לפי מה שהבין הרב מגיד משנה בדברי הרמב"ם (פ"ב מהלכות שנים דין ח'), אפשר לומר דלהרמב"ם נמי איכא דינא דבר מצרא בשכירות, (כגון ראובן שבא להשכיר חצר בצד חצרו של שמעון, שיכול שמעון לטעון אני קודם לשכור, דאילו מי שיש לו חצר בשכירות וחצר שאצלו נמכר בהא ודאי ליכא טענה דבר מצרא להרמב"ם כמו שכתב בכסף משנה דמוכח מדבריו שם סעיף י"ב. ע"ש). ולדעת התוספות דשכירות לא קני ולא אמרינן דשכירות כמכר אלא לענין אונאה, הוא הדין נמי דאין בשכירות דינא דבר מצרא. ונלע"ד דאההיא שכתב הרא"ש דבשכרו לזמן

אוצר ההלכה

[מופקדת] אינו מצווה על שביתתה, שהשאלה או השכירות איננו קנין, ואיני קורא בה "בהמתך" [שמות כ', י']. ויש מי שכתב, כדרך שאדם מצווה על הכלאים ועל החסימה ואפילו בבהמה שאינה שלו, כן הדין בשביתת בהמה. ויראה לי שאין לנו בענינים אלו אלא מה שביארו בה רבותינו, אבל מה שלא דקדקו בו לא נדקדק אנחנו, כל שכן שנדקדק להקל, ואולי הם יהיו מעמידין מעוט של "בהמתך" בענין אחר שלא ידענו. לפיכך יראה לי שאין לנו למעט לא שאולה ולא שותפות, שהם היו דורשין לפעמים המעוטין לשותפות ולפעמים לשאולה ולשכורה. הרב ספר הבתים כ"י (שער איסור הוצאה שער ט"ז [אות י']). והרב מגן אברהם (סק"ח) הביא משם הגהות אשרי פרק קמא דעבודה זרה [סימן כ"ב], דאם ישראל שכר הבהמה מעכו"ם גם כן מצווה על שביתתה, דשכירות קניא לחומרא. וכתב עליו הרב תוספת שבת (סק"ו) וז"ל: ולא העתיק יפה, דשם בהגהות אשרי אינו כתוב אלא דטוב ליהזר, וכן כתב רמ"א על שמו ביו"ד סימן קנ"א [ס"י] לענין עבודה זרה. עכ"ל.

ואני אומר דגם הוא ז"ל קיצר את הרחב, וז"ל הגהות אשרי פרק קמא דעבודה זרה: רבנו אפרים ברבי יצחק כתב, שאם שכר ישראל בית מנכרי, אסור להניח עבודת כוכבים ומזלות בתוכו. וכן אם שכר בהמה וחימר אחריה בשבת חייב חטאת, דשכירות קניא קצת. ואין נראה, ומ"מ הואיל ונפק מפומיה דגאון טוב ליהזר. מאור זרוע [ח"ד פסקי עבודה זרה סימן קל"ח]. עכ"ל. הרי דדחה סברת רבנו אפרים ברבי יצחק שכתב דשכירות קניא קצת, וכתב עלה ואין נראה, אלא דהואיל ונפק מפומיה דהגאון טוב ליהזר, ואין הרב מג"א כותב על שמו דמצווה על שביתתה דשכירות קניא לחומרא, הרי הגהות אשרי כתב עלה ואין נראה.

אמנם נראה דכוונת הרב מגן אברהם הוא על סברת רבנו אפרים בר יצחק דאסר מטעם דשכירות קניא קצת, והביאו להקשות עליו מאותה שאמרו [עבודה זרה טו.], ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה, אלמא דאפילו לקולא אמרינן שכירות לא קניא, ואין רבנו אפרים אסר שביתה. אבל ודאי דלא כיון על מאי דמסיק הגהות אשרי, דמאי קושיא והלא הוא קאמר ואין נראה וראיתו תהיה מהך דישאל ששכר פרה מכהן. אלא נראה דכוונת הרב מג"א על סברת רבנו אפרים כדאמרן. ומ"מ קצת קשה, דהוה ליה למימר דזה טעמו של הגהות אשרי דקאמר עלה ואין נראה, ולענין דינא משום זהירות בעלמא טבא ליהוי הואיל ונפק מפומיה וכו', ואמאי יכחידנה תחת לשונו.

וקצת קשה על רבנו אפרים דקאמר דאם שכר בהמה וחמר אחריה בשבת חייב חטאת דשכירות קניא קצת. דממה שכתב דשכירות קניא קצת, מוכח דהפשוט הוא דשכירות לא קניא לגמרי אלא קצת, וא"כ איך קאמר דחייב חטאת והרי הוי חולין בעזרה. ויש ליישב. ומה שכתב עוד הרב תוספת שבת, וכן כתב רמ"א ביו"ד וכו', אינו מכוון, דשם כתב מור"ם השוכר בית

מדבריהם. ואפשר ליישב, דהמשכיר לגוי המשכיר עובר, דכיון דהשוכר לא קנה הגוף קרינן בהמתך לגביה דמשכיר, ובשוכר מגוי קרינן לגבי שוכר בהמתך כיון דברשותיה קאי. אלא דלשון שכירות קני לחומרא לא משמע כן, וגם דמנא ליה הא, כיון דבגמרא אמרינן דקרינן ביה בהמתך דמשכיר. על כן נראה לי דמדרבנן קאמר, כמו שכתב הב"ח הביאו הש"ך (חור"מ סימן ש"ג סק"ה) דשכירות קני מדרבנן. ואע"ג דבישראל ששכר פרה מכהן לא אמרו דשכירות קני מדרבנן ויהא אסור להאכילה כרשיני תרומה, התם היינו טעמא דליכא לאו מדאורייתא להאכיל פרתו של ישראל כרשיני תרומה. עיין להר"ש (סוף מסכת תרומות) ולתוספות פרק אלמנה לכהן גדול. ועוד דהכא כולי עלמא ידעי שהיום שבת, ומאן דחזי לא ידע שהבהמה של גוי, מה שאין כן התם דלאו כולי עלמא ידעי דהני כרשיני תרומה הם.

(נהר שלום – סק"ד)

קט) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב מג"א (סק"ח), שאדם

מצווה וכו' דשכירות לא קניא. [ע"כ]. דאמרינן בגמרא [עבודה זרה טו.], כהן ששכר פרה מישראל אינו מאכילה תרומה, ואמאי הא שכירות קניא והוי פרה של כהן, אלא ודאי שכירות לא קניא וצ"ע דהא אמרינן בגמרא עוד, שמע מינה דשכירות לא קניא דעדיין היא של כהן, ומשני מרישא לא מוכח מידי דרישא מיירי שמזונות על הכהן, ולפי זה מצינן לומר שכירות קניא, והא דשרי להאכילו תרומה משום שמזונות על הכהן, ובאמת לעולם שכירות קניא. ולכן דייק מסיפא מוכח דשכירות לא קניא משום דאין רשאי להאכילו תרומה. ואי תימא הכא נמי איירי שמזונותיו עליו, זה אינו, דאי שכירות קניא לא הוי של כהן מותר להאכילו תרומה. ודו"ק.

קי) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. נ"ב: כתוב בהגהת הרא"ש

סוף פרק קמא [עבודה זרה סימן כ"ב], דאם שכר בהמה מגוי יש שכירות לחומרא. ועיין מה שתמה הרב מג"א [סק"ח] על דבריו. ולפק"ד מה שכתב הרב מג"א דלהשכירה לגוי שרי, כן הוא מבואר בדברי ההגה שם, שכתב ואם שכר בהמה וחמר אחריה חייב, משמע דוקא במחמר אחריה אסור, אבל להשכירה לגוי לעשות בה מלאכה מותר. והגם כי בהגה שם כתב ואין נראה, מ"מ סיים דהואיל ונפק מפומיה דגאון טוב ליהזר. יע"ש. ולפק"ד כיון דהאיסור הוא לחמר אחריה, נראה דמפני הרואים שיאמרו שמחמר אחר בהמתו אסור הוא, אמנם להשכירה ודאי שרי.

קיא) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. יש מן הגדולים שכתב⁷⁷, שישאל שיש בידו בהמה שאולה או שכורה או (מופקדת)

אוצר ההלכה

ישראל מעכו"ם מצווה על שביתתה, ולא משום זהירות לבד כמו שכתב הגהות אשרי.

ק"ב) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. בהגהות מרדכי [עירובין סימן תקכ"ח] שכתבתי לעיל [סק"א]⁷⁹, מבואר דשכירות קניא לחומרא, ואם ישראל שכר בהמה (שגוי) [מגוין] מצווה על שביתתה. וכן כתבו הגהות אשרי פרק קמא דעבודה זרה [סימן כ"ב]. ע"ש. אבל הרשב"א [שבת קנ"ג: ד"ה והלא] ומהר"ן [שם סו. ד"ה והלא] שכתבתי לעיל [סק"ג]⁸⁰, סבירא להו דשכירות לא קניא כלל. ע"ש. וליכא למימר דמדרבנן אמרינן דשכירות קניא, דא"כ מאי פריך בפרק קמא דעבודה זרה [טו.] ושכירות מי קניא וכו', אימא דלחומרא דוקא שכירות לא קניא מדרבנן, אבל מן התורה שכירות קניא, ולכך לא גזרינן מכירה אטו שכירות. וקצת תימה על הרשב"ץ [ח"ב סימן קס"ז] דנראה דסבירא ליה דשכירות קניא אפילו לקולא, עיין מה שכתבתי סימן רנ"ב [סק"ב].

(ערך השלחן – סק"ד)

ק"ג) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. עיין במג"א [סק"ח] שתמה על דברי הגה"ה אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ב] שכתב דלהחמיר אמרינן דשכירות קניא, שהוא נגד דברי הש"ס, דהא אמרינן [שם טו.] ישראל ששכר פרה מכהן יאכילנה [כרש"י] תרומה, אף דאי נימא שכירות קניא הפרה של ישראל ואסור להאכילה תרומה. והרגיש בעצמו שלפי תירוצי התוספות במסכת עבודה זרה (דף ט"ו ע"א ד"ה ישראל) יש ליישב קושייתו. אמנם תירוצי התוספות גם כן דחוק, גם דמלשון התוספות על כל פנים נראה דלא כדעת הגהות אשרי הנ"ל, שהקשו התוספות שם על המקשה, אמאי דייק מהך דכהן ששכר לא יאכילנה, ולא הקשה מהך דישאל ששכר דיאכילנה, ולא הקשו לפי המסקנא דהרי לחומרא שכירות קניא. אלא ודאי דהתוספות סוברים דאף לחומרא שכירות לא קניא. ונ"ל ליישב, דבאמת עיקר האיסור דלא יאכיל כרש"י תרומה, ואטו הבהמה אסורה לאכול תרומה או שאר איסורים. וכתבו התוספות במסכת שבת [כו. ד"ה אין מדליקין] ובמסכת יבמות [סו: ד"ה לא יאכילנה], דהטעם משום דהנאת כליו אסור לישראל ליהנות מן התרומה. ומהאי טעמא אין מדליקין שמן של תרומה אלא ברשות של כהן, אבל ישראל אסור להדליק משום הנאת כליו. והנה דעת הרבה קדמונים דהנאת כליו דתרומה אינו אסור רק מדברי סופרים, וכבר האריך בדבר המשנה למלך מהלכות תרומות [פ"ב ה"ד]. וכיון שכן לא אמרינן להחמיר דשכירות קניא מדרבנן, אבל לענין שביתת בהמתו דהוא איסור תורה ניזל להחמיר דשכירות קניא. והתוספות לפי דעת הש"ס שם דמותר אם השכיר בהמתו לנכרי משום דשכירות קניא, א"כ אף לקולא בדבר תורה אמרינן דקניא, א"כ אף מדרבנן ניזל לחומרא ושפיר

מעכו"ם יש להחמיר שלא להניח שם עכו"ם וכו', הרי כתב יש להחמיר. וזה יש לפרשו כמו שכתב הרב מג"א דשכירות קניא לחומרא, ומאי מיייתי מרמ"א. ולפי האמת נפרש דברי מור"ם דלאו דוקא יש להחמיר, ולא משום דמספקא ליה אי שכירות קניא, אלא משום דנפק מפומיה דגאון וכו'. ועל כל פנים אין לשון יש להחמיר כלשון טוב לזהר, ויש להרגיש קצת על מור"ם דנקט יש להחמיר. שוב ראיתי אחרי כתבי דמור"ם בדרכי משה כתב בדברי הגהות אשרי שהעתיק יש להחמיר. ע"ש.

אחר המדבר ראיתי בהגהות מרדכי סוף פרק קמא דעירובין [סימן תקכ"ח] שכתב וז"ל: לפי טעם הירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב] דמפרש לא רוכבין על גבי בהמה מ"למען ינוח" [שמות כ"ג, י"ב], נראה דאסור לרכוב על גבי בהמת כותי כשהיא מושכרת לישראל, דשכירות קנה לו להתחייב בשביתתה, כדאמר בפרק הזהב [בבא מציעא נו: גבי אונאה "כי תמכרו" כתיב ויקרא כ"ה, י"ד] וליומא הוא מכירה. ואם תאמר הא מסקינן פרק קמא דעבודה זרה [טו.] דשכירות לא קניא, וי"ל זיל הכא והכא לחומרא לחייב השוכר בכל דבר כאילו הוא שלו, שכירות קניא דשכירות ליומיה ממכר, וגם לחייב המשכיר במצוות התלויות בו שכירות לא קניא, הואיל ועתידה לחזור אליו, והכל לחומרא. אלעזר. עכ"ל. הראת לדעת דהגהות מרדכי כתבו דאזלינן לחומרא הכא והכא, ולא תקשי לדידיה ממאי דתנן [שם] ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרש"י תרומה, דתתפרש כשמוזנותיה על הכהן, כמו שכתב הרב מג"א [סק"ח] משם התוספות [שם ד"ה ישראל]. ואע"ג דמהתוספות משמע דשכירות לא קניא אלא דמפרשי לה כשמוזנותיה על הכהן משום גזל, וכן כתב הריטב"א [שם ד"ה מתקין], הגהות מרדכי ורבנו אפרים בר יצחק מפרשי לה כשמוזנותיה על הכהן משום דשכירות קניא לחומרא, וגם משום גזל השבט.

ואפשר דמשום הכי נקט מור"ם ביו"ד סימן קנ"א ויש להחמיר, משום סברת הגהות מרדכי, הגם שלא הזכירו בדרכי משה, וגם לא דקדק בלשון הגהות אשרי ומיייתי יש להחמיר משמם. ונראה דלשון הגהות מרדכי הלז נעלם מהרב תוספת שבת [סק"ו] ומהרב מהר"י עייאש בספר מטה יהודה הנדפס מחדש [סק"ט]⁸¹ שלא הזכירוהו. וגם הרב מהר"י עייאש שם פשיטא ליה טובא דלא קניא לענין שביתה בשבת. ע"ש. ואילו ראה הגהות מרדכי אפשר דהוה חייש, דמצינו חבר לרבנו אפרים בר יצחק.

ולפי ההדיוט יש להחמיר לחוש להגהות מרדכי ולרבנו אפרים, ומה גם בתר דחזינא דכתב בספר הבתים שהבאתי לעיל, דיש מי שכתב דכדרך שאדם מצווה על הכלאים ועל החסימה ואפילו בבהמה שאינה שלו כן הדין בשביתת בהמה, והרב המחבר הכריע כן, ודאי יש להחמיר, ואפילו בבהמה ששכר

אוצר ההלכה

ולבסוף דמסיק הש"ס באמת גזירה משום שכירות, שפיר נוכל לומר דחשוב קנין פירות אלים הואיל ויש בו קנין הגוף לשעה, ומכל מקום אינו אוכל בתרומה כשהגוף של ישראל, ואוכל בתרומה כשהגוף של כהן, משום דלענין תרומה אזלינן אחר קנין הגוף האמיתי וכמו שכתבו התוספות, אבל לענין שביתת בהמתו שכירות קניא להחמיר, ונתייבשה קושיית המג"א. ודו"ק. (ישועות יעקב – סק"ב)

קיד) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. הנה הב"ח בחו"מ סימן ש"ג כתב, דאף דמן התורה שכירות לא קניא, מ"מ מדברי סופרים שכירות קניא. והש"ך שם [סק"א] השיג עליו, וכתב דלא ידע מנין לו דבר זה. והאמת דבשו"ת הב"ח [הישנות] כתב כן והאריך בדבר, והביא ראיות לזה מהא דק"ל [בבא מציעא נו:]. שכירות ליומא ממכר, והקשו התוספות [שם ד"ה והאין] מהא דקאמר הש"ס במסכת עבודה זרה [טו:]. דשכירות לא קניא, ועל כן כתב דלא קניא מן התורה ומדרבנן קניא. והביא מהא דקאמר הש"ס במסכת בבא קמא [עט:], כשם שתיקנו משיכה בלקוחות כן תיקנו בשומרים, וכשם שהקרקע נקנית וכו' כן שכירות, וכתב דלשון תיקנו קאי גם על שכירות, עיין שם היטב בתשובה (סימן פ"ח). והש"ך מחמת שלא ראה דבריו בתשובה חשב דבריו כחלום בלא פתרון, אבל המעיין בתשובה יראה כי היה הדבר מוכרח בעיני הגאון זצ"ל. והבליע הגאון במתק לשונו דלכך כהן ששכר פרה מישאל לא יאכילנה משום דאין שכירות קונה דבר תורה.

והנה באמת כי נחלקו בדבר מה"ר ירוחם [נכ"ב ח"א דף קפ"א ע"ג] והבית יוסף, בקנין דרבנן אי מהני לענין איסור תורה, עיין באבן העזר סימן כ"ח [ס"ג] ע"ג. ועיין מה שכתבתי לעיל סימן קנ"ג [סק"ז] דגם הקדמונים נחלקו בזה. ואני בעניי הכנותי בזה קונטרס מיוחד ודברתי שם כל מה שיש לדבר בענין זה. ואמנם תורף הדבר דבאמת קנין דרבנן מהני להפקיע כח המקנה לגמרי דהפקר ב"ד הפקר, או מטעם דכיון דיש לזה קנין דרבנן הרי הוא מופקר לגמרי מאת המקנה. אמנם שיהיה כח ביד חז"ל להקנות להקונה שיהיה קנוי לו דבר תורה לא מצינו, ואף אם יש בידם להקנות לא עשו חז"ל שיהיה קנוי ביד הקונה דבר תורה, דלא היה להם ענין הכרח לדבר זה, ודי שיהיה קנוי בידו מדרבנן, וכן כתב בספר גט פשוט. ועיין בחיבורי ישועות יעקב באבן העזר [סימן כ"ח סק"ב], דהא דקונה אותו דבר תורה היינו כזוכה מן ההפקר, ועל כן במעמד שלשתן דלא זכה בו שלא בא לידו אף מן ההפקר אינו זוכה רק מדרבנן נשאר קנין דרבנן. ע"ש היטב. וכיון שכן נראה לי דבזה אף דאמרו חז"ל [עבודה זרה טו:]. שכירות קניא והיינו דחשוב כמו קנין הגוף כיון דלשעה ממכר הוא, ומן התורה אמרינן כיון דהדר לבעלים אין להשוכר בו קנין הגוף, הנה אף אם נימא דהפקר ב"ד הפקר, מ"מ פשיטא דאינו זוכה בו רק

הקשו, א"כ אין כאן ראייה לא מדברי הש"ס ולא מדברי התוספות לסתור דברי ההגהת אשרי דשכירות קניא לחומרא בדבר תורה. וזה ברור מאד.

ואמנם עוד דרך אחר נראה לי בשוב קושיית התוספות ודברי הגהת אשרי אף לדעת האומרים דהנאת כילוי הוא מן התורה, דבאמת הך דשכירות לא קניא הוא משום דסבירא להו דכל קנין הגוף לשעה קנין פירות מיקרי, כמו שכתב הר"ן⁸¹, דכיון דגוף חוזר בעינא לבעלים הראשונים אין להשוכר קנין הגוף בדבר, וקנין פירות לאו כקנין הגוף. והאומרים שכירות קניא אף דחוזר בעינא לבעלים ראשונים, מ"מ כיון דהגוף קנוי לשעה ושכירות ליומא ממכר הוא, א"כ הוי קנין פירות בצירוף קנין הגוף לשעה, ואלים טפי משאר קנין פירות וחשוב כשלו. וכיון שכן יש לי מקום עיון במה שהוכיח הש"ס [עבודה זרה שם] דשכירות לא קני מהך דתרומה דלא אזלינן אחר השוכר אם הוא כהן או ישראל אלא אחר הבעלים. ולכאורה אין זה ראייה, דהתוספות ריש פרק אלמנה לכהן גדול [ניבמות] דף ס"ו ע"א [ד"ה עבדי] הקשו, למאן דסבירא ליה קנין הפירות כקנין הגוף דמי למה לא יאכלו עבדי נכסי מלוג בתרומה. וכן הא דק"ל [כריתות כד:]. המפקיר עבדו ומעוכב גט שחרור אוכלין בתרומה, והא אין לבעלים בהם קנין פירות דאינו עובד בהם, ולמה יאכלו בתרומה למאן דאמר קנין פירות כקנין הגוף. וכתבו, דבתרומה כתיב קרא "קנין כספו" [ויקרא כ"ב, י"א] למעט אם יש בו קנין פירות, וכמו כן אף אם אין לו קנין פירות אזלינן אחר קנין הגוף. וא"כ כיון דלענין תרומה הכל תלוי במה שהגוף שלו ונתמעט קנין פירות אף למאן דאמר בעלמא כקנין הגוף דמי, א"כ הוא הדין בקנין הפירות בצירוף קנין הגוף לשעה לדידן דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי, אלא דבזה אלים קנין פירות טפי והיינו לשאר דברים, אבל לתרומה הכל תלוי במה שהגוף שלו ועדיין כחו בו. והיכי שהגוף של הכהן מיקרי קנין כספו ולהיפך לא מקרי קנין כספו, כמו דחזינן לענין עבדי מלוג ומעוכב גט שחרור. ואמנם הש"ס שפיר דייק, דהרי חזינן דסבירא ליה להש"ס דאי שכירות קנין אין להבעלים שום זכות בגוויה, דהרי אי מטעם קנין פירות אלים קאתינן עלה, הרי אף למאן דאמר קנין פירות כקנין הגוף דמי, מ"מ אם יש לאחד קנין פירות ולהשני קנין הגוף מכלל שותפין לא יצאו (כמבואר בר"ן [גיטין כד: ד"ה גרסינן], הבאתיו בחיבורי ישועות יעקב לענין הך דבעל בנכסי אשתו צריך הרשאה). וזה פשוט. וא"כ הרי אנן קי"ל [ס"ה] בבהמה המשותפת לנכרי וישראל, שייך בזה איסור שביתת בהמתו, וא"כ למה לא נימא משום שכירות. ואי דשכירות קניא, הא מ"מ יש להבעלים דהיינו ישראל גם כן חלק בו ואסור משום שביתת בהמתו. ועל כרחך דאי שכירות קניא אף כשותף לא יחשבו הבעלים דאין להם בו שום זכות וקנין, וא"כ אף לענין תרומה נימא דניזיל בתר השוכר.

הערות וצייונים

81. כוונתו לנמוקי יוסף בבבא מציעא (לב). שכתב כן משמו של הר"ן. 82. וע"ע בחזון עובדיה (סוכות עמ' ת"ו) שהאריך בדין זה אי קנין דרבנן מועיל לדאורייתא.

אוצר ההלכה

הלוי⁸⁵]. אבל על כרחך אי אפשר לפרש דבריו כן, דהא מסקנת הגמרא בעבודה זרה (דף ט"ו ע"א) להדיא, דבשאלה גם כן שייך שביתת בהמתו. על כן צריך לומר דכוונתו דב"ש סבירא להו הכי וכן רב יוסף הכי סבירא ליה. וכן כתב הרמב"ן עצמו שם במסכת עבודה זרה בספר מלחמות [ד: ד"ה ומ"ש עוד]. (זכרון אברהם)

קיו) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב המג"א [סק"ח], ואם ישראל שכר מעכו"ם בהמה מצווה על שביתתה דשכירות קניא לחומרא. עכ"ל הגהות אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ב] וכו'. ומ"מ נ"ל דאם שכרה מעכו"ם וחזר והשכירה לעכו"ם שרי ממה נפשך. עכ"ל. וז"ל הגהות אשרי סוף פרק קמא דעבודת אלילים: רבנו אפרים (ככ"י) [ברבי יצחק] כתב, שאם שכר ישראל בית מנכרי אסור לישראל להניח עבודת אלילים בתוכו, וכן אם שכר בהמה וחמר אחריה בשבת חייב חטאת, דשכירות קניא קצת. ואין נראה, ומ"מ הואיל ונפק מפומיה דגאון טוב ליהזר. עכ"ל. והנה ממה שכתב דחייב חטאת, נראה דסבירא ליה דמדאורייתא חשיב שלו ע"י שכירות, דכי אמרינן בגמרא [שם טו.] דשכירות לא קניא, היינו ליהוי לגמרי של שוכר ולא דמשכיר, אלא דחשיב של משכיר ומ"מ חשיב נמי דשוכר דקניא קצת. ולפי זה גם בשכרה מעכו"ם וחזר והשכירה נמי אסור, דכיון דשכירות קניא קצת הוי נמי בהמתו של ישראל וחשיב כבהמת השותפין. והמג"א לפי מה שהעתיק בדברי הגהת אשרי דשכירות קניא לחומרא, משום הכי כתב דשרי ממה נפשך, ואינו כן בהגהת אשרי שלפנינו. ומ"מ נראה דלא קי"ל כה"ר אפרים, וכמו שכתב הגהת אשרי על דבריו ואין נראה. וכן נראה ממה שכתבו התוספות [כא. ד"ה הא אמר] והמרדכי בסוף פרק קמא דעבודת אלילים [סימן תת"י] לענין מזוזה, דשוכר פטור ממזוזה מדאורייתא דכתיב "ביתך" [דברים ו, ט] ולא של חברך, אלמא בשכירות לא קניא כלל ליהוי שלו, שהרי בית השותפין חייב במזוזה לכולי עלמא. וכן נראה מדברי רמ"א שבי"ד סימן קנ"א [ס"י], העתיק דברי [הגהות אשרי] הנזכר לענין עבודת אלילים, ואילו כאן לענין שבת לא הביאו, אלא נראה דסבירא ליה דלא קי"ל כהגהת אשרי. ומ"מ לענין עבודת אלילים יש לחוש לדבריו, כדמסקי בגמרא [עבודה זרה טו.] דאפילו שנאמר שכירות קניא שאני עבודת אלילים דחמירא. וכן כתב המאירי בפרק מי שהחשיך [שבת קנ. ד"ה ומה שאמר] וז"ל: ולא הותר אלא בבהמת חבירו שאין כאן דין שביתה, ושאלה ושכירות אין קוננין לענין דין זה וכו'. ע"ש. וכן כתב הר"ן שם [נסו. ד"ה והלא מחמיר] דשאלה ושכירות לא קנו. ע"ש. אכן מדברי הרא"ש בפרק קמא דפסחים [סימן ד'] נראה שדעתו כדעת הגהת אשרי, שכתב וז"ל: דכיון שהשאלו הנפקד ביתו לשמירת ממנו קרינן ביה ביתו. ע"ש. נראה דסבירא ליה דשכירות קניא לחומרא. וכן כתב הרב שאגת אריה בדיני חמץ (דף ע"א ע"ג [סימן פ"ג]). ומה

לשעה, דהרי לא הפקירו חז"ל רק לשעה, ואחר שכלתה ימי השכירות הדר בעינא, א"כ איך נימא דוכה מן ההפקר, הדר הוי ליה קני דבר תורה, הרי זכיתו מן ההפקר אינו רק כל ימי השכירות, ומן התורה כל שאין לו קנין עולמית לא חשוב קנין, א"כ עדיין אין בזה קנין רק מדרבנן, דקנין לשעה מן התורה לא חשוב קנין, ולכך לא יאכילנה תרומה. ודו"ק היטב. ולפי זה קשה לי קושיא אחת וגדולה היא אלי, מה הקשה הש"ס לשביתת בהמתו מאכילת תרומה, דתרומה שאני דכיון דלא זכה בה הכהן מן התורה להיות כשלו אסורה באכילת תרומה. ואף אי נימא דיצאת מרשות ישראל מתורת הפקר ב"ד, כיון דאין לכהן זכיה מן התורה לכך לא תאכל בתרומה, אבל בשביתת בהמתו דאף בהמת הפקר אין אדם מצווה על שביתתה, לכך אף במושכרת לנכרי אין הישראל מצווה על שביתתה. ואמנם צריך לומר, דקושיית הש"ס כיון דמדרבנן אית ליה קנין בדבר, והנאה של כילוי אינו רק דרבנן, למה לא יועיל שכירות, אלא ודאי דאף רבנן לא תיקנו קנין בשכירות, וא"כ אף הפקר אין כאן ושפיר קשה. אמנם הוא גופא קשה, דילמא הנאה של כילוי אסור מן התורה. ואמנם לפי זה קשה סיפא, בישראל ששכר פרה מכהן אמאי יאכילנה. וצריך לומר דהנאת כילוי אינו רק מדרבנן ולא החמירו חז"ל בזה כיון דהגוף של כהן וא"כ קשיא רישא. ולפי המסקנא דמסיק משום שאלה ומשום שכירות נכונים דברי הב"ח, ועל כן אף בישראל ששכר פרה מנכרי מ"מ יש להחמיר, כיון דמדרבנן אמרינן דשכירות קניא. והדברים ברורים כשמש. ועיין בס"ק הסמוך [סק"ב]⁸⁴. (ישועות יעקב – סק"ג)

קמז) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב מג"א [סק"ח], ובתוספות דעבודה זרה (דף ט"ו ע"א [ד"ה השתא]). [ע"כ]. אבל תוספות יבמות ריש פרק אלמנה לא כתבו כן. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: נראה כוונתו על תוספות שם (דף ס"ו ע"ב ד"ה ישראל ששכר) שכתבו, דשכירות לא קניא. ונראה כוונת הרב זצ"ל שכוונת התוספות לא קניא כלל אפילו לענין אונאה. ועיין פמ"ג [אשל אברהם סק"ח] ותוספת שבת (סק"ה)]. (זכרון אברהם)

קמז) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב ט"ז [סק"ד], כיון שהישראל מצווה על בהמתו. מלשון הראב"ד שהביא בספר מלחמות לרמב"ן משמע לכאורה דבשאלה לא שייך שביתת בהמתו. ע"ש⁸⁴. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: [ב]מלחמות פרק קמא דשבת [ז] שכתב שם וז"ל: והראב"ד ז"ל מלמד עליו זכות ומעמיד כל ברייתא זו כבית שמאי [שבת יח.], ושאלה ומשכון מותרין, שלא הוזהרו על שביתת כלים אלא במלאכת ישראל, דומיא דעבד ואמה התושבים וכו'. ע"ש. (לא זכיתי להבין ולמצוא רמז לזה בדברי הראב"ד דאיירי משביתת בהמה. שה"ל [שמחה

הערות וצייונים

83. נדפס באות הקודמת. 84. עיין ג"כ למהרש"ם בספר ארחות חיים מש"כ בזה, נדפס לקמן אות קכ"ב (ד"ה ובדין שאלה), ולהרב תהלה לדוד (סק"ד), נדפס לקמן אות קכ"ד, ולהרב גנזי חיים (סק"ד), נדפס לקמן אות קכ"ט (ד"ה עוד). 85. אביו של הרב המגיה ר' יצחק במברגר.

אוצר ההלכה

שכתב הריב"ש (סימן שנ"ה). ועל מה שכתב הרמב"ם בפ"ו מהלכות שכירות דין ה', עיין מה שכתב הרב נה שלום (בדף קט"ו ע"ב), ובספר תורת נזיר⁸⁷ בחדושו על מסכת עבודה זרה (דף ע"ה ע"א). ועיין מה שכתב הרב מג"א שם, ואם ישראל שכר מהגוי בהמה מצווה על שביתתה כו', ומה שכתב על דבריו הרב תוספת שבת (בסק"ו). עיין מה שכתב על דבריהם הרב מחזיק ברכה (בסק"א)⁸⁸, ובספר מחצית השקל (סק"א). ועיין שם במחזיק ברכה שהעלה דאפילו בבהמה ששכר ישראל מהגוי מצווה על שביתתה, ולא משום זהירות אלא לחומרא. ע"ש. ועיין מה שכתב הרב ערך השלחן (בסק"ד)⁸⁹, נהר שלום ס"ג [סק"ד]⁹⁰.

(דברי מנחם – הגה"ט סק"ב)

קכב) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. [הערת מהרש"ם: ברש"י

עבודה זרה (דף ט"ו ע"א ד"ה גזרה וכו') מבואר דאיכא לאו, וכן הוא בר"ן שם [ד: ד"ה ומקשו]. אבל בתוספות שבת (דף נ"א ע"ב ד"ה במה וכו') כתבו דליכא רק עשה, וכן הוא במאירי לשבת (דף קנ"ג ע"ב ד"ה ומה). ועיין בש"ך (יו"ד סימן קנ"א סק"י) שכתב בפשיטות כדעת רש"י ור"ן. ועיין בפני יהושע שבת שם [נא: ד"ה בתוספות], דבאיסור הוצאה שהיא מלאכה גרועה ליכא משום שביתת בהמה אלא מדרבנן. ועיין תשובת שואל ומשיב מהדורא קמא (ח"ג סימן ס"ד [ד"ה והנה במ"ש]) שדחה דבריו. ועיין מג"א (סימן ש"ה סק"י) ותוספת שבת שם [סקל"א]. ועיין במשבצות זהב (ריש סימן ש"ה) דלכולי עלמא גם נשים מצוות על שביתת בהמה. וכן הוא במקנה (קדושין דף ל"ה [ע"א ד"ה עוד]). ובשו"ת שם אריה (סימן ב') פסק עליו. וגם בתוספות רע"א (ריש פ"ה דשבת) נסתפק בזה, ועיין שבת (דף נ"ד ע"ב), פרתו של וכו' של שכנתו היתה, ועיין תשובת מהר"י אסאד (חאו"ח סימן צ"ב), ובספר מנחת חינוך מוסף השבת (אות ל"ט) באורך. ועיין במשבצות זהב (סוף סימן רס"ו) אם גם בשעור תוספת שבת איכא איסור שביתת בהמה. ועיין תשובת שואל ומשיב שם שהעלה מסברתו דליכא משום שביתת בהמה ולא הזכיר מדברי פמ"ג. ועיין מהרשד"ם (או"ח סימן ב') שחזיק דעת הסוברים דאיסור שביתת בהמה הוא משום צער בעלי חיים, והוכיח כן מדברי רש"י [שמות כ"ג, י"ב], וכן הוא ברבנו עובדיה ברטנורא פ"א דשבת [מ"ה] להדיא כדבריו. ועיין מג"א (סק"ב), וגם מזה לא ידע בתשובת שואל ומשיב שם.

ובדין בהמת עכו"ם ששכרה ישראל שבמג"א (סק"ח), עיין באליה רבה [סק"ב] בשם ספר התרומה [סימן קל"ט], דאף דשכירות כמכר מ"מ לא נקראת בהמת שוכר אלא של משכיר. ומצאתי במאירי לשבת (דף קנ"ג ע"ב ד"ה ומה) שפסק גם כן דבשכירות ליכא משום שביתת בהמה. ועיין משנה למלך (פ"ד מטומאת צרעת ה"ב) בשם קרית ספר בדין בית עכו"ם המושכר לישראל דלא יראה בתחלה. וע"ש במשנה למלך (פ"ב ה"א) בדין ספק נגעים

שהקשה דסוגיא התם [עבודה זרה טו.] לא משמע הכי, דדייק שכירות לא קניא מרישא דישאל ששכר פרה מכהן יאכילנה כרשיני תרומה וכו'. ע"ש. ליתא התם הכי, אלא מסיפא דייק לה. וכבר כתבו התוספות [שם ד"ה ישראל] דרישא מיירי באין מזונותיה על ישראל. ע"ש. וכן כתב המג"א בדעת הגהת אשרי.

(אבני צדק)

קיד) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב הגהות אשרי [עבודה

זרה פ"א סימן כ"ב] שכירות קניא לחומרא, הביאו המג"א [סק"ח]. ודוקא בשכר חמור לבדו, אבל אם שכר העכו"ם שיוליכנו למקום פלוני ולא שכר דוקא חמור זה אינו מצווה על שביתתו, כן כתב המג"א ריש סימן רס"ו [סק"א]. ומדברי הרשב"א בחדושו ריש פרק מי שהחשיך [שבת קנ"ג: ד"ה והלא] נראה דלא קניא כלל, דלא כהגהות אשרי, דפריך הגמרא והלא מחמר, כתב דהוה מצי לאקשווי והלא מצווה על שביתתה, אלא משום דיש לאוקומי בבהמה שאינה שלו ושכירות לא קניא. ע"ש.

(שלחנו של אברהם)

קיט) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב מג"א (סק"ח), ואם

ישראל שכר מגוי. עט"ר מוה"ר חקרי לב (או"ח דף קצ"ה ריש ע"א). (פתח הדביר ח"ג – סק"ט)

קכ) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב מג"א (סק"ח), שאדם

וכו', ובתוספות דעבודה זרה [טו. ד"ה השתא] וכו'. ורש"י שם [ד"ה יאכילנה] פירש שמזונותיה על ישראל. ע"ש. משמע ששכירות לא קני כלל.

קכא) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב הטור, אבל בהמתו

אסור כו', שאדם מצווה על שביתת בהמתו. ע"כ. עיין ברש"י בפרק קמא דעבודה זרה (דף ט"ו ע"א ד"ה גזרה משום שאלה כו'), ועביד ביה מלאכה בשבת וקא עבר בלאו דכתיב "לא תעשה כל מלאכה" וכו' [דברים ה', י"ד] ומצווה על שביתתה. ע"כ. וז"ל הלבוש בסעיף ג': שביתת בהמתו מצינו בפירוש בתורה כו' שנאמר "לא תעשה כל מלאכה [וגו' ובהמתך]" [שמות כ', י"ז] (וכו') [אי נמי] "למען ינוח שורך וחמורך" וכו' [שם כ"ג, י"ב] לפיכך אסור להשכיר כו'. ועיין מה שכתב הב"ח (בסעיף ד'), בגדי ישע [סק"ח]⁸⁶.

ועמ"ש הרב מג"א (בסק"ח) דזה אסור מדאורייתא דק"ל שכירות לא קניא כי אם לענין אונאה, כמו שכתבו התוספות בפרק קמא דעבודה זרה (דף ט"ו ע"א ד"ה והשתא כו'), עיין שם במה

הערות וצינונים

86. נדפס לקמן אות ק"מ. 87. נדפס בספר פרי העץ (אלבאלי), וישנם דפוסים שבהם נמצאת השיטה למסכת עבודה זרה בסוף ספר תורת נזיר. 88. נדפס לעיל אות ק"א. 89. נדפס לעיל אות ק"ב. 90. נדפס לעיל אות ק"ח.

אוצר ההלכה

מ"מ אינה קנין כספו של כהן. והמהרש"א שם רצה לתרץ זה דאין זה שכירות גמורה. וגם זה אינו מובן, דמ"מ איך יהא לקולא לגמרי של כהן כיון דשכורה במקצת לישראל ושכירות קניא. והנה אפשר לתרץ קושיות המג"א על הגהות אשרי לפי מה שכתבתי בחדושי לבבא מציעא (דף נ"ו ע"ב), דהא דשכירות ליומא ממכר, היינו בזמן השימוש ומקום שהונח חפצו של שוכר זה קנוי לשוכר, אבל בזמן ומקום הפנוי מתשמישי שוכר אזי אינו קנוי לשוכר רק למשכיר, על פי מה שכתב הלחם משנה (פ"ז מהלכות שכירות [ה"א]), דשכירות ליומא ממכר רק לענין תשמישי השוכר. והוי כעין מה שכתב הר"ן ריש פרק השותפים [נדרים מה: ד"ה ואיכא], דגבי שותפים בכל עת שמשמש בה זה חשוב החצר שלו. ע"ש. הכי נמי בשכירות דגוף הדבר של משכיר רק השכירו לתשמיש, אם כן רק בזמן השימוש הוא קנוי לשוכר. וא"כ לא קשיא מידי על הגהות אשרי דסבירא ליה דקניא שכירות לחומרא, היינו בענין מה שמשמש בה. ועל כן אסור השוכר לעשות בה מלאכה בשבת, כיון דמשמש בה אותה שעה קנויה לשוכר, מה שאין כן ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה, דהאכילה אינו ענין לשכירות ואותה שעה אינה קנויה לישראל.

אמנם קשה לי טובא במה דפריך הש"ס שם [בעבודה זרה] אמאי דסלקא דעתין דשכירות קניא, מסיפא דהך משנה דכהן ששכר פרה מישראל אע"פ שמזונותיה עליו לא יאכילנה כרשיני תרומה. דמאי זו קושיא, בשלמא לענין שביתת הבהמה שפיר שכירות קניא, דבעת שמשמש בה הוי של שוכר ויהיה קנין שוכר ומשכיר בה כשותפים הנ"ל. אבל לענין האכילה שפיר הוי של המשכיר, וסתמא האכילה אינה בשעת חרישה וכדומה. ועל כן נלע"ד דזה כוונת הגמרא והתוספות במה דלא פריך מרישא רק מסיפא, משום דברישא מיירי שמזונותיה על המשכיר הכהן וכמו שכתבו התוספות [ד"ה ישראל]. והסברא כך הוא, דכמו דשכירות קניא בעת המלאכה משום דהשכירה למלאכה הוי כנעשה השוכר שותף בה שתהא קנויה לו בשעה שישמש בה, כן לענין המזונות, אם המזונות על השוכר הרי נכלל בהשכירות שתהא קנויה לו גם לענין האכילה ובעת האכילה. ועל כן שפיר פריך מסיפא, כיון דמזונותיה על השוכר הכהן למה לא יאכילנה כרשיני תרומה, כמו שבשעת מלאכה קנוי לשוכר דלהכי השכירה, כן בשעת האכילה, כיון דלהכי נמי השכירה שתהא שלו בשעת האכילה שיאכילנה משלו. אבל רישא ישראל ששכר פרה מכהן דמיירי שמזונותיה על הכהן המשכיר, א"כ לא השכירה שתהא שלו לענין האכילה, על כן אינה קנויה לו ומאכילה כרשיני תרומה. ולפי זה יצא לנו דאפילו לא חזר והשכירה לעכו"ם ועושה בה עכו"ם המשכיר או אחר, או אפילו ישראל אחר עושה בה מלאכה שאינה של השוכר, או הבהמה יוצאת במשא מעצמה שלא ע"י אדם, דבשלו מחויב הבעל הבית

בדינא. ודו"ק. ועיין מקור חיים (סימן ת"מ [בביאורים] סק"ה). ומה שהביא המג"א ראייה מהא דמאכילה כרשיני תרומה [עבודה זרה טו.], יש לדחות לפי מה שכתב הכסף משנה (פ"ב דתרומות ה"ב) בשם ירושלמי [חלה פ"ד ה"ד] דתרומת כרשינין מדרבנן, אם כן גם לקולא לא קניא. ובזה מיושבת קושיית הישועות יעקב [סק"ב]⁹¹ ותשובת נטע שעשועים [קארא] סימן (ח') [ה' ד"ה והנה אחר] בתוספות יבמות (דף ע') [סו: ד"ה ישראל], ולפי מה שכתבתי נחא. ודו"ק. ועיין בהגהות מרדכי סוף פרק קמא דעירובין [סימן תקכ"ח], דמבואר גם כן דשכירות קונה להחמיר ולא להקל.

ובדין שאלה אם קונה, עיין קצות החושן (סימן ר"ב [סק"א]), דגם אם שכירות קונה מ"מ שאלה לא קניא, דלכולי עלמא לא הוי ממכר. ואני מצאתי בט"ז אה"ע (סימן כ"ח סקל"ו, וסימן נ"ז סק"ד) ואבן העזר או"ח סוף סימן ש"ע בדעת מהר"ק, דגם שאלה ממכר ליומא. ובריתב"א (קידושין דף מ"ז ע"ב) בשואל קרדום וכו', הקשה דהא שאלה מתנה ליומא הוא. ונ"ל ראייה להקצות החושן מתשובת הרשב"א (ח"ג סימן קמ"ה) שבב"י (חור"מ סוף סימן קע"ה), דאם התחסד עמו והשאל לו ביתא ליכא דינא דבר מצרא, אף דבשכירות סבירא ליה דאיכא דינא דבר מצרא דשכירות ליומא ממכר. ע"ש ותבין. ועיין ריב"ש (סימן רס"ד), והובא בחו"מ (סימן קל"ח ס"א) בהג"ה. ובפרט לפי מה שכתב נתיבות המשפט (סימן ש"ב סק"ג) דבבית שייך טפי לומר דממכר הוא. אבל הנה במחזיק ברכה סימן זה [סק"א]⁹² הביא בשם ספר הבתים [שער איסור הוצאה שער ט"ז אות י'] בשם יש אומרים, דגם בבהמה שאינה שלו ששאלה לו חייב משום שביתת הבהמה.

ועיין בר"ן פרק קמא דעבודה זרה [ד: ד"ה ומקשון], דאם מכר הבהמה לעכו"ם לנסותה ואם ימצא טעות יחזירנה, דהויא ברשות הקונה כדין מקח גמור כל זמן שאינו מחזירה. ועיין תוספות יו"ט (פ"ד דפסחים מ"ג) שמביאו. אבל הוא סותר למה שכתב בעצמו בנדרים (דף ל"א [ע"א ד"ה אמר שמואל]), וגם הוא נגד הירושלמי (פ"ד דפסחים ה"ג). וע"ש בגליון הש"ס. ושור"ר בתועפות ראם [טויבש יורה דעה סימן כ'] שהביא גם כן מזה. ועיין בבית מאיר לקמן (סימן רס"ו) מה שכתב לתמוה על דברי הר"ן בזה.

(ארחות חיים – ספינקא – סק"ד)

קב) שם אסור להשכיר או להשאל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה ע"י שביתת בהמתו. כתב במג"א (סק"ח), אם ישראל שכר מעכו"ם בהמה מצווה על שביתתה דשכירות קניא לחומרא. עכ"ל [הגהות אשרי עבודה זרה פ"א סימן כ"ב]. וצ"ע דהא אמרינן בגמרא [עבודה זרה טו.], ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה משום דלא קני לה, משמע אפילו לקולא שכירות לא קניא. ובתוספות דעבודה זרה (דף ט"ו [ע"א ד"ה ישראל]) כתבו, דמיירי שמזונותיה על הכהן. ע"ש. הנה אינו מובן סברת התוספות, דאם שכירות קניא מה יועיל דמזונותיה על הכהן, הלא

אוצר ההלכה

ברירה, ועל כן בישראל ששכר פרה מגוי גם כן אסור לעשות בה מלאכה, דלחומרא אמרינן שמא יש ברירה דבשעה שמשתמש בה שלו הוא. אבל ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה, כיון דהנאת כלוי אינו אסור רק מדרבנן וכמו שכתב הרא"ש⁹⁸ בפ"א דתרומות, א"כ בדרבנן יש ברירה דבשעת האכילה אינה של שוכר.

עוד יש ליישב קושיות המג"א על הגהות אשרי על פי מה שכתב מורי בהג"ה לתרומת הכרי (סימן שס"ג [אות ג']), לתרץ דעת (הרא"ה) [הראב"ד] דסבירא ליה אם לא קיבל עליו רק מקצת אחריות לא אמרינן גורם לממון כממון, מהך דפרק קמא דפסחים (דף ה' ע"ב) דפריך למה לי קרא לקבלת אחריות דבלאו הכי גורם לממון כממון. וכתב דטעם הראב"ד דכיון דגם למפקיד נשאר אחריות מה חזית דאזלת בתר קנין הנפקד זיל בתר קנין המפקיד וקנין אחד מבטל חברו, וכל זה בישראל, אבל עכו"ם דכתבו הראשונים פרק קמא דכתובות (דף ט"ו ע"ב) דאין לו חזקת ממון, והטעם דגזל עכו"ם אסור רק משום שלא ירגיל את עצמו בגזל, כמו שכתב הים של שלמה (פרק קמא דבבא קמא סימן מ"א, ופרק בתרא סימן כ'), א"כ אין לו קנין בעצם הממון, ועל כן אין קנין שלו מבטל קנין דישראל. ע"ש. ודפח"ח. ועיין ברי"ט אלגאזי ריש פ"ב דבכורות, דכתב גם כן דמהאי טעמא עכו"ם לית ליה חזקת ממון מכח דברי הים של שלמה הנזכר. ולפי זה יש לומר דשכירות לא קניא משום דהשוכר אין לו רק קנין לשעה דהוי קנין פירות, והמשכיר יש לו קנין הגוף, ואין קנין פירות מבטל לקנין הגוף המשכיר, וכמו שכתבו התוספות ביבמות פרק החולץ (דף ל"ר ע"ב [ד"ה ור"י אמר]), דלפיכך קנין פירות לאו כקנין הגוף, דקנין פירות לא מבטל לקנין הגוף, עיין שם, ובנתיבות (סימן רי"א [אורים סק"ה ד"ה ואין להוכיח]). ואם כן בישראל ששכר מעכו"ם ליכא למימר דקנין הגוף דעכו"ם מבטל קנין פירות דישראל, דאין לעכו"ם קנין בעצם בגוף הממון, מה שאין כן בישראל ששכר פרה מכהן ודאי חשוב של הכהן, דקנין פירות של ישראל לא מבטל קנין דכהן. והמג"א [סק"ח] שהעתיק דשכירות קניא לחומרא כתב כן לפי הבנתו. אבל לשון הגהות אשרי דשכירות קונה קצת כמבואר במחצית השקל, ואם כן יש לבאר כוונתו כמו שכתבתי. ועיין מה שכתבתי בסימן ד"ש דספר התרומה סבירא ליה כרבנו אפרים.

ובפשיטות יותר יש לומר דהרא"ש בסוף פרק קמא דעבודה זרה (סימן כ"ב) כתב, נהי דלדידן שכירות לא קניא, כיון שיד אומות תקיפה ובדיניהם שכירות ליומא כמכר, ואף אם נפל ביתו של משכיר אינו יכול להוציאו, הוי כמכר. ועל זה נרשם בצידו ההגהת אשרי הנ"ל. והיינו דסבירא ליה דלקולא לא אזלינן בתור דיניהם, כמו שכתב המג"א בסימן תמ"ח (סק"ד). אבל לחומרא אזלינן בתר אלמותם ודיניהם כדמוכח מחולין דף ל"ט ע"ב בתוספות [ד"ה רישין], ורשב"א שם [ד"ה חזינן], גבי אי אינש

למונעה כמו שכתב המג"א (בסימן ש"ה סקט"ז), אבל בשכרה מעכו"ם אינו מחויב למנעה, דאינה קנויה לו רק בעת שמשתמש בה מלאכתו ששכרה בשבילה, בזה הוה קנויה לו לס"ד דש"ס מדינא, ולמסקנא על כל פנים מחומרא לדעת הגהות אשרי. והמג"א כתב, דאם שכרה מעכו"ם וחזר והשכירה לעכו"ם שרי ממה נפשך, ולפי דבריו אם לא חזר והשכירה, רק המשכיר עושה בה מלאכה או באופנים הנ"ל מחויב למחות, ולפי מה שכתבתי אין צריך למחות. (ועיין בתשובות הרא"ש כלל א' סימן א', דמעלה [לו שכר] שכירות ליומא ממכר הוא, והוי כמו חצר השותפין [בבא בתרא פד:]. ע"ש. וכוונתו יש לפרש כמו שכתבתי, דשל השוכר הוא לתשמישים ובשעת תשמישו, ושל משכיר הוא מקום וזמן הפנוי מתשמישי השוכר). אח"כ מצאתי בטיב גיטין ריש פרק הזורק במהדורא בתרא (בד"ה אמנם), לפי מה שכתב הסמ"ע דלהשוכר יש לו קנין הגוף בעת שמשתמש, ומתחלה קנהו על אופן זה שלא יחול הזכות רק לעת הצורך לו להשתמש ובעת הפנוי תהא של משכיר.

אמנם יש ליישב קושיות המג"א על הגהות אשרי אף לפוסקים דישראל ששכר פרה מכהן ומזונותיה על ישראל⁹⁹ מ"מ מאכילה כרשיני תרומה. והוא דיש לומר, מה דשכירות קניא לחומרא, היינו דסבירא להו שכירות ממכר הוא, אלא דאינו ממכר רק להשתמש, ועל כן אינה קנויה לשוכר רק בשעת תשמיש, והוי כשותף עם המשכיר, שבעוד שאינה עושה מלאכת השוכר קנויה למשכיר, ובשעה שמשתמש השוכר קנויה לו, וכמו שכתבתי לעיל. אמנם מבואר בראשונים ור"ן ריש פרק השותפין [נדרים מה: ד"ה ואיכא], דדבר זה תליא בברירה לומר הוברר הדבר למפרע שמשעה שקנו אותה קנה אותה כל אחד כולה לשעה שישתמש בה. ע"ש. הכא נמי בשעת קנין השכירות הוברר הדבר שקנה אותה השוכר שתהא שלו בשעה שישתמש בה. והנה דעת ר"ת שם [בר"ן], דבאמת גם בשותפין שנדרו הנאה זה מזה יש לנו לומר דלא הוברר שזה נכנס לתוך שלו וזה לתוך שלו כיון דקי"ל [ביצה לח: בדאורייתא אין ברירה, רק שם פסקינן כר"א(ה) מטעם אחר, (דיתיר) [דויתור] מותר במודר הנאה. ע"ש. ועל כרחך הכא נמי שכירות לא קניא, דבדאורייתא אין ברירה, ולא אמרינן בשעה שהעכו"ם עושה בה מלאכה דהוברר הדבר למפרע שקנה אותה בשעת משיכה לשעה זו, וכהן ששכר פרה מישראל לא יאכילנה כרשיני תרומה, אף דכל האיסור בהנאת תרומה בכלוי אינה רק מדרבנן ובדרבנן קי"ל יש ברירה, דאדרבה אם יש ברירה הרי בשעת אכילה אינו משתמש בה והוי של המשכיר. והגמרא פריך, כיון דשכירות קניא וסלקא דעתין גם לקולא, על כרחך צריך לומר דכל זמן השכירות קנויה אף שלא (בעודן) [בעידן] המלאכה, דאם לא כן כיון דשביתת בהמתו מדאורייתא הוה לן למימר אין ברירה וא"כ למה לא יאכילנה כרשיני תרומה. ומסיק דשכירות לא קניא, והיינו דאינו קנוי רק לעת שישתמש בה ואין

אוצר ההלכה

הרב [הגר"ז] ז"ל כתב בסעיף ח', בישראל ששכר בהמה מעכו"ם, יש מי שאוסר להשאילה לעכו"ם. ונרשם במראה מקומות הגהת אשרי. וצע"ג].

קבה) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב התוספת שבת (סק"ט), אם נתן עכו"ם בהמה לישראל לזמן קצוב (וכוונתו במתנה על מנת להחזיר), ובתוך הזמן השאילה לעכו"ם, מצווה על שביתתה. מיהא איכא תקנתא להנצל מאיסור דאורייתא, שיחליט בדעתו שלא להחזיר לזמן הקצוב ועל ידי כך נתבטל המתנה מעיקרא. ע"כ. וכתב עליו בקני מנורה שם [סק"ב], ולא נראה, דאימר יכוף אותו העכו"ם להחזיר לו. ע"כ. ועיין במחנה אפרים (הלכות זכיה ומתנה סימן י"ט) שהביא בשם תשובת מהר"י מג"ש, דאם סירב המקבל להחזיר המתנה, אע"ג דמוציאין מידו אין זה קיום התנאי עד שיחזיר מדעתו. ועיין בספר קהלת יעקב (אות חמץ) והדברים עתיקים. ועיין שם בקני מנורה דמתנה על מנת להחזיר אינו יכול למכרה לעולם כיון שאינה שלו, וכיון דאין תקנה יכול לסמוך על הני רבוותא דסברי דמכר ומתנה על מנת להחזיר מהני. ולא ידעתי כוונתו. וכפי הנראה דבכהאי גוונא גם הוא מודה, דהא עיקר הטעם שנחלק על (מכירה) [מתנה] לזמן הוא דאפשר שלא יחזיר לו ותבטל המתנה למפרע, והכא אם לא יחזיר לו העכו"ם השני תבטל גם המתנה שנתן לו העכו"ם הראשון ונמצא שלא היתה שלו למפרע.

⁹⁵[ברם דברים שאמרתי טעות הם ביד, דעד כאן לא איירינן אלא במתנה ומכירה לזמן כגוונא דנ"מ (דנכסי מלוג) דאין אחריות יוקר וזול וכחשה ופטומי על המקבל, ואפילו אחריות אונסין. (ורק בעל מנת שתחזירהו לי דנתבטלה המתנה למפרע בזה יש סברות, עיין משנה למלך פ"ג ה"י מהלכות זכיה ומתנה). וכיון שאין שום אחריות עליו לא הוי כשלו. אבל במכירה לזמן דאיירי ביה בש"ע היינו בקבלת אחריות, וזה הוי כנצ"ב (נכסי צאן ברזל), דאמרין ביבמות (דף ס"ו ע"ב) דהרי הן כשל המקבל. (תהלה לדוד – סק"ח)

קבו) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב הבאר היטב (סק"ג), ואם חזר והשכיר לעובד כוכבים שרי ממה נפשך. ע"כ. אבל להשאיל טוב להחמיר. תניא [ש"ע הגר"ז ס"ח]. וע"ש בקונטרס אחרון [סק"ג], דאף שכתב רמ"א ביו"ד סימן קנ"א [ס"י] יש להחמיר, אפשר כוונתו דטוב להחמיר אבל אינו מחויב, או אפשר משום חומרא דעבודה זרה שחמור טפי. עש"ב. ואם הישראל שאל מגוי דחייב בכל אונסין והשכיר לעכו"ם ליכא ממה נפשך. אשל אברהם [סק"ח]⁹⁷. ודוקא אם שכר החמור, אבל אם שכר העכו"ם שיוליכנו לאיזה מקום (א"צ להשכיר) [א"כ לא שכר

אלמא הוא, וכאשר מבואר ברי"ט אלגאזי ריש פ"ב דבכורות, והובא בדברינו לקמן, דלחומרא מדרבנן הוי כקנין מחמת דכך הוא בדיניהם. ועל כן גוי ששכר בהמה מישראל לא אזלינן לקולא בתר דיניהם בשביתת בהמה דהוא דאורייתא, אבל ישראל ששכר מגוי לחומרא שכירות קניא דאזלינן בתר דיניהם, ואם כן ממילא לא קשיא מידי מישראל ששכר מכהן ואתי שפיר.

אלא דלפי זה לפי מה דפסקינן בחו"מ (סימן ש"ב [ס"א]) גם בישראל שהשכיר ביתו לזמן ונפל בית המשכיר אינו יכול להוציאו, א"כ על כרחך אף דשכירות לא קניא מ"מ אינו יכול להוציאו, ליכא הוכחה דבדיניהם שכירות כמכר. ואולי גם בשאר דברים בדיניהם שכירות כמכר כגון הך דחו"מ סימן של"ד בש"ך שם (סק"ב) וכהאי גוונא, והרא"ש נקט חדא לדוגמא בעלמא וסבירא ליה כאן כמהר"ם שבמרדכי (סוף פרק השואל) [פרק האומנין] [בבא מציעא סימן שמ"ה], דבישראל אם נפל בית המשכיר תוך זמן השכירות מוציא לשוכר. ועיין במה שכתבתי לקמן. (ערך שי)

קבה) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב המג"א (סק"ח), נ"ל דאם שכרה מעכו"ם וחזר והשכירה לעכו"ם שרי ממה נפשך. ע"כ. וכתב על זה באשל אברהם, דאם הישראל שאלה וחייב בכל אונסין והשכיר לעכו"ם ליכא ממה נפשך. ע"כ. וכבר כתבתי בהשמטות לסימן י"ד (סק"ה) דדבריו לע"ד אינם מדוקדקים. והוכחתי מדברי הגמרא עבודה זרה (דף ט"ו ע"ב) דאי שכירות לא קניא שאלה נמי לא קניא. וכעת מצאתי כדברי להדיא בדברי הריב"ש (סימן כ"ד) שהוכיח כן מדברי הגמרא הנ"ל דאין יתרון לשאלה על שכירות, מדאמרין השתא דאמרת שכירות לא קניא גזרה משום שאלה גזרה משום שכירות, אע"פ שלא הוכיחו בשאלה כלום, אלא שהדבר פשוט להם שהשאלה והשכירות שוין. ע"כ. ותלי"ת שהאיר עיני בזה. ולהיפך אם שכרה מעכו"ם וחזר והשאילה לעכו"ם גם כן שייך ממה נפשך וכמו שכתבתי שם דגם שכירות לא עדיף משאלה.

⁹⁶[ומה שכתב המג"א בשם הגהת אשרי (עבודה זרה פ"א סימן כ"ב), דאם ישראל שכר מעכו"ם בהמה מצווה על שביתתה, לאו היינו לענין להשאילה ולהשכירה לעכו"ם, דזה שרי ממה נפשך. אלא דנפקא מינה בעכו"ם עושה בה מלאכתו של ישראל, כגון בקצץ ובביתו של עכו"ם, או לענין לצאת במשוי. או נפקא מינא לענין מי שהחשיך, עיין מג"א (סימן רס"ו סק"א). ובאמת בהגהת אשרי קאי התם לענין חיוב מחמר דז"ל: ואם שכר בהמה וחמיר אחריה בשבת חייב חטאת. ע"כ. וסבירא ליה דגם חיובא דמחמר הוא דוקא כשהבהמה שלו, ודלא כהר"ן ז"ל [שבת סו. ד"ה והלא]. עיין מג"א (סימן רס"ו סק"ה), וע"ש באליה רבה (סק"א). אבל

הערות וצינונים

⁹⁵ תוספת זו מההשמטות לספר תהלה לדוד. ⁹⁶ תוספת זו מההשמטות לספר תהלה לדוד. ⁹⁷ עיין להרב תהלה לדוד (סק"ד), נדפס לעיל אות קכ"ד, שהביא תשובת הריב"ש (סימן כ"ד) שאין יתרון לשאלה על השכירות והביא ראיה לזה מהגמרא.

אוצר ההלכה

השוכר ויש בו אונאה. (ושיטת התוספות ודאי דקנין פירות הוא לגמרי של השוכר ויש בו אונאה)⁹⁸, ושיטת התוספות ודאי צ"ע. וצריך לומר כמו שכתב הב"ח [אות ד']. ובחדושי לחו"מ [אבני החושן] סימן שי"ג [סק"א], תמהתי גם כן על הש"ך [שם סק"א] דהשיג על הב"ח שכתב דשכירות קניא מדרבנן. ולפענ"ד לדברי התוספות על כרחק צריך לומר כן, דאם לא כן צא ופרנס כל דיני שוכר ומשכיר כיון דשכירות לא קניא, ואולי בדוחק יש לפרש דבריהם כהריב"ש, רק כיון דאין לו זכות בבהמה הוי כשטרות דאין גופן ממון, וצריך קרא לאונאה. אך דבריהם ודאי לא משמע כן, ובודאי שדבריהם דחוקים. וגם מה שכתבו דאונאה כתיב ממכר יתירא, כבר תמה המהר"ם שיף בבבא מציעא (דף נ"ו ע"ב) בתוספות ד"ה והאי ביומיה מכירה הוא, דתמה דאין שום יתור בקרא, גם מלשון הש"ס משמע דלאו מיתורא יליף.

ולפענ"ד יותר יש לתמוה, דאי שכירות לא קניא א"כ מדאורייתא יכולין שניהם לחזור, א"כ איך שייך בו אונאה. וגם אם כבר שימש בחפץ המושכר הא לאו משום התנאי שימש אם לא היה מהני מה שפסקו ביניהם, וא"כ מאי אונאה שייך בזה. ושוב מצאתי בים של שלמה (כבא קמא פרק ה' סימן ל"ג) תמה על דבריהם, וכתב בדוחק יתפרשו דבריהם כמו שכתבתי. ועיין מה שכתבתי עוד בחדושי לחו"מ סימן שי"ג. (גנוז חיים – סק"ג)

קכט) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. המג"א (סק"ח) הביא דברי הגהת אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ב], דאם ישראל שכר פרה מעכו"ם דמצווה על שביתתה, דשכירות קניא לחומרא. והקשה המג"א, דהא אמרינן בעבודה זרה (דף ט"ו ע"א) ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה. ותירץ המג"א, דהתוספות בלאו הכי כתבו שם (בד"ה ישראל) דאיירי שמונותיה על הכהן. ע"כ. וראיתי בספר מנורה הטהורה [סק"ד] דסבר דעיקר תלוי במזונות, ולכן הקשה דא"כ כהן ששכר פרה מישראל למה אסור להאכילה תרומה כשמונותיה על הכהן. גם ביבמות [סו.] אמרינן, כהן שנשא חללה לא יאכלו עבדי מלוג תרומה. גם ראיתי בספר הנ"ל שסובר דכל דינו של הגהת אשרי יוצאין מדברי התוספות שכתבו דישאל ששכר פרה מכהן לא יאכילה תרומה רק כשמונותיה על הכהן, וקשה, כיון דמסיק הש"ס דשכירות לא קניא, למה לא יאכילה תרומה אף בשאין מזונותיה על הכהן. ולכן צריך לומר דשכירות קניא לחומרא. ומסיק שם דעל כרחק הגהת אשרי רק לחומרא בעלמא כתב כן, משום דדברי התוספות צ"ע כמו שהקשה עליהם כנ"ל. ע"כ.

ולפענ"ד דברי הגהת אשרי הם כפשוטן, ולא מבעיא לפי דברי התוספות [עבודה זרה טו. ד"ה והשתא] שהבאתי בס"ק הקודם¹⁰⁰, ולדבריהם צריך לומר דשכירות קניא מדרבנן, א"כ כיון דקונה מדרבנן הכי נמי מדרבנן מצווה על שביתתה. ואף לדברי הריב"ש [סימן שנה] דשכירות ליזמא ממכר הוא לענין

החמור, דהרי העכו"ם חייב במזונותיו ובאחריות החמור ולא שכר דוקא חמור זה, פשיטא דאין מצווה על שביתתו. מג"א סימן רס"ו (סק"א). (באר יעקב – קרויזר – סק"ה)

קכז) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. עיין מג"א (סק"ח). נ"ב: וק"ל אי אמרת שכירות קניא, א"כ הא דקי"ל בריש סימן ש"ד דאדם מצווה על שביתת עבדו וכו', ולמה שם בסעיף ג' כתב, גוי גמור שהוא שכיר אין רבו מצווה על שביתתו. ועיין ריש סימן תל"ז ושם ס"ג. ועיין סימן ת"נ. וביו"ד סימן קנ"א סעיף יו"ד, דאף במקום שהתירו להשכיר לא התירו אלא לאוצר וכו' אבל לא לדירה מפני שמכניס לתוכו עבודת אלילים. ואיתא בעבודת אלילים (דף ט"ו ע"א) אי שכירות קניא וכו', שאני עבודת אלילים דחמיר דכתיב "ולא תביא תועבה אל ביתך" [דברים ד', כ"ו], משמע הא בלאו הכי שכירות קניא. ושם בריש סימן רס"ז מצות עשה על הרב למול עבדיו וכו', אחד עבד שנולד בביתו ואחד עבד שקנאו מהעכו"ם וכו' חייב למולו וכו', ואילו לשכירו אינו חייב למולו. אלא על כרחק נלע"ד דמדאורייתא שכירות לא קניא, אלא שרז"ל בענין שהיה נראה להם להחמיר החמירו, לכך בעבודה זרה דחמיר אסמכוה אקרא כנוכר, וכן ההיא דמציעא (דף נ"ו ע"ב) אסמכוה אקרא, וע"ש בתוספות [ד"ה והאין] שאין פירושה מכוין כלשון הגמרא ממש. וכן מוכח מדברי הב"ח בחו"מ סוף סימן שי"ב שכתב וז"ל: דשכירות לא קניא דבר תורה וכו'. ע"ש. ושם בסימן שי"ג כתב, דשכירות לזמניה ממכר הוא מדברי סופרים וכו'. יע"ש. ועיין מה שכתב הרה"ג בספר מחזיק ברכה בסימן זה [סק"א]⁹⁹. ודוק. ויודע אני בעצמי שאיני כדאי לכתוב היפך התוספות והפוסקים ז"ל, אבל נשענתי על מקרא שכתוב "אם נבלת בהתנשא" וגו' [משלי ל', ל"ב], ועיין סוף מסכת ברכות [סג:]. (מגן בעדי)

קכח) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. עיין מג"א (סק"ח) דהביא דברי התוספות עבודה זרה (דף ט"ו ע"א ד"ה והשתא) דשכירות לא קניא רק לענין אונאה. ואף דבחור"מ (סימן רס"ד) [ר"ס ס"ד] כתב דמיקרי חצירו של השוכר לענין קניה, צריך לומר כמו שכתב הריב"ש [סימן שנה], דלענין הנאה של שכירות הוי חצירו של השוכר. וזה גם כן שתהיה החצר קונה הנאה הוא ושייך להשוכר, אבל הגוף של המשכיר הוא. ע"כ. ודברי המג"א תמוהים ועירוב דברים כתב כאן, דהריב"ש הוא החולק על התוספות, ואין צריך לפי שיטתו לחלק בין אונאה לשאר דבר, רק דכל הנאה של דבר המושכר שייך להשוכר, ועל זה אמרו שכירות ליזמא ממכר הוא, אבל הגוף הוא של הבעלים, ולכן ביתו של בעלים מיקרי בין להכניס לתוכו עבודה זרה שאסור, או לענין שבת עדיין בהמתו מיקרי. וכן כהן ששכר פרה מישראל אסור להאכילה תרומה דשל בעלים היא, וקנין פירות הוא לגמרי של

אוצר ההלכה

בשוכר אם שכירות קניא לחומרא, אין להחמיר אם חזר והשאילה. ונראה דיצא לו להרב דין זה ממה שכתוב שם בהגהת אשרי, דאם ישראל שכר בית מעכו"ם אסור להכניס בו עבודה זרה, ועל כרחך איירי בהשאל לזכו"ם, דהרי הישראל לא יכניס לתוכו עבודה זרה, הרי דשאלה לא מהני. ולי נראה דהגהת אשרי איירי בלא ייחד מקום לעכו"ם השני, אבל השכיר או השאיל נראה דאין בו איסור.

ק"ל שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. במג"א (סק"ח) כתב, אם ישראל שכר מעכו"ם בהמה מצווה על שביתתה דשכירות קניא לחומרא. עכ"ל הגהת אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ב]. וצ"ע דהא אמרינן בגמרא [שם טו.] ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה משום דלא קני לה, משמע דאפילו לקולא אמרינן שכירות לא קניא. עכ"ל. ואמרתי עוד בילדותי דלא אמר הגהת אשרי שכירות קניא לחומרא אלא באיסור דאורייתא, אבל בכרשיני תרומה דאינו איסור דאורייתא, חדא, דהנאה של כליו בתרומה אינו אסור לישראל אלא מדרבנן, כמו שכתב הריטב"א לעבודה זרה (דף ט"ו ע"א ד"ה וקשיא), ועיין במשנה למלך (פ"א מתרומות הלכה י"ח). ועוד דתרומת כרשינין לכולי עלמא הוי רק מדרבנן, כמו שכתב הרמב"ם (פ"ב מתרומות הלכה ב'), ועיין שם בכסף משנה, בזה מודה הגהת אשרי דאף לחומרא לא קני שכירות. (וכעת מצאתי כן בספר המקנה ח"ג (דף י"ט) בשם מחנה לוי, וברוך ה' שכיוונתי לדעתו הרמה). ועיין בספר המקנה הנ"ל עוד תירוצים על קושיית מג"א הלז. (ילקוט הגרשוני – סק"ב)

ק"ל שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. וכתב המג"א (סק"ח), ואם ישראל שכר מעכו"ם בהמה מצווה על שביתתה, דשכירות קניא לחומרא. עכ"ל הגהת אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ב]. וצ"ע דהא אמרינן בגמרא [שם טו.], ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה משום דלא קני לה, משמע דאפילו לקולא אמרינן שכירות לא קניא וכו'. עכ"ל. ע"ש. ועיין מה שכתבתי בחיבורי מתנה טובה פרק קמא דשבת (דף י"ט) בזה. וכעת נ"ל ליישב דעת הגהת אשרי לפי מה שכתב הכסף משנה (פ"ב מתרומות ה"ב) בשם הירושלמי דחלה [פ"ד ה"ד], דהא דכרשינין חייבים בתרומה אינו אלא מדרבנן. ע"ש. וא"כ מיושב דעת הגהת אשרי, דכאן לענין שביתת בהמתו דהוי דאורייתא מחמירין בשוכר בהמה מעכו"ם, דלחומרא אמרינן שכירות קניא ומצווה על שביתתה. אבל התם בישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה, ואין להחמיר שיהיה אסור להאכילה כרשיני תרומה משום דשכירות קניא לחומרא, דזה אינו, דאין להחמיר בתרומת כרשינין דרבנן, דהם אמרו והם אמרו. וזה נפלא וברור.

ובזה יש ליישב קושיית התוספות בעבודה זרה (דף ט"ו ע"א שם [ד"ה ישראל]), בהא דקאמר הש"ס דמכירת בהמה גסה לעכו"ם אסור גזירה משום שאלה (ושכירה) [ושכירות] וישראל מצווה על שביתת בהמתו. ופריך והא שכירות קניא, והוכיח

הנאה, ורק דאין לו רק קנין פירות, מ"מ שפיר יש לומר דאף בקנין פירות מצווה על שביתתה, והרי הש"ס בתחילה רצה לומר דעכו"ם השוכר בית מכניס לתוכו עבודה זרה, והיינו דמ"מ הרי ההשתמשות שלו, רק דמסיק דקנין הגוף שהוא של ישראל עדיף, א"כ יש לומר דעל כל פנים ההשתמשות שלו, הוא מצווה על שביתתה שלא להשתמש עמה.

וגם נראה ד"ל לפי מה דמשמע סוף פרק השולח (גיטין דף מ"ז ע"ב) דקנין פירות אי כקנין הגוף הוא תלוי בברירה, וכיון דקי"ל בברירה לחומרא, הכי נמי קי"ל דלחומרא קנין פירות כקנין הגוף. ובלאו הכי העיקר ד"ל דאף דקנין הגוף מעכב שיהא מצווה על שביתתה בשכר מישראל, מ"מ אינו מוכרח לומר דקנין פירות אינו כלום, ושפיר אף בקנין פירות יש לומר לחומרא, ועיין מהרי"ט אלגאזי (ריש הלכות בכורות). ואך מ"מ במה שכתבו התוספות דישאל השוכר פרה מכהן אין מאכילה תרומה רק כשמוזנותיה על הכהן, נראה גם כן דאין כוונתם דהעיקר תלוי במזונות, דודאי כהן המקבל פרה מישראל אסור להאכילה תרומה אף כשמוזנותיה עליו. וגם בדברי הרמב"ם [הלכות תרומות פ"ט ה"ז] משמע כפשוטו, כיון דגוף הפרה של כהן מאכילה בתרומה אף כשמוזנותיה על הישראל.

וצריך לומר דאף אם נאמר דשכירות קניא לחומרא, מ"מ מקרא מלא דיבר הכתוב "וכהן כי יקנה נפש" [ויקרא כ"ב, י"א] מאכילה בתרומה, ואין זה ענין גבי שבת כמו שהקשה המג"א. אך כוונת התוספות היה נראה, כיון דהכהן היה חייב במזונותיה, לאו שכירות מעליא היא, רק כקיבל עליו לעשות מלאכה של ישראל. ואך העיקר נראה דהתוספות לא כתבו כן בהחלט, רק לתרץ דהש"ס לא רצה לדייק מרישא דאולי איירי במזונותיה על הכהן וא"כ אולי מיקרי שלו, לכן דייק הש"ס יותר מסיפא. ע"ש. ועיין מה שכתבתי עוד בזה בחדושי לקמן סימן ת"מ.

ואגב עיינתי שם במקור חיים [לורברבוים סק"ה], ותהלות לאל כי כוונתי בזה לדעתו הרמה. וראיתי כי גם הוא כתב כיון דיש לכהן קנין הגוף מיקרי קנין כספו ועדיף מקנין פירות. גם כתב בשם הר"ש [תרומות פ"א ה"ט], דהנאת כליו דאסור בתרומה אינו שייך בבהמת כהן היכי דהכהן חייב במזונותיה, וא"כ דברי התוספות פשוטים. גם ראיתי שכתב דהגהת אשרי מדינא קאמר דשכירות קניא לחומרא. ע"ש. וכן הרמ"א ביו"ד (סימן קנ"א [י']) כתב כהגהת אשרי דלחומרא קנה שכירות. ע"ש.

עוד כתב המג"א, דאם שכר פרה מעכו"ם וחזר והשכירה לעכו"ם, אז אף לדעת הגהת אשרי מותר ממה נפשך. וראיתי בש"ע של הרב רש"י [ס"ח] דכתב, דוקא בהשכירה לעכו"ם, אבל שכר מעכו"ם וחזר והשאילה לעכו"ם אסור, דשכירות קונה יותר משאלה. והנה אמת כי מצינו לאיזה פוסק דמחלק בכך, אכן אין כן דעת רוב הפוסקים, רק סוברים דאין חילוק בין שכירות לשאלה. ועיין תוספות בבא מציעא (דף י"א ע"ב ד"ה מקומו) גבי ומקומו מושכר לו, ובנתיבות המשפט (סימן ר' [אורים סק"א]). ועכ"פ כאן כיון דהגהת אשרי בעצמו מפקפק

אוצר ההלכה

ק"ל) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. מג"א (סק"ח) הביא בשם הגהת אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ב], דאם ישראל שכר מעכו"ם בהמה מצווה על שביתתה דשכירות קניא לחומרא. והקשה מג"א, הא אמרינן בעבודה זרה (דף ט"ו ע"א) ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה משום דשכירות לא קניא, משמע דאפילו לקולא אמרינן לא קניא. ותירץ מג"א על פי תוספות [שם ד"ה ישראל], דזה הבבא מיירי שמוזנותיה על הכהן בעל הפרה ואין זה שכירות גמורה. ואח"כ כתב מג"א, דמ"מ אם שכרה מעכו"ם וחזר והשכירה לעכו"ם שרי ממה נפשך. ורצונו לומר, אי שכירות לא קניא א"כ עדיין בהמת גוי הראשון מקרי, ואי קניא ישראל מהעכו"ם הראשון, א"כ גוי שני קני ממנו ומקרי ממה נפשך בהמת עכו"ם. וקשה לי, דתוספות שפיר הוכיח דהאי בבא דישאל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה מיירי כשמוזנותיה על הכהן בעל הפרה, דאם לא כן למה מדייק שם בגמרא דשכירות לא קניא מסיפא דמתניתין מכהן ששכר פרה מישאל אע"פ שמוזנותיה על הכהן לא יאכילנה כרשיני תרומה, ואי אמרת דשכירות קניא אמאי אינו מאכילה הכהן כרשיני תרומה הא שלו הוא, ולמה לא מדייק כן מרישא, דתנן ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה, ואי אמרת שכירות קניא הא בהמת ישראל הוא. אלא ודאי מיירי רישא כשמוזנותיה על הכהן בעל הפרה ולא הוא ששכר פרה. אבל אכתי קשה על המקשן גופא, מנא ליה דרישא מיירי כשמוזנותיה על כהן בעל הפרה, דילמא מיירי דומיא דסיפא דתנן בהדיא שמוזנותיה על הכהן השוכר, כן כך ברישא מיירי שמוזנותיה על ישראל השוכר, והיה לו באמת להקשות מרישא ולא מסיפא. ונראה לי דהגמרא דייק, למה קתני בסיפא אע"פ שמוזנותיה על הכהן, הא מסתמא כן הוא שמוזנות בהמה שכורה על השוכר, אלא ודאי משום דרישא על כרחך מיירי כשמוזנותיה על הכהן בעל הפרה ולא על השוכר קתני סיפא אע"פ שמוזנותיה על השוכר. וא"כ מסיפא דייק ארישא דמיירי כשמוזנותיה על הכהן בעל הפרה ולא על ישראל השוכר.

והנה להמג"א דישאל ששכר מהעכו"ם וחזר והשכירה לעכו"ם דשרי ממה נפשך, הוא הדין יש לומר ישראל ששכר פרת כהן וחזר והשכיר ישראל הפרה לכהן, מאכילה כרשיני תרומה ממה נפשך, אי שכירות קניא הא בהמת כהן שני הוא, ואי לא קניא בהמת כהן ראשון הוא, והכהן שני מאכילה (ממנה) [ממנו] כרשיני תרומה. ויש לעיין בזה שם בסוגיא (עבודה זרה דף ט"ו). אך קשה לי, מנא ליה להמג"א ממה נפשך זו בפשיטות כל כך, הא נהי דשוכר ראשון יש לו כח גדול ואמרינן ביה שכירות קניא, מ"מ השוכר מהשוכר אכתי יש לומר דלא קניא, דרק שוכר

הש"ס דשכירות לא קניא מהא דתניא ישראל ששכר בהמה מכהן מאכילה כרשיני תרומה, וכהן ששכר בהמה מישראל אין מאכילה כרשיני תרומה, ואי נימא שכירות קניא אמאי אין מאכילה כרשיני תרומה. והקשו התוספות דלמה מוכיח מסיפא, אמאי לא מוכיח מרישא דישאל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה, ואי נימא שכירות קניא אמאי מאכילה כרשיני תרומה. ע"ש. ונראה דהנה הש"ך בחו"מ (סימן (של"ג) [שי"ג סק"א]) הביא דעת הב"ח [סוף סימן שי"ב], דנהי דשכירות לא קניא היינו מדאורייתא, חוץ מלענין אונאה דשכירות ליימא ממכר כמו שכתבו התוספות [שם ד"ה והשתא], אבל מדרבנן שכירות קניא גם לשאר דברים. והש"ך כתב עליו דאינו יודע מנא ליה הא. ע"ש. והנה דעת הב"י באבן העזר (סימן כ"ח [סי"ג]) דקנין דרבנן מהני נמי לענין דאורייתא, והמקדש במעמד שלשתן מקודשת מדאורייתא אף דהוי קנין דרבנן, דלא כדעת רבנו ירוחם [נכ"ב ח"א דף קפ"א ע"ג]. ע"ש. הנה לפי זה הא דאמרינן דמכירת בהמה גסה לעכו"ם ליכא ליגזור משום שאלה (ושכירה) [ושכירות] דשכירות קניא, היינו אף דשכירות לא קניא רק מדרבנן ושביתת בהמתו הוי דאורייתא, מ"מ שפיר פריך דהא קנין דרבנן מהני לגבי דאורייתא, דהפקר ב"ד הפקר והוי שלו, כמו שכתב הב"י הנ"ל. ועל זה מוכיח דעל כרחך שכירות לא קניא בשאר דברים אפילו מדרבנן, מהא דתניא כהן ששכר פרה מישראל אינו מאכילה כרשיני תרומה, אלמא לא קני שכירות אפילו מדרבנן, דאי שכירות קניא מדרבנן ומהני קנין דרבנן לגבי שביתת בהמתו דאורייתא, מנ"ל¹⁰¹ דמהני לגבי כרשיני תרומה דרבנן. אלא על כרחך דשכירות לא קניא כלל בשאר דברים אפילו מדרבנן וכדעת הש"ך הנ"ל.

ולפי זה מיושב לנכון קושיית התוספות הנ"ל, דהוה ליה להוכיח מרישא דשכירות לא קניא, דקתני ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה, ואי נימא שכירות קניא אמאי מאכילה כרשיני תרומה הא של ישראל היא. ובזה אתי שפיר, דשפיר יש לומר דשכירות קניא מדרבנן, ומ"מ מאכילה כרשיני תרומה, דתרומת כרשינין מדרבנן הוא לא מחמירין, דהם אמרו והם אמרו. וזה נכון. ודו"ק.

ק"ל) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב מג"א (סק"ח) הביא בשם הגהת אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ב], דאם ישראל שכר מעכו"ם בהמה מצווה על שביתתה דשכירות קניא לחומרא. והקשה מג"א, הא אמרינן בעבודה זרה (דף ט"ו ע"א) ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה משום דשכירות לא קניא, משמע דאפילו לקולא אמרינן לא קניא. ותירץ מג"א על פי תוספות [שם ד"ה ישראל], דזה הבבא מיירי שמוזנותיה על הכהן בעל הפרה ואין זה שכירות גמורה. ואח"כ כתב מג"א, דמ"מ אם שכרה מעכו"ם וחזר והשכירה לעכו"ם שרי ממה נפשך. ורצונו לומר, אי שכירות לא קניא א"כ עדיין בהמת גוי הראשון מקרי, ואי קניא ישראל מהעכו"ם הראשון, א"כ גוי שני קני ממנו ומקרי ממה נפשך בהמת עכו"ם. וקשה לי, דתוספות שפיר הוכיח דהאי בבא דישאל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה מיירי כשמוזנותיה על הכהן בעל הפרה, דאם לא כן למה מדייק שם בגמרא דשכירות לא קניא מסיפא דמתניתין מכהן ששכר פרה מישאל אע"פ שמוזנותיה על הכהן לא יאכילנה כרשיני תרומה, ואי אמרת דשכירות קניא אמאי אינו מאכילה הכהן כרשיני תרומה הא שלו הוא, ולמה לא מדייק כן מרישא, דתנן ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה, ואי אמרת שכירות קניא הא בהמת ישראל הוא. אלא ודאי מיירי רישא כשמוזנותיה על הכהן בעל הפרה ולא הוא ששכר פרה. אבל אכתי קשה על המקשן גופא, מנא ליה דרישא מיירי כשמוזנותיה על כהן בעל הפרה, דילמא מיירי דומיא דסיפא דתנן בהדיא שמוזנותיה על הכהן השוכר, כן כך ברישא מיירי שמוזנותיה על ישראל השוכר, והיה לו באמת להקשות מרישא ולא מסיפא. ונראה לי דהגמרא דייק, למה קתני בסיפא אע"פ שמוזנותיה על הכהן, הא מסתמא כן הוא שמוזנות בהמה שכורה על השוכר, אלא ודאי משום דרישא על כרחך מיירי כשמוזנותיה על הכהן בעל הפרה ולא על השוכר קתני סיפא אע"פ שמוזנותיה על השוכר. וא"כ מסיפא דייק ארישא דמיירי כשמוזנותיה על הכהן בעל הפרה ולא על ישראל השוכר.

הערות וצינונים

101. נראה דצ"ל מכל שכן. 102. המעיין בש"ס שם יראה להיפך דאונאה שייכא גם בשכירות, דשכירות ליומיה ממכר. ונראה שהרב ז"ל כתב מתוך הזכרון ונתכוון לדברי התוספות שם ד"ה והאי וכו', שכתבו דדוקא באונאה אמרינן כן. משא"כ בשאר דברים דלא שמה ממכר. וזה סייעתא להמג"א והיפך סוגיא דבבא קמא דמשמע דשכירות בעלמא נקרא מכירה. ולכן תירץ, דמהכא בבבא קמא דלאו דוקא במכירה דארבעה וחמשה, אלא בכל מקום שכירות לא שמה ממכר, ונתיישבו דברי המג"א והסוגיות יחד. כנ"ל. רא"ם ס"ט.

אוצר ההלכה

על מה שכתב שם רבנו הטור ז"ל, דכיון דדבר תורה מעות קונות, אם קידש בו את האשה מקודשת, וז"ל: נ"ל דמשום הכי כתב זה, ללמדנו דאף לאחר התקנה אם קידש אשה מקודשת, דקנין מעות מהתורה לא זו ממקומו לענין קידושין, דאיסורא הוא ולחומרא. עכ"ל. הרי דגם אחר שעקרו חכמים קנין מעות ותיקנו משיכה כדי שלא יאמר נשרפו חטיף בעליה¹⁰³, מכל מקום במקום איסור, קנין תורה לא זו ממקומו ותפסי בה קידושין, הגם שלא קנה אותו הכלי אלא בקנין מעות לבד, דלגבי איסור לא הפקיעו קניינו. וכן פירש הרב מחנה אפרים ז"ל בהלכות קנין מעות (סימן י"א) דברי רש"י ז"ל בפרק הזהב [בבא מציעא מח. ד"ה קאן] בפירוש השני, וכתב דרש"י ז"ל למד זה מההיא דאמרו בסמוך, ואף רב נחמן סבר דבר תורה מעות קונות, וכדקאמר לוי במתניתין נתנה לסיטון הרי זה מעל, אלמא דאע"ג דחכמים הפקיעו קנייתו, אפילו הכי לענין איסור מעילה לא הפקיעו. עש"ב. ומ"מ מתבאר שם דהא לאו כולי עלמא מודו בה, ומדי פלוגתא לא נפקא, ואיכא מאן דסבר דכיון דחכמים הפקיעו קנין דמים, כי קידש אשה נמי אינה מקודשת, דהאי חפצא לאו ידידה הוא, דהפקר בית דין הפקר, כדמשנינן בפרק האשה רבה [יבמות פט:]. ולא דמי לההיא דסיטון דמעל, וכמו שחילקו התוספות ז"ל בפרק בתרא דעבודה זרה (דף ס"ג ע"א ד"ה והא מחסרא משיכה), דהתם קודם שיהיה אתנן עקרו חכמים הקניה, ולא חל עליה אחר כך איסור אתנן כלל. מה שאין כן במעילה דכבר היה קדש ומיד שנתן לסיטון מעל, דכהאי גוונא אין כח ביד חכמים להפקיע. והכא נמי כי יהיב על המקח קודם שקידש את האשה עקרו חכמים קנייתו, וכי יהיב אח"כ לקידושין לאו ידידה קיהיב. וכן כתב הריטב"א ז"ל בפרק הזהב [מז: ד"ה ר"ל אמר]. ע"ש. שוב הקשה להרמב"ם ז"ל מדידה אדידה. ע"ש. ולפי חילוק זה נראה דנדון דידן בחיוב שביתת הבהמה דומה לקידושין, דכי יהיב דמי על הבהמה, כל עוד דלא משך עקרו חכמים לקנייתו, וכי אתי שבת לאו בהמתו מקרי ולא דמי להקדש כמובן. וכפי זה נמצא דספיקו ז"ל פלוגתא דרבוותא היא, וכיון דאיסור תורה הוא נראה למיזל לחומרא, שיזהרו בין הלוקח בין המוכר להשבית הבהמה ממלאכה, דמספיקא רמינן האי עשה אתרוייהו, אהאי מדרבנן ואהאי מדאורייתא. ועיין להרשב"א ז"ל (ח"ה סימן רנ"ו) מה שכתב בכיוצא לזה, ואתה תחזה.

גם הספק השני לאידך גיסא, היכא שקנה הבהמה בקנין דרבנן לבד במשיכה ולא במעות, מי מצווה על שביתתה הקונה או המוכר. גם זה במחלוקת הוא שנוי, עיין למרן ז"ל בב"י אה"ע סימן כ"ח [סי"ג], גבי קידשה בחוב שיש לו על אחרים במעמד שלשתן, שהביא משם רבנו ירוחם ז"ל [נכ"ב ח"א דף קפ"א ע"ג] דאינה מקודשת אלא מדרבנן, דמעמד שלשתן אינו אלא מדרבנן. ומרן ז"ל שם כתב עליו דאינו מוכרח, דכיון דתקיננו רבנן שיקנה במעמד שלשתן הקנו לה המעות והוא מקודשת מדאורייתא.

ששוכר מבעלים ממש אמרינן ביה קניא, אבל שוכר משוכר, אפילו אי שכירות קניא מ"מ לא הוי שוכר מבעלים ממש רק כמבעלים ויש לומר לא קניא, וא"כ ליכא ממה נפשך לסמוך על זה לקולא. וצ"ע.

קל"ד) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב במג"א (סק"ח), דקי"ל דשכירות לא קניא כי אם לענין אונאה [עבודה זרה טו. תוד"ה והשתא]. עיין בשאגת אריה (סימן פ"ג), ועיין במקור חיים ([לורברבוים] סימן ת"מ סק"ה).

קל"ה) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב מג"א (סק"ח), דקי"ל דשכירות לא קניא כי אם וכו'. עיין מה שכתבתי לעיל בסימן י"ד (סעיף ג'), ובגמרא פסחים (דף ד' ע"א) על השוכר לבדוק דאיסורא ברשותיה קאי וכו'.

שם ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה וכו'. עיין כסף משנה (תרומות פ"ב ה"ב) מירושלמי חלה [פ"ד ה"ד] דתרומת כרשינין דרבנן. וכן מבואר בירושלמי (תרומות פ"ט ה"א). ועיין בתנא דבי אליהו רבא (פרק מ"ג) [י"ג] מעשה בכהן אחד וכו'. וצ"ע התורת כהנים [אמור פרשה ה'] מובא במשנה למלך (תרומות פ"ו ה"א) שמרבה כרשינין מקרא. ואולי הוי כאסמכתא. (נפש חיה – מרגליות)

קל"ו) שם אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי וכו' שאדם מצווה על שביתת בהמתו וכו'. אי אדם מצווה על שביתת עבדו ובהמתו ביום הכפורים כמו בשבת, עיין להרב ערך השלחן ז"ל לקמן (סימן תי"ו אות ב').

נסתפקתי בראובן שקנה בהמה משמעון, ונתן ראובן הלוקח המעות בעד הבהמה לשמעון המוכר ולא משך, מי אמרינן כיון דמדאורייתא מעות קונות בהמתו של הלוקח הויא דבר תורה ומצווה על שביתתה, או דילמא כיון דתקיננו רבנן משיכה והוא לא משך לאו בהמתו מיקרי כלל אף מדאורייתא כל כמה דלא משך, ואין הלוקח עובר עליה משום שביתתה. וכן יש להסתפק אם משך ראובן הבהמה ולא נתן מעות, אם מצווה שמעון המוכר על שביתתה, כיון דמדאורייתא אין משיכה קונה אלא המעות הם דקונות, ונמצא דמדאורייתא אכתי בהמתו דמוכר היא עד שיתן לו ראובן המעות. הרב מהר"י אשכנזי ז"ל בעל בית עובד בקונטרס האותיות כ"י (מערכת האלף). ולא פשיט להו.

ולפ"ק נראה, דלענין הספק הראשון, בנתן מעות על הבהמה ולא משך אי עבר הלוקח כשבהמה זו עושה מלאכה, לכאורה היה נראה דכיון דקנאה בקנין דאורייתא, פשיטא דחל עליה חיוב דאורייתא בשביתת בהמה, דבהמתו קרינן ביה מדאורייתא. וכן כתב הרב הפרישה ז"ל (חומ"מ סימן קצ"ח [אות א']

אוצר ההלכה

שכיר הוא בא בשכרו, מ"מ כיון דהתנה עם השואל שלא ישתמש בה בשבת, הא אינו נהנה ויכול למחות בידו לפי טעם הגאון¹⁰⁵ שם בסימן ש"ה. ולפק"ד לא קשה, והוא דיש חילוק בין רועה לשואל, דבשלמא שואל איכא למיחש שמא יעשה בה מלאכה דלמלאכה שאלה, אמנם רועה מסתמא ודאי דמרתת לעשות מלאכה שהרי לרעות מסרה לו, ואם יעשה בה מלאכה מרע נפשיה עם הבעלים ומוציאין אותה מידו, אלא דהחשש הוא שמא ישתמש בה. וכן דייק מרן בש"ע שם אע"פ שהגוי משתמש, ומדלא קאמר יעשה מלאכה, שמע מינה דלמלאכה לא חיישינן, ופירוש שימוש היינו שירכוב עליה, דדעת מרן בב"י מורה שם בסימן ש"ה, דלפי הירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב] דמייתי שם [סי"ח] גם רכיבה אסור. יע"ש. ולפי זה אפשר דדעת הגאון הכי הוא, דלהשתמש ודאי אסור, אמנם בספק שמא ישתמש כיון דאין לו הנאה ומוחה מותר, והיינו משום דודאי הוא דלא מרע נפשיה לעשות בה מלאכה, אמנם בספק שמא יעשה בה מלאכה כמו שואל דלמלאכה לקחה, ודאי דאסור, דאיסור המלאכה דאורייתא הוא וספק לחומרא. יע"ש. (ברכות מ"א)

ק"ח) שם כדי שיעשה בה מלאכה בשבת. אינו רוצה לומר שבשעת השאלה יפרש העכו"ם שלוקחה כדי לעשות בה מלאכה בשבת, דאפילו בסתם נמי אסור, דסתם בהמה דלמלאכה עומדת, וכדמשמע לשון הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו ה"ט] והטור שכתבו סתם דאסור להשאל בהמתו לעכו"ם. והש"ע לא בא אלא לאפוקי אם יודע שבדאי אין העכו"ם עושה בה מלאכה, כגון סוס לרכוב עליו, דאין הרכיבה מלאכה ולית בה משום איסור שביתה דהחי נושא את עצמו כדמוכח סימן ש"ה (סעיף כ"ב), דטעם דאין רוכבין על גב בהמה לאו משום שביתה בהמתו כמו שכתוב בירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב], אלא מטעם גזירה שמא יחתוך זמורה להנהיגה כמבואר בגמרא דידן [ביצה לו:]. ועיין בב"י סוף סימן ש"ה [סי"ח]. א"נ יש לומר, דמה שכתב כדי לעשות וכו', הוא לאפוקי אם התנה שיחזירנה לו קודם השבת שכתב בסמוך. ועיין בעולת שבת [סק"ג].

ודע דמרן ב"י כתב, דלכתחילה אסור להשכיר ולהשאל על דעת שיפקיר אחר כך, דאין להתיר בתקנת ההפקר אלא בדיעבד שכבר לקח העכו"ם הבהמה ולא החזירה. ומיהו כתב דהני מילי בינו לבין עצמו, אבל כל שמפקירה בפני שלשה אפשר דמותר גם לכתחילה, אלא דמדברי המרדכי [שבת סימן ר"מ] משמע דאפילו בפני שלשה אין להתיר לכתחלה. יע"ש. וכן נראה דעתו כאן בש"ע שכתב סתם, ולא התיר אלא כשהתנה עם העכו"ם על מנת להחזירה בשבת. וכן כתב המגן דוד ז"ל [ט"ז סק"ד]. ומה שכתב מור"ם ז"ל לקמן, ואם רוצה יכול להפקירה בפני שלשה, אינו רוצה לומר לכתחילה מותר בפני שלשה אפילו בלא תנאי, אלא כוונתו כדמסיק דאפילו הכי אין אדם יכול לזכות, דלא נימא

ע"ש. ולפי זה בנדרן דידן לדעת רבנו ירוחם ז"ל הקונה מצווה על שביתה בהמה זו מדרבנן ולא מדאורייתא, כיון דלא קנאה אלא בקנין דרבנן, והמוכר מצווה עליה מדאורייתא כיון דלא קבל עדיין מעות ואכתי הויא שלו מדאורייתא. ולדעת מרן ז"ל אין העשה אלא על הקונה מדאורייתא, דהגם דלא נתן מעות, כל שמשך הרי קנאה לגמרי ומצווה על שביתה גם מדאורייתא, ותו אין על המוכר חיוב על שביתה דפקע זכותיה מינה דלאו בהמתו היא. ועיין לה"ה בספר מחנה אפרים ז"ל (הלכות קנין משיכה סימן ב') מה שהאריך הרחיב בענין זה, ובהגהת הרב בנו ז"ל שם, ולהרב לחם שלמה ז"ל בקונטרס קנין אגב (סימן ט"ז דף ט' ע"ב), ולהרב הגדול גאון ירושלים כמוהרי"ט אלגאזי ז"ל בספר קהלת יעקב (דף ו', ומדף י"א סוף ע"ד ואילך), ולעט"ר מוריננו הרב הגדול חקרי לב ז"ל (ח"ב מחור"מ סימן ד' דף א' ע"ד)¹⁰⁶.

ויש"י להרב תוספת שבת ז"ל (בסוף סימן זה סק"ט) שכתב וז"ל: ויש לבאר דין אחד, אם יש לישראל בהמה שקנה אותה באופן דמדאורייתא לא הוי קנין אלא מדרבנן, כגון קנין דמעמד שלשתן דהוי תקנת חז"ל וכיוצא, מה דינה לענין שביתה, ולענין קידושין מצינו מחלוקת ישנה בענין זה. והאריך ומסיק דכל דבהמתו מדרבנן ומלאכה דאורייתא, גם המרדכי [שבת סימן רמ"א] מודה דאסור. דכיון דחז"ל הקנו לו הבהמה שתהא שלו לגמרי, שפיר מיקרי בהמתו בשבת ואסור במלאכה דאורייתא מדרבנן. מיהו לדעת הסמ"ג ז"ל [לאוין ס"ה דף י"ח ע"א] דגם בבהמה גזור שבות, נראה דבהמתו מדרבנן ומלאכה מדאורייתא קיל טפי מבהמתו דאורייתא ומלאכה דרבנן. עש"ב. הרי דבדין זה כבר עמדו רבנן קמאי ובתראי ז"ל, ותימה על הרב בית עובד ז"ל שלא הזכיר כל זה. ועיין להרב פרי מגדים ז"ל בחלק אשל אברהם סימן תמ"ז (סקמ"ו) ובתמ"ח (סק"ד). ועיין מה שכתבתי אני בעניי לקמן סימן רס"ו (אות א') בס"ד. ועיין להרב מחנה אפרים ז"ל בנימוקיו על הרמב"ם (הלכות עבודה זרה דף ל"ה ע"א). (פתח הדביר ח"ג – סק"ב)

ק"י) שם או להשאיל. אף שהגוי חייב באונסין אפילו הכי אינה קנויה להיות כמכר. ועיין בעטרת צבי [סק"ה]. יע"ש. וראיתי מביאים בזה מה שתמה הר"ב עולת שבת ז"ל [סק"ג] על מרן דסותר פסקיו, דכאן פסק אסור להשאיל, ואילו בסימן ש"ה (סכ"ג) פסק דמותר למסור לרועה אף אם ישתמש בה. יע"ש. וראיתי להרב בעל יד אהרן ז"ל (הגה"ט)¹⁰⁵, שבקש לתרץ דשאני רועה משכירות ושאלה, דשכירות ושאלה מסתמא עושה בה מלאכה בשבת מדעת ישראל, אבל רועה [אינו עושה מלאכה] בבהמה דמרתת כו'. יע"ש. ולפק"ד אין חילוק זה עולה לפי מה שכתב מרן סתם או להשאיל, (דמ"ש) [דמשמע] כמו שכתב מור"ם ז"ל דאפילו במתנה שתנוח אסור, והא כיון דבשאלה באה ליד גוי ומתנה ודאי דמרתת כמו רועה, והגם דרועה מרתת טפי כי

הערות וצינונים

104. וע"ע בחזון עובדיה (סוכות עמ' ת"ו) שהאריך בזה אם קנין דרבנן מהני לדאורייתא, ומסיק דהעיקר דמהני ודלא כהרב מחנה אפרים. ע"ש. 105. נדפס לעיל אות צ'. 106. היינו רב האי גאון שהביאו בשבלי הלקט (סימן קי"ג).

אוצר ההלכה

לפלוני, אין לאחריו ולא לנותן זכיה על הבהמה, ודוקא הקונה הראשון מצווה על שביתתה. ע"ש. ויש להעיר עליו דאשתמיט מיניה דמר שכבר עמד בזה הרב תוספת שבת ז"ל סימן זה (סק"ח) [סק"ט], שכתב וז"ל: גם אם ישראל נתן בהמה לגוי לשלשים יום, או מכר לו לשלשים יום, גם כן מצווה על שביתתה, כיון דקי"ל דגם בתוך שלשים יום מקרי עליה שומר חנים וחייב בפשיעה, כמו שכתוב בחו"מ סוף סימן שמ"ו [סי"ח], שמע מינה דגם בתוך הזמן מקרי שלו ומצווה עליה. מיהו לפי מה שכתב הרב ש"ך שם (סימן ר"ס) [רמ"א סק"י] בשם תשובת הרא"ש [כלל ל"ה סימן ב'] דהנותן מתנה על מנת להחזיר יכול ליתן לו דמיה, א"כ אפשר דמקרי לגמרי של גוי דאין עובר עליה. אך הביא שם שהריב"ש [סימן ב'] חולק על זה. ע"ש. ועיין באה"ע (סימן כ"ח סעיף כ'). עכ"ל¹⁰⁸. (פתח הדביר ח"ג – סק"ז)

קמב) שם שאדם מצווה וכו'. ישראל שהקנה לו חבירו בהמה בקנין אתן, דנחלקו קמאי אי הוי קנין דברים, ובא זה ותפס הבהמה לרשותו דקי"ל דזכה מטעם קים לי, אי כהאי גוונא קרינן בהמתך להיות מצווה על שביתתה. או שמא כיון שאינו ברור שהיא שלו ואי תפס שכנגדו לא מפקינן מיניה לא חשיב בהמתו. בזה נסתפק בני חכם רפאל חייא נר"ו ואייתי בידיה דכיוצא בזה נסתפק מרן מלכא ה"ה מהר"א ז"ל לענין מצוות עשה דכתיב בהו "לכס" כגון לולב וציצית, אי זכה בהם בטענת קים לי כנזכר אי מקרי שלו ויצא ידי חובה, והוא הדין לענין קדושין. והצ"ע. והובא ספק זה בספר מכתב שלמה הנ"מ תשובה להרב חשק שלמה ז"ל (סימן פ"ז דף ע"ח ע"ג) [ע"ד], והרב המחבר ז"ל (בסימן פ"ח) פשיט לה דשלו קרינן ביה. ע"ש. והוא הדין יש לומר לענין שביתתה. אלו דבריו הי"ו.

(פתח הדביר ח"ג – סק"ח)

קמג) שם שאדם מצווה על שביתת בהמתו. אבל מותר לתת בהמה דקה לגוי אף אם יוליכנה מחוץ לתחום, דדוקא באיסור מלאכה מוזהר האדם על בהמתו, אבל חוץ לתחום וכיוצא מותר. הגהות מרדכי [קידושין] בסימן תקס"ה, והביאו מור"ם ז"ל לקמן בסוף סימן ש"ה [דרכי משה אות ה'], ונתן טעם משום דתחומין דרבנן. וצ"ע דהמרדכי נתן טעם הראשון ונפקא מינה טובא¹⁰⁹, וזה הטעם אמרו המרדכי ז"ל למה שאמרו בגמרא [שבת קנא]. דקורא אותה ע"י ישראל, אבל ע"י גוי שמוציאה מחוץ לתחום איכא טעמא אחריתי. ועיין בסימן ד"ש במור"ם.

(בסא אליהו – סק"א)

קמד) שם שאדם מצווה על שביתת בהמתו. שאלה. בעיר הזאת במביי יע"א, הרשות הרבים רחבים יותר משש עשרה אמה, ויש כאן אשה שאין לה בעל, ויש לה קרון שרוכבת בו תמיד, ומושכים אותו הבהמות שלה, והמשרת של הקרון הוא

דמה שכתב הש"ע בינו לבין עצמו הוא לאפוקי אם הפקיר לפני שלשה דרשין לזכות, קמ"ל דהוא הדין נמי בפני שלשה אינו זוכה שום אדם, והש"ע רבוא נקט בינו לבין עצמו, לאשמועין כוחא דהיתירא דמהני הפקר אפילו הוא בפני עצמו, דאע"ג דבעלמא בעינן הפקר בפני שלשה, היינו מדרבנן, אבל מדאורייתא מהני אפילו בפני עצמו, והכא כדי לינצל מאיסורא דאורייתא דשביתת בהמתו סגי בדינא דאורייתא כמו שכתב הרא"ש ז"ל [נדרים מה. ד"ה ומה טעם] הביאו מרן ב"י. יע"ש.

(מטה יהודה – סק"ז)

קלט) שם מלאכה בשבת. כתב הבאר היטב (סק"ג), אבל לרכוב העובד כוכבים על בהמת ישראל וכו'. כמו שכתוב בסימן ש"ה. ע"ש דמ"מ צריך למונעו שלא יתן עליו בגדיו. (באר יעקב – קרויזר – סק"ד)

קמ) שם שאדם מצווה וכו'. כתב מג"א (סק"ח), וזה אסור מדאורייתא. [ע"כ]. "למען ינוח שורך" וגו' [שמות כ"ג, י"ב], אבל "לא תעשה כל מלאכה" [שם כ', י'] שכתב הלבוש [ס"ג] אינו, דהתוספות [שבת קנד. ד"ה בלאן] כתבו דזה קאי על לאו דמחמר. (דאסור) [ואסור] אפילו מיום ראשון, כמו שכתבו התוספות [שבת יט. ד"ה לא] למאן דאמר שביתת כלים דאורייתא אפילו מיום ראשון אסור, כן הוא לדידן לענין שביתת בהמתו.

מקשה העולת שבת [סק"ג], ויש לדייק דלקמן סימן ש"ה (סק"ג) [סכ"ג] מתיר המחבר למסור בהמה לרועה אע"פ שרועה יעשה מלאכה בשבת, כיון שלא לדעת ישראל עושה אין לחוש, א"כ דברי המחבר סותרים אהדדי. לא קשיא מידי, דרועה מן הסתם אין עושה מלאכה והוא מתיירא אם יודע, מה שאין כן במשכיר או משאיל [ל]מלאכתו. וכן כתב הט"ז [סק"ד].

(בגדי ישע)

קמא) שם שאדם מצווה וכו'. יש להסתפק, ישראל שמכר לחבירו גוף עבדו או בהמתו לזמן קצוב, אם בתוך הזמן הנזכר מצווה המוכר על שביתתו, כיון שמכורין באותו זמן ללוקח. מי נימא כיון שבכל הזמן הקצוב קנויין ללוקח קנין הגוף לכל דבר לעשות בהן כרצונו כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פכ"ג מהלכות מכירה ה"ה) עיין שם, הנה יד המוכר מסולקת מהם לגמרי והקונה דוקא מצווה על שביתתו, דלגבי המוכר לא קרינן עבדך ובהמתך. או דילמא כיון דאינן מכורין לעולם ואם ירצה הקונה הזה למוכרם לאחר או לשחוט הבהמה ולאכלה לא יוכל עשוהו, וכשיכלה הזמן חוזרין להמוכר, שלו מיקרו, וגם בתוך הזמן הקצוב עבדו ובהמתו דמוכר נמי מקרו ומצווה גם המוכר על שביתתו. הרב הנזכר ז"ל שם¹⁰⁷. ומסיק בהא נמי דגם המוכר מצווה על שביתתה. אבל האומר בהמתי קנויה לך ואחריו

הערות וצינונים

¹⁰⁷ כוונת הרב המחבר להרב בית עובד בקונטרס אותיות שלו כ"י מערכת האלף שהזכירו בסק"ו, נדפס לקמן אות ק"נ. ¹⁰⁸ עיין מה שכתב בזה הרב תהלה לדוד (סק"ז), נדפס לקמן אות קס"ט (ד"ה אלא דצריך). ¹⁰⁹ נראה דרצונו להקשות כמו שהקשה שם המגיה בדרכי משה, דהא המרדכי כתב דאפילו למ"ד תחומין דאורייתא מותר, כיון שאין בו סקילה. ע"ש. ועיין במאמ"ר שם (סק"א) מה שתירץ בזה.

אוצר ההלכה

שיש ראייה דנשים חייבות בעשה דשבתת בהמה, ממה שאמרו בשבת (דף נ"ד ע"ב) בפרתו של רבי אלעזר בן עזריה, דמשמע דהאשה מצווה בשבתת בהמתה, כמו שכתבו רש"י ותוספות [שם נא: ד"ה במה] דהטעם משום שביתת בהמתה. והוא השיב לאותו חכם דאין מזה ראייה, דיש לומר שהיתה מחמרת אחריה, ובלאו דמחמר גם האשה מצווה. וכתב עוד שם, דמדברי הר"ן ליכא הוכחה, דכל שישנו בשמירה היינו לאו, דכל מקום שנאמר השמר פן ואל הוא לא תעשה, ואין זה ענין לעשה דשבתת בהמה. עכ"ד.

והנה מה שדחה הגאון הנזכר אותה הוכחה שהוכיח אותו חכם מפרת שכינתו של רבי אלעזר בן עזריה, משום דיש לומר שהיתה מחמרת אחריה, אין זו דחיה, דחימור מאן דכר שמייה הכא. אך נ"ל לדחות ראייה זו מטעם אחר, והוא דיש לומר התם שכנתו היה לה בעל, וכיון דיש לה בעל הפירות שלו, וקנין פירות קנין הגוף דמי, ונמצאת פרה זו היא של בעלה, ומחוייבת האשה בהשבתה מצד הבעל שהוא איש.

ברם תמהני על הגאונים הנזכרים איך הם מסתפקים בדבר זה, דהדבר ברור הוא דחייבת האשה במצות עשה כזו גם כן, דידוע אפילו למאן דאמר תוספת שבת מן התורה, היינו מצות עשה הוא דאיכא בזה וליכא איסור לאו, ועיין מג"א (סימן רס"א סק"ח) ואשל אברהם שם, ועיין במשכבות זהב סימן תר"ח [סק"א]. וא"כ השתא האשה שקבלה שבת מבעוד יום בהדלקת הנרות למה תאסר במלאכה כמו שכתוב בסימן רס"ג, והלא עתה קודם חשיכה לא יחול אפילו על האנשים אלא רק איסור עשה, והנשים פטורים במצות עשה שהזמן גרמא, ולמה יהיו אסורים במלאכה בקבלת שבת מבעוד יום. אלא ודאי מוכרח אתה לומר דבכל מילי דשבת שוים הם לאנשים ואפילו בעשה בלבד, ואין לחלק ביניהם כלל, ולכן מוכרח לומר דהאשה חייבת גם בשבתת בהמה כאיש, אע"ג דלית כאן אלא עשה בלבד. וזו ראייה שאין עליה תשובה.

הנה כי כן, עלה בידינו דבר ברור בנדון השאלה, אע"ג דליכא איסור מחמר כי אם רק איסור שביתת בהמה, יש לאסור לאשה לשלוח שלוחה ע"י מלאכה זו של בהמתה, דחייבת היא בשבתת בהמתה אחר שקבלה עליה שבת, דהא איכא בזה איסור תורה לדעת כמה גדולים ומרן ז"ל עמיהו, דיש בזמן הזה דין רשות הרבים מן התורה בעיר במבוי שהדרכים שלה רחבים שש עשרה אמה.

וראיתי להגאון מנחת חנוך ז"ל (ח"א במוסף השבת דף נ"ג ע"ד [מצוה ל"ב אות ל"ט]) שנתעצם בדבר זה של שביתת בהמה, כיון שהוא מצות עשה שהזמן גרמא למה הנשים חייבות, ונתפלא שלא ראה דין זה בשום פוסק. וכתב דזה תינח לפי סברת הריטב"א [קידושין כט. ד"ה ואיהן] דסבירא ליה הכלל הזה אינו אלא במצוה שבגוף האדם כמו ציצית ותפלין וסוכה וכדומה, אבל למול הבן שאין זה מצוה שבגוף רק על דבר אחר, האשה גם כן חייבת, דלהכי איצטריך קרא ד"אותו" [בראשית כ"א, ד'] ולא אותה, ללמד דאין האשה חייבת למול בנה. ולפי זה גם שביתת בהמה

גוי שכיר אצלה. ולפעמים זו האשה אחר שתדליק ותקבל שבת, יהיה לה איזה צורך לשלוח חפץ לבית אחר, או ליקח חפץ משם, ויש לה משרתים שעדיין לא קבלו שבת, ועדיין יש שהות ביום, והיא שולחת משרת שלה לבית אחר להוליך חפץ או להביא, וחוזר אצלה מבעוד יום קודם חשיכה, וקודם בין השמשות. אם מותר לעשות כן, מאחר שהיא קבלה שבת, ומצינו בש"ע (סימן רס"ג סעיף י"ז) שכתב, מי שקיבל שבת קודם שחשיכה, מותר לומר לחבירו לעשות לו מלאכה, ונראה דהוא הדין בנדון השאלה דידן נמי דמותר, דמאי שנא מהא דסימן רס"ג. על כן יורינו אי דמי הא להא, או לאו. ושכמ"ה.

תשובה. לא דמי נדון השאלה לדין דסימן רס"ג שזכר השואל. יען כי בנדון השאלה איכא איסור דשבתת בהמה שאסור מן התורה, וזו האשה כיון דקבלה עליה שבת נתחייבה באיסור שביתת בהמתה, כי הבהמות שלה הם, וכמו שכתוב בשאלה. וידוע דאיכא פוסקים רבים דסבירא להו [ד]איכא דין רשות הרבים בזמן הזה מדאורייתא, וכאשר כתבתי בזה במקום אחר דיש רבים סוברים דעת מרן ז"ל כן. ואנחנו קבלנו סברת מרן ז"ל, וגם אנשי במבוי כמונו בזה. ואע"ג דאיכא דסבירא להו דעת מרן ליכא איסור רשות הרבים מן התורה בזמן הזה, כתבתי במקום אחר דאין זה עיקר. ולכן אע"ג דלא גזרו בבהמה שבות דרבנן, וכדאיכא בסימן ש"ה (סעיף כ"ב), מ"מ הכא איכא איסור תורה לדעת כמה גדולים, דמוציא מרשות היחיד לרשות הרבים וגם מעביר ארבע אמות ברשות הרבים. ומאחר דהאשה בעלת הבהמות אסורה לעשות אז, גם בבהמתה אסור, דכל מה שהאדם מצווה עליו מן התורה מוזהר עליו נמי בבהמתו, וכל דבר שאינו מוזהר עליו אלא רק מדרבנן אינו מוזהר בבהמתו. ועיין משכבות זהב (סימן רמ"ו סוף הסימן), ועיין אשל אברהם שם (סק"ט). והך דינא דסימן רס"ג שזכר השואל שאני, כיון דהעושה המלאכה עדיין לא קבל שבת, ואותו שקבל שבת אינו עושה כלום אלא רק אמירה בלבד, התירו האמירה בכהאי גוונא וכמפורש בפוסקים. וזה ברור.

מיהו ראיתי להגאון רבי עקיבא איגר ז"ל בתוספותיו על המשניות בשבת (פ"ה מ"א), שנסתפק אם הנשים מצוות על שביתת בהמתן היכא דליכא משום מחמר. כיון דהוי רק עשה יש לומר דהוי כדין מצות עשה שהזמן גרמא דנשים פטורות, ואע"פ שהם חייבים בקידוש היום מהיקש דזכור ושמור, יש לומר דוקא בקידוש דהיינו הזכירה, אבל בשאר מצוות עשה פטורות. ושוב ציין על הר"ן ז"ל בפרק כל כתבי [שבת מד. ד"ה וכתב ר"ת] שכתב, בכל מילי דשבת נשים שוים לאנשים. ע"ש. ובאמת דבר זה ברור הוא דנשים שוים לאנשים בדבר זה, וכן ראיתי להגאון משכבות זהב (סימן ש"ה סק"א) שכתב כן בפשיטות. וכן כתב עוד בפשיטות בסימן תר"ח (סק"א), דבכל מצוות עשה של שבת נשים חייבות. ע"ש.

וראיתי להגאון שם אריה באו"ח (סימן ב' [ד"ה והנה בהיותי]) שנסתפק בזה, וכתב [בסוף התשובה] שרב אחד אמר לו

אוצר ההלכה

מיהו יש לעשות הספק ספיקא כך, לפי דברי הרב משבצות זהב (בסימן רס"ו) שנסתפק אם מוזהר על שביתת בהמתו בזמן תוספת שבת או לאו, ויש בזה ספק ספיקא והוא ספק הלכה כמאן דאמר רשות הרבים בזמן הזה דרבנן, ולכולי עלמא לא גזרו בבהמה שבות דרבנן, ואם תימצי לומר הלכה כמאן דאמר רשות הרבים בזמן הזה דאורייתא, שמא אינו מוזהר על שביתת בהמתו בתוספת שבת. וספק ספיקא זה הוא מתהפך.

אמנם עם כל זה נ"ל דאין להתיר בספק ספיקא זה, חדא דאין לסמוך להתיר איסור שבת לכתחילה בספק ספיקא בלבד. ועוד דספק זה של רשות הרבים הוא גרוע, מפני שיש סוכרים דעת מרן ז"ל רשות הרבים בזמן הזה מן התורה, וא"כ לדידהו הוי ספק זה נגד מרן ז"ל שקבלנו הוראותיו¹¹⁰. על כן נ"ל להורות שלא תעשה האשה כזאת לשלוח שלוחה בקרון בבהמות שלה אחר שקבלה שבת. והשי"ת ברחמיו יאיר עינינו באור תורתו. אכ"ר. (שו"ת רב פעלים ח"א – סימן כ"ב)

קמה) שם שאדם מצווה על שביתת בהמתו. נ"ב: הנה בתוספות רע"א ז"ל ([שבת] פרק ה' [משנה א']) מסתפק אם גם נשים מצוות על שביתת בהמתם היכא דליכא משום מחמר. ורבים תמחו עליו מהמשנה דשליה פרקין מפרת שכנתו של רבי אלעזר בן עזריה. אמנם עיין מה שכתבתי בספרי חמדת משה [סימן ט'] כתבתי לתרץ אותו בטוב טעם. וגם עיין בהשמטות ובמלואים. (חדושי הגהות)

קמו) שם שאדם מצווה על שביתת בהמתו. עיין בספר תיבת גומא (פרשת בשלה) אי אשה גם כן מצווה על שביתת בהמתה היכא דליכא משום מחמר כיון דלא הוי רק עשה. ע"ש. ולא זכיתי להבין דבריו הקדושים, לדעת פני יהושע בקדושין דף ל"ג, שכתב הטעם דנשים פטורות מן מצות עשה שהזמן גרמא, משום דאשה משתעבדת לבעלה¹¹¹. ע"ש. וזה לא שייך בשב ואל תעשה כמובן. אבל יש לומר דהכוונה כיון דילפינן [שם לה] מן תפלין דפטורה במצוות עשה שהזמן גרמא, ושפיר יש לומר דפטורה משביתת בהמתה, וזה רק מן התורה, אבל מדרבנן יש לומר דחייבת בשביתת בהמתה על כל פנים. לפי זה יש לומר כוונת תוספות ר' עקיבא איגר במשניות במסכת שבת (פ"ה [משנה א']), שנסתפק גם כן אי אשה מצווה על שביתת בהמתה, והגהה שם הקשה מן משנה [שם מ"ד] דפרתו של רבי אלעזר בן עזריה היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים, ואיתא בגמרא לא שלו היתה אלא של שכנתו היתה. ע"ש. ולפי זה ניחא, דהא מדרבנן על כל פנים חייבות. וכן כוונת המשנה פרתו של רבי אלעזר בן עזריה יוצאה שלא ברצון חכמים, תיבת

חייבת האשה, דאין זו מצוה שבגופה. אך להתוספות [שם ד"ה אותן] ושאר ראשונים דתירצו תירוצים אחרים בהך דאיתו דגבי מילה, צ"ע למה יהיו הנשים חייבות בשביתת בהמה. ע"ש. ולמדנו מדברי הריטב"א ז"ל שהביא לנו הגאון הנזכר, דיש טעם אחר לחייב הנשים בשביתת בהמה אע"ג דהוי מצות עשה שהזמן גרמא. ובעיקר הדין גם הוא מודה דלכולי עלמא נשים חייבות בשביתת בהמה, ורק נתעצם למצוא טעם לזה.

גם ראיתי להרב כתב סופר (או"ח סימן נ"ו), שהעלה למאן דאמר תוספת שבת ויו"ט דאורייתא, גם נשים אסורות מדאורייתא, ודוקא לענין תוספת, אבל זולת תוספת דשבת ויו"ט, כל איסור עשה דהזמן גרמא נשים פטורות מדאורייתא, דשאני תוספת דילפינן מיהו"כ. ברם יש להסתפק למאן דאמר תוספת שבת דרבנן, אם נשים אסורות מדרבנן וכו'. וסוף דבר העלה, דכל היכא דליכא רק איסור עשה דשב ואל תעשה דהזמן גרמא לחוד, מסתברא לומר דהטילו עליהם איסור עשה זו שלא לחלק בין אנשים לנשים. ע"ש. ויש לדבר בכל זה ואין לי פנאי עתה להאריך.

ישו"ר להגאון משבצות זהב (בסימן רס"ו סוף הסימן) שכתב וז"ל: ודע שאני מסתפק בתוספת שבת שיש בו מן התורה מצות עשה, כמבואר סימן רס"א ס"ב, וביוה"כ קל וחומר או מרבויה [יומא פא:], אם מוזהר על שביתת בהמתו באותו זמן, דביוה"כ גופא אפשר דאין מצווה על שביתת בהמתו כמו ביו"ט וכו', וא"כ דיו באפשר. וגם בשבת כתיב "למען ינוח" [שמות כ"ג, י"ב] ולא בתוספת שבת וכו'. וכעת עדיין צ"ע בזה. עכ"ל. וא"כ לפי דבריו אלו נדון השאלה דאסרנו משום שביתת בהמה, גוף האיסור הוא בספק, אך גם לפי דבריו מוכרחים אנחנו לאסור משום דהוא ספק תורה. ויש לדבר בענין הספק שלו וכעת אין פנאי להאריך.

וראיתי עוד להגאון משבצות זהב הנזכר בסימן ש"ה (סק"ד), שנסתפק אם החמירו בעשה מספק או לאו, וגם ספק זה לא פשיט ליה. ע"ש. ועל פי זה הספק שלו אמרתי דיש לעשות בזה השאלה דנדון דידן ספק ספיקא, והוא דנחשוב לדין זה של רשות הרבים בזמן הזה מן התורה לספק, ונאמר ספק הלכה כמאן דאמר רשות הרבים בזמן הזה דרבנן, ולכולי עלמא לא גזרו בבהמה שבות דרבנן, ואם תמצי לומר הלכה כמאן דאמר גם בזמן הזה איכא רשות הרבים מן התורה, שמא לא החמירו בעשה מספק. אך באמת אין זה ספק ספיקא, דהא ספק זה דפלוגתא דרשות הרבים בזמן הזה הוא חסרון ידיעה מאתנו, ולא שייך למימר על זה ספק השני דשמא לא החמירו בעשה מספק.

הערות וצינונים

110. ועיין להמ"ח בשו"ת רב פעלים (ח"ג חיו"ד סימן ט') שכתב שאם שני הספיקות נגד מרן אין לסמוך על זה אפילו באיסור דרבנן. והביאו בשו"ת יחיה דעת (ח"ה סוף סימן נ"ד), והרב שם הביא הרבה פוסקים שסוכרים דגם אם שני הספיקות נגד דעת מרן עושים ספק ספיקא, משום דאפשר שגם מרן יודה שבהצטרפות שניהם יש להתיר. ע"ש. 111. אין כוונתו שכך כתב הפנ"י דלא נמצא שם. אלא שהגאון בעל שואל ומשיב בהסכמתו על הצ"ח תירץ דברי הפנ"י מהשגתו של הצ"ח, דהפנ"י ס"ל כהאבודרהם (סדר תפלות של חול עמ' כ"ה) דס"ל דמה שהנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא הוא משום שהן משועבדות לבעליהן. ע"ש. עיין בספר שלחן אש, נדפס באות הבאה.

אוצר ההלכה

[נד"ה בגמ'] כתב, דתוספת עינוי יוה"כ גם נשים מצווין, אף דהוי מצות עשה שהזמן גרמא (ולכא עונש כביה"כ עצמו), דכתיב "ועניתם את נפשותיכם בתשעה" [ויקרא כ"ג, ל"ב], מ"מ כיון דהוי שב ואל תעשה דלא תאכל ולא תשתה, לא הוי בכלל מצות עשה שהזמן גרמא, דזה הוי דוקא בקום ועשה דהוא עשה גמור. ע"כ. והצל"ח ז"ל [שם ד"ה ואכלן] תמה על גדול הדור כמוהו האיך נעלם ממנו דברי התוספות (קידושין ל"ד ע"א נד"ה מעקה) דנשים פטורות ממצות עשה דשבת ויו"ט אף דהוי שב ואל תעשה. והגאון מלבוב ז"ל¹¹² בהסכמתו על הצל"ח דפוס פטרקוב (מובא בגן דוד שורש א' עץ הגן אות ב') כתב לתרץ דברי הפני יהושע מהשגות הצל"ח וז"ל: נלע"ד דדברי הפני יהושע נכונים, דמה שהנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא הוא מחמת שהן משועבדות לבעליהן למלאכה, והבאתי כן בשם הקדמות (היינו אבודרהם) [סדר תפלות של חול עמ' כ"ה], ולפי זה לענין שבות ממלאכה אף דהוא שב ואל תעשה, מ"מ אינו נוהג בנשים משום שהמה משועבדות לבעליהן לעשות מלאכה, ובזה גם הפני יהושע ז"ל יודה שהנשים אין מצווין על שבתה ממלאכה בשבת ויו"ט. אבל לענין תוספת עינוי יוה"כ גם נשים חייבות בו, משום דבשב ואל תעשה לא שייך מצות עשה שהזמן גרמא, דמה (שאינו) [שאניה] אוכלת לא שייך זה הטעם. ע"כ. ודפח"ח.

ועתה נחזור למה שכתבתי לעיל, דגבי מצות עשה דלמען ינוח, אף התוספות דסבירא ליה אצל מצות שבתה בשבת ויו"ט דפטורין אף דהוי גם לאו גביהו, מ"מ הכא בשביתת בהמה יודה דמצווין אע"ג דליכא שום לאו אצלה, דטעמא דנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא הוי משום שמשועבדות לבעליהן למלאכה, והיינו רק כשהעשה הוי בקום ועשה כמו שכתב הפני יהושע, אבל לא בשב ואל תעשה, רק בשביתת מלאכה בשבת ויו"ט אף דהוי שב ואל תעשה, אבל אדרבה כשתשבות ותנוח לקיים המצות עשה הרי שוב אינה עושה מלאכה לבעלה, כסברת הגאון רבי יוסף שאול נטאנזאן זצ"ל הנ"ל, ולכן סבירא להו להתוספות בקידושין דפטורין ממצות עשה זו. אבל בכאן אצל שביתת בהמה שלא בגופה תליא מילתא, ואף שהיא משועבדת לבעלה, אבל מופקדת על זה שבהמתה תשבות ותנוח, דבכגון דא נופל הטעם דפטורות ממצות עשה שהזמן גרמא כנ"ל בס"ד. (ובתשובת קרן לדוד (סימן ע"ה) כתב, דלפי התוספות קידושין היה נראה לכאורה לפטור נשים משביתת בהמה, דתוספות סבירא להו שם דגם בשב ואל תעשה נשים פטורות. ולפי דברינו הנ"ל לא קרב זה אל זה, דאף דבשביתתה בשבת ויו"ט פטורין, מ"מ יש לומר דבשביתת בהמה חייבין מסבירא הנ"ל. ועיין בלקוטי סופר מצוה ל"ב סוג "אשה" דברים נחמדים בזה). ולולי מסתפינא הייתי אומר בפשיטות דע"פ שיטת (הכלבו) [האבודרהם הנ"ל] דטעמא דנשים פטורין ממצות עשה שהזמן גרמא משום דרשות בעליהן עליהן, וצריכין לעמוד הכן לצרכי הבית, וזה יתכן בימי החול דעוסקת

חכמים כוונתם מדרבנן כמוכן. עיין בספר שער המלך (פרק ה' מהלכות יו"ט ה"ב) שכתב בשם רש"י במסכת עבודה זרה (דף ט"ו ע"א נד"ה גזרה משום שאלה) דיש לאו בשביתת בהמתו. ע"ש. (שיח יצחק – גוטקינד)

קמז) שם שאדם מצווה על שביתת בהמתו. והיינו מדכתיב "למען ינוח שורך וחמורך" [שמות כ"ג, י"ב]. והגאון רע"א (בתוספות רע"א שבת פ"ה [משנה א']), ומנחת חינוך (מצוה ל"ב בקונטרס מוסף השבת אות ל"ט), מסתפקים אם נשים מצווין על שביתת בהמה, כיון דהני רק עשה, והוי ליה מצות עשה שהזמן גרמא. ואף דחייבות בקידוש היום, היינו מדאיתקיש זכור לשמור, אבל בשאר מצוות עשה יש לומר דפטורי. ועיין בר"ן פרק כל כתבי [שבת מד. ד"ה וכתב ר"ת], דכל מידי דשבת נשים שוין לאנשים. וצ"ע. ובמנחת חינוך ותפארת ישראל [בחדושי בסוף הפרק] מביאים ראיה ממתניתין (שבת פ"ה מ"ד), דפרתו של רבי אלעזר בן עזריה היתה יוצאת ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים, ומסיק בש"ס שם, דשל שכנתו היתה, אלמא דגם נשים מצווין על שביתת בהמה. ובאמת טעמא בעי למה, כיון דהוי מצות עשה שהזמן גרמא. ע"כ. (עיין במנחת חינוך שם הרבה טעמים ותירוצים נפלאים).

וטרם אענה חלקי בענ"ד אקדים בזה, דהנה גבי מצות עשה ד"ביום השביעי תשבות" (מצוה פ"ה), וכן גבי מצות עשה דשביתת ממלאכה ביו"ט (מצוה רצ"ז), כתב המנחת חינוך ז"ל, דגם נשים מוזהרות על עשה זו דשביתתה בשבת ויו"ט, אף דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, מ"מ כיון דאיכא גם לאו ד"לא תעשה כל מלאכה" [שמות כ', י'] דנשים הוזהרו גם כן על זה, א"כ גם על עשה דתשבות מוזהרות דתלוי זה בזה. אך תוספות (קידושין דף ל"ד ע"א ד"ה מעקה) סבירא להו דהנשים אינם מוזהרות רק על הלאו ולא על העשה דשבת ויו"ט. ולפום ריהטא היה נראה לכאורה דפלוגתא זו לא שייכא רק גבי מצות עשה דשביתת מלאכה, דשם נוכל לומר דאיכא לאו גם כן, אבל גבי שביתת בהמה דליכא לאו כלל רק עשה דלמען ינוח גרידא, הכל יהיו מודים דנשים לא מופקדות על זה. ואף דכתב המנחת חינוך (מצוה רצ"ז) דאפשר לומר דגם על הטורח ועמל בשבת ויו"ט דליכא לרמב"ן [ויקרא כ"ג, כ"ד] רק עשה דשבתון, אע"פ כן נשים חייבות בה, כיון דעשה זו כוללת מלאכות דאיכא בהו גם לאו ונשים מצווין עליה, א"כ גם אותן מלאכות דליכא בהו לאו כיון דנכלל בתיבה אחת חייבות גם כן. ע"כ. והתיינה גבי מצות עשה דשבתון דנכללין בה כל הט"ל מלאכות דשייכא בהו לאו, אבל מצות עשה דלמען ינוח לא היה מעולם תלוי בהלאו דלא תעשה כל מלאכה, דהרי זה לא מקרי מלאכה, היה נראה לכאורה דלכולי עלמא יהיו נשים פטורות ממנה. אך נלענ"ד בהיפך, דאדרבה גבי מצות עשה דלמען ינוח גם תוספות מודה דחייבות, אף דהוא סבירא ליה דמצות עשה דשביתת מלאכה בשבת ויו"ט פטורות. דהנה הפני יהושע (ביצה דף ל' ע"א

אוצר ההלכה

גמורה מדאורייתא, וכן נתבאר שם שמצות שביתת בהמה נוהגת גם במי שקיבל עליו שבת מבעוד יום, משום תוספת מחול על הקודש, ולא רק בשבת עצמו.

(שו"ת יביע אומר ח"ח – סימן כ"ט אות י')

קמט) שם מצווה על שביתת בהמתו. וא"ת הא בפרק מי שהחשיך [שבת קנ"ג:] ובפרק קמא דעבודה זרה [טו:], מוכח דלא נאסר מלאכת הבהמה בשבת אלא כשמחמר אחריה, אבל אם אינו מחמר אחריה שרי. וי"ל דכל מלאכה שעושה הוא בבהמתו והתחיל בה בשבת, או נותנה לגוי ועשה בה מלאכה, ודאי אפילו אינו מחמר אחריה אסור, אבל כל מלאכה שהתחיל בה מבעוד יום והבהמה עושה בשבת מאליה שרי, דומיא דשאר מלאכה דשרו ב"ה עם חשיכה [שבת יז:], אבל משום מחמר, אפילו היתה טעונה מבעוד יום אסור. עכ"ל ר' ישעיה הראשון כ"י. וקשה, דבהדיא מוכח בפרק קמא דשבת [יח:] דמוזהר על שביתת כלים אליבא דב"ש אפילו מבעוד יום, והכי נמי בשביתת בהמה לכולי עלמא. וכבר כתבו הרשב"א [שבת קנ"ג:] ד"ה והלא [והר"ן [שם סו. ד"ה והלא] בריש פרק מי שהחשיך, דלא פריך משביתת בהמה משום דיש לומר דמירי בחמור שאינו שלו, ושאלה ושכירות לא קנו. ע"ש. וכן דעת כל הפוסקים, עיין מה שכתבתי סימן רס"ו [סק"א].

(ערך השלחן – סק"ג)

קנ) שם על שביתת בהמתו. דוקא בהמתו, אבל על בהמת חבירו אינו מצווה. וישראל השוכר בהמה מישראל חבירו, השוכר והמשכיר שניהם מצווין על שביתתה. וכן הקונה בהמה מישראל חבירו לפירות, המוכר והלוקח מצווין על שביתתה, דלכל חד מינייהו קרינן בהמתך. הרב בית עובד ז"ל בקונטרס אותיות שלו כ"י (מערכת אף). ועיין לעט"ר מוה"ר הגדול חקרי לב (או"ח סימן ס"ד דף ק"א ע"א).

(פתח הדביר ח"ג – סק"ו)

קנא) שם הגה אבל יכול להשכירה או להשאילה ולהתנות וכו'. כתב ב"י (שיטה ק'), וז"ל הריב"ש ז"ל בתשובה וכו'. נ"ב: סימן כ"ה. ועיין בסימן קנ"א. (כנסת הגדולה – הגב"י)

קנב) שם הגה אבל יכול להשכירה או להשאילה ולהתנות וכו'. כתב ב"י (שטה נ"א), ונראה שאם מתנה עמו כו'. נ"ב: ובפסקי ריקאנטי ז"ל (סימן ק"ו) התיר כן בפשוט בשם רשב"ם וריא"ז. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ו)

קנג) שם הגה אבל יכול להשכירה וכו' ולהתנות שיחזירה לו וכו'. אע"פ שכל זה הוא מוכח מלשון הש"ע שכתב בסמוך ואם השאילה וכו' והתנה עמו להחזירה וכו', מ"מ איצטריך ללמדנו דאפילו לכתחילה משכיר ומתנה להחזירה. וגם דלא מהני אלא תנאי דחזרה, ולא תנאי שתנח, כי אין העכו"ם נאמן על כך. (מטה יהודה – סק"ח)

קנד) שם הגה אבל יכול להשכירה או להשאילה ולהתנות שיחזירה לו קודם השבת, אבל לא מהני אם מתנה עם הגוי שתנח בשבת. עיין בביאור הגר"א [סק"ח], דדין

וטרודה בצרכי הבית (וכמו כן בעיולי שבתא טרודה מאד, והוה אמינא דפטורה מקידוש היום, לכן איתקש זכור לשמור). מה שאין כן בשבת קודש דבלאו הכי יום שביתה ומנוחה הוא גם לנשים מחמת הלאו דלא תעשה וכו', א"כ אין עליה שום שעבוד באותו יום, יש לומר דשפיר מצווה גם במצות עשה דתשבות, דלמען ינוח היינו שביתת בהמה.

ובהסבר דברי הר"ן הנ"ל שמביא הגרעק"א ז"ל, דבכל מידי דשבת נשים ואנשים שוין, ומסיים בצ"ע. נראה לי לפרש בס"ד, דז"ל הר"ן בפרק כל כתבי [שבת מד. ד"ה וכתב:] בכל מעשה שבת איש ואשה שוין, כדילפינן "מזכור ושמור" את שישנו בשמירה ישנו בזכירה, ובכלל זה הוה כל חיובי שבת. עכ"ל. ובודאי דליכא למימר דבכלל זכור הוה גם שאר מצוות עשה דשבת כגון שביתת בהמה, דהרי לזה מצינו עשה בפני עצמו דלמען ינוח, וזכור היינו רק קידוש היום כבש"ס שבועות [כ:], ומנא לן לחייב נשים גם בשאר מצוות עשה. (וזה פירוש הצ"ע של הגרעק"א ז"ל). אבל יש לומר בס"ד דהכי קאמר הר"ן, מאחר שגלתה לנו התורה הקדושה אצל שבת בחד מקום דגם על מצות עשה נשים מצוות, היינו זכור גבי קידוש היום, אע"ג דבכל התורה נשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא, א"כ שוב לא מחלקינן וחיובות בכל עשה דשבת, דמאי אולמא האי עשה מהאי, דמה בקידוש היום שאינו תלוי כלל במלאכה חייבת, ולכן גילתה התורה זאת שם לרבותא, מכל שכן בהני עשה דשביתה דתלויין בלאו דמלאכה, וכיון דנשים מוזהרות על זה מופקדות גם כן על העשין התלויין בה. אבל כל זה רק אחר שגילתה לנו התורה דחייבת בעשה בשום מקום. וזה שכתב הר"ן דמהיקש דזכור למדנו כל חיובי שבת היינו מגילוי זה.

ועם דברי הר"ן והסבר הנ"ל יש לפתור גם הספיקא שנתחבטו בה גדולי האחרונים ז"ל, אי נשים מצווין על מצות עשה דהשבתת חמץ דהוי מצות עשה שהזמן גרמא. ומעתה יש לומר, כיון דגילתה לנו התורה אצל מצוות הנוהגות בפסח בחד דוכתא דנשים מצווין עליהם, היינו דאיתקש אכילת מצה לאיסור אכילת חמץ, דכל שישנו בכל תאכל וכו' וחייבין במצות עשה דבערב תאכלו מצות [פסחים ג:], א"כ שוב לא מחלקינן ומצוות על כל העשין השייכים לפסח, וכמו כן בהשבתת חמץ, דמה אכילת מצה דאינו תלוי כלל באיסור אכילת חמץ, דלא תאכל חמץ ולא מצה, אעפ"כ הוקשו להדדי, מכל שכן השבתת חמץ דתלוי בודאי בלאו דבל יראה ובל ימצא, דהא אי אפשר זה בלתי זה בודאי חייבות נשים גם כן. (ועיין בכל זה בשאגת אריה סימן פ"ב).

(שלחן אש – הערות)

קמח) שם שאדם מצווה על שביתת בהמתו. המורם מכל האמור, שגם הנשים מצוות על מצות עשה דשביתת בהמה, וגם נתבאר שכל שיש על הבהמה דבר הנידון משום משאוי, אסור להוציאה גם לכרמלית, וכל שכן ברשות הרבים שלנו שלדעת הרבה מגדולי הפוסקים חשיבא רשות הרבים

אוצר ההלכה

מתנה שתנוח, (דצריך) [וצריך] לומר דמור"ם מחלק הכי. ע"ש. ועיין בדרכי משה בס"ג [אות ד], שכתב על דברי הרב רבנו פרץ דאם התנה שתנוח כו', דכן משמע מתשובת הריב"ש הנזכרת דמתיר בכהאי גוונא. וע"ש. ועיין מה שכתב הרב בני חיי בהגב"י (סק"א)¹¹⁶, ברכות מ"ם (דף י"ט ע"א)¹¹⁷. (דברי מנחם – הגב"י סק"ג)

קנה) שם בהגה אבל לא מהני אם מתנה עם הגוי שתנוח בשבת וכו'. כתב הב"י בשם הכל בו [סימן ל"א דף כ"ט ע"ד], שאם התנה שתנוח בשבת מותר להשכיר שלשה ימים קודם השבת. וכתב על זה הב"י: ומדברי המרדכי [שבת סימן רמ"ג], והסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג], והתרומה [סימן רכ"א], משמע שאם יודע שעכו"ם עושה בה מלאכה אסור בכל גוונא. וכתב סמ"ג, שאין עכו"ם נאמן לומר שלא יעשה בה מלאכה בשבת, ופשוט הוא. עכ"ל הב"י. ודברי קדשו לא זכיתי להבינם, מה שכתב תחילה בשם מרדכי וסמ"ג ותרומה שאם יודע שעכו"ם עושה בה מלאכה וכו', משמע דאם אינו יודע מותר, הא הוי ספיקא דאורייתא. ועוד הא כתב תיכף אחרי זה בשם סמ"ג דאין עכו"ם נאמן לומר שלא יעשה בה מלאכה. מבואר להדיא דפשיטא כשמסתפקא לן ואין עכו"ם אומר כלל. ובאמת בסמ"ג לאחר שהעתיק דברי ספר (התרומה) [התרומה] דאם יודע שעושה בה מלאכה וכו' סיים: וכבר בארנו שאין לסמוך על דבריו של עכו"ם לא לאיסור ולא להיתר. ע"כ. וכפי הנראה דהסמ"ג לאפולוגי אספר התרומה קאתי, דהספר התרומה סבירא ליה כשעכו"ם מבטיחו שלא יעשה מלאכה בשבת סמכין עליה, ורק אם יודע שיעשה מלאכה בשבת אסור (אף שיש בזה סברא להתיר כמו שיתבאר א"ה). והסמ"ג סבירא ליה דאין העכו"ם נאמן. אבל כשאין עכו"ם אומר כלום פשיטא דאסור דהוי ספיקא דאורייתא. שוב מצאתי בבאורי מהרש"ל ז"ל [שם עמ' ל"ח] שפירש דברי הסמ"ג באופן אחר, ומשמע מדבריו דמספיקא שרי, ודבריו לא זכיתי להבין. וכן ראיתי בהגהות הגאון הר"ר העשיל ז"ל שפירש גם כן דברי הסמ"ג באופן אחר, וגם דבריו לא הבינותי. ויוצא מדבריו שאסור להשכיר אפילו אם מתנה עם העכו"ם שיחזירנה לו קודם השבת. וזה דלא כהריב"ש [סימן כ"ה] דכוותיה פסק רמ"א ז"ל בס"ג. וצ"ע.

ובמה שכתב הכל בו דשלשה ימים קודם השבת מותר, לכאורה לפי מה שכתב רמ"א ז"ל (בסימן רמ"ח ס"א) כהריב"ש ז"ל [סימן ק"א], דשלשה ימים קודם השבת מותר להפליג בספינה אפילו במקום שיצטרך הישראל לעשות אח"כ מלאכה בשבת, א"כ בשלשה ימים קודם שבת למה יהיה אסור להשכיר ולהשאיל בהמה לעכו"ם. ומה שהוצרך הכל בו להתנות שתנוח בשבת, אפשר דסבירא ליה כהראב"ן ז"ל [סימן ס'], דאף שלשה ימים קודם לשבת צריך להתנות. עיין קונטרס אחרון (נבש"ע הגר"ז)

הראשון יצא לו ממה דאמרו סוף פרק קמא דעבודה זרה (דף כ"ב ע"א) דעכו"ם ציית, וזה כמו שכתבתי לעיל סימן רמ"ג [סק"א]¹¹³ דקי"ל כרבי שמעון בן אלעזר. ע"ש. אך קשה, דאם העכו"ם ציית, למה לא מהני אף במתנה שתנוח כמו התם גבי שדה. וצריך לומר דשם בשדה בפרהסיא מירתת העכו"ם, אבל כאן דהבהמה ברשותו לא מהימן. וא"כ צ"ע אם דר עם העכו"ם ואין העכו"ם יכול לעשות בצינעה, אולי מהני אף מתנה עמו שתנוח.

(גנזי חיים – סק"ה)

קנה) שם בהגה ולתנות שיחזירה לו. נ"ב: ואם לא יחזירנה יפקירנה כמבואר לקמן בדברי מרן. (ברכות מ"ם)

קנו) שם בהגה אבל לא מהני אם מתנה עם הגוי וכו'. כתב ב"י (שיטה), שאם התנה שתנוח בשבת מותר להשכיר שלשה ימים קודם שבת כו'. נ"ב: ואין זה דומה למה שאמרו [שבת י"ט.] אין מפליגין בספינה [פחות] [מ]שלשה ימים קודם שבת לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה [מותר אפילו בערב שבת] [ו]פוסק עמו לשבות כדלקמן סימן רמ"ח כמבואר¹¹⁴.

(בני חיי – מגיה – הגב"י סק"א)

קנו) שם בהגה אבל לא מהני אם מתנה עם הגוי שתנוח בשבת וכו'. כתב ב"י, כתוב בכל בו [סימן ל"א דף כ"ט ע"ד] בשם ה"ר פרץ, שאם התנה שתנוח בשבת מותר להשכיר שלשה ימים קודם השבת. ומדברי המרדכי [שבת סימן רמ"ג], ובסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג], והתרומה [סימן רכ"א], משמע שאם יודע שהגוי עושה בה מלאכה אסור בכל גוונא. וכתב סמ"ג, שאין הגוי נאמן לומר שלא יעשה (רצ"ל) [כצ"ל]¹¹⁵ בה מלאכה, ופשוט הוא. ע"ש. והנה לכאורה משמע דעת ה"ר פרץ שהביא תחילה מ"ש רז"ל שאם התנה שתנוח בשבת מותר, ונראה דהיינו טעמא מפני שאנו מאמינים אותו שלא יעשה מלאכה בשבת. ולזה כתב דמדברי המרדכי וסמ"ג והתרומה משמע שאם יודע שהגוי עושה מלאכה אסור בכל גוונא, והיינו היכא שיוודע בודאי שיעשה מלאכה, הא לאו הכי אפשר לומר דסבירא להו דשרי. ושוב כתב סברת הסמ"ג שאין הגוי נאמן לומר שלא יעשה בה מלאכה בשבת, לפי שאין אמונה בגוי אם כה יאמר. עיינו הרואות למור"ם (בס"ב) [בס"ג] שכתב, אבל לא מהני אם מתנה עם הגוי שתנוח בשבת כי אין הגוי נאמן. ע"כ. ובנה לו ציוץ סברת סמ"ג (ור"ת) [והתרומה] ומרדכי. ע"ש. ולפי מה שביארנו אין זה אלא סברת הסמ"ג לחוד. שוב ראיתי להרב מאמר מרדכי (בסק"ג) שהסביר לן דברי רבנו בדרך הישר ואתה תחזינה מישרים. ומה שהתיר על מנת שיחזירנה קודם השבת, הוא על פי תשובת הריב"ש [סימן כ"ה], וכתב שם הרב מאמר מרדכי דשניא היא, דהוי מילתא דעבידא לגלויי וימצא בדאי. ומה שכתב אלא שמלשון הריב"ש משמע דהיינו סומכין עליו נמי אם

הערות וצינונים

113. נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות י"ז. 114. עיין מה שכתב הרב תהלה לדוד (סק"ה), נדפס לקמן אות קנ"ח (ד"ה ובמה). 115. רצונו להגיה בדברי הסמ"ג דצ"ל יעשה במקום תיבת עשה, וכפי שהגיהו הרב מר וקציעה כאן והמאמר מרדכי (סק"ג). 116. נדפס באות הקודמת. 117. נדפס לקמן אות ק"ס.

אוצר ההלכה

לחוד, ולא מהני כמו מכירה, דלא עדיף קבלת אחריות ממכירה. ולפי זה הא דכתב המחבר לקמן בסעיף ה' דמהני אם התנה כן בפירוש שאם יעשה בה מלאכה יתחייב באחריות, היינו שיתחייב באחריות אף לאחר השבת. וזו מה שרצינו לבאר. (אותות השמים – דרישת ארי – סק"ב)

קס) שם בהגה כי אין הגוי נאמן. עיין מה שתמה הרב ט"ז בהלכות פסח סימן (ת"צ) [ת"נ] (בסק"ד), והניח הדבר בצ"ע. יע"ש. ולפ"ד בשלמא בהתנה עמו לא תעשה בו מלאכה פלונית אלא מלאכה פלונית נאמן, אמנם במתנה שלא יעשה מלאכה כלל דאית ליה פסידא גדולה לא מהימן. וא"כ בדין זה שמתנה שלא יעשה כלל אינו נאמן. ומה שיש מן הקושי בדין הנזכר, עיין בב"ח סימן (ת"צ) [ת"נ] (סק"ה), ומג"א (סק"ה). יע"ש. ועיין בספר חק יעקב (שם ס"ק ז"ח).

קסא) שם בהגה כי אין הגוי נאמן. בש"ס דעבודה זרה (כב). מבואר, דלרבי שמעון בן אלעזר אם מתנה עם הנכרי שלא יעשה מלאכה בשבת, מותר להשכיר לו שדהו משום הנכרי ציית. כבר כתבתי לעיל [סימן רמ"ג סק"ב] דשביתת בהמתו דבר תורה, ואין מאמינים את הנכרי בדבר של תורה, ושם דאינו רק איסור קל מראית עין, ובמידי דרבנן מאמינים את העכו"ם שלא יעשה מלאכה.

והנה הט"ז הקשה לקמן סימן (תנ"א) [ת"נ] (סק"ד), דמהני אם מתנה עם העכו"ם שיאפה בו מצה, ואם יאפה חמץ אין אנו אחראין לו, וכאן מבואר דאין העכו"ם נאמן. ולא קשיא מידי, דשם עיקר הדבר הוא שהישראל נהנה מן חמץ בפסח, ומעתה כשמתנה עמו שיאפה בתנור מצה אין הנאה מן חמץ, דהרי קבלת שכר של התנור עבור מצה שיאפה בו. אבל כאן האדם מצווה על שביתת בהמתו, וצריך לומר שהעכו"ם לא יעשה מלאכה, ועל זה אין העכו"ם נאמן. וזה ברור. ובחנם הניח הט"ז הדבר בצריך עיון.

קסב) שם בהגה כי אין הגוי נאמן על כך. עיין מה שכתב הרב גנזי שלום (סימן ב') בתשובת חו"ר [חכמי ורבני] תונס יע"א, שכתבו, ועל דבר הגמלים וכו' יתנו עמהם על מנת לשבות בשבת וכו'. ע"ש. ונ"ל דתיבת "לשבות" טעות סופר וצריך לומר "להשיבה" בשבת, והיינו כמו שכתב כאן מור"ם דיכול להתנות עם הגוי להחזירה אליו בשבת, והיינו אפילו לכתחלה. והשתא לא קשיא קושיית הרב המגיה ז"ל שם. ע"ש. שוב הראוני דזה ליתא, דא"כ מאי קאמרי הרבנים ז"ל מה בידו לעשות הרי מרן קאמר דיפקירנה. ולכן נראה לומר בעיקר קושיית הרב המגיה ז"ל דנראה דדעת מרן דנאמן הגוי על כך, מדפסק בסימן ת"ן (סעיף ה') בשוכר תנורו לגוי על מנת לאפות בו מצה מותר אע"פ שעל הרוב לא ישמע לזה ויאפה בו חמץ והוי נהנה מאפיית

סימן רמ"ח סק"א). שוב מצאתי בב"ח [אות ו'] שהעיר מקצת בזה. וטעם הב"י שחלק על זה, נראה אף דגם הוא סבירא ליה כהריב"ש ז"ל שכן פסק שם בשיירא [סימן רמ"ח ס"ד], מ"מ יש לחלק, דהתם יהיה מותר משום פיקוח נפש אבל הכא יהיה רק אי אפשר. ואעפ"כ הדבר צ"ע.

ומהא דכתבו האחרונים¹¹⁸ לענין שילוח אתרוגים דהוי כדבר מצוה ולסמוך על ההפקר, ואי נימא דדמי להא דסימן רמ"ח הא התם לדבר מצוה אפילו בערב שבת מותר, ועל כרחך דלא דמי להתם. אבל באמת אין משם ראייה, דהא צריך להתנות שישבות, ואם ישבות לא יבוא לזמנו. וצ"ע. (תחלה לדוד – סק"ה)

קנט) שם בהגה אבל לא מהני אם מתנה עם הגוי שתנח בשבת כי אין הגוי נאמן על כך. לכאורה היה נראה דאסור מן התורה, כיון דאין העכו"ם נאמן א"כ הוי ספיקא דאורייתא. אבל אחר העיון מצאתי דאין בזה אלא איסור דרבנן, דהא לקמן בסעיף ד' כתב המחבר שתי דיעות בזה היכא דעכו"ם קיבל עליו אחריות, והרמ"א בסוף סימן זה הכריע להקל. ולפי זה אם מתנה עם העכו"ם שתנח בשבת מותר ממה נפשך, דאף אם נאמר דעכו"ם אין נאמן ויעשה בה מלאכה בשבת, א"כ יהיה חייב באחריות כיון שהתנה עמו שלא לעשות, כדן שולח יד בפקדון כמבואר בחו"מ סימן (רצ"ג) [רצ"ב] [ס"א], ולדעת הרמ"א היכא דעכו"ם חייב באחריות מותר. לכן נ"ל הא דכתב הרמ"א כאן דלא מהני התנאי שמתנה עם העכו"ם, אינו אלא מדרבנן. וטעמו נ"ל כיון דצריך שיפרסם שעשה דרך היתר, כמו שכתב הרמ"א בהג"ה סוף סימן זה, וכן כתב המחבר בסעיף ה' דצריך שיכתוב האחריות בערכאותיהם, והטעם משום פרסומי מילתא כמו שכתב המג"א (בסקט"ו). א"כ לפי זה בהתנה עם העכו"ם סתם שתנח בשבת, אף אם יפרסם התנאי, מ"מ לאו כולי עלמא דינא גמירי דאם יעבור העכו"ם התנאי שיתחייב באחריות, א"כ אף דדינא הכי שאם עושה בה מלאכה בשבת הוא מחויב באחריות, מ"מ ליכא פרסום בחיוב אחריות. משום הכי אסור עד שיתנה כן בפירוש ויכתוב בערכאותיהם כמו שכתב המחבר בסעיף ה'.

עוד נ"ל טעם אחר באיסור זה מדרבנן, לפי מה שכתב המג"א (בסק"ט), דגם במכירה אין היתר אלא כשמוכר כל ימי השבת ולא בשבת לחוד. ע"ש. א"כ גם בקיבל עליו אחריות לא מהני בקיבל עליו בשבת לחוד, א"כ לפי זה חיישינן שמא יעשה בה עכו"ם מלאכה שאינה מחסרה, דאז אין לו דין שולח יד רק דין שואל שלא מדעת, כמבואר בחו"מ סימן רצ"ב [שם], ובשואל שלא מדעת לאחר שהחזירה שוב אינו חייב באחריות, כמבואר בחו"מ סימן הנ"ל, א"כ הכא לאחר השבת הוי ליה כהחזירה כיון שהיא מושכרת לו למלאכה, א"כ אינו חייב באחריות רק בשבת

אוצר ההלכה

בשבת, או בפחות משלשה ימים קודם השבת. מיהו זה דוחק דהוה להו להרבנים זצוק"ל לבאר זה. ולכאורה נראה לי לומר, דעל כרחק הפוסקים הראשונים שהביאם מרן בב"י לית להו הך דהסמ"ג והתרומה ופליגי בזה, ולדעת הסמ"ג והתרומה אם אינו יודע מותר בכל גוונא. מיהו אנן קי"ל אפוי פלוגתא לא מפשינן, וא"כ יש לומר דבאם אינו יודע לא פליגי וסבירא להו דיש חילוק בין שלשה ימים קודם השבת וכו'. וצריך להתיישב עוד בזה¹²⁰.

קסג) שם ואם השאילה או השכירה לגוי והתנה עמו וכו'. נ"ל דעת מרן, דמהני לכתחלה להשכיר ולהשאיל על מנת שיחזירנה, כדעת מור"ם שכתב אבל יכול וכו'. ואע"ג דמרן נקט לשון דיעבד, מ"מ דין זה הוא מהריב"ש [סימן כ"ה] הובא בב"י, והריב"ש נקיט בהאי לישנא אע"ג דמתיר לכתחלה בזה כמו שהובא בב"י. ועוד דנקט בלשון דיעבד, לאשמעינן דלא מהני מה שיפקירנה רק אם השאילה או השכירה כבר, אבל אינו מותר להשכירה או להשאילה בשביל שיפקירנה כמו שכתב המג"א (סק"ט). ע"ע. ודלא כהרב המגיה ז"ל בספר גנזי שלום (או"ח סימן ב') בתשובת הרה"ג מוה"ר ישועה בסיס ובית דינו. ע"ש. ולעיקר קושייתו שם לכאורה יש לומר דהם התירו מכח ספק ספיקא, דשמא כדעת המתירים שהובאו בב"י, ושמא באמת אין הגוי עושה בה מלאכה בשבת, וספק זה עשאו הרב פרי מגדים [אשל אברהם סק"ט]. ע"ש. מיהו זה אינו כפי מה שכתב שם הרב דאין לעשות ספק ספיקא בידים. ע"ע.

ודרך אגב ראיתי להרב הנזכר ז"ל בהגהתו שם (חלק אה"ע סימן ה'), שתמה על תשובת מוה"ר ישועה בסיס זיע"א דהא כי האשה מוחלת תו ליכא לעשה של "ולו תהיה לאשה" [שמות כ"ב, ט"ו] כדאיתא בכתובות (דף מ' ע"א). ובמכות (דף ט"ז ע"א) איתא דאם עשאתו שליח לקבל קידושין מאחר נתבטל העשה, וא"כ בנדון דידן דנשתדכה עם בחור אחר מחלה לעשה. ע"ש. ולענ"ד יש לומר דהכא אנן סהדי דלא נשתדכה רק אם הבחור רצה לישא אותה, אבל אם היתה יודעת שאינו נושא אותה לא היתה מוחלת. וזו מילתא דסברא היא. ועוד דלא אמרו אלא אם עשאתו שליח, דהשתא היא עצמה מחלה, לא כן בנדון דידן אפשר דמיירי שלא שדכתו היא אלא אביה ואמה, והא דלא אמרה ותבעה האונסה הוא מפני הבושה, כיון שלא נתגלה הדבר רק אח"כ כשנמצאת מעוברת, אבל היא עצמה היתה רוצה לינשא לאונס. (שמחת כהן)

קסד) שם ואם השאילה או השכירה וכו' יפקירנה. מכאן קשיא לי על הרב מוה"ר יהודה נבון ז"ל בספר קרית מלך רב (ח"ב בתשובה סימן י"א), שכתב, דמי שמחל חוב שיש לו על פלוני בפני עד אחד דמחול ואינו יכול לחזור בו, דודאי גמר ומחל כיון שהלווה מוחזק. והביא ראיה מהגהת אשרי [כבא מציא

חמץ. ועיין להט"ז שם [סק"ד], ולפי האמור יש ליישב דכאן לא נראה דעת מרן כמאן ולא הוזכר אלא דעת מור"ם, ויש לומר דלא כן דעת מרן.

ומה שכתב הרב המגיה ז"ל, דמשמע דמרן לא התיר ע"י הפקר רק בדיעבד, משמע דבעל מנת שתנוח בשבת אסור לגמרי. ע"ש. לענ"ד נראה דאין מזה הכרח, דמרן לא התיר רק בדיעבד דקאמר דאם השאילה ועיכבה יפקירנה וכו'. וגם מרן לא חש להזכיר הך דעל מנת שתנוח, משום דכבר כתב דין זה בהלכות פסח וכןזכר לעיל, ולא כתב רק דבר זה דגם בהלכות פסח לא כתבו כנ"ל. ומוהרמ"ך הי"ו דחה לזה, דהרי הלכות שבת קודם הלכות פסח. גם מה שכתב הרב המגיה ז"ל עוד להביא ראיה מדברי הריב"ש [סימן כ"ה] והובא בב"י, דאם התנה על מנת להחזירה קודם השבת אפשר דמהני להפקירה, ולא קאמר עדיפא מינה דיכול לומר לו על מנת שתנוח בשבת. ע"ש. לפי מה שכתב איהו גופיה לעיל מזה, דהא דמועיל הך דיפקירנה הוא רק בדיעבד אבל לכתחילה לא מהני. ע"ש. אין ראיה מזה כלל לאחר המחילה רבה, דנימא דלא כתב הריב"ש רק היכא דבדיעבד התנה עמו להחזירה בשבת והגוי חלף הלך לו, דאזי לא שייך לומר לו על מנת שתנוח בשבת, אבל לכתחלה אין לומר שיחזירנה. ובעל מנת שתנוח בשבת מותר אפילו לכתחלה, ולכך שפיר כתבו הרבנים זצוק"ל דמתנה עמהם על מנת לשבות בשבת.

וגם לפי מה שכתבנו אנן בעניותין לעיל מזה דליכא הכרח דהיינו דוקא בדיעבד, מ"מ יש לומר דהריב"ש מיירי באופן דלא שייך לומר לו על מנת שתנוח בשבת, כגון דהלך כבר, ולכך כתב דמהני הך תנאי, אבל לעולם יכול לומר לו על מנת שתנוח בשבת. ושו"ר דזה ליתא, דהרי משמע מהריב"ש דלאו במעשה שבא לידו קמייירי, אלא קמהדר אאופני ההיתר וא"כ אמאי לא אשמעינן הך. גם מה שכתבנו בעניותין עוד לדחות ראייתו ממה שכתב הרב המגיה ז"ל איהו גופיה ליישב מה שהקשה הוא עצמו מדברי מרן ז"ל, דשאני התם דהוי דוקא בדיעבד, על פי זה יש להקשות על דברי הרב המגיה ז"ל דאמאי לא הביא ראיה גם כן מדברי מרן דלא נקט אלא דוקא יפקירנה. ויש ליישב בדוחק. ודו"ק.

ועוד נ"ל ליישב לקושיית הרב המגיה ז"ל, דהרבנים זצוק"ל מיירי באינם יודעים שיעבוד בה בשבת, דכהאי גוונא נראה דמותר מדברי הב"י שכתב וז"ל: ובסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג] והתרומה [סימן רכ"א] משמע שאם יודע שהנכרי עושה בה מלאכה אסור בכל גוונא. ע"כ. הרי נראה דלא אסר רק באם יודע שהנכרי עושה בה מלאכה, אבל מספק לא אסרינן, דאם לא כן עדיפא מינה איבעי ליה לאשמועינן. מיהו זה אינו, דבאם יודע וכו' אסור אפילו קודם השבת בשלשה ימים. ועוד יש לומר, דהרבנים זצוק"ל מיירי במשכירים שלשה ימים קודם השבת דאזי מותר, וגם הסמ"ג ומור"ם בהגה לא אסרו רק בידע שיעבוד בה

הערות וציורים

120. ועיין עוד להרב דברי מנחם (הגב"י סק"ג), נדפס לעיל אות קנ"ז, ולהרב תהלה לדוד (סק"ה), נדפס לעיל אות קנ"ח.

אוצר ההלכה

גמורה לזמן פשיטא דמהני מדינא, דהא אף אם לא יחזיר לו לא תבטל המתנה למפרע. ועיין בסימן תמ"ח במג"א (סק"ה), ובדגול מרבבה. (ואי דחש לדעת החק יעקב שם (סק"ז) א"כ הוי ליה למימר דאינה מתנה כלל).

א"א דצריך ביאור הא דבמוכר לזמן אין עליו איסור משום שביתת בהמתו¹²¹, דהנה לדעת הרמב"ם ז"ל (בהלכות מכירה פכ"ג ה"ו), והובא בטור ובשו"ע (סימן רי"ב ס"ד), דמוכר לזמן קצוב הקונה בונה והורס כמו שעושה הקונה קנין עולם. ע"כ. אתי שפיר. אלא לדעת הראב"ד ז"ל החולק שם על זה, צריך להבין מאי טעמא אין בו משום שביתת בהמתו. ועיין מה שכתבתי בבאורי לשונות הרמב"ם ז"ל (סימן ע"ב). אבל עתה ראיתי שמה שכתבתי שם צ"ע, דכפי הנראה הראב"ד ז"ל לא נחלק אלא על הא דבונה והורס, אבל אם פשע בהן פטור, דכלוקח גמור חשבינן ליה, וכמו שכתב הנמוקי יוסף בפרק השואל שם בשמו. ודברי הטור והש"ע צ"ע, דנהי דהא דכתבו באה"ע (סימן פ"ה ס"ב) דאם פשע הבעל פטור דהוי פשיעה בבעלים, ומשמע דאי לא הכי חייב אף דהוי כלוקח לזמן. יש לתרץ כמו שכתב הבית מאיר, דבעל לא הוי כלוקח לזמן אלא הוי כלוקח לפירות. אבל מה נעשה בהא דסתמו בחו"מ (סימן שמ"ו ס"ח) דלוקח בהמה לשלשים יום שומר חנם הוי, א"כ איך סתמו בסימן רי"ב דלוקח לזמן בונה והורס. שוב הראו לי שהקצות החושן [סימן שמ"ו סק"ה] העיר בזה. ועוד יותר מזה צ"ע דברי הש"ך שם (סק"ב), שכתב דאף הרמב"ם ז"ל מודה בלוקח לזמן שהוא חייב כשומר חנם, ודוקא בבעל בנכסי אשתו דהוי לוקח גמור. ואיך אפשר לומר כן דהא הרמב"ם ז"ל סבירא ליה דבונה והורס. ועל כרחק לומר כמו שחלקתי שם בין קרקע למטלטלין, דבמטלטלין גם רבנו ז"ל מודה דקנין לזמן חייב בפשיעה. וא"כ הדר בעי טעמא למה אין בזה איסור משום שביתת בהמתו, ואף דמכרה לזמן עדיין הבהמה שלו היא דהא אם פשע הלוקח מחויב לשלם לו. וראיתי בתוספת שבת [סק"ט] שכתב, ישראל שנתן בהמה לעכו"ם או מכרה לו לשלשים יום גם כן מצווה על שביתתה, כיון דקי"ל דגם בתוך שלשים יום מיקרי עליה שומר חנם וחייב בפשיעה, שמע מינה דגם בתוך הזמן מיקרי שלו. ע"כ. ולא הבינותי דבריו כלל, דהא בסק"ז הביא בשם הצמח צדק דאין היתר אלא כשמוכר לו כל ימות השבוע, אבל לא לשבת לבד, והאריך שם בטעמים. ומבואר דמכירה לזמן מהני. ומכל זה היה נראה דמתנה לזמן הוי קנין הגוף, וכבר האריכו בזה האחרונים בסימן רמ"א ס"ו. ואף דאם פשע בו חייב, היינו מטעם שהזיקן שלא יחזירנה אליו אח"כ, אבל הגוף הוא של הקונה. (תהלה לדוד – סק"ז)

קע **שם והתנה עמו להחזירה וכו' ועיכבה בשבת יפקירנה**. כתב הבאר היטב (סק"ה), וגם במכירה אין היתר אלא כשמוכר לו כל ימי השבת וכו'. עיין מה שכתב סקי"ב. (באר יעקב – קרויזר – סק"ו)

פ"ה סימן כ"א] בענין רבית, ודחה דמשום רבית שאסורה גמר ומחיל. והביא מתוספות דמציעא [ל: ד"ה אפקרה] גבי נר וקדרה בשבת דמפקר להו בלב שלם שלא יעשה איסור. ושוב כתב דבגדון דידן הדעת נוטה כיון שהלווה מוחזק גמר ומחיל, וע"כ לא אמרינן משום איסור גמר ומפקיר אלא משום שהוא מוחזק ולא אמר דבריו בפני שלשה. עכ"ל יעוין עליו. והלא הכא אינו מוחזק שהרי הבהמה ברשות הגוי עומדת, ואפילו הכי אמרינן דהוי הפקר, דודאי אין חילוק לענין איסור בין מוחזק לשאין מוחזק דגמר ומפקיר, וא"כ יש לדחות עדיין מה שדחה הוא ז"ל ולא הוברר הדין דמלוה שמחל. רצ"ע. (מעשה נסים – אות א')

קפה **שם ואם השאילה או השכירה וכו' יפקירנה**. לענין הפקר לדבר שאינו ברשותו, עיין חו"מ סימן רי"א (סעיף ז') ובקצות החושן שם (סק"א בד"ה ולענ"ד). (זרע יעקב – זלזניק)

קמו **שם ואם השאילה או השכירה וכו' יפקירנה וכו'**. הא דקי"ל בהמת ישראל ביד גוי בשבת דמפקירו, כמ"ש בטוש"ע סימן רמ"ו. ע"ש. משמע לכאורה משום שהיא כבר ביד גוי וכמו שהיא קנויה לו, אבל אם לא היתה כבר ביד גוי נראה דלא מהני למאן דאמר הפקר כמתנה, מה מתנה עד דמטיא לידיה דמקבל הכי נמי הפקר, כדאמרינן בנדרים (דמ"א) [מג.]. (משכנות הרועים – מערכת הה"א אות ק"ו)

קמו **שם ואם השאילה וכו' ועיכבה בשבת יפקירנה בינו לבין עצמו**. עיין לעט"ר מורינא הרב הגדול חקרי לב ז"ל בח"ב מיו"ד (סימן י"ט דף ל"ו), ולעט"ר מעלת הרב א"א הרא"ש ז"ל בספרו הבהיר צפית בדבש [סימן מ"ט] מדף קל"ו ע"ג ואילך. ועל מה שכתבו הרב תוספת שבת [סק"ז] והרב מחצית השקל ז"ל (סק"ט), עיין להרב מחנה אפרים ז"ל הלכות זכיה מהפקר (סימן א"ב'). (פתח הדביר ח"ג – סק"ג)

קפה **שם והתנה עמו להחזירה וכו' ועיכבה בשבת יפקירנה**. כתב מג"א (סק"ט), עולת שבת [סק"ג] צמח צדק וכו'. נ"ב: ע"ש סימן ל"ה. (חדושי מוהרמ"ז)

קפט **שם והתנה עמו להחזירה וכו' ועיכבה בשבת יפקירנה**. כתב המג"א (סק"ט), גם במכירה אין היתר אלא כשמוכר כל ימי השבת ולא השבת בלחוד. ע"כ. והוא משו"ת צמח צדק (סימן ל"ה). ומבואר שם, דבעי שימכור לו על כל משך זמן שתהיה הבהמה אצלו, דאיכא פרסום טובא שישראל מכר בהמתו לעכו"ם. ובקני מנורה (סק"ב) כתב, דאם אינו מוכר רק לשבוע או על איזה ימים אי מהני המכירה לא מוסכם מכל האחרונים, עיין סימן תמ"ח ובפרי חדש [סעיף ג' ד"ה אבל מתנה]. והיינו כיון דהתנאי שיחזיר לו לאחר ימים תלוי ביד העכו"ם, דאפשר שלא יחזיר לו, א"כ יבטל המכר למפרע. ע"ש. ודבריו לא זכיתי להבינם דהתם במתנה על מנת להחזיר, אבל במתנה

אוצר ההלכה

הקדיש על תנאי כך וכך, התנאי בטל והמעשה קיים, דהא קי"ל [כתובות עד-] דכל תנאי שהמעשה אי אפשר לקיימו ע"י שליח דהתנאי בטל, כדאמרן לענין חליצה וכו'. עש"ב. נמצא כפי זה גם לנדרון דידן להיתר איסור שביתת בהמתו ע"י שיפקירנה, שאין ההפקר אלא ע"י עצמו דוקא, דהפקר ע"י שליח לא מהני כסברת הר"ן ומרן ז"ל. ולדעת הגאון כמוהריט"א ז"ל טעמא הוי משום דהווי מילי כסברת מוהרימ"ט ז"ל גבי הקדש ולא מימסרן לשליח. ועיין להרב ז"ל גופיה בספרו שמחת יו"ט (סוף סימן ה' דף כ"ד ע"ג), ולהרב הגדול שער המלך ז"ל (פ"ו מהלכות אישות [סוף ה"ב]), ולהרב שמחת יאודה אליעזר ז"ל (סימן ז"ך).

והנה הרב ב"ח שם בסימן תל"ד (ס"ז) כתב, דמסדור לשון הר"ן ז"ל שם משמע שדעתו כדברי החולקים על הרב בעל העיטור, שהרי כתב דבריהם במסקנא וכו', ואולי גם בעל העיטור גופיה לא אמרה אלא להלכה אבל לא למעשה וכו'. ע"ש. מבואר דנקיט בדעת הר"ן דסבר דשליח אינו יכול לבטל וכל שכן דאינו יכול להפקיר, ולפי דברי הגאון כמוהריט"א ז"ל היינו טעמא דבין ביטול ובין הפקר ובין הקדש לא מהני ע"י שליח, משום דהווי מילי ולא מימסרן לשליח. ולכאורה קשה להר"ן ז"ל מדידיה אדידיה, דבדין התרה נחלקו הפוסקים ז"ל אי מהני ע"י שליח או לא, והרשב"א ז"ל כתב בתשובה [ח"א סימן תקנ"ד] והביאה מרן ז"ל בב"י (יו"ד סימן רכ"ח [ט"ז]), מסתברא לן שמתירין ע"י שליח, כי מה שהתירו בפרק קמא דנדרים [ח:] בבעל, לרבותא נקטוה, לומר לך שאפילו ע"י הבעל שיש לחוש שמא יוסיף מדעתו מפני שהיא אשתו, ולפיכך אסור בדכפניהו איהו, ואפילו הכי אי מיכנפי שרי, וכל שכן באיניש דעלמא וכו'. ע"ש. וכן כתב מור"ם ז"ל בדרכי משה (שם אות י"א) משם הר"ן ז"ל (פ"ו) [פ"א] דנדרים [ח: ד"ה בעל], דכל שכן ע"י שליח דשרי. ועיין לעט"ר מורינא הרב הגדול ז"ל בספר שרשי הי"ם (ח"ב דף מ"ב סע"א), שהביא תשובת הרשב"א ז"ל הלזו להקשות ממנה על מוהרימ"ט ז"ל, וכתב, הרי דאפילו דליכא שליחות הבעל אלא מילי לבד לומר שהוא מתחרט מעיקר נדרו מהני שליחותו, ולא אמרינן מילי לא מימסרן לשליח. ואף החולקים על הרשב"א ז"ל אזלי ומודו דע"י תורגמן מתירין לו כיון שעומד שם. ע"ש. ולפי סגנון קושייתו תקשי על הר"ן ז"ל ידידיה אדידיה, דאילו בפרק קמא דפסחים קא פסיק ותני דהפקר ע"י שליח אינו כלום מטעמא דהווי מילי, כמו שכתב הגאון מהריט"א ז"ל, ואילו הוא ז"ל גופיה מתיר להתיר הנדר ע"י שליח הגם דהווי מילי. מיהו מה שרצה מוה"ר ז"ל להקשות לסברת מהרימ"ט גם מסברת החולקים על הרשב"א ז"ל, דמודו דע"י תורגמן מתירין לו כיון שעומד שם, אחרי נשיקת עפרות רגלי קדשו נראה דלא קשיא, דגם בדין מילי כתבו הפוסקים ז"ל דכל שהמשלח עומד שם לא חשיב מילי, דהווי ליה כאילו הוא עצמו ממנה גם לשליח שני, עיין להרב אש דת ז"ל (סדר נשא), ולהרב הגדול מר יאודאי גאון ז"ל בספרו שרידי יאודה (דף ח' ע"ד). והכא נמי כל שבא הנודר לפני המתירים כדי לבקש התרה לנדרו, והרי הוא עומד שם, אלא דפומיה כאיב ליה

קעא) שם והתנה עמו להחזירה וכו' ועיכבה בשבת יפקירנה. עיין מג"א (סק"ט) בשם העולת שבת [סק"ג] וצמח צדק [סימן ל"ה], דמכירה על יום השבת אסור, רק צריך למכור על כל השבוע. וצ"ע לפענ"ד אף במכירה על כל השבוע, דהא המוכר בזמן שהיובל נוהג, קרי ליה הש"ס [גיטין מח]. דאין להלוקח רק קנין פירות, וא"כ הרי נשאר קנין הגוף לישראל, ואין יעבוד בה בשבת. ואף אם נאמר דמכירה לזמן נקרא גם כן קנין הגוף ללוקח כיון דיכול לחפור בה בורות, עיין בקצות החושן (סימן רנ"ז [סק"ג]), מ"מ בעל הפרה יש לו גם כן קנין הגוף. ואין כאן מקום להאריך. ועכ"פ צ"ע.

ראיתי בספר נבל עשור [קונטרס משמרת השבת סימן י"ט] דסגי להפקיר פירות של יום השבת, והיינו דסובר דרק שכירות לא קניא אבל הפקר מהני. ולא נהירא, דכיון דקנין הגוף הוא לישראל, דמהאי טעמא לא מהני שכירות כמו שכתבתי, הוא הדין הפקר. (גנזי חיים – ס"ק ו'-ז')

קעב) שם יפקירנה. הפקר זה אי מהני ע"י שליח שיאמר לו צא והפקר בהמתי זו. הנה הר"ן ז"ל פרק קמא דפסחים [ג: בדבור הראשון] גבי ביטול חמץ כתב וז"ל: וכתב הרב העיטור ז"ל [ח"ב הלכות ביעור חמץ דף ק"ב ע"ב] דמסתבר דשליח מבטל, דגבי הפרה וגבי השואל את פרתו הוא דפליגי בה תנאי בפרק השואל ([בבא מציעא] דף צ"ו ע"א) אי שלוחו של אדם כמותו, משום דבשואל כתוב "בעליו" [שמות כ"ב, י"ג], ובהפרה כתיב "אשה יקימנו" [במדבר ל', י"ד], הא בעלמא כולי עלמא מודו דשלוחו של אדם כמותו. ואחרים חולקים, דכיון דביטול מתורת הפקר נגעו בה, שליח ודאי לא מצי מבטל, שהרי אם אמר אדם לחבירו הפקר אתה נכסי אין בכך כלום. ע"כ. ומרן ז"ל בב"י (אור"ח סימן תל"ד [ס"ד]) הביא דברי החולקים הנזכרים וכתב: ולי נראה דאע"ג דביטול מדין הפקר נגעו בה שפיר יכול לבטל על ידי שליח, משום דכיון דחמץ אינו ברשותו של אדם אלא שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו [פסחים ו:], בגילוי דעתא דלא ניחא ליה דליהוי ליה זכותא בגויה כלל סגי. א"נ דטעמא דבהפקר לא מהני שליחות, היינו משום דהפקר יש לו דין נדר כדמוכח פרק קמא דנדרים [ז:] וכו', וכיון דדין נדר יש לו משום הכי לא מהני ביה שליחות, שהאומר לחבירו קבל עליך נדר זה בשליחותי שאהא אסור בו אינו כלום, אבל ביטול שאינו ענין לנדר שפיר מהני ביה שליחות. ע"ש. ועיין להרב מהר"א פרץ ז"ל בספרו אבני שהם (דף ל"ו ע"ד). ועיין לה"ה תנא ירושלמא כמוהריט"א אלגאזי ז"ל בספרו קהלת יעקב בתוספת דרבנן (אות ה' דף כ"א ע"ד), שהביא דברי הר"ן ומרן ב"י ז"ל הללו, וכתב דלכולי עלמא בהפקר דעלמא לא מצי מפקיר ע"י שליח, אלא דלענין ביטול איכא פלוגתא. וכתב עוד, דדין זה דהפקר ליתיה ע"י שליח הוא כדין הקדש, שכתב מהרימ"ט ז"ל בתשובה (ח"א סימן קכ"ז [ד"ה ותן]) דלא מצי מקדיש ע"י שליח, דמילי נינהו ולא מימסרן ע"י שליח. ע"ש. ונראה דכפי זה דהפקר והקדש אי אפשר ע"י שליח, יש לומר דהוא הדין דאין תנאי מועיל בהם, דאם הפקיר או

אוצר ההלכה

כמהרימ"ט. מיהו מדברי הר"ן הנזכרים מבואר דמטעם אחר לא מהני הפקר ע"י שליח, דאין אדם יכול להפקיר וכו'. ומינה דלא שייך בהא שלוחו של אדם כמותו. ולפי זה נמי לא קשיא להר"ן ז"ל, דיש לומר דנהי דשרי להתיר ע"י שליח ולא חשיב מילי כיון דהוי כשליח ראשון דשלוחו של אדם כמותו כדכתב בנדרים, והפקר שאני, דמאי דלא מהני ע"י שליח היינו מטעם אחר דאין כח בידו להפקיר דבר שאינו שלו. ודוק.

מיהו מדברי הרב ב"ח ז"ל שם (בסימן תל"ד) נראה דלא כמהרימ"ט, שכתב שם (באות ז'), דהרב בעל העיטור ז"ל דסבירא ליה דשלוחו יכול לבטל, אזיל לטעמיה דסבירא ליה דהמבטל צריך לברך על ביטול חמץ אף על פי שלא בדק, וסבירא ליה לפרש דמבטלו בלבו לאו דוקא, דפשוט הוא שצריך שיוציא בשפתיו. אבל לפי דעת רוב גאונים דאין צריך להוציא הביטול בשפתיו כלל אלא במחשב בלבו בלחוד סגי, אם כן היאך אפשר לומר שלוחו של אדם כמותו בדבר התלוי במחשבת הלב. ע"כ. הרי דפשיטא ליה דבדבר התלוי בדיבור משוי שליח, ולא ממעט אלא מידי דתלי במחשבה לבד. ועל כרחק לומר דסבירא ליה דהא דאמרינן מילי לא מימסרן לשליח, אינו אלא כההיא דכתבו גט או מתנה או אמרו לסופר וכו', שהבעל אמר דברים בעלמא ולא מסר דבר ביד השליח, ושליח זה מוסרם לשליח אחר לכתוב ולחתום, אבל כשהשליח בעצמו עושה פעולת שולחו לא חשיב מילי וכדעת כל הפוסקים ז"ל. ועיין למוה"ר בשורשי הי"ם ז"ל שם בתחילת דבריו. אי נמי סבירא ליה דככי האי גוונא דבדיבורו עביד מעשה להוציא הדבר מרשותו ולהפקירו לא חשיב מילי, וכמו שכתב מוה"ר ז"ל שם [שרשי הי"ם ח"ב דף מ"א ע"ג] ד"ה עוד ראיתי להרב בתי כהונה [ח"ב סימן כ"ד] וכו', דהקדש נמי מחשבה חשיב כמעשה שעושה מחול קודש, וכל דבדיבורו עביד מעשה חשיב מעשה גמור למלקא עליה. ע"ש. וזה עצמו סבירא ליה להרב ב"ח, ומינה דגם להקדיש לדידיה חשיב מעשה ומשוי שליח, וכל זה דלא כמהרימ"ט ז"ל.

ושפר קדמי להביא פה פתקא דשדר לן הרב המובהק משד"ר [משלוחי דרבנן] מעה"ק ירושלים ת"ו כמוהר"ר **מנחם** בכהר"ר **יצחק** נר"ו בהיותו פה העירה יע"א, דאייתי תשובת מהרימ"ט ז"ל הלזו שכתב דדוקא לתרומה הוא דאתרבי שליחות [קדושין מא':] מאתם "גם אתם" [במדבר י"ח, כ"ח], אבל להקדש אין בו דין שליחות, שנ"ל הדברים שאם אמר אדם לחבירו צא והקדש לי שור אחד משוורי אין בו דין הקדש דמילי נינהו ולא מימסרן לשליח וכו'. ע"ש. והקשה עליו דהדברים תמוהים, דהלא הסוגיא עצמה שם דהביא דין תרומה, באותו דף אמרו אלא הא דתנן חבורה שאבדה פסחה ואמרו לאחד צא ושחוט עלינו מנלן דיש שליחות, אמרי כדרכי יהושע בן קרחא מנין ששלוחו של אדם כמותו שנאמר "ושחטו אותו" וכו' [שמות י"ב, ו']. ואם כדברי מהרימ"ט דבהקדש ליכא דין שליחות כיצד שוחט זה, והלא בפסח צריך להקדישו קודם שחיטה, כמו שכתב

דלא ידע לדבר כלשון המתירים ומינה תורגמן לדבר בעדו, האי תורגמן לא מקרי שליח לענין מילי, כיון שהוא עצמו עומד שם ומקבל ההתרה. אך מתשובת הרשב"א ז"ל דהתיר התרה ע"י שליח דהיינו שאין הנודר שם, וכן מסברת הר"ן דסבירא ליה כוותיה כנזכר, קשה כדאמרן. וכיוצא לזה הקשה הרב מהר"ש ז"ל בנו של הרב נודע ביהודה ז"ל בתשובה שבספר נודע ביהודה מהדורא בתרא (חיו"ד סימן קמ"ז דף קל"א ע"ב) על דברי מהרימ"ט הנזכרים מסוגיות נדרים (דמ"ב) [עב: נזיר (דף י"ב ע"ב)], דהאומר לאפוטרופוס כל נדרים שתדור אשתי הפר לה דיכול להפר, הגם דהך הפרה הוא רק מילי כמו הקדש. ע"ש.

אלא דאחרי נשיקת עפרות רגלי קדשו נראה דהא נמי לא קשיא, וממילא נמי לא תקשי להר"ן ז"ל דידיה אדידיה. דנלע"ד דאפילו מהרימ"ט ז"ל לא אמרה למלתיה דאפילו בשליח ראשון היכא דהשליחות הווי מילי לא מהני, אלא דהשליחות הווי לאסור את המותר דהיינו להקדיש דבר, וכן נדר ונזירות דליכא שום מעשה כי בדיבורו נאסר ובאיסוריה קאי, אבל כל שבא להתיר את האסור ולהפר הנדר שיהא מותר עכשיו לאכילה והנאה מה שהיה אסור לו מקודם, נראה דסבירא ליה דכהאי גוונא לא חשיב מילי, שהרי עושה מעשה גמור להתירו באכילה. והכי מוכח ממה שכתב מהרימ"ט ז"ל גופיה שם גבי תרומה, דהגם דאיתיה במחשבה, מ"מ חשיב כמעשה ואיתיה ע"י שליח ולא חשיב מילי, כיון דע"י הפרשת התרומה מתיר את הטבל להיתומים באכילה. כיע"ש. הרי דכל דהותר על ידו באכילה לא חשיב מילי ואיתיה ע"י שליח, דכוותה גבי התרת נדרים. והגם דהרב מחנה אפרים ז"ל (הלכות שלוחין סימן ז') כתב על דברי מהרימ"ט ז"ל הללו וז"ל: ולא הבנתי זה, דמה שאמרו מילי לא מימסרן לשליח, היינו לומר דלא מימסרן לשליח שיחזור וימסרם לשליח אחר, אבל כל שאומר לשלוחו להקדיש או לאסור או להתיר שבועה, מה מסירה שייך כאן דשלוחו של אדם כמותו וכו'. ע"ש. הרי דכריך ותני בהדיהו להתיר שבועה כאילו מהרימ"ט ז"ל סובר גם בלהתיר דהוי מילי, לפק"ד מתוך דברי מהרימ"ט הנזכרים דגם הפרשת תרומות נלפק"ד דבכהאי גוונא הוי מעשה גמור ושפיר דמי לשוויי שליח, ולא דמי להקדש דאוסר המותר בשב ואל תעשה, וגם הר"ן ז"ל יודה בזה, הגם דגבי הפקר לא מהני ע"י שליח משום דסילק זכותו ורשותו ממנו, מ"מ בהיתר נדרים שבא להתיר ליהנות ממה שהיה אסור לו איתיה בשליח, דמה שהותר לו חשיב מעשה. כנלע"ד ליישב.

ובל זה במונח דמאי דלא מהני הפקר ע"י שליח הוא מטעם מילי, כמו שכתב הגאון כמוהריט"א ז"ל. מיהו הרב מחנה אפרים שם אחר שהביא דברי הר"ן דפרק קמא דפסחים כתב, ונראה דטעמא משום דאין אדם יכול להפקיר מה שאינו שלו, משמע דכהאי גוונא לא אמרינן שלוחו של אדם כמותו. ע"כ. ונראה כוונתו, דהגם דלדידיה לא שייך דין מילי בהפקר והקדש ע"י שליח וכדכתבינן לעיל מזה, ומצד זה היה נראה דשפיר דמי להקדיש על ידי שליח, דשלוחו של אדם כמותו, דלא

אוצר ההלכה

טלה תוחב לו בצמרו, והא קעביד עבודה בקדשים, ומשני כהלל דתניא וכו'. לאו דהכי עבוד כולי עלמא בשנה ההיא, רק הכוונה שאם לא הקדישו קרבן עד דמייתו להו בעזרה אשתרי להו לתחוב הסכין, הא אם לא נזהרו לא היו מביאין סכין, ושוחטין בסכין של אחרים. והכי דייק פסק הרמב"ם ז"ל (פ"א מהלכות קרבן פסח ה"ט): שכח ולא הביא סכין לא יביאנה בשבת אלא נותנה בין קרני(ו) הכבש וכו', עד שמביאו לעזרה ומקדישו וכו'. במה דברים אמורים בשלא הקדיש פסחו עדיין וכו', אבל אם הקדישו לא יביא סכין עליו. ע"כ. הרי דלא כל אדם זריזין לעשות כן אלא היותר כשרים, ואותן שנזהרו שלא להקדיש מקודם הוא דהביאו הסכין עליו, ורבת מהמון העם שהקדישו נאסר להם הבאת סכין לפום תלמודא דידן, עיין בתוספות שם [ד"ה תוחב]. וא"כ מתניתין דחבורה דאבדה פסחה, ארובא דעלמא מדברת שכבר הקדישו פסחיהם מקודם, ולכן מינו שליח לשחוט הפסח המוקדש. ותו לא קשיא מהא למהרימ"ט ז"ל, דיאמר דאין הכי נמי דאם בני חבורה זו כשרים ולא הקדישו פסחיהם עדיין כהלל, אפשר דלא מצו להקדישה ע"י שליח.

ואם היה מקום להקשות על מהרימ"ט ז"ל לפום שיטתיה דמר שיחיה, הוא מסיפא דההיא מתניתין שלא הובאה בש"ס דקידושין והיא שנויה בפסחים (דף צ"ח ע"ב), אמר להם אם אחרתי צאו ושחטו עלי, הלך ומצא ושחט והם לקחו ושחטו, אם שלהם נשחט ראשון הם אוכלים משלהם והוא אוכל עמהם. דהכא איירי דאותו שהלך לבקש עשאן שלוחין לבני חבורתו לקנות פסח אחר ולהקדישו ולשחטו, וקתני הוא אוכל עמהם, דשמע מינה הקדש ע"י שליח מהני, דלא כמהרימ"ט. וכמו כן קשה מההיא דתנן התם (דף פ"ח ע"ב), האומר לעבדו צא ושחט עלי את הפסח, שחט גדי יאכל, שחט טלה יאכל, שכח מה אמר לו רבו וכו'. דמהך מתניתין נמי משמע שעשאו שליח להקדיש ולשחוט, שעדיין לא הפריש רבו קרבן פסח לא גדי ולא טלה אלא שעכשיו מקדישו ע"י עבדו, ומהני הקדש הגם דהוי ע"י שליח. והכי איתא בירושלמי (פ"ח דפסחים ה"א), רבי זעירא בעי, הרב מהו שיצא בהקדש העבד. ולא מתניתא היא, האומר לעבדו צא ושחט עלי את הפסח. מתניתא מדעת רבו, מה צריכא ליה שלא מדעת רבו. ע"כ. הרי דמדעת פשיטא ליה דמצוי מקדיש הקרבן פסח ממתניתין הנזכרת.

ואיברא דלפי מה שכתב כת"ר נר"ו לשלול החילוק בין היכא דהשליח שייך בגויה ללא שייך על פי דברי התוספות ד"ה דילמא, נמצא דקושיית מעכ"ת נר"ו לא קיימא אלא ממתניתין דהאומר לעבדו דלא שייך בגויה כמו שכתבו התוספות, ולפי האמור מתניתין איירי דהשליח הוא דאקדיש, וקשה למהרימ"ט כנזכר. אלא דלפ"ד הא נמי לא קשיא למהרימ"ט ז"ל, דמלתא דפשיטא היא דלא כתב הוא ז"ל דהקדש הוי מילי ולא ממסרן לשליח, אלא בשלא מינה שליח אלא להקדיש לבד, וכאותו נדון דנקט דאמר לחבירו צא והקדש לי שור, וכנודן דידן, שהאפוטרופוס הקדישו בפה לרפואת היתום בלתי שום מעשה,

הרמב"ם ז"ל פ"ד מהלכות מעשה הקרבנות (ה"ז) [ה"י], דאם שחט סתם בעולה ושלמים עלו לבעלים לשם חובה, אבל חטאת ופסח לא עלו לבעלים לשם חובה. אע"ג דמרן ז"ל כתב [שם בכסף משנה] דהוא הדין לפסח וחטאת וסתמן כלשמן דמי, היינו דוקא בבעלים עצמן, אבל ע"י שליח לא מהני. וליכא למימר דהאי דקאמר רבא דלא הוי הקדש, הוא במלתא דליכא מצוה להקדיש אלא היכא דלא שייך בגויה, לא כן הכא הוא שייך בגויה. דהא ליתא, דכבר כתבו התוספות ז"ל ([קידושין מב.] ד"ה ודילמא), וא"ת אמאי לא דחי לעיל נמי דהך דר' יהושע מירי דאית ליה שותפות. ויש לומר דלרבי יונתן דסבירא ליה וכו'. ע"ש. ומה מאד תמהני עליו הפלא ופלא במה שכתב דהקדש אינו במחשבה, דהלא סוגיא עצמה סמוך ונראה לההיא דתרומה אמרו, לא נכתוב רחמנא בגירושין ותייתי מהנך, דהיינו מתרומה וקדשים. ותיירצו מה להנך שכן ישנן במחשבה, הרי בהדיא דקדשים איתנהו במחשבה. והוא פלא וצע"ר לי. ויגדל התימה להרב מחנה אפרים ז"ל בהלכות שלוחין [סימן ז'], דהקשה למהרימ"ט מהתוספות דשבועות (כו: ד"ה משום) דכתבו דקדשים אתנהו במחשבה. ואחר המחילה רבה קשיא טובא עליו, דלמה ליה להביא עצות מרחוק מדברי התוספות, דהלא סוגיא ערוכה היא דאיתיה במחשבה כנזכר וצע"ר. ועוד קשיא טובא להרב מהרימ"ט ז"ל מריש הסוגיא [קידושין מא.] דקאמר שליחות מנא לן, אמר קרא "ושלח" מלמד שהוא עושה שליח, "ושלחה" [דברים כ"ד, א'] מלמד שהיא עושה שליח. וכיצד היא עושה שליח, בשלמא הוא דנותן גט ביד השליח, אלא היא הוי מילי ומילי לא מימסרן לשליח, אלא ודאי דבשליח ראשון לא הוי מילי. ודוק. עכ"ד נר"ו.

וזאת היתה תשובה מחיים

היום באתי להשיב מפני הכבוד מה שהקשה מהסוגיא גופה מדתנן חבורה שאבדה פסחה וכו', דאם כדברי מהרימ"ט ז"ל כיצד שוחט זה והלא צריך להקדישו קודם שחיטה. אחר המחילה רבה הדברים תמוהים, דמאחר דמבואר בלשון המשנה [פסחים צח:] שאמרו לאחד צא ובקש ושחוט עלינו והלך ומצא וכו', הרי בבירור דאיירי שכבר הקדישוהו הבעלים בשעת הפרשה שאמרו הרי זה פסח ונאבד מהם, וזהו שאבדה פסחה שכבר קראו שם פסח עליו ושלחו לאחד מהם לבקש אותו הפסח האבוד ומצאו, דמאחר שהוא מוקדש מפי הבעלים אינו מחוסר אלא שחיטה, והיינו דתנן והלך ומצא ושחט, ונמצא דכל השליחות לא היה אלא למעשה השחיטה ולא להקדיש, דלאו כולי עלמא זהירי כהלל דאמרו בנדרים (דף ט' ע"ב) אמרו עליו על הלל מימיו לא מעל אדם בעולתו אלא מביאה חולין לעזרה ומקדישה, אלא היו מקדישין אותם מקודם, שכן מורה לשון אמרו עליו, דמשמע דהוא היה יחיד בדורו במעשה זה, דאי כולי עלמא עבדי הכי מאי למימרא. והיינו דמוקי התם מתניתין דכנדבת כשרים באם אמר על בהמה המונחת בעזרה, עיין בפירוש הר"ן והרא"ש ז"ל שם [ד"ה כהלל] דדוקא כשרים אין מתנדבים אלא בעזרה, דכולי עלמא לא עבדי הכי. ומה שאמרו בפסחים (דף ס"ו ע"א) גבי מי שפסחו

אוצר ההלכה

כל הזבחים צריך העובד שתהיה מחשבתו לשם הזבח וכו', בשעת זביחה ובשעת קבלת הדם ובשעת הולכת הדם ובשעת זריקתו וכו', ואם שחט ועבד שאר עבודות סתם [ו]לא חשב כלל, בעולה ובשלמים הרי הם כשרים ועלו לבעלים. ע"כ. הרי דדין הרמב"ם בכהן העובד איירי, דבארבע עבודות צריך שיחשוב לשם זבח, ולא היינו ההקדש, דכשמוסרו ביד הכהן לשוחטו מסתמא כבר היה מוקדש מקודם כדינו, ובהא הוא דכתב מרן ז"ל מהש"ס דפסח וחטאת נמי סתמן כלשמן דמי. ויותר יקשה מה שיישב, דמה שכתב מרן בפסח דסתמן כלשמן, היינו דוקא בבעלים עצמן אבל ע"י שליח לא מהני. דבעלים מאן דכר שמייהו גבי עבודות הקרבן, דמקבלה ואילך מצות כהונה, והכי אמרינן התם בפרק האיש מקדש [מא.], שאני קדשים דרוב מעשיהם ע"י שליח, ופירש"י ז"ל [ד"ה רוב מעשיהם], ע"י כהנים דשלוחי נינהו. ונמצא דכי איתמר בש"ס דפסח וחטאת סתמן כלשמן ומודה בזה גם הרמב"ם ז"ל, ונקט עולה ושלמים לרבותא, כמו שכתבו שם הרב לחם משנה והרב תנא במשנה למלך ז"ל משם הרב ברכת הזבח ז"ל. ע"ש. היינו שהכהן העובד עבד בפסח בסתם ועלו לבעלים לשם חובה, ואפילו הכי ליכא סיעתא מהכא למהרימ"ט ולא תיובתא, דאין זה עיקר ההקדש דכתב מהרימ"ט דלא מהני ע"י שליח, אלא שכן חובת כל העובד שתהיה מחשבתו לשם זבח בשעת ארבע העבודות והרי כאן מחשבה ומעשה. ועיין להגאון כמהריט"א ז"ל בספרו שמחת יו"ט (סוף סימן ה' דף כ"ד ע"ב) ודון מינה ואוקי באתרין. ודוק.

(ושוב) אחר זמן הקרה ה' לפני ספר יד שלמה למוריניו הרב כמה"ר שלמה ק' עזרא ז"ל, וראיתי לו שם בדרוש א' לשבת כלה (דף מ"ו ע"א) שתמה על דברי מהרימ"ט ז"ל הללו, ממשנת פסחים האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח ושכח מה אמר לו רבו וכו'. והביא דברי התוספות דקידושין (דף מ"ב ע"א ד"ה [ו]דילמא), דמדקאמר טלה שלי וגדי שלו משמע דלית ליה שותפות בגויה אלא שלוחו גרידא. וידוע דפסח אינו נשחט אלא לשם פסח, ואם שחטו אפילו במחשבת שינוי השם פסול. ואי מילי לא ממסרן לשליח להקדישו הרי הקרבן פסח פסול, שלא נעשה כמצוותו שצריך להקדישו לשם פסח, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פ"ט מ"ו מפסולי המוקדשים [ה"א]) וכו'. וליכא למימר דשאני פסח דאם שחטו סתם עלו לבעלים לשם חובה ולית בהו מילי לא ממסרן לשליח, שהרי כתב הרמב"ם וכו'. ואע"ג דמרן ז"ל הקשה דהוא הדין לפסח וחטאת דסתמן כלשמן דמי, היינו דוקא בבעלים עצמן, אבל ע"י שליח לא מהני, דאי מהני אמאי קאמר תלמודא יקח גדי וטלה ויאמר וכו', נימא דישחוט סתם וכשיבוא רבו יטול את שלו. אלא ודאי דצריך לשוחטו לשם בעליו ולשם פסח בפה מלא, וא"כ נראה דבכהאי גוונא לא הוי מילי וממסרן לשליח. ועיין שם מה שתיירץ. ששתי כעל כל הון שכיוונתי לדעת עליון שכתבתי בעניותי, דלא שייך להקשות אלא מהך מתניתין ולא ממתניתין דחבורה שאבדה פסחה דאייתי כת"ר נר"ו, ואהא מייתי הרב ז"ל דברי התוספות דהשליח לית ליה שותפות בגויה, דדברי התוספות הללו לא שייכי אלא אי

דמר סבר דכיון דאין בכל השליחות מעשה בידים אלא דברים בעלמא, הוי מילי ולא כלום הוא, אבל כשמינהו שליח לדבריהם ולמעשה נמי, כגון להקדיש ולשחוט, נראה פשוט דיודה מהרימ"ט ז"ל דמהני השליחות כיון דלאו מילי לחוד הוו, דהאיכא בהדיהו מעשה גדול. והיינו דקפסיק ותני בנדונו דאם כבר מסרו מעות ההקדש ביד הגזברים מעשיהם קיימים, אבל אם לא מסרו, הגם דנימא דהאפוטרופוס דין שלוחים אית להו, מ"מ כל שלא עשו מעשה דמסירת ההקדש הוו להו מילי ואין בדבריהם כלום. וכן פירש דבריו מרן מלכא מוריניו הרב הגדול שרשי הי"ם ז"ל (בכ"ב דף מ"א ע"ג), דמשמע ליה להרב ז"ל מסכת עצמו דכל שענין השליחות אין בו מעשה לכתוב ולחתום וכיוצא, אז אמרינן דאפילו דהשליח ראשון עצמו עושה השליחות קרינן ביה מילי לא מימסרן לשליח, ואין בו מועיל באותו שליחות, שאין בו ממשות אלא דבור בעלמא. ע"ש. משמע הא אי איכא גם מעשה בהדי הדבור מהני השליחות, שהרי הוא שליחות דממשות ולא מילי הוא. וכיוצא לזה כתב הרב שמחת יאודה אליעזר ז"ל (סימן ז"ך) ליישב תמיהת הרב הגדול שער המלך ז"ל על דברי מהרימ"ט ז"ל הללו. ע"ש. וא"כ בדינא דהני מתניתין דהשליחות הוא להקדיש ולשחוט דאיכא נמי מעשה, גם מהרימ"ט יודה דמועיל השליחות. ואם כן גם מתניתין דחבורה שאבדה פסחה, אפילו אי נימא דהוו זהירין כהלל ולא היו מקדישין הפסח עד שעת שחיטה, מ"מ כיון דהוי שליח להקדיש ולשחוט שכן אמרו לו צא ובקש ושחוט שפיר דמי, וכל שכן דעיקר מינוי השליחות לא היה להקדיש הקרבן פסח דאין בו מעשה, אלא צא ושחוט קאמר דהוי מעשה, אלא דאי אפשר לו לשוחטו אלא א"כ הקדישו קודם, בכי הא אם מקדישו כדי לקיים שליחותו דהיינו השחיטה, פשיטא דלא הוי מילי גם למהרימ"ט ז"ל. ואם כיוון מעכ"ת נר"ו להקשות מההיא דאמר לעבדו שהביאו התוספות ז"ל, היה לו לתרץ כן בפשיטות, דהכי חזיתיה לדעתיה דמר בקושיה האחרונה שכתב, וכיצד היא עושה שליח, בשלמא הוא דנותן הגט ביד השליח וכו', אלמא פשיטא ליה למר דכל דאיכא מעשה דנתינת הגט, הגם דאיכא נמי דברים לא חשיב מילי. א"כ הא גופא יש לתרץ פה, דהאיכא נמי מעשה דשחיטת הפסח, וכל שכן דלהכי הוא דשווייה שליח ולא למילי וכדאמרי.

ומה שהקשה עוד, דפסח צריך להקדישו קודם שחיטה כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פ"ד מהלכות מעשה הקרבנות [ה"י]), דאם שחט סתם בעולה ושלמים עלו לבעלים לשם חובה וכו'. ע"כ. אומר אני דמה שצריך להקדיש הפסח, לאו מהכא נפקא, אלא ממה שכתב הרמב"ם ז"ל (פ"א מהלכות קרבן פסח הי"ט) הנז"ל, דהיינו שיפריש הטלה ויאמר הרי זה פסח, והוא הקדשו.

אכן דברי הרמב"ם ז"ל דאייתי כת"ר נר"ו אחר הסליחה רבה לא ידעתי מה ענינו לכאן, דהתם לאו בהקדש איירי, אלא בעבודת הקרבן, שכבר היה מוקדש מהבעלים מקודם והכהן העובד עבד סתם שאר עבודות. שכן הוא לשון הרמב"ם ז"ל:

אוצר ההלכה

לומר שור זה עולה, הרי הוא עולה, כדתניא בשבועות וכו'. והתוספות נמי דמקשו מינייהו למוהרימ"ט ז"ל, לאו מדילייהו קאמרי הכי דרך שקלא וטריא, אלא פירוש הברייא הוא דמפרשי הכי, ומייתו נמי סוגיית האיש מקדש הנזכרת בתוך דבריהם, וכי הקשו מדברי התוספות היינו מעיקר הברייא, והכל הולך אל מקום אחד.

עוד הקשה כת"ר לי נר"ו וז"ל: ועוד קשיא טובא להרב מוהרימ"ט מריש הסוגיא, דקאמר שליחות מנא לן וכו', וכיצד היא עושה שליח, בשלמא הוא דנותן הגט ביד השליח, אלא היא הוי מילי ומילי לא מימסרן לשליח וכו'. ע"כ. אהא אמינא בעניוטי, דאיברא דבעיקר דין הש"ס דמילי לא מימסרן לשליח, דהיינו משליח אחד לשליח שני הוי הכי, דכל דהמשלח לא מסר שום דבר ביד השליח כגון טבעת לקדש או גט לגרש אלא דברים בעלמא דוקא, אם השליח הראשון עושה פעולת השליחות לכתוב ולחתום וכיוצא שפיר דמי, הגם דהמשלח לא מסר בידו שום דבר. אבל אם לא עשה שום דבר מהשליחות, אין כח לשליח ראשון למשווי שליח שני משום דהוי מילי. ומכח זה כתב הרב הגדול בספרו שרידי יאודה ז"ל (דף ט' ע"א) ליישב קושייתו לדעת רובא דרבוותא ז"ל דסבירא להו דשליח קבלה מילי נינהו ואין שליח עושה שליח רק שליח דבעל, דתיקשי להו דהא דרשינן בש"ס [קדושין מא.] ושלח ושלחה דשליח עושה שליח. ותיירך דלדידהו הא דשליח עושה שליח לא קאי אלא לשליח הבעל, אבל שליח דידה לא, משום דהווי מילי ולא מימסרן לשליח. ע"ש. ודכוותה כתב מורינו הרב זה הי"ם גדול בספרו פאת ים (דף צ"ב ע"ד) משם נימוקי הרמ"ע ז"ל דמטעם זה (בסימן קנ"ד סעיף ה') בשטר הרשאה דידה כתב, לידה או ליד שלוחה, והשמיט שליח שלוחה משום דלא אפשר דהווי מילי. ע"ש. ברם בהא דמוהרימ"ט ז"ל דאירי בשליח הראשון, לא ידענא מאי קשיא ליה, דמאי שנא הוא מהיא, דכי היכי דשליחות דידה הוי שליחות דמעשה ולא מילי, שהרי השליח נותן הגט ביד האשה, כמו כן שליח דידה עביד מעשה שמקבל הגט מיד הבעל. והגם דהאשה אינה מוסרת שום דבר ביד שלוחה, לא הווי מילי, כיון דהשליחות גופיה הוי מעשה דהיינו קבלת הגט. ולא בא למעט מוהרימ"ט ז"ל אלא דאפילו בשליח ראשון כל דהשליחות גופיה לא הוי במעשה אלא בדיבור בעלמא, דאמר ליה צא והקדש לי שור משורי הוי מילי, כיון שהשליח לא עביד שום מעשה בשליחותו. אבל כשהשליח ראשון עושה מעשה כגון קבלת הגט, הגם דהמשלח לא מסר דבר לשליח, מודה מוהרימ"ט ז"ל דלא חשיב מילי, דלא יחלוק מוהרימ"ט אמשנה שלימה בהניזקין (דף ס"ו ע"א) אמר (לשנים) [לשלשה] כתבו ותנו גט לאשתי וכו' הרי אלו יכתבו ויתנו. דהגם דהבעל המשלח לא מסר דבר בידם אלא דבורא בעלמא, כיון דהם עושים מעשה הכתיבה והנתינה בשליחותו לא הווי מילי, הוא הדין שליח קבלה דעביד מעשה דקבלת הגט כדאמרן, ולא חשיב מילי אלא כשהשליחות עצמו לית ביה מעשה, כגון צא והקדש. וברור לע"ד.

(פתח הדביר ח"ג – סק"ד)

קשיא לן ממתניתין דהאומר לשלוחו, אך מתניתין דחבורה מבואר דהשליח שותף הוא, שהוא אחד מבני החבורה, ומעכ"ת כריך לכולהו בחדא מחתא. גם מה שכתב עוד כת"ר נר"ו, והלא בפסח צריך להקדישו קודם שחיטה כמו שכתב הרמב"ם ז"ל וכו'. נראה מדברי הרב ז"ל הנזכרים יליף למלתיה, ומה שכתב, דהיינו דוקא בבעלים עצמן אבל ע"י שליח לא מהני, הן הם דברי הרב ז"ל. גם מה שכתב, וליכא למימר דהאי דקאמר רבא דלא הוי הקדש הוא במלתא דליכא מצוה להקדיש אלא היכא דלא שייך בגווה וכו'. הלשון מסורס, דהא דכתב דליכא מצוה להקדיש הוא תירוץ הרב [נד שלמה] ז"ל שתירץ כן לפי האמת והביא סמוכות משיטה לא נודע למי דקידושין, וכת"ר אמרה בלשון וליכא למימר. והדחיה שכתב מדברי התוספות (קידושין מב.) ד"ה ודילמא, לא הוי דחיה אלא לשייכות בגווה. ברם בקושטא דמה שתמהתי על כת"ר דבעלים מאן דכר שמייהו גבי עבודת הקרבן, קשיא נמי על דברי הרב ז"ל דהוי מארי קמא דהני מילי כנזכר. מיהו נראה ליישב דברי הרב ז"ל, דלא כתב כן אלא לזביחה לחודה דאפשר ע"י ישראל, וכדתנן [פסחים סד.] שחט (השוחט) [ישראל] וקבל הכהן, דשחיטה כשרה בזה. ואירי היכא דהשליח לא הקדיש הקרבן פסח בשעת הפרשה, והמתין להקדישו בשעת שחיטה, וכיון דשכח מה אמר לו רבו, לא מצי להקדישו בשעת זביחה שזובחו השליח בעצמו לשם בעליו, דלא ידע אם גדי אמר לו רבו וכו'. ולהכי הכריע דשחיטת פסח בסתם לא שייך ע"י שליח, דאי שייך, למאי צריך לתנאי אם גדי אמר לי רבי וכו', לישחוט סתם. ואין זה דוחק לאוקומי מתניתין בשלא להקדישו שליח בשעת הפרשה, דכיון דלא ידע מה אמר לו רבו וצריך להקדישו על תנאי אם גדי אמר לי רבי וכו', טריחא ליה מלתא להתנות שני פעמים. ולכך הגם דרגילות דרובא דעלמא להקדישו תכף לקניה, זה נטר להקדישו בשעת זביחה ע"י תנאי. אבל מתניתין דחבורה שהפסח לא היה בו שום ספק, מסתמא אמרינן דכבר היה מוקדש כרובא דעלמא דלא זהירי שלא להקדישו קודם, וכדרייק לישנא דהלך ומצא ושחט כמדובר וליכא מילי כלל. ואיברא דגם קושיית הרב ז"ל מתרצא שפיר כדכתיבנא דלא שייך לומר מילי אלא היכא דליכא מעשה בהדיהו וכדאמרן. ודוק).

ומה שהקשה עוד על מוהרימ"ט ז"ל שכתב דהקדש אינו במחשבה, מהסוגיא עצמה דאמר מה להנך דהיינו תרומה וקדשים שכן ישנן במחשבה. וגם תמה על הרב מחנה אפרים ז"ל (הלכות שלוחין סימן ז') דתמה כן מדברי התוספות בשבועות (דף כ"ו [ע"ב ד"ה משום]), לע"ד עיקר הקושיא היא מברייא דשבועות והוא בנין אב לכולם, דתניא התם: "מוצא שפתין" וכו' [דברים כ"ג, כ"ד] תלמוד לומר "כל נדיב לב עולות" [דברי הימים - ב' כ"ט, ל"א], דמהכא הוא דילפינן דקדשים ישנן במחשבה כתרומה. מעתה קושיית הרב מחנה אפרים והרב בתי כהונה ז"ל (ח"א) [נח"ב] סימן כ"ד) וקושיית מני"ר נר"ו דא ודא חדא היא. שהרי רש"י ז"ל בסוגיית קידושין [מא:] ד"ה שכן ישנן במחשבה, מהתם מייתי לה, שכתב: קדשים נמי איתנהו במחשבה, שאם גמר בלבו

אוצר ההלכה

דלמאן דאמר שכירות קניא מותר, רק דמסיק שכירות לא קניא והיינו לדידן, אבל בדיניהם שכירות ממכר הוא כמו שכתב הרא"ש, אבל דמ"מ לא מהני לאיסור תורה, אבל כשמפקירה בינו לבין עצמו נהי דמדרבנן לא חשיב הפקר, וכן מדרבנן יכול לחזור תוך שלשה, מ"מ כיון דמן התורה הוי הפקר וליכא רק איסור מדרבנן, לזה אהני מה דידם תקיפה האידנא ובדיניהם שכירות קניא.

א"ל דדברי הרא"ש נפלאו ממני, דאיך כתב ואף אם נפל ביתו של משכיר אינו יכול להוציאו הוי כמכר, והרי בסוף פרק השואל [בבא מציעא פ"ח סימן כ"ה] כתב הרא"ש גופא, דמשכיר לזמן אף שנפל ביתו של משכיר אינו יכול להוציאו תוך זמנו אף בדינינו, והכי איפסקא בחו"מ סימן ש"ב [ס"א], ומ"מ קי"ל שכירות לא קניא אף בהשכיר לזמן, ולא חילק אדם בזה. וצריך לומר, דבעבודה זרה אזיל בשיטת מרדכי [בבא מציעא סימן שפ"ג] ותוספות בסוף פרק השואל (דף ק"ב ע"ב בד"ה בחזקת). ובלאו הכי נפקא מינה אי שכירות חשיב כמכר, לענין אם נשרף ונפל בית השוכר אם צריך לשלם השכירות, כדאיתא בחו"מ סימן ש"ב בסמ"ע (סקל"ד) ובנתיבות שם [סקי"ג], ולענין אם מת השוכר בתוך זמן השכירות כמו שכתוב בש"ך (סימן של"ד סק"ב). ודו"ק.

ו"פי מה שכתבתי לעיל¹²⁴ דהא דשכירות לא קניא היינו רק לקולא, כמו שכתבו הגהות אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ב], משום דשוכר הוי כשותף ובשעת תשמישו הוה לן למימר דהיא קנויה לו, רק דקי"ל בדאורייתא אין ברירה. וכיון דשכירות אינו רק על שעת מלאכה תליא בברירה וכמו שכתבתי לעיל. וא"כ יש לומר, כיון שהפקירה בינו לבין עצמו אזיל איסור תורה, רק מדרבנן לא הוי הפקר, וגם מדרבנן תוך שלשה יכול לחזור, ובדרבנן קי"ל [ביצה לה]. יש ברירה וקנויה לגוי בשעת המלאכה, דהוברר הדבר למפרע דקנה אותה לשעה זאת.

ו"לאזורה יש לומר מה דמהני ההפקר אף דמדרבנן צריך שלשה ויכול לחזור תוך שלשה ימים, דהא כל מה דמצווה המשכיר על שביתתה משום דשכירות לא קניא, ומבואר בב"ח חו"מ סימן ש"ג ובשו"ת הב"ח ((הישנות) סימן ח"י), והובא גם כן ביצועות יעקב [סקי"ג]¹²⁵, דמתקנת חכמים שכירות קניא, אלא משום דמן התורה לא קניא, על כן מצווה המשכיר על שביתתה, דלא אהני קנין דרבנן נגד דבר תורה¹²⁶. אבל כשהפקירו באופן דמן התורה אינה שלו, אף דמדרבנן לא הוי הפקר, מ"מ מדרבנן בלאו הכי שכירות קניא וממה נפשך מותר. אלא דקשה לפי זה לפי מה שכתב הרא"ש בסוף פרק קמא דעבודה זרה [סימן כ"ב], דהאיסור שלא יביא עכו"ם עבודה זרה לבית ישראל אינו רק מדרבנן, ומ"מ אסור להשכיר בית לעכו"ם משום שמביא עבודה זרה לתוכה, והרי מדרבנן שכירות קניא, א"כ בשלו מעייל. ולכאורה יש לומר שאני עבודה זרה דחמירא, כמו דמשני

קעג שם יפקירנה וכו'. כתב מג"א (סק"ט), יפקירנה בינו לבין עצמו, דדבר תורה הפקר בפני עצמו הוה הפקר. וקשה, כיון דמדרבנן צריך שלשה ולא הוי הפקר בלאו הכי א"כ עדיין עושה איסור מדרבנן. ועיין במשבצות (סק"ה). וכבר הבאתי לעיל¹²² עוד קושיית האחרונים¹²³, כיון דיכול לחזור בו תוך שלשה ימים לא הוי הפקר. והנלע"ד, דהנה בעבודה זרה פרק קמא [נא]. מבואר דאסור להשכיר בית דירה לעכו"ם משום דמכניס בו עבודה זרה. והקשה הרא"ש שם (סימן כ"ב) איך נהגו האידנא להשכיר בתים לעכו"ם. ותירץ, דהא דאסרינן להשכיר לנכרי, היינו מדרבנן כל האיסור דעכו"ם לא יביא עבודה זרה לבית ישראל, ולא אסרו רק אם מכניס עבודה זרה בקבע, והאידנא אינם מכניסים בקבע. ועוד, נהי דלדידן שכירות לא קניא, כיון שיד אומות תקיפה ובדיניהם שכירות ליומא ממכר, ואף אם נפל ביתו של משכיר אינו יכול להוציאו הוי כמכר. עכ"ל. והש"ך ביו"ד (סימן קנ"א סק"ד) כתב דתירוצ שני עיקר. ע"ש. והנה במג"א (סימן תמ"ח סק"ד) הביא דברי משאת בנימין [סימן צ"ז] דאזלינן בקנין בתר דיניהם, והמג"א השיגו מריש פ"ב דבכורות [ג]. דמוכח דלא אזלינן בתר דיניהם אשר עשו להם, רק בדיניהם שפסקה להם תורה. ע"ש. והנה לכאורה מדברי הרא"ש הללו מבואר כהמשאת בנימין דאזלינן בתר דיניהם. אמנם נראה דודאי צריך להבין דעת הרא"ש איך יפרנס ההיא ראייה מפ"ב דבכורות. ונראה דהנה הצמח צדק (בתשובה ס"א וס"ב וס"ג) פלפל בזה אי אזלינן בתר דיניהם ואלמותם, והביא ראייה מחולין (דף ל"ט ע"ב) גבי הך דמחשבת עבודה זרה פוסלת, אי יהיב עכו"ם וזוא לטבח ישראל, חזינן אי איניש אלמא הוא דלא מצי מדחי ליה אסור, דמוכח דאזלינן לענין קנין בתר אלמותם אע"ג דלפי דין תורה אינו קונה במעות. ע"ש. ובריי"ט אלגזי בריש פ"ב דבכורות [סימן י"ז אות ט' ד"ה והנה] השיגו, דהא מבואר בתוספות [שם ד"ה רישן] ורשב"א [ד"ה חזינן] בחולין שם, דרק מדרבנן חשבינן כשל עכו"ם מחמת דגברא אלמא הוא, וא"כ איך אפשר להקל ולפטור מן הבכורה. דאף דמדרבנן עשו אותה כקניה גמורה בגברא אלמא לאסור ולהחמיר, מ"מ אין כח ביד חכמינו ז"ל לעשותו כקנין גמור להפקיע קדושת בכור, כיון דמן התורה לא קנה כיון דאינו למגדר מלתא. ע"ש. וא"כ עכ"פ באיסור דרבנן שפיר יש לומר דאהני מה דגברא אלמא הוא לעשותו כקנין, כיון דחזינן דהם אמרו דחשיב כקניה, וכל שכן אם ידם תקיפה ובדיניהם כך הוא, דהוי קנין מדרבנן ואהני באיסור דרבנן, וצדקו דברי הרא"ש, כיון שהניח ליסוד דכל האיסור רק מדבריהם, לזה אהני בזמן הזה דידם תקיפה ובדיניהם שכירות ליומא ממכר הוא, מה שאין כן בריש פ"ב דבכורות דאיירי לענין קדושת בכורה דצריך קנין תורה, לא מהני מה דבדיניהם הוי קנין וכדברי המג"א. וזה ברור. ולפי זה גם במשכיר בהמתו לעכו"ם, הנה מבואר בעבודה זרה (דף ט"ו ע"א)

הערות וצינונים

122. נדפס לקמן אות קצ"ג. 123. ישועות יעקב (סק"ה), נדפס לקמן אות קצ"ב. 124. נדפס לעיל אות קכ"ג. 125. נדפס לעיל אות קי"ד. 126. עיין מה שכתב בזה הרב פתח הדביר (סק"ב), נדפס לעיל אות קל"ו.

אוצר ההלכה

כן בישראל שהשכיר לעכו"ם דלא תקנו חכמינו ז"ל להם לאפוקי מישראל בקנין דרבנן, אם כן אם נפל ביתו של משכיר יכול להוציאו, ועל כן כשמכנים עכו"ם עבודה זרה לתוכו עושה הישראל איסור כיון דשכירות לא קניא להו, אבל עתה דידם תקיפה ובדיניהם שכירות קניא, ואם נפל ביתו של משכיר אינו יכול להוציאו, על כן אין איסור כשמכנים עכו"ם עבודה זרה לתוכה. ולפי זה ראיה לדעת הב"ח מדברי הרא"ש.

והנה בריב"ש (סימן כ"ה) כתב, דיפקירנה בינו לבין עצמו כדי להנצל מאיסור תורה, וכמו שכתב המג"א [סק"ט]. ולכאורה הוא סתירה למה שכתבתי לעיל כמה אנפי דגם מדרבנן ליכא איסור. אבל הריב"ש הא כתב שיתנה עם העכו"ם שיחזירנה לו קודם השבת, וכמו שכתוב בש"ע כאן, וא"כ אינה שכורה בשבת, ולא שייך הנהו טעמי שכתבתי לעיל. אבל הב"י הוכיח מתוספות [שבת יח: ד"ה דמפקרא] וטור, דגם לכתחלה שרי להשכירה על דעת שיפקירנה בפני שלשה ואין צריך להתנות, וכן פסק הב"ח [אות ה'], וקשה כנ"ל, הרי מדרבנן אינה הפקר דתוך שלשה ימים יכול לחזור בו. וגם קשה למה להו לתוספות וטור לאסור הפקר בינו לבין עצמו משום שאין הכל יודעין ויש חשש מראית עין, תיפוק ליה דמדרבנן אינו הפקר רק בפני שלשה. וגם הסמ"ק [סימן רפ"ב עמ' ש"א] מתיר אף בהפקר בינו לבין עצמו, ומותר להשכירה לכתחלה ואין צריך להתנות שיחזירנה לו. ולפי מה שכתבתי אתי שפיר הכל בס"ד.

והנה בכאן לא הועלנו עדיין, כיון דתקנת חכמים לא הועילה לגבי עכו"ם. אלא עדיין יש לומר, דכבר עמדנו לעיל על דברי הרא"ש איך סמך לקולא על מה שבדיניהם שכירות קניא, והרי הוכיח המג"א בסימן תמ"ח (סק"ד) דלא אולינן בתר דיניהם. וכתבתי לעיל דמ"מ אהני בדרבנן, כיון דמדרבנן מיחשב זה לקנין מה שבדיניהם ואלמותם הוי כשלו, כדמוכח מפרק קמא דחולין (דף ל"ט ע"ב). ועדיין יש לפקפק, דיש לומר רק לחומרא אמרו ולא לקולא גם באיסור דרבנן. אמנם יש ליישב על פי מה שהעלה בנתיבות (סימן ס"ו סכ"ה בסקל"ה), דאם הקנין שתקנו חכמים אינו קנין בדיניהם, לא תקנו קנין זה בעכו"ם לגרע כח הישראל בזה, כיון דמצנין למימר ליה כך דיניכם, מה שאין כן אם גם בדיניהם כך הוא אזי פשטה תקנת חכמים גם בעכו"ם שתהיה קנין. ע"ש. ולפי זה מה נמתק לחיך דברי הרא"ש, כיון דאיסור הכנסת עבודה זרה לבית ישראל רק איסור דרבנן, הוה לן למימר דשכירות דקניא מדרבנן מועיל לומר דבשלו מכנים, אלא לא תקנו חכמים ז"ל לעכו"ם. אמנם השתא דבדיניהם נמי שכירות קניא, אהניא תקנת חכמים גם לעכו"ם, ועל כן נהגו להקל להשכיר דירה לעכו"ם. וא"כ גם בשכירות בהמה כשהפקירה וליכא איסור תורה, ממילא אהני מה דבדרבנן שכירות קניא לאיסור דרבנן, כיון דבדיניהם נמי קניא שכירות, על כן גם לעכו"ם הוי קנין דרבנן. (מפרט) [ובפרט] דאתי שפיר דעת הב"ח [אות ה'] גופא דהתיר לכתחלה לסמוך על הפקר בפני שלשה, אף דעדיין יכול לחזור תוך שלשה ימים מן התורה.

בעבודה זרה (דף ט"ו ע"א) לס"ד דקניא, דמ"מ לא יביא עבודה זרה לבית המושכר משום חומרא דעבודה זרה, הכי נמי למסקנא דקניא מדרבנן, וכל שכן הוא. אלא דא"כ קשה מה הועיל הרא"ש שם בתירוץ השני, דלפיכך נהגו עכשיו להשכיר בית לעכו"ם אף דמכניסין עבודה זרה משום דבדיניהם שכירות קניא, וכי לא תהא תורה שלימה שלנו עושה קנין כדיניהם. והרי לס"ד אף אם מן התורה שכירות קניא, מ"מ אסור להכניס עבודה זרה משום חומרא דעבודה זרה, וגם לפי האמת קניא מדרבנן, ומ"מ לולא שבדיניהם קניא הוי אסור, ואם כן מה תוסיף תת כחה של דיניהם. ועל כרחק צריך לומר דסבירא ליה להרא"ש, דודאי לס"ד דשכירות קניא הוכרח לומר דעבודה זרה חמירא, אבל למסקנא דשכירות לא קניא, אמרינן דלפיכך לא ישכיר בית דירה לעכו"ם דמדינא אסור להכניס עבודה זרה בתוכה. ועל כן בזמן הזה דבדיניהם שכירות קניא מותר, דאין לנו ראיה מוכרחת דהחמירו בזה בעבודה זרה חוץ לשורת הדין, וא"כ על כרחק צריך לומר דסבירא ליה גם מדרבנן לא קניא שכירות, דאם לא כן הדרא קושיא לדוכתא, הא כל האיסור גם כן רק מדרבנן ולמה אסור להשכיר בית לעכו"ם. ויש לתרץ בדוחק, דלתירוץ הראשון ברא"ש שם סבירא ליה דגם למסקנא נשאר הך סברא דהחמירו בעבודה זרה, על כן אף דכל האיסור רק מדרבנן ושכירות קניא מדרבנן, מ"מ החמירו אם מכנים עבודה זרה בקביעות. ולתירוץ השני סבירא ליה לרא"ש דהאיסור הכנסת עבודה זרה לבית הוא מן התורה, ועל כן אף דשכירות קניא מדרבנן לא מהני, אבל עתה דבדיניהם שכירות קניא מהני אף לאיסור תורה. אבל זה דוחק גדול לומר דקנין בדיניהם יתיר יותר מקנין שתקנו לנו חכמינו ז"ל. וגם דוחק לומר דשני התירוצים חלוקים בזה. לכן נלע"ד, דאף דתקנו חכמינו ז"ל דשכירות קניא, תקנו לנו ולא לעכו"ם, וכמו שכתב הסמ"ע (ריש סימן ס"ו), דאם מכירת שטרות דרבנן, אם מכר שטר חוב לעכו"ם לא קנה, וגם בחו"מ סימן קכ"ו לענין מעמד שלשתן מבואר כן. ע"ש סעיף כ"ב. ולפי זה בישראל ששכר מעכו"ם, יש לומר לחומרא שכירות קניא, כיון דמדרבנן קונה ישראל מישראל מכל שכן מעכו"ם הפקיעו, וכמו שכתוב בחו"מ שם, ובפרק קמא דגיטין (דף י"ג ע"ב בתוספות בד"ה במעמד שלשתן). ואף דבהגהות אשרי [עבודה זרה פ"א סימן כ"ב] מבואר דחייב חטאת, יש לומר דסבירא ליה כדעת הפוסקים בב"י אה"ע (סימן כ"ה [סי"ג]) דקנין דרבנן מהני בדאורייתא להקל ולהחמיר. ע"ש.

ולפי זה זכינו להבין דברי הרא"ש מה שכתב דיד האומות תקיפה ובדיניהם שכירות ליומא כמכר, ואף אם נפל ביתו של משכיר אינו יכול להוציאו דהוי כמכר, דכבר כתבתי לעיל דהוא פליאה דהרא"ש גופא סבירא ליה בסוף פרק השואל דגם בישראל כך דיינינן דאם נפל ביתו של משכיר אינו יכול להוציאו, והרי אנן קי"ל שכירות לא קניא כמבואר בעבודה זרה (דף ט"ו ע"א). אבל לפי מה שכתבתי אמת נכון הדבר דמדאורייתא לא קניא, ואין הכי נמי אם נפל ביתו של משכיר יכול להוציאו, אבל מדרבנן שכירות קניא והוי כמכר על כן אינו יכול להוציאו. ועל

אוצר ההלכה

המאסף, הרא"ש ז"ל לבסוף נתן טעם לדברי רבנו שמשון. ומתוך דברי רבנו המחבר יראה לי דנתן טעם לדבריו וליה לא סבירא ליה, שהרי לא הביא מה שנתן טעם לרבנו שמשון, וכן נראה לי ברור מדברי מורי הרב ז"ל [מהרי"ט] בתשובה (חלק ראשון סימן פ"א) [פ"ה]. אבל המובן לי מדברי הרא"ש ז"ל בפסקיו, שתפס כרבנו שמשון מדיהיב טעמא למילתיה. וכן נראה מדברי רבנו המחבר ז"ל בטור חו"מ (סימן רע"ג ס"ז) שכתב כלשון הזה: והרא"ש ז"ל שם ובפסקיו כתב שזהו דעת רבנו שמשון והאריך לתת טעם לדבריו. ע"כ. וכן נראה מדברי רבנו בעל הטורים שכתב, ואדוני אבי כתב שאם הפקירו אפילו בינו לבין עצמו [הוי] הפקר. ואם הרא"ש בפסקיו לא סבירא ליה כרבנו שמשון, למה תפס עיקר דבריו שבפירוש נדרים יותר ממה שכתב בפסקיו, ומן הראוי הוא לתפוס בפסקים דנחית לפסק הלכה. אבל תמהני, דלפי זה יכול אדם להשכיר בהמתו לנכרי ולהפקירה ביום השבת, ואילו כאן בהלכות שבת כתב, דאפילו יפקירה בינו לבין עצמו אסור. ונראה דבטור חו"מ דינא קאמר וכאן מפני מראית העין נגעו בה.

קעה) שם יפקירה בינו לבין עצמו. אע"ג דהטור מצריך הפקר בפני שלשה משום חשדא, דהכל יודעין שהיא בהמתו של ישראל ואין הכל יודעין שהפקירה בינו לבין עצמו, ויאמרו בהמתו של ישראל עושה מלאכה בשבת, היינו משום דהטור מיירי שלא התנה שיחזירנה לו קודם השבת, דהרי לא הוזכר בדבריו תנאי החזרה, ולכך מצריך בפני שלשה. אבל הש"ע דהצריך תנאי החזרה, דהשתא לא פשע הישראל, לכך אם לא החזירה מהניא תקנתא אפילו במפקיר בינו לבין עצמו, דתו ליכא חשדא, דאם ידעו שהשאלה יודעין התנאי שהיה באותה שעה.

ומה שכתב יפקירה בינו לבין עצמו, לכאורה קשה, דהא דפסקו כל הפוסקים הלכתא כרבי יהושע בן לוי דאמר [נדרים מה]. דבר תורה אפילו באחד הוי הפקר, כדאיתא בחו"מ (סימן רע"ג), וכתב הרא"ש עלה [בפירושו שם] דהוא הדין נמי אפילו בינו לבין עצמו, והזכיר מרן ב"י ז"ל שם סברתו בסתם, מ"מ הרי כתב בכסף משנה סוף פרק ב' מהלכות נדרים [הט"ז], דדעת הרמב"ם ז"ל משמע דבעינן לעולם אחד כפשט לישנא דרבי יהושע בן לוי. יע"ש. ובש"ע שם סימן הנזכר ס"ז דלא נקט כלשון הרא"ש ז"ל, משמע דפוסק דלא סגי ע"י עצמו וכדעת הרמב"ם ז"ל. וכן משמע מדכתב מור"ם ז"ל שם ויש אומרים אפילו ע"י עצמו, דלהש"ע לא מהני ע"י עצמו. וא"כ קשה למה פסק כאן בשבת דמהני הפקר בינו לבין עצמו, והרי לדעתו ז"ל דדבר תורה בעי אחד מיהת. ועיין שם בסמ"ע [סקי"א] דנראה דנרגש מזה. ושוב ראיתי למוהרי"ט ז"ל (חלק א' סימן פ"ה) שכתב, דהסכימו כמה רבוותא דבינו לבין עצמו אפילו מן התורה לא הוי הפקר כלל, ורבנו שמשון ז"ל שכתב דהוי הפקר, כבר תמה עליו הרא"ש ז"ל בפסקיו [נדרים פ"ד סימן י"א], וסיים מהרי"ט ז"ל: ונראה בעיני

ודו"ק. וצ"ע לשון הרא"ש לפי זה מה שכתב כיון שיד האומות תקיפה. ויש לומר, דבזמן שמסורים בידך גזלו מותר כדאיתא בבבא קמא (דף ק"ג ע"ב) ואז ודאי לא משגיחין בדיניהם כלל.

והנה כל זה לשיטת רבנו ירוחם [נכ"ב ח"א דף קפ"א ע"ג] וסייעתיה דקנין דרבנן מהני לאיסור תורה¹²⁷. אבל לב"י באה"ע (סימן כ"ח [סי"ג]) דהוי כשלו גם לענין איסור דאורייתא, א"כ הוה ליה למימר הכא נמי כיון דשכירות קניא מדרבנן מותר גם בבהמה אפילו בלא הפקר. אלא דהב"ח גופא באה"ע שם [אות י"א] סבירא ליה גם כן כרבנו ירוחם. ע"ש. ויש לומר פרפרת אחת מה דבפרק קמא דעבודה זרה (דף ט"ו ע"א) דפריך שכירות מי קניא, מסיפא דמשנה דתרומות [פ"א מ"ט] דכהן ששכר פרה מישראל לא יאכילנה כרשיני תרומה, והקשו תוספות [ד"ה ישראל] למה לא פריך מרישא דישאל ששכר מכהן דמאכילה כרשיני תרומה. דיש לומר מרישא אי אפשר למפרך, דיש לדחות שכירות דקניא רק מדרבנן, ואהני גם לדאורייתא וגם לעכו"ם הוי קנין, וכדעת הש"ך (בסימן ס"ו סק"פ) דכל מה דתקון כעין דאורייתא תקון, וכן דעת כמה פוסקים בסימן קכ"ו בחו"מ שם סעף כ"ב. רק יש לומר מה דשכירות קניא תקנו חכמים לטובת השוכר, דליחשב כשלו לקנות על ידו כחצרו, או לענין אם נפל ביתו של משכיר, או בנצרך המשכיר למוכרו מחמת דוחקו ואין קונה רק אם יוציאנו מהשוכר תוך זמנו, וכהך דירושלמי סוף פרק השואל [בבא מציעא פ"ח ה"ט] וברא"ש שם [סימן כ"ה]. ואם כן יש לומר דהשוכר מצי למימר כלום תיקנו לטובתי אי אפשרי בתקנת חכמים, וכגון זו שומעין לו, ועל כן בישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה, ומה גם דגם הכהן מרוצה לזה, דמאכילה בריוח כי תרומה בזול יותר. ועל כן פריך מסיפא, דכהן ששכר פרה מישראל דלא יאכילנה כרשיני תרומה, והרי אדרבה רוצה בתקנת חכמים שהשכירות תקנה לו ולמה לא יאכילנה. ועל כרחק צריך לומר דשכירות לא קניא, והיינו משום דקנין דרבנן לא אהני לדאורייתא או דלעכו"ם לא תיקנו. ועיין בנמוקי יוסף פרק קמא דמציעא דף י' [ה. ד"ה מתני' ראה] ובאסיפת זקנים שם [שיטה מקובצת ד"ה כיון], דבקנין דרבנן היכא דגילה דעתו דלא ניחא לו בהך קניה, מהני מטעם דהוי כאומר אי אפשרי בתקנת חכמים דשומעין לו בכגון זו דתקנו לטובתו, והכא אף דמשתמש בה אינה הוכחה דרוצה בקניה. דאף דשכירות לא קניא, מ"מ משתמש בה בעל כרחו של משכיר כל זמן השכירות, והוא מתורת שעבוד וחיוב על המשכיר, וכמו שכתב הנתיבות (סימן שי"ב ס"ב). והא דאם נפל ביתו של משכיר מוציאו, י"ל כיון דהוא רק בתורת שעבוד וחיוב, יש לומר אנוס רחמנא פטריה, ומדרבנן הוי קנין כמכר וי"ל אי אפשרי בתקנת חכמים. (ערך שי)

קעד) שם יפקירה בינו לבין עצמו. כתב ב"י (שיטה מ"ד), ובפסקיו שם [הרא"ש נדרים פ"ד סימן י"א] כתב [כן] בשם רבנו שמשון ותמה עליו, וכתב דנראה לו וכו'. נ"ב: אמר

אוצר ההלכה

אפקרה) כתבו, שלא יעשה איסור שביתת כלים. עכ"ל. ולפי זה גם בשביתת בהמתו כשמשכירה לאינו יהודי איכא נמי אנן סהדי. וקצת קשה בגמרא שם במעשה דר' ישמעאל בר' יוסי, דאמר לכולי עלמא אפקרנהו ולך לא אפקרנהו, והיה אומר דבר שאינו אמת, כדאיתא שם שהיה מפקיר לכולי עלמא וגם לדידיה, ואמאי היה צריך לזה, היה לו להפקיר בינו לבין עצמו. ולדעת הרמב"ם [הלכות נדרים פ"ב הט"ז] שסובר דהפקר [בינו] לבין עצמו לא מהני רק בשבת משום דמסתמא הפקיר, כמו שכתב מחצית השקל, א"כ ניחא, דאם היה רבי ישמעאל בר' יוסי מפקיר [בינו] לבין עצמו לא היה אדם יודע מההפקר ולא מהני הפקר. אבל לרא"ש [בפירושו נדרים מה] הובא במחצית השקל, שסובר שההפקר מהני [בינו] לבין עצמו, קשה, שהיה יכול רבי ישמעאל בר' יוסי להפקיר בינו לבין עצמו.

קעח) שם יפקירנה בינו לבין עצמו. כתב ב"י, ובפסקיו שם כתב בשם רבנו שמשון כו'. נ"ב: עיין מה שכתב הכנה"ג בהגב"י¹²⁹, ועיין מה שכתב הרב יד מלאכי (בדף ק"ץ ע"א וכללי ר"י בעל הטורים ומוהרי"א) אות י'.

קעט) שם יפקירנה בינו לבין עצמו. מג"א (סק"ט) דבר תורה. ועיין מחצית השקל. וכן כתב במחנה אפרים [הלכות זכיה מהפקר סימן א'], ובתשובת מהר"י אסאד (יו"ד סימן שמ"א),¹³⁰ וחתם סופר או"ח (תשובה ס"ב), להכי תקנו בחמץ בעור ולא סמכו על ביטול, דחיישינן שלא יפקיר אלא לשבעה ימים ואז בעי דאתי ליד זוכה. ובמקור חיים סימן תמ"ח פירש דהפקר לזמן לא שהזוכה אינו זוכה אלא עד זמן שהפקירו, אלא דאדם הזוכה זוכה לעולם, אלא לגבי ידידה אם לא זכה אחר הרי הוא שלו לאחר זמן, והביא ראיה מט"ז לעיל (סימן רמ"ד סק"ב). (לקוטי שלמה)

קפ) שם יפקירנה בינו לבין עצמו וכו'. כתב הטור (שיטה י"א), ואפילו אם יפקירנה וכו'. נ"ב: אין לסמוך על הוראה זו של הפקר כלל, זולתי אם נהגו כן בשום מקום וסמכו על אותם המתירים ואין שומעין להחמיר הנח להם לישראל וכו', ובעל נפש יחוש לעצמו. הר"ם אלשקאר (סימן מ"ב). (כנסת הגדולה – הגה"ט)

קפא) שם יפקירנה בינו לבין עצמו וכו'. כתב ב"י (ע"ד שיטה ל"ב), ונראה מדבריהם דלא מיירי אלא בהפקר דבינו לבין עצמו וכו'. נ"ב: טעות גדול הוא לחלק בין הפקר דבינו לבין עצמו להפקר בפני שלש, ולמאן דאסר לא שנא להו בין הפקר דבינו לבין עצמו להפקר בפני שלש והכל אסור. הר"ם אלשקאר ז"ל (סימן מ"ב). (כנסת הגדולה – הגב"י)

קפב) שם יפקירנה בינו לבין עצמו וכו'. כתב מג"א (סק"ט), יפקירנה וכו', וב"ח [אות ה'] מתיר לכתחלה להפקיר לפני שלשה. וכן הסכים עמו האליה רבה [סק"ט]. וכתב הב"ח

שאף הר"ש ז"ל לא אמרה אלא התם דמידע ידעי דמפקר כדי שלא יבוא לידי שביתת בהמתו, והוי כהפקיר בפני הכל ויכול כל אדם לקדם ולזכות בה. עכ"ל. ונראה דכן הוא דעת הש"ע, דסבירא ליה דאע"ג דבעלמא לא מהני הפקר מן התורה עד שיהא אחר ולא בינו לבין עצמו, מ"מ בשבת הוי כמפקיר בפני שלשה דמידע ידעי דמפקר כדי שלא יבוא לידי איסור.

ומיהו לפי מה שנתבאר בדברי מור"ם ז"ל בסמוך, דאין שום אדם יכול לזכות אפילו במפקיר בפני שלשה, יש ליישב לאידך גיסא, דהא דבעינן אחר הוא כדי שיזכה בה אותו האחר, וכמו שכתב הרא"ש ז"ל בפסקיו וז"ל: וסברא גדולה היא לחלק בין הפקיר לפני אחד ובין הפקיר בינו לבין עצמו, דנחי דלא בעי רבי יהושע בן לוי כדי שיהא אחד זוכה ושנים מעדיין, מ"מ בעי הפקר שיוכל לצאת מרשותו, דבינו לבין עצמו לעולם לא יצא מרשותו כיון שאין ההפקר ידוע לשום אדם. ע"כ. א"כ הכא ניחא בשבת דאין שום אדם יכול לזכות בה, וכוונת ההפקר אינו אלא לסלק כחו וזכותו מעל אותה בהמה שאינה נחשבת כשלו ואע"פ שלא זכה בה אחר, א"כ אפילו בינו לבין עצמו סגי לפי דין תורה. ודוק. ואם תאמר הניחא לדעת הרב בעל הלבושים ז"ל [ס"ג] שכתב כפשט דברי ההג"ה, דאין שום אדם יכול לזכות בה אפילו בשבת, כיון דלא נתכוון המפקיר רק להפקיע מעליו איסור שבת, ליכא שום זכיה לשום אדם בין בחול בין בשבת. אבל לדעת הרב בעל עולת שבת [סק"ג] דפירש דברי מור"ם ז"ל, דמה שלא יוכל לזכות בה אינו אלא לאחר השבת, דבמוצאי שבת מיד חוזרת לרשות הבעלים, אבל בשבת אם זכה בה אחד קנה, דאי לאו הכי הרי עדיין היא בהמת ישראל ועובר עליה משום שביתה. יע"ש. ומאי איכא למימר. י"ל דכבר המגן אברהם [סק"א] דחה סברתו וכתב כדברי הלבוש, וכן נראה דעת הש"ע, דהרי אע"פ שבב"י כתב דצריך שיפרש שאינו מפקירה אלא ליום השבת, כאן בש"ע השמיט סברא זו דאינה אלא לדעת (הרי"ף) [ה"ר פרץ] [הגהות סמ"ק סימן רפ"ב עמ' ש"א אות א'] שהביא הטור, וסבירא ליה כדעת הטור שכתב דאפילו בסתם נמי דעתו לזה, שהרי אינו מפקירה אלא להפקיע מעליו איסור שביתת שבת. ע"כ. וממילא שמענין מינה דאין אדם זוכה בה ואפילו בשבת מהך טעמא.¹²⁸ (מטה יהודה – סק"ט)

קעז) שם יפקירנה בינו לבין עצמו. עיין בספר מחנה אפרים (הלכות זכיה מהפקר סימן א' וסימן ב'). (בתי כנסיות)

קעז) שם יפקירנה בינו לבין עצמו. כתב מג"א (סק"ט) יפקירנה, דבר תורה הפקר כו'. מה שכתב מחצית השקל דבשבת מועיל הפקר בינו לבין עצמו כי מסתמא לא יעבור על שביתת בהמתו. ע"ש. בתוספות שבת (דף י"ח ע"ב ב"ד דמפקר וכו') לא משמע כן, שכתבו על גיגית וכו' לב"ש דמהני הפקר בפני עצמו דמסתמא מפקיר, ואפילו הכי כתבו דלא מהני במשכיר סוס לנכרי מפני שהדבר מפורסם. ע"ש. ובבבא מציעא (דף ל' ע"ב ד"ה

אוצר ההלכה

ישראל קונה מגוי בכסף וכיון שאין שליחות לגוי א"כ בכסף אינו קונה. (אבני צדק)

קפו) שם יפקירנה בינו לבין עצמו וכו'. כתב מג"א (סק"ט), וב"ח [אות ה'] מתיר לכתחילה להפקיר בפני שלשה. כפי המבואר בגמרא סוף פרק אין בין המודר [נדרים מה.], ובטוש"ע חו"מ סימן רע"ג [ס"ז], בטעמא דבעינן שלשה כדי שיהא אחד זוכה ושנים מעידין, א"כ בעינן שכל השלשה לא יהיו קרובים זה לזה. ושנים מהשלשה בעינן נמי שיהיו כשירים ולא פסולים לעדות מחמת עבירה וכדומה. ועיין ברא"ש סוף פרק אין בין המודר [בפירושו שם]. ודוק. (מנחת פתים)

קפו) שם יפקירנה בינו לבין עצמו וכו'. עיין באר היטב (סק"ה). ועיין בספר מנחת פתים (דף מ"ו ע"א)¹³¹ שכתב, דכפי המבואר בגמרא סוף פרק אין בין המודר [נדרים מה.], ובחו"מ סימן רע"ג [ס"ז], בטעמא דבעינן שלשה כדי שיהיה אחד זוכה ושנים מעידין, א"כ בעינן שכל השלשה לא יהיו קרובים זה לזה. ושנים מהשלשה בעינן נמי שיהיו כשירים ולא פסולים לעדות מחמת עבירה וכדומה. ועיין ברא"ש סוף פרק אין בין המודר [בפירושו שם].

[הערת מהרש"ם:] עיין רדב"ז (ח"א סימן י"ג), במי שלקח עסק שצריך לקנות שוורים לעשות מלאכת השוכר, ואם לא יעשו בשבת ויו"ט יפסיד הכל. והשיב שיפקיר בפני שלשה שיוודע בהם שלא יזכו בהם, אבל צריך שיוציאם מדעתו לגמרי שלא יהיה בדעתו לחזור ולזכות בהם. ואע"ג דמשמע במרדכי [שבת סימן ר"מ] דדוקא בדיעבד מועיל הפקר, יש לומר דהוא הדין לכתחילה אלא שדיבר בהווה. ועוד דבהפסד מרובה יש להקל. וכן מוכח בריב"ש (סימן כ"ה) דדוקא על הפקר בפני עצמו אין להקל לכתחילה, אבל ע"י הפקר בפני שלשה גם לכתחילה שרי (וזהו כמו שכתבו הב"ח [אות ה'] ומג"א [סק"ט]). ואם מפחד שלא יזכו אותם שמפקיר בפניהם, יפקירם בכל ערב שבת ויחזור ויזכה במוצאי שבת. עוד יש תקנה, שיתן לעכו"ם המעות לקנות הבהמות, ויפקיר המעות בפני שלשה, והשתא לא הוי בהמת ישראל דאין שליחות לעכו"ם, ועוד דהרי המעות הפקר, ואע"ג שאין העכו"ם יודע מההפקר אין חשש. גם אפשר שילווה המעות לעכו"ם והעכו"ם יקנה השוורים, ואע"ג שהוא מקבל אחריותם ומזונותם, שכירות בעלמא הוא שמשלם לעכו"ם בעד מלאכתו. (מזה מוכח דסבירא ליה דשכירות לא קני לענין שביתת בהמה). עוד אפשר, שימצא עכו"ם שיתן חלק שביעי במעות, ויתנה עמו שמלאכת שבת יהיה לחלק העכו"ם, ויתנה עמו כמה יתן לו בעד חלק שביעית שלו, ועיין ריב"ש (סימן קנ"א). אבל ליתן להעכו"ם במתנה על מנת להחזיר אין להתיר, דשמא לא יחזיר ותתבטל המתנה למפרע. והמובחר, שילווה המעות לעכו"ם או שיתן המעות לעכו"ם ויקנה כמו שכתבתי לעיל. ע"ש. ועיין תוספות נדרים (דף מ"ה ע"א [ד"ה ריב"ל]), דדוקא בקרקע בעינן הפקר בפני

הטעם, כל מלתא דמתאמרה באפי תלתא לית ביה משום לישנא בישא משום שהוא מפורסם [בבא בתרא לט.]. וקשה לי, לפי זה היה לו להתיר גבי מרחץ או מלאכת מחובר שיעשה הקציצה לפני שלשה ותו ליכא חשדא. ואפשר דגזרו דלמא לא יעשה בפני שלשה, בשלמא לענין הפקר עשו חז"ל דצריך דוקא שלשה כדי שיהיה אחד זוכה ושנים מעידים, אע"ג דמדין תורה סגי בפני אחד, ולהרא"ש [בפירושו נדרים מה.]. אפילו בפני עצמו, מ"מ מאחר דתקנת רז"ל היתה שיהיה בפני שלשה דוקא לענין מעשר אפילו בדיעבד לא מהני בפחות משלשה, סמכו על זה שיעשה כדינו, מה שאין כן לענין שכירות. ודוחק הוא. ודו"ק. (בגדי ישע)

קפג) שם יפקירנה בינו לבין עצמו וכו'. דהפקר בפני עצמו מדאורייתא הוי הפקר, אבל לכתחילה אסור להשכירה על דעת שיפקירנה, וגם במכירה אין היתר אלא כשמוכר כל ימי השבת (דלא) [ולא] בשבת לחוד. מג"א [סק"ט]. והרב ב"ח [אות ה'] מתיר לכתחילה במפקיר בפני שלשה. יע"ש. (ברכות מים)

קפד) שם יפקירנה בינו לבין עצמו וכו'. כתב מרן בב"י משם המרדכי [שבת סימן ר"מ], דאם השאיל לעכו"ם בהמתו דיעבד צריך להפקירה בפני שלשה. וכתב מרן על זה, אלמא דסבירא ליה דלכתחילה אפילו מפקיר בפני שלשה אסור. ויש לדחות דאין הכי נמי דשרי אלא שדברו בהווה וכו'. ע"ש. וכן כתב הרדב"ז בתשובות החדשות ([ח"א] סימן י"ג) דלכתחילה שרי אלא שדברו בהווה. ועיין באחרונים.

קפה) שם יפקירנה בינו לבין עצמו וכו'. משמע דלכתחילה אסור להשכיר על דעת שיפקירנה. והב"ח [אות ה'] מתיר לכתחילה להפקיר בפני שלשה. ע"ש. וכן כתב הרדב"ז בשניות ([ח"א] סימן י"ג). ע"ש.

כתב הרדב"ז בשניות (סימן י"ג), על ראובן שלקח אלתזאם, וצריך לקנות שוורים לעשות מלאכתו, שיש תקנה לזה שיתן הדמים לגוי לקנות הבהמות ויפקיר הדמים בפני שלשה, דהשתא לא הוי בהמתו של ישראל. חדא דאין שליחות לגוי, ותו דכבר הפקיר המעות ולא קנו לו מעותיו, ואע"פ שאין הגוי יודע בהפקר וחושב שהם של ישראל לית לן בה. עכ"ל. נראה מטעמא דאין שליחות לגוי שרי ואפילו לא הפקיר המעות, ולא קי"ל הכי ביו"ד (סימן קס"ט ס"ו), דלחומרא אמרינן יש שליחות לגוי. ועוד נראה דאפילו נימא אין שליחות לגוי, מ"מ מעותיו קונות לו דדעתיה דמוכר להקנות לבעל המעות. וכן מסיק הרב מחנה אפרים בהלכות שלוחין (סימן ט"ו), דלדעת הרמב"ם [הלכות זכיה ומתנה פ"א ה"ד] ורש"י [קדושין יד: ד"ה הואיל] דישאל מגוי וגוי מישראל קונה בכסף, נהי דלית ליה שליחות לגוי מ"מ מעותיו קונות לו. ואולי שדעת הרדב"ז כדעת ר"ת [שם תוד"ה הואיל] דאין

אוצר ההלכה

בש"ע שכתב סתם, ולא התיר אלא כשמתנה עם הגוי על מנת להחזירה בשבת, וכן דעת המגן דוד ז"ל [ט"ז סק"ד]. ע"ש. ועיין מה שכתב הרב ברכי יוסף ז"ל [סק"ג]¹³⁵. ע"ש.

והנה עוד אתה תחזה מה שכתב הבאר היטב ז"ל (שם סק"ט) מהרב שבות יעקב ז"ל [ח"ב סימן ל"ט], בישראל שיש לו סוס ובא המושל וכו' מפני איבה ימכרונו בדבר מועט וכו'. והרב יד אהרן ז"ל [הגב"י]¹³⁶ חולק עליו וכו', וכן כתב בתשובת צמח צדק [סימן ל"ה]. ע"ש. ויותר טוב שיפקירנה. ע"ש. ועיין מה שכתב הרב מטה יהודה ז"ל שם [סקי"ז]¹³⁷, דיותר טוב התיקון שכתב בעל השבות יעקב שהוא למכור בדבר מועט, דאשכחן תיקון כזה דמהני בחמץ [סימן תמ"ח ס"ד] וכו', דבתשובת הגאון מיירי בגילה ישראל דעתו שיחזור ויקנה אותה ממנו לאחר השבת, אבל כל שימכור לו סתם אפילו בדבר מועט מותר וכדין חמץ. ע"ש.

ועוד עיין שם להרב מטה יהודה ז"ל [(סקי"ד) אות ג]¹³⁸ במה שכתב על מה שכתב מרן בטעם הערכאות אם הוא וכו', וכתב על דבריו ליתא דמרן לא בא לשלול אלא וכו'. ע"ש. ואת זה הגיד לי ידידינו עצור הרמ"ה הי"ו דיש תיקון לכתחילה במה שהוקשה להרב מטה יהודה ז"ל שם וז"ל: והדבר פשוט דמה שכתב הש"ע ויכתוב בערכאותיהם אינו אלא משום פרסומי מלתא וכדי שלא תפול ההכחשה. ומה שכתב מרן דדילמא וכו', אבל לפי מה שכתב הש"ע (ס"ג) דמהני הפקר בינו לבין עצמו לא נשאר ספק, ואין חיוב לעשות כן אלא כדי לפרסם הדבר. וזה פשוט. ע"ש. וא"כ איפוא זאת גם כן עשו להתנות עם הגוי גם בינו לבין עצמו שלא יעשה בה מלאכה בשבת, ואם יעשה וכו' יתחייב אפילו באונסין. (ועי' משה – סימן כ"ה)

קפט) שם יפקירנה וכו' קודם השבת. ולהפקיר בשבת, הרב פרי חדש לקמן (סימן תל"ד [ס"ב]) פשיטא ליה דאסור להפקיר בשבת ויו"ט, כי הא דתנן [ביצה לו:] אין מקדישין ואין מחרימין וכו'. ושמעתי מקשים עליו מכמה סוגיות. ועיין להרב מגילת ספר (דף קנ"ז ע"א).

קצ) שם יפקירנה וכו' קודם השבת. אם להפקיר בשבת, הפרי חדש (סימן תמ"ד) [תל"ד סעיף ב'] אסור, וכבר כתב עליו בעל ברכי יוסף בסימן הזה (אות ד')¹³⁹, שמקשים עליו מכמה סוגיות. ולקמן סימן של"ט (אות ה') [ח"ב] כתב בשם מגלת ספר [דף קכ"ז ע"א], דמוכח בירושלמי פרק אלו עוברין [פסחים פ"ג ה"ג] דשרי להפקיר ביו"ט. גם כבר נסתרו דברי הפר"ח בשער המלך בהלכות לולב [פ"ה ה"ב]. עיין שם בארוכה מסוגיות רבות. לכן נלענ"ד אם הקרה מקרה בדיעבד יכול לסמוך ולהפקיר בשבת. וכן מיקל המג"א סוף סימן י"ג [סק"ח].

(תשובה מאהבה ח"ב – סימן רל"ח)

שלשה, אבל בבהמה ומטלטלין סגי בהפקר בפני עצמו, וכן הוא ברא"ש [בפסקיו שם פ"ד סימן י"א] בשם ה"ר שמשון, ותמה עליו דעל כל פנים בפני אחד בעינן, אלא דסגי בפני אשתו או אחד מבני ביתו. וחזר ותירץ דברי ה"ר שמשון. ע"ש. ועיין בתוספות שבת (דף י"ח ע"ב [ד"ה דמפקרא]), ורשב"א [שם ד"ה גיגית] וריטב"א (ארחות חיים – ספינקא – סק"ה) [שם].

קפה) שם יפקירנה בינו לבין עצמו וכו'. מה שנותנים או משכירים הבהמה שלהם לגוי בתוך ימי המעשה, ולומר לו שיחזירה לו קודם השבת, דאינו נאמן הגוי לאמר שתנח בשבת, ולכן אם עיכבה בשבת יפקירנה בינו לבין עצמו קודם השבת, וכמו שכתוב בסימן רמ"ו.

ואם ישראל וגוי שותפין בבהמה ע"ש למרן ז"ל בש"ע (ס"ה) במה שכתב בזה. ובדיעבד שכבר הישראל שותף (הבהמה [בבהמה] לגוי ולא עשה שום תיקון (התיר) [היתר] ממה שכתב מרן ז"ל וכמנהג העולם, א"כ יפקירו את הבהמות שלהם ששתפו לגוים, ובזה השתוף דלא שייך ביה תנאי לומר לו שיחזירה לו קודם השבת יפקיר בפני שלשה. ועיין מה שכתב הרב מטה יהודה ז"ל שם [בסימן רמ"ו סק"ט]¹³², שחילק בזה בין מה שכתב הש"ע למה שכתב הטור ז"ל. יעו"ש.

ולע"ד יש לומר בהפקר בפני שלשה גם למנהג העולם שנוהגין להשתף לגוי הבהמה מבלי שום תיקון שכתב מרן ז"ל בש"ע, ועיין מה שכתב בבאר היטב ז"ל שם [סק"ה], דהב"ח [אות ה'] מתיר לכתחילה להפקיר בפני שלשה, והט"ז ז"ל [סק"ד] כתב, דאפילו שיפקיר בפני שלשה אין היתר בזה ברור לכתחילה וכו'. יעו"ש. וכיון דאפילו בהפקר בינו לבין עצמו פקע איסורא דאורייתא א"כ הוה ליה ספיקא דרבנן ולקולא. ויש ספק ספיקא בעיקר הדבר, ספק דמציאות דאולי הגוי לא יעשה בה מלאכה בשבת, וספק נמי דפולגתא דרבוותא וכאמור. ועיין להרב בן אברהם אבוקארה ז"ל [סימן ל"ב].

והנה רואה עוד למרן ז"ל בב"י מה שכתב: ונראה מדבריהם דלא מיירי אלא בהפקר בינו לבין עצמו דומיא וכו', אבל כל שמפקיר הבהמה בפני שלשה אפשר דשרי להשכירה לכתחלה, דכל בפני שלשה מפרסמא מילתא, והכי דייק וכו'. ואפשר דאפילו בפני אחד נמי שרי דלא אסר וכו'. ע"ש. ואיכא מהסוברים ז"ל דאפשר שכותב הפוסק אינו ספק אלא שכן הוא דעתו¹³³. ואף להסוברים ז"ל דהוא ספק, הוי ספיקא דרבנן. והגם דמרן ז"ל שם בב"י כתב אבל המרדכי וכו', אלמא דסבירא ליה דלכתחילה אפילו מפקיר בפני שלשה אסור, הרי סיים ויש לדחות דאין הכי נמי דשרי אלא שדברו בהווה וכו'. ע"ש. וזה שכתב מור"מ ז"ל שם בהגה ואם רוצה וכו'. ואינו מוכרח לע"ד מה שכתב הרב מטה יהודה ז"ל (שם סק"ז)¹³⁴ שכן דעתו כאן

הערות וצייונים

132. נדפס לעיל אות קע"ה. 133. עיין לרב שד"ח בכללי הפוסקים (סימן ט"ז אות א') שהביא את דעות הפוסקים בזה. 134. נדפס לעיל אות קל"ח. 135. נדפס לעיל אות קפ"ד. 136. נדפס לקמן אות ש"א. 137. נדפס לקמן אות ש"א. 138. נדפס לקמן אות ש"ט. 139. נדפס באות הקודמת.

אוצר ההלכה

הרי ע"י שהיא ברשותו עובר עליו משום שביתת בהמתו. וכיוצא בדבר כתבו התוספות שם, כיון שנתחמץ שום אדם לא יפדנו.

ועל כן נראה, דדוקא כשהתנה עם העכו"ם (שיחזור) [שיחזור] לו קודם השבת, ולא רצה לקבל שכר שתהיה הבהמה ברשות העכו"ם בשבת, אבל רצונו ליתנה להעכו"ם שתעבוד ביום השבת אצל העכו"ם על סמך זה שיפקירנה, פשיטא דלא מהני, דאמרינן הואיל ואי חזור בו ולא יצא מרשותו כל שלשה ימים אחר ההפקר, וכיון דאינו רשאי להשכיר בהמתו והיא עדיין לא יצאת מרשותו, (ו) חשוב כמשכיר בהמתו. וכן משמע בפרק אין בין המודר [נדרים מג:] דלא חשוב הפקר כלל כל שלשה ימים. ואמנם כשמפקירה ביום ראשון, ובשבת כבר עברו שלשה ימים מן זמן ההפקר, נראה לי דאף לכתחילה מועיל הפקר, והאחרונים לא ירדו לחילוק זה. ועיין מה שכתבתי (סק"א), ודו"ק היטב. ובכ"י בשם הרוקח¹⁴³, שאם התנה שתנוח הבהמה בשבת, מותר להשכירה שלשה ימים קודם השבת. נראה דכוונת דבריו, דבאמת מה שהתנה עמו שתנוח אינו מועיל דשמא לא יציית הנכרי, ואמנם כשמפקיר¹⁴⁴ מועיל התנאי, אלא דהפקר לחוד אינו מועיל דבתוך שלשה יכול לחזור בו. ואמנם אם שניהם כאחד ידבקו, מהני אף תוך שלשה ימים. וזה ברור. (ישועות יעקב – סק"ה)

קצב) שם שם יפקירנה בינו לבין עצמו קודם השבת. עיין ישועות יעקב [סק"ה]¹⁴⁵ הקשה, כיון דקי"ל בחו"מ סימן רע"ג [ס"ט] דתוך שלשה ימים יכול לחזור אף במטלטלים, ע"ש בסמ"ע [סק"ג], א"כ לא יצא מרשות ישראל. ואין לומר דמ"מ כל זמן שלא חזר בו לא חשיב בהמתו, נימא הואיל. ע"ש. ועיין ברכי יוסף [סק"ה]¹⁴⁶ הרגיש לדעת הב"ח בסימן תל"ד [אות ז' ד"ה והב"י כתב], דקודם שזכה בה אחר לא חשיב הפקר, והכא מהני אף שלא יזכה בה אחר. וע"ש בברכי יוסף [סימן תל"ד סק"ה ד"ה וראה ראיתי] ואחרונים, דכוונת הב"ח שם גם כן דכל זמן שלא זכה בה אחר יכול לחזור תוך שלשה ימים. ונלע"ד דהנה שכירות לא קניא אף דהשתא שכורה לגוי, הוא משום דהזמן ממילא קאתי ותחזור ממילא למשכיר, חשובה השתא ממש של המשכיר ועובר עליה, דהא דבר המושכר לאחר לזמן יכול המשכיר למכרה או להשכירה תוך הזמן לאחר שיקחנה אחר כלות זמן השכירות של זה, ולא חשוב דבר שלא בא לעולם כיון דזמן ממילא קאתיא, כמבואר בחו"מ סימן ש"ב בש"ך [סק"ג], ונתיבות שם [סק"א], ובנתיבות סימן רי"א [סק"ה]¹⁴⁷. והכי נמי השתא מהאי טעמא חשיבא בהמתו של משכיר, כיון דלשוכר אין לו רק קנין לשעה וממילא תחזור למשכיר. אמנם מבואר בנתיבות שם דדוקא כשמברר ואומר בית זה אני משכיר לך על לאחר הזמן, אבל כשיש לו בתים מושכרים ומשכיר לאחר בית סתם לא מהני. ודבר זה מקורו בתוספות בריש פרק מי שהיה נשוי

קצא) שם יפקירנה וכי קודם השבת. ובשבת וי"ט כתב הרב פרי חדש (סימן תל"ד ס"ב) דאסור להפקיר. ושמעתי מקשים עליו מכמה סוגיות הש"ס. [ברכי יוסף] [סק"ד]¹⁴⁰. וכן כתב בסימן של"ט [סק"ח], דהרב מגלת ספר [לאוין דף קכ"ז ע"א] הוכיח מהירושלמי [פסחים פ"ג ה"ג] דמותר ביו"ט להפקיר. ובהגהת מעשה רוקח (סימן י"ג) כתב, דבשער המלך (הלכות לולב פ"ח [ה"ב ד"ה ובמה]) הביא בשם ריטב"א [שבת כז. ד"ה ואומר] דאסור להפקיר בשבת וי"ט, והשיג עליו. ע"כ. ובנזר ישראל [סימן ע"ה ליקוטי רימ"א סק"ה] כתב בשם תשובה מאהבה [סימן רל"ח]¹⁴¹, דבדיעבד יכול להפקיר אפילו בשבת.

(באר יעקב – קרויזר – סק"ח)

קצב) שם יפקירנה בינו לבין עצמו קודם השבת. כבר כתבתי לעיל [סק"א]¹⁴², דלדעת האומרים דאף במטלטלין יוכל לחזור קודם שעברו שלשה ימים, א"כ אין זה מסלק רשות הישראל מן הבהמה. ואין לומר דמ"מ כל זמן שלא חזר בו לא חשוב בהמתו ואינו מצווה על שביתה, עדיין קשה, דהרי בהא דאמרינן גבי חמץ הואיל ואי בעי מיתשל חשוב כשלו [פסחים מו:], הקשו התוספות [ד"ה הואיל (השני)], דא"כ קשה גבי הקדש נימא הואיל ואי בעי מיתשל עלה חשוב כשלו, ואמאי קי"ל [פסחים ה:] שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של הקדש. תירצו דאירי בהקדש ביד הגזבר דלא יכול למיתשל עלה. והקשו עוד, נימא הואיל ואי בעי פריק לה. ותירצו דא"כ היה קונה, דאטו נחשוב חמץ של אחרים כשלו הואיל ואי בעי קני ליה. וכתב הר"ן דמחוסר מעשה הקניה לא חשוב הואיל ובידו. ואני בארתי הדבר בחדושיי להלכות פסח [סימן תל"ד סק"ג] ביאור כוונת התוספות, דהואיל לא אמרינן רק בדבר שיש ביד אחד לעשותו ואין ביד אחרים לעשותו, וא"כ חשוב כשלו, והיינו לשאול על ההקדש דביד בעל ההקדש לשאול עליו ואין ביד אחרים לעשותו. אבל לפדות מן הקדש גם אחרים יכולים לפדותו, וא"כ במה איפה כחו יפה מן שאר בני אדם, ולא חשוב כשלו. וכיון שכן כאן דכל שלשה ימים ביד המפקיר לחזור בו ואין צריך שום ענין זכיה ומעשה, רק כשאומר שחזור בו אין ההפקר חל, אבל אם איש אחר ירצה לזכות בו צריך על כל פנים לעשות מעשה הקנין. וא"כ חשוב כשלו תוך שלשה ימים מטעם הואיל ואי בעי יכול לחזור מן ההפקר, והוי כשלו ואדם מצווה על שביתה בהמתו ומה מהני הפקר כזה.

והנראה לדעתי, דבשלמא גבי חלה א"כ כיון דקודם שנתחמץ היה שייך בו הואיל, א"כ אף שכעת נתחמץ ובודאי לא ישאל עליו שלא יעבור בבל יראה, הרי כל חמץ אינו ברשותו של אדם אלא שהכתוב עשאו כאלו הוא ברשותו [פסחים ו:], והוא הדין בזה, אבל בזה מהיכא תיתי יחזור ביום השבת מן ההפקר,

הערות וצייונים

140. נדפס לעיל אות קפ"ט. 141. נדפס באות הקודמת. 142. נדפס לעיל אות ז'. 143. בב"י בסוף הסימן כתב כן בשם הכל בו [סימן ל"א] שהביא זאת בשם רבנו פרץ. 144. אף שלא מוזכר כאן בדברי רבנו פרץ שצריך להפקיר, מ"מ בארחת חיים כתב כן בשמו בהלכות שבת (סימן ש"ה). ע"ש. 145. נדפס באות הקודמת. 146. נדפס לקמן אות רכ"ט. 147. וכ"כ בקצות החשן סימן רי"א סק"א ד"ה ולענ"ד.

אוצר ההלכה

שיחזירנה לו קודם שבת ואח"כ כשמעכבה יפקירנה, וא"כ הרי אינה שכורה לו בשבת. אלא דבלאו הכי על הריב"ש לא קשיא מידי, דמפורש בדבריו דאינו מועיל רק להנצל מאיסור תורה, ואם כן מן התורה לא מצי לחזור תוך שלשה ימים, ומדברנן באמת אסור, רק הצלה פורתא הוי להנצל מאיסור תורה. אלא הקושיא תפול על הפוסקים דלכתחלה יכול להשכירה בלא תנאי, ולסמוך על מה שיפקירנה קודם שבת, כמבואר בב"י דלתוספות [שבת יח: ד"ה דמפקרא] וטור לכתחלה מותר לסמוך על דעת שיפקירנה בפני שלשה, ולסמ"ק [סימן רפ"ב עמ' ש"א] אף בינו לבין עצמו. ע"ש. ועל זה ודאי קשה, כיון דמדברנן יכול לחזור בו איך יסמוך על זה לכתחלה¹⁴⁸.

קצד) שם יפקירנה בינו לבין עצמו קודם השבת וכו'. בתשובת חתם סופר (סימן ס"ג) במורה צדק אחד שהתיר למוכרי טובא"ק לעשות ע"י אינו יהודי שיפקיר הטובאק בערב שבת. לא טב הורה, חדא, שלא הוזכר היתר ההפקר אלא לענין שביתת בהמתו, ולא להתיר לאינו יהודי לעשות מלאכתו. שנית, דאין לסמוך על הפקר כזה אלא חוץ לרשותו של ישראל אבל לא ברשותו. ועוד עכ"פ איכא משום מראית העין. ע"ש.

(פתחי תשובה)

קצה) שם יפקירנה בינו לבין עצמו וכו' או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. בחדושי הגהות רעק"א [סק"ו] הקשה, איך יקחנה אח"כ מהעכו"ם, הא יהיה גזל בידו וגזל עכו"ם אסור. ונראה כיון דכל הקנין ונתינת פרתו גרם לו העכו"ם, חייב העכו"ם לשלם לו הזיקו, וכן מצינו גבי מגע עכו"ם ביינו. ואף דהעכו"ם אינו רק גורם בעלמא, מ"מ הרי גורם גם כן חייב לצאת ידי שמים, והרי הרבה פוסקים כתבו דכל היכי דחייב לצאת ידי שמים מהני תפיסה. ואף דהתוספות בפרק מרובה [נא. ד"ה אילו תבעה] כתבו, דרבא [סנהדרין עב.] לא רצה ליקח משום דנפיק מפומיה דרב דבדמים קנינהו, והקשה התוספות הא הם חייבין לצאת ידי שמים. ותירצו, כיון דאינהו לא החזירו רק משום דסברי דבדין חייבין לכן לא קיבלה, משמע דאין יכול להטעותו היכי דאין מחויב רק לצאת ידי שמים. מ"מ יש לומר דהוא רק חומרא בעלמא, ואדרבא הפוסקים למדו מסוגיא דשם דמהני תפיסה. ועוד אפשר לומר, דעכו"ם חייב אף בגורם, וראיה דהרי קי"ל [בבא קמא טו.] פלגא נזקא קנסא. ועל כרחך דאין עליו חיוב שמירה, ומ"מ נכרי חייב נזק שלם, א"כ יש לומר דהוא הדין בכל גורם. ויש לעיין בזה.

קצו) שם יפקירנה וכו' כדי שינצל מאיסורא דאורייתא. לכאורה נראה לאו דוקא איסור דאורייתא, דודאי לא אסרה תורה אלא שלא יעשה מדעתו, אבל ודאי לא מצינו שיתחייב להעמיד שומר שלא תעשה בהמתו מלאכה. וכן כתב בהדיא לקמן סוף סימן ש"ה. ע"ש. ומיהו מלשון המכילתא

[כתובות] דף צ"א ע"ב בד"ה דובנה, וברא"ש שם [פ"י סימן ו'], גבי מה שאירש מאביו (ו) מכור לך, כיון דירושה ממילא קאמאי, אם בירר המכר לא חשוב דבר שלא בא לעולם, ואם לא בירר חשוב דבר שלא בא לעולם, ולענין דבר המושכר כולי עלמא מודו. ע"ש בנתיבות. נמצא אם אינו מחוסר רק זמן חשוב כשלו מעתה, אבל אם גם זה אינו מבורר אף שאפשר לברר איזהו משכיר מ"מ חשוב דבר שלא בא לעולם. הכא נמי יש לומר דכל זמן שלא הפקירו אף דשוכר קנהו לזמן ושכירות ליומא ממכר, מ"מ משכיר מצווה על שביתתה כיון דיש לו בה קנין הגוף, ואף דעתה אינה ברשותו ממילא תחזור אצלו לאחר זמן בלי שום ספק, אבל כשהפקירה דאינה שלו בעצם רק יכול לחזור בו, עדיין אינו מבורר אם יחזור בו, ואף אם יחזור בו, שכורה לאחר לזמן חשיבה דבר שאינה שלו עתה ואינו עובר עליה. דהרי מתחלה סבירא לן בש"ס בפרק קמא דעבודה זרה (דף ט"ו ע"א) דשכירות קניא ואין המשכיר מצווה על שביתתה, רק דמותיב מפרה ששכר כהן מישאל דאינו מאכילה כרשיני תרומה דשמע מינה שכירות לא קניא, אם כן יש לומר דהיינו דוקא כשעתידיה לחזור ממילא למשכיר לאחר זמן בלא שום ספק חשיבה מעתה שלו, אבל כשהפקירה אף דיכול עדיין לחזור אם ירצה מ"מ אינו מבורר אם יחזור, וגם אם יחזור מחוסר זמן בזה גם למסקנא לא חשיבה עתה כשלו, כיון דחזינן סברא לחלק כן לענין קנין בדבר שלא בא לעולם. ודו"ק.

ויש לצדד עוד ולומר, מה דשכירות לא קניא הוא גם כן רק הואיל שתצא מיד שוכר ליד משכיר כשיכלה ימי השכירות חשיבה של משכיר, אבל בעצם לא חשיב עתה של משכיר, כיון דקי"ל [בבא מציעא נו:] גם לענין אונאה והרבה דברים דשכירות ליומא ממכר הוא, וכמו שכתבתי לעיל דמהאי טעמא יכול למוכרה ולהשכירה לאחר תוך זמן השכירות וכל הקנין על לאחר זמן הואיל וממילא תחזור לו לאחר זמן, ומ"מ יש לומר דהוא רק כשאר הואיל, ומבואר בתוספות בפסחים (דף מ"ו ע"ב בד"ה הואיל) דתרי הואיל לא אמרינן, א"כ הכא נמי כשהפקירה ליכא למימר הואיל ואי בעי יחזור בו, והואיל שאחר כלות ימי שכירות תחזור אליו תהא כשלו עתה.

עוד אפשר לצדד לפי מה שכתבתי לעיל¹⁴⁸, דמה דמצווה על שביתתה ולא אמרינן שכירות ממכר הוא, משום דאין קנין פירות של שוכר מבטל קנין הגוף של משכיר. ויש לדקדק, תינח אם שקולין יחד, דזה יש לו בעצם קנין הגוף וזה קנין פירות, אבל כשהפקירה דאין לו בה קנין בעצם, רק מטעם הואיל ואי בעי לחזור בו, והשוכר יש לו בה קנין פירות בלא שום הואיל, עדיף קנין השוכר וחשיבה כשלו, מה שאין כן בהואיל אי בעי מתשיל או הואיל ואי בעי פריק דלאח"כ שיתשל ויפרוק לא תהא רשות אחר עליה כלל מיד. והנה אף דכל זה לא מעלה ארוכה על דברי הש"ע והוא מריב"ש (סימן כ"ה), דצריך להתנות עמו

אוצר ההלכה

היום אין את אשתי. יע"ש. ולא ידעתי אמאי לא נשתמש הריב"ש (בסימן קנ"א) והרדב"ז ((בכ"ב) [בח"א] בסימן י"ג) מהיתר זה. (כסא אליהו – סק"ב)

(רא) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. הקשה הרב מגן אברהם (סק"י), מאי מהני ההקנאה שלא בפני העכו"ם, והרי אפילו בישראל צריך לזכות על ידי אחר. והגהות מרדכי [שבת סימן תנ"ב] שהמציאו דין זה כתבו, בהמתי קנויה לך, דמשמע דאמר לעכו"ם עצמו לנוכח, דאז נחא שיזכה בו העכו"ם אח"כ כיון שהיא בידו וברשותו, אבל שלא בפניו ליכא שום זכיה. ומכח זה חלק על הש"ע, והצריך לומר לעכו"ם בפניו דוקא כדי שיתכוון לזכות. יע"ש. ואחר המחילה, דהא דבעינן שתתקיים ההקנאה ע"י זכוי אחר, היינו דוקא כשהחפץ הוא עדיין ברשות הנותן, אבל אם היה ברשות המקבל הא קי"ל דמתנה הנקנית בדברים בלבד הוא, וכדאיתא בטור חו"מ (סימן רמ"א [ס"ב]), מחל לחבירו חוב שיש לו עליו או נתן לו במתנה פקדון שבידו בדברים בלבד קנה. ובודאי דמיירי אפילו שלא בפניו, כמו שכתב הרב כנה"ג (שם בהגהת הטור אות ט') משם רבו מוהרי"ט ז"ל (חלק א' סימן ס"ה) וז"ל: היו המטלטלין ברשות המקבל קנה לו רשותו בלא קנין. ואפילו להחולקים עליו שם הוא מטעם אחר, לפי שהמקום מושאל היה למפקיד ולא רשות דמקבל הוא שיקנה לו בלא קנין. יע"ש. דהכא דבאו הבהמות ליד השואל או השוכר על דעת לעשות בהם מלאכה, הרי הם קנויים לעכו"ם למלאכתו, וכשיחזור הישראל ויקנה לעכו"ם גם הגוף אין צריך שום קנין, ובין בפניו ובין שלא בפניו מהני בדברים בעלמא. כנלע"ד. (מטה יהודה – סק"י)

(רב) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. כתב ב"י (דף קס"א ע"א שיטה כ"ג), כתוב בהגהות מרדכי [שבת סימן תנ"ב] שאם אמר בהמתי קנויה לך מותר. נ"ב: ומדברי מרן ז"ל בש"ע נראה דסבירא ליה דאפילו שיאמר שלא בפני הגוי בהמתו קנויה לגוי שמוותר, וכתב המג"א ז"ל (סק"י), דוקא צריך שיאמר בפני הגוי כדי שיתכוון הגוי לקנות. ע"ש. (יד אהרן – הגב"י)

(רג) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. כתב מג"א (סק"י), קנויה לעכו"ם, וצ"ע דבהגהות מרדכי [שבת סימן תנ"ב]. נראה דעת הרב ב"י, מאחר שהיא כבר שאולה לגוי וברשותו היא, א"כ לא בעינן שיכוון הגוי לקנות, דחצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו. וז"ל הרמב"ם פ"ד מהלכות זכיה ומתנה [ה"ח]: וחצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו, אע"פ שאינו עומד שם, כיון שהגיע המתנה לחצירו כאילו זכה [לו] בה [אחר]. ובפירוש אמרו בגמרא [בבא מציעא יא:] דעת אחרת מקנה שאני. (ברכת דוד)

[משפטים כ"ג, י"ב] בתוספות שבת ((קכ"ד) [קכב.] ד"ה מעמיד), לא יניחנה תולשת כו' ואין זה נוח, משמע דבדבר שזה נוח מחויב שלא יניחנה. וצ"ע. (חבל יוסף – גנזי חיים)

(קצו) שם יפקורנה בינו לבין עצמו וכו' או יאמר בהמתי קנויה לגוי כדי שינצל מאיסורא דאורייתא. מכאן משמע דלא כמו שכתב הרב שלחנו של אברהם ז"ל¹⁵⁰ דהיכא דמדאורייתא אינה שלו, אע"ג דמדרבנן היא שלו ואותה מלאכה שעובד בה העכו"ם היא מדאורייתא, אפילו הכי מותר. ע"ש. דממה שכתב כדי שינצל מאיסור דאורייתא משמע דאיכא איסור דרבנן, אע"ג דמדאורייתא מהני הפקר בזה ולא הויא בהמתו של הישראל. וצריך ישוב.

וראיתי למהריט"ץ ז"ל (בסימן ע"ו), שהקשה על דברי מרן בבית יוסף שם [סוף סימן רמ"ה] שכתב, דאם התנה עמו שאם יעבוד בה ביום השבת חייב באחריותה מותר, דכיון שקיבל עליו אחריות הויא של העכו"ם, דאם כן אמאי אסרו להשאל לו בהמתו, והא שואל חייב אפילו באונסין. ע"ש. ולע"ד אפשר לחלק בין שואל לדחא, דבשואל חשו רבנן שמא יתיר גם כן להשכיר לו, אבל הכא שאנו אומרים לו שצריך להתנות עמו כך, לא יטעה להתיר בלא תנאי. ועוד אפשר לומר, דלא סמכינן על זה להחשיבה אינה של הישראל, אלא הכא שאינו אלא ספק שמא ישתמש בה ולא ישמע לדבריו, דאפשר שישמע לו ולא יעבוד בה, אבל להשאלה בסתם קרוב לודאי שישתמש בה, כיון שהוא חייב באחריותה בכל ימי השאלה, ואדעתא דלהשתמש בה שאלה. (אם לבניה)¹⁵¹

(קצח) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי. כתב ב"י (דף קס"א ע"א שיטה כ"ג), כתוב בהגהות מרדכי [שבת סימן תנ"ב] כו'. נ"ב: ובמרדכי שם¹⁵² מביא שאור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן ב' אות ה'] אוסר. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ז)

(קצט) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי. כתב ב"י (שיטה כ"ה), ונראה כו'. נ"ב: הבי"ח [אות ה'] כתב לחלק בין הפקר לדין (הגמ') [הגהות מרדכי] [שבת סימן תנ"ב]. ומ"מ נ"ל דכיון דיש אוסרים¹⁵³ הכי נקטינן. ושוב מצאתי בפסקי ריקאנטי (סימן ק"ו) כתב, מיהו בזמן הזה אפילו בכהאי גוונא אין נכון להתיר. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ח)

(ר) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי. ומסתמא הבהמה עומדת בחצר של שניהם ולא קנתה לו החצר, לפיכך צריך שיקח מהגוי פרוטה וישכיר לו חלקו בחצר. ודע דיש תקנה אחרת, שיתננה לגוי במתנה גופה ופירי ליום שבת ואחר כך יהיה לו חלק בבהמה, דכיון דפסקא פסקא, כמו שכתבו הר"ן [גיטין מד. ד"ה גריסין] והריטב"א בפרק המגרש [שם פג: ד"ה ושמעינן] גבי

הערות וצינונים

150. נדפס לקמן אות שמ"ה. 151. הרב המחבר כפל דברים אלו מילה במילה בספרו בית מאיר ועל כן לא הבאנו דבריו שם. 152. במרדכי שלפנינו (סימן רמ"ה) לא נמצא כן בשם אור זרוע, וכתב הבי"ח (אות ה') דנמצא כן במרדכי ישן. 153. ראה באות הקודמת.

אוצר ההלכה

(רח) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. כתב מג"א (סק"י), אבל אם אמר וכו'. דברי אמת (בקונטרס ז' דף ע' ע"א), מחנה יאודה (דף קכ"ג ע"ב), מחנה אפרים (הלכות קנין חצר סימן י"ב), עט"ר א"א הרא"ש ז"ל בספרו הבהיר צפיחת בדבש (סימן מ"ט) דף קל"ז ע"א וכו'). (פתח הדבר ח"ג – סק"י)

(רט) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. כתב ב"י, כתוב בהגהות [מרדכי] [שבת סימן תנ"ב] (שאמר) [שאם אמר] בהמתי קנויה לך מותר. נ"ב: מדברי הש"ע (בס"ג) נראה דסבירא ליה דאפילו שיאמר שלא בפני הגוי בהמתו קנויה לגוי שמוותר, בהדין ערובא דין זה עם דין אם השאילה או השכירה כו' ועיכבה בשבת כו'. ותמה הרב מג"א ז"ל (בסק"י) (דבהגמ"י) [דבהגהות מרדכי] כתוב בהמתי קנויה לך, משמע דצריך לומר להגוי כדי שיתכוין הגוי לקנות כו'. ע"ש. וראיתי להרב בגדי ישע (בסק"י)¹⁵⁵, שהביא שהרב אליה רבה [סק"י] רוצה להתיר אפילו שלא בפני הגוי, ושדבריו תמוהים מאד, כי במה יזכה הגוי, ומאחר שלא זכה הגוי נשארה ברשות ישראל כו'. ע"ש. ועיין בספר מטה יהודה ז"ל (בסק"י)¹⁵⁶, שתמה על דברי הרב מג"א במה שכתב דאפילו בישראל לא מהני אלא אם כן זיכה לו ע"י אחר, דהא דבעינן שתתקיים ההקנאה ע"י זיכוי אחר, היינו דוקא כשהחפץ הוא ברשות הנותן, אבל אם היה ברשות המקבל, הא קי"ל דמתנה נקנית בדברים בלבד כדאיתא [בטור] בחו"מ סימן רמ"א [ס"ב] כו', והכא דבאו הבהמות ליד השואל או השוכר על דעת לעשות בהם מלאכה, הרי הם קנויים לגוי למלאכתו, וכשיחזור הישראל ויקנה לגוי אין צריך שום קנין אפילו שלא בפניו כו'. ע"ש.ב. ועיין בספר מחנה אפרים (הלכות קנין חצר סימן י"ב) מה שתמה להרב מג"א מדברי הרשב"א [גיטין כ: ד"ה קשיא לין], דמוכח דמהני היכא דדעת אחרת מקנה כו'. ועיין בספר מחנה יאודה (בדף קכ"ג ע"ב) דהקשה כקושיית הרב מטה יהודה. ולקושיית הרב מחנה אפרים תירץ הרב מחנה יאודה, דנהי דהיכא דאיכא דעת אחרת לא בעינן דעת קונה, היינו דוקא לענין מתנה דמקבל נוחא ליה כו', מה שאין כן לענין איסור שביתת בהמתו דליכא הנאה למקבל כו'. ודברי הרב מג"א קיימי אשאלה ולא אשכירות. וע"ש מה שתירץ לעיקר קושייתו. ומה שהקשה עוד על הרב מג"א, דשפיר כתב מרן דמהני הקנאה אפילו שלא בפניו, דהא קי"ל [בבא מציעא יא.] חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו. ותירץ דעד כאן לא אמרין חצרו של אדם כו' אלא היכא דניחא ליה באותה זכיה כו'. ע"כ. א"נ יש לומר שמא תהיה אז הבהמה בשדה ולא קנה. ועיין מה שכתבו בזה הרב יד אפרים סביב לש"ע (בסק"י), ברכות מים (דף י"ט ע"א)¹⁵⁷.

(דברי מנחם – הגב"י סק"י)

(רד) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. כתב מג"א (סק"י), קנויה לעכו"ם, וצ"ע וכו'. ואמר אדמו"ה היינו אם לא זכה בה העכו"ם עוד, אבל אי כבר זכה בה כמו כאן, די בזה במה שאמר קנויה לו. וק"ל. (מתוך מדבש)

(רה) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. כתב מג"א (סק"י), קנויה וכו', לכן נ"ל וכו'. והאליה רבה [סק"י] רוצה להתיר אפילו שלא בפני עכו"ם. ודבריו תמוהים מאד כמו שכתב המג"א [סק"י], כי במה יזכה העכו"ם, ומאחר שלא זכה העכו"ם נשארה ברשות ישראל. ומה שאמרו [חולין קל"ג:] דעכו"ם מפעי פעי ויש לו קול¹⁵⁴, הא תינח אם יאמרו בפני עכו"ם, מה שאין כן שלא בפניו לא שייך זה.

(רו) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. נ"ב: כמבואר בב"י דהיינו שיאמר כן בפני הגוי. וכן כתב הרב מג"א [סק"י]. ולפק"ד אם יאמר כן לפני שנים, הואיל והבהמה ביד גוי דמן הדין זכה במשיכה שמנהיגה שפיר דמי. ודייק מרן לכתוב שיאמר בהמתי קנויה, ר"ל שמורה הוא שקנויה מזמן, דבהא מדין דאורייתא שפיר דמי, ולא גרע מעובדא דאיסור גיורא, יע"ש בבתרא (דף קמ"ז) [קמ"ט ע"א]. יע"ש. (ברכות מים)

(ריז) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. המג"א (סק"י) תמה על זה, מה יועיל מה שאומר בהמתי קנויה לעכו"ם, ובמה זכה העכו"ם בדבר, כיון שאינו אומר לעכו"ם בהמתי קנויה לך שיתכוין העכו"ם לזכות בדבר. ולי נראה, כיון שהעכו"ם מעכבה בשבת א"כ הוי כגזול ביום השבת, דהרי הישראל לא השכירה לו רק עד יום השבת, קני לה העכו"ם מתורת גזול. אלא דאין כאן קנין גמור, דקי"ל [קדושין נב.] גזל ולא נתיאשו הבעלים שניהם אינן יכולים להקדיש, זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו, וכשאומר בהמתי קנויה לעכו"ם, נסתלק רשות ישראל מן הבהמה, ולא בעינן כוונת הקנאה כיון שהעכו"ם כבר גזלה. ועיקר נ"ל, דאף דאין העכו"ם קונה קנין גמור כשאומר שלא בפניו בהמתי קנויה לעכו"ם, מ"מ לא גרע מהפקר בינו לבין עצמו דמהני, מכל שכן באומר בהמתי קנויה לעכו"ם דמועיל מטעם סילוק רשות של הישראל. ובזה נתיישבה קושיית המג"א מהגהות מרדכי [שבת סימן תנ"ב] שכתב שיאמר לעכו"ם בהמתי קנויה לך, משמע דוקא בפניו. ובזה אתי שפיר. דהרי ז"ל הגהות מרדכי פרק קמא דשבת: ואינו מועיל הפקר בבהמה וכו' ע"ש היטב כן כתב בסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג], מיהו אם אמר בהמתי קנויה לך מותרת. הרי שכתב דאף לדעת הסמ"ג דהפקר לא מהני, מ"מ בהמתי קנויה מהני, ובזה פשיטא דבעינן שיאמר בפני העכו"ם, דאי לאו הכי לא עדיפא מהפקר. אבל לדידן דהפקר מהני, הוא הדין באומר בהמתי קנויה לעכו"ם מהני אף שלא בפניו. וזה ברור מאד.

(ישועות יעקב – סק"י)

הערות וצינונים

154. עיין מה שכתב הרב ברכת דוד, נדפס לקמן אות ר"כ. 155. נדפס לעיל אות ר"ה. 156. נדפס לעיל אות ר"א. 157. נדפס לעיל אות ר"ו.

אוצר ההלכה

דרוצה לעשות בה מלאכה לשלם שכירות, אבל ודאי אין זה בגדר גזל שלא יכול להקנותה, ועל כן יכול להקנותה גם שלא מדעתו, ואתי שפיר מה דהצריך הגהות מרדכי לומר בהמתי קנויה לך. דלפי טעם המג"א כדי שיתכוין לקנות, כך יכול להקנותה סמוך לחשכה לעכו"ם אחר בקנין המועיל כחמץ הבא לו בדרך לפני הפסח עיין סימן תמ"ח. וזה היה עצה טובה יותר, דסתמא אינו במקום אחד עם העכו"ם סמוך לשבת דאם לא כן יכול ליטלה מידו. ולפי מה שכתבתי הדבר מוכרח.

והנה בגוף הדין אי יכול להקנותה לעכו"ם שלא מדעתו ויקנה לו חצרו, דכהאי גוונא בישראל מהני, רק בעכו"ם מוכח כאן מדברי המג"א [סק"י] דלא מהני. וביד אפרים [שם] כתב, משום דחצרו של עכו"ם אינו קונה לו, דאין שליחות לעכו"ם, כמו שכתוב בתשובת אמונת שמואל [סימן מ"ה (הראשון)]. ובאמת האחרונים דחו דברי האמונת שמואל, דהא כלי של עכו"ם גם כן משום חצרו ומ"מ קונה לו כדמוכח בעבודה זרה [ע"א]. עיין במקור חיים סימן תמ"ח [סק"ד], ובנתיבות סימן ר' [אורים סק"י]. והנה בטור (יו"ד סימן קל"ב) ז"ל: היה עכו"ם מודד, הגביהו תחלה לקנות קנאו. וכתב הב"י, אע"פ שהגביה בשעה שהוא מודד לא קנה, מפני שאותה הגביה לא היה לקניה אלא למדידה. והקשה בקצות החושן סימן ער"ה [סק"ד ד"ה אך קשה], למה לא יקנה העכו"ם ע"י דעת אחרת מקנה. ותירץ, דעת אחרת מקנה מטעם זכיה ואין זכיה לעכו"ם. ובחתם סופר פרק השוכר את הפועל ([עבודה זרה] דף ע"א ע"א [ד"ה המוכר]) דחה דבריו בשתי ידיים. אמנם לפי מה שכתב בספר קהלת יעקב בחלק תוספת דרבנן (אות ח' [סימן ק"ל] [סימן ק"מ]), דחצר דגברא קונה משום יד ומשום שליחות, ואם קונה משום יד, היכא דידוע שמונח בחצרו ואינו מיכוין לקנות אינו קונה, אבל אם קונה משום שליחות קונה לו חצרו גם כהאי גוונא משום שליחות. ע"ש. והנה אין שליחות לעכו"ם וחצרו על כרחו אינו קונה לו רק משום יד, וכן כתב בנתיבות סימן ר', וא"כ אינה קונה לו שלא בכוונת קנין כשיודע שמונח בחצרו ואינו מתכוין לקנות וכן כשמונח בכליו. אבל ישראל דחצרו לא גרעא נמי משליחות, קונה לו מתורת שליחות, ועל כן הכא צריך לומר קנויה לך דאין חצרו קונה לו שלא מדעתו, אבל מדעתו גם חצר דעכו"ם קונה לו. ועיין במחנה אפרים (הלכות משיכה ס"ה), כתב גם כן דאם חצרו משום יד אינו קונה לו שלא בכוונה, ואם משום שליחות קונה לו.

והנה לפי מה שכתב בקהלת יעקב שם, דדעת הראב"ד [הלכות זכיה פ"א ה"ב] דהא דחצרו קונה שלא מדעתו הוי מדרבנן, א"כ בלאו הכי יש לומר בעכו"ם לא תקנו, וכמו שכתבתי לעיל, על כן צריך לומר קנויה לך. אמנם לרמב"ם דחצרו קונה שלא מדעתו מן התורה כמבואר שם, יש לומר דגם בעכו"ם קונה שלא מדעתו, ועל כן השמיט המחבר מלת לך. (ערך שי)

(רי) **שם** או **יאמר** בהמתי קנויה לגוי וכו'. עיין במג"א (סק"י), וביד אפרים שם. ועיין בספר מנחת פתים¹⁵⁸ שכתב, דבשטה מקובצת (בבא מציעא דף י' ע"א) מוכח כהמג"א. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ז)

(ריא) **שם** או **יאמר** בהמתי קנויה לגוי וכו'. כתב במג"א (סק"י), קנויה לעכו"ם, וצ"ע דבהגהות מרדכי [שבת סימן תנ"ב] כתב בהמתי קנויה לך. ואפשר לתרץ, דהנה ודאי אינו מקנהו לחלוטין רק ליום השבת, וכן כתב בש"ע הגאון רבנו זלמן [ט"ט]. ועיין בקצות החושן (סימן רמ"א ס"ו [סק"ד]), דקנין לשעה הוי קנין הגוף גם כן. ע"ש. ועל כן הכא דהאיסור משום דשכירות לא קניא, על כן מקנה לו ליום השבת דהוי קנין הגוף ליום השבת. וגם לנתיבות שם [אורים סק"ה] עכ"פ בעל מנת להחזיר לכולי עלמא הוי קנין. אמנם לכאורה איך יכול להקנותו בזמן השכירות דאינה ברשותו, אלא דמ"מ יכול למוכרה כיון דשכירות לא קניא. ואפילו להשכירה יכול על לאחר שתכלה זמן שכירות ראשון דזמן ממילא קאתיא, כמו שכתוב בש"ך ונתיבות סימן ש"ב ורי"א [סק"ב], [אבל]¹⁵⁹ אם אינו מקנהו רק על יום אחד שבתוך זמן השכירות ליכא למימר דחל משום דזמן ממילא קאתיא, רק משום דשכירות (לו) [לא] קניא גם ביום זה ואינה כמכר, על כן יכול המשכיר להקנותה גם על יום זה שתהא כשלו ביום זה. ואף דהוא על מנת להחזירה, מ"מ נפקא מינה לענין שתהא קונה לו היום כחצרו של משכיר, או כשנפל ביתו, או נדחק למעות וצריך למוכרו, וכעין הך דירושלמי סוף פרק השואל [בבא מציעא פ"ח ה"ט] וברא"ש שם. וכהאי גוונא גם בבהמה נפקא מינה זאת, דהמשכיר מוסר לו זכות זה ביום זה במה דאומר לו בהמתי קנויה לך, אף דודאי אינו מקנהו רק על יום זה להפקיע מאיסור שבת. אמנם לפי מה שכתב הרא"ש בסוף פרק קמא דעבודה זרה [סימן כ"ב], דידם תקיפה ובדיניהם שכירות קניא והוי כמכר ונקרא ביתו של גוי ממש, וא"כ מה דמ"מ יש בזה איסור שביתת בהמתו, צריך לומר משום דלא מהני לאיסור תורה, וכמו שכתבתי לעיל¹⁶⁰, וא"כ מה יועיל מה שאומר בהמתו קנויה לעכו"ם, דהא גזל ולא נתייאשו הבעלים שניהם אינם יכולים להקדישו [בבא קמא פ"ח], והכא עדיפא דבדיניהם הוי כמכר וידם תקיפה, א"כ אינו ברשות ישראל להקנותה על יום השבת. וצריך לומר כמו שכתב הבית שמואל באה"ע (סימן כ"ח סקט"ז), דלפיכך אשה שגזלה מעות יכול הנגזל לקדשה בו, משום דבריצידי דידה נעשה כפקדון, וכן גזל ולא נתייאשו הבעלים בריצוי שניהם חל ההקדש. ע"ש. והכא נמי כיון דאומר בהמתי קנויה לך בריצוי הנכרי מהני, ולפיכך הוצרך הגהות מרדכי שיאמר קנויה לך. אבל המחבר דמיירי שהתנה שיחזירה קודם השבת, א"כ לא השכירה ליום השבת, וגם בדיניהם אינה כמכר. ונהי דמעכבה שלא כדין והוי כשואל שלא מדעת, מ"מ אין דעתו לגזלה ואם יבוא הישראל יחזירה תיכף, רק עיכבה ולא החזירה היום מעצמו

אוצר ההלכה

להזוכה בעצמו רק הזוכה אינו מתכוין לקנות, אבל בנדרון דידן דהוי שלא בפניו לא מהני. וזה ברור ופשוט. (חדושי מהרי"ו)

רמז) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. כתב במג"א (סק"י), וצ"ע שבהגהות מרדכי [שבת סימן תנ"ב], כו', אבל אם אמר שלא בפניו כו', דאפילו בישראל לא מהני. עיין ביד אפרים. ועיין בספר יד המלך ([לנדא] פ"כ מהלכות שבת ה"ג) דעמד גם כן על דברי המג"א אלו. ועיין בספר עמודי אש (סימן ו' אות ח') דאין כאן תימה כלל. ועיין בתשובת דברי אמת (קונטרס קנינים סימן ד'), ובספר מחנה אפרים (הלכות קנין חצר סימן י"ב), ובתשובת שדה יהושע (סימן נ"ג). ע"ש היטב. (מגיני חיים)

ריז) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. כתב במג"א (סק"י), דצריך לומר להעכו"ם בהמתי קנויה לך וכו'. עיין בקצות החושן (סימן הע"ר אות ד'), שמסיק דבעכו"ם אפילו איכא דעת אחרת מקנה צריך שיכוון לקנות. (נפש חיה – מרגליות)

ריח) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי כדי שינצל מאיסורא דאורייתא. כתב הרב מור וקציעה ז"ל וז"ל: נראה פשוט דבשבת אסור לעשות כן, משום דאסור להקנות בשבת אפילו לצורך מצוה, כדמוכח מהלין דכנסין ארמלן [ירושלמי יומא פ"א סוף ה"א], ועיין מה שכתבתי בסימן ש"ו בס"ד. ואפילו בחול צ"ע משום מתנת חנם לגוי דהוי נמי איסור דאורייתא. ואי משום להנצל מאיסור, היכא אשכחן דכוותה, וכולי האי למה, לימא בהמתי תהא הפקר. ואם נבחר בתקנת הקנין, טוב יותר שיקנה לו על מנת להחזיר, והרווחנו בזה שאין בו כל כך איסור כמתנת חנם, וגם נצול מדאגת הזוכה שבהפקר. וצ"ע שלא זכרו הפוסקים היתר זה כאן. ושם משום דכהאי גוונא צריך להקנות ולהתנות בפני הגוי מדעתו, וכהאי גוונא לא פסיקא כי מתיירא שמא יחזיק בה הגוי על כרחו. עכ"ל. ויש לי לשאת ולתת בדבריו ז"ל, דמה שכתב תחילה, דפשוט דבשבת אסור לומר בהמתי קנויה לגוי, דאסור להקנות בשבת אפילו למצוה. הן אמת דפשוט לשון מרן ז"ל שלפנינו מורה כן, דמה שכתב שיאמר בהמתי קנויה היינו בחול, שכן כתב יפקירנה בינו לבין עצמו קודם השבת, או יאמר בהמתי קנויה וכו', משמע דגם אמירה זו היינו קודם השבת. אבל נראה דמרן ז"ל אורחא דמלתא נקט, דכיון שלא החזירה הגוי עד פניא דמעלי שבתא, דמורה שדעתו לעכבה גם בשבת, מצי ישראל להפקירה או להקנותה קודם השבת. אבל נראה דאם לא הקנה אותה לגוי בערב שבת, אין הכי נמי דמצי להקנותה בשבת. וזה שהחליט הרב דאפילו לצורך מצוה אסור להקנות בשבת, לא ידענא מנא ליה. דמה שציין בסימן ש"ו, הנה שם לא ביאר דבר, שלא כתב אלא עיין הלכה פסוקה ביארתי בס"ד דיני נדרים ונדרבות מתנות ומכירות והקנאות וערבות בשבת. ע"כ. ועיין עוד להרב ז"ל לקמן (סימן תקכ"ז) על מה שכתב שם מרן ז"ל בב"י [ס"כ] על דברי המרדכי [ביצה סימן תרע"ח], בלא מצוה נמי אמאי ליתסר. שכתב, עיין מה שכתבתי לעיל סימן ש"ו וסימן רמ"ו ובוה מתוקן לשון המרדכי. ע"כ. ועיקר הדברים חסרים מן הספר הלז מור וקציעה, כי ספר הלכה

ריב) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. עיין מג"א (סק"י). נ"ב: ואפשר ליישב בדוחק, שכוונת הש"ע שלא כתב קנויה לך כלשון הגהות מרדכי [שבת סימן תנ"ב], לפי שיבוא לו תקלה כיון שהיא בידו. ולכך נקט קנויה לעכו"ם, רצונו לומר, לעכו"ם אחר המכירו ואינו מתיירא ממנו שמא יעליל עליו. (מגן בעדי)

ריג) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. כתב במג"א (סק"י), אלא א"כ זיכה לו ע"י אחר. עיין יד אפרים. ובשיטה מקובצת (בבא מציעא דף י' ע"א) מוכח כהמג"א. (מנחת פתים)

ריד) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. כתב המג"א (סק"י), וצ"ע דבהגהות מרדכי [שבת סימן תנ"ב] כתב בהמתי קנויה לך, משמע דצריך לומר להנכרי בהמתי קנויה לך כדי שיזכה בו הנכרי, אבל אם אמר שלא בפניו לא מהני, דאפילו בישראל לא מהני אלא א"כ מוכה לו ע"י אחר. לכן נראה לי דצריך לומר לעכו"ם דוקא בפניו כדי שיתכוין לקנות. עכ"ל. ולענ"ד נראה ליישב דעת הש"ע, דבחומ"מ (סימן רמ"ג סעיף ט"ו) כתב בש"ע, קטן שנזנחים לו צרור וזורקן אגוז ונוטלו זוכה לעצמו (ודוקא כשיש דעת אחרת מקנה לו אבל במציאה לא). המגיד פ"ד מזכיה [ה"ו] ור"ן פרק (המקבל) [התקבל] [גיטין ל' ד"ה אמר]. והש"ך שם [סק"ו] חולק, דלא מצינו בזה חילוק בין דעת אחרת מקנה או לא. ע"ש בש"ך. וכתב עליו הקצות החושן (סק"ה), והנה לפענ"ד עיקר כהפירוש לחלק בין מתנה למציאה, ומה שכתב דאין סברא לחלק, כבר הוכרחנו לחלק בין מציאה למתנה בענין עוור וסבור שלו הן, דבנכסי הגר לא קנה [יבמות נב:]. ואילו במתנה כהאי גוונא קנה, וכמו שכתב הראב"ד, הובא בנמוקי יוסף ריש פרק חזקת [בבא בתרא כב:]. בעובדא דרב ענן [שם מא:]. ע"ש. הבאתי דבריו בסימן קמ"ב (סק"א). וכן כתב הרשב"א בחדושי (פרק כל הגט דף כ' [ע"ב ד"ה קשיא]). ע"ש. והובא בסימן ער"ה (סק"ד). ע"ש. וא"כ הכא נמי טעמא דקטן אינו זוכה במציאה (ו) משום דאין לו כוונה לזכות, אבל במתנה דאפילו גדול אין צריך כוונה לזכיה, משום הכי זוכה נמי קטן וכו'. עכ"ל ז"ל. ע"ש עליו. ולפי זה אתי שפיר דעת הש"ע כאן, כיון דהבהמה היא ברשות העכו"ם והישראל מקנה לו הבהמה, אף שאין העכו"ם מתכוין לקנות, הא כיון דאיכא דעת אחרת מקנה, אף שאין הזוכה מתכוין לקנות קנו וכו"ל. וזה ברור.

(אורח לחיים – זוודסקי – סק"ב)

רמז) שם או יאמר בהמתי קנויה לגוי וכו'. כתב בהגהות יד אפרים (סק"י), ולפענ"ד צ"ע דבישראל מהני כשמקנה לו שהוא ברשות הישראל וכו'. דברי היד אפרים כאן המה תמוהים מאד, דמ"מ אין אדם זוכה משלו לאחר רק ע"י אחר, וכמו שכתב הש"ך (חומ"מ סימן קפ"ג) בשם הנמוקי יוסף ותוספות בבא בתרא (דף פ"ה ע"ב). וכן מצאתי בתשובת הריב"ש [סימן ב'] שהובא בבדק הבית יו"ד סוף סימן רל"ב. ע"ש. ומה שהביא יד אפרים משם הרשב"א (גיטין ב') [כ' ע"ב ד"ה קשיא] ונמוקי יוסף פרק חזקת [בבא בתרא כב:], זה אין ענין לכאן, דהתם מיירי במזכה

אוצר ההלכה

שכתבו התוספות ז"ל בעירובין (דף ס"ו ע"ב) [ע"א] ד"ה יפה עשיתם ששכרתם [השני] וז"ל: לא דמי למקח וממכר ליאסר בשבת, דלא הוי אלא כמתנה בעלמא, שאין עושין אלא להתיר טלטול. ע"כ. דמדבריו התוספות ז"ל הללו למד הרב מים רבים ז"ל הנזכר (שם בסימן ל'), דשרי ליתן מתנה כהאי גוונא ביום שבת קודש אפילו לגוי, כל שאינו באחת מדרכי ההקנאות או קנין סודר, דהנהו דמו למקח וממכר ואסירי. ע"כ. הרי דכדי להתיר טלטול הותר להקנות לגוי בשבת בדיבור בעלמא, כיון דהוי לצורך שבת וליכא מעשה בקנין זה. הוא הדין הכא דהותר לומר אפילו בשבת בהמתי קנויה כיון דלא עבד שום מעשה. והגם דהיכא דאפילו בדיבור עושה קנין כמו גבי הקדש, אמרינן דאפילו קנין בדיבור אסור, דההקדש קונה ע"י אמירה, דאמירה לגבוה כמסירה להדיוט. ומזה למד הרב מג"א ז"ל שם (בסימן ש"ו סקט"ו) דהוא הדין למתנה דאפילו בלי קנין סודר אסיר. ומייתי ראיא מהרי"ף [ביצה כ: ו] והרמב"ם ז"ל [הלכות מכירה פ"ל ה"ז]. ועיין להרב מחצית השקל ז"ל שם. מ"מ מבואר שם דקנין כזה דלא עבד מעשה לא נאסר אלא לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה שרי דרך התחייבות בעלמא, דהא לפסוק צדקה שרי כמו שכתב שם מור"ם ז"ל [ס"א], הגם דאפילו באמירה מתחייב, כדדרשינן [ראש השנה ו.] "בפיך" [דברים כ"ג, כ"ד] זו צדקה. ע"ש. א"כ הוא הדין דשרי לומר בשבת בהמתי קנויה להוציאה מרשותו שלא יפגע באיסור, ואין לך מצוה דאפרושי מאיסורא כי האי וצורך היום ושריותא היא גביה. וכל שכן דכל מגמתו של ישראל זה לאו להקנותו לגוי הוא, אלא שלא תהיה הבהמה ברשותו בשבת. וכל כהאי גוונא דמי האי דינא לההיא מתניתין דמייתי שם הרב מג"א ז"ל, דתנן [עירובין ס"ט:] אחד מבני החצר ששכח לערב עם בני החצר, דאוסר הטלטול אלא אם כן ביטל להם רשותו שיש לו בחצר, והוה ליה כאילו אינו דר שם ומותרים בני החצר לטלטל, וסבירא להו לב"ש דצריך לבטל דוקא בערב שבת ולא בשבת, דהביטול הוי כמקנה רשותא לבני החצר ואסור בשבת, וב"ה סבירא להו דאפילו בשבת רשאי לבטל, שאין זה מקנה רשות אלא סילוק רשות, דהא מסלק רשותו מן החצר וממילא אין כאן מי שיאסר עליהם לטלטל, וסילוק רשות גם בשבת מותר. ע"ש. ומרן ז"ל כשפסק דין זה לקמן (סימן ש"פ ס"א) כתב, מה תקנתם, יבטל להם רשותו, שיאמר רשותי מבוטלת לכם או קנויה לכם, ואין צריך לקנות בקנין סודר, ויכול לבטל אף משתחשך. וכתב שם הרב מג"א ז"ל (סק"א), דאסתלוקי רשותא בשבת שרי. ע"ש. וכן כתב שם הרב הלבוש ז"ל וז"ל: אף על פי שאין קנין קנין בשבת, אין זה קנין גמור, אלא תקנת חכמים הוא שיסתלק ממנו להתיר טלטול בעלמא והוי סילוק. ע"כ. הרי דהגם דלשון הביטול הוא רשותי קנויה לכם, מפרשינן ליה דאינו אלא אסתלוקי רשותא ושרי בשבת כדי להתיר טלטול. הוא הדין הכא הא דקאמר בהמתי קנויה לגוי לא סוף דבר שרצונו להקנותה לגוי, אלא שרוצה לסלק רשותו ממנה ויתרוקן זכותו מהבהמה כדי שלא לעבור על שביעת בהמתו, ובכהאי גוונא שרי כמדובר. ועיין מה שהאריך בכל זה עט"ר הרב מר אבי רבי חייא רבה ז"ל

פסוקה שלו אינו בדינו. ולפי דברי הרב תוספת שבת ז"ל לקמן (סימן שכ"ג סק"ג) על מה שכתב שם מרן ז"ל, ושכח להטביל כלי חדש, דירא שמים יתן הכלי לגוי במתנה, כתב וז"ל: ואע"ג דאסור ליתן מתנה בשבת כמו שכתבתי סימן ש"ו [סק"כ], הכא שרי משום צורך שבת, כן כתב המג"א [סק"ב], ודבריו דברי תימה וכו', אבל האמת יורה דרכו שלא היה צריך לכך, לפי מאי דמשמע מדברי הב"י (סימן תקכ"ז), דסבירא ליה דאין איסור בנתינה בשבת, דהא תמה שם על המרדכי שכתב דאסור ליתן מתנה ביו"ט, ומסיק, דאפשר דסבירא ליה להמרדכי דגם מתנה אסור משום מקח וממכר. ע"כ. הרי דהך דינא לא נתחוויר בעיניו לאסור מתנה בשבת ביו"ט, וא"כ בלאו הכי אתיין דברי המחבר כאן כפשטן וכו'. עש"ב ובסימן ש"ו (סק"י) [סק"כ]. באופן דהרב תוספת שבת ז"ל הבין בדעת מרן ז"ל, דמתנה הותרה בשבת וליכא שום דררא דאיסורא, והיתר דידה היינו אפילו שלא לצורך מצוה. ואפילו לדעת הרב מג"א ז"ל דמשמע דמורה להמרדכי דאיכא איסור מתנה בשבת, עם כל זה כל שהוא לצורך שבת ולצורך מצוה אשתרי ליה ההוא דררא דאיסורא דהוה ביה, ולא מצאתי חולק לזה. וא"כ זה שחידש הרב מור וקציעה ז"ל להחמיר ולאסור לתת מתנה בשבת אפילו לצורך מצוה, כעת לא ידענא מי שנאה. ועיקר דבריו בספרו הלכה פסוקה נעלמו מאתנו דנראה כי לא באו בדפוס.

ומה שהביא מההיא דהל' דכנסין ארמלאן, אחהמ"ר לא שמה מתיא, דהתם שאני דעביד מעשה רב כדי לקנות, וכל דאיכא מעשה לא התיירו. וכמו שהאריכו בזה שני צנתרות הזהב תרי תלמידי דהרב מים רבים ז"ל בחלק או"ח מהספר הנזכר (סימן כ"ט), שכתבו שאסור לעשות מעשה בשבת כדי לקנות ולהחזיק, דגדולה מזו שנינו אין כונסין ואין מיבמין וכו'. ולכן הכונס את האלמנה לא יבוא עליה ביאה ראשונה לא בשבת ולא ביו"ט, כמ"ש הר"ן [ביצה כ. ד"ה מתני'] בשם הירושלמי, והמרדכי [שם סימן תרח"צ], והכלבו ז"ל [סימן קכ"ד אות כ"ב], הביאם הב"י באו"ח (סימן של"ט ס"ה) וכו'. ע"ש. דשמע מינה דלא הותר להחזיק ולקנות בשבת ע"י מעשה, ואפילו מעשה כל דהו, כגון לפתוח ולנעול פתח הבית בכוונה לקנות מה שבתוך הבית. וכן כתב הרב מחצית השקל ז"ל (סימן תקכ"ז סק"ט), דהטעם דאפילו לדבר מצוה לא התיירו לקנות אלא במשיכה ולא בקנין סודר וכיוצא, משום דאינו נראה כל כך כמקח וממכר כמו קנין סודר, אבל קנין סודר אף לדבר מצוה אסיר משום דמחזי כמקח וממכר. ע"ש. וכבר אני עני ואביון בתשובתי הנדפסת בספר הבהיר צפיחת בדבש (סימן כ"ה) הארכתי בפרט זה דאיסור מתנה בשבת מדף ע"ה ע"ב ואילך. ע"ש בס"ד.

והשתא מה דמות יערוך הרב מור וקציעה ז"ל מאלין דכנסין ארמלן דהירושלמי הנזכר לנדון מרן ז"ל דאומר בהמתי קנויה לגוי, דשאני התם דהקנין ההוא הוי ע"י מעשה הבעילה ולהכי אתסר בשבת, אבל מנא ליה למילף מינה לאסור אמירה בעלמא שאומר בהמתי קנויה. והרי היתר כי האי אשכחן

אוצר ההלכה

בספרו הבהיר צפיחת בדבש (סימן מ"ט דף קל"ז ע"ב), ושם אסף וקבץ סברות הפוסקים ז"ל דסבירא להו גבי שבת וכיוצא, והגם דאין הקונה מכוין לקנות, כיון דאיכא דעת אחרת מקנה שפיר דמי. ומה שכתבתי אני עני בהגהתי לשם בס"ד. וכן כתב הרב אליה רבה (סימן תמ"ד סק"ה), מי ששכח למכור חמצו בערב שבת, יתן בשבת לגוי החדר עם מסירת המפתח, ואם אי אפשר במתנה ימכור, ולא הוי כמקח וממכר, דאינו עושה רק להנצל מאיסור חמץ. ע"כ. הרי דבכהאי גוונא שרי, וכדברי התוספות דעירובין הנזכרים. ועיין להרב ערך השלחן ז"ל (סימן ש"ו אות א').

ומה שכתב עוד, ואפילו בחול צ"ע משום מתנת חנם לגוי. לכאורה היה נראה ליישב, דיש לומר דזה האומר בהמתי קנויה לגוי ליכא משום לא תחנם, שאין כוונתו לחננו ע"י נתינת מתנת חנם, רק להנצל מאיסור שביתת בהמתו. ומה שכתב הרב ז"ל בזה, דאי משום להנצל מאיסורא היכא אשכחן דכוותה. ע"ש. לא קשיא, דבאיסור זה דלא תחנם גופיה כתבו כיוצא בזה התוספות בעבודה זרה (דף כ' ע"א ד"ה רבי יהודה) וז"ל: וא"ת למאן דאסור, וכי לית ליה ההיא [גיטין סא.] דמפרנסין עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום. וי"ל דדרכי שלום אין זו מתנת חנם. ע"כ. גם רש"ל ז"ל בים של שלמה (חולין פרק כל הבשר סימן ק"ג) הקשה, לרבי מאיר [חולין קיד:] דקאמר דלגוי נמי בנתינה, איך יכול ליתן לגוי בחנם הכתיב "לא תחנם" [דברים ז', ב'] וכו'. אפשר דאירי היכא שמחניף לו דשרי כדאיתא בעבודה זרה [ירושלמי פ"א ה"א] גבי מצא גוים שמחים וכו'. ע"ש. ונראה שהם דברי הירושלמי שהביאו התוספות בפרק קמא דעבודה זרה (דף ב' ע"א ד"ה אסור), וכוונתו דכשם שכתבו שם התוספות טעם על מה סמכו העולם לשאת ולתת עם הגוים ביום אידם, דיש לסמוך על הירושלמי הנזכר שהוא כמחניף להם ושרי, הוא הדין מתיר רש"ל בלאו דלא תחנם דהיכא דמחניף לו שרי. ויסוד הכל נראה, דמשמעות לא תחנם היינו מתנת חנם ממש, והיינו כמו שכתב הרשב"א ז"ל (ח"א סימן ח'), שלא אמרו אלא מתנת חנם, הא לסיבה שאינו לחנם מותר דאין זה בכלל לא תחנם. וזהו שכתבו התוספות דדרכי שלום אין זו מתנת חנם. דנלמד מכל זה, דלא אסרה תורה מתנה לגוי אלא כשהוא חנם שאין להישראל שום הכרח וסיבה המחייבו לתת, אז הוא דעבר אלא תחנם. אבל כל שיש לו איזה צורך כגון מפני דרכי שלום או להחניפו וכיוצא, בכי הא לא נצטוינו שלא לתת. והכא נמי זה האומר בהמתי קנויה לגוי, לא על חנם מקנה אותה לגוי אלא לצורך גדול כדי לינצל מאיסור, ואין זה מתנת חנם ומדינא שרי, ולא שעובר איסור תורה כדי לינצל מאיסור כמו שחשב הרב ז"ל.

אך נסוגותי אחר מתירין זה בראותי להרב הגדול הרשב"ש ז"ל (סימן תס"ח), שנשאל במי ששכח ולא הטביל כלים שלקח מהגוי, ולא היה לו במה להשתמש ביו"ט, והורה המורה שיתנם לשפחה או למשרתת גויה שבביתו ויחזור וישאלם ממנה

להשתמש בהם ביו"ט בלא טבילה אי שפיר דמי. והשיב, דהמורה נראה דסמך אההיא [ביצה יז.] דמי שלא הניח ערובי תבשילין דמקנה קמחו לאחרים. ונראה דלא דמי, דהקנאת הקמח לאו בהערמה הוא, דכי מקנה ליה לגמרי קא מקני ליה ואפילו לאקדושיה וכו'. מה שאין כן בנדון הזה דהדבר מוכרע מעצמו דשלא במתנה גמורה נתנם לגויה זו, דהיכי עבר ח"ו על "לא תחנם" ודרשי ליה בגמרא [עבודה זרה כ.] לא תתן להם מתנת חנם. אלא ודאי דלא נתנם לה אלא כדי שתחזור ותשאלם לו, וקי"ל התם בנדרים [מת.] דכל שמתנתו מוכחת עליו דבהערמה נעשית אינה כלום ולא הועלנו במתנה זו כלום וכו'. ובפסקי מסכת עבודה זרה לאחד מתלמידי הרב¹⁶¹ מצאתי גבי שאילתא אי חזי דדעתיה לשקועי, שכתב, ואסור להערים וליתן כיסו לעבדו ולשפחתו וחזור ולוקח מהם, והדבר הזה סופו מוכיח על תחילתו, שאם אחר עבור יו"ט החזירה לו ולא נטלה ממנו, איגלאי מלתא דמתנה (כצ"ל) גמורה נתנם לה, ואם אחר עבור יו"ט החזירם לה ואחר כך החזירתם לו איגלאי מילתא למפרע דבערמה נעשית וכו'. ע"ש. והשתא אם איתא למאי דאמרן, דכל מתנה שנותן הישראל לגוי לצורך והכרח שריא, דלא אסרה תורה אלא מתנת חנם דהיינו בלי שום צורך, אם כן כי יהיב לגויה כלי זה, איך כתב דלא גמר ויהיב מתנה גמורה כי ירא שעובר על לא תחנם, דמה איסור לא תחנם שייך כאן, הא לא יהיב לה על מגן אלא לצורך עצמו שיוכל להשתמש בכלי ההוא ביו"ט בלא טבילה, ואיסור לא תחנם אינו אלא בנותן על חנם בלי שום צורך, ולא יהא צורך דחנופה או דרכי שלום גדול מצורך שמחת יום טוב דישאל דאין לו כלי להשתמש בו לאכילת יום טוב. ואדרבא פשיטא דגמר ויהיב במתנה גמורה בלב שלם, דכיון דליכא איסורא דלא תחנם, סמוך לבו לא יירא וכדי שיוכל להשתמש בו בלי טבילה צריך שיתננו לגמרי לגוי, דאי לא גמר ויהיב ליה בהחלט אכתי כלי של ישראל הוי ועביד איסורא שמשמש בו בלא טבילה. וכן כתב הרב מהרימ"ט ז"ל (ח"א סימן פ"ה) בדין הפקר בהמתו משום שביתה, דהגם דבעלמא בעינן הפקר בפני שלשה, מ"מ המפקיר כי היכי דלא ליעביד איסורא לא בעי בפני שלשה, דאנן סהדי דגמר ומפקיר הפקר גמור כי היכי דלא ליפגע באיסור. וכן כתב הרב מחנה אפרים ז"ל (הלכות זכיה מהפקר סימן א'), והגאון מהרי"ט אלגאזי ז"ל בספר קהלת יעקב בתוספת דרבנן (דף ח"י ע"ב). והכא נמי אדרבא הסברא להיפך, דכיון דאיסור לא תחנם ליתיה במתנה כי האי דיהיב לגויה להכרח גדול, בודאי דגמר ויהיב לשם מתנה גמורה, דאי לא יהיב במתנה גמורה ואכתי פייש ליה זכיה בגויה קעביד איסורא כנזכר. מדלא כתב הרשב"ש ז"ל כן, שמע מינה דמר סבר דגם כשנותן מתנה לצורך עצמו להנצל מאיסור, או כדי להשתמש בכלי בלא טבילה ולא יעשה איסור בזה, אפילו הכי איכא איסור לאו דלא תחנם. וכן ראיתי להרב חק יעקב ז"ל, גבי

אוצר ההלכה

זרה (כ. ד"ה רבי יאודה). וכן אמרו בתוספתא [עבודה זרה פ"ג ה"ה], הביאה מרן ז"ל בב"י (יו"ד סימן קנ"א), דאם היה אוהבו או שכנו מותר שאינו אלא כמוכרו לו. ע"ש. וכתב הרשב"א ז"ל בתשובה הנזכרת וז"ל: ומה ששאל ממך הנער בשולח אדם ירך לנכרי [חולין צג:], איך יתיישב עם מה שאמרו אסור לתת מתנת חנם לגוי. ואמרת לו דהיא דהשולח ירך לא לחנם אלא לגמול למה שקדם, או בגוי שאינו עובד עבודה זרה. יפה אמרת וכו', ועוד שלא אמרו אלא מתנת חנם, הא לסיבה ואפילו במקוה שיעזרנו הגוי או יתן לו להבא מותר שאין זו מתנת חנם, וכן אפילו מפני דרכי שלום וכו'. ע"ש. הראת לדעת דלא מיבעיא היכא שנותן דרך גמול למה שקדם הגוי ונתן כבר לישראל דשרי, אלא אפילו להקדים הישראל ולתת לגוי שהוא מצפה לתשלום גמול מהגוי להבא או שיעזרנו באיזה ענין שרי, והכא נמי הותר מתנה לגוי בכהאי גוונא. ותו דהכא ודאי בגוי המכירו איירי, דאי לא היה מכירו פשיטא דלא היה משאיל או משכיר לו בהמתו מעיקרא, ובמכירו או שכנו שרי כמו שאמרו בתוספתא. ואיברא דהא דכתב הרשב"א ז"ל דבגוי שאינו עובד עבודה זרה שרי, הגם דאיכא מאן דסבר כוותיה, מ"מ לאו כולי עלמא מודו בה, ומרן ז"ל בב"י חו"מ (סימן מט"ר ס"ב) קאי דלא כוותיה, דבכל גוי אסור אפילו ישמעאל, לאפוקי גר תושב, ורבים אשר אתו בסברא זו, והוי מחלוקת הפוסקים כמו שאסף איש טהור רחימו דנפשין רב אחא משבחא אברהם אוהבי נר"ו בספריה דרבי אבהו עט"ר מורינן הרב נר"ו נשמת כל חי (חיו"ד סימן ד"ן). מיהו שאר החילוקים דכתב הרשב"א בתשובה זו מוסכמים הם כיע"ש בדף צ'. ותו דמתנה כי האי דלאו החלטית היא אלא ליום השבת בלבד, דתכף ביום ראשון תחזור פרה לבעליה ישראל, נראה פשוט דליכא איסור לא תחנם, דלא אסר הכתוב אלא מתנה עולמית לאפוקי מתנה כי האי, דהגם דגמר ויהיב לה במתנה גמורה, מ"מ אינה מתנה לעולם אלא לאותה שבת שהיא ברשותו כדי להנצל הישראל מאיסור, ובכהאי גוונא שרי דליכא חינא במתנה כי האי.

אחרי כתבי כל זה האיר ה' את עיני, וראיתי דחידוש זה דכתיבנא בעניותין דכל שנותן מתנה לגוי לצורך עצמו של הישראל הנותן לאפרושי מאיסורא ולצורך מצוה שרי דלאו מתנת חנם היא, דבר זה רבנו הגדול אמרו הוא הרמב"ן ז"ל, והביאו הרשב"א ז"ל בחדושי לגיטין (פרק השולח דף ל"ח ע"ב) עלה דאמר התם, רב יאודה אמר שמואל המשחרר עבדו עובר בעשה, ופריך מרבי אליעזר ששחרר עבדו להשלימו לעשרה, ומשני מצוה שאני, שכתב וז"ל: הקשה הרמב"ן נר"ו, וכי מפני מצוה להתפלל נדחה עשה שבתורה. ותיירן, דאפשר דלא אמרה תורה אלא משום שלא ליתן להם מתנת חנם, כענין דכתיב בגוים "לא תחנם", אבל כשהוא משחררו כשנתן דמי עצמו, או משום מצוה וצורך הרב דליכא חנינה מותר וכו'. ע"ש. וכן הביא הר"ן ז"ל בהלכות שם בפרק השולח [כ. ד"ה כל המשחרר עבדו] משם יש מתרצים, שלא אמרה תורה לעולם בהם תעבודו, אלא משום שלא יתן להם מתנת חנם וכו', וכיון דאיכא מצוה, לאו משום

מה שפסק מרן ז"ל (בסימן תמ"ח ס"ג) גבי חמץ דאם מכרו או נתנו לגוי שמחוץ לבית קודם הפסח וכו', מותר ובלבד שיתנו לו מתנה גמורה בלי שום תנאי. נרגש על זה (בסקי"ב) מההיא דיו"ד (סימן קנ"א ס"א) דאסור ליתן מתנה לגוי משום לא תחנם. ע"ש. שמע מינה דגם בכהאי גוונא ס"ל דאיכא משום לא תחנם.

אלא דתשובת הרשב"ש הלזו מלבד דסתר לתשובה אחרת (דסימן קל"א), שכתב שם במי שיש לו חמץ באוצר וקודם הפסח נתנו לגוי במתנה אם עובר עליו בכל יראה ובל ימצא, ואם יש הפרש בין גוי מכירו לשאינו מכירו. והביא שם התוספתא דפ"ב דפסחים [ה"ו], ישראל וגוי שהיו באים בספינה והיה חמץ ביד ישראל, הרי זה מוכרו לנכרי ונותנו במתנה וחוזר ולוקחו ממנו אחר הפסח, ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה. וכתב, על כן אם לא הערים מותר, ואם הערים עובר בכל יראה ובל ימצא וכו'. ע"ש. ולפי דבריו קשה כמו שהקשה עליו הרב ערך השלחן ז"ל (סימן תמ"ח ס"ג), כיון דאסור ליתן מתנת חנם לגוי אלא אם כן מכירו דהוה ליה כמוכרו לו, א"כ הדבר מוכרע מעצמו דלאו מתנה גמורה היא אלא הערמה, וכמו שכתב הוא עצמו בסימן תס"ח. ע"ש. ויותר תימה דאיך אמרו בתוספתא ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה, דהא לפי זה לא משכחת מתנה גמורה לגוי בשום אופן. זאת ועוד, דדין זה שפירש המורה בא מפורש בדברי מרן ז"ל בב"י (סימן שכ"ג ס"ז) משם המרדכי וז"ל: כתב המרדכי (פ"ב דביצה [סימן תרע"ז]), מי ששכח ולא הטביל כלי מערב שבת או מערב יו"ט, יתן הכלי לגוי במתנה ויחזור וישאלנו ממנו, והוה ליה כשואלו מן הגוי דאין צריך טבילה. ע"כ. ופסקו בש"ע [שם] דירא שמים יעשה כן. ע"ש. ואי אמרת דמשום לא תחנם לא גמר ויהיב במתנה גמורה, מה הועילו חכמים בתקנתם. אלא נראה כדכתיבנא מעיקרא, דבכל כהאי גוונא דמאי דיהיב לגוי לא על חנם הוא דיהיב ליה ולהנאה ידיה קמכוין, לא מיקרי מתנת חנם ושרי. ובהכי מתיישב גם קושיית הרב חק יעקב ז"ל הנזכרת. וגם הרשב"ש ז"ל נראה דלא סמך על טעם זה לחוד לומר בנדון דההיא מתנה מגן שווא, אלא אטעמא בתרא דיהיב התם, דבין שגויה זו היתה שפחתו או משרתת בבית, אפילו לא נעשית המתנה בהערמה לא תועילנו כלום, דאם היא שפחתו ואפילו טבלה הרי אין לה יד, דהא קי"ל [קידושין כג:] דאין קנין לעבד בלא רבו וכו'. ע"ש. ועל טעם זה הוא דסמך ואסר, ואי לאו האי טעמא אין הכי נמי דאזיל ומודה דליכא איסור לא תחנם במתנה כי האי כדעת כל הפוסקים הנזכרים, וכדעתיה דמר בסימן קל"א, כל דיהיב לגוי דעלמא דלאו עבדו ושכירו ולקוטו הוא דיש לו יד לזכות לעצמו, וכנודן התוספתא ודעת המרדכי ז"ל הנזכר דבגוי דעלמא איירו. ומינה נמי לדינא דקמן, דכי מקנה הישראל בהמתו לגוי קודם השבת, דלגוי דעלמא הוא דמקני, לא מיקרי זה מתנת חנם שאסרה תורה, דלצורך עצמו ולהנאתו הוא דמקנה לה הישראל, לאפרושי נפשיה מאיסורא ומצוה קעביד ושרי וכדאמרן.

ובלאו הכי נמי האיכא כמה פנים להתיר מתנה לגוי, דהא קי"ל דבמכירו מותר כמו שכתבו התוספות ז"ל שם בעבודה

אוצר ההלכה

מהני. ע"כ. והגם דכתב שם משם הגהות מיימוניות [הלכות שבת פ"ו אות ב'], והרב תרומת הדשן ז"ל [סימן ק"כ], דמשום חומרא דחמץ הוא דלא מהני, והבו דלא לוסף עלה לדמות לו מילתא אחריתי, מכל מקום נראה דמה שאין ללמוד מדין זה דחמץ לדינים אחרים, אינו אלא למה שכתב הרדב"ז ז"ל גופיה בלשונות הרמב"ם (סימן מ"ג) [ח"ה סימן אלף תט"ז], הביאו הרב מג"א ז"ל (שם סק"ה) משם מרן החבי"ב ז"ל, דכל זמן שהתנאי תלוי הוי כפקדון אצל הגוי, ואם נתקיים התנאי אף על פי שנמצא שלמפרע היה החמץ של גוי, מ"מ קודם קיום התנאי כבר עבר עליו הישראל, ולא יועיל [כלום] [קיום] התנאי לבטל הלאו שכבר עבר. ע"ש. בזה נראה דהוי חומרא יתירה ולא ילפינן מינה לשאר דינים. אבל בהא דקאמר דאפשר שלא יתקיים התנאי ונמצא למפרע שהיתה הבהמה ברשותו ועבר על שביתת בהמתו, נראה שדין זה פשוט לכל מילי, כדקי"ל לענין אתרוג דמצוה וכיוצא. ועיין להרב ערך השלחן ז"ל בסימן זה [סק"ה]¹⁶² ובסימן תמ"ח [סק"ד]. וכן כתב הרב תוספת שבת ז"ל לאידך גיסא (בסק"ח) [בסק"ט] וז"ל: ונראה פשוט דמתנה על מנת להחזיר מקרי מתנה לענין זה, דאם נתן הגוי בהמה לישראל (בזמן) [לזמן] קצוב ובתוך הזמן השאילה לגוי מצווה על שביתתה. מיהו איכא תקנה להנצל מאיסור דאורייתא, דהיינו שיחליט בדעתו שלא להחזירה לגוי בזמן הקצוב, ועל ידי כך נתבטלה המתנה מעיקרא ממילא כמבואר בחו"מ סימן רמ"א [ס"ו]. ועיין סימן תמ"ח לענין חמץ בפסח. עכ"ל. וכיון שכתב דמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה להחמיר, כשנותן הגוי לישראל כנוצר דהויא קנויה לישראל ועובר משום שביתת בהמתו, והתם דבדידיה דישאל תליא מלתא, אשכח ליה תקנתא להחליט בדעתו שלא להחזירה. דון מינה כשהישראל נותן לגוי מתנה על מנת להחזיר דאינו תלוי ביד הישראל אלא ביד הגוי, ואפשר שלא יחזיר, משתנה הדין מפטור לחיוב, דאם הגוי לא יחזיר, בטלה המתנה למפרע ובהמת ישראל עושה מלאכה בשבת.

והיה אפשר לקיים דברי הרב מור וקציעה ז"ל, דמה שמצא להם תרופה מן התורה ע"י מתנה על מנת להחזיר, לא כשאמר על מנת שתחזירנה לי, אלא דאמר הריני נותן לך בהמתי במתנה ותחזירנה לי אחר השבת, דבאופן לשון זה כתב הרב מג"א ז"ל שם (בסימן תמ"ח [סק"ה]) דשרי אפילו לענין חמץ בפסח, כיון דלא תלה המתנה בחזרה ואפילו לא יחזירנה הרי המתנה קיימת, ובנדון דידן לא עבר על שביתת בהמתו ככהאי גוונא. ואתי שפיר מאי דדחי הרב ז"ל על זה, שמתיירא שמה יחזיק בה הגוי על כרחו, דבאופן זה נהי דאיסורא ליכא, מ"מ מתיירא הישראל לעשותו שמה הגוי יחזיק בה ויפסיד בהמתו. אלא דסתמיות דבריו ולשון על מנת להחזיר לא משמע הכי. ותו דהרב חק יעקב ז"ל סתר דברי הרב מג"א ז"ל בזה. ע"ש. ועיין להגאון מה"ר יחזקאל ז"ל בספרו דגול מרבבה (שם), ולהרב הגדול חיד"א ז"ל

חנינה ידיהו קעביד אלא לצורך עצמו, והוה ליה כנותן דמי עצמו. ע"ש. ועיין להרב נחלת בנימן ז"ל (מצוה פ"ה דף ק"ע ע"ד). ועיין להרב מגן אברהם ז"ל לעיל (סימן צ' סק"ל), מה שהקשה על תירוצו זה מסוגיית ברכות (דף מ"ז ע"ב) דפריך והא מצוה הבאה בעבירה היא, ומה שתירצו לזה רבני האחרונים ז"ל, ולהרב הגדול מאור עינינו חיד"א בספרו מחזיק ברכה ז"ל לקמן (סימן רנ"ד אות ג'), ולהרב זרע יעקב שיטה בחדושי לברכות שם על דברי התוספות ז"ל (ד"ה מצוה שאני). ועיין עוד להרב פרי האדמה ז"ל (ח"ב הלכות עבדים דף צ"ז ע"ד), שהקשה על היש מתרצים הנזכרים קושיית הרב מג"א ז"ל הנזכרת ולא הזכירו, וע"ש מה שהאריך בזה. באופן דהחילוק הנזכר הוא תורת האדם הגדול בענקים הרמב"ן ז"ל, והרשב"א ז"ל מסכים עמו בזה דבכי הא ליכא איסור לא תחנם. ולא חלק עליו אלא במה שרצה הרמב"ן ז"ל לומר דגם בעבד כנעני איכא איסור לא תחנם, דלדידיה ליתא. כיע"ש. וכן כתב הרב חיד"א ז"ל במחזיק ברכה שם, דגם הרשב"א מודה להרמב"ן בעיקר החילוק. ע"ש.ב. וממילא מיתרצתא שפיר קושיית הרב מור וקציעה ז"ל, דבהא דאומר לגוי בהמתי קנויה לך ליכא איסור לא תחנם כלל, דלאו משום חנינה דגוי קעביד, אלא לצורך דמי לקיומי מצוה או לאפרושי מאיסורא, והוה ליה כעבד הנותן דמי עצמו דליכא איסורא כלל. ונכון מאד. ומעתה אשוב אתפלא בין על הרשב"ש ז"ל, ועל הרב חק יעקב, ועל הרב מור וקציעה ז"ל, דמשמע מדבריהם דגם ככהאי גוונא איכא איסור לא תחנם היפך סברת הנך רבוותא ז"ל. וצ"י. וגם הרב ערך השלחן ז"ל לא ינצל מגמגום, דכיון דתפס על הרשב"ש ז"ל מדידיה אדידיה כנוצר, היה לו להגדיל עליו התימה בדבריו [ש]הם היפך סברת הרמב"ן זקנו ז"ל והרשב"א שהסכים עמו.

גם מה שכתב עוד, ואם נבחר בתקנת הקנין יש לי דרך טוב יותר, שיקנה לו על מנת להחזיר, ותמה על הפוסקים שלא זכרו היתר זה כאן. עיין להרדב"ז ז"ל בחדשות (ח"א סימן י"ג) שלא נתחוויר בעיניו דרך זה, שנשאל במי שלקח אלתיזאם דמיה"ט, והוא צריך לקנות שוורים לעשות מלאכת הסוכ"ר, ואם לא יעשו מלאכה בשבת ויום טוב יפסיד הכל, מה תקנה יש בדבר. וסידר הרב ז"ל בתשובה ארבעה דרכים לשואל בזה. ושוב כתב, וליכא למימר שיתנם לגוי במתנה על מנת להחזיר דקי"ל שמה מתנה, דחיישינן שמה לא יחזיר ונמצאת המתנה בטלה למפרע ועבר על שביתת בהמתו וכו'. ע"כ. והגם דדחיית הרב מור וקציעה ז"ל שדחה לתיקון זה נראה כמו שכתב הרדב"ז, שכתב דכהאי גוונא לא פסיקא כי מתיירא שמה יחזיק בה הגוי על כרחו. נראה פשוט שלא כיוון לזה, אלא שהישראל חייש במע"ה טובא שיעכבנה הגוי לגמרי ויפסיד בהמתו, ולא מטעם איסור שביתה אתי עלה. ותו יש להרגיש עליו שלא זכר שר מפסק מרן בהלכות פסח (סימן תמ"ח ס"ג), שהורה להתיר ליתן החמץ לגוי במתנה גמורה, וסיים אבל מתנה על מנת להחזיר לא

אוצר ההלכה

ובפ"ט דתרומה שזכרנו. ועיין מה שכתב המג"א [סק"ח]. ועיין בתוספת שבת [סק"ו]. ע"ש.

רכג) שם הגה ואם רוצה יכול להפקירה וכו'. ועיין בטור שם דהפקר על יום שבת בלבד גם כן מהני, ומסיק שם המחבר ז"ל גם כן למעשה, דהפקר לזמן הוה הפקר ומותר. אכן עיין צמח צדק (תשובה ל"ה) דצוח ככרוכיא, והביא שם כמה ראיות לזה ומכמה פוסקים לאיסור, ומסיק דחלילה לעשות כן. והמחבר ז"ל [ספר החיים לרש"ק] לא הזכירו כלל ולחלוק עליו. (המאיר לארץ – על מפרשי השו"ע ספר החיים לרש"ק)

רכד) שם הגה ואם רוצה יכול להפקירה לפני שלשה בני אדם וכו'. אם הפקיר בפני שלשה שרי אף לכתחילה, והוא הדין אם הפקירה בפני אחד ונתפרסם לרבים (דבהפקרא) [דהפקירה] שרי. ב"ח [אות ה']¹⁶⁶.
(שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ט)

רכה) שם הגה ואם רוצה יכול להפקירה לפני שלשה בני אדם וכו'. וכתב ב"י דבהפקר בפני שלשה יכול להשכירה לכתחילה. וכתב דאפילו בפני אחד אפשר דשרי. (וסמ"ג) [וסמ"ק] [סימן רפ"ב עמ' ש"א] הביאו הטור, כתב, דשרי להשכיר בהבלעה אפילו בהפקר דבינו לבין עצמו. (גור אריה הלוי – סק"א)

רכו) שם הגה ואם רוצה יכול להפקירה לפני שלשה בני אדם וכו'. ואמר אמו"ה מאי אתא לאשמעינן, הא במחבר הוא רבותא דאפילו בינו לבין עצמו נמי שרי ולא צריך שלשה בני אדם. וצריך לומר דרמ"א אתא לאשמעינן דאפילו לכתחלה נמי שרי בפני שלשה בני אדם, או שרמ"א (איתרו) [היתרו] גם בדיעבד, אלא מ"מ שרוצה להחמיר על עצמו יפקירנה בפני ג' בני אדם. וק"ל. (מתוך מדבש)

רכז) שם הגה ואם רוצה יכול להפקירה לפני שלשה בני אדם ואפילו הכי אין שום אדם יכול לזכות בה וכו'. והנה בפשיטות לשון הרמ"א משמע דלא פליג עם המחבר, אלא דמר אמר חדא ומר אמר חדא, אבל אם נבוא לעיין במקור דבריהם נמצא [פלוגתא] ביניהם. והוא דמקור דברי המחבר הוא לשון הריב"ש בתשובה [סימן כ"ה] הביאו הב"י: אם השכירה כו' והעכו"ם מעכבה בשבת, טוב להפקירה בינו לבין עצמו קודם השבת כדי שינצל מאיסור דאורייתא. והנה מלשוננו משמע דינצל רק מאיסור דאורייתא לפחות, ולכאורה יפקירנה לגמרי בפני שלשה להנצל לגמרי. וצ"ל דסבירא ליה להריב"ש דאלמלי היה ניצול לגמרי מאיסור דרבנן, היינו מחייבין אותו להפקירה לגמרי בפני שלשה, אף שיפסיד אותה מפני שיזכו בה אחרים, אבל

במחזיק ברכה [שם סק"ז] משם הרב כמוה"ר אליהו ישראל ז"ל, ונדפס בספרו הבהיר כסא אליהו סימן הנזכר [סק"ז], ולהרב חמד משה ז"ל שם [אות ה' וסק"ט]. ודוק. ועיין לקמן [אות ז']¹⁶⁵ מה שאכתוב בשם תשובת הרא"ש ז"ל [כלל ל"ה סימן ב'].
(פתח הדביר ח"ג – סק"ה)

ריט) שם בהמתי קנויה וכו'. עיין באשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש אודות מכירה להנצל משביתת בהמתו וז"ל: והנני מזהיר שיעשו בלב שלם בלי רמיה ובמקח השוה, ושלא יהיה היכר רמיה בזה מצד הקונה. יעו"ש שהאריך בזה. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ו)

רכ) שם בהמתי קנויה לגוי. ב"ח [אות ה']. הב"י הביא בשם [הגהות] המרדכי [שבת סימן תנ"ב] דאם אמר לגוי בהמתי קנויה לך מותר, וכתב הב"י, דלמאן דאמר דהפקר [בינו לבין עצמו] לא מהני מפני הרואים הא נמי לא מהני. וכתב הב"ח, דשאני הכא דאמר בפירק הזרוע [חולין קלג:] דגוי מפעי פעי, וא"כ יודעים הכל שהקנוהו לגוי. והמעין שם בגמרא ובפירש"י יראה דההיא דפעי הוא שמדקדק במכירה, ואין זה ענין לפרסם קנייתו. ועיין לקמן מה שאכתוב בדברי מג"א [סק"י]¹⁶⁴ בס"ד. (ברכת דוד)

רכא) שם בהמתי קנויה לגוי וכו'. כתב הבאה"ט [סק"ו], ובספר אליה רבה [סק"א] פסק דאפילו בינו לבין עצמו מהני כדעת הש"ע בדיעבד עכ"פ. ע"כ. וחרש ששומע ואינו מדבר דאין יכול להפקיר בפה, הפקר בלב לא מהני. וע"י כתב, עיין באה"ע סימן קכ"א בחלקת מחוקק [סק"ח] ובית שמואל [סק"ו]. וחרש שאינו שומע ואינו מדבר, אף שנתחרש אח"כ כשוטה יחשב. משבצות זהב [סק"ו]. (באר יעקב – קרויזר – סק"ז)

רכב) שם קנויה לגוי וכו'. דקי"ל שכירות לא קניא, כדמוכח בפרק קמא דעבודה זרה (דף ט"ז ע"א), וכמו שכתב הרמב"ם (בפ"ב) [בפ"כ] מהלכות שבת [ה"ג], דגזרינן מכירה לעכו"ם משום שכירות. וגם בפ"ט מהלכות תרומות [ה"ו] דפסק לברייתא [שם] דישאל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה, וכהן ששכר פרה מישראל אינו מאכילה תרומה, דמשם הוכיח תל"מ [תלמודא] בפרק קמא דעבודה זרה דשכירות לא קניא, שלא כהלחם משנה (פ"ז מהלכות שכירות [ה"א]) שהקשה במה שכתב הרמב"ם שם שכירות ליומי ממכר לכל מילי, והרי בפ"ב שם כתב, לא ישכיר ביתו לעכו"ם מפני שמכניס בו עבודה זרה, משמע דשכירות לא קניא¹⁶⁶. ע"ש. וצ"ע דמההיא אין ראיה, דאיכא למימר משום חומרא דעבודה זרה כדדחי תלמודא שם, והוה ליה להביא מדברי הרמב"ם (בפ"ב) [בפ"כ] מהלכות שבת

הערות וצינונים

¹⁶³ נדפס לעיל אות קמ"א. ¹⁶⁴ נדפס לעיל אות ר"ג. ¹⁶⁵ הדין שכתב הרמב"ם לא ישכיר ביתו לעכו"ם נמצא בהלכות עבודה זרה (פ"י ה"ד). והלחם משנה שהקשה מהלכות שבת, קושייתו היתה שבהלכות שכירות כתב ששכירות קונה לזמן קצוב, ואילו בהלכות שבת כתב שאסור למכור בהמתו לגוי שמא ישאל או ישכיר וכו', דמזה מוכח דשכירות לא קניא. ¹⁶⁶ עיין מה שהביא הרב המחבר בעניין זה בספרו כנסת הגדולה, נדפס לעיל אותיות ק"פ-קפ"א.

אוצר ההלכה

לבסוף, ומיהו נראה דלא חשיב מה שמחזיר להם כאילו נתן להם, דאינו נותן להם לשם מתנה אלא סתמא בשתיקה, ואין דעתו אלא לקיים מצות השבה. ע"ש. וכן ברמב"ם בהלכות שמטה ויובל (פי"א ה"כ). ועיין בפני יהושע גיטין סוף פרק השולח [מח. ד"ה אי לאו]. וצ"ע. (אומץ יוסף)

רכט) שם בהגה ואפילו הכי אין שום אדם יכול לזכות וכו'. דאף דאין שום אדם זוכה הוי הפקר. ומדברי הרב משנה למלך (פ"ב דתרומות ה"ט), והרב ב"ח לקמן סימן תל"ד [אות ד' ד"ה והב"י כתב], משמע דלא הוי הפקר אלא א"כ זכו בו. וכבר הארכנו בעניותנו על דבריהם לקמן סימן תל"ד [סק"ה] בס"ד. עש"ב. (ברכי יוסף – סק"ה)

רל) שם בהגה ואפילו הכי אין שום אדם יכול לזכות בה. כתב הט"ז (סק"ה), ואפילו הכי וכו', שמעתי על שם רב¹⁶⁷ וכו' ואני אומר וכו'. הנה לעיקרא דדינא יש להביא ראיה לפסק הט"ז דאסור לעשות כן, דהכא הוי הפקר ליום השבת, והתם דלא הוי מכירה כלל דאינו אלא הערמה בעלמא, ובדאורייתא לא שרינן הערמה, וכמו שאמרו (שבת דף קל"ט ע"ב) הערמה בדרבנן היא. ע"ש. והא דשרינן מכירה בחמץ [סימן תמ"ח ס"ג] הוא משום דמבטלו, ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי וא"כ הוי הערמה בדרבנן, וכן כתב בספר שמלה חדשה [בכור שור פסחים כא.] לענין מכירת חמץ. ועוד ראיה מהא דאמרו (בבא מציעא דף צ' ע"א), איבעיא להו מהו שיאמר אדם לגוי חסום פי פרתו ודוש בה, תא שמע דשלחו ליה לאבוא דשמואל הלין תורין דגנבין ארמאין ומגנחין יתהון, ר"ל מסרסין מהו, שלח להו הערמה אתעביד בהו ואסורין, ורב פפא אמר אינהו סברי כו' חידקא דבני נח מצווין על הסירוס וקא עברי על לפני עור וגו', מבואר דהערמה בדאורייתא אסור. ועיין באה"ע (סימן ה' ס"יד) דפסקו דלא כרב פפא. ומה שהביא בהג"ה ויש אוסרים, עיין פירושו בבית שמואל [סק"ח] שהוא דלא כחלקת מחוקק [סק"ח]. אמנם מה שהט"ז השיג על הרב ממעשה דבית חורון [נדרים מח.] לא קשיא מידי, דהמעין שם יראה, דלא אמרו דלא הוי מתנה אלא משום שאמר בפירוש בסוף דבריו שאינו נותן לו אלא על מנת שיבוא אבא וכו'. אבל בלאו הכי אע"פ שהענין מוכיח דלא יהיב ליה אלא דלתהני המודר, אע"פ שאינו יוכל להקדישה הוי מתנה, וכמו שפירש שם הר"ן [ד"ה כל מתנה], וכן יסד הטור וש"ע (יו"ד סימן רכ"א [ס"ט]). (ברכת דוד)

רלא) שם בהגה ואפילו הכי אין שום אדם יכול לזכות בה. גליון ט"ז (סק"ה) ואפילו הכי כו', להלוות ברבית על משכון דרך מכירה כו'. עכ"ל. עיין מה שכתבתי בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סימן נ"ד ונ"ה). (תשובה מאהבה ח"ב – סימן רל"ח)

אפילו אם יפקירנה לגמרי יעבור איסור דרבנן מפני שאין הכל יודעין שהפקירה, וכיון דסוף סוף יעבור לא חייבוהו להפסיד את בהמתו. כנ"ל לפרש דבריו. וכיון שכן על כרחך מוכח דהריב"ש סבירא ליה דאם הפקיר בפני שלשה יכולים אחרים לזכות בה ודלא כהרמ"א.

עוד יש להביא ראיה דהמחבר סבירא ליה דאם הפקיר בפני שלשה יכולים לזכות מן ההפקר, שהרי שם בב"י דן אם מותר לכתחילה להשכיר בהמתו לעכו"ם אם יפקירנה. והביא ראיה ממה שכתבו המרדכי והגהות מיימוניות דאם השכיר לעכו"ם דבדיעבד יפקירנה, משמע דלכתחילה אסור. וע"ש שכתב לדחות, דאין הכי נמי שרי אפילו לכתחילה, אלא שדברו בהווה שאין אדם שיפקיר בהמתו בפני שלשה כדי שישכירנה לעכו"ם. ע"ש. ואי נימא כהרמ"א דאין אחר יכול לזכות בה בכהאי גוונא, מאי איכפת ליה להפקירה בפני שלשה.

ובאמת מה שהביא רבנו הרמ"א דברי הטור מה שכתב הוא לדברי הר"ר פרץ צריכין ביאור, דלכאורה ענינו אינו דומה לדברי הר"ר פרץ, שכתב, דאין אחר יכול לזכות ביום השבת שהרי שכורה היא יום זה להעכו"ם, ולכי נפק שבתא הרי זה כאילו חזר וזכה בה, שלא הפקירה אלא בשבת לבד, מה שאין כן בדין הרמ"א שכבר כלו ימי השאלה, א"כ מאחר שהפקירה בעליה אמאי לא יוכלו אחרים לזכות בה.

אלא דבאמת הקשה הגרעק"א בחדושו כאן [סק"ו] וז"ל: קשיא לי, בהפקיר שלא בפני עכו"ם, או באומר קנו לעכו"ם שלא בפניו, דזוכה לו חצירו של נכרי שלא מדעתו בדרך מתנה, א"כ כשהנכרי מחזיר לו הבהמה אחר השבת איך רשאי ללוקחה, הא הנכרי אינו נותן לו במתנה אלא בדרך חזרה כו', הוי כמו גזל נכרי דהישראל יודע האמת שהוא דנכרי. עכ"ל. ולכאורה היא קושיא אלימתא. והנ"ל דכיון דהעכו"ם עבר על דברי המשאיל או המשכיר, נמצא שהבהמה בידי העכו"ם בגולה והוא חייב באחריותה, אלא מכיון שגוף הבהמה של המשכיר היא ולפיכך כשמפקירה ליום השבת אין אחר יכול לזכות בה משום שהנכרי חייב להחזירה, אלא שביום השבת אין הלה תובעה. אבל כשעבר השבת או כשהקנה אותה להנכרי, מ"מ הנכרי חייב להחזיר להמשאיל בהמה אחרת אם יטלנה, דהוי כאילו נטלה אחר דיתחייב העכו"ם, וא"כ הרי זה דמי לדינו של הר"ר פרץ הנ"ל. ועיין בבא קמא (דף ס"ט ע"א) תוד"ה כל וכו' וז"ל: כיון שכל אדם אסור להחזיק בה מפני שהיא צריכה לגזולן ליפטר מן הנגזל וכו'. ע"ש. וכמו כן העכו"ם צריך להבהמה להפטר מן השואל. ודו"ק. (אמת ליעקב)

רכח) שם הגה ואם רוצה יכול להפקירה וכו' דודאי אין כוונתו רק להפקיע מעליו איסור שבת. ודמיון לזה מצאתי בתוספות מסכת בבא קמא (דף ק"ח וק"ט ד"ה לזה ובעל חוב) דמסיק

אוצר ההלכה

מעות ומחזיר לו המקח, ואם לא רצה אינו מביא מעות, ואינו מחויב להביא מעות ולהחזיר המקח. ועוד דנדון הרב מחנה אפרים שהלוקח אמר כן מעצמו ולכך מותר, ונדון הט"ז איירי שהמוכר אמר כן ולכך אסור. ואם תרצה שיתאמת לך הענין, עיין במה שנשא ונתן הרב מחנה אפרים ז"ל שם בדברי הרמב"ם דהלכות מכירה [פי"א הי"א], ובהלכות מלוה [פ"ו ה"ה], ובדברי הט"ז, ודוק היטב. כן העלינו עם בני חבורה יצ"ו.

(מעשה נסים – אות ב')

ר"ז) שם בהגה ואפילו הכי אין שום אדם יכול לזכות בה. כתב ט"ז (סק"ה), לפי ששמעתי על רב אחד כו'. נ"ב: הוא בעל הצמח צדק¹⁶⁹ (תשובה כ'). (המאיר לארץ)

ר"ח) שם בהגה ואפילו הכי אין שום אדם יכול לזכות בה. כתב הבאר היטב (סק"ז), כתב ט"ז (סק"ה), שמעתי בשם רב אחד וכו'. כן כתב בצמח צדק (סימן כ').¹⁷⁰ ועיין במג"א (סק"ב). כתב הב"ח [וכו']. מי שמחזיק הפאסט ישכור סוסים של נכרים לכל שבת ואז ממה נפשך מותר, דאי שכירות קניא א"כ הדר הוה ליה של נכרי הנוסע בהם בשבת. טוטוד"ת (סימן קצ"ג)¹⁷¹. ועיין שו"ת צמח צדק (סימן ל"ה) שחולק על מג"א [סקט"ז] שמתיר אם שכר לנכרי ליסע לבד, ובפרט אם בימות החול הישראל נוסע לבדו ומזונותיהם עליו, והנכרי אין אלא שכירו והכל נקרא על שם ישראל. וכן פסק בתניא [ש"ע הגר"ז סי"ח], דאם בחול הישראל נוסע לבדו אסור למוכרו, אבל אם גם כל השבוע נוסע הגוי, אין צריך לומר לו שלא יסע בשבת אם נוסע מבית ישראל מבעוד יום, מטעם שנתבאר ריש סימן רמ"ד, רק שיקנה לו הסוסים גם על ימות החול, דאם לא כן אסור משום מראית עין. ע"כ. ובאשל אברהם [סקט"ט] כתב, לדין דלית לן רשות הרבים אין כאן אלא משום שבות, יש לסמוך על הפקר ומכירה לשבת או בהמתי קנויה לו, כיון דאינו אלא מוציא משאות, וכל שכן מכירה גמורה לשבת דמותר כהאי גוונא. עכ"ל. ועיין שם דבערב שבת אסור להשכיר אלא ישכיר ברביעי וחמישי. (באר יעקב – קרויזר – סק"ט)

ר"ט) שם בהגה ואפילו הכי אין שום אדם יכול לזכות בה. דודאי אין כוונתו רק להפקיע מעליו איסור שבת. ראיתי לאדונינו הסמ"ע (סימן רע"ב) [רע"ג סק"ד] דבמפקיר לשבת וזכה בה אחר, מ"מ חוזרת אצלו אחר השבת. וכבר תמהתי שם [אבני החושן סק"ד], דהא הילפותא דיליף הרא"ש [גדרים מד. ד"ה רישא וד"ה ושאינן] דהפקר לזמן מהני, הוא מפרק אין בין המודר (דף מ"ג ע"ב), והרא"ש וכל המפרשים שם בנדרים פירשו דיפקיר ליום אחד, ואם לא יזכה אחר באותו יום יחזור לבעליו, משמע דאם זכה קנה לעולם. ואף דלכאורה מדברי המג"א (סק"א)

ר"ב) שם בהגה ואפילו הכי אין שום אדם יכול לזכות בה. בט"ז (סק"ה), ובההיא דיו"ד סימן קע"ג. נ"ב: [צ"ל] סימן רכ"א ס"ט.

שם אלא שבסי' מ"ב פסק וכו'. נ"ב: צריך לומר, אלא שבספר משאת בנימן (סימן מ"ג) פסק כן. ע"ש. (חדושי מוהרמ"ז)

ר"ג) שם בהגה ואפילו הכי אין שום אדם יכול לזכות בה. עיין בט"ז [סק"ה] בענין הלוח על המשכנות דרך היתר מכירה כדי שיקבל רווחים. ובספר צמח צדק [סימן כ'] כתב להתיר, והביא ראיה מתוספות פרק איזהו נשך [בבא מציעא] דף ס"ג ע"א [ד"ה בשמשך] וז"ל: ומשיכה דהכא לא הוי רק לענין היתר פסיקה ולא לקנות ממש. עכ"ל. הרי דאף דלא הוי קנין גמור מהני לבטל איסור רבית, אף דשם לענין הלואה סאה בסאה איירי דהוא רק מדרבנן, מ"מ חזינן דאין זה תלוי בזה דאף דאינו קנין גמור. ועיין במג"א (סק"א), וכן הוא בצמח צדק הנ"ל ע"ש סימן י'. (ישועות יעקב – סק"ז)

ר"ד) שם בהגה ואפילו הכי אין שום אדם יכול לזכות בה. לשון הט"ז (סק"ה), כתב ב"י. עט"ר מוה"ר הגדול ז"ל בספרו שפת הים (דף י"ד ע"ג), שמן המר (דף ע"ט ע"ד). (פתח הדבר ח"ג – סק"ב)

ר"ה) שם בהגה ואפילו הכי אין שום אדם יכול לזכות בה. כתב ט"ז (סק"ה) כו', העתקתי זה לפי ששמעתי רב אחד כו'. הרב הנ"ל הוא בעל צמח צדק¹⁶⁸ (תשובה כ'). אבל דברי הרב והשגת הט"ז אינו מובן לי, כי הוא סוגיא באיזהו נשך (דף ס"ה ע"ב), מכר לו בית מכר לו שדה. ועיין ביו"ד סימן קע"ד ס"א ובהגה"ה שם, ואף בלא התנה ומכח מנהג צריך להחזיר נמי אסור. (אומץ יוסף)

ר"ו) שם בהגה ואפילו הכי אין שום אדם יכול לזכות בה. עיין בהט"ז ז"ל [סק"ה] על שם רב אחד שהתיר ללוות ברבית על משכון דרך מכירה, אע"פ שאינה מכירה ממש כגון שחייב להחזיר לו, שלא עשה כן אלא להפקיע איסור רבית, ולמד כן מדברי הב"י ז"ל. עיין עליו. ותמהני דאפילו לפי דברי הרב ז"ל שדומין זה לזה, מ"מ איך התיר להלוות לכתחילה, אם אמרו הכא בדיעבד ואנוס שלא החזירה לו הגוי, איך נתיר הערמת רבית קצוצה בזו לכתחילה. ועיין בהט"ז שאסר והוא האמת. כנלע"ד.

והן הראנו חכם אחד מבני חבורה נר"ו שהתיר כזה הרב מחנה אפרים ז"ל הלכות מלוה (סימן י"ג) בסוף דבריו. יע"ע. ולכאורה קשה, וכד מעיינת שפיר יש לחלק, חדא דנדון הט"ז איירי שחייב עצמו, דהיינו מוכרח הוא להחזיר לו המקח לאחר זמן, אבל בנדון הרב מחנה אפרים אינו חייב, רק אם רצה מביא

הערות וצייונים

168. ראה הערה קודמת. 169. ראה הערה 167. 170. במג"א סק"ב אין מענין זה כלום. ואולי צ"ל ועיין בבאר היטב (סק"ב) כתב הב"ח וכו'. או דצ"ל עיין מג"א (סק"א) ולמחוק תיבות כתב הב"ח. 171. לא מצאנו בשו"ת טוב טעם ודעת לא תניא ולא תליתא, ודבר זה מצאנוהו בשו"ת האלף לך שלמה (סימן ק"ד) לגאון ר' שלמה קלוגר וצ"ל מחבר שו"ת טוב טעם ודעת.

אוצר ההלכה

רמד) שם בהגה אין שום אדם יכול לזכות בה דודאי אין כוונתו רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת. כתב מג"א (סק"א), כדי להפקיע וכו', ומשמע דאפילו בשבת אינו יכול לזכות [וכו']. והטעם כמו שכתב הרב ב"י, דכיון דביום השבת רשות העכו"ם עליו שהיא מושכרת או שאולה לו, אין אחר יכול לזכות בה, ולכי נפק שבתא הוה ליה כאילו חוזר וזוכה בה, שלא הפקירה אלא לשבת בלבד, ואע"ג דאינו מפקירה אלא לשבת ולא לגמרי הוי הפקר. עכ"ל הרב ב"י. ודלא כעולת שבת [סק"ג] דכתב, ובשבת אין לחוש שיוזכה בו הישראל, כדי שלא יעבור על לאו דשבייתת בהמתו, [ועוד] דהגוי לא יתננה לו כיון שהוא לא מסרו לידו, וכן מבואר בב"י. וזה חולק עליו המג"א, שאין כוונת הרב ב"י הכי אלא כמו שכתבתי לעיל בשמו. והא דמשמע בתחילת דבריו כן, שכתב על דברי רבנו פרץ [הגהות סמ"ק סימן רפ"ב עמ' ש"א אות א'] שנותן עצה שיפרש בשעת הפקר שאינו מפקירה אלא ליום השבת. וכתב הרב ב"י, ונראה דאפילו לדברי המתירין דוקא בהפקר לפני שלשה (סג) [מהני] אבל בינו לבין עצמו לא, דאם לא כן למאי שייך למיחש שמא יזכה בה אחר, ומיהו אפשר שכיון שהדבר ידוע שכל מי שבהמתו ביד גוי הוא מפקירה בשבת סתמו כפירושו. עכ"ל. וא"כ נקשה על זה דלמא יזכה ביום השבת, אלא ודאי צריך לומר כדברי העולת שבת הנ"ל, על זה כתב דאין ראיה, דהוא פירש לדברי רבנו פרץ, ולא לתרץ קושיא זו, עד לבסוף שכתב וז"ל: דכיון ביום השבת רשות עכו"ם עליו שהיא מושכרת או שאולה לו אין אחר יכול לזכות בה.

ובלבד כתב טעם אחר, דאין רשות ביד שום אדם לזכות, כיון שידוע שאין כוונתו רק להפקיע איסור שבת מעליו. אבל זה אינו, דא"כ הדרא איסורא לדוכתא דא"כ אינו הפקר. וכהאי גוונא כתבו האחרונים לענין מכירת משכון לענין ריבית, אם אין יכול המלוה להחזיק בו להיות כשלו אין ניצול מאיסור ריבית כמו שכתב הט"ז (בסק"ה). אע"פ שראיתו ממעשה דבית חורון [נדרים מח]. אינה ראיה כלל, ששם לא היתה מתנה כלל אלא כדי שיבוא אביו לאכול, ולא הוי אלא הערמה כמו שכתבו התוספות שם [ד"ה כל מתנה], מ"מ הדין זה אמת שצריך להפקיר לגמרי, ולא להפקיע רק איסור שבת. ולי נראה אע"פ שזה אמת, לדינא אם בא מעשה שרוצה להחזיק, אע"פ שלא פירש כדברי רבנו פרץ הנ"ל, מחוייבים הבית דין להוציא מידו, דהוא עשה שלא כהוגן לפיכך נעשה בו שלא כהוגן. וכן לענין ריבית לא יניחו הב"ד בידו המשכון, כדי שלא יבואו אחרים לידי מכשול ויהיו מתייראים לקיים הדברי תורה כנ"ל¹⁷². (בגדי ישע)

רמה) שם בהגה אין שום אדם יכול לזכות בה דודאי אין כוונתו רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת. דכיון

דכתב, דאף בשבת אין אדם יכול לזכות בה ומ"מ אין עובר כיון שהפקירה, משמע גם כן כהסמ"ע לכאורה. אכן נראה כוונתו דרצונו לומר, דאף לשבת לא היתה דעתו שתהא הפקר רק כל זמן שיעבור בה העכו"ם, וא"כ בשעה שיבוא אחד לזכות בה אינה עובדת, א"כ אין יכול לזכות בה. ואף דלשונו קצת דוחק לפרש כן, מ"מ לדעתי מוכרח לפרש כן. וכן מוכרחין לפרש דברי הרב רש"י [ש"ע הגר"ז ס"ט] שכתב כן, וכן מוכרחין לפרש דברי הרמ"א. ואם לא כן חוץ ממה שכתבתי דלא משמע כן בפרק אין בין המורד, בלאו הכי הסברא גם כן היא דחוקה מאד, דאם אף אם ירצה אחר לזכות בה אינו יכול מה הפקר הוא, אלא על כרחך דעל כל פנים בשעת המלאכה יכולין לזכות בה לכן מיקרי הפקר. (גנזי חיים – סק"ט)

רמ) שם בהגה אין שום אדם יכול לזכות בה דודאי אין כוונתו רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת. כתב הטור (שיטה), שאינו מפקירה אלא ביום השבת או כל זמן שעושה מלאכה ביום השבת כדי שלא יזכה בה אחר וכו'. נ"ב: ובלבוש כתב, דאף בשבת אם זכה בה אחר לא מהני, וכמו שכתב האליה זוטא שם [סק"ז]. וגבי שביעית אמרו בירושלמי [שביעית פ"ט ה"ד] שמפקירו בפני אוהביו. ועיין בתשובת מוהרימ"ט (ח"א סימן פ"ה) בתוך התשובה. יע"ש. (בני חיי – הגה"ט סק"א)

רמא) שם בהגה אין שום אדם יכול לזכות בה דודאי אין כוונתו רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת. כתב במג"א (סק"א), משמע וכו'. עיין מה שכתבתי בהלכות פסח (סימן תמ"ח סק"ג) בענין זה. (חמד משה – סק"א)

רמב) שם בהגה אין שום אדם יכול לזכות בה דודאי אין כוונתו רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת. כתב ב"י (דף קס"א ע"א שיטה י"ד), ולכן צריך שיפרש שאינו מפקירה אלא ביום השבת וכו'. נ"ב: מגילת ספר (דף קכ"ז ע"ב). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ב)

רמג) שם בהגה אין שום אדם יכול לזכות בה דודאי אין כוונתו רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת. ואמר אדמ"ו ממה נפשך, אי הוי הפקר גמור, אמאי אין שום אדם יכול לזכות בה, ואי לא הוי הפקר גמור, עדיין חל איסור שבת עליו. וצריך לומר, דודאי הפקר גמור הוא לענין אם רוצה אדם לזכות בה, אבל מ"מ בית דין מזדקקין להוציא מידו מתורת השבת אבידה, דאנן סהדי דכל כוונתו לא היתה אלא להפקיע איסור שבת מעליו. ובזה מסתלקת קושיית הט"ז [סק"ה] גבי ריבית, (כתב) דבאמת הוי (אכילה) [מכירה] גמורה, אלא דבית דין מוציא מידו כנ"ל. וק"ל. (מתוך מדבש)

הערות וצינונים

172. נראה דמש"כ כדי שלא יבואו אחרים לידי מכשול, אדלעיל קאי, דאם בא מעשה שרוצה להחזיק מחוייבים הב"ד להוציא, ועל זה כתב, כדי שלא יהיו מתייראים לקיים הדברי תורה ולהפקיר. אבל בסיפא הטעם פשוט מה שב"ד מוציאים שהרי לא היתה מכירה גמורה.

אוצר ההלכה

רע"א (סימן ל"ז) מה שכתב על קושית האליה רבה [סקי"ב]. ע"ש מה שכתב בכוונת המגן אברהם.

שם במג"א, ומהב"י אין ראיה, דהוא פירש לדברי הר"ף [הגהות סמ"ק סימן רפ"ב עמ' ש"א אות א']. עיין באליה רבה [שם] השיג עליו. ונראה כוונתו, דדוקא לשיטת ה"ר פרץ דבעי שיאמר בהדיא דמפקיר רק לשבת, אבל בלאו הכי הוי הפקר גמור, ולא אמדינן דעתיה שלא הפקיר רק להפקיע מעליו האיסור, ומשום הכי בהפקיר בפירוש ליום השבת על כל פנים הוי בו ביום הפקר גמור, משום הכי הוצרך הב"י לדחוק דביום השבת אין הגוי מניחו לזכות. אבל למאי דמסיק הטור דאף בהפקר סתם אמדינן דעתו, וממילא יש לומר דגם בשבת אין אחר יכול לזכות, דלא הוי הפקר לשום דבר רק להפקעת איסור שבת. עכ"ל תשובת רע"א (בסימן ל"ז).

רנא) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב הטור (דף ק"ס ע"ב שיטה י"א), שאדם מצווה כו'. נ"ב: דוקא בשבת מצווה על שביתת בהמתו לא ביו"ט. ב"י סימן (ש"ח) [ש"ה] [סכ"ג], ולזה הסכימו ספר המפה [ס"ג] והלבוש [ס"ה] בסימן זה. ולענ"ד אינו נראה כן, כמו שכתבתי בס"ד בסימן הנזכר בהגהת ב"י (אות ו'). ועיין בב"ח [סימן תצ"ה אות ג' ד"ה כתב ב"ן].

(שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"א)

רנב) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. עיין במה שהארכתי בפרט זה בס"ד בהלכות יו"ט (סימן תצ"ה סעיף ב'), והעליתי דהעיקר כדעת מרן בית יוסף דסבירא ליה דלא שנא שבת לא שנא יו"ט אדם מצווה על שביתת בהמתו, ואין להאריך כאן. (מטה יהודה – סקי"א)

רנג) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. המג"א [סקי"ב] האריך בזה. ע"ש. אבל הרמ"א העמיד דברי התוספתא¹⁷³ דאיתא שם "למען ינוח בהמתך עבדך ואמתך" וכו' [דברים ה', י"ד]¹⁷⁴ היינו דוקא ביום דאית בה נייחא היינו בשבת, אבל לא ביו"ט דלית ביה נייחא. וק"ל. (מתוק מדבש)

רנד) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. הב"י [סימן ש"ה סי"ח] הביא בשם הירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב], אין רוכבין על הבהמה ביו"ט משום שביתת בהמתו. אמר אמור"ה דעל כרחק אין אדם מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט, דאי לא תימא הכי למה אמר הגמרא [ביצה לו:] הטעם משום חתוך זמורה, הוה ליה למימר משום דאדם מצווה, אלא ודאי אין אדם מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט. עיין

דרשות לגוי עליה בשבת שהיא מושכרת או שאולה, אין אחר יכול לזכות בה, ולכי נפיק שבתא הוה ליה כאילו חזר וזכה בה הואיל ולא הפקירה אלא ליום השבת, [ואפילו הכי] הוי הפקר. מרן בב"י. יע"ש. ובודאי דאינו עובר כיון שהפקירה. יע"ש. (ברכות מ"ם)

רמו) שם בהגה אין שום אדם יכול לזכות בה דודאי אין כוונתו רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת. כתב במג"א (סקי"א), ומהב"י אין ראיה, דהוא פירש לדברי (הרי"ף) [הר"ף] [הגהות סמ"ק סימן רפ"ב עמ' ש"א אות א']. נ"ב: איני יודע למה, כי אף שפירש הכי (להרי"ף) [להר"ף], מ"מ ודאי אף לשון הטור הכי מפורש, דמן הסתם לא הפקירו אלא ליום השבת, וביום השבת רשות הגוי עליה, אבל בלאו הכי ודאי דצריך להיות הפקר גמור לכל העולם ביום שבת כמבואר בט"ז [סק"ה]. (בית מאיר)

רמו) שם בהגה אין שום אדם יכול לזכות בה דודאי אין כוונתו רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת. במג"א (סקי"א) ד"ה כדי להפקיע. עיין בספר מחנה אפרים בסימן ב' מהלכות זכיה והפקר. (שו"ת חמדת שאול – סימן כ"ח)

רמח) שם בהגה אין שום אדם יכול לזכות בה דודאי אין כוונתו רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת. כתב מג"א (סקי"א), ומהב"י אין ראיה. מוה"ר חקרי לב ז"ל (ח"ב מיו"ד דף ל"ז ע"ב). (פתח הדבר ח"ג – סקי"א)

רמט) שם בהגה אין שום אדם יכול לזכות בה דודאי אין כוונתו רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת. כתב מג"א (סקי"א), משמע כו'. וסברת מג"א דהפקר לענין איסור ולא לענין זכיה. ואינו מובן. ומתחילה עלה בדעתי, כיון דאינו מפקיר אלא ליום השבת הוי הפקר לזמן. ומכח סברת הר"ן בנדירים בסוגיא (דף מ"ד ע"א) בתיורין עולא, וגם בסוף הפסק מסיק להלכה כן דהפקר לזמן אינו יוצא מידי רשות בעלים עד דמטא ליד זוכה, וא"כ יכול לחזור קודם זכיה. ומשום הכי לענין איסור מ"מ נפק מרשותו, ולענין זכיה אמרינן דעתו דכל רגע דרוצה אחר לזכות חוזר מהפקרא, ובאמת אם רצה לזכות בשעת מלאכה יוכל, אבל אז אין הנכרי מניח לו, ולגבי נכרי אינו מפקיר, כמו שהביאו תוספות (גיטין דף מ"ז ע"א) ד"ה אדעתא דנכרי לא אפקיר. ע"ש. אבל מה אעשה כי בעל מחנה אפרים בהלכות זכיה והפקר ה"ב מקשה להיפך. ע"ש היטב. (אומץ יוסף)

רנ) שם בהגה אין שום אדם יכול לזכות בה דודאי אין כוונתו רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת. כתב במג"א (סקי"א), משמע דאפילו בשבת כו', מ"מ אינו עובר עליו. עיין באמרי בינה דיני שבת (סימן ד') מה שכתב על זה. ועיין בתשובת

הערות וצינונים

173. נראה שכוונתו על הירושלמי (ביצה פ"ה ה"ב), וגם הפר"ח בסימן תצ"ה (ס"ג) כתב דהירושלמי בשבת קמירי. ע"ש. 174. בפסוק כתוב "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך". ע"ש. ויותר היה לו להביא את הפסוק "למען ינוח שורך וחמורך" (שמות כ"ג, י"ב), שכן הוא בירושלמי.

אוצר ההלכה

וכתב הרא"ש שם בפסקיו [פ"ה סימן ב'] וז"ל: ולא רוכבין על גבי בהמה, שמא יחתוך זמורה להנהיגה. ירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב], משום שהוא מצווה על שביתת בהמתו. עכ"ל. ומהרש"ל בים של שלמה ((ביצה פ"ה) סימן ו') כתב דכן כתב הרי"ף, והביאו הרב מגן אברהם [סקי"ב]. אמנם בנסחת הרי"ף דקמן לא ראיתי שהביא הירושלמי, וכן מרן בב"י סימן ש"ה לא הזכיר אלא הרא"ש. שוב ראיתי בספר נתיב חיים שמחק תיבת הרי"ף מהמג"א. ובהגהות מרדכי פרק קמא דעירובין [סימן תקכ"ח] כתוב וז"ל: דאסור לילך בקרון גזרה שמא יחתוך זמורה, ואפילו בתוך התחום. וכי תימא במדבר דלא שכיח זמורה לשתרי, י"ל דלא פלוג רבנן וכו'. ומיהו בירושלמי מפרש טעם אחר, אין רוכבין על גבי בהמה משום שהוא מצווה על שביתת בהמתו, כמו שנאמר "למען ינוח שורך" וכו' [שמות כ"ג, י"ב]. עכ"ל. וגם לקמן כתוב שם בהגהות מרדכי בסוף הלשון הנזכר, ולפי טעם הירושלמי דמפרש לא רוכבין על גבי בהמה מלמען ינוח וכו'. ע"ש.

ומקישו הכא, דכיון דבתלמודא דידן אמור רבנן בטעמא דאין רוכבין על גבי בהמה שמא יחתוך זמורה, א"כ לא סבירא להו טעמא דהוא מצווה על שביתת בהמתו, ומה זה היה להרא"ש והגהות מרדכי דאמרי תרוייהו טעם תלמוד דידן ודמעבא. ותו איך יתיישב טעם הירושלמי במשנתנו דקתני ואלו הן משום שבות, לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה, דאלמא דאין רוכבין שבות היא וגזרה דרבנן, ואילו לירושלמי שביתת בהמתו היא דאורייתא דכתיב "למען ינוח", ולפי זה איך התנא קרי ליה שבות.

והנראה לי בזה יותר נכון אביע אומר, ובראשית מאמר אציגה נא עמך הצג על האר"ש דברי הירושלמי ככתבם וכלשונם. וכך היא שנויה סוגיא דשמעתתא ירושלמית התם: מפני מה אמרו אין עולין באילן, שמא ישכח ויאכל או שמא ישכח וירעיד. נשמיעניה מן הדא, היה רוכב על גבי בהמה אומרים לו רד, הדא אמרה שמא ישכח וירעיד. מפני מה אמרו היה רוכב על גבי בהמה אומרים לו רד, חבריא אמרו שמא תינוק הבהמה. אמר לון רבי יוסי, הגע עצמך שהיה הוגן אחד גדול. תנא ר' אחא בר פפא קומי ר' זעירא, שניא היא שהוא מצווה על שביתת בהמתו כמוהו "למען ינוח שורך וחמורך" כמוך. ואפשר לומר דר' אחא בר פפא לא קאי אמתניתין דקתני דמשום שבות אין רוכבין על גבי בהמה, דהיא ודאי טעמא שמא תינוק, והוא טעם כללי אף אם יהיה האופן דליכא איסורא דשביתת בהמתו¹⁷⁵ שהוא לאו הבא מכלל עשה דאורייתא, אסור מדרבנן מטעם שמא תינוק, ולהכי גזרו רבנן, דהיכא דליכא משום שביתת בהמה היה מותר לרכוב, ואתו רבנן ואסרי בכל אופן, דאין רוכבין על גבי בהמה כל בהמה במשמע, ולסוג זה קרי ליה מתניתין משום שבות, אבל רבי אחא בר פפא קאי אברייתא דקתני היה רוכב

בחדושינו (לעיל) [לקמן] יו"ט סימן תצ"ה (סעיף ג') בדרך אחר. וק"ל. (מתוך מדבש)

רנה) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. נ"ב: כן כתב מרן בב"י (סימן ש"ה [סי"ח]), ולמד כן מדברי שבלי הלקט [סימן קי"ג] שכתב בשם רב האי גאון. ועיין מה שכתב מרן בב"י סימן תצ"ה משם הכלבו [סימן נ"ח דף י"ז ע"ד], ומה שתמה על היש מקילין. והם הם דברי הרב שיירי כנה"ג (סימן ש"ה [הגב"י סק"ו]) שהביא דברי מרן ומור"ם פה, ותמה עליהם מההיא [מגילה ז:]: דאין בין יו"ט לשבת. יע"ש. ועיין בים של שלמה ביצה (פ"ה אות ו'), שתמה על מרן מדברי הירושלמי דביצה [פ"ה ה"ב] שהביאו הרא"ש ז"ל [שם פ"ה סימן ב'], דאמרינן שם משום שהוא מצווה על שביתת בהמתו. יע"ש. וראיתי להרב פרי חדש בסימן תצ"ה [ס"ג] דהירושלמי מיירי בשבת, אבל ביו"ט לא יש שום איסור שבות בהמה. ולפק"ד נראה כן מדקדוק לשון הירושלמי, דגרסינן תמן, שניא היא שהוא מצווה על שביתת בהמה כמוהו, שנאמר "למען ינוח שורך וחמורך" [שמות כ"ג, י"ב] כמוך, ואם איתא דביו"ט מיירי, לא הוה ליה לאתויי קרא דלמען ינוח, דבשבת נאמר בקרא, אלא היה לו לומר סתם שניא היא שהוא מצווה על שביתת בהמה. אמנם מדברי הרא"ש לא משמע כן. יע"ש. ולענין הלכה מור"ם פה הסכים לסברת השבלי הלקט ומה שכתב מרן. וכן הסכים הרב הלבוש [ס"ה], וכן כתב הרב פרי חדש, וכן כתב הרב תוספות יו"ט (בפרק שני משנה ח'), וכתב שכן פירשו רש"י [ביצה כג. ד"ה פרתן] והר"ן [שם יב: ד"ה מתני']. יע"ש. וכן כתב הרב בני שמואל בביאורו להלכות יו"ט, וכן הסכים הר"ב ב"ח [סימן תצ"ה אות ג']. יע"ש. ועיין בתפארת שמואל בהלכות יו"ט [בהגהות הטור] מה שהקשה. יע"ש. והיא קושיית רש"ל. והרב פרי חדש תירץ דירושלמי בשבת מיירי. יע"ש. וראיתי להרב יד אהרן [סימן תצ"ה בהגב"י] שכתב, דמוכרח לפרש כמו שכתב הרב פרי חדש ז"ל, ממה שאמרו במתניתין משום שבות. ואין זה מדוקדק, דיש לומר משום שבות לענין אילן כפשטו, ולענין בהמה משום שבות בהמה, רצונו לומר, שביתת בהמתו. יע"ש. ועיין בתשובת הר"ב צמח צדק ז"ל [סימן ל"ה] שכתב, שהסכימו כל האחרונים שאין איסור שביתת בהמה ביו"ט. יע"ש. ועיין מג"א ז"ל [סקי"ב]. ולענין איסור מחמר ביו"ט הסכים הרב פרי חדש דאיתיה ביו"ט. יע"ש. (ברכות מים)

רנו) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. תנן פרק משילין (ביצה דף ל"ו ע"ב), כל שחייבין עליו משום שבות משום רשות משום מצוה בשבת, חייבין עליו ביו"ט. ואלו הן משום שבות, לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה וכו'. ומסיק שם בגמרא דטעמא דגזרו לא רוכבין על גבי בהמה היינו גזרה שמא יחתוך זמורה.

הערות וציורים

175. עיין בקרבן נתנאל (ביצה פ"ה סימן ב' אות ז') שכתב, שאם רוכב עליה להשקותה או להביא לה מזונות אין בזה משום שביתת בהמתו דניחא הוא לה, ומ"מ אסור אף בכה"ג משום שמא יחתוך זמורה.

אוצר ההלכה

ואפשר דהגאון בעל הלכות גדולות מסתמך ואזיל על הירושלמי שהבאתי לעיל דאיכא ברוכב על גבי בהמה משום שביתת בהמתו, ומשמע ליה דממאי דמייתו לה בפרק משילין, ביו"ט קאי. וכיון דסבר הירושלמי ד"למען ינוח שורך" דכתיב בשבת הוא הדין ליו"ט, ממילא גם "למען ינוח עבדך" דכתיב בשבת הוא הדין ליו"ט. ועלה בידינו דהגאון בה"ג סבר דמצווה על שביתת בהמתו ביו"ט. וכן נראה מדברי הרשב"א בסוף ספר עבודת הקדש [בית מועד השער החמישי עמ' תרע"ח] שכתב וז"ל: אחד גרים התושבים ואחד עבד ואמה של ישראל וכו', אין עושים מלאכה לישראל בשבת ויו"ט דבר תורה וכו'. עכ"ל. הרי דנקיט כבה"ג, וממילא הוא הדין דמצווה על שביתת בהמתו ביו"ט.

ולעומת זה שפעת אני רואה כמה מרבוותא קמאי ובתראי דסברי דשביתת בהמתו לא הוי אלא בשבת, ואינו מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט. זה יצא ראשונה, הרמב"ן ז"ל שכתב דכיון שגזרת הכתוב בשבת אין למדין ממנה יו"ט, וכמו שהבאתי בסמוך. וכן לענין מחמר כתב בספר המצוות (בשרש י"ד) דביום טוב ושביעית לא בא הלאו הזה. וזאת שנית, סברת הגאון שהביא בשבלי הלקט [סימן קי"ג] ומייתי לה מרן בב"י (סימן ש"ה) שכתב וז"ל: ובשבלי הלקט כתוב, רב האי גאון נשאל, מהו ליתן סוס או פרד או חמור לעכו"ם שירעה אותם ויניחם אצלו, והגוי רוכב עליהם ועושה בהם צרכיו. והשיב דכיון דשלא בשכירות נתנן לו מותר, ואם עושה בהם הגוי צרכיו אין עליו כלום דשלא מדעתו הוא עושה, ואם רואה אותו מוחה בידו. ואם נתנם לו קודם לחג אינו צריך אפילו למחות בידו, ובלבד שלא ימתין שכירות מן העכו"ם. וכתב מרן על זה, ומה שכתב אם נתנו לו קודם לחג אינו צריך אפילו למחות בידו, נראה שטעמו משום דסבירא ליה דאין אדם מצווה על שביתת בהמתו אלא בשבת אבל לא ביום טוב. עכ"ל. הרי דמרן ז"ל כתב דרב האי גאון סובר דאין אדם מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט. ומזה כתב מור"ם בדין זה בפשיטות דביו"ט אין אדם מצווה על שביתת בהמתו.

איברא דחזיתיה להרב שיירי כנה"ג [סימן ש"ה הגב"י סק"ו] שכתב על זה וז"ל: ולולי שאמרה רבנו וכו' הייתי אומר שכל מה שאסור בשבת אסור ביו"ט וכו'. וטעם שבלי הלקט נראה, דכיון דנתנה לו קודם החג שנתנה לו בהיתר, אין צריך למחות בידו וכו'. וראיה לדברי משבלי הלקט עצמו, שכתב ואם נתנה לו קודם החג אינו צריך למחות בידו, ואם איתא שאין הטעם אלא מפני שאין אדם מצווה על השביתה של בהמתו ביו"ט, מאי איריא שמסרם קודם לחג אפילו בחג עצמו אין צריך למחות בידו. ועוד ליפלוג ולתני מיו"ט לשבת. עכ"ל. וקצת קשה על הרב במה שכתב ולולי וכו' הייתי אומר וכו', דאמאי לא הקשה על מרן דזה מחלוקת רבוותא קמאי כמו שכתב מרן בב"י סימן תצ"ה [ס"ג] משם הכלבו [סימן נ"ח דף י"ז ע"ד]. ומרן כתב שם ואיני יודע טעמו של המתיר, דהא כיון דמקשינן שבת ויו"ט חוץ מקצת דברים שנתפרשו בתלמוד, ושביתת בהמה אינה מכללם,

על גבי בהמה אומרים לו רד סתמא, שלא זכר התנא איסורא אי משום שבות אי משום איסור דאורייתא. וברישא פירשוה חבריא להך ברייתא דמשום שבות מתניא כי מתניתין, וטעמא שמא תינזק. ומאי דפריך עלה רבי יוסי הגע עצמך שהיה הוגן אחד גדול דלא שייך שמא תינזק, לא חיישי חבריא להשיבו, דכל מדות חכמים כן הוא ולא פלוג רבנן. וכמו שאמרו שם בירושלמי לעיל בסמוך, דאין עולין באילן בין לח בין יבש ואסרו באילן יבש מפני אילן לח, ואתא רבי אחא בר פפא וקאמר דיש בזה אופן שהוא אסור מדאורייתא היכא דשייך משום שביתת בהמתו. וגם רבי אחא בר פפא מודה דטעם משנתנו דקתני דמשום שבות אין רוכבין היינו שמא תינזק, והיינו באופן דליכא שביתת בהמתו.

ואממו להכי הרא"ש ז"ל אייתי לירושלמי, להורות דברוכב יש מציאות שהוא חייב על שביתת בהמתו, הגם דטעמא דמתניתין היינו כדמפרשה ש"ס דידן, שמא יחתוך זמורה והוא משום שבות, מ"מ טובא אשמועינן הרא"ש בהביאו הירושלמי, דהוה אמינא דברוכב על גבי בהמתו ליכא משום שביתת בהמתו, דהחי נושא את עצמו, וכדקשיא ליה למרן בב"י (סימן ש"ה [סכ"ג]) עלה, להכי איצטריך להביאו ללמדנו דאיסורא דאורייתא איכא הואיל ומצערה וכמו שכתב מרן. ועיין מה שכתב מהרש"ל בים של שלמה (סימן ר'). וגם בהגהות מרדכי הנזכר שכתב, ומיהו בירושלמי מפרש טעם אחר, אין רוכבין על גבי בהמה משום שהוא מצווה על שביתת בהמתו. אין כוונתו דטעמא דמתניתין הכי הוי, אלא רצונו לומר דברכיבת בהמה פירשו בירושלמי דאסור שהוא מצווה על שביתת בהמתו, אבל פשיטא דלא קאי אמתניתין דקתני משום שבות. כן נראה לי בזה. ועיין מה שכתבו האחרונים, ובספר יד אהרן [סימן תצ"ה הגב"ן], ובספר מטה יהודה [שם]. שוב ראיתי מה שכתב הרב קרבן נתנאל על דברי הרא"ש [שם אות ד'], ואחזה אנכי שדבריו מסכימים למה שכתבנו בעניותנו. ע"ש. ודוק בדבריו ובדברי האחרונים ובמה שכתבנו בס"ד. ואין להאריך.

ולפי דרכנו למדנו מדברי הרא"ש והגהות מרדכי הנזכרים, דסברי דאיכא משום שביתת בהמתו ביו"ט, דכיון דקיימי אמשנתנו דאין רוכבין על גבי בהמה דמתניא ביו"ט. הגם שכתבנו דאין זה פירוש המשנה, מסתמות דבריהם מוכח דסברי דאיכא משום שביתת בהמתו ביום טוב.

וכן נראה דעת בעל הלכות גדולות [הלכות אבל עמ' רמ"ו], הביא דבריו מרן בב"י (סימן תקכ"ו [ס"ב]), שכתב, דעבדי ישראל אסיר לון למקבר מיתא ביו"ט ראשון, דאמר רבא [ביצה ו]. יתעסקו בו עממין ומאי עממין גוים, אבל עבדים לענין מלאכה דשבת ויו"ט אתקוש למרייהו ואי קברי מחינן. וכתב שם משם הרמב"ן בספר תורת האדם [ענין ההוצאה עמ' קי"ב] שכתב על דברי בעל הלכות גדולות: לא נתברר לי מנין לבה"ג שיהא יו"ט כשבת לענין איסור מלאכה דעבדים, שאני אומר כיון שגזרת הכתוב בשבת, אין למדין ממנה יו"ט, שאין דנין קל מחמור להחמיר עליו. עכ"ל.

אוצר ההלכה

יש לפרשו שנתנם קודם. אלא דצריך להבין מה שכתב אחר כך ואם נתנם קודם לחג, ונראה דנסחת מרן בשבלי הלקט דווקא נכונה דכתוב ויניחם אצלו סתם, ולא כמו שכתוב בדפוס ויניחם אצלו ביו"ט. ומה שהבין מרן הוא דבתחילה הגאון ז"ל איירי בין בשבת בין ביו"ט, ובשבת בין שמסרו קודם השבת בין בשבת עצמו אסור משום שביתת בהמתו כשרואה אותו ולכן צריך למחות בידו. וביו"ט כשמסרו ביו"ט אע"ג דאינו מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט, משום דנראה כשלוחו צריך למחות בידו. אבל אם מסרו קודם לחג אז אינו נראה כשלוחו, ושביתת בהמתו ביו"ט ליכא. ומשום הכי פסקו מרן בש"ע בסימן ש"ה לענין שבת. וגם השבלי הלקט בדיני שבת עסיק וכמו שכתב גם הרב יד אהרן בתחילה. ע"ש.

והרב אליה רבה (סימן ש"ה סק"ד) הגדיל התימה על מרן, דהרב שבלי הלקט לא כתבה אלא ביו"ט לא בשבת דבשבת אסור. והביא ראייה משבלי הלקט הנדפס שכתוב ויניחם אצלו ביו"ט והאריך בזה. ע"ש באורך. ואני אומר מכדי לשון שבלי הלקט שהביא מרן כולו ליתיה בדפוס, ומוכרח שהיה לו שבלי הלקט כתב יד. וא"כ מאי קמתמה על מרן, הא נראה דשבלי הלקט שבידו העיקרי כ"י לא היה כתוב תיבת ביו"ט אלא ויניחם אצלו סתמא. והשבלי הלקט שנדפס הוא קצורו כידוע, ומאי ראייה משבלי הלקט שבדפוס כיון שבעיקר לא היה כתוב. ומה ראה הרב אליה רבה לעשות אוקימתות שנשמט לו בב"י תיבת ביו"ט, ואח"ך חיבר הש"ע מתוך הב"י חשב דקאי אשבת וכו'. והאמת הברור דגם כשחיבר הב"י סבר דבשבת קאי וכך היתה נסחתו, ולכך הביא דבריו מרן בב"י בהלכות שבת, והעיקר כמו שהבין מרן. תדע דאי כל דבריו ביו"ט, וברישא מיירי דמסרו ביו"ט עצמו, לימא מהו ליתן ביו"ט, ולא ימתין להשמיענו זה אח"ך באומרו ויניחם אצלו ביו"ט, דלשון זה אינו מחייב שנתנו ביו"ט כמו שכתבנו לעיל. אבל אי קאמר מהו ליתן ביו"ט היה לשון ברור. שוב חיפשתי בשבלי הלקט כ"י ובשבלת קי"ג הובא כל הלשון שהביא מרן בב"י, וכתוב ויניחם אצלו ביו"ט כמו שכתוב בדפוס. ועם כל זה נראה דנסחת מרן עיקר כאשר צדיק יבחן. ומה שהקשה הרב אליה רבה מדין משכיר לעכו"ם בסימן זה, כבר תריץ יתיב וביאר הדבר הרב תוספת שבת (סימן ש"ה סק"ח). ע"ש.

ולפי דרכנו למדנו דרב האי גאון סבירא ליה דאינו מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט, וכמו שכתב מרן בב"י. וכן משמע קצת מתשובת הגאון שהביא רבנו ירוחם (נתיב רביעי ח"א [דף כ"ט ע"ד]) וז"ל: וכתב גאון, מי שרכב ביו"ט כדי להציל ממון, אע"פ שיצא חוץ לתחום, כיון דקי"ל דתחומין דרבנן ורכיבה אינה אסורה אלא משום שמא יחתוך זמורה, אין ראוי לפסלו לעדות וכו'. עכ"ל. ואי סבר דאדם מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט, הוה ליה למימר דאי רכב על בהמתו עבר אדאורייתא, דמצווה על שביתת בהמה ביו"ט כשבת וכמו שכתוב בירושלמי. אלא משמע דאינו מצווה על שביתת בהמתו. ויש לדחות.

היאך אפשר שהיא מותרת ביו"ט. וכתב שם מרן, דנראה דעת הפוסקים שסתמו דבריהם וכתבו שיו"ט שוה לשבת חוץ מהוצאה וכו' כמאן דאסר שביתת בהמתו ביו"ט. ע"ש. והרי דברי הרב שיירי כנה"ג דכל מה שאסור בשבת אסור ביו"ט, הם דברי מרן, ותמה על המתיר, והגם דתירץ לדעת המתיר, מסיק דאין כן דעת הפוסקים. ומאחר שכן היה לו למרן להסכים דעת הגאון לפוסקים. ועוד דיש להרגיש, דממרוצת לשון הרב שיירי נראה דמרן סבר לדינא כמור"ם והרב הלבוש [כאן ס"ה], ומשום הכי כתב ולולי שאמרה רבנו ואסכימו עמיה תרי ארייותא הייתי אומר וכו', והיינו דסבר דמרן מסכים כמור"ם והלבוש, ומדברי מרן (סימן תצ"ה) שתמה על המתיר וכו' וכתב שאין כן דעת הפוסקים, משמע דמרן ז"ל סבר דשוה יו"ט לשבת.

והכי מוכח ממה שפסק בש"ע סימן ש"ד [ס"א] בסתם, במת ביו"ט ראשון דקי"ל יתעסקו בו עממין, אסור לומר לעבד ישראל אפילו הוא עובד אלילים, דכיון דמלאכת העבד אסור מן התורה לא הותרה בדבר שאין בו פקוח נפש. ואע"ג דסיים ויש חולקין ומתירין בזה, הדבר ידוע שהוא פוסק כסברא דנקט לה בסתם, והיינו כסברת בה"ג שהביאה בב"י סימן תקכ"ו והבאתיה לעיל. ומינה נשמע דמרן פוסק דשביתת בהמה איתיה ביו"ט, וזה דלא כדמשמע מריהטא דלישניה דהרב שיירי. ולכל הדברות יש להרגיש אמאי לא רמז לפחות דזה מחלוקת מפורש בסימן תצ"ה ובסימן תקכ"ו בדברי מרן בב"י. ומה שהסכים דברי הגאון שהביא בשבלי הלקט לאסור שביתת בהמה ביו"ט, קצת קשה, דלפי זה איך במוסרה לפני החג אם רואה אין צריך למחות בידו. ומה שכתב שנתנה לו בהיתר, אינו מספיק כלל לרואה שעושה מלאכה בבהמתו שמוזהר עליה שלא ימחה, דמאי איריא שבאת אצלו קודם לחג, הא ביו"ט עצמו רואה שעושה מלאכה ושותק וצריך למחות. ומה שהקשה על מרן דלדידיה מאי איריא קודם לחג אפילו בחג עצמו וכו', לא קשיא מידי, דכבר תירץ הרב דרישה [סימן ש"ה אות ד'] די"ל דבתוך החג אסור מטעם שיהא נראה כשלוחו. עכ"ד. ובהכי מתישב הדבר. אבל לפי דעתו אין טעם לשלא ימחה בידו במסרה לפני החג כמש"ל.

הגם הלום ראיתי להרב יד אהרן שכתב בסימן ש"ה [בסופו] על דברי מרן וז"ל: מה שנראה שבשבלי הלקט שהיה לפני רבנו המחבר היה כתוב מהו ליתן סוס וכו' ומשום הכי כתב כן, אבל בשבלי הלקט שלפנינו כתוב, מהו ליתן סוס או פרד או חמור לעכו"ם ביו"ט. ומוכרח הוא מעצמו, דאי סבירא ליה דביו"ט ליכא שביתת בהמה, אמאי כתב ואם נתנה לו קודם לחג, [הא] אפילו בחג עצמו מותר וכו'. עכ"ל. ומה שכתב דשבלי הלקט שלפנינו כתוב מהו ליתן וכו' ביו"ט, עמו הסליחה, דבשבלי הלקט הנדפס (כלל שני סוף סימן ל"א) אין כתוב כמו שהביא הוא ז"ל הלשון מהו ליתן ביו"ט, רק השינוי הוא דבשבלי הלקט הנדפס כתוב ויניחם אצלו ביו"ט והעכו"ם רוכב וכו'. והפרש יש בין לשון מהו ליתן סוס וכו' ביו"ט, למה שכתוב מהו ליתן סתם ואח"ך אמר ויניחם אצלו ביו"ט, דלשון זה יותר

אוצר ההלכה

על שביתת בהמה בשבת הוא הדין ביו"ט, ואידי ואידי חד שיעורא, ואמטול הכין אסרו גם ביום טוב שני.
(מחזיק ברכה – סק"ג)

(רנז) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. עיין מה שכתבתי לפני, ובסימן ש"ד, ובסימן ש"ה (אות א'), ובסימן תצ"ה (אות ד') בס"ד. ע"ש.
(מחזיק ברכה – קונטרס אחרון סק"א)

(רנח) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. עיין לקמן מהדורא בתרא ביצה כ"ג¹⁷⁶.
(מאורי אור חלק עוד למועד – דף קס"ח ע"א)

(רנט) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. הרש"ל [ים של שלמה ביצה פ"ה סימן י'] תמה על זה מדברי ירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב], דקאמר הטעם דאין רוכבין על גבי בהמה משום שאדם מצווה על שביתת בהמתו, ושם ביו"ט איירי. והנה בש"ס שם [לוי:] בעי למימר משום איסור תחומין, וקאמר שמע מינה תחומין דאורייתא, אלא שמא יחתוך זמורה. והנה הא דקאמר הש"ס, שמע מינה תחומין דאורייתא, אינו מוכרח לכאורה, דהרי מצינו כמה פעמים דגזרו אף באיסור דרבנן בדבר הרגיל. ועל כרחך צריך לומר דבאמת רוכב הוא למעלה מעשרה, אלא דהטעם משום שביתת בהמה שהבהמה הולכת חוץ לתחום, ומזה דייק דתחומין דאורייתא, דבדרבנן לא גזרו על שבות בהמתו, כמבואר לקמן סימן ש"ה [סכ"ג בהגה] דאין לחוש אם הבהמה הולכת חוץ לתחום. ומעתה מוכרח דתלמוד דידן סובר דיש שביתת בהמתו ביו"ט. אמנם בלאו הכי הדבר דחוק דהטעם יהיה משום שביתת בהמתו, דתינח בהמה שלו אבל על בהמה שאינה שלו למה נימא דאין רוכבין לפי הסלקא דעתין. ובפרט על הירושלמי קשה דקאמר באמת הטעם משום שביתת בהמתו, הא אין רוכבין על גבי בהמה משמע דאף אם אין הבהמה שלו אין רוכבין עליה. על כן היה נראה מכאן כמו שכתב המגן אברהם [סקי"ב], דהך דשביתת בהמתו על הך דהיה רוכב על גב בהמה אומר לו רד וכו', שניא הוא שאדם מצווה על שביתת בהמתו, ושם איירי באמת בבהמת עצמו, וא"כ אין ראיה מכאן לאסור שביתת בהמתו ביו"ט.

והנה בחדושי מסכת יומא כתבתי בהא דקאמר הש"ס [מא:], קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח, וא"כ השעיר מוציא משא על ראשו, וכיון דאינו עשוי רק למצוה בעלמא חשוב משא כמו בפרה, ואיך יעברו ישראל על שביתת בהמתם דהוא איסור תורה. ואין לומר דאפקורי מפקיר (להו) [ליה], דהרי כפרת ישראל צריכה להיות משלהם ולא משל הפקר. ועוד דאינו יכול להפקיר וגם לא מצינו דבר זה. והוכחתי מזה דאין אדם מצווה על שביתת בהמתו רק בשבת ולא ביו"כ, וכל

והרב מהריק"ש בספר אהלי יעקב מתשובותיו הנדפסות עתה מחדש (בסימן פ"ט), נשאל על זה אם אדם מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט. והשיב הרב ז"ל דמדקדוק דברי הרמב"ם משמע דלא שוו בשעוריהם שבת ויו"ט לענין זה. והביא דברי הכלבו שכתב מרן בסימן תצ"ה, ודברי מרן שכתב ואיני יודע טעם המתיר וביאר טעמו. והביא דברי שבלי הלקט משם רב האי גאון הנזכר ומסיק וז"ל: כלל העולה, דלענין מעשה סמכין על דברי התלמוד והגאונים והפוסקים המפורסמים שאין אדם מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט. עכ"ד. וקצת קשה דלא זכר דברי בה"ג שסבר דשוה שבת ליו"ט בשביתת עבד והוא הדין בהמה. גם דברי הרא"ש והגהות המרדכי דכתבו הירושלמי אדקיימי ביו"ט מטעם שביתת בהמה כמו שכתבנו לעיל. ומדבריו נראה דלא זכר כי אם מה שכתב הכלבו דיש אומרים דשביתת בהמה ומחמר שוה יו"ט לשבת.

וראיתי להרב פרי חדש (סימן תצ"ה דין ג') שכתב, דבר ברור הוא שאינו מוזהר על שביתת בהמה ביו"ט, דקרא ד"למען ינוח" בשבת כתיב ביו"ט לא כתיב וכו'. והא דגרסינן בירושלמי פרק בתרא דביצה, ההיא בשבת קמיירי, אבל ביו"ט לא יש שם איסור שביתת בהמה. עכ"ל. ואיני יודע אמאי שינה הרב את מדתו להביא דברי החולקים ולדחותם, והכא יושב ודורש כמשה מפי הגבורה כאילו לא נתעורר אדם בזה, והיה לו להזכיר דברי בה"ג והרא"ש וכו' ולחלוק עליהם. ובדברי הרב מג"א בדין זה [סקי"ב], עיין מה שכתב הרב אליה רבה [סקי"ח]. ומה שכתב שדעת מרן להתיר, אינו מחזור כאשר יראה המעיין. ועיין מה שכתב בספר מטה יהודה (סימן תצ"ה). ועיין מה שכתב בספר אבן העזר. ועיין מה שכתב בספר נתיב חיים על דברי הרב מג"א.

ולענין הלכה נראה דיש להחמיר, כיון דשמענין לבה"ג, והרשב"א, ומרן (בסימן ש"ד), וגם הרא"ש נלוה עמם, והגהות מרדכי, ומהרש"ל בים של שלמה, דסברי דיו"ט שוה לשבת ואיכא משום שביתת בהמתו ביו"ט נמי, כן ראוי להחמיר. וכן ראיתי להרב אבן העזר בסימן זה דמסיק להחמיר. ועד אחרן חזרה הוית להרב מהר"י עייאש שהאריך בזה בספר מטה יהודה הנדפס מחדש, ומתוך מה שכתבנו בעניוננו לעיל יראה המעיין דיש להשיב על קצת דבריו. אבל לענין דינא מסיק כסברת האוסרין וכהכרעת מרן. ע"ש בסימן תצ"ה. ואין הפנאי מסכים עמי להאריך בדברי הרב הנזכר ובדברי שאר אחרונים.

ומצאתי בקונטרס כ"י ישן נושן מחדושי רבני עיר קדשנו ירושלם ת"ו הקדמונים (שנת רס"ט), זמן הנגיד רבנו יצחק כהן שולל, וכתוב שם וז"ל: אחד מחו"ל שחזר למקומו ועושה שני ימים טובים, אסור לו להשאיל בהמתו משום שביתת בהמתו ביו"ט שלו. עכ"ל. הא למדת דרבנן קשישאי זקני ארץ הקדושה הורו הלכה למעשה דאסור להשאיל בהמתו מטעם שביתת בהמתו אפילו ביו"ט שני. ומוכח דסברי דכשם שחייב

אוצר ההלכה

דאין מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט, והביא דהים של שלמה [ביצה פ"ה סימן ו'] חולק עליו מהאי דאין רוכבין בכיצה [ירושלמי פ"ה ה"ב]. ולענ"ד דהרמ"א הכריע כהפוסקים שסברו דכל דבר שאינו בשבת רק בלאו אינו אסור ביו"ט מן התורה כלל וכלל, וכמו שכתבו התוספות בפסחים (דף ה' ע"ב בד"ה לחלק וכו') בשם ריב"א. יע"ש. וא"כ מחמר דאינו אלא בלאו בשבת, מותר מן התורה לגמרי, ואעפ"כ אסור רכיבה ביו"ט מדרבנן, משום שמא יחתוך זמורה או מאיזה טעם שיהיה. וא"כ הרמ"א בסימן רמ"ו שכתב דבריו על המחבר שם דמיירי מאיסור דאורייתא, על זה כתב הרמ"א דביו"ט אינו מצווה על שביתת בהמה, ורוצה לומר דמדאורייתא אינו מצווה. (ספר יהושע – אות רל"ג)

רמא) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. ועיין תוספות יו"ט ביצה [פ"ב מ"ח] במשנה פרתו של רבי אלעזר בן עזריה היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה, ומקדין את הבהמה ביו"ט. וכתב התוספות יו"ט ז"ל, מדנקט הכא ביו"ט, מכלל דרישא דהיינו פרתו של רבי אלעזר בן עזריה מיירי בשבת, ומכאן תשובה להנך פוסקים דסבירא להו אדם מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט. עיין ב"י [סימן תצ"ח ס"ג]. והרי דקדוק גמור ממשנה זו. ע"ש פרק ב' משנה ח' שכתב שהוא קושיא נגד החולקים. ולענ"ד על פי מאי דקי"ל לקמן (סימן תר"ח סעיף ב') בהג"ה, דדבר המפורש בתורה צריך למחות אבל אין מפורש אין צריך למחות. ע"ש. והנה בגמרא [ביצה כג.] מקשינן, למימרא דרבי אלעזר בן עזריה חדא פרה הוית ליה, והאמר רב יהודה אמר רב תליסר אלפי וכו'. ומשני של שכנתו היתה ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו. ומעתה אף אי מצווין על שביתת בהמה ביו"ט מ"מ ודאי מפורש לא מיקרי, דהא קרא דוקא בשבת מיירי. ולפי זה ודאי רבי אלעזר בן עזריה היה רוצה למחות בה וח"ו שישתוק במקום איסור לדעת חביריו, רק שהיה ירא שלא תשמע לו שכנתו ומוטב שיהיו שוגגין וכו'. ולכאורה א"כ מדוע נקראת על שמו, אמנם היתה יוצאת בשבת דהיה לו למחות מכל מקום, דהרי מפורש הוא לדעת חכמים דזה הוי משא, וקמ"ל דכל שיש בו למחות ואינו מוחה נתפס עליו, כמו שאמרו חז"ל בכמה מקומות¹⁷⁷, ואגב גררא השמיענו כן נמי הכא, כמו שכתבו התוספות ריש ברכות [ב. ד"ה והא קמ"ל]. ודוק¹⁷⁸.

רמב) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. וכן כתב הלבוש [ס"ה], והאליה רבה [סקי"ח]. עיין באר היטב [סקי"ח] שהביא מהמג"א [סקי"ב] דרש"ל [ים של שלמה ביצה פ"ה סימן ו'] חולק בזה דגם ביו"ט מצווה. ועיין מה שהאריך הרב יד אפרים בדברי הרב מג"א. ועיין מה שכתב הרב מחזיק ברכה [סקי"ג]¹⁷⁹, ומסיק להחמיר אפילו

שכן יום טוב שאין אדם מוזהר בו על שביתת בהמתו. ובש"ס דביצה [כג.], שלשה דברים רבי אלעזר בן עזריה מתיר וחכמים אוסרים, פרתו יוצאת ברצועה שבין קרניה, ומקדין הבהמה ביום טוב. ודקדק בתוספות יום טוב [שם פ"ב מ"ח] דנקט בסיפא ביו"ט, לאורויי דרישא איירי רק בשבת, ודייק מזה דאין אדם מצווה על שביתת בהמה ביו"ט. ואין ראייה, דשם אין איסור בלאו הכי דהוצאה ביום טוב אף לאדם שרי דמתוך שהותרה הוצאה לצורך [ש"ע סימן תקי"ח]. ואין לומר דזה לא חשוב צורך קצת, לא מיבעיא לדעת האומרים דרצועה שבין קרניה הוי לשמור דעל כל פנים חשוב צורך היום, כמו שמבואר לקמן בחושש שלא יגנבו, ואף לנוי כיון דאינו דרך הוצאה לא חשו ביו"ט, וא"כ אין כאן ראייה להתיר שביתת בהמתו ביו"ט.

והנה בתוספות דפסחים (דף ר') [ה: ד"ה לחלק]] שמע מינה מדברי עקיבא תלת, שמע מינה הבערה לחלק יצאת, הביאו פירוש ריב"א, מדאסור לה ביו"ט, דאי הבערה ללאו יצאת לא היתה אסורה ביו"ט משום דאינה בכלל מלאכה. והוא הדין מחמר ושביתת בהמתו דאינה בכלל מלאכה רק איסור לאו אינו אסור ביום טוב. הן אמת דקשה לכאורה איסור תחומין למאן דאמר דהוא דבר תורה, ומ"מ אינה בכלל מלאכה, ולא מצינו קרא רק בשבת, אמאי תהיה אסורה ביום טוב. ובש"ס מבואר להדיא דאסור מן התורה ביו"ט כמו בשבת כמו שכתבתי לעיל, ותחומין אף לרבי עקיבא [סוטה כז:] אין בו איסור מיתה בשבת ואינם בכלל מלאכה ומ"מ אסורה ביו"ט כמו בשבת, והוא הדין הבערה למאן דאמר ללאו יצאת, וכן במחמר ושביתת בהמתו אין חילוק בין שבת ליום טוב. כנלע"ד ברור, ובהלכות יו"ט יבואר באריכות.

ועוד ראייה מהא דקאמר הש"ס במסכת ביצה (דף ק"א) [כב:]] דמוגמר אסור ביום טוב משום מכבה, ואקשינן עלה ותיפוק ליה משום הבערה. וקשה מאי קושיא, דילמא הש"ס נקט מילתא פסיקא דחייב משום מכבה לכולי עלמא, ומשום הבערה הדבר תלוי בפלוגתא אי שייך איסור הבערה ביו"ט, דלמאן דאמר הבערה ללאו יצאת אינה אסורה ביו"ט כלל. גם יש ראייה מהא דקאמר הש"ס במסכת פסחים [ז:] אהך ברייתא דהיה יושב בבהמ"ד ונזכר שיש חמץ בביתו מבטלו בלבו דאיירי בעיסה מגולגלת, דיקא נמי דקתני היה יושב בבהמ"ד, וקשה מה אפשר לעשות אי לא היה יושב בבהמ"ד. וקשה דילמא הך ברייתא כמאן דאמר הבערה אינו רק איסור לאו ומותר ביו"ט ועל כן היה אפשר לבער. אלא ודאי דאין חילוק בין שבת ליו"ט. ובתשובה הארכתני בזה מאד. (ישועות יעקב – סק"ח)

רס) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. במג"א [סקי"ב] על הרמ"א שכתב

¹⁷⁷. עיין שבת (נד:). ¹⁷⁸. ועיין מה שתירץ לקושיא זו הרב ישועות יעקב (סק"ח), נדפס לעיל אות רנ"ט (ד"ה והנה בחדושי) ¹⁷⁹. נדפס לעיל אות רנ"ו.

אוצר ההלכה

נוהג איסור מחמר ואיסור שביתת בהמתו ועבדו ביום"כ. וגם אם נשים חייבין במצות עשה דשביתת בהמתו. יעו"ש מה שכתב בזה. ועיין בדברינו לקמן סימן תרי"א סעיף ב'.

(ארחות חיים – ספינקא – סק"ח)

רסז) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. עיין באשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש, שמתמה שלא הזכירו הפוסקים מדברי הריב"א שבתוספות (פסחים דף ה' ריש ע"ב), שכתבו דלמאן דאמר הבערה לחלק יצאה הוא דאסור הבערה ביו"ט, מה שאין כן למאן דאמר ללאו יצאה, מכיון שאינו בכלל מלאכות שבסקילה מותר ביו"ט אפילו למאן דאמר לא אמרינן הואיל. א"כ מבואר להדיא דכל שכן מחמר ושביתת בהמה דלכולי עלמא אינו בכלל מלאכות, שמותר ביו"ט. יעו"ש שהאריך קצת בזה. ועיין בספר דברי צבי (דף פ"ו [סימן תקכ"ב]), שהביא ראיה לדעת הרמ"א דאין מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט. יעו"ש. ועיין בספר מנורה הטהורה [קני המנורה סק"ח] שכתב, דמה שכתב בהג"ה דאין אדם מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט, היינו לענין דאין צריך למחות בעכו"ם העושה, ומכל שכן דאין צריך להפקירה. אבל לכתחילה בודאי אסור להשאל על יו"ט, וראוי להחמיר ותבוא עליו ברכה שגם בדיעבד יפקיר אף ביו"ט. יעו"ש.

הערת מהרש"ם: עיין מאירי (ביצה ל"ו)¹⁹² שכתב, דאיכא מאן דאמר שביו"ט אין אדם מצווה על שביתת בהמתו ובטלה דעתו. אבל בשו"ת בשמים ראש (סימן מ"ח) פסק גם כן כהרמ"א. ועיין שם בכסא דהרסנא שהביא מסוכה (דף כ"ג ע"א) בהעושה סוכתו על גב הגמל מדאורייתא מיחזי חזי, ובעל כרחך דביו"ט ליכא מדאורייתא שביתת בהמתו. וצ"ע דהא בעינן סוכה ראויה לשבעה ומה יעשה בשבת. ובעל כרחך דמיירי בגמל של עכו"ם או של הפקר. ועיין אסיפת זקנים (בבא קמא דף ל"ז ע"א [ד"ה הרי"ן]) דלרש"י [ד"ה הרי"ן] דמועד לשבתות דאינו מועד לחול משום דבשבת בטל ממלאכה, אינו מועד ליו"ט. ע"ש. ומוכח דביו"ט ליכא משום שביתת בהמתו. ועיין תשובת שואל ומשיב מהדורא תניינא (ח"ב סוף סימן ס"ו) ועיין עוד בשער המלך (פ"ה מהלכות יו"ט ה"ב) ותשובת פנים מאירות (ח"ב סוף סימן קמ"א)¹⁹³ מה שכתב בזה.

בפרי מגדים במשבצות (סק"ו) חקר אם צריך לבזבז כל ממונו שלא יעבור על שביתת בהמתו בשב ואל תעשה. אבל בתשובת ריב"ש (סימן שפ"ז) מפורש דגם בכהאי גוונא חייב לבזבז כל ממונו כלאו. ועיין תשובת מהר"י אסאד חאו"ח (סימן ר"ב) שתמה על הריב"ש. ע"ש באורך. ועיין עוד בפמ"ג לקמן סימן תרנ"ו [אשל אברהם סק"ח] בזה. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ט)

ביו"ט שני של גליות. ועיין בספר שערי תשובה [סק"ח]. גם מזה"ר בשכנה"ג (הגה"ט)¹⁸⁰ כתב דאינן נראין דברי מור"ם, וזכר עשה למה שכתב בסימן ש"ה [הגב"י סק"ו]. ועיין נמי בספר מטה יאודה בסימן זה [סק"א]¹⁸¹ ובסימן (תצ"ד) [תצ"ה] [ס"ב], ובספר ערוך השלחן¹⁸² (סימן תצ"ו) [כאן סק"ו]¹⁸³, דגם ביו"ט מצווה על שביתת בהמתו, ובספר ברכות המים ז"ל (דף י"ט ע"ב)¹⁸⁴. ע"ש. (רוח חיים)

רפג) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. ע"ט"ר מזה"ר בספרו פאת ים (בחדושו ביצה דף ל"ב ע"ב וג'). (פתח הדביר ח"ג – סק"ג)

רפד) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. כתב הטור, שאדם מצווה כו'. נ"ב: דוקא בשבת אבל ביו"ט אין אדם מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט. מור"ם (בסעיף ג') משם הב"י סימן ש"ה בשם שבלי הלקט [סימן ק"ג]. ולזה הסכים הלבוש הכא בסוף הסימן. ועיין בשיירי כנה"ג (בהגה"ט)¹⁸⁵ שכתב וז"ל: ולע"ד אינו נראה כן כמו שכתבתי בסימן ש"ה (בהגב"י סק"ו). וע"ש מה שכתב. ועיין מה שכתב על דבריו הרב מחזיק ברכה כאן (בסק"ג)¹⁸⁶, ולענין הלכה מסיק דאדם מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט. ועיין מה שכתב בסימן ש"ד [סק"א], ובסימן ש"ה (סק"א), ובסימן תצ"ה (סק"ה) [סק"ד], וכן הסכים הרב מטה יהודה (בסימן תצ"ה ס"ב). ועיין מה שכתב כאן (בסק"א)¹⁸⁷, ובספר ערך השלחן בסימן תצ"ו¹⁸⁸ וכאן בסק"ו¹⁸⁹, דמרן ושאר אחרונים סבירא להו דאפילו ביו"ט מצווה על שביתת בהמתו, דלא כהרב אליה רבה [סק"ח]. ע"ש. ועיין מה שכתב הרב ברכות מים (דף י"ט ע"ב)¹⁹⁰.

(דברי מנחם – הגה"ט סק"ד)

רפה) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. עיין באר היטב [סק"ח] ושערי תשובה [סק"ח]. ובאהלי יעקב (סימן פ"ט) פסק גם כן דביו"ט אין צריך שום תיקון, דאינו מצווה [על שביתת בהמתו] כל שנוטל שכר יו"ט בהבלעה, ודינו כדין דברים המותרים. ע"ש. (פתחי תשובה)

רסו) שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. עיין באר היטב (סק"ח) ובשערי תשובה (שם). ועיין בפתחי תשובה¹⁹¹ שכתב בשם אהלי יעקב (סימן פ"ט) שפסק גם כן דביו"ט אין צריך שום תיקון, דאינו מצווה [על שביתת בהמתו] כל שנוטל שכר יו"ט בהבלעה, ודינו כדין דברים המותרים. ע"ש. ועיין בשו"ת ארץ צבי (סימן מ"ז) אם

הערות וצייונים

180. נדפס לעיל אות רנ"א. 181. נדפס לעיל אות רנ"ב. 182. כוונתו להרב ערך השלחן. 183. כאן בסק"ו כתב הרב ערך השלחן, ועיין מה שכתבתי בסימן תצ"ה דמרן ס"ל דאף ביו"ט מצווה על שביתתה. ולא נמצא שם או בסימן תצ"ו שדיבר מזה, אולם מצאנו שכתב כן בסימן תקכ"ו (סק"א). ודבריו (בסק"ו) נדפסו לקמן אות רע"ג. 184. נדפס לעיל אות רנ"ה. 185. נדפס לעיל אות רנ"א. 186. נדפס לעיל אות רנ"ו. 187. נדפס לעיל אות רנ"ב. 188. ראה הערה 183. 189. נדפס לקמן אות רע"ג. 190. נדפס לעיל אות רנ"ה. 191. נדפס באות הקודמת. 192. המאירי כתב דברים אלו בחדושו לביצה (לו: ד"ה שמא יצא), ובבית הבחירה לא מצאנו שכתב בזה. 193. דפוס זולצבאך. ובדפוס לבוב נמצא בסוף סימן קמ"ב.

אוצר ההלכה

שביו"ט עצמו אין צריך למחות, היינו מדרבנן שלא החמירו ביו"ט כמו בשבת, ואפילו בשבת עצמו אפשר שצריך למחות הוא מדרבנן, מאחר שהוא בגזל עושה ושלא מדעתו, והתורה לא אסרה אלא אם נעשה בצווי ישראל. אבל הרב ב"י לא סבירא ליה פירושים אלו, שהרי סיים שם בסימן ש"ה [סכ"ג], מזה מוכח דאין אדם מצווה על שביתת בהמה ביו"ט. ע"ש. והמג"א דחה הראיה, משום דמייירי שרוכב עליה, א"כ אין איסור שביתת בהמתו משום דחי נושא את עצמו. אבל באמת עיקר הפלפול הוא בסימן תצ"ה הביא הרב ב"י [ס"ג] במאי דפליגי, האוסרים סבירא להו דאין לחלק משום דתני [מגילה ז:] אין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד, והוא בכלל לא תעשה כל מלאכה, אבל המתירין סבירא להו, מאחר שלא דמחמר אין מכלל אבות מלאכות ואינו חייב מיתה ולא קרבן, וא"כ אינו בכלל לא תעשה כל מלאכה אלא גבי שבת שכתב לאו זה בהדיא, מה שאין כן גבי יו"ט שלא כתב לאו זה א"כ אינו מצווה עליו. וזה הוא פלפול. ע"ש באריכות שהביא בשם הכלבו [סימן נ"ח דף י"ז ע"ד] ולא משם שבלי הלקט. ומה שכתב והר"ן [עבודה זרה ד: ד"ה ומקשן] סובר אפילו מחמר ליכא, היינו בחצר, אבל ברשות הרבים היינו לאו דמחמר המפורש בגמרא [שבת קנ"ג:]. ומה שכתב, נ"ל טעמו שמא יצא חוץ לתחום. קשיא לי, הלא על בהמה אינו מצווה על התחומין כדמבואר בשבת (דף נ"ג ע"ב) גבי קורא לה והיא באה. ואפשר במה שיושב עליה הוי כאילו מביא בידו, מ"מ אין שייך לגזור משום הכי. וצ"ע. (בגדי ישע)

רע"ב שם בהגה אבל ביום טוב אין אדם מצווה וכו'. כתב במג"א (סק"ב) אין אדם כו', ובאמת זה לשון הירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב] כו'. כאן בא המג"א לחלוק על ראיות הים של שלמה [ביצה פ"ה סימן ו'] מהירושלמי, דאין הפירוש כמו שכתב הים של שלמה, אלא הפירוש בירושלמי הוא משום דצער הוא לה. וזהו כוונת הירושלמי דקאמר משום דמצווה על שביתת בהמתו. כן כתב המחצית השקל. ע"ש. (שמן המאור)

רע"ג שם בהגה אבל ביום טוב אין אדם מצווה וכו'. אבל בירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב] אמרין טעמא דאין רוכבין על גבי בהמה משום דמצווה על שביתת בהמתו, ופירש הרב מג"א [סק"ב], אע"ג דחי נושא את עצמו, חיישינן שמא יצא חוץ לתחום, והוא סבירא ליה דתחומין דאורייתא, והאדם עצמו אינו עושה איסור כיון דיושב על הבהמה, כמו שכתב הרא"ש בעירובין [פ"ד סימן ג'] בשם רשב"ם. ע"ש. ותמהני עליו שהרי הגהות מדרכי בפרק קמא דעירובין [סימן תקכ"ח], הביאו הב"י [סוף] סימן רס"ו, כתבו דברוכב נמי איכא איסור תחומין, דרוכב כמהלך דמי. ועיין שם שהבין הירושלמי כפשטיה. וכן כתב בבדק הבית בשם הרשב"ץ¹⁹⁵. ע"ש. וכן כתבו הריב"ש [סימן ק"א], והרשב"ש [סימן ת"ח וסימן תכ"ב], והרדב"ז [סימן פ"א] [ח"ד

רס"ח שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. עיין בזה בתוספות רבי עקיבא איגר למשניות פרק קמא דמגילה [מ"ה] במשנה אין בין יו"ט לשבת (ועיין בשו"ע התניא סוף סימן זה). ועיין באבן העזר כאן דנכון להחמיר למעשה כיון דבה"ג [הלכות אבל עמ' רמ"ו] מחמיר לענין שביתת עבדו ביו"ט, והוא הדין לשביתת בהמתו. וכן מוכח לענ"ד מדברי הרוקח (בסימן ד"ש) שהביא בב"י כאן, שכתב דאם יש ליהודי עגלה אינו יכול להשכירה לגוי להוליך ממנו בשבת או ביו"ט, ואם יעשה כן מחלל שבת ויו"ט הוא, (עיין הגהות מהר"ח). וכתב הב"י דעל כרחק כב"ש אתי, דאילו לב"ה הא אמרו דאין אדם מצווה על שביתת כליו. על כל פנים סובר הרוקח דלב"ש [שבת יח.] דמצווה על שביתת כלים אין חילוק בין שבת ליו"ט וגם ביו"ט מצווה, א"כ מדב"ש נשמע לב"ה בשביתת עבד ובהמה דגם ביו"ט מצווה ואין חילוק בין שבת ליו"ט. (ילקוט הגרשוני – סק"א)

רס"ט שם בהגה ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו. דעת מרן אינו כן, דבסימן תצ"ה [בב"י] הביא שתי הדעות והסכימה דעתו כהאוסרים. ועיין במחזיק ברכה [סק"ג]¹⁹⁴ שהביא מקונטרס רבני ירושלם שאסרו שביתת בהמתו גם ביו"ט שני.

ער שם בהגה אבל ביום טוב אין אדם מצווה וכו'. במג"א (סק"ב). [עיין] בפר"ח (סימן תצ"ה סק"ג) ביאור אלו הדברים. (חמד משה – סק"ב)

רע"א שם בהגה אבל ביום טוב אין אדם מצווה וכו'. כתב מג"א (סק"ב), אין אדם מצווה וכו', מדברי השבלי לקט [סימן ק"ג] אין ראיה וכו'. ונ"ל בלאו הכי אין ראיה דז"ל: (כתב) רב האי גאון נשאל, מהו ליתן סוס או פרד לעכו"ם שירעה אותם ויניחם אצלו ועכו"ם רוכב עליו ועושה בהם צרכיו. והשיב, כיון שלא בשכירות נתנן לו מותר, ואם עושה בהם עכו"ם צרכיו אין עליו כלום שלא מדעתו הוא עושה, ואם רואה אותו מוחה בידו. ואם נתנו קודם לחג אין צריך אפילו למחות בידו, ובלבד שלא ימתין שכירות מן העכו"ם. כל זה מביא הכל בו. א"כ יש לומר דהטעם דמסירה קודם לחג מותר הוא לשיטתו שכתב גם [ב]שבת, כמו שהביא הב"י כאן: כתב הכלבו [סימן ל"א דף כ"ד ע"ד] בשם רבנו פרץ, שאם התנו שתנוח בשבת מותר להשכיר שלשה ימים קודם שבת. וא"כ גם גבי שבת התיר שלשה ימים מקודם, וא"כ אין ראיה לחלק בין שבת ליו"ט אף ע"פ שמחמיר על כל פנים בשבת מיו"ט, דבשבת אע"ג דנותן שלשה ימים קודם, אם רואה עושה מלאכה בשבת צריך למחות, וביו"ט כתב, אם נתנן קודם לחג אין צריך למחות. יש לפרש דאין צריך למחות אם נותן קודם לחג, היינו להתנות עמו שתנוח, אבל אם רואה ביו"ט עושה מלאכה צריך למחות. או אפילו פירוש

אוצר ההלכה

משום שצער הוא לה, ומניעת צער מקרי ניח ושביתה, עיין מחצית השקל. (ועיין תפארת ישראל ריש סדר מועד בקונטרס כלכלת שבת דף ה' ע"ב נראה דנעלם ממנו המג"א דכאן). ועיין בזה בספר בינה לעתים [על דבריו] (ל)רמב"ם (פ"ה מהלכות יו"ט ה"א), ועיין עוד מה שכתבתי בילקוט הגרשוני (ח"ג אות "שמה יטה") בשם מרן חתם סופר ז"ל. (ילקוט הגרשוני – סק"ג)

רעז) שם בהגה אבל ביום טוב אין אדם מצווה וכו'. עיין מג"א (סקי"ב), על מה שכתב רמ"א דאין אדם מצווה על שביתת בהמתו ביום טוב, הביא המג"א דבים של שלמה [ביצה פ"ה סימן ו'] חולק על זה, והביא מהרי"ף¹⁹⁷ ורא"ש [שם סימן ב'] מירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב], דאין רוכבין על גבי בהמה משום שביתת בהמתו, וזה גבי יום טוב מתניא. עכ"ל הים של שלמה. והמג"א כתב בסופו וז"ל: ובאמת ז"ל הירושלמי: היה רוכב על גבי בהמה אומרים לו רד כו', שניא היא משום שמצווה על שביתת בהמתו. ונראה לי פירוש, דאע"ג שעלה אמרין ליה לירד משום צער הוא לה, מה שאין כן באילן. ופירש המחצית השקל שכוונת מג"א לדחות ראיית מהרש"ל מירושלמי, דאין הפירוש כמהרש"ל, דכוונת ירושלמי אע"ג דבעלה באילן בשבת במזיד אסור לירד עד מוצאי שבת קודש, מ"מ בעולה על בהמה במזיד בשבת אומרים לו רד, ומאי שנא מאילן, על זה משני שניא היא, ר"ל הכא בבהמה שאני. ע"ש.

והנה נא עיינתי בירושלמי (ביצה פרק ה' הלכה ב') וז"ל: מפני מה אמרו היה רוכב על גבי בהמה אומרים לו רד, חברייא אמרו שמה תינוק הבהמה, פירש המפרש [קרבן העדה] שמה תרביצנה. אמר לון רבי יוסי הגע עצמך שהיה הוגן אחד גדול (פירוש, שהיה גמל בחרו וגדול שאי אפשר לו להגביהו למה אסרו), תנא רבי אחא בר פפא קומי ר' זעירא שניא היא שהוא מצווה על שביתת בהמתו כמוהו, "למען ינוח שורך וחמורך" [שמות כ"ג, י"ב] כמוך. עכ"ל ירושלמי. ע"ש. א"כ משמע שזה שקאמר שניא היא, אין הכוונה לחלק בין עלה לאילן שאומרים לו רד ועלה לבהמה לא אומרים רד, אלא שהירושלמי הקשה אם הטעם שמשום הכי אומרים לו רד מבהמה משום שמה תנוק, א"כ בגמל גדול מאי איכא למימר, אלא קאמר טעם אחר משום שביתת בהמה. וגם אם הטעם משום צער בהמה וזה גם בחול אסור, א"כ למה הביא הפסוק למען ינוח.

אמנם זה יש לפרש, שהירושלמי רצה להביא ראייה מלמען ינוח דמותו להעמיד הבהמה על גבי עשבים בשבת, משום שאם לא יניח אין זה ניח אלא צער, כמו שכתב המחצית השקל, ומזה מוכח דבשביל צער בהמה מותר לה לעשות מלאכה, ומכל שכן שיש לחוש לצער בהמה שאומרים לו רד.

עכ"פ אין מוכרח לענ"ד לומר שכוונת ירושלמי משום צער בהמה, אלא אפשר לומר כוונת ירושלמי משום שביתת

סימן אלף קנ"ב]. ע"ש. וכבר כתב מהרל"ח (סימן כ"ח), דברוכב על גב בהמה מודה רשב"ם דמידי קעביר, וכל הפוסקים חולקים אף בקרון, וכן כתב הריטב"א בהדיא [עירובין מג: ד"ה ולענין]. ע"ש. ועוד דבהגהות מרדכי בקידושין [סימן תקס"ה] האריך להוכיח מהש"ס והירושלמי דאין אדם מצווה על שביתת בהמתו באיסור תחומין, וכן כתב הוא בסוף סימן ש"ה [סקי"ח]. ע"ש. אבל רש"ל בים של שלמה ([ביצה פ"ה] סימן ו') פירש, אע"ג דאוכף לא הוי משוי משום דטפל הוא לגבי האדם, מ"מ איכא למיחש כשירד מן הסוס דהוי האוכף משוי ועובר משום שביתת בהמתו. וכן כתב הב"י סוף סימן רס"ו בשם המרדכי. ע"ש. ועיין מה שכתבתי סימן תצ"ה¹⁹⁸ דמון ושאר אחרונים סבירא להו דאף ביו"ט מצווה על שביתת בהמתו דלא כהרב אליה רבה [סקי"ח]. ע"ש. (ערך השלחן – סק"ו)

רעד) שם בהגה אבל ביום טוב אין אדם מצווה וכו'. כתב מג"א (סקי"ב), אין אדם כו', שאסור מדרבנן. פירש מחצית השקל, בסימן ש"ה [סק"ו] כל שבחבירו פטור אבל אסור, בבהמה מותר לכתחילה. ע"ש. וצ"ע דבסימן תצ"ה (סעיף ד') [ג'] אין מוציאין משא על הבהמה ביו"ט דאסור מדרבנן, כמו שכתב המג"א שם [סק"ה], אע"ג דאדם כהאוי גוונא נמי אינו אסור אלא מדרבנן. ולפענ"ד כוונת מג"א לדחות הראיה משבלי הלקט [סימן קי"ג] הובא במחצית השקל, דאע"ג דמוזהר על שביתת בהמתו ביו"ט, אפילו הכי אין צריך למחות לאינו יהודי שמביא משאות על הבהמה ביו"ט, כיון שאין אסור רק מדרבנן. (דברי צבי)

ערה) שם בהגה אבל ביום טוב אין אדם מצווה וכו'. כתב מג"א (סקי"ב) כו', ומדברי שבלי הלקט [סימן קי"ג] אין ראייה כו', אלא שאסור מדרבנן כו'. ודברי מג"א תמוהים. ועיין מג"א (סימן תקי"ח סק"ג), דלוקה אם אין צריך להם, ואם כן הנכרי מוציא לצורך עצמו, ואם הישראל עושה זאת חייב, ד"לכס" ולא לנכרי [ביצה כ:], וממילא אם יש שביתת בהמתו ביום טוב גם הבהמה אסור לצורך נכרי. ויש ליישב לדעתי, דכוונת מג"א הוא מטעם הואיל, ומשום הכי משני הלשון, דבשבלי הלקט כתב שעשה בה צרכו והמג"א כתב שהוציא משא, ואם כן אי אפשר ללקות עליו מטעם הואיל אי מיקלע אדם שצריך להם הנך משא, כמו בגדים או דבר מאכל, והמג"א שם בתקי"ח מציין על דברי מחבר שנקט אבנים שאין צריך לשום אדם, וא"כ אם הוא אינו לוקה בבהמה פטור ומותר, ואף מוקצה מותר מן התורה. וצ"ע בזה. (אומץ יוסף)

רעז) שם בהגה אבל ביום טוב אין אדם מצווה וכו'. כתב במג"א (סקי"ב), ומה שאמרו בירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב] אין רוכבין משום שביתת בהמתו אע"ג דחי נושא את עצמו. ותירץ שני תירוצים, א', דירושלמי סובר תחומין דאורייתא והחשש שמה יצא חוץ לתחום. ב', דשביתת בהמתו דקאמר היינו

אוצר ההלכה

רפ) שם בהגה אבל ביום טוב אין אדם מצווה וכו'. כתב במג"א (סקי"ב), אע"ג דחי נושא את עצמו, נ"ל דטעמו משום שמא יצא חוץ לתחום. עיין בתשובת משיב דבר (סימן כ"ג) מה שכתב בזה. ועיין בתשובת חתם סופר (תאו"ח סימן קנ"ב) מה שכתב בענין שביתת בהמתו. (מגיני חיים)

רפא) שם בהגה אבל ביום טוב אין אדם מצווה וכו'. כתב במג"א (סקי"ב), ועיין ב"י סימן ש"ה [סכ"ג] וכו'. ז"ל: השבלי לקט [סימן קי"ג] כתב, רב האי גאון נשאל, מהו ליתן הסוס או פרה או חמור לעכו"ם שיקח אותם ויניחם אצלו והעכו"ם רוכב עליהם ועושה צרכיו בהם. והשיב, כיון שלא בשכירות נתן להם מותר. ואם עושה בהם העכו"ם צרכיו, אין עליו כלום דשלא מדעתו הוא עושה, ואם רואה אותו מוחה בידו. ואם נתנו לו קודם החג אין צריך אפילו למחות בידו, ובלבד שלא ימתין לשכירות מהעכו"ם. ועל זה כתב הב"י, ומה שכתב שאם נתן לו קודם החג אין צריך אפילו למחות, משמע דטעמו משום דאין מצווין על שביתת בהמתן ביו"ט.

שם כמו שכתוב סימן תצ"ה ס"ג וכו'. ע"ש במג"א [סקי"ה] דרק משום עובדא דחול. א"כ כשעכו"ם עשה לעצמו אין איסור כלל.

שם ועיין ב"ח [אות ד'] שלא נחית לחלק בזה. היינו שהוא מביא ראייה מדברי השבלי לקט לדין הרוקח [סימן ש'], שכתב, דאם בהמת ישראל ביד עכו"ם ועושה בה מלאכה, מאחר שאין לוקח שכירות מותר. ועל זה כתב הב"י, דדין זה אין לו על מה לסמוך. ועל זה כתב הב"ח דמיירי ברועה, שישראל מוסרה לעכו"ם רועה. ומביא ראייה מדברי השבלי לקט. ולפי [מה] שמחלק המג"א אין ראייה, דהתם משום דגם לאדם מותר. ודו"ק.

שם כמו שכתב הרא"ש [עירובין פ"ד סימן ג'] וכו'. דהיושב בקרון והגוי מוליכו מותר כמו בספינה, דישאל לא עביד מידי. ועיין [סימן] ש"ה [סקי"י]. (אהל ברוך)

רפב) שם בהגה אבל ביום טוב אין אדם מצווה וכו'. כתב במג"א (סקי"ב), אין אדם מצווה וכו', ומה שכתוב בירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב] וכו', נראה לי דטעמו משום שמא יצא חוץ לתחום. עכ"ל המג"א. וכתב הבגדי ישע²⁰⁰ וז"ל: ק"ל הלא על בהמה אינו מצווה על התחומין כמבואר בשבת (דף נ"ג ע"ב) גבי קורא לה והיא באה. ואפשר במה שיושב עליה הוי כאילו מביא בידו, מ"מ אין שייך לגזור משום הכי. וצ"ע. עכ"ל הבגדי ישע.

והנה עיין במה שכתב האגלי טל (דף ט"ו ע"ב במלאכת חורש אות י"ב), ומביא שם ראייה מהירושלמי דיש איסור מחמר בתחומין, והירושלמי הוא בכלאים (פ"ח ה"ב). ושם מביא הירושלמי הגמרא דשבת (דף נ"ג ע"ב). ועיין שם שהאריך האגלי טל בדין זה, ומביא גם דברי המג"א (סימן ש"ה סקי"ח) בשם

בהמה כהבנת מהרש"ל. כן נראה לענ"ד לולי דברי רבותינו המג"א ומהרש"ל ורמ"א, וכללא כו"ל לן רבן של ישראל מרן החתם סופר זצוק"ל, וכל ישראל יוצאים ביד רמ"א. (אפיקי מים)

רעז) שם בהגה אבל ביום טוב אין אדם מצווה וכו'. כתב במג"א (סקי"ב), ומדברי שבלי לקט [סימן קי"ג] אין ראייה, דהתם מיירי שאינו יהודי רוכב עליה ומביא עליה משאות, וזה אפילו באדם מותר, דהא אין איסור הוצאה ביום טוב אלא שאסור מדרבנן, כמ"ש סימן תצ"ה (סעיף ג'). עיין שם. וצ"ע דהתם איירי בהוצאת משא של ישראל, וכמו שכתב שם המחצית השקל, דמסתמא הוצאת משא צורך קצת, לכן אסור רק מדרבנן. אבל בכאן השבלי לקט (עיין ב"י [סימן ש"ה סכ"ג] לשון שבלי לקט בשם רב האי גאון) איירי שהנכרי רוכב עליה ומביא עליה משאות שלו, דזה לא הוי צורך קצת, א"כ הוי איסור דאורייתא. וצ"ע דברי מג"א. (אפיקי מים)

רעט) שם בהגה אבל ביום טוב אין אדם מצווה וכו'. וכתב המג"א (סקי"ב), ובים של שלמה (פ"ה דביצה [סימן ר']) חולק על זה, ומביא הרי"ף¹⁹⁸ והרא"ש [שם סימן ב'] שכתבו בשם הירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב], אין רוכבין על גבי בהמה משום שביתת בהמתו, וזה גבי יו"ט מתניא. עכ"ל וכו'. ע"ש במג"א. ולענ"ד הירושלמי לשיטתיה והש"ס דילן לשיטתיה. דהנה בהגהות רעק"א כאן [סקי"ח] כתב, דודאי למאן דאמר דאין שביתת בהמה ומחמר ביו"ט, משום ד"למען ינוח" [שמות כ"ג, י"ב] גבי שבת דוקא כתיב ולא גבי יו"ט, כמו שכתב הב"י [סימן ש"ה] בשם שבלי הלקט סימן קי"ג, וא"כ גם ביוה"כ ליכא משום שביתת בהמה ומחמר דלא כתיב קרא רק בשבת. ע"ש. והנה ביומא (דף ס"ו ע"ב) איתא, עתי אפילו בשבת. למאי הלכתא, אמר רב ששת שאם היה חולה מרכיבו על כתיפו. אמר רפרם שמע מינה עירוב והוצאה לשבת ואין עירוב והוצאה ליוה"כ. ובכריתות [יד.] דחי הש"ס דברי רפרם דשאני יוה"כ דהכשירו בכך. ובירושלמי ביומא [פ"ו ה"ג] איתא, חלה מהו להרכיבו על החמור. ע"ש. מבואר דהירושלמי סבירא ליה דביוה"כ איכא משום שביתת בהמתו ומחמר, דאם לא כן פשיטא דמרכיבו על החמור, דהא ביו"ט ויוה"כ ליכא משום שביתת בהמה ומחמר. ובש"ס דילן דקאמר דדברי רפרם בדווא דשאני יוה"כ דהכשירו בכך כדאמר בכריתות, גם כן על כרחך סבירא ליה כן, דאם לא כן הא ביוה"כ שלא חל בשבת לא הוי הכשירו בכך דהא יכול להרכיבו על החמור, ועל כרחך דביוה"כ מצווה על שביתת בהמה ומחמר. אבל סוגיא דיומא דלא דחי דברי רפרם דשאני יוה"כ דהכשירו בכך, על כרחך משום דסבירא ליה דביוה"כ אין מצווה על שביתת בהמה ומחמר, וא"כ פליגי גם השתי סוגיות בזה¹⁹⁹. ועיין מה שכתבתי בזה בחיבורי מתנה טובה על מסכת שבת (דף ק"ב). (אורח לחיים – זוודסקי – סקי"ג)

הערות וצינונים

¹⁹⁸. ראה הערה קודמת. ¹⁹⁹. עיין בכריתות שם בתוד"ה אלא, שכתבו, דהא דלא דחי ביומא כדדחי הכא, משום שדברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר. מבואר דס"ל דלא פליגי. וא"כ תרווייהו כהירושלמי. ²⁰⁰. נדפס לעיל אות רע"א.

ד' ישראל שהשכיר שוורים לגוי לחרוש בהם וחורש בהם, יש מתירים אם קבל עליו הגוי אחריות מיתה וגזילה וגניבה ויוקרא וזולא, ויש אוסרים דכיון שאין הגוי יכול למכרה אם ירצה נקראת בהמת ישראל: [הנה] ועיין למטה בסימן זה:

[הלכה י"ח] בשם סמ"ק [סימן רפ"ב עמוד ש"ב] וסמ"ג [לאוין ס"ה דף כ"א ע"ד] והתרומה [במפתחות] בסימן קמ"ח [תשובות רש"י סימן צ"ה]:

אוצר ההלכה

מעיף ד'

רפג) מעיף ד' ישראל שהשכיר וכו'. כתב ב"י (דף ק"ס ע"ד שיטה ג'), וז"ל הריב"ש בתשובה [סימן כ"ה] כו'. נ"ב: עיין בהרדב"ז ז"ל בתשובות החדשות (ח"א סימן י"ג) שכתב ארבעה תיקונים, א', שילוח המעות לגוי, ואחריו שיתן הדמים לגוי (ויתנה) [ויקנה]. ב', תקנת הריב"ש ז"ל [סימן קנ"א] שיבקש גוי שיתן שביעית הדמים בשוורים ויתנה עמו שהמלאכה ששה ימים יהיה שלו ויום השבת של גוי, ואע"פ שהמלאכה של ישראל כולה יתנה עמו שיתן לו כך וכך שביעית מלאכה זו. ג', שיפקיר אותם בפני שלשה, ואם הוא מפחד שלא יזכה בהם אחר יפקיר אותם כל ערב שבת ויחזור ויזכה בהם במוצאי שבת וכן לעולם. ד', שיתן לגוי הדמים לקנות הבהמות ויפקיר הדמים בפני שלשה. ע"ש. (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"א)

רפד) שם ישראל שהשכיר וכו'. עיין בתשובות הרדב"ז (ח"ב) [ח"א] [סימן י"ג]. ובספר לחמי תורה תשובות מהר"ר ישעיה באסן (סימן ק' [דף פ"ד ע"א]) האריך בזה הרבה. (ברכי יוסף – סק"ו)

רפה) שם ישראל שהשכיר וכו'. לכאורה יש תקנה ליתנה לנכרי מתנה על מנת להחזיר, דהוה בשבת גוף הבהמה של הנכרי, וכמבואר בחו"מ (סימן רמ"א [ס"ו]) דמתנה על מנת להחזיר הוי מתנה. ועיין שם בקצות החושן [סק"ד] ונתיבות [סק"ה], דחשוב קנין הגוף מדמהני באתרוג דצריך "לכס"201. ועיין בהגהות מיימוניות (פ"ו מהלכות שבת [אות ב']) דמן הדין גם בחמץ מהני מתנה על מנת להחזיר, רק משום חומרא דחמץ החמירו, והבו דלא לוסף עלה, וכמו שכתב המג"א (בסימן תמ"ח סק"ה), וא"כ הוה לן למימר דמהני. וגם בחמץ העלה באליה רבה [שם סק"ח] דמהני דיעבד. ואולי גם הכא רק לכתחלה מחמירין, ומטעם שכתבו האחרונים בחמץ דשמא לא יתקיים התנאי ונמצא עבר למפרע, הכא נמי. ואולי מהאי טעמא לא כתב המחבר לומר בהמתו קנויה רק דיעבד כשעיכבה כדלעיל ס"ג, משום דודאי אינו מקנה לחלוטין רק ליום השבת ועל מנת להחזיר אחר השבת, ולא סמכין על זה רק בדיעבד, אבל הגהות מרדכי [שבת סימן תנ"ב] סבירא ליה דגם לכתחלה שפיר דמי, וכאשר נראה מהגהות מיימוניות דרק בחמץ החמירו בזה. ועיין בסימן תמ"ח במג"א (סק"ה), ובדגול מרבבה שם, ובחתם סופר (סימן קט"ז), דאם אומר תהא קנויה לך עד לאחר פסח ותחזירהו לי, דהוי קנין גמור

הגמרא, וביאר היטב דמחמר בתחומין אסור אפילו להגהות מרדכי [קידושין סימן תקס"ה] הנזכר, רק לענין שביטת בהמתו באיסור תחומין סבירא ליה להגהות מרדכי דליתא, אבל מחמר גם הגהות מרדכי יסבור שאסור. ע"ש בדבריו הקדושים. אבל על כל פנים הירושלמי בודאי סבירא ליה דאסור כדמוכח שם. והא המג"א מדבר על הירושלמי ולשיטת הירושלמי בודאי נכון דברי המג"א.

שם במג"א בסופו, ועיין במסכת מכות פ"ג וריש מי שהחשיך. עכ"ל. והנה לא מצאתי במפרשי המג"א לפרש כוונת המג"א בציוניו. אכן הגרעק"א במסכת מכות (דף כ"א ע"ב) בגליון הש"ס, אהא דמקשה הגמרא ולילקי נמי משום זורע ביו"ט, שכתב וז"ל: ק"ל דבלאו הכי קשה דלילקי בחורש משום מחמר וכו', ולכאורה מוכח מזה דשביטת בהמה ומחמר אינו ביו"ט וכו'. ומסיק על זה, ואפשר שלזה כיון המג"א (סק"ב) בלשונו הקצר: ועיין מכות פ"ג. עכ"ל. אכן במה שסיים המג"א, וריש מי שהחשיך [שבת קנ"ד], נראה בפשוטו דהוא לדחות הראיה הנ"ל, והוא דאף דאיכא שביטת בהמה ומחמר ביו"ט, מ"מ לא לקי כיון דגם בשבת לא לקי אלא דמחמר, או משום דהוה ליה לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד, או משום ד"אתה" [שמות כ', י'] מיעטיה, הוא ניהו דמחמר בהמתו לא מחייב, וכיון דבמכות מני ליה למלקות לכן לא חשיב מחמר. ולפלא על הגרעק"א דסתם קושייתו ולא סיים דהמג"א דחה ראיה זו. ובעיקר הסברא צ"ע בזה, דאפשר לומר אחרי דביו"ט אין מיתה ממילא לקי על מחמר, דאנן ילפינן דמה דהוי מלאכה בשבת הוי מלאכה ביו"ט, וכיון דמחמר הוי מלאכה בשבת לקי עלה ביו"ט. וכמו שמצינו בחילוק מלאכות, דבשבת יש חילוק מלאכות וביו"ט אין חילוק מלאכות. ואפשר דכל זה לקולא אבל להחמיר ביו"ט מבשבת זה אי אפשר. (ואין לפקפק ולומר דאין ללמוד משבת, דבשבת ליכא מלקות אלא כרת וסקילה, דזהו מחומר איסור שבת ובכלל מאתים מנה. ומלבד זה כיון דכל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן, יש קצת שייכות למלקות במלאכות שבת, אבל במחמר דאין שום עונש קשה לומר דיו"ט חמיר). ועוד דבלא זה למאן דאמר [שבת קנ"ד:] דלוקין אלאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד, מ"מ אין לוקין במחמר משום "אתה" מיעטיה, ודאי מסתבר דביו"ט אין לוקין. ועיין בפרי חדש סימן תצ"ה ובמנחת חינוך (מצוה ל"ב ורצ"ח). ואפשר לומר דלמאן דאמר אין לוקין אלאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד, יאמר ד"אתה" אתי למעוטי מחמר ביו"ט באם אינו ענין לשבת תנהו ענין ליו"ט.

אוצר ההלכה

יתן לו במתנה שיאמר בהמתי נתונה לך ותחזירהו לי אחר השבת
הוא חיוב, ויש לומר למפרע גובה ועובר על שביתת בהמתו, וכן
יש לומר בחמץ. אמנם מדברי המג"א והדגול מרבבה וחתם סופר
הנ"ל, מבואר דלא סבירא להו דלהוי למפרע גובה בזה, וגם גוף
החילוק של הקצות החושן קשה להבין, ואדרבה הסברא נותנת
דתנאי גמור על מנת להחזיר שאם לא יחזיר יתבטל המתנה
למפרע, יש לומר יותר למפרע גובה דממה נפשך. ודו"ק.
(ערך שי)

רפז) שם ישראל שהשכיר שוורים לגוי וכו'. עיין באמרי בינה
(מגיני חיים) דיני שבת (סימן ה') בזה.

רפז) שם יש מתירים וכו'. כתב ב"י (שטה י"ז), ואיני מוצא תקנה
להתיר אם לא שימכור אותם לנכרי וכו'. נ"ב: עיין
במהר"ם אלשקאר ז"ל (סימן מ"ב), ואכתבנו בסייעתא דשמיא
בטור זה סימן רמ"ו (דף קס"א עמוד ראשון שיטה ל"ב) בהגהת ב"י
ז"ל²⁰².

נכרי שקבל בהמתו של ישראל בשומא, הרי הוא כשלו ואין
ישראל מצווה על שביתתה. ריא"ז, הובאו דבריו בשלטי
הגבורים פרק אלמנה לכהן גדול [יבמות כב. אות א'].
(כנסת הגדולה – סימן רמ"ה הגב"י)

רפח) שם יש מתירים וכו'. כתב ב"י (דף קס"א ע"א שיטה ל"ב),
ויש שהיו מתירים אם הנכרי קבל עליו אחריות וכו'.
נ"ב: עוד תיקונים אחרים הביא רבנו ירוחם ז"ל (בח"ב) [גי"ב ח"י"ב
דף פ"ב ע"ג], והגהות מיימון (בפ"ב) [בפ"כ] מהלכות שבת [אות
א'], והגהות אשירי סוף פרק קמא דעבודה זרה [סימן כ"ד], והכלבו
[סימן ל"א דף כ"ט ע"ד] בשם (רשב"א) [ריצ"ב א'], הביאם רבנו
המחבר ז"ל בסוף סימן רמ"ה. וכתב הר"ם אלשקאר ז"ל (בסימן
מ"ב) על זה: אבל רבנו יוסף גאון ז"ל כתב, אסור לבר ישראל
שיעשה הערמה עם הנכרי וכו' שימכור לו בהמה וכו'. ע"כ. וכל
הדברים יגעים ואין אני רואה דרך ישרה שיכור לו האדם, ומ"מ
אם יש מקומות שנהגו להתיר על ידי דרכים הללו וסמכו על
אותם המתירים ואין (סומכין) [שומעין] להחמיר, הנח להם
לישראל, ובעל נפש יחוש לעצמו. ועיין בהרל"ח ז"ל (סימן ק"ו).
(כנסת הגדולה – הגב"י)

רפט) שם יש מתירים וכו'. בספרי הקטן קול אליהו (ח"ב ח"ד
בסימן ט"ו) אנא בריה קלה נפלאתי על קולות הללו
כמו שיע"ש באריכות. ושו"ר למהר"ם אלשקאר בתשובותיו
(בסימן מ"ב) הביא הדברים בשם אומרם וסיים עלה: וכל הדברים
יגעים ואיני רואה בזה דרך ישרה שיכור לו האדם ובעל נפש
יחוש לעצמו. עכ"ד ז"ל כמו שיע"ש באורך. (כסא אליהו – סק"ג)

ולא תלוי בשום תנאי, ומדינא מהני בחמץ וכן בפדיון הבן. ע"ש.
וא"כ הכא נמי לענין שבת כהאי גוונא מהני. והנה מה שכתב
החתם סופר דיתחזירהו לו לאחר זמן, היינו שיחזיר לו בקנין, וכיון
שלא אמר על מנת אינו תלוי בספק קיום התנאי. ע"ש. צריך
ביאור, דלא ימלט באחת משני פנים, או שהוא תנאי שיחזור
ויקנהו לו או שאינו תנאי רק שממילא תהא שלו לאחר זמן, ואם
כן הוי שאלה בעלמא לדעת הרא"ש [סוכה פ"ג סימן ל'], וכמו
שכתב שם דאם אמר שאחרי זה יהיה שלי הוי רק שאלה. ונראה
כוונתו, דאם אמר ותחזירהו לי לאחר זמן, דהכוונה לחזור
ולהקנות, ואינו תנאי שיהא קיום המעשה תלוי בה, רק חיוב כמו
חליפין ומכירה, הכא נמי נותן לו דבר זה לגמרי על אופן
שיתחייב עכשיו להחזירו לו אחר זמן. וזה עדיף ממה שכתב
הרא"ש ביבמות דף ק"ו [פ"ב סימן ט"ו], בחלץ לה על מנת שתתן
לו מאתים זוז, דאין המעשה תלוי בקיום התנאי, כיון דאין תנאי
בחליצה ומ"מ מחויבת בתורת שכירות. ועיין בקצות החושן (סימן
רמ"א סי"ב [סק"ט]), ובנתיבות שם [סק"א]. ובתורת גיטין (סימן קמ"ג
סק"א) השיג על קצות החושן²⁰² בכל תנאי שלא התנה כהלכתו
דליכא תורת חיוב, דמתחלה לא נתחייב בהחלט רק שיהא
הברירה בידו, ומיהו שלא התנה כהלכתו אפסיד אנפשו. ע"ש.
והיינו דוקא בזה שירד לתורת תנאי, אבל כאן שאמר ותחזירהו
לי לאחר זמן, פליג דלא ירדו הנותן ומקבל לתנאי כלל, כולי
עלמא מודו דחיוב גמור יש כאן כמו מוכר דבר בעד דבר אחר
כיון שמשך נתחייב, וא"כ כהאי גוונא יש לומר דמהני גבי שבת,
דהוה קנין הגוף, רק חיוב על הנכרי לחזור ולהקנותה אחר
השבת, ואם לא יחזירה מ"מ לא יתבטל הקנין למפרע דאינו
תנאי רק חיוב. אמנם לפי מה שכתב בקצות החושן שם (בסוף
סק"ט) דאם מחויב להחזיר בתורת חיוב ואינו יכול לסלוקי בזוזי
יש לומר למפרע גובה, ולא חשוב לכם רק אם חיוב החזרה
מחמת תנאי שלא יתבטל המעשה, בזה לא אמרינן למפרע הוא
גובה. ע"ש. וא"כ יש לומר לפי מה שהעלה הנתיבות (בסימן ר"ג
סק"ז) במשך חפץ ונתחייב ליתן חפץ אחר, אף שאינו בעולם
כשיבוא לעולם מחויב ליתן דוקא החפץ ולא מצי לסלוקי בזוזי,
ולא דמי לפסק לפועל חפץ בשכרו דיכול ליתן לו דמיו כמבואר
בסימן של"ב [ס"ד בהגה]. ע"ש. וא"כ הכא נמי כשנתן לו מתנה
ואמר לו שתחזירו לו לאחר זמן פלוני, דהוי חיוב מחמת קנין
גוף החפץ, מחויב דוקא ליתן לגוף החפץ ולא מצי לסלוקי בזוזי,
א"כ למפרע הוא גובה כמו באתרוג. ואם כן יש לומר דלפיכך
מיאנו בתקנה זאת בשכירות בהמה, דממה נפשך אם מקנה בעל
מנת להחזיר, שמא לא ירצה להחזיר ויתבטל המתנה למפרע
ונמצא עובר על שביתת בהמתו, ומכל שכן לפי מה שכתב
(הרא"ש) [הריב"ש] (סימן שמ"א) והובא בנתיבות (סימן רמ"א סק"ז),
דבעל מנת להחזיר והחזיר בכפיה נתבטלה המתנה למפרע. ואם

הערות וצינונים

²⁰². שם בתורת גיטין לא כתב להדיא את דברי הרב קצות החושן אולם מתבאר שם שחולק עליו. ובהוצאת מכון ירושלים ציינו שם בהערה מס' 2 לדברי
הקצות הנ"ל. ע"ש. ²⁰³. נדרס באות הבאה.

אוצר ההלכה

למלך ידע דמיירי כששמאם עליו, דהא איירי כשקבל עליו יוקרא וזולא ואונסין, והיינו ודאי כששמאם עליו, אלא דקושייתו היא, דהכא כיון שמכרה לגוי נעשית הבהמה כולה של גוי, אלא שאח"כ משכנה לישראל ומפני כך אינו יכול למוכרה לא מקרי בהמת ישראל, דאטו גוי שיש לו בהמה ומשכנה לישראל נאמר דיהא אסור לעשות מלאכה דגוי. אבל התם שהבהמה היא של ישראל וקבלה הגוי עליו יוקרא וזולא ואינו יכול למוכרה, הוי כמי ששייר בקניינו והוי בהמת ישראל, והוי כמ"ש התוספות בפרק איזהו נשך [בבא מציעא ע: ד"ה ואי] על משנת המקבל צאן ברזל, שהקשה מההיא דבהמת ארנונא וטירץ גדולה מזו. ע"ש. ובמה שכתב ריצב"א ולא ירהנם אצלו, משמע שאף דאמר מעכשיו מהני, שהרי כתב אח"ך ואף אי ירהנם אצלו שרי ובלבד שלא יאמר מעכשיו, משמע דמה שכתב תחילה הוא אף במעכשיו, וזה תימה, שאם אמר לו מעכשיו למפרע הוא גובה ונעשית שלו, ונהי דלא קני משכון ישראל מגוי כמו שכתוב בפרק כל שעה [פסחים לא:], מ"מ למפרע היא שלו. וכן כתב המג"א בהלכות פסח [סימן תמ"א סק"א], שאם אמר לו מעכשיו אף שלא הרהנם אצלו הוי חמץ של ישראל למפרע, ולומר דהרהנם אצלו סתמא הוא כמעכשיו, ומשום הכי כתב שאם הרהנם אצלו צריך שיאמר בפירוש דהוי כלא מעכשיו, הוא דוחק, שהרי בהלכות פסח התנו שני תנאים שהרהנם ואמר מעכשיו.

ולפי דברי ריצב"א אלו שכתב דכיון דלמפרע הוא שלו עובר משום שביתת בהמתו, צריך להבין מה שכתב הטור בשם (הרי"ף) [רבנו פרץ] [הגהות סמ"ק סימן רפ"ב עמ' ש"א אות א'] שאף אם מפקירה ליום השבת מהני הפקר זה, דהא כשהפקירה ליום השבת כבר יצאת מרשותו והיכי קני לה ביום ראשון, מה קנין עשה בבהמה כדי שיהיה (שלה) [שלו]. ואם נאמר דהיינו כמו תנאי שמפקירה על מנת שאם יבוא אחד לזכות ביום השבת יזכה בה, ואם לא באו בשבת למפרע לא יהיה הפקר, והוי כמתנה על מנת להחזיר שאם לא החזירה לא הוי מתנה למפרע, א"כ עובר משום שביתת בהמתו דהא קונה אותה למפרע, כמו שכתבתי בשם ריצב"א. ועיין בפרק אין בין המודר [גדרים מג.] ששם אמרו כהאי גוונא, והתם צריך לומר כמו שכתבתי. ובמה שכתב הב"י דריצב"א (לא) סבירא ליה דהתנו לא מהני, הקשה מהריט"ץ [סימן ע"ו] דאפשר דריצב"א מיירי אחר השותפות. ועיין בספר יד אהרן [סימן רמ"ה הגב"י]²⁰⁵. ואינה קושיא, שכשכתב התיקון שימכרנה ויזקוף הדמים בהלואה ויחזור וימשכנה לו, למה היה צריך לזה כשמכרה לו לגמרי יחזור וישתתף עמו בפריטי או שיתן לו הגוי המחצית במתנה ויתנו בתחילת השותפות. גם מה שהקשה עוד מהריט"ץ על דברי מרן שפירש דברי רבו שהוא משום איסורא, דא"כ אמאי נקט בערכאות. ע"ש. אינה קושיא דמרן קאמר משום איסורא נמי. ולמה שכתב הריב"ש [סימן קנ"א] דכיון שהם שותפין ולא ממנע הגוי מלעשות מלאכה ליכא משום שביתת בהמתו,

רצ) שם יש מתירים אם קיבל עליו הגוי אחריות וכו'. ביאר ב"י הטעם, משום דהוי על העכו"ם כנכסי צאן ברזל וכשלו דמי, ובסמוך סעיף ה' סתם המחבר כדעת הראשונה, דכתב שם ויש מתירין וכו'. והקשה העולת שבת [סק"ד], ומיהו תימה דהא מסקינן בגמרא [עבודה זרה טו.] דשאלה אסורה אע"ג דשואל נמי חייב באונסין. ואפשר דגרע בכאן, משום דגבי שואל קי"ל [חור"מ סימן ש"מ ס"א] מתה מחמת מלאכה פטור, והוא הדין לענין יוקרא וזולא אין לשואל בה כלום, מה שאין כן שמקבל כל האחריות. עוד כתב העולת שבת לאסור להניח לעכו"ם לחלוב בשבת, והשיג המג"א עליו (בסק"ז) שלא עיין בסימן ש"ה מסעיף כ' והלאה ושם מתיר הש"ע. ע"ש.

רצא) שם יש מתירים אם קיבל עליו הגוי אחריות וכו'. כתב הב"י [בסוף הסימן] בשם תשובת רש"י [סימן צ"ה], בישראל שהשכיר בהמה לגוי וקבל עליו יוקרא וזולא ואונסין, דיש מתירין, ויש אוסרין כיון שאינו יכול למוכרה. ומן הנראה שאף המתירין לא התירו אלא כשקבל עליו אף יוקרא, כלומר, שאף השבח הוא לעצמו, והוי דומיא דנכסי צאן ברזל דפרק אלמנה לכהן גדול [יבמות טו.], שאם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לו. ואף שבכהן השם פרה מישראל אוכלת בתרומה [שם ע"ב] אף שאינו לעצמו לבדו השבח, צריך לומר דבתרומה כיון דתלי רחמנא בקנין כספו, והגוף הוא שלו, אף שיש לישראל קצת קנין בשבח מיקרי קנין כספו. וכן צריך לומר להאוסרים דסבירא להו דבשביל שאינו יכול למוכרה מקרי בהמתו, מאי שנא מכהן השם פרה מישראל דאוכלת בתרומה. דאין לומר דהכא שהשכירה לו אינו יכול למוכרה דשכירות הדרא בעיניה, שאף התם נתנה לו כדי שיפטמנה, אלא צריך לומר כמו שכתבתי, דקנין כספו מקרי כיון שכל הגוף עכשיו הוא שלו. ועיין מה שכתב רש"י בפרק איזהו נשך [בבא מציעא ע:] על משנת המקבל צאן ברזל, במאי דקאמר בגמרא דאי לא יהיב זוזי ומשכח לבהמה תפיס לבהמה, ובחדושי הר"ב [שיטה מקובצת שם] שנראה משם דלרש"י יכול למוכרה. ועיין בפרק אלמנה [יבמות טו:] מה שפרש"י שם [ד"ה אבל כהן] גבי כהן השם פרה מישראל, ולפי האוסרין כאן מפני שאינו יכול למוכרה, צריך לומר שמה שכתוב בגמרא דאי לא יהיב זוזי תפיס לבהמה, ולא אמרו כיון דאינו יכול למוכרה הוה ליה יד גוי באמצע, משום דבעי לפטור אף הולדות, וזה הטעם לא שייך גבי ולדות, משום הכי יהיב טעמא דאי לא יהיב כו'.

והב"י בסוף סימן רמ"ה הביא תשובת ריצב"א דסבירא ליה כדעת המתירין, והקשה בספר משנה למלך [הלכות שבת פ"ו הט"ז], דאפשר דריצב"א סבירא ליה כדעת האוסרין, ושאני הכא²⁰⁴ דהיא של הגוי. ע"ש. ועיין בספר קרית מלך רב [שם] שכתב, דבתשובת רש"י נקט נכסי צאן ברזל, והיינו כששמאם עליו והוי דומיא דהכא. ע"ש. ולא הבנתי דבריו, דודאי המשנה

אוצר ההלכה

וגניבה ויוקרא וזולא. כתב ב"י (שיטה ל'), כתוב בהגהות (מיימוניות דפוס קושטא הלכות שבת פ"ו [הי"ח]) בשם סמ"ק [סימן רפ"ב עמ' ש"ב] ישראל שהשכיר שוורים כו'. נ"ב: דברי אמת בקונטרסיו (דף ל"ז ע"ב [קונטרס חמישי ד"ה וראיתי למהר"ם אלשקאר]). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ג)

רצח) שם יש מתירים וכו' ויש אוסרים. לכאורה נראה דשני סברות אלו לא אתיין כסברת יש מתירין האחרונה דבסמוך סעיף ה', דלא מבעיא דליש אוסרין דהכא לא מיתוקמא, דהתם מתירין אפילו באחריות דאונסין לבד ואפילו לא קבל עליו אחריות דיוקרא וזולא, והכא אוסרין אפילו בקיבל עליו כל מיני אחריות, אלא אפילו כיש מתירין דהכא לא אתיא, דהא מתירין דבכאן משמע דמצרכו גם אחריות דיוקרא וזולא. ואין לחלק בין כשהבהמה כולה של ישראל כדהכא ובין כשהם שותפין בבהמה, דהרי כתב ההג"ה שם אפילו אם הבהמה כולה של ישראל. וכן מוכח מדברי מרן ב"י (סוף סימן רמ"ה) שכתב, שדעת ריצב"א ז"ל שהתיר אפילו אין רשות בידן] (היש) להוציאה, שהיא דעת יש מתירין שנית דבסמוך סעיף ה', לא אתיא כדעת יש אוסרין דהכא, אלא כדעת יש מתירין כאן. יע"ש. אלמא דכי היכי דפליגי הכא בבהמה כולה של ישראל, פליגי נמי התם בשנל] שותפות. ודלא כמו שכתב מהרלב"ח ז"ל בתשובה (סוף סימן ק"ו), דאותו היתר דריצב"א ז"ל אתי אפילו ליש אוסרין דהכא. יע"ש. דליתא לפי דעת מרן ז"ל. ומיהו נראה דהכא שאני דמקבל עליו האחריות בסתם כל הימים ולא בשביל השבת, אבל שם דמיירי דצורך קבלת האחריות אינו אלא מפני השבת, שמזהירו בתחלה שלא לעשות בה מלאכה בשבת, ואם יעבור יתחייב באחריות האונסין, לכך עדיף טפי ומותר אפילו לדעת יש אוסרין דהכא, כיון שקבלת האחריות הוא מפני שעבר על צווי הבעלים, ואין רצון הישראל כלל בעשיית המלאכה, חשיבא בהמתו של עכו"ם. ועיין מה שכתב הרב בעולת שבת ז"ל [סק"ד], דהש"ע סתם שם בדיעה שלישית כסברת יש מתירין דהכא. וליתא לענ"ד מטעמא דכתיבנא. וזה סיוע לכלל המסור בדינו שכשהש"ע מביא שתי סברות בשם יש אומרים ויש אומרים דעתו כסברא שנית, וא"כ כאן דעתו לפסוק כיש אוסרין, ואעפ"כ פוסק בסעיף ה' כיש מתירין בתרא דהיא סברת רבו מהר"י בירב זלה"ה. ולא סתור הפסקים אהדדי, משום דהתם שאני שהזהיר העכו"ם שלא לעשות בשבת והזיקו האחריות מפני כן. ודוק.

ומה שכתב יש מתירין אם קבל וכו'. אע"ג דהשואל קי"ל [חומ"מ סימן ש"מ ס"א] דחייב באונסין, ואעפ"כ אמרינן לעיל [ס"ג] דישאל המשאל עובר משום שביתת בהמתו. שאני הכא דמקבל עליו כל מיני אחריות, ואפילו אחריות דמתה מחמת מלאכה, או אף אם היתה שמירה בבעלים, וגם אחריות דיוקרא וזולא. וטעם ההיתר לסברא זו מבואר בהגהות (מרדכי) [מיימוניות] [דפוס קושטא הלכות שבת פ"ו הי"ח], משום שעתה הם עליו נכסי צאן ברזל.

עיין בהרלב"ח (סימן ק"ו) שכתב, דאיירי בשאי אפשר להפרד מן השותפות והוי אנוס. ע"ש.

רצב) שם יש מתירים אם קיבל עליו הגוי אחריות וכו'. עט"ר מוה"ר חקרי לב ז"ל חלק אה"ע (דף ע"ד ריש ע"ד). (פתח הדביר ח"ג – סקי"ד)

רצג) שם יש מתירים אם קבל עליו הגוי אחריות וכו'. כתב ב"י, כתוב בהגהות (מיימוניות דפוס קושטא הלכות שבת פ"ו [הי"ח]) בשם סמ"ק [סימן רפ"ב עמ' ש"ב], ישראל שהשכיר שוורים לגוי לחרוש כו'. ועיין למהר"ם אלשקאר (בסימן מ"ב) שהביאו משם (התרומות) [התרומה] [במפתחות סימן קמ"ח]. ועיין מה שכתב הכנה"ג (בהגב"י)²⁰⁶. ועיין בספר דברי אמת בקונטרסיו (דף ל"ז ע"ב [קונטרס חמישי ד"ה וראיתי למהר"ם אלשקאר]) שכתב, שהגדולים הללו סוברים שהלכה כרבי שמעון דאמר דבר הגורם לממון כממון דמי [פסחים כט:], וסוברים כאותם הגאונים שהביא הרא"ש [שם פ"א סימן ד'], דהמפקיד אצל ישראל והוא ברשות הבעלים באחריותו דחשיב חמצו של שני כו', כן הדין הכא כו', ועוד קשה, למה הצריך אחריות דיוקרא וזולא, דבאחריות דגניבה ומיתה ואבידה סגי כו'. וע"ש. ואיכא למימר, שאפילו לדברי המתירין בעינן דומיא (דגרסי אב) [דנכסי צ"ב - צאן ברזל] שאף השבח הוא לעצמו, ואם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לו.

וראיתי בספר תורת נזיר בשיטתו על מסכת עבודה זרה²⁰⁷ (בדף ע"ו ע"ב) דמקשה, דאי לרש"י סבירא ליה כדעת יש מתירין כו', כיון דהוי שוורים אפילו למכור אסור כל שכן להשכיר כו', כמו שכתבו התוספות במסכת עבודה זרה (דף ט"ו ע"א ד"ה אימור לשחיטה כו'), דרשב"ם פירש בשם רש"י דשוורים שרובן למלאכה אין מוכרים כו'. ע"ש. ועיין בטור יו"ד סימן קנ"א. וכמו כן יש להקשות להסמ"ג [לאוין ס"ה דף כ"א ע"ד] דמביא שאלה זו דנשאל לרש"י ז"ל [בתשובה סימן צ"ה], ולדברי האוסרים דמשמע דלמכור שרי (ולא) [והלא] דעת הסמ"ג לאסור מכירה בהמה לגוי, וקאי בשיטת הרמב"ם [הלכות שבת פ"כ ה"ד] כמו שיעויין שם. וע"ש בתורת נזיר שתירץ, דמה שכתב רש"י ז"ל דשוורים אסור למכור, היינו מדינא דגמרא, אבל לפי האמת אפשר דסבירא ליה לרש"י כמו שכתבו התוספות שם על מה סמכו עתה למכור כו'. ע"ש. ועיין מה שכתב הכנה"ג (בהגה"ט)²⁰⁸ כאן. ועיין מה שתמה שם הרב תורת נזיר לדעת יש אוסרים, מאי שנא מכהן השם פרה מישראל דאוכלת בתרומה כו' [יבמות טו:]. עיין בספר יד המלך (בדף צ"ז ע"ד)²⁰⁹ שתירץ, דבתרומה כיון דתלי רחמנא בקנין כספו, הגוף הוא שלו אף שיש לישראל קצת קנין כו'. ע"ש. והרב תורת נזיר תירץ, דלפי הלשון שמביא בסמ"ק, ויש אוסרים מפני ששם ישראל עליה, אתי שפיר כו'. ע"ש. (דברי מנחם – הגב"י סקי"א)

רצד) שם יש מתירים אם קבל עליו הגוי אחריות מיתה וגניבה

הערות וצינונים

206. נדפס לעיל אות רפ"ח. 207. נדפס בספר פרי העץ (אלבאלי), וישנם דפוסים שבהם נמצאת השיטה למסכת עבודה זרה בסוף ספר תורת נזיר. 208. נדפס לעיל אות צ"ג. 209. נדפס לעיל אות רצ"א.

אוצר ההלכה

אך במה שכתב עוד ידי"ן הרמ"ה נר"ו, שימכור לגוי כל הבהמה והישראל יקבל האחריות, נראה שיפה כתב. ומה שכתב על זה מוהרמ"ז נר"ו, דיש לומר דיש אוסרים לא כתבו כן רק להחמיר, לא מסתבר, דממה נפשך אם קבלת האחריות והיותו כצאן ברזל הוי כדידיה א"כ גם להקל, ואי לא הוי כדידיה א"כ גם להחמיר. (שו"ת שואל ושאל ח"ח – סימן כ')

רצו) שם אם קיבל עליו הגוי אחריות וכו'. עיין בתשובת שואל ומשיב (סימן רפ"ט), דהכא הטעם דבזה מהני הפקר אף בינו לבין עצמו²¹¹, דודאי מפקירו בלב שלם כיון שאינו על אחריותו. ע"ש.

רחצ) שם אם קיבל עליו הגוי אחריות וכו'. עיין בפתחי תשובה שכתב בשם שו"ת שואל ומשיב (סימן רפ"ט), דהכא הטעם דבזה מהני הפקר אף בינו לבין עצמו²¹², דודאי מפקירו בלב שלם כיון שאינו על אחריותו. ע"ש.

רצט) שם אם קבל עליו הגוי אחריות מיתה וגזילה וגניבה ויוקרא וזולא. בתשובה כתבתי דלכאורה יש ראייה ברורה לזה, דהרי הא דאינו מועיל מה שהשכיר לנכרי לענין שלא תהיה בכלל בהמתו של ישראל, הוא נלמד מהך דכהן ששכר פרה מישראל לא יאכילנה כרשיני תרומה (תרומות פ"א מ"ט), וכמו כן להיפך, ישראל ששכר פרה מכהן יאכילנה כרשיני תרומה, ובסיפא דהך מתניתין, כהן ששם פרה מישראל יאכילנה כרשיני תרומה, ומזה דקדק הש"ס במסכת יבמות [סו:]: דבקיבל עליו אחריות אוכל בתרומה. ומעתה הוא הדין לענין שביתת בהמתו, דבקבלת כל האחריות חשוב בהמתו של נכרי, דלענין זה מהני שכירות בצירוף קבלת אחריות, ולכאורה יש לזה קושיא על דעת המחמירין בזה. ונראה לפע"ד ליישב, דלכאורה קשה בהא דכהן ששכר פרה מישראל לא יאכילנה כרשיני תרומה, אמאי נהי נמי דשכירות לא קניא והבהמה היא של ישראל, הרי מצד הדין אין איסור להאכיל תרומה לבהמה. והא דישאל ששכר פרה מכהן, וכן סיפא דכהן ששכר פרה מישראל, הכל הוא רק משום דתרומה אסורה בהנאת כליו, כמו שכתבתי לעיל [ספ"ג]²¹³ דאסור לישראל ליהנות מן התרומה הנאה של כליו. וא"כ לכאורה הא דתלי ליה הש"ס בהך דשכירות קניא או לא, לכאורה אין זה ענין לזה, רק שאם חיוב המזונות על הכהן הרי הכהן נהנה במה שהבהמה אוכלת תרומה שהיא בזול, ואם חיוב מזונות על הישראל, הישראל נהנה מן התרומה הנאה של כליו, והדבר תמוה לכאורה.

ובינותי בספרים וראיתי במרדכי פרק (אלמנה נזונית) [אלמנה לכה"ג] [יבמות סימן ס"ו] שהקשה בסיפא בישראל ששכר פרה מכהן יאכילנה, הא הישראל נהנה במה שהבהמה אוכלת תרומה, דהרי מזונותיה על הישראל. והנה באמת דגם על רישא

יע"ש. ולכך כיון דישראל המשכיר הוא קרוב לשכר ורחוק מן ההפסד, חשיב בכך בהמת העכו"ם אע"פ שאין העכו"ם יכול למוכרה. וכן כתב בעולת שבת [שם]. ע"ש. (מטה יהודה – סק"ב) **רצו) שם יש מתירים וכו' ויש אוסרים וכו'.** שאלה. ישראל שקבל עליו אחריות הבהמה שמחציתה של גוי, אם מותר להניחה אצל הגוי לעבוד בה בשבת?

תשובה. הנה ידי"ן הרמ"ה [הרב מרדכי (אמייס) הכהן] נר"ו כתב, דלכאורה יש להתיר, דמרן ז"ל בסימן רמ"ו (ס"ד) כתב, שאם היא של ישראל והגוי מקבל אחריות יש מתירים ויש אוסרים, וכיון דנקיטין דעתו כיש בתרא, א"כ יוצא מזה דאינה קרויה של גוי ע"י קבלת האחריות, והוא הדין להיפך. עד כאן תוכן דברי קדשו נר"ו. (א"ה נכדו. נראה דרצונו לומר, שיש להתיר ע"י שיעשו כמו שכתב מרן ז"ל שם בס"ה, שיתנה עם האיני יהודי בתחילה וכו', או בשאר ההיתרים שכתב אח"ז יש מתירים וכו' ויש מתירים וכו', לפי הצד דמרן ז"ל מסכים בכולם כדעת מור"ם ז"ל. אלא דמצד דלכאורה כיון שהישראל קבל עליו האחריות תהיה כולה שלו ואסור, ולכן הוכיח שלא תהיה כולה שלו ע"י שקבל הישראל האחריות). ולפי מה שכתבתי בזולת זה [ח"ח סימן י"ח]²¹⁰, דדעת מרן ז"ל דכל ההיתרים הנזכרים בס"ה הלכתא נינהו, ודעתו כיש מתירים קמא דסעיף ד', הדר דינא ותהי להיפך דכהאי גוונא אסור, שע"י קבלת האחריות הוא כאילו כולה שלו. והגם דקי"ל בעלמא שיש ויש הלכה כיש בתרא, הכא שאני שהוא מעתיק דברי קודמו בלשון יש ויש. א"נ הכא שאני שגילה דעתו במקום אחר. אך לפי מה שכתבתי ליישב דבסעיף ה' כולי עלמא מודו גם היש אוסרים, ולעולם נקיטין כיש בתרא דסעיף ד', יש לכאורה פנים להתיר וכנזכר. (א"ה נכדו. ואין לומר דהיש אוסרים דסעיף ד' הוא מצד חומרא, דשמא ע"י שקבל עליו האחריות לא חשיבא שלו, וא"כ גם להיפך יש להחמיר דשמא הוא שלו, דכיון שכתב הטעם כיון שאין האיני יהודי יכול (לשוכרה) [למוכרה] אם ירצה וכו', א"כ משמע דלאו מצד חומרא, אלא מלתא בטעמא קאמר שאינו יכול למוכרה. וא"כ להיפך נמי כיון שאינו יכול למוכרה לא חשיבא שלו).

ומה שכתב ידי"ן הנזכר נר"ו, דלפי זה צריכים לסמוך על הרב שבלי הלקט [סימן קי"ג] והריב"ש [סימן קנ"א] דסתם מרן בסעיף ה', וגם על יש אוסרים דסעיף ד', ואולי מרן ז"ל לא סמך רק על צד אחד משניהם ולא באופן זה דמצורף מזה ומזה. עכ"ד. אינו נראה, דכיון דלא נמצא מי שחולק בזה על הרב שבלי הלקט והריב"ש, מהיכא תיתי לומר דנחשב רק צירוף. ואם מצד היש בתרא הא כללא הוא וכנזכר. אך יש לדחות כמו שכתב הרב מהרמ"ז [מה"ר משה זקן] נר"ו על זה, דשאני התם שהגוי אינו יכול למוכרה רק [ברשות ישראל] ולכן הוא של ישראל, אך בנדרון דידן שהגוי אינו יכול למכור חלק הישראל שפיר הוא של הישראל.

הערות וצינונים

210. נדפס לקמן אות ש"ח. 211. המעיין בגוף התשובה שם יראה שמפרש דעת היש מתירין כשקיבל עליו הגוי יוקרא וזולא וכו', משום שמפקיר את הבהמה בלב שלם שהרי כל האחריות על הגוי, ולזה כתב שאף על פי דבהפקר בינו לבין עצמו נחלקו אי שרי, הכא ודאי שרי דודאי מפקירו בלב שלם.
212. ראה הערה קודמת. 213. נדפס לעיל אות קי"ד.

באר הגולה

א. [בית יוסף סוף סימן רמ"ה ד"ה וז"ל, בשם] הריב"ש בתשובה [סימן קנ"א]: מ. [בית יוסף שם ד"ה וזאת, בשם] תשובת (רשב"א) [ריצב"א] [הובא בהגהות מיימוניות הלכות שבת פרק כ' אות א'; רבנו ירוחם נ"ב ח"ב דף פ"ב ע"ג; הגהות אשרי

ה' אם ישראל וגוי שותפין בבהמה מותר לעשות בה גוי מלאכה בשבת על ידי שיתנה עם הגוי בתחלה כשקנו אותה שיטול הגוי בשבת וישראל ביום חול, ואם לא התנו מתחלה אסור אף על פי שהתנו אחר כך, וואם ילוח אותם לגוי בהלואה גמורה שיהא רשות בידו להוציאם אם ירצה שלא ברשות ישראל ויזקוף הדמים על הגוי ואחריות השוורים על הגוי מותר, ויש מתירים אפילו לא יהא רשות ביד הגוי להוציאם על ידי שיזקוף הדמים על הגוי כמלוה ויחזור הגוי ויעשה אפותיקי (פירוש, אפו תהא קאי כלומר לא יהא לך פרעון אלא מזה, רש"י בבא קמא יא: ד"ה אפותיקי) לישראל או יהרהנם (פירוש, משכון בלשון ישמעאל רהן, ערוך ערך הרהן (הראשון)) אצלו³ ובלבד שלא יאמר לו מעכשיו, ויש מתירים על ידי שיזהיר ישראל את הגוי שלא יעשה בה מלאכה בשבת ואם יעבור ויעשה תהיה אחריות עליו אפילו מהאונסים ויכתב כן בערכאותיהם דהשתא אם בא לעשות בה מלאכה בשבת אינה בהמת ישראל שהרי קנאה הגוי להתחייב באונסיה: הגה וכל דלדי היתריס אלו הלכתא נינהו ויכול לעשות איזה מהן שירצה, ואפילו אם הצהמה כולה של ישראל דינו כאלו היתה נשומת פה הגוי רק שיפרסם שעשה כך היתר:

עבודה זרה פ"א סימן כ"ד ד"ה השיב: ג. שם: ג. שם וכרובא פסחים דף ל' ע"ב: ב. בית יוסף [שם] ובשם רבו כהר"ר יעקב בי רב:

אוצר ההלכה

במשנה למלך (פ"ו דין י"ו) מה שתמה על מרן ב"י דכתב דיש מתירין השני שהיא דעת ריצב"א ז"ל לא אתי כיש אוסרין דהכא. יע"ש. ומכל מקום נראה עיקר כהבנת מרן ז"ל. ודוק.

(מטה יהודה – סקי"ג)

שא) שם דכיון שאין הגוי יכול ל'מכרה וכו'. כתב ב"י (שיטה ל"ג), ויש אוסרין אף על פי כן, כיון דאין הגוי יכול למוכרן אם ירצה נקראת בהמת ישראל. ג"ב: בספר שבות יעקב (ח"ב סימן ט"ל) כתב, ישראל שיש לו סוס ובא המושל המכירו להשאילו או להשכירו והוא אינו יכול למאן נגדו מפני איבה, ימכרו לו בדבר מועט ואז יוכל המושל לעשות בו כרצונו, ואם אחר כך יחזור ויתן לו הסוס וגם השכירות, מתנה בעלמא יהיב. ע"ש. ולי נראה, שאם הגוי יכול למכרו אף שמכרו לו בדבר מועט מותר, [ו]אם אינו יכול למכרו אסור שנקראת בהמת ישראל בכל מקום, וכן כתב שם משם הרב בעל צמח צדק [סימן ל"ה] שאסר לעשות כן. וכן נ"ל עיקר. והיותר טוב שיפקירנה.

(יד אהרן – הגב"י)

שב) שם דכיון שאין הגוי יכול ל'מכרה וכו'. ג"ב: עיין מה שכתב הר"ב שבות יעקב (ח"ב סימן ט"ל). ועיין מה שכתב מהר"ם אלשקאר בתשובה (סימן מ"ב) משם רב יוסף גאון. ועיין מה שכתב הרב צמח צדק בתשובה [סימן ל"ה] ומהרל"ח (סימן ק"ו). ע"ש.

שג) שם הגה ועיין ל'מטה בסימן זה. פירוש כוונתו, בסוף הסימן שכתב: ואפילו הבהמה כולה של ישראל מותר אם מקבל אחריות אונסין.

סעיף ה

דש) סעיף ה' אם ישראל וכו'. כתב ב"י (שיטה ל"ז), דין ישראל נכרי שהם שותפים בבהמה כתבתי בסוף סימן

דברייתא בכהן ששכר פרה מישראל גם כן קשה, כיון דסתמא דמילתא המזונות על הכהן ואין לישראל תועלת במה שבהמתו אוכלת בתרומה למה נאסור אכילת פרה בתרומה. ואמנם המרדכי תירץ, דאף שחיוב מזונות על הישראל, מ"מ גם הכהן נהנה שפרתו מתעלה ומשבחת ע"י אכילת התרומה. ביאור הדבר, דתרומה כיון שהיא בזול אין מקפידין עליה ליתן לה דרך אכילתה בצמצום, ומשבחת ע"י אכילתה בריוח. עכ"ל. והנה גם בסיפא, בהא דאסרינן בכהן ששכר פרה מישראל, אף דמזונות על הכהן, משום דבהמת ישראל משבחת ע"י אכילת תרומה ומגיע הנאה לישראל. והיינו בשכר פרה, אבל בשם פרה א"כ אחריות יוקרא וזולא גם כן על השוכר, א"כ אין בזה הנאה למשכיר במה שפרתו מתעלה ומשבחת, דהרי אחריות יוקרא וזולא הכל על השוכר. וא"כ כיון דאין בזה הנאה, אינו תלוי באמת במה דשכירות קניא או לא קניא, רק במה שאין הנאה של השוכר. ואמנם אי נימא דשכירות קניא, בכהן ששכר פרה מישראל אף שהישראל נהנה מ"מ אין פרתו של הישראל אוכלת תרומה רק שמגיע הנאה לישראל, ואטו אם פרתו של כהן אוכלת התרומה ויש מזה הנאה לישראל פשיטא דליכא איסורא. והדבר ברור כשמש. ודוק כי קצרתי.

ש) שם ויש אוסרים וכו'. אע"ג דהאוסרין לא סבירא להו כיש מתירין השני דסעיף ה' כמו שכתבתי [סקי"ב]²¹⁴ משם מרן ב"י ז"ל, אעפ"כ לא נמנע מלכתוב שם הך יש מתירין אע"פ שאין דעתו כמותם, משום דדעתו שם כסברת יש מתירין האחרונה. ועוד דנפקא מינה אם אינו מוצא לעשות כסברא ראשונה ושם כבר נשתתפו ולא התנו, והבהמה יש חלק לעכו"ם בה, ואינו שומע לישראל לימנע מלעשות מלאכה בשבת, לכך כיון דאי אפשר יש לסמוך בדיעבד על אותן יש מתירין. מה שאין כן כאן דהבהמה של ישראל, ויכול להחזירה קודם השבת וליקחנה מהעכו"ם בעל כרחו, אין להתיר כיון דאפשר. ועיין

אוצר ההלכה

מִרְנָה וכו'. נ"ב: לענין השוכר בהמה מן הנכרי אם חייב בשביתה²¹⁶ תמצא ביו"ד סימן קנ"א. (כנסת הגדולה – הגב"י) **שה) שם אם ישראל וגוי שותפין.** כתב ב"י (שטה מ"ז), ז"ל הריב"ש ז"ל בתשובה וכו'. נ"ב: סימן קנ"א. (כנסת הגדולה – סימן רמ"ה הגב"י) **שו) שם אם ישראל וגוי שותפין.** כתב ב"י בד"ה ואם ישראל וגוי שותפים וכו', וז"ל הריב"ש בתשובה. נ"ב: סימן קנ"א. וע"ש. (זכר אליהו – סימן ז')

שו) שם אם ישראל וגוי שותפין וכו'. כתב ב"י (דף ק"ס עמוד ב' שטה י'), ואם ישראל ונכרי שותפים בבהמה וכו'. נ"ב: [להלוות כסף לנכרי] לקנות בהמה ולחלוק עמו [השכר] מותר, כמו שנתבאר בהגהת הטור ז"ל²¹⁶. אמנם כשישראל וגוי שותפים בבהמה שקנאוה מדמי שניהם, כשיתנה מתחלה טול אתה יום השבת ואני יום אחד של חול כנגדו שרי, אפילו שאם תמות ביום השבת או ביום שנוטל יהודי האחריות על שניהם. הרלנ"ח ז"ל [שו"ת מהרלב"ח] בסימן ק"ו. עיין בתשובות הרמ"ע מפאנו (סימן קי"ב).

אם ביום השבת הרויח הנכרי יותר מיום שנטל הישראל לעצמו, יוכל הישראל לקחת החלק מהרויח שהתנו ביניהם, ולא יקרא נוטל שכר שבת. הרלנ"ח בתשובות (סימן ק"ו). **[אם]** אין לנכרי חלק בגוף הבהמה ולא קבל עליו אחריות, או אפילו שמקבל עליו אחריות בקצת מן הבהמה, אפילו שיתנו מתחלה אינו מועיל. ואם הנכרי קבל עליו אחריות כל הבהמה כדרך שכתב רי"צ²¹⁷ ב"א, מותר. הרלנ"ח ז"ל (סימן ק"ו). **אם** קבל הנכרי עליו אחריות מיתה וגניבה, וגם יוקרא וזולא, מותר. הרלנ"ח ז"ל (סימן ק"ו). ועיין בתשובות מהר"ם אלשקאר ז"ל (בסימן מ"ב), ואכתבנו בס"ד בטור זה סימן רמ"ו (דף קס"א עמוד ראשון שיטה ל"ב) בהגהת ב"י²¹⁸ ז"ל. (כנסת הגדולה – סימן רמ"ה הגב"י)

שה) שם אם ישראל וגוי שותפין בבהמה. שאלה. ישראל שיש לו בהמות ועגלות ונותן אותם לגוים לשאת עליהם משאות למחצית או לשלישית שכר וכדומה, והגוים נושאים עליהם משאות גם בשבתות וימים טובים, איך הוא התיקון לצאת מידי איסור שביתת הבהמות? **תשובה.** כתב מרן ז"ל בסימן רמ"ו (ס"ה) להתיר בסתם ע"י תנאי, ואופנים אחרים בשם יש מתירים וכו' ויש מתירים וכו'. וכתב על זה מור"ם ז"ל, דכל הני הלכתא נינהו ויכול לעשות איזה מהם שירצה, אפילו אם הבהמה כולה של ישראל דינו כאילו היה בשותפות האיני יהודי, רק שיפרסם שעשה בדרך היתר. ע"ש. אמנם צריכים אנו לדעת מה היא דעת

215. עיין מה שכתבו הפוסקים בדין זה באותיות ק"ו-קל"ה. 216. נדפס לעיל בסימן רמ"ה אות קס"ב. 217. נדפס לעיל אות רפ"ח. 218. נדפס לקמן אות שני"ג. 219. קטע זה וגם מדברי מרן וכו', הוא מדברי הרב המחבר. 220. נדפס לעיל אות רצ"ה. 221. עיין לעיל אות ל"ג.

אוצר ההלכה

בשותפות הגוי. וק"ל דמנא להו, שהרי בפרק ראשית הגז (חולין דף קל"ה ע"ב) אמרינן לכולי עלמא ד"צאנך" [דברים י"ח, ד'] ממעט שותפות הגוי, וכי פליגי בשותפות ישראל, דלרבי אלעאי תרוייהו אימעוט מצאנך, שותפות דנכרי מאי טעמא דלא מיחדא ליה וכו', ורבנן סבירא להו נכרי לאו בר חיובא הוא ישראל בר חיובא הוא. א"כ הכא נמי גבי שביתת בהמתו דכתיב "בהמתך" [שמות כ', י'] לימעט שותפות נכרי. וליכא למימר דכיון דבדברות אחרונות כתיב "וכל בהמתך" [דברים ה', י"ד], משמע כל שיש לישראל חלק בבהמה הנה הוא מצווה על שביתתה, זה אינו [אלא] לרבי יהודה בן בתירא בסנהדרין [ע"ה], דסבירא ליה "כל נפש" [ויקרא כ"ד, י"ז] כל דהו נפש, אבל רבנן התם פליגי עליה וסבירא להו "כל נפש" עד דאיכא כל נפש, והכא נמי איכא למימר דאינו מצווה על שביתת בהמתו עד שיהא כל הבהמה שלו. ועוד בפרק שור שנגח את הפרה (דף נ"ד ע"ב) אמרינן ד"כל בהמתך" רבוייא הוא לרבות אפילו עוף. ע"ש. אכן ראיתי להמרדכי סוף פרק קמא דעבודה זרה [סימן תת"ן] שכתב דשותפות הגוי חייב במזוזה, דמ"ביתך" [דברים י"א, כ'] דכתיב בפרשה שניה אין למעט שותפות הגוי, דההוא למעוטי שואל ושוכר דפטור מן התורה. ע"ש. משמע דלא ממעטינן שותפות הגוי אלא מיתורא דקרא, אבל אי איצטריך למעוטי שאינו שלו לא ממעטינן שותפות הגוי. והכא נמי דודאי "בהמתך" למעוטי שאינו שלו, לא ממעטינן מינה שותפות נכרי. ועיין להרב קהלת יעקב למהרי"ט אלגאזי (דף מ"ה [תוספת דרבנן סימן קל"ט]). ע"ש.

(אבני צדק)

שי) שם אם ישראל וגוי שותפין בבהמה וכו'. דין זה הוא מתשובת הריב"ש ז"ל [סימן קנ"א], כמו שכתב בב"י [סוף סימן רמ"ה]. וכתב הרב הלבוש ז"ל [ס"ה], שע"י התנאי דמעיקרא תהיה הבהמה בשבת כולה לגוי, ואם לא התנו מתחילה, אין לה תקנה על ידי שיתנו אח"כ, דהא חצי הבהמה היא של ישראל ומצווה על שביתת חלקו. ע"ש. מתבאר מזה, דהגם שאין הבהמה כולה של ישראל, שהרי חציה של הגוי שהוא שותף בה, אפילו הכי מצווה הישראל על שביתת חלקו בבהמה. ולכאורה קשיא טובא, דכיון דכתיב "לא תעשה כל מלאכה אתה וכו' ובהמתך" [שמות כ', י'] דמכאן למדו שביתת בהמה, אמאי לא נימא דלא חייבה תורה בשביתת בהמתו עד שתהיה כולה של ישראל ולא בשיש לגוי שותפות בה, דהכי משמע בהמתך המיוחדת לך. וא"כ אפילו לא התנו מעיקרא לישתרי לעשות בה הגוי מלאכה בשבת, דלא קרינן בה ובהמתך. דהא גבי ראשית הגז דכתיב "וראשית גז צאנך תתן לו" [דברים י"ח, ד'], אמרינן בחולין (דף קל"ה ע"א), אלא צאנך למאי אתא, לכדנתיא, בהמת השותפין חייבת בראשית הגז ורבי אלעאי פוטר, מ"ט דרבי אלעאי, אמר קרא "צאנך" ולא של שותפות, ורבנן למעוטי שותפות גוי. ופרש"י ז"ל, אלא צאנך, דמשמע מיעוטא

משום דכבר הזכיר ביש מתירים קמא ועלייהו קאי נמי יש מתירים (קמא) [בתרא], ומה שכתב בש"ע אפילו לא יהיה רשות, קאי על שניהם בשוה, וההבדל הוא רק שיש מתירים קמא ע"י שיזקוף הדמים על האיני יהודי וכו', והיש מתירים בתרא הוא ע"י שיזהיר וכו'. וזה ברור. וא"כ כיון שיש מתירים בתרא היא הלכתא כמו שמתבאר בב"י שכן הוא דעתו ודעת רבו וכמו שכתב הרב מטה יהודה ז"ל, הוא הדין נמי ליש מתירים קמא.

ובעיקר מאי דקשה מסעיף ד' שהיא דלא כיש מתירים קמא, לא קשיא, דכהאי גוונא שהעתיק דברי הפוסק הקודם אין להוכיח כן כלל. ושמעתי מקשים על זה, דכלל זה דיש ויש הלכה כיש בתרא הוא לא רק במזן אלא גם בשאר פוסקים וא"כ גם ההעתיקה הכי הוי. ולא קשיא, חדא דכלל זה אינו מוסכם גם בדעת מרן (עיין להרב יד מלאכי ז"ל בכללי הש"ע (אות י"ג) שהביא מחלוקת בזה), וכל שכן בשאר פוסקים. והגם דלדידן נקטינן כן בדעת מרן, מ"מ מהיכא תיתי לחדש כן גם בשאר פוסקים. ועוד שהפוסק הקודם לא חבר ספר אסיפת דינים רק מגיד מעשה שהיה, שאלו לרש"י וכו' ויש מתירים וכו' ויש מתירים וכו', אבל כהאי גוונא ודאי דלא אמרינן בזה הלכה כיש בתרא, דשפיר יש לומר דנקט הכי משום דמעשה שהיה כך היה ודבריהם נכתבו כסדרן. ורק אם הוא מאסף סברות מהפוסקים, אז שפיר יש לומר דמה שסדרן באופן זה ודאי משום דסבירא ליה דדעה אחרונה עיקר. כנ"ל ברור.

והנה הרב כסא אליהו ז"ל [סק"ג]²²² מערער בהיתרים הללו. ועיין גם כן למהר"ם אלשקר ז"ל בסימן (ע"ב) [מ"ב] שכתב על היתרים אלו, וכל הדברים יגיעים ואיני רואה בזה דרך ישרה שיבור לו האדם. ושם הביא היתרי מרן ז"ל בשם יש מתירים ויש אוסרים. גם הביא דברי הרב תולדות אדם וחוה [רבנו יוחנן] בשם אחד מרבני צרפת וכו'. ע"ש. ונ"ל שהוא הוא הריצב"א כמו שכתוב בב"י. ומסיים שם, ומ"מ אם יש מקומות שנהגו להשאיל ולהשכיר ע"י אחד משלש דרכים אלו, ע"י הפקר, או ע"י שמקבל העכו"ם האחריות, או ע"י מכירה כנוזר, וסמכו על אותם המתירים ואין שומעים להחמיר הנח להם לישראל. ע"ש. משמע מדבריו שאם שומעים ראוי לבטל מנהגם זה, הגם דכבר נהגו ויש להם על מה שיסמכו. ועיין עוד בתשובה שאחרי זה.

וראיתי. (עד כאן מצאתי. ועיין להרב כף החיים ז"ל (אות ע"ב) שהביא מחלוקת בדעת מרן ז"ל, וסיים: ומ"מ נראה לענין דינא, כיון דדעת המג"א [סק"ז], והתוספת שבת [סק"ז], והרב מטה יהודה [סק"ב], דדעת מרן ז"ל בבהמה שכולה של ישראל דסעיף ד' כדעת האוסרים, יש להחמיר היכא דאפשר). (שו"ת שואל ונשאל ח"ח – סימן י"ח)

שט) שם אם ישראל וגוי שותפין בבהמה וכו'. מבואר מדברי הפוסקים דישאל מצווה על שביתת בהמתו אפילו

אוצר ההלכה

דאפילו עומד ורואה מותר, ובלבד שלא יאמר לגוי לעשות, ד"שדך" "בהמתך" כתיב, וממעטין אם יש לגוי שותפות בה וכו'. ע"ש. הנה דגם הוא ז"ל ממעט גבי כלאי זרעים והרבעת בהמה, דלא עבר על לאו דלא תזרע ולא תרביע אלא כשהשדה והבהמה כולה של ישראל, אבל אם יש לגוי שותפות בהם ליכא איסור לאו אפילו עומד ורואה לגוי שעושה האיסור בבהמת השותפות, דהכי משמע מיעוטא דשדך ובהמתך. וכן ראיתי לגדול אדונינו עט"ר מוה"ר הגדול חקרי לב ז"ל (ח"ב מיו"ד סימן ט"ב דף כ"ט ע"א), שכתב שיש לדון ולהתיר רבית דרבנן בהדיוט אם הוא שותף עם הגוי או הקדש או יתומים קטנים, שהרי כתיב "את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך" [ויקרא כ"ה, ל"ז], וכל דכתיב לנכח בלשון יחיד, ולא כתיב את הכסף לא תתן לו בנשך, יש במשמע כספו המיוחד לו ולא שיהיה בו שותפות גוי. וראיה ממה שאמרו בחולין (דף קל"ה ע"א) דפליגי ת"ק ורבי אלעאי בראשית הגז דכתיב "גז צאנך" וכו'. ומינה יש ללמוד לרבית דכתיב "כספך" דממעט נמי שותפות גוי וכו'. עש"ב. וכיוצא לזה חקר הרב הגדול גאון ירושלים כמוהרי"ט אלגאזי ז"ל בספרו קהלת יעקב (דף מ"ד ע"ב [תוספת דרבנן סימן קל"ט]) לענין חמץ דכתיב ביה "ולא יראה לך חמץ" [שמות י"ג, ז], דחמץ של שני שותפים אי עוברים עליו בבל יראה ובבל ימצא, דנימא דלך מיעט שותפות. עש"ב. והכא נמי נימא דכוותה להתיר לגוי שיעשה מלאכה בבהמה או בעבד המשותפים לו עם ישראל כנוצר.

איברא דעל דברי הרב"ז ז"ל הללו יש לעמוד ממה שאמרו בירושלמי (פ"ז דכלאים ה"ג) עלה דמתניתין המסכך את גפנו על גבי תבואתו של חבירו וז"ל: כתיב "לא תזרע כרמך כלאים" [דברים כ"ב, ט], אין לי אלא כרמך, כרם אחר מנין, תלמוד לומר כרם ולא כלאים. א"ר אלעזר, דרבי מאיר היא, דרבי מאיר אמר אין לגוי קנין בא"י לפוטרו מן המעשרות. א"ר יוחנן דברי הכל היא, תפטר (דגוי) [בגוי] שזרע כרמו כלאים ולקחו ממנו ישראל וכו'. ע"כ. ופירש הרב מוהר"א ליב [פולדא] ז"ל, כרם אחר מנין תלמוד לומר כלאים, הכי גרס הר"ש ז"ל, ומדכתיב כלאים בתר כרמך הוא דדייק לה, ויש ליישב הלשון כרם ולא כלאים, שאמר כרמך קודם שאמר כלאים, משמע כלאים בכל מקום אפילו אינו שלך. דרבי מאיר היא, הא דקאמר כרם אחר, דהיינו של גוי מדלא אמר חבירו כדתנן. אע"ג דמצינו נמי חבירו גוי בשבת [קנ]. היכא דמוכח שאני. והכא של גוי מיירי, ועל כרחך ר"מ היא דסבירא ליה אין קנין לגוי בא"י, דאי יש קנין לגוי אף כלאים אינו נוהג בשל, כמו המעשר. ולקחו ממנו ישראל, וחייב משום מקיים. ע"כ. והנה הרמב"ם ז"ל פ"א מהלכות (כלאים) [תרומות] פסק כמאן דאמר דאין קנין לגוי בא"י כמבואר בכל הפרק. וכן בהלכה יו"ד פסק, דגוי שקנה קרקע בא"י לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה. וכתב שם מרן ז"ל בכסף משנה, דאע"ג דבכמה משניות מסדר זרעים ומקומות

למאי אתא, למעוטי שותפות גוי לרבנן או שותפות ישראל לרבי אלעאי. ולא של שותפות, דרוש הכי צאנך המיוחד לך. למעוטי שותפות גוי, אבל דישאל מיוחד לך קרינן ביה הואיל ושניהם בני חיוב, דכל ישראל קרויים בלשון יחיד. ע"כ. ואמר רבא התם [בע"ב], מודה רבי אלעאי בתרומה דחייבת בדגן של שני שותפים ישראל, דאע"ג דכתיב "דגנך" [שם] דמשמע דידך אין דשותפות לא, מ"מ כתב רחמנא "תרומותיכם"²²³. ואלא דגנך למה לי, למעוטי שותפות גוי. וכן נמי גבי חלה ופאה ובכורה ומעשר ומתנות, דמיעוטא דכתיב בהו כגון "ראשית דגנך" [דברים י"ח, ד], "פאת שדך" [ויקרא י"ט, ט], "יולד בבקרך" [דברים ט"ו, י"ט] וכו', לא אתא אלא למעוטי שותפות גוי, דבהו ליכא למימר למעוטי שותפות אפילו דישאל, כיון דבכולהו איכא קראי דלשון רבים נמי, ולדעת רבנן אפילו לא הוה לך קרא לשון רבים אלא יחיד, לא ממעטינן מינייהו שותפות ישראל, דכיון דתרווייהו בני חיובא נינהו כל ישראל קרויים בלשון יחיד, כיעויין שם הסוגיא באורך.

הנה דלרבנן דקי"ל כותייהו, "צאנך" אתא למעוטי שותפות דגוי דפטור מראשית הגז, ולרבי אלעאי אפילו שותפות ישראל. וא"כ הכא דכתיב "ובהמתך" דמיעוטא משמע, וכן כתיב בסדר משפטים "למען ינוח שורך וחמורך" [שמות כ"ג, י"ב], נימא דאתא למעוטי בהמת השותפין דישאל וגוי, שאין הישראל מצווה על שביתתה, ואיך כתב הריב"ש דאפילו בשותפות גוי מצווה אם לא בשבתה מעיקרא. והכי נמי נימא בעבד ואמה של שותפות גוי שאין הישראל מצווה על שביתתו, ד"עבדך ואמתך" [שמות כ', י] כתיב. והא דידן עדיפא, דקיימין בדבר שאי אפשר לחלק, ואמרין בהך סוגיא, ואי בעית אימא שותפות גוי בתרומה חיובי מחייבי ביה רבנן, ופירש"י ז"ל [ד"ה ואיבעית אימא], דדגנך למעוטי דיגון גוי דמירוח הגוי פוטר. א"נ דגנך ולא דגן גוי, לאשמועינן דיש קנין לגוי בארץ ישראל, וחלקו של גוי פטור וחלק ישראל חייב, אע"ג דמצאנך משמע ולא שותפות גוי, לא משמע להו דגנך ולא שותפות גוי, דדגן כמאן דפליג דמי, שהרי חולקין במדה וקרינן ביה דגנך בחלקו של ישראל, אבל צאן כל בהמה ובהמה יש לגוי חלק בה ולא קרינן בחדא מינייהו צאנך. ע"כ. הנה דרש"י ז"ל מחלק בין דגן דלא שייך למעט בו שותפות גוי, דאין בו שיתוף דכמאן דפליגא דמי, מה שאין כן בצאן שאינו עשוי ליחלק דממעטין ביה ולא שותפות גוי. ועיין בסנהדרין (דף ק"ב ע"א) ובביצה (דף ל"ז ע"ב). והכי נמי גבי ראשית הגז שייך בצאן שיתוף דאי אפשר לו לחלקו מחיים וצאנך ממעט שותפות גוי, מה שאין כן בדגן כנוצר. ועבדך ואמתך ובהמתך דכתיב גבי שביתה דכמאן דלא פליגי דמו, תשתרי מלאכה בעבד ואמה ובבהמה זו, דשותפות גוי פוטרו לישראל אף שלא התנו.

וכיוצא לזה כתב הרב"ז ז"ל בחדשות (ח"ב בלשונות הרמב"ם ז"ל סוף סימן ר') [ח"ה סימן אלף תקס"ד] בפסוק "שדך לא תזרע כלאים" [ויקרא י"ט, י"ט], דאם יש לגוי שותפות בה, מסתבר לי

אוצר ההלכה

(דף קל"ד ע"א). מ"מ איסור דאורייתא מיהא הוי כיון דמקרא דריש ליה, וזה דלא כהרדב"ז ז"ל דכתב דהוי איסור דרבנן. ותו דשדה שותפות עם הגוי היכי שרי משום דלא קרינן ביה שדך, הא כיון דק"ל דאין קנין לגוי בא"י להפקיעו מן המצוות, הוא הדין בשדה שותפות חשבינן ליה כולו של ישראל, דאין לגוי קנין בו וקרינן ביה שדך. וכי היכי דגוי בשדה ישראל אסור כדכתב הרדב"ז ז"ל, הכי נמי היה לנו לאסור גוי בשדה שותפות ישראל כיון דקרינן ביה שדך דאין קנין לגוי בא"י.

אלא דלפי זה צריך להבין סוגיית חולין, דכל הני מיעוטי דגבי פאה ובכורים וכיוצא דכתיב שדך וארצך, דממעטין מנייהו לפטור שותפות גוי לרבנן דהלכתא כוותייהו, דהיכי משכחת לה, הא כיון דהלכתא אזלא דאין קנין לגוי בארץ ישראל, גם שדה של שותפות גוי קרינן ביה שדך, דכולה של ישראל חשיב כיון דאין לגוי קנין בה, והיכי משכחת פיטורא.

אכן נראה ליישב בס"ד כדכתב מרן ז"ל בכסף משנה (פ"א מהלכות תרומות ה'), דהתם פסק הרמב"ם ז"ל כרבה דאין קנין לגוי בא"י, וז"ל: ואע"ג דבכמה משניות מסדר זרעים ומקומות אחרים משמע דיש קנין לגוי, לא ק"ל כוותייהו. אי נמי דהתם בשלא חזר ולקחה ממנו ישראל, ורבנו מירי כשחזר ולקחה ישראל. וכן לענין הקונה ממנו פירות ומרחן ישראל. ע"כ. וכן כתב שם לקמן (בהלכה י"ג) ליישב השגת הראב"ד ז"ל. ע"ש. וכן כתב הרב תוספות יום טוב ז"ל (פ"ד דגיטין [משנה ט']). (ומכאן סיעתא למה שכתב מוה"ר נר"ו בספרו הבהיר נשמת כל חי (חיו"ד סימן מ"ט דף ע"ט ע"ב וג'). ועיין להגאון הרב פני יאושע בחדושי לגיטין (על דף מ"ז ע"א [ד"ה אמר רבה]), והרב יצחק ירנן ז"ל בפרק הנזכר, דמקוה אקהייתא על דברי הרב תוספות יום טוב ומרן ז"ל הללו, דמהש"ס דגיטין משמע דלאו דוקא כשקנה הישראל השדה עצמה מהגוי, אלא גם כשלקח הפירות לבד חייב לעשר מטעם דאין קנין לגוי. ע"ש. דמדברי כולם נלמוד, דדוקא כשבא ליד ישראל הקרקע או הפירות הוא דאהני לן הך סברא דאין קנין לגוי לחיובינהו במעשר, אך אם עדיין ברשות הגוי הרי הם בחזקת פיטור גם למאן דאמר אין קנין לגוי. וכן כתב גאון ירושלים הרב הגדול מהרי"ט אלגאזי ז"ל בספרו הלכות יו"ט (דף ע"ב ע"ד [בכורות פ"ד אות נ"א ד"ה והדבר פשוט]), כדי ליישב דברי ר"י שכתבו התוספות ז"ל בפרק האיש מקדש (דף מ"א ע"ב ד"ה הנכרי), עם דברי ר"י שכתבו התוספות חיצוניות דנראין לכאורה כסותרין. וז"ל: והדבר פשוט דלא קשיא מיד, דמה שכתב משם ר"י בבכורות דמירוח הישראל חשיב כמירוח הגוי, היינו בתבואה שגדלה בקרקע הגוי והביאו שליש ביד גוי, דבהכי מעולם לא חל חיוב תרומה ומעשר עליהם, דהגוי לאו בר חיובא הוא, ואפילו דאין קנין לגוי בא"י היינו לענין דאם קנה ישראל ממנו בשבולים קודם מירוח, דחייב להפריש כיון שמירוחו ישראל, אבל בעודן ביד גוי לא נתחייבו כלל. וא"כ אף במירוחו ישראל ברשות הגוי הוי כמו מרחינהו הגוי ומירוח הישראל אינו מחייב אותם. אבל הכא דמירי בתבואה שלקח הגוי מישראל אחר שהביא

אחרים משמע דיש קנין לגוי, לא ק"ל כוותייהו. א"נ וכו'. ע"ש. ודעת האחרונים דאפילו בעודה ביד גוי אמרינן אין קנין לגוי, עיין עליהם הלא בספרתם. וכן כתב מוה"ר הגדול חקרי לב ז"ל (שם דף כ"ט ע"ד) וז"ל: ואנן ק"ל דאין קנין לגוי בא"י, ומירוח גוי פוטר, כמבואר בדברי הרמב"ם פ"א מהלכות תרומות. ע"ש. והרדב"ז ז"ל גופיה בספרו יקר תפארת בהלכה זו כתב להדיא, דטעמיה דהרמב"ם משום דפסק כמאן דאמר דאין קנין לגוי בא"י להפקיע מן המעשרות. ע"ש. וא"כ מתבאר מהירושלמי דלדעת ר"מ דק"ל כוותיה דסבירא ליה אין קנין לגוי, גם כרם גוי שהיא כולה שלו נאסר לישראל לזרוע בה כלאים, כל שכן כשיש לישראל שותפות בה. ואין כתב בלשונות הרמב"ם דמשדך ממעטין להתיר כלאים בשדה שישראל וגוי שותפים בה, והא כיון דאין קנין לגוי בא"י אכתי שדך קרינן ביה וליתסר בזריעת כלאים.

ולכאורה היה נראה ליישב, דהרדב"ז ז"ל לא איירי בנדון התורה כהנים, אלא בשהגוי זורע הוא שם בשדה שהוא והישראל שותפין בו כמבואר בדבריו, ולכך התיר לישראל להיות עומד ורואה ולא יעכב בידו, דלפי מה שכתב שם בתחילת הסימן יש להתיר בזה, שכתב וז"ל: ומה שכתב ומותר לומר לגוי לזרוע לו כלאים, בשדה של גוי קאמר, וכי תימא מאי למימרא, מהו דתימא כיון דהזרעים של ישראל וק"ל [רמב"ם הלכות כלאים פ"א ה"ג] אסור לקיים כלאי זרעים, הכא נמי רוצה בקיומן הוא כשאומר לגוי לזרוע אותם, קמ"ל דמותר, כיון שהזרוע גוי והשדה של גוי אע"פ שהזרעים של ישראל דשדך כתיב וכו'. אלא בשדה גוי איירי, ואסור מדרבנן שמא יבוא לזרוע בשדה שלו. וכי היכי דרישא איירי בשדה של גוי סיפא נמי בשדה של גוי, דאע"ג דאסור לזרוע כלאים לגוי בשדה גוי, מותר לומר לגוי טול כלאים וזרע אותם לי בשדך, דלא אסרו אלא כשהגוי זורע בשדה של ישראל או ישראל בשדה גוי, אבל גוי זורע בשדה גוי לא אסרו וכו'. ע"כ. ובכהאי גוונא איירי בסוף התשובה, דלא סוף דבר גוי זורע בשדה גוי דשרי, אלא אפילו גוי זורע בשדה שישראל וגוי שותפין בו שרי. דמידי הוא טעמא דגוי בשדה גוי שרי דלא קרינן ביה שדך, בשדה שותפות נמי לא הוי שדך, כיון שאינו מיוחד לישראל כנזכר. ואולם התורה כהנים איירי בישראל הזורע בשדה גוי, דאע"ג דמכרמך מימעט כרם אחר דהיינו גוי, מ"מ אתרבי מתיבת כלאים כנזכר דאפילו בכרם אחר לא. וזה כבר כתב הרדב"ז ז"ל בכלל החלוקות הנזכרות, דישאל בשדה גוי אסור.

ואין זה נכון מתרי טעמי, חדא, דמהירושלמי משמע דאיסור דאורייתא הוא, דהא מריבויא דקרא יליף לה, ואילו הרדב"ז ז"ל כתב דישאל הזורע בשדה גוי איסורו מדרבנן. והגם דנימא דגם לשיטת הירושלמי ליכא מלקות כיון דלא אתי אלא מריבויא דקרא, וכנראה מדברי התוספות ז"ל בימא (דף ע"ו ע"ב ד"ה גמר) ובמכות (דף י"ד ע"ב ד"ה ההוא). ע"ש. ועיין לעט"ר מורינן הרב הגדול חקרי לב ז"ל ח"א מ"ד (סוף סימן ק"ס), ובח"ג מ"ד

אוצר ההלכה

הרמב"ם ודעימיה ז"ל, דסבירא להו דתלמודא דידן סבר דאפילו למאן דאמר אין קנין, כל דלא נפק מרשות הגוי פטורה כנזכר.

שו"ך דהא דקשיא לן על הרדב"ז ז"ל מהירושלמי הנזכר, מעיקרא לא קשיא מיד. והוא דחזה הוית למני"ר ז"ל גופיה ביק"ר תפאר"ת גדולתו (פ"ג דכלאים דף ל"ה ע"א) דמייתי הירושלמי הנזכר ומפרש ליה באופן אחר. שכתב וז"ל: וא"ת מאי טעמא דזרעים דכתיב "שדך", גבי כרם נמי כתיב "כרמך" ואימא דוקא בכרמך, דהא לא כתיב הכרמים לא תזרע כלאים, ויהיה מותר לסמוך גפנים על גבי תבואתו של חבירו וכו'. בירושלמי מפרש טעמא דת"ק דאמר קרא לא תזרע כרמך, אין לי אלא כרמך, כרם אחר מנין, תלמוד לומר כלאים. כן העתיק זה הלשון הר"ש ז"ל. וקשה דגבי שדך כתיב לא תזרע כלאים. וי"ל דגבי שדך לא סגי דלא כתיב כלאים, אבל כרמך כלאים הוי מיותר דהכתיב "פן תקדש המלאה הזרע ותבואת הכרם" [דברים כ"ב, ט], ופשיטא דבכלאים מיירי, להכי כתיב כלאים דאפילו בכרם אחר. ע"כ. הרי דהוא ז"ל מפרש מה שאמרו בירושלמי כרם אחר מנין, היינו כרם ישראל חברו, ויהיב טעמא אמאי גבי זרעים אמרינן דמותר לסמוך זרע כלאים סמוך לשדה חברו, וגבי כלאי הכרם לא אמרינן הכי. דהיינו משום דגבי כרם כתיב כלאים יתירה, והיינו לאסור זריעה סמוך לכרם שאינו שלו. ובהכי ניחא דשפיר ממעט בתשובה הנזכרת מתיבת שדך למעט שותפות גוי, ולא קשיא מהירושלמי הנזכר כלל. דשאני לן בין זרעים לכרם, דבזרעים דייקנין מיעוט שדך כנזכר משום דלא כתיב כלאים יתירה. מה שאין כן גבי כרם דכתיב כלאים יתירה, ובכרם דוקא הוא דמרבא בירושלמי כרם אחרים ולא בכלאי זרעים כנזכר.

ומדברי הרדב"ז ז"ל הללו יש להוכיח דשפיר משני עט"ר מורינו הרב הגדול חקרי לב ז"ל שם (דף ל"ב ע"ד), על מה שהוקשה לו על דברי הרדב"ז בלשונות הרמב"ם הנזכר, דהוי היפך התורת כהנים (סדר קדושים [פרשה ב' פסקא ד']) שדרשו: אין לי אלא בהמתך, בהמת אחרים על בהמת אחרים מנין, תלמוד לומר "את חקתי תשמורו". וכן כתב הרמב"ם ז"ל (פ"ט דכלאים ה"א) דלקי בשלו או של חברו. ונראה דשל חבירו לאו דוקא דהוא הדין בשל גוי, דהרי בתורת כהנים אמרו בהמת אחרים מנין, וברוב המקומות אחרים היינו גוים. ואי בכולה של גוי חייב, כל שכן בשותפות גוי, ואיך כתב הרב ז"ל דממעטנין שותפות גוי מבהמתך. ויישב דצריך לומר דדייק בדברי הרמב"ם שכתב בשל חבירו, וסבירא ליה דגם בתורת כהנים לא ריבה אלא בהמת ישראל וקרי ליה בהמת אחרים. אבל בבהמת גוי אין הכי נמי דפטור, ומינה נפיק גם לשותפות גוי לפטור. ע"ש. ומהך דקמן מוכח כדבריו, דהרי הירושלמי תני כרם אחר מנין, ואפילו הכי קמפרש לה הרב דקאי על ישראל חברו ולא על גוי, הגם דברוב המקומות אחרים היינו גוים, הוא הדין נמי בבהמת אחרים דתני התורת כהנים דמפרש ליה הרדב"ז ז"ל על ישראל אחר. באופן דהרדב"ז מפרש מה שאמרו בירושלמי [כלאים פ"ז ה"ג] כרם אחר מנין, דהיינו כרם ישראל חברו ולא של גוי.

שליש ברשותו, שכבר נתחייבה בתרומה ומעשר ברשות ישראל, אין קנין הגוי מפקיע חיוב זה כי אם ע"י מירוח הגוי בעצמו, אבל אם מירחם ע"י ישראל אכתי לא פקע חיוביהו וכו'. ע"ש. דשמעינן מינה, דגם למאן דאמר אין קנין לגוי בא"י, מ"מ בשלא יצא מיד הגוי והביאה התבואה שלישי ברשותו דלא חל חיוב תרומות ומעשרות עליהו, פטור אפילו אם מירחו ישראל ברשות גוי. ובהכי אפשר יתיישבו דברי הרדב"ז ז"ל הנזכרים, דהגם דקי"ל דאין קנין לגוי, היינו דוקא לענין דכשיבואו הפירות ליד ישראל דחייב לעשרן, אבל כשלא יצא הקרקע מרשות הגוי, וכגון שהקרקע משותף בין שניהם והגוי הוא הזורע והתבואה הביאה שלישי ברשותו, לא שייך לומר דאפילו חלק הגוי ליהוי כשדהו של ישראל, כיון דהגוי בדנפשיה קעביד והשתא מיהא ידידה מיקרי, ולא חל עליהו חיוב תרומות ומעשרות. ומה גם לפי מה שכתב הרב מוהר"י קורקוס ז"ל שם (בפ"א מהלכות תרומות ה"ג), והביא דבריו מרן ז"ל שם בכסף משנה וז"ל: כללא דמילתא, דבמידי דאורייתא שייך למיתי מטעם אין קנין ואין לחלק בין גוי לישראל, אבל במידי דרבנן שייך לחלק ולא אמרינן בה אין קנין. ע"ש. וכלומר דמשום הכי מחלקינן בין הגיע לעונת המעשרות ברשות ישראל דחייב, להגיע ברשות הגוי דפטור, דלהא מילתא אמרינן יש קנין לגוי, וכשהגיע ברשות גוי פטור. וכן סיים בלשונו וכתב: אבל אם הגוי זרעה וגם עשה מירוח לכולי עלמא יש קנין. ע"ש. וכן כתב הרדב"ז ז"ל גופיה בספרו יקר תפארת שם וז"ל: אמנם כאשר הם היו גמרן ביד גוי פטור מכלום, ולהא מלתא יש קנין לגוי להפקיע מיד המעשר. ע"כ. והכא נמי יש לומר בגוי שזרע כלאים בשדה שהוא משותף בה עם הישראל דאין איסורו אלא מדרבנן, דאי מדאורייתא הא אמרו דלהא מילתא אמרינן יש קנין לגוי וממעטנין ליה משדך כיון דלא נפקא הקרקע מרשות גוי כלל. והשתא ניחא נמי סוגיית הש"ס דחולין הנזכרת, דכל הני מיעוטי דממעטנין משדך וכו' ולא שותפות גוי, גבי כלאים ובכורים ותרומות ומעשרות וכיוצא, אתו גם למאן דאמר אין קנין לגוי בא"י, דכל כמה דלא נפק הקרקע מיד הגוי פטורי בשכולו של גוי. ולהכי אהני לן מיעוטא דשדך ארצך וכו' לאפטורי גם שותפות גוי כיון דלאו כולה של ישראל כנזכר.

אלא דאין ישוב זה מעלה ארוכה למה שהקשינו על הרדב"ז מהירושלמי, דהא מבואר בו דאפילו שלא יצא הכרם מרשות הגוי, אפילו הכי אמרינן אין קנין לגוי, ומוקי לה דרבי מאיר היא ועבר הישראל אלאו ד"לא תזרע כרמך". וכן נראה מדברי התוספות ז"ל בעבודה זרה (דף ס"ד ע"א ד"ה [אין עומרין] [אין עוררין]) שכתבו וז"ל: והלכך אין להביא ראיה מכאן דכלאים נוהגין בשל גוי דעל כרחך בארץ מיירי וכו', דאתיא כמאן דאמר אין קנין לגוי. ע"כ. הרי דכתבו דלמאן דאמר אין קנין, נאסר לישראל לזרוע ולסייע בכלאים בשל גוי בא"י, שמע מינה דגם ברשות הגוי אמרינן הכי. אכן כיון דנראה דהא מילתא בפלוגתא מתניא לא קשיא, דהרדב"ז ז"ל סבירא ליה כסברת הנך רבוותא,

אוצר ההלכה

דאשתמיטתיה תשובת הרדב"ז ז"ל הנזכרת לעיל דממעט זריעת כלאים והרבעה מדכתיב שדך בהמתך. ומה גם דכבר ראה דברי מוה"ר חקרי לב ז"ל בסימן הנזכר ושקיל וטרי בהדיה, ושם מביא תשובת הרדב"ז ז"ל הנזכרת. ע"ש. והגם דיש לחלק דהרדב"ז ז"ל איירי בגוי הזורע בשדה השותפות וישראל רואה, ואילו חקירת הרב אמר יוסף ז"ל בישראל אי מותר לו לזרוע בשדה שותפות. ויש צד לומר לכאורה, דהגם דהרדב"ז התיר לא התיר אלא לגוי, ואפילו הישראל עומד ורואה מותר. אבל הישראל עצמו אי שרי או לא, לא דיבר הרדב"ז, ואפשר דאסיר, וכדאסיק הוא ז"ל. הא מיהא היה לו להזכיר תשובת הרדב"ז עכ"פ, דאי אהני מיעוט שדך להא, אפשר דאהני להא נמי.

עוד ראיתי להרב אמר יוסף ז"ל, שהקשה על סוגיא דחולין הנזכרת, דפריך ורבי אלעאי שותפות גוי מנא ליה, נפקא ליה מרישא דקרא "ראשית דגנך" ולא שותפות גוי. והקשה וז"ל: ואיכא למידק לרבי אלעאי מאי איצטריך מיעוט לגוי, כיון דאיהו סבירא ליה דשותפות דישאל אע"ג דבני חיובא נינהו פטורים, כל שכן שותפות עם גוי. עיין שם דלא תירץ כלום. ואח"כ לא קשיא, דכוונת הש"ס היא, דכי איכא חד מיעוטא על כרחך לית לן למעוטי אלא שותפות גוי דלאו בר חיובא הוא, ולחייב שותפות ישראל דתרוייהו בני חיובא נינהו. והיינו דפריך דכיון דרבי אלעאי ממעט מצאנך אפילו שותפות ישראל, על כרחך הא דממעט ישראל ולא שותפות גוי דהוי יותר פשוט למעט, היינו משום דלמעט שותפות גוי יליף מקרא אחרינא, ואייתר ליה צאנך למעט שותפות ישראל, ולהכי בעי ולרבי אלעאי שותפות גוי מנא ליה, ומשני דנפקא ליה מראשית דגנך, דפשיטא ליה לש"ס דאי ליכא אלא חד מיעוטא, לא ממעט אלא שותפות גוי לבד דפשיט טפי לפיטורא כמובן.

עוד הביא הרב ז"ל שם קושיית הר"ן ז"ל [בחדושי] על הש"ס [חולין קלו. ד"ה ביתך], דגבי בכורים אמאי לא אמר בש"ס "ארצך" למעוטי שותפות גוי. והוא ז"ל תירץ בתירוץ קמא, דכל זה דממעטין שותפות גוי, הוא משום דלית לן מה למעט, דלרבי אלעאי עכ"פ מיעוטא הוא. אבל היכא דאית לן למעט מיעוטא אחרינא לא ניחא לן לתרץ הכי, ושותף גוי בבכורים דומיא דתרומה. והביא ראיה לזה מדברי המרדכי ז"ל בפרק קמא דעבודה זרה [סימן תת"ן] שכתב, דמביתך דפרשה ראשונה לא מצי למילף משום דאיצטריך לימין, ושל פרשה שניה לשואל ושוכר. ואם כן ה"ע בבכורים כיון דאיצטריך למעוטי חו"ל, לית לן יתורא דקרא למילף מיעוטא לשותפות גוי. ע"כ. ותמהני עליו, איך אישתמיט מיניה דמר שכן כתב בפשיטות רש"ל ז"ל בים של שלמה ((חולין) פרק ראשית הגז סימן ד') וז"ל: דפשיטא דסוגיא משמע דלא ממעט שותפות גוי היכא דלא מעטיה קרא. ומשום הכי בית דשותף גוי חייב במזוזה כיון דליכא קרא למעט, דהא קרא דביתך מבעי ליה לדרך ביאתך, וכן בבכורים דאמרינן ארצך למעוטי חו"ל א"כ ממילא שותפות גוי חייב. עכ"ל. הרי כדבריו ז"ל ממש. והיותר תימה שכבר הביא דבריו הגאון כמוהר"י

אלא דקשיא לי טובא על דברי הרדב"ז ז"ל, איך יתכן לפרש כן בלשון הירושלמי, דהא בתר הכי אמר בירושלמי, אמר ר' אלעזר דרבי מאיר היא, דר"מ אומר אין לגוי קנין בארץ ישראל לפוטרו מן המעשרות. א"ר יוחנן דברי הכל היא, תפתר בגוי שזרע וכו'. הרי מבואר מתוך הירושלמי גופיה, דכי קאמרינן כרם אחר מנין לאו כרם ישראל חבירו הוא, אלא כרם גוי כמו ברוב המקומות דאחרים היינו גוי, ולהכי מוקי לה להתוספתא כדעת ר"מ דסבירא ליה דאין קנין בארץ ישראל. ואי בכרם ישראל איירי, מה ענין קנין גוי לכאן. אלא ודאי דאחר היינו גוי. שו"ר דגם הר"ש והרב רבנו עובדיא ז"ל [שם משנה ד'] פירשו כן בפשיטות דרשת הירושלמי, כרם אחר מנין דהיינו כרם חברו ישראל. וכן דעת הרב תוספות יום טוב ז"ל שם. וצריך לומר דאינהו מפרשי הך סיומא דירושלמי בדרך אחר דמלתא באנפי נפשא קאמר.

ודע דמהירושלמי דכלאים הנזכר קשיא לי למה שראיתי להרב הגדול המלך שלמה ז"ל בספר לחם סתרים בשיטתו לעבודה זרה (על דף ס"ג ע"ב) בדברי התוספות ז"ל שם (ד"ה אין עודרין) שכתב וז"ל: תו קצת קשה, דמאיזה טעם לקי אין עודרין בכלאי הכרם, אי משום מסייע ידי עובר עבירה, הא גוי לא נצטוה. ואי משום דהישראל גופיה עובר עבירה, הא לא כתיב אלא "כרמך לא תזרע כלאים", וזה אין כרמך דכרם גוי הוא. ע"כ. ולפי הירושלמי הנזכר, כיון דכתיב כלאים יתירה דבא להזהיר לישראל דאפילו בכרם של אחרים נאסר לו לזרוע ולעדור בכלאים, א"כ לא ממעטינן מכרמך כרם גוי, ושפיר הוי הישראל גופיה עובר עבירה אפילו בכרמו של גוי. וכיוצא לזה יש להרגיש על דברי הרב הגדול מוהרי"מ ט"ז ז"ל בח"ב בחדושו לקידושין (על דף ט"ל ע"א) ד"ה לא קי"ל כר' יאשיה, ונראה דנפל שם טעות סופר ואתה תחזה. וזה עצמו איכא למידק על דברי הגאון ז"ל בספר הפלאה שיטת קדושין שכתב על דף ט"ל בדברי התוספות ז"ל ד"ה לא קי"ל כר' יאשיה וז"ל: צריך להבין הא דדריש שדך ולא דריש כרמך למעט כלאי הכרם שבחו"ל. ונראה משום דאיצטריך כרמך להא דאיתא בפ"ז דכלאים [משנה ד-ה'], המסכך גפנו על גבי תבואתו של חברו לא קדש משום דכתיב "כרמך" ולא של אחרים. והיינו משום דכבר נשמע משדך למעט כלאי הכרם שבחו"ל, כמו שכתבו התוספות לעיל, ממילא אייתר כרמך למעט שאינו שלו וכו'. ע"ש. דמהירושלמי הנזכר מוכח דלרבנן דקי"ל כוותיהו לא ממעטינן מכרמך כרם שאינו שלו דכתיב כלאים יתירה. ולפי דברי הרב רבנו עובדיא ז"ל, דרשא זו דכרמך ולא של אחרים, אינו אלא לדעת ר"מ ור"י דלית הלכתא כוותיהו. ע"ש.

ומשתכל הוית להרב אמר יוסף ז"ל בקונטרס לקט יוסף (דף ק"ט ע"ד), שחקר גבי כלאים דכתיב "שדך לא תזרע" אי דרשינן שדך ולא של שותפות, דכיוצא לזה אמרינן בריש פרק ראשית הגז (דף קל"ה ע"א) וכו'. ע"ש. ועיין למעלת הרב הכולל מר גיסי נר"ו בספרו נחמד למראה (ח"ב דף קמ"א ע"א), תמה עליו

אוצר ההלכה

אלגאזי ז"ל בספרו קהלת יעקב (דף מ"ה ע"ג [תוספת דרבנן סימן קל"ט]), ואיהו ז"ל שקיל וטרי בהדיה כאן ואיך מתרץ כן מדנפשיה. ועיין לעט"ר מוה"ר הגדול חקרי לב ז"ל (ח"ב מיו"ד סימן ב"ך) [טו"ב] דף כ"ט ע"ב), דשקיל וטרי בדברי המרדכי הנזכר עם הרב מוה"ר חיד"א ז"ל בספרו ברכי יוסף (יו"ד סימן רפ"ו [סק"ב]), וכתב על דבריו, וגם פירושו אינו נוח לי, דכי קשיא לן דלימא דאתי לשותף גוי, היינו ולא נידרוש דרך ביאתך ויניח בימין או בשמאל. וא"כ איך עשה המסובב סיבה, דא"כ ימין מנא לן והרי עליה אנו דנין מנא לן למדרש הכי. ע"ש. דמתבאר מדבריו אלה דכי פרכינן דנימא לשותפות גוי אתי, היינו אפילו היכא דכבר דרשו להווא מיעוטא למילתא אחריתי, קשיא ליה להש"ס דלא נדרשיה למיעוטא להווא מלתא, אלא למעט שותף גוי היפך דברי רש"ל הנזכר. ודוק.

עוד תירץ הרב ז"ל לקושיית הר"ן ז"ל וז"ל: ועוד נראה לנו לתרץ, דהכא גבי בכורים אי אפשר למעט שותף גוי, דבשלמא בכל הני דלעיל תרומתכם בקרכם מעשרותיכם דהוי לישנא דריבויי, אפשר לפרשו בין שותפות ישראל לבד והוי רבוי, ובין גם בשותפות גוי, ונמצא לכשממעטין שותפות גוי מדכתיב שוך, אינו סותר מלת מעשרותיכם דהוא לשון ריבוי דהוי לשותף ישראל, אבל גבי בכורים דמפיק לה מדכתיב "כל אשר בארצך", אי דרשינן ארצך למעוטי שותף גוי, סותר למלת כל, דמשמע בין דגוי בין דישאל. להכי דריש ארצך למעוטי חו"ל. ע"כ. ואח"כ דבריו קשים לשמוע, דהא קרא ד"בכורי כל" דמייתי הש"ס הוא בסדר קרח, והתם כתיב "בכורי כל אשר בארצם" [במדבר י"ח, י"ג], והרב ז"ל מיייתי כל אשר בארצך כמודפס בגמרא בטעות, ועיין רש"י ז"ל [קלו. ד"ה ארצך]. והש"ס כי יליף מהאי קרא היינו ריבויא לשותפות ישראל מתיבת בארצם לשון רבים, דהוי דומיא דבקרכם וצאנכם דמרבינן שותפות ישראל. ומקרא ד"אשר תביא מארצך" ממעטין חו"ל וכמו שכתב רש"י ז"ל, דמקרא דכל אשר בארצם לא משמע כל כך מיעוטא דחו"ל, דאפשר לומר כל אשר בארצם אפילו בחו"ל, ולהכי איצטריך אידך קרא דארצך. ע"כ. נמצא דלאו ממלת "כל" הוא דיליף ריבויא כדסבר מר. ואכתי קשה הקושיה הנזכרת, דהיה לנו לומר דקרא דאשר הביא מארצך מיעט שותפות גוי, וקרא דכל אשר בארצם מרבה שותפות ישראל, דומיא דבקרכם וצאנכם ממש. ואעיקרא קשה, דמה ענין ריבויא דכל לרבווי שותפות, דהא תיבת כל לא קאי אגוף הארץ, אלא על הנטיעות היוצאות מארצם, דהכי משמע בכורי כל אשר בארצם, דהיינו כל נטיעות ואילנות שבארצם. ותו קשיא טובא במה שכתב דבשלמא בכל הני דלעיל תרומתכם וכו' אפשר לפרשו גם בשותפות גוי, דאיך יתכן דהתורה היא מדברת לישראל ולגוים ולשניהם הוא אומר בקרכם וצאנכם, הרי לא דיברה תורה אלא לישראל לבד, וכדכתיב בראש כל פרשה "דבר אל בני ישראל" "ואל בני ישראל תדבר" וכו', וכתיב "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל". ואיך שייך לרבות מבקרכם וכיוצא

דכתיבי בלשון נכח לרבים לשותפות גוי. וכן ראיתי להגאון כמוהרי"ט אלגאזי ז"ל (שם דף מ"ה ע"א) שהקשה על דברי הרב חק יעקב ז"ל [סימן תמ"ה סק"א], שכתב דתשביתו משמע אפילו דשותפים, וז"ל: דהא אפילו אם נודה לו דקרא דתשביתו לשון רבים מרבה לשותפים, היינו שני שותפים ישראלים דוקא, דתרווייהו בני חיובא נינהו ושייך לומר דהכתוב מצוה לשני השותפים להשבית, ומשום הכי נקט לשון רבים, אבל כשהשותף האחד הוא גוי, לא שייך לומר דמרבינן מתשביתו, דאיך יבוא הציווי בלשון רבים על הגוי דלאו בר חיובא. ופשיטא דמריבויא דלשון רבים לא שייך לרבות שותפות גוי, וכמו שמתבאר מדברי המרדכי ז"ל סוף פרק קמא דעבודה זרה [סימן תת"ן], ובהגהות מרדכי דחולין [סימנים תש"מ-תשמ"א], שכתב לענין מזוזה דמקרא דירבו ימיכם דמרבה מיניה שותפות, מסתמא דלא ריבה הכתוב אלא בשותפים ששניהם ישראלים שהקפידה תורה בריבוי ימיהם אבל לא בשותפות גוי. יע"ש. וכיוצא לזה יש לומר הכא, וא"כ מנין לנו לרבות שותפות גוי. ע"ש. הרי דפשיטא ליה טובא דריבויא דקרא דתשביתו לא שייך אלא על שני ישראלים, ולא על הגוי דלאו בר חיובא הוא, היפך דברי הרב אמר יוסף ז"ל. ואם ראה תראה לעט"ר מורינא הרב חקרי לב ז"ל שם (דף ל"א ע"א), שכתב על דברי הגאון מוהרי"ט אלגאזי ז"ל הנזכרים, דאי מהא לא מתיא, דהתם שאני דכתיב הריבוי בענין ברכה כדכתיב "למען ירבו ימיכם", ולהכי פשיט ליה דלא דיבר הכתוב בשותפות גוי דלא קפיד בריבוי ימיהם, אבל בשאר לשונות של ריבוי דלא כתיבי בענין ברכה אין הכי נמי שיש לומר דגם שותפות גוי אתרבי. ע"כ. ופשט דבריו משמע דחולק על זה, וסבירא ליה דריבוי דקרא כגון תשביתו ותרומותיכם מרבה שותפות גוי כיון דלאו בלשון ברכה הוא, וכמו שכתב הרב אמר יוסף ז"ל. להא אמינא דלע"ד פשיטא לי דמלתא כדנא ליכא מאן דפליג עלה, דהכתוב אינו מדבר אלא עם ישראל דהוי בר חיובא בתורה ובמצוות ולהא לא צריך ראיא, ואפילו בשאר לשונות של ריבוי דלא כתיבי בברכה אינו מדבר אלא עם ישראל, וגם מוה"ר חקרי לב ז"ל מודה בזה, ומה שחלק על הרב מוהרי"ט אלגאזי ז"ל אינו אלא על הראיה שהביא מדברי המרדכי מקרא דירבו ימיכם, דאי מהא לא מתיא, דאדרבא איכא לדיוקי מינה איפכא כנזכר, אבל בעיקר דבריו לא חלק עליו ומצד עצמן שרירין וקיימין, וכדכתב מוה"ר ז"ל שם בתר הכי, דבסוגיין דחולין כי כתיב ריבויא שדינן ליה לשותפות ישראל, ומיעוטא לשותפות גוי, והיינו כתירוצן הגאון כמוהרי"ט אלגאזי ז"ל. הרי דשניהם שוין דסברא זו דליכא לרבווי שותפות גוי מדכתיב לשון רבים, אלא שותפות ישראל. וגם הרב מוהרי"ט אלגאזי ז"ל לא הביא מהמרדכי אלא דמיון בעלמא, והיינו דסיים למלתיה וכתב, וכיוצא לזה יש לומר הכא. וכלומר אע"ג דהתם בברכה איירי מה שאין כן הכא, אפילו הכי אין לנו לרבות גוים מטעם דלאו בני חיובא נינהו. וא"כ קשה על הרב אמר יוסף ז"ל דכתב כן בפשיטות ולא הביט בכל זה, אחר שכבר ראה דברי המלאכים הללו ושקיל וטרי עמהם.

עוד תירץ הרב ז"ל לקושיית הר"ן ז"ל וז"ל: ועוד נראה לנו לתרץ, דהכא גבי בכורים אי אפשר למעט שותף גוי, דבשלמא בכל הני דלעיל תרומתכם בקרכם מעשרותיכם דהוי לישנא דריבויי, אפשר לפרשו בין שותפות ישראל לבד והוי רבוי, ובין גם בשותפות גוי, ונמצא לכשממעטין שותפות גוי מדכתיב שוך, אינו סותר מלת מעשרותיכם דהוא לשון ריבוי דהוי לשותף ישראל, אבל גבי בכורים דמפיק לה מדכתיב "כל אשר בארצך", אי דרשינן ארצך למעוטי שותף גוי, סותר למלת כל, דמשמע בין דגוי בין דישאל. להכי דריש ארצך למעוטי חו"ל. ע"כ. ואח"כ דבריו קשים לשמוע, דהא קרא ד"בכורי כל" דמייתי הש"ס הוא בסדר קרח, והתם כתיב "בכורי כל אשר בארצם" [במדבר י"ח, י"ג], והרב ז"ל מיייתי כל אשר בארצך כמודפס בגמרא בטעות, ועיין רש"י ז"ל [קלו. ד"ה ארצך]. והש"ס כי יליף מהאי קרא היינו ריבויא לשותפות ישראל מתיבת בארצם לשון רבים, דהוי דומיא דבקרכם וצאנכם דמרבינן שותפות ישראל. ומקרא ד"אשר תביא מארצך" ממעטין חו"ל וכמו שכתב רש"י ז"ל, דמקרא דכל אשר בארצם לא משמע כל כך מיעוטא דחו"ל, דאפשר לומר כל אשר בארצם אפילו בחו"ל, ולהכי איצטריך אידך קרא דארצך. ע"כ. נמצא דלאו ממלת "כל" הוא דיליף ריבויא כדסבר מר. ואכתי קשה הקושיה הנזכרת, דהיה לנו לומר דקרא דאשר הביא מארצך מיעט שותפות גוי, וקרא דכל אשר בארצם מרבה שותפות ישראל, דומיא דבקרכם וצאנכם ממש. ואעיקרא קשה, דמה ענין ריבויא דכל לרבווי שותפות, דהא תיבת כל לא קאי אגוף הארץ, אלא על הנטיעות היוצאות מארצם, דהכי משמע בכורי כל אשר בארצם, דהיינו כל נטיעות ואילנות שבארצם. ותו קשיא טובא במה שכתב דבשלמא בכל הני דלעיל תרומתכם וכו' אפשר לפרשו גם בשותפות גוי, דאיך יתכן דהתורה היא מדברת לישראל ולגוים ולשניהם הוא אומר בקרכם וצאנכם, הרי לא דיברה תורה אלא לישראל לבד, וכדכתיב בראש כל פרשה "דבר אל בני ישראל" "ואל בני ישראל תדבר" וכו', וכתיב "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל". ואיך שייך לרבות מבקרכם וכיוצא

אוצר ההלכה

מיעוט לשותף גוי, מ"מ יש לומר דתיתי שמע מינה, ביתך למעט שותפות גוי ודרך ביאתך, וכן בנגעים לו ממעט תרוייהו וכן במעקה ובכורים וציצית וכו'. ע"ש. ואחרי נער"ק [נשיקת עפר וגלי קדש] לא ידעתי איך מייחס סברא זו להגהת מרדכי, ואם מוכרח לומר כן בכוונתו כמו שכתב שם, אמאי לא הקשה עליו מסוגיית בתרא הנזכרת, דמצריך חד מיעוטא למעוטי חו"ל וחד לאדמת גוי, ולא אמרינן דתיתי שמע מינה. דלפי הסוגיא הנזכרת גבי מזוזה וחבריו דדרשו למיעוטא לדברים אחרים לית לן מיעוטא לשותפות גוי וחייב. ויותר תימה דהוא ז"ל הביא הסוגיא הנזכרת שם באותו דף ע"א. וצ"י.

ע"ה, בדינו מכל האמור, דמיעוט שדך ובהמתך וכיוצא ממעט שותפות גוי. וא"כ הדרן למאי דאמרן, דקשה איך אסרו בשביתת בהמה שותפות גוי מאחר דכתיב ובהמתך. וכבר כתב מורינו הרב חקרי לב ז"ל שם (דף כ"ט ריש ע"ג) דאין טעם לחלק בזה ולומר דכל הנך דמיעוט שותפות גוי הוא במצוות עשה, אבל בלא תעשה לא ממעטינן בהכי. מאחר דמשמעות הוא מאי נפקא מינה בין עשה ללא תעשה. וגם דבבכורות (דף ט' ע"ב) דריש רבי יאודה "לא תגזו בכור צאנך" [דברים ט"ו, י"ט] למעט שותפות גוי. וגם רבי שמעון לא חלק, כי אם דסבירא ליה דשותף גוי בבכור אינו חייב, שמע מינה שאין לחלק בכך. ע"ש. וא"כ גם בקרא דידן דכתיב "ובהמתך", הגם דגבי לאו כתיב, שפיר דייקנין הכי למעוטי שותפות גוי כמו אינך. וכן בקרא ד"בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים", וכן "לא תזרע כרמך כלאים", דרשו בכלל הני לאוי למעוטי שדה וחרם גוי אי לאו דהדר רבייה קרא כנזכר לעיל. גם אין לומר דכיון דהך מיעוטא דבהמתך ליתיה לא בתלמוד ולא בשום דוכתא, הרי כתב הגאון מהר"י קולון ז"ל (שורש קל"ט) דאין לנו רשות משנסתם התלמוד לחדש שום דרשא מדעתינו. דגם על זה פקח עיניו עט"ר מוה"ר ז"ל שם (דף ל"ב ע"ג) על מה שישב ודרש הוא ז"ל "את כספך לא תתן לו בנשך" [ויקרא כ"ה, ל"ז] למעט שותפות גוי. דנרגש מההיא דמהר"י קולון ז"ל הנזכר, וכתב, זה אינו, דהכא משמעות מכח יתור הוא, וגם בלשון בני אדם יש להבין כן ואין זה כשאר דרשות. וגם דבתורת כהנים [בהר פרשתא ה'] כבר מיעטו גם בריבית כספך ולא של גוים, וכבר ביארתי דגם שיתוף גוי בכלל. ומלבד זה מצאתי כעין זה להרדב"ז בחדשות בלשונות הרמב"ם (סימן ר') [ח"ה סימן אלף תקס"ד], שכתב בפסוק "שדך לא תזרע כלאים" וכו', דשדך בהמתך כתיב וממעטינן שותפות גוי וכו'. ע"ש. הנה דמסיק דלשון יחיד לנכח דהוי מיעוטא, ניתן רשות לידרש גם אחר חתימת התלמוד. ולא תידוק מדברי מוה"ר ז"ל דמשום דאשכח בתורת כהנים דדריש הך מיעוטא דכספך ולא של גוים, הוא דערב אל לבו למדרשיה ולא שיתוף גוי הא לאו הכי לא. דהרואה יראה דזה כתבו לתוספת כח בלשון וגם, אבל מעיקרא כתב דאין זה כשאר דרשות וניתן לידרש גם לנו, והיינו גם אם לא נמצא רמז ברז"ל, וכדדריש הרדב"ז ז"ל שדך ובהמתך מסברא דנפשיה. א"כ אנן נמי אמאי לא נמעט מבהמתך דגבי שביתת בהמה למעוטי שותפות גוי, דכל שאינה כולה שלו אינו

עוד כתב לפשוט ספיקו וז"ל: כי על פי מה שכתבנו נבוא לנדון דידן, דגבי כלאים אליבא דרבנן אע"ג דכתיב "שדך לא תזרע כלאים" לא ממעטינן שותפות גוי דלית לן יתורא דקרא, דהא דרשינן בפרק קמא דקידושין (דף ט"ל ע"א) דשדך אתא למעוטי זרעים שבחו"ל, וא"כ הוה ליה כמו בכורים. עכ"ל. ולפי דבריו אלה בקושטא אית לן למידע דעתיה דהרדב"ז ז"ל דכתב בסוף התשובה הנזכרת דמשדך ממעט שותפות גוי, וקשה דשדך איצטריך למעוטי זרעים שבחו"ל כמו שאמרו בקידושין, וא"כ לא אייתר לן מיעוטא לשותפות גוי. והיא גופה יש להקשות למה שראיתי להרב קרבן אליצור ז"ל (דף קנ"א ע"ד) על מה שכתבו התוספות ז"ל בעבודה זרה (דף ס"ג ע"ב ד"ה אין עוררין) וז"ל: והלכך אין להביא ראיה דכלאים נוהגין בשל גוי. והביא על זה הוא ז"ל דהקשה מהרש"ג ז"ל, ומיהו קשה, נהי דיש איסור כלאים לישראל אפילו בשל גוי שלא יאכל ישראל ממנו, אבל שיהא אסור לעדור עם הגוי בכלאים של גוי מנא לן, ועוד אפילו מקיים כלאים בשדה דגוי מנא לן דאסר רבי עקיבא דילמא שדך אמר רחמנא. והרב קרבן אליצור ז"ל תירץ, דודאי לר"ע סבירא ליה דבשדה גוי אינו לוקה דשדך אמר רחמנא ובשל גוי איסורא איכא. ע"כ. ולפי האמור קשה נמי על דבריהם דסבירא להו דשדך אתא למעט של גוי, והא איצטריך למעוטי כלאי זרעים שבחו"ל כמו שאמרו בקידושין. ואין לומר דתיתי שמע מינה וכנראה מדברי רש"י ז"ל שם בקידושין, שכתב וז"ל: והכתיב שדך המיוחד לך וחו"ל לא הקנו לו מן השמים. ע"כ. נמצא דמאי דממעטינן חו"ל משדך, הני מילי דחו"ל לאו מיוחד לישראל הוא, א"כ תו לא צריך מיעוטא אחריתי לכולה של גוי או שדה שותפות גוי דכולהו שמע מינה ממיעוטא דשדך, דהא משמעות שדך היינו שיהא מיוחד לישראל, וזה ממעט בין דחו"ל בין דכולה של גוי או חציה של גוי בא"י, דבשום חד מינייהו קרינן שדך. ולהכי הגם דבקידושין ממעטינן חו"ל משדך, לא נמנע מלמעט ממנו לפטור גם שותפות גוי מהאי טעמא גופיה דלאו מיוחד לישראל הוא. הא לאו מידי הוא, דהא בבבא בתרא (פרק הספינה דף פ"א ע"א) פריך: והכתיב "אשר תביא מארצך" [דברים כ"ו, ב'], ההוא למעוטי חו"ל. והכתיב "אדמתך" [שמות כ"ג, י"ט], למעוטי אדמת גוי. ע"כ. הרי דאיצטריכו תרי מיעוטי חד לחו"ל וחד לגוי, ולא ממעטינן תרוייהו מארצך. והכא נמי כיון דשדך איצטריך למעוטי חו"ל היכי ממעטינן שותפות גוי מיניה. וכן משמע מדברי הר"ן ורש"ל הנזכרים כמבואר. וכן נראה מדברי הרב ספר המקנה ז"ל שכתבתי למעלה.

כי מזה יש לתמוה על עט"ר מוה"ר חקרי לב ז"ל (שם דף ל"ב ע"ב) שכתב בכוונת ההגהת מרדכי ז"ל, דמזוזה נשאר בפיטור גם בלי מיעוט, ומהאי טעמא דרשו לו דנגעים, וביתך דמזוזה, וארצך דביכורים, וגגך דמעקה, וכסותך דציצית, לדברים אחרים. ונרגש דא"כ היכי דרשו דגגך דתרומות ומעשרות, ובקרך דבכור, ושדך דפאה, למעט שותפות גוי, דלא הוו צריכי דבלאו הכי פטירי כיון דאין כח בריבוי כי אם לחייב שותפות ישראל. י"ל דסבירא ליה דאע"ג דמהרבי מתרבה גם שותפות גוי ואיצטריך

אוצר ההלכה

אלא כיון דתרי מיני ניהו איצטריך מיעוטא דשותפות גוי בכל חד מינייהו. הוא הדין בקרא דקמן יש לומר דשורך וחמורך וכל בהמתך כלהו חשבינן להו חד מיעוטא, למעט שותפות גוי בכל מין ומין. וא"כ הדין למאי דאמרן דליכא אלא תלת מיעוטי, חד בדברות ראשונות וחד באחרונות וחד בסדר משפטים. ולפי האמור כיון דלא הוו זוגות הוו למעט, וא"כ נימא דאימעיט ליה שותפות. ותו, שהרי כתב הרב קרבן אהרן ז"ל, דאם נמצא מה למעט אפילו מיעוטים רבים דרשינן כלהו למיעוטא. ע"ש. וכן כתב הרב מופת הדור חיד"א ז"ל בקונטרס אחורי תרעא שבסוף ספר דברים אחרים (דף קע"א ע"ד), דתלמודין סבר דאי איכא למעט ממעטינן אף דהוי טפי משלשה. ע"ש. וכדבריהם משמע מדברי רשב"ם בבבא (דף פ"א ע"א) גבי קראי דכתיב בבכורים חד "אשר תביא מארצך", ותרי זימני דכתיב "ראשית בכורי אדמתך" דממעטינן לכולהו תלתא, ארצך למעוטי חו"ל, חד אדמתך למעוטי אדמת גוי, וחד למעוטי אדמת גר. וכן משמע מדברי התוספות ז"ל שם (ד"ה למעוטי). ע"ש. והכא נמי האיכא למעט מהני תלת מיעוטי תלת מילי, שותפות גוי והקדש והפקר, דאשכחן דכל הני מתמעטי מכינוי בלשון יחיד לנוכח. מיעוטא דגוי כדאמרן מסוגיא הנזכרת בכמה דינים, מיעוטא דהקדש הרי כתב רש"י ז"ל שם במנחות [סז. ד"ה התם] דאיכא תלתא דגנן וחדא מינייהו למעוטי דיגון הקדש, ומיעוטא דהפקר אשכחנא לגאון הדור ה"ה כמוהרי"ט אלגאזי ז"ל בספרו הלכות יו"ט (דף ג' ע"ד), שהביא תוספתא פ"ב דבכורות [ה"ב] דבהמת המדבר דהיינו הפקר פטורה מהבכורה. ושם (בדף ד' ע"א) כתב, דממעטינן לה מדכתיב "בקרך וצאנך" או "כן תעשה לשורך לצאנך", דכיון דלא איצטריך למעט שותפות גוי, על כרחך בא למעט בכור שנולד בהיתו הפקר, דהכי הוי משמעותיה דקרא, דדוקא בכור שנולד מבהמה שלך שבהיותה שלך נולד הבכור חייב, הא אם נולד כשאין להם בעלים ושוב זכה בה אדם אינו חייב להקדישו בקדושת בכור. וכיוצא לזה יש ללמוד מדברי רש"י ריש פרק הזרוע (חולין) דף ק"ל ע"א [ד"ה שכן], דאמאי דאמרין התם דלקוח פטור ממעשר בהמה פירש, אם לקח עשרה טלאים פטור מלעשר ד"בקרך וצאנך" אמר רחמנא. ע"כ. הרי דמשמעות בקרך ממעט מי שלא נולד ברשותו, ולפי דרכנו ממעט בהמת הפקר לענין בכור, דכל שנולד הבכור בעודו הפקר פטור וכו'. ע"ש. הנה דהרב ז"ל ממעט הפקר ממיעוט בקרך וצאנך, אנן נמי נימא דבהמתך הכתוב גבי שבת אתא למעוטי שאם היתה מופקרת בשבת בשעה שהיא עושה מלאכה דלא עבר אלאו, כיון דלאו ידידה היא. ונראה דמהכא נפקא להו לקמאי ז"ל הך דינא, ופסקו הטור ומרן ז"ל בסימן זה דאם היתה הבהמה שאולה או שכורה ביד גוי ולא החזירה לו בערב שבת דמהני בה הפקר, דתו לא מיקרי בהמתו בשעה שהיא עושה מלאכה ואינו מצווה על שביתתה.

באופן דכולהו תלת מיעוטי דאיכא גבי שביתת בהמה איצטריכו למעט, וחד מיעוטה מינייהו היינו שותפות גוי. והדר (כי) קושיין על הריב"ש ז"ל, אמאי כתב דגם בבהמת שותפות גוי

מצווה על שביתתה. ואי עביד בה הגוי מלאכה בשבת לא עבר ישראל על שביתת חלקו בבהמה אפילו בלא התנו מתחילה.

וסבור הייתי לומר, דכיון דאיכא תרי קראי לציווי שביתת הבהמה, חד בדברות ראשונות בסדר יתרו [שמות כ', י'], וחד בדברות אחרונות דואתחנן [דברים ה', י"ד], הוה ליה מיעוט אחר מיעוט, וקי"ל [יומא מג.] אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות, דאפילו בהמה שישראל וגוי שותפים בה, מצווה הישראל על שביתתה משום חלקו. וכההיא דאמרין במנחות (דף ס"ז ע"א), אפילו רבי מאיר ורבי יאודה דקא מחייבי התם פטרי הכא, התם הוא [דכתיב] דגנך דגנך יתירה, הוי מיעוט אחר מיעוט, ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות אפילו גוי. ופרש"י ז"ל התם, היינו טעמא דמירוח גוי אינו פוטר, משום דתרי דגנך כתיבי, דכתיב "לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך" [דברים י"ב, י"ז] וכתיב "ואכלת וכו' מעשר דגנך" וכו' [דברים י"ד, כ"ג], אייתר ליה תרי דגנך למעט דיגון גוי, הוי דיגון גוי מיעוט אחר מיעוט דתרי קראי ממעטי ליה, ואין מיעוט דתרי קראי אלא לרבות דיגון גוי דחייבי. ע"כ. הכא נמי נימא כיון דשותפות גוי דגבי שביתת בהמת ישראל אמעיט בתרי קראי, אמרין דחייב. והיינו טעמא דהריב"ש ז"ל [סימן קנ"א] דפסק דגם בבהמה משותפת עם הגוי בלא התנו אסור, דאדם מצווה על שביתת בהמתו על חלק הישראל שבו. ואע"ג דבדברות שניות כתיב "וכל בהמתך" [דברים ה', י"ד] דמשמע מיעוטא אחרינא, עד דאיכא כל בהמה ידיך למעוטי שותפות. הא לא מכרעא, דההוא כל לרביי שאר מיני בהמות וחיה ועוף הוא דאתא וכדמשמע מסוגיית קמא (דף נ"ד ע"ב). ועיין להרב רבנו עובדיה [מברטנורא בבא קמא פ"ה מ"ז] ולהרב תוספות יו"ט ז"ל (שם ד"ה ולשבת).

אלא דיש לדחות דהאיכא קרא אחרינא בפרשת משפטים "למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך" [שמות כ"ג, י"ב], ונמצא דאיכא תלת מיעוטי, וכהאי גוונא הרי אמרו בירושלמי ריש הוריות דהוו כלהו למעט. מיהו יש לצדד בדרך אחר, דבדברות הראשונות דאדכר קרא חד זמנא "בהמתך" הוי חד מיעוטא. ובדברות אחרונות דכתיב "שורך וחמורך וכל בהמתך" הוו להו עוד תלת הרי ארבעה. ובמשפטים כתיב תרי מיעוטי "שורך וחמורך" הרי בין הכל ששה מיעוטים. והרי כתב הרב מוהר"א אטינגין ז"ל בתוספותיו להוריות, והביא דבריו ה"ה חיד"א ז"ל בספרו שער יוסף בריש הוריות [ב: ד"ה ותבטן] וז"ל: ובירושלמי וכו', ומשני היינו דוקא במקום שהם זוגות, כמו סוף פרק קמא דסנהדרין [טו.], עשרה כהנים כתובים בפרשה, דאחד למעט ושני לרבות, שלישי למעט ורביעי לרבות, וכן כולם. וה"ה חיד"א ז"ל שם נתן טעם לדבריו בשני פנים. ע"ש. וא"כ הכא נמי דהוו זוגות כנזכר, אימא דהוי לרבות שותפות גוי לאיסורא וכדאמרן. ברם נראה דהא נמי לא מכרעא מתרי טעמי. חדא, דהא דמנינן שורך וחמורך ובהמתך כל חד מינייהו מיעוט באנפי נפשה, קשה דהא חזינן בסוגיית חולין הנזכרת דדריש "ובכורות בקרך וצאנך" לחד מיעוטא, ולא אמרין בקרך הוי חד מיעוטא וצאנך מיעוט תניינא,

אוצר ההלכה

אמיעוטא דעבדך ואמתך ובהמתך, כיון דמדינא בכל גוונא אסור. ובדינים אחרים שקבלו מרביותיהם דשל שותפות גוי שרי אסמכוהו אמיעוטא, שעיקרי הדינים וחילוקיהם מסורים ביד החכמים עד הלכה למשה מסיני, באיזה דין ממעטינן ובאיזה מהם מרבינן, והם מרמזים הריבוי והמיעוט בדקדוק הכתוב לפי קבלתם, ואין עיקר הדין תלוי בריבויא דקרא או מיעוטא, שהדבר מסור לחכמים דוקא כמדובר. והוא תימה לרוב בקיאותו איך לא הביא דברי ספר הבתים הנזכר שבמחזיק ברכה ז"ל דקיימי דלא כוותיה. דהגם דלענין דינא מסיק גם הוא ז"ל להחמיר, מ"מ לא החמיר מצד זה אלא מצדדים אחרים. כיע"ש. אך כבר כתב דמיעוט כזה יש בידינו למעט. ומ"מ מצאנו ראינו טעם מספיק לדינא דקמן דגם בהמת שותפות גוי אסור, דגם בכהאי גוונא מצווה על שביתת חלקו בבהמה. ודוק.

ופהדי במרומים שאחרי כתבי כל האמור בענין מריש ועד כען עד גמירא, ראתה עיני להרב אי"ש²²⁵ צדיק ז"ל בספרו גזע ישי הנד"מ (מערכת האל"ף אות ח' דף ר' ע"א), שהביא לנו משם הרב מוהר"ר ישעיה באסאן ז"ל בספרו תודת שלמים ח"ב הנקרא לחמי תודה (דף פ"ו ריש ע"ד), שנסתפק במאי דהוינן אנן בעניותין בבהמת ישראל שיש לגוי חלק בה אם מצווה ישראל על שביתתה, דמצוה זו בלשון יחיד נאמרה וממעטינן מיניה שותפות גוי כדאמרין ריש פרק ראשית הגז [חולין קלה]. מאי טעמא דרבי אלעאי וכו'. והביא דברי הגהות מרדכי ז"ל [שם סימנים תש"מ - תשמ"א, עבודה זרה סימן תת"ן] דפטר ממזוזה בית דשותפו גוי, ודברי הרשב"א [שם ד"ה ליפרוק] והריטב"א ז"ל [שם ד"ה ואלא] דכתבו בהיפך. וסיים, ומדברי שניהם נלמוד דהיכא דכתיב בקרא לשון יחיד אית לן למיזל בתר סברא וטעמא, דהיכא דאיכא טעמא לפטור שותפות דגוי פטרינן והכא נמי דכוותא וכו'. ושוב הביא דברי הרב דמשק אליעזר ז"ל [חולין קלג], דכתב דיש לתמוה על תשובת רבנו חיים ז"ל [שהביאו הגהות מרדכי], דאיך קאמר דנגעים ומזוזה דין אחד להם, והא לטעמיה יש חילוק גדול, דדוקא בנגעים מיעוט שותפות דגוי, דהיאך ינתצו ביתו של גוי בלי רשותו אפילו בגוי שכבוש תחת ידך. מה שאין כן במזוזה, דמה איכפת לגוי שזה יעשה מזוזה כיון שאין מפסיד לו כלום בביתו, וכן הדין במעקה וכו'. וכתב על זה, ומתוך מחלוקתו שהוא מתאמץ לחלוק על הגהות מרדכי לענין מזוזה, למדנו לפטור בנדון דידן, דאף אנו נאמר, היאך יהיה ישראל חייב על שביתת בהמה דשותפות גוי, דהא הגוי אינו מרוצה בכך שתהא בהמתו שובתת, ואיך תהיה שובתת בלי רשותו, והבהמה אינה ראויה להחלק אלא כל אבר ואבר יש לגוי חלק בו וכדכתב מהרש"ל ז"ל (נים של שלמה חולין פ"א) סימן ג' לענין צאנך וכו'. א"כ הוא הדין למפטר שותפות דגוי משביתת בהמה, דמסתברא דקרא בלשון יחיד לפטור שותפות גוי אתא. ואע"פ שלא מצינו שום פוסק שיכתוב כן בפירוש, הרי גם לא מצינו שום פוסק

מצווה ישראל על שביתתה משום חלקו. וכל שכן אי דרשינן קרא בהיקשא אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ובהמתך, מה בנך ובתך בברור לך שאין לזרים אתך, אף עבד ואמה שאין לאחרים בהם שותפות. דכהאי גוונא דרשו בבכורות (דף נ"ז ע"א) בקרא דכתיב בבכור בסדר משפטים "בכור בניך תתן לי כן תעשה לשורך לצאנך" [שמות כ"ב, כ"ח-כ"ט], דמקיש להו הכי לענין ברירה. והכא נמי נימא הכי ואתיא במכל שכן לענין שותפות גוי דאימעיט כנזכר. וכל שכן לסברת התוספות ז"ל בריש פרק במה בהמה [שבת נא: ד"ה במה], (והרג"א) [והגהות אשר"י] ז"ל שם [פ"ה סימן א'], והרמב"ם ז"ל ריש פ"ך מהלכות שבת, דסבירא להו דשביתת בהמה אינו אלא איסור עשה דלמען ינוח, ולהכי לא לקי, אבל לאו דלא תעשה כל מלאכה אתה ובהמתך, לא בא אלא למחמר שעושה המלאכה הוא והבהמה בשותפות. ע"ש. דכפי זה ליכא בשביתתה אלא חד מיעוטא ולא מיעוט אחר מיעוט.

מיהו אחר ההתבוננות חזינא דליתנהו לכל הני מילי כלל, דכל כי האי אין רשות בידינו לדרוש לא היקשא ולא מיעוטא דלא דרשוהו חז"ל, וכל שכן באיסור שבת החמורה. ונשמענייה מן הדא גופה, מדחדית לן הריב"ש ז"ל [סימן קנ"א] דין התנו מתחילה השנוי בברייתא [עבודה זרה כב.] לענין שדה דשותפות גוי, גם בבהמה דשותפות לאסור, שמע מינה דגם דרשא כהאי גוונא דהוי מכח יתורא, וגם בלשון בני אדם הכי משמע הך מיעוטא, כל דלא אשכחן לה בש"ס אין בידינו לדרוש כן ולהורות. על זה קא פסיק ותני לאסור גם בבהמה דשותפות גוי, לגלויי לן דאין לנו להשתמש ממיעוט בהמתך כיון דלא הוזכר בש"ס. ומכאן יש לתמוה על הרדב"ז ומרן מלכא מוה"ר חקרי לב ז"ל דכתבו איפכא כנזכר. וכן ראיתי להרב ספר הבתים כת"י (שער איסור הוצאה שער ט"ז [אות י']) הביא דבריו מאור עינינו הרב הגדול חיד"א ז"ל בספרו מחזיק ברכה (סימן זה אות א')²²⁴, שכתב וז"ל: יש מן הגדולים שכתבו, שישאל שיש בידו בהמה שאולה או שכורה או מופקדת, אינו מצווה על שביתתה. שהשאלה או השכירות אינו קנין ואיני קורא בה בהמתך. ויש מי שכתב כדרך שאדם מצווה על הכלאים ועל החסימה ואפילו בבהמה שאינה שלו, כן הדין בשביתת בהמה. ויראה לי שאין לנו בעינינו אלו אלא מה שביארו בה רבותינו, אבל מה שלא דקדקו בו לא נדקדק אנחנו כל שכן שנדקדק להקל. ואולי הם יהיו מעמידין מיעוט של בהמתך בענין אחר שלא ידענו. לפיכך יראה לי שאין לנו למעט לא שאולה ולא שותפות, שהם היו דורשים לפעמים המיעוטים לשותפות ולפעמים לשאולה ולשכורה. עכ"ל. הנה לפניך בא"ר לחי רואי היפך דברי עט"ר מוה"ר ז"ל, דאפילו דרשא כי האי דבהמתך וכיוצא אם לא דקדקו בו רבותינו לא נדקדק אנחנו, דאולי הם היו מעמידים המיעוט לענין אחר. כי הם ז"ל היה מקובל בידם כל הדינים, והם ידעו דבדין זה גם שותפות אסור. וכיון שבקבלה היה להם כן, לא אסמכוהו

אוצר ההלכה

טעם וסברא לחייב מהטעמים שכתבו הם ז"ל. וא"כ יש ללמוד מדבריהם דאזלינן בתר טעמא וסברא, ומינה לשביתת בהמה, הגם דלא מיעטו חז"ל מבהמתך לפטור, אנן דאזלינן בתר טעמא וסברא פטרינן ליה מאיסור שביתה, דהכי מסתבר ממיצוט בהמתך והגם דהוא ז"ל לא נכנס בכל זה.

אלא דגם זה ליתא, דכיון דהשתא לא אתינן מכח דכתיב קרא לשון יחיד אלא מטעמא וסברא, דאי איכא טעמא וסברא לחיוב מחייבין הגם דכתיב בלשון יחיד, כמו מזוזה להרשב"א והריטב"א ז"ל, א"כ קשה, מה ראה הרב ז"ל לתת טעם לפטור בהמת שותפות משביתה משום דחציה של גוי, נימא דאדרבא מסתבר איפכא, דמשום דחציה של ישראל ועושה מלאכה בשבת יש לאסור, דמה טעם ללמוד מדבריהם להקל, ואם הם ז"ל הלכו אחר הסברא, הוא להחמיר ולחייב במזוזה, ולכך סמכו אחר הסברא, ואין נלמוד מדבריהם לסמוך על הסברא להקל באיסור תורה, ומה גם דיש לומר הסברא בהיפך. ומה שנסתייע מדברי הרב דמשק אליעזר ז"ל שכתב דמיעטו שותפות גוי דאין ינתצו ביתו של גוי בלי רשותו, ומינה יש למעט שותפות גוי בבהמה לענין שביתה, דאין הגוי מרוצה בכך. (אתסמ"ר) [אחהמ"ר] לא דמי, דגבי נגעים דכתב הרב דמשק אליעזר דמיעטו שותפות גוי, משום שלא יניח הגוי להרוס ביתו, לאו מיעוטא מקרא הוא, דלפי האמת מיעוטא ד"אשר לו הבית" [ויקרא י"ד, ל"ה], לא דרשוהו רז"ל למעט שותפות גוי, אלא למי שאינו רוצה להשאל כליו, אלא דפיטור שותפות גוי אתי מכח הסברא דהיאך ינתצו ביתו של גוי כמו שכתב הרב ז"ל. ולעולם דאי חז"ל הוו דרשי מיעוטא דלו לשותפות גוי, לא היה הדין תלוי משום דהגוי לא יניח לנתון ביתו, אלא הדין היה דגם אם היה הגוי מתרצה לנתצה לא היינו נותצים כיון שלא חייבה תורה. ומינה לשביתת בהמה דכתב הרב דמיעוטא אתא למעט שותפות גוי, היינו אפילו שהגוי יתרצה שתשבות בהמתו אין הבהמה בת שביתה, שהתורה התירה לבהמה זו לעשות מלאכה ולא עבר ישראל שיש [לן] חלק בה. ובדרך זה איכא למישדי נרגא גם על הראיה שהביא לזה מדברי הריב"ש, וכתב, דאע"פ שרגלו אחת מבחוץ וכו', רגלו אחת מבפנים, שכתב שמאחר שהגוי עושה בה מלאכה על כרחו של ישראל ליכא איסור שביתה בהמה. ולפק"ד אחהמ"ר רגלי חסידיו שתים כהלכתן עומדין צפופין לחייב שותפות גוי וכדכתיבנא, דמדיהיב טעמא הריב"ש ז"ל משום דהגוי עביד בעל כרחו, שמע מינה דאין הפיטור משום דאימעיט שותפות מקרא, דאי ליכא איסורא אפילו ברצון ישראל שרי, כיון דאינו מצווה על שביתה. אלא הריב"ש ז"ל הכי קאמר, דאין ביד ישראל למונעו משום איסור שביתה, שהגוי רוצה להרויח בה משום חלקו באשר ימצא ושמעשהו בחול כך מעשהו בשבת, ולא צייית לישראל להשביתה כי היכי דלא ליעביד ישראל איסורא. וכן יש ללמוד לע"ד מתשובת ה"ה מוהרי"מ ט ז"ל (ח"א סימן קי"ו) בתוך התשובה שהביא דברי הר"ן ז"ל [עבודה זרה ו: ד"ה ומהא] שהתיר לתת שדה באריסות לגוי, דכיון דגוי אריסותיה קעביד אדעתא דנפשיה עביד וריוחא דישראל אתי ממילא. וכתב על זה וז"ל: ומכאן אני למד

שיכתוב בפירוש לחייב שותפות דגוי זולתי הכלבו [סימן ל"א דף כ"ד ע"ד], ואף ריצב"א ז"ל בתשובה הנזכרת, אע"פ שלפי הגירסא שכתב מרן ז"ל היה אפשר דמיירי כשישראל משותף בבהמה, וכמו שהבין ממנה מרן ז"ל לפי גירסת הגהות מיימוני נשבת פ"כ אות א' [והגהות אשרי] [עבודה זרה פ"א סימן כ"ד]. ותשובת מוהר"ם ז"ל לא מיירי בהכי וכו'. והריב"ש ז"ל אע"פ שרגלו אחת מבחוץ, שלא כתב בפירוש לפטור שותפות דגוי, הרי רגלו אחת מבפנים שכתב שמאחר שהגוי עושה בה מלאכה על כרחו של ישראל, ליכא איסור שביתה בהמה. ואפשר עוד דמה שכתב הריב"ש, אלא שעשו הישראלים איסור מתחילה להשתתף עם הגוי בלא תנאי, והגוי יעשה מלאכה בבהמות בעל כרחם. אינו אלא איסור דרבנן בעלמא, על דרך שאמרו בפרק קמא דבכורות (דף ג' ע"ב) וכו' משום דמפקע לה משביתה. ע"ש. עלץ לבי שכוונתי לדעת גדול כדמיון זה שדמייתי דין זה שלפנינו דשביתה בהמה עם ההיא סוגיא דפרק ראשית הגז.

מיהו הא דמסיק הרב ז"ל הכי למסקנא דאם לא תשבות זאת הבהמה המשותפת ליכא איסורא דאורייתא ממיצוט בהמתך, הגם דכתב אסיפא דמלתיה דלא כתב כן לקבוע בה מסמרות אלא ללמד זכות לשעבר וכו', אחהמ"ר לא כן אנכי עמדי, וגם הרב גזע ישי ז"ל חלק עליו בזה ומסיק לאסור. והראיות שהביא לזה במטו מינה דמר איכא לדחויי. דמה שהביא מהוראת הגהות מרדכי ז"ל דפטר ממזוזה בית שותפות גוי, לאו מתיא, דאיכא למימר דהתם שאני דמדכתיב "למען ירבו ימיכם" [דברים י"א, כ"א], דמינה מרבין בית שותפות ישראל לחייב במזוזה מדכתיב בלשון רבים, מההוא קרא משמע מיעוטא לשותפות גוי דלא קפיד אריבוי ימיהם. ולהכי הגם דלא מצינן למעוטי מביתך שותפות גוי, כיון דההוא מיעוטא אצטריך לדרך ביאתך דהיינו בימין, מ"מ מגילויא דקרא דירבו ימיכם נפקא, אבל הכא דמיעוט בהמתך לא דרשו חז"ל למעט שותפות גוי, ומקרא אחרינא ליכא גילויא למעוטינהו, מהי תיתי לומר שאין הישראל מצווה על שביתה. וכן מתבאר יפה מדברי גדול אדונינו הגאון כמוהר"ט אלגאזי ז"ל בספרו קהלת יעקב (דף מ"ה ע"ב וג') בביאור דברי ההגהות מרדכי הללו. ע"ש.

ומה שלמד מדברי הרשב"א והריטב"א ז"ל, דהיכא דכתיב בלשון יחיד אית לן למיזל בתר טעמא וסברא, ואי איכא טעם לפטור שותפות פטרינן. הנה הגם דהרב ז"ל לא העלה על דל שפתיו ולא נרגש דמיעוט בהמתך לא דרשוהו רז"ל למעט שותפות גוי, ואין אנו רשאים לדרוש כן. מ"מ לדידן דנרגשנו מזה כנזכר לעיל באורך, יש להעמיד דבריו כסגנון זה. דהא קא חזינן דמיעוט ביתך לא דרשוהו בגמרא למעט שותפות גוי, עם כל זה הרשב"א והריטב"א ז"ל דדעתם לחייב בית שותפות גוי במזוזה, לא עצרו כח לחייב מטעם זה, דכיון דבש"ס לא שדו הך מיעוטא לפטור שותפות גוי ממזוזה, שמע מינה דחייב. אלא באו לחייב מטעמים אחרים כמבואר בדבריהם, דמהא שמעינן דגם אם לא דרשו כן בגמרא, אנן דרשינן הכי ופטרינן. והתם שאני דאיכא

אוצר ההלכה

עושה מלאכה בשבת ואסור משום שביתת בהמה, וכן כתב בכלבו בהדיא. ע"כ. דמבואר מכל זה באר היטב דאפילו בחלק הבהמה של ישראל אסור משום שביתה, ולדברי הריצב"א אפילו במתנה, ומרן ז"ל שקבלנו הוראותיו נקיט הכי. א"כ איך אפשר לצדד לומר היפך המבואר בדברי מרן ז"ל ולפרש דבריהם באנפי דחיקי להקל באיסור תורה ח"ו. דמה שכתב לפרש דברי הריצב"ש שעשו הישראלים איסור מתחילה להשתתף עם הגוי בלא תנאי, דלאו איסור תורה הוא אלא מדרבנן. שפיר הקשה עליו הרב גזע ישי ז"ל, דאם איתא להא גם ע"י תנאי ליתסר, וגם יאסרו מכירה משום דמפקעא לה משביתה. אלא ודאי דליתא, וכי קאמר הריצב"ש היינו משום איסור תורה דשביתת בהמה דאיתיה גם במשותפת, שאם היו מתנין מעיקרא היה חלק הישראל קנוי לגוי בשבת, והיתה כולה של גוי ולא היה בזה איסור שביתה.

באופן דאני עני ואביון במקומי אני עומד ואוסר אני במקומי אפילו במשותפת עם הגוי, דהישראל מצווה על שביתת חלקו הגם דכתיב בהמתך. וטעמא דכולהו כדכיל לן הרב ספר הבתים ז"ל, דכיון דלא גילו לנו רז"ל דמיעוט בהמתך אתא לשותפות גוי, אין לנו לחדש מדעתנו ריבוי ומיעוטי שלא הוזכר בדבריהם. וכל שכן להקל באיסור שבת החמורה. כנלע"ד.

שו"ר להרב בית עובד ז"ל בחדושו על הש"ע כ"י בסימן זה, שהביא גם שם ספיקו של הרב לחמי תורה ז"ל הנוכר, וכתב לפשוט ספיקו להחמיר דגם בבהמת השותפים מוזהר משום שביתת בהמתו, ממה שהקשו כל הראשונים פרק קמא דעבודה זרה (דף ט"ו ע"א) על מה שאמרו שם, דבכל מקום אין מוכרים בהמה גסה גזירה משום נסיוני, והוה ליה מחמר, והקשו תיפוק ליה משום שביתת בהמתו, ואם איתא, לוקמה דאירי בבהמה שיש לנכרי חלק בה דליכא משום שביתת בהמתו ואיכא משום מחמר, אלא ודאי דגם בכהאי גוונא מוזהר משום שביתה. ותו פשיט לה מסוגיא דבכורות (דף ב' ע"ב), דאוקי לברייתא בדיהיב בהמה מעברתא לפטומא, דכי יהיב בהמה לגוי לפטומא מקני ליה חלק בגוף הבהמה כמבואר בשיטה מקובצת (שם ע"א). וקאמר דקנסין ליה אבהמה, שמע מינה דגם בשותף גוי עובר הישראל על שביתת חלקו. ע"ש. וכל זה מסכים למאי דכתיבנא בעניותין. (פתח הדבר ח"ג – סקט"ו)

שיא) שם אם ישראל וגוי שותפין בבהמה וכו'. במג"א (סקי"ג) ובמחצית השקל (סקי"ד) בשם ריב"ש [סימן קנ"א], דבשותפות ליכא משום שביתת בהמה. עיין בחולין (דף קל"ו ע"א) גבי "כי יפול הנופל ממנו" [דברים כ"ב, ח'] דזיל בתר טעמא, ומה לי של שותפות אי לא, והכי נמי כאן אם הטעם משום צער בעלי חיים כירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב]²²⁶, וכברטנורא פרק קמא דשבת [מ"ה]. ובתשובת צמח צדק בקונטרס אחרון²²⁷ הקשה על זה, הא צער בעלי חיים גם בבהמת חבירו. ובנשמת אדם (כלל נ"ח סעיף

לישראל שנתן מעות לגוי להתעסק למחצית שכר, ומלוה הגוי לישראל ברבית, אע"פ שבעל המעות יודע (כ)שנתנם לישראל שרי, כיון דהני זוזי משתעבדי לגוי המקבל, ואפילו ידע לא מצי מעכב מלהלוות, שהוא רוצה להשתכר באשר ימצא וכי קעביד אדעתא דנפשיה קעביד. ע"כ. ומוה"ר הגדול חקרי לב ז"ל שם (דף ל"ב ע"ד) כתב על דבריו אלו וז"ל: הנה דבריו מבוארים דשותפות גוי ע"י ישראל אסור, ולא התיר כי אם היכא שההלואה נעשה ע"י הגוי שותפו דאדעתא דנפשיה קעביד. עכ"ל. הרי לפניך בבירור דבשדה דאינו מצווה על שביתת שדהו, וליכא אלא משום שהישראל נהנה משכר שבת, אהני לן האי טעמא שהגוי לא ציית לישראל להמנע מעשות מלאכה בשדהו, ויכול הישראל ליהנות מהריוח ממילא. וכן גבי רבית שהגוי לא ישמע לישראל מלהריוח בממונו באשר ימצא, ומטעם זה יוכל הישראל ליהנות מהרבית. מינה גבי בהמה דהישראל מצווה על שביתת חלקו כדכתב הכלבו [סימן ל"א דף כ"ט ע"ד] להדיא, והביאו מרן ז"ל, דהגם דאיתיה ברשות הגוי לא פקע איסורא מינה, דחלק הישראל בכל מקום שהוא הרי הוא מצווה עליו. א"כ ודאי דמה שכתב הריצב"ש ז"ל טעם זה להקל משום דהגוי לא ציית, אינו כדי להפקיע איסור שביתת בהמתו, אלא כוונתו לומר דבדלא התנו טול אתה של שבת, הגם דמצד איסור שביתה המוטלת על הישראל אין בידו למנוע לגוי, מ"מ נאסר הישראל ליהנות משכר שבת כיון שאינו בהבלעה. כנלע"ד כוונת הריצב"ש ז"ל. וכפי זה גם הוא ז"ל סבירא ליה דישאל מצווה על שביתת חלקו, דלא ממעטינן שותפות גוי מבהמתך.

ומה שכתב שם הרב ז"ל דהבהמה אינה ראויה ליחלק, אלא כל אבר ואבר יש לנכרי חלק בו, וכדכתב מוהרש"ל ז"ל. לא היה צריך להביא זה ממוהרש"ל ז"ל, דרש"י ז"ל כתב כן בפירוש הסוגיא וכדכתיבנא בעניותין לעיל בתוך דברינו. ומה שהקשה עליו הרב גזע ישי ז"ל, דגם בהמה בשותפות אסור במלאכה כיון דאברי הבהמה ינקי מהדדי וחלקו של ישראל לא נייחא בשבת, והתורה אמרה "למען ינוח שורך" וכו'. אחהמ"ר לא קשיא מידי, דגם הרב לחמי תורה ז"ל ידע זה דחלקו של ישראל לא ינוח, אך סבירא ליה דאעיקרא לא נצטווה הישראל בשביתה אלא בשכולה שלו, וכשהיא משותפת הגם דלא נייחא, שרי. ופשוט.

אלא דאעיקרא היתר זה אין לו מקום לע"ד מכל מאי דכתיבנא. ואני תמיה עליו, דמאחר דדברי הכלבו ברור מללו לאסור איסור אם לא התנה כמו שכתב הוא ז"ל מעיקרא, וגם ריצב"א ז"ל בתשובה הבין מרן ז"ל מתוכה דאסור כשישראל משותף בבהמה, וגם הריצב"ש דעתו כן כדכתיבנא. וכן מורים דברי הרב הלבוש ז"ל כנזכר בראש אמ"ר. ומרן ז"ל כתב להדיא [בב"י סוף סימן רמ"ה], דאם ישראל וגוי שותפים בבהמה כתוב בשבלי הלקט [סימן קי"ג] דיש לו להתנות וכו', אבל מדברי תשובת ריצב"א נראה דלא מהני ע"י תנאי וכו', משום דסוף סוף חלק הישראל

הערות וצינונים

226. עיין בב"י (סימן ש"ה סעיף י"ח) שכתב, דמה שאמרו בירושלמי משום שביתת בהמתו, היינו כיון שהבהמה מצטערת ברכיבתו עליה הרי הוא עובר על שביתת בהמתו. 227. מבין המחבר בסוף הספר הערה על סימן ל"ה.

אוצר ההלכה

חמד (חלק דברי חכמים) כתבתי להגאון המחבר שליט"א תחת אחד השיחים: בסימן פ"ג הביא דברי מרן חיד"א במחזיק ברכה (סימן רמ"ו אות א')²³² בשם ספר הבתים [שער איסור הוצאה שער ט"ז אות י'], דאין לנו לדרוש מדעתנו למעט מבהמתן שותפות עם נכרי לענין שביתת בהמה. וכן לענין רבית מדכתיב "כספך ואכלך" [ויקרא כ"ה, ל"ז], ודלא כהרב חקרי לב [י"ד ח"ב סימן י"ז דף כ"ט ע"א]. אודיע לו שאדמ"ו הגאון מהר"ם שיק זצ"ל בחי"ד (סימן קנ"ח) צידד גם כן להתיר בנידונים אלו, משום דדרשינן למעט שותפות נכרי, ונעלם מעינו עין הבדולח דברי מחזיק ברכה לישראל. וכעת נדפס שו"ת הרי בשמים מהדורא תניינא וראיתי שם (בסימן קט"ו) שכתב בשם שו"ת בנין ציון (סימן ס"ה), שחקר אם יש למעט מ"את כספך" שותף נכרי לענין רבית. ועל זה כתב הוא בשם המרדכי סוף פרק קמא דעבודה זרה [סימן תת"י], דלא ממעטינן שותפות גוי מדכתיב לשון יחיד כי אם בדאיכא יתורא דקרא. וכן כתב בים של שלמה (פרק ראשית הגז סימן ד'). ועיין בספר קהלת יעקב (אות ח' סימן קל"ט), ועיין ב"ח או"ח סימן רמ"ו. עכ"ל. וגם הוא לא ראה דברי מחזיק ברכה הנ"ל. (ילקוט הגרשוני – סק"ד)

שיד) שם אם ישראל וגוי שותפין בבהמה וכו'. במג"א (סקי"ג), אע"פ שאין כאן משום שביתת בהמתו. עיין בשדי חמד (חלק דברי חכמים סימן פ"ג) מה שכתב בענין זה. (מגיני חיים)

שמו) שם אם ישראל וגוי שותפין בבהמה וכו'. עמדתי ואתבונן אם העשה דשביתת בהמתו נוהג גם כשיש לו שותפות בבהמתו עם גוי, כי הנה בחולין (קל"ה א') תניא, בהמת השותפין חייבת בראשית הגז, ור' אלעאי פוטר. מ"ט דר' אלעאי, אמר קרא ראשית גז "צאנך", ולא של שותפות, (פירש רש"י דדרשינן צאנך המיוחד לך). ורבנן למעוטי שותפות דעכו"ם. ופירש רש"י, אבל דירשאל מיוחד לך קרינא ביה הואיל ושניהם בני חיוב, וכל ישראל קרויים בלשון יחיד. ע"כ. (וע"ע בכל הסוגיא שם). ולפ"ז הכא נמי דכתיב גבי שביתת בהמתו "למען ינוח שורך וחמורך" איכא למדרש למעוטי שותפות של גוי. או דילמא לא דרשינן הכי מדעתנו, הואיל ולא נזכר בש"ס. והנה הריב"ש בתשובה (סימן קנ"א) כתב בדין שני יהודים שהיו שותפים עם עכו"ם אחד בבהמות ולטחון בריחיים, שאם התנו מתחילה בשעה שנשתתפו ואמרו לעכו"ם טול אתה לעצמך יום השבת ואנחנו יום אחר כנגדו, מותר, שכיון שהתנו מתחילה בשעת קניית הבהמות הרי הוא כאילו הבהמות קנויות לעכו"ם ביום השבת, ואין לישראלים חלק בהן וכו', וגם יש טעם להתיר לפי שהעכו"ם לא ימנע מלעשות מלאכה בבהמות כיון שיש לו חלק בהן, ואין הישראל נוטל שכר שבת כיון שכבר התנו מתחילה, אבל אם לא התנו מתחילה, אלא אחר שנשתתפו אמרו טול אתה חלקך בשבת ואנו חלקינו בחול, זה אסור, שאף אם אין כאן משום שביתת בהמתו, מאחר שיש לעכו"ם חלק בבהמות, ואינו נמנע מעשות בהן

ה' [אות ג']) כתב שהוא טעות, דא"כ גם בחול יהא אסור לעבוד בבהמה, ורק בבהמת ישראל אמרה תורה יהא לה נייח, ואם הפקירה אינה של ישראל. וכן הוא ברשד"ם (ח"א תשובה ב'), ובחתם סופר (או"ח תשובה ס"ב ד"ה והנה חזו), דבמלאכת גוי ואין ישראל נהנה ליכא משום שביתת בהמה.

בישואל ומשיב מהדורא א' (ח"ג סימן נ"ה) ז"ל: מה שאנו (עושה) [עושים] בברייהו [מבשלת שיכר] הוא כך, שאומן העושה המלאכה ומקבל שכירתו בכל שבוע או חודש, תקנתו שיחשוב ישראל עמו כמה עולה לחלקו ויהיה על דרך השותפות. על דרך משל, שיחשוב שיגיע לו בשותפות אחד מאלף והוא שותף, ויש לו לאומן הברירה, או שיקח חלקו לסוף שבוע או חודש או בסוף השנה, ואם יגיע לו חלקו בריוח יותר יהיה שלו ולהפסד אינו שותף, ויעשו בערכאות שהוא שותף אף לאחר מאלף. ואז כל הדברים השייכים לברייהו הסוסים הכל בשותפות ואדעתא דנפשיה הוא עושה, וישראל יוכל לכתוב שיש לו נאמנות על חשבון שלו. וכן כתב במהדורא ד' (ח"ג סימן צ"ב) ונדפס בשמי בלשון אשכנז שטר שותפות בסוף ספר חדושי רז"ה על הלכות מקוואות. (לקוטי שלמה)

שיב) שם אם ישראל וגוי שותפין בבהמה וכו'. [הערת מהרש"ם: הא דלא אימעוט בהמת שותפות עכו"ם מקרא ד"שורך" [שמות כ"ג, י"ב], עיין מחזיק ברכה [סק"א] בשם ספר הבתים [שער איסור הוצאה שער ט"ז אות י'], דהטעם לפי שאין לנו למעט כן אלא היכי שדרשו חז"ל בפירוש כן. ועיין תוספת דרבנן למהרי"ט אלגאזי (סימן קל"ט) שלא ידע מזה]. (ארחות חיים – ספינקא – סקי"א)

שיג) שם אם ישראל וגוי שותפין בבהמה וכו'. במג"א (סקי"ג). עיין מחצית השקל בשם תשובת הריב"ש [סימן קנ"א], היכא דירשאל וגוי שותפין בבהמה ליכא משום שביתת בהמתו, והרב ב"י לא פסק בזה כהריב"ש וכמבואר פה בש"ע. ע"ש. ובתשובת מהר"ם שיק (או"ח סימן ק"ט), וכן בספר מנחת חינוך (דפוס למעברג דף נ"ד [מצוה ל"ב]), נתקשו באמת אמאי לא נמעט שותפות מ"בהמתך" [שמות כ', י']. ע"ש. ובספר לקוטי שלמה (דף פ"ב עמוד ג')²³⁹ הביא גמרא חולין (קל"ג) [קלו-], דגג דשותפות חייב במעקה משום "כי יפול הנופל ממנו" [דברים כ"ב, ח'], דזיל בתר טעמא ומה לי של שותפות או לא, והכא נמי כאן אם הטעם דשביתת בהמה משום צער בעלי חיים כירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב]²⁴⁰ וברטנורא פרק קמא דשבת [מ"ה]. ובתשובת צמח צדק בקונטרס אחרון²⁴¹ הקשה על זה, הא צער בעלי חיים גם בבהמת חבירו. ובנשמת אדם (כלל נ"ח סימן ה' [אות ג']) כתב שהוא טעות, דא"כ גם בחול יהא אסור לעבוד בבהמה, ורק בבהמת ישראל אמרה תורה יהא לה נייח ואם הפקירה אינה של ישראל, וכן הוא ברשד"ם (ח"א תשובה כ') [ב']. עכ"ל. וכאשר קבלתי ספר שדי

הערות וצייונים

228. נדפס לעיל אות קי"א. 229. נדפס לעיל אות שי"א. 230. ראה הערה 226. 231. מבן המחבר בסוף הספר הערה על סימן ל"ה. 232. נדפס לעיל אות קי"א.

אוצר ההלכה

ולא בבהמה שיש לו בה שותפות עם עכו"ם, וכדמוכח בחולין (קל"ה א') שמצוות הנאמרות בלשון יחיד ממעטים מהן שותפות דגוי לרבנן, ולר' אילעאי אף שותפות דישאל, וע"פ זה חידש הרא"מ מדעתו שאף מה שנאמר בדין שביתת בהמתו למען ינוח שורך וחמור, אתא למעוטי שותפות גוי בבהמה. ולי נראה שזוהי שגגת הוראה, שהרי בחולין שם מיייתי כל אותם הדברים שנאמרו בלשון יחיד, וממעטינן מהם שותפות דגוי, ולא מיייתי קרא דשביתת בהמתו. ולדברי המורה הנ"ל הא דכתיב בהמתך לא תרביע כלאים אטו נימא שמותר לו להרביע בהמה שיש בה שותפות גוי, אלא ודאי שאין אנו בקיאים בדרשות חז"ל, והם ידעו ע"פ הקבלה באיזה מקום יש לדרוש כך, ובאיזה מקום אמרינן שהוא דרך לישנא דקרא, ובנ"ד אפילו נימא דלדרשא כתב הכי רחמנא שורך וחמור, נראה דקרא לא ממעט אלא כשהבהמה כולה של גוי, אף שהיא שאולה אצל ישראל וכו', אבל שותפות דגוי אינה פוטרת מדין שביתת בהמתו. ועיין בתשובת הריב"ש (סימן קנ"א) שמבואר בדבריו דבהמת השותפין של ישראל וגוי יש בה איסור משום שביתת בהמתו, אלא שחקר אם התנה מתחילה שיטול הגוי חלקו בשבת והישראל בחול וכו', אבל גם דין זה ספק אצלי, והדעת נוטה שעובר אף בכה"ג, שאף שחלק הישראל נשתעבד לגוי ליום השבת, למלאכתו של הגוי, אינו אלא קנין שאלה, ולא קנין הגוף. וצע"ג בדין זה, אף שבש"ע א"ח סימן רמ"ו הובאו הדברים בסתם, אבל הריב"ש נסתפק בזה, והעיקר שסמך שהגוי לא ישמע לו, ויעשה בה מלאכה בע"כ של ישראל. עכ"ד. והנה מ"ש שדוקא חז"ל ידעו ע"פ הקבלה באיזה מקום יש לדרוש ממה שכתוב בלשון יחיד וכו', הנה כיוצא בזה ראיתי בשו"ת ראשי בשמים (חאו"ח סימן ח' אות י"ב) שהביא מ"ש הרה"ג השואל שיש למעט שותפות גוי מדין איסור שביתת בהמתו, מדכתיב למען ינוח שורך ובהמתך, ובחולין (קל"ה א') ממעט בכה"ג שותפות גוי, והגהמ"ח דחאו שאין לנו לחדש דרשות מעצמינו וכו'. ע"ש. אך יש להעיר ממ"ש הראב"ן (במסכת עבודה זרה סימן רצ"א), וז"ל: ומזה הטעם אנו משכירים בזמן הזה בתים לעכו"ם, אע"ג דתנן (עבודה זרה כ"א א') אף במקום שאמרו שמותר להשכיר, לא לבית דירה אמרו, מפני שהגוי מכניס לתוכו עבודה זרה, ונאמר לא תביא תועבה אל ביתך, י"ל דהני מילי בארץ ישראל ובסוריה שהוא ביתם המיוחד להם, ולא הוי יד גוי באמצע, דשכירות לא קניא, אבל אנו שנותנים מס לעכו"ם מהקרקעות שלנו אינו מיוחד לנו. ע"כ. והובא גם בב"ח יו"ד (ס"ס קנ"א) ובש"ך (שם ס"ק י"ז). ע"ש. הרי שהראב"ן דורש מדעתו ביתך ולא בית שיש בו שותפות לגוי, שהמס שמשלם הישראל עבור הקרקעות חשיב כעין שותפות דגוי. וא"כ למה לא נדרוש כן לגבי שורך וחמור דשביתת בהמתו. גם מ"ש השאלת דוד לגבי הפסוק שדך לא תזרע כלאים בהמתך לא תרביע כלאים, אטו אם יש לו שותפות עם עכו"ם יהיה מותר. יש להעיר קצת ממ"ש הרדב"ז בלשונות הרמב"ם

מלאכה על כרחו של ישראל, מ"מ עדיין יש איסור כשלוקח ריוח יום החול כנגד יום השבת, שהרי הוא נוטל שכר שבת שלא בהבלעה וכו'. ע"כ. והובא בבית יוסף (ס"ס רמ"ה). ע"ש. וכ"כ המג"א (סימן רמ"ו ס"ק י"ג) בנידון הנ"ל, שאם לא התנו מתחילה אלא לאחר שנשתתפו, אע"פ שאין כאן משום שביתת בהמתו כיון שיש לנכרי חלק בו, מ"מ אסור משום שכר שבת וכו'. (בית יוסף ס"ס רמ"ה בשם הריב"ש. וכ"כ מהרל"ח ס"ס ק"ו). ומבואר מכאן שאין דין שביתת בהמתו בבהמה שיש בה שותפות גוי. גם הגאון מהר"ר ישעיה בסאן בשו"ת לחמי תודה (סימן כ') דן בנ"ד, והביא ראיה מההיא דחולין (קל"ה א') דרבנן ממעטי מדכתיב "צאנך" שותפות גוי, והביא עוד מ"ש בתוספות הרא"ש שם דהא דלא דרשינן גבי מזוזה וציצית למעוטי שותפות עכו"ם, כדדרשינן גבי תרומה ומעשר ופאה, משום דהנך מצות תלויות בקרקע, וכיון שיש לנכרי חלק בקרקע מסתבר לפטור אף חלק ישראל, וצאנך דגז אייתר למעוטי שותפות דנכרי, אבל מזוזה וציצית לא מסתבר לפטור חלק ישראל בשביל חלק הנכרי. ע"כ. גם הרשב"א בחידושיו כתב, דשאני מזוזה שהיא חובת הדר, ולשמירה עשויה, ואפילו יש בה שותפות דנכרי, הרי ישראל הדר בה צריך שמירה. ע"כ. ומדברי התוספות (חולין קל"ו א') מוכח דשותפות נכרי פוטרת גם ממזוזה. וכ"פ הרמ"א ביו"ד (סימן רפ"ו ס"א) עפ"ד הגהות מרדכי (סוף פרק קמא דעבודה זרה). וכ"כ בשו"ת הרמ"א (סימן קל"ב אות ו') וכו'.²³³ [ומיהו מרן הבי"ב בבדק הבית שם הביא דברי הרשב"א הנ"ל, וע"פ זה דחה דברי המרדכי. ע"ש]. ומ"מ נראה מדבריהם דאולינן בתר סברא, וה"נ שמצות שביתת בהמתו תלויה בבהמה, כל שיש לנכרי חלק בה מסתבר שיש לפטור שותפות דנכרי בבהמה, וכן נראה דעת הריב"ש (סימן קנ"א) אע"פ שלא כתב כן בפירוש וכו'. ע"ש. ובאמת שמבואר מדברי המג"א הנ"ל דס"ל בדעת הריב"ש דשותפות דנכרי פוטרת מעשה דשביתת בהמתו. וכ"כ המחצית השקל (סימן רמ"ו ס"ק י"ד). ע"ש. ובספר תורת שבת (סימן רמ"ו ס"ק י"ד) כתב, וצ"ע על דברי הפוסקים הסוברים שיש איסור שביתת בהמתו גם בשותפות דגוי, [והם הכל בו, והריצב"א שהובא בהגמ"י, והג"א סוף פרק קמא דעבודה זרה, ורבינו ירוחם, שהביאם הבי"ב ס"ס רמ"ה], אמאי לא ממעטינן שותפות גוי מדכתיב שורך וחמור, וכדאמרינן בחולין (קל"ה א') גז צאנך למעוטי שותפות גוי. וצ"ל דס"ל שיש שום דרש דלא ממעטינן גבי שביתת בהמתו, א"נ דכתיב בהמתך, שורך וחמור, דהוי מיעוט אחר מיעוט דהוי לרבות. ע"ש. ועיין במנחת חינוך במוסך השבת (מלאכה ל"ט, דף נ"ב ע"ב), שג"כ העיר מההיא דחולין (קל"ה א') לנ"ד, שאם יש בבהמה שותפות עכו"ם יש לפטור מדין שביתת בהמתו, והניח בצ"ע. ע"ש.

אולם ראיתי בשו"ת שאילת דוד (חאו"ח סימן ד') בד"ה עתה, שכתב להרה"ג השואל, ואשר כתב בשם הרא"מ שאין העשה דשביתת בהמתו נוהג אלא כשהבהמה היא שלו לבדו,

אוצר ההלכה

יש משום שביתת בהמתו, אלא שקשה על זה מהגמרא חולין (קל"ה א') שמבואר שם דהיכא דכתיב בהמתך ממעטינן שותפות גוי, אלא אם כן ריבה הכתוב בפירוש. וא"כ ה"נ דכתיב למען ינוח שורך וחמורך, למה יהיה איסור בשותפות גוי, ומ"מ אם מתנה עם הנכרי שבשבת יהיה שלו, וביום אחר של ישראל, דהיינו שמוכר לו הבהמה ליום השבת נ"ל שמועיל וכו'. ע"ש. והנה לעצם קושיתו הנ"ל, יש להעיר ממ"ש בספר הבתים (שער איסור הוצאה שער ט"ז), והובא בספר מחזיק ברכה (ריש סימן רמ"ו)²³⁴ וז"ל, יש מן הגדולים שכתב, ישראל שיש בידו בהמה שאולה או שכורה או מופקדת אינו מצווה על שביתתה, שהשאלה או השכירות איננו קנין, ואינו קורא בה בהמתך, ויש מי שכתב שכדרך שאדם מצווה על הכלאים או על החסימה ואפילו בבהמה שאינה שלו, כן הדין בשביתת בהמה, ויראה לי שאין לנו בענינים אלו אלא מה שביארו לנו רבותינו ז"ל, אבל מה שלא דקדקו בו לא נדקדק אנחנו, וכל שכן להקל. ואולי הם היו מעמידים המיעוט של בהמתך לענין אחר שלא ידענו, לפיכך יראה לי שאין לנו למעט לא שאולה ולא שותפות, כי הם היו דורשים המיעוט לפעמים למעט שותפות ולפעמים לשאולה או שכורה. ע"כ. וכן י"ל בדעת הריב"ש דמספקא ליה מילתא בהא, ולק"מ מההיא דחולין (קל"ה א'). וראיתי עוד בשו"ת בית יצחק (חאו"ח סימן ל"ב אות ט') שהביא ג"כ מ"ש הריב"ש הנ"ל, והקשה דלמה לו להריב"ש לומר שאין הישראל עובר על איסור שביתת בהמתו מפני שהנכרי עושה בה מלאכה בעל כרחו של הישראל, מפני חלקו שבבהמה, תיפוק ליה שיש למעט שותפות גוי מדכתיב למען ינוח שורך וחמורך, ומבואר בחולין (קל"ה א') דבכה"ג ממעטינן שותפות גוי. וצ"ל ע"פ המבואר בבכורות (ג' א'), ושניהם מקרא אחד דרשו, דכתיב קדש לי כל בכור, רבנן סברי בכור מקצת בכור משמע, (פירש רש"י, דכתיב כל בכור בבני ישראל, רבנן סברי אי הוה כתיב בכור בבני ישראל, הוה משמע אפילו מקצת בכור של ישראל חייב בבכורה), כתב רחמנא כל, עד דאיכא כוליה דישאל. ור' יהודה סבר בכור כוליה בכור משמע, כתב רחמנא כל דאפילו כל דהוא. וא"כ בשבת דכתיב וכל בהמתך מרבין אפילו מקצת הבהמה של ישראל וכו'. ע"ש. ולכאורה הרי הפסוק וכל בהמתך מירי בלאו דמחמר אחר בהמתו, ולא בסתם שביתת בהמה, וכדאיתא בשבת (קנ"ג ב'). וכ"כ התוספות שבת (נ"א ב') ד"ה במה בהמה. וע"ע בהר"ן עבודה זרה (ט"ו א'). ע"ש. ועיין ברמב"ם (פרק כ' מהלכות שבת הלכה א' - ב'), ובדברי הרב המגיד והלחם משנה שם. ועיין בקובץ על יד, ובצפנת פענח שם. ובספר מרומי שדה (שבת קנ"ג ב'). ואכמ"ל. ושוב ראיתי בשו"ת בנין שלמה (סימן ט"ז דף כ' ע"ג), שכתב ג"כ שהריב"ש שהובא בב"י (ס"ס רמ"ה), שכתב, אף אם אין כאן איסור שביתת בהמתו וכו', משמע שהריב"ש מסתפק בזה, ואין הדבר ברור לו שאין בשותפות הגוי איסור שביתת בהמתו, ולכן סתם מרן הש"ע וכתב שאם לא התנה מתחילה אסור, ולא

ח"ב (ס"ס ר'), ואם יש לגוי שותפות (בשדה), מסתברא לי שאפילו עומד ורואה שהגוי זורע כלאים מותר, שדך בהמתך כתיב, וממעטינן אם יש לגוי בה שותפות, ואעפ"כ לומר לגוי ממש אסור, דאתי לאחלופי בשלו, וכולה חדא גזרה היא. ע"כ. ומיהו בתורת כהנים פרשת קדושים איתא, אין לי אלא בהמתך, בהמת אחרים על בהמת אחרים מנין ת"ל את חקותי תשמורו, מכל מקום. ע"ש. וצ"ע. ומצאתי בשו"ת חקרי לב (ח"ב חיו"ד סימן ט"ב) שהביא הסוגיא דחולין (קל"ה א'), דמוכח דכל היכא דכתיב לנוכח בלשון יחיד, ממעטינן שותפות גוי, וכתב ולפ"ז יש ללמוד מזה לאיסור רבית, דכתיב את כספך לא תתן לו בנשך, ולא כתיב הכסף לא תתן לו בנשך, משמע דדוקא כספו המיוחד לו, אבל אם יש בו שותפות של גוי מותר, והאריך מאד בזה, והביא ממקומות רבים שיש לדרוש בענין זה, ושם (דף ל"ב ע"ג) כתב, ואם לחשך אדם לומר שאין לנו לדרוש שום דרשה מדעתנו, וכמ"ש מהר"י קולון (שורש קל"ט), זה אינו, דהכא משמעות הפסוק הוא מכח יתור, וגם בלשון בני אדם יש להבין כן, ואין זה כשאר דרשות, והגם דבתורת כהנים דרשו כספך ולא של גוים, כבר ביארתי שגם שותפות של גוי בכלל זה. (ושוב הביא שם דברי הרדב"ז הנ"ל, ותמה עליו מהתורת כהנים כנ"ל). ומ"מ סיים (בדף ל"ג סע"ב), שבעיקר הדין להתיר באיסור רבית שותפות דגוי, אחר כל מה שהבאנו לצדד בטעמי ההיתר, מ"מ לדון בדבר חדש להקל בשל תורה צריכא רבה וכו'. ע"ש. גם בשו"ת צפחית בדבש (סימן מ"ט דף קל"ה סע"ד) העיר ע"ד החק"ל הנ"ל, שהוא עצמו כתב בחיו"ד ח"ג (בהלכות מזוזה דף קמ"ה ע"א), בדין מזוזה, שכתוב בה "ביתך", דאמאי לא משני בגמרא (חולין קל"ה) דאתא למעוטי שותפות דגוי וכו', ובר מן דין הרי ידוע דאנן לא מצינן למדרש קראי מה שלא דרשו חז"ל בש"ס, וכמ"ש מהריק"ו, וא"כ היכי מצינן למדרש ביתך למעוטי שותפות ושאלה ושכירות וכו'. והעיר עוד מדברי הראב"ן הנ"ל, אלא דהתם הוי גזרה דרבנן, דעיקר כוונת הפסוק שהישראל לא יביא תועבת עבודה זרה ליהנות ממנה וכו'. ע"ש. ומ"ש השאילת דוד בדעת הריב"ש דמספקא ליה וכו', אף שהמג"א וסיעתו כתבו שדעת הריב"ש שבשותפות גוי אין משום שביתת בהמתו, מ"מ יד הדוחה נטויה לפרש דבריו כמ"ש הגאון בעל שאילת דוד, וכן בספר גזע ישי (מערכת א' אות ח') כתב, שמכח הסברה היה נראה שאע"פ שיש לגוי חלק בבהמה מ"מ איברי הבהמה ינקי מהדדי, וחלקו של ישראל לא נח בשבת, והתורה אמרה למען ינוח שורך וחמורך, הילכך עובר הישראל משום שביתת בהמתו משום חלקו בבהמה, ודלא כמהר"י בסאן בשו"ת לחמי תודה (סימן כ'). וגם מ"ש שם בכוונת הריב"ש (סימן קנ"א) בזה, במחכ"ת לא דק וכו'. ע"ש. וקצת קשה שלא זכר שר דברי מרן הב"י (ס"ס רמ"ה) בשם ריצב"א וסיעתו.

ואנכי הרואה בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סימן קי"ט) שכתב, שמדברי הריב"ש (סימן קנ"א) מוכח שגם בשותפות גוי

אוצר ההלכה

שמו (שמו) **שם** אם ישראל וגוי שותפין בבהמה מותר וכו'. כתב הרב מטה יהודה ((סקי"ד] אות ג')²³⁷ על דברי מהריט"ץ ז"ל (סימן ע"ו), שכתב תיקון לישראל שנותן בהמותיו לגוי באריסות, ע"י שימכור הישראל לעכו"ם חלק שביעי בבהמה, ויפרש שהבהמה הזאת יהיה לך בה שביעית בזה האופן, שששת ימי השבוע תהיה שלי וביום השביעי תהיה לך לגמרי. וכתב עליו הרב מטה יהודה ז"ל, דלאחר המחילה רבה היתר זה אינו מועיל אלא להתיר שכר שבת ולא לענין שביתת בהמתו, דסוף סוף החלקים שיש לישראל בבהמה עושים מלאכה בשבת. ע"ש. והוא פלא, דמהריט"ץ בנה יסודו על דברי הריב"ש ז"ל [סימן קנ"א], הביא דבריו מרן בב"י סוף סימן רמ"ה ופסקו כאן בש"ע, דמהני תנאי בהתחלת השותפות גם בבהמה, דהוי כאילו הבהמות קנויות לגוי ביום השבת ואין לישראל חלק בהן, ובימי החול כנגדו הבהמות לישראל ואין לגוי חלק בהן. והביאו הרב מטה יהודה ז"ל גופיה בתחלת דבריו על דברי מרן ז"ל. ומאי שנא שותפות למחצה או לשליש ולרביע או לשביעית, דזיל בתר טעמא, והכא בנדון מהריט"ץ הוי כתנאי בתחלת השותפות הגוי עמו חלק השביעי, והוא מתנה בעת שימכור לו שהוא תחלת השותפות, ודמי ממש לההיא דהריב"ש ופסקה מרן ז"ל. וכן ראיתי להרדב"ז בחדשות (ח"א סימן י"ג), שכתב תיקון זה דמהריט"ץ שישתתף עם הגוי בשביעית ויליף לה מדברי הריב"ש ז"ל. ואין סברא כלל לחלק בין אם מתחלה קונים הבהמה מאחרים בתורת שותפות, לבין אם היתה מתחלה של ישראל לבדו ועתה מוכר לו ממנה חלק שביעי.

ואחד מהתלמידים הי"ו תירץ, דהריב"ש מיירי שאינם משתתפים כלל בגוף הבהמה, אלא בימי עבודתה, שיום השבת כולו לגוי וכנגדו יום ראשון לישראל, וכן הוא בנדון הרדב"ז ז"ל, אבל מהריט"ץ ז"ל שכתב בדבריו שיקנה לו חלק השביעי בבהמה, הגם שמוסיף לו שיום שבת כולו לגוי לא מהני, כיון שגוף הבהמה אין לו בו רק חלק שביעי וכל הששה חלקים שבה הם של ישראל. ואינו נוח לי, דכיון דמסיים עלה בתנאו שהוא בזה האופן שיום שבת תהיה כולה לגוי, הגם דמתחלת התנאי לא משמע כן, מ"מ אפשר לקיים שניהם, שחלק השביעי של הגוי אינו בבהמה אלא בימים, ותני והדר מפרש אם יהיו סותרים הולכים אחר התחתון כמו שכתב מרן (בחו"מ סימן מ"ב ס"ה). ועוד דא"כ למה דחה הרב מטה יהודה ז"ל לגמרי תיקון זה דמהריט"ץ, הרי אפשר לקיימו כשלא יאמר לו מתחלה שמוכר לו חלק שביעי בבהמה, אלא שימכור לו חלק שביעי שבימים של בהמה זו וכנדון הריב"ש ז"ל. גם עיקר חילוק זה בין משתתפים בבהמה לבין משתתפים בימים ולא בבהמה לא שמיע לי, דאיך יהיו שותפים בימים בלתי השתתפות בגוף הבהמה, ועל כן דברי הרב צריך להם עיון. ושור"ר מה שכתב מוה"ר משה זקן

כתב טעם האיסור, משום שי"ל אחד מתרי טעמי, האחד משום שכר שבת שלא בהבלעה, ועוד דשמא מ"מ יש בו איסור שביתת בהמתו וכו', ומן התימה על המג"א (בס"ק י"ג) שכתב בשם הריב"ש בלשון פשיטות שאין בו משום שביתת בהמתו וכו', והרי הריב"ש תפס כן בלשון אם. וצ"ע. ושמעתי מפי הגאון האמיתי מאור הגולה רבי יצחק אלחנן גאב"ד קאוונא, שרב אב"ד אחד כתב לו היתר חדש בבהמה שהיא בשותפות עם גוי, מדכתיב לא תעשה כל מלאכה אתה וכו' ובהמתך, בלשון יחיד, וכן לענין ינוח שורך וחמורך בלשון יחיד, ואיכא למדרש בהמתך ולא של שותפות עכו"ם, כי היכי דדרשינן בחולין (קל"ה א') כה"ג. והגר"י אלחנן אמר שכבר ראה להגאון בעל רביד הזהב פרשת יתרו שהעיר כן, ודעתו ג"כ דשותפות גוי פוטרת משביתת בהמתו, אך הגר"י אלחנן אמר שיש לדחות דרשא זו, משום דכתיב וכל בהמתך, ודרשינן אפילו כל שהוא של ישראל מצווה על שביתת בהמתו, וכההיא דבכורות (ג' א') וכו'. והעיר על זה הגהמ"ח שהרי הפסוק דכל בהמתך מיירי במחמר אחר בהמתו דקאי בלאו, וגבי שביתת בהמתו אינו אלא רק בעשה, ובמחמר כתב הר"ן (עבודה זרה ט"ו א') שנוהג גם בשל גוי וכו'. ע"ש. וכעת ראיתי להרב פתח הדביר (סימן רמ"ו ס"ק ט"ו)²³⁵ שהאריך למעניתו בדין זה, והעיר ג"כ ממ"ש מהריק"ו שאין לנו לדרוש מדעתינו, וכ"ש להקל, והאריך הרחיב על דברי החקרי לב הנ"ל, ושם (בדף כ"ג ע"א) הביא מ"ש הרב גזע ישי (מערכת א' אות ח') הנ"ל, והסכים לעיקר דבריו לאסור גם בשותפות גוי משום שביתת בהמתו, ודלא כמהר"י בסאן, וכן העלה להלכה לאסור. ושוב מצא עוד להרב (גזע ישי) [בית עובד] בחידושו על הש"ע בכת"י, שפשט ספקו להחמיר מקושיית הראשונים בחידושו לעבודה זרה (ט"ו א') אהא דאמרינן דה"ט שאין מוכרים להם בהמה גסה גזרה משום נסיוני, והו"ל מחמר, ותיפוק ליה משום שביתת בהמתו, ואם איתא נימא דה"ט משום דנ"מ לבהמה שיש בה שותפות גוי דליכא בהכי משום שביתת בהמתו, ואיכא משום מחמר, אלא ודאי שגם בשותפות גוי איכא משום שביתת בהמתו. ע"ש. (ועיין בשו"ת הרשב"א ח"ד (סימן כ"ח). וע"ע להגר"י עייאש בספר מטה יהודה (ס"ס רמ"ו)²³⁶. ובשו"ת ישועות מלכו (סימן י"ד). ע"ש). ולענין הלכה נראה שהעיקר לאסור משום שביתת בהמתו אפילו בשותפות הגוי, הואיל ומבואר כן בספר כל בו. ובתשובת הריצב"א שהובאה בבית יוסף (ס"ס רמ"ה), כתב ג"כ שיש איסור משום שביתת בהמתו גם בשותפות גוי. ושכן הובא בהגמ"י והגהות אשרי סוף פרק קמא דעבודה זרה, וכ"כ רבינו ירוחם. וכבר הבאנו דברי הבנין שלמה שכתב שגם מרן הש"ע ס"ל להחמיר משום שביתת בהמתו. וכ"כ הרה"ג ר' בן ציון ליכטמן בספר בני ציון (סימן רמ"ו סק"כ) בדעת מרן להחמיר. וכ"כ בשו"ת קרן לדוד (סימן ע"ה אות ב'). וע"ש. הילכך אין להקל בזה. והנלע"ד כתבתי.

(שו"ת יביע אומר ח"ח – סימן ל' אות ג')

אוצר ההלכה

חלקו לגמרי. וכתב, דשיחורור כיון דחל שעה אחת תו לא פקע, דלא מצינו עבד שנשתחרר חוזר ומשתעבד [ירושלמי גיטין פ"ד ה"ד], ואם נאמר דיהיה לו קנין הגוף, לא יוכל האדון אח"כ להשתעבד בו. ונראה כוונת דבריו, כיון דאם תהיה חלוקה גמורה לא יוכל הרב להשתעבד בו, א"כ על מנת כן חלקו שלא יקנה העבד קנין הגוף בעצמו. משמע מדבריו, דאם היו רוצין היתה החלוקה גם בקנין הגוף, א"כ ודאי כאן למה לא נימא דביום השבת תהיה הבהמה של העכו"ם. ואף כי דברי הקצות החושן ודאי צ"ע, ופשטא דש"ס משמע דקנין הגוף של העבד אין שייך בו חלוקה. ובחדושי לחו"מ [אבני החושן] סימן רמ"ט [סק"א] הבאתי דברי רבנו גרשום מאור הגולה [בכא בתרא יג.] דכתב, דאף במציאה במצא ביום של עצמו דלעצמו, היינו בנתנה לאחר, אבל בלאו הכי רבו זוכה ממנו ביום של רבו.

ואכן בבהמה שכל האיסור תלוי בממון, ודאי צ"ע למה לא תועיל החלוקה לימים. ואם נאמר דגם בבהמה יש קצת קנין הגוף דלא תהני לה חלוקה לענין איסור, א"כ קשה לי בהיפך, דמה מהני בהתנו תיכף כשקנאוה דיהיה של עכו"ם יום השבת, דמ"מ בגוף הבהמה הם שותפין. וכדומה לזה איתא ברמב"ם (הלכות תרומות פ"ז ה"ז) דעבד של שותפות כהן וישראל לא יאכל בתרומה, ויליף לזה בירושלמי [תרומות פ"א ה"ו] מ"זכהן כי יקנה נפש" [ויקרא כ"ב, י"א], משמע רק אם קנה כל הנפש, ומשמע דלא מהני שיחלוקו עצמם בתחילה כשקנאוהו שיהיו חלוקים בימים, כיון שאין כל הנפש שלו. וגם יותר תימא דהב"י סוף סימן רמ"ה הביא דברי הריצב"א והכלבו [סימן ל"א דף כ"ט ע"ד] דחולקין על שבלי הלקט [סימן ק"ג], וסוברין דאף תנאי בתחילה לא מהני בבהמה, וכאן השמיט דעתם לגמרי. וצ"ע בכל זה. (נגזי חיים – סק"י)

שיטת **שם** על ידי שיתנה וכו'. מה שהתיר הש"ע על ידי תנאי בתחילה, אע"ג דכתב מרן ב"י לעיל (סוף סימן רמ"ה), דמתשובת ריצב"א ז"ל מוכח דלא מהני תנאי אלא בשדה ותנור וכיוצא, דטעם האיסור אינו אלא משום שכר שבת, אבל בבהמה לא מהני תנאי, כיון דחלק הישראל הרי עושה מלאכה בשבת ואסור משום שביתת בהמתו. מ"מ סמך בזה על תשובת הריב"ש ז"ל [סימן קנ"א] שהביא סוף סימן הנזכר, דכתב דמהני תנאי גם בשותפות בהמה וז"ל: שכיון שהתנו מתחלה בשעת קניית הבהמות הרי הוא כאילו הבהמות קנויות לעכו"ם ביום השבת ואין לישראלים חלק בהם, וביום החול כנגדו הבהמות לישראלים ואין לעכו"ם חלק בהם. ע"כ. מיהו מה שסיים הריב"ש ז"ל וז"ל: וגם יש טעם להתיר, לפי שהעכו"ם לא ימנע מעשות מלאכה בבהמות כיון שיש לו חלק בהם, [ו]אין²³⁸ הישראל נוטל שכר שבת כיון שכבר התנו בתחלה, אבל אם לא התנו מתחלה אלא אחר שנשתתפו אומרים טול אתה בשבת חלקך ואנו חלקינו בחול, זה אסור אף אם אין כאן משום שביתת בהמתו, מאחר

ז"ל בקונטרס אלה מזה שבסוף ספר ארחות חיים²³⁸ [דף ו' ע"א ד"ה ומה שכתב הרמ"ה] דנראה דנחית ליישב לזה, ולענ"ד לאחר המחילה רבה דבריו תמוהים כמו שיראה המעיין. (שמחת כהן)

שינוי **שם** אם ישראל וגוי שותפין בבהמה מותר לעשות בה גוי מלאכה בשבת על ידי שיתנה עם הגוי בתחלה וכו'. עיין מג"א (סק"ג). וצ"ע לפי מה שכתב הר"ן ריש פרק השותפין [נדרים מה: ד"ה ואיכא], דבשותפין בדבר שאין בו חלוקה ונדרו הנאה זה מזה, אמרינן כל אחד בשלו נכנס, משום דהוה כהתנו בתחלת השותפות שכל שעה שישתמש בו אחד תהא קנויה לו משעה ראשונה, וגם בדאורייתא אמרינן בזה יש ברירה. ע"ש. א"כ לפי זה למה צריך להתנות מתחלת השותפות כאן, דגם כן נימא הוברר למפרע דשעה שהנכרי משתמש בבהמה הוא שלו. (ערך שי)

שיח **שם** אם ישראל וגוי שותפין בבהמה מותר לעשות בה גוי מלאכה בשבת על ידי שיתנה עם הגוי בתחלה וכו'. לפענ"ד צ"ע בזה, וכבר כתבתי לעיל סימן רמ"ה (סק"ג)²³⁹ דלמה לא יוכל לחלוק עם העכו"ם בימים, דהרי חלוקת הימים הוי חלוקה כמבואר בבכא בתרא (דף י"ג ע"א). ועיין מה שכתבתי שם. אך אף אם נאמר דשם לכן לא מהני החלוקה, דמ"מ לולי דהעכו"ם עובד בשבת ומקבל שכר של יום השבת, לא היה נותן לו יום אחד בחול והוי כמעמיד פועל. אכן זה ניחא שם דהאיסור הוא משום דמחזי כשלוחו ומעמיד פועל, אבל כאן דהאיסור הוא משום שביתת בהמתו, וכשנאמר דחלוקת הימים הוי חלוקה, וביום השבת הבהמה היא של העכו"ם, א"כ אין כאן שביתת בהמתו.

ואך היה נראה, דהא הש"ס גיטין פרק השולח (דף מ"ב ע"א) אמר, אלא מעתה יום של רבו ישא שפחה יום של עצמו ישא בת חורין, ומשני באיסורא לא קאמינא. ופרש"י ד"ה איסורא לא קאמרינן, דאין האיסור (נתחלק) [מתחלק] לחצאין. והכא נמי לכאורה יש לומר כן, דלענין איסור לא מהני החלוקה. ואכן נראה דודאי אין זה דומה כלל, דשם האיסור של העבד עצמו, ועם מי חילק עצמו בהאיסור, והרי לא חילק עצמו רק עם רבו לענין ממון, אבל מה חלוקה שייך בענין האיסור, וכמו שהתוספות (שם דף מ"א ע"א ד"ה לישא) רוצין לדמות חציה בת חורין לפרידה דיש בה צד סוס וצד חמור. אבל בבהמה לענין שביתת בהמתו, הרי הכל תלוי בממון, וחלקו של ישראל מצווה על שביתה, וכמו שיכול למכור כולה לנכרים ולא יהיה מצווה בשביתה, והכא נמי למה לא יוכל לחלוק עצמו שכל יום השבת תהיה לנכרי. ובפרט לפי מה שכתב הקצות החושן [סימן (רע"א) [קע"א סק"א]] דהקשה, למה לא נאמר דיום של עצמו יש לו קנין הגוף גמור, כמו דאמר רבי אליעזר בן יעקב (בנדרים דף מ"ה ע"א) [ע"ב] דשותפין שנדרו הנאה זה מזה יכולין לכנוס בחצר מטעם ברירה, כמו שכתב הר"ן שם [ד"ה ואיכא] דבשעה שהוא משתמש הוא

הערות וצינונים

238. על משלי, דפוס ג'רבא תרע"ד. 239. נדפס לעיל בסימן רמ"ה אות קכ"ו. 240. כן הגיהו בב"י מהדורת שירת דבורה.

אוצר ההלכה

ג' במה שדקדק על מה שנסתפק מרן בטעם הערכאות אם הוא לעיכובא מטעם הדין או משום פרסומי מילתא, דא"כ תיסגי ליה באנפי תרי או תלתא למה בערכאות. יע"ש. ליתא, דמרן לא בא לשלול אלא בינו לבין עצמו שאין צריך לחזור אחר אחרים, אבל אם נצטרך לטרוח ולחזור אחר תרי ותלת נעשה באופן היותר בטוח שהוא בערכאות, אם מפני הפרסום אם מפני ההיתר. גם מה שהתיר שם בישראל שנתן בהמות שלו לעכו"ם לזרוע בשדה באריסות למחצה ולשליש ולרביע ע"י תיקון אחר, שימכור הישראל לעכו"ם חלק שביעי בבהמה ויפרש בפירוש ויאמר הבהמה הזאת תהיה לך בה שביעית בזה האופן, ששה ימי השבוע תהיה שלי וביום השביעי תהיה שלך לגמרי ואע"ג דאיברי הבהמה ינקי מהדרי. ע"כ. אחר המחילה היתר זה אינו מועיל אלא להתיר שכר שבת כשאינו ידוע, אבל לענין שלא תהא נקראת הבהמה של ישראל, מה יתן ומה יוסיף כשיסלק עצמו משביעית הימים, הרי סוף סוף חלקים האחרים שבבהמה שהם של הישראל עושים מלאכה בשבת, ולא גרע מהמשאיל בהמתו בשבת שאין לו שום הנאה ממלאכת שבת ואעפ"כ נאסר משום שביעית הבהמה, ולכך אין לסמוך על מהריט"ץ ז"ל בהיתר הנזכר²⁴². אמנם בשלשת צדדי ההיתר שנתבארו בסעיף זה, אע"פ שלא נזכרו אלא בששניהם שותפין בבהמה, מ"מ נראה דהוא הדין נמי כשהבהמה כולה של ישראל כמו שכתב הרב הנזכר, וכמו שכתב מור"ם ז"ל לקמן בהג"ה וז"ל: ואפילו אם (היה) הבהמה כולה של ישראל דינו כאילו היתה בשותפות העכו"ם וכו'. ע"כ. ותמהני מהרב מגן אברהם שכתב שם (סק"ז) [סקט"ז] וז"ל: דדעת הרב ב"י, דאם היא כולה שלו לא מהני שיקבל העכו"ם אחריות כמו שכתוב סעיף ד', ורמ"א הכריע להקל. עכ"ל. דמנין לו זה דמרן ב"י פליג, והרי אדרבא מדכתב דריצב"א פליג על יש אוסרין דסעיף ד', משמע דשוה בין שותפות בבהמה לדין כולה של ישראל. ושמא יש לומר דנתכוון המג"א על מה שדעת הש"ע נוטה לסברת יש אוסרין דסעיף ד', והכא כתב יש מתירין, דמשמע דדעתו כוונתו והווי תרתי דסתרן. וא"כ צריך לומר דחזר בו מדבריו שכתב בב"י, והוא מחלק בין בהמה של שותפות ובין בהמה שכולה של ישראל, ומ"מ העיקר הוא כדכתיבנא דאין חילוק, ודלא כדעת בעל עולת שבת ז"ל [סק"ה] דגם הוא חילק בזה. יע"ש ודוק. (מטה יהודה – סק"ד)

(שכ) שם על ידי שיתנה וכו'. כתב ב"י (ע"ב שיטה י"ב), אבל מדברי תשובת ריצב"א וכו'. נ"ב: הרב מהריט"ט צהלון ז"ל (בסימן ע"ו) כתב: וקשה, דא"כ הרב מבין [וכו'] דלמא [מה שכתב ריצב"א] אינו רואה תקנה להתיר וכו', היינו דווקא כשכבר נשתתפו וכו'. עיש"ב. ולע"ד נראה לומר דהכרח מר"ן ז"ל דהריצב"א לא סבירא ליה כסברת שיבולי הלקט [סימן קי"ג] דאם התנו מתחלה דמהני, דאם איתא דסבירא ליה כסברת שיבולי

שיש לעכו"ם חלק בבהמות ואינו נמנע מעשות בהם מלאכה על כרחו של ישראל, עדיין יש איסור בלוקח ריוח יום החול כנגד יום השבת, שהרי לוקח שכר שבת שלא בהבלעה, ובכגון זה שלא התנו מתחלה יותר היה אפשר להתיר כשלא יאמר לו כלל טול אתה חלקך, אלא שיתן העכו"ם לישראלים חלקם בריוח כל השבוע ביחד, לפי שאז יקבלו שכר שבת בהבלעה, ומשום שביטת בהמתו ליכא כיון שהעכו"ם עושה בה מלאכה מחמת חלקו על כרחו של ישראל ושלא כרצונו, אלא שעשו הישראלים איסור מתחלה להשתתף עם העכו"ם בלא תנאי והעכו"ם יעשה מלאכה בבהמות על כרחו. עכ"ל. הש"ע השמיט היתר זה בלא התנו, וכתב אסור סתם, דמשמע דאפילו בהבלעה דניצול משום איסור שכר שבת אסור מיהא משום שביטת בהמתו, ולא נחא ליה הך טעמא דיש לעכו"ם חלק ועושה בעל כרחו, והחמיר כסברת ריצב"א ז"ל, ועשה כמו פשרה בין שתי הדיעות, דלגבי תנאי מתחלה לא חשיבא בהמה של ישראל ודלא כריצב"א, כיון דאשכחן בהדיא לשבלי הלקט [סימן קי"ג] דסבר כהריב"ש ז"ל. אבל בתנאי שאחר השיתוף, כיון דלא אשכחן מאן דמתיר בפירוש, פסק להחמיר כסברת ריצב"א דלא מהני אלא התיקון דהלוואה וכיוצא. כנלע"ד. ועיין בתשובת הרב לוי בן חביב ז"ל שכתב טעם השני של הריב"ש ז"ל, ולא הזכיר כלל שם הריב"ש שהוא מרה דשמעתא, יעוין שם בסימן ק"ו. וכתב שם, בהתנו מתחלה אין צריך שיסכימו שניהם בפירוש שאם תמות הבהמה ביום שבת שיהיה כל האחריות על העכו"ם, ואם תמות ביום של חלק הישראל יהיה אחריותה על הישראל, שאפילו כשתמות באי זה יום, האחריות הוא על שניהם, אין איסור לישראל כלל. ע"כ. ועיין במגן אברהם (סקי"ג).

וראיתי בתשובת מהריט"ץ ז"ל (סימן ע"ו) שדקדק טובא על דברי מרן ב"י, והמעייין יראה בעין טובה דדברי מרן שרירין וקיימין, ואכתוב בקצרה בס"ד.

א' במה שכתב דמנא ליה דריצב"א ז"ל אינו מתיר (דתנאי) [בתנאי] דקודם השיתוף, ודילמא מה שכתב אינו רואה תקנה להתיר, מיירי בשכבר נשתתפו. יע"ש. אע"ג דגם הרלב"ח ז"ל בתשובה דסימן (ט"ו) [ק"ו] כן דעתו, מ"מ מרן תופס פשט דברי ריצב"א, מדלא הזכיר התנאי וכתב שימכור ויזקוף הדמים על העכו"ם וכו', משמע דסבירא ליה דלא מהני תנאי כלל, שהרי כך לי כשימכור כך לי שיבטל השיתוף ויחזור ויתנה.

ב' במה שגמגם על ההיתר שכתב מרן, שיזהיר העכו"ם שלא לעשות בה מלאכה בשבת ואם יעבור יתחייב באונסין, והקשה מדין המשאיל. כבר כתבתי ישוב דבר זה לעיל בסעיף ד' [סקי"ב]²⁴¹, דהכא שאני שהאחריות של האונסין לא היתה קבלתם אלא מחמת השבת, ולא דמי לשאר קבלת אחריות בסתם. ומה שנגרש בתשובה הנזכרת בישוב הנזכר ואעפ"כ כתב אינו שוה להתיר. יע"ש. אין טעם בדבר. דוק ותשכח.

אוצר ההלכה

הרא"ש²⁴³ [עבודה זרה פ"א סימן כ"ה] [מובא] בסימן רמ"ה, דפשוט האיבעיא לקולא גבי קיבל סתם וחלקו סתם. ע"ש שהארכתי בזה. (בגדי ישע)

שכג) שם על ידי שיתנה עם הגוי וכו'. ואז מותרים לחלק בשוה כמו שכתוב לעיל (סימן רמ"ה ס"ב), ואז אפילו אחריות שניהם בשוה כל ימי השבוע מותר. ר"ל בן חביב (סימן ק"ו).²⁴⁴ מ"מ הוא נוטל יום אחד כנגד יום השבת והוי שכן (שלו) [שבת שלא] בהבלעה, ומזה היה יותר היתר שלא יאמר טול אתה כו', אלא יחלקו סתם כל השבוע ביחד. ב"י בסוף סימן רמ"ה בשם ריב"ש [סימן קנ"א], וכן כתב הרלנ"ח שם, ומ"מ דוקא בהפסד גדול [שרי לחלוק סתם]. דרכי משה [אות ו']. עיין סימן רמ"ה ס"א בהגה. מג"א [סקי"ג]. (ברכות מים)

שכד) שם על ידי שיתנה עם הגוי וכו'. כתב במג"א (סקי"ג), מ"מ הוא נוטל. חסר כאן: עיין ב"י. וכן כתב תוספת שבת [סקי"ב]. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: בדפוסים החדשים נדפס "אם לא התנו" כמו שהגיה התוספת שבת [סקי"ב] ומחצית השקל ושאר פוסקים]. (זכרון אברהם)

שכה) שם על ידי שיתנה עם הגוי וכו'. כתב במג"א (סקי"ג), כל ימות השבוע מותר (ר"ל חביב) דמ"מ. עכ"ל. ט"ס יש כאן ונראה שחסר. אבל אם לא התנו מתחלה אלא לאחר שנשתתפו אומר לו טול כו', אע"פ שאין כאן משום שביתת בהמתו, כיון שיש לעכו"ם חלק בו אסור, דמ"מ כו'. (שו"ת צמח צדק – חאו"ח סימן קט"ו)

שכו) שם על ידי שיתנה עם הגוי וכו'. כתב במג"א (סקי"ג), ואז אפילו אחריות שניהם בשוה כל ימות השבוע מותר. אפילו בשבת. עיין ש"ע תניא [הגר"ז] בסימן ש"ה [סעיף ל"ו - ל"ח].

שכז) שם על ידי שיתנה עם הגוי וכו'. ובאמת ז"ל הירושלמי.

שכח) שם שרי לחלק סתם. משום דלשיטת הרי"ף²⁴⁵ דפוסק איבעית הגמרא [עבודה זרה כב.] בסתמא לחומרא, עיין לעיל סימן רמ"ה סעיף א' בהג"ה. (אהל ברוך)

שכט) שם שיתנה עם הגוי בתחלה כשקנו אותה שיטול הגוי בשבת והישראל ביום חול וכו'. באמת מוכח הכי בר"ן נדרים ריש פרק השותפין [מה: ד"ה ואיכא], דהקנה לראובן חודש אחד ולשמעון חודש שני, מהני במודר הנאה ואין צריך אפילו לברירה. ע"ש. אבל צ"ע דא"כ להוי גם באתרוג ביו"ט ראשון שיקנה כל אחד שעה לעצמו, ולא משמע כן מש"ס ופוסקים. והנה הרא"ש (בפ"ג דסוכה סימן ל') כתב, דלא מהני באתרוג אלא בתנאי על מנת שיחזיר, אבל קנין לזמן לא מהני.

הלקט, א"כ מה לו לאהדורי אפתחי ולומר ואיני מוצא תקנה אלא שיזקוף הדמים במלוה וכיוצא כמו שכתב ריצב"א, לימא שישתתפו פעם אחרת, ויתנו מתחלה דביום שבת יהיה מן הגוי ויום אחר ישתמש בה ישראל, וכמו שכתב מר"ן ב"י כן משם התוספות [עבודה זרה כב. ד"ה לא יאמר] בההיא דתנור, אלא מוכרח דלא סבירא ליה כדעת השיבולי הלקט.

גם מה שכתב [מהריט"ן], ואם נאמר דהרב מהר"י קארו [מבין] בדברי השיבולי הלקט שמתיר כשהתנו אפילו אחר השיתוף, זה לא יתכן, חדא דקאמר שיתנו מתחלה משמע קודם השיתוף, דאם אחר השיתוף [לא מקרי תחילה]. ע"כ. ולע"ד הם דברי תימה, דאיך אפשר לומר דמה שכתב בשיבולי הלקט שר"ל אחר השיתוף, הא אחר השיתוף לא מהני תנאי כלל, משום דהטעם הוא דכיון שנשתתפו כבר חל על כל אחד מהם לעסוק בה ביחד, וכשעוסק הגוי בשבת והישראל בחול נמצא שנעשה שלוחו של ישראל בשבת, וא"כ איך אפשר לומר שהבין מרן מהר"י קארו כן בדברי השבלי הלקט.

גם מה שכתב דתחלה לא משמע אחר השיתוף, אינה קושיא, דתחלה קודם שיתחילו במלאכה קאמר, ולעולם דהוי אחר השיתוף. והא ראייה, דהריב"ש [סימן קנ"א] כתב, שכיון שהתנו בתחלה קודם קניית הבהמות, משמע דתיבת תחלה משמע הכי ומשמע הכי. סוף כל סוף לא ירדתי לסוף דעתו. ועיין בספר משנה למלך בפ"ו מהלכות שבת [הט"ז].

(יד אהרן – סימן רמ"ה הגב"י)

שכא) שם על ידי שיתנה עם הגוי וכו'. במג"א (סקי"ג) ד"ה ע"י שהתנה עם הנכרי. עיין שם מה שכתב בשם רבי לוי חביב [סימן ק"ו]. וכתב שם, ומ"מ הוא נוטל יום אחד כנגד יום השבת. עכ"ל. ע"ש. ועיין בב"י וז"ל אלא התנה מתחילה והתנה אח"כ: דאף אי נימא דליכא כאן משום שביתת בהמתו, כיון דיש לגוי חלק ואין נמנע מלעשות מלאכה, מ"מ וכו'. וכן נ"ל דכך צריך לומר: ואם לא התנה בתחילה אסור לומר טול אתה בשבת וכו' דמ"מ הוא נוטל וכו'.

שכב) שם על ידי שיתנה עם הגוי וכו'. כתב מג"א (סקי"ג), ע"י שיתנה עם העכו"ם וכו', ואז אפילו אחריות שניהם בשוה כל ימות השבוע מותר. ויש כאן חסרון הניכר בדברי המג"א, וכצ"ל, אבל אם לא התנה מתחלה זה אסור אף אם אין כאן משום שביתת בהמתו, מאחר שיש לעכו"ם חלק בבהמה, פירוש, ובודאי יעשה עכו"ם מלאכה על כרחו של ישראל, מ"מ הוא נוטל יום אחד וכו'. וכן הוא בב"י סוף סימן רמ"ה. ומה שסיים, ומ"מ [דוקא] בהפסד גדול שרי לחלק סתם, היינו דעת

הערות וצינונים

²⁴³. עיין מחצית השקל. ²⁴⁴. ראה באותיות שכ"א-שכ"ב, שכ"ד-שכ"ה, מה שהגיהו בדברי המג"א. ²⁴⁵. כ"כ הר"ן [עבודה זרה ז. ד"ה הא סתמא] בדעת הרי"ף. ועיין להרב שד"ח בכללים (ח"א מערכת ב' אות י"ט) שחילק בין אם האבעיא בדאורייתא או בדרבנן, ורק בדאורייתא דעת הרי"ף לחומרא. ע"ש.

אוצר ההלכה

אחריות הזולא על העכו"ם, מ"מ הרי מלוה להוצאה ניתנה והיא של העכו"ם, ומה שעדיין ברשות ישראל הם לזולא הוא רק כתנאי בעלמא, כהתנה דאם יחזירנה בעין לא יתבענו מה שהזול. ולשון ויזקוף הדמים יש לפרש דיחשב כמה הם שוים, אם העכו"ם יאכלנה וכדומה ידע כמה דמים חייב. וצ"ע לדינא.

(גנזי חיים – סק"א)

של"ב) שם בהלואה גמורה שיהא רשות בידו וכו'. עיין בתשובת שואל ומשיב (ח"ב סימן ל"א), בהו"ט (של זכוכית) שנתן בשטר מכירה שהרשות ביד האיני יהודי לעשות מה שירצה, ובערב שבת נותן לו צעטיל איזה מין זכוכית יעשה, וגם לפעמים מוכר השמעלציקעס לסוחר אחר אף שכבר מכרו. יש להתיר כיון דבאמת הוא שותף ומותר מן הדין, וסגי כל שנותן שטר מכירה. וע"ש עוד סימנים ס"ו, וס"ט, וע"ג, וקע"ח בענינים אלו.

(פתחי תשובה)

של"ג) שם בהלואה גמורה שיהא רשות בידו וכו'. כתב בפתחי תשובה²⁴⁹ בשם שואל ומשיב (ח"ב סימן ל"א), בהו"ט של זכוכית שכתב בשטר מכירה לעכו"ם שהרשות ביד העכו"ם לעשות מה שירצה, ובערב שבת נותן לו צעטיל איזה מין זכוכית יעשה, וגם לפעמים מוכר השמעלציקעס לסוחר אחר אף שכבר מכרו. יש להתיר כיון דבאמת הוא שותף ומותר מן הדין, וסגי כל שנותן שטר מכירה. וע"ש עוד בסימנים ס"ו, ס"ט, ע"ג, קע"ח בענינים אלו.

של"ד) שם ואחריות השוורים על הגוי. לכאורה הוא לשון טפל ויתר, דהרי כיון דהלואה הבהמות לגוי בהלואה גמורה, וסתם מלוה להוצאה ניתנה, א"כ מה צורך לפרש האחריות על העכו"ם, הרי כל מלוה ברשות הלווה קיימא. וצריך לומר, דפרושי קא מפרש טעם היתר זה שהוא בתורת מלוה הוא מפני דיכול להוציאה וגם האחריות הרי הוא על העכו"ם, לכך שפיר חשיבא בהמת העכו"ם. אי נמי, דאתא לאפוקי אם פירש בפירוש שיהא האחריות על ישראל אם לא הוציאה העכו"ם, דאז אע"פ שיש לו רשות להוציאה אם ירצה, לא חשיבא כשלו אם סילק האחריות מעל עצמו, ולעולם אם הלואה לו הישראל בהלואה גמורה, אפילו לא פירש לעכו"ם שאחריותה עליו, מן הסתם העכו"ם חייב באחריותה כסתם כל מלוה.

(מטה יהודה – סק"ו)

של"ה) שם ויש מתירים אפילו לא יהא רשות ביד הגוי להוציאם וכו'. כתב ב"י, ופשוט הוא שדברי ריצב"א שהתיר וכו'. נ"ב עיין במשנה למלך (בפ"ו מהלכות שבת דין ט"ז) מה שתמה על דבריו, דעד כאן לא התיר ריצב"א וכו' אלא כשמכרם. ע"ש. ועיין בספר קרית מלך רב (בח"א שם) מה שכתב בזה. ועיין מה שכתב הרב יד המלך (בדף [צ"ח] ע"א ד"ה והב"י)²⁵⁰. (דברי מנחם – סימן רמ"ה הגב"י סק"ז)

עיין שם שהוכיח זה בראיה ברורה. וא"כ שמע מינה דבכהאי גוונא מיקרי שגם להשני יש חלק בזה, וא"כ הכא נמי מיקרי שיש להישראל חלק בה גם בשבת ואסור. שוב ראיתי בקצות החושן (סימן רמ"א [סק"ד]) שהאריך הרבה דלא הכל מודים לסברת הרא"ש. והרשב"א (בבא בתרא קל"ז: ד"ה אם, והובא בב"י) בסימן תרנ"ח ס"ז) על כרחך לא סבירא ליה הכי, אלא דקנין הגוף לזמן נמי מהני והוא קנין גמור ולא חשיב לחבירו חלק בו, וכן כתב ה"ר אביגדור כהן [הו"ד בשו"ת הרא"ש כלל ל"ה סימן ב']. ע"ש. ובאמת גם הב"י בסימן רמ"ה [בסופו] הביא מחלוקת השבלי לקט [סימן קי"ג] והריצב"א בזה. ע"ש. אלא שסמך בסוף על הריב"ש [סימן קנ"א] שהכריע כן. ועל כל פנים הא תליא חדא באידך ויתבאר לקמן שם.

שכ"ח) שם ואם לא התנו מתחלה אסור. מסתמיות דברי מרן משמע דלא מהני אם לוקח שכר שבת בהבלעה, כמו שכתב הריב"ש [סימן קנ"א] הביא דבריו סוף סימן רמ"ה, והיינו משום דאין זה מועיל אלא לאיסור שכר שבת, אבל משום שביתת בהמתו, הגם דעושה הגוי מלאכה בחלקו בעל כרחו (לישראל) [דישראל] אסור כדעת ריצב"א [שם בב"י]. וכן כתב הרב מטה יהודה ז"ל [סקי"ד]²⁴⁶ בדעת מרן ז"ל. וכן מסיק הרב שערי רחמים פראנקו (ח"ב סימן ש') [י"א], דלא כהרב פני יצחק (ח"ב סימן א'). ע"ש"ב.

אם לא התנו בתחלה, אם מהני שיבטלו השותפות ויחזרו ויתנו כמו שכתב מרן לעיל [סימן רמ"ה] בסעיף ג' גבי שדה. מדברי הרב מטה יהודה (סקי"ד ובסקי"ז²⁴⁷), והרב יד אהרן [סימן רמ"ה הגב"י]²⁴⁸ שהזכיר שם, והרב לחמי תודה למה"ר ישעיה באסאן (סימן כ' דף פ"ה ע"ד) בדעת מרן לתרץ קושיית מהריט"ץ ז"ל [סימן ע"ן], מבואר דדעתם בדעת מרן דמהני זה גם בבהמה, וכן כתב הרב כף החיים נר"ו (אות [ס"ה]). ועיין להרב שערי רחמים ז"ל הנזכר דלא סמך על זה למעשה אחרי שלא נתבאר זה להדיא בדברי מרן, ויש עוד דרכים אחרים של היתר. (שמחת כהן)

שכ"ט) שם ואם לא התנו מתחלה אסור. נ"ב: עיין לעיל סימן רמ"ה ס"ג. (חדושי מוהרמ"ז)

של"ו) שם ואם ילוח וכו' בהלואה גמורה וכו'. "לא בשאלה", היינו מכירה. ודו"ק. (אהל ברך)

של"א) שם ואם ילוח אותם לגוי בהלואה גמורה שיהא רשות בידו להוציאם וכו' ואחריות השוורים על הגוי מותר. בספר מגורה הטהורה בקני המגורה [סק"ה] כתב, דצריך שיקבל העכו"ם עליו גם כן אחריות יוקרא וזולא, ולא כתב שום ראיה לזה רק בלשון נ"ל. והנה אמת כי יש להעמיד דבריו בלשון הש"ע שכתב ויזקוף הדמים על העכו"ם, ועל כרחך רצונו לומר כמה הם שוים עתה. אכן צ"ע, דמהסברא נראה דאף דאין

הערות וצינונים

246. נדפס לעיל אות ש"ט. 247. נדפס לקמן אות שמ"א. 248. נדפס לעיל אות ש"כ. 249. נדפס באות הקודמת. 250. נדפס לעיל אות רצ"א.

אוצר ההלכה

צריך לומר דממה שכתב שזקוק הדמים במלוה מוכח דע"י מכירה הוא, דדמי המכירה יזקפם עליו במלוה. וכן נראה מתשובת מהריט"ץ ז"ל [סימן ע"ן] הנזכרת דהיתר זה אינו אלא לאחר המכירה. וזה נראה עיקר אע"פ שאין נראה כן מעולת שבת ומדברי המג"א (סקי"ד) שהוא ז"ל מפרש גם כן כהבנתו הראשונה, וכן נראה מהלבוש ז"ל [ס"ד]. יע"ש. ומ"מ האמת יורה דרכו. ודוק.

של"ח) שם או ירהנם אצל. עיין מג"א (סקי"ד) ירהנם אצלו וכו'. פירוש, שיאמר לו, אם לא אפדם לזמן הנקבע בהבמה שלך, דמכאן ולהבא זוכה בהבמה, דעכו"ם מישראל וישראל מגוי לא קנה משכון, אכן לא יאמר מעכשיו דאז הבהמה של ישראל למפרע ועבר על לאו שביתת בהמתו.

ומה שכתב המחבר, ואם יעבור ויעשה מלאכה תהיה אחריות עליו מהאונסים, וכתב העולת שבת [סק"ה] והא דכתב לעיל בסעיף ד' דבעינן גם כן יוקרא וזולא, התם מיירי בהבמה דכולה של ישראל, ומשום הכי בעינן גם כן יוקרא וזולא, אבל הכא דגוי שותף בהבמה סגי באונסין לבד. מיהו לדעת הרב בהג"ה אין לחלק. ולי קשה עליו, הלא כתב בש"ע אפילו מאונסין, א"כ יש לומר מכל שכן יוקרא וזולא, ואפשר שהוא בכלל אחריות אונסין שהרי אינו בא ע"י פשיעה. ואפשר דמ"מ הוה ליה לפרש גם כן. וק"ל.

של"ט) שם או ירהנם אצל. היינו אפילו שניחם ביד הישראל למשכון, והגוי נוטל אותם ועובד בהם שרי, כיון דלא אמר (להם) [לו] מעכשיו לא קנאם, כמו שכתוב סוף סימן (קמ"א) [תמ"א]. ע"ש. אפילו אמר ליה אם לא אתן לך המעות לזמן פלוני יהיה שלך.

ש"מ) שם או ירהנם אצל. כתב מג"א (סקי"ד), אפילו אמר ליה אם לא אתן לך המעות לזמן פלוני וכו'. צ"ע לדעת הראב"ד [הלכות חמץ ומצה פ"ה ה"ה] שהביא המג"א בסימן תמ"א (סק"ב), שכתב שאין דין אסמכתא לעכו"ם. ואולי הכא מקילין. וצ"ע. ומלשון המג"א (סקי"ב) משמע דבמלאכה דרבנן לא שייך שביתת בהמה.

ש"מא) שם ויש מתירים וכו'. בב"י [סוף סימן רמ"ה ד"ה וזאת] כתוב, תהיה אחריות שבת עליו. ע"כ. דמשמע אפילו לא קבל אחריות כל הימים עליו אלא של יום שבת לבד סגי בהכי. ומיהו הש"ע שהשמיט תיבת שבת, משמע דסבירא ליה דבעינן אחריות כל הימים, וכן נראה קצת מתשובת מהריט"ץ ז"ל [סימן ע"ן] הנזכרת. והדבר פשוט דמה שכתב הש"ע ויכתוב בערכאותיהם, אינו אלא משום פרסומי מילתא וכדי שלא תפול ההכחשה. ומה שנסתפק מרן דדילמא משום האיסור, כדי לחוש לסברת מאן דאמר דלא מהני הפקר בינו לבין עצמו, היינו לדעת רבו ז"ל, אבל לפי מה שפסק הש"ע (סעיף ג') דמהני הפקר בינו לבין עצמו לא נשאר ספק, ואין חיוב לעשות כן אלא כדי לפרסם הדבר. וזה פשוט.

של"ו) שם ויש מתירים אפילו לא יהא רשות ביד הגוי להוציאם וכו'. כתב בב"י (ע"ב שיטה ל'), כדעת המתירים וכו'. נ"ב: עיין בספר קרית מלך רב (דף כ"ז ע"א).
(יד אהרן מזהדורא בתרא – סימן רמ"ה הגב"י סק"ו)

של"ז) שם ויעשה אפותיקי וכו'. הנה לשון תשובת ריצב"א ז"ל [הובא בב"י סוף סימן רמ"ה] היא כך וז"ל: [יש] למצוא תקנה, כגון שזקוק הדמים על העכו"ם במלוה, ויחזור העכו"ם וימשכן אותם לישראל, ולא ימשכנם להרהין אצלו, אלא שיעשה אפותיקי כל זמן שלא יפרע לו מעותיו, דבענין זה לא יצאו מרשותו כלל. ואפילו אם ירהנם אצלו יש להתיר, אלא שלא יאמר לו מעכשיו, דקי"ל [פסחים ל:] דבעל חוב מכאן ולהבא הוא גובה. עכ"ל. ומשמע דרצונו לומר, דטעם ההיתר הוא מפני זקיפת הדמים במלוה, וגם כשימשכנם לא יניחם ברשות הישראל, דבכך חשיבי של עכו"ם ולא יצאו מרשותו כלל. משא"כ כשיהנם ביד ישראל דאז יצאו מרשות העכו"ם לא חשיבי אלא בהמות של ישראל, והיינו דוקא בדאמר מעכשיו לכך בעינן שלא ירהין אצלו, אבל אם לא אמר מעכשיו אפילו ירהיננה אצלו מותר. וא"כ לשון הש"ע הוא קצר וצריך לפרש דבריו כך: ויעשה אפותיקי לישראל ובלבד שלא ירהין אצלו, או אפילו ירהנם אצלו מותר, אבל בכהאי גוונא צריך שלא יאמר לו מעכשיו, דאם אמר מעכשיו כיון דקנה למפרע והם ביד ישראל מיקרו בהמות ישראל. ועיין בהלכות פסח ריש סימן תמ"א. אבל מדברי מהרלב"ח ז"ל בתשובה הנזכרת [סימן ק"ו] מוכח פירוש אחר, שכתב וז"ל: אמנם נמצא תיקון להיתר וכו', והוא שימכור הישראל הבהמה לעכו"ם, ויזקוף הדמים על העכו"ם ואחריות הבהמה על העכו"ם, ולמען לא יהא רשות ביד העכו"ם להוציאה שלא ברשות הישראל, יחזור וימשכן לישראל, ולא ימשכן להרהין אצלו, אלא שיעשה אפותיקי כל זמן שלא יפרע לו מעות, דבענין זה לא יצאה הבהמה מרשותו כלל. ואפילו אם ירהין אצלו יש להתיר, ובלבד שלא יאמר לו שמעכשיו תהא של הישראל אם לא יפרע לו הדמים, אלא שיאמר לו שכל זמן שירצה יקח הבהמה בדמיו, ומשעה שיקח אותה בפרעון דמיו תהיה שלו ולא קודם. ע"כ. דלפי זה פירוש תשובת ריצב"א ז"ל שכתב דבענין זה לא יצאו מרשותו כלל, רצונו לומר, מרשות הישראל, וזה המשכון שיעשה באופן זה לא לצורך תיקון היתר כדי שלא תהיה חשובה בהמתו של ישראל, דאדרבא יותר טוב שלא יזכר שם משכון כלל, כיון דמיירי במוכר הבהמה לעכו"ם, אלא צורך המשכון הוא לבטחון לישראל שלא יפסיד מעותיו, דחושש כיון שנמכרה הבהמה ונזקפו דמיה על העכו"ם ומוציא העכו"ם הבהמה לא ימצא ישראל ממה לגבות מעותיו, ונמצא דתקנה זו דזקיפת הדמים אינה אלא לאחר המכירה. ואע"ג דהא עדיפא מתקנה הקודמת שהיא על ידי הלואה, מ"מ התם יש לה עדיפות מצד אחר שיכול העכו"ם להוציאה, והכא אע"ג דמכירה עדיפא יש לה גריעות מצד אחר שאינו יכול להוציאה. והש"ע שלא הזכיר ענין המכירה כלל,

אוצר ההלכה

תחלת הלשון שהזכיר מכירה. ובהכי ניחא דמדמי מרן נדון ריצב"א ז"ל לנדון יש מתירין דסעיף ד'. ודוק.

ג' במה שכתב מרן מתחלה, דשבלי הלקט [סימן קי"ג] שהתיר בהתנו מתחילה, אין הריצב"א ז"ל מודה לו בתנאי, דר"ל [דמה שכתב] מרן בלשון תחילה אינו קודם הקניה, אלא תחילה קודם שיעשה העכו"ם מלאכה, והראיה שכתב דברי הריב"ש ז"ל [סימן קנ"א] שמתיר בהתנו מתחילה קודם השיתוף, והביא דבריו בסתם, ולא הביאו לעיל לסייע דברי השבלי לקט, משמע דבדברי הריב"ש דמיירי בתנאי דמעיקרא ליכא מאן דפליג, ולא פליג ריצב"א על שבלי הלקט אלא בתנאי דאחר הקניה וקודם עשיית המלאכה. יע"ש. אחר המחילה אין כן כוונת מרן מכמה טעמי, חדא, דסתם לשון תחלה הוא קודם הקניה כמו שנשתמשו בזה הלשון בדין שותפות שדה דסימן רמ"ה. ועוד איך נייחס לשבלי הלקט סברא זו דהיתר התנאי דאחר השיתוף וקודם המלאכה שלא נמצא דוגמת היתר זה בשום מקום, ומנין לו להתיר. ועוד דהשבלי הלקט סיים וז"ל: כדמוכח בגמרא [עבודה זרה כב.] ואם התנו מתחילה מותר. ע"כ. הרי דמהך דגמרא גבי שדה יליף לה, ואישתמטתיה להרב הנזכר סיום זה שהשמיטו מרן ב"י ז"ל. ועוד למה הוצרך ב"י לתת טעם דהריצב"א דאינו מתיר בתנאי, שהוא משום דחלק ישראל עושה מלאכה בשבת ואסור משום שביתת בהמה, דמשמע דדין בהמה חלוק מדין שדה, והרי ככהי גוונא דלא התנו קודם השיתוף גם בשדה אסור כיון שחל על שניהם חובת השיתוף, הרי שניהם נשתכרו, והוי העכו"ם כמו שלוחו של ישראל ואיכא איסורא גם משום שכר שבת. ועוד במה שדקדק על מרן למה לא הביא סיוע לשבלי הלקט מתשובת הריב"ש ז"ל, אתמהא, וכי לדידיה נמי מי ניחא, דזיל לאידך גיסא, דהיה לו להביא סיוע להריצב"א ז"ל שאסר בתנאי שאחר הקניה וקודם עשיית המלאכה מדברי הריב"ש ז"ל שלא התיר אלא בתנאי דמעיקרא. אלא ודאי מהא ליכא למשמע מינה, ולעולם מרן לא דבר אלא בתנאי דקודם השיתוף דמהני בכל דוכתא, ובכאן גבי בהמות אוסר ריצב"א מטעם דיש איסור נוסף דשביתת בהמתו דתליא מילתא בקניה, והוכיח כן מרן דעת ריצב"א, מדלא אשכח תקנתא להתיר אלא ע"י מכירה או הלואה, והיה מוצא תקנה בנקל לבטל השיתוף ולחזור ולהתנות שהוא דבר הנעשה בקלות, וכבר דשו ביה רבים בדין השדה, ומחזורתא בהבנת דברי מרן הוא כדכתיבנא. וכן הבין מהריט"ץ ז"ל בתשובת הנזכרת לעיל, יעויין מה שכתבתי עליו שם [סקי"ד]²⁵² בס"ד. ושוב אחר כותבי ראיתי בספר יד אהרן [סימן רמ"ה הגב"י]²⁵³ ומצאתי לו שכתב ההוכחה הנזכרת להבנת מרן בתשובת ריצב"א ז"ל. יע"ש.

עוד ראיתי בספר יד אהרן (בהגהת ב"י סוף סימן רמ"ו)²⁵⁴ שכתב וז"ל: בספר שבות יעקב (חלק ב' סימן ט"ל) כתב, ישראל

וראיתי להרב פנים מאירות ז"ל (בח"א סימן י') שגם הוא תמה על דברי מרן ב"י, והריני הולך על פי סדר דבריו ואיישב בס"ד דברי מרן אחת לאחת.

א' במה שכתב דדעת מרן בהך פלוגתא דסעיף ד' שכתב יש מתירין תחלה, דעתו לפסוק כדעת המתירין, ליתא, כפי הכלל המסור בדינו שאם הביא דעת הראשונה בסתם דעתו כסתם, ואם הביא שתי הסברות בשם יש אומרים ויש אומרים דעתו כיש אומרים בתרא וכדכתיבנא לעיל [סקי"ב]²⁵¹. וכלל זה כתבו הרב בעל כנה"ג (חלק או"ח סימן שי"ח בהגהת הטור) וכן בכללים בדרכי הפוסקים (אות ס"ב) כתב גם כן הכלל הנזכר.

ב' במה שכתב על דברי מרן, דכתב דריצב"א סבירא ליה כדעת יש מתירין אע"פ שאין רשות ביד העכו"ם להוציאה, דליתא דריצב"א ז"ל לא התיר אלא אחר המכירה, ואז אע"פ שממשכן הבהמות ביד הישראל, כיון דלאחר שיפרע המעות יהיו הבהמות של עכו"ם מכח המכירה, שהרי זקף דמיהן עליו בהלואה, הרי הבהמות של העכו"ם לגמרי. מה שאין כן בהך דסעיף ד' דליתא למכירה כלל זולת קבלת האחריות לבד, אין טעם להתיר, ואדרבא מוכח דדעת ריצב"א הו"א כדעת האוסרין, מדלא מצא תקנה להתיר בבהמת השותפות אלא ע"י מכירה לגמרי או בהלואה שיוציאם, או אפילו כשאין יכול להוציאם דצריך למשכנם אחר שימכרו לו, מוכח דתקנת האחריות אינה מועלת ודלא כשיטת מרן. יע"ש. נלע"ד דאע"ג דגם הרב בעל משנה למלך תמה על מרן מטעם דשאני מכירה דמיירי בה ריצב"א ז"ל, יעויין שם בפרק ששי [הט"ז], מ"מ מרן דכתב כן בפשיטות דריצב"א שהתיר אפילו אין רשות בידו להוציאם סבירא ליה כדעת המתירים, תופס במונח דכיון דקבלת אחריות שהתירו המתירין הוא כל מיני אחריות ואפילו דיוקרא וזולא, א"כ חשיבא הבהמה כאלו היא מכורה לגמרי, כיון שאין לישראל שום דררא דממונא בשום צד, ולא נשאר אחיזה לישראל באותה בהמה אלא במה שאין רשות ביד העכו"ם להוציאה שלא ברשות הישראל, ובזה הרי ריצב"א מתיר. וכן נראה דעת הרלב"ח ז"ל בתשובה הנזכרת [סימן ק"ח], שלאחר שכתב תיקון ריצב"א ז"ל הנזכר, כתב, גם יש תיקון אחר יותר קל מזה, שהוא דעת יש מתירין בקבל עליו כל מיני אחריות גם דיוקרא וזולא. יע"ש. דמשמע דמודה ריצב"א ז"ל בתיקון האחרון הנזכר. ועוד עדיפא מינה אני אומר לדעת מרן, דסבירא ליה דריצב"א אינו מצריך מכירה גמורה לעכו"ם בכל אופני מיני ההקנאה שצריכין להיות בכל המכירות, אלא סגי דיוקוף הדמים של הבהמה בהלואה, ואז לא נקנית לגמרי הבהמה לעכו"ם לענין כשיביא דמיה אח"ך לישראל וקבלם ישראל בעל כרחו והעכו"ם יזכה בבהמה, אלא לעולם יד ישראל על העליונה, ולכך ניחא דלא נקט הש"ע לשון מכירה כלל. והריצב"א ז"ל מילתא באנפי נפשה קאמר ולא קאי על

אוצר ההלכה

יתנו עמהם על מנת לשבות בשבת, ואם יעבור הגוי על התנאי מה בידו לעשות. ע"ש. והדברים תמוהים מאד: (א) כי מאי עדיפותיה דשכירות דאין צריך קבלת אחריות וכתובה בערכאות של גוים כמו שצריך בשותפות. ואדרבא שכירות שהבהמה כולה של ישראל גרע טפי לדעת מהרלב"ח [סימן ק"ח], ולדעת מרן הב"י שקולים ניהו כמו שכתב מהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סק"ב)²⁵⁷. ע"ש. והרב המגיה נר"ו הקשה כן ממור"ם (בס"ג) שכתב, דאין הגוי נאמן להתנות עמו שתנוח בשבת. ע"ש. (ב) מה שכתב ואם יעבור הגוי על התנאי מה בידו לעשות, אם איתא לסברא זו למה פסק מרן (בס"ג) שאם התנה עמו להחזירה לו קודם השבת ולא החזירה שצריך להפקיר אותה, הרי הוא התנה עמו להחזירה לו קודם השבת, והרי גילה דעתו ורצונו שתנוח בשבת, ואם לא החזירה לו מה בידו לעשות.

ונ"ע דהכי פירוש דבריהם: ועל דבר הגמלים ששוכרים אותם וכו', כך צריך להנהיג וכו' יתנו עמהם על מנת לשבות וכו', כלומר כמו בשותפות לענין אחריות וערכאות של גוים. וזהו דיוק לשונם "כך צריך להנהיג", כלומר כמו שביארו לענין שותפות, ובזה אם יעבור הגוי על התנאי מה בידו לעשות, דאין איסור בדבר דכיון שקיבל עליו האחריות הרי היא שלו, וכמו שכתב מרן ז"ל. וביותר היה נ"ל להגיה ואם יעבור הגוי על התנאי יתחייב באחריות, דאז הוא מבואר בדבריהם הכל. ועיין להרב מטה יהודה הנזכר שם, שכתב דלדעת מרן ז"ל דתיקון זה מועיל גם כן בשכירות כמו בשותפות. ע"ש.

והנה בתשובה זו לא נזכר אלא התיקון השלישי שכתב מרן בשם יש מתירים, ובתשובת מוה"ר האבר"ך²⁵⁸ שהובאה שם לפני זה כתב וז"ל: צריך לעשות אחד מן התיקונים שזכרו בש"ע דין ה'. ע"ש. מבואר דסבירא ליה דלדעת מרן ז"ל מועילים שלשת התיקונים שזכר מרן ז"ל, וכמו שכתב מור"ם בהגה ז"ל וז"ל: וכל צדדי היתרים אלו הלכתא ניהו ויכול לעשות איזה מהן שירצה. ע"ש. ואולם הרב מטה יהודה ז"ל (בסק"ב וי"ג)²⁵⁹ כתב, דכיון דמרן ז"ל בסעיף ד' הביא יש מתירים אם קבל עליו אחריות, ויש אוסרים כיון שאין העכו"ם יכול למוכרה. ע"ש. וקיי"ל כיש אומרים בתרא, א"כ דעתו דלא כיש מתירין דסעיף ה' השני דמתירים אפילו שאין הגוי יכול למוכרה. ע"ש. אבל הרב עולת שבת (בסעיף ד') כתב להיפך, דמרן בסעיף ה' כיש אומרים קמא. ע"ש.

ולדינא לכאורה נראה דיש ספק ספיקא בדבר, ספק בדעת מרן דשמא מתיר כיש אומרים שני דסעיף ה' וכיש אומרים קמא דסעיף ד' אף באם אין יכול למוכרה, ואם תמצא לומר דדעת מרן ז"ל כהאוסרים, שמא הגוי אין עושה בה מלאכה בשבת. ועיין למוה"ר משה זקן זצ"ל בספר ויען משה (אות כ"ה)²⁶⁰ שנשתמש בספק זה. ע"ש. ואפשר דזהו טעמו של מוה"ר אברהם

שיש לו סוס ובא המושל המכירו להשאלו או להשכירו, והוא אינו יכול למאן נגדו מפני איבה, ימכרנו לו בדבר מועט ואז יוכל המושל לעשות בו כרצונו. ואם אח"כ יחזור ויתן לו הסוס וגם השכירות, מתנה בעלמא יהיב. ע"ש. ולי נראה, שאם הגוי יכול למכרו, אף שמכרו לו בדבר מועט מותר, ואם אינו יכול למכרו אסור שנקראת בהמת ישראל בכל מקום. וכן כתב שם משם הרב בעל צמח צדק [סימן ל"ה] שאסר לעשות כן. וכן נ"ל עיקר. והיותר טוב שיפקירנה. עכ"ל. ולענ"ד נראה דיותר טוב התיקון שאמר בעל שבות יעקב שהוא למכור בדבר מועט, דאשכחן תיקון כזה דמהני בחמץ (סימן תמ"ח ס"ג), ולא הוי הערמה טפי מתיקון ההפקר, לפי שכתבתי לעיל [סק"ז]²⁵⁵ דלדעת הש"ע לא מהני להשאל על סמך שיפקירנו אח"ך, ואפילו כשיפקיר בפני שלשה, דאע"ג דהכא לגבי המושל הוי כדיעבד כיון שאינו יכול לישמט ממנו, מ"מ תיקון המכירה שיעשה קודם שישאל לו הסוס עדיף טפי. ולא ידעתי טעם הרב צמח צדק שאסר לפי שאין הספר מצוי אצלי. ושוב אחר זמן ראיתי בסוף ספר הכלבו [דף ק"ח ע"א] שכתב תשובה אחת לרבנו יוסף גאון ז"ל וז"ל: וכן נמי אסור לבר ישראל שיעשה הערמה עם העכו"ם שותף שהוא חורש עמו שימכור לו בהמה שהוא חורש בה, או מקח שבחנותו, ולאחר שבת יחזור ויקנה בהמה מאותו העכו"ם, דכיון דהערמה היא אסור עד דנפיק להון לההיא בהמה ולההוא מקח לגמרי. עכ"ל. ואפשר דהרב צמח צדק אסר מכח תשובה זו, וסבירא ליה דכל שהוא בדבר מועט מיקרי הערמה. ואפשר לחלק, דבתשובת הגאון הנזכר מיירי בגילה הישראל דעתו שיחזור ויקנה אותה ממנו לאחר השבת, ובכחאי גוונא הוא דהוי הערמה, אבל כל שימכור לו סתם אפילו בדבר מועט מותר וכדין חמץ. ודוק. ואחר קצת ירחין באו לידי תשובות מחודשות בספר הנקרא לחמי תודה (סימן י') שהאר"י לבאר בפלוגתא ריצב"א ז"ל דלעיל סעיף ד', והציל מרן ב"י מיד מהרי"ט צהלון ז"ל בדברים של טעם. וששתי כעל כל הון על כל דבריו. יע"ש באורך. גם עיין שם בסימן ד' במה שנוגע לדברי הרב מגן אברהם ז"ל במה שכתבתי עליו בסימן רמ"ד סוף סעיף א' [סק"ד]²⁵⁶. יע"ש. ויאירו עיניך בדברי פי חכם חן.

שמב) שם ויש מתירים על ידי שיוהיר ישראל וכו'. כתב הרב גנזי שלום ז"ל (בסימן ב'), ששלחו לו רבני תונס יע"א וזאת תשובתם: על דבר הגמלים ששותפים בהם יהודי וגוי, צריך שיתנה היהודי עם הגוי שלא לעשות בהם מלאכה בשבת, ואם יעבור ויעשה בהם מלאכה, אזי כל האונסין שיארעו לגמלים בשבת על הגוי לחודיה ליהדר, ויכתוב כן בערכאות של גוים, כמו שכתב מרן בש"ע (סימן רמ"ו דין ה'). ועל דבר הגמלים שהם של יהודים (ושוכרים) [ומשכירים] אותם לגוים והגוים עושים בהם מלאכה בשבת, כך צריך להנהיג, שבשעה שמשכירין אותם לגוים

הערות וצינונים

255. נדפס לעיל אות קל"ח. 256. נדפס לעיל בסימן רמ"ד אות נ"ט. 257. נדפס לעיל אות רצ"ה. 258. ר' אברהם הכהן זצ"ל. 259. נדפס לעיל אות ש'. 260. נדפס לעיל אות קפ"ח.

אוצר ההלכה

ע"י שיזהיר את הנכרי שלא יעשה מלאכה בשבת, ואם יעבור ויעשה תהיה אחריות עליו ואפילו מהאונסים, וכתוב כן בערכאות של גוים, דהשתא אם בא לעשות מלאכה בשבת אינה בהמת ישראל שהרי קנאה הנכרי להתחייב באונסיה. ע"כ. הרי מפורש להדיא בדברי מרן הש"ע עצמו, דתנאי שיתנה עם הגוי שתנחו הבהמה בשבת, לא מהני עד שיקבל עליו להתחייב באונסין אם יעבור ביום השבת, וזה אפילו בבהמה של שותפות שאין לישראל בה רק חצוי בלבד כמבואר שם בריש הסעיף, וכל שכן כשהבהמה כולה של ישראל ומשכירה לגוי, דפשיטא דלא מהני תנאי על מנת שתנחו בשבת. ועיין מה שכתב מור"ם ז"ל שם. ע"ש. וא"כ לא היה צריך לאחר מחילה רבה לכל אותה האריכות.

ולעצם תמיהתו על דברי הרבנים בתשובה הנ"ל, נלע"ד שמעולם לא התכוונו הרבנים זלה"ה להתיר ע"י תנאי שתנחו הבהמה בשבת בלבד, שהרי הם עצמם בתשובתם הראשונה על דבר הגמלים ששותפים בהם יהודי וגוי, כתבו להדיא שצריך להתנות עם הגוי שאם יעבור ויעשה בשבת כל האונסין עליה דידיה ליהדר וכמו שכתב בש"ע וכו', וא"כ היאך יעלה על הדעת שבתוך כדי דיבור בתשובתם השניה על דבר הגמלים שכולם של יהודים, יתירו בתנאי שתנחו בשבת בלבד בלי שיקבל עליו הגוי אחריות אונסין, אתמהא! ולכן הדבר ברור כביעתא בכותחא, שגם בתשובתם השניה כך היתה כוונתם שלא להתיר אלא ע"י תנאי המועיל לפום דינא, דהיינו שיקבל עליו הגוי אחריות אונסין ושיכתבו בערכאות של גוים, רק שהם ז"ל קיצרו בדבריהם לפי סמכו על מה שכתבו בתשובתם הראשונה. ועוד שכן משמע גם מלשונם, שכתבו, ועל דבר הגמלים שהם של יהודים וכו' כך צריך להנהיג, ולשון זה משמע לי שהוא קשור עם תשובתם הראשונה, כלומר מה שנוהג בגמלים ששותפים בהם יהודי וגוי, כך צריך להנהיג גם בגמלים שהם של יהודים ומשכירין אותם לגוים, ודין אחד להם. ומיהו מה שכתבו "ואם יעבור הגוי על התנאי מה בידו לעשות" לכאורה אין לשון זה מתאים, דהכי הוה להו למימר, ואם יעבור הגוי על התנאי אינה בהמת ישראל שהרי קנאה, וכמו שכתב בשו"ע. ויתכן שלא דקדקו בדבריהם. ודו"ק. [ועיין בשו"ת עצי היער להר"ג ר' יוסף עלוש זצ"ל סימנים ז' ח' ט'. עש"ב]. (בה לחי – סימן ד')

שד"ם ויש מתירים על ידי שיזהיר ישראל את הגוי וכו' ואם יעבור ויעשה תהיה אחריות עליו וכו'. עיין בתוספת שבת שם [סקי"ד] שהקשה, הא כל דאי הוי אסמכתא, והב"י בסימן תמ"א פסק כהרמב"ם [הלכות חמץ ומצה פ"ד ה"ה] דגם בעובד כוכבים ומזלות יש דין אסמכתא, והוה ליה לכתוב כאן דמיירי באומר מעכשיו. ע"ש. ולי נראה, דמשום הכי כתב המחבר לכתוב כאן בערכאותיהם וכו', דזה מסלק אסמכתא כמו

הכהן זצ"ל להתיר בכל השלשת תיקונים. ומתשובת הרבנים שלא כתבו אלא תיקון השלישי אין ראיה, דהא גם התיקון הראשון דהוא סתם מרן ז"ל לא כתבוהו. ועוד דמה"ר אברהם הכהן ז"ל גם הוא חתים עמהם. ודוחק לומר דהדר ביה, דא"כ היה לו להזכיר, דהא לא ביארו בדבריהם דאין מועיל אלא תיקון זה. וגם שאין שייך לפרש כן בדבריהם, דודאי התיקון הראשון גם הוא מועיל לדעת מרן ז"ל.

גם הנך רואה עוד לשון התשובה של הרבנים הנזכרים במה שכתבו, הוי כל האונסין שיארעו לגמלים בשבת על הגוי וכו', מבואר דאינו מחוייב אלא באחריות שבת לחוד ואין צריך שיקבל אחריות כל הימים. וכן מבואר בב"י שנקט לשון זה. אבל הרב מטה יהודה ז"ל (סקי"ד)²⁶¹ כתב, דממה שמרן בש"ע השמיט תיבת שבת משמע דסבירא ליה דבעינן אחריות כל הימים, וכן נראה קצת מתשובת מהריט"ץ [סימן ע"ן]. ע"ש. והנה אע"ג דקי"ל דאף שהשמיט מרן בש"ע מה שפסק בב"י לא אמרינן דהדר ביה, מ"מ יש לחלק בין תיבה לדין שלם. ומ"מ הנה נראה דכיון דיש מחלוקת בדבר בין מהר"י עייאש ובין רבני תונס, כוונתייהו נקטינן כיון דרבים נינהו. ועוד דאנו הולכים בעקבותיהם, וגם שיש ספק ספיקא בדבר, שמא אף אחריות שבת לבד מועיל, ושמא אינו עושה בה מלאכה.

שמג ויש מתירים על ידי שיזהיר ישראל וכו'. בספר גנזי שלום למהר"ש שמעוני ז"ל בחלק השו"ת (או"ח סימן ב'), הובאה תשובתם של רבני וגאוני תונס מהר"י בסיס ומהר"ם פיתוסי ומהר"א הכהן יצחקי זלה"ה, שהשיבו להרב המחבר ז"ל וז"ל: על דבר הגמלים ששותפים בהם יהודי וגוי, צריך שיתנה היהודי עם הגוי שלא לעשות בהם מלאכה בשבת, ואם יעבור ויעשה בהם מלאכה אזי כל האונסין שיארעו לגמלים בשבת על הגוי לחודיה ליהדר, ויכתוב כן בערכאות של גוים כמו שכתב מרן בש"ע (סימן רמ"ו דין ה'). ועל דבר הגמלים שהם של יהודים (ושוכרים) [ומשכירים] אותם לגוים והגוים עושים בהם מלאכה בשבת, כך צריך להנהיג, שבשעה שמשכירין אותם לגוים יתנו עמהם על מנת לשבות בשבת ואם יעבור הגוי על התנאי מה בידו לעשות. ושלום רב. ע"כ. והרב המגיה והמסדר הוא הר"ג אבילח"ם²⁶² ז"ל כתב על דבריהם שם וז"ל: איברא דעיקר היתר זה לא זכיתי להבינו, שהרי לא מהני להתנות עם הגוי שתנחו בשבת, כי אין הגוי נאמן על כך, כמו שכתב בהגהת מור"ם שם (ס"ג), ומרן אינו חולק על זה שהרי וכו'. עכת"ד ז"ל. וסיים את דבריו: והוא פלא. ע"ש.

והנה אעיקרא דמילתא שכתב הרב המגיה ז"ל, ומרן אינו חולק על זה שהרי וכו', והאריך להוכיח זאת, אני תמיה עליו שלא זכר שר אחר מחילה רבה שמדברי מרן עצמו בש"ע שם בסוף סעיף ה' הכי מוכח להדיא, שכתב שם וז"ל: ויש מתירים

הערות וצייונים

261. נדפס באות הקודמת. 262. הוא ר' יצחק בוכבזא, וכתב בהקדמה על זה דוהי מליצת משפחת בוכבזא מערבית לעברית, וגם אותיות אב"י אני יצחק ב'וכבזא.

אוצר ההלכה

בשותפים, יש לומר דהוי כקנו מתחלה על דעת שכל עת שישתמש בה אחד מהשותפים יהיה שלו, רק בדאורייתא אין ברירה. אמנם כאן דהתנה עמו אם יעשה מלאכה בשבת יתחייב באונסים דהריעותא משום דאסמכתא, א"כ לפי מה שכתב המרדכי בפרק שור שנגח [בבא קמא סימן מ"ו] משם רבנו נתנאל מקינון, וכן כתב הב"ח בחו"מ סימן ר"ז [אות י"ח], דאסמכתא קניא מן התורה רק מדרבנן לא קניא. ע"ש. וא"כ ממילא הכא בדרבנן הא קי"ל [ביצה לח.] יש ברירה. והרמ"א שכתב דגם אם הבהמה כולה של ישראל מהני היתור זה, היינו דמשכירה לו ומתנה שאם יעשה בה מלאכה בשבת יתחייב באחריות אונסין, אבל כיון שמקבל עליו אונסין מרוצה שלא יתבטל השכירות על יום השבת כיון דבהיתר הוא ושכירות קניא מדרבנן כמו שכתב הב"ח וכנ"ל, רק לא מהני לדאורייתא, וכיון דמדאורייתא אסמכתא קניא מותר ממה נפשך. (ערך שי)

שמו) שם ויש מתירים על ידי שיוהיר ישראל את הגוי שלא יעשה בה מלאכה בשבת ואם יעבור ויעשה תהיה אחריות עליו אפילו מהאונסים. כתב ב"י (שיטה ל"ו), ונראה שאם הישראל מזהיר את הגוי וכו'. נ"ב: עיין בספר קרית מלך רב (דף כ"ז ע"ב). (יד אהרן מהדורא בתרא – סימן רמ"ה הגב"י סק"ז)

שמו) שם ויש מתירים על ידי שיוהיר ישראל את הגוי שלא יעשה בה מלאכה בשבת ואם יעבור ויעשה תהיה אחריות עליו אפילו מהאונסים. כתב ב"י, ונראה שאם הישראל מזהיר לגוי וכו'. נ"ב: עיין מה שכתב הרב קרית מלך רב ז"ל בח"א (דף ז"ך ריש ע"ב). (דברי מנחם – סימן רמ"ה הגב"י סק"ח)

שמו) שם ויש מתירים על ידי שיוהיר ישראל את הגוי שלא יעשה בה מלאכה בשבת ואם יעבור ויעשה תהיה אחריות עליו אפילו מהאונסים. משמע דאחריות זולא לא צריך לקבל עליו, וזה ודאי צע"ג. ואף אם הם ברשות עכו"ם לכל אחריות וכמו שנתבאר בסעיף ד' דיש מתירין, ולמדו כן מסוגיא דיבמות, עיין ביאור הגר"א [סקי"ג], בעיני צע"ג, דהרי שם (דף ס"ו ע"ב) לא אמרינן דע"י אחריות יאכלו בתרומה, רק הש"ס הביא מדחזינן דאחריות נכסי צאן ברזל הם על הבעל וגם אוכלין בתרומה, על כרחך דהם שלו לגמרי, א"כ אדרבה משמע דלאו משום אחריות אוכלין בתרומה, רק משום דהן שלו. ורק איני כדאי להכריע נגד הנך פוסקים ואף להקשות על סברתם, אבל על כל פנים אחריות אונסין לחוד ודאי לא מצינו. שוב ראיתי באחרונים שכתבו, דעל כרחך בקיבל העכו"ם אחריות זולא גם כן איירי. ובספר מגורה הטהורה [קני המגורה סקי"ה] ראיתי בשם עולת שבת [סקי"ה] דכתב, דאף בכל התנאים המבואר בסעיף ד', אולי כדאי במתנה עם העכו"ם שלא יעבוד בה בשבת לסמוך על זה.

לעיל בט"ז (סקי"ה) במפקיר על יום השבת כתב, דאין אחר יכול לזכות בה משום דהיא תחת יד העכו"ם כיון שהיא

שכתב רמ"א בחו"מ (סימן ר"ז סט"ו) בשם הרשב"א [ח"ג סימן ס"ג], יש אומרים דאם השלישו משכנות במשפטי האנים יהודים ובשטרותיהן, קנה אפילו באסמכתא משום דינא דמלכותא דינא. רק שם מיירי בהשלישו משכנות דזה הוי נמי אסמכתא, מ"מ מהני במשפטי העובדי כוכבים ומזלות. והכא דמסר לו הבהמה וכתב כן בערכאותיהן באם יעבור שקיבל עליו אחריות, נמי מהני מכח דינא דמלכותא. וכהאי גוונא מצינו בדבר שלא בא לעולם, דכתב רש"ל בתשובה (סימן ל"ו) והובא בספר מקור חיים (סימן ת"נ), דמועיל קנין האורענדי אף דהוי דבר שלא בא לעולם, מ"מ מהני מכח דינא דמלכותא דשטרי מכירות מאורענדי הוי מכירות וזביני מעליא כמו סטימתא. ע"ש. והכי נמי יש לומר כן לענין אסמכתא כנ"ל. ולפי זה אין צריך לומר כמו שכתב המג"א (סקט"ו) לפרסומי מילתא, דלפי הנ"ל צריך מדינא כן ולכתוב במשפטי העובדי כוכבים ומזלות כדי לסלק אסמכתא. אך בב"י כתב גם כן כהמג"א. וצ"ע. (עצי לבונה – מעיין גנים)

שמה) שם ויש מתירים על ידי שיוהיר ישראל את הגוי וכו' ואם יעבור ויעשה תהיה אחריות עליו וכו'. הקשה הרב תוספת שבת [סקי"ד], הא אסמכתא היא וקי"ל דלא קניא. ע"ש. ולפי מה שראיתי בספר צמח דוד למהרי"ד בסוף הספר שכתב, אסמכתא לא קניא, נראה מדברי רש"י (בשבועות דף מ"ז ע"א ד"ה משחק) דמדרבנן הוא אבל מדאורייתא קניא. יש לומר, כיון דמדאורייתא לאו בהמתו היא אינו מצווה על שביתתה, דבכהאי גוונא כתב המרדכי [שבת סימן רמ"א] והגהות מיימוני²⁶³ הובאו בב"י (סימן ש"ה [סכ"ב]), דבמלאכה דרבנן אינו מצווה על שביתת בהמתו, וכן הסכים המג"א שם [סקט"ו]. ע"ש. הכא נמי יש לומר בבהמתו דרבנן ומלאכה דאורייתא, דגבי בהמה העמידו חכמים על דברי תורה. מיהו אין מדברי רש"י שם ראיה כלל, דדוקא בפיסול עדות ושבועה הוא דהוי מדרבנן, משום דלא פסלה התורה אלא עד חמס דהיינו גזל ממש, כמו שכתב רש"י בפרק שבועת העדות [שבועות] דף ל' ע"א) גבי מאי דאמרינן אבל משחק בקוביא מדאורייתא מחזא חזי. אי נמי דוקא משחק בקוביא דלא הוי אסמכתא גמורה כדאיתא בסנהדרין (דף כ"ד ע"ב). אבל אסמכתא גמורה ולענין קנין יש לומר דמדאורייתא לא קניא. (שלחנו של אברהם)

שמו) שם ויש מתירים על ידי שיוהיר ישראל את הגוי וכו' ואם יעבור ויעשה תהיה אחריות עליו וכו'. והקשה בתוספת שבת (סקט"ו) [סקי"ד] דהא הוה ליה אסמכתא. ע"ש. ולא קשיא מידי לפי מה שכתב בחדושי ר"ן בפרק זה בורר (סנהדרין) דף כ"ד [ע"ב ד"ה רב ששת], דלא מצינו אסמכתא רק אם תולה בביטול מעשה, אבל כשתולה בקיום מעשה אם אעשה כך אתן לך כך וכך לא הוי אסמכתא. ע"ש.

ולפי מה שכתבתי לעיל²⁶⁴ יש לומר עוד, דהמחבר דמיירי

אוצר ההלכה

ישראל, וכן כתב הרב ז"ל [ש"ע הגר"ז סי"ז] בהדיא, (וכן מוכח מדברי הב"י סוף סימן רמ"ה [ד"ה וזאת], עיין אליה רבה [כאן סק"ג]). והאליה רבה ז"ל כתב כאן, דחזינן דירא מאחריות שאין מקבל עליו אחריות החול בודאי לא יעשה בשבת, מה שאין כן כשאנינו מתנה וקבלת אחריות עליו בחול, גם כן בעי אחריות יוקר וזול. ולדעתו אם רואה אותו שעושה מלאכה בבהמה בשבת צריך למחות. אבל לשון הש"ע שהוא לשון מהר"י בי רב ז"ל לא משמע כן, שכתב, אם בא לעשות בה מלאכה בשבת אינה בהמת ישראל. ולכאורה יש לומר, כיון שמתנה עם העכו"ם שלא יעשה מלאכה בשבת, א"כ הוי אחריות אונסין שמקבל עליו היינו אפילו אחריות ממתה מחמת מלאכה, וזה עדיף מכל שואל והוי כאחריות יוקר וזול. אלא שבלא כל זה הדבר צ"ע מאד, דהא התנה עם העכו"ם שלא יעשה מלאכה בשבת, וא"כ אם העכו"ם עושה מלאכה הוי ליה שולח יד בפקדון ונתחייב ממילא בכל ולמה לי התנה. ומכל הדברים האלה היה נראה לומר דעיקר ההיתר הוא שסומך על מה שיעשה כן בערכאותיהם שיתפרסם הדבר. ועיין בקונטרס אחרון מהרב ז"ל (סק"ה), אלא שעדיין הלשון דחוק מאד. ועוד דהא אם יעשה העכו"ם מלאכה בשבת נתחייב באחריות מכל ימות החול גם כן כמו שנתבאר בחו"מ (סימן רצ"ב ס"א), וע"ש בש"ך [סק"א]. ובכחאי גוונא שהן באחריות העכו"ם כל ימות החול לא בעינן ערכאות כמו שלא הוצרך המחבר בסעיף ד'. ע"ש בקונטרס אחרון. וצ"ע ג.

(תהלה לדוד – סק"ו)

שנב) שם הגה וכל צדדי היתרים אלו הלכתא ניהו וכו'. כתב ב"י (דף ק"ס ע"ב שטה י'): ואם ישראל וגוי שותפין בבהמה וכו'. נ"ב: וכל צדדי היתרים אלו הלכתא ניהו, ויכול לסמוך עליהם לעשות כן אפילו אם הבהמה כולה של ישראל, ובלבד שיהיה צד ההיתר לעושה מפורש, מפני מראית העין, שלא יאמרו וכו'. ספר המפה והלבוש.

(שיירי כנסת הגדולה – סימן רמ"ה הגב"י סק"ט)

שנד) שם בהגה ואפילו אם הבהמה כולה של ישראל. ואם הסוסים של ישראל וגם הגוי הוא עבדו ומוליך סחורות, אין היתר במכירה, דהרי אסור להניח לו לעשות מלאכתו משום דכתיב "עבדך ואמתך" [שמות כ', י']. אלא אם כן הוא מושכר לו [רק] ליסע עם הסוסים, אז שרי להרמב"ם [שבת פ"ו ה"ב] כמו שכתוב סימן רמ"ד (ס"א) [ס"ה]. ועל כל פנים אסור לומר לו לך בשבת כמו שכתוב סימן רנ"ב [ס"ב]. ודעת מרן, שאם היא כולה שלו לא מהני שיקבל אחריות הגוי כמו שכתוב בסעיף ד', ורמ"א היקל. מג"א [סקט"ז]. ונקטינן כמרן. (ברכות מ"ט)

שנה) שם בהגה ואפילו אם הבהמה כולה של ישראל. כתב במג"א (סקט"ז), אז שרי להרמב"ם [שבת פ"ו ה"ב].

מושכרת או שאולה לו. משמע הטעם דקנין מהפקר הוא כמו חזקה, והרי אין יכול להחזיק בה כל זמן שהיא תחת ידי העכו"ם. ודין זה צ"ע, ולא נפנית לחפש בזה. אכן צ"ע, דהא איירי בהתנה עם העכו"ם שיחזירנה לו קודם השבת, א"כ בשבת אין רשות עכו"ם עליה, וצ"ע. וגם מה שכתב דישאל ודאי לא ירצה לזכות בה דיעבור משום שביתת בהמתו, גם כן צ"ע, דבשלמא הוא עצמו שהשכיר לעכו"ם פשע קצת, לכן צריך להפקירה, אבל אחר מה פשע במה שהעכו"ם אינו נותנה לו ועובד עמה, ואין לך אונס גדול מזה. וצ"ע²⁶⁵.

שנז) שם ויש מתירים על ידי שיוהיר וכו' אפילו מהאונסים וכו'. [הערת מהרש"ם: עיין שו"ת אמרי א"ש (או"ח סימן ט"ו) מהא דשואל שלא מדעת גולן. ועיין שו"ת לחמי תודה (סימן כ') ושואל ומשיב מהדורא קמא (ח"א סימן רפ"ח רפ"ט) באורך בביאור דין זה דע"י קבלת אחריות אונסין הוי כשלו אף דבעלמא גורם לממון לאו כממון דמי]. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ג)

שנא) שם ויש מתירים על ידי שיוהיר ישראל את הגוי וכו' דהשתא אם בא לעשות בה מלאכה בשבת אינה בהמת ישראל שהרי קנאה הגוי להתחייב באונסיה. כתב ב"י (שיטה ל'), (ואפילו) [ונראה] שאם הישראל מזהיר את הגוי וכו'. נ"ב: קשה, דאם בשביל שמתחייב באונסין נקראת שאינה בהמה של ישראל, א"כ יהא מותר להשאילה, וא"כ למה אסור בגמרא [עיין עבודה זרה טו.] להשאיל בהמה לגוי, אלא ודאי במה שנתחייב באונסיה אינו עניין שלא תקרא בהמת ישראל. מהריט"ן (סימן ע"ו). ועיין בעולת שבת [אות ד']. ואפשר לומר, דמרן ז"ל מיירי כשהיו שותפין בבהמה, דבהכי מיירי מרן ז"ל, וכיון שיש חלק בבהמה אחי לן שאם יתחייב באונסין שלא יהא נקראת בהמת ישראל, אבל בשאלה שהבהמה כולה של ישראל אפשר שבדיניהם מתחייבין באונסין, בשביל זה לא פקע גופה של בהמה מרשות ישראל. ודוחק. (יד אהרן – סימן רמ"ה הגב"י)

שנב) שם ויש מתירים על ידי שיוהיר ישראל את הגוי וכו' דהשתא אם בא לעשות בה מלאכה בשבת אינה בהמת ישראל שהרי קנאה הגוי להתחייב באונסיה. ולכאורה אם נאמר דזה שחייב באונסין מיקרי בהמתו של עכו"ם, א"כ למה אסור בגמרא [עבודה זרה טו.] להשאיל בהמתו לעכו"ם, הא כל שואל מתחייב באונסין. ועוד הא על כרחך לא פליג בסעיף ד' אלא באחריות יוקר וזול, אבל אחריות אונסין משמע דלכולי עלמא לא מהני. ובשו"ת תודת שלמים ([לחמי תודה] סימן כ') העלה דבאמת בכולו של ישראל לא מהני הך תקנתא, רק בשותפות שבאמת אין איסור משום שביתת בהמה, ורק שיש איסור למפרע כמו שכתב הריב"ש ז"ל [סימן קנ"א], לזה סגי בהך תקנתא. ע"ש. אבל לשון הרמ"א ז"ל משמע דהך תקנתא מהני גם בכולו של

אוצר ההלכה

והמותר יזקוף עליו במלוה עד זמן מסוים, ונגד עיסקא ימתין לו המעות וישכיר לו מקום עמידת העגלה והסוסים, ואחר זה ישכור הישראל ממנו בחזרה העגלות והסוסים על כל ימי החול למשך שנה או יותר, באופן שבעבור זה יתן הישראל כל מזונות הסוסים בכל משך השנה או יותר, וכל הרווחת ימי החול שייך לישראל. ובכל ערב שבת קדש וערב יו"ט ימסרם להעכו"ם הנמכר לו, והרווחת העכו"ם בשבת ויו"ט יוכל הישראל לקבל ממנו על העיסקא שחייב לו ממעות דמי המכירה שזקף עליו במלוה. וכן יוכל לכתוב בהשטר מכירה שבכל מוצש"ק יתן לו הערל העיסקא. ויש לפרסם הדבר ע"פ הכרזה בבית הכנסת ובביהמ"ד שבעיר שנעשה על פי שטר מכירה והיתר כדת תורה, ואז אין לחוש יותר במקום פסידא כזה. יעו"ש כי הדברים נכונים אליבא דכל הדיעות. ועיין בדברי חיים (ח"א סימן ו' ז') בנוסח שטר מכירה לענין שבת ויו"ט.

ועיין בשו"ת מחנה חיים מהדורא קמא (סימן כ"ח) מה שכתב בישראל שקנה בהמות עם עכו"ם בשותפות, והנכרי נדחק למעות והשכיר לשותפו ישראל חלקו מהבהמות על רבע שנה, אם מותר לישראל ליתן בהמות הנ"ל לעשות דרך כמופקד עליו מהשר. ומה שכתב בבאר היטב [סקי"ב] בשם תשובת צמח צדק [סימן ל"ה], עיין בזה באשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש שמפלפל בדברי הצמח צדק הנ"ל. ובסוף כתב, כעת נתפשט המנהג להקל מעצמם בלי שאלה במשתתף שני סוסים שלו עם שני סוסים של עכו"ם, ועושה העכו"ם בשבת קדש ועוד איזה ימים בשדה שלו, ושאר הימים עושה משרת של ישראל בהשדות השייכים לישראל, והוא ע"י הפקר או מכירה, ואי אפשר למחות בהם שכבר נהגו להקל. ועיין בספר פדה את אברהם (מערכת ש' אות ה') שציין שם לספר פני יצחק (ח"ב סימן א'). יעו"ש. ובעיקר דין שביתת בהמה שהיא בשותפות ישראל עם העכו"ם עיין בספר שדי חמד בחלק דברי חכמים (סימן פ"ג) שהאריך בענין זה, והביא שם דברי ספר הבתים [שער איסור הוצאה שער ט"ז אות י'] המובא במחזיק ברכה סימן רמ"ו (אות א')²⁶⁷. יעו"ש.

(ארחות חיים – ספינקא – סקי"ד)

והראב"ד אוסר, דהישראל מרויח במה שעושה בשבת, דדילמא יוצרך לו לכתוב ביום ראשון וע"י שישבות בשבת לא יוכל לעשות המלאכה של יום ראשון. ע"ש.

שם ועכ"פ אסור לומר לו וכו'. כמו שכתוב [בסימן] רנ"ב [ס"ב] דהוה קובע מלאכה בשבת.

שם ודעת הרב ב"י דאם היא כולה שלו לא מהני. הכוונה לעיל סעיף ד' דיש אוסרים.

שנו **שם** בהגה ואפילו אם הבהמה כוללה של ישראל וכו'. כתב מג"א (סקט"ז) דהב"י והרמ"א פליגי בכולה שלו. וקשיא דהוה ליה למימר בלשון יש אומרים לחלוק²⁶⁶, וגם מיד הוה ליה למימר בסעיף ד', ומה ציונו עיין למטה. אלא אפשר התם שהשכיר ונותן לו העכו"ם שכירות מחליף בשלוחו בכולה שלו, וכאן שסיים הש"ע בשותפות שיזהירו ממלאכה קאי הג"ה באריסות ואדעתא [ד]נפשיה עבד יש להקל טפי וכן מוכח בב"י. ע"ש.

שנו **שם** בהגה כוללה של ישראל וכו'. עיין באר היטב (סקי"ב) ושערי תשובה שם. ועיין בשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח (סימן ק"ט), שכתב איזה דרך היתר למכור העגלות והסוסים לעכו"ם כדי שיעבדו בשבת. [הערות מהרש"ם: עיין שואל ומשיב מהדורא קמא ח"ב סימן ס"ז ס"ח. והר"ם שיק חולק על השואל ומשיב]. ושם סימן ק"ד על דבר אחד שיש לו עגלות וסוסים וקבע לו (אניבאז) להוליך אנשים מחצר הבאהן לביתם או להיפך, דאינו רוצה להתיר למכור הסוסים והעגלות לעכו"ם כדי שילכו גם כן בשבת. ועיין בשואל ומשיב ח"ב (סימן ס"ז ס"ח) ובשו"ת אמרי אש חאו"ח (סימן ט"ו). ועיין בשו"ת שאילת שלום (סימן ע"ח), מה שכתב בדין להתיר למכור לעכו"ם הסוסים והעגלות על שבת ויו"ט כדי שיעבדו בהם במקום שיש פסידא, כגון שהאדון אמר להם אם לא ילכו לעבוד בשבת ויו"ט גם בחול לא יניח להם לילך והוא הפסד גדול כי עטופים ברעב. וכתב שם עצתו בזה שימכרו העגלות והסוסים לערל עם ד"ג

הערות וצייונים

266. כבר כתב בספר יד מלאכי (כללי ש"ע ורמ"א אות י"ט) שלפעמים מור"ם חולק על מרן ואעפ"כ לא כותב בלשון יש אומרים. וכן העיר בשו"ת שואל ונשאל (ח"ח סימן י"ח), נדפס לעיל אות ש"ח. 267. נדפס לעיל אות קי"א.

באר הגולה

רמז. דין גוים המביאים כתבים בשבת. ובו ו' סעיפים:

א שולח אדם אגרות ביד גוי ואפילו בערב שבת עם חשיכה, והוא שקצץ לו דמים, *^א ובלבד שלא יאמר לו שילך בשבת, ואם לא קצץ, אי לא קביע בי דואר (פירוש, איש ידוע שכל כתב אליו יובל והוא משלחו למי ששלוח אליו רי"ף שבת ז). במתא אסור לשלוח אפילו מיום ראשון, ואי קביע בי דואר במתא משלחין אפילו בערב שבת, ^ב והוא שיהא שהות ביום כדי שיוכל להגיע לבית הסמוך לחומה ^(*): הגה ויש מתירין אפילו לא קצץ ואפילו לא קביע בי דואר צמחא אס משלחו ציום חמישי או קודם לכן, ויש לסמוך עליהם אס צריכים לכן:

הרשב"א: כל בו (סימן ל"א דף ל' ע"ד); ב"י (ד"ה ומ"ש בשם) שכן משמע דעת סמ"ג (לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג) וספר התרומה (סימן רכ"ב): ב. לפירוש הרמב"ם שם: (*). (דהיינו חומת העיר שנשתלח משם. אך הבית יוסף לא הכריע בין פירוש רש"י [שבת יט. ד"ה לבית] להרמב"ם [שם], ובכסף משנה [שם] פירש דבריו בענין אחר. ע"ש).

אוצר ההלכה

ומה גם לטעם הגאון בעל התרומה [סימן רכ"ב] יאמר שעבר כו'.⁴
יע"ש. (ברכות מים)

ד) שם שולח אדם אגרות. כתב במג"א (סק"א) אגרת כו', לאשמועין דאי לא קביע אסור כו'. נלע"ד דכוונתו דלכך נקט אגרת, לאשמועין אי לא קצץ ולא קביע אסור אפילו מיום ראשון, דכשולח השליח דרך רחוק, הוה ליה כאילו אמר לו לילך בכל יום אפילו בשבת, משא"כ בשאר מלאכות אי לא קצץ אינו אסור אלא בערב שבת, כמ"ש המג"א לקמן בסימן רנ"ב (סק"ח) וכאן (בסק"ב). ועיין מה שכתב הפמ"ג (בסק"א וסק"ב) שנראה מדבריו שמפרש כמו שכתבתי.

שם [במג"א] מותר לשלוח כליו וחפציו כו'. עיין מה שכתב המחצית השקל. (שמן המאור)

ה) שם שולח אדם אגרות. כתב במג"א (סק"א), [אלא נקט אגרות לאשמועין] דאי לא קביע אסור וכו'. ר"ל, אבל בשאר חפצים מותר אפילו שהאינו יהודי יעשה בשבת כל שאפשר לו לעשות קודם השבת כמו שכתב בסק"ב, ואפשר שזה שכתב בשם ר"מ אלשקר [סימן מ"א] מותר לשלוח כליו, ר"ל בכה"ג אפילו בלא קיבולת. (חדושי מוהרמ"ז)

ו) שם שולח אדם אגרות. כתב הטור, אין משלחין אגרות וכו'. נ"ב: הב"ח ז"ל [אות א'] דקדק אמאי נקט אגרת טפי ממדי אחרינא. ותירץ, דבלא קצץ אינו אסור אלא אגרת דוקא, דכתב ידו של ישראל ניכר ביד גוי, יאמרו בשבת נתן לו לגוי להוליך ועבר משום אמירה לגוי שבות כו'. יע"ש. ולפק"ד טעם זה אין בו ממש לסברת הטור, שהרי הטור לקמן סימן (מ"ב) [רנ"ב] פסק דגם בבגדים לכובס אסור אלא אם כן קצץ. יע"ש. ואיך כתב דבלא קצץ אינו אסור אלא אגרת, והלא גם בבגדים אסור ולמה נקט אגרת? לכן לפק"ד נ"ל העיקר כמו שכתב המג"א [סק"א], דהוא הדין שאר דברים כמבואר בסימן רנ"ב [ס"ב], ונקט אגרות להודיע החילוק שיש כשלא קצץ בין איכא בי דואר במתא כו', דהך לא שייך בשאר דברים. יע"ש.

א) סעיף אי שולח אדם אגרות. עיין בהרב ב"ח [אות א'] מה שכתב על זה, ועיין בספר ברכות מים בסימן זה (בדף י"ט ע"ב)¹.

ב) שם שולח אדם אגרות. כתב במג"א (סק"א), אלא נקט אגרת וכו'. וב"ח [אות א'] כתב, דאשמועין דגם באגרת שרי בקצץ, אע"ג דכתב ישראל ניכר ודמי כמי שעושה מלאכה בבית ישראל, אפילו הכי שרי. ואלויה רבה [סק"א] כתב, דאשמועין לא מבעיא עורות לעבדן שהוא אב מלאכה בעי קצץ, אפילו שלוח אגרת שהוא טלטול בעלמא דלית לן רשות הרבים בעי קצץ. (בגדי ישע)

ג) שם שולח אדם אגרות. נ"ב: ראיתי להרב ב"ח [אות א'] שכתב על דברי הטור, שדקדק אמאי נקט אגרת טפי ממדי אחריני. ויש לומר, דבלא קצץ אינו אסור אלא אגרת דוקא, דכיון דכתב ידו של ישראל ניכר ביד גוי, יאמרו בשבת נתן לו לגוי להוליך ועבר משום אמירה לגוי שבות כו'. יע"ש. ולפק"ד טעם זה אין בו ממש לסברת הטור, שהרי הטור לקמן סימן (מ"ב) [רנ"ב] פסק דגם בבגדים לכובס אסור אלא אם כן קצץ. יע"ש. ואיך כתב דבלא קצץ אינו אסור אלא אגרת, והלא גם בבגדים אסור ולמה נקט אגרת? לכן לפק"ד נ"ל העיקר כמו שכתב המג"א [סק"א], דהוא הדין שאר דברים כמבואר בסימן רנ"ב [ס"ב], ונקט אגרות להודיע החילוק שיש כשלא קצץ בין איכא בי דואר במתא כו', דהך לא שייך בשאר דברים. יע"ש.

ולענין לשלוח חפציו על ידי גוי בשבת, מתשובת הרב הגדול מהר"ם אלשקאר ז"ל נראה שמותר, יע"ש סימן (ע"א) [מ"א]. ולפק"ד הוי ליה כההיא דבגדים לכובס גוי, דבבית גוי שרי. יע"ש. ומיהו קצץ נראה לי דבעינן דומיא דבגדים. יע"ש.

הערות וציונים

1. נדפס לקמן אות ג'.
2. כנראה שחידוש זה מנכד הרב המחבר שכן הספר ברכות מים נדפס כעשרים ושמונה שנים אחר פטירת הרב בתי כנסיות.
3. עיין מה שיישב הרב דברי מנחם (הגה"ט סק"א), נדפס לקמן אות ו'.
4. צ"ע מאי מיייתי ראייה מספר התרומה לאסור שליחת חפצים היכא דלא קצץ, דשם מייירי באגרות שניכר כתב ידו של ישראל ויאמרו וכו', מה שאין כן בחפצים. ועיין פרי מגדים (סק"א) ומחצית השקל ויד אפרים.
5. נדפס לעיל אות ג'.

אוצר ההלכה

דהש"ס הא אינו מחלק בין קבוע בי דואר רק אחר דמוקי פלוגתא דב"ש וב"ה בלא קצץ, אבל לפי הסלקא דעתין דב"ש וב"ה איירי בקצץ ואמרו עד שיגיע לביתו, ועל כרחך דביכול להגיע מותר משום דלא חיישינן שמא [לא] ימצאנו, א"כ אין באגרת יותר חשש מדבר אחר ולמה לי קצץ, ועל כרחך דזה מהני אף באין יכול להגיע לביתו. וזה פשוט ולא קשיא מיד.

(גנזי חיים – סק"א)

(ח) **שם שולח אדם אגרות וכו'.** כתב עטרת זקנים [סק"א], מותר לקבל כתב מעכו"ם בשבת אפילו הביא לו מחוץ לתחום, ואין בו משום איסור מוקצה ולא משום איסור חוץ לתחום. מרדכי פ"א דביצה [סימן תרס"ה]. אבל לקמן (סימן ש"ז סי"ד) אוסר⁸. ועיין בלבוש שם [סי"ד]. ונוהגין שהעכו"ם מניחו תחילה על השולחן כדי שלא להיות [עקירה] [הנחה] ע"י ישראל. תשובת מהר"ם מינץ [סימן קט"ז]. ממה שכתב בשם מרדכי ואין בו משום איסור מוקצה ולא משום איסור חוץ לתחום, משמע דשני דברים נינהו, וחוק מאיסור חוץ לתחום היה ראוי לאסור משום איסור מוקצה, אבל מלבוש [שם] ומג"א [סק"ב] וגר"א [סקל"ה] בסימן ש"ז, מוכח דמלבד שהובא חוץ לתחום לא היה בו שום איסור מוקצה, דהא ראוי לצור על פי צלוחיתו, ורק היה ראוי לאסור לא הנגיעה אלא ההנאה, משום דאסור ליהנות מדבר שהובא מחוץ לתחום, מ"מ הא טעם (ה) איסור הבא מחוץ לתחום גזירה שמא יאמר לעכו"ם שיביא לו מחוץ לתחום, ובאגרת לא שייך לומר כן, וגם אינו נהנה מגופה של מלאכה. רק באותן אגרות שמקפיד עליהם לשומרם בנקיות שיצטרך להם לאחר זמן, דליכא למימר בהו דראוים לצור על פי צלוחיתו, בזה היה שייך לאסור הנגיעה מפני מוקצה.

ובענין פתיחת האגרת ע"י עכו"ם בשבת, הפר"ח ביו"ד (סימן קי"ח) אוסר, דהקריעה של הנייר הוה על מנת לתקן היינו לפתוח, וחכם צבי (סימן ט"ל) כתב דמותר, וכ"כ בנו בשאילת יעב"ץ (סימן ק"מ). וזכר הכריעו האחרונים הבאים אחריהו דיתן האגרת לגוי, ויאמר אין אני יכול לקרותו כיון שאינו פתוח, ויבין מאלי ויפתחנו, ואם אינו מבין מותר לומר לו לפתחו אם אינו אגרת של משא ומתן. ועיין עוד בסימן ש"ז בס"ד. (שלחן אש)

(ט) **שם שולח אדם אגרות ביד גוי וכו'.** צריך לידע שהאמירה לגוי שבות ואסור אפילו קודם שבת, הטעם כמ"ש שלא תהא מלאכת שבת קלה בעיניהם ויבואו לעשותה בעצמם. הרמב"ם (פ"ו ה"א). ולכן אסרו אפילו הגוי עושה אותה מעצמו בשביל ישראל, כגון הדלקה, דאי שרית ליה האי אתי למימר וכו', ולא הוי גזרה לגזרה, דודאי אמר. ובזה נבוא לבאר הסימן בסיעתא דשמיא ה' יעזרנו על דבר כבוד שמו. ועיין בכלל הגזרה לגזרה. (תורות אמת)

קצץ, עיין בגדי ישע⁹. ועל מה שכתב הרב מג"א בענין לשלוח חפציו ע"י גוי בשבת, עיין מה שכתבו הרב ברכות מים [שם], וביד אפרים סביב לש"ע (סק"א). ועיין מה שכתב בספר קרית מלך רב (בח"א דף כ"ח ע"ב וג'). (דברי מנחם – הגה"ט סק"א)

(ז) **שם שולח אדם אגרות.** המג"א (סק"א) הקשה, מאי שנא אגרת דנקט, והא בכל מלאכות בעינן קצץ אם נתן לעכו"ם בערב שבת, כמו עורות לעבדן [סימן רנ"ב ס"ב]. ומתריך דאין הכי נמי, רק נקט אגרת משום סיפא, דבלא קצץ אף ביש שהות לבוא מבעוד יום אסור אי לא קבוע בי דואר במתא, והיינו משום דחיישינן שמא לא ימצאנו וילך בשבת, וזה אינו אסור רק באגרת, כמו שכתב המג"א (סק"ב), כיון דכתב ישראל הוא וניכר. ועיין במנורה הטהורה [סוף סק"א] שהקשה, אם יש חילוק בין אגרת לשאר דבר, א"כ בגמ' שבת (דף י"ט ע"א) דפריך על ברייתא דקתני לא ישלח אדם אגרת אלא א"כ קצץ, ב"ש אומרים עד שיגיע לביתו, וב"ה אומרים לבית הסמוך לחומה, ופריך והא קצץ וכו'. ומאי פריך, ודילמא אגרת שאני דאף קצץ לא מהני. ולי נראה דלא קשיא מיד, דהרי בלאו הכי קשה מאי פריך והא קצץ, ואף אם לא נחלק בין אגרת לשאר דבר, קשה, דהא חזינן לעיל [יח:] גבי לא ימכור חפץ לנכרי אלא א"כ יגיע לבית וכו', ורבי עקיבא פליג שם, והרי מכירה ודאי דעדיף מקצץ ומ"מ הת"ק אוסר, וא"כ דילמא ברייתא זו כת"ק אתיא ואף בקצץ אסור, וכן הקשה המהרש"א ודחק בזה¹⁰.

ולפענ"ד נראה דלא קשיא מיד, דפשוט דאף דת"ק אוסר אף בקצץ כל היכי דאינו יכול להגיע לביתו, אבל מ"מ היכי דיכול להגיע לביתו ודאי אף בלא קצץ מותר, דהרי חזינן בעורות לעבדן דהיכי דיכול לגמור מבעוד יום מותר אף בלא קצץ. וא"כ קושיית הש"ס היא ממה נפשך, כיון דיכול להגיע לביתו א"כ למה קתני ברישא קצץ, ועל כרחך דאתא לאשמעין דקצץ מהני אף דאינו יכול לגמור מבעוד יום, ולכן פריך והא קצץ, ואם בעינן שיגיע לביתו קצץ מאי מהני, ונתיישבה קושיית מהרש"א. ומעתה גם קושיית המנורה הטהורה לא קשה, דאף דיש חילוק בין אגרת לשאר דבר, זה רק באופן המותר, אף אם יעשה בשבת, בזה אמרינן דכתב ישראל כיון דניכר לא מהני, אבל היכי דטעם ההיתר הוא משום דאמרינן דיגמור קודם שבת, ודאי דאין חילוק בין אגרת לשאר דבר, וא"כ פריך שפיר והא קצץ, ואם צריך שיגיע לביתו ונאמר דיבוא קודם השבת, למה לי קצץ. ודו"ק.

ואך נוכל להקשות באופן אחר, דהרי רישא איירי בלא קבוע בי דואר במתא, ובזה חיישינן שמא לא ימצאנו וילך אחריו, ולכן אף דיכול לעשות מבעוד יום אגרת שאני, ולכן בעינן קצץ אף דיכול להגיע לביתו. ואך פשוט דגם זה לא קשיא מיד,

הערות וצינונים

6. נדפס לעיל אות ב'. 7. עיין בספר יד המלך מה שתירץ לקושיית מהרש"א, נדפס לקמן אות כ'. 8. בשו"ע שם איתא: טוב ליהזר שלא ליגע בה. עכ"ל. ולשון זהירות נקט ולא לשון איסור, וכמבואר טעמו בב"י שם. ע"ש. 9. וכן פסק במשנה ברורה (סימן ש"ז סקנ"ו), ועיין בספר לווית חן (סימן קכ"ב) שהאריך בדחיית דברי הפר"ח ובטעמו של החכם צבי שמתיר. ע"ש.

אוצר ההלכה

באגרות כיון שהא"י נושא כתב ידו של ישראל, אסרו ב"ה אפילו בקצץ אם הא"י הולך בשבת. וצ"ע. וקצת קשה לי, מה מהני בי דואר שאיש ממונה שולח הכתב, כיון שניכר שהוא כתב יד של ישראל, אם כן יאמרו שהישראל נותן לבי דואר בשבת להוליך הכתב¹². (דברי צבי)

(טו) שם שולח אדם אגרות ביד גוי וכו' והוא שקצץ לו דמים. וזה לשון ספר התרומה (סימן רכ"ב): אבל לא קצץ אסור, באגרת ישראל דוקא, שכתב ידו של ישראל נושא וניכר מעשה ישראל. ע"כ. והקשה הב"ח [אות א'] דהא גם בעורות לעבדן וכלים לכובס בעי ג"כ קצץ. ע"כ. ותירץ המג"א (בסק"ב), דעיקר דברי הספר התרומה קאי על לא קבוע בי דואר במתא, דבשאר כלים כל שיכול לעשותה מבעוד יום מותר אף בלא קצץ, ולמה אסור באגרת, ועל זה תירץ הספר התרומה, שכתב ידו של ישראל נושא וכו', ולכן בכתב של עכו"ם שרי אף בלא קבוע בי דואר במתא. והאליה רבה (סק"ג) חולק על זה, וסבירא ליה דהיכי דלא קביע בי דואר במתא לא מיקרי יכול לעשותה מערב שבת שמא לא ימצאנו בביתו, וא"כ אפילו בכתב יד עכו"ם יש לאסור, אלא דהא דבעי הספר התרומה לטעם שכתב ידו של ישראל נושא, הוא כמו שכתב בבאורי רש"ל ז"ל [עמודי שלמה לאוין ס"ה עמוד ל"ז ד"ה פסק], כיון דהבאת אגרת אינה כל כך מלאכה וכל שכן עכשיו דלית לן רשות הרבים גמורה, והיה ראוי להתיר בלא קצץ, ולכך כתב הטעם דניכר וכו'. ואם כן בכתב יד עכו"ם וכן בשאר חפצים מותר לשלוח בלא קצץ אף שאינו יכול לעשותה מבעוד יום. ובאור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן ב' אות ר'] כתב: והלכה כב"ה (דסגי כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה), ואתי שפיר לרבי עקיבא אליבא דב"ה דלעיל (דסגי כדי שיצא מפתח ביתו), דהכא החמירו מפני שהוא נושא כתבו של ישראל, ודמי לשלוחו טפי מדלעיל, דאמרי אדעתא דנפשיה עביד שהרי לצרכו קנאה ולצרכו שאלה. ע"כ. כפי הנראה קושייתו היא מלא ימכור אדם חפצו ולא ישאילנו וכו' [שבת יח:], דלרבי עקיבא אליבא דב"ה מותר כדי שיצא מפתח ביתו. ועל זה תירץ, דהתם לצרכו קנאה, אבל בכאן עושה לצורך הישראל. אבל בעורות לעבדן לא קשיא ליה, דהתם בקצץ. ומבואר מדעתו דכל שעושה לצורך הישראל אסור בשליחת חפצים¹³, וכן פסקו הרב ז"ל [ש"ע הגר"ז ס"ו] והתוספת שבת [סק"ב] כהמג"א.

(טז) שם שולח אדם אגרות ביד גוי וכו' והוא שקצץ לו דמים. כתב הסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג], דהיינו טעמא דאסור, לפי שניכר יותר שכתב ישראל ביד גוי הוא ויסברו שבשבת נתן לו, אבל אם קצץ לו מעות ליתן לו, בכך מותר דגוי אדעתא

(י) שם שולח אדם אגרות ביד גוי ואפילו בערב שבת וכו'. בזמן דבר ומגפה וחולי רע דהעולם שרוי בצער, התרתי לכתוב באגרת בערב שבת סמוך לחשכה ולשולחה ע"י גוי אפילו בשבת. ובפרט לצורך החולה לידע מהם, בכל כהאי גוונא יש להקל. ופשוט. ואפילו ע"י גוי לכתוב בשבת עצמו, דהכל לפי העת והזמן¹⁰. (רוח חיים)

(יא) שם שולח אדם אגרות ביד גוי ואפילו בערב שבת וכו'. נראה דאם חולה בערב שבת תקיף ליה עלמא טובא, ואחיו או קרובו בכפר, ולעתותי ערב סמוך לכניסת שבת שהכביד עליו החולי, אמר לאשר על ביתו שישלחו להביא לאחיו שרוצה שימצא אצלו, שזהו נחת רוח לו, וכדי לצוות על בניו וכיוצא, נראה דשרי לשלוח לו אגרת אפילו בכתב ישראל ואפילו בלא קצץ, הגם שברור הדבר שהגוי לא יגיע לכפר קודם השבת, אפילו הכי יש להקל כדי שלא תטרף דעתו של חולה ואיכא משום פיקוח נפש, דגדולה מזו התיר מרן ז"ל לקמן (סימן ש"ו ס"ט) בשבת גופיה. ועיין מה שכתבו שם הרב מג"א [סקי"ח], והרב תוספת שבת ז"ל [סקכ"ה], ולהרב מור וקציעה ז"ל שם. (פתח הדביר ח"ג – סק"א)

(יב) שם שולח אדם אגרות ביד גוי וכו' והוא שקצץ לו דמים. כתב מג"א (סק"ב), ואע"ג דשאר כלים שרי. צ"ע, דגם באגרת עצמה שרי כה"ג בלא קצץ וקביעי בי דואר כדי שיגיע לביתו כדאיתא כאן בש"ע, ועל זה לא שייך תירוץ. ולקמן (סימן רנ"ב סק"ח) כתב המג"א, מיהו אם כו', והוא תירוץ על הקושיא דכאן בדרך אחרת, וזה הוא תירוץ הפשוט. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: עיין אליה רבה [סק"ג], ופרי מגדים [אשל אברהם סק"ב], ויד אפרים].

(יג) שם שולח אדם אגרות ביד גוי וכו' והוא שקצץ לו דמים. כתב מג"א (סק"ב), אי לא קביע בי דואר כו', ואע"ג דשאר כלים שרי ליתן לעכו"ם כו'. נ"ב: ודבריו אינן מובנים, דאף כאן שרי אי יכול לעשות בודאי קודם שבת, דהיינו בקביע בי דואר במתא, אף שהולך אח"כ בשבת לרצונו, אבל בלא קביע בי דואר זה הוי אינו יכול לעשות קודם השבת. ועיין. (חדושי הגרשוני)

(יד) שם שולח אדם אגרות ביד גוי וכו' והוא שקצץ לו דמים. כתב מג"א (סק"ב), אי לא כו', כיון שכתב ידו כו'. קשיא לי, דא"כ מאי פריך הגמ' שבת (דף י"ט ע"א) והלא קצץ, ופירש רש"י, ואמאי אסרי ב"ה הא אינהו שרו לעיל. ע"ש. דילמא ב"ה לא מתיר רק בשאר מלאכות בקצץ אף אם עושה בשבת, אבל

הערות וצייונים

10. כמבואר בש"ע סימן ש"ו ס"ט. ואם מותר לשלוח מברק בשבת ע"י גוי לחכם גדול וצדיק מפורסם להתפלל על חולה מסוכן, עיין בשו"ת יביע אומר (ח"ח חא"ח סימן ל"ז) בהערה שם. 11. עיין מה שתירץ הרב גנזי חיים (סק"א), נדפס לעיל אות ז'. 12. עיין להרב ברכות מים (נדפס לקמן אות ל"ט ד"ה מעתה) שכתב, דבקביע בי דואר במתא שמקבץ מכתבים, אומרים שבודאי בערב שבת מסרה, והבי דואר עכבה בידו ומסרה בשבת. 13. נראה כוונתו, דמהאור זרוע משמע דכל שעושה לצורך ישראל, דהיינו כשלא קצץ, אסור בשליחת חפצים אם אין שהות מבעוד יום וכדעת המג"א ודלא כהא"ר, וע"ז כתב וכן פסקו הרב והתוספת שבת כהמג"א.

אוצר ההלכה

והכי נמי כיון דרק אפשר שימצא האיש בביתו ג"כ יהא מותר, ועל זה כתב דכתב יד ישראל ניכר. שוב ראיתי שכן כתב הפמ"ג. (גנוי חיים – סק"ב)

(ט) שם שולח אדם אגרות ביד גוי וכו' והוא שקצץ לו דמים וכו'. נתקשו הראשונים, למה באגרת דוקא נזכר קצץ [שבת יט.]. ולא בכלים לכובס [שם יז.]. ובהגהות מרדכי פ"ק דשבת [סימן תנ"ד] כתב, דבכלים סתמא היינו קציצה שאינו עושה בחנם¹⁴. ואינו מובן, דבאגרת נמי מיירי שהולך מחמת האגרת, עיין סעיף ה'. ואפשר לומר, דבכלים ועורות אף בסתמא כבסעיף ב' מותר, דסמכיה דעתו דעכו"ם דמוחזק בכלים, אבל באגרת לא סמכיה דעתו עד שיתנה בפירוש שיתן לו שכירות, עיין ס"ב, כיון דאין מוחזק הברירה לישראל לומר לא כיוונתי לשלם לך. ועיין מה שכתבתי סוף סימן רנ"ב (בד"ה ולשון המרדכי), ושייך לכאן עד סוף הדיבור.

(כ) שם והוא שקצץ לו דמים. בגמ' [שבת יט.] ת"ר אין משלחין אגרות ערב שבת עם הגוי, ואם קצץ כו', ופריך והלא קצץ. והקשה מהרש"א [ד"ה גמ' והלא] דאימא דסבירא ליה כת"ק דרבי עקיבא כו'. וזו אינה קושיא, דהא אמרינן בסנהדרין (דף פ"ו ע"א) סתם מתניתין רבי מאיר, סתם תוספתא רבי נחמיה, וכולהו אליבא דרבי עקיבא. והכא נמי סתמא כרבי עקיבא. (יד המלך)

(כא) שם והוא שקצץ לו דמים. דאז בדידיה קא טרח ולא בשביל ישראל.

(כב) שם והוא שקצץ וכו' ובליבד שלא יאמר לו שילך בשבת. דכיון שקצץ בדידיה טרח, רק שלא יאמר שילך בשבת, שא"כ אף שקצץ הרי זה הולך עליו בשליחותו. (תורות אמת)

(כג) שם ובליבד שלא יאמר לו וכו'. ולמסור טעליגראף שנכתב בערב שבת על הבי דואר, נראה דרשאים אפילו בשבת. ואין איסור במה שבעל הבי דואר חוקק ע"י המכונה שבידו אותיות ותיבות הטעליגראף בהנייר אשר בהמכונה שבמקום שהטעליגראף נשלח לשם, אף שהוא מעורר זרם העלעקטריציטע"ט [חשמל] המשחרר במפעלות המכונה בידו, והוא ליה בזה כמסייע שיש בו ממש. כי לא בכח זרם העלעקטריציטע"ט נעשתה החקיקה, כי אם בסיבת שנוי טבע מוט הברזל, ע"י זרימת זרם העלעקטריציטע"ט המתעורר בחוט הברזל הסובב את המוט ההוא, בהתהפך אז טבעו לטבע המאגנע"ט המושך את המחט התלוי ממעל לו אליו בכוח זה, ובזה גורם חקיקה בהנייר המתווך ביניהם, וא"כ ככה"ג דאין החקיקה מכחו ולא מכח העלעקטריציטע"ט כי אם מכח המאגנעטיזמו"ס, אינו אלא גורם לחקיקה, כמבואר בחולין (טז). דבכח שני גרמא בעלמא הוא. ע"ש ובש"ע יו"ד סימן ז' [ס"א]

דנפשיה קעביד. וכתב מהרש"ל בביאורו [עמוד ל"ז ד"ה פסק], דהא דהוצרך לטעם זה ולא הספיק לו הטעם משום דמחזי כשלוחו כמו גבי עורות לעבדן, משום דבשלמא עורות לעבדן דהוי אב מלאכה ממש משום הכי אסרו בלא קצץ, אבל הבאת הכתב אינה נראית כל כך אב מלאכה, וכל שכן עכשיו דלית לן רשות הרבים, א"כ אין בו משום איסור מלאכה דאורייתא, והוי ראוי להתיר אפילו בערב שבת ובלא קצץ, לכך אמר משום דמחזי וכו'. ומ"מ עיקר הטעם משום דמחזי כשלוחו ומשום הכי בקצץ מותר. יע"ש. וכן כתב הרב בגדי ישע על המרדכי [שבת סימן רנ"ו אות ל"ב]. יע"ש. וכתב הרב אליה רבה [סק"א], דלפי זה בכלים או בכתב עכו"ם שרי בין קצץ בין לא קצץ. והמג"א פירש בדברי הסמ"ג¹⁵ משום דבאגרת קי"ל דאי לא קביע אסור, משא"כ בעורות לעבדן. יע"ש. וקשיא לי, דהא הסמ"ג לא הביא הא דמחלק בגמרא בין קביע ללא קביע כדי שנאמר דהוצרך לטעם זה להיכא דלא קביע. ודברי מהרש"ל נראה עיקר. ונ"ל דזהו דעת מהר"ם אלשקר [סימן מ"א] הביאו המג"א [סק"א], שכתב: מותר לשלוח כליו וחפציו ביד נכרי ואפילו בערב שבת. יע"ש. ומסתמות דבריו משמע בין קצץ בין לא קצץ. ומתחלה הייתי סבור לומר דמיירי שיש שהות ביום להגיע לשם, אלא דאתא לאשמעינן דלא חיישינן שמא לא ימצא האיש בביתו ויצטרך לילך אחריו, דדוקא באגרת הוא דחיישינן לזה משום דניכר דכתב של ישראל הוא וכמו שכתב המג"א [סק"ב], אלא דפשט דבריו לא משמע כן, אבל לפי מה שכתב מהרש"ל אתי שפיר בפשיטות, דמותר אפילו היכא דליכא שהות משום דתחומין דרבנן. וע"ש בספר הנזכר.

(יז) שם שולח אדם אגרות ביד גוי וכו' והוא שקצץ לו דמים. כתב מג"א (סק"ב), ואע"ג דשאר כלים שרי ליתן לאינו יהודי כל שיכול לעשותו מבעוד יום ואפילו לא קצץ, ואפילו ראהו אח"כ עושה בשבת שרי. בחדושי הגרע"א [סק"א] נראה שמפרש דקושיית המג"א דמאי שנא ספק דיכול לעשותו מספק דלא קביע ונתקשה לו דבריו. ובאמת זה לא קשיא מידי, דלא קביע הוא ספק עודף על הראשון ויש להחמיר יותר. אלא דכוונתו דהא התם מותר אפילו ראהו באמת עושה בשבת, ולמה הכא אסור משום שמא יחזור אחריו בשבת. ונכון.

(חבל יוסף – גנוי חיים)

(יח) שם שולח אדם אגרות ביד גוי וכו' והוא שקצץ לו דמים. המג"א (סק"ב) הקשה, מאי שנא דשאר כלים שרי ליתן כל שיכול לעשותו מבעוד יום. ע"ש. ולכאורה מאי קשה ליה, הא באגרת חיישינן שמא לא ימצאנו בביתו וילך אחריו, והוי כמו בלא אפשר לעשותו מבעוד יום. וראיתי שכן הקשה היד אפרים. ואכן כוונת המג"א פשוטה, דכמו דשאר דברים אף ידיעין דלא יעשה מבעוד יום מותר כיון דרק יכול לעשותם,

הערות וצינונים

14. המג"א (בסק"א) כתב חילוק זה בסתמא ולא כביאור לדברי הסמ"ג. 15. עיין בבית יוסף סימן רנ"ב (ד"ה ומה שהתנה) דפליג על ההגהות מרדכי, ודעתו דגם בכלים בעינן קצץ דוקא.

אוצר ההלכה

לפלוני והשכיר מאליו הולך בשבת, להכי אצטרך טעמא דנהנה, דאי לא נהנה שרי כיון שלא צוהו בפירוש לילך בשבת כמו שביאר קודם. אבל היכא דמצוהו בפירוש שילך בשבת, אז אסור אפילו אינו נהנה כלל, דהאמירה שילך בשבת היא האיסור, שמחלל הגוי (בשבת) [השבת] בשליחות ישראל, ומה לנו ולהנאותו, וכי המחלל שבת צריך שיהיה לו הנאה ואם לא לא יתחייב. ועוד, שהרי כתב הרב ב"י בסימן תקפ"ו [סכ"ב], בענין גוי שהביא שופר בראש השנה מחוץ לתחום וז"ל: אבל הגהות אשירי כתבו בפרק בתרא דראש השנה [סימן ו'] דמותר לצאת בו דלאו מוקצה הוא כו', דלא מצינו דאסור חכמים הבא מחוץ לתחום אלא או אכילה או הנאה, ומצוות לאו ליהנות ניתנו. וגם אין שייך לגזור שמא יאמר לגוי להביא לו כדי לצאת בו, דלא שייך שיעשה מצוה הבאה בעבירה, ולכך שרי לכ"ע. עכ"ל. הרי בהדיא שאם יאמר לגוי להביא שופר מחוץ לתחום כדי לצאת בו הוי מצוה הבאה בעבירה ואסור, ולא מהני טעמא דמצוות לאו ליהנות בכי הא שאומר לגוי לעשות מלאכה ביום טוב בפירוש, דלא מהני האי טעמא אלא היכא דהגוי עשה מעצמו וליכא רק משום שנהנה ישראל ממה שעשה הגוי בשביל ישראל.

א"ל דאיכא למידק בההיא וכן במה שכתב הרב ב"י בסימן תרנ"ה בשם הרשב"א [ח"א סימן תתמ"ז] כיוצא בזה לענין לולב, דאמאי צריכין לההוא טעמא דמצוות לאו ליהנות כו', והלא כתב הטור בסימן תקפ"ו בשם ה"ר יונה, דאפילו לומר לגוי בפירוש להביאו ביו"ט מחוץ לתחום מותר, משום דהוי שבות דשבות במקום מצוה. ומכל מקום היכא דהוי מלאכה גמורה, פשיטא דאסור לומר לגוי לעשות בשבת ויום טוב אפילו במקום מצוה, וה"נ בנדון דידן שודאי היה ההדס במחבר וקוצץ אותו הגוי בשבת דהוי מלאכה גמורה, ודאי דאסור לומר לגוי אפילו במקום מצוה¹⁶.

כו) שם וב"בד שלא יאמר לו שילך בשבת. כתב בב"י בד"ה וכתב הגאון מהר"י אבוהב וכו', שאם קצץ ואמר לילך בשבת אסור וכו'. נ"ב: בלשון המאירי [שבת יט. ד"ה כל] אלא שישכור סתם, וכן כתב ארחות חיים [הלכות שבת סימן ש"א] בשם ה"ר אשר [מלוגיל בספר המנהגות עמ' 36], וכתב שהביא ראיות הרבה. ע"ש. הגה כ"י.

כז) שם וב"בד שלא יאמר לו שילך בשבת. עיין בחיי אדם (כלל ב') [ג' סעיף י"א], דאסור ליתן אגרת לאינו יהודי שהוא יתן האגרת בשבת על הפאצט [דואר] אפילו בקצץ, שהרי מיוחד מלאכתו בשבת, ואפילו במקום שיש עירוב, דלא גרע ממה שאומר לאינו יהודי לשכור פועלים בשבת [סימן ש"ז ס"ב]. ומ"מ במקום הפסד יש להתיר, דהוי שבות דשבות במקום פסידא דמותר [סימן ש"ז מג"א סק"ז].

בדין אם המים הם המסבבים את הגלגל. וכן הוא מפורש בגמ' מסכת שבת (קכ:) לענין שבת דגרם כיבוי שרי. ע"ש. ומה שבעל בי דואר האחרון מעתיק הטעליגרף בדיו מתוך החקיקה, כל שכן דהוא גרם רחוק ובלתי מוכרח כלל, מאחר שלא יבצר ממנו לקרוא הטעליגרף לבעליו מתוך החקיקה גופה באין העתקה, ומה שהעתיקו בכתב ידו אדעתא דנפשיה קעביד¹⁶.

(דרישת הזאב)

כד) שם וב"בד שלא יאמר לו וכו'. שם [מג"א סק"ב], ומזה נלמד, דכל שכן כשמשלחו בערב שבת, דלא יאמר לו ראה שתהא שם ביום ראשון וידוע שאי אפשר אלא אם כן שילך בשבת, דהוה כאומר לו לך בשבת. פירוש דבריו, כיון דאגרת חמיר משאר דברים כנ"ל, וא"כ בזה דפשיט דהוה כלך בשבת, פשיטא דאסור אפילו בשאר דברים, כל שכן דאסור באגרת. והגרע"א [סק"ב] נתקשה בזה בחנם. ע"ש. (חבל יוסף – גנזי חיים)

כה) שם וב"בד שלא יאמר לו שילך בשבת. השנה זו שנת התס"ו אירע סוכות בשבת, ובערב שבת כשחלקו הלולבים לא הספיק ההדס לכל, ושכרו גוי אחד בדבר קצוב שילך למקום רחוק ויביא הדס, והתנו עמו שיביאנו ביום אחד בשבת קודם חשכה דוקא. ויש לתמוה על זה המעשה, מאין יש היתר לומר לגוי לילך ולהביא מחוץ לתחום בשבת ויו"ט, וכל שכן לעקור מן המחובר, דודאי הדס זה היה מחובר וקצצו הגוי בשבת. דאי משום שקצצו עם הגוי בסך קצוב ובדידיה קטרח, הא לא אמרינן הכי אלא כשאנו אומר לגוי בפירוש שיעשה המלאכה בשבת. וראיה ממה שכתב הרב ב"י סימן רמ"ז וז"ל: וכתב הגאון מהר"י אבוהב ז"ל בשם הרשב"א¹⁷, שאם קצץ ואמר לילך בשבת אסור, וכן כתב הכלבו [סימן ל"א דף ל' ע"ד], וכן משמע מדברי סמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"ג], והתרומה [סימן רכ"ב], שכתבו דהא דמתירין ב"ה עם השמש [שבת יד:] היינו שהגוי עושה מלאכה מאליו, אבל אינו מתיר לומר לו לעשות המלאכה בשבת. ונ"ל דהיינו דוקא כשקצץ הישראל עמו לילך בשבת, אבל אם הגוי מעצמו אמר לילך בשבת שרי, דבדידיה קטרח כדי שיטול שכר, וכיון שהישראל לא צוהו שילך בשבת שרי. ע"כ. עוד כתב שם בסמוך וז"ל: וכתב עוד הגאון מהר"י אבוהב ז"ל, דמי שיש לו שכיר גוי לשנה או יותר, שאסור לשלחו בערב שבת באגרות, שהרי מצד מאמר הישראל הוא עושה, והישראל נהנה מזה הנאה גמורה שיעשה זה בשבת ולא ביום אחר, לפי שהמים האחרים יתעסק במלאכה אחרת. עכ"ל. וכתב הרב ב"י על זה, דלפי טעם זה אפילו ברביעי וחמישי אסור. ואין לומר דהכא ליכא הנאה דהוי דבר מצוה ומצוות לאו ליהנות ניתנו [עירובין לא.]. חדא, דלא הוצרך מהר"י אבוהב לתלות טעמא שהישראל נהנה אלא משום דמיירי שהישראל אינו מצוה לשכירו הגוי שילך בשבת בפירוש, אלא אומר לו סתם הולך אגרת זו

הערות וצינונים

16. עיין שו"ת יביע אומר ח"ח (סימן ל"ז סוף אות י"ד בהערה) מה שכתב בדין הטלגרף. 17. עיין בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן תתע"ה). 18. עיין שו"ת יחזה דעת (ח"ג סימן י"ז), ועיין בהערות איש מצליח הארוכות על המשנה ברורה בהערת מרן ר"ה לסימן רמ"ד.

אוצר ההלכה

שכתב כלל להווא ענין, דדוקא במקום שהדיבור עצמו אינו אלא לגלות מחשבת הלב, י"ל דכתיבה הוה כדיבור לענין זה, משא"כ בספירת העומר וק"ש ותפלה בודאי לא מהני אם כותב ק"ש ותפלה, דצריך להיות דוקא בפה. ע"ש. וא"כ הוא הדין נמי לענין אמירה לעכו"ם שבות דקי"ל הרהור מותר, לא עדיף כתיבה יותר מהרהור, ואין שייך לומר כאן כתיבה כדיבור דמי. ועיין בזה.

ויש עוד צד להקל, מטעם דהא כל שילוח אגרת בזמן הזה הוה כאמירה לאמירה, דהא המשלח אינו משווה אלא לכללות הפאסט דהיינו ה"שטאט", והם משלחים אח"כ ע"י שלוחם ושלוחם לשלוחם ליד מי שנשתלח לשם, וא"כ הוה כאמירה לאמירה, ופליגי בזה החוות יאיר [סימן נ"ג] עם עבודת הגרשוני [נדפס בחוות יאיר סימן מ"ט], וא"כ יש לצרף דעת המתירין בענין זה²⁰.

(א) שם ובלבד שלא יאמר לו שילך בשבת וכו'. כן כתב מרן בב"י משם מהר"י אבוהב הגאון ז"ל. ומיהו היינו דוקא שהישראל יאמר, אסור, אמנם אם הגוי אמר, מותר אפילו שאמר שילך בשבת, כל שמאליו אמר בדידיה קא טרח, וכל שכן בסתם. יע"ש. והרמב"ם (בפרק ששי דין כ') סיים וכתב וז"ל: והוא שיצא מפתח ביתו קודם השבת. ולפק"ד ביאור דבריו פשוט דאפתח בית ישראל קאי, לאפוקי שלא יצא מביתו של הישראל בשבת, דאז נראה כאילו הישראל צוהו לילך בשבת, ודמי לבגדים בבית ישראל דאסור אפילו בקצץ כדלקמן סימן [רנ"ב] ס"ב. יע"ש. (ברכות מ"א)

(א) שם ובלבד שלא יאמר לו שילך בשבת וכו'. כתב ב"י, כתב הגאון מהר"י אבוהב כו'. נ"ב: עיין בהרמב"ם (בפ"ו מהלכות שבת דין י') שכתב: והוא שיצא מפתח ביתו קודם השבת. ועיין מה שכתב הרב ברכות מ"א (בדף י"ט ע"ג)²¹. (דברי מנחם – הגב"י סק"ג)

(ב) שם ואם לא קצין, אי לא קביע בי דואר במתא אסור לשלוח אפילו מיום ראשון. כתב ב"י, כלומר, דאפילו ברביעי ובחמישי אסור לשלוח בלא קצין כו'. נ"ב: ועיין להרב המגיד (בפ"ו מהלכות שבת דין י'), ובכסף משנה (שם), ובספר מעשה רוקח (שם). (דברי מנחם – הגב"י סק"ב)

(ג) שם אי לא קביע. הב"ח [אות ג' ד"ה ודע] הביא פירוש הלכות גדולות [הלכות שבת פ"א עמוד קי"ט] והר"א מפראג ז"ל במה שאמר התלמוד [שבת יט.] הא דקביע ליה כו', ולבסוף כתב: ולענין הלכה הגון לתפוס כחומרת כל הפירושים. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ג)

(ד) שם אי לא קביע. מג"א (סק"ב) אי לא קביע וכו'. ובה"ג [הלכות שבת פ"א עמוד קי"ט] מפרש בהיפך, אי קביע בי דואר וצריך ליתן דוקא לידו, א"כ (אם לא קביע)²² אסור, אבל

(ח) שם ובלבד שלא יאמר לו שילך בשבת. עיין בחיי אדם (כלל (ב') [ג' סעיף י"א]) שכתב, דאסור ליתן אגרת לאינו יהודי שהוא יתן האגרת על הפאסט [דואר] בשבת אפילו בקצץ, שהרי מייחד מלאכתו בשבת, ואפילו במקום שיש עירוב, דלא גרע ממה שאומר לאינו יהודי לשכור פועלים בשבת [סימן ש"ז ס"ב]. ומ"מ במקום הפסד יש להתיר, דהוי שבות דשבות במקום פסידא דמותר [סימן ש"ז מג"א סק"ז]. מובא בפתחי תשובה.

[הערת מהרש"ם: עיין שבות יעקב (ח"ב סימן מ"ב), דגם בנותן אגרת על בי דואר באופן שמוכרח לשלוח בשליח מיוחד וילך בשבת, כיון שמדבר עם האדון הממונה והאדון שולח, והשליח עושה פקודת האדון, יש להקל לצורך גדול. ע"ש. ומזה יש להתיר ליתן בערב שבת על הבאהן ליפערציטי לצורך גדול. גם יש לומר, כיון דאם מעכב הזמן משלם הטבה להקונה, ועל פי רוב רוצים הקונים בזה, א"כ אינו כאומר שילך בשבת, אלא כמשלם עבור האחריות שמקבל הממונה אם יאחר הזמן, והממונה אדעתיה דנפשיה עביד, וכן כתבתי בתשובה לביטשקבי]. (ארחות חיים – ספינקא – סק"א)

(ט) שם ובלבד שלא יאמר לו שילך בשבת. כתב מג"א (סק"ב), ומזה נלמד דכל שכן כשמשלחו בערב שבת דלא יאמר ראה שתהיה שם ביום ראשון כו' וידוע שאי אפשר לו להיות שם אלא א"כ ילך בשבת, דהוה כאילו אמר לו לילך בשבת, ואפילו קצץ אסור. ע"כ. לפי דברי המג"א יש לחקור, אם רשאי לשלוח בערב שבת אגרת ע"י עקספרעס, דזה הוה ג"כ כאילו אומר לו לילך בשבת, דהא תיבת "עקספרעס" פירושו, שמיד ישלחנו ומיד כשאפשר ימסרנו ליד מי שנשתלח לו. ואמנם י"ל, דאם אינו אומר בפירוש שמשלחו עקספרעס, אלא שכותב כן על האגרת או שנותן על האגרת "מארקען" [סוג מטבע] כל כך שעל ידי זה ידעו ה"פאסט" (בי דואר) שאגרת זה נשלח בתורת עקספרעס, י"ל דזה לא הוה אלא כהרהור, וקי"ל [סימן ש"ו ס"ח] דבור אסור הרהור שרי אפילו בשבת, וכל שכן בערב שבת. ואע"ג דא"כ גם על מג"א קצת קשה, דהא אם אומר לו ראה שתהא שם ביום ראשון, והוא אינו יכול להגיע שם אלא אם הולך בשבת, למה אסור, דהא ג"כ אין כאן אלא הרהור, דהא אינו מצוה לו בפירוש שילך בשבת. וצ"ל דמ"מ כל שאומר בפירוש להנכרי שיראה שיהיה שם ביום ראשון, והדבר ידוע שאי אפשר להיות שם ביום זה אם לא שילך בשבת, הוה כאילו אמר לו בפירוש שילך בשבת. משא"כ אם אינו אומר לו כלום אלא שכותב כן על האגרת, י"ל דזה ודאי לא מקרי דיבור אלא הרהור ושרי. (ויש עוד צד להקל מטעם דהא אותו הנכרי)¹⁹ ואפילו לשיטת הנודע ביהודה [מהדורא קמא חיו"ד סימן ס"ו], וחוות יאיר [סימן קצ"ד], וחתם סופר [חיו"ד סימן רכ"ז], שפלפלו בשבועה בכתב אי עובר על "לא תשא" משום דכתיבה הוה כדיבור, מ"מ י"ל דלענין אמירה לעכו"ם בודאי לא הוה כתיבה כדיבור. ועיין בשערי תשובה או"ח סימן תפ"ט [סק"א]

הערות וצינונים

19. נראה דתיבות אלו ט"ס. 20. גם בלוית חן (סימן י"ז) כתב, דאף על פי שרבו החולקים על סברת חוות יאיר, מכל מקום לסניף מיהא חזי לאיצטרופי. ע"ש. 21. נדפס באות הקודמת. 22. נראה דתיבות אלו ט"ס, עיין בבה"ג ובב"ח (אות ג' ד"ה ודע).

אוצר ההלכה

שכתב הרמב"ם שמא ביתו סמוך לחומה, למדנו דבאינו יודע איירי, אפילו הכי קשה, דסוף סוף כיון דבאינו יודע ליכא מאן דמיקל טפי מכדי שיגיע לבית הסמוך, וב"ש מחמרי באינו יודע וסבירא להו דלא שרינן ליה כלל, א"כ הוה ליה להרמב"ם לכתוב בהדיא שמותר ליתן לכותי האגרת אע"ג שאינו יודע, שזהו החידוש לב"ה. ועוד אם איתא שהבי דואר בעיר ההיא, איך החליט ברישא ואמר הנותן לכותי להוליכה לעיר אחרת²², והרי בדאיכא בי דואר אינו מוליכה לעיר אחרת. על כן נראה דלהרמב"ם נמי הבי דואר בעיר אחרת כמו לשאר פוסקים, (ומה שכתב אח"כ, ואם אין שם אדם קבוע אלא הכותי הוא שמוליכה לעיר אחרת וכו', יישב הכסף משנה ע"פ מה שדקדק שפתח בעיר וסיים במדינה. ע"ש. ושם בסוף יש ט"ס וחסרון הניכר), ולעולם להרמב"ם נמי קולא הוא דמקלי ב"ה, שכל שיכול להגיע לבית ראשון הסמוך לחומה שפיר דמי. ונלע"ד שאפילו אם ידע הישראל מושב הבי דואר בעיר ההיא שאינה סמוכה לחומה אפילו הכי שרי, דתלינן שמא אז קבע דירתו שם או החליפו הבי דואר וזה השני דירתו שם. וכן הוא משמעות דברי הרמב"ם. (נזהר שלום – סק"א)

(טז) שם אי לא קביע בי דואר במתא. לכאורה דברי מרן פה סתומים ולא פורש כמאן פסק, יען בזה פליגי עלה רבוותא על דברי הרמב"ם (בפ"ו מהלכות שבת דין כ') שכתב וז"ל: הנותן אגרת לגוי להוליכה לעיר אחרת, אם קצץ עמו שכר הולכה מותר ואפילו נתנה לו ערב שבת עם חשיכה, והוא שיצא בה מפתח ביתו קודם השבת. ואם לא קצץ, אם יש במדינה אדם קבוע שהוא מקבץ האגרות ושולח אותם לכל מדינה ומדינה עם שלוחיו, מותר ליתן לגוי האגרות, והוא שיהיה שהות ביום כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה קודם השבת, שמא זה שמקבל האגרות ושולחן ביתו סמוך לחומה הוא. ואם אין שם אדם קבוע לכך, אלא הגוי שנותן לו האגרת הוא שמוליכה לעיר אחרת, אסור לשלוח ביד גוי אגרת לעולם אלא א"כ קצץ לו דמים. ע"כ. והנה בביאור דברי הרמב"ם פליגי בה גדולי הדור מהר"י בירב [סימן נ"ה] ומהרלב"ח ז"ל, ואבוא היום להשתעשע בתורתם במאי פליגי. והנה מהרלב"ח (בסימן ק"ה) פירש שם דברי הרמב"ם ז"ל, דלא נייד מפירוש רש"י [שבת יט. ד"ה לבית הסמוך] והטור, שמפרשים שפירוש קבוע בי דואר במתא, היינו בעיר אשר שולח הכתב לשם. יע"ש. אמנם מהר"י בירב ז"ל מפרש, דהיינו בעיר אשר יוצא הכתב משם. וראיתי לעמוד קודם הכל במה שדחה מהרלב"ח שם כל פירוש מהר"י בירב וההכרחיות שכתב. תחילת הכל כתב, שאם אמת הדבר שהבי דואר יושב בעיר ששולחין ממנה הכתב כדעתו של החכם, א"כ גם פירוש בית הסמוך לחומה הוא באותה העיר עצמה ששולחין ממנה הכתב, והנה הר"ן בפירוש ההלכות [שם ז. ד"ה ת"ר אין משלחין] העתיק לשון רש"י בזה אות באות, ופירש בפירושו שהוא מדבר בעיר

בשולח לחבירו בכל ענין שרי, שיוכל לתנו בביתו לבני ביתו אם הוא אינו בביתו.

(לז) שם אי לא קביע בי דואר במתא. כתב ב"י (דף קס"א עמוד ראשון שיטה מ"ח), אלא שנראה מדבריו שהוא מפרש וכו'. נ"ב: זה פירוש הר"ר יעקב בירב ז"ל [סימן נ"ה], הובאו דבריו בספר תומת ישרים (סימן קנ"ו). אבל רלנ"ח ז"ל (בסימן ק"ה) כתב, דאפילו לדברי הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ו ה"כ] הפירוש הוא כדברי רש"י ז"ל [שבת יט. ד"ה לבית הסמוך] ורבנו בעל הטורים ז"ל, והרבה ראיות לזה. אבל הרדב"ז (ח"א סימן (ע"ב) [כ"ב]) [ח"ה סימן אלף שצ"ה] הסכים לפירוש מהר"י בירב ז"ל, וכן נראה מדבריו בעל שלטי הגבורים בפרקא קמא דשבת [ז. אות ד']. (כנסת הגדולה – הגב"י)

(לז) שם אי לא קביע בי דואר במתא. מרן הב"י (בסימן רמ"ז) הביא מחלוקת בפירוש הא דקביע בי דואר במתא, דלדעת הרמב"ם הוי לקולא ב"ש ולחומרא ב"ה, (ויותר מבואר בכסף משנה (פ"ה) [פ"ו] מהלכות שבת ה"כ. יע"ש). וקשה דא"כ אמאי לא תני לה גבי מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה במסכת עדויות [פ"ד]. וצ"ע²³. (דברי משה – בן אדרת – אות ק"ג)

(לז) שם אי לא קביע בי דואר במתא. כתב ב"י (דף קס"א ע"א שיטה מ"ח), אלא שנראה מדבריו שהוא מפרש וכו'. נ"ב: עיין בספר תומת ישרים (סימן קנ"ו) ובתשובת הרלנ"ח ז"ל [סימן (ק"ד) [ק"ה]] ובתשובות הרדב"ז ז"ל [ח"א בלשונות הרמב"ם סימן כ"ב] [ח"ה סימן אלף שצ"ה], ועיין בספר מרכבת המשנה אשר לי [הלכות שבת פ"ו]. ועיין בספר ב"ח [אות ב'], ובספר קרית מלך רב (דף כ"ח ע"ב וע"ג). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"א)

(לח) שם אי לא קביע בי דואר במתא. היינו בעיר שנשתלחה שם האגרת. וכתב בב"י שמשלשון הרמב"ם פ"ו [מהלכות שבת ה"כ] משמע שהבי דואר קביע בעיר שממנו שולחין הכתב, וצריך שהות ביום כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה שהוא הבית היותר רחוק שבעיר, שמא ביתו הוא שם. והקשה ע"ז בכסף משנה שא"כ ב"ה לחומרא, וסיים וז"ל: ויש לדקדק במאי עסקינן, אי בשאינו יודע בית הבי דואר, היכי אמרי ב"ש כדי שיגיע לביתו, ואי בשיוודע מאי טעמא דב"ה, ליסגי בכדי שיגיע לביתו. ואפשר דבשאינו יודע עסקינן, וב"ש אסרי כל שאינו יודע ביתו דחיישי וכו', וב"ה סברי אפילו אינו יודע שרי בכדי שיגיע לבית הסמוך לחומה וכו'. ע"כ. ובזה הוה להו ב"ה לקולא. וקשיא לי, דא"כ ב"ש איירי ביודע, ומאי מהדרי להו ב"ה באינו יודע דבעינן שיגיע לבית היותר רחוק שבעיר, דלמא ב"ש נמי כל שאינו יודע שרי בהכי. ועוד כיון דלב"ה אי ידע סגי בכדי שיגיע לביתו, הוה ליה להרמב"ם לבאר זה. ובפרט דכיון שהבי דואר באותה העיר, קרוב הדבר שידע ביתו, ולמה החליט לומר כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה. ואע"ג שלזה יש לתרץ, דבמה

אוצר ההלכה

יוכל הרב לומר, דכיון דלשון הרמב"ם אינו סובל פירוש רש"י, משום הכי הוכרח לבאר כוונת הדברים לפי פשטן של דברים על בוריי. ומה שכתב שאם מפני שכתב הרמב"ם בתחילת לשונו 'להוליקה לעיר אחרת' ובסוף לשונו כתב 'הוא שמוליקה לעיר אחרת', ויחשוב הרואה שפירוש שניהם אחד ושבשניהם מדבר בעיר אחת, זה אינו במשמע, דפירוש להוליקה לעיר אחרת, הוא בערך העיר שנשתלח ממנה, ופירוש שמוליקה לעיר אחרת שבסוף הלשון, הוא בערך העיר שנשתלח שם הכתב, שאם לא ימצא שם בעל הכתב ילך הגוי לעיר אחרת להוליקה הכתב בשבת, ולא הוצרך לבאר יען מבואר, כיון דלדעתו הבי דוואר צריך להיות במקום ששולחים שם הכתב כו'. יע"ש.

ולפק"ד ההכרחיות שנטה מהר"י בירב ז"ל לפרש דברי הרמב"ם ז"ל שלא כפירוש רש"י ז"ל הם אלו: א'. מה שמתחילה כתב הרמב"ם להוליקה לעיר אחרת, נמצא דמקום אשר הכתב יוכל שם קרא לו עיר, ואח"כ כתב, ואם לא קצץ אם יש במדינה אדם קבוע, מדשינה הלשון ולא כתב אם יש בעיר, מורה דהמדינה קאי על מקום שהכתב יוצא משם. ב'. מה שכתב הרמב"ם שהוא מקבץ אגרות ושולח אותם לכל מדינה ומדינה, אם איתא דקאי הבי דוואר בעיר אשר הכתב יוכל שם, היה לו לומר שהוא מקבץ כל האגרות הבאות שם ליתן ולשלוח למי שהכתב אליו, אומרו לכל מדינה מאי נפקא לך. ואם אתא לאשמועינן שהוא מוליכין גם לעיר אחרת, הרי מובן ממה שהיה כותב שהוא מקבל כל האגרות הבאות שם ליתן ולשלוח, מדכתב שהוא מקבץ ושולח אותם לכל מדינה ולא הזכיר שהוא נותן אותם ליד בעליהם, מורה דליכא בעלים לכתב במקום שיושב זה הבי דוואר אלא הוא שולח אותם, משום הכי פירש דהבי דוואר הוא במתא שממנה יוצא הכתב. גם דקדק עוד מה שכתב הרמב"ם, שמא זה שמקבל האגרות ושולחן כו', תיבת ושולחן פה מיותרת, דכיון דהגוי קאי בעיר אשר בה יוכל הכתב, היה די במה שיכתוב שמא זה שמקבל האגרות כו', אומרו ושולחן מורה דגוי זה לא עבד מידי אלא לשולחן ולא למוסרם מיד אל יד באותה העיר.

עוד דקדק מה שכתב שם, אלא הגוי שנותנים לו האגרת הוא שמוליקה לעיר אחרת אסור, ואם כוונת הרמב"ם היינו שהבי דוואר קאי בעיר שהכתב יוכל, היה לו לומר, ואם אין שם אדם קבוע אלא העכו"ם שנותנים לו האגרות הוא המוסרה ליד מי שהכתב אליו, אסור שמא יוליכה לעיר אחרת בשבת כשלא ימצא שם בעל הכתב. אומרו הוא המוליקה, מורה דפירוש אם אין אדם קבוע היינו במקום שהכתב יוצא משם. אלו הם הכרחיות מהר"י בירב ז"ל. ואף שיש למליץ על צד הדחק לפרש הכל כפירוש רש"י, אמנם הרב ז"ל תפס במושלם מה שהוא פשטיות הדברים בעומק וברוחב. והתימה על הרלב"ח שכתב, ולא הוצרך הרמב"ם לבאר כיון שלדעתו הבי דוואר צריך שיהיה יושב במקום ששולחים שם כו', מורה דכבר זה מבואר בדבריו ומשום הכי קיצר בסוף, ולפק"ד עליה אנו דנין, דמריש ועד סוף

שנשתלח שם הכתב וז"ל: לבית הסמוך לחומה, לחומת העיר שנשתלח שם. וא"כ לדעת הרי"ף הבי דוואר הוא בעיר שנשתלח שם הכתב, ובעל מגיד משנה כתב שדברי הרמב"ם כדעת הרי"ף, ולפי זה מבואר שדעת הרמב"ם הוא שהבי דוואר הוא בעיר ששולחין לה. ע"כ.

ולפק"ד אחר נשיקת עפרות רגליו אמינא שאין זה הכרח כלל, דמלבד דדברי הר"ן סובלים פירוש אחר שלא כפירוש רש"י, לפי מה שביאר מרן בכסף משנה דברי הרמב"ם, דמתחילה כתב ופתח בעיר וסיים במדינה, דשם מדינה הוא מחוז שיש בו עיירות הרבה, ואפשר לפרש שאותו הבי דוואר הוא יושב באחת מהעיירות שבמחוז ההוא, וכל בני העיירות של אותו מחוז שולחים איגרותיהם לאותו בי דוואר, והוא משלחן למי שנשתלחו לו כו' ואפילו שהם חוץ למחוז, והשתא מיירי שאחד מבני עיר אחת מעיירות המחוז שולח אגרת לבי דוואר שבעיר אחרת מאותו המחוז כדי שישלחנה למחוז אחר, וב"ש אסרי עד שידע ביתו כו', וב"ה מתירין אם יש שהות ביום כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה כו'. יע"ש. א"כ נוכל לפרש דעת הר"ן ז"ל שלא כדברי רש"י ז"ל אלא כפירוש מרן, ומאי לחומת העיר שנשתלח שם, פירוש, לחומת העיר של הבי דוואר שהוא באחת מהעיירות שבמחוז ההוא, ונשלח שם כדי שישלח האגרת למחוז אחר כו'. לבד זה הפירוש, אף אם נאמר דהר"ן ז"ל מפרש ממש כפירוש רש"י, אין שום סתירה להרב מהר"י בירב ז"ל, דיכול לומר דהרמב"ם מפרש דברי הרי"ף כמו שפירש הוא דברי הש"ס, דהבי דוואר קבוע בעיר שממנה יוצא הכתב, וחולק עם הר"ן במה שפירש דברי הרי"ף כרש"י. ומה שכתב הרי"ף ז"ל וז"ל שם בהלכות: דוואר אדם ידוע כל כתב אליו יוכל, והוא משכיר ומשלח אגרות לכל מי שנשתלחו אליו. ע"כ. לפק"ד דברי הרי"ף מורים טפי כפירוש מהר"י בירב, שהבי דוואר הוא במקום שממנו יובא הכתב, מדכתב והוא משכיר, ואי מיירי דבי דוואר הוא בעיר שהכתב משולח שם למה צריך להשכיר לשלח, היה לו לומר והוא נותנה למי שנשתלח אליו, דמסתמא כיון שהוא בן אותה העיר שם ימצא ולמה צריך להשכיר, לשון זה מוכח טפי כפירוש מהר"י בירב, דהבי דוואר הוא יושב בעיר שממנה שולח הכתב והוא משכיר ומשלח אגרות לכל מי שנשתלחו אליו. ונמצא לפי זה, שמה שפירש הרב המגיד וכתב דדעת הרמב"ם הוא כדעת הרי"ף, אתי שפיר כפירוש מהר"י בירב ז"ל ואין כאן שום סתירה. ואף שדברי הרי"ף על צד הדחק יתפרשו כפירוש רש"י, ומה שכתב ומשכיר היינו לזמן שלא ימצא שם לבעל הכתב במקום ההוא משכיר להוליקה, מ"מ יאמר מהר"י בירב דהרמב"ם הבין דברי הרי"ף כפשטן, דמורה טפי דהבי דוואר הוא בעיר אשר משם שולח הכתב, ממה שכתב והוא משכיר סתם ולא ביאר דהיינו שלא נמצא בעיר ההיא. יע"ש. נמצא דדברי הרב המגיד יכולים להיות כדברי מהר"י בירב ז"ל. יע"ש.

עוד כתב הרב מהרלב"ח ז"ל וז"ל: עוד, שכיון שרש"י פירש כדברי כו', מנין לנו לשים מחלוקת כו'. ולפק"ד גם לזה

אוצר ההלכה

דברי הרמב"ם מטין הפך פירוש רש"י, וא"כ ודאי שהיה לו לפרש. יע"ש.

כתב עוד מהרלב"ח ז"ל ההכרחיות שיש לו מדברי הרמב"ם עצמו, וזל"ב [וזה לשונו בקצור]: הראשונה, שבתחילה כתב הנותן אגרת לגוי להוליקה לעיר אחרת כו', נראה שאותו הגוי בעצמו הוא המוליק אותה לעיר אחרת, ואמר שאם קצץ מותר, לא קצץ נתן תיקון להתיר. והוא שצריך שני תנאים, הראשון דאיכא בי דוואר, והשני שיש שהות ביום כו'. ובדאי כי זה התיקון הוא לקיום התחלת לשונו שיוליך זה הגוי האגרת לעיר אחרת, ולדעתו של הנזכר [מהר"י בירב], הגוי הזה אינו מוליק אלא ליד הבי דוואר באותה העיר עצמה, וזה סותר תחילת דברי הרמב"ם. עוד שאם הבי דוואר הוא בעיר, מה צריך לתת הכתב ביד הגוי כשיש שהות ביום כו', הישראל עצמו יוליכנו כו'. יע"ש.

ולפקיד יש לומר, דלעולם כן הוא האמת שישראל זה רוצה לתת כתב זה לגוי זה דוקא שהוא יוליכנו, או מפני שהוא אוהבו ואילו הוא מאמין למסור כתבו שיהיה בה סוד דבר, או מפני שהולך ובא במהרה וע"י הבי דוואר מתעכב יום או יומים. ומה שהקשה דגוי זה אינו מוליק אלא לבי דוואר, אחר המחילה לא קשיא, והוא שמתורתו של הר"ב התרומה [סימן רכ"ב] שאיסור נתינת הכתב לגוי בשבת הוא מפני שישראל הרואה כתב זה מישראל יאמר שבשבת כתבה²⁵ ונתנה לגוי, גם מדברי מרן בכסף משנה למדנו טעם שני דנמצא גוי זה הולך בשליחותו של ישראל כו'. יע"ש.

מעתה לפי זה הרמב"ם ז"ל כתב דתיקון שיש הוא שיהיה בי דוואר במתא שכל כתב אליו יוכל, דכיון שיש בי דוואר במתא ההיא, אפילו שזה הגוי עצמו הוא המוליק הכתב לעיר אחרת, אין אומר ואין דברים לומר שהישראל כתבה בשבת, דכיון שיודעים שיש בי דוואר מקבץ כתבים, אומרים בודאי ליד הבי דוואר מסרה, והבי דוואר עכבה בידו ושלחה בשבת, מכיון ששילוח הכתבים הוא מאצל הבי דוואר. וגם לחששת מרן שהולך בשליחות הישראל כו', גם זה ליתא הכא, דכיון דיש שם בי דוואר במתא וצריך [להיות] כל הכתבים ברשותם, וזה הולך ולוקח רשות משם להוליקה, נמצא שכשהולך אינו הולך אלא בשליחות הבי דוואר, ומשום הכי הוא דהצריך הרמב"ם שיהיה בי דוואר במתא, אמנם לעולם דהגוי עצמו מוליק הכתב. ומהר"י בירב לא נייד מזה, אלא דקא מפרש דברי הרמב"ם ז"ל דהבי דוואר הוא בעיר שיוצא הכתב ממנה, אמנם גוי זה הוא המוליק בידו. ומעתה גם הקושיא השנית הותרה למה שהקשה מה צורך שהגוי יוליך כו' הישראל עצמו יוליכנו כו', זהו (הוא) אם רצון הישראל למסור אותה ביד הבי דוואר שהוא ישלח אותם, אמנם כיון שרצון הישראל הוא שזה יוליך אותה דוקא, משום הכי

מסרה בידו דוקא שילך ויקח רשות הבי דוואר, וצריך שהות ביום עד שיגיע לחומה כו', שאם אין שהות, נמצא דגוי זה הולך באותו מעט עד שמגיע לבי דוואר בשליחות הישראל כו'. אמנם כשיש שהות, מכיון דהולך שם ולוקח רשות א"כ נתבטל עתה השליחות הישראל והולך בשליחות הבי דוואר. וכל זה הוא להליץ לפי דרך מהר"י בירב ז"ל דהבי דוואר הוא בעיר ממש, אמנם על פי דרך מרן שהוא במחוז ליכא קושיא כלל לא ראשונה ולא שניה. יע"ש. ומה שהקשה עוד דאיך כתב הרמב"ם ז"ל שמא כו' ביתו כו', כיון שבאותה העיר הוא הבי דוואר נודע לכל יושבי אותה העיר באיזה מקום הוא ביתו בודאי. ולפק"ד מלבד שהרמב"ם כתב תיקון לכל, בין לבן העיר בין לנמצא שם ימים אחדים לסחורה שאינו יודע ומשום הכי סתם, עוד זאת יתירה, אטו כל יושבי העיר ידעי מקומות אשר יושבים שם הגוים, אפשר שרוב העיר אינם יודעים, ועינינו הרואות פעה"ק שיש פה בי דוואר לכששולחים רץ שהוא מקבל הכתבים וכמעט רוב העיר אינם יודעים ביתו, דכיון דהוא בי דוואר תמיד הולך כל היום בשווקים וברחובות ושם ימצא וביתו אינם יודעים.

ומה שהקשה עוד ממה שכתב הרמב"ם שאם לא קצץ וליכא בי דוואר אסור לעולם, והטעם משום שמא לא ימצא ויצטרך לילך לעיר אחרת כו', וקשה, וכי אע"פ שלא יהיה באותה העיר אם בעיר ששולחים שם הכתב יש אדם קבוע ויש שהות ביום למה יהיה אסור כו'. ולפק"ד לפי מה שכתב[נר] שגוי זה הוא המוליק הכתב ליד מי שנשתלח אליו בידו, מאי מהני מה שיש בי דוואר בעיר אחרת, הלא גוי זה אינו מוסרו לבי דוואר אלא מוליקה לישראל עצמו לכל מקום, וכיון שיודעים שבמקום הישראל השולח הכתב ליכא בי דוואר כדי ליקח רשות, עדיין החששות במקומם, שהרי גוי זה הולך בשליחות הישראל בשבת, ובפרט כשמסרה ערב שבת על כל פנים הולך בשבת, אף שיהיה בי דוואר בעיר אחרת מ"מ שליח הישראל הוא המוליק, וכיון שלא יצא מאותה העיר של הבי דוואר, אינו צריך רשות מהבי דוואר של העיר הנכנס שם לבקש את הישראל אלא מעצמו הולך, ונמצא הולך בשליחות הישראל בשבת, משום הכי אסור לעולם. עוד זאת יש לומר לפי דרכנו, שגוי זה הוא מוליק ממש כאמור ואינו צריך אלא נטילת רשות מהבי דוואר, יש לנו לומר שמה שכתב הרמב"ם ז"ל ואם אין שם אדם קבוע, דקאי לכל המקומות, וכמו שכתב שם הרב מהרלב"ח על פי דרכו, ועל פי זה אפשר שמה שכתב הרמב"ם ושינה דמתחילה כתב להוליקה לעיר ואח"כ כתב אי יש במדינה, שינה פה וכתב מדינה, לרמוז או שיהיה בי דוואר בעיר שהולך או מהמדינה שיצא מהני, ואח"כ ואם אין שם אדם כו' לכל המקומות קאי כו'. יע"ש. ועיניך תראינה שגם קושיא זאת לפי דרך מרן הכסף משנה ליתא. יע"ש.

ועל מה שרצה להכריח עוד מהש"ס וכתב עוד יש ביטול כו', כי בהכרח לדעת האומר כן שהבי דוואר הוא בעיר שנשלח

אוצר ההלכה

שעושים בי דואר שכל כתב אליו יובל, ודאי לא חיישינן שמא לא יהיה שם, שאפילו ילך יניח אחר במקומו כיון שקבעוהו לדבר זה, ולכך מותר. ויש פירושים אחרים בזה²⁸, ועיין ברש"י [שבת יט. ד"ה שכיחא במתא] והגמ', והמחזור הוא זה. (תורות אמת)

מה) שם ואי קביע בי דואר. ראיתי באחרונים שעשו מחלוקת בין רש"י לשאר פוסקים, ופירשו דרש"י (שבת דף י"ט ע"א ד"ה בי דואר) מפרש שלטון דלו משלחין האגרת, ופירשו דהיינו דהאגרת הוא שנשלח להשלטון, ולא מהני לרש"י איש ידוע שכל כתב אליו יובל, רק דידוע דהאיש שנשלח לו האגרת הוא קבוע, ועיין מגורה הטהורה [קני המנורה סק"ב]. ובעיני פשוטה כוונת רש"י כמו שאר פוסקים, דודאי דוחק לפרש דאין משלחין אגרת לשום אדם ורק לשלטון, ולמה הוצרך הש"ס להאריך הא דקביע בי דואר ולמה לא אמר הא דקביע האיש בביתו, ועל כרחך גם כוונת רש"י משום דכן היה המנהג דהשלטון עוסק בצרכי העיר, ומשרתו נושא האגרת למי שנשלח אליו. ופשוט. ואף אם נאמר דסגי בידוע שהאיש שמשלחין לו אין דרכו לצאת מהעיר ובזה ג"כ מותר, מ"מ נקט הש"ס בי דואר דהיינו שלטון, משום דדרך כל איש לצאת לסחורה וכדומה, אכן ביש בי דואר כל מכתב יובל לשם. (גנזי חיים – סק"ג)

מו) שם משלחין אפילו בערב שבת. ואי לא קביע אסור אפילו ביום ראשון, ויש אומרים דמותר רק מיום רביעי ואילך. מחלוקת הקדמונים היא הובאה בר"י, והרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"כ] והטור חלקו בדבר. וכבר כתבתי במקום אחר שמחלוקת[ם] [תלוינה] במה שכתבתי לעיל [סימן רמ"ו סק"א]²⁹, שהפוסקים נחלקו אי הך ברייתא דלא ישכיר אתיא כב"ש או כב"ה, וכבר כתבתי דעתי בזה. ועתה האיר ה' עיני ומצאתי בירושלמי מסכת שבת [פ"א ה"ח] וז"ל הירושלמי: לא ישלח אדם אגרת ביד נכרי בחמישי בשבת וב"ש אוסרים אף ברביעי וב"ה מתירין, אין מפליגין בספינה בחמישי ובשישי, ב"ש אוסרים אף ברביעי וב"ה מתירין.

והנה לקמן [סימן רמ"ח ס"א] בהך דאין מפליגין בספינה, הביא הרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ח] דברי הירושלמי, וכתב דמזה למד הרשב"ם שמותר להפליג בספינה לב"ה, והרא"ש כתב (דב"ש) [דב"ה] מתירין היינו ברביעי בשבת אבל מיום רביעי אסור, וכן העיקר בפירוש הירושלמי (עיין במפרש בעל קרבן עדה). ולפ"ז הוא הדין ברישא בהך דלא ישלח אדם אגרת ביד נכרי, וב"ה מתירין היינו ברביעי בשבת מותר לב"ה, אבל בחמישי וששי אסור לב"ה, ועל כרחך היינו בלא קצץ, דבקצץ מותר לב"ה אף בערב שבת, ואף בלא קצץ ג"כ מתירין ב"ה ברביעי וכ"ש ביום הראשון, ויש ראייה לדעת המתירין קודם יום חמישי³⁰. ולדעת האוסרים צריך לפרש, דאף דבסיפא בהך דאין מפליגין הפירוש ב"ה מתירין היינו מיום רביעי, ברישא בהך

ממנה הכתב, מי שאמר עד שיגיע לבית הסמוך לחומה הוא מחמיר כו' ואפשר כו'. יע"ש. ולפק"ד הגם כי מדברי מהר"י בירב ז"ל מורה קצת שרצה לומר כי כפי שיטתו הוי ב"ה לחומרא יע"ש, מ"מ לפק"ד אפשר לקיים פירושו בדברי הרמב"ם ז"ל ואפילו הכי ב"ה לקולא, על פי דרך מרן ז"ל בכסף משנה, שכתב דאליבא דב"ש צריך שידע ביתו (ד)דוקא כדי שידע אם יגיע, דאם אינו יודע ב"ש אסרי, משום דחיישינן שמא בעודו מבקש לידע ביתו יקדש היום ונמצא גוי זה הולך בשליחותו של ישראל בשבת, וב"ה סברי דאפילו אם אינו יודע ביתו שרי בכדי שיגיע לבית הסמוך לחומה מהצד היותר קרוב לבית הישראלי, דכיון שזו אינה אלא חששא בעלמא תלינן להקל כו'. יע"ש. מעתה על פי הדברים האלה ענין תראנה שדברי מהר"י בירב ז"ל כולם ברורים ואין בהם נפתל ועקש בדברי הרמב"ם ז"ל. יע"ש למבין. אמנם רבים מגדולי הראשונים חולקים על הרמב"ם, רש"י ז"ל [שבת יט. ד"ה לבית הסמוך], ופסקי הרא"ש [שם פ"א סימן ל"ז], וספר התרומה [סימן רכ"ב], ופשטיות דברי הר"ן בעד הרי"ף [שם ז. ד"ה ת"ר אין משלחין], והטור, כולן פירשו כפרש"י ז"ל, לכן העיקר כפרש"י. ועיין גם בשאר הפוסקים מתוך דבריהם מובן שהבינו כפרש"י. יע"ש. (ברכות מים)

מו) שם אי לא קביע בי דואר במתא. כתב ב"י, אלא שנראה מדבריו שהוא מפרש שהבי דואר קבוע כו'. נ"ב: וכן הבין השלטי הגבורים סביב הרי"ף [שבת ז. אות ד']. הנה נודע דבבירור דברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"כ] פליגי בה המאורות הגדולים מהר"י בירב [סימן נ"ה] ומהרל"ח [סימן ק"ה], כמו שכתב הכנה"ג (בהגב"י)²⁶, ועיין מה שכתב על דבריהם הרב ברכות מים (מדף י"ט ע"ג והלאה)²⁷. (דברי מנחם – הגב"י סק"א)

מא) שם אי לא קביע בי דואר במתא. בדבר שיטת הרמב"ם בענין הבי דואר עיין במפרשי הרמב"ם, ובשו"ת הרדב"ז בלשונות הרמב"ם [ח"ה סימן אלף שצ"ה]. (זרע יעקב – זלזניק)

מב) שם אי לא קביע בי דואר במתא אסור לשלוח. ואם אמר לו שימסור לבני ביתו אם לא ימצא אותו, ודאי שרי כל שיגיע לבית הראשון הסמוך לחומה. משבצות זהב [סק"ב]. (באר יעקב – קרויזר – סק"א)

מג) שם אסור לשלוח. ואף על פי שאם ירצה הגוי לא ילך, מ"מ כיון שהולך בשביל ישראל אסור שישאל גורם.

שם אפילו מיום ראשון. אפילו יגיע לעיר, חוששין שמא לא ימצא אותו שנשלחה לו האגרת ויצטרך לילך בשבת. (תורות אמת)

מד) שם ואי קביע בי דואר. פירוש, שיש להם זה המנהג

הערות וצייונים

26. נדפס לעיל אות ל"ה. 27. נדפס באות הקודמת. 28. עיין מש"כ הרב גנזי חיים (סק"ג), נדפס באות הבאה. 29. נדפס לעיל בסימן רמ"ו אות ד'. 30. אבל למה שהתירו הפוסקים לשלוח האגרות גם ביום חמישי הוי הירושלמי תיובתא, ועל כרחך צ"ל דס"ל דהירושלמי פליג אבבלי, וא"כ לא קשיא נמי לדעת האוסרים. ודוק.

אוצר ההלכה

שנשתלח שם. רש"י [שבת יט. ד"ה לבית הסמוך]. דכיון שהגיע לעיר לא נשאר איסור שבת. (תורות אמת)

(ז) שם כדי שיוכל להגיע לבית הסמוך לחומה. גליון מג"א (סק"ג) הסמוך לחומה, [לעיר שנשתלח שם] כו', וכ"כ הר"ל חביב [סימן ק"ה]. עכ"ל. עיין ברדב"ז (ח"א בלשונות הרמב"ם סימן כ"ב) [ח"ה סימן אלף שצ"ה] דברים נאמנים ונחמדים בזה. (תשובה מאהבה ח"ב – סימן רל"ח)

(זא) שם כדי שיוכל להגיע לבית הסמוך לחומה. כתב הרב מג"א ז"ל (סק"ג), לעיר שנשתלח לשם וכו', וכ"כ רלב"ח (סימן ק"ה). ע"כ. עיין להרדב"ז ז"ל בחדשות (ח"א בתשובה ללשונות הרמב"ם סימן ב"ך) [ח"ה סימן אלף שצ"ה], ששאל השואל במחלוקת זה שבין תרין ארייות גדולי עולם הרב מהר"י בי רב [סימן נ"ה] והרב מוהרלנ"ח ז"ל [סימן ק"ה], שיגלה דעתו כמאן סבירא ליה. ושקיל וטרי טובא, ונראה שדעתו נוטה כדעת מוהר"י בי רב ז"ל. ועיין להרב ברכות המים³⁴ ושאר רבני האחרונים ז"ל בסימן זה. (פתח הדביר ח"ג – סק"ב)

(זב) שם כדי שיוכל להגיע לבית הסמוך לחומה. כתב ב"י, וצריך שהות ביום כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה כו'. נ"ב: ובש"ע (ס"א) כתב, והוא שיהא שהות ביום כדי שיוכל להגיע לבית הסמוך לחומה. ע"כ. וכתב הרב מג"א (בסק"ג) וז"ל: הסמוך לחומה, לעיר שנשתלח שם, כלומר לבית ראשון. כן כתב בכסף משנה [הלכות שבת פ"ו ה"כ] ודחה מה שכתב בב"י כו'. ע"כ. ועיין מה שכתב הרב מאמר מרדכי (בסק"ב). ועין רואה דלרבנו כפירש"י [שבת יט. ד"ה לבית הסמוך] סבירא ליה, לבית הסמוך לחומת העיר שנשתלח שם. וראיתי להרב ברכות מים (בדף כ' ע"ג)³⁵ שהקשה על דברי הרב מג"א, שמרן בכסף משנה לא דחה דבריו למה שכתב בב"י כו' אלא שתפס לומר פירוש חדש כו'. ע"ש. ואפשר לומר, שמה שכתב שדחה למה שכתב בב"י, היינו דכאן כתב כדי שיגיע כו' שהוא הבית היותר רחוק, ואתה תחזה שבכסף משנה (בפ"ו מהלכות שבת) שם כתב, וב"ה סברי כו' בכדי שיגיע לבית הסמוך לחומה שהצד היותר קרוב כו'. ומה שכתב וכן כתב הב"ח [אות ב'], היינו דהב"ח כתב אפילו ידעין שהבי דואר דר בקצה האחר תלינן להקל. וע"ש. ועיין מה שכתב הרב נהר שלום בס"א [סק"א]³⁶ על דברי הכסף משנה. (דברי מנחם – הגב"י סק"ד)

(זג) שם הגה ויש מתירין וכו' אם משלחו ביום חמישי או קודם לכן. כתב ב"י (דף קס"א ע"א שיטה נ"א), אבל הרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ו] והר"ן ז"ל [שבת ז. ד"ה גרסינן] כתבו כו'. נ"ב: ויש לסמוך עליהן אם צריכין לכך. ספר המפה [ס"א] והלבוש [ס"ב]. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"א)

דאגרת ב"ה מתירין לגמרי, והיינו דאיירי בקצץ דמותר לב"ה לגמרי, ובלא קצץ באמת אסור אף מיום הראשון. וזהו דוחק לחלק בין הנושאים, ועל כן נראה דהעיקר כדעת הטור וכהגהת רמ"א דקודם רביעי מותר אף בלא קצץ³¹. ובתשובה הארכתי בענין זה מאד על דבר מנהגנו להקל בענין שילוח אגרת ביד נכרי, ויבואר בקונטרס התשובות. ודו"ק. (ישועות יעקב – סק"א)

(מז) שם כדי שיוכל להגיע לבית הסמוך לחומה. כתב מג"א (סק"ג), הסמוך לחומה, לבית ראשון, דאמרינן דמסתמא שם ביתו, כן כתב בכסף משנה [הלכות שבת פ"ו ה"כ], ודחה למה שכתב בב"י דסמוך לחומה פירוש בית היותר רחוק, דאמרינן דלמא ביתו הוא בית אחרון, אבל אם ידוע היכן ביתו בעי שיגיע לביתו ממש. ויש מפרשים, אם אפילו דר בודאי רחוק, מותר כל שיכול להגיע לבית הסמוך לחומה. ויש מתירין [בהגה] הוא דעת (התוס') [הטור] והרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ו], דלדעה ראשונה אין חילוק בין בערב שבת לרביעי וחמישי, אבל (התוס') [הטור] והרא"ש סבירא להו דוקא בערב שבת אסור, והטעם כתב רש"י³², דברביעי וחמישי בודאי יוכל להגיע שם. אבל שאר מפרשים פירשו הטעם, דבערב שבת מיחזי כאילו אמר לו שילך בשבת, ואפילו הכי בקצץ מותר מאחר שאינו אומר בהדיא, ואילו הוי נחוץ הוי אומר לו. אבל ברביעי וחמישי לא מחזי כאלו אומר לו שילך בשבת. ולדעת המתירין בכל המלאכות, מותר ברביעי וחמישי אפילו בלא קצץ, מה שאין כן לדעה ראשונה בכל המלאכות אסור בלא קצץ אפילו ברביעי וחמישי. ומה שסיים [בסק"ד] ועיין מה שכתבתי סימן רנ"ב ס"ב [סק"ח], דבשאר מלאכות מותר ברביעי וחמישי אפילו בלא צורך. (בגדי ישע)

(מח) שם כדי שיוכל להגיע לבית הסמוך לחומה. דברי מרן פה סתומים, ומסתמא כיון דרובא דרבוותא תפסו פרש"י [שבת יט. ד"ה לבית הסמוך], הכי יש לנו לומר לפרש דברי מרן, ומה גם שדרך מרן תמיד שכשתופס עיקר דברי הרמב"ם לדין מעתיק לשונו, ופה שינה, נראה דכרש"י סבירא ליה לדין. ולא תעזוב נפשי לשאול מה שיש מן הקושי על הרב מגן אברהם ז"ל (בסק"ג) שכתב וז"ל: סמוך לחומה, לעיר שנשתלח שם, כלומר לבית ראשון, כן כתב בכסף משנה [הלכות שבת פ"ו ה"כ] ודחה מה שכתב בב"י, וכן כתב רלב"ח (סימן ק"ה). ע"כ. והנה הרואה יראה שמרן בכסף משנה לא דחה דבריו למה שכתב בב"י בעד מה שכתב הרמב"ם, אלא שתפס לומר פירוש חדש בדברי הרמב"ם, ופירש דהבי דוואר הוא במחוז בעיר אחרת כו'³³, ואע"פ כן אין זה מסכים לדעת מהרלב"ח ז"ל ורב המרחק ביניהם. יע"ש. ושמא כוונתו היא בפירוש בית הסמוך שפירשו לבית ראשון שבו מסכימים הפירושים. יע"ש.

(מו) שם כדי שיוכל להגיע לבית הסמוך לחומה. לחומת העיר

הערות וצינונים

31. והוא הדין ביום רביעי וחמישי מותר אם צריכים לכך וכמ"ש בהגה. 32. רש"י לא כתב כן במפורש, אלא הב"ח (אות ג') כתב כן ע"פ דברי רש"י. 33. עיין מה שכתב ליישב קושיא זו בספר דברי מנחם (הגב"י סק"ד), נדפס לקמן אות נ"ב. 34. נדפס לעיל אותיות ל"ט ומ"ח. 35. נדפס לעיל אות מ"ח. 36. נדפס לעיל אות ל"ח.

אוצר ההלכה

קרובה מהלך יום, שהרי בקביע בי דוואר מתיר אם מגיע לבית הסמוך לחומה, ומדברי הרמב"ם מורה דמתיר אפילו ביוצא בערב שבת. יע"ש. דון מינה דבליכא בי דוואר אפילו במקום קרוב אסור וכתב אסור אפילו מיום ראשון. (ברכות מ"ם)

נז) שם הגהה ויש מתירין וכו' אם משלחו ביום חמישי או קודם לכן וכו'. כתב מג"א (סק"ד), ואפילו כו', ביום שני או שלישי שרי כו'. אבל הרמב"ם (בפ"ו מהלכות שבת הלכה כ') כתב שאסור לשלוח לעולם. ע"ש.

נח) שם הגהה ויש מתירין וכו' אם משלחו ביום חמישי או קודם לכן וכו'. כתב הטור, וברביעי ובחמישי מותר. נ"ב: ופסקה מור"ם בס"א. וכתב הרב מג"א (בסק"ד) ואפילו יודע שלא יוכל להגיע לשם קודם שבת, ועיין בלבוש (סעיף ב') דלא הסכים בזה. ועל מה שכתב עוד הרב מג"א ז"ל, דגם לסברא ראשונה אם הדרך קרוב כגון שהלך יום אחד ומשלחו ביום שני או שלישי שרי כו', עיין בספר ברכות מ"ם (דף ו' ע"ג)³⁷ דלא הסכים עמו, דפשוט דברי הרי"ף [שבת ז.], (והכ"מ) [והר"מ] [הלכות שבת פ"ו ה"כ], ומרן, דגם בראשון אסור כו', דבדליכא בי דוואר אפילו במקום קרוב אסור כו'. ע"ש.

נט) שם הגהה ויש מתירין וכו' אם משלחו ביום חמישי או קודם לכן וכו'. בב"י בד"ה ומ"ש בשם הרמב"ם כו'. נראה דלדעת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"כ] כל שלא קצץ עמו אסור לשלוח אפילו ברביעי ובחמישי, אמנם בודאי אם יש שהות שיכול הנכרי להגיע למקום שנשלח עוד קודם השבת, בודאי גם להרמב"ם מותר אפילו בלא קצץ, דהא כתב בהדיא דאפילו בלא קצץ כל שיש בי דואר במתא ויכול להגיע הנכרי לשם עוד מבעוד יום מותר, וא"כ הוא הדין בליכא בי דואר במתא ויכול להגיע לאותו העיר שנשתלח לשם עוד קודם השבת ג"כ מותר. אמנם אכתי לא ברור האי מילתא, דאיכא למימר כל שאין קבוע בי דואר במתא וצריך הנכרי השליח להלך אחר האיש שהכתב נשלח אצלו, יש לחוש שמא לא ימצאנו ויהיה צריך לילך אחריו בשבת, ואין היתר לרמב"ם בלא קצץ אלא בקבוע בי דואר במתא, וכמש"כ לדעת רש"י בגמ' שבת דף י"ט [ע"א ד"ה שכיחא].

אמנם יש נפקא מינה בין שיטת הרמב"ם והרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ו] בנותן כלים לכובס נכרי ברביעי ובחמישי ואי אפשר שיוגמר מלאכתם קודם השבת, אי שרי ליתן לנכרי (דלא) ברביעי ובחמישי, דלדעת הרא"ש לכאורה מותר אפילו לא קצץ, ואינו אסור אלא בערב שבת בלא קצץ, ולדעת הרמב"ם אסור בלא קצץ לעולם כמו באגרת.

אמנם מה שכתבתי לדעת הרא"ש ברביעי ובחמישי הכל שרי אפילו בלא קצץ ואפילו אינו יכול להגיע לשם קודם שבת, אולי מ"מ אסור כיון דנכרי אדעתא דישאל קא עביד כל

נד) שם הגהה ויש מתירין וכו' אם משלחו ביום חמישי או קודם לכן. דסבירא להו דדוקא כשאומר ישראל לעשות בשבת אסור, ולכן אפילו בערב שבת אסור דמתחזי כאומר לך בשבת. אכן ברביעי וכו' מותר, אף שההליכה גורם לה ישראל, כן נראה לי מדברי הרא"ש בפסקיו [שבת פ"א סימן ל"ו]. ע"ש. ועיין (בס"ח) [בסעיף ג']³⁷. וכפי זה אפילו לסברא זו אסור להתנות עמו שיוליכנו לארבעה ימים וכיוצא שמוכרח לילך בשבת, ופשוט שזו היא דעת הרא"ש. והר"ן [שבת ז. ד"ה גרסינן] כתב טעם אחר. ועיין פר"ח (סעיף ד').

נה) שם הגהה ויש מתירין וכו' אם משלחו ביום חמישי או קודם לכן. כתב בב"י בד"ה ומ"ש וברביעי ובחמישי מותר, והרי"ף והרמב"ם השמיטו אותה הברייתא [שבת יט.], ופירשה הר"ן [שם ז. ד"ה גרסינן] כו'. יש לדקדק לפי פירוש זה, למה השמיטו הרי"ף והרמב"ם ברייתא זו דברביעי ובחמישי מותר בכגוונא דאירי הר"ן, דבשלמא רישא דברייתא לא ישכיר כלים לעכו"ם וברביעי ובחמישי מותר, כבר יש ליישב דסבירא ליה להרי"ף דברייתא אתיא כב"ש, אבל סיפא דברייתא באגרת דלא שייך ביה שביתת כלים, למה לא הביא הרי"ף סיפא דברייתא דברביעי ובחמישי מותר אם שכרו לימים ואינו מקפיד עמו באיזה יום שילך. אמנם באמת הר"ן לא פירש כן בדעת הרי"ף, אלא שבדעת הרי"ף סבירא ליה דמדרישא דברייתא אתיא כב"ש הכי נמי סיפא דמחלק באגרת בין ערב שבת לרביעי וחמישי וחמישי. והר"ן שפירש הברייתא אפילו אליבא דב"ה, פירש מעצמו כן ולא אליבא דהרי"ף. אמנם על פירוש הר"ן גופא צריך לפרש עוד למה לא נאמר דכיון דשוכרו לימים אע"ג שאינו מקפיד עמו אימתי שילך, מ"מ באותו יום שהעכו"ם מוליך האגרת הרי הוא בשליחותו של ישראל, וליהוי כשכיר יום שהוא אסור מצד שנראה כשלוחו. וצ"ל דמ"מ אינו דומה לשכיר יום שאסור מדינא בסימן רמ"ג, דהתם שוכרו בפירוש על יום השבת ועובר הישראל על אמירה לעכו"ם שבות, אבל כאן אינו שוכרו בפירוש על יום השבת, והוה כעין קבלנות מאחר שאינו מקפיד עמו אימתי שילך הנכרי.

נו) שם הגהה ויש מתירין וכו' אם משלחו ביום חמישי או קודם לכן וכו'. ואפילו ידוע שלא יוכל להגיע לשם קודם השבת. ולא הסכים הרב הלבוש. יע"ש³⁸. וכתב המג"א ז"ל [סק"ד], דגם לסברא ראשונה אם הדרך קרובה כגון מהלך יום אחד ומשלחו ביום שני או שלישי שרי, דהרי יש לו שהות הרבה ללכת כו'. ולפכ"ד אין לזה עיקר, דאי מתיר לה משום שיוצא בשני או בשלישי, הא אפשר שהלך לו למרחקים מהלך עשרה ימים כו'. ועוד דפשוט דברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"כ], והרי"ף [שבת ז.], ומרן בש"ע, דגם בראשון אסור אפילו שהעיר

הערות וצינונים

37. נדפס לקמן אות ס"ז. 38. כוונתו להא דהשמיט הלבוש דברי היש מתירין בסעיף א', ובסעיף ב' כתב להתיר לשלח ברביעי וחמישי דוקא בשכרו לימים בכל יום דבר קצוב וכו'. ע"ש. ומזה משמע דלא סבירא ליה כהיתר הרמ"א. 39. נדפס לעיל אות נ"ו.

באר הגולה

ג. הרשב"א
בתשובותיו [ח"ג
סימן שס"ח]:

ב' אם התנה עמו שיתן לו שכרו, אף על פי שלא פירש כמה יתן לו דינו כקוצץ, דסמכא דעתיה דגוי ובדידיה קא טרח. אבל בסתם, אף על פי שיש (בדעתם) [בדעתו] שיתן לו שכר אסור, דלא סמכא דעתיה ובדישראל קא טרח:

אוצר ההלכה

סעיף ב'

(ס) **סעיף ב' אף על פי שיש בדעתו. פירוש, אפילו בדעתו של גוי. רשב"א [ח"ג סימן שס"ח].**

שם דלא סמכא וכו'. וב"י לקמן סימן רנ"ב [ס"ב] כתב טעם אחר, כתבתיהו לקמן שם בג"ד [בגליין דנא]⁴². ועיין שם בפר"ח, וזה עיקר. (תורות אמת)

(סא) **שם אף על פי שיש בדעתו שיתן לו שכר אסור. כתב מג"א [סק"ה], אף על פי שיש בדעתו, משמע דפשיטא וכו', ועיין סעיף ד'. פירוש, שם כתב המחבר דבחנם שרי, וזה דקשיא ליה למג"א, וכן מחזיר קושיא זו בסק"ז, כי לולי דברי רמ"א הוי מפרש דברי המחבר דשם מיירי כשהנכרי מתחיל, אבל מאחר שכתב רמ"א דבנכרי מתחיל לכולי עלמא שרי, וא"כ פלוגתייהו באינו מתחיל, א"כ תהדר הקושיא לדוכתה. אבל העולת שבת [סק"ג] מתרצו, [ד]בסעיף ד' מיירי דהישראל ביקש ליתן לו שכר והוא אינו רוצה לקבלו בזה פליגי, דעת המחבר דשרי, דאי לאו דעשה לו טובה למה לא קיבל, אלא ודאי דהוי כקצץ משום דעשה לו טובה, ורמ"א סבירא ליה דאין זה הוכחה, דילמא מתבייש לקבל, מה שאין כן אם התחיל הוא שרוצה לילך, בודאי בשביל הטובה הוא. אבל בסעיף ב' מיירי דאם יתן לו שכר הוא נוטל, אלא שאין נותן לו או שבדעתו ליתן לו ולא גילה לו דעתו שרוצה ליתן לו, משום הכי לא סמכא דעתו ואסור משום דעל דעת ישראל הוא עושה, (כפי) [כך פירש] העולת שבת עם תוספת ביאור משלי. (בגדי ישע)**

(סב) **שם אף על פי שיש בדעתו שיתן לו שכר אסור. רצונו לומר, לא מבעיא בשאינו מצפה כלל לשכר דאסור, אלא אפילו מצפה, כיון שלא הבטיחו הישראל, שיכול לפטור עצמו. (ברכות מים)**

(סג) **שם אף על פי שיש בדעתו שיתן לו שכר אסור. עיין להרב תוספת שבת ז"ל כאן [סק"ו] ולעיל סימן רמ"ג [בהקדמה לסימן ד"ה וכלל דמילתא], ומה שכתבתי אני הדל ס"ט לעיל סימן רמ"ג (אות ג')⁴³ בס"ד. (פתח הדביר ח"ג – סק"ג)**

(סד) **שם אף על פי שיש בדעתו שיתן לו שכר אסור. עיין תשובת שערי צדק [או"ח סימן כ"ה]. (מגיני חיים)**

שלא קצץ, או י"ל דמאחר שהוא שולחו ברביעי וחמישי ויכול להגיע לשם קודם השבת⁴⁰, לא חשו חכמים אפילו לא קבוע בי דואר במתא, דמ"מ מאחר שיכול להגיע לשם קודם השבת אמרינן דימצאנו עוד קודם השבת, ודוקא בערב שבת אם שולח אגרת ביד נכרי בלא קצץ אז צריך שיכול להגיע לשם קודם השבת וגם שיהיה בי דואר במתא קבוע. אמנם אי נימא דהרא"ש והטור איירי דוקא בכגוונא דפירש הר"ן דשכרו לימים, קשה מאד למה סתמו דבריהם והביאו הברייטא סתם דברביעי וחמישי מותר ולא פירשו דאיירי דוקא אם שכרו לימים, אבל בלא קצץ (כולו) [כלל] אין היתר ברביעי וחמישי יותר מבערב שבת. וע"כ משמע לכאורה מדהביאו הברייטא סתם דברביעי וחמישי מותר, דסבירא להו דברביעי וחמישי בכל גווני מותר אפילו בלא קצץ ואינו יכול להגיע לשם קודם השבת ואינו קבוע בי דואר במתא. אמנם כפי דעת הר"ן שפירש דהברייטא דברביעי וחמישי שרי איירי בשכרו לימים, י"ל דדוקא בכה"ג שרי ברביעי וחמישי, אבל בלא קצץ כלל אין חילוק בין רביעי וחמישי לערב שבת, ובעינן שיהיה יכול להגיע לשם קודם השבת וגם שיהיה קבוע בי דואר במתא.

ומדהביא הב"י דברי הר"ן כאן, ולא כתב שהטור והרא"ש פירשו הברייטא באופן אחר בלא קצץ כלל, משמע דסבירא ליה דגם לדעת הטור והרא"ש הברייטא הכי מתפרשא כפירוש הר"ן, אלא בדעת הר"ן עצמו י"ל דלאו דוקא נקט שכרו לימים וכדכתבנו לעיל⁴¹.

ועיין בשו"ע (סעיף א') נראה מפורש דלדעת הרמב"ם והוא דיעה הראשונה בשו"ע, כל שלא קצץ אסור בלא קבוע בי דואר במתא אפילו ביום ראשון, אע"ג שבודאי יוכל להגיע לשם קודם השבת, מ"מ מאחר דלא קבוע בי דואר שם יש לחוש שמא לא ימצאנו השליח ויצטרך לילך אחרייו בשבת. ועוד נראה מדעת הרמ"א שהביא שיטת הטור, דאפילו בלא קצץ ולא קבוע בי דואר במתא מותר ברביעי וחמישי ולא הזכיר כלל דעת הר"ן שכתבנו, אלא שהרמ"א כתב שיש לסמוך על שיטת הטור אם צריכים לכך ומשמע דלכתחילה אינו רשאי לעשות כן. ואכתי יש לספק אי שרי לסמוך על דעת הר"ן אפילו לכתחלה, דהיינו אם לא קצץ אלא ששכרו לימים דבכהאי גוונא אולי אפילו לדעת הרמ"א שרי לכתחלה, או י"ל דלכתחלה לא שרי אלא בקצץ ממש וכדעת הרמב"ם. (חדושי מהר"י שטיינ)

הערות וצינונים

⁴⁰ צ"ע דהרב סותר דבריו, דהתחיל דבריו בשאינו יכול להגיע, וסיים ביכול להגיע. ⁴¹ נדפס לעיל אות נ"ה. ⁴² דמיתוי כאילו הוא שולחו של ישראל. ע"ש. ⁴³ נדפס לעיל בסימן רמ"ג אות ס"ח.

ג' אם שכרו לימים דבר קצוב בכל יום בהליכתו ובחזרתו אלא שאינו מקפיד עמו מתי ילך, אם
הוא בערב שבת אסור, דכשיוצא בשבת נראה כאילו התנה עמו כך:
באר הגולה ד. שם בגמרא
לפירוש הר"ן שם [ז. ד"ה גרסינן]:

אוצר ההלכה

סעיף ג'

רק בערב שבת דשמא לא הוי כקצוץ, אבל ברביעי ובחמישי
מותר, דהא בלאו הכי לדעת הטור כמו שכתב הרמ"א (בהגה"ה
ס"א), דאפילו בלא קצוץ הכריע ברביעי ובחמישי מותר. ועוד יש
לומר (דמ"ש) [דמשום הכי] לא רצה לפרש הברייתא בכהאי גוונא,
משום דקתני אין משלחין אגרת וכו' אלא א"כ קצץ, מדקתני
(מ)סתמא קצץ איכא לפרושי בכהאי גוונא שרי אפילו בערב שבת,
א"כ הוה לה להברייתא לפרושי דבלא קצץ כלל אסור אפילו מיום
ראשון, ובקצץ יש חילוק, דיש קצץ שמותר אפילו בערב שבת,
ויש קצץ דהיינו בכהאי גוונא [ד]אסור בערב שבת, ולכך לא רצה
לפרש הברייתא דמיירי בכהאי גוונא. וק"ל. (מתוק מדבש)

פמ) שם אם שכרו לימים דבר קצוב וכו' אם הוא בערב שבת
אסור וכו'. כן פירש הר"ן [שבת ז. ד"ה גרסינן], דרוצה
לפרש הברייתא דאי אפשר לאוקמי בלא קצץ, [דא"כ] אפילו
ברביעי וחמישי אסור, ובקצץ אפילו בערב שבת שרי, ועל כן
מוקמי להברייתא בשכרו לימים, וא"כ בערב שבת אסור דמחזי
כאילו אמר שילך בשבת, אבל ברביעי וחמישי מותר. אע"ג
דבסעיף א' הביא דברי הרמב"ם שאינו מחלק, אפילו הכי הביא
כאן להחמיר⁴⁴ כדברי הר"ן.

ע) שם אם שכרו לימים דבר קצוב וכו' אם הוא בערב שבת
אסור וכו'. עיין להרב אליה רבה [סק"ז] שכתב, דאע"ג
דפסק בסעיף א' דבלא קצץ אסור אפילו מיום ראשון, סבירא ליה
למרן דזה מקרי קצץ גם לדעת הר"ף [שבת ז. והרמב"ם] [הלכות
שבת פ"ו ה"כ] ומותר אפילו בערב שבת, אלא שחשש להחמיר
בערב שבת כהר"ן. יע"ש. ומדברי מרן בב"י סימן רנ"ב [ס"ב] אין
נראה כן, אלא דזה מקרי לא קצץ ואסור לדעת הר"ף והרמב"ם
אפילו מיום ראשון כמו שיראה המעיין שם. ושוב ראיתי להרב
תוספת שבת [סק"ז] שכתב כדברי הרב אליה רבה, וכתב דמרן
בש"ע חזר בו ממה שכתב בב"י בסימן רנ"ב⁴⁵. יע"ש. ואפשר
שזו היא כוונת הרב אליה רבה ז"ל. (שלמי תודה)

עא) שם אם הוא בערב שבת אסור וכו'. עיין מה שכתב הרב
מגן אברהם [סק"ז]. ובספר נתיב חיים כתב על דבריו
ז"ל: כבר כתב רמ"א וכו', נ"ב: דמזה מוכח דהמחבר בסעיף
א' איירי בלא קצץ כלל, ועל זה כתב הרב ויש מתירין. [עכ"ל].
(מחזיק ברכה – סק"א)

עב) שם אם הוא בערב שבת אסור וכו'. כתב במג"א (סק"ו),
וכבר כתב רמ"א וכו'. הכוונה על רמ"א בהג"ה (סעיף
א') דכתב, ויש מתירין אפילו לא קצץ ואפילו לא קבוע מותר
ביום חמישי, רק בערב שבת אסור, וממילא כל שכן כאן ד"א
דהוה כקצץ, ורק בערב שבת אסור דמחזי כאילו התנה עמו על
שבת. (אהל ברוך)

פה) סעיף ג' אם שכרו לימים וכו'. עיין בספר מנורה הטהורה
[סק"ב ד"ה ודוקא] שכתב, דדוקא כהאי גוונא דשכרו
עד כלות המלאכה, דהיינו הבאת האגרת למקומו הוא דשרי, אבל
בשכרו לימים לחוד דהוי כנוטן שכר שבת שלא בהבלעה לא שרי.
וכתב עוד שם [קני המנורה סק"ז] דאין לשלם לעכו"ם המסיק התנור
בחורף וחולב ומדליק נרות ומכבד הבית ומטלטל כלים וכדומה
עבור הישראל, דאסור ליתן שכר שבת שלא בהבלעה, אלא בעינן
שישכור את העכו"ם לכמה מלאכות וגם לאיזה יום מימי החול
ויתן לו בהבלעה. אלא שהנשים קלי הדעת אין נוהגין בזה ונותנין
שלא בהבלעה גם בשבת עצמו, והוא רחום יכפר. ועיין בתוספת
שבת [סימן ש"ו סק"ט] שכתב דפחות מפרוטה ליכא שום איסור.
יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ב)

פו) שם אם שכרו לימים וכו' אם הוא בערב שבת אסור. כתב
הר"ן [שבת ז. ד"ה גרסינן], הטעם, דכיון דשוכרו בערב
שבת נראה כאילו התנה עמו שיצא בשבת, אבל ברביעי ובחמישי
מותר הואיל ואינו מקפיד עמו מתי ילך. יע"ש. (ברכות מים)

פז) שם אם שכרו לימים וכו' אם הוא בערב שבת אסור. זהו
פירוש שמפרש הר"ן [שבת ז. ד"ה גרסינן] ברייתא [שם יט.]
דלא ישכיר וכו', אין משלחין אגרות בערב שבת, ברביעי
ובחמישי [מותר], ומפרש לה באופן זה. והרא"ש [שבת פ"א סימן
ל"ן] ג"כ כתב ההיא ברייתא, והטעם כתבתי בגליון. ע"ש⁴⁶. ועשה
זה להסמיכה עם הברייתא אחרת דלקמה דאין משלחין אגרות,
עיין שם בגמ' דמשמע דאין חילוק אלא בין קצץ ללא קצץ.

שם אם הוא בערב שבת אסור. הטעם דהגם דהוי כאילו קצץ
דבידיה טרח, כיון ששכרו לימים והולך בערב שבת מחזי
כאלו הולך בשליחותו, ועיין פר"ח. (תורות אמת)

פה) שם אם שכרו לימים דבר קצוב וכו' אם הוא בערב שבת
אסור וכו'. יש לדקדק לפ"ז למה נדחק הרב ב"י לדברי
הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"כ] הנזכר בסעיף א' דאסור אפילו מיום
ראשון, ואתי לידי הכרח לומר הא דאיתא בברייתא דשבת [יט.]
ב'ערב שבת' לאו דוקא, היה לו לפרש דהברייתא איירי בכהאי
גוונא דאסור דוקא בערב שבת, וכמו שמפרש הרב ב"י ברייתא
אחריתא דקתני בה בהדיא ברביעי ובחמישי מותר. ע"ש. ויש
לומר, דודאי הברייתא לא רצה לפרש בכהאי גוונא, דממה נפשך
אי דינא כקצוץ א"כ אפילו בערב שבת מותר, ואי לא דינא כקצוץ
א"כ אפילו מיום ראשון אסור. אך המחבר הכריע כאן מדעתו,
כיון דיש דעות חלוקות, איכא [ד]סבירא ליה דהוי כקצוץ גמור
ואיכא דסבירא ליה דלא הוי כקצוץ, והכריע הוא דלא יהא אסור

באר הגולה

ה. מהר"י אבוהב:

ד אם ה'הגוי מוליך הכתב בחנם, אפילו נותנה לו בערב שבת מותר, שהרי הגוי מאליו הוא עושה זה ואינו אלא להחזיק טובה לישראל מפני מה שקיבל ממנו והוה ליה כאילו קצץ: הגה ויש חולקים וסבירא להו דכל שעושה בחנם אסור, וטוב להחמיר. אצל זמקום שהגוי מתחיל עם הישראל לומר שילך לו בחנם, ודאי דעתו על הטובה שיקבל ממנו ושרי (צ"ח):

אוצר ההלכה

סעיף ד'

שהעכו"ם קיבל ממנו טובה. ומה שאמרו בגמ' [מגילה כו. גיטין נ. ב"ב קנז.] דקי"ל במתנה אי לאו דעביד ליה נחתא וכו', הך נחתא נמי על כרחך אינו אלא טובת הנאה, דאם לא כן אין לדבר סוף, דהאיך נתן הראשון מתנה גדולה בחנם לגמרי. והואיל וכן אין מקום גם לעיקר קושייתו, לא מבעיא לשיטת הש"ס (קידושין דף נ"ח ע"ב) דכל הסוגיא ס"ל דטובת הנאה אינה ממון, א"כ פשיטא דיפה כתב (הש"ע) [בהגה] דאסור, דאדעתא דישאל קטרת, אלא אפילו למה שכתב הרא"ש שם [פ"ב סימן ל"א] בשם ר"ח דהוי ממון, וכתב דכן הלכה משום דסוגיא דנדרים [פה.] ס"ל דהוי ממון אליבא דרבא, א"כ כן הלכה. עכ"ל. וא"כ כל שכן כאן דהוי ממון, דהשתא התם דעדיין לא הגיע הנאה לידו רק שבידו ליתן התרומה למי שירצה ולקבל הימנו דבר מועט הוי ממון, וכל שכן כאן שכבר קיבל הגוי ממנו איזה טובת הנאה דפשיטא דהוי ממון. אבל מ"מ לא קשיא מידי, דמה שהשכר שליחות עולה יותר ממה שקיבל ממנו טובת הנאה, וזהו ודאי אדעתא דישאל ואסור. ועם זה ידוקדק היטב לשון (הש"ע) [ההגה] שכתב, ויש חולקין שכל שעושה בחנם וכו', דלכאורה בקצור הוה ליה למימר ויש חולקין, ולמה שכתבתי אתי שפיר, דר"ל דכל שעושה בחנם אע"פ שאין הכל בחנם, דוגמא למה שאמרו [ביצה ג:] כל שדרכו למנות שנינו. ואשתמיטתא להט"ז מ"ש הגהות מרדכי מסכת בבא מציעא [סימן שנ"ט], הביאו הב"י בחו"מ (סימן קפ"ח [ס"ו]) וז"ל: ובהגהות מרדכי ראשונות במציעא כתוב, נ"ל שאם ראובן הלך בשליחות שמעון בשכר ונתפס בדרך ולא בסיבת שמעון, שאין חייב לפדותו. עכ"ל. א"כ מבואר נגלה דלא כט"ז, דלדעתו גם בחנם [אינו] חייב לפדותו.

ודע דמה שכתבתי לעיל בשם ר"ח דרבא ס"ל דטובת הנאה הוי ממון, צע"ג, דז"ל הגמרא בבא מציעא (דף י"א ע"א): מתני', ראה אותן רצין אחר מציאה ואמר זכתה לי שדה זכתה לו, ובגמ' אמר עולא, והוא שעומד בצד שדהו. איתביה ר' אבא לעולא, מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באים בספינה, אמר רבן גמליאל עישור שאני עתיד למוד נתון ליהושע ומקומו מושכר לו וכו', וכי רבי יהושע בצד שדהו של רבן גמליאל היה עומד [וכו'], אמר ליה מטלטלין אגב קרקע הקנה לו, לא קיבל ר' אבא האי תירוץ, אמר רבא שפיר עביד דלא קיבל, וכי לא היה להם סודר לקנות בחליפין, אלא טובת הנאה אינה ממון לקנות בחליפין, הכא נמי טובת הנאה אינה ממון לקנות ע"ג קרקע. עד כאן לשון הגמרא בקצור. א"כ מבואר דרבא ס"ל דאינה ממון, דאין לדחות ולומר דרבא לדבריהם דעולא ור' אבא קאמר, דשפיר עבד ר' אבא דלא קיבל הך תירוץ מעולא מאחר דעולא

(עג) **סעיף ד' שהרי הגוי מאליו הוא עושה זה.** עיין במג"א (סק"ז) במה שהקשה מסעיף ב' ע"ש, ואמאי גרוע סתם מבחנם וכו'. דבשלמא בלא רמ"א איכא לתרוצי דלעיל איירי שאמר הישראל שיוליך אגרת שלו ולכך אסור בסתם, אבל כאן איירי שעכו"ם אמר לו שיתן לו אגרת, ובודאי עכו"ם קיבל הימנו שום טובה ועכשיו רוצה להחזיק לו שום טובה, אבל השתא שמביא הרמ"א שהעכו"ם התחיל עם ישראל וכו', ועל כרחך המחבר לא מיירי כך, דאם לא כן הרמ"א מאי אתא לאשמעינן. ועוד מצינן למימר, בשלמא כאן אף שהישראל הוא המתחיל, מ"מ כיון דאמר לו העכו"ם שיעשה לו טובה שיוליך כתבו בחנם, בודאי הוא עושה שיחזיק לו טובה ולתשלומין קא מיכוין והוי כאילו קצץ ומותר, אבל בסעיף ב' דדעתו של עכו"ם אפשר שיתן ואפשר שלא יתן לו והוי לא קצץ ולכך אסור. וק"ל. (מתוך מדבש)

(עד) **שם שהרי הגוי מאליו הוא עושה זה.** פירוש, שמתחיל עמו הגוי לומר אני הולך כמו שכתב מור"ם בהגה וכו'. שם בהגה אבל במקום וכו' (כ"י). ודברי מור"ם תמוהים עד מאד. (תורות אמת)

(עה) **שם שהרי הגוי מאליו הוא עושה זה.** כתב במג"א (סק"ז), שהרי העכו"ם וכו', משמע וכו'. כוונתו על מה שכתב בסק"ה, דב"י סובר דכשאינו מצפה לתשלום גמול אסור (בפשוטי') [בפשיטות], וקשה למה מתיר פה בחנם, ועל זה כתב דאם העכו"ם עושה מאליו מותר, דודאי משום עבור איזה טובה שעשה לו, והתם איירי דהישראל אמר ליה שיוליך בחנם. אבל הרמ"א להלן בהגה"ה שכתב ויש חולקין, משמע דס"ל בכוונת המחבר דסובר דבחנם שרי, דהלשון "אף על פי" דלעיל [ס"ב] מפרש בענין אחר.

(עו) **שם הגה ויש חולקים.** נ"ב: הרוקח [הלכות שבת סימן מ'] כתב וז"ל: נושא אגרת אסור בחנם אם לא יגיע הגוי למקום שנשתלח לשם.

(עז) **שם הגה ויש חולקים וכו'.** כתב ט"ז (סק"ג), ויש חולקין [וכו'], ובעיני לע"ד יפלא מאד, דקי"ל בדוכתי טובא במתנה [וכו']. לא ידעתי אמאי הוצרך להביא ראיה מהא דקי"ל וכו', הא מבואר כאן בש"ע שהעכו"ם קיבל ממנו וכו', וכן איתא בש"ע סימן רנ"ב (סעיף ב' בהג"ה) וז"ל: ועיין סימן רמ"ז דיש חולקין אם עושה לו בחנם דהיינו בטובת הנאה. א"כ מבואר

אוצר ההלכה

אני עניתי חלקי בחלק שלישי [דף ל"ב ע"א]⁴⁷, וגם תמיהת הנר ישראל [מג"א] (סק"ח) ישבתי שם⁴⁸.
(מאורי אור חלק באר שבע – דף ק"ח ע"א)

פ) שם הגה ויש חולקים וכו'. וכתב הט"ז [סק"ג], דבעיניו יפלא דהא קי"ל [מגילה כו: גיטין נ: ב"ב קנז]. במתנה אי לאו דעביד ליה ניהותא לא הוה יהיב ליה מתנה, הכא נמי האי עכו"ם דמוליך בחנם ודאי זה לתשלומין על איזה טובה שעשה לו הישראל, ולא גרע ממה שכתב אח"כ שהעכו"ם מתחיל עם ישראל וכו'. ע"ש בט"ז. ולענ"ד נראה פשוט, דבשלמא במתחיל העכו"ם עם הישראל ודאי אין כוונת העכו"ם בשביל הגמול שמצפה ממנו להבא, דאפשר שלא יעשה לו הישראל טובה, דבאם יאמר לו העכו"ם הלא עשיתי לך טובה, יענה לו הישראל דכבר קיבל ממנו טובה, דמי ביקש זאת מידו הלא מעצמו אמר שילך ובודאי כבר קיבל ממנו טובה, דכיון שהעכו"ם התחיל מעצמו, בודאי מצא את עצמו מחויב בדבר מחמת הטובה שקיבל ממנו כבר, ולזה מותר. אבל באם הישראל הצריך לבקש ממנו זאת ומילא העכו"ם רצונו, א"כ יש לומר דלעולם לא קיבל ממנו טובה, ורק העכו"ם חושב כי ימלא עתה רצונו, וכאשר יהיה נצרך לו איזה דבר יוכל לומר לו שיעשה לו טובה, כי הלא גם הוא מילא בקשתו, וא"כ ככהאי גוונא אסור כמבואר לעיל (סעיף ב') משום דלא סמכה דעתיה. כן נראה לי פשוט, ופליאת הט"ז לא אבין. (מוליך לימין משה – אות כ"ט)

פא) שם הגה ויש חולקים וכו'. עיין ט"ז [סק"ג]. ולי נראה דשאני מתנה, דכיון דשרוי אצלו בשביל נחת רוח הוא דנותן, אלא הכא מי לא עסקין שהעכו"ם לעירו הולך ולא ישוב עוד כי שם ביתו, על כן שייך לומר דבישראל קא טרח, וכן משמע דעת הש"ע הכא (סעיף ב'), וכמו שכתב המג"א (בסק"ה), ולכך כתב רמ"א בענין האגרת דיש חולקים וכו'. אלא דהשבלי הלקט [סימן קי"ב] שהביא הרב בית יוסף בסימן רנ"ב [ס"ב] כתב סתם קיבולת, דמשמע אע"פ שהוא שרוי עמו בעיר, ולכך הרב בית יוסף שם דחה סברתו.

פב) שם הגה ויש חולקים וכו'. ועיין בט"ז [סק"ג] שהשיג על היש חולקים, כיון דאמר בש"ס בכמה דוכתי [מגילה כו: גיטין נ: ב"ב קנז], דאי לאו דקיבל ממנו טובה לא הוה יהיב ליה מתנה, א"כ הוי כאילו קצץ. ע"ש. ולענ"ד דבריו צ"ע, דהנה זה דאמרינן דאי לא קיבל ממנו טובה לא הוה יהיב ליה מתנה, על כרחך צריכין לומר דהראשון דעשה עמו טובה לא קצץ עמו שיתן לו עבור זה מתנה, דאם כן לא מקרי של הראשון טובה ולא של השני מתנה רק מקח וממכר, אלא ודאי הראשון שעשה עמו טובה לא דיבר עמו מתשלומין עבור הטובה רק למתנה התכוין, רק אח"כ נתיישב השני בדעתו ואינו רוצה במתנת חנם. וכל זה שייך לומר אם שניהם ישראלים, אז תלינן דהראשון נתן

גופא אית ליה בקידושין (דף נ"ח ע"ב) דאינה ממון, וגם ר' אבא קאי התם בשיטתיה מאחר דקיבל שם תירוץ אהא דהקשה אותו מהמקדש בתרומות וכו'. ע"ש. אמנם זהו ליתא, דא"כ בפשיטות הוה ליה לרבא לומר דשפיר עביד ר' אבא דלא קיבל מאחר דאית להו לתרווייהו דאינה ממון, ולמה היה לו להוכיח מכח חליפין. וצ"ע. ועיין בחור"מ סימן ש"ן מה שכתב הש"ך [סוף סק"א] דרבא ס"ל דהוי ממון. וצ"ע.

עח) הגה ויש חולקים וכו'. והנה במגן דוד [ט"ז] [סק"ג] מפליא על ב"י ושבלי הלקט [סימן קי"ב]. ולפי הנראה בקושטא סברתו סברת הש"ע שאין לחלק. אך דעת השבלי הלקט, בשלמא מתחיל [הנכרי] עמו ודאי מוכחא מלתא אדעתיה דנפשיה לתשלום גמול על טובה שעברה, כדי שבפעם אחרת יחזור הישראל להטיב עמו, משא"כ ישראל מתחיל, מנלן דניחא לנכרי, אלא שאינו יכול להעזי פניו כיון שעשה לו טובה. וק"ל.

ונראה דעת שניהם מן הגמ' ([שבת] דף קכ"א ע"א), מעשה ונפלה דליקה בחצרו של יוסף כו'. תמוה אורך הסיפור, מפני שאפוטרופוס של מלך היה, מה לנו לידע טעם ביאתם, ועוד ששלח שגר לכל אחד ואחד שני סלעין ולאפרכוס חמשים, דעיקר הסיפור שבאו נכרים לכבות ולא הניחן, וכששמעו חכמים בדבר אמרו שלא צריך. ועוד מה לנו בנס שלו, ואדרבה אם טעה בדבר משנה או מחמיר בדבר שפטור נקרא הדיוט [ירושלמי ברכות פ"ב ה"ט] ומגונה, וכמה יוסף בשוקא, ומנלן שבח הנס וטפי תלינן במקרה. אלא דבמתק שפתיו קמ"ל יוסף הוא המסביר, כיון שבאו בחנם בכח אפרכוס שלהם כמעט בעל כרחם כדרך הדליקה, אף שלא היה [במקומו] [במקומם] ממש, אכן מפני שאפוטרופוס [של] מלך ותקיף היה, לא הוי אדעתא דנפשיה, דמהאי טעמא אין צריך לומר אל תכבה, כמו שכתבו תוס' (בדף קכ"ב ע"א ד"ה ואם). ואף דבחנם נמי שרי, היינו בהתחיל הנכרי, אבל כה"ג הוי כהתחיל ישראל דלא הוה להו לאשתמוטי ותפול עליהם אימתו, וזהו סברת השבלי הלקט. ואף דחכמים לא קבלו סברתו, היינו בנדון ידיה דסבירא להו דמקרי אדעתא דנפשיה ואלאו כהתחיל ישראל. אכן מהר"י אבוהב ס"ל דחכמים לא קבלו משום דהתחיל ישראל נמי שרי, וזהו ששיגר שגר להורות אגב אורחא שבאו בחנם שלא במצפה לתשלומין כלל, לכך שילם בחנם תרתי לטיבותא מדה במדה. ורמז שני סלעין לכבוד הנס נגד עיקר שבת זכור ושמור, ולאפרכוס חמשים נגד שבתות השנה, וקמ"ל אגב שלא היה טועה בדבר משנה אלא הנס ראוי לו לחסידותו, לכן דקדק לפרסם כבוד שבת ברצי כסף, וגם שלא להנות ממעשה ניסים מדת חסידות, ומעשיו במדה במשקל הת"ח ולא עם הארץ חסיד. וק"ל. (מאורי אור ח"ג – דף ל"ב ע"א)

עט) שם הגה ויש חולקים וכו'. כתב ט"ז [סק"ג], יפלא מאד. ובאליה רבה [סק"ח] מקיים להחמיר כרמ"א. ע"ש. וגם

ה' אם הגוי הולך מעצמו למקום אחר וישראל נותן לו אגרת, מותר בכל גוונא:

אוצר ההלכה

כשהגוי אומר מאליו כו', אבל כשישראל אומר לו לילך אסור אפילו בחנם, וצ"ע מה שכתוב בסעיף ב', והיינו מה שכתוב כאן בש"ע ס"ב אבל בסתם אף על פי שיש בדעתו כו' אסור כו', וכתב הרב מג"א (בסק"ה), משמע פשיטא כשאנו מצפה לתשלום שכר דהיינו בחינם דאסור. ולחלק יצא, דבס"ב איירי בהתחיל ישראל אסור וכאן בהתחיל הגוי מותר. ועל מה שכתב המג"א ז"ל אבל מדברי רמ"א משמע כו', עיין מה שכתב על דבריו הרב ברכות מים ז"ל (שם). (דברי מנחם – הגב"י סק"ה)

סעיף ה'

פה) סעיף ה' אם הגוי הולך מעצמו וכו' מותר בכל גוונא. כתב הבאר היטב (סק"ז), אפילו לא קביע בי דואר במתא. ע"כ. והבי דואר דהאידנא שהולך בקביעות, מותר אפילו לא קצץ וידוע שאי אפשר להגיע לשם אלא א"כ ילך בשבת. משבצות זהב [סק"ג]. ולהמג"א [סק"ח] אסור בלא קצץ אם אין שהות להגיע לשם. אשל אברהם [סק"ח]. וכן כתב בתניא [ש"ע הגר"ז סי"ב], דאף שהליכה אינה בשביל ישראל, מ"מ מה שמוציא האגרת מרשות לרשות ומעבירו ארבע אמות ברשות הרבים או אפילו בכרמלית, עושה בשביל ישראל. עכ"ל. ועיין בשבות יעקב (ח"ב סימן מ"ה) [מ"ב], דהבי דואר דהאידנא הוי קצץ, דאף שאינו משלם כאן יצטרך לשלם במקום שהובא לשם, וכן כתב בחיי אדם כלל ג' [סי"א]. וע"ש דאם הישראל שלח הבי דואר על הוצאת עצמו שלא בזמן להביא אגרת למקום אחר ביום פלוני, ואי אפשר לבוא לשם באותו זמן אלא אם כן שילך בשבת כי הדבר נחוץ לו, יש לצדד להתיר אם אין הישראל מדבר עם הנכרי שהולך בשליחות רק האדון של הבי דואר, נמצא שאין השלוח הולך על דעת ישראל רק בשביל אדונו א"כ הוי שבות דשבות. ועיין שו"ת חוות יאיר (סימן מ"ד) [מ"ו]⁴⁹ שכתב דמותר לומר לנכרי שיאמר לנכרי⁵⁰, אכן בסימן מ"ט כתב בשם הגאון מה"ר גרשון⁵¹ דאסור, מ"מ הא בשו"ע (סימן ש"ז סעיף ה') כתב דלצורך הרבה מותר לומר לעכו"ם לעשות דבר שאינו אלא משום שבות. וכן כתב בשערי תשובה סימן ש"ז [סק"ג], דבשאלת יעב"ץ [ח"ב סימן קל"ט] צידד להתיר למסור פאקעט מרגליות לעכו"ם שימסור בשבת להפאסט אף שהעכו"ם צריך לכתוב. וכן כתב בחיי אדם כלל ג' [סי"א], דבהפסד יש להתיר ליתן אגרת לנכרי שהוא יתן על הפאסט בשבת, דהוי שבות דשבות במקום פסידא. וכן כתב בספר החיים (סימן ש"ז), דבהפסד גדול יש לסמוך על המתירין אמירה דאמירה. ועיין בחתם סופר (סימן ס'), שהוכיח מדברי

תחילה מתנה לשני ואח"כ שני להראשון, אבל אם השני הוא עכו"ם האין שייך לומר שהעכו"ם נותן לישראל מתנה עבור מתנה שקיבל ממנו תחילה, הלא אסור ליתן מתנת חנם לעכו"ם⁴⁹ [עבודה זרה כ.], א"כ בודאי זה העכו"ם הוא הראשון שהתחיל ליתן מתנה, א"כ לא לתשלומים נחשב, ואפשר שזהו טעם וסברא של היש חולקים. ודוק.

פג) שם הגה ויש חולקים וסבירא ליה דכל שעושה בחנם אסור וכו' אבל במקום שהגוי מתחיל וכו'. לפק"ד בדקתי במה שציין מור"ם פה ב"י ולא מצאתי שום חולק⁵⁰, ודין זה כתבו מרן בב"י בשם מהר"י אבוהב הגאון ז"ל. יע"ש. וראיתי להרב מג"א ז"ל שכתב (בסק"ז), שמור"ם ז"ל הבין שמרן מתיר אפילו כשהישראל אומר לו כו', ואין זה מחוור, שהרי דברי מרן בסעיף ב' הם היפך זה בהדיא. לכן לפק"ד על צד הדחק יש לומר שכוונת מור"ם, היינו לפי שמרן סתם וכתב דבחינם שהגוי עושה מאליו מותר, ולא חילק בין אהוב לאינו אהוב, ואילו מדברי הגאון מוכח בהדיא דהיה הולך מעצמו שלא התיר בגוי אהוב שמא ירבה בשבילו. יע"ש. ומרן ז"ל [בב"ן דחה, וכתב שהוא ספק אם ירבה, ואת"ל ירבה שמא אינו בשבת והוי ספק ספיקא. יע"ש. ולזה כתב ויש חולקים, ורצונו לומר, דכל שעושה בחינם יש לחוש שמא אהבה עושה ואסור שמא ירבה הדרך, אמנם אם הגוי התחיל וניכר דדעתו על הטובה אינו מרבה ומותר כו'. ודוחק. יע"ש.

פד) שם הגה ויש חולקים וסבירא ליה דכל שעושה בחנם אסור וכו' אבל במקום שהגוי מתחיל וכו'. כתב ב"י, וכתב עוד [מהר"י אבוהב] שאם הגוי אומר לישראל שרוצה להולך לו בחנם כו'. נ"ב: ופסקה בש"ע (ס"ד), וכתב מור"ם: ויש חולקים וסבירא ליה דכל שעושה בחינם אסור כו'. וכתב הרב ברכות מים (בדף כ' ע"ב)⁵¹ שבדק במה שציין מור"ם "ב"י ולא מצא שום חולק. ולא הציץ בט"ז ז"ל (בסק"ג) דהחולקים הם השבלי הלקט [סימן קי"ב], הביא דבריו הב"י (בסימן רנ"ב [ס"ב]) וז"ל: כתוב בשבלי הלקט בשם הרב ישעיה, דהא דשרי קיבולת כו', אבל בחנם אסור כו'. וציין שם הב"י סברת מהר"י אבוהב ז"ל. ע"ש. ומה שכתב מור"ם אבל במקום שהגוי מתחיל עם ישראל כו', עיין בדרכי משה בסימן רנ"ב [אות א'] דיצא לחלק בהכי בין התחיל ישראל להתחיל הגוי כדי ליישב דברי מהר"י אבוהב דלא פליגי להרב שבלי הלקט ז"ל. ע"ש. עיין בלבוש ז"ל כאן (ס"ד), ועיין במג"א ז"ל (סק"ז) שכתב וז"ל: מה שכתב דדוקא

הערות וצינונים

49. אפשר דמיירי בשכנו או אהבו שמותר ליתן לו מתנת חנם, וכמ"ש בש"ע יו"ד (סימן קנ"א סי"א) שאסור ליתן מתנת חנם לעכו"ם שאינו מכירו. ע"ש. משמע דאם מכירו מותר, וע"ש בב"י הטעם דלשכנו מותר, שאינו אלא כמוכרו לו. 50. עיין מה שתיירן הרב דברי מנחם (הגב"י סק"ה), נדפס באות הבאה. 51. נדפס באות הקודמת. 52. ועיין עוד בסימן נ"ג מה שהאריך בדין זה. 53. ועיין בלוית חן (סימן י"ז) שכתב, דאף על פי שרבו החולקים על סברת חוות יאיר, מ"מ לסניף מיהא חזי לאצטרופי. ע"ש. 54. מחבר שו"ת עבודת הגרשוני.

אוצר ההלכה

סיים הרב מג"א, וצ"ע דהא מכל מקום עושה מלאכה בעדו שמוציא וכו', ועוד דבסימן רס"ו [ס"א] וכו'. עיין כל דבריו שם. ומסימן רס"ו לע"ד אין ראייה, דהתם כבר חשכה כמו שכתוב בב"י בשם הפוסקים, הילכך אי לאו משום פסידא לא הוה שרי. גם בההיא דסימן שכ"ה [סט"ו], העביר החלילין ארבע אמות ברשות הרבים בשבילו, אבל הכא כיון שהגוי יש לו דרך לשם מביא עמו כמה חפצים אחרים ואגבן מביא כתב זה גם כן, ונמצא שאין מעביר חפץ ארבע אמות ברשות הרבים בשביל הישראל. מה תאמר שכשלא ימצאנו יחזור אחריו וכתב זה בידו, זהו מה שחש מהר"י אבוהבא אם הגוי מכירו, והב"י כתב שאין לחוש לזה. גם מה שהקשה מרבי יוסי וכו' [שבת יט.], יש לומר דבלא זה נמי תיקשי, דרישא דברייא תניא וברביעי ובחמישי מותר אפילו ליכא בי דואר ולא קצץ (והלכתא הכי להטור, והרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"כ] דחאה מהלכה) ומסיים עלה: אמרו עליו על רבי יוסי הכהן ואמרי לה על רבי יוסי החסיד שלא נראה כתבו ביד גוי. וקשה מעשה לסתור, אלא ודאי מחמיר על עצמו היה שלא לשלחה ואפילו קצץ ואפילו איכא בי דואר, א"כ נימא דהכי נמי מחמיר אפילו הגוי הולך לעסקיו.

סיים הרב מג"א, אח"כ ראיתי שהראב"ן [סימן של"ט] מפרש הא דקביע בי דואר במתא, שהשליח דר בעיר שמוליכו שם, שרי לשלוח על ידו בערב שבת, שהרי בלאו הכי יש לו לילך שם. משמע מדבריו דעל כל פנים בעינן שיהא שהות להגיע לעיר שנשתלח, דהא עלה קאי פלוגתא דב"ש וב"ה [שבת יט.]. ע"כ. ואע"ג שכן הוא לפירוש זה, מיהו לפירוש כל שאר הפוסקים והמפרשים בקביע בי דואר יש להביא ראייה מהסוגיא להיפך, דאם איתא דכל שהגוי הולך מעצמו לעסקיו לא שרי ליתן לו האגרת אלא א"כ יגיע לשם, מאי דוחקיה דגמ' לחדותי הא דקביע בי דואר, הוה ליה למימר דסיפא דברייא איירי שהגוי הולך שם מעצמו הילכך שרי למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה אף בלא קצץ, אלא ודאי בהא אפילו אם לא יגיע לשם שפיר דמי וברייא לאו בהכי איירי. (נחר שלום – סק"ב)

צא) שם מותר בכל גוונא. עיין במג"א [סק"ח] [שהקשה] מסימן (רמ"ו) [רס"ו ס"א] דלא שרי ליתן כיסו לעכו"ם וכו'. ע"ש. ויש לומר, דבשלמא גבי כיס דמיירי ליתן לו בשבת, לכן לא שרי אלא במקום פסידא, אבל הכא שנותן לו אגרת בערב שבת למאי נחוש, אם לא ימצאנו בודאי לא ילך בשבילו בשבת דהא הישראל לא שלחו, ואם לא ימצא אחרים שנשתלח עליהם בלאו הכי צריך לילך בשביל אחרים. וק"ל. (מתוק מדבש)

צב) שם מותר בכל גוונא. מג"א [סק"ח] מותר בכל גווי וכו'. מהמג"א דחק כאן למאד, ולפי מה שכתבתי לעיל⁵⁵ בשם עולת שבת [סק"ג] אין צריך לשום דוחק, דמיירי דאע"ג דלעיל

החיות יאיר (סימן מ"ט) הנ"ל שאסור אמירה דאמירה, וכתב דכל זה אם אומר לנכרי בשבת, אבל בחול נהי דאמירה לנכרי גם בחול אסור מ"מ אמירה דאמירה אין ראייה לאסור. עכ"ל.

(באר יעקב – קרויזר – סק"ב)

פז) שם אם הגוי הולך מעצמו וכו' מותר בכל גוונא. עיין מג"א [סק"ח] דמפקפק קצת בזה, ועיין פמ"ג [משבצות זהב סק"ג] דבשליחת אגרת שלנו אין כאן חשש דהרי אינו שלוחו כלל, ובלא זה פשוט דהוי כקצץ, דע"ז משלמין (הבול) הפאסט מארקין. ואך היה קצת מקום עיון, באם מותר לשלוח בערב שבת אגרת אקספרס, דבזה קובע מלאכתו לשבת, ואך גם בזה הא אינו שלוחו של ישראל כלל, והוא מושכר להממשלה לקיים חוקם. ואך לכאורה יש לומר, דהוי כאומר לעכו"ם שיאמר לעכו"ם אחר. אך הרי בלאו הכי נושא כמה אגרות ואין כאן רק מוסיף, ועיין מנורה הטהורה [קני המנורה סק"ט] לענין הוספה. ועכשיו בלאו הכי הרי מקילין להוציא ע"י עכו"ם ותינוק ואף בהגיע לחינוך⁵⁶, וכבר דיברו התשובות מזה, ואי"ה יבואר במקום אחר. ולענין איסור תחומין ודאי הרי אינו הולך בשביל ישראל.

(גנזי חיים – סק"ד)

פז) שם מותר בכל גוונא. במג"א [סק"ח]. נראה דצריך לומר אפילו נותן לו בשבת, וקאי על האגרת, דאל"כ לא מקשה מר' יוסי [שבת יט.]. כלום, דשמא ממידת חסידות עשה כן. ודוק.

פח) שם מותר בכל גוונא. כתב ב"י (דף קס"א ע"ב שיטה ט"ו), וכתב עוד הגאון, שנ"ל שאם הגוי הולך מעצמו וכו'. נ"ב: עיין במג"א [סק"ח] ובספר שבות יעקב (ח"ב סימן מ"ב). (יד אהרן – הגב"י)

פט) שם מותר בכל גוונא. כתב מג"א [סק"ח] ד"ה מותר בכל גוונא, אפילו נותן לו שכר, דאם לא כן מאי בא לאשמעינן. עכ"ל. ע"ש. רצונו לומר שלא קצץ אלא שלבסוף יתן לו שכר והנכרי מצפה על זה, וכן פירש בספר אליה רבה [סק"ט]. (שיורי לקט)

צ) שם מותר בכל גוונא. כתב הרב מג"א [סק"ח], אפילו נותן לו שכר, דאם לא כן מה בא לאשמעינן. עכ"ל. ולא הבנתי כוונתו, דכל שנותן לו שכר אפילו לא קצץ אלא התנה ליתן הוה ליה קצץ כמו שכתוב בסעיף ב', ופשוט להתיר טפי מאם מוליכו בחנם, דמוליכו בחנם יש אוסרים בסעיף ד'. ולע"ד אשמעינן הכא, דאע"ג שנתן לו סתם ולא אמר לו ליתן לו שכרו, גם לא אמר לו הגוי להוליכה בחנם, דבכהאי גוונא אם הישראל משלחו אסור, דלא סמכא דעתיה דגוי והוה ליה שלוחו, הכא דהגוי הולך לעסקיו שפיר דמי.

הערות וצינונים

55. עיין בלוית חן (סימן ק') אם מותר לומר לגוי שיוציא התינוק למצות מילה מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים במקום שאין עירוב. ועיין עוד שם (סימן קכ"ח) אם מותר להוציא בשבת ע"י קטן ספרים וטלית מרשות היחיד דרך רשות הרבים לבית הכנסת במקום שאין עירוב. 56. נדפס לעיל אות ס"א.

אוצר ההלכה

לא נתן לאינו יהודי ההולך מאליו, דהא אם לא ימצאנו לא ילך האיננו יהודי אחריו. (דברי צבי)

צח) שם מותר בכל גוונא. כתב ב"י, אם הגוי הולך מעצמו כו'. וכן פסק בש"ע (ס"ה). וכתב הרב מג"א ז"ל (בסק"ח) וז"ל: מותר בכל גוונא אפילו יתן לו שכר כו'. ביאור דבריו עיין במחצית השקל ז"ל ובבגדי ישע⁵⁷, ועיין מה שכתבו הרב נהר שלום ז"ל בס"ה [סק"ב]⁵⁸, מאמר מרדכי (סק"ג), ברכות מים ז"ל (שם)⁵⁹. ועל מה שכתב הרב מג"א דעכ"פ הגוי עושה מלאכה בשביל הישראל שמוציא הכתב כו', כתב הרב מאמר מרדכי דלא קשיא מידי, דבלאו הכי הגוי נושא חפציו עמו ואין כאן תוספת מלאכה כו', עיין מה שכתב הרב יד אפרים סביב לש"ע (בסק"ח). (דברי מנחם – הגב"י סק"ו)

צט) שם מותר בכל גוונא. ודע דלכאורה עדיין צריך לנו לבאר דבר אחד בדברי הירושלמי [עירובין פ"י ה"ד] הנזכר לעיל, דמסתפק בנפל השרץ ונמצא שרץ אחר בצידו, אבל אם לא נפל פשיטא ליה דאסור. ולכאורה יש להעיר מדין שפסק מרן ז"ל בשלחנו הטהור (סימן רמ"ז סעיף ה'), אם הכותי הולך מעצמו למקום אחר וישראל נותן לו אגרת מותר בכל גוונא, ודין זה הביאו בב"י בשם מהר"י אבוהב. וכתב מג"א (סק"ח), צ"ע דהא מ"מ עושה מלאכה בעדו שמוציא הכתב מרשות לרשות ומעביר ארבע אמות ברשות הרבים. והרב הלכה ברורה תמה על המג"א, דהגוי בלאו הכי נושא כתבים, ומה לי כתב אחד או כתבים הבאים כאחד, וכ"כ בספר נהר שלום [סק"ב]⁶⁰ ומאמר מרדכי [סק"ה]. והנה בודאי גם מרן לא התיר אלא דוקא בענין טלטול והעברה והוצאה, שבזה י"ל כיון דבלאו הכי הגוי נושא משלו, מה לי אחד מה לי עשרה, אך דבר שהוא עשיית מלאכה בידיים בגוף הדבר, דהיינו שהגוי מחמם או מבשל או מדליק לעצמו, כ"ע יודו דאסור לישראל לומר לו לחמם ולבשל בשבילו, אע"ג דהגוי עושה מלאכת ישראל עם מלאכתו ביחד, כיון דתרי גופי ניהו בעשיית המלאכה הנעשית בשביל זה ובשביל זה, דאיכא ריבוי שיעורא בגוף המלאכה, וזה ברור.

ואם כן עתה קשיא לי, כיון דנדון הירושלמי איירי בטלטול, אמאי פשיטא ליה אם לא נפל השרץ מידו דאסור ליטול שרץ אחר שמצאו שם. ונ"ל בס"ד הך דסימן רמ"ז שאני, דהמעשה של האיסור אינו עושה אותו הישראל אלא הגוי, והישראל רק אומר לגוי שיטלטלנה, והנתינה שנותן האגרת ביד הגוי אין בזה איסור, דאם יתן לגוי ולא ילך הגוי מה איסור עשה הישראל בנתינה, ולהכי אמרינן כיון דהגוי בלאו הכי הולך ומטלטל כתבים אחרים לית לן בה. מה שאין כן בנדון הירושלמי, גוף האיסור שהוא הטלטול עושהו ישראל, ולכן פשיטא ליה בהיכא שהישראל נוטל השרץ ומטלטלו, אע"ג דיש שרץ בידו אין זה נוגע לזה דתרי גופי ניהו, ורק נסתפק אם נוטל מן הקרקע שרץ המותר עם שרץ האחר שבצדו, דאע"ג דהם תרי גופי, כיון דנוטלם מן הקרקע בבת אחת אולי חשיב כמו גוף

[ס"ב] אסור אם רוצה ליתן שכר והוא רוצה ליטול אלא שלא פירש לו שיתן לו שכר, וכאן הכל שרי. או שנוכל לפרש בגווני דהר"ן [שבת ז. ד"ה גרסינן] בסעיף ג' בשכרו לימים, כן צריך לפרש דברי המג"א, דאי לאו הכי היינו קצץ ממש ומאי צריך לילך, בלאו הכי הלא קצץ מותר בכל גוונא, אלא ודאי מה שכתב אפילו נותן לו שכר היינו בכהאי גוונא. ומה שכתב וכן משמע בגמ' [שבת יט.] אמרו על רבי יוסי שלא נמצא כתב ידו, תמוה מאד זה הוא למידת חסידות אבל לא לדינא, והא ראייה שלא הביא והו' הפוסקים, ומה שהביא מסימן רס"ו [ס"א] הוא תמוה יותר, דשם מיירי דנותן לו משחשיכה ואין לו דמיון לכאן, על כן דבריו צ"ע. (בגדי ישע)

צג) שם מותר בכל גוונא. עיין מה שהקשה הרב מג"א [סק"ח] ומה שתירץ. יע"ש. ולפק"ד לפי מה שכתב הר"ב התרומה [סימן רכ"ב], והמרדכי [שבת פ"א סימן רנ"ו], והאגודה [שבת פ"א סימן כ"ה], הטעם משום דנראה דבשבת נתן לו להוליד, יש להחמיר בדין זה ובדין הקודם, והמיקל יש לו על מה לסמוך. ודוק. (ברכות מים)

צד) שם מותר בכל גוונא. בדברי הרב מג"א (סק"ח) יש ט"ס, וכצ"ל: אפילו [אין] נותן לו שכר ובערב שבת, דאם לא כן מאי בא לאשמועינן. לבוש [ס"ה]. וצ"ע דהא. כצ"ל. נתיב חיים. (מחזיק ברכה – סק"ב)

צה) שם מותר בכל גוונא. מג"א (סק"ח) הקשה על הש"ע מן יוסף החסיד, ולכאורה אדרבה בגמ' [שבת יט.] משמע מדת חסידות, ומנלן שהוא מדת הדין. וראייתו מסימן שכ"ה [סט"ו] הביא חילין בשביל ישראל, ודאי שייך טפי שמא ירבה הדרך בשבילו, משא"כ הכא הולך מעצמו ולוקח אגרת כדרך עוברים ושבים. וגם בסימן רס"ו [ס"א] מדקדק הש"ע בלשון "ולמוצאי שבת לוקחו ממנו", כי אינו מאמינו כל כך, בפרט כיס מעות אין סימן למטבע ונהנה שיוליכנו מיד. ועוד ודאי יוליכנו שהוא בדרך, משא"כ כאן אינו מקפיד אם ילך ביום ראשון עם אגרת כמו שכתב הרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ו] בעורות, דלא שרי רק בלא אכפת ליה היום. ודוק. (מאורי אור ח"ג – דף ל"ב ע"ב)

צו) שם מותר בכל גוונא. כתב ביאור הגר"א (סק"א), אם כו' דב"ה [שבת יט.] שמצריך עד כדי כו' לטעמייהו כב"ה דברייתא [שם יח:] אליבא דת"ק. נ"ב: וצ"ע דלפי זה מאי פריך הגמ' והלא קצץ, ומאי משני הכי קאמר ואם לא קצץ כו', הא לב"ה (דף י"ח ע"ב) אף במכירה וכו' כן כדי שגיגע לבית הסמוך לחומה. (חדושי הגרשוני)

צז) שם מותר בכל גוונא. כתב מג"א (סק"ח), מותר כו', ולכן נ"ל כו'. וקצת קשה, דא"כ נמי קשה על רבי יוסי [שבת יט.] שלא נמצא כתב ידו ביד אינו יהודי, ומשמע שם בברייתא אפילו ברביעי וחמישי לא נמצא כתב ידו ביד אינו יהודי, ואמאי

אוצר ההלכה

בשבילו אסור. ע"כ. הרי דהב"י רצה לאשמעין דבלא יודע מותר, וקמ"ל דלא חיישין שבשבילו ירבה הדרך, ולא קשיא מיד. ונלענ"ד עוד, דקמ"ל דהב"י כתב בספרו [סימן רנ"ב ס"ב ד"ה כתוב בשבלי הלכות] כהרמ"א בסעיף ד' בשם יש חולקים, דאפילו בחינם אסור, וזה אם ישראל התחיל לומר לגוי שילך, וקאמר דאם הגוי התחיל לומר לישראל שילך לכ"ע מותר, ולא תימא דנגזור פתח גוי לישראל שילך אטו פתח ישראל לגוי שילך, קמ"ל. ובכל גוונא דקאמר, ר"ל בין פתח ישראל בין פתח עכו"ם, ולא כ"א שכתב רמ"א לעיל (סעיף ד') (דאף) [דרק] בפתח גוי מותר. (שלחן אש)

(ק) **שם מותר בכל גוונא.** כתב במג"א (סק"ח), ולכן נ"ל וכו' אפילו לא קבוע וכו'. אבל בערב שבת אסור, רק ביום חמישי. (אהל ברך)

(קד) **שם מותר בכל גוונא.** והנה בש"ע (סימן רמ"ז ס"ה) איתא, אם העכו"ם הולך מעצמו למקום אחר וישראל נותן לו אגרת מותר בכל גוונא, וכתב המג"א (סק"ח), וצ"ע דהא מ"מ עושה מלאכה בעדו שמוציא האגרת מרשות לרשות, ומעביר ארבע אמות ברשות הרבים, ואע"ג דהאידינא לית לן רשות הרבים מ"מ אסור, דהא תחומין נמי מדרבנן וכו'. ע"ש. ובספר הלכה ברורה תמה על המג"א בזה, שהרי הגוי בלאו הכי נושא עמו הרבה אגרות, ומה לי אגרת אחת ומה לי הרבה אגרות בהוצאה אחת. ע"ש. וכן הקשה הרב נהר שלום [סק"ב] ע"ש. ולכאורה כוונת המג"א שהוא מרבה בהוצאה, וריבוי בשיעורין אסור מן התורה כדעת הר"ן [ביצה ט: ד"ה ומיהא] והריטב"א [עירובין סח.], וממילא גם ע"י עכו"ם אסור. וע"ע באור זרוע ח"ב (סוף סימן פ"ה), ובשו"ת הריב"ש (סימן שפ"ז, דף קט"ו סע"ב). ע"ש. ושור"ר בשו"ת שבות יעקב ח"ב (סימן מ"ב) שהביא קושיית הלכה ברורה, וכתב, ובאמת שאין זה כדאי לדחות דברי המג"א, שהרי הנכרי מרבה במשאו, ומוליך גם אגרת של ישראל מרשות לרשות שאסור. ומ"מ י"ל שכיון שנותן האגרת לנכרי מערב שבת, והוא הולך מעצמו שם בלאו הכי, לא חמיר איסורו כולי האי בשבות דרבנן. ע"ש. ובשו"ת רב פעלים ח"א (סוף סימן כ"ד) הביא דברי המג"א והלכה ברורה, וכתב, ובודאי שגם מרן הש"ע לא התיר אלא דוקא לגבי הוצאה והעברה, שבזה י"ל שכיון דבלאו הכי הגוי נושא משלו מה לי אחד ומה לי עשרה, אך בעשיית מלאכה בידים כגון שהגוי מבשל או מחמם, כ"ע מודו שאסור לישראל לומר לגוי לבשל ולחמם בשבילו, אע"פ שהגוי עושה מלאכת ישראל עם מלאכתו ביחד, כיון דתרי גופי נינהו בעשיית המלאכה הנעשית בשבילם, ואיכא ריבוי בשיעורין בגוף המלאכה. וזה ברור. ע"כ. ועיין באור שמח (פרק י"ח מהלכות שבת ה"א בר"ה ולפ"ז). ע"ש. ועיין בעירובין (דף ס"ח ע"א) ניהום ליה אגב אימיה. ועיין תוס' מנחות (דף ס"ד סע"א). ע"ש.

(שו"ת יביע אומר ח"ח – חא"ח סימן ל"ד אות ז')

אחד. ואין פנאי להאריך יותר בענין זה, והשי"ת ברחמיו יאיר עינינו באור תורתו, אכ"ר.

(שו"ת רב פעלים ח"א – סימן כ"ד)

(ק) **שם מותר בכל גוונא.** עיין מג"א (סק"ח). נ"ב: ולי נראה, דאין זה מיקרי עושה מלאכה בעד ישראל אלא בעד עצמו, יען דבלאו הכי הוא הולך מעצמו, ושאיני סימן שכ"ה (סעיף ט"ו) דעל כל פנים הוא מיטפל בהם, ונדון דידן לא דמי אלא למה שכתוב שם (סעיף י"א) שהדליק נר לעצמו או עשה כבש לירד בו דמותר, והכא נמי כיון דבלאו הכי הוא הולך מעצמו ובאגרת איננו משא כבד, שהוא מניחו בחיקו והולך. ועיין מה שכתבתי בס"ד בסימן רנ"ב על דברי המג"א (סק"ט). וההיא דרבי יוסי [שבת יט.] שלא נמצא כתב ידו וכו', אין דנין מינה, דחומרא בעלמא הוא שהחמיר על עצמו וכל הפוסקים לא פסקו כן. וההיא דסימן רס"ו [ס"א] נמי דמיא לסימן שכ"ה סעיף ט"ו וכמו שכתבתי, ועוד דהתם כבר קדש עליו היום, אבל הכא בסמוך לחשיכה מירי כמו שכתב הטור. ועיין סימן רמ"ו (סעיף ב'). (מגן בעדי)

(קא) **שם מותר בכל גוונא.** המג"א [סק"ח] כתב דוקא ביש שהות, דהא להראב"ן [סימן של"ט] בזה הוה פלוגתא ב"ש וב"ה [שבת יט.]. והגר"א [סק"א] הביא דשיטת הראב"ן בזה דלא כהברייתא זו, דברייתא כת"ק דר"ע שם [יח:] ומתני' [יז:] כר' עקיבא דמתירין עם חשיכה, ואע"ג דלא קי"ל [בכ"ד] [בבי דואר] כראב"ן, בזה בקביע נקטינן כראב"ן. ונראה דכוונתו, דבפירוש הש"ס נקטינן כפירוש הר"ף [ז.] ורש"י [ד"ה דואר וד"ה שיחא במתא] וכמבואר בס"א. אלא בזה דסבירא ליה להראב"ן דהעכו"ם דר שם מותר, בזה פסקינן כוותיה. והטעם, כיון שהוא לצורכו בעצמו פשוט דזה הוה כקצץ וכעושה בחנם דחשיב ג"כ כקצץ, וי"ל דשייך בזה גם אריס אריסותיה קעבד, כיון דעושה לצורך עצמו והישראל אינו מפרש לו שילך בשבת. ומה שמקשה המג"א ממי שהחשיך ונותן כיסו לעכו"ם [סימן רס"ו ס"א], פשוט דהתם כשהישראל הולך עמו ומוסר לעכו"ם משום איסור שבת אפילו מבעוד יום, מ"מ מוכחא מילתא דהוא רוצה שיעשה בשבילו מלאכה בשבת, אבל הכא לא מוכחא כלל. ונראה דהכי קי"ל, דהרי מעשים בכל יום ששולחים על הפאסט [דואר] אף בדרך שהוא יותר משבעה ימים ונודע דהולכת בשבת. ועל כרחק משום הק' טעמא דזה לא חשיב כאומר לו לעשות בשבת, דמה שהולכת הוא בשביל עצמם, וכיון דהוא [כ]קצץ שרי עם חשיכה, ואף שודאי הולכת היא בשבת, מ"מ אינו בשביל הישראל כנ"ל. ולפי"ז נראה דגם בפאסט הידוע שהולכת בשבת מותר ליתן בערב שבת עם חשיכה, והכל על יסוד שיטה זו.

(חבל יוסף – גנזי חיים)

(קב) **שם מותר בכל גוונא.** עיין מג"א [סק"ח] שתמה אי בשכר מאי קמ"ל, אי בחנם הא אסור. ולא הבנתי הקושיא, הא הב"י בעצמו כתב על דין זה, ואם יודע שמרבה הדרך

באר הגולה ו' מי שיש לו שכיר גוי לשנה או יותר אסור לשלחו ערב שבת באגרות: הגה ומיהו אם לא שכו רק לשליחות אגרת יש מתירין, וכמו שנתבאר לעיל סימן רמ"ד [סעיף ה']:

אוצר ההלכה

שבת באגרות. כתב מג"א (סק"ט), אבל ברביעי וחמישי וכו' כיון דיש אומרים דזה מיקרי קצץ כמו שכתוב סימן רמ"ד וכו'. (נ"ב הגליון ש"ע שלו:) פירוש, שדעת הב"י דאפילו בשכרו לכל המלאכות אפשר דשרי להרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ב], משא"כ להרמ"א בסימן רמ"ד (ס"ה), וכ"כ התוספת שבת [סק"י].

(בכ"י של"ו מצאתי), צ"ע דהא בכה"ג שהא"י מושכר לכל המלאכות מבואר שם דלכ"ע אסור, ואולי ט"ס הוא וקאי אמה שכתב בהג"ה יש מתירין. וצ"ע. ומ"מ אפשר להקל כיון שהרמ"א מיקל ברביעי וחמישי במקום צורך בסעיף א'. ע"כ. (חדושי מוהרמ"ז)

קו) שם מי שיש לו שכיר גוי לשנה וכו' אסור לשלחו ערב שבת באגרות. כתב מג"א (סק"ט), ערב שבת באגרות, אבל ברביעי וחמישי מותר. לכאורה דבריו תמוהים מאד למאן כתב זה, לשיטת הראב"ד [הלכות שבת פ"ו ה"ב] אפילו ברביעי וחמישי אסור, ואפילו שכרו לשליחות האגרת לבד כמבואר לעיל בסימן רמ"ד [ס"ה], ואי לשיטת הרמב"ם ג"כ אינו היתר אלא בשכרו לשליחות האגרת, אבל שכרו לכל המלאכות א"כ בודאי נחא לישראל שילך בשבת כי אח"כ יצטרך למלאכה אחרת, ולמה יהיה מותר ברביעי וחמישי. וצריך לומר דסבירא ליה להמג"א, משום דבכ"י נסתפק לדעת רמב"ם אי סבירא ליה דמודה לדעת ראב"ד בשכרו לשנה לכל מלאכותיו, משום דיש חילוק הנ"ל דבשכרו לכל מלאכותיו בודאי נחא ליה שילך בשבת כדי שיוכל לעבדו אח"כ למלאכה אחרת, או אפשר דאין חילוק ולהרמב"ם לעולם שרי, ולכך עשה פשר דבר, דבערב שבת אסור וברביעי וחמישי מותר, כיון דאפשר לומר דלהרמב"ם גם בכהאי גוונא שרי. ומיהו לדעת רמ"א בסימן רמ"ד דכתב בפשיטות דבכהאי גוונא הרמב"ם מודה, א"כ אפילו ברביעי וחמישי אסור, אע"פ שכתב הרמ"א בסעיף א' להתיר ברביעי וחמישי אפילו בלא קצץ כלל, אפשר דכאן שהוא שכיר שנה גרע [דא]דעתיה דישאל קא עביד, ואפשר דמאחר דאפילו בלא קצץ מותר, למה זה יגרע כחו מה שקבל שכר לשנה מישראל, ושייך ג"כ לומר אדעתיה דנפשיה קא עביד⁶³.

קז) שם מי שיש לו שכיר גוי לשנה וכו' אסור לשלחו ערב שבת באגרות. אבל ברביעי ובחמישי מותר, דיש אומרים דזה מיקרי קצץ, כמבואר בסימן רמ"ד [ס"ה]. יעש"ב. (ברכות מים)

קח) שם מי שיש לו שכיר גוי לשנה וכו' אסור לשלחו ערב שבת באגרות. כתב הרב מג"א, אבל ברביעי וחמישי מותר, כיון דיש אומרים דזה מיקרי קצץ, כמו שכתוב סימן רמ"ד [ס"ה]. עכ"ל בסק"ט. וכוונתו, דלפי פירוש ב"י בסימן זה ובסימן רמ"ד לדעת הרמב"ם [הלכות שבת פ"ו ה"ב] זה מיקרי קציצה. נתיב חיים.

קט) שם מי שיש לו שכיר גוי לשנה וכו' אסור לשלחו ערב

קיא) שם מי שיש לו שכיר גוי לשנה וכו' אסור לשלחו ערב שבת באגרות. כתב במג"א (סק"ט), כמ"ש סימן רמ"ד. [הגהות] מרדכי [שבת סימן תס"ב] בשם הרא"ם, הביאו ב"י בסימן רמ"ד [ס"ה]. (אהל ברוך)

סימן רמח סעיף א

תנח

באר הגולה

רמח. דין המפליג בספינה וההולך בשיירה בשבת. ובו די' סעיפים:

א. שבת י"ט [ע"א]:
ב. שם וכתנא קמא, רמב"ם בפרק כ"ד [מהלכות שבת ה"ו, ופ"ל הי"ג] ורבנו ירוחם [ני"ב ח"ה] דף ק"א ע"א:
ג. [שבת] שם ושם [ברמב"ם פ"ל הי"ג, ורבנו ירוחם שם]:
ד. [שבת] שם [ורש"י ד"ה ומצור]: ד*. ב"י ד"ה ומ"ש ודרך; סמ"ג לאוין ס"ה דף י"ז ע"ד; ספר התרומה [סימן רכ"ה]: ה. הרמב"ם שם פרק ל' [שם] מהא דבני פסחים דף ג' [ע"ב; ר"ן שם דף י"ז ע"א ד"ה בני]:

אוצר ההלכה

בספרא דמרי"ה טב תהלה לדוד ח"ב בסוף הספר, ועיין הרשב"ש (סימן ת"ח) על סימן זה.

ה) שם מותר להפליג בספינה וכו'. ובדין דאמפף וואגין או דאמפף שיפין², אם מותר ליסע בשבת, עיין בשו"ת חתם סופר חלק ששי (סימן צ"ז) דאסור ליסע באיזון באה"ק בשבת, וכ"כ בשו"ת מהר"י אסאד (חאו"ח סימן נ"ח), ובתפארת ישראל על משניות בכלכלת שבת [דיני מלאכת שבת אות ט']. ועיין בשו"ת יד אלעזר סימן (כ"ח) [כ"ד] תשובה ארוכה להגאון חת"ס בזה. ועיין בספר פדה את אברהם (מערכת ש' אות ד'). יעו"ש. אבל בספינה הנקרא דאמפף שיף, כתב בשו"ת מהרי"א הנ"ל דמותר ליסע בשבת אם קונה שביתה מבעוד יום. ועיין בענין קונה שביתה בספינה בשואל ומשיב (מהד"ג ח"ב) [ח"א] סימן רל"ח. ועיין בשו"ת אבני צדק או"ח סימן (כ"ט) [ל"ד], ובשערי תשובה סימן של"ט (סק"ח), ובעיקרי הד"ט (סימן ט"ו אות י"ח).

ובדין לעבור בספינה כדי לקרות בתורה בשביל רבים, עיין בשו"ת מהר"ם שיק חלק או"ח (סימן ק"י) דאם קונה שביתה מערב שבת מותר לילך. יעו"ש. ועיין בדברינו לקמן סימן של"ט סעיף ד' [סקי"ג], ובסימן תט"ו סעיף א' [סק"א]. ועיין בשו"ת מעשה אברהם (חאו"ח סימן מ"ח), שנשאל אם מותר להפליג בספינה בשבת לצאת לקראת מלך להסוברים דהא דאין מפליגין בספינה הוא משום איסור תחומין, אי סברי דתחומין דאורייתא אי שרינן איסור תורה מפני כבוד המלך, והעלה דמותר להפליג. יעו"ש. ועיין בשדי חמד (מערכת כ"ף כלל צ"ט) שכתב לדחות ראיותיו, וכתב דדבריו תמוהים מאוד. יעו"ש.

(ארחות חיים – ספינקא – סק"א)

ו) שם מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת וכו'. אמר הבן. עיין במה שכתב הרב א"א המחבר ז"ל בחדושי למסכת עירובין (לדף מ"ג ע"א). ע"ש ודוק.

סעיף א'

א) סעיף א' מותר להפליג. נ"ב: דוקא כששלח להודיעם שהולך שם לשבות כמבואר בסימן שאח"ז [ס"א]. ע"ש. (עזרת ישראל)

ב) שם מותר להפליג וכו'. פירוש, להפריש מן היבשה לים, שמפליג עצמו מן הישוב. רש"י ז"ל [שבת יט. ד"ה מפליגין]. (ברכות מים)

ג) שם מותר להפליג וכו'. כתב הטור, אין מפליגין כו'. פירוש, להפריש מן היבשה לים, שמפליג עצמו מן הישוב, כן פירש"י בפ"ק דשבת (דף י"ט ע"א ד"ה מפליגין כו'). ועיין במדבר רבה (פרשת קרח) [שלח פרשה ט"ז פסקא א'] וז"ל: הלכה, מהו לפרוש לים הגדול קודם לשבת שלשה ימים, כך שנו רבותינו, אין מפליגין בספינה בים הגדול שלשה ימים קודם לשבת כו'. ע"ש. ועל כרחך לפרש דהיינו טעמא כדעת הרי"ף ז"ל [שבת ז: משום עונג שבת, דאי לטעם משום תחומין, מותר בספינה גדולה. (דברי מנחם – הגה"ט סק"א)]

ד) שם מותר להפליג בספינה וכו'. ומנהג פשוט בעירנו אומיר יע"א, דכשהוא בא מחוץ לעיר לעירנו אומיר בספינה, יוצאים בשבת ע"י דוגיאות קטנות הנקראים פירימיס, אבל להפליג ולצאת בשבת מן העיר לנסוע בספינה ע"י דוגיאות לא נהגו, ומקורב נהגו היתר קצת לנסוע מן העיר ביום שבת ע"י דוגיאות קטנות. ועיין מה שכתבתי בזה בספרי זוטא לב חיים (ח"ב סימן קצ"ז) בעזר משדי. ועיין בספר קרבן אשה חלק או"ח סימן (וי"ו) [י'], שאסף וקבץ כל הדינים השייכים לזה. יע"ש. ועיין בתשב"ץ (ח"ד [הטור השליש] סימנים י"א וי"ב). ועיין מה שכתב חכם בני הי"ו בספרו ברך את אברהם (סדר בשלח [דף ג' ע"ד]) בדין זה דאין מפליגין בספינה. ע"ש. ועיין נמי להרב בית אהרן ז"ל (מערכת שי"ן אות וי"ו), ובמה שכתב תלמידי הותיק רב חמ"א נר"ו

הערות וצייונים

1. נראה דשאני הכא דהולך לדבר מצוה ואף אם לא הודיעם יכול להפליג, ובסימן רמ"ט מיירי דומיא דמצור לצידון דשרי אף בערב שבת לדבר הרשות ואם הולך לשבות שם צריך להודיעם, ויתכן שכוונת הרב המחבר לקבוע דבריו על המשך דברי מרן, מותר להפליג בערב שבת בבוקר וכו'. 2. פירוש, עגלת קיטור או ספינת קיטור. 3. פירוש, רכבת.

אוצר ההלכה

(אמר הבן. כמ"ש א"א הרב המחבר ז"ל בטעמייהו דב"ש וב"ה, כן ראיתי להרב יד המלך ז"ל (בדף צ"ט ע"א). ע"ש).
(אבני שהם)

(ז) שם מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת וכו'. כתב ב"י, וכתבו התוספות [עירובין מג. ד"ה הלכה] והרא"ש [שם פ"ד סימן ג'] בפרק מי שהוציאוהו בשם רשב"ם כו'. נ"ב: עיין בספר נ"מ אבני שהם ז"ל (בדף ו' ע"א)⁵, ועמ"ש הרב יד אהרן (בדף ס"א ע"ג)⁶.
(דברי מנחם – הגב"י סק"ג)

(ח) שם מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת אם הולך לדבר מצוה. עיין בבאר היטב [סק"א], ובספר ברכות מים שם⁷.
(בתי כנסיות)

(ט) שם מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת אם הולך לדבר מצוה. כתב מג"א (סק"א), אבל בשבת אסור. עיין סעיף ג' דשם מבואר דמפליגין אפילו בשבת, ועיין סימן תרי"ג ס"ו דשם אסור הש"ע לשוט בספינה לשמור פירות⁸, ואע"ג דשמירת פירות מיקרי דבר מצוה אפילו הכי אסרו הש"ע וכאן מתיר⁹. וכן בסימן של"ט הביא הרב ב"י בשם האגור [סימן שמ"ה], מצאתי בשם ה"ר ישעיה שהיה נכנס ועובר בשבת בעיר ויניציא באותן ספינות קטנות, והיה אומר שהעכו"ם המנהיגים הספינה לעצמם הם מתכווין, ורבנו מאיר הקשה לו מרבן גמליאל שירד לנמל [שבת קכב.]¹⁰ עכ"ל. והאליה רבה [סק"ד] רוצה לתרץ, דהתם מיירי ביום הכפורים החמירו יותר משבת. הלא הוא דבר שאין הדעת סובלו, דבאמת (ב)שבת חמורה מיום הכפורים, זה זדונו כרת וזה זדונו סקילה. ואפשר לומר דמאחר שנכנס מערב שבת שם וקנה שביתה לא נראה כשט, ואין בו גזרה שמא יעשה חביות של שייטין. אך עדיין אינו מתורץ מסימן של"ט הנ"ל. ואפשר לומר דשם התיר שהיו הולכין תמיד בכל עת משכונה לשכונה כן, וא"כ לא מחזי כשט, ולק"מ נמי מרבן גמליאל. ועיין שם [סימן תרי"ג] מה שכתב שם בסק"ח, שמקשה הטור אהדדי [ועוד] דבגמרא [שבת קלט:] מפורש לאסור כאשר מקשה שם, ותירוצו דחוק דגמרא מיירי דהעכו"ם עושין מלאכה עבורו. ועיין סוף סימן של"ט דאין ליכנס לספינה כלל אם היא שטה על פני המים אם אינה קשורה. והרבה פוסקים מתירין להפליג אפילו בשבת אם הוא לדבר מצוה. ומ"מ אין להקשות מסימן תרי"ג דשם אסור, די"ל דשמירת פירות אינו מצוה כל כך והם לא התירו אלא לדבר מצוה ממש, ולק"מ מגמרא דשבת דף קל"ט. ע"ש.
(בגדי ישע)

(י) שם מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת אם הולך לדבר מצוה. אבל בשבת עצמו אסור, ואפילו ביום טוב

[עירובין דף מ"ג ע"א תוס' ד"ה הלכה, פסק רשב"ם כו'. וכתב הרא"ש [פ"ד סימן ג'] וז"ל: פסק רשב"ם כו' דספינה ממילא אזלא כו', והא דאמרינן [שבת יט.] כו', אתיא כב"ש כו', אבל ב"ה כו'. עכ"ל.

שמעתי מפי מוה"ר מהר"ם פרישקו נר"ו, דיתב ומקשה להרב ז"ל, דנראה דהוא משוה המחלוקת הכי, דלב"ש דאוסר אף מבעוד יום אפילו דבאותה שעה מותר, כיון דהמלאכה נעשה בשבילו, אף דממילא נעשית כיון דהוא הגורם אסור. והכא נמי הוי הכי, אפילו דבשבת בשעת התחלה הוי היתר ליכנס ונעשה כהיתר דמבעוד יום דהתם, אפילו הכי אסר ב"ש כי התם, דהא אחר כך נעשה האיסור. אבל ב"ה דשרו עם השמש, הכא נמי נעשה כמבעוד יום בשעת הכניסה לספינה, דבאותה שעה מותר ואחר כך נעשה ממילא. וא"כ מאי מקשה הרב אחר כך, ואין נראה לי דבריו כו' בהא לא שייך פלוגתייהו בערב שבת, הא לפי האמור שייך שפיר פלוגתייהו נמי בערב שבת וכאמור. זהו תורף קושית הרב עליון למעלה נר"ו.

ול"י הצעיר נראה לתרץ, דהרא"ש סבירא ליה דהא דאוסר ב"ש אפילו מבעוד יום אינו משום הטעם שכתב הרב נר"ו, אלא משום גזירה שמא יתחיל בשבת, ואין הכי נמי דלא הוי איסור מה שהוא גורם אלא משום גזירה, דאי שרינן ליה להתחיל מבעוד יום אתו למטעי ולומר כיון דבשבת יעשה המלאכה אלמא דמותר לעשות מלאכה זו בשבת ויבוא להתחיל בשבת עצמו דבהתחלה אסור, וב"ה סבירי דלא גזרינן. וא"כ שפיר מקשה הרא"ש דלא שייך פלוגתייהו דבערב שבת הכא, דבשלמא התם הוא דאיכא למגזר כיון דאותה התחלה בשבת אסור, אבל כאן דההתחלה מותר בשבת עצמו לא שייך למגזר, ב"ש שרו לעשותו בשבת וכמו שכתב הוא.

(הג"א). דאמרי אף דלפי האמת אינו כן, שהרי בירושלמי [שבת פ"א ה"ח] מפורש להדיא דב"ש אסור אף ברביעי כדלקמן. מ"מ כוונת רבנו המחבר ז"ל לפרש בדברי הרא"ש על פסק רשב"ם דשרי אפילו בשבת, והברייתא דאין מפליגין אתיא כב"ש דוקא ולא כב"ה, דזה לא נהירא ליה להרא"ש, דאי לאו דהירושלמי פירש להדיא מחלוקת ב"ש וב"ה, הוה אמינא דבכגון דא דהתחלת המלאכה מותר בשבת וליכא למגזר כו' אפילו ב"ש מודו דמותר בשבת, דאף דפליגי בשאר מלאכות היינו היכא דהתחלת המלאכה אסורה ואיכא למגזר, לא כן בנדון דידן דלא שייך פלוגתייהו כו'. וק"ל.

ועיני' דר"ל דהוה להם לפלוגי ב"ש וב"ה בשבת עצמו, דהוי רבותא טפי דאפילו בכה"ג מתיר ב"ה וכחא דהתירא עדיף. ודוק.

הערות וצייונים

- נדפס מחדושי הש"ס של הרב אבני שהם. 5. נדפס באות הקודמת. 6. נדפס לקמן אות מ'. 7. נדפס לקמן אות י'. (כנראה שחידוש זה מנכדי הרב המחבר שהוציאו לאור ספר זה, שכן הספר ברכות מים נדפס כעשרים ושמונה שנים אחר פטירת הרב בתי כנסיות). 8. בסעיף ו' שם מבואר דלאו דוקא לשמירת פירות אלא לכל דבר מצוה שמותר לעבור במים דוקא בגופו. ע"ש. 9. כלומר שמתיר בס"ג לשוט בשבת אם קנה בה שביתה מערב שבת. 10. ובשבלי הלקט (סימן קי"א) כתב שהקשה לו מפרק תולין (שבת קלט:). ע"ש.

אוצר ההלכה

במג"א (סק"א), דכותבי תפילין דפטורין מק"ש משום עוסק במצוה דפטור מהמצוה, היינו אם התחיל לכתוב קודם שהגיע זמן ק"ש. א"כ הכא נמי, אם כבר נכנס שבת ועדיין אינו עוסק במצוה אחרת, דכבר חל עליו חיוב עונג שבת, וכל שכן הוא ככאן, דהא כשיושב בביתו ואינו מצטער הוא מענג שבת, אם כן כבר עוסק ממש במצוה שבת ופטור ממצוה אחרת, ואיך יפליג בספינה ויעבור על מצוה זאת לעסוק במצוה אחרת. ועיין במלוא הרועים באות עי"ן [ערך עוסק במצוה פטור ממצוה אות ג'], ובעזה"י כיונתי לדעתו בסברא זאת דעוסק במצוה פטור ממצוה היינו אם כבר עסיק. ע"ש.

ועוד דבלאו הכי קשה למה לדבר מצוה צריך לפסוק עמו שישבות, כיון דהטעם דעוסק במצוה פטור ממצוה. ועוד, וכי מפיו אנו חיינן להאמין לו שישבות. ועוד, הא בשבת כ"ע מודים דבעי נמי לכס, עיין בסימן רמ"ב, ולמה לא יהיה גם כולו לה' דעוסק במצוה פטור ממצוה, והכא דחינן עונג שבת כשעוסק במצוה. אלא על כרחך צריך לומר [דעונג] דשבת עדיף משאר מצוות, עיין בטור ושו"ע לעיל סימן רמ"ב, ועל כן צריך לכס, ואינו רשאי לעסוק במצוה כל היום ולדחות עונג שבת. אמנם היינו בעידנא דוקא, כמו דחזינן דעשה דוחה לא תעשה דוקא אם הוא בעידנא דמקיים עשה מידחי הלא תעשה, משא"כ אם הלא תעשה קדמה לקיום עשה. הכי נמי [עונג] שבת ביומו עדיף משאר עסק מצוות, ודוקא ביומו, אבל אין כוחה יפה לדחות מצוה הקודמת מערב שבת, ובזה אמרינן דיתחיל לעסוק במצוה אף שיתבטל על ידי כך אח"כ בשבת מעונג שבת, דעוסק במצוה פטור. ועל כן צריך לפסוק עמו שישבות, דשמא יקיים תנאו, נמצא המצוה שקודם שבת אינה נדחית, ובשבת גופה דין הוא שתדחה מפני עונג שבת. ואם אינו רוצה העכו"ם בזה, א"כ אי אפשר לקיים עונג שבת רק כשתדחה המצוה קודם שבת, וזה לא אמרינן, והפסיקה רק שמא מחמת כן יקיים תנאו ולא תדחה המצוה מפני שבת רק בשבת גופה, וממילא בשבת גופה ודאי לא יפליג לדבר מצוה גם כן, דעונג שבת עדיף ודוחה עסק מצוה אחרת דבעי לכס, והאחרונים נדחקו הרבה, והדברים ברורים כמו שכתבתי בס"ד.

אלא דעדיין קשה, הא במלחמות חובה מותר להתחיל אפילו בשבת, וכדאיתא בירושלמי ספ"ק דשבת [ה"ח], והביא ראייה מיריחו שנכבשה בשבת. וכן הוא בטור לקמן סימן רמ"ט, וכן הקשה במשבצות לקמן ריש סימן רמ"ט. ובקונטרס אחרון לש"ע של הגאון רבנו זלמן ז"ל [סק"א] דחה דברי המג"א מכח ראייה זאת, והביא ראייה מהש"ך ביו"ד סוף סימן רס"ו [סק"ח], דחולק על הרשב"ץ [ח"א סימן כ"א] שאסר למול שלא בזמנו ביום חמישי, כמו דאין מפליגין תוך שלשה, והש"ך דחה דבריו דלדבר מצוה שרי. ע"ש. ולדברי המג"א דהפסיקה מעכב גם כשאי אפשר לפסוק, מה השיג הש"ך על הרשב"ץ. ע"ש בסימן זה.

שני של גלויות. ועיין משפט צדק (ח"א סימן ל') ומהר"י הלוי (סימן ל"ב), ועיין בתשב"ץ (ח"א סימן כ"א). יע"ש. וכל שכן לפי פסק מרן שפסק דצריך לפסוק, ואינו יכול לפסוק שהרי הוא הולך בשבת. ועיין סימן של"ט [ס"ז] וסימן תרי"ג (ס"ח) [ס"ז]. יע"ש. (ברכות מים)

יא) שם מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת אם הולך לדבר מצוה. כתב מג"א (סק"א), לדבר כו' אבל בשבת אסור כו'. וצ"ע [ד]בסימן רמ"ט כתב הטור דמלחמת מצוה מתחילין אפילו בשבת, וכתב הרב ב"י דנלמד [מ]דלדבר מצוה מפליגין בספינה. וכאן כתב מג"א דאין מפליגין בשבת לדבר מצוה, א"כ הוא הדין מלחמה אסור בשבת. (דברי צבי)

יב) שם מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת אם הולך לדבר מצוה. כתב הטור, אבל לדבר מצוה כו'. נ"ב: כתב הרב מג"א (בסק"א), אבל בשבת אסור דהא לא יוכל לפסוק כו', ועיין סימן תרי"ג כו'. ועיין מה שכתב שם הרב מג"א ז"ל (בסק"ח), ומה שתמה על דבריו הרב אליה רבה בסימן זה [סק"ד], עיין מה שהליץ בדברי הרב מג"א הברכ"י (בסק"א)¹¹, ועיין מה שכתבו הרב סמא דחיי (דף י"ד ע"ב)¹², פרי האדמה בח"א (דף ל"ג ע"ג). (דברי מנחם – הגה"ט סק"ג)

יג) שם מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת אם הולך לדבר מצוה. כתב מג"א (סק"א) לדבר מצוה, אבל בשבת אסור דהא לא יוכל לפסוק עמו שישבות. עכ"ל. הנה מה דבשבת אסור, מוכח כן מלשון הגמרא [שבת יט.] והרי"ף [שם ז:] ורמב"ם [הלכות שבת פכ"ד ה"ו, פ"ל ה"ג] וטור, דנקטו דוקא בערב שבת מותר לדבר מצוה, ולא נקטו טפי דאפילו בשבת. ועיין בברכי יוסף [סק"א]¹³ ובאשל אברהם. אמנם לטעמו של המג"א לא אתי שפיר רק אם צריך דוקא לפסוק, כדעת המחבר ורמב"ם, אבל לטור דאין צריך לפסוק אזל טעמו, וא"כ תקשי ליתני רבותא טפי, דאפילו בשבת שרי לדבר מצוה. וגם לרמב"ם ומחבר היינו אם סבירא להו דהפסיקה מעכבת, אבל דעת הש"ך ביו"ד סימן רס"ו [סק"ח] ודעת הבי"י, מוכח דאינו מעכב אם הגוי אינו רוצה להבטיחו, וכמ"ש האחרונים, וכן דעת הרשב"ץ [ח"א סימן כ"א] בדעת הרמב"ם, עיין ברכ"י [סק"א] ואליה רבה [סק"ד ה"ג], ובקונטרס אחרון של ש"ע הגאון רבנו זלמן ז"ל [סק"א]. ואם כן גם בשבת (הל"ל) [הוה ליה] למשרי. אמנם לפע"ד בשבת אסור לכ"ע בימים מלוחים וכדומה אם מבטל עונג שבת, דהא הטעם דלדבר מצוה שרי, משום דעוסק במצוה פטור ממצוה, כמו שכתב הרי"ף [שם] ובמג"א (סק"ו), והתיינה אם עוסק במצוה קודם שבת, אזי כשבא שבת פטור מעונג שבת, דכבר עוסק במצוה אחרת, אבל אם שבת קדים כבר, כשיושב במנוחה עוסק במצוה שבת ופטור ממצוה אחרת, ואיך נתיר לו להפליג לדבר מצוה ולבטל עונג שבת, הא פטור מהמצוה אחרת. ועיין בסימן ל"ח

הערות וציורים

11. נדפס לקמן אות י"ט. 12. נדפס לקמן אות ל"ט (ד"ה אך קשה מההיא). 13. נדפס לקמן אות י"ט (ד"ה ואפשר).

אוצר ההלכה

הוי הכנה לדבר מצוה. ולפי זה אפשר גם לפוסקים כרשב"ג אסור להפליג בשבת, דלא כהמג"א, דמבטל מצות שבת בידים המוטלת עליו עתה, בהליכה למצוה שלא יקיים רק אח"כ, אבל במילה הקודמת לשבת לכ"ע שרי, וכן מלחמת מצוה בשבת דהיא גופה מצוה.

ובזה יש ליישב גם כן מה שכתב הב"י בסימן רמ"ט דלצור על עכו"ם בשבת במלחמות חובה יש ללמוד מדמפליגין לדבר מצוה, דקשה, אם כדברי המג"א דהפסיקה מעכבת וכשאי אפשר לפסוק גם לדבר מצוה אסור, א"כ איך יליף זה מזה, דהא בשבת אסור להפליג, וכמו שהקשה במשבצות לקמן סימן רמ"ט. ולפמ"ש י"ל דודאי כיון דעכו"ם לא מהימן, אין הפסיקה פועלת רק דלא ליחשב כמבטל בידים מתחלה בשבת, דאזי כיון דשבת קדמה לא נדחית מפני הליכה למצוה שיקיים אח"כ, דההליכה אינה רק גרמא למצוה, והביטול שבת הוא בידים מיד, ומחמת הפסיקה חשוב כאונס בשבת רק בא מחמת גרימתו, ונגד זה הליכה לדבר מצוה ג"כ הוי גרמא למצוה ופטור מגרמא דמצות שבת, ממילא אם מקיים גוף המצוה בידים בשבת פטור גוף המצוה ורשאי לבטלו בידים בשבת. ודו"ק. ולהסביר הדבר יותר, י"ל כמו דאין עשה דוחה לא תעשה רק אם בעידנא דמקיים עשה עובר הלא תעשה, הכא נמי דוקא אם בעת דמבטל שבת מקיים גוף המצוה ולא הולך לקיימה אח"כ, אמנם הטעם משום דהמצוה מתבטל מיד בודאי והמצוה שהולך אליה אולי לא יעלה בידו, וכמו שאמרו [נדרים י: וברש"י ד"ה מנין] שלא יאמר לה' חטאת, שמא ימות ונמצא הזכיר שם שמים לבטלה, והכא נמי אין ספק מצוה שלאח"כ דוחה ודאי מצוה בשעתה, ועל כן צריך לפסוק עמו שישבות, דתו ה"נ ליכא רק ספק שמא ישקר העכו"ם, ובשבת גופא כשעכו"ם לא ירצה לשבות אנוס הוא, וליכא עליו רק חשש דנכנס מתחלה לבית הספק, וכיון דהלך לדבר מצוה אף דשמא לא יעלה בידו מ"מ ספק הוי גם כן, וא"כ למול קודם השבת דהמצוה נעשית מיד, ודאי אין ענין לפסיקה כלל, וכן במלחמת מצוה בשבת דהמלחמה גופה מצוה וכל שכן הכבישה כיריחו, עוסק במצוה ודאי פטור ממצוה.

ועיין בנמוקי יוסף בבא מציעא (דף למ"ד ע"א [מדפי הגמרא, טז. מדפי הרי"ף]) אהא דאבידה בבית הקברות מה שכתב בשם רנב"ר [רבנו נסים בן ראובן] דמוכח דמלחמה הוי עוסק בגוף המצוה, משא"כ כשהולך לעשות מצוה דהוי כקוצץ בהרת שיוכל לעבוד, דהוי רק מכשירין למצוה ולא חשיב בעידנא. וע"כ שפיר הוכיח הש"ך מדמפליגין לדבר מצוה שמע מינה דמותר למול גם כן, דאם תאמר דודאי מצוה דחינן מפני עונג שבת, מה מהני הפסיקה, דאטו מפיהם של עכו"ם אנו חיינן להאמינם אשר פיהם דיבר שוא, ועל כרחך צריך לומר משום דאי אפשר לבטל עונג שבת בודאי מיד מחמת הליכה לדבר מצוה, דאינו רק כספק דשמא לא יעלה בידו, על כן צריך לפסוק שישבות דעושה גם הביטול רק לספק, ועוסק בספק מצוה פטור מלעסוק בספק מצוה אחרת, וכשלא ירצה לשבות אח"כ הוי אנוס, ממילא במקיים

ונראה דעת המג"א, כיון דמצות שבת מוטל עליו עתה לענגו וכדומה, ומה שמפליג לדבר מצוה, גוף המצוה לא יקיים אלא לאחר זמן, על כן אסור להפליג בשבת. וכה"ג הובא במחצית השקל [סק"ג] ריש סימן רמ"ט בשם עולת שבת [שם סק"ב], דלא דחינן מצות ביעור חמץ משום סעודת אירוסין רק אם מוטלת עליו גם הסעודה היום לעשותו, אבל כשהולך בערב פסח לעשות סעודת אירוסין בחול המועד, לא דחינן מצוה המוטלת עליו היום. ע"ש. וא"כ כשהולך לדבר מצוה לעשותה לאחר השבת, ודאי סברא הוא שלא לדחות מצות שבת של היום, אלא אפילו רוצה להפליג לדבר מצוה לקיימה היום, י"ל כיון דהעונג שבת מתבטל מיד והמצוה לא יתקיים רק אח"כ וההפלגה אינה רק הכנה למצוה, ג"כ אסור להפליג. וכשהולך בערב פסח לעשות סעודת אירוסין ונזכר שיש לו חמץ בביתו אין צריך לחזור, דשם יש לפניו שני דרכים, או לילך לעשות הסעודה או לחזור לילך לבער החמץ, על כן אין צריך לחזור, כיון דגם המצוה יקיים היום, ועל כן סבירא ליה להמג"א דהפסיקה מוכרחת, כיון דבשעה שיפליג בשבת יתבטל מצות עונג שבת, והמצוה שהולך אליה לא יקיים רק אח"כ.

ומה דסמכין על הפסיקה עם עכו"ם, דאי נמי הוא דאם לא ירצה לשבות אח"כ אנוס הוא, ואין לדון רק על שעת הפלגה בערב שבת דאסור לגרום ביטול מצות עונג שבת, נגד זה הוא הולך לדבר מצוה, ודין גרמא למצוה פטור אותו מגרמא דמצוה אחרת, דהשתא הכא שניהם אינם מוטלים עליו היום לעשותם רק להכין עצמו להם. ועל כן כתב הרי"ף הטעם דעוסק במצוה פטור ממצוה, מה שאין כן כשלא יפסוק עמו לא חשוב אנוס, דהא אולי היה מקיים תנאו אם היה פוסק עמו, והוה כהפליג מתחלה בשבת בלא אנוס. וכל זה כשהולך לדבר מצוה, אבל לצור על עיר במלחמות מצוה וחובה, דהיא גופה מצוה מיד, עוסק במצוה פטור מן המצוה, וכל שכן הך דירושלמי דאתי שפיר, דהא התחילו לצור ביום ראשון, רק ביום שביעי הקיפו שבע פעמים ונכבשה בו ביום, דעל כרחך צריך לומר דכוונת הירושלמי על שכבשוה בתחלה בשבת, וזה ודאי המצוה נעשית מיד. ואתי שפיר גם דברי הש"ך, דלמול קודם השבת הרי המצוה מיד נעשית, ודאי לא נדחה מפני גרמא דשבת שלאח"כ, דמה דצריך לפסוק שישבות, הוא מפני שמצות שבת קדמה ואתיא קודם גוף המצוה ואסור להפליג בשבת, ועל כן צריך לפסוק שלא יהא כנכנס מתחלה לדחות שבת בידים קודם קיום המצוה, מה שאין כן כשפוסק לשבות אינו מדחה בידים, ואף דעכו"ם אח"כ אינו רוצה לשבות אין בזה על הישראל, דלא מיחשב רק כגורם, וכמו שכתב בתוספת שבת [סק"ה וסק"ח] והרי הליכתו גורם לדבר מצוה אחרת. ועוד הא חזינן לרשב"ג מפליג לדבר מצוה בערב שבת ואין צריך לפסוק ומשום דעוסק במצוה פטור מן המצוה, אם כן נהי דרבי סבירא ליה דצריך לפסוק, היינו טעמא משום דרק הולך לדבר מצוה לעשות אח"כ, ומצות שבת קדמה, ורשב"ג סבירא ליה כיון דבערב שבת עדיין לא מוטל עליו עונג שבת רק בתורת הכנה, הכי נמי ההפלגה לדבר מצוה

אוצר ההלכה

הכותל דינו כחצר. ד"ל דאדרבא להיפך דהים הוא כחומה לשאר המקומות וא"כ הרי הוא ככותל של שאר מקומות. וצ"ע בזה לברר בכל כי האי גוונא. (שו"ת שואל ונשאל ח"ה – סימן ל')

טו) שם מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת אם הולך לדבר מצוה. במג"א סימן תרי"ג [סק"ח] הקשה מכאן על הטור שהתיר לצורך מצוה אפילו ביום הכפורים, דהא הכא לא התיר אלא בערב שבת. ופשוט דלק"מ, דהכא אינו במצוה גמורה, אלא כגון להרווחה או לראות את חבריו כמבואר בסוף הסימן, אבל במצוה גמורה מותר אפילו בשבת גופא. וי"ל דבאמת משום זה הוא דיצא להם לפרש הכא בכה"ג ולהתיר גם בזה, דאי במצוה גמורה כגון להתפלל בעשרה וכה"ג הרי מותר אפילו בשבת, וכן נראה, דכיון דשרי בהערמה לצורבא מרבנן כמפורש בש"ס [שבת קלט:], פשיטא דלצורך מצוה לא גזרו. ובזה נראה לי לפרש בסוכה (דף כ"ג ע"א), סוכה בראש הספינה כשירה ועולין לה ביו"ט, ופירש"י [ד"ה ועולין לה] דזה פשיטא אלא דנקט זה אגב סיפא. ע"ש. ולפי זה נ"ל דסוכה בספינה כשירה אפילו כשהולכת, כמפורש שם בברייתא [ע"ב] ברכין גמליאל ורבי עקיבא שהיו באין בספינה, ועשה ר' עקיבא סוכתו על גבי ראש הספינה. והנה ביו"ט כשהיא הולכת הרי הוא אסור לכונוס כשבת, וקמ"ל דמשום מצות סוכה וכגון שאין לו סוכה אחרת, שרי לעלות לה ביו"ט, משום דזה מותר לדבר מצוה. כנ"ל. ורש"י שלא פירש כן, י"ל דחיקא ליה לאוקמי הכי. וצ"ע.

(חבל יוסף – גנוי חיים)

טז) שם מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת אם הולך לדבר מצוה וכו'. מדין זה הורה עט"ר מעלת הרב אדוני אבי הרא"ש ז"ל בספרו הבהיר צפיחת בדבש (סימן כ"ה דף ס"ב ע"ג וד') להתיר הספד בשבת¹⁴, דהא הכא הגם שמבטל עונג שבת ומצטער הרבה בנענוע הספינה שגורם לו בלבול והקיא, אפילו הכי שרי משום דבר מצוה, הגם שכל הלילה והיום הולך וצווער, ולדעת ר"ת ז"ל [הור"ד במרדכי שבת סימן רנ"ח] אפילו למצוה כל דהו, לסחורה או לראות פני חבריו, מטעם דכל העוסק במצוה פטור מן המצוה, כל שכן במצות ההספד שאינו מבטל עונג שבת כל היום כולו, שהרי הם מקיימים מצוות שלש סעודות כהלכתן, וגם רצים לכל תענוגים האוכלים למעדנים, ואין מבטלין את העונג ע"י צער הבכי אלא שעה קלה בשעת ההספד בלבד דודאי שרי. עש"ב. ובתחלת התשובה (דף נ"ט סע"א) נתעורר בזה וכתב, דהגם שכל אדם בביתו אכל ושבע ודשן בשבת, מ"מ לא מפני זה הותר לו בשאר היום למנוע עצמו מתענוג, ואם ביטלו ביטל עונג באותו מקצת היום, אלא דמשום מצוה שרי אפילו ביטול לגמרי כמתבאר מדין הפלגה. ע"ש. שמע מינה דפשיטא ליה דהיכא דליכא מצוה, שלא הותר לו לבטל עונג שבת, אינו רשאי לבטלו אפילו מקצת היום.

המצוה מיד ודאי פטור ממצות עונג שבת. ועל זה הדרך הוכחת הב"י, מדמפליגין לדבר מצוה שמע מינה דמלחמת מצוה מותר בשבת, ומה דאין מפליגין בשבת עצמה משום דהמצוה לא מתקיים מיד ושמא לא יעלה בידו, ועונג שבת יכול לקיים ודאי מיד, משא"כ כשמפליג בערב שבת ופוסק עמו שישבות, דגם ביטול מצות השבת אינו רק ספק. נמצא דברי הב"י והש"ך והמג"א עולים בקנה אחד כפתור ופרח.

והנה הרי"ף [שבת ז:] כתב, דלדבר מצוה מפליג תוך שלשה ימים משום דעוסק במצוה פטור ממצוה, כמו שלוחי מצוה פטורים מסוכה [סוכה כה:], צ"ל דפוסק כרשב"ג דאינו צריך לפסוק, דאפילו רק הולך לדבר מצוה פטור מיד ממצוה כמו בסוכה, דאם פוסק כרבי מה מדמה לשלוחי מצוה דפטורין מסוכה והכא צריך לפסוק, והרי"ף לשיטתו דפוסק כרשב"ג במקום רבי כמ"ש בפרק הניזקין [גיטין כו.] ועיין בתוספת שבת [סק"א] וביד מלאכי (סימן רל"ח).

יד) שם מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת אם הולך לדבר מצוה. שאלה. אם מותר ליסע בספינה קטנה ביום שבת קודש ולרכוב באוניות הקיטור ביום שבת קודש לשם טיול או לנסוע לאיזה עיר. וכן אם מותר לרכוב קודם השבת ביום או יומיים לצרכי מצוה או צרכי רשות. ואיזהו הנקרא צרכי מצוה ואיזה הנקרא צרכי רשות.

תשובה. הנה מדברי מרן ז"ל בסימן רמ"ח נראה דאין להתיר רק קודם שבת בשלשה ימים בדבר הרשות. אבל בדבר מצוה שרי גם בתוך שלשה ימים. אבל בשבת נראה מדברי מרן ז"ל דגם לדבר מצוה אסור. ע"ש. וכן כתב הרב מג"א ז"ל [סק"א]. ע"ש. והטעם בזה נראה מפני שלשה טעמים, א' משום צער שבת וביטול תענוג שבת. ב' משום דודאי צריך שיבוא לידי חילול שבת באמירה לגוי מידי בואו ביום שבת קודש להולין חפציו או מידי נסעו למחוז חפצו. ג' משום דהולך חוץ לתחום. **והנה** מצד צער שבת אין לחלק ולומר דבשאר ספינות הוא דאסור וז"ל אבל באוניות קיטור אין כל כך צער. דבאמת החוש מעיד שיש צער. ועוד דבאוניה הקטנה ההולכת מפה עד אוניות קיטור, וכן באוניות העיר אשר יגיע שם, שהולך בה מאונית קיטור עד לעיר בודאי יש צער גדול.

ומצד חילול שבת קודש, הנה יש לברר אם יש איסור לומר לו מערב שבת קודש שיבוא בשבת, או אם אפשר לעשות באופן שתהיה אמירה דאמירה. ואין הזמן כעת מסכים לזה.

ומצד שהולך חוץ לתחום, אין לומר דכיון עירנו אי גרבא יע"א ימא חומתה א"כ כל הים ההוא כאילו חומה לעיר, ששמעתי משם מז"ק מהר"ן הכהן זצוק"ל הרב המחבר מעשה נסים, כי מטעם זה אנו הולכים בעיר זו יותר מאלפיים אמה. ומאחר שכן י"ל דהים של העיר הרי הוא ככותל של העיר

אוצר ההלכה

וכן תמה עליו הש"ך בטור יו"ד סימן רס"ו [סקי"ח]. יע"ש. וכפי מה שכתבנו דהרשב"ץ סבירא ליה דהלכה כרבי, דאף לדבר מצוה צריך שיפסוק עם הגוי על מנת לשבות, ואם אח"כ לא ירצה לשבות הוה ליה כפיקוח נפש, א"כ במילה דליכא הך אסור כיון דהוי כמתנה לחלל את השבת. וכן ראיתי בפירוש בתשובה כ"י (סימן א"ך) שכתב דהא בהא תליא, שנשאל זל"ה מהו לצאת בשיירא לפני השבת כדי לעלות לא"י, והביא הך ברייתא דאין מפליגין בספינה, וכתב שנראין דברי הרז"ה שפירש טעמו של דבר מפני שההפלגה בים הגדול וכן לצור על עיירות של גויים שלשה ימים קודם השבת, הם דברים שאי אפשר שלא יבואו לידי חילול שבת שהרי מקומות סכנה הם, הילכך אסור להפליג ולצור, דשלשה ימים קודם השבת קמיה שבתא מיקרי כדאיתא בגיטין [עז], ונראה כמתנה לדחות את השבת מפני שאין דבר עומד מפני פיקוח נפש, אבל יותר משלשה ימים קודם השבת לבתר שבתא מיקרי ומותר. ומכאן אני אוסר למול את הגר בחמישי בשבת, כדי שלא יבוא יום שלישי למילה בשבת ויצטרכו לחלל שבת עליו, כדאיתא בפרק רבי עקיבא [שבת פו.], והוא הדין לתינוק שחלה ונתרפא בחמישי בשבת והיה אפשר וכו', ולפי זה הוא הדין להפריש במדברות וכל מקום סכנה שאדם עתיד לחלל עליו את השבת, והשתא מתקיים יפה המנהג, שכשאסרו לא אסרו אלא כשהספינה כולה זה הישראל הוא שוכר אותה, שכל מלאכה שנעשית בה לא נעשית אלא בשבילו, אבל בספינה שרובה גוים וישראל אחד נכנס לשם, כיון דרובא גוים על שם הגוים נעשית וכו', ולדבר מצוה מפליגין ופורשין אפילו בערב שבת, ופוסק עמו לשבות ואינו שובת כרבי דאמר הכי, ואע"ג דרשב"ג פליג עליה וקאמר דאין צריך, ולא קי"ל כרבי לגבי אביו דהא רבו הוא ואין הלכה כרבי אלא מחבירו אבל מרבו לא, וכ"כ הרי"ף פרק הניזקין [גיטין כו.], ובעל העיטור באות קיום [דף נ"ג ע"ד], והרמב"ן זל"ה פרק המקבל [בבא מציעא קו: ד"ה ונראה], אפילו הכי פסק הרמב"ם כרבי, משום דכל כי האי מנקט לחומרא עדיף, וגם רשב"ם פרק גט פשוט [בבא בתרא קע: ד"ה אמר ליה] כתב דקי"ל כרבי לגבי אביו, וכ"כ הרא"ש פרק אלו מגלחין (בפסיקתא) [בפסקיו] [מועד קטן פ"ג סימן ל"ב]. עכ"ל. הרי שכתב בפירוש דהלכה כרבי דבעינן שיפסוק עמו לשבות אף לדבר מצוה, וכיון דבמילה אינו פוסק אסור.

ועיין בשכנה"ג בהגהת ב"י (ס"ה)¹⁵ שכתב, שלא הוצרכו אל התנאי אלא היכא דאפשר להתנות, דכיון שאפשר להתנות ולא התנה, נראה כמתנה לחלל את השבת, אבל היכא שאי אפשר להתנות שרי להפליג לדבר מצוה אף דלא שייך בו תנאי כו'. יע"ש. ומצאתי במכתב להחכם השלם כמה"ר יעקב די בוטון [עדות ביעקב סימן ט'], שהקשה על דברי הראנ"ח והש"ך אשר ראו לחלוק על הרשב"ץ בעיקר דין המילה, דכיון דהוי דבר מצוה שפיר מצי למתנה לחלל יום השבת, דאיך לא שתו לבם למה

ואנא עניא חזינא דמאי דפשיטא ליה למני"ר ז"ל קאי בפלוגתא ביני רבוותא ז"ל, והביאו הרב פרי מגדים ז"ל בחלק אשל אברהם (סק"ג), דהרב ב"ח ז"ל [אות א'] שכתב דלטעם הרא"ש ז"ל [שבת פ"א סימן ל"ח] דאיסור ההפלגה משום עונג, י"ל דיום רביעי מותר להפליג, ויראה הטעם דאם בכניסת שבת עדיין לא יהיה לו עונג, דעדיין לא שלמו שלשה ימים מעת לעת, מ"מ יענג שבת אח"כ. והיש אומרים סוברים דאף מטעם עונג בעינן שכל יום השבת יהיה בעונג וגם הלילה. ע"ש. וכ"כ הרב הלבוש ז"ל [ס"א] גבי מפליג מצור לצידון, שהוא מהלך יום אחד דשרי, וז"ל: ודוקא שהספינה מפלגת בבוקר, אבל אם שהה שעה או שתיים על היום אסור להפליג, שהרי אי אפשר להגיע שם קודם הלילה ויתעכב שעה או שתיים על הספינה תוך הלילה בצער, ויתבטל באותה שעה או שתיים מעונג שבת. ע"כ. ועיין להרב תוספת שבת ז"ל (ססק"ח) שכתב, דאף אם מפליג בתחלת יום רביעי עדיין לא יצא ידי חובה בזה, דהא צריך להוסיף מחול על הקדש ובא לידי ביטול עונג שבת בתוספת שבת. ע"ש. וא"כ נראה דלדעת הי"א והרב הלבוש והרב תוספת שבת ז"ל, כדי להתיר ההספד בשבת צריכין לטעמא דדבר מצוה, דאי לאו האי טעמא, הגם שיאכל וחדי בסעודות ותתענג בדשן נפשו, לא יצא ידי חובה עדיין, דבעינן שיהיה בעונג לילה ויום שלמים ואפילו תוספת שבת. ולהרב ב"ח גם אם לא יחשב ההספד דבר מצוה שרי, כיון שקיים עונג שבת ברובו ככולו. (פתח הדביר ח"ג – סק"א)

יו) שם מותר להפליג וכו' לדבר מצוה ופוסק עמו שישבות וכו'. כתב הטור, אבל לדבר מצוה מותר, ופוסק עמו שישבות וכו'. נ"ב: כן פסק הרמב"ם [הלכות שבת פכ"ד ה"ו, פ"ל ה"ג] ורבנו ירוחם [נ"ב ח"ח דף ק"א ע"א], כמ"ש מרן דהלכה כת"ק [שבת יט.], דאף לדבר מצוה צריך לפסוק עמו שישבות. וכן נראה דסבירא ליה להרשב"ץ בתשובה [ח"א סימן כ"א], הביאה מרן בסוף סימן זה זל"ל: שהעולה לא"י אם נזדמנה לו שיירא אפילו בערב שבת, כיון דדבר מצוה הוא יכול הוא לפרוש ופוסק עמהם לשבות, ואם אחר שיהיה במדבר לא ירצו לשבות עמו, יכול ללכת עמהם יותר מתחום שבת מפני פקוח נפש כו'. נראה מדבריו דסבירא ליה שהלכה כת"ק.

וראיתי למהראנ"ח (ח"ב סימן ל"ח), הביא תשובת הרשב"ץ [שם], על התינוק הנמול שלא בזמנו אחר שמונה [ימים], שלא ימול אותו ביום חמישי, מפני שכל שלשה ימים הנמול בחזקת סכנה ומותר לחלל עליו את השבת, ונמצא המל אותו תוך שלשה ימים לשבת כמתנה לחלל עליו את השבת ואסור, דומיא דאין מפליגין בספינה שלשה ימים קודם השבת, דהוי מטעם זה לדעת הרז"ה [במאור שבת ז.], דהוה ליה כמתנה לחלל עליו את השבת כו'. ותמה עליו ש[מ]מקום הראיה מצידה תברא, שהרי בפירוש אמרו שם בברייתא ואם לדבר מצוה מותר, ומילה נמי אף על פי שהיא שלא בזמנה ודאי מצוה היא, ולא גרע מהולך להרויח כו'.

אוצר ההלכה

לארץ ישראל, אם נודמנה לו שיירא אפילו בערב שבת, כיון דדבר מצוה הוא יכול הוא לפרוש ופוסק עמהם שישבות וכו'. מורה דסבירא ליה דהלכה כת"ק. וראיתי למהרש"ח ז"ל במים עמוקים (סימן ל"ח), שהביא תשובת הרשב"ץ [שם] שהביא מרן בבדק הבית סימן (רס"ו) [רס"ח] מחלק יורה דעה, שפסק על גר או תינוק הנימול שלא בזמנו שאין למול אותו ביום חמישי, מפני שכל שלשה ימים הנימול בסכנה ומותר לחלל עליו את השבת, ונמצא המל אותו תוך שלשה ימים כמתנה לחלל עליו את השבת ואסור, דומיא דאין מפליגין בספינה שלשה ימים קודם השבת, דהוי מטעם זה לדעת הר"ז [במאור שבת ז]. דהוה ליה כמתנה לחלל את השבת וכו'. ותמה עליו הרב ז"ל, דממקום שבא תברא בצידה, שהרי בפירוש אמרו בברייתא ואם לדבר מצוה מותר, ומילה נמי אף על פי שלא בזמנה ודאי מצוה היא, ולא גרע מהולך להרויח. יע"ש. גם הרב ש"ך ביו"ד (סימן רס"ו ס"ק י"ח) הקשה כן. יע"ש. והקשה עוד [הש"ך] ממתניתין דפרק רבי אליעזר דמילה [קל"ז] דתנן, [ו]לשנים עשר לא פחות ולא יותר, והא משכחת לה לחמשה עשר כשחל ראש השנה בשלישי (או) [ו]ברביעי וכו'. יע"ש. פירוש דבריו, אם נולד הילד ביום שני בין השמשות והוא ערב ראש השנה, דנדחה עד יום חמישי שהוא יום אחד עשר, ויום חמישי אי אפשר למולו מפני השבת עד יום ראשון, הוה ליה נימול ליום ארבעה עשר, והוה ליה לתנא למתניתין דנימול לארבעה עשר, ואין תנא לא יותר. ומה שכתב הרב ש"ך ליום ט"ו צ"ל ליום י"ד וכו'. יע"ש.

ולפ"ק י"ד יש ליישב, חדא לדעת הפוסקים שהביא הרב המגיד בפ"ב מהלכות שבת [ה"ד] (ד"ה) [דרוקא] יום שלישי, לדעת התשב"ץ יש לומר דהוא ז"ל סבירא ליה דמלין אותו ביום ששי, ואע"פ ששבת הוא יום שני למילתו אין לחוש. וכן מבואר בדבריו בתשובה (סימן כ"א), שכתב שממתנים לו עד למחר, והיינו יום ששי, ובששי נימול דהוה ליה יום שנים עשר, והיינו מה שאמר תנא דמתניתין. ועוד יש ליישב לדעת הרשב"ץ, והוא מילתא דשנוייה להליץ גם לדעת הפוסקים דהוא הדין גם ביום השני, והוא דעד כאן לא קאמר התשב"ץ הכי אלא בנדחה מחמת חולי, לא כן בנדחה מחמת זמן, דבשלמא נדחה מחמת חולי, דאם לא היה חולה היה אפשר למולו ביום השמיני ללידתו שהיה שני או שלישי או רביעי, והחולי דחהו ליום חמישי, אזי אין מלין אותו אלא לאחר השבת, ותנא חולה לא חשיב יומי דהא אפשר גם כן שידחה שלשים יום, אך בהיות הילד בריא ונדחה מחמת זמן כנדון המשנה, אזי מלין אותו ביום חמישי כיון דזמנו הוא, דהא מה שנדחה מיום שלישי ויום רביעי היה מפני איסור יום טוב, דמילה שלא בזמנה אינה דוחה יום טוב, אזי יום חמישי הוי זמנו, ומשום ספק חלול שבת אין דוחין את המילה. מה שאין כן בחולה דהזמן לא גרם דחיית המילה אלא החולי, אף שנתרפא בחמישי אין מלין אותו מפני ספק חילול שבת, דאז לא הוי זמנו דזמנו היה קודם, ותנא לא חשיב חולה. יע"ש. וסבירא ליה להרשב"ץ ז"ל, שכל שהדחייה לא באה מסיבת הילד אלא מסיבת היום, עבר הסיבה (על) [חל] עליה חובת המילה בו ביום, ואזי

שאמרו [פסחים צב]. שחכמים לא העמידו דבריהם במקום כרת, כמו גבי אונן באכילת פסחים, אבל העמידו דבריהם במקום עשה בקדשים לאכילת תרומה כו', אם כן הכא גבי מילה אין לא העמידו דבריהם לאסור אף שיש מצוה כיון שאין בה כרת, וההיא דמפליגין בספינה לת"ק הרי אמרו פוסק עמו לשבות והלכתא כוותיה וכו'.

עוד נראה דיש לדקדק במה שכתב הר"ן [שבת נג. ד"ה והיכא], והביאו מרן הב"י ז"ל לקמן סימן של"א, דהיכא דאיכא חמימי לרחוץ קודם המילה ביום השבת, ואשתפוך הנך דלאחר מילה, אם אמרינן תדחה מילה, כיון שאם נמול נצטרך אח"כ לחלל שבת במכשירין, או דילמא השתא מיהת כדין מהלינן ובתור הכי פיקוח נפש הוא שדוחה את השבת, והרמב"ן [שם קלד: ד"ה אבל] כתב, דשרי לממהליה שאין למצוה אלא שעתה, ואין דוחין את המילה מפני שנצטרך אח"כ לחלל את השבת, דבתור הכי פיקוח נפש הוא דדחי ליה ולא מכשירי מילה. ואין כן דעת הר"ז [במאור שם נג]. שאמר דכל היכא דאשתפוך חמימי דבתור מילה מקמי מילה, תדחה המילה שלא לעשותה בשבת כו'. ע"כ. (דלהרמב"ם) [דלהרמב"ן] שרי שהרי אמרו אין מפליגין מפני שנראה כמתנה לחלל ולדבר מצוה מותר, אבל להר"ז אמאי אסיר, דלדידיה טעמא דאין מפליגין היינו מפני שנראה כמתנה כו'. ותו איכא למידק, למה הרשב"ץ לא הביא ראיה לדינו מהך דהר"ז (עיי' בשכנה"ג סימן הנזכר [הגב"י סק"ז] שכתב, דאף הרמב"ן דשרי הכא, אזיל ומודה בנדון הרשב"ץ דאסיר מטעמא דיהיב. יע"ש).

ונראה דלא דמי כלל, דשאני התם שאין עושה איסור בשבת כלל והולך לדרכו ביום החמישי, ואין זה אסור אלא מפני גזרה שיאמרו שנראה כמתנה לחלל את השבת, אסרוהו חכמים לילך או להפליג, וכיון דאיכא מצוה בהליכתו לא חששו לזה, שמוטב לו שיעשה המצוה בודאי, וכמ"ש הריב"ש בתשובה (בסימן ק"א) וז"ל: ומה שהתירו כאן להולך לדבר מצוה, היינו לפי שאין עושה איסור בשבת כלל, ואין כאן אלא שמפליג בחול שנראה כמתנה לחלל השבת לכתחלה, ואין זה איסור שבות כו'. עכ"ל. מה שאין כן בהך דמילה ביום השבת, דכיון שמוכרח לחללו אח"כ, אם כן הוה ליה מחלל את השבת ולא חשיב מצוה. ודוק.

ולענין הלכה, כיון שהרמב"ם ורבנו ירוחם והרשב"ץ ומרן בספר הקצר והחונים עליו גדולי האחרונים סבירא להו דהלכה כת"ק דצריך שיפסוק עמו לשבות הכי נקטינן. (בני חיי – מגיה – הגה"ט סק"א)

יח) שם מותר להפליג וכו' לדבר מצוה ופוסק עמו שישבות וכו'. נ"ב: כן כתבו הר"מ [הלכות שבת פכ"ד ה"ו, פ"ל ה"ג] ורבנו ירוחם ז"ל [נ"ב ח"ה דף ק"א ע"א] לפוסק כרבי [שבת יט.], ודלא כמו שכתב הטור להתיר בלא פסק וכתב"ג. ומתוך תשובת הרשב"ץ [ח"א סימן כ"א] שהביא מרן בב"י בסימן זה, מורה דסבירא ליה כפסק מרן ז"ל דפוסק עמו דוקא, שכתב שהעולה

אוצר ההלכה

[ק"א] דמוקי לה לדבר הרשות. יע"ש. וכן מבואר בדברי הסמ"ג (לאוין ס"ז) [ס"ה דף י"ז ע"ד] דמוקי הך לדבר הרשות. יע"ש. וראיתי להרב הגדול אבא מארי זלה"ה בפרי האדמה (ח"א פ"ל מהלכות שבת) שתירץ כן. ע"ש. וכיוונתי לדעת עליון.

גם הרב עדות ביעקב [כתב] על פי זה ליישב תירוץ נאה ומתקבל לתמיהה הנופלת לדעת הרז"ה ולכת המפרשים ההם שהביא הר"י"ף בהלכות [שבת ז:], דסבירא להו דטעם האיסור היינו משום חילול שבת ולמר משום תחומים וכו', וכתב הר"י"ף דטעם פירכא הוא, דאם כן לדבר מצוה אמאי שרי, והרי העמידו דבריהם במקום עשה, כדתנן [פסחים צב.] אונן וכו'. דהשתא כפי האמור סרה התמיהה הלזו ולא קשה מידי, דהנה אפשר להקת המפרשים ההם, דכולם הולכים ובאים לסבור כרבי דגם לדבר מצוה צריך פיסוק, וכיון דמתני עם הגוי וכו' לא איכפת לן מידי וכו', ולא שייך לומר העמידו דבריהם, דהתם שאני דאין הגוי באמצע וכו'. יע"ש.

ולפ"ק דמתוך דבריו נראה שהבין שקושיית הר"י"ף מההיא דאונן שייכא גם למה שכתב הרז"ה הטעם מפני הרואים, שנראה שמתנה לחלל את השבת וכו'. ואין זה מחוור כלל לפ"ק, דלהרז"ה אין שום קושיא כלל ועיקר, דלדידיה כיון דהטעם הוא מפני גזרת הרואים, במקום מצוה לא גזרו, ואין שום קושיא מההיא דאונן, דהתם אינו משום גזרה. יע"ש. וכן כתב הריב"ש בעד הרז"ה בתשובה (סימן ק"א). יע"ש. גם מה שביקש להליץ לעיקר תמיהת הר"י"ף, לפ"ק דאין שום תירוץ כלל, ועדיין הקושיא במקומה היא עומדת. דהן לו יהי דסבירא דהלכה כרבי, מכל מקום באומרם הטעם משום תחומים, ודאי דטעם זה מטעמינן לעיקר דין הברייא דקא אסר תנא להפליג דהיינו טעמא משום תחומים, ולדבר מצוה שרי לרבי בפוסק ולרשב"ג אפילו בלא פסק וכו', עלה פריך הר"י"ף שפיר דאיך לדבר מצוה מתיר רשב"ג אפילו בלא פיסוק, כיון דהוי טעמא משום תחומים הא קיימא לן דרבנן העמידו דבריהם במקום עשה וכו', אם כן מה יושענו מה שפוסקים כרבי להליץ בעד רשב"ג, כיון דאמרין דטעם תנא דברייא הוי משום תחומים, אם כנים אנו בהך טעמא קשה לרשב"ג כאמור, ולפ"ק דלפום חורפיה לא תירץ כלום. יע"ש. ומה שכתב דמה שהר"מ נייד מהאי פירושא לאו מפני פירכא וכו', לפ"ק דאחר שהר"י"ף [שבת ז:] והרא"ש [שם פ"א סימן ל"ח] מפני זה דחו הך טעמא, גם הר"מ בשיטתם קאי, ופירכא אלימתא היא ועליה אין להשיב. יע"ש.

ומה שהליץ עוד בעד הרשב"ץ לקושיית מהראנ"ח, ר"ל דכיון שהרשב"ץ פוסק כרבי דלא התיר אלא במידי דשייך להתנות לשבות עמו, כגון היכא דיד גוי באמצע וכו', א"כ במילה דעשייתה ע"י ישראל ולא שייך בהא תנאה, אפילו במקום מצוה לאו שפיר דמי, דהא העמידו דבריהם במקום עשה, מידי דהוה ההיא דאונן וכו'. יע"ש. ולפ"ק דבעיקר חילוק זה הרב כנה"ג ז"ל בשיירי או"ח סימן זה ((הגב"י אות ה'))¹⁶ תבריה לגיזיה וכתב

אין לחוש לספק חלול שבת, דהוה ליה כאילו אותו היום זמניה הוא, מה שאין כן גבי חולי, דקרוב הדבר יותר שיבוא לידי חלול שבת ביום השני או ביום השלישי וגם הדחיה באה מחמת הילד, דאז דוחים אותו עד יום ראשון ויהיה נימול לארבעה עשר, ותנא לא חשיב נדחה מחמת חולי כאמור.

ובעיקר קושיית הראנ"ח ז"ל, בהבטה ראשונה סבור אני לחלק ולומר, דעד כאן לא התירו בברייא לדבר מצוה, אלא דוקא בההיא דמפליג לעשות מצוה, שעל ידי אותו חלול הוא בא לקיים המצוה מותר, כמפליג לארץ ישראל שהמצוה עתיד לעשותה, יפה שעה באותו חלול והוא ספק אם יחלל אזי מותר, אמנם במילה שהמצוה קודמת ועל ידי המצוה יצא חלול, אף שהוא ספק לא שרי. והחילוק ביניהם, דבשלמא כשהמצוה לפניו הוה ליה כעושה עבירה לשמה דעדיפא ממצוה שלא לשמה, דאין הכי נמי שעושה מצות המילה ביום החמישי, אך הוה מצוה שלא לשמה כיון דספק חילול שבת לפניו. ודוק.

וראיתי להרב עדות ביעקב (סימן ט') שהביא קושיית מהראנ"ח ז"ל, והוא מוטיב לה דאין שם תמיהא, שהרי בפירוש אמרו בברייא ופוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת דברי רבי וכו', וקיימא לן [עירובין מו:] דהלכה כרבי מחבירו, וכן פסק הר"מ בפרק כ"ד [ה"ו] ובפרק ל' [ה"ג] מהלכות שבת, והרשב"ץ עצמו בתשובה שמביא מרן הב"י וכו', בפירוש דפוסק כרבי, וכן נראה מוכרח שהוא דעת ר"ת [הו"ד במדרכי שבת סימן רנ"ח] וסיעתו, דקתני סיפא ומצור לצידון אפילו בערב שבת מותר, והיינו טעמא מפני דאין מהלך יום אחד, ובערב שבת היה שם יום השוק כדאמרין בפסחים פרק מקום שנהגו [נ: רש"י ד"ה מצור לצידון]. והשתא אם איתא דבמקום מצוה אין צריך להתנות, אם כן מאי איריא מצור לצידון דאין בו מהלך יום, אפילו ממקום למקום שיש בו יום או יומיים מותר, כיון דהולכים להסתחר וחשיב דבר מצוה וכו', והתימה על הטור דדעתו כדעת ר"ת דלדבר מצוה מיקרי סחורה, והוא בריש הסימן [פסק] כרשב"ג דאין צריך להתנות, ולדידיה קשה האי דמצור לצידון. ע"כ דבריו.

ולפ"ק קשה לי בדבריו דקא פסיק ותני דקיימא לן הלכה כרבי מחבירו וכו', ולא זכר שר דהכא פליג עם אביו שהיה רבו, ומחבירו קיימא לן ולא מרבו, וכמו שכתב בתשובה התשב"ץ ז"ל (סימן כ"א). יע"ש. אלא דפסקו כרבי פה לחומרא. ועל מה שהביא סיעתא והכריח דר"ת הכי סבירא ליה [דאם לא כן] מצור לצידון וכו' ותמה על הטור, לפ"ק דאין שום הכרח ולא קושיא על הטור, דיש לומר דמה שכתוב בש"ס מצור לצידון מותר היינו אפילו להולך לטייל או בחזור לביתו, דאפילו לדעת ר"ת אין באלו שום מצוה, קאמר בש"ס דמותר כיון דאין שם אלא מהלך יום אחד. ומי הכריחו שיאמר דמצור לצידון דקאמר בש"ס היינו בהולך לסחורה כדי שיקשה מה שהקשה ויכריח מה שהכריח. יע"ש. ועיין בשבולי הלקט הלכות שבת סימן (כ"ט)

אוצר ההלכה

שני ימים מטעם שאפילו בית דין עשו שני ימים, כמבואר בהלכות ראש השנה סימן תר"א [ס"ב]. יע"ש.

ולפ"ק אחר ההתבוננות עלה על דעתי ליישב קושיית הש"ך הלזו, והוא דאין הכי נמי דהוה מצי התנא למתני, אלא דלא תני התנא אלא אופן הדחיה כסדר כנודן המשנה דיש בו שמנה, תשעה, עשרה, אחד עשר, שנים עשר, אמנם בהך ד"ד ליכא אלא דחיית שלשה עשר [ו]ארבעה עשר מחד טעמא, ודחיית (ט) [י"ג] לחודה לא משכחת לה כמו שאפשר דחיית י"א לפי סדר התנא, דביום טוב אחר השבת הרי אחד עשר, אך להיות נדחה לשלשה עשר ימים דוקא לא משכחת לה אלא באופן שידחה גם כן יום ארבעה עשר, משום הכי לא הביאה התנא, אלא הביא דחיות שבכל אחת אפשר להמצא, דהיינו תשעה לחוד ועשרה לחוד ואחד עשר לשנים עשר לחוד, דשייך ביה שפיר לומר לתשעה לעשרה וכו', מה שאין כן התם דלא שייך למתני לשלשה עשר, שהרי אי אפשר בעולם למצוא מציאות שיהיה נימול לשלשה עשר, משום הכי לא תני ארבעה עשר. ודוק שהוא האמת.

וראיתי למן מלכא הרב הגדול אבא מארי ה"י בספר"א דמארי טב [פרי האדמה], שתירץ לעיקר קושיית הראנ"ח להתשב"ץ, וז"ל בפ"ל מהלכות שבת (דף י"ג): דעד כאן לא אמרינן בש"ס לדבר מצוה שרי אלא דוקא בהפלת ספינה וכו', דאע"ג דהוי מקום (ספינה) [סכנה], מכל מקום אינו ודאי החילול, כי בספינה אפשר שבשבת ינוחו באיזה נמל וכן בצרין על העיירות וכו', אבל גבי מילה דאחר המילה הסכנה ודאית והחילול ודאי, אפילו לדבר מצוה אסור וכו'. יע"ש. ולפ"ק דיש כאן מחילה רבא בני"ו [בנשיקת ידיו ורגליו], שהרי עינינו הרואות כמה תינוקות נימולין ביום חמישי וליכא חילול שבת כלל, ומי זה אמר שיש ודאי חילול, כמו שבספינה הוא ספק חילול גם כן במילה מידי ספיקא לא נפקא. ומה שנסתייע מדברי מהריב"ל (ח"ב סימן ג'), לפ"ק דלא דמי, דהתם הולכי מדברות לפי דברי הרב הוא ודאי חילול שבת, אמנם בהך דמילה אינו ודאי שיהיה הנימול מסוכן ויצטרכו לחלל שבת עבורו, אלא הוי כההיא דספינה וצרין על העיירות.

גם מה שכתב הרב אבא מארי שם לדחות תירוץ הרב עדות ביעקב ומהרח"א בספר בני חיי [הגה"ט סק"א]¹⁷, שתירצו קושיית הראנ"ח דשאני ספינה דפוסק עמו וכו', והקשה דאם כן מאי הקשו הרי"ף והרא"ש לדעת היש מפרשים שפירשו דהא דאין מפליגין היינו משום תחומין וכו' מההיא דהעמידו דבריהם במקום עשה, דהחילוק מבואר, דהתם העמידו דבריהם משום דלא שייך תנאי כהכא דפוסק עמו וכו'. יע"ש. ולפ"ק דאין כאן תברא, דבשלמא לסברת הרו"ה דמפרש הטעם מפני דהוי כמתנה לחלל את השבת, כיון דמתנה בהיפך אודא ליה האיסור מכל וכל, שהרי התנה בפירוש [שלא] לחלל, אך לטעם היש מפרשים

היפך דבריו, וז"ל: ונראה ודאי דלא הוצרכו אל(א) [ה]תנאי אלא דוקא היכא דאפשר להתנות, דכיון שלא התנה נראה כמתנה לחלל את השבת, אבל בדאי אפשר להתנות, שאין שום מקום לומר מדלא התנה נראה כמחלל את השבת, שרי לדבר מצוה אף דלא שייך בו תנאי. יע"ש. ולפי זה במילה דלא שייך בה תנא לדעתו מותר, וחילוק הרב ז"ל הוא סבריי לעין כל, ובודאי דגם הרשב"ץ ז"ל יודה, אם כן הדרא קושיית הרב מהראנ"ח ז"ל לדוכתא דאמאי אסר. יע"ש. וכעת עדיף טפי מה שכתבתי אנא זעירא לעיל מהך ח"י. גם מה שכתב דכיון דלא שייך ביה תנא העמידו דבריהם ודמי לההיא דאונן וכו', לפ"ק דלא ראי זה כראי זה, דבשלמא בההיא דאונן דתנן בפסחים פרק האשה, דרבנן אסרו קדשים לאונן משום דדרשי דמה שכתוב "ואכלתי חטאת היום" [ויקרא י', י"ט] היינו יום ולילה וכו', אם כן באונן משום איסור נגעו, לא כן הכא דטעמא הוי דגזרו מפני הרואים, שיאמרו דהוה ליה כמתנה לחלל את השבת, דודאי יש לומר דבמקום מצוה לא גזרו רבנן, ולא דמי כלל לההיא דאונן, דמחמת איסור אסרו לאונן ולא מגזרה. יע"ש.

גם מה שרצה לתרץ לעיקר קושיית הרב ש"ך להרשב"ץ מההיא דקטן נימול וכו' שכתבתי לעיל, ותירץ בשני תירוצים, ובשנים לא עלתה לו לפ"ק. התירוץ הראשון שתירץ דתנא קאי היכא דיהיה התאחרות המילה מפני ספק השבת אשר קודם ר"ה וכו'. יע"ש. לפ"ק אין זה מחזור, דהא קא תני תנא קטן נימול לשמונה וכו' ולשנים עשר לא פחות ולא יותר, ואומרו לא פחות ולא יותר מורה דאי אפשר מן הדין לדחותו עוד, עלה קשה דאמאי לא תני תנא גם עד יום ארבעה עשר, והיה לו לומר מציאות לכשחל ראש השנה יום שלישי ורביעי וכו', והיתה נדחית ליום ראשון שהוא ארבעה עשר וממילא נשמע הדין לשבת, ולמה נקט הדין בשבת דוקא ותני לשנים עשר ולא יותר, הא אפשר לדחות אותה מן הדין גם לארבעה עשר וכגון בגולד יום שני [בין השמשות] וראש השנה יום שלישי. ואומרו הא כיצד, מורה דמציאות אתא לאשמועינן, ולא אתא לאשמועינן דוקא לספק השבת, דהא במציאות התנא גופיה הא קא כייל ימים טובים של ראש השנה וכו'. יע"ש. גם מה שכתב דתנא לא אתא לאשמועינן אלא מדאורייתא, כגון ראש השנה, ולא תני יום טוב שני של גליות שהוא דרבנן, דמידי דרבנן לא קתני וכו'. יש כאן מחילה, שהרי יום שני של ראש השנה דרבנן הוא, והא ראייה דכחול שוויה רבנן לענין מת, כמבואר באו"ח סימן תקכ"ו [ס"ד], ובתשובת תרומת הדשן סימן (ע"ד) [ע"ט] דנאמן אפילו בראש השנה דרבנן. יע"ש. וכן כתב מור"ם סימן (תק"ט) [תק"יג] ס"ו. יע"ש. הרי דהזכירו דחיה דרבנן, אם כן הוה ליה למיתני ארבעה עשר כשאירע ראש השנה יום שלישי. ואם תאמר אמאי לא תני תנא יום טוב שני של גליות, י"ל דתנא רצה להביא דין השוה בכל מקום ואפילו בארץ ישראל, דקיימא לן דבראש השנה עושין

אוצר ההלכה

ודין גרמ"א להרבנים הנזכרים שתירצו כן, לפי שבימיהם לא יצא לאור ספר התשב"ץ, ואולם אנן בדידן אשר עד כה ברכנו ה' והאיר ממזרח לאדפוס' אדרא ספר התשב"ץ, עין רואה להרב בח"א (סימן כ"א), ששם כתב הוראה זו דמילה אשר הביאה בשמו מרן בבדק הבית ביו"ד [סימן רס"ח], ושם נאמר דהיה ראוי לפסוק כרשב"ג דהוא אבוב ורביה דרבי, ואין הלכה כרבי מרבו, אלא דעכ"ז פסק הרמב"ם כרבי, דכל כי הא מנקט לחומרא עדיף. ובסוף התשובה הנזכרת הביא דהרשב"א פסק כרשב"ג, וכתב על זה וז"ל: וכבר כתבתי דהכי איבעי לן למפסק, אבל כל מה דאפשר למעבד תקנתא עבדינן כדעת הרמב"ם. עכ"ל. והרי הוא כמבואר דחלף הלך תירוץ הרבנים הנזכרים. וק"ק על הרב מהר"ח אלפאנדארי הנזכר, שכתב שהיה בידו תשובת הרשב"ץ, והוא ז"ל שראה תשובת הרשב"ץ מאי משני דטעמיה דהרשב"ץ דבמילה אי אפשר לפסוק ומשום הכי אסר, והרי הרשב"ץ סבר דהלכה כרשב"ג אלא דיש להחמיר מצד חומרא כהרמב"ם, ומשום חומרא שאינה מן הדין לא היה אוסר למול הגר וחולה שהבריא, וזה פשוט.

ולפי ההדיוט אפשר לתרץ, דהכא בהפלגת הספינה אף אי מפליג ביום שלישי יבוא לחילול שבת, אלא דלא גזרו משום צורך העולם, רק גזרו מקמי שבתא, ולכך כיון דעל כל פנים נראה להם להתיר ולא גזרו אלא מקמי שבתא, התירו בדבר מצוה. אבל בדבר שאם ממתינן אחר השבת יהיה הכל מתוקן בלי שום סרך איסור, כגון מילה אחר השבת, אז אף דהוי מצוה שבקינן לה לאחר השבת, דלא אתי תו לידי איסור כלל. משא"כ בהפלגת הספינה דעל הרוב בכל יום שישע יבוא לחלל שבת, ולא ראו לגזור ביומי דבתר שבתא, ולפיכך בדבר מצוה שרי. משא"כ במילה דכי משתית לה עד יומא קמא תו ליכא סרך איסור. ועיין מה שהאריכו הרבנים הנזכרים בענין זה.

וחזיתיה להרב ט"ז ביו"ד (סימן רס"ב ס"ק ג') וז"ל: ראיתי בספר בדק הבית שכתב בשם הרשב"א, דמ"מ אין מלין אותו ביום חמישי, לפי שביום השלישי יש צער לנימול ואין לגרום צער בשבת, ולפ"ז נראה כל שכן דאין למולו ביום הששי דאיכא צער טפי, כמו שכתב סימן רס"ו בשם הרשב"א [שבת קלד: ד"ה הלכה] והרמב"ן [שם ד"ה ויש]. עכ"ל. והני מילי דמר מדעתי כי קשים, חדא דדין זה מיחס אותו להרשב"א, וזה גרם לו להוליד דאין מלין אותו ביום הששי דאיכא צער כמ"ש הרשב"א. ולפי האמת אינו הרשב"א אלא הרשב"ץ, ואשתמיטתיה דכן כתב בפירוש בפה מלא בבדק הבית סימן רס"ח, ובספר בית חדש בקונטרס אחרון [סימן רס"ו אות א'] דהוא הרשב"ץ. ולדידן הרי הוא גלוי לכל בתשב"ץ סימן הנזכר. ותו אשתמיטתיה סיום דברי בדק הבית שם ביו"ד סימן רס"ב, שכתב בהדיא ממתניין לו עד למחר, ואיך הרב כתב ולפי זה אין למולו ביום הששי. ותו דשם בבדק הבית סימן רס"ב כתוב וכתבתי טעמו בסימן רס"ח, ושם

דהוי משום שהספינה גוששת, נהי דמתני מ"מ על ידי התנאי [היאך] מתקן מה שהספינה גוששת ואין במים עשרה טפחים, והרי מחלל את השבת במה שהולך בתוך הספינה, ומה יועיל התנאי נגד מה שעובר אדרבנן בשבת, ואיך התירו במקום מצוה ולא העמידו דבריהם כיון דאיכא ביטול לדבריהם. ודוק.

גם מה שתירץ עוד שם דשאני גבי מפליגין וכו', דלדבר מצוה שרי, משום דאי לאו הכי נמנע מלעשות אותה מצוה, שהרי אינו הליכת חמשה ימים וכו', ולהכי התירו לדבר מצוה, מה שאין כן גבי מילה, דכיון דנדחת תדחה ויקיימנה בלי פקפוק אחר זה וכו'. יע"ש. ולפק"ד כיון דכל דברי התשב"ץ מורכבים על פי סברת הרו"ח, דפירש דהאיסור הוא משום דשלשה ימים קודם השבת מיקרי קמי שבתא, והוה ליה כמתנה לחלל את השבת, מה שאין כן יותר משלשה ימים דלבתר שבתא מיקרי ומותר, אם כן לסברת הרו"ח הרי אפשר לקיים את המצוה כשיצא ביום ראשון או ביום שני או ביום שלישי והוי כמו הך דמילה. יע"ש. ומה שתירץ על פי זה לקושיית הרב מגן דוד [ט"ז סק"ה], לפק"ד דבריו קשים, דכל קושיית הרב היא אם לראות פני חבירו חשיב מצוה, אמאי התם לא התירו אלא מילה לחוד, אם הוא מפני שימנע כמו שכתב הוא ה"י, הא אפשר לו שיפליג קודם ואינו נמנע, ולקמן יתבאר על דברי הט"ז מה שיש להליץ. ע"ש. הדרן למאי דאתינן עלה, דפסק מרן עיקר דבעינן שיפסוק עמו, כיון דהרמב"ם ורבנו ירוחם והתשב"ץ סבירא להו דהלכה כת"ק הכי נקטינן. ודוק. ומה שכתב מרן ז"ל ופוסק עמו, לאו דוקא במפליג בערב שבת אלא הוא הדין במפליג יום רביעי ואילך כמו שכתב הט"ז ז"ל [סק"א]. ופשוט הוא. יע"ש.

(ברכות מים)

יט) שם מותר להפליג וכו' לדבר מצוה ופוסק עמו שישבות וכו'. זו סברת הרמב"ם [הלכות שבת פכ"ד ה"ו, פ"ל הי"ג] וסיעתו דפסקו כרבי (בשבת דף י"ט ע"א), אבל הטור ודעימיה פסקו כרשב"ג דפליג ואמר אין צריך לפסוק.

ועל פי זה תירצו האחרונים, הרב עדות ביעקב (סימן ט'), ומהר"ח אלפאנדארי בהגהותיו בספר בני חיי בסימן זה [נהגה"ט סק"א]¹⁸, והרב ראשון לציון (דף ק"ב) [יו"ד סימן רס"ו ס"ד], והרב אליה רבה בסימן זה [סק"ה], והרב יד אהרן לקמן סימן של"א [נהגה"ט], הוראת הרשב"ץ [ח"א סימן כ"א] דאסור למול גר ביום חמישי שיבוא לידי חילול שבת, ותהי עלה הרב ש"ך ביו"ד סימן רס"ו [סק"ח], דהא ממקום שבא הרשב"ץ דאין מפליגין וכו', תמן תנינן ואם לדבר מצוה מותר, וכן הקשה מהראנ"ח בשניות (סימן ל"ח).

ובל"הו רבנן בתראי הנתנין למעלה, קמשניו רבנן דנהי דלדבר מצוה שרי, אמנם קי"ל כרבי דפוסק שישבות, וכ"כ מרן בב"י בסימן זה משם הרשב"ץ. ומאחר שכן, במילה דאי אפשר להתנות, אף דהוא מצוה סבר הרשב"ץ דאסור. עכ"ד.

אוצר ההלכה

וסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ז ע"ג], וטור, משמע להדיא דאפילו באין עכו"ם עושה מלאכה מיירי, גם תמיה לי על קושיתו דלא עיין שפיר בטור דפסק כרשב"ג, גם בלאו הכי יש לומר דהטור סבירא ליה דלכתחלה קאמר שיפסוק, ואי לא אפשר מותר בלא פיסוק, ועוד שמצאתי בשבלי הלקט (דף י"ד) [סימן קי"א] דפירש בפשיטות הש"ס דלדבר מצוה מותר אפילו בשבת, ובוזה מתורץ תמיהת הב"י בסוף סימן של"ט על אגור [סימן שמ"ה]. עכ"ל.

ואפשר דכוונת הרב מגן אברהם להקשות להטור, שהוא הביא פירוש ר"י דטעמא משום דהוי כשט, ומהש"ס מוכח דלדבר מצוה מפליגין אף בערב שבת, מכלל דבשבת אסור, וזהו תוקף קושיית הרב מגן אברהם, דמוכח דדוקא בערב שבת שרי הא בשבת אסור אף לדבר מצוה משום דהוי כשט, ולא הותר אלא במפליג בערב שבת, דמר סבר פוסק עמו שישבות ומר סבר אינו צריך כל שהוא מפליג בערב שבת, אבל להפליג בשבת מוכח דגם רשב"ג אסר, דעד כאן לא פליג אלא דאינו צריך לפסוק, אבל להפליג בשבת מוכח דאסור גם לרשב"ג, דאפוי פלוגתא לא מפשינן. ותו דאי איתא דרשב"ג שרי הול"ל רשב"ג אינו צריך ומפליג אף בשבת, אבל השתא דלא קאמר אלא אינו צריך, מוכח דלא פליג אלא דאין צריך לפסוק במפליג קמי שבתא. ולדברי ר"י דמייתי לה הטור בסימן זה הוי הכל משום שט, ומאחר שכן איך סלקא דעתיה דהטור להתיר לשוט ביום הכיפורים, ולא עוד אלא דאתמוה קא מתמה על בה"ג. זהו קושיית הרב מגן אברהם על הטור דסותר את עצמו, שהוא הביא פירוש ר"י ומשמע מיהא דלענין דינא מודה ליה, ואילו הכא משרא שרי לשוט ביום הכיפורים. ומה שהביא הרב מגן אברהם בקושייתו דפוסק עמו שישבות, כוונתו דמזה מוכח דבשבת אסיר ובהא לא אשכחן דפליג רשב"ג, אבל לאו למימרא דהטור פוסק כרבי. וכבר ידוע דהרב מג"א נקיט נפשיה בקצירי ובסתום חכמה יביע אומר. ופריק דאפשר דהתם מיירי כשהעכו"ם עושה מלאכה בעבורו, כלומר דהא דדייקין הא בשבת אסור אף לדבר מצוה, דיוקא אינו אלא להיכא דהעכו"ם עושה מלאכה, ולעולם דמאי דאסיר לדבר הרשות היינו בכל גוונא אף אם אין העכו"ם עושה מלאכה, אבל הדיוק אינו אלא כשעושה מלאכה העכו"ם ודיוקא הוי לצד זה לבד, והוא דוחק, ומשום הכי נקט לה בדרך אפשר. ומ"ש הרב שבלי הלקט (דף י"ד) דלדבר מצוה שרי בשבת, הוא דוחק בש"ס [שבת יט.], ומדברי התוספות [עירובין מג. ד"ה הלכה] והרא"ש [שם פ"ד סימן ג'] ריש פרק מי שהוציא אוהו משמע איפכא, וכן משמע מדברי הטור סוף סימן של"ט. ולפי דבריהם הוא מה שכתב מרן שם סוף סימן של"ט על ההיתר שכתב בשם רבנו ישעיה, וגם דמין אזיל לטעמיה שכתב סוף סימן זה דהגדולים אינם מסכימים לדברי ר"ת [הו"ד במדרכי שבת סימן רנ"ח] דחשיב הכל דבר מצוה, ומשמע דרבנו ישעיה איירי בדבר הרשות, דאף שהיה לראות פני חבירו לא חשיב דבר מצוה.

מפורש דטעמו ממה שכתב הר"ז [במאור שבת ז]. דהא דאין מפליגין וכו' היינו דהם מקומות סכנה ובודאי יבוא לחילול שבת, ומקמי שבתא אסור דעושה על דעת לדחות השבת, ואין הטעם דגורם לו צער בשבת כמו שכתב הט"ז.

הדרך למאי דאתאן עלה, דדעת הרשב"ץ לפי מ"ש מרן בב"י בשמו בסימן זה, מוכח דפסק כרבי דצריך לפסוק עמו שישבות. ובספר יד אהרן בריש סימן זה [הגה"ט¹⁹] כתב, דהרי"ף [שבת ז:] ור"י בעל הטורים והריב"ש (סימן ק"א) והרשב"ץ בתשובה שהביא מרן סוף סימן זה, פסקו כרשב"ג דאין צריך לפסוק עם העכו"ם, מטעם דהלכה כרבי מחבירו ולא מאביו. עכ"ל. וכן כתב עוד בסוף הסימן וז"ל: ולענין אי הלכה כרבי אי כרשב"ג, הרי"ף ורבנו בעל הטורים והריב"ש והרשב"ץ פסקו כרשב"ג. עכ"ל. והוא אגב שיטפיה, דמדברי מרן בשם תשובת הרשב"ץ מוכח להיפך, דפסק כרבי כמבואר. ועוד קשה, שהוא בעצמו לקמן סימן של"א כתב וז"ל: ועוד נראה לומר דלק"מ, דאמרו פוסק עמו שישבות דברי רבי, ופסקו הרי"ף והרמב"ם והרשב"ץ עצמו כרבי, וכמ"ש מרן סימן רמ"ח וכו'. עכ"ל. הרי דאיהו גופיה כתב דהרשב"ץ פסק (כרבו) [כרבי] וכמ"ש מרן, והוא סותר מ"ש הוא עצמו סימן רמ"ח, דמדברי מרן מוכח דהרשב"ץ פסק כרשב"ג. ועוד לא דקדק בדעת הרי"ף וסותר את עצמו, דבסימן זה כתב דהרי"ף פסק כרשב"ג, ובסימן של"א בחדא מחתא מחתינהו להרי"ף והרמב"ם שפסקו כרבי.

והאמת דדעת הרי"ף כפי מה שכתבו בשמו הריב"ש (סימן ק"א) והרשב"ץ בתשובה הנזכרת, דרכו לפסוק דלא כרבי בכי האי גוונא. ודעת הרשב"ץ כבר כתבנו בענינתו לעיל. דהגם דממ"ש מרן בשמו בב"י בסימן זה וכן הרשב"ש בנו (בסימן ת"ח) מורה דפסק כרבי, מ"מ מבואר בתשובתו הנזכרת דמשום חומרא הוא דקאמר הכי, אבל לפי פסקי ההלכות כרשב"ג איבעי לן למפסק, וכמו שכתבתי לעיל. וכן נראה מדברי הריב"ש (בסימן ק"א) שכתב, ומה שכתב ופוסק עמו שישבות נטה לפסק הרמב"ם וכו', ומשמע דעל הרשב"ץ קאמר, דהוא רבי דוראן שהזכיר בריש התשובה. ע"ש.

וראה ראיתי להרב מג"א סימן תרי"ג [סק"ח] על מה שכתב מרן [ס"ו], הא דשרי לעבור במים לדבר מצוה, דוקא לעבור בגופו במים עצמן, אבל לעבור בספינה קטנה יש מי שאוסר, כתב וז"ל: והטור כתב, אם התירו רחיצה גמורה כל שכן שיטה דקילא וכו', ועוד קשה, דבהדיא אמרין בגמרא ואיתא סימן רמ"ח, לדבר מצוה מפליגין בספינה אפילו בערב שבת, ופוסק עמו על מנת שישבות, וכתב ר"י [עירובין מג. תודה הלכה] משום שט והביאו הטור, א"כ דברי הטור סתרי אהדדי. ואפשר דהתם מיירי כשעושה העכו"ם מלאכה בעבורו, והכא מיירי במקום שאין מלאכה. עכ"ל. וכתב עליו הרב אליה רבה בסימן זה [סק"ד], ואין דבריו נכונים, דבתוספות [שם], וספר התרומה [סימן רכ"ה],

אוצר ההלכה

ז"ל [הלכות שבת פ"ל הי"ג] לא הותר אלא ביטול עונג אבל לחלל שבת לא, אמנם בעליית א"י מודו דמצוה הוי. ועיין תשב"ץ (חלק א' סימן כ"א). יע"ש. וכ"כ הר"ב שיירי כנה"ג [הגב"י סק"ט]²⁰. יע"ש"ב. (ברכות מ"ב)

(כב) שם לדבר מצוה. כתב מג"א (סק"א), ס"ח. צ"ל ס"ו [הערות המו"ל הר"ר יצחק במברגר: או שצ"ל סק"ח]. (זכרון אברהם)

(כג) שם ופוסק עמו. במגן דוד [ט"ז סק"א] מחלק בין ספינה [שבת י"ט]. לעבדן [שם י"ז]. ונראה עוד להרא"ש [שם פ"א סימן ל"ו] צריך דלא אכפת ליה היום, ובספינה ודאי לא נחא ליה עיכוב יום במעבר סכנת הים. (מאורי אור ח"ג – דף ל"ב ע"ב)

(כד) שם ופוסק עמו וכו'. כתב הטור (שיטה י"ט), [רשב"ג אומר אין צריך לפסוק] והלכה כמותו וכו'. נ"ב: וכן פסק הריב"ש ז"ל בתשובה (סימן ק"א). (כנסת הגדולה – הגה"ט)

(כה) שם ופוסק עמו וכו'. כתב הטור (דף קס"א שיטה י"ח), ופוסק עמו שישבות כו'. נ"ב: אמר המאסף, אף על פי שהוא פוסק כרשב"ג [שבת י"ט], כיון דהביא תחלת דברי ת"ק ופוסק עמו שישבות, היה לו לסיים מאי דמסיים ת"ק ואינו שובת. (שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"א)

(כו) שם ופוסק עמו וכו'. כתב ב"י הלכות שבת סימן רמ"ח וז"ל: כתב הר"ש בר צמח [ח"א סימן כ"א], שהעולה לא"י אם נזדמנה לו שיירא אפילו בערב שבת, כיון דדבר מצוה הוא יכול הוא לפרוש ופוסק עמהם לשבות. ויש לדקדק דקדוק קל, דלמה לא פירש הרשב"ץ דבריו דפוסק עמו דקאמר, דקאי אפילו אם נזדמנה לו שיירא ביום שלישי שצריך לפסוק. לכך נראה לי לענ"ד דסובר כהרמב"ם [הלכות שבת פכ"ד ה"ו, פ"ל הי"ג], דרבי לא פליג עם רשב"ג [שבת י"ט]. דצריך לפסוק אלא בערב שבת, אבל שלשה ימים קודם שבת אפילו רבי מודה דאינו צריך לפסוק. מעתה נסתלקה תשובת הרב בני חיי [הגה"ט סק"א]²¹, והרב ר' יעקב די בוטון [עדות ביעקב סימן ט'], על קושיית ש"ך [יו"ד סימן רס"ו סק"ח] (שהקשו) [שהקשה] להרשב"ץ, (דהם סוברים) [דהוא סובר] דהרשב"ץ כהרמב"ם סובר דאין צריך לפסוק אלא בערב שבת, ולכך [הקשו] [הקשה] דממקום הראיה מצדה תברא, שהרי בפירוש אמרו בברייתא ואם דבר מצוה הוא, ומילה מצוה היא, מה תאמר, דאיברא דדבר מצוה הוא, אבל לא שייך ביה תנאי כמו ששייך במפליגין. זה אינו קושיא, דמן הדין אינו צריך תנאי כיון שמל אותו בחמישי. ודוק. וקושיא שניה שהקשה [מהר"י די בוטון] על הטורים, דבריש הסימן פסק כרשב"ג ולבסוף פסק כרבי, נראה לע"ד דאינו קושיא, דלעולם הוא פסק כרשב"ג, ומה שכתב ומצור לצידון יכול לילך אפילו בערב שבת מפני שהוא קרוב ויכול לילך קודם שבת, דתיפוק ליה שהוא שליח מצוה

ובשבלי הלקט (דף ט"ו) מייתי הא דרבנו ישעיה וקושיית רבי מאיר היא מפרק תולין [שבת קל"ט: ע"ש], וכדברי האגור שהביא מרן. ובמאי דכתבין בעניותין תשובה מוצאת לכל דברי הרב אליה רבה הנז"ל.

עוד ראיתי להרב אליה רבה [שם] שכתב וז"ל: ואין להקשות מסימן תרי"ג (ס"ז) [ס"ח] שכתב ש"ע לעבור בספינה קטנה יש מי שאוסר, והוא מבה"ג [הלכות יום הכיפורים ע"מ קפ"ז], דיש לומר ביום הכיפורים החמירו טפי, דלא כב"י שם. גם יש לי תמיה על הש"ע, דלשון טור לעבור לשוט, משמע שישוט ממש, אבל בספינה ודאי לאו שיטה ממש הוא אלא דנראה כשט. עכ"ל. ומה שכתב דהחמירו טפי ביום הכיפורים משבת אינו מחזור. ודברי מרן בב"י שם שכתב דלשון שהוא גזרה כוללת בכל שבתות וימים טובים לא התיירו, נראין בטעמן, וכ"כ הר"ש בן הרשב"ץ (סימן קצ"ד). ורחיצה גופא לא אסורה ביום הכיפורים מעיקרא לדבר מצוה וכיצא, וכמו שכתבו הרב ב"ח [אות יז] והרב פר"ח שם. ומה שתמה דמלשון הטור משמע שישוט וכו', כן כתב בשם בה"ג הרשב"ש סימן הנזכר. ובספר הלכות גדולות עצמו כתוב (דף ל') ודוקא עד צוארו אבל לסוה אסור. עכ"ל. וזהו כמו שדקדקו הפר"ח והב"ח. ע"ש. ומ"מ אין כאן תימה על מרן, דכיון דספינה נמי אסורה בכל שבת ויום טוב דנראה כשט וכדמוכח מההיא דפרק תולין, וכמ"ש הטור סוף סימן של"ט, להכי נקט בש"ע לעבור בספינה, דכיון דגזור בכל שבת ויום טוב, יום הכיפורים בכלל. (ברכי יוסף – סק"א)

(כז) שם מותר להפליג וכו' לדבר מצוה ופוסק עמו שישבות וכו'. מסקנא דדינא, בהא נחיתנא ובהא סליקנא, שאסור למול גר ביום חמישי או ביום ששי, כדי שלא יבוא לידי חלול שבת להעלות ארוכה ומרפא למכתו. וכן תינזק שחלה ונתרפא ביום ה' או ביום ו' אסור למולו מילה שלא בזמנה, וזולת במקום שיש מנהג ברור למול מילה שלא בזמנה ביום ה' או ביום ו', שיש להניחם במנהגם, שיש להם על מה שיסמוכו, ובמקום שלא נתברר המנהג יש להחמיר כאמור. ודוקא במילה שהיא ודאי שלא בזמנה, אבל הנולד ביום ד' בבין השמשות שדינו למולו ביום ה' הבא, מותר למולו, ואסור לדחות המילה. ואפילו מי שנולד ביום ב' בבין השמשות, ובשבוע שאחריו חלו ימי ראש השנה ביום ג' וד', מותר למולו ביום ה'. ומותר למול מילה שלא בזמנה קודם יו"ט בתוך ג' ימים, בין לגר בין לתינוק שחלה ונתרפא, שלא גזרו אלא משום שלא יבואו לחלול "שבת", אבל ביו"ט דקיל לא גזרו. ודין יום הכפורים כדין שבת לענין זה.

(שו"ת יביע אומר ח"ה – חיד"ד סימן כ"ג אות ח')

(כא) שם לדבר מצוה. נ"ב: העליה לארץ ישראל דבר מצוה הוי. הריב"ש (סימן ק"א) ומהרדב"ז (ח"א סימן ע"ז) [ח"ד סימן אלף קמ"ט]. יע"ש. ואף שחלק עם הריב"ש ז"ל, היינו לענין לחלל השבת לטעם הרז"ה ז"ל [שבת ז], דלטעם הרי"ף [שם ז] והר"מ

אוצר ההלכה

כט) שם ופוסק עמו וכו'. הט"ז (סק"א) כתב, דאף דלשון השו"ע ופוסק עמו וכו' קאי במפליג בערב שבת, הוא הדין קודם ערב שבת אם הוא תוך שלשה צריך לפסוק שישבות. משמע מדברי הט"ז דדוקא תוך שלשה, אבל קודם שלשה אין צריך לפסוק עמו שישבות, וצריך טעם לזה. ולכאורה היה נראה דכמו שכתב הרז"ה [במאור שבת ז.] לשיטתו, הטעם דאין מפליגין תוך שלשה ימים משום חילול שבת, ומ"מ קודם שלשה אינו חושש מה שיצטרך אח"כ לחלל שבת, הכי נמי לענין מה שצריך לפסוק שישבות זה רק תוך שלשה, אבל קודם אין לו לחוש מה שלא ישבות, דהרי זה ג"כ הוא משום חילול שבת. ואכן אין זה מוכרח, דבשלמא בחילול שבת משום סכנה, דמותר באמת לחלל משום סכנה, ורק תוך שלשה אסור חז"ל שלא יביא עצמו לידי כך, וקודם שלשה לא חששו במה שיעשה אח"כ בהיתר. אבל מה שצריך לפסוק שישבות הוא משום דהנכרי כשלוחו, ומיחזי כאומר לו שילך בשבת, וא"כ מה לי תוך שלשה או קודם שלשה. ואולי טעמו של הט"ז משום דהרבה פוסקים כרשב"ג [שבת יט.] דאין צריך כלל לפסוק עמו לשבות, והרמב"ם [הלכות שבת פכ"ד ה"ו, פ"ל הי"ג] והשו"ע אף דפסקו כת"ק, הרי לא הביאו כלל שיפסוק רק במפליג בערב שבת, לכן לא רצה הט"ז להחמיר כל כך קודם שלשה, אבל תוך שלשה אין חילוק בין זה לבין ערב שבת.

אכ"ן הב"ח [אות ב'] כתב, דאף קודם שלשה צריך לפסוק עמו שישבות. וכתב דפלוגתת ת"ק ורשב"ג אם צריך לפסוק קאי על קודם שלשה, וראייתו מהא דדחו הפוסקים דברי הרשב"ם (הובא בתוספות עירובין דף מ"ג ע"א ד"ה הלכה), דכתב דברייתא זו אתיא כב"ש דאסרו ליתן עורות לעבדן אלא כדי שיעשה מבעוד יום, והכא נמי אסור להפליג, אבל לב"ה מפליגין אפילו ערב שבת. ודחו הפוסקים דבריו, דאם כן פלוגתא דרבי ורשב"ג אליבא דב"ש, ועל כרחך דהא דאין מפליגין (בה"ב) [ב"ה היא] ופליגי אליבא דב"ה, הרי דלרבי אף קודם שלשה ימים צריך לפסוק שישבות. וכוונת הב"ח, דאם נאמר דקאי על ערב שבת דקתני דשרי להפליג, ועל זה פליגי רבי ורשב"ג, א"כ מאי ראייה דברייתא (בה"ב) [ב"ה היא], נהי דלא קי"ל כברייתא זו דב"ש היא, מ"מ הרי יש נפקא מינה גם לדין דמותר אף לדבר הרשות בערב שבת, ובזה פליגי אם צריך לפסוק על מנת שישבות, ועל כרחך סברי דפלוגתתם היא קודם שלשה ימים, כן תוכן כוונתו. ובעניי לא הבנתי, דהוסיף מיא והוסיף קמחא, דכמו דאמר דבערב שבת יהיה נפקא מינה אף לדין, א"כ אף אי פליגי קודם שבת יהיה נפקא מינה לעולם לדין אי צריך לפסוק²², ובמאי דחי דברי הרשב"ם, ולא זכיתי כלל להבין דברי אדוננו הב"ח, והשם יאיר עיני.

ואך לתרץ קושיית הב"ח דבמאי דחי דברי הרשב"ם, לכאורה היה נראה כוונתם, דלמה פליגי בברייתא זו דאתיא כב"ש,

ואפילו שאינו יכול לילך שהולך לסחורה, מיירי הטור כגון שאינו הולך לסחורה אלא לדבר הרשות וכמ"ש הרמב"ם [הלכות שבת פ"ל הי"ג], ונקט מצור לצידון כגון שהוא דרך מעט. ודוק.

עוד כתב הב"ח [אות ה'], שהרי"ף [עירובין ה.] סובר דתחומין הוא מדרבנן, (ובפכ"ו) [ובפכ"ז] מהלכות שבת [ה"א] כתב הרב המגיד (בס"ו) דתחומין הוא דאורייתא, וכן כתב מרן [בב"י] בסימן שצ"ו. וצ"ע.

כז) שם ופוסק עמו וכו'. כתב הרב ט"ז [סק"א], זה דעת הרמב"ם [הלכות שבת פכ"ד ה"ו, פ"ל הי"ג], ונ"ל דהך ופוסק אפילו קודם שבת תוך שלשה ימים, וכמ"ש הטור לדברי הת"ק וכו'. ולא היה צריך בזה לסברא, דבברייתא [שבת יט.] לא נזכר בערב שבת, וא"כ בעל כרחך קאי אפחות שלשה ימים, דשרי להפליג פחות משלשה ימים. ולשון הטור הוא לשון הברייתא, ואחר שהרמב"ם פסק כרבי פשיטא שזה דעתו. (נהר שלום – סק"א)

כח) שם ופוסק עמו וכו'. כתב ט"ז [סק"א], דוקא על ערב שבת אלא וכו'. צ"ע ריש סעיף ד'. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: צע"ע מה כוונתו על ריש סעיף ד', דמה שכתוב שם אם נודמנה לו שירא אפילו בערב שבת, כיון דלדבר מצוה הוא וכו', זה יכול להתפרש כמו בסעיף זה, דלרבותא נקיט, דגם סמוך לשבת מועיל אם פוסק].

שם כן נראה לענ"ד. הט"ז החליט דהאי ופוסק הוא מטעם שעושה העכו"ם מלאכה עבורו, וכן משמע לשון הנמוקי יוסף [מועד קטן ה: ד"ה מקבלין קיבולת] שהביא ב"י בסימן תקמ"ג. אבל מ"מ אין דבר ברור כל כך כי יש נפקותא לדינא. [הערת הנ"ל: הנ"מ הוא לענ"ד, אם הטעם משום שהנכרי עושה מלאכה עבורו, אסור לצאת אם אי אפשר לפסוק אם הישראל לבדו בספינה. אכן אם הטעם רק משום שהישראל יושב בספינה, ולא משום שהנכרי יעשה מלאכה עבורו, מותר אף אם הוא לבדו בספינה. אכן בדין עצמו אם אי אפשר לפסוק אי מעכב או לא, יש פלוגתת הפוסקים, העולת שבת [סק"א] הניח בצ"ע, וממג"א [סק"א] משמע דמעכב. והאליה רבה [ס"ק ד"ה] חולק על המג"א, והסכים עמו (העולת) [התוספת] שבת (סק"א). ע"ש. ויש לתת טעם לסברת המג"א, דהנה המג"א בסימן תרי"ג (סק"ח) כתב, דכאן מיירי כשעושה הנכרי מלאכה בעבורו. ע"ש. ועל כן סובר נמי שמעכב, ועיין פרי מגדים אשל אברהם (סק"א וסק"ו). ודודי הרב מוהר"ש נר"ו כתב לי וז"ל: ומה שכתב הגאון ר' אברהם בינג ז"ל בענין נפקותא לדינא, נלענ"ד כוונתו, דאם הטעם דצריך לפסוק לשבות שלא יעשה הנכרי בשביל ישראל מלאכה, א"נ להישראל בעצמו שישבות ממלאכה בשבת, פשיטא לפי זה דלא מהני לפסוק שישבות רק צריך שישבות באמת, ועל זה קשה מהריב"ש שהביא הרמ"א (ס"א), ועל זה נראה שכוון הגאון רא"ב זצלה"ה. עכ"ל].

הערות וצייונים

22. אפשר דדעת הב"ח דברביעי וחמישי ליכא למימר דבעו ב"ה פסיקה, וכמו בכלים דשרו ב"ה להשאילם לגוי ברביעי ובחמישי בלי פסיקה. ועיין לעיל סימן רמ"ו ס"א.

אוצר ההלכה

ובזה נראה לדחות גם מה שכתבו האחרונים על הש"ך [י"ד סימן רס"ו סק"ח] דכתב לדחות דברי התשב"ץ [ח"א סימן כ"א] דכתב דאין למול גר שלשה ימים קודם שבת דחיישין שיבוא לידי חילול שבת, וחולק הש"ך, דהרי הרז"ה כתב בספינה הטעם משום שיבוא לידי חילול שבת ומ"מ לדבר מצוה מותר, והוא הדין במילה מותר ולא חיישין לחילול שבת משום סכנה. והתב"ש והאליה רבה [סק"ה] השיגו עליו, דהא בספינה צריך לפסוק שישבות ובמילה לא אפשר לפסוק. ולפי מה שכתבתי לק"מ על הש"ך ודבריו נכונים מאוד, דמה ענין פסיקה לחילול שבת, והרי זה אינו רק דלא יהיה מיחזי כשלוחו כמו שכתבתי, וכל זה ברור לפענ"ד. ודו"ק. (גנזי חיים – סק"א)

פ **שם** ופוסק עמו שישבות. כתב ב"י (דף קס"ב ע"ב שיטה י"ז), ולזה ברייתא דאין מפליגין בכל ענין היא כו'. נ"ב: אמר המאסף, הוצרך הרב [הריב"ש סימן ק"א] לאוקומה גם כשמלחיה גוים, ולא אוקמה כשמלחיה וכל הספינה כולם ישראלים, מפני דמסיים בברייתא [שבת יט.] ופוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת, ובספינה שכולם ישראלים לא שייך זה, וכמ"ש הריב"ש שם וז"ל: אלא שסוף הברייתא שאמרה ופוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת, ביארה היכא שהספינה של גוי, דאם היא של ישראל אין מקום לפסק זה. ע"כ.

ודברים אלו עדיין צריכין ביאור, דאם כשהספינה של גוים לא סגי לן בהיותו לדבר מצוה אם לא שפוסק על מנת לשבות, למה בספינה שמלחיה ישראלים יספיק בלא תנאי בהיותו דבר מצוה, מאחר שהתנאי צורך בו אפילו במפליג לדבר מצוה כשהספינה של גוים, ואם הספינה שהיא של ישראלים אי אפשר להתנות, יהא אסור להפליג תוך שלשה ימים קודם השבת אפילו לדבר מצוה. אבל הדבר ברור שלא בא הריב"ש לומר דבספינה שמלחיה ישראלים יספיק בלא תנאי היכא דהוי לדבר מצוה, אלא דבין זו ובין זו צריכין אל התנאי, ובספינה של ישראל אין צורך להתנות, דבלא תנאי כמאן דאתני דמי, דלא יעלה על הדעת דאם יכולין לשבות יחללו את השבת בשאט בנפש בלי צורך, אבל בספינה של גוים, דגוי אדעתיה דנפשיה קא עביד, הוצרכה הברייתא לומר שפוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת, שהגוי אף אם יכול לשבות לא ישבות, וסתמא לאו כמאן דאתני דמי, ולזה ביארה הברייתא דאם הספינה של גוים צריך להתנות על מנת לשבות. ונ"ל שלזה כיון רש"י שכתב ופוסק עמו לשבות, פוסק עם הגוי לשבות. הרצון אל הרב בדברים אלו, דאין צריך פסיקא אלא עם הגוי, דבישראל כמאן דאתני דמי ואין צורך. דאם כוונת רש"י לומר מה שנראה לכאורה מדברי הריב"ש, דבישראל לא שייך פסק זה, הא ודאי פשיטא ולא היה צריך לבארו. עוד כתב רש"י, ואינו שובת, אין צריך לשבות. ויראה שבא לומר שלא נפרש ואינו שובת שאע"פ שהגוי רוצה לשבות ואינו שובת, דכיון דהתנה עמו לשבות די בזה ואעפ"י שלא ישבות, דאינו

והיה להם לחלוק בפני עצמו, המפליג בספינה אי צריך לפסוק שישבות, אבל זה דוחק. שוב ראיתי בתוספות ערובין שם דהביאו דברי הרשב"ם, והוא כתב בעצמו כי פלוגתא רשב"ג ורבי היא אליבא דב"ש. ונראה דהוכרח הרשב"ם לזה, דעל כרחך טעם הפסיקה הוא משום דנראה כשליחו, וזה לכל הטעמים כאשר אבאר לקמן, ואם יש איזה סברא לומר דנראה כשליחו על כל פנים לענין זה דיצטרך (להפסיק) [לפסוק], מנא לן דלא חיישו ב"ה יותר דאף בפסיקה לא מהני דמחזי כשלוחו, ועל כרחך לפי מה דסבר הרשב"ם דלב"ה לא חיישין כלל למחזי כשלוחו ודמי לעורות לעבדן, א"כ אין צריך לפסוק ג"כ, ולמה קאמר רבי דצריך לפסוק, על כרחך דפלוגתייהו אליבא דב"ש, וזה ברור, ודברי הב"ח צ"ע.

ובספר מנורה הטהורה [קני המנורה סק"א] היה נראה דהיתה לפניו הגירסה בט"ז דאף קודם שלשה ימים צריך לפסוק, ואולי טעות היא בנוסחא שלנו. ואך בפמ"ג [משבצות זהב סק"א] ראיתי כמו שהוא לפנינו, דדוקא תוך שלשה ימים פוסק שישבות. והנה בספר מנורה הטהורה הנ"ל הקשה על הט"ז דכתב דאף קודם שלשה צריך שיפסוק, (ואם בדברי הט"ז הוא עיקר כמו שהוא לפנינו, אזלא הקושיא לפי דברי הב"ח דסובר כן, לכן העתקתי קושייתו), דלמה יצטרך לפסוק קודם שלשה, כיון דכל האיסור משום עונג שבת, וקודם שלשה אין כאן ביטול עונג. וגם בעיקר דברי השו"ע הקשה, כיון דאיירי בהולך לדבר מצוה, א"כ פטור מעונג שבת ולמה צריך לפסוק. ע"ש שמתרץ בדוחק. אכן לפענ"ד הוא דבר תימה לומר דיפסוק משום עונג שבת, דאף אם ישבות נראה דאין כאן עונג כיון דשובת באמצע הים, וביטול העונג הוא משום בלבול והקאה, ואף אם תעמוד הספינה לא ינצל מזה. ועוד הרי קתני ואינו שובת, ועל כרחך דקמ"ל דאף דהישראל יודע שהעכו"ם לא יציית מ"מ פוסק, ואי טעמו משום עונג מה מועילה הפסיקה.

ולכן לפענ"ד נראה לכלל הטעמים שאין מפליגין, מ"מ הרי מודים דהעכו"ם עושה מלאכה ולכן צריך לפסוק עמו שישבות, ואז אף דאינו שובת אינו נראה כשלוחו, וכן מבואר כאן בדברי הט"ז, כיון דיושב בספינה החמירו עליו יותר מעורות לעבדן, וגרע אף מאגרת דאין שולחין רק בקצץ אף ביש זמן שיוליך קודם שבת, משום דכתב ישראל הוא נושא, וכל שכן כאן דהישראל עצמו הוא יושב בספינה, ולכן אף קצץ לא מהני משום דהוי כאומר לו בפירוש שיוליך האגרת בשבת, ולכן בעינן דוקא שיפסוק שישבות, וכן כתב הרמב"ן²³ לשיטתו דמחלק בין אם בספינה רוב ישראל אז מיחזי כשלוחו, אבל ברוב עכו"ם א"צ לפסוק, והוא הדין לכל הפוסקים הטעם משום דמיחזי כשלוחו. ואמת לפי שיטת הרז"ה [במאור שבת ז.] דהטעם דהוי כמתנה לחלל השבת, נראה דאולי בעת שאין הספינה הולכת אין כאן סכנה ולכן פוסק שישבות, אכן גם לשיטתו אין נראה לפרש כן, דמה מועיל הפסיקה כיון שאינו שובת, וכמו שכתבתי.

אוצר ההלכה

ולגדף, אז הולך עמהם לכתחילה בלא תנאי, דכדאי הם כל הנך רבנותא לסמוך עליהם.

וחזיתיה להרב חיי אדם ז"ל בנשמת אדם (כלל ד' [סק"א]), דיצא לידון בדבר חדש, וכתב דהא דפוסק על מנת לשבות, אינו ר"ל שלא ילך עם הספינה בשבת, דכיצד יעמוד באמצע הים ואין זה ביד הספן, ועוד לטעם הרי"ף משום עונג שבת מאי מהני מה שיעמוד באמצע הים או תלך הספינה, ודוחק לומר דפוסק על מנת ליכנס לעיר. אלא נראה לי דר"ל דפוסק עמו שלא יצטרך הישראל לעשות מלאכה בשבת, ותנאי זה יכול כל אדם להתנות. ע"כ. ויש להרגיש על דבריו, דהגאון ראב"ן ז"ל [סימן ס'] כתב בפירוש, דפוסק על מנת לשבות היינו שצריך לפסוק עם הספן שיחזור אל היבשה קודם השבת וישבות, ואם לא שבת אינו חושש. ע"ש. הרי דמה שכתב הוא ז"ל בדרך דוחק כתבו ראב"ן ז"ל בפשט ההלכה. ותמהני שהוא ציין לראב"ן ז"ל בתחלת דבריו, ואילו בפרט זה לא הזכירו וכתב היפך דבריו. וכן ראיתי להגאון ר' שניאור זלמן ז"ל [ס"א] שכתב, דלכתחלה יפסוק עם הנכרי המוליך הספינה שישבות ולא יוליכנה בשבת. ע"ש. וכן משמעות כל הפוסקים. ומה שטען שאין זה ביד הספן, לא קשיא, דכיון שאינו בידו לא ישמע לדברי הישראל, מידי דהוי בדאיכא פיקוח נפש דאפילו הישראל גופיה עושה מלאכה. ועיין לקמן באות ד²⁵.

א **שם ופוסק עמו שישבות.** כתב הבאר היטב (סק"א), ואם אינו אפשר מותר בלא פיסוק. עיין במשבצות זהב (סק"א) דכן סבירא ליה להש"ך יו"ד (סימן רס"ו סק"ח). ועיין באשל אברהם [סק"א], דאפשר דוקא בשבת סבירא ליה למג"א [סק"א] דאסור, אבל בערב שבת שרי אם אי אפשר בענין אחר. וכן כתב בתניא [ש"ע הגר"ז ס"א], דאם יש חשש שיתבטל המצוה מחמת איחור דרכו, או שאי אפשר בקל למצוא ספינה אחר שבת, יש להקל. וכן פסק בנשמת אדם כלל ד' [סק"א], וכתב שם דכל הא דפוסק על מנת לשבות, אין רצונו לומר שלא ילך הספינה בשבת, דכיצד יעמוד הספינה באמצע, אלא רצונו לומר שפוסק עמו שלא יצטרך הישראל לעשות מלאכה בשבת²⁶. ע"כ.

ב **עיין בתשב"ץ ח"א** [סימן כ"א], ושם במהר"א טוואה בחוט המשולש ((הטור השלישי) סימן י"א), הביאם בספר בני יהודה [בית יהודה ח"ב סימן ל"ה], דלמדו זכות לדעת הרז"ה אם הספינה של נכרים והמלחים נכרים, ורוב ההולכים בה הם נכרים, מותר להפליג אפילו ביום השבת אפילו לדבר רשות. זכור לאברהם ח"ג [אות ש' ערך שבת]. (באר יעקב – קרויזר – סק"א)

ג **שם ופוסק עמו שישבות.** עיין מג"א [סק"א] שכתב, אבל בשבת אסור דאי אפשר לפסוק עמו. והנה האחרונים השיגו עליו, וסבירא להו דאין צריך לפסוק רק לכתחלה. ועיקר טעמם דמשמע דא"צ לפסוק רק בערב שבת בהולך לדבר מצוה,

נראה כמחלל את השבת, לכן כתב רש"י ואין צריך לשבות, כלומר בהכרח אם הגוי לא ירצה לשבות, אבל אם הגוי רוצה לשבות ישבות ומחוייב לשבות. ונראה ודאי דלא הוצרכו אל התנאי אלא היכא דאפשר להתנות, דכיון דאפשר להתנות ולא התנה, נראה כמתנה לחלל את השבת, אבל בדאי אפשר להתנות, שאין מקום לומר הואיל ולא התנה נראה כמחלל את השבת, שרי להפליג לדבר מצוה אף דלא שייך בו תנאי.

ד **הוצרכנו אל התנאי** אלא כששכר ישראל כל הספינה והתנה עמו לשבות, אבל כשלא שכר ישראל הספינה, והספינה רובא גוים שרי, כדאיתא בפרק כל כתבי [שבת קכב]. בנימין זאב (סימן ר"ך). ואין דבריו מוכרחין.

(שיירי בנסת הגדולה – הגב"י ס"ק ה' – ר')

א **שם ופוסק עמו שישבות.** בעולת שבת [סק"א] נסתפק אם אי אפשר לפסוק אם מעכב. ובשיירי בנסת הגדולה [הגב"י סק"ה]²⁴ משמע להתיר. ומדברי המג"א הנ"ל (בסק"א) משמע דמעכב, דהא כתב בשבת אסור לצאת אפילו לדבר מצוה כיון דאי אפשר לו לפסוק שישבות. והב"ח [אות ב'] פוסק, בדבר מצוה תוך שלשה ימים פוסק, אבל קודם שלשה ימים אפילו בדבר רשות אין צריך. אבל בראב"ן [סימן ס'] ראיתי שצריך לפסוק קודם שלשה ימים בדבר רשות. ועיין באליה רבה (סק"ה), במילה שלא בזמנה אם מותר למול ביום חמישי, מאחר שאי אפשר לפסוק שלא יהא צער לינוקא בשבת, ומסיים דנראה לסמוך בזה על הטור שפסק כרשב"ג [שבת יט]. דאין צריך לפסוק. (בגדי ישע)

ב **שם ופוסק עמו שישבות.** זהו מחלוקת רבי ורשב"ג אביו בברייתא בשבת (דף י"ט ע"א), ופסקו כרבי נגד אביו. ועיין מה שכתבתי על זה בקונטרס האותיות (מערכת הה"א אות ל"ה), אי הא דאמרין הלכה כרבי מחבירו אי היינו דוקא מחבירו ולא נגד רשב"ג אביו, או דילמא כל שאין חולקים רבים עליו נקטינן כוותיה אפילו נגד אביו. עש"ב בס"ד. והרב עולת שבת ז"ל [סק"א] נסתפק אם אי אפשר לפסוק כן אם מעכב או לא, והניחו בצ"ע. ומדברי הרב מג"א ז"ל [סק"א] משמע דמעכב, והרב אליה רבה ז"ל [סק"ה] כתב עליו דאין קפידא, כמו שכתב כל זאת הרב תוספת שבת ז"ל [סק"א]. ועיין להרב מוהר"ר אברהם מ' טוואה ז"ל בתשובות חוט המשולש בתשב"ץ (ח"ד [הטור השלישי] סימן י"א), שכתב וז"ל: ולענין סוף הברייתא דקתני ופוסק עמו על מנת לשבות, הנה הרמב"ם [הלכות שבת פכ"ד ה"ו, פ"ל הי"ג] פסק כרבי דצריך לפסוק ולהתנות על מנת שישבות וכו', ולזה הסכים א"ז הרשב"ץ ז"ל [ח"א סימן כ"א] וכו', אבל הראי"ף וכו' כולם פסקו כרשב"ג וכו', ונראה דאם יכול להתנות, צריך להתנות לחוש לדברי הרמב"ם לכתחילה, אבל אם אינו יכול להתנות, כגון בשיירא או ספינה גדולה שאי אפשר להתנות, והמזכיר תנאי יהיה ללעג וקלס בפי הגויים וגורם להם לחרף

אוצר ההלכה

היפך הרא"ש אביו שדרכו לימשך אחריו בכל מקום. ומה שכתבו הרי"ף [גיטין כו.] והרא"ש [שם פ"ה סימן ה'] פרק הניזקין בשם גאון, דאין הלכה כרבי במקום רשב"ג, לא תיקשי להרא"ש ממה שכתב פרק ואלו מגלחין, דכבר כתב הש"ך [תקפו כהן סימן מ"ו ובחושן משפט סימן ס"ה סק"ג] שדרך הרא"ש להעתיק לשון הרי"ף וליה לא סבירא ליה, משום דעיקר חיבורו של הרא"ש הוא פירוש על הרי"ף. וא"כ אין ראיה מפרק הניזקין, דהתם העתיק לשון הרי"ף וליה לא סבירא ליה הכי אלא כמו שכתב פרק ואלו מגלחין. אכן יש ליישב עפ"י קושיית הש"ך [יו"ד סימן רס"ו סק"ח] על הרשב"ך [ח"א סימן כ"א] דקטן שנתרפא לא ימול בחמישי, דהא תנן [שבת קלז.] קטן נימול לשמונה [וכו'] ולשנים עשר [וכו'], ואם איתא משכחת טפי. אלא צריך לומר דהרשב"ך כרבי דהפסיקא מעכבת, ומתניתין דקטן נימול וכו' איתא כרשב"ג, ולדידיה נימול דהיא מצוה ואין צריך להתנות, ולכן הטור פסק כרשב"ג דסתם משנה כוותיה. אך על הרמב"ם קשה דפסק הכא כרבי, ובפ"ו דגרושין [ה"ח] פסק כרשב"ג [גיטין לג.]. זהו תורף דברי הרב תוספת שבת בקצור נמרץ.

ואיברא דהטור הביא הברייתא, אך לא הזכיר הא דפוסק עמו שישבות בשם רבי רק כתבה בסתם, ועלה כתב רשב"ג אומר אינו צריך והלכה כמותו. ומעתה ק"ק על הטור ברמזים בקיצור פסקי הרא"ש, שכתב (שבת פ"א אות ל"ח) ופוסק עמו שישבות בסתמא, והרי הרא"ש אביו בפסקיו הביא הברייתא כמות שהיא, והוא ז"ל לא דיבר כלום, וכיון דהוא ז"ל פסק בטור כרשב"ג מה טעם ייחס לאביו שפסק כרבי מה שאין רמז בדבריו. ולפי דברי הרב תוספת שבת דמסיק דעיקר דעתו של הרא"ש לפסוק כרבי נגד רשב"ג כמו שכתב פרק ואלו מגלחין, נחא דכתב הטור בפסקי הרא"ש שקיצר כרבי, והיינו כפי מה שכתב פרק ואלו מגלחין דהלכה כרבי מחבירו אפילו לגביה אבוה. אלא דאיהו שפר קדמיה מההוא שקלא וטריא לפסוק כרשב"ג דסתם משנה כוותיה, כמו שכתב הרב תוספת שבת, וסבר דודאי אין כן דעת אביו ז"ל דכל כי הא איבעיא ליה לאודועי.

אמנם דברי הרב תוספת שבת תמוהים, חדא דעשה עיקר מדברי הרא"ש פרק ואלו מגלחין, ודחה מה שכתב בהניזקין דההיא הם דברים שהעתיק מהרי"ף וכו'. ותימה עליו דאיפכא מסתברא, דהרואה בלשון הרא"ש פרק אלו מגלחין (אות ל"ב) בענין מתאבלים על פי עד אחד, שהביא דברי מהר"ם [הלכות שמחות השלם סימן ק"כ] בזה, ומהר"ם הביא [שם סימן קכ"א] דברי ראבי"ה וראיתו ודחה ראיית ראבי"ה, ובתוך דברי ראבי"ה כתב דהלכה כרבי מחבירו והוא הדין היכא דפליג אביו אע"ג דרבו היה כל דלא פליגי עליה רבים. ומבואר אל עין הקורא דהרא"ש לא דיבר כלום, ומאחר שכן נימא דאלו הם דברי ראבי"ה שהביא מהר"ם, והרא"ש לא גילה דעתו בזה.

והרי עיקר הטעם דעוסק במצוה פטור מהמצוה, א"כ אין צריך לפסוק. ועוד איזה הוכחות כתבו לזה. אך ראיתי שכל האחרונים סוברים דהטעם דפוסק משום דהוי כמתנה לבטל עונג שבת, וכל אחד לשיטתו. אכן לפי מה שכתבתי בסק"א²⁷, דעיקר דלכל הטעמים דאין מפליגין, מ"מ הא דצריך לפסוק הוא משום דהעכו"ם עושה מלאכה ומיחזי כשלוחו, כמו שכתב הט"ז (סק"א). ובספר מנורה הטהורה [קני המנורה סק"א] תמה על הט"ז, דמה ענין עורות לעבדן לכאן דהוי כמתנה לבטל עונג שבת. ע"ש.

ובענין פשוט דהט"ז פירש דעיקר הפסיקה משום דמיחזי כשלוחו, וא"כ ודאי דצריך לפסוק. וכבר כתבתי דלשון ואינו שובת משמע ודאי דאף דידוע שלא ישמע לו מ"מ הוא פוסק, דע"י כן מראה שאין העכו"ם שלוחו, ואולי אפשר אף בשבת יכול לפסוק, ואי דאין הנכרי רוצה, מ"מ שוב אינו שלוחו. גם אפשר לומר מטעם אחר דאם אי אפשר לפסוק אינו מעכב, כיון דהטור ורוב הפוסקים פסקו כרשב"ג [שבת יט.], א"כ על כל פנים יש לסמוך על זה שלא תתבטל המצוה.

והנה דברי המג"א לכאורה צ"ע, דמבואר בסעיף ג' דנכנס לספינה בשבת. ואולי סובר המג"א דשם הרי מ"מ נכנס ערב שבת, ולזה ציין המג"א לסעיף ג'. ועיין מחצית השקל שכתב דהמג"א ציין להך דאמרין שם מעיינות הנובעין. ודבריו תמוהין, דזה אינו מוזכר כלל בסעיף ג', ופשוט דכוונתו כמו שכתבתי.

לה שם ופוסק עמו שישבות. כתב המשנה ברורה בביאור הלכה בשם האחרונים, שכל ענין הפסיקה היא למצוה בעלמא, ולא לעיכובא. גם בכף החיים (סימן רמ"ח אות ד') כתב, שאם הספינה יש לה עת קבוע להפליג בים, ובודאי שאם יפסוק עמהם לשבות לא ישמעו לו, יש להקל כרשב"ג. ע"ש. ויש לסמוך על זה, וכמ"ש מהר"א בן טאוה בשו"ת חוט המשולש (סימן י"א), שהנוסע בספינה גדולה, נוסע בלי תנאי של הפסיקה, שכל המזכיר להם תנאי זה יהיה ללעג וקלס בעיניהם, וגורם לחירוף וגידוף, הילכך בכה"ג כדאי הם כל הנך רבונותא שפסקו שא"צ להתנות כלל, לסמוך עליהם, וללכת עמהם ללא תנאי. (חזון עובדיה שבת ח"א – דיני המפליג בספינה הערה ב')

לו שם ופוסק עמו שישבות וכו'. כן פסקו הרמב"ם [הלכות שבת פכ"ד ה"ו, פ"ל ה"ג] והסמ"ג [לאוין ס"ה דף כ"ב ע"ד], והיינו כסברת רבי [שבת יט.] דסבר דצריך לפסוק שישבות. אבל הטור פסק כרשב"ג, דסבר דאין צריך לפסוק עמו שישבות. וראיתי להרב תוספת שבת [סק"א] שכתב, בפרק ואלו מגלחין משמע להדיא מדברי הרא"ש שם [מועד קטן פ"ג סימן ל"ב] דסבר דהלכה כרבי אפילו נגד רשב"ג, ותקשי על הטור שפסק כאן כרשב"ג

אוצר ההלכה

לגבי אבוא, וכ"כ הרא"ש פרק ואלו מגלחין בפסקיו. עכ"ל. וק"ק על הרב ז"ל דמייתי דברי הרא"ש פרק ואלו מגלחין שהם מדברי ראבי"ה, ושביק מה שכתב הרא"ש פרק הניזקין ופרק המקבל דפסק כרשב"ג דאין הלכה כרבי מרבו, ומוכח דזהו עיקר דעת הרא"ש כהרי"ף, ומה שכתב פרק ואלו מגלחין לאו ידידה הוא אלא דרביה משם ראבי"ה. ותו הלשון מגומגם מאד, וביותר מ"ש דהרמב"ם פסק כרבי להחמיר שהוא [ב]פרק גט פשוט פוסק כרבי לגבי אבוא, והוא סותר הקודם שכתב דהלכה כרשב"ג אלא דבהא עדיף להחמיר.

ונראה דמה שכתב כי גם הרמב"ם פרק גט פשוט, צ"ל כי גם הרשב"ם פרק גט פשוט [בבא בתרא קע: ד"ה אמר ליה] וכו', והיינו מה שכתב הרא"ש פרק ואלו מגלחין. ומה שהזכיר דברי הרא"ש פרק ואלו מגלחין, לאו למימרא דהרא"ש סבר הכי, רק כוונת הרשב"ץ להורות דאיכא מאן דאמר דהלכה כרבי לגבי אבוא, וזה מפורש בהרא"ש שם והם דברי ראבי"ה, וכתב שזה דעת רש"י ורשב"ם, ומשום הכי זכר עשה לדברי הרא"ש, אבל לא כיון הרב שזה דעת הרא"ש. ושיעור דבריו הכי, ופוסק עמו לשבות כרבי, ואע"ג דקי"ל כאביו רשב"ג אפילו הכי הרמב"ם פסק כרבי וכן אנו נפסק כרבי, והטעם דלחומרא עדיף כי הנה בעיקר הדבר יש פוסקין כרבי לגבי אבוא, וא"כ יש מערכה לקראת מערכה, ומשום הכי בהא מנקט לחומרא עדיף לדידן, באופן דדבריו ז"ל הם בנותן טעם למה שפוסק הוא ז"ל כרבי כהרמב"ם. וכן נראה ממה שכתב לקמן בתוך דבריו וז"ל: וכבר כתבתי דאע"ג דהכי איבעי לן למפסק, אבל כל מה דאפשר למעבד תקנתא עבדינן כדעת הרמב"ם. עכ"ל. הראת לדעת דדבריו ז"ל בנותן טעם לדידיה דנקט כרבי, ולא לתת טעם להרמב"ם, כדמוכח ממרוצת לשונו. ובהכי נתיישבו דבריו ז"ל ולא קשיא מה שהקשינו, והרי הוא כמבואר אלא דלישנא קיטא הוא. שוב ראיתי למהרח"א בהגהתו בספר בני חיי [הגה"ט סק"א]²⁸ שהעתיק לשון הרשב"ץ וכתב הרשב"ם פרק גט פשוט כמו שהגהתי.

וראיתי להרב קרבן נתנאל פרק ואלו מגלחין סימן ל"ב [אות ק'], שכתב וז"ל: וצ"ע דפרק הניזקין (סימן ה') מסיק רבנו דהלכה כרשב"ג וכו', והלא ראבי"ה ורש"י ורשב"ם ומהר"ם הסכימו לדעת אחת דהלכה כרבי לגבי אביו. עכ"ל. ולק"מ, דהאיכא הגאון, והרי"ף, וראב"ן [ח"ב יבמות דף רנ"ו ע"ג], ורבנו ישעיה מטרנאני הזקן [יבמות סה. ד"ה שור המועד (הוצאת מכון התלמוד עמ' קמ"ו)], והרמב"ן, שפסקו דאין הלכה כרבי לגבי אביו, כמו שהבאתי דברי ראב"ן בברכי יוסף (אה"ע סימן ט' [סק"ז]), ודברי רבנו ישעיה בקונטרס זה (ביו"ד סימן י"ד [סק"ח]), והרמב"ן כמ"ש הרשב"ץ והבאתיו בסמוך. ובודאי שכל דברי הראשונים ז"ל הרא"ש ז"ל סדורים אצלו ובקי בהם, ולהכי נקיט דהלכה כרשב"ג לגבי רבי, ונוסף על זה דעתו דעת עליון שהכריע הכי,

הן אמת דראיתי במרדכי שם פרק ואלו מגלחין (סימן תתקכ"ה), שהביא דברי ראבי"ה ומהר"ם, והביא הסברות דרבי ורשב"ג הפוכות ממה שכתבם הרא"ש, וכתב דקי"ל הלכה כרבי מחבירו ולא מרבו, ורשב"ג אביו ורבו היה. ע"ש. והוי היפך ממש ממה שכתב הרא"ש בשם ראבי"ה. ומ"מ ידענו שהם דברי ראבי"ה מה שכתב הרא"ש פרק ואלו מגלחין, ולא ידידה אלא דרביה מהר"ם בשם ראבי"ה. אפס כי בדברי ראבי"ה חלוקים בשמועתן הרא"ש והמרדכי. וכן נראה מהגהות מיימוניות סוף פרק ז' מהלכות אבל [אות ו'] שהביא בקצור דברי מהר"ם, ומוכח שם גם כן דראבי"ה הוא שהביא הראיה מפלוגתא דרבי ורשב"ג [תוספתא דמאי פ"ה ה"ה] אי נאמן עכו"ם לומר של ערלה הן, ושם בהגהות מיימוניות מיייתי הגירסא כהמרדכי. ע"ש. וכבר העיר על זה הרב פרי חדש ביו"ד (סימן ס"ט סוף ס"ק מ'). ע"ש. וגירסת התוספתא דקמן ריש פ"ה דדמאי, אף דיש שינוי בענין הסברות, היא כמו שכתב הרא"ש. ובירושלמי (פ"ז) [פ"ו] דדמאי [ה"ח] הגירסא שלפנינו היא, אם אמר מגוי פלוני הבאתים נאמן להחמיר דברי רבי, וחכמים אומרים דברי העכו"ם לא מעלין ולא מורידין. ולפי זה אין כאן ספק אם הלכה כרבי, דהא רבנן פליגי עליה ואין הלכה כרבי מחבירו. וצ"ל דראבי"ה היתה לו גירסא אחרת בירושלמי. ועיין מה שכתב בשו"ת בית יהודה (יו"ד סימן א').

ומאחר שהם דברי ראבי"ה, טפי אית לן למימר דמה שכתב הרא"ש פרק הניזקין דאין הלכה כרבי במקום רשב"ג הכי הוי דעתיה, ואתי שפיר מה שכתב הטור בדין זה דפסק כרשב"ג כדעת הרא"ש פרק הניזקין. ותו אשתמיטתיה להרב תוספת שבת דברי הרא"ש פרק המקבל [בבא מציעא פ"ט סימן י"ד] (והבאתי דבריו ביו"ד (סימן י"ד וסימן פ"ד) בס"ד), שכתב בפלוגתא אי תרי או תלת הוי חזקה דפליגי רבי ורשב"ג, דבמאי דלא איפסיק הלכתא נראה דהלכה כרשב"ג דהוה אבוא ורביה דרבי. ע"ש. ומהשתא ודאי מה שכתב פרק הניזקין הוא העיקר, ומה שכתב פרק ואלו מגלחין הם דברי ראבי"ה ולא סבירא ליה, היפך מהרב תוספת שבת. ומעתה מה שכתב הטור בהך דפוסק עמו שישבות כרשב"ג נחא, דהוי כדעת אביו ז"ל כמבואר. אלא דיקשה עלינו ביותר מה שכתב בקצור פסקי הרא"ש דפוסק עמו שישבות כרבי, והוא היפך מה שכתב אביו פרק הניזקין ופרק המקבל והיפך דבריו ז"ל בטור.

ותבט עיני להרשב"ץ ז"ל בתשובותיו (ח"א סימן כ"א) שכתב וז"ל: ופוסק עמו לשבות ואינו שובת כרבי דאמר הכי, ואע"ג דרשב"ג פליג עליה ואמר דאינו צריך, ולא קי"ל כרבי לגבי אבוא דהא רבו הוא ואין הלכה כרבי אלא מחבירו אבל מרבו לא, וכ"כ הריא"ף פרק הניזקין, ובעל העטור באות קיום [דף נ"ג ע"ד], והרמב"ן פרק המקבל [בבא מציעא קו: ד"ה ונראה], אפילו הכי פסק הרמב"ם כרבי, משום דכל כי האי מנקיט לחומרא עדיף, כי גם הרמב"ם פרק גט פשוט כתב דקי"ל כרבי

אוצר ההלכה

ז"ל (דף ח"י ע"ג)³¹. ואולם עיין להרשב"ץ בתשובה (ח"א סימן א"ד), והביא דבריו הרב מחזיק ברכה ז"ל (בסק"א)³², דפסק הרמב"ם כרבי משום דכל כי האי מנקיט לחומרא עדיף כו'. ועיין בבני חיי ז"ל שם, ועיין מה שכתב דגם רשב"ם בפרק גט פשוט [בבא בתרא קע: ד"ה אמר ליה] כתב דקי"ל כרבי לגבי אביו כו'. הרי שכתב בפירוש דהלכה כרבי דבעינן שיפסוק עמו לשבות אפילו לדבר מצוה. מצאתי כתוב בכ"י הקשה להרמ"ז זיע"א דצ"ע להשוות דברי רשב"ם ז"ל אלו עם דברי רשב"ם דהביא הרדב"ז (בסוף סימן פ"ז) [ח"ד סימן אלף קמ"ח] בשמו. ע"ש וצ"ע. עד כאן מצאתי כתוב. ועיין ביד אהרן (בדף ס"א ע"א)³³.

וחזיתי להרב סמא דחיי ז"ל (בדף י"ג ע"ד)³⁴, דמקשה (להרמב"ן) [להרמב"ם] ז"ל דפסק כרבי, דהוה ליה לפסוק כרשב"ג, דקי"ל [גיטין לח.]. כל מקום ששנה רשב"ג כו', אפילו בברייתא אמרו, וכמו שכתב הרב כסף משנה ז"ל לדעת הרמב"ם בפ"ט מהלכות טומאת מת [ה"ה], הגם דדברי הרב כסף משנה ז"ל סתרי למה שכתב כו' בפ"ז מהלכות פרה אדומה [ה"א], והצריכו עיון. ע"ש. ועיין ביד מלאכי ז"ל (בסימן ש"ז דף ע"א ע"א) דהעיר בזה. וע"ש בסמא דחיי דמקשה להב"ח ז"ל [אות ב'] כקושייתי. וכתב עוד, לפי מ"ש הרא"ש בפרק אלו מגלחין (דף ל"ז) [מועד קטן פ"ג סימן ל"ב] דקי"ל כרבי אף לגבי אביו, א"כ קשה דלמה פסק הטור ז"ל הכא כרשב"ג. וכן חזיתי להרב יד אהרן ז"ל (בדף ס' ע"ד)³⁵ שהביא דברי הרא"ש אלו ושכ"כ הטור ברמזים, ולא העיר דלמה פסק הכא כרשב"ג. ומה שעניינו רואות שדברי הרא"ש דפרק אלו מגלחין סתרי למ"ש בפרק הניזקין דאיתנא לעיל, כבר הרב יד מלאכי ז"ל בסימן רל"ח העיר בזה ועש"ב, ובא לכלל ישוב שדברי הרא"ש דפרק אלו מגלחין לאו ידידה אינון כו', ועיקר דעתו הוא מה שכתב בפרק הניזקין כו'. ע"ש. ובכן אין כאן קושיא למה פסק הטור הכא כרשב"ג. ועיין במחב"ר (בסק"א) מה שהאריך בזה. ועיין מה שכתב הרב שבת של מי ז"ל (בדף ט"ל ע"ב ודף ט' ע"ב).

ועל מה שכתב הב"ח ז"ל [אות ב'] דמבואר בהרמב"ם דהך פלוגתא דרבי ורשב"ג ליתא אלא בהולך בערב שבת כו', אבל במפליג שלשה ימים קודם שבת אפילו לרבי אין צריך שיפסוק כו', עיין מה שכתב על דבריו הרב סמא דחיי שם. והרב ט"ז (בסק"א) כתב, דהך ופוסק כו', קאי אפילו קודם שבת תוך שלשה ימים כו'. ע"ש. (דברי מנחם – הגה"ט סק"ב)

לח שם אב"ל לדבר הרשות אין מפליגין וכו'. כתב הטור (דף קס"א ע"א שיטה י"ז), אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת וכו'. נ"ב: בנימין זאב (סימן ר"ד).

הוא הדין יום טוב, ואפילו יום טוב שני לכל הפירושים. משפט צדק (ח"א סימן ל') וכן מתבאר מדברי הר"י הלוי ז"ל (סימן (בנסת הגדולה – הגה"ט) ל"ב).

וטפי הוה ליה להרב הנזכר לאתויי מה שכתב הרא"ש פרק המקבל. ואתה תחזה דממה שכתבתי לעיל יש להשיב על מה שכתב בשו"ת סמא דחיי בקונטרס או"ח (דף י"ג ע"ד)²⁹ ואין להאריך. וע"ש מה שהאריך בדין זה.

שוב ראיתי דגם הרב קרבן נתנאל בכללים שבתחלת ספרו (כלל י"א), מקשה ורמי דברי הרא"ש אהדדי מפרק הניזקין למועד קטן ומסיק בצ"ע. ע"ש. וממה שכתבתי לעיל מבואר דלק"מ.

ואחר זמן ראתה עיני מה שכתב הרב החסיד הרמ"ך בספר יד מלאכי (כלל רל"ח), שהפליא עצה הגדיל תושיה בבקאותו, ואחז צדיק דרכו בענין זה וכיונתי באיזה דבר לדבריו ז"ל. ע"ש ודוק. ומעתה מה שכתב הרב תוספת שבת ליישב דברי הטור על פי דין הרשב"ץ וכו', כבר מבואר דהיסוד אשר בנה בניינו, דהרא"ש סבר דקי"ל כרבי לגבי רשב"ג אביו, הוא יסוד נופל כמו שביארנו, וביאר עליה הכהן הגדול הרמ"ך הנזכר והביא בידו המלאה לשונות אחרות מהרא"ש, באופן שהדבר ברור דהרא"ש סובר דהלכה כרשב"ג לגביה רבי וכמו שכתבתי לעיל. ובר מן דין מי שמע כזאת לתרץ בדין מחודש שלא ביארו הטור, ושעל הדין ההוא יקשה ממשנה, ונתרץ דהמשנה כרשב"ג, ולומר דלהכי פסק הטור כרשב"ג, והן הן הדברים כההרים התלויים בשערה. ותו כי השתות יורסון דאינו מוכרח משום קושיית הש"ך לאוקומי מתניתין כרשב"ג, ושערי תשובה לא ננעלו והמה פתיחות בספרי האחרונים לתרץ קושיות הש"ך, ועיין מה שכתבתי בספרי הקטן ברכי יוסף בסימן זה [סק"א]³⁰, וביד סימן רס"ב [סק"ב], וסימן רס"ו [סק"ג], ומה שרמזתי שם בס"ד. (מחזיק ברכה – סק"א)

לז שם ופוסק עמו שישבות וכו'. כתב הטור, רשב"ג אומר אין צריך לפסוק והלכה כמותו כו'. וכתב הב"י ז"ל דאין כן דעת הרמב"ם ז"ל, שבפרק כ"ד [ה"ן] ופ"ל [ה"יג] פסק כת"ק [שבת יט.], וכן דעת רבנו ירוחם ז"ל [ני"ב ח"י"ח דף ק"א ע"א]. ע"כ. וכ"כ הסמ"ג (לאוין ס"ה) בדף כ"ב (ע"ב) [ע"ד]. וכתב הרב המאירי ז"ל בשיטתו, והביא דבריו הרב שבת של מי ז"ל (בדף ט"ל ע"א), הגם כי בברייתא לית לן כללא דכל מקום ששנה רשב"ג הלכה כמותו, הכא הלכתא כוותיה, דפליג עם בנו, ואין הלכה כרבי לגבי אביו, אע"ג דהלכתא כרבי מחברו כו', ושכן פסק הטור ז"ל סימן רמ"ח כו'. ועיין בספר יד מלאכי (סימן רל"ח דף ע"ט ע"א) דהביא מכמה רבוותא ומהרי"ף [גיטין כו.] והרא"ש ז"ל [שם פ"ה סימן ה'] בפרק הניזקין, שהביאו דברי הגאון שפסק כרשב"ג לגבי רבי, משום דאביו ורבו היה כו'. ע"כ. ומהכא ת"ם אני למה שכתב הב"ח (בס"ב), דטעמא דהרמב"ם ודעמייה ז"ל דפסקו כרבי, היינו משום דקי"ל בכל דוכתא [עירובין מו:] הלכה כרבי מחברו. ע"כ. ולא מחבריו אמרינן ולא נגד רשב"ג דאביו ורבו היה. ועיין בבני חיי

הערות וצינונים

29. נדפס לקמן אות ל"ט. 30. נדפס לעיל אות י"ט. 31. נדפס לעיל אות י"ז. 32. נדפס באות הקודמת. 33. נדפס לקמן אות מ' (ד"ה ורשב"ם). 34. נדפס לקמן אות ל"ט (ד"ה ולענין פלוגתא). 35. נדפס לקמן אות מ' (ד"ה ולענין אי הלכה).

אוצר ההלכה

באופן (דהרמב"ם) [דהרמב"ן] סבירא ליה בפירוש הברייתא, דפחות משלשה ימים היינו ערב שבת ושבת אסור ובחמישי מותר, והרא"ש והרשב"א סבירא להו דביום רביעי מותר ובחמישי ובערב שבת אסור, והר"ה והראב"ד והריב"ש סבירא להו דשלשה ימים גמורים בעינן קודם השבת שהם אסורים, דהיינו דגם ברביעי אסור, והכי נקטינן, וכמ"ש מר"ן ז"ל בש"ע בסימן זה סעיף ד' וכו'.

ולענין פלוגתא דרבי ורשב"ג [שבת יט.], הרמב"ם פכ"ד [ה"ו] ופ"ל [ה"ג] פסק כת"ק, וכן פסק הסמ"ג (לאוין ס"ה) דף כ"ב (ע"ב) [ע"ד], וכ"כ רבנו ירוחם בחלק י"ח [נתיב י"ב דף ק"א ע"א]. ולכאורה יש להקשות על דעת הרמב"ם ז"ל דהיה לו לפסוק כרשב"ג, כדקי"ל [גיטין לח.]. כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו. ואין לומר דדוקא במשנתנו אמרו ולא בברייתא, דהלא איהו ז"ל סבירא ליה דאף בברייתא אמרו האי כללא, וכמ"ש מרן בכסף משנה לדעת רבנו בפ"ט מהלכות טומאת מת [ה"ה], הגם דדברי מרן כסף משנה סתרי אהדדי למה שכתב איהו גופיה לדעת רבנו בפרק ז' מהלכות פרה אדומה [ה"א]. יע"ש. וצ"ע.

וראיתי להרב ב"ח [אות ב'] שכתב, דטעמא דהרמב"ם דפסק כת"ק משום דקי"ל בכל דוכתא הלכה כרבי מחבירו [עירובין מו.]. ולע"ד אחר המחילה ליתא, משום דאע"ג דקי"ל הכי, אבל לגבי אביו דהא רבו הוא לא קי"ל הכי, וכמ"ש הרי"ף בפרק הניזקין [גיטין כו.], והרמב"ן בפרק המקבל [בבא מציעא קו: ד"ה ונראה], ובעל העיטור באות קיום [דף ג"ג ע"ד], והריב"ש סימן (י"ח) [ק"א]. יע"ש. אלא דאפילו הכי פסק (הרמב"ן כרבו) [הרמב"ם כרבי] משום דכל דהאי מינקט לחומרא עדיף, דמסתמא לא פליג רבנו עם הרי"ף בהאי כללא. ועיין למוהר"ח אלפנדארי בספר בני חיי באור"ח סימן זה [הגה"ט סק"א]³⁷. יע"ש. אבל לפי מ"ש הרא"ש בפרק אלו מגלחין (דף ל"ז) [מועד קטן פ"ג סימן ל"ב] דקיימא לן כרבי אף לגבי אביו, א"כ קשה דלמה פסק בנו הטור הכא כרשב"ג. ומ"ש הב"ח דטעם הטור דלית הלכתא כרבי, דהא בעורות לעבדן וכלים לכובס [שבת יז:] ב"ה מתירין עם השמש ואין צריך לפסוק עמו שישבות אע"פ דידוע שעושה בשבת, דגוי אדעתא דנפשיה קעביד וכו'. אחר המחילה רבה ליתא, דשאני התם דמכל מקום אין הישראל נהנה באותה מלאכה באותו שבת, משא"כ במפליג בספינה דנהנה דמלאכה באותו שבת עצמו, וכמ"ש הריב"ש (סימן י"ח). יע"ש.

גם ראיתי מ"ש הב"ח [שם], דמבואר בהרמב"ם דהך פלוגתא דרבי ורשב"ג ליתא אלא בהולך לדבר מצוה, אבל במפליג שלשה ימים קודם השבת, אפילו לרבי אין צריך שיפסוק עמו לשבות, כיון דלא עביד איסורא. וצ"ע אם כן הוא דעת שאר המפרשים שדחו לפירוש רשב"ם דפיר(ו)ש הך ברייתא ב"ש היא,

ל"ט) שם אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת. כתב הטור אור"ח (סימן רמ"ח), אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת, במה דברים אמורים לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה מותר ופוסק עמו שישבות, רשב"ג אומר אינו צריך לפסוק והלכה כמותו וכו'. וכתב מרן בב"י, דמשמע דשלשה ימים גמורים בעינן, וכן נראה ממ"ש הר"ן [שבת ז. ד"ה ת"ר אין מפליגין] בשם הר"ה [במאור שם], דטעמא דכל שלשה ימים קמי שבתא שבתא מיקרי [גיטין עז.], ונראה כמתנה לדחות השבת, אלא שמדברי הרא"ש [שם פ"א סימן ל"ח] נראה דיום רביעי מותר וכו', ומיהו לומר דבחמישי נמי שרי, שיום שבת הוא שלישי להפלגתו, וכמו שכתב רבנו ירוחם [נתיב ח"ח דף ק"א ע"ב] לדעת הרמב"ן, קשה מאד בעיני, דא"כ הוה ליה למיתני אין מפליגין בערב שבת וברביעי ובחמישי מותר, כדקתני [שבת יט.]. גבי שלוח אגרות ושכירות כלים וכו'. והב"ח [אות א'] הקשה וז"ל: אך קשה למה שכתב הב"י על שם הרמב"ן דברביעי ובחמישי נמי שרי דיום שבת שלישי להפלגתו הוא, דאין הלשון משמע הכי כלל, ומי דחקו לפרש כן. ותירץ, ונראה דהרמב"ן כתב כך ע"פ הירושלמי פ"ק דשבת [ה"ח], דתניא, אין מפליגין לים הגדול לא בערב שבת ולא בחמישי בשבת, ב"ש אוסרים אף ברביעי וב"ה מתירים, ולא סבירא ליה לפרש לא כמו שכתב הרא"ש בפ"ק דשבת, ולא כמ"ש התוספות בשם רשב"ם בפרק מי שהוציאוהו [דף מ"ג ע"א ד"ה הלכה], דכבר דחו התוספות לפירוש זה, אלא בעל כרחך דב"ה מתירין דירושלמי אפילו (ב"ה) [בחמישי] קאמרי, והשתא ברייתא דקתני אין מפליגין פחות משלשה ימים אתיא ככ"ע, כבית שמאי וכבית הלל, אלא דלב"ש שלשה ימים דקאמר היינו רביעי וחמישי וששי, ולב"ה שלשה ימים דקתני היינו חמישי וערב שבת ושבת, אבל לא בערב שבת, ומצור לצידון אפילו בערב שבת מותר, והא דפליגי רבי ורשב"ג ברישא, אליבא דב"ה נמי פליגי היכא דמפליג בחמישי. ו[ל]הר"ה אין להקשות לא מהתוספתא³⁸ שהביא הרא"ש בפ"ק דשבת ולא מהירושלמי, דאיהו סבירא ליה דפליגי אברייתא דגמרא דידן, דשלשה ימים גמורים בעינן וכו'. יע"ש. כ"כ הריב"ש (בסימן י"ח) בשם הראב"ד, ובשם הרשב"א [שבת יט. ד"ה ור"ן] כתב, דב"ה מתירין דירושלמי לא התירו אלא ברביעי, ופירוש פחות משלשה ימים הנזכרים בגמרא דילן היינו חמישי וערב שבת ושבת, אבל רביעי מותר, והירושלמי (הק) [ה"ק] בערב שבת ובחמישי אסור לכ"ע, ברביעי מחלוקת ב"ש וב"ה. יע"ש.

והנה לפירוש הרמב"ן כפי מה שכתב הב"ח, וגם להרשב"א, קשה דהכי הוה ליה למימר, אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים לשבת, ומאי קודם דקאמר, שמע מינה דשלשה ימים גמורים קודם השבת בעינן, וכפירוש הר"ה והראב"ד, וכן נראה דעת הריב"ש שהסכים לדעת הר"ה והראב"ד. וע"ש.

הערות וצינונים

36. בקרבן נתנאל (שבת פ"א סימן ל"ח אות נ') הגיה דצ"ל בירושלמי. ובירושלמי שבת (פ"א ה"ח) נמצא כעין לשון התוספתא שהביא הרא"ש. 37. נדפס לעיל אות י"ז.

אוצר ההלכה

חילק בין ים ליבשה, אלמא דאפילו למעלה מעשרה במים איכא איסור תחומין, דלפ"ז אפילו קודם שלשה ימים אסור להפליג, וזה סותר מה שכתב בפ"ק דשבת דקודם שלשה ימים מותר להפליג למעלה מעשרה. עכ"ד.

והנה לשתי קושיות הראשונות, אחר המחילה רבה נראה דלק"מ, משום דמדנקט בעיין בלמעלה מעשרה, משמע דפשיטא לן דלמטה מעשרה איכא איסור תחומין לכ"ע מדרבנן, בין להרי"ף בין להרמב"ם, וכמ"ש הרמב"ם בתשובה [סימן ש"ח], הביאה הב"ח גופיה לקמן בתוך לשונו, שאם לא יהיו עמוקים ויהיה בין שטחם ובין שטח הארץ פחות מעשרה טפחים אז תהיה ההליכה באלו המים בשבת אסור, ואין ההליכה באלו אלא כדין ההליכה בארץ, ויתלה בזה איסור תחומין, ואמנם המים רבים שגבהם עשרה טפחים או יותר, ההליכה על גבם מותר בשבת, לפי שאין איסור תחומין למעלה מעשרה בכרמלית וכו'. עכ"ל. ומסתמא דהרמב"ם לא פליג אהרי"ף ז"ל, ובברייתא דילן לא חששו למנקט ההפלגה בספינה למעלה מעשרה, דזה פשוט דעסקינן בלמעלה מעשרה אחר דבספינה גדולה עסקינן, וקיי"ל דאין ספינה מהלכת בפחות מעשרה כדאיתא בפרק הזורק (דף ק' ע"ב), ובודאי דגם לברייתא דילן כשיהיה בפחות מעשרה אסור לכ"ע. ולהרי"ף והרא"ש בענין איסור תחומין מדרבנן, אין להם חילוק בין ים ליבשה, והראיה שהרא"ש ז"ל כתב הכא בפ"ק דשבת כלשון הרי"ף ממש, ובסוף פ"ק דעירובין מסיק שם בדעת הרי"ף ז"ל שאין לתחומין איסור מן התורה, ואפילו הכי אשכחן דהרא"ש גופיה בפרק מי שהוציא אוהו דנקט לה לבעיין אם יש תחומין למעלה מעשרה לחומרא, אלא ודאי כמו דכתיבנא, דלדעת הרי"ף והרא"ש דסבירא להו דאיסור תחומין מדרבנן, אין להם חילוק בין ים ליבשה, דפחות מעשרה לכ"ע מיהא אסור מדרבנן וכדכתיבנא, וכן כתב הרדב"ז (בח"א סימן פ"ז) [ח"ד סימן אלף קנ"ח]. ודוק.

והנה לקושיא השלישית, נ"ל ג"כ אחר המחילה לק"מ, דודאי הא לא תליא בהא, דבשלמא לפירוש ר"ח דפירש טעמא דברייתא משום איסור תחומין, יש להקשות עליו קושיית הרי"ף דאפילו מיום ראשון נמי, אבל להרא"ש והרי"ף דפירשו דטעמא דברייתא דנקט שלשה ימים הוי משום ביטול עונג, א"כ אף דפסק (הרי"ף) [הרא"ש] בעיין לחומרא, לית להו להרי"ף והרא"ש איסור תחומין כי אם בהכנסת שבת דוקא, להרי"ף למטה מעשרה ולהרא"ש למעלה מעשרה.

ואין להקשות בפשטא דשמעתתא דמאי קמבעיא לן בפרק מי שהוציא אוהו [עירובין מג.] אם יש תחומין למעלה מעשרה או לא, תפשוט מהך ברייתא דילן דמפליגין וכו' דאין תחומין למעלה מעשרה, מדלא קתני אין מפליגין בספינה למעלה מעשרה פחות משלשה ימים לאשמועין האי דינא דיש תחומין למעלה מעשרה, אלא ודאי שמעינן מינה דאין איסור תחומין למעלה מעשרה וכו'. משום די"ל דלק"מ, דהא אף אי הוה תני הכי בברייתא לא הוה פשטינן מינה מידי, דאי לענין איסור

דלא מסתבר דרבי ורשב"ג פליגי אליבא דב"ש, דמשמע דפליגי נמי אמאי דמפליגין שלשה ימים, דלרבי צריך לפסוק ולרשב"ג אין צריך לפסוק. ואני אומר דודאי אין כן דעת ר"י, דכן מוכח בהדיא ממ"ש המרדכי בפ"ק דשבת [סימן תנ"ב], דאין נראה לר"י פירוש רשב"ם, משום דלא מסתבר לומר דפליגי רבי ורשב"ג אליבא דב"ש כי אם אליבא דב"ה, ואפילו הכי אסרינן פחות משלשה ימים, משום שהחמירו בספינה שהישראל עושה בעצמו איסור שהולך חוץ לתחום וכו'. הרי לך בהדיא ממה שכתב ואפילו הכי אסרינן בפחות משלשה ימים משום שהישראל עושה איסור, שמעינן דפלוגתייהו קאי נמי אהא דאין מפליגין וכפשטא דברייתא, דלא כפירוש הרמב"ם דבהפלגה שלשה ימים קודם לא עביד איסורא, דבשלמא להרמב"ם דטעמא דברייתא משום ביטול עונג, א"כ כל שהוא שלשה ימים קודם ליכא ביטול עונג, אבל לטעם ר"י דהישראל עושה איסור בגופו שהולך חוץ לתחום, א"כ מיום ראשון נמי שייך האי איסורא, דהוה ליה כמתנה לדחות את השבת, אלא דלרבי ע"י שפוסק עמו לשבות לא ראו חכמים להחמיר כל כך, ולרשב"ג אין צריך לפסוק, דאעיקרא אין כאן איסור שבות אלא גזרת הוראים כמ"ש הריב"ש [סימן י"ח], כיון דהוי שלשה ימים קודם לא מחזי דעבר אדרבנן, ואפילו אם עבר לית לן בה, דהא תרתי דרבנן אית ביה, תחומין דרבנן ותחומי (בהעלות) [כרמלית], כמ"ש הרדב"ז (ח"א סימן פ"ז) [ח"ד סימן אלף קנ"ח], וא"כ אין צריך לפסוק, ומה גם דאפילו איסור שבות ליכא כמ"ש הריב"ש. ודוק.

תו כתב מרן ב"י משם מוהרי"ק (בשורש מ"ה), דלהרי"ף [שבת ז:] דלא סבירא ליה טעמא דאיסור תחומין, כל שנכנס בספינה שלשה ימים קודם השבת, אע"פ שהספינה הולכת במים שאין בהם עשרה טפחים ואפילו אין בהם שלשה טפחים שרי. ע"כ. ותמה עליו מר"ן ז"ל מתשובת הרמב"ם [סימן ש"ח] שאוסר כשאין בהם עשרה טפחים, ומסתמא לא פליג אהרי"ף, ועוד שהם שוים בטעם האיסור להפליג, ועוד שפשט דברי הרי"ף מוכיחין כן. עכ"ל. ותמה עליו הב"ח ז"ל [אות ה'], דא"כ הא דהקשה הרי"ף לפירוש ר"ח [שבת יט.] אמאי תני ספינה סתם וכו', להרי"ף נמי קשיא אמאי תני סתמא דמפליגין קודם שבת שלשה ימים, ליתני אין מפליגין בספינה למעלה מעשרה פחות משלשה ימים, דמשמע דלמטה מעשרה אפילו קודם שלשה ימים נמי אסור, מדלא קתני הכי משמע דקודם שלשה ימים מותר לעולם וכו'. ותו קשה דאמאי מביא ראייה מתשובת הרמב"ם, דשאני הרמב"ם דסבירא ליה דביבשה תחומין דאורייתא [הלכות שבת פכ"ז ה"א] ובמים איסורא דרבנן לפחות איכא [תשובת הרמב"ם סימן ש"י], מה שאין כן להרי"ף דס"ל בסוף פ"ק דעירובין דלגמרא דידן ליכא איסור תחומין דאורייתא אפילו ביבשה, א"כ במים ליכא איסורא אפילו מדרבנן, אף במים שאין עמוקים עשרה. ותו קשה, כיון דכתב דפשט דברי הרי"ף מוכיחין כן, א"כ גם פשט דברי הרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ח], שהרי כתב כלשון הרי"ף, וא"כ יהיו דברי הרא"ש בפ"ק דשבת סותרים למה שכתב בפרק מי שהוציא אוהו [עירובין פ"ד סימן ג'], דנקטינן בעיין דלמעלה מעשרה לחומרא ולא

אוצר ההלכה

איסור לכתחלה הוי איסורא דאורייתא, איך התירה התורה הגעלה בכלי מדין, אלא ודאי שאין זה נקרא מבטל איסור לכתחלה, כיון שאין כוונתו ליהנות מן האיסור אלא לתקן הכלי. ואשכחן נמי להר"ן בפרק אין מעמידין [עבודה זרה יב: ד"ה איבעיא] גבי מאי דאיבעי לן קנקנים של גוים מהו לתת בהם שכר וכו', שכתב שם בהדיא כדעת הריב"ש. וכיוצא בזה פסק מרן הקדוש בשולחן הטהור ביו"ד סימן פ"ד [סי"ג], גבי דבש שנפלו נמלים שיחמם הדבש ויסננו, ואין כאן משום מבטל איסור לכתחלה כיון שאין כוונתו ליהנות מן האיסור אלא לתקן הדבש. יע"ש. הלא ענין ראות, דאפילו לגבי חלב ובוריה דאיסורא דאורייתא התירו כיון שאין כוונתו ליהנות מן האיסור, אם כן הכא נמי כיון שאין כוונתו בשעת ביאתו כי אם לדבר מצוה ולהנאת גופו דוקא, אף דאיסור קנין דרבנן אתיא ממילא, מה בכך אחר דאין כוונתו באותה (שנה) [שעה] לעבור אדרבנן. ודוק.

אמנם על ההיא שתמה הטור בסימן תרי"ג על בה"ג וכדכתיבנא, תמיהא לי על תמיהתו, דהלא בההיא עובדא דפרק תולין (דף קל"ט ע"ב), גבי ההוא צורבא דאזיל ונאים במברא לשמור פירותיו וכו', לא התירו לעבור במעבר כי אם לת"ח דוקא וע"י הערמה שיראה כישן, אבל לכ"ע אסורו אף דשיטה קילא, ובפרק בתרא דיומא [עז:] אשכחן שהתירו רחיצה החמורה ביום הכפורים שיעבור במים כדי לשמור פירותיו, כמ"ש הטור שם סמוך ונראה, וא"כ נמצאו סוגיאנות פליגי אהדדי. אלא ודאי מוכרחים לנו לומר כמ"ש מרן בב"י, דשאני רחיצה שהיא אסורה מאסמכתא דקרא ולכך התירו, אבל מעבר לשוט שהיא מדרבנן ואין לה סמך מן התורה לא התירו, דחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר מדברי תורה, וא"כ תמיהת הטור על בה"ג ליתא. וצ"ע. וגם על מרן ב"י צ"ע אמאי לא שת לבו גם לזאת. ועיין ודוק. ועיין בתוספות בפרק חזקת (בבא בתרא) דף מ"ט ע"א בתוספות ד"ה וכדרכ כהנא בסוף הדבור) שכתבו, דלא אמרינן עשו חיזוק לדבריהם אלא בדבר שיש לו שורש מן התורה כגון ירושה, אבל בדבר דליכא כוונתיה בדאורייתא לא עבד רבנן חיזוק וכו', היפך דברי מרן ב"י.

כתב הריב"ש בתשובה (סימן ק"א), דכיון דהך ברייתא בכל ענין איירי, אף כשהישראל עצמו עושה מלאכה, גם כשהתיר בסופה לדבר מצוה אפילו בערב שבת, בכל ענין היא ואפילו כשהישראל עצמו עושה החילול, ואחר שלדבר מצוה מותר אין ספק שהעליה לא"י מצוה היא. זהו מה שהעלה הרב לשטת הרז"ה [במאור שבת ז]. יע"ש. וקשה טובא, דאשכחן להרז"ה איפכא בפרק רבי אליעזר דמילה, הביאו הר"ן ז"ל [שבת נג. ד"ה והיכא] גבי היכא דאשתפוך חמימי דלאחר מילה, דסבירא ליה להרז"ה דתדחי מילה, משום דכל שאנו יודעים בתחלת הדבר שיבוא בסוף לידי חילול שבת, תתבטל המצוה. הרי לך בהדיא דאין לך מצוה גדולה כמילה בזמנה, ואפילו הכי כתב הרז"ה ז"ל שתתבטל המילה כדי שלא נצטרך לחלל שבת בסוף. ואין לומר דשאני התם דהחילול דשבת הוי במכשירין, ומשום הכי כתב הרז"ה שתתבטל המילה כדי שלא נצטרך לבטל אחר כך שבת

תחומין למעלה מעשרה נחית הבריייתא, מאי איריא שלשה ימים, אפילו מיום ראשון נמי, אלא דאין טעם הבריייתא רק משום ביטול עונג. ודוק.

אך קשה לפי שטת הרי"ף ז"ל, דעדיין נפשוט בעיין מהך ברייתא דאין תחומין למעלה מעשרה, דאם יש תחומין למעלה מעשרה, מאי איריא שלשה ימים אפילו קודם שלשה ימים נמי אסור דהיינו (משום א) [מיום א']. וראיתי להרדב"ז (בכ"א סימן פ"ז) [ח"ד סימן אלף קנ"ח] שתירץ לזה, דכיון דמעיקרא פשיט לה [עירובין מג.] ממתניתין ודחי במהלכת ברקק, משום הכי לא הדר למפשט מבריייתא דמצוי לאוקומה בתוך עשרה וכמו שפירשה ר"ח. ודוק.

ואין להקשות למ"ש הב"י בסימן של"ט בשם הירושלמי [יומא פ"א סוף ה"א] והר"ן [ביצה כ. ד"ה מתני'] והפוסקים, דהכונס את האלמנה לא יבוא עליה ביאה ראשונה (א) לא בשבת ולא ביו"ט, משום דע"י ביאה זו קונה אותה למציאתה ולמעשה ידיה, ואסור לקנות קנין בשבת וכו', דהלא כיון דלדבר מצוה היא, אמאי לא התירו כשם שהתירו להפליג בערב שבת. משום דלא דמי, דשאני התם לפי שאינו עושה איסור בשבת כלל, ואין כאן אלא שהפליג בחול(י), שאין כאן איסור שבות אלא גזרת הרואים, שמראה כמתנה לחלל את השבת, ולכך התירו לדבר מצוה, אבל אין ספק דהתם נמי בשבת עצמו אסור להפליג ואפילו לדבר מצוה, שהרי נכנס על דעת לחלל את השבת כשהישראל עצמו עושה המלאכה או נהנה במלאכה שעושה הגוי בעבורו, כמ"ש הריב"ש בהדיא בסימן (כ"א) [ק"א]. יע"ש.

אך קשה מההיא שכתב הטור בסימן תרי"ג משם בה"ג [הלכות יום הכפורים עמ' קפ"ז], דההולך לבית המדרש או להקביל פני רבו, יכול לעבור במים עד צוארו דוקא, אבל מעבר לשוט אסור. ותמה עליו הטור, דכיון דהתירו לו רחיצה החמורה דהא אסמכיה אקרא, כל שכן שיטה דקילא. וכתב הב"ח [אות ז'] דהשגה זו של הטור אינה השגה, דשאני רחיצה, שהרי לא אסור אלא רחיצה של תענוג, וכיון שאינו מכויין כלל להנאת רחיצה אלא לדבר מצוה, א"כ אין כאן איסור כלל, אבל שיטה שאסורה משום גזרה שמה יעשה חבית של שייטין, מה בכך שעובר לדבר מצוה, סוף הגזרה במקומה עומדת, וכי היכי דבכל שבתות השנה אסור לעבור לשוט כנגד רבו משום הך גזרה שיעשה חבית וכו', הכי נמי גבי יום הכפורים, וכן עיקר, וגם רבנו לא מלאו לבו לחלוק על דברי בה"ג שכל דבריו דברי דברי קבלה, אלא שתמה עליה לפי דעתו וכו'. יע"ש. אם כן יצא לנו מזה, דכל שאינו מכויין כי אם לדבר מצוה שרי, א"כ הכא נמי נימא דכיון דמילתא דמסתברא היא דבשעת הביאה אינו מכויין כי אם לדבר מצוה ולהנאת גופו דוקא, אף דאיסור הקנין אתיא ממילא מה בכך. וגדולה מזאת אשכחן להריב"ש (בסימן שמ"ט) שהתיר לשים חלב בין נסר לנסר להדק הסדקין שלא ינטף היין, והכריח הדבר דאין כאן משום מבטל איסור לכתחלה, דאי לא כן למאי דאית ליה דאין מבטלין

אוצר ההלכה

למימהליה, שאין למצוה אלא שעתה, ואין דוחין את המילה מפני שנצטרך אח"כ לחלל את השבת, דביתר הכי פקוח נפש הוא דדחי ליה ולא מכשירין. וא"כ אין הכי נמי דס"ל להרמב"ן ז"ל בנדון זה דלדבר מצוה אפילו בערב שבת מותר, דאין למצוה אלא שעתה, וביתר הכי אם יעשו מלאכת המלחות בדין יעשו, דפקוח נפש הוא דדחי ליה. ואע"ג דהתם הוי מילה בזמנה ששקולה כנגד כל המצוות, משא"כ הכא שהתירו אפילו למצוה קלה כבחמורה, מ"מ אית לן למימר לדעת הרמב"ן דודאי הכא נמי שרי בהדרגה, דהתם אפילו בשבת עצמו התיר לחלל, דכי שרינן למולו בשבת ודאי על דעת שיחלל שבת הוא, אם כן הכא שאינו עושה איסור כלל בשבת, ואין כאן אלא שהפליג בחול שמראה כמתנה לחלל את השבת, ואין זה איסור שבות אלא גזרת הרואים, לכך התירו לדבר מצוה וכמ"ש הריב"ש, ובודאי דהכי נמי סבירא ליה להרמב"ן. ודו"ק.

והנה אין לומר דהרמב"ן ז"ל שהתיר התם גבי מילה, הוציא הדין מהך ברייתא דילן דאע"פ שאמרו דאין מפליגין וכו' משום שנראה כמתנה לחלל את השבת, ואפילו הכי לדבר מצוה התירו, משום דשתי תשובות בדבר, חדא דא"כ הוה ליה להרמב"ן ז"ל להסתייע לסברתיה התם גבי מילה מהך ברייתא דילן, ועוד דלא דמי, דהכא דהוי מפליג בחול (דאילו) [דאינון] עושה איסור בשבת כלל, ואין זה איסור שבות אלא גזרת הרואים משום הכי התירו, משא"כ התם גבי מילה שעושה איסור בשבת עצמו, וא"כ לענין כדי להביא ראיה מינה ליכא כ"כ ראיה, דמצי דרווחה לדחות כדכתיבנא, אבל אה"נ דלענין עיקר הדין שוים הם לדעת הרמב"ן, דאין למצוה אלא שעתה וביתר הכי פקוח נפש הוא דדחי ליה. ודוק.

תו הקשה הרדב"ז ז"ל על הרז"ה, דא"כ צריך לפרש הא דאין צריך על עיירות של גוים במלחמת הרשות דוקא, ואע"ג דבהכי איירי קרא "עד דדתה" (דברים כ', כ'), מכל מקום הוה ליה לפרושי דבמלחמת מצוה מותר, כדפרישו בהך ברייתא במה דברים אמורים וכו'. ואני אומר דאחר המחילה לק"מ, דכיון דבהכרח ההיא ברייתא במלחמת הרשות מיירי, א"כ לא יש הכרח לפרש ולחלק בדבר הרשות לבדבר מצוה דממילא נפקא, ומה גם דמוכרחים אנו לומר כן כי היכי דלא פליגי ברייתות אהדדי. ודוק.

וכתב עוד שם הרדב"ז ז"ל: ומהר"ר ישראל בתשובותיו (סימן קצ"ז) כתב, אם מותר ללכת לעיר שאין מניחין שם יהודי על סמך שישנה את מלבושיו כדי שלא יכירוהו, והעלה כי טוב הדבר להחמיר, וכל שכן בנדון דידן שלא יכניס עצמו בודאי סכנה על סמך שיחלל השבת. ע"כ. ואני אומר דאחר המחילה ליכא ראיה מדברי הרב בעל תרומת הדשן, משום דשאני התם דנראה מדבריו שם שאין באותו הנדון שום דבר מצוה, ולכך נסתפק הרב שם אי חשיב סכנה בכהאי גוונא אחר שמדעתו

במכשירין, משא"כ הכא בנדון הריב"ש לדעת הרז"ה דהחילול הוי במצוה עצמה. משום דודאי לא גרעי מכשירי מצוה בזמנה מהנך מצוות קלות דמייתי שם הריב"ש כמבואר בדבריו, שכתב דאע"ג שעיקר המצוה היא הישיבה מ"מ כיון שהולך לעשות המצוה נקרא עוסק. אבל י"ל שמעולם לא התיר הריב"ש לדעת הרז"ה כי אם בכה"ג, דהיינו שהפליג בחול, שאין כאן איסור שבות אלא גזרה הרואים שנראה דמתנה לחלל את השבת, ולזה התירו לדבר מצוה, ומפני קולת האיסור שבזה הפליג ר"ת [הו"ד במרדכי שבת סימן רנ"ח] להקל ולהתיר אפילו הולך לסחורה. אבל אין ספק שבשבת עצמו אסור להפליג ואפילו לדבר מצוה, שהרי נכנס על דעת לחלל את השבת כשהישראל בעצמו עושה מלאכה או נהנה במלאכה שעושה הגוי בעבורו, כמ"ש הריב"ש כל זאת שם בהדיא. וא"כ התם נמי גבי מילה דהוי ביום שבת עצמו, א"כ הרי נכנס על דעת לחלל את השבת, ובזה ודאי לא סבירא ליה להרז"ה להתיר. ודוק. ואח"כ ראיתי למהר"א אלפנדארי בספר בני חיי [הגה"ט סק"א]³⁸ בסימן (רמ"א) [רמ"ח], שהוקשה לו לדעת הרז"ה מעין מה שהקשינו, והעלה בתירוצו כמו שתירצתי, ועדי בשמים וסהדי במרומים שזכיתי לכון לדעת גדולים. יע"ש.

אמנם ראיתי להרדב"ז (ח"א בסימן ע"ז) [ח"ד סימן אלף קמ"ט] שדחה להוראת הרז"ה, ושמעולם לא סמך עליה כי רבים חלוקים עליו, דהרי לדברי הרמב"ן [הו"ד בר"ן שבת ז. ד"ה ת"ר אין מפליגין] שכל הבאים אחריו הסכימו לפירושו, כתב שלא אסרו להפליג בספינה אלא בזמן שכל מלאכת הספינה נעשית בשביל ישראל, וכ"כ הר"ן והריטב"א [שבת יט. ד"ה והנכון], ואם איתא, אפילו בזמן שרוב הספינה ישראל היה לנו להתיר לדבר מצוה אפילו בערב שבת ממש, דהא אם לא יעשו מלאכת המלחות ודאי יבואו לידי סכנה, וכי תימא אין הכי נמי, ליתא, שהרי כתב הריטב"א לפי שטת הרמב"ן ז"ל וז"ל: וכשנכנס שם בערב שבת, אף על פי שקבלנות היא, מ"מ כאילו ישראל מצוה לעשות מלאכה, ונראה כאלו עושה מלאכה בקבלנות בביתו של ישראל שהוא אסור, וברביעי ובחמישי מותר דלא מינכרא מילתא וכו'.

ואני הדיט אחר המחילה רבא, גברא רבא ויקירא קא חזינא ותיובתא לא קא חזינא, ואדרבה נהפוך הוא דדבריו תמוהים, דהלא אף דטעמא דברייתא לפירוש הרמב"ן הוא שכל מלאכת הספינה נעשית בשביל ישראל, ומהאי טעמא אסרו ברישא דברייתא להפליג, א"כ גם בסיפא כשהתיר לדבר מצוה אף בערב שבת, היינו אפילו דהישראל נהנה ממלאכת האיסור הנעשית בעבורו, דאם לא כן מהו החילוק שחילקו בברייתא בין דבר הרשאי לדבר מצוה, ובודאי שאף הריטב"א שכתב כן לדעת הרמב"ן אינו אלא לדבר הרשות דקתני ברישא דברייתא ולא לדבר מצוה, וכן נראין דבריו, דאל"כ סיפא דברייתא שהתירה לדבר מצוה תיקשי להו. ומה גם דאשכחן להרמב"ן [שבת קלד: ד"ה אבל] שכתב בהדיא דאשתפוך חמימי דביתר מילה דשרי

אוצר ההלכה

ר"י [עירובין מג. תוד"ה הלכה] שסובר דטעמא הוי משום שט ברביעי מותר, וכ"כ רש"ל [לאוין ס"ה עמ' ל"א] בפירושו על הסמ"ג, וכן דעת הרב בעל עולת שבת [סק"א] דהרי"ף והרמב"ם והרא"ש סבירא להו דברביעי מותר. אלא דממה שכתב רבנו ב"י ז"ל, נראה דסבירא ליה דלדעת מי שסובר דהטעם הוי משום עונג ברביעי נמי אסור, שהרי כתב דמדברי הרא"ש נראה דברביעי מותר, מהא דכתב הרא"ש דהא דתני בתוספתא³⁶ ב"ה מתירין ארביעי נמי קאי, משמע מדברים אלו דסבירא ליה למרן ז"ל דלהרי"ף והרמב"ם ז"ל ברביעי נמי אסור, וסבירא להו דכל שלשה ימים קמי שבתא מקרי. וכ"כ הר"ש יונה [שי למורא] בסימן נ"א, דלדעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ברביעי נמי אסור. עיש"ב. ולי נראה דלהרי"ף ודעימיה ברביעי מותר להפליג, דהא כיון דכל טעמא דידהו הוי משום עונג שבת, כשמפליג ביום רביעי נמי הא אית ליה שלשה ימים גמורים, דאי לא תימא הכי אלא דסבירא להו דברביעי נמי אסור מטעם דכל שלשה ימים קמי שבתא מקרי, א"כ מה הקשה [הרי"ף] ז"ל לרבנו חננאל [שבת יט.], דאי טעמא הוי משום תחומין מיום ראשון נמי יהיה אסור, ואי סבירא ליה דשלשה ימים קמי שבתא מקרי לענין זה, א"כ מאי קושיא לר"ח, וכמ"ש הב"ח ז"ל [אות ד'] לתרץ בדעת ר"ח ז"ל. אלא ודאי דלטעמא דידהו כל שיש שלשה ימים קודם הפלגתו מותר, וכשמפליג ביום רביעי בבוקר, הא יש שלשה ימים שלמים ואיכא שינוי וסת. גם מה שהכריח מרן ב"י דלדעת הרא"ש מותר ברביעי מדכתב דהא דתני בתוספתא וכו', נראה דמהתם לע"ד ליכא ראייה, דמ"ש הרא"ש בפ"ק דשבת הוא לדעת רשב"ם שרצה להביא ראייה מהתוספתא, ולזה כתב הוא ז"ל דמהתם ליכא ראייה כלל, דנימא דב"ה קאי ארביעי, ולא קשיא היינו תנא קמא, אבל לא יש ראייה מכאן דסבירא ליה דברביעי מותר, דאי לא תימא הכי הרא"ש ז"ל פליג דידהו אדידיה, דהא בפרק מי שהוציאוהו [עירובין פ"ד סימן ג'] כתב היפך ממה שכתב כאן וז"ל: דב"ה אערב שבת קאי, דאי ארביעי קאי היינו תנא קמא. ע"כ. הרי שכתב היפך ממ"ש כאן⁴⁰, אלא דכמו שכתבתי עיקר, דהרא"ש לדעת רשב"ם הוא מה שכתב כאן, אבל לא יש ראייה אי סבירא ליה דברביעי מותר או אסור, אלא כיון דטעמו הוא כמ"ש הרי"ף מותר וכמו שכתבתי. ועיין מה שכתב בזה מהר"ש יונה בסימן הנזכר [ד"ה ורבנו ירוחם].

והר"ז ז"ל [במאור שבת ז.] נתן טעם לדבר, משום דכל שלשה ימים קמי שבתא מקרי [גיטין עז.], ולדעתו ז"ל ברביעי נמי אסור ואינו מותר אלא בשלישי, וכ"כ הריב"ש ז"ל (בסימנים י"ח וק"א), וכן הוא דעת הרדב"ז ז"ל [ח"ד סימן אלף קנ"ח], וכן הוא דעת ר"ח ז"ל כפי מה שכתב הרב ב"ח ז"ל [אות ד']. אבל יש לתמוה, דהר"ז ז"ל הביא לשון הירושלמי [שבת פ"א ה"ח] דב"ה מתירין ברביעי, משמע דסבירא ליה דהלכה כב"ה דירושלמי דמתיר ברביעי, והוא היפך דעתו ז"ל. ושמא מה שהביא

מכניס עצמו לכך, דלא דמי לעובדא דרבי מאיר בפ"ק דעבודה זרה [יח:] שרצו האויבים לתופסו בכח, ונזדמן אל תבשיל של נבלה וטבל אצבעו האחת ומצץ השניה דמותר להתדמות לגוי, משום דשאני התם שבא סכנה עליו שלא ברצונו וכו', או שמא יש לחוש אולי יכירוהו לאחר שעבר מפניהם וידעו שנתדמה לגוי בשביל שלא יכירוהו, ונמצא חילול ה' וכו'. יע"ש. אבל אה"נ דאפשר דסבירא ליה להרב בעל תרומת הדשן כסברת הר"ז ז"ל, דאף דמכניס עצמו בודאי סכנה על סמך לחלל שבת דשרי בדבר מצוה, לא חיישינן לאותו ספק דשמא יכירוהו, דכיון דספק הוא, גבי דבר מצוה לא אסרו וכו'.

ועוד יש לי לגמגם בדברי הרדב"ז גופיה, דממה שכתב הכא מוכח דהוא ז"ל מסכים הולך לסברת הרב בעל תרומת הדשן, ואילו בסימן ס"ה [ח"ד סימן אלף קל"ז] כתב הרדב"ז גופיה היפך סברת הרב בעל תרומת הדשן, והתיר לאותם העולים לא"י לשנות המלבוש במלבוש גוי בשביל הגאפארי"ם במקום ספק נפשות, אע"ג דמתחלה מכניס עצמו לכך על סמך לדמויי לגוי במקום סכנה וכו'. וק"ל. ועיין עוד בספר האגודה בפרק במה (אין) טומנין [שבת סימן ע"ה] שכתב וז"ל: ראיתי רבותי מתירים ללבוש בגדים מהרבה צבעים בשעת הסכנה כדי שלא יבינו שהוא יהודי, ובוזה ליכא חילול ה', ודוקא שתפורים בקנבוס שלא יהיה שעטנז, ודוקא מפני צורך גדול. עכ"ד יע"ש. כללא דמילתא, שאין לדחות דברי הר"ז בזה אע"פ שהוא מיקל והרדב"ז מחמיר, משום דאין דברי הרדב"ז מוכרחים כדכתבנא, וכן כתב מוהר"ח אלפאנדארי נ"ע בספר בני חיי (סימן רמ"ח) משם הרמ"ה נזיר אלהים. יע"ש. והכי נקטינן כסברת הריב"ש לדעת הר"ז, וכן פסק רבנו המחבר בשולחנו הטהור [ס"ד]. ודוק.

ואחר זמן רב סוף טבת התפ"ח ליצירה בעיר מכנאסא יע"א, מצאתי למהריב"ל (בח"א) [בח"ב] סימן נ"ג שהאריך בזה, והעלה לענין דינא כדעת הר"ז, דהוא לא הורה להקל בדבר דאיכא חילול שבת בודאי, אלא בדבר שהוא ספק ואפילו קרוב לודאי, אבל היכא דאיכא חילול שבת ודאי, כגון אלו היהודים ההולכים במדבר בשיירות ישמעאלים דעל כל פנים יש חילול שבת, אפילו הר"ז בכה"ג לא קאמר, וכל אפיא שוין להחמיר. עכ"ד יע"ש. (סמא דחיי)

(מ) שם אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת. כתב הטור (דף קס"א ע"א שיטה י"ו), אין מפליגין וכו'. נ"ב: לפי שרבו הדעות והחילוקים בענין זה, ראיתי להרחיב ולבאר קצת הדיבור. בתחלה יש לבאר אי הא דאמרינן בגמרא [שבת יט.] אין מפליגין שלשה ימים, היינו שלשה ימים שלמים וברביעי אסור, או דילמא שלשה ימים דקאמר היינו דחמישי ושישי, וברביעי מותר. הנה לדעת הרי"ף [שם ז:] והרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ג] והרא"ש [שם פ"א סימן ל"ח], דיהבי טעמא משום עונג שבת, נראה דברביעי מותר להפליג, וכן לדעת

אוצר ההלכה

[סימן ל"ח] משמע דסבירא ליה דרבי ורשב"ג פליגי אף במה שאמרו אין מפליגין שלשה ימים, מדהקשה לרשב"ם דאין סברא לומר דפליגי רבי ורשב"ג בדעת ב"ש. ע"כ. הרי דמשמע מדברים אלו דמאי דפליגי רבי ורשב"ג היינו אפילו לאין מפליגין שלשה ימים קודם. ונראה דאין מכאן ראייה כלל, דאפילו דנימא דמאי דפליגי הוא דוקא למפליג בערב שבת לדבר מצוה, אפילו הכי מקשה הרא"ש ז"ל לרשב"ם, דהא לב"ה כפי דעת רשב"ם אפילו לדבר הרשות סבירא ליה דמותר להפליג אפילו בערב שבת, א"כ נמצא דמאי דפליגי רבי ורשב"ג בערב שבת, פליגי בדעת ב"ש, דלב"ה אפילו בדבר הרשות מותר להפליג, וא"כ מדברי הרא"ש הללו אין ראייה כלל. אלא כיון דחזינן לר"י בעל הטורים דמפשט דבריו משמע דמחלוקת רבי ורשב"ג היינו אף לאין מפליגין שלשה ימים, אף אנו נאמר דהרא"ש הכי סבירא ליה, דמסתמא לא פליג אהרא"ש אביו ז"ל. ודברי הרא"ש שהקשה לרשב"ם כפשטן משמע. וכן נראה ממ"ש רבנו ברמזים, ועיין בב"ח ז"ל [אות ב']. נמצא דהרמב"ם והסמ"ג סבירא להו דמחלוקת רבי ורשב"ג היינו דוקא כשמפליג בערב שבת לדבר מצוה, אבל לדבר הרשות שמפליג שלשה ימים קודם, מודה רבי שאינו צריך שיפסוק. ורבנו המחבר בספר הקצר [ס"א] משמע שפוסק כסברת הרמב"ם והסמ"ג, דדוקא בערב שבת לדבר מצוה צריך שיפסוק, אבל במפליג קודם שלשה ימים אין צריך שיפסוק.

ומעם האיסור, בענין זה רבו הדעות, ר"ח [שבת יט.] ור"ת סבירא להו דטעם האיסור הוא משום איסור תחומין, ומיירי בספינה גוששת, אבל למעלה מעשרה מותר. וסברא זו מייתו לה הרי"ף [י:] והרא"ש ז"ל [סימן ל"ח] בפ"ק דשבת, והגהות מיימוני (בפרק ל' מהלכות שבת) אות מ' משם ר"ת. ותמהו עליו⁴² דאם איתא להא הוה להו למתני אין מפליגין בספינה קטנה, אמאי תני ספינה סתם. ע"כ. וזה תימא הוא, דהרי אמרינן בפרק הזורק (עלה ק"ט) [שבת ק:] דגמירי דאין הספינה הולכת אלא למעלה מעשרה, וכתב רש"י ז"ל [ד"ה גמירי] דכל היכא דתני ספינה ולא תני עריבה, גדולה היא. הרי דסתם ספינה גדולה היא. ואף שהתוספות ז"ל [ד"ה גמירי] כתבו דההיא דעירובין [מג.] מיירי בספינה קטנה, צריך לומר דעל הרוב סתם ספינה גדולה היא, וזהו דעת ר"ח ור"ת⁴³. ותו הקשו עליו, דאי הכי אפילו טפי נמי. גם לזה י"ל דשלשה ימים קודם שבת קמי שבתא מקרי, ומשום הכי מותר. גם מה שהקשו דאי הכי לדבר מצוה אמאי שרי, הא העמידו דבריהם במקום עשה [פסחים צב.], י"ל דכיון דהוא לדבר מצוה, בתחלת הגזרה לא גזרו כל שהוא לדבר מצוה, וכן תירץ רש"ל בפירושו על הסמ"ג [לאוין ס"ה ע"א], ומשום הכי הביא רבנו דברי ר"ח אף שדחו דבריו הרי"ף והרא"ש בשתי ידיים. ועיין בב"ח ז"ל [אות ד'] מה שתירץ לזה.

הירושלמי היינו לומר דכיון דבתלמודא דידן יש דשלשה ימים קודם אסור, לא קי"ל כירושלמי דמתיר ברביעי, וזה דוחק קצת. ועיין מהר"ש יונה ז"ל בסימן הנזכר [ד"ה עוד נפל מחלוקת].

והרמב"ן ז"ל [הביא דבריו ר' ירוחם גי"ב ח"ח דף ק"א ע"ב] כתב, דביום רביעי וחמישי מותר, ואינו אסור אלא בשישי. וזה תימא, דהא מלישנא דגמרא לא משמע הכי, דהכי תניא בברייתא, אין מפליגין שלשה ימים קודם לשבת, ואם איתא להא דהרמב"ן הכי הוה ליה למימר, אין מפליגין בערב שבת אבל ברביעי וחמישי מותר, וכמו שאמרו באגרת ובהשכרת כלים [שבת יט.], אלא ודאי דברביעי וחמישי נמי אסור, וכמו שכתב כל זה מרן ב"י ז"ל. והרב ב"ח ז"ל [אות א'] כתב, דמה שכתב הרמב"ן דברביעי וחמישי מותר, הוא מהברייתא דירושלמי דקתני אין מפליגין לא בחמישי ולא בשישי, בית שמאי אומרים אף ברביעי אסור, ובית הלל מתירין, וקסבר דב"ה מתירין אחמישי קאי, וברייתא דתלמודא דידן ככולי עלמא, והכי פירושא, אליבא דב"ש שלשה ימים קודם היינו רביעי [וחמישי] וערב שבת, ולב"ה שלשה ימים היינו חמישי וערב שבת [ושבת]. והם דברים דחוקים, דמלשון הברייתא לא משמע הכי, דקתני שלשה ימים קודם שבת, דמשמע דקודם השבת בעינן שלשה ימים, אבל לא שיהיה שבת בכלל, והבן. והר"ש יונה ז"ל [ד"ה ורבנו ירוחם] כתב, דהרמב"ן סבירא ליה כברייתא דירושלמי, וברייתא דתלמודא דידן אתיא כב"ש. וגם זה תימא הוא, דעל הראשונים אנו מצטערין, שהרי רשב"ם ז"ל [הו"ד בתוספות עירובין מג. ד"ה הלכה] דקאי בסברא זו, היכו על קדקדו דאין אפשר לומר דרבי ורשב"ג פליגי בדעת ב"ש, וא"כ איך אפשר לומר דהרמב"ן קאי בהך סברא. ועוד דלא לישתמיט שום פוסק שיאמר דהרמב"ן סבירא ליה כרשב"ם, אלא מחוורתא כהרב בית חדש אף שהלשון לא משמע כן.

ולענין אי הלכה כרבי או כרשב"ג, הרי"ף [גיטין כו.], ור"י בעל הטורים, והריב"ש (בסימן ק"א), והרשב"ן בתשובה [ח"א סימן כ"א]⁴⁴ שהביא מרן ז"ל בסוף הסימן, פסקו כרשב"ג דאין צריך לפסוק עם הגוי, מטעם דהלכה כרבי מחבירו ולא מאביו. אבל הרא"ש ז"ל נראה דפוסק הלכה כרבי, מדכתב בפרק אלו מגלחין [מועד קטן פ"ג סימן ל"ב] דהלכה כרבי מחבירו ואפילו מרבו, וכ"כ ר"י בעל הטורים ברמזים [שבת פ"א רמז ל"ח], וכן פסק רבנו ירוחם [גי"ב ח"ח דף ק"א ע"א], והסמ"ג [לאוין ס"ה דף כ"ב ע"ד], והרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פכ"ד ה"ו, פ"ל ה"ג]. ומדברי הרמב"ם והסמ"ג משמע, דמאי דפליגי רבי ורשב"ג היינו לדבר מצוה שמפליג אפילו בערב שבת, אבל לאין מפליגין שלשה ימים קודם לא פליגי, דאפילו רבי דסובר שצריך שיפסוק, הכא כיון דנכנס בהיתר מודו דאין צריך לפסוק. אבל מדברי הרא"ש בפ"ק דשבת

הערות וצייונים

41. הרשב"ן כתב שם שמן הדין היה ראוי לפסוק כרשב"ג, אלא דכל מה דאפשר למעבד תקנתא עבדינן ולכן צריך לפסוק עמו שישבות. ע"ש. 42. אכן הרי"ף והרא"ש תמהו עליו, אבל בהגהות מיימוניות שם כתבו שכן פירשו כל הגאונים ועל זה סומכים העולם ליכנס בספינה מערב שבת לפרש לים הגדול. 43. עיין מה שכתבו להעיר על דבריו בספר יד המלך נדפס לקמן אות מ"ג, ובספר ברכות מים נדפס לקמן אות מ"ד (ד"ה וראיתי להר"ב).

אוצר ההלכה

לאסור כלל. ע"ב. גם לזה מצאתי מרגוע לנפשי במה שראיתי להרב החבי"ב בכנה"ג [הגב"י]⁴⁵ שחילק, דמה שכתב הרא"ש דבתוך שלשה ימים אסור להפליג, אינו אלא במפליג ביום שנכנס, אבל כשאינו מפליג ביום שנכנס מותר, ואפילו בערב שבת. וכתב דהכי דייק לשון מרן ז"ל. ע"ב. אף אנו נאמר כן, דמיום ראשון נמי אסור כל שמפליג ביום שנכנס, אבל אם נכנס ביום ראשון ומפליג ביום שני מותר, אבל תוך שלשה ימים דאיכא ביטול עונג שבת, אפילו דמפליג ביום אחר אסור.⁴⁶

ורשב"ם ז"ל [הו"ד בתוספות עירובין מג. ד"ה הלכה] כתב, דהאי ברייתא בית שמאי היא, דאסרי מלאכה הנעשית מאליה קודם השבת, כגון הילוך ספינה חוץ לתחום בשבת, וכיון דקי"ל כב"ה, מותר להפליג בערב שבת. עכ"ל. וזה דוחק הוא לומר דהאי ברייתא ב"ש היא, דאי הכי הוה ליה לתלמודא לומר הא מני ב"ש היא, ומדקבעה בסתם משמע דאליבא דהלכתא היא. וזה תימה דאמאי לא הקשה כן הרא"ש לרשב"ם כמו שהקשה לעיל [שבת פ"א סימן ל"ו] בברייתא דלא ישכיר. וראיתי להרדב"ז בסימן פ"ז [ח"ד סימן אלף קנ"ח] דברים קצת תמוהים, וז"ל שם בסוף תשובתו: ולפי שיטת רשב"ם בכל גוונא מותר דלאו מידי קא עביד וכו', וההיא דאין מפליגין (אף) [אפשר] דמוקי לה בים הגדול ומטעמו של הרי"ף. עכ"ל. ואיני יודע תנא אהיכא קאי, שהרי רשב"ם כתב דהאי ברייתא ב"ש היא והוא דלא כהלכתא, וא"כ איך כתב דסבירא ליה דמייירי בים הגדול וכדעת הרי"ף ז"ל, ועוד דלא לישתמיט שום פוסק שיאמר דרשב"ם קאי כסברת הרי"ף ז"ל. וצ"ע. וראיתי להרב בעל שבלי הלקט [סימן קי"א] שהביא סברה זו דרשב"ם משם רבנו ישעיה, ואחר הביאה משם רשב"ם וה"ר ר' נתן המכירי משם רבו רבנו שלמה⁴⁷, והקשה עליהם משם רבנו יואל דהא אמרינן בברייתא ומצור לצידון אפילו בערב שבת מותר, דמשמע דדווקא בערב שבת הוא דשרי אבל לא בשבת. ע"כ. וכן הקשה הסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ז ע"ד] משם ר"י [תוספות עירובין שם]. ולא הבנתי דבריהם ז"ל, דהא רשב"ם מוקי להאי ברייתא כב"ש, דסברי דאסור במלאכה אלא א"כ יכול לגומרה מערב שבת, ומשום הכי אמרו דמצור לצידון שאינו מהלך אלא יום אחד והולך למחוז חפצו קודם שבת משום הכי מותר, אבל לדידן דקי"ל כב"ה מותר ואפילו בשבת, ושאר מלאכות שאני דדמי כאמירה לגוי אבל כאן מותר, וא"כ מאי קושיא. ודוחק לומר דמה שהביא השבולי הלקט רשב"ם דאינו אותו רשב"ם שהזכירו הפוסקים, ולא אמרה אדם מעולם, דתרי רשב"ם לא ראינו, ואין ספק דגם רבנו שמואל שהזכיר הסמ"ג הוא ג"כ רשב"ם המוזכר בשאר הפוסקים. וצ"ע. ועיין מה שתירץ [שבלי הלקט], דלע"ד יש כמה גמגומים בדבריו. ע"ש.

והר"ז ז"ל [במאור שבת ז]. נתן טעם לאיסור, משום דהרי הוא כמתנה לחלל את השבת, וכל שלשה ימים קמי שבתא

והרי"ף [שם] והרא"ש [שם] והרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ל ה"ג], כתבו הטעם משום ביטול עונג שבת, דשלשה ימים הוה ליה שינוי וסת בנענוע הספינה, וכפי זה בנהרות הנובעין דליכא האי טעמא מותר. וכתב מהרי"ק (בשורש מ"ה), דהרי"ף שדחה דברי ר"ח סבירא ליה דמשום איסור תחומין לית לן לאסור, ומה שכתב אי הכי אפילו טפי נמי, הוא לדעת ר"ח, אבל לדעתו לית לן לאסור משום איסור תחומין כלל. ע"ש. ומרן ז"ל דחה דבריו, דהא מדברי הרמב"ם בתשובה [סימן ש"ח] משמע דלמטה מעשרה אסור משום איסור תחומין, ומסתמא לא פליג אהרי"ף רבו. ע"ש. וכ"כ הרדב"ז בסימן פ"ז [ח"ד סימן אלף קנ"ח] דדברי מהרי"ק אינן מחוורין בעיניו. והרב ב"ח ז"ל [אות ה'] הקשה למרן ז"ל, דאי כפי דעתו ז"ל הא דהקשה הרי"ף ז"ל לר"ח דאמאי תני ספינה סתם וכו', להרי"ף נמי קשיא אמאי תני סתמא דמפליגין שלשה ימים קודם, ליתני אין מפליגין בספינה למעלה מעשרה פחות משלשה ימים, דמשמע דבלמטה מעשרה אפילו קודם שלשה ימים אסור, מדלא מפליג משמע דקודם שלשה ימים מותר לעולם, וכמו שפירש מהרי"ק. ונראה דאין מזה תפיסה למרן ז"ל, דמלישנא דמפליגין משמע דמייירי למעלה מעשרה, וכ"כ רש"י [שבת יט. ד"ה מפליגין] דלישנא דמפליגין משמע דאמצעותו של ים. ע"ש. ועוד דכיון דקאמר [אין] מפליגין שלשה ימים סמוך לשבת, משמע דמשום עונג מייירי, והא לא שייך אלא בים הגדול, דהיינו למעלה מעשרה. ועוד הקשה דמאי ראיא מביא מתשובת הרמב"ם, דהא איכא למימר דלהרמב"ם דסבירא ליה [הלכות שבת פכ"ז ה"ה]⁴⁴ ד"ב מיל דאורייתא ביבשה, אע"ג דבמים ואפילו י"ב מיל ליכא איסור דבר תורה, מ"מ איכא איסור דרבנן. אבל להרי"ף דסבירא ליה [עירובין ה.] דאפילו ביבשה ליכא איסור תחומין מדאורייתא, א"כ במים ליכא איסורא אפילו מדרבנן, אף במים שאינן עמוקין עשרה. עכ"ל. גם לזה י"ל דמה שכתב שם הרי"ף בפ"ק דעירובין היינו דתוך י"ב מיל הוי דרבנן, אבל חוץ לי"ב מיל הוי דאורייתא. וכ"כ הר"ש בר צמח בתשובה [סימן כ"א], וכמו שכתב מרן ז"ל בשמו בסוף סימן זה וז"ל: ואפילו להרי"ף והרמב"ם דתחום שלש פרסאות דאורייתא וכו'. עכ"ל. וכן נראה ממשמעות לשונו של הרב המגיד [שם]. ע"ש. נמצא כפי דעת הב"ח דהעיקר כדברי מהרי"ק וכו'. מצאתי כתוב להר"ם טיבולי. אלא שראיתי שכתב שם דלהרמב"ם בתשובה אינו אוסר אלא ערב שבת, וליתא כמו שנראה משם מתשובתו. ע"ש באורך. ועוד הקשה עליו, דכיון דכתב דפשט דברי הרי"ף מוכיחין כן, גם דברי הרא"ש ז"ל מוכיחין כן, וא"כ הרא"ש ז"ל פליג ידידה אדידיה, שהרי פסק בפרק מי שהוציא וכו' [עירובין פ"ד סימן ג'] בבעיא דתחומין למעלה מעשרה לחומרא, א"כ אפילו קודם שלשה ימים אסור, ואי לפי דעתו ז"ל פליג ידידה אדידיה, דהא בפ"ק דשבת [סימן ל"ח] משמע דשלשה ימים קודם מותר, אבל לדעת מהרי"ק אתי שפיר, דמשום איסור תחומין לית לן

הערות וצינונים

44. וכן כתב הרמב"ם בתשובותיו (סימן ש"י) באורך. 45. נדפס לקמן אות קנ"ד. 46. עיין בכנה"ג שם שכתב לחלק באופן אחר. 47. מה שהביא הרב שבלי הלקט משם הוא שהתירו ליכנס לספינה בשבת ולצאת חוץ לתחום, ועל זה הקשה רבנו יואל וכו'.

אוצר ההלכה

בברייתא דאין צרין הוא משום חילול שבת, מטעם זה יש ללמוד שאסור לפרוש במדברות, אבל מתורת הרי"ף והרמב"ם אין ללמוד כלום. ואחר מצאתי להריב"ש ז"ל (בסימן ח"י) וז"ל: וא"כ ביוצא בשיירה אין לאסור מטעם עונג כל שאין בו חילול שבת מצד אחר, וכשיש חילול שבת מצד אחר, מתורת הרי"ף ז"ל והרמב"ם לא למדנו דבר זה, אבל לפי פירוש בעל המאור, שפירש טעם האיסור משום שעתידים לחלל את השבת מפני הסכנה, גם כן יש לומר [כן] במפרשי במדברות. עכ"ל. הרי להדיא כמו שכתבתי, דמאחר דהם פירשו הטעם משום עונג גם בהדיא ברייתא דאין צרין, א"כ טעם חילול שבת אין ללמוד אלא מתורת הרו"ה. אלא כך היה לו להקשות, דאם איתא דהרי"ף והרמב"ם ס"ל טעם הרו"ה, למה בברייתא דאין צרין הוצרכו לפרש הטעם משום עונג שבת, תיפוק ליה משום דהוי כמתנה לחלל את השבת, אלא ודאי מדיהיבי טעמא משום עונג שבת ולא מטעם חילול שבת, משמע דלטעם חילול לא חיישינן. והשתא דאתינן להכי לא קשיא, דמה שפירשו כן בברייתא דאין צרין, היינו לומר אף דליכא האי טעמא דנראה כמתנה לחלל את השבת, אפילו הכי אסור מטעם עונג, וזה לא למדנו אלא מתורת הרו"ה, דאילו לא היינו יודעים האי טעמא דהרו"ה, הוה אמינא דלחילול שבת [לא] חיישינן כל שהתחיל בהיתר, אבל עכשיו דפירש הרו"ה ז"ל דטעמא משום חילול שבת, אמינא דמה שפירשו הרי"ף והרמב"ם ז"ל היינו אפילו דליכא האי טעמא. גם ראיתי להריב"ל [שם], שהקשה להרי"ף ז"ל במה שהקשה לר"ח דאי הכי אפילו טפי נמי, הלא באין צרין נמי איכא חילול, ושלשה ימים קודם השבת צרין על העיירות. עכ"ל. ונ"ל דהרי"ף והרמב"ם לא ס"ל האי טעמא דחילול השבת מאחר דבהיתר התחיל, אף שיהיה בערב שבת מותר אם לא מטעם עונג, ולחילול שבת לא חיישינן. ואי לאו דמסתפינא הוה אמינא דמה שכתב [הריב"ש] מכל מקום הדין דין אמת, לאו למימרא דהרי"ף והרמב"ם ס"ל האי טעמא, אלא לומר דאע"ג דהרי"ף והרמב"ם פירשו הברייתא בענין אחר, וכפי זה לחילול שבת לא חיישינן, מ"מ הדין של הרו"ה ז"ל אמת הוא, שהיינו דמסתבר טעמיה לפסוק כוותיה, וכמו שכתב בסימן קנ"ב דטעם הרו"ה נכון הוא. ע"ש. ודוחק. ועיין מה שכתב הרב החבי"ב ז"ל בשיירי [הגב"י סק"ז]⁴⁸.

ובד"ה [הלכות שבת פ"א עמ' קי"ח] כתב, דאם קנה שביתה מבעוד יום מותר להפליג בשבת. ונסתפקו בדעתו ז"ל אי ס"ל כדעת רשב"ם או כדעת שאר פוסקים. הנה מהר"י אבוהב כתב דסבירא ליה כדעת רשב"ם דהאי ברייתא ב"ש, אבל לב"ה מותר עם השמש. ונראה דמהר"י אבוהב כתב כן ממה שראה לסמ"ג [לארין ס"ה דף י"ז ע"ד] שכתב, ורבנו שמואל כתב כדברי הלכות גדולות, שפסקו דכל היכא שקנה שביתה בספינה מחולא שפיר דמי, הרי שכתב דרשב"ם כתב כדברי בה"ג. וראיתי להרב ב"ח

מקרי [גיטין עז.], והוא הדין למפרש במדברות ולכלל מקום סכנה שאדם עתיד לחלל את השבת. ועל דרך זה התיר הרמב"ם מפרשי ימים שיכנסו בים בשבת ולפרוש מן הנמל, משום דכשאסרו להפליג בספינה תוך שלשה ימים, לא אסרו אלא כשישראל שוכר כל הספינה, שכל המלאכה הנעשית בה נעשית בשביל ישראל, אבל בספינה שרובה גוים וישראל מועטים נכנסים בה [כיון דרובה נכרים, על שם הנכרים היא נעשית]. עכ"ל. וכ"כ רבנו ירוחם בשמו [גי"ב ח"י"ח דף ק"א ע"ב], וכ"כ הר"ן ז"ל [שבת ז. ד"ה ת"ד אין מפליגין]. ע"ש. ויש להקשות, דאי הכי אמאי קתני אין מפליגין בספינה דמשמע דדוקא בים אסור הא במדבר מותר, והא הוא ז"ל כתב דהוא הדין במדברות. ושמא משום דרוב הולכי דרכים בים הם ומשום הכי קתני בברייתא בספינה. ועוד יש להקשות, דאי טעמא הוי משום חלול שבת אפילו טפי נמי ומאי שנא שלשה ימים, וכמו שהקשה הרי"ף לר"ח. וזו אינה קושיא, שהרי כתב הוא ז"ל דשלשה ימים קמי שבתא מקרי, ומשום הכי ברביעי אסור. אך זה החלי שראיתי להריב"ש שכתב (בסימן ק"א), אבל ההיא דאין מפליגין לפי פירוש הרו"ה אינו מפני איסור תחום וכמ"ש ר"ח, דא"כ אפילו מיום ראשון נמי. עכ"ל. ותימה דהרי גם לר"ח נוכל לומר טעמו של הרו"ה דשלשה יומי קמי שבתא מקרי, דמאי שנא איסור תחומין משאר איסורי חלול שבת, הא איסור תחומין נמי אקרי חלול שבת, וא"כ היכי כתב הריב"ש דמה שלא פירש כר"ח הוא מטעם דאי משום איסור תחומין אפילו קודם שלשה ימים, ויש ליישב בנקל. ועוד כתב הריב"ש שם, דאע"ג דהרי"ף והרמב"ם ז"ל פליגי בפירוש הברייתא, מ"מ הדין דין אמת. עכ"ל. נמצא דס"ל להריב"ש דאע"ג דהרי"ף והרמב"ם פליגי בפירוש הברייתא, מ"מ בדינו של הרו"ה אינם חולקים. ויש להקשות דאיך אפשר דהרי"ף סבירא ליה כהרו"ה, הא הרי"ף הקשה לר"ח, דאי טעמא הוי משום איסור תחומין אפילו מיום ראשון נמי יהיה אסור, וא"כ איך אפשר דהרי"ף יהיה סובר כדעת הרו"ה. וכן הקשה מהריב"ל (בח"ב סימן ס"ג) [נ"ג]. ועוד הקשה עליו איפכא, דמילתא דפשיטא דמותר ללכת באותן השיירות אעפ"י שעתיד לחלל את השבת, דהא אמרינן אין צרין על עיירות של גוים פחות משלשה ימים, ואע"ג (דלהאי) [דלהי] טעמא משום עונג שבת וכמו שכתבו הרי"ף והרמב"ם, מ"מ לכולהו פירושי הא חזינן דמותר לצור וכו' [ואף על גב שהם עתידים בודאי לחלל את השבת וכו'], וכיון דכן הוא דמילתא דפשיטא, למאי איצטריך להריב"ש לומר דבר זה מתורת הרי"ף והרמב"ם לא למדנו אבל מתורת הרו"ה למדנו. עכ"ל.

ונראה לומר, דמאחר דהרי"ף והרמב"ם פירשו דהיא ברייתא דאין צרין מיירי משום עונג שבת, משמע דאם הוא מטעם חילול שבת אפילו מערב שבת מותר, ולא הוי כמתנה לחלל את השבת, א"כ מאי ראייה היה לו להביא מהברייתא דאין צרין. אבל מטעם הרו"ה שכתב דהטעם בין בברייתא זו בין

אוצר ההלכה

הריב"ש דהעולה על מנת להתיישב מצוה קא עביד, הא לחזור ודאי דאינו מצוה. אלא מוכרחין אנו לומר דאין ראייה מהתם, דלמא התם מיירי כשהולך על מנת להתיישב, וא"כ אין ראייה מזה. ואף שזה דוחק, מ"מ מוכרח מעצמו הוא. וכל מה שהוצרכתי לזה הוא ממה שראיתי להרב בעל שלטי הגבורים בפרק שבועות שתיים בתרא [שבועות ה.] היפך מה שכתב הרב החבי"ב בשמו, וז"ל: ואפילו למאן דאמר דהאידנא מצוה ללכת לא"י, היינו דוקא על מנת לדור, אבל ההליכה על מנת לצאת אין בה מצוה. וכן יש בספר התשב"ץ [קטן, סימן תקנ"ט] בשם מהר"ם, ומילתא דמסתבר הוא, דמה מצוה יוכל לעשות להלך לא"י על מנת לשוב, מי בקש זאת מידו רמוס חצרו, דאין כאן נחת רוח לפניו יתברך. עכ"ל. הרי בבאיור דס"ל להרב שלטי הגבורים דעל מנת לחזור אין בו מצוה, ואדרבה עבירה היא בידו, ומוכרחים אנו לומר כדכתיבנא. ודע דמה שכתב דהרשב"ץ ס"ל דהעולה לא"י מצוה קא עביד, היינו על דעת להתיישב, וכמ"ש הרב בעל שה"ג משמו⁵¹ דעליה לבד לאו מצוה קא עביד. ועיין פני משה (ח"ב) [ח"א] סימן ה', שהכריח מהראנ"ח [מים עמוקים סימן מ"ד] דהעליה לבד (לאו) מצוה קא עביד. וזה תימה איך לא שת לבו לגאונים הללו דסבירא להו לאו מצוה קא עביד. ועיין מהרימ"ט (חי"ד סימן כ"ח) שכתב דעליה לבד לאו מצוה קא עביד. עיין שם באורך מה שכתב שם.

מעשה זאת תורת העולה מכל מה שכתבתי, דדעת מרן ז"ל ומהר"ש יונה ז"ל, דהרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל סבירא להו דביום רביעי אסור להפליג, וכן דעת הרז"ה והריב"ש והרדב"ז, וכן דעת ר"ח ור"ת לדעת ב"ח. ולפי מה שכתבתי לעיל, ורש"ל בפירושו על הסמ"ג, ועולת שבת, סברי דהרי"ף והרמב"ם (והר"ש) [והרא"ש] סבירא להו דביום רביעי מותר ודלא כהרז"ה. והרמב"ן סבירא ליה דאפילו ביום חמישי מותר, ואינו אסור אלא ביום שישי, והוא סברה יחידאה. ולענין אי הלכה כרבי או כרשב"ג, הרי"ף ורבנו בעל הטורים והריב"ש והרשב"ץ⁵² ז"ל פסקו כרשב"ג שאין צריך לפסוק, אבל הרמב"ם והרא"ש והסמ"ג ורבנו ירוחם פסקו כרבי. ולטעם האיסור, ר"ח ור"ת סבירא להו דהטעם הוא משום איסור תחומין, וכפי זה כל שהוא למעלה מעשרה מותר להפליג אפילו בערב שבת. ולדעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש טעם האיסור הוא משום ביטול עונג שבת, וכפי טעם זה בנהרות הנובעים מותר. ורשב"ם ורבנו ישעיה ובה"ג לדעת השבלי הלקט, וה"ר ר' נתן המכירי ור' שלמה סבירא להו דהאי ברייתא ב"ש היא, וכפי זה בין בים בין בנהרות בין למעלה מעשרה בין למטה אפילו בערב שבת מותר להפליג. ודעת הרז"ה והרמב"ן והריב"ש טעם האיסור הוא משום חילול שבת, וכפי זה אי כל הספינה כולה של גוי מותר אפילו בערב שבת, אבל אם הספינה היא של ישראל או של גוי ורובה

[אות ו'] שכתב כן, וכתב דאי אפשר לומר כן, דהא רשב"ם דחה ברייתא זו מהלכה, ובה"ג הביאה בסתם, אלמא דלא ס"ל להלכות גדולות כדעת רשב"ם, ומכח זה כתב דדעת בה"ג כדעת הרז"ה והרמב"ן, דהברייתא מיירי כשהספינה כולה של גוי. ע"ש. אבל ראיתי להרב בעל שבלי הלקט [סימן קי"א] שכתב סברת רשב"ם משם רבנו ישעיה, ואחר כתב וכ"כ בה"ג דכל היכא דקנה שביתה מבעוד יום שפיר דמי וכו'. הרי להדיא שכתב דדעת בה"ג כדעת רשב"ם. ותמהני ממרן ז"ל איך לא הזכיר סברת הסמ"ג והשבלי הלקט, שנראה מדבריהם דבעל הלכות גדולות קאי כסברת רשב"ם וכמ"ש מהר"י אבוהב ז"ל.

ולענין דבר מצוה, כתב ר"י בעל הטורים משם ר"ת ז"ל [הו"ד במרדכי שבת סימן רנ"ח], דכל שהולך (לדבר מצוה) לסחורה או להקביל פני חבריו חשיב הולך לדבר מצוה, ואינו אסור אלא בהולך לטייל. ומרן כתב דאין כל הפוסקים שוים בדין זה, שהרי הרי"ף והרא"ש כתבו והיינו טעמא דלדבר מצוה מותר משום דפטירי ממצות עונג, ואי הולכים בסחורה חשיב דבר מצוה, א"כ פטרת את כל העולם ממצוות. ודבר קשה הוא לומר דהרי"ף והרא"ש לא ס"ל הכי, דאי הכי אמאי הביא ר"י בעל הטורים סברת ר"ת בסתם לפסק הלכה, אלא ודאי דס"ל לר"י בעל הטורים דהרי"ף והרא"ש ס"ל כר"ת. וראיתי להרב בעל תרומת הדשן (בסימן ה') שהביא ראייה לנדון ידיה מהאי סברה דר"ת, ואם איתא דהרי"ף והרא"ש ליתנהו בהאי סברה, לא לישתמיט שיאמר דהרי"ף והרא"ש לא ס"ל הכי, אלא ודאי דס"ל דכל הפוסקים שוים כדעת ר"ת. וכן ראיתי להשבלי הלקט [שם] שכתב, ורבותינו כולם כתבו דההולך לסחורה חשיב דבר מצוה. וכ"כ הרב החבי"ב ז"ל בכנה"ג [הגב"ן]⁴⁹ משם (הרשב"ץ) [הרשב"ש] ז"ל [סימן ק"ע] בכתבת יד, דכל הפוסקים מודים לר"ת בזה. לכן נראה דבשעת הדחק יש לסמוך על סברת ר"ת, מאחר דהא איכא רוב הפוסקים דס"ל כדעת ר"ת בזה, ואפשר דעל זה סומכין האידנא שמפליגין אפילו בערב שבת, ומסתמא על הרוב הולכים לסחורה.

ואי עליה לא"י אקרי מצוה, הנה מרן כתב משם הריב"ש [סימן ק"א] דמצוה אקרי, וכתב הרב החבי"ב ז"ל בכנסת הגדולה [הגב"ן]⁵⁰, דהריב"ש [סימן ק"א] כתב דההולך על דעת להתיישב מצוה אקרי, וכמדומה לו שראה להרב בעל שלטי הגבורים דמהלך ארבע אמות בא"י מצוה קא עביד, ולפי דבריו אפילו לעלות על מנת לחזור מצוה אקרי, וכתב שלא זכר את מקומו. ע"ש. ולי נראה אחר המחילה רבה, דאין ראייה ממה שכתב כן הרב שלטי הגבורים דסבירא ליה דעל מנת לחזור מצוה אקרי, דהא דהולך ארבע אמות בא"י הוא גמרא ערוכה בכמה דוכתי [כתובות ק"א], ההולך ארבע אמות בא"י מוחלין לו על כל עוונותיו, ומוכרח דעביד מצוה מדמוחלין לו, ואפילו הכי כתב

הערות וצייונים

49. נדפס לקמן אות רל"ו. 50. נדפס לקמן אות רט"ו. 51. בש"ג כתב זאת משם התשב"ץ תלמיד מהר"ם, ואין לו שייכות למה שהביא הב"י משם הרשב"ץ דדבר מצוה הוא לעלות לא"י וכו'. 52. עיין מה שהעיר על דבריו מרן החיד"א בברכי יוסף (סק"א), נדפס לעיל אות י"ט (ד"ה הדרן למאי).

אוצר ההלכה

משלשה ימים [שבת יט.], ובטעם הדבר נחלקו הראשונים, שר"ח [שם] פירש משום גזרת תחומים, ומן הנראה דסבירא ליה כהרמב"ם ז"ל, שכתב בתשובה [סימנים ש"ח, ש"י] דתחום מים הוא דרבנן ולא דמי למחנה ישראל, וכן הוא מוכרח מדקא שרי לדבר מצוה, ולהכי קאמר גזרת תחומין, שהוא גזירה משום תחומי יבשה. והקשה הר"ף [שבת ז:] דאמאי קאמר אין מפליגין בספינה סתם, דמשמע בין ספינה גדולה בין ספינה קטנה, הא בספינה גדולה מותר דאין תחומין למעלה מעשרה. וראיתי להרב יד אהרן [הגה"ט]⁵⁵ דברים תמוהים, שכתב דר"ח יסבור דסתם ספינה היא הולכת למעלה, כמו שאמרו בשבת [ק:] אין ספינה מהלכת אלא למעלה מעשרה, ודלא כהתוספות [שם ד"ה גמיר]. ע"ש. דאדרבא משם תברא לר"ח דאוקים לה דמהלכת למטה מעשרה, ולהרי"ף זאת הסוגיא לא תברא, דאפשר כמו שכתבו התוספות דיש ספינה קטנה, ומשום הכי לא הקשה אלא אמאי תני סתמא. וכתב מהרי"ק [שורש מ"ה] דהרי"ף לא סבירא ליה הא דתחומין, דכיון דממילא קא אזלא לית לן בה, דאי לא תימא הכי אמאי לא פשיט מהך ברייתא דאין תחומין, דאי יש תחומין אמאי קודם שלשה מותר, הא בין למטה מעשרה בין למעלה יש תחומין, אלא ודאי לא ס"ל הך דתחומין, אלא הטעם משום עונג שבת. והב"י דחה דבריו מההיא תשובת הרמב"ם ולא יישב לקושית מהרי"ק. ואפשר לומר דהוה מוקי לה בתוך התחום, דכן צריך לומר להרא"ש [עירובין פ"ד סימן ג'] דס"ל דבהך בעיא נקטינן לחומרא, כמ"ש הב"י, צ"ל שהוא בתוך התחום, אלא דבריו בתשובה נכלל כ"ב סימן י"ב] צ"ע לפי הב"י.

וכתב הב"י, דמדברי הרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ח] משמע דברביעי מותר להפליג. ולכאורה דבריו תמוהין, שהרי הרא"ש הביא התוספתא בזה הלשון, אין מפליגין שלשה ימים קודם השבת, משמע דשלשה ימים קודם אסור, ועלה קאמר ב"ש אוסרין ברביעי וב"ה מתירין, ועל כרחק צ"ל דברביעי דקאמר היינו ביום רביעי שחסר לשבת או בארבעה, דתחילה קאמר דשלשה ימים קודם אסור, ואחר כך קאמר דארבעה ימים ג"כ אסור. אם לא שנאמר שטעות נפל, או פירשו כמ"ש הב"י דשלשה ימים היינו עם שבת, והוא מכח הירושלמי [שבת פ"א ה"ח] שהביא הרא"ש בעירובין [פ"ד סימן ג'], דלא ליפלוג אתוספתא. אלא דאעיקרא דברי הב"י צריך להבין, דהיכי אפשר דשלשה ימים היינו עם שבת, דבברייתא קתני קודם השבת.

ועיין בספר יד אהרן שהקשה, דלדברי הב"י ז"ל פליג הרא"ש מיניה וביה, דבפרק מי שהוציאווהו כתב דב"ה קאי אערב שבת כו'. ע"ש. ואין זו קושיא, דהרא"ש ז"ל קאי התם לדעת רשב"ם, והכי קאמר, אף לדברין שאתה מפרש דב"ה קאי אערב שבת, עם כל זאת משמע דבשבת לא, וכל שכן לפי מה שאני מפרש דב"ה קאי ארביעי דקשה יותר, ובפ"ק דשבת הביא הרא"ש פירוש זה של רשב"ם.

ישראלים, אסור להפליג תוך שלשה ימים. ומהריב"ל והרדב"ז כתבו, דכל היכא ודאי חילול שבת כל אפיא שוין לחומרא, ואפילו ביום ראשון אסור. ודעת התוספות ור"י הטעם הוא משום שט, וכפי זה בין בנהרות בין בים, בין למעלה מעשרה בין למטה, בין כשהספינה של גוי, אסור להפליג תוך שלשה ימים. ולענין דבר מצוה אפילו בערב שבת מותר וכמ"ש הריב"ש, אבל בשבת עצמו אסור אפילו לדבר מצוה. ואיזה דבר נקרא דבר מצוה, ר"ת ורבנו יואל וראבי"ה ורבנו בעל הטורים והרשב"ץ והרב בעל תרומת הדשן והרב בעל שבלי הלקט, סבירא להו דההולך לסחורה או לראות פני חבירו חשיב דבר מצוה, אבל דעת מרן ז"ל דאין רוב הפוסקים מודים לר"ת בזה, וכ"כ מהריק"ש ז"ל, וכתב דבמקום שנהגו היתר אין למחות מאחר שיש להם על מה שיסמוכו. ודעת מרן ז"ל בספר הקצרה, מדהשמיט סברה זו משמע דסבירא ליה דלא חשיב מצוה מה שהולך לסחורה, אבל בספר המפה הביא סברה זו לפסק הלכה. ולענין עליית ארץ ישראל, הריב"ש והרדב"ז והרשב"ץ ומהר"ם ומהרימ"ט והרב בעל שלטי הגבורים, סבירא להו דעליה על מנת (להחזיר) [לחזור] אין בה מצוה. אבל לדעת מהראנ"ח והרב בעל פני משה ופוסקים אחרים סבירא להו דאפילו לחזור מצוה אקרי. הנה באו פה כל החילוקים והסברות בענין זה, אבל לענין פסק הלכה אין לנו אלא מה שפסק מרן הקדוש בספר הקצרה.

ודע דבין בשבת בין ביום טוב ראשון בין ביום טוב שני הדין בשוה. עיין הר"ם מלמד בח"א ומהר"א חסון (ו) שם (ושו"ת משפט צדק) סימנים ל' ל"א ל"ב, ומהר"י הלוי (בכלל ה' סימן ל"ב), והר"ש יונה (סימן נ"א), חות יאיר (דפ"ר) סימן ק"ב (סימן קט"ו), ע"ש שיש גמגומים בדבריו. ועיין באר שבע (סימן מ"ב) ודבר שמואל (סימנים נ"ו ונ"ז ונ"ח).

מא) שם אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת. כתב הטור (דף קס"א ע"א שיטה י"ו), אין מפליגין בספינה כו'. נ"ב: עיין מה שכתבתי במהדורא קמא [הגה"ט]⁵⁵, ובספר פרי האדמה (ח"א דף ל"ג ע"ב וע"ד, דף ל"ו ע"א), ובספר בית יהודה (ח"ב סימן ל"ה), ובספר סמא דחיי (דף י"ג ע"ג וד', דף י"ד ע"ד)⁵⁴. (יד אהרן מהדורא בתרא – הגה"ט סק"א)

מב) שם אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת. כתב ב"י (דף קס"א ע"ג שיטה ח"י), וכתבו התוספות [עירובין מג. ד"ה הלכה] והרא"ש [שם פ"ד סימן ג'] בשם (רשב"א) [רשב"ם] כו'. נ"ב: עיין בספר שב יעקב (חא"ח סימן ט"ז). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"א)

מג) שם אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת. ת"ר אין מפליגין בספינה פחות

הערות וצינונים

53. נדפס באות הקודמת. 54. נדפס לעיל אות ל"ט. 55. נדפס לעיל אות מ' (ד"ה וטעם).

אוצר ההלכה

מֵרֵן בְּאוֹרֵחַ סִימָן ת"ד. יע"ש. משום הכי התיר בספינה גדולה. וכן קשה על הרדב"ז (בסימן פ"ז) [ח"ד סימן אלף קנ"ז] שכתב דהלא מצי למיפשט וכו', ומאי קושיא.

ועל פי זה פתח פתוח מצאתי לפק"ד לחלוק על דברי הגאון מהריק"ו ז"ל (בשורש מ"ה), שהביא פירוש ר"ח הנזכר וגם פירוש התוספות [עירובין מג. ד"ה הלכה] דמפרשים הטעם גזירה משום שמא יעשה חבית של שייטין וכו' כמו שיתבאר לקמן. וכתב ז"ל, דגם לרבנו יצחק צ"ל דגם למטה מעשרה טפחים שרי היכא דהפליג שלשה ימים קודם השבת, דאי אמרת דוקא למעלה שרי שלשה ימים קודם אבל לא למטה, אם כן קשה ליפשוט מינה דאין תחומין למעלה מעשרה טפחים, דאי יש מאי שנא הפליג שלשה ימים מאי שנא לא הפליג, אלא ודאי אפילו יש תחומין וכו'. יע"ש. ולפק"ד יש לדקדק דלעולם רבנו יצחק סבר דדוקא למעלה שרי שלשה ימים ולא למטה, ולא קשה דליפשוט מינה, משום די"ל דתנא דברייתא נמי ספוקי מספקא ליה אי יש תחומין למעלה מעשרה, ומאי דהתיר הוא למעלה מעשרה טפחים, הוא ממאי דקיימא לן ספיקא דרבנן לקולא, ומה גם בעירובין דהיקלו טפי כנודע [עין עירובין מו.], ומשום הכי שלשה ימים בלמעלה מעשרה טפחים שרי, ולא גזרינן אטו חבית, ופחות משלשה ימים גזרינן אטו חבית, אבל בלמטה אפילו טפי משלשה ימים אסור משום תחומין וכו'. יע"ש. וממילא ענין תראינה דגם מה שהכריח לדעת הרי"ף מהך קושיא אינו הכרח. יע"ש.

וראיתי להר"ב ב"ח ז"ל בסעיף ד' הקשה על דברי הטור, דלמה הביא פירוש ר"ח מאחר דהרי"ף והרא"ש דחו דבריו. ותירץ ז"ל דהטור מיישב כל תמיהותיהם, דמה שהקשה דאמאי לא תני בהדיא ספינה קטנה, י"ל דמלתא דפשיטא היא להאי טעמא ואין צריך לפרש, כי היכי דלהרי"ף והרא"ש אין איסור אלא במים המלוחים וכמו שכתב הרב המגיד [הלכות שבת פ"ל ה"ג], ותנא בסתמא (פי') [פסיק] ולא תני בים המלוח וכו'. יע"ש. ולפק"ד לא ראי זה כראי זה, דבשלמא להרי"ף והרמב"ם והרא"ש לא קשיא, דאינהו סברי דמאחר דתני ספינה ודאי דספינה גדולה היא, וכמו שמצינו בש"ס בפרק הזורק (דף ק' ע"ב) דאין ספינה מהלכת בפחות מעשרה, ופירש רש"י [ד"ה גמירין] כל היכא דתני ספינה גדולה היא וכו'. יע"ש. אם כן כיון דתני בברייתא ספינה ודאי דגדולה היא, וספינה גדולה אינה הולכת אלא בים הגדול ולא בנהרות. דוק מינה דלסברתם כבר רמזו בברייתא ים המלוח שהוא גדול ובו מהלכין ספינות גדולות. אך לפירוש ר"ח קשה, דהיה לו [לומר] ספינה קטנה, וחיליה להרי"ף להקשות הך לר"ח הוא מהך סוגיית דפרק הזורק דמוכחא כוותיה, מאחר דתני ספינה דהיינו גדולה, ולדעת ר"ח צ"ל דמירי בספינה קטנה, דאילו גדולה אי אפשר שתהיה אלא למעלה מעשרה כמבואר בפרק הזורק. והנני מפליא תמיהא גדולה על בעל יד אהרן [הגה"ט]⁵⁶ שהביא קושיא הרי"ף הנז"ל

עוד כתב הב"י, דהא דאמרין ומצור לצידון אפילו בערב שבת שרי, היינו שהוא מהלך יום אחד ברוח מצויה, אף שאם אינו עושה רוח אינו הולך ביום אחד שרי. ע"ש. ומדברי רש"י [שבת יט. ד"ה ומצור לצידון] לא משמע כן, שכתב מצור לצידון אינו אלא מהלך יום אחד ובצידון היה יום השוק יום ששי. ע"כ. הרי שמה שהיו הולכין לצידון היה מפני יום השוק, ואי ההליכה מצור לצידון אפילו כשעושה רוח היה יום אחד כבר חלף עבר יום השוק (א"ה). עין מ"ש רבנו המחבר פ"ח מהלכות יו"ט [ה"ז ד"ה כתב]. אלא נראה שכוונת רש"י היא לומר שמצור לצידון למרבה אינו אלא יום אחד, ומשום הכי מותר, אבל רוב פעמים הולך בשעה אחת או שתיים, והחידוש הוא שאף שאינו הולך בבוקר, עם כל זאת מותר כיון שרוב פעמים הולך בשעה אחת או שתיים. אלא דלפי זה מנא ליה דלמרבה אינו אלא יום אחד, ואימא דלמרבה הוא שתיים או שלשה ימים, אלא כיון שרוב פעמים הולך בשעה אחת או שתיים מותר. ומדברי רש"י אלו נראה דלא סבירא ליה ההיא דר"ת שכתב לסחורה הוי דבר מצוה. (יד המלך)

מוד) שם אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת. הכי איתא בברייתא בפ"ק דשבת (דף י"ט ע"א). והואיל ורבו כמה פירושים בהאי סוגיא, אמרתי אלקטה לפק"ד מה שתעלה מצודתי במשא ומתן בהם. הנה הטור ז"ל הביא לנו בזה מה שכתבו הרי"ף [שם ז:], והרא"ש [שם פ"א סימן ל"ח], וספר התרומה בסוף סימן (רכ"ה) [רכ"ד], והגאון מהריק"ו (שורש מ"ה), משם ר"ח ז"ל [שם יט.]. דמפרש הטעם דמירי בספינה גוששת, ומשום איסור תחומים נגעו בה וכו'. וראיתי להר"ב התרומה ז"ל שהקשה, דאם כן תיפשוט מהכא בעיית הש"ס במסכת עירובין (דף מ"ג ע"א), דבעי אי יש תחומים למעלה מעשרה או אין תחומין, היה לו להביא מהכא ולתרוץ ברקק כמו שתירץ. ולפק"ד אי משום הא יכולים אנו לומר שני תירוצים, דכיון דהבעיא היא שם ומצא כדי ספיקו לפשוט מאותה סוגיא, [סוגיא] בדוכתא עדיפא. אי נמי יש לומר, דכיון דהתם מיייתי ממתניתין דריש הפרק מהנהו תרי עובדי דמתניתין, והך דאין מפליגין בספינה היא ברייתא, טפי עדיף ליה לאתווי ממתניתין ולא מברייתא, ומכיון דמוקי לה למתניתין ברקק תו לא מיייתי הך דהכא. אמנם לפק"ד אעיקרא קושיא ליתא, דהא לפי פירוש ר"ח דמוקי לה בספינה גוששת ומהלכת למטה מעשרה טפחים, א"כ היכי מצי לאתווי התם ראייה לבעיית הש"ס שהיא אי יש תחומין למעלה מעשרה מהכא, אין שום ראייה, די"ל דלעולם לתנא דברייתא נמי ספוקי מספקא ליה, ולא אמר אין מפליגין אלא בספינה גוששת, דאין מפליגין משום דלכ"ע יש תחומין למטה מעשרה. יע"ש. וכמו שכן דחו שם בש"ס בעירובין [מג.]. יע"ש. ואי כתב ר"ח דמשום הכי מותר לילך בספינה גדולה ההולכת למעלה מעשרה, לאו מהכא גמר לה, אלא כיון דספיקא דרבנן הוא אזלינן ביה לקולא, וכמו שכתב

אוצר ההלכה

ל"א]. יע"ש. ולכאורה קשה בדבריו, דבשלמא לטעמיה דהר"ה ז"ל דהוי משום גזרה דנראה כמתנה לחלל, שפיר שייך לא גזרו במקום מצוה, אמנם לסברת ר"ח שהוא משום איסור תחומין, ואין גזרה אלא דאיסור הוא ונלמד ממגרש, למה לא העמידו דבריהם במקום מצוה כמו אונן. ומאי שנא הכא באונן העמידו דבריהם במקום מצוה והכא לא העמידו. אמנם על פי דרך הב"ח אתי שפיר, דכיון דביים ליכא איסור כלל מפני הגזרה אטו יבשה, אם כן הוה ליה הטעם משום גזרה, ובגזרה לא גזרו במקום מצוה. והשני תירוצים הללו קשורים זה בזה לעלות בקנה אחד להליץ בעד רבנו חננאל ז"ל, וסוגיא דפרק תולין (דף ק"ט ע"ב) מסייע ליה, דבהערמה התירו. יע"ש.

ומה שכתב הרב ב"ח בסוף הסעיף, אי נמי אפילו בספינה קטנה מותר לר"ח בתוך התחום וכו'. ולפ"ד אם כיון לומר דהטור אתא לאשמועין הא, ליתא, שהרי לטעם הרי"ף והרא"ש דהוי משום עונג, דבים איכא צער, והוא הטעם שהביא הטור אחר כך, מפורש יוצא דאפילו בתוך התחום אסור, דהא גם בתוך התחום יש נמי צער הים. ורב אחאי כמהר"י קובו ה"א העמיד דברי הרב ב"ח לדעת הסומכים על רבנו חננאל שמותר תוך התחום ואפילו לטייל, וזה הוא לדעת הב"ח שתירץ כל הקושיות, אמנם לפ"ד כיון דקושיא ראשונה במקומה עומדת כדכתיבנא לא נהירא. ודוק.

והרי"ף [שבת ז.] והרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ג] והרא"ש ז"ל [שבת פ"א סימן ל"ח], כתבו הטעם משום ביטול עונג שבת, משום דשלשה ימים הוה ליה שינוי וסת בעננוע הספינה, ולפי זה בנהרות הנובעים דליכא האי טעמא מותר. וכתב מהר"י קולון (בשורש מ"ה), דלכ"ע בנכנס בספינה שלשה ימים קודם השבת, אף על פי שהספינה הולכת במים שאין בהם עשרה טפחים שרי, ואף שהרי"ף דחה דברי היש מפרשים משום תחומין וכו', [ד]אפילו טפי משלשה ימים אסור, לא קשיא, דלדברי ר"ח קאמר, דלדידיה סבר אפילו למעלה מעשרה שרי וכו', אבל לדעת הרי"ף וכו'. והנה מה שכתב דלדידיה סבר אפילו למעלה, לפ"ד תיבת אפילו ט"ס היא, דדוקא למעלה מותר ולמטה אסור לדעת ר"ח כמבואר. והרב אבא מארי ה"י שם, בקש להגיה דאפילו לדידיה סבר, ואינו מחוור, דמשמע לא מיבעיא לכל השיטות אלא אפילו לשיטתו, והא ליתא, שהרי לשיטת התוספות דהוי משום שט וכן לשיטת הרי"ף ז"ל, בפחות משלשה ימים גם למעלה אסור, אי לדעת רבנו יצחק משום וכו', ולסברת הרי"ף משום ביטול עונג, א"כ לא שייך אפילו לדידיה, לכן לפ"ד תיבת אפילו אין לה שחר וט"ס. יע"ש.

ומה שתירץ הרב ב"ח לקושיא השלישית שהקשה [הרי"ף], דא"כ אמאי לדבר מצוה שרי וכו', ותירץ דכיון דביבשה דמשכחת לה כעין של תורה גזרו, וגזרו ים אטו יבשה, משום הכי במקום מצוה לא החמירו. ולפ"ד אין זה מרוה צמאוננו, שהרי מצינו בריש פרק מי שהוציא אוהו [עירובין מא:] שהחמירו בים כמו ביבשה מפני איסור תחומין וכו', ולמה לא הקילו מהך טעמא, ומניין לנו לחלק ולהוליד סברות מעצמנו. יע"ש. וליישב תירוץ זה צריך להעמיד אותו בתירוץ שתירץ רש"ל, דבתחילת הגזרה לא גזרו לדבר מצוה. יע"ש בביאורו על הסמ"ג (דף כ"ט) [לאוין ס"ה עמ'

ובקש למצוא תשובה מהך סוגיא ולא דק כלל, שכתב וז"ל: וזה תימא, שהרי אמרינן בפרק הזורק וכו' הרי דסתם ספינה גדולה היא וכו' וזהו דעת ר"ח ור"ת וכו'. יע"ש. ואני בעוניי לא ידעתי איך מזווג דעת ר"ח להך סוגיא, דהא לדעת ר"ח דמוקי לה בספינה גוששת ובפחות מעשרה טפחים, היינו ודאי בקטנה, דאי ספינה גדולה הרי אמרו בש"ס שם דאין ספינה מהלכת בפחות מעשרה, ודבריו אין להם שחר. יע"ש.

והרב הגדול אבא מארי בספר פרי האדמה (ח"א פ"ל מהלכות שבת דין י"ג דף ל"ד ע"ד) רצה להליץ לקושית הב"ח, דהרי"ף דקדק מה שאמרו אין מפליגין, וכיון דנקט הש"ס לשון הפלגה וכמו שפירש רש"י [שבת יט. ד"ה מפליגין], דהיינו על שם שמפליג עצמו מן היישוב, וזה לא שייך אלא בים הגדול, שהרי בנהרות הוא הולך בצידי היישוב ומדבר עמהם. וכל שכן לפירוש שני שכתב רש"י שאמצעותו של ים נקרא (פליגוס) [פילגוס] וכו', אם כן מדנקט מפליגין היינו ודאי בים ולא בנהרות וכו', אבל לפירוש היש מפרשים היה לו לומר וכו' קטנה וכו'. יע"ש. גם לקמן (דף ל"ה ע"א) כתב כעין זה ודקדק מאמצעות הים וכו'. יע"ש. ואני עבדו ותלמידו באתי לחלוק על דבריו, יען דברי הרי"ף מנגד פירוש, דאם איתא דכח הרי"ף ופירוש היינו מלשון מפליגין וכו', אם כן איך מקשה הרי"ף לשיטת היש מפרשים דלדידם ליתני אין מפליגין בספינה קטנה לשיטת ר"ח ור"ת, דהיינו בספינה קטנה וגוששת, ובודאי דכיון דגוששת היא סמוכה ליישוב לא שייך לומר לשון מפליגין, דהא אינו מפליג מן היישוב, דגוששת היא בפחות מעשרה טפחים ובודאי דהוי קרוב ליישוב. ומה גם לפירוש שני דהיינו אמצעית הים, אם כן בקושיית הרי"ף היה לו להקשות דליתני אין מפרישין בספינה קטנה, מדהקשה דהוה ליה למימר אין מפליגין מורה דלא דייק לשון מפליגין. יע"ש. ושמא י"ל דדעתו דעת עליון הוא דכיון דהוה מתי קטנה לא היינו מקפידים על לשון מפליגין, וזה דוחק לפ"ד והעיקר כדכתיבנא. ומיהו לסברת ר"ח ז"ל, אין לתמוה עליו דהכא תני בברייתא ספינה סתם וכיון שכן גדולה היא, והא אתמר בפרק הזורק אין ספינה הולכת אלא למעלה מעשרה ואין מוקי לה בגוששת בפחות מעשרה, דיש לומר דהוא מוקי לה בספינה קטנה, וכמו שכתבו התוספות בפרק הזורק [שם ד"ה גמירי] ליישב לההיא דפרק מי שהוציא אוהו (דף מ"ג ע"א). יע"ש. ומיהו להרי"ף ז"ל מפרש לה כפשטא. יע"ש.

ומה שתירץ הרב ב"ח לקושיא השלישית שהקשה [הרי"ף], דא"כ אמאי לדבר מצוה שרי וכו', ותירץ דכיון דביבשה דמשכחת לה כעין של תורה גזרו, וגזרו ים אטו יבשה, משום הכי במקום מצוה לא החמירו. ולפ"ד אין זה מרוה צמאוננו, שהרי מצינו בריש פרק מי שהוציא אוהו [עירובין מא:] שהחמירו בים כמו ביבשה מפני איסור תחומין וכו', ולמה לא הקילו מהך טעמא, ומניין לנו לחלק ולהוליד סברות מעצמנו. יע"ש. וליישב תירוץ זה צריך להעמיד אותו בתירוץ שתירץ רש"ל, דבתחילת הגזרה לא גזרו לדבר מצוה. יע"ש בביאורו על הסמ"ג (דף כ"ט) [לאוין ס"ה עמ'

אוצר ההלכה

הירושלמי לא קשה כלל לרבי חייא, ונמצא דרבי חייא דתלמודין סבירא ליה כהירושלמי, ואם כן הרי"ף מוכרח לפסוק כוותיה. ותירוצו זה ממש הוא תירוצו רבי אבא הרב הגדול ה"י בספרו. יע"ש. ועיין בשיטת הרשב"א ז"ל [עירובין יז: ד"ה אמר רב אשין שכתב דהרי"ף פסק כהרמב"ם. ולפ"ד לסברת הב"ח ז"ל דסלקא דעתיה דלהרי"ף אין תחומין בים כלל ואפילו מדרבנן, קשה, דמאי בעי בש"ס בעירובין (דף מ"ג ע"א) אי יש תחומין למעלה מעשרה וקאמר בש"ס לישנא אחרינא בספינה וכו', גם בש"ס בשבת (דף ק' ע"ב) דפריך זימנין דליכא עשרה וקא מטלטל וכו', והלא ליכא תחומין וכו'. יע"ש. ויש ליישב ודוק. ואין להקשות על מה שכתב הרב המגיד (בפרק כ"ז מהלכות שבת דין א' ודין ג') לדעת הרמב"ן [עירובין יז:] והרשב"א [שם] דסבירא להו דביבשה אין תחומין כלל מן התורה, דא"כ מאי קא בעי אי יש תחומין למעלה מעשרה בספינה וכו' כמו שהקשיתי לדעת הרב ב"ח ז"ל. דיש ליישב בפשיטות, דלדעתם ים ויבשה שוה ואיסורם מדרבנן, וכן מתבאר מדברי הרב המגיד שם (דין ג'). יע"ש. אמנם למה שכתב הרב ב"ח דלהרי"ף אפילו מדרבנן אין איסור תחומין בים, קשה כדכתבנא. וי"ל ודוק.

וראיתי להרב הגדול אבא מארי שם, שהקשה על מה שכתב מהריב"ל ח"ג (סימן פ"ג דף ע"ב ע"ד) [סימן ע"ג] שכתב וז"ל: ולא חזינא הנך סברות דכתיבנא לעיל מי שמחלק בין אלפים אמה ליי"ב מילין, והוי טעמא אי משום דסבירא להו שאפילו י"ב מילין שהוא מקום מחנה ישראל לא הויא איסורא מדאורייתא, דלא כסברת הגאונים, וכן כתב הרב האלפסי והרמב"ם. ע"כ. ותמה הרב אבא מארי דזה תימה, שהרי הרמב"ם כתב בהדיא בריש פרק כ"ז דיי"ב מילין הוי דאורייתא כמו שכתב הרב המגיד ז"ל וכו'. יע"ש. ולפ"ד מה שכתב מהריב"ל וכ"כ הרמב"ם והרי"ף, לא קאי למה שכתב דסבירא להו שאפילו י"ב מילין וכו' לא הוי דאורייתא, אלא קאי למה שכתב דלא כסברת הגאונים, דהכוונה דהגאונים סברי דהוי דאורייתא וכמו שכתב הרב המגיד שם בריש פרק כ"ז, יע"ש, עלה כתב וכ"כ הרי"ף והרמב"ם, ור"ל דלדעתם אינהו סברי כסברת הגאונים, וכן הוא פשוט לפק"ד. וגם הרב המגיד כתב שם דבהלכות הסכים לדברי הרמב"ם. יע"ש. א"כ דברי מהריב"ל שייכים לפירוש הגאונים, וראיה לזה שאח"כ הביא מהריב"ל סברת החולקים שהביא הרב המגיד שהם הרמב"ן והרשב"א. יע"ש.

עוד תמה הרב ב"ח על מרן ז"ל, וז"ל: ותו קשה, דכיון דפשט דברי הרי"ף מוכחים כן, ואם כן גם פשט דברי הרא"ש מוכחים כן, שהרי כתב כלשון הרי"ף, ואם כן יהיו דברי הרא"ש בפ"ק דשבת סותרין [מה] שכתב בפרק מי שהוציאוהו [עירובין פ"ד סימן ג'] דנקטינן בבעיין דלמעלה מעשרה לחומרא, ולא חילק בין ים ליבשה, אלמא דאפילו למעלה מעשרה במים איכא איסור תחומין להרא"ש, וזה סותר מה שכתב בפ"ק דשבת דקודם

ליה למימר אין מפליגין בספינה קטנה וכו', להרי"ף קשה דהוה ליה למימר אין מפליגין בספינה למעלה מעשרה טפחים, דהוה שמעינן דלמטה אסור אפילו טפי נמי, אלא מדלא מפליג נראה דקודם שרי בכל ענין. יע"ש. ולפ"ד מה שכתבתי לעיל דהרי"ף דייק מה שכתוב בספינה, ואיתא בפרק הזורק (דף ק' ע"א) דאין ספינה מהלכת בפחות מעשרה, ועיין בפרש"י ז"ל, ולפי זה לא קשה, דכיון שהזכיר ספינה הא מוכח דהיינו למעלה מעשרה טפחים, אבל למטה אסור לגמרי. יע"ש ודוק. והרב יד אהרן [הגה"ט]⁵⁷ והרב אבא מארי תירצו דדייק מפליגין וכו', וכבר דחיתי דבריהם לעיל. גם מה שכתב הרב יד אהרן עוד דכיון דאמר שלשה ימים משמע משום עונג, וזה לא שייך אלא בים הגדול דהיינו למעלה וכו', ולפ"ד אם משום הא אפשר להיות בים הגדול ויהיה למטה מעשרה, דליכא עונג מכח הים, והעריבה תהיה בפחות מעשרה טפחים. יע"ש.

עוד הקשה הב"ח למרן, דמאי ראייה מייתי מתשובת הר"מ במז"ל, הלא להר"מ [הלכות שבת פכ"ז ה"א] שנים עשר מיל ביבשה הוי דאורייתא במחנה ישראל, אם כן במים דליכא איסור תורה אפילו בשנים עשר מיל, מכל מקום איכא איסור דרבנן בפחות מעשרה טפחים, אבל להרי"ף סוף פ"ק דעירובין משמע דאע"ג דבירושלמי [עירובין פ"ג סוף ה"ד] איתא דיי"ב מיל הוי דאורייתא, מכל מקום לגמרא דידן ליכא תחומין דאורייתא ביבשה אפילו ביי"ב מיל, וכיון שכן בים ליכא תחומין כלל, ואם כן מאי ראייה מייתי מתשובת הרמב"ם וכו'. וראיתי להרב יד אהרן [שם] שתירץ וז"ל: גם לזה י"ל כמו שכתב שם הרי"ף פ"ק דעירובין, היינו דתוך י"ב מיל הוי דרבנן אבל חוץ ליי"ב מיל הוי דאורייתא וכו'. יע"ש. ולפ"ד אלו דברים שאין להם שיעור להליץ בעד הר"ב ב"ח, דגם הרב ב"ח אזיל ומודה בזה, אמנם סבירא ליה דהיינו לפי הירושלמי, אמנם בתלמודא דידן ליכא דאורייתא כלל, והרי"ף ז"ל אינו פוסק כהירושלמי וכו'. יע"ש. ומה יושיענו תירוצו הנזכר. אמנם לפ"ד לא קשיא, והוא דמוכרח דהרי"ף פוסק דמשנים עשר מיל ואילך הוי דאורייתא כדן הירושלמי, יען כבר מצינו בתלמוד דידן [עירובין יז:] דקאמר רבי חייא לוקין, ומלקות לא משכחת לה כלל אליבא דתלמודין דסבירא ליה דליתא לדברי עקיבא [סוטה ל:], אלא צ"ל דרבי חייא שאמר לוקין סבירא ליה כירושלמי, דלוקין דקאמר היינו מיי"ב מיל ואילך ואתי שפיר דלוקין, אך לתלמודין דלא מצינו תחומין דאורייתא מה שאמר לוקין קשה. יע"ש. מעתה כיון דמצינן בתלמודין דלרבי חייא לוקין, מוכרח דסבירא ליה כמו שכתוב בירושלמי דמיי"ב ואילך לוקין, וכיון שכן מוכרחין אנו לומר דגם הרי"ף פוסק דיש תחומין מדאורייתא כרבי חייא דקאמר לוקין, והיינו דסבירא ליה כירושלמי. ומה שכתב הרי"ף דלתלמודין קשה, ר"ל דלפי התלמוד שלנו אין אנו יכולים לתרץ האי דרבי חייא, דהרי בתלמודין לא מצינו שהוא דאורייתא כלל, אך לפי

אוצר ההלכה

להפליג, אינו אלא במפליג ביום שנכנס, אבל בשאינו מפליג ביום שנכנס מותר ואפילו בערב שבת. וכתב דהכי דייק לשון מרן ז"ל. יע"ש"ב. אף אנו נאמר כן דאי מיום ראשון נמי אסור כל שמפליג ביום שנכנס, אבל אם נכנס ביום ראשון ומפליג ביום שני מותר, אבל תוך שלשה ימים דאיכא ביטול עונג שבת, אפילו אי מפליג ביום אחר אסור. עכ"ד. ואין דבריו מחוורים אצלי כלל, דאם איתא להך חילוקא מאי פריך הרא"ש לר"ח ז"ל מאי איריא שלשה ימים אפילו טפי וכו', אימא דכוונת הש"ס לר"ח ז"ל היינו במפליג אחר יום שנכנס, ומשום הכי בטפי מותר כיון שלא הפליג ביום שנכנס, וכמו שמפרש הרא"ש לדידה, וטעם (הב') [השלשה] ימים לר"ח אפשר שהוא משום דשלשה ימים מיקרי קמי שבתא כמו שכתב הרז"ה ז"ל. יע"ש. מדפריך אפילו טפי, מורה דלא שנא הפליג בו ביום לא שנא נשאר בו ביום אסור. יע"ש.

ודרך אגב ראיתי לעמוד בעיקר חילוק הרב החבי"ב ההולך לקראתו, דחילוק זה כתב הרב ז"ל לתרץ קושיית הרא"ש שהקשה הר"ב משפט צדק (סימן ל') מיניה וביה, דבתשובה (כלל כ"ב סימן י"ב) כתב, אלא יכנס מבעוד יום ולא יצא אחר כך, משמע דבערב שבת מותר ליכנס, ולפי מה שכתב הרא"ש בפ"ק דשבת בטעם דאין מפליגין משום עונג, איך התיר כשלא יצא וכו'. יע"ש. הרי מבטל עונג שבת וכו'. עלה ביקש הרב ז"ל לחלק הך חילוק. ולפ"ק דאיני מוצא קורת רוח בחילוק זה להליץ לקושיית הר"ב משפט צדק ז"ל, דאף אם נאמר דמיירי בלא הפליג ביום שיצא, מכל מקום היותו בתוך הספינה, מחמת נענוע הספינה הוה ליה שינוי וסת וליכא עונג, ומשום הכי בעינן שלשה ימים, אם כן איך התיר בנכנס בערב שבת [כל שלא יצא] דהא יש לו צער ואין לו עונג כלל (כל שלא יצא), דמשמע מדבריו דכל שלא יצא מותר אפילו אי מפליג בליל שבת. ועוד אי איתא להך חילוק לטעם הרי"ף והרא"ש במפליג אחר יום שנכנס מותר, למה בש"ס אסר שלשה ימים, הוה ליה לחלק בהכי, אלא ודאי דדעת הרא"ש דכיון דטעמא הוי דכל שלשה ימים אסור משום דיש לו צער ואינו מקיים מצות עונג, אין לחלק בין הפליג בו ביום להפליג ביום אחר, אם כן אין מקום לדבריו ז"ל. ולפ"ק דלעיקר תמיהת הר"ב משפט צדק, נלפ"ק דהרא"ש בתשובה מיירי למפליג לדבר מצוה, ואפילו הכי קאמר דבשבת עצמו אסור, אלא בנכנס בערב שבת ולא יצא מותר כדין הש"ס, וזה ברור ופשוט. יע"ש, ואין כאן דוחק כמו שכתב הרב ז"ל. יע"ש.

והרא"ש ז"ל הביא סברת רשב"ם ז"ל בפ"ק דשבת [סימן ל"ח], דאמר דהא מני בית שמאי היא דאסרי קודם השבת מלאכה הנעשית מאליה בשבת, כגון הלוח הספינה חוץ לתחום בשבת, וכיון דקיימא לן כבית הלל מותר להפליג בערב שבת אבל בשבת אסור. ומסתייע להך סברא מהך דתניא בתוספתא⁵⁸ אין מפליגין בספינה (ב') [שלשה] ימים קודם השבת, בית שמאי

שלשה ימים מותר להפליג למעלה מעשרה. אבל למהרי"ק נחא, דגם הרא"ש לא כתב אלא דלר"ח קשה וכו'. יע"ש. ולפ"ק דלא קשיא למרן הא כלל, והוא דמרן ז"ל חולק עליו במה שכתב דלא מחלק בין יבשה לים, וסובר מרן דמחלק. והוא דהרואה יראה דברי הרא"ש בפרק מי שהוציאוהו בהך בעיא דאם יש תחומין למעלה מעשרה, לא הביא אלא הך דעמוד גבוה עשרה וליכא רחב ארבעה והך דקפיצה, אמנם מה שכתוב בש"ס לישנא אחרנא (בספיקא) [בספינה] לא הביא, מוכרח הוא דמחלק בין (ספינה) [יבשה] לים, דעד כאן לא אזלינן בהך ספיקא דאם יש תחומין וכו' לחומרא אלא דוקא ביבשה, כיון דביבשה איכא תחומין דבר תורה, אבל בים דליכא תחומין דאורייתא כלל, וכמו שכתב הב"ח עצמו לתרץ קושיית הרי"ף והרא"ש (בסעיף ד'). יע"ש. אלא דרבנן הוא דהחמירו, אזי אזלינן בספיקו להקל, ומשום הכי לדידה אף דיש תחומין ביבשה למעלה מעשרה, בים בהך ספיקא אזלינן להקל, ומשום הכי שרי שלשה ימים קודם השבת למעלה מעשרה. אמנם לפירוש ר"ח דמאי דאסרו בש"ס הוא משום איסור תחומין ובספינה גוששת, א"כ לדידה שפיר מקשה הרא"ש דגם קודם שלשה ימים אסור, דכיון דהוי בפחות מעשרה פשיטא דאסור מדרבנן, וכיון שכן אפילו מיום ראשון נמי אסור. זהו כוונת מרן בעד הרא"ש, והשתא לא קשיא מהרא"ש מיניה וביה כמבואר ודוק, דלעולם דגם הרא"ש אזיל ומודה דבפחות מעשרה אסור כמו שכתב מרן בעד הרי"ף ז"ל. יע"ש.

ולא תעזוב נפשי מלשא'יל מה שיש מן הקושי על הרב ב"ח מניה וביה, והוא דלדידה דקא נחית אדעתיה לומר דלסברת הרא"ש שם בהך בעיא דפסק לחומרא ולא חילק בין יבשה לים, אלמא דסבירא ליה דאפילו למעלה מעשרה איכא איסור תחומין להרא"ש ז"ל, לפ"ק דאם כן זה סותר מה שכתב הוא למטה בסיום דבריו וז"ל: ולעולם אפילו בפחות מעשרה אין איסור תחומין במים להרי"ף והרא"ש כמו שכתב מהריק"ו וכו'. ולפי דבריו מפורש יוצא דעד כאן לא הצריכו שלשה ימים בש"ס אלא משום עונג שבת, אך בנהרות דליכא צער אפילו בערב שבת מותר, ואפילו במהלך פחות מעשרה דליכא איסור תחומין, וכן הוא מבואר בדברי מהריק"ו. ולפי מה שהכריח הוא ז"ל דהרא"ש לא חילק קשה, דבשלמא להרי"ף נחא, אך להרא"ש דלא חילק בהך בעיא מוכרח דסבירא ליה דאפילו במים יש איסור תחומין למעלה, אם כן איך מתיר הוא לדעת הרא"ש אפילו בפחות דאין איסור תחומין במים, ודבריו סתרי לעין כל חוזה, וצ"ע. יע"ש. והעיקר לפ"ק דכדכתיבנא דהרא"ש מחלק כאמור. והרב הגדול אבא מארי ה"י תירץ מעין מה שתירצתי אנא זעירא, והחילוק ביני לבינו מבואר. יע"ש. וראיתי להרב יד אהרן [הגה"ט ד"ה והרי"ף] שבקש לתרץ לקושיית הרב ב"ח ז"ל, וז"ל: גם לזאת מצאתי מרגוע לנפשי במה שראיתי להרב החבי"ב בעל כנה"ג [הגב"י]⁵⁹ שחילק, דמה שכתב הרא"ש בתוך שלשה ימים אסור

אוצר ההלכה

דאמר למינן בעינן, בדרך הערמה שרי אפילו אם הולך אח"כ, כיון דמתחלה למינן נכנס, הכא נמי כיון דמתחלה לא נכנס אדעתא להפליג שרי. יע"ש. אמנם הסותר לזה הוא מה שדחה הרא"ש (דבריהם) [דבריו] דבשבת לא שייך פלוגתייהו, והלא גם לפירוש רשב"ם בשבת לא היה פלוגתייהו אלא בנכנס בערב שבת אדעתא להפליג, ועוד מה שדחה בתר הכי מהירושלמי דמשמע דוקא בערב שבת אבל בשבת לא, ומאי קושיא, הירושלמי לא קאי אלא בנכנס אדעתא להפליג ומשום הכי בשבת לא, אבל בנכנס לחוד ואין דעתו להפליג מותר וכו' ומאי קושיא. אלא ודאי צריך לומר דמה שהתיר הרא"ש משמו דגם בשבת מותר, היינו אפילו בדעתו להפליג, נמצא זה סותר מה שכתב בפ"ק וצ"ב. יע"ש.

אמנם למה שהקשיתי עוד במה שכתב בפרק מי שהוציא אוהו, והא דמתירין בית הלל היינו בערב שבת, דאי בית הלל שרו [וכו'] א"כ היינו ת"ק וכו'. לזה י"ל דהכא הרא"ש כיון להקשות לפי פירוש רשב"ם דמוקי להירושלמי דמה שכתוב ובית הלל שרו דהיינו אערב שבת, דאם לא כן היינו ת"ק, אם כן קשה, דלפי שיטתו הלא התירו אלא בערב שבת אבל בשבת לא. וק"ל.

והרמב"ן ז"ל רוח אחרת אתו, והביא דבריו מרן הב"י ורבונו ירוחם (נתיב י"ב חלק י"ח דף ק"א ע"א) וז"ל: **והרמב"ן** כתב הטעם לפי שנראה כמתנה עם הגוי לחלל את השבת, דהא ממטו לה לספינה וקושרים עמה קשרים בפריסת הקלע. ודוקא כשהספינה לא היתה מהלכת לולי ישראל, וברביעי ובחמישי מותר דגוי במלאכתו הוא עוסק ואין נראה כשלוחו של ישראל, דקבלנות הוא עושה, ולפיכך בזמן הזה כשמפליגין בספינה גדולה שרובה גוים ובלא ישראל היתה הולכת, מותר להפליג בערב שבת. ומרן ז"ל בב"י תמה עליו, דאם כן הוה ליה למתני אין מפליגין בערב שבת וברביעי ובחמישי מותר, כדתיני [שבת יט.] גבי שילוח איגרות ושכירות כלים וכו'. יע"ש. וראיתי להרב שי למורא (סימן נ"א) שהביא קושיית מרן, ותירץ וז"ל: ולי נראה שטעמו של הרמב"ן ז"ל משום דסבירא ליה דהך ברייתא כבית שמאי, משום דגרסינן בירושלמי [שבת פ"א ה"ח] הביא אוהו התוספות בפרק מי שהוציא אוהו, אין מפליגין בים הגדול לא בחמישי ולא בערב שבת, בית שמאי אומרים אפילו ברביעי, ובית הלל מתירין. עכ"ל. ואם להתיר רביעי נמי היינו ת"ק, אלא מתירין ממה שאסר ת"ק חמישי וששי, והוא מתיר ממנו שאוסר יום ששי ומתיר יום חמישי וכו'. יע"ש. ולפ"ד לפירוש זה דין הרמב"ן אתי דלא כמאן, לא כת"ק ולא כב"ש ולא ככ"ה, דהא לת"ק יום חמישי נמי אסור, ואי כבית שמאי יום רביעי נמי אסור, ואי כבית הלל הלא לבית הלל יום ששי נמי מותר, לפי מה שהכריח דמה שכתוב ובית הלל מתירין לא ארביעי קאי אלא את"ק דאוסר יום חמישי ויום ששי, אם כן לבית הלל מותר אפילו בששי והוא אוסר [יום ששי]. יע"ש. (יום ו') ודבריו צריכין ביאור, דמנא ליה לומר דבית הלל אוסר יום ששי, אי איתא להא היה ליה לומר ובית הלל מתירין בחמישי. יע"ש.

אומרים אף ברביעי ובית הלל אומרים מותר, וקא בעי למימר דבית הלל מתירין אפילו בערב שבת, דאי אמרת בית הלל מתירין ברביעי היינו ת"ק. ולא נהירא, דרבי ורשב"ג דאיירי בהך ברייתא לא מסתבר דסברי כבית שמאי, דאף על גב דאסחיד על בית אבא וכו' מחמירין על עצמן וכו', והא דקתני בתוספתא (בה) [בית הלל מתירין] ארביעי מיירי, ולא קשיא היינו ת"ק, דהכי קאמר דבר זה מחלוקת בית שמאי ובית הלל בדבר זה, ואפילו מפרשין דבית הלל מתירין בערב שבת, לא שבקינן ברייתא דש"ס דידן וכו'. יע"ש. ולכאורה דברי הרא"ש אלו סותרין למה שכתב הרא"ש בפרק מי שהוציא אוהו [עירובין פ"ד סימן ג'], דכתב [מ]שם רשב"ם ובשבת נמי מותר ליכנס בה דלאו מידי עביד וכו', וכאן אסר בשבת משם רשב"ם. ועוד דכתב דהא דאמרין אין מפליגין וכו' אתיא כבית שמאי וכו', אבל בית הלל דשרו שרו אפילו ליכנס בה בשבת, דהא לא עביד מידי, ואין נראה וכו', ובירושלמי [פ"א ה"ח] משמע דלא כוותיה וכו', ובית הלל מתירין, והא דמתירין היינו אפילו בערב שבת דאי ברביעי וכו', אם כן היינו ת"ק, ומשמע דוקא בערב שבת אבל בשבת אסור וכו'. יע"ש. וזהו היפך מה שכתב בפ"ק [דשבת] דלא קשיא היינו ת"ק, דהכי קאמר דבר זה מחלוקת וכו'. יע"ש. וראיתי להרב הגדול אבא מארי שם בהלכות שבת שעמד על כל זה, ותירץ הוא דמאי דמתיר בפרק מי שהוציא אוהו, היינו ליכנס בתוכה אף על פי (שהולכה) [שהולכת] אח"כ חוץ לתחום, אמנם אינו יכול לילך בספינה כי אם ארבע אמות וכו', מה שאין כן בנכנס בערב שבת, ומשום הכי קאמר הכא דבשבת אסור וכו'. ולפ"ד אחר נשי"ו [נשיקת ידיו ורגליו] אין זה מחוור, שהרי בפ"ק דשבת כתב וז"ל: וכיון דקיימא לן כבית הלל מותר להפליג בערב שבת, אבל בשבת אסור, משמע דההפלגה עצמה לא התירין בית הלל אלא בערב שבת אבל בשבת אסור, ואילו משם משמע דגם הפלגה מותרת לבית הלל, אלא שאסור לילך בה יתר מארבע אמות. יע"ש. וקושייתין כדקאי קאי.

ולפ"ק דסבור הייתי לומר, דמה שכתב בפ"ק דשבת דאסור, היינו בנכנס ודעתו להפליג בשבת, דאז אסור כיון דדעתו הוא להפליג בשבת, ומה שכתב בפרק מי שהוציא אוהו ובשבת נמי מותר ליכנס בה, היינו ליכנס ולא להפליג, אלא שנכנס שם לישב ולשבות שם ודעתו הוא שלא יפליג בשבת אזי מותר, דכיון דלאו מידי עביד בכניסתו לתוכה דהא אין כוונתו להפליג. ואח"כ מוטיב והא דאמרין אין מפליגין שלשה ימים וכו', כוונתו להקשות למה שהתיר בדעתו להפליג דאם נכנס בערב שבת דמותר, עלה מוטיב דפ"ק דשבת משמע דבעינן שלשה ימים, עלה תירץ דאתיא כבית שמאי וכו', אבל בית הלל דשרו להפליג בערב שבת שרו אפילו ליכנס בה, פירוש ליכנס אדעתא שלא להפליג, דהא לא עביד מידי בכניסתו, ואפילו אם בתר הכי ממטיה ליה חוץ לתחום מותר, כיון שהוא מתחלה לא נכנס אלא אדעתא שלא להפליג. ותדע לך דבתר דעתו אזלינן, שהרי בש"ס בפרק תולין (דף קל"ט ע"ב), בההוא צורבא מרבנן

אוצר ההלכה

הוי משום חילול שבת אפילו טפי נמי, ומאי שנא שלשה ימים, וכמו שהקשה הרי"ף ז"ל לר"ח וכו'. יע"ש. ולפק"ד לא קשה מידי, דבשלמא לפירוש ר"ח שפירש לה משום תחומין והוא ודאי איסור, שפיר מקשי הרי"ף ז"ל, אמנם הכא לפירוש הרז"ה הטעם שאסרו הוא מפני הרואים שנראה כמתנה לחלל את השבת, יען לא יבצר שלא יצטרכו לקשור קשרים בקלעים וכו', ותוך שלשה ימים קמי שבתא מקרי נראה כמתנה לחלל כשיצטרכו לחלל, ומיהו אפשר הוא שלא יצטרכו לחלל וספיקא הוא אם יחללו או לא, משום הכי מקמי שבתא דוקא אסרו דנראה כמתנה לחלל אם יצטרך, טפי לא כיון דהוא ספק אם יצטרך לחלל. יע"ש.

והיד אהרן שם הקשה על הריב"ש ז"ל (בסימן ק"א) שכתב וז"ל: אבל ההיא דאין מפליגין לפי פירוש הרז"ה אינו מפני איסור תחום וכמו שכתב ר"ח, דאם כן אפילו מיום ראשון נמי. ע"כ. ותימה והלא גם לפירוש ר"ח נוכל לומר טעמו של הרז"ה דשלשה ימים קמי שבתא מיקרי, דמאי שנא איסור תחומין משאר איסורי(ן) חילול שבת, הא איסור תחומין נמי אקרי חילול שבת וכו'. יע"ש. ולא דק, דדברי הריב"ש ברור מללו, דבשלמא באיסור תחומין לפירוש ר"ח דמפרש לה בספינה גוששת, איכא ודאי איסור חילול על כל פנים כיון דמהלכת היא, מה שאין כן לפירוש הרז"ה דמיירי למעלה מעשרה ואיכא ספק שמא יצטרך לחלל שבת, אזי שלשה ימים קודם שרי, אמנם בחילול ודאי אפילו מיום ראשון, ולפירוש ר"ח הוא חילול ודאי. יע"ש. ואף על פי שלפי פירוש ר"ח יש גם כן ספק שמא יגיעו למחוז חפצם קודם השבת, מכל מקום לפירוש הרז"ה יש שני ספיקות, ספק שמא יגיעו למקום חפצם ואם תמצוי לומר לא יגיעו שמא לא יצטרכו לחלל את השבת, מה שאין כן לפירוש ר"ח, דאם לא יגיעו ודאי יחללו השבת בהליכת הספינה באיסור תחומין. יע"ש. ועוד יש לומר בין לקושיא ראשונה שהקשה להרז"ה גם לקושיא שניה, דיש חילוק אחר, דבשלמא לפירוש ר"ח דמפרש לה בספינה גוששת דיש חילול שבת אפילו שלא בסכנה, דכיון דהיא גוששת בפחות מעשרה טפחים הרי יכול להעמידה מליך כמו שמעמידין כל הספינות בנמל, אז אפילו אם הפליג מיום ראשון אסור לילך בשבת כיון דליכא סכנה, אמנם לפירוש הרז"ה דמיירי בלמעלה מעשרה, דאי אפשר להעמידה ויבוא לידי סכנה ויצטרך לקשור הוילון ולהתירו, כיון דבמקום סכנה הוא מפני הסכנה מותר כל שהוא שלשה ימים קמי שבתא דאינו נראה כמתנה לחלל וכו', דאף דמחלל שבת הוא מפני הסכנה, מה שאין כן לפירוש ר"ח דליכא סכנה כלל, יע"ש, כיון שגוששת היא. יע"ש.

וכתב הריב"ש ז"ל שם וז"ל: ואף על פי שהרי"ף והר"מ ז"ל פירשו ברייתא זו בדרך אחרת כמו שכתבתי למעלה, מכל מקום הדין דין אמת, וכן הסכים מורי הר"ן ז"ל וכו'. יע"ש. וביאור הדברים לפק"ד הם לומר דלפי פירוש הרי"ף והרמב"ם דמפרשים טעם הברייתא משום עונג שבת, הוראה יוצאת דהולכי מדברות אפילו תוך שלשה ימים יכולים לצאת, כיון דיכולים לקיים עונג שבת. ולפי זה נמצא דהרי"ף והרמב"ם פליגי עם

והרב ב"ח ז"ל [אות א'] כתב וז"ל: ונראה דהרמב"ן כתב על פי הירושלמי פ"ק דשבת, דתניא אין מפליגין וכו', בית שמאי אומרים אף ברביעי ובית הלל מתירין וכו', וקשה בית הלל היינו ת"ק, דלא סבירא ליה להרמב"ן ז"ל לפרש דהכי קאמר, דבר זה מחלוקת בית שמאי ובית הלל היא, כמו שפירש הר"ש [שבת פ"א סימן ל"ח] בתוספתא, גם לא סבירא ליה לפרש בית הלל מתירין אפילו בערב שבת, ובריייתא דאין מפליגין בית שמאי היא כפירוש רשב"ם, דכבר הקשו על זה דלא מסתברא דפליגי רבי ורשב"ג אליבא דבית שמאי ולא אליבא דבית הלל, אלא בעל כרחך ובית הלל מתירין אפילו (ב"ה) [בחמישי] קאמר, והשתא ברייתא דתני בה אין מפליגין פחות משלשה ימים אתיא ככ"ע כבית שמאי וכבית הלל, אלא דלבית שמאי שלשה ימים היינו רביעי וחמישי וערב שבת, ובית הלל היינו חמישי וערב שבת ושבת אבל לא בערב שבת וכו', והשתא פליגי רבי ורשב"ג אליבא דבית הלל. ולפק"ד לא ידעתי מאי תיקן לקושיית מרן ז"ל, שהרי כל קושיית מרן היא, דאם איתא דבריייתא לא אסרה אלא יום שיש אליבא דבית הלל דהלכתא כוותיה, הוה לה לפרש כמו שאמרו באיגרות ושכירות כלים דאסור בערב שבת ומותר ברביעי ובחמישי, מדלא תני הכי שמע מינה דגם יום חמישי אסור, אם כן פסק הרמב"ן ז"ל אתי דלא כברייתא דתלמודא דידן. ועוד אי בית הלל מתירין דקאמר היינו (ב"ה) [בחמישי] דוקא הוה ליה לפרש, ולא לומר ובית הלל מתירין דמשמע דמתירין רביעי ופליגי אבית שמאי, או מתירין חמישי שיש ופליגי עם ת"ק. וממה שכתבו הר"ן [שבת ז. ד"ה ת"ר אין מפליגין] והשלטי הגבורים [שם ז. אות ב'] משם הרמב"ן, נראה דהרמב"ן ז"ל לא התיר בחמישי כלל, אלא אזיל הוא קרוב לשיטת הרז"ה. יע"ש. לכן נראה לי דמילת בחמישי שכתב רבנו ירוחם ז"ל ט"ס הוא, וצ"ל וברביעי, דברביעי דוקא שרי דאינו נראה כמתנה לחלל את השבת. יע"ש.

והרז"ה ז"ל [במאור שבת ז.] נתן טעם לאסור ומביאו הר"ן ז"ל [שם], דשלשה ימים קודם השבת קמי שבתא מיקרו [גיטין עז.], ונראה כמתנה לדחות את השבת, משום שאין דבר שעומד בפני פקוח נפש, והוא הדין להפריש במדברות ולכל מקום סכנה שאדם עתיד לחלל את השבת וכו'. יע"ש. ואין לדקדק דאם כן אמאי לא תני בברייתא מדברות נמי כיון שמקום סכנה הם וכו', דיש לומר דכיון דרוב הולכי מדברות יכולים הם לשמור את השבת, דשובתים במקום שנמצאו, והמיעוט הוא מה שירצו לחלל את השבת, משום הכי תני אין מפליגין בים, משום דרוב הולכי ימים אינם שובתים, יען הספינה הולכת על כל פנים לרוח (היום) [הים], ואי אפשר על הרוב שלא תלך כי אם בעודה בנמל, אמנם בתוך הים היא הולכת, וכיון שרוב הולכי ימים מוכרחים לחלל משום הכי תני בהולכי ימים ולא בהולכי מדברות שהוא המיעוט, והוא הדין נמי בהולכי מדברות במקום ידוע שהוא מוכרח לחלל את השבת כמו שכתב הרז"ה ז"ל. יע"ש. וכפי זה אין מקום למה שהקשה הרב יד אהרן ז"ל [הגה"ט ד"ה והרז"ה]. יע"ש. ומה שהקשה עוד וז"ל: ועוד קשה, דאי טעמא

אוצר ההלכה

וכו'. יע"ש. ועיין בשיירי כנה"ג סימן זה (הגב"י אות ז')⁶⁰, ומה שיש לדקדק בדבריו במה שכתב דהר"ה לא חילק בין ודאי חילול וכו' לספק וכו'. ולפק"ד לפי זה קשה, דאם כן אפילו מיום ראשון נמי וכמו שכתב הרי"ף לר"ח. לכן לפק"ד גם בשיירה לא התיר (ר"ח) [הרז"ה] אלא כעין ספינה מקום ספק שמא יחללו שבת, דאפשר שינוחו וישבתו באיזה כפר או באיזה מקום ולא יבואו לידי סכנה. יע"ש.

והגאון בה"ג [הלכות שבת פ"א עמ' קי"ח] הביא דבריו הטור שכתב וז"ל: ובה"ג כתב שאם קנה שבתה בספינה מערב שבת מותר ליכנס בה אפילו בשבת, (וכי) [ור"י] אסר וכו'. וראיתי למרן ז"ל בב"י ז"ל שכתב שמהר"י אבוהב מפרש לה דאתי בשיטת רשב"ם וכו', ודחה דבריו. ומרן ז"ל מפרש לה בשקרקע הספינה גבוה עשרה מקרקע הנהר דליכא איסור תחומין, וגם הם מים נובעים דליכא ביטול עונג, דמותר להפליג בערב שבת, דלא איירי בהכי ברייתא דאין מפליגין, אתא בה"ג לומר דמותר להפליג אפילו בשבת כל שקנה שם שבתה וכו'. וראיתי להב"ח ז"ל [אות ו'] שכתב על זה דשרי ליה מאריה, דהא איהו גופיה האריך אח"כ מדברי הגדולים על אותם שנהגו היתר ליכנס בספינה בשבת, ומסיק במקום שנהגו להתיר מותר בין בימים בין בנהרות, ולפירושו דבה"ג לא התירו אלא בנהרות, לא היה להם לנוהגים היתר בימים על מי שישמוכו. ע"כ. יע"ש. ולפק"ד התפלל על מרן והוא צריך לאותו דבר, שהרי הרואה יראה שמרן אח"כ כתב, דמדברי התוספות והרא"ש משמע ליה שטעם ההלכות גדולות מפני שנראה כיוצא חוץ לתחום וכו', ומתוך דבריו מורה דלפי דבריהם אין לחלק בין ימים מלוחים לנהרות, והיתר הה"ג יהיה כשהולך לדבר מצוה או לצורכו לדעת ר"ת דהוא מצוה, א"כ יש להם על מה שישמוכו. ועוד אעיקרא אף לפי שיטת מרן הראשונה יש להם על מה שישמוכו, על מה שכתב בהגהות אשירי והביאו מרן ז"ל שם, גם ממה שהביא הריטב"א [עירובין מג: ד"ה ועל כן] משם רבנו הגדול (ור"י) [ורז"ה], שהתירו ליכנס בספינה של גוים ואפילו בשבת. יע"ש. ולפק"ד דרך מרן נאים הדברים למי שאמרן, דאתי שפיר סמיכות דברי הר"י בעל הטורים בטור שכתב ולכך מתירין בנהרות וכו' ובה"ג כתב וכו' ור"י אסר, דהכל קאי למאי דסליק מיניה.

ולפק"ד עלה על דעתי לפרש דברי הגאון בה"ג באופן אחר, והוא דהגאון ז"ל לא קאי להיתר הפלגה כלל, דבהא ודאי הא תני בברייתא אין מפליגין, אלא קאי להיתר ליכנס בה לחוד לצורך מה שיש לו בתוך הספינה, וההפלגה תהיה בחול, או לענין ליקח מקום שלא יקוהו אחרים, עלה כתב שאם קנה שבתה בספינה בערב שבת מותר ליכנס בה ואפילו בשבת, והכי מדוייק מה שכתב הטור ליכנס בה, וכן מדוייק גם בדבריו ז"ל בהלכות גדולות (דף ט"ב), שאחר שהביא הברייתא דאין מפליגין וכו' כתב, ומאן דאיתיה בספינתא בשבתא לא צריך למזבן

הרז"ה ז"ל, אפילו הכי דין הרז"ה קיים ואליו שומעים, כהסכמת הר"ן דפסק כוותיה וטעמא טעים ממה שנהגו להפליג תוך שלשה ימים ואפילו בערב שבת וכו'. יע"ש.

האמנם ראיתי להרב הגדול מהריב"ל ז"ל (בח"ב סימן נ"ג) דפירש ז"ל, דהכוונה לומר דהדין דין אמת אפילו לשיטת הרי"ף והרמב"ם. והקשה הוא ז"ל, בהדיא כתב הרי"ף דהיכא דאיכא חילול שבת בודאי, אפילו ביום ראשון אית לן למגזר וכו'. יע"ש. ולפק"ד אי משום הא י"ל דאי הקשה הרי"ף ז"ל ככה, היינו על פירוש ר"ח דוקא, אי משום דיש חילול שבת ודאי בהליכת הספינה, אי משום דלא קאי במקום (מסובק) [מסופק] כיון שהספינה גוששת, מה שאין כן לפירוש הרז"ה דאפשר שלא יבואו לידי חילול שלא יצטרכו לקשור, גם אם יצטרכו מפני הספינה, הוה דמפני סכנה מותר לחלל שבת, אז אפשר דמורה הרי"ף דדוקא שלשה ימים אסור דנראה כמתנה, מה שאין כן קודם וכו'. יע"ש. ומאי דמוקי לה הרי"ף הטעם משום עונג, היינו משום דמייירי בסתם ספינה דמלחיה וחובליה גוים וברובה גוים, דלדעת הרז"ה מותר שהרי ישראל אינו עושה שום חילול וגם הגוים לעצמן עושין, אפילו הכי משום עונג אסור, אמנם לולי טעם עונג, בספינת ישראל יש לאסור מטעם הרז"ה, וכמו שביאר הרב ז"ל [הריב"ש] כוונתו בפירוש בתשובותיו שם בסימן י"ח. יע"ש.

ומה שהקשה עוד מהריב"ל ז"ל על מה שכתב שם הריב"ש בריש התשובה, דבר זה מתורת הרי"ף והר"מ לא למדנו מתורת הרז"ה למדנו וכו', דהא מילתא דפשיטא היא דמותר ללכת באותם שיירות אף על פי שעתידי לחלל את השבת, דהא אמרינן אין צרין על העיירות פחות משלשה ימים וכו', ואף על גב דליהוי טעמא משום עונג, מכל מקום לכולהו פירושי הא חזינן דמותר לצור קודם השבת שלשה ימים, ואף על גב שהם עתידים ודאי לחלל את השבת, ונהי דמההיא דאין מפליגין וכו' אין להוכיח וכו' דמצינא לאוקמי בספינה של גוים, מכל מקום מההיא דאין צרין מוכח בהדיא דמותר וכו', ואם כן למאי אצטריך ליה להריב"ש וכו'. יע"ש. ולפק"ד שתי תשובות בדבר, האחד, דדוקא מתורת הרז"ה יש ללמוד ולא מפשט הברייתא, דאי מפשט הברייתא הנזכרת יכול הייתי לומר דכוונת הברייתא כמו שכתב הרי"ף ז"ל משום עונג, וכיון שכן בהולכי מדברות דיש להם עונג מותר אפילו בערב שבת מאחר דיש לו עונג, ואילו מתורת הרז"ה ז"ל דמפרש לה משום דנראה כמתנה, יוצא דגם להולכי מדברות דיש חילול שבת אסור. [ועוד] דאי מהברייתא הייתי יכול לחלוק ולומר דשאני ההיא דאין צרין, הואיל וקבלה קבלנו מקרא דכתיב "עד רדתה" [דברים כ', כ'] אפילו בשבת, משום הכי אם התחילו אין מפסיקין. אמנם בהולכי מדברות הייתי מחמיר אפילו שלשה ימים קודם, משום הכי כתב דמתורת הרז"ה יש ללמוד, שכתב בהדיא והוא הדין להפריש במדברות

אוצר ההלכה

כרשב"ם דברייתא זו היא לבית שמאי, לא היה לו לש"ס להשמיענו דמצור לצידון מותר בערב שבת דמשמע דוקא מצור לצידון מותר, הא לאתרא אחרייתא אסור, דהא הך ברייתא בית שמאי היא ואינה הלכה, אלא ודאי מדאסר תלמודא בערב שבת ולא התיר אלא מצור לצידון שמע מינה דברייתא זו הלכתא היא. גם מה שהקשה דהיה לו לומר ורשב"ם וה"ג פסקו, לא קשיא כלל לפי האמור, דלעולם גם מההי"א דחלוקים הם בטעם, ומשום הכי כתב הסמ"ג דפסק כדבריו, דרצונו לומר ולא כטעמיה, ולטעם רשב"ג אתיא דחיית רבנו יצחק. יע"ש ודוק.

והתוספות [עירובין מג. ד"ה הלכה] בשם ר"י כתבו, דאסור מפני שנראה שהוא שט על פני המים, יע"ש בתוספות פ"ק דשבת (דף י"ט ע"א ד"ה אין). יע"ש. והטור הביא סברת ר"י ז"ל, וכתב מרן הב"י ז"ל דלכאורה לא סגי האי טעמא אלא לאסור להפליג בשבת עצמה, אבל לא לאסור להפליג קודם השבת, אבל מדברי התוספות בפ"ק וכו', דמטעם זה אסור להפליג שלשה ימים קודם השבת וקודם לכן שרי, משום דכיון דלא שרינן אלא להפליג קודם שלשה ימים אית ליה היכרא ושוב לא יעשה חבית של שייטין וכו'. יע"ש. ולפ"ד לפי זה ריוח והצלה יעמוד לנו ליישב מה שקשה לכאורה על פירוש התוספות ז"ל, דאם הטעם הוי משום שט, אמאי לא אסרו אפילו מיום ראשון נמי, וכמו שהקשה הרי"ף על פירוש ר"ח ז"ל. יע"ש. אמנם לפי האמור נחא, דכיון דאין האיסור משום שט ממש, אלא מפני הגזרה שמא מתוך שרואין שמותר ליכנס בספינה יבואו להתיר לעשות חבית של שייטין, אבל בספינה עצמה ליכא איסור שט כלל, משום הכי בשלשה ימים די לעשות היכרא, וליכא למגזר לשמא יעשה שהרי רואה שלא התירו אלא שלשה ימים וכו', מה שאין כן לפירוש [ר"ח] דפירש הטעם משום איסור תחומים ממש, לפירושו קשה, דהוה ליה לאסור אפילו מיום ראשון וכו'. ולפירושו זה אתי שפיר נמי מה שכתוב בש"ס דלדבר מצוה התירו, ולא קשה מה שהקשה הרי"ף דחכמים העמידו דבריהם במקום מצוה וכו' כמבואר שם, די"ל דאח"כ דהעמידו במקום מצוה, מכל מקום היינו באיסור דרבנן שאינו מפני הגזרה, אבל במה שגזרו מפני הרואין לא העמידו ולא גזור רבנן. יע"ש. ולפי זה אין מקום למה שהקשה הרב הגדול אבא מארי בפרי האדמה פ"ל. יע"ש.

ובדברי מרן יש לדקדק, שכתב בב"י ז"ל: והכי דברי רבנו שכתב ור"י אסר הכל, כלומר בין להפליג בשבת בין להפליג בפחות משלשה ימים וכו'. יע"ש. ואילו לעיל על דברי ההלכות גדולות שהביא הטור, כתב שביאור דברי הטור כך, שמתחלה כתב שיש מפרשים טעם דאין מפליגין משום תחומין ולהרי"ף משום עונג, ולענין להפליג בשבת עצמה הוי פלוגתא דבה"ג ור"י, דלבה"ג אם קנה שם שביתה מותר אפילו בשבת, ולר"י אסור אפילו בערב שבת וכמו שאבאר בסמוך. וזה הוא

רשומא מן מאריה דספינה, דכיון דבאגרא יתיב לא צריך למיזבן מיניה. וכתב עוד וז"ל: וכל היכא דקנה ליה שביתה בספינה מחולא, שפיר דמי למיתב בה בשבתא (וסגי) [וסגוי], מה לי מבעוד יום מה לי שלשה ימים קודם לשבת, הילכך שפיר דמי. יע"ש. ועל כרחך לומר דהאי שכתב וכל היכא וכו' לא קאי למי שהיה שם, שהרי כבר פירשה קודם זה וכתב ומאן דאיתיה וכו', על כן בנכנס לשם בשבת קאי, וא"כ יש להקשות דהוא היפך הברייתא, אם לא שצריך לומר דדוקא למיתב בה התיר ולא להפליג, ואתי שפיר דבאה אין חילוק מערב שבת לשלשה ימים כיון שקנה שביתה. יע"ש⁶¹.

וראיתי להב"ח [אות ו'] שהביא כל זה, ומפרש דעת הגאון כדעת הרז"ה והרמב"ן, דסבירא להו דאין הטעם כמו שכתב ר"ח משום תחומין, ולא משום ביטול עונג כמו שכתב הרי"ף, אלא טעמא הוי משום שישראל שכר כל הספינה וכו', אבל ברובה גוים מותר תוך שלשה ימים, ובקונה שביתה מותר בשבת. יע"ש. והכריח כן מדברי ההלכות גדולות, יעויין שם דקשה ליה מרישיה לסיפיה. יע"ש. ולפ"ד אין דרך זה מחזור כלל, דעיקר הדין דמיירי ההיתירא משום דרובה גוים, חסורי מחסרא בדברי הגאון, ומדנקט סתם מורה בהדיא דבכל גוונא משמע, ואח"כ דממה שכתב לא צריך למיזבן רשומא ממריה דספינה וכו' מורה [ש]הספן הוא גוי, מ"מ דרוב היושבים שהם גוים ליכא הוכחה כלל. לכן לפ"ד העיקר כדכתיבנא. יע"ש. והגאון מהר"י אבוהב פירש דברי הגאון בה"ג דקאי בשיטת רשב"ם, ונראה דהגאון ז"ל כתב כך מתוך דברי הסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ז ע"ד] שכתב וז"ל: ומה שכתב רבי שמואל כדברי ההלכות גדולות שפסקו וכל היכא שקנה שביתה מחולא שפיר דמי למיתב בה בשבתא, אין נראה לרבנו יצחק, דהא אסרי [מערב שבת אם לא] מצור לצידון וכו'. יע"ש. גם בשבלי הלקט [סימן ק"א] כתב סברת רשב"ם משם רבנו ישעיה, וכתב דדעת ההלכות גדולות כדעת הרשב"ם וכו'. יע"ש. וראיתי להרב ב"ח שדחה דבריו, וכתב דהא ליתא, שהרי רשב"ם פירש הברייתא כבית שמאי ודח[א]ה מהלכה, ובה"ג הביאה בסתם וכו'. ולפ"ד אין כאן דחיה, דאח"כ דהגאון בה"ג סבירא ליה דהלכתא היא, מכל מקום כתב דכל שקנה שביתה מותר ואפילו בשבת, וזהו שכתב הסמ"ג ומה שפסק רשב"ם כדברי ההלכות גדולות שפסקו לדין, ור"ל שפסק רשב"ם הוא כדברי ההלכות גדולות ולא מטעמיה, אלא דטעם רשב"ם הוי משום דאתי כב"ש וכו'. גם מה שהקשה הב"ח דאם כן מאי מקשה ר"י דהא אסרי מערב שבת וכו', לפ"ד גם זה פשוט, דקושיית ר"י היא לשיטת רשב"ם דסבירא ליה דבית שמאי היא, דאי אפשר לומר הכי ממה שכתוב שם ופוסק עמו וכו' רשב"ג אומר וכו' ומצור לצידון אפילו מערב שבת מותר, ומדאמרו בש"ס הך דמצור לצידון אחר מחלוקת רבי ורשב"ג, מורה דסתמא דלתמודא קאמר לה, זהו מה שדחה רבנו יצחק, דאם איתא

אוצר ההלכה

(זו) שם אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת. עיין מה שכתב בתשובות הרי"ף הנדפסות מחדש (סימן שי"ז). ע"ש.
(מחזיק ברכה – קונטרס אחרון סק"א)

(זו) שם אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת. עיין בב"י שהביא ארבעה טעמים לאיסור זה, אחד משום איסור תחומין, ב' מפני ביטול עונג שבת, ג' מפני שנראה כשט על פני המים, ד' שנראה כמתנה עם הגוי לחלל שבת. ועיין להגאון ראב"ן ז"ל (סימן ס') שכתב טעם כולל לזמן שלשה ימים דוקא, וז"ל: ולפיכך לא יפליג פחות משלשה ימים, שהרי לא יוכל לבא אל היבשה ולשבות קודם לשבת, אבל קודם שלשה ימים יפליג, דיש שהות לקרב אל היבשה ולשבות. ע"כ. ואין בדבריו אלו הכרע כאיזה מהטעמים הנזכרים סבירא ליה בעיקר האיסור. (פתח הדבר ח"ג – סק"ג)

(מח) שם אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת. הא דלדבר הרשות אין מפליגין בספינה, משום דצריך לפסוק עמו, וצריך שלשה ימים קודם השבת משום דהפלגה מוכחא מילתא דלא ישבות בשבת, דלא מצי שבית דרחוק הוא מן הנמל, אבל בהילוך סמוך לשפת הים דלא מפליג מן היבשה, לא בעי שלשה ולא פסוק, דסמוך ליבשה הוא שבית ומותר אפילו בערב שבת. הגאון ראב"ן ז"ל שם (סימן ס'). (פתח הדבר ח"ג – סק"ד)

(מט) שם אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת. כתב ב"י, ולפי שסברת רשב"ם יחידאה היא כו'. נ"ב: עיין מה שכתב הברכ"י (בסק"ב)⁶³. (דברי מנחם – הגב"י סק"ד)

(נ) שם אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת. כתב ב"י, ומה שכתב רבנו יש מפרשים הטעם משום איסור תחומין כו'. נ"ב: הקשה הרי"ף (שבת ז') אמאי קאמר אין מפליגין בספינה סתם, דמשמע אפילו גדולה, דבגדולה מותר דאין תחומין למעלה מעשרה. ועיין מה שתירץ בזה הרב יד אהרן (בדף ס' ע"ד)⁶⁴, עיין מה שכתב על דבריו הרב יד המלך (בדף צ"ח ע"ב)⁶⁵. (דברי מנחם – הגב"י סק"ה)

(נא) שם אין מפליגין בספינה וכו'. אין מפליגין בספינה בימים המלוחים לדבר הרשות פחות משלשה ימים קודם השבת או יום טוב, ואפילו של גליות, ויום רביעי בכלל האיסור. וקודם זה מותר אף אם אין במים עשרה טפחים, ואפילו הספינה נמשכת ע"י בהמות, ולא דמי להליכה בקרון דאסור. ואפילו שיצטרך אח"כ לעשות מלאכה בשבת להוליכה, ואף שהמלחים ישראלים. ואם אין סכנה, אסור אם המלחים יהודים. ודרך יום

היפק, שהרי פה ביאר מרן דלר"י אסור אפילו תוך שלשה ימים. יע"ש. ויש לישב בנקל. ודוק.

והרא"ש ז"ל בפ"ק דשבת [סימן ל"ח] כתב, דטעם דאין מפליגין שלשה ימים היינו משום ביטול עונג, ולפי זה בנהרות המתוקים שרי, ואילו בפרק מי שהוציאוהו [עירובין פ"ד סימן ג'] תפס העיקר כפסק ר"י דאסור משום שט. ומרן בב"י תירץ דהתם קאי על ביאור הטעם להפלגת שלשה ימים, ולא ניחא לפרש משום שט, ובפרק מי שהוציאוהו מפרש כסברת ר"י לאסור ליכנס בשבת ואפילו במתוקים. וכן תירץ הר"ב שי למורא [סימן נ"א] בשמו, ולא זכר שר שמרן תירץ הכי. יע"ש. ונאים הדברים למי שאמרן.

וראיתי להרב שי למורא שם שהביא משם החכם השלם הפוסק שהקשה לסברת ההלכות גדולות, דהכא משמע דלא חייש לטעם שט ובהלכות יום הכפורים סימן תרי"ג כתב הטור משם ההלכות גדולות [הלכות יום הכפורים עמ' קפ"ז] דדוקא עד צוארו, אבל מעבר לשוט אסור. יע"ש. גם הקשה עוד מה שהטור התיר פה לצורך מצוה לשוט, ואילו במסכת ראש השנה [לב:] תנן, אין שטין על פני המים להביאו וכו'. יע"ש. ולפק"ד לא מצאתי שום דמות קושיא בתרווייהו על [פ] מה שכתבנו שהתוספות לא כתבו הטעם דהוי משום שט ממש, אלא גזרה שמא יעשה חבית של שייטין כאמור לעיל, מעתה אין מקום לקושיות, דמה שאסר בה"ג בהלכות יוה"כ היינו בשט ממש, אך לאסור ספינה אטו חבית לא סבירא ליה להגאון בה"ג, ואם לדבר מצוה התירו היינו בספינה דאיסורא מפני גזרת חבית וכו', אמנם בשט עצמו לא התירו, ומשום הכי אמרו בשופר ואין שטין וכו', וזה פשוט. ותירוצי הרב שי למורא לפק"ד יש בהם דחיה המספקת. יע"ש. הרי ביארנו כל הצורך בטעם דאין מפליגין, ולפנינו בסעיפים הבאים יתבאר פסקא דדינא בס"ד. (ברכות מים)

(מה) אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת. התוספות [עירובין מג. ד"ה הלכה] והרא"ש [שם פ"ד סימן ג'] פרק מי שהוציאוהו, כתבו בשם רשב"ם דהך ברייתא דפ"ק דשבת [יט.] ב"ש היא, ואנן קי"ל כב"ה ושרי להפליג אפילו בערב שבת. וכתב מרן בב"י שסברת רשב"ם יחידאה הוא, ושום פוסק לא הודה לו, ולפיכך לא הזכירה הטור. עכ"ד. וק"ק דבעל המנהיג [סימן קמ"ה] והביאו הרשב"ץ בתשובה הנזכרת [סימן כ"א], כתב דסמכו להפליג בערב שבת דקי"ל כב"ה, וכן כתב רבנו ישעיה הראשון בפסקיו כ"י [שבת יט.]⁶², והביא דבריו בספר שבלי הלקט [סימן קי"א]. גם מבואר בדברי ראב"ן (סימן ס' דף כ"ה) דהראשונים הנהיגו כרשב"ם. ובשגם ספר ראב"ן לא ראהו מרן, מ"מ המנהיג ושבלי הלקט שמעתתיהו בפומיה, ושם מבואר דסברת רשב"ם אינה יחידאה. (ברכי יוסף – סק"ב)

הערות וצינונים

⁶². והובאו דבריו ג"כ בשלטי הגבורים סביב הרי"ף (שבת ז':) בלשון ריא"ז. ⁶³. נדפס לעיל אות מ"ה. ⁶⁴. נדפס לעיל אות מ' (ד"ה וטעם האיסור). ⁶⁵. נדפס לעיל אות מ"ג.

אוצר ההלכה

נב) שם אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת. ועיין בטור שכתב: אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת וכו', יש מפרשים הטעם משום איסור תחומין וכו'. וכתב הב"ח (ד"ה י"מ) [אות ד'] וז"ל: ונראה שרבנו ראה יישוב הגון לכל הקושיות, דמה שהקשה [הרי"ף שבת ז:ז] דאמאי תנא ספינה סתם ליתני אין מפליגין בספינה קטנה, יש לומר דמילתא דפשיטא היא להאי טעמא ואין צריך לפרש, כי היכי דלהרי"ף [שם] והרמב"ם [תשובות הרמב"ם סימן ש"ח] והרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ח] אין איסור אלא במים מלוחים ולא בנהרות הנובעים וכו', ותנא בסתמא משום דאין צריך לפרש, דמילתא דפשיטא הוא לטעמא דידהו. עכ"ל. לפענ"ד אין זה דקדוק, שהרי רש"י בפ"ק דשבת (דף י"ט ע"א בד"ה אין מפליגין) פירש דאמצעותו של ים נקרא פילגוס, ואם כן הרי זה כאילו פירש בהדיא דהיינו במים מלוחים. ודו"ק.

נג) שם פחות משלשה ימים קודם השבת. כתב הרב מג"א [ס"ק ב-ג], דהיינו ביום ד' בשבת אסור, עיין סעף ד', וקודם שלשה ימים פירושו דהיינו ביום ג', כן נראה לי, דלא כעולת שבת [ס"ק א]. עכ"ל. לפי זה מה שכתב הרי"ף [שבת ז:ז], הביאו הרא"ש [פ"א סימן ל"ח] והטור, שכל שלשה ימים הראשונים גופו משתבר וכו', רצונו לומר שלשה ימים מעת לעת מנסיעתו, דאפילו תחלת יום ד' אסור, כיון דביום שבת עד השעה שנסע גופו משתבר. מיהו אני תמיה, כי הרב ב"י הביא מחלוקת בזה, ומדסיים וז"ל: אלא שמדברי הרא"ש נראה דיום ד' מותר, משמע שכך דעתו מסכמת, וכן כתב גם כן בדרכי משה [הארון בריש הסימן]. ומצאתי לתוספות עירובין (דף מ"ג ע"א ד"ה הלכה) הביאו בשם ירושלמי [שבת פ"א ה"ח], אין מפליגין בים הגדול לא בחמישי ולא בערב שבת. ע"כ. אלמא יום שבו הפליג נחשב ליום אחד.

נד) שם פחות משלשה ימים קודם השבת. כתב מג"א (ס"ק ב), משלשה ימים, דהיינו ביום רביעי אסור. וכן מבואר בסעף ד' שאינו מתיר אלא ראשון שני ושלישי. וכתב הב"ח [אות א'], היינו לטעם תחומין שיצטרך לילך חוץ לתחום, או שיצטרך לעשות מלאכה בשבת, א"כ כל שלשה ימים קמי שבתא מיקרי [גיטין עז:ז], ונראה מתנה מתחילה לדחות את השבת, הלכך בעינן שיהיו שלשה ימים גמורים קודם שבת ואז מפליג, מאחר שנקרא אחר שבת שעברה ושבת הבאה אינו ממשמש לבוא. אבל להרי"ף [שבת ז:ז] והרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ג] והרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ח] דטעמו משום עונג שבת, וכן לפירוש הרי"ף [עירובין מג. תוד"ה הלכה] מפני שהוא כמו שט, ברביעי נמי יכול להפליג, דברביעי ואילך נמי הוי שלשה ימים. [עכ"ל]. ולי קשה בשלמא לשיטת הרז"ה שאסור גם ברביעי הוא משום תחומין או עשיית מלאכה כנ"ל, ולטעם הרי"ף אתי שפיר דברביעי מותר ובחמישי אסור, דברביעי ואילך איכא שלשה ימים, ובתוך אותן שלשה ימים

אחד מותר להפליג אפילו בערב שבת. וכן אם ע"י רוח טוב מגיעים ביום אחד, אף אם עכשיו ליכא, שרי. ודוקא בשיש שהות שאם יש רוח טוב יגיע קודם הלילה. וכן מהלך שני ימים, יפליג שני ימים קודם על דרך זה. ומקום שנהגו שלא להפליג ערב שבת כלל, אין מפליגין. ופוסק עמו שישבות, אבל אם חושש שע"י שביתתו מתבטלת עשיית המצוה, צ"ע אם צריך להתנות. ובנהרות שרי אף בערב שבת. ואם ידוע שאין מקרקע הספינה עד קרקע הנהר עשרה טפחים אסור משום תחומין⁶⁶. אבל בתוך התחום אין הפרש בין ספינה לסוואר של קורות השטין על גבי המים. תוך שלשה ימים אסור להפליג בספינה שיצטרך לידי מלאכה בשבת, אפילו למעלה מעשרה טפחים, ואפילו בנהרות הנובעים. היכא דמותר להפליג בערב שבת, אם נכנס מבעוד יום וקנה שביתה, אף דמפלגת [בשבת] מותר, ומותר לטלטל בכולה, והוא שלא יצא חוצה מעת שקנה בה שביתה, דאם לא כן נתבטלה שביתתו. ואסור לחזור לה בשבת על מנת להפליג בשבת, ואם חזר בה והפליגה בשבת, מיד שעבר התחום אסור לצאת או לטלטל חוץ מארבע אמות, ויש אומרים אם עשה שביתה, מותר ליכנס בה בשבת ולהפליג. ויש עושים קידוש בספינה וחוזרים לביתם ולנים שם ולמחר מפליגין, וכן נהגו בכ"מ [בכמה מקומות] ואין למחות, אבל העושה כן בעי לישב שם בין השמשות. הספינה שאינה שטה כלל, או קשורה קצה אחד בספינה וקצה השני אל היבשה, אף ששטה מותר ליכנס בה, ואף אם באה מחוץ לתחום. ויש אומרים שמותר לאכול בני העיר מהפירות שבה. אין להקל לעבור בספינה עשויה כגשר מצד זה לצד אחר להתפלל בעשרה. אסור להערים לישן בספינה כדי שהגוי יוליכנה בשבת, ואפילו לתלמיד חכם. ודוקא אם נכנס בה בשבת אסור לצאת מספינה לספינה. מותר לעבור בגשר פורחת אצל השר או לצורך חולי שאין בו סכנה, רק שיהיה קצת קניית שביתה. אסור להשכיר ספינה אפילו קטנה לילך אצל בעל חוב הנוטה למות, דלא ברי היזקא, ויש אומרים אף אי ברי היזקא אסור. המגיע לנמל בשבת, אם משנכנס השבת עד שהגיע לעולם היתה למעלה מעשרה טפחים, יורד ויש לו אלפים אמה דוקא ממקום שפגע בו למטה מעשרה טפחים, אפילו כלו בחצי העיר וספיקו לקולא. ואם כבר יצא אלפים אמה, דאין לו אלא ארבע אמות, וצריך לנקביו או שחמה זורחת עליו, או גשמים יורדים עליו, או דחפוהו גוים מעצמם, ומפני זה צריך ליכנס לעיר, הוה ליה כל העיר כארבע אמותיו, וכיון דעל על. אם יצא פעם אחת ליבשה משחשיכה וקנה שם שביתה, אין לו אלא אלפים אמה, ואם ספק אם הוא בתוך אלפים לקולא, אף למאן דאמר יש תחומין למעלה מעשרה טפחים. הבא מחוץ לתחום ביו"ט שחל בערב שבת או אחר השבת, מותר לצאת ולהכנס לעיר ולהלך כולה, דשבת ויו"ט שתי קדושות הם. ספינה הבאה מחוץ לתחום לעיר שהוקפה לדירה, הרי היא כארבע אמות. (עד כאן מצאתי). (משגב לדך ח"ב – מערכת השי"ן אות י"ז)

אוצר ההלכה

אף שיש מן הסברה מכל מקום דברי מרן עיקר. וכן כתב הרב שי למורא ז"ל [סימן נ"א] דגם לפירוש הרי"ף רביעי אסור, וכן כתב רש"ל ז"ל בביאורו לסמ"ג [לאוין ס"ה ע"א], וכן הסכים בעולת שבת⁶⁷ והמג"א ז"ל [סק"ב]. יע"ש. דלא כמו שכתב ביד אהרן [הגה"ט]⁷¹. יע"ש.

ולענין אי ביום טוב שני שרי, עיין משפט צדק ח"א (סימן ל' וסימן ל"א ול"ב) וח"ב (סימן מ"ז), ומהר"י הלוי (סימן ל"ב), ומהר"ש יונה (שי למורא) סימן נ"א, ומהריב"ל ז"ל (סימן מ"ג) [ח"ב סימן נ"ג וח"ג סימן ע"ג], ומהרדב"ז (סימן פ"ז) [ח"ד סימן אלף קנ"ח]. יע"ש⁷². ועיין חוות יאיר (דפוס) סימן קי"ב [סימן קט"ו], ובספר באר שבע (סימן מ"ב), ובדבר שמואל (סימן נ"ו ונ"ז ונ"ח). יע"ש. (ברכות מים)

(נו) שם פחות משלשה ימים קודם השבת. כתב ב"י בד"ה אין מפליגין בספינה וכו', אלא שמדברי הרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ח] נראה דיום רביעי מותר וכו'. נ"ב: וכן כתב הרשב"א [שם יט. ד"ה ור"ן] בהדיא, וכן מבואר בסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ז ע"ד]. (נוכח השלחן)

(נז) שם פחות משלשה ימים קודם השבת. כתב הרב אליה רבה ז"ל (סק"א) וז"ל: פחות משלשה, דהיינו ביום רביעי בשבת אסור. מג"א [סק"ב]. אבל הב"ח [אות א'] ועולת תמיד [עולת שבת סק"א] פסקו דמותר ברביעי, שכן משמע ברי"ף [שבת ז: ורמב"ם [הלכות שבת פ"ל הי"ג] ורא"ש [שבת פ"א סימן ל"ח] וכו'. וכן היה נראה עיקר, אלא שמצאתי בראב"ן (סימן ס') דמייתי ירושלמי, אין מפליגין בערב שבת ולא בחמישי ולא ברביעי וכו'. ע"כ. ואחמה"ר קשה לע"ד איך חזר בו הרב ז"ל מסברתו מכח נוסחת הירושלמי שהביא ראב"ן ז"ל, והילך לשון ראב"ן ז"ל שם: ור' יואל חתני אמר לי ששנויה ברייתא זו בירושלמי הכי, אין מפליגין בספינה לים מערב שבת ולא בחמישי בשבת ולא ברביעי בשבת, בשלישי בשבת ב"ש אוסרין וב"ה מתירין, ולפי הירושלמי אית לן למימר דמעשה שבאו מפלנדיסים בשלישי בשבת היה וכו'. עכ"ל. ועינא דחזי דגירסא זו בלשון הירושלמי ליתא קמן, דהכי איתא התם (פ"ק דשבת ה"ח), אין מפרישין לים הגדול לא בערב שבת ולא בחמישי בשבת, ב"ש אוסרין אפילו ברביעי וב"ה מתירין. ע"כ. הרי דאפילו ב"ש לא אסרי אלא ברביעי אבל בשלישי כ"ע מודו דשרי. וכך הביאו הגירסא התוספות ז"ל בעירובין (דף מ"ג ע"א ד"ה הלכה), ופירשו דב"ה מתירין את"ק קאי, וגם הרא"ש ז"ל שם הביא כן הנוסחא, אלא שפירש דב"ה מתירין ארביעי קאי⁷³, וגם הרז"ה [במאור שבת ז: והסמ"ג ז"ל [לאוין ס"ה דף י"ז ע"ד] הביאו כן הנוסחא בירושלמי. ומ"מ מדברי כולם למדנו דברביעי מותר, היפך מה שהביא

נפשם חוזרת עליהן וכיון דדש דש, אבל לטעם דשט מאי בין רביעי לחמישי, אם ברביעי מותר גם בחמישי הוה ליה מותר. לכן נ"ל דהאמת כן הוא ובוזה יש לתרץ התוספתא⁶⁷ עם הירושלמי [שבת פ"א ה"ח], דבתוספתא מתיר ב"ה ברביעי אבל לא בחמישי, ובירושלמי מתיר ב"ה אפילו בחמישי, רק בערב שבת אסור⁶⁸. א"כ י"ל ברייתא [שבת יט.] דקתני סתמא אין מפליגין פחות משלשה ימים דהיינו אפילו ברביעי אסור אתיא ככ"ע, ואפילו ב"ה מודים היכי דשייכים הטעמים הראשונים הנ"ל, תחומין וישראל יצטרך לעשות מלאכה בשבת, והתוספתא מיירי מטעם הרי"ף פליגי ב"ש ואוסרים וב"ה מתירים ברביעי מאחר שיש עדיין שלשה ימים, והירושלמי מיירי דלא שייך לא זה ולא זה אלא משום שט מתירים ב"ה אפילו בחמישי רק אסור בערב שבת. ואם כן פלוגתיהו דרבי ורשב"ג בברייתא הוא אליבא דכ"ע כנ"ל, ולא פליגי אהדדי ברייתא ותוספתא והירושלמי להיות כשלשה עדים המכחישים זה את זה אליבא דב"ה.

גם הטור יש ליישב מה שמקשה המג"א עליו בסימן תרי"ג (סק"ח) דמתיר לשוט בספינה לשמור פירות והגמרא דשבת (דף קל"ט ע"ב) אסור, די"ל דבגמרא מיירי שאין בספינה רק ישראלים, אע"ג דעכו"ם אינו עושה מלאכה דאורייתא רק שמושיט במים, מ"מ עושה זה בשביל ישראל, ואם כן הוי כאילו ישראלים עושין, ובשאלים אסור שמא יעשה חבית של שייטין לכך אסור. משא"כ הטור מיירי שיש ג"כ רוב עכו"ם בספינה, א"כ מעשה העכו"ם בשביל עכו"ם הוא והישראל אינו עושה מידי רק שבת וינפש בה, זה מותר לדבר מצוה אפילו בשמירת פירות, כן נראה לי נכון לתרץ דברי הטור, מה שאין כן תירוצי המג"א שם תמוה מאוד כאשר השיגו עליו האחרונים. ובדברים אלו מתורץ עמי האגור הנ"ל [סימן שמ"ה] שהבאתי בס"ק שלפני זה⁶⁹ בשם רבנו ישעיה, דשם מסתמא איכא תמיד רוב עכו"ם בספינה.

ובמה שכתבתי סרה תלונת המג"א מעולת שבת [סק"א] בסק"ג, דעולת שבת מתיר ביום רביעי להפליג, וכתב רק לטעם הרי"ף הנ"ל, א"כ דבריו נוחין המה ומיושבים עד למאוד, מה שאין כן הש"ע מיירי מטעמים הראשונים הנ"ל. גם מה שהשיג עליו בס"ק ד', הוא מה שכתב, ונראה אם בשבת הוא סכנה אם יעמוד במקום אחד אז מותר במלחים ישראל, אבל בליכא סכנה אסור אם מלחים ישראלים. כתב המג"א שגם הרב סובר כן ולא הוה ליה למימר ונראה. ואין זה השגה. (בגדי ישע)

(נה) שם פחות משלשה ימים קודם השבת. ביאור דברי מרן מורין דגם לסברת הרי"ף [שבת ז:] והר"מ [הלכות שבת פ"ל הי"ג] והרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ח], יום רביעי אסור, וכן עיקר,

הערות וציונים

67. עיין רא"ש שבת פ"א סימן ל"ח. 68. עיין ב"ח (אות א') בביאור שיטת הרמב"ן. 69. נדפס לעיל אות ט'. 70. צ"ע, דבעולת שבת (סק"א) כתב להדיא דיום רביעי מותר להפליג. 71. נדפס לעיל אות מ'. 72. רק בספרים משפט צדק ומהר"י הלוי דנו בדין זה וכל שאר הספרים דנו בדיני הפלגה אחרים. ובספרים שהזכיר הרב המחבר לקמן דנו גבי לית המת בספינה ביו"ט שני. 73. עיין ברא"ש שם פ"ד סימן ג', שפירש כפירוש התוספות, אמנם בפ"ק דשבת סימן ל"ח פירש שב"ה מתירין ארביעי קאי.

אוצר ההלכה

[סק"ב]⁷⁹ תמה, דהא בב"י הביא מחלוקת הפוסקים בזה ומסיים וז"ל: אלא שמדברי הרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ח] נראה דיום רביעי מותר. משמע שכן דעתו מסכמת, וכן כתב גם כן בדרכי משה [הארון בריש הסימן]. עכ"ל. (באר יעקב – קרויזר – סק"ב)

(סא) שם פחות משלשה ימים קודם השבת. הנה הרשב"א בחדושו (שבת יט.) כתב וז"ל: גרסינן בירושלמי (פ"א ה"ח), אין מפליגין בים הגדול לא בערב שבת ולא בחמישי בשבת, בית שמאי אוסרים אפילו ברביעי בשבת, ובית הלל מתירין. ולא למימרא דב"ה מתירין אפילו בערב שבת, אלא על יום רביעי נחלקו, שבית שמאי אוסרים ברביעי וב"ה מתירים ברביעי. ע"כ. וכ"כ מרן הבית יוסף (סימן רמ"ח) בד"ה והוי יודע, בשם הרמב"ן, שברביעי מותר. ע"ש. וכ"כ הריטב"א (שבת יט.). אלא שהרמב"ן והריטב"א הקילו אף בחמישי בשבת. וכ"כ רבינו ירוחם (דף ק"א ע"ב). ומרן הקשה על זה, שא"כ הו"ל למתני אין מפליגין בערב שבת, וברביעי ובחמישי מותר, כדקתני התם גבי שילוח אגרות. ע"ש. גם הרא"ש (פ"ק דשבת סימן ל"ח) כתב, דהא דקתני בירושלמי בית הלל מתירין, ארביעי קאי. ע"ש. וכ"כ הנימוקי יוסף (שבת יט. עמ' רכ"ז), ומיהו ברביעי ודאי מותר, דכולי האי לא אחמור רבנן. וכן רבינו חיים בר שמואל תלמיד הרשב"א בספר צרור החיים (עמ' מ"ז) כתב ככל דברי הרשב"א. ע"ש. ומרן הב"י (ר"ס רמ"ח) כתב, ומ"ש שלשה ימים קודם השבת, לכאורה משמע שג' ימים שלמים קודם השבת בעינן, כלומר שיום רביעי ג"כ אסור, וכן נראה מדברי הר"ן בשם הרז"ה. וכך הם דברי הריב"ש בתשובה (סימן י"ז). אלא שמדברי הרא"ש (סימן ל"ח) נראה שביום רביעי מותר. ע"ש. ובהגלות נגלות דברי רוב הראשונים שמתירים ביום רביעי, הכי נקטינן. וכן דעת הרשב"ן ח"א (סימן כ"א) להקל ביום רביעי. וכן העלה הגר"א, וכדברי הירושלמי והראשונים הנ"ל. ע"ש. ודלא כהרב ברכות המים (דף כ"ד ע"ד)⁸⁰, שפסק שברביעי אסור. דליתא, וכמו שכתבנו לעיל.

במה דברים אמורים בהפלגת ספינה בים, שהנוסע אינו עושה שום פעולה שיש בה חילול שבת, ואע"פ כן בתוך שלשה ימים קודם שבת אסור להפליג, ואפילו אם הספינה של גוי והמלחים כולם גוים, מפני שהגוים עושים מלאכה בשביל ישראל הנמצאים בה, וישראל נהנה ממנה בשבת. וכשהותר להפליג לדבר מצוה, אפילו בערב שבת, בכל ענין הוא, אפילו כשישראל עושה מלאכה וחילול שבת אם הוצרך לכך, משום פקוח נפש (הריב"ש סימן ק"א). אבל היוצא בשיירא לתוך המדבר, שהדבר ידוע שיצטרך לחלל שבת משום הסכנה, אינו רשאי לצאת אלא בראשון בשבת וכן בשני ושלישי בשבת, אבל לצאת ביום רביעי בשבת אסור, וכמו שפסק מרן בש"ע (סימן רמ"ח סעיף ד') בזה"ל: היוצאים בשיירא במדבר, שהכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת משום פקוח נפש, שמפני הסכנה לא יוכלו להתעכב במדבר

ראב"ן ז"ל בשם חתנו ז"ל מהירושלמי, א"כ קשה איך נתפעל הרב אליה רבה ז"ל מכח דברי הירושלמי שהביא ראב"ן ז"ל, ולא פנה לראות הירושלמי במקומו לפי מה שהביאוהו התוספות והרא"ש והרז"ה והסמ"ג ויתר הפוסקים הראשונים, כמבואר להדיא דברביעי הוא דמחמרי ב"ש, וב"ש במקום ב"ה אינה משנה [ברכות לו:]. וזאת היתה להם להרי"ף והרא"ש והרמב"ם ז"ל לפסוק דברביעי מותר, ולא עלה על לב לאיסור בשלישי, דשלישי בתר שבתא מקרי ולא קמי שבתא, כמו שכתוב בש"ס [גיטין עז:]. וכתבו הוא ז"ל בתר הכי. ע"ש.

(פתח הדבר ח"ג – סק"ה)

(נח) שם פחות משלשה ימים קודם השבת. כתב ב"י, אלא שמדברי הרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ח] נראה דיום רביעי מותר כו'. נ"ב: הרב יד אהרן ז"ל בהגה"ט (דף ס' ע"ג)⁷⁹ הקשה, דלדברי רבנו פליג הרא"ש מיניה וביה, דבפרק מי שהוציאוהו בדף מ"ג ע"א [עירובין פ"ד סימן ג'] כתב דב"ה קאי אערב שבת כו'. יע"ש. וע"ש בערוכין בספר קרבן נתנאל [אות ד'] שעמד בזה, וכתב דלא קשיא מידי, דהכא קא מקשה לשיטת הרשב"ם, ובפ"ק דשבת צריך לפרש דארביעי קאי (ב"ה) [ב"ה לשיטתו], דבים הגדול משום צער אפילו ב"ה מודה דאין מפליגין פחות משלשה ימים. עיין שם ובספר יד המלך (דף צ"ח ע"ג)⁷⁹. ועיין ביד אהרן (בדף ס' ע"ג) דר"ל דלדברי הרי"ף [שבת ז:] והרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ג] וסיעתו דיהבי טעמא משום עונג שבת, נראה דברביעי מותר כו', עש"ב ובב"ח [אות א']. ועיין מה שכתב הרב נהר שלום ז"ל (בסק"ב)⁸⁰. ברם מרן בש"ע (ס"א) פסק, אין מפליגין כו' פחות משלשה ימים קודם השבת. וכתב הרב מג"א ז"ל (בסק"ב), דהיינו ביום רביעי בשבת אסור, וראייתו מסעיף ד'. ובסק"ג כתב, קודם שלשה ימים היינו ביום שלישי כו', דלא כעולת שבת [סק"א]. ע"כ. ומפשט דברי מרן נראה דגם לסברת הרי"ף והרמב"ם וסיעתו יום רביעי אסור. ודברי מרן עיקר. ועיין מה שכתב הרב ברכות מים (בדף כ"ד ע"ב)⁷⁷, ובספר סמא דחיי (דף י"ג ע"ג)⁷⁸. ועיין במאמר מרדכי (בסק"א) מה שרצה ליישב בדעת העולת שבת. ע"ש. ועיין מה שכתב הרב יד אפרים סמוך לש"ע (סק"ב).

(דברי מנחם – הגב"י סק"א)

(נט) שם פחות משלשה ימים קודם השבת. עיין באר היטב (סק"ב) שכתב, דהיינו ביום רביעי בשבת אסור וכו'. ועיין בספר קרבן אש"ה (סימן י"ד) מה שכתב בזה [אות ב'], ומבאר שם ששים ושבעה פרטים להולך בספינה בים הגדול, איך להתנהג שלא לבוא לידי חילול שבת ח"ו. יעו"ש.

(ארחות חיים – ספינקא – סק"ב)

(ס) שם פחות משלשה ימים קודם השבת. כתב הבאר היטב (סק"ב), דהיינו ביום רביעי בשבת אסור. ובנהר שלום

הערות וצינונים

74. נדפס לעיל אות מ'. 75. נדפס לעיל אות מ"ג. 76. נדפס לעיל אות נ"ג. 77. נדפס לעיל אות מ"ד. ונראה דצ"ל דף כ"ד ע"ד, נדפס לעיל אות נ"ה. 78. נדפס לעיל אות ל"ט. 79. נדפס לעיל אות נ"ג. 80. נדפס לעיל אות נ"ה.

אוצר ההלכה

ולענ"ד דהכא משום סיפא אפילו אין בגובה המים עשרה טפחים, העתיק הרמ"א דברי המהרי"ק [שורש מ"ה], דבזה רק קודם שלשה ימים שרי, דבשלשה ימים דלא חייש הרמ"א לקמן ס"ב אמשית הספינה בבהמות הוא רק בלמעלה מעשרה, רק העתיק כל דברי המהרי"ק אפילו ברישא אפילו בספינה שמושכין אותו ע"י בהמות. ואולי המהרי"ק סבירא ליה באמת דבתוך שלשה ימים אסור משום דמשתמש בבעלי חיים, דיש שיטות דסבירא להו להלכה הכי (עיין בקרבן נתנאל פ"ה דביצה [סימן ב' אות רי]), אעפ"י דאינו דומה להליכה בקרון. רק על זה חולק רמ"א וסבירא ליה דכיון דלא שייך ביה חשש שמא ירד וילך באיסור כמו שכתב בט"ז (סק"ד), או לא שייך שמא יחתוך זמורה וכמג"א (סק"ט), [ו]משום טעם דמשתמש בבע"ח אינו אסור דהוי צידי צדדין (כבסימן ש"ה סעיף ח"י). אבל המהרי"ק חייש אף משום משתמש בבע"ח, לכן תוך שלשה ימים אסור, והרמ"א רק להביא כל דברי המהרי"ק העתיק גם הרישא, אבל הוא לשיטתו לא צריכא ליה רק לדבריו שבסיפא וכמו שכתבתי. (שלחן אש)

סה) שם הגהה אבל קודם שלשה ימים שרי אפילו בספינה שמושכים אותה על ידי בהמות. הקשה בספר נתיב חיים [בסעיף ב'] סתירת רמ"א, דבסעיף א' כתב רמ"א דקודם שלשה ימים משבת מותר להפליג בספינה אפילו בספינה שמושכין ע"י בהמות, משמע דתוך שלשה ימים אסור בספינה שמושכין בהמות, ואח"כ בסעיף ב' כתב רמ"א, דאין איסור במה שבהמות מושכות הספינה בשפת הנהר, ולא דמי להליכה בקרון. ע"כ. ולא הבנתי כלל, דאין כאן קושיא, דהרמ"א בסעיף א' קאי על דברי המחבר שאוסר להפליג בספינה תוך שלשה ימים, והטעם כתב בסעיף ב' משום ביטול עונג שבת, והיינו בנהרות המלוחין, על זה קאמר רמ"א דקודם שלשה ימים אפילו שהבהמות מושכין אין כאן איסור, מאחר דמשום ביטול עונג ליתא, דהא היא קודם שלשה ימים, ומשיכת הבהמות אינה אסור בשביל זה להפליג אח"כ בשבת, דאינה דומה להולך בקרון, והוא ממש כדברי רמ"א בסעיף ב'. והא דדייק הרב ז"ל מינה דתוך שלשה ימים אסור, אין הטעם משום שהבהמות מושכין את הספינה, אלא משום הליכה בספינה תוך שלשה ימים משום ביטול עונג שבת, ואין לדייק כלל דע"י הבהמה יש איסור משום גזרת רכיבה. (חדושי מהר"י שטייף)

סו) שם הגהה אבל קודם שלשה ימים שרי אפילו בספינה שמושכים אותה על ידי בהמות. עיין הגרע"א ז"ל [סק"א] מה שהקשה על זה, דהא בסעיף ב' מפורש דאפילו תוך שלשה ימים מותר. והנה לענ"ד הביאור הוא כן, דאפילו בספינה שמושכים ע"י בהמה גם כן מותר קודם שלשה ימים, מפני שאין גזרת חתוך זמורה שייך כאן, כמבואר לקמן במג"א [סק"ט] מפני שהולכות רחוק, ואם היה שייך האי גזרה היה אסור אפילו קודם

בשבת לבדם, אף על פי כן מותר להם לצאת בשיירא ביום הראשון בשבת, וכן ביום השני וביום השלישי, ואח"כ כשיארע להם סכנה ויצטרכו לחלל שבת מפני פיקוח נפש מותר, ולא נחשב להם לחילול שבת. מיהו העולה לארץ ישראל ונודמנה לו שיירא בערב שבת, כיון שדבר מצוה הוא יכול לצאת יחד איתם, ופוסק עמהם לשבות, ואם אחר שיהיו במדבר לא ירצו לשבות עמו שם, מותר לו ללכת עמהם אפילו חוץ לתחום, מפני פקוח נפש, ואם הגיע בשבת לעיר אחת מהלך את כולה, ואפילו אם הניחוהו מחוץ לעיר, ורוצה להכנס לעיר מותר, שכיון שלדבר מצוה יצא יש לו אלפים אמה לכל רוח. עכ"ל. ומקורו טהור מדברי הריב"ש בתשובה (סימן ק"א). אתה הראת לדעת שביום רביעי שנחשב מקמי שבתא אסור לו לצאת בשיירא שנראה כמתנה לחלל שבת. וכן כתב הרב מאמר מרדכי (סק"א), שדברי מרן בסעיף ד' הנ"ל מיידי בידוע שיבוא לידי חילול שבת, משום הכי אסור ביום רביעי בשבת, דקי"ל כל ג' ימים קודם השבת שייכים לשבת הבאה, ורק בהפלגה בספינה שאין האיסור אלא משום ביטול עונג שבת, כדעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ומרן מותר ביום רביעי. וכ"כ הב"ח שלפי דברי הרי"ף והרמב"ם והרא"ש מותר להפליג בספינה גם ביום רביעי. ע"ש. והיינו טעמא שלענין הצער של יורדי הים אמרינן מקצת היום ככולו. וכן צ"ל בדעת הרמ"א בהגה (סעיף א'). וכן משמע בהדיא מדברי הריב"ש בתשובה (סימן י"ח), שלפי טעם הרי"ף והרמב"ם יש להתיר להפליג בספינה אף ביום רביעי. [ודלא כהרב סמא דחיי (דף י"ג סוף ע"ג)⁸¹, שהבין שמרן הש"ע אוסר ברביעי גם בהפלגת ספינה אליבא דהרי"ף. וכן הבין הרב ברכות המים. וליתא]. ודו"ק. עכת"ד.

(חזון עובדיה שבת ח"א – דיני המפליג בספינה הערה ג')

מב) שם הגהה אבל קודם שלשה ימים שרי. היינו ביום שלישי. ועיין מג"א [סק"ג], דלא (כמ"ש) [כעולת שבת] [סק"א]. יע"ש. (ברכות מים)

מג) שם הגהה אבל קודם שלשה ימים שרי. כתב במג"א (סק"ג), קודם שלשה ימים, היינו ביום שלישי, וכמו שכתוב בסעיף ד', כן נראה לי, דלא כעולת שבת [סק"א]. עכ"ל המג"א. ועיין בספר חסידים (סימן תקי"ז) וז"ל: רבי חנינא בן דוסא גזר וכו', ואמרו אין פורשין לים אלא שלשה ימים קודם השבת וכו', כי ביום רביעי ילך לדרך וכו'. ע"ש. וזהו כהעולת שבת, ולא תקשה מסעיף ד', דהתם מיידי בשיירא, והספר חסידים אמר בפורשין לים. עיין מחצית השקל. (זרע יעקב – זלזניק)

מד) הגהה אבל קודם שלשה ימים שרי אפילו בספינה שמושכים אותה על ידי בהמות. הקשה בהגהות ר' עקיבא איגר וכן בנתיב חיים [בסעיף ב'], הא במשיכת הספינה ע"י בהמות לא חיישינן כלל אפילו תוך שלשה ימים (כמו שכתב בהג"ה ס"ב).

אוצר ההלכה

שבת נגעו בה, וכדבריו הם ממש דברי הרי"ף [שם ז:]. והרב ב"י הביא תשובת מהרי"ק [שורש מ"ה] שכתב ז"ל, לכולי עלמא אם נכנס בספינה שלשה ימים קודם שבת, אע"פ שהוא פחות מעשרה טפחים שרי, ואף דהיה נראה לכאורה מדברי הרי"ף ז"ל דלמטה מעשרה אסורו אפילו בהפליג שלשה ימים קודם שבת, מ"מ נראה דלא קאמר אלא לדחות דברי רבנו חננאל [שם יט:], אבל איהו לא סבירא ליה איסור תחומין. ע"כ. וכתב הב"י, מאחר דהרמב"ם פסק בתשובה [סימן ש"ח] סתמא דאסור, מסתמא לא פליג על הרי"ף רבו, ועוד שהם שוים בטעם האיסור, ועוד דפשט דבריו מוכיחים כן. ע"כ. וז"ל הב"ח [אות ה']: ויש להקשות לדעת הב"י, דא"כ להרי"ף נמי קשיא ליתני אין מפליגין בספינה למעלה מעשרה טפחים פחות משלשה ימים קודם שבת, דמשמע הא למטה אפילו קודם שלשה ימים אסור, ומדלא מפליג משמע דקודם שלשה ימים מותר לעולם. ויראה ליישב באוספי מיא אוספי קמחא, דהא קושיא זו קשה גם על תשובת הרמב"ם הנ"ל. ועוד יש להקשות על הב"י דמאי ראיא מתשובת הרמב"ם, הא שם לא איירי מדין הפלגה כלל רק מאיסור תחומין בשבת עצמו. ועוד קשה האין הגיה רמ"א בס"א ואפילו אין גובה המים עשרה, הא זהו דברי מהרי"ק והב"י השיג עליהם. ועוד למה לא הזכיר מהרי"ק דאיירי דוקא בנהרות מתוקין. ולכך נראה דהרב ב"י הבין דמהרי"ק לא איירי מדין הפלגה, והוא מדכתב אם נכנס, דמשמע שכבר נכנס, וכן מה שכתב אם הפליג דמשמע שכבר הפליג, ובא לומר דאם הפליג בהיתר שלשה ימים קודם שבת, מותר אח"כ לילך אף בשבת עצמו חוץ לתחום, אף בשיוכל לעכב הספינה לנוח בשבת. ועל זה השיג הב"י דלדעת הרי"ף אסור בשבת עצמו, ועל זה הביא ראיא מתשובת הרמב"ם דאוסר בשבת עצמו, אבל מדין הפלגה קודם שבת לענין גזרת תחומין, מאחר דהרי"ף מיאן לפרש כן הסוגיא, וגם ברמב"ם אין זכרון מזה, א"כ מאחר דלא גילו דעתם בזה, איכא למימר לא מיבעיא קודם שלשה ימים דודאי מותר, דהא לא חמיר מהיצא בשיירא שכתב בש"ע [ס"ד] על שם הריב"ש [סימנים י"ז, ק"א] דמותר קודם שבת שלשה ימים, אלא אפילו תוך שלשה ימים נמי לא מיבעיא היכא דאיכא ספק שאפשר שיוכל לעכב הספינה מלילך בשבת, פשיטא דשרי להפליג, אלא אפילו אם הספינה אינה ברשותו ובודאי יצטרך לילך בשבת חוץ לתחום, נמי איכא למימר דשרי להפליג קודם שבת. וא"כ שפיר הגיה רמ"א דקודם שלשה ימים שרי, שזהו גם לדעת הב"י, ולא השיג רק לענין שבת עצמו. וכן נוטים דבריו בש"ע (סעיף ב') שכתב אסור משום תחומין, והגיה שם רמ"א אסור לצאת (בשבת) [חוץ לתחום], וכמו שפירש המג"א [סק"ח] דמשמע דאף בשבת עצמו לא גזרינן. ואף דמשמע הא דלא חששו רק לשמא, אבל אם הוא ודאי שיצטרך לילך בשבת חוץ לתחום אפשר דאסור, מ"מ אין ראיא לאיסור אפילו תוך שלשה ימים, וכל שכן קודם שלשה ימים, ונסתלקה קושיית הב"ח.

עוד כתב הב"ח, ותו קשה מאי ראיא מייתי מן הרמב"ם, הא איכא למימר דהרמב"ם דסבירא ליה [הלכות שבת פכ"ז ה"א] דביבשה תחומין דיי"ב מיל דאורייתא, אע"ג דבמים אפילו י"ב

שלשה ימים. הן אמת אם לא היו חששות אחרות, דהיינו לפי שיטת הר"ז [במאור שבת ז:], והרמב"ן [הו"ד בר"ן שם ז. ד"ה ת"ר אין מפליגין], והר"ח [שם יט:], והתוספות [שם ד"ה אין מפליגין ועירובין מג. ד"ה הלכה], היה מותר משום שמשמש בבהמה אפילו בתוך שלשה ימים כמבואר לקמן. אמנם זה אסור משום הני חששות, או משום שיצטרך לחלל שבת במלאכה, או תחומין, או משום עונג שבת, או משום דנראה כשט.

ומה שהקשה הרש"פ נ"י למה היה אסור אפילו קודם שלשה ימים, וכי גרע זה החשש של חתוך זמורה משאר מלאכות ואעפ"כ מותר משום זה קודם שלשה ימים. יש להשיב על זה דשאני התם, דהתם באמת החשש הוא שמפני פיקוח נפש יוכרח לעשות מלאכה, וזה באמת יהיה מותר, אם רק שהאיסור הוא בתוך שלשה ימים, שהם מקמיה שבת ונראה כאילו מתנה לחלל שבת, אבל קודם שלשה ימים לא נראה, משא"כ גבי משתמש בבעלי חיים זה אפילו אם לא יהיה פיקוח נפש יהיה אסור, ולזה היה אסור אפילו קודם שלשה ימים, רק מפני שלא שייך כאן חשש לחתוך זמורה מפני שהולכות למרחוק. וא"ת הלא איסור תחומין הוא גם כן בלא פיקוח נפש, ומ"מ קודם שלשה ימים מותר, על זה יש לומר מפני שסוף סוף בים הוי איסור תחומין רק דרבנן, משא"כ אם יחתוך זמורה זה הוי דאורייתא, רק מפני שלא שייך כאן הגזרה כנזכר. ואין לשאול למה צריך הרמ"א להכפיל דינו (כמו שהקשה הרא"ז נ"י), מפני ששם מדבר בעצם הדין בנהרות, עיין משנה ברורה (ס"ק כ"ה) [סק"ו וסק"ח], ושם מותר אפילו תוך שלשה ימים, אבל כאן מיירי בים שישנם שאר איסורין, רק שמזכיר כאן דאין לאסור משום זה גם קודם שלשה ימים.

פז) שם הגה אבל קודם שלשה ימים שרי וכו' ואפילו אין בגובה המים עשרה טפחים. כתב ב"י (שיטה י'), הילכך אין דברי מהרי"ק ז"ל [שורש מ"ה] נראין בזה וכו'. נ"ב: וכן כתב הרדב"ז (חלק ראשון סימן ק"ה) [ח"ד סוף סימן אלף קנ"ח]. (כנסת הגדולה – הגב"י)

פח) שם הגה אבל קודם שלשה ימים שרי וכו' ואפילו אין בגובה המים עשרה טפחים. כתב ב"י (דף קס"א ע"ג שיטה י'), הילכך אין דברי מהרי"ק ז"ל [שורש מ"ה] נראין כו'. נ"ב: אבל בספר המפה והלבוש [ס"ב] סתמו כדבריו, וכן נראה מב"ח [אות ה']. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"א)

פט) שם הגה אבל קודם שלשה ימים שרי וכו' ואפילו אין בגובה המים עשרה טפחים. והב"י חולק עליו. (גור אריה הלוי – סק"ב)

ע) שם הגה אבל קודם שלשה ימים שרי וכו' ואפילו אין בגובה המים עשרה טפחים. עיין ב"ח [אות ה']. עיין פ"ק דשבת [יט.] בסוגיא דאין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם שבת, וברא"ש שם [סימן ל"ח] מה שהשיג על המפרשים דמשום איסור תחומין נגעו בה. וכתב הוא ז"ל דהטעם הוא משום עונג

אוצר ההלכה

לאלפיים אמה מהאי קרא "ומדותם [מחוץ לעיר]" [במדבר ל"ה ה'] (לכל). ולשון זה משמע קצת דדעתו שהוא דאורייתא אפילו רק אלפיים אמה, ואפילו נימא דאין זה דאורייתא ממש לענין מלקות, מ"מ יש להם סמך מן התורה, ואמרו בגמרא כריתות (דף ה' ע"א) אל תהי גזירה שוה קלה בעינך, שהרי בתו וכו'. וראיתי שכתב הכסף משנה ריש הלכות אישות [ה"ב], דדבר הנלמד בגזירה שוה דבר תורה ממש הוא, וסוקלין על ידו ומביאין קרבן על שגגתו. ועם זה מיושב הא דאמרו בעירובין (דף מ"ה ע"א) מי שישב בדרך ועמד וראה שהוא סמוך לעיר לא יכנס דברי רבי מאיר, ורבי יהודה אומר יכנס, וכתב הר"ף [שם יב:] דקיימא לן [שם מו:] רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה, ועוד הא אמר רב יהודה אמר שמואל כל מקום ששנה רבי יהודה בעירובין הלכה כמותו. ע"כ. וכתב הרא"ש [שם פ"ד סימן ח'] דאף דהלכה כרבי יהודה בעירובין ורבי יהודה סבירא ליה תחומין דאורייתא, בהא לית הלכתא כוותיה. ע"כ. ולדברי הפוסקים שהבאתי דסבירא להו דדעת הר"ף דתחומין דאורייתא, אין מקום לדברי הרא"ש, דשפיר הביא הר"ף הך מימרא דרב יהודה אמר שמואל דהלכה כרבי יהודה בעירובין אף בתחומין שהוא דאורייתא.

והשתא צריך ליישב קושית הר"ף דספ"ק דעירובין, דהא דאמר בגמרא [שבת טו.] דידע בתחומין ואלבא דר"ע, משמע דלרבנן תחומין לאו דאורייתא. ונראה על פי מה שכתב בלבוש או"ח (סימן שצ"ז ס"א), דמהלך בשבת יותר מ"ב מיל יש אומרים שהוא מן התורה וחייבין עליו חטאת. ולפי זה הוצרך לשנות דידע בתחומין ואלבא דר"ע דוקא, ור"ל באותן תחומין דפליגי ר"ע ורבנן, דהיינו מאלפים עד י"ב מיל דזהו לכ"ע אינו בקרבן, משא"כ תחומין ד"ב מיל דאיכא מאן דאמר דחייב חטאת. וע"ש ברש"י ד"ה תחומין. ובזה נסתלקה קושית האליה זוטא [סימן שצ"ז סק"א], שהקשה על הלבוש מהא דפרק מי שהחשיך [שבת קנ"ג:], דקאמר לא בתחומין ואלבא דר"ע, דהתם נמי הכי פירושו, באותן תחומין דפליגי דליכא בהו לא זדונו כרת ולא שגגתו חטאת, משא"כ י"ב מיל. ובזה מיושב קצת תוספות סוטה שם [ל:] ד"ה מר סבר מה שכתבו בסוף דבריהם ז"ל: ובספ"ק דעירובין [יז:] משמע וכו'. דרצונם לומר דלא תימא דמאי דיליף מקום ממקום אינה אלא אסמכתא, לזה כתבו דשם משמע שהוא דאורייתא ממש, וא"כ התימא במאי עסקינן.

שם כתב הב"ח ז"ל: ותו קשה לדברי הב"י, הא דהרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ח] כתב גם כן כטעם הר"ף [שם יז:], ואם כן האיך כתב פרק מי שהוציא והו [עירובין פ"ד סימן ג'] דנקטנין בבעיא דלמעלה מעשרה לחומרא ולא חילק בין יבשה למים, אלמא דבמים אפילו למעלה מעשרה איכא איסור תחומין להרא"ש, וכן כתב הב"י, דלפ"ז אפילו קודם שלשה ימים אסור להפליג, וזה סותר למה שכתב פרק קמא דשבת דקודם שלשה ימים שרי. ע"כ. דע דמה שכתב וכן כתב הב"י, לא קאי אמה שכתב למטה דלפי

מיל אינו דאורייתא, מ"מ איכא איסור דרבנן. אבל להר"ף ספ"ק [דעירובין] משמע אע"ג דבירושלמי [עירובין פ"ג ה"ד] איתא ד"ב מיל דאורייתא, מ"מ בגמרא דילן ליכא תחומין דאורייתא אפילו ביבשה, א"כ במים ליכא אפילו איסור דרבנן. ע"כ. הנה בהשקפה ראשונה היה נראה דאפשר לומר, אף דהר"ף נשאר בקושיא אהא דאמר שם לוקין על עירובי תחומין ועיין ברא"ש [שם פ"א סימן כ"ד], מ"מ חמיר איסוריהו משום דאסמכינהו אקראי והו כמו דאורייתא. וקצת ראייה מהא דאיתא פרק במה מדליקין [שבת לד.] ספק חשכה ספק אינה חשכה וכו' ומערבין, ופריך הא גופא קשיא, אמרת שלשה דברים צריך לומר עם חשכה, דמשמע הא ספק חשכה לא, והדר אמר ומערבין, ומשני כאן בעירובי תחומין וכאן בעירובי חצרות. ופירשו רש"י [ד"ה בערובי תחומין] ותוספות [ד"ה לא קשיא] והר"ף⁸², דעירובי תחומין אין מערבין משום דאית להו סמך מן התורה, ופירשו אפילו למ"ד שהוא דרבנן, מ"מ אסמכינהו אקראי בפרק מי שהוציא והו [עירובין נא.] דיליף מקום ממקום כו'. וא"כ י"ל בשלמא להרמב"ם דלמד דין תחומין של י"ב מיל ממחנה ישראל, כתב שפיר דאין ללמוד משם למים שהוא כרמלית, ומחנה ישראל הוא רה"י, אבל מאן דלא יליף ממחנה ישראל אלא מן האסמכתא וכדאיתא בסוטה (דף ל' ע"ב), א"כ מהי תיתי לחלק בין יבשה למים.

והנה האיר ד' את עיני, שמצאתי בדברי הר"ן פרק אין צדין [ביצה יג: ד"ה ופירות] שכתב ז"ל: כתב רש"י ז"ל דאיסור תחומין דרבנן, ותמהני לדברי רב אלפס ורמב"ן ז"ל, שהם סוברים דתחום שלש פרסאות דאורייתא כמו שכתבתי פ"ק דעירובין, א"כ למה הקילו וכו'. ולזה נוטה דעת הרב המגיד (פרק כ"ד) [כ"ז] [מהלכות שבת ה"א], שכתב הרמב"ם ז"ל תחום י"ב מיל הוא דאורייתא ושאלפיים אמה הוא מדברי סופרים, וכתב הרב המגיד ז"ל: אלפיים אמה הוא מדברי סופרים וי"ב מיל דבר תורה הוא מבואר בהלכות ספ"ק דעירובין, ולמדו כן מן הירושלמי. א"כ מבואר נגלה דהר"ן והרב המגיד מפרשים דעת הר"ף דסבירא ליה דתחומין ד"ב מיל הוא דאורייתא ואין מקום לדברי הב"ח ז"ל. וז"ל הרמב"ם פ"ו הלכות שבת [ה"ח]: עכ"ס. שהביא חילולין בשבת למת, ימתין במוצאי שבת בכדי שיבואו ממקום קרוב ואחר כך יספדו בהן, שמא בלילה הביאן וכו'. וכתב הרמ"ך ז"ל: כתב בדברי הר"ף ואין רבותי מודים לו, דכל ספק דרבנן לקולא, וספק תחומין דרבנן הוא. עכ"ל. ולדברי הר"ן לק"מ, דהר"ף סבירא ליה שהוא דאורייתא. ודע דמ"ש הרב המגיד שהרמב"ן הוא מן החולקים על הירושלמי, הוא סותר דברי הר"ן שכתב דהרמב"ן ס"ל שהוא דאורייתא. ועיין פ"ב דעירובין (דף כ"ג ע"ב) תוספות ד"ה איכא בינייהו, שכתבו שני פירושים והר"ף כתב כפירוש השני, וכתב ז"ל דטעמא דרבי חנינא בן אנטיגנוס וטעמא דרבנן בההיא פלוגתא מפרשא בפרק מי שהוציא והו [עירובין נא.], דילפינן תחום שבת בגזירה שוה

אוצר ההלכה

בתחומין דרבנן, ופסק ג"כ דתחומין על גבי מים לעולם דרבנן, אפילו י"ב מיל, כמבואר בב"י לקמן סימן ת"ד, שפיר יש לומר דהתנא דברייתא דאין מפליגין נמי מספקא ליה אי יש תחומין למעלה מעשרה, ומשום הכי מותר להפליג קודם שלשה ימים דספיקא דרבנן לקולא. אבל לשיטת הרא"ש דפסק גבי תחומין למעלה מעשרה לחומרא כמבואר לקמן סימן ת"ד וכ"כ הטור, א"כ הדרא הקושיא לדוכתא, דתפשוט מהברייתא דאין מפליגין דאין תחומין למעלה מעשרה, דאי אמרת נמי דמספקא, מ"מ אסור מספיקא, אלא על כרחך צריך לומר דלא סבירא ליה איסור תחומין כלל כמ"ש מהרי"ק, וזו מה שרצינו לבאר.

(אותות השמים – דרישת ארי – סק"א)

עג) שם הגה אב"ל קודם שלשה ימים שרי וכו' ואפילו אין בגובה המים עשרה טפחים. נ"ב: כ"כ מהרי"ק ו"ל

(בשורש מ"ה), אמנם מרן בב"י הביא דבריו וחלק עליו, וסבירא ליה דאסור להלך בשבת בספינה חוץ לתחום אם אין המים גבוהים עשרה טפחים. יע"ש. והיינו אפילו קודם שלשה ימים ודוק. וא"ת ממה שפסק מרן בסעיף ד' נראה דמותר לחלל שבת מפני פקוח נפש, היינו דוקא כי הך, דאיכא למימר שמא לא יצטרך לחלל, אף שהוא קרוב לודאי שיצטרך מכל מקום מידי ספיקא לא נפקא ומשום הכי מתיר, מה שאין כן הכא דלכ"ע ודאי יחלל כיון דאין במים עשרה. ודוק. (ברכות מים)

עד) שם הגה אב"ל קודם שלשה ימים שרי וכו' ואפילו אין בגובה המים עשרה טפחים. אף דבסעיף ב' סותם

הש"ע אבל במקום שידוע לנו וכו' אסור משום איסור תחומין, והמעצין בב"י נראה בזה דעתו ע"פ תשובת הרמב"ם [סימן ש"ח], דאפילו נכנס בתוכה קודם שלשה ימים, יש למטה מעשרה בשבת איסור הליכה מחוץ לתחום. וכן כתב בסימן ת"ד להדיא, וז"ל: כתב מהרי"ק [שורש מ"ה], שאם נכנס בספינה שלשה ימים קודם השבת, מותר להלך בה חוץ לתחום בשבת, ואפילו אין במים עשרה טפחים לדברי הכל, וכבר כתבתי בסימן רמ"ח שהרמב"ם בתשובה חולק על זה. וכן מביא שם הב"י בשם רבנו ירוחם [ני"ב ח"ח דף ק"א ע"ב] בשם הרשב"א בלשון זה: וספינות המהלכות בנהר והן גוששות, אסור לילך בהם בשבת יותר מאלפיים, ואפילו כולה גוים ואפילו נכנס ארבעה ימים קודם השבת. מ"מ מדלא ביאר הש"ע בסעיף ב' להדיא שאפילו קודם שלשה ימים יש איסור, סתם הרמ"א דעת מהרי"ק כאילו אין חולק עליו, על פי מה שכתב בדרכי משה [אות א'] מילתא בטעמא. ע"ש. ולענ"ד נמי דברי מהרי"ק ברורים בדעת הרי"ף, שהרי הרי"ף [שבת ז:] כתב להדיא, מדסתם הברייתא שמע מינה דאיירי בין בגדולה בין בקטנה. הרי שאף בקטנה שהולכת בפחות מעשרה נמי שרי קודם שלשה ימים, ועל כרחך כדכתב מהרי"ק, דנהי דאינו סובר לחלק בין תוך שלשה ימים לקודם שלשה באיסור תחומין, כדמקשה על ר"ח [שבת יט.] שם, מ"מ לדידה על כרחך סובר כשיטת הרשב"ם⁸³. ע"ש ודו"ק. והרמב"ם בתשובה שאוסר ההליכה

זה וכו', דליתא כן בב"י, אלא קאי אמה שכתב לפניו דאף במים איכא איסור תחומין אפילו למעלה מעשרה להרא"ש. ואם כן אין מקום לקושיית הב"ח, דאף דנקטינן לחומרא אף במים ולמעלה מעשרה, הא לא איירי שם רק לענין שבת עצמו, ומנא לן להחמיר בהפלגה קודם (ב"י) [שלשה ימים]. (ברכת דוד)

עא) שם הגה אב"ל קודם שלשה ימים שרי וכו' ואפילו אין בגובה המים עשרה טפחים. זו היא דעת הש"ע ג"כ,

דאפילו ליכא עשרה טפחים שרי שלשה ימים קודם, כדמשמע הכא ובסעיף ב'. ואע"ג דבב"י פליג על מהרי"ק [שורש מ"ה], היינו דוקא במאי דכתב דלהרי"ף [שבת ז:] שפיר דמי שלשה ימים קודם, אבל מ"מ להפוסקים שכתבו שמותר לילך שלשה ימים קודם אף אם יצטרך לחלל שבת, פשיטא דכל שכן הא, וכן כתב בדרכי משה [אות א'], וזו היא גם דעת הש"ע. (נהר שלום – סק"ג)

עב) שם הגה אב"ל קודם שלשה ימים שרי וכו' ואפילו אין בגובה המים עשרה טפחים. הב"י הביא בשם

מהרי"ק [שורש מ"ה], דאפילו במקום שידוע שאין שם עשרה טפחים נמי שרי, ואע"פ שסתר הרי"ף [שבת ז:] דברי (ר"ת) [ר"ח] [שם יט.], שמעמיד ההיא דאין מפליגין שלשה ימים קודם השבת משום איסור תחומין, דא"כ אפילו במפליג שלשה ימים קודם השבת יהיה אסור, והיה נראה לכאורה דלמטה מעשרה אסור אפילו בהפליג שלשה ימים קודם השבת, מ"מ נלע"ד דלדברי (ר"ת) [ר"ח] קאמר, אבל לדעת הרי"ף גופיה איכא למימר דלא סבירא ליה לאסור משום תחומין כלל. עכ"ל מהרי"ק. והב"י הקשה עליו דהא מתשובת הרמב"ם [סימן ש"ח] מוכח דאסור, ומסתמא לא פליג אהרי"ף רביה. ועוד דפשוט דברי הרי"ף מוכיחין ולמה לן למשכונני נפשין להוציאן מפשטן, הלכך אין נראין דברי מהרי"ק בזה. עכ"ל. וע"פ דבריו הנ"ל פסק כן כאן בש"ע. ולפענ"ד נראה דמהרי"ק הוציא דין זה מהרא"ש בפ"ק דשבת [סימן ל"ח] שכתב כל דברי הרי"ף הנ"ל, ולשיטת הרא"ש על כרחך צריך לפרש דברי הרי"ף דלא סבירא ליה איסור תחומין כלל כמ"ש מהרי"ק, דהא לכאורה קשה לפי מה שמפרש הב"י דעת הרי"ף דסבירא ליה גם כן איסור תחומין, רק דלא רצה לפרש הברייתא דאין מפליגין בלמטה מעשרה ומשום איסור תחומין כמו שמפרש (ר"ת) [ר"ח], היינו דמשום איסור תחומין אפילו קודם שלשה ימים נמי אסור, א"כ קשה הא דמיבעיא לן בש"ס בפרק מי שהוציא והו (דף מ"ג ע"א) אי יש תחומין למעלה מעשרה או לא ולא איפשר, תפשוט מהברייתא דאין מפליגין, דאי אמרת יש תחומין למעלה מעשרה, אם כן לא משכחת לה בהפלגת ספינה בלא איסור תחומין, א"כ האיך מותר להפליג קודם שלשה ימים. ונראה לתרץ, דהא בש"ס [שם] בעי למיפשט מהא דהריני נזיר ביום שכן דוד בא וכו', ודחי לה דהאי תנא נמי ספוקי מספקא ליה. ע"ש. אם כן הכא נמי יש לדחות ולומר דהאי תנא דהברייתא דאין מפליגין נמי ספוקי מספקא ליה. אבל כל זה הוא שפיר לשיטת הרמב"ם דפסק בהך איבעיא לקולא

אוצר ההלכה

אין האיסור משום תחומין רק משום צער כנ"ל, ועל כן קודם שלשה ימים מותר. והב"י תמה על זה, דמנא ליה למהרי"ק דאף למטה מעשרה לא שייך בזה איסור תחומין לדעת הרי"ף, ודילמא למטה מעשרה באמת אסור משום תחומין אף ביום (ה)ראשון.

ואני אומר דברי מהרי"ק תורה הם, דהרשב"א בחדושו [שבת יט. ד"ה אין מפליגין] בהעתיקו לשון הרי"ף, הוסיף עוד וז"ל: ועוד דאי משום תחומין אסור, כי מיבעיא להש"ס בעירובין [מג.] אי יש תחומין למעלה מעשרה, תפשוט מהכא דיש תחומין למעלה מעשרה, אלא ודאי דהטעם משום צער. ולפי זה קשה להיפך, אמאי לא תפשוט מהכא דאין תחומין למעלה מעשרה, דאם יש תחומין אף מיום הראשון. ודוחק גדול לומר דבאמת איירי במפליג בתוך התחום, מלבד שזה דוחק גם אי אפשר לאמרו, דהרי בירושלמי [שבת פ"א ה"ח] ומדרש ילמדנו [תנחומא פרשת שלח פסקא א'] מבואר להדיא המפליג בים הגדול, שהוא בודאי חוץ לתחום. אלא ודאי דאף אי יש תחומין למעלה מעשרה אין הטעם לאסור הפלגה רק משום ביטול עונג שבת ולא מחמת איסור תחומין, ולכך לא מצי למיפשט דאין תחומין למעלה מעשרה מהא דשרי ביום הראשון. ומעתה הוא הדין לדידן אף בפחות מעשרה לא שייך לאסור משום תחומין רק משום עונג שבת, ולכך מותר קודם שלשה ימים ליום השבת.

ולשימות הרב ב"י צריך לומר, דבאמת לא מצי למיפשט מהכא, דהוי אמינא דלא שייך באמת איסור תחומין במפליג, ואמנם לפי מה דקי"ל דאין תחומין למעלה מעשרה, מוקמינן באמת ברייתא זו למעלה מעשרה, דסתם מפליג בים הוא למעלה מעשרה, ולכך מתירין שלשה ימים קודם השבת כיון דהוא למעלה מעשרה, אבל למטה מעשרה באמת אסור. ואמנם גם זה אינו, כיון דבאמת בעיא זו אם יש תחומין למעלה מעשרה לא נפשט, רק מחמת דתחומין דרבנן אנו מקילין בספיקא דדינא, וכאן אי נימא דיש תחומין למעלה מעשרה, ממילא יש ראייה מבריייתא זו להתיר אף למטה מעשרה. א"כ לענין זה להקל בלמטה מעשרה אמרינן מספיקא להקל גם בזה כיון דאין כאן רק איסור דרבנן, ואזלינן בשניהם להקל כיון דאין כאן תרתי דסתרי, והדבר ברור לדעתי. (ישועות יעקב – סק"א)

עו) שם הגה אב"ל קודם שלשה ימים שרי וכו' ואפילו אין בגובה המים עשרה טפחים. כן כתב מהרי" קולון

[שורש מ"ה], ומרן בב"י חולק בזה, וכתב דלדעת הרי"ף [שבת ז:] דהטעם משום עונג, דוקא ביטול עונג התירו, אבל היכא דאיכא איסור תחומין אפילו בשני ושלשי אסור, ממה שהקשה הרי"ף אטעם דרבנו חננאל [שם יט.] דפירש משום תחומין, דאם כן מתחלת השבת ליתסר, משמע דהיכא דאיכא איסור לא התירו. ע"ש. ולפי דבריו היכא דאיכא איסור תחומין אפילו לדבר מצוה אסור, שהרי הרי"ף הקשה עוד על רבנו חננאל אם כן לדבר

למטה מעשרה, לענ"ד על כרחך בזה אינו אזיל בשיטת הרי"ף רבו, אלא סובר דכתב המהרי"ק, דכיון דאינו אלא איסור דרבנן לא רצו לגזור כל כך, ומחלק שפיר בין קודם שלשה ימים לתוך שלשה, ולהכי באמת אינו מבואר להדיא דתמיד אסור ואפילו קודם שלשה ימים, דאי לאו הכי יקשה עליו קושיית המהרי"ק, דליפשט הסוגיא [עירובין מג.] דאין תחומין למעלה מעשרה, מדשריא הבריייתא ההפלה קודם שלשה ימים. וכן מה שכתב הב"י הכא, ולדעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש בימים המלוחים בכל גוונא אסור, ובנהרות הנובעים אם אינם עמוקים עשרה, לכ"ע אסור משום תחומין, ליתא בדעת הרא"ש ודאי, שהרי לא כתב במי שהוציא אוהו [עירובין פ"ד סימן ג'] אלא ואין נראה לי דבריו בזה, דהיינו במה שמתיר הרשב"ם אף בשבת וכדמסיים שם, ומשמע דוקא בערב שבת אבל בשבת לא, ואדרבה בפ"ק דשבת [סימן ל"ח] כתב, ועוד כיון דתחומין דרבנן לא הוי להו לב"ש למיסר, דהא לא אסרי ב"ש להתחיל קודם מלאכה האסורה מדרבנן שנעשית מאליה. וכן בתשובה שמביא הב"י והיא כלל כ"ב דין י"ב, מתיר להדיא ללכת בספינה קודם שבת אף אם מפלגת בשבת, כל שאינו יוצא משם, אף שפירש שם להדיא הספק תחומין למעלה מעשרה לחומרא, כדפסק נמי בהלכותיו [עירובין שם]. ע"ש ודו"ק. ולהכי על כל פנים לענ"ד פסק המהרי"ק ברור לכ"ע, זולת לדעת הרשב"א הנ"ל. ובאמת אינו יודע ליישב אליביה הוכחת המהרי"ק דליפשט מבריייתא דאין מפליגין דאין תחומין למעלה מעשרה. אף גם קשיא לי לשיטתיה דהרשב"א, א"כ בעובדא דרבן גמליאל במתניתין ריש פרק מי שהוציא אוהו [עירובין מא:], פעם אחת לא נכנסו לנמל עד שחשיכה, אמרו לרבן גמליאל מה לירד, למה המתינו עד שהגיעו לנמל, מיד כשחשיכה וקדש עליהם היום היה להם לישאל אם הם בתחום העיר ומותרים לילך, ואם הם חוץ לתחום העיר הא אסור להם להלך יותר מאלפיים ממקום שחשיכה עליהם וקנו שם שביתה, ואינם רשאים להלך אפילו עד הנמל, אלא ודאי משמע לכל הפחות כדעת מהרי"ק, והם הפליגו קודם שלשה ימים. וצ"ע. (בית מאיר)

עו) שם הגה אב"ל קודם שלשה ימים שרי וכו' ואפילו אין בגובה המים עשרה טפחים. מקור הדברים בשו"ת

מהרי"ק [סימן מ"ה]. ע"ש. והרב ב"י הביאו כאן וחולק עליו, ובאמת היה לו להרב לכתוב בלשון ויש אומרים, אך מחמת שאינו מבואר בלשון המחבר כאן שחולק על זה, גלל כן לא כתבו הרב בלשון ויש אומרים. ולבאר דעתנו נעתיק ש"ס דשבת (דף י"ט ע"א), אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם שבת, וכתב הרי"ף [שם ז:] דאין לומר משום איסור תחומין, דא"כ אף קודם שלשה ימים יש לאסור, ועוד דאנן קי"ל דאין תחומין למעלה מעשרה⁸⁴, ועל כן כתב הרי"ף דהטעם משום מניעת עונג שבת. ומזה דייק מהרי"ק, דלמסקנת הרי"ף אף בפחות מעשרה

אוצר ההלכה

ועיין להריב"ש (סימן י"ז) שנשאל איזה עדיף, אם לילך ברגליו או לרכוב, ויש ללמוד ממנו כמה פרטים אי"ה. (פני משה)

(פ) שם בהגה ואפילו אין בגובה המים עשרה טפחים, ואפילו במקום שיצטרך הישראל לעשות אחר כך מלאכה.

כ"כ הריב"ש [סימן י"ז] לדעת הרז"ה [במאור שבת ז], דסבירא ליה דאיסור תוך שלשה ימים הוא מטעם מלאכה, ולפי זה קודם שלשה ימים גם בכ"ג שרי, הואיל ולא חל עליו חיוב שמירת שבת הבאה. וכתב הב"י בשם הריב"ש [סימן ק"א], דלדבר מצוה אף שיצטרך לעשות מלאכה בשבת ואפילו תוך שלשה ימים, דסיפא דומיא דרישא, כמו דשרי בדבר רשות קודם שלשה ימים כן שרי לדבר מצוה תוך שלשה ימים. וקשה, בשלמא לטעם עונג שייך שפיר עוסק במצוה פטור מן המצוה, וכן תחומין י"ל לא מיבעיא להפוסקים דפשוטו האיבעיא [עירובין מג]. לקולא, לק"מ דאין תחומין למעלה מעשרה, אפילו להפוסקים דפסקו לחומרא היינו ביבשה, אבל בים לכ"ע אין תחומין למעלה מעשרה דאין דומה לדגלי מדבר, ובמקום מצוה לא גזרו, אבל מלאכה קשה טובא. וצ"ל שאינו בודאי שיחלל שבת, וזה שחל חיוב שבת עליו תוך שלשה ימים הוא רק מדרבנן לכך שרי. ועוד נ"ל דאינו מותר אלא מצוה של פיקוח נפש, אבל מצוה בעלמא אינו יכול להכניס עצמו לספק לחלל שבת תוך שלשה ימים, וגם קודם שלשה ימים צ"ל שאינו בודאי שיצטרך לכך אם לא לענין פיקוח נפש להציל נפשות כנ"ל. (בגדי ישע)

(פא) שם בהגה ואפילו במקום שיצטרך וכו' כתב הט"ז (סק"ג), לשבת הבאה וקודם [וכו']. וכן דעת האר"י ז"ל [שער הכוונות דף ס' ע"ב ד"ה ענין ויהי נועם] והמקובלים. (זכרון אברהם)

(פב) שם בהגה ואפילו במקום שיצטרך הישראל לעשות אחר כך מלאכה בשבת. כן כתב הריב"ש בתשובה [סימנים

י"ז, י"ח, ק"א] לדעת הרז"ה [במאור שבת ז], שכתב דהטעם דאסרינן להפליג בספינה משום שיצטרך הישראל לעשות אחר כך מלאכה, וחזינן דקודם שלשה ימים שרי אף בכ"ג. וכתב (הרב ב"י) [הריב"ש] דמזה יש ללמוד דלדבר מצוה שרי אף תוך שלשה ימים, ואף שיצטרך הישראל אח"כ לעשות מלאכה. ולכאורה הדבר תמוה, מדוע נתיר בזה כיון שיועד שיבוא לכלל חילול שבת. ומלשון הפוסקים למדתי דהטעם בזה משום דפוסק עמו על מנת לשבות, וא"כ אין זה מתנה לחלל שבת, דמסתמא יקיים הנכרי תנאו ולא יפליג בשבת, וא"כ לא יבוא לכלל חילול שבת. ובזה נכוננו דברי המג"א [סק"א] דאם אי אפשר להתנות עם הנכרי אסור להפליג אף לדבר מצוה, ומהאי טעמא אסור להפליג ביום

מצוה ליתסר. ועל פי זה יש לקיים דינו של (הרשב"א) [הרשב"ץ] ח"א סימן (ק"א) [כ"א], שכתב דלפי טעם הרז"ה [במאור שבת ז] בספינה דמשום כמתנה לחלל שבת, אין למול גר בחמישי בשבת משום דאתי לחלל שבת, דמרחיצין את הקטן בשלישי. והש"ך [י"ד] סימן רס"ו [סקי"ח] והמג"א סימן (של"ט) [של"א סק"ט] תמהו, דהא בספינה גופא לדבר מצוה שרי. ע"ש⁸⁵. ומן האמור דינו אמת לדעת הרי"ף, דלא התיירו לדבר מצוה אלא ביטול עונג, אבל היכא דאיכא איסורא לא התיירו אפילו לדבר מצוה. ומה שהקשה הש"ך ממתניתין [שבת קלז]. דקטן נימול לשמנה וכו', דאי איתא מצי למימר שלש עשרה. ע"ש. תירץ הרב יד אהרן כאן דמתניתין בפלוגתא לא קמיירי, דהא דמרחיצין ביום השלישי מתניתין היא שם [קלד:] והיא סברת רבי אלעזר בן עזריה, אבל רבנן פליגי התם. ע"ש. וליתא, דמפירש"י שם בגמרא מתבאר דלא פליגי רבנן ורבי אלעזר בן עזריה אלא בשני, אבל בשלישי כולי עלמא מודו דמרחיצין. ע"ש. ועיין להמג"א בסימן שאחר זה (סק"ה).

(עז) שם הגה אבל קודם שלשה ימים שרי וכו' ואפילו אין בגובה המים עשרה טפחים. כתב ב"י, וכתב הגאון מהר"י קולון [שורש מ"ה] כו'. נ"ב: פסקו מור"ם (בס"א), ועמ"ש הט"ז (בסק"ב). אמנם רבנו חולק על דברי מהריק"ו. ועיין מה שכתב הרב ברכות מים (כדף כ"ב ע"ד)⁸⁶. ועיין מה שכתב הב"ח [אות ה'], עיין מה שכתב על דבריו הרב פרי האדמה בח"א (דף ל"ד ע"ד ודף ל"ה ע"א).

(עח) שם הגה אבל קודם שלשה ימים שרי וכו' ואפילו במקום שיצטרך הישראל לעשות אחר כך מלאכה. כתב ב"י (שיטה י'), וכתב הריב"ש ז"ל בתשובה על זה וכו'. נ"ב: סימן ק"א, ועיין בסימן קנ"ב.

(עט) שם הגה אבל קודם שלשה ימים שרי וכו' ואפילו במקום שיצטרך הישראל לעשות אחר כך מלאכה. וכן כתב לקמיה סעיה ב'. שאלני פיקח אחד מאומות העולם אם בזמן הבית היה לישראל ספינות ופורשין בים כשאר האומות, והשבתי לו מוכרח שהיה להם, והראיה מיהושפט, דכתיב (מלכים) ואני עשה יהושפט וגו'⁸⁷. אז אמר לי, אם כן איך היו עושים בשבת במלאכות הצריכין כגון פרישת התורן והקשרים, ודחיתיו בקנה. ובאמת שאלה כהוגן שאל ולא מצאתי מענה. ונראה לי לומר, דלעולם היו פורשין קודם שבת שלשה ימים, ואז יהיה מותר להם לחלל שבת מפני הסכנה, כדתנן מהלכי מדברות מפליגין וכו'⁸⁸, והטעם שאם יארע להם סכנה אז מותרין לחלל שבת.

הערות וצינונים

85. המג"א צידד כהש"ך שמתיר למול האידנא בחמישי בשבת, אך לא הקשה כן על דברי הרשב"ץ אלא זוהי קושיה הש"ך בלבד. 86. נדפס לעיל אות מ"ד. ונדצ"ל דף כ"א ע"ד, נדפס שם (ד"ה ועל פי זה). 87. אין פסוק כזה, אלא גבי שלמה כתיב (במלכים – א' ט', כ"ו) "ואני עשה [המלך] שלמה" וגו'. ובמהדורא קמא של הרב המחבר כתב וז"ל: והראיה מיהושפט דכתיב "כי נשברו (ה)אוניות בעציון גבר" [מלכים – א' כ"ב, מ"ט]. הובא בהערה 72 במהדורות ירושלים תשנ"ו. 88. לא מצאנו מקומה של משנה זו, אלא בשבת (דף י"ט ע"א) איתא, ת"ר אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת וכו', ומזה למד הרז"ה שם [במאור ז]. שהוא הדין הולכי מדברות. ע"ש. הובא בהערה 73 במהדורות ירושלים תשנ"ו.

אוצר ההלכה

א"כ מהכ"ת לא נתיר לו כעת לעשות ביום חול מה שירצה, ואם יגיע לכלל פקוח נפש ויצטרך לחלל שבת הרי יעשה באמת דבר המותר, לכך מתירין אף שיגיע אח"כ לחשש סכנה. אבל אי נמא דדחוייה שבת אצל פקוח נפש היינו אם כבר אירע לו דבר סכנה, אבל לעשות בתחלה דבר שיגיע אח"כ לכלל סכנה ויצטרך לחלל שבת אסור לעשותו. וזה ברור מאד.

והנה בש"ס מסכת יומא (דף פ"ד) [פ"ג ע"ב], מי שנשכו (כלב שוטה) [נחש וכו'] גוזזין לו את (הירק) [הכרישין וכו'] ואין צריך לעשר דברי רבי, (רשב"א) [רבי אלעזר ברבי שמעון] אומר לא יאכל עד שיעשר, וקאמר הש"ס דאירי בשבת. ופליגי בזה, אי יותר טוב שיאכל טבל דרבנן, דמעשר ירק הוא רק דרבנן, או יותר טוב שיעבור על איסור שבת דרבנן. וטעם פלוגתא, דבאמת מבואר בטור או"ח סימן שכ"ח מחלוקת הפוסקים בחולה שצריך לאכול בשר, ויש כאן בשר נבילה ויש מקום לשחוט הבהמה, דכתב הראב"ד [הו"ד ברא"ש יומא פ"ח סימן י"ד] כיון דנבילה הוא רק איסור לאו ושבת איסור סקילה, מוטב להאכילו נבילה ולא לחלל שבת באיסור סקילה. (והרמ"ה) [ומהר"ם] [דפוס קרימונה סימן ר'] כתב דיותר טוב לשחוט בשבת, דהותרה שבת אצל פיקוח נפש, ולא לאכול נבילה דהוא אכילת איסור על כל פנים, ואינו רק דחיות דהרי מאכילין אותו הקל הקל. ובוזה נחלקו תנאי ג"כ לענין איסור שבת דרבנן ואיסור טבל דרבנן, דאי נמא דשבת דחוייה, יותר טוב להאכיל טבל, דהך איסורא החולה בעצמו קעביד ולמה נחלל שבת עבורו, ואי נמא דשבת הותרה, א"כ כמו באיסור שבת דאורייתא ואיסור נבילה דאורייתא אמרינן דמחללין שבת באיסור סקילה ואין מאכילין נבילה שהוא איסור לאו, הוא הדין בשניהם דרבנן מחללין שבת בדרבנן שהותרה אצל פקוח נפש. שוב האיר ה' עיני וראיתי בשו"ת הרשב"ץ [ח"ג סימן ל"ח] שכתב ג"כ דהך פלוגתא שנחלקו הפוסקים בענין חולה שצריך לאכול ויש כאן בשר נבילה אי מותר לשחוט עבורו, פליגי ביה תנאי במסכת יומא בהך דגוזזין את הכרישין והיינו מטעם שכתבתי, וכיוון הרב לדעתי. ומעתה אמינא בטח כי מה דקאמר רבי כאן דאף לדבר מצוה פוסק עמו על מנת לשבות, משום דאזיל לטעמיה דסובר שם דאין צריך לעשר משום דשבת דחוייה אצל פקוח נפש, א"כ חיישינן אף בדבר מצוה שיבוא אח"כ לכלל דחיית שבת, אבל רשב"ג סבירא ליה (כרשב"א) [כרבי אלעזר ברבי שמעון] שם, דסובר דמעשרין בשבת ואין מאכילין אותו טבל דרבנן משום דהותרה שבת אצל פקוח נפש, א"כ אינו צריך לפסוק עמו על מנת שישבות, דאף אם לא ישבות מה בכך, הרי לדבר מצוה קאזיל, ואם יגיע לכלל סכנה מה בכך, הרי היתר גמור לחלל שבת במקום סכנה, ולכך פסק הטור כרשב"ג אף דבכל מקום פסק כרבי נגד רשב"ג, כאן (דרשב"א) [דרבי אלעזר ברבי שמעון] ורשב"ג בחד שיטה קיימי אין הלכה כרבי מחבריו. והרמב"ם לטעמיה דפסק בפ"ב מהלכות שבת [ה"א] דדחוייה שבת אצל פקוח נפש, לכך פסק כרבי דפוסק על מנת לשבות. והדברים ברורים כשמש, ודברי הטור מיושבים והרמב"ם לטעמיה, ולקמן יבואר באריכות.

השבת עצמו לדעתו, ובעולת שבת [סק"א] נסתפק בזה. ולדעתי נראה להכריע בדבר, בדבר שיגיע לכלל חילול שבת בודאי, בזה צריך לפסוק עמו אף בהולך לדבר מצוה, ובמקום שלא יבוא לכלל חילול שבת, רק שיבטל מעונג שבת וכדברי הר"ף [שבת ז:], אין הפסיקה על מנת לשבות מעכבת אם מפליג לדבר מצוה, דהעוסק במצוה פטור מן מצות עונג שבת וזה ברור. וזה נראה לי טעם הרשב"ץ [ח"א סימן כ"א] הובא בב"י [יו"ד] סימן (רס"ו) [רס"ח בבדק הבית], שכתב דאין למול מילה שלא בזמנה ביום חמישי כדי שלא יבוא לחלל שבת ביום השלישי למילה, כמ"ש הרז"ה בטעם דאין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת, ותמה הש"ך [סימן רס"ו סק"ח] דהא לדבר מצוה מותר. ובוזה אתי שפיר, דהא דמתירין לדבר מצוה היינו בפוסק עמו לשבות וזה אי אפשר במילה כיון שכבר נימול, וביום השלישי צריך לחלל שבת מחמת חולשת המילה, א"כ איך שייך כאן פוסק על מנת לשבות.

ובחדושי לטור יורה דעה כתבתי דדוקא בגר נאמרו דברי הרשב"ץ, וטעמא דיד, דבש"ס דשבת (דף קל"ד ע"א) תנן מרחיצין את הקטן ביום השלישי שחל להיות בשבת דברי רבי אלעזר בן עזריה, אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר, שנאמר "ויהי ביום השלישי בהיותם כוואבים" [בראשית ל"ד, כ"ה], ואקשינן עלה מה אע"פ שאין ראייה לדבר, משום דגדול לא סליק בישראל מהרה. ומעתה בגר שהוא גדול שיש ראייה ברורה לדבר שקרוב הוא שיצטרכו לחלל שבת עבורו, לכך אסור למולו ביום חמישי, וכמו כן בקטן שחלה איירי ג"כ באופן זה שיצטרכו בודאי לחלל שבת עבורו ביום השלישי, אבל בתינוק ומילה שלא בזמנו מותר למולו ביום חמישי לכ"ע. ובוזה סרה מהר קושיית הרב הש"ך ממתניתין דשבת [קלז]. קטן נימול לשמנה וכו', ע"ש בש"ך סימן רס"ו. ולפי מה שכתבתי אין כאן קושיא כלל ודו"ק.

ובגוף הדבר הלכה כמאן, הרמב"ם [הלכות שבת פכ"ד ה"ו, פ"ל ה"ג] פוסק כרבי [שבת יט]. דסובר לפסוק עמו על מנת שישבות, והטור פסק כרשב"ג דאין צריך לפסוק. והדבר תלוי בזה בכל מקום אי הלכה כרבי נגד רשב"ג. הנה הרמב"ם ז"ל בפרק ו' מהלכות גירושין [ה"ח] פסק כרשב"ג נגד רבי [גיטין לג.], והטור פסק שם [אבן העזר סימן קמ"א סעיף ס"א] כרבי, וכאן נהפוך הוא פסק כרשב"ג נגד רבי. ונראה לעיין בדבר, דבאמת נחלקו הרז"ה [במאור שבת נג.] והרמב"ן [שם קלד: ד"ה אבל] באין מים מוכנים לרחוץ התינוק, וכתב הרז"ה דאסור למולו, כיון שאם ימולו אותו יצטרך לחלל שבת במכשירין, ומכשירי מילה אינן דוחים את השבת, על כן מניעת המילה יותר טוב שלא יחלל שבת. והרמב"ן חולק על זה, וכתב דאין למצוות אלא שעתן, כיון דבעת המילה אין כאן חילול שבת במכשירין, מותר למולו, ואחר המילה כשיהיה סכנה בדבר בלי רחיצת מים חמים, באמת נחלל שבת עבורו, דהרי מותר לחלל שבת במקום סכנה. ואמרתי בחדושי דהדבר תלוי בזה, דבאמת נחלקו הפוסקים אי דחוייה שבת אצל פקוח נפש או הותרה, והנה אי נמא דבפקוח נפש הותרה שבת

אוצר ההלכה

פז) שם כמו מצור לצידון שאין ביניהם כי אם מהלך יום אחד וכו'. קשיא לי בפסחים (דף נ' ע"ב), בני ביישן נהוג דלא הוו אולין מצור לצידון במעלי שבתא, אתו בנייהו קמי דרבי יוחנן, אמרו אנן לא אפשר לן. ופירש רש"י [ד"ה מצור לצידון], יום השוק בצידון בערב שבת. וכן פירש רש"י בשבת (דף י"ט ע"א) ומצור לצידון מהלך יום, ובערב שבת יום השוק. וקשה, אם יום השוק בערב שבת, והיה מהלך יום מצור לצידון, א"כ באו לצידון כשעבר יום השוק. אח"כ ראיתי שהמחצית השקל בסימן רנ"א (סק"א) הרגיש בזה, ומתירן דמהלך יום לאו דוקא, אלא רוב היום. ע"ש. והוא דחוק שילכו לשם בשביל מעט היום, ועוד דמג"א כתב (בסק"ה) רק כשיש רוח טוב הולכין ביום אחד, משמע דברוח מצויה יש יותר ממהלך יום. (דברי צבי)

פז) שם כמו מצור לצידון שאין ביניהם כי אם מהלך יום אחד וכו'. כתב ב"י, ונראה שאפילו שלפעמים מתאחרים יותר מיום אחד כו'. נ"ב: עיין מה שכתבו הרב יד המלך (בדף צ"ה ע"ג)⁸⁹, מוצל מאש שבספר רב יוסף קצבי (בדף ט"ו ע"ג וד'). (דברי מנחם – הגב"י סק"ב)

פח) שם מפני שאפשר שיגיע שם קודם השבת. כלומר כשיש רוח טוב הולכים ביום אחד, וגם שעכשיו אינו רוח טוב מ"מ שרי. וכתב הב"י דאם לא יכול להגיע שם אפילו כשיש רוח טוב, והיינו כשהיה על יום שעה או שתיים, ודאי אסור. עכ"ל. (בגדי ישע)

פט) שם מפני שאפשר שיגיע שם קודם השבת. נ"ב: בב"י מבואר בהדיא שאע"פ שעכשיו אין רוח טוב שרי להלך בערב שבת. (ברכות מ"ט)

צ) שם מפני שאפשר שיגיע שם קודם השבת. כתב במג"א (סק"ה), כלומר כשיש רוח טוב וכו', אף על פי שעכשיו אין רוח טוב שרי להלך בערב שבת. נ"ב: הב"י כתב עוד, דאם שהה שתי שעות באופן שלא היה עוד יום שלם, אסור בערב שבת, כל זה כתב הב"י בשם (סמ"ק) [סמ"ג] [לאוין ס"ה דף י"ז ע"ד] בלי שום סברא. (אהל ברוך)

צא) שם ומקום שנהגו שלא להפליג וכו'. היינו מטעם משום דברים המותרים ואחרים נהגו בהם] איסור אי אתה רשאי [להתירם] בפניהם. וכן הוא בגמרא גבי בני ביישן בפסחים (דף נ' ע"ב). ע"ש. (בגדי ישע)

צב) שם ומקום שנהגו שלא להפליג וכו'. עיין מה שכתב רבנו אבי העזרי המופלג בתורה בספר ראה חיים ח"א סדר ויגש (דף ס"ז ע"ב). (יפה ללב ח"ב – קונטרס אחרון סק"א)

ואמנם לפי מה שכתבתי לקמן (סימן ש"ל) [שכ"ח סק"ג] דיש חילוק בזה בין ספק פיקוח נפש לודאי, דבאמת בש"ס [יומא פה:] יליף מכמה מקומות דפיקוח נפש דוחה שבת מן מילה ומן עבודה וכהונה, ואחר זה קאמר שמואל דכתיב "וחי בהם" [ויקרא י"ח, ה'] ולא שימות בהם, ומסיק הש"ס דלכולהו אית להו פירכא, אשכחן ודאי ספק מנין, ולשמואל לית ליה פירכא. ואמרתי דלפי טעמא דשמואל כיון דשבת ושאר מצוות מקרא אחד נלמד, אם כן כמו דשאר מצוה אינו רק דחוויה הוא הדין שבת, אבל לפי שאר טעמים נוכל לומר דחילול שבת לצורך פיקוח נפש היא הותרה, וכיון דודאי פיקוח נפש נלמד מהני קראי דהיא הותרה, וספק דנלמד מ"וחי בהם" דהיא דחוויה כמו כן, וא"כ שפיר נוכל לומר דאסור לכתחלה שלא יבוא לכלל ספק פיקוח נפש. דוק היטב. (ישועות יעקב – סק"ב)

פג) שם ואם הוא דרך מועט וכו'. כתב הטור (ע"ב שיטה א'), ודרך מועט כמו מצור לצידון כו'. נ"ב: וכל שכן דמהלך שני ימים דמותר להפליג. בדק הבית. וכ"כ ב"ח [אות ג'] בשם ספר התרומה (סימן רכ"ה). (שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"ב)

פד) שם ואם הוא דרך מועט וכו'. משמע הוא הדין דרך שהוא רק שני ימים מותר להפליג ביום חמישי, דלא חיישינן לרוח שאינה מצויה. ובהכי ניהא מה שמקשים על הרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ג] דמפרש אין מפליגין שלשה ימים וכו' היינו מיום חמישי, דהוי שלשה ימים עם השבת, אבל ביום רביעי שרי להפליג, דלא כהמג"א דכתב (בסק"ב) שלשה ימים מרביעי ואילך חוץ מיום השבת, ומקשים עליו דלא ליתני רק שני ימים (שבת קודם) [קודם שבת] ואפ"ה ידעין דהיינו מיום חמישי, דליכא למיטעי שני ימים היינו מיום שישי, ושניים דקתני היינו מיום שבת, דא"כ לא ליתני רק יום אחד לפני שבת. ולפי הנ"ל ניהא, דאי הוי תנא שני ימים זה ודאי דהוי ידעין שפיר דהיינו מיום חמישי, אבל היה מקום לטעות ולומר דביום חמישי אין מפליגין כלל אפילו אינו מהלך שני ימים, משום דחיישינן לרוח שאינה מצויה, לכך קתני שלשה ימים, להורות דוקא למהלך שלשה ימים הוא דאסור להפליג ביום חמישי, דלא חיישינן לרוח שאינה מצויה. וק"ל. (מתוך מדבש)

פה) שם כמו מצור לצידון שאין ביניהם כי אם מהלך יום אחד וכו'. כתב ב"י (דף קס"א עמוד ג' שיטה ב'), ופרש"י ז"ל [שבת יט. ד"ה ומצור לצידון] שלא היה ביניהם רק מהלך יום אחד וכו'. נ"ב: עיין בספר משפט צדק (חלק שני סימן מ"ז [ד"ה והנה לע"ד איני מבין]). (כנסת הגדולה – הגב"י)

באר הגולה
ו. הרי"ף [שבת דף
ד' ע"ב] והרמב"ם
שם [הלכות שבת
פ"ל ה"ג] והרא"ש
[שבת פ"א סימן
ל"ח]: ז. [מגיד
משנה שם בשם]
הרמב"ם [בתשובה
מהדורות בלאו סימן
ש"ח]: ח. [בתשובה
הרמב"ם [שם]: ט. בית יוסף [ד"ה והגהות] גם לדעת הרי"ף [שם] והרא"ש [שם]:

ב' הא דאין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת, הטעם משום עונג שבת, שכל שלשה ימים הראשונים יש להם צער ובלבול וקיא, ^א[ודוקא] למפליגים בימים המלוחים, אבל בנהרות אין שום צער למפליגים בהם, ולפיכך מותר להפליג בהם אפילו בערב שבת, ^אוהוא שלא יהא ידוע לנו שאין בעמקם עשרה טפחים, ^באבל במקום שידוע לנו שמקרקע הספינה לקרקע הנהר פחות מעשרה טפחים אסור הגה לנאת מון לחמוס משום איסור תחומין: הגה וכן נספינה שיטרכן הישראל לנא לדי מלאכה נשנת אסור ליכנס זה שלשה ימים קודם השבת, אפילו הם נהרות הנוצעים והוא למעלה מעשרה (ריצ"ש סימן [י"א, י"ב, י"ג, י"ד] ק"ח [ק"ז, ק"ח], אבל אין איסור צמה שהצמחות מושכות הספינה נשפת הנהר ולא דמי להליכה בקרון שאסור (מהרי"ק [שורש מ"ה]):

אוצר ההלכה

סעיף ב'

העמידו דבריהם במקום עשה [פסחים צב.]. אלא היינו טעמא משום ביטול עונג שבת, ולדבר מצוה שרי משום דפטור ממצות עונג שבת, דהעוסק במצוה פטור מן המצוה. ע"כ. והר"ז"ה [במאור שבת ז.] כתב הטעם דאין מפליגין, דמים על פי רוב מקום סכנה הוא, לכך אסור תוך שלשה ימים, דקמי שבתא מקרי [גיטין עז.], והוי כמתנה לחלל את השבת, משא"כ קודם שלשה ימים דבתר שבתא מקרי שרי, ואין צריך למנוע הפלגה משום שיצטרך לחלל השבת, דאז הוי פיקוח נפש ואנוס הוא. ע"ש. וכתב הב"י בשם הריב"ש [סימנים י"ז, ק"א], דכ"ע סוברים כהר"ז"ה בעיקר הדין, אלא דלא רצו לפרש הברייתא כדבריו. ע"ש. ופסק כן בסעיף ד'. ועיין שם הטעם דלא רצו לפרש הברייתא כר"ז"ה, אף דלעיקר הדין סבירא להו כוותיה.

ולענ"ד נראה, דהא דדעת הר"ז"ה דהוי כמתנה לחלל השבת, דמים מקום סכנה ויצטרך לחלל השבת משום פיקוח נפש, זה נכון לדינא, דקי"ל [סימן שכ"ח סי"ד ובמג"א סק"ט] דשבת דחוויה היא אצל סכנת נפשות, כמו שפסק הרמב"ם ז"ל פ"ב מהלכות שבת [ה"א]. וא"כ כיון דדחוויה היא, הוי כמתנה לחלל את השבת, דהא היכא דאפשר מהדרין אהיתירא דלא יצטרך לחלל את השבת. א"כ הכא נמי אין לעשות דבר קודם השבת שעל ידי זה יכול לבוא לידי דחיית שבת. אבל אי הוי אמרינן דהותרה שבת אצל פיקוח נפש, והוי היתר גמור ולא צריך לאהדורא אהיתירא, אם כן קודם השבת לא הוי כמתנה לחלל השבת, כיון דאח"כ לא חשיב חילול שבת כלל, רק היתר גמור. ומכל שכן לפי מה שכתב התוספת שבת [סק"ה], הובא במחצית השקל (סק"ו), דעיקר דבר זה שכתב הר"ז"ה דהוי כמתנה לחלל את השבת הוי רק דרבנן. ע"ש. א"כ בודאי יש לומר כמו שכתבתי, והוא סברא נכונה, וכמדומה שראיתי כן באחרונים וכעת איני זוכר איו.

והנה הכסף משנה שם (בפ"א) [בפ"ב] מהלכות שבת כתב, דהא דפסק הרמב"ם ז"ל דשבת דחוויה היא אצל סכנת נפשות ולא הותרה, משום דדבר זה אי שבת דחוויה היא או הותרה אצל פיקוח נפש, תליא בפלוגתא דאמוראי אי טומאה דחוויה היא

צג) סעיף ב' הא דאין מפליגין וכו' הטעם משום עונג שבת.
בפמ"ג (באשל סק"ו) כתב, ויש לעיין במצוה דרבנן וכל שכן סחורה, האיך דוחין עונג דבר תורה, כמו שכתב הצמח צדק (סימן כ"ח) דעונג שבת דבר תורה. ועיין ילקוט הגרשוני חלק ראשון (קונטרס אחרון אות העוסק במצוה), שמה הבאתי דעת הגאון מו"ה יעקב עטלינגר זצ"ל בספר בכורי יעקב להלכות סוכה (סימן תר"מ ס"ק כ"ב), דגם העוסק במצוה דרבנן פטור ממצוה דאורייתא, דהא בכל מצוה דרבנן מקיים ג"כ מצות לא תסור שהוא מדאורייתא, דהא מטעם זה מברך על מצוות דרבנן וצונו, כדאמרינן בשבת (דף כ"ג ע"א). ע"ש. (ילקוט הגרשוני – סק"א)

צד) שם הא דאין מפליגין וכו' הטעם משום עונג שבת וכו'.
כתב מהרי"ק (שורש מ"ה), דלדעת הרי"ף [שבת ז:] אין לאסור משום תחומין כלל, אלא משום עונג שבת, ולפי זה בנהרות אפילו נכנס בספינה בערב שבת שרי, והב"י חולק עליו⁹⁰. ואם נסתפק אם יש בהן עשרה טפחים כתב ב"י (דאסור) [דמותר]. (גור אריה הלוי – סק"א)

צה) שם הא דאין מפליגין וכו' הטעם משום עונג שבת וכו'.
הנה טעם זה כתב הרי"ף ז"ל [שבת ז:] לפרש הברייתא דפ"ק דשבת [יט.] דאין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם שבת, במה דברים אמורים לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה שפיר דמי, ופוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת דברי רבי, רשב"ג אומר אינו צריך. וכתב הרי"ף ז"ל, יש מי שאומר, הוא דעת רבנו חננאל [שם], הא דתני אין מפליגין בזמן שהספינה גוששת ואין במים עשרה טפחים, ומשום גזירת תחומין גזור בה, אבל למעלה מעשרה טפחים שרי, ומשום הכי נוהגין להפליג בים הגדול. והאי טעמא פירכא הוא, דאי מהאי טעמא הוא דאין מפליגין, הוה ליה למתני אין מפליגין בספינה קטנה, אמאי קתני סתם ספינה, דמשמע בין קטנה ובין גדולה. ועוד מאי איריא שלשה ימים, אפילו טפי נמי, ועוד לדבר מצוה אמאי שרי, והא

אוצר ההלכה

מצוה משום עוסק במצוה וכו'. ועל כרחק הטעם דהא דכתב הר"ז דהוי כמתנה לחלל את השבת, היינו דאסור מדרבנן, ובמקום מצוה אוקמא אדין תורה. וכתב המחצית השקל ליישב, דכיון דלא הוי רק איסור דרבנן, יש לומר דלא הוי בכלל לא תעשה מלאכה מדרבנן, רק בכלל עשה דרבנן וביום השביעי תשבות, והוי רק עשה דרבנן, ושוב שייך לומר העוסק במצוה פטור מן המצוה. עכ"ד ז"ל. ולכאורה קשה על דבריו מהא דכתב הר"ן בפרק בתרא דראש השנה [ט: ד"ה גמ'], בהא דאין עולין באילן ואין חותכין אותו בדבר שהוא משום שבות, ומפרש בגמרא הטעם דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה. וכתב הר"ן, אע"ג דהוי רק שבות דרבנן, מ"מ כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון והוי ליה לא תעשה ועשה דרבנן, ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה דרבנן. ע"ש. הרי אף דאסור רק מדרבנן, מ"מ הוי לא תעשה ועשה דרבנן. ואמנם נראה דבריו נכונים, דדוקא בשבות הנעשה בשבת וביו"ט אמרינן דהוי לא תעשה ועשה דרבנן וכנ"ל, והיינו בנעשה ע"י ישראל. אבל בשבות הנעשה ע"י נכרי במצות ישראל, בודאי ליכא עשה ולא תעשה, וליכא רק עשה דרבנן דשבתון שבות, דהא דעת הר"ן [שבת נו. ד"ה ונמצא] בשם העיטור [השער השלישי הלכות מילה דף מ"ט ע"א] סוף פרק רבי אליעזר דמילה, הובא ברמ"א סימן רע"ו (ס"ב), דאפילו במלאכה גמורה מותר לומר לנכרי לעשות במקום מצוה. ע"ש. ואי נימא דהוי לא תעשה ועשה, הא אין עשה דוחה לא תעשה ועשה, ועל כרחק דלא הוי רק עשה דרבנן. וא"כ כאן דמתנה בחול לחלל את השבת משום פיקוח נפש, על כל פנים לא גרע מאומר לנכרי לעשות מלאכה בשבת דשרי במקום מצוה, ומכל שכן הכא, דקיל יותר מאמירה לנכרי בשבת, והכא הוי רק גורם בחול לחלל שבת בדבר המותר, והוי רק עשה דרבנן. ודו"ק.

(אורח לחיים – זוודסקי – סק"ב)

צח) שם הא דאין מפליגין וכו' הטעם משום עונג שבת שכל שששה ימים הראשונים יש להם צער ובלבד. כן כתב הטור בשם הרי"ף [שבת ז:]. ונ"ב: כתב המאירי [שבת יט. ד"ה שמועה], לפי זה מותר למי שהורגל בכך, או שמא בזמנים אלו לכל הספנים [מותר, שרגילים] בה הרבה ואין כאן צער. עכ"ל. וכוונתו נראית מבוארת, אלא דנראה שיש ט"ס בדבריו. ע"ש. הגה כ"י.

צט) שם הא דאין מפליגין וכו' הטעם משום עונג שבת שכל שששה ימים הראשונים יש להם צער ובלבד. לפי טעם זה יוצא לנו היתר, דמי שהורגל לילך דרך אניה בלב ים, וכן הספנים שאומנותם בכך, ואינם מרגישים שום צער ולא בלבול, ואוכלים בשעת אכילה, שרי להו להפליג שלשה ימים קודם השבת, שאינם מתבטלין מעונג שבת. הגאון רבנו המאירי ז"ל פ"ק דשבת [יט. ד"ה שמועה], עיין שם בשנוי לשון. וכן נראה מדברי הרב מור וקציעה ז"ל שאכתוב באות שאח"ז בס"ד י"י.

בצבור או הותרה [פסחים עז.], וכיון דקי"ל [הלכות ביאת המקדש פ"ד ה"ט] טומאה דחוויה היא בצבור, ממילא הוא הדין שבת דחוויה היא אצל פיקוח נפש. ע"ש. והנה בפ"ק דיומא (דף ז' ע"א) פריך לרב נחמן דאמר טומאה הותרה בצבור מבריייתא שם ומתריך. ע"ש. וא"כ אתי שפיר דהרי"ף לא רצה לפרש הבריייתא כרז"ה, דא"כ מוכח על כרחק דבריייתא זו רבי ורשב"ג סבירא להו דשבת דחוויה היא אצל פיקוח נפש כנ"ל. וא"כ הוא הדין טומאה דחוויה היא בצבור, ותקשי לרב נחמן דסבירא ליה טומאה הותרה בצבור, ואמאי לא פריך הש"ס שם לרב נחמן מבריייתא זו, ועל כן פירשו טעם אחר בבריייתא. אבל בעיקר הדין סבירא להו כרז"ה, דאסור היכא דמתנה לחלל את השבת, כיון דלדינא קי"ל דשבת דחוויה היא אצל פיקוח נפש. והרז"ה אפשר דסבירא ליה סברתו אפילו אם נימא דשבת הותרה אצל פיקוח נפש, אם כן לא תקשי מכאן לרב נחמן. אבל שאר הקדמונים סבירא להו דרק לדין שייך טעם זה דשבת דחוויה היא אצל פיקוח נפש, על כן פירשו הבריייתא בטעם אחר. וז"נ.

צו) שם הא דאין מפליגין וכו' הטעם משום עונג שבת שכל שששה ימים הראשונים יש להם צער וכו'. וכתב המג"א (סק"ו), דלכן לדבר מצוה מותר, דהעוסק במצוה פטור ממצות עונג שבת. והמחצית השקל הקשה בשם התוספת שבת [סק"ה], דהרי המחבר הסכים ג"כ להרז"ה [במאור שבת ז:]. דיש חשש שיצטרך ג"כ לחלל שבת, רק דפירשו הטעם דמשום עונג אסור אף בידוע שלא יצטרך לחלל שבת, וא"כ מאי שייך פטור מן המצוה. ולי נראה פשוט דהא חזינן אף להרז"ה דקודם שלשה ימים מותר, אף דיש חשש שיכוא לחילול שבת. וצריך לומר דהטעם משום דזה רק מדרבנן, דהא משום פקוח נפש מותר אח"כ לחלל שבת, ורק תוך שלשה ימים אסור, והוא ממצות זכור את יום השבת. ואף דאמרינן (ביצה ט"ז ע"א) מחד [ב]שבא לשבתך, מ"מ היכי דיהיה מותר משום פקוח נפש אין זה רק מדרבנן, והתירו שלשה ימים מקודם. וא"כ הוא ג"כ מצות זכור, ועוסק במצוה פטור ממצות זכור את יום השבת. ושפיר כתב המג"א עוסק במצוה פטור. אך נראה לפי מה שכתב ר"ת [הו"ד במרדכי שבת סימן רנ"ח] והובא ברמ"א לקמן [ס"ד], דגם הולך לפרנסה מיקרי מצוה, והנה ודאי דאין זה מצוה גמורה דנאמר עליו דפטור מן המצוה, והרי כתב דלא אסרו רק לטייל, ובזה על כרחק צריך לומר כמו שכתב התוספת שבת, כיון דכל האיסור מדרבנן מותר באין הולך לטייל. וזה פשוט. (גנוזי חיים – סק"ג)

צז) שם הא דאין מפליגין וכו' הטעם משום עונג שבת שכל שששה ימים הראשונים יש להם צער וכו'. כתב המג"א (סק"ו), ולדבר מצוה שרי, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה. ע"כ. וכתב המחצית השקל שתוספת שבת [סק"ה] הקשה על המג"א, דהא הש"ע בסעיף ד' סבירא ליה גם טעם הרז"ה דהוי כמתנה לחלל השבת, וא"כ לטעם זה לא שייך להתיר לדבר

אוצר ההלכה

חדא מתרתי, או דאל הים דכתב לאו דוקא, ודיבר בהווה, ולא איירי אלא בנהרות, או דאפילו נימא דגם בים איירי, אפילו הכי י"ל דהיינו באופן דליכא ביטול עונג שבת, וכדכתב הגאון המאירי ז"ל, דהמפליגים לא יזיק להם סערת הים ובלבול הגוף ולא יבטלו עונג שבת בשביל זה, דלגבי ידיהו שריותא היא להפליג בשבת ע"י קניית שבתה. כנלע"ד.

ועיין להרב הגדול בספר משפט צדק ז"ל (ח"א סימן ל'), דהביא תשובת הרא"ש ז"ל הנזכרת, וכתב וז"ל: בהדיא יראה דאם לא יצא מתיר הרא"ש בכל אופן שיהיה, וקשה עליו מדידיה אדידיה, שהרי הוא יוצא לים, והרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ח] אוסר ההיא דאין מפליגין שלשה ימים קודם השבת משום עונג, כמו שהביא לשונו מוהר"י קארו ז"ל בסימן רמ"ח, וז"ל: יש מפרשים הטעם משום איסור תחומין, סברא זו הזכירה הר"ף והרא"ש וכו'. והם ז"ל דחו פירוש זה, והסכימו שהטעם הוא משום ביטול עונג שבת וכו'. וא"כ איך התיר הרא"ש כשלא יצא, וגם תמהני על מוהר"ק למה לא הקשה עליו, דשם בסימן רמ"ח הביא דבריו בפסקיו ותשובתו. עיין שם שהאריך ליישב ולדחות, וסוף דבריו אסיק בקשיא. ואחרי נער"ק ק"ל דהרי הך קושיא דמקשה הוא ז"ל על הרא"ש, היא הקושיא עצמה שנרגשו ממנה הגאון מוהר"י אבוהב ומרן ז"ל על הרב בה"ג, דהוא מארי קמא דהך שמעתתא דשרי להפליג ע"י קניית שבתה, ומיישבה מרן ז"ל דאיירי בגוונא דליכא ביטול עונג שבת, אלא דהרב בה"ג ז"ל שלא הזכיר הפלגה אל הים, אוקי לה דאיירי במפליג לנהרות. וא"כ הרא"ש ז"ל דמזכיר ים להדיא, אי דחיקא לן לומר בדעתו דים דכתב ר"ל נהרות, מוקמינן למילתיה אפילו בימים המלוחים, וכגון באנשים שהורגלו בכך ולא יזיק להם, ומקיימים עונג שבת כיושבי היבשה, ותו לא קשיא לא על הרא"ש ולא על מרן שלא הקשה עליו כן, דכיון שכבר הקשה ותירץ כן על בה"ג, לא טרח עוד להקשות ולתירץ כן גם על הרא"ש, דהיישוב שוה לכולם, דאיירי בגוונא דליכא ביטול עונג שבת. כנלע"ד. ועיין מה שכתב נהירו דעיינין מעלת הרב המובהק כמוהר"ר מרדכי קרישפין זצוק"ל בהגהתו לספר הנחמד מאמר מרדכי שיטת גיטין (דף ק"ג ע"ג מהספר), ותו דאעיקרא ניהי אנן וכו', (ומשקל) [ומי שקל] בפלס טבעי ומזגי בני אדם וכו'. ע"ש ודוק.

(פתח הדביר ח"ג – סק"ו)

ק) שם הא דאין מפליגין וכו' הטעם משום עונג וכו' ודוקא למפליגים בימים המלוחים אבל בנהרות אין שום צער למפליגים בהם וכו'. הרב מור וקציעה ז"ל כתב על זה וז"ל: לענ"ד צ"ע חילוק זה שמחלקים בין ימים מלוחים לנהרות, דטעם הבלבול וצער הקיא שייך גם בנהרות הגדולים והרחבים, כשעוברים עליהם בספינות ההולכות ע"י הרוח, שמכח נענוע הספינה ונטייתו לצדדין יארע הבלבול לבני אדם אשר לא נסו ללכת בספינות, וכל שכן כשהרוח סוער ומתנגד, דאז בודאי יש צער בנהרות כמו בימים, ואדרבא הסכנה מרובה יותר ברוח סערה שבנהרות מבים וכו'. ע"ש. ואחמה"ר נראה דאשתמיט

ונראה דגם מרן ז"ל בב"י כיוון לחילוק זה ביישוב דברי הרב בה"ג והתוספות והרא"ש ודעימייהו ז"ל. דהנה על מה שהביא רבנו הטור ז"ל משם הרב בה"ג [הלכות שבת פ"א עמ' ק"ח], שאם קנה שביתה בספינה מערב שבת, מותר ליכנס בה אפילו בשבת, ור"י [עירובין מג. תוד"ה הלכה] אסר הכל וכו', כתב מרן משם הגאון מוהר"י אבוהב ז"ל, דהרב בה"ג אתי כשיטת רשב"ם ז"ל [הור"ד בתוספות שם], דאמר דברייטא זו דאין מפליגין ב"ש היא, דלכ"ה שרי להפליג אפילו בערב שבת. ואינו נראה לי, דא"כ וכו', לכך נ"ל דבה"ג נמי סבר דברייטא דאין מפליגין [שבת יט.] כב"ה נמי אתיא, ומיהו היכא שקרקע הספינה גבוה עשרה טפחים מקרקע הנהר דליכא משום איסור תחומין, וגם הם מים נובעים, דלית בהו משום ביטול עונג שבת, דמותר להפליג אפילו בערב שבת לדברי הכל, דלא איירי בהכי מתניתין דאין מפליגין, אתא בה"ג למימר דמותר ליכנס בה בשבת ולהפליג כל שקנה שם שביתה, ור"י אסר הכל וכו', מפני שהוא כשט וכו'. ולפי זה ביאור דברי רבנו כן הם, בתחילה כתב שיש מפרשים טעם דאין מפליגין משום איסור תחומין, ור"ף [שבת ז:] פירש הטעם משום עונג שבת, ולכך מתירין בנהרות הנובעין שאינו מצטער, ואח"כ כתב דהיכא דהו נהרות הנובעין, דלית בהו איסורא להפליג בערב שבת, לענין להפליג בשבת עצמה הוי פלוגתא דבה"ג ור"י וכו'. ודע שסברא זו דבה"ג כתבה הר"ן [שבת ז: ד"ה ולפיכך] וכו'. אבל הרשב"א [החדשות מכת"י סימן י"ז] כתב, דאלו הנכנסין וכו' ואח"כ יוצאין, לא עלה בידם כלום וכו', וגם התוספות והרא"ש וכו', וכ"כ הרא"ש ז"ל בתשובה [כלל כ"ב סימן י"ב] וכו'. ע"כ. וכוונת הגאון מוהר"י אבוהב ומרן ז"ל מבוארת, שנרגשו על הרב בה"ג ז"ל דאיך יצויר להתיר להפליג בשבת גופיה ע"י קניית שביתה, הא אפילו תוך שלשה ימים קודם השבת קאסרה הברייטא, או משום איסור תחומין או ביטול עונג שבת וכיוצא, לכל מר כדאית ליה. וליישוב זה אוקי מוהר"י אבוהב בדעת בה"ג, דהברייטא דאסרה אליבא דב"ש היא. ומרן ז"ל מיישב הקושיא דאיירי בנהרות הנובעין דליכא ביטול עונג שבת.

ועינא דחזי דקושיא זו נופלת גם כן על הרשב"א והתוספות והרא"ש ז"ל דמיייתי מרן בתר הכי, דגם הם סברי דשרי להפליג בשבת ע"י קניית שביתה ובלבד שלא יצאו מהספינה, ונראה ודאי דגם לזה כיוון מרן ז"ל ביישובו, דאוקי גם סברת הרשב"א והר"ן והרא"ש ז"ל דמתירין להפליג בשבת, דהיינו היכא דליכא ביטול עונג שבת, וכגון בנהרות וכיוצא. אלא שקשה, דלשון הרא"ש ז"ל בתשובה אינו סובל אוקימתא זו, שהרי כתב בכלל ב"ך (סימן י"ב) והביאה מרן ז"ל שם לקמן, וז"ל: אסור לפרוש [מהספינה ליבשה] [מהיבשה לספינה] בשבת, אף אם קידש ואכל בתוך הספינה ויצא אחר כך לחוץ, דנמצא שמפליג בשבת מן היבשה אל הים, אלא יכנס אל הספינה מבעוד יום ולא יצא אחר כך. ע"כ. מדכתב שמפליג מן היבשה אל הים, שמע מינה דלא איירי בנהרות, אלא בימים המלוחין דאיכא בהו ביטול עונג שבת, היפך אוקמתת מרן ז"ל ביישוב דברי הרב בה"ג ז"ל. לכן צ"ל דסבירא ליה למרן ז"ל בדעת הרא"ש ז"ל

אוצר ההלכה

ריח הסרחון, ורק זה וזה גורם האיסור, אבל חדא לבדו במים שאינן מלוחים אינו מבטל עונג שבת.

(קב) שם הטעם משום וכו'. כתב הטור (ע"ב שיטה ב'), משום איסור תחומין וכו'. נ"ב: וכ"כ בספר תמים דעים (סימן ע') ועיין בהר"ש יונה (שי למורא) סימן נ"א).
(כנסת הגדולה – הגה"ט)

(קג) שם יש להם צער וכו'. ואע"פ כן לדבר מצוה שרי (כדלקמן) [כדלעיל] סעיף א', והעוסק במצוה פטור מן המצוה. ועיין סימן ל"ח ס"ח. (ברכות מים)

(קד) שם למפליגים בימים המלוחים. ב"ח (אות ו'). כתב הב"י דלדעת בה"ג אסור להפליג בשבת בימים מלוחים מפני ביטול עונג שבת. וכתב הב"ח ז"ל: ושאר ליה מאריה, דהא איהו כתב בשם הגדולים דמותר להפליג בשבת, ועיינו רואות דמפליגין אף בימים מלוחים, ואם כן דמפרש דברי בה"ג לאיסור, על מי סומכין להתיר. [ע"כ]. הנה תשובתו בצדו, דסומכין על אינן הגדולים שהביא הרב ב"י. ועיין מג"א (סקי"ט). (ברכת דוד)

(קה) שם אבל בנהרות וכו' מותר להפליג בהם וכו'. כתב ב"י (שיטה ל"ד), ולזה כתב בתשובה וכו'. נ"ב: באגרותיו (סימן כ"ד) [תשובות הרמב"ם סימן ש"ח]. (כנסת הגדולה – הגב"י)

(קו) שם אבל בנהרות וכו' מותר להפליג בהם וכו'. כתב ב"י (שיטה מ"ב), ולפי זה בנהרות הנובעין שרי וכו'. נ"ב: וזהו הדעת הנכון ומינה לא תזוז. הרדב"ז (חלק ראשון סימן ק"ה) [נח"ד סימן אלף קנ"ח]. (כנסת הגדולה – הגב"י)

(קז) שם והוא שלא יהא ידוע לנו שאין בעמקם עשרה טפחים. פירוש, מספק מותר דספיקא דרבנן לקולא כפירוש הב"י. (בגדי ישע)

(קח) שם והוא שלא יהא ידוע לנו שאין בעמקם עשרה טפחים. אבל מספק מותר. תניא [ש"ע הגר"ז ס"ד], חיי אדם [כלל ד' ס"א]. (באר יעקב – קרויזר – סק"ג)

(קט) שם והוא שלא יהא ידוע לנו שאין בעמקם עשרה טפחים. דהוה ספק דרבנן. ואפילו חוץ ל"ב מיל גם כן מותר, דכתב הרמב"ם [תשובות הרמב"ם סימן ש"ן] דהא ד"ב מיל דאורייתא היינו ביבשה, מה שאין כן בימים, משום דאינו דומה לדגלי מדבר. (אהל ברך)

(קי) שם והוא שלא יהא ידוע לנו שאין בעמקם עשרה טפחים וכו'. עיין בב"י שהביא תשובת הרמב"ם [סימן ש"ן], דאף דתחומין דאורייתא, מכל מקום רק ביבשה, אבל לא במים, דלא דמי למחנה ישראל. וכיון דלא מיתסר רק מדרבנן, וכיון דהוי

מינה דמר לפי שעה דברי הרב ב"ח ז"ל (אות ה') שכתב וז"ל: ואיכא למידק, שהרי הרי"ף [שבת ז:] כתב היינו טעמא משום ביטול עונג שבת, שכל שלשה ימים הוי ליה שינוי וסת משום נענוע הספינה, כדכתיב "יחוגו וינועו כשכור" [תהלים ק"ז, כ"ז], וכיון דטעמא משום נענוע הספינה, משמע דאפילו בשאר נהרות נמי אסור משום נענוע, דליכא למימר דבנהרות בספינות קטנות ליכא נענוע אלא בספינות גדולות שעל הים, דא"כ לדידיה נמי קשה הוה ליה לפרש אין מפליגין בספינה גדולה. וי"ל דסבירא ליה לרבנו דהרי"ף והרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ח] וכו', רצונם לומר דהנענוע גורם שלא יוכלו להשמר מהסרחון העולה מן הים המלוח דמביא להם צער ובלבול והקיא, אבל נענוע גרידא שבנהרות אין בה ריעותא כלל, והכי משמע מתשובת הרמב"ם [סימן ש"ח] וכו'. ע"כ. הנה דהרב ב"ח ז"ל נרגש מזה, ותירץ דהנענוע אינו מזיק כלל בנהרות, ומשמע ואפילו כשיש רוח מתנגד, שהבלבול והקיא נמשך מהסרחון העולה מהים המלוח, היפך דבריו ז"ל.

ומענין הסכנה שכתב הרב מור וקציעה ז"ל, דסכנת הנהרות מרובה מהים, אין הסכנה שייכא לאיסור הפלגה, שהרי אפילו אחר שלשה ימים אפשר לסכנה שלא תבא אליהם, ולא אסרו מפני זה להפליג, ולא חששו אלא לצער ובלבול והקיא שאינם אלא בשלשה ימים הראשונים, אבל סכנה אין לה חק וזמן כמובן. ועיין להרב פרי האדמה ז"ל (ת"א דף ל"ד ע"ד) שהביא דברי הרב ב"ח ז"ל הנזכרים, וכתב עליו דלא היה צריך לזה, דבלא"ה נענוע הספינה בנהרות אינו אחד מששים דנענוע הים, דבים כתיב "יעלו שמים ירדו תהומות וכו' יחוגו וינועו כשכור" והגוף משתבר, וזה מביא הקיא וכל מיני בלבולים, משא"כ בנהרות ופשוט. ע"ש. ואיך הרב מור וקציעה ז"ל משה אותם היפך המוחש. (פתח הדביר ח"ג – סק"ז)

(קא) שם הא דאין מפליגין וכו' הטעם משום עונג וכו' ודוקא למפליגים בימים המלוחים אבל בנהרות אין שום צער למפליגים בהם וכו'. הנה טעם זה מבואר ברי"ף [שבת ז:] ורמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ג]. מהרי"ף נראה דשני דברים הם המבטלים העונג שבת, חדא דשלשה ימים הראשונים יש צער מחמת נענוע הספינה שעל ידי זה גופו משתבר, כמו שכתוב "ינועו כשכור" [תהלים ק"ז, כ"ז], וטעם השני⁹² שעולה סרחון מהמים המלוחים ומתבלבל רוחו. א"כ לטעם הראשון היה לנו לאסור אף בנהרות שאין להם מים מלוחים, דעל כל פנים ע"י הנענוע של הספינה גופו משתבר. וצ"ל דהב"י סבירא ליה דשני טעמים אלו רק יחד מבטלים עונג שבת, דרק משום שעולה סרחון מהמים סרחון זה מבלבל דעתו, כיון דבלאו הכי גופו נשבר מנענוע הספינה, אבל אם ליכא סרחון העולה מהמים, משום דגופו נשבר לבד ליכא ביטול עונג שבת כיון שאין מריח

אוצר ההלכה

שאני, דדוקא ביבשה דאיכא דין י"ב מילין תחומין דאורייתא, אזלינן בספק תחומין למעלה מעשרה לחומרא, דהיא איבעיא דלא איפשיטא, אבל בים דליכא תחומין דאורייתא כלל, אמרינן אין תחומין למעלה מעשרה בספק ואזלינן לקולא, כמבואר זה בטור וב"י הכא לדעת הרמב"ם. ועל זה מורה הגאון רע"א במה שציין עיין לקמן סימן ת"ד, ששם נמי מפורש במחבר כל זה, וברמ"א [שם] מובא מגיד משנה [הלכות שבת פכ"ז ה"ג] דספק לקולא. וא"כ י"ל דוקא הכא דלא משכחת ליה כלל איסור דאורייתא בימים, הוא דאמרינן דאפילו ס"ס של חומרא בדרבנן לקולא, אבל בעלמא במקום שמשכחת ליה באותו איסור איסור דאורייתא, אפילו בדרבנן ס"ס לחומרא מחמירין ולא אזלינן לקולא. אבל ראיתי בסימן ת"ד ששם נמי ציין בהגהות רע"א מה שכתב כאן בסימן רמ"ח, ובסוף כתב שמצא זה בשער המלך פ"י מהלכות מקואות [ה"ו כלל ח'] [ה']. א"כ על כרחך לא כיון למה שכתבתי, ששם בשער המלך מסיק דבכל ס"ס לחומרא בדרבנן לקולא, שהרי הביא ראיה מפ"ק דפסחים [ט]. מסוגיא דחבר שמת. ע"ש. ולפי מה שכתבתי בס"ד, מהכא לא הויה ראיה כלל אבעלמא באיסור דרבנן דמשכחת ביה גם איסור דאורייתא, דהא בימים שאני דלא משכחת ליה כלל איסור דאורייתא לכן הקילו בדרבנן אפילו בכה"ג דהוי ס"ס להחמיר, ומכל שכן אם נימא דהכא המחבר מיירי בלדבר מצוה דוקא וכדמסיק בסוף הסימן, אם כן בודאי מהכא אין ראיה אבעלמא, ד"ל דוקא במקום מצוה הוא דהתירו ס"ס לחומרא בדרבנן אבל בעלמא דלית ביה מצוה רק איסור, י"ל דבאמת ס"ס לחומרא אפילו בדרבנן. (שלחן אש)

קיג) שם עשרה טפחים. קשיא לי בשבת (דף ק' ע"ב), אמר רב חסדא ורבה בר רב הונא כרמלית משפת מיא משחינן, וכן פסקינן בסימן שמ"ה (סעיף י"ח) וסימן שנ"ה (סעיף א'). ואמאי אמרינן לענין תחומין דמשחינן במים מארעא, ואם המים עמוקים עשרה מותר.

קיד) שם אבל במקום שידוע לנו שמקרע הספינה לקרקע הנהר פחות מעשרה טפחים אסור הגה לצאת וכו'. הנה מפשט דברי מרן משמע הא דאסור, היינו פחות משלשה ימים קודם השבת וכדלעיל, דאם לא כן הוה ליה לפרש דאסור אפילו מיום ראשון, וכן הבינו האחרונים. והטעם הוא כמו שכתב בסעיף ד' גבי יוצא לשיירא, דאם יצטרך אחר כך לחלל שבת מפני פקוח נפש מותר, ואין כאן חלול שבת, מה שאין כן בשלשה ימים קודם שבת דאסור, דהוי כמתנה לחלל שבת. ולפי זה אם הוא מקום שיכול לצאת וליכא סכנה ביציאה, צריך לצאת, דלא התירו אלא מפני פיקוח נפש, וכן כתב הרב אליה רבא (בס"ק ז'). אבל לכאורא מדברי הרי"ף [שבת ז'] לא משמע כן, דסתר פירוש רבנו חננאל [שם יט.] דפירש משום איסור תחומין, דאם כן אפילו מיום ראשון נמי, ועוד דלדבר מצוה אמאי מותר. יע"ש.

איבעיא דלא איפשיטא אם יש תחומין למעלה מעשרה, אזלינן לקולא. ואפילו אם מספקא לן אם הם למעלה מעשרה או לאו, מותר להלך בהן עד שיתאמת לנו שגבהן פחות מעשרה טפחים, שאז אסור להלך בהם חוץ לתחום מדרבנן. ע"ש.

ול"א ידעתי, דלפי זה הוי ספק ספיקא להחמיר, ספק אם יש תחומין למעלה מעשרה, ואם תימצי לומר לא, דילמא הוי פחות מעשרה טפחים. ובספק ספיקא גם בדרבנן אזלינן לחומרא, כמו שכתבו המשנה למלך הלכות מקואות [פ"י ה"ו], ונודע ביהודה במהדורא תניינא (חלק י"ד סימן ס"ד), ושער המלך הלכות מקואות [פ"י ה"ו כלל ה']. ותמהני על הני תלתא סגני דאורייתא שלא הביאו מכאן ראיה⁹³, ואולי מקום הניחו לי משמים תל"י. שוב ראיתי בחתם סופר (ח"ו סימן צ"ח), הביא קושיא זו ממשנה למלך פרק י"ט הלכות שאר אבות הטומאה ושער המלך. ברוך שכיוונתי לדעת הגדולים.

קיא) שם והוא שלא יהא ידוע לנו שאין בעמקם עשרה טפחים וכו'. כתב בהגהות רעק"א, מזה מוכח דספק ספיקא להחמיר מ"מ בדרבנן לקולא, דהא הכא הוי ס"ס להחמיר, ספק אי בעומקא עשרה ואת"ל שיש עשרה, דילמא יש תחומין למעלה מעשרה. עכ"ל. ועיין פמ"ג ביו"ד (סימן ק"י), דפשיטא ליה דס"ס להחמיר בדרבנן לחומרא, עיין שם בדיני ס"ס [שפתי דעת סקט"ו וסקכ"ה, מחודשים סק"ו], וקשה עליו מכאן. ונראה ליישב לפמ"ש התוספות בעירובין (דף מ"ז) [מה: ד"ה איבעית אימא] גבי גשמים שירדו ביום טוב הרי הם כרגלי כל אדם. ופריך וליקני שבייתה באוקינוס, ומשני הוי ספק דדבריהם וספק דדבריהם להקל. וכתבו התוספות, אע"ג דהוי דבר שיש לו מתירין, ואמר רב אשי בריש ביצה [ד.] דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל אפילו בספק דרבנן, בעירוב היקלו. עכ"ד ז"ל ע"ש. וא"כ י"ל כמו כן דכאן בעירוב קיל ספק דבריהם יותר, דאפילו בס"ס להחמיר היקלו, מה שאין כן בשאר איסורים דרבנן. עוד י"ל דודאי במים שמפליג בספינה על פי רוב יש בעומקם יותר מעשרה טפחים, והיכא דספק אחד נגד הרוב לא חשיב ס"ס, כמ"ש התוספות בפ"ק דכתובות (דף ט' ע"א [ד"ה ואי בעית אימא]), ועל כרחך דוקא בידוע אסור. וז"פ.

(אורח לחיים – זוודסקי – סק"ג)

קיב) שם והוא שלא יהא ידוע לנו שאין בעמקם עשרה טפחים וכו'. ועל דברי סופו של המחבר שכתב, והוא שלא יהא ידוע לנו שאין בעומקם עשרה טפחים וכו', כתב בהגהות רע"א וז"ל: מזה מוכח דספק ספיקא להחמיר מ"מ בדרבנן לקולא, דהא הכא הוי ספק ספיקא להחמיר, ספק אין בעומקם עשרה, ואם תמצי לומר שיש עשרה דילמא יש תחומין למעלה מעשרה, עיין לקמן סימן ת"ד. עכ"ל. ואמרתי אולי כוונתו ז"ל דמהכא לא תלמוד אשאר מקומות דס"ס להחמיר בדרבנן לקולא, דהכא

אוצר ההלכה

ההגהה וכתב לצאת חוץ לתחום, דנתכוון לכלול בזה דגם היכא שהפליג בהיתר, אסור לצאת חוץ לתחום בשבת היכא דליכא פיקוח נפש. ועיין להרב מג"א [סק"ח], ועיין להרב פרי מגדים ז"ל.

(שלמי תודה)

קטז) שם אבל במקום שידוע לנו וכו' אסור וכו' משום איסור תחומין. השו"ע מחלק בין קודם שלשה, דכתב הרמ"א לעיל [ס"א] דאף באין עמוקים עשרה מותר. ובאמת הרי"ף [שבת ז.] הקשה לדעת ר"ח [שם יט.] דאוסר משום תחומין, דא"כ אף קודם יהיה אסור. והמהרי"ק [שורש מ"ה] כתב, דהרי"ף לעצמו סובר דאין איסור תחומין כלל, רק הקשה לר"ח דאם באת לאסור אין לחלק. אבל הב"י סובר דפשט דברי הרי"ף משמע דפחות מעשרה אסור. ואכן תימה, דמהרי"ק הביא ראייה חזקה לדבריו, דאם היכי דיש איסור תחומין אסור, ועל כרחך דלמעלה מעשרה אין איסור תחומין מדשרי להפליג, וא"כ למה לא פשט בעירובין (דף מ"ג ע"א) מכאן דאין תחומין למעלה מעשרה (בישועות יעקב [סק"א]⁹⁵ הביא ראייה זו, ולא היו לפניו תשובות מהרי"ק דהביא בעצמו ראייה זו, כן ראיתי בספר מנורה הטהורה [סק"ב]). וצריך לומר לסברת הב"י, דאף דהרי"ף סובר מסברא דאין לחלק בין תוך שלשה לקודם שלשה, מ"מ הש"ס לא היה יכול להוכיח מהא דשרי קודם שלשה דאין איסור תחומין, דיש לדחות, כיון דבמים איסור תחומין אף י"ב מיל לא הוי רק דרבנן, כמו שכתב הרמב"ם בתשובה [סימן ש"י], אולי לא גזרו קודם שלשה.

ואכן נראה טעם השו"ע, דסבירא ליה דאין ללמוד כלל מדברי הרי"ף, ואולי האמת כמהרי"ק, או אפשר דאוסר, לכן חשש לחומרא לדברי הר"ח לאסור תוך שלשה ימים. אבל קודם שלשה לא חשש יותר מהר"ח, כיון דסתמא דברייתא לא חילק בין מים עמוקים לפחות מעשרה, והתירו קודם שלשה, יש לסמוך על זה בדבר שהוא דרבנן. ועיין בשו"ע הרב [ס"ז] דמתיר גם לדבר מצוה אף באין עמוקים עשרה. ובקונטרס אחרון שם [סק"ג] כתב, דלכן לא אסרו קודם שלשה, דגם מעובדא דרבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא בעירובין ריש פרק מי שהוציא וכו' במשנה שם, מוקי דהספינה הלכה ברקק. ע"ש. והוא מדברי הדרכי משה⁹⁶. ואף דיש לדחות ראייה זו, דבאמצע הים היה פחות מעשרה, ובתחילה לא ידעו דיבואו למקום הזה, ולא היה בידם לצאת באמצע.

קטז) שם שמקרקע הספינה. מחיצות ספינה ל"ש מחיצות דלהבריה מים עשויות⁹⁷. ועיין מדות (פ"ד מ"ו) פלוגתא דת"ק ורבי יהודה אי הא דכתיב גובהו של היכל מאה אמה הוא בהדי כליא עורב או בר מכליא עורב. והנה הכליא עורב לא לשם מחיצה נעשו רק להבריה העורבים עשויות. (רכוש הים)

הרי דסבירא ליה דאם יש איסור תחומין, אסור אפילו מיום ראשון, וכמו שכתב מרן בב"י, ודלא כמהרי"ק [שורש מ"ה]. יע"ש. ואם כן אין פסק כאן דשלשה ימים קודם שבת מותרים היפך דעת הרי"ף. ומהריב"ל (בח"ב סימן נ"ג) תמה על דברי הריב"ש [סימן י"ז] מהרי"ף וכמו שכתבתי, וכתב דהיכא שיש חלול שבת בודאי, אפילו מיום ראשון אסור, ושאני ההיא דהרז"ה [שם ז.] דליכא אלא ספק, ומשום הכי מיום שלישי מותר, והיינו דקשיא ליה להרי"ף על פירוש רבנו חננאל, דאם כן אפילו מיום ראשון נמי, דהתם מסתמא איכא בודאי חלול שבת, ומשום הכי אפילו מיום ראשון אסור. יע"ש. ודברים הללו לא יכוננו בדעת מרן וכמו שכתבתי. ואפשר ליישב בדוחק, דהרי"ף משמע ליה דהביריתא מיירי בכל גוונא, בין היכא שיש סכנה לצאת בין היכא דליכא סכנה לצאת מן הספינה בשבת, ואפילו הכי קתני דמפליגין ביום שלישי, ואי איירי למטה מעשרה אסור להפליג בשבת גם אם הפליג מיום ראשון, ולדבר מצוה נמי אסור, ומשום הכי מוקי לה למעלה מעשרה דליכא איסור תחומין, וטעמא משום ביטול עונג, ולהכי שלשה ימים קודם שבת מותרים, ולדבר מצוה נמי מותר משום דהעוסק במצוה פטור מן המצוה. והא דלא קתני בהדיא אין מפליגין בספינה גדולה, משום דסתם ים הוא למעלה מעשרה, אבל לפירוש רבנו חננאל קשיא ליה שפיר. כך נראה לי ליישב בדוחק דברי הרי"ף ז"ל לפי פסק מרן. ולפי זה לדבר מצוה נמי, אם הוא פחות מעשרה טפחים ויכול לצאת וליכא סכנה ביציאה, ודאי דצריך לצאת, דהעמידו דבריהם במקום עשה. אבל אם הוא במקום סכנה מותר משום פיקוח נפש, ומפליג אפילו בערב שבת, וכמו שכתב בסעיף ד' גבי שיירא. ודלא כהרב עולת תמיד [עולת שבת סק"ג] דליתא, וכן כתב הרב אליה רבה (בס"ק ג'), וכן כתב בני חיי בהגהותיו בסימן זה [הגב"י סק"א]⁹⁸. יע"ש.

ולפי זה נראה לי ליישב דברי הלבוש [ס"א], שכתב הטעם דלדבר מצוה מותר משום דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, ותמה עליו הרב תוספת שבת [סק"ה], הא בסעיף ד' מתירין גם כשיצטרך הישראל לחלל שבת במלאכה, שרי למצוה בערב שבת, אם כן אין צריך כאן לטעם זה. יע"ש. ולע"ד לפי מה שכתבתי אתי שפיר, דהנה מטעם פקוח נפש לא שרינן אלא היכא שאין יכול לצאת מן הספינה, אבל היכא דליכא פיקוח נפש ויכול לצאת מן הספינה אז אסור להפליג, ולהכי כתב טעם משום דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, ובכל ענין שרי, והיינו דוקא בעמוקים עשרה טפחים, אבל אם אין בעומקן עשרה טפחים אז אינו מותר אלא משום פיקוח נפש, אבל היכא דליכא פיקוח נפש, גם היכא שהפליג שלשה ימים קודם שבת שהפליג בהיתר, מכל מקום כשמגיע שבת ויכול לצאת, אסור לצאת חוץ לתחום, אלא יצא מן הספינה וכמו שכתבתי לעיל. ואפשר שזהו שחידש

הערות וציורים

94. נדפס לקמן אות ר"ח. 95. נדפס לעיל אות ע"ה. 96. בדרכי משה לא מצאנו ראייה זו, אלא רק באות א' הביא ראייה ממה שהתיר הרז"ה לילך ג' ימים קודם השבת אע"פ שידוע שיחלל השבת ומכל שכן כאן דמותר. 97. עיין עירובין (מב:).

אוצר ההלכה

הספינה אזלינן והיא למטה מעשרה, על זה כתבו ומיהו וכו'. ואם כן על כרחך הא דקאמר גמירי וכו', היינו דקרקעית הספינה גבוהה עשרה מארעא, ולכן צריך לומר דבעירובין שם מיירי בספינה קטנה. זהו ת"ד. ולא הבנתי דבריו, דאם רצונו לומר דקשיא להו לתוספות על דברי עצמן למה להו לתרוצי דמיירי התם בספינה קטנה, הוה להו לתרוצי דמיירי בספינה כי הכא, אלא דהתם בתר קרקעית הספינה אזיל, ואף שהמים עמוקים הרבה מכל מקום קרקעית הספינה היא למטה מעשרה, זה לא קשיא מידי, דהאיך יתרוצו קושייתם כן והגמרא שם לא תירצו כן רק במהלכת ברקק, ואם כן הכא נמי ליחוש לרקק, ולכן הוצרכו לתרוץ דהכא בספינות גדולות מיירי שאי אפשר שילכו ברקק. ואי רצונו לומר דהיה קשה לתוספות על סוגיא דעירובין למה לא תירצו כך, ולמה הוצרכו לתרוץ ברקק ובספינה קטנה, לזה כתבו ומיהו וכו', ואם כן על כרחך גמירי דקאמר הכא היינו שקרקעית הספינה גבוהה עשרה מהארץ, נמצא לפי זה פשוט הוא לתוספות דכל דקרקעית הספינה למטה מעשרה אסור. אכן משמעות דבריו רחוקים מכוונה זו, דמשמע דהתוספות כתבו כן שלא תקשה אדבריו עצמן, וכן סיים נמי ואם כן צריך לומר דבעירובין מיירי בספינה קטנה, וזהו תירוץ של התוספות, ולכוונה שכתבתי הכי הוה ליה למימר, דבעירובין מיירי ברקק. ודחק עצמו לומר כן, דאי היה קשיא להו על סוגיא דעירובין התם, אם כן אכתי לא נמשך זה אחר תירוצם שתיירצו דבספינה קטנה מיירי התם. ובלי זה נמי יקשה מאי פשוט מהתם ולמה הוצרך לתרוץ ברקק, ואם כן הוה להו לכתוב מתחלה האי ומיהו ואחר כך הוה להו למימר והא דקאמר וכו'. ולכן נראה קצת מדברי התוספות כדברי הב"ח, ואין בזה הוכחה גמורה הואיל וגם התוספות נסתפקו בזה.

(חמוד משה – סק"א)

קט"ו) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. עיין מג"א (סק"ה) [סק"ז], שנרשם שם: אלא שמדברי הרי"ף והרמב"ם. צ"ל התוספות [שבת ק: ד"ה גמירי] והרמב"ם בתשובה [סימן ש"ח]. ועיין ב"ח סוף סימן זה. (שירי לקט)

קכ) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. עיין מג"א (סק"ז) מה שתיירץ על קושיות הב"ח [אות ז']. (ברכת דוד)

קכ"א) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. עיין מג"א (סק"ז) שמקרקע הספינה וכו'. ע"ש. המג"א קיצר כאן מה שהיה לו להאריך, שכמעט אין פותר לדבריו, ואמרו פירש לדבריו[ו], דהנה הב"ח [אות ז'] רוצה להוכיח דלא כספר יראים [סימן רע"ד דף קמ"ז ע"ב], דאם המים בעצמן יותר מעשרה טפחים אף שהספינה טבעי במים כל כך עד שמקרקע ספינה ומקרקע הנהר ליכא עשרה טפחים, אפילו הכי למעלה מעשרה מיקריא, מתוספות דפרק הזורק (דף ק' ע"ב ד"ה גמירי), הא דאמר רב הונא ספינה העומדת בים מוציא הימנו זיז כל שהוא וממלא, ופריך עלה זימנין דליכא עשרה וקמטלטל מכרמלית לרשות היחיד, ומשני הגמרא דאין הספינה מהלכת פחות מעשרה טפחים, ומקשה תוספות מהא דאמרין בפרק מי שהוציא וכו' (דף

קיו) **שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'.** כתב רבנו המחבר בספר הקצר דבעינן שיהא עשרה טפחים מקרקע הספינה לקרקע הנהר. וכתב הב"ח [סוף אות ז'], דהוא דלא כתשובת הרמב"ם ז"ל [סימן ש"ח], דלא בעי עשרה טפחים אלא משטח המים עד קרקע המים, אע"פ שהספינה משוקעת במים שלשה או ארבעה טפחים. (שירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ב)

קכ"ב) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. כתב במג"א (סק"ז), אלא שכתב שמדברי הרי"ף והרמב"ם [תשובות הרמב"ם סימן ש"ח] וכו'. ט"ס הוא, וצ"ל שמדברי התוספות. ורמז לדבריהם שבת דף ק' ע"ב ד"ה גמירי, ושם נאמר האי מיהו שכתב המג"א. ע"ש. אמנם דבריו צ"ע, דהתם איתא בגמרא גמירי דאין ספינה מהלכת בפחות מעשרה, ולכן סבירא להו לרבה בר אבבה ולרב הונא דמותר למלאות מים לספינה, דלמעלה מעשרה מקום פטור הוא. וכתבו התוספות, והא דקאמר פרק מי שהוציא וכו' (דף מ"ג ע"א) במהלכת ברקק, התם מיירי בספינה קטנה, אבל הכא מיירי בספינות גדולות שטוענים אותן ביותר ונשקעות הרבה במים, ואינן מהלכות בפחות מעשרה. מיהו צריך לומר דאף הכלי גדולה בו ונשקע במים הוא למעלה מעשרה, דאי לאו הכי האיך ממלא. עכ"ל. והתם בפרק מי שהוציא וכו' איבעיא להו אי יש תחומין למעלה מעשרה וכגון דאזיל בספינה, ופשיט רב אושעיא ת"ש פעם אחת לא נכנסו לנמל עד שחשיכה אמרו ליה לרבן גמליאל מה אנו לירד וכו', ואי אמרת אין תחומין למעלה מעשרה, כי לא היו בתוך התחום מאי הוה, אמר רבא במהלכת ברקק. עכ"ל. והנה הוכחת הב"ח [אות ז'] מדברי תוספות הוא, דאי נימא כדברי המחבר, דכל שקרקעית הספינה למטה מעשרה אסור לילך מחוץ לתחום כמו בקרקע ממש, אם כן מה הוצרכו התוספות לומר מיהו צ"ל וכו', פשיטא דהכי הוא, שהרי כתבו שהספינה משוקעת במים, ואם נאמר שהמים גבוהים רק עשרה טפחים מהארץ ולא יותר, אם כן על כרחך קרקעית הספינה משוקעת למטה מעשרה הרבה בתוך המים, ולמה הוצרכו שם בגמרא בפרק מי שהוציא וכו' לאוקמי במהלכת ברקק ובספינה קטנה, תיפוק ליה אפילו בספינה גדולה ומהלכת במים צלולים, מכל מקום התם הוה כלמטה מעשרה כיון שקרקעית הספינה למטה מעשרה, והעומד על קרקעיתה הוא נמי למטה מעשרה, ועדיין קא מיבעיא ליה אם קרקעית הספינה למעלה מעשרה. אלא על כרחך דבתר מים אזלינן, וכל שהם גבוהים עשרה אף שקרקעית הספינה למטה מעשרה לית לן בה, ולכן הוצרכו התוספות לומר האי מיהו.

אז"ל בדרך זה פשוט יותר, דכוונת הב"ח להוכיח, כיון דכתבו התוספות דהספינה משוקעת במים הרבה, וכל המים אינם כ"א [כי אם] גבוהים עשרה, א"כ לא פשיט התם מידי מספינה, אלא על כרחך דאף אם קרקעית הספינה למטה מעשרה, מכל מקום בתר מים אזלינן. והמג"א השיג על הב"ח וכתב, דהתוספות מדכתבו האי ומיהו בתר הך תירוצא, על כרחך משום דקשיא להו בעצמן למה לא תירצו דהתם משום דבתר קרקעית

אוצר ההלכה

אלא שהספינה שוקעת והולכת למטה מעשרה, ותרצו ומיהו צ"ל וכו', וא"כ מוכרח דאין ספינה מהלכת אלא אם כן יש בין קרקע הים לקרקע הספינה עשרה טפחים, אם כן בעל כרחך צריך לתרץ ההיא דעירובין דמיירי בספינה קטנה.

וקשיא לי, דבלי זה נמי לא קשיא למה לא תירצו דהתם מיירי שהמים עמוקים עשרה, דבגמרא קאמר ברק שנו, ורק הוא פחות מעשרה טפחים כדתנן בשבת [ק:]. ואפשר ליישב, דעל הגמרא עצמה קשיא להו אמאי אוקמה ברק, דהשתא מוכרח דאיירי בספינה קטנה דוקא, הו"ל לאוקומיה בכל ספינה וביש עשרה טפחים מים, ואפילו הכי הוה לה למטה מעשרה מפני ששקוע הספינה ממעט מהעשרה טפחים, לזה סיימו ומיהו וכו', אלמא אין ספינה גדולה מהלכת בפחות מעשרה בלא השקוע, הילכך אפילו אי הוה מתרץ הכי היינו צריכים לפרשה דהיינו בספינה קטנה, הילכך מוקי לה ברק. כל זה ליישב לשון ומיהו מעין שיטת הרב מג"א. אבל לע"ד כך היא כוונתם, דמעיכא ס"ד דאין ספינה שתהא שוליה נכנסת תוך עשרה טפחים של קרקעית הים, דמוכרח שיש עשרה טפחים מלבד השקוע מהספינה תוך המים (והתוספות תפסו בגמרא גמירי דאין ספינה מהלכת למטה מעשרה) אלא דמכח ההיא דפרק מי שהוציא וכו' מוכרח לחלק בין גדולה לקטנה, והחילוק הוא כך, דמה שאמרו אין ספינה מהלכת היינו גם עם השקוע, הילכך קטנה שאינה נשקעת במים אלא מעט, סגי לה בפחות מעשרה טפחים, אבל גדולה שנשקעת הרבה לא סגי לה בפחות מעשרה, וא"כ תיקשי דכיון דבעשרה מצומצמים מהלכת, איך ממלא, והרי כלי נכנס תוך עשרה, לזה אמרו דאע"ג דבעשרה טפחים ספינה מהלכת, לא שרינן ליה למלאת אלא אם הכלי שנשקע במים הוה למעלה מעשרה. ולפ"ז תיקשי מסוגיא דעירובין לספר היראים והוא פסק הש"ע, דמדמתרץ לה ברק וספינה קטנה, ולא מוקי לה בספינה גדולה וכגון דליכא עשרה מקרקעית הספינה לקרקע הים, שמע מינה דבכה"ג נידון כלמעלה מעשרה לענין תחומין. וי"ל דאורחא דמילתא נקט, דאילו בימים שיש בהם הרבה יותר מעשרה טפחים לא פסיקא מילתא שתכנס שוליה הספינה תוך עשרה סמוך לקרקע, הילכך נקט במקום דברור שאין בו עשרה, והוא הדין נמי אם יש בו עשרה, כל שאין עשרה מקרקעית הים לשוליה הספינה, והיא היא.

קבג) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. כתב במג"א (סק"ז), שמקרקע הספינה וכו', כיון שהספינה רחבה ארבעה כמו שכתוב סימן ת"ד. ע"ש. ומ"מ בספר יראים [סימן רע"ד דף קמ"ז ע"ב] משמע דשרי ביושב למעלה, וכ"כ הב"ח [אות ז'] בשם ספר יראים, אלא שכתב (בספר יראים) [ד] בתוספות פרק הזורק דף ק' [ע"ב] בד"ה גמירי לא משמע הכי, ולא ידעתי היכא רמיזא. כצ"ל. ובספרים שלפנינו נדפס בטעות. והכי פירוש, דזה לשון הגמרא שם, איתמר ספינה רב הונא אמר מוציאין ממנה זיז

מ"ג ע"א) גבי רבן גמליאל ובניו⁹⁸ ממהלכת ברק, דהיינו פחות מעשרה [ה] הא אמרין כאן גמירא וכו', ומתרצים תוספות דהתם איירי בספינה קטנה שיכולה להוליך בפחות מעשרה, אבל הכא איירי בספינה גדולה שטוענין אותה ביותר ונטבעים הרבה במים ואינה מהלכת בפחות מעשרה טפחים וכו'. ואם כדברי ספר יראים, הוה להו לתרוצי דהתם איירי ודאי שמשפת המים עד הקרקע היה יותר מעשרה טפחים כי אין הספינה מהלכת וכו', רק שהספינה היתה משוקעת במים עד שמקרקע הספינה לקרקע נהר הוא פחות מעשרה טפחים, ושפיר היה שם איסור תחומין למטה מעשרה טפחים, אלא ודאי כל שמשפת המים עד הקרקע היה יותר מעשרה טפחים, אף שמקרקע הספינה לנהר הוא פחות מעשרה טפחים, למעלה מעשרה מיקרי, וא"כ מוכח דקרקע המים היינו שאין במים עשרה טפחים, קשה הא גמירא וכו', והוצרך התוספות לפלוגי בין ספינה קטנה וכו'. אבל אי סבירא להו כדעת ספר היראים הוה להו לתרוצי כנ"ל וכמו שמתרץ באמת בספר היראים. ועד כאן דברי הב"ח. ועל זה כתב מג"א דאדרבה מתוספות מוכח דסבירא להו כספר היראים, דתוספות כתבו אח"ז, ומיהו צריך לומר דאף הכלי שדולה בו המים ונטבע במים הוה למעלה מעשרה טפחים, דאם לא כן האין ממלא. עכ"ל. וקשה האין נמשך זה פה אחר (תוס') [תירוצם], אלא דקשיא להו בעצמו (ל"ל תרצים) [למה לא תירצו] כספר היראים דהמים עמוקים אך הספינה שוקעת במים למטה מעשרה טפחים, לזה כתבו וצ"ל שהכלי צריך להיות למעלה מעשרה טפחים, וקשה האין ידעין שהכלי הוא למעלה מעשרה, אלא ודאי צריך לומר דגמירא דאין הספינה מהלכת פחות מעשרה טפחים והיינו מקרקע הספינה עד קרקע הנהר, ונמצא יכול להוריד הכלי עד קרקע הספינה ועדיין הוא למעלה מעשרה, דודאי אין נטבע הכלי יותר משולי הספינה, ולפ"ז לא מצי לתרוצי תוספות דהתם נמי איירי בספינה גדולה והמים עמוקים אך שהספינה שוקעת במים והולכת במים למטה מעשרה, הא גמירא שאין הספינה וצ"ל כנ"ל, ולכן הוצרכו לפלוגי בין קטנה לגדולה. וזה המכוון בדברי המג"א. ודו"ק.

קבג) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. כתב הרב מג"א [סק"ז], פירוש, אף על פי שהמים עמוקים עשרה, אם הספינה משוקעת במים נמצא מהלך למטה מעשרה, וכ"כ הב"ח [אות ז'] בשם ספר היראים [סימן רע"ד דף קמ"ז ע"ב], אלא שכתב שמדברי הרי"ף והרמב"ם [תשובות הרמב"ם סימן ש"ח] לא משמע כן, ולא ידענא היכא רמיזא, דהם (דהתוס') כצ"ל והוא בשבת דף ק' ע"ב ד"ה גמירי וכו') כתבו אח"כ וז"ל: ומיהו צ"ל דאף הכלי וכו'. ע"ש כי האריך קצת. וכוונתו דהתוספות נמי אית להו ההיא דספר יראים, דכל שהספינה משוקעת תוך עשרה הוה ליה מהלך תוך עשרה דיש שם תחומין, והילכך קשה להם לדברי עצמן, למה לא תירצו דהתם נמי מיירי בספינה גדולה והמים עמוקים עשרה

סימן רמח פניא ב

תקנו

אוצר ההלכה

וכן מבואר בספר יראים [סימן רע"ד דף קמ"ז ע"ב] בהדיא. ומה שהביא הב"ח מדברי התוספות בפרק הזורק [שבת ק: ד"ה גמירין]. יע"ש. כבר תירץ לה הרב מג"א [סק"ז] באר היטב. יע"ש. ולכן אין לזוז מפסק מרן כלל.

קבה) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. עיין במג"א (סק"ז) שמקרקע וכו'. ומה שכתב אפילו יושב למעלה, הם דברי המג"א עצמו. ומה שכתב אלא שכתב שמדברי התוספות וכו', ר"ל דהב"ח [אות ז'] כתב דהך דינא שכתב בשם ספר היראים [סימן רע"ד דף קמ"ז ע"ב], דאם הספינה משוקעת במים והוא יושב למטה מעשרה אסור, על זה מחולקים התוספות ורמב"ם [תשובות הרמב"ם סימן ש"ח], והם דברי התוספות בשבת (דף ק' ע"ב בד"ה גמירי דאין ספינה וכו'). ועיין שם בב"ח היטב, שכתב מדלא תירצו התוספות כמו שכתב בספר יראים, אלא ודאי דלא סבירא להו כן. ועל זה כתב המג"א ולא ידעתי היכא רמיזא וכו', דלדינא גם התוספות סברי כמו שכתב בספר יראים, אלא דלא רצו לתרץ כמו שכתב בספר יראים משום דהאיך יכול לדלות עם הכלי וממלא, כיון שהכלי נשקע במים. כן כתב המחצית השקל באריכות ואני קיצרתי.

קבו) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. כתב מג"א (סק"ז), ולא ידעתי היכא רמיזא וכו'. נ"ב: עיין תוספות שבת (דף ק' ע"ב ד"ה גמירי), פירוש, מדלא תירצו שם כתירוצן הספר יראים [סימן רע"ד דף קמ"ז ע"ב].

שם בא"ד, וא"כ הכא צריך לומר מאי דקאמר וכו', כצ"ל, היינו בלא השקוע וכו'. נ"ב: פירוש ועם השקוע הוא למעלה מעשרה הרבה, זהו כוונת התוספות. ועיין סימן שנה"א במג"א (סק"ד), והוא כדעת הספר יראים ודלא כהתוספות, אבל כאן לענין תחומין דעת התוספות כהספר יראים. ודוק היטב.

שם וא"כ צ"ל דבעירובין דף מ"ג מיירי. כצ"ל. (חדושי מוהרמ"ז)

קבו) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. ובמג"א (סק"ז), מדברי התוספות [שבת ק: ד"ה גמירין] לא משמע כן לפירושו, בדרך אם כן צ"ל, ולשון מיהו לא משמע הכי. אלא פשט דבריהם דהקשו מרקק, ותירצו ספינה קטנה תלך בפחות מעשרה על פני הרקק, וא"כ הגדולה שתלך בעשרה על כל פנים סמוך לרקק במעט מים תחתיו, כמו קטנה ברקק ממש, וזהו שכתבו ומיהו צ"ל אף דסגי בעשרה ומלמעלה משחינן, צריך המעט יותר לשקיעת הכלי, וכן משמע בפירוש"י עירובין מ"ג [ע"א ד"ה ברקק] ובתוספות שם (דף פ"ז ע"ב ד"ה אלא). ודוק.

(מאורי אור ח"ג – דף ל"ב ע"ב)

קבח) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. בש"ס דשבת (דף ק' ע"ב) נחלקו בממלא מים מתוך (המים) [הים] לספינה, אי בעינן מקום ארבעה על שפת הספינה, וקאמר שם הטעם דמאן דאמר דלא בעינן מקום ארבעה משום דהוא למעלה מעשרה, ומקשינן ודילמא לית בה עשרה, וקאמר גמירי דאין

כל שהוא וממלא, (ורח"א) [רב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי] עושה מקום ארבעה וממלא, רב הונא אמר מוציא [הימנה] זיו כל שהוא [וממלא], קסבר כרמלית מארעא משחינן ואוירא מקום פטור הוא, ובדין הוא דזיו נמי לא ליבעי אלא כי היכי דלהוי ליה היכרא. רב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי עושה מקום ארבעה [וממלא], קסברי כרמלית משפת מיא משחינן מיא ארעא סמיכתא, אי לא עביד מקום ארבעה קא מטלטל מכרמלית לרה"י, א"ל רב נחמן לרבה (בר"ה) [בר אבוה], ולרב הונא דאמר מוציא זיו כל שהוא וממלא זימנין דליכא עשרה וקא מטלטל מכרמלית לרה"י, א"ל גמירי דאין ספינה הולכת פחות מעשרה, והא מורשא אית לה, (א"ל ר"ג) [אמר רב ספרא] גשושי אזלי קמה. עכ"ל הגמרא. וכתבו התוספות, גמירי דאין ספינה הולכת למטה מעשרה, והא דקאמר בפרק מי שהוציא והו [עירובין מג.] במהלכת ברקק, התם מיירי בספינה קטנה, אבל הכא בספינות גדולות שטוענין אותן ביותר ונשקעות הרבה במים ואין מהלכות בפחות מעשרה. ומיהו צ"ל דאף הכלי שדולה בו ונשקע במים הוי למעלה מעשרה, דאי לאו הכי היאך ממלא. עכ"ל התוספות. וא"כ זה הוא הוכחתו, דתקשה להו לתוספות על עצמן למה צריכי לתירוצן זה לחלק בין ספינות גדולות לקטנות, הלא בלאו הכי לק"מ מאחר דספינה שוקעת במים ורבן גמליאל וחבירי בודאי יושבים למטה בשוליים, לכך אסרו לילך לחוץ לארבע אמות משום דהן קנו שביתה למטה מעשרה, מה שאין כן כאן כשדולין מים מן הים אי אפשר לדלות לתוך השוליים, אלא הנקב במחיצה למעלה הרבה וא"כ הוא למעלה מעשרה לכך שרי. לכך תירצו דעל כרחק הקבלה הוא דאין ספינה הולכת בפחות מעשרה לבד מהשיקוע, לאחר שנשקע עדיין נשאר עשרה, דאם לא כן האיך ממלא הלא נוטל מים למטה מעשרה, וא"כ אין לתרץ הקושיא אלא בתירוצם, ואם כן מוכח שאין היתר למעלה מעשרה אלא כשאפילו מה שהוא למטה בספינה הוא למעלה מעשרה מן (הארצי) [הקרקע]. כך היא כוונת המג"א. והכוונה מאחר שהיא רחבה ארבעה והיא רשות יחיד בתוכה, לא מחלקינן בגויה לשתי רשויות, ומאחר שהיא בתוך העשרה א"כ מי שיושב למטה הוא קונה שביתה, כן נמי מי שיושב למעלה הוא קונה שביתה, ואין חילוק בין אותו היושב למטה לאותו היושב למעלה, כי לזה ניחא תשמישתיה כמו לזה, ומאחר שנקרא לאותו שלמטה ניחא, כך הוא נקרא ניחא תשמישתיה לאותו של מעלה, ועל זה לא רצה להביא ראיה, דפשיטא הוא שאין לחלק ביניהם, וזה ברור בכוונתו.

קכד) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. פירוש אע"פ שהמים עמוקים עשרה, אם הספינה משוקעת במים והוא יושב למטה מעשרה, אסור, כמבואר בסימן ת"ד. יע"ש. והב"ח ז"ל [אות ז'] הביא לשון הרי"ף [שבת ז:] והרמב"ם בתשובה [סימן ש"ח], ותמה על פסק מרן. יע"ש. ודברי מרן פה עיקר, שהרי הרי"ף והרמב"ם ז"ל דינם מיירי בספינה (וסנהר) [וסוואר] שהולכים על גבי המים ואינם נשקעים כלל, אבל אם נשקעים פשיטא דמודים הם לסברת מרן שפסק פה ובסימן ת"ד. יע"ש.

אוצר ההלכה

[וסוואר] שהולכים על גבי המים ואינם נשקעים כלל, אבל אם נשקעים פשיטא דמודים לפסק מרן. ומה שכתב הב"ח על דברי התוספות בפרק הזורק [שבת ק. ד"ה גמירי], כבר תרגמא הרב מג"א ז"ל [שם], ובכן אין לנו לזוז מפסק מרן. עיין ברכות מים (דף כ"ד ע"ד)¹⁰¹, ועיין מה שכתב הרב נהר שלום בס"ב [סק"ד]¹⁰², ועיין בספר שבת של מי (דף קנ"ב ע"א) מה שכתב משם הר"ן בחדושו כ"י, ועיין מה שכתב הרב מאמר מרדכי (בסק"ג).
(דברי מנחם – הגב"י סק"ז)

ק"ב) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. כתב הבאר היטב (סק"ז), ואפילו יושב למעלה אסור. ע"כ. ויש מתירין כשיושב למעלה ואין רגליו תלויות למטה מעשרה טפחים, אם הספינה מהלכת למעלה משלשה טפחים, ויש לסמוך על זה כשצריך לכך. תניא [ש"ע הגר"ז ס"ג]. ועיין שם בקונטרס אחרון [סק"ב], דהמג"א [סק"ז] לשיטתו בסימן (ת)רס"ו [סק"ז] כשהסוס מהלך בארץ הוה ליה כאילו הוא מהלך בארץ, אבל הב"י שם לא סבירא ליה כן, וכן דעת אבן העזר שם, וכיון שהר"ם ובי"מ מקילין, כדאי לסמוך עליהם בעת הצורך להקל בדברי סופרים. ועיין בחיי אדם [כלל ד' ס"א] דגם אליה רבה [סק"ז] השיג על המג"א, מ"מ אם יכול לצאת בלא אונס יש להחמיר. עכ"ל. ועיין בתניא [ס"ח] דאפילו בדבר מצוה, אם אין חשש סכנה כשיצא מהספינה ולא ילך חוץ לתחום, אסור להפליג אם היא מהלכת למטה מעשרה טפחים, אלא אם כן נכנס שלשה ימים קודם שבת. ע"כ.
(באר יעקב – קרויזר – סק"ד)

ק"ג) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. כתב מג"א (סק"ז), ואפילו יושב למעלה אסור, כיון שהספינה רחבה ארבעה, כמו שכתוב סימן ת"ד. דעמוד גבוה עשרה ורחב ארבעה, והולך על העמוד מתוך התחום לחוץ התחום, אסור דניחא תשמישתיה. וזה מפורש בגמרא [עירובין מג]. דבכהאי גוונא לא איבעיא אלא בספינה. ובאופן דאין מן קרקע הספינה עד קרקע המים עשרה, דאז הספינה יושבת בתוך עשרה, וא"כ אף אם יושב למעלה מעשרה הוה הספינה כמו עמוד גבוה עשרה ורחב ארבעה.

עוד כתב במג"א שם, וכ"כ הב"ח [אות ז'] בשם ספר היראים [סימן רע"ד דף קמ"ז ע"ב], דאם יושב למטה מעשרה והספינה אינה מקרקעיתה למעלה מעשרה, אסור.

עוד כתב במג"א שם, שמדברי הרי"ף והרמב"ם. צ"ל שמדברי התוספות, והוא בשבת דף ק' ע"ב ד"ה גמירי. (אהל ברוך)

ק"ד) שם אסור וכו' משום איסור תחומין. עיין מה שכתבתי לקמן (סימן ת"ד) בעגלות הקיסור. (פתחי תשובה)

ספינה מהלכת למטה מעשרה. והקשו התוספות [ד"ה גמירי], דבש"ס דעירובין (דף מ"ג ע"א) גבי הך דפשיטא דיש תחומין למעלה מעשרה מהך דספינה, ומוקי לה במהלכת ברקק, משמע דאפשר לספינה ללכת על פני המים שאין בהם עשרה. והנה מקושייתם משמע דלית להו הך מילתא דכתב בספר יראים להר"א ממין [סימן רע"ד דף קמ"ז ע"ב] דבודאי אין ספינה הולכת במים שאין בהם עשרה מקרקע המים, אמנם הספינה בעת הליכתה שוקעת במים שלשה או ארבעה טפחים על כל פנים, ומהלכת בפחות מעשרה דהיינו מקרקע הספינה עד קרקע המים אין בה מים עשרה, ולכך אסור שם הילוך הספינה שהיא מהלכת בפחות מעשרה לקרקע המים, אבל הממלא ממלא מן המים שלמעלה דהיינו בשפת הים. וכתב עוד בספר יראים הנ"ל, דאף דהשיקוע של הכלי הוא ג"כ המעט קצת מגובה עשרה של המים, צריך לומר דאין הספינה מהלכת בפחות מעשרה וכמו שיש בשיעור שיקוע הכלי ג"כ שהוא דבר מועט, אבל שיקוע הספינה בתוך המים הוא שיעור מרובה. עכ"ל ספר יראים. ומן האמור תראה שדברי הב"ח [אות ז'] נכונים בזה, דהתוספות לא סברו כסברת ספר יראים, דאל"כ לא היו מקשים קושייתם. ומה שכתב המג"א [סק"ז] מחמת שיקוע הכלי בתוך המים כבר נדחה במתק (ה)לשון ספר יראים, ודברי הב"ח נכונים ודלא כמג"א. ועיין רשב"א חדושי שבת שם [ד"ה גמירי]. וזה ברור.

(ישועות יעקב – סק"ג)

קכט) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. כתב המג"א (סק"ז), אלא שכתב שמדברי הרי"ף והרמב"ם. צ"ל שמדברי תוספות (דף ק"ף ע"ב ד"ה גמירי) ורמב"ם. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: וכן הוא במג"א דפוס דיהרנפורט החדש, וכן הגיהו המקור חיים, והפרי מגדים, והגהות רע"א, והיד אפרים].

ק"ה) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. והב"ח [אות ז'] הוכיח מדברי התוספות [שבת ק. ד"ה גמירי] והר"מ [תשובות הרמב"ם סימן ש"ח], דאפילו הספינה משוקעת שרי. וכן נראה מדברי הרשב"א בחדושו שם (דף ק' ע"ב)⁹⁹, עיין שם, ולהמג"א (סק"ז). (שלחנו של אברהם)

ק"א) שם שמקרקע הספינה לקרקע הנהר וכו'. כתב ב"י, מקרקע הספינה לקרקע הנהר עשרה טפחים כו'. וכן פסק בש"ע (ס"ב). ופירושו אע"פ שהמים עמוקים עשרה, אם הספינה משוקעת במים והוא יושב למטה מעשרה אסור כמבואר בסימן ת"ד, עיין במג"א (סק"ז). ומה שתמה הב"ח [אות ז'] על פסק מרן ז"ל מתשובת הרי"ף והרמב"ם [סימן ש"ח], והביא דבריו השכנה"ג בהגב"י (סק"ב)¹⁰⁰, דע דדינם איירי בספינה (ופטר)

הערות וצייונים

99. עיין שם בד"ה גמירי דמשמע שם איפכא, דס"ל דבעינן י' טפחים מקרקעית הספינה לקרקע הנהר וכפסק מרן. 100. נדפס לעיל אות קי"ז. 101. נדפס לעיל אות קכ"ד. 102. נדפס לעיל אות קכ"ב.

אוצר ההלכה

תחומין י"ב מיל אי הוי דאורייתא או דרבנן. ע"ש. ושם נאמר וז"ל: כי יש מי שהתיר בפשיטות כיון דהוי למעלה מעשרה, ובפרט שכבר נתפשט המנהג לרכוב בספינה של אש בשבת. ע"ש.

ומן המודיעיית שאין לבטל המנהג אם יש לו שורש להקל בשום פוסק, הגם דלא כהלכתא. ודוגמא לדבר, כי לפי הש"ס דידן אין להחזיר הקדירה בשבת לכירה שאינה גרופה וקטומה אחר שנטל הקדירה מעליה, הגם שלא הניחה על גבי קרקע, ובתנור וכופח אסור נמי אפילו אם הוא גרופ וקטום, וכן פסק מרן ז"ל בש"ע סימן רנ"ג [ס"ב]. יעו"ש. ואנן בדין נהוג עלמא להחזיר בכל ענין כל שלא הניחה על גבי קרקע, ואין למחות בידם, כיון שיש להם על מי לסמוך לשיטת הירושלמי [שבת פ"ג סוף ה"א], וכמו שכתבו מהר"י זיין [שערי ישועה שער ה' סימן ח'] (והרדב"ז) [והרשב"ן] ז"ל [ח"ב סימן ק"ל] שהביא שם הברכ"י ז"ל [ס"ק א'-ב']. ע"ש. א"כ כל שכן הכא נמי בנדון זה דלהירושלמי¹⁰³ ואף לדידן כמה מרבוותא דפסקו להלכה דתחומין ד"ב מיל הוי מדרבנן, וגם בדעת מרן ז"ל לפי מה שכתב הסמ"ע ז"ל [חומ"מ סימן ל"ה סק"ד] הובא להרב שמו משה ז"ל שם, סבירא ליה בדעת מרן דעיקר תחומין אפילו ד"ב מיל הם דרבנן, וקבלנו הבנתו בפירוש דברי מרן ז"ל, וכמו שכתב הרב משכנות הרועים ז"ל [מערכת השי"ן דף ש"ט ע"א], א"כ יש להתיר כל שאינו הולך לטייל. ועיין שם בסימן (רמ"ט) [רמ"ח] גבי אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת לדבר הרשות. ועיין עוד שם בשמו משה. ע"ש. גם בזה נהוג להקל כסברא זו עיין שם וכמו שכתבתי.

ועוד כי נודע דאיכא מחלוקת אם אית לן דין רשות הרבים לדידן דליכא ששים רבוא בוקעים, ועיין מה שכתב הרב ברכי יוסף ז"ל [סימן שמ"ה סק"ב] בדעת מרן ז"ל. ע"ש. אכן כבר בא חכם הרב ערך השלחן ז"ל סימן שמ"ה [סק"ב], והוכיח שדעת מרן ז"ל לפסוק להלכה כיש אומרים, דכל שאין ששים רבוא בוקעים, לא הוי רשות הרבים, ואם כן לדידן לית לן רשות הרבים, והכי נקטינן וכמו שכתבו הרבנים החכם השלם מוהר"א חג'אג' ז"ל והחכם השלם מוהר"מ שמאמא ז"ל דלהכי אין צריך לעשות תיקון לעקמומיות. והנה בעירובין [מג.] מיבעיא להש"ס אם יש תחומין למעלה מעשרה או אין תחומין למעלה מעשרה, ועיין שם כמה שכתב בשמו משה דרבנו הרמב"ם ז"ל סבירא ליה דתחומין למעלה מעשרה ביבשה לחומרא נקטינן, אבל בים דהוא כרמלית נקטינן לקולא. ע"ש. וא"כ נמי לדידן דהוי כרמלית כל שאין ששים רבוא בוקעים, נקטינן לקולא גם ביבשה לומר דאין תחומין למעלה מעשרה. וי"ל.

ועוד דידוע דספק ספיקא להקל, והאחרונים ז"ל הסכימו לעשות ס"ס להקל גם כסברא שהיא נגד דעת מרן ז"ל. וא"כ הכא נמי יש לומר ספק אם תחומין ד"ב מיל אסור מדאורייתא ואת"ל אסור שמא אין תחומין למעלה מעשרה, ומותר מס"ס.

ק"ה) שם אסור וכו' משום איסור תחומין. גם את זה שלח אלי החכם הכולל מוהר"ר כלפון הכהן הי"ו במכתב וז"ל: הגיד לי ידידנו החו"ש הדו"מ כמהר"ר חי הכהן יצ"ו אשר רו"מ כת"ר נר"ו התיר רכיבת אנית הקיטור הנקראת שימאן די פיר בשבת. ע"כ. ואנכי למאד אפלא, כי על מדוכה זו עמד הרב ר' יעקב מאיר יצ"ו והעלה לאיסור מדאורייתא, והסכים על ידו גאון עוזינו הרב יש"א ברכה נר"ו, ואפילו לרכוב מערב שבת, ע"ש בספר עולת איש [סימן ז'] הנד"מ.

והיותר מפליא כי אמר ששמע על שם רו"מ משני ת"ח ונאמנים, ומקור דבריו מהרב שמו משה ז"ל [סימן ר']. ובאמת בעולת איש נר"ו שם מובא מהרב גופיה לאיסור, רק ללימוד בעלמא באיזה סוגיה שקיל וטרי אליביה, אך לדינא יחד כולם פיהם ידבר צחות לאסור איסור. ע"ש. ותשובת רו"מ נר"ו מהרה למען דעת דבר דבור על אפניו. עכ"ד הי"ו.

וישב משה, הפלאה זו איני יודע מה היא, כי לא עמדתי לברר ספק זה והעליתי על ספר להתיר, גם לא שאלוני משפטי צדק אם אסור או מותר והוריתי להתיר, רק כשהייתי מתארח אצל ידי"ן החו"ש ר' פליל הי"ו בעוב"י תונס יע"א, והיינו מספרים מענין לענין כאן בדברי דעלמא, וראה ראינו הכרוצה שנתהווית מחדש לרכוב בה בתוך המדינה ממקום למקום בלא הנהגת הבהמות, והיה אומר על היהודים הרוכבים בה בשבת שאינם מקפידים על האיסור, וזכורני כדומה שאמרתי לו, דלפי מה שנ"ל כעת דליכא איסור בעיקר הרכיבה כפי מה שמכיר כמה שכתב הרב שמו משה, וקרוב נמי וכדומה שגיליתי לו שאני כעת אין בידי לברר ולעמוד על הענין, רק בתורה שבע"פ בלא פתיחת שום ספר נראה לפום ריהטא דליכא איסור, ולמעשה צריך להתיישב, וספר עולת איש לא חזיתיה ולא ביארתי'ה ואינו בידי, גם אין הפנאי מסכים לעמוד לברר.

ואני אמרתי בחפזי גם לעת עתה דשפיר אמרתי דמותר ברכיבת הכרוסה זו שהגוי מנהיגה, כי דוקא אם על ידי בהמות הוא דאסור, וכמו שכתב מור"מ ז"ל בהגה באו"ח [סימן ש"ה סעיף ח"]. ע"ש. אבל אם הולכת בלא בהמות יש להתיר, וליכא איסור משום הרכיבה. והנך רואה עוד להרב שמו משה ז"ל שם באו"ח [סימן ר'] במה שכתב. ע"ש. והגם דמ"מ היה לי לבאר ולומר דרכיבת הסמדיפיר אסור משום איסור תחומין ד"ב מיל, לא אסיק אדעתי לזכור בעת'ה, כי כשדברתי איתו עמו אינו אז עת תורה ללמוד ולברר, ולא הוריתי הלכה למעשה. ועוד הנה עיין שם להרב מג"א ז"ל [סימן ש"ה סק"ן], גם עיין שם בהרב שמו משה דמבואר דאיכא פלוגתא דרבוותא בעיקר איסור זה, ואינו מוסכם לכ"ע לאסור איסור. ע"ש. והגם שהרב ז"ל שם אסיק לאיסורא להחמיר והביא שכן מצא בתשובה וכו'. ע"ש. הנה אין בידינו לראות ואין הפנאי מסכים לברר. רק את זה מצאנו ראינו להרב ז"ל שם שתלה יסוד ענין זה במחלוקת הגדולה אשר בין הראשונים ז"ל באיסור

אוצר ההלכה

קמא) שם בהגה אבל אין איסור במה שהבהמות מושכות כו'.
 כתב בספר נתיב חיים, וקשה לעיל בסעיף א' כתב
 אבל קודם שלשה ימים שרי אפילו בספינה שמושכין על ידי
 בהמות, משמע הא תוך שלשה ימים וכל שכן בשבת אסור,
 והאיך פסק כאן דשרי וצ"ע. עכ"ל. ולענ"ד אפשר לחלק,
 דבסעיף א' כתב אפילו בספינה שמושכין ע"י בהמות ואפילו אין
 בגובה המים עשרה טפחים, לכן לא שרי אלא קודם שלשה ימים,
 דכיון דאין בגובה המים עשרה טפחים זהו דומה יותר להליכה
 בקרון, והכא בסעיף ב' קאי הרמ"א על מה שכתוב לפני זה
 אפילו הם נהרות הנובעים והוא למעלה מעשרה, ועל זה קאמר
 דאין איסור במה שהבהמות מושכות הספינה. (שמן המאור)

קמב) שם בהגה אבל אין איסור במה שהבהמות מושכות
הספינה בשפת הנהר ולא דמי להליכה בקרון
שאסור. כתב ב"י (דף קס"ב ע"א שיטה כ"ו), ולענין הלכה כו'. נ"ב:
 אין איסור במה שהבהמות מושכות את הספינה בשפת הנהר,
 ולא דמי להליכה בקרון שאסור. ספר המפה.
 (שיירי בנסת הגדולה – הגב"י סק"ד)

קמג) שם בהגה אבל אין איסור במה שהבהמות מושכות
הספינה בשפת הנהר ולא דמי להליכה בקרון
שאסור. כתב ב"י (דף קס"ב ע"א שיטה כ"ו), ולענין הלכה וכו'. נ"ב:
 אין איסור במה שהבהמות מושכות את הספינה בשפת הנהר ולא
 דמי להליכה בקרון שאסור. ספר המפה. והטעם דהליכה בקרון
 אסור בסימן ש"ה [סעיף י"ח בהגה] מטעם שמא ירד מן הקרון וילך
 באיסור, וזה אין שייך כאן. [ט"ז] [סק"ד]. ואיני יודע אמאי נקט
 האי טעמא ולא נקט משני הטעמים שכתב מור"ם שם בסימן
 ש"ה, אחד משום שמשמש בבעלי חיים, וזה לא שייך כאן שזה
 נקרא צדי צדדין. וטעם אחר משום שמא יחתוך זמורה, וגם טעם
 זה לא שייך כאן, וכ"כ המג"א ז"ל (סק"ט). (יד אהרן – הגב"י)

קמד) שם בהגה אבל אין איסור במה שהבהמות מושכות
הספינה בשפת הנהר ולא דמי להליכה בקרון
שאסור. נ"ב: התם הטעם הוא משום שמא יחתוך זמורה, מה
 שאין כן פה שהוא רחוק מהבהמות. (ברכות מ"ם)

קמה) שם בהגה אבל אין איסור במה שהבהמות מושכות
הספינה בשפת הנהר ולא דמי להליכה בקרון
שאסור. עיין מה שכתב הרב מגן אברהם (סק"ט). ועיין מה שכתב
 הרב קרבן נתנאל על מור"ם ועל המג"א בפרק משילין (דף נ"ד
 ע"ג) [ביצה פ"ה סימן ב' אות ו']¹⁰⁴, ע"ש ובספר נתיב חיים.
 (מחזיק ברכה – סק"ב)

קמו) שם בהגה ולא דמי להליכה בקרון. כוונתו תוך התחום,
 דחוץ לתחום בלאו הכי חמיר, שהקרון תמיד למטה,
 כדלעיל בסמוך ולקמן סימן ת"ד.
 (מאורי אור חלק באר שבע – דף ק"א ע"ב)

אלא דאף דמכ"ז י"ל גם ממה שאמרו שם בש"ס [עירובין ג.],
 עמוד גבוה עשרה ורחב ארבעה לא תיבעי לך דארעא
 סמיכתא היא. ע"ש. א"כ לפי זה בפשיטות אסור (לרוב) [לרוב]
 בקרון בכהאי גוונא משום תחומין וכו'. גם לא ראינו ולא קרינו
 בעניין ועמדנו על דעת הרבנים ז"ל האוסרים בראיותיהם, גם מי
 יבוא להכניס עצמו בזה אחר דברים ועצומים הכריעו ופשיטא
 להו לאיסורא ולא תענה על רב. אמנם הגם דיש להחמיר להולך
 י"ב מיל ויותר משום תחומין, מ"מ לע"ד אין להפריז בעוונם
 לעובר על זה כל זמן שלא התרו בו בית דין בראשונה ועבר על
 דבריהם, אלא מעצמו טעה ורכב בו באומר מותר, כיון די"ל
 להסוכרים דרבנן ופלוגתא דרבוותא היא וכאמור.

(וידבר משה – סימן ה')

קלז) שם אסור וכו' משום איסור תחומין. רכבת הנוסעת מעיר
 לעיר, אסור לנסוע בה אפילו מערב שבת משום איסור
 תחומין, ואף על פי שאין הנוסע יורד ממנה עד מוצאי שבת. וכל
 שכן אם יש בנסיעתו שיעור י"ב מיל (12 קילומטר בקירוב), שיש
 בזה איסור תחומין מן התורה. ואף על פי שהנהגה של הרכבת
 נכרי, ורוב הנוסעים נכרים, אסור.

(חזון עובדיה שבת ח"א – דיני המפליג בספינה ס"ו)

קלז) שם הגה לצאת חוץ לתחום. עיין במג"א סק"ח (ע"א וכו').
 נראה לי דהא קמשמע לן, דהוה אמינא בערב שבת
 הוא דאסור, אבל קודם שלשה ימים מותר, וכן הוא משמעות
 לשון המחבר, לכן כתב רמ"א דהאי אסור פירושו לצאת חוץ
 לתחום, ולעולם אסור, וזה לא נמשך להחילוק בין שלשה ימים
 או קודם. ועיין ברא"ש (פ"ק דשבת רמז ל"ח), דלהיש אומרים כן
 הוא הדבר, דקודם שלשה ימים מותר אף בספינה גוששת, והוא
 השיג על זה. (חמד משה – סק"ב)

קלח) שם הגה לצאת חוץ לתחום. במג"א (סק"ח) אסור לצאת
 וכו'. (א"י) [או] י"ל דאשמועינן אפילו חוץ לאלפיים
 אסור, שלא תאמר חוץ ל"ב מיל דוקא אסור שהוא איסור
 דאורייתא, קמ"ל. (בגדי ישע)

קלט) שם הגה לצאת חוץ לתחום. נ"ב: ר"ל דלא תימא האיסור
 מה שילך תוך הספינה חוץ לארבע אמות, ובזה באמת
 אין איסור היכי דשבת באויר מחיצות מבעוד יום כמו זה שמפליג
 בערב שבת, לכן מבאר האיסור מה הוא. ובזה אין צריך לדוחק
 המג"א [סק"ח]. (בית מאיר)

קמ) שם בהגה חוץ לתחום. אם מותר לעבור בספינה תוך
 התחום לדבר מצוה, עיין למהר"ש יונה (נשי למורא)
 סימן נ"א) ולהרב נתיב חיים. ושם [בנתיב חיים] נחלקו הרב ובנו אם
 יש בה גוים ובלאו הכי הולכת בשביל הגוים. ע"ש. והרב אליה
 רבה (סק"ח) הסכים דשרי. (שלחנו של אברהם)

סימן רמח סעיה ג

תקומ

ג' היכא דמותר להפליג מערב שבת, אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביתה, אף על פי שמפלגת בשבת מותר, וזהו שלא יצא מהספינה מעת שקנה בה שביתה: הגה ויש אומרים לאפילו לא מן הספינה שרי, דמאחר שקנה זה שציתה מערב שבת מותר אחר כך ליכנס זה צצת ולהפליג. ויש שעושין קידוש צספינה ואחר כך חוזרים לציתם ולנים שם ולמחר חוזרין לספינה ומפליגין, וכן נהגו בקצת מקומות ואין למחות (ר"ן פרק קמא דשבת וז' ד"ה ולפיכך), וריב"ש סימן י"ז, י"ח, ק"א, קנ"ב, [הלכות גדולות הלכות שבת פ"א עמוד קי"ח; הגהות אשרי עירובין פ"ד סימן ג' ד"ה א"ל], ועיין לקמן סימן של"ט [סעיה ו'] וסימן ט"ד:

סימן ג' ד"ה א"ל: ב. תוספות בעירובין דף מ"ג [ע"א ד"ה הלכה] והרא"ש שם [פ"ד סימן ג'] וגם בתשובה [כלל כ"ב סימן י"ב] והרשב"א בתשובה [שור"ת מכת"י מהדורת מכון ירושלים סימן י"ז]:

אוצר ההלכה

מועיל ליום טוב שלאחריה, וצריך לחזור ולקנות שביתה בבין השמשות של מוצאי שבת ליום טוב, וכן הדין בשני ימים טובים של גלויות, אבל בשני ימים טובים של ראש השנה, די בשביתה שקנה ערב יום טוב אף ליום טוב שני כמו שיתבאר בסימן תט"ז. תניא [ש"ע הגר"ס ס"ג]. (באר יעקב – קרויזר – סק"ה)

קנא) שם אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביתה. כתב ב"י (ע"ד שיטה י"ט), ומה שאמר רבנו בשם בה"ג [הלכות שבת פ"א ע"מ קי"ח], כתב עליו הגאון מהר"י אבוהב ז"ל וכו'. נ"ב: עיין בתשובות הריב"ש ז"ל (סימן י"ח). (כנסת הגדולה – הגב"י)

קנא) שם אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביתה. כתב ב"י (שיטה כ"ב), לכך נראה לי דבה"ג [הלכות שבת פ"א ע"מ קי"ח] נמי סבר וכו'. נ"ב: אפשר היה לומר שזה ג"כ דעת הרא"ש ז"ל בפסקיו בריש פרק מי שהוציאוהו [עירובין פ"ד סימן ג'], ובתשובותיו (כלל כ"ב סימן י"ב). ובהכי לא הוה קשיא עליה מה שהקשה בעל משפט צדק (ח"א סימן ל'). אלא שאין זה נכון בעיני משני צדדין, אם מפני שמתשובת הרא"ש ז"ל נראה שמותר להפליג אפילו לים ולא דוקא במים נובעים, ועוד שממה שכתב הר"ן ז"ל בפ"ק דשבת וז': ד"ה ולפיכך על (כה"ג) [הרמב"ן], ולפיכך נוהגין עכשיו שנכנסים לתוך הספינה בערב שבת וכו', נראה דסתמא קאמר אף לפרוש לים הגדול. ולכן הנכון אצלי, שדעת הרא"ש שלא נאסרה ההפלגה תוך שלשה ימים אלא במפליג ביום שנכנס, אבל כשאינו מפליג ביום שנכנס מותר. והכי דייקי דברי הרב המחבר ז"ל לפנינו, שכתב על דברי הרא"ש ז"ל וז"ל: הא אם נכנס בה בערב שבת ולא יצא משם עד שהפליג שרי, דכיון דאינו נכנס עכשיו בתוכה, שכבר היה שם מבעוד יום, לא מיקרי מפליג דאיהו לאו מידי עביד. (כנסת הגדולה – הגב"י)

קנא) שם אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביתה. כתב ב"י (ע"ד שיטה י"ט), כתב עליו הגאון כו'. נ"ב: עיין בב"ח [אות ו']. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ג)

קנא) שם אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביתה. כתב הרב בבית יוסף בטור אורח חיים סימן רמ"ח, ומה שכתב רבנו בשם בעל הלכות גדולות כו' אינו נראה לי, דאם כן

קמז) שם בהגה ולא דמי להליכה בקרון. עיין באר היטב (סק"ט). ובספר מאורי אור בחלק באר שבע (דף ק"א ע"ב) ¹⁰⁵ כתב, דמה שכתב בהג"ה דאינו דומה לקרון, כוונתו תוך התחום, דחוץ לתחום בלאו הכי חמיר שהקרון תמיד למטה, כדלעיל בסמוך ולקמן סימן ת"ד. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ג)

קמח) שם בהגה ולא דמי להליכה בקרון שאסור. כתב בט"ז (סק"ד), הטעם וכו'. לא זה הטעם כתב רמ"א בסימן ש"ה סעיה י"ח, עיין שם דכתב שני טעמים, האחד כתב המג"א כאן [סק"ט], והשני דמשתמש בבעלי חיים. מיהו בתוספות עירובין (דף מ"ג ע"א סוף ד"ה הלכה) כתב זה הטעם של הט"ז גם כן. (חמוד משה – סק"ג)

קמט) שם בהגה ולא דמי להליכה בקרון שאסור. כתב מג"א (סק"ט), ובעולת שבת [סק"ב] העלים עיניו מהג"ה זו. פירוש, שהוא רוצה לפרש שאסור משום שמא יחתוך זמורה או משתמש בבעלי חיים, ותרווייהו ליתא כמו שכתב המג"א. (בגדי ישע)

סימן ג'

קנ) סעיה ג' היכא דמותר להפליג וכו'. הרב ויקרא אברהם ז"ל (אור"ח סימן י"ז) בענין הספינה בשבת. נ"ב: עיין מה שכתב ה"ה מוהר"ד חזן ז"ל בספר נדיב לב (אור"ח סימן י"א), ועיין למהר"מ פארדו ז"ל בשמו משה (אור"ח סימן ו'). (ויסמוך משה – עמוד ה')

קנא) שם אם נכנס בספינה וכו' וקנה בה שביתה. כתב במג"א (סק"ק א'), [ואפילו חל יום טוב ערב שבת] שרי לקנות שביתה, עיין סימן תט"ז. נ"ב: עיין מה שכתבתי שם בסימן תט"ז על הגליון.

קנב) שם אם נכנס בספינה וכו' וקנה בה שביתה. כתב הבאר היטב (סק"י), ואפילו חל יום טוב ערב שבת שרי לקנות שביתה. ע"כ. ואף אם קנה שביתה בערב יום טוב אין מועיל לשבת שלאחריה, וכן אם קנה שביתה בערב שבת אין

אוצר ההלכה

הנה לכאורה נראה שקניית שביתה בפירימי לא מהני מידי, אפילו אם היתה הפירימי בעת השביתה במקום המיוחד וידוע שלמחר יחנה שם הבאנפור, דהוי אותו אויר עצמו ששבת בין השמשות, לא מהני, דאנן בעינן שישבות באויר אותן המחיצות, וכיון דמחיצות הפירימי אחר קניית השביתה אזדו להו מהתם, ולמחר אתו מחיצות אחריני שלא שבת הוא בתוכן, אפילו יתבי אדוכתייהו דמחיצות קמאי, אותה שביתה לא מהניא מידי. ולכאורה יש ללמוד זה מסוגיית עירובין (דף מ"ב ע"ב), דאמר התם דהלכה כרבן גמליאל בספינה דמהלך את כולה, מאי טעמא, אמר רבה הואיל ושבת באויר מחיצות מבעוד יום. רבי זירא אמר הואיל וספינה נוטלתו מתחלת ארבע ומניחתו בסוף ארבע. מאי בינייהו, איכא בינייהו שנפחתו דופני הספינה אי נמי בקופץ מספינה לספינה. ופירש"י ז"ל, הואיל ושבת, הויא לה הספינה כארבע אמות. נוטלתו מתחלת ארבע, כלומר כשעוקר רגלו קודם שיניחנה הספינה מוציאתו מארבע אמות שלו ונכנס בתוך ארבע אמות אחרות על כרחו, והוה ליה כמי שהוציאהו נכרים חוץ לארבע אמות וכו', וזה עיקר. שנפחתו דופני הספינה, ובטלו המחיצות, דרבה ליתא דרבי זירא איתא. אי נמי בקופץ מספינה לספינה, ובאויר מחיצותיה של זו לא שבת, לרבה אין יכול (להלכה זו) [להלך בזון ולרבי זירא שרי. ע"כ. ונראה דנדון דידן דומה לנפחתו דופני הספינה שבטלו המחיצות, והכא נמי שהלך הפירימי ממקום שהיה שרוי בעת השביתה ובטלו מחיצותיה, דשוב כשבא הבאנפור ועמד במקומו, לרבה דקי"ל כוותיה לא אהני ליה אותה שביתה, וכל שכן אם אין הפירימי בעת השביתה במקום שיעמוד הבאנפור למחר, דליכא אויר מחיצות בשום צד, דמה יושיענו מה ששובת בפירימי, דהא אפילו אם למחר יכנס בפירימי זו ולא באחרת, מ"מ לא ישאר שם כל השבת כולה, אלא שנכנס לתוכה והולך תכף ליכנס להבאנפור, וכיון שלא שבת כלל, אפשר דדמי לקופץ מספינה לספינה, דלדעת רבה דקי"ל כוותיה לא מהני, וכדיהיב טעמא רש"י ז"ל דבאויר מחיצותיה של זו לא שבת. וכ"כ בפשיטות הרב מוהר"ר גבריאל ז"ל בתשובת הרב שב יעקב ז"ל (סימן ט"ז דף ט"כ ע"ד), דאף שכבר הלך בספינה מערב שבת ואחר זה בשבת רוצה לילך לספינה אחרת אסור, דאז חזרה גזרת חז"ל למקומה שמא יעשה חבית של שייטין. ע"כ. הרי דהגם ששבת בספינה אחת, אם בשבת רוצה ליכנס ממנה לספינה אחרת, חזר האיסור למקומו כאילו לא שבת. ודברי הרב מוהר"ר גבריאל ז"ל הללו, הם בביאור דברי הרב מג"א ז"ל לקמן סוף סימן של"ט (סק"ג) וז"ל: ועיין סימן רמ"ח וכו' נכנס בה מערב שבת, שרי דלא הוי כשט. ומ"מ אסור לצאת מספינה לספינה. ע"ש. וכן פירש דבריו הרב מחצית השקל ז"ל שם, דספינה שאני כיון שנכנס בה מערב שבת והיה שם בין השמשות, הרי שבת באויר מחיצות מבעוד יום, ולכן אפילו יצתה הספינה חוץ לתחום, כל

כו'. גם לי איננו שוה, דהרי הרב בעל הלכות גדולות הביא הך ברייתא סתמא, דמשמע דסבירא ליה כוותיה ודוק. וצ"ע להרב. (חדושי מוהריא"ל – סימן ס"ט)

קנז) שם אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביתה. כתב הטור (שיטה ו'), ובה"ג כתב אם קנה שביתה בספינה כו'. נ"ב: עיין לקמן בסימן תרי"ג, ובספר שב יעקב (חאור"ח סימן ט"ז) ובספר סמא דחיי (דף י"ד ע"ב)¹⁰⁶.
(יד אהרן מהדורא בתרא – הגה"ט סק"ב)

קנה) שם אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביתה. כתב ב"י (ע"ד שיטה כ"א), ואינו נראה לי כו'. נ"ב: גם לי איננו שוה. מהר"י אלמידה ז"ל בחדושי (סימן ס"ט)¹⁰⁷.
(יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ב)

קנז) שם אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביתה. כתב ב"י, לכך צריך לומר כו' וגם הם מים נובעין כו'. נ"ב: עיין מה שכתב הב"ח (בס"ח) ומה שתמה על דברי רבנו ז"ל, דהא איהו גופיה האריך אח"כ כו'. עיין מה שכתב הכנה"ג (בהגב"י ד"ה לכן נ"ל)¹⁰⁸, ועיין מה שכתב הרב יד אהרן (בדף ס"א ע"ג)¹⁰⁹, פרי האדמה ז"ל (ח"א דף ל"ד ע"ב), ברכות מים (דף כ"ד ע"א וב')¹¹⁰, ומאמר מרדכי (סק"ה), בגדי ישע (סק"ז) [ד"ה ברמ"א]¹¹¹.
(דברי מנחם – הגב"י סק"ט)

קס) שם אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביתה וכו'. עיין בתשובות מהר"א בן טוואה שבסוף התשוב"ץ ([הטור השלישין] סימן י"א), ובשו"ת בית יהודה (ח"ב סימן ל"ה).
(ברכי יוסף – סק"ג)

קמא) שם אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביתה וכו'. אבקשה בינה היכא דאי אפשר למיקני שביתה תוך הבאנפור גופיה שנוסע בתוכו למחר, וכגון שבערב שבת עדיין לא בא הבאנפור, אבל הדבר ברור לו שיבוא למחר ביום השבת בשעה פלונית, ומתעכב בנמל קצת שעות להוציא מתוכה עוברי דרכים ולהכניס אחרים תחתיהם, ובשעה פלונית בשבת עצמו נוסע. והמנהג כי כל ישראל הרוצה ליסע באותו באנפור, פורע מערב שבת שכר הספינה ביד איש עתי הממונה על כך מבעל הבאנפור, שהאיש הזה עומד תדיר בתוך העיר, וכיון שפרע בידו מאתמול, ביום השבת נכנס בבאנפור באין אומר ואין דברים. והשתא ניחזי אנן אם תועיל קניית שביתה תוך הפירימי שנכנס לתוכה כדי לילך משפת הנמל אל הבאנפור, שעל ידי זה יוכל להלך את כל הבאנפור כאילו קנה בתוכו שביתה, כיון שאי אפשר לו לקנות שביתה בבאנפור גופיה דליתיה הכא, או דילמא כל שלא שבת בבאנפור גופיה, אינו מועיל לו שביתה הפירימי להלך בבאנפור, וא"כ לא יסע ביום השבת.

הערות וצינונים

106. נדפס לעיל אות ל"ט (ד"ה אך קשה מההיא). 107. נדפס לעיל אות קנ"ו. 108. נדפס לעיל אות קנ"ד. 109. נדפס לעיל אות מ' (ד"ה ובה"ג). 110. נדפס לעיל אות מ"ד (ד"ה והגאון). 111. נדפס לקמן אות קע"ה.

אוצר ההלכה

אכן נראה דריא"ז ז"ל מפרש הסוגיא דרבה דאסור לקפוץ מספינה לספינה, דאינו אלא כשיצתה הספינה הראשונה חוץ לתחום, אבל אם הספינה הראשונה ששבת בה היא עדיין תוך התחום, ונתקרבה אצל ספינה אחרת בתוך התחום, אם קפץ מספינה לספינה מהלך את כולה אף על פי שלא שבת באויר מחיצות שניה, דכל תוך התחום שביתתו באויר הראשונה אהניא ליה גם לספינה שניה. ונראה דדייק לחלק כן מגופא דמתניתין, דקתני התם (דף מ"א ע"ב) מעשה שבאו מפלנדרסין והפליגה ספינתם בים, רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה הלכו את כולה, רבי יאושע ורבי עקיבא לא זזו ממקומן שרצו להחמיר על עצמן. ופרש"י ז"ל, והפליגה, כשהיא מתרחקת משפת הים ונכנסת לאמצע[ו] קרי ליה הפליגה. הלכו את כולה, היו מהלכין בכל הספינה, דאף על פי שהספינה הולכת בשבת ויצאו חוץ לתחום, הוו כמי שיצא חוץ לתחום וניתן בדיר או בסהר, שהספינה מחיצות לה. ע"כ. דמתבאר מזה דמה שהתיר רבן גמליאל להלך את כולה, היינו כשיצתה חוץ לתחום ומהלכת בשבת, ואהא איפסיקא הלכתא בגמרא בספינה כרבן גמליאל לכ"ע, ואהא הוא דשקלי וטרו רבה ורבי זירא מ"ט הלכה כרבן גמליאל, ואמר בש"ס דאיכא בינייהו קופץ מספינה לספינה, דלרבה אינו יכול להלך את כל הספינה שניה, דהגם דאפילו אחר שהפליגה ספינתם ויצתה חוץ לתחום התיר רבן גמליאל להלך את כולה, הני מילי בספינה הראשונה ששבת באויר מחיצותיה, אבל לא בשניה. מתבאר דכל זה אינו אלא בהוא גוונא שהפליגה ספינתם חוץ לתחום, בכי הא הוא דאסור רבה לקפוץ מספינה לספינה, אבל כשעדיין תוך התחום, שרי להלך את כולה בספינה שניה. הרי דמגופא דשמעתתא איכא למשמע דינו של ריא"ז ז"ל הנזכר.

מצתה מה שכתב הרב מהר"ר גבריאל ז"ל הנזכר בדעת הרב מג"א ז"ל, דאסור להלך מספינה לספינה אחרת בשבת דחזר גזרת חז"ל למקומה שמא יעשה חבית של שייטים, על כרחך צריך לומר דאיירי בשכבר יצא חוץ לתחום עם הספינה הראשונה, דאז לא יועיל השביתה של הראשונה לספינה שניה, ועל כן כתב דחזרה גזירת חז"ל למקומה, אבל כשעדיין תוך התחום, מודה דכי היכי דשביתה באויר מחיצות הראשונה מהני לספינה ראשונה, דתו ליכא גזרת שט וכדכתב הרב מג"א ז"ל שם, הכי נמי מהני גם לשניה. וכדמשמע מדברי הרב מחצית השקל ז"ל הנזכר, דכתב בריש מילתיה דאפילו יצתה חוץ לתחום כל הספינה נחשבת כארבע אמות, ועל זה מסיים דהפורש מספינה לספינה אין לו בשניה אלא ארבע אמות, דהך סיפא איירי ביצתה חוץ לתחום דוקא. והכי דייקי דברי הגאון רבב"ן ז"ל, דאסברה ניהלן להך דינא דאסור לקפוץ מספינה לספינה בשכבר בא ממגנצא לקולוניא, והגיע לנמל קולוניא בשבת, דנמצא שיצא חוץ לתחום בספינה ראשונה, ולכך פסק דאין לו בספינה שניה ששמוהו שם כי אם ארבע אמות משום דלא שבת באויר מחיצותיה, אבל היכא דעדיין לא יצא מספינה ראשונה חוץ לתחום, אפשר דכ"ע מודו דשביתה באויר הראשונה מגנא ומצלא גם לשניה להלך את כולה.

הספינה נחשבת כארבע אמות. אבל כשפורש מספינה לספינה, ובספינה שניה לא שבת באויר מחיצות מבעוד יום, אין לו בספינה שניה כי אם ארבע אמות. ע"ש. הרי דשביתה הספינה הראשונה לא עלתה לו לספינה השניה להיות מהלך את כולה או לצאת עימה חוץ לתחום. וכיוצא לזה חזוה הוית להגאון רבב"ן ז"ל (דף ע' ע"ב) [דף קנ"ז ע"ב] מסכת עירובין, אחר שהביא מתניתין דמי שהוציאוהו ומאי דאפסיקא הלכתא כוותיה דרבן גמליאל בדיר וסהר וספינה, כתב וז"ל: שמע מינה דישאל ההולך בספינה ממגנצא לקולוניא, וכשבאה הספינה לקולוניא היה יום שבת, ולא רצו בני הספינה להמתין שם ביום השבת כי רצו ללכת לדרכם, והטילוהו לתוך ספינה העומדת שם בנמל או אל שפת הנהר, אין לו שם בספינה ששמוהו שם כי אם ארבע אמות, כי לא שבת באויר ספינה בין השמשות וכו'. ע"ש. הנה דגם הוא ז"ל מסיק דהקופץ מספינה לספינה אין לו אלא ארבע אמות, ואפילו שלא מדעתו, אלא הגוים נתנוהו שם מחמת שהיו רוצים ללכת לדרכם, אפילו הכי אין לו אלא ארבע אמות מטעם שלא שבת באויר מחיצות של זו השניה. גם בנדרון דידן נמי י"ל דשביתה ששבת מבעוד יום בפירימ' לא מגנא ולא מצלא ליכנס בשבת בבאנפור, כיון שלא שבת באויר מחיצות הבאנפור.

אולם אני אבקש ללמד זכות על מנהגן של ישראל, ממה שראיתי להרב שלטי הגבורים ז"ל בריש פרק מי שהוציאוהו [עירובין יא: אות ב'], שכתב בסוגיא הנזכרת משם ריא"ז ז"ל וז"ל: ומותר לו לילך בכל הספינה, שכל הספינה הוא לו כארבע אמות, בין אם היתה מהלכת בין אם היתה עומדת, ואפילו קפץ מספינה לספינה בשבת עד שלא יצא חוץ לתחומו, והספינה שניה הוציאתו חוץ לתחומו, הרי זה מהלך את כולה, ואעפ"י שלא שבת תוך מחיצות השניה בשעה שקדש היום. תוספות שיטה. עכ"ל. ודבריו אלו הביאם הרב אליה רבה ז"ל לקמן סימן ת"ה (ססק"ז) בלי חולק. ע"ש. ועינא דחזי דזה שכתב ריא"ז ז"ל דכל הספינה היא לו כארבע אמות בין אם היתה מהלכת בין אם היתה עומדת, היינו מאי דמסיק הש"ס שם (דף מ"ג ע"א), ורבה מאי טעמא לא אמר כרבי זירא, במהלכת כ"ע לא פליגי, כי פליגי בשעמדה. אמר רב נחמן בר יצחק מתניתין נמי דייקא דבמהלכת לא פליגי ממאי דקתני וכו'. ופרש"י ז"ל, אמר לך במהלכת, דאיכא למימר האי טעמא דספינה נוטלתו אפילו רבי עקיבא מודה דשרי. כי פליגי כשעמדה, ובשעת עמידתה קני להו ארבע אמותיהן, ואפילו הכי שרי רבן גמליאל משום אויר מחיצות. ע"כ. הרי דלרבן גמליאל דקי"ל כוותיה בספינה בכל גוונא שרי, שהרי במהלכת אפילו רבי עקיבא מודה דמהלך את כולה, דקודם שיקנה לו ארבע אמות הספינה מוליכתו על כרחו לארבע אמות אחרות כנזכר, ובעומדת דפליגי כיון דקי"ל כרבן גמליאל שרי להלך את כולה משום אויר מחיצות. אך זה שכתב דאפילו קפץ מספינה לספינה מהלך את כולה הגם שלא שבת במחיצות שניה, לכאורה נראה היפך הש"ס, דלרבה אסור כנזכר. ועיין להריטב"א ז"ל בחדושו לעירובין מה שכתב בזה [מב: ד"ה אי נמי].

אוצר ההלכה

איפכא משמע, שהרי עובדא דרבן גמליאל דמתניתין שבאו מפלנדסין והפליגה ספינתם, פשיטא דאותה ספינה עצמה שקנו בה שביתה בין השמשות היא הבאה מפלנדסין, והיא שהפליגה ויצתה חוץ לתחום ע"י רוח גדולה וחזק שדחה את הספינה והפליגה ויצתה חוץ לתחום, ונמצא שלא יצאו מהספינה ולא עלו ליבשה אחר שקדש היום, וכפי זה לפי חידוש הרב ז"ל היה מותר לקפוץ מספינה לספינה, ואיך קאמר רבה בש"ס דשריותא דרבן גמליאל הני מילי דשבת באויר מחיצות, ומינה דאסור לקפוץ מספינה לספינה, הרי בכה"ג דלא יצא מהספינה ליבשה שרי לקפוץ. ודוחק לומר דלדעת רבי זירא קאמר, דלדידיה דטעמא משום שמוליכתו וכו' שרי לקפוץ, דכל כי האי הוה ליה לפרש, ולא לומר דכך מבואר בגמרא. והנראה לומר בדעתו הוא דנקיט עיקר דמעשה דרבן גמליאל הוה שהספינה ההיא הגיעה לנמל במקום דליכא גובה עשרה טפחים, וכדמוקי לה הש"ס דעירובין (דף מ"ג ע"א) ברקק שנו, ופירש"י ז"ל פחות מעשרה. ע"ש. ושם היו בין השמשות וקנו שם שביתה, ושוב הפליגה ע"י רוח גדולה ויצתה חוץ לתחום. וכמו שכן ראיתי להדיא להרב קרבן העדה ז"ל [ירושלמי עירובין פ"ד ה"א ד"ה מפרנדין] בפירוש דהך מתניתין, שכתב וז"ל: והיו עומדין ערב שבת בנמל מקום שהספינה גוששת, והיה בדעתם לצאת מן הספינה וליכנס לעיר, ובא רוח גדולה וחזק ודחה את הספינה והפליגה וכו'. ע"ש. דשמע מינה דכבר היתה הספינה גוששת בפחות מעשרה טפחים. ובכהאי גוונא סבירא ליה דחשיב כיצאו ליבשה, כיון דקיימי בארעא סמיכתא ולא למעלה מעשרה טפחים, ושביתתן הלזו שביתה גמורה היא כשוכת ביבשה. וכן משמע מדכתב מרן בש"ע (סימן ת"ד ס"א): מי שבא בספינה בשבת והגיע לנמל, אם משנכנס השבת עד שהגיע [לנמל] לעולם היתה למעלה מעשרה מקרקע הים או הנהר, יורד ואינו נמנע, ויש לו אלפיים אמה ממקום שפגע בו למטה מעשרה. ע"כ. הרי דכל למטה מעשרה כארעא סמיכתא דמי, ועולה למנין אלפיים אמה דיבשה. ואם כן הוא הדין נמי לענין קניית שביתה, דכשקנה שם שביתה הוי כקונה שביתה ביבשה, וכשהפליגה אחר כך חוץ לתחום, אז אין השביתה מועלת אלא לאותה ספינה לא לקפוץ לאחרת, ואין הכי נמי דאם קניית השביתה שקנו בספינה היתה למעלה מעשרה ולא יצא ממנה, אהני ליה שביתת הראשונה לקפוץ לאחרת, והיינו דמחלק בין סברת מרן לסברת מור"ם, והרב מג"א דאסר היינו דוקא לסברת מור"ם. ומ"מ אין מדבריו סמך למנהג, דפשיטא דקשה הדבר להשאר בפירמי' מעת שקנה שביתה כל הלילה ויום המחירת עד עת בא הב'אנפור, ועל כרחו מוכרח הוא לצאת ליבשה. ואם כן אין לנו להסמך המנהג אלא על דברי ריא"ז ז"ל הנזכרים, דכל שהוא תוך התחום אהני ליה שביתת הספינה הראשונה להתיר לו לקפוץ לשניה. ומדלא מחלק בין כשיצא ממנה אחר שקנה שביתה לכשלא יצא כמו שכתב הגאון הנזכר, שמע מינה דכל שהוא תוך תחומו בכל גוונא שרי. ועובדא דרבן גמליאל דהפליגה ספינתם, על כרחך למימר דמפרש דהגם שנכנסה ערב שבת תחלה לנמל תוך התחום למטה מעשרה, מ"מ

מענה בנדרן דידן נמי דקני שביתה בין השמשות בפירמי' ועייל בה בשבת, ומאי דנפיק מינה למיעל תוך הבאנפור אינו אלא בתוך התחום, הנה מתוך סוגיית הש"ס ודברי ריא"ז ז"ל הנזכרים, משרא שרי להלך את כל הספינה שניה, דקנית שביתה של הפירמי' תעלה לו גם לספינת הבאנפור כנזכר. והגם דריא"ז לא כתב אלא דאפילו קפץ מספינה לספינה מהלך את כולה, ולא כתב להתיר לכתחילה לקפוץ מספינה לספינה, מ"מ לפי מאי דכתיבנא דאין זה נראה כמפליג עתה, דהשביתה בספינה ראשונה הוי כאילו שבת בשניה, א"כ גם לכתחילה נראה דיכול ליכנס מספינה לספינה וקפץ לאו דוקא.

אלא דחמותי ראיתי אור' להגאון מוהר"ר שניאור זלמן ז"ל בש"ע שלו בקונטרס אחרון סימן זה (סק"ד), דנראה דרוח אחרת אתו בדין זה, שכתב וז"ל: אבל אם לא יצא ממנה, מותר לצאת מספינה לספינה, כדאיתא בהדיא ריש פ"ד דעירובין בקופץ מספינה לספינה, ומה שכתב המג"א ז"ל (סוף סימן של"ט) היינו לדעת הרב בהגה דמייירי כשיצא, ואין היתר אלא משום דהוה ליה כביתו לכן אסור בספינה אחרת. עכ"ל. ולע"ד אההמ"ר לא זכיתי להבין דבריו בזה שכתב דאם לא יצא ממנה אחר קנית שביתה כפסק מרן ז"ל מותר לצאת מספינה לספינה, דמנא ליה הא. ומה שכתב כדאיתא בהדיא ריש פ"ד דעירובין בקופץ מספינה לספינה, לא ידעתי מאי מיייתי מהתם, דברור הוא בש"ס דלרבה דקי"ל כוותיה, דטעמיה דרבן גמליאל דמהלך את כולה הני מילי ששבת באויר מחיצות, אסור לקפוץ מספינה לספינה משום דלא שבת באויר מחיצות של זו. נמצא דמלבד דליתא בהדיא מידי, עוד בה דברור הדבר בהיפך. ותו קשה, דמי תלה ההיתר לקפוץ בשלא יצא מהספינה הא אם יצא אסור, דאין רמז מזה בש"ס. והיה נראה לומר דהוא ז"ל מפרש הש"ס דהא דרבה דאסור לקפוץ כששבת באויר ראשונה, אינו אלא כשיצא מהראשונה אחר שקנה שביתה, דכיון דמסתמא בספינה גדולה איירי, והיא שטה שיש בגובה המים עשרה טפחים, שאותה שביתה דלמעלה מעשרה לא מהניא אלא אם לא יחזרו אחר כך ליבשה בשבת, אבל אם חזרו, כיון שלא קנו שביתה בספינה למעלה מעשרה, הרי הם קונין שביתה ביבשה ולא הועיל להם מה שקדשו בספינה, כמו שכתב הריטב"א ז"ל בחדושי' לעירובין [מג: ד"ה ועל כן], והביאו מרן ז"ל בב"י כאן. ולהכי קאמר דאם לא יצא ממנה עד שקפץ לספינה אחרת, כיון שלא הפסיק בינתיים בקניית שביתה ביבשה, אהניא ליה שביתה דראשונה גם לשניה, כיון דתרווייהו למעלה מעשרה הוו, ולהכי שרי להלך את כולה גם בשניה, אבל אם יצא מהראשונה, דקניית שביתה אודא ליה לדעת מרן ז"ל כיון שהיא למעלה מעשרה, ושוב שבת ביבשה דהויא שביתה מעלייתא, תו לא מהני ליה שביתת ראשונה להתירו לקפוץ לשניה, דאפילו לדעת מור"ם ז"ל דגם כשיצא אהניא ליה השביתה, מסתיין דתועיל שביתה כזו לאותה ספינה עצמה, אבל לקפוץ מספינה לספינה לא מהניא. אלא דהא נמי קשיא, חדא דלא יצדק לומר כדאיתא בהדיא ריש פ"ד דעירובין משום דבר המובן ממנו, ותו דלכי תידוק אדרכא מהתם

אוצר ההלכה

ולא בפירימ' עדיף טובא, משא"כ כשהשביטה בפירימ', דאי אפשר לו לישאר תוך הפירימ' מעת שקנה שביטה עד ביאת הבאנפור', ואם יצא מיקל טפי לקפוץ גם מספינה לספינה. והחכם עיניו בראשו לשקול העניינים "גול אל ה' מעשיך ויכונו מחשבותיך" [משלי ט"ז, ג']. שוב אחר זמן רב שכתבתי כל זה, יצא לאור ספר הבהיר יד ימין, תשובות להרב כמוה"ר מיכאל יעקב ישראל ז"ל, וראיתי לו שם בחלק א' (סימן ה') שנכנס בחקירה זו כשאין הבאנפור' כאן בערב שבת, שלא יבוא כי אם בשבת בבקר, אם יועיל מה שיכנס מערב שבת בספינה הקטנה שממלאין בפחם ומידי דמיון לצורך הבאנפור' כנודע, ויעשה שם הקידוש, ולמחר יכנס ישראל בזאת הספינה קטנה ויכנס מתוכה אל הבאנפור', הגם שאחר הקידוש ילך לביתו וילין שם, ואחר שכתב למצוא היתר על פי דברי ריא"ז ז"ל הנזכר, נסוג אחר מכח דנראה היפך פסק מרן ז"ל. עש"ב. ועיין למורנו הרב חיים ומלך נר"ו בספר הבהיר כף החיים (סימן ל' אות פ"ט).

(פתח הדביר ח"ג – סק"ט)

קסב) שם אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביטה וכו'. עיין בשו"ת פינות הבית (סימן י"א), דאחד שקנה שביטה ערב שבת בין השמשות בספינה, אך לא היתה אותה ספינה שרצה לנסוע בה למחר רק ספינה אחרת, אם מותר לנסוע הואיל והיא ספינה אחרת שלא קנה בה שביטה, יעו"ש מה שכתב בזה. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ד)

קסג) שם אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביטה, אף ע"פ שמפליג בשבת מותר. ראיתי ונתון אל לבי למען דעת אי מהני קניית שביטה הלזו ע"י שליח, או צריך שהמפליג למחר גופיה הוא יהיה קונה השביטה ולא ע"י אחר. ואת"ל דלא מהני ע"י שליח, אפשר דהיינו דוקא כשהשליח אינו מפליג, דכל עצמה של השביטה הוא אינו צריך לה, ואינו הולך לקנות שביטה אלא לצורך המשלח, ולהכי לא מהני. אבל אם גם השליח מפליג למחר והוא צריך לאותו דבר, אפשר דמהני, דמגו דזכי לנפשיה זכי נמי וקני לאחרני. מצורף לזה אבקשה בינה, אי מהני במקום שביטה זו לערב בפת, שיניח מאתמול בספינה פת מזון שתי סעודות כעירובי תחומין, ותחשב לה הספינה בזה כביתו להתירו ליכנס בה למחר ולהפליג. גם יש לדעת אי סגי ליה שיעמוד על שפת הים, ורואה הספינה עצמה שיפליג למחר בתוכה, והיא בתוך תחום שבת, ומכירה היטב בסימניה שזאת היא הספינה ולא אחרת, ועמד ואמר שביטתי תהא בתוך ספינה זו, אי מהני זה במקום קניית שביטה, אי דמי למי שהיה בא בדרך ומכיר אילן או גדר בסוף אלפיים, דמהני בכה"ג כדתנן בעירובין [מ"ט: ופסקו הפוסקים ז"ל לקמן סימן ת"ט (סעיף י"א)].

הנה מלשון ההגהות אשרי ז"ל בפרק מי שהוציאנהו [עירובין פ"ד סימן ג'] מתבאר דלא מהני קניית שביטה ע"י שליח, שכתב

שוב חזרה אל תוך הים, ובשעת קניית שביטה היתה למעלה מעשרה ולא גוששת, אי נמי דריא"ז סבירא ליה כהראב"ד ז"ל, הביא דבריו הרמב"ן בלקוטות לעירובין (דף כ"ו ע"ג מהספר [מג. ד"ה ומצאתי להראב"ד]) דהא דאוקמה רבה במהלכת ברקק דחיה בעלמא היא, וסתמא דמתניתין לא מפלגינן בה וכו'. ע"ש. ועל כרחק מר סבר דמה שלא הורשה לצאת מספינה לספינה אינו אלא משום דיצא חוץ לתחום בספינה ראשונה, ושוב אסור לקפוץ מספינה לספינה.

ונראה דעל זה סמכו העולם למקני שביטה בפירימ' כשעדיין לא בא הבאנפור' ולא יבוא אלא ביום שבת קדש, דכל דתרווייהו הפירימ' והבאנפור' תוך התחום, שפיר סלקא ליה שביטה דשביט בפירימ' גם לבאנפור', ומצי למיעל בשבת מהפירימ' להבאנפור'. מיהו צריך ליזהר בשני דברים, האחד שלא ילך בשבת להבאנפור' עם פירימ' אחרת שלא שבת בתוכה בין השמשות אלא באותה ששבת דוקא, לא יחליפנה ולא ימיר אותה בשום אופן. והשני שכשיכנס להפירימ' יזהר שילכו עמו רוב גוים, כדי שהמלאכה הנעשית בפירימ' לא יהיה בשביל ישראל, דגם זולתו היתה המלאכה נעשית בשביל הרוב, ואי לא עביד הכי נראה שפוגע באיסור, כמו שמבואר בפוסקים ז"ל לשיטת הרו"ה ז"ל [במאור שבת ז.], דסבירא ליה דטעם איסור הפלגה הוי מפני שנראה כמתנה לחלל שבת, וכתבו ז"ל על זה, דאם המלחים והחובלים גוים, ורוב עובדי דרכים שבתוכה גוים שהמלאכה נעשית בשבילם, שרי לישראל ליכנס. ע"ש. ואכתוב דבריהם לקמן בע"ה (אות י"ד)¹¹². מינה שמעינן דיש ליזהר בזה גם בפירימ' שלא תהיה נעשית המלאכה בשביל ישראל. אלא דעדיין לא יצאנו ידי חובת דעת מרן ז"ל דנקיט כסברת גדולי הפוסקים דסבירא להו דלא מהני קניית השביטה אלא כשלא יצא ממנה מעת שקנה שביטה, וכל שכן דלדעת הגאון מוהר"ר שניאור ז"ל עיקר ההיתר דלצאת מספינה לספינה תלוי בזה כנזכר. והגם דגם בזה נדבר בעניותינו לקמן בסוף האות בס"ד לתת סעד וסמך למנהג זה שיוצאין מהספינה אחר שקנו שביטה גם לדעת מרן ז"ל, מ"מ מסתיין כשקונה שביטה בספינה עצמה שמפליג בה, אך כששובת בפירימ' שהשביטה ההיא יועיל לו גם ליכנס בשבת לבאנפור' כנזכר, תינח כי עביד שביטה כדינה שלא יצא ממנה מעת שקנה שביטה, אבל בשביטה שיוצא ממנה אחריה, שאינה מוסכמת מכולי עלמא, שנתיר לו על ידה לקפוץ מספינה לספינה נראה קולא גדולה. והגם דאכתי י"ל דכי אהניא שביטה הגם שיצא, אהניא לגמרי גם להתיר לקפוץ מספינה לספינה, והכי משמע מדברי ריא"ז ז"ל כדכתיבנא לעיל, ושערי היתר לא ננעלו, מ"מ האיש הירא וחרד אל דבר ה', אם אפשר לו יזהר שלא להפליג בשבת אלא היכא שהבאנפור' כאן מערב שבת, וקני שביטה בתוכו ולא יצא ממנו מעת קניית שביטה. ואפילו יהיה מוכרח לצאת, כיון שקנה השביטה בבאנפור' גופיה

אוצר ההלכה

העשיר שלא יצא ויערב ברגליו, שכתב וז"ל: להקל שיוכל לשגר ע"י שליח ולא יטרח הוא עצמו. ע"כ. הרי בפירוש דברגל לא מהני ע"י שליח, דאי הוה מהני, למה לו לשגר פת ע"י שליח, ישגר אדם במקומו ויערב ברגליו בשבילו, אלא ודאי דלא מהני. וכן מתבאר לקמן סימן ת"י (סעיף ג') ובשאר דוכתי. והטעם נראה מבואר, דבשלמא כשמערב בפת, כיון שהנחת הפת הוא המתיר שהוא סעודתו, והפת עצמו הונח במקום שרוצה לערב, קונה אפילו ע"י שליח, דלא השליח הוא המתיר אלא הפת והא איתיה התם, מה שאין כן מערב ברגל בלא פת, השליח הוא המתיר, וכיון שלא הלך הוא עצמו ולא הונחה סעודתו שם, איך יהיה מותר לו. ועל זה כתב הרב ז"ל, דאפילו נימא דקניית שביתה דספינה דומה לעירובי תחומין, אינו דומה אלא למערב ברגליו, וכמו שכתב הר"ן ז"ל כנזכר, דכיון דאינו מוליך פת לספינה כדי לערב עמו, אלא עיקר השביתה הוא שיושב בספינה כל בין השמשות, ואפילו לא אמר כלום, ישיבתו לבד קונה לו שביתה, אינו דומה אלא למערב ברגליו, דאינו אלא בין השמשות שהולך ומחשיך שם וזוהי עיקר מצוותו כנזכר, וכי היכי דהתם לא מהני ע"י שליח, הכא נמי לא מהני, והיינו בדקדוק ההגהות אשרי שכתב שיכנס בה בעצמו.

ובן מוכח מדברי מרן ז"ל בב"י לקמן סימן ת"ה, דגם שם הביא דברי ההגהות אשרי הנזכר שכתב שיכנס בה בעצמו, ודייק מדבריו וז"ל: כלומר ולא מהני לערב בפת, וטעמא משום דכיון דמדעתו נכנס בה בשבת ומפלגת חוץ לתחום, לא שרי רבה להלך את כולה אלא משום דשבת באויר מחיצות, ומשמע להו דאף על פי שעירב בפת לא מיקרי שבת באויר מחיצות, כיון שהוא עצמו לא היה שם בין השמשות. ע"כ. הנה דמין ז"ל לימדנו להועיל מילתא בטעמא למאי דלא מהני עירוב בפת בספינה במקום קניית שביתה, דיש להחמיר בהפלגת הספינה מטעם דמדעתו נכנס בה בשבת ומפלגת חוץ לתחום, ואין לזה היתר אלא כשגופו שובת בין השמשות באויר מחיצות הספינה, ולא מהני עירוב בפת, דמלבד שאותו העירוב אינו אלא קודם בין השמשות, כמבואר בטור ומרן בסימן תט"ו (סעיף ב'). עוד בה, דכיון דעירוב בפת מהני ע"י שליח, לא מהני בספינה מה ששובת שלוחו באויר מחיצות, דהיתרו של רבה אינו אלא שהמפליג עצמו ישובת באויר מחיצות מאתמול. כי מזה יוצא בהינומא דינו של הרב חיי אדם ז"ל, דלא מהני קניית שביתה ע"י שליח, כי היכי דלא מהני מערב בפת כמו שכתב מרן ז"ל. ומה שסיים וכתב שם הרב חיי אדם ז"ל, אם לא שנסמך על דעת הרב מג"א ז"ל ריש סימן תרל"ט. ע"ש. אינו ענין לנדון דידן, דההיא דהתם דכל שהליכתו אינו אלא לדבר מצוה שרי לעבור בלא קנין שביתה, ורצה להסמיק דין דנדונו על דין הרב מג"א להקל, כיון דגם זה להתפלל בעשרה הוי דבר מצוה, והא לא דמי לנדון דידן, דדרכם להפליג לדבר הרשות, נראה דעל כל פנים בעי שביתה

וז"ל: אי אפשר לקנות שביתה בספינה בשום עניין, אם לא שיכנס בה בעצמו קודם בין השמשות וישב שם וכו'. ע"כ. מדדייק למכתב שיכנס בה בעצמו, נראה דע"י שליח לא מצי למקני. וגם מדלא מחלק בין כשהשליח גופיה מפליג מחר לכשאינו מפליג, משמע דבכל גוונא לא מהני, וצריכין כל אחד מהמפליגים לילך הם בעצמם ולקנות שביתה, ולא אחד בעד כולם. וכן ראיתי להדיא להרב חיי אדם ז"ל הלכות שבת (כלל ד' אות ג') שכתב וז"ל: וראיתי מקומות שבית הכנסת שלהם הוא מעבר הנהר, ושולחין השמש לקנות שביתה על הפרא"ם" (נראה דהיינו ספינה קטנה הנקראת פירימ"י) בשביל כל אנשי העיר, וזה טעות, דזה אינו דומה כלל לקניית שביתת תחומין, ועוד שהרי גם בתחומים אי אפשר לערב ע"י שליח ברגל, כדאיתא בהלכות עירובין [כלל ע"ז סכ"ה]. וצריך להודיעם שהם טועים, אלא כל אחד ואחד שרוצה ללכת לבהכ"נ צריך לקנות שביתה וכו'. ע"כ. הנה דגם הוא ז"ל מסבירא דנפשיה (ו)הרחיק סברא זו, וכתב עליה בפשיטות שהוא טעות. ושמע מינה נמי דאפילו שהשליח צריך הוא לקניית שביתה זו לצורך עצמו, לא אמרינן מגו דזכי לנפשיה וכו', דהרי חזינן דאפילו שהשמש מוכרח ומחוייב לילך למחר לבהכ"נ להתפלל ולעמוד לפני העדה לשרתם, אפילו הכי קפסיק ותני דאין קניית שביתתו מהניא אלא לדידיה ולא לאחריו, וכדסיים למילתיה וכתב דכל אחד ואחד שרוצה ללכת לבהכ"נ צריך לקנות שביתה.

ומה שכתב עוד הרב ז"ל דאפילו בעירובי תחומין כשמערב ברגל לא מהני ע"י שליח. הא דמדמי קניית שביתה למערב ברגליו, נראה דיליף לה מדברי הר"ן ז"ל פ"ק דשבת [ז: ד"ה ולפיכך], והביא דבריו מרן ז"ל בב"י סימן זה, שכתב וז"ל: אבל כיון שנכנס לה מערב שבת, נעשה כמערב ברגליו ואומר כאן תהא שביתתי, וכיון דקונה שם שביתה, שובת באויר מחיצות מבעוד יום [הוא], ומהלך את כולה וכו'. ע"ש. הרי דקניית שביתה לא דמי למערב בפת אלא למערב ברגליו, ועל כן כתב הרב חיי אדם ז"ל דכי היכי דבמערב ברגליו לא מהני ע"י שליח, כן קניית שביתה לא מהני ע"י שליח. וזה שכתב הרב דבעירובי תחומין מערב ברגליו לא מהני ע"י שליח כדאיתא בהלכות עירובין, ומשמע דבמערב בפת מהני ע"י שליח, כן מתבאר מדברי מרן ז"ל לקמן סימן ת"ט, דבסעיף ז' כתב: כיצד עשיית עירוב, אם רוצה לילך בסוף התחום [או בתוכו] ולהמשיך שם, (וזהו) [זה הוא] עיקר מצותו וכו', ואם אינו רוצה לטרוח להחשיך שם, ילך מבעוד יום ויניח שם מזון שתי סעודות וכו'. ובסעיף ח' כתב: אם ירצה ישלח העירוב ע"י שליח, ויאמר בזה העירוב יהא פלוני מותר לילך. ע"כ. מדכתב כן גבי מערב בפת ולא גבי מערב ברגל, שמע מינה דמערב ברגליו לא יוכל לשלוח שליח. וכן מבואר בדברי רש"י בעירובין (דף מ"ט ע"ב) עלה דתנן התם אמר רבי יהודה לא אמרו מערבין בפת אלא להקל על

אוצר ההלכה

בספינה וחוזרין לבתיהם, אי מצי אחד לברך על כולם, ואחד השואל ואחד הנשאל דעתם שוין לטובה דשרי ושרי, דשלוחו של אדם כמותו, אלא דהרב השואל ז"ל כתב דיש חולקים מההיא דאיתא בהגהות אשרי פרק מי שהוציאווהו, אי אפשר לקנות שביתה בספינה אם לא שיכנס בה בעצמו קודם בין השמשות וכו', ולכן מצריך שכל אחד ילך בעצמו. והרב עפר יעקב ז"ל כתב, אין זה ענין למנהגו שמצריך להיות בין השמשות דוקא, וכבר פסק מרן ז"ל בסימן רמ"ח (ס"ג) שכל זה תלוי במנהג, וכ"כ הלבוש ג"כ שם. ועוד מצא און מפרק מי שהוציאווהו [נ], מי שהיה בא בדרך ומכיר אילן וכו', היו שנים אחד מכיר ואחד שאינו מכיר, זה שאינו מכיר מוסר שביתתו למכיר, ומכיר אומר וכו', א"כ שפיר מצי למימני שליח לקדש. ועוד טעם אחר, דודאי איסור תחומין להולך ברגליו, אף שהוא דרבנן, חמיר ממהלך בספינה באותן הימים, שהמים גבוהים יותר מעשרה, ויכול לממני שליח, שעיקר קנין השביתה כדי שיחשב אותו מקום כארבע אמות. עכ"ל. וכתב עליו הרב עיקרי הד"ט ז"ל, דהגם דלענין דינא אפשר לענות אחריו אמן יתומה ולא שלימה, מ"מ אין הטעמים מכריעין, דאי מהטעם דשאינו מכיר מוסר שביתתו למכיר, אפשר דשאני התם דהאינו מכיר נמי מחזיק בדרך, ודוקא לבא מהדרך הקילו, וכמו שכתב מרן ז"ל בסימן ת"ט [סי"ג] בהסכמת הפוסקים, משא"כ הכא, דמסתמא איירי דהמשלח אינו הולך בספינה מערב שבת ואינו בא בדרך, רק אחד הולך ומקדש בעד כולם, דאם הולך לשם מה לו לצוות לקדש בעדו, הלא בלא קידוש נמי סגי, ואם אינו הולך בעצמו, הרי קידוש זולתו בשבילו כחוכא ואיטלולא ולא שויה מידי, דאין קידוש אלא במקום סעודה, ומה יעלה לו הקידוש של חברו להוציא ידי חובה והוא אינו שם ושומע מפיו. ואי מטעם השני דאין תחומין למעלה מעשרה, קידוש זולתו להתיר הטלטול למאי מהניא, כי להשוות מקומו של עירוב כארבע אמות אינו אלא בשביתת עצמו או הנחת העירוב על ידו או שלוחו, לא ע"י קידוש זולתו שלא בפניו. סוף דבר אני אומר לעניות דעתי דכיון דהקידוש אינו אלא לפרסומי מילתא וכו', אם ישלח לקדש אין הפרסום אלא לשליח, אי לאו מטעמא דחברך חברא אית ליה, ובכל דהו סגי ובלבד שקנה שביתה בספינה ע"י עצמו או עירובו, דאז יש צדדין וצדדין להקל וכו'. ע"כ. הנה דהרב ז"ל דחה בשתי ידים ראיות הרב עפר יעקב ז"ל דסבירא ליה דמהני לקדש כדי לקנות שביתה ע"י שליח, ומסיק איפכא, דבעי קניית השביתה בספינה ע"י עצמו דוקא. והגם שהרב ז"ל כמעט שמסכים לפסק דינו ולא בלב שלם, רק שסתר ראיותיו, מ"מ מסוף דבריו מבואר דמה שמסכים דשרי לקדש ע"י שליח, אינו אלא בשעיקר השביתה נעשית ע"י עצמו דוקא.

ואני עני אחר שביארתי מריש ועד כען מדברי הפוסקים ז"ל דאין מקום לסברא זו, ובפרט מדברי ההגהות אשרי ומרן ז"ל בב"י, נלע"ד להחליט לאסור ע"י שליח, דזה מבואר נגלה דקניית שביתה בספינה דאינו מערב בפת דמי טפי למערב ברגל, כמ"ש הר"ן ומרן ז"ל בב"י, ופשיטא דלא מהני ע"י שליח,

כדינה, וכיון דלא מהני ע"י שליח, הוי ליה כאילו לא קנה שביתה ואסור.

כי מכל זה אני תמיה למה שראיתי בספר נתיב חיים סימן זה, בתשובת הרב מוהר"ר ידידיא ז"ל בן הרב המחבר ז"ל המתחלת דברי ספקות, שכתב, דאם הניח עירובי תחומין בספינה, לפי הטעם שכתבו דע"י קניית השביתה חשיב כביתו מהני, ולטעם היכר כדי שלא יעשה חבית של שייטין לא מהני, וסיים ואולי החמירו בזה דצריך דוקא ברגליו ולא מהני ע"י שליח. ע"כ. דאחמ"ר נראה דאישתמיט מיניה דברי מרן ז"ל בב"י בסימן ת"ה הנזכר, שכתב להדיא בדעת הגהות אשרי דסבירא להו דלא מהני בספינה לערב בפת, וכן מבואר בדברי ההג"א ז"ל שם שכתב בשם מוהר"ם והמרדכי ז"ל פ"ק דשבת [סימן תנ"ג] וז"ל: נראה למהר"ם דלא שייך בה קניית שביתה אפילו להלך את כולה במה שמניח סעודתו לשם כיון שנסעה משם. ע"ש. ונראה דהכי קאמר, דלערב בפת לא מהני אלא ביבשה, שהמקום ההוא שהניח בו פת העירוב אינו זו ממקומו, משא"כ הספינה שנוסעת משם והולכת חוץ לתחום, והישראל נכנס בה מדעתו, אינו קונה בה שביתה אפילו להלך את כולה אלא כששובת הוא עצמו באויר מחיצות, וכדמפרש טעמא מרן ז"ל בב"י כנזכר, דבבציר משביתת גופו מבעוד יום באויר מחיצות לא שרי רבה להלך את כולה, ולכך לא מהני עירוב בפת. ואיך כתב הרב ידידיא ז"ל דלטעם שביתה משום ביתו מהני עירוב בפת, הא כיון שהוא עצמו לא שבת בין השמשות, לא מיקרי ביתו ע"י הנחת פת העירוב בספינה אפילו להלך את כולה, כל שכן דלא מהני להפליג בה בשבת חוץ לתחום, משום חומרא דאית ביה דנכנס בה מדעתו על מנת להפליג. ותו קשה במה שסיים בלשון ואולי דצריך דוקא ברגליו ולא מהני ע"י שליח, דמאחר שהדבר מפורש בדברי מרן ומוהר"ם והמרדכי והג"א ז"ל, דלא מהני הנחת עירוב בספינה וצריך לשבות באויר מחיצות להיות הוא עצמו שם בין השמשות, מה ספק נשאר לו דקאמר לה בלשון אולי. וממילא משמע נמי כדאמרן דדמי למערב ברגליו דלא מהני ע"י שליח. וגם דברי הרב נתיב חיים מר אביו ז"ל בתשובתו הרמתה שם לא ינצלו מהגמגום, שכתב עליו וז"ל: גם בפת יוכל לקנות שביתה, דהוי ג"כ היכר, אמנם ע"י פת לא מצינו בשום פוסק, על כן אין להתיר בכל כה"ג, הבו דלא לוסף עליה. ע"כ. דקשיא טובא מה הלשון אומרת לא מצינו בשום פוסק, דמשמע דלא אמרו בה לא איסור ולא היתר אי מהני עירוב בפת בספינה, ולכן גמר אומר הבו דלא לוסף עליה, והוה ליה להקשות עליו בכח, דאדרבא אשכחן לכל הני רבוותא דכתבו בהדיא דלא מהני עירוב בספינה ע"י פת, אלא לשבות הוא עצמו באויר מחיצות ולא ע"י שליח, ועל הכל צריך ישוב.

שו"י להרב עיקרי הד"ט ז"ל (או"ח סימן ט"ו אות ח") שהביא מהרב פחד יצחק ז"ל (אות מ' ערך מחזיק בדרך) בשם תשובת הרב עפר יעקב ז"ל, שהשיב להרב מוהר"י פירמי ז"ל בנדון זה דהרוצה להפליג בספינה בשבת, שהולכין מערב שבת ומקדשים

אוצר ההלכה

גם הראיה שהביא להוכיח דמהני שביתה ע"י שליח מברייטא דעירובין (דף ק' ע"ב), דקתני היו שנים אחד מכיר ואחד שאינו מכיר, זה שאינו מכיר מוסר שביתתו למכיר, והמכיר אומר שביתתנו במקום פלוני, שפיר דחי ליה הרב עיקרי הד"ט ז"ל, דשאני התם דשאנו מכיר נמי מחזיק בדרך, דמלבד דפשטא דברייטא משמע כן, הכי נמי מוכח מעובדא דמייתי התם בש"ס (דף נ"א ע"א), דרבה ורב יוסף הוו קאזלי באורחא, אמר ליה רבה לרב יוסף תהא שביתתנו תותי דיקלא דסביל אחוה וכו', אמר ליה לא ידענא ליה, אמר ליה סמוך עלי, דתניא רבי יוסי אומר היו שנים אחד מכיר וכו'. עיין שם. הרי דמשום דתרווייהו הוו קאזלי באורחא הוא דאהני להו, ומסירת השביתה אינו אלא האמירה שהמכיר לו יאתה שיאמר שביתתנו במקום פלוני, כיון שהוא מכיר את מקומו. אבל הכא דהמפליג אינו בספינה, איך יקנה השביתה בקידוש שאומר השליח. וגם איך דחיה דחי, דלכא מהדרך הקילו, שפיר קאמר כמבואר. וזה שכתב הרב עיקרי הד"ט דאין קידוש אלא במקום סעודה, ומה יעלה לו הקידוש של חברו להוציאו ידי חובה והוא אינו שם ושומע מפיו, אין הכוונה כפשוטו שיצא ידי חובת המשלח בקידוש שקידש זה בספינה והוא לא שמע, דאין זה מענין השליחות לקדש במקום סעודה. אבל כוונתו נראה, דלקניית שביתה נמי בעי דוקא שיהא גם המשלח שם אצלו, דומיא דמכיר ואינו מכיר ששניהם מחזיקים בדרך, ובכ"ה כשאומר המכיר שביתתנו במקום פלוני מהני, כיון דגם האינו מכיר עימו במחיצתו ועל שניהם הוא אומר, אבל זה שבא לקדש בספינה לבדו לשם המשלח, וע"י הקדוש בא לקנות שביתה להמשלח, סבירא ליה דכל שהמשלח ליתיה בהדיה בעת שמקדש וקונה השביתה, עד שאי אפשר לו לצאת ידי חובת קידוש במה שמקדש השליח, משום שאינו שם ואינו שומע מפיו, גם קניית השביתה שקונה השליח ע"י הקידוש לא מהני למשלח. ומהא נמי שמעין מאי דכתיבנא לעיל, דגם אם השליח מפליג למחר והוא צריך לאותה שביתה לא אמרינן מגו דקני לנפשיה קני נמי לאחרני, ולא אהניא אותה שביתה אלא לדידיה דוקא, דהא ברייתא דמכיר ושאינו מכיר איירי בששניהם מחזיקים בדרך ותרווייהו צריכי קניית השביתה, וקא דחי לה הרב עיקרי הד"ט ז"ל מטעמי אחרני, ומדלא קאמר שאני התם דתרווייהו צריכי לשביתה משא"כ הכא דהשליח אינו צריך לה, שמע מינה דגם כשהשליח צריך לשביתה לא מהני אלא לדידיה כדאמרן לעיל.

גם הטעם השני שכתב הרב עפר יעקב ז"ל להוכיח דמהני קניית שביתה ע"י שליח, אחמהמ"ר ל"מ [לא מכרעא], והוא שכתב דאיסור תחומין להולך ברגליו אף כי הוא מדרבנן ודאי חמיר ממהלך בספינה וכו', ויכול למנות שליח, שעיקר קניית השביתה כדי שיחשב אותו מקום כארבע אמות. אלו דבריו ז"ל. הנה מלבד מה שדחה הרב עיקרי הד"ט ז"ל, קשה עוד, דהגם דאיסור תחומין חמיר ממהלך בספינה, אין קולת הליכה בספינה מועלת שתועיל בה קניית שביתה ע"י שליח, שהרי עירוב בפת יוכיח, שמועיל בעירובי תחומין ואינו מועיל בשביתת ספינה הגם

וכמ"ש הרב חיי אדם ז"ל. ומה גם דדחיות הרב עיקרי הד"ט ז"ל דחיות גמורות הם וכדנבאר. ואני עני אתחיל לעמוד על דברי הרב עפר יעקב ז"ל, מראש מקדמי אר"ש שכתב דהרב השואל הביא משם החולקים עליו שנסתייעו מלשון ההגהות אשרי ז"ל שכתב שיכנס בה בעצמו (דמ"ש) [דמשמע] דלא מהני ע"י שליח, וכדכתיבנא בעניותין טרם ראות דבריהם, והרב עפר יעקב ז"ל דחה זה, וכתב אין זה ענין למנהגו שמצריך להיות בין השמשות דוקא, וכבר פסק מרן ז"ל שכל זה תלוי במנהג. ופירוש דבריו נראה דהכי קאמר, דמה שכתב בהגהות אשרי שיכנס בה בעצמו קודם בין השמשות, לאו לדיוקא אתא דלא מהני ע"י שליח, כי כל עצמו לא אתא לאשמועינן אלא שמן הצורך להיות שם בין השמשות, ואין הכי נמי דאם השליח ישב שם בין השמשות מהני, דשלוחו כמותו. הא מיהא, זה שסיים וכבר פסק מרן דהכל תלוי במנהג, אינו מובן, דלא כתב כן מרן ז"ל אלא במידי דתלי בפלוגתא ונהוג עלמא כחד מינייהו, כמבואר בדבריו. מינה דלהא מילתא דנהוג לקנות שביתה ע"י שליח, ליכא בדברי הפוסקים הראשונים ז"ל מאן דסבירא ליה דשפיר דמי, אדרבא דייקנא ממילתייהו בעניותין איפכא כמדובר. ועל מנהג כזה דליכא מאן דסבירא ליה הכי, לא אמרה מרן ז"ל דתלוי במנהג.

ורמינא אנפשי לראות הדברים בשרשן, ובא לידי ספר פחד יצחק הנזכר, וראיתי גוף התשובה שהובאה שם וז"ל הצריך לעניננו: וההיא דהגהות אשרי אינו ענין למנהגינו, שמצריך להיות בין השמשות דוקא באויר מחיצות, וכבר פסק הב"י שכל זה תלוי במנהג, וראיתי נוהגין כמו שכתב לבוש החור סימן רמ"ח (סעיף ג'), ויש עושין קידוש בספינה וחוזרין ולנים בביתם ולמחר חוזרין בספינה, דחשבי עשיית קידוש לשביתה אפילו לא החשיך, וכן נהגו בקצת מקומות ואין מוחים בידם. ע"כ. ולפי צורה המהלכת, נראה דהרב ז"ל לא קאי השתא אקידוש ע"י שליח דסליק מיניה, אלא מילתא באנפי נפשה קאמר, ונראה דהכי פירושו, דאפשר דמנהגם היה שהיו מקדשים בספינה בערב שבת מבעוד יום בעוד היום גדול, ועל זה הוקשה אליו דלפי דברי ההגהות אשרי ושאר פוסקים ז"ל, קניית השביתה צריך שתהיה בין השמשות דוקא, היפך מנהגם, לזה תירץ דכבר כתב מרן ז"ל דהך מילתא תלי במנהגא, וכבר כתב הרב הלבוש ז"ל מנהג זה דנהגו לקדש אפילו לא החשיך, וכתב דאין מוחין בידם, וכיון שכבר הוזכרה סברא זו בפוסקים אין לערער על המנהג. זה נראה כוונתו, אלא דהרב עיקרי הד"ט ז"ל שקיצר בהעתיקו, הגם דלא ינצל זה מהדוחק, דהפריד בין הדברים בדינא דעסיק ביה דקידוש ע"י שליח, להודיע המנהג דקידוש בעוד היום גדול וסמוכות שלו. ולכל הדברות מה שדחה הרב עפר יעקב ז"ל ראיית החולקים עליו מדברי ההגהות אשרי ז"ל דאינו ענין למנהגם כנזכר, אחמהמ"ר הסתירה מבוארת מתוך דברים הנזכרים, דמלשון האחר של ההגהות אשרי ודברי מרן ז"ל בב"י מתבאר היטב דהא אתא לאשמועינן, דבעי דוקא ע"י עצמו שישבות באויר מחיצות וכנזכר באורך, דלא כמו שהבין הוא ז"ל.

אוצר ההלכה

דברי רבנו כך הם, בתחלה כתב שיש מפרשים טעם דאין מפליגין שלשה ימים קודם השבת משום איסור תחומין, ור"ף [שבת ז:] פירש הטעם משום עונג שבת, ולכך מתירין בנהרות הנובעין שאינו מצטער, ואחר כך כתב דהיכא דהוו נהרות הנובעין דלית בהו איסורא להפליג בערב שבת, לענין להפליג בשבת עצמה הוי פלוגתא דבה"ג ור"י, דלבה"ג אם קנה שם שביתה מותר אפילו בשבת, ולר"י אסור אפילו בערב שבת. ע"כ. וזהו שכתב בש"ע כאן, היכא דמותר להפליג מערב שבת, אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביתה וכו'. ועיין להרב ב"ח ז"ל [אות ו'] מה שהקשה על מרן ז"ל בזה, ומה שכתבו על דבריו הרב ברכות המים¹¹⁴ והרב מאמר מרדכי ז"ל (סק"ה). באופן דהיכא דליכא צער ובלבול, כגון בנהרות הנובעין, ואפילו בימים המלוחים, וכגון שהמפליגים כבר הורגלו לרכוב אניות פעמים הרבה, ונעשה להם ההרגל טבע ולא יזיק להם, כמו שכתבתי לעיל (באות ו')¹¹⁵ משם הרב המאירי ז"ל [שבת יט. ד"ה שמועה], שרי להו להפליג בשבת ובלבד בקניית שביתה. ואם יזיק להם הנענוע, אסור להם להפליג בשבת אפילו בשביתה משום ביטול עונג שבת, ואפילו בערב שבת ובחמישי אסור וברביעי מחלוקת, וצריכין להפליג בראשון שני שלישי, אבל להפליג בשבת בלא שביתה, כעת לא מצינו מי שיתיר. וכ"כ הגאון הרב שב יעקב ז"ל (סימן ט"ז דף ט"ז ע"ד) וז"ל: הואיל דלא נמצא שום היתר ליכנס בספינה בשבת מפורש, רק כל הסמך הואיל שאנו נוהגין הקולא לסמוך על בה"ג, שנכנסין בספינה אפילו בשבת אם קונין שביתה בערב שבת, הבו דלא לסיף עלה, ומסתפינא להתיר בלא שביתה וכו'. ע"ש. ואם הרב ז"ל דרב גובריה ורב חיליה הוה מסתפי להיתר בלא שביתה, מי יבוא אחריו ומי לא יירא להתיר בכה"ג. גם הרב מוהר"א ׳ן טוואה ז"ל בח"ד [הטור השלישין] שבסוף ספר התשב"ץ ז"ל (סוף סימן י"א) זו הלכה העלה, וכדי שיוכל להלך את כולה עולה לה מערב שבת ומקדש שם וקונה שביתה וכו', ואם כשעלה בערב שבת נדחק ולא יוכל לקדש, די בקניית שביתה אפילו בלא קידוש. ע"ש. הרי דהגם דאפשר בלא קידוש, לא סגי ליה בלא קניית שביתה.

אלא דלכאורה יש להרגיש, דלפי מה שכתב מרן ז"ל בב"י להקשות על הר"ן ז"ל [שבת ז: ד"ה ולפיכך], נראה דהקידוש לא מעלה ולא מוריד, והעיקר הוא לישב שם בין השמשות, והוא הוא קניית השביתה, שכתב וז"ל: ותמיה לי, א"כ למה צריכין לסדר שלחן ולהדליק נרות, הא בשיהיה שם בספינה כשתחשך, הוו להו מערבין ברגליהם. ואפשר שעושין כן כדי לפרסם שקנו שם שביתה, אבל אין הכי נמי דבלא קידוש נמי שרי וכו'. ע"ש. הרי דהקידוש מילתא יתירתא היא לרווחא דמילתא לפרסום בעלמא, ולא הוי לעיכובא, א"כ למה לא פטרו אלא מדוחק. ואפשר לומר, דהוא ז"ל הביא מחלוקת בענין הקידוש, דתחילה הביא דברי הר"ן ז"ל שהצריך לקדש, וכתב דאעפ"י שיש הרבה

דקילא, וטעמא כדכתב מרן ז"ל שאין ההיתר אלא בשובת באויר מחיצות דוקא, וממילא דע"י שליח נמי, כיון שלא שבת הוא עצמו באויר מחיצות לא מהני כנו"ל. ותו דמאי דשרו בערובי תחומין לערב ע"י שליח, אינו אלא כשמערב בפת, שעיקר המתיר לו להיות הספינה חשוכה כביתו אינו אלא הפת, וכיון שהונח שם המתיר גופיה, אפילו היתה הנחתו ע"י שליח מהני, שאין השליח הוא הקונה השביתה אלא הפת. משא"כ כשבא לקנות שביתה בלא פת, אלא לשבות בין השמשות באויר מחיצות, שהשביתה שם היא המתרת, הנה אותו השובת הוא המתיר לעצמו לא לאחרים, שאין שביתת גופו מהני למיקני רשותא לאחר שלא שבת שם, וכדכתבנא לעיל. וא"כ מה הוכח יוכיח דכיון דבעירובי תחומין החמור מהני ע"י שליח כל שכן דתיהני בספינה, דאיכא למיפרך, מה להתם משום דמערב בפת, אבל אם מערב ברגל לא מהני אלא לדידיה ולא לאחריו כנוזכר, הוא הדין בקניית שביתה דליכא פת לא מהני לאחריו, וכדברי ההגהות אשרי ומרן ז"ל בב"י והרב חיי אדם ז"ל. באופן שנלע"ד דלא מהני קניית שביתה ע"י שליח, אלא כל אחד מאותם שעתידים להפליג למחר בשבת, צריכים הם בעצמם לילך מערב שבת ולישב בספינה לשבות באויר מחיצות, וכרובא דרבוותא דסבירא להו הכי, דלא כהרב עפר יעקב והרב השואל לו ז"ל, ולקמן נדבר עוד בזה בס"ד.

ומב"ל של דברים אתה למד דלא מהני לערב עירובי תחומין בפת בספינה במקום קניית שביתה, וכל שכן דלא מהני ליה לעמוד בשפת הים בעת שעומד הספינה תוך התחום והוא מכירה, ולומר בערב שבת שביתתי תהא בתוך ספינה הלזו, דלא מהני כן אלא לבא מן הדרך שהקילו עליו רז"ל, לא למפליג, וכנלמד מדברי מרן ז"ל בב"י שלא התיר רבה ליכנס מדעתו אל הספינה בשבת ולהפליג, אלא כששובת הוא עצמו באויר מחיצות הספינה, לא זולת כלל. ועיין לרחימו דנפשין הוא הראש מעלת הרב המופלא כמוה"ר דוד חזן נר"ו בספר הבהיר נדיב לב הנ"מ (פתח הדביר ח"ג – סק"ח) (או"ח סימן י"א).

קפד) שם אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביתה, אף על פי שמפליג בשבת מותר. ראיתי ונתון אל לבי למען דעת אם המפליג בשבת נאנס בערב שבת, ולא יכול לקנות שביתה בספינה מחמת שהיה טרוד הרבה בעסקיו ולא היה לו שהות כלל, והוא מוכרח להפליג למחר בבל יעבור, ואם יתעכב לילך בבאנפור אחר אית ליה פסידא טובא, מהו שנתיר לאנוס זה להפליג בלא שביתה.

תשובה: כתב רבינו הטור ז"ל וז"ל: ובה"ג [הלכות שבת פ"א עמ' קי"ח] כתב, אם קנה שביתה בספינה מערב שבת, מותר ליכנס בה אפילו בשבת, ור"י [עירובין מג. תוד"ה הלכה] אסר הכל אפילו בתוך התחום, מפני שהוא נראה כשט על פני המים שהוא אסור. ע"כ. וכתב מרן ז"ל בב"י על זה וז"ל: ולפי זה ביאור

אוצר ההלכה

דרכן גמליאל (ור"י) [ורבי אלעזר בן עזריה] הלכו את כולה, ובגמרא [מב:] איפסיקא הלכתא כרבן גמליאל, וטעמא טעים רבה התם משום דשבת באויר מחיצות מבעוד יום, דשמע מינה כדכתב הר"ן ז"ל, שהשביתה באויר מחיצות להכי הוא דאתא, להתירו שיהלך למחר את כולה. וכפי זה האי גברא דאתניס ולא מצי למקני שביתה מערב שבת, לא מפני זה יש לעכבו מלילך לדרכו, אלא יפליג בשבת אף שלא קנה שביתה, ובלבד שיזהר היטב שכאשר ברזל מעפר יוקח והתחילה הספינה להלך ולצאת חוץ לתחום, שלא יהלך חוץ מארבע אמות שלו, ולא יזוז משם עד שחשכה מוצאי שבת ויבדיל, וכל דרמי אנפשיה ליזהר בכך, שריותא היא גביה. וכל שכן לטעמיה דהריטב"א ז"ל בפרק מי שהוציאנהו [עירובין מג: ד"ה ומהרי"ן] לקניית השביתה, והביאו מרן ז"ל בב"י, שכתב וז"ל: והריטב"א ז"ל [א]איבעיא דתחומין למעלה מעשרה דלא איפשיטא, כתב שרבנו הגדול [הרמב"ן] שם מג. ד"ה ומ"מ למדנו [והר"י] [והר"ן] ז"ל [במאור שם יא: ד"ה והא דבעא] פסקו דלקולא נקטינן לה, דספיקא דרבנן היא, ועל כן התיר רבנו ליכנס בספינה של גוים בשבת, וכן לירד ממנה בהגיעם ליבשה בשבת, שהרי לא קנו שביתה בים למעלה מעשרה, וכן פסקו בתוספות. ומה שנהגו העם כשרוצים ליכנס בספינה בשבת, שהולכין ומקדשין שם מערב שבת כדי שיקנו שם שביתה למעלה מעשרה, לא היה צריך, דכיון דאין שביתה למעלה מעשרה, הרי בלא זה יכולין ליכנס לשם בשבת, אלא שהם רוצים לקנות שביתה למעלה מעשרה, כדי שאם יגיעו למחר בנמל, שיהיו רשאים ליכנס שם ויהיו כבני העיר, ואילו היתה שביתתם בביתם, לא היו זזין ממקומם מתוך הספינה שהרי חזרו למטה מעשרה והרחיקו מתחומן. ע"כ. ולפי טעם זה דפשטוה לבעיית הש"ס לקולא דאין תחומין למעלה מעשרה, ואין צריכין לקניית השביתה כדי להלך את כולה, דבלאו הכי מותרין כיון דליכא איסור תחומין, ומאי דהוצרך רבה לתת טעם לסברת רבן גמליאל שהלך את כולה הואיל ושבת באויר מחיצות, הא אוקימנא לה [מג:] דברק שנו, שהוא למטה מעשרה, וכדכתב הריטב"א ז"ל דהך שינוייא קיימא שפיר למאי (דהי"ל) [דקי"ל] אין תחומין למעלה מעשרה. ע"ש. וא"כ זהירות העם לקנות שביתה בספינה שהיא למעלה מעשרה, אינו אלא כדי שכשיגיע באותו שבת גופיה לנמל אחר, שיהא מותר להם ליכנס לעיר ולילך בכל העיר, וא"כ הללו בני אדם שפורשים מעירנו, רובא דידהו אינו אלא לילך לקושטא או לאלכסנדרייא וכיוצא מעיירות הרחוקות, דהדבר פשוט לכל דאפילו שמפליגין בתוך ספינת הבאנפ"ר שמהלכת במרוצה בכח האש, אפילו הכי אינה מגעת באותו שבת עצמו למחוז חפצם, ואפילו שברוך הילוכם יפגעו באיזה נמל של עיר אחרת ויפרקו מהבאנפ"ר קצת נכסים לאותה העיר, וימתין בכדי שיכניסו לתוכה נכסים אחרים או עוברי דרכים, מ"מ אם לא ירצה אותו עובר אורח לצאת מהבאנפ"ר לאותה העיר בשבת וישאר במקומו, אין מוחה בידו, כיון שעדיין לא הגיע אל מחוז חפצו. ואם כן לטעם הריטב"א ז"ל הנזכר, האנשים האלה לא צריכי למיקני שביתה מערב שבת,

שאומרים שאין דבר זה מועיל, כדאי הוא הר"ן ז"ל לסמוך עליו אפילו בגדולה מזו, ובפרט בדבר שכבר נהגו בו, וכל שכן שיש אומרים שאין צריך לזה. ודעת רשב"ם ז"ל, שבקידוש שעושה הותר לילך את כולה, והרא"ש ז"ל [עירובין פ"ד סימן ג'] מתיר להלך את כולה אפילו בלא קידוש, והעולם נהגו לקדש, ומ"מ אם נדחק ולא יכול לקדש כדאי הוא הרא"ש לסמוך עליו. ע"כ. והיינו דמסיים דדי בקניית שביתה אפילו בלא קידוש כנזכר. והשתא כיון דאיכא דעת רשב"ם והר"ן ז"ל המצריכים לקדש, ונראה מזה דזה מתנאי השביתה כדי שיוכל להלך את כולה, לכך לכתחילה הצריך קידוש, ובשעת הדחק סגי בקניית שביתה לבד. ונמצא דהרב מוהר"א נ' טוואה ז"ל הבין מדברי הפוסקים ז"ל הנזכרים דלא כמרן ז"ל דסבירא ליה דאין הקידוש אלא לפרסומי שביתה לבד, אלא צורך הוא אל השביתה כנזכר. וזה נלע"ד דעת הרב הלבוש ז"ל (ס"ג) שכתב, ויש שעושין קידוש בספינה וכו' דחשבי עשיית קידוש לשביתה אפילו לא החשיך וכו', ואין למחות בידם. ע"כ. ותמהו עליו הרב מג"א [סק"ב] ושאר מחברים ז"ל, דאיך יתכן לחשוב עשיית קידוש לשביתה, מאחר דהשביתה עיקרה אינו אלא בשיהיה בספינה כשתחשך, והקידוש אינו אלא פירסום בעלמא כמו שכתב מרן ז"ל. וכן הקשה מדנפשיה הרב עיקרי הר"ט ז"ל (סימן ט"ו אות ח"י) שכתב, ודברי הלבוש שכתב דחשבינן עשיית קידוש לשביתה, לא זכיתי לע"ד להבינם. ע"ש. ולא זכר ש' שקדמוהו שרים בקושיא זו, ועיין להרב אליה רבה ז"ל (סק"א) מה שהליץ בעד הרב הלבוש ז"ל. והשתא לפ"ד הרב מוהר"א נ' טוואה ז"ל הנזכר, שהבין מדברי רשב"ם והר"ן ז"ל דלא כמרן ז"ל, דלדידהו הקידוש הוי צורך לעניין קניית השביתה, ולא לפירסום בעלמא, ואין פוטור אותו אלא מדוחק, נגלה לנו טעם הרב הלבוש ז"ל דקאי בשיטה זו, ולכך כתב דאין למחות ביד אותם דחשבי עשיית קידוש לשביתה.

איך שיהיה, הנה נתבאר מכל הנזכר דאין צד היתר להפליג בשבת בספינה בלא קניית שביתה מערב שבת, הגם דדחיקא ליה שעתא אין להתיר להפליג זולתה, שאין שעת הדחק מהני רק לפוטרו מקידוש לבד לא מקניית שביתה כנזכר, ואם נדחק ולא יכול לקנות שביתה לא יסע באותו פרק.

איברא דנראה דאין צורך קניית השביתה אלא כדי שיהיו יכולין להלך את כולה בשבת, וכדכתב הר"ן ז"ל פ"ק דשבת [ז: ד"ה ולפיכך] טעם לשביתה זו, וז"ל: ועושין כך מפני שהספינה עתידה לצאת בשבת חוץ לתחום, ויהא אסור לטלטל בתוכה חוץ מארבע אמות שלו, לפי שלא שבת באויר מחיצות מבעוד יום, אבל כיון שנכנס לה מערב שבת, נעשה כמערב ברגליו ואומר כאן תהא שביתתי, וכיון דקונה שם שביתה, שובת באויר מחיצות מבעוד יום [הוא] ומהלך את כולה, דכארבע אמות היא אצלו. ע"כ. הרי דצורך קניית שביתה הוא להתירו להלך את כולה כארבע אמות. וכדבריו מבואר בש"ס דעירובין ריש פרק מי שהוציאנהו [מא:], דבמתניתין מייתי עובדא דרבן גמליאל (ור"י) [ורבי אלעזר בן עזריה] וכו' שבאו מפלנדסין והפליגה ספינתם,

אוצר ההלכה

משפט סברות הפוסקים ז"ל בטעם איסור ההפלגה שלשה ימים קודם השבת, והביא תשובת הרשב"ץ ז"ל (ח"א סימן כ"א) שלימד עליהם זכות לשיטת הר"ה ז"ל, דכתב דטעם איסור הפלגה הוא משום דהוי כמתנה לחלל שבת, דאפילו בדבר מצוה לא הותר, וכתב דאם הספינה של גוים והמלחים גוים ורוב ההולכים בה גוים, שרי להפליג אפילו לדבר הרשות ואפילו בשבת, דכל המלאכות בשביל גוים דהוו רובא הוא דעבדי. והביא שגם הרב מוהר"א ן' טוואה ז"ל [חוט המשולש הטור השלישי סימן י"א] הלך בדרכו של הרשב"ץ ז"ל להתיר להפליג בספינה שרובם גוים. והגם דיש תיקון בדבר מצוה ע"י קניית שביתה מערב שבת כמו שכתב הרב בה"ג, לדעת הש"ע בענין שלא יצא מהספינה מעת שקנה שביתה, ואילו המנהג הוי לחזור לביתם, והרב בה"ג שהתיר אפילו בכה"ג על כל פנים צריך שיהיה שם כל בין השמשות, וכמו שכתב ג"כ בהגהות אשרי [עירובין פ"ד סימן ג'], וכן מוכח מדברי ב"י, והרב עולת שבת [סק"א], והרב מג"א ז"ל [סק"ב], ודלא כהרב הלבוש ז"ל [ס"ג] דחשיב עשיית הקידוש לשביתה אפילו לא החשיך. והמנהג הוא שאי אפשר להם לישב בספינה כל בין השמשות, מפני שנועלין הדלתות מקודם כלות זמן בין השמשות ואין יכולים לחזור לביתם, אם כן לפי זה נמצא הקידוש שעושין הוי ברכה לבטלה, ושביתה ליכא ולא הועילו כלום בשביתתם. ולסמוך על סברת ר"ת [ה"ד במדרכי שבת סימן תנ"ח] דסבירא ליה דגם ההולך לסחורה חשיב דבר מצוה, אינו כדאי, חדא דהיא סברא יחידית, ועוד דאין היתר דבר מצוה מספיק אלא להפליג בערב שבת לא להפליג בשבת. כי כן גם הוא ז"ל הסכים לסברת הרשב"ץ ומוהר"א ן' טוואה ז"ל להסמך המנהג לשיטת הר"ה ז"ל דאם רובם גוים שרי להפליג, וכתב דתו ליכא אסמכתא אחרית, וכפי זה אין צורך לא לקידוש ולא לשביתה כמו שכתב הריטב"א ז"ל לדעת הרמב"ן דאזיל בשיטת הר"ה. עש"ב. הנה דהוא ז"ל תפס שיטת הר"ה ז"ל לעיקר, ומכאן זה היקל היכא דרוב ההולכים בספינה הם גוים ועושי המלאכה הם גוים, דאז אדעתא דרובא הוא דעבדי, וכדכתבו הרשב"ץ ומהר"א ז"ל, ועל כן פסק דשרי להו להפליג בשבת בלי קידוש ובלא קניית שביתה, וכתב דעל זה סמכו להקל.

א"א דהא דכתב על מנהג עירו דאי אפשר לישב בספינה כל בין השמשות מחמת שנועלין דלתות העיר, דלא הועילו כלום באמירת הקידוש ושהוא ברכה לבטלה. אחרי נשיקת הרצפה, נראה דגם סמך זה של אמירת הקידוש אפילו לא החשיך שפיר דמי. ומה שכתב דלא כהרב הלבוש ז"ל, אחמה"ר אמינא דאמת שהרב מגן אברהם ז"ל תמה עליו בזה לפי דברי מרן ז"ל, שכתב דאמירת קידוש לאו עיקר קניה אלא משום פרסומי מילתא כיע"ש, מ"מ עיין להרב אליה רבה ז"ל (סק"א) שהליץ בעד הרב הלבוש ז"ל, וז"ל: ומג"א ז"ל השיג דמשמע בכל הפוסקים ז"ל דבענין שישב דוקא עד אחר בין השמשות, ולע"ד סבירא ליה

דברירא להו דבשבת לא יגיעו למחוז חפצם. והגם דלמי שהיה בין השמשות בחזקת ביתו דהיינו ביבשה, לא סמכין אספק תחומין להקל ליכנס שם בשבת אם לא קנה שביתה מאתמול, דלא אהני לן מאי דאמרינן אין תחומין למעלה מעשרה אלא למי שהיה בספינה כל השבת ולא יצא משם ליבשה מבין השמשות ועד עכשיו, דהותר לו עכשיו לצאת ליבשה ודינו כבני העיר. אבל אם קנה שביתה ביבשה, כתב הרשב"א [עירובין מג: ד"ה ואני תמיה] והביאו הריטב"א ז"ל שם, דאינו יכול להפליג בשבת, דכיון דיש לו חזקה דביתו ספק תחומין לחומרא. ע"ש. ואם כן הנך אינשי דנדון דידן דהם פורשים מביתם, ושביתתם שקנו בים בערב שבת היה למעלה מעשרה, דלא מהני אותה שביתה למאן דאמר אין תחומין, וכי הדרי לביתיהו קנו שביתה ביבשה, ותו לא מצו לאפלוגי דהא לא שבתו מערב שבת, מ"מ כבר כתב שם הריטב"א ז"ל, דרבו המובהק ז"ל סבירא ליה דספק תחומין לקולא לגמרי, ואפילו השוכת ביבשה מותר להפליג בספינה, וכן הסכימה דעת הריטב"א ז"ל כמבואר שם. ולפי זה הדרן למאי דאמרן, דאי לא נפקי לשום נמל באותו שבת, לדעת הריטב"א אין צריך למקני שביתה.

באופן דלטעם הריטב"א ז"ל בנדון דידן שרי ליה ליכנס בלא שביתה, ומצי נמי להלך את כולה. ואם ירצה להחמיר על עצמו כסברת הר"ן ז"ל, גם כן נכנס בשבת לספינה ואינו נמנע, אלא שלא יזוז מארבע אמותיו עד שחשיכה מוצאי שבת כנזכר. דלדעת הריטב"א ז"ל דאיפשיטא בעיא לקולא דאין תחומין למעלה מעשרה, שרי להלך את כולה בלא שביתה. גם הרב הגדול מוהרלנ"ח ז"ל (סימן כ"ח דף ל"ו ע"א) הוא מכת המתירים, שכתב שם להשואל ז"ל וז"ל: מה שנראה תורה חדשה בפני תורתך היתר היכנס בספינה בשבת, כי כל הפוסקים אסרו וכו', האמת כן הוא דעת הפוסקים הראשונים, אבל לדעת האחרונים בעלי החידושים הר"ז הלוי והרמב"ן והרא"ה ז"ל הדבר מותר, וכן ליכנס בספינה וכן לצאת ממנה מותר בשבת. וטעמם ז"ל כי יש תחומין למעלה מעשרה הוא בעיא בגמרא ולא איפשיטא ונקטינן לקולא, ואם כן [אם] אין תחומין למעלה מעשרה, הדבר פשוט שמותר ליכנס בספינה אפילו בשבת ולצאת ממנה וכו', ופירוש הברייא וכו' אין מפליגין בספינה וכו', כבר פירשו טעמא וכתבו הר"ן שם בפירוש ההלכות, והוכרחו לפרש כן כדי לקיים המנהג, כי בזמנינו זה כבר נתפשט המנהג להפליג בספינה אפילו בשבת וכו'. ע"ש. וצ"י דבריו מרן החבי"ב ז"ל בכנה"ג (בהגב"י) ¹⁶. ע"ש.

ג הרב המפורסם מוהר"ר עייאש ז"ל בספר בני יאודה (סימן ל"ה), עמד על מנהג מקומו שנהגו להפליג בספינה בערב שבת ובשבת, ויש מדקדקים לעשות שם סמוך לחשיכה קידוש על כוס של יין, וחוזרין ולגין בביתם, ולמחר חוזרין לספינה המפלגת בו ביום, אם יש להם על מה שיסמוכו. והרב ז"ל בתשובתו ערך

אוצר ההלכה

הודאי אל הספק, דאמר תנא ספוקי מספקא ליה, הא גבי תחום שבת אולנין לקולא בזה ובוה, ומחלק בדבר וז"ל: דנפקא מינה להיכא דשבת ביבשה ורצה להפליג מיבשה לים, ולצאת דרך אניה למעלה מעשרה, דאי אמרת דפשיטא לן דאין תחומין שרי, אבל השתא מספיקא אסור לצאת מתחום ביתו, דהא איכא חזקה דתחום ביתו, וכל שיש שם חזקה לא אולנין בתחומין בספקן להקל, הא כל שלא קנה שביתה ביבשה מותר הוא בספינה, דבכי הא ספק עירוב לקולא, הילכך מי שבא בספינה בשבת וכו', הרי הוא מותר לצאת ליבשה וכו', וכן אם בא ליכנס בספינה למחר, והלך שם מבין השמשות ולא יצא משם, רשאי להפליג למחר לכתחלה, אבל אם קנה שביתה ביבשה, אינו יכול להפליג בספינה בשבת, דכיון דיש לו חזקה דביתו ספק תחום לחומרא. ע"כ. הרי דסבירא ליה דלהא מילתא דאיכא חזקה דביתו, פסקינן יש תחומין לחומרא, ואסור להפליג בשבת בלא שביתה כדינה, דהיינו שלא יצא משקנה שביתה.

ועיין להרב הגדול מוהריב"ל ז"ל (ח"ג סימן ע"ג), שנשאל על מה שנוהגין שמתקנים סעודתם בספינה מערב שבת, ומדליקין בה נרות לקנות שם שביתה, אם יש לסמוך על זה ליכנס בה בשבת ולהפליג. והביא שם בעיית רב חנניא אי יש תחומין למעלה מעשרה ופירושי הראשונים ז"ל שנאמרו בו, וכתב דהריב"ש (סימן קנ"ב) כתב הלכה למעשה זה המנהג, וכתב לשואל, ואשר אמרו לך אנשים כי אני התרתי להם בזולת זה, כיחשו לך כי לא התרתי אלא בדרך זה. ע"כ. הרי דהריב"ש אינו מתיר להפליג בלא קניית שביתה, וכן כתב הר"ן. והרא"ש כתב כנגד המנהג וכו'. וסיים, עלה בדינו שאין לסמוך על זה המנהג להכנס בספינה בשבת כיון שדחו אותו בשתי ידים הרשב"א והרא"ש והריטב"א ז"ל וכו'. ע"ש. גם הרב משפט צדק ז"ל (ח"א סימן ל') עמד בזה, והביא תשובת מהריב"ל ז"ל הנזכרת, וגם הוא ז"ל הסכים כן דאין להתיר בזה נגד רוב הפוסקים ז"ל. ע"ש. ושם ראיתי שעמד מתמיה על תשובת מהריב"ל ז"ל הלזו דכריך ותני סברת הריטב"א עם סברת הרשב"א והרא"ש ז"ל בטעם קניית השביתה, וז"ל: ולא ידעתי איך כתב כן לדעת הריטב"א על מה שנשאל אם מותר ליכנס ולהפליג בשבת, דניחא לדעת הרשב"א והרא"ש, אבל לדעת הריטב"א לא אסר ליכנס, רק לצאת כשהגיע למחוז חפצו, וכמו שהעתיק הרב עצמו לשונו בסמוך וכו', נראה בפירוש שמה שכתב הריטב"א אינו ענין למה שנשאל הריב"ל שבא להשיב שם על מה שנשאל על ההפלגה, שהריטב"א אינו אסור ליכנס בשבת, שאפילו לא קנה שביתה מערב שבת שרי ליכנס, רק לצאת אסור אם הגיע למחוז החפץ, וכי תימא דהרב אסור לדעתו כניסה אטו יציאה, לא נהירא, דהויא גזירה לגזירה. ע"כ.

ולע"ד בהורמנותיה דמני"ר ז"ל נראה להליץ בעד מוהריב"ל ז"ל בשני פנים, האחד, דנהי דהריטב"א אינו אסור ליכנס בשבת, דאפילו לא קנה שביתה שרי, דסבירא ליה דאין תחומין וכו', מיהו מדכתב שם ואף לפי שיטה זו צריך היה כי

ללבוש לתרץ בזה קושיית ב"י על הר"ן למה לי קידוש, הא במערב ברגליו סגי, ועוד הא בהגהות אשרי שהביא ב"י לא הזכיר קידוש אלא מחשיך ברגליו, והר"ן לא הזכיר בין השמשות וחשיכה. לכן סבירא ליה ללבוש לתרץ דהר"ן מירי שמוסיף מחול על הקדש ואינו רוצה להיות שם בין השמשות, לכן צריך לקדש, דזה הוי קבלה גמורה לשבת, וכדקי"ל סימן רס"ג [ס"ד] דאסור במלאכה כשמקבל שבת מבעוד יום. ע"כ. דשמע מינה דכל שמכוין לקבל שבת באמירת ערבית וקידוש, וליאסר במלאכה על ידי תוספת מחול על הקדש, מהני אותה שביתה הגם שאינו רוצה להיות שם בין השמשות. ולפי זה יש סמך גמור מזה למנהג עירו, דהגם שאי אפשר להחשיך בספינה ולהיות שם כל בין השמשות מחמת שדלתות המדינה ננעלות בלילה, כיון שמקדש אפילו מבעוד יום, הרי קונה שביתה בקבלה זו, וגם שאר הפוסקים מודו בזה לדעת הרב הלבוש ז"ל. ומה שכתב שצריך שישב בין השמשות, היינו כשקונה שביתה על ידי אותה ישיבה, דכל שמחשיך שם אפילו אינו אומר כלום, סגי בהכי לקנות שביתה. ואהא הוא דכתב מרן ז"ל דאמירת הקידוש הויא ללא צורך, דבלא קידוש הרי קנה שביתה, ואין הקידוש אלא לפרסם הדבר, אבל כשמקדש מבעוד יום, שקניית השביתה הויא הקידוש עצמו, שמקבל בזה שבת בתוספת מחול על הקדש ופורש ממלאכה, אם כן אמירת הקידוש לא הוי ברכה לבטלה, מאחר שעושה הכל כדיון, שמקדש וסועד מבעוד יום, וממילא מהני לקניית שביתה כנלע"ד. עלה בדינו, דלדעת הריטב"א והרשב"ץ ומהרלנ"ח ומהר"א נ' טוואה והרב בני יהודה ז"ל, אין צריך לקניית שביתה מערב שבת, וגם זולתה יכול להפליג בשבת.

האמנם מול מערכה זו, איכא מרבנן קמאי ובתראי ז"ל דאסרי להפליג בלא קניית שביתה. הלא מראש סברת בה"ג ז"ל, והתוספות [עירובין מג. ד"ה הלכה] והרא"ש [שם פ"ד סימן ג'] שכתב מרן ז"ל בב"י כאן וז"ל: ומתוך דברי התוספות והרא"ש משמע לי שטעם בה"ג הוא, מפני שאם נכנס בה בשבת בלי קניית שביתה, כשהיא מפלגת בשבת נראה כיוצא חוץ לתחום, אבל כשקנה בה שביתה, כשנכנס בה בשבת אינו אלא כנכנס לתוך ביתו, ואם אח"כ תפליג חוץ לתחום, לית לן בה, כיון שאינו עושה שום מעשה ביציאתו חוץ לתחום, והם מקשים עליו דסוף סוף הם מפליגין בשבת, כלומר שכיון שהם נכנסין בה בשבת הרי הם עושין מעשה על דעת להפליג בשבת, וכי קנו שם שביתה מאי הוי וכו'. ע"ש. עיניך תחזינה מישרים דהרב בה"ג והתוספות והרא"ש וכן דעת הרשב"א ז"ל, דקניית השביתה מצרך צריכא טובא ועיכובא הוי, דזולתה אי אפשר לו להפליג בשבת, דנראה כיוצא חוץ לתחום בשבת. ולהתוספות והרשב"א והרא"ש ז"ל צריך נמי שלא יצא מן הספינה מעת שקנה שביתה מהטעם האמור. ומבואר דאינהו ז"ל סבירא להו דיש איסור תחומין למעלה מעשרה למי שבא להפליג מביתו לספינה בשבת, דהגם דמתבאר מדברי הריטב"א ז"ל בחדושו לעירובין דסובר הרשב"א ז"ל דספק תחומין להקל, הא פריש התם להדיא, דמה הועיל בעל הש"ס ודחק הברייתא והוציאה מן

אוצר ההלכה

בשבת למחזו חפצם כנודן דידן, דהשתא ליתא לחששא דאיסור כלל, שהרי לא יוכל לצאת מהספינה בשבת אחר שהיא עומדת בלבב ימים ובאמצע הדרך אשר הוא הולך עליה להגיע למחזו חפצו, א"כ חששא זו דשמא יצא בנודן זה הוי מילתא דלא שכיחא כלל, ובכה"ג דעת הריטב"א ז"ל דלא גזרינן גזירה לגזירה בשבת, וא"כ שרי ליכנס בה גם לפי מה שייחס הרב משפט צדק ז"ל על מוהריב"ל שהבין בדעת הריטב"א, וכדכתיבנא מעיקרא למילף מדברי הריטב"א ז"ל שריותא בכה"ג להפליג בלתי קניית שבתה. ברם לפי דעת הרב בה"ג, והתוספות, והרא"ש, והרשב"א, והר"ן, והריב"ש, ומהריב"ל, והמ"ץ ז"ל, וכל מאן דסבר דיש תחומין למעלה מעשרה, אי אפשר לו להפליג בשבת אם לא שקדם לקנות שבתה מערב שבת, ואם נאנס ולא קנה שבתה אסור לו להפליג, מאחר שנראה כיוצא חוץ לתחום בשבת. ואין לומר בהחלט בזה דספק תחומין להקל, כיון דגם בזה יש סברא להחמיר היכא דאיכא חזקת ביתו, דאמרה הרשב"א ז"ל אפילו היכא דקנה שבתה בספינה ושוב יצא ממנה, כל שכן היכא דלא קנה שבתה כלל.

והנה אמת דמצו למסמך נפשייהו אסברת הריטב"א ז"ל הנזכר דמתיר בלא קניית שבתה, וכן לסברת הר"ז ז"ל דיהיב טעם לאיסור הפלגה משום דנראה כמתנה לחלל את השבת, דמינה שמעינן דהיכא דרובה גוים שרי, וכדסמכו על היתר זה הרשב"ץ ומוהר"א בן טוואה והרב מוהר"י עייאש ז"ל כנזכר. אלא דזוהי שקשה לדידן, דאנן בני ספרד אתכא דריש גלותא מה"ק [מן הקדוש] ז"ל סמכין בכל דיני איסור והיתר כנודע, ומרן ז"ל הצריך קניית שבתה כמבואר בש"ע בדין שלפנינו, שכתב, אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שבתה, אף על פי שמפלגת בשבת מותר, משמע דוקא משום דקנה שבתה הוא דשרי, הא לאו הכי אסור. ואי נקיט כסברת הנהו רבוותא ז"ל הוה ליה למישרי בלא שבתה, ואי נקיט כסברת הר"ן הוה ליה למימר ובלבד שלא יזוז ממקומו עד מוצאי שבת. ואי נקיט כסברת הריטב"א הוה ליה למימר ובלבד שלא יצא באותה שבת כשיגיע למחזו חפצו. מדסתם לאסור בלא שבתה, משמע דאפילו אם יזהר וישמר בכל זה לא מהני להפליג בשבת בלא שבתה, ולא סגי בלאו הכי. והיינו כדגלי לן בב"י, דהתוספות והרא"ש הבינו בדעת הרב בה"ג ז"ל, דאי לא קני שבתה, כשהיא מפלגת בשבת נראה כיוצא חוץ לתחום, ולהך איסורא לא יועיל ולא יציל שמירת כל התנאים הנזכרים. גם נראה דמרן ז"ל חשש לסברת ר"י ז"ל שהביאו התוספות והרא"ש ורבנו הטור ז"ל, דר"י אסר הכל אפילו בתוך התחום מפני שהוא נראה כשט על פני המים שהוא אסור. ועיין שם בב"י שכתב בטעם הרא"ש, דסבירא ליה דמאי דאסר ר"י משום שט, אינו אלא לאסור ליכנס בספינה בשבת, אבל לאסור להפליג שלשה ימים קודם, סבירא ליה דלא סגי האי טעמא אלא משום ביטול עונג שבת. ע"ש. מהא שמעינן דאפילו פשטינן בעיא דתחומין לקולא, ומותר להלך את כולה, ואפילו הפליג חוץ לתחום בלא שבתה, הא מיהא משום דנראה כשט אין להתיר בלא קניית שבתה,

אותם שקדשו בספינה שלא יחזרו אחר כך ליבשה בשבת, שאם כן כיון שלא קנו שבתה למעלה מעשרה, הרי הם קונים שבתה ביבשה, ומה הועיל להם מה שקדשו בספינה. ע"כ. מדבריו אלה משמע, דהגם דלדידיה שרי ליכנס בלא שבתה, אפילו הכי מוכיחם על פניהם, דאפילו מטונייהו דלא אשתרי להו ליכנס להפליג אם לא שיקנו שבתה, מ"מ צריכים הם שיעשו קניית השבתה כהוגן, שלא יצאו מהספינה מעת שקנו שבתה, ואם לא עשו כן, לא עשו כלום. ואם היו צריכים לקניית שבתה להתיר ליכנס, לא הותר להם בקניה כזאת. נמצא דגם הריטב"א הזכיר מנהג זה לקנות שבתה ולחזור וללון בביתם, דזהו המנהג שנשאל עליו מוהריב"ל, מדכתב בשאלה וסומכין על זה ליכנס בה בשבת, דשמע מינה דאחר שקנו שבתה יצאו מהספינה, ובפרק הנסיעה חוזרין ונכנסין בה בשבת. וגם הריטב"א ז"ל דחאו בשתי ידיים, דאעיקרא לא היו צריכין לקניית שבתה, ואפילו היו צריכין לה, שבתה כזאת שיוצאין ממנה אחר הקנייה לא מעלה ולא מורידה, וא"כ שפיר כייל להריטב"א עם הרשב"א והרא"ש ז"ל, דהגם דלענין דינא חלוקים זה מזה, מ"מ בפרט זה דקניית שבתה כשהם צריכים לה דצריך שלא יצא מהספינה מאותה שעה ואילך, בזה דעת שלשתם שוה, ובזה נדחה המנהג. וזאת שנית, על הדרך שכתב הוא ז"ל בדעת הריטב"א, דאסר כניסה אטו יציאה, ומה שטען על זה דלא נהירא דאם כן הויה גזירה לגזירה, אחר נשיקת עפרות רגליו לא קשיא, דכבר אני הדל ס"ט בתשובתי שכתבתי זה עשרים שנה והיא ל' נדפסה בספר הבהיר צפחת בדבש (סימן כ"ח), עמדתי על פרט זה אי בשבת גזרינן גזירה לגזירה או לא, והבאתי סוגיות הש"ס ואספתי באומרים סברות הפוסקים ז"ל בזה, ומכללם הבאתי שם (בדף ע"ד ע"א) דברי הריטב"א ז"ל בחדושי לשבת כ"י [כא. ד"ה ומה טעם] שהיו בידי באותו פרק, ולמדתי מתוך דבריו דכל שהחששא קרובה והוי מילתא דשכיחא, גם רבא דפליג אאב"י (בדף י"א ע"ב) וסבר דלא גזרינן גזירה לגזירה, הכא מודה דגזרינן, תראנו משם באורך. אם כן, גם בדינא דקמן סובר הריטב"א ז"ל, דהגם דאין איסור בכניסה אלא משום היציאה שיוצא ממנה ליבשה בשבת, מ"מ כיון דהוי מילתא דשכיחא שיוצא מן הספינה תיכף בהגיעו למחזו חפצו, שייך לגזור שפיר כניסה אטו יציאה, הגם דהוי גזירה לגזירה, כיון דהריטב"א ז"ל מר ניהו רבא מארי דהאי שמעתתא, דבמילתא דשכיחא גזרינן בשבת גזירה לגזירה כנזכר. ולכך יליף מוהריב"ל ז"ל גם מהריטב"א לאסור ההפלגה בנדונו כנזכר.

ומכ"ל מקום לנודן דידן במה שייחסנו לעיל להריטב"א ז"ל מכת המתירים, לא נפקא מינה מידי, דאפילו אי נימא דהריטב"א ז"ל גזר בהא כניסה אטו יציאה משום דהוי מילתא דשכיחא, לא גזר אלא היכא שהספינה מגעת בו ביום באותו שבת למחזו חפצו, דהוי מילתא דשכיחא שיוצא ממנה בשבת, ולכך גם אם הוא גמר בדעתו ובלבו וגם בפיו מילא לאמר שלא יצא ממנה עד הלילה, גזרינן שמא יצא, ולכך אסרינן אפילו הכניסה שהיא בהיתר. ברם כשאין מציאות אופן לספינה להגיע

אוצר ההלכה

גם אנחנו כן בנדון דידן, דהגם דנהגו ליכנס לספינה בלא קניית שביתה, הנח להם ולא טוב לאסור להם מה שכבר נהגו להתיר, או דילמא שאני נדון ראב"ן והרדב"ז ז"ל מנידוננו, דראב"ן בזמנו לא תפסו בני דורו לנהוג באיסור והיתר כחד פוסק מיוחד כדתפסינן אנן, ולהכי שבקינהו אמנהגייהו. וכן הרדב"ז לא הזכיר סברת הרמב"ם ז"ל בזה מנגדת להמנהג, ולכך כתב לשואל שאם תחמיר עליהם יותר לא ישמעו לך. אך בנדון דידן דאנן תפסינן הוראות מרן ז"ל, ובדין זה חזינן למרן שהוא מחמיר ואוסר להפליג בלא שביתה, וגם הזהיר בפירוש שלא יצא ממנה מעת שקנה שביתה, בכי הא מי התיר לנו למשבקינהו אמנהגייהו נגד מרן ז"ל, אימא איפכא, דמחינן להו במרזפתא דנפחא עד דמשנו מנהגייהו, והכי מסתבר, דכיון דהמיקל נגד דעתו בעי כפרה שמע מינה דעביד איסורא, ואיך נניח להם לנהוג מנהג איסור. דהא קחזינן דבין לסברת הרדב"ז (י"ל) [ז"ל] דכתב דטעם איסור ההפלגה הוי משום דנראה כמתנה לחלל את השבת, ובין לסברת ר"י ז"ל דסבירא ליה דטעמא הוי משום דנראה כשט, לתרווייהו יש מקום להתיר ליכנס בשבת בלא קניית שביתה היכא דרובא גוים, שהמלאכה הנעשית שם אינה אלא מפני הרוב. דלטעם הרדב"ז הרי מבואר בדברי הרשב"ץ ומהר"א בן טוואה והרב מהר"י עייאש ז"ל דכתבו להדיא דהיכא דרובא גוים שרי, והרב מהר"י עייאש ז"ל סיים דלהאי טעמא אין צריך לא קידוש ולא שביתה כנזכר, הרי דלהרדב"ז כל שרובה גוים שרי לגמרי. והיא גופא אשכחן נמי בטעמיה דר"י משום גזרת שט, דהיכא דהו רובא גוים שרי, כמו שראיתי להגאון הרב שב יעקב ז"ל (סימן ט"ז), שנשאל על גשר פורחת שהולכת תמיד ממקום למקום תוך התחום, אם יכולין אנשי המקום האחד לעבור עליה בשבת לילך להמקום האחר לדבר מצוה, כגון לשמוע הדרשא או לסעודת מצוה, והרב ז"ל התיר להלכה מכמה טעמים, וחד מינייהו הא דאמרן, שכתב וז"ל: זאת ועוד אחרת, כפי מה שהביא הרב ב"י הטעם בשם הרמב"ן, דאין מפליגין משום דהוי כמתנה עם הגוי לחלל את השבת וכו', דוקא שלא היתה הולכת לולי ישראל, ולפיכך בזמן הזה כשמפליגין בספינה שרובה גוים, ובלא ישראל היתה הולכת מותר, א"כ בנדון דידן דהספינה הולכת תמיד בלא ישראל והוא בתוך התחום, מותר אפילו בשבת, אף דב"י כתב שם בשם הרמב"ן דבעל נפש יחוש לעצמו, היינו שם איירי שמפליגין חוץ לתחום, ועל זה מסיק בב"י ובמקום שנוהגים היתר אין מוחין בידם, וכיון שאנו נוהגים כפוסקים הנ"ל להפליג בשבת שמוליכין משוטטים גוים משום גזירת שט, כיון דהישראל אינו עושה כלום ואינו משוטט שום דבר וכו', דלא נאסר מטעם דשט דבר על פני המים, כיון דבשט דבר צריך על כל פנים לטרוח בו ולשוטט הדבר, וכאן אין הישראל עושה כלום וכו', ולפי זה לדידן דפסקינן כרבא דנר לאחד נר למאה, מותר היכא דגוי צריך לעשות אותה מלאכה בלא ישראל. ע"ש. מבואר הדבר דאחרי לן האי טעמא דאדעתא דרובא גם לסלק גזרת שט.

דהשביתה מהני להאי מילתא נמי כמו שכתבו הרב מג"א ז"ל (סק"י וסק"א), והגאון מהר"ם זיסקינד ז"ל (סימן א'), דכיון שקונה שביתה יש לו היכר ולא יעשה חבית של שייטים. ע"ש. וכך השיב הרב נתיב חיים ז"ל להרב בנו ז"ל, דלר"י דאוסר הליכה בספינה משום גזרת שט, צריך קנין שביתה דליהוי הספינה כביתו, כמו שכתב הרב מג"א ז"ל, דהגם דהרב שבולי הלקט ז"ל (דף י"ד) [סימן קי"א], הביא דבריו הרב אליה רבה ז"ל (סק"א), לא סבירא ליה הכי, שהרי תמה ואמר לא ידעתי אמאי נהגו לקדש ולאכול, כיון דהוא גופיה שט שם בשעה שקידש היום. ע"ש. והרב אליה רבה ז"ל תמה על מרן ז"ל איך לא הביא דברי הרב שבולי הלקט ז"ל הללו בב"י. וזה נראה כדברי מר בריה דהרב נתיב חיים ז"ל שם, דסבירא ליה דאין קנין שביתה מהני מידי לסלק גזרת שט"י. ע"ש. ועיין עוד להרב אליה רבה ז"ל (סק"ז), ולהרב ב"ח ז"ל [אות ז']. מ"מ נקוט מיהא, דלדעת מרן ז"ל כדי לסלק איסור שט צריך על כל פנים לקנות שביתה בערב שבת, ואי לא, אסור ליכנס בה בשבת, אפילו אם לא יזוז מארבע אמותיו ולא יצא מהספינה באותו שבת בהגיעו למחוז חפצו, דגזרת שט עומדת לעומתו.

ומזה נראה דאפילו אם נטרד ונאנס ולא יכול לקנות שביתה מערב שבת, לא שרינן ליה להפליג בשבת, בין אי אמרינן דיש תחומין משום דנראה כיוצא חוץ לתחום, בין אי אין תחומין כסברת ר"י משום גזירת שט, ונראה דכן תפס מרן ז"ל בש"ע, מדלא התיר להפליג בלא שביתה בשום אופן. וא"כ אנחנו לא נדע מה נעשה לעמא דארעא דתפסו המנהג להתיר בכל זה, אי מצינן למחויי בידיהו, ונראה דכן ראוי לעשות מטעם דאנן בני ספרד נקטינן סברת מרן ז"ל, והוא פסק בכל זה להחמיר, וכבר הורנו רבותינו ז"ל דספרדי שהיקל נגד חומרות מרן כסברת מור"ם ז"ל בעי כפרה, וא"כ אם איזה ספרדי מיקל בזה נראה דמחינן בידיה ולא שבקינן ליה, ואי איישר חילן מבטלינן המנהג הלז שפשט להתיר, או דילמא הנח להם לישראל דיש להם על מה שיסמוכו ושבקינן להו אמנהגייהו אף נגד מרן ז"ל.

וכעת לא ידענן מה נידון ביה, דהא קחזינן דלענין פוסק על מנת שישבות, כתב הגאון ראב"ן ז"ל (סימן ס') וז"ל: איכא למימר דהאי דנהגו הראשונים ליכנס בספינה בערב שבת סמוך לערב, בהכי נהגו כשהיו פוסקין, וכיון דפסקי שרי, כדאמרינן ופוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת, והאחרונים נהגו בלא פסיקא, ולא טוב לאסור להם מה שנהגו, דהנח להם להיות שוגגים ולא מזידים כדאמרינן בכמה דוכתי. ע"כ. וכיוצא לזה כתב הרדב"ז ז"ל (ח"ג סוס"י תקצ"ב), על מה שנהגו בזמנו שהיו נכנסין לה מערב שבת וקונין בה שביתה ואח"כ יוצאין, וכתב דאם תלך הספינה בשבת דמותר ליכנס וכזה ראוי להורות, ואם תבא להחמיר עליהם יותר לא ישמעו לך. ע"כ. הנה דחזינן לתרין ארייותא האילין שכתבו דאפילו אם לא יעשו כפי הדין הגמור, אלא דמקילין קצת, שבקינן להו אמנהגייהו. ולא ידעתי אם נאמר

אוצר ההלכה

דבר מצוה, הא לסחורה ולראות פני חבריו לא. ומור"ם ז"ל הביא בהגה סברת ר"ת בשם יש אומרים, דמינה דמון לא סבירא ליה הכי. וכן ביאר דבריו בב"י, שכתב וז"ל: וכבר היה אפשר ללמד עליהם זכות משום דכולהו חשיבי הולך לדבר מצוה לדעת ר"ת וכו', אלא שאין נראה כן מדברי הפוסקים כמו שאכתוב בסמוך. ושם בד"ה ולענין דבר מצוה הביא סברת ר"ת ז"ל, וכתב שאין כל הפוסקים מודים לר"ת בזה, ושהריב"ש ז"ל [סימן ק"א] כתב דקולא יתירה היא. עש"ב. וכיון שכן, קשה במה שנהגו להקל בכל זה דלא כמרן ז"ל. וכדי ליישב זה, נשים לב בדברי מרן ז"ל עצמו, דבב"י בדין מה שיוצאין אחר קניית השביתה אי שפיר דמי, אחר שהביא מחלוקת הפוסקים ז"ל בזה, כתב וז"ל: ולענין הלכה דבר זה תלוי במנהג המדינה, במקום שנהגו היתר מותר, ובמקום שנהגו איסור אסור להתיר להם. ע"כ. ולקמן בסמוך בד"ה ומה שכתב רבנו ור"י אסר הכל, הביא הטעמים שנאמרו באיסור הפלגת שלשה ימים קודם השבת, אי משום גזרת שט ואי משום עונג שבת, וטעם הרמב"ן שנראה כמתנה לחלל שבת, והחילוק בדוקא כשהולכת בשביל ישראל, וסיים וז"ל: ולפיכך בזמן הזה כשמפליגין בספינה הגדולה שרובה גוים ובלא ישראל היתה הולכת, מותר להפליג בערב שבת ואפילו בשבת בים הגדול שהוא למעלה מעשרה, והרב המגיד כתב בפ"ל [היי"ג], ועכשיו נהגו להפליג אפילו בים הגדול בערב שבת ובשבת, והרמב"ן חיפש ללמד עליהם זכות, והוא עצמו כתב ובעל נפש יחוש לעצמו, גם הרשב"א כתב שאין דבריו נכונים. וכבר היה אפשר ללמד עליהם זכות משום דכולהו חשיבי הולך לדבר מצוה לדעת ר"ת, אלא שאין נראה כן מדברי הפוסקים. ולענין הלכה, במקום שנהגו היתר אין מוחין בידם כיון שיש להם על מי שיסמוכו. ע"כ. דפשוט דבריו נראה דתחילה סמך המנהג שנהגו להפליג בשבת על טעם הרמב"ן ז"ל, דאין לאסור אלא כשהספינה הולכת בשביל ישראל, ועל כן נהגו להפליג ברובה גוים, וסתמא משמע דההיתר הוא לגמרי גם בלי שום קניית שביתה, וכדכתב הרב מהר"י עייאש ז"ל (שם) דלפי טעם זה שרי בלא קידוש ובלא שביתה. ושוב הביא שהרמב"ן והרשב"א פקפקו על המנהג וכתבו דבעל נפש יחוש לעצמו. ועוד ביקש ללמד זכות משום דבר מצוה, וגם זה סתר משום דאין נראה כן מדברי הפוסקים ז"ל, וא"כ נשאר המנהג מפותק להפליג בשבת בלא קניית שביתה, ומסיים לענין הלכה דבאתרא דנהוג היתר מותר דיש להם על מי לסמוך. וקשה לכאורה, דמאחר דבב"י מסיק דאם נהגו להתיר מותר, איך בש"ע שינה את טעמו ופסק לאסור בכל השלש דינים הללו כנזכר, ולא אשתמיט למימר דבמקום שנהגו היתר אין מוחין בידם כדכתב בב"י. ועינא דחזי זה דרכו דרך הקדש, דתמיד פוסק בש"ע כהסכמתו בב"י, ואילו הכא נראה דמחלפא שיטתיה.

והזינא כיוצא לזה לקמן (סימן שי"ו) גבי הריגת פרעוש בשבת, דבב"י הביא סברת ר"ת [הו"ד במרדכי שבת סימן ת"ב], דשרי להורגו לכתחילה משום צערא, ומרן ז"ל כתב על דבריו דנקטינן לחומרא. וכתב הרב הגדול חיד"א ז"ל בברכ"י שם (אות

ובדבר הזה נחלקו שני צנתרות הזהב, הרב נתיב חיים ז"ל עם הרב בנו מוהר"ר ידידיא ז"ל, שהרב בנו נשאל על איזה יאודים הדדים על שפת הנהר מזה ומזה, ובצורפם יש להם מנין, והולכים הדדים שם וקונין שביתה בערב שבת בספינה, ולמחר עוברים בספינה כדי לילך שם למנין, ואומרים שכן הורה להם הרב שקדם לו ז"ל. והוא נתקשה על זה, מה ענין קניית שביתה להלך תוך התחום, דעיקר טעם שביתה הוא ששם הוא דר, והיינו היכא דרוצה להפליג חוץ לתחום כמבואר בפוסקים, אבל תוך התחום קניית שביתה לא מעלה ולא מורידה. ועל זה התיר לעבור בשבת, יען הספינה בלא"ה עוברת מפני גוים שרוצים לעבור מעבורת המים, דמותר לישראל ליכנס שם באגב לעבור, כי המלאכה לא נעשית בשביל ישראל, ובאמת כבר נתפשט המנהג להפליג בספינה אפילו בשבת וכו', גם בנדון זה שרי דהוי כמו נר שהודלק בשביל גוי דמותר לישראל ליהנות וכו'. ע"ש. והרב מר אביו ז"ל בתשובה המתחלת דע אהובי, כתב עליו וז"ל: מה שצדדת למצוא היתר אם הספינה בלא"ה עוברת בשביל גוים, בזה האריך בתשובת שב יעקב, אמנם לפי מה שמסיק לעיל דצריך לקנות שביתה מבעוד יום, אם כן הליכת הספינה על ישראל וכו'. והרב בנו בתשובה שאחריה כתב עליו לא ידעתי למה דחה סברא זו בשתי ידיים, כי מה בא קנין שביתה לדין זה, הלא המעשה ניכר ונראה שאין מעבירין הספינה בשביל ישראל רק בשביל גוים. ושוב מצאתי בתשובת חוות יאיר ז"ל (נדפ"ר) [סימן קי"ב] [סימן קט"ו] שכתב, דאפשר אם היתה הספינה הולכת בבקר ביום השבת, בלא"ה היה היתר טפי, ושמחתי שכיונתי לדעת גדול, ומעתה אפילו לא קנו שביתה יש למצוא היתר לשיטת ר"י. עכ"ל. הנה דלסברת הרב נתיב חיים ז"ל, לסלק גזרת שט בעי קניית שביתה, ולהרב בנו ז"ל כל שרובא גוים לא בעי תו מידי, ולהרב שב יעקב ז"ל בעי תרווייהו, קניית שביתה ודליהוי רובא גוים. והשתא כיון דלדעת מרן ז"ל צריך קניית שביתה משום איסור תחומין או משום איסור שט, כמו שכתב הרב מג"א ז"ל (סק"י), ולא התיר בלא קניית שביתה היכא דרובה גוים, שמע מינה דלעניכובא בכל גוונא בעינן שיקנה שביתה, ואפילו ברובא גוים, וכסברת הרב שב יעקב ז"ל הנזכרת. זאת ועוד דמצריך שלא יצא מהספינה, ואם יצא חזר האיסור למקומו, דתיקון השביתה פרח מיניה ואזיל ליה במה ששבת ביבשה, והרי חזר איסור תחומין או איסור שט לדוכתיה. ונמצא דאלו ההולכים ומפליגים בשבת בלא קניית שביתה, או קונין שביתה וחוזרין ולנין בביתם, לא יצאו ידי דעת מרן ז"ל שקבלנו הוראותיו.

והנראה ליישב מנהגן של ישראל בהני תלת מילי, הן במאי דמפלגי בשבת בלא קניית שביתה היכא דאי אפשר להו, הן במאי דנפקי מן הספינה אחר קניית שביתה, הן במאי דחשבי גם ההולך לסחורה דבר מצוה כדעת ר"ת ז"ל, דמרן ז"ל בהני תלתא סבירא ליה איפכא. דהני תרי, להצריך קניה ושללא לצאת אחריה, מבוארים בש"ע, והשלישית בדבר מצוה הא נמי מבוארת בש"ע סוף סימן זה, דפסק דהעולה לא"י כיון דלדבר מצוה נפיק יכול הוא לפרש וכו', דשמע מינה דדוקא לא"י חשיב

אוצר ההלכה

הטור¹¹⁸, דלענין פסק הלכה אין לנו אלא מה שפסק מרן הקדוש בספר הקצור. ע"ש. היינו נמי היכא דליכא מנהג קבוע בעיר כדעת המיקלים, אבל אין הכי נמי היכא דנהוג היתר מותר. והיינו דבריו שבב"י דתלינן דהכי חזו לקמאי אבותיהם ואבות אבותיהם דור אחר דור דתפסו להקל, ויעשו גם הם כמותם, ומנהגם תורה היא מאחר דאתייהיב להו רשותא ממרן גופיה, הן בהקדמתו לב"י הן בב"י עצמו ביו"ד ובדין זה כנזכר. ומה גם למה שכתבנו לעיל משם הרדב"ז ז"ל (בח"ג סימן תקצ"ב), דנהגו בזמנו שנכנסין וקונין שביתה בספינה ואח"כ יוצאין, שאם תלך הספינה בשבת מותר ליכנס בה, וכזה ראוי להורות, דאם תבא להחמיר עליהם יותר לא ישמעו לך. ע"ש. וכלומר דהגם דיש מן הגדולים ז"ל שפסקו דכשקונה שביתה מערב שבת לא יצא עוד מהספינה, אפילו הכי אין להחמיר עליהם, דהא מיהא הא קנו שביתה, ולדעת כמה מהראשונים ז"ל מצי למיפק ללון ביבשה בביתו, ואין להחמיר עליהם יותר דלא ישמעו לך, דיש להם על מי שיסמוכו. גם הרב מהר"א בן טוואה ז"ל התיר לכתחילה לירד מהספינה אחר שקנה שביתה ללון בביתו, ולשוב ליכנס בה למחר אם יצטרך, ולא חשש לסברת המחמירים ז"ל דסבירא להו דלא יצא מעת שקנה שביתה. אנן נמי כיון דחזינן דמרן ז"ל הרשה להחזיק במנהג ההיתר, היכא דנהוג ולא נעשה כהכרעתו, אין בידינו למחות ביד המחזיקים במנהגם להתיר.

וכן נראה להוכיח מתשובת הרב הגדול התשב"ץ ז"ל (ח"א סימן כ"א), שנשאל מהו לצאת בשיירא לפני השבת כדי לעלות לא"י דרך המדבר, שאי אפשר להשאר יחידי מפני הסכנה. ושקיל וטרי טובא, והביא כל סברות הפוסקים ז"ל בדין אין מפליגין, וחתר לבקש יישוב למנהג על פי כל סברא וסברא ולא הונח לו, וכתב וז"ל: ומאחר שמצינו היתר ההפלה בספינה נהוג, ולא מצינו שיוכל להתקיים המנהג אלא על פי פירוש הרז"ה [במאור שבת ז.], ולפי פירושו מותר לפרוש במדבר וכו', א"כ כמו שפשט ההיתר עפ"י פירושו בהפלה בספינה, יכולין אנו להתיר הפרישה במדבר עד יום שלישי בשבת וכו'. ע"ש. הביטה וראה שהרב ז"ל עשה עיקר מהמנהג שנהגו להפליג בספינה אפילו לדבר הרשות פחות משלשה ימים, דקשה המנהג בין לפירוש הרי"ף בין לפירוש התוספות. ואפילו שהיה מתקיים המנהג לדעת היש מפרשים דסבירא להו דהיינו משום איסור תחומין, דאיסור זה ליתיה בים הגדול, לא ראה להסמך עליו המנהג, כיון דהרי"ף דחה טעם זה, ועל כן לא מצא קורת רוח אלא בטעם הרז"ה ז"ל ועליו הסמך המנהג. וקשה, דכיון דשאלתו היתה מעיר בג'איה, היא אחת מערי המערב דאתריה דהרמב"ם ז"ל הוא, והרמב"ם תפס לעיקר טעמיה דהרי"ף ז"ל משום ביטול עונג שבת, ולפי טעם זה אין מקום להתיר אלא במפליג לדבר מצוה, מטעם דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, א"כ מה לו להרשב"ץ ז"ל לבקש מנוח לקיים המנהג עפ"י הסברא דקיימא דלא כהרמב"ם

ה', דדקדק וכתב נקטינן לחומרא, דהוא קצת משום חומרא ולא מדינא דין גמור, דדברי ר"ת שכתב דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור ומשום צערא שרי, נכונים בטעמן. ע"ש. ואפילו הכי כשפסק דין זה בש"ע [ס"ט] כתב בהחלט דאסור להרגו, דמשמע דמדינא אסור וכלשון הטור ז"ל שם. וכתב הרב ב"ח ז"ל [אות ז.], דמה שכתב [הטור] אסור להורגו, לאו דוקא אלא חייב חטאת נמי. ע"ש. הרי דגם שם שינה את טעמו מב"י לש"ע. אלא דהתם פירש בברכ"י, דמה שכתב בש"ע אסור להורגו, היינו אסור דרך חומרא, וחלק על הרב ב"ח ז"ל. ע"ש. הנה דנדחק עצמו להשוות דעת מרן ז"ל מב"י לש"ע. ואנן מה נענה בדינא דקמן דהתירין הנזכר לא יצדק פה. ואולי יש ליישב כמו שכתב הרב נר מצוה ז"ל ח"ב בכללי הפוסקים (אות שי"ן סימן רנ"ב), והבאתי דבריו אני עני לעיל סימן רל"ב (אות יו"ד), דבדבר שהוא מנהג קדמון לאסור או להתיר, אעפ"י שנתפשטו אחר כך הוראות מרן, המנהג לא יזוז ממקומו, כמו שכתב מרן ז"ל גופיה בהקדמתו לב"י, דאם בקצת ארצות נהגו איסור בקצת דברים, אעפ"י שאנחנו נכריע בהיפך, יחזיקו במנהגם, כי כבר קבלו עליהם דברי חכם האוסר, ואסור להם לנהוג היתר וכו'. וכ"כ עוד בב"י יו"ד (סימן ל"ו) גבי ריאה שנשפכה כקיתון. ע"ש. וכתבתי שם אני בעניי, דהגם דמלשון מרן בהקדמתו ליכא למילף אלא היכא דהוא ז"ל פסק להקל והעולם נהגו להחמיר אהא כתב שלא יזונו ממנהגם, וטעמא טעים דכיון דקבלו עליהו דברי האוסר אסור להם לנהוג היתר, מ"מ שפיר כתב הרב נר מצוה ז"ל דאפילו היכא דנהוג להתיר נגד הכרעת פוסק מרן ז"ל שנהגו כן, אמרינן דמנהג קדמון הוא והיתה הרשות שלא ישנו ממנהגם, שכן מוכח מדין ריאה שנשפכה כקיתון, שכתב בב"י, דכיון דהרי"ף [חולין יב:] והרמב"ם ז"ל [הלכות שחיטה פ"ז ה"י] פסקו להחמיר להם שומעין, אם לא במקום שנהגו כדעת המתירים. ע"כ. הרי דגם להקל ולהתיר אולינן בתר מנהגא, כדברי הרב נר מצוה. אמור מעתה, דגם בדינא דקמן הגם דפסק מרן ז"ל בש"ע להחמיר בהני תלת דיני כנזכר, אפילו אי גם בב"י הוה מסיק להחמיר ולאסור, כיון דחזינן דהמנהג להקל הוא מנהג קדמון שהזכירוהו הרב בה"ג והרז"ה והרמב"ן והרשב"א והר"ן והרב המגיד ומרן ז"ל והרב מהרלנ"ח ז"ל, והשתא נמי נהגי הכי ויש להם על מי שיסמוכו, הוה שביקנן להו אמנהגייהו, דתפסו העולם עיקר כדעת המתירים דגם הם גדולי עולם הם, ובפרט הרב בה"ג ז"ל דדבריו דברי קבלה כנודע. כל שכן שבב"י הורה לנו את הדרך, וכתב דהכל תלוי במנהג, ובמקום שנהגו היתר מותר דיש להם על מי שיסמוכו, דפשיטא דלא מחינן ביד המיקלים, דמתרצינן למילתיה הכי, דמה שפסק בסתם בשלחנו הטהור לאסור כדעת רבוותא ז"ל דסבירא להו הכי, היינו לעיר חדשה שאין בה עדיין מנהג, אי נמי במקום שכבר נהגו כדעת האוסרים ז"ל, דחיובא רמא למיזל לחומרא. וכן מה שכתב הרב יד אהרן ז"ל בסוף הגהות

אוצר ההלכה

הנה כי כן, לענין הלכה למעשה, נלע"ד דהאיש אשר נגע יראה ה' בלבו, ידחוק עצמו כל מה שאפשר לו שלא להפליג דרך אניה בלב ים בערב שבת וכל שכן בשבת. ואם אינו מורגל להפליג בים, ויודע שיזיק לו בלכול ונענוע הספינה, לא יפליג תוך שלשה ימים קודם השבת, לחוש לסכנת הרי"ף וכל קדושים עמו, ומרן ז"ל שקבלנו הוראותיו, דסבירא להו דטעם איסור הפלגת שלשה ימים קודם השבת הוי משום ביטול עונג שבת, ובזה יהיה ניצול מכמה איסורין שהאדם פוגע בהם בבלי דעת בסיבת היותו בספינה בשבת כמובן. ואם אי אפשר לו, שהוא מוכרח במעשיו להפליג בשבת, יזהר וישמר לקנות שביתה כדינה מערב שבת ולא יצא ממנה מעת שקנה שביתה כפסק מרן ז"ל, ולא יסמוך על סברות המקילין. ועיין להרב בספר משאת משה ז"ל (חיו"ד סימן ח' דף מ"ה ע"א עד האלקים יבא וכו' ודף מ"ו ע"ב ויש אשר נכנס וכו'), דנראה דיש לקונסו על זה. מיהו לשאר עמא דארעא שתפסו להקל, במקום שנהגו כך בכל אופן שיהיה מהאופנים המוזכרים בפוסקים ז"ל, אי ברירא לן דלא צייתי, לא מחינן בידיהו כיון דיש להם על מי שיסמוכו, הגם שהקולא היא נגד הש"ע, כל דהכי נהוג בפשיטות, הא כבר כתיבנא דגם מרן ז"ל הרשה אותם לנהוג כמנהגם להקל. והחכם עיניו בראשו שלא להקל באיסורין ולראות את הנולד להתרחק מהדומה לכיעור וסרך איסור, וה' יצליח דרכו דרך החיים.

(פתח הדביר ח"ג – סק"י)

קפה) שם (היכא דמותר להפליג מערב שבת. כגון לדבר מצוה, או בנהרות וכו'). **אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביתה, אף על פי שמפלגת בשבת מותר.** כתב מרן הבית יוסף (סוף ד"ה ומ"ש רבנו משם בה"ג וכו') וז"ל: והריטב"א בריש פרק מי שהוציא והו (עירובין מג: ד"ה ומהדרין) על איבעיא דתחומין למעלה מעשרה דלא איפשיטא, כתב שרבו הגדול הרמב"ן [שם מג. ד"ה ומ"מ למדנו] (והר"י) [והר"ד] ז"ל [במאור שם יא: ד"ה והא דבעא] פסקו דלקולא נקטו לה, דספיקא דרבנן היא (עיין מ"ש מרן בב"י לקמן סימן ת"ד משם הריטב"א), ועל כן התיר רבנו (הרא"ה)¹¹⁹ ליכנס בספינה של עכו"ם בשבת, וכן לירד ממנה בהגיעה ליבשה בשבת, שהרי לא קנו שביתה בים למעלה מעשרה, וכן פסקו התוספות [עירובין מה: ד"ה ליקנו]¹²⁰. ומה שנהגו העם ליכנס בספינה בשבת, שהולכין ומקדשין שם מערב שבת כדי שיקנו שם שביתה למעלה מעשרה, לא היה צריך, דכיון דאין שביתה למעלה מעשרה, הרי בלא זה יכולין ליכנס שם בשבת, אלא (שאם) [שהם] רוצים לקנות שביתה למעלה מעשרה, כדי שאם יגיעו למחר בנמל שיהיו רשאים ליכנס שם ויהיו כבני העיר, ואילו היתה שביתתם בביתם לא היו זזין ממקומם מתוך הספינה, שהרי חזרו למטה מעשרה והרחיקו מתחומן. ואף לפי שיטה זו,

ז"ל, אדרבא איפכא הוה ליה למעבד, כיון דהא דנהוג להתיר אפילו לדבר הרשות לא אתי כהרמב"ם מאריה דארץ המערב, היה לו להשיב, דהגם דפשט המנהג יש להם לבטל מנהגם ולנהוג מכאן ואילך שלא להפליג אלא לדבר מצוה, כוונתה דהרמב"ם שקבלו הוראותיו, וממילא אין סמך להתיר לפרוש במדברות לדבר הרשות, ולמה קיים המנהג עפ"י סברת הר"ה דשמע מינה דאפילו לדבר הרשות שרי. אלא ודאי מהא שמעינן דכל שפשט המנהג להיתר, הגם דלא אתי כסברת מארי דאתרא, אין לבטלו, דאימור הכי נהוג מקמי הכי ויש להחזיק במנהגם ולא מחינן בידיהו. כל שכן בהוראות מרן ז"ל דפה קדוש ההוא אמר דבאתרא דנהוג להקל ינהגו כמנהגם, הגם שהוא היפך הכרעתו.

שו"י להרב מוהר"י הלוי ז"ל (כלל א' סימן א' דף ג' ע"א) שכתב, דהש"ע שחיבר מרן ז"ל פעמים דרך מפתח ונגד המרובים, ובכח"ג יש לסמוך על מה שפסק בב"י כפי המרובים. ע"ש. ודבריו אלה הביאם הרב דעת קדושים ז"ל בחלק חו"מ (מערכת הש"ן אות תמ"ג), וכתב שכן נראה ממה שכתב בהקדמתו הרב הסמ"ע ז"ל, ומ"ש הרב הגדול מוהר"ש גאון ז"ל שקבל מרבותיו שנהגין כמוהו בכל מה שפסק, אפשר דשאני היכא דכתב בב"י בהיפך, וציין מה שכתב עוד מוהר"י הלוי ז"ל (כלל ח' סימן ס"ו דף קל"ח ע"ג). ע"ש. ואין ספר מוהר"י הלוי הנזכר בידי, כי ממנו נקח ונלמוד לנדון דידן, דהגם דבדין זה מה שכתב בש"ע לא הוי כנגד המרובים, מ"מ הרי חלוקים דבריו מה שכתב בב"י דתלי במנהגא למה שכתב בש"ע להחמיר. וכבר כתב דמה שכתב מוהר"ש גאון ז"ל לנהוג כמותו, היינו כשלא כתב בב"י בהיפך, מינה דאם כותב בב"י בהיפך, לא נקטינן כמו שכתב בש"ע. ואם כן בהצטרף סברא זו עם מאי דכתיבנא לעיל, דמרן ז"ל גופיה הרשה אותנו לילך אחר המנהג גם היפך הכרעתו, נוכל להעמיד המנהג בכל אלו שלא למחות ביד המקילין אי בריר לן דלא מקבלי מינן.

ואחרי מופלג שכתבתי כל זה, נראה בעליל ספר הבהיר יד ימין תשובות להרב כמה"ר מיכאל יעקב ישראל ז"ל, וראיתי לו שם באו"ח (סימן ה') שחתר להסביר פנים למנהג שנהגו מימי קדם להפליג בספינה בערב שבת ובשבת גופיה, במה שנכנסים בה מערב שבת ועושין בה קידוש, דמנהג זה נראה היפך פסק מרן ז"ל שקבלנו הוראותיו, וגם דלא מיקרי זה דבר מצוה לדעתו ז"ל. ושוב יישב המנהג עפ"י דבריו שבב"י, שכתב דדבר זה תלוי במנהג המדינה ובמקום שנהגו היתר מותר וכו', ומסיק הנח להם לישראל דיש להם במה לסמוך. ע"ש. וששתי ושמחתי כעל כל הון שכינותי לד"ע [לדעת עליין]. ועיין לעט"ר מורנו הרב הגדול חיים ומלך נר"ו בספרו הבהיר כף החיים (סימן ל' אות פ"ט).

הערות וצייונים

119. תיבה זו מסוגרת במקור, ובשו"ת מהר"י בן לב (ח"ג סימן ע"ג) ייחס היתר זה לרמב"ן. וכן מבואר בדברי הר"ן (שבת ז. ד"ה ת"ר אין מפליגין). ע"ש. 120. משם מוכח דכל שלא קנו שביתה בבין השמשות ביבשה, מותר לירד מהספינה ויש להם אלפיים אמה לכל רוח. עיין בשו"ת מהר"י בן לב (ח"ג סימן ע"ג).

אוצר ההלכה

לקמן סימן תרי"ג סעיף וא"ו, דאסור אפילו לדבר מצוה ממש. ועיין נתיב חיים סימן זה ס"ק י"א באורך. מ"מ כיון שכבר נהגו להפליג בספינה אפילו בשבת בלתי קנין שביתה, ואפילו אינו לדבר מצוה ממש אלא שאין ההליכה לטייל, ובדברי הפוסקים מבואר כי הוא מנהג קדמון, הרי ידוע דבמנהג קדמון להתפשטות הוראות מרן ז"ל, אזלינן בתר המנהג אפילו להקל נגד פסק מרן ז"ל (עיין בכללים סימן ה'), וכל שכן בנדון דידן דמרן ז"ל גופיה בב"י תלה הדבר במנהג כנז"ל. ולכן אין לנו למחות ולבטל המנהג, אך שיהיה דוקא באופן שהספינה של גוים ומלחיה גוים, ורוב האנשים ההולכים בה הם גוים, וגם שלא לירד ממנה בהגיעה לנמל באותו שבת עצמו שעלה בו לספינה, כמתבאר מדברי הרמב"ן והריטב"א הנז"ל, וכמ"ש הרב חוט המשולש הנז"ל (סימן י"ב) באורך משם הרמב"ן, וכמ"ש הבית יהודה סימן הנז"ל על מנהג בני מדינתו בזה, שפסק ככל הנז"ל להלכה למעשה. וכן מותר להלוך בכל הספינה, מטעם דנקטינן איבעיא דתחומין למעלה מעשרה לקולא לגמרי, אפילו לא שבת מבעוד יום באויר מחיצות, וכמו שכתב הריטב"א שם (ועיין בדק הבית לקמן סימן ת"ה), עד כאן קיצור דברי הרב פתח הדביר. ע"ש. וכתב עוד באות ט', שבמקום שהולכין בספינה קטנה מהנמל לעלות להספינה, צריך שהספינה הקטנה ג"כ תהיה של גוים ומלחיה גוים ורוב ההולכים בה גוים, וכמו שכתב בכסא אליהו לקמן סוף סימן של"ט [סק"ן] (לענין הירידה מן הספינה לתוך ספינה קטנה) ובנדיב לב הנז"ל.

וכתב הרב תפארת ישראל על המשניות בקונטרס כלכלת שבת שבריש סדר מועד (דף ג'), דאניית הקיטור שבזמנינו יש לה דין ספינת הרוח ממש, הגם שיש באניית הקיטור מלאכת הבערת האש וכו', אך בעגלת הקיטור ההולכת במסילת הברזל אין שום היתר ח"ו, וכמו שכתב בתפארת ישראל שם, ובחתם סופר חלק ששי (סימן צ"ז), ובמנחת קנאות למהר"צ חיות¹²² (דף ט'), ובתשובת שמו משה למהר"מ פארדו (או"ח סימן ר').

(ארץ חיים)

קמו) שם אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביתה, אף ע"פ שמפליג בשבת מותר. כתב הרב ארץ חיים¹²³, שכבר נהגו להפליג בספינה אפילו בשבת בלי קנין שביתה, ואפילו אינו לדבר מצוה ממש, אלא שאין ההליכה לטייל. והוא מנהג קדמון ואזלינן בתר המנהג אפילו להקל נגד פסק מרן, וכל שכן בנדון דידן דמרן גופיה בב"י תלה הדבר במנהג, אך שיהיה דוקא בספינה של גוים ומלחיה גוים, ורוב האנשים ההולכים בה הם גוים, וגם שלא לירד ממנה באם הגיעה לנמל באותה שבת גופא שעלה בספינה. ברם מהריב"ל [ח"ב סימן נ"ג] (הו"ד בכה"ח אות מ"ב) סובר, דאע"פ שהמלחים יהודים שרי, שפסק אם יבואו לידי חילול שבת, ואם יארע משהו שיצטרך לחלל שבת, פקוח נפש מותר כמו שכתוב בש"ע [סימן שכ"ח]. וכל זה

צריך היה כי אותן שקידשו בספינה שלא יחזרו אח"כ ליבשה בשבת, שאם כן כיון שלא קנו שביתה בספינה למעלה מעשרה, הרי הם קונים שביתה ביבשה. ומה הועיל להם מה שקידשו בספינה. הא ודאי לא מעלה ולא מוריד. עכ"ל הריטב"א. וסיים על זה הבית יוסף, דלענין הלכה דבר זה תלוי במנהג, במקום שנהגו היתר מותר, במקום שנהגו איסור אסור. עכ"ל. ובסוף ד"ה ומ"ש רבנו ור"י אסר וכו', כתב וז"ל: והרמב"ן [הו"ד בר"ן שבת ז. ד"ה ת"ר אין מפליגין] נתן טעם להא דאין מפליגין פחות משלשה ימים קודם השבת וכו', מפני שנראה כמו שמתנה עם העכו"ם לחלל שבת וכו' (דלא כטעם הפוסקים ז"ל משום עונג שבת וכו' שכתב מרן ז"ל בש"ע לעיל סעיף ב'), ודוקא כשהספינה לא היתה הולכת לולי ישראל וכו', ובספינה גדולה שרובה עכו"ם, ובלא ישראל היתה הולכת, מותר להפליג בערב שבת ואפילו בשבת בים הגדול שהוא למעלה מעשרה. והרב המגיד כתב (בפרק ל' מהלכות שבת הלכה י"ג), שעכשיו נהגו להפליג אפילו בים הגדול בערב שבת ובשבת, והרמב"ן חיפש עליהם זכות וכו', ובעל נפש יחוש לעצמו וכו'. וכתב על זה הב"י, דכבר היה אפשר ללמד עליהם זכות דכולהו חשיבי לדבר מצוה לדעת רבנו תם [הו"ד במדרכי שבת סימן רנ"ח] (דלא מיקרי לדבר הרשות אלא כשהולך לטייל, וכן פסק מור"ם בהג"ה לקמן בסוף הסימן. ועיין מ"ש מרן ז"ל בש"ע לקמן סימן תקל"א סעיף ד'), אלא שאין נראה כן מדברי הפוסקים. ולענין הלכה במקום שנהגו היתר אין מוחין בידם כיון שיש להם על מה שיסמוכו. עכ"ל.

ובמג"א (ס"ק י"ט) כתב משם איש ירושלים הרלב"ח ז"ל בתשובה (סימן כ"ח), שכבר נתפשט המנהג להפליג בספינה אפילו בשבת. ועיין רלב"ח שם דקאי על דברי הרא"ה והרמב"ן הנז"ל, וכוונתו אף בלתי קנין שביתה וכמו שכתב הריטב"א כנז"ל, וכ"כ הגאון רבי זלמן ז"ל בש"ע שלו בקונטרס אחרון לסימן רמ"ח (סק"ה) משם הרלב"ח. ועיין תשב"ץ (ח"א סימן כ"א) ובחוט המשולש למהר"א בן טווא שבסוף התשב"ץ (הטור השלישי סימן י"א), ובבית יהודה (ח"ב סימן ל"ה), ובנדיב לב (ח"א או"ח סימן י"א). והנה הרב פתח הדביר בסימן זה (אות י"ד)¹²¹ האריך בזה, ומסקנתו דהגם דאנן בני ספרד נגזרים אחר הוראות מרן ז"ל, וידוע כי דעת מרן ז"ל בש"ע לאסור להפליג בערב שבת אלא לדבר מצוה ממש, וכמו שכתב בסעיף ד', דהעולה לארץ ישראל וכו' כיון דדבר מצוה הוא וכו', משמע דוקא בערב שבת, אבל היכא דהספינה תפליג בשבת צריך דוקא קנין שביתה מערב שבת, ושלא יצא מהספינה מעת שקנה שביתה שם וכמו שכתב בסעיף ג'. גם לקמן סוף סימן של"ט [ס"ז] פסק לאסור ליכנס בספינה בשבת כשהיא שטה על פני המים ואינה קשורה כמנהג הספינות העומדות בנמל, משום דנראה כשט על פני המים, אפילו אם אינה יוצאה הספינה חוץ לתחום (וכן פסק

אוצר ההלכה

הוראות מרן ז"ל היכי נעביר, דעינא דחזי דפשט המנהג לצאת מהספינה אחר שקנו שביתה ולגין בביתם. עיין מה שכתבתי בעניי באורך לעיל סוף אות יו"ד¹²⁶ בס"ד.

(פתח הדביר ח"ג – סקי"ב)

קעג) שם והוא שלא יצא מהספינה מעת שקנה שביתה. והיינו כמו שכתב הרא"ש בתשובה [כלל כ"ב סימן י"ב] דאסור להפליג בשבת אף היכא שקנה שביתה אם יצא מן הספינה (אסור להפליג בשבת), דכיון שמפליגין בשבת אסור משום שט. וסבירא ליה דליכא למיסר משום שט אלא בשבת עצמו, אבל לאסור שלשה ימים קודם לא. ודלא כר"י [עירובין מג. תורה הלכה] שאסור מטעם זה גם שלשה ימים קודם, ואינו אסור גם בתוך שלשה ימים אלא היכא דאיכא ביטול עונג, והרא"ש בתשובה מיירי בהיכא דליכא ביטול עונג, דאז אינו אסור אלא בשבת עצמו משום איסור שט, אבל היכא שקנה שביתה בספינה ולא יצא, אז מותר להפליג גם בשבת, וכמבואר כל זה בב"י.

וקשיא לי, דהרשב"א בחדושו [שבת יט. ד"ה ור"ן] הביא פירוש ר"י, דטעמא דאין מפליגין פחות משלשה ימים משום שט, וכנראה שמסכים עמו. ומדברי הרשב"א בתשובה¹²⁷ שהביאה מרן בב"י, נראה דהיכא שקנה שביתה בספינה ולא יצא, שמותר להפליג גם בשבת, ואי לפירוש ר"י, אסור גם בתוך שלשה ימים משום שט. ואפשר ליישב, דהרשב"א סבירא ליה דלא סגי האי משום שט לאסור אלא בשבת, ולא לאסור משום שט גם בשלשה ימים קודם, אלא משום ביטול עונג וכמו שכתב הרי"ף [שבת ז:], ולא הביא פירוש ר"י אלא ללמוד ממנו דמכל מקום בשבת עצמו אף היכא דליכא ביטול עונג כגון בנהרות, אסור בשבת משום שט, וכדמוכח מפרק תולין [שבת קלט:], ולאפוקי ממה שמתירים גם בשבת ומפרשי לההיא דפרק תולין בענין אחר, לכך הביא פירוש ר"י ללמוד ממנו דין זה.

אבל לכאורה קשה ממה שכתב הרשב"א [עירובין מג. ד"ה האי תנא] והובא בב"י לקמן סימן ת"ד, דהיכא ששבת ביבשה אסור ליכנס בספינה בשבת, דאיבעיא לן [שם מג.] אם יש תחומין למעלה מעשרה, ואסור להוציא מחזקת ביתו מן הספק. עיין שם. ולכאורה למה צריך לטעם זה, תיפוק לה דאסור משום שט. ואפשר דסבירא ליה להרשב"א דמשום איסור שט, גם כשיצא משם בתוך השבת איסתלק ליה איסור שט, וכמו שכן פסק מור"ם בהגהה. יע"ש. אבל משום איסור תחומין, אפילו היכא שקנה שביתה בספינה, כיון שסתם ספינה למעלה מעשרה, כשיצא אחר כך ליבשה קנה שם שביתה, ואסור להפליג בשבת משום איסור תחומין דאסור להוציא מחזקת ביתו מן הספק. והרשב"א בתשובה שאסר אם (לא) יצא, היינו משום איסור תחומין ולא משום איסור שט, וכמו שכתב בב"י. יע"ש. אבל

בשלשת הימים שלפני השבת¹²⁸, אבל קודם לכן שרי בשופי כמ"ש רמ"א [ס"א], ואפילו במקום שיצטרך הישראל לעשות אח"כ מלאכה בשבת להוליך הספינה, וכתב שם המג"א [סק"ד] דגם המחבר סבירא ליה כן.

קפז) שם אם נכנס בספינה וכו' וקנה בה שביתה, אף על פי שמפליג בשבת מותר וכו'. ויש לדקדק, הא לקמן (סימן תרי"ג ס"ו) כתב המחבר, יש מי שאוסר לעבור בספינה קטנה משום שט, וליכא חילוק בין קנו שביתה או לא. וי"ל דהתם איירי לעבור הנהר מעבר לעבר דרך לשוט, א"כ שפיר יש לגזור דילמא יתקן חבית של שייטין, אבל כאן מיירי לאורך הנהר דאין דרך לשוט כלל וליכא למימר כלל. וק"ל. (מתוק מדבש)

קפח) שם והוא שלא יצא. כתב ב"י (שיטה נ"ו), וכ"כ הרא"ש ז"ל בתשובה וכו'. נ"ב: [כלל כ"ב] סימן י"ב. (כנסת הגדולה – הגב"י)

קפט) שם והוא שלא יצא וכו'. כתב במג"א [סק"י], דאסור ליכנס וכו'. לא ידעתי למה כתב זה הטעם, והוא כדברי ר"י [עירובין מג. ד"ה הלכה] (ש"כ) [שכתב] הטור, ולדבריו אף אם מפליג בערב שבת אסור מהאי טעמא. אבל המחבר כתב כן לדעת הרשב"א [עירובין מג. ד"ה ואני תמיה], והרא"ש [שם פ"ד סימן ג' ובתשובה כלל כ"ב סימן י"ב], והגהות אשר"י¹²⁹. והאי ויש אומרים שהביא רמ"א הם דברי בה"ג [הלכות שבת פ"א ע"מ קי"ח], והר"ן [שבת ז: ד"ה ולפיכך], והריטב"א [עירובין מג. ד"ה ועל כן], עיין בב"י שהאריך בזה. ותמיהני דלפי זה לא היה שייך הטעם שכתב רמ"א דמאחר וכו', דעדיין נגזור משום שט, אלא האוסרים סבירא להו משום קניית שביתה דחוזר וקונה ביבשה. וכ"כ המג"א עצמו (סקי"א). עיין בב"י ועיין בתוספות פ"ק דשבת (דף י"ט ע"א ד"ה אין מפליגין) ובעירובין (דף מג"ג ע"א ד"ה הלכה). (חמד משה – סק"ה)

קע) שם והוא שלא יצא וכו'. לפי שאסור ליכנס בספינה בשבת משום שט, כדלקמן סימן של"ט [ס"ז]. (ברכות מים)

קעא) שם והוא שלא יצא וכו'. כתב במג"א [סק"י], והוא שלא יצא, דאסור ליכנס בשבת בספינה, משום שט. ומשמע אפילו הולך לדבר מצוה, ועיין בשלחן ערוך הרב [ס"ט]. ולכאורה קשה, כיון דהוה לדבר מצוה, מאי האי דאסור משום שט שהוא גזירה קלה, וכמעט גזירה לגזירה. עיין סימן תרי"ג בב"י [ס"ו] וב"ח [אות ז'] דחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה. (אהל ברוך)

קעב) שם והוא שלא יצא מהספינה מעת שקנה שביתה. מור"ם ז"ל בהגה הביא דעת החולקים ז"ל, דסבירא להו דמאחר שקנה בה שביתה, אפילו יצא אח"כ שרי ליכנס ולהפליג בה בשבת. ולענין מעשה לדידן בני ספרד דקבלנו

הערות וצינונים

124. עיין שם במהריב"ל שחולק על דין זה וס"ל דדוקא בשלשה ימים ראשונים של השבוע שרי ואפילו ע"י מלחים יהודים כל שהוא ספק אם יחללו השבת, אבל ברביעי חמישי ושישי אסור דנראה כמתנה לחלל את השבת. 125. בהגהות אשר"י בעירובין (שם) מבואר שיכול לצאת מהספינה אחר בין השמשות, ודלא כהרשב"א והרא"ש דפסק מרן הש"ע כוותיהו. 126. נדפס לעיל אות קס"ד. 127. ראה שו"ת הרשב"א מכת"י הוצאת מכון ירושלים (סימן י"ז).

אוצר ההלכה

והטעם דאף ב"ש אינן אוסרין להתחיל מבעוד יום [מלאכה] שתגמר בשבת רק בדבר דאי עביד בשבת יש איסור תורה, אבל בדבר דאף אי עביד בשבת ליכא איסור תורה לא אסרי ב"ש להתחיל מבעוד יום. וא"כ כאן כיון דאיסור הפלגה בשבת אינו רק משום איסור תחומין ואף אי עביד בשבת ליכא איסור תורה, אף לב"ש אינו אסור כמו קורת בית הבד, ולמה יהיה איסור להפליג מבעוד יום. וצ"ל משום דסבירא ליה להך מאן דאמר דתחומין דשנים עשר מילין הוא מן התורה, וכשיטת הירושלמי [עירובין פ"ג ה"ד] שהובא ברא"ש [עירובין פ"א סימן כ"ד] ורי"ף [שם ה.], דתחומין די"ב מיל הוא מן התורה, וכיון דהספינה מפלגת בשבת חוץ ליי"ב מיל על כן אף להפליג בערב שבת אסור. אמנם לדידן דקי"ל לקמן סימן ת"ד דבמים דהיינו ימים ונהרות אף חוץ ליי"ב מילין אינו רק מדרבנן ומשום שאינו דומה לדגלי מדבר, א"כ במפליג בספינה ליכא חשש איסור תורה כלל אף חוץ ליי"ב מיל, ואמאי אסרי ב"ש לעשות מבעוד יום שתגמר בשבת. ועל כרחק צריך לומר דהפלגת ספינה באמת אף לב"ה אסור, ומשאר טעמים שכתבו התוספות. וא"כ למה התיר כאן על פי דעת הרשב"ם, דלדעתו צ"ל דאף בימים ונהרות שייך חשש תחומין די"ב מילין מן התורה, וא"כ נוכל לומר דהך ברייתא דאין מפליגין בספינה ב"ש והש"ע מחלפין שיטתי' כמ"ש. ע"כ נראה לי דכאן איירי למעלה מעשרה דליכא איסור תחומין, ובאופן שנתבאר בסעיף ב', וכ"כ הב"י ודלא כהבנת הלבוש. והב"ח [אות ו']¹³⁰ כתב דאף למטה מעשרה נהגו להקל עפ"י דעת בה"ג, ולדעתו צ"ל דבה"ג סבירא ליה כרשב"ם וזה אינו. ודו"ק בזה. (ישועות יעקב – סק"ד)

קעז) שם בהגה דאפילו יצא מן הספינה שרי. כתב מג"א (סקי"א) דאפילו יצא וכו', ועל כל פנים כשמגיע ליבשה אסור לזוז מארבע אמות. פירוש, מסתמא הספינה עומדת במקום גבוה במים למעלה מעשרה, א"כ אם לא יצא לא קנה שבייתה כלל, וא"כ כשבא אח"כ למחוז חפצו קונה שבייתה ויש לו אלפיים לכל רוח. מה שאין כן כשיצא, אע"פ שמותר אח"כ ליכנס לספינה, מ"מ כשיצא קונה תיכף שבייתה אפילו באמצע היום, וא"כ כשמפלגת אח"כ מוציאו הספינה חוץ לתחומין, אינו רשאי להלך אלא בתוך הספינה כולה משום ששבת באויר מחיצותיה, אבל חוץ לספינה אין לו אפילו אמה אחת, ואסור לו לזוז מתוך הספינה, ואם הוצרך לילך לנקביו וצריך לצאת ובא למקום מוקף לדירה, נותנים לו כולה כארבע אמות כמבואר בעירובין [מא.]. ומה שכתב ואם לא שבת לא, היינו כיון שנכנס בה שלא בהיתר, הוי כאילו יצא לדעת חוץ לתחום, דאין לו אלא ארבע אמות אפילו במקום מוקף מחיצות, ולקמן בסימן ת"ה נאריך בה אי"ה וכאן אין עיקר מקום זה. (בגדי ישע)

קשיא לי לדברי (הרשב"א) [הריטב"א] [עירובין מג: ד"ה ועל כן] שהביאו בב"י, שכתב דמותר להפליג בשבת אף היכא דלא קנה שבייתה. יע"ש. וכן דעת הר"ן בפ"ק דשבת [ז. ד"ה ת"ר אין מפליגין]¹²⁸, מה יענו לההיא דפרק תולין. ושוב ראיתי להרב שבלי הלקט (בערוגה ב' סימן קי"א) שכתב דלא קשיא מההיא דפרק תולין, דאדרבה דוקא צורבא מרבנן משום דצריך לקדש עצמו במותר לו. יע"ש. וזה ודאי דעת הגדולים הנזכרים. (שלמי תורה)

קעד) שם הגה ויש אומרים דאפילו יצא מן הספינה שרי. זהו דעת בה"ג [הלכות שבת פ"א עמ' קי"ח], והר"ן פ"ק דשבת [ז. ד"ה ולפיכך], והגהות אשר"י [עירובין פ"ד סימן ג']. ועל זה כתב ב"י דלענין הלכה דבר זה תלוי במנהג המדינה. (גור אריה הלוי – סק"ג)

קעה) שם הגה ויש אומרים דאפילו יצא מן הספינה שרי וכו'. בלבוש [ס"ג] הוסיף בזה וכתב, דאף אם תפליג הספינה לית לן בה, כיון שאינו עושה מעשה ביציאתו חוץ לתחום. עכ"ל. ומבואר בב"י, דלדעת התוספות [עירובין מג. ד"ה הלכה] והרא"ש [שם פ"ד סימן ג'], עיקר טעמא של בה"ג [הלכות שבת פ"א עמ' קי"ח] דסבירא ליה דצריך לקנות בה שבייתה ומותר לצאת אחר כך מהספינה ולחזור ולכנס בה בשבת, היינו משום דכשלא קנה בה שבייתה יש בה משום איסור תחומין, אבל כשקנה בה שבייתה הוי כביתו, ולהכי אף אם נכנס בה בשבת ותפליג חוץ לתחום לית לן בה, דהרי הוא כאילו יושב בביתו ואינו עושה שום מעשה. ולדידהו האי ברייתא [שבת יט.] דאין מפליגין בספינה תוך שלשה ימים אתיא כב"ש [שם יז.], כמו שאסרו ב"ש שריית דיו מערב שבת וב"ה מתירין. או שנאמר כמו שכתבתי לעיל¹²⁹, דמיירי הברייתא בהוצרך ישראל לעשות מלאכה בשבת. אבל דעת הרב ב"י חולק כמ"ש לעיל, ואינו מותר אלא ע"פ אופנים שנתבארו לעיל דגם הבה"ג מודה לזה, ואינו מתיר בקניית שבייתה אלא לדחות טעמא דשט. וק"ל. (בגדי ישע)

קעז) שם הגה ויש אומרים דאפילו יצא מן הספינה שרי וכו'. בספר לבוש [ס"ג] כתב בטעם הענין, אף אם תפליג הספינה לית לן בה כיון דאינו עושה מעשה. וכ"כ הרב ב"י בשם התוספות [עירובין מג. ד"ה הלכה] והרא"ש [שם פ"ד סימן ג'], דכשקנה שבייתה מבעוד יום הרי הוא כביתו, דאף אם הספינה מפלגת בעצמה אין בזה חשש איסור. וכתב (המ"מ) [מהר"י אבוהב] דלדידהו צריך לומר כמו שכתבו התוספות במסכת עירובין דף מ"ג, דהך ברייתא דאין מפליגין בספינה אתיא כב"ש, דאסור להתחיל מלאכה בערב שבת שתהיה נגמרת ביום השבת, ואכן קי"ל כב"ה. ואני תמה בזה, דהרי בש"ס דשבת (דף י"ח ע"א) אהך דפליגי ב"ש וב"ה אי רשאי להתחיל מבעוד יום [מלאכה] שתגמר בשבת, ושזין אלו ואלו שטוענין בקורת בית הבד וכו',

הערות וצייונים

128. אכן הר"ן שם הביא דברי הרמב"ן שמתיר להיכנס בשבת לספינה אע"פ שלא שבת בה מערב שבת, אבל סיים לאחר מכן דנוהגין שמתכנסין בערב שבת בספינה ושובתין שם בבין השמשות וכו'. 129. נדפס לעיל אות נ"ד. 130. לא מצאנו שכתב כן אלא שכתב שנהגו היתר בין בימים בין בנהרות, ודלא כהבנת הב"י דבה"ג מיירי בנהרות.

אוצר ההלכה

סימן של"ט בברכי יוסף [סק"ט], נראה דהאחרונים הנזכרים ויתר מהמה חששו להחמיר. ע"ש. אך הרב קרבן נתנאל בספר הנזכר כתב דנהגו בכמה מקומות היתר, וגם הוא מסיק להתיר לדבר מצוה. ע"ש.

קפא) שם בהגה דמאחר שקנה בה שבייתה מערב שבת וכו'. אי שרי לעבור הנהר בשבת דרך הספינה כדי להתפלל במנין עשרה. עיין להרב הגדול חיד"א ז"ל במחזיק ברכה (אות ג')¹³¹, ומה שכתבתי באות הקודם¹³² בדרך אגב, ומה שכתבתי בעניוטי בפתח הדביר ח"א סימן ק' (אות ב' וד') בס"ד. (פתח הדביר ח"ג – סקי"א)

קפב) שם בהגה דמאחר שקנה בה שבייתה מערב שבת וכו'. ראיתי בשבות יעקב חלק גימ"ל מאו"ח (שו"ת י"ז), בשני כפרים הסמוכין זה לזה בתוך התחום ונהר מפסיק ביניהם, דקונה שבייתה בספינה ערב שבת, והיינו שעושה קידוש בספינה, ואח"כ חוזר לביתו ללון שם, ולמחר חוזר לישב בספינה לנסוע לכפר שמעבר הנהר למנין, ואחר התפלה מותר לחזור בהספינה לביתו, כי התירו סופו משום תחילתו, ועוד שחזרתו לביתו הוא ג"כ דבר מצוה משום כבוד שבת ושלוש ביתו. וכתב דהגם דהרמ"א ז"ל כתב בסיומיה דכן נוהגין בקצת מקומות ואין למחות, דמשמע מזה דבמקום דליכא מנהג אין להקל, היינו דוקא בדבר הרשות, או אפילו לדבר מצוה ולהפליג חוץ לתחום, אבל בתוך התחום ודאי דשרי, ומה גם שהוא לדבר מצוה. רק זאת מסיים השבות יעקב ז"ל, דאין להקל אלא אם כן שגם עובד גלולים הולך בספינה, דאז הולכת בשבילו ולא בשביל ישראל לבד. וע"ש.

קפג) שם בהגה דמאחר שקנה בה שבייתה מערב שבת וכו'. בקנין שבייתה בספינה עיין ברכי יוסף סימן של"ט [סק"ט], ונודע ביהודה (מה"ת או"ח סימן מ"ט), ותשובה הנדפסת בסימן רמ"ח בשם קרבן נתנאל [נתיב חיים]. (לקוטי שלמה)

קפד) שם בהגה ל'כנס בה בשבת וכו'. כתב הבאר היטב (סקי"א), ואין להתיר הולכת בשביל ישראל וכו'. ע"כ. כתב המשבצות זהב סוף סימן זה, אם הספינה של ישראל ידוע, ועכו"ם עושה בה מלאכה בקשירת קלע וקושר לנמל בשבת במקום פרסום, שבאין אצל עיר שיהודים דרים שם, צ"ע, ואף בספינה של עכו"ם ומוליך בשבת, ועושה בה (מלאכת ד"ת) [מלאכות דאורייתא] אף בקיבולת, איני יודע טעם היתר, דהישראל מקפיד שילך בשבת לבוא ליריד וכדומה. וגם כשקונה שבייתה הוי כביתו לקולא כל שכן לחומרא, דהוי ביתו של ישראל דאסור בתלוש, ורובא עכו"ם יש להתיר. וצ"ע. ובאריסות או שיש לעכו"ם קצת סחורה, שרי כהאי גוונא וצ"ע. עכ"ל. ר"ל דעכו"ם המוליך הספינה יש לו סחורה, וכן כתב בתניא [ש"ע הגר"ז סעיף ו'–ח'], דאם רוב ישראלים, אפילו יודע שהוא לא

קעה) שם בהגה דאפילו יצא מן הספינה שרי. כתב מג"א (סקי"א), אבל אם לא יצא וכו'. נ"ב: רצונו לומר אם המים עמוקים עשרה טפחים מקרקע הספינה, דלמעלה מעשרה אינו קונה שבייתה כלל, מה שאין כן אם יצא כבר ליבשה, אז קנה שבייתה באותו מקום, וכשהפליג משם אלפים הרי יצא חוץ לתחום, לכן בתוך הספינה דוקא מהלך כולה כיון ששבת באויר מחיצותיה, מה שאין כן אם יצא ליבשה אסור לזוז. (למ"ש) [ומ"ש] אם לא שבת וכו', ר"ל כיון שנכנס באיסור הוה ליה כיצא לדעת, כמו שכתב סימן ת"ה (סק"ז) בשם הגהות אשר"י [עירובין פ"ד סימן ג']. ע"ש.

קעט) שם בהגה דאפילו יצא מן הספינה שרי. כתב במג"א (סקי"ט) [סקי"א], ועל כל פנים כשמגיע ליבשה אסור לזוז מארבע אמות. משום דאף על פי שקנה שבייתה בספינה והוה ליה כביתו, זה מהני לענין להפליג בשבת, אבל לענין לירד ליבשה מה מהני, כיון דהא דקנה שבייתה בספינה אינו מועיל ליבשה, כיון דהספינה בעצמה היתה במקום למעלה מעשרה ואין תחומין למעלה מעשרה ולא קנה שבייתה ביבשה. רק דבאם לא יצא מן הספינה לאחר שקנה שבייתה, ממילא לא קנה שבייתה בשום מקום, והוה כאן במקום שמגיע שקונה בשעתו שבייתה אז באמצע השבת. מה שאין כן אם יצא מן הספינה פעם אחת ליבשה וקנה שם שבייתה, א"כ אין לו ביבשה רק אלפיים אמה ממקום הראשון שיצא משם, אבל במקום שירד מן הספינה לנמל אין לו אז רק ארבע אמות.

עוד כתב במג"א שם, ואם לא שבת בה לא, דכיון דנכנס בה לדעת וכו'. תימה הלא אם לא שבת אסור ליכנס בה, ואפשר אם עבר ונכנס.

קפ) שם בהגה דמאחר שקנה בה שבייתה מערב שבת וכו'. שני ישובים והנהר מפסיק ביניהם, נהגו לקנות שבייתה במעבורת, וביום שבת לעבור הנהר להתפלל במנין, וכך נהגו על פי רבנים באיזה מקומות. ובענין זה שקיל וטרי הרב קרבן נתנאל עם בנו ומסיק דצריך לקנות שבייתה אפילו תוך התחום, וכתוב שם שכן הורה הרב שב יעקב (סימן ט"ז), ובשו"ת (מהר"ר) [מהר"ם] זיסקניד (סימן א'), והאריכו שם בשקלא וטריא. ועיין בשו"ת חוות יאיר (דפו"ר) סימן קי"ב) [סימן קט"ו], דצידד להתיר אם המעבורת הולכת בלאו הכי, וכך עלתה על דעתו של בן הרב הנזכר. אך הרב אביו גמגם בה, ומדבריו נראה דגם הרב שב יעקב לא רצה בזה. ומסיק דצריך שבייתה, ולטעם שיהיה כביתו צריך לשהות בין השמשות שם, ולמאן דאמר משום היכר, בקבלת שבת בעלמא סגי. אמנם ע"י פת לא נמצא היתר זה, ולצאת ידי כולם צריך להיות בין השמשות, וביום שבת הותר לו לעבור שהוא דבר מצוה להתפלל בעשרה. וכל ויכוח זה הובא בספר נתיב חיים בסימן זה. ע"ש באורך. וממה שכתבתי בעניוטי

אוצר ההלכה

אמות בכרמלית. ע"ש. והכי איתא באור זרוע (סימן קמ"ו דף ל"ט ס"ג), שרבינו יצחק בר שמואל כתב שאסור להכנס בספינה בשבת, דדמי לשט בנהר, ואין שטין ע"פ המים בשבת שמא יעשה חבית של שייטין, ועוד שמא ינהיג את הספינה ויוליכנה ד' אמות בכרמלית, אבל היכא שקנה שביתה מערב שבת והיה שם כל בין השמשות איכא היכרא טובא, ולאחר בין השמשות ילך לביתו ויאכל ויכנס בה למחר ביום. ע"כ. וכיו"ב כתב הרא"ש (עירובין פרק ד' סימן ג'). ע"ש. וכן כתב בספר העתים (עמוד נ"ט) בשם רבינו האי גאון בתשובה, דהא דתנן אין שטין על פני המים היינו בין שט בגופו בין שט בספינה וכו'. ע"ש. גם בתשובת הגאונים (אסף ח"א סימן כ"ג) כתב בשם רב משה גאון, שאסור להכנס בספינה בשבת אלא אם כן היא יושבת בקרקע הים ממש, ואינה שטה על פני המים. ע"כ. והובאה בבית יוסף (ס"ס של"ט). [וסיים מרן הבית יוסף בשם הכל בו (סימן ל"א), שאם הספינה היתה קשורה מותר להכנס בה, אפילו אם היא שטה על פני המים, וכיון דמידי דרבנן הוא יש לסמוך על הכל בו שמתיר. ע"כ]. וע"ע בחידושי הרשב"א (פ"ק דשבת יט.) בד"ה והרב אלפסי. ע"ש. אבל המאירי (שבת יט.) בד"ה שמועה זו (עמוד ע"ח) כתב, וראשונים של גאונים בא עליה משום איסור שט ואין חילוק אצלו בין שט בגופו בין בספינה, וחזק מכבודו, ישתקע הדבר ולא יאמר, שא"כ לעולם יהא אסור, וספינה ודאי שאדם נח בה, ואין בה סרך שיטה כלל וכו'. ע"ש. [וכן כתב הריטב"א (שבת יט.) לדחות דברי הריצב"א ודעמיה, שאין פירושם מחזור]. ואע"פ שהמאירי עצמו (בשבת קלט: עמוד תקמ"ח) כתב, מותר לתלמיד חכם ללכת לישון בספינה של גוי, ויודע שיעבירוה לצד אחר, ומערים ועובר לשמור פירותיו, לפי שכל זה אינו אלא הערמה, ואינו אסור אלא מדבריהם, ובאדם אחר מיהא אסור, מפני שהוא בכלל שיטה על פני המים, גזירה שמא יעשה חבית של המלחים. וכן כתבוהו גאוני הראשונים. ע"כ. מ"מ שאני התם דמיירי בשבת עצמה, משא"כ קודם השבת אין לאסור משום שט. [אולם בשו"ת הגאונים, ליק, (סימן מ"ה עמוד י"ח) איתא, ספינה שבאה מחוץ לתחום, מותר לבני העיר לעלות אליה בשבת. ויש לחלק בין ספינה גדולה למעבורת, וכמ"ש בשו"ת שי למורא (סימן נ"א), ובשו"ת מהר"ם שיק (סימן ק"י). ע"ש].

והנה מרן הב"י (סימן רמ"ח) כתב בשם הריטב"א, ומה שנהגו העם כשרוצים להכנס לספינה בשבת, שהולכים אליה בערב שבת ומקדשים שם כדי שיקנו שביתה, למעלה מעשרה, לא היה צריך, שמכיון דקי"ל אין תחומין למעלה מעשרה, הרי בלא זה יכולים להכנס לספינה בשבת, אלא שהם רוצים לקנות שביתה כדי שאם יגיעו למחר לנמל יהיו רשאים להכנס שם והיו כבני העיר, ואילו היתה שביתתם בביתם, לא היו זזים ממקומם מתוך הספינה, שהרי חזרו למטה מעשרה והרחיקו מתחומם. ומיהו לפי שיטה זו צריך היה שאותם שקנו שביתה וקידשו

יצטרך לחלל שבת, אסור ליכנס תוך שלשה ימים שלפני שבת, אפילו היא מהלכת למעלה מעשרה טפחים, ואינו דומה לקבלן דאין צריך למחות, שאין ישראל נהנה מגוף המלאכה אלא אחר שבת, אבל כאן נהנה בשבת עצמה, ונקרא על שם ישראל. וכל זה לדבר רשות, אבל לדבר מצוה מותר להפליג בערב שבת, אפילו הולכת בשביל ישראל, ואפילו מהלכת למטה מעשרה טפחים, ואפילו הוא בענין כשיגיע קרוב לעיר יצטרך לילך חוץ לתחום מפני הסכנה, אפילו יצטרך לעשות מלאכות האסורות מן התורה. ומכל מקום לכתחלה יפסוק עמו שישבות בשבת כשלא יהיה חשש סכנה, ואם אין חשש סכנה כשיצא עם הספינה ולא ילך עמהם חוץ לתחום, אסור לו לילך עמהם בשבת אם הספינה הולכת למטה מעשרה טפחים, אף על פי שהולך לדבר מצוה. ע"כ.

כתב בנתיב חיים אי אפשר לקנות שביתה ע"י שליח ולא ע"י פת, וכן כתב בחיי אדם [כלל ד' ס"ג]¹³³.

(באר יעקב – קרויזר – סק"ז)

קפה) שם בהגה ל'כנס בה בשבת ול'הפליג. כתב ב"י (עמוד ב' שיטה א'), וכבר היה אפשר ללמד עליהם זכות וכו'. נ"ב: והרדב"ז בתשובה (חלק ראשון סימן ק"ה) [ח"ד סימן אלף קנ"ח] תפס זה עיקר.

קפו) שם בהגה ל'כנס בה בשבת ול'הפליג. כתב ב"י (שיטה ד'), ולענין הלכה במקום שנהגו היתר אין מוחין בידם וכו'. נ"ב: וכבר נתפשט המנהג בזמנינו זה להפליג בספינה אפילו בשבת. רלנ"ח (סימן כ"ח). ובעל משפט צדק (ח"א סימן ל') כתב דאין להתיר בזה נגד רוב הפוסקים, וכל שכן כשהספינה הולכת בשבילו דלכ"ע אסור, ואיסור זה בין בשבת בין ביו"ט ראשון בין ביו"ט שני, ואפילו בצינעא. וכן כתב הרב מהר"א חסון ז"ל שם¹³⁴ (סימן ל"א), ועיין שם בסימן ל"ב.

(כנסת הגדולה – הגב"י)

קפו) שם בהגה ל'כנס בה בשבת ול'הפליג. ראיתי (בהרשב"א) [בהרשב"ש] סימן ת"ח טעם למה שנהגו בין להכנס בספינה בין לצאת מהספינה בשבת. יעו"ש.

(צוף דבש – סימן נ"ט)

קפה) שם בהגה ל'כנס בה בשבת ול'הפליג. עיין בחוט המשולש ח"ד [הטור השלישין] למהר"א נ' טווא (שאלה י"ב), דשם כתוב דיש סמך למנהג שעולים לספינה בשבת ויורדים כשבאה לנמל ביום השבת.

קפט) שם בהגה ל'כנס בה בשבת ול'הפליג.¹³⁵ הנה להכנס לכתחלה בספינה בשבת, מבואר בתוספות (עירובין מג.) בשם ריצב"א, שדייק מדברי הירושלמי שאסור להכנס בספינה בשבת, דדמי לשט בנהר, ואסור משום גזרה שמא יעשה חבית של שייטין, א"נ שמא ינהיג הספינה והוי כמוליכה ד'

הערות וצינונים

133. הרב חיי אדם כתב כן רק גבי קניית שביתה ע"י שליח. 134. בשו"ת משפט צדק. 135. כל ההוספות בסוגריים בחידוש זה הינן במקור.

אוצר ההלכה

כדאיתא בסוף סימן ת"ד, אבל אם לא יצא, ולן בספינה, מותר. (וע"ע במג"א סימן ת"ד ס"ק י"א).

והנה הרמב"ן דעתו להתיר להכנס לספינה לכתחלה בשבת עצמה, וכמ"ש בשמו הר"ן (שבת יט. דף ז' ע"ב מדפי הרי"ף), וז"ל: הרמב"ן התיר למפרשי ימים שיכנסו לים בשבת ולפרוש מן הנמל, ואין להם לחוש. ולפיכך נוהגים עכשיו שנכנסים לספינה בערב שבת ועורכים שלחן ומדליקים נרות כדי לקנות שביתה שם, ואח"כ חוזרים ונכנסים לה בשבת. ע"כ. (וע"ע בחידושי הר"ן עירובין מג.). וכן כתב הנימוקי יוסף (שבת דף יט. עמוד כ"ז) בשם הרמב"ן. וז"ל הריטב"א (שבת דף יט. ועירובין דף מג.), ומורי המובהק (הרא"ה) פסק כדברי הרמב"ן רבו, שאף השובת ביבשה מותר לו להפליג בספינה בשבת, והא דק"ל אין מפליגין בפחות משלשה ימים קודם השבת, היינו בספינה שרובה ישראל, שיש בספינה כמה מלאכות של תורה, קושר ומתיר וכיו"ב, וכן כמה איסורים דרבנן. ונראה כאילו ישראל מצוהו לעשות, וכאילו עושה כן בשליחותו של ישראל, ומזה הטעם התירוהו לדבר מצוה. אבל כשרוב ההולכים בספינה גוים, אדעתא דגוים קא עבדי כדאמרינן (לקמן קכב.), מסבה שרובה עכו"ם והדליק הגוי נר בשבת, מותר לישראל שעמהם להשתמש לאורו, דעכו"ם אדעתא דרובא עבדי. וכן בדין מרחץ המרחצת בשבת. ע"ש. ובזה נתקיים המנהג שנהגו להפליג בים. ע"ש. ומהר"א בן טוואה בתשובה שבסוף הרשב"ן בחוט המשולש (סימן י"א) הביא דברי הרמב"ן, שבספינה שרובה גוים מותר להכנס אליה אפילו בשבת. ושכן הסכימו לו הר"ן והריב"ש והרשב"ן, ונוהגים עתה כמ"ש הר"ן להכנס לספינה בערב שבת, ועורכים שלחן ומדליקים נרות לקנות שם שביתה, ואח"כ חוזרים ונכנסים לה בשבת, ואע"פ שיש הרבה שאומרים שאין זה מועיל, כדאי הוא הר"ן לסמוך עליו, וכ"ש שיש אומרים שאין צריכים לכל זה. וכל זה הוא בספינה של ישראל, אבל אם רובה עכו"ם נכנסים לה אפילו ביום השבת. עכ"ד. וכ"כ בתשובת הרדב"ז ח"ג (סוף סימן תקצ"ב) וז"ל: ולענין להכנס בספינה בשבת ויו"ט, כבר נהגו העולם שנכנסים לה מערב שבת וקונים בה שביתה, כדי שיהיו מותרים להלך את כולה, ואח"כ יוצאים, ואם תלך הספינה בשבת מותר להכנס בה, וכזה ראוי להורות. ואם תבוא להחמיר עליהם בזה לא ישמעו לך, וכל זה כשהספינה הולכת למעלה מעשרה טפחים וכו'. ע"ש. וראיתי למרן הבית יוסף (ס"ס רמ"ח) בד"ה והוי יודע, שהביא דברי הרמב"ן, שבזמן הזה כשמפליגין בספינה שרובה גוים, ואפילו בלא ישראל היתה הולכת, מותר להפליג אפילו בשבת בים הגדול, שהספינה למעלה מעשרה. וסיים מרן, ולענין הלכה הדבר תלוי במנהג, ובמקום שנהגו היתר בדבר, מותר וכו'. ע"ש. וכן בדין, כי השובתים באניה בערב שבת, וחוזרים ללון בבתיהם כליל שבת, וחוזרים ונכנסים לספינה ביום השבת, יש להם סמך להקל, משום דהוי ספק ספיקא, שמא הלכה כהרמב"ן וסיעתו שאין צורך כלל לקיים שביתה מערב שבת, ואת"ל כהחמירים, שמא הלכה כאור זרוע וסיעתו שרשאים ללון

בספינה לא יחזרו אח"כ ליבשה בשבת, שא"כ כיון שלא קנו שביתה בספינה הרי הם קונים שביתה ביבשה, ומה הועיל להם מה שקידשו בספינה, הא ודאי דלא מעלה ולא מוריד. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סעיף ג'), שלא יצא אח"כ מן הספינה מעת שקנה שביתה. וכן הרשב"א בספר עבודת הקודש (בית נתיבות שער ד', ה') כתב, והכל נזהרים מלהפליג בשבת עצמה, אלא שמקצתן נכנסים לספינה שהיא למעלה מעשרה טפחים, וממתנים בספינה עד שקדש היום, ומקדשים קידוש היום, ואח"כ יורדים לבתיהם, ומפליגים בספינה ביום השבת. ויראה לי שהוא טעות בידם, שכל שהיה בכניסת השבת למעלה מעשרה ואינו ראוי לקנות שם שביתה, אם ירד אח"כ ליבשה אחר שחשכה, שם קנה שביתה, וכאילו קנה שם שביתה בבין השמשות. ע"כ. (וכ"כ בחידושי הרשב"א עירובין מג.). וכן כתב הרא"ש (עירובין פרק ד' סימן ג'), שיש נוהגים שמתקנים סעודתם מערב שבת בספינה ומדליקים שם נרות לקנות שביתה שם, וסומכים על זה ליכנס בספינה בשבת ולהפליג, ואין בזה תועלת של כלום, שכיון שאין הספינה זזה משם עד למחר ואז הם נכנסים בה הרי הם מפליגים בספינה בשבת. וכן כתב עוד הרא"ש בתשובה (כלל כ"ב סימן י"ב), שאפילו אם נכנס בספינה מערב שבת, וקידש וסעד שם, אם יצא אח"כ לחוץ, נמצא שהוא מפליג בשבת מן היבשה לים, אלא יכנס לספינה מבעוד יום, ולא יצא ממנה אח"כ. ע"כ. וז"ל הריטב"א בחידושי (לעירובין מג:) בד"ה ומהדרינן, (והובא בב"י כנ"ל), ומה שנהגו העם כשרוצים להכנס בספינה בשבת, שהולכים אליה בערב שבת ומקדשים שם, כדי שיקנו שם שביתה למעלה מעשרה, לא היו צריכים לכך, שכיון שאין תחומין למעלה מעשרה, בלא זה יכולים להכנס בספינה בשבת. אלא שרצונם לקבל שביתה שם, כדי שאם יגיעו לנמל בשבת יהיו רשאים ליכנס לעיר ולהיות כבני העיר, ואילו היתה שביתתם בביתם לא היו זזים ממקומם, שהרי חזרו והגיעו אח"כ למקום שהוא למטה מעשרה, והרחיקו מתחומם. כן כתבו התוספות. [וכ"כ הר"ן שבת יט. ד"ה ולפיכך]. ולפי שיטה זו צריך היה שאחר שקידשו בספינה, לא יחזרו אח"כ ליבשה, שא"כ כיון שלא קנו שביתה בספינה, הרי הם קונים ביבשה. ע"כ. אולם האור זרוע ח"ב (סימן קמ"ו דף ל"ט סע"ג) כתב שאחר בין השמשות ילך לביתו ויאכל, ויכנס בה למחר ביום, כנ"ל. וכ"כ בעל המאורות (שבת יט.). שנהגו להכנס לספינה בערב שבת בכל בין השמשות ולקדש שם, ואע"פ שאחר כך יצאו מן הספינה ויחזרו לה באמצע היום. ע"כ. והרוקח (סימן קפ"ב) כתב, שאחר שהחשיך עליו היום בערב שבת בספינה, אם רוצה יוכל ללכת בעיר ולאכול שם עד שתלך הספינה ויכנס בה. וכן קבלתי ממו"ר רבי יהודה. אבל מו"ר ר' משה הכהן כתב שאסור לו לצאת מן הספינה ולעקור מקום שביתתו. ע"ש. וכ"כ להקל בספר אהל מועד הלכות עירובין (דף ס"א ע"ב נתיב י'). וע"ע בתוספות עירובין (מג.) בדברי רשב"א והתוספות. ע"ש. והרמ"א בהגה (סימן רמ"ח סעיף ג') פסק להקל. וכתב על זה המג"א (ס"ק י"א), ומ"מ כשיגיע בשבת ליבשה אסור לו לזוז יותר מד' אמות,

אוצר ההלכה

מערב שבת, וגם הזהיר להדיא שלא יצא ממנה מעת שקנה שבתה, וא"כ מי התיר להניח אותם במנהגם שנהגו נגד מרן שקבלנו הוראותיו, אדרבה אימא איפכא, דמחנין להו במרזפתא דנפחא, עד דמשני מנהגיהו כדעת מרן, שכיון שהמיקל נגד מרן צריך כפרה, כמ"ש האחרונים, שמע מינה דעביד איסורא. [כמבואר בדברי מרן החיד"א בספר דברים אחרים (דף כ"ו ע"ב), שספרי המיקל כדעת הרמ"א נגד מה שפסק מרן להחמיר צריך כפרה. וכן כתב בספרו יעיר און (מערכת א' אות כ"ב). וכ"כ הגר"ח פלאג'י בספר מועד לכל חי (סימן ב' אות כ"ג), ובשו"ת חקקי לב (ח"א דף נ"ג ע"ד וח"ב דף קצ"ד ע"ב). וע"ע בפתח הדביר (סימן רל"ב ס"ק י'). ע"ש]. ואין נניח להם להמשיך לנהוג מנהג איסור, לפי דברי הפוסקים ומרן, שבלא שבתה מבעוד יום נראה כשט. ואחר שהאריך בזה, לבסוף נפק דק ואשכח מ"ש מרן הב"י בשם הרמב"ן שכל שרוב הנוסעים בספינה גוים, מותר להפליג בתוכה אפילו בשבת, וסיים מרן, לענין הלכה במקום שנהגו היתר אין למחות בידם, כיון שיש להם על מה שיסמוכו. ואע"פ שבשלחן ערוך לא הביא דבר זה, אנן אתכא דמרן הבית יוסף הנ"ל סמכין. וע"פ זה יש ליישב מנהגם של ישראל. ע"ש. וכן ראיתי עוד בשו"ת יד ימין (חאו"ח סימן ה'), שגם הוא עמד על המנהג שנתפשט מימי קדם בעירו ושער מקומו רודים (יון), להפליג בספינה בשבת אף לדבר הרשות ע"י שקונים שבתה מערב שבת בספינה, וזה היפך פסק מרן בש"ע שהוא עמוד ההוראה, ויוסף הוא המשביר לכל עם ה' בכל תפוצות ישראל. ואף שההפלגה היא לסחורה, שלדעת ר"ת חשיב לדבר מצוה, הרי מרן הב"י כתב שמדברי הפוסקים נראה דלא ס"ל הכי, ועוד שאפילו לדבר מצוה כתב מרן שאחר שקנו שבתה בספינה, צריך שלא יצא מהספינה מעת השבתה עד ההפלגה, ואילו מנהגינו שאחר שקנו שבתה חוזרים ולנים בביתם, ומפליגין בשבת. ושוב נחה דעתו במ"ש מרן הב"י שלענין הלכה דבר זה תלוי במנהג המדינה, ובמקום שנהגו היתר מותר. וכו'. ולפ"ז מ"ש מרן בש"ע אינם למקומות שנהגו היתר, אבל בעירנו שנהגו להקל אין לאסור להם, כיון שיש להם על מה שיסמוכו. והנח להם לישראל. ע"ש. [וראיתי להרב צייץ אליעזר ח"א (סימן כ"א אות ד') שכתב, שלדעת הרמב"ם אסור להפליג בשבת אפילו ע"י קנין שבתה בספינה מערב שבת, שהרי טעמו של הרמב"ם שאין מפליגין, משום מצות עונג שבת, והמפליג לדבר מצוה הרי הוא עוסק במצוה ופטור מן המצוה, אבל המפליג בשבת עצמה, אחר שכבר חל עליו קיום מצות עונג שבת, אדרבה הרי הוא בכלל עוסק במצוה של עונג שבת, ופטור ממצוה אחרת שעוסק בה. ע"כ. וליתא, שהרי מרן בש"ע (סימן רמ"ח סעיף ב') כתב הטעם כהרי"ף והרמב"ם שהוא משום מצות עונג שבת, ובכל זאת כתב בסעיף ג' שכל היכא דמותר להפליג בערב שבת (וזה כולל כשיצא לדבר מצוה, שהותר אף בערב שבת), מותר להפליג אפילו בשבת כשקנה שבתה בספינה בערב שבת. אע"פ שחלה עליו

בביתיהם. ועיין בשו"ת בית יהודה ח"ב (סימן ל"ה דף צ"ו ריש ע"ד), שהמנהג להקל להכנס בספינה בשבת, כדעת הרמב"ן, כי אי אפשר להם לנהוג לקנות שבתה במשך כל זמן בין השמשות, מפני שנועלים דלתות הספינה קודם כלות זמן בין השמשות, ולא יוכלו לחזור בליל שבת לביתם. ע"ש. וכתב בשו"ת נדיב לב (חאו"ח סימן י"א), שהרב החסיד הפרד"ס הסכים על דברי תשובת הרב בית יהודה וסמך על זה לעשות מעשה. ע"ש. גם בשו"ת מעשה אברהם (סימן מ"ח) דן אם מותר לצאת ביום השבת לקראת המלך בספינה של הקיסר, שהספנים והנוסעים גוים, וכתב שיש לסמוך סמך על הרמב"ן שהתיר להכנס בספינה אפילו בשבת, כשרוב הנוסעים גוים, שכל מלאכות הנעשות בספינות על דעת העכו"ם שהם הרוב נעשות. וכ"כ הרשב"ץ ומהר"א בן טאוה. וכ"ש כאן שהוא לקראת המלך. ואין בזה שום פקפוק כלל. ע"ש. והלום ראיתי בשו"ת חלקת יעקב ח"א (סימן ר"ו), שנשאל על הפליטים (אחר השואה), שבאו לפאריס, שצריכים לנסוע למדינת הים, בהוצאות הג'וינט, ופעמים רבות שהספינות הגדולות מגיעות לנמל ביום השבת, האם יש להתיר לנסוע בהן בשבת, וכתב שהטעם שאסרו להפליג בספינה תוך ג' ימים קודם שבת, כתב ר"י שהוא מטעם שט. והגאון שב יעקב כתב שגזרת שט שייכא רק על מנהיגי הספינה שהם עושים פעולת השיטה, ואם רוב הנוסעים גוים, מותר. ואע"פ שמדברי כמה ראשונים נראה שגם האדם הנכנס לספינה דומה לשט, מ"מ כיון שכתבו בשם בה"ג "ספינה קטנה", וכלשון הגמרא "מברא", נראה שבספינות הגדולות שבזמנינו שיושבים הנוסעים בתוכן כמו בבית ממש, וגם אין משיטין אותן בידים, ונוסעות על קיטור, לא נראה כלל שום דמיון לשט, וכמו שהסבירו הפוסקים שהטעם של קנין שבתה בספינה מערב שבת, הוא משום שנראה כביתו, ולא נראה כשט, הוא הדין בספינות הגדולות הללו. [וגם הטעם של עונג שבת, לא שייך כל כך בספינות הגדולות הללו]. והנה במשנה (ביצה לו: א) איתא, אין מטפחין ואין מספקים משום גזרה שמא יתקן כלי שיר, ואח"כ אין שטין ע"פ המים גזרה שמא יעשה חבית של שייטים. והתוספות ביצה (ל) כתבו, שמכיון שאין בקיאים בזה"ז בעשיית כלי שיר, וליכא למגזר, שרי, ה"נ י"ל שבספינות הגדולות הללו שאין דומה לשט, יש להקל. (גם בחות יאיר סימן קט"ו מבואר שהגזרה דשמא יעשה חבית של שייטים גזירה רחוקה מאד בזמנינו וכו'). ועוד שהספינות שבימינו שנוסעות ע"י קיטור, המצאה חדשה היא, שלא היתה בזמן חז"ל, ולא נכנסה בכלל גזרת חז"ל, וכמ"ש כיו"ב הב"י (סימן י"ג), והמג"א (ס"ס ש"א), ואין לנו לחדש גזרות חדשות מדעתינו, הילכך יש להקל. עכ"ד.

ועינא דשפיר חזי להרב פתח הדביר¹³⁶ (סימן רמ"ח דף ל' ע"ב), שישב על מדוכה זו, מה שנהגו העם להקל היפך מה שפסק מרן הש"ע שאסור להפליג אלא א"כ קנה שבתה בספינה

אוצר ההלכה

היכר מחיצות, לכ"ע לא אמרין חוקקין. ע"ש היטב. (ע"ע לקמן סימן ת"ה ס"ז בהג"ה, ומג"א שם [ס"ק י"א] מה שכתב על דברי האו"ז). ועיין שו"ת יריעות שלמה סימן כ"ג שפסק להקל. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ה)

קצד) שם בהגה ויש שעושים קידוש בספינה ואחר כך חוזרים לביתם וכו'. כתב הבאר היטב (סקי"א), ובעי דוקא שישב שם בין השמשות. ע"כ. בתניא [ש"ע הגר"ז ס"ט] כתב, דצריכים להזהר שישב שם כל בין השמשות עד שתחשך, דבכל רגע שבבין השמשות יש ספק שמא הוא תחלת לילה, וברגע של תחלת הלילה צריך להיות בספינה. ע"כ. ויזהר לחזור לאותו ספינה שקנה בה שבייתה. מג"א [סימן של"ט סקי"ג], תניא [שם], חיי אדם [כלל ד' ס"ג]. ואחר שהפליג חוץ לתחום אין לו אלא ארבע אמות. מג"א [סקי"א], חיי אדם [שם]. ואפילו נכנס לעיר המוקף חומה כמו שכתוב בסימן (ת"ח) [ת"ה]. תניא [שם]. ובספינה מהלך כולה. ואם עבר ונכנס בספינה בלא קניית שבייתה, אין לו בספינה אלא ארבע אמות. ועיין ברדב"ז (ח"ג סימן תקצ"ב) אפילו קנה שבייתה ולא יצא מתוכה אסור לירד מהספינה, וסיים, אף על פי שאני מחמיר על עצמי, אני מחמיר על אחרים כיון שיש להם על מה שיסמכו. וכן כתב בלקט הקמח דראוי להחמיר מפני עמי הארץ, בפרט שאפילו להמקילין יש זמן ויש מקום ויש ספינה קטנה שאסור, על כן אין ראוי להתיר.

(באר יעקב – קרויזר – סק"ו)

קצה) שם בהגה ויש שעושים קידוש בספינה וכו' ולמחר חוזרין לספינה ומפליגין. ונראה הא דאסור לנכנס לקמן סימן של"ט [ס"ז] משום דמחזי כשט, ביאר בנר ישראל שם [מג"א סקי"ג] דנכנס מערב שבת אינו כשט. וצריך לומר סברת הרמ"א דהיא גופא גזרה רחוקה, דמקילין שם לצורבא דרבנן להערים, והוא גמרא ערוכה [שבת קל"ט], על כן לא חייש להכי, והכי נמי בקובע מקומו בערב שבת הוי כביתו. ולפי זה נראה, כיון דלמצוה שרי לכ"ע כמו שכתב הטור, ומכל שכן דשרינן בקביעות קידוש חוץ לתחום, פשיטא דצריך לעבור [ב]ספינה תוך התחום לילך לבית הכנסת סגי בעשיית קידוש מערב שבת להיכרא, ואדרבה תוך תחום קיל גם בזה דשרי מספינה לספינה ולילך לכפר של בית הכנסת כמו שרוצה, מה שאין כן העוברים חוץ לתחום אסורים לספינה אחרת מכל שכן לצאת כל השבת מספינה ליכשה ארבע אמות. וצריך להזהיר, שראינו עוברים מנהר עירנו למקום רחוק ואין מדקדקים בזה בשביל חסרון ידיעה. אך נראה שאין להורות תוך התחום אפילו משום פרשת זכור, משום דמחזי כחוכא ואטלולא במקום שאין בני תורה.

(מאורי אור חלק בן נון – דף קנ"ד ע"א)

קצו) שם בהגה ויש שעושים קידוש בספינה ואחר כך חוזרים לביתם וכו' ולמחר חוזרין לספינה ומפליגין. כתב ב"י

כבר המצוה של עונג שבת. והכא נמי י"ל לדעת הרמב"ם. וכנראה שביום הראשון של ההפלגה בים אינו ברור כלל שיתחיל במיחושים והקאות, עד שיחזיק בדרך זמן ממושך, ואין ספק עונג שבת מוציא מידי ודאי של המצוה שהולך לעשותה. ודו"ק. גם בכף החיים (ס"ק ל"ח) הביא מה שכתב בב"י, שבמקום שנהגו היתר אין למחות בידם, שיש להם על מה שיסמכו. וכתב, ולפ"ז במקום שנהגו שאחר שקנו שבייתה בבין השמשות חוזרים ולנים בביתם אין למחות בידם. ע"ש. וכן כתב בספר ארץ חיים¹³⁷ (סימן רמ"ח), שהמנהג להקל בזה הוא מנהג קדום שנתפשט בישראל קודם קבלת הוראות מרן. וכל שכן כאן שמרן עצמו תלה הדבר במנהג. לפיכך אין לבטל המנהג להקל, כיון שיש להם על מה שיסמכו. ע"ש. וכ"כ בשו"ת מים חיים משאש (חאו"ח סימן ק"ג), שהמנהג להקל כדעת הרמב"ן להפליג בספינה בשבת, אפילו בלי קניית שבייתה מערב שבת. ע"ש.

(חזון עובדיה שבת ח"א – דיני המפליג בספינה הערה ה')

קצ) שם בהגה ויש שעושים קידוש בספינה. לפרסומי מילתא, כדכתב מרן בב"י. ובעי שישב שם בין השמשות. מג"א (סקי"ב).

קצא) שם בהגה ויש שעושים קידוש בספינה. וצ"ל שיתפללו תפלה בפלג המנחה. ועיין מה שכתבתי לעיל בחלק בן נון¹³⁸ תוך התחום פשיטא מותר. ואין להורות במקום שאין בני תורה, אכן בידוע להם ההיתר אין לחוש תוך התחום. (מאורי אור חלק קן טהור – דף קס"ה ע"ב)

קצב) שם בהגה ויש שעושים קידוש בספינה וכו'. כתב ב"י בד"ה ומה שכתב רבנו בשם בה"ג [הלכות שבת פ"א עמ' קי"ח] וכו', ותמיה לי אם כן למה צריכין לסדר שלחן וכו'. נ"ב: [עייין] מה שכתב שבלי הלקט [סימן קי"א] על תמיהה זו. הגה כ"י.

בד"ה, ומ"ש רבנו ור"י [עירובין מג. תוד"ה הלכה] אסר הכל וכו' קודם שבת וכו', וצריך לומר דסבירא ליה וכו'. נ"ב: במאירי [שבת יט. ד"ה שמועה] דחה סברא זו מכאן זאת הקושיא בחדושי לשבת. ע"ש. ועיין להרשב"א בחדושי [שם ד"ה ור"ן]. הגה כ"י.

קצג) שם בהגה ויש שעושים קידוש בספינה וכו'. [הערת מהרש"ם: עיין בשו"ת רע"א (סוסי"י י"ג), דדוקא בספינה שיש בה מחיצות, אבל ברפסודות של עץ המחוברים לכ"ע לא מהני. ואני מצאתי כן באור זרוע הלכות ערב שבת ((ח"ב סימן ג'). וע"ש דאם יש באמצע מקום גבוה עשרה טפחים, מהלך בכל הספינה גם במקום דליכא מחיצה עשרה טפחים, אבל בדליכא מחיצה עשרה טפחים, אף שיש כדי לחקוק, לא אמרין חוקקין להשלים אלא לחומרא ולא לקולא. ועוד דכיון דבעינן

אוצר ההלכה

שביתה הוי ליה כביתו ומותר לכנוס בה בשבת, אטו ביתו ממשי העומד על גבי ספינות במים מותר לשוט בו. מ"מ יש לומר שיצא להמג"א סברא זו בהוכחה מן הב"י גופיה, שהרי הב"י משיג על הגאון מהר"י אבוהב, שכתב שהבה"ג [הלכות שבת פ"א עמ' קי"ח] בשיטת הרשב"ם [הו"ד בתוספות עירובין מג. ד"ה הלכה], וכתב ואין נ"ל וכו', לכך נ"ל דבה"ג נמי סבר דבריינא דאין מפליגין [שבת יט.] כב"ה נמי אתיא, ומיהו היכא שקרקע הספינה גבוה עשרה טפחים מקרקע הנהר דליכא משום איסור תחומין, וגם הם מים נובעים, דמותר להפליג אפילו בערב שבת לכ"ע, דלא איירי בהכי מתניתין דאין מפליגין, אתא בה"ג למימר דמותר לכנוס בה בשבת ולהפליג כל שקנה שביתה שם, ור"י אמר וכו' משום דהוא כשט וכו'. ע"ש. ובודאי יש לתמוה, אילו נימא דאין בקניית שביתה פעולה כלל להיתר גזירת שט, אלא דלא חש לו כל עיקר, א"כ איך סלקא דעתיה דב"י דבה"ג איירי באופן שאין משום תחומין כגון למעלה מעשרה, א"כ מה פעולת הקניית שביתה, אם כדמביא בתר הכי בשם הריטב"א [עירובין מג: ד"ה ועל כן], כדי שכשיגיע לנמל יהיו רשאים לכנוס שם ולהיות כבני עיר, אבל הכניסה [לספינה] בלא קניית שביתה שרי, קשה, חדא הא לשון הבה"ג שהפוסקים מביאים, משמע דלהיתר הכניסה הוא דמצריך הקנייה, ותו דבאמת אף לזה לא מהני מידי אלא כשאינו יוצא מהספינה, כמבואר שם בהריטב"א, ובה"ג הא מתיר הכניסה בשבת אחרי שיצא מהספינה, ומה הועיל בתקנתו, אלא על כרחך פעולה דהשביתה כדכתב הר"ן [שבת ז: ד"ה ולפיכך], כדי שיהא רשאי להלך כל הספינה (כ"ד) [כארבע] אמות מפני ששבת באויר מחיצות. ואם כן הא על כרחך איירי למטה מעשרה במקום דשייך איסור תחומין, או דסבירא ליה יש תחומין למעלה מעשרה אפילו בים דלא כהרמב"ם, דאי לאו הכי אלא באופן דלא שייך תחומין, מה איסור יש בהליכה חוץ מארבע אמות במקום דלית ביה משום תחומין. ועיין ריש פרק מי שהוציא אוהו [עירובין מג.] קושיית הגמרא, אי אמרת בשלמא יש תחומין משום הכי רצו, אלא אי אמרת אין תחומין אמאי רצו, (ומן התימא מן הדרכי משה [אות ב'] שכתב דלדעת הר"ן בדברי בה"ג נוכל ליישב דבריהם כמ"ש ב"י). אלא ודאי מוכח דדעת הב"י דלעולם איירי למעלה מעשרה ודלא שייך תחומין, ופעולת הקנייה לא מטעם הריטב"א ולא מטעם הר"ן, אלא מטעם היתר שלא יהא נראה כשט, כדעת המג"א, וכדכתב בתר הכי שלומד מטעם התוספות [עירובין מג. ד"ה הלכה] כוונת הבה"ג, שאם נכנס בה בשבת בלי קניית שביתה נראה כיוצא חוץ לתחום, אבל כשקנה בה שביתה, כשנכנס שם בשבת אינו אלא כנכנס לתוך ביתו. כן לומד הב"י לשיטתו, שזה פעולה היא לגזירת שט מפני שאינו אלא כנכנס לתוך ביתו. וקצת משמע נמי הכי כוונת התוספות, מדלא מקשו על המנהג מן הסוגיא דפרק תולין [שבת קלט:] והקשו על (הרשב"א) [הרשב"ם], אלא משמע משום דנמי מבינים דעת בה"ג דמטעם זה שהוא נראה כביתו כמו דאינו חש משום זה לאיסור שט, אלא שכתבו דלא שפיר עבדו משום דאין הסברא נוחה להם. וא"כ לשיטת המג"א אין להנידון שנשאלתי שום

(שיטה נ'), וגם התוספות [עירובין מג. ד"ה הלכה] והרא"ש ז"ל [שם פ"ד סימן ג'] כתבו בפרק מי שהוציא אוהו, שאותם בני אדם וכו'. נ"ב: עיין מה שפלפל מהריב"ל (בח"ג סימן ע"ג) בלשון הרא"ש, ועיין בספר משפט צדק (ח"א סימן ל'). (כנסת הגדולה – הגב"י)

קצו) שם בהגה ויש שעושין קידוש בספינה ואחר כך חוזרים לביתם וכו' ולמחר חוזרין לספינה ומפליגין. עיין מה שכתב בזה בתשובה ספר בית יהודה (ח"ב סימן ל"ה דף צ"ו). יע"ש. (מזבח אדמה)

קצה) שם בהגה ויש שעושין קידוש בספינה ואחר כך חוזרים לביתם וכו' ולמחר חוזרין לספינה ומפליגין. כתב ב"י (שיטה ל"ח), ואחר כך חוזרין ונכנסין לה בשבת כו'. נ"ב: כן נהגו בקצת מקומות ואין למחות. ספר המפה. וכתב מג"א (ס"ק י"א) ואפילו חל יו"ט ערב שבת שרי לקנות שביתה. ועיין בספר שער אפרים (חאו"ח סימן ט"ז). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ג)

קצט) שם בהגה ולמחר חוזרין לספינה ומפליגין. נשאלתי, אנשים הנוהגין ע"פ הרמ"א בסימן רמ"ח, שמקדשין וקונים שביתה בהספינה והולכים ולנים בביתם וחוזרים להספינה בשבת. ופה בדנציג הספינה שעל הנמל עומדת רחוק מהעיר הרבה, אלא שלדברי השואל מ"מ הוא בתוך התחום, מפני שמבונה מכל צד בבתיים סמוכים להעיר תוך שבעים אמה ושיריים, באופן שאין בהילוך זה משום איסור תחומין. אלא בעבור הריחוק אי אפשר לבא מהעיר אל מקום שכונת הספינה, דהיינו המקום שקורין פאר וואשר, אם לא ע"י העברת נהר ווייסל ע"י ספינה שקורין טרעק שיף, והכל תוך התחום, ושאל השואל אם שרי או אסור.

ולפום ריהטא רציתי לומר מדאיתא סימן הנ"ל סעיף ב' בהג"ה, אבל אין איסור במה שהבהמות מושכות הספינה וכו', הוא הדין בזה, אחרי שכבר נהגו לילך תוך הספינה שקידשו בה בשבת, מאי שנא ספינה זו מהספינה גדולה. אמנם ראיתי בהמג"א שם (סק"י וסק"א) מבואר מיניה דדוקא בספינה זו שקנה בה שביתה, ומשום דהוי כביתו אין בה משום גזירת נראה כשט, אבל בספינה אחרת ליכנס בה בשבת, מודה הרמ"א להב"י שפסק בש"ע והוא שלא יצא מהספינה מעת שקנה שביתה, ומשום גזירת נראה כשט. ומה שנאמר בהג"ה הנ"ל אבל אין איסור וכו' היינו בנכנס בה מערב שבת, וקמ"ל שלא יהא דומה ליושב בקרון אף מקודם שבת, שמכל מקום אסור לו לילך עליו בשבת, משא"כ לכנוס בה בשבת. ואין לומר שמפני שבהמות מושכות הספינה אינה בכלל הגזירה, מדאינו דומה לשיטה שהיא בלתי סיוע מבהמה, דזה מוכח להדיא מן המהרי"ק (שורש מ"ה) שאין לחלק בהכי כלל. ע"ש. הן אמת דדעת המג"א בהרמ"א נראית תמוה, כדהפליא עליו הגאון בעל שב יעקב (סימן ט"ז) וכתב, ולדבריו לא ידעתי ממי יצא הוראה זו לרמ"א וב"י. ע"ש. והגאון המשיב יותר מתפלא, וכתב שלא יטעה בזה שום צורבא מרבנן. וגם בעיני הסברא מצד עצמותה נראית תמוה, דמפני שקנה בה

אוצר ההלכה

לעמוד לדעתי על תוכן ההיתר דהמנהג, אערוך פה לשון הר"ן [שבת ז. ד"ה ת"ר אין מפליגין] מתחילה ועד סוף, ת"ר אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם לשבת, האריך בה הרב אלפסי בהלכות, ובתוספות [שם יט. ד"ה מפליגין] פירשוהו לפי שאסור לעבור במים במעבורת אפילו בתוך התחום משום דהוי ליה כשט, ואסור לשוט גזירה שמא יעשה חביות של שייטין, והיינו דגרסינן בפרק תולין [שבת קלט:] חזי מר האי צורבא מרבנן וכו', אמרו ליה הערמה דרבנן הוא, וצורבא מרבנן לא אתי למיעבד לכתחילה. אלמא דלכתחילה שלא בהערמה אסור, ובהערמה נמי דוקא לצורבא מרבנן, הא לכולי עלמא אסור. לפי פירוש זה ולפי דברי הרב אלפס ז"ל גם כן, יש לתמוה על מה נהגו העם עכשיו להפליג בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת. אבל הר"ז הלוי ז"ל [במאור שם ז.] כתב טעם אחר בין בזו בין במה שאמרו [שם יט.] אין צריך על עיירות של גוים, דכולהו מקום סכנה הוא, וכל שלשה ימים קודם שבת קמי שבתא מקרי [גיטין עז.], ונראה כמתנה לדחות את השבת. ועל דרך זה התיר הרמב"ן למפרשי ימים שיכנס בים בשבת ולפרוש מן הנמל ואין חוששין, משום דכשאסרו להפליג בספינה תוך שלשה ימים, לא אסרו אלא בישראל שוכר כל הספינה, שכל המלאכה הנעשית בה אינה נעשית אלא בשבילו, אבל בספינה שרובה גוים וישראלים מועטים נכנסים בה, כיון דרובה גוים על שם הגוים היא נעשית, וכדאמרינן בפרק כל כתבי [דף קכ"ב ע"א] במסיבה שרובה גוים והדליק גוי את הנר, שמותר לישראלים שבה להשתמש לאורה. ולפיכך נוהגין עכשיו שמתכנסין לתוך הספינה מערב שבת ומסדרין שם השלחן ומדליקין את הנרות לקנות שם [שביתה], ואח"כ חוזרים ונכנסים לה בשבת, ועושים כך מפני שהספינה עתידה לצאת בשבת חוץ לתחום, ויהא אסור לזוז בתוכה מארבע אמות שלו לפי שלא שבת באויר מחיצות מבעוד יום, ואע"ג דקיי"ל [עירובין מב:] דהלכה כרבן גמליאל דמהלך את כולה אפילו בדיר וסוהר אע"ג דלא שבת באויר מחיצות, הני מילי בנתנוהו גוים בדיר וסוהר דאניס הוא, הא לדעת לא עשאו כארבע אמות, אבל כיון שנכנס לה מערב שבת נעשה כמערב ברגליו ואומר כאן תהא שביתתי, וכיון דקונה שם שביתה, שובת באויר מחיצות מבעוד יום הוא, ומהלך את כולה כארבע אמות היא אצלו. עכ"ל.

ובדאי החיוב עלינו לעמוד על דעת הרמב"ן ז"ל, שמעיד עליו הר"ן שמפני שאין לאסור ההפלגה תוך שלשה ימים על פי טעמו, התיר נמי למפרשי ימים שיכנסו בים בשבת, והרי אינו מזכיר מאומה מקניית שביתה, כאשר באמת לדעתו לא שייך כדהעיד הריטב"א [עירובין מג: ד"ה ועל כן] בשמו, שמפני שפוסק כדקיי"ל אין תחומין למעלה מעשרה, התיר ליכנס בספינה של גוים בשבת, וכן כתב הר"ן בשמו שהתיר לפרוש מן הנמל, שהוא נמי מכח אין תחומין למעלה מעשרה, ופשיטא דאליביה לא שייך קניית שביתה כנ"ל, דהא אין תחומין למעלה מעשרה, ואם כן איך לא השגיח כשנכנס בשבת משום שט, ואף דלא ניחא לו בטעם זה להאסור דאין מפליגין, כדגם להרא"ש לא מסתבר,

היתר, וכן באמת הוריתי לו לאיסור, אלא שצריך ללון על הספינה ולא יצא מתוכה.

אמנם א"כ דדעת הב"י הכי, הא ודאי צ"ע, דבשלמא היכי דשייך תחומין שייך קניית שביתה, אבל הב"י דמוקים לבה"ג למעלה מעשרה, ודסובר אין תחומין למעלה מעשרה, באופן שאין ביציאתה חוץ לתחום שום איסור מצד תחומין, א"כ מה יועיל הקניית שביתה להיתר שט משום דהוי כנכנס לביתו, הא למעלה מעשרה לא קנה כלל שביתה כדאיתא שם בהריטב"א, וכשיצא מתוכה לביתו קונה השביתה בביתו, ומה שוב הוי כנכנס לביתו. ובשלמא מה שהבין מתוספות ורא"ש כוונת הבה"ג משום דהוי כנכנס לביתו, היינו משום דתוספות מוקמו לבה"ג במקום דשייך איסור תחומין, רק דבה"ג אזיל בשיטת רשב"ם דמטעם דאיהו לא עביד מידי שרי, וכדכתב הדרכי משה [אות ב], דלפי דעת תוספות מוכרחים דברי מהר"י אבוהב ושפיר נמי דקונה שביתה שם, ואך משום דמ"מ נראה כיוצא, משא"כ כשקונה שביתה בהספינה אף חשש זה מסולק, אבל הב"י דרוצה להעמידו במקום דלא שייך תחומין מה קניית שביתה שייך. ואין לומר דאף דלא קנה שם שביתה מ"מ כיון שישב בהספינה שוב מתחזי כביתו, הא לזה אין צריך לישב שם בין השמשות דוקא בכניסת שבת כדקפיד הגהות הרא"ש [עירובין פ"ד סימן ג'] שבב"י פה, וכן הטור כולם כאחד עונים בלשון אם קנה שביתה, ולמעלה מעשרה להב"י מה קניית שביתה שייך. גם אין לומר מדלמעלה מעשרה לא נפשט אם יש תחומין אם לאו, לענין קניית השביתה נקטינן לקולא דיש שביתה, זה ודאי אינו, דהא הוי תרי קולי דסתרי אהדדי, דהא לשיטת הב"י להבה"ג אם יש שביתה דהיינו יש תחומין, הא יש איסור בהכניסה מצד איסור תחומין, ואם אין תחומין אין שביתה, והדר יש איסור משום שט. ועל כרחך נמי לידחק בדעת הב"י, דמוקים להבה"ג דוקא כשהספינה בעודה בנמל היא גוששת למטה מעשרה, אלא כשהיא מפלגת אזלה למעלה מעשרה וניחא. ואולם באמת כל זה דוחק, והעיקר כדכתב הר"ן ור"י אבוהב, והב"י במחילת כבודו הרמה לא דק בדעת הבה"ג שפיר. ואם כן מכל שכן ודאי יש לתמוה לשיטת המג"א שזה דעת הרמ"א, שהרי הרמ"א הגיה על הש"ע שכתב (היכי) [היכא] דמותר להפליג, דהיינו כדביאר במקום דלא שייך תחומין, ומשמע ודאי סתימתו דאפילו הספינה עומדת בשעת שביתה נמי למעלה מעשרה כדבאמת הכי הוא מן הסתם, ואם כן פעולת השביתה למעלה מעשרה לענין היתר שט איני יודע מה טיבה, בשלמא על הש"ע לא קשיא, אף דאיירי למעלה מעשרה נקיט הלשון וקנה שם שביתה, דבאמת הוא לאו דוקא, דלמעלה מעשרה לא שייך קנין שביתה, אלא מפני שמצריך שיכנסו לתוכה קודם הכנסת שבת ולא יצא מתוכה כי היכי דלא יעבור בשבת על איסור שט, קורא אותו וקנה שם שביתה, אבל על הרמ"א לדעת המג"א דהקנין שביתה יהיה עיקר ההיתר לאיסור שט איני יודע ליישוב.

ומלבד זה מה שכתבתי לעיל דהסברא בעיני מצד עצמותה תמוה, דמי עדיף נראה כביתו מביתו ממש. לכן כדי

אוצר ההלכה

המנהג. אבל הר"ז הלוי ז"ל כתב טעם אחר וכו', ועל דרך זה התיר הרמב"ן, וידוע כמבואר בריטב"א דעיקר טעם היתר הרמב"ן ליכנס בשבת אינו אלא משום דסבירא ליה אין תחומין למעלה מעשרה, ואליביה פשיטא דלא שייך הקניית שביתה, וגם אין צורך אליו להסברת הר"ן, הן הטעם כדי שיהא יוכל להלך בהספינה חוץ לארבע אמות, אם אין תחומין אין איסור כנ"ל. והמנהג הוא נובע מפסק בעל הלכות גדולות כמבואר בהטור. והברור דפשיטא דלא איירי פסקא דידיה דוקא בלמטה מעשרה, אלא או דס"ל כשיטת הפוסקים יש תחומין למעלה מעשרה אפילו בים דלא כהרמב"ם, או דס"ל כהרשב"א דאף דק"ל אין תחומין למעלה מעשרה היינו לצאת מים ליבשה דמותר, אבל ליכנס בה בשבת אסור, משום דאין לנו להוציא מחזקת ביתו, כדאיתא סימן ת"ד בב"י בשמו, או דחש שלא לחלוק בין עמוק עשרה לאינו עמוק עשרה, לכן הצריך תמיד הקניית שביתה מטעם הר"ן. ועל כל פנים תמיד מוכרח מיניה כדפירש המהר"י אבוהב וכנ"ל, דההכנסה התיר אף במקום דשייך איסור תחומין, מטעם סברת הרשב"ם דאיהו לא עביד מידי אלא מיא הוא דקממטו ליה, רק על ההילוך דעביד בידים הוא דהקפיד דלהוי שבת באויר מחיצות. ואולם בפסק הלכות גדולות עדיין לא הונח דעתו, דלדבריו הא מ"מ מוכרח לטעם דאין מפליגין ודנימא דהביריתא כב"ש ולא כב"ה, בזה לא ניחא לו אף בדעת בה"ג, והיה מוכרח דפסקו לא קאי אלא בנהרות הנובעין דלא שייך טעם הרי"ף, והעולם ראה שמפליגין אף בימים. אבל אחרי שהביא נמי בשם הרמב"ן דלטעמו מסולק האיסור הפלגה תוך שלשה ימים בספינות הסתם דרובם גוים, וגם מסולק בו על פי דבריו ודעתו האיסור דשט אף בשבת, כתב ולפיכך נוהגין, כלומר דהמנהג הוקבע שסוברים אף הבה"ג סבירא ליה כדעת הרמב"ן, שאין בההליכה לתוכה בשבת לא משום איסור שט ולא משום דאין מפליגין, הן במים הנובעים והן במים המלוחים, ונוהגים על פי פסקא דבעל הלכות גדולות, ואינם מחלקים בין עמוקים עשרה ובין אינם עמוקים ע"י הקניית שביתה. וזה גופא הוא דברי הרמ"א בשם יש אומרים, דברי הר"ן ממש, והכל אך בספינה סתם שרובם גוים ואינה מושכרת לישראל לבדו, שאין לחוש להאיסור שט לדעת הרמב"ן, ובזה שוב באמת הרמ"א איירי בין בעמוקים עשרה ובין באינם עמוקים עשרה. ואין להקשות מה יועיל קניית שביתה בלמעלה מעשרה, דממה נפשך אם אין תחומין למעלה מעשרה אין הכרח כלל להשבייתה, כי אין איסור אף בההילוך חוץ לארבע אמות בהספינה. משא"כ לשיטת המג"א דמשום שט צריך לקניית שביתה, ודאי יש לתמוה מה יועיל בלמעלה מעשרה. הגם דיש לדחוק לשיטתיה, דלענין קניית שביתה סמכין לקולא דיש תחומין למעלה מעשרה, ועליו אין להקשות דהוי תרי קולי דסתרי, משום דסמכין על דעת בה"ג לפירוש מהר"י אבוהב, שאין איסור בההכנסה משום תחומין. מ"מ הברור בעיני, דגוף הסברה אין לה העמדה וקיום אחרי שאינה יוצאה אלא מפירוש הב"י לבה"ג, והוא אינו אלא כדפירש המהר"י אבוהב, ומהיכא תיתי לן להמציא סברא כזו דנראה

מ"מ איך התיר האיסור המבואר בגמרא [שבת קלט:] דאסור לשוט בשבת אפילו ע"י מעבורת שמעביר הגוי, יהיה מאיזה טעם שיהיה. אלא ודאי הברור אצלי שהבינו טעמו פשוט, דמזה הטעם גופיה שהתיר ההפלגה תוך שלשה ואפילו בשבת, משום דכל המלאכות הנעשות אינם אלא בשביל הרוב גוים, הוא הדין סובר עד כאן לא אסרו ההעברה בספינה ע"י גוי אלא דומיא דהתם, שרק הצורבא מרבנן לחודיה היה בהספינה, וסובר דודאי אין איסור שיטה שייך במה שהספינה שטה והישראל יושב בגווה, דהא לא עביד מידי, אלא מפני שאסרו חכמים השיטה הן בגופו והן ע"י ספינה כשבעצמו מוליך ומושיט הספינה אסרו מלאכת השיטה בשבת, וממילא כל דבר שאסור לעשותו אסור לומר לגוי לעשותו, והוא הדין להיות נהנה ממנה כל שהגוי עושה המלאכה רק בשבילו, וזה היה ערמת הצורבא דרבנן, דלא יהיה מחזי שרוצה בההעברה, ומ"מ ידע שהגוי יהיה מבין מדעתו שרוצה לעבור ויעבירונו ולהכי אסור. אבל כשרובה גוים ועיקר המלאכה דהשיטה נעשית בשביל הרוב, ונר לאחד נר למאה, שרי לדעתו מק"ו דמלאכה דאורייתא הנעשית בשביל הרוב. ובחנם האריך השב יעקב [סימן ט"ז ד"ה רק צריכין] למוקים הסוגיא שלא אליבא דהלכתא לאביי דוקא, ואף לא הועיל מאומה, כי ברובה גוים לכל הפירושים שם אף לאביי שרו, כי לא יחלוק אביי על הברייתא דמסיבת הגוים שממנה ראיית הרמב"ן, עיין שם בחדושי הרשב"א ודוק. אבל הדברים פשוטים דשם איירי שכל ההעברה לא היתה אלא בשביל הצורבא דרבנן, דזה אפילו לרבא ודאי דאסור, וזה ברור לענ"ד בכוונת הרמב"ן. וכן מה שאסרו בסומן תרי"ג [ס"ו] לעבור היינו נמי (ו') או ע"י עצמו או ע"י גוי בשבילו, אבל לא ברובה גוים. וכן בסומן של"ט [ס"ח] שאסור הש"ע ההכנסה תוך ספינה אינה קשורה, נמי מטעם זה, שמיד שנכנס בה מזעזע אותה ולא ימלט משיטה פורתא מכחו, וזה אסור חכמים. ומה דאיתא שם בב"י שה"ר ישעיה היה עובר וכו', והיה אומר שהנכרים המנהיגים הספינה לעצמם מכוונים, ורבנו מאיר הקשה לו וכו', והעיד השב יעקב שיש ט"ס בראיות רבנו מאיר, הברור לדעתי כדמשמע שה"ר ישעיה היה עובר ע"י גוי אף יחידי, וסמך עצמו על שהגוי המוליך הספינה לעצמו מכיון, כלומר לשכרו שמקבל, וזה אסור רבנו מאיר, אבל בשרוב גוים היושבים בהספינה לא מצינן. ומה שהתמיה הב"י, אפשר נמי אך באופן הנ"ל. ויהיה איך שיהיה לענ"ד הברור זה טעמו דהרמב"ן באיסור שט, וזה נמי טעם הבה"ג דלא חייש לשט, הכל מטעם דתמיד על הרוב אין הישראל לבד שוכר הספינה ורובה גוים וכנ"ל.

ומעתה אבאר לשון הר"ן, התחיל וכתב דלפי פירוש זה, דהיינו דהרי שסובר דההקפדה היא נמי על היושב בספינה, דעביד איהו איסור דרבנן משום דהוי ליה כשט ושזה טעם איסור ההפלגה, וגם לפי דברי הרב אלפסי ז"ל, הן לטעם עצמו והן לפירוש שמביא שהוא משום תחומין ובאינו עמוק עשרה, יש לתמוה במה נהגו העם וכו', ורצונו לומר אפילו במים אינם עמוקים נהגו להפליג, שזה לכל דברי רב אלפס אינו יודע טעם

סימן רמח סעיף ד

תקמוז

באר הגולה
פ. הריב"ש בתשובה
[סימן י"ז וק"א]
לפירוש הרז"ה שם
[במאור שבת דף ז'
ע"א; שו"ת
התשב"ץ ח"א סימן
כ"א: מ. הרשב"ץ
בתשובה [שם;
הריב"ש סימן
ק"א]:

ד' היוצאים בשיירה במדבר והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת, כי מפני הסכנה לא יוכלו לעכב במדבר בשבת לבדם, שלשה ימים קודם שבת אסורים לצאת, וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת, ואם אחר כך יארע לו סכנה ויצטרך לחלל שבת מפני פיקוח נפש מותר ואין כאן חילול. ² והעולה לארץ ישראל אם נזדמנה לו שיירה אפילו בערב שבת, כיון דדבר מצוה הוא יכול לפרוש ופוסק עמהם לשבות, ואם אחר שיהיו במדבר לא ירצו לשבות עמו יכול ללכת עמהם חוץ לתחום מפני פיקוח נפש, ואם נכנס לעיר אחת בשבת מהלך את כולה, ואפילו הניחוהו מחוץ לעיר ורוצה ליכנס לעיר מותר, דכיון דלדבר מצוה נפק יש לו אלפים אמה לכל רוח: הגה יס' אומרים שכל מקום שאדם הולך לסמורה או לראות פני חבירו חשוב הכל דבר מצוה, ואינו חשוב דבר הרשות רק כשהולך לטייל [ר"ת, הוצא במדכ"י שבת סימן רנ"ח והגהות מיימוניות דפוס קושטא הלכות שבת פ"ל ה"ג; ראב"י שבת סימן קנ"ח, ואצ"ו רנ"ו יואל], ועל כן נהגו בקצת מקומות להקל צענין הפלגת הספינות והלכת שיירה תוך שלשה ימים כי חוששים הכל לדבר מצוה, ואין למחות צידן הואיל ויש להם על מי שסמכו:

אוצר ההלכה

(רב) **שם היוצאים בשיירה במדבר וכו'.** כתב ב"י (שיטה ל"ו), ואעפ"י שהרי"ף [שבת ז:] והרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ג] פירשו ברייתא זו בדרך אחרת, מ"מ הדין דין אמת כו'. נ"ב: אמר המאסף, דברי הריב"ש [סימן י"ז] נראין כסותרין, ולכן נ"ל לפרש דבריו בשני פנים כדי שלא יהיה בהם סתירה. אפשר לפרש דהכי קאמר, ואעפ"י שהרי"ף והרמב"ם ז"ל פירשו הברייתא בדרך אחרת, הדין דין אמת שאסור לצאת בשיירה תוך שלשה ימים לשבת, דעד כאן לא קאמרי שטעם איסור ההפלגה בספינה תוך שלשה ימים לשבת ולצור על עיירות של גוים, שהוא משום ביטול עונג שבת ולא מפני שנראה כמתנה לחלל את השבת, אלא במפליג בספינה ולצור על עיירות גוים דליכא חלול שבת בודאי אלא ספק, דמפליג בספינה שמא קודם השבת יגיע למקום חפצו, ואפילו שההפלגה היא למקום רחוק שאי אפשר בשום פנים שתגיע הספינה לאותו מקום קודם השבת, שמא יזדמן לה איזה נמל ותנוח שם ולא תצטרך לחלל את השבת, כדכתב מהריב"ל ז"ל בתשובה (ח"ב סימן נ"ג). וכן היא דצ"ח על עיירות של גוים, אפשר שיכבשו אותם קודם השבת, כדכתבו הרדב"ז ז"ל (בסימן ע"ז) [ח"ד סימן אלף קמ"ט] ומהריב"ל בסימן הנזכר, או שמא שלום תענה קודם השבת, וכדכתב הרדב"ז ז"ל שם. אבל היוצא בשיירה במדבר, על כל פנים צריכין לחלל את השבת, ואפילו לדעת הרי"ף והרמב"ם ז"ל אסור. ומ"מ מדברי הרז"ה ז"ל יש ללמוד דשונים הם, מדפירש הטעם מפני שנראה כמתנה לחלל השבת, נראה דלא שאני ליה בין היכא דאיכא ודאי חילול להיכא דליכא ודאי חילול, דתרווייהו כי הדדי גינהו, ואף על פי כן קא מחלק בין תוך שלשה ימים לקודם שלשה, הוא הדין אף בדאיכא ודאי חילול יש לחלק בין תוך שלשה לקודם שלשה.

ועוד אפשר לפרש בדברי הריב"ש ז"ל דהכי קאמר, ואעפ"י שהרי"ף והרמב"ם ז"ל לא פירשו כן, הדין דין אמת, כלומר לא נחלקו הרי"ף והרמב"ם עם הרז"ה ז"ל אלא דוקא בספינה של גוים, בין רובה גוים בין רובה ישראל ועושין בשביל ישראל, דכיון דהישראל עצמו אינו עושה המלאכה אינו נראה

כביתו יהא עדיף מביתו ממש. לכן הברור בעיני דעת הרמ"א כנ"ל ודלא כהמג"א.

והיוצא לנו לענ"ד בנדון הנ"ל שנשאלתי, ומכל שכן בנדון שאלת הגאון בעל שב יעקב, דעתי מסכמת להלכה ברורה היכי שהספינה הולכת בלאו הכי עם גוים רבים שמותר הוא, אחרי שכבר נהגינן כעדות הר"ן, וכדאייתא בפרק הזרוע [חולין קלו:] נהגו העם כרבי אלעי, ואם המנהג קובע הלכה בדאורייתא מכל שכן בדרבנן. אך אחרי שבעוונותינו האידנא פרוצים בחילול שבת, חלילה להתיר במידי, כדאמרינן [עירובין ו.] רב בקעה מצא ואסר להם כדי שלא יפרצו. אבל איפכא חומרא דנפיק מזה לדינא במה שמצאו כעת אנשי פולין, הבאים סוחרי ישראלים עם תבואה וסחורות וכל הספינה שכורה לישראל לבדו, לדעתי כל בעל נפש יחוש לעצמו שעובר אדרבנן, שאסרו לעבור אף תוך התחום בעובדא דצורבא מרבנן. (ודלא כהשב יעקב שרצה לומר שהעובדא היתה בחוץ לתחום, דזה ודאי אינו, דא"כ איך ירד מספינה להיבשה לשמור פירותיו, ומה הועילה לו ערמותו). והקניית שביתה לא מהני מידי (דלענין איסור שט, אלא מוכרחים למיעבד כדפסק הש"ע, לילך לתוך הספינה קודם הכנסת שבת ולא לצאת ממנה עד שתפליג, זולת בהספינה שרובה שכורה לגוים. ודוק.

(ר) **שם בהגה וכן נהגו בקצת מקומות ואין למחות.** כתב ב"י (דף קס"ב ע"א שיטה כ"ז), ולענין הלכה דבר זה תלוי במנהג המדינה וכו'. נ"ב: וכן כתב בנימין זאב (סמן ר"ד). אבל מהריב"ל ז"ל (בס"ב) [ח"ג] סימן ע"ג אסור. ועיין במהר"י קולון (שורש מ"ד), ובספר משפט צדק (חלק ראשון סימן ל'). (כנסת הגדולה – הגב"י)

סעיף ד'

(רא) **סעיף ד' היוצאים בשיירה במדבר וכו'.** כתב ב"י (שיטה כ"ג), וכתב עוד, שאלת וכו'. נ"ב: סימנים י"ז, י"ח, ק"א. (כנסת הגדולה – הגב"י)

אוצר ההלכה

מתורתם, דאפשר דלדידהו אפילו קודם שלשנה] אסור, אלא מתורת הרז"ה ז"ל למדנוהו. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ז) **(רג)** שם היוצאים בשיירה במדבר וכו'. כתב ב"י (דף קס"ב ע"ב שיטה ל"ז), וכ"כ הרשב"ץ בתשובה כו'. נ"ב: ח"א סימן כ"א. ומהר"ש ז"ל בנו בתשובה (שו"ת הרשב"ש סימן ת"ח), ובספר התשב"ץ ח"ד [הטור השלישין בתשובות מהר"א י' טאוזה ז"ל (סימן י"א)]. (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ד)

(רד) שם היוצאים בשיירה במדבר וכו'. עיין שיירי כנסת הגדולה בהגב"י אות (ו') [ז']¹⁴⁰. ע"ש. נ"ב: [אמר הצעיר, בהיותי בארגיל שנת ה'תפ"ג]¹⁴¹ ראיתי בתשובות הרשב"ץ ז"ל ח"א סימן (ך') [כ"א], שנשאל על עליית ארץ ישראל דרך המדבר והתיר, וסמך על טעמו של הרז"ה [במאור שבת ז.], וכתב שאם נזדמנה לו שיירא אפילו בערב שבת יוצא, ופוסק לשבות ואינו שובת, וילך עמהם יותר מתחום שבת, ואפילו לדעת הרי"ף [עירובין ה.]. והר"מ [הלכות שבת פכ"ז ה"ב] דסבירא להו דתחום שלש פרסאות דאורייתא, אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש. ואם רגליו רעות ירכב, שאין ברכיבה אלא שבות, ואפילו היא דאורייתא אין לך דבר וכו'. ועוד האריך בטעמים וראיות ראויים אליו ז"ל. ע"ש. הגה כ"י. (נוכח השלחן)

(רה) שם היוצאים בשיירה במדבר וכו'. כתב ב"י, וכתב הריב"ש ז"ל בתשובה כו'. נ"ב: בסיומן ח"י וסימן ק"א כו', וכתב עוד כו', ואע"פ שהרי"ף והרמב"ם פירשו כו', מכל מקום הדין דין אמת כו'. עיין מה שכתב השכנה"ג בהגב"י (סק"ז)¹⁴². ועיין מה שכתב הרב בני חיי (בהגב"י)¹⁴³, יד אהרן (בדף ס"א ע"ב)¹⁴⁴, דאין אפשר דסבירא להו כהרז"ה [במאור שבת ז.], הא הרי"ף הקשה לרבנו חננאל כו'. עיין מה שכתב בזה הרב קהלת יעקב אלבעלי ז"ל (בדף ל"ה ע"ג), ברכות מ"ם (דף כ"ג ע"ד)¹⁴⁵, סמא דחיי ז"ל (דף י"ד ע"ב וג')¹⁴⁶. (דברי מנחם – הגב"י סק"י)

(רו) שם היוצאים בשיירה במדבר וכו'. והנה דין זה העתקה היא מתשובת הריב"ש [סימן י"ז], הביאה הב"י, ועיין שם שהקשה דלכאורה דין זה הוא רק לדעת הרז"ה [במאור שבת ז.], וכתב דאף על פי שהרי"ף [שם ז.] והרמב"ם [הלכות שבת פ"ל הי"ג] פירשו ברייתא זו בדרך אחרת, מכל מקום הדין דין אמת. ועי"ש. והנה המעיין ברי"ף שהביא שיטת המפרש דאין מפליגין בספינה הוא משום תחומין, והקשה דמאי איריא שלשה ימים אפילו טפי נמי, הרי דלית ליה סברת הרז"ה הנ"ל. ואפשר שהוא יפרש דאם כן אפילו ברביעי נמי אבל בראשון ושני ושלישי יודה גם הרי"ף. ודו"ק¹⁴⁷. עיין בב"ח [אות ה.].

כמתנה לרחות את השבת, אבל בספינה שמלחיה ישראלים¹³⁹ והם עצמם עושים המלאכה, בהא ודאי אסור, דנראה כמתנה לחלל השבת. ובצרין על עיירות גוים, אעפ"י שהישראל עצמו עושה המלאכה, לא כתבו הטעם מפני שנראה כמתנה לחלל את השבת, מפני שרוצין לתת טעם אף כשנודע בודאי שישלימו עמהם קודם השבת, שאין כאן טעם מפני שנראה כמתנה לחלל את השבת. ועוד דסירכא דאיך ברייתא נקיט, דמפרשי לה מפני עונג השבת, אבל אין הכי נמי דבלאו האי טעמא אסיר מפני שנראה כמתנה לחלל את השבת. אי נמי, לא כתבו הטעם מפני שנראה כמתנה לחלל את השבת, משום דמפליג תנא בין קודם שלשה לתוך שלשה, ולדידהו כל שיש שם חילול שבת אפילו מיום ראשון נמי, לכך הוצרכו לפרש הברייתא בדליכא חילול, וכגון שאפשר ללכדה או ישלימו עמהם קודם שבת, ואפילו הכי משום ביטול עונג שבת אסיר. ועם זה יש ליישב דברי הרי"ף בפ"ק דשבת, דאחר שכתב פירוש הגאון, וכתב שהטעם הוא משום ביטול עונג שבת, כתב, והוא הדין שאין צרין על עיירות גוים פחות משלשה ימים קודם השבת, משום דלא מתהני להו אוכלא כו'. ויש לדקדק, מאי לישנא דוהוא הדין, היה לו לומר וכן הא דתניא כו'. אלא דבמאי דכתבתי ניחא, שהרי"ף ז"ל נשמר שלא נאמר כיון דגם הוא סובר דהיכא דישאל עצמו מחלל את השבת אסור דנראה כמחלל את השבת, נפרש ג"כ דטעם הברייתא דאין צרין על עיירות של גוים מטעם שנראה כמתנה לחלל את השבת הוא כיון דישאל עצמו עושה המלאכה, לכן אמר שהוא הדין נמי דהך ברייתא מתפרשת מטעם ביטול עונג שבת, דאי משום שנראה כמתנה לחלל את השבת מאי איריא תוך שלשה, אפילו קודם נמי. והכוונה לו ז"ל, דכי היכי דהוא ז"ל הקשה על טעם הגאון, דאי משום גזרת תחומין נגעו בה מאי איריא תוך שלשה אפילו טפי נמי, הכי נמי איכא לאקשווי לדידיה אם נפרש הברייתא דאין צרין מפני שנראה כמתנה לחלל את השבת, אלא טעם הברייתא משום ביטול עונג שבת, ולהכי מפליגין בין קודם שלשה לתוך שלשה. ולפי זה יוצא לנו איסור ליוצא בשיירה בין תוך שלשה ימים בין קודם, דאיסור החילול נעשה ע"י ישראל עצמו, ולכן כתב הריב"ש שאע"פ שהרי"ף והרמב"ם לא פירשו כן הדין דין אמת כשישראל עצמו מחלל השבת לכ"ע, אפילו להרי"ף והרמב"ם אסור, והוא הדין יוצא בשיירא שהישראל עצמו עושה החילול אסור, ומפני שיש להסתפק בדברי הרי"ף והרמב"ם שמה אף במקום דאיכא חילול שבת ע"י ישראל עצמו יש לחלק בין קודם שלשה לתוך שלשה, השיב, דבר זה מתורת הרי"ף והרמב"ם לא למדנו, כלומר שהוא מותר קודם שלשה ואסור תוך שלשה לא למדנו

הערות וצייונים

139. עיין בספר חזון עובדיה שבת ח"א (דין המפליג בספינה הערה ח' ד"ה ודע). 140. נדפס לעיל אות ר"ב. ויתכן דצ"ל אות ט', נדפס לקמן אות רט"ז. 141. כ"ה בכ"י מהרד"ך, ואז היו שו"ת הרשב"ץ באלגיר עוון בכ"י. נאמ"ן ס"ט. 142. נדפס לעיל אות ר"ב. 143. נדפס לקמן אות ר"ח. 144. נדפס לעיל אות מ' (ד"ה והרז"ה ז"ל נתן טעם לאיסור). 145. נדפס לעיל אות מ"ד (ד"ה וכתב הריב"ש ז"ל). 146. נדפס לעיל אות ל"ט. 147. עיין שו"ת הריב"ש סימן י"ח.

אוצר ההלכה

ריא) שם וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת וכו'. כתב במג"א (סקי"ד), וכן כתב רדב"ז ח"א סכ"ו כו'. נ"ב: ליתא לפנינו שם, וצ"ל, ח"ד תשובה אלף קמ"ט. (המאיר לארץ)

ריב) שם וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת וכו'. ועיין במגן אברהם (סקי"ד) ד"ה וביום וכו', שכתב בשם הר"י בן לב (ח"ב סימן נ"ג), דכיון דיודע בודאי שיחלל שבת אסור, וכ"כ רדב"ז (ח"א סימן י') [ח"ד סימן אלף קמ"ט וסימן אלף קנ"ח], ועל זה סומכין עכשיו שמסכנין בעצמם שלא לחלל שבת. עכ"ל המג"א. וצ"ע דבנדה (דף ל"ח ע"א) איתא, חסידים הראשונים לא היו משמשין מיטותיהם אלא ברביעי בשבת שלא יבואו נשותיהן לידי חילול שבת, ופירש"י שלא תלד בשבת ויצטרך לחלל עליו את השבת. עיין שם ברש"י [ד"ה אלא מרביעי] שעשה חשבון איך יבוא מרביעי בשבת שתלד בשבת. ומוכח שם שדוקא חסידים הראשונים היו מדקדקים כך שלא יבואו מזה לידי חילול שבת, אבל כל העולם, דהיינו מי שאינו חסיד שעושה לפניו משורת הדין, אינו צריך להזהר בזה כיון שעתה אין כאן איסור, ואם לבסוף יצטרך לחלל שבת מותר מפני פיקוח נפש. ודוק. וקשה מזה על המחבר שהביא זה להלכה, גם על המג"א בשם הריב"ל והרדב"ז קשה, דשם בנדה אם תלד בשבת בודאי יצטרך לחלל שבת, דהיינו לכוונת הטבור וכדומה לזה, אפילו הכי דוקא חסידים המדקדקים וזהירים יותר מהדין, אבל מי שאינו חסיד שרי.

אב"ל באמת נלע"ד להביא ראיה לדין זה של המחבר והריב"ל מהא דאיתא בנדרים (דף ט"ו ע"א) ובשבועות (דף כ"ה ע"א), אמר רבי יוחנן, האומר שבועה שלא אישן שלשה ימים, מלקין אותו וישן לאלתר, ולכאורה קשה למה מלקין אותו, הלא עתה אינו עושה שום איסור, ואם בסוף שלשה ימים יהיה סכנת נפשות, יהיה מותר לישן מפני פיקוח נפש, ולהמחבר והריב"ל ניחא. וזה לשון הגמרא בנדרים (דף ט"ו ע"א): אלא דאמר קונם עיני בשניה, ואי דלא יהיב שיעורא מי שבקינן ליה עד דעבר איסור בל יחל, והא אמר רבי יוחנן האומר שבועה שלא אישן שלשה ימים מלקין אותו וישן לאלתר. עכ"ל. ופירש"י מי שבקינן ליה, הא עבר ודאי באיסור לא יחל, דלא מצי למיקם אנפשיה דלא יישן, והא אמר ר' יוחנן לאלתר מלקין אותו הואיל ונדר בדבר שאין יכול לעמוד בו. עכ"ל רש"י. מדקאמר הגמרא מי שבקינן ליה עד דעבר איסור בל יחל, מוכח מזה דכיון דיודע שיצטרך לעבור ולעשות איסור, אף שאז יהיה פיקוח נפש ויהיה מותר לו לעבור כדי להציל עצמו, אעפ"כ אסור בתחלה לעשות על סמך זה, וכן מפירש"י מוכח כן. ודוק.

ועוד נלע"ד להביא ראיה לדין זה דאם ידע שיצטרך לחלל שבת אסור לצאת אף שבעה ימים קודם השבת, מסוכה (דף כ"ה ע"א), וז"ל הגמרא: והעוסק במצוה פטור ממצוה מהכא נפקא,

רוז) שם וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת וכו'. י' לב בתשובה (ח"ב סימן נ"ג) כתב להחמיר כיון דאיכא חילול שבת בודאי. וגאלנטי (בתשובה ק"י) פסק להתיר. ועיין י' חביב (סימן כ"ח). (גור אריה הלוי – סק"ד)

רח) שם וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת וכו'. כתב ב"י, כתב הריב"ש כו'. נ"ב: מדברי הריב"ש שם [סימן י"ז] משמע שדינו של הרז"ה [במאור שבת ז.] מוסכם לכ"ע, דכל שלשה ימים קמיה שבתא מותר, אפילו בדבר שעתיד לעשות איסור תורה בידיים. ומדברי מהריק"ו (שורש מ"ה) משמע דלהרי"ף היכא דאיכא עשיית איסור ביום השבת, אפילו הפליג ביום ראשון אסור, ולא שרו להפליג בספינה אלא משום שאין בה כי אם איסור תחומין שהוא מדרבנן. ולדידה צריך ליישב מה שאמרו [שבת יט.] אין צרין על עיירות של גוים, והתם איכא איסור עשיית מלאכה. ולענין הדין המתברר מדברי הריב"ש, דמותר להפליג בספינה או לצאת בשיירה, אף על פי שהוא יודע בודאי שיחלל שבת, אם הוא שלשה ימים קודם שבת, ולדבר מצוה מותר אפילו בערב שבת ואין צריך לפסוק עם הגוי שישבות כו'. והרדב"ז בתשובה (סימן ע"ז) [ח"ד סימן אלף קמ"ט] חולק עליו במה שהתיר לצאת בשיירה שלשה ימים קודם השבת אעפ"י שיודע שהוא מוכרח לחלל את השבת. ואין דבריו מוכרחים, אף שהוא מחמיר והריב"ש מיקל. מתורתו של הרמ"ה נזיר א"לדים ז"ל בספר כ"י. ועיין בשכנה"ג בסימן זה [הגב"י סק"ט¹⁴⁸]. יע"ש. ובספר עולת תמיד [עולת שבת סק"ג] כתב, שלא התירו לדבר מצוה אלא דוקא במקום שאין לחוש כי אם שיתבטל מעונג שבת, אבל במקום שיש חששא שיצטרך הישראל לעשות מלאכה בשבת או לילך חוץ לתחום, אז אין להתיר אפילו לדבר מצוה, ותלה עצמו במה שכתב השכנה"ג, וליחא, כמ"ש הרב אליה רבה [סק"ג]. יעוין שם. (בני חיי – מגיה – הגב"י סק"א)

רט) שם וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת וכו'. אבל מהריב"ל (ח"ב סימן נ"ג) ומהרדב"ז (ח"א סימן פ"ז) [ח"ד סימן אלף קנ"ח] כתבו, דכיון שיודע שודאי יחלל שבת אסור. וכתב הרב כנה"ג [הגב"י¹⁴⁹], דמשום הכי עתה מסתכנים בנפשם שלא לחלל שבת. יע"ש. מי שהיה בא בדרך והוצרך לחלל שבת מפני הסכנה, יותר טוב שילך על רגליו ממה שירכוב, אם לא שהוא מסתכן או לא יגיע אזי ירכוב. כנה"ג [שם] משם הרדב"ז (ח"א סימן פ"א) [ח"ד סימן אלף קנ"ב]. יע"ש. (ברכות מ"ם)

רי) שם וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת וכו'. עיין תשב"ץ (ח"א סימן כ"א) שנזכרה שם סברא, ולפי זה לא מצינו היתר בפרישה במדברות כו'. וזה כדעת ר"י בן לב שהביא המג"א [סקי"ד]. אך הריב"ל (ח"ב סימן נ"ג) לאו מהאי טעמא אתי עלה, אלא שאף גם לדעת הרז"ה [במאור שבת ז.] יש לחלק ולאסור בדין זה. (צמח צדק)

אוצר ההלכה

שבת. וי"ל שאני התם [במכס] לא מיקרי מתנה, דעל כל פנים הברירה בידו שלא להעמיד גוי, מיהא בפונדק (ווירטהסהויז) דהכרח למכור בשבת, וי"ל גם שם יכול לעשות בהקפה באופן שאין איסור אם לא יחוש לפסידא, או י"ל שם רק שבות דשבות, לא מחמירין בשביל זה להוי כמתנה לחלל שבת. עכ"ל. (הערה: אל יפלא בעיני הקורא כי לא הבאתי היתרים שכתבו בעלי שו"ת בענין קבלנות ושאר דברים ע"י מכירה לגוי להנצל מאיסור שבת, כי בכיוון השמטתי כל אותן הדברים, כמאמר חכם אחד, מה שיותר יודעים העולם יותר מן הרבנים, ולא צריך לפרסם רק מה שאסור. ועיין בתשובת מהר"ם שיק (או"ח סס"י צ"ו) בענין דרעשמאשין ודאפפמיהלע שסיים: כל זה לדינא, אבל למעשה צריך להיות מתון בדברים כאלו, שרוב היתרים כאלו מביאים לידי חילול שבת, שעמי הארץ מדמים מילתא למילתא, ואומרים שכך התירו הפרושים. עכ"ל.) (ילקוט הגרשוני – סק"ב)

רמז) שם והעולה לארץ ישראל וכו' כיון דדבר מצוה הוא וכו'. כתב ב"י (שיטה ל"ח), וכתב עוד [הרשב"ץ ח"א סימן כ"א], שהעולה לארץ ישראל, אם נזדמנה לו שיירא בערב שבת כיון דדבר מצוה הוי וכו'. נ"ב: וכן כתב הריב"ש ז"ל (בסימן ק"א), והביאה רבנו המחבר ז"ל בסמוך, וכתב שם דהעליה על דעת להתיישב מצוה מיקרי. וכמדומה לי שראיתי בספר שלטי הגבורים וכעת אני זוכר מקומו, דמהלך ארבע אמות בארץ ישראל מצוה קא עביד¹⁵⁰. ולפי דבריו אפילו לעלות על מנת לחזור מצוה מיקרי¹⁵¹. אבל הרדב"ז (ח"א סימן צ"ד) [ח"ד סימן אלף קמ"ט] כתב על זה שכתבו הריב"ש והרשב"ץ ז"ל שהעליה לארץ ישראל מצוה מיקרי, וזו קולא גדולה לא שמענוה, ואדרבא יש הסכמה (העזה) [בעזה] שלא יצאו משם יום רביעי, דקרוב הדבר שיבואו לידי חילול שבת. (כנסת הגדולה – הגב"י)

רמז) שם והעולה לארץ ישראל וכו' כיון דדבר מצוה הוא וכו'. אמר המאסף, על מה שכתב הריב"ש [סימן ק"א] שהעליה לא"י מצוה ומותר לפרוש אפילו בערב שבת, כתבתי במקום אחר [כנה"ג הגב"י]¹⁵²: אבל הרדב"ז ז"ל (ח"א סימן צ"ד) [ח"ד סימן אלף קמ"ט] כתב על זה, וזו קולא גדולה ולא שמענוה, אדרבה יש הסכמה בעזה שלא יצאו משם יום רביעי, דקרוב הדבר שמא יבוא לידי חילול שבת. ע"כ. ולפי שלכאורה יש להבין מדברים אלו שהרדב"ז חולק על הריב"ש ז"ל וסובר שאין העליה לא"י מצוה, וזה אי אפשר, שהרי הרדב"ז ז"ל כתב שם, ואלו אנו אית לן דאינו נקרא דבר הרשות אלא יוצא לטייל, אבל מי שיוצא לבקש טרף לביתו מצוה חשיב, וכל שכן העולים לא"י דחשיב דבר מצוה. גם בסימן פ"ז [ח"ד סימן אלף קנ"ח] כתב בלשון הזה: סמכו על ר"ת [הו"ד במדרכי שבת סימן רנ"ח], שכיון שהולך לבקש פרנסת ביתו כדי להחיות נפשות, לדבר מצוה מיקרי. ראיתי לבאר

[מהתם נפקא] "ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם" [במדבר ט', ו'] וכו', אלא עוסקים במת מצוה היו וכו'. ופירש"י [ד"ה שחל שביעי שלהן] שמעינן מיניה דעוסק במצוה פטור מן המצוה, שהרי נטמאו במתיהן שבעה ימים לפני הפסח ואעפ"י שטומאה זו תעכב על ידם אכילת פסחיהן, אלמא מצוה קלה הבאה על ידך אינך צריך לדחותה מפני חמורה העתידה לבוא. עכ"ל. ולכאורה קשה, הלא בעת שהיה מת מצוה מוטל לפנייהם עדיין לא היה חיוב פסח עליהם, וכשיגיע פסח והם יהיו טמאים יהיו פטורים, ומנא לן דעוסק במצוה פטור ממצוה אחרת החמורה הבאה לידו בעת עוסק במצוה קלה, הלא גם בדבר הרשות כהאי גוונא מותר, כגון דמותר לצאת במדבר בחול אף שיודע שיצטרך לחלל שבת, אעפ"כ מותר לצאת כיון שעתה חול ואינו עושה איסור, ואח"כ כשיצטרך לחלל שבת יהיה מותר מפני פיקוח נפש, ומה צריך הגמרא לאשמעינן ולהוכיח כן מקרא בדבר מצוה. אלא על כרחך מוכח מזה, דדוקא במצוה מותר לעסוק במצוה קלה עתה אף שיודע שבזה יבוא לאחר זמן לאיסור חמור, כמו ליטמא במת מצוה, ובזה לא יכול לקיים מצות פסח שעונשו כרת, אבל בדבר הרשות כהאי גוונא אסור. ודוק כי זה ברור.

אחרי כתבי זה, מצאתי בהגהת הגאון רבי צבי חיות בנדה (דף ל"ח ע"א), שהביא ראייה לדין הנ"ל כמו שכתבתי, ות"ל [ותהילול לאל] שכיונתי לדעתו להביא ראייה מגמרא הנ"ל נדה דף ל"ח. אבל זה קשה לי על הגאון רבי צבי הירש חיות, שהביא ראייה לאיסור מהחסידיים הראשונים, ואני הבאתי ראייה להיפוך, מדקאמר חסידים הראשונים לא היו משמשים מטותיהם וכו', משמע דוקא הם משום שהיו מחמירים על עצמם משום חסידותם, אבל לכולי עלמא שרי. וצ"ע. רק זה יש לאמר, דשאני התם, דלכן לכולי עלמא שרי, משום שהן עצמן אפשר שלא יחללו את השבת בכריתת הטבור וכדומה, רק נשיהם או אחרים יחללו את השבת, לכן לכולי עלמא שרי, רק החסידים מחמירים על עצמם, משא"כ אם יודע שהוא בעצמו יצטרך לחלל את השבת יש לאמר דלכולי עלמא אסור. ודוק. (בית מדרכי)

ריג) שם ואם אחר כך יארע לו פכנה וכו'. דע דמה שכתב ואם אחר כך כו' ויצטרך לחלל שבת וכו' אין "אם" זה כדבר שנתחדש, שהרי בתחילת דבריו התחיל שברור שיצטרך לחלל שבת, אלא "אם" זה הוא כמו "אם כסף תלוה את עמי" (שמות י"ז, כ"ד), דהיינו כשיצטרך. ודו"ק. (אמת ליעקב)

ריד) שם ואין כאן חילול. כתב בספר שבילי דוד [סק"ג], יש לעיין במכס ובפונדקאות שנתבאר בסימן (רמ"ג) [רמ"ד ס"ו] דמתירין משום הפסד לעמוד גוי בקבלנות, אבל על כל פנים איך נעשה כן לכתחלה לשכור מכס דהוא מתנה לחלל

הערות וצייונים

150. בכתובות (קיא.) איתא: כל המהלך ארבע אמות בא"י מובטח לו שהוא בן העולם הבא. 151. עיין שלטי הגבורים (שבועות ח.) שכתב להיפך דבאה ליכא מצוה כלל. וכן העירו בזה הרב יד אהרן (הגה"ט), נדפס לעיל אות מ' (ד"ה ואי עליה), והרב פתח הדביר (סק"ג), נדפס לקמן אות ר"ח (ד"ה העתקתי). 152. נדפס באות הקודמת.

אוצר ההלכה

שכתב הרב ז"ל, דגם על מנת לחזור חשיבא מצוה, א"כ נלמד מזה דאפילו ההליכה משעה שיוצא מעירו וישם לדרך פעמיו, הגם שעדיין לא דרכו רגליו בארץ הקדושה, עוסק במצוה מיקרי, מכח כל הראיות שהביא הוא שם לזה כנזכר, ועל כן הותר להפליג בערב שבת, כיון שהוא מתחיל במצוה בה שעתא שהוא יוצא לדרך.

אבן הרשב"ש ז"ל נראה דפליג על זה, דבתשובות סימן א' (דף ב' ע"ב), וסימן ב' (דף ג' ע"א), וסימן של"ד (דף ס"ג ע"ד), כתב דאם אדם נשבע שיעלה לא"י, אין העליה אלא הכשר מצוה ויכול לישאל על שבועתו, ואם העליה בעצמה היתה מצוה אין לו הפרה, וכן הנשבע שלא יעלה לא"י, שבועה היא ואינו נשבע לבטל את המצוה, הא למה הדבר דומה, לנשבע שלא ילוש מצה או לא יאפה אותה, או למי שנשבע שלא יעשה סוכה, ששבועתו שבועה, לפי שאין אפיית המצה ועשיית הסוכה אלא הכשר מצוה וסיבה מקדמת למצוה. תדע לך שהרי אמרו בירושלמי [שבועות פ"ג ה"ד], הנשבע שלא יאכל מצה ולא ישב בסוכה, לוקה ואוכל ויושב, ואם איתא דהנשבע שלא יאפה מצה ושלא יעשה סוכה הוא נשבע לבטל את המצוה, אדנקיט לה בנשבע לבטל המצוה עצמה לינקוט לה בנשבע לבטל המכשירין, ואנא אמינא אם בנשבע לבטל את המכשירין וכו' כל שכן בנשבע לבטל המצוה עצמה וכו', משמע דאם נשבע על המכשירין שלא לעשותן שבועתו שבועה. וכן נמי בנשבע שלא יעלה לא"י ושלא יקנה בית שבועתו שבועה, וכן הנשבע שיעלה לא"י יכול הוא לישאל על שבועתו, אעפ"י שהנשבע לקיים את המצוה אינו יכול לישאל על שבועתו, מפני שאינו נשבע על גוף המצוה אלא על מכשיריה וסיבותיה, וכ"כ הרא"ש ז"ל בתשובה [כלל י"ב סימן ז'], דהעליה לא"י לא חשיב מצוה אלא מכשירי מצוה, שאין המצוה אלא הדירה בארץ כדכתיב "וירשתם אותה וישבתם בה" [דברים י"א, ל"א] כמו שכתב הרמב"ן א"ז ז"ל [בחדושי עה"ת במדבר ל"ג, נ"ג], והסכים עמו א"א הרשב"ץ ז"ל [זוהר הרקיע עשה רכ"ו אות ע"ן]. אלא אם נשבע שידור בא"י ורוצה לישאל אז אין מתירין לו. ע"כ. והכי מסיק מר בריה דרבנא בספר יכין ובעז ז"ל ((ח"א) [ח"ב] סוף סימן ב')). ע"ש. וכפי דבריו מתבאר דכדי לעלות לא"י אסור להפליג בערב שבת, דההליכה לעלות לא"י לא חשיב דבר מצוה אלא מכשירי מצוה, היפך סברת הריב"ש ופסק מרן ז"ל שלפנינו. והא דמייתי מהרמב"ן והרשב"ץ ז"ל, אחהמ"ר נראה דלא דמי, דאינהו ז"ל אתו לאפוקי לעולה לא"י על מנת לחזור, דההיא לא חשיבא מצוה לפי שאין המצוה אלא בשיבה, ועל כן זה העולה על מנת לחזור אפילו מה שדורך כף רגלו על הארץ הטובה לא חשיב מצוה, וכל שכן מה שיוצא מביתו לרכוב אניות לעלות על מנת לחזור, דלא חשיב מצוה לפי דעתם, ואין הכי נמי דאם עולה להתיישב, אפילו ההליכה בחוץ לארץ כדי לעלות להתיישב חשיבא מצוה.

דברי, שכוונתי לומר שעל מה שהתיר הריב"ש לפרוש לא"י אפילו בערב שבת, כתב הרדב"ז ז"ל קולא גדולה היא, ולא מפני שסובר שהעליה לא"י אינה מצוה, אלא מפני שחולק עליו בפירוש הברייתא, שלדעת הריב"ש טעם האיסור מפני ששלשה ימים קודם השבת הוא כמתנה לחלל השבת, אבל קודם שלשה ימים לא הוי כמתנה לחלל את השבת ומותר לפרוש, ונפיק מזה דלעלות לא"י מותר לפרוש אפילו בערב שבת, והרדב"ז ז"ל חולק עליו, שאין טעם הברייתא מפני שנראה כמחלל את השבת, אלא הטעם כדפירש הרי"ף [שבת ז:]: מפני ביטול עונג שבת, ולזה מחלקת הברייתא בין הולך לדבר מצוה לאינו הולך, דאם הולך לדבר מצוה אין טעם עונג שבת מונעו, דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, אבל במקום שצריך לחלל את השבת כהולכי מדברות, אפילו מיום ראשון ואפילו לדבר מצוה אסיר. גם מה שכתוב שם הרדב"ז ח"א סימן צ"ד, צ"ל סימן ע"ז.

(שיירי בנסת הגדולה – הגב"י סק"ט)

רי"ז שם והעולה לארץ ישראל וכו' כיון דדבר מצוה הוא וכו'. נ"ב: ודוקא להתיישב. והרב כנה"ג [הגב"י] 153 כתב, אפילו להלך ארבע אמות. יע"ש. ומה שכתב משם הרדב"ז דנראה דחולק, כבר פירש דבריו בשיירי סימן זה [הגב"י] אות ט' 154. יע"ש.

ריח שם והעולה לארץ ישראל וכו' כיון דדבר מצוה הוא וכו'. דברי מרן ז"ל הללו הם תשובת הריב"ש ז"ל (סימן ק"א), וכתבה בב"י סוף סימן זה, שכתב שם דלעלות לא"י הוי שפיר דבר מצוה, וכ"כ הר"ש [בר צמח] ז"ל [ח"א סימן כ"א]. ע"ש. ולא נתבאר בדבריו ז"ל עליה זו מה היא, אי על מנת לחזור או על דעת להתיישב שם. ומרן החבי"ב ז"ל [הגב"י] 155 כתב משם הריב"ש ז"ל שם, דהעליה על דעת להתיישב מצוה מיקרי, והבין בדבריו דאילו על מנת לחזור לא מיקרי מצוה להפליג בערב שבת. ועיין להרב אליה רבה ז"ל (סקי"ג) שכתב וז"ל: דוקא על דעת להתיישב, ויש אומרים דאפילו מהלך בא"י מצוה היא, וסברא ראשונה כתב כנה"ג בשם (הר"ש) [הריב"ש]. ותימה עליו, דהריב"ש (סימן ק"א) כתב הא דמהלך ארבע אמות בא"י, אלא על כרחך מה שכתב להתיישב לאו דוקא, ולא בא אלא להורות דעליה למצוה נמי מצוה היא. ע"כ. וכדבריו מתבאר מתוך התשובה גופה, שהביא כמה ראיות להוכיח דגם העליה עצמה חשיבא מצוה, כמ"ש פרק קמא דחולין [ז:]. בההיא דגינאי נהרא, חלוק נמי להאי דבמצוה קעסיק, וכן התירו ביום הכיפורים לעבור במים להקביל פני רבו, וכן לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו התירו שלא לחזור לביתו לבער החמץ, אעפ"י שאם הלך לדבר הרשות יחזור מיד. שבכל אלו אעפ"י שאין ההליכה עיקר המצוה, מ"מ כיון שהולך לעשות המצוה נקרא עוסק במצוה, וכן הוא בהולך לארץ ישראל. ע"ש. מבואר מזה דכיון דלא דייקנן מלשון להתיישב דאתא לאפוקי העולה על מנת לחזור וכמו

אוצר ההלכה

על דעת לחזור לא מצינו דזה מצוה מפורסמת. ואפילו תימא שזכות הוא לו ממה שאמרו [כתובות קיא.] המהלך ארבע אמות בא"י מובטח לו שהוא בן העולם הבא, דכתיב "ורוח ההולכים בה" [ישעיה מ"ב, ה'], מ"מ מצות עשה ליכא, אי נמי הא דכל המהלך ארבע אמות מיירי במת שם וכו'. ע"ש. ולפי דברי מורנו הרב שרשי הים ז"ל הנזכר שעשאו למוהרימ"ט חולק עם הרשב"ש ז"ל, צריכין אנו לומר דכי עולה על דעת לחזור, אפילו מה שהולך ארבע אמות בא"י לא חשיב מצוה ואין שם אלא זכות בעלמא, ולתירוצא בתרא אפילו זכות ליכא במהלך אלא בנקבר שם, אבל כשהולך על דעת להתיישב, אפילו ההתחלה דהיינו מה שעוקר רגליו מביתו ויוצא והולך בחוץ לארץ ביבשה ובתוך הים להתיישב בא"י, הגם דההליכה לאו עיקר המצוה היא אלא מכשירים, אפילו הכי חשיב מצוה לדין נשבע לבטל את המצוה דאין לו התרה, וכי כתב הרא"ש דנשאל על שבועתו, היינו בעולה על מנת לחזור. ומזה יש להרגיש על מורנו הרב ז"ל שם, דמאחר שנחית לכל זה, איך לא הקשה על הרשב"ש ז"ל במה שנסתייע מהרמב"ם והרשב"ץ דכתבו דאין העליה מצוה כי אם הדירה, למאי דבעי הוא ז"ל למימר דההליכה לאו היא מצוה. דיש לדחות כדכתיבנא בעניותין, דאין הכי נמי דהכי סבירא להו היכא דעולה על מנת לחזור, אבל על דעת להתיישב גם ההליכה הוי מצוה כנזכר. גם אשור' לגדול אדוננו מורנו הרב חקרי לב שם (דף פ"ט ע"ב) דכתב וז"ל: גם הרימ"ט (חיו"ד סימן כ"ח) כתב שטעם הרא"ש וכו', היינו שלא היה העליה על מנת לדור אלא לחזור, שמע מינה דאי על דעת לדור שם הוי הכשר מצוה כמצוה. הרי ממש כדכתיבנא, דהיכא דהוי מצוה גם ההליכה ידידה חשיבא מצוה, ושאיני על מנת לחזור דהיא גופא לאו מצוה היא. ועיין להרב נוה שלום ז"ל בחלק התשובות (סימן ז').

ומכא האמור מה מאד תמיהני למה שראיתי לעט"ר מורנו הרב חיים ומלך נר"ו בספרו הבהיר נשמת כל חי (חיו"ד סימן ז'), כי שם הראנו ידו הנפלאה וזרועו יקבץ סברות כל הפוסקים קמאי ובתראי ז"ל שדברו חכמים במצות עליית א"י בזמן הזה, ושקיל וטרי בהדיהו ובכל החילוקים האמורים בענין ברוחב מבינתו, ושם אחר שהביא דברי מהרימ"ט ז"ל הנזכר שכתבם מרן החבי"ב ז"ל ביו"ד (סימן זכ"ר) [רכ"ח] הגב"י אות ע"ב), שפירש בתשובת הרא"ש הלזו דהיה הנדר דוקא לעלות לא"י, ואין מצוה בעליה כי אם בשיבה, כתב וז"ל: ומ"מ נראה שדעת מהרימ"ט בכוונת דברי הרא"ש משום דנדר לעלות ולא לדור, וליכא מצוה בעליה, דהוי מכשירי מצוה ולא עיקר המצוה, וכן פירש הרשב"ש ז"ל בסימנים א"ב בדברי הרא"ש, דאין עיקר המצוה בעליה כי אם בדירה, וכ"כ הרדב"ז ז"ל בחדשות סימן (קנ"ד) [תנ"ד] וכו'. ע"ש. וכן בקדש חזיתי להרב מהר"ר ישראל ז"ל בעל תקלין חדתי' בספר החשוב פאת השלחן (דף ג' ע"א) [אות ט"ז], שגם הוא ז"ל השוה דעת מהרימ"ט עם הרשב"ש ז"ל, דאחר שכתב משם הרשב"ש דהעליה לא"י אינה גוף המצוה אלא מכשירין וכו', כתב, וכ"כ הרב כנה"ג ביו"ד (סימן רכ"ח ס"ק ע"ב) בשם רבו מהרי"ט וכו'. ע"ש.

ועיין לעט"ר מוה"ר הגדול בספר שרשי הים ז"ל (ח"ב שורש נשבע לבטל את המצוה דף (ק"ד) [ק"ז ע"ג]) שהביא תשובת הרשב"ש ז"ל הלזו, ומה שיישב על פי זה תשובת הרא"ש, דאיך פסק שנשאל על שבועתו מאחר דאין שאלה למי שנשבע לקיים מצוה. וניחא ליה, דהעליה אינה מצוה אלא מכשירי מצוה כנזכר. ושוב כתב וז"ל: ועיין למהרימ"ט ז"ל (ח"ב סימן כ"ח), ולהרב פני משה ז"ל (ח"א סימן ה'), ולהרב זרע אברהם ז"ל (חיו"ד סימן י"ג דף ג' ע"ג), שעמדו על תשובת הרא"ש הלזו ליישב קושיא זו לדעתו, ואין גם אחד מהם שעלה לחלק כחילוק הרשב"ש, כנראה דלא משמע להו לחלק בין מכשירי מצוה למצוה עצמה. גם מדברי הר"ן ז"ל (סימן ל"ח) משמע דאין לחלק בכך וכו'. וגם הריב"ש ז"ל בתשובותיו (סימן צ"ח וסימן שצ"ח) כתב דשבועה כזו חיילא מטעם כולל, מגו דחל אנשים שאינן ראויות להריון חל נמי אראויות להריון. ע"ש. ואי הוה סבירא ליה כסברת הרשב"ש שכתבנו, הוה ליה למימר דאין כאן נשבע לבטל את המצוה, כיון שלא נשבע בפירוש שלא לפרות ולרבות, אלא ודאי משמע דפליג אהרשב"ש ז"ל בזה. עכ"ל. גם ראיתי למרן מלכא עט"ר מוה"ר הגדול חקרי לב ז"ל (ביו"ד ח"ג סימן פ"ז מדר פ"ח ע"ד ואילך), שגם הוא ז"ל עמד על תשובת הרשב"ש ז"ל הלזו וסתר כל ראיותיו. ומלבד זה הביא מכמה פוסקים ז"ל דעל כרחק למימר דלא סבירא להו הכי, ומכללם הביא תשובות הריב"ש דסימן צ"ח ושצ"ה ושצ"ח, דמוכח מינייהו דלא סבירא ליה האי חילוקא, הכל כדברי עט"ר מוה"ר זה ה"ם הגדול הנזכר ז"ל. ע"ש. דכמעט שני נביאים נתנבאו בסגנון אחד.

ואנכי עפר ואפר תחת כפות רגליהם, אחרי נשיקת הרצפה אמינא דלא היו צריכים המה הגבורים לטרוח ללמוד מדקדוק דברי הריב"ש ז"ל בתשובות הנזכרות שחולק אהרשב"ש, מאחר דבתשובה זו דסימן ק"א שלפנינו, בפירושא איתמר בדין עליה לא"י דקאי ביה הרשב"ש ז"ל, דכתב בהדיא דהעליה גופה הוי מצוה, ומטעם זה שרי להפליג בערב שבת, והביא כמה ראיות לדבריו, הגם דפליג התם אסברת ר"ת ז"ל דסבר דאפילו ההולך לסחורה ולראות פני חבירו הכל חשיב דבר מצוה להתיר להפליג בערב שבת כל שאינו הולך לטייל, והוא ז"ל כתב עליו דקולא יתירה היא כיע"ש, דמהא משמע דהעליה לא"י לדידה חשיבא מצוה גמורה, ואפילו ההליכה שהולך מעירו דרך אניה בלב ים חשיב ליה מצוה גמורה, ומתיר להפליג בערב שבת בשבילה כנזכר. ותשובה זו היה להם להביא, דמבואר בה היפך הרשב"ש ז"ל כמדובר. ועיין מה שכתבתי בעניותין לקמן סימן רנ"א (אות ז') בס"ד.

והנה מוהרימ"ט ז"ל שם אחר שהביא דעת רבו הרב מוהר"ש סאגיש ז"ל בטעמו של הרא"ש ז"ל והרבה להשיב עליו, כתב וז"ל: ומשמע לי שטעמו של הרא"ש בתשובה זו שהשוה נדר זה כשאר נדרי הרשות, היינו משום דנדר זה שנדר לעלות לא"י אין בו מצוה, שאין עיקר המצוה בעליה אלא בשיבה והדירה שמה כמו שהביא הרמב"ן ז"ל, אבל מי שעולה לראותה

אוצר ההלכה

אפילו לעלות על מנת לחזור מצוה מיקרי. והרב הנזכר תמה עליו וז"ל: ולפום ריהטא יש לתמוה על הרב ז"ל במה שכתב וכמדומה לי שראיתי בספר שלטי הגבורים וכו', והא דבר זה ש"ס ערוך בשלהי כתובות (דף ק"א ע"א), דאיתא התם, "נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה" [ישעיה מ"ב, ה'], אמר רבי ירמיה בר אבא אמר רבי יוחנן, כל המהלך ארבע אמות בא"י מובטח לו שהוא בן העוה"ב. ע"ש. ופסקו הרמב"ם ז"ל (פ"ה מהלכות מלכים ה"א) וז"ל: אמרו חכמים כל השוכן בא"י עונותיו מחולין וכו', [אפילו] הלך בה ארבע אמות זוכה לחיי העולם הבא. ע"ש. וכיון דהמהלך ארבע אמות זוכה לעולם הבא, ממילא אתה למד דמצוה רבא קעביד עד שמובטח שהוא בן העולם הבא, והריב"ש ז"ל בסימן הנזכר הביא להך מימרא דכל המהלך וז"ל: ואחרי שלדבר מצוה מותר אפילו בערב שבת, אין ספק שהעליה לא"י מצוה היא, ורז"ל אמרו בפרק שני דיני גזירות, שהדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, וכן אמרו שם כל המהלך ארבע אמות וכו'. איברא דאיכא לאקשווי על הריב"ש דכתב אחר זה וז"ל: וכן אין לומר שאין העליה מצוה כי אם הישיבה, שהרי העולה על דעת להתיישב נקרא עוסק במצוה. אשר מוכח מדבריו אלו דדוקא בעולה להתיישב נקרא עוסק במצוה, אבל אם עלייתו היא על דעת שיחזור לא מקרי עוסק במצוה, וזה קשה, עדיין לחלוחית הדיו קיימת במה שהביא שם לראיה דעליית א"י מצוה מהא דכל המהלך, וא"כ מינה מוכח דאף דהעליה לאו אדעתא להתיישב רק אדעתא לילך בה ארבע אמות ולחזור, מקרי עוסק במצוה, כיון דההליכה בה ארבע אמות לחוד מצוה רבה היא. מיהו על הריב"ש לא קשיא, די"ל דמה שכתב וכן אין לומר שאין העליה מצוה וכו', אין כוונתו לומר דעולה על דעת להתיישב לגמרי לעולם ואין דעתו לחזור, אלא רצונו לומר דהישיבה בה אם זמן מעט או הרבה מצוה היא, וכן העליה על דעת להתיישב בה זמן מועט או הרבה נקרא עוסק במצוה, אעפ"י שאינו מתיישב בה לעולם ודעתו לחזור, וילמד תחתון מן העליון, שציקר ראייתו דעליה לא"י מצוה היא מהא דכל המהלך, אשר מזה מבואר דאפילו שאינו עולה להתיישב לגמרי רק להלך בה ארבע אמות מצוה רבה היא. ובכך יגדל התימא על הרב כנה"ג שכתב בדעת הריב"ש דדוקא העליה על דעת להתיישב בה, וכתב על דבריו מה שרשום בזכרוננו הטהור דברי הרב שלטי הגבורים דאפילו המהלך ארבע אמות מצוה קעביד, וכתב דלפי דבריו אפילו על מנת לחזור, ואיך לא שלטה עינו עין הבדולח במה שכתב הריב"ש לעיל מיניה וכו'. אבל יש ליישב דברי הרב כנה"ג, דהא ודאי כי לא נעלם מעיני קדשו הך מימרא, ומה גם דהריב"ש הביאה שם, אלא דאיהו סבירא ליה דהא דכל המהלך, אין הכוונה שהלך בה ארבע אמות וחזר לחוץ לארץ, אלא הכוונה שכל שעלה לא"י אעפ"י שלא הלך בה רק ארבע אמות ומת שם מובטח לו וכו', אמנם אם לא מת שם אלא הלך בה ארבע אמות וחזר לחוץ לארץ לא עבד שום מצוה. אלא

ואחרימ"ר קשיא טובא עליהו איך השוו דעת הרשב"ש עם דעת מוהרימ"ט והרדב"ז דכולהו סבירא להו דהעליה מכשירי מצוה, מאחר דחלוקים הם בסברתם, דהרשב"ש ז"ל סבירא ליה דאפילו כשעולה על דעת להתיישב לא התחיל במצוה אלא כשמהלך בא"י, אבל כשעדיין הוא מהלך בחוץ לארץ כדי לעלות הוי מכשירין, ואילו מוהרימ"ט והרדב"ז ז"ל לא דיברו בענין ההליכה עצמה, אלא שחילקו בין עולה על מנת להשתקע לעולה על מנת לחזור, ואין הכי נמי דבעולה על מנת להשתקע משעה שנשא רגליו ללכת מעירו הוי מצוה. והיותו תימא על מוה"ר נר"ו איך לא זכר ש"ר לא דברי מוה"ר הגדול מוהרי"ם ז"ל, ולא דברי עט"ר מרן זקנו ז"ל, שכתבו להדיא דמהרימ"ט סבירא ליה דלא כהרשב"ש ז"ל, ומוה"ר מרן זקנו ז"ל הרחיב הביאור, דסבירא ליה למוהרימ"ט דכל שהולך לדבר מצוה ההליכה נמי חשיב מצוה, אלא דבדעתו לחזור קאמר דגם הדירה דרך עראי שדר שם לא הוי מצוה, ואיך מני"ר נר"ו כתב להיפך בדעת מוהרימ"ט, אחר דגם מני"ר נר"ו הבין בדעת הרשב"ש ז"ל כדמתרגם להו מוה"ר כמוהרי"ם ז"ל דעת מהרימ"ט ז"ל, דעל ההליכה הוא דקאמר דהו מכשירין, איך השוו לזה דעת מהרימ"ט ז"ל. וגם דברי הרב אליה רבה ז"ל דכתיבנא בריש אמיר אשתמיטו מיניה דמר לפי שעה, דשם (דף פ"ו ע"ב ד"ה אמנם) הקשה מדנפשיה על מרן החבי"ב ועל הרב יד אהרן ז"ל הקושיא הנזכרת, דלא כיוון הריב"ש ז"ל כי אם דהוה ס"ד דדוקא הישיבה או הליכת ארבע אמות בא"י הוי מצוה כיון דהוא בתוך א"י, אבל ההליכה בדרך לילך לא"י הא לא מקרי מצוה להתיר בשבילה להפליג אפילו בערב שבת, לכך טרח הריב"ש והביא ראיות לזה וכו'. ע"ש. והן הם דברי הרב אליה רבה ז"ל הנזכר. ועיין למר רב חביבא נר"ו בספר החשוב שמע אברהם (סימן ב'), שעלה ונסתפק אי מקדימין דין מי שהולך לא"י לבעל דין אחר למשרי תיגריה ברישא, ולא הכריע, ושלח תשובתו להרב המפורסם בעל ספר תקלין חדתינן ז"ל הנזכר, והוא ז"ל כתב דההולך לא"י ההליכה לאו מצוה היא אלא מכשירי מצוה, כמו שכתבו הרא"ש והרשב"ש ז"ל. והרב המחבר נר"ו כתב עליו [בסימן ג'], דאשתמיט מיניה דברי מרן החבי"ב ז"ל ביו"ד סימן (זכ"ר) [רכ"ח], דכל שעולה לדור הוי העליה מצוה, ושכ"כ הרב בית יאודה (ח"ב סימן [ק"כד]). ע"ש. ולא הביא גם להקת הפוסקים ז"ל הנזכרים דלא סבירא להו סברת הרשב"ש ז"ל הנזכרת כנזכר, ולאפס פנאי לא יכולתי לעמוד על דבריו עוד.

ומשתכח הוית להרב בית עובד ז"ל בחדושו לאו"ח בכ"י בסימן זה, שהביא דברי מרן החבי"ב ז"ל בכנה"ג (הגב"ה)¹⁵⁶ וז"ל: וכתב עוד שהעולה לא"י וכו', וכ"כ הריב"ש ז"ל בסימן ק"א וכו', וכתב שם דהעליה על דעת להתיישב מצוה מיקרי, וכמדומה לי שראיתי בספר שלטי הגבורים וכעת איני זוכר מקומו, דמהלך ארבע אמות בא"י מצוה קעביד, ולפי דבריו

אוצר ההלכה

הרב אליה רבה ז"ל שכתבנו בראשית מאמר. גם מה שכתב ליישב דברי הרב כנה"ג דסבירא ליה דהא דכל המהלך היינו במת שם, אך אם לא מת ויצא לחוץ לארץ לא עבד שום מצוה. הנה נראה שלא השלים תירוצו, דצריך לומר דהכי קאמר, דזהו פירוש הגמרא, אך הרב כנה"ג מייתי מהרב שלטי הגבורים דכל שהלך אפילו לא מת וחזר לחוץ לארץ חשיב מצוה, והיינו דאיכא למילף מדבריו מה שאין ללמוד מהש"ס. ואם לזה כיון, אחמה"ר לא ידענא מה מצא בדברי הרב שלטי הגבורים לאוקומי למילתיה בחזר לחוץ לארץ, והרי מהלך ארבע אמות בא"י סתמא קאמר כלשון הגמרא, ואם יש בנו כח לפרש הש"ס דהיינו במת שם, למה לא נפרש כן בדברי הרב שלטי הגבורים הסתומים, ומהי תיתי לפרש דבריו היפך הש"ס. וכיוצא לזה עיין לעט"ר מוה"ר נר"ו שם (דף פ"ו ע"א), דעלה בדעתו לומר דציון זה שציין הרב כנה"ג ביו"ד רכ"ח מה שכתב בסימן ג"ר, כיון להקשות דברי הרב שלטי הגבורים ז"ל אהדדי, ודחאו וכתב, ועוד דלשון זה שכתב ביו"ד סימן ג"ר דמצוה ללכת ארבע אמות בא"י, איני רואה בו שום הכרח דהרב שלטי הגבורים סבירא ליה דהליכה לבד הוי מצוה, דאעיקרא הם דברי הש"ס דסוף כתובות, וכבר תרגמה מהרימ"ט ז"ל דההיא מתפרשא בנקבר שם. וא"כ אין הכרח מדברי הרב שלטי הגבורים ז"ל אלו כלל וכו'. ע"ש. וא"כ גם לשון זה דמייתי הרב כנה"ג באו"ח דאינו מפרש בהדיא דאיכא מצוה גם בעל מנת לחזור, אלא שהוא ז"ל מפרש כן, ואם כן קשה מה ראה לפרש הש"ס בנקבר שם אחר דליכא שינוי לשון ביניהם, וכמו שכן תמה מוה"ר נר"ו על דברי הרב כנה"ג דאורח חיים הללו ד"ה איברא. ע"ש. ותו דלפי פירוש זה קשו דברי הרב שלטי הגבורים אהדדי עם ההיא דפ"ג דשבועות, דכתב להדיא דבהולך ארבע אמות על מנת לשוב אין בו מצוה כנזכר. ומה שדחה הרב בית עובד ז"ל לזה מלשון הרמב"ם שכתב אפילו הלך בה זוכה, דאם כן זכה הוה ליה למימר. אחמה"ר שביק רברבי ושקיל זוטרי, דקדוק לשון זה בין זוכה לזכה אינו כדאי כמובן, ועדיפא מינה הוה ליה לדחות מסיום הלשון, שכתב ואפילו הלך בה ארבע אמות זוכה לחיי העולם הבא, וכן הנקבר בה נתכפר לו כל עוונותיו. ע"כ. דשמע מינה דהלך דרישא בלא נקבר קאמר, ועיין למוה"ר נר"ו שם ע"ג, וזו סתירה מספקת לתירוצו.

ועיין להרב זית רענן ז"ל סדר פנחס על דף רמ"ח מהילקוט ד"ה מלגלגין בתמידין, פירוש, מבזין בתמידין, משום דאמרינן כל ההולך ארבע אמות בא"י מכפרין על כל עוונותיו, דכתיב "וכפר אדמתו עמו" אמרו אין אנו צריכין לתמידין. ע"כ. ומהא נמי שמעינן דמר סבר כדאמרן, דמעלת המהלך ארבע אמות בא"י ישנה גם בלא נקבר. אלא דלכאורה דבריו תמוהים, דלשון הש"ס הוא כל המהלך ארבע אמות בא"י מובטח לו שהוא בן העוה"ב. אבל מה שכתב דמכפרין לו, נראה דהיינו דרב ענן דאמר התם

שמלשון הרמב"ם שכתב אפילו הלך בה זוכה לא משמע כן, דאם כן הוה ליה למימר זכה מאי זוכה. ועיין בתשובת מהרימ"ט (ח"ב סימן כ"ח), שכתב דלילך ארבע אמות בא"י ולחזור ליכא מצוה כלל, והא דכל המהלך ארבע אמות מיירי במת שם. וע"ש שכתב דהעליה אפילו לדור לאו מצוה היא, וצ"ע מכאן. עכ"ל הטהור.

הערתקתי כל לשונו לפי שיש לי הצעיר לשאת ולתת בדבריו, דהנה עיקר קושייתו על מרן החב"ב במה שכתב וכמדומה לי וכו' והוא ש"ס ערוך, תמהני עליו איך לא שלט עינא פקחא דכבר קדמו הרב יד אהרן ז"ל [הגה"ט¹⁵⁷] בתוספת נופך וז"ל: ולי נראה דאין ראיה ממה שכתב כן הרב שלטי הגבורים דסבירא ליה דעל מנת לחזור מצוה איקרי, דהא דהולך ארבע אמות גמרא ערוכה בכמה דוכתי, ואפילו הכי כתב הריב"ש דהעולה על מנת להתיישב מצוה קעביד, הא לחזור ודאי דאינו מצוה. אלא מוכרחין אנו לומר דאין ראיה מהתם, דדילמא התם מיירי כשהולך על מנת להתיישב וכו'. מה שהוצרכתי לזה הוא ממה שראיתי להרב שלטי הגבורים בפרק שבועות שתיים בתרא [שבועות ח.] היפך מה שכתב הרב החב"ב בשמו וז"ל: ואפילו למאן דאמר דהאידינא מצוה ללכת לא"י, היינו דוקא על מנת לדור, אבל הליכה על מנת לצאת אין בה מצוה וכו'. ומילתא דמסתבר הוא, דמה מצוה יוכל לעשות להלך לא"י על מנת לשוב, מי בקש זאת מידו רמוס חציריו, דאין כאן נחת רוח לפניו יתברך. עכ"ל. הרי בביאור דסבירא ליה להרב שלטי הגבורים ז"ל דעל מנת לחזור אין בו מצוה. וציין שם תשובת מהרימ"ט והרב פני משה ז"ל, דסבירא להו דעליה לבד לאו מצוה היא. וכל זה אשתמיטתיה מהרב בית עובד ז"ל. ועיין בספר דובר מישרים בהלכות מלכים (דף ס' ע"א וב'). ותו קשה, דהרב יד אהרן ז"ל גופיה בחלק אה"ע (סימן ע"ה הגהב"י אות ל"ו) על מה שכתב שם מרן החב"ב ז"ל גופיה (אות ז"ך) כמו שכתב כאן, דכמדומה לו שראה בשלטי הגבורים וכו', כתב הוא ז"ל: ואני מצאתי להרב שלטי הגבורים היפך וכו'. והרב הגדול מאור עינינו חיד"א ז"ל בספר יוסף אומץ (סימן ב"ן דף מ"ב ע"ד) הקשה עליו, דמרן החב"ב גופיה ביו"ד סימן רכ"ח ((שכנה"ג) הגהב"י אות רג"ע) הביא תשובת מהרימ"ט דעליה אין בה מצוה אלא בשיבה, וכתב עליו, וסעד לדבריו בשלטי הגבורים פ"ג דשבועות, ואין להקשות על מרן החב"ב מינה וביה, דכבר הרגיש הוא בעצמו ביו"ד סימן ר"ג ((הגה"ט) [הגב"י] אות ו'), שכתב, ובטור אבן העזר כתבתי וכו' כמדומה לי שראיתי בספר שלטי הגבורים במס' כתובות דמצוה ללכת ארבע אמות בארץ ישראל, ועיין מה שכתבתי סימן רכ"ח הגהב"י וכו', והוא לשון זה שמביא דברי הרב שלטי הגבורים פ"ג דשבועות. עש"ב. ועיין למורנו הרב נר"ו שם בתשובה הנזכרת מאי דשקיל וטרי בהא.

גם מה שהקשה הרב בית עובד ז"ל על הריב"ש, היא קושיית

אוצר ההלכה

וסנהדרין ואורים ותומים ומלך, כדאיתא בפ"ב דשבוועות [יד], וכדכתיב "הרחיבי מקום אהלך" [ישעיה נ"ד, ב], ולא יאמר עוד "טבעו בארץ שעריה" [איכה ב', ט], ונתן טעם למה, לכן אמר אפילו שאיבד ממלכה ושריה הם המלך והסנהדרין, אין תורה זו אורים ותומים, ולא מצאו חזון זה נביא, אבל יקוים בנו קדושה שלישית אין לה הפסק המשלשים בשלש קדושות, אמן כן יעשה האל, ובא לציון גואל. עכ"ל.

ואני הדל בראותי דבריו עמדתי מרעיד, דהני מילי דמר מרפים ידי העם המתאווים לשכון כבוד בארץ הקדושה תוב"ב, דלדידיה אפשר שהם פוגעים בכמה איסורין ומחייבי כרת ח"ו. ופוק חזי כמה וכמה גאונים רבים בתורה וחסידים עליון ז"ל וזיע"א, ומכללם הרב הקדוש הגאון של"ה ז"ל שהיה מגדולי החסידים של האשכנזים, ארי עלה מעירו וישב בעה"ק ירושלים ת"ו, וכמבואר בספרו הנורא זיע"א [ח"א שער האותיות אות ק' ערך קדושת האכילה אות קי"ד]. ויסוד טעם המניעה מכח דברי התוספות דשבוועות לפי המובן מדבריהם, דמאי דחשיב העלם משום דאין מצוי לישראל, הא אם ישאל ימצא מי שידוע לו מקום מקדש, וכדכתב דבני א"י רגילין להכיר יותר, אלמא מקום מקדש ידוע, והוא ז"ל כתב משמם דאפילו בני א"י אינם מכירין, והאמת דהם מכירין ומודיעין לו המקום ולא יתחייב בקרבן.

ומה שכתב דבזמן הזה ליכא דידע בית המקדש דוכתיה היכא, ונסתייע מזמן עזרא וכו', אחהמ"ר מיום שנגלה אור הגנוז רבנו הקדוש האר"י ז"ל, הוא גילה סודו ברוח קדשו לשרידיהם אשר ה' קורא, כל מצבות התנאים והאמוראים אחד לאחד, שלא היה נודע מקום קבורתם עד היום ההוא, ורבו עליהם על פיו ציון קבורתם, וכל הבא לזיהרא הוא משתטח על מקום קבורתם דור אחר דור עד היום הזה, ומסתברא ודאי כמו שכתבתי דגם בזמן ההוא גילה מקום מקדשנו, כמו שידוע מקומו היום לכל באי שערי ירושלים, וכותל מערבי נודעת לרבים, ושם באים ומתפללים מבחוץ כל בני ישראל הבאים שם כנודע. ומה שכתב שעלה סנחריב ובלבל וכו', קשה דהרי רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא היו זמן הרבה אחר בלבל סנחריב, ואמרינן בסוף מכות (דף כ"ד ע"ב) דפעם אחת היו עולין לירושלים, כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קדש הקדשים וכו', הרי שהיה ידוע להם מקום המקדש והר הבית ובית קדש הקדשים בלי שום ספק. וגם היום, הגם שעברו כמה מאות שנים, ידוע להם מקום מקדשנו, והוא נתון היום ברשות הישמעאלים, ומזה כמה שנים רבות שבנו שם בית תפלתם, וכפי אשר שמעה אזנינו מפומייהו דרבנן קדישי הני כהני שלוחי ירושלים ת"ו דאתו מהתם להכא, שהישמעאלים אינן מניחין לשום בר ישראל לבוא לגשת שם ואפילו סמוך לו בשום צד, ואפילו יתן מלא ביתו כסף וזהב, ולפי זה אין כאן שום חשש

דכל הקבור בא"י כאלו קבור תחת המזבח וכו', וכתוב התם "וכפר אדמתו עמו", וכלשון הרמב"ם ז"ל הנזכר שכתב הנקבר בה נתכפר כל עוונותיו. ואולי דחיסור לשון יש וכך צריך לומר, משום דאמרינן כל המהלך וכו' מובטח לו, וכל הקבור בא"י מכפרין, ואתי שפיר דמייתי קרא דוכפר דדרשוהו בש"ס על הקבורה כנזכר, ומפרש דאפילו הכי אינן צריכין לתמידין, דכיון דהם בחייהם מובטחים שהן בני העוה"ב אינן צריכין לכפרת התמידין.

¹⁵⁸ [וידרך] אגב אציגה נא עמך מה שראיתי להרב דמשק אליעזר ז"ל פרק קמא דחולין (סימן ר' אות ז' דף כ"א ע"ב), שאחר שהביא דברי התוספות ז"ל (פ"ב דשבוועות דף י"ד ע"ב) על בעיית רבי ירמיה בן בבל שעלה לא"י ונעלם ממנו מקום מקדש מהו שיתחייב בקרבן עולה ויורד, שכתבו בד"ה ונעלם, דמיבעיא שם אם נכנס בטומאה, ובזמן הזה דאין מצוי לשאול היכן מקומו, ובני א"י עצמן אינן מכירין וכו'. ע"כ. כתב על זה וז"ל: וכבר כתבתי תשובה ארוכה ורחבה מני ים לאדוני אבי הגאון והחסיד, כשנסע עם אמי מורתי הצנועה וחסידה לארץ הקדושה, דמן הטעמים האלו יש למנוע בזמננו ליסע, שלא יתחייב עצמו בכל החיובים האלו כקרבנות ועולת התמיד וקטרת ותרומות ומעשרות, וכ"כ רבנו חיים הכהן ז"ל שם [כתובות קי': תוד"ה הוא] ובקידושין, שאין ליסע לא"י בזמן הזה, מפני שכמה גופי מצוות תלוין בה שצריך לקיימן אפילו בזמן הזה. ע"כ. וכמו שהארכתי באותה תשובה. וגם לרמב"ם [הלכות בית הבחירה פ"ו הי"ד] איכא כרת, ולהראב"ד ז"ל ספק כרת אם נכנס אפילו בזמן הזה במקום שהיה קדשי קדשים לענין כרת, ולענין בית המקדש אם נכנס בטומאה לענין קרבן עולה ויורד, כיון דלא ידענו את מקומן היכן הם. ואפילו בזמן עזרא עלו עמו שלשה נביאים חגי זכריא ומלאכי, אחד העיר על מקום מקדש, ואחד על מקום המזבח, ואחד העיד שהקריבו עליו קרבן וכו' [זבחים סב.], ואפ"ה נסתפקו בעובי הכותל והיא אמה טרקסין, וגם שמואל מסרה לדוד [שם נד:], כדאמר וישבו בניות ברמה¹⁵⁹ וכו'. וכמה חיבטו הראשונים לידע מקום מקדש, כדאמר בפרק איזהו מקומן [שם], לא הוו ידעי מקום מקדש היכן הוא עד דאמר נתי ספר יאושע וכו'. ודואג ואחיתופל קנאו בדוד על דבר זה כדכתיב "כי קנאת ביתך אכלתני" [תהלים ס"ט, י], "זכור ה' לדוד את כל עוונותו וגו' עד אמצא מקום לה" [שם קל"ב, א' ו-ה]. הרי שנסתפקו במקדש ומקום קודש הקודשים, ואנו לא נסתפק בכל א"י, ומי הוא היודע ועד מהו שכבשו עולי מצרים ושהחזיקו עולי בבל, ומהו סוריא ושנער וכיוצא, שעלה סנחריב ובלבל וסיבב שמם בשם אחר, עד שיבוא מורה צדק אשר עליו נאמר "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי והיה ביום ההוא שרש ישי" וכו' [ישעיה י"א, ט'-י], "צהלי ורני יושבת ציון" [שם י"ב, ו], ונקרא ציון אותו מקום נכון נגד ירושלים של מעלה, ויוסיפו על העיר והעזרות בנביא

הערות וציורים

¹⁵⁹. עיין זבחים (נד:), והוא הרכבה של שני פסוקים בשמואל - א' (י"ט,

¹⁵⁸. תוספת זו עד סוף החידוש נדפס מפתח הדבר ח"ד - השמטות לח"ג.

אוצר ההלכה

לעליות הבנויות סביב לבית המקדש שבולטות לתוך בית המקדש, והשיב שלא כל העליות שוות, כי הדבר ברור שתחת הכיפה שם אבן השתיה בלי ספק וכו'. ע"ב.

הארכת להביא כל זה, להוכיח דגם בזמן הזה מקום ירושלים ומקום בית המקדש ידוע ומפורסם לכל בודאי הגמור, ולא נשתנה ולא היסבו שמותם, ואדם העולה לשכון כבוד ידע להזהר היטב שלא ליכשל ליכנס במקום הקדש, כאשר יתהלך במישרים על פי קבלת הזקנים איש מפי איש ככל האמור. ועיין להרב שער החצור¹⁶⁰ נר"ו (סימן תט"ו וסימן תקע"ד).

ועל חיוב תרומות ומעשרות, הנה גם בזמן הזה מי שיש לו שדה וכו' בא"י ומוציאין פירות, מפריש תרומות ומעשרות כדת והלכה, על פי מה שמפורש בספר הבהיר פאת השלחן ז"ל ושאר רבני וגאונים עה"ק ירושלים ת"ו, והרב פאת השלחן ז"ל אחד מגדולי רבני אשכנז ז"ל כנודע. וגם הרב הקדוש של"ה ז"ל (בח"א שער האותיות דפוס פיורדא דף ע"ז ע"ב) כתב, שגם הוא ז"ל מדי עלותו לעה"ק ירושלים ת"ו, קיים בעצמו כל מצוות התלויות בארץ, שמיטה וכיוצא, וגם הביא כן משם הרב ספר החרדים ז"ל [בהקדמה על מצוות התלויות בארץ ישראל סוף ענין הפרשת תרומות ומעשרות בשביעית] ע"ב ויערב לך. ועוד בא לו בארוכה שם בשער האותיות (דף ק"ה ע"א), וכתב במערכת קדושת המקום שנוהג בארץ אף בזמן הזה, והא דתנן בסוף כתובות [ק"ה] הכל מעלין לא"י ולירושלים וכו', איתיה גם בזמן הזה, שהרי הרי"ף [שם סה:] והרא"ש [שם פ"ג סימן י"ח] והטור אה"ע סימן ע"ה פסקו אלו הדינים. ושוב הביא דברי רבנו חיים הכהן ז"ל הנזכר, וכתב שדברי יחיד הם ולא מסתבר טעמיה, ואי משום תרומות ומעשרות ושביעית, מי הוא המונע שלא לקיימם, ואין להשגיח בדבריו, אלא א"כ יש סכנת הדרכים, אבל מי שזכה ובא לשם בלי סכנה, אשריו ומה טוב חלקו לישב בצל שדי וזה שער השמים, עיין שם באורך וברוחב. כי מדבריו יש ללמוד דהרב דמשק אליעזר ז"ל שסמך בכל כחו על דברי רבנו חיים הכהן ז"ל לפטור מליסע לא"י, דאחמ"ר הראויה אליו, אין לסמוך על דבריו. ועיין בספר דין אמת בתשובה שבסוף הספר (סימן ב'), תשובה להרב כמהר"ם אהרן הלוי ז"ל, שהאריך לבאר שחייבים להקדים ליסוד ולבנות עיר הקדש ירושלים ת"ו קודם שאר ארצות, שקדושתה חמורה יותר משאר א"י, ובנינה קודם לבנין כולם. ע"ש].

רי"ט שם והעולה לארץ ישראל וכו' כיון דדבר מצוה הוא וכו'. כתב ב"י, וכתב עוד שהעולה לארץ ישראל כו'. יש לעיין בספר יד אהרן (דף ס"א ע"ד)¹⁶¹, ברכות מים (דף י' ע"ד)¹⁶², שכנה"ג הגב"י (סק"ט)¹⁶³, פרי האדמה (ח"א דף ל"ה ע"ג), וכנה"ג (בהגב"י)¹⁶⁴.

שמה יכנס הישראל בשוגג לבית המקדש או לבית קדש הקדשים ויתחייב כרת ב"מ כדחייש מר, כי יש כמה שומרים מהם על הדבר הזה, ואפילו יהלך איש ברחובות ירושלים כל היום כולו אין לחוש שמה יכנס אל מקום הקדש בשום אופן, וקורא אני עליהם "בלכתך לא יצר צעדך" [משלי ד', י"ב], וממילא הם פטורים מהקרבנות קרבנות ועולת התמיד והקטרת אפילו למאן דאמר מקריבין אעפ"י שאין בית [עדיות פ"ח מ"ח], כי זה ודאי מן הנמנעות, שהרי אין הגוים מניחין לישראל לגשת אל מקום הקדש, כל שכן להקריב שם קרבן. וכבר סופר מפי מגידי אמת, כי בשנים שעברו נחלקו בבית המדרש חכמי ורבני ירושלים רבנן סבוראי ז"ל בדין אחד מחלוקת במציאות על אבן השתיה, והיה שם תוגר אחד ושאל מאתם על מה הם מריבים, והגידו לו, והשיב להם ביום הששי אחר חצות אפשוט הספק שלכם, וכן היה שנכנס לבית המקדש עם כל התוגרמים להתפלל בצהרים, וכפי מה שראה בא והגיד לחכמים, דשמע מינה שהדבר ברור דבית המקדש מקומו ידוע לכל בודאי הגמור בלי שום ספק, ואין ראיה מאותן הזמנים וכדאמרן.

ופוק חזי להרב מהר"ם י' חביב בספר גט פשוט (סימן קכ"ח סק"ז) דמי שילוח הוא גיחון שסתם חזקיהו בימי שנחריב, שורש הנחל הזה הוא בירושלים, ויש מרחץ סמוך להר הבית מקום בית המקדש, ונקרא המרחץ בערבי חמאם לשפאע, ואומרים דמימיו מראש המעיין הזה אשר היה בירושלים, וחזקיהו סתם את מוצא המים והנהיג את המים דרך מתחת לארץ וכו', וכן היום מעיין זה ידוע וכו', וקורין אותו בערבי סילוואן, והוא לסוף בית הקברות סמוך למערה הסתומה אשר נקברו שם המרדכי ורבנו קלונימוס וכו', כידוע לנו מפי זקנים וכו'. ע"ב. מבואר דגם בזמן הזה מקום הר הבית ובית המקדש ידוע וניכר. ועיין להרב דרך הקדש ז"ל (דף ו' ע"ב) שכתב וז"ל: צריך לידע בזמן הזה בעוונותינו שאנחנו כזבים וטמאי מתים, אם מותרים אנו ליכנס תוך הר הבית, ואף שהגוים אינן מניחין אותנו ליכנס שם שהוא בית תפלה שלהם ויש סכנה בדבר, מ"מ יש שם דרך (מחילה) [מסילה] שער קבוע שמוכרים שם צמר, הנקרא בערבי באב אלקטאנין, והרואה יראה שאם היה חוט מתוח מכותל מערבי שלא זוה שכינה משם וכו', נכנס בתוכו מקום (מחילה) [מסילה] זו לפנים מהר הבית, וכאשר זיכני ה' לעלות ולראות שם את פני ה', שמעתי מחסידים ואנשי מעשה שהיו נמנעים ללכת (במחילה) [במסילה] זו, ושאלתי להם טעם, ואמרו לי שכן קבלה בידם, ונראה דאי משום הר הבית נהגו בה איסור יש תקנה בדבר וכו', ושמעתי שיש מי שקבל וכו', לפי ששם נגזז הארון וכו'. ע"כ. ועיין להרב חזון נחום ז"ל (כלים פ"א מ"ו דף כ' ע"א), שגם הוא נתן טעם למניעת החסידים ללכת שם. עוד תשוב תראה להרב"ז בחדשות (ח"ב סימן תרצ"א), שנשאל אם מותר ליכנס

הערות וצינונים

160. בספר שערי צדק. 161. נדפס לעיל אות מ' (ד"ה ואי עליה). 162. נדפס לעיל אות רי"ז. 163. נדפס לעיל אות רט"ו. 164. נדפס לעיל אות רט"ו.

סימן רמח פעיף ד

תקנו

אוצר ההלכה

בני חיי כאן בהגה"ט (סק"א)¹⁶⁶, ברכ"י ז"ל (סק"א)¹⁶⁹, ועיין מה שכתב הרב ברכות מים (דף ק' ע"ב) [ע"ד]¹⁷⁰.
(דברי מנחם – הגב"י סק"א)

רכד) שם אפילו בערב שבת וכו'. כתב הבאר היטב (סקט"ז), אי רשאי לילך בספינה קטנה או גדולה בשבת כדי להשלים מנין וכו'. ע"כ. עיין בשערי תשובה [סקט"ז]. ועיין בתניא [ש"ע הגר"ז ס"ט], דלהפליג בשבת אפילו לדבר מצוה ואפילו מהלכת למעלה מעשרה טפחים, ואפילו לילך תוך התחום, ואפילו מהלכת בשביל גוים אסור. ועיין באשל אברהם סימן תרי"ג (סק"ח), לעבור בספינה קטנה למנין עשרה, יש לומר דאסור, דשבות לא הותר במקום מצוה רק בין השמשות. עכ"ל. ועיין בשו"ת ר' עקיבא איגר (סימן י"ג), דאפילו לקנות שביתה ולעשות קידוש, דוקא בספינה שהיא כמו בית, אבל במעבורת שהיא רק עצים מחוברים זה לזה, אין זה חדר ולא מהני. ועיין עוד מענין זה בשערי תשובה סימן של"ט (סק"ח).

כתב השערי תשובה (סקט"ז), ואמנם בשו"ת שב יעקב (סימן ט"ז) כתב להתיר לעבור על הגשר הפורחת לדבר מצוה. ע"כ. ועיין בבית מאיר¹⁷¹ שמסיק, אם הספינה השכירה לישראל לבדו, אסור לעבור אף תוך התחום, ולא מהני קניית שביתה, אלא מוכרח לעשות כפסק הש"ע לילך תוך הספינה קודם הכנסת שבת ולא לצאת ממנה עד שתפליג, אמנם אם הספינה הוא רוב גוים, אפילו קניית שביתה אין צריך, אך מחמת שהדור פרוץ אין להתיר בלי קניית שביתה. עש"ב.

(באר יעקב – קרויזר – ס"ק י"א)

רכה) שם יכול ללכת עמהם וכו' מפני פקוח נפש. מי שלא היה יודע הדין ואירע שיצא תוך שלשה ימים, מותר לחלל שבת מפני הסכנה. הר"ם גאלאנטי ז"ל (סימן ק"י). אבל מהריב"ל ז"ל (בס"ב סימן נ"ג) פלפל בדברי הרי"ף [שבת ז:]: והריב"ש ז"ל [סימנים י"ז, י"ח, ק"א], ומתוך הפלפול העלה דלא שרינן אלא דוקא לצור על עיירות של נכרים ולמפרש בספינה אף על פי שמלחיה יהודים, שהוא ספק אם יבואו לידי חלול שבת, אבל ביוצא בשיירא במדבר, שעל כל פנים הם צריכים לחלל את השבת אסור. וכן כתב הרדב"ז ז"ל בתשובה (ח"א סימן ע"ז וק"ה) [ח"ד סימן אלף וקמ"ט ואלף קנ"ח]. ועל פי זה סומכים עכשיו שמסתכנים בעצמם כדי שלא לחלל השבת.

יהודים שהיו באים בשיירא, והוצרכו לחלל שבת מפני הסכנה, עדיף טפי לילך ברגליהם מלרכוב על הגמל, ואם במה שהולך על רגליו יש בו סכנה, כגון שהוא עייף עד שהוא מסוכן, או שהולכת השיירא מהרה והוא אינו יכול להשיגם ונשאר יחידי, ירכב על הגמל. הרדב"ז (ח"א סימן פ"א) [ח"ד סימן אלף קנ"ב]. ועיין בבדק הבית בסימן רס"ו. (בנסת הגדולה – הגב"י)

רכ) שם והעולה לארץ ישראל וכו' כיון דדבר מצוה הוא וכו'. [הערת מהרש"ם: במג"א (סקט"ו) הביא שתי דעות בעולה על מנת לחזור. ועיין מהרי"ט (ח"א סימן קל"ד), ובשניות (חיו"ד סימן כ"ח), ותשב"ץ (ח"א סימן כ"א), ובשלטי גבורים רפ"ג דשבועות [ח.], ומעיל צדקה (סימן כ"ו). וע"ע במהרי"ט בחדושי לקידושין (דף כ"ז) [כו. ד"ה במה ירשתם], ובמבי"ט (ח"א סימן קל"ט), ותשב"ץ (ח"א סימן רפ"ח). וע"ע בתרומת הדשן בפסקיו (סימן פ"ח), ובלחם הפנים בקונטרס אחרון ליו"ד (סימן רכ"ח), ופתחי תשובה שם (סקכ"ח) [סקל"ב] בשם רשב"ש [סימן ב'].

(ארחות חיים – ספינקא – סק"ו)

רכא) שם והעולה לארץ ישראל וכו' כיון דדבר מצוה הוא וכו'. עיין בחת"ס [חיו"ד] סימן רל"ג ורל"ד, דמצוה יותר גדולה היא לעלות לירושלם, ואחרי צפת. ולפי זה גם כשעולה מארץ ישראל גופה לירושלם מצוה איכא, ומותר לעלות בשיירא אפילו בערב שבת. ואפילו שהם צריכים לחלל שבת מפני הסכנה. ודעת הרמב"ם [הלכות מלכים פ"ה ה"א], העולה לארץ ישראל אפילו אין דעתו להתיישב בה חשיבה מצוה. ולהרמב"ן [עשה מצוה ד'] ישיבת ארץ ישראל היא מצות עשה מן התורה. ואיתא בספרי [פרשת ראה פסקא פ'] ששקולה מצוה זו ככל מצוות התורה ואפילו בזמנינו.

רכב) שם והעולה לארץ ישראל אם נזדמנה לו שיירה וכו', ופוסק עמהם לשבות. הנה כבר כתבתי (בס"ק א' וב¹⁶⁵) דלפענ"ד העיקר כהט"ז [סק"א], דכל הפסיקה לשבות הוא משום דהעכו"ם עושה מלאכה בשבילו, ואך מכאן ודאי משמע דהפסיקה היא שלא יצטרך הוא לחלל שבת, ואך דין זה מתשובות הרשב"ץ [ח"א סימן כ"א], (ולא כמו שמצוין בבאה"ג אשר לפני, הרמב"ן) והוא באמת סובר דאף אין מליץ הגר ביום חמישי משום שיבוא לחלל שבת, וכאן אי אפשר לפסוק כמו שהביא הברכי יוסף כאן [סק"א]¹⁶⁶ דבריו, והאחרונים כתבו כן מסברתם והוא כבר בתשובות הרשב"ץ. ועיין ברכי יוסף מה שתמה. אכן בדברי הרמב"ן¹⁶⁷ משמע ודאי כמו שכתבתי, וכתב דאירי דוקא בספינה שהולכת בשביל ישראל, אבל רוב עכו"ם אין צריך לפסוק דהמלאכה נעשית בשבילם. עיין שם.

(גנזי חיים – סק"ה)

רכג) שם והעולה לארץ ישראל וכו' כיון דדבר מצוה הוא וכו'. ופוסק עמהם לשבות. כתב ב"י, וכתב עוד שהעולה לארץ ישראל כו'. נראה מדבריו דסבירא ליה שהלכה (כרבה) [כרבין] [שבת יט.], דאף לדבר מצוה צריך לפסוק עמו שישבות. ועיין במהראנ"ח ז"ל בספר מים עמוקים (סימן ל"ח), שהביא תשובת הרשב"ץ [ח"א סימן כ"א] על גר או תינוק הנימול שלא בזמנו כו'. יע"ש. ועיין ג"כ להש"ך ביו"ד (סימן רס"ו סק"י). ועיין

הערות וצייונים

165. נדפסו לעיל, סק"א באות כ"ט, וסק"ב באות ל"ד. 166. נדפס לעיל אות י"ט. 167. הו"ד בר"ן (שבת ז. ד"ה ת"ר אין מפליגין) וברבנו ירוחם (ני"ב ח"י"ח דף ק"א סוע"א). 168. נדפס לעיל אות י"ז. 169. נדפס לעיל אות י"ט. 170. נדפס לעיל אות י"ח. 171. נדפס לעיל אות קצ"ט.

אוצר ההלכה

ומקום אונס גדול, אפשר שיש לסמוך על הרשב"א ורבנו ישעיה במקום הדוחק. ע"כ. והרדב"ז גופיה כתב [ח"ד סימן אלף קנ"ח], שאם הוצרך לנקביו היה יוצא, וכיון שנכנס אינו חוזר. ע"כ. וכן הוא בתשובת מהר"ם ריקאנטי (סימן קל"ד), הבא בספינה בשבת ויום טוב תוך לתחום והוצרך לנקביו, מותר לצאת לעשות צרכיו, ואם פיקח הוא, הואיל ויהבי ליה רשותא למיפק חוץ, עייל לתחומיה ונכנס לעיר, ומותר בכל העיר כאילו שבת שם, מדאמרי נהרדעי אי (פתח) [פיקח] הוא עייל לתחומיה וכיון דעל על. וכן כל מי שאינו רשאי לזוז מארבע אמותיו, אם הוצרך לנקביו הרי זה יוצא ומרחיק ונפנה, לפי שגדול כבוד הבריות. עכ"ל. והרב כסא אליהו ז"ל סימן של"ט [סק"ן] הביא ממהר"ם אלשקר (סימן ק"ח) (שהרמב"ם) [שהרמב"ן] התיר לירד ממנה ושכן מצא לר"ת, (מה) [עד] שתמה על המחמירים, ושכיוצא בזה הביא מהרשב"א. ע"ש. גם הביא שמהר"א נ' טואה בתשובה שבסוף ספר התשב"ץ (סימן י"ב) האריך להתיר, וכתב שכן כתבו רבים מהאחרונים.

ולענין סדר היציאה, הביא מוהר"ם אלשקר הנזכר מחמירים ע"י כבש ולא ע"י ספינה קטנה, מפני הגוים העושים מלאכה בשביל ישראל, ויש מתירין בין בין. ושוב הביא משם רבנו ישעיה ומשם גאונים שהתירו בפירוש גם ע"י ספינה קטנה, דהגוים לעצמם מכוונים, כיון שההליכה אינה בשביל הישראל, דהא לא ידעי דאיכא ישראל בספינה, והחזרה אינה אלא לעצמם, דהא צריכים הם לחזור בעיר ומה יעשו שם בלב ים, נמצא דעל דעת גוים מנהגים, וכיון דהרוב הם מלחים גוים שרי לישראל הביא הרב כסא אליהו מדנפשיה דאפילו לאוסרים ע"י מעבורת דוקא בשביל המלאכה בשביל ישראל, אבל כל דאיכא רוב גוים, אזלי ומודו דשרי, וכיון דמידי דרבנן הוא סמכינן להקל, ושכן שמע מכמה גדולי עולם שהגיעו לנמל בשבת ויצאו ליבשה. ועוד חידש הרב הנזכר דאם הספינה הולכת לעיר אחרת ואינה רוצה ליכנס בנמל, ורומזת לשלוח לה מעבורת להוציא איזה בני אדם, אם נמצא שם ישראל שדעתו לבוא כאן דוקא, מותר לירד בשופי גם ע"י מעבורת, כיון דאיכא סכנת נפשות לילך למקום אחר, ואין לך דבר עומד בפני פיקוח נפש, ואף למה שכתב מהר"ם אלשקר דהיכא דנהגו להחמיר אין לפרוץ גדר, היינו דוקא אם עתיד לצאת בלילה או למחר דליכא סכנה, לא כן בפורשת לעיר אחרת בלב ים ואינה נכנסת לנמל, דפשיטא דאין להחמיר כלל, אלא דיזהר שלא יוציא שום משא עליו ומכל דבר הגורם חילול שבת. (משגב לדרך ח"ב – מערכת הסמ"ך אות ג')

ר"א) שם ואם נכנס לעיר אחת בשבת וכו'. ספינה שהגיעה לנמל בשבת מותר לרדת ממנה על ידי כבש שנעשה לטובת נוסע גוי, ואם הספינה רחוקה מן הנמל, ועגנה בלב ים, מותר לעבור במעבורת שהיא דוגית קטנה כדי להגיע לחוף הים, כשרוב הנוסעים במעבורת גוים. אבל אסור לו להוציא את חפציו האישיים מן הספינה, כי אם על ידי גוים בהבטחה שישלם להם שכרם אחר השבת.

(חזון עובדיה שבת ח"א – דיני המפליג בספינה ס"ד)

רכו) שם יכול ללכת עמהם וכו' מפני פקוח נפש. נ"ב: עיין תשובת מהר"ם גאלנטי סימן (ק"ט) [ק"י]. יע"ש. (ברכות מים)

רכז) שם ואם נכנס וכו'. נ"ב: היינו במהלך לדבר מצוה ולא לסחורה. מג"א [סק"ז]. (ברכות מים)

רכח) שם ואם נכנס וכו'. כתב מג"א [סק"ז], ולא לסחורה. נ"ב: ולעד"נ דאפילו יצא לסחורה, אף דיש לו דין יצא לדעת שאין לו אלא ארבע אמות [סימן ת"ה ס"א], מ"מ יש לו עצה, שיאמר בפירוש בכניסת שבת שאינו רוצה לקנות שביתה במקום שהוא עומד רק בעיר, וכיון דשרינן ליה לילך משום פיקוח נפש קנה שביתה בעיר, כמ"ש תוספות עירובין (דף מ"ה ע"ב ד"ה ליקני), דאם אין תחומין למעלה מעשרה קנה שביתה בתחום העיר, והכא נמי כיון דאינו רוצה לקנות שביתה במקומו, לא קנה בעל כרחו רק בעיר, אף דהוא יותר מאלפיים, כיון דיכול לילך שם בשבת משום פיקוח נפש. ולא מיבעיא לשיטת מהרשב"א שם [תוד"ה ליקנו שביתה] ודאי יש לו עצה זו, אלא אפילו הריטב"א שם ג"כ מודה בהא. ע"ש.

רכט) שם ואם נכנס וכו'. אבל לא לסחורה. מג"א [סק"ז]. ואף לרמ"א דלסחורה נמי הוי מצוה, מכל מקום להיות מותר לילך אלפיים אמה, בעינן מצוה ממש. אשל אברהם [סק"ז]. ולדבר רשות אין לו אלא ארבע אמות אפילו בעיר המוקפת חומה. תניא [ש"ע הגר"ז סי"ד]. ואם יצא קודם שלשה ימים, או אפילו תוך שלשה ימים שסבר שמותר לצאת, הוי שוגג ומותר לילך אלפיים אמה לכל רוח. תניא [שם].

(באר יעקב – קרויזר – סק"ט)

רל) שם ואם נכנס לעיר אחת בשבת וכו'. ספינה שהגיעה לנמל בשבת, הרב ויקרא אברהם (סימן טו"ב) הביא משם כסא אליהו [סימן של"ט סק"ן], שהביאו הרב חיד"א בטוב עין (דף מ"ו ע"ב [סימן י"ח אות ס"ט]), שמהר"ם אלשקר (סימן ק"ח) הביא (שהרמב"ם) [שהרמב"ן] [עירובין מג. ד"ה ומ"מ למדנן] מתיר להדיא, ושכן מצא לר"ת, ותמה על המחמירים, וכן הביא מהרשב"א [שם ד"ה האי תנא], ומהר"א נ' טואה בקונטרס אחרון מהרשב"ץ [חוט המשולש הטור השלישי סימן י"ב], וכן כתבו רבים מהאחרונים, והמחמיר אינו אלא ע"י כבש אבל לא ע"י מעבורת, והמתיר מתיר בכל, ורבנו ישעיה והגאונים התירו בפירוש ע"י ספינה קטנה, דגוים אדעתא דנפשיה עבדי וגו'. והרב הנזכר דן מזה דהוא הדין לספינה קטנה ההולכת עם הקאפיטא"ן תכף למסור המאניפישט"ו, דחד טעמא הוא, דאדעתא דנפשיה עבדי. אלא דהרדב"ז (סימן תקצ"ב) [ח"ג סימן אלף י"ח] דעתו לאסור, גם שהביא דמוהר"י בי רב עבד עובדא לירד אפילו שלא לצורך, וסמך על דברי הרמב"ן והרשב"א והריטב"א [עירובין מג: ד"ה ועל כן] והר"ן [בחדושי לעירובין מג: ד"ה ולפיקח] שהתירו. והרב המגיד [הלכות שבת פכ"ז ה"ג] כתב שכן גם דעת הרמב"ם. והכנה"ג סימן של"ט [הגב"ן] כתב ממהר"ש יונה [שי למורא סימן נ"א], דבמקום מצוה

אוצר ההלכה

מיקרי פסידא ודאית. משפט צדק ח"א (סימן ל'), הר"י הלוי ז"ל (סימן ל"ב).

אפילו לר"ת דוקא במפליג בערב שבת לא בשבת עצמו. הריב"ש ז"ל (סימן ק"א). ונ"ל ראייה לזה מעובדא בפרק תולין [שבת קלט:]; ועיין בספר בנימין זאב (סימן ר"ך). וכתב בעל משפט צדק (ח"א סימן א'¹⁷² וסימן ל') דהוא הדין יום טוב ואפילו ביום טוב שני, וכן מתבאר מדברי הר"י הלוי ז"ל (סימן ל"ב).
(בנסת הגדולה – הגה"ט)

ר"ל (שם הגה יש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה וכו' חשוב הכל דבר מצוה. כתב ב"י (שיטה כ"א), ומ"מ נראה לי שאין כל הפוסקים מודים לר"ת [הו"ד במדרכי שבת סימן רנ"ח] בזה וכו'. נ"ב: ואני ראיתי תשובה כתיבת יד להר"ש בן הרשב"ץ [שו"ת הרשב"ש סימן ק"ע], שכתב על דברי ר"ת, ולא ראיתי מי שחולק עליו. ונכון הוא.

כתב ב"י (עמוד ג' שיטה ח'), וכן כתב ריב"ש ז"ל בתשובה וכו'. נכתב בצדו: סימן ק"א. (בנסת הגדולה – הגב"י)

ר"ל (שם הגה יש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה וכו' חשוב הכל דבר מצוה. נ"ב: אפילו יש לו מזונות והולך להרויח, עיין סימן תקל"א (סק"ז). וליגבות מעות מגוי חולה, כיון שאינו גוסס לא מיקרי פסידא ודאית. משפט צדק (ח"א סימן ל') ומהר"י הלוי [סימן ל"ב]. וכבר נתפשט המנהג להפליג אפילו בשבת. מהרל"ח (סימן כ"ח). אבל במשפט צדק כתב דאין להקל נגד רוב הפוסקים, וכל שכן כשהספינה הולכת בשבילו דלכ"ע אסור, וכ"כ (מהרא"ש) [מהר"א חסון] (משפט צדק) סימן ל"א ול"ב¹⁷³). (ברכות מים)

ר"ח (שם הגה יש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה וכו' חשוב הכל דבר מצוה. והב"י משמיט הג"ה זו, מדמדייק מהר"ף [שבת ז:]; ורא"ש [שם פ"א סימן ל"ח], דלא סבירא להו הכי. ולענ"ד בתשובת הרא"ש (כלל כ"ב סימן י"ב) שבב"י מוכח דשפיר סבירא ליה הכי, דאל"כ איך כתב וכן אסור לפרוש מהיבשה לספינה בשבת אף אם קידש ואכל בספינה ויצא, דנמצא שמפליג בשבת מן היבשה אל הים, אלא יכנס אל הספינה מבעוד יום ולא יצא אחר כך. עכ"ל. הרי דאיירי מהליכת ים, שמן הסתם מים מלוחים, ולא חש לפירוש הרי"ף שמסכים [עמו], שמע מינה דסובר כר"ת [הו"ד במדרכי שבת סימן רנ"ח] דסתם הולכים הוא לסחורה וחשוב דבר מצוה, ואם לא כן איני יודע ליישבו. (בית מאיר)

ר"ט (שם הגה יש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה וכו' חשוב הכל דבר מצוה. כתב ב"י בד"ה ולענין דבר מצוה וכו', כן כתבו המדרכי [שבת סימן רנ"ח] וכו'. נ"ב: וכן

ר"ב (שם דכיון דלדבר מצוה נפק. ואם יצא [קודם] שלשה ימים [קודם], אפילו שיצא לדבר הרשות נמי, כיון דהשתא היה צריך לצאת מפני פקוח נפש כמו שכתוב סימן ת"ז [ס"א]. וכתב המג"א [סקי"ח] דהוא הדין למי שיצא בשוגג תוך שלשה ימים בחושבו שהוא מותר. יע"ש. (ברכות מים)

ר"ג (שם דלדבר מצוה נפק. כתב מג"א (סקי"א) ד"ה דלדבר וכו', ונראה לי דאם הלך וכו' כמו שכתב הט"ז ביו"ד סימן צ"ט [סק"ט] דאומר מותר שוגג הוא וכו'. עיין מחצית השקל, הביא דהפר"ח [סקי"ב] חולק שם על דברי הט"ז שם, וסבירא ליה דאומר מותר מזיד הוא. ע"ש. אבל המג"א ס"ל כהט"ז הנ"ל, וכן לעיל סימן ק"ד (סק"ו) הביא המג"א דברי הט"ז האלו. ע"ש. ומצאתי בר"ן ריש פ"ג דשבת [טז: ד"ה והיכא] כתב בשם הראב"ד גם כן, דאומר מותר הוי כמו שוגג. ע"ש. ולכאורה היה נראה לומר דלפי המבואר בש"ס מכות (דף ט' ע"א) וברש"י שם [ד"ה כסבור בהמה], דרבא סבירא ליה דאומר מותר קרוב למזיד הוא, דהיה לו ללמוד ולא למד. ע"ש. וא"כ היה נראה לחלק בין דבר שתלוי בהוראה והוא מסור לרב, לא שייך לומר כל כך היה לו ללמוד, ושפיר כתב שם דהוה ליה רק שוגג, אבל בעניני דיני חלק או"ח, דכל ישראל צריכין ללמוד, לא שייך שוגג, דהכא שייך לומר דהיה לו ללמוד, וכדסבירא ליה לרבא בש"ס מכות הנ"ל, ויודה בזה הט"ז, ודלא כהמג"א סימן ק"ד וכאן. ועיין כהאי גוונא בש"ס ברכות [לה]. ומג"א סוף סימן ר"ב [סקל"ו] לענין ברכה. ע"ש.

ר"ד (שם יש לו אלפיים אמה ל"כ רוח. נ"ב: נסתפקתי אם נותנין לו אלפיים אמה ממקום שהניחוהו שם, או יש לו אלפיים אמה מהעיר, דהוי כמו שהיה בין השמשות בתחום העיר [סימן ת']. ודע דזה הדין אינו אלא אם הניחוהו ביותר מד' אלפים אמה ממקום שהיה בין השמשות, אבל בפחות מד' אלפים אמה נשאר לו תחומו הראשון ומותר לחזור אם ירצה, אבל לילך להלאה אסור אפילו פסיעה אחת, כן מבואר לקמן סימן ת"ז ס"ג [וס"ב]. מיהו למה דנסתפקתי דחשבינן מהעיר, א"כ י"ל כיון דרחוק העיר מתחומו הראשון ד' אלפים אמה, שוב נותנין לו תחום העיר. אך יש לפקפק בזה, כיון דמטעם הבלעת תחומין חשבינן ליה כאילו לא יצא מתחום הראשון ואסור לילך להלאה, א"כ הוי כאין דעתו לכנוס לעיר, עיין סימן ת'. (עזרת ישראל)

ר"ה (שם הגה יש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה וכו' חשוב הכל דבר מצוה. כתב הטור (דף קס"ב ע"א שיטה ב'), ולענין דבר מצוה פירש ר"ת [הו"ד במדרכי שבת סימן רנ"ח], שבכל מקום שאדם הולך כגון לסחורה וכו'. נ"ב: ונראה דהטור הכי סבירא ליה. בנימין זאב (סימן ר"ך).

ר"ז לגבות מעות מנכרי שהוא חולה כל עוד שאינו גוסס לא

אוצר ההלכה

מצוה היינו לפקח על עסקי רבים או פקוח נפש, אבל לסחורה דבר הרשות הוא. ע"ש. [ומיהו לפירוש הרי"ף והרמב"ם דמירי בספינה שרובה גוים, ולא אסרו אלא משום מצות עונג שבת, שיוורדי הים בימים הראשונים יחוגו וינועו כשכור וכו'. לפ"ז לק"מ, שכל שנוסע לדבר מצוה לפרנסתו, הרי הוא עוסק במצוה ופטור מן המצוה]. איברא שם הראב"ה שבת (סימן קצ"ח עמוד רס"א) הביא פירוש רבינו תם הנ"ל, שכל המסחר שלנו חשיב דבר מצוה, כדאמרינן (בבבא מציעא ל:): והודעת להם זה בית חייהם, פרש"י, ללמד להם אומנות להתפרנס ממנו. וכן אמרו (בקיודשין ל:). שחייב אדם ללמד את בנו אומנות וכו'. ושכן הסכים כדברי רבינו תם, מר אביו רבינו יואל, וכתב לחזק דבריו מההיא דמועד קטן (יד.). ע"ש. וכ"כ במרדכי פ"ק דשבת (סימן רנ"ח), ובהגהות מיימוני (פרק ל' הלכה י"ג) בדפוס קושטא. וכן כתב הרוקח (סימן קצ"ז) כדברי רבינו תם. וכ"כ בספר צדה לדרך (דף פ"ח ע"ג), והאגודה (שבת סימן כ"ח). גם בשו"ת תרומת הדשן (סימן ה') כתב בשם רבינו תם, שאף היוצא לסחורה להרויח מזונותיו דבר מצוה מקרי. ע"ש. מ"מ נראה שאף מרן הבית יוסף מודה, שמי שאין לו פרנסה, ונסיעתו אינה להרויח בעלמא אלא לאכול לחם חקו, ובפרט אי טפלי רמו ליה, דשפיר דמי. וחשיב שפיר דבר מצוה. וכ"כ להדיא מרן בשו"ת אבקת רוכל (סימן קפ"ב) ד"ה ואומר, שאשר בקשו הקהל שיתירו לו שבועתו, אף שנשבע על דעת רבים, מפני שהוא לדבר מצוה, כי אין לו פרנסה, היטיבו את אשר דברו, כי כדי להשיג פרנסתו הוי שפיר לדבר מצוה. ע"ש. ונראה עוד שאפילו סתם סוחר, בזמן הזה שיש עלינו משא מלך ושרים חשיב הכל כדי חייו. (כלשון התוספות בבא מציעא ע' סע"ב). וע"ע להט"ז אורח חיים סימן תקנ"א סק"א). ובפרט הנוסע כדי לזון ולכלכל בניו ובנותיו ולחנכם לתורה, שאמרו בגמרא (כתובות ג.) עושה צדקה בכל עת, ודרשו רבותינו ואיתימא ר' אליעזר, זה הזן בניו ובנותיו כשהם קטנים. וכן מבואר בשבולי הלקט (סימן קי"א), דהא דאין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם שבת, היינו דוקא לדבר הרשות, אבל לספק מזונותיו הוי דבר מצוה. ע"כ. והוסיף שם (דף מ"א ע"ב) בזה"ל: וכבר פירשו רבותינו ז"ל כולם, כי מה שאדם יוצא לסיפוק מזונותיו דבר מצוה חשוב. ע"כ. וכן הוא בשבולי הלקט הקצר (סימן כ"ט). גם הרשב"ץ בתשובה ח"א (סימן כ"א), אחר שהביא מה שכתב הטור בשם רבינו תם שהיוצא לסחורה חשיב דבר מצוה, סיים, וכן מוכח במועד קטן (יד.) שההולך למזונות למדינת הים וחזר בחול המועד מותר להסתפר דהוי כהולך לדבר מצוה. ע"כ. והרשב"ש בתשובה (סימן ק"ע) בד"ה הפתח הראשון, הביא דברי רבינו תם שהיוצא לסחורה הוי דבר מצוה, וכתב, ולא ראיתי מי שחולק על ר"ת בזה, ונראה שלמד כן מהגמרא (מועד קטן יד.). ונכון הוא. וכן מצאתי בתשובות אדוני אבי הרשב"ץ שהביא ראיה לדברי ר"ת מהלכה זו. ע"כ. גם בשו"ת חוט המשולש טור ג' (סימן י"א)

כתב שבלי הלקט [סימן קי"א], דההולך בשביל מזונות חשיב מצוה, ושכן דעת רשב"ם ור"ן¹⁷⁴. ע"ש דף י"ד. ועיין בחידושי אנשי שם [אות ד']. הגה כ"י.

רמ) שם הגה יש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה וכו' חשוב הכל דבר מצוה. כתב ב"י, ומ"מ נראה לי שאין כל הפוסקים מודים לר"ת כו'. עיין מה שכתב הכנה"ג (בהגב"י)¹⁷⁵ משם (הרשב"ץ) [הרשב"ש] כ"י. ועיין מה שכתב הרב יד אהרן (דף ס"א ע"ג וד')¹⁷⁶. ועל מה שכתב הרב מג"א (בסקי"ט) דלגבות מעות מהגוי חולה לא מיקרי פסידא כו', תמה הרב מאמר מרדכי (בסק"ט), דלמה יגרע מהולך לסחורה כו', ושהרב אליה רבה ז"ל [סקט"ז] כתב דלא גרע מסחורה. וע"ש מה שיצא ליישב דברי הגדולים הנז"ל. ועיין מה שכתב הרב שערי תשובה סביב לש"ע (בסקט"ז). ומה שתמה הרב ט"ז (בסק"ה) מההיא דסימן תמ"ז, צ"ל סימן תמ"ד ס"ז.

רמא) שם הגה יש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה וכו' חשוב הכל דבר מצוה. כתב הבאר היטב (סקט"ז), ולגבות מעות מעכו"ם שהוא חולה, כל עוד שאינו גוסס לא מקרי פסידא ודאית. ע"כ. ובאליה רבה [סקט"ז] כתב דלא גרע מהולך לסחורה. ובמקום שאין מנהג להקל להולך לסחורה, אין להתיר. מובא בנשמת אדם [כלל ד' אות א']. ובתניא [ש"ע הגר"ז סי"ג] כתב דיש למחות הואיל ורבו האוסרים, מיהו אם הולך לארץ ישראל לסחורה אין למחות, לפי שיש אומרים שזה גם כן מצוה, שהרי אמרו [כתובות קיא]. בהולך ארבע אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן העולם הבא. ועיין שם בקונטרס אחרון [סק"ח], דאם הולך לארץ ישראל לטייל, יש לספק, כיון שאין מתכוין למצות הליכה לארץ ישראל. (באר יעקב – קרויזר – סק"ח)

רמב) שם הגה יש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה וכו' חשוב הכל דבר מצוה.¹⁷⁷ הנה הטור (ס"ס רמ"ח) כתב, שפירש רבינו תם, שכל שהולך לסחורה או לראות פני חבירו או קרובו, הכל חשוב דבר מצוה. ורק כשהולך לטיול הוי לדבר הרשות. וכתב על זה הב"י, שאף שכן כתב גם המרדכי, מ"מ נ"ל שאין כל הפוסקים מודים לרבינו תם בזה, שאם כן למה להו לאהדורי על טעמי היתר למה שנהגו עכשיו להפליג בים בערב שבת, תיפוק להו משום שכל המפליגים בים אינם מפליגים אלא לסחורה או לראות פני חבריהם, ולא לטייל. וכן משמע מדברי הרי"ף והרא"ש וכו'. וכן מוכח בפסחים (נ:): בההיא דבני בישן. [ועיין מה שכתב החתם סופר (סימן קכ"ב) לדחות ראיה זו, דהתם היינו טעמא שלא היה להם מי שיכין צרכי שבת]. וכן כתב הריב"ש בתשובה (סימן ק"א), דמה שכתב הטור בשם רבינו תם, היא קולא יתרה, ומיהו לעלות לא"י הוי שפיר לדבר מצוה. והנה גם הראב"ן בתשובה (סימן ס') הביא דברי ר"ת, והקשה עליו, דאטו משום מצוה כזאת יותר לו לחלל שבת, אלא דבר

הערות וצינונים

174. היינו רבנו נתן המכירי. ע"ש בשבלי הלקט. 175. נדפס לעיל אות רל"ו. 176. נדפס לעיל אות מ' (ד"ה ולענין דבר מצוה). 177. כל ההוספות בסוגריים בחידוש זה הינן במקור.

אוצר ההלכה

הפוסקים, לענין הלכה במקום שנהגו היתר אין למחות בידם, שיש להם על מה שיסמוכו. והוסיף ע"ז הרמ"א בדרכי משה, שכן כתב מהר"י קולון (סימן ל' אות ה'). ע"ש. וע"ע להראב"ן (סימן ס'). ודו"ק.

(חזון עובדיה שבת ח"א – דיני המפליג בספינה הערה א')

רמג) שם הגה יש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה או לראות פני חבירו חשוב הכל דבר מצוה. הנה טעם זה דדבר מצוה, אי מאי דמהני הוא להתיר להפליג שלשה ימים קודם השבת או אפילו בערב שבת, אבל לא מהני להתיר להפליג בשבת גופיה, או דילמא לא שנה. הנה ראיתי להרב המפורסם מהר"י עייאש ז"ל בספר בני יאודה (סימן ל"ה), שכתב בתוך התשובה וז"ל: ולסמוך על סברת ר"ת [הו"ד במרדכי שבת סימן רנ"ח] דסבירא ליה דגם ההולך לסחורה חשיב דבר מצוה אינו כדאי, חדא דהיא סברא יחידית, ועוד דאין היתר דבר מצוה מספיק אלא להפליג בערב שבת לא להפליג בשבת וכו'. ע"כ. הרי להדיא דלשבת גופיה לא מהני טעם מצוה. אך קשה, מדברי מרן ז"ל בב"י משמע איפכא, שכתב בסוף ד"ה ומ"ש רבנו ור"י אסר הכל, וז"ל: והרב המגיד כתב בפ"ל [ה"ג], ועכשיו נהגו להפליג אפילו בים הגדול בערב שבת ובשבת, והרמב"ן חפץ ללמד עליהם זכות, והוא עצמו כתב ובעל נפש יחוש לעצמו, גם הרשב"א כתב שאין דבריו נכונים. וכבר היה אפשר ללמד עליהם זכות, משום דכולהו חשיבי הולך לדבר מצוה לדעת ר"ת שכתב רבנו בסמוך, אלא שאין נראה כן מדברי הפוסקים כמו שאכתוב בסמוך. עכ"ל. נראה מבואר מדבריו איפכא, דטעמא דאין נראה כן מדברי הפוסקים, הא לאו הכי אהני האי טעמא אפילו להתיר הפלגה בשבת קודש גופיה, והוא היפך מדברי הרב מוהר"י עייאש ז"ל הנזכר. וכן ראיתי להגאון מוהר"ר שניאור זלמן ז"ל בש"ע שלו סימן זה (סעיף י"ב), שכתב וז"ל: ובמקום שנהגו להפליג אף בימים המלוחים מערב שבת, או אפילו בשבת ע"י קניית שביתה מערב שבת, אם אינם הולכים לטיול אלא לסחורה או לראות פני חבריהם, אין למחות בידם. ע"כ. ובקונטרס אחרון (סק"ה) כתב על זה וז"ל: עיין ברלב"ח [סימן כ"ח] שהתיר אף בלא קניית שביתה, וכ"כ המגיד משנה וב"י ודרכי משה [אות ג'] בשם מוהר"י ק [שורש מ"ד], ועל זה כתב המג"א [סקי"ט] דאין להקל. עכ"ל. דשמע מינה דע"י שביתה מיהא שרי להפליג בשבת לדבר מצוה, אפילו אינה מצוה גמורה, כל שאינו לטייל. איברא דמלשון מרן ז"ל בש"ע (ס"א) שכתב, מותר להפליג אפילו בערב שבת אם הולך לדבר מצוה, נראה דהיתר זה לא מצאנוהו שגיא כח להתיר בשבילו אפילו בשבת. וכן נראה מסיום לשון מור"ם ז"ל שלפנינו שכתב, ועל כן נהגו בקצת מקומות להקל בענין הפלגת הספינות וכו' תוך שלשה ימים, כי חשובין הכל לדבר מצוה. ע"כ. משמע הא בשבת גופיה אין להתיר מטעם זה. וטפי יש לדקדק כן מדברי מרן דאשמועינן רבותא אפילו בערב שבת,

הובאו דברי הרשב"ץ הנ"ל במילואם. ע"ש. וכן כתב בשו"ת הרדב"ז ח"ד (סימן פ"ז), דמה שנהגו עכשיו לפרוש לים הגדול אפילו בערב שבת, סמכו על רבינו תם, שכל שהולך לפרנסת ביתו להחיות נפשות בניו הוא דבר מצוה. ואפילו לראות פני חבירו נקרא דבר מצוה, ולא הוא דבר הרשות אלא בהולך לטייל, ואין לך אדם שנכנס להפליג בים הגדול לשם טיול. ע"ש. גם בשו"ת מהר"י הלוי (כלל ה' סימן ל"ב דף ס"ה סע"ב) כתב, דמה שהקשה הר"ן על הרי"ף, שלפי דבריו למה נהגו העם עכשיו להפליג בספינה פחות משלשה ימים, [וכן הארחות חיים (הלכות שבת סימן תכ"ה) כתב, ועכשיו נהגו הכל להפליג בערב שבת. וראיתי גם גדולי ישראל שעושים כן, ולא ידעתי על מה סמכו, ולא נגלה לי טעמם, (והוא מועתק אות באות מדברי הרשב"א בעבודת הקודש שער ד' סעיף ח', בדפו"ח עמוד קל"ז). ע"ש]. נוכל לומר דאולי כסברת רבינו תם, שכל שיוצא לסחורה או לצרכיו מקרי דבר מצוה, ורק כשיוצא לטייל חשיב כדבר הרשות. ע"ש. (ועיין להראב"ן סימן ס'). וע"ע בשו"ת בית יעקב (סימן ל"ה) בד"ה וגם, שכתב, שטעמו של ר"ת דס"ל שהיוצא לסחורה הוא דבר מצוה, היינו משום שנהנה מיגיע כפו, וכבר אמרו חז"ל (ברכות ה.) גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים וכו', ולפי מה שאמרו בבבא מציעא (ל:) והודעת להם זו בית חייבה, הו"ל כמצוה דאורייתא. ע"ש. וכ"כ בשו"ת עמק המלך (סימן י"ט). ולכן בודאי שיש לסמוך על זה למי שיוצא להביא טרף לביתו. וכן כתב הרב יד אהרן (סימן רמ"ח בהגה"ט בד"ה ולענין)¹⁷⁸, שמכיון שרוב הפוסקים ס"ל כרבינו תם, וע"ז סומכים האידנא להפליג אף בערב שבת, ורובם הולכים לסחורה, נ"ל שיש לסמוך ע"ז בשעת הדחק. ע"ש. וכל מי שמזונותיו דחוקים מקרי שפיר שעת הדחק לענין זה. (וע"ע בשו"ת שמו משה סימן ר' דף כ"ה ע"א). ולאפוקי ממה שכתב בשו"ת בית יהודה עייאש ח"ב (סימן ל"ה דף צ"ו ע"ג) בד"ה ואם באנו, שסברת רבינו תם יחידאה היא, ואין לסמוך עליה. ואף הריב"ש כתב עליה שקולא יתרה היא. ע"ש. ונעלם ממנו דברי הפוסקים הנ"ל, כי ברבים היו עמדתו. וביותר יש לתמוה על מ"ש בשו"ת בית יהודה ח"ב (שם דף צ"ז סע"א), שבא לידו ספר יד אהרן, ומצא לו שכתב (בסימן רמ"ח), שסברת ר"ת בזה היא סברא יחידית ואין לנו אלא פסק הש"ע. ודלא כמ"ש הרמ"א בהגה. ע"כ. והרואה בספר יד אהרן יראה דליתנהו להני מילי, כי אדרבה הרב יד אהרן הביא דר"ת וראב"י ורבי יואל והטור והרשב"ץ ושבולי הלקט והתרומת הדשן כולו ס"ל שההולך לסחורה או לראות פני חבירו, דבר מצוה חשיבי, אלא שמרן ס"ל שאין דעת רוב הפוסקים כן. ובמקום שנהגו היתר אין למחות בידם, מאחר שיש להם על מה שיסמוכו. ע"ש. ובאמת שגם מרן הבית יוסף סיים, דמה שנהגו עכשיו להפליג בים הגדול בערב שבת, יש ללמד עליהם זכות ע"פ דברי ר"ת, דכולהו חשיבי דברי מצוה, ואף לפי מש"כ שאין נראה כן מדברי

אוצר ההלכה

שלא הצריכו שום שינוי, משום דהתם לא מיקרי הולך לצרכיו, דהמציל מידם נמי הוי מצוה כמו שכתוב בסימן תמ"ד (ס"ז), וכיון שהאיסור מדרבנן, רבנן הוא דאחלוה ליקרייהו, כמו שכתב רש"י ז"ל בפ"ג דברכות (יט: ד"ה [ב] בית הפרס). יע"ש. ואולם אפילו באיסור דרבנן, היכא דאפשר ע"י שינוי, כההיא דיוורה דעה סימן קצ"ה צריך לשנות כאמור. ובסימן תרי"ג (ס"ה) חשיב הליכת בית המדרש דבר מצוה, ואם כן קשיא לי מה שכתב הטור בסימן תמ"ד דההולך ללמוד לפני רבו חשוב דבר הרשות. וצ"ע. (מגן בעדי)

רמז) שם בהגה להקל בענין הפלגת הספינות. עיין משבצות זהב סוף סימן זה [סק"ה] שכתב, דעכו"ם שמוליכין הספינה בשביל ישראל, הוי קבלנות בביתו של ישראל. ע"ש. ולכאורה הכא הוי נתפרסם שהיא בקבלנות, עיין מה שכתבתי בסימן רמ"ד (סק"ב)¹⁸⁰. אלא דצ"ע למה לן כל זה, הא דמי ממש לנר בסימן רנ"ב, ע"ש במג"א (סק"א), דכיון שמדליקו בשבת כדי שישתמש בו הישראל עכשיו, אליבא דכ"ע אסור. וגם לשונו של הרב ז"ל [הגר"ז] לא זכיתי להבין, דפסק בס"י ואינו דומה לקבלן המתקן כלים לישראל בשבת, שאין הישראל נהנה בשבת עצמו מגוף מלאכה זו אלא לאחר השבת. ע"כ. ומשמע דלהמתירין בסימן רנ"ב [ס"ד] ללבוש הכלי בשבת עצמו גם ספינה מותר. וזה צ"ע, דהא טעם המתירין שם דהעכו"ם אינו מתכוין שישראל יהנה ממנה בשבת עצמה. אבל בספינה הא מתכוין שיהנה ממנה בשבת עצמה דומיא דנר. וצ"ע.

דברי הרב ז"ל [ש"ע הגר"ז] בסעיף ד' ח' צע"ג.
(תהלה לדוד – ס"ק א' – ב')

רמח) שם בהגה והליכת שיירה. נ"ב: ונ"ל דבשיירה אין להקל כמו שכתבתי לעיל [סק"ד]. מג"א (ס"ק ד'). יע"ש. (ברכות מים)

רמז) שם בהגה והליכת שיירה. כתב מג"א (סק"ב), ונראה לי דבשיירה אין להקל כמו שכתבתי לעיל וכו'. נ"ב: רצונו לומר בס"ק י"ד.

רנ) שם בהגה והליכת שיירה. כתב במג"א (סק"ב), כמו שכתבתי לעיל. בס"ק י"ז¹⁸¹. (אהל ברוך)

רנא) שם בהגה ואין למחות בידן הואיל ויש להם על מי שישמחו. כתב ב"י (שיטה נ"א), ומ"מ נ"ל כו'. נ"ב: ובמקום שנהגו להקל אין למחות בידם. ספר המפה והלבוש. (שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ח)

ולישמועין רבותא טפי אפילו בשבת, משמע דבשבת לא אשתרי, וצריך להתיישב בזה. אכן נראה דכיון דבתר הכי מסיים מרן ז"ל דהדבר תלוי במנהג, ובמקום שנהגו היתר מותר. ע"ש. יש לדון גם בזה כדכתיבנא לעניותין לעיל אות יו"ד¹⁸² באורך בס"ד.

(פתח הדבר ח"ג – סק"ד)

רמד) שם בהגה לפחורה. כתב מג"א (סק"ט), אפילו יש לו מזונות והולך לסחורה וכו'. עיין להלן סימן תקל"ט ט"ז (סק"ב).

רמה) שם בהגה חשוב הכל דבר מצוה. כתב בט"ז (סק"ה), וצ"ל וכו'. ודאי דהכי הוא דחמץ שאני, שהרי לשבות שביתת הרשות אמרו בגמרא דחזור מיד, ואף דאין מערבין כי אם לדבר מצוה, לגבי חמץ קרי ליה רשות ולגבי עירובין מצוה, עיין בט"ז סימן (תע"ד) [תמ"ד] (סק"ט). והכא נראה לי הטעם לפי מה שכתב בב"י, דכאן האיסור הוא משום ביטול עונג שבת, וכל שעוסק במצוה אחת פטור מעונג זה, ולפי זה כל הני מצוה ניהו, מה שאין כן גבי חמץ, דהתם משום איסור חמץ הוא. ועוד נראה לומר הרי מי שהתענית עונג הוא לו יותר מאכילה מותר להתענות בשבת, אם כן הכי נמי יהיה לו צער יותר בביטול הליכתו מעונג שיהיה לו בשבת, לכן התירו בכל אלה.

(חמוד משה – סק"ד)

רמו) שם בהגה חשוב הכל דבר מצוה. כתב ט"ז (סק"ה), כיון שאדם רגיל בו וכו'. נ"ב: ק"ק אם כן למה ביורה דעה (סימן קצ"ה ס"ה) כתב מור"ם, דאין איסור לילך עם אשתו נדה בעגלה אחת או בספינה, אלא דוקא דרך טיול או לגנות ופרדסים, אבל אם הולך מעיר לעיר לצרכיו מותר. ולמה לא הצריכו הרחקה יתירה, דאשתו נמי רגיל בה. אלא צ"ל שלא התירו אלא בעניין שיש איזה שינוי, כגון הכא שפוסק עמהם לשבות וכו', וכן ההיא דיוורה דעה שסיים שם, ובלבד שישבו בדרך שלא יגעו זה בזה, ואם כן על ידי תנאים כאלו לא תשתכח מצותם ז"ל, אבל ההיא דסימן תמ"ד [ס"ז] לא שייך איזה שינוי או תנאי שעל ידו לא תשתכח מצות ביעור דרבנן, וכעין מה שתירץ הט"ז בעצמו בסימן תרי"ג (סק"ד), והתם נמי הצריכו שינוי שלא יוציא ידו משפת חלוקו כדי שיזכור כמו שכתב שם הטור. יע"ש. ומה שכתוב ביורה דעה (ריש סימן שע"ב), דמותר לכהן ליכנס לבית הפרס כדי לישא אשה או ללמוד תורה או לנחם האב, וכן ליטמא בטומאה של דבריהם לדון עם עכו"ם ולערער עמהם מפני שהוא כמציל מידם, וכן כל כיוצא בהם. יע"ש. היינו טעמא

הערות וצינונים

179. נדפס לעיל אות קס"ד. 180. נדפס לעיל בסימן רמ"ד אות ל"ח. 181. נראה יותר נכון דכוונת המג"א לסק"ד ששם אסר בכל אופן הליכת השיירה. ע"ש.

באר הגולה

רמט. דינים השייכים לערב שבת. ובו די' סעיפים:

א. סוכה מ"ד [ע"ב]
וכא"כ דאמרי,
הרי"ף [שבת ז':]
והרא"ש [שם פ"א
סימן ל"ח] ורמב"ם
בפרק ל' [מהלכות
שבת ה"א]: ב. בית
יוסף: ג. מדברי
הרמב"ם שם, ורבנו ירוחם [נתיב י"ב] בחלק א' [בתחילתו]:

א. אין הולכים בערב שבת יותר משלש פרסאות, כדי שיגיע לביתו בעוד היום גדול ויוכל להכין צרכי סעודה לשבת, בין שהולך לבית אחרים בין שהולך לביתו, ¹ והני מילי כשהוא ביישוב במקום שיוכל להכין צרכי שבת, אבל אם במקום שהוא שם אי אפשר לו להכין צרכי שבת או שאינו מקום יישוב בטוח, מותר לילך אפילו כמה פרסאות. ² ואם שלח להודיעם שהוא הולך שם לשבת מותר לילך כמה פרסאות בכל גוונא:

אוצר ההלכה

סעיף א'

(א) **סעיף א' אין הולכים וכו'.** כתב הטור (דף קס"ב ע"ב שיטה ג'), אבל מלחמת מצוה מתחילין אפילו בשבת וכו'. נ"ב: אמר המאסף, זה מבואר מהירושלמי [שבת פ"א ה"ח] שהביא רבנו ב"י ז"ל. ולשון הרמב"ם ז"ל בפ"ב מהלכות שבת [הכ"ה] אינו מדוקדק, שכתב בלשון הזה: צרין על עיירות נכרים שלשה ימים קודם השבת, ועושים עמהם מלחמה בכל יום ואפילו בשבת, עד שכובשין אותה, ואע"פ שהיא מלחמת הרשות, מפי השמועה למדו "עד רדתה" [דברים כ', כ'] ואפילו בשבת, [ואין צריך לומר במלחמת מצוה], ולא כבש יהושע את יריחו אלא בשבת. ע"כ. ולשון זה מורה דאין חילוק בין מלחמת מצוה למלחמת רשות, דאם יש חילוק, למה לא ביאר דבמלחמת מצוה מתחילין אפילו בשבת. ומה שכתב הרב בעל לחם משנה, דמה שכתב ואין צריך לומר במלחמת מצוה, פירושו הוא אפילו להתחיל בשבת, אינו נח לי, שאין דרכו של הרמב"ם ז"ל לסתום הדברים כל כך. ועוד דמדבריו בפרק ו' מהלכות מלכים [ה"א] שכתב, צרין על עיירות נכרים שלשה ימים קודם לשבת ועושים עמהם מלחמה בשבת, שנאמר "עד רדתה" ואפילו בשבת, בין מלחמת מצוה בין מלחמת רשות, ואע"פ שבספרינו אין כתוב כלשון הזה, ¹ כך צריך להיות, וכמו שכתב שם בכסף משנה. הרי שכתב דין אחד, וכתב בין במלחמת מצוה בין במלחמת רשות ולא חילק ביניהם. ומה שכתב הרב בעל לחם משנה ז"ל [בהלכות שבת שם] שאין צורך להגהת הכסף משנה, דבפרק ו' מהלכות מלכים מיירי במלחמת מצוה, איני יודע איך אפשר לפרש כן בדברי הרמב"ם, ודבריו על הסתם נאמרו, ומשמע בין במלחמת חובה בין במלחמת רשות. ועוד דמה שכתב סמוך לדין זה פנים ואחור, מְדַבְּרִים בכולל, ודין זה בפרטי במלחמת מצוה דוקא, מבלי שיפרשו הרב ז"ל בפירושו. ועוד, שדוחק לומר שמה שכתב הרמב"ם ז"ל בין במלחמת מצוה בין במלחמת רשות, קאי אמאי דקאמר עד רדתה ואפילו בשבת. ועוד, אם הרמב"ם ז"ל מדבר במלחמת מצוה, ו'צריך' דקאמר הוא אפילו להתחיל בשבת, איך מביא ראיה מן הכתוב שאמר עד רדתה אפילו בשבת, דמן הכתוב אין להוכיח אלא כשצרו שלשה ימים קודם השבת שעושים מלחמה אפילו בשבת, כמו שנראה מפשט הכתוב [שם] שאומר "ובנית עליה מצור [וגו'] עד רדתה". וכן מוכח

מפרקא קמא דשבת [יט:], דאמרינן ואם התחילו אין מפסיקין, וכן היה שמאי אומר "עד רדתה" אפילו בשבת. וכן מוכח מהירושלמי [שם] שמביא ראיה דבמלחמת מצוה מתחילין אפילו בשבת מכבישת יריחו, ולא הביא ראיה מן הכתוב עד רדתה. ² ועוד, אם הרמב"ם ז"ל סובר דיש חילוק בין מלחמת מצוה למלחמת רשות, ובמלחמת מצוה מתחילין אפילו בשבת, וכבישת יריחו היתה בשבת, למה לא הביא כאן ראיה מכבישת יריחו כמו שהביא בהלכות שבת.

ואם נאמר דהרמב"ם ז"ל סבירא ליה דיריחו לא היתה התחלתה בשבת וכדבעינן למימר קמן, אם כן איך בפרק ב' דשבת הביא ראיה דבמלחמת מצוה צרין ואפילו בשבת מכבישת יריחו. ועוד, אם הרמב"ם ז"ל בפרק ו' מהלכות מלכים היה אומר, צרין על עיירות נכרים ועושים עמהם מלחמה בשבת, היינו אומרים דמלת בשבת קאי א"צריך", אבל השתא דקאמר צרין על עיירות נכרים בשבת, הא דקאמר ועושים מלחמה עמהם בשבת אין לו ענין עם הקודם, ולא היה צריך לאמרו, דהשתא להתחיל שרי, ללחום אחר שהתחילו בהיתר לא כל שכן. ולומר דעושים מלחמה עמהם בשבת קאי למלחמת רשות, כמה מהדוחק והזרות בזה כמו שיראה המעיין. ולכן הגהת הרב ז"ל בכסף משנה היא מוכרחת. וגם ראיתי להרמב"ם ז"ל בפ"ל מהלכות שבת [ה"ג] הביא דין זה, ולא ביאר דבמלחמת מצוה מתחילין.

ולכן נראה לי דסבירא ליה להרמב"ם ז"ל, דגמרא דידן [ד]לא מחלק בין מלחמת מצוה למלחמת רשות כדמחלקינן בירושלמי, ודאי דלא סבירא ליה הכי, וכגמרא דידן נקטינן. וצ"ל לדעתו, דהירושלמי חולק עם גמרא שלנו בכבישת יריחו, דהירושלמי סובר דבשבת התחיל יהושע לצור על יריחו, ומאמר הכתוב "ויהי ביום השביעי" [יהושע ו', ט"ז], שביעי להתחלת המלחמה קאמר, אבל הגמרא שלנו סובר, דיום ראשון התחיל לצור, וביום השביעי שהוא יום שבת כבשה, וכן פירשו רש"י והרד"ק בפירוש הכתובים, דיום השביעי יום שבת היה. ואפשר דכולהו מודו דיום השביעי דכתיב, יום שבת היה, אלא שהירושלמי סובר דלצור על העיר לא מיקרי התחלה, אלא דוקא יום שבת שנכנסו לעיר שהתחילו במלחמה, וכדפירש הרב מהר"ש יפה ז"ל בספר יפה מראה [שבת פ"א ה"ח], וגמרא דידן

הערות וצייונים

1. הגרסא שלפני הרב היתה "צרין על עיירות גוים בשבת". 2. קשה דבירושלמי שלפנינו יליף ג"כ ממ"ש "עד רדתה", ועיין לרב המחבר בספרו דינא דחיי (ח"ב עשין קי"ח).

אוצר ההלכה

ד"ה אמש], הענין מבואר ולא קשיא מידי, דגרסינן התם שאמר לו המלאך ליהושע, אמש בטלתם תמיד של בין הערביים ועכשיו בטלתם תלמוד תורה וכו', ופירש רש"י שהמלאך האשימו בשני דברים, כשהעריב היום היה לכם להקריב תמיד הערב, ובטלתם אותו ונשתהיתם במארב העיר חנם, שאין זמן מלחמה בלילה, ועכשיו שהוא לילה היה לכם לעסוק בתורה שהרי אינכם נלחמים בלילה. עכ"ל. נמצא כי המלאך שהיה מדבר עמו בלילה היה מוכיחו על מה שעשו ביום הקודם לו, שבאו שם וצרו על העיר עד עת הערב, ועל ידי זה בטלו התמיד, ולא היה להם לבטלו, שאע"פ שהיו צריין על העיר היו יכולין להקריב התמיד לעת ערב. ואחר זה כתיב 'ויאמר ה' אל יהושע' [יהושע ו', ב'] שיקיף את העיר שבעה ימים, ונכבשה העיר בסוף שבעת ימי ההקפה, שהוא שמיני ליום שצרו עליה ובטלו התמיד, וכיון שביום השבת נכבשה שמע מינה שביום השבת צרו עליה. וק"ל. (א"ה עבדו ובנו, איתא בילקוט יהושע (סימן י"ח) משם תנחומא [נסעי פסקא ה'], 'והיה הנלכד בחרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו' [שם ז', ט"ז], אלא ללמדך שהודה עכן שבשבת גנב, ונסקל על חלול שבת, ונשרף על שמעל בחרם). (זכור לאברהם – סימן ל')

(ו) שם אין הולכים וכו'. כתב הטור בריש סימן זה, אין צריין במלחמת הרשות על עיירות של גוים, אלא אם כן התחילו שלשה ימים קודם השבת וכו'. נ"ב: כתב הרמב"ם (פ"ה מהלכות מלכים דין א') וז"ל: אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואיזו היא מלחמת מצוה, זו מלחמת שבעה עממין, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם וכו'. ומרן בכסף משנה תמה על רבנו שקרא למלחמת שבעה עממין ומלחמת עמלק מצוה ולא חובה. יע"ש. ולכאורה יש לדעת, דמנין לו למרן דרבנו פסק כרבי יאודה [סוטה מד:]: כדי שיתמה עליו דלא קראה חובה, והלא בדברי רבנו בפירוש המשניות בפרק משוח מלחמה [סוטה פ"ח מ"ז], ובפ"א [מ"ה] ופ"ב [מ"ד] דסנהדרין, מורה היפך דפסק כת"ק, וז"ל [בסוטה שס:]: אין מחלוקת ביניהם שמלחמת עמלק ומלחמת שבעה עממין חובה⁵, ואין מחלוקת ביניהם שהריגת שאר אנשי המקומות משאר האומות רשות, ואמנם מחלוקת בהריגת ההורגים אותם ולהחלישם עד שלא יהרגו ישראל ולא ילחמו בארצם, תנא קמא קורא לזה רשות ורבי יהודה קורא לזאת ההריגה מצוה, ולפי דעת רבי יהודה מי שהיה מתעסק בזאת ההריגה פטור מן המצוה וכו'. ואין הלכה כרבי יהודה. יע"ש. א"כ איפוא יש לדעת דמנין לו למרן דרבנו פוסק כרבי יהודה כדי שיקרא למלחמת שבעה עממין ומלחמת עמלק חובה. ובודאי דמרן דקדק מה שכתב רבנו ומנה עזרת צר שבא עליהם בכלל מלחמת מצוה, ואם איתא דפסק כת"ק, הרי בהדיא איתא בש"ס למעוטי גוים דלא ליתו עליהו, מר קרי ליה מצוה ומר קרי ליה רשות. יע"ש. נמצא דלת"ק בכלל רשות היא. זו היא שיטת מרן ז"ל. וכפי זה, ענין תראינה שאין

סובר דלצור על העיר התחלה מיקרי, ואין מפסיקין ועושין מלחמה בשבת אפילו במלחמת הרשות, כדכתיב עד רדתה ואפילו בשבת.

עוד אני רואה חילוק אחר בין הרמב"ם ור"י בעל הטורים ז"ל, שמדברי ר"י בעל הטורים ז"ל נראה דאף במלחמת הרשות אם התחיל פחות משלשה ימים קודם השבת אין מפסיקין, וכפשטא דברייתא, אבל מדברי הרמב"ם ז"ל מוכח, דהא דקתני ואם התחילו אין מפסיקין, אהיכא דהתחילו שלשה ימים קודם השבת קאי. ולפי דעתו, ניחא מה שמביא ראיה מן הכתוב עד רדתה ואפילו בשבת, אבל לפי דעת ריב"ה ז"ל אין ראיה מהכתוב דאם התחילו אין מפסיקין, דאפשר דהכתוב מדבר בהתחילו שלשה ימים קודם. (כנסת הגדולה – הגה"ט)

(ב) שם אין הולכים וכו'. כתב הטור (דף קס"ב ע"ב שיטה א'), אין צריין במלחמת הרשות כו'. נ"ב: נפקא מינה לפורש במדבר או מקום סכנה, אי נמי דשכיחי מתי מספר ישראלים נמצאים בין אנשי המלחמה שהולכים על העיירות, אי נמי למלחמת מצוה, כגון שנשכו גוים וישראלים, שמותר לילך עם הגוים אפילו בשבת, דמלחמת מצוה היא להציל אחיהם. ב"ח [אות א']. (שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"א)

(ג) שם אין הולכים וכו'. כתב הטור (דף קס"ב ע"ב שיטה א'), אין צריין על עיירות וכו'. נ"ב: עיין בכנה"ג [הגה"ט] מה שכתב. ובזה מתורץ מה שהקשה מהר"ש יפה ז"ל בספר יפה תאר בפרשת ויצא [פרשה ע' פסקא י"ד]. ע"ש. ועיין עוד שמה שכתב דבכל מלחמת חובה עד רדתה אפילו בשבת, ליתא, דהאי קרא במלחמת הרשות מיירי. וצריך לומר דלשון מושאל הוא. כך נראה לי. (יד אהרן – הגה"ט)

(ד) שם אין הולכים וכו'. כתב הטור (דף קס"ב ע"ב שיטה ג'), אבל מלחמת מצוה מתחילין אפילו בשבת כו'. נ"ב: עיין בספר לחם משנה בפ"ב מהלכות שבת [הכ"ה], ובספר כנה"ג [הגה"ט]⁴, ובספר דינא דחיי חלק עשין [ק"ח] דף קכ"ב ע"ד. (יד אהרן מהדורא בתרא – הגה"ט סק"א)

(ה) שם אין הולכים וכו'. כתב הטור, אין צריין במלחמת הרשות וכו', אלא אם כן התחילו שלשה ימים קודם וכו', אבל מלחמת מצוה מתחילין אפילו בשבת. וכתב הב"י שכן מפורש בירושלמי סוף פ"ק דשבת [ה"ח], דהא דתימא במלחמת הרשות, אבל במלחמת חובה אפילו בשבת, שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת. עכ"ל. ולכאורה אינו מובן, דמה ראיה מכיבוש תחלת הצרייה. גם הרב פרי חדש הקשה על זה וז"ל: וקשה, דהא התם לא התחילו אלא באחד בשבת, שהרי שבעה ימים סבבוה ובשביעי נכבשה, שמע מינה שביום ראשון הקיפוה. ודוק. עכ"ל. ועל פי מה שכתב רש"י בפ"ק דמגילה (דף ג' ע"א

הערות וצינונים

3. נדפס לעיל אות א'. 4. נדפס לעיל אות א'. 5. לכאורה לפ"ז לק"מ על מרן דכ"ע מורו דמלחמת שבעה עממין ועמלק חובה.

אוצר ההלכה

יהודה קודם רבנן שהם רבים. ועוד, דהא דקאמר מצוה דרבנן זו היא חובה דרבי יהודה, היא שפת יתר, דבהא אין שום חילוק בין ר' יהודה ורבנן, לא לענין הדין ולא לענין העוסק במצוה כו'. ולכן כתב, דהרמב"ם מפרש באופן דיוצא ממנה דמלחמה דלא ליתו גוים עלייהו הוי מלחמת מצוה לרבנן, ולרבי יהודה הוי מלחמת רשות. והכי פירושו, רשות דרבנן זו היא מצוה דרבי יהודה, כלומר מלחמת רשות דפטרי לחתן לצאת זו היא מצוה דרבי יהודה דמחייבו לצאת, מצוה דרבנן זו היא חובה דרבי יהודה, כלומר מצוה דרבנן דמחייבין לצאת לחתן, זו היא חובה דרבי יהודה. וכלל הדברים, דכוונת ר' יוחנן לומר, דהדין שהוא לרבנן במלחמת הרשות, הוא לרבי יהודה במלחמת מצוה, והדין שהוא לרבנן במלחמת מצוה, הוא לרבי יהודה במלחמת חובה. והוצרך ר' יוחנן לומר כן, דלא נימא כפירוש רש"י, דרבי יהודה ורבנן לא פליגי (אלא) לענין דינא אלא לענין השמות, ונפקא מינה לעוסק במצוה כו', אלא דאפילו לענין דינא פליגי. והא דקאמר ונפקא מינה לעוסק במצוה, הכי קאמר, ונפקא מינה גם לעוסק במצוה. ולפי פירוש זה, הא דקאמר למעוטי גוים דלא ליתו עלייהו, מר קרי ליה מצוה ומר קרי ליה רשות, הכי פירושו, רבנן קרי ליה מצוה, ולכן אמרו במלחמת מצוה הכל יוצאין, ורבי יהודה קרי ליה רשות לענין שאין הכל (רשות) [יוצאין] אע"פ שהיא נקראת מצוה לענין אחר, ולכן אמר במה דברים אמורים במלחמת מצוה, כלומר אע"ג דהיא למעוטי גוים, לענין הדין רשות ואין הכל יוצאין בה. והשתא קשה ליה למה קראה מצוה, כיון דלרבי יהודה לענין הדין הוי רשות, ומתוך נפקא מינה לעוסק במצוה כו'. יע"ש.

ולפ"ק דבריו ז"ל קשים להלום, וסתראי ניהו, דסתורן אהדדי, תחילת הכל כתב בפירוש הש"ס רשות דרבנן מצוה לרבי יהודה, שרצה לומר מה שהוא רשות לרבנן שאין חתן יוצא הוא מצוה לרבי יהודה דמחייבו לצאת, נמצא לפי דבריו דלרבי יהודה במצוה אפילו חתן יוצא, א"כ מאי אשמועינן בתר הכי מצוה לרבנן זו היא חובה לר' יהודה, הא לא אשמועינן מידי בין מצוה לחובה, שהרי אפילו ברשות דרבנן קראה ר' יהודה מצוה לחיובי החתן לצאת, א"כ מאי נפקא מינה בין מצוה לחובה. והוא ז"ל כתב דרבנן נייד מפרש"י משום הא דקאמר מצוה לרבנן זו היא חובה לרבי יהודה, ואין שום חילוק לא לענין דינא ולא לענין עוסק כו', עדיין הדבר קשה, דגם לפרש"י אין שום חילוק בין מצוה לחובה לסברת ר' יהודה.

ותו קשה, דקאמר בש"ס כי פליגי למעוטי גוים כו', מר קרי לה מצוה ומר קרי לה רשות, ופירושו, דלרבנן הוא מצוה ולר' יהודה רשות, והדבר קשה, דהשתא ומה במה שאמרו רבנן שהוא רשות ואין חתן יוצא קאמר ר' יהודה דהוי מצוה ויוצא, ומה שאמרו רבנן מצוה, לר' יהודה קרי ליה חובה, א"כ בהא דלרבנן הוי מצוה צריך להיות לר' יהודה חובה, איך אפשר לומר דקרי

מקום למה שכתב הרב לחם משנה וז"ל: תמה הרב כסף משנה דלמה לא קרא רבנו להו מלחמת חובה, ולא ידעתי מקום לתמיהתו, דרבנו פסק כרבנן, ולדידהו ליכא אלא תרי דיני, מצוה ורשות, דמלחמת בית דוד וגוים דלא ליתו וכו' רשות, ומלחמת יהושע מצוה, ובמלחמת יהושע הכל יוצאין וכו', ולרבי יהודה איכא (תרי) [תלת] דיני וכו', ולת"ק תרי דיני וכו' וחד עילויה (לקראתה) [לקרותה] מצוה. יע"ש. ויש לתמוה א"כ איך פסק רבנו דעזרת ישראל מיד צר שבא עליהם הוי מצוה, והלא לת"ק רשות היא. יע"ש. ומשום הכי מרן בכסף משנה דרך לו דרך לומר דפסק כרבי יהודה, ותמה דא"כ הוה ליה לומר דמלחמת שבעה עממין וכו'. אמנם שיטת מרן תמיהה, דהא בפירוש המשניות פסק בהדיא דלא כרבי יהודה. יע"ש. ולשיטת הרב לחם משנה יש לתמוה איך מנה ועזרת ישראל בכלל מלחמת מצוה.

ומידי חפשי ראיתי להרב הגאון בכנה"ג אורח חיים בחדושיו על רבנו שעמד בזה, והביא סברת מרן הכסף משנה ומה שתמה על רבנו, ותירץ דכיון דאין חילוק ביניהם לענין זה בין שיהיה מצוה בין שיהיה חובה לא חייש לדקדק. ולפ"ק דלא זכיתי לדעת מה שכתב דאין חילוק לענין זה, שהרי החילוק מבורר רב ועצום ממה שכתב בדין שני דלמלחמת מצוה כופה את העם לצאת, ולדעתו דפסק כרבי יהודה דמצוה קרי ליה לעזרת ישראל מיד צר, א"כ כופה אותם ואינו יכול למאן, בין שהוא ירא בין שהוא נשוי אשה או נטע כרם וכו' כופה, והלא במתניתין משמע איפכא, דקאמר ר' יהודה במה דברים אמורים בכל הנזכרים שחוזרים מן המערכה, במלחמת מצוה, אבל במלחמת חובה הכל יוצאין וכו', נמצא דמלחמת מצוה לרבי יהודה שהוא עזרת ישראל מיד צר חוזרין מן המערכה ואין כופין, ובמלחמת חובה אינם חוזרין, וכופין אותם לצאת, א"כ כיון דרבנו פסק דין זה בדין ב', היה לו לפרש דשבעה עממין מקריא חובה ועזרת ישראל מצוה, יען יש חילוק רב ביניהם.

והנה הרב ז"ל דחה פירוש מרן, משום דקשיא ליה דאיך פסק כרבי יהודה נגד חכמים, ועוד, דבפירוש המשנה פירש דאין הלכה כרבי יהודה, ומשום הכי בירר לו דרך לעצמו, וכתב ז"ל דרבנו מפרש פירוש אחר דלא כפירוש רש"י, דלרש"י שמפרש רשות דרבנן זו היא מצוה דרבי יהודה, ובאותה מלחמה שאמרו חכמים שהיא רשות ואין חתן יוצא בה, (אמרינן) [אמר ר' יהודה] נמי שאין חתן יוצא לה, אלא שרבי יהודה קורא אותה מצוה, ונפקא מינה לפוטרו משאר מצוות כו', מצוה דרבנן דהכל יוצאין, (אמרינן) [אמר ר' יהודה נמין] דהכל יוצאין, אלא דקרי ליה חובה, על כן יוצא דמלחמה דלא ליתו גוים עלייהו קרי ליה רבנן רשות. אבל רבנו אינו מפרש כן, דקשיא ליה פירוש הגמרא דקאמר כי פליגי למעוטי גוים דלא ליתו עלייהו, מר קרי ליה מצוה ומר קרי ליה רשות, ולפירוש רש"י מר הוי ר' יהודה, ואיך מקדמין לרבי

אוצר ההלכה

סכנתא, וסכנת נפשות דאפילו שבת נדחה מפניה כמו שיתבאר, הא פשיטא ליה ואין צורך להביאה.

אמנם מאי דקשה לעניות דעתי לפי דרכו, הוא דא"כ רבנו אמאי לא הזכיר בדינו חלוקת דלא ליתו גוים עלייהו, דלרבנן הוי רשות והעוסק בה חייב במצוה. ולזה י"ל דהא כבר הביאה רבנו במה שכתב בתר הכי, ואח"כ נלחם מלחמת הרשות והיא מלחמה שנלחם העם להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושומעו, והם שני דברים, להרחיב גבול ישראל היינו למעוטי גוים דלא ליתו עלייהו, ולהרבות בגדולתו ושומעו, היינו מלחמת בית דוד לרוחא דקאמר, ופירוש רוחא, היינו הרבות גדולה לו. יע"ש. אמנם מאי דקשה טובא, הוא מה שכתב בפירוש המשנה היפך זה בהדיא, וז"ל: אמנם מחלוקתם בהריגת ההורגים אותם ולהחלישם עד שלא יהרגו ישראל ולא ילחמו בארצם. [עכ"ל]. אומרו בהריגת ההורגים אותם מורה בהדיא שכבר באו והתחילו להרוג. יע"ש.

וראיתי להרב הגדול אבא מארי בספר'א דמארי טב, שכתב עוד שני דרכים, והדרך השני הוא, דלעולם רבנו מפרש כשיטת רש"י, ומשום הכי לא נקט אלא מצוה ורשות בדרבנן, ומה שכתב ועזרת ישראל, לא קאי למה שכתב לעיל ואיזוהי מלחמת מצוה, אלא קאי למה שכתב (דחקדים) [להקדים] כו' והיינו לענין שתקדים למלחמת הרשות לגמרי, דלא פליגי ומודו כולי עלמא וכו'. יע"ש. ולפק"ד אף שהחילוק הוא אמיתי, מ"מ לשון רבנו קשה, שכתב: אין המלך נלחם תחילה אלא מלחמת מצוה, ואיזוהי וכו', ועזרת ישראל מיד צר, ואח"כ נלחם כו'. ואומרו אין המלך נלחם תחילה אלא מלחמת מצוה ומנה אח"כ ועזרת ישראל, קשה, שלא היה לרבנו לכלול הך עם הני, אלא עם אותם שכתב אחר זה ואח"כ נלחם במלחמת הרשות, שם היה לו להקדים מלחמת עזרת ישראל ולכתוב ואח"כ המלחמה שנלחם עם שאר העם כו'. יע"ש.

לכן לפק"ד העיקר הוא כתירוץ הרב גופי הלכות, שחילק בין באו כבר ללא באו, אך למה שהוקשה לו מפירוש המשניות, י"ל דהרמב"ם בפירוש המשנה פה קאי לסברת רבנן לפי סוגית הש"ס בסוטה, דאמרינן כי פליגי למעוטי גוים דלא ליתו עלייהו, סבירא ליה לרבנו דהיינו אפילו באו כבר והוא יוצא למעטם, ופסק דין רבנו וחיליה הוא מאתרא אחריתי, והוא מההיא דגרסינן במסכת שבת (דף י"ט ע"א) וז"ל: ת"ר אין צריך על עירות של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת, ואם התחילו אין מפסיקין, וכן היה שמאי אומר "עד רדתה" אפילו בשבת. יע"ש. וגרסינן בעירובין (דף מ"ה ע"א) אמר ר' יאודה אמר רב, גוים שיצאו לצור על עירות ישראל כו', ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא [על] עסקי תבן וקש יוצאין עליהן ומחללין את השבת כו'. יע"ש. ופסקה רבנו פ"ב מהלכות שבת (דף כ"ג ודין כ"ה), ובפ"ו מהלכות

ליה ר' יהודה רשות שתי מדרגות ממה שיקרא לר' יהודה, דהא לר' יהודה צריך לקרותו חובה, [ד]כיון דלרבנן הוי מצוה כל שכן דלר' יהודה הוי חובה, איך יסבור לומר דלר' יהודה הוי רשות. ועוד, דכפי זה יש לדעת באיזה מלחמה הוא דלרבנן הוי רשות ואין חתן יוצא בה, ולר' יהודה הוי מצוה, אי במלחמת יהושע, אפילו רבנן מודו דמצוה היא ויוצא חתן, אי במלחמת בית דוד, אפילו ר' יהודה מודה דרשות היא, על כרחך צריך לומר דהיינו הך דלמעוטי גוים, לרבנן רשות ולר' יהודה מצוה, א"כ איך נאמר בהיפך כיון שלא מצינו מלחמה אחרת דפליגי בה. ותו קשה, לפי פירושו דמפרש דלרבנן קרי ליה מצוה ולר' יהודה רשות ואין חתן יוצא, והלא בדברי ר' יהודה במתניתין לא מצינו שהזכיר רשות כלל, אלא במה דברים אמורים במלחמת מצוה אבל במלחמת חובה הכל יוצאין כו', ואם כן איך קאמר, מר קרי ליה מצוה ומר קרי ליה רשות, והלא קריאת רשות לר' יהודה במתניתין לא מצינו.

וראיתי להרב הגדול אבא מארי בספרו הקדוש פרי האדמה ח"ב [דף קס"ט ע"ג הלכות מלכים פ"ה ה"א] שעמד בזה. וגם הוקשה לו, דבפירוש המשנה כתב רבנו בהדיא היפך, דת"ק קרי ליה רשות ור' יהודה מצוה. יע"ש. ולפק"ד דברי"ו צריכים ביאור ושגבו ממני. ומה שכתב שלרבנו קשה אמאי מזכיר רבנן באחרונה לשיטת רש"י, לפק"ד אין זו קושיא, דהא דרך הש"ס בתלמוד, לסדר הרבים להלכתא כוותיהו לדין באחרונה, והכי קיימא לן להלכתא כאיכא דאמרי בתרא. ועיין גופי הלכות (אות א' סימן מ"א וסימן ס"א). יע"ש. והרב הגאון מהר"ש אלגאזי בגופי הלכות (דף (צ"ו) [צ"ז ע"א]) עמד על דברי רבנו, והביא תמיהת מרן, ותמה עליו דרבנו פסק כת"ק וכמו שכתב בפירוש המשניות כו'. אלא דקשה על רבנו, דאיך קרא לעזרת ישראל מיד צר מצוה, והא רבנן קרו ליה רשות ולא מצוה, והעוסק בה חייב במצוה. ועוד, דנפיק מינה דגם חתן חייב לצאת בה, ובעזרת ישראל מיד צר לכולי עלמא חוזרין מעורכי המלחמה כו'. ותירץ ז"ל, דתרי גוויני עזרת ישראל מיד צר איכא, ההוא דקרו לה רבנן [רשות], היינו שלא באו עדיין אלא שהם מתפחדים שמא יבואו הגוים, וזהו שאמרו דלא ליתו גוים עלייהו כו', אבל אם כבר באו להלחם, קרי ליה רבנן מצוה, ובהא מיירי הרמב"ם, שכן כתב ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, שבא כבר. וכתב דזה דוחק, (דהא) [דאי] איכא תרתי חלוקות בעזרת גוים, ואיכא חלוקה דכולי עלמא מודו בה דאינה רשות, אמאי משתמיט רבא מלהזכיר[ה] ונדי לחלוקה לרווחא וכו'.

ולפק"ד אי משום הא, כדאי הייתי לתרץ דרבא נקט מאי דלכולי עלמא לא פליגי, דהיינו מלחמת יהושע, ומלחמת דוד לרווחא, ובמאי דפליגי, אשמועינן חידושא בהא דלא ליתו גוים עלייהו, דאפילו הכי לר' יהודה הוי מצוה והעוסק פטור מן המצוה, אמנם בשכבר באו, לא גרע [מ]מלחמת יהושע, וחמירא

הערות וצינונים

8. של הכנה"ג. 9. ובפירוש המשניות הוצאת הגר"י קפאח זצ"ל הנוסח הוא: לא נחלקו אלא במלחמת אומות הנלחמים בהם, כדי להחלישם "שלא ילחמו בישראל" וכו'. ע"כ. וגם לשון פירוש המשניות שלפנינו אפשר לפרש כן, כלומר דלשון ההורגים אותם כוונתו היוצאים למלחמה על ישראל כפעם בפעם, אמנם כעת מקדימים ישראל להלחם על מנת להחלישם.

סימן רמז סעף א

תקפו

אוצר ההלכה

ימים סבבה ובשביעי נכבשה, שמע מינה שביום ראשון הקיפוח. עיין בספר יצחק ירנן (בדף מ"ג ע"ד)¹³, ובספר זכור לאברהם אביגדור (דף ט' ע"ג [סימן ל'])¹⁴ מה שתירץ בזה. (דברי מנחם – הגב"י סק"ג)

(א) שם אין הולכים וכו'. כתב ב"י, והאידנא שאין ישראל הולכין להלחם כו'. עיין מה שכתב הב"ח [אות א'], והביא דבריו השכנה"ג בהגה"ט (סק"א)¹⁵. ומרן ז"ל בש"ע לא [ה]עלה על שלחנו, אבל הלבוש כתבו בסוף סימן רמ"ח. ועיין במאמר מרדכי (בסק"א) מה שכתב על דברי הב"ח. (דברי מנחם – הגב"י סק"ד)

(ב) שם אין הולכים וכו'. כתב הטור, דבמלחמת מצוה מתחילין אפילו בשבת. וכתב הב"י דכן מפורש בירושלמי [שבת פ"א ה"ח], דקאמר אבל במלחמת חובה אפילו בשבת, שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת. ומקשה הרב פרי חדש, דהא התם לא התחילו אלא באחד בשבת, שהרי שבעה ימים סבבה ובשביעי נכבשה, שמע מינה שביום ראשון הקיפוח. עכ"ל. ולא קשיא מידי, דמכל מקום לא עשו מלחמה כל ימי השבוע, ובשבת התחילו בכיבוש ומלחמה.

אלא דיש להקשות, דאימר הכיבוש הותר להתחיל בשבת דהוא עיקר המצוה ד"החרם תחרימם" [דברים כ', י"ז], אבל לצור על העיר אינה רק הכנה למצוה והכשר מצוה, וכדמחלק ביבמות (דף ו' ע"א), ובתוספות שם (ד"ה שכן הכשר), יעוין שם בע"ב בתוספות (בסד"ה טעמא). ואולי זה כוונת התרגום יונתן בפרשת שופטים ((פרק כ' פסוק י"ט) וז"ל: ארום תקפון על קרתא כל יומי שבעתא לאגחא קרבה עלה למכבשה בשבתא. ע"ש דאינו מובן. ולפי מה שכתבתי י"ל דמוקי להך קרא במלחמת מצוה, ומ"מ סבירא ליה להתחיל לצור אסור בשבת, רק כל ימי החול. אבל גוף המלחמה והכיבוש, שרי להתחיל בשבת כמו ביריחו. ועיין (רשב"א) [ריטב"א] בסוכה (דף כ"ה ע"א ב"ד"ה ובלתך) דיש הליכה שיחשב עוסק במצוה ממש, כגון עולה לרגל ולהכנסת כלה ולהוצאת המת, ויש הליכה שאינה גופה של מצוה. ע"ש. ולפי דבריו י"ל דלצור הוא מגופה של מצוה. (ערך שי)

(ג) שם אין הולכים וכו'. הטור הביא דאין צריך על עיירות של עכו"ם תוך שלשה ימים, והשו"ע השמיטו שאינו נוהג. והביא הב"י בשם הר"י"ף [שבת ז:]: והרא"ש [שבת פ"א סימן ל"ח] הטעם משום עונג שבת. והנה לכאורה קשה, דהא בסימן הקודם הביא הב"י דכל הפוסקים מסכימים להר"ז [במאור שבת ז:]: דתוך שלשה אסור משום שיצטרך לחלל שבת, רק לא רצו לפרש

מלכים (דין י"א), וז"ל רבנו בהלכות שבת [הכ"ה]: צריך על עירות הגוים שלשה ימים קודם לשבת, ועושים מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת עד שכובשים אותה, ואע"פ שהיא מלחמת הרשות, מפי השמועה למדו עד רדתה אפילו בשבת, ואין צריך לומר במלחמת מצוה, ולא כבש יאושע את יריחו אלא בשבת. יע"ש. הרי דמצינו דאפילו בשבת עושין מלחמה אפילו במלחמת הרשות אם התחילו, א"כ ודאי להך תנא דברייתא סבירא ליה דעזרת ישראל מיד צר שבא עליהם כבר במלחמה, כמלחמת מצוה מיקרי כמבואר שם בדין כ"ג. יע"ש ובעירובין [שם] בעיר הסמוכה לספר כו'. ועיין בירושלמי דשבת [פ"א ה"ח]. יע"ש. אי נמי י"ל דמ"ש רבנו בפירוש המשנה בהריגת ההורגים אותם וכו', לאו דכבר באו להרוג, אלא הכוונה להרוג באומה שהורגים אם ילך ישראל בארצם ובגבולם, ורוצים להחלישם שלא יעשו כן, אלא שתמיד תהיה יראת ישראל בעיניהם שלא יהרגו אותם אפילו במקומם ובארצם, וגם שלא יבואו להלחם עם הישראל בארצם. ודוק.

(ז) שם אין הולכים וכו'. כתב הטור, ואם התחילו אין מפסיקין כו'. נ"ב: כתב הר"י"ף [שבת ז:]: ושאר הראשונים, דכל זה לא נאמר אלא היכא שבאו על עסקי ממון, אבל אם באו על עסקי נפשות או שיש לפקפק בכך, יוצאים ומחללים עליהם את השבת. ואף שאר עיירות מצוה עליהם לצאת לעזרם, וכשהצילו את אחיהם מותר לחזור למקומם בכלי זינם, שלא ימנעו לעתיד, כ"כ הרב המאירי [שבת יט. ד"ה במקום]. (דברי מנחם – הגה"ט סק"א)

(ח) שם אין הולכים וכו'. כתב ב"י, וכ"כ הרמב"ם בפ"ל. נ"ב: בפ"ב מהלכות שבת (דין כ"ה) כתב, צריך [על] עיירות הכותים שלשה ימים קודם לשבת כו'. ובפ"ל (דין י"ג) בשנותו את טעמו¹⁶, כדי שתתישב דעת אנשי המלחמה עליהן ולא יהיו מבוהלים וטרודים בשבת. ע"כ. (דברי מנחם – הגב"י סק"א)

(ט) שם אין הולכים וכו'. כתב ב"י, אבל מלחמת מצוה מתחילין אפילו בשבת כו'. עיין מ"ש הכנה"ג (בהגב"י) [בהגה"ט]¹¹. ועמ"ש הרב יד אהרן (בהגה"ט)¹². (דברי מנחם – הגב"י סק"ב)

(י) שם אין הולכים וכו'. כתב ב"י, ומפורש הוא בירושלמי [שבת פ"א ה"ח] כו', שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת. ע"כ. נ"ב: עיין בפרי חדש בליקוטים (דף ט"ל ע"ב) בסימן זה דהקשה, דהא התם לא התחילו אלא באחד בשבת, שהרי שבעה

הערות וצייונים

10. רצונו לומר ששם כתב את הטעם לדבר, כדי וכו'. 11. נדפס לעיל אות א'. 12. נדפס לעיל אות ג'. 13. שם תמה הרב על הרב פרי חדש וז"ל: ואני תמיה עליו, וכי נעלם מהירושלמי פסוקים אלו, והא משם הוא ראית הירושלמי, ואם כן ודאי אין זו קושיא, דהא כבישת יריחו היה בשבת, והששה ימים שסבבה לא היה מלחמה, ויודעים היו שביום השביעי יפול המלחמה, והיה להם להתחיל ביום שני, כדי שלא יתחילו בשבת אלא באחד בשבת, אלא ודאי דבמלחמת חובה מתחילין אפילו בשבת. וק"ל. ע"כ. 14. נדפס לעיל אות ה'. 15. נדפס לעיל אות ב'.

אוצר ההלכה

להרדב"ז במודפסות סימן (ע"ח) [ע"ז] [ח"ד סימן אלף קמ"ט]. ויש ליישב.

(טו) שם אין הולכים בערב שבת וכו'. כתב שיירי כנה"ג בהגב"י (אות א')¹⁷, אמר המאסף, קשיא לי וכו', לא הותר לדבר מצוה אלא קודם השבת, אבל בשבת עצמה אסור כמו שכתב הריב"ש [סימן ק"א] וכו'. עכ"ל. נ"ב: השבלי הלקט (דף י"ד) [סימן קי"א]¹⁸ סובר דלדבר מצוה מותר אפילו בשבת עצמו. ע"ש. ועיין בתוספתא פרק שמנה שרצים¹⁹ דשמע מינה דבשבת אסור. ודו"ק. הגה כ"י.

(טז) שם אין הולכים בערב שבת וכו'. כתב ב"י, נלמד ממה שנתבאר בסימן שקודם זה כו'. עיין מה שכתב השכנה"ג בהגב"י (סק"א)²⁰. (דברי מנחם – הגב"י סק"ה)

(יז) שם אין הולכים בערב שבת יותר משלש פרסאות וכו'. כתב הטור (שיטה ד'), אין הולכין בערב שבת יותר משלש פרסאות וכו'. נ"ב: עיין בספר משפט צדק חלק שני (סימן מ"ז דף צ"ה ע"ג). (כנסת הגדולה – הגה"ט)

(יח) שם אין הולכים בערב שבת יותר משלש פרסאות וכו'. כתב ב"י (שיטה נ"ג), ופשוט הוא כו'. נ"ב: אמר המאסף, האידנא נהוג עלמא שהולכין בערב שבת יותר משלש פרסאות, (וכשנמצאים) [וכשמוצאים] עצמם ביום (ז') [ששי] במקום שאינם מוצאים להכין צרכי שבת, אפשר שסומכים עמ"ש רבנו המחבר, דכשאינו במקום שיוכל להכין צרכי שבת, מוטב שיבוא לביתו אולי יוכל להכין צרכי שבת משישאר שם, אבל כשמוצאין עצמן בעיר ישראלים מצויין שם, על מה סמכו ללכת יותר משלש פרסאות. והב"ח [אות ב'] כתב, שלא אמרו אין הולכין בערב שבת יותר משלש פרסאות אלא דוקא בהולך ברגליו, אבל בהולך בעגלה או רוכב על סוס נהגו להקל, והנח להם מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. ומ"מ צריך ליזהר שלא יהלך עד לעת ערב, אפילו ממחר כדי לבוא לעירו ולביתו, כי הרבה פעמים נכשלים שמחללים שבת שאינם באים לעיר עד הלילה, אלא ישבות פרסה או שתים רחוק מן העיר בכפר ולא יחלל שבת. ע"כ. מדבריו יצא לנו היתר לרוכבים על סוסים, אבל אותם ההולכים ברגליהם על מה סמכו.

(שיירי כנסת הגדולה – הגב"י סק"ב)

(יט) שם אין הולכים בערב שבת יותר משלש פרסאות וכו'. נ"ב: ואם הוא יושב בעגלה או רוכב, יכול ללכת יותר, ודברי מרן דוקא בהולך ברגליו. מכל מקום צריך ליזהר שלא לילך עד עת ערב, אפילו ממחר כדי לבוא לעירו, כי הרבה [פעמים] נכשלים שמחללין שבת, אלא ישבות פרסה או שתים רחוק (רחוק) מן העיר. ב"ח ז"ל [אות ב']. ומדבריו ז"ל יצא לנו היתר לרוכבים על סוסים, אבל אותם ההולכים ברגליהם, על מה

הברייתא דאין מפליגין במקום שיצטרך לחלל שבת, וא"כ כאן דודאי איכא חילול שבת, היה להם לפרש טעם זה. ונראה דלהכי כתב הדרישה [אות א'], דאפילו אם יפסיקו ולא ילחמו בשבת איכא צער, ורצונו לומר דאף דודאי לא יחללו שבת, מ"מ אין צרין משום עונג שבת. אכן בלא"ה נראה דלא קשיא מידי, דהרי הא דמותר לעשות מלחמה בשבת יליף [שבת יט]. מקרא, "עד רדתה" [דברים כ', כ'] אפילו בשבת, ומדאורייתא אין חילוק בין תוך שלשה לקודם, דהתם לאו מטעם סכנה יבוא לחילול שבת, דהחילול הוא להכרית האויב, ובאיזה טעם יהיה אסור תוך שלשה, והרי אף באין צריך לחלל משום סכנה, מכל מקום מותר ללחום. ועל כן כתבו משום צער ועונג שבת. ודו"ק. ואדרבה קצת קשה על הרמ"א [סימן רמ"ח ס"ב], למה הוצרך בספינה לטעם אחר, כיון דהא דאין צרין מטעם עונג שבת הוא. ונראה דהר"ה היה דוחק בעיניו לפרש דוקא בימים המלוחים דיש צער, ומוקי אף בנהרות הנובעין ומשום חילול. ודו"ק.

(גנזי חיים – סק"א)

(יד) שם אין הולכים בערב שבת וכו'. כתב ב"י (דף קס"ב ע"ג שיטה כ"ח), נלמד ממה שנתבאר בסימן שקודם זה כו'. נ"ב: אמר המאסף, קשיא לי, אי משם נלמד, נימא דיו לבא מן הדין להיות כנדון, דבברייתא [שבת יט]. דאין מפליגין, לא הותר לדבר מצוה אלא קודם השבת, אבל בשבת עצמו אסור, כמ"ש הריב"ש [סימן ק"א]. ונראה לי ראייה לזה מפרק תולין⁶¹. וכיון דההיא בשבת עצמו אסור, היאך למד רבנו בעל הטורים ז"ל היתר משם לצור על עיירות של גוים אפילו בשבת. וניחא לי, דלא למד רבנו בעל הטורים ז"ל מאותה ברייתא דאין מפליגין אלא כלל הדין, דיש חילוק בין דבר מצוה לדבר הרשות, אבל בפרטן אתה מוצא חילוק רב, האי כדאיתיה והאי כדאיתיה, במפליג בספינה בדדידה תלי שלא להפליג בשבת עצמו אסור, דודאי נכנס על דעת לחלל השבת וכן לא יעשה, אבל מלחמת מצוה דלאו בדידהו תלי, אלא הם הכרחים לצאת למלחמה מחמת האויבים שבאים עליהם או על חבריהם, כמ"ש הרמב"ם בפ"ה מהלכות מלכים [ה"א], דלעזור את ישראל מיד צר שבא עליהם נקרא מלחמת מצוה, הותר להם אפילו בשבת מפני פקוח נפש, כיון דלאו בדידהו תלי, ואין הכי נמי שאם במלחמת מצוה יש ספק בידם לשבות, שובתים. ויש לתמוה קצת על הריב"ש בסימן הנזכר, שכתב: וההיא דאין צרין, אין מקום להזכיר בו דבר מצוה, ומה דבר מצוה יהיה לכל ישראל לצור על עיירות של גוים, ובמלחמת הרשות הוא, ולא במלחמת שבעת עממין וכו'. [ע"כ]. דהא איכא עזרת ישראל מיד צר דמלחמת מצוה, כמו שכתבתי בשם הרמב"ם. והתימה עליו שכבר ראה דברי רבנו הטור ז"ל, שזכרם באותה תשובה גבי מחלוקת רבי ורשב"ג [שם] בפוסק עמו על מנת לשבות. וכהאי גוונא איכא לאקשווי

הערות וצינונים

16. אולי כוונתו לגמ' שבת (קלז:). דאמרינן במכשירין שאפשר לעשותו מערב יו"ט מי שמעת ליה. ע"ש. 17. נדפס באות הקודמת. 18. ובדפוס נמצא בסימן כ"ט. 19. צ"ל פי"ד דשבת (ה"ב) דקתני ביורד לדבר מצוה אפילו בערב שבת מותר וש"מ דבשבת אסור. נאמ"ן ס"ט. 20. נדפס לעיל אות י"ד.

אוצר ההלכה

שבת היה באונס, דלא אסיקו אדעתיהו אחד מני אלף שיארע להם מאורע קשה כזה שישבר אופן העגלה, ואונסא דלא שכיח הוא, ויש להקל בדינם.

ואני אומר, דאיברא דכן כתב הגאון הרב המאירי ז"ל בחדושי לפרק קמא דשבת [יט. ד"ה במסכת סוכה], דשם הביא סוגית סוכה הנזכרת, וכתב וז"ל: ומ"מ אם נודע לו שמכניס בהעדפה, נראה שמותר, ואין חוששין למקרה או לסיבה. ונראה שעל זה נהגו להקל בה. ע"כ. והן הן דברי האגודה [סוכה סוף סימן ל"ט] שהביא הרב מג"א ז"ל (סק"ב). ועיין בעטרת זקנים. הרי דלדינא דגמרא דאסור לילך יותר משלש פרסאות, שרי לסמוך להתיר היכא דמכניס. והגם דזימנין אתרמי שלא הכינו בשבילו, כיון שאין זה תדיר והווה אלא מקרה לעתים רחוקות, לא חיישינן למקרה. הוא הדין בעגלה, דההווה הוא שהולכים ושבים בשלום מן השבר, והשתא דאתרמי דנשבר האופן, אין זה אלא מקרה, ואפילו לכתחלה לא ראו לחוש, כיון דלא שכיח בהווה שישבר האופן. וגם מדברי הרב מג"א ז"ל יש להוכיח כן, שהתיר בשופי לילך בערב שבת יותר משלש פרסאות כשהולך בעגלה, ולא חשש לשבירתה, ונמצא מתרחק מהעיר לכתחלה יותר משיעור ההיתר ששיעור חז"ל, על משענת הליכתו בעגלה הממהרת לרוץ, והוא משענת קנה הרצון, שאם באנו לחוש לשבירתה, אדרבא אשתאי טובא טפי. אלא ודאי דס"ל להרב מג"א ז"ל דלא חיישינן להא, דהוי מלתא דלא שכיח.

אלא דהיא גופא קשיא טובא על דברי הרב מג"א ז"ל מה ראה להקל ולא חייש לה, אי משום דהוי מלתא דלא שכיח, הא קחזינו דבאיסורין חיישי רבנן אפילו במלתא דלא שכיח, דתנן בפ"ק דשבת (דף ט' ע"ב), לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל. ובגמרא יהיב טעמא לכתחילה אמאי לא ישב, גזירה שמא ישבר הזוג. ופירש"י, שמא ישבר הזוג של מספרים, ויהיה צריך לחזור אחר זוג אחר. ע"כ. הרי דהגם דשבירת הזוג הוי מלתא דלא שכיח טפי משבירת אופן העגלה, דמלתא דמסתבר הוא דכובד משאה הרובצת עליה גורם לה שבירה טפי מהזוג, ואי חיישי בש"ס לשבירת הזוג דלא שכיח כל כך, כל שכן דיש לחוש לשבירת העגלה, ומה ראה הרב מג"א ז"ל להקל, מאחר שהפוסקים לא חילקו בין הולך בעגלה להולך ברגליו. וחיפשתי בדברי הפוסקים, וראיתי להרב תוספת שבת ז"ל (סק"א) שתמה על דברי הרב מג"א ז"ל הללו מצד אחר, שהיתר זה שכתב הרב ליושב בעגלה, הביאו משם הרב ב"ח ז"ל [אות ב'], ועינא דחזי שהרב ב"ח ז"ל לא התיר לכתחילה, אלא שנהגו להקל והנח להם לישראל, ומדינא אין הכי נמי דלאו שפיר דמי, שהשיעור שנתנו חכמים שלש פרסאות לא פלוג, אפילו שע"י העגלה מתקצר הדרך, וכדמוכח מסוגיא פסחים (דף צ"ד ע"א), ת"ר היה עומד חוץ למודיעים ויכול ליכנס בסוסים ובפרדים יכול יהא חייב, תלמוד

סמכו. שכנה"ג (אות ב')²¹. ולפ"ק"ד שמא סומכין דלעמוד בדרך אינו מקום בטוח, וכל הדרכים בחזקת סכנה, כמ"ש מרן הב"י ז"ל²². ועיין בסק"ב.

(כ) שם אין הולכים בערב שבת יותר משלש פרסאות וכו'. הב"ח [אות ב'] כתב, דבזמנינו נהגו הנוסעים בעגלה ללכת יותר, והנח להם לישראל. ובשו"ת בית יעקב [סימן ל"ה] הביא מהא דקאמר הש"ס פרק מי שהיה טמא (פסחים דף צ"ד ע"א) גבי דרך רחוקה, יכול לכנס בסוסים ופרדים [יכול יהא חייב] תלמוד לומר "ובדרך לא היה" [במדבר ט', י"ג], משמע דאין חילוק. ובאמת שאני התם דגלי קרא. ובספר אגודה מסכת סוכה [סוף סימן ל"ט] כתב, דבזמנינו דמכניזין הכל בערב שבת, מותר²³ ליסע יותר משלש פרסאות. ואין להחמיר רק בעל נפש.

(ישועות יעקב – סק"א)

(כא) שם אין הולכים בערב שבת יותר משלש פרסאות וכו'. כתב הרב מג"א ז"ל (סק"א), ואם הוא יושב בעגלה, יכול ללכת יותר, ומ"מ יזהר שיהיה יכול להגיע בעוד היום גדול (כך הגיה הרב יד אפרים ז"ל). עיקר דינו של מרן ז"ל בסוכה (דף מ"ד ע"ב), וטעמא דהתם לאו משום חילול שבת בהליכתו, אלא דאפילו שיכנס לביתו בעוד שלא קדש היום, צריך שיהיה לו שהות להכין צרכי שבת. ונפקא מינה דאם אינו צריך להכין, שהוא הולך לביתו או לבית אחרים, שיודעים שעתיד לשבות שם ומכניס בשבילו, אין צריך ליכנס בעוד היום גדול. אך מ"מ צריך ליכנס לעיר עד שלא יקדש עליו היום משום חילול שבת.

עובדא הוה באלול התרכ"ה בסיעת בני אדם הי"ו, הם יצאו את העיר לילך לשבות בכפר בונגאר באשי יע"א, שכל בני בתיהם יושבים שם, שברחו מחמת חולי הקולורא, וכדי לקצר הדרך הלכו תחלה לכפר בורון אבאד תוך באנפור של אש [ורכת], ההולך בנתיב ברזל שמגיע לשם בעשרה דקים, ומשם נסעו לבונגאר באשי, ולא רצו לילך על גבי חמורים ההולכים לאט, אלא רכבו על העגלה ההולכת במרוצה כדי להגיע לכפר בעגלה ובזמן קריב, שבשעה י"א ורביע ימצאו בביתם. ויקר מקרה רע, שבחצי הדרך נשבר אופן העגלה, והוכרחו לילך ברגליהם עם כל הנמצא אתם מעות ופנקסים וכיוצא, ולא נכנסו לכפר עד חצי שעה ראשונה מליל שבת קודש. והגם שעברו תוך כפר חאג"לאר יע"א, שדר שם יהודי אחד עם בני ביתו הי"ו, לא רצו להניח שם מה שהיה אצלם ממצות וכיוצא, ולילך משם לכפר בונגאר באשי בלי שום דבר אצלם, כדרך שעוברים מזה לזה ביום שבת קודש, כיון שאין ביניהם אלפים אמה. ועכשו באו מקצתם אצלי לשאול כפרה לנפשם על עוון חילול שבת, והם אומרים שמה שרכבו על העגלה ולא בחמורים, לטובה נתכוונו, כדי למהר לבוא לכפר קודם השבת הרבה, ומה שחיללו

הערות וצייונים

²¹ נדפס באות הקודמת. ²² קשה שהרי השכנה"ג איירי בעומדים בעיר שישראלים מצויין שם, ועל זה הקשה ואותם ההולכים ברגל על מה סמכו. ²³ באגודה לא כתב דמות, אלא דאין נזהרין בזה כיון שרוב בני האדם מכניסין בריח. ועיין מחצית השקל (סק"א).

אוצר ההלכה

באונס חייב, הוא הדין באיסור. וגם דלאו באיסור אשת איש קיימין, נראה דשפיר מצינן למילף מממון להחמיר. והכי חזינן להרב נמוקי יוסף ז"ל פרק כיצד הרגל [בבא קמא י. ד"ה גמרא], שכתב משם הרמ"ה ז"ל לענין נזיקין, שאדם אנוס לגבי שכחה, וכתב, דלדברי הרמ"ה ז"ל נראה ברור, דמי שלא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל, מפני שסבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק בו, ובין כך ובין כך עברה לו השעה, שאינו נקרא מזיד ופושע, אלא הרי הוא בכלל טעה ולא התפלל שמתפלל שתיים לתשלומים [ברכות כו.], ומיהו לענין תפלה יש לחוש יותר, מפני שאמרו חז"ל [שבת ט:] לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה, וכיון שזה אינו רשאי לומר אני אעשה ולא אעבור, כשעושה הרי הוא כפושע. עכ"ל. הרי דהרב נמוקי יוסף ז"ל יליף איסורא מממונא לענין דאדם חשיב אנוס לגבי שכחה, להקל ולומר שאינו נקרא מזיד, ושוב חזר להחמיר לענין תפלה. וא"כ אנן נמי נילף לחומרא איסור מממונא, לומר דתחלתו בפשיעה וסופו באונס חשיב פושע לענין שבת. וגם מעיקר דברי הרב נמוקי יוסף ז"ל יש ראייה לדברינו, דהתם נמי תחילה בפשיעה הוי, שלא התפלל מנחה בהגיע זמנה בלי שום אונס, אלא שבסוף הזמן אירע לו אונס, וקא חשיב ליה פושע דומיא למאי דהוי הדין לענין ממון, והכי נמי נימא לנדון דידן, דהגם דסופו באונס כשנשבר הקרון, מ"מ כיון שהיה תחילתו בפשיעה שנכנסו לקרון ולא חששו שמא תשבר, הוי פושעים. וממקום שבא הרב נמוקי יוסף ז"ל ללמוד כן, מדתנן לא ישב אדם לפני הספר, דכיון דאינו רשאי לומר אני אעשה ולא אעבור, חשיב פושע, מהא גופא יש ללמוד לנדון דידן, דטעמא דאיסורא התם היינו משום שמא תשבר הזוג, ואם לא חשש לזה חשיב פושע, דכוותה הכא וכדכתיבנא.

והגם דמין ז"ל בב"י או"ח (סימן ק"ח) הביא דברי הנמוקי יוסף ז"ל הללו, וכתב עליו, ודבריו הראשונים עיקר, דלא מיקרי מזיד אלא כשמבטל התפלה בשאט בנפש בלי שום טירדא. עכ"ל. וכן מתבאר בתשובת הגאון מוהר"א ז"ל בתרומת הדשן (סימן ה') שהביא שם בב"י בסמוך, הרי דכהאי גוונא חשיב ליה שוגג ואנוס ולא פושע. מ"מ נראה דהתם שאני, דחשבי ליה אנוס ושוגג מתחילתו ועד סופו, דהגם דהגיע זמן המנחה ולא התפלל עדיין, לא מפני זה יקרא פושע, כיון שעוד היום גדול ויש פנאי להתפלל, וכיון דליכא תחילתו בפשיעה, חשיב ליה אנוס. משא"כ הכא, דמשום דהיה להם לחוש שמא תשבר הקרון, כדחיישי רבנן גבי ישיבה לפני הספר, חשיב תחילתו בפשיעה וחייב. כי מכל זה היה נראה לומר דיש להחמיר בדינם של אלו, כיון דהוי תחילתו בפשיעה כנזכר. ולא דמי למאי דכתיבנא משם הרב המאירי והאגודה, דבידוע שמכניסין אין חוששין למקרה וסיבה, דהתם שאני דחז"ל לא אסרו אלא מפני שאין לו מי שיכין, אבל אם שלח להודיעם הדין פשוט בש"ע דמותר, וא"כ

לומר "ובדרך לא היה" [במדבר ט', י"ג], והלה היה בדרך. וציין תשובת הרב בית יעקב ז"ל (סימן ל"ה) דאין חילוק בזה²⁴. ואם ירצה ה' בהשמות (סימן רי"ט [ס"ז]) יתבאר בס"ד. ועיין להרב מחצית השקל ז"ל מה שהליץ בעד הרב מג"א ז"ל אגב דוחקא. ונמצא דסברת הרב מג"א ז"ל הלזו, היא מופרכת מצד אחר, א"כ גם מטעם זה יש להקשות עליו, דאין צד להקל בהולך עם העגלה מחשש שמא תשבר ובא לידי חילול שבת, כדחזינן דחששו שמא ישבר הזוג. ויש צד לומר, דמטעם זה סתמו בדין זה לאסור יותר משלש פרסאות ולא חילקו, דאין מקום לחלק מכח שני הטעמים הנזכרים, וממילא נראה דיש להחמיר בדינם של האנשים האלה, דמעיקרא הוה להו לעיוני ללכת כדרכם על גבי חמורים ולא בעגלה מחשש שבירת האופן, וכמעשה שהיה שהחשיך להם בדרך. ואם כן, נהי דמשנשבר האופן הוו אנוסים, מ"מ כיון דפשעו תחלה שלא לילך בחמורים ונכנסו להעגלה העלולה לשבירה, הוי להו תחלתו בפשיעה וסופו באונס, דלענין שמירה חייב, כדקי"ל לענין ממון בחושן משפט (סימן רצ"א ס"ו וס"ד). ומה גם דשייך הכא מה שכתב הרב הסמ"ע ז"ל שם [סק"י], דאינו חייב על תחלתו בפשיעה וסופו באונס, אלא א"כ נוכל למצוא מקום לתלות בו ולומר טעם דאילו לא פשע לא היה אירע בו האונס. ע"ש. והכא נמי בנדון דידן יש לנו מקום לתלות בריוח, דאילו לא פשעו מתחלה ליכנס בעגלה והולכים על גבי חמורים, לא היה נארע אונס שבירת העגלה ולישאר בפרשת דרכים אחר שקדש היום.

ואין לומר דלא אתמר הך דינא אלא גבי ממון, ומנא לן למילף מיניה גם לאיסור דתחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב, אימא דהאי לחודיה והאי לחודיה, ואיסורא מממונא לא ילפינן. הא לא איריא, למה שכתב רש"י ז"ל בברכות (דף י"ט ע"ב ד"ה ממנוא), דטעמא דאמרו בש"ס איסורא מממונא לא ילפינן, היינו משום דממונא קיל מאיסורא. וכן פסק הרמב"ם ז"ל (פ"י מהלכות כלאים הכ"ט), וכמ"ש מרן ז"ל בכסף משנה שם [ד"ה ולמה נדחה], וכן נראה מדברי הגאון מהר"י קולון ז"ל (שרש קמ"ט), וכמ"ש הרב יד מלאכי ז"ל (מערכת האלף אות מ"ד). ע"ש. דלפי זה מוכח דלא אתמר הך כללא אלא כשאנו באים ללמוד קולא (מאיסורא לממונא) [מממונא לאיסורא], אז אמרינן איסור מממונא לא ילפינן, אך כשאנו באים להחמיר באיסור חומרא דאשכחן בממון, נראה ודאי דילפינן, וילפינן במכל שכן, דאם בממון הקל מחמירין בכהאי גוונא, כל שכן באיסור דחמיר מממון. ומה גם למה שכתבו התוספות ז"ל בפרק קמא דמציעא (דף כ' ע"ב ד"ה איסורא), דדוקא איסור אשת איש הוא דלא ילפינן מממון, אבל שאר איסורין שפיר ילפינן. ע"ש. והרב יד מלאכי ז"ל [שם] הביא דבריהם, והקשה לכאורה דסוגיא ברכות הנזכרת מנגד סברתם, ויישב הסוגיא לדעתם. עש"ב. כי על פי כן החילוק הנזכר, תורה יוצאה לנדון דידן, דילפותא דידן מממון לאו להקל הוא אלא להחמיר, ולומר כי היכי דקי"ל בממון תחלתו בפשיעה וסופו

אוצר ההלכה

דבקשתי לדעת הענין בעצם, וידעתי כי כדי לילך מבורון אבאד לבונגאר באשי יש שני דרכים, האחד קצר שהולכים בו בחמורים, ודרך בו לא יוכל לילך בו העגלה, כי המקום צר לילך, ובחר העגלון דרך לעצמו מקום רחב, והוא יותר ארוך אפילו בהליכת העגלה שמהלכת במרוצה, שאם היו הולכים בדרך האחר היו נכנסים לכפר קודם זה, וקרי כאן תחלתו בפשיעה גמור, שאפילו לא היה נשבר אופן העגלה והיתה מהלכת כדרכה, מתוך שדרך זה ארוך, היה מאחר ליכנס לכפר יותר מההולך רוכב בחמור שהליכתו בדרך הקצר, ונמצא דהיסוד שהנחנו שלטובה נתכוונו למהר לבוא לכפר מאימת השבת אינו, דלפי האמור יותר היו ממהרים לבוא אם היו הולכים בחמור, והרי תחילתו בפשיעה וסופו באונס גמור. ותו איכא צד פשיעה גם לבסוף, אחר שהעגלה עברה דרך כפר חאג'ילאר עם חשיכה ככתוב בשאלה, ואם לא היו רוצים להתעכב שם בבית היהודי בשבת ורצונם לילך לכפר שלהם מפני שבני בתיים לא היו יודעים שנשארו בחאג'ילאר, מ"מ היה להם להניח שם כיסם ושאר כליהם וחפציהם בבית היהודי הדר בחאג'ילאר, כדרך שהולכים לצורך מחאג'ילאר לבונגאר באשי בשבת, כיון שאין ביניהם אלפים אמה, ונמצא דעברו במזיד אדרבנן במבואות ודרכים שלנו דהוו כרמלית בעקירה והנחה. וכיוצא לזה כתב הרב עולת שבת ז"ל סימן זה (סק"א), וז"ל: והרבה טפשים ראיתי, אע"פ שחשיכה, הולכים לעיר כשהם קרובים לעיר, ואומרים מפני כבוד השבת עושין שלא לשבות בכפר, ואני קורא עליהם "הכסיל בחשך הולך" [קהלת ב', י"ד]. ע"כ. וכלומר שמצד שטותם הולכים אחר שחשכה, בחשבם דמצוה קעבדי שלא לשבות בכפר, והכא שכבר היו תוך התחום, אם היו הולכים בלי שום דבר אצלם, לא היה להם עוון אשמה, אך מה שהלכו עם כיסם ופנקסם ושאר חפצים, בהיות לאל ידם להניחם שם, הוו מזידים וכל שכן שגם תחילתם בפשיעה כנוצר, דודאי יש לדונם מזידים ולהחמיר בדינם. ועל כן סידרתי להם סדר תשובה כפי מה שהורוני מן השמים. וראשית כל בכורי כל, לקבל עליהם כשהולכים מפה בערב שבת, שיקדימו לילך מתשע שעות ומחצה ולא אחר כך, ואם ההכרח ידחק אותם להתעכב בעיר יותר מזה, לא ילכו באותו יום לכפר, משום גדר וסייג וסור מרע, כדי שלא יבואו לחלל את השבת ח"ו.

ועיין להרב חיי אדם ז"ל (הלכות שבת כלל ט' אות י"ב) שכתב וז"ל: המחלל שבת בשוגג, אפילו באיסור דרבנן יתענה ארבעים יום, ואפילו אינן רצופים, ולאחר התענית אסור בבשר ויין. ואם אינו יכול להתענות, יתן בעד כל יום כפי השגת ידו, ועל כל פנים לא יפחות בעד כל תענית ח"י גדולים פוליש, ומלבד זה יתן לצדקה כפחות שבכבשים או שבעזים באותו עת, שהרי כשהיה בית המקדש קיים היה חייב חטאת, ולא יהא חוטא נשכר וכו'. ותענית של ארבעים יום הנ"ל, הוא אפילו עבר במזיד במקום שהיה מתפחד שמא יבוא לו סכנה, כגון שהיה דליקה וחרפ גומא להטמין מעות, אבל העובר בשאט בנפש למלאת

גם בידוע לו שמכניס דהוי דכוותה דלא חששו חז"ל, בהא הוא דקאמרי דאין לנו לחוש למקרה וסיבה, ברם כגון זו דחשש האיסור מעיקרא הוא מטעם שמא תשבר הזוג, אין להקל מטעם דהוי מקרה וסיבה, דהם אמרו לאסור מעיקרא מפני חשש זה, והחשש כדקאי קאי. דכוותה נימא אנן ברכיבת העגלה דדמי לתספורת, דיש לחוש לשבירת האופן כמו שיש לחוש לשבירת הזוג, והגם דלא אסרו בפירוש כמו שאסרו בתספורת, נימא דמאי דלא חילקו בדין שלש פרסאות בין רוכב הקרון למהלך ברגליו, שמע מינה דלא שנא, מחשש שמא תשבר וילך ברגליו. וכל זה דלא כהרב מג"א ז"ל. ולפי זה גם בנדון דידן הוי ליה תחילתו בפשיעה ויש להחמיר בדינם.

מיהו אחר ההתבוננות נראה דהא ליתא, ולא חשיב נדון דידן תחלתו בפשיעה כדי להחמיר בו. ותחילה היה אפשר לומר דגם למאי דקי"ל תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב, הרי אם האונס הוא אונס דלא שכיח כלל, כתב ה"ה מהרש"ך ז"ל (ח"ג סימן ק"י) דפטור. ע"ש. אלא דהרב ש"ך ז"ל (סימן רצ"א [סקי"ד]) מפקפק על דינו של מהרש"ך ז"ל, והכי ס"ל להרב מחנה אפרים ז"ל בהלכות שומרים (סימן ל'), דאפילו בכהאי גוונא חייב. וגם דיש צד לומר דשבירת העגלה לא מיקרי לא שכיח כלל, ולמרבח חשיב שכיח ולא שכיח, ובכהאי גוונא גם מהרש"ך ז"ל מודה דחייב. ברם מחזורתא נראה דלא שייך בהא דינא דתחילתו בפשיעה וכו', וי"ל דאפילו הרב נמוקי יוסף ז"ל מודה בכגון זו דלא הוי תחילתו בפשיעה, רק מתחילה ועד סוף הוי אונס, דהנך אנשי לטובה נתכוונו לכבוד שבת, ולכן מיאנו מלשכור חמורים לרכוב עליהם אלא על העגלה, כדי לרוץ אורח יותר מהליכה על החמור שאחרו פעמי מרכבותיו, והאנשים האלה כי אימת שבת עליהם בחרו ברגלים ממהרות, וכיון שכן ליכא פשיעה. וזה נלמד מסוגית מציעא (דף ל"ו ע"ב), דפריך רמי בר חמא לאביי דאמר אוריא דאגמא קטלה, ולהכי תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב, מדתנן העלה לראשי צוקין ונפלה אין זה אונס וחייב, הא מתה כדרכה פטור, ואמאי לימא ליה אוריא דהר קטלא. ומשני, הכא במאי עסקינן שהעלה למרעה שמן וטוב. ופרש"י ז"ל, דדרך הרועים לעלות שם בהמות לרעות. והתוספות ז"ל (ד"ה שהעלה) כתבו, דהשתא לא הוי פשיעה בהעלאה. ע"ש. וכ"כ הפוסקים ז"ל, עיין בחושן משפט סימן רצ"א (ס"ט) [ס"ן], ולהרב הסמ"ע ז"ל שם [סקי"ז]. הרי מבואר דכל שהולכה למקום טוב ושרך הרועים להוליך שם בהמותיהם, כי הנה המקום מקום מקנה שמן וטוב יותר מהדרך האחר, ואירע לו אונס, לא חשיב פשיעה והכל מודים דפטור. וכן מבואר עוד שם (בסימן ש"ג ס"י) ברועה שנכנס בשעה שדרך בני אדם ליכנס, לא חשיב תחילתו בפשיעה. ע"ש. והכא נמי דרך בני אדם לבחור יותר לילך בעגלה מלרכוב על החמור, שאם היינו דנין בדיני ממונות היה פטור, משום דדמי למרעה שמן וטוב, א"כ הוא הדין לענין איסור, דליכא למחשבינהו לתחלתו בפשיעה כלל.

אלא דיש לדחות מתרי טעמי הגלמדים מתוך הענין, חדא,

אוצר ההלכה

(כו) **שם אין הולכים בערב שבת יותר משלש פרסאות וכו'.** פשוט דהיינו לחשבון מהלך אדם ביום עשר פרסאות, והשיעור שלש עשירות היום בכל אופן שמהלך בזמנינו. ופשוט. (חבל יוסף – גנזי חיים)

(כז) **שם אין הולכים בערב שבת יותר משלש פרסאות וכו'.** הרמב"ם ז"ל בפ"ל מהלכות שבת [היא] כתב מתחלת היום, והמחבר השמיט זה. וכבר עמד בזה הפמ"ג באשל (סק"א). ועיין בתשובות בנין ציון החדשות (סימן נ"ח) שהקשה כמה קושיות על דברי הרמב"ם בזה, וכתב שרש"י [סוכה מד: ד"ה לא יהלך] והטור לא פירשו כהרמב"ם, אלא ס"ל דמפני שני טעמים לא יהלך יותר משלש פרסאות, מפני שאם יבוא סמוך לשבת לא יוכל להכין עוד, ועוד שאפילו יבוא בעוד היום גדול, יהיה עייף מטורח הדרך ולא יוכל להכין לו צרכי שבת, אם לא טרחו בשבילו. או מפני שבו מצוה יותר מבאחרים, כדאמרינן (שבת דף קי"ט ע"א) שהאמוראים בעצמם היו מכינים דברים לצורך שבת, ועל כן נאמר בו תנאים, לא יהלך אדם, דהיינו שלא ילך ברגליו שנעשה עיף ויגע, וגם לא יותר משלש פרסאות, ולכן אין קפידא שילך בתחלת היום דוקא, ואין חילוק בין ימי הקיץ לימי החורף, אלא שיבוא בעוד היום גדול שיוכל להכין צרכי שבת בעצמו, וגם שלא יהיה יגע מטורח הדרך, דמה דנקט שיעור שלש פרסאות, אינו מפני שיעור הזמן של שליש היום דוקא, אלא גם מפני שיעור יגיעת הדרך, ועל כן רק בהליכה אסור, אבל ברכיבה ובנסיעה בקרון לא ניתן שיעור זה, רק שיבוא בעוד יהיה זמן שיכול להכין בעצמו, ולזה לא נתנו חכמים שיעור, אלא כל אחד ישער בעצמו. עכ"ל. (ילקוט הגרשוני – סק"א)

(כח) **שם אין הולכים בערב שבת יותר משלש פרסאות וכו'.** כתב מג"א (סק"א), יותר משלש פרסאות, ואם הוא יושב בעגלה יוכל ללכת יותר וכו'. [ע"כ]. בכל מקום נקטו לאמת המדה ההליכה ברגל, שמצוי הוא ורגילים היו בכך, אף כי מצאנו בירושלמי פסחים (פ"ד ה"ז) שהעשירים בבהמה היו רוכבים, כי העיקר הוא השחיית זמן, וכדברי התפארת ישראל בהלכתא גבירתא ((פסחים פ"ט מ"ב) שכתב, כשנוכה לעשות הפסח אי"ה, בזמנינו שהמציאו התחבולה להלוך במהירות ע"י שבילי ברזל, כשיהיה שם, אזי יהיה דרך רחוקה²⁵ משונה ממה שקבעה המשנה. (ואם) [ועם] אמנם שסיים, עתה הדרנא בי מפני שנזכרתי בגמרא פסחים (דף צ"ד ע"א), ת"ר היה עומד חוץ למודיעים ויכול לכנוס בסוס ובפרדים יכול יהא חייב²⁶, תלמוד לומר "ובדרך לא יהיה" [במדבר ט', י"ג]. עכ"ל. כתבתי בהגהותי שזהו אך בדרך רחוקה לפסח בירושלים, לפי שהיו רגילים שלא לרכוב מן המודיעים ולפנים, כאמרם לא יקל אדם את ראשו מן הצופים ולפנים (ברכות ס"א ע"ב), ולכן ממקום שנראה ביהמ"ק היה מדרך

תאוותו, צריך כפרה ותשובה יותר ויותר, כי הרי זה חייב סקילה, או על כל פנים כרת, ולכן צריך תשובה שלימה. עכ"ל. (פתח הדביר ח"ג – סק"א)

(כט) **שם אין הולכים בערב שבת יותר משלש פרסאות וכו'.** כתב הטור, אין הולכין בערב שבת כו'. ואם הוא יושב בעגלה או רוכב על הסוס, יוכל ללכת יותר, ומכל מקום [יזהר שיהיה] יכול להגיע בעוד היום גדול. ב"ח [אות ב'], מג"א (בסק"א). ועמ"ש השכנה"ג בהגב"י (סק"ב)²⁷ לאותם ההולכים ברגליהם על מה סמכו. ע"כ. שמא סמכו דלעמוד בדרך אינו מקום בטוח כו'. עיין ברכות מים (דף כ"ו ע"א)²⁸. (דברי מנחם – הגה"ט סק"ב)

(ל) **שם אין הולכים בערב שבת יותר משלש פרסאות וכו'.** עיין באר היטב [סק"א]. ובתשובת בית יעקב (סימן ל"ה) כתב, דאין חילוק בין הולך ברגליו ובין רוכב. ע"ש. (פתחי תשובה)

(לד) **שם אין הולכים בערב שבת יותר משלש פרסאות וכו'.** עיין באר היטב (סק"א), ובישועות יעקב כאן [סק"א]²⁹. ועיין בשו"ת בית יעקב (סימן ל"ה) שכתב, דאין חילוק בין הולך ברגליו ובין רוכב. ע"ש. ועיין בשו"ת בנין ציון ((החדשות) סימן נ"ח) איזה שיעור יש בזה שאדם יכול להלך, אם בתחלת היום או בסוף היום, אם בקיץ אם בחורף. יע"ש מה שכתב בזה. (ארחות חיים – ספינקא – סק"א)

(לה) **שם אין הולכים בערב שבת יותר משלש פרסאות וכו'.** כתב הבאר היטב (סק"א), מ"מ יזהר שיכול להגיע בעוד היום גדול. ע"כ. צריך לומר ומ"מ צריך לזהר שיהיה יכול להגיע. יד אפרים, לבושי שרד. עיין רמב"ם (פ"ל מהלכות שבת הי"א) שלש פרסאות מתחלת היום, ומוכרח הוא. וא"כ הפירוש עד קרוב לשליש היום כפי חשבון מהלך אדם בינוני, ולפ"ז אחר שליש היום אסור להלך אפילו מעט. ועל עגלה וסוס יכול להלך שש פרסאות, והכל עד שליש היום. אבל בב"ח [אות ב'] משמע אף אחר חצות, ושאני הולך ברגליו, דשמא יהיה עייף הרבה. אשל אברהם [סק"א]. לפ"ז ברגליו אינו יכול לילך אחר שליש היום. וע"ש בס"ק ב', דפרישה [דרישה אות ב'] כתב בשם מורו ורבו דאם מוליך עמו מזונות שרי לילך, רק שלא ילך עד ערב, שמא לא יגיע למלון מבעוד יום וילך יותר מדאי. עכ"ל. ובתניא [ש"ע הגר"ז ס"ב] כתב, אפילו יש עמו צידה כדי צורך שבת, אם הוא במקום ישוב שאינו בטוח, מותר לילך משם אפילו כמה פרסאות. עכ"ל. משמע ממקום בטוח אפילו יש עמו צידה אסור. (באר יעקב – קרויזר – סק"א)

הערות וצינונים

25. נדפס לעיל אות י"ח. 26. נדפס לעיל אות י"ט. 27. נדפס לעיל אות כ'. 28. לענין קרבן פסח, באדם שהיה בדרך רחוקה ולכן לא יכל לעשות הפסח. ורוצה לומר שתהיה יותר מועטת, משום שיוכלו להגיע מהר. 29. פרש"י, יכול יהא חייב כרת אם לא הגיע לעזרה בשעת שחיטה. עכ"ל.

אוצר ההלכה

סימן ל"ט וז"ל: ובמדינות [האלון] לא ראיתי נזהרין, לפי שרוב בני אדם מכינין ביותר. יע"ש. ולפי זה מהאי טעמא נמי סמכו להלון ברגליהם.

ל"ב) שם ויוכל להכין צרכי סעודה לשבת. כתב הטור, להכין צרכי סעודה כו'. כתב הרב מג"א (בסק"ב) משם אגודה [סוכה סוף סימן ל"ט], דבמדינות אלו רוב בני אדם מכינין בריוח, ולכן אין נזהרין בזה. ע"כ. ולפי זה מהאי טעמא נמי סמכו להלון ברגליהם. ובמקום שמוכרים דברים המבושלים כל היום, יש להתיר. עיין ברכות מ"ז ל' (דף כ"ו ע"א)³².

(דברי מנחם – הגה"ט סק"ג)

ל"ג) שם בין שהולך לביתו, והני מילי כשהוא ביישוב. כצ"ל³³. (שמן המאור)

ל"ד) שם והני מילי כשהוא ביישוב וכו'. הרב הלבוש [ס"א] כתב, והני מילי כשאותו המלון או הבית שיבוא לשם בעוד היום גדול הוא ביישוב וכו'. ע"ש. וכתב מר זקנינו הרב החסיד מוה"ר אברהם אזולאי זלה"ה בהגהותיו כ"י [סק"א] על דבריו וז"ל: שרש דין זה הוא מהרב בבית יוסף שכתב, ונ"ל דהיינו כשהוא במקום ישוב שיכול להכין צרכי שבת, אבל אם במקום שאי אפשר להכין צרכי שבת, מוטב שיבוא לביתו אולי יוכל להכין צרכי שבת, משישאר שם שוודאי לא יוכל להכין צרכי שבת. ואף שהוא הולך להתארח אצל אחרים, מותר מטעם זה. ואף שכתב הרמב"ם [הלכות שבת פ"ל הי"א] שטעם האיסור כשמתארח אצל אחרים, הוא מפני שמביישן שלא הכינו דבר הראוי לאורחים, כיון שהוא במקום שלא יוכל להכין צרכי שבת אין לחוש לכך. ואף אם יש עמו צידה כדי צרכי שבת, אם אינו עומד בשבת במקום ישוב בטוח, מותר לילך כמה פרסאות, דמקום ישוב בעיניו, דאי עומד בדרך אינו מקום בטוח. עכ"ל הרב. והנה המחבר, נראה שהבין מדברי הרב, כשהוא במקום ישוב דקאמר, היינו המקום (ההולך) [שהולך] לשם, ואין הדבר כן, שהדבר פשוט בדברי הרב שאינו אלא המקום שעומד בו קודם נסיעתו. ומהתימה מאי דוחקיה של המחבר שדרך דרך זה, דודאי שאתו המלון שהולך לשם מקום ישוב הוא, שכך הם דברי הגמרא [סוכה מד:], אמר (אבו) [אייבן] משום ר' אלעזר, אל יהלך אדם בערב שבת יותר משלש פרסאות, אמר רב כהנא, לא אמרן אלא לביתיה, אבל לאושפיזיה אמאי דנקיט סמך, איכא דאמרי, לא נצרכא אפילו לביתיה וכו'. נראה שהמלון הוא במקום ישוב. ואפשר לומר שהמחבר ז"ל סברא דנפשיה קאמר, ולכך אמר בתחילת דבריו, אין הולכין בערב שבת וכו' כדי שיגיע לבית או למלון, והנה תיבת כדי שיגיע לבית, הוא מלשון הרמב"ם שאמר כדי שיגיע לביתו בעוד היום גדול, ותיבת או

כבוד וחיוב מצוה שיצנח מעל החמור וילך ברגליו, עיין תוי"ט פרה (פ"ג מ"ז ד"ה היו מקדימים ברגליהם). ועל ההילוך מן המקום ההוא ברגל ממש, הוא שאמרו בחגיגה (דף ג' ע"א) "מה יפו פעמך בנעלים" וכו' [שיר השירים ד', ב'], כמה נאין רגליהן של ישראל בשעה שעולין לרגל, שמוכח שהלכו ברגלים ממש. וכן מבואר במדרש אגדה, ולקח טוב, וברבנו בחיי פרשת משפטים (כ"ג, י"ד). ולא יסתר דברי הירושלמי שהבאתי³⁰, דהיינו מן המודיעים ולפנים, שמשם ואילך אין דרכם של בני אדם לרכוב, עיין בבבא מציעא (דף ט' ע"ב). אבל בכל שאר דוכתי העיקר הוא השהיית זמן, עיין מה שכתבתי לעיל (סימן צ"ט).

ומעתה אם ננקוט ששיעור הליכת מיל היא ח"י מנוט כסתימת הש"ע לקמן (סימן תנ"ט סעיף ב') (ועיין מה שכתבתי בסימן שמ"ט סעיף א'), א"כ פרסה שהיא ארבעה מילין הולכין בשעה וי"ב מנוט, א"כ זמן שלש פרסאות היא שלש שעות ומחצה וששה מנוט, שעד כדי שיעור השהיית זמן זה מותר להפליג בהליכה, רכיבה, או נסיעה בעגלה ומסלת הברזל.

(נפש חיה – מרגליות)

כ"ט) שם אין הולכים בערב שבת יותר משלש פרסאות וכו' בין שהולך לבית אחרים בין שהולך לביתו וכו'. כתב ב"י בד"ה אין הולכין בערב שבת וכו', דמקום ישוב בעיניו וכו', וכתב רבנו ירוחם [ני"ב ח"א דף ס"ד ע"ד] וכו'. נ"ב: וז"ל הרב המאירי [שבת יט. ד"ה במסכת], ולא סוף דבר שהולך למקום אחר שהדבר ידוע שלא ימצא שם הכנתו לשבת, אלא אפילו חוזר לביתו, שמא מתוך שאינו (לשם) [ידוע להם] אין משתדלים בהכנה כל כך. ומ"מ אם נודע לו שמכינים בהעדפה, נראה שמותר, ואין חוששין למקרה או לסיבה, ויראה שעל זה נהגו להקל וכו'. ע"כ. וכן ראיתי להמג"א [סק"ב] בשם האגודה [סוכה סוף סימן ל"ט]. הגה כ"י³¹.

ל"ה) שם ויוכל להכין צרכי סעודה לשבת. כתב מג"א (סק"ב), ולכן אין נזהרין בזה. נ"ב: הנה ברא"ש סוף"ק דשבת [סימן ל"ח] מבואר, דהא דאין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת, הוא שוה לדין זה דאסור לילך [יותר מ]שלש פרסאות בערב שבת, והטעם בשניהם משום ביטול עונג. וא"כ כיון דמבואר [ברמ"א] בסוף סימן הקודם דנהגו להקל בהפלגת ספינה לפי שחושבין הכל לדבר מצוה, ולכן נהגו להקל גם בזה.

(עזרת ישראל)

ל"א) שם ויוכל להכין צרכי סעודה לשבת. נ"ב: ובמקומות שמוכרים דברים המבושלים כל היום, יש להתיר, כיון דמוכן ועומד קאי. וכתב בספר האגודה סוף מסכת סוכה [סוף

30. רצונו לומר, דמבואר שם דהעשירים היו רוכבים, ואם כמו שכתב שהיו הולכים ברגל משום כבוד, א"כ גם העשירים היה להם ללכת ברגל. ותירץ, דהעשירים היו רוכבים עד המודיעין ולפנים, ומשם ואילך גם העשירים היו הולכים ברגל. 31. וזה דלא כהרב אליה רבה (סק"ג) והובא בכה"ח (אות ג') ע"ש, כי בימיו לא נדפס ספר המאירי. נאמן ס"ט. 32. נדפס באות הקודמת. 33. בשלחן ערוך הוצאת מכון י-ם הביאו שבמהדורת פראג תקמ"ה היה כתוב וה"ה.

באר הגולה

ד. מהא דגיטין דף
ל"ח [ע"ב]: ה. הרב
המגיד ברמב"ם
פרק ל' [מהלכות
שבת ה"ד]:
ה*. ירושלמי ביצה פ"ה ה"ב:

ב' אסור לקבוע בערב שבת סעודה ומשתה^ה שאינו רגיל בימי החול, ^ה ואפילו היא סעודת אירוסין, מפני כבוד השבת שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול, וכל היום בכלל האיסור. ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול, כל היום מותר להתחיל מן הדין, אבל מצוה להמנע מלקבוע סעודה שנהוג בה בחול מתשע שעות ולמעלה: הגה וסעודה שזמנה נערכה שנת כגון צריח מילה או פדיון הבן מותר, כן נראה לי וכן המנהג פשוט:

אוצר ההלכה

(אות ג'). עיין ט"ז (סק"א) שהביא דברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ד] ומה שפירש בו הרב המגיד. וז"ל הטור: אין קובעין סעודה בערב שבת וכו', לשון הרמב"ם ז"ל: ומצוה שימנע אדם מן המנחה ולמעלה לקבוע סעודתו, ונראה דאף קודם מנחה אסור, דערב שבת סתמא קאמר בפרק השולח [גיטין לח:], שתי משפחות היו בירושלים, אחת קבעה סעודתה בערב שבת ואחת בשבת ושתייהן נעקרו. עכ"ל הטור. וכתב הב"י אהא דכתב הטור אין קובעין וכו', אע"פ דהלכה כר' יוסי [פסחים צט:] דמתחיל לאכול בערב שבת עד שתחשך, מפרש רבנו דהני מילי אכילה בעלמא, אבל סעודה שאינו רגיל בה בימות החול אסור כל היום. ואחר זה הביא גם דברי הרמב"ם עם פירוש הרב המגיד, וכתב עליו: ורבנו שסתם דבריו ולא חילק בין קביעות סעודה הרגיל בה לשאינו רגיל בה, נראה שהיה מפרש דברי הרמב"ם דלא שאני ליה בין סעודה הרגיל לשאינו רגיל בה, והכי קאמר, אסור לקבוע סעודה ומשתה, ופירש שאין (זה) איסור זה מדינא, דמדינא כל היום מותר אפילו בקביעות. ופירש עוד, שאין איסור קביעות זה אלא דוקא מן המנחה ולמעלה, ופירוש הרב המגיד נראה בעיני. עכ"ל הב"י. והקשה הב"ח ז"ל לפירוש הב"י, למה הטיל הטור שם איסור כיון דמדינא מותר. ועוד, מדכתב תחלה סתם אסור בערב שבת ואח"כ כתב שימנע מן המנחה ולמעלה, אלמא דמחלק בין קודם מנחה דמותר ולאחר מנחה דאסור. ועוד, דתחלה כתב הב"י דהטור מחלק בין סעודה הרגיל בה לשאינו רגיל בה, ואח"כ כתב להיפוך דרבנו לא חילק. עכ"ל.

הנה לקושיא ראשונה, י"ל דהרב ב"י הוכיח כן מדלא העתיק הטור תחלת דברי הרמב"ם שכתב אסור לאכול וכו', רק מה שכתב ומצוה שימנע וכו', משמע קצת דהטור הבין דעת הרמב"ם דהאי אסור אינו מדינא. וכן מצינו שכתב הרמב"ם סוף הלכות יו"ט [פ"ה הי"ז], אסור לעשות מלאכה בערב יו"ט מן המנחה ולמעלה, וכל העושה אז מלאכה אינו רואה סימן ברכה. ובגמרא [פסחים נ:] נמי לא אמרו רק אינו רואה סימן ברכה. ועיין ט"ז (סימן תקפ"ה [סק"ז]) שכתב, כל מקום שאמרו אינו רואה סימן ברכה משמע דליכא איסורא. ועיין פרי חדש אורח חיים (סימן תצ"ו [סקי"ח]) מה שכתב בזה. וא"כ צריך לומר דאף שכתב הרמב"ם לשון אסור לאו מדינא, הוא הדין הכא נמי. ולקושיא השנית נשמר הרב ב"י וכתב ז"ל: ופירש עוד שאין איסור זה וכו'. וא"כ אין מקום להאי אלמא שכתב הב"ח. ולקושיא

למלון דנקט, הוא לשון הטור, והרב בב"י ובכסף משנה דייק לשון הרמב"ם שכתב לביתו, ואמר דהיינו דוקא שהוא עומד במקום ישוב וכו'. אמנם המחבר ז"ל דייק לשון הטור שכתב כדי שיגיע למלון בעוד היום, ועל זה קאמר והני מילי כשאיתו המלון וכו' הוא בישוב וכו'. כך נראה לי לישב דברי המחבר קצת. ועם כל זה עדיין לשונו בלתי מתישב אצלי. עכ"ד מר זקני הגאון זלה"ה.

ל' שם והני מילי כשהוא ביישוב וכו'. כתב ב"י, ונ"ל דהיינו כשהוא במקום ישוב וכו'. נ"ב: ועיין מה שכתב הלבוש [ס"א], והני מילי כשאיתו המלון או הבית לשם כו' הוא בישוב וכו'. עיין מ"ש על דבריו הרב ברכי יוסף (בסק"א)³⁴.
(דברי מנחם – הגב"י סק"ו)

ל' שם או שאינו מקום יישוב בטוח וכו'. פירוש, אפילו יש עמו מזונו אלא שאינו מקום ישוב, לא ישאר שם, שאינו עונג שבת להשאר במקום שאינו ישוב. ואפילו הוי תרוייהו, יש לו מזון חשוב והוא במקום ישוב, אם יוכל להגיע לביתו, יש לו עונג יותר ומותר, רק שלא יהלך עד הלילה. (בגדי ישע)

ל' שם או שאינו מקום יישוב בטוח וכו'. כתב הב"י, אפילו יש עמו צידה, אם הוא במקום שאינו בטוח מותר לילך כמה פרסאות. ע"כ. משמע לכאורה דאם הוא בטוח אסור. ועיין פרישה [דרישה אות ב'] שכתב, דלכל הדעות אם הוכן סעודתו ולקחה עמו שרי. וכן מבואר בריב"ש ז"ל (סימן ק"א), הובא באליה רבה [סק"ב]. וצריך לומר דמה שכתב הב"י אם יש עמו צידה, היינו שבכאן יש לו צידה אבל אינו יכול להוליכה עמו, ואע"פ כן אם הוא במקום שאינו בטוח שרי, וכן פסק הרב אליה רבה. והרב ז"ל [ש"ע הגר"ז ס"ב] סתם הדברים.
(תחלה לדוד – סק"א)

ל' שם ואם שלח להודיעם. מ"מ צריך לזהר שלא ילך עד ערב, כי כמה פעמים נכשלים שמחללים שבת. הגהת רבי ברוך פרנקל.
(באר יעקב – קרויזר – סק"ב)

סעיף ב'

ל' סעיף ב' אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. עיין ב"ח

אוצר ההלכה

אסור לקבוע בערב שבת סעודה ומשתה שאינו רגיל בימי החול, משמע הא סעודה שרגיל בה [ב]ימי החול מותר, או סעודה שאינו רגיל בה בלא קביעות מותר. ובסיפא כתב, ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה מותר כל היום, משמע הא בקביעות, אפילו סעודה שרגיל בה אסור מן הדין. ובסיפא חזר וכתב אבל מצוה להמנע, משמע ואינו אסור מן הדין. ודין זה לקוח מדברי הרב המגיד, שפירש בדברי הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ה ה"ד] כמו שהובא בב"י, ולא זכר [הרמב"ם] מצוה בזה. ועוד קשה מה שכתב כדי שיכנס לשבת כשהוא תאב, והלא עד כאן לא פליגי בגמ' [פסחים צ"ט:] ר' יהודה ור' יוסי אלא מתשע שעות ולמעלה, אבל מקמי הכי מודה ר' יהודה דמותר, ולא שייך לומר כדי שיכנס לשבת כשהוא תאב, שמספיק אם לא יאכל מתשע שעות ולמעלה. והטור כתב וז"ל: אין קובעין סעודה בערב שבת משום כבוד שבת, ומותר לאכול (משתחשך) [עד שתחשך], ומכל מקום אסור לקבוע בו סעודה, כדי שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול. עכ"ל. נראה דיתור לשון יש בדבריו מ"ש ומכל מקום אסור לקבוע וכו'. ואם נאמר דרצונו לומר אפילו סעודה שרגיל בה בחול קאמר אסור, קשה טובא, מלבד דהלשון אחת, דכמו שכתב ברישא אין קובעין כתב בסיפא ומכל מקום אין קובעין, ואיך נפרש ברישא בסעודה גדולה וסיפא בסעודה (גדולה) [קטנה], אלא דגם כן קשה, משמע שכל היום בכלל האיסור, וליתא, דלא נחלקו בזה כלל וכדכתיבנא. ועוד, היה די לאשמועין סיפא וכל שכן רישא. ואם נאמר דאינו אסור אלא מתשע שעות, היה לו לפרש. ועוד, הא קיימא לן כר' יוסי דאמר אוכל והולך עד שתחשך, והלכה כר' יוסי מחבירו [עירובין מו:], וסתם לן תנא כוותיה בריש ערבי פסחים [פסחים צ"ט:], דמשמע ערב פסח הוא דאסור לאכול הא בערב שבת וי"ט שרי.

ונראה לי ליישב כל זה במה שאביא דברי הרמב"ם ומה שפירש בו הרב המגיד, וז"ל: אסור לקבוע סעודה ומשתה בערב שבת מפני כבוד השבת, ומותר לאכול ולשתות עד שתחשך, ואף על פי כן מכבוד שבת שימנע אדם מן המנחה ולמעלה מלקבוע סעודה, כדי שיכנס לשבת כשהוא מתאוה לאכול. ופירש הרב המגיד, שסעודה ומשתה שאינו נוהג בימות החול, אסור לעשותו בערב שבת, וכל היום בכלל האיסור, ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בחול, כל היום מותר להתחיל, כר' יוסי דפרק ערבי פסחים. ולקבוע סעודה שנהוג בה בחול, מצוה להמנע מתשע שעות ולמעלה, לפי שסבור דקיימא לן כר' יוסי וכו' והיינו דוקא וכו'. [עכ"ל]. דמשמע דלא התיר ר' יוסי אלא בלא קביעות סעודה, אבל בקביעות אסור, דאין לומר דהדיק הוא אבל בקביעות מצוה, דהיאך משמע זה מדברי ר' יוסי. וגם כן אין לפרש דבריו שכתב דהיינו דוקא וכו', דלא קיימא לן כר' יוסי אלא בלא קביעות סעודה, אבל בקביעות קיימא לן כר' יהודה, ליתא, דאין דרך לתפוס קולא אחת מדברי

השלישית צ"ל, דמ"ש הרב ב"י דהטור לא חילק, רצונו לומר בדעת הרמב"ם וכמו שחילק בו הרב המגיד, אבל הטור עצמו י"ל דמחלק שפיר.

ודע מה שכתב רש"י שם [גייטין לח:] ד"ה בערב שבת) וכן בכל יום מרוב (עשרו) [עושר] וכו'. עכ"ל. משמע קצת דאיירי בסעודה הרגיל בה³⁵.

ודע דהב"ח האריך לפרש דעת הטור כדעת הרב המגיד בפירוש דברי הרמב"ם, ולא עלתה לו, כי הקשה על פירושו ונשאר בתיובתא.

(מ) שם אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. כתב בט"ז (סק"א), לשון הרמב"ם וכו'. מה שדקדק לשון אפילו שכתב הרב המגיד, י"ל דהאי אפילו קאי אמה שכתב אח"כ כל היום מותר להתחיל. אכן שאר הדקדוקים ודאי צריכים ישוב. ומה שתיירץ בזה, דברישא כתב הרמב"ם אסור לקבוע סעודה ומשתה דוקא משום שכרות, יפה כיון בדקדוק זה, דהרמב"ם מייירי דוקא בקובע סעודה עם משתה. אכן מטעם אחר ולא מטעמיה שישתכר, דאי נמי ישתכר בבוקר או קודם חצות מה בכך, עדיין יש (שעות) [שהות] להפיג יינו, ואף בערב פסח קודם מנחה לא חיישינן להכי שמא ישתכר³⁶. ועוד, דא"כ אפילו בלא קביעות סעודה היה להם לאסור לשתות יין שמא ישתכר, ואדרבא מסקינן פרק ערבי פסחים יין שבתוך הסעודה לא משכר, עיין שם ברשב"ם (דף ק"ז סוף ע"ב ד"ה בין ג' לד') מ"ש בשם הירושלמי [פסחים פ"ה ה"ן]. ולכן הנראה דאין נקרא קביעות סעודה כל שאינו קובע על היין, וזה ומשתה שכתב הרמב"ם. וכ"כ הרמב"ם שם (בפ"ל ה"י): ואסור לקבוע סעודה על היין בשבת ובימים טובים בשעת בית המדרש. ובגמרא דגייטין [לח:] שניהם בדיבור אחד נאמרו באותן שתי משפחות, האחת קבעה סעודה בערב שבת והאחת בשבת, ומדפירש הרמב"ם בהא שאיסור הקביעות על היין דוקא, הכי נמי כוונתו בערב שבת שאינו אסור כי אם על היין, דהוא כעין קביעות סעודה שבת שהוא על היין, ואין זה כבוד שבת, ואילו לדברי הט"ז, לא היה לו לכתוב משום כבוד שבת. ומ"ש ה"ר המגיד וכל האחרונים אחריו, דהא דכתב הרמב"ם ואף על פי כן וכו', מצד יותר טוב הוא, ומדינא אינו אסור רק קביעות סעודה, וזה דוחק גדול, ולא ביארו במה נקרא קובע. אבל נראה לי העיקר שדעת הרמב"ם בזה כבה"ג [הלכות קידוש והבדלה ע"ב צ"ב], שלדינא אם התחיל מקודם מותר לאכול עד שתחשך, אבל להתחיל מתחילה לא. עיין זה בתוספות ערבי פסחים (דף ק' ע"א ד"ה אין מפסיקין). וכן פסק המורכבי פרק ערבי פסחים [תוספת מערבי פסחים דף ל"ד ע"ד]. ע"ש. כן נראה לי.

(חמד משה – סק"א)

(מא) שם שם אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. דברי הש"ע קשים טובא, ודבריו סתורן אהרדי, דבתחילה כתב,

אוצר ההלכה

וכל שאינו קובע לאכול, פשוט טפי להתיר אכילה שאינו רגיל בה מאכילה שרגיל בה, דכל שאינו רגיל והוא אינו קובע עצמו לאכול, לא אתי לאמשוכי ולמיכל טובא, אבל אכילה הרגיל בה, הוה אמינא לאסור אפילו אינו קובע, לזה אמר שאפילו סעודה שרגיל בה שרי כל היום, בין קבע בין לא קבע, אבל מכל מקום מצוה להמנע מלקבוע סעודה שנהוג וכו', שאע"פ שאין זה קביעות סעודה הנאסר בגמרא, מכל מקום מתשע שעות ולמעלה לא יקבע לאכול. זו היא כוונת הרמב"ם והרב המגיד. והיינו דברישא כתב סעודה ומשתה, דכוונתו על סעודות גדולות, ואח"כ כתב מלקבוע סעודה, דהיינו סעודת כל אדם, וקאמר דאע"ג שמן הדין האכילה שרגיל בה לא מיקרי קביעות אפילו אם קובע לאכול, מכל מקום מצוה וכו'. ומה שכתב תחלה סתם מפני כבוד השבת ואח"כ אמר כדי שיכנס לשבת כשהוא מתאוה, משום דברישא לא הוה שייך כל כך כדי שיכנס וכו', דכבר אפשר שיאכל בבוקר סעודה גדולה, בפרט בימי הקיץ, ויתאוה לאכול בליל שבת, לכך תלה הדבר בכבוד סתם, דמכל מקום אין זה כבוד שבת לעשות סעודה ומשתה ביום שלפניו. עוד אפשר, שכיון למה שכתב בחדושי הרשב"א [גיטין לח: ד"ה ואחת], הביאו הרב מג"א [סק"ד], דמתוך טרדת הסעודה לא יעסקו בצרכי שבת. ובזה יתורצו קושיות הרב ט"ז [שם], ואין צריך לפירושו, כי לעניות דעתי הוא דחוק עד מאד עיין עליו. (גהר שלום – סק"א)

(מג) שם אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. דין זה הוא על פי פירוש הרב המגיד דעת הרמב"ם בפרק ל' מהלכות שבת [ה"ד], אבל הטור פירש דברי הרמב"ם דהכל בבא אחד הוא, ואין איסור כלל בקביעות סעודה קודם מנחה. וכ"כ הט"ז (בסק"א) דהטור מפרש כן דברי הרמב"ם. ע"ש. ולי נראה להביא ראיה לפירוש הטור, דהא בהלכות יו"ט (פרק ו' דין י"ז) כתב וז"ל: כשם שמצוה לכבד השבת ולענגה כך כל ימים טובים, שנאמר "לקדוש ד' מכובוד" [ישעיה נ"ח, י"ג], וכל ימים טובים נאמר בהם "מקרא קודש" [שמות י"ב, ט"ז]. וכבר בארנו הכיבוד והעינוג בהלכות שבת. וכן ראוי לאדם שלא יסעוד בערבי י"ט מן המנחה ולמעלה כערב שבת, שדבר זה בכלל הכבוד. עכ"ל. הרי לפנינו שלא הזכיר כאן איסור רק מן המנחה ולמעלה, ואי כפירוש הרב המגיד, הוה ליה להזכיר גם כן בערב יו"ט איסור סעודה שאינו רגיל כל היום כמו בערב שבת, דהא דין שניהם שוין, וזמ"ש"ל. (אותות השמים – דרישת ארי – סק"א)

(מד) שם אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. ראיתי לעמוד על מה שכתב מרן הב"י והחונים עליו, על דברי הטור שכתב וז"ל: אין קובעין סעודה בערב שבת מפני כבוד השבת, ומותר לאכול עד שתחשך. ומכל מקום אסור לקבוע בו סעודה, כדי שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול. ויש לדקדק בדברי הטור ז"ל, שמתחילה כתב אין קובעין בערב שבת, מורה דכל היום אין קובעין, אם כן איך כתב בתר הכי ומותר לאכול עד שתחשך מאחר שאין קובעין. ועוד שכתב בתר הכי, ואסור לקבוע בו סעודה כדי שיכנס לשבת כדי שיהא תאב כו', [ו]אם הוא אסור,

מר וחומרא מדברי מר, אם לא מצינו אותה בגמרא בבירור שיאמרו כך. ועוד, דקיימא לן כר' יוסי סתם אמרינן. אלא ודאי מוכרחים אנו לומר מצוה ואסור אם יאכל.

ואכתי פש גבן לברורי מנא ליה להרמב"ם לחלק חילוק זה, וזה לא נתבאר בגמרא. וכפי דברי הרב [המגיד], משמע שמחלוקתם הוא בלא קביעות, וכפי זה מאי טעמא דר' יהודה דאוסר. ואם בשביל ליכנס לשבת כשהוא תאב, גם ר' יוסי חושש לזה, וסבירא ליה דשפיר יכנס לשבת כשהוא תאב. ואין לומר דמחלוקתם במציאות, דמר סבר אפילו בלא קביעות לא יכנס לשבת כשהוא תאב. וי"ל דסבירא ליה להרמב"ם ז"ל, דגם ר' יוסי חושש ליכנס וכו', דאם לא כן מאי טעמא דר' יוסי. אלא לר' יהודה אינו דומה מי שלא אכל כל עיקר למי שאכל קצת, ור' יוסי סבר ליכא חשש ואין מחמירין עליו כשלא יקבע. ודברי הטור יתפרשו דלא שאני ליה בין קביעות שרגיל לשאינו רגיל כמו שכתב הב"י, ודעתו דאפילו סעודה שרגיל בה בחול אסור כל היום, ולכך כפל דבריו, ללמדך דכל סעודה בקביעות אסור. ודוחק. וראיתי לרבנו ב"י בכאן [ד]דבריו סתרי אהדדי, ברישא כתב דרבנו סבירא ליה דלא התיר ר' יוסי אלא אכילה בעלמא, אבל קביעות סעודה שאינו רגיל בה אסור מההיא דהשולח [גיטין לח:], ובסוף הדיבור כתב, ורבנו דסתם דבריו ולא חילק בין קביעות סעודה שרגיל בה לשאינו רגיל וכו', משמע דכל קביעות סעודה אסור אפילו סעודה שרגיל בה בחול, והא אמר ברישא בקביעות סעודה שאינו רגיל בה אסור, הא דרגיל מותר אפילו בקביעות. אם לא נאמר דכוונת הב"י לומר, מהקושיא שהקשה (הרב ב"י) [הטור] על הרמב"ם, שמענו דלא שאני ליה, ואילולי זה, היינו מפרשים דבריו כדכתיבנא מעיקרא, אלא שכפי זה גם כן יקשה לנו הכפל שבלשון הטור.

ומעתה אבוא לדברי המחבר, מה שכתב תחילה אסור לקבוע סעודה ומשתה וכו', אחז הקצוות, דסעודה גדולה אפילו בשחרית אסור, וסעודה שרגיל בה בחול בלי קביעות, כל היום מותר מן הדין, ר"ל וליכא חשש איסור, אבל בקביעות, מן המנחה ולמעלה אסור. ואין כוונתו לומר דמצוה וליכא איסור, דא"כ היה לו להזכיר תחילה דמותר אבל מצוה להמנע, אלא ודאי כדכתיבנא. נמצא שלש חלוקות בדבר, סעודה שאינו רגיל בה, אפילו בשחרית אסור, ודוקא בקביעות, אבל שלא בקביעות מותר עד המנחה. וסעודה שרגיל בה, בלא קביעות מותר כל היום, ובקביעות אסור מן המנחה ולמעלה.

(משחא דרבנותא ח"ב – חדושי מהרמ"א)

(מב) שם אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. כל זה הוא מדברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ד] והרב המגיד שם. וקשה, מאי אפילו סעודה שרגיל דקאמר, אדרבא דוקא מיבעי ליה. וכן הקשה הרב ט"ז [סק"א]. ועוד קשיא רישא אסיפא, דתחלה אמר ולאכול בלי קביעות וכו' מותר מן הדין, משמע דלקבוע מיהא אסור, ושוב קאמר אבל מצוה להמנע, משמע דאיסור ליכא. ונראה דבגמרא [גיטין לח:] אסרינן לקבוע סעודה,

אוצר ההלכה

בהיתר האכילה בלתי קבע מודה, אלא בדקביעות סעודה שרגיל בה הוא דפליג עליה.

אמנם אנכי הרואה דהטור ז"ל מדברי הש"ס דקאמר ערב שבת סתם כו', וא"כ מוכרחים אנו לומר דהטור ז"ל לא גריס בדברי הרמב"ם השני בבות ראשונות שפסק הר"מ ז"ל, שאסור לקבוע והחלוקה דמות, דאם גריס (לא) [להו], יש לתמוה מאי פריך ליה מההיא דהשולח, דעל כרחין ההיא דהשולח מיירי בקביעות סעודה שאינו רגיל בה וכמו שכתב הרב המגיד, וכבר פסקה הרמב"ם ז"ל בריש דבריו ואסר כל ערב שבת, א"כ מההיא דהשולח אין שום סתירה, דהך דכתב הרמב"ם מכבוד השבת שימנע מן המנחה ולמעלה, לא נפקא ליה מההיא דהשולח, אלא מסברא דנפשיה, דאפילו שר' יוסי [פסחים צט:] מתיר לאכול, מכל מקום בקבע לא, יע"ש, וכמ"ש הרב המגיד. אלא על כרחין דהטור לא גריס בדברי הרמב"ם אלא מה שהביא בטור ותו לא, ומשום הכי דחה דבריו מההיא דהשולח, וכוונתו ז"ל, דכיון דלא גריס אלא הך חלוקה, על כרחין מההיא דהשולח נפקא ליה. יע"ש.

האמנם מדברי מרן בב"י מורה דהטור גריס כגרסתינו, מדכתב אחר שהביא פירוש הרב המגיד ז"ל וז"ל: ורבנו סתם דבריו בין קביעות סעודה שרגיל בה לשאינו רגיל, נראה שהיה מפרש דברי הרמב"ם דלא שאני ליה בין סעודה שרגיל לשאינו רגיל, והכי קאמר, אסור לקבוע סעודה ומשתה אפילו שאין איסור זה מדינא, דמן הדין מותר כל היום לאכול, כלומר, אפילו בקביעות סעודה. ופירש עוד, שאין איסור קביעות זה אלא דוקא מן המנחה ולמעלה. עכ"ד. מורה מדבריו שסובר שהטור היה גריס כגרסתנו בדברי הרמב"ם, ולא שאני ליה כו'. ולפק"ד הדבר תמוה מאד, דמאחר דהטור ז"ל מחלק בין רגיל לשאינו רגיל ובין קביעות לשאינו קבוע, וכמו שהוכחנו בתחילת דברינו כדי להבין דברי הטור, א"כ למה לא פירש דברי הרמב"ם ז"ל בסגנון זה. ועוד, דגם לפי פירוש מרן שפירש בעד הטור, דמפרש דמה שכתב הרמב"ם ומותר לאכול, כוונתו לומר דאין ריש הדין אמור אלא מחומרא, אך מן הדין מותר כל היום, א"כ קשה איך מפרש שאין איסור קביעות זה אלא מן המנחה ולמעלה, במה שכתב בסוף דבריו ואף על פי כן מכבוד השבת שימנע כו', ולפי זה יהיו דברי הרמב"ם סותרים זה את זה, דמתחילה כתב אסור לקבוע סעודה (ומ"ש) [ומשתה] בערב שבת, דמורה כל היום, ואח"כ בסוף הדין מפרש דהיינו מן המנחה ולמעלה, והוא היפך המובן בריש דבריו ז"ל. ועוד, דלמה לא כתב בריש דבריו הכי, אסור לקבוע סעודה בערב שבת מן המנחה כו' ומותר כו', ולא היה צריך להודיענו החלוקה השלישית כלל. יע"ש. לכן לפק"ד נראה לי, דגרסתנו לא היה גריס לה הטור, אלא מה שהביא ז"ל ותו לא מידי. יע"ש. ואפשר דמשום הכי דחה מרן פירוש הטור ובחר עוד בפירוש הרב המגיד ז"ל.

וראיתי להב"ח ז"ל [אות ג'] שהביא דברי מרן ז"ל ותמה עליו בסגנון אחר. יע"ש. ובתמיהה השלישית הרבה להקשות

איך התיר קודם לאכול עד שתחשך. ולכאורה היה נראה לי לפרש דכוונת הטור כך היא, אין קובעין לפני משורת הדין, ואין זה מן הדין, דמן הדין מותר לאכול עד שתחשך בשהתחיל בהיתר, אבל מן המנחה ולמעלה אסור לקבוע כדי שיכנס לשבת כשהוא תאב, וכתב דאיסורא איכא, יען מיירי מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאב, כך נראה לעניות דעתי לכאורה.

האמנם אחרי ראותי דקדוק דבריו ז"ל שכתב, ואסור לקבוע בו סעודה, מורה לכלל היום קאי, מדכתב "כו". ועוד, מדהביא דברי הרמב"ם ז"ל שכתב לפי הגירסא שהביא הטור וז"ל: מצוה שימנע אדם מן המנחה ולמעלה לקבוע סעודתו כו', ודחה דבריו מההיא דפרק השולח [גיטין לח:], דמוכח דכל היום אף מקודם המנחה לא יקבע, דערב שבת סתמא כו', מוכח בהדיא, שדעתו לאסור לאכול כל היום, א"כ קשיא רישא וקשיא מציעתא, ריש דבריו שכתב אין קובעין דמורה דאיסורא ליכא, קשיא אסוף דבריו, גם מה שהתיר באמצע דבריו לאכול עד שתחשך, קשה. ואם נפרש שמה שכתב בתחילת הדין אין קובעין, היינו קביעות סעודה בקבע, ומה שכתב בתר הכי ומותר לאכול עד שתחשך, איירי בלא קביעות אלא אכילה לחוד, עדיין קשה, דבסוף דבריו כתב אסור לקבוע בו סעודה דאיסורא נמי איכא, ואיך בתחילת דבריו לא כתב האיסור, ומדכתב לה אחר חלוקת ההיתר, מורה דהיא כבא שלישית. לכן על כרחין לפרש כמ"ש הרב המגיד ז"ל בפ"ל מהלכות שבת [ה"ד] על מה שכתב הר"מ ז"ל: אסור לקבוע סעודה ומשתה בערב שבת מפני כבוד השבת, ומותר לאכול ולשתות עד שתחשך, אף על פי כן מכבוד השבת שימנע אדם מן המנחה ולמעלה מלקבוע סעודה, כדי שיכנס לשבת כו'. יע"ש. וכתב הרב המגיד ז"ל דכוונת הרמב"ם כך היא, שסעודה ומשתה שאינו נוהג בימות החול אסור לעשות בערב שבת, וכל היום בכלל האיסור. ולאכול ולשתות בלא קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בחול, כל היום מותר להתחיל ולקבוע סעודה שנהג בחול, מצוה לימנע מתשע שעות ולמעלה כו'. יע"ש. ולפי זה יש לפרש דברי הטור, דמה שכתב בתחילת דבריו אין קובעין סעודה בערב שבת מפני כבוד השבת, איירי בסעודה שרגיל בה בחול, כתב דלפנים מן השורה לא יעשה אותה קבע, אמנם איסורא ליכא. ואח"כ כתב, ומותר לאכול עד שתחשך, הכוונה דשלא בקביעות כי אם עראי מותר לאכול עד שתחשך. ומה שכתב, ומ"מ אסור לקבוע בו סעודה, איירי בקביעות סעודה שאינו רגיל בה בימות החול, ובהכי דברי הטור עלו ובאו כראי מוצק. ולפי זה אתי שפיר מה שדחה הטור לסברת הרמב"ם, שכתב לפי גרסתו מצוה שימנע אדם מן המנחה ולמעלה לקבוע סעודתו, דמדכתב "סעודתו", מורה אף שרגיל בה בימי החול לא יקבע מן המנחה ולמעלה, והשיג עליו דגם קודם המנחה נמי בקבע לפני מן השורה צריך שימנע, דערב שבת סתמא קאמר כו'. יע"ש. ולפי זה לא פליג על הרמב"ם אלא בחלוקת השלישית שכתב הר"מ מן המנחה ולמעלה, אך במה שכתב בריש הדין אסור לקבוע כו' דאיירי בשאינו רגיל בה, וגם

אוצר ההלכה

בסימן ר"ץ כתב הטור וז"ל: אם רגיל בשנת צהרים כו', ואחר השינה קובעים מדרש. וכתב, ואסור לקבוע סעודה בזמן בית המדרש כדאיתא בגיטין כו', הרי דמפרש לה לאחר הצהרים ואחר השינה. יע"ש.

ועיין שם שרצה לפרש דרך אחר בדברי הרמב"ם ז"ל, דמה שכתב אסור, היינו סעודה ושתייה בקבע, ובבא שנית באכילה ושתייה עראי. ומה שכתב ומכבוד השבת, היינו קביעות סעודה בלי שתייה דמותר גמור כו'. יע"ש. ולפק"ד הגם כי דרך זה בלשון הרמב"ם אתי שפיר, מכל מקום מדברי הש"ס קשה, דמלשון הרמב"ם מורה דקבע בלי שתייה מותר, ואילו מהש"ס דקאמר קבעה סעודה בערב שבת מורה דעל קביעות סעודה נעקרו, ושתייה לא הוזכר כלל בש"ס, והעיקר חסר (דהש"ס [בהש"ס]), ומנא ליה להרמב"ם להתיר קביעות סעודה בלתי שתייה כיון דבש"ס לא הוזכר שתייה. יע"ש. (ברכות מ"ט)

מה) שם אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. עיין בשו"ת שאילת יעבץ (סימן ל"ג). (ברכי יוסף – סק"ב)

מו) שם אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. כתב מרן [הב"י] ז"ל, אין קובעין וכו', אע"ג דקי"ל וכו', אבל קביעות וכו', שאינו רגיל וכו'. עיין בדבריו ז"ל בסמוך על דברי הרמב"ם ז"ל [הלכות שבת פ"ה ה"ד]³⁷. (ידיו של משה)

מו) שם אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. כתב בט"ז (סק"א) אסור כו' אלא התירין על זה דאותה משפחה. כצ"ל. (שמן המאור)

מה) שם אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. עיין בשו"ת [שאילת] יעבץ (סימן ל"ג). (ערך השלחן – סק"א)

מט) שם אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. הטור כתב בשם הרמב"ם [הלכות שבת פ"ה ה"ד], דדעתו דוקא מן המנחה ולמעלה אסור, ודעת הטור דכל היום יש לאסור. ולפי פירוש המגיד משנה, דעת הטור והרמב"ם שוין לדינא. ותורף דבריו, שיש שלשה חילוקי דינים, דמשתה שאינו רגיל בה בימות החול, יש לאסור כל היום. ואם רגיל בה בימות החול, אסור מן המנחה ולמעלה. ואכילה בלי קביעות סעודה, מותר עד שתחשך. ומדברי כולם נלמד, דסעודה שרגיל בה בימות החול מותר לאכול קודם מנחה, וכן הסכימו הפוסקים, ולא הביאו שום חולק. ובמחילת כבודם נעלם מהם לשון רש"י במסכת גיטין (דף ל"ח ע"ב ד"ה בערב), גבי הני שתי משפחות שהיו בירושלים, אחת קבעה סעודה בערב שבת, ופירש רש"י, אף בחול היו קובעין סעודתן, אלא דבערב שבת לא היה לעשות כן, כדי שיהיו תאבנים לאכילת שבת. שמע מינה דאף סעודה שעושה בכל יום אסור לעשות בערב שבת כל היום, וכיון שכן דעת מאור הגולה, מי

על דברי מרן דדבריו סתרי, דבתחילת דבריו כתב לפרש דעת הטור, דר' יוסי לא קאמר דמותר לאכול אלא אכילה בעלמא, אבל קביעות סעודה שאינו רגיל בה בחול אסור כל היום מההיא דהשולח, אלמא דסבירא ליה דהא דהשולח דוקא בסעודה שאינו רגיל בה בימות החול, ואיך כתב אח"כ בהיפך, דרבנו סתם ולא חילק כו'. יע"ש. ולפק"ד לא ידעתי מאי קושיא, שהרי מה שכתב מרן בריש דבריו לפרש דעת הטור, היינו במה שסובר הטור לסברתו, ומה שכתב אח"כ דהטור סתם ולא חילק כו', רוצה לומר שהטור סתם דבריו בסברת הרמב"ם ולא חילק, דלהרמב"ם היה לו לחלק בין קביעות סעודה שרגיל כו', אלא דמפרש דברי הרמב"ם דלא שאני ליה כו'. וכן מדויק בדבריו שכתב, נראה שהיה מפרש דברי הרמב"ם כו'. הרי דעל הרמב"ם קאי. ופשוט הוא. יע"ש.

והטור ז"ל דחה סברת הרמב"ם מההיא דפרק השולח, והביא דברי הש"ס, וכתב וז"ל: פירוש, בשעת בית המדרש. יע"ש. והגאון מהר"י אבוהב ז"ל הביא דבריו ז"ל ותמה עליו, דהך פירושא בהדיא הוא בש"ס, שאומר ואחת בשבת בעידן בי מדרשא כו'. ותירץ ז"ל, דהטור לא בא לפרש מדעתו הך, אלא שהביא הפירוש להכריח דמה שאמרו אחת בערב שבת היינו כל היום, מדפירש בההיא דאחת קבעה בשבת דמיירי בשעת בי מדרשא, ובההיא דאחת קבעה בערב שבת לא פירש כלל, נראה שהוא סתמא כל היום. יע"ש. ומדקדוק דבריו מורה דהוא ז"ל היה גורס בדברי ר' יוחנן אחת קבעה סעודתא בשבתא בעידן בי מדרשא, ומשום הכי הוכיח שפיר הטור דמדברי ר' יוחנן בעיקר מימרתו מחלק דבאחת קבעה בשבת, מפרש לה בעידן מדרשא, ובאחת קבעה בערב שבת לא פירש כלל, מורה דסתמא מיירי כל היום. מכל מקום לפי גירסתנו בדברי ר' יוחנן לא פורש, אלא דרבה קאמר מתחילה בהני תלת מילי וכו' ודקבעי סעודתייהו בשבתא בעידן בי מדרשא, דאמר ר' חייא [בר אבא] אמר ר' יוחנן כו'. לפי זה אתי שפיר מה שכתב הטור: פירוש בשעת בית המדרש כו', וכוונתו ז"ל, דכיון דלא איתתי אלא מימרת ר' חייא בר אבא משם ר' יוחנן, הוכרח לפרש דהך דבשבתא איירי בשעת בית המדרש כדמוכח מהש"ס. והגאון לפי גירסתו קשיא ליה למה פירש כן מדעתו, כיון שכן הוא מפורש בדברי הגמרא, ו[תירץ] ש[רצה להכריח]. יע"ש. אמנם לפי (גירסתו) [גירסתו] לא קשיא ואתי פירוש הטור כפשטיה. יע"ש. ומה שכתב הרב ב"ח בזה אינו מחוור לפי המבואר לפנינו בדברי הטור והרמב"ם בריש דבריו.

והרב ט"ז ז"ל [סק"א] כתב, דמה שאמרו בשעת בית המדרש, היינו בשחרית, דהא אין קובעין מדרש אחר מנחה, אלא ודאי בשחרית. ולפק"ד אין הכי נמי דלא מיירי מן המנחה ולמעלה, אמנם מה שכתב הוא ז"ל דאיירי בשחרית ליתא, שהרי

אוצר ההלכה

כאשר כתב בתחלה הב"י שהביאם הטור לדברי הרמב"ם בסגנון אחר, נראה שאינו מחלק בפירוש דברי הרמב"ם כאשר חילק הרב המגיד בין סעודה שרגיל בה לשאינו רגיל, אלא אף סעודה שאינו רגיל אין איסור⁴⁰ אלא מן המנחה ולמעלה, כך דעת הטור בדברי הרמב"ם שהביא הב"י ופירש בדרך זה. והוכחתו משינוי לשונו בדברי הרמב"ם שכתב הטור, וז"ל (לשון) הרמב"ם: מצוה שימנע אדם מן המנחה ולמעלה לקבוע סעודה. ע"כ. ורבנו נחלק עליו, שסובר סעודה שאינו רגיל בה בחול אסור כל היום, כאשר כתב הב"י בתחלת דבריו בדעת רבנו. א"כ אין שום קושיא על הב"י שכתב היפוך דבריו הראשונים לדעת רבנו. ועוד דהב"ח בעצמו בלשון זה בתחלה כתב, וז"ל: ותימה גדולה הלא דברי [הרמב"ם] מפורשים כאשר פירשם הרב המגיד, ולמה יפרש אותם רבנו וכו'. לומר אסור לקבוע סעודה, ואיסור זה אינו דין וכו'. ועוד מדכתב תחלה בסתם (אוסר) [אסור] בערב שבת, ולאחר מנחה כתב שימנע וכו', אלמא דמחלק בין קודם (דאסור) [דאינו אסור] ולאחר מנחה (דאינו אסור) [דאסור]⁴², לכן השיג עליו רבנו. עכ"ל. משמע מדבריו שמקשה על הב"י איך יישב דעת הטור בדרך זה לדברי הרמב"ם, והוא יישב אח"כ בדרך אחרת. א"כ איך כתב אח"כ שהב"י כתב היפך דבריו הראשונים בדעת הטור שסתם דבריו ולא חילק. ועוד שהב"ח בעצמו שפירש דברי הטור בדרך אחרת, נתקשה בסוף דבריו, וכתב מיהו אין דברי רבנו נראין במה שכתבתי דבפרק השולח מיירי בסעודה הרגיל בה בימות החול, אלא אדרבא משמע דאותה דקבעה סעודה בערב שבת הוי דומיא דאותה דקבעה סעודה בשבת וכו'. א"כ למה הקשה על הב"י קושיא זו אם הוא בעצמו נתקשה בדברי רבנו. ועיין בט"ז [סק"א], שיישב דעת הטור בדברי הרמב"ם קרוב ליישוב הב"י.

(זרח יעקב)

(נה) שם שאינו רגיל בימי החול. יש לפרש שאינו רגיל לאכול בימות החול, כגון שרגיל לאכול שתי סעודות בכל יום והוא אוכל בערב שבת סעודה נוספת. או אינו רגיל, היינו שאוכל יותר באותו סעודה מסעודה בשאר ימות החול.

(התעוררות תשובה)

(נו) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב ב"י (דף קס"ג ע"א שיטה ל"ז), דרשינן בירושלמי פרק משילין [ביצה פ"ה ה"ב], אסור לארס אשה ערב שבת וכו'. נ"ב: כתוב שם וכן לדברי תורה⁴³. וכתב ריא"ז הובאו דבריו בשלטי הגבורים פרק כל כתבי [שבת מד. אות א'], ונראה הדבר שממעטין בדברי תורה כדי שיעסוק בצרכי שבת. ע"כ. אמר המאסף, מכאן סמך למה שנוהגין בקושטנדינא שאין קובעין ישיבה בערב שבת⁴⁴.

(כנסת הגדולה – הגב"י)

יכריע נגדו להקל³⁸. ולדעתי גם דעת הטור כן הוא, ואין הכרח לדברי הט"ז [סק"א]. דרך כלל, ראוי להחמיר מבלי להרבות בסעודה בערב שבת כדי שיאכל לתאבון, בפרט בימות החורף שהיום קצר.

(נ) שם אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. כתב הטור, אין קובעין סעודה בערב שבת וכו'. ביאור דברי רבנו עיין מה שכתב הט"ז (בסק"א). ועיין מה שכתבו הרב ברכות מים (בדף כ"ו ע"א)³⁹, מאמר מרדכי (סק"ב), מרכבת המשנה אלפאנדרי (דף ע"א ע"ב [הלכות שבת פ"ל הגהות הרב המגיד]), מלכי בקדש (דף ר' ע"ג), קהלת יעקב אלבעלי (דף ע"א ע"א וב'), נהר שלום (סק"א)⁴⁰. (דברי מנחם – הגה"ט סק"ד)

(נא) שם אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. עיין בתשובות חתם סופר (סימן ע"ו) שביאר כל השיטות בזה. (פתחי תשובה)

(נב) שם אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. עיין בשו"ת חתם סופר (סימן ע"ו) שביאר כל השיטות בזה, רמזו הפתחי תשובה. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ב)

(נג) שם אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. כתב בט"ז (סק"א בסוף הדיבור), והיינו בשחרית, דהא אין קובעין מדרש אחר מנחה. עיין בתשובות שאילת יעב"ץ ח"א (סימן ל"ג) מה שמשיב על זה, עיין שם (אות ד') בביאור דעת הפוסקים. (מגיני חיים)

(נד) שם אסור לקבוע בערב שבת סעודה וכו'. עיין בב"ח בד"ה אין קובעין [אות ג'] מה שהקשה על הב"י, שתחלת דבריו כתב לפרש לדעת רבנו, דר' יוסי [פסחים צט:] לא קאמר דמותר להתחיל לאכול אלא אכילה בעלמא, אבל קביעות סעודה שאינו רגיל בה בחול אסור כל היום מההיא דהשולח (גיטין דף ל"ח ע"ב), אלמא דסבירא ליה דהך דהשולח דוקא בסעודה שאינו רגיל בה בימות החול. ואח"כ כתב בהיפוך, דרבנו סתם דבריו ולא חילק בין סעודה שרגיל בה לשאינו רגיל. ע"כ. נראה לכאורה דאין כאן קושיא על הב"י, דמה שכתב הב"י וז"ל: ורבנו שסתם דבריו ולא חילק בין קביעות סעודה שרגיל בה לשאינו רגיל, והכי קאמר אסור לקבוע סעודה ומשתה. על כרחך לא קאי על הטור, אלא קאי על הרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ד]. ומדקדוק דבריו נלמוד שקאי על הרמב"ם, שהביא לשון הרמב"ם בעצמו ולא לשון הטור. ואח"כ אמר ופירש שאין איסור זה דין וכו', חזר לפרש דעת הטור בדברי הרמב"ם. וכשגמר פירוש דעת הטור בדברי הרמב"ם, כתב ופירוש הרב המגיד נראה בעיני. נראה דבריו, מה שסתם הטור כדברי הרמב"ם והביאם בסגנון אחר,

הערות וצייונים

38. עיין בבית יוסף סימן י" (סוף ס"ו ד"ה ולענין הלכה) שכתב דרש"י מפרש הוא ולא פסקן וכו'. ע"ש. 39. נדפס לעיל אות מ"ד. 40. נדפס לעיל אות מ"ב. 41. כלומר מצוה להמנע. 42. כן הגיהו בדפוס קניגסברג, הובא בהגהות והערות בטור הוצאת שירת דבורה. 43. לפנינו בירושלמי ליתא לתיבות אלו. 44. עיין מה שכתב הרה"מ לקמן בסימן ר"ן בהגה"ט, נדפס שם אות א', ומה שהעיר על דבריו הרב ברכות מים שם אות כ"ה.

אוצר ההלכה

על שם הריב"ש [סימן ר"ס]. ועיין בלבוש סימן תמ"ד מה שכתב שם האליה זוטא [סק"ה].

ומה שכתב מג"א (שם), ועוד קשה דבסימן תקמ"ו וכו'. י"ל דשאני סעודת שבת שכל השלש הסעודות הם דאורייתא, וכדאמר בגמרא [שבת קיז:] תלתא היום כתיבי, והביאו הפוסקים, מה שאין כן יו"ט. ולזה דקדק הרמב"ם ז"ל בהלכות שבת (פרק ל' [ה"ט]) שכתב: חייב אדם לאכול שלש סעודות בשבת וכו', ובהלכות יו"ט [פ"ו ה"ט] לא כתב לשון חיוב. וכן לענין ערב שבת [שם ה"ד] כתב, אסור לקבוע סעודה (ממשתה) [ומשתה] ערב שבת, ולענין ערב יו"ט כתב בהלכות יו"ט [שם ז"ל: וראוי לאדם שלא יסעוד בערב יו"ט מן המנחה ולמעלה כערב שבת וכו'. א"כ מבואר דלענין שבת כתב לשון אסור, ולענין יו"ט כתב רק וראוי. ובזה י"ל דהירושלמי דפ"ק דכתובות [ה"א] אינו חולק על התלמוד שלנו.

ודע דעיקר הקושיא אינה מובנת לי, דהלא מבואר שם [סימן תקמ"ו ס"ג] בפירוש דהסעודה של הנשואין תהא ברגל. ובזה אזלא גם הקושיא שלישית שהקשה, דכיון דאירס בערב שבת הוי ליה זמן סעודה בערב שבת, דאין זה מוכרח. (ברכת דוד)

סא) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב מג"א (סק"ג), וצ"ע דכתב בסימן תמ"ד (ס"ז) דסעודת אירוסין סעודת מצוה היא אפילו בערב פסח, דבחול המועד אסור לעשות סעודת אירוסין, כל שכן בערב שבת דקיל טפי, כדאיתא בגמרא [פסחים צ"ט:], והוא משנה שלימה [שם מט.] וכו'. ע"ש. רבים אומרים דהא דכתב דבחול המועד אין לו ביאור, ויש טעות סופר בדבריו. אכן לא יחכמו האומרים כן, דבגמרא דפסחים (דף מ"ט ע"א) איתא במשנה, ההולך לשחוט את פסחו וכו' ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו וכו'. נמצא דמותר לעשות סעודת אירוסין בערב פסח. ואין לומר דהמשנה מיירי בין בערב פסח ובין בחול המועד, והא דלאכול סעודת אירוסין בחול המועד קאמר, זה אינו, דבחול המועד ודאי דאסור לעשות סעודת אירוסין, כדאיתא סימן תקמ"ו [ס"א], והוא בריש פרק ואלו מגלחין (מועד קטן דף י"ח ע"ב) ברייתא דתנא דבי שמואל, אלא על כרחין דבערב פסח מיירי. זהו כוונת המג"א. ואף שבש"ע (סימן תמ"ד) ליכא לפרש ההיא דלאכול סעודת אירוסין כי אם בערב פסח, מ"מ הואיל ורצה לכתוב דהוא משנה שלימה היינו ההיא דההולך וכו', לכן כתב דבחול המועד אסור וכו'. או י"ל, אם היינו יכולים לפרש כן המשנה כמו כן, היינו אומרים דהמחבר גם כן לצדדין קתני, והא דלאכול וכו' משום חול המועד נקט ליה. ואין להשיב על זה האריך נוכל לומר דהמשנה משום חול המועד נקט ליה לאכול וכו', א"כ האריך התנה המשנה אם יכול לחזור ולבער וכו' ואם לאו מבטלו בלבד, הא אין ביטול מועיל בפסח עצמו, ואפילו בערב פסח אחר זמן איסורו. תריץ ואימא הכי, דמיירי שנזכר

נז) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב ב"י (שיטה ל"ז), גרסינן בירושלמי כו'. נ"ב: וכ"כ הגהות אשרי בפ"ב דסוכה [סימן ח']. (שיירי בנסת הגדולה – הגה"ט⁴⁵ סק"ז)

נח) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב במג"א (סק"ג), דסעודת אירוסין סעודת מצוה היא אפילו כו'. נראה דכצ"ל: ואפילו בערב פסח מותר לעשות כו'. (שימוש חכמים)

נט) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. לשון הירושלמי דפרק משילין [ביצה פ"ה ה"ב]. והקשה מג"א [סק"ג], דהיאך יחלוק הירושלמי על הא מתניתין דפ"ג דפסחים [מט.] דתנן היה הולך לאכול סעודת אירוסין וכו', משמע דמותר לעשות אירוסין בערב פסח, ופסקו רבנו ז"ל בסימן תמ"ד (ס"ז), כל שכן בערב שבת דקיל טפי, דהא מוכח בריש פרק ערבי פסחים [צט:] דערב פסח חמיר מערב שבת, וא"כ מן התימה דיחלוק הירושלמי על מתניתין. ונלע"ד אחרי המחילה רבה דלא קשיא ולא מידי, דהא הא דאסר הירושלמי, לאו משום אכילת שבת לתיאבון נגעו בה אלא משום כבוד שבת, דאין דרך לאכול ולשתות קודם שבת, או שמתוך כך לא יתעסק בצורכי שבת, דהא הירושלמי אמר בערב שבת אפילו בבוקר, ואי משום אכילת לתיאבון הוה ליה לפרושי מן המנחה ולמעלה, וא"כ בערב פסח דמותר קודם מנחה, משום דהשתא ליכא אכילה גסה בלילה, וליכא כבוד מועד דלא חמיר כמו שבת, וחומרא דפסח יתירא הוי משום (מצוה) [מצה], והכא הוי טעמא אחרינא וכדכתיבנא. ודוק. וכן מפורש בהדיא, כי הביא שם⁴⁶ אסור לישא אשה (כמ"ש) [בערב שבת] מפני כבוד שבת. זהו מה שנראה לענ"ד בכוונת הירושלמי. ומן התימה על מרן ב"י ז"ל דכתב בש"ע שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול.

ס) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב מג"א (סק"ג), סעודת אירוסין [וכו'] וצ"ע [וכו'], אפילו בערב פסח דחמיר מותר לעשות סעודת אירוסין וכו'. כן הגיה שארי החסיד המנוח מורנו הרב משה, בכרך שלו הנקרא "שמוש חכמים"⁴⁷, והוא האמת, שמבואר כן בסימן תמ"ד בהדיא במג"א [סק"ט].

ואפשר ליישב דהכא איירי בסעודה שניה של אירוסין דאינו מצוה, ובסימן תמ"ד [ס"ז] איירי בסעודה ראשונה שהוא מצוה, וכמו שמתרץ בסוגיא פרק אלו עוברין [פסחים מט.]. ואף שרבו דיעות בשיטה זו, ראיתי להרב פרי חדש או"ח סימן תמ"ד [ס"ז] שכתב, דהרי"ף [פסחים טז.] ורמב"ם [הלכות חמץ ומצה פ"ג ה"ט] סוברים דשניה אינה מצוה. עוד יש לומר, אף אי נימא דגם השניה היא מצוה, הוא דוקא כשאוכל אותה בבית חמיו, כמו שמפורש שם בסימן תמ"ד, אבל הכא לא הזכיר בבית חמיו ולא הוי מצוה. וכן דקדק בש"ע סימן תקמ"ו [ס"א] לענין חול המועד, שכתב, ובלבד שלא יעשה סעודת אירוסין הארוס בבית ארוסתו, ומשמע דוקא בבית ארוסתו. וסברא זו הביא שם הב"י

אוצר ההלכה

[המג"א] דבחול המועד אסור לעשות סעודת אירוסין, פירוש, דאיכא למימר הכוונה [של המשנה] שהולך שם לעשות סעודת אירוסין בחול המועד ולא בערב פסח, לזה קאמר דאסור. ואין לומר אחר יו"ט רוצה לאכול הסעודה, האריך העולת שבת [סק"ב] דזה אינו, דמסתמא דומיא דהולך לשחוט פסחו קתני. ועוד דקתני התם ברישא, אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו, יחזור ויבער, ואם לאו מבטלו בלבו, ופירש רש"י, אם יש שהות ביום. ועוד ראה עיין שם בעולת שבת.

פג) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב ב"י (דף קס"ב ע"ד שיטה ל"ו), ופירש שאין איסור זה מדינא וכו'. נ"ב: מן הירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב] שהביא מרן ז"ל לקמן בסוף הסימן, משמע דאסור מדינא, שכן אמרו שם, אסור לארס ערב שבת, הדא דתימא שלא לעשות סעודת אירוסין, הא ליארס יארס. הרי משמע שאסור מדינא. בשלמא לדעת ר"י בעל הטורים, יכולים אנו לומר דהאי ירושלמי היפך גמרא דידן [פסחים מט.], וכדבעינן למימר קמן, אבל לדעת מרן ז"ל שהביא הא דירושלמי ופסקו בספר הקצור קשה, דכל כי האי מלתא הוה ליה לפרושי, ולומר דר"י בעל הטורים סבירא ליה דתלמוד ירושלמי פליג אתלמודא דידן. ומרן ז"ל בספר הקצור [ס"ב] פסק כפירוש הגמ"ס⁴⁸, ופסק הא דירושלמי דאסור לקבוע אפילו סעודת אירוסין. והקשה הרב מג"א ז"ל (בסק"ג), וצ"ע דכתב בסימן תמ"ד [ס"ז] דסעודת אירוסין מצוה היא אפילו בערב פסח, כל שכן בערב שבת דקיל טפי. ועוד קשה דבסימן תקמ"ו [ס"ג] כתב דמותר לישא ערב הרגל. ועוד קשה, כיון דאירס בערב שבת הוה ליה זמן סעודה בערב שבת. עכ"ל. ועיין שם שנדחק בפירוש הירושלמי.

ולכאורה היינו יכולים לומר, דמה שכתב התם בסימן תמ"ד, הוא דוקא לחתן ההולך (בבית) [לבית] חמיו, דודאי הוא חייב לקבוע סעודה אפילו סעודה (קטנה) [גדולה] שאינו רגיל בחול, אבל אחרים, אם אינם רגילים לקבוע סעודה בחול, ודאי דאסור לקבוע סעודה בערב שבת אפילו סעודת אירוסין. ומצאתי קצת סעד מדברי עטרת זקנים [סק"ב], שכתב: ונראה שלא לאכול בערב שבת בסעודה גדולה אפילו בסעודת מצוה, רק הקרובים והשושבינים. עכ"ל. ומכאן יש ללמוד דדוקא החתן והשושבינים יכולים לקבוע סעודה, אבל אחרים ודאי דלא וכמו שכתבתי. אבל ראיתי בעל פרי חדש ז"ל שכתב שם, דמה שאמרו חתן לאו דוקא, אלא הוא הדין אחר. ע"ש. משמע להדיא דאין דעתו לחלק בכך.

לכך נראה דמ"ש דאסור לעשות סעודת אירוסין, היינו למי שאינו רגיל לקבוע סעודה בחול, או ודאי שאסור לקבוע סעודה אפילו סעודת אירוסין, וזהו מ"ש בירושלמי. ומ"ש מרן לקמן בסימן תמ"ד, מיירי למי שנוהג בחול לקבוע סעודה, שמותר

שיש לו עיסה מגולגלת בתוך ביתו, ומתיירא שמא תחמיץ, ובזה מהני ביטול קודם שתחמיץ, ואף בפסח, וכהאי גוונא איתא שם (דף ד' ע"א).

וראיתי מי שרוצה לתרץ קושייתו, דהתם מיירי שהולך לאכול סעודת אירוסין אחר יו"ט. וזה הבל יפצה פיהו, דכל שאין צורך הליכתו לדבר מצוה באותו יום, לא להולך לדבר מצוה יחשב, דכיון דסוף סוף לא באותו היום יעשה הסעודה, יאחר עוד היום⁴⁹. והמחבר ספר חוק יוסף [סימן תמ"ד סק"ט] תירץ וז"ל: ולי נראה דלית כאן קושיא, דזיל בתר טעמא, דאסור לעשות סעודה בערב שבת משום כבוד השבת, היינו שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול, וחשש זה ליתא בערב פסח, דהרי צריך להפסיק שתי שעות קודם חצות משום חמץ. ואין לחשוש שיאכלו מצה עשירה, הא כתב מג"א (סימן תרל"ט סק"ב) דאינה משביע[ה]. ועוד, הא אסור לאכול משעת עשירית ולמעלה בערב פסח, שיאכל מצה לתיאבון. עכ"ל. ולא חש לקמחיה, שלמה ראה הטעם שכתב המחבר פה, ולא ראה שסיים על זה שכל היום בכלל האיסור.

ול"י נראה דברי המג"א תמוהים בדרך אחר, שמאחר שהסכים ולא השיג על הטור והרב מגיד משנה והמחבר ושאר פוסקים שאסרו לקבוע סעודה בערב שבת כל היום, וכמ"ש מג"א (סק"ד), ויהיה מאיזה טעם שיהיה, א"כ הרי ערב שבת חמור מערב פסח שמותר אף לקבוע סעודה קודם חצות, ואם ערב פסח חמור מן המנחה ולמעלה, שאף אכילה בעלמא בלא קביעות אסור משום מצת המצוה עשה דאורייתא, אפ"ה כל היום אין איסור כלל, ואפילו בקובע, והכא בערב שבת לא חשו לזה שלא יאכל בלילה לתיאבון, ומותר לאכול אכילת עראי, ואפ"ה אסור לקבוע סעודתו כל היום, ועל כרחינו מטעמא אחרת. והוא. ואפשר דכבוד שבת חמירא יותר מכבוד יו"ט, ד"וקראת עונג" [ישעיה נ"ח, י"ג] לשבת כתיב⁴⁹. או משום קולא שהקילו בו בסופו, שמותר לאכול אכילת עראי עד שתחשך, החמירו בו בתחילתו שלא לאכול אכילת קבע כל היום, וא"כ גם זה אינו מן התימה על המחבר שאוסר לאכול סעודת אירוסין בערב שבת, מה שאין כן בערב פסח. (חמד משה – סק"ג)

פג) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב מג"א (סק"ג), כל שכן בערב שבת דקיל טפי כדאיתא בגמרא. פירוש, בריש ערבי פסחים [פסחים צט.], דמשני התם, לא צריכי אלא לר' יוסי דאמר אוכל והולך עד שתחשך, הני מילי בערבי שבתות, אבל בערב פסח משום חיוב דמצה מודה ר' יוסי. ע"כ. אלמא דיותר יש להחמיר בערב פסח מערב שבת. וגם המחבר בסימן תע"א [ס"א] מחמיר בערב פסח מערב שבת, דכתב לקמן אסור לאכול מצה עשירה משעה עשירית, וכאן כתב מצוה להמנע. ומה שכתב

48. אולי צ"ל עוד "יום". 49. וכה"ג כתב הרב ערך שי, נדפס לקמן אות ע"ח. ע"ש. ועיין מה שתירצו בזה הרב בתי כנסיות, נדפס לעיל אות נ"ט, והרב דברי צבי, נדפס לקמן אות ע"ה. 50. נראה דצ"ל כפירוש המ"מ, וכוונתו לפירוש הרב המגיד בדעת הרמב"ם ולאפוקי פירוש הטור בדעתו, עיין בב"י.

אוצר ההלכה

בערב שבת שמא יקדמנו אחר, ואז מותר גם כן לעשות סעודה. ע"כ.

ולפיקיד מלבד דאין לשון הירושלמי משמע כפירוש, אלא דכפי זה קשה מה שסיים בתר הכי, שמואל אמר אפילו בתשעה באב יארס, דכפי פירוש צריך לומר דהיינו יארס ויעשה סעודה, ואין זה מחוור, דאטו בתשעה באב מי שרי. אלא מאי אית לך למימר, דיארס דקאמר היינו אירוסין לבד בלתי סעודה, א"כ גם מה שאמר קודם אבל לארס יארס היינו בלא סעודה, דאי בסעודה קא מיירי, הוה ליה לפרושי, כיון דמייתי בתר הכי הך דתשעה באב דהיינו יארס לחוד, א"כ הוה ליה לפרש דמה שכתב לארס יארס היינו בסעודה, אלא על כרחך כולו בלא סעודה מיירי.

ולענין קושיית המג"א על הירושלמי ממתניתין דההולך לשחוט כו', עלה על דעתי לומר, דלעולם לאכול סעודת אירוסין שרי הירושלמי, ומה שאסור הוא לעשות ולתקן סעודת אירוסין בערב שבת לשבת אסור משום כבוד השבת, דשמא יטרד בעשיית אכילות ויבוא לחלל שבת, או על ידו או על ידי גוי, כיון שהסעודה היא בלילי שבת, וההיא דפסחים איירי בסעודה מוכנת, דלאכול אותה בערב פסח שרי, והכי דייקא לשון הירושלמי, הדא דאת אמר שלא לעשות סעודה, "לעשות" דייקא כדכתיבנא. ברם מדברי מרן הב"י לא מצינן לאשתעווי הך, שכתב בהדיא היפך וז"ל: ודבר פשוט הוא דלא אסור אלא לעשות סעודת אירוסין לסעוד בערב שבת עצמו, אבל להכניח מערב שבת לשבת שרי, וכן נהגו. לכן לפק"ד להליץ לקושיית הרב הנזכר, מוכרחים אנו לומר דבערב פסח יש חומרא ויש קולא, ובערב שבת גם כן יש קולא ויש חומרא, דאי מצינו בש"ס שם בערבי פסחים [שם] שהחמירו בערב פסח, היינו מן המנחה ולמעלה, אמנם קודם מותר וכמו שפסק מרן בש"ע סימן תע"א [ס"א]. יע"ש.

נמצא דהגם דחמיר שלא לאכול מן המנחה, מכל מקום קיל קודם, דמותר לאכול מהבוקר עד תחילת שעה עשירית מה שרוצה בין רגיל בין שאינו רגיל, גם בשבת יש קולא, דבלא קביעות שרי אפילו משעה עשירית, אמנם סעודה שאינו רגיל, אפילו כל היום אסור, וכדהוכיח הטור מההיא דהשולח [גיטין לח:]. יע"ש. א"כ אין שום סתירה מההיא דסימן תמ"ד לומר כל שכן ערב שבת, שהרי ערב שבת חמור מערב פסח מהבוקר עד שעה עשירית כמבואר בסעיף הקודם, וכיון שבערב שבת אסור לאכול סעודה שאינו רגיל מה שהוא מותר בערב פסח ויו"ט, משום הכי פסק מרן דסעודת אירוסין שהיא סעודה ומשתה שאינו רגיל בימי החול גם כן אסור, כיון דאינו רגיל והיא סעודת קבע. ודוק. ולפי זה יתוקן כל מה שהקשה שם המג"א.

(ברכות מ"א)

פ"ז **שם ואפילו היא סעודת אירוסין.** הרב מגן אברהם (סק"ג) העלה דמותר ליארס בערב שבת, ואם אירס בערב שבת מותר לעשות סעודת אירוסין, ודלא כמאן דאמר דאסור ליארס

לקובעה בערב פסח משום אירוסין, אז אם יכול לחזור מיד וכו'. וזה מוכרח הוא, דודאי הירושלמי לא פליג אמתניתין דפסחים [מט:]. וזה דוחק.

פ"ד **שם ואפילו היא סעודת אירוסין.** מה שכתב הרב מג"א [סוף סק"ג] ועייין בע"א סימן ס"ג, צריך לומר בא"ע [באבן העזר] סימן ס"ד, כי שם בב"י הביא מחלוקת בין הרא"ש [כתובות פ"א סימן י'] להרמב"ם [הלכות אישות פ"י הי"ד], דלהרמב"ם אין נושאים בערב שבת ולא באחד בשבת, ולהרא"ש שרי. (נהר שלום – סק"ב)

פ"ה **שם ואפילו היא סעודת אירוסין.** וכתב המג"א (בסק"ג) וז"ל: ועוד קשה, דכיון דאירס בערב שבת, הוה ליה זמן סעודה בערב שבת, ואין לומר דלא הוה ליה ליארס היום, דיש לחוש שמא יקדמנו אחר. עכ"ל. לכאורה היה נראה לתרץ קושיא זו, דאפשר לומר דהמחבר איירי כאן בסעודת אירוסין של יבמה, שנכתב באבן העזר סימן (קס"ה) [קס"ו ס"ב] דצריך לקדשה מדרבנן קודם שכונסה, וסעודת אירוסין כזו אסור בערב שבת, דלאו זמן סעודה הוא, משום דלא (הוי) [הוה ליה] ליארס היום, דכאן ליכא חששא דשמא יקדמנו אחר. אבל קשה על הרמ"א בהג"ה שכתב וז"ל: וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה וכו', דהוי ליה לפלוגי בסעודת אירוסין גופא, דסעודת אירוסין של אשה דעלמא שאינה יבמה נמי זמנה בערב שבת. וזמ"ש"ל. (אותות השמים דרישת ארי – סק"ב)

פ"ו **שם ואפילו היא סעודת אירוסין.** נ"ב: והוא הדין סעודת נישואין, שהרי אפשר לעשותה ביום אחר. ב"ח ז"ל [אות ג']. וראיתי להרב מג"א ז"ל [סק"ג] שתמה על דברי מרן ז"ל, דצריך עיון בסימן תמ"ד בס"ז דפסק דסעודת אירוסין סעודת מצוה היא, ואפילו בערב פסח דחמיר, כל שכן שבת דקיל טפי כדאיתא בריש ערבי פסחים [פסחים צט:]. ולכאורה עלה על דעתי לחלק ולומר, דמה שאמר מרן פה סעודת אירוסין, היינו לאחרים, אבל לארוס עצמו ואביו ואחיו מותר, דלגבי דידם לא מצינו היתר, דמתניתין דאלו עוברין [פסחים מט:]. מיירי בארוס עצמו. ובהכי לא קשיא מיד. אמנם חזינא דהך לא אפשר למימר, שהרי דברי מרן אלה הוציא אותם מהירושלמי, דאיתא בפרק אין משילין [ביצה פ"ה ה"ב] ואיתיה בפ"ק דכתובות [ה"א] ובפ"ק דתעניות [ה"ה] וז"ל: רבי אחא בשם רבי יעקב בר אידי, אסור לארס אשה בערב שבת, הדא דאת אמר שלא לעשות סעודת אירוסין, הא ליארס יארס. שמואל אמר, אפילו בתשעה באב יארס שמא יקדמנו אחר. יע"ש. מדברי הירושלמי מוכח, שאסור סעודת אירוסין לכל, וכיון דסעודה ליכא, אין חילוק בין ארוס לאחרים.

וראיתי להמג"א ז"ל שבקש להליץ ולפרש כוונת הירושלמי דהכי פירוש, אסור ליארס בערב שבת, הדא דתימא סעודת אירוסין, פירוש, אם ארס קודם לכן אסור לעשות בערב שבת סעודת אירוסין, אבל לארס מותר, פירוש מותר ליארס

אוצר ההלכה

יו"ט, ואקשינן עלה דהא הוי לאחר זמן איסורו, ומוקי לה ביש לו עיסה מגולגלת בתוך ביתו, וקדים ומבטל לה קודם שיבוא לידי חימוץ. וא"כ אפשר לאוקמי מתניתין גם כן באופן זה. ואמנם בלא"ה דחוק לומר דמתניתין איירי בסעודה שניה. והרב [מג"א] כתב באמת, דמותר לעשות סעודת אירוסין משום שהיא מצוה. והנה לפירושו צריך לומר, דהא דתני בברייתא שם בסעודת אירוסין יחזור מיד, ומוקי לה בסעודת אירוסין סעודה שניה דהיינו סעודת סבלונות, ומכל מקום מותר לעשותה, אפשר דאיירי באמת בחול המועד, ושם לא נזכר ביטול. שוב ראיתי בלשון הירושלמי [פסחים פ"ג ה"ז] אמתניתין דהולך לעשות סעודת אירוסין, דסעודת מצוה לעשות שלום בין ארוס לארוסתו, כוונת דבריו דאיירי בסעודה שניה, והמצוה הוא רק לעשות שלום. וכפי הנראה דלא נחא ליה לאוקמי בסעודה ראשונה, דאסורה בחול המועד. ואי אפשר לאוקמיה בערב פסח לשיטת הירושלמי דסעודת אירוסין אסור בערב שבת, ועל כן מוקי בסעודה שניה, ואיירי באמת בחול המועד. ודו"ק. (ישועות יעקב – סק"ג)

(עב) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. המג"א [סק"ג] כתב, דמותר לעשות סעודת אירוסין לפי שהוא מצוה, והוכיח כן ממתניתין בפסחים (דף מ"ט ע"א) ההולך לעשות סעודת אירוסין, ואיירי בערב פסח. עיין שם היטב. והנה לכאורה קשה נהי דמותר לעשות סעודת אירוסין משום מצוה, עדיין קשה מברייתא [שם], (דתנן) [דתניא] ההולך לעשות סעודת אירוסין יחזור מיד, ומוקי לה בסעודה דלאו מצוה היא, כגון סעודה שניה או כמאן דאמר דסעודת אירוסין לא חשוב מצוה, ועל כן יחזור מיד, ואם כן קשה, כיון דלאו מצוה היא איך יעשה בערב פסח. וכבר ימים נתקשיתי בזה מהרב הגדול מ' יוזפא מזאלקווא. ואחר זמן מצאתי בספר אבן העזר בחדושי אורח חיים שנתקשה בזה על המג"א. ונראה לי דלכאורה אפשר לומר, דאף דערב שבת אסור, מ"מ בערב פסח יותר יש להתיר על פי מה שכתבו המג"א והאחרונים לקמן, דבסימן תרל"ט [ס"ג] כתב הרמ"א דבערב סוכות אסור לאכול מחצות היום ואילך, ובערב פסח פסקין [סימן תע"א ס"א] דאינו אסור רק סמוך למנחה קטנה, והרי מצד הסברא ערב פסח חמור, שמפרש ביה קרא "בערב תאכלו מצות" [שמות י"ב, י"ח]. ותיצצו [מג"א סימן תרל"ט סק"ב] דבערב סוכות חיישינן יותר שימשך אחר סעודתו, ויאכל הרבה עד שיהיה קץ באכילתו בלילה, אבל בערב פסח דבלא"ה אסור לאכול לא חמץ ולא מצה, לא יבוא לכלל סעודה גדולה, דעיקר הסעודה הוא הלחם אשר הוא אוכל. ואמנם קודם זמן איסורו דאז מותר לאכול חמץ, שייך חשש שימשך אחר סעודתו עד שיקץ באכילתו בלילה. וא"כ הך מתניתין דקתני יבטל בלבד, ולר"מ [פסחים יא:] אוכלין כל חמש זמן איסור אכילה והנאה כאחד, ואף לר' יהודה, מ"מ כיון דאין כאן רק שעה אחת להתיר הנאה ולאסור באכילה, (ו)משום הך שעה אחת לא תני לה במתניתין, וכיון דקתני יבטל

בערב שבת. והסכים לדבריו הרב תוספת שבת [סק"ב]. ועיין מה שכתב בספר נתיב חיים על דברי הרב מגן אברהם. והרב מר וקציעה האריך בזה, ובמה שכתב הרב מג"א (סק"ה). (מחזיק ברכה – סק"א)

(פח) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. מג"א [סק"ג] תמה דבערב פסח שרי. ועוד, סתירת ירושלמי. ונראה דמתניתין [פסחים מט.] בערב פסח אחר ארבע שעות, וליכא אכילת חמץ ומצה רק תרגימא, ואין קביעות חשיבות סעודה רק במה שמברך המוציא כמו שכתב סעיף א' 51 סימן קס"ח, וגם ירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב] סעודת אירוסין סעודת פת ממש, אבל לארס שרי כשירצה לעשות תרגימא בלבד, דומיא דאירוסין בערב פסח בלי קביעות. ונשואין אסור בערב שבת, דלאו אורחא בהכי, דהיא כסעודת יו"ט לחם ובשר. והא דשרינן נשואין בערב שבת, בעושה עיקר הסעודה בליל שבת, ולכך נקט בפסחים סעודת אירוסין ולא נשואין, אף דשרי לישא, דלאו אורחא בלי קביעות. ובלייל פסח אי אפשר, משום עירוב שמחה בשמחה וק"ל. (מאורי אור ח"ג – דף ל"ב ע"ג)

(פט) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. דברי הנר ישראל [מג"א] בסימן רמ"ט (סק"ג) הן בקצרה⁵², וכוונתו שאין לפרש הולך בערב פסח לעשות סעודת אירוסין בחול המועד, דאסור. (מאורי אור חלק באר שבע – דף ק"א ע"ב)

(ע) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. בנר ישראל [מג"א] (סק"ד) [סק"ג] וצ"ע כו'. יישבתי בחלק שלישי⁵³. (מאורי אור חלק באר שבע – דף קי"ח ע"א)

(עא) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. דין זה מבואר בירושלמי מסכת ביצה [פ"ה ה"ב], ומסכת כתובות [פ"א ה"א], ומסכת תענית [פ"א ה"ח]. והמג"א [סק"ג] הקשה מדברי המשנה במסכת פסחים (דף מ"ט ע"א), ההולך לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו, אם יכול לחזור וכו'. ושם איירי בערב פסח, דבחול המועד וכל שכן ביו"ט אין לעשות סעודה אירוסין, וחזינן דיכול לאכול סעודה אירוסין בערב פסח, וכל שכן בערב שבת. ולכאורה הדבר תימה על הירושלמי מזה, איך יתרץ למתניתין. אמנם לכאורה אפשר לומר, דלהירושלמי מוקמינן באמת דמתניתין איירי בסעודה שניה, ואתיא כמאן דאמר דאף סעודה שניה חשיב מצוה, וזה ברור דסעודה שניה של אירוסין מותר לעשות בחול המועד, כמו שכתבו הפוסקים, דדוקא סעודה ראשונה אסור בחול המועד משום דאין מערבין שמחה בשמחה. אמנם באמת עדיין קשה, דבלאו הכי על כרחין איירי כאן בערב פסח, דהרי קאמר יבטלו בלבד, ואכן קיימא לן [סימן תמ"ד ס"ח] דאחר זמן איסורו לא מצי מבטל, ועל כרחך דאיירי בערב פסח דעדיין ברשותו דניבטליה. ואמנם בש"ס דפסחים [ז:], היה יושב בבית המדרש ונזכר שיש לו חמץ בביתו, מבטל בלבד, אחד שבת ואחד

הערות וצייונים

51. אולי צ"ל סעיף ו'. 52. במה שכתב דבחול המועד אסור לעשות סעודת אירוסין. 53. נדפס לעיל אות ס"ח.

אוצר ההלכה

וחדוד של כלום. אמנם רש"י ז"ל כיון אהך דכבוד שבת ביום קודם לכבוד הלילה, ועל כן כתב בשחרית תיבת סעודה. כנלענ"ד נכון. וק"ל. (צמח השדה)

עג) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. ועיין מג"א [סק"ג] ושאר אחרונים תמהו בזה, דהא ערב פסח חמור מערב שבת, ואפילו הכי משנה שלמה שנינו [פסחים מט.] ההולך לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו, ונתעצמו בקושיא זו כל אנשי חיל זצ"ל. והנלענ"ד בזה על פי מאי דקי"ל לקמן (סימן תרי"ב סעיף ו') אכל מאכלים וכו', ובהג"ה אבל אכל מאכלים מבושמים ומתובלים חייב דרווחא לבסומא שכיחא. ועיין רש"י פ"ק דמגילה [ז:] ד"ה רווחא] פירוש הדברים. א"כ י"ל דהא לא חיישינן שיעשה האדם מצוה בעבירה בכוונה לאכול אח"כ סעודת שבת אכילה גסה, להא ודאי לא חיישינן, רק דחיישינן שיסמוך על דרווחא לבסומי שכיח, ומאכלי שבת ריחם נודף ויתאווה תאוה לסעודת שבת, ובאמת גם זה לא לכבוד שבת הוא, על כן אסרו את הכל, א"כ תינח בערב שבת, אבל בערב פסח שידוע הוא שצריך לאכול לחם עוני ומרורים ודאי יהיה נזהר ומותר. ודוק.

ועיין רש"י ז"ל לגיטין (דף ל"ח ע"ב ד"ה בערב שבת)⁵⁴, בלילי שבת, ואין כאן כבוד שבת, דקי"ל [פסחים קה.] כבוד יום קודם לכבוד הלילה. ואיכא דמפרשי בערב שבת ממש, [וכן בכל יום] מרוב עושר [וכו'], ואיכא איסורא [שיכנס לשבת] כשהוא שבע בלא תאוה. ע"ש. והנה אפשר לפרש בעניות פירוש אחר, על פי מה שכתבו האחרונים ז"ל שבערב שבת ויו"ט שמוסיפין מחול על הקדש צריך שתהיה גמר הסעודה בלילה דכתיב תלתא "היום", ועיין ט"ז או"ח סימן תע"ב [סק"א] בשם מהר"ל מפראג ז"ל [גבורות ה' פרק מ"ח], ולפי זה יש לומר דהמשפחה בירושלים שכווננו משום בטול בית המדרש קבעו סעודתן בערב שבת, היינו שהוסיפו מחול על הקדש וגמרו סעודתן קודם השבת, ולכן נעקרה, ומיושב שפיר לשון "קבעה" ולשון "בערב שבת" הדחוקים לפי שני הפרושים שברש"י, וקצרת⁵⁵.

ועיין רש"י שבת (דף ק"ז ע"ב) במשנה מצילין מזון שלש סעודות. כיצד, נפלה דליקה בלילי שבת וכו', [ב]שחרית [וכו']. וכתב רש"י: בלילי שבת, קודם "אכילה". ולבתר הכי בשחרית, קודם "סעודה". והפלא בעיני שלא ראיתי אחד עמד על שינוי לשון זה תוך כדי דיבור, ודבר כזה ודאי מצוה רבה ליישב יותר מפלפולים השכיחים בעוונות הרבים כעת בלי עיון ויגיעה בהסוגיא, ואם היו מעיינין עיון שלם, אין כאן פלפול

54. נראה דכוונת הרב דבערב פסח לאחר זמן איסורו יש טעם אחר להקל, דאסור לאכול אז לא לחם ולא מצה, ולכן לא חיישינן שמא ימשך. אבל לפני זמן איסורו דמותר לאכול לחם חיישינן שמא ימשך, ולכן צריכים אנו לטעם דסעודת מצוה כדי להתיר. ולפ"ז מתרץ דהמשנה מדברת לפני זמן איסורו, וההיתר משום מצוה וכמ"ש המג"א. והראיה מדקתני יבטל בלבד, משמע דאיירי לפני זמן איסורו, דאל"כ איך יכול לבטל והרי אינו ברשותו. וכי תימא דמיירי לאחר זמן איסורו והיינו בשעה חמישית דלר' יהודה אסור באכילה ומותר בהנאה ויכול לבטלו, וא"כ למה התירו רק מצוה אפילו של רשות היה למשנה להתיר, לזה תירץ דכיון דאין כאן אלא שעה אחת לא תני לה (היינו ההיתר גם בסעודת רשות) במתניתין. 55. ז"ל הגמרא שם: שתי משפחות היו בירושלים אחת קבעה סעודתא בשבתא ואחת קבעה סעודתא בערב שבת ושתייהן נעקרו. ועל זה פירש"י בערב שבת, בלילי וכו'. 56. עיין חזון עובדיה שבת ח"ב (עמוד י"ב), שדעתו דמדינא רשאי לגמור סעודתו מבעוד יום, ומ"מ טוב להחמיר. ע"ש.

אוצר ההלכה

עד ונעקרו, דלשון קבעה מוכיח מחמת שהיתה קובעת סעודה בכל ערב שבת, אבל מה שהוא באקראי לא, וכל שכן סעודת מצוה שהיא באקראי. ע"כ.

הנה זה שכתב בתירוצו שני בפשיטות, דהא דאין קובעין סעודה ביום ששי היינו דוקא בסעודת הרשות אבל בסעודת מצוה מותר, וסעודת מילה תוכיח. אחר המחילה רבה קשיא טובא, דאם נפרש כן, (בש"ס) [הש"ס] דילן פליג אירושלמי, ומאחר דמצינן לאשוויי תלמודא דידן עם הירושלמי, הכי ניחא טפי, וכסברת הרי"ף דאסור סעודת נישואין בערב שבת, ולכך נקטו מרן ומור"ם לאסור כנזכר. ומה הוכח יוכיח מסעודת מילה, דדוקא מילה ופדיון דקביע להו זימנא הוא דשרי, ולא נישואין וככל האמור. וטפי מסתבר כתירוצא קמא דקאמר הרב ז"ל, דהאגודה לא אתא לאשמועינן אלא עיקר הדין שאין לברך ביום. וכן ראיתי להגאון הרמ"ע מפאנו ז"ל (סימן מ'), שכתב מעיקרא על דברי האגודה הללו כדברי הרב שארית יוסף ז"ל, דהיה אפשר לומר דשאני יום ששי שלא הותר לקבוע סעודה, ושוב חזר בו מפירושו זה מכח המנהג שהקבע על פי זקנים, שלא לחלק בין נישאת ביום חמישי לנישאת ביום ששי, ולעולם מברכין בלילה על פי דברי האגודה דשמע מיניה דלא שנא. ולפי זה צ"ל דלא נקט האגודה יום ששי אלא לרבותא, שאע"פ שמקצת היום הוכשר לברכה, כולו לא הוכשר. ע"ש. שמע מינה להדיא, דלעולם אפילו סעודת נישואין אסור לקבוע בערב שבת, אלא דברי האגודה מתפרשין דלא אתא אלא לאפוקי יום שבת כנזכר, וזה אתי שפיר כשיטת הרי"ף דהיא סברת מרן ומור"ם ז"ל, להשוות תלמודא דידן עם הירושלמי כנזכר. ובעיקר דברי האגודה הללו ותשובת הרמ"ע והרב שארית יוסף ז"ל ושאר דברי הפוסקים ז"ל בדין אלמון שנשא אלמנה, הארכת בתשובה שהשבתי באדר א' התקפ"ט בס"ד. ועיין להרב ברכות המים ז"ל סימן זה⁵⁷, ולהרב אמתחת בנימן ז"ל [פרידבורג] על המשניות (דף י"ב ע"ב) [פסחים פ"ג מ"ז].⁵⁸ [ועיין לקמן סימן סג"ר (אות י"א) וסימן ש"ג (אות י"ג) בס"ד]. (פתח הדבר ח"ג – סק"ב)

עה) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב מג"א (סק"ג), סעודת כו', וצ"ע דכתב בסימן תמ"ד [ס"ז] כו'. והקשה אבן העזר, דלטעמיה תקשה נמי על הברייתא (דף מ"ט ע"א) דאיתא כמאן דאמר שהוא רשות, וקשה, דרשות אפילו בערב שבת אסור לכ"ע, אלא על כרחך דעושה סעודה שרגיל בימי חול. ע"ש. וצ"ע דנראה דהא דאיתא בש"ע שאינו רגיל בחול, אין פירושו ביותר מאכלים מסעודת חול, אלא פירושו קביעת סעודה שעושה בשביל דבר, בשביל אירוסין או מילה וכדומה, ואין רשאי לאכול בערב שבת אלא כשאוכל כמו בחול להשביע רעבונו, כי בסעודה שעושה בשביל דבר, גזרינן שמא ימשך. וכן נראה לפענ"ד מוכח בטור ובהרב ב"י, דטור כתב אסור לקבוע סעודה, וכתב הרב ב"י דהטור למד זאת מגיטין (דף ל"ח ע"ב) שנעקר משפחה שהיה קובע

דכתובות (דף ה' ע"א) משמע איפכא, דעלה דברייתא דתני לא יבעול לא בערב שבת ולא במוצאי שבת, אמרו דטעמא שמא ישחוט בן עוף בשבת לצורך מוצאי שבת, דישכח שבת, וקאמר השתא דאתית להכי ערב שבת נמי גזירה שמא ישחוט בן עוף. ומדלא אמר דלא יבעול בערב שבת מפני כבוד שבת, שמע מינה דלא חיישי לכבוד שבת דכשהוא שבע מחמת הסעודה אינו מענג את השבת. וכתב, דמרן ומור"ם שפסקו דסעודת אירוסין אסור וברית מילה ופדיון הבן שרי, הוציאו כן מהירושלמי הנזכר. והקשה, דכיון דהירושלמי הוי היפך סוגית כתובות הנזכרת, הוה להו לפסוק כתלמודא דידן, והאריך בזה. וסולת דבריו ליישב זה, הוא דמאחר דהרי"ף והרמב"ם פליגי בדעת תלמודא דידן אי איתיה לטעם בן עוף או לא, דלהרי"ף ז"ל [כתובות ב.] לבן עוף לא חיישינן, ודקי"ל הלכתא דמותר לבעול בשבת, ולהרמב"ם (פ"י מהלכות אישות [ה"ד]) דמוקי הא דשרי למבעול בשבת בשכבר כנסה מקודם, אבל לכנוס בשבת אסור, שמע מינה דחיישינן לבן עוף, כמו שכתב הר"ן פ"ק דכתובות [ב.] ד"ה איבעיא] הביאו מרן ב"י ז"ל שם [אה"ע סימן ס"ד]. ולפי זה להר"ם במז"ל ש"ס דילן פליג אירושלמי וליכא אסור בסעודת ערב שבת, ולהרי"ף אסור לסעוד בערב שבת סעודת נישואין. וכיון דקי"ל דכל היכא דמצינן לאשוויי סברת שני התלמודין משוינן, ולדעת הרי"ף תלמודא דידן מסכים עם הירושלמי לאסור סעודת נישואין בערב שבת, ודאי כוותיה נקטינן לאסור, ולהכי פסקו מרן ומור"ם ז"ל דסעודת אירוסין אסור, והוא הדין נישואין כמו שכתב הרב ב"ח, ודוקא מילה ופדיון שרי. עש"ב.

כי מזה קשה לי למה שראיתי להרב שארית יוסף ז"ל בתשובותיו (סימן ט"ל), שנשאל באלמון שנשא אלמנה ולא אכלו עד הלילה, אם יש לברך בלילה שבע ברכות, ושקיל וטרי בהא, והביא דברי הגאון האגודה ז"ל פרק קמא דכתובות (דף ק"ז סימן ז') שכתב: אחת בתולה ואחת אלמנה טעונה ברכה כל שבעה, והני מילי שנשאת לבחור וכו'. ובאלמון שנשא אלמנה יום ששי, נראה שאין מברכין אלא לסעודת הלילה, ולא למחרת בשבת, דלא תלי בפנים חדשות. ועל זה כתב הרב שארית יוסף ז"ל לנדונו: הרי שכתב בהדיא דביום ששי מברך בלילה, ואין לומר דנקט יום ששי דוקא דאז אי אפשר לאכול דאסור לקבוע סעודה ביום ששי, לכך מברכין בלילה, משא"כ בשאר ימים דאין מברכין, אין לומר כן, חדא, דא"כ דבשאר ימים אין מברכין בלילה, הוי עיקר הדין להודיע דבלילה מברכין, והוי ליה למימר מברכין בלילה, אבל אומר אין מברכין אלא לסעודת הלילה ולא למחר, משמע דעיקר הדין שלא לברך ביום וכו'. ועוד, דאין לומר דנקט ביום ששי מפני שאין קובעין סעודה ביום ששי, דזה אינו אלא בסעודת הרשות, אבל בסעודת מצוה מותר, וסעודת מילה תוכיח. ועוד, הלשון תוכיח, שאמרו חז"ל [גיטין לח:] שתי משפחות היו בירושלים וכו', זו קבעה סעודה בערב שבת וכו'.

אוצר ההלכה

שמחת נשואין לא התירו, משא"כ הכא, כיון דעל כל פנים יעשה סעודה משום האירוסין דמותר, שוב מאי איכפת לן אם יעשה ביחד סעודת אירוסין ונשואין. מיהו י"ל לשיטת הב"ח דסעודת אירוסין על אבי הכלה וסעודת נשואין על החתן, וכשהחתן עושה הסעודה, אז [לא הוי] סעודת אירוסין. (עורת ישראל)

עו) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. במג"א (סק"ג סעודת אירוסין) תמה על הירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב], דמשנה מפורשת [פסחים מט.] דמותר לעשות סעודת אירוסין בערב פסח דחמיר מערב שבת. ועוד, כיון דאירס בערב שבת הוי ליה זמן סעודה בערב שבת, ומאי שנא משאר סעודות מצוה. ולבי אומר לי דדוקא ערב שבת ודוקא סעודת אירוסין אסרו, דמבואר בפרק כל כתבי (שבת קי"ט ע"א) דאמרו בערב שבת בואי כלה בואי כלה, ולא דבר ריק הוא. וכ"כ באבודרהם [סדר מעריב של שבת עמ' קמ"ז ד"ה ואומר] דלפיכך תיקנו בערבית של שבת אתה קדשת, מה שלא נתקן ביו"ט ובחול, כי הכוונה על הקידושין. וכ"כ בכתבי אריז"ל. וגם הנשמה שבאה בשבת נקראת כלה, כמו שכתוב בספר אהבת עולם [דף ע"ג ע"א] להגאון אלגאזי, שהנשמה יתירה נקראת כלה ושבת נקראת כלה, על דרך שאמרו חז"ל [בראשית רבה פרשה י"א פסקא ח'], כנסת ישראל יהיה בן זוגך. ועיין תוספות בביצה [דף ל"ג ע"ב בד"ה כי הוינו] דביו"ט ליכא נשמה יתירה. והנה הא דסעודת אירוסין מצוה, כי החתן וכלה דוגמא דלעילא, וע"כ בערב שבת החיוב לטרוח בסעודת אירוסין של מעלה, לא יתכן להניח העיקר ולעסוק בהטפל בסעודת אירוסין של מטה, ויציבא בארעא וגיוורא בשמי שמיא, ולא תהא כהנת כפונדקית, וגם דלא ליתחזי דחביבא עליו כלה זאת מכלה זאת. ובספר קרבן שבת [פ"א סימן ה'] כתב בש"ע כל איש אף החשוב שבישראל יעשה איזה הכנה בעצמו לכבוד שבת, הטעם, כי אמרו רז"ל דהשיב הקב"ה לשבת כנסת ישראל יהיה בן זוגך, ואיתא בריש פרק האיש מקדש [קידושין מא.] מצוה בו יותר מבשלוחו, כי הא דרב ספרא מחרין רישא, ולכאורה קשה, מה שייכות יש לשבת עם קידושי אשה דמביא ראייה מרב ספרא, אלא לפי שהשבת ג"כ סוד הזיווג, ולכך מצוה בו יותר מבשלוחו. ודברי פי חכם חן. ועיין בקונטרס אחרון לשלחן ערוך של הגאון רבנו זלמן בסימן ר"ן [סק"ב], דבקיודשין רק מצוה בעלמא בו יותר מבשלוחו, ובערב שבת חובה גמור[ה] בו מבשלוחו לעשות על כל פנים הכנה אחת לסעודת שבת. ע"ש. ועל כן בדין הוא לדחות טרחת סעודת אירוסין בערב שבת מפני שבת.

ומה שכתב הרב מג"א דערב פסח חמיר, אינה ראייה, דלענין לאכול אחר המנחה דוקא חמיר, משום דחיוב אכילת מצה בליל ראשון חובה לאכול בתיאבון.

סעודה בערב שבת, דאע"ג דהלכה כר' יוסי [פסחים צט:] דאוכל עד שתחשך, קביעת סעודה שאינו רגיל בחול אסיר. ע"ש. וקשה מנא [לן] [ליה] להרב ב"י דאסור דוקא בסעודה שאינו רגיל, דהא בטור ובגיטין שם איתא סתם קביעת סעודה. אלא ודאי דגם כוונת הרב ב"י וש"ע שאינו רגיל, דהיינו קביעת סעודה בשביל דבר, א"כ קביעת סעודת אירוסין אסור אפילו אם אוכל דבר הרגיל. ומה שמקשה אבן העזר דאפילו למאן דאמר סעודת אירוסין רשות שרי, נראה לתרץ כמו שכתב מג"א, סעודה שזמנה היום מותר, ובאין זמנה היום, אפילו סעודת מצוה כגון פדיון הבן שעבר זמנה אסור כמ"ש מג"א (סק"ה), ואין חילוק בין רשות למצוה, רק שסעודה שזמנה היום מותר ובאין זמנה היום אסור⁵⁹. ולפענ"ד אפשר לתרץ קושית המג"א מסימן תמ"ד, דיש לחלק בין ערב פסח לערב שבת כמו שכתב מג"א בסימן תרל"ט (סק"ב), דבערב פסח שאין יכול לאכול לאחר זמן אסור חמץ רק מצה עשירה דאין משיב כל כך, ומשעה עשירית אסור לאכול אפילו מצה עשירה כדאיתא בסימן תע"א (סעיף א'), א"כ ליכא למגזר שימשוך הסעודה כל היום, אבל בערב שבת דמותר לאכול פת כל היום מצד הדין, א"כ איכא למיחש שימשוך סעודת אירוסין עד שתחשך.

שם ועוד קשה דבסימן תקמ"ו [סק"ג] כתב כו'. לא הבינותי, דשם איתא דעושה הסעודה ברגל, עיין שם במג"א [סק"ד], רק דמותר לישא ערב הרגל. ע"ש⁶⁰. (דברי צבי)

עו) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב ב"י, ופירש שאין אסור זה מדינא כו'. נ"ב: עיין מה שכתב על דבריו הרב יד אהרן בהגב"י⁶¹, ועיין מה שכתב הרב מג"א (בסק"ג) על דברי מרן, דצ"ע דבסימן תמ"ד [ס"ז] כתב דסעודת אירוסין מצוה היא אפילו בערב פסח כו'. ומה שרצה לתרץ הרב יד אהרן ז"ל, דהתם היינו דוקא לחתן כו' אבל לאחרים לא כו', ודחה זה ממה שכתב הרב פרי חדש כו', עיין מה שכתב הרב ברכות מים [בדף כ"ו ע"ד]⁶². ועיין מה שכתב הרב יד אפרים סביב לש"ע (בסק"ג). ועיין מ"ש הרב בתי כנסיות בסימן זה⁶³.

(דברי מנחם – הגב"י סק"ז)

עו) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב מג"א (סק"ג), שמא יקדמנו אחר. נ"ב: כוונת המג"א להשיג על הב"ח [אות ג'], כיון דאנן מקדשין תחת החופה, א"כ כיון דמותר לארוס שמא יקדמנו אחר, ממילא מותר גם לישא ולעשות סעודה. ולא דמי לשבוע שחל בו תשעה באב דמותר לארוס ואסור לכנוס [סימן תקנ"א ס"ב], דהתם אירוסין שמחה בפני עצמה ונשואין שמחה בפני עצמה. ונהי דהתירו שמחת אירוסין משום שמא יקדמנו,

הערות וצייונים

59. לכאורה תירוצו הרב ז"ל כוחו יפה לתירוצו הראשון של הגמרא דאיתא כמאן דאמר סעודת אירוסין רשות, אבל לתירוצו שני דמיירי בסעודה שניה כיון שכבר אירס, א"כ אין זמנה היום ולא עדיפא מפדיון הבן שלא בזמנו, ומדוע מותר. 60. וכן הקשה הרב ברכת דוד, נדפס לעיל אות ס', אולם הרואה יראה דכוונת מרן שמותר לעשות הסעודה אף ברגל אבל ודאי שעדיף יותר לעשות הסעודה בערב הרגל. ועיין יד אפרים (סק"ג). 61. נדפס לעיל אות ס"ג. 62. נדפס לעיל אות ס"ו. 63. נדפס לעיל אות נ"ט.

אוצר ההלכה

פ) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב הבאר היטב (סק"ג), מותר לארס בערב שבת שמא יקדמנו אחר וכו'. ע"כ. וסעודת נשואין אסור, דאפשר לישא ביום אחר, שכבר קידשה וממילא לדידן דמקדשין ביום נשואין שרי בערב שבת. אשל אברהם (סימן תמ"ד סק"ט). ובתניא [ש"ע הגר"ז ס"ח] כתב, דנשואין אין לדחות, שלא להבטל מפריה ורביה. עכ"ל. לפ"ז אפילו קידש כבר מותר. ועיין שם דאם אירס קודם ערב שבת, ואירע אונס שלא היה יכול לעשות סעודה ביום האירוסין, לא יעשה (בשבת) [בערב שבת], אבל נשואין נמשכת מצות הסעודה (שלשה) [שבעה] ימים אחר החופה כמו שיתבאר בסימן תר"ם [ס"ן]. עכ"ל. ועיין מה שכתבתי שם [סק"ג-י"ד].

ובעיקר קושיית המג"א מסימן תמ"ד (ס"ז), שכתב שם דסעודת אירוסין סעודת מצוה היא, ומותר אפילו בערב פסח, כל שכן בערב שבת דקיל טפי כדמוכח בריש ערבי פסחים [פסחים צ"ט:]. י"ל דהנה אף שכתב הרמ"א דסעודה שזמנה ערב שבת, כגון ברית מילה ופדיון הבן, מותר בערב שבת, י"ל דדוקא הך איסור שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול, מותר מחמת סעודת מצוה, דזהו ג"כ סעודת מצוה, ומצוה הקודמת קודם, אבל איסור אחר לא הותר, וא"כ כשאירע ברית מילה או פדיון הבן בערב פסח ונשתתה עד לאחר שעה שאסור לאכול חמץ, בודאי אסור לעשות הסעודה במצה, דהוי כבועל ארוסתו בבית חמיו [ירושלמי פסחים פ"י ה"א], דהא כשחל ערב פסח להיות בשבת, דסעודת שבת חמיר מברית מילה ומסעודת אירוסין, ואפ"ה אסור לאכול סעודה שלישית מצוה [סימן תמ"ד ס"א], וסתם סעודה היא בפת, א"כ י"ל דמיירי שם קודם זמן איסור אכילת חמץ, ועושה סעודת אירוסין בחמץ, א"כ בודאי לא תאחר מזמן אכילת חמץ ומשו"ה מותר, משא"כ כאן בערב שבת, דכתב המחבר דכל היום בכלל האיסור, דחיישינן שמא ימשך עד הלילה. והא דמשמע בפרק ערבי פסחים דערב פסח חמיר מערב שבת, התם קתני מן המנחה ולמעלה ואז בודאי חמיר ערב פסח מערב שבת דלא שייך סברה הנ"ל. (באר יעקב – קרויזר – סק"ג)

פא) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב המג"א (סק"ג) וז"ל: סעודת אירוסין, וה"ה סעודת נישואין דהיה אפשר לעשותו ביום אחר (ב"ח סוף אות ג'). וצ"ע, דכתב בסימן תמ"ד (סעיף ד') דסעודת אירוסין סעודת מצוה היא, דאפילו⁶⁵ בערב פסח, דבחול המועד אסור לעשות סעודת אירוסין, כל שכן בערב שבת דקיל טפי כדאיתא בגמרא [פסחים צ"ט:], והוא משנה שלמה [פסחים מט:]. ועוד קשה דבסימן תקמ"ו [ס"ג] כתב דמותר לישא ערב הרגל, והוא תלמוד ערוך פרק קמא דמועד קטן [ט]. ועוד קשה, כיון דאירס בערב שבת, הוי ליה זמן הסעודה בערב שבת. ואין לומר דלא הוה ליה ליארס היום, דיש לחוש שמא יקדמנו אחר. וברוקח (סימן ל') הביא הירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב] הזה. ונראה לי דהכי פירושו, אסור ליארס בערב שבת, הדא דאיתמר

עייין בפרי מגדים דכתב, דכבוד (ל) שבת ויו"ט שוים, דגם ביו"ט נאמר "מקרא קודש" [שמות י"ב, ט"ז]. ע"ש. וכבר מבואר והובא בדברינו לעיל (סימן רמ"ב)⁶⁶ דאינן שוין, דשבת נאמר בו קודש, ויו"ט רק מקרא קודש.

ועייין מ"ש רבנו יונה בפרק שלשה שאכלו [ברכות לו.], דהטעם דאין מזכירין מלכות שמים בברכת בונה ירושלים, כיון שמזכיר בה מלכות בית דוד, ואם היה מזכירין ביחד, היה נראה שמדמה מלכותא דארעא למלכותא דשמיא, ואין לשתף מלכות שמים עם מלכות בית דוד. והאומרים בבונה ירושלים מלכותך ומלכות בית דוד, טועים הם, שאין להם להשוות ביחד מלכותא דארעא ומלכותא דשמיא, והובא בש"ע או"ח (סימן פק"ח ס"ג). וא"כ הכא נמי, כשעסוק בסעודת אירוסין בערב שבת בזמן שחובה להתעסק בצורכי שבת, דהחויב מהבוקר כדאיתא לקמן (סימן ר"ן ס"א), א"כ לדחות של שבת ודאי אי אפשר וכמו שכתבתי. ולעסוק לצורך שניהם אי אפשר, כיון שהם משם אחד אין להשוותן יחד, דאטו חברותא כלפי שמיא. (ערך שי)

עמ) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. עייין להמג"א [סק"ג] שהקשה מסימן תמ"ד [ס"ז], דמבואר שם דסעודת אירוסין מקרי סעודת מצוה גם בערב פסח, וליכא למימר דמיירי בחול המועד, דבחול המועד אסור בסעודת אירוסין, וכמו שכתוב בסימן תקמ"ו [ס"א]. יע"ש. ולכאורה י"ל דמיירי שלא בשעת אירוסין דמותר בחולו של מועד וכמו שכתוב בסימן תקמ"ו [שם]. ולכאורה י"ל דא"כ לא הוי סעודת מצוה, ולא יבטל מצות ביעור משום זה, וכדתניא התם [פסחים מט.] גבי סעודה שניה משום דהוי רשות יחזור מיד. יע"ש. ושוב ראיתי להמג"א (בסימן תקס"א) [תקנ"א סק"ד] שכתב, דשלא בשעת אירוסין ושלא בבית ארוסתו מקרי סעודת מצוה, אלא שכתב דבסימן תמ"ד משמע קצת דלא הוי מצוה. יע"ש. הרי המג"א מסופק בזה, ולכאורה גם לפי מה שהוכיח המג"א מסימן תמ"ד אינו מוכח אלא שלא בבית ארוסתו דלא הוי סעודת מצוה, מדנקט לבית חמיו משמע דשלא בבית חמיו לא הוי סעודת מצוה, אבל שלא בשעת אירוסין ליכא הוכחה דלא הוי מצוה. ועיין שם להרב מחצית השקל שכתב דהוכחת המג"א הוא על פי הפירוש שפירש בירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב], א"כ שמע מינה דשלא בשעת אירוסין לא הוי מצוה. יע"ש. א"כ אנן בדידן נאמר דפירוש הירושלמי כפשוטו, ומתניתין מיירי בחולו של מועד ושלא בשעת אירוסין, דהוי סעודת מצוה ומותר לעשותה בחול המועד. והרב דגול מרבבה כתב, דלפי מסקנת הרב מג"א, צריך לומר דההיא ברייתא דקתני יחזור מיד ומוקי לה בגמרא בסעודה שניה דהוי רשות, צריך לומר דמיירי בחולו של מועד, ומותר לעשות בחולו של מועד כיון דלא הוי שמחה של מצוה. יע"ש. וא"כ י"ל דמתניתין נמי מיירי בהכי, שלא בשעת אירוסין ובסעודה ראשונה דהוי מצוה ובחולו של מועד כמו שכתבתי. (שלמי תורה)

אוצר ההלכה

אפשר לומר דהכא מיירי בסעודה של משתה ושכרות, ובדקדוק נקט בש"ע סעודה ומשתה, וכמו שכתב הלבוש בזה"ל: ודוקא סעודה של משתה. יע"ש. וכן כתב הט"ז הכא [סק"א]⁶⁷, דע"י שישתכר יבטל משבת לגמרי. אבל בסימן תמ"ד [ס"ז] לא נקט לשון משתה, דמשמע דהתם לא מיירי בקביעות שתיה.

(מגן בעדי)

פג) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. המג"א (סק"ג) הקשה והשיג על המחבר, והביא ראיה דהיא משנה ערוכה (במועד קטן דף ח' ע"ב) [בפסחים מט.] דאף בערב פסח מותר, כל שכן ערב שבת. ועוד הקשה, דהרי הרמ"א כתב דסעודת ברית מילה ופדיון הבן שזמנה בערב שבת מותר לעשות בערב שבת, והכא נמי כיון שמותר לארס שוב הוי זמנו קבוע, ולמה לא יעשנה בערב שבת. ובסק"ה כתב המג"א דפדיון הבן שעבר זמנו אסור לעשותו בערב שבת. ואף דודאי יכול לעשות הפדיון, ולמה לא יהיה גם זה זמנו קבוע, צ"ל דמפרש דהתוספות דמועד קטן (שם ד"ה מפני ביטול) דמחלקו בין מילה לפדיון הבן, על כרחך סבירא להו דיכול לדחות הפדיון, אבל מילה אין יכול לדחותה. ועיין מה שכתבתי בס"ק שאחרי זה⁶⁶ דדברי המג"א שם תמוהים, ובמחילת כבוד תורתו הרמה לא ירד לכוונת התוספות, ובחינם מחלק בין מילה לפדיון הבן, ויתבאר בס"ק שאחרי זה.

אך כאן כוונתו, אף דאנן קיימא לן דאף פדיון הבן מותר לעשות בחול המועד, כמ"ש התוספות שם דלא מיקרי שמחה, היינו דוקא בחול המועד דהאסור רק משום שמחה, אבל בערב שבת דהאסור משום קביעות סעודה, ודאי פדיון הבן שעבר זמנו אין לעשות בערב שבת, כן תוכן כוונתו. ובעניי לא זכיתי להבין דבריו והמה תמוהים לפענ"ד, דאם משום דיכול לארס שוב הוי זמנו קבוע, א"כ בתירוץ הראשון של התוספות דכתבו הטעם במילה משום דזמנו קבוע (ולקמן מבאר דבאמת לא חזרו התוספות מזה), לכן אף בחול המועד מותר, וא"כ אף סעודת אירוסין למה אסור בחול המועד, כמבואר שם במועד קטן (דף י"ח) [ח' ע"ב] וכן קיי"ל לקמן (סימן תקמ"ו ס"א), הא לפי דברי המג"א כיון דיכול לארס הוי זמנו קבוע. לכן נראה, דאדרבה אף פדיון הבן לא עלה על דעת התוספות לדחות המצוה, כמו שאכתוב גם כן בס"ק שאחר זה, דודאי אין לדחות המצוה, ורק כתבו דמילה נקרא זמנה קבוע, לכן אף דאין מערבין שמחה בשמחה, היינו משום דחל אז שמחת יו"ט אין לעשות שמחה אחרת, אבל מילה בזמנה דאף שמחת מילה חל אז, למה נאמר לבטל שמחת המילה משום שמחת יו"ט, וע"ז כתבו אבל פדיון הבן דהיה זמנה קודם, אף דנדחה מפני אונס, מ"מ דמי לאירוסין, דאין לך אונס גדול מזה משום שמא יקדמנו אחר ומותר לארס, ומ"מ הסעודה נדחית, הוא הדין פדיון הבן, אף דאין דוחין המצוה, מכל מקום הסעודה נדחית, וא"כ אף כאן כיון דאין

סעודת אירוסין (פירוש אם אירס קודם לכן, אסור לעשות בערב שבת סעודת אירוסין) אבל ליארס מותר, פירוש מותר ליארס בערב שבת שמא יקדמנו אחר, ואז מותר גם כן לעשות סעודה. עכ"ל.

ול"י ההדיוט אפשר לומר דהכא מיירי בסעודה של משתה ושכרות, כדקדוק לשון מרן ז"ל שכתב לקבוע סעודה ומשתה. וכן משמע מלשון הלבוש ז"ל וז"ל: אמרו רז"ל שאסור לקבוע סעודה ומשתה בערב שבת וכו' (לתיאבון). ודוקא סעודה של משתה. עכ"ל (וכ"כ הט"ז ז"ל [סק"א]. יע"ש). ועיין בט"ז [שם] מ"ש בזה. והתם [בפסחים] מיירי בלא קביעות של משתה, רק אכילה ושתיה דוקא, והיינו דקאמר התם ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו, לאכול דוקא, ורצונו לומר בלי קביעות (סעודה ומשתה) שתיה. ודו"ק.

פב) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. עיין מג"א (סק"ג). נ"ב: עיין מה שכתב המג"א בסימן תמ"ד (סק"ט), והט"ז הכא (בסק"א). ולי נראה דהוכרח בעל הש"ע ז"ל לערב הכא פירוש הרב המגיד [הלכות שבת פ"ה ה"ד], כדי להורות לנו שכוונת הירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב] דקאמר הדא דאיתמר סעודת אירוסין, שרצונו לומר היינו דוקא בענין שאינו רגיל בימי החול, ואם הוא רגיל בימי החול לקבוע סעודה ומשתה באותו העת, גם בערב שבת מותר כמעשהו בחול, וא"כ כל שכן הוא לסעודת אירוסין דמצוה היא, ובפרט בערב פסח שהוא ודאי עושה (בס"א) [הס"א - הסעודת אירוסין] בבוקר קודם זמן ביעור חמץ, להכי תנן בערב פסח [פסחים מט.] ההולך וכו' ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו, יען דלאו כולי עלמא חייבים להתענות בערב שבת ובערב פסח, ולכל הפחות הוא אוכל סעודה אחת ביום. וא"כ מה שכתב הש"ע הכא ואפילו סעודת אירוסין, קאי אדסמין ליה אשאינו רגיל בימי החול, ופשוט. וכן ההיא דסימן תקמ"ו [ס"ג] דמותר לישא ערב הרגל ולעשות סעודה ברגל, רבותא אשמועינן, וכל שכן שיכול לעשות הסעודה בערב הרגל בעת שהוא רגיל בימי החול. ועיין מה שכתב שם המג"א (סק"ד), ושאינו חול המועד שאינו עושה סעודת אירוסין משום שאין מערבין שמחה בשמחה, וא"כ אתי שפיר דהירושלמי לא פליג אתלמודא דידן, דמר אמר חדא וכו', דלתלמודא דידן נמי אם אינו רגיל בימי החול לקבוע סעודה באותו העת, גם סעודת מצוה דנישואין ואירוסין לא יקבע, בין בערב פסח ובין בערב שבת. כן נראה לי פשוט בכוונת הש"ע, ותו לא מדי.

ומה שכתב, ועוד קשה כיון דאירס בערב שבת הוה ליה זמן הסעודה בערב שבת. י"ל דאין הכי נמי, שאם אירס קודם הצהרים יעשה הסעודה נמי באותו העת, ואם אירס אח"כ, דהיינו בעת שאינו רגיל⁶⁶ לקבוע סעודה בימי החול, א"כ יעכב הסעודה עד השבת, וכמו שכתוב בסימן תקמ"ו הנזכר. ודו"ק. אי נמי

הערות וצינונים

66. נראה שהבין "סעודה שרגיל" הכוונה בזמן. אך יש המבינים שהכוונה בכמות או באיכות (ולדבריהם ניהא דברי המג"א). 67. אמנם הט"ז כתב לפרש כן בדעת הרמב"ם דלא כפירוש הרב המגיד (שפסקו מרן). 68. נדפס לקמן אות קנ"א.

אוצר ההלכה

לענין אכילת תיאבון, דבערב פסח משום חיובא דמצה גם ר' יוסי מודה דאסור לאכול סמוך למנחה כדאיתא בפסחים (דף צ"ט ע"ב), אבל לענין לאכול סעודה נראה לי דערב שבת חמור יותר, דיש ליתן טעם דמשום הכי אסור לקבוע סעודה גדולה בערב שבת, דמיחזי דלא חושש לכבוד שבת להכניס בבישול ואפיה ושאר מלאכות, היפך ממה שעשו האמוראים שעשו כולי יומא בהכנת שבת כאילו מלך בא לביתו, כדאיתא בשבת (דף ק"ט ע"א) והובא בשו"ע (סימן ר"נ ס"א), והוא מזלזל בכבוד שבת דנראה דלא חש לקימחיה דשבת, וכמו דאיתא בהרב המגיד הלכות שבת פ"ל (ה"א) [ה"ד], שאם קובע סעודה בכל ערב שבת מהמנחה אסור מצד הדין, דנראה דמזלזל בכבוד שבת, ודוקא באקראי שרי לאכול מצד הדין. והנה זה שייך דוקא בערב שבת, כיון שצריך לאפות ולבשל ולהכין הכל מערב שבת והוא קובע סעודה, מיחזי כמזלזל בכבודו, מה שאין כן בערב יו"ט לא שייך טעם זה, דהא יכול לאפות ולבשל לכבוד יו"ט ביו"ט, א"כ בערב יו"ט שרי. וכן נראה דהטעם משום כבוד שבת ולא משום שיהא תאב לאכול, דבערב שבת אפילו בשחרית אסור לעשות סעודה שאינו רגיל בה, ובערב פסח אינו אסור אלא סמוך למנחה, ועל כרחך משום דבערב שבת האיסור משום כבוד שבת, ובערב יו"ט לא שייך האי טעמא. ולא קשה על הירושלמי פ"א דכתובות [ה"א] דכתב דאסור לעשות סעודת אירוסין בערב שבת, ולא קשה קושיית מג"א אלא על המחבר, דכתב דכל היום אסור מפני כבוד השבת, ומסיים שיכנס לשבת כשהוא תאב, אם לא שנאמר דהמחבר מיירי בסעודה ומשתה של אירוסין שאינו רגיל לאכול כמוהו בחול, ומשום הכי אפילו הוא סעודת מצוה אסור, מה שאין כן לקמן בסימן תמ"ד מיירי בסעודת אירוסין שרגיל בסעודה כזו גם בחול (אפשר שראיתי זה בספר אחד⁶⁹).

(התעוררות תשובה)

פז) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב במג"א (סק"ג), ועוד קשה כיון שאירס בערב שבת הוי ליה זמן הסעודה בערב שבת. נראה לי כוונתו, כיון דבסעודה שזמנה בערב שבת מודה הב"ח דשרי, וא"כ אם אירס, ממילא הוה הסעודה זמנה באותו יום.

פז) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב הרב כף החיים [סק"ז], שמנהג ירושלם כשעושין חתונה בערב שבת או בערב יו"ט, עושים הסעודה בליל שבת או בליל יו"ט. ע"ש. ברם, סעודת מילה וסעודת פדיון עושים אותן לפני חצות היום.

(נתיבי עם)

פח) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. אסור לעשות סעודת אירוסין בערב שבת, אפילו אם היו האירוסין בו ביום, כיון שאפשר לקיים סעודת האירוסין ביום אחר. ומותר לערוך נישואין בלא סעודה בערב שבת, ולהכין את הסעודה בערב שבת

עושין סעודת פדיון הבן שעבר זמנה, הוא הדין סעודת אירוסין. ולכן פשוט לפענ"ד דקושיא זו לא קשיא מידי, ואין נקרא זמנה.

וגם קושיא הראשונה שהקשה, דהא אף בערב פסח מותר סעודת אירוסין כל שכן בערב שבת. בזה נראה כמו שכתב האבן עזר, דאיירי בסעודה שרגיל בחול, דבלא"ה קשה לי על לשון הש"ס פסחים (דף מ"ט ע"א) דאמר ההולך לסעודת אירוסין לבית חמיו ונזכר שיש לו חמץ, מבטלו בלבו. וקשה, למה הוזכר סעודת אירוסין, וכי הסעודה היא העיקר, והיה לו לומר ההולך לארס אשה. ודוחק לומר דהוא גופה קמ"ל דיכול לעשות סעודה בערב פסח. ולמה שכתב הדגול מרבבה, דלמאן דאמר סעודת אירוסין רשות מיירי בחול המועד, חוץ מהדוחק, יקשה דא"כ אין הסעודה דוחה, ועיקר שדוחה שריפת חמץ הוא האירוסין, והיה לו לומר ההולך לארס, ובודאי דוחק לומר דקמ"ל סעודת אירוסין רשות ומותר בחול המועד, דלאו בהכי עסיק. ועל כרחך דרק משום דהיו רגילין לעשות סעודה נקט סעודה, אבל העיקר הוא מה שמארס, א"כ שפיר י"ל דלא איירי רק בסעודה הרגילה.

ויש לפרש ביותר, דלכאורה קשה איך יבטל משריפת חמץ משום האירוסין, ודילמא תחזור בה ולא תרצה להתקדש לו. לכן נקט דחמיו כבר הכין הסעודה, ואמרינן בפרק האיש מקדש (דף מ"ה ע"ב), אמר רבא חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה, ובודאי תתקדש לו. וא"כ כיון דעיקר לאו בסעודה איירי, למה נפרש דאיירי בסעודה שאין רגיל בה, ולא קשיא מידי. ומה שהקשה עוד המג"א דמבואר בסימן תקמ"ו [ס"ג] דמותר לישא בערב הרגל, ופירש הרב מחצית השקל דרצונו לומר לעשות סעודת נישואין. ובעניי לא אבין כלל, דלדידיה מי ניחא, ולמה מותר יותר מפדיון הבן שעבר זמנו, דבזה לא שייך שמא יקדמנו אחר. ובלא"ה אין מוכרח דשם איירי לעשות סעודה, ולמה שכתב הב"י, יש לומר דיעשה הסעודה בלילה, דסבירא ליה כיון דנשא, ביום טוב אין איסור משום אין מערבין שמחה בשמחה, ולפי זה, אם נרצה נפרש גם ההיא דפסחים דיעשה הסעודה בלילה, אך אף לדברי המג"א אין מוכרח לומר דעושה הסעודה ביום. ע"ש. היוצא מדברינו דאין שום השגה על המחבר. אכן לדינא אבאר בס"ק שאחר זה. ע"ש ותבין. (גנזי חיים – סק"ב)

פד) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב בדגול מרבבה על המג"א (סק"ג), ולכן נלע"ד דברי מג"א נכונים וברורים. כ"כ בספרו צל"ח על פסחים (לדף מ"ט ע"א). ע"ש הביאור.

(מגיני חיים)

פה) שם ואפילו היא סעודת אירוסין. כתב מג"א (סק"ג), וצ"ע דכתב בסימן תמ"ד (ס"ז) דסעודת אירוסין סעודת מצוה היא אפילו בערב פסח, דבחול המועד אסור לעשות סעודת אירוסין, כל שכן בערב שבת דקיל טפי דשרי, כדאיתא בגמרא [פסחים צ"ט]. ויש ליישב, דהא דערב שבת קיל מערב פסח, היינו

אוצר ההלכה

השו"ע אף בכהאי גוונא אסור. ונראה לי עוד חילוק להיפך, שיהיה להטעם של שו"ע קולא, ולטעם מג"א חומרא, והיינו באם בסעודה אין אוכלין רק מעט, אבל שותים יין הרבה, דאמרינן בפרק ערבי פסחים [פסחים קז:] "דטובא מגרר גריר תאות אכילה, א"כ טעם של שו"ע לא שייך ומותר, אבל (להר"ת) [להר"ח] שבמג"א, עוד יותר אסור בשתיה מבאכילה, דע"י היין משתכר ובודאי לא יכול להכין צרכי שבת. וי"ל עוד נפקא מינה, דמג"א (סק"י) הביא שהשל"ה [ח"ב מסכת שבת פרק נר מצוה אות ז'] כתב בשם מורו מהר"ש מלובלין, שהיה סנדק בערב שבת, ולא רצה לילך על הסעודה מאחר שהיה גם מנין בלעדו, והביא לו ראייה המהר"ש (מובא במחצית השקל) מדאסרינן בסימן תקנ"א [ס"ט] מראש חודש אב עד התענית אין לאכול בסעודת ברית מילה מאכלי בשר כי אם מנין מצומצם, ואע"ג דאכילת בשר אז רק מנהג בעלמא, כל שכן סעודת שבת דחשובה דאין לאכול בברית כי אם מנין מצומצם בערב שבת. והאליה רבה [סק"ז] חולק, ומחלק דהתם בשעת אכילת בשר קעביד איסור, אבל הכא בשעת אכילה אין איסור, רק שיאכל אחר כך לתיאבון, ומצוה קודמת קודם. ואומר אני בסיעתא דשמיא, תינח לטעם שו"ע דכל טעם שלא יאכל בסעודה משום להבא דיאכל לתאבון, משא"כ לטעם (ר"ת) [ר"ח], גם בשחרית כשיאכל אוכל באיסור, דאז נמי חייב כבר בהכנת צרכי שבת כדאיתא בריש סימן ר"ג, וא"כ אתי שפיר ראיית המהר"ש, וא"כ יהיה נפקא מינה, לטעם השו"ע לא שייך חומרת מהר"ש, דשייך חילוק האליה רבה, ולטעם (דר"ח) [דר"ח] שייך חומרת המהר"ש, דלא שייך חילוק האליה רבה. אך לפענ"ד שתי טעמים לא פליגי לדינא, דשניהם אמת, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי.

צג) שם מפני כבוד השבת שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול
וכ"ל היום בכלל האיסור. דבריו אלו קשים להולמן, דזה דלא כמאן, דמי הוא האוסר קודם חצות כדי שיהיה תאב לאכול בלילה. ואף בערב פסח משום מצות עשה של אכילת מצה, אין איסור כי אם אחר חצות מתשע שעות ולמעלה. גם הרב המגיד לא כתב כן, ואין זה נכון כלל בדברי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ד], שלא כתב זה הטעם רק במן המנחה ולמעלה כמו בערב פסח. וגם דברי הטור צריכים ישוב, וז"ל: אין קובעין סעודה בערב שבת מפני כבוד השבת, ומותר לאכול עד שתחשך, ומ"מ אסור לקבוע בו סעודה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול. עכ"ל. הנה נקט איסור קביעות סעודה שני פעמים ובתרי טעמי. ואפשר לומר, דבראשונה קאמר אין קובעין, היינו כל היום ואף קודם חצות, ולפי הטעם הראשון, ואח"כ קאמר מן המנחה ולמעלה, ומטעם השני שכתב, ולכן נמי קאמר בראשון אין קובעין וכו', דמשמע דאין זה אלא זהירות ולא איסורא, ובשנית כתב לשון איסור, דאז איסורא נמי יש בו ומטעמו, ובלתי קביעות אין איסור ואין לחוש לזה, אבל בקביעות גם ר' יוסי מודה ריש

לשבת וכו'. ומותר לעשות שידוכין וכתובת התנאים בקנין בערב שבת, כדי שלא יקדמונו אחר, ואפילו אין שם סבלונות חשיבא סעודת מצוה, ומכיון שאין שם שמחה גדולה כמו שמחת האירוסין, דהיינו קידושין, ואין מרבים בסעודה כל כך, מותר לעשותה בערב שבת. ועל כל פנים מה שנוהגים לתת מיני מתיקה למסובים אחר כתיבת התנאים, פשוט שמותר.

(חזון עובדיה שבת ח"א – הלכות הכנות לשבת סעיפים י"א–י"ב)

פט) שם מפני כבוד השבת. עיין מג"א [ס"ק ד'] כבוד שבת וכו'. פירוש, פשטיה [ד]הש"ע הוא כבוד שבת שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול, ויש עוד טעם כמו שכתב (ר"ת) [ר"ח]. ויש נפקא מינה בין שני הטעמים, דלטעם (ר"ת) [ר"ח], אם יש מי שיכין צרכי שבת בשבילו שרי, והיינו כשהוא תיקן כבר איזה דבר לכבוד שבת כמבואר בסימן ר"נ [ס"א]. ולטעם המחבר, גם זה אסור. ועוד יש נפקא מינה בהיפוך, מי שאין דעתו לאכול בלילה כלום, ודעתו לקיים למחר שלש סעודות, לדעת הש"ע מותר, ולדעת (ר"ת) [ר"ח] אסור. ואפשר אפילו יהיו שניהם אסור, שאינו מכבד שבת, [ו]נראה שאינו חשוב עליו סעודת שבת. אך בסעודת מצוה יש להקל כשהיו שניהם יחד, שיש מי שיכין בשבילו ורוצה לקיים גם כן למחר.

צ) שם מפני כבוד השבת. וכתב הרב מג"א [סק"ד] משם (ב)חדושי הרשב"א [גיטין לח: ד"ה ואחת] בשם (ר"ת) [ר"ח], דמתוך טרדת הסעודה לא יתעסקו בצורכי שבת. יע"ש. ולפי זה לפק"ד יתוקן מה שהקשה בסעיף [קט"ז] ג', דבשלמא בערב פסח מותר, משום דאי אכלי בסעודה חמץ, הא לא אכלי אלא עד חמש שעות, ומשם ואילך כבר יש שהות לתקן לרגל. ואי אכלי מצה, כבר היא מזומנת לצאת בה ידי חובה בפסח, משום הכי מותר, דליכא למיחש לשמא לא יתעסקו במצה. אמנם בשבת דאיכא למיחש למה שכתב (ר"ת) [ר"ח] משום הכי אסור. וראשון שכתבתי בסעיף הקודם⁷⁰ עיקר. יע"ש. (ברכות מ"ה)

צא) שם מפני כבוד השבת. יש בזה שני טעמים, אם משום שיאכל בלילה לתיאבון, או שיהא פנוי לצרכי שבת. ולכאורה נפקא מינה כששבת ערב יו"ט או להיפוך, וכדומה כל סעודת מצוה. דאם משום שיאכל לתיאבון, י"ל דאין אומרים לאדם חטא בזו כדי שתזכה בזו, כמנחות (דף מ"ח ע"א). וי"ל נמי בסעודת מצוה עוסק במצוה פטור מאחרת [סוכה כה.]. וצריך עיון קצת בזה בשבת ערב פסח כהאי גוונא, וכמו שהעירו המפרשים מירושלמי ריש פרק י' דפסחים ואכמ"ל.

צב) שם מפני כבוד השבת. כתב מג"א [סק"ד], ובחדושי הרשב"א [גיטין לח: ד"ה ואחת] כתב, שמתוך טרדות הסעודה לא יעסקו בצרכי (עבור) [שבת]. וכתב מחצית השקל, ולטעם שכתב מג"א, כתב בספר תוספת שבת [סק"ג], אם יש לו מי (שהכין) [שיכין] לו, מותר לסעוד בערב שבת, אבל לטעם

אוצר ההלכה

צד) שם שיכנס לשבת כשהוא תאב וכו'. כתב במג"א (סק"ו), ז"ל דרכי משה וכו' ולא הבינותי וכו'. ולי נראים דברי

הדרכי משה [אות ד'] נכונים, שהרי הרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ד] והטור לא אסרו רק קביעות סעודה, אבל בלא קביעות מותר לאכול עד שתחשך, א"כ על כרחנו הא דכתב הרמב"ם והטור כדי שיהא תאב לאכול בלילה, צריך לפרש בדרך אחר. והנראה דתרי גוונא אוכל לתיאבון איכא, האחד כשהוא רעב מאד לאכול, וזהו שאמרו במצת המצוה שיאכל לתיאבון דוקא, והשני, שאף שאינו רעב, מ"מ אינו שבע כ"כ עד שיאכל אכילה גסה ויהיה נפשו קצה באכילתו ואינו טועם טעם באכילתו. עיין בתוס' פרק ערבי פסחים (דף ק"ז ע"ב ד"ה דלמא) מבואר זה. וגבי אכילת שבת לא חששו חכמים האלו הרב המגיד הרמב"ם והטור לנדון הראשון, רק לנדון השני שלא יאכל אכילת שבת אכילה גסה, ולכן אסרו רק הקביעות שיהיה שבע לגמרי ויהיה נפשו קצה בלחם השבת, אבל התירו לו לאכול אכילת עראי, שלא יאכל לשבעה כל כך ויהיה אפשר לו לאכול לחם שבת ג"כ אף שלא יהיה לתיאבון, וכיון שמותר לאכול בלא קביעות קודם לילה סמוך לחשיכה, למה יהיה אסור לאכול בלילה קודם אכילת לחם של שבת, דזה מה שאוכל הגרימזל"ך ודאי לאו קביעות סעודה היא, ולמה נחמיר בשבת יותר מבעוד יום סמוך לחשיכה. ולכן כתב שאור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן כ"א] לשיטתו כתב כן, ובודאי ראה הדרכי משה וידע שהאור זרוע פסק כן, והוא כדעת בה"ג [הלכות קידוש והבדלה ע"ב צ"ד] שאוסר ג"כ להתחיל סעודה מן המנחה ולמעלה כמו שכתבתי לעיל סעיף א' [סק"א]⁷³ דעתו. וזה שכתב מצוה לאכול סעודת שבת לתיאבון, דהיינו שיהיה רעב לאכול, והוא הלשון עצמו שנאמר גבי מצה כנדון הראשון שכתבתי, משא"כ הרמב"ם והטור כתבו שיהיה תאב לאכול, משמע אף שאינו רעב ומ"מ תאב לאכול, והוא הדבר אשר דברתי בנדון השני. כן נראה לי נכון וברור בדברי הדרכי משה.

ומה שכתב על (ר"ן) [רבנו קלונימוס] דאפילו בשבת אסור לגרום ברכה כמ"ש סוף סימן רט"ו. עכ"ל. הנה מלבד שהרמב"ם פ"ג מהלכות עבודת יום הכפורים (ה"ט) [ה"י] לא כתב זה הטעם של ריש לקיש, רק טעם הראשון שאמרו שם ביומא (דף ע' ע"א) מפני פגם הראשון, וא"כ על כרחך דלא ס"ל בהא כריש לקיש, ולפ"ז יש לו (לר"ן) [לרבנו קלונימוס] על מי לסמוך. אכן נ"ל גם להפוסקים כריש לקיש דאסור לגרום ברכה שאינה צריכה, מ"מ חילוק יש בדבר, דודאי כל היכי שעשה או אכל כבר דבר שיוכל לפטור בברכתו שצריך לברך אחריו גם מה שירצה לאכול או לעשות אחריו, אסור לברך ברכה אחר עשיה או אכילה ראשונה כדי שיחזור ויברך תחילה וסוף על דבר השני שיעשה או יאכל, אבל אם עדיין לא אכל כלום, ויש לפניו שני דברים שאם יאכל האחד לא יפטור השני לא בברכה ראשונה ולא בשניה באם יאכל השני אח"כ, ואם יאכל הדבר השני תחילה, יוכל לפטור את

ערבי פסחים [פסחים צ"ט]: דאסור, או דמיירי בסעודה שאינו רגיל בה בחול, וכמ"ש הרב ב"י. אכן כל זה דוחק, שהרי הלכה כר' יוסי דלא חיישינן שיהא תאב לאכול בערב שבת, דאם לא כן אכילה בעלמא בלא קביעות נמי אסור, כמו בערב פסח. ומכל מקום לו יהא כדבר הזה דס"ל לחלק בכך להקל בערב שבת בזה יותר מערב פסח, שכל שאין קביעות סעודה מותר בערב שבת, וכדי שלא יקשה ההיא דגיטין [לה:] על הא דערבי פסחים דפסקו הלכה כר' יוסי, ובגיטין קאמר דנעקרה המשפחה שקבעה סעודתה בערב שבת, מכל מקום צ"ע למה זה השיג על הרמב"ם [שם], וז"ל: לשון הרמב"ם, מצוה שימנע אדם מן המנחה ולמעלה לקבוע סעודתו. ונראה דאף קודם מנחה נמי אין לקבוע, דערב שבת סתמא קאמר, דגרסינן בפרק השולח [גיטין שם], אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן, שתי משפחות היו בירושלים אחת קבעה סעודתה בערב שבת וכו', ושתיהן נעקרו. עכ"ל. ואפשר לומר, שהשגתו הוא שהרמב"ם כתב הלשון להיפך ממש, וז"ל: אסור לקבוע סעודה ומשתה בערב שבת מפני כבוד השבת, ומותר לאכול ולשתות עד שתחשך, ואף על פי כן מכבוד השבת שימנע מן המנחה ולמעלה מלקבוע סעודה, כדי שיכנס לשבת כשהוא מתאוה לאכול. עכ"ל. הנה כתב איסור בראשונה ולשון זהירות באחרונה, וזה שסיבב הטור לשונו וכתב בשמו מצוה וכו', להורות שלדעתו אין בזה איסור רק למצוה בעלמא יחשב. ולפ"ז אי הא דכתב בתחילה אסור לקבוע וכו' היינו בכל היום, א"כ יהיה התפל חמור מן העיקר, דקודם חצות יהיה איסור, ומן המנחה ולמעלה אין בו איסור רק מצוה בעלמא, ויהיה יציבא בארעא וכו'. וזה ההכרח שהכריחו להרב המגיד לחלק בין סעודה הרגיל בו בחול לסעודה שאינו רגיל. והטור לא רצה לחלק בהכי, לפי שכתב הרמב"ם שניהם בלשון אחד וכמ"ש הט"ז [סק"א], ולכן סובר שהרמב"ם בשניהם לדבר אחד נתכוון, דגם הא דכתב אסור לקבוע וכו', היינו מן המנחה ולמעלה, וסיפא פירושא דרישא הוא, ולכן השיג עליו, דמצוה מיהו כל היום איכא. כך יש לפרש דברי הטור. אבל דברי המחבר צריכים נגר ובר נגר להלמן. וצ"ע.

הראב"ד כתב בהשגה על דברי הרמב"ם שכתב 'אסור לקבוע': מן המנחה ולמעלה. ובגירסת הספרים (שלפי) [שלפני] הכסף משנה⁷² היה מחצות ולמעלה, והשיג הכסף משנה עליו בזה. עיין בב"י. ולי נראה דאי נמי הגירסא מחצות ומעלה, לא משתבש, דכיון דעיקר הטעם מפני כבוד השבת, ומצאנו בכמה מקומות דאחר חצות שייך כבוד השבת, משא"כ קודם חצות. ועיין ביו"ד (סימן ת"א ס"ו בהגה). ובפרט לדברי המקובלים יש טעם הגון בזה. ואפשר עוד לומר, דכן כתב בשיטת הר"ן [פסחים כג. ד"ה ואיבעיא]. עיין סימן תרל"ט ס"ג בהג"ה, ובמג"א שם (סקי"ב). (חמד משה – סק"ב)

אוצר ההלכה

שבלי ספק אם היה לפני הרב מג"א גוף ספר האור זרוע, לא היה כותב מה שכתב, חדא שהיה מבין מדעתו שהרב דרכי משה לא הוסיף כלום בזה על דברי האור זרוע, רק שהביא בקצור מה שביאר האור זרוע (ח"ב הלכות ערב שבת סימן כ"א) ביתר ביאור, והיינו פלוגתת הר"ר אליעזר ממין (שפוסק כר' יהודה פסחים צ"ט ע"ב אפילו בערב שבת וערב יו"ט) ורשב"ם [שם ק. ד"ה אמר לו] (שפוסק רק בערב פסח הלכה כר' יהודה), והביא האור זרוע בשם רבנו אליעזר ממין, שמאחר דסעודת שבת דהיינו לחם, צריך למיכליה לתאבון, אסור למיכל אותן גרמזלי בשבת קודם הסעודה. וכתב האור זרוע, שלדברי רשב"ם מותר לעשות כן, דהא קיי"ל כר' יוסי [פסחים צ"ט:] שמותר להתחיל ולאכול אפילו לאחר תשע שעות, שמע מינה דלא בעינן ליכנס לשבת כשהוא תאווה, וכן נמצא כתוב בתשובות, דערב שבת לאחר שקדש על היין היו מביאין גרימזלי לפני רבנו קלונימוס ולפני הזקנים, והיו מברכין עליהם בורא מיני מזונות ואחר כך ברכה מעין שלש כדי להרבות ולהשלים מאה ברכות, ואח"כ היו אוכלין לחם וצרכי סעודה. עכ"ד האור זרוע. ומזה נסתרה הסברא שחילק המג"א בין ערב שבת לשבת, שהלא מפורש באור זרוע שבשבת שרי להתחיל לאכול מעט קודם עיקר סעודת שבת שהוא הלחם. ויש סעד מזה לדברי הרב חמד משה [סק"ה]⁷⁵ שמיישב ג"כ קושית המג"א, שהדעה קמיתא שבדרכי משה סובר כההלכות גדולות [הלכות קדוש והבדלה ע"ב צ"ד] שאוסר להתחיל סעודה מן המנחה ולמעלה, משא"כ דעה השניה שבדרכי משה, פוסק כהרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ד] והטור שהתירו אכילת עראי סמוך למנחה, א"כ למה יהיה זה אסור לאכול כלילה קודם אכילת לחם של שבת. עכ"ד ע"ש. וגם לפני הרב פרי מגדים לא היה גוף ספר האור זרוע, והבין הדברים עפ"ד המג"א, ואולם לדברינו הנ"ל הכל נכון בעזרת ה' יתברך. וגם דברי הגאון מהר"ם בנעט ז"ל בבאורי מרדכי פרק ערבי פסחים (אות יו"ד) צ"ע ע"פ האור זרוע הנ"ל. ע"ש. דהלא להאור זרוע אכילת גרימזל לאו בכלל טעימה היא, וגם לא היו שייכים לאותה סעודה, דהלא היו מברכין תחלה וסוף, ורק ההיתר הוא הואיל וקיי"ל כר' יוסי. וק"ל].

(זכרון אברהם)

צח) שם שיכנס לשבת כשהוא תאב וכו'. כתב מג"א (סק"ו), דאף האור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן כ"א] לא אסר אלא בשבת וכו'. רצונו לומר דבשבת חל עליו סעודת שבת, משום הכי יש לעשותה בפת. ועוד, דהא על כל פנים מצוה לאכול לתיאבון.

הערות וצייונים

74. ועיין מה שכתב הרב באר יעקב קרויז (סק"ז), נדפס לקמן אות ק"ד. 75. ועיין עוד בשו"ת יחיה דעת (ח"ו סימן כ"ו) שדן בזה אם מותר לגרום בשבת ברכה שאינה צריכה כדי להשלים מאה ברכות. 76. תחלת הדבור נדפס לקמן אות קל"ט. 77. ראה הערה 75. 78. ר"ל, דיש לדקדק על הדרכי משה שכתב בתחילה: ומאחר דעיקר הסעודה היא לחם, אסור לאכול גרימזל "בשבת" קודם הסעודה וכו'. וסיים: וא"כ מותר לאכול הגרימזל "מבעוד יום". ע"כ. 79. ר"ל, דרבנו קלונימוס והזקנים סוברים שצריך לאכול קודם הסעודה כדי להשלים מאה ברכות, ועל טעמם זה סבירא ליה להאור זרוע דמוטב יקיימו וכו'. אלא שדעת רבנו קלונימוס והזקנים כדעת גדולי צרפת, שעיקר הסעודה כלילה, והם היו עושים קידוש מבעוד יום וכו' [וזה כוונת הדרכי משה שסיים: וא"כ מותר לאכול הגרימזל "מבעוד יום", דהיינו שקידשו את השבת מבעוד יום]. 80. נדפס לעיל אות צ"ד.

האחרת בברכה ראשונה ושניה עמו, י"ל שאין בזה משום גורם ברכה שאינה צריכה, כיון שעדיין לא בירך ברכה ראשונה כלל ולא נתחייב בברכה אחרונה, יכול לאכול איזה מהם שירצה תחלה ואף אם הראשון שניאכל אינו פוטר השני, ויברך עליו ברכה תחילה וסוף, ואחר יאכל השני, ואין זה כגורם ברכה שאינה צריכה, כיון דניחא ליה למיכל זה בראשונה ולא יפטר את השני. עיין במג"א סס"י רט"ו במה שכתב שם. דוק ותשכח כי זה הכלל קרוב לאמת, ותו לא קשיא מידי⁷⁴. ועיין מה שכתבתי סימן רי"ב (סק"ב)⁷⁵.

צה) שם שיכנס לשבת כשהוא תאב וכו'. וזע"ל מה שהקשה הרב מג"א [סק"ו] על הדרכי משה [אות ד'] שהתיר לאכול גרימזל כליל שבת קודם המוציא, דהמוציא קודם לבורא מיני מזונות כמ"ש סימן רי"א (ס"ה). נראה דכיון שאין רוצים לאכול אז אלא גרימזל, שהרי לא היו אוכלים פת עד שמברכים ברכה אחרונה של הגרימזל, לא קפדינן אקדימה דפת, כדאיתא בהג"ה שם. ועוד, שלא היה לפנייהם פת בשעת ברכת הגרימזל. ומה שהקשה דאסור לגרום ברכה שאינה צריכה כמ"ש סוף סימן רט"ו, נראה כי רבנו קלונימוס שהיה עושה כן, סובר כשל"ה [ח"ב מסכת שבת פרק נר מצוה אות מ"ז] שהביא שם הרב מג"א [סק"ו], שמותר להביא פירות בשבת אחר ברכת המזון כדי להרבות בברכות⁷⁷.

צו) שם שיכנס לשבת כשהוא תאב וכו'. המג"א (סק"ו) דחה דברי הדרכי משה [אות ד']. ונראה בדקדוק לשונו דפתח בשבת וסיים מבעוד יום⁷⁸. אלא דלטעם רבנו קלונימוס והזקנים להשלים ברכות, מוטב יקיימו עיקר סעודה מיד וישלימו אחר ברכת המזון. רק דעתם כגדולי צרפת שהביא הב"י סימן רע"ג [ס"ז], סעודת שבת עיקר כלילה, ומעשה שהיה בקיץ מבעוד יום, ואפילו גורם ברכה ליכא, דזמן רב ביניהם. וניחא⁷⁹. ואפשר הנוהגים דגים קודם המרק ומה נשתנה הלילה הזאת, אלא מהאי טעמא, דמן הסתם אוכל לחם עמהם.

(מאורי אור ח"ג – דף ל"ב ע"ג)

צז) שם שיכנס לשבת כשהוא תאב וכו'. כתב מג"א (סק"ו), וכ' בתשובה. צ"ל וכ"כ בתשובה. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: גם בספר נתיב חיים מגיה כן].

שם במג"א, ז"ל דרכי משה [אות ד'] כתב באור זרוע. [הערת המו"ל הר"ר יצחק במברגר: הגהת דודי הרב מו"ה שלמה הלוי נר"ו אב"ד דק"ק זעננהיים, אמר שלמה, ראיתי להעיר בזה,

אוצר ההלכה

בדרכי משה "מבעוד יום", ליתא באור זרוע, וכיון שכל דברי הדרכי משה לקוחים מהאור זרוע, נראה שטעות סופר בדרכי משה הך "מבעוד יום", אלא דגם בלילה מותר לאכול גרימז"ל קודם הלחם, לדידן דקיימא לן דמותר להתחיל אחר תשע [שעות], דכן מוכח מדברי הרא"ם גופא, דלר' יוסי מותר [שם צט:], וכיון שרבנו קלונימוס והזקנים עשו מעשה בהיתר כמו שכתוב באור זרוע ובדרכי משה, הכי נקטינן. ועיין באבן העזר לעיל (סימן ר"ב).

קג) שם שיכנסם לשבת כשהוא תאב וכו'. מה שכתב המג"א (בסק"ו), דאף למאי דק"ל דמותר לאכול אחר מנחה מ"מ בשבת קודם סעודת פת אסור לאכול החרעמז"ל. הנה באור זרוע שלפנינו ([ח"ב הלכות ערב שבת] בסימן כ"א) מבואר להדיא כהדרכי משה [אות ד'], שכתב לדעת רשב"ם [פסחים ק. ד"ה אמר לן] מותר לאכול החרעמז"ל קודם שיאכל הלחם, אע"פ שעיקר סעודת שבת הוא לחם, הא קי"ל כר' יוסי [שם צט:] שמותר להתחיל ולאכול אפילו אחר תשע שעות. ע"כ.

ולכאורה נראה דחרעמז"ל דהכא לאו היינו פת הבאה בכיסנין, אלא כגון דייסא, דאפילו בקבע אין מברך עליו שלש ברכות, ולכן לא מיקרי לחם. אבל בפת הבאה בכיסנין, כיון דבקבע מיקרי לחם שפיר יוצא בפת הבאה בכיסנין סעודת שבת. אלא דלפי הטעם שכתב בהג"ה בש"ע של הרב ז"ל [הגר"ז] בסימן קפ"ח (ס"ו) [ס"ז] שיוצא בפת הבאה בכיסנין, שהרי גם בברכת מעין שלש יש בה הזכרה של קדושת היום, א"כ אפילו בדייסא למה לא יצא ידי סעודת שבת. וצ"ע. (תהלה לדוד – סק"ג)

קד) שם שיכנסם לשבת כשהוא תאב וכו'. ⁸¹ בדרכי משה [אות ד'] כתב, דאור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן כ"א] אוסר לאכול גרימז"ל בשבת קודם הסעודה, משום דאין אוכל עיקר הסעודה לתיאבון. וכתב בדרכי משה דאור זרוע לשיטתו דס"ל דאסור לאכול אחר מנחה בערב שבת, אבל לדידן דקיימא לן דמותר לאכול אחר מנחה, מותר לאכול גרימז"ל מבעוד יום. וכתב בתשובה, דערב שבת אחר קידוש היו מביאין גרימז"ל לפני מה"ר קלונימוס, ואכל ובירך בורא מיני מזונות ואח"כ מעין שלש כדי להשלים מאה ברכות, ואח"כ אוכל לחם. והקשה המג"א [סק"ו], דגם האור זרוע לא אסר כי אם בשבת. ועוד, דגם אחר מנחה על כל פנים מצוה איכא שלא לאכול. עכ"ל. ואף דבלי קביעות ליכא אפילו מצוה, ס"ל להמג"א דהגרימז"ל הוי קבוע. לפ"ז אסור לאכול בשבת דברים שמנים שמשיעיים ביותר קודם שיאכל כזית לחם. אשל אברהם [סק"ו]. ומבעוד יום אף שקיבל שבת, ס"ל למג"א דמותר, דהא מה"ר קלונימוס אוכל אחר קידוש, והיינו כשאוכל סעודת שבת משתחשך, אבל כשאוכל הסעודה ג"כ מבעוד יום, אסור אפילו אכילה מועטת לדעת האור זרוע ומג"א. וחילוק זה בין אוכל מיד או לא, הוא מוכרח, דהא

צט) שם שיכנסם לשבת כשהוא תאב וכו'. כתב במג"א (סק"ו), ואח"כ (טעון) ברכה [מעין] שלש וכו' ואח"כ היו אוכלין לחם. עיין מה שכתבתי לעיל סימן ר"ח [סי"ז] בזה מהירושלמי [ברכות פ"ו ה"ד-ה"ה].

ק) שם שיכנסם לשבת כשהוא תאב וכו'. [הערת מהרש"ם: במג"א (סק"ו) הביא דברי הדרכי משה [אות ד'] בשם אור זרוע בדין אכילת גרימז"ל קודם סעודה, וע"ש מה שהקשה עליו. והמעין באור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן כ"א] ימצא שהביא בשם רא"ם דאסור, דגם לר' יוסי [פסחים צט:] דוקא אין מפסיקין, אבל להתחיל אסור. ולרשב"ם גם להתחיל אחר מנחה שרי, א"כ גם בזה מותר. והביא על זה מעשה של רבנו קלונימוס וזקנים שנהגו לאכול גרימז"ל, ומוכח דמסקנתו להתיר. והעיר בעצמו בקושית הדרכי משה ולא ס"ל לחלק בין ערב שבת לשבת, ודלא כמג"א.

ובעיקר הדין, יש לדון מדברי תוספות פסחים (דף צ"ט ע"ב ד"ה סמוך וכו'), דבלילה קיל טפי להתיר לטעום קודם סעודה, דהאיצטומכא נפתחת. ועיין במג"א (סימן רצ"א סק"ז). גם י"ל דפת הבא בכיסנין דאסור לאכול כדי שביעה בלא נטילת ידים, ליכא חשש, ודוקא בגרימז"ל מבושל דמותר לאכול כדי שביעה כמ"ש הרב ברכי יוסף (סימן קס"ח אות ד') בשם שיבולי לקט [סימן קנ"ט], איכא למיחש שמא יאכל הרבה ולא יאכל סעודתו לתיאבון. ועיין רשב"א גיטין (דף ל"ח ע"ב), דגם למאן דאמר דאפילו להתחיל אחר מנחה שרי, דוקא באקראי. (ארחות חיים – ספינקא סק"ה)

קא) שם שיכנסם לשבת כשהוא תאב וכו'. עיין במג"א (סק"ו). ועיין באשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש שכתב דלא שייך זה רק באכילה כדי שביעה ושמנינות, כדמשמע בפרי מגדים שם, משא"כ בהנהוג לאכול מה שנקרא לעקיק לפני סעודת שחרית בסמוך לה, כיון שאוכלים רק כביצה, כ"ע מודו שכן הוא נכון. וכנראה שעיקר החשש במניעת תיאבון בסעודת מצוה, הוא רק בסעודת הלילה שכבר אוכלים כל היום, וע"י מעט שאוכל קרוב לזמן הסעודה יכול להיות על ידי זה גמר שביעה, עד שסעודת מצוה תהיה על ידי זה כאכילה גסה קצת, משא"כ בסעודת שחרית. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ו)

קב) שם שיכנסם לשבת כשהוא תאב וכו'. המג"א (סק"ו) השיג על הדרכי משה [אות ד'], ולא היה לפניו ספר אור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן כ"א], דשם מבואר להדיא ככל דברי הדרכי משה, דהרא"ם פסק דאסור להתחיל לאכול אחר תשע שעות, דמצוה לאכול בתיאבון, ומכאן זה פסק הרא"ם דאסור לאכול גרימז"ל בשבת קודם הלחם. והאור זרוע כתב, דלפי מ"ש הרשב"ם [פסחים ק. ד"ה אמר לן] דקיימא לן דמותר לאכול אחר תשע [שעות], משמע דמותר לאכול גרימז"ל קודם הלחם. ומ"ש

אוצר ההלכה

מי שאוכל פת בערב שבת אחר חצות, לא יאמר על נהרות בבל, כי אם שיר המעלות. משבצות זהב (סימן רס"ז ס"ק א').
(באר יעקב – קרויזר – סק"ז)

קה) שם שייכנס לשבת כשהוא תאב וכו'. כתב במג"א (סק"ו), ז"ל דרכי משה [אות ד'], כתוב באור זרוע וכו', ולא הבינותי דבריו, דאף האור זרוע לא אסר כו'. עיין בספר עמודי אש (סימן ה' אות ז') הביא לשון אור זרוע ([ח"ב] הלכות ערב שבת סימן כ"א), וכתב דמבואר בדבריו דזה תליא בזה, דמאן דפוסק דאין הלכה כר' יהודה [פסחים צ"ט:] בהתחיל, מותר לאכול הגרעמזיל, ואינו מחלק בין ערב שבת לשבת, דגם כשיאכל בערב שבת לא יהיה תאב הרבה לאכול בשבת, (ועל) [ועם] כל זה לא חששו, הוא הדין הגרעמזיל כו'. ומה שכתב המג"א דעל כל פנים מצוה כו'. צ"ל בדעת הרמ"א, דאע"ג דאיכא מצוה שלא לקבוע בערב שבת, דאז קרוב לודאי שלא יאכל לתיאבון בלילה, עם כל זה בגרעמזיל ליכא גם מצוה שלא לאכול, מכיון דאינו מצד הדין, רק חומרא בעלמא, לכן יש לחלק. (מגיני חיים)

קו) שם שייכנס לשבת כשהוא תאב וכו'. כתב במג"א שם [סק"ו], ולא הבינותי דבריו. פירוש, מה שכתב הדרכי משה [אות ד'] דהא דאוסר האור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן כ"א] לאכול גרימז"ל בשבת קודם הסעודה, הוא רק לשיטתו, אבל לדין דמותר לאכול אחר המנחה, מותר גם בשבת קודם הסעודה. על זה כתב המג"א, דאין לדמות אהרדי, דדוקא קודם השבת מותר, אבל בשבת עצמה קודם הסעודה שפיר אסור דודאי לא יהיה תאב.

ומה שכתב, ולדידן דנותלין הידים לפני קידוש וכו'. עיין סימן רע"א סעיף י"ב.

ומה שכתב, כמ"ש סימן רי"א ס"ה. בהג"ה שם.

ומה שכתב, כמ"ש סוף סימן רט"ו. ועיין שם במג"א (סק"ו), דהשל"ה [ח"ב מסכת שבת פרק נר מצוה אות מ"ז] מתיר בשבת. (אהל ברוך)

קז) שם שייכנס לשבת כשהוא תאב וכו'. כתב במג"א (סק"ו), כתב באור זרוע וכו' ולא הבינותי וכו'. עיין מה שכתבתי בהגהותי לעיל (סימן כ"ז)⁸⁶ על דברי המג"א (סק"ג). (נפש חיה – מרגליות)

קח) שם ולאכול ולשתות וכו'. פירוש, שלשה חילוקים יש, לאכול בלי קביעות כלל מותר לאכול, אבל בקביעות, אפילו סעודה שרגיל בה בחול מצוה להמנע, ושאינו רגיל בחול, אפילו איסורא איכא.

כתב המג"א בסימן רע"ג [סק"א], כשאוכל מיני תרגימא יצא ידי קידוש במקום סעודה, ולא כתב דאף על פי כן מצוה איכא שלא לעשות כן, ועל כרחינו דמיירי שאינו רוצה לילך לסעודה מיד⁸². מיהו י"ל כמו שכתב הרשב"א ברכות (דף י"ז ע"א) [מא: ד"ה הביאן], שפרפרת הוא פת כסנין שנאכלת לתענוג ולא להשביע, וכן מוכח בשלטי גבורים [שם ל. אות ד'] דמיני מגדים או מרקחת שיש בו קיוהא וירקות גוררים, לפ"ז נהגו לאכול מיני מתיקה או מרקחת שיש בו קיוהא, אבל גרימז"ל הוא למזון ולשבוע.

ומה שכתב המג"א דאסור משום ברכה שאינה צריכה, כתב בנהר שלום [סק"ג]⁸³, דמה"ר קלונימוס סבירא ליה כהשל"ה [ח"ב מסכת שבת פרק נר מצוה אות מ"ז] שהביא המג"א בסימן רט"ו [סק"ו], דמותר להניח פירות לאחר הסעודה בשבת כדי להרבות בברכות⁸⁴. וחמד משה [סק"ה]⁸⁵ כתב, דוקא היכא שכבר אכל דבר שיוכל לפטור בברכתו גם מה שיאכל אח"כ, אז אסור לברך אחר אכילה ראשונה כדי שיחזור ויברך על מה שיאכל אח"כ, אבל אם עדיין לא אכל ואם יאכל אחד יוכל לפטור את השני, ואם יאכל השני לא יוכל לפטור הראשונה, שפיר יכול לאכול השני מקודם, ואין בזה משום ברכה שאינה צריכה, כיון דניחא ליה לאכול זה בראשונה. עכ"ד. ועיין מה שכתבתי לעיל סימן רט"ו [סק"ו] וסימן ר"ח [סקכ"ג]. ובתניא [ש"ע הגר"ז סי"א] כתב, דדוקא אם אכל כדי להשלים מאה ברכות יש איסור משום ברכה שאינה צריכה, וגם משום שמקדים אותה ברכה לברכת הלחם, משא"כ כשאוכל מחמת שאין חפץ לאכול תוך הסעודה, אין בזה משום ברכה שאינה צריכה, ולא משום הקדמה. וע"ש בקונטרס אחרון [סק"ד], דהמג"א בסימן רט"ו [סק"ו] ס"ל דאף שחפץ לאכול תוך הסעודה אלא שחפץ לאכול ג"כ אחר הסעודה, כיון שממנע מחמת חפצו, אין איסור משום ברכה שאינה צריכה, לפ"ז אותן מיני מתיקה ומרקחת שאוכלין קודם הסעודה, אם רוצה יותר לאכול קודם הסעודה, אין בו משום ברכה שאינה צריכה, משא"כ אם היה רוצה לאכול כולה בתוך הסעודה, רק כדי להשלים מאה ברכות מניחה לאחר הסעודה, בזה ס"ל למג"א דאסור משום ברכה שאינה צריכה, אבל אם אינו רוצה לאוכלם כלל, רק כדי להשלים מאה ברכות רוצה לאכול, ליכא משום ברכה שאינה צריכה, וכיון דפסק בש"ע סימן רצ"א [ס"ג] דיכול לחלק סעודתו לשנים, נראה דס"ל דכל שמכוין לכבוד שבת אין בו משום ברכה שאינה צריכה, א"כ הוא הדין אם מכוין להשלים מאה ברכות, וכן הוא דעת מה"ר קלונימוס, וגם אור זרוע לא פליג עליו רק משום שלא יאכל אח"כ לתיאבון, משמע דמודה דאין בו משום ברכה שאינה צריכה, וכן ס"ל לדרכי משה, וספר הזכרונות וזכרון שמיני פ"א דף מ"ז ע"א [ושכח"ג] [וכנה"ג] [סימן מ"ו הגב"י] שהביאו, הלכך הסומך על כל הני נגד המג"א אין מזחיחין אותו.

הערות וצינונים

82. עיין מאורי אור ח"ג, נדפס לעיל אות צ"ו. 83. נדפס לעיל אות צ"ה. 84. ראה הערה 75. 85. נדפס לעיל אות צ"ד. 86. נדפס באוצר ההלכה הלכות השכמת הבקר ציצית ותפלין [ח"ב סימן כ"ז אות ס"ד].

אוצר ההלכה

אלא סעודה גדולה שאינו רגיל בימי החול, שכן הוא לשון סעודה ומשתה, וכך הם דברי רבנו בש"ע. והוסיף עוד לבאר, ואפילו סעודת אירוסין שיש בה מצוה אסור, וכל היום בכלל האיסור, וכמו שפירש הרב המגיד. ומה שכתב הרמב"ם ומותר לאכול ולשתות עד שתחשך, פשוט הוא שמתיר מן הדין לקבוע סעודה שרגיל בחול, שהרי כתב עלה, ואף על פי כן מכבוד השבת שימנע האדם מן המנחה ולמעלה מלקבוע סעודה, דמהא משמע ודאי דמכבוד השבת שימנע מלקבוע סעודה מתשע שעות אע"פ שמותרת מן הדין. והשתא שעור דברי רבנו מוהר"י קארו בש"ע כך הוא, אסור לקבוע בערב שבת סעודה ומשתה שאינו רגיל בימי החול, ואפילו סעודת אירוסין (פירוש, שיש בה קצת מצוה), מפני כבוד השבת וכו'. ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה (פירוש, בלי קביעות סעודה הנזכר דהיינו סעודה ומשתה), אפילו סעודה שרגיל בה בחול וכו' (פירוש, לא מבעיא סעודה קטנה שאינו רגיל בחול דלית בה קביעות שמותר, אלא אפילו סעודה שרגיל בה בחול דאית בה קביעות), כל היום מותר להתחיל מן הדין, אבל מצוה להמנע מלקבוע סעודה שנהוג בה בחול מתשע שעות ולמעלה.

(שו"ת מהר"י פראג"י – סימן י"ב)

ק"י) שם ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול, כל היום מותר וכו'. כתב ב"י (דף קס"ב ע"ד שיטה ל"ב), אפילו סעודה שרגיל בחול וכו'. נ"ב: עיין במה שכתבתי בספר מרכבת המשנה אשר לי [הלכות שבת פ"ל], ועיין בספר פרי האדמה (ח"ד דף ה' ע"א), ובספר מלכי בקדש (דף ו' ע"ג). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"א)

ק"יא) שם ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול, כל היום מותר וכו'. והנה תיבת "אפילו" אין לה מובן. והנראה לומר, דמעיקרא כתב מרן זלה"ה דסעודה שאינו רגיל בה בחול אסור לקבוע, ומדיוקא נשמע הא שרגיל שרי, ואם לא קבע אף שאינו רגיל שרי, ואיכא למימר דחדא מינייהו אית ליה למיעבד, או לאכול סעודה שרגיל אפילו בקביעות, או סעודה שאינו רגיל בלי קביעות, ותרווייהו לא מצי למיעבד. לזה אתא לאשמועינן דלאכול בלי קביעות אפילו עס"ס סעודה שרגיל בה בחול שרי, וכאילו אמר ולאכול בלי קביעות סעודה ואפילו סעודה שרגיל בה בחול שפיר דמי, דליכא למיחש למידי, דמה שרגיל הרי הוא רגיל מעשים בכל יום, ומה שאינו רגיל, מאחר דלא קבע אין בו כדי שביעה, ואכתי יכנס לשבת כשהוא תאב לאכול דזהו עיקרא דמילתא. ודו"ק.

ואחרי מופלג מצאתי ראיתי פירוש אחר במראה פנים ז"ל כתובות ירושלמי (דף כ"ח ע"ב [פ"א ה"א] בד"ה לעשות סעודת אירוסין) וז"ל: אסור לקבוע בערב שבת סעודה ומשתה שאינו רגיל בימי החול, ואפילו היא סעודת אירוסין וכו', ומשמע דוקא קביעות סעודה שאינו רגיל בה בימות החול, דזה כל היום

קט) שם ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול, כל היום מותר וכו'. שאלה: כתב רבנו הגדול מוהר"י קארו זלה"ה בשלחנו הטהור בהלכות שבת (סימן רמ"ט סעיף ב') וז"ל: אסור לקבוע בערב שבת סעודה ומשתה שאינו רגיל בימי החול, ואפילו סעודת אירוסין, מפני כבוד השבת שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול, וכל היום בכלל האיסור. ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול, כל היום מותר להתחיל מן הדין, אבל מצוה להמנע מלקבוע סעודה שנהוג בה בחול מתשע שעות ולמעלה. עכ"ל. וקשיא לן, מאי האי דקאמר אפילו סעודה שרגיל בה בחול, דמשמע לא מבעיא סעודה שאינו רגיל בה בחול דמותר, דאדרבא סעודה שאינו רגיל בה בחול, הוא דיש להחמיר טפי מסעודה שרגיל בה בחול.

תשובה: דע דיש שלשה מיני סעודות, אחת היא מה שרגיל בה האדם בכל יום, והאחת סעודה גדולה ומשתה שאין האדם רגיל בה בכל יום, אלא לפרקים כשיש לו איזה סיבה שבאו לו אורחים או שמחה או מריעות, והאחת היא סעודת עראי שהיא קטנה מהסעודה שרגיל בה בחול, דכשיש לו איזה עסק וטרוד ואין לו פנאי לקבוע עצמו לסעודה שרגיל בה בחול, ואוכל סעודתו בלי קבע. נמצא דיש שתי סעודות שאין רגיל בהם בחול, האחת היא סעודה גדולה, דהיינו סעודה ומשתה, והאחת היא קטנה שאינו קובע עצמו לה, אלא אוכל אותה עראי. כלפי האי סעודה הקטנה שאינו רגיל בה בחול, הוא חדושיה דהאי 'אפילו' שכתב רבנו הגדול בשלחנו הטהור, והכי קאמר, לא מבעיא סעודה קטנה שאינו רגיל בה בחול, אלא אפילו סעודה שרגיל בה בחול מותר.

וצריך לדעת דין זה מהיכן מקורו, ואח"כ אפרש שעור דברי רבנו הגדול ז"ל. כתב רבנו בב"י בסימן זה: כתב הרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ד], אסור לקבוע סעודה ומשתה בערב שבת מפני כבוד השבת, ומותר לאכול ולשתות עד שתחשך. ואף על פי כן מכבוד השבת שימנע האדם מן המנחה ולמעלה מלקבוע סעודה, כדי שיכנס לשבת כשהוא מתאוה לאכול. ע"כ. ופירש הרב המגיד, שסעודה ומשתה שאינו נהוג בה בחול, אסור לעשות בערב שבת, וכל היום בכלל האיסור, ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול, כל היום מותר להתחיל, כר' יוסי דפרק ערבי פסחים [צ"ט], ולקבוע סעודה שרגיל בה בחול, מצוה להמנע מתשע שעות ולמעלה, לפי שסבור דק"ל כר' יוסי דאמר אוכל והולך עד שתחשך, והיינו דוקא בלי קביעות סעודה. עכ"ל. ע"כ לשון רבנו בב"י. הרי נתבאר שהדין הזה הוא מדברי הרמב"ם ז"ל וכפירוש הרב המגיד, אלא שדברי מוהר"י קארו ז"ל יותר מסודרים על סדר דברי הרמב"ם בתוספת ביאור, שמה שכתב הרמב"ם אסור לקבוע סעודה ומשתה בערב שבת וכו', פשוט הוא שלא אסר

אוצר ההלכה

אכלה שלא בקביעות, דאם השתא יש תרתי לטיבותא, רגיל בה ובלא קביעות (או) [אז] שרי כל היום, רצונו לומר אפילו רגיל לאוכלה בצהריים או בבוקר ועכשיו רצה לאוכלה בערב שבת סמוך לחשיכה, אפ"ה שרי, וזהו שכתב כל היום מותר, רצונו לומר אפילו לעכבה עד חשיכה ואוכלה שרי, דאף דאינו אוכלה בזמן רגילותו, אלא מעכב ומתחיל לאוכלה לערב עם חשיכה, אפ"ה שרי כיון דאיכא תרתי לטיבותא רגיל ולא קבע, אבל היכא דליכא תרתי לטיבותא אלא חדא, שהוא רגיל בה אבל היא קבע, לא שרי כל היום לעכבה מזמנה לזמן חשיכה, אלא אוכלה בזמן רגילותו, אם בצהריים בצהריים ואם בחשיכה בחשיכה, זהו מן הדין, אבל מצוה להמנע מלקבוע סעודה שרגיל בו מתשעה שעות או שמונה, ורגילותו בה הוא מתשעה שעות ולמעלה, דזה שרי מן הדין אפילו היא קבע, מ"מ מצד המצוה לא יעשנה, אבל קודם תשעה, יעשנה בזמן שרגיל לעשותה אפילו היא קבע אבל אינו מעכב ומאחר זמנה, אבל כשיש בה תרתי לטיבותא, שרי לעכבה אפילו לחשיכה ואין בה שום מצוה כלל. מה"ר אברהם פינטו זלה"ה.

והרב כמוהר"ר אברהם בן מוסא זלה"ה פירש כי שני ענינים יש בדבר שאינו רגיל, האחד הוא מחמת גודל וחשיבות הדבר ההוא, ואין האדם משיגו מחמת יוקר שלו ומחמת מיעוטו בעולם, לכן האדם אין רגיל לאוכלו, והוא (הוא) [הדין]⁸⁸ להיפך, דמחמת פחיתות המאכל ההוא וגריעותו, אין האדם רגיל לאוכלו. ושני הסוגים הללו, נקראים כולם בשם אינו רגיל, ולכך אמר השני ברישא, דאסור לקבוע סעודה שאינו רגיל, דהיינו ממין החשוב והיקר אפילו כל היום כולו אסור, דוק מינה אבל סעודה שרגיל, אפילו בקבע שרי כל היום. אח"כ אמר, ולאכול ולשתות וכו' אפילו סעודה שרגיל וכו', פירוש, לא מבעיא אם אוכל בלי קביעות מאותו מין שאינו רגיל לאוכלו מחמת פחיתותו, פשיטא דשרי, אלא אפילו אוכל מעין סעודה שרגיל, שרי כיון שאוכל שלא (קבע) [בקבע]. או הכי קאמר, ולאכול ולשתות בלי קביעות וכו' אפילו [וכו'], דהיינו לא מבעיא סעודה מדבר חשוב שאינו רגיל, פשיטא דבעינן בלי קביעות הוא דמותר, אלא אפילו סעודה שרגיל, אינו מותר כי אם בלי קביעות, דוק מינה הא אם אוכל בקבע, אפילו אוכל דבר הרגיל אסור, א"כ קשה דיוקא דרישא אדיוקא דסיפא, ועל כרחך שתאמר דדיוקא דסיפא אמרה, שאמר כל היום דיוק דהיינו דלא שרי כל היום אפילו עד חשיכה אלא באינו קבוע ורגיל, אבל בקבוע אף שרגיל לא שרי כל היום אפילו עד חשיכה, אלא באינו קבוע ורגיל, אבל בקבוע, אף שרגיל לא שרי כל היום עד חשיכה, אלא קודם חשיכה הוא דשרי מן הדין אפילו אחר תשעה שעות כל שהוא קודם חשיכה, וע"ז אמר דמ"מ מצד המצוה לא יעשנה מתשעה שעות כיון דקבועה, אבל מן הדין שרי כל עוד שלא הגיע החשיכה. ודיוקא דרישא דמשמע דברגיל אפילו בקבע שרי כל היום, היינו חוץ

אסור כדאמר בפרק השולח [גיטין לח:], שתי משפחות היו בירושלים אחת קבעה סעודתה בערב שבת וכו' ושתייהן נעקרו, והן הן דברי המגיד משנה בפרק ל' מהלכות שבת [ה"ד] שכתב שם על מ"ש הרמב"ם ז"ל אסור לקבוע סעודה ומשתה בערב שבת וכו', וז"ל: ונראה מלשון רבנו, שסעודה ומשתה שאינו נוהג בימות החול אסור לעשותו בערב שבת, וכל היום בכלל האיסור, והוכיח כן ממימרא דגיטין. ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול, כלומר אפילו היא כעין סעודה שרגיל בכל יום, לא מיחשבא קביעות, מפני שעכשיו אוכל בלא קבע. ואין צריך למה שנדחק הט"ז שם [סק"א], דבזה מותר מן הדין להתחיל בה כל היום, אבל מ"מ מצוה למנוע מן המנחה ולמעלה אפילו בקביעות סעודה שרגיל בימות החול וכו'. יע"ש.

וראיתי בכתב יד הקודש כמוהרע"א ישצ"ו שכתב וז"ל: אפילו סעודה וכו', הלשון מורדף, והכי קאמר: בלי קביעות סעודה אפילו קביעות מועטת של סעודה שרגיל בה וכו', ומיירי בסעודה חשובה שאינו רגיל בה כדקתני ברישא, אבל סעודה שרגיל בה מותר לקבוע, אבל מצוה וכו'. עכ"ל. (שבות יהודה)

קרבן שם ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול, כל היום מותר וכו'. הנה כל בעלי מדע ובינה והשכל, כ[ש]הגיעו לדין זה אחזו שערי הבינה, זה אומר כך וזה אומר כך. ואני אומר שפשט הסעיף כך הוא, דאין אסור מן הדין כל היום אלא בקבוע ואינו רגיל, אבל בלי קביעות אפילו אינו רגיל, או בקבוע ורגיל שרי מן הדין כל היום. וזהו שכתב הש"ע ברישא, אסור לקבוע סעודה שאינו רגיל, דמשמע דוקא תרתי הוא דאסור, קבע ואינו רגיל, אבל חדא שרי, לא קבע אפילו אינו רגיל או רגיל אפילו בקבע שרי כל היום מדינא, וזהו ג"כ שאמר ולאכול ולשתות בלי קביעות שרי, היינו אפילו אינו רגיל. ומ"ש אפילו סעודה שרגיל, פירוש סעודה שאינה עראי אלא בקבע, אפילו הכי שרי כיון דרגיל בה בחול. וזהו רמז באומרו אפילו סעודה, רצונו לומר אפילו היתר סעודה, לפי שאין שם סעודה נקראת אלא על הקביעה, ואפ"ה שרי כיון שרגיל, וכאילו אמר (אומר) [או] אפילו, ושני חלוקות הם. וכן מוכח מהט"ז [סק"א]. יע"ש. (וכפי) [ולפיכך] הש"ע שאמר ולאכול ולשתות בלי קביעות וכו', לגלות מה שמדויק מרישא נמי אתא, דמותר מן הדין בסעודה שרגיל אפילו קבע, וכשאינו רגיל ואינו קובע, אבל מצד הדין המצוה אסור מן תשע שעות בקבע אפילו רגיל, אבל בלא קבע אף שאינו רגיל, אין בו שום מצוה לאיסור, אלא שרי כל היום.

אי נמי, מ"ש אפילו סעודה שרגיל וכו', היא נמשכת ומצורפת למ"ש תחילה קודם זה, ולאכול ולשתות וכו' בלי קביעות, רצונו לומר דאפילו סעודה הרגיל בה לא אכלה בקביעות אלא

אוצר ההלכה

והוא דיש בני אדם רגילים לעשות סעודה בארבע שעות ביום או בשש שעות בחול, ויש שעושים אותה כל היום עד חשיכה, וכסוג הראשון אם יעשו גם כן בערב שבת באותו העת בצהרים ממש, פשיטא דשרי, והחדוש הוא בסוג השני דמעכבים הסעודה עד חשיכה, אפילו הכי שרי לעשותה בערב שבת עד חשיכה כמו שרגילים. ומ"ש הש"ע אפילו סעודה שרגיל בה וכו', אין פירושה לא מבעיא אינו רגיל וכו' כמו שחושבים העולם, ומכאן זה מקשים ע"ש, אלא הפירוש אפילו סעודה שרגיל בה בחול כל היום, לא מבעיא בסעודה שאינו רגיל בה כל היום פשיטא דיעשה בערב שבת באותו העת, אלא אפילו בסעודה שרגיל בה בחול כל היום דהיינו עד שחשכה, דאיכא למימר דכהאי גוונא בערב שבת אסור, קמשמע לן דמותר להתחיל מן הדין, **מסעוד** נלע"ד. (פרדס רימונים)

קיג) שם ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול, כל היום מותר וכו'. עיין בט"ז (סק"א) וז"ל: ומ"ש הרב אפילו סעודה שרגיל וכו', ונראה דאסעודה אמר "אפילו", כלומר אפילו בסעודה שאינה עראי מותר וכו', ותו לשון ואף על פי כן הוא קשה וכו'. ע"כ. והנלע"ד ביאור דבריו, דסתם סעודה היא קבועה, ואין סעודה בלי קביעות, ותחת אשר אמר בתחילה ולאכול ולשתות בלא קביעות סעודה מותר, מסיק ואמר דאפילו סעודה שהיא בקביעות כל שרגיל בה בחול כל היום מותר, אלא דמכל מקום יש להמנע מלקבוע סעודה גם הנהוגה בחול מתשע שעות ולמעלה. אלא דלפי זה לשון ואף על פי כן שכתב הרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ד] הוא קשה, דהוי ליה למימר אבל לקבוע. ר"ל דלשון אף על פי כן אינו שייך רק במאמר יאמר בו נשוא אחד בנושא, עם היות בו נשוא אחר מכחיש אותו לכאורה, ואז תורה מלת הטעם אף על פי כן שבראש המשפט השני, הסותר למה שהיה ראוי שיתחייב מהמשפט הראשון, בטול התולדה המדומה הנולדה ממשפט האחר, ויתכן זה שפיר כאן לפי מה שפירש הט"ז דברי הרמב"ם ז"ל, דמ"ש דאסור לקבוע סעודה ומשתה, להורות נתן בזה דאפילו בקביעות סעודה מותר כל שאינו קבוע גם לשתיה, וע"ז קאי במאמרו, דאף על פי כן ימנע אדם שלא לקבוע סעודה גם בזולת קביעות משתה עמה, אע"פ שזה מותר מצד הדין כאמור. אכן לפירוש המגיד משנה בדברי הרמב"ם, דלא התיר תחילה בפירוש רק לאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, שזה באמת רשאי, וגם משום חומר מצוה אין להחמיר בו, וללמד יצא, דאף דמותר לאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, מ"מ לקבוע סעודה אסור גם בסעודה הרגיל בה, הנה בכהאי גוונא מהראוי לבוא מלת 'אבל' בראש המשפט השני, להוראת שלילת נשוא אחר מהנושא, אחרי המצא בו הנשוא הראשון, מאשר אין בזה סתירה בין המאמרים, כנודע לאשר שפתיו ברור מללו בלשון שחז"ל מדברים בו, להיות דבר דבור על אופני ההגיון ושפתי נבון. (דברי חכמים – ערך השלחן)

משחשיכה. כפי זה, מ"ש אבל מצוה וכו', קאי אחילוק היוצא מדיוקא דרישא דלסיפא. ודו"ק. עכ"ד.

עוד נראה לי אני אברהם פינטו פירוש אחר, והוא כי שני מיני קביעות סעודה יש, ראשונה הוא קביעות סעודה שאינו רגיל בה, שיש בו קביעות סעודה, הצעת שלחנות הרבה, וצרכי הסעודה, ומתעכבים בה הרבה כיון שאינה באה אלא בעת גדול ואינו רגיל בה בכל עת, ויש קביעות אחרת מועט ופחות מינה והוא קביעות סעודה הרגיל בה שאין קביעותה גדול כל כך. ויש חלוקה אחרת, שאינו קובע באכילתו כלל אפילו בקביעות סעודה דרגיל, אלא אוכל עראי, ולכך אמר הש"ע ברישא אסור לקבוע סעודה שאינו רגיל וכו', פירוש לא מבעיא אם קובע הסעודה שאינו רגיל קביעות גדולה בקביעות הגדול, אלא אפילו אינו קובעה, הן קביעות הפחות שהוא כקביעות סעודה דרגיל בה אסור, כיון (אכול) [שאוכל] ושותה דבר שאינו רגיל, אפילו אינו קובע עליו בקביעות הגדול אסור, דסתמא קתני הש"ע אסור לקבוע, משמע אפילו בקביעות הפחות, ומשמע מדיוקא דרישא דאינו אסור אלא אם אוכל ושותה מאכל שאינו רגיל הוא דאסור לקבוע, אבל אם אוכל ושותה מידי דרגיל בו שרי אפילו לקבוע עליו.

אח"כ אמר הש"ע דאינו אסור לאכול מידי דאינו רגיל, אלא כשקובע עליו לאכול ולשתות, אבל בלי קביעות כלל ואינו קובע עליו אפילו בקביעות שעושה על סעודה שרגיל בה כל היום, כיון דאינו קובע עליו לא בקביעות הגדול ולא בקביעות הקטן אלא אוכל עראי לגמרי שרי, אפילו אוכל מידי דאינו רגיל, דוק מינה נמי דלא בעינן שלא יקבע כלל אפילו בקביעות הקטן אלא אם אוכל מידי דאינו רגיל, אבל אם אוכל מידי דרגיל, שרי אפילו לקבוע עליו בקביעות דרגיל, כמו שדויק מרישא נמי, וע"ז [הוא] דמ"ש מצד המצוה צריך לימנע מלקבוע אפילו על מידי דרגיל מתשע שעות, אבל מידי דאינו רגיל ובלי קביעות כלל, אין בו שום מצוה לימנע כלל, ואפילו כל היום. ובהכי ניחא מה שיש להקשות בסעיף זה אשר כבר נתקשו בהם ראשונים ואחרונים. עכ"ד מהרא"פ זלה"ה.

ונלע"ד (כפירוש) [בפירוש] הש"ע דרך חריף וישר, והוא דמ"ש אסור לקבוע סעודה ומשתה שאינו רגיל, דהיינו תרתי לריעותא, וכל היום בכלל האיסור אפילו בשחרית, ואם רוצה לאכול בלי קביעות, כל היום מותר אפילו עד חשיכה, וזהו שאמר הש"ע כל היום בכלל האיסור ולאכול ולשתות, דהלשון (מורה פירוש) דמ"ש כל היום קאי איסור וקאי אלאכול ולשתות בלי קביעות דשרי כל היום. אח"כ אמר הש"ע אפילו סעודה שרגיל בה בחול כל היום מותר להתחיל מן הדין, נראה דתיבת כל היום קאי אמה שכתב אפילו סעודה שרגיל בה בחול, ולא סמוכה אמותר להתחיל שאחריה, ופירוש הדברים (ו)הוא, דמ"ש הש"ע אסור לקבוע סעודה שאינו רגיל, פירושה אינו רגיל בה כלל, ומשמע הא רגיל מותר, וברגיל יש שני מינים,

אוצר ההלכה

ולענין השאלה אם התחיל מבעוד לילה ונמשך עד זריחת החמה, עיין לעיל בסימן פ"ט ס"ג שכתב השו"ע שאסור לאכול ולשתות עד שיתפלל, ובסעיף ה' כתב: אם התחיל לאכול קודם עלות השחר צריך להפסיק, וי"א שאין צריך להפסיק. והא ודאי דגם לי"א שאין צריך להפסיק, היינו שיגמור סעודתו ויתפלל, ולא שיעבור זמן תפלה, וא"כ כשגמר תפלתו כבר הוא יום ואסור לקבוע אז סעודה.

ולכאורה אכתי יש לשאול לדעת הסתם, דצריך להפסיק ויתפלל ואח"כ יחזור לגמור סעודתו⁸⁸, אם היה זה ביום ששי, והתחילו לפני עמוד השחר בסעודה גדולה והפסיקו לתפלה, אם יכולים להמשיך ביום ששי אחר התפלה לגמור אותה סעודה גדולה. ולפום ריהטא נראה דלא גרע ממצוה דרבנן דקי"ל אם התחילו אין מפסיקין, כדין לולב מיום שני ואילך שהוא מדרבנן, כמו שכתב בסימן תרנ"ב סעיף ב', והאי איסורא שלא לקבוע סעודה ביום ששי דרבנן היא. ויש לחפש עוד בזה.

ודע דכל זה רק לפי הפשט דאין איסור אכילה אחר שינה, אבל לדעת רבנו האר"י זיע"א אסור לאכול מחצות ואילך, עיין באר היטב בסימן פ"ט (סקי"א), ועיין לקמן בש"ע (סימן תקס"ד) שכתב הש"ע והוא שלא ישן.

(שו"ת מגיד תשובה ח"ה – סימן י"ד).

קיו) שם אפילו סעודה שרגיל בה בחול. כבר כתב הב"ח [אות ג], דעיקר דסעודה גדולה יותר ממה שרגיל אסור כל היום, וסעודה קבועה הרגיל בחול, מצוה למנוע מתשע שעות. והנה מה היא סעודה גדולה, לפי מה שכתב המג"א (סק"ד) הטעם משום דע"י טרדא ישכח מצרכי שבת, א"כ פשוט דרצונו לומר סעודה שיש בה טרדא. אבל משאר הפוסקים משמע משום דאין זה מכבוד השבת, שמראה בעצמו שאין השבת חשובה בעיניו להתענג בה, ומתענג ערב שבת. וכן מהסברא דבאמת כל היום מותר, דאין עליו חיוב עונג שבת רק בתאב לאכול, וכיון דלא יהיה תאב אין עליו מצוה, ואף דמצוה להביא עצמו לידי חיוב כמבואר בהלכות ציצית [סימן כ"ד ס"א]⁹⁰, דמחויב לעשות לו בגד המחויב בציצית, מ"מ כאן דאוכל בזמן שאין עליו חיוב, אין לאסור, רק מצוה איכא, אבל איסור של כל היום, דאין הטעם משום דלא יענג השבת, דעדיין יש שהות ויהא תאב לאכול, זה רק מטעם הנ"ל דמראה דאין השבת חשובה בעיניו ומתענג. ע"ש.

ולפ"ז אפשר קצת לומר, דכל שעושה עם חבורת אנשים אין זה מכבוד השבת. וא"כ יש לעיין במה שכתבתי לעיל (סק"ג)⁹¹ בשם אבן העוזר, דמה דמותר סעודת אירוסין היינו סעודה שרגיל בחול, והרי יש לומר דכל האוכל בחבורת אנשים

קיד) שם ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול, כל היום מותר וכו'. והוא קשה ההבנה. אבל נראה לי שמילת "סעודה", היא קביעות סעודה, דבלא קביעות נקרא אכילה. ע"ש.

קמו) שם ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול, כל היום מותר וכו'. אי כוונת רבנו לאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, היינו שאוכל דרך ארעי, ואז אפילו סעודה שרגיל בה בחול מותר כל היום ממש, אבל לאכול בקביעות סעודה אסור כל היום, אם כן אמאי סיים מצוה להמנוע "מלקבוע" סעודה מתשע שעות ולמעלה, הא מרישא משמע דכל היום אסור מן הדין בקביעות סעודה. לכן נלענ"ד לפרש הרישא כך, לאכול ולשתות בלי קביעות סעודה מותר מן הדין בסעודה שרגיל בה בחול, דהיינו שאף בחול אוכל סעודה כזו רק לפעמים ואז מותר מן הדין, אבל אם דרכו תמיד בחול לאכול סעודה קבועה מן המנחה ולמעלה, אסור לאכול בכל ערב שבת באותו זמן סעודה זו, [ד]דוקא באקראי בעלמא מותר אבל לא בקביעות, כדאיתא בהרב המגיד [הלכות שבת פ"ל ה"ד] בפירוש, וזה דנקט המחבר ברישא סעודה "שרגיל" בה, ובסיפא להמנוע מלקבוע סעודה "שנהוג" בה בחול לאכלה בכל זמן ההוא. וכל דברי המחבר הם כפירוש הרב המגיד ברמב"ם, וגם זה הדין של הרב המגיד נכלל בדברי רבנו הכל ביחד. (התעוררות תשובה)

קמו) שם ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול, כל היום מותר וכו'. נשאלתי לבאר דברי מרן בש"ע (א"ח סימן רמ"ט סעיף ב') שכתב, ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול וכו'. (ומתוך התשובה תתבאר מה היא השאלה).

ונראה לי דכך כוונתו, דבקביעות אסור, ושלא בקביעות מותר, ולא מיקרי קביעות אלא בסעודה גדולה, ולכן לאכול ולשתות בלי קביעות, כל היום מותר להתחיל. ואפילו אוכל סעודה שרגיל בה בשאר ימי החול (שאינה כל כך קבע), מותר, דגם זה חשיב בלי קביעות. או רצונו לומר, שיאכל סעודה הרגיל בה בחול בלי קביעות, וזה מותר כל היום, ועל זה מסיים דמתשע שעות ולמעלה מצוה להמנוע אפילו מקביעות סעודה הרגיל בה בימי החול. ומלשון זה משמע כפירוש קמא, דכל היום מותר לקבוע על סעודה הרגיל בה בחול גם דהוא קביעות קצת, כיון שאינה סעודה גדולה, ולא שיאכלנה עראי בלי קביעות, אבל סעודה שאינו רגיל בה בימי החול, דהיינו סעודה גדולה, אסור כל היום. וכעת ראיתי מה שכתב הרב משנה ברורה (סק"ט), וכנראה שנרגש מתיבת "אפילו" שנראה שהוא דבר אחר אדלעיל, ואינו כן, דלעיל בלא קביעות והשתא בקביעות, ולכן הגיה "ואפילו" ברא"ו במקום "אפילו".

הערות וצינונים

89. כמבואר בש"ע סימן קע"ח ס"ו. 90. שם כתוב: טוב ונכון. ומ"ש הרב המחבר כמבואר בהלכות ציצית "דמחויב" לעשות וכו' לאו דוקא והכוונה מצוה, וכתחילה לשונו שכתב ואף "דמצוה" להביא וכו'. 91. נדפס לקמן אות קנ"א.

אוצר ההלכה

אנשי מעשה נוהגין דאף קודם המנחה אין קובעין סעודה שרגיל בה בימות החול, אלא פחות ממנה הרבה כגון פת לחם עם צנון וכיוצא בזה בלחוד למאן דאפשר. ע"כ. ובסדר מהר"ש ז"ל כתב לא יקבע סעודה בערב שבת מתבטל. ע"כ. אבל לכאורה ברור דטעמיה מותרת, ואדרבא כתב מהר"ח ויטאל ז"ל [שער הכוונות ענין טבילת ערב שבת דף ס"ב ע"ב ד"ה גם צריך] בשם מורו האר"י ז"ל שצריך לטעום בערב שבת מכל תבטיל שבטיל לצורך שבת, וכן הביא מהר"ש ז"ל סמוך לזה. (תהלה לדוד – סק"ב)

קבג) שם מצוה להמנע מלקבוע. משמע בלי קביעות מותר כל היום, וליכא מצוה להמנע. וכ"כ בתניא [ש"ע הגר"ז ס"ט]. ודוקא לצורך שעה, אבל לעשות כן תמיד לא. ב"י בשם הרב המגיד [הלכות שבת פ"ל ה"ד], עטרת זקנים [סק"ג]. ובתניא בקונטרס אחרון [סק"ב] כתב דבש"ע השמיט, וכן רמ"א וט"ז ומג"א לא הביאו. והטעם, דהא המפרשים כתבו כן כדי לחלק בין סוגיא דערבי פסחים [צט:] לגמרא דגיתין [לח:], ולדידהו כל היום אסור, אבל הרמב"ם וש"ע על כרחין לא ס"ל כן, מדהוצרכו לחלק בין סעודה שרגיל בה או לא, אע"ג דקאמר בגיטין שתי משפחות קבעו, לשון הזה משמע שהיו רגילין בכך, אפילו הכי הוצרכו לאוקמי שאינו רגיל, מוכח דסעודה שרגיל מותר לעשות כן תמיד. ועיין בישועות יעקב [סק"ב]⁹², דמלשון רש"י [גיטין לח: ד"ה בערב] משמע, דגם סעודה קטנה שרגיל בחול אסור לעשות בערב שבת, ומי יכריע להקל כנגדו. דרך כלל, ראוי להחמיר שלא להרבות בסעודה בערב שבת, וכל שכן בחורף שהיום קצר. ע"כ.⁹³ (באר יעקב – קרויזר – סק"ז)

קבד) שם מתשע שעות ולמעלה כו'. נ"ב: ומזה הזמן עצמו אין להברות, לפי מה שפסק הש"ע ביו"ד [סימן שע"ה ס"ה], ודלא כמו שנראה לכאורה ממשמעות פשט הש"ע שם דדוקא כשנקבר סמוך לחשיכה. ועיין בלשון המרדכי דסוף מועד קטן [סימן תתקל"ד] שהביא מרן הב"י שם. ודוק. (רב דגן – סק"א)

קבה) שם הגה וסעודה וכו'. כתב במג"א (סק"א), ובעולת שבת [סק"ב] כתב וכו', ולא עיין בסנהדרין (דף ע' ע"א). [ע"כ]. וכוונתו דאמרינן התם ערב תשעה באב לא יאכל בשר, אבל אוכל בשר מליח, עד כמה, כל זמן שהוא כשלמים. פרש"י, שלא עבר עליו זמן אכילת שלמים שני ימים ולילה אחד. [ע"כ]. ומסיק התם הטעם משום שמחה, וכל זמן שהוא כשלמים אית ביה שמחה. פרש"י, עדיין בלחלחותו קיימת ולא איקרי מליח ומשמח את הלב, דכתיב "וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת" [דברים כ"ז, ד'], אלמא בר שמחה הוא. עכ"ל. נמצא לפ"ז מוכח דאף בזמן הזה הבשר משמח, שהרי תשעה באב בזמן שאין המקדש קיים הוא.

נקרא סעודה גדולה והוי זילזול לשבת. ואך מ"מ נראה דכל סעודת מצוה לא הוי זילזול, רק אם אוכל הרבה שלא יהא תאב לאכול. כל זה כתבתי דרך הערה לפי שלא ביארו המפרשים הטעמים והחילוקים. (גנזי חיים – סק"ה)

קיה) שם כל היום מותר להתחיל מן הדין. כתב ב"י (דף קס"ב ע"ג שיטה נ"ו), וכן פירש הר"ן ז"ל שם [פסחים יט. ד"ה גמ'] דברי הר"ף וכו'. נ"ב: וכן כתב מהרי"ל בתשובה סימן [צ"ט] (כנסת הגדולה – הגב"י).

קיט) שם אבל מצוה להמנע מלקבוע סעודה וכו' מתשע שעות ולמעלה. רצונו לומר מסוף תשע שהוא תחלת עשר, כמו שכתוב ריש סימן תע"א. ומה שכתב הרמב"ם [הלכות שבת פ"ל ה"ד] מן המנחה ולמעלה, כתב מרן דחצי שעה קודם זמן מנחה קטנה בעינן כמו בערב פסח. ע"ש. וקשה, דליכא למילף ודאי מערב פסח דחמיר משום חיובא דמצה, כדבעי למימר רב פפא ריש פרק ערבי פסחים [צט:], אלא דהתם מייתי ברייתא דקתני בהדיא, לא יאכל אדם בערב שבת ויו"ט מתשע שעות וכו'.

ואע"ג דקי"ל כו' יוסי דאמר אוכל עד שתחשך, הוא דוקא בלא קביעות סעודה, אבל לקבוע סעודה מודה דמצוה למנוע מזמן שיכול להיות תאב, שהוא מתשע שעות שהזכיר ר' יהודה. ובזה אין צריך למה שכתב [בב"י] סעד להרב המגיד מרתנן [שם] ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל, ואסיקנא [קז:] דסמוך למנחה קטנה היא. ע"ש. דאפילו נימא דבערב פסח סמוך למנחה גדולה נמי אסור, מ"מ בערב שבת ויו"ט תני בהדיא ד[מ]מנחה קטנה סגי ליכנס תאב לסעודת הלילה. והראב"ד [שם בהשגות] נראה דאינו חולק בזה, אלא דוקא אמה שאסר הרמב"ם לקבוע סעודה שאינו נוהג בימות החול כל היום, ואהא כתב דדוקא מחצות ולמעלה הוא דאסור, וזה שכתב ודוקא וכו'. ע"ש. (ערך השלחן – סק"ב)

קכ) שם אבל מצוה להמנע מלקבוע סעודה וכו' מתשע שעות ולמעלה. וכן נראה מגמרא בפרק ערבי פסחים [קז:], דאיבעיא להו, מנחה קטנה ומשום מצה או מנחה גדולה משום פסח. ע"ש. משמע דמשום כדי שיאכל לתיאבון סגי במנחה קטנה. ודברי הב"י כאן צ"ע מסוגיא הלזו⁹⁴. (שלחנו של אברהם)

קכא) שם אבל מצוה להמנע מלקבוע סעודה וכו' מתשע שעות ולמעלה. עיין מה שכתבתי אני הדל ס"ט לעיל (סימן רל"ב אות ו') בס"ד. (פתח הדביר ח"ג – סק"ד)

קכב) שם אבל מצוה להמנע מלקבוע סעודה שנהוג בה בחול מתשע שעות ולמעלה. כתב הב"ח [אות ג' ד"ה ומיהו],

92. סתם כאן ופירש בספרו משמרות כהונה [שם צט:] וז"ל: ומכאן קשה לסברת הראב"ד בפ"ל מהלכות שבת [ה"ד] לפי מה שהבין הכסף משנה [וכן הבין בב"י כאן] דס"ל מנחה גדולה וכו'. לכן נראה עיקר דהראב"ד אסעודה גדולה דוקא קאמר וכו'. עכ"ל. 93. נדפס לעיל אות מ"ט. 94. המשך הדבור נדפס לעיל אות ק"ד. 95. הא דאין שמחה אלא בבשר דוקא בזמן שביית המקדש קיים.

אוצר ההלכה

קבו) שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה
 וכו'. כתב מג"א (סק"ו), מותר וכו' כל שכן מילה
 דעדיף משבת. עכ"ל. כוונתו להקשות אמהר"ש דהיה סנדק ולא
 רצה לאכול בערב שבת על הברית, דהרי מהר"ם [טיקטין, חרשי
 אנשי שם על המרדכי תענית סימן תר"ל אות ב'] התיר לכבס בשבוע
 שחל תשעה באב לצורך מילה, מקל וחומר דמותר לצורך שבת,
 ומילה עדיף משבת, א"כ הכא נמי לענין סעודת מילה בערב שבת
 מותר לאכול, ומה בכך דלא יאכל לתיאבון, הרי מילה עדיף
 משבת. כן פירש ביד אפרים. ולענ"ד אין בזה קושיא אמהר"ש,
 דאטו מהר"ש אוסר לגמרי סעודת מילה בערב שבת, הרי כתב
 בפירוש כיון שהיה שם מנין בלעדו, הרי דהתיר לאחרים לאכול,
 ועל כרחך צריך לומר דמהר"ש החמיר משום דס"ל אם הסעודה
 נעשית (בעשיה) [בעשרה] סגי, וא"כ אין קושיא מהא דהותר לכבס
 לבעלי ברית בתשעה באב שנדחה, דהתם כדי שיהא מהודר
 בשעת עשיית המצוה, משא"כ לאכול בסעודת מילה דהמצוה
 כבר נעשית, ושפיר החמיר מהר"ש.

(תנבות יהודה)

קכח) שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה וכו'.
 המג"א (סק"ו) הביא דהר"ש אף שהיה סנדק בערב
 שבת, לא הלך אל הסעודה כיון שהיה מנין בלעדו, כמו שמצינו
 [סימן תקנ"א ס"י בהג"ה] בחודש אב דעל סעודת ברית מילה לא
 יאכלו בשר רק עשרה. והקשה לו השל"ה [ח"ב מסכת שבת פרק נר
 מצוה אות ד'] דשם אותם היותר מעשרה מקיימין סעודת המצוה
 גם כן, דאוכלין מאכלי חלב, אבל למנוע הסעודה מכל וכל אין
 לנו, והשיב לו הר"ש דאין שמחה אלא בבשר. ע"ש ובמחצית
 השקל. ואני בעניי לא זכיתי להבין דבריהם, דמנא להו דסעודת
 ברית מילה בעינן שמחה, ומה שבעלי ברית מותרין בבשר, הוא
 משום דיו"ט שלהם הוא, ולכן מותר כל המנין משום דהוי סניף
 להמצוה, או כיון דאין האיסור רק משום מנהג, ולכן משום כבוד
 המצוה מותרין בבשר, וא"כ מה השיב הר"ש דאין שמחה אלא
 בבשר. וגם דברי השל"ה צ"ע, לפי מה שהבין דמקיים סעודת
 מצוה אף במאכלי חלב א"כ למה הותרו המנין בבשר, יקיימו גם
 הם במאכלי חלב. ולכן נראה דזו היתה באמת כוונת השל"ה,
 דהסעודה מקיימת גם בחלב, והשיב לו כיון דאין שמחה אלא
 בבשר ולכן משום מצוה מותר בשמחה, ואם נאמר דאף היותר
 מהמנין הם סניף למצוה למה לא הותרו גם הם, ועל כרחנו דיותר
 מן העשרה אינם סניף כלל.

לפ"ז קשה לי על העולת שבת [סק"ב] שהביא המג"א, דהקשה
 דהא דאין שמחה אלא בבשר היינו בזמן שבית המקדש
 קיים, וכוונתו דאין אמר הר"ש דאין מקיים השמחה רק בבשר,
 והרי אף בבשר אין שמחה. ולפי מה שכתבתי הרי לא נתכוין
 הר"ש כלל לומר דהיותר מעשרה אין מקיימין, רק כוונתו דע"כ

ולא ידעתי מה יאמר המג"א בהא דאמרינן בפרק ערבי פסחים
 (דף ק"ט ע"א), תניא ר' יהודה בן בתירא אומר, בזמן שבית
 המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר, שנאמר "וזבחת שלמים"
 וגו', ועכשיו שאין המקדש קיים אין שמחה אלא ביין. עכ"ל.
 הרי בהדיא דבזמן הזה אין שמחה בבשר. ולכן נראה לי דודאי
 הכי הוא, ויש לי ליתן טעם וסמך לדבר, דאמרינן בגמרא⁹⁶
 משחרב בית המקדש ניטל טעם בשר וניתן בעצמות, ולכן אינו
 משמח, שהרי רש"י כתב במסכת סנהדרין שם, דלהכי בשר מליח
 יותר מזמן אכילת שלמים אינו משמח, דנחלף טעמו במלחו,
 ואינו דומה לשלמים. ולדידן כל בשר נחלף טעמו ואינו כשלמים
 ואינו משמח. והא דאסרו לאכול בשר בערב תשעה באב משום
 שמחה, היינו לזכור החורבן שהיה שמחה אז בבשר בזמן
 המקדש בזכות הקרבנות, ועתה אין שלמים ואין בשר. מיהו לא
 אסרו אלא בשר שהיה בו שמחה בזמן המקדש, דהיינו כל זמן
 שהוא כשלמים, ודוגמת זה אסרו בזמן הזה, אבל בשר מלוח
 יותר מזה למה יאסרו, כיון דאף בזמן המקדש לא היה בו שמחה,
 לא יהיה זכרון ע"י זה, ולפי זה דברי העולת שבת נכונים. אלא
 הא דכתב דלא היה אף בזמן המקדש שמחה רק בשלמים, זה
 אינו, דבזמן המקדש היה שמחה אף בבשר חולין, וכפשוטא
 דלישנא דר' יהודה בן בתירא. וכ"כ התוספות בחגיגה (דף ח' ע"ב
 ד"ה מי שחגיגה). ע"ש. וזה ברור. (חמד משה – סק"ד)

קכו) שם הגהה וסעודה וכו'. ראיתי בספר מחצית השקל [סק"ו],
 שבספר חמד משה [סק"ד]⁹⁷ מקשה על מג"א מהא
 דאיתא בפרק ערבי פסחים (קט"ו) [קט.], בזמן שבית המקדש
 קיים אין שמחה אלא בבשר, עכשיו שאין בית המקדש קיים אין
 שמחה אלא ביין. ונראה קרוב למה שהקשה בספר הנ"ל, דהב"י
 לקמן (סימן תקכ"ט) הקשה על הרמב"ם [הלכות יום טוב פ"ו הי"ח]
 שכתב שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין, והקשה
 ב"י גם כן כנ"ל. ולפענ"ד לא קשיא, שבודאי יש דברים
 שבהמצאן לא ישמח בהם, ובחסרון יצטער ולא יערב לו
 שמחה. והנה כי כן, שמחת יו"ט צריך שיהיה לו היכר שהיא
 לשמחת יו"ט, והנה בבשר ליכא היכרא שהוא לשמחת יו"ט,
 שגם בחול דרכן לאכול בשר, ולא יתפעל מזה שמחת יו"ט,
 משא"כ בזמן המקדש שאכל בשר שלמי שמחה, וזה לו להיכרא
 לשמחה דיו"ט. וא"כ מה שאמר אין שמחה אלא ביין, היינו
 משום דבבשר לחוד ליכא שמחה, אבל שמחת היין לא תערב
 לו בלא בשר, נמצא שאף שאכל בשר וסגי ליה שלא יצטער,
 מ"מ אין שמחה אלא ביין, אבל אם ימנע מן הבשר, גם שמחת
 היין לא תערב לו. ואם כן כוונת הרמב"ם שאין שמחה אלא
 בבשר, י"ל שגם שמחת היין לא תערב לו בלא בשר. וגם דברי
 המג"א מיושבים, דודאי עיקר סעודה של שמחה היא בבשר.
 (עשרים גרה – סימן י"ב)

אוצר ההלכה

כתב במג"א (סק"ו), ושל"ה כתב, מורי מהר"ש וכו'. עיין שם בשל"ה מסכת שבת בתחלה [ח"ב פרק נר מצוה אות ז'] (אהל ברוך)

ק"א שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת וכו' מותר. כתב הטור (שיטה י'), דערב שבת סתמא קאמר כו'. נ"ב: וסעודה שזמנה ערב שבת, כגון מילה ופדיון הבן מותר, כן נראה לי, וכן המנהג פשוט. ספר המפה והלבוש. ולע"ד נראה דלכתחלה יש ליזהר שלא יתחילו לסעוד בה אלא קודם תשע שעות. ב"ח [סוף אות ג']. וכן הוא המנהג⁹⁹. (שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"ב)

ק"ב שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת וכו' מותר. נ"ב: כתב הלבוש, אם אי אפשר לקיים שתייהם תדחה סעודת שבת. יע"ש. וכתב הרב ב"ח [אות ג'] דאפילו באלו צריך שיזהר להתחיל לכתחילה קודם (שעה עשירית) [תשע שעות]. יע"ש¹⁰⁰. (ברכות מים)

ק"ג שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת וכו' מותר. לאכול בערב שבת, ומסתברא בסעודת מצוה כנישואין ומילה ופורים, שאין לדחות בזמנו, אף עד מנחה קטנה שרי, כדמוכח בריש ערבי פסחים [ק]. מעשה ברבן שמעון בן גמליאל ור' יוסי שהיו מסובין בעכו וקדש עליהם היום, על כרחך דמצוה הוי. (מאורי אור חלק בן נון – דף קנ"ד ע"א)

ק"ד שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת וכו' מותר. כתב מג"א (סק"ו), תדחה סעודת שבת. נ"ב: עיין מג"א סוף סימן רע"ד. ועל כל פנים פשוט דבערב פסח וערב סוכות אסור אפילו סעודה שזמנה קבוע היום, כיון דחובה מדאורייתא לאכול בלילה. ומה שהביא המג"א (בסק"ג), התם מיירי שיוכל לאכול בלילה וקודם תשע שעות. (עזרת ישראל)

ק"ה שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת וכו' מותר. עיין באר היטב (סק"ה). ועיין בספר מגורה הטהורה [קני המגורה סק"ו] דלכתחילה יש ליזהר שלא יתחיל בסעודה אלא קודם תשע שעות זמניות כדעת הב"ח [אות ג'], ודייק שם דגם הרמ"א סובר כן. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ג)

ק"ו שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת וכו' מותר. כתב בספר מאורי אור בחלק בן נון (דף קנ"ד ע"א) וז"ל: ומסתברא בסעודת מצוה כנישואין ומילה ופורים שאין לדחות בזמנו, אף עד מנחה קטנה שרי, כדמוכח בריש ערבי פסחים [פסחים ק]. מעשה ברשב"ג ור' יוסי שהיו מסובין בעכו וקדש עליהם היום, על כרחך דמצוה הוי. עכ"ל.

(ארחות חיים – ספינקא – סק"ה)

דמחלקינן בין העשרה לאינך, על כרחך דהם אינם סניף להמצוה, דאל"כ מה נשתנו אלו מאלו. ועיין מחצית השקל דהביא שהקשו מפסחים (דף ק"ט ע"א) דאמר אין שמחה אלא ביין, ותיירץ המחצית השקל דתרווייהו בעי, בשר ויין. ותימה בעיני, לפי הבנתם דבסעודת ברית מילה בעינן שמחה, ומעולם לא שמענו דיצטרך בסעודת מצוה יין דוקא. ומזה נראה ג"כ כמו שכתבתי דבסעודת מצוה לא בעי שמחה ופשוט. אכן צ"ע בעיני, לפי מה שכתבו דיותר מהמנין אינם נחשבים להמצוה, דלקמן בסימן תקנ"א מתיר מנין חוץ מהקרובים, ובזה לא אבין שום טעם, דבשלמא להשלים המנין הוא ממצות הסעודה, אבל מה טעם למנין אם יש עשרה בלעדיהם מהקרובים.

ע"ה בהעתקה בא לידי ספר אליהו רבה [סק"ז] וכתב לדחות דברי מהר"ש, וכתב דהא דיותר ממנין אסורים בבשר, הוא דחשו דיבואו להסעודה לא משום מצוה רק משום דרוצין לאכול בשר בימים אלו, ולא התירו רק מנין. ולפי מה שכתבתי יהיה ראיה לדבריו, והיינו דכיון דלעולם צריך מנין, התירו מנין, ולא דקדקו כל כך, אף דיש קרובים בלא הם. ודו"ק. (גנזי חיים – סק"ד)

קכ"ט שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה וכו'. כתב במג"א (סק"ו), ושל"ה [ח"ב מסכת שבת פרק נר מצוה אות ז'] כתב, מורי מהר"ש מלובלין היה סנדק בערב שבת וכו', ושל"ה השיב לו. ע"ש. וכו'. ובעולת שבת [סק"ב] כתב, הא דאין שמחה אלא בבשר, דוקא בזמן שבית המקדש קיים, והוא בשר שלמי שמחה. ע"כ. ולא עיין בסנהדרין (דף ע' ע"א). ביאור הדברים עיין במחצית השקל באריכות במה שכתב ליישב קושית החמוד משה [סק"ד]⁹⁸ על המג"א, ותורף דבריו, דס"ל למג"א כי שם שלמה [ביצה פ"ב סימן ה'] דגם בזמן הזה אין שמחה אלא בבשר, כי הוא עיקר הסעודה, אלא דלא סגי בבשר לחודיה אלא בצירוף שמחת יין. ובזה אתי שפיר גם דברי מהר"ש, דבאכילת מאכלי חלב אין יוצאים מצות שמחת סעודת ברית מילה. עכ"ל. ע"ש. ולכאורה נעלם מעינו עין הברדלח דברי המג"א לקמן (סימן תרצ"ו סק"ט⁹⁹), שהקשה אמאי אונן מותר בבשר ויין בפורים וכו'. ואפשר לומר דפורים שאני, דכתיב ביה שמחה, ואין שמחה אלא בבשר, ומ"מ קשה דהא יו"ט נמי שמחה כתיב ביה, ואין חיוב לאכול בשר רק בזמן שבית המקדש קיים. עיין סימן תקכ"ט [ס"ג]. עכ"ל. ואי נימא כי שם שלמה, ודאי גם בזמן הזה חיוב לאכול בשר ביו"ט דהוא עיקר הסעודה, רק דצריך ג"כ יין. וצ"ע, דמחצית השקל קיצר במקום שהיה לו להאריך.

(ילקוט הגרשוני – סק"ב)

ק"ל שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה וכו'.

הערות וצינונים

⁹⁸ נדפס לעיל אות קכ"ה. ⁹⁹ וכתב המשנ"ב בשער הציון (סק"ז), דאף דבב"ח נזכר שמצוה להתחילה קודם שעה עשירית, לאו דוקא הוא, דלא עדיפא סעודה זו מסעודת פורים וכו'. ¹⁰⁰ ראה הערה קודמת. ¹⁰¹ נדפס לעיל אות קל"ג.

אוצר ההלכה

כגון למול את בנו או לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו כו'. דמשמע מלשונם דסעודת ברית מילה אינה נקראת סעודת מצוה כמו סעודת אירוסין¹⁰². והבאה ט"ס [סק"ג] הקשה להיפוך. (המאיר לארץ)

קמא) שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה וכו' מותר. כתב הבאר היטב (סק"ד), ועיין ביו"ד סימן רס"ו וכו'. ע"ש בש"ך (סק"ח) שפסק דמותר, וכן פסק במג"א סימן של"א (סק"ט), וכן פסק בדרך החיים [סימן רל"ב ס"ב], וכן פסק בנודע ביהודה תניינא חיו"ד סימן (קס"א) [קס"ו], אלא שלא ישהה בכיוון על יום חמישי או ערב שבת. ועיין בזכור לאברהם [ח"א מערכת ש' הלכות שבת ערך מילה בשבת] בשם ברכי יוסף [חיו"ד סימן רס"ב סק"ב] ועדות ביעקב [סימן ט'], להחמיר שלא למול בחמישי וערב שבת. ועיין שם בח"ג [חיו"ד מערכת מ' אות ק"ל] בשם זכרון יוסף [סימן נ"ד] דמותר למול בהושענא רבה מילה שלא בזמנה, ואין לחוש שיום שלישי הוא יו"ט שני, דלא אסר הרשב"ץ [ח"א סימן כ"א] אלא כשיום שלישי שבת, לא כשיום שלישי יו"ט שני. (באר יעקב – קרויזר – סק"ה)

קמב) שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר. כתב המג"א [סק"ה] דיש חילוק, פדיון הבן שעבר זמנו אסור לעשות בערב שבת, ומילה (ש)אף שעבר זמנו וכו'. ע"ש. ומיהו יש לדקדק, הלא גם בפדיון הבן אסור להניחו במזיד כמו במילה, וא"כ גם כן בפדיון הבן כל שעתה ושעתה זמניה הוא. וצ"ל דבשלמא גבי מילה אין מציאות כלל שיהיה שלא בזמנה אלא ע"י אונס, כגון שהיה חולה בשמיני וכיוצא בו, אבל בפדיון הבן כיון דאין אסור כ"כ אם הוא שלא בזמנו, א"כ יש מציאות שיהיה שלא בזמנו על ידי שיתעצל בדבר, לכן בפדיון הבן אסור לעשותו בערב שבת. וק"ל. (מתוק מדבש)

קמג) שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר. נ"ב: כתב הרב מג"א ז"ל [סק"ה] וז"ל: פדיון הבן שעבר זמנו, אסור לעשותו בערב שבת. ומילה אע"פ שעבר זמנה, כגון שהיה חולה בשמיני, מיקרי זמנה קבוע, דכל שעתא ושעתא זמניה הוא, דאסור להניחו. ע"כ. והוא ז"ל ציין בזה דברי התוספות דמסכת מועד קטן (דף ח' ע"ב ד"ה מפני ביטול פריה ורביה). יע"ש.

ולפ"ק"ד לא ידעתי מנא ליה דפדיון הבן אסור לעשותו מהך, והרי לך דברי התוספות שם: וסעודת ברית מילה מותר לעשות בחול המועד, דליכא שמחה, כדאמרינן בפרק קמא דכתובות (דף ח' ע"א) דלא מברכינן שהשמחה במעונו משום דאית ליה צערא לינוקא. אי נמי כיון שזמנו קבוע אין לבטל זה מפני

קל"ז) שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת וכו' מותר. כתב הבאר היטב (סק"ה), תדחה סעודת שבת. ע"כ. ויאכל למחר שלש סעודות כמו שכתבתי בסימן רע"ד [ס"ח]. תניא [ש"ע הגר"ז ס"ו]. וטוב שלא יהא בסעודה זו רק קרובים השייכים יותר לאותה סעודה, וגם הם לא ירבו לאכול, רק כדי שביעה. עטרת זקנים [סק"ב]. ובתניא [שם ס"ז] כתב מנין מצומצם לבד מן השייכים לסעודה, כגון הקרובים והשושבינין בסעודת נשואין והקרובים ובעלי הברית דהיינו המוהל והסנדק בסעודת ברית מילה. ע"ש הטעם בקונטרס אחרון [סק"א]. (ובנ"א) [ובנ"ז] - ובנזר ישראל [סימן נ"ג לקוטי רמ"א סק"ה] כתב בשם שלחן עצי שטים [סימן ה' סעיף ב'], דאסור לסנדק למנוע עצמו אפילו יש מנין בלעדו, דיו"ט שלו הוא. ובאליה רבה [סק"ז] כתב להתיר אף שאר אנשים, דלא דמי לשבוע של תשעה באב, דהתם בשעת אכילה עביד איסור, משא"כ הכא בשעת אכילה אין איסור, רק שיאכל אח"כ, ומצוה קודמת קודם. וכתב שם עוד טעמים להתיר. עכ"ד. ועיין במגן אלה [סימן תמ"ד [סק"ב]] שהקשה, דשם כתב ההולך למול את בנו או לאכול סעודת אירוסין, משמע דסעודת ברית מילה לא מיקרי סעודת מצוה כל כך כמו סעודת אירוסין, א"כ אמאי פסק רמ"א דאסור לאכול סעודת אירוסין בערב שבת, וברית מילה מותר. עכ"ד. ואינו מובן קושייתו, דהא רמ"א טעמא קאמר, דסעודת ברית מילה זמנה קבוע.

(באר יעקב – קרויזר – סק"ו)

קל"ח) שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה וכו' מותר. במג"א [סק"ה] דאסור להניחו ערל. כצ"ל. (שימוש חכמים)

קל"ט) שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה וכו' מותר. כתב הרב מג"א [סק"ה], עיין ביורה דעה סימן רס"ו בש"ך [סק"ח] וט"ז, דיש אוסרים למול מילה שלא בזמנה בערב שבת. עכ"ל. ודברי הרב ט"ז הם בסימן רס"ב [סק"ג], שכתב, דהרשב"ץ [ח"א סימן כ"א]¹⁰² שאסר מילה שלא בזמנה בחמישי בשבת דוקא, היינו משום דסבירא ליה דבשלישי דוקא מסוכן, אבל להפוסקים דסבירא להו שכל שלשה ימים ראשונים מסוכן, אסור בחמישי ובערב שבת. והש"ך ז"ל חלק, ומתיר בין בחמישי ובין בערב שבת. וכ"כ הרב מג"א (סימן של"א [סק"ט]) שאין לחוש לזה¹⁰³.

קמ) שם הגהה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה וכו' מותר. נ"ב: משמע דהיא יותר נקראת סעודת מצוה מסעודת אירוסין, ועל פי [מאי] דאיתא גם כן בתוספות ערבי פסחים (דף ק"ד ע"א [ד"ה ואין]) ובטוש"ע יו"ד (סימן רס"ה ס"ב). ועיין לקמן (סימן תמ"ד סעיף ז'): ההולך ביו"ד [בניסן] לדבר מצוה,

הערות וצינונים

102. לפנינו איתא משם הרשב"א וכן הוא בבדק הבית שם. ועיין לשכנה"ג (שם הגב"י סק"ד) שמגיה הרשב"ץ. וכ"כ ברכ"י שם (סק"ב), ובסימן רמ"ח (סק"א), נרפס שם אות י"ט. 103. המשך הדבור נדפס לעיל אות צ"ה. 104. דקדק כן ממה שכתב "למול" את בנו, ולא כתב לסעודת מילה כמו שכתב גבי אירוסין "סעודת" אירוסין.

אוצר ההלכה

בנו בזמנו מחמת קטטה והקנטה עם חמיו ואשתו, ואחר עבור קצת ימים נתוודע הדבר לבית דין, וקרא בפניו לאותו האיש וגער בו הרבה, והתרה בו בכל תוקף וחוזק לקיים מצותו בבל יעבור, וקבל עליו. אך יען באותה שעה כבר פנה היום והיה לעת ערב, נתחייב לפדות את בנו ביום מחר בבוקר בלי שום איחור כלל. ושוב נזכרו שיום מחר הוא יום הששי, ופדיון שעבר זמנו אסור בערב שבת כנזכר. ולפ"ד נראה דעם כל זה אין למנוע מעשות הפדיון בערב שבת מכמה טעמי, חדא, דבאיש כזה קשה ורע מעללים ומזלזל בקיום המצוות כידוע ומפורסם לידועו ומכירו, א"כ בעת ובעונה הזאת שברחמי שמים עלה בידינו לכופו לקיים מצותו, אין לנו לדחותו ליום ראשון, דשמא יברח אל ארץ אחרת לפי רשעתו וקמצנותו, ותתבטל המצוה לגמרי ח"ו, ובכהאי גוונא חשיב מצוה בעידנא, והוא יפדה את בנו אפילו בערב שבת. ותו דאעיקרא נראה דעיקר האיסור שלא לעשות פדיון בערב שבת, אינו אלא מפני הסעודה, דמפני כבוד השבת בעינן שיאכל סעודת שבת לתיאבון, וגם שע"י הכנת סעודה זו לא יהיה פנוי לטרוח בצרכי שבת, וא"כ אפשר לקיים מצות פדיון בלי סעודה בערב שבת, ויעשה הסעודה בלילה כמו כשחל תענית צבור ביום המילה, ואין לדחות המצוה מפני זה, ואל יחמיצנה. ותו שהרי כתב הרב פרי מגדים ז"ל בחלק אשל אברהם (סק"ה), דאם שכח וסבור שמותר לעשות סעודת פדיון הבן שלא בזמנו בערב שבת, והכין צרכי סעודה, אפשר להתיר, דאנוס הוא ולא מיקרי מזלזל בכבוד השבת וכו'. ע"ש. ותו דלפי הטעם שכתב הרב מג"א ז"ל (סק"ד) בשם (ר"ת) [ר"ח] לאיסור סעודה, דהיינו משום דמתוך טרדת הסעודה לא יתעסק בצרכי שבת כנזכר, כתב הרב תוספת שבת ז"ל [סק"ג] דאם יש מי שיכין בשבילו שרי, וא"כ גם בנדון דידן אפשר לעשות גם הסעודה ע"י שיקנה מן המוכן וריקים הנמכרים בשוק המוכנים ועומדים בכל יום בבוקר, דליכא שום טירחא וביטול כלל. ולטעם האחר שיכנס לשבת כשהוא תאב, הנה כשעושה הסעודה בבוקר, ואינה סעודה גדולה, אלא כדרך שרגיל לאכול בכל בוקר, לא יעצרנו סעודה כזו מלהיות תאב בסעודת שבת, ואיסור סעודה בערב שבת אינו אלא מחצות היום ואילך, כמו שכתב הגאון בספר שאילת יעב"ץ ז"ל ח"א (סימן ג"ל דף נ"ה ע"א), וכתב שכן דעת רבנו הטור ז"ל בסימן זה. ע"ש. וכל זה לשיטת הרב מג"א ודישרן סמיכין עלוהי, יש להתיר בצירוף כל הטעמים הנזכרים, כל שכן למאי דחזה הוית להרב חיי אדם ז"ל בהלכות שבת (כלל א' אות ח'), שחלק על הרב מג"א ז"ל, וכתב דגם פדיון הבן אפילו שלא בזמנו יכול לעשותו בערב שבת, כמילה שלא בזמנה, ומ"מ נכון להקדימה בבוקר כדי שיוכל לאכול סעודת שבת לתיאבון. ע"כ. ובחלק נשמת אדם ז"ל [סק"א] ביאר דבריו בהרחבה, דכשם שמילה כל יומא זימניה הוא שאסור להניחו ערל, גם פדיון הבן כל שעתא ושעתא זימניה

זה, אבל סעודת פדיון הבן צ"ע אם מותר לעשות במועד. ואין לומר הא זמנה קבוע, תינח בזמנה, שלא בזמנה היאך יהיה מותר. ונראה לי דקיימא לן כרב אשי [חגיגה ח:]¹⁰⁶ ואינו אסור לערב כו'. ועוד י"ל דלא חשיבי שמחה כי אם סעודת נישואין כו'. יע"ש. ולפ"ד יש לדקדק מנא ליה להרב ז"ל דפדיון אסור לעשות בערב שבת, אי משום מה שנסתפקו התוספות שם וכתבו תינח בזמנו כו', התם לא קאי אלא לענין סעודה, וטעמא משום דאין מערבין שמחה בשמחה. אמנם בעיקר עשיית הפדיון בלתי סעודה, אפילו התוספות פשיטא להו דמותר לפדותו במועד בין בזמנו בין שלא בזמנו. ועוד דלמסקנא הכי כתבו, דגם בסעודה מותר אז משום דקיימא לן [כר"י] [כרב אשי], או משום דלא חשיב שמחה כי אם נישואין כו', א"כ מנא ליה לאסור פדיון הבן בערב שבת. ואי משום סעודה, ליעבד פדיון באותו יום והסעודה יניח לליל שבת או למחרת יום השבת¹⁰⁶.

ולענין דינא, לפ"ד נראה לי בהיפך, דפדיון הבן אף שעבר זמנו יכול לעשותו בערב שבת, ומשום סעודה, או יניחו אותם עד הלילה או יעשו סעודת עראי ולא קבע, אי נמי במיני פירות ותרגימא. אמנם מילה ודאי דאסור לעשות, וכמ"ש בתשובות התשב"ץ [ח"א סימן כ"א] והבאתיו לעיל בסימן רמ"ח¹⁰⁷, וכתבתי עלה באורך לישב מה שהקשה הרב ש"ך ז"ל [סימן רס"ו סק"ח]. יע"ש. ודוק.

קמד) שם הגה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר. וכתב הרב באר היטב שם [סק"ד], דפדיון שעבר זמנו אסור לעשות הסעודה בערב שבת. ע"ש. ועיין להרב ברכות מים (דף ז"ך ע"א)¹⁰⁸. ועיין עיקרי הד"ט (סימן י"א אות י"ב). וכבר עמדתי במקום אחר אי סעודת פדיון הבן הוא לעכובא דיקרא סעודת מצוה. ע"ש בס"ד. וחכם בני אברהם הי"ו, הובאו דבריו בספרי הקטן חקקי לב (ח"א סימן נ"ו), אסף וקבץ הסעודות שנקראו סעודת מצוה. ע"ש. ¹⁰⁹[ועיין למוה"ר קהלת יעקב אלבעלי (פ"ל ה"ד), ולהרב יצחק יונן שם [דף ס"ה ע"ב], לקביעות סעודה בערב שבת. ולענין סעודת מצוה, עיין להרב אליה זוטא [סק"ן], והרב שלחן גבוה (סימן תר"ע [סק"ז]), והרב עה"ש מ"ב (סימן של"ט ס"ד), ולהרב יוסף למר¹¹⁰ [חיר"ד סימן ר') לענין מי שנוהג שלא לאכול בשר ליל הששי. יע"ש]. (רוח חיים – סק"א).

קמה) שם הגה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר. וכתב הרב מג"א ז"ל (סק"ה), דפדיון הבן שעבר זמנו אסור לעשותו בערב שבת וכו', כן משמע בתוספות במועד קטן [ח: ד"ה מפני ביטול] וכו'. ע"ש.

הוה עובדא באיניש דלא מעלי, שבשאט בנפש לא רצה לפדות

הערות וצינונים

105. דדריש בחגך ולא באשתך ולא משום עירוב שמחה בשמחה. 106. עיין מה שהעיר על דבריו הרב דברי מנחם הגה"ט (סק"ב), נדפס לקמן אות קמ"ו.
107. נדפס לעיל בסימן רמ"ח אות י"ח. 108. נדפס באות הקודמת. 109. תוספת זו מההשמות לספר רוח חיים. 110. נדפס בסוף ספר בן אברהם למהרח"א אישטרושה.

אוצר ההלכה

מהתוספות שהביא דפדיון אסור לעשותו, דהתם לא קאי אלא לענין סעודה כו', אמנם בעיקר עשיית הפדיון בלתי סעודה, אפילו התוספות פשיטא להו דמותר אפילו שלא בזמנו פודה. ולענין דינא, דפדיון הבן אפילו שעבר זמנו יכול לעשותו בערב שבת, והסעודה יניחו עד הלילה או יעשו סעודת עראי כו'. ע"ש. ולעניות דעתי קלה כמות שהיא, אחר הסליחה רבה נראה לי דאפשר לומר דאין כוונת הרב מג"א דאוסר פדיון הבן שעבר זמנו לעשותו בערב שבת, אלא לענין סעודה קא מיירי, ונודע דדרכו של הרב מג"א ז"ל הוא דטמין ברמז, והעד במה שבנה לו ציון עיין מ"ש בסימן תקס"ח, ופוק חזי שם בס"ק יו"ד על מה שכתב: וצ"ע אם חל יום שלשים ואחד בשבת וביום ראשון הוא תענית כו', אם מותרים לאכול, הביא דברי התוספות הנזכרים כו', אבל סעודת פדיון הבן צ"ע כו', תינח בזמנה שלא בזמנה היאך יהא מותר כו'. לכן נ"ל דיעשו הסעודה בלילה כו'. הרי דאינו אסור הפדיון לעשותו, אלא הסעודה דיעשו אותה בלילה.

מה מיקרי סעודת מצוה, עיין בש"ע אור"ח סימן תמ"ד [ס"ז] וסימן תקנ"א (ס"י), יד אהרן (סימן תרס"ח בהגב"י) [סימן תמ"ד הגה"ט], חוות יאיר ז"ל (סימן ע'). ועיין מה שכתב שארנו הרב אהל יעקב מנשה (מערכת הס' אות ח').
(דברי מנחם – הגה"ט ס"ק ה'–ו')

קמז) שם הגה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר. עיין באר היטב [סק"ד]. ובספר ברכות מים¹¹³ מתיר גם שלא בזמנה בלא סעודת קבע, וכן במור וקציעה השיג על המג"א שאוסר שלא בזמנה. עיקרי הד"ט [סימן י"א אות י"ב]. וכן מתיר החיי אדם הלכות שבת כלל א' [ס"ח], ע"ש בנשמת אדם [סק"א].

קמח) שם הגה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר. עיין באר היטב [סק"ד] דבעבר זמנו אסור. ובספר מנורה הטהורה [קני מנורה סק"ז] כתב, דהמקיל יש לסמוך אפוסקים שהביא שם דבאקראי שרי. יעו"ש. ועיין בספר מנחת פתים (דף מ"ו)¹¹⁴ שכתב: ההבדל שבין מילה לפדיון הבן, עיין מג"א (סימן תקס"ח סק"י), ודבריו בלתי מובנים. ויתכן דבמילה חיישינן שמא ימות ויתבטל המצוה, משא"כ בפדיון הבן, דאף שימות לאחר שלשים הוא מחויב בפדיון, עיין ביו"ד (סימן ש"ה ס"ב בהג"ה). ועיין בנשמת אדם כלל א' [סק"א], שכתב בשם הגר"א שמשגיג על המג"א, וכתב דפדיון הבן דמי למילה. [ע"כ]. ועיין בספר ברכות מים¹¹⁵ שמתיר גם שלא בזמנה בלא סעודת קבע. וכן בספר מור וקציעה השיג על המג"א שאוסר שלא בזמנה, מובא בעיקרי הד"ט [סימן י"א אות י"ב].
(ארחות חיים – ספינקא – סק"ד)

הוא. והביא מדברי הרב החינוך ז"ל (מצוה שצ"ב) שכתב וז"ל: ואע"פ שאין למצוה זו זמן קבוע, ובכל שעתא ושעתא אחר שלשים יום זמנו הוא. וכן כתב בים של שלמה בבא קמא (פ"ז סימן ל"ז) דסעודת פדיון הבן אפילו עבר זמנו, מ"מ כל יומא חיובא הוא. ומה שנסתייע הרב מג"א ז"ל מדברי התוספות, ליכא ראייה, דאינהו ז"ל איירו דוקא בחול המועד, מטעם דאין מערבין שמחה בשמחה, אבל בערב שבת דחל עליו החיוב בכל רגע לפדותו, א"כ בודאי שצריך לפדותו, וכיון שכבר פדה, מותר ג"כ לעשות הסעודה. ומכל שכן למה שכתב הרב ש"ך ז"ל ביו"ד (סימן ש"ה [סקט"ו]), דפדיון הבן אין בו שמחה דמותר אפילו בחול המועד, כל שכן דמותר בערב שבת. וסיים [הנשמת אדם]: וכן המנהג פשוט כאן ק"ק ווילנא, שבערב פסח כשיש פדיון הבן אפילו שלא בזמנו, הבכורים אוכלים שם על פי הגר"א ז"ל. ע"ש. הרי דפשיטא ליה טובא להתיר פדיון שלא בזמנו בערב שבת, ואפילו סעודה, דחשיב ליה סעודת מצוה. וכן ראיתי להגאון הרב מר וקציעה ז"ל שכתב על דברי הרב מג"א ז"ל הללו, דעינא דחזי דלמסקנת התוספות ז"ל שם ודאי שרי פדיון במועד אפילו שלא בזמנו, כל שכן כאן, ואי משום דאין בו משום שהוי מצוה, היא גופא קשה, אמאי לא נימא הכא נמי דמשעבר התחלת זמנו כל שעתא זמניה כמו במילה ואין מחמיצין המצוה, וכי מי שיאכל שום וכו', דמאי שנא הא מהא. ומה גם, דהכא ליכא דררא דאיסורא דאורייתא לגמרי, אלא זהירות בעלמא לכבוד שבת, ובכל דהו מיעקר. את"ד ז"ל. ע"ש שהאריך עוד בזה לדחות דינו של הרב מג"א ז"ל. גם ראיתי להרב בית מנוחה ז"ל [דף ג' ע"א אות ב'] שצייין בזה גם להרב ברכות מים ז"ל¹¹¹ שחלק על הרב מג"א ז"ל, שכתב (בדף ז"ך ע"א) וז"ל: ולענין דינא, לפי קוצר עניות דעתי נראה בהיפך, דפדיון אף שעבר זמנו יכול לעשותו בערב שבת, ומשום סעודה, יניחו אותה עד הלילה, או יעשו סעודת עראי, אי נמי במיני פירות ותרגימא. ע"כ. כל שכן בנדון דידן מהטעם האמור. וכן נעשה מעשה רב על פי כל מאי דכתיבנא היום ערב שבת סדר לך לך יו"ד חשון שנת תזכ"ר בס"ד, לפדות הבן בערב שבת ולסעוד סעודה קלה אחר הפדיון בבוקר. וה' יצילנו משגיאות אכ"ר. (פתח הדביר ח"ג – סק"ג)

קמו) שם הגה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר. על מה שכתב מור"ם דסעודה שזמנה ערב שבת כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר, כתב הרב מג"א (בסק"ה) וז"ל: פדיון הבן שעבר זמנו אסור לעשותו בערב שבת כו', כן מוכח בתוספות במועד קטן [ח: ד"ה מפנין כו']. ועיין סימן תקס"ח [סק"ן] כו'. והבאה"ט (בסק"ד) העתיק כן: ופדיון הבן שעבר זמנו אסור לעשותו בערב שבת כו'. ע"ש. וכן ראיתי להרב ברכות המים (בדף ז"ך ע"א)¹¹² שהבין כן, דהרב מג"א אוסר פדיון הבן שעבר זמנו לעשותו בערב שבת, ובכן תמה עליו דמנא ליה

הערות וציורים

111. נדפס לעיל אות קמ"ג. 112. נדפס לעיל אות קמ"ג. 113. נדפס לעיל אות קמ"ג. 114. נדפס לקמן אות ק"נ. 115. נדפס לעיל אות קמ"ג.

אוצר ההלכה

אני להעתיק דברי התוספות, דעל מה דאמרין בש"ס שם דאין נושאין בחול המועד משום דאין מערבין שמחה בשמחה, כתבו התוספות (ד"ה מפני ביטול פריה ורביה) וז"ל: וסעודת ברית מילה מותר לעשות בחול המועד דליכא שמחה, כדאמרין [כתובות ח.]. דאין מברכין שהשמחה במעונו משום צערא דינוקא. אי נמי, כיון שזמנו קבוע אין לבטל זה מפני זה. אבל סעודת פדיון הבן צ"ע אם מותר במועד, ואין לומר הא זמנה קבוע, תינח בזמנה שלא בזמנה האין יהיה מותר. ונראה דלא חשיבי שמחה כי אם שמחת נישואין לבד. ע"כ.

והנה היה קשה להמג"א דהניחו התוספות מילה דאיירי בה וסיימו בפדיון הבן, והיה להם לומר אחר מה שכתבו אי נמי כיון שזמנו קבוע, היה להם לומר אכן שלא בזמנו צ"ע. לכן פירש המג"א דמילה אף שלא בזמנה מיקרי זמנה דאסור להניחו ע"ל. ותימה בעיני, דהעיקר חסר מן הספר, וכי לא היו צריכין התוספות לכתוב כן בפירוש דאף שלא בזמנה הוי זמנה דאין להניחו ע"ל. גם קשה דלמה התחילו אבל סעודת פדיון הבן צ"ע וכו' תינח בזמנה, משמע דאף בזמנה היה להם צ"ע, ולפי הבנת המג"א לא היה להם לומר אבל וכו' שלא בזמנה צ"ע. אכן פשוט דבתחילה כתבו דברית מותר לעשות בחול המועד, ויש בזה שני טעמים, או דמשום צערא דינוקא לא מיקרי שמחה, או כיון דהוי זמנו, ואח"כ כתבו דפדיון הבן צ"ע, דשם לא שייך צערא דינוקא ונפל טעם הראשון, וע"ז כתבו ואין לומר, דמ"מ זה גם כן אמת, דכיון דהוא זמנה אין לבטל זה מפני זה ודי טעם זה, שלא בזמנו האין מותר, ואח"כ פשוט דלכן לא כתבו התוספות צ"ע על מילה שלא בזמנה, דהיה ברור בעיניהם טעם הראשון דמשום צערא דינוקא לא הוי שמחה. והנה בושני לומר דלא ירדו להבנת דברי התוספות, אכן כל מעיין יראה דדברי אמת וצדק.

ולפ"ז מה דיליף המג"א מדבריהם לענין ערב שבת דאין הטעם משום שמחה בשמחה, רק משום דאין לקבוע סעודה בערב שבת, ובזה יש חילוק בין מילה לפדיון הבן¹¹⁹, הוא תימה בעיני, דמעולם לא עלה על דעת התוספות דמילה שלא בזמנה נקרא זמנה, וגם ודאי אין לדחות פדיון הבן משום דאין זמנה, ורק אם נאמר כיון דשלא בזמנה הוא אין לעשות הסעודה, דלא שייך בזה לומר דאין לבטל זה מפני זה, דלא שייך כן רק היכי דחלו שניהם כאחד כמו שכתבתי בס"ק הקודם, א"כ אף מילה שלא בזמנה אין לעשות סעודה. ואם נאמר כמ"ש המג"א (בס"ק ג) דכיון דיכול לארס שוב הוי זמנה ומותר לעשות הסעודה, א"כ פשוט דאף פדיון הבן היה יכול לעשות בערב שבת עם הסעודה. ואכן כבר תמהתי, דאין נוכל לומר כיון דיכול לארס שוב הוי זמנו, א"כ אף בחול המועד דיכול לארס למה אסורה הסעודה, והרי פשוט להם להתוספות דכל בזמנו אין לבטל זה מפני זה, ועל כרחנו דכל זה נקרא שלא בזמנו.

קמט) שם הגה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר. כתב הבאר היטב (סק"ד), ופדיון הבן שעבר זמנו אסור לעשותו בערב שבת וכו'. ע"כ. ובספר ברכות מים¹¹⁶ התיר לפדות בלא סעודת קבע, וגם הרב מור וקציעה התיר ודחה דברי מג"א. עיקרי ד"ט [סימן י"א אות י"ב]. וכן פסק בתניא [ש"ע הגר"ז ס"ח] דיפדנו בלא סעודה של משתה. עכ"ל. **אם** שכח וסבור שמותר לעשות סעודה לפדיון הבן שלא בזמנה בערב שבת והכין סעודה, אפשר להתיר ויעשה בשחרית. אשל אברהם [סק"ה]. ובחיי אדם [כלל א' ס"ח] כתב, דנראה לו דמותר לעשות סעודה של פדיון הבן אפילו שלא בזמנה, דגם פדיון הבן כל שעתא זמנה, דכן כתב בחינוך מצוה (שצ"ד) [שצ"ב], דכל שעתא ושעתא הוה ליה זמנה, וכ"כ בים של שלמה בבא קמא (סימן ל"א) [פ"ז סימן ל"ז], דסעודת פדיון הבן אפילו עבר זמנו, כל יומא חיובא הוא. ע"ש. והמג"א לשיטתו בס"מ תוס' [סק"י] שכתב בשם התוספות [מועד קטן ח: ד"ה מפני ביטול] דלא הוי סעודת מצוה. עכ"ד. (באר יעקב – קרויזר – סק"ד)

קנ) שם הגה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר. כתב במג"א (סק"ה), פדיון הבן שעבר זמנו אסור לעשותו בערב שבת. ההבדל שבין מילה לפדיון הבן, עיין מג"א סימן תוס' [סק"י]. ודבריו בלתי מובנים, ויתכן דבמילה חיישינן שמא ימות ויתבטל המצוה, משא"כ בפדיון דאף שימות לאחר שלשים הוא מחויב בפדיון, עיין ביו"ד סימן ש"ה [סי"ב בהג"ה]. ועיין בנשמת אדם [כלל א' סק"א] בשם הגר"א שמשגיח על המג"א, וכתב דפדיון הבן דמי למילה. (מנחת פתים)

קנא) שם הגה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר. המג"א (סק"ה) כתב, שפדיון הבן שעבר זמנו אסור לעשותו בערב שבת, ומילה אע"פ שעבר זמנה מיקרי זמנה קבוע, דכל שעתא ושעתא זמנה הוא דאסור להניחו ע"ל, כן משמע בתוספות מועד קטן (דף ח' ע"ב ד"ה מפני ביטול פריה ורביה). עכ"ל. והנה חוץ ממה שקשה כמו שכתבתי בס"ק הקודם¹¹⁷, דהרי התוספות כתבו כן בתירוץ הראשון לענין חול המועד, אף אם נאמר דגם סעודת ברית מילה מיקרי שמחה, מכל מקום כיון דזמנו קבוע מותר בחול המועד, ולפי דברי המג"א אף שלא בזמנו מיקרי קבוע ומותר בחול המועד, וא"כ למה מבואר בש"ס דסעודת אירוסין אסור לעשות בחול המועד, והרי גם כן מותר לארס, ולדברי המג"א [סק"ג] היכי דהמצוה מותרת אף הסעודה מותרת. וגם מה שכתב דפדיון הבן דעבר זמנו אין לעשותו, גם כן הוא תימה לפענ"ד לדחות המצוה משום הסעודה שאין יכול לעשותה¹¹⁸. ומה שחילק בין מילה לפדיון הבן, וכתב דמילה נקרא זמנה משום דאין יכול להניחו ע"ל, וכן ראיתי להרבה אחרונים שהביאו דברי המג"א, ומאד תמה אני איך השיאו במחכ"ת דברי התוספות לאשר לא עלה על דעתם. וצריך

הערות וצינונים

116. נדפס לעיל אות קמ"ג. 117. נדפס לעיל אות פ"ג. 118. עיין להרב דברי מנחם, נדפס לעיל אות קמ"ו. 119. כמו שביארו הרב המחבר (בס"ק ב ד"ה אך), נדפס לעיל אות פ"ג.

אוצר ההלכה

ויום, ושכן נראה מדברי אדמו"ר הגר"ז בסדורו, שכתב מכאן ואילך עובר בעשה. ע"כ. ולכאורה לא משמע כן בש"ע הגר"ז (סימן רמ"ט סעיף ח') וז"ל: סעודת פדיון הבן שאירע אונס ולא פדאו ביום ל"א ללידתו, אין לפדותו בערב שבת ולעשות סעודה, שכיון שכבר נדחת המצוה מזמנה, ידחנה ג"כ מערב שבת מפני כבוד השבת. ע"כ. אלמא דס"ל כהמג"א שבפדיון הבן אינו עובר עליו בעשה בכל יום, שאם כן לא הוה מדחינן עשה דפדיון בערב שבת. ועיין במש"כ עוד בזה בשו"ת יביע אומר ח"ו (חיו"ד סימן כ"ה אות ב'). וצ"ע. גם הרב חיי אדם בנשמת אדם (הלכות שבת כלל א' סימן א') הביא דברי המג"א הנ"ל, וכתב לדחות דבריו, שאף בפדיון הבן אמרינן כל שעתא ושעתא זמניה הוא. ושכן כתב בספר החינוך (מצוה שצ"ב), שאף לאחר שלשים יום אמרינן כל שעתא ושעתא זמניה הוא. וסיים, וכן המנהג פשוט כאן בק"ק וילנא בערב פסח שאף בפדיון הבן שלא בזמנו הבכורים אוכלים שם ע"פ הוראת הגר"א. ומ"מ פסק החיי אדם שיש להקדים הפדיון והסעודה בבוקר, כדי שיוכל לקיים סעודת שבת בתיאבון.¹²¹ וכ"כ הב"ח [סוף אות ג'] והגר"ז [ס"ז], דלכתחלה יעשו הסעודה קודם זמן הסמוך למנחה קטנה]. וכן פסק המשנה ברורה (סימן רמ"ט סק"ב). והגאון בית מאיר אור"ח (סימן תקס"ח ס"ב) הביא מ"ש המג"א (שם סק"י), שאם חל יום ל"א בשבת, ונדחה פדיון הבן ליום ראשון, שהוא יום תענית של עשרת ימי תשובה, לא יעשו הסעודה אלא בלילה. ולא דמי למילה שלא בזמנה, דהתם כל שעתא ושעתא זמניה הוא, שאסור להניחו ערל. משא"כ בפדיון הבן. וכתב שהמג"א הוציא כן מהתוספות מועד קטן (ח: נד"ה מפני), דבמילה אמרינן דכל יומא ויומא זמניה הוא, אבל פדיון הבן כיון שעבר זמנו יכולים לדחותו יותר. וחלילה, אין זו כוונת התוספות, דהא שהווי מצוה לא משהינן. וכן מבואר בדברי מהרש"ל בספר ים של שלמה (פרק ד' דב"ק [סימן ל"ז]), שפדיון הבן והמילה שוים בזה. ופירוש דברי התוספות בלי ספק הוא וכו'. הילכך מותר לעשות הסעודה ביום ראשון בשעת הפדיון ומותרים לאכול כמו בסעודת מילה. ע"כ. וכ"כ הרב ברכות המים (סימן רמ"ט דף כ"ז ע"א)¹²², לדחות ראית המג"א מהתוספות מו"ק (ח:), ושיש לקיים מצות פדיון הבן שלא בזמנו אף בערב שבת. ומ"מ יעשו הסעודה בליל שבת, או בערב שבת במיני תרגימא. ע"ש. גם בשו"ת מעשה אברהם (חאו"ח סימן מ"ט) תמה בזה ע"ד המג"א, והעלה שאף בפדיון הבן שלא בזמנו, יש לעשות הפדיון והסעודה בערב שבת, שהיא סעודת מצוה. אך נכון שיעשה הסעודה כרגיל בבוקר השכם, ושלא כדברי הרב ברכות המים הנ"ל שהצריך לעשות במיני תרגימא. ע"ש. וכ"כ בספר תורת חיים סופר (סימן רמ"ט ס"ק י"ב), שהכרעת האחרונים היא שאף בפדיון הבן שלא בזמנו מותר לעשות הסעודה בערב שבת לכתחלה. ע"ש. וכן העלה הרב פתח הדביר (סימן רמ"ט סק"ג)¹²³, והביא דברי הרב חיי אדם הנ"ל, ושאר אחרונים. [ועיין בשו"ת

ועוד תימה לי על המג"א דסבר לדחות פדיון הבן משום עונג שבת, למה מותר להפליג בספינה לדבר מצוה ולא חיישינן לעונג שבת, ולא מחלקינן שם בין מצוה שהיא בזמנה, רק לכל מצוה יכולין לדחות עונג שבת. ואך על כרחנו דמה שכתב הרמ"א דדוקא בזמנה, היינו רק לענין סעודה של המצוה, דאין לדחות סעודת שבת משום סעודת מצוה אחרת שלא בזמנה, אבל המצוה עצמה בין המילה בין הפדיון בודאי אין לדחות, אבל הסעודה אף של ברית מילה שלא בזמנה אין דוחה סעודת שבת שהוא זמנה, ובודאי אם היה פשוט לדחות את מצות פדיון הבן משום הסעודה, יותר נאמר דיעשה הפדיון עם סעודה. אלא בודאי הסעודה נדחת כמו סעודת אירוסין לדעת המחבר דאסור לעשות בערב שבת. וזה ברור ונכון.

אכן כ"ז אני כותב לפי שיטת השו"ע והרמ"א, אבל כבר כתב הרב מנורה הטהורה¹²⁰ דהמנהג לעשות אף סעודת פדיון הבן שלא בזמנה בערב שבת, ויש לסמוך על הסובר דדוקא לקבוע הסעודה בכל ערב שבת אסור, אבל באקראי מותר, וזה נכון וברור. ועיין לקמן סימן תקס"ח [סק"ב] מה שכתבתי. ודו"ק. (גנוז חיים – סק"ג)

קנב) שם הגה וסעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר. הגה המגן אברהם (סימן רמ"ט סק"ה) כתב, שפדיון הבן שעבר זמנו אסור לעשות הסעודה בערב שבת, אבל מילה שלא בזמנה, כגון שהיה התינוק חולה בשמיני, הויה כאילו בזמנה, משום דכל שעתא ושעתא זמניה הוא, שאסור להניחו ערל. וכ"כ האליה רבה (סק"ח), ובספר תוספת שבת (סק"ד). אבל הגאון יעב"ץ בספר מור וקציעה (סימן רמ"ט) כתב, שאפילו בפדיון הבן שעבר זמנו, מ"ט לא נימא הכא נמי שמתחלת זמנו כל שעתא ושעתא זמניה הוא כמו במילה, דמאי שנא הא מהא, והרי אין מחמיצין המצוה, וליכא מאן דסליק אדעתיה למדחי עשה דאורייתא, דכל יומא זמניה הוא, וחיובא רמי עליה בכל שעה לקיים מצות פדיון הבן, ולא יעבור אעשה, שאין מחמיצין את המצוות, שהסעודה אינה אסורה בערב שבת, שאינה אלא זהירות בעלמא. ע"ש. ולכאורה מבין ריסי עיניו שהשוה פדיון הבן למילה, משמע דס"ל כמ"ש הרב הלבוש (סימן תקנ"א, י"ז) וז"ל: על פדיון הבן יש לברך שהחיינו אף בבין המצרים, ולא יאחר כדי שלא יחמיץ את המצוה, כי מיום שלשים והלאה אם יעכב מצות הפדיון "עובר בעשה בכל יום". וכ"כ בתניא רבתי (סימן צ"ח), שהאב חייב בפדיון הבן מיום שלשים ואילך, שנאמר "ופדויו מבן חודש תפדה" [במדבר י"ח, ט"ז]. ומכאן ואילך כל יום ויום עובר עליו בעשה דתפדה. וכן משמע מפירוש רש"י (בכורות דף י"ג רע"א). וכ"כ בפשיטות בספר תורה תמימה (שמות ל"ד, כ', אות כ"ז). וכ"כ בשער הכולל (פרק ט"ו אות ב'), שהמתעכב מלפדות את בנו הבכור עובר עליו בעשה בכל יום

הערות וצינונים

120. לא מצאנו שכתב שכן המנהג, ומ"מ בקני מנורה (סק"ז) כתב, דהמיקל יש לו לסמוך על הפוסקים דבאקראי שרי. 121. תוספת זו במקור. 122. נדפס לעיל אות קמ"ג. 123. נדפס לעיל אות קמ"ה.

סימן רמט סעיף ג

תרז

ג' דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת:

באר הגולה

1. טור מהא

דעירובין דף מ' [ע"ב] ומבואר בירושלמי פרק ב' דתענית [סוף ה"ב]:

אוצר ההלכה

דהא אמרינן בסוף מגילת תענית [פ"א] הביאה מרדכי סוף פ"ק דתעניות [סימן תרל"א] והגהות סמ"ק (סימן צ"ו אות כ"א): אמר ר' דוסתאי משום ר' יוסי הגלילי, הנשבע להתענות בערב שבת הרי זה שבועת שוא, שמקצת ערב שבת כשבת ומקצת ערב יום טוב כיו"ט. ואע"ג דב"י הביא ראייה לזה מן הירושלמי [תענית פ"ב סוף ה"ב] דרבי אבין ציים כל ערובת שבת, מ"מ יש להסתפק אם ראוי בזה לילך אחר הירושלמי. וגם התשב"ץ תלמידו של מהר"ם (סימן ק"ו) פסק דאין להתענות [לכתחילה] בערב שבת מכח מגילת תענית. ועוד דבפ"ד דתענית [כו.] במקצת נוסחאות אמרינן, אנשי מעמד לא היו מתעניין בערב שבת מפני כבוד השבת. וגם מרדכי [עירובין סימן תצ"ד] הביאו ב"י סוף סימן זה כתב, שפעם אחת אירע עשרה בטבת ביום ששי, וכשרצה ר"י לילך לבית הכנסת, טעם את התבשיל כדי שלא יכנס בשבת כשהוא מתענה. ועיין לקמן [בב"י] סימן תרפ"ו, שכ"כ בעל מגיד משנה [הלכות תעניות פ"ה ה"ה]. (גור אריה הלוי – סק"א)

קנז) שם דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת. כתב

במג"א ס"ק (ד') [ז'], אם קבל עליו להתענות¹²⁴ וכו', וצריך לומר דהא דר' אבין ציים כל ערב שבת [ירושלמי תענית פ"ב סוף ה"ב] היינו משום שהיה איסטניס. עכ"ל. והא דאמרינן בפרק בכל מערבין [עירובין דף מ' ע"ב] איבעי לן בר בי רב דיתיב בתעניתא במעלי שבתא וכו', היינו באם היה איסטניס. ועיין בטור גם כן. (באר יעקב – ברלין)

קנח) שם דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת. כתב

ב"י (שיטה מ"ז), והראיה שהביא אינה מוכרחת, וממקום אחר וכו'. נ"ב: מצאתי כתוב למהר"ם טיוולי וז"ל: אמר משה, איני יודע מהו הביאור שמצא בירושלמי [תענית פ"ב סוף ה"ב] יותר מתלמודא דידן, אי משום דבירושלמי קאמר עירובא דשבתא דמשמע קביעות, הכי נמי משמע לישנא דתלמודא דידן, דקאמר הני בי רב דיתבי בתעניתא, דהכי הוא פירוש, שדרכם לישב בתענית כל מעלי דשבתא. עכ"ל.

וכוונת מן לדעתה היא מבוארת, דמהתם לא יש ראייה, דדלמא

אין הכי נמי דלא עבדי שפיר, ומאי דבעי בגמרא, היינו כיון שכבר קבלו עליהם להתענות מהו להשלים, וכמו שכתב הב"ח סימן תרפ"ו [אות ד'], אבל ממה שאמרו בירושלמי ר' איבון ציים כל ערובא (שבי) [דשבתא], משמע דמה שהיה מתענה היה למצוה, כדי שיכנס בשבת תאב לאכול. (יד אהרן – הגב"י)

קנט) שם דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת. הרב

המגיד (בפ"ד) [בפ"ה] דתענית [ה"ה] כתב משם

שארית יוסף ס"ס ל"ט. ומ"מ טוב לעשות פדיון הבן בליל ששי, לפי מה שהעלתי בשו"ת יביע אומר ח"ה (חיו"ד סימן כ"ה אות ו'), שמכיון שזריזים מקדימים למצוות, יש לפדות את הבן הבכור בליל ל"א. וגם העלתי שם כדברי רבנו גרשום (בכורות מט.), שא"צ להמתין לכ"ט י"ב תשצ"ג, וכמו שהעלה בשו"ת אמרי יושר ח"ב (סימן קל"ב), כדעת רוב הפוסקים וכדעת הגאון יעב"ץ, שאין להשגיח כלל על כ"ט י"ב תשצ"ג. ע"ש. גם המהר"ם שיק (חיו"ד סימן ש"ב, וסימן ש"ג) כתב, שהמנהג הפשוט בישראל לפדות את הבן הבכור ביום ל"א בבוקר השכם, אפילו נולד סמוך לשקיעת החמה, שלא מלאו לו כ"ט י"ב תשצ"ג. וכמ"ש הגאון יעב"ץ. וכן כתב הרב פרח מטה אהרן והרב כתר כהונה. וכן עיקר. ע"ש. וכ"כ בשו"ת ערוגות הבושם (חיו"ד סימן רמ"א). הילכך אם חל יום ל"א של הבן בערב שבת, יש לפדותו בליל ששי, שהוא ליל ל"א, ואז יעשו גם הסעודה, בלי שום פקפק כלל. (חזון עובדיה שבת ח"א – הלכות הכנות לשבת הערה י"ח)

סעיף ג'

קנג) סעיף ג' דרך אנשי מעשה להתענות וכו'. ובתשובות כתב

סופר (סימן ל"ט), שאינו ראוי אלא לחסידים ותלמידי חכמים שיודעים בנפשם שיש מעצור ברוחם גם כשהם רעבים ביותר לכיון דעתם לאכול לשם מצוה, אבל להמונים יש לחוש כשיהיה תאב ביותר, לא יכוין כלל בשבת למצות שבת, רק למלאות כריסו. ע"ש. (פתחי תשובה)

קנד) שם דרך אנשי מעשה להתענות וכו'. עיין בשו"ת כתב

סופר (סימן ל"ט) שכתב, שאינו ראוי אלא לחסידים ותלמידי חכמים שיודעים בנפשם שיש מעצור ברוחם גם כשהם רעבים ביותר לכיון דעתם לאכול לשם מצוה, אבל להמונים יש לחוש כשיהיה תאב ביותר, לא יכוין כלל בשבת למצות שבת, רק למלאות כריסו. ע"ש. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ז)

קנה) שם דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת. כתב

הטור (שיטה י"ד), ויראה כו'. נ"ב: מיהו ברוקח סימן (ל"ב) [ל"ו] כתב, דאין להתענות לכתחלה בערב שבת, דאמרינן במגילת תענית [פ"א], הנשבע להתענות בערב שבת הרי זה שבועת שוא, שמקצת ערב שבת כשבת. ב"ח [אות ד']. ועיין מה שכתב [הב"ח] בסימן תרפ"ו סעיף ד'.

(שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"ג)

קנו) שם דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת. וצ"ע,

הערות וצינונים

124. בדפוס שלפני הרב המחבר היתה קביעות המג"א בסעיף ד' על מלים אלו.

אוצר ההלכה

דהו מחזיקין במנהג הלזה, עדיף טפי לאתוויי ראייה לכלהו הני אנ"מ [אנשי מעשה]. ומשום דאיכא למיחש דלאו שפיר עבדי, יתכן לומר דלא משמע ליה להטור למיחש בהכי לבר בי רב, [ד]כולי האי לא חיישינן [לת"ח] [לת"ח] היכא דאיכא [ליתא] [לתא] דאיסורא.

אך מאי דקצת קשה לי לפי דברי הרב ב"י, אדמקשה להטור למה לא נסתייע מההיא דירושלמי, דעדיפא מינה הוי ליה לאקשוויי להטור מההיא דאמרין בשלהי מגילת תענית [פ"א], והביאו הב"ח שם בסימן זה [אות ד'] וז"ל: מיהו כתב הרוקח (בסימן ל"ו) דאין להתענות לכתחילה בערב שבת, דאמרין בשלהי מגילת תענית, הנשבע להתענות בערב שבת הרי זה כשבע שוא, שמקצת ערב שבת כשבת. ע"כ. פירוש הרי הוא כנשבע לבטל את המצוה. וכבר נודע דמגילת תענית ברייתא מתרצתא היא ומותבינן מינה, כנודע ומוכח מפרק ב' דתענית [זי:], וא"כ סמי מכאן מנהג אנשי מעשה מקמי ברייתא דמגילת תענית.

אמנם מה דתמיה לי לפי קצורי על מרן ב"י, דאמאי לא רצה להשגיח על דברי הכל בו, כיון דכוליה יומא שמעתייה דמר בפומיה דמרן ב"י, להעתיקו לפחות בשם יש מי שאומר כדרכו כנודע. והוא שכתב הכל בו בהלכות תשעה באב (סימן ס"ב [דף כ"ז ע"א]) גבי תענית אסתר וז"ל: ואם חל להיות בשבת, מקדימין ומתעניין בששי שהוא י"ב באדר. ויש מקדימין ומתעניין בחמישי שאין מתעניין בערב שבת מפני דרכי האמורי. ע"כ. ויש ליישב וק"ל¹²⁵.

ומה שלא נתברר לי לקוצר וחסרון ידיעתי, מה דרכי האמורי שייך בתענית ערב שבת. ואולי יר"ט הדר"ך לנגד'ם, כי יש מהנורצים שהקדושים שלהם יש מהם כת שמתעניין ביום הששי, ושאר ההמון מתעניין קצת, שאומרים שבו ביום נצלב מושיען. (יד נאמן – דף מ"א ע"ג)

קסא) שם דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת. נ"ב: כתב המג"א [סק"ז] וז"ל: והב"ח [אות ד'] כתב בשם פוסקים (ירושלמי) [ומגילת תענית] [פ"א] דאסור. יע"ש. ולפ"ק אין בדבריו כלל איסור, אלא שראוי שלא להתענות קאמר. וכן הוא ברוקח (סימן ל"ו), שכתב שאין להתענות לכתחילה בערב שבת. ומה שאמרו בפרק בכל מערבין [עירובין מא:] מתענה ומשלים, כבר כתבו התוספות [ד"ה והלכתא] דהיינו אם ירצה להשלים. יע"ש. ועיין מ"ש הרב ב"ח בסימן תרפ"ו [אות ד'] משם מהר"י וייל [סימן קצ"ג]. יע"ש. ולפ"ק מה שאמרו בירושלמי [תענית פ"ב ה"ב] דרבי אבין ציים כל ערב שבת, אפילו שלא היה איסטניס היה מתענה, וכדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה הוה טעים כביצה, וכמו שאמרו בפרק בכל מערבין [מא.] על ר' עקיבא כו'. יע"ש. אי נמי, ס"ל דהלכתא כרבי יוסי דאמר מתענה

הראשונים ז"ל דאסור להתענות בערב שבת. יע"ש. ועיין להמג"א [סק"ז] שכתב, דהא דרבי אבין ציים כל ערב שבת, היינו משום שהיה איסטניס, ואם היה אוכל ביום לא היה אוכל בלילה לתיאבון. יע"ש. ועיין להרב פרי חדש בהלכות ראש חודש [סימן תי"ז סק"א]¹²⁵. ועתה מצאתי (במכילתא) [בתנחומא] בפרשת בראשית [פסקא ג'], כתוב שם להדיא דתענית אסור לעשותו בערב שבת, משום דכבוד שבת דאורייתא ותענית דרבנן, יבוא דאורייתא וידחה דרבנן, וכן אתה למד לכל תענית בין דיחיד בין דצבור. ע"כ. יע"ש. (כסא אליהו – סק"א)

קס) שם דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת. כתב הטור או"ח הלכות שבת סימן רמ"ט, יראה שדרך אנשי מעשה להתענות כל יום ששי, כדאיתא פרק בכל מערבין [עירובין מ:], הני בי רב דיתבי בתעניתא במעלי שבתא מהו לאשלומי, אלמא שדרך תלמידי חכמים להתענות בערב שבת. עכ"ל. וכתב הרב ב"י וז"ל: ויראה שדרך אנשי מעשה להתענות כל היום, פירוש, כדי שיכנסו לשבת כשהם תאבים. והראיה שהביא אינה מוכרחת, וממקום אחר היה לו להביא ראייה מבוארת, מדגרסינן בירושלמי פ"ב דתענית [סוף ה"ב] רבי אבון ציים כל ערובת שבתא. ע"כ.

אמר אמ"ן [אברהם מיראנדה נר"י], לפ"ק נראה לומר, דמה שכתב מרן דאין ראית הטור מוכרחת, הוא מההיא דכתב ב"ח באו"ח (סימן תרפ"ו [אות ד']) וז"ל: ולפי זה מי שרגיל להתענות בכל ערב ראש חודש, אם חל ראש חודש ביום ראשון, אין להתענות ביום ששי אלא ביום חמישי, דכיון שנדחה מיום השבת שהוא זמנו, אין קובעין לו בערב שבת, וכ"כ מהר"י וייל [סימן קצ"ג], והכי נמי כתב המרדכי בתענית [סימן תרל"א], מי שנשבע להתענות בערב שבת, הרי זה כשבע שוא, דמקצת שבת כשבת, וכ"כ ברוקח (סימן ל"ו). והא דאמרין בעירובין [מ:] הני בני בי רב דיתבי בתעניתא במעלי שבתא מהו וכו', איכא למימר אין הכי נמי דלאו שפיר עבדי, אלא שנהגו כך, קמיבעיא להו מהו לאשלומי וכו'. עכ"ל.

הרי דמההיא דעירובין אינה ראייה מוכרחת, דהא איכא למישדי בה נרגא, דאי מההיא, איכא למימר דמאן לימא לן דמשמע דשפיר עבדי, דילמא לעולם לא שפיר עבדי, אלא דהעיקר דמייתי הא התם, אינו אלא משום מאי דאיבעיא אי בעו לאשלומי אי לאו, אבל לומר דמכאן ראייה לאנשי מעשה, אכתי לא שמעינן לה מהכא, ומשום הכי הוא דכתב מרן ב"י דאין זו ראייה מוכרחת. וזה פשוט. ואולם לדעת הטור אפשר ליישב, דלא ניחא ליה לאתוויי ההיא דהירושלמי לראיה, יען דאין משם ראייה וסמך כלל להני אנשי מעשה דעבדי הכי ידיהו, משום דאפשר לדחות דההיא דרבי בון לגרמיה הוא דעבד, ויחיד בדורו הוה המחזיק במנהג חסידות כזה, משא"כ הנהו בי רב דמשמע דרבים ניהו

הערות וצינונים

¹²⁵. שם כתב, דתענית ערב ראש חודש (לנוהגים בה) אם דחיה (כגון שחל ראש חודש ביום ראשון) לא יתענו בערב שבת. ואם חל ראש חודש בשבת, יתענו בערב שבת. ע"ש. ¹²⁶. עיין מה שכתב על דבריו הרב יפה ללב בח"ב (סק"א), נדפס לקמן אות קס"ו.

אוצר ההלכה

קסד) שם דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת. כתב הטור, דרך תלמידי חכמים להתענות בערב שבת וכו'. נ"ב: על מה שכתב הרב מג"א (בסק"ז), עיין מה שכתבו הרב ברכות מים (דף ז"ך ע"א)¹²⁹, מחזיק ברכה (סק"ב)¹³⁰. (דברי מנחם – הגה"ט סק"ז, סק"ט)

קסה) שם דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת. כתב ב"י, והראיה שהביא כו'. נ"ב: עיין מה שכתב בספר יד נאמן (בדף מ"א ע"ג)¹³¹. (דברי מנחם – הגב"י סק"ח)

קסו) שם דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת. עיין להרב יד נאמן (דף מ"א ע"ד)¹³², כי תמ'ה יקרא על מרן, דאמאי לא רצה להשגיח על דברי הכלבו, כיון דכוליה יומא שמעתתיה דמר בפומיה דמרן ב"י, להעתיקו לפחות בשם יש מי שאומר כדרכו כנודע. והוא שכתב הכלבו (בהלכות תשעה באב סימן ס"ב [דף כ"ז ע"א]) גבי תענית אסתר וז"ל: ואם חל להיות בשבת, מקדימין ומתעניין כו', שהוא י"ב באדר, ויש מקדימין ומתעניין בחמישי, שאין מתעניין בערב שבת מפני דרכי האמורי. ע"כ. ויש ליישב וק"ל. ומה דלא אתברר לי לקוצר חסרון ידיעתי, מה דרכי האמורי שייך בתענית ערב שבת. ואולי יר"ט הדר'ך לנגד'ם, כי יש בו מהנוצרים, שהקדושים שלהם יש מהם כח שמתעניין ביום הששי, ושאר ההמון מתעניין קצת, שאומרים דבו ביום נצלב מושעם. עכ"ל. וזה שתמה על מרן, יותר יש לתמוה על מור"ם במפה, שדרכו להביא כמה הגהות משם הכלבו כנודע, ואין כאן לא הגיה על דברי מרן לכתוב עליו ויש מי שאומר שאין להתענות בו משום דרכי האמורי, כדרכו דרך הקודש. ועיין מה שכתב מור"ם עצמו לקמן בסימן תקפ"א ס"ב. יע"ש. גם הרב חמדת ימים בשבת בפ"א (דף ד' ע"ב) [דף ו' ע"א ד"ה ומטעם זה] החמיר בתענית ערב שבת מט"א כלפי חס"ד, שכתב וז"ל: ומה טוב ומה נעים מנהג אנשי לבב חסידים ואנשי מעשה, הנוהגים להפסיק מבעוד יום וצמים לילה ויום, כי ימצאו תקון נפשם עוון פשעם על הימים ואף הלילות של כל ימי השבוע וכו'. עש"ב. ולא זכר ממ"ש הכלבו. והיה העלמ'ה נמי מהרב בית מנוחה (דף ג' ע"ב אות ד'). ועיין באר היטב (סק"ו). (יפה ללב ח"ב – סק"א)

קסז) שם דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת. כתב הבאר היטב (סק"ו), וב"ח כתב וכו'. ע"כ. ובחוקי חיים [אות ע' סק"א] כתב דאור צדיקים [סימן כ"ח סעיף א'] פסק כש"ע דמצוה להתענות, ואם אי אפשר, על כל פנים לא יקבע סעודה מתבשיל, וכל שכן מבשר ויין. (באר יעקב – קרויזר – סק"ח)

קסח) שם דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת. כתב מג"א (סק"ז), דאסור להתענות בערב שבת שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה וכו'. [ע"כ]. עיין עירובין (דף מ"א ע"א).

ומשלים, והכי איתא בירושלמי (סוף פ"ב דתעניות) רב ביבי הוה יתיב קומי רב ייסא, בעא מילף מיניה הדין עובדא, אמר ליה נמטי ביתא צבחר, אמר ליה רמשא הוא, אמר ליה אית בתענה, א"ל אית גבאי תורמוסין, א"ל משלמין כרבי יוסי כו'. יע"ש. ופירש הרב שדה יהושע דאמר ליה משלמין כרבי יוסי, ר"ל אע"ג שהיה לו תורמוסין להאכילו לא נתן לו, דקי"ל הלכה דמשלימים. יע"ש. ומהך משמע שדברי מרן עיקר, שדרך אנשי מעשה להתענות ואיסורא ליכא, ולענין השלמה אי בעי ישרים אי לא בעי יתנה כמו שיתבאר לפנינו. (ברכות מים)

קסב) שם דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת. הרב מגן אברהם [סק"ז] מביא מכמה מקומות דאין להתענות בערב שבת, וההיא דרבי אבין דציים כל ערב שבת [ירושלמי תענית פ"ב סוף ה"ב], היינו שהיה אסטניס. וכתב הרב באר יעקב (דף י"ב ע"א)¹²⁷ דגם ההיא דאיבעיא לן בעירובין (דף מ' ע"ב), איבעיא להו הא בר בי רב דיתב בתעניתא וכו', היינו נמי כשהוא אסטניס. ועיין בטור גם כן. עכ"ל. ומרן בב"י כתב על הטור דמייתי ההיא דעירובין, וכתב דיראה שדרך אנשי מעשה להתענות בערב שבת, דראיתו אינה מוכרחת, והיה לו להביא מרבי אבין דציים וכו', ולהכי הרב מג"א לא הזכיר אלא הא דר' אבין. ועיין מ"ש הריטב"א בחדושי בסוף פרק בכל מערבין [עירובין מא:].

והרב החסיד בעל דעת חכמה [דברי חכמים] בשער השבת (פ"ד) כתב, דתענית ערב שבת טעמו לפשפש במעשיו כדי שתשרה בו תוספת הנשמה, כמ"ש הרב הקדוש בראשית חכמה [שער הקדושה פ"ז ד"ה הענין הב']. והיינו דתלי בבי רב, כי ע"י התורה והרהור תשובה זוכה לנשמה יתירה. עש"ב בטוב טעם ודעת. ודבריו חיים וקיימים. ואין להאריך כאן. (מחזיק ברכה – סק"ב)

קסג) שם דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת. אבל הב"ח סימן (תרפ"ט) [תרפ"ו אות ד'] כתב בשם המרדכי [תענית סימן תרל"א] והרוקח [סימן ל"ו], דאין להתענות לכתחלה בערב שבת, והני בר בי רב דיתבי בתעניתא י"ל דלאו שפיר עבדי. ע"ש. ומה שהקשה הרב פרי חדש [סימן תרפ"ו ס"ב] דהא מר בריה דרבינא הוה יתיב בתעניתא כולא שתא בר (מ)מעצרתא וכו' [פסחים סח:]. ע"ש. קשה דהא היה מתענה אף בשבת ויו"ט, [וי"ל] דאכילה צער היא לו, אי נמי תענית חלום הוא, כמו שכתב הב"י סימן רפ"ח בשם הרשב"א [ח"ד סימן רס"ב] והכלבו [סימן נ"ח דף י"ז ע"ד], וכן כתבו התוספות ריש פרק שלשה שאכלו [ברכות מט: ד"ה אי בעי]. והראב"ד בספר תמים דעים (סימן רמ"ה) כתב, דלא קבל עליו אלא להתענות שני וחמישי של כל השנה, ונאסר בכל י"ט חוץ מאלו שפרט, וח"ו שהיה מתענה בשבת. ע"ש. ועיין מה שכתבתי סימן רמ"ב [סק"א]¹²⁸ וסימן תקכ"ט [סק"א]. (ערך השלחן – סק"ג)

הערות וצינונים

¹²⁷ נדפס לעיל אות קנ"ז. ¹²⁸ נדפס לעיל בסימן רמ"ב אות נ"ה. ¹²⁹ נדפס לעיל אות קס"א. ¹³⁰ נדפס לעיל אות קס"ב. ¹³¹ נדפס לעיל אות ק"ס. ¹³² נדפס לעיל אות ק"ס.

באר הגולה

ז. תענית דף י"ח
[ע"ב] ועירובין [מ]:
ומא: [לדעת
הרא"ש שם [תענית
סוף פ"ב] וכן כתב
הטור, [ראבי"ה

ד' אם קבל עליו להתענות בערב שבת, צריך להתענות עד צאת הכוכבים, ^אאם לא שפירש בשעת קבלת התענית עד שישלימו הצבור תפלתן ^ב: הגה ויש אומרים ללא יסלים, אלא מיד שיוצאים מצימת הכנסת יאכל (טור ומרדכי סוף פרק ככל מערבין [עירובין סימן כ"ז] ד"ס הר"מ [משנ"ץ קטן במחלוקת הספר], והגהות מיימוני פרק א' מהלכות תענית [אות ג']), ולכן תענית יחיד לא יסלים, וטוב לפרש כן שעת קבלת התענית. וצ"ע תענית כבוד יסלים, והכי נהוג (מהרי"ל [סימן ל"ג, קנ"ו]): ^הואם הוא תענית חלום, צריך להתענות עד צאת הכוכבים:

סימן תנ"ח, רוקח סימן ל"ו: *א. ראש שם וטור. (* כאן מקום הגה זו: ח. טור והגהות מיימוניות פרק א' מהלכות תענית [אות ג']:

אוצר ההלכה

שמואל קיצור ומפתח שני לוחות הברית (דף נ"ז ע"ד) [דף מ"ז ע"ד] אות י"ט, דאין להתענות ביום ראשון כי עדיין בו הארת נשמת יום שבת. יע"ש. כי על כן מי שלא אכל סעודה רביעית בליל מוצאי שבת מחמת אונס או שמזיק לו, יש לה תשלומין ביום ראשון, כדרך שכתב לקמן בסימן רצ"א ס"א בהגה, ובבאר היטב שם (סק"ב) ובסימן תרפ"ח ס"ו, וכמ"ש בח"ג בהשמטות לקמן בסימן ש' (דף קס"ד ע"ב).

(יפה ללב ח"ו קמא – סק"א)

סעיף ד'

קעג) סעיף ד' אם קבל עליו להתענות בערב שבת וכו'. כתב הטור (שיטה י"ז), והלכתא מתענה ומשלים וכו'. נ"ב: כשחל תענית בששי שקורין בו ויחל, טוב שלא ילכו מבעוד יום לבית הכנסת ויאכלו מבעוד יום, ולכן טוב אז לאחר (ולא להשלים) [ולהשלים]. ספר חסידים סימן (רמ"ט) [רכ"ט]. ועיין שם בסימן ק"ן. (בנסת הגדולה – הגה"ט)

קעד) שם אם קבל עליו להתענות בערב שבת וכו'. כתב הטור (דף קס"ג ע"א שיטה ב'), צריך להשלים כו'. נ"ב: עיין בב"ח [אות ו']. (שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"ד)

קעה) שם אם קבל עליו להתענות בערב שבת וכו'. גרסין בעירובין (דף מ' ע"ב), בר בי רב דיתיב בתעניתא במעלי שבתא מאי לאשלומי, ופשטין מהא דתשעה באב שחל להיות בערב שבת, ר' יוסי אומר מתענה ומשלים, ואמר עולא הלכה כרבי יוסי. ע"כ. וכתבו התוספות שם (דף מ"א ע"ב [ד"ה והלכתא]) דמתענה ומשלים, פירוש אם ירצה להשלים דשרי להשלים, דבעיא היא אי שרי להשלים אי לא. וכן כתב הרא"ש ז"ל בסוף פ"ב דתענית, אלא שהוסיף דבתענית (צבור) [יחיד] שרי להשלים אם ירצה ולא חשוב כמתענה בשבת, וכיון שכן והוא קבל עליו תענית סתם, וכל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית, צריך להתענות עד צאת הכוכבים. וכן כתב הטור כאן.

ונוהגין אנשי מעשה לטעום בערב שבת קודש ממאכלי שבת. ונראה מקורם ממה שאמרו בסנהדרין (דף ק"א ע"א) כל ימי עני רעים, והאיכא שבתות וי"ט, ומשני, כדשמואל שינוי וסת תחילת חולי מעיים, ולכן הנהיגו להתרגל בערב שבת במאכלי שבת, כי היכי דלא להוי כשינוי וסת.

(נפש חיה – מרגליות)

קפט) שם להתענות וכו'. במג"א (סק"ז) להתענות וכו'. ס"ק זה צ"ל בסעיף ג' ¹³³.

קע) שם להתענות בכל ערב שבת. ונראה דאם רוצה לאכול, אין צריך התרה כדין נדר, דהא תניא בתוספתא תענית פ"ב [ה"ז], נשבע שיתענה בערב שבת הרי זה שבועת שקר. ועיין במג"א וביאורי הגר"א לקמן (סימן תק"ע) ¹³⁴. אולם לקמן (סימן תקצ"ז [ס"ב]) ברגיל להתענות בראש השנה, צריך התרה אף דיש אוסרין להתענות.

קעא) שם להתענות בכל ערב שבת. וזה דרך ישכון אור, אם היה ביום ראשון, מטעם שכתב לקמן סימן תצ"ב ובבאר היטב שם (סק"א) ¹³⁵. ואע"ג שכתב שם בבאה"ט, אבל בעצרת דאינו אלא יום אחד אין חוששין, שאני שבת דאית ביה חומרא מט"ל מלאכות, אבות ותולדות, שבקל אדם עובר בדברים דלא הותרו בשבת ושלא במתכוון, וכגון הריגת יתושים ופרעושים. ועיין מה שכתב בשו"ת הרשב"א (ח"ה סימן ב'), ובהגהות רחמים לחיים שם. ועיין לקמן סימן רפ"ח (ס"ד). ועיין בספר פני דוד סדר וירא (אות מ"ח). אך תענית יום הששי עולה לו לשני ימים, והיה משנה, אם יושב בביתו, ומריח מריח המטעמים שעושים בני ביתו ממיני לחמים מפת הבא בכיסנין מכמה מינין שנפשו של אדם מחמדתן ומתאוה להן, שאינו דומה לאוכל פית'ן סמוך לאפית'ן לשאר ימים, דעבר יומו מפיג טעמו. ועיין בפ"ד דתענית ¹³⁶.

קעב) שם להתענות בכל ערב שבת. עיין מה שכתבתי בחלק ה' (אות א' דף י"ז ע"א) ¹³⁷. ועוד שכתב בספר מעיל

הערות וצייונים

133. כן הוא בדפוסים שלפנינו, אולם בדפוסים הראשונים צויין סק"ז בסעיף ד' על תיבות להתענות בערב שבת. 134. נראה שכוונתו למ"ש מג"א שם (סק"ב) שאם אמר הריני נודר להתענות יום אחד אינו נחשב נדר שצריך התרה, אלא א"כ אמר הרי עלי אכילת יום פלוני קונם. ולמ"ש הגר"א שם כיוצ"ב בד"ה יחיד וכו'. 135. ששם נתן טעם למה יש נוהגים להתענות ביום שני חמישי ושני לאחר פסח וסוכות וז"ל: שחוששין שמא מתוך משתה ושמחה באו לידי עבירה וכו'. עכ"ל. וכוונת הרב המחבר דאילו היו נוהגים להתענות ביום ראשון היה ראוי יותר, כדי לכפר על שבת. 136. נראה דר"ל דהיינו טעמא דלא צמים ביום ראשון ממה שאמרו בתענית (כו). כדי שלא יצאו ממנוחה ועונג ליגיעה ותענית וימותו. 137. נדפס באות הקודמת.

סימן רמז פני ד

תריא

אוצר ההלכה

עד צאת הכוכבים. דין זה כפול לקמן (סימן תקס"ב ס"ג). ועיין פמ"ג באשל אברהם (סק"ח) הרגיש בזה, וע"ש מה שכתב בזה. (מגיני חיים)

קעז) שם צריך להתענות עד צאת הכוכבים. כתב ב"י (שיטה נ"ו), והרב המגיד כתב בפ"ה [מהלכות תענית ה"ה] בשם הראב"ד כו', שכיון שנכנס לתחום שבת כו'. נ"ב: עיין בספר בתי כהונה חלק (בית דין) [בית ועד] (דף מ"ט ע"ג). (יד אהרן מהדורא בתרא – הגב"י סק"ב)

קעח) שם צריך להתענות עד צאת הכוכבים. והנה מה שכתב המגיד משנה [הלכות תענית פ"ה ה"ה] בשם הראב"ד ז"ל, הביאו הב"י כאן ובסימן תק"נ ס"ג, דמשתשקע החמה (ותוספת) [מתוספת] שבת הוא וכבר קדש היום, אם רצה לאכול אוכל, שכיון שנכנס לתחום שבת וכו'. ע"כ. כתב על זה בדרכי משה [אות א'], ונראה דמתחלת שקיעת החמה קאמר. ע"כ. ובשו"ע לא הביא מזה דבר. אלא דכפי הנראה גם כוונת הראב"ד ז"ל הוא בקיבל עליו שבת בתפלה מתחלת השקיעה או בין השמשות, עיין סימן רס"א ס"ב. והיינו מה שכתב וכבר קדש היום וכו', כיון שנכנס לתחום שבת וכו', וא"כ היינו כדעת מהר"ם ז"ל [תשב"ץ קטן בתחלת הספר].

וי"ש להסתפק בבין השמשות אם דינו כקבלת שבת לענין זה, דלכאורה נראה דאם לא התפלל עד הלילה, כיון שאנו חוששין דהיכא דאין צריך להתענות אסור לו להתענות, א"כ צריך לקדש קודם שיתפלל, ויקיים קידוש במקום סעודה בכזית או בכביצה פת, עיין סימן רפ"ו ס"ג במג"א שם (ס"א א' ב'). וטעמיה מותרת קודם ק"ש ותפלה של ערבית, עיין בסימן רל"ה [ס"ב] ובמג"א שם (סק"ד). וא"כ יש להסתפק בבין השמשות איך דינו. ועיין בב"ח שכתב דבענין שקעה חמה סוף שקיעה, והיינו צאת הכוכבים. ע"כ. ואין אני מבין בבירור כוונתו, ולפי הנראה קאי בלא התפלל, דבהתפלל הא הסכים אחר זה למהר"ם ז"ל. אלא דאפילו אי מיירי בלא התפלל גם כן צ"ע, דבין השמשות יהיה קיל מתוספת שבת שקבל עליו לענין זה. וצ"ע.

(תהלה לדוד – סק"ה)

קעט) שם אם לא שפירש בשעת קבלת התענית וכו'. נ"ב: כתב הרב מגן דוד [ט"ז סק"ב] וז"ל: הלשון משמע דוקא אם כבר פירש בסתם, אבל לכתחילה לא יאמר בסתם כדי שישלים, דלמה יקבלו עליו בתחילה להתענות מקצת שבת כו'. ולפק"ד דבריו הם סתומים וחתומים, דאם פירש, איך הוא בסתם, הרי פירש עד שישלימו הצבור כו'. ועוד, מה שכתב אבל לכתחילה לא יאמר כו', תיבת "אבל" אין לה קשר עם הקודם כלל. והמתבאר לפק"ד דכוונתו יהיה הכי, דוקא אם פירש מהני, אבל בסתם צריך שישלים, ולכתחילה לא יקבלו בסתם כדי שלא להתענות בשבת כו', אלא יפרש. אמנם אין זה מבואר בדבריו. יע"ש. (ברכות מים)

ומשמע להדיא דבתענית צבור דאינו תלוי בקבלה, אם ירצה אינו משלים לדעתם. ולדעת ר"י ז"ל טוב שלא להשלים כמו שהביא הב"י אחרי זה. אלא שמדברי הראב"ד ז"ל שהביא המגיד משנה בהלכות תעניות (פ"ה ה"ה), שכתב, משתשקע החמה (ותוספת) [מתוספת] שבת הוא וכבר קדש היום, אם רצה לאכול אוכל, שכיון שנכנס לתחום שבת וכו', וע"ש בלחם משנה, משמע דסבירא ליה דהא דמתענה ומשלים היינו דמחויב להשלים, והיינו כדעת ראב"י [ה] [סימן תתנ"ח] שהביא הב"י. ולפי הנראה דהלכתא כהתוספות והרא"ש ז"ל. אלא דבאור זרוע (נח"ב הלכות ערב שבת) סימן י"ז) אחר שכתב בשם רבנו ברוך בר' יצחק ז"ל, דמתענה ומשלים היינו מותר להשלים, ואם לא השלים טפי עדיף, כתב, מיהו נהגו העם להשלים דרך חובה, ואפילו יחידים מתעניין ומשלימין, ופוק חזי מה עמא דבר. ע"כ. ומדבריו משמע דתענית יחיד עדיף מתענית צבור, ומדברי הרא"ש ז"ל והטור מבואר דתענית יחיד גרע.

וכתב הטור, והר"מ [תשב"ץ קטן בתחלת הספר] כתב שיכול לאכול מיד אחר התפלה קודם שקיעת החמה, שהוא [מפרש] מתענה ומשלים עד אחר התפלה. ע"כ. משמע דמהר"ם ז"ל סבירא ליה מתענה ומשלים שחייב להשלים. ואפשר לומר דמהר"ם ז"ל כתב כן דאף למאן דסבירא ליה מתענה ומשלים פירושו שחייב להשלים, מ"מ אחר התפלה מיקרי השלמה ויכול לאכול. וכן משמע מלשון הב"י בשם הגהות מיימוניות (ובאמת בהגהות מיימוניות שלפנינו הלכות תעניות פ"א ה"ז לא משמע כן). ועל כל פנים, גם לדעת הטור נפקא מינה בתענית יחיד דגם לדעתו מחויב להשלים, ולדעת מהר"ם ז"ל אינו חיוב אלא עד לאחר התפלה ואח"כ יכול לאכול, אבל לכאורה אין חיוב בדבר. ולכן לשון רמ"א ז"ל שכתב: ויש אומרים דלא ישלים, אלא מיד שיצאו מבהכ"נ יאכל. ע"כ. ומשמע דאסור לו להשלים, וכן כתב הרב ז"ל [ש"ע הגר"ז] בסעיף י"ב) וז"ל: שאם השלים תפלת ערבית של שבת מבעוד יום, צריך לאכול מיד ואינו רשאי להתענות. ע"כ. צ"ע מנלן הא, והא הטור בשם הר"מ, שיכול לאכול קאמר אבל לא שיהיה חיוב. וכן כתב המרדכי בסוף פרק בכל מערבין [סימן תצ"ד] בשם מהר"ם ז"ל, דהשלמת תענית בערב שבת סגי עד אחר תפלת ערבית. ע"כ. אבל לא שיהיה חיוב לאכול מיד. ואין לומר כיון שאינו צריך ממילא אסור להתענות בשבת, דהא התוספות וסיעתם דסבירא להו מתענה ומשלים היינו אם ירצה, לא חיישו להכי. ורק הר"י ז"ל סבירא ליה דעדיף שלא להשלים, אבל לא שיהיה חיוב בדבר. ואפשר כיון דנוהגין להשלים בכל תענית צבור כמו שכתב האור זרוע, ועל כרחך דסבירא להו פירוש מתענה ומשלים היינו שחייב להשלים, והיינו כדעת ראב"י [ה] ז"ל, שוב אין לן שום הוכחה לומר דהכי דאין צריך להתענות הברירה בידו להתענות, וכמו שהסברא פשוטה דהכי שאין צריך להתענות יש איסור בדבר. וצ"ע שלא העירו האחרונים מכל זה.

קעז) שם אם קבל עליו להתענות בערב שבת צריך להתענות

אוצר ההלכה

מתענה ומשלים, ומבואר שם דבעינן עד רמשא ממש, עיין שם ובתוספות עירובין (דף מ"א ע"ב ד"ה והלכתא). (תוספת ירושלמי)

קפח) שם הגה ויש אומרים דלא ישלים אלא מיד שיוצאים מבית הכנסת יאכל. עיין בתשובות כתב סופר (סימן נ"ב) מה שכתב בזה. (פתחי תשובה)

קפט) שם הגה ויש אומרים וכו' אלא מיד שיוצאים מבית הכנסת יאכל ולכן בתענית יחיד לא ישלים. עיין פמ"ג או"ח (סימן תקס"ב באשל אברהם סק"ב), דהוא הדין בערב יו"ט כן, דאחר יציאה מבית הכנסת חשוב תוספת יו"ט, אבל ערב ראש חודש וערב חנוכה, כל שקבל סתם, י"ל צריך להשלים. (מגיני חיים)

קצ) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים. מי שמתענה בערב שבת יום שמת אביו, יש אומרים שצריך להשלים, ויש אומרים שתלוי בדעתו, שאם בפעם הראשון נהג להשלים, ינהג כן כל ימיו, ואם בפעם הראשון לא השלים, שוב אינו צריך להשלים. ספר הלבוש. ועיין במה שאכתוב בסימן תקס"ח בהגהת ב"י (אות ט' י'), ובב"ח בסימן זה [אות ז']. (שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"ו)

קצא) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים. כתב ט"ז (סק"ג), על כן אני אומר דהמיקל בדבר שלא להשלים בערב שבת לא הפסיד וכו'. [ע"כ]. וכ"כ בשו"ת נחלת שבעה (סימן נ"ז) [ג"ח]. דאף אם השלים תענית יארציית כמה פעמים כשחל בחול, מ"מ כשחל אח"כ בערב שבת אין צריך להשלים. אמנם אם השלים בפעם הראשון כשחל בערב שבת, הן כשחל יארציית ראשון בערב שבת או יארציית שני בערב שבת והשלים, אז צריך להשלים אחר כך כל זמן כשחל בערב שבת. ע"ש דפירש הכי דברי רמ"א ביו"ד סימן ת"ב ס"ב]. (אדני פז)

קצב) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים. כתב מג"א (סק"ח), ונראה לי דאם התענה בכל ערב שבת והשלים פעם ראשונה וכו'. וכ"כ הט"ז [סק"ג] לענין יארציית. ואלא שכתב: ולעד"נ תמוה, דמאי שנא אותה שעה שחל בשבת¹³⁹ מיום השבת. [ע"כ]. ודבריו דחויין מארבעה צומות, אם חלו בשבת נדחין ובערב שבת משלימין. וק"ל. גם מה שכתב, ותו דלא מיקרי דרך נדר אם לא היה בדעתו. גם כן לא קשיא מידי, דמסתמא לא אסיק אדעתיה שיחול בערב שבת, ומסתמא היה דעתו להשלים תמיד. וק"ל. (בגדי ישע)

קצג) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים. המג"א [סק"ח] וט"ז [סק"ג] מחולקים בדין יארציית, ואדמו"ה הכריע שבא מעשה לפניו, (ש"א משלים) [שאחד השלים] בפעם הראשון, פסק דישאל על נדרו ושוב אין צריך (להשלים). [להשלים]. וק"ל. (מתוק מדבש)

קפ) שם אם לא שפירש בשעת קבלת התענית וכו'. אף אם לא פירש, אם הרהר כן בלבו סגי. הרב מהר"ר ישועה זיין בתשובותיו שערי ישועה כ"י א' (שער ה' סימן א'). (ברכי יוסף – סק"ג)

קפא) שם אם לא שפירש בשעת קבלת התענית וכו'. כתב בט"ז (סק"ב), אם לא כו', הלשון משמע דוקא אם כבר קיבל בסתם. כצ"ל. ור"ל, מדכתב המחבר אם קיבל עליו, משמע דלכתחילה לא יאמר בסתם. ובטור יש קצת משמעות יותר. ועיין מה שכתב הפרי מגדים, שהגיה ופירש דרך רחוק בדברי הט"ז. (שמן המאור)

קפב) שם אם לא שפירש בשעת קבלת התענית וכו'. אפילו לא פירש אלא הרהר כן בלבו סגי. ברכי יוסף [סק"ג]¹³⁸ בשם מהר"ר ישועה. (באר יעקב – קרויזר – סק"ט)

קפג) שם אם לא שפירש בשעת קבלת התענית וכו'. וכיון שאנו פסקינן שלא ישלים, מסתמא בשעת קבלת התענית אדעתא דהלכתא כוונתו שלא ישלים אותו, והוא כפירש, וממילא מותר לאכול אז אפילו לכל הפוסקים, כיון דאדעתא דהכי קיבל, לא חל עליו חיוב ביותר. (התעוררות תשובה)

קפד) שם הגה ויש אומרים דלא ישלים אלא מיד שיוצאים מבית הכנסת יאכל. כתב הטור (דף קס"ג עמוד ראשון שיטה ד'), והר"ם [תשב"ץ קטן בתחלת הספר] כתב שיכול לאכול מיד וכו'. נ"ב: מנהגא דילי כדברי מהר"ם ז"ל בתענית יחיד, אבל תענית צבור, אני מחמיר להשלים ככמה רבוותא גדולי אשכנז דמחמירים. ולעלמא אני אומר, דעבד כמר עבד והכל לשם שמים. מהרי"ל בתשובה סימן (קע"ג) [קנ"ז]. ועיין בספר חסידים (סימן ק"ן).

קפה) שם הגה ויש אומרים דלא ישלים אלא מיד שיוצאים מבית הכנסת יאכל. הוא דעת רבנו מאיר [תשב"ץ קטן בתחלת הספר] שהביא הטור. ומה שכתב, אלא מיד שיוצאים מבית הכנסת, היינו משום דזה מיקרי השלמה, כיון שמתענה [עד] אחר קבלת שבת, אבל בחול לא הוי השלמה עד צאת הכוכבים. מהרי"ל ז"ל [סימן ל"ג], ומג"א [סק"ח]. (ברכות מים)

קפו) שם הגה ויש אומרים דלא ישלים אלא מיד שיוצאים מבית הכנסת יאכל. כתב הטור, והר"ם [תשב"ץ קטן בתחלת הספר] כתב שיכול לאכול וכו'. לישנא דיכול משמע שמפרש הר"ם ז"ל דמתענה ומשלים [עירובין מא:]. היינו דחייב להשלים, היפך פירושו שכתב אם ירצה. ודוק. (ידיו של משה)

קפז) שם הגה ויש אומרים דלא ישלים אלא מיד שיוצאים מבית הכנסת יאכל. תמיהני, דהוא נגד ירושלמי מפורש תענית (פ"ב ה"ד), אפילו יחיד שגזר על עצמו תענית בערב שבת

אוצר ההלכה

הקשה] דאף דנדרים חלין על דבר מצוה, היינו בפירוש, אבל בסתם אמרינן דלא היה דעתו על דבר מצוה. והוא הדין בזה, מדוע לא נימא דאף שהתענית היא קבלה, מ"מ דוקא בחול אבל בערב שבת לא היה דעתו על זה. אמנם דברי הראב"ן האלו צריכין ביאור רחב, דהרי אף בשבועה חל בכולל. ויבואר באריכות בחדושי להלכות פסח (סימן תפ"ו) [תפ"ה סק"א], וקצת מזה יבואר לקמן סימן רע"א [סק"ו]. (ישועות יעקב – סק"ה)

קצו) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים. לענין היא"ר ציי"ט (במ"ש) [בערב שבת] נחלקו הרב ב"ח [אות ד'] והט"ז ז"ל [סק"ג], דלדעת הב"ח, אם בתחלה כשהתחיל להתענות אירע יום ששי, יזהר שיקבל עליו שלא ישלים, דיא"ר ציי"ט הוי כמו נדר, וכיון שלא השלים בתחלה, שוב אין צריך להשלים. אבל אם אירע בתחלה בימות החול והשלים, נעשה כנדר וצריך להשלים אף אם יחול אחר כך ביום ששי. עכ"ל. והט"ז חולק, וכתב דלא מקרי דרך נדר אלא אם כן דעתו שיהגה כן לעולם, על כן המיקל לא הפסיד, ובפרט מי שמצטער. ע"ש. עכ"ל. והובאו דבריהם בבאר היטב (סק"ח). וכתב הרב באר היטב דהעולם נהגו כהב"ח. יעו"ש.

והנה בעתה ראיתי להרמ"ז¹⁴⁰ ז"ל (בסי' כ"א) [בספר כסא אליהו]¹⁴¹ שמצא (במכילתא) [בתנחומא] פרשת בראשית [פסקא ג'], כתוב שם להדיא דתענית אסור לעשותו בערב שבת, משום דכבוד שבת דאורייתא ותענית דרבנן, יבא דאורייתא וידחה דרבנן, וכן אתה למד לכל תענית בין דיחיד בין דצבור. ע"כ. ולפי זאת (המכילתא) [התנחומא] המתענה יא"ר ציי"ט בערב שבת נלע"ד דלפחות נקוט מיהא פלגא דידך ולא ישלים, ואיסורא איכא אם השלים, וכמו שכתב הרב ט"ז ז"ל, ודלא כמו שכתב הרב באר היטב דהעולם נהגו כהרב ב"ח. ועיין עוד להרמ"ז ז"ל שם, שכתב בשם הרב המגיד (כפ"ד) [בפ"ה] דתענית [ה"ה] משם הראשונים ז"ל דאסור להתענות (כמ"ש) [בערב שבת]. (יד ימין)

קצח) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים. עיין באר היטב ושערי תשובה (סק"ח). ועיין בשו"ת כתב סופר חאו"ח (סימן נ"ב) שהאריך בזה, וכתב כמה חילוקי דינים. ועיין בזכור לאברהם אות תי"ו בערך שבת.

ומה שכתב בבאר היטב לענין כ' סיון, עיין באשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש שכתב דלולא מה שכתב כן הבאר היטב, היה מקום לחלק בין תעניות שהיחיד מקבל על עצמו, כיאריציט ודסימן תק"פ וערב ראש חודש, בהם שייך דררא דחשש מעין נדר, ולזה נוהגים להתיר על פי שלשה בחרטה גם להנאנס מלהתענות ע"י חולי ח"ו. משא"כ בתענית צבור שאין צריך התרה בזמן שהוא חלש מלהתענות. וכיון דקיי"ל שתוספת שבת קודש הוא כהשלמה עד צאת הכוכבים,

קצד) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים. בט"ז (סק"ג) כתב וז"ל: ולענין תענית יאריציט, כתב הרש"ל בתשובה (סימן ט'), דנהגו להשלים בערב שבת, רק שהיה מקובל באם יאריציט הראשון בערב שבת, המנהג שלא להשלים כו', אלא דאם חל בחול, אז חל הנדר וחייב להשלים גם בערב שבת כו'. ולענ"ד תמוה, דמאי שנא אותה שעה שחל השבת מיום השבת דפטור מתענית זה אע"פ שכבר התענה בחול, ותו, דלא מיקרי נדר אא"כ היה בדעתו שיהגה כן לעולם כו'. עכ"ל הט"ז. ותמיהני דמביא דין זה מתשובת רש"ל, הלא דין זה מפורש בהגהת רמ"א ביו"ד (סוף סימן ת"ב) וז"ל: ואם חל תענית זה בערב שבת, דינו כשאר תענית, ועיין באו"ח סימן רמ"ט, מיהו אם בפעם ראשון השלים, ינהג כן כל ימיו. עכ"ל. ונובע גם כן מתשובת רש"ל הנ"ל, הרי דהרמ"א הסכים לפסק של הרש"ל. והט"ז שם (כס"ד) [ביו"ד] לא כתב כלום מזה, נראה כמודה לפסק הרמ"א, על כן אין לזוז מפסק הרש"ל והרמ"א הנ"ל.

(שו"ת גור אריה יהודא – סימן ע"ד)

קצה) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים. במגן דוד [ט"ז] (סק"ג) דוחה המהרש"ל [בתשובה סימן ט'], דמאי שנא בין שעת חל שבת לשבת. נראה דעתו דריע מזליה אינו בשבת גופיה, דכל דינין מתכפין ביה, אבל אותו שעה דחל, כל היום ריע מזליה, מי ערב בעדו שלא יפסיד למפרע חס ושלום, דתענית שלא שקעה לאו תענית [תענית יב.], ודמאי לשמחת גשמים בחל אחר חצות משלימים [שם יט.], ומעט רגעים שקידש היום מה בכך, דענין זה לא תליא בקבלת שבת. וק"ל. ואפשר מהאי טעמא נהגו לחצאין בברכת ושמור צאתנו, דשבת אין צריכה שמירה, לא מסיימי, מכל מקום לתחנונים אומרים. הגם שראיתי במדרש מחלק בין יחיד לצבור, על כל פנים ה"ל לנהוג בצבור כלל לא. ובפרט דטפי ניחא בהזכרה מבתחנון, דבלא"ה לולי טופס ברכה הוי אסור בשבת, אלא כיון דעל כל פנים הרוב הוא מבעוד יום, צבור בפלג המנחה מצלינן שבת בערב שבת. ואפשר כוונת המדרש, ושמור צאתנו, לכל יחיד בפני עצמו ההולך ובא. ומכל שכן ככהאי גוונא ליחיד דמתערי דינין ח"ו באותו יום, למה ישליך תעניתו. ודוק. (מאורי אור ח"ג – דף ל"ב ע"ג)

קצו) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים. האחרונים האריכו בזה בענין תענית יום שמת בו אביו. והיוצא מכללות דבריהם, דאם אירע פעם ראשונה בערב שבת לא ישלים, ומ"מ כשאירע אח"כ בחול משלים תעניתו, רק דבכל פעם שיאירע תענית זה בערב שבת לא ישלים. ואם אירע פעם ראשונה בחול והשלים, ולא התנה בפירוש שאם יבוא התענית בערב שבת לא ישלים, מחויב להשלים אם יבוא התענית בערב שבת. ואני תמה בזה, מדוע לא נימא דסתמא דמלתא לא קיבל עליו להשלים בערב שבת, כמו דכתב הראב"ן [מסכת סוטה דף רפ"ח ע"ב ד"ה

אוצר ההלכה

הסתלקותו מעמידים אותו לדין, וכשברא מזכי אבא ע"י תענית ומצוות, מעלים אותו מעלה מעלה. מכל זה נראה, שהתועלת צריכה להיות מוכנה ליום ההוא, ואין מקום לאחרו. וגם כשהיארציט חל ב"ז בתמוז או בתשעה באב וחלו בשבת, שהצום דוחים אותו לאחר השבת, יתענה בערב שבת בשביל היארציט, כמ"ש בויאמר יצחק שם. (נתיבי עם)

(רב) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים. כתב ט"ז (סק"ג), ולענין תענית יארציט וכו'. יענין ברמ"א יו"ד סימן ת"ב (סוף סעיף י"ב). (נפש חיה – מרגליות)

(רג) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים. יארציט שחל יום ערב שבת, אם משלים התענית, נראה מסתמיות דברי מרן (או"ח סימן רמ"ט ס"ד) דצריך להתענות עד צאת הכוכבים. ואם היה זה הצום הראשון שלו והנהיג עצמו משנה ראשונה שלא ישלים התענית, עיין להרב כף החיים שם (אות כ"ט) שהביא מחלוקת בזה. ועיין שם באות כ"ח שאם לא התנה צריך להשלים, ודוקא אם יתנה בשנה הראשונה שהוא לא ישלים. ואם חל פעם אחת בחול ואחר כך חל ביום ערב שבת ואינו רוצה להשלים צריך לעשות התרה, ובתענית צבור ותענית חלום משלימין עד צאת הכוכבים. ע"ש. [א"ה. ובשו"ת יביע אומר (חלק ו' א"ח סוף סימן ל"א) כתב, שהמיקל בתענית יארציט לאכול אחר תפלת ערבית של שבת ולא להמתין עד צאת הכוכבים, יש לו על מי שיסמוך¹⁴³. ע"ש. ולדידן דנקטינן כהגאונים דזמן צאת הכוכבים י"ג דקות ומחצה אחר השקיעה, אפילו יתפלל ערבית בבית הכנסת המקדימים ביותר, עד שיגיע לקידוש כבר מטא עידן צאת הכוכבים. נאמין ס"ט].

(נפש חיה – צבאן מערכת היו"ד אות ז')

(רד) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים. תענית פקודת השנה של פטירת אביו או אמו (יאר צייט), כתב בשו"ת מהרש"ל (סימן ט'), כל רבותינו נהגו להשלימו. אכן קבלתי שאם בפעם הראשונה של התענית חל בערב שבת אז המנהג לא להשלים. ע"כ. וכ"כ הב"ח [אות ז']. וכן פסקו בשו"ת חינוך בית יהודה (חאו"ח סימן כ"ג), ובשו"ת באר שמואל (סימן ל"ו), והחיי אדם (כלל א' סימן ט'). אבל הט"ז (סימן רמ"ט סק"ג) פסק, שאף אם חל בפעם הראשונה בחול, כשיחול אח"כ בערב שבת אין צריך להשלים, דלא מקרי דרך נדר אלא א"כ דעתו שינהג כן לעולם. וכ"כ בשו"ת נחלת שבעה (סימן נ"ח). וכ"כ האליה רבה (ס"ס רמ"ט). ושכן פסק בשו"ת חוט השני (סימן ס"ו). ע"ש. אולם המעיין במסקנת חוט השני יראה שסיים, מיהו דעתי בטלה נגד הני אשלי רברבי שפסקו להחמיר. ע"ש. ומ"מ הגאון חות יאיר במקור חיים (סימן רמ"ט) הסכים להקל כד' הט"ז, משום שחומרא זו אתי לידי קולא מפני כבוד השבת, דהא קי"ל שדין תוספת

אין גרעון כל כך ע"י מה שבחול השלימו עד צאת הכוכבים, כיון שאין בזה סגנון נדר. ע"ש שהאריך בזה.

(ארחות חיים – ספינקא – סק"ח)

(קצט) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים. לדעת רש"ל [סימן ט'] והב"ח [אות ז'], דביארציט כשהשלים בחול חייב להשלים גם בערב שבת, נראה דאף בסתם שלא היתה דעתו שינהג כן לעולם, צריך להשלים דהוי כנדר. אבל לדעת הט"ז [סק"ג] דהשלים בחול לא מהני בערב שבת, ובעי דוקא השלים בערב שבת, א"כ בעי שיהיה בדעתו שינהג כן לעולם, או שהשלים שלש פעמים בערב שבת. וכן מדוקדקים דברי הרב ז"ל [ש"ע הגר"ז סי"ג]. (תחלה לדוד – סק"ו)

(ר) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים. כתב הבאר היטב (סק"ח), ולעניין יארציט בערב שבת כתב הב"ח [אות ז'] וכו'. ע"כ. וכ"כ בט"ז [סק"ג] בשם רש"ל [סימן ט']. ועיין בתניא [ש"ע הגר"ז סי"ג] דבתענית יא' צייט אם השלים כשחל בחול בשנה ראשונה, בודאי היה דעתו לנהוג כן לעולם, שלא עלה על דעתו לחשוב איך יתנהג כשיארע בערב שבת, וצריך להשלים לעולם. ובתענית ימי מיתת צדיקים וערב ראש חודש, אם כשהתענה בראשונה היה דעתו לנהוג כן לעולם, או שהתענה והשלים שלשה פעמים ולא התנה שיהא בלי נדר, צריך להשלים כשאירע בערב שבת. וכן נהגו העולם. תניא [שם], דרך החיים [סימן רס"ט ס"ה]. ואף על פי כן המיקל לעת הצורך, כאותן דס"ל דמה שהשלים בחול לא מקרי נדר לענין שיצטרך להשלים כשאירע בערב שבת לא הפסיד. תניא [שם]. ובגור אריה יהודה (סימן ע"ד)¹⁴² כתב, כיון דרמ"א (יו"ד סימן ת"ב [סי"ב]) כתב גם כן כרש"ל, יש להחמיר. וע"ש בפתחי תשובה שהביא כמה אחרונים שמקילין. ואם התנה בפירוש שלא ישלים כשיחול בערב שבת, ראוי שלא ישלים לכ"ע. ועיין באליה רבה [סק"א] כשחל בחול תחלה, יזהר שלא להשלים.

כשחל כ' סיון בערב שבת ויש ברית מילה, מותרים לאכול, שלא נמצא אנשים שילכו בלילה. מג"א (סימן תקס"ח סק"י). (באר יעקב – קרויזר – סק"י)

(רא) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים. כשחל בו יארציט, מנהגנו בירושלם להשלים עד צאת הכוכבים כסברת רש"ל [סימן ט']¹⁴³. וכשחל בשבת, אפילו שמרן פסק (בסימן תקס"ח ס"ט) לדחותו לאחר השבת, ולרמ"א כיון שנדחה נדחה ולא יתענה לגמרי, מנהגנו בירושלם כהאר"י ז"ל שמקדימים אותו בערב שבת כסברת הויאמר יצחק בח"א [לקוטי דינים הלכות שבת אות מ'] מתרי טעמי, הן משום דמדת הדין מתוחה ביום ההוא על יוצאי ירכו, והן לתועלת הנפטר, שבכל שנה ביום

הערות וצייונים

¹⁴². נדפס לעיל אות קצ"ד. ¹⁴³. ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"ח חאו"ח סוף סימן ל"א) שכתב על זה שאינו מנהג פשוט, והמיקל לאכול אחר תפלת ערבית של שבת יש לו על מה שיסמוך. אולם לדינא כתב בחזון עובדיה הלכות ארבע תעניות (עמ' י"ט) דחייב להשלים עד צאת הכוכבים, נדפס לקמן אות ר"ד. ¹⁴⁴. ראה הערה קודמת.

אוצר ההלכה

(רו) שם בהגה ובתענית צבור ישלים וכו'. כתב הטור, ולענין בעיין כו'. נ"ב: השתא הכא שנת תר"ח אירע עשרה בטבת בערב שבת, ונשאנו ונתנו עם מור' ואהללות, הרב המובהק כמהר"מ ן' באנבנישתי בדברים שבעל פה, אם צריך להשלים עד צאת הכוכבים או לא, ואמר מר, כי הוראת מור"ם בתענית צבור צריך להשלים, וכן עשינו מעשה. ואני כבואי הביתה, אמרתי אשנה פרק זה. ואען ואומר, הנה דין זה שרשו פתוח עלי מים בים התלמוד במסכת עירובין (דף מ"א ע"ב), דרש מר זוטרא משמיה דרב הונא, הלכה מתענין ומשלימין. ע"כ. ופרש"י ז"ל, מתענין ומשלימין, בערב שבת. ע"כ. וכתבו התוספות (ד"ה) והלכתא מתענין ומשלימין, פירוש אם ירצה להשלים דשרי להשלים, דבעיא היא אי שרי להשלים אי לא. ע"כ. ובפרק (ה) [ב'] דמסכת עבודה זרה [לד.] כתבו התוספות (ד"ה מתענין), והביא דבריהם הרב שלחן גבוה בסימן תקס"ב (סק"ה), וז"ל: ומיהו המתענה בערב שבת, אע"ג דפסקינן הלכה דמתענה ומשלים, אין צריך לדקדק עד צאת הכוכבים. ע"כ. וכ"כ המרדכי שם בפ"ג דמסכת ערובין (סימן תצ"ד) וז"ל: פעם אחת אירע עשרה בטבת יום ששי, וכשרצה ר"י לילך לבית הכנסת, טעם התבשיל כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה. ותימה, הא קאמר הכא מתענה ומשלים, וי"ל דאיבעיא להו מהו להשלים, ומסיק דמתענה ומשלים, כלומר יכול הוא להשלים אם ירצה, ומיהו טוב שלא להשלים, שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה. ואם באו הצבור מבית הכנסת מבעוד יום, מותר לאכול מיד, דכיון דכבר התפללו, כבר קבלו שבת עליהם. ע"כ. יע"ש. וטרם זה כתב עוד המרדכי בשם רבנו מאיר [תשב"ץ קטן בתחלת הספר], דהשלמת תענית בערב שבת סגי עד לאחר תפלת ערבית כו'. ע"ש.

והרא"ש בסוף פרק ב' דמסכת תענית [סימן כ"ה], עלה דקאמר התם מר זוטרא משמיה דרב הונא הלכתא מתענה ומשלים, כתב וז"ל: ואפילו בתענית יחיד, והכי איתא בירושלמי [תענית פ"ב ה"ד] כו', פירוש אם ירצה, ולא חשיב כמתענה בשבת, וכיון שיכול להשלים אם ירצה, והוא קבל עליו תענית סתם, וכל תענית שלא שקעה עליו החמה אינו תענית, צריך להתענות עד צאת הכוכבים, אם לא שפירש בשעת קבלת תענית עד שישלים תפלתו עם הצבור. ע"כ. ועיין שם ובדברי הגהות מיימוניות בפרק א' מהלכות תענית (אות ג') וז"ל: בפרק בכל מערבין [עירובין מ:]: הני בני בי רב דיתבי בתענית במעלי יומי דשבתא מהו לאשלומי כו', הלכתא מתענה ומשלים, ואפילו בתענית יחיד. וכן משמע לשון דקאמר הנהו בני בי רב כו'. וכן משמע בשאלות דרב אחאי [בראשית סוף שאילתא א'], וכן משמע בירושלמי דתענית. והנה פירוש מתענה ומשלים, אם רוצה ואין איסור בדבר, תוספות [עירובין מא: ד"ה והלכתא], וכ"כ הר"מ [תשב"ץ קטן בתחלת הספר], ולא כאשר כתב ראב"ה [סימן תנ"ח] וברוקח [סימן ל"ו]

שבת דאורייתא. ע"ש. וכ"כ הפמ"ג, ובספר אדני פז¹⁴⁵, ובספר הלכה ברורה [סק"ד], והערוך השלחן [סימן רמ"ט ס"א]. וכן פסקו בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סימן י"ח), ובשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד סימן שס"ז בד"ה אמנם לדינא). וכ"כ הרב תורת חיים סופר (ס"ס רמ"ט) בשם עולת שבת. וכ"כ בש"ע הגר"ז (ס"ס רמ"ט). וראיתי בשו"ת גור אריה יהודה (חאו"ח סימן ע"ד)¹⁴⁶ שהביא דברי מהרש"ל ודברי הט"ז, ותמה על הט"ז שהרי מפורש כדברי רש"ל בהרמ"א יו"ד (ס"ס ת"ב). הילכך אין לזוז מפסק המהרש"ל והרמ"א. ע"כ. ונוראות נפלאיתי שהרי ז"ל הרמ"א (ביו"ד ס"ס ת"ב), ואם חל תענית יאר צייט בערב שבת דינו כשאר תענית בערב שבת, כמ"ש באו"ח (סוף סימן רמ"ט). ומיהו אם בפעם הראשונה השלים התענית ינהג כן כל ימיו. עכ"ל. ומה ענין זה לגדון הט"ז דמיירי שחל בחול והתענה והשלים, דס"ל שאם חל אח"כ בע"ש לא ישלים, לדברי הרמ"א דמיירי בחל בע"ש והשלים עד צאת הכוכבים, שאז קיבל עליו להשלים התענית בע"ש. אולם נראה לדינא שמכיון שהתענית של יאר צייט בפעם הראשונה היה צריך קבלת תענית מבעוד יום, זהו בכלל מה שפסק מרן בש"ע (סימן רמ"ט ס"ד), שיחיד שקיבל עליו להתענות בערב שבת, צריך להתענות עד צאת הכוכבים, אא"כ פירש בעת קבלת התענית עד שישלים הצבור תפלת ערבית. ודברי הט"ז וסיעתו אזלי אליבא דהרמ"א בהגה שפסק שלא ישלים. ולפ"ז רק לבני אשכנז היוצאים ביד רמ"א, יש להקל כהט"ז וסיעתו. אבל לדידן שקבלנו הוראות מרן, חייב להשלים עד צאת הכוכבים, אלא אם כן התנה בפירוש בפיו או "הרהר בלב" שהתענית שלו תהיה עד שישלימו הצבור תפלת ערבית, כמבואר בברכי יוסף (סק"ג)¹⁴⁷, בשם הגר"י זיין בשערי ישועה, דבנ"ד הרהור כדיבור דמי. ע"ש. (חזון עובדיה ארבע תעניות – עמ' י"ט ד"ה תענית)

(רה) שם בהגה ולכן בתענית יחיד לא ישלים, וטוב לפרש וכו' ובתענית צבור ישלים וכו'. כתב במג"א (סק"ח), משמע מלשון הרמ"א דבתענית צבור לא מהני תנאי כו', ואף שבמהרי"ל שם [בתשובה סימן ל"ג] משמע כו'. עיין מג"א לקמן (סימן תקס"ב סק"ח) במחצית השקל, ובמה שכתבתי לחדושי שם. (מגיני חיים)

(רו) שם בהגה ובתענית צבור ישלים. עיין להרב לחם משנה בפ"ה מהלכות תענית ה"ה, ולמוה"ר הגדול בתי כהונה (ח"א [בית ועד] דף מ"ט ע"ג) ועיין מה שכתב מוה"ר כנה"ג [הגה"ט]¹⁴⁸. ע"ש. ומנהגינו בעשרה בטבת להמתין עד צאת הכוכבים, כיון דבמחלוקת הוא שנוי תפסנו סברת המחמירים, וכמו תענית חלום, זולת ביא"ר ציי"ט שהוא לפי מה שקיבל בשנה ראשונה. ועיין כרם שלמה לכשחל שנה ראשונה בערב שבת, ועוד שם דלא מהני תנאי לתענית חלום קודם שיששן. ועיין מה שכתב הרב יקהיל שלמה נר"ו בסימן זה¹⁴⁹. (רוח חיים – סק"ב)

הערות וצייונים

145. נדפס לעיל אות קצ"א. 146. נדפס לעיל אות קצ"ד. 147. נדפס לעיל אות ק"פ. 148. נדפס לעיל אות קפ"ד. 149. נדפס לקמן אות ר"ח.

אוצר ההלכה

עינינו הרואות שם בדין ה' שהביאו הרב המגיד ז"ל לדברי הראב"ד הללו כמו שיעוין שם, ועין רואה דהרב מאמר מרדכי לא הציץ שם בדברי הלחם משנה, שכבר העיר בדברי הראב"ד כמו שהוקשה לו וז"ל: מריהוט הלשון משמע דקשיא רישא אסיפא, דבתחילה כתב אם רצה לאכול כו', ואח"כ כתב שאינו רשאי, דמשמע דחייב לאכול. וכתב דהכי קאמר, כיון דאינו רשאי להתענות, ואינו יכול לקבל תענית בערב שבת כדי שלא לאכול משתשקע החמה, השתא שאירע שחל תשעה באב בערב שבת ולא קבלו, יהיה הדבר תלוי ברצונו, אבל אם יתענה אין בו איסור, מפני שלא בא התענית מצד קבלתו אלא שאירע כך. עכ"ל ז"ל. הנה הגם שדברי (ה"ה) [הרב לחם משנה] אשתק"ל מילוליה בשק"ל הקדש, הכא באו דבריו כספר החתום עד לא ידע לכוין מאי קאמר מר. ואולם אחר השקפה מקוצר המושג, נראה לי דפירושו כך והכי קאמר, כיון דאינו רשאי להתענות, ואינו יכול לקבל תענית בערב שבת כדי שלא לאכול משתשקע החמה, כלומר לפי מאי דקי"ל דכל תענית שלא קבלו עליו היחיד מבעוד יום דאינו תענית, כמ"ש הש"ע (סימן תקס"ב ס"ה), והגע עצמך ביחיד אם רוצה לקבל תענית בערב שבת כדי שלא לאכול משתשקע החמה, אינו יכול לעשותו, דכיון שנשקע החמה כבר קדש היום דאינו יכול להתענות, אלא חייב לאכול, השתא שחל תשעה באב בערב שבת (ומ"ש תשעה באב, לאו דוקא, וכלומר אחד מארבע תעניות אלו שכתב הרמב"ם ז"ל, דהיינו תענית צבור) ולא קבלו, דתענית צבור אינו צריך קבלה מבעוד יום, יהיה הדבר תלוי ברצונו כו', וכלומר דבתענית צבור יהיה הדבר תלוי בבחירתו, דאם יתענה לא יהיה בו שום איסור, מפני דלא בא התענית מצד קבלתו, דהיינו דאינו תענית יחיד, אלא תענית צבור שאירע בערב שבת, דכגון דא יהיה הדבר תלוי ברצונו. ולפום ריהטא בהכי מפרשא דברי הראב"ד אבל ודאי משתשקע החמה מתוספת שבת הוא, וכבר קדש היום, אם רצה לאכול אוכל, והיינו בתענית צבור דלא בא התענית מצד קבלתו, דאז הדבר תלוי ברצונו, אם רוצה לאכול אוכל, ואם רוצה להתענות אין בו איסור, אלא דבתענית יחיד אם רוצה לקבלו בערב שבת כדי שלא לאכול משתשקע החמה, הוא דאינו יכול לקבלו, יען דכיון שנכנס בתחום שבת אינו יכול להתענות אלא חייב לאכול.

וזה חזיתי להרב בתי כהונה ז"ל בראשון [חלק בית ועד] בלשונות הרמב"ם (דף מ"ט ע"ג), דביא'ר עליה הכהן הגדול כוונת דברי הראב"ד, על פי סוגית הגמרא דעירובין הנזכרת לעיל באר"ש רחבה, ותוכן דבריו, היינו שלמאן דאמר לא ישרים, אם הוא תאב ודאי חייב שלא להשלים, כדי שלא יכנס כשהוא מעונה, אבל אם אינו תאב, הרשות בידו. ולמאן דאמר משלים, והוא עד שקיעת החמה, משם ואילך אם לא תאב לאכול, הרשות בידו להשלים כסתם תענית, דאין כאן משום שלא יכנס כשהוא מעונה, אמנם אם הוא תאב והוא מעונה, אזי אוכל, שכיון שנכנס לתחום שבת

שצריך להשלים. ופירוש השלמה, היינו שמתענה [עד]¹⁵⁰ אחר שקיבל שבת כו'. ואפילו אם עוד היום גדול מיקרי שפיר השלמה, וכן מצאתי שכתב (בשר"ח) [בשם רבנו אלחנן]¹⁵¹ שכתב ר"י ככל אשר כתבתי. ע"כ. ודברי רבנו הטור לפנים שכתב והלכתא מתענה ומשלים, פירוש אם ירצה, ולא הוי כמתענה בשבת כו', הן הן דברי התוס', והמרדכי, והרא"ש, והגהות מיימוניות, וכמ"ש מרן בב"י. באופן שדעת התוספות והמרדכי והרא"ש והגמ"י והטור עלה דאמרינן הלכתא מתענה ומשלים, דהיינו דהדבר תלוי בבחירתו אם ירצה, ולא הוי כמתענה בשבת, ואין חיובא רמא להשלים.

אמנם דעת ראבי"ה [שם] והרוקח [שם], סברי מרנן דצריך להשלים, אלא מה שבחלוקה ישית בין דעת הר"מ והגהות מיימוניות לדעת הרא"ש והטור, הוא דלדעת הר"מ והגהות מיימוניות ס"ל דהשלמת התענית בערב שבת סגי עד לאחר תפילת ערבית, אבל לדעת הרא"ש והטור ס"ל דכיון דיכול להשלים אם ירצה וקבל עליו תענית סתם, וכל תענית שלא שקעה עליו החמה אינו תענית, דצריך להשלים עד צאת הכוכבים, וכמו שכתב הב"י לפנים. ע"ע. ומרן בש"ע (ס"ד) פסק כדעת הרא"ש והטור, וז"ל: אם קבל עליו להתענות בערב שבת, צריך להתענות עד צאת הכוכבים כו'. [ע"כ]. והיינו אפילו בתענית יחיד. וכן פסק בסימן תקס"ב (ס"ג), וז"ל: יחיד שקבל עליו תענית סתם בערב שבת צריך להתענות עד צאת הכוכבים כו'. והנה הרמב"ם בפ"ה מהלכות תעניות, בענין הימים שכל ישראל מתענים בהם כו', ועשרה בטבת כו', כתב שם (בדין ה') וז"ל: חל להיות בערב שבת, מתענין בערב שבת. ע"ש. וכתב שם הרב המגיד ז"ל והביא דבריו הב"י לפנים וז"ל: חל להיות בערב שבת כו', כך נפסקה הלכה בעירובין (דף מ"א ע"ב) הלכתא מתענה ומשלים. וכתב הראב"ד, שלא אמרו משלים אלא שאינו אוכל קודם שקיעת החמה, אבל ודאי משקעה החמה מתוספת שבת הוא וכבר קדש היום, אם רצה לאכול אוכל, שכיון שנכנס לתחום שבת שוב אינו רשאי להתענות. ע"כ.

ותבט עיני בשורי' להרב מאמר מרדכי בסימן מט"ר (סק"ו), שהביא דברי הרב המגיד ז"ל אלו, ותהי עלה דלשון מגומגם הוא זה, דפתח באם רצה לאכול אוכל, דמשמע דהרשות בידו לאכול או שלא לאכול, וסיים, כיון שנכנס לתחום שבת שוב אינו רשאי להתענות, דמשמע דצריך הוא לאכול, ואיסורא קא עביד אם לא אוכל כו'. וכתב שעינו רא"ה למור"ם בדרכי משה [האר"י אות ג'] שהעתיק דברי הרב המגיד בזה"ל: אלא כיון שנכנס לתחום שבת כו'. וכפי נוסחא זו איכא למימר דחזר בו ממה שכתב בתחילה דאם רצה לאכול אוכל, וקאמר השתא דאינו רשאי. אי נמי י"ל דהכי קאמר כו'. ודע שדברים אלו שהעתיק מרן בשם הרב המגיד בפ"ה מהלכות תענית, לא מצאתים שם כו'. וע"ש. והנה מה שכתב דפשפש ולא מצא בהרב בפ"ה,

אוצר ההלכה

והר"מ כתב שיכול לאכול מיד, רא"ו הביא ל"ן תשובת מהרי"ל סימן (קע"ג) [קנ"ז] שכתב וז"ל: מנהגא דילי כדברי מהר"מ ז"ל בתענית יחיד, אבל תענית צבור, אני מחמיר להשלים ככמה רבנות גדולי אשכנז דמחמירים, ולעלמא אני אומר דעבד כמר עבד והכל לשם שמים. ועיין בספר החסידים (סימן ק"ן). ע"כ. הנה מה שהביא מספר החסידים, כבר הביא דבריו הכנה"ג לפנינו מזה¹⁵⁴, שכתב דכשחל תענית בששי שקורין בו ויחל במנחה, טוב שלא ילכו מבעוד יום לבית הכנסת ויאכלו מבעוד יום, ולכן טוב אז לאחר ולא להשלים¹⁵⁵. ע"כ. הנך רואה שהוראת מהרי"ל ז"ל, דבתענית יחיד היה מתנהג כדעת ר"מ ז"ל לאכול מיד אחר תפלת ערבית, אבל בתענית צבור היה מחמיר לעצמו להשלים כרבני אלפין גדולי אשכנז דמחמירים. אמנם לעלמא הא מיהא פי צדיק יהגה, דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד, דהיינו או כדעת ר"מ לאכול מיד אחר תפלת ערבית, או להחמיר להשלים כרבני גדולי אשכנז דמחמירים. ולזה בנה אצלו ציון הכנה"ג מה שכתב בספר החסידים שלא ילכו מבעוד יום לבהכ"נ ויאכלו מבעוד יום, אלא לאחר, אבל לא להשלים.

ותם אני להכנה"ג, עד שלא זכר ולא הרגיש בדברי מור"ם בהגה הנזכרת לעיל, דהורה גבר גבורי חיל מתשובת מהרי"ל הנזכרת לעיל, דבתענית צבור ישלים והכי נהוג, כל קבל שדעת מוהרי"ל אינה פרוסה ומצודה על כל החיים, אלא שהוא הקדוש היה מחמיר להשלים ומתנהג בחסידות כרבני אשכנז דמחמירים, אבל לעלמא הא מיהא היה אומר דעבד כמר עבד כו'. ועל פי פרשת העיבור על כרחך לנו לומר, שמה שכתב מור"ם וכתענית צבור ישלים והכי נהוג, אין דבריו אמורים אלא לעירו אשכנז שמחמירים לעצמם להשלים, אבל אנחנו בני ספרד, הכי נמי דיש לנו להשען לכמה רבני רבנות הנזכרים לעיל למעלה ראש, דאינו חייב להשלים. ומה גם דבעל השמועה הלזו מהרי"ל, פום ממלל רברבן אפילו לבני אשכנז, דעבד כמר עבד כו', והיינו דאין צריך להשלים, הלא יכול לאכול אחר תפלת ערבית, אלא דיפה לנו להורות לצאת מידי ספיקא שלא ילכו מבעוד יום לבית הכנסת, אלא לאחר ולהמתין עד שקיעת החמה, אבל לא להמתין עד צאת הכוכבים, ועיין בחמדת ימים בפ"ז דשבת [דף מ"ח ע"ב] דכתב דנכון לקדש קודם הלילה כל מה דאפשר, לבלתי יכנס בגבול מזל מאדים כו'. ואף אם הוא בתענית, אין קפידה כו'. ועיין במג"א סימן רע"א (סק"א) ובאר היטב שם [סק"א]. ועיין בתשובות מהרי"ל הלוי¹⁵⁶ (בדף צ"ז ע"ג [סימן ל"ג]) שכתב וז"ל: ויש שכתבו שתשעה באב דוקא צריך להשלים כשחל בערב שבת כו'. ע"ש. דמשם בארה לשאר תעניות, כשחל בערב שבת אין צריך להשלים.

ולענין הנחת תפלין במנחה בערב שבת, עיין בספר שלמי חגיגה [דף קס"א ע"ד אות ג'] דמסיק שלא להניח תפלין בערב

שהוא אחר שקיעת החמה, אינו רשאי להתענות אלא אוכל. ובזה נסתלק דיוק הרב לחם משנה כו'. ועש"ב, כי שפתי כהן ישמרו דעת. עלה מן האר"ש, שדעת התוספות, והמרדכי, והרא"ש, והגהות מיימוניות, והראב"ד, והטור, דמתענה ומשלים היינו דהדבר תלוי ברצונו אם ירצה, ולא הוי כמתענה בשבת, אמנם אינו חייב להשלים. ועיין בספר ברכות המים בסימן זה (סוף סק"ג)¹⁵². ומה שחלוקים, היינו דלדעת הרא"ש והטור ומרן בש"ע, כיון שקבל עליו בסתם, צריך להתענות עד צאת הכוכבים. אמנם דעת המרדכי והגהות מיימוניות הוא, דס"ל דסגי עד לאחר תפלת ערבית. ולדעת הראב"ד, אחר שקיעת החמה הדבר תלוי ברצונו והרשות בידו, אם רוצה לאכול אוכל. ולפ"ד הרב בתי כהונה ז"ל במה שכתב בדעת הראב"ד הוא, אם לא תאב הרשות בידו להשלים, אבל אם הוא תאב אוכל בשמחה את לחמו. אמנם דעת ראב"ה והרוקח הוא דצריך להשלים.

וזה חזיתי בהרי"ף בסוף פרק שני דתענית [ז]. עלה דהיא אבל חכמים אומרים מתענה ומשלים, כתב הר"ן שם [ד"ה זין דקי"ל הכי, ובסוף פרק בבל מערבין [עירובין מא:]] מסקינן דתשעה באב שחל להיות בערב שבת מתענה ומשלים כו', ולדידן לא מקלע תשעה באב בערב שבת (וכלומר דהתם קאי לזמן שהיו מקדשין על פי הראיה), ומיהו נפקא מינה דתענית של עשרה בטבת כו'. ע"ש. ואתה למד דדעת הר"ן בעשרה בטבת שחל להיות בערב שבת דצריך להשלים. ועיין בדרכי משה ז"ל לפנינו (ס"ג) דזכר עשה, וכתב עוד דכן הוא ברבנו ירוחם (נתיב ח"י ח"א [דף קס"ג ע"א]). ע"ש. ומור"ם לפנינו (ס"ד) כתב, דבתענית יחיד לא ישלים, וטוב לפרש כן בשעת קבלת התענית, וכתענית צבור ישלים, והכי נהוג. עד כאן משם תשובת מהרי"ל (בסימן ל"ג). ותשובה הנזכרת הביאה גם כן הרב ב"ח לפנינו (ס"ז), דמהר"י סג"ל מולין דהביא מר ניהו מהרי"ל, עיין ביד מלאכי בכללי הפוסקים (כללי שאר המחברים) אות ל"ד, ובספר משק ביתי בכללי מהרי"ל (דף י"ג ע"ב אות ל"ו). ועיין בב"ח [אות ז'] שכתב משם תשב"ץ [קטן, בתחילת הספר] לתלמיד מהר"מ, דמהר"ם כיון דהיה רגיל לעולם בליל שבת לאכול עם שקיעת החמה, הילכך גם כשהיה מתענה היה נזהר לאכול עם שקיעת החמה, כיון דזה הוא השלמת התענית אסור לו להתענות עוד כו'. עש"ב. ועיין בבאה"ט (בסק"ז) שכתב וז"ל: וכתענית צבור ישלים, משמע דבתענית צבור לא מהני תנאי, דלאו בדידיה תליא מילתא, וכן משמע בסימן תקע"ב [ס"ב]. ע"כ. (וכלו') [ומה שכתב] דלא מהני תנאי, דהיינו מ"ש קודם זה מרן אם לא שפירש בשעת קבלת התענית עד שישלימו הצבור תפלתו, דזה לא מהני בתענית צבור. ומה שכתב דכן משמע בסימן תקע"ב, היינו מ"ש שם מרן בס"ב שמתענין ומשלימין כו'. ע"ש.

וראתה עיני להכנה"ג לפנינו בהגה"ט¹⁵³, על מה שכתב הטור,

הערות וצינונים

152. נדפס לעיל אות קס"א. 153. נדפס לעיל אות קפ"ד. 154. נדפס לעיל אות קע"ג, ושם הביא דברי ספר חסידים מסימן רכ"ט ורק ציין לעיין בסימן ק"ן. 155. בספר חסידים לפנינו כתוב לאחר "ולהשלים" ולא כמו שהעתיק הכנסת הגדולה. 156. שו"ת מהרי"ל.

אוצר ההלכה

(רט) שם בהגה ובתענית צבור ישלים וכו' נ"ב: עיין בספר כנה"ג בסימן זה [הגה"ט]¹⁶¹ שכתב וז"ל: אבל תענית צבור אני מחמיר להשלים ככמה רבנות גדולי אשכנז דמחמירין, ולעלמא אני אומר דעבד כמר עבד והכל לשם שמים [מהרי"ל בתשובה סימן קנ"ז]. ע"כ. ועיין בספר כסא אליהו¹⁶² בסימן זה, שהביא משם הרב פרי חדש בהלכות ראש חודש [סימן תי"ז ס"א] שהביא לשון (המכילתא) [התנחומא] [בראשית פסקא ג'], דתענית אסתר אסור לעשותו בערב שבת, משום דכבוד שבת דאורייתא ותענית דרבנן, יבוא דאורייתא וידחה תענית דרבנן, וכן אתה למד לכל תענית בין דיחיד בין דצבור. ע"כ. ומסתמיות הלשון דקאמר וכן אתה למד לכל תענית ואפילו דצבור, משמע ואפילו עשרה בטבת. וזה אינו, דעשרה בטבת שחל בערב שבת אף הרב פרי חדש ז"ל אזיל ומודה דצריך השלמה, כיון דמשונה תענית דעשרה בטבת משאר תענית צבור, והוא דאף אם היה חל עשרה בטבת בשבת היו מתעניין בשבת, וכמו שכתב הרב אבודרהם [הלכות תענית עמ' רנ"ד] והביאו מרן ב"י ז"ל בסימן תקנ"ו. ואף שמרן ז"ל נידחה קרי לה, מ"מ כבר החזיק בסברא זו הרב יד אהרן ז"ל [הגב"ק]. ע"ש. ועיין בב"י בסימן זה. ובעיקר דברי הרב פרי חדש שכתב "בין דצבור", משמע שכל ארבעה צומות אפשר לחול בערב שבת, והרואה יראה דאי אפשר לחול בערב שבת שאר תעניות צבור, חוץ מעשרה בטבת, וכמו שכתב הרב מג"א ז"ל סימן תקנ"ו (סק"ו). וע"ש בעטרת זקנים.

(א"ד.) הנה הרב המחבר נר"ו הרבה להשיב על הרב פרי חדש ז"ל, בחושבו שסיום דברי המכילתא שהביא הרב כסא אליהו ז"ל "וכן אתה למד לכל תענית בין דיחיד בין דצבור", שהם דברי הרב פרי חדש ז"ל בהלכות ראש חודש. ואני בעוניי חפשי בדברי הרב פרי חדש בהלכות ראש חודש, ולא ראיתי שהביא אפילו ריש דברי המכילתא הנ"ל. אבל האמת הוא דכל הלשון הוא מדברי המכילתא גופה, כמו שיראה המעיין בדברי הרב כסא אליהו ז"ל. ומאחר שכן הוא, אזלא ליה מה שהקשה הרב המחבר נר"ו במאי דנקט בין דצבור דמשמע ואפילו עשרה בטבת, דזה אינו, דעשרה בטבת שחל בערב שבת בעי השלמה, מטעם דאף אם היה חל בשבת לא היה נדחה, והשתא לא קשיא מידי, דהא דמתעניין אף אם חל עשרה בטבת בשבת, היינו לפי תלמודא דידן דאסיק להלכתא בפרק בכול מערבין [עירובין מא:]: דמתענה ומשלים אפילו בתענית יחיד, אך המכילתא לא ס"ל הכי, אלא דאדרבא אין מתעניין כל עיקר כל תענית צבור דרבנן בערב שבת, מטעם דאורייתא דהיינו שבת וידחה דרבנן. ברם אנן לא קיימא לן כהמכילתא, מאחר שהיא היפך תלמודא דידן, ולכן פסקו הפוסקים דבתענית צבור חייב להשלים אם חל בערב שבת, כמו שהביא מור"ם בדרכי משה בסימן זה [אות ב'],

שבת, כי כבר נתנוצץ קדושת שבת. ע"כ. ועיין במורה באצבע בקונטרס קשר גודל (סימן ג' אות כ"ח) שכתב וז"ל: במנחה בערב שבת לא יניח תפלין. ע"כ. ורשום בזכרוננו, כי מה"ר חיים פלאג'י נר"ו בספר חקקי לב (חאו"ח סימן ב') בנדון דידן בעשרה בטבת שאירע בערב שבת, אסף איש טהור מכמה רבנות בנגלה ובנסתר שלא להניח. ע"ש. ועיין במחזיק ברכה ז"ל סימן רס"ז [סק"א], שיורי ברכה [המלוקט] סימן ל"א סק"ב¹⁵⁷, יד אהרן במהדורא בתרא (סימן ל"א ס"ב [הגה"ט סק"ב])¹⁵⁸, עיקרי הד"ט (אות י"א ס"ב), פתח הדביר נר"ו הנדפס מחדש (סוף דף נ' ע"ג ודף רט"ז ע"א) [סימן כ"ט סק"ב] ובהשמטות דף נ' ע"ג¹⁵⁹. אלא דקורין ויחל בשחרית ובמנחה אפילו כשחל בערב שבת, עיין בטור בסימן תקס"ו וז"ל: אומרים ויחל בשחרית ובמנחה, בין ביום שני וחמישי בין בשאר הימים. וכ"כ מרן בש"ע שם (ס"א). וכתב שם מור"ם בשם מהרי"ל [הלכות תענית עמ' רס"ט אות י"ז], דקורין אפילו כשחל בערב שבת. וע"ש בשכנה"ג בהגה"ט (סק"ט). ועיין בדרכי משה [האורן] סימן תקע"ט (ס"ה) [אות ד'].

ולענין נפילת אפים בערב שבת במנחה, עיין במה שכתב הב"י בסימן תקע"ט משם הר"ן ז"ל, שכתב בסוף פ"ב דמסכת תענית [ז' ד"ה ז'] מהירושלמי [פ"ב הי"ד], וכתב, וכיון שאמרו שם שנופלין על פניהם כשמתעניין בראש חודש, משמע דכל שכן לעשרה בטבת שחל להיות בערב שבת שנופלין על פניהם בתפלת המנחה כו'. ולפיכך אמרו, שמנהיגו שאין אנו נוהגין כן שלא כהלכה, אבל אני אומר לישיב המנהג, דדוקא בראש חודש אמרו כו', להודיעך שקורין ברכות כו', כלומר להודיעך שלא יקראו בראש חודש כו', אבל בשאר ימי תענית דליתיה לההוא טעמא, אין נופלין על פניהם כל שלא היו נופלין אילו לא היה תענית, כגון מנחה בערב שבת כו'. וע"ש. ולפיכך נשתרבו מנהגו שלא ליפול על פניהם בתענית צבור שחל להיות בערב שבת במנחה. ולפי דברי הר"ן ז"ל אלו, יכילנא למימר דגם מה שאנו נוהגין לומר מזמור "יענך ה' ביום צרה" אחר פרשת ויחל, שלא לאמרו בתפלת המנחה כשחל להיות בערב שבת, כל שלא היו אומרים אותו אילו לא היה תענית. כך נראה לי להלכה. (דברי מנחם – הגה"ט סק"ח)

(רח) שם בהגה ובתענית צבור ישלים וכו' נ"ב: אם מותר להניח תפלין במנחה של ערב שבת ביום תענית צבור של עשרה בטבת, עיין בזה להרב חקקי לב נר"ו (סימן ב') שהביא מערכה מול מערכה, ושוב הביא ממחר"א יצחקי ומוהר"י ווילנא ז"ל, שלא היו מניחין תפלין במנחה של ערב שבת, וכן אני נהגתי שלא להניח תפלין של תענית צבור במנחה של ערב שבת. עש"ב¹⁶⁰. (יקהיל שלמה – סק"א)

הערות וצייונים

- ¹⁵⁷ נדפס באוצר ההלכה הלכות השכמת הבקר ציצית ותפלין ח"ב סימן ל"א אות י"ד. ¹⁵⁸ נדפס באוצר ההלכה הלכות השכמת הבקר ציצית ותפלין ח"ב סימן ל"א אות י"ג. ¹⁵⁹ נדפס באוצר ההלכה הלכות השכמת הבקר ציצית ותפלין ח"ב סימן כ"ט אות מ"א. ¹⁶⁰ עיין עוד מה שכתב בזה הרב דברי מנחם (הגה"ט סק"ח ד"ה ולענין הנחת), נדפס באות הקודמת. ¹⁶¹ נדפס לעיל אות קפ"ד. ¹⁶² נדפס לעיל אות קנ"ט.

אוצר ההלכה

הנזכר [סק"ב] שתירץ כתירוצו של הרב יד אהרן ז"ל. יע"ש).
(יקהיל שלמה – סק"ב)

(רי" שם בהגה ובתענית צבור ישלים וכו'. עיין לקמן בשו"ע
(סימן רפ"ח סעיף ב'). ועיין מה שכתבתי לקמן (סימן תק"פ)
לענין כ' סיון שחל בערב שבת קודש. וכן בדברינו לקמן (סימן
תרפ"ה), ובשו"ת מנחת אלעזר (חלק ג' סימן ג'). וכן בדברינו בשער
יששכר (לחדש טבת מאמר צום העשירי) לענין תענית שובבי"ם ביום
ששי ערב שבת קודש שנוהגים חסידים ואנשי מעשה.
(נמוקי אורח חיים – סק"א)

(רי"א שם בהגה ובתענית צבור ישלים וכו'. עשרה בטבת שחל
בערב שבת צריכים להתענות ולהשלים התענית עד
צאת הכוכבים (כרבע שעה אחר שקיעת החמה).
(חזון עובדיה ארבע תעניות – דיני ארבע תעניות ס"ח)¹⁶³

(רי"ב שם בהגה ובתענית צבור ישלים וכו'. עשרה בטבת שחל
בערב שבת, מנהג פשוט בארץ ובחו"ל שמתענים עד
צאת הכוכבים, דהיינו עד 20 דקות לאחר השקיעה שהוא זמן
צאת הכוכבים לשיטת הגאונים. ומקדימין להתפלל ערבית של
שבת קצת מבעוד יום, דהיינו שעם הדלקת הנרות אומרים מזמור
לדוד ובואי כלה ושיר השירים, ועד שיגמרו התפלה וילכו הביתה
הגיע זמן צאת הכוכבים, וקוראים ק"ש פעם שנית כדי לאומרה
בעונתה ועושים קידוש. וכן פסק מרן בש"ע (סימן רמ"ט סעיף ד'),
דאפילו בתענית יחיד צריך להשלים עד צאת הכוכבים אם לא
שפירש בעת קבלת התענית עד שישלימו הצבור תפלתו, ואפילו
להרמ"א שחולק שם וכתב דבתענית יחיד לא ישלים וטוב לפרש
וכו', מכל מקום סיים דבתענית צבור ישלים והכי נהוג. והיינו
טעמא דלא מהני תנאה, דלאו בדידיה תליא מילתא, וכמו שכתב
הרב כף החיים שם (אות ל"א) בשם האחרונים. ועיין עוד בש"ע
סימן תקס"ב (סעיף ג' וד') ע"ש. וכן פסק בפשיטות הגאון בן איש
חי שנה שניה (סוף פרשת לך לך) דעשרה בטבת שחל בערב שבת
צריך להשלים עד צאת הכוכבים. ע"ש. וכן פסק מרן הגרע"י
נר"ו בשו"ת יביע אומר חלק ששי (חאו"ח סימן ל"א). עש"ב.

איכ"ו השתא חזינא לרב אחאי גאון מר גיסי נר"ו בשו"ת יצחק
ירנן ח"ג (חאו"ח סימן כ') דאזיל כל בתר איפכא, ופסק
שיכולים לקדש ולאכול מיד אחר השקיעה, ושכן המנהג. ע"ש.
ואני לא שמעתי מעודי מנהג כזה. ובפרט בזמננו שבעוה"ר הן
רבים עתה עם הארץ שאינם מתענים כלל, וצריכים לארגן מנין
לכל המוקדם עם הדלקת הנרות (כ-20 דקות לפני השקיעה),
שאל"כ יתחלקו אגודות אגודות, אלה המתענים יתפללו מבעוד
יום ושאינם מתענים יתפללו במאוחר או לא יתפללו כלל. ואם
יתפללו כולם עם הדלקת הנרות, הנה עד שיגיעו הביתה יגיע זמן
צאת הכוכבים להגאונים וכאמור, ולא מינכר שיושב בתענית
בשבת כלל. ובין הדברים ראיתי שהביא בשו"ת יצחק ירנן שם,

ופסקו גם כן בהגהה כאמור. והרב כסא אליהו ז"ל שהביא דברי
המכילתא הנ"ל, לאו למילף מינה לתענית צבור הביאה, אלא
להחזיק קצת דברי הרב המגיד שהביא שם, שכתב משם
הראשונים ז"ל דאסור להתענות תענית יחיד בערב שבת, לזה
כתב הרב ז"ל דמציאה מצא מדברי המכילתא הנ"ל, דס"ל דאף
כל תענית צבור דרבנן לא יתענה בערב שבת. והגם דלא קי"ל
הכי, מכל מקום תורה יוצאת משם, דחמיר טובא להתענות בערב
שבת משום עונג שבת, ואהני לן דברי המכילתא להחמיר קצת
שלא להתענות בערב שבת תענית יחיד דעלמא, אבל לא לענין
תענית צבור. זהו כוונת דברי הרב כסא אליהו ז"ל לעניות דעתי.
ופשוט. ומעתה גם מה שהקשה הרב המחבר נר"ו מהא דנקט בין
דצבור, דמשמע דקאי אכל ארבע צומות, ואי אפשר לחול בערב
שבת כי אם תענית עשרה בטבת כמו שכתב הרב מג"א, לא
קשיא מידי, דנוכל לומר דהמכילתא איירי בזמן שהיו מקדשין
על פי הראיה, דיכול לחול גם בערב שבת, ובהכרח צ"ל כן
דהמכילתא איירי בענין זה, ממאי דנקט דתענית אסתר אסור
להתענות בערב שבת, וכבר ידוע דבזמן הזה גם תענית אסתר אי
אפשר לחול בערב שבת, מטעם דכפי זה פסח חל בשני בשבת,
ולא בד"ו פסח. אלא דלזה יש לדחות קצת, דמיירי אף בזמן הזה,
כגון דחל י"ג באדר בשבת והתענית נדחה, ואשמועינן דאין
מתענין אותו בערב שבת, והוא דוחק כמו שיראה הרואה. וק"ל.

וראיתי בעטרת זקנים בסימן תק"ן שהקשה כדברי המג"א ז"ל
שלשם, דהא דכתב מור"ם ז"ל שם (בס"ב) [בס"ג], דאם
חלו הארבע צומות בערב שבת דקורין ויחל וכו', דהא אי אפשר
לחול בערב שבת כי אם עשרה בטבת. וכתב דצ"ל דהכוונה על
אחד מארבע צומות, ושוב כתב שם וז"ל: ואם תרצה להשיב
שדעת המחבר רצונו לומר דבזמן שבית המקדש היה קיים היו
מקדשין על פי הראיה, ויכול להיות שחלים בערב שבת, זה אינו,
והלא בזמן בית שני היו עושין ימי שמחה כמו שאמרו חז"ל
[ראש השנה יח:]. ע"כ. ואנכי לא ידעתי למה הוכרח הרב ז"ל לומר
דמיירי בזמן שבית המקדש קיים שהיו מקדשין על פי הראיה,
ולדחותו בקל דלא היו מתענין באותו זמן אלא אדרבא היו
עושין אותם ימי שמחה, דהיה יכול לומר דמיירי אף אחר
החורבן על פי הראיה, כמו שמצינו ברשב"ג בראש השנה [כד].
בהא דדמות צורות לבנות וכו' וכן במקומות אחרים. ודוק.

גם מ"ש הרב המחבר נר"ו דהרב יד אהרן ז"ל החזיק בסברתו
של הרד"א ז"ל, דאם היה חל עשרה בטבת בשבת לא
היה נדחה, לא ידעתי היכן מצא כן, דהרואה יראה בדבריו
דלא בא אלא לתרץ בדוחק מה שהקשו על הרד"א ז"ל מהא
דפ"ק דכתובות [ה.], דאמרו אלא מעתה חל יום הכפורים בשני
בשבת לידחי שמא ישחוט בן עוף, ובשביל שנדחק לתרץ
דבריו דלא תיקשי ליה הא דפ"ק דכתובות, לא מפני כן נאמר
שהוא סובר כדברי הרד"א ז"ל. ועיין בספר ברכ"י בסימן

אוצר ההלכה

שישלימו הצבור תפלתן וכו'. ומוכח דס"ל למרן דמתענה ומשלים היינו שחייב להשלים וכל שכן בתענית צבור דלא תליא מילתא בקבלתו שהרי [אפילו הרמ"א שהיקל בתענית יחיד בניגוד לדעת מרן מודה דבתענית – שורה זו נשמטה ביצחק ירנן] צבור צריך להשלים, ומכל שכן לדעת מרן שצריך להחמיר בתענית צבור עד צאת הכוכבים. ע"כ. והעיר עליו היצי"ר נר"ו שאין הבנת דברי מרן כן אלא דעת מרן שאין חיוב כמו שכתב במפורש בב"י וכו'. ע"ש. ואני תמיה דמרן קרי בחיל בשלחן ערוך "צריך" להתענות עד צאת הכוכבים, ולא קאמר טוב להתענות עד צאת הכוכבים, והוא לשון הטור שם (וידוע מ"ש מרן בב"י א"ח סימן רי"ט דצריך משמע לעיכובא. ואפילו להטור שם דצריך היינו לכתחילה, מ"מ אין פירושו טוב להשלים אם ירצה, אלא חובה לכתחילה להשלים. וז"פ). וא"כ אע"פ שכמה ראשונים סבורים שיכול להפסיק תעניתו מבעוד יום או מהשקיעה ואילך וכמ"ש ביצחק ירנן שם (ור"י בעל התוס' עשה מעשה בעצמו וטעם התבטל לפני שהלך לבית הכנסת בעשרה בטבת שחל בערב שבת, כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה, כמבואר במרדכי והובא בב"י) מכל מקום לדינא אין לנו אלא דברי מרן והרמ"א והאחרונים שפסקו שצריך להשלים עד צאת הכוכבים בתענית צבור (ואם רוצה לומר שלום עליכם ואשת חיל וכו' וכבר הגיע זמן צה"כ, טוב לרחוץ פיו במים כדי שיראה שכבר השלים תעניתו, ועל כל פנים יקצר כמה שאפשר בפיוטים ויאמר הכל אחרי הקידוש, ויאמר לקוצרים ה' עמכם). ולא מועיל תנאי רק בתענית יחיד או בתענית יארציט וכדומה. וצור ישראל יצילנו משגיאות אמן. **נאמין ס"ט**. (מרן רה"י – אור תורה טבת תשנ"ד סימן ל"ג).

ריג) שם ואם הוא תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים. כתב הטור (שיטה ו'), אבל אם מתענה בערב שבת תענית חלום כו'. נ"ב: אמר המאסף, דבריו מוכיחים דלסברא ראשונה כל תענית שקבל עליו סתם ולא פירש בשעת קבלת התענית שקבלו עד שישלים תפלתו עם הצבור, צריך להשלים עד צאת הכוכבים. ולהר"ם [תשב"ץ קטן בתחלת הספר] אפילו קבל תענית סתם אין צריך להשלים, אלא תענית חלום. ובספר הקצר לרב כתוב: אם קבל עליו להתענות בערב שבת, צריך להתענות עד צאת הכוכבים, (אלא) [אם לא] שפירש וכו', ואם הוא תענית חלום, צריך להתענות עד צאת הכוכבים. והגיה בספר המפה: וי"א דלא ישלים, אלא מיד בצאתו מבית הכנסת יאכל. טור ומרדכי [עירובין סימן תצ"ד] והגהות מיימוניות [הלכות תענית פ"א אות ג']. ע"כ. ומלשון זה נראה דאף בתענית חלום אינו צריך להשלים לרבנו בעל הטורים ז"ל. ולא ידעתי היכן ראה כן בדברי רבנו בעל הטורים ז"ל. וצ"ל דלצדדין קתני והכי קאמר, וי"א דלא ישלים, לטור ומרדכי בשם הר"ם בשאר תעניות, ולהגהות¹⁶ אפילו בתענית חלום. וכתב הב"ח [אות ז], שיש שכתבו [בתענית חלום] שצריך למיתב תענית לתעניתה. והוא

לשון רש"י בסוף פרק ב' דתענית (דף י"ח סע"ב) שכתב: "מתענה ומשלים, עד חשיכה", וכתב עליו באור זרוע (ח"ב סימן ת"ד) "אם כן רוצה לומר שקיעת החמה היינו חשיכה (כך מודגש ביצחק ירנן), מיהו אם רואה ג' כוכבים אע"פ שאינו חשיכה לגמרי מותר לאכול אפילו קיבל על עצמו בפירוש, שכן במוצאי שבתות וימים טובים כבר מותר במלאכה". ומסיק הרב יצחק ירנן נר"ו: שמע מינה תרתי, חדא שיכול לאכול מיד לאחר השקיעה וכל שכן אם יצאו שלשה כוכבים, ותו שבמוצאי שבת כשיצאו שלשה כוכבים מותר במלאכה. ע"כ. ובמחכ"ת כוונת האור זרוע להיפך ממש, שלא יאכל אחר השקיעה רק עד חשיכה דהיינו שיהא חשך גמור, ואח"כ הוסיף שאם רואה שלשה כוכבים אע"פ שאינו חשך לגמרי מותר לאכול וכו'. ומוכח להדיא מלשונו דחשיכה ממש היינו אחר יציאת שלשה כוכבים ויותר. ולדברי היצחק ירנן נר"ו מאי "מיהו". ומאי אם רואה שלשה כוכבים, אפילו בחד נמי. ומאי אע"פ שאינו חשך לגמרי, הא אדרבא רש"י מתיר לאכול מהשקיעה ואילך. והכי הול"ל "וכל שכן" אם רואה שלשה כוכבים וכו'. וגרם לו כל זה לפי שהבין מה שכתב האו"ז (במלים המודגשות הנ"ל) דשקיעת החמה היינו חשיכה שר"ל שקיעת החמה נחשבת לחשיכה. ולא יתכן, דא"כ איך למד זה האו"ז מפירוש רש"י, והרי רש"י כתב עד חשיכה ולא כתב עד השקיעה. ואם האו"ז מפרש כך בכוונת רש"י דחשיכה היינו שקיעה, לא יצדק בזה הלשון "אם כן רוצה לומר שקיעת החמה היינו חשיכה" אלא יאמר "ורוצה לומר עד השקיעה". אבל כוונת האו"ז היא ללמוד מפירוש דמה שאמרו בתענית (דף י"ב ע"א) "כל תענית שלא שקעה עליו חמה לאו שמה תענית" לאו דוקא שקיעת חמה, אלא רוצה (רש"י) לומר שקיעת החמה (שבגמרא) היינו חשכה (שיהא חשך גמור ויצאו יותר משלשה כוכבים). מיהו (לדינא) אם רואה שלשה כוכבים וכו' מותר לאכול שכן במוצ"ש וי"ט כבר מותר במלאכה (ולא תהא תענית חמורה יותר ממלאכה במוצאי שבת). זו אמיתות כוונת האו"ז, ופשוט.

עוד הערה קטנה ראיתי שם, שהביא משיטה לבעל הצורות במסכת תענית (ואמ"א) בשם רבנו אלחנן ז"ל שכתב: "דכיון חזי" [דחזינן] מה עמא דבר ונהגו להתענות עד צאת הכוכבים וכו'. ע"ש. ולי נראה פשוט דט"ס נפלה וצ"ל "דפוק חזי", ונפרדה האות פ' לאותיות כ"י והאות ק' לאותיות ו"ן, ויצא "דכיון חזי". והוא לשון הגמ' ברכות (דף מ"ה ע"א) ועוד. ואין צורך לתקן דחזינן ופשוט.

ואגב סיפא העתיק הרב יצחק ירנן נר"ו מלשון הגאון יביע אומר נר"ו (ח"ו סימן ל"א) שכתב דמרן בב"י (סימן רמ"ט) הביא דברי התוספות [עירובין מא: ד"ה הלכתא] והרא"ש [תענית פ"ב סימן כ"ה] וסיעתם שפירשו דהיינו אם רוצה להשלים תעניתו רשאי, ובכל זאת פסק בש"ע שאם קיבל להתענות בערב שבת צריך להתענות עד צאת הכוכבים אם לא שפירש בשעת קבלת התענית עד

הערות וצינונים

אוצר ההלכה

הכי הוצרך לדחוק את עצמו. ולפי גירסתנו שדברי מור"ם כתובים קודם מה שכתב מרן ואם הוא תענית חלום וכו' אתי שפיר. ופשוט. וכן כתב הרב יד אהרן [הגה"ט]¹⁶⁹.

אלא דמכל מקום עדיין יש לדקדק על הרב שיירי כנסת הגדולה, דאיך כתב כן בדעת ההגהות מיימוניות, מאחר דמרן הב"י הביא דסבירא ליה דבתענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים כסברת הטור והר"ם, וכדבריו הלא הם כתובים בפרק א' מהלכות תענית. וי"ל דטעות סופר נפל, וצריך לומר הגהות אשירי [תענית פרק א' סימן י"ב] הביא דבריו מרן ב"י, דסבירא ליה דבתענית חלום אינו צריך להשלים, ומן התימה על הרב יד אהרן שלא הרגיש בזה. וזכורני שראיתי כתוב בספרי רבני האחרונים דהמציין על דברי מור"ם אינו מור"ם בעצמו אלא הוא חכם אחר שציננס אחר זמן. (עמודי אהרן)

ריח) שם ואם הוא תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים. כתב בט"ז (סק"ג) וי"א וכו', הביא ב"י בשם הגהות אשירי [תענית פ"א סימן י"ב] בשם אור זרוע [הלכות תענית סימן ת"ד] בת"ח. כצ"ל. בת"ח הוא ראשי תיבות בתענית חלום. (שמן המאור)

ריט) שם ואם הוא תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים. כתב הטור ז"ל בסוף הסימן, אבל אם מתענה בערב שבת תענית חלום וכו', כיון שיכול להתפלל אפילו בשבת, כל שכן שמשלים עד הלילה. עכ"ל. ולי הצעיר צריך להגיה בדבריו ז"ל שאמר שיכול להתפלל וכו', דמה ענין חדוש בתפלה בזה הדין. אלא במקום "להתפלל", להגיה ולומר כיון שיכול "להתענות"¹⁷⁰ בשבת, כל שכן שמשלים עד הלילה. ודו"ק. (יד אבישלום)

רכ) שם ואם הוא תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים. עיין בספר כרם שלמה שנשאל הא בתענית חלום פשיטא, דלא פירש מתחלה, ובדואי צריך להתענות עד צאת הכוכבים. ותירץ על פי דברי הרא"ש [תענית פ"ב סימן כ"ה] והתוס' בעירובין [מא: ד"ה והלכתא] דהא דמתענין ומשלימין, היינו אם ירצה, עיין בטור. אבל בתענית חלום צריך להתענות בין ירצה בין לא ירצה, משום דיפה תענית לחלום אף בשבת, עיין לעיל סימן ר"כ [ס"ב]. גם י"ל אף אם פירש קודם שישן אם יחלום לו חלום שצריך להתענות שלא ישלים, לא מהני תנאו וצריך להשלים. (ארחות חיים – ספינקא – סק"ט)

רכא) שם ואם הוא תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים. בספר כרם שלמה¹⁷¹ הקשה בשם מורנו הרב טוביה שווארץ מקהילת קודש מישקאלטץ, דהא בתענית חלום פשיטא, דלא פירש מתחילה, ובדואי צריך להתענות עד צה"כ. וע"ש מ"ש בזה. (ילקוט הגרשוני – סק"ג)

מדברי מהרי"ל בתשובה סימן (ל"ב) [ל"ג], ולא קי"ל כוותיהו. והב"ח [אות ו'] חילק בין תענית יחיד לתענית צבור, וכבר כתבתיו במהדורא ראשונה [כנה"ג הגה"ט]¹⁶⁵ בשם מהרי"ל ז"ל [בתשובה סימן קנ"ז]. (שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"ה)

ריד) שם ואם הוא תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים. מבואר טעמו בב"י, דמתענה מפני סכנה לבטלו, דלמא אינו בטל אלא אם התענה עד צאת הכוכבים. ואפ"ה מהר"ם כתב שאין צריך יותר¹⁶⁶, כי זה מיקרי השלמה. (בגדי ישע)

רטו) שם ואם הוא תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים. כתב הטור (דף קס"ג ע"א שיטה ד'), והר"ם כתב שיכול לאכול מיד וכו'. נ"ב: וכן פסק מרן ז"ל בספר הקצר. והרב בעל המפה [הגיהו] עליו וכתב: וי"א דלא משלים אלא מיד וכו'. והרב בעל שיירי [בסק"ה]¹⁶⁷ כתב: ומלשון זה נראה דאף בתענית חלום אינו צריך להשלים לר"י בעל הטורים ולא ידעתי היכן ראה בדברי ר"י בעל הטורים ז"ל כן. ע"ש. ונראה דבספר המפה של הרב החבי"ב, היתה כתובה ההגה אחר מה שכתב מרן ואם הוא תענית חלום, ומשום הכי כתב דלצדדין קתני, אבל בספרים שלנו כתובה קודם ואם הוא תענית חלום, ובזה אתי שפיר. (יד אהרן – הגה"ט)

רטז) שם ואם הוא תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים. אמנם מהרי"ל [סימן ל"ג] כתב בשם ראבי"ה [סימן תתנ"ח], דאפילו בחול אין צריך להשלים. והרב מגן דוד [ט"ז סק"ג], כתב דהמנהג פשוט דצריך להשלים. והמג"א [סק"ח] כתב דאם פעם (אחת) [ראשונה] נהג להשלים בערב שבת, צריך לנהוג כן תמיד, והוא הדין לכל התעניות הכתובים בסימן (תקע"ב) [תק"פ]. יע"ש. ודבר זה נלמד מתורת מהרש"ל שכתב כן לענין ייארצייט, עיין שם בתשובה (סימן ט'). ועיין (בטור) [בט"ז] שדחה דבריו, וכתב דהמיקל שלא להשלים לא הפסיד בפרט מצטער. יע"ש.

ריו) שם ואם הוא תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים. כתב בשיירי כנסת הגדולה (בהגהת הטור אות ה')¹⁶⁸ וזה לשונו: ובספר הקצר כתוב, אם קבל עליו להתענות בערב שבת, צריך להתענות עד צאת הכוכבים [וכו'], ואם הוא תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים, וכתב מור"ם דיש אומרים דלא ישלים, אלא מיד בצאתו מבית הכנסת יאכל. טור, ומרדכי [עירובין סימן תצ"ד], והגהות מיימוניות [הלכות תעניות פ"א אות ג']. עכ"ל. ומלשון זה נראה דאף בתענית חלום אינו צריך להשלים להטור, ולא ידעתי היכן ראה כן בדברי רבנו בעל הטורים ז"ל. וצריך לומר דלצדדין קתני, והכי קאמר ויש אומרים דלא ישלים, לטור ומרדכי בשם הר"ם בשאר תעניות, ולהגהות אפילו בתענית חלום. עכ"ל. נראה מדבריו דגירסתו היה בדברי מור"ם אחר מה שכתב מרן ואם הוא תענית חלום וכו', ומשום

הערות וצינונים

¹⁶⁵ נדפס לעיל אות קפ"ד. ¹⁶⁶ צ"ע דבהדיא איתא בתשב"ץ קטן (בתחלת הספר) דתענית חלום מתענה עד צאת הכוכבים כיון דחמור. ¹⁶⁷ נדפס לעיל אות רי"ג. ¹⁶⁸ נדפס לעיל אות רי"ג. ¹⁶⁹ נדפס לעיל אות רט"ו. ¹⁷⁰ לפנינו הגרסא בטור שיכול להתחיל. ¹⁷¹ הו"ד בספר ארחות חיים ספינקא (סק"ט), נדפס באות הקודמת.

באר הגולה

רנ. הכנת הסעודות לשבת. ובו ב' סעיפים:

א ישיבים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת, ¹ ואפילו יש לו כמה עבדים לשמשו ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו, כי רב חסדא היה מחתך הירק דק דק, ורבה רב יוסף היו מבקעים העצים, ורבי זירא היה מדליק האש, ורב נחמן היה מתקן הבית ומכניס כלים הצריכים לשבת ומפנה כלי החול, ² ומהם ילמוד כל אדם, ולא יאמר לא אפגום כבודי, כי זה הוא כבודו שמכבד השבת: הגה' ויש להשמיח הסכין צער שבת, כי זהו מכבוד שבת שמכין ענמו לאכילה (כל

צו [סימן ל"א דף כ"ה ע"ג בשם הספרין] וצ"י בשם ספר חיי עולם [ספר היראה לרצנו יונה אוח ש"ט]:

א. טור מהפסוק [שמות ט"ז, ה'].
ושבלי הלקט [סימן נ"ה] מהא דרב חסדא שבת קי"ז [ע"ב], ומדרש תנחומא: ב. שם קי"ט [ע"א]:
ג. לשון הטור:

אוצר ההלכה

העושה מצוה בפני עצמו לכשעושה אותה עם הצבור. ספר סדר היום [שם ד"ה ואם רגילים].

אם באולי הכין צרכי שבת מיום חמישי, ולא נשאר לו מה יכין ביום הששי, יכול לישב וללמוד כרצונו, אבל נראה לי, דכיון דקפיד קרא דהכנה ביום הששי, נראה דעיקר המצוה וההשתדלות צריך להיות מיום הששי, והמכין מיום חמישי לא קיים מצות הכנה כראוי. וזה בצרכי אכילה והכנתה, אבל בצרכי הגוף אין קפידא. ואף על פי שביום הששי יש טורח לבקש הדברים מפני רוב הקונים, וביום חמישי מוצא הכל מתוקן וקונה כרצונו, לא יכין מיום חמישי, דלפום צערא אגרא, זולת אם מה שמוצא ביום חמישי אינו מוצא ביום ששי, ואפילו ספק ימצא ספק לא ימצא, וביום חמישי ודאי, ידחה הספק מפני הודאי, ולא דוקא מיום חמישי, אלא אפילו מיום ראשון יכין לכבוד שבת אם לא ימצא ביום חמישי או ששי, ובפרט בענין קניית הקמח צריך להשתדל עליו מיום ראשון. והבשר צריך לקנותו מיום ששי, זולת אם ירא שלא יקחנה ביום ששי, יקחנה ביום חמישי, ובלבד שימצא אותה ביום חמישי שמן וטוב. אבל אם אינו מוצא ביום חמישי אלא כחוש ורזה, ויש ספק שימצא אותו ביום ששי שמן וטוב, ימתין ליום ששי ואף על פי שהוא ספק. ואם יש ספק בידו ליקח ביום חמישי הכחוש, על סמך שאם ימצא ביום הששי שמן וטוב יקח אותו ויניח הכחוש, הרי טוב. וצריך להשתדל בשמן זך וטוב, אם להדלקה אם לאכילה. היין צריך לבקשו טוב וחשוב, ויכין תבלין וירקות לכבוד שבת אף על פי שאין דרכו ליתן פלפלין בחול. ויקנה פירות ומיני מתיקה לקנות סעודה, וכל המוסיף מוסיפין לו. ואם ימצא דג לכבוד שבת יקנהו. סדר היום [שם ד"ה ואם רגילים עד ד"ה השביעי דג]. ועיין בספר חסידים סימן (רנ"ט) [קמ"ט].

ב שם ישיבים בבוקר ביום ששי. תנחומא⁵, מנין שכל המוציא יציאה (בשבת) [לשבת] מצוה להשכים ויוציא משחרית, שנאמר "והיה ביום הששי" [שמות ט"ז, ה'], דרשו חז"ל אין והיה

סעיף א'

א סעיף א' ישיבים בבוקר וכו'. כתב הטור (דף קס"ג ע"א שיטה ט'), דכתיב "והיה ביום הששי והכינו" [שמות ט"ז, ה'] וכו'. נ"ב: ובספר סדר היום [סדר ערב שבת ד"ה ונתחיל] מפיק ליה מיתורא דביום.

אם רגיל ללמוד ענין שיש לו קצבה, או אם יש לו למוד עם רבים, לא יבטלנו. סדר היום [שם ד"ה אבל אם הלימוד].

מי שנוהג לקרוא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום יום ששי, יכול לקרותה. ספר סדר היום [שם].

למוד שאינו של רבים, או שאין לו קצבה, לא יקרא קודם שיכין צרכי שבת. ספר סדר היום [שם]. אמר המאסף, כבר כתבתי בסימן רמ"ט (דף קס"ג עמוד ראשון שיטה ל"ז) בהגהת ב"י ז"ל¹, שנהגו בקושטנדינ"א שלא לקבוע ישיבה בערב שבת. ויראה לי הטעם, דאפילו שהוא למוד של רבים, מכל מקום הוה ליה למוד שאין לו קצבה, דשמא על ידי הפלפול דהמשא והמתן ימשך הלמוד ולא יקנו צרכי שבת². ופה תירי"א נהגו ללמוד בפירוש רש"י על פרשת השבוע, ונראה טעמם, דכיון דאין עושין משא ומתן בדבריו לא אתו למסדך.

אם דרך אנשי אותו המקום למכור צרכי האכילה מיד בבקר, ואחר שעלה השמש לא ימצא דבר ראוי לקנות, אין ראוי לקבוע שום למוד, אלא ילך להכין צרכי שבת מיד ואחר כך יחזור ללמוד. סדר היום [שם].

אם רגילין למכור קודם זמן התפלה, ואחר התפלה אין נמצא דבר, נראה לי שראוי לקנות צרכי שבת קודם שיתפלל, שזו מצוה דרבנן וזו מצוה דאורייתא, זו זמנה עוברת וזו זמנה עוברת, ובלבד שיקרא קרית שמע קודם בהגיע זמנה. ואם הקהל מתפללין, אין (ביחיד) [ליחיד] להתחסד יותר מהם, אלא יתפלל עמהם ואחר כך יעשה הוא מה שיעשו הצבור³, כי כל מה שהצבור עושין הקדוש ברוך הוא חפץ בו, ואין ערך ליחיד

הערות וצינונים

1. נדפס לעיל בסימן רמ"ט אות נ"ו. 2. עיין בספר ברכות מים (נדפס לקמן אות כ"ה), שהעיר על הכנה"ג שמדברי סדר היום נראה שלמוד של רבים מותר אפילו שאין לו קצבה. 3. עיין להמשנה ברורה בביאור הלכה ד"ה ישיבים בבקר, שתמה על סדר היום איך ידחה תפלה בצבור דרבנן את מצות הכנה שהיא דאורייתא וכו'. ולדעתו מוטב להתפלל ביחיד אחר כך משיתפלל בצבור ולא ימצא אח"כ מה לקנות. 4. ואם צריך הכנה רבה, כגון בשר שצריך מליחה והדחה להכשירו לשבת, יש לקנותו ביום חמישי, והבישול יהיה בערב שבת. (חזון עובדיה שבת ח"א עמ' א' בהערה). 5. כן כתב בשבלי הלקט (סימן נ"ה) בשם התנחומא, ובתנחומא לפנינו לא נמצא.

אוצר ההלכה

"את הכבש אחד תעשה בבקר" [במדבר כ"ח, ד'], דבקר נקרא עד שש שעות, ורבי יאודה דפליג במתניתין וסבירא ליה דזמנה עד ארבע שעות, היינו משום דמפרש בבקר דתמיד, דעד ארבע שעות הוא דנקרא בקר ולא יותר, וקאמר התם דהלכה כרבי יהודה הואיל ותנן בבחירתא [עדות פ"ו מ"א] כוותיה. ע"ש. מ"מ אין זה אלא דנמשך זמנה עד ארבע שעות, אבל לא אתא למעוטי דקודם לכן לא אקרי בקר ואין להקדים קריאת שמע קודם ארבע שעות, דהא עד חצות ועד ארבע שעות תנן, דשמע מינה על סוף זמנה פליגי. וכן מבואר מריש הסוגיא (דף כ"ו ע"א), דמתניתין קאי למאחרים להתפלל, שלא יאחר יותר מחצות לרבנן ויותר מארבע שעות לרבי יהודה, שמשם ואילך עבר הזמן, אבל אין הכי נמי דאקרי בקר מהנץ החמה ואילך וכדנבאר. והכא נמי י"ל, דנהי דלכתחלה ישכים בבוקר כל כמה דאפשר לזרוזי להכין צרכי שבת, מיהו אם לא יכול להכין מאותה שעה ונתאחר עד סוף שעה רביעית, אין הכי נמי דאפילו הכי קיים אמרינן מצוה בעידנא, דגם אותה שעה אקרי בקר, וכן הוא לפי האמת אפילו לדרשת רב חסדא דאין והיה אלא מיד, דההוא בלכתחילה ובדיעבד עד ארבע שעות. ומגופיה דקרא דהכנת המן הכי משמע, וכדנבאר בס"ד. ונמצא דאין זה פרכא לדרשת רבנו הטור ז"ל כי היכי דנשבקה ולמנקט אידך דרשה, כיון דבקר אקרי גם מהנץ החמה וכדאמרן, וכל שכן דאיכא כמה מאמרי רז"ל ודברי המפרשים, דמשמע מינייהו דבקר הוא משעלה עמוד השחר, כמו שאסף וקיבץ מורנו הרב חיים ומלך נר"ו בספרו הבהיר לב חיים (סימן ב') בהרחבה, שלא הניח פינה וזוית בזה, ומסיק אסיפא דמלתא, שדעת רש"י בסדר בא [שמות י"ב, י'], והמכילתא שם [מסכתא דפסחא פרשה י"א ד"ה ואתם לא תצאו וד"ה עד בקר] ובסדר בשלח [מסכתא דויהי פרשה ה' ד"ה ויהי באשמות הבקר], והירושלמי בריש פרק קמא דברכות, והזהר הקדוש [בראשית דף רל"א ע"ב]⁹, והרב הלבוש ז"ל באו"ח סימן פ"ט [ס"א], דבקר הוא מהנץ החמה. אך דעת הרמב"ן [במלחמות ברכות ב:], והרב הפרישה [יו"ד סימן רס"ב אות ב'], והרב פרי חדש [מים חיים פסחים ב:], והרב נחלת יעקב סדר בא [דף פ"ו ע"ד ד"ה שהבקר]¹⁰, והרב שלחן גבוה ז"ל [יו"ד סימן רס"ב ס"ק א-ב, ד'], דבקר הוא מעלות השחר. ע"ש. וא"כ קשה על הרב פרי מגדים ז"ל, דכתב דמאי דנייד מפירוש רבנו הטור ז"ל, הוא משום דבקר ארבע שעות, דאין זה אלא סוף הזמן דקריאת שם בקר, אבל תחלתו הוי למר מהנץ החמה, ולמר מעלות השחר. וזה מוכרח ביותר לדעת הרב הלבוש ז"ל, דהכא נקיט כפירוש הטור ז"ל, ואילו בסימן פ"ט (ס"א) כתב וז"ל: וכן בקר דכתיב גבי אברהם פירושו בהנץ החמה, שכן כתיב "ויהי ערב ויהי בקר", וכשם שפירוש ערב הוא שקיעת החמה, כן פירוש בקר הוא הנץ החמה, וכן פירוש בקר דגבי עולת התמיד. ע"ש. ואין יתכן לפרש בדעתו דבקר ארבע שעות, וכל שכן הכא

אלא מיד וכו'. ומשחיזין הסכין מדכתיב "והכינו את" [שם], והוא כמו "לאתים ולמזמורות" [ישעיה ב', ד']. כ"כ הרב ב"י. (בגדי ישע) ג) **שם ישכים בבוקר ביום ששי**. בפרק כל כתבי [שבת קיז:] מפיק לה רב חסדא מדכתיב "והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו" [שמות ט"ז, ה'], ופירשו המפרשים כמה פירושים. הטור פירש, והכינו משמע הזמנה בבקר דומיא דהבאה, והבאה היתה בבקר לאלתר. יע"ש. ולפק"ד כיון דהבאה היתה בבקר, משם יש ללמוד, דהא גם הבאה היא בכלל ההכנה, שאם לא יביא מה יכין. אם כן כמו שמצינו במן שהיו מביאים אותו בבקר, דאם לאו [ו]חם השמש ונמס" [שם ט"ז, כ"א], גם הכנת האדם בערב שבת תהיה בבקר. ובספר (מטה משה) [סדר היום] [סדר ערב שבת ד"ה ונתחיל] מפיק ליה משום דיתורא [דביום] הוא, ולא הבנתי כוונתו איך מפיק ליה, אדרבא, יתורא דביום מורה כל היום. ובתנחומא⁶ מפורש דברי רב חסדא דמפיק לה מדכתיב "והיה" אין והיה אלא מיד, שנאמר "ויהי" [והיה] כי קם הפלשתי" [שמואל-א' י"ז, מ"ח]. אמר רבי זירא, אף על פי שמוציא אדם ערב שבת בשחרית (מצא) [מצוה] שיוסיף בין השמשות, שנאמר "והיה משנה" [שמות ט"ז, ה']. יע"ש. (ברכות מים)

ד) **שם ישכים בבוקר ביום ששי**. כתב בארחות חיים [ריש הלכות שבת], מצוה להשכים בערב שבת וכו' שנאמר "והיה ביום הששי והכינו" [שמות ט"ז, ה'], פירוש והכינו לאלתר. וכן כתב בשבלי הלקט [סימן נ"ה] משם תנחומא⁷. ועוד כתב שם, דרשו חכמים אין והיה אלא מיד וכו'. (ברכי יוסף – סק"ג)

ה) **שם ישכים בבוקר ביום ששי**. רבנו הטור ז"ל מביא ראיה לדין זה מדכתיב "והיה ביום הששי והכינו" [שמות ט"ז, ה'], משמע הזמנה בבקר דומיא דהבאה, דכתיב "והכינו את אשר יביאו" [שם], והבאה היתה בבקר לאלתר. ע"כ. וכן כתב הרב הלבוש ז"ל [ס"א]. ומרן ז"ל הביא דברי הרב שבלי הלקט [סימן נ"ה] ז"ל: אמר רב חסדא, לעולם ישכים אדם להוצאת שבת שנאמר "והיה ביום הששי והכינו" וכו'. והכי אמר רב חסדא גופיה בתנחומא, ודרשו חכמים אין והיה אלא מיד, שנאמר "והיה כי קם הפלשתי" וכו' [שמואל-א' י"ז, מ"ח]. ע"ש. וכן כתב הרב ט"ז ז"ל [סק"א]. והקשה הרב פרי מגדים ז"ל בחלק משבצות זהב (סק"א) וז"ל: ואיני יודע למה שבקה למה שכתב הטור, הביאו הלבוש, "והכינו את אשר יביאו" דומיא דהבאה דהיתה בבקר דכתיב "וילקטו אותו בבקר" [שמות ט"ז, כ"א]. ואפשר בקר ארבע שעות⁸, והיה מיד, מצוה ביום ששי מיד וכו'. ע"כ. ואחרי המחילה רבה דבריו קשים טובא, דהנה מה שכתב דבקר ארבע שעות, הנה אמת דהכי אמרינן בפרק תפלת השחר (דף ז"ך ע"א) דלרבנן דמתניתין דסבירא להו דתפלת השחר עד חצות, דתמיד של שחר קרב והולך עד שש שעות, מפרשי קרא דכתיב בתמיד

הערות וצינונים

- ראה הערה קודמת. 7. ראה הערה 5. 8. בבאור הלכה ד"ה ישכים כתב, דמה שכתב הפמ"ג ארבע שעות ט"ס הוא, וצ"ל שלש שעות, וכדאייתא בברכות (כו.). ע"ש. ואפשר דר"ל עד ארבע שעות. 9. עיין עוד שם בשו"ת לב חיים (דף ב' ע"א וע"ב) שהאריך להביא מקורות נוספים בזה. 10. ובמהדורת ירושלים תשנ"ו נמצא בפרק י"ב פסוק י' על רש"י ד"ה והנותר ממנו.

אוצר ההלכה

[פולדא] והרב שדה יאושע ז"ל, דבקר הוא מהנץ החמה, ובא הכתוב ליתן עוד בקר אחר, שהוא מאשמות הבקר. ע"ש. וכן הוא דברי המכילתא שם סדר בשלח [מסכתא דויסע פרשה ד' ד"ה וילקטן]. וע"ש למורינו הרב נר"ו (דף ד' ע"ג וד' והנמשך), שנרגש דלכאורה דברי הירושלמי קשיין אהדדי, ובדף ה' ע"א תירץ, דאין הכי נמי דזמן התחלה להקרא בקר בלשון הכתוב הוא מהנץ החמה כמו שכתב רש"י ז"ל, וכי כתיב בקר פעם שניה, הוא מתחיל להקרא בקר משעת עלות השחר ואילך, אבל מה שימשך הזמן מהיום שראוי להקרא בקר, יהיה עד שש שעות לדעת רבנן, וארבע שעות לרבי יהודה. והכא נמי מה שאמר הכתוב "וילקטו אותו בבקר בבקר" דדריש (רבי יאודה) [רבי ישמעאל]¹² במכילתא בשחרית הוא מעלות השחר, וכמבואר בירושלמי דפרק קמא דברכות מדכתיב בקר שתי פעמים, והיינו דמאותה שעה היו מתחילים ללקט, והיה נמשך זמן הלקיטה עד שלש וארבע שעות, מדכתיב "וחם השמש ונמס" וכו'. ע"ש.ב. והוא ממש כדכתיבנא לעיל בעניותין, ובהכי תו לא קשיא על דברי הטור ז"ל מידי, דכיון דכתיב הכא בבקר שתי פעמים, על כרחך דמתחיל זמן לקיטה מעלות השחר ונמשך עד סוף ארבע שעות וחס השמש ונמס, וכיון דיליף מקרא דהזמנה דומיא דהבאה, והבאה דהיינו הלקיטה מתחיל זמנה מעלות השחר, ועל כן כתב ישכים בבקר, ושפיר יליף ליה מהאי קרא. והדרא קושיא לדוכתיה, אמאי נידי מדברי הטור ובחרו להם דרשה אחרת.

אבן נלע"ד שהם ז"ל ראו דפירוש הטור הוא פרש"י, מ"מ כיון דראו בדברי הרב שבלי הלקט שהביא התנחומא, דרב חסדא גופיה בעל המימרא פריש למילתיה, דמאי דיליף דיניה מהאי קרא היינו מוהיה דפירושו מיד, על כרחך דגם דרשת רב חסדא דש"ס מוהיה מפיק לה כדגלי התם. ומה גם דאיכא למישידי נרגא בפרש"י והטור ז"ל, דהגם דבלקיטה כתיב "וילקטו אותו בבקר בבקר", מ"מ קשה, מנא להו דהזמנה דומיא דלקיטה, נימא דהלקיטה קדמה זמן מה להזמנה, ומה גם דגבי הכנה כתיב "ביום הששי והכינו", ולשון ביום משמע באור עיצומו של יום, והוי איחור למעוטי בקר, וכדאמרין ביומא (דף ל"ד ע"א) גבי עריכת לחם הפנים, דכתיב "ביום השבת יערכנו" [ויקרא כ"ד, ח'] דלהכי אהני ביום לאחר, ופרש"י ז"ל, דלשון ביום משמע באור עצום היום ולא בבקרו. ע"כ. ועיין לעט"ר מוה"ר הגדול חקרי לב ז"ל (אור"ח סימן פ"ח דף קפ"ד ע"ד). ודו"ק. והכא נמי דכתיב "ביום הששי", הגם דגבי לקיטה כתיב "בבקר בבקר", איכא למימר דאין הכי נמי דהלקיטה היתה בעמוד השחר, אבל ההזמנה היתה באור עיצומו של יום, וכמשמעותיה דקרא בפשיטות, להכי נידי מדרשה זו ומייתו דרשת רב חסדא דדייק מתיבת והיה, אין והיה אלא מיד, דיש להשכים להכין בתחילת יום ששי בשעה שהיו מלקטין המן. והוצרך הכתוב לכתוב גם

דלשון הטור וכן דברי רב חסדא הוא ישכים בבוקר, שלשון השכמה מורה קדימה וזריזות יותר, דבכהאי גוונא י"ל שהוא קודם הנץ החמה, וכמו שכתב שם מוה"ר נר"ו (דף ב' ע"ד) והכי מסיק בסימן א', דהשכמה היינו בהאיר היום, ועיין שם שהביא משם הרב כלי יקר [שופטים י"ט, כ"ה] והרב חלקו של ידיד ז"ל [סימן א'] שכתבו דבקר הוא קודם אור היום, אלא ודאי כדפרשית, דלא אמרו בש"ס דבקר ארבע שעות אלא על סוף הזמן דקריאת שם בקר, ואין זה פירכא לפירוש רבנו הטור וכדאמרן.

ותו קשיא לי טובא, דאי הכנה הוי דומיא דהבאה וכמו שכתב הטור ז"ל, לא יתכן לומר דבקר ארבע שעות, דהרי לא כתיב בקרא חד בקר כדכתב הוא ז"ל אלא "וילקטו אותו בבקר בבקר" [שמות ט"ז, כ"א], וכיון דכתיב תרי זימני בקר, היינו על כרחך תיכף בעלות השחר, וכדתניא בפסחים (דף נ"ט ע"א), אין לך דבר שקודם לתמיד של שחר אלא קטרת בלבד, שנאמר בה "בבקר בבקר" [שמות ל', ז'], ויוקדם קטרת שנאמר בו "קטרת סמים בבקר בבקר", לתמיד שלא נאמר בו אלא בקר אחד. ע"כ. ודכוותה נמי דרשו בתורת כהנים (פרשת צו פ"ב ה"ז) [ה"ח] על פסוק "ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר" [ויקרא ו', ה'], נאמר כאן "בבקר בבקר" ונאמר בתמיד "בבקר", ואיני יודע איזה יקדים, יקדים דבר שנאמר בו "בבקר בבקר" לדבר שלא נאמר בו אלא "בקר" אחד. ע"כ. וא"כ הכא דכתיב וילקטו אותו "בבקר בבקר" דמיניה ילפינן להשכמת הכנת צרכי שבת, על כרחך לפרשו דהוא מעלות השחר, ואין דחה הרב ז"ל בקר ארבע שעות.

ותו תמהני עליו, שלא העלה על דל שפתיו דפירוש הטור ז"ל הן הם דברי רש"י ז"ל בשבת (דף ק"ז ע"ב), דשם היא מימרת רב חסדא, לעולם ישכים אדם להוצאת שבת שנאמר "והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו" לאלתר. ופירש"י ז"ל, ישכים אדם, בערב שבת לטרוח וכו'. והכינו את אשר יביאו, לאלתר, בשעת הבאה הכנה, והבאה בהשכמה היא, דכתיב "וילקטו אותו בבקר בבקר". ע"כ. הרי דמה שכתב הטור בבקר לאלתר הוא לשון רב חסדא גופיה בש"ס. ומה שכתב דהזמנה בבקר דומיא דהבאה, דבריו לקוחים מדברי רש"י ז"ל, ובחרו לשון הזהב של רש"י דבא בדקדוק בשקל הקודש, דהשכמה דאמר רב חסדא דייק לה מקרא ד"וילקטו אותו בבקר בבקר", ור"ל דכיון דכתיב בקר שני פעמים, על כרחך לאקדומי טפי קאמר, וכסוגיית פסחים והתורה כהנים דאיתנא, ומהא יליף דבעי השכמה, ומאחר שכן יגדל התימה היכי תיסק אדעתין לפרש בדעת הטור דבקר הוא ארבע שעות.

ותו קשיא טובא, דאשתמיט מיניה דמר לפי שעה דרשת הירושלמי בריש פרק קמא דברכות בהך קרא גופיה דפרשת המן "וילקטו אותו בבקר בבקר", וז"ל: תני ר' ישמעאל "בבקר בבקר" ליתן תחום לבקרו של בקר, ופירשו מוה"ר א"ל ליב

הערות וצייונים

11. נדפס באוצר ההלכה הלכות השכמת הבוקר ציצית ותפלין ח"א סימן א' אות ו'. 12. בשו"ת לב חיים שם כתוב "ר"י", וכנראה כוונתו לר' ישמעאל בעל המכילתא.

אוצר ההלכה

(ז) **שם ישכים בבוקר ביום ששי**. כי סטרא הקדושה צריך טורח גדול להשיגה, וכולי האי ואולי, וכמ"ש הרב הגדול ח"ק עולם חיד"א בספר חומת אנך במשלי (סימן י"א [פסוק כ"ז]) בפסוק "שוחר טוב יבקש רצון". יע"ש. ודוק.

(יפה ללב ח"ב – השמטות דף קכ"ח ע"א סק"א)

(ח) **שם ישכים בבוקר ביום ששי**. כתב ט"ז (סק"א), שנאמר וכו'. נ"ב: הוא לשון הגמרא שם (שבת דף קי"ז ע"ב), ושם איתא ג"כ לאלתר וכו', אכן בלא שום הוכחה על זה, ועל כן הוסיף הט"ז בלשונו הכא אין והיה וכו', שמואל – א' [י"ז, מ"ח], להוכיח משם דמיד. עיין פירוש הרד"ק שם על זה.

(המאיר לארץ)

(ט) **שם ישכים בבוקר ביום ששי**. עיין ביאור הלכה סוף ד"ה ישכים בבקר. לענ"ד אין שום קושיא מהך דאיסי דבבא קמא (דף ל"ב ע"א) להסבירים דמצות הכנה מבבקר, וא"כ יהיה פטור המזיק בריצתו לכבוד שבת אפילו בבקר, דאפשר דבאמת כן הוא, אך איסי מילתא דפסיקא נקט, דבין השמשות אמרינן מסתמא דרין לכבוד שבת, אבל בבקר צריך להביא ראיה דרין לכבוד שבת. ותו לא מידי.

(י) **שם ישכים וכו' ביום ששי להכין צרכי שבת**. כתב מג"א (סק"א), אע"פ שאמרו [ביצה טז]. הלל מדה אחרת וכו'. ע"ש. פירשו אאדמ"ו בשלמא (כ"ש) [שמאי] עשיר ויכול לעשות כן, אבל הלל עני היה ולא היה ביכולתו לעשות (כב"ש) [כשמאי], והוצרך [לפתוח] [לבטוח] בשמים, וזה שכל מעשיו היו לשם שמים, אבל אי היה ביכולתו היה עושה (כב"ש) [כשמאי]. וק"ל. (מתוק מדבש)

(יא) **שם ישכים וכו' ביום ששי להכין צרכי שבת**. וכתב במג"א (סק"א) ישכים, אע"פ שכל מעשיו וכו'. עיין מחצית השקל. אבל מהרש"א בחידושי אגדות בביצה שם [טז. ד"ה אוכל], מפרש שהלל מדה אחרת שיותר טובה ומעולה, דהיינו מדת הבטחון, שבוטח בהקב"ה (שידומן) [שיזמין] לו נאה ממנה לשבת, וקאמר שכל מעשיו היו לשם שמים, שאל תאמר שהיה ח"ו בהלל מדת רעבתנות, ועל כן אמר שהרי כל מעשיו היו לשם שמים, יש לנו לומר שגם זה היה לשם שמים ממדת הבטחון. עכ"ל. ולפענ"ד גם (בית) הלל מודה שאם נזדמן דבר שאינו רוצה לאכול בחול רק בשבת, שמחויב לקנות ביום ראשון ולזרז עצמו למצוה, אבל במה שהחמיר (בית) שמאי להניח דבר שרוצה לאכול בחול על השבת, היה להלל מדה אחרת, כי לא רצה לצער עצמו בחול, כי הנזיר נקרא חוטא על שציער עצמו מן היין [נדרים י.], ולכן אמר "ברוך ה' יום יום" [תהלים ס"ח, כ.], לברך לה' על הטובה של כל יום ויום. ובזה אוחוז מדת הבטחון (שידומן) [שיזמין] לו יתברך לשבת, והוא על דרך שאיתא [ב]ברכות (דף מ' ע"א) ובסוכה (דף מ"ו ע"א), תן לו כל יום מעין ברכותיו. ולפי

כן תיבת ביום, ולא סגי ליה באומרו והיה בששי דהוה משמע שפיר מיד בששי, דאי הוה אמר קרא הכי, הוה משמע מיד בכניסת ששי, והיינו בתחילת ליל הששי והכינו, דכל כמה דלא כתיב ביום וכתיב והיה דהיינו מיד, הכי הוה לן למימר מיד בכניסת הלילה, להכי אצטריך ביום. וכן כתב להדיא הר"ן ז"ל בחדושי לשבת כ"י [חדושי הר"ן המיוחסים לריטב"א שבת קיז: ד"ה שנאמר], הביא דבריו הרב בית עובד ז"ל בחדושי לאורה חיים כ"י, על מימרת רב חסדא לעולם ישכים אדם להוצאת צרכי שבת, וז"ל: מדכתיב והיה קא דייק, דמשמע בהויית יום הששי מיד והכינו, וכי תימא א"כ אפילו מאורתא, ליתא דיום כתיב, ועוד שהמן לא היו לוקטין אותו בלילה. עכ"ל. ושוב ראיתי שהביא ג"כ בסדור בית מנוחה [דף ב' ע"א אות ב.]. הרי דייק מתיבת ביום דאתא לאפוקי לילה כנזכר. ואפשר דהיא גופא כוונת רש"י והטור ז"ל, דאין הכי נמי דאדרשת והיה דהוי מיד סמכי, דדייק בלישניה דרב חסדא דאמר אשר יביאו לאלתר, והיינו מתיבת והיה דהוי לאלתר, אלא דהוצרכו לתת טעם שההבאה היתה בבקר, ולא סגי ליה בלפנותא דוהיה, כי היכי דלא תימא דהוי בתחילת הלילה, דכל כמה דמציינן לאקדומי בכניסת ששי עדיף, דהיינו משמעות והיה, להכי נקטי טעם שההבאה היתה בבקר, דהיינו לאפוקי אורתא, וכדברי הר"ן. וכיון דהשתא שהמן לא היו לוקטין אותו בלילה, לא דייקין תיבת והיה כמשמעותיה, להכי לא נקטי לה רש"י והטור ז"ל להך דרשה בפירושם, כן נראה לי לידחק קצת ככוונתם. ויש להצהיל פנים לדברי אלה, שהרי הר"ן ז"ל בהלכות [שבת מג: ד"ה ת"ר שכת] תפס פירש"י ז"ל אמימרת רב חסדא, ואילו בחידושי כ"י הנזכרים תפס אידך פירושא, דמתיבת והיה דהוי מיד קא דייק, והווי תרי דסתרי. אכן למאי דכתיבנא דגם כי מפרשינן כפרש"י אכתי צריכין לדיוקא דוהיה, ניחא. ובני חכם כמה"ר רפאל חייא הי"ו, כה הראני דברי מהרש"א ז"ל בחידושי אגדות בשבת פרק רבי עקיבא [פז]. גבי מימרת רב אדא בר אהבה, משה בהשכמה עלה וכו', ודברי הרב יד נאמן ז"ל שם [דף ו' ע"ד]. (פתח הדביר ח"ג – סק"א)

(ז) **שם ישכים בבוקר ביום ששי**. כתב הטור, דכתיב "והיה ביום הששי" וכו' [שמות ט"ז, ה.]. נ"ב: הכנה"ג ז"ל [הגה"ט]¹³ כתב, דבסדר היום [סדר ערב שבת ד"ה ונתחיל] מפיק ליה מיתורא דביום. ע"כ. והר"ן בחדושי כ"י פירש, מדכתיב "והיה" קא דייק, דמשמע בהוית יום הששי כו'. ועיין מה שכתב על דבריו הרב שבת של מי (בדף קע"ז ע"ד). ועיין מה שכתב הרב מאמר מרדכי [סק"א] בדברי רבנו, [ובספר] ברכות מים (דף ז"ך ע"ב)¹⁴. וז"ל הריטב"א בשיטתו [חדושי הר"ן המיוחסים לריטב"א שבת קיז: ד"ה שנאמר]: שנאמר "והיה ביום הששי והכינו" לאלתר, פירוש מדכתיב והיה קא דייק, דמשמע בהיות יום ששי מיד והכינו וכו'. א"כ אפילו מאורתא, ליתא, דיום כתיב, ועוד שהמן לא היו לוקטין אותו בלילה. ע"כ. (דברי מנחם – הגה"ט סק"א)

אוצר ההלכה

היתה לו שכל מעשיו לשם שמים, ממילא אין הנהגתו על פי הטבע, וכל יום נזדמן לו ליומו ובששי לשבת, והיינו "ברוך ה' יום יום יעמוס לנו האל", כי הנהגה אלהית להזמין כל יום הצריך לאותו יום, ולהיות שהוא למעלה מהטבע, וכח אנושי הוא רק בטבע, על כן אמר יעמס לנו, כמי שאין בכחו לתת המשא על שכמו רק אחר מטעינו, ולהיות שכל זה מצד החסד כמו שאמר "מעל שמים חסדך", על כן אמר "האל", ועל כן דוקא הלל נהג בזה, כי מדה אחרת היתה לו, כנודע מדת שמאי דין ומדת הלל חסד, ואם כן אלו ואלו דברי אלוקים חיים. ולהיות שבעונותינו הרבים לאו כל אדם זוכה למדה זאת להתנהג שלא בדרך הטבע תמיד, על כן הלכה כשמאי, וכפרש"י בפרשת יתרו [שמות כ', ח], וכדעת האור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן י"ח אות ג'] והב"ח [סימן רמ"ב אות ו']. (ערך שי)

יד) שם ישנים וכי ביום ששי להכין צרכי שבת. המג"א (סק"א) הביא דהאור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן י"ח אות ג'] כתב דהלכה כב"ש דמחד בשבא לשבתא. ולכאורה קשה, דהא אמרינן בש"ס ביצה (דף ט"ז ע"א) אבל הלל מדה אחרת היתה בו, שכל מעשיו לשם שמים, משמע דכהלל עדיף, וזה נקרא לשם שמים. ועיין מחצית השקל דחק בפירושו. ואך נראה פשוט, ומצינו פלוגתא כיוצא בזה בפרק כיצד מברכין (ברכות דף ל"ה ע"ב), דרשב"י אמר, אם יעמול אדם בשעת זריעה וקצירה תורתו מתי נעשית, אלא אם יזכה מלאכתו נעשית ע"י אחרים, אבל רבי ישמעאל סובר הנהג בהם מנהג דרך ארץ, ומסיק דהרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם. וכבר כתבתי בסימן רמ"ב [סק"א] בשם ספרים הקדושים, דודאי מי שבוטח כרשב"י ודאי יעלה בידו, אכן לא שיעשה כן כמפקיר עצמו, רק בבטחון בהש"ת, וכמו רבי חנינא בן דוסא [תענית כה]. שהיה בעיניו כל דבר טבעי כהשגחה, ולא הבין כלל ששמן דולק בטבע, רק האמין כי הוא בהשגחה, והיה בטוח שאף החומץ יהיה דולק, וא"כ מי שיוודע בעצמו שאין בו מדת הבטחון כראוי, ומכין בקיץ לחמו, ואיך לא תהיה לו הכנה בשביל המצוה, ובזה ודאי דצריך לעשות כב"ש. וכן מעובדא דהקצב בשבת (דף ק"ט ע"א) שהביא המג"א, זה ודאי ראוי ונכון, דעשה בשביל אחרים, ובזה לא שייך מדת בטחון, אכן הלל דכל מעשיו לשם שמים, ומעולם לא עשה בשביל עצמו ולא הכין לעצמו בכל מעשיו, וא"כ לא הבין כלל אם מהני השתדלות, והיה אומר ברוך השם יום יום, לא היה יכול להכין מחד בשבא, שהרי היה בטוח שכל מה שיגיע לו הוא אך מאיתו, ומה שקצוב לו מן השמים לשבת ודאי יבוא אליו בשבת, וא"כ אדרבה מש"ס זה משמע דמי שאין לו מדת הלל צריך להתנהג כשמאי. ואולי קדמוני כבר איזה מהמפרשים.

ואכן לפי זה היה נראה דדברי הרמב"ן בפירוש החומש פרשת יתרו (פ"כ פסוק ח') שהקשה על רש"י ג"כ נכונים, ור"ל דאף דאמת דעדיף כשמאי, מ"מ קרא ד"זכור את יום השבת" אין

זה אין ראיה מרש"י בחומש [שמות כ', ח] שכתב מג"א, דרש"י מיירי בדבר שקונה רק לשבת ולא לימי החול, ובזה (בית) הלל מודה דקונה ביום ראשון.

יב) שם ישנים וכי ביום ששי להכין צרכי שבת. כתב במג"א (סוף סק"א), וכן כתב רש"י בחומש "זכור את" [שמות כ', ח] וכו'. עיין היטב במזרחי שם על רש"י הנ"ל. (אומץ יוסף)

יג) שם ישנים וכי ביום ששי להכין צרכי שבת. כתב במג"א (סק"א): בדרכי משה, כתב באור זרוע [ח"ב הלכות ערב שבת סימן י"ח אות ג'] מחד בשבתא לשבת וכו'. הנה בריש פ"ב דביצה (דף ט"ז ע"א) תניא, אמרו עליו על שמאי הזקן שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, מצא בהמה נאה אומר זו לשבת, מצא אחרת נאה הימנה מניח את השניה ואוכל הראשונה, אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו, שכל מעשיו היו לשם שמים, שנאמר "ברוך ה' יום יום" [תהלים ס"ח, כ']. ופרש"י, דכשאוכל הראשונה נמצא אוכל לזו כדי שתהא היפה נאכלת בשבת, דהויא לה אכילתה של ראשונה לכבוד שבת. ואינו מובן עדיין, ויתכן לפי מה שכתב המג"א בריש ס"ק זה, דעל כל דבר שקונה יאמר זהו לכבוד שבת, וכתב במחצית השקל, שעל ידי הדבור יחול קדושת שבת על אותו דבר, וא"כ כיון דשמאי הניח לעולם הראשון ואמר זו לשבת, חל קדושת שבת על זה הדבר, ואח"כ כשמצא נאה הימנה, מ"מ לא זזה הקדושה ממקומה, ואכל הראשונה, כיון שיש עליה קדושת שבת, והיינו שכל ימיו אכל לכבוד שבת. והלל מדה אחרת היתה לו שכל מעשיו לשם שמים, היינו שלא הוצרך לאכול מפני שחל עליו קדושת שבת, דבלאו הכי גוף האכילה היה אצלו עבודה לברר הנצוצי קדושה ולהעלות מדומם צומח חי למדבר וכנודע.

ועל מה שאמרו הלל מדה אחרת היתה לו, פרש"י, לשם שמים, בוטח שתזדמן לו נאה לשבת. יום יום יעמוס לנו, צרכינו ועזרתנו. הנה אינו מובן מה ענין בטחון למעשיו לשם שמים, ויתכן דהנהגה במן לקטו דבר יום ביומו ובששי לחם משנה, ואם כן מהראוי להיות לישראל כן לעולם, אלא דזה היה למעלה מן הטבע, אבל מצד הטבע ומערכות שמים אפשר יזדמן לו ביום אחד לכמה שנים, ובערב שבת לא יזדמן לו כלל כאשר עינינו רואות, ועל כן שמאי אף דצדיק גמור היה לא רצה לסמוך על הנס, והנה בריש פרק מקום שנהגו [פסחים נ:] רבא רמי כתיב "כי גדול מעל שמים חסדך" [תהלים ק"ח, ה'], וכתיב "כי גדול עד שמים חסדך" [תהלים נ"ז, י"א], הא כיצד, כאן לעושינן לשמה. וכתב הר"ן שם [יז. ד"ה כאן], דבעושינן לשמה גדול מעל שמים חסדך, כלומר שהקב"ה מבטל ומשנה מערכות שמים בשבילו. והנה מי שלפעמים עושה לשם שמים ולפעמים לא, גם כן אינו בטוח תמיד שיתנהגו עמו למעלה מהטבע, אבל מי שכל מעשיו לשם שמים, כן תמיד גדול מעל שמים חסדך, ומתנהגין עמו תמיד למעלה מהטבע, ועל דרך אוכלי מן כל יום ויום ירד להם מן ליומו ובששי לחם יומים, וזהו שאמרו חז"ל הלל מדה אחרת

הערות וצינונים

אוצר ההלכה

במג"א (סק"א), טוב לקנות ביום ששי מביום חמישי. נ"ל דרצונו לומר בדבר המצוי לקנות ביום ששי בודאי, אבל בדבר שאפשר שלא ימצא ביום ששי, הא ודאי שיש לקנות ביום חמישי, משום דקי"ל כשמאי [ביצה טז]. כדמסיק. אלא דלפי זה לא משמע מידי מסימן תקע"ב. ויש ליישב.

(יט) **שם ישנים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת.** עיין לב חיים (ח"ב סימן ק"ן [מד"ה והנה והלאה]) וברכת מועדיך לחיים ח"ב בדרוש לטבת [ד"ה ורואה] בס"ד. (רוח חיים – סק"א)

(כ) **שם ישנים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת.** ודבר שלא ימצא ביום חמישי, יכול להקדימו ולקנותו ביום חמישי. וראיתי לכתוב כאן מנהג עיר ג'בראלטאר יע"א, אשר כל מנהגיה מיוסדים על אדני חסידי קדושים אראלים וחשמלים דחלי חטאין, אשרי עין ראתה כושר כוונתם יושר לבבם באהבה אלהית, הזאת העיר עירנית אהרנית, ובאמת דכל הרואה ערי ישראל בחרבנן, נראה לי דיכול מדידה לברך כרואה את הכוש"י ברוך משנה הזמנים ודי בזה. והן עתה אנכי הרואה מנהג זה, דיש קצת בתים אשר ביום חמישי אוכלים דברים קלין אשר אין בהם שמחה כבשר ויין, כי עושים זה לכבוד השבת, ואני אומר, אם כוונתם לכבד בזה את השבת, וגם ביום חמישי ככה יעשו, אין הכי נמי אשריהם, ומי יתן יתחילו מיום רביעי כי אז מתנוצץ אור השבת הבאה, אבל אם נשאר בידם מנהג זה כמצות אנשים מלומדה בהיות יום אחד בשבוע ראוי לפחות מהסדר, א"כ אז גם ביום ששי לא יאכלו כי אם פחות מהראוי, או אז יעשו יום רביעי כן, כי הנה הדור אתם ראו כי נחלש המזג, וצריך להתבונן בכח הקטנים גם גדולים חלושי המזג, ובל יצטרכו לשנות מכבוד שבת הנזכר, אם לדעת כבוד שבת הם מכוונים השאר, ובכל צריך להתבונן כי ונשמרתם מאד לנפשותיכם" [דברים ד', ט"ז], היינו לחזק הגוף כדי לעבוד עבודת ה' כראוי, וה' ינחנו בדרך אמת. (אוצר חיים)

(כא) **שם ישנים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת.** כתב הרב מג"א ז"ל [סק"א], ויותר טוב לקנות ביום ששי מביום חמישי, ועיין סימן תקע"ב (ס"א ובמג"א שם סק"א, ובסימן תקע"ה כצ"ל) ס"ד²⁰, דמשמע דיש לקנות ביום חמישי. והמנהג שכל דבר שצריך הכנה רבה כמו בשר וכדומה, לקנות ביום חמישי, וכמו כן נמי עשיית את המטעמים. ואת הלחם לאפות בהשכמת בקר יום ששי, מתקנת עזרא שתהא אשה משכמת ואופה, כדאיתא בב"ק פרק מרובה (דף פ"ב ע"א). בשגם הוא במקומנו ביום חמישי יעלו השער מפני רוב הקונים, עם כל זה קיימו וקבלו היאודים דרך הקד"ם, להקדים מביום חמישי ובליל הששי להיות עושים הכנה לשבת, וכוונתם לשמים כדי שלא יבואו לידי חילול שבת. עכ"פ פירות ומגדנים ומיני בשמים שאין צריכין כל כך הכנה, יש לקנות ביום ששי, וכמו שכתב רבנו אבי העזרי בספר לב חיים

לפרשו דיוזכרו מחד בשבא, דעל כרחק הלל חולק על זה, דאם הכתוב יצוה כן והוא מצות עשה, למה לא חש הלל לקיים העשה, ועל כרחק דלא מפרש הקרא כן, וזה שכתב הרמב"ן דאינה הלכה שיהיה בזה מצות עשה דקרא, ואולי גם רש"י לא פירש כן למצות עשה, רק דרך אגדה כדרכו פירש כן.

(גנזי חיים – סק"א)

(טו) **שם ישנים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת.** נ"ב: כיון דקפיד קרא דהכנה ביום חמישי, נראה דעיקר המצוה ביום חמישי, והמכין מיום חמישי לא קיים מצות הכנה כראוי בצרכי אכילה ושתייה, אבל בצרכי הגוף אין קפידא. ואף על פי שביום חמישי מוצא הכל מתוקן ויום ששי יהיה לטורח, לפום צערא אגרא. ואם מה שמוצא ביום חמישי אינו מוצא ביום ששי, מותר ואפילו מיום ראשון. [כנסת הגדולה] [הגה"ט¹⁶]. ויאמר על כל דבר שקונה, זהו לכבוד שבת. (כנסת הגדולה). יע"ש.

(ברכות מים)

(טז) **שם ישנים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת.** כתב הרב המקובל מהר"ר יעקב צמח בהגהותיו כ"י, טוב לאדם שכל צרכי שבת יקנה ביום חמישי ולא ביום חמישי, וכל מה שיקנה יאמר בפירוש לכבוד שבת. צמח. ואם הוא דבר שאולי לא ימצא ביום חמישי, והדבר לצורך עונג שבת, יותר טוב לקנותו ביום חמישי מלבטל המצוה, כמו הבשר בעה"ק ירושלם ת"ו וכיוצא.

(יז) **שם ישנים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת.** כל צרכי שבת יקנה אותם ביום חמישי ולא ביום חמישי. ספר הכוונות מהאר"י זצ"ל [דף ס"א ע"ד ענין ליל ו' ד"ה ענין לימוד]. ואע"ג דקי"ל דביום רביעי מתחלת הכנת שבת, מ"מ עד יום חמישי לא יש הארת שבת בעצם, ולכן צריך שיקנה הכל ביום חמישי, כדי שתחול עליו קדושת שבת על כל מה שיקנה לכבודו. מהר"א ריוויגו בהגהות ספר הכוונות. ועיין מה שכתב הרב המקובל מהר"י צמח, הבאתיו בספרי הקטן ברכי יוסף [סק"ב¹⁷], והכי מסיק הרב החסיד בעל סדר היום (דף ל"ט ע"ב) [סדר ערב שבת ד"ה ואם רגילים], דעיקר מצות ההכנה ביום חמישי, והביאו הרב כנה"ג [הגה"ט¹⁸]. ובספר קרבן שבת (פ"א סימן ו') חשב דהם דברי הרב כנה"ג שחלק על הרב סדר היום, ודחה דבריו, והוא אגב שטפיה, דהכל הוא לשון סדר היום. ומה שדחה דלא קפיד קרא אלא במן וכו', לא קשיא מידי, דהאי קרא קאי לדורות נמי, ובפרט אחד הוא מה ששייך לשעה, וכמה דינים וסודות בהאי קרא לדורות, ודלא כמו שכתב שם דמצוה מן המוכרח להקדים כל מאי דאפשר קודם יום חמישי, דליתא. ועיין מה שהאריך בסדר היום ובמה שכתבתי בברכי יוסף בריש הסימן¹⁹. (מחזיק ברכה – סק"ב)

(יח) **שם ישנים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת.** כתב

16. נדפס לעיל אות א'. 17. נדפס באות הקודמת. 18. נדפס לעיל אות א'. 19. נדפס לקמן אות כ"ז. 20. אבל לפי מה שכתב הרב המחבר לחלק בין דבר שהכנתו מרובה לדבר שאינו צריך הכנה כל כך, מיושבת גרסתנו. עיין חזון עובדיה שבת ח"א (עמ' א'-ב' בהערה ד"ה וכתב).

אוצר ההלכה

צריך להשתדל בשמן זך וטוב אם לאכילה אם להדלקה, גם לבקש היין טוב וחשוב, ויכין תבלין וירקות לכבוד שבת אף על פי שאין דרכו ליתן תבלין בחול, גם יקנה פירות ומיני מתקנה לקנוח סעודה, וכל מה שמוסיף גם לו מוסיפין. ועיין ספר החסידים סימן (רנ"ט) [קמ"ט], וסדר היום [סדר ערב שבת ד"ה השביעי], שיקנה דג לכבוד שבת. כנסת הגדולה שם [הגה"ט]²⁵.

אם רגיל ללמוד דבר שיש לו קצבה, או יש לו [ללמוד] [לימוד] עם רבים לא יבטלנו. סדר היום [שם ד"ה אבל אם הלימוד]. ומדכתב או, מורה דאם לומד עם רבים אפילו שאין לו קצבה מותר. וכן מדויק ממה שכתב לימוד שאינו של רבים או שאין לו קצבה, לא יקרא קודם שיכין צרכי שבת וכו'. יע"ש. והתימה על הרב כנסת הגדולה [שם], שכתב טעם כעיקר על מה שבקושט"א נהגו שלא לקבוע ישיבה וכו', וכתב אף על גב שהוא של רבים, מכל מקום הוי ליה לימוד שאין לו קצבה. מוכח מדבריו דתרווייהו בעינן, ולפי האמור אינו מדויק. יע"ש. ללמוד שנים [מקרא ואחד תרגום] מותר, ופירוש רש"י בלי משא ומתן יכול. ע"ש. (ברכות מ"א)

כו) שם ישכים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת וכו'. אם רגילים למכור קודם התפלה, ואחר התפלה לא ימצא, ראוי לקנות קודם התפלה, דתפלה דרבנן וזו מדאורייתא, סדר היום [סדר ערב שבת ד"ה ואם רגילים]. יע"ש. (ברכות מ"א)

כז) שם ישכים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת וכו'. הרב פרי חדש לעיל סימן פ"ט בסופו [ד"ה אפילו ללמוד], כתב סמך לנהגים לקנות צרכי שבת בבקר קודם תפלה. (ברכי יוסף – סק"א)

כח) שם ישכים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת וכו'. כתב מרן החבי"ב ז"ל בכנה"ג [הגה"ט]²⁶ משם סדר היום [סדר ערב שבת ד"ה ואם רגילים], דאם רגילין למכור קודם זמן תפלה ואחר התפלה אין נמצא דבר, ראוי לקנות צרכי שבת קודם שיתפלל, שזו מצוה דרבנן וזו מצוה דאורייתא, זו זמנה עוברת וזו אין זמנה עוברת וכו'. עיין להרב חיי אדם ז"ל הלכות שבת (כלל א' אות ב') מה שהקשה על זה, ומה שכתבתי אני הדל לקמן סימן רנ"א (אות ז') בס"ד. (פתח הדביר ח"ג – סק"ד)

כט) שם ישכים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת וכו'. מגילה (כג), ביו"ט מאחרין לבוא (לבהכנ"ס) וממהרין לצאת. פירש רש"י, מאחרין לבוא, לפי שצריכים לטרוח בהכנת סעודת יום טוב. כן מפורש במסכת סופרים [פ"ח ה"ד]. לכאורה קשה מהא דקי"ל בברכות (יד). שאסור להתעסק בצרכי קודם התפלה. ומצאתי להפרי חדש (סימן פ"ט סוף סעיף ו') שכתב, כי מה שיש נוהגים לקנות צרכי שבת קודם תפלת שחרית, יש להם סמך מדאמרינן במגילה (כג). ביו"ט מאחרין לבוא, וכתב רש"י, מפני

(ח"ב סימן ק"ן דף ק"ה ע"ב), וכ"כ הרב פרי מגדים בחלק אשל אברהם (סק"א). וזה דרך ישכון אור ינחני במעגלי צד'ק ממה שכתב ג"כ הרב חמדת ימים בפ"ב דשבת (דף י"א סוף ע"ב) [דף י"א ע"ד ד"ה ובכן כמון], ויע"ש עוד בדף י"ב ע"ב [ד"ה וצא]. (יפה ללב ח"ב – סק"א)

כב) שם ישכים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת. עיין מה שכתבתי בחלק ב' (אות א' דף י"א ע"ג)²¹, לאפות בהשכמת בקר יום ששי מתקנת עזרא שתהא אשה משכמת ואופה, כדאיתא בב"ק פרק מרובה [פב]. וכו'. וכ"כ בספר דרכי משה [סימן תר"ג אות א'], דמתקנת עזרא שתהא אשה משכמת ואופה בערב שבת. ואולם בספר מור וקציעה [סימן תר"ג] כתב דלא נמצא כן בתלמוד, כי אם יש סמך מפרקא דחסידי מאשת ר' חנינא בן דוסא [תענית כה.]. ועיין מה שכתב הגאון רוח אפינו הרמ"א [הרב מר אבין] בספר רוח חיים לקמן סימן תר"ג (אות ה'), ובמה שכתבתי אני עני בח"ב סימן רמ"ב (אות ג' דף ק"ג ע"ג)²². (יפה ללב ח"ג – סק"א)

כג) שם ישכים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת. כתב באר היטב (סק"א), ויותר טוב לקנות ביום ששי מביום חמישי. ע"כ. ודברים שצריכים הכנה רבה כמו בשר, יקנה ביום חמישי. אשל אברהם [סק"א], תניא [ש"ע הגר"ז ס"ז]²³. ועיין בשערי תשובה [סק"א] שאם לא ימצא בשר ביום ששי יקנה ביום חמישי. משמע אם ימצא ביום ששי, לא יקנה ביום חמישי, וכן כתב בסדר היום [סדר ערב שבת ד"ה ובפרט], שאינו דומה טעם בשר הנשחט היום לטעם בשר הנשחט אתמול, ואם מנהג המקום לשחוט הכל ביום חמישי, א"כ אין שום תועלת. מכל מקום אם יודע שיוכל ליקח ביום ששי שמן וטוב כרצונו, ימתין ליום ששי. עכ"ד. (באר יעקב – קרויזר – סק"א)

כד) שם ישכים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת. [עיין] מג"א (סק"א), דמש"ס תענית [טו:]²⁴ משמע דקונים צרכי שבת בחמישי בשבת. ועיין בבא מציעא (דף נ"ב ע"א) עד [מתין] מותר לחזור מסלע חסירה שקיבל וכו' עד ערב שבת. ופרש"י ז"ל [ד"ה עד], שעד אז נאמין לו שלא הוציאו ולא [יודע] [נודע] לו שהיא רעה, אבל ערב שבת הכל קונים לצרכי סעודת שבת. עכ"ל. ולא קשיא מידי, דיש קונים בערב שבת, הכת עצלנים, אבל הזריזין מקדימין ליום חמישי. (ועיין עירובין דף מ"ט ע"א, מפני מה אין קונים קניית עירוב במעה, מפני שאינה מצויה בערבי שבתות). ואף שנוכל לתלות שגם בערב שבת לא הוציא הסלע חסירה רק קנה בהקפה, לק"מ. ועיין שביעית פרק (ד') [י'] משנה [א'], דדרך לפרוע חוב ישן כשרוצה לקנות מחדש בהקפה, ומהאי טעמא שביעית משמטת ראשון ראשון בהקפת חנוני. ע"ש.

כה) שם ישכים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת וכו'. נ"ב:

הערות וצייונים

21. נדפס באות הקודמת. 22. נדפס לעיל בסימן רמ"ב אות ר"ד. 23. וכ"כ בחזון עובדיה שבת ח"א (עמ' א' בהערה). ע"ש. 24. במג"א ציין לש"ע סימן תקע"ב סעיף א' שמקורו מהגמ' שם. 25. נדפס לעיל אות א'. 26. נדפס לעיל אות א'.

אוצר ההלכה

לטרות הרבה בשביל כבוד שבת. ספר כוונות האר"י זצ"ל הישן (מחזיק ברכה – סק"א) [מחברת הקדש ריש שער השבת].

ג) שם צרכי שבת. ומנהג אנשי מעשה לבטא בשפתים בכל דבר שיקנו, לומר, תן לי מזה לכבוד השבת. ובכן מתפשט קדושת שבת על הדבר ההוא, ואז התבטל ריחו נודף מעין רוחני, וזהו מאמר [שבת קיט]. תבלין יש לנו ושבת שמה, הוא ענין מזכרת קדושת השבת במאכליו ומשתיו כמו שכתבו הראשונים. חמדת ימים (דף י"ב [ע"א ד"ה ומנהג]). (בתי כנסיות)

ד) שם צרכי שבת. כתב הרב חמדת ימים (בדף י"ב ע"א ד"ה ומנהג): וז"ל: ישכים בבקר ביום ששי להכין צרכי שבת, ומנהג אנשי מעשה לבטא בשפתים בכל דבר שיקנו, לומר, תן לי מזה לכבוד השבת, ובכן מתפשט קדושת שבת על הדבר ההוא, ואז התבטל ריחו נודף מעין רוחני. וזהו מאמר [שבת קיט]. תבלין יש לנו ושבת שמה, הוא ענין מזכרת קדושת השבת במאכליו ומשתיו. ע"כ. ועיין ברכי יוסף ז"ל (בסק"ב)²⁹, מג"א (דברי מנחם – הגה"ט סק"ג).

ה) שם צרכי שבת. עיין באר היטב (סק"א) שיאמר על כל דבר שקונה זהו לכבוד שבת. וכתב במחצית השקל [סק"א], שעל ידי הדבור יחול קדושת שבת על אותו דבר, כי הדבור באדם לא דבר ריק הוא. עכ"ל. (ארחות חיים – ספינקא – סק"א)

ו) שם צרכי שבת. עיין מג"א (סק"א) דיאמר על כל דבר שקונה זה לכבוד שבת. ועיין בירושלמי (מעשרות פ"ד ה"ב) בהא דקאמר שם כלכלת שבת לא מיזדבנא, דמשמע קצת דדבר שיחדו לשבת לא ימכרנו. יעו"ש. (מנחת פתים – שיירי מנחה)

ז) שם צרכי שבת. על פי האר"י זצ"ל [שער הכוונות דף ס"א ע"ד ענין ליל ו' ד"ה ענין לימוד], כל מה שקונה לצורך שבת צריך שיאמר לכבוד שבת קדש, שע"י הדבור חלה קדושת השבת על אותו דבר. כתב הרב שערי תשובה [סק"א] משם ג"ע מרן חיד"א [ברכי יוסף סק"ב]³⁰, שבפירוש הקדש ירושלם קונים הבשר מיום חמישי³¹. ובזמננו אנו, כמעט הכל קונים מיום חמישי, שלא נשאר ליום הששי כי אם שיריים, ומשתדלים לקנות היין וכיוצא ביום הששי, לקיים מצות ההכנה של יום הששי. קריאת הפרשה שמו"ת דוקא ביום הששי, ולא כטועים שקורים אותה באשמורת הבקר, שאין קורים תרגום בלילה. ונוהגים שמנקים קורי העכביש מכל פנות הבית שהמה מונעים את שלום הבית. של"ה [נח"ב מסכת שבת פרק נר מצוה אות ה']. (נתיבי עם)

ח) שם ואפילו יש לו כמה עבדים לשמשו ישתדל להכין בעצמו. כתב הטור (דף קס"ג ע"א שיטה ט'), דכתיב

שצריך לטרות בהכנת הסעודה. וגם הלשון בגמרא (ברכות יד.) אסור לעשות חפציו קודם תפלה, משמע דוקא חפציו אסור, הא חפציו שמים מותר. ע"ש. והובא להלכה בפמ"ג (שם אשל אברהם אות ט"ו). וכ"כ עוד הפמ"ג (סימן ר"ג משבצות זהב אות א'). ועיין עוד במג"א (סימן רנ"א סק"ו) בשם סדר היום, שאם רגיל ללמוד בערב שבת לימוד שיש לו קצבה, או שלומד עם רבים, אל יבטלנו, ולימוד הישיבה חשוב דבר שאין לו קצבה, מפני שרגילים לפלפל. וכן אם לא ימצא אחר התפלה לקנות לצרכי שבת, יקנה ואח"כ יתפלל. שזו מצוה עוברת, וגם היא דאורייתא, ובלבד שיקרא ק"ש מקודם. ע"ש. וראיתי בהגהות עתים לבינה על ספר העתים (עמוד רמ"ג) שכתב, דמ"ש רש"י (מגילה כג.) שמאחרין לבוא לפי שצריכים לטרות בהכנת סעודת יו"ט, לדידי צע"ג, דהא אמרינן (בברכות יד.) שאסור לעשות חפציו קודם ק"ש ותפלה, ואם נאמר דדוקא חפצי הרשות ולא חפצי מצוה, והרי רש"י בברכות (ה:) כתב, שאפילו ללמוד אסור קודם תפלה. ע"כ. ולק"מ, שדוקא לימוד שאין לו קצבה, יש לחוש שיהיה נמשך על ידו ויבא לבטל ק"ש ותפלה בזמנן, משא"כ חפצי מצוה שיש להם קצבה. ועוד י"ל כמ"ש מרן בש"ע (סימן פ"ט ס"ו) שדוקא למי שמתפלל (ביחיד) בבית מדרשו, שאז יש לחוש דילמא מטרד בגירסיה, ויעבור זמן ק"ש ותפלה, אבל מי שרגיל ללכת לבית הכנסת, מותר לו ללמוד קודם תפלה. וע"ע בכף החיים (סימן פ"ט סק"כ"ה ומ"ח). ע"ש. הילכך שפיר יש לפרש כדברי רש"י, ובפרט שכן מפורש במסכת סופרים. (מאור ישראל ח"א – עמוד רע"ט)

ט) שם להכין צרכי שבת. כתב מרן בב"י משם שבלי הלקט [סימן נ"ה], א"ר זעירא, אע"פ שמוציא אדם ערב שבת משחרית מצוה שיוסיף בן השמשות, שנאמר "והיה משנה" [שמות ט"ז, ה'] וכו'. וכתב בספר אליה רבה [סק"ב], ובשבלי לקט גופיה מצוה שרודף³² בין השמשות, וכן בספר תניא [רבתי סימן י']. וצ"ע עכ"ל. ולי ההדיוט פשוט שהוא ט"ס, ועיקר הנוסחא כמו שכתב מרן בב"י משם שבלי לקט. (ברכי יוסף – סק"ד)

י) שם להכין צרכי שבת. כתב מג"א (סק"א), שנאמר "והיה משנה" וגו' [שמות ט"ז, ה']. שבלי הלקט [סימן נ"ה], ב"י. עכ"ל. הראיה סתומה, ולענ"ד יש ראיה משבת (דף קי"ט ע"א) מעובדא דיוסף מוקיר שבתא, עיין שם דקנה בפניא דמעלי שבתא, ובודאי היה מוכן לו מצפרא ואפילו הכי קנה, וגם הראו אחרים עליו. ע"ש. ודרכו היה כן, שמע מינה דמצוה כן³³. (תנובת יהודה)

יא) שם להכין צרכי שבת וכו'. הזיעה שאדם מזיע בצרכי שבת, בה מוחק הקב"ה כל העוונות, כמו הדמעות, ולכן צריך

הערות וצייונים

27. נראה דצריך לומר מצוה 'לרדוף', וכן הגרסא בתניא רבתי. 28. אפשר לדחות דכיון דהביאו לו הדג סמוך לערב שבת שאלו מי מוכן לקנותו, כי מסתמא כולם כבר קנו צרכי שבת, ואמרו שיוסף מוקיר שבת דרכו לכבד ולהוקיר השבת, ואע"פ שכבר קנה צרכי השבת, מ"מ מוכן לקנות שוב לכבוד השבת. ונראה דמפרש מה שאמרו בגמרא "דרגיל דזבין" חוזר על מה ששאלו "מאן זבין כי השתא". ואתי שפיר. 29. נדפס לעיל אות ט"ז. 30. נדפס לעיל אות ט"ז. 31. שם מבואר הטעם כי הוא דבר שאולי לא ימצא ביום הששי.

אוצר ההלכה

לו משרת שיכין לו צרכי שבת אין צריך למעט מלמודו, ונכון הדבר שיצוה למשרת שיכין לו צרכי שבת. ע"ש. אפשר דהוא הדין הכא דאתו לקמיה שתי מצוות הללו, ויש לפניו משרת שלוחו שיודע להכין צרכי שבת, ואינו אומן בקי בעשיית הסוכה, דדינא יתיב דיכין צרכי שבת ע"י שלוחו, דקיימא לן [קדושין מא]. שלוחו כמותו, והוא יתקן הסוכה על ידו כמצותו. או דלמא שאני נדון מרן החבי"ב ז"ל, כמו שחילק זה בני נאמן הארוס החכם הנעלה הוא אברהם אוהבי הי"ו, דלא התיר שם אלא לעשות צרכי שבת ע"י שליח, כיון דתלמוד תורה תדירה טפי מצרכי שבת, ועביד ע"י עצמו התדירה דחשיבא טפי, אבל ככהאי גוונא נדון דידן דהוא עושה על ידו מצוה שאינה תדירה ושלוחו עושה התדירה, הא מנא לן, אלו דבריו הי"ו. אי נמי, דלא התיר הרב להכין צרכי שבת ע"י משרת, אלא כדי לעסוק בתלמוד תורה דתלמוד גדול, אבל לגבי מצוה אחריתי עם צרכי שבת איכא למימר מאי חזית, וטפי עדיף שיאחר קצת עשיית סוכה ויקדים התדירה, ויעשה שתיהן על ידו, הגם דאפשר לעשות אחת מהנה ע"י שליח. אלא דכפי זה באנו לאותה מחלוקת בדין שיהיו מצוה, אי שפיר דמי להשהות המצוה כדי לעשותה מן המוכרח, או טפי עדיף לעשותה תיכף ולא יאחר, דחיישין למיתה או לאיזה עכוב ויתבטל ממצותו לגמרי, לכן טוב שיעשה אחת מהן תיכף ע"י שליח, הגם דמצוה מן המוכרח לעשותה ע"י עצמו דמצוה בו יותר מבשלוחו, או דלמא למיתה דזמן מועט לא חיישין. עיין להגאון הרב תרומת הדשן ז"ל (סימן ל"ה) לענין ברכת הלבנה אם יש להמתין עד מוצאי שבת, ולהרדב"ז ז"ל בישנות (סימן י"ג) [ח"ד סימן אלף פ"ז], הרב צבי ז"ל ([שור"ת חכם צבי] סימן ק"ו), לקט הקמח (או"ח דף י"א ע"א), מורנו הרב הגדול מהר"א בדרך הקדש (דף ד' ע"א), ומורנו הרב הגדול בספר שרשי הי"ם ז"ל (ח"א דף כ' ע"א וב'), צמח צדק בקונטרס אחרון (סימן קכ"ז) תשובת הרב בנו ז"ל, מורנו הרב בספר בתי כנסיות ז"ל (סימן ק' דף מ"ד) [כ"ד ע"ב], ויתר רבני האחרונים ז"ל, והדברים ארוכים בכמה חילוקים. וכן ראיתי להגאון הרב בפרי מגדים ז"ל בחלק אשל אברהם לקמן סימן תרכ"ה (סק"א), שכתב לענין עשיית סוכה במוצאי יוה"כ בערב שבת וז"ל: ואי מצוה בו יותר מבשלוחו להמתין צ"ע, דיש לומר מצוה אל יחמיצנה עדיף טפי ע"י אחרים כהאי גוונא, וצ"ע כעת וכו'. ע"כ. הרי דאינו פשוט להקדים צרכי שבת היכא דאית ליה משרת שיעשה אחת מהן בשליחותו וכדאמרן. מיהו עיין למורנו הרב בתי כנסיות ז"ל גופיה שם לקמן (סימן תרנ"ב), דנסתפק בזה במי שרוצה להיות זהיר ולהקדים למצוה אבל אינו יכול לעשותה כתקנה, ואם יאחר יותר יעשה המצוה בפירושה ודקדוקיה, דרך משל נטילת לולב שחרית ביום ראשון של חג, כל ישראל זריזין מקדימין לברך במזכה, ומחמת ריבוי עם אינו יכול לעשות הנענועים, ואם יאחר יותר יכול ליטול בכוונה ולעשות הנענועים, ומדברי התוספות ז"ל ביומא (דף ל"ז ע"ב ד"ה אמר אביי), יש ללמוד

"והיה ביום הששי" [שמות ט"ז, ה'] וכו'. נ"ב: ויש לאדם למעט קצת מלמודו בערב שבת כדי שיכין צרכי שבת. ספר המפה [סימן רנ"א ס"ב]. ונראה דדוקא מי שאין לו [מי שיכין לו] צרכי שבת, אבל מי שיש לו שיכין לו צרכי שבת ע"י משרת, אין צורך למעט מלמודו. ונכון הדבר שיצוה למשרת שיכין לו צרכי שבת. (שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"א)

(מ) שם ואפילו יש לו כמה עבדים לשמשו ישתדל להכין בעצמו. נ"ב: הרב שיירי כנסת הגדולה [הגה"ט סק"א] כתב וז"ל: ונראה דדוקא מי שאין לו שיכין צרכי שבת, אבל מי שיש לו שיכין צרכי שבת על ידי משרת, אין צורך למעט מלמודו, ונכון שיצוה למשרת שיכין לו. יע"ש. והיינו בלומד ולא בבטל. יע"ש. (ברכות מ"ם)

(מ) שם ואפילו יש לו כמה עבדים לשמשו ישתדל להכין בעצמו. כתב בשיירי כנסת הגדולה (בהגה"ט אות א')³⁴, ונראה דדוקא מי שאין לו צרכי שבת. נראה דיש להגיה דדוקא מי שאין לו "מי שיכין לו"³⁵ צרכי שבת, כדמוכח ממה שסיים אבל מי שיש לו מי שיכין לו צרכי שבת וכו', אלמא דלאו במי שאין לו צרכי שבת תליא מילתא, אלא במי שאין לו מי שיכין. ודו"ק. (נוכח השלחן)

(מא) שם ואפילו יש לו כמה עבדים לשמשו ישתדל להכין בעצמו. הגם דכתב הגאון מהרי"ל ז"ל [הלכות סוכה ע"מ שנ"ט אות א'], והביאו מור"ם ז"ל לקמן סימן תרכ"ה [דרכי משה אות א'], ומיד אחר יום הכפורים יעשה הסוכה, ואפילו הוא ערב שבת, דמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה. ע"כ. דשמע מינה דיש לו להתחיל בעסק עשיית הסוכה מיד בבקר ביום י"א אחר ביאתו מבהכ"נ, אפילו הוא ערב שבת, כמו שכתב הגאון של"ה ז"ל (דף רכ"ט רע"ב) [ח"ב מסכת יומא פרק נר מצוה אות ל"ה]. מ"מ נראה דהיינו דוקא בשכבר יש לו מן המוכן כל צרכי שבת, אבל אם עדיין לא הכין צרכי שבת, יש לו להקדים מיד אחר ביאתו מבהכ"נ מצות הכנת צרכי שבת, ואחר כך יעסוק בעשיית הסוכה, כיון דשתי מצוות אלו באין לפניו יחד, הכנת צרכי שבת תדיר טפי מעשיית הסוכה ותדיר קודם. ותו דהכנת צרכי שבת היא מצוה דיומיה, אך סוכה אין חיובה כל כך רק משום מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה. הרב אי"ש צדיק ז"ל בספר בית השואבה הנ"מ (דף ד' ע"ב אות ר'). ודבריו ברורים היכא דאין לו משרת לשוויי שליח לעשות איזו משתיהן בשליחותו, אלא שתי המצוות מוכרח הוא לעשותן ע"י עצמו, בכי הא ודאי הדבר פשוט דיש לו להקדים צרכי שבת, שכן תדיר וכו' כמו שכתב הוא ז"ל, אבל אם אפשר ע"י שליח אינו כל כך פשוט, דיש לצדד דלפי מה שכתב מרן החבי"ב (מרן) ז"ל בשכנה"ג [הגה"ט אות א']³⁶ עלה דאמרו דיש לו למעט קצת מלמודו בערב שבת כדי שיכין צרכי שבת, דמי שיש

הערות וצינונים

32. תוקן ע"פ נוכח השלחן נדפס לקמן אות מ'. וכן כתב בסדור בית מנוחה (דף ב' ע"א אות ד'). 33. נדפס באות הקודמת. 34. נדפס לעיל אות ל"ח. 35. וכן כתב בסדור בית מנוחה (דף ב' ע"א אות ד'). 36. נדפס לעיל אות ל"ח.

אוצר ההלכה

אברהם חלק יו"ד (סימן ב"ן דף ק"ו ע"ג), ועיין מה שאכתוב לקמן סימן תרכ"ה בס"ד. (פתח הדביר ח"ג – סק"ב)

(מב) שם ואפילו יש לו כמה עבדים לשמשו ישתדל להכין בעצמו. כתב השכנה"ג (בסק"א)³⁷ משם סדר היום³⁸

[סדר ערב שבת ד"ה ונתחיל], דיש לאדם למעט קצת מלימודו בערב שבת כדי שיכין צרכי שבת. ע"כ. ומור"ם פסקה בסוף סימן רנ"א [ס"ב]. וכתב השכנה"ג, ונראה דדוקא מי שאין לו שיכין לו צרכי שבת, אבל מי שיש לו שיכין לו צרכי שבת ע"י משרת, אין צריך למעט מלימודו. ונכון הדבר שיצוה למשרת שיכין לו צרכי שבת. ע"כ. והביא דבריו הרב ברכות מים (דף ז"ך ע"ד)³⁹ וכתב, והיינו בלומד ולא בבטל. ע"כ. וצ"ל מההיא דאמרינן בכריתות (דף ט"ו ע"א) אמר ר' עקיבא, שאלתי את רבן גמליאל ורבי יהושע באיטליס של אמאום, כשהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל וכו', הרי הגם היותו נשיא וגדול ליאודים, דודאי היו לו משרתים, ולא פסקי גירסא מפומייהו, עם כל זאת היותו סעודת מצוה של חתונה, נתעסק רבן גמליאל בעצמו, כל שכן בסעודת שבת דכתיב "וקראת לשבת עונג" [ישעיה נ"ח, י"ג]. ואפשר לומר, דשאני התם אפילו דרך הילוכם עוסקים בגופי הלכות, כמו שכתבו שם התוספות [ד"ה שהלכו], והביא דבריהם הרב מחזיק ברכה ז"ל (סוף סק"ג)⁴⁰. (דברי מנחם – הגה"ט סק"ב)

(מג) שם ישתדל להכין בעצמו. דבכל המצוות מצוה בו יותר מבשלוחו. ריש פרק האיש מקדש [קידושין מא.]. (ברכות מים)

(מד) שם ישתדל להכין בעצמו. והוא הדין בכל מצוות מצוה בו יותר מבשלוחו. הרב מגן אברהם [סק"ב], והרב אליה רבה [סק"ג]. וכתב על זה הרב תוספת שבת [סק"ב], ולפי דבריו ראוי ליזהר בזה גם בסעודת מילה וחתונה וכיוצא בזה, ולא מצינו זה בשום מקום, גם בתשובת חוות יאיר גמגם קצת על הא דמצינו לרז"ל [שבת קיט.]. שהקלו בכבודם לכבוד שבת, והוא נגד מה שאמרו [ברכות יט.]: גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, ומסיק שם דשבת שאני דגדולה קדושתה, עיין שם סימן ר"ה. וא"כ הבו דלא לוסף עלה, ודוקא בשבת דינא הכי, וכדאמר רב נחמן [שבת קיט.]. אילו מקלע רבי אמי ורבי אסי מי לא מכתפינא קמייהו, וזה לא שייך בשאר סעודות מצוה. עכ"ל הרב תוספת שבת.

ויש להעיר, דהא אמרינן בכריתות (דף ט"ו ע"א) ושאר דוכתי, אמר ר' עקיבא, שאלתי את רבן גמליאל ורבי יהושע באיטליס של אמאום, כשהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל, ומוכת מדהוצרך התנא לומר כשהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל, דרצה להשמיענו דלהיות סעודת מצוה של חתונה נתעסק רבן גמליאל בעצמו, עם היותו נשיא וגדול ליהודים, מעין דוגמא לסעודת שבת, והוא היפך דברי הרב

טפי עדיף לאחר ולעשות המצוה כתקנה. ע"כ. והכי פשיטא ליה למוה"ר בספרו פני מבין ז"ל (ח"ב דף מ' ע"ג), ולהרב כמוהרי"ץ ארדיט ז"ל הובאו דבריו שם (בעמוד ד' והנמשך), והביאו כמה ראיות לדבריהם, ומהם מדברי הנך רבוותא ז"ל שציניתי לעיל. ונראה שהוא הדין נמי לנדרון דידן, טפי עדיף לאחר המצוה השנית זמן מועט כדי לעשות שתיהן על ידו, דהוי מצוה מן המובחר טפי משיעשה האחת ע"י שליח. ועיין שם להרב כמוהרי"ץ ארדיט ז"ל, דשדי נרגא על ראיית הרב תרומת הדשן ז"ל, דשאני ההיא דמצוה בגדול לייבם דאיירי בגופין מוחלקין, וכיון דמצוה בגדול משהינן המצוה להמתין לגדול לייבם, משום דמצי למימר מצוה ידידי היא ובעינא למעבד מצוה, וגם הקטן מצי למימר לא עלי ידידי רמיא האי מצוה לא לחלוץ ולא לייבם. אמנם במצוה המוטלת על כל אדם לעשותה, אפשר דבבואה לידו אל יחמיצנה, אפילו דע"י השהיה יכול לעשותה יותר כתקנה. ע"ש.

ואחריהם אשתמיט מיניה דמר דברי הרב בתי כנסיות ז"ל דסימן ק' הנזכר, דהתם מחלק האי חילוקא בהיפך ממש כדי ליישב קושיית הרב צבי על הרדב"ז ז"ל מסוגית מנחות [ט.], דשאני קרבנות, דצבור כגוף אחד דמו, והם עצמם העוברים על מצוה זו עד למחר במצוה גדולה הימנה, אבל הכא הם גופות מוחלקים, דהשתא אי לא זכי האח הקטן לייבם עכשיו לא זכי אח"כ לחלוץ, ואולם אחיו יגדל ממנו. ע"ש. הרי דאדרבא, כשהוא בגוף אחד אמרינן ליה שימתין לעשות המצוה מן המובחר, וכשהוא בגופים מוחלקים אמרינן ליה שיתרצה במצוה הבאה לידו, שאם ימתין יפסיד לגמרי. ומהא נמי שמעינן לנדרון דידן, דבגוף אחד קיימינן, דאמרינן ליה דלא לישוי שליח בחריקיה כדי לעשות המצוה שלא כתקנה, אלא יעביר המצוה עכשיו ויעשנה אחר כך על ידו, דהוי מצוה מן המובחר, ויקדים לעשות הוצאת שבת שכן תדירה. ואולי שלזה כיון רב חסדא בשבת (דף ק"ז ע"ב) דקאמר לעולם ישכים אדם להוצאת שבת, דתיבת לעולם לאתויי מאי, אלא אתא לאתויי אפילו כי מיתרמי יום הששי במוצאי יום הכפורים, שנזדמן לידו מצוה אחרת לעסוק כעשיית סוכה וכיוצא, אפילו הכי ישכים להוצאת שבת. ועיין להרב חיי אדם ז"ל בחלק נשמת אדם (כלל ס"ה) [ס"ח] אות א' שהביא תשובת הרב תרומת הדשן ז"ל, דפסק דמשהינן המצוה לעשותה מן המובחר, וכתב דראיותיו אינן מוכרחות, אבל בספר החסידים ז"ל (סימן תתע"ח) כתב היפך זה ממש, דדריש קרא ד"חשתי ולא התמהמהתי" [תהלים קי"ט, ס'] שלא יעכב המצוה כדי לעשותה בהידור וכו', וכתב דאפילו שהייה דזמן מועט אין להשהות. ע"ש. וזה סיוע למאי דכתבינן בסמוך דלא לישוי שליח ויעשה שתיהן על ידו. גם כתב בחיי אדם (הלכות שבת כלל א' אות ג') [ב'] דלצרכי שבת הוי מקודש. ע"ש. ועיין לעט"ר מעלת הרב א"א הרא"ש ז"ל בספר הבהיר צפיחת בדבש (סימן ב"ן דף מ"ח ע"ג) ולפאר נזרי מעלת הרב מג"ן אברהם בספרו הבהיר מעשה

הערות וצייונים

37. נדפס לעיל אות ל"ח. 38. בשיירי כנה"ג כתב דין זה משם ס"ה, ובכל מקום שמציין ר"ת אלו כוונתו לספר המפה, וכמו שציינו שם. 39. נדפס לעיל אות ל"ט. 40. נדפס לקמן אות מ"ד.

אוצר ההלכה

ואומר, דודאי הדיין מותר לעשות מלאכת מצוה בפני שלשה, והוא תלמוד ערוך בקידושין (דף ע' ע"א), במקום אשר יאמר הדיין אסור לעשות מלאכה, שם נאמר דלדבר מצוה שרי, וכמו שהשיב רב נחמן לרב יהודה דעביד מעקה, וכמו שכתב הוא ז"ל עצמו. וכן ראיתי לאבי התעודה מוהרימ"ט בחדושי לקדושין שם שכתב וז"ל: פורתא דגונדריא, ואם תאמר וכי מפני שהוא דבר מועט יזלזל עצמו מפני שכר שכיר, ועוד וכי לא היו לו עבדים ומשרתים, הא אמרינן בנדה פרק תינוקת [סח.] דאמר לה לילתא אשתו, עבדי חסרת טשטקי חסרת. וי"ל דפורתא דגונדריא היינו מעקה שהיא מצות עשה וחייב לברך עליה, ובהא אמרינן מצוה בו יותר מבשלוחו, כדאמרינן ריש פרק האיש מקדש, רב ספרא מחריך רישא לצורך שבת. עכ"ל. הרי מבואר כדברי הרב באר יעקב. ולא תעזוב נפשי לשאול, דהא דמייתי מהרימ"ט מפרק תינוקת, סמך רבנו על בקיאותו, שרטט וכתב מחכמה הנכנסת עם האדם במרחץ, אבל שם בנדה (דף ס"ח) הכי איתמר, דביתהו דאבא מרי ריש גלותא אקוט, אזל רב נחמן בר יצחק לפיוסה וכו', אמר לה דודי חסרת טשטקי חסרת וכו', הרי דלאו ילתא הות אלא דביתהו דריש גלותא אבא מרי, ולה אמר רב נחמן בר יצחק עבדי חסרת. ולדעת התוספות בגיטין (דף ל"א ע"ב ד"ה אנא) ובתרא (דף מ"ו ע"ב ד"ה שלח), דסתם רב נחמן הוא רב נחמן בר יעקב, והוא חתניה דבי נשיאה, אפילו רב נחמן לא הוזכר שם. (ועיין בסדר הדורות דף קל"ד סוף ע"א מה שכתב בשם תשובת רש"ל, ועיין שם בדף הנזכר ע"ג).

אמנם מאי דאייתי הרב באר יעקב ראייה מההיא דרבן גמליאל ורבי יהושע שהלכו ליקח בהמה וכולי, להתיר לעשות מלאכה דמצוה, לדעת הקצרה אינה ראייה, דאין זה ענין לאיסור מלאכה לדיין, דלא אסרו אלא לעשות מלאכה כההיא דרב נחמן דהוה עביד מלאכה בחרושת עץ, וכההיא דירושלמי [סוף] פ"ב דסנהדרין, דהיה שובר עצים וכיוצא ממלאכות. אבל להסתחר וללכת לקנות להסכים סכום המקח עם המוכר, ואשר משרתיו יביאו הסחורה או החפץ אחר כך לבית, נראה דאינו אסור דאין זה בזיון, דכמה שרים וגדולים כה עשו, דבר ידברו בראשונה עם המוכר עד שמסכימים סכום הדמים, ושוב ישלחו להם הסחורה או החפצים. ואם כן אין ראייה מההיא דרבן גמליאל, דרך הלוחו ישלח דברו אמירה בעלמא למוכר ואחר כך ישלחנה. ועיין מה שכתבו ריש סימן רנ"א הרב מג"א והאחרונים.

ועוד יש להרגיש במה שכתב הרב הנזכר, ודוחק לומר שלא היה אז נשיא וכו', דאמאי לא מייתי דבפרק קמא דקידושין (דף ל"ב ע"ב) מוכיח הש"ס דנשיא שמחל על כבודו [כבודו] מחול, מדרבן גמליאל היה משקה במשתה בנו, אלמא במשתה בנו מפרש דהיה נשיא. ותו, מה שכתב דבן הנשיא אסור לעשות מלאכה דרב נחמן היה אסור משום דהוה חתניה דבי נשיאה, דבריו קשים לשמוע, דמפורש בסוגיא דרב נחמן אומניה לרב

תוספת שבת. ותו יש להעיר עליו, כי מאי אית ליה עם הרב מגן אברהם, הלא מה שכתב הרב מגן אברהם הם דברי תלמוד ערוך ריש פ"ב דקדושין [מא.], דאמרינן השתא בשלוחו מקדש בו מיבעיא, אמר רב יוסף מצוה בו יותר מבשלוחו, כי הא דרב ספרא מחריך רישא, רבא מלח שבוטא, הרי דהש"ס מדמה כבוד שבת לשאר מצוות, והם דברי הרב מגן אברהם. ואם רצה לחלק דדוקא בסעודת שבת דכתיב "וקראת לשבת ענג" [ישעיה נ"ח, י"ג], אבל שאר סעודות מצוה אפילו דמילה ונשואין, דאינם מצוה גמורה כל כך והם מנהג חכמים או תקנת רז"ל, הגם דמסמכי להו אקראי. נימא דגם הרב מגן אברהם לא היתה כוונתו על שאר סעודות מצוה, דהגם דחשבינן להו סעודות מצוה לא דמו, ואין להם יחס עם סעודת שבת. כי מה שכתב הרב מג"א (הוא) והוא הדין בכל מצוות, כוונתו על מצוות גופייהו ממש, ואיך הוליד מדבריו דהוא הדין בסעודת מילה וחתונה וחלק עליו.

ואחרי כתבי ראיתי להרב באר יעקב בחשן משפט (סימן ח' דף צ"ו ע"א), על מה שכתב מרן שם [ס"ד], כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור לעשות מלאכה בפני שלשה כדי שלא יתבזה בפניהם, כתב וז"ל: ומסתימת לשון הפוסקים משמע בכל מלאכה, אפילו מלאכה דמצוה כגון לעשות סוכתו בפני שלשה. וקצת תימה, דלע"ד פשוט דבמלאכת מצוה מותר לעשות, כדאמרינן שם בקדושין [ע.] וכו', דאשכחיה דעביד מעקה וכו'. וסייג לדברינו מהא דאמרינן בחולין (דף צ"א ע"ב), ובמכות (דף י"ד ע"א), ובכריתות (דף ט"ו ע"א), אמר רבי עקיבא וכו' שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל, ולפי פירש"י [קדושין ע. ד"ה אסור לעשות] דגנאי ושפלות הוא אם כפופים לזה דאין לו מי לעשות מלאכתו, א"כ קשיא על רבן גמליאל שהיה נשיא בישראל, היאך הלך בעצמו ליקח בהמה שהוא גנאי וכו'. ודוחק לומר דלא היה אז נשיא, מוקרי ליה רבן וכו'. ועוד דאף אם לא היה נשיא באותו פעם רק היה בן נשיא, ג"כ לא הוה ליה למעבד מלאכה, דהא גבי רב נחמן [קדושין שם] דאמר הך מילתא, לא היה גם כן נשיא רק חתנא דבי נשיאה, ע"ש ברש"י [ד"ה לא מיבעי וד"ה יקרא]. אלא ברור בעיני, מפני שהוא עוסק לצורך נשואין דבנו דמצוה למטרח, כדאמרו בכתובות (דף ד' ע"א). ואפשר דיש ליישב דזה דיוקא, וכוונת ש"ע באמת במה שכתב כדי שלא יתבזה בפניהם, משא"כ אי עשה לשם מצוה לא יתבזה, ואדרבא שבח הוא לו, כי הא דרבא מלח שיבוטא בעצמו ובכבודו, ולכבוד גדול יחשב לו הדבר אשר עשה, וכמו שכתבו הטור וש"ע או"ח (סימן ר"נ), וכן כתב המג"א שם, והוא הדין בכל מצוות מצוה בו יותר מבשלוחו, ולא חילקו בין פרנסי הדור או לא, וכדמביא הטור שם מרבא ורב יוסף שהיו נשיאים. עכ"ל. והרי דהרב הנזכר נסתייע מדברי הרב מגן אברהם דהוא הדין לכל מצוות, ומייתי ג"כ מההיא דרבן גמליאל ורבי יהושע שהלכו ליקח בהמה למשתה וכו' שהזכרתי לעיל.

ואולם אציגה נא עמך מה שיש להרגיש על דבריו ז"ל, ואען

אוצר ההלכה

בדבר הרשות, דאי לא, היה לו לבר סיוס להשיב לו דמצוה שאני, וכדחזינן דרבא ורב יוסף מצלחי ציבי, וכמו שכתוב בשבת (דף קי"ט ע"א), ומדלא השיבו כן, שמע מינה דהמעשה היה בדבר הרשות. אם כן מוכח בדבר מצוה שרי ליה לבזויי נפשיה, וליכא למיחש משום כבוד צבור.

כי מזה תמ'ה אני למה שראיתי להרב הפלאה בחדושי לקידושין (המקנה) על דף ע' ע"א מהש"ס) שכתב וז"ל: כיון שנתמנה וכו', על דרך זה יש לפרש מה שאמר הכתוב גבי אברהם "ויקח בן בקר [וגו'] ויתן אל הנער וימחר לעשות אותו" (בראשית י"ח, ז') ואחר כך כתיב "אח" (את) [בן] הבקר אשר עשה" [שם, ח'], משמע שהוא בעצמו עשה, ויש לפרש מה שכתוב "ויתן אל הנער" ולא עשה בעצמו, מפני שאברהם היה נשיא, ולא רצה לגלות בפני שלשה אנשים שהוא בעצמו עושה המלאכה, אבל בצנעא הוא בעצמו עושה. ומה שכתוב "וימחר לעשות אותו" הוא על אברהם, שאחר שאמר אל הנער לעשותו, מיהר הוא עצמו לעשותו, והיינו דקאמר "אח" [בן] הבקר אשר עשה". עכ"ל. ואחרי המחילה רבה ק"ל דלמה תלה הרב טעמו משום שהיה בצנעא, אפשר לומר דהיה דבר מצוה לטרוח בהכנסת אורחים, וזה לא חשיב בזיון כיון דהיה לשם מצוה, כמו שכתב הרב באר יעקב ז"ל, ונימא דמאי דכתיב "[בן] הבקר אשר עשה", דהיינו הוא בעצמו הכל עשה לפני האורחים, ואין כאן איסור לעשות מלאכה לפני שלשה, כיון דהוי דבר מצוה. וכי תימא דהרב הפלאה סבירא ליה כמו שכתב הרב תוספת שבת שם סימן ר"ן [סק"ב], דהביא דברי הרב חוות יאיר (סימן ר"ה), דגמגם קצת על מה שהקלו רז"ל בכבודם משום כבוד שבת, והרי אמרו [בברכות יט:] גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, וכתב דכבוד שבת שאני, גדול קדושתו. יע"ש. ועל זה כתב הרב תוספת שבת ז"ל, אם כן הבו דלא לוסף עלה, ודוקא בשבת דינא הכי הוי, וכדאמר רב נחמן [שבת קט:] אילו מקלע רב אמי ורב אסי מי לא מכתפנא קמייהו, וזה לא שייך בשאר סעודות מצוה. ע"כ. יע"ש. ולהכי כתב הרב הפלאה דמה שעשה אברהם היה בצנעא ולא מטעם דהוי דבר מצוה, וסבירא ליה כדעת תוספת שבת דדוקא בשבת מחלקינן בהכי, דכבוד שבת שאני גדולה קדושתה. הא לא איריא, דהרי אמרינן בקידושין (דף ל"ב ע"ב) דרבי אליעזר ורבי צדוק שהיו מסובין במשתה בנו של רבן גמליאל, והיה רבן גמליאל עומד ומשקה עליהם, הרי דרבן גמליאל שהיה נשיא היה עומד ומשמש עליהם משום דהוי סעודת מצוה. דמזה מוכח דלאו דוקא בשבת מצינו דמצוה לטרוח הוא עצמו, אלא גם בכל דבר מצוה אמרינן מצוה בו יותר מבשלוחו. ואם כן הכא נמי דהכנסת אורחים הוי מצוה גדולה כהקבלת פני שכינה [שבת קכז:] דודאי דמטעם מצוה שרי. וכן ראיתי להרב המפורסם חיד"א ז"ל בספרו מחזיק ברכה שם סימן ר"ן [סק"ג]⁴², שדקדק כן להרב תוספת שבת מההיא דכריתות (דף ט"ו ע"א), דאמר ר' עקיבא שאלתי את רבן גמליאל ור' יהושע באיטלים של (המעון)

יהודא לדינא, ומשום הכי השיגו רב יהודה, דהדיין אסור לעשות מלאכה והוא דיין, ולא משום דחתניה דבי נשיאה הוא דאמר ליה, דהא שמואל לא אמר אלא כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור וכו', וכן הנשיא וחתנו לא שמענו.

ברם עם היות דאין זה מלאכה שאסור הדיין בה, מ"מ נראין הדברים שלצורך מצוה טרח רבן גמליאל עצמו לילך ליקח הבהמה למשתה בנו, דמצוה בו וזו סעודת מצוה, דתקנתא דרבנן היא למטרח בסעודה, כמו שאמרו פ"ק דכתובות. ועוד דגדולי הדור רבנן קדישי שם יאכלו לחם, כמו שאמרו פ"ק דקדושין (דף ל"ב הנזכר), מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי צדוק שהיו מסובין בבית המשתה בנו של רבן גמליאל, ויש שם השראת שכינה. וזה לימדנו באומרו שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל וכו', שאפילו נשיא וגדול הדור רצה ליטפל במצוה בעצמו. וגם השמיענו דבעידן חדותא ודרך הלכום עסקי בגופי הלכות, כמו שכתבו התוס' שם בכריתות [ד"ה שהלכו]. (מחזיק ברכה – סק"ג)

מה שם ישתדל להכין בעצמו. כתב הרב מג"א [סק"ב], והוא הדין בכל מצוות, דמצוה בו יותר מבשלוחו [קדושין מא.]. והנה הגם דקיימא לן דכיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור לעשות מלאכה בפני שלושה, והיא סוגיא ערוכה בקידושין (דף ע' ע"א), ופסקו [ה] הטור בחו"מ (סימן ח'), והרמב"ם בפרק (כ"ד) [כ"ה] מהלכות סנהדרין [ה"ה], מכל מקום היינו דוקא בדבר הרשות, אבל בדבר מצוה שרי לעשות מלאכה. וכן ראיתי להרב באר יעקב ז"ל (בחשן המשפט סימן ח') שכתב דבמלאכת מצוה מותר לעשות, והביא ראיה מסוגיא דקידושין, דהשיב לו רב נחמן דגונדרייתא קא עבידנא, דהיינו מעקה כדפירש רש"י, והוי דבר מצוה, והוא עצמו רצה להתעסק בו דמצוה בו יותר מבשלוחו, כדאמרינן [שבת קט:] דרבא מלח שיבוטא. יע"ש. ולענ"ד נראה לי להביא כדמות ראיה, ממה שאמרו בירושלמי דסנהדרין (סוף פרק ב') הביאו מרן בב"י [חו"מ שם] וז"ל: איתא בירושלמי, [מי נפק, חמא ר'] חנינא (חמא) בר סיוס דהוה מפצע קיסין, אמר ליה לית דין כבודך, אמר ליה ומה אעביד דלית מאן דמשמשני, אמר ליה (אית ליה) [אין לא הוה] לך מאן דמשמשינך לא (הוה) מקבלה עלך מתמני. ע"כ. והרב פני משה ז"ל שם [ד"ה מי נפק] פירש, דכשיצא (ר"ה) [רבי יוחנן] ראה (לבר סיוס) [לר' חנינא] שהיה בוקע עצים בעצמו, אמר לו אם לא היה לך מי שישמשך לא היה לך לקבל עליך התמנות הדיינות, שאין לדיין לעשות מלאכה ולהתבזות בפני הרואים. ע"כ. ושם במראה הפנים [ד"ה אין] הביא הא דקידושין דאמר שמואל מי שנתמנה פרנס כו'. יע"ש. גם הרב יפה מראה ז"ל [דף רפ"ט ע"ג ד"ה מנחם] פירש כן, דכיון דאם לא היה לך מי שישמשך, לא היה לך לקבל עליך להתמנות בשררה, דכיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור לעשות מלאכה בפני שלשה. יע"ש. מסתמיות העובדא נראה, דהך בקיעת עצים היה

אוצר ההלכה

וזהו שנאמר "הוקם המשכן" [שמות מ', י"ז] הוקם מאליו. ע"כ. הרי דהכא שאני משום דלא היה אפשר ע"י אחרים, שלא היו יכולין להקימו מכח כבוד הקרשים, וגם משה לא עשה בו שום הקמה, אלא דעל פי הנס נזקף וקם מאליו, ואין מכאן ראיה בדבר מצוה שרי כמו שכתב הרב ז"ל.

ותבט עיני להגאון מהרימ"ט ז"ל בחידושיו לקידושין, שכתב וז"ל: פורתא דגונדריא, [ואם תאמר] וכי מפני שהוא דבר מועט יולול עצמו וכו', ועוד וכי לא היו לו עבדים ומשרתים, הא אמרינן בנדה פרק תינוקת [סח]. דאמר לה לילתא אשתו, עבדי חסרת טשטקי חסרת. ותירץ דפורתא דגונדריא היינו מעקה שהיא מצות עשה. עכ"ל. והרב מה"ר חיד"א ז"ל בספרו פתח עינים שם בקידושין, ובספר מחזיק שם, ארי נעשה שואל וז"ל: ולא תעזוב נפשי לשאול, דהא דמייתי מפרק תינוקת, סמך רבנו על בקיאותו שרטט וכתב הכי, אבל שם בנדה (דף ס"ח) הכי איתמר, דביתתו דאבא מרי ריש גלותא (נקוט) [איקוט], אזל רב נחמן בר יצחק לפיוסה, א"ל דודי חסרת טשטקי חסרת, הרי דלאו ילתא הוות, אלא דביתתו דריש גלותא אבא (מארי) [מרי], ולה אמר רב נחמן בר יצחק עבדי חסרת, ולדעת התוספות דגיטין (דף ל"א ע"ב ד"ה אנא) דסתם רב נחמן הוא רב נחמן בר יעקב, והוא חתניה דבי נשיאה, אפילו רב נחמן לא הוזכר שם. ע"ש. ולי ההדיט בהורמנותיה דמר ניהו רבה, אפ"ל קצת לפי חומר הנושא, ונאמר דזה היה על רב נחמן בר יעקב דהיה חתנא דבי נשיאה, והוא אמר לילתא אשתו עבדי חסרת, שהרי התוספות שם בנדה (דף ס"ו ע"ב ד"ה אם סמוך לחפיפה כו') דשקלו וטרו אם חפיפה שייכא בראש או בשאר הגוף, כתבו וז"ל: ועוד מייתי ראיה מדמייתי לקמן אההיא דאשה חופפת בלילה וטובלת בלילה מעובדא דהוה בריש גלותא⁴³, ואמר לה, עבדי חסרת טשטקי חסרת כו'. יע"ש. דמוכח מדבריהם דמה שאמר רב נחמן עבדי חסרת, אמרו אותו על ריש גלותא דהוא אמר הכי עבדי חסרת, ומדהביאו התוספות דברי הש"ס בסתם ולא כתבו ואמר לה רב נחמן, כנראה דהבינו הם ז"ל דרב נחמן היה ריש גלותא, והיינו טעמא דהיה חתן ונשיא ודיין לריש גלותא, כמו שפירש רש"י ז"ל בקידושין (דף ע' ע"א ד"ה לא מיבעי), וכן ביומא (דף ע"ח ע"א) מצינו דאמר נחמיה, חתניה דבי נשיאה אנא. וחזינן במציעא (דף צ"א ע"ב) בעו מינאי דבי רב נחמיה ריש גלותא, וכן איתא בבתרא (דף נ"ה ע"א) אמר רבא הני תלת מילי אישתעי לי עוקבן בר נחמיה ריש גלותא, ועיין להרב סדר הדורות (דף קל"ד ע"א). הרי דלחתנא דבי נשיאה קרי ליה ריש גלותא, וכל שכן הכא ברב נחמן, דמלבד דהיה חתנא דבי נשיאה, היה גם כן דיין לריש גלותא כמו שכתב רש"י בקידושין כנזכר, א"כ אפשר לומר דמה שהביאו התוספות מעובדא דבי ריש גלותא, ואמר לה עבדי

[עימאום] כשהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל, מדהוצרך התנא לומר כשהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל, רצה להשיענו דלהיות סעודת מצוה של חתונה נתעסק רבן גמליאל עם היותו נשיא וגדול ליאודים, מעין דוגמא לסעודת שבת, ועיין שם מה שהרבה להקשות על דברי הרב ז"ל.

והיותר קשה, דהרי שם [קדושין לב:] בהך עובדא אמרו מצינו גדול ממנו שמש, אברהם גדול הדור היה וכתוב בו "והוא עומד עליהם" [בראשית י"ח, ח'], ושמא תאמרו וכו', ומהרש"א ז"ל בחידושי אגדות פירש, אברהם גדול הדור היה היינו נשיא, דכתיב "נשיא אלהים אתה בתוכנו" [בראשית כ"ג, ו']. וכתב עוד וז"ל: [וא"ת] ולישני [הכא באברהם] דשאני הכא דמצות כבוד אורחים שאני, כדאמרינן במציעא [פז:], מה שעשה אברהם בעצמו "והוא עומד עליהם" עשה הקב"ה, דהכי נמי משני בפרק אלו נאמרין [סוטה מא:] גבי אגריפס דעמד וקרא דמצוה שאני. ע"ש. הרי דמהרש"א קאמר בכוונת הש"ס, דגבי אברהם הגם דהיה נשיא היה עומד עליהם משום מצוה. ועוד, דאיהו גופיה [המקנה] סמוך ונראה בדבור המתחיל פורתא דגונדריא כתב וז"ל: משמע שהשיבו כיון שאין זה אלא בנין של מצות מעקה, אין זה משום מלאכה בפני רבים, ככהאי גוונא מצינו במשה רבנו ע"ה בסוף יתרו⁴⁴ "ויבן מזבח", וכן בסוף משפטים "ויבן משה מזבח", וכן בהקמת המשכן "ויקם משה את המשכן" [שמות מ', י"ח], משמע דכל מלאכת מצוה מותר לעשותו, וצ"ע למה לא הזכירוהו הפוסקים. עכ"ל. הרי דאיהו גופיה הבין בכוונת הש"ס כסברת הרב באר יעקב בדבר מצוה שרי, ולמה הכא גבי אברהם הלך בדרך אחרת ולא כתב הך שריותא דדבר מצוה שאני וכנזכר.

והנה מה שהביא הרב מפסוק דכתיב בסוף יתרו "ויבן מזבח", הרואה יראה בסוף יתרו דלא כתיב כי אם "מזבח אדמה" לחוד, ומה שהביא מדכתיב בסוף משפטים "ויבן משה מזבח" גם שם לא כתיב אלא "ויבן מזבח", ולכן בהכרח צריך לומר דטעות סופר נפל, ובמקום בסוף יתרו צריך לומר בסוף משפטים, וכן מה שכתב בסוף משפטים "ויבן משה מזבח" צריך לומר בסוף בשלח. גם מה שהביא הרב ראה בדבר מצוה שרי מדחזינן דקרא כתיב "ויקם משה את המשכן", לע"ד נראה דאין משם ראיה, דהרי אמרינן במדרש תנחומא [פקודי פסקא י"א], והביאו רש"י בחומש על פסוק "ויביאו את המשכן" [שמות ל"ט, ל"ג] וז"ל: שלא היו יכולין להקימו, ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו, שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כבוד הקרשים, שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו, אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם, אמר לו, עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו,

הערות וצינונים

43. לקמן העיר הרב המחבר דט"ס נפלו כאן, וכצ"ל: בסוף משפטים "ויבן מזבח" (שמות כ"ד, ד'), וכן בסוף בשלח "ויבן משה מזבח" (שם י"ז, ט"ו) וכו'.
44. נראה דהרב גריס בתוספות בריש גלותא, ולכן הבין דמה שכתבו התוספות 'דאמר לה' היינו ריש גלותא, אבל לפנינו הגרסא כי ריש גלותא, והיינו שבביתו היתה קטטה, 'דאמר לה' היינו רב נחמן בר יצחק כנזכר בגמרא שם.

אוצר ההלכה

מחזיק ברכה (בס"ק ג)⁴⁵, שערי תשובה סביב לש"ע (סק"ב).
(דברי מנחם – הגה"ט סק"ד)

מוז) שם ישתדל להכין בעצמו. עיין באר היטב ושערי תשובה (ס"ק ב). וכן מבואר בספר האשכול (נח"ב) סימן י"א) דהוא הדין בכל מצוה. ועיין בפתחי תשובה אה"ע (סימן ל"ה [סק"ב]). ועיין בשדי חמד בחלק דברי חכמים סימן (מ"ו) [מ"ד], שהעלה בזה כדעת המג"א [סק"ב] דבכל המצוות הדין כן. והביא עוד שם מספר משנת אברהם בשער כתיבת ספר תורה [סוף סק"ה], שרצה חכם אחד לומר שדין זה אינו אלא בשליחו בחנם, אבל אם שכר חברו לעשות בעדו, כיון דיד פועל כיד בעל הבית [בבא מציעא י.], הוי ממש כעושה בידו. והמחבר דחה דבריו, דאפילו מי שיש לו עבדים ושפחות מצוה שיעסוק בעצמו וכו', ולא אמרינן ידם כידו וכו'. והרב שדי חמד כתב על דבריו שדבריו נכונים. ועיין עוד שם בעיקר דין זה, אם יספיק במה שעושה בעצמו מקצת המצוה ויוצא בזה ידי מצוה בו יותר מבשלוחו, דהפרי מגדים בסימן תל"ב [אשל אברהם סק"ה] סבירא ליה דסגי בהכי, וכתב שכן כתב בחמד משה שם [ס"ה]. אמנם מדברי הרב מוהר"ש זלמן בש"ע שלו שם [ס"ח], מבואר דלא מהני בזה אלא למי שאינו יכול לבדוק בעצמו את הכל. יעו"ש. ועיין בספר עמודי אש (סימן ה' אות י"ח) שהביא דברי יד המלך [לנדא הלכות שבת פ"ל ה"ח], דדוקא בשבת וקידושין אמרינן מצוה בו וכו', וכתב שכן כתב בשו"ת שנות חיים (קונטרס פרט ועוללות) סימן ל"ג, ובהשמטות הספר כתב שכ"כ בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קכ"ח), והוא האריך קצת בזה דגם בכל המצוות אמרינן מצוה בו וכו', וכתב שכן דעת האליה רבה בסימן (ק"ג) [ר"ן] [סק"ג] ועוד פוסקים. יעו"ש. וכן הסכים לדינא בשו"ת מור ואהלות באהל ברכות והודאות (סימן ל"א), וכתב גם כן כמו שכתב החכם שהביא במשנת אברהם הנזכר לעיל, דדוקא בעושה בחנם אמרינן מצוה בו, אבל בעושה בשכר יד פועל כיד בעל הבית, ומפלפל שם אי סגי בעשיית מקצת המצוה. יעו"ש. ועיין עוד בשדי חמד הנ"ל שהביא בקובץ שמעתתי דרבנן (קונטרס א' סימן ח'), שכתב לפקפק על הוכחות הספר עמודי אש הנ"ל, ומ"מ סיים דהדין דין אמת, דבכל המצוות אמרינן מצוה בו וכו', וכן הוא במהרי"ל הלכות פסח [עמוד ס"ט אות י"ד]. יעו"ש. ודע שכתב הריב"ש (בסימן ת"ח), דבמצוה שאינה שייך לעשותה כי אם פעם אחת, אם כבר עשאה ע"י שליח אין שום מצוה כלל לחזור ולעשותה בעצמו, דלא אמרו אלא דבתחילה מצוה בו וכו', עיין שם לענין קידושי אשה, והוא הדין לכל דדמי ליה, ועיין שם עוד בסימן פ"ב. [עכ"ל השדי חמד].

(ארחות חיים – ספינקא – סק"ב)

מוח) שם ישתדל להכין בעצמו. מכאן סייעתא למה שכתב בספר משפט צדק שסביב ספר תהלים (סימן קכ"ה אות מ"א) משם שערי תשובה [סק"ב], הא דמצוה בו יותר מבשלוחו, ראוי

חסרת, קאי על רב נחמן דאמר לילתא אשתו, דאיהו גופיה הוא דקאמר עבדי חסרת, וקרי ליה בשם ריש גלותא, משום שהיה דיין לריש גלותא כנוכר, והוא מה שנראה להליך בעד מהרימ"ט ז"ל, הגם שהוא דוחק.

ובהיותי בזה, ראיתי להגאון מהרש"א ז"ל בחדושי אגדות בנדרים (דף מ"ט ע"ב), גבי מה שאמרו, רבי יאודה כד אזיל לבי מדרשא שקיל גולפא על כתפיה, אמר גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה, ר' שמעון שקיל וכו', שכתב וז"ל: גדולה מלאכה שמכבדת, רצונו לומר, אף על פי שאסור לתלמיד חכם לעשות מלאכה בפני שלשה כדאמרינן בפרק עשרה יוחסין [קידושין ע.], זאת המלאכה של משא כלים הותרה להם לפי שמכבדת וכו'. עכ"ל. ואחרי המחילה רבה לא זכיתי להבין דבריו, דמה שהביא מפרק עשרה יוחסין דאסור לתלמיד חכם לעשות מלאכה בפני שלשה, ליתא שם הכי, אלא דוקא מי שנתמנה פרנס על הצבור ונוטל שכרו מהצבור, ולהכי נאסר במלאכה בפני שלשה משום כבוד צבור. ברם לתלמיד חכם דעלמא דעושה מלאכה ליכא כלל שום חשש איסור, דחכם שמחל על כבודו כבודו מחול [קדושין לב.]. וכעין זה ראיתי לעט"ר מוה"ר הגדול מערכי לב (ח"ב דרוש פ' [דף קצ"א ע"ב]), דרמי ומקשי על הרא"ש ז"ל, דפסק במציעא (דף ל') [פ"ב סימן כ"א] גבי זקן ואינו לפי כבודו דאינו חייב להחזיר, כתב ואם רצה להחזיר מזלזל בכבוד תורתו. על זה הקשה, דלא נאסר במלאכה כי אם דוקא פרנס, ומשום כבוד צבור, אם כן מה איסור זלזול תורה יש כאן. את"ד ז"ל. והיא גופא קשיא למהרש"א ז"ל, דהביא בסתם מפרק עשרה יוחסין דאסור לתלמיד חכם לעשות מלאכה בפני שלשה, דלא נאמר דין זה כי אם בפרנס על הצבור כנוכר. ומה גם דמהרש"א גופיה בחדושי אגדות פרק הירואה [ברכות נה.], גבי מה שאמרו, אמר רב יהודה שלשה דברים מקצרין ימיו ושנותיו של אדם וחד מינייהו המנהיג עצמו ברבנות, הקשה הוא ז"ל דבכמה דוכתי אמרינן דצריך הרב לנהוג ברבנות ואסור לו לעשות מלאכה בפני שלושה, כדאמרינן בקידושין. ויצא לחלק בין היכא דקבלוהו עליהם, דבכהאי גוונא צריך לנהוג ברבנות, והמנהיג עצמו משמע דאין אחרים מנהיגים אותו, אלא הוא מנהיג עצמו בשררה ורבנות בעל כרחם. יע"ש. הרי דמהרש"א גופיה סבירא ליה דדוקא בדיין שקבלוהו עליהם הצבור, הוא דאיתיה באזהרה שלא יעשה מלאכה בפני שלשה מפני כבוד צבור, אבל בתלמיד חכם או דיין שלא קבלוהו עליהם הצבור, אין קפידא אי עביד מלאכה בפני שלשה, ואיך כתב כאן דגם בסתם תלמיד חכם איתיה להאי איסורא. וכעת צריך יישוב. (חלקו של יוסף)

מוז) שם ישתדל להכין בעצמו. כתב הטור, ישתדל בעצמו. נ"ב: עמ"ש הרב מג"א ז"ל (בס"ק ב) להכין בעצמו, והוא הדין בכל מצוה מצוה בו יותר מבשלוחו. ע"כ. עיין מה שכתבו הרב

אוצר ההלכה

ואמנם עם כל זה נ"ל, דעיקר מצוה בו יותר מבשלוחו נאמר במשנה ובגמרא גבי קידושי אשה ובשבת כמ"ש היר המלך, רק דהמג"א כתב דהוא הדין בשאר מצוות. והנה אין ספק יד המלך תחת ידי, אבל נ"ל על פי מה שכתב בספר אהל יעקב [ריש] פרשת לך לך, לפרש הא דאמרינן [ביצה טו:] "זכור את יום השבת לקדשו" [שמות כז, ז'] זכרוהו מאחר שבא להשכיחו, דהכוונה, דבכל המצוות הגם דעיקר המחשבה עם טהרת הלב, אעפ"כ אם עשה המצוה בלי כוונה, גם כי איננה על צד השלימות, עכ"ז עשה מצוה, כאמרם ז"ל (פסחים דף ג' ע"ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה וכו', אבל כל זה הוא בשאר המצוות שאין בהם הנאת הגוף, על כן אף אם עושה בלי כוונה המצוה, מ"מ המחשבה ניכרת מתוך מעשיו, אחרי אשר כמו זר נחשב לגוף ואין לו מהם שום הנאה, ומה גם מצות הצום והצדקה על כרחך המעשה עצמה תגיד ותוכיח עליו כי חפץ ה' בידו. לא כן מצות שבת, אשר הגוף והנפש יחדיו וירונן חלקם, הנה במושבו על הלחם ומרבה במיני תענוג ועידונין באכול ושתות, במה יודע איפוא אם הוא בעבור עונג שבת או כוונתו לענג גופו אם לא ע"י המחשבה, כי המעשה עצמה אינה ניכרת כלל לעסק מצוה. וע"ז אמרה תורה "זכור את יום השבת לקדשו", כי עלול להשתכח מלב העושה, שלא יכוין לענג השבת כי אם לענג את עצמו, ואז אין במעשהו שום תמונת מצוה, וזהו מליצתם ז"ל זכרוהו מאחר שבא להשכיחו. עכ"ד ז"ל ע"ש באורך. והנה כמו כן הוא במצות פריה ורביה שיש בה הנאת הגוף, ואם אין מכוין בלקיחת האשה לשם מצוה, הוי כמו שאינו מכוין בעונג שבת לשם עונג שבת. וא"כ בקדושי אשה וכן בהכנה לעונג שבת, אם אינו מכוין כדי לקיים המצוה רק שיהיה לו אשה להנאת המשגל, אין כאן תמונת מצוה, ועל כן אמרו בזה מצוה בו יותר מבשלוחו, דהוא עצמו צריך לעשות ולכוין לשם מצוה, ועשיית השליח היא רק לענין המעשה, ולא לענין הכוונה שצריך לכוין המשלח, וזה עובד וזה מחשב לא אמרינן, ואמנם כיון דבכל מצוה צריך כוונה גם כן על כל פנים, על כן אמרינן גם כן מצוה בו יותר מבשלוחו, אבל עיקר הדבר נאמר יותר בקידושי אשה ובהכנת שבת. וזה נכון.

(אורח לחיים – זוורדסקי – סק"א)

גב) שם ישתדל להכין בעצמו וכו' כי זהו כבודו שמכבד השבת. ולפחות אם הוא גדול בתורה ואינו בא מידו, יכין הקצרות של שבת, וגם לקיחת הדסים יהיה על ידו, ואם יצא לשוק לפחות יבדקם להדסים אחת לאחת, משום שלא יהיו יתירות ופסולות, וכן אני נוהג. ואגב להביא בידי בסודרי איזה פרי לכבוד שבת ובפרט בזמן תפוחים, דטוב לאכול תפוח בליל שבת כמו שכתבו המקובלים ז"ל⁴⁶.

גג) שם ישתדל להכין בעצמו וכו' כי זהו כבודו שמכבד השבת. עיין באר היטב (סק"ב), ובסדור בית מנוחה (דף

ליזהר גם בסעודת מצוה, וכדאיתא בקידושין [לב:], ועיין להרב חוות יאיר (סימן ר"ה).

מט) שם ישתדל להכין בעצמו. כתב מג"א (סק"ב), והוא הדין בכל מצוות מצוה בו יותר מבשלוחו. ביפה מראה (פ"ק דברכות סימן י"ב) כתב, דוקא כשיש לה זמן קבוע דחביבה מצוה בשעתה, אבל באין לה זמן קבוע, תלמוד תורה עדיף כיון דאפשר להעשות ע"י אחר.

נ) שם ישתדל להכין בעצמו. כתב מג"א (סק"ב), והוא הדין בכל מצוות. וכן מבואר בספר האשכול (נח"ב) סימן י"א. ועיין פתחי תשובה אה"ע (סימן ל"ה [סק"ב]). אבל בר"ח אור זרוע (סימן קכ"ח) כתב, דוקא בקידושין אמרו כן ולא בשאר מצוות. (מנחת פתים)

נא) שם ישתדל להכין בעצמו. כתב המג"א (סק"ב), והוא הדין בכל מצוה מצוה בו יותר מבשלוחו. ע"כ. ועיין פתחי תשובה באבן העזר (סק"ד) [סימן ל"ה סק"ב] שכתב וז"ל: עיין בספר יד המלך [לנדרא] פרק ל' מהלכות שבת (ד"ז) [ה"ו] שהעיר, למה לא מצינו הא דמצוה בו יותר מבשלוחו רק בשני מצוות, בקדושי אשה ובהכנת כבוד שבת, ולא בשום שאר מצוות, כגון השבת גזל ועשיית מעקה והענקה ומזוזה וכדומה. עיין שם שכתב טעם נכון לחלק בזה, ומ"מ לדינא אין דבריו נכונים, ואשתמיטתיה דברי המג"א באו"ח סימן ר"נ (סק"ב), שכתב בהדיא דהוא הדין בכל מצוה אמרינן מצוה בו יותר מבשלוחו, וכן משמע בש"ס בכמה מקומות, ועיין בשערי תשובה שם [סק"ב]. עכ"ל. ואמנם באמת קשה, דבקידושין אשמעינן מתניתין דריש פ"ב דקידושין [מא.] דמצוה בו יותר מבשלוחו, והגמרא מייתי עלה הא דאמוראי עשו כן בהכנה לכבוד שבת. ע"ש. ואמאי לא השמיענו המשנה והגמרא דין זה בשאר המצוות. ולענ"ד נראה פשוט, דבשאר מצוות פשיטא דמצוה בו יותר מבשלוחו היכא דעושה גוף המצוה, כמו מזוזה ומעקה והענקה וכדומה, ואך גבי קידושין, דהקידושין אינם רק הכנה למצות פריה ורביה. ועיין בר"ן שם [טז. ד"ה גמ'] דאף דאשה אינה מצווה על פריה ורביה מכל מקום גם בדידה איכא מצוה בקידושין, שמסייעת להבעל לקיים המצוה. וכן בשבת עיקר המצוה הוא עונג וכבוד שבת, ומה שטורח בערב שבת הוא רק הכנה לגוף המצוה, והוא אמינא דבהכנה למצוה לא אמרינן מצוה בו יותר מבשלוחו קמ"ל. וזה פשוט וברור. ויותר נכון י"ל, דהא בקידושין ובעונג שבת, גוף המצוה דהיינו מצות פריה ורביה ועונג שבת, אי אפשר לקיים ע"י שליח, וע"כ יעשה גוף המצוה בעצמו, הוה אמינא דההכנה עכ"פ יעשה ע"י שליח, כיון דעכ"פ גם הוא עצמו יעשה המצוה בעצמו, דאי אפשר ע"י שליח, קמ"ל דגם זה מצוה בו יותר מבשלוחו. משא"כ בשאר מצוות, אם יעשה ע"י שליח לא יעשה הוא כלום בעצמו, פשיטא דמצוה בו יותר מבשלוחו.

אוצר ההלכה

נו) שם כדי לכבדו. מצוה לטעום התבשיל בערב שבת כדי לתקנם כהוגן, ועל זה נאמר טועמיה חיים זכו. מטה משה (סימן ת"ח). יע"ש. (ברכות מ"א)

נח) שם כדי לכבדו. [בשכנה"ג] שם (אות ב')⁵⁰, נהגו אנשי מעשה לטעום התבשילין בערב שבת וכו'. (בענין מה שנוהגים לטעום מתבשילי השבת עם מעט שֶׁכָּר בערב שבת עם חשכה, וסומכין זה על מה שאומרים [במוסף של שבת] טועמיה חיים זכו, ויש מלפתינן גם במעט פת, ואומרים שזה אין צריך נטילת ידים, כי [הפת] טפלה לתבשיל ולשכר, שמעתי שהיה הרב [המחבר] זצ"ל מקפיד מאד על זה, והמון העם קורין לזה קבלת שבת, והוא ז"ל בדרך בדיחות היה קורא לזה "קבלת גיהנם", ובפרט על המלפת בפת. עד כאן שמעתי. ונראה דטעמו ז"ל משני פנים, אם מטעם שאין ראוי לטעום כדי שיכנס תאב לשבת, כענין שאין לטעום מצה בערב פסח, דאפילו טעימה בעלמא אסור, ואם מטעם שאין לחשוב פת לעולם טפילה, כמו שכתוב בסימן [רי"ב דדוקא בדג מליח ואוכל עמו פת שלא יזיקנו בגרונו. ע"ש]. ומ"ש טועמיה וכו', היינו לטעום באצבע שמה הפיג או חסר מלח או תבלין ולא לאכול ממנו)⁵¹. (נוכח השלחן)

נט) שם כדי לכבדו. כתב במג"א (סק"א), מצוה לטעום התבשילין, וצריך לטעום מכל תבשיל בערב שבת. כתב לי ידיד נפשי הרה"ג מקריפטש שליט"א, ובערב שבת קודש חזון צ"ע. והנה הפמ"ג כאן כתב, דגם טועם ופולט סגי, ויוצא בזה ידי מצוה לטעום התבשילין. א"כ זה בודאי מותר לענ"ד גם בעש"ק חזון, דבסימן תקנ"א איתא רק שלא לאכול בשר, אבל טעימה לא נאסר, ומכל שכן טועם ופולט. כנלע"ד. (ילקוט הגרשוני – סק"א)

ס) שם כדי לכבדו. עיין מג"א (סק"א) בשם כתבי האריז"ל [שער הכוונות דף ס"ב ע"ב עיין טבילת ערב שבת ד"ה גם ראוי דמצוה לטעום התבשילין, וצריך לטעום מכל תבשיל בערב שבת. והפמ"ג באשל אברהם בזה, דהיינו אם צריך מלח או תבלין.

ב' ע"א אות א' ואות ד'), ובספר החסידים (סימן קמ"ט), ובספר נוהג כצאן יוסף (דף ל"ז ע"ג [ערך שבת אות א']), ובספר חמדת ימים פ"ב (דף י"ג ע"א) [דף י"ב ע"ב ד"ה כ"ן]. (יפה ללב ח"ב – סק"ב)

נד) שם ישתדל להכין בעצמו וכו' כי זהו כבודו שמכבד השבת. עיין מה שכתב בספר החסידים (סימן קמ"ט). (יפה ללב ח"ב – קונטרס אחרון סק"א)

נה) שם ישתדל להכין בעצמו וכו' כי זהו כבודו שמכבד השבת. ר"ל, כי כמו המשמשים את המלך בשר ודם כולם מכובדים, שכבוד גדול אם מניחים לאיש לשמש את המלך, כן ק"ו בן בנו של ק"ו אם מכבד את השבת מלכתא, ושבת שמה דקוב"ה [זוהר שמות דף פ"ח ע"ב], בודאי כבוד הוא לו ולא בזיון, ולא שייך כאן גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה דרבנן בשב ואל תעשה [ברכות יט:]. ומהאי טעמא נמי כתב בשכנה"ג (הגה"ט) אות ב')⁴⁷ בשם הירושלמי⁴⁸, שטועמין התבשיל של שבת בערב שבת לראות אי צריך מלח או תבלין, שיכבד את השבת ויאכל לתאבון, ועל זה נאמר טועמיה חיים זכו, כי מי שאינו מכין עצמו לכבד השבת יקצרו ימיו (כדאיתא במעשה שבספר חסידים סימן קכ"ב), א"כ משמע להיפך, אם מכין ומכבד את השבת זוכה לחיים, ואולי מפני זה נסמכו בתורה ביתרו [שמות כ', ח-י"ב], וקדושים [ויקרא י"ט, ג'] מצות שבת ומצות כבוד [אב ואם] גבי הדדי, להורות כמו במצות כבוד אב ואם מפורש "למען יאריכון ימיו", הוא הדין או כל שכן במכבד את השבת להכין הכל מערב שבת, בכדי שאם יבוא שבת קדש ימצא הכל מוכן ומזומן, זוכה לאריכות ימים. (שלחן אש)

נו) שם כדי לכבדו. נהגו אנשי מעשה לטעום התבשילין בערב שבת כדי לתקנם כהוגן ויהיו נאכלין לתאוה, וכן מצאתי בשם הירושלמי⁴⁹ טועמיה חיים זכו, מצוה לטעום קודם השבת תבשילין של שבת לכבוד השבת. מטה משה סימן (ש"ח) [ת"ח]. (שיירי כנסת הגדולה – הגה"ט סק"ב)

הערות וצייונים

47. נדפס באות הבאה. 48. לפנינו בירושלמי לא נמצא. 49. ראה הערה קודמת. 50. נדפס לעיל אות נ"ו. 51. וכן שמעתי בשם אמה"ג זצ"ל בשנת התשכ"ב שאמר כן לתלמידיו, שאין זו קבלת שבת אלא קבלת גיהנם. ונפלאתי אז על ביטוי זה. וכעת אני רואה כי מאיש לוקחה זאת, מארי דאתרין הרב המחבר זצ"ל. וכנראה שמע אבא מארי כן מרבו מוהרח"ך זצ"ל שהיה נין ונכד להרב המחבר זיע"א. ועדיין הרבה מבני עדתנו יוצאי אי גירבא ממשיכים במנהג זה לאכול עם חשיכה כופתאות עם י"ש וכוסכוס, אבל אין מלפתים בפת. ונכנסים לבית הכנסת לתפלת ערבית של שבת וראשם עליהם ככרמל, ובליילה בסעודת שבת כמעט אינם יכולים לאכול כלום. ועיין בגיטין (דף ל"ח ע"ב) שתי משפחות היו בירושלים וכו', ואחת קבעה סעודתה בערב שבת ושתייהן נעקרו, ובפירש"י שם ללישנא בתרא ע"ש. ואחרי שנים ראיתי בגליון "קולמוס" (המוסף התורני של עתון משפחה) תמוז התשס"ד (עמוד 15) שהביא מאגרות ר' עובדיה מברטנורה, שכך נהגו בזמנו באלכסנדריה וז"ל: בערב שבת הולכים כלם לבית המרחץ ובשובם מביאות נשותיהם לפנייהם יין ומרבים בשתייה, ואח"כ מביאות התבשיל שהכינו לסעודת הערב, ואוכלים מבעוד יום עד שתחשך, ואחר שחשכה ושתי ושכרו באים כלם לבית הכנסת בלבושים נקיים ומגוחכים, ומתחילים בשירות ותשבחות, ומאריכים בתפלת ערבית עד שתי שעות בלילה, ובאים לבתייהם, ומקדשים ואוכלים כזית לחם ומברכים ברכת המזון, ואין מתפללים מנחה של ערב שבת בצבור בכל הגלילות ההם, זולתי בירושלים לבדה נתבטל המנהג הזה שביטלו אותו האשכנזים. עכ"ל. ואולי על זה רמז ר' יהודה הלוי בשירו "על אהבתך אשתה גביעי": מה נעמה לי עת בין השמשות וכו' בואו בתפוחים הרבו אשירות וכו', שאוכלים ושתיים גם בין השמשות לכבוד קבלת שבת. והראוני בספר פלא יועץ ערך הנאה (עמוד עו) וז"ל: וכן מנהג אנשי מעשה לאכול או לשותת "שום דבר" שערב לחיכם בקבלת שבת כדי לקבל שבת בשמחה באופן האמור, כי מתענוג ושמחת הגוף יכול לעורר תענוג הנפש ושמחה רבה של מצוה וכו'. ע"ש. אבל ודאי אין הכוונה למלא הכרס ח"ו ובליילה יאכל אכילה גסה או כזית פת צנומה. ועיין בשו"ת עשה לך רב ח"ג (סי' י"ד) ובספר "יוסף חיים" לידידנו ש"ב ר' יונתן מאזוז הי"ו (עמוד קסח) בשם הגר"ח פלאג"י זצ"ל. נאמ"ן ס"ט.

אוצר ההלכה

שכן בזה. וכתבתי זה ללמד זכות על מנהג הצדיקים כולם שאין נוהגין לטעום מכל התבשילין בערב שבת (רק בליל שבת). כנ"ל. (נמוקי אורח חיים – סק"א)

(סא) שם כדי לכבדו. מצוה לטעום התבשילים בערב שבת, כדי לתקנם ולהכניסם כראוי לכבוד שבת ויו"ט. כן כתב בשבלי הלקט (סימן פ"ב), כי ממה שאומרים בתפלה טועמיה חיים זכו, יש סמך מכאן שצריך לטעום התבשיל מערב שבת. וכן הוא בבית יוסף (סימן רפ"ו). וכן כתב הארחות חיים (בתפלת מוסף אות א' דף ס"ה ע"ג), טועמיה חיים זכו, מצוה לטעום בערב שבת התבשיל של שבת כדי לתקנו כהוגן, ויהיה נאכל בתאוה. וכן כתב הכל בו (סוף סימן ל"ז). וכן הוא בספר המחכים (עמוד כ"ג). וכ"כ הרב מטה משה (סימן ת"ח), נהגו אנשי מעשה לטעום התבשילים בערב שבת כדי לתקנם כהוגן ויהיו נאכלים בתאוה. וכן מצאתי בשם הירושלמי. ע"ש. וע"ע במחזור ויטרי (סימן קצ"א עמוד קע"ד) וזו לשונו, תנא כל הטועם תבשילו בערב שבת מאריכין לו ימיו ושנותיו. ובירושלמי מפרש טעמא כדי שלא יכעס על בני ביתו על הקדחת תבשילו, וכתוב "וידעת כי שלום אהלך", ומוקמינן ליה (בשבת לד.) בהדלקת הנר, וכ"ש שצריך ליזהר ביותר פן יקדיח התבשיל. ע"כ. וכן כתב האר"י ז"ל בשער הכוונות (דף ס"ב ע"ב), שראוי לאדם לטעום התבשילים מערב שבת, אם הם טובים למאכל, או שמא חסרים מלח או תבלין. ושזה כמכין סעודה למלך שטועם התבשילים אם הם טובים או חסרים תבלין כדי שיתקנם, וזה הוראה שמקבל את האורח בסבר פנים יפות. וזה סוד טועמיה חיים זכו וכו'. וכ"כ בספר תהלה לדוד (סימן רמ"ט סק"ב)⁵². ודברים אלו אשתמיטו מהרב מאורי אור (חלק קן טהור דף קפ"ח ע"ב), שהשיג על אלה שכתבו לטעום התבשיל בערב שבת בסוד טועמיה חיים זכו, וכתב על זה, בסודם אל תבא נפשי, ולא נמצא כזאת. וגם לא מצינו מי מהאמוראים (בשבת קיט.) שנהג לעשות כן לכבוד שבת. ע"ש. ואילו ראתה עינו הברדלח דברי הפוסקים והאר"י ז"ל לא היה כותב כן. ולכן יש להקל גם בערב שבת חזון שקודם ט' באב (אחר חצות היום) לטעום מן התבשילים של בשר. ובספר לקט יושר (עמוד ק"י) כתב וזו לשונו, מלקוטי מהר"א, אמר ששמע בשם מהר"ר אהרן הקדוש וכו', ועוד אמר שנראה לו היתר לנשים לטעום הקדירה בערב שבת חזון אחר חצות, אבל מהר"ר אנשיל מרפוק מיחה בידם. ע"כ. ובודאי בדבר זה שאינו אלא מנהג, העיקר לסמוך על המיקל. ועיין בספר מור ואהלות פוסק (דף ל"ז ע"ג) שכתב, שכמדומה שמנהג ישראל לטעום תבשילי בשר בכל ערב שבת, ולכן התיר גם כשחל עשירי באב בערב שבת. ע"ש. ומה שכתב האליה רבה (סימן תקנ"א סוף ס"ק כ"ד) דמהרא"ק התיר "לקטנים" בערב שבת אחר חצות כיון שיש קצת קדושת שבת אחר חצות, (וכן הוא בלקט יושר שם. עש"ה), מיירי באכילה ממש ולא טעימה בלבד.

ע"ש. והנה יפלא לכאורה, שלא ראינו מכל הצדיקים שיטעמו בערב שבת מכל התבשילין, רק נוהגים לטעום מאכל אחד משל שבת, ומדוע לא יטעמו כל התבשילין כמ"ש מהאר"י ז"ל, ולא שמעתי להתעורר בזה. ואם הטעם כפשוטו כמ"ש מהפרי מגדים, דהיינו לראות אם חסירה מלח או תבלין, אז יש לומר משום שאין בקיאים כל כך כמו הנשים שלנו שמבשלות ויודעות יותר, על כן סומכין עליהם בזה בכל התבשילין, רק יקחו מאכל אחד לטעום משום הרמז שאומרים העולם טועמיה חיים זכו. אמנם הלא מסתמא טובא גניז בגווייהו בדברי רבותינו ז"ל המקובלים (האר"י ז"ל וגורי דיליה הקדושים וטהורים) על פי סוד, ומדוע לא יקיימו כן לטעום מכל התבשילין בערב שבת כנזכר. אך אמרתי אראה נא מקורן טהור בדברי הזה"ק בראשית (דף מ"ח ע"ב) וז"ל: "ובלילא דשבתא" בעי בר נש לאטעמא מכלא וכו', ע"ש בסודן של דברים, והיינו מכל המטעמים ותבשילין, עיין שם באור החמה וכן במקדש מלך שם, דהיינו "בליל שבת" כמ"ש "בלילא דשבתא", אבל בערב שבת מאן דכר שמיה שם. (ובמקדש מלך הביא במוסגר שם בשם חמדת הימים [שבת פ"ג ענין עירוב ערב שבת ד"ה ומנהג] כי טובים השנים, היינו לאכול בליל שבת וגם לבדוק ולטעום גם בערב שבת אם עולה בישולו יפה. וכיון שכתב שם בשם חמדת הימים, הנה מקורו לאו דסמכא הוא, כי על כל פנים לא ידענו כלל מי הוא מחברו וממי יצאו הדברים, וכמו שביארנו בחמשה מאמרות במאמר משיב מפני הכבוד. ע"ש ואכמ"ל). אמנם ראיתי בשער הכוונות (שהוא שער ו' משמונה שערים, טהרת לשונו הקדוש של מהרח"ו סולת נקיה וכנודע בספרי החיד"א ז"ל) מקור הדברים וז"ל (בשער הששי ענין טבילת ערב שבת): גם ראוי לאדם לטעום כל התבשילין שמבשל בערב שבת לכבוד השבת, כי הוא דוגמת האדם המכין סעודה למלך וטועם התבשילין אם הם טובים ואם חסרין איזה תבלין, כדי שיתקנם או שיבשל תבשילין אחרים, וכל זה הוראה שמקבל האורח בסבר פנים יפות, וזה סוד טועמיה חיים זכו שתיקנו בתפלת מוסף דשבת המתחיל תכנת שבת רצית קרבנותיה וכו', כי כל הטועם התבשילין של שבת מערב שבת, זוכה לחיים עליונים. עכ"ל"ה בשער הכוונות. וכיון שכתב בזה הטעם כפשוטו, כדי לראות אם חסרין איזה תבלין כדי שיתקנם, או שיבשל תבשילין אחרים, ולהאי טעמא שייך רק לקפילא נשיא דידן לטעום בערב שבת מכל התבשילין, (ולזכר הרמז אנו טועמים רק מאכל אחד בערב שבת כנ"ל) שהם יוכלו לתקן או לבשל אחר ולא אנחנו. הגם כי כל דברים הנראים כפשוטן (ובפרט בכתבי האר"י ז"ל), טובא גניז בגווייהו גם על דרך הסוד (כמו שביארנו כמה פעמים בחיבורינו בעזרת ה' יתברך), מ"מ לא עדיף ממה שאמרו חז"ל (בסנהדרין דף כ"א ע"א ועוד בכמה מקומות) דגם לרבי יהודא דלא דריש טעמיה דקרא, מ"מ היכא דמפורש טעמיה דקרא שם בתורה, אז אנו דנין כפי הטעם הזה גם להקל, ואם בדברי תורה (דאורייתא) כן, כל

אוצר ההלכה

בורא פרי האדמה. ע"כ. ומקשים בגמרא, בשלמא כל שתחילתו שהכל נהיה בדברו שלקו בורא פרי האדמה, משכחת לה בכרבא וסילקא וקרא, אלא שתחילתו בורא פרי האדמה שלקו שהכל היכי משכחת לה, אמר רב נחמן בר יצחק משכחת בתומי וכתרי. ע"כ. הנה לפניך דסילקא וכתרי הגם דתרווייהו הוו ירקות, מ"מ לענין דרך אכילתן שניין דא מן דא, דסילקא אין דרך לאכלו חי, דעיקר אכילתו אחר השליקה, וכתרי בזמן התלמוד היה בהיפך, דעיקר אכילתו כשהוא חי, ולהכי מברכין עליו בעודו חי בורא פרי האדמה. וכיון דבש"ס יהיב טעמא למניעת אכילת ירק כרישין משום דגריר לבא, הוכרח לפרש דהיינו כרישין בעודו חי שהוא דרך אכילתו, ובעודו חי גריר לבא מחמת חריפותו, דאחר השליקה פרח חורפיה כנודע. וכן שחלים דטעמו חד, דהא נמי גריר, ולהכי לא הוה אכיל להו רב חסדא משום דגריר, ואין הכי נמי דסילקא וכיוצא משאר ירקות שאינם חריפים, ושדרכן לאכלם מבושלים דלא גרירי, מי המונעו לרב חסדא מאכילתן בימי עניו. והשתא אתי שפיר, דרב חסדא פרים סילקא דלא גריר בכישולה, והיה מכין סעודה לעצמו לצורך כבוד שבת, ותיורין הרב ז"ל דלטעמא בעי לה, לא נצרכא אלא לעתירותיה.

(פתח הדביר ח"ג – סק"ג)

(מד) שם כי רב חסדא היה מחתך הירק. הכי איתא בשבת (דף ק"ט ע"א), ומיהו קצת קשה ממה שאמרו שם לקמן (דף ק"מ ע"ב), א"ר חסדא, אנא לא בענייתי אכלי ירקא ולא בעתירותי אכלי ירקא, בענייתי משום דגריר, בעתירותי דאמינא וכו'. ומסתמא י"ל דאפילו לאנשי ביתו לא היה מאכילם. וי"ל דתרי רב חסדא היו כדכתב בעל נחלת שמעוני בריש ספרו משם הרמב"ם ז"ל, אך מדברי התוספות בבבא בתרא (דף קמ"א ע"א ד"ה לדידי) לא משמע כן. ועיין מה שכתבתי בסה"ק יפה תלמוד (ח"א דף ל"ד סוף ע"ד ודף ל"ה ריש ע"א)⁵⁴. (יפה ללב ח"ו קמא – סק"א)

(סה) שם ורבי זירא היה מדליק האש. בספר אליה זוטא [סק"א] כתב בשם תולעת יעקב⁵⁵, יש שגודלין פתילין, ויש שיוצא וקונה לצורך שבת מאכלים. עכ"ל. וכן הוא בגמרא דשבת (דף ק"ט ע"א), רב פפא גדיל פתילתא, ר' אבא זבין בתליסר אסתירי. ע"ש בפירוש רש"י. והא דלא חשבי הטוש"ע כל המלאכות דאמרינן שם שעשו האמוראים, והרא"ש [פ"ט סימן ה'] הביאם, ונלע"ד שהם נקטו לרבותא אפילו אותן מלאכות שהם נגד כבודם, שלא יאמר [לא] אפגום כבודי וכו', ומכל שכן שאר מלאכות שיכול לעשות שאינו נגד כבודו, ושאר מלאכות לא רצו לחשוב כי רוכלא. וז"ל האליה רבה (בסק"ד): ברוקח (סימן ל"א) כתב, יש קונה הבשר, יש בוקע העצים, יש מתקן האש, יש גודל פתילים, יש מדליק הנרות, יש חותך הירקות, יש מולח דגים, יש מחרך ראשי הבהמות, יש יוצא ונכנס להביא מגדים ובגדים וכלי תשמיש. עכ"ל. וכולן אמרינן שם בגמרא.

והנה מרן פסק בש"ע (סימן ר"י סעיף ב'), שהטועם את התבשיל אינו צריך לברך, ואפילו הוא בולעו, עד שיעור רביעית, לפי שאין הטעימה כאכילה. ולפי זה גם בטעימת התבשיל בערב שבת חזון, מותר לטעום ע"י בליעה בלי ברכה, כיון שטעימת התבשיל בערב שבת יסודתה בהררי קודש, ומצוה קא עביד. אך ראיתי בשו"ת התעוררות תשובה ח"ב (סימן קס"ט) שכתב, שהואיל ומצוה לטעום התבשיל בערב שבת, מותר לטעום בערב שבת חזון ולפלוט, אבל לבלוע יש להחמיר אפילו בפחות מכשיעור. ע"ש. וכ"כ בשו"ת עין אליעזר (סימן מ"ח), שיטעום ויפלוט, אבל לבלוע לא. ע"ש. אולם לדינא נראה שאף לבלוע מותר, כפי מה שפסק מרן (סימן ר"י) שהטועם אינו צריך ברכה, ואפילו הוא בולעו. (חזון עובדיה שבת ח"א – הלכות הכנות לשבת הערה י')

(מב) שם כי רב חסדא היה מחתך הירק. ואע"ג דלא אכיל ירקא [שבת קמ:], מסתברא דלטעמא הוא דבעי לה. הרמ"ע בספר אלפסי זוטא כ"י [שבת ק"ט]. (מחזיק ברכה – סק"ד)

(מג) שם כי רב חסדא היה מחתך הירק. כתב ה"ה חיד"א ז"ל במחבר"ר (אות ד')⁵⁶ משם הגאון הרמ"ע ז"ל בספר אלפסי זוטא [שבת ק"ט]. וז"ל: ואע"ג דלא אכיל ירקא [שבת קמ:], מסתברא דלטעמא הוא דבעי לה. ע"כ. ואחרי נער"ק [נשיקת עפר רגלי קדש] לא זכיתי להבין קושייתו, דהא דמייתי הטור ז"ל מפרק כל כתבי [נשבת] דף ק"ט ע"א), היינו דאמר התם רב חסדא פרים סילקא, ולא אמר פרים ירקא, והגם דהטור ומרן ז"ל פירשו מחתך ירק, אין הכוונה לכל מין ירק אלא סילקא דוקא כמבואר בש"ס, וההיא דפרק תולין (דף ק"מ ע"ב) דרב חסדא לא הוה אכיל ירקא, היינו דוקא כרישין, וכדאיתא התם, אמר רב חסדא, האי בר בי רב לא ליכול ירקא משום דגריר, ואמר רב חסדא אנא לא בענייתי אכלי ירקא ולא בעתירותי וכו', ופירש"י ז"ל, לא ליכול ירקא, ירק חי כרישין ושחליים, משום דגריר לבא ומאכילו לחם הרבה ואין לו. ע"כ. מבואר דמה שלא היה אוכל רב חסדא לא היה אלא ירק דגריר לבא, דהיינו כרישין, והוא כרתי שאנו קורין פראס"ה, וכן שחלים שהוא מין ירק חם ויבש וטעמו חד, כמו שכתב ה' מוהר"ר בנימין ז"ל בספר מוסף הערוך ערך שחלים. ע"ש. דהני תרי אם נאכלים כמות שהם חיים, מתוך חריפותן וחדודן גריר לבא ומאכילו לחם הרבה. וכתרי דרכו היה בזמן התלמוד לאכלו כמות שהוא חי, מה שאין כן סילקא דאינו נאכל אלא מבושל, וכמבואר בברכות פרק כיצד מברכין (דף ל"ח ע"ב), דאמר התם, כל שתחילתו בורא פרי האדמה שלקו שהכל נהיה בדברו, וכל שתחילתו שהכל נהיה בדברו שלקו בורא פרי האדמה, ופירש רש"י ז"ל, כל ירק הנאכל חי שתחילתו בורא פרי האדמה, שלקו אפקיה ממילתיה לגריעותא ומברך שהכל וכו', וכל ירק שאין דרכו ליאכל חי, שמתחילתו אם אכלו חי שהכל הוא מברך, שלקו והביאו לדרך אכילתו הוא עיקר פריו ומברך

הערות וצינונים

55. נדפס באות הקודמת. 54. עיין להרב פתח הדביר (סק"ג) מה שתיירן בזה, נדפס באות הקודמת. 55. וכ"כ בשל"ה (ח"ב מסכת שבת פרק נר מצוה אות ד') בשם הרב תולעת יעקב, ולפנינו בתולעת יעקב לא נמצא.

ב' יריבה בבשר ויין ומגדרות כפי יכלתו:

באר הגולה

ד. מדברי הרמב"ם פרק ל' מהלכות שבת [הלכה ז']:

אוצר ההלכה

מאכלת, מחליף. ועיין למו"ה אגדת אליהו (ח"ב דף נ' ע"ד ודף נ"א ע"א) שנתן טעם לשלשה שמות.⁵⁶

(יפה ללב ח"ג – קונטרס אחרון סק"א)

עב) שם הגהה ויש להשחיו הסכין בערב שבת. כתב ט"ז (סק"ב), ויש להשחיו וכו' מלשון "לאתים ולמזמרות" [ישעיה ב', ד']. יעוין בבראשית רבה פרשה ל"א [פסקא ז'] על הפסוק "הנני משחיתם את הארץ" [בראשית ו', י"ג] ובספרי זכרון משה שם. (נפש חיה – מרגליות)

עג) שם הגהה ויש להשחיו הסכין בערב שבת. מקור לזה עיין בהגר"א ז"ל [סק"ד]. ובספר היראה לרבנו יונה [אות ש"ט] כתב וז"ל: וישחיו סכינו כמו שדרשו וכו' "והכינו את" [שמות ט"ז, ה'] זה השחזות סכין, ועוד דרשו "וידעת כי שלום אהלך" [איוב ה', כ"ד] זה השחזות הסכין וכו', ועיין ב"י. (זרע יעקב – זלזניק)

עד) שם הגהה ויש להשחיו הסכין בערב שבת. והנה בספר התעוררות תשובה הנד"מ (סימן קי"ח) כתב, שאחר שישחיו הסכין, אסור לחתוך בו פעם ראשונה בשבת משום שהוא מחליקו, והוי גמר מלאכה, ויש בו משום מכה בפטיש. ותמיהני על דבריו, דפשיטא דלא שייך בזה איסור מכה בפטיש, כאשר עיני המעיין תחזינה מישירים בשו"ת יביע אומר ח"א (חאו"ח ריש סימן כ') מדברי הראשונים. ע"ש. ולרווחא דמילתא יש להזכיר בזה מ"ש הרב המגיד (פרק י"ב מהלכות שבת ה"ב), שדעת רבנו בדין תיקון מנא, שהכל תלוי בכוונתו, שכל שאין מתכוין לתקן כלי אין ראוי לומר בו פסיק רישיה ולא ימות ולחייב, מפני שרק כשהוא מתכוין הוא עושה מלאכה, אבל כשאינו מתכוין אין בו משום מלאכה כלל, שהרי אין ברצונו לעשות כלי. ע"ש. והכא נמי כשהוא חותך אין כוונתו אלא לצורך המאכל בלבד. ושוב ראיתי שכבר השיג עליו בשו"ת משנה שכיר ח"א (סימן פ"ז), ולית דין צריך בשש. (חזון עובדיה שבת ח"א – הלכות הכנות לשבת הערה ט' ד"ה והנה)

סעיף ב'

עה) סעיף ב' יריבה וכו'. ראוי לענג השבת בכל מיני בשמים כפי מסת ידו. מעבר יבק (שפת אמת מאמר ב' פרק ח"י). (הלכות עולם)

עו) שם יריבה בבשר ויין וכו'. נ"ב: עיין מה שכתב מורנו הרב בספר מעיל צדקה (אות אלף רע"ד דף פ"ז ע"ד) [ע"ג],

פז) שם ורב נחמן היה מתקן הבית וכו'. עיין מה שכתוב בזוהר חדש במדרש רות דף קי"ב ע"ב (דפוס איזמיר)⁵⁶.

(יפה ללב ח"ה – סק"ב)

פז) שם הגהה ויש להשחיו הסכין בערב שבת. אמרו רז"ל, "וידעת כי שלום אהלך" [איוב ה', כ"ד], זו השחזות סכין. ורבים תמהו, מה ענין שלום אהלך להשחזות סכין, והרוקח⁵⁷ כתב, כי אם קהה הברזל אין זה שלום בית. והרב בצלאל בספר קרבן שבת (פ"א סימן ז') נתן טעם לשבח דרך דרש. ע"ש. ודברי פי חכם חן. (מחזיק ברכה – סק"ה)

פח) שם הגהה ויש להשחיו הסכין בערב שבת. ואסמכוהו אקרא "והכינו את אשר יביאו" [שמות ט"ז, ה'], 'את' מלשון (ויכן) "וכתתו חרבותם לאתים [ונחיתותיהם] (ולמזמרות" [ישעיה ב', ד']. ע"ש. וכתבו הכלבו [סימן ל"א דף כ"ה ע"ג] והביא דבריו מרן הב"י ז"ל בסימן זה, דתניא בספרי⁵⁸, "וידעת כי שלום אהלך" [איוב ה', כ"ד] זה השחזות סכין. וכתב בספר חיי עולם [ספר היראה לרבנו יונה אות ש"ט] דמוכח לה מדכתיב "והכינו את אשר יביאו", מלשון "לאתים ולמזמרות". יע"ש. ונראה לענ"ד, שאם לא יהיה הסכין ראוי לחתוך, יתקוטט עם אשתו על אשר לוקחים הסכינים לכבד את הבית ולגרור אחרי הספסלים והלוחות, ובזה יהיה להם מריבה בתוך ביתו בשבת. ועיין להט"ז לקמן ריש סימן ר"ס [סק"א]. יע"ש. (רוח חיים – סק"ב)

פט) שם הגהה ויש להשחיו הסכין בערב שבת. כתב הב"י, כתוב בכל בו [סימן ל"א דף כ"ה ע"ג] ומשחיון הסכין וכו'. עיין מה שכתב הרב מחזיק ברכה (בסק"ה)⁵⁹. (דברי מנחם – הגב"י סק"א)

ע) שם הגהה ויש להשחיו הסכין בערב שבת. עיין באר היטב (סק"ג). ועיין בספר ארחות חיים (הלכות שבת דין ערבי שבתות) דף מ"ד ע"א אות י"ד) שכתב וז"ל: ומשחיון הסכין בערב שבת, דהכי אמרינן בספרי⁶⁰, "וידעת כי שלום אהלך" [איוב ה', כ"ד] זה השחזות הסכין. וכן כתב הכלבו (סימן ל"א דף כ"ו ריש ע"ב) [כ"ה ע"ג]. דאם אינו משחיו הוא מעכב את האכילה, ויבוא להתקוטט עם אשתו ואנשי ביתו, והוא כמו הדלקת הנר שכתב לקמן (סימן רס"ג סעיף ג'). יע"ש. ודכוותיה הוא זה. ועיין בספר דרכי משה [הארוך אות א'] דהביא שתייהם⁶¹.

(יפה ללב ח"ב – קונטרס אחרון סק"ב)

עא) שם הגהה ויש להשחיו הסכין בערב שבת. עיין באר היטב (סק"ג). ולפי זה נמצא לו ארבעה שמות, את, סכין,

הערות וצינונים

56. דפוס זה אינו נמצא תחת ידינו, ונראה כוונתו למש"כ בדף פ"ה ע"א (זהר חדש הוצאת מוסד הרב קוק) וז"ל הזהר שם: דירתם של ישראל צריכה להיות בנר דלוק ושלחן ערוך ומטה מוצעת, ודירתן מתוקנת כדירת חתן לקבל בו הכלה, ומאי ניהו, שבת היא כלה, ולעולם אין מכניסין אותה אלא בדירה מתוקנת לכבודה כפי הראוי לה וכו'. עיין עוד שם. 57. לא מצאנו לשון זו שם, ונמצא בספר היראה לרבנו יונה (אות ש"ט). 58. לפנינו בספרי לא נמצא. 59. נדפס לעיל אות ס"ז. 60. ראה הערה 58. 61. כלומר הטעם שהביא בבאר היטב והטעם שכתבו הארחות חיים והכלבו. 62. סכין על שם שמסוכן לאדם, מאכלת על שם שמכשיר הדבר לאכילה א"נ על שם שאוכל מקום השחיטה, מחליף על שם שמחליף לאדם ולבהמה מחי למת. ועיין עוד שם.

אוצר ההלכה

ועיין מה שכתבתי לעיל בסימן רמ"ב אות א' ⁶³ ⁶⁴ [ועיין עוד במה שכתבתי שם אות ד' ⁶⁵].	מה שכתבתי בסה"ק אבות הראש ח"ג בקונטרס נפש יתירה בשבת (דף קל"ה ע"ב סעיף יו"ד ודף ק"ן ע"א סעיף ק"ב). (יפה ללב ח"ג – סק"ב)
עז) שם ירבה בבשר ויין וכו'. נ"ב: כשהאדם מענג השבת במאכל ומשתה ומכוין כראוי, כדכתיב "קודש היא לכם" [שמות ל"א, י"ד], דאף מה שהוא לכם להנאתכם יהיה קודש, מתעלה ע"י מלאך קדוש הממונה ביום השבת על זה. יוסף לחק יום רביעי [פרשת] ויחי, מספר דברים שבקדושה (סימן א'). ועיין	עח) שם ומגדנות כפי יכלתו. יש אנשי מעשה שבליל שבת אוכלים תפוח כמ"ש ברוח חיים [סק"ג] ⁶⁶ , הובאו דבריו בכה"ח [סק"ז]. (נתיבי עם)

